

CORNELII A LAPIDIO

COMMENTARII

IN

SCRIPTURAM SACRAM

HEBREORUM

ET GRÆCÆ

LIBER SEPTIMUS

7

AD IUDÆOS

BS1145

L3

v. 7

1891

85395

1891-1893

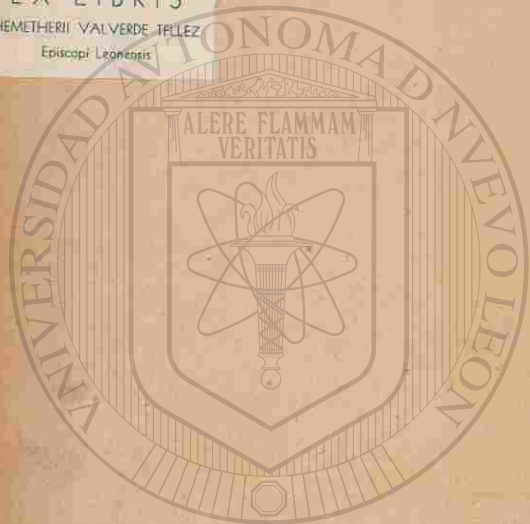

1080014747

EX LIBRIS

HEMETHERII VALVERDE TELLEZ

Episcopi Leonensis

UANL

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

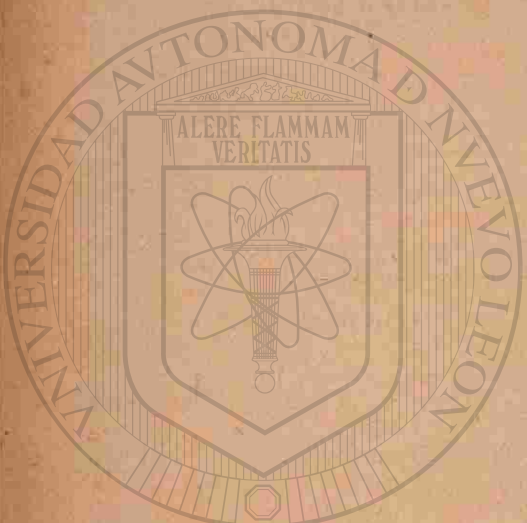
COMMENTARIA

SCRIPTURAM SACRAM

R. P. CORNELII A LAPIDE

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

COMMENTARIA

IN

SCRIPTURAM SACRAM

R. P. CORNELII A LAPIDE

E SOCIETATE JESU,

SANCTÆ SCRIPTURÆ OLIM LOVANI, POSTEA ROMÆ PROFESSORIS,

ACCURATE RECOGNOVIT AC NOTIS ILLUSTRAVIT

AUGUSTINUS CRAMPON,

SACERDOTIS ACHIAN. PRÆSENTIS.

EDITIO NOVA

ACCURATE EXPURGATA MENDIS QUÆ IN PRIORIBUS INREPERIANT

TOMUS SEPTIMUS

IN ECCLESIASTEN ET CANTICUM CANTICORUM

UNIVERSIDAD DE NUEVO LEÓN

BIBLIOTECA DE LA UNIV. Y TOLUCA

PARISIIS

APUD LUDOVICUM VIVÈS, BIBLIOPOLAM EDITOREM

13, VIA VULGO DICTA DELAMBRE, 13

MDCCXCXI

853395

35.1145

LB

47

189

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN
RECCIÓN GENERAL DE

FONDO EDITIVO
VALVERDE Y TELLEZ

COMMENTARIA IN ECCLESIASTEN.

ARGUMENTUM.

Triâ hic de more paucis præmittenda sunt: *primum*, quæ et quantâ sit libri auctoritas, ac quis auctor; *secundum*, quæ ejus materia, quæ methodus, quis finis et scopus; *tertium*, quæ ejus partitio, quæ membra et partes.

Edi-
tio-
ne
pau-
ca
pau-
ca

Quæritur ergo, *primo*, quæ et quanta hujus libri sit auctoritas, quis et qualis ejus auctor? Respondeo: Auctoritas hujus libri est Canonica sacra: Scriptura; semper enim hunc librum Hebræi, æque ac Greci et Latini habuere in Canone librorum sacrae Scripturae, nec unquam hæc de re dubitatum est; unde semper recensitus est inter libros protocanonicos, tanquam Canonibus primæ classis. Id patet ex Canon. Apost. Cen. ult., ex Concilio Laodicieno et Carthaginiensi III, ac Florentino et Tridentino, Sess. IV; S. Athanasio, S. Augustino, S. Hieronymo in *Prologo Galatæ*, Innocentio I, Gelasio et cæteris, qui catalogum librorum Canonico-rum texuere. Excipio pauculos hæreticos, quos sine nomine recenset Philastrius *hæres.* 132, et Jacobus Christophol. *Prefatione in Cant.*, ac nonnullos Judæos, qui, teste S. Hieronymo in fine *Comment.*, opinati sunt hunc librum faverè sectæ epiteureorum, scriptumque a Salomone, cum Veneri et ventri indulgeret, quos secutus est Theodorus Mopsuestenus ex monacho apostata, et Nestorii magister, qui videns vanitatem mundi, ac præsertim luxuriam, quam monachus spreverat, et apostata factus repellerat, hoc libro damnari, dixit Salomonem composuisse Ecclesiasten, a cum Prophætie gratiam non accepisset, sed tantum illam prudentiæ gratiam, quæ altera est, a uti refertur in Synodo V Constanti-nopolitano, *Actio.* 4. Hi ergo Ecclesiastæ objiciebant quatuor: *primum*, quod creaturas Dei bonas condemnare videatur ut vanas, cap. 1; *secundo*, quod eadem cupit docere eternitatem mundi, cum ait: « Nihil sub sole novum; » et: « Terra in æternum stat; » *tertio*, quod cap. 11 dicat: « Nil esse melius quam comedere et bibere, » quod si sine videtur esse pecuniam, epicurorum et voluptuarium; atque huc impigisse Epicurum testatur Clemens Alexandrinus, lib. V *Stromat.*; « Hinc, inquit, Epicuri mentem subit caecitas, cum hoc dictum non intellexisset: Vanitas

vanitatum » etc.; *quarto*, cap. 11, 49, videtur suspectus de anime mortalitate, cum dicit: « Una interitus est hominis et jumentii. »

Verum ad illa singulis quibusque locis respondebo, ac longe aliam fuisse Salomonis mentem demonstrabo. Lymphaticus Martinus Lutherus, pariter excucullatus, qui malo suo genio actus, effutire, imo insanire ausus est in colloquiis convivialibus: « Auctorem Ecclesiastæ videri sibi œreis et calcariis destitutum eguilare tantum in sociis, Ecclesiastam esse sicut Thalmud ex variis libris consarcinatum. Adhuc sententias Salomonis quas mensis accumbens funderet, fuisse ex ore loquentis exceptas, et postea in libros digestas; » nimirum homo temulentus et assiduus calcem remex Salomonem ex suo metebatur ingenio; ipse enim non nisi bene potus, et quasi ebrius dicere et scribere consueverat, ideoque ejus scripta insulsa, vomitu, astita, sordibus, dieteris, conviciis referta sunt, ut non in libris, sed in scyphis studuisse, eaque inter pocula exarasse, imo eructasse et evomuisse videatur. Unde recte de eo cecinit noster Andreas Frusius:

Bibba, que tua sunt, sunt pocula bacchica, Luther;
Est apotheca tua bibliotheca tua.

Auctor ergo libri hujus Canonici primus et primarius est Spiritus Sanctus, qui hæc suggestit et inspiravit Salomoni; Salomon vero eadem prolocutus, deinde conscripsit, aut suo scribere scribenda dictavit: perinde ut David pater ejus Psalmos et ore cecinit, et calamo conscripsit, ac posteritati consignavit; uterque enim tam viva voce quam scripto docuit populum, tam consent passim Doctores et Interpretes. Idque patet, *primo*, ex ipso libri initio: « Verba Ecclesiastæ, filii David, regis Jerusalem, » que verba non sunt titulus libri, sed ipsum libri exordium; ac prima ejus pars; *secundo*, id ipsum patet et cap. xii, ubi de se Salomon loquens in tertia persona, disertè asserit: « Ecclesiastes, cum esset sapientissimus, docuit populum, et enarravit quæ fecerat; quæ sivit verba utilia, et conscripsit sermones preciosissimos; » quid clarus? *tertio*, quia passim Salomon hic de se loquitur in prima persona; ceteris

Quatuor
ob-
jec-
ta

TL

007382

« Eo Ecclesiastes rex fuit, vidi, consideravi, locutus sum, reputavi, verti, converti, consideravi, » etc. Hallucinatur ergo R. Moyses Kimchi tractatu *De Scriptura Sacra*, et nonnulli Hebraei, praesertim Thalmudici, quos citat et sequitur Eogubius in cap. 1. *Genes*. ne citat eosdem Melchior Canus, lib. 1. *De Locis*, cap. xi, qui censent Salomonem, &c. duntaxat hanc sua scita et parabolas enunnavisse, quae deinde vulgi ore tritis et mente conservatae, post multa saecula collegerit et conscripserit Isaias, ut scripto ea posteritati mandaret; errant, inquam, uti ostendi *Proverb.* cap. xv. 1. Cur Salomon hic vocet Ecclesiastem, dicam cap. 1. 4. Interim audi obiter S. Gregorium Nyssenum hic. *hemt.* 4, tres hujus nominis causas recensentur: prima est, quia docet Ecclesiasticus, quos spectant ad salutem animae; secunda, quia in unum eorum cogit Ecclesiastem, ut hanc ejus concionem audiat, qua illum in plebe instruat; tertia, quia repraesentat Christum, qui est verus Ecclesiastes, id est Ecclesiae fundator, doctor, gubernator, concionator; *quarta* addit S. Gregorius Thaumaturgus, cap. 1. 1, quod docet totam Ecclesiam.

Porro Hebraei, teste S. Hieronymo, quos sequuntur moderni nonnulli, tractant Salomonem hunc librum scripsisse penitentem, cum scilicet de luxuria et idololatria sua poenit. 1, adeoque ex hoc libro probant eum poenituisse. Hic enim liber videtur symbolum penitentiae, dum in eo acontat vanitatem luxuriae omniumque mundi voluptatum, praesertim dum trecentas habens concubinas et 700 uxores, id est universam mille, eas abdicare et damnare videtur, dicens cap. vii. 29; « Virtum de mille numm. repert, multietem ex omnibus non inveni; » et vers. 27: « Lavent amarae mortis mulierem, quae laqueus venatorum est. » Idololatriam vero suam damnare videtur, dum ait: « Vanitas vanitatum, et omnia vanitas; » idola enim in Scriptura vocantur *caesae* et *caezis*, quia cum nil sint nisi statur et simulacra aureae vel argenteae, nil habent veri numinis, nil spiritus, nil vitae et virtum. Addit noster Pineda Salomonem post penitentiam, ut eam testaretur, primo scripsisse Ecclesiastem, deinde Proverbia, ac ultimo loco Canticum Canticorum.

Verum hinc traditio incerta est et dubia. Unde Bellarminus, lib. 1. *De Verbo Dei*, cap. v. quem alii sequuntur, censent Salomonem ante lapsum tres hujus libros scripsisse: *primo*, quia ipse nullam in eis lapsus sui facit mentionem, imo discrete contrarium asserit, dum cap. v. dicit usque ad eam salutem seculum perseverasse sapientiam: « Et supergressus sum opibus, inquit, omnes qui ante me fuerunt in Jerusalem: sapientia quoque perseveravit mecum; » *secundo*, quia nullam propterea idololatriam aut poenitentiae suae dat indicium: quod enim per « vanitas vanitatum » non intelligit idola et idololatriam, patet ex sequentibus. *tertio*, quia libro, ubi vanitatem hanc genericam per

apoteles explicans, ostendit eam sitam in opibus, delicis, honoribus, cantibus, poculis, etc. Neo idoli aut idololatrie usquam meminit, quod famen facere debuisset, si de ea vere poenitisset, ut ejus scandalum et pravum exemplum, quod audibilibus dederat, aboleret. Ipse enim regum Israelis primus invenit idola in Judaea, quae deinde in ea perburarunt per trecentos annos usque ad Josiam regem, qui ea sustulit; atque hujus mali origo et choragus exstitit Salomon. An non ergo ea destruere; detestari, et omnibus invidia effluere debuisset, si vere poenitisset? sic enim post natam in Israel idololatriam, ut ab ea omnes avocent, in idolorum vanitatem detonant Baruch, cap. vi; Isaias, cap. xli et seq.; ceterique Prophetae ad unum omnes. *Tertio*, quia si Salomon iam habebat mille concubinas, erat utique totus enervis, carnalis et effeminatus, ut Spiritus Sancti non esset capax, nec tam alta de mundi vanitate, et de Dei timore, de aternitate posset meditari et eructare; uti hic facit. « Malum enim virtum non est sua esse interpretem numinis, » ait Philo lib. *Quis rerum divinarum haeres*. Denique Ecclesiasticus cap. xvii. narrans gesta Salomonis, prius ejus scripta, posterius ejus lapsum enarrat. Idem facit Josephus, lib. viii. *Antiq.* 2p. ii.

Chaldaeus vero Paraphrasis censet Ecclesiastem a Salomone conscriptum, cum ex *Dei oratione*, III *Reg.* xi, 12 et 29, didicisset regnum suum tantum dives, filium et gloriosum riturum, et discernendum per schisma Jeroboam, qui sub Roboam Salomonis filio decem tribus duabus dissepuit, et ad se traduxit, regnumque Israel divisit a regno Juda, cui praefuit Roboam, consilium. Igitur censet Salomonem hic regni sui vanitatem per schisma declarandum deplorare. Audi eum ex interpretatione Complutensi (nam in Bibliis Regis hanc desiderantur in Chaldaeo) cap. 1. 2: « Cum divinationis spiritu provideret Salomon rex Israel, regnum Roboam filii sui cum Jeroboam filio Nabat divisum iri, et imminentem Hierosolymis et templo vanitatem, populumque Israel captivum ductum iri, ait: Vanitas vanitatum mundus iste, Vanitas vanitatum id omne, cui ego et pater operam dedimus, » etc.

Verum hoc oraculum de schismate regni Salomonis contigit post lapsum ejusdem. Fuit enim poena ejus luxuriae et idololatriae a Deo juste decretata. Quare quae priori sententia Hebraeorum, opinantium hunc librum a Salomone conscriptum post lapsum, obstant, etiam hinc opinioni Chaldaei officiant. Adde nullam toto libro schismatici futuri mentionem fieri.

Quaeritur *secundo*, quae hujus libri sit materia quis stylius, quae methodus? Respondeo: Argumentum Ecclesiasticis est, ait S. Gregorius Thaumaturgus hic initio suae Paraphrasis, ostendit e quae vana et inutilia sint omnia hominum negotia et studia, quae in humanis rebus suscipiuntur, ut homines traducat a sensibilibus ad ea

Clasificacione
hic pres-
dos
aliqua
Juda

quae sub sensum non cadunt, ait Nyssenus, puta ad caelestia et spiritualia, ait S. Bernardus, serm. 1. in *Canticis*. « Ne quidquam, inquit S. Hieronymus, in mundi rebus potemus esse perpetuum, sed caduca et brevia universa quae cernimus. » Atque in hoc sensu apex virtutis consistit. Quocirca S. Chrysostomus, hom. 3. ad *Populum*: « Virtus, ait, est omnia humana despiciere, et per omnes horas futura cogitare, nulli inhiare praesentium, sed scire quod omnia humana umbra sunt, et somnium, et si quid hic vilis. Virtus hominem quasi mortuum ad hujus vitae res efficit, et ad poenitentiam quidem animae salutem tanquam mortuum operatione carere, ad spiritualia vero sola vivere et operari. »

Porro veteres tres Salomonis libros ita materia et argumento distinxerunt, ut in Proverbiis autem tractari Ethicam, in Ecclesiaste Physicam, in Canticis Theologiam. Ita Origenes, Prologo in *Canticis*; S. Basilii, hom. 1. in *Proverbia*; S. Ambrosius, in *Psalm.* xxvii; S. Hieronymus hic, et epistola ad Pamilianum: « Salomon, inquit, pacificus et amabilis Domino mores corrigi (nempe in Proverbiis), naturam docet (in Ecclesiaste), Ecclesiam jungit et Christum (in Canticis). » Accedit Olympiodorus et alii Patres initio *Catechae in Proc.*, qui dividunt Salomonis tres libros in tria rerum genera, nempe: in *Ethica*, *Physica* et *Hyperphysica*. Ratio eorum fuit, quod in Ecclesiaste Salomon describat caeli, solis, elementorum, aeris, maris, terrae, ventorum mutationes, circuitus et vicissitudines, quod est objectum Physicae, scilicet corpus generabile et corruptibile. Verum paucis rem seu tangens Olympiodorus, initio *Catechae Proverb.*, respondet: « Ecclesiastes rerum naturalium ratione obiter delibata, praesentis vitae vanitatem ob oculos ponere. » Quae fere eadem verba sunt Didymi initio *Catechae in Ecclesiaste*: « Ecclesiastes, inquit, in eo est, ut rerum naturalium inherens contemplationi, vilis praesentis detegat vanitatem. » Et *Catechae Graecorum in Proverb.* initio asserit, « Ecclesiastem concionando blande provocare ad universalis contemplationem, et ea tractare quae ad animam aliquatenus in virtutum studio progressum faciunt. »

Fixum ergo maneat librum hunc ethicum esse; Physica enim tangit in ordine ad Ethicam, ut scilicet ex rerum naturalium motu, mutatione, intrinseca, doceat earum vanitatem; ac consequenter vana pariter esse homines, qui illis inhiant, ac vana eorum studia, futilia et stulta eorum consilia, cassos et stultos eorum labores, quibus accervendis opibus, vel vinis, vel villis, vel delicis, vel honoribus per omnem vitam desudant, sui finis ac vere felicitatis obiti. Haec enim consistit in Dei timore, obedientia et cultu. Unde Lyranus censet argumentum Ecclesiasticis esse, assignare ultimum hominis finem summumque bonum, in quo sita est hominis felicitas. Cumenim hac de re fuerint diversissima, quas recenset

M. Varro, lib. *De Finibus*, puta docente philosophorum opiniones et sententiae: Epicurus enim felicitatem sitam esse censet in voluptate, alii in sanitate, alii in honore, alii in scientia, alii in divitiis, alii in amicis, etc. Salomon docet hos omnes a scopo et veritate aberrasse, ac veram felicitatem sitam esse in vanitatis mundicie contemptu, et veritatis, id est vere sapientiae Deique cognitione et cultu, qui consistit in legis virtutisque studio, puta in pietate, temperantia, modestia, humilitate, patientia in adversis, elemosyna, resignatione et spe in Dei providentiam, ejusque religione et observantia. Haec sunt quae toto hoc libro pertractat, inculcat et commendat Salomon.

Verum enim vero bene praecetera Prophetarum Salomonem hujus vanitatis mundi praecognitionem elegit et constituit, eo quod ipse omnes omnium bonorum et gaudiorum mundi voluptates expertus, meram in omnibus vanitatem reperit. Ne quis enim dicere, illique objicere: Mira assens de vanitate omnium creaturarum; nescio an ita, ut diuis, res sese habeat: multae enim mihi non contigit experiri, imo multas ne novi quidem; occurrit Salomon: Ego omnes expertus sum et quibus nullum verum esse gaudium, sed meram vanitatem, umbram et fucum, quare ordinatae singulari ratione, subjungit singula esse vana. Unde Nyssenus ait: « In Ecclesiaste est ordinata quaedam totius vitae Salomonis confessio, et omnium operum enarratio. »

Hinc Georgius Elerus, *Econom. Bibl.* lib. II, hunc librum vocat *Satilogium Salomonis*, quod in eo solus Salomon loquitur de rebus sublimibus quales sunt *Satilogia* S. Augustini, Thomae a Kempis, S. Bonaventurae et aliorum, in quibus animi sola secum vel cum Deo colloquitur.

Quoad ordinem et methodum, ordo librorum Salomonis hic est: In Proverbiis instituit praecepta, eunquae docet prima et communia ethica, marumque honestiorum rudimenta. In Ecclesiaste informat juvenem proflentem, eunquae a terrena vanitate ad caelestem veritatem tradit. In Canticis docet virum perfectum unire se Deo, ut illi lotus per amorem et contemplationem inhaereat, in eoque conquiescat. Invenit Origenes, Nyssenus, Theodoretus, S. Gregorius Praefatione in *Canticis*, et alii possunt. Audi Augustinum *Catechae Graecae*, initio *Proc.*: « Proverbia, inquit, spectant ad hominem spiritualis vitae viam primum ingressum; Ecclesiastes ad animam aliquatenus in virtutum studio progressam; Canticum ad animam in virtutibus jam consummate statam. » Atque et facultentibus S. Bernardus, serm. 1. in *Canticis*: « Deinde cum duo, inquit, sint mala, quae vel sola, vel maxime militat adversus animam, vana scilicet amor mundi, et superfluum sui, pesti utriusque duo illi libri Ecclesiastes et Proverbia obviare noscuntur: alter sacro discipline prava quoque in moribus et carnis superflua-

secans, alter luce rationis in omni gloria mundi faciem vanitatis sagaciter deprehendens, veraciterque disti'gens a solido veritate. Denique universis humanis studiis ac mundanis desideris prætulit Deum timere, ejusque observare mandata. Et post nonnulla : « Depulsis ergo duobus malis duorum lectione librorum, competenter sequebatur ad hunc sacrum theologicum sermonem (*Canticorum*), qui, cum sit amborum fructus, nonnisi sobriis mentibus et auribus omnino credendus est. Alioquin ante carnem disciplina studii odiosam et mancipatum spiritui, ante præcæm et abjectam sæculi pompam et sarcinam, indigne ab impuris lectio sancta præsumitur. » Igitur ex mente S. Bernardi in Ecclesiaste pellitur vanus amor mundi, in Proverbiis superfluous amor sui, in Cantice præscribitur castus amor Dei. Quæcunque Salomon utitur hic stylo vili, acri, vehementi et vere regio, qualis et materiam et autorem decebat.

Paphnutius Abbas apud Cassianum, *Collat.* III, p. vi, tres Salomonis libros triplici abrenuntiationi gratulam ita accommodat : « Prima est, inquit, qua corporaliter universas divitias, mundique facultates contemnimus; secunda, qua mores et vitia, affectusque pristinos animæ carnisque respiciamus; tertia, qua mentem nostram de presentibus universis ac visibilibus evocantes, futura tantummodo contemplantur, et ea que sunt invisibilia concupiscimus : que tria ut simul persequantur, etiam Abrabæ legitimus Dominum præcipisse, cum dixit : Exi de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui. *Primum* dixit : Exi de terra tua, id est de facultatibus mundi hujus, opibusque terrenis; *secundo*, de cognatione tua, id est de conversatione et moribus vitiosæ prioribus que nobis a nostra civitate coherentia, velut affinitate quadam et consanguinitate cognata sunt; *tertio*, de domo patris tui, id est de omni memoria mundi hujus, que colorum occurrit oblitibus. » Et sub finem capituli : « His tribus abrenuntiationibus proprie tres libri Salomonis aptantur. Nam Proverbia primæ abrenuntiationi conveniunt, quibus concupiscentiæ carnalium rerum ac terrenarum vitia reseruntur; secunda abrenuntiationi Ecclesiastes, ubi universa que aguntur sub sole vanitas pronuntiatur; tertia, Canticum Canticorum, in quo mens visibilia cuncta transcendens, verbo jam Dei consilium rerum contemplatione conjungitur. » Similia habet S. Hieronymus ad Paulinum, cujus verba reperiuntur in Proverbiis.

Allegorie, B. Petrus Damianus, serm. 1 *De Nativitate B. Virginis*, hæc tria Salomonis nomina, tresque ejus libros adaptat Christo, qui inquit : « Filius Regis et Rex, nec solum Filius Dei, sed etiam Deus, Salomon, id est pacificus est nobis in hoc exilio; Ecclesiastes, id est conciliator, erit in iudicio; illud, id est gloriosus,

erit in regno; in exilio amabilis, in iudicio terribilis, in regno admirabilis; in exilio pius, in iudicio justus, in regno gloriosus. Vide autem si non ubique rex; in exilio rector morum, in iudicio discretor meritorum, in regno premiorum distributor, simulque considera, quia non Ecclesiastes, non illud, sed Salomon tam gloriosum opus fecerat prænotatur. »

Censet S. Gregorius Nazianzenus, *Poemata* 33, et Damascenus, lib. IV *De Fide*, cap. xviii, Ecclesiasten, æque ac Proverbia et Cantica, Hebræo carmine et metro esse conscripta. Audi Nazianzenum : « Quinque metris constant, Job, David, tres Salomonis, Concio (Ecclesiastes), et insignes Cantus, Proverbia sacra. » Verum, cum in Ecclesiaste Salomon agat concionatore, melius ali censeant non metro, sed oratione soluta eum scripsisse. Est enim hic perpetua concio, eaque incitata et acris de vanitate mundi, in qua omnes affectus contulit, ut eam lector ad vitam repræsentet et persuaadat. Quocirca in ea utitur crebris et pungentibus interrogantibus, contentis exclamationibus, ceterisque figuris rhetoricis. Subinde tamen immiscet carmina, vel quasi carmina, quale est illud : « Vanitas vanitatum, et omnia vanitas : Tempus tacendi, tempus loquendi, etc. Deum time, et mandata ejus observa : hoc est enim omnis homo. » Adde omnia posse dici carmina et metra generali acceptione, quia scilicet sententiosa sunt, acuta et arguta, æque ac brevia et concinna. Quia ratione S. Hieronymus, *Præfat. in Job*, asserit in sacra Scriptura, præsertim Hebræa, esse « rhythum quemdam dulcem, et tinnulis numeris pedum solutam. » Sic omnis numerosa oratio dici potest metrum et carmen. Huc ficit quod liber hic relictus sit elegantibus parabolis, similitudinibus, ænigmatibus, que quid validum et divinum resonant, ac plus significant, quam loqueri. Hæc majoris rei indicium est : apparet quoque animum nihil habere supervacui, nihil tumidi. »

Denique Prophetæ vocantur *vates et poete*, ac protinde prophetæ ipsorum vocari potest *metrum et carmen*. Salomon autem fuit *Propheta*, et veras proprieque dictas edidit prophetias, uti ostendit *Proverbia*. xxx, 1. Quanquam in Ecclesiaste vix sit ulla talis invenire. Quod ergo ait S. Augustinus, lib. XVII *De Civitate*, cap. xx : « Salomonem in libris suis libris prophetasæ, » vel sui neodoctæ accipe, quod scilicet in partibus quibusdam triplicis hujus sui voluminis propria prophetarum, puta *Proverbia*. xxx, 1 et 2, ac in Cantice, ubi perpetua est prophetia de Christo et Ecclesia; vel ample accipe in *prophetasæ* pro Deo eloquia reserasse, Dei voluntatem explicasse, divinas sententias et Canonicos libros dictasse. Sic enim omnis Canonica Scriptura vocatur *prophetia*

a S. Petro, *epistola* II, cap. 1, vers. 20. Denique Chaldeus censet Salomonem hic vere prophetasæ de futuro schismate Jeroboam : sic enim habet ex editione Complutensi : « Verba prophetæ que prophetauit Ecclesiastes; ipse est Salomon, filius David, rex, » etc. Ex interpretatione vero Costi : « Verba præ-sagitionis, quam valicatus est concionator Salomon, filius David, rex Jerusalem. Cum divinalionis spiritu prævideret Salomon rex Israel, regnum Jeroboam filii sui cum Jeroboam filio Nabat divisum iri, et imminente Hierosolymis et templo vastitatem, populumque Israel captivum ductum iri, » etc. Igitur Ecclesiastes uti Proverbiis est altior, perfectior et sublimior, sic et illidem obscurior est et diffidilior. Quocirca Philastrius asserit « Ecclesiasten paucis quidem conscriptum sententiis, omnem tamen thesaurum celestis scientiæ quærentibus continere. » Et S. Ambrosius, lib. *De Tobia*, cap. xiii, jubet hunc libro inhærendum, ut qui bonus sit ad omnia magister.

Finis et scopus hujus libri est, docere veram sapientiam, scilicet que cognoscimus vanitatem a veritate : nimirum ut cognoscamus vanam esse omnia que in terris esse ostentant, allicunt et abblantur; vera vero et solida esse, que in cælis sunt, ut hæc dispici cognitione assurgimus ad mundi, utpote vani, contemptum, ac ad cæli Patriæ, utpote veri solidique, amorem et desiderium. Tanta enim est vanitas in hoc mundo exterior specie et forma, tanta illicebra, tæntus focus, ut mens hominum, nisi a Deo et Salomone educeretur, in ea vanesceret, falsæque someret pro veris, vanisque concupiscentiis et peccatis absorberetur, et velut fumus in mortem secundam evanida contabesceret. Hinc ergo vanitatis veram omnium faciem et larvam detegit hic Salomon, docetque terram et vanam spirare, ac cælestia ut vera ambire, in quo consistit vera sapientia. Ita censet S. Augustinus, lib. XX *De Civitate*, cap. vi : « In hæc vanitate, inquit, cui quantum satis visum estimamus totum istum librum viri sapientissimus deputavit, non utque ob aliud, nisi ut eam vitam desideremus, que vanitatem non habet sub hoc sole, sed veritatem sub illo qui facit hunc solem. In hæc ergo vanitate, aut quid nisi iusto Dei rectoque iudicio similis eidem vanitati factus vanesceret homo ? In diebus tamen vanitatis sine interitu plurimum, utrum resistat, an ebit-neret veritati, et utrum sit expers vere pietatis, an particeps : non propter vitæ hujus vel bonæ a quærendæ, vel mali vitandæ, vanescendo transiendæ, re-1. propter futurum iudicium, per quod erunt et bonis bona, et malis mala sine fine mansura. » Denique 1. subjicit : « Denique iste sapiens hunc librum ista conclusit, ut diceret : Deum time, et mandata ejus observa, quia hoc est omnis homo; quia omne hoc opus Deus ad ducit in iudicium in omni despecto, sive bonum, sive malum. Quid verius et salubrius dici potuit ?

Deum, inquit, time, et mandata ejus custodi, quia hoc est omnis homo. Quicumque enim est hoc, est cunctos utique mandatorum Dei : quoniam qui hoc non est, nihil est. Non enim ad veritatis imaginem reformatur, remansens in similitudine vanitatis. » Hinc-que S. Augustinus. Unde S. Hieronymus commatariam in Ecclesiaste scripsit ad Blasillium S. Pauli filium primogenitum, hoc finis ut ei mundi contemptum persuaderet. Audi eum in præfatione *Comment.* : « Memini me ante hæc ferme quinquentium, cum adhuc Romæ essem, et Ecclesiasten sanctæ Blasille legerem, ut eam ad contemptum mundi hujus provocarem, et omne quod in mundo cerneret, putarem esse pro nihilo, rogatum ab ea ut in morem commentarioli obscuri quæque disserterem, ut absque me posset intelligere que legebat. Itaque, quoniam in proclina nostri operis subita morte abstracta est, et non meruimus, o Paula et Eustochium, talera vitæ nostræ habere consortiam, tantoque vulnera tunc periculis obtulit, nunc in Bethlehem positus, angustiiori videlicet civitate, et illius memorie et vobis reddo quod debeo. »

Porro crebra hujus vanitatis mundi prædicatione S. Hieronymus, S. Paulinum, Pamachium, S. Paulam, ac Romanam pobilitatem ad mundi contemptum, et ad secessum in Bethlehem pertraxit. Ergo Salomon hoc libro lectorem a vanitate, id est ab amore mundi vocat, traducitque ad amorem Dei : Deus enim est ipsa veritas, unitas, soliditas, stabilitas, æternitas. Unde S. Gregorius Nyssenus, lib. *De Vita Magis*, agens de visione Dei in rubo ardenti Moysi exhibitæ, veritatem definit esse ipsum Deum. Sic enim ait : « Hæc enim est (ut ego sentio) veritatis definitio, firma Eius qui est intellectio; falsitas enim est phantastica quedam circa id quod non est comprehensio, quæsi subsistat quod non est; veritas autem est, ejus quod vere est firma intellectio. Longis autem spatibus temporum altiori per quietem animo meditari oportet, ut firmiter intelligere possis quid sit quod vere est, quod natura sua est, quid quod non est, quod solum esse videtur, cum per se atque natura sua minime subsistat. Illustrat illiusmodi visione Moysis. Mihil enim videtur magis illi Moyses ea in visione didicisse, nihil eorum rerum que aut sensu comprehenduntur, aut mente perspicuntur, præter supremam essentialiam, que omnium causa est, et a qua omnia dependent, vere subsistere. In nullo enim errorum impendemia (independentiam vocant Scholastici) perspicit potest, ita quod absque participatione veri Entis possit esse. Solum id eodem modo semper se habet, nunquam augetur, nunquam minuitur, æqualiter ad omnem mutationem, tam ad pejus quam ad melius immutabile; potius enim ibi aut malum non est, melius inveniri non potest. Quare solum nulla re alia indiget, et solius cuncta indigent; solum cuncta appetunt, solum cuncta participant, et que

participant, per participationem et sunt et bene sunt. Quod autem participatur, nunquam immutatur. Id autem profecto est quod vere est, et hujus veri talis intellectio, ad quam tunc accesserit Moyses.

Denique Albinus, præceptor Caroli Magni, Præfatione in *Beata*, ait se commentarium in eundem scribere, ut extracto ex monasterio ad munia Ecclesiæ Oniam sacerdotem, id est Episcopum, Candidum presbyterum, et Nathanaelem diaconum a mundi vanitatibus præmoneret; atque de vana possessione divitiarum in hujus sæculi deliciis sapientissimum Salomonem totum componisse hunc librum, quem habitatur ut semper pro magistro habeant in manibus.

Quæritur, *tertio*, quoniam hujus libri sit partitio, quæ et quot partes? Hugo Victorinus, et post eum Richardus de S. Victore, lib. III *super Apocal.* part. II, cap. vii, censent tres libri esse partes, quibus triplex hominis vanitas describitur: *prima* mutabilitatis, *secunda* mortalitatis, *tertia* curiositatis; aut, ut S. Bonaventura, vanitas nature, culpa et miseris.

Verum dico duas primarias Ecclesiæ esse partes. Prior est in cap. I usque ad cap. vii, qua ostendit omnes res mundi sublimitatis, quas homines vult magnis vestimentis, iustis esse et vanas, ac prorsus vanum esse felicitatem quam in his collocat. Posterior a cap. vii pergitur usque ad finem, qua depulsa vanitate, demonstrat veritatem veramque felicitatem sitam esse in virtute, ac dei timore et cultu. Igitur primo statim capite eos refellit, qui scientiam summam bonum metuebant; secundo item ac tertio capitibus eos redarguit, qui in voluptate finem bonorum et Episcopis col' recant; quarto capite, eos qui in honoribus; quinto et sexto eos confutat, qui in divitiis et opibus felicitatem putant. Prior atque hæc capitulum sex partibus in retellendis alienis occupatur; altera vero totidem capitulum pars in confirmanda sua sententia versatur. Igitur cap. vii de tribus honorum generibus disserit, *animi*, *inquam*, *corporis et fortunæ*, de qua contrarius malis. Quis horum penitentem sit usus, utque res omnes notam divinam præsentem providentiam, luculentè ostendit. Hinc ad finem usque libri de illa pie ac iuste tractanda, que tandem deo conjugatur, et felicitate perficitur æterna, concionatur.

Porro in hisce multa statunt axiomata vite, juxta veritatem veramque prudentiam insistentia, qualia sunt: *Humanam sententiam non esse hominem felicem: vitam esse brevem et mille mutationibus obnoxiam: humanos errores non resque per sæcula vacillantem, et circumstantia quasi in orbem redire, atque eisdem fuisse omnibus sæculis communes: nihil sub sole esse novum: voluptatem efflere stultitiam et stultos: felicitatem non esse sitam in dominatu, in uxore et filiis egregiis, in longiore vita aut fuocris pompa; adeo-*

que illam non esse querendam in præsentis vita, sed in futura et æterna: virtutem præstare opibus, robore aliisque corporis dotibus: cogitandum esse dei iudicium et providentiam: felicitatem parari obedientia divine legis, operibus misericordie, mortificatione cupiditatum, animi lenitate et pace: principem esse colendum: principem debere esse justum, sobrium, placidum, cupiditatum dominum, sapientes et probos honorantem, liberalem, et qui subditis de amara ceterisque vite commodis abunde præcipiat, quippe qui se mortalem sciat, et episcum cum subditis esse nature et sortis: cogitandum de ingrante senio et morte: denique sapientem et felicem esse, qui illud ubique præmeditatum habet et observat: « Deum time, et mandata ejus observa; hoc est enim omnis homo. »

Rursum hunc librum cum Lyrano minutius sic dividit per singula capita, ut in illo totidem pene, puta decem vanitates recensentur: nimirum in capite primo, immoderatam sciendi studium; in secundo, appetitum deliciarum; in tertio, vite longioris desiderium; in quarto et quinto, ambitio domini dignitatisque; in parte quinto et in sexto toto, cupiditas divitiarum; in septimo, divitiarum ac præsentia futurorum; in octavo, venatio in laudis et fame; in nono, fortune consecutio; in parte nona et in decimo toto, corporis robur; in undecimo et duodecimo, specimen ætatis floride.

Interpres qui in Ecclesiæstem commentarii sunt existit pernulli, tam veteres quam recentiores. Interpres numerat Fabianus Justinianus in calce in his sui universalis, ubi catalogum interpretum S. Scripturæ contextit. Illustiores hic recenset, quarum opera usus et adjutus sum, sicut S. Hieronymus initio Commentarium suorum recensere solet Origenem, Didymum, Apollinarianum, etc., quos toto opere secutus sit, ne identidem illos commemorare sit opus: nimirum humilitatis est agnoscere unde professor; æquitatis, curque quod suum est reddere; gratitudinis, beneficium beneficium rependi vel, ac laudem doctrinæ et doctori referre. Ea de causa cum sententiam auctorum restitui, ipsi sepe eorum verbis utor, ut intuenti liquet illa ipsorum esse, non mea. Prætere Plinius, Præfat. ad *Responsuram* et « Obnoxio profecto, inquit, animi et intellectus ingenii est deprehendi in sermo illa, quam voluntatem reddere, cum præsertim sors fiat ex auro. » Præclarius S. Basilii, epist. 4 ad *Greg. Nazianz.* « Neque vero, inquit, ad discendum verum illum esse oportet, nec ad docendum iniquum: quod ab alio tale didicis, nequaquam clam habendum; cuiusmodi fuerit mulieres improbe solent, que ex aliis ipse quæsitos liberos, viris sui solentibus subjungunt, patrem emendantes, Auctorem vero ipsum prodere scientia commendatione deest, verumque ipsius gratiam parentem. »

Primus ergo post Septuaginta, Aquilam, Symmachum, Theodotionem et Syrium, interpres est

Decem vanitates recensentur

Interpres in Ecclesiæstem

S. Hieronymus hic verbum Salomonis

Chaldeæ Paraphrastes, qui putatur fuisse Joseph cæcus. Sicut enim Onkelos Pentateuchum, et Jonathan Prophetas, sic Joseph cæcus libros Salomonis cæterisque Hagiographos, puta Job, Psalmos, Regum, Ruth ex Hebræo in Chaldeam converterit, satis genuine et consentaneæ ad Vulgatam Latinam, qua ratione utilis est; nam cum vocis Hebrææ sensum fideliter reddidit, quia tamen Judæus post Christum exsiliit, hinc judaizat, et pleaque ad Judaicam Synagogam et superstitionem detorquet, ac hæc inde miscet fabellas Rabbiniæ: multa ex eis snocidit, et expurgavit Arias Montanus in Chaldaica Paraphrasi, quam Bibliis Regis attexit, at non omnia.

Secundus tempore, sed dignitate primus est S. Gregorius Episcopus Neocesariensis, ob miraculorum gloriam cognomento Thaumaturgus, qui Ecclesiæstem per metaphrasin « brevissimam et admirabilem, » ait Solidas, explicuit. Divina enim sua sapientia, fauenda, acumine, novitate lectionem parit docet, mulcet, pungit et stimulat.

Tertius est R. Haccados, quem passim citat Galatinus, lib. De *Arcais fides*; sed hic allegoricus potius est quam literalis, et allegorias habet communis non absualis.

Quartus est S. Gregorius Episcopus Nyssenus, frater S. Basilii, qui octo homilias disertæ sane et doctas in Ecclesiæstem elaboravit, quibus ipsemet Ecclesiæstem agit, ac lectionem ad vanitatis mundi contemptum, velut orator christianus exornavit.

Quintus est S. Hieronymus, qui more suo litteræ inherens, genuinum primo ejus sensum dilucide reddidit, deinde mysticum attexit: merito sui avi phoenix, ac in S. Scriptura explicanda doctor maximus, Ecclesiæ totius elogio celebratur.

Nota: S. Hieronymus hic transtulit Ecclesiæstem et antiquam Vulgatam editionem Latinam juxta versionem Septuaginta a qua manavit: quare Græcos Septuaginta in Latinum transtulit, itaque veterem editionem sine puritate restituit; secundo, immediate illa ex Hebræo transferendo in Latinum. Hæc illa se habere docet ipse S. Hieronymus hic in Prolegomeno ad discerte, lib. II *Contra Jovinianum*, ubi sic ait: « Salomonis etiam libris, quos olim juxta Septuaginta addidit obalis et astericis in Latinum vertimus, ex Hebræo transferens, et dedicatis SS. Episcopis Ciromano et Heliodoro, hæc in præfatione meæ sine subscripsi: et cum sane Septuaginta Interpretum magis edidit placet, habet juxta a nobis emendatam. » Prior ergo versio S. Hieronymi facta est ex Græco, postior ex Hebræo jussu Damasii Pontificis, quam prorsus recepit Ecclesiæ, etque Vulgata nostra editio Latina. Utroque existat in Commentario S. Hieronymi, in quo tamen non posteriorem suam interpretatur vel modestè ergo, vel quia nova erat: sed priorem Septuaginta utpote veterem et Vulgatam tunc editionem, quæ a posteriori, puta a Vulgata mo-

derna satis discrepat, ac prorsus Commentarius S. Hieronymi parum facit ad elucidationem Vulgatæ modernæ. Porro S. Hieronymus in posteriori accommodata de Septuaginta, ubi ab Hebræo nihil vel parum distat: alius sequitur Aquilam, Symmachum et Theodotionem, sed præ omnibus Hebræicam veritatem, cujus sensum verum et genuinum, ut clare representat, subinde non verbum verbo, sed sententiam sententia quasi paraphrasticè exprimit: hoc enim est munus fidelis et genuini interpretis, uti suis locis videbimus.

Sextus est Olympiodorus, partim paraphrastes, partim scholastes, partim commentator, qui breviter, sed utiliter Ecclesiæstem explicuit: hæc enim expluit, ut lectorem ad virtutem et pietatem excitet.

Septimus est Salomonis Eucherii filius, et Salviani discipulus, anno Domini 470, qui mysticè et breviter Ecclesiæstem explanat. Idem facti Albinus, sive Alcuinus, Bedæ discipulus, et Rabani magister. Saloni Commentarius in Proverbia et Ecclesiæstem item plane ad verbum existat in Honorio Augustodunensi presbytero, qui, teste Trithemio et H. Harmino, floruit anno Domini 1220; nisi quod initium libri sit transpositum. Nam que de tribus nominibus Salomonis initio Ecclesiæstem, eadem Honorius ponit initio Proverborum. Rursum parvula in fine Proverborum, que ponit Saloniis, decurat et omittit Honorius. Reipsum, ut dixi, sunt eadem ad verbum. Porro Saloniis editus existit tom. V *Biblioth. Patrum*; Honorius vero, tomo sive sæculo XII, juxta editionem Coloniam sem.

Octavus est Hugo de S. Victore, qui ex S. Gregorio (hujus enim Commentarii manuscriptori in Ecclesiæstem existat in monasterio Cavensi) homin. 49 in *Ecclesiæstem* conscripsit, quibus floride et neutè singulas quatuor primorum capitulum sententias, uno singula verba discait, exagat, ac mal sacre ethices ad morum conformationem elicit et conficit. Fuit Hugo vir apprime doctus, facundus et religiosus, monasterii S. Victoris (iunda vocatus est de S. Victore) Parisiæ Abbas, comitis et familiaris S. Bernardi, sui sceculi lumen, adeo S. Augustini doctrinam et phrasim æmularis, ut « Augustini lingua » sit nuncupatus. Moriens cum illa S. Eucharistia, ob stomachi naturam eam sumere non posset, eam adorans: « Ascendat, inquit, illuc ad Patrem, et servus ad Dominum suum. » hæc factum.

Nonus est S. Bonaventura, qui scholasticè Ecclesiæstem pertrahat.

Decimus est Hugo Carensis, primus e S. Domini Ordine Cardinalis, qui obiter litteram perstringens, mystico sensui se mandavit, in eoque rimando acutus est, acer et copiosus.

Undecimus est Nicolaus Lyranus, qui Hebræo non admissum peritus, passim sequitur Rabbinos, præsertim R. Salomonem, uti ipsemet fata-

tur in fine lib. *Different. veteris ac novi Testam.* Hos saeculi sunt Dionysius Carthusianus, Cardinalis Cajetanus, qui duobus suis Rabbiniis in Testamento veteri, ac Erasmo in novo plus aequo confidens, novam eorum versionem edit et sumptu ingenio nove explicat, a Vulgata et Patribus saepe discedens. Item Franciscus Titelmannus, vir eruditus et religiosus, Joannes Fetus, Gerardus Moringus, Hieronymus Osorius, Joannes

Campensis, Isidorus Clarus, Franciscus Vatavius, ac e Societate nostra Joannes Lorinus breviter, sed accurate; et Joannes Pineda, qui uti fuisse, ita plenissime Ecclesiasten explavit. Ego ex omnibus hisce succum exprimam, mellilegium faciam, illudque methodice, paucis clare more meo lectori hauriendum propinabo; ac non pauca ex meipso addam, quae aeterna Patris sapientia mihi suggerere dignabitur.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Præponit Thema loci: Vanitas vanitatum, et omnia vanitas, illudque probat primo, ex rerum omnium circulatione: omnia enim, sicut sol, spiritus, flumina in orbem eunt et revertuntur; quare nihil sub sole novum. Secundo, vers. 12, ex seculis, et studio sciendi, in quo magna elucet vanitas; quia qui addit scientiam, addit et laborem et dolorem.

1. Verba Ecclesiaste, filii David, regis Jerusalem. 2. Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes: vanitas vanitatum, et omnia vanitas. 3. Quid habet amplius homo de universo labore suo, quo laborat sub sole? 4. Generatio præterit, et generatio advent: terra autem in æternum stat. 5. Oritur sol, et occidit, et ad locum suum revertitur; ibique renascens, 6. gyrat per meridiem, et flecitur ad aquilonem: lustrans universa in circuitu pergit spiritus, et in circuitus suos revertitur. 7. Omnia flumina intrant in mare, et mare non redundat: ad locum, unde exierunt, flumina revertuntur ut iterum fluant. 8. Cuncta res difficiles: non potest eas homo explicare sermone. Non saturatur oculus visu, nec auris auditu impletur. 9. Quid est, quod factum est? ipsam quod futurum est: quid est, quod factum est? ipsam quod faciendum est. 10. Nihil sub sole novum, nec valet quisquam dicere: Ecce hoc recens est: jam enim præcessit in seculis, quæ fuerunt ante nos. 11. Non est priorum memoria: sed nec eorum quidem, quæ postea futura sunt, erit recordatio apud eos, qui futuri sunt in novissimo. 12. Ego Ecclesiastes fui rex Israel in Jerusalem, 13. et proposui in animo meo quærere et investigare sapienter de omnibus, quæ fiunt sub sole. Hanc occupationem pessimam dedit Deus filiis hominum, ut occuparentur in ea. 14. Vidi cuncta, quæ fiunt sub sole, et ecce universa vanitas, et afflictio spiritus. 15. Perversi difficile corriguntur, et stultorum infinitus est numerus. 16. Locutus sum in corde meo, dicens: Ecce magnus effectus sum, et præcessi omnes sapientia, qui fuerunt ante me in Jerusalem: et mens mea contemplata est multa sapienter, et didici. 17. Bedique cor meum ut scirem prudentiam, atque doctrinam, erroresque et stultitiam: et agnovi quod in his quoque esset labor, et afflictio spiritus. 18. eo quod in multa sapientia, multa sit indignatio: et qui addit scientiam, addit et laborem.

4. VERBA ECCLESIASTE, FILII DAVID, REGIS JERUSALEM. « Ecclesiastes, » id est Salomonis. Patet ex ipso verborum tenore et sententia, huic non tam esse libri titulum, ut censere S. Gregorius Nyssenus, *homil. 1.* Hugo Victorinus et Hugo Cardinalis, Dionysius et alii, quam ipsum libri exordium. Hic enim liber incipit, hieque ad marginem notatur primus primi capituli versus. Ideo

tamen desumptus est libri titulus et nomenclatura, ut vocetur Ecclesiastes, quod nomen stolidè improbat Lutherus in *Colloq. Conviv.*, dicens hunc librum non esse Ecclesiasten, sed *Politica* vel *Cæconomica* Salomonis nuncupandum: qua in re toti Ecclesie Patribusque omnibus, qui cum Ecclesiasten vocaverunt, contrahitur, eosque inscitè arrogantiam supercilio coarctat.

Verbum
quia
verum.

Salomon
cur vocetur
Ecclesiastes?
Resp.
Ennio.

VERBA. — Verbum dicitur a *verberato*, quod verberato lingua intra palatum aere, omnis oratio proferatur, ait P. Consentius et S. Augustinus. Varro vero verbum a veritate deducit, quasi verum: quod verum nos loqui oporteat. Talia sunt verba S. Scripturæ, sive verba Dei, puta oracula verissima, gravissima, saluberrima. Unde Aben-Era: « Verba Ecclesiaste, » hoc est, inquit, non vulgaria, sed ex corde ad animum ascendunt, ut ipse qui vanitatem a veritate discernant, viamque ad veram felicitatem digito ad fontem intento omnibus palam demonstrant.

ECCLESIASTE. — Hebraice קהלת *Cohelath*, id est congregatoris, collectoris, concionatoris. Radix enim קהל *kahal* significat congregare eam, et ad eam verba facere. Unde קהל *kahal* vocatur congregatio, cœtus, ecclesia, concio. Concio enim tam cœtum populi, quam orationem ad populum significat.

Quæres primo, cur Salomon hic hebraice vocetur *Cohelath*, græce indeque latine Ecclesiastes? Respondit primo, Jacobus Christophol. Praefation. in *Cant.*, eum vocari *Cohelath*, id est collectorem, quod græcos et scilicet dicta Davidis patris sui, cæterorumque Patriarcharum et Prophetarum hoc libro conservavit, et in unum collegerit. Verum hoc parum est probabile. Salomon enim cum esset sapientissimus mortalium, non eguit aliunde corroborata sapientiam, qua ipse a Deo donatus et repletus erat: suam ergo hic promittit, et non alienam.

Secundo, Cajetanus censet Salomonem dici *Cohelath*, id est collectorem, quod omnes vanitatis mundi modos et species hoc libro collegerit, easque ad vivum oculis subiecit, atque, ut addit Arias Montanus, quod enumerans singulas res mundi, mox subiecit ciphram 0, dicens iteransque: « Vanitas vanitatum, et omnia vanitas. » Ciphra enim 0, si sola ponatur, est multiplicetur, nil valet, nullamque indicat numerum, ideoque vanitatis et nihil est index et nota. Verum hoc arctius et frigidius est.

Tertio, alii, eo quod, inquit, anima Salomonis (*Cohelath* enim est femininum) cunctis in se ecclesias congregasset, vel potius Deus congregaret, et in unum collectas in Salomonis sinum effudisset. Aut, ut Nyssenus, quod Ecclesiastes colligat omnia quæ ad probam Ecclesie pertinent administrationem, hoc est, per quæ quis probe et ex virtute vitam instituat. Aut, ut David de Pomis, quod universas philosophorum de summo honore quo sibi est fecerit, sententias (quas Varro, *lib. de Finibus*, ducentas enumerat) summamque perstringat et confuset. Aut, ut alii, quod universas voluptates rerum omnium, quas expertus est, convehget, earumque vanitatem ostendat.

Quarto, melius alii censent Salomonem dici Ecclesiasten, quod ex confuso hominum cœtu et tumultuante turba fecerit ecclesiam ordinatam, palatium et piam concionando et persuadendo ei,

ut relictis vanis spebus et rebus amet et colat Deum verum. Ita S. Gregorius, *IV Dialog. cap. iv.*: « Hic liber, inquit, concionator dicitur. In concione vero sententia proponitur, per quam tu multosque turbæ sententia comprimitur. Sed concionator verax quasi extensa manu tumultus omnium sedat, eosque ad unum sententiam revocat, cum in ejusdem libri termino ait: Pilem loquendi pariter omnes audiamus: Deum time, et mandata ejus observa; hoc est enim omnis homo. »

Quocirca Salomon hic representat Christum, qui cœu verus Ecclesiastes Ecclesiam sanctam formavit, instituit, docuit tam verba quam exemplo. Ita Nyssenus et Olympiodorus: « Ecclesiastes, inquit, vocatus est, tanquam cunctos mortales in Ecclesia cœtum vocans, et in concordiam necens. »

Quinto et genuine, Salomon dicitur *Cohelath* et *Ecclesiastes*, id est congregator et concionator, quod populi cœtum convocans, ad illum concionatus sit de vanitate rerum mandandarum, deque veritate virtutis et timoris Dei. Ita S. Athanasius in *Synopsi*, Salomus, S. Gregorius, *lib. IV Dialog. cap. iv.*, Bonaventura et alii; quoque eundem concionem scriptis mandans, ad universam Ecclesiam sæculorum omnium transmissit. Omnis enim ecclesia et republica omni ævo et sæculo sua habuit concilia, quos populi cœtus, suas conciones, in quibus principes, senatores vel oratores perorabant de his quæ ad republicam vel ad civium cœtorum causas illesque spectabant. Ita fecere Græci; Athenienses sub Solone, qui universa a se statuta permisit concionis arbitrio; Spartani sub Lyoergo; Romani sub Romulo, et maxis sub Consulibus: Hebraei sub Mose, Josue, Davide, Salomone et cæteris.

Porro cathedra, ex qua Salomon concionabatur, erat solium regale, quod ipse ad hanc rem extruxit. *III Reg. vii. 7.*: « Porticum quoque solii, inquit, in qua tribunal est, fecit Salomon, et texit lignis cedrinis a pavimento usque ad summum. » Similis concio Salomonis ad populum in dedicatione templi ab eo edificati recensetur *III Reg. vii. 44.* Audi S. Athanasium: « Ecclesiastes, ait, vocatus est, quia ad populum ipse concionatus est, et quæ spiritus sunt, locutus; » et, ut ait Thaumaturgus, « quia his verbis universam Dei Ecclesiam afflatur. »

Sic Moses legislator et dux Israelis cætero concionatus est ad populum, cum et legem Dei promulgaret et inculcavit, ut patet *Exod. cap. xx* et seq. Imo Deuteronomium non est aliud quam ardens et concitata concio, qua Moses moriturus Israelam ad studium legis cultumque Dei adhortatur. Similem eadem de re concionem ad populum habuit successor Moses Josue, jam moriturus, *cap. ult.*; et *Job. cap. xxix*; Samuel, *I Reg. xii. 7*; Malathias, *I Machab. ii. 49*; ac David, *Psal. xlviii. 2*: « Audite, ait, hæc, omnes gentes: auribus percipite omnes, qui habitatis orbem, etc. »

Principes erant concionatores.

tur in fine lib. *Different. veteris ac novi Testam.* Hos saeculi sunt Dionysius Carthusianus, Cardinalis Cajetanus, qui duobus suis Rabbiniis in Testamento veteri, ac Erasmo in novo plus aequo confidens, novam eorum versionem edit et sumptu ingenio nove explicat, a Vulgata et Patribus saepe discedens. Item Franciscus Titelmannus, vir eruditus et religiosus, Joannes Fetus, Gerardus Moringus, Hieronymus Osorius, Joannes

Campensis, Isidorus Clarus, Franciscus Vatavius, ac e Societate nostra Joannes Lorinus breviter, sed accurate; et Joannes Pineda, qui uti fuisse, ita plenissime Ecclesiasten explavit. Ego ex omnibus hisce succum exprimam, mellilegium faciam, illudque methodice, paucis clare more meo lectori hauriendum propinabo; ac non pauca ex meipso addam, quae aeterna Patris sapientia mihi suggerere dignabitur.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Proponit Thema libri: Vanitas vanitatum, et omnia vanitas, illudque probat primo, ex rerum omnium circulatione: omnia enim, sicut sol, spiritus, flumina in orbem eunt et revertuntur; quare nihil sub sole novum. Secundo, vers. 12, ex seculis, et studio sciendi, in quo magna elucet vanitas; quia qui addit scientiam, addit et laborem et dolorem.

1. Verba Ecclesiaste, filii David, regis Jerusalem. 2. Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes: vanitas vanitatum, et omnia vanitas. 3. Quid habet amplius homo de universo labore suo, quo laborat sub sole? 4. Generatio praeterit, et generatio advent: terra autem in aeternum stat. 5. Oritur sol, et occidit, et ad locum suum revertitur; ibique renascens, 6. gyrat per meridiem, et flecitur ad aquilonem: lustrans universa in circuitu pergit spiritus, et in circuitus suos revertitur. 7. Omnia flumina intrant in mare, et mare non redundat: ad locum, unde exierunt, flumina revertuntur ut iterum fluant. 8. Cuncta res difficiles: non potest eas homo explicare sermone. Non saturatur oculus visu, nec auris auditu impletur. 9. Quid est, quod fuit? ipsum quod futurum est: quid est quod factum est? ipsum quod faciendum est. 10. Nihil sub sole novum, nec valet quisquam dicere: Ecce hoc recens est: jam enim praecessit in saeculis, quae fuerunt ante nos. 11. Non est priorum memoria: sed nec eorum quidem, quae postea futura sunt, erit recordatio apud eos, qui futuri sunt in novissimo. 12. Ego Ecclesiastes fui rex Israel in Jerusalem, 13. et proposui in animo meo quaerere et investigare sapienter de omnibus, quae fiunt sub sole. Hanc occupationem pessimam dedit Deus filiis hominum, ut occuparentur in ea. 14. Vidi cuncta, quae fiunt sub sole, et ecce universa vanitas, et afflictio spiritus. 15. Perversi difficile corriguntur, et stultorum infinitus est numerus. 16. Locutus sum in corde meo, dicens: Ecce magnus effectus sum, et praecessi omnes sapientia, qui fuerunt ante me in Jerusalem: et mens mea contemplata est multa sapienter, et didici. 17. Bedique cor meum ut scirem prudentiam, atque doctrinam, erroresque et stultitiam: et agnovi quod in his quoque esset labor, et afflictio spiritus. 18. eo quod in multa sapientia, multa sit indignatio: et qui addit scientiam, addit et laborem.

4. VERBA ECCLESIASTE, FILII DAVID, REGIS JERUSALEM. « Ecclesiastes, » id est Salomonis. Patet ex ipso verborum tenore et sententia, huic non tam esse libri titulum, ut censere S. Gregorius Nyssenus, *homil. 1.* Hugo Victorinus et Hugo Cardinalis, Dionysius et alii, quam ipsum libri exordium. Hic enim liber incipit, hieque ad marginem notatur primus primi capituli versus. Ideo

tamen desumptus est libri titulus et nomenclatura, ut vocetur Ecclesiastes, quod nomen stolidè improbat Lutherus in *Colloq. Conve.*, dicens hunc librum non esse Ecclesiasten, sed *Politica* vel *Ceconomica* Salomonis nuncupandum: qua in re toti Ecclesiae Patribusque omnibus, qui cum Ecclesiasten vocaverunt, contrahitur, eosque inscitè arrogantiam supercilio coarctat.

VERBA. — Verbum dicitur a *verberato*, quod verberato lingua intra palatum aere, omnis oratio profertur, ait P. Consentius et S. Augustinus. Varro vero verbum a veritate deducit, quasi verum: quod verum nos loqui oporteat. Talia sunt verba S. Scripturae, sive verba Dei, puta oracula verissima, gravissima, saluberrima. Unde Aben-Era: « Verba Ecclesiaste, » hoc est, inquit, non vulgaria, sed ex corde ad animum ascendunt, utpote quae vanitatem a veritate discernant, viamque ad veram felicitatem digito ad fontem intento omnibus palam demonstrant.

ECCLESIASTE. — Hebraice קהלת *Cohelath*, id est congregatoris, collectoris, concionatoris. Radix enim קלל *kalal* significat congregare eam, et ad eam verba facere. Unde קהל *kahal* vocatur congregatio, coetus, ecclesia, concio. Concio enim tam certum populi, quam orationem ad populum significat.

Quaerens primo, cur Salomon hic hebraice vocetur *Cohelath*, graece indeque latine Ecclesiastes? Respondit primo, Jacobus Christophol. Praefation. in *Cant.*, eum vocari *Cohelath*, id est collectorem, quod graecus et sole dicta Davidis patris sui, ceterorumque Patriarcharum et Prophetarum hoc libro conservavit, et in unum collegerit. Verum hoc parum est probabile. Salomon enim cum esset sapientissimus mortalium, non eguit aliunde corroborata sapientiam, qua ipse a Deo donatus et repletus erat: suam ergo hic promittit, et non alienam.

Secundo, Cajetanus censet Salomonem dici *Cohelath*, id est collectorem, quod omnes vanitatis mundi modos et species hoc libro collegerit, easque ad vivum oculis subiecit, atque, ut addit Arias Montanus, quod enumerans singulas res mundi, mox subiecit ciphram 0, dicens iteransque: « Vanitas vanitatum, et omnia vanitas. » Ciphra enim 0, si sola ponatur, est multiplicetur, nil valet, nullamque indicat numerum, ideoque vanitatis et nihil est index et nota. Verum hoc arctius et frigidius est.

Tertio, alii, eo quod, inquit, anima Salomonis (*Cohelath* enim est femininum) cunctis in se ecclesias congregasset, vel potius Deus congregaret, et in unum collectas in Salomonis sinum effudisset. Aut, ut Nyssenus, quod Ecclesiastes colligat omnia quae ad probam Ecclesiae pertinent administrationem, hoc est, per quae quis probe et ex virtute vitam instituat. Aut, ut David de Pomis, quod universas philosophorum de summo honore quo sibi est fecerit, sententias (quas Varro, *lib. de Finibus*, ducentas enumerat) summamque perstringat et confuset. Aut, ut alii, quod universas voluptates rerum omnium, quas expertus est, convegeat, earumque vanitatem ostendat.

Quarto, melius alii censent Salomonem dici Ecclesiasten, quod ex confuso hominum coetu et tumultuante turba fecerit ecclesiam ordinatam, palatium et piam concionando et persuadendo ei,

ut relictis vanis spebus et rebus amet et colat Deum verum. Ita S. Gregorius, *IV Dialog. cap. iv.*: « Hic liber, inquit, concionator dicitur. In concione vero sententia proponitur, per quam tu multosque turbas sententia comprimitur. Sed concionator verax quasi extensa manu tumultus omnium sedat, eosque ad unum sententiam revocat, cum in ejusdem libro termino ait: Pilem loquendi pariter omnes audiamus: Deum time, et mandata eius observa; hoc est enim omnis homo. »

Quocirca Salomon hic representat Christum, qui cum verus Ecclesiastes Ecclesiam sanctam formavit, instituit, docuit tam verba quam exemplo. Ita Nyssenus et Olympiodorus: « Ecclesiastes, inquit, vocatus est, tanquam cunctos mortales in Ecclesia coelum vocans, et in concordiam necens. »

Quinto et genuine, Salomon dicitur *Cohelath* et *Ecclesiastes*, id est congregator et concionator, quod populi coetum convocans, ad illum concionatus sit de vanitate rerum mandandarum, deque veritate virtutis et timoris Dei. Ita S. Athanasius in *Synopsi*, Salomus, S. Gregorius, *lib. IV Dialog. cap. iv.* Bonaventura et alii; quoque eandem concionem scriptis mandans, ad universam Ecclesiam saeculorum omnium transmissit. Omnis enim ecclesia et republica omni aere et saeculo sua habuit comitia, quos populi coetus, suas conciones, in quibus principes, senatores vel oratores perorabant de his quae ad republicam vel ad civium certorum causas illesque spectabant. Ita fecere Graeci; Athenienses sub Solone, qui universa a se statuta permisit concionis arbitrio; Spartani sub Lyourgo; Romani sub Romulo, et maxis sub Consulibus: Hebraei sub Mose, Josue, Davide, Salomone et ceteris.

Porro cathedra, ex qua Salomon concionabatur, erat solum regale, quod ipse ad hanc rem extruxit. *III Reg. vii. 7.*: « Porticum quoque solii, inquit, in qua tribunal est, fecit Salomon, et texit lignis cedrinis a pavimento usque ad summum. » Similis concio Salomonis ad populum in dedicatione templi ab eo instituta recensetur *III Reg. vii. 44.* Audi S. Athanasium: « Ecclesiastes, ait, vocatus est, quia ad populum ipse concionatus est, et quae spiritus sunt, locutus; » et, ut ait Thaumaturgus, « quia his verbis universam Dei Ecclesiam afflatur. »

Sic Moses legislator et dux Israelis ebraeo concionatus est ad populum, cum et legem Dei promulgaret et inculcavit, ut patet *Exod. cap. xx* et seq. Imo Deuteronomium non est aliud quam ardens et contenta concio, qua Moses moriturus Israelam ad studium legis cultumque Dei adhortatur. Similem eadem de re concionem ad populum habuit successor Moses Josue, jam moriturus, *cap. ult.*; et *Job. cap. xxix*; Samuel, *I Reg. xii. 7*; Malathias, *I Machab. ii. 49*; ac David, *Psal. xlviii. 2*: « Audite, ait, haec, omnes gentes: auribus percipite omnes, qui habitatis orbem, etc. »

Principes erant concionatores.

meum loquatur sapientiam, et meditatio cordis mei prudentiam. » Similis coniectio Davidis est *Psalm.* xxxvii. 1. Sic facti et Ezechias mittens praetores pro totum Israel, ut cum ad bellum cum Pascha solemne recederent. II *Paral.* xxxi; imo ipsenec rex ad ipsos sacerdotes et levitas conlocutus est, exhortando eos ad purgationem templi et legis zelum, II *Paral.* xxix, 5. Ezechiam avum suo zelo et concione imitatus est Josias rex, IV *Reg.* xxiii, 1, et II *Paral.* xxxiv, 31: « Stans, ait, in tribunal suo, percussit fœdus inter Israel et Deum. Similem exhortationem ad Patres concilii Niceni habuit Constantinus Magnus, uti refert Eusebius in ejus Vita; ac Theodosius per litteras ad Patres concilii Ephesini; Carolus Magnus ad Saxonos, etc.; ac avorum memoria Jagello Polonia rex, qui Lithuanos ingenti zelo conlocando, et premis invitando ab idolorum cultu ad Christi fidem convertit anno Domini 1387; ex quo deinceps prognati reges Poloniae, ac nominatim modernus Sigismundus III, avi regni septuaginta annis hares, Jagellonides cognominatur. Ita Cromerus, lib. xv.

Talis ergo Ecclesiastes fuit rex Salomon: sapientie enim ejus fama exiit, certum ad eum dorantem ex toto orbe confluebant nationes et principes, ac inter eos regina Sabu, III *Reg.* iv. Igitur non ad solos Judæos, sed ad totam ecclesiam, id est, ad eundem vel concionem ex cunctis mortalibus contractam hic concionatur, deestque in quo sit vera sapientia, scilicet in rerum vanarum contemptu, ac veritatis verique Dei cultu stulto, ut ab amore caducorum eos abducatur, et ad desiderium eternorum transferatur. Quocirca, et notat Theophrastus, Salomon hic veri concionatoris munia strenue obit, dum statim a principio thema proponit: « Vanitas vanitatum, » etc, hilum subinde repetens et inculcans in sermonis progressu, et circa illud peritens totam sermonem; et quamvis (quod peritus concionator facit) digrediat nonnunquam ad alia, eandem tamen recurrit, diligenter ac particulatim demonstrans veritatem prae propositionis, quam sic plene probat, ut conclusionem ad extremum et elausulam reponat. Praeterea falsa, quae obstant argumento proposito, refellit, veritatem confirmat, damnat vitia, virtutes laudat, praedicat, denique instat opportune, impertune, arguit, obsecrat, increpat, prout Ephesimium Ecclesiastes Timotheus Paulus ut faciat obtestatur, II *Timoth.* iv, 2.

Quæres *secundo*, cur Salomon hebraice vocetur *Cohelath* femine? Est enim *Cohelath* Beniomi, id est participium activum femininum in conjugatione Cal, significans congregatrix vel concionatrix. Respondent autem Novanus, et Avenarius et Forsterus in *Lex.* *Hebr.*, *Cohelath* vocari non Salomonem, sed Ecclesiam vel Synagoga; illam enim hic a Salomone concionantem induci. Sed errant: *Cohelath* enim esse nomen non Ecclesiæ, sed Salomonis, patet ex eo quod sequitur: « Filii

David, regis Jerusalem; » unde clare veritas Chaldaeus, verba *Cohelath*, ipse ait Salomon. Ita S. Gregorius Thaumaturgus, S. Hieronymus, Nyssenus, Olympiodorus et ceteri omnes.

Dico ergo *primo*, *Cohelath* esse nomen masculinum, non femininum. Patet *primo*, quia est nomen Salomonis, qui vir est, non femina; *secundo*, quia toto hoc libro *Cohelath* tribuantur verba et epitheta masculina, non feminina, excepto uno loco cap. vii, 29: quem locum nonnulli suspiciant corruptum. Hinc sequitur *Cohelath* non esse hoc loco *Benomi*, id est participium femininum in Cal, sed esse *Toar*, id est nomen verbum masculinum; perinde ac apud Latinos hic voces: *doctus, eruditus, auditis, visus*, sepe non participia sunt, sed nomina. Ita censent Marinus, Mercerus et alii in *Lexicis*, et confirmant ex eo quod Hebraeorum *קָהָל* *Cahal* non sit ositatum in Cal, sed in *Nephal* et *Piel*. *Cohelath* ergo nequit esse Beniomi Cal: nomen ergo sit oportet. Imo nonnulli suspiciant *Cohelath* dici quædam *קָהָל קָהָל* *Cahal et*, id est *collector vel mensor temporis*, eo quod Salomon tam sua quam aliorum melius tempora, et temporaria bona voluptatisque hoc libro metiatur, numeret et estimet, dicens omnia esse vana. Aut quasi *קָהָל קָהָל* *Cahal Tahmah*, id est *collector doctrinæ*, et ultima littera *Tav* valeat *Tahmah*, ut Hebraei in abbreviatis per unam litteram indistinctam, totam dictionem significant.

Dico *secundo*: Nomen *Cohelath*, licet sit masculinum, habet tamen puncta, formam et terminationem femininam, puta *Benomi*, sive participii feminini in Cal. Ita censent omnes hebraice periti.

Porro causa hujus rei varia a variis afferunt. *Primo*, multi afferunt hanc, quod Hebraei sepi permutant nomen femininum cum masculino, et vice versa masculinum cum terminatione feminina, quando rei præstantiam et pulchritudinem denotare volunt, qualis est hoc conio Salomonis, quia proinde vocatur *Cohelath*, *q. d. concionatrix*, ob elegantiam sermonis. Solent enim Hebraei rebus eximie pulchris tribuere genus femininum, quia imago et assecta pulchritudinis, ejusque maxima illicebra est femina. Concionatrix ergo idem est quod pulcher et eximius concionator. Solent enim femina in dicendo esse disertæ, generose, elegantes, patheticæ, afflicte, idcirco viris personare quidquid volant. Sic Ps. xxvii, 12: « Domini dabit verbum et augetur virtus, » hebr. est *הַמְבַרְכִים* *hambbarchim*, id est evangelizatrices feminine, quo significat et ceteris sanctissimas a Deo predicatrices eosque laudat. Et *Apoc.* i, 13: « Nuntius Domini de nuntis domini, » hebr. est *מְבַרְכֵי* *hemelachol*, id est *deuotatricibus Domini*. Vide ibi dicta, et Riberman ibidem. Sic *Exod.* xxii, 18: « Maleficos (hebraice est *מעֻבְרֵי* *mevberim*, id est, *maleficos* feminine) non patieris vivere. » Similia sunt II *Reg.* xxi, 39, in Hebraeo, et alibi.

Secundo dant alii, quod sapientia hic sit quasi *Secundo*. *Primo* enim Salomonem post sechima decem tribuum quod fecit Ieroboam, eorum se rigidi constituit, ideoque Salomonem se hoc vocem regem Jerusalem, id est durum tribuum, non Israel; sed errant. Hoc enim schisma contigit post mortem Salomonis, sub Ieroboam ejus filio. Vocat ergo se regem Ieroboam, *primo*, quia illa erat metropolis duodecim tribuum, ac proinde regni totius caput. Sic Nabuchodonosor a Jeremia vocatur rex Babylonis, et est monarchie Chaldaeorum, cujus caput erat Babylon. Et Sardanapalus vocatur rex Ninives, id est Assyriorum, quorum metropolis erat Ninive. *Secundo*, quia in Jerusalem erat academia, vicebatque studium sapientie, quam hic docet Salomon. *Tertio*, quia in eadem erat aula regia, in qua regare solet luxus, avaritia, invidia, fastus, omniaque vitiorum et cupiditatum vanitas, a qua cives et aulicos suos hic avocet Salomon.

De clypeo et splendore Jerusalem dixi *Hebr.* vii, 1; *Gen.* xv, 18, et alibi. Vide et Josephum et Adrichomium in descriptione Jerusalem.

Mysitæ, Ecclesiastes est Christus, qui ecclesia suis persanados contemptum vanitatis mundi, et amorem oculi, est rex Hierosolymitarum, id est videntium et contemplantium Deum, ideoque pacis fruentium. Jerusalem enim hebraice idem est quod visio pacis.

De clypeo et splendore Jerusalem dixi *Hebr.* vii, 1; *Gen.* xv, 18, et alibi. Vide et Josephum et Adrichomium in descriptione Jerusalem.

Mysitæ, Ecclesiastes est Christus, qui ecclesia suis persanados contemptum vanitatis mundi, et amorem oculi, est rex Hierosolymitarum, id est videntium et contemplantium Deum, ideoque pacis fruentium. Jerusalem enim hebraice idem est quod visio pacis.

2. VANITAS VANITATUM, DIXIT ECCLESIASTES: VANITAS VANITATUM, ET OMNIA VANITAS. S. Augustinus, lib. *De Civitate Dei*, cap. xxxiii, et alibi legit: *vanitas vanitatum*, id est vanitas servientium rebus que vanis inhiantibus. Hi enim sunt vanitates facte que vani, sicut ea que dillexerunt; aut vanitatum, id est filientium, et vana specie decipientium. « Vanitas, » ait S. Augustinus, est *fallacia*, et *vanitates* » sunt falsi vel filientes. Idem tamen S. Augustinus, lib. I *Retract.* cap. vii, ait quod, licet ista expositio vera sit, mendosa tamen sit lectio, cum iuxta Grecum legendum sit: *Vanitas vanitatum*. Chaldaei, *vanitas vanitatum sanctum hoc: vanitas vanitatum omne quod laboratur, omnia vanitas*. Aquila, Symmachus, Theodotus eberice interpretes, ait S. Hieronymus, vertunt *vanitas vanitas*, id est, *vapor vaporum*, et omnia vapor; *synus, vanitas vanitatum*, et *omnis res inanis*; Arabicus, *vanitas vanitatum, universitas rerum vanarum*. Alii, *vanitas vanitas, et omnia nihil*. Sic et Nyssenus, Gregorius Thaumaturgus metaphrasice vertit, *quam vanitas vanitatumque sancta cuncta hominum studia, simul de negotia! Anonymus, cuncta res otiosa, viles, erroneæ, mendaces*. « Sublimis prorsus, ait S. Chrysostomus, sermo. *Contra Concub.*, et oculis digna vox, quam Salomon ad se severus, et quasi

Sanctum sanctorum. Incipientes enim sunt in alio paradisi, proficiens in Sancto, id est in ingressu ejusdem, perfecti aut quasi in ipso cælo empyreo.

Censent Chaldei et alii nonnulli Salomonem scripsisse Ecclesiasten post sechima decem tribuum quod fecit Ieroboam, eorum se rigidi constituit, ideoque Salomonem se hoc vocem regem Jerusalem, id est durum tribuum, non Israel; sed errant. Hoc enim schisma contigit post mortem Salomonis, sub Ieroboam ejus filio.

Vocat ergo se regem Ieroboam, *primo*, quia illa erat metropolis duodecim tribuum, ac proinde regni totius caput. Sic Nabuchodonosor a Jeremia vocatur rex Babylonis, et est monarchie Chaldeeorum, cujus caput erat Babylon. Et Sardanapalus vocatur rex Ninives, id est Assyriorum, quorum metropolis erat Ninive. *Secundo*, quia in Jerusalem erat academia, vicebatque studium sapientie, quam hic docet Salomon. *Tertio*, quia in eadem erat aula regia, in qua regare solet luxus, avaritia, invidia, fastus, omniaque vitiorum et cupiditatum vanitas, a qua cives et aulicos suos hic avocet Salomon.

De clypeo et splendore Jerusalem dixi *Hebr.* vii, 1; *Gen.* xv, 18, et alibi. Vide et Josephum et Adrichomium in descriptione Jerusalem.

Mysitæ, Ecclesiastes est Christus, qui ecclesia suis persanados contemptum vanitatis mundi, et amorem oculi, est rex Hierosolymitarum, id est videntium et contemplantium Deum, ideoque pacis fruentium. Jerusalem enim hebraice idem est quod visio pacis.

2. VANITAS VANITATUM, DIXIT ECCLESIASTES: VANITAS VANITATUM, ET OMNIA VANITAS. S. Augustinus, lib. *De Civitate Dei*, cap. xxxiii, et alibi legit: *vanitas vanitatum*, id est vanitas servientium rebus que vanis inhiantibus. Hi enim sunt vanitates facte que vani, sicut ea que dillexerunt; aut vanitatum, id est filientium, et vana specie decipientium.

« Vanitas, » ait S. Augustinus, est *fallacia*, et *vanitates* » sunt falsi vel filientes. Idem tamen S. Augustinus, lib. I *Retract.* cap. vii, ait quod, licet ista expositio vera sit, mendosa tamen sit lectio, cum iuxta Grecum legendum sit: *Vanitas vanitatum*. Chaldaei, *vanitas vanitatum sanctum hoc: vanitas vanitatum omne quod laboratur, omnia vanitas*. Aquila, Symmachus, Theodotus eberice interpretes, ait S. Hieronymus, vertunt *vanitas vanitas*, id est, *vapor vaporum*, et omnia vapor; *synus, vanitas vanitatum*, et *omnis res inanis*; Arabicus, *vanitas vanitatum, universitas rerum vanarum*. Alii, *vanitas vanitas, et omnia nihil*. Sic et Nyssenus, Gregorius Thaumaturgus metaphrasice vertit, *quam vanitas vanitatumque sancta cuncta hominum studia, simul de negotia! Anonymus, cuncta res otiosa, viles, erroneæ, mendaces*. « Sublimis prorsus, ait S. Chrysostomus, sermo. *Contra Concub.*, et oculis digna vox, quam Salomon ad se severus, et quasi

ex umbrosa quadam abyso ad lumen vere sapientiae respicere valens, emisit tandem. » Idem, Parenetica ad Eutropium : « Hunc, inquit, versiculum, si sapient qui in potentia versantur, in periculis omnibus, et in vestibus suis scriberent, in foro, in domo, in ingressibus; quoniam quidem multe sunt rerum facies, multae imagines hae, quae decipiunt incautos, istud oportet quotidie salutare carmen, et in prandis, et in coenis, et in conventu onumquemque proximo suo canere, et a proximo suo libenter audire : Quia vanitas vanitatum est, et omnia vanitas (1). »

Grammatica et etymologica vanitas est vacuitas, inanitas, levitas a qua res dicitur evanida, dum cito perit et evanescit. Audi Nonium Marcellum, lib. IV : « Vanum, inquit, inane, virgilius, Geop. lib. 1. Sed illos expectata seges vanis elucit arvis. Vanum est mendax. Virgilius, Aeneid. I : Ni frustra angurium vani docere parentes. Salustius, Jugurtha bello : Mauri vanum genus. M. Tullius, de Offic. lib. 1 : Nihil enim proficiunt nisi admodum mentiantur, nec vero quidquam est turpius vanitate. Idem Tuscul. lib. III : Tem la vanis imbutum erroribus, ut vanitati veritas et opinioni confirmata natura ipsa cedit. Vanum, insidiosum, subdolum. Virgilius, Aeneid. lib. II : Nec si me miserum fortuna Sinonem fixit, vanum etiam mendacemque improba finget. Vanum, obcurum. Virgilius, Aeneid. IV : Et proci in tenuem ex oculis evanuit auram. M. Tullius, de Repub. lib. IV : In nostra vero aetas cum respiciamus sicut picturam accipisset egregiam, sed jam evanescentem vetustate. »

Donatus vero et Arantius ita distinguunt haec tria, falsum, vanum et fictum : « Falsum, inquit, est quo tegitur id quod factum est; vanum, quod fieri non potest; fictum, quod non est factum et fieri potuit. Falsum est fictum mendacium simile veritati; vanum nec possibile, nec verisimile; fictum totum sine vero, sed verisimile. Falsum loqui mendacis est, fictum colludi, vanum stulti. Falsum loqui culpe est, fictum virtutis, vanum vocoride. Falsis decipiuntur, fictis delectantur, vana confonnantur. »

Vanitas ergo opponitur rei velut umbra; res enim, puta corpus, est ipsa veritas, cuius vanitas est ejus umbra. Quare sicut umbra sequitur suum corpus, sic creatura sequatur suum Creatorem, nec evanescat, et in nihilum abeat. Omnis enim res creata in fieri, esse et conservari pendet a Deo, sicut radius a sole. Quare sicut sol se subducit radius evanescenti, sic Deo manum, id est operationem et conservationem suam subducens, res creata redit in suum nihilum, ex quo a Deo per creationemeducta est.

(1) Maurer explicat, o summam vanitatem! o summam vanitatem! Omnia vana sunt! Justa Rosenmüllerum vero, vanitas vanitatum est praesertim loco, ita ut subjectum propositionis sit omnia, id est hoc universum, et constructio sit talis, universum hoc est vanum, imo consistens.

« Vanus, ait Servius, dicitur quasi vacuus, quasi vanno eventillatus. » Ovidius, III Amor :

Ceres sterilem vaneoscit in herbas.

« Hinc vanus vocatur stultus, quasi mente vacuus qui in rebus inanibus studium collocat. Vanus quoque dicitur mendacis et infidus, qui levitia inaniaque pro gravibus et veris astute componit. »

Vanus ergo est vanidicus, vaniloquus, levis, mendax. Hinc vanitas vocatur levitas, mendacium, fallacia. Vanitati opponitur veritas, fidelitas, constantia. Unde Cicero, lib. II De Natura Deorum : « Nulla igitur, aut in caelo nec fortuna, nec temeritas, nec erratio, nec vanitas inest, contraque omnis ordo, veritas, ratio, constantia. » Et lib. II De Legibus : « Animi latus nec diuturnitate vaneoscere (id est evanescere, aboleri), nec manibus ullis ejus potest. » Et ad Herennium, lib. II : « Vana est ratio, quae ex falsa causa constat. »

Vanitas ergo multa significat : nam vanitas primo, est inanitas; secundo, brevitas; tertio, mutabilitas; quarta, interitus; quinto, mendacium; sexto, frans et fallacia : quae omnia hinc loco congruunt. Unde pari modo veritas, inanitas inquantum, et omnia inquantum; brevitas brevitas, et omnia brevitas; mutabilitas mutabilitatem, et omnia mutabilitas, et sic de caeteris, q. d. Omnia que in mundo, praesertim sublimari existunt, sunt summe inania, brevia, mutabilia, corruptibilia, mendacia, falsa et fallacia. Ex adverso super lunam in caelo apud Deum omnia sunt solida, longa, immutabilia, incorruptibilia, vera et fidelia. Vanitas enim terrenarium opponitur veritati caelestium, quod in illis est inanitas, in his soliditas; in illis brevitas, in his aeternitas; in illis mutabilitas, in his immutabilitas; in illis interitus, in his constantia et constans existentia; in illis mendacium, in his veritas; in illis fallacia, in his fidelitas. O prima summaque veritas, veraque soliditas, solida charitas, chara aeternitas! Deus meus et omnia, da ut nulla nos moveat vanitas, nec vana inanitas, nec inanis carnalitas, nec carnalis fugacitas, sed totos nos ad se rapiat tua veritas veraque felicitas.

Porro Hebraei utantur abstractis pro concretis ad significandam rei excellentiam. Sic « Sanctum sanctorum » ab eis vocatur « Sanctitas sanctificationis », id est eximie et summe sanctum ac venerandum. Sic Deus ait Abraham, Genes. xii, 2 : « Erisque benedictus; » hebraice, *eris benedictio*, id est, affluens omni benedictione, ut non tam benedictus, quam ipsa benedictio nuncupari possit. Psal. cx, 3 : « Confessio et magnificentia opus ejus, » hoc est, opus Dei ita magnificentis, ut ipsa magnificentia dici queat; ideoque adeo laudabilis, ut ipsa confessio, id est laus vocari possit. Sic I Corinth. I, 30, de Christo dicitur : « Factus est nobis sapientia a Deo, et justitia, et sanctificatio, et redemptio, » hoc est, factus est summus et sapientissimus justificator, sanctificator, redemptor noster. Sic ergo dicitur creatura quae

libet « vanitas vanitatum, » id est vanissima, idque triplici de causa.

Primo est, quia respectu Dei creatoris, qui est pelagus caritatis omnique perfectionis, creatura omnis est quasi non ens et nihilum, juxta illud : « Substantia mea tanquam nihilum ante te, » Psal. xxxviii, 6; et « Omnes gentes quasi nihilum et inane reputatae sunt ei, » Isai. xl, 17; et : « Luna non splendens, et stellae non sunt mundo in conspectu ejus, » Job. xxx, 5.

Secundo, quia nulla res creata hominem potest beatre, aut ejus desiderium, utpote inmensum, exsatiare. Vera enim salus et felicitas sita est in solo Deo, utpote quaquaversum infinito. Si alibi eam quaeris, vane et frustra quaeris.

Tertio, quia homo sua stultitia rebus creatis abutitur ad vanitates, ut scilicet vanas suas concupiscentias illis expleat, quibus sibi interitum praesentem et aeternum accersit. Id clare ostendit sapiens ex idolis dicens, Sap. xiv, 11 : « Creaturae Dei (quae a Deo bonae creatae sunt) in odium factae sunt (vitio hominum, his quasi diis inhiantium) : et in tentationem pedibus insipientium (offendentium in illarum abusu, nimio amore et cultu) : initium enim omnis fornicationis est : ex quoque idolorum : et adinventio illorum corruptio vitae est. Supervacuitas (vanitas) enim hominum haec advenit. »

Hebraice, pro vanitate *vanitas*, et omnia vanitas, est : *הבל הבלים הבל הבל* *habal habalim habal habal*. Vanitas dicitur *הבל habal*, vel *habal* a rad. *הבל habal*, id est vana fuit, viluit, evanuit. Unde *הבל habal*, ait Pagninus, est res quae non est quippe, aut quae cito desinit, ut vapor, aut flatus qui exit ab ore. *Habal* cognationem habet cum *אבול abul*, id est laxis, a lugeo : lugenus enim res evanescentes, puta homines, cum moriuntur; et cum *בבל babil*, id est exteritatis est : mors enim vanitatem vitae amantibus est omnium terribilium terribilissimum, ait Philosophus; et cum *בבל bala*, id est invetoravit, vetustate corruptus et consumptus est, juxta illud Ovidii XV *Metamorph.* :

Tempus edax rerum, teque invidiam vetustas,
Omnia destruit, vilitaque dentibus aevi,
Pulsantem laeta concussit omnia morte :

Tempus enim cito senectum, vetustatem, mortem et interitum rebus omnibus adducit, et cum *בבל habal*, id est occidit; deflorant, emarcent. Sicut enim rosa mane roseo colore et odore virgans, resperere marcescit; sic juvenis ejusque decor in morte, vel senectute deperit, marcescit, evanescit. Hec enim omnia tendunt ad vanitatem et nihilum. Ab Hebraeo *habal*, id est vanitas, nonnulli per aphoresin derivant latinum *bulia*, quae nihil est vanius, ut Viceri est, cum pueri ex emuginate et aqua per fistulam, eam halitu suo (quem significat *habal*) inflando educunt; haec enim ascendens in aërem illico tenuem vaneoscit in auram. Unde illud : *Homo bulia*. Ab *habal* quoque deri-

vant graecum *vanitas*, id est vilipendo; et *vanitas*, id est vilis, vilescit, et *vanitas*, id est vilis, vanus, contemptus, homo nihil. *Habal* ergo et *habal* hebraice idem est quod vanitas, nihilum, flatus, res nihili et nullius momenti, ait Nyssenus. Unde quaedam antiqua Hispaniensium Hebraeorum versio, teste Pineda, sic legebat, *vada de nada, dia coheled; nada e nada, toto est nada*. Hinc *habal* hebraice dicitur *Habal*, id est vanitas, quia occisus a Cain cito perit et evanuit, et ideoque primus vivumque fuit speculum vanitatis et brevitas vitae humanae; quis e in imagine (instar umbrae) pertransit homo. » Et : « Universa vanitas omnis homo vivens, » Psal. xxxviii, 6, quod sic explicat Hugo, q. d. In homine existit trina omnisque vanitas, scilicet et concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, et superbia vitae : quae ipse late exaggerat.

Græce Septuaginta vertunt : *Ματαιότης παρακέντητος*, et *vanitas parakentis*, id est, vanitas vel inanitas *inquantum*, et *omnia inquantum*; *parakentis* enim derivatur a *κέντρο*, id est frustra, inaniter, in cassum, in vanum, abs re, sine fructu, falliter, ideoque stulte; unde a *κέντρο* derivant italicum *malto*, id est stultus. Senatus est, q. d. hominis vani, quasi cerebro vacui et stulti sectantur vana opes, honores, delicias frustra et sine fructu, quia illas saepe non obtinent; et esto obtinent, duo in gaudere, siquae se satiare nequeunt; imo illa hominem ad finem suum, ad quem a Deo creatus et ordinatus est, puia ad aeternam felicitatem non conducunt, sed saepe abducunt, et in gellennam deducunt. Stultus enim est, qui rebus futurius se occupat, qui laborat frustra, ac labores suos prodigit, imo per labores seipsum perdit et damnat, cum liceat licite se salvare et beatre possidet, si eos Deo impendisset : « *Ματαιότης*, sive *vanitas*, inquit Nyssenus, hic est vel verbum, quod non cadit sub cogitationem et intelligentiam; vel res inutilis; vel consilium, quod non potest consistere; vel studium, quod non pervenit ad finem; » vel, ut in summa dicam, id quod in quavis re utili non potest constare.

Aquila, Symmachus et Theodotus vertunt, *ἀπὸ ἀπὸ*, et *vanitas vapor*, id est, vapor *vaporum*, *omnia vapor*; *ἀπὸ* enim, ait S. Hieronymus significat vaporem fumi et auram tenuem, quae cito resolvitur. Vapor est exhalatio calida et humida vi solis ab aqua, vel aquoeducta, ut docet Aristoteles, I *Meteor.* Rursum vapor est causa materialis omnium eorum quae in alto vel imo generantur, ait Albertus Magnus de *Passione veris*; hinc omnia, aequae ut vapor, evaporant et evanescent. Unde illud nostri Justi Lipsii fanebre carmen, quod ipse vivens composuit, et moriens sepulchro suo velut sapientiae et eloquentiae suae epitaphium inscribi jussit :

Vis amore viæ me tecum loqui?
Humana cupis fumes, umbra, vanitas,
Et vocis imago, terro et cinerum, cinis.

De vaporis natura audi disseverant S. Gregorium Nyssenum in *Hexaemero*, sive in historia sex dierum, longiuscule ante hanc: « Quoniam igitur vaporis concretio atque conglobatio nubes est, vapor autem tenuis partium homeris exspiratio atque exhalatio est, omnino necesse est, cum ardore nubes exorta fuerit, tunc illud et individuum vaporis corpus, etiam hominidum qualitatem non conservet, non tamen, quod ad ipsum pertinet subjectum, ad interitum et abolitionem transire, ad nihilum reductum. Quatuor enim circa vaporem considerantur, humidum, frigidum, grave, quantitas. Ex his quicumque igni contraria sunt, vi prevalentis conficiuntur et e medio tolluntur. Neque enim humidum, neque frigidum, si in igne versetur, tale permanet. »

Ad hanc Aquilae, Symmachi et Theodotionis versionem respicit S. Iacobus in *Epist.* cap. IV, §5, dicens: « Que est intra vitam vestra? vapor est ad modicum parvus, et levisque exterminabitur. » Vide ibi dicta. Hinc et *Psalm.* LXXVII, 33, ubi nos habemus: « Refecerunt in vanitate dies eorum. » Chaldaeus veritatem, *consumpti sunt dies vite vestre inquam vapor oris in haec.* Igitur sicut fumus et vapor quo altius ascendit, eo fit tenuior, citiusque evanescit: sic homo quo ad altiores honores et plures vite annos provehitur, eo citius abit et emoritur.

Deo vanis
animis
eplaz.

Significant ergo hae gnomae nihil sub caelo esse solidum, nihil stabile, nihil durabile; sed omnia esse inania, inconstantia, mutationi perpetuae obnoxia, brevia, caduca, circumstantia, in orbem euntia et abeuntia. Quare similia esse ciphrae 0, inquit Arias Montanus, que si a numero solido separaretur, nihil efficit, nec numerus est, sed inanis exilisque circulus: sic enim omnia sub caelo per se nude spectata, inania sunt, parvique, imo nullius valoris et pretii, flursum quo magis ciphram solum multiplicas, eo inanius plura inania coarctas; quid enim efficiunt, aut significant 000000? Elipse nihil. Sic pariter quo plures opes, honores, ceterasque res vanas conservas, eo inanius et vanior, non vano superbis venio fastusque turgidus efficitur. At sicut ciphra, addito numero solido, eum adauget, v. g. si ciphra 0 praefigas 2, efficit viginti; si 3, triginta; si 6, sexaginta; si 9, nonaginta: sic pariter si vanitas veritati adherat et copuletur, id est si homo Deo se jungat, et ad eius honorem opes in se vanas conservet et expendat, efficiet actus nobis charitatis, eleemosynae ceterarumque virtutum, quibus Deo honorem, proximis vitam, sibi salutem aeternam conciliabit. Denique sicut ciphra ordine collocata, quo loco sitique uno remotiores sunt a numero solido, eo in decuplum immediate precedentem adauget, unde 0 additum 2 cum adauget in decuplum: nam 20 faciunt viginti, que sunt decuplum binarii; si deinde accendimus 0 subiectis viginti, augens in decuplum: nam 200 faciunt ducenta, que sunt decup-

plum vicenarii; si ulterius tertium 0 subjungas, ducenta augens in decuplum: nam 2000 faciunt duo milia, que sunt decuplum ducentorum. Insuper si quartam ciphram 0 tribus precedentibus essendi, in creaturis vero umbra duratant et vanitas essendi. Unde Dens ait, *Eccl.* III, 14: « Ego sum qui sum. » sive « ego sum Jehova. » Vide quoque ibi haec de se fuisse dixi; ubi ostendi quod sicut Dei nomen est ens, vel qui est, sic creaturae nomen est non ens, non sum.

Quocirca S. Athanasius in *Synopsi sacr. Script.* asserit, « hunc librum quoesvis instruere ad pietatem, et universa transcendere, atque hortari ut aeternorum memoriam servemus, ut sciamus futurum aliquando ut mundus hic praesens finiatur. » Ad illuc hoc libro « confutari vanam et aberrantem Aegyptiorum philosophiam. Vileter ergo, inquit, in hoc libro de naturali philosophia theoria, etc. Rejicit etiam Aegyptiorum religionem circa divinationem ex hominis nativitate, dicens: Qui observat ventum, non seret. »

Obijciat haeretici inilio Ecclesiae citati, quod videatur hic criminari et damnare vanitatis omnes creaturas, cum tamen ipse a Deo vero et bono vero et bono creati sint. Unde occasione sumptis manichaei dicendi creaturis corporeas esse vanas et malas, ac a deo malo creatas. Respondet primo, plane et genuine, creaturas in se veras quidem et bonas esse; sed si cum Deo creatore comparantur, vanas esse et umbraticas. In finibus enim partibus a Deo superantur; sicut unbram suam in immensum superat sol. Unde Nyssenus: « Huc, inquit, tendit vox Ecclesiae, non oportere ad hanc sensibilem inchoari vitam, que si conferatur cum ea que vere est vita, non est, nec potest subsistere. » Et S. Hieronymus: « Aspiciens, inquit, elementa et rerum multiplicitatem varietatem, admiror quidem corporum multitudine: sed recogitans omnia transire, et suo fine senescere, salutate Deum idem semper esse quod fuerit, cogor non semel, sed his dicere: Vanitas vanitatum, et omnia vanitas. » Et S. Gregorius, lib. V in I *Regum* 1, 12: « Vanitas vanitatum, et omnia vanitas, in comparatione etenim aeternorum honorum vanasunt omnia, etiam bona temporalia; quidquid enim in hoc saeculo habetur, delectabile, sublime, aut prosperum cernitur, vanum profecto est, quia difficile habetur, et cito amittitur. Repente quidem alta saeculi evanescunt, pulchra transeunt, laeta et prospera evanesunt. Nam cum stare in his foribus mundus blandius cernitur, pentina fortuna turbatur, aut festinus et omnia deturbante, morte condiditur. Vana ergo sunt gaudia saeculi, que quasi manentia blandiuntur, sed amatores suos cito transcendunt deieciunt. Dicit ergo propheta Samuel: Nolite declinare post vana, que non proderunt vobis; quasi dicit: Stulte appetuntur bona saeculi, que ab appetitoribus suis non poterunt diutius teneri. »

Ratio a priori est, quod Deus solus sit ipsum esse per essentiam, id est essentia pelagus immensum, solidissimum, aeternum, independens, immutabile, optimum, sapientissimum, perfectissimum quanguaversum per omnes entis gaudia et species. Cetera vero res omnes a Deo create,

ac praesertim sublimiores, esse ab eo participanti diminutum, dependens, instabile, temporale, caducum, umbraticum, mutabile, miserum, et rans, imperfectum. In Deo ergo solo est veritas essendi, in creaturis vero umbra duratant et vanitas essendi. Unde Dens ait, *Eccl.* III, 14: « Ego sum qui sum. » sive « ego sum Jehova. » Vide quoque ibi haec de se fuisse dixi; ubi ostendi quod sicut Dei nomen est ens, vel qui est, sic creaturae nomen est non ens, non sum.

Quocirca S. Athanasius in *Synopsi sacr. Script.* asserit, « hunc librum quoesvis instruere ad pietatem, et universa transcendere, atque hortari ut aeternorum memoriam servemus, ut sciamus futurum aliquando ut mundus hic praesens finiatur. » Ad illuc hoc libro « confutari vanam et aberrantem Aegyptiorum philosophiam. Vileter ergo, inquit, in hoc libro de naturali philosophia theoria, etc. Rejicit etiam Aegyptiorum religionem circa divinationem ex hominis nativitate, dicens: Qui observat ventum, non seret. »

Obijciat haeretici inilio Ecclesiae citati, quod videatur hic criminari et damnare vanitatis omnes creaturas, cum tamen ipse a Deo vero et bono vero et bono creati sint. Unde occasione sumptis manichaei dicendi creaturis corporeas esse vanas et malas, ac a deo malo creatas. Respondet primo, plane et genuine, creaturas in se veras quidem et bonas esse; sed si cum Deo creatore comparantur, vanas esse et umbraticas. In finibus enim partibus a Deo superantur; sicut unbram suam in immensum superat sol. Unde Nyssenus: « Huc, inquit, tendit vox Ecclesiae, non oportere ad hanc sensibilem inchoari vitam, que si conferatur cum ea que vere est vita, non est, nec potest subsistere. » Et S. Hieronymus: « Aspiciens, inquit, elementa et rerum multiplicitatem varietatem, admiror quidem corporum multitudine: sed recogitans omnia transire, et suo fine senescere, salutate Deum idem semper esse quod fuerit, cogor non semel, sed his dicere: Vanitas vanitatum, et omnia vanitas. » Et S. Gregorius, lib. V in I *Regum* 1, 12: « Vanitas vanitatum, et omnia vanitas, in comparatione etenim aeternorum honorum vanasunt omnia, etiam bona temporalia; quidquid enim in hoc saeculo habetur, delectabile, sublime, aut prosperum cernitur, vanum profecto est, quia difficile habetur, et cito amittitur. Repente quidem alta saeculi evanescunt, pulchra transeunt, laeta et prospera evanesunt. Nam cum stare in his foribus mundus blandius cernitur, pentina fortuna turbatur, aut festinus et omnia deturbante, morte condiditur. Vana ergo sunt gaudia saeculi, que quasi manentia blandiuntur, sed amatores suos cito transcendunt deieciunt. Dicit ergo propheta Samuel: Nolite declinare post vana, que non proderunt vobis; quasi dicit: Stulte appetuntur bona saeculi, que ab appetitoribus suis non poterunt diutius teneri. »

Respondet secundo, S. Chrysostomus ad illud *Epist.* IV: « In vanitate sensus, » *Nom.* 12, non tam creaturas esse vanas, quam vana hominum studia, que in his plures equo desunt, nec esse ad debitum finem referant: « Quae, inquit, a Deo facta non sunt, sed nostri officii. Caelum non est vanum, neque terra, neque sol, neque ipsum corpus nostrum. Ab illo facti, sed quid vanum est? Plantavi mihi vineas, coarctavi mihi cantores, cervavi aurum et argentum, » etc. Eleganter vero addit: « Rerum tuetur naturas solides, et in bono constantes; humanas vero depravate nostrae mature artes et inventiones suggillat, que non solum animos nostros, sed creaturas ipsas corrumpunt et depravant. »

Tertio, respondet S. Athanasius in *Synopsi*, non hic damnari creaturas, sed concupiscentiam circa eas vanitatem et inconstantiam, praesertim dum in his ultimum sum finem, omneque bonum et felicitatem Deo posthabito collocant: « Non, inquit, ut creaturam criminaretur, sed ut aeterna contemplantur, temporarium desideriorum admitteret esse vanitatem. » Quocirca Olympiodorus non simpliciter « vanitatem, » sed « vanitatem vanitatum » dictam esse censet, « ut manifeste non doceret voluptatem hominum, que circa mundana versatur, vanitatem esse. » Idemque in *Præfatione*: « Ut consilia, inquit, hominum reprehendat, qui in hoc mundo spem suam collocant, vel in humanis rebus succipiunt. »

Hoc est quod ait S. Augustinus, lib. *De Vera relig.* cap. XXI: « Nisi sunt vanitates, non erant alia vanitas; » idque explicat exemplo arundinis in aquam immerse, que cum apparet fracta, nulla est arundinis perversitas, sed vel iudicii, vel visus deceptio fractam opimantis: sic sane non est vanitas aut perversitas rei visibilis, quod ad speciem fulgeat, sed animi carnalis et pravi, qui illi totum se mancipat, illaque contra bene legem voluntatemque utitur et abutitur.

Accedit Vatablus: « Una sententia, inquit, damnat omnes omnium opiniones, qui felicitatem alibi quam in Deo ponunt. » Et mox: « Non hic damnantur creaturae Dei, sed pravus affectus et cupiditas hominum, qui non sumus contenti presentibus istis creaturis Dei, et earum usu, sed semper avidi sollicitique accumulare divitias, honores, gloriam, finem, quasi perpetuo hic victori, fastiditis interim illis que adunt, et alia ex aliis semper affectantibus. Haec est enim summa vanitas et miseria, se suo honorum presentium fraudare, et frustra affligi de futuris. »

Hae de gnomae ista summantur dicta sint; cum singula ejus verba ad Blandiorem revocemus, et penultima libremus et expendamus.

VANITAS VANITATUM. — Cajetanus veritatem, vanitatem: « Salomon enim, inquit, obijungit in-

introducendo nunc aliquam vanitatem, nunc multas vanitates simul; nusquam vero introducit unam aliquam vanitatem excessivam, quam appellet vanitas vanitatum. » *g. d.* In omnibus rebus est vanitas, imo non una vanitas, sed multe vanitates in ea conflantur. Verum longe melius Noster, Septuaginta, Chaldaeus, Syrus, Arabicus, ceterique omnes verunt per regimen genitivi. *vanitas vanitatum*, quod *primo*, *Græci* *de Penitentia*, distinct. 2, *cap. finali* in *caelestibus*, per vanitatem accipiunt mutabilitatem, exponit, *g. d.* Vanitas mutabilitatis et mutationum continuaturum est in rebus omnibus; omnes enim sunt in continuo motu, fluxu et permutatione, nunquam in statu et requie. Audi *Græcum*: « *Hinc etiam, ait, Ecclesiastes: Cuncta que sub sole fiunt, id est que temporum vicissitudinem recipiunt, non tantummodo vanitas, que omni creatura rationis mutabilitatis inest, sed etiam vanitas vanitatum varietate permutationis, quam recipiunt esse dicuntur.* »

Hic sensus appositus est, sed arctior; nam præter mutabilitatem multas alie sunt vanitates in rebus.

Secundo, alii exponunt, *g. d.* Mundus est vanitas vanitatum, hoc est universitas et complexio omnium vanitatum: confatur enim ex singulis singularum rerum vanitatibus. Ita Hugo Victorinus, quæ audi: « *Tantum elevatur Canticum Cantileorum a Cantico, quantum canticum a verbo, et deinceps verbum a silentio, et tantum sæculorum sæculum a sæculo, quantum sæculum solum a momento, vel item momentum a filio: sicuti quoque progressionem hic per contrarium facta, tanto vanitas vanitatum deterior est a simplici vanitate, quanto vanitas ab essentia solida et permanente. Sic per inculpationem legi potest sententia: Vanitas vanitatum, vanitas vanitatum et omnia vanitas, ut in omnibus omnimoda vanitas exprimitur, et ex omnibus summa quedam cuncti intelligatur, que omnem continet vanitatem; ut quasi singula queque per se vanitas sint, et universitas ex omnibus collecta sit vanitas vanitatum. Sic in creatione rerum, cum opera sua compleret Deus, unumquodque opus per se bonum dicitur, et novissima universitas, perfectis omnibus, valde bona nominatur.* »

Tertio et genuine, cum dicit Salomon: « *Vanitas vanitatum*, » est hebraicis, significans vanitatis præeminentiam et summam. Hebraei enim cum quid præcellens et summum in aliquo genere significare volent, illud congeminant per regimen genitivi, ut cum dicitur *Canticum Cantileorum*, hoc est carmen excellens, Deus deorum, Rex regum, Dominus dominantium, colum colorum, sabbatur Sabbatorum, Sanctum sanctorum, sæculum sæculorum, Virgo virginum, mysterium mysteriorum, seu Sacramentum sacramentorum, græce apud Dionysium, *Caestis Hier.* cap. III. *caestis caestis*, puta Eucharistia. Dicitur

ergo: « *Vanitas vanitatum*, » id est summa, maxima, plenissima, vanissima vanitas, scilicet totus mundus hic sublunaris, sive res omnes terrenas. Audi Nyssenium hic, *homil. I*: « *Dicitur, inquit, vanitas vanitatum, id est, exuperans in vanitate; perinde ac si quis dicit: Mortuo magis mortuorum, et inanimo magis inanimum: Ita etiam vanitas vanitatum ostendit inseparabilem in vanitate exsuperationem.* » Unde inferius homines vana seepantes comparat pueris facientibus domos in arena, que mox arena corruento corrunt: « *Hoc est, inquit, humana vita: arena est ambitio, arena est potentia, arena divitiæ, arena est quiddam est ex iis, quibus magno studio per carnam fruimur, in quibus, ut que minime valeant subsistere, vane laborantes infantiles anime, et in unoquoque eorum multos labores tolerantis, si solum arena locum reliquerit, que in carne, inquam, transigitur vitam, tunc agnoscent quia in hac re vanum posuerit studium. Nam cum vita materiali simul manet delectatio; secum autem nihil trahunt præter solam conscientiam.* »

Audi S. Chrysostomum, *homil. 33 ad Popul. Antioch.*: « *Vanitas vanitatum non simpliciter vanitas, sed per excellentiam. Salomon, quæso, credamus, et res apprehendamus, in quibus non est vanitas, ubi veritas, ubi cuncta firma sunt atque stabilia, ubi sunt omnia supra petram edificata, ubi senectus non est, non transiit.* » Idem Chrysostomus in *Psal. IV*: « *Quis est adeo exors, ut perat nomina, que rebus destituuntur? et persequatur inania, que oportet fingere? Nonne omnia moriantur et decipiunt? Ideo dixit Ecclesiastes: Omnia vanitas.* »

Dixit Ecclesiastes. — Loquitur Salomon de se quasi de tertia persona: *primo*, ut significet primarium auctorem libri esse Spiritum Sanctum; qua ratione Balaam de se ait: « *Dixit auditor sermorum Dei,* » *Nem. XXV, 4*; et S. Joannes, *cap. XXI, 7*, ait de se: « *Dixit ergo discipulus ille, quem diligebat Jesus.* » *Secundo*, id facit modestia et humilitatis ergo, qua de causa S. Paulus de se quasi de alio ait: « *Scio hominem in Christo raptum in Paradisum,* » *II Cor. XII, 2. Tertio*, ut res adeo ingentes, salutiferas et admirabiles, obvias tamen, et que quotidie in oculis occurrunt, sed præ hominum stupore non advertuntur, quasi de longinquo ostendat. Ita Hugo Victorinus et Bonaventura.

Et omnia vanitas. — In hebreo non est *et*, sed subintelligitur a Nostro, Septuaginta et aliis. Hebræa ergo sic habent, *vanitas vanitatum, omnia vanitas*, vel *omne vanitas*, vel *omnis vanitas*, vel *totum vanitas*.

Primo, genuine hanc gnomen de universo, sive mundo, præsertim sublunari, cum Chaldaeus sic exponas collective, *g. d.* Universum hoc quod oculis circumlustro, cum tota rerum suarum congerie, est *vanitas vanitatum*, id est summa et extrema (ut veritè Vatablus) *vanitas, et omnia,*

Salomon
de se
tertia
persona
loquitur
Cur?

Omnia
vanitas
quid?

Primo
exponit
id.

que in eo existunt, sunt *vanitas*, id est mera, inania, pura, integra vanitas. Sic enim non desecit, sed potius accessit vis et nervus sententiæ per *et omnia vanitas*, tum quia *et omnia* significat nullam plane rem in mundo esse expertem, sed plenam vanitatis: quis enim excipiat dicat: « *Mundus quidem est vanitas vanitatum, id est refertus variis vanitatibus; at non singula, que in eo sunt, vana; occurrit illudque consolat, dicendo: imo singula et omnia que in eo sunt, vanitas; tum quia et vanitas idem est quod mera, imo ipsissima vanitas, hoc est vanissima vanitas.* »

Secundo, potest hæc gnomen accipi distributive, et adaptari singulis rebus mundi, *g. d.* Non tantum totus mundus, sed et singule partes, imo singule res mundi sunt *vanitas vanitatum*, id est vanissime; et *omnia* que in eis sunt, id est omnia earum accidentia, dotes, forme, species et qualitates, sunt mera *vanitas*.

Unde posset ex hebreo sic verti, *vanitas vanitatum, omnis vanitas*; si que exponi per metathesin, quasi acat: *Omnia vanitas*, id est, omnis res mundi in se vana est *vanitas vanitatum*, id est, plenissima vanitatum.

Intur aient Verax ex sublimi specula contemplan suam expertem, qui continebat ad docies septies centena millia hominum, illorumque dixit: « *Post cælum annos nemo ex his omnibus in via superstitis erit: sic Salomon ex alto felicitatis sum, aut potius sapientie solio aspiciens mundum humo sublunarem, et omnia que in eo sunt, vidensque eorum vanitatem exclamavit, et toti mundo, imo sæculis omnibus inelamavit: « *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas.* » O miseri vanique mortales! ad quid vanis labiatis et intabescitis? In quid vanis incubanda cum vanitate evanescentis? Nonne vides, o homo! nonne sentis, nonne mani tangis res omnes esse vana, fugaces, fallaces? Quænam ergo demeritis illis tanto ardore prosequi, illis tanto affectu adherere, illis inhiere: cum nihil sit in eis solidum, nihil magnum, nihil durabile, quod hominem beare, aut immergatur animi ejus capacitatem et desiderium exaltare valeat. Esto enim res omnes bonæ, et consequenter veræ, a Deo bono et vero creatæ sint, tamen in se et ex se non bonæ nec veræ, sed male et vane sunt, quia ex se nihil sunt, ideoque in nihilum proclives: continua enim devaluatione devergunt, ut in sumum abiliunt, ex quo a Deo per creationem educatæ sunt, revertuntur et relabuntur. A Deo ergo habent quod bonum, quod verum sunt: quia omne subire esse, omnia existantiam a Deo acceperunt. Hæc rursus nulla vanitas permixta est: ideoque Salomon in hæc gnomen *et vanitas* iterat, triplicat, imo quintuplicat: quinguis enim repetit nomen vanitatis, ut multiplicem et quasi innumeram creaturarum vanitatem demonstrat: quia enim ipsa a Deo hæuserunt esse participatum, imminutum, im-*

tatum, modicum et receptura, præsertim que sublunares et terrestres sunt, hinc illud habent assiduo motu, agitationi, alterationi, defectu, miserie, interitui obnoxium, ideoque vana et quasi umbratum, aut nullum præ Deo, qui est plena et omnimoda entitas, veritas, stabilitas, beatitudo et perfectio, ac præ Deo culti, felicitatis, et rebus æternis, que hæc vana tenent felicitatem participant. Hoc est quod ait Apostolus, *Rom. VIII, 20*: « *Vanitati enim creatura subjecta est non volens, sed propter eum, qui subiecit eam in spe: quia et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis, in libertatem glorie filiorum Dei.* » Quocirca hæc propositio: « *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas,* » cum sit generis, vera est in rebus et objectis tam latis quam malis et tristibus. Hæc enim, sicut et illa, sunt vana; id est, exilia et brevia præ Deo, præ æternis gaudiis et bonis. Salomon tamen prius duntaxat in sequentibus prosequitur; propositio enim hoc quasi libri themate: « *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas,* » illud deinde ex singularum rerum inductione demonstrat, scilicet ex vanitate et circulatione ventorum, solis, lunæ, et finissimæ rerum humanarum; ac post eulgatas sepe iterat eorum themata, eamque conclusionem pertrahit: « *Vanitas ergo vanitatum, et omnia vanitas.* » Subinde tamen eam retinet, et factori inferendam reliquit, hinc

Tertio, hæc gnomen appropriari potest homini propter quem totus hic mundus, et omnia hæc vana creatæ sunt, quique parvus quidam est mundus; imo ad hominem solum eam arect Chaldaeus, Cajetanus et alii, *g. d.* Homo est vanitas vanitatum, id est universitas vanitatis; et omnia que in homine existunt, sunt mera et inanissima vanitas. Quid ergo est homo? est microcosmos vanitatum, est epitome et compendium vanitatum omnium, que per res ceteras sparse et distributo sunt. Hoc autem a patre Davide dicitur et Salomon, qui *Psal. XXXVIII, 6*, quo hic alludit Salomon, ait: « *Ecce mensurabiles posuisti diebus meos: et substantia mea tanquam nihilum ante te. Verumtamen universa vanitas, omnis homo vivens. Verumtamen in imagine (sicut umbra) et umbræque imaginis) pertransiit homo.* » Homo ergo est universa vanitas, si vivens « multo magis mortuus, » ait S. Hieronymus, quia sicut unus omnium essentiam, sic et vanitatem in se comprehendit: nam subit injuriis corruptibilitatis, et res incunabile; necessitatem nutritionis, necessitatem mortis cum viventibus; vanitatem affectionum et patibilium alterationem qualitatum cum sentientibus; alterationem cogitationum, voluntatum, studiorum, consiliorum cum angelis; at insuper peccatorum, que nefanda et cum natura pugnantia sunt, atrocitatem: ut de moribus et æternis sileam, quibus supra animalis cum ta obnoxius est homo, ut deinde medici, et naturalis historia scriptores, et qui dplorant lapsi homi-

nis calamitates. Ita noster Lorinus, et alii passim ex S. Gregorio, homil. 99 in *Ecclm.* « Omnis creatura, » inquit S. Gregorius, aliquid habet bono. Habet namque commune esse cum liquidibus, vivere cum arboribus, sentire cum animalibus, intelligere cum angelis. Si ergo commune habet aliquid cum omni creatura homo, juxta aliquid omnis creatura est homo. Omni ergo creatura predicatur Evangelium, cum soli homini predicatur. » Sic a Yavide et Salomone idem illiciter et docuere philosophi. Antistrophe ergo Salomoni suae hae eorum sententiae: Persili: « O curas hominum, o quantum est in rebus inane! » Aristotelis, qui rogatus quid esset homo, sic eum deflagrasset latur: « Homo est vanitatis exemplum, temporis spoliū, fortunae ludus, inconstantis imago, invidia et calamitatis trinitas, reliquum vero pituita et hilla; » alius: « Homo est mancipium mortis, victor transiens. » Sophocles in *Ajace*: « Video, ait, non nihil aliud esse nisi simulacra, quotquot vivimus, aut levem umbram. » Theognis: « Delectare, ait, anime mi: mox illi erunt vii; ego vero terra nigra ero. » Pindari: « a; foz; » id est, *vanitas hominis est homo*. Philosophus quidam, rogatus quid esset mundus, respondit: « Mundus est scriinium dolorum, schola vanitatis, forum impostorum. » Zenon Imperator, audita eporum clade, fugiens exclamavit: « Ludibrium Dei est homo. » Etenim ut ait Plautus: « Dii nos quasi pilas homines habent. » Plinius scribit Apollinem plaxisse Alexandrum Magnum tenentem fulgur manu, quasi imperio penetrantem ab octa ad occasum; quia instar fulguris illico ubique victor in triumphis gloriose apparuit, et mox veneno et morte victus, velut inglorius disparuit. Unde Juvenalis de ejus sequero, *Satyr. 10*:

Quis Pelio Joveni non subit arbis;
Sarcophago contentus erit: mors sola falletur
Quantalis est hominum corporecula.

Trismegisti: « Exue vestem (corpus) corruptionis vinculum, vivam mortem, sensitivam cadaver, sepulchrum circumvolvibile, veiamen opacum. » Seneca, *Consolat. ad Marciam*, cap. xi: « Quid est homo? imbecillissimi corpus et fragile, nudum, suscepta natura inerte, aliunde opis indigens, et ad omnem fortunam contumeliam projectum. » Idem in *Pyrrho*: « Homo vite commodatus, non donatus est. » Idem, *Prefat. in lib. I. Natural. quest.*: « Hoc est punctum, » inquit, quod inter tot gentes ferro et igni dividitur. O quam ridiculi sunt mortaliū puncto habentur animi! Et mox: « Cui te in illa vere magna sustuleris, quoties videbis exercitū sub rectis ire vexillis, et quasi magnam aliquid agatur, equitem modo aliter explorantem, modo a lateribus affusum, libet dicere: Ii nigrom campis agmen, formidarum iste discursus est in angusto laborantium. Quid illis et nobis interest, nisi exiit mensura corpuseculi? Pano-

tum est illud in quo navigatis, in quo bellatis, in quo regna disponitis, minima etiam, cum illa utringue Oceano occurrat. Sursum ingentia spatia sursum, in quorum possessionem animus admittitur; at ita, si minimum secum ex corpore tulit, si sordidum omne detersit, et expedita levisq; ac constantis modico emicuit. » Et post nonnulla: « Illic incipit Deum nosse. Quid est Deus? Mens universi. Quid est Deus? Quod videt totum, et quod non videt totum. Sic demum magnitudo suo illi redditur, qui nihil majus excogitari potest. Si solus est omnia, opus sum et extra et intra tenet. » Hoc illi Platonice.

Arabum Proverbiū est: « Homo est filius defectus. » id est deficiens et plenus defectibus; debraorūm: « Omnis homo mendax, » id est vanus, deficiens, fallax, errans, et ad mentium proclivis, *Psal. cxv, 11*.

Democritus, quies domo egrediens in publicum proliabit, semper ridebat; Heraclitus vero semper flebat. Rogati cur, responderunt se ridere et flere vanitatem mundi, vanosque hominum occupationes, curas et studia. Alteri omnia quae agimus misera, alteri ineptis videbantur.

Magis pie et patheticè exclamavit S. Hieronymus in epistaphio S. Pauli: « O mortaliū fragilis et caduca natura! et nisi Christi fides nos extollat ad coelum, et aeternitas anime promittatur, cum bestis ac jumentis corporum una conditio est, idem oculos iusto et impio. » Et alibi: « Sine Christo vanus omne quod vivimus. »

Quaeres, quae et quot in mundo rebusque omnibus creatis sunt vanitates? Responderet ens multas et pene innumeratas; sed illustriores ceteris esse duodecim, contrarias totidem veritatibus verisque bonis in Deo et celo existentibus, quae inspectores movent ad sui contemptum et Deo amorem.

Prima est exiguitas: nimirum quod omnis creatura et creata voluptas sit modica; omnis enim creatura modicum esse accipit a Deo, ac consequenter modicum bonum: bonum enim esse ipsam consequitur, estque proprie passio utilis. Quantum ergo est ens, tantum est ejus bonum, non majus, non minus. Huc opponitur immensitas Dei, omniumque ejus bonorum, quae profuit ex immensitate essentiae divinae. Sperne ergo honorem modicum, quem homines, qui sua quasi formica terae, tibi offerunt, et respiciat tibi Deus honorem suum, qui est immensus. Sperne delicias gulae modicas, quae ad spatium gutturis duntaxat, quae via est unius digiti, extendenti et frangi Deo, qui est mare deliciarum. Sperne opes terrae modicas, et posside regnum caelorum. Huc facit quod globus terrae et aquae (et omnium quae in eo sunt) ita sit exiguis, ut, comparatus cum toto mundo, cum illo eundem proportionem habeat quam unius habet ad asyriacum undecim millia, et 833 myriades, uti docui *Baruch iii, 25*.

Democritus, qui saepe per fidem sua, hic crederet utique nihil aliud nisi modicum vanitatis.

Secunda est utilitas: scilicet quod omnis creata voluptas, praesertim humana et carnalis sit terrea, vilis et sorida; quae increata quae est in Deo, sit coelestis, sublimis, angelica, divina. Amas aurum et argentum? seis quid ames? amas terram rubram et albam, ait S. Bernardus. Amas purpuram, lysaum et margaritas? seis quid ames? amas excrementa piscium, concharum et vermium. Amas lantias mensas? seis quid ames? amas cadavera porcorum, vitulorum, aserum, perdicum, etc. Amas puellam? pulchrum scortum, vel sacrum stercorem amas.

Tertia est insatiabilitas: quod omnis creata voluptas titillet animam, non satiet, sed irretit, ut alia sine fine concupiscat. Est ergo quasi hydrops, qui quo plus bibit, eo magis sitim acuit, juxta illud:

Quo plus sunt pota, plus sitiatur aquae.

Divina vero mentem satiat, omnemque ejus desiderium explet; quia anima, creata ad Dei imaginem, Dei est capax: unde re quae Deo minor est, qualis est omnis creatura, expleri nequit. Audi S. Augustinum in *Confes.* lib. I, cap. 1: « Creasti nos, homine, ad te, et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te. » Quocirca Athanasius in *Synopsi*: « Per id, inquit, quod ista vanitatem esse dicit, futurorum aeternitatem significat, » ut ab illa ad hanc mentem animamque transferamus.

Quarta est brevitatis: quod omnis creata voluptas sit temporalis, caetica, momentanea, statimque peritura: de qua vero perpetua sit et aeterna, foretque quantum curabit Deas, qui est ejus oblectum, auctor et causa. Unde *Psal. lxxvii, vers. 33*, dicitur: « Defecerunt in vanitate dies eorum, et anni eorum cum festinatione; » Hebraice, cum parore; Chaldaeus, cum stupefactione tantae festinationis et celeritatis. Lega cap. v. *Sapientia*, ubi impū in inferno voluptatum suarum brevitatem vero agnoscentes, deplorant se illi inhasse, qui transit, imo transvolavit ut avis, ut navis, ut nuntius percurrens, ut fumus, etc.

Quinta est instabilitas: quod omnis creata voluptas sit fluxa, nec habeat consistentiam, sed consistat in continuo motu et fluxu. Nam a omnia praeterunt more fluentis aquae. Nullam ergo habent constantiam, nisi in perpetua sui agitatione et inconstantia: sunt ergo constans inconstantia: divina vero consistit in statu eodem semper et uniformi, quia Deus est constans, stabilis et immutabilis. Venaris opes, delicias, gloriam? venaris ventos, insequeris umbram, medullas in arena. Audi Apostolum I *Corinth. vii, 29*: « Hoc itaque dico, fratres: Tempus breve est: reliquum est ut et qui habent uxores, tanquam non habentes sint; et qui flent, tanquam non flentes; et qui gaudent, tanquam non gaudentes; et qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur: praeterit enim figura hujus mundi, et in quae verba

Theophylactus: « Commonefacit, inquit, figuram appellans, omnes hujus mundi res oculos tantum attingere, oculorumque pabulum esse, atque superficiem fluxam, nihil stabile aut subsistens habentem. »

Sarta est falsitas: quod nulla creata voluptas sit sincera, pura, mero et liquida, sed nullis molestis, doloribus et amaritudinibus permixta. Pars convivium? quot dies sollicitus es, ut epulas compares, appares, disponas? et quid tandem? Extrema gaudii luctus occupat. In Deo est purum merumque gaudium, mel sine felle, vinum sine aqua.

Quocirca terrena omnia plena sunt furo, quia exterius insipientem speciem et pompam pra se ferunt, interius vero vacua sunt et inania. Quare vani et vacui cerebro sunt qui illi inhiant; sentiunt enim et tacite debent illud quod est apud *Osae cap. xi, vers. 8*: « Veritatem enim vestre effectus sum, inventi idolum nihil. Divitiae divi divitiis idolum, id est numen, sed inane et vanum. Audi Nyssemum: « Vanitas eorum dicitur, quorum nullus usus, quae magno studio et contentione facta sunt, nullo scopo proposito, ut qui in campo arenoso sunt aedificia, quae fit adversus stellas jaculatio, vecturum venatio, cursoris adversus suam umbram desertio, quando contendit quisquam umbras sine vertice ascendere, et si quid ejusmodi invenimus in his quae facta sunt temere, quae quidem omnia vanitatis verbo sumuntur. » Denique sic omnia panis concludi: « Vanitas est res inutilis, vel consilium quod non potest consistere, vel studium quod non pervenit ad finem, » etc.

Septima est insensibilitas: quod omnis creata voluptas animam non pervadat, nec pederet, imo in se non attingat, sed tantum corpus sensusque afficiat, et per eos animam obiter perstringat: quare similis est pomis Sodomae, quae mox ut tanguntur, in favillam et cinerem abeunt; ac praestibus magorum et sagrum, quibus daemon epulum instruit in specie opiparum, sed revera falsum et inane; unde eo peracto, tam esuriunt quam sitis.

Audi Solinum Polyhistorum capite *xv De Formis Sodomae* post caelestis ejus incensum: « Ad speciem fulgeat, torquet, mandi tamen non possunt; nam fulgorem intrinsecus favillaceam tribulio tantum extime cutis cohibet, quae vel levi pressa tactu fumum exhalat et insani in vagum putorem. » Talis est omnis vana terrie voluptas; divina vero voluptas ipsam animam occupat, pervadit et replet: Deus enim solus animas, hoc est menti et voluntati illabi potest. Vide Hieronymum Platam, *De bono status relig.* lib. III, cap. 1: « Vanum est quod nec conferit plenitudinem contenti, nec fulcimentum inaniendi, nec fructum laboranti, » ait Guillelmus Parisiensis, tract. *De Univers.* cap. Iii.

Octava est infidelitas: quod omnis creatura

indellens est, speque eam quam promittit non perdit: sic agri, vinee, prata, sepe non praestant fruges, quas in semine promittunt. Deus autem fidelissimus est, promissa sua praestat, imo superat plus datus quam sit pollicitus. « Beatus ergo vir, cuius est nomen Domini spes eius: et non respicit in vanitates cunctas falsas. » Ps. xxxix, 5; nam, et dicitur Psal. cxi, 4. « Defecerunt sicut fumus dies mei. » Ubi eleganter Cassiodorus: « Fumus videmus de flamma quidem egredi, sed in auras liquidas tenuissime dissipari, nec substantia eius manet, quamvis ex corporali incendio generatus esse videatur. Moritio erit dies peccatorum globis laetantibus extinguantur, quos involvitis ad levis actionibus decipit homines perdebunt, quod maxime ad saepe riam tranquillitatem recipi, quae quanto plus exultant, tanto amplius erascent. » Et Psal. xxxix, 2, ab impiorum felicitate avocans, eam ut instar fumi et oleum subito exarsere: « Quotiam tanquam fenum verberat ardeat, et quem admodum gloriaram cito decidit, » et vers. 20, eandem comparans fumo: « Inimici homini, aut mox ut honorificati fuerint et exaltati, delictis, quae admodum fumus deficiunt. » Quam forni similitudinem exponit eleganter S. Augustinus: « Fumus, inquit, a loco ignis erumpens in altum extollitur, et ipsa elevatione in globum erumpens intumescit. Sed quanto fuerit globus ille grandior, tanto fit vaneior: ab illa enim magnitudine non fundata et solidata, sed pendente et inflata, et in auras, atque in ventos dilabatur, et videtur ipsam se obtusisse magnitudinem, quanto enim plus erexit est, quanto extensus, quanto diffusus undique in marem ambitum, tanto fit exiliior et deficiens, et non apparet. » Sed Augustinus Nabienensis ex Hebraeo vertit, sicut profusio arborum consumitur sicut fons. Clarus Chaldaeus, sicut gloria ceream, inquit, qui cito impinguntur, et suis eorum decollatio: sic impu confiduntur, et in fumo giberos consumuntur.

Nota est invidiositas: quod omnis creatura voluptas est invidia: quam semper dicitur habere, quae a luce rapit, ab incendio comburi, a mari hauriri possunt. Quam sunt honores licet! tam invidiosam quam homines hominumque voluntates, a quibus pendunt: cum enim res omnes creatae inchoate sint, nullam certitudinem amanti praestare possunt. At divina voluptas tam certa est, quam certus est Deus, cui inchoat, et a quo in dies dimittit. Oremus ergo cum Psalle: « Averte oculos meos ne videam vanitatem, » Psal. cxviii, 7, ubi Chaldaeus vertit, ne videam falsitatem, vel mendaciam. Quo loco eleganter S. Hilarius rogat: « Quos oculos, et a qua vanitate orat averti? Orat averti et animi et corporis oculos, eos scilicet qui in theatralibus ludis captivi incubant; eos qui vestium praemia mirantur; eos quos auri splendor et gemmarum varietas occupat. »

Deum est fallacia: nam omnis creatura sepa-

tabilis est, semper post unum annum, mensem vel diem, et semper in morte ab amante separatur, eamque deserit. At divina inseparabilis est: Beati enim in celo nunquam a summo bono suaque beatitudine avelli aut separari possunt; falsa ergo cum creaturis amicitia est, vera cum Deo, Angelis et Sanctis. Amis amicos, qui te nunquam amare boni: que omnia comulere desinent, si tu prior eorum amicitiam non repudies. Falsa illa similis est sequi polchre, sed atroxque percussio, ideoque sterili et sicca, de qua Virgilius, lib. II Georg. 7

Uos, aucter agrovatos,
Expectata seges vana elosatis.

Unde Seneca, epist. 80: « Omnium istorum, inquit, personata felicitas est. Contemno illos, si depoliveris. » Et nervosius, epist. 145: « Miramur, ait, parietes tenui marmore indactos, cum sciamus quale sit quod absconditur, oculis nostris impositos; et eam anno tecta perfringimus, quid aliud quam mendacio gaudemus? Simus enim sub auro tecta legas latitare. Nec tantum parietibus aut laenaribus ornamentum teae praefertitur, omnium istorum, quos incedere alios vides, bracteata felicitas est. Inspice, et disces, sub ista tenui membrana dignitatis quantum illi lateat. »

Et S. Chrysostomus in illud Psal. iv: *Fili hominum, utique dicitur in vanitate, et quantis mendaciis?* « Hic, inquit, et idololatriam et flagitiosum vitare videtur exprimitur. Vanum enim dicitur illud quod est inane, cum nomen quidem fuerit, res non fuerit. Sic apud gentes multa quidem deorum nomina, res vero nequaquam. Nec minus in humanis rebus nomen est divitiarum, res nullo modo; nomen principatus, et remanet nudum et exile nomen. Quis enim adeo veorsus est, ut nomina quaerit que rebus destituantur, et inania persequatur que fugere oportet? » Hoc est illud Psal. lxx, 40: « Vanus filii hominum, mendaces in steribus: ut decipiant ipsi de vanitate in idipsum. » Hebraei habent, mendacium filii veri; Chaldaeus, nihil humanum filii; mendacium veri filii, id est veri principes, vel felicissimi hominum; neque unus tantum, sed in idipsum simul omnes, omnia humana adeo vana sunt, ut de vanitate, id est praevanitate, decipiant, id est fallaciora et mendaciora se ostendant, q. d. si in unaluce bilancis ponas omnes filios hominum, etiam magnos et principes, qui felicitissimi videntur, in altera vero colloces vanitatem, haec vanitas laetis illi vincipum praeponderabit, q. d. Omnes principes, omnes eorum felicitas et gloria ipsa vanitate est levior, vaneior et inanior.

Undecima est infirmitas: quia omnis creata voluptas infirma est. Amas multum pulchram? morbo ecce corripitur, deflorescit, decoloratur, fit turpis, putida, foeda. Amas deum? incorrup-

ebilis est, immortalis, sanctissimus, qui eos sanctos sanctissimos, perpetuo vegetos, juvenes et florentes efficit, iuxta illud Malach. iv, 2: « Orietur vobis timendum nomen meum sol iustitiae, et unitas in penis eius. » Omnis ergo mundi gloria est velut parvorum paprus (puta carduorum flos et Anago), qui cum suo ortu canescit, senescit (unde et senectio vocatur), vaneicit: ad nihilum enim aere motum in tenues villos, floccosque volantes abit.

Undecima est pernicitas: creata enim voluptas noxia est et exulcibus, ducitque ad dolores praesentes et aeternos; at voluptus divina utilissima est et saluberrima, ducitque ad gaudia sempiterna. Er-o creatus a sperae voluptates, nocet ampla dolore voluptas. » Dicitur enim Demosthenes: « Ego hinc posuero non erio. » « delectare in Domino, » quia « delectationes in dextera eius usque in finem. » Vide dicta Isai. xxiv, 40, ad illa: « Altitudo est civitas vanitatis. »

Plura vide apud Didaem Stellam et Innocentium III Pontificem, lib. De Vanitate et Contemptu mundi, Hugonem Victorinum, Hugonem Cardinalem, Bonaventuram, Dionysium Carthusianum, et Thilmannum in haec Salomonis poemata.

Vis hujus sententiae et harum vanitatum exempla? Accipe apposita et pathetica. Primus in theatrum vanitatis mundi prodeat Gilmer Wandalorum rex, aequae Salomon fleboreorum, qui a Bellisarius victus, captus et in triumphum ductus est, de quo audi Procopius, lib. II De Bello Vandalico: « Erat autem inter triumphum captivus Gilmer ipse, purpuream quandam vestem humeros amictus, una cum omnibus consanguineis ac Wandalis, quod proceritate corporum et polveritudine praestarent. Postquam vero Gilmer in hippodromo constitit, ac Imperatorem in alta sede constitit, populumque circumstantem circumspexit, ac demum se ipsam in quod situm pervenerit, considerasset, neque flevit, neque aliter conquisitus est; tantum illud fleboreorum volucrem memoravit: Vanitas vanitatum, et omnia vanitas. Nec mora, ipse pariter et Bellisarius jussu ab his qui imperatoriam purpura sustinebant, Justinianum suppliciter adoraverunt. » Sed et ipse Bellisarius eiusdem vanitatis factus est speculum et praeco, cum post tot tantaque victoria et triumphus, jussu Theodori Imperatricis violentus nomen injiciens in S. Sylvesterum Pontificem, iusta nominis vindicta eo miseriam redactus est, ut excruciat et hominis exitus sibi per mendicare coactus sit, et postea a Da obolum Bellisario, quem exaltat virtus, eversit invidia: » uti ex Volaterrano, Crinito, Paulano et aliis narrat Baronius, tom. VII, anno Christi 361.

Lotharius Imperator, Caroli Magni ex Ludovico patre nepos, qui Lotharingie nomen dedit, cum ipsa prius Austrasia diceretur, imperio quidem amissus iuste et pie administrato, recordatus sermonis, quem Ludovicus ipseus pater moriens

habuerat de mundi vanitate, quam scilicet ipsa quoque experiendo cognovit, humana omnia deserere constituit, atque ex illis imperii fluctibus in portum religiosae quietis se recipere. Quam obrem mirante toto orbe terrarum in Primitiviani monasterio se condidit, ubi reliquam vitam transegit in paupertate et obedientia, regno prius inter tres filios diviso. Contigit hoc anno Domini 835, atque eodem vitam religiosam cum pia morte commutavit. Laudatus invenitur a Rabano, lib. De Anima, et ab Angelomo, Praefat. in Cant. Ita ex Regione Baronius, anno Domini 835, et Hieronymus Platus, lib. II De Bono status religiosi, cap. xxvi.

Fulgentius Romanus veniens anno Domini 509, cum vidisset Theodorici regis aulam et Romanae curiae gloriam: « Quam speciosa, inquit, potest esse Jerusalem caelestis, si in fulgori Roma terestris! Et si in hoc saeculo datur tanti honoris dignitas diligentibus vanitatem, qualis honor et gloria praestabitur sanctis contemplantibus veritatem? » Ita habet ejus Vita apud Sirium, 1. Januarii.

S. Benedicto mundi vanitas et exilitas, dei vero veritas et majestas in raptu hoc schemate a Deo ostensa est, uti narrat S. Gregorius, lib. II Dialogorum, cap. xxxvi: « Noctis, ait, ad fenestram stans et omnipotentem Deum deprecans, subito intempera noctis hora respiciens, vidit fuscum lucem desuper cunctis notis tenebris effugans, tantoque splendore clarescere, ut diem vinceret lux illa, quam in tenebris radiasset. Mira autem res in hac speculatione secuta est, quia, sicut post ipse narravit, omnis etiam mundus velut sub uno solis radio collectus, ante oculos ejus adductus est. Qui venerabilis Pater, dum intentionem oculo-rum aciem in hoc splendore coruscæ lucis indigeret, vidit Germani Episcopi animam in sphaera ignea ab angelis in caelum ferri. » Causamque et modum hujus visionis subjicit S. Gregorius dicens: « Quis animi et videndi Deum augusta est omnis creatura. Quamlibet etenim parum de luce Creatoris aspexerit, breve et fit omne quod creatum est; quia ipsa luce visionis inima mentis laxatur sicut, tantumque expanditur in Deo, ut superior existat mundus: fit vero ipsa videns anima etiam super semetipsam. Cumque in Deo lumine rapitur super se, in interioribus ampliat; et dum sub se conspicit, exaltata comprehendit, quam breve sit, quod comprehenders humiliata non poterit. »

Sic S. Franciscus in oratione raptus mente in Deum, et corpore in aere pendulus, aiebat: « Quis ego sum, Domine, quis tu? Ego abyssus vanitatis, ignorantiae, malitiae et nihil; tu abyssus veritatis, sapientiae, bonitatis et rerum omnium. Deus ergo meus et omnia. » Igitur scire se habet vanitas ad veritatem, radius ad solem, gutta ad mare, vapor ad terram, umbra ad corpus, punctum ad totum universum: sic se habet mundum ad Deum. Quid ergo tu, o homo, es ad Deum?

quod hujus mundi et universi non es millesima, nec milliorum millionum millesies millesima pars et portio? ait S. Chrysostomus.

S. Salvius Episcopus, vita functus raptusque in caelum, cum ibi Beatorum gaudia contemplantus esset, Dei jussa remisit ad corpus, quasi ex gravi somno expropterea, convocatis omnibus exclamavit: « Audite, o dilectissimi, et intelligite quia nihil est quod certum in hoc mundo, sed sunt juxta id quod Salomon propheta cecinit: Omnia vanitas. Felix est, qui ea agere potest in saeculo, ut gloriam Dei mereatur in caelo. » Quod circa vitam deinceps in magna sanctitate instituit, in eaque cursum feliciter consummavit, ut fuse narrat oculatus et auritus testis Gregorius Turonensis, lib. VII. *Histor. cap. i.*

Nomen hanc Salomonis crebro usurpabat S. Hieronimus: quare ubique privatim et publice magna libertate et spiritu omnes, etiam magister, ad seculum contempnim, et ad Christi amorem excitabat, ita habet ejus Vita. Eam inscribitur omnes Religiosi.

Noster Thomas Woodstock, lib. I. *De Imitatione Christi*, cap. 16: « Vanitas vanitatum, inquit, et omnia vanitas, praeter amare Deum et illi soli servire. Ista est summa sapientia, per contemptum mundi tendere ad regna caelestia. Vanitas igitur est, divitias perituras querere, et in illis sperare. Vanitas quoque est, honores ambire, et in altum se extollere. Vanitas est, carnis desideria sequi, et illud desiderare, unde postmodum graviter oportet puniri. Vanitas est, longam vitam optare, et de bona vita parum curare. Vanitas est, presentem vitam solum attendere, et quae futura sunt non providere. Vanitas est, diligere quod cum omni celestia transit, et illic non quiescit, ubi sempiternum gaudium manet. »

B. Jacopum, in saeculo vir nobilis, juris doctor, celestibus causis patrum, sed superbus, avarus, et vanitatum nihil mansipium, cum uxorem suam in festis ludisque publicis rima theatri oppressam, asperso ad os suum ciliis induram deprehensisset, hinc subito ejus casu quam sperantem vixit compunctus, saeculo valedicens, vexillum crucis in S. Francisci ordine secutus, miris exsultis sui monique vanitatum contempserit. Imo in hunc anno Domini 1300, inter alia haec de rerum vanitate rhythum composuit, in quo inter cetera ita canit:

Quid mundus videtur sub vana gloria,
Cujus propensitas est transitoria?
Tam cito hinc hinc est peritura,
Quam vana legi vix sunt regilla, etc.
Dic ubi Socrates tunc tuo nobilitas?
Vel ubi Socrum dux tibi cecidit?
Quo Caesar abiit celos imperator?
Vel dives epulo totus in saeculo?
Dic ubi Tullius clarus eloquio,
Vel Aristoteles summus ingenio?
Tot cum proceres, tot serum spolia,

Tot era praesulum, vos reges totos.
Tot mundi principes, totos potentis,
In ictu oculi clausit hinc omnia.
Suprema copia, cor ait in abissi.
Felix qui potuit mundum contempserit.

Ita noster Raderus in ejus Vita, et *Annales Minorum*.

Hinc non absimilis fuit ille qui, mundi vanitate perspecta et despecta, ita cecinit in libro qui inscribitur: *Lazarorum conscientias*.

Liquo esse raris, cras corvo, vixitque vanis;
Ad locum pergo, qua mortis non habet ergo.

Claudat tragediam vanitatis mundi Eutropius, cujus initia fuere gloriosa, ultima vero tragica et funesta. Fuit ipse consul Constantinopolitans, atque Arcadii imperatoris tutor et moderator, qui eum et per eum totum orbem regebat, ut euncti in eum magis quam in Arcadium respicerent, cunctique ejus gratiam ambirent. Invidi suo luxu et fastu in orbem militum et civium, ipsiusque Arcadii, quorum iras et strictos enses metuens, profugit ad ecclesiam quasi ad asylum, ac sub altari deiecit, instabant milites, eumque ad necem reprobabant, imo vi ab altari extrahere conabantur, eo quod ipse paulo ante ius asyli Eclesiae lege sua abrogare voluisset. Interventit S. Joannes Chrysostomus, Ecclesiam praesul, qui ut ius asyli tueretur, et Ecclesiam sanctam defendere in profugum descendere, hinc oratione (quae exstat sub titulo form. V et inscribitur ad *Eutropium*) furoribus in eum animos delinuit: Semper quidem, frater, sed nunc precipue competenter dicitur, Vanitas vanitatum, et omnia vanitas. Ubi nunc est refrigerans consuetus ambitus? Ubi resplendens ad invicem solerum toto orbe lampades? ubi orationum certamina? ubi divitiarum numerum pompa? ubi coronae et variis totius orbis ornatus? ubi labe et theatralis illa populi adulantis acclamatio? R. penitum spiritus hinc tanquam folia cuncta densa sunt, et arbor tota derelicta est; et non solum mala, sed et ab ipsa convulsa radicibus: tanta enim vi ventus incurrit, ut ipsius arboris abscederent nervos. Pergit deinde ceteras vanitatis species enarrare: « Ubi nunc similia illi amici? ubi varie adulationum facies? ubi convivia et prandiorum coenarumque asseda? ubi propales? ubi electa vasa et per totam diem traeta convivia? ubi equorum exquisitae artes? ubi denique omnis illa potentia, et olentium greges ad gratiam cuncta loquentium? Nox erant omnia illa et somnium, et die exortio nusquam comparuerunt: umbra erit, et portans illi: funis fuit, et dissolutus est: haule equarum fuerunt, ac disruptae fuerunt: aranea tela erant, et discussa sunt. Propleraque ibi cum spiritalia istud carmen carinus dicentes: Vanitas vanitatum, et omnia vanitas. Hinc enim versiculum si saperent, qui in potentia versantur, in paucibus omnibus et in vestibus suis scriberent,

in foro, in domo, in januis, in ingressibus, et ante omnia in conscientis suis, ut semper eum oculis cererent et corde sentirent. » Et nonnullis interjectis, ita ejus miseriam nullibus formibus representat: « Intuemini, inquit, eum qui in tanto colmine ardet, nunc neque ad ima dejectum; et eum qui orbem terrae extenta manu quatiebat, nunc lepusculi alicujus aut rane timiditate attractum latitare, absque ulla vinculis ad basin columbae hujus astrictum, formidantem ac tremantem, » etc. Hinc oratione S. Chrysostomus turbam furem ad commiserationem commovit, et ad lacrymas inflexit, ut Eutropio parceret, et Arcadium juraret se ei vilam condonaturum. Jurjurando igitur accepto eductus ex ecclesia Eutropius, in exilium mittitur. Sed rursus instante Gaia duce exercitus, ejus amulo, ac recrudescens odis, Eutropius non tantum consulari dignitate et patrio gradu deiecit, sed et bonis vilage privavit, ac Chalcedone secuti percutitur; statue plurimae, etiam aere illi erectae evolvuntur, omniaque ejus monumenta abolerunt; nomen et fastus deletur, et perpetua notata ignominia oblivione sepelitur. Ita miseri tolluntur in altum, ut lapsu graviore ruant, foris quoque summo fulmina montes.

Denique audi Aescum Martiengum in *Gen. part. B. pag. 123*, vanitatis mundi exempla patheticè concavertantem: « Vanitas vanitatum, » etc. Ubi Nemrod fastus? ubi Nini inditum nomen? ubi Asseri supra viginti septem provincias dilatata sedes? ubi Cyri tot laboribus comparata gloria? ubi Crois immensum aurum? ubi Darii partium vafre regnum? Xerxis innumerabiles copiae sexdecim millium myriades excedentes? Alexandri vix Indico Oceano et Rhiphis montibus terminatum imperium? Pompeii amplissima potentia? Caesaris invicta fortuna? Augusti amplissima monarchia? Caligulae fada voluptas? Neronis inexcogitabile scelus? Vanitas vanitatum, » etc. Ubi Semiramidis mirifica potentia? Ubi Helenae species infans? Ubi necibus numerosa poles? Cleopatra nimis deliciae? Liviae augustae felicitas? Agrippinae nunquam salubris vanitas? Vanitas vanitatum, » etc. Quisquam loco conspicit nunc possunt Babylonis illa superba, Memphis immensa, Carthago Romani imperii terror, Argos illustris, Athenae disciplinae nutrices, Corinthus pulchra, Sardis dives, Roma triumphans, Byzantium sancta? Vanitas vanitatum, » etc. Quo alicubi septem illa viciis toto orbe decantantur, quae propter admirandam operis magnitudinem existere loco miraculi, et simul divinitus ac humana possent confingere aut excogitare? Solliciti Babylonis muri, Dianae Ephesiae templum, apud Rhodios solis colossus, Aegyptiae pyramides, sepulchrum Mausoli, turris Pharia, simulacrum Jovis Olympici? Quo Cyri Medorum regis, Romana amphitheatra, et cetera mirifica aedificia, quae nunc prostrata atque collapsa, vix quantae Ro-

ma fuerit suismet ruinis edocent et praediciunt? « Vanitas vanitatum. » Sed ut quid lubet extrarum rerum monumenta recensere, et nostrarum exempla non proferre? Ubi est amplissimum illud sapientissimi Salomonis imperium, quod vix a Dan ad Belushee terminabatur, cujus regia reginam Saba ad stuporem perducit? Ubi immenses ejusdem divitiae, in quo quotidianis sumptibus farinae coros sexaginta (corus autem mille libras continebat), boves domesticos duodecim, campestres viginti, arietes centum, praeter alium ac ferarum quae venatione capiebantur copiam immensam, absumebat: et si equorum quadraginta millia alebat in stabulis, eorumque et equitum duodecim millia; qui praeter omnia vestigalia sexaginta sex talenta auri pro munere exigebat (talentum autem ardi pondere librarum sexaginta quinque), qui septingentas reginas ac trecentas concubinas alebat; in cuius tandem regno tanta ardi copia argenti, quantum et lapidum; imo et pro nihilo argenti perabatur? Nonne ipse in tanta humonarum terrenarumque rerum exaudantia, verum hoc de rebus saeculi iudicium tulit: « Vanitas vanitatum, et omnia vanitas? »

Qui igitur haec legis, et alta mente reponis, vanitati punctum remitte, ne cum ea evanesces, veritatem amplectere, Deo iungere, aeternitati semper consistenti cor mentemque affige, ut cum ea stabiliis perdures, ac cum beata in omni aevum beeris. « Lux enim perpetua lucebit sanctis tuis, Domine, et AETERNITAS TEMPORUM. Alleluia. » Audi *Beaton*, lib. IV, n. 34: « Expectate pastorem vestrum, requiem aeternitatis dabit vobis: quoniam in proximo est ille qui in fine saeculi adveniet. Parati estote ad praemia regni, quia lux perpetua lucebit vobis per AETERNITATEM TEMPORIS. Fugite umbram saeculi hujus; accipite jucunditatem gloriae vestrae. Ego testor palam Salvatorem meum. Commendatum domum accipitis et juvandum animi, gratias agentes et qui vos ad caelestia regna vocavit. »

3. QUI HABET AMPLIUS HOMO DE UNIVERSO LABORE SUO, QUO LABORAT SUB SOLI? — Sabaudi, quam vanitatem vanitatum!

Pro labore hebraice est *ayamal*, id est, laboris anxie et moleste; grece *epithi*, id est affligit, in arduis agit, vitam erummosam ducit. Labor, ergo hic laboriosam tan aeternam quam passionem, omnemque dolorem, afflictionem, arduum sive corporis, sive animi significat. Sensus ergo est, q. d. Homo laborat assidue, et fatigat se, nulloque cura et arduis affligit, sed in vanum et frustra: quia omni suo labore, cura et afflictione nihil acquirit nisi vanitatem, puta vana opes, honores, delicias, quae oesime in fumum abeunt et evanescent. Unde hebraice est, *quid vesidium, vel superfluum homini in omni labore suo quo laborat sub sole?* Septuaginta Vaticani, *quid superest homini in omni labore suo?* Complutenses

vero et S. Ambrosius in *Psalm.* cxviii, serm. 12: «*Quae abundantia homini in omni labore suo?*» *Spiritus, quae utilitas filio hominis in omni labore suo?* Arabibus, *quae praestantia homini in omni labore suo?* Aquila et Symmachus, *si visis, id est, quid visus est homini, vel quid magis est homini?* Paganus, *quae utilitas homini?* Alii, *quid reliquum post laborem? quid praesentis? quid mercedis? quid momentum? quid amplum? quid excellens referet homini ex omni labore suo quo laborat, et velut in vestigio aspicit se defatigat?* Chaldaeus Paraphrastes, *nam quid tandem reliquum est homini, postquam e vita discessit ex omnibus studiis suis, quae cum sub sole in hac vita occupatum tenuerunt, praeter studium legis, quo aliquando fatuus saevius diligentia sua a Domino premium ferat?* Hebr. enim *אמר איתרו* varie amplum quo significacionis est: unde significat amplius, reliquum, superabundans, superabundans, excellens, praestans, hercedem, premium, etc. Tigurina, *quantomodo* (quantomodo, quam modicum, vile et exiguum) *enim homini reliquum est post omnem laborem, quem perferit sub sole?*

Tertio etiam etiam etiam Chaldaeus, non est in Hebraeo, Septuaginta et Vulgata, sed intelligitur. Dat enim causam cur omnia sint vanitas vanitatum, id est mera vanitas, quia nihil ex omni labore et studio, quo ea anxie et laboriose prosequitur homo, nihil fructus referat nisi vanitatem, fumum et nihilum. Hugo Victorinus vero censet hoc versu esse illationem ex precedenti, q. d. «*Si omnia vanitas subjecta sunt, opera hominum a vanitate aliena esse quomodo possunt? si quod Deus creavit (vanitas est), quomodo non nullo magis quod homo facit?*» Huc patet haec verba non esse impiorum negacionem animae immortalitatem, resurrectionem, et futura honorum praemia, ut quidam anteaunt; sed esse ipsius Salomonis, ut S. Hieronymus et caeteri omnes assererent, ipsi quoque loqui de labore hominum, qui rebus terrenis vanisque inhiant: hinc enim universus versus est; non vero de labore Sanctorum, qui student pietati, virtuti et cultui Dei. Ille enim non vanus, sed verus utilisque est, quia parat gloriam gloriam, iuxta illud: «*Non sunt conditae passiones (quas tum patiendo, tum agendo et laborando subimus pro Deo) hujus temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis,*» Rom. viii, 18.

Igitur hebraicum *איתרו*, graecum *επιπλεον*, latinum *amplius* multa notant, et multipliciter accipi possunt. Primo, simpliciter et gemine, q. d. *Quid post laborem contritum gravem et molestum, homini amplius superest, nisi vanitas vanitatum, quae exiguum incertum, quod cito consumitur et evanescent?* Erras, o miser homuncio, erras qui labore te defatigas et discrasas, quasi magna tibi relatuos; cum non nisi vanitatem sis reputaturus. Ita Hugo et Dionysius.

Secundo, hyperbolicus alii *amplius* referunt ad praesentia, q. d. *Quid ex labore suo amplius habet*

homo, subaudi, quam ipsum laborem, q. d. *Ex labore nil acquirit homo nisi laborem, indeque defatigationem, dolores et cruciatus, qui in re homo miserior et stolidior est caeteris amantibus et creaturis, quae minus laborant, et suavius vivunt, cum homo plus laboret. et arduius vivat.* Aves enim non serunt, neque mutant, sed grana ab agricolis seminata colligunt, indeque lecte videntur, canuot, laudantque Deum; boves, oves, equi cibo illaborato, puta gramine-quod sponte terra germinat, pascuntur. At homo noctu singulis laborat, seque aviserat ac mille curis discruciat, ut se, uxorem et filios aliat: et tamen post omnes hosce labores et sollicitudines, viz quidquam praeter necessarium victum et vestitum acquirit. Adde opes et honores quos acquirit, saepe tot curis et molestiis esse permixtos, ut magis labores sint et dolores quam honores et voluptates. Audi Senecam de *Brevitate vitae*, cap. u: «*Quam multis graves sunt divites: quam multorum eloquentia quotidia, ostentandi ingenii spe, sanguinem addit: quam nulli contentus voluptatibus patienti quam nullis nisi liberi reliqui circumfusis clientum populus?*» Idipsum representat illa inter opus et honorem non tam allusio vocis, quam vel ipsius expressa veritas. Ut enim S. Isidorus dicit, lib. I, cap. xxvi: «*Honor ex opere venit, aut potius de honore opus.*»

Tertio, *amplius* accipitur pro mercede, q. d. *Ex omni labore quid mercedis referat homo? utique exiguum vel nihil, q. d. Salomon: Appello citoque vos, o mortales, ad rationes accepti et expensis supplicandas. Expensis tot annos maximis in laboribus ruralibus, fibrilibus, mercatoribus; quam ex omnibus mercedem tantis laboribus parum accepistis? utique nullam: labor enim superat omnem fructum quem percepistis. Huc facit illud *Proverbi*, xi, 18: «*Impius factus opus instabile, laborate, opus vel laborem mendacem, id est verum, mendacem et fallacem, quia operibus et potestem;* seminat autem iustus in merces fidelis.»*

Quarto, *amplius* et hebraicum *איתרו* accipitur pro utilitate, commodum et emolumento, q. d. *Quid amplius, id est, quid utilitatis consecuti estis ex omni labore vestro? utique parum. Laboratis ut asini, et vix obolos aliquot comparatis. Unde Isidorus Clarus vertit, quem *Stobaeum fructum referet homo, et nisi nullis modis se torquet in hoc, ut fructum aliquem inveniatur?* Ita S. Gregorius Neocaesariensis, Hugo Victorinus et alii.*

Quinto, potest *amplius* accipi non ut adverbium, sed ut nomen (tale enim est hebraicum *איתרו*) comparativum significans *pro caeteris amplum, excellens et praestans*, q. d. *Quid amplum, magnum et praestans et tot tantisque laboribus relictis? utique nihil, sed viles et exiles duntaxat munus vel fructus. Unde Arabibus vertit, cum praesentia, sive quae virtus, aut quae beneficentia est*

munus? S. Ambrosius in *Psalm.* cxviii, serm. 12, et S. Augustinus, lib. XX de *Civitate Dei*, cap. u: «*Quae abundantia homini?*»

Secundo, *amplius* pro *ambo* et *praesentia* sumitur *Matth.* cap. v, 47: «*Si salutaveritis fratres vestros tantum, quid amplius facitis?*» Hoc est, ut Valabius: *Quid eximium facitis?* Et *Isaia*, iii, 1: «*Quid amplius iudicatis?*» id est, ut Tigurina, in quo praesentia *Iudaeis?* S. Chrysostomus et Theodoretus, *quid honorificentius iudicatis?* Et I. Thess. v, 12: «*Ut noveritis eos, qui laborant inter vos, ut habeatis illos abundantius,*» etc. ut Ambrosius, *ut illis habeatis summum honorem.* Tigurina, summus est praesentia; Theodoretus, plurimum est facta.

Nota est de universo labore suo, q. d. «*Homo nascitur ad laborem, sicut avis ad volatum,*» ut ait Job, cap. v. Sed ipse sibi hunc laborem aggravat et multiplicat sine fine, ex avaritia et cupiditate. Eundem arguit Ilii, anhel, inquit, multoque alia que fusc recenset *Ezech.* cap. xi, 4 et seq.: «*Occupatio (molestia et labor molestissimus), inquit, magna creata est omnibus hominibus, et iugum grave super filios Adam, a die exitus de ventre matris eorum, usque in diem sepulture in matrem opum.*» Universus hic ampliusque labor ampliusque premium. Sed mensura, quae vile et exiguum ei redditur. Vide ibi dicta. Si quotidianis occupationes quas Ecclesiastes ibidem recenset, irascendi, contemnendi, tumultuandi, fluctuandi, timendi nullum hominem non male habent, neque non scriber pungunt: quantum putas exprobatum vanissimorum hominum mentes occupasse? atque a ravis hinc inde contentiones, tumultus, fluctationes, timores et labores vere sui ipsorum propter, vere sua vanitate et culpa, nulla vera honestate causa suscipi. Ita Piteira.

Sexto, *amplius* et hebraicum *איתרו* significat residuum, sive id quod post laborem remanet et superest, q. d. *Quantomodum est quod post tantos labores remanet et superest? utique ex parum, et modeste durationis parvipere avi et temporis, quia labor durat usque ad senectutem, imo per hanc hominis vitam: quid ergo post eum in vita remanet? quid, recreationis et quietis? utique parvum vel nihil: imo omnia illud rursum in laborem et dolorem desinit, sique omne vite hujus mel in amarum se vertitur.*

Hebraicum verum est in vita, verior in morte, verissima post mortem, in vita enim post labores partem vel nihil remanet, quia tota vitam occupant labores, mortales curae, et dolores, ut omnem pene ab ea quietem et gaudium excludant.

In morte verior est, quia in morte cum vita finitur omne vite gaudium. Dicit illud: «*Dormierunt somnum suum: et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis,*» *Psalm.* lxxiv, 6.

Post mortem verissima, quia vani impique homines, qui in hac vita vanitati vanisque cupiditatibus servierunt, laborantur, sudaverunt, in inferno videbunt se omni suo labore et sudore non aliud sibi comparasse, quam lanas et tormenta gehennae. Unde illa eorum lamentabilis et inconsolabilis vox: «*Ergo erravimus a via veritatis, etc., et lassati sumus in via iniquitatis et perditionis, et ambulavimus vias difficiles, viam autem Domini ignoravimus. Quid nobis profuit superbia? aut divitiarum factio? quid intulit nobis? Transierunt omnia ista tanquam umbra,*» etc. *Sapient.* v, 6. Hinc ille sarcasmus, sive hostilis irrisio impiorum apud Isaiam, cap. u, 11: «*Ecce vos omnes accenditis ignem, accenditis flammas, ambulatis in lumine ignis vestri, et in flammis quas succendistis: de manu mea factum est hoc vobis; in doloribus dormietis.*» *Vita illi dicta.*

Quo LABORAT SUE SOLE. — Primo, q. d. Ergo Sol non movet montem elevare ad caelum, ibique superstitium, vel in sole spiritu ipsum constitutum, indeque in terram despicit, non videt in operibus hominum, haec animo quae labores, occupaciones et studia, video omnia esse vana, nullasque arbitratu et fructus: quare eorum misereor, et amaratione cordis lactus, eis invidio: O miser mortales! video opera vestra, vestras fabricas, vestras urbes, provincias, regna, imo totam terram esse instar poneti et centri, si cum vasta caelorum amplitudine conferatur: video vos velut foemias discurrere, laborare, salagere, ut granula pauca convolvatis et in futurum platem reconducatis. Video vos has in re omnem viam insumere. Omnibus ergo et singulis inelamo: «*Vanitas vanitatum, et omnia vanitas: vanum est omne in quo laboratis, vani omnes labores vestri, in vanum consumitis vires vestras: quia ex omni labore vestro nil nisi alimoniam modicum consumimini, quam sine labore habent aves, oves et boves.*»

Secundo, proprie et sub sole significat solem esse laborem moderatorem, dum circum exolat hominem ad laborem, occidens ad quietem, dum laborat sub lumine et quasi facem praefert, dum eos suo assiduo et velocissimo motu ad motum et laborem excitat. Sol enim singulis horis conficit omnem audicionem et centum quadrata milia miliarium, ut ostendi *Gen.* i, 14: uno quodtidie sol circum totum orbem ambulat. Hinc illud *Psalm.* cii, 22: «*Ortus est sol, etc., exhibi homo ad opus suum: et ad operationem suam usque ad vesperam.*» Sol ergo laboris est index, symbolum, stimulus et exemplum. Hugo de S. Victore vero censet *et sub sole* id est contentum, et irrisivum vani et miseri laboris hominum, qui luce solis ardeat, et ea finiente sistere cogatur: «*Consideravit Ecclesiastes, inquit, quam abjecta et misera sit mortalium conditio, qui in terra superficie quasi vermes quidam vana curiositate reptantes, subito lumine desper infuso quasi ad*

Illusionem excitantur captare quod vani appetunt, et eodem post modicum subtracto, subita rursus casitate obvolvuntur, et nequaquam ultra in effectum prodire possunt. »

Tertio, « sub sole notat nil amplius habere laborantes ab otiosis, quia sub sole omnes, relicta presentis vita, communitatem mortem subimus. Unde Seneca, *epist. 41* : « Impares, inquit, nascimur, pares morimur. »

Quarto, Hugo : « Sub sole, » inquit, id est sub tempore; sol enim suo motu describit dies, annos et tempora, q. d. Vanus est labor hominis, quo laborat tempore, enim natus sit in labore et vivat eternitati. Ita Hugo iterque, scilicet Carensis sive Cardinalis, et Victorinus. Adit Carensis : « Sub sole, inquit, quasi luce, non ducit. »

Quinto, et maxime, « sub sole notat tum locum laboris hominum, qui est sub sole la terra; tum materiam laboris, qua sunt res terrena, idque viles et vane; tum finem laboris hominum terrenarum. Il enim sub sole vane laborant et subsolaria et subterranea, id est, terrena et carnalia bona conquirunt. Quare « sub sole » inquit quærendos homini esse labores, qui supra solem darent et hec laborantem in celo, inquit Olympiodorus. Mundanus ergo, vanus et impius homo laborat sub sole, sibi que parat mortem et gehennam; pius vero laborat supra solem, quia virtutum opera et merita conquirunt, quibus vivat deo, ab eo que donetur celo et vita eterna. Unde S. Gregorius Thaumaturgus hunc versum sic per interpretatio- nem veritatis, *neque enim facile quis vel vana aliquam recessit utilitatem consequentem ex omnibus, que homines super terram replantes tanto corporum animarum molibus parantur. Et licet in his temporalibus efficiant nihil, sed magis ab eis vincantur et fatigantur, et contemplanda tamen super caelestia generosiores meritis oculis atollere spiritus.*

Opera ergo alia sunt supra solem, alia sub sole : que ex gratia fiunt, opera, inquam, spiritus, supra solem sunt, quia non heduntur a temporis elapsitate, et in celum empyreum a vultuque felix et perenne operantem deducunt; que vero a carne procedunt, sub sole fiunt, cum a solis conversionibus etque annorum temporumque rubigine caro terrenaque res assumatur et consumantur. Omnia ergo sub sole sunt vanitas. Proinde supra solem, ait Paulinus, *epist. 4*, « est veritas. Ita et qui in veritate consistunt, etsi intra mundum vivant habitatione corporea, tamen supra mundum sunt conversatione mentis, et astrorum choros, vel celorum potos, evolantes spiritu scandunt et supervadunt, celestioresque elementis agunt, non subditi rebus ac insulis elementorum, sed affixi in Christo vita superiores mundo fiunt, manentes in eo qui est super omnia Deus benedictus in secula. »

Huc accedit Aben-Erra : « Corpus, inquit, et corporeus labor est sub sole, et animus sive spiritus ejusque labor est supra solem, quia a Deo

originem habet, et ad eum redit. » Et Auctor *Catena Græc.* : « Si labor, inquit, is qui sub sole est, inutilis est, supra solem labores mittere oportebit; illo enim penetrant virtutum actiones. »

Denique noster Pineda : *Tu sub sole, inquit, antithesim habet cum homine, qui solus sub sole videtur non esse, utpote quem Deus jussit creata ad sidera et super sidera vultus tollere; ac minime pronum, intentum nunquam esse subterraneis subsolaribusve. Ergo iniquum prosum ut hominis labor, oculi, intentio ad ea que inferiora sunt, sese abiciant; cum humana et libera hominis actiones neque a solo, neque ab hoc celo pendant, sicutque ipsis caelestibus influxibus superiores ac nobiliores. Neque indignum tantum, sed miserum etiam; nam laboris in res sublimiores impendit; penitenti sequitur potest animum hunc in regionem superam evolantem. Ergo videatur quasi de celo audire Ecclesiastes vocem hanc : Miseri a mortali, qui non in domino moriuntur, » quorum est inanis labor : « opera enim illorum non sequuntur illos, » *Apostol. xiv.**

Mystice S. Ambrosius in *Paul. xviii*, *ecten. 12* : « Sancti, ait, spiritualibus super intendunt, et vitam eternam profutura vel cognoscere gestunt, vel docere. Unde Ecclesiastes ait: Quare abundantia homini in omni labore suo, quo laborat sub sole, id est, que abundantia spirituali homini laboranti sub sole justificat et subiecit : Generatio vadit, et generatio vanit. Vadit generatio, quia divites egrediuntur et esurierunt. Qui ante abundantiam gratia (fuit), propter perditionem suam egro emperunt; qui autem pauperes erant populi nationum, jam per fidem satiantur et abundant, sicut scriptum est : Edent pauperes, et saturabuntur, » *Psal. xli.*

4. GENERATIO PRÆTERIT, ET GENERATIO ADVENIT : TERRA ACUT IN ÆTERNUM STAT. — Hebræis, *seculum videtur, et seculum veniens; et terra in æternum stans; Septuaginta, generatio vadit vel proficitur, et generatio venit; et terra in æternum stat; Syriacis, æternus, id est æterna; Syrus, generatio vadit, et generatio venit; et terra in æternum stans; Arabicis, generatio discedit, et generatio venit; et terra in æternum est.*

Explicit et probat id quod dixi vera, procedenti, sub sole nihil homini esse residui ex omni labore suo, ex eo quod generatio a præterito cum suo labore laborisque fructibus, et generatio nova adventit, que pari modo non præteribit; terram autem eandem semper. Quare, ut probationes hæc sibi assidue succedentes ipsa constanter in se recipiat. Terra enim est quasi confirmata, quod continet et sustinet tam homines quam elementa, celos totumque universum; quare circa hoc centrum immobile moventur et gyrant æthere, tam hominum generationes ac tempora, sæculique sibi continuo succedentia, quam sol et celi, etiam venti et flumina, ac res universæ, ut vers. sequenti explicat. Omnia enim hæc eo ten-

Sequitur
probat
genitum.

dunt, ut vanitatem rerum terrenarum hominumque in his laborantium ostendant ex continua, utrorumque mutatione, circulatione et successione, qua a præteritis et occidente adventit oriturque altera in terra et circa terram, quam abires ortu conligerunt, mox volvuntur et abeunt, novaque oriuntur pari celeritate volvendæ, et mox abeunt. Quare in terra nil oritur novi, quod curiosi homines quaerunt; sed idem est semper rerum hominumque sibi succedentium circuitus et circulus. Ita S. Hieronymus : « Quid est vanus, inquit, hac vanitate, ut aliis nocentibus nascantur alii, et homo nunquam permaneat? cum tamen terra, que propter hominem facta est, in æternum stet. » Et Nyssenus : « Omne studium, inquit, quod versatur in his que ad vitam pertinent, est plane pererrorum ludus in arena (hæc est terra), in quo que ex his, que fiunt, capitur oblectatio, simul desinit cum studio, quod ponitur in his que facta sunt. Nam simul atque caput moveri arena, simul circumfluens nullum relinquit vestigium eorum que fuerunt elaborata. Hoc est humana vita. Arena est ambitio, arena est potentia, arena est divitie, arena est quidquid est, et in his vane laborant infantes animæ, » etc. Cum vero arena dicimus, intelligere quoque licet terram esse perpetuum quoddam theatrum, in quo peragitur fœdia vanitatis, dicente Apostolo : « Spectaculum facti sumus mundo, et angelis, et hominibus, » *1 Corinth. iv. 9.*

Pro spectaculum græce est *θεατρον*, id est, theatrum facti sumus; in teatro spectamus, in teatro hujus mundi comediam, imo tragediam vite nostre, quasi personati histriones agimus. Histriones enim, sive personas comæ et tragædiæ sunt imperatores, reges, principes, volupharii, epulones, divites, mercatores, egeni et mendicæ, viduæ, pupilli, orphanæ, domini, servi, milites, imbelles, pueri, senes, ulcerosus Lazarus, avarus epulo, sapientes, stulti, improbi et vanissimi mundanae felicitatis sectatores. Hoc est quod ad mundi fugam adhortans Apostolus ait : « Præterit enim figura hujus mundi, » *et Corinth. vi. 31, q. d. Mundus non habet rem, sed figuram et umbram. Vide ibi dicta.*

Scytholo, S. Gregorius Thaumaturgus hoc versum et sequenti censet notari brevitatem vite humane, ideoque hunc versum censet pendere a procedenti; unde utrumque paraphrasticè vertit : « Quid, inquit, est quod homines super terram replantes, tanto corporum annorumque molimine parturunt, sicut ad caelestia magnis oculis atollere nollunt? Atqui in terram generatio præterit et generatio adventit, hoc est, transeunt anni tempora, transeunt et anni. » Abeunt et recedunt non modo privati homines, sed integræ generationes; et terra quidem velut heres, superstes est universarum hominum facultatum, suppellectilisque pretiosissimæ : nam abeunte homine, ipsa superstat humana vite spoliis onusta.

Ex adverso Franciscus Valsius, *Secr. Philosoph. cap. lxxi*, censet hic significari generationum perpetuitatem, per circulationem, qua in orbem sunt et redeunt. Hoc, inquit, quod Ecclesiastes observavit, nihil aliud est quam quod Aristoteles in duobus ultimis capitulis secundi *De Octo et interitu* disertè tradidit, puta circulationem esse rerum omnium mutationem, et hinc pendere mundi æternitatem : quia scilicet sola mutatio circularis potest esse perpetua; partes ergo mundi que per se sunt perpetuæ, ut solem et alia corpora caelestia nullam mutationem substantiæ subire, sed circulo volvi, accedereque et recedere eadem numero semper redeuntia; que vero corruptibilia sunt, fieri semper ex seipsis, circulo nascantia et intereuntia, numero semper alia, sed specie eadem, ut ex aere fit aqua, et ex aqua aer. Hunc generationum abeuntium et redeuntium circulum, quo mundus servatur, inquit Ecclesiastes dicens : « Generatio præterit, et generatio adventit, » Ita Valsius. Verum error est contra fidem, dicte generationum successionem fore æternam.

Tertio, Lyranus, Titelmannus et alii hæc refrunt ad difficultatem scientiarum, que nascitur ex difficultate rerum cognoscendarum, eo quod instabilia perpetuo gyrent, itaque fugant stabilem oculi aciem mentisque contemplationem : talis enim est perpetua generationum, id est rerum generabilium et corruptibilium mutatio, alternatio et vicissitudo; talis quoque est solis circumlatio, ventorumque flatus, fluminum cursus, quasi hæc omnia spectent ad *Ilud vers. 8* : « Cunctæ res difficiles : non potest eas homo explere sermone. » Ideo, inquit Lyranus, fit mentio generationis præterentis, id est brevissime labentis vite mortalium, ut cum vita brevis sit, ars vero longa, excludat hominem a perfecta acquisitione scientiarum. Ergo hæc sententia similis, aut fere eadem est cum illa *Sap. ix, 16* : « Difficile assimulamus que in terra sunt : et que in prospectu sunt, invenimus cum labore, que autem in oculis sunt, quis investigabit? »

Quarto, Olympiodorus censet terram hic induci, ut quasi Aëlis, tuo quasi magistræ hominæ stabilior et sapientior redarguat hominum vanitatem, inconstantiam et impudentiam. Sic enim explicat : « Quid, homines, laboratis circa terram, quando ipsa terra, sensu carens elementum, in longinquum tempus perdurat; vos autem secundum generationem peritis? et terra quidem in æternum stat accusatrix vestri effecta, in qua nefaria opera perpetrastis. »

Sic et Silvanus. Accedit et Hugo Victorinus : « Quid est quod terra stat? Passaverit in eo quod facta est : servat naturam suam : conditionem suam non deserit : quod accepit, hoc retinet incorruptum. Quare igitur et tu non stetit in eo quod factus es super terram? » Et rursus : « Ausculti, homo, et erubescit. Terra stat, et tu stare non potes? »

et Nyseenas: « Ne sis terra magis inanius; ne sis his qui sensu carent insipientior. » S. Hieronymus quoque et Albinus: « Quid iniquum, hac vanitas vanitate, quam terram manero, que hominum causa facta est, et ipsum hominem terre dominum in pulverem repente dissolvit? » legitur consentit et alios terram hic induci, ut ex ea disceramus recte vivendi modum, scilicet ut ex eius firmitate discamus in agendo et patiendo firmitatem et constantiam. Item ex eius vilitate humilitatem, scilicet quod Adam factus dictisque sit ab *adamo*, id est homo ab humo, terrigena a terra, juxta illud *Evangelium in die Cinerum*: « Memento, homo, qui pulvis es, et in pulverem reverteris; » quasi petimus ut ex *Genes. iii. 19*. Rursum terra hic obijetur ut pabesta; in qua velut stadiodromi decurimus ad metum, et velut athletæ certamus pro premio. Sic ergo curramus, sic certemus, ut comprehendamus.

Quinto, alii censent vanitatis demonstrationem hic peti a similitudine terre, solis, ventorum et fluminum, q. d. Sicut terra eundem semper tenet cursum, sic homines eundem servant semper vanitatis errorem et cursum. Sic enim generatio præterita præterit et evanescit, sic et præsens et futura præterit et evanescit, ut ex hominibus qui fuerunt et transierunt, iudicium facere possis de presentibus et futuris, scilicet quod simili modo transibunt et morientur. Aut, ut *Berterius, q. d. Vanit et demones sunt labores, quos homines avari in comparanda terra impendunt, cum tot generatibus præteritis et advenientibus, hic terra semper maneat, nec ab ullo tolli sibi que appropriari possit.*

Sexto. Sexto, nonnulli magis apposite censent terram, solem, ventos, flumina hic induci, ut probent id quod dicitur *vers. 40*, nihil novi fieri sub sole, sed omnia in orbem ire et redire, ad retundendam hominum novitatem et novis inhiantium curiositatem, que una in hominibus vanitatis pars est non minima. Huc accedit noster *Pineda*, qui sic exponit, q. d. Nihil, o homo, ex tuo tibi labore perventurum amplius poteris ex rebus aliis natura constantibus intelligere. Numquid habet generatio adveniens, quod generatio præterita non habuerit? Quid juvenis putat se inventurum, quod senes non fuerint experti? Eadem terra, eadem vilitas semita calcatur omnibus; nam terra in æternum stat: soli ad occasum confinante currit orbiculus; quod hodie invenit desuq, quod heri non habuerit? Item hemisphæricum occubens desuq, idem invenit pensans. Vix hæc ratio: Nihil nam, nun sub sole; quippe ex nolla re sub solari retulit beatitudinem generatio præterita, sicut neque referet generatio adveniens: non ex fluminum aqua, non ex terra; ergo cum nihil sub sole novum, nihilo plus erunt beati futuri homines, quam fuerunt præteriti. Nec dicas: Plus laborabo, et sic amplius quam illi fructus

percipiam; quia eadem tibi, sine arduum esse parum laboranti, vitæ leges seruende sunt, eadem que aliis tibi laboris merces percipienda, idem ortus et occasus tibi expectandus est.

Anagogico, S. Gregorius in *Psalm. v. Promitt.*, ad illa: *In generatione et generationem anni tui: a Generatione*, inquit, vadit, et generatio venit; terra autem in æternum stat. Hæc est namque instabilitas vitæ istius permutatio, ut decedentibus aliis succedant, quibus postmodum simili modo deficientibus, alii non æquali conditione oriuntur. Ex quibus tamen omnibus, que in sæculo fuerint, vel futura sunt, generalioribus viva illa et divina generatio perficitur, que in æternum claritatis Dei consorcio perficitur. In hac itaque annos, id est æternitatem Dei permanentem dicit Propheta; tunc videlicet, cum generatio que præcedit et que sequitur una facta fuerit, novissima utpote morte destructa, que antequam in victoria absorbeatur, nihil stabile, nihil solidum, nihil dimittit illasum. » Sic et *R. Isaac*, in *Mitras Catech.*, id est in expositionibus Ecclesiasticis, ad hunc versum: « Generatio vadit, et generatio venit, terra autem in æternum stat: hoc est, inquit, regnum hoc ingreditur, et responsum hoc emittit: Israel autem permanet. Et hoc est: Terra autem in æternum manet. » Qui enim sunt veri Israelitæ, id est sancti dominantibus Deo, veniuntur terra, ob stabilitatem et beatam æternitatem, que in celo perforatur. Ita *Galatinus*, lib. VIII *De Arcanis fidei*, cap. xvii.

Allegorice, generatio Judæorum præterit, generatio christianorum advenit; terra autem, id est Ecclesia, in æternum stat: quia eadem est Ecclesia vetus et nova, ob eandem fidem eundemque Dei cultum. Ita S. Hieronymus et Origenes in *Psalm. LXXXIX. 1*. Generatio quoque tyrannorum et persecutorum præterit; hinc successit generatio arianorum et hæreticorum: sed contra omnes immola persistit terra, id est Ecclesia.

Tropologice, nonnulli hic referunt ad generationem et genera vitiorum, quorum personæ et larvæ successive induit homo. Nam, ut ait S. Hieronymus, epist. 18 ad *Marcellinum*: « Nunc iam personam leonis nobis imponit, nunc cura superflua in annos plurimos duratura præcipit: latum ad munus, amisso obsequio contristatur, etc. Cum enim ad imaginem Dei conditi simus, ex vitiis nostro personam nobis plurimas superinducimus; et quomodo in theatribus scenæ una alque idem histrio nunc Herulem robustus ostendit, nunc mollis in Venere frangitur, nunc tremulus in Cybele: ita et nos tot habemus personarum similitudines quot peccata. »

Rursum generatio veteris hominis præterit, et generatio novi advenit per baptismum et penitentiam; itaque terra, id est anima in virtute fundata persistit, et permanet, adeoque beata æternitate donatur. Denique generatio laborum præterit, generatio præmium advenit in celo, que

est terra viventium, ideoque in æternum stat ejus felicitas et gloria. »

Ex omnibus hæc expositionibus, illa quam primo loco postul maxime genuina et literalis videtur; proximo enim attingit scopum et finem Ecclesiasticæ, qui est ostendere omnia sub sole esse vana, et eo quod omnia sint circularia, sicutque in orbem et about. Hoc enim significat *generatio præterit, et generatio advenit, q. d.* Generationes sæculorum omnium gyrant eundem in circulum, quia generatio generabilis succedit continuo, sicut pars posterior circuli priori continuis serie succedit. Sicut ergo posterior pars circuli, dum volvitur, extendit priorem: sic posterior generatio excludit quamlibet antecedentem. Capam subjicit dicens: « Terra autem in æternum stat, » q. d. Terra est quasi centrum hujus gyrationis et circuli: circa illam enim gyrant assidue omnes generationes, revolutiones et successiones sæculorum. Sicut ergo centrum in circulo immotum sit oportet, in centro enim figurat unus pes circuli, et alter deinde pes in orbem circa centrum actus describit circulum: sic in rota axis, qui est quasi centrum, immotus consistat oportet, ut circa eum rota rotari possit. Pari modo terra, que hujus circuli et gyrationis generationum est centrum, immota staret oportet, ut in ea et circa eam gyrationes hinc assidue continuæ et perpetuæ quærent: præsertim quia terra materiam et causam gyrationibus et generationibus hæc supplet. Omnia enim ex terra generantur. Ipsa rursum generationem plantarum, animalium, hominum prætereuntem in se recipit. Omnia enim corpora dum moriuntur, in terram ex qua orta sunt, velut in matrem suam redeunt, ut ex ea nova generatio novarum plantarum, animalium, hominum assidue germinare et procreari possit, dum ipsa pluvia irrigatur et solis radiis calefit, itaque fecunda et fertilis efficitur. Quare terra similis est arbori, que, ut ait *Plinius*, lib. XVI, cap. xx et xxx: « Cum semper relinquit eam, eadem tamen folia non ducunt, sed subnascentibus aliis præsent veta. » Simili enim modo in terra subnascentibus aliis hominibus et animalibus, veteres erunt et moriuntur. Et hoc innuit vox *generatio*: quidquid enim est generabile, illud est et corruptibile. Que enim generatur, oriuntur et crescant, deinde decrescant, senescunt et occidunt, juxta illud *Sap. v. 13*: « Nos nati continuo desivimus esse. » Hinc collige vanos homines esse, qui vano et corruptibili mundo inculant, utpote qui universos orbem labores et fructus absorbunt et corrumpunt: perinde ac stultida est columba, nec habet cor, ut ait *Osee* cap. vi, vers. 11, que cum vident ova et pullos ex nido suo semper auferri, quotidie tamen in novis ibidem ponendis laborat.

Ex hoc deinde velut principio colligit *Ecclesiasticus*, vers. 40, nihil sub sole esse novum, sed omnia pari modo gyrare, et tempore sibi a Deo presstituto oriri et occidere, itaque in orbem et

abire. Unde vers. 11 concludit: « Non est prima memoria; sed nec eorum quidem, qui in ætate futura sunt, erit recordatio spud eos qui præterita sunt in novissimo. » Non singulari verba ad hæc demum revocemus, et penitus examinemus.

Generatio hebraice est *דור דור*, a *דור* dur, id est duro, motor, vitam duro, item præparior, habito: quare *דור* idem est quod *duratio*, sæculum, peregrinatio, generatio, ætas; tempus vitæ, quo homo peregrinatur in mundo. Hinc *secundo*, per metonymiam *דור*, id est generatio et sæculum, significat homines illa ætate et sæculo viventes; item omnia que illo sæculo oriuntur, accipiunt, et occidunt. Noster apud veritatem generationem, ut notet rerum sublimiarum tum corruptio: quidquid enim generatur, idem corrumpitur, uti jam dixi; tum circulationem: generationes enim rerum quotannis cum sole innovantur, vadunt que in orbem. Denique unius generatio est alterius corruptio, ac vice versa unius corruptio est alterius generatio, ut ait *Aristoteles*. Hinc *Forerius* in cap. xxxviii *Isaie* ad illa: « Generatio misera illa est, » hebraice *דור*, id est generatio, derivat a nomine *דור* dur, id est sphaera, circulus, plura: unde *דור*, inquit, seriem vite significat; nam revolutionem quasi sphaericam notat: postea autem vita tota in revolutionibus et in vicissitudinibus consistit in cap. tui *Isaie*, vers. 8. *Dor*, inquit, hebraice etiam sem sæculum nota a volubilitate, quod ætas velat et sæculum sæculo succedit, ut erendum videtur conficere. Nam, ut ait S. Augustinus in *Psalm. xxxviii*, ad illa: « Nolui fac omnia, Domine, finem meum, et numerum dierum meorum quis est, » non sunt, sed transiunt dies nostri, et momentis transvolantibus cuncta rapiuntur. »

Præterit hebraice est *פָּרֵת* *hoteh*, id est vadit, ambulat; Septuaginta, *επιβησ*, id est profectus, q. d. In hoc mundo non sumus consistentes, sed ambulantes et viatores; assidue enim profectus tum tandemque ad mortem, ac per eam ad immortalitatem. Hinc *Arabes*, *discipuli*; *Syrus*, *abat*; *ali*, *transit*, *valetur*, q. d. Humana et terrena omnia accelerant iter, profectus eunt, et quasi quæpiam avolare velint, induta jam pedibus laticia nequeunt, abeunt, discedunt. Noster apposite veritatem, præterit, scilicet instar peregrini, qui terras perambulatur, obit, relinquit et præterit. Omnes enim in hac vita peregrini sumus, et peregrinamur a Domino, atque, ut ait *Apostolus*: « Præterit figura hujus mundi, » ut paulo ante dixi; qua mundus non habet substantiam consistentem, sed figuram prætereuntem et ubiheri fugam, juxta illud Poete Christiani: « Præterit una dies, nescitur origo secundæ. »

Et *Cicero*, libro *De Senectute*: « Ætas præterita, ait, quamvis longa, cum effluxisset, nulla commolatione permanere posset atuliam senectutem; » qua, ut ait *ibidem*: « Tempus præteritum nunquam reveritur. »

Et Virgilius, VIII Æneid.:

O mihi præteritos referat al Juppiter annos.

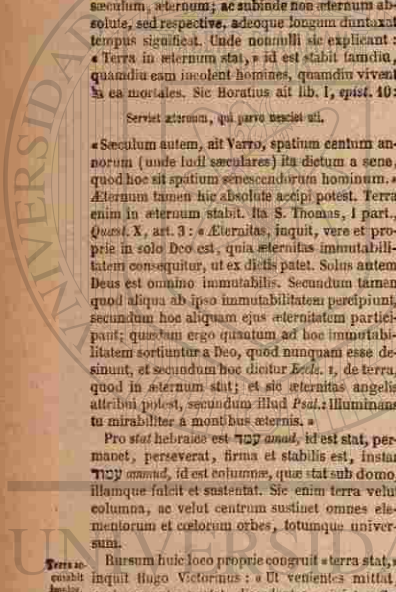
« Terra autem in æternum stat. » Nonnulli per terram hic, neque ac Genes. x., accipiunt materiam primam que eadem stat, id est substata rerum formis, et generationibus tam præterentibus quam advenientibus. Ita Alexander Alensis, Bonaventura et Albertus. Verum hoc symbolicum et mysticum est. Constata enim ad litteram per terram elementum terre significari. Pro eternitas hebraice est עולם (unde latinum *eternitas*), id est sæculum, æternum; ac subinde non æternum absolute, sed respective, adeoque longum duntaxat tempus significat. Unde nonnulli sic explicant: « Terra in æternum stat, » id est stabilis familia, quamdiu eam incolent homines, quamdiu vivunt in ea mortales. Sic Horatius ait lib. I, epist. 10:

Serviet æternum, qui parvo cessat ævi.

« Sæculum autem, ait Varro, spatium centum annorum (unde loqui sæculares) ita dictum a sæno, quod hoc sit spatium senescendorum hominum. » Æternum tamen hic absolute accipi potest. Terra enim in æternum statit. Ita S. Thomas, I part., Quest. X, art. 3: « Æternitas, inquit, vere et proprie in solo Deo est, quia æternitas immutabilitatem consequitur, ut ex dictis patet. Solus autem Deus est omnino immutabilis. Secundum terram quod aliqua ab ipso immutabilitatem percipiunt, secundum hoc aliquam ejus æternitatem participant; quantum ergo quantum ad hoc immutabilitatem sortiuntur a Deo, quod nunquam esse desinunt, et secundum hoc dicitur Eccl. 1, de terra, quod in æternum stat; et sic æternitas angelis attribui potest, secundum illud Psal. illuminans tu mirabiliter a montibus æternis. »

Pro stat hebraice est עמד, id est stat, permanet, perseverat, firma et stabilis est, instar עמוד, id est columnæ, que stat sub domo, illamque fovet et sustentat. Sic enim terra velut columna, ac velut centrum sustinet omnes elementorum et colorum orbis, totumque universum.

Bursum huic loco proprie congruit « terra stat, » inquit Hugo Victorinus: « Ut venientia mittat, pertransientes portet, discedentes recipiat. » Salomon vero: « Terra stat, inquit, accusatrix vestri effecta, in qua nefario opera perpetratis. » In die enim iudicii terra quasi testis, muta voce accusabit impios coram Christo iudice, ac vindictam de eis exposcet, quod se puram a Deo creatam suis scelentibus polluerint, immolaverint, violaverint. Unde illud Psal. XLIX, 4: « Advocabit coelum deorsum, et terram discernens populum suum. » Hinc Moses coelum et terram in testes vocat sanctiæ a Deo legis, et ab impiis violatæ: « Audite, coeli, inquit, que loquor; audiat terra verba oris mei, » Deuter. XXXII, 1. Vide ibi dicta. Hinc Chaldaicus hoc mystice sic veritatem, dicitur Salomon rex in

Terra ac coelestis imperio.

spiritu prophætice: Generatio bona iustorum cecidit de hoc sæculo, propter peccata generationis pessima imperium, que facturi sunt post eam; terra autem in sæculum sæculorum stat, ut sustineat sitionem terram que ventura sunt in sæculo propter peccata filiorum hominum.

Hinc patet perperam nonnullos Judæos censuisse et stat significare terram æternitatem, quod illa increata sit et steterit ab æterno; quos recenset et refutat R. Moses, lib. II Doctoris dubiorum, cap. XLIX; stare enim significat permanere, quod scilicet terra, postquam a Deo creata est, persistit in æternum.

Igitur et terra in æternum stat significat primo, terram a sui creatione semper durasse, duraro, et duraturam in æternum, cum generationes hominum, animalium, rerumque omnium non durent, sed una præteritis altera et altera confingens succedat. Hec enim est antithesis inter generationes et terram, quod hæc periret, illæ vero abeant et in terram redeant. Ideo enim terra durat, ut generationum harum sibi assidue succedentium sit mater, materia, locus, receptaculum, et causa efficiens; dum plantis, animalibus et hominibus veteribus emorientibus, nova germinat et producit. Omnia enim hæc sunt proles, fetus et filii terræ, ideoque inter se congeneres et quasi fratres, utpote terrigenæ ex eadem matre, scilicet terra geniti, que magna hominis est villitas et humilitas. Hinc Empedocles dixit terram et aquam esse materiam generabilium corporum, ut farrinam et aquam; aerem vero et ignem efficientia magis quam accipientia esse, et vires præstare magis quam corpora rebus generandis. Unde de his subjicit Salomon: « Oritur sol et occidit, etc. Lustrans in circuitu pergit spiritus. » Solis enim assæta est calor et ignis.

Huc facit expostio Catenæ Patrum Græcæ, que hic Romæ exstat in Bibliotheca Sfortiana, ubi eam vidi et legi, que sic habet: « Que a Deo facta sunt, eadem manent ut sunt; et terra nascit, in terram abire, eandem stare terram, solem universam terram circumvolvunt, rursus in eandem terminum recurrere, etc.; at in humanis sermionibus nugarum multum, vultus nihil reperitur. »

Terra ergo est velut stadium movensium et currentium, ideoque hebraice dicitur ערש, id est, ערש, id est currere (quod itales dicitur currere), eo quod ad ipsam fixam et stabilem currant et ferantur universa tanquam in centrum et quietam sedem, speque sit velut stadium in quo decurrunt ab ortu ad occasum homines, neque ea animalia resque universæ. Terra igitur in æternum stat, id est durat et permanet, nec præterit, ut prætereunt generationes sæculorum, de quibus dixit: « Generatio præterit, generatio advenit. » Hinc enim terram, utpote permanentem opponit, dicens: « Terra autem in æternum stat, » id est permanet et consistit, nec effugit orbem

rotatur et sol, de quo per anathesin subdit: « Oritur sol. » Unde Nazianzenus, orat. 4: « Terra, inquit, est quasi hypostasis generationum sibi succedentium, » quia his substata, easque fovet et sustentat. Et Origenes, hom. 14 in Numer., ait angelos promovere animalium nativitates, virgultorum et plantarum incrementa, quasi concuvas terre mundique arigas.

Hinc secundo, et stat significat terram non moveri, sed firmam et immotam consistere contra veteres quosdam philosophos, qui censuerunt caelum quiescere et terram moveri, que, teste Cicero, lib. II Academ. Quest., et Plutarchus, lib. II De Placitis Philos. cap. xii et xv, fuit olim sententia Nactæ Syracusii, Cleanthis Samii, Epicuræ Pythagorici, Heraclidi Pontici, ac hoc sæculo Nicolai Copernici. Hinc plures philosophi censere inanim esse solidam, in eaque habitare homines. Audi Macrobius, lib. I in Somnium Scipionis: « Denique illam (lunam) æthericam terram physici vocaverunt, et habitatores ejus lunares populos nuncupaverunt; quod ita esse plurimis argumentis docuerunt. » Et Plato in Convivio, lunam vocat caelum terrestre, et terram caelestem. Audi et Lactantium lib. III De Falsa sapientia, cap. xxi: « Xenophanes dixit intra concavum lunæ solum esse aliam terram, et ibi aliud genus hominum simili modo vivere, quo nos in hac terra vivimus. Habet igitur illi lunatici homines alteram lunam, que illis nocturnum lumen exhibet, sicut hæc exhibet nobis; et fortasse nos in his orbis alterius inferioris terre luna sit. Fuisse Seneca inter stoicos ait, qui deliraret, utrumque soli quoque suos populos daret, etc. Sed credo, calor deterrebat, ne tantam multitudinem periculo (combustionis a sole) committeret. » Ruciusque Lactantius. Edidit nuper ad hanc sententiam propugnandam opus De Magnete Gulielmus Gilbertus Anglus, et medicus Londinensis, ubi lib. VI probare contendit terram esse velut ingentem magnetem, qui non tantum polos caeli respiciat, sed et proprios habeat polos, circa quos rotetur quotidie et circumgatur 24 horarum spatio, idque ad sui commodum, ut scilicet diversos caeli siderumque aspectus et influxus ad rerum generationes opportunus recipiat. Rationes ejus frivole sunt, scilicet prima, quod omnis generatio, inquit, non tam ex quiete quam ex motu fiat, sine quo universa rerum natura torpesceret; secunda, quod vires solis et lunæ generationes efficiant: moveri ergo et rotari debet terra, ut illis se opponat, itaque eorum influxus hauriat et suscipiat; tertia petitur ex terræ motibus, quos crebro experimur: illi enim videntur promanare ex interiore terræ motu, qui totius terrestris globi spiritus commovet et excitat; quarta, quod animalia ipsa non vivant sine motu cordis, arteriarumque motione et agitatione perenni: ergo et terra vivendum generit, similes motus et agitationes habeat oportet.

Terra movetur et rotatur.

Verum hæc sententia repugnat non solum philosophiæ, sed et sæcæ Scripturæ, que hoc loco aliusque asserit terram stare, firmamque et immotam consistere, ut Psal. xxi, 2: « Etiam firmavit orbem terræ, qui non commovebitur. » Josue, cap. x, 12, imperans soli ut sisteret, et a motu quiesceret: « Sol, ait, contra Gabaon non movearis, et luna, contra vallem Aisalon. Steteruntque sol et luna. » Sol ergo movetur, non terra. Eccl. cap. xxviii, 26: « In diebus ipsis retro rediit sol, et addidit rigi (Evæchie) vitam, » puta quindocim annos vite. Baruch, iii, 32: « Qui (Deus) preparavit eam (terram) in æterno tempore, » hoc est, qui fundavit (hoc enim significat hebraice פדו, id est preparavit) terram ut duret in æternum. Psal. xxiii, 2: « Quia ipse super maria fundavit eam, » scilicet terram. Psal. lxxviii, 69: « Et edificavit sicut unicornis sanctificatum suum in terra, quam fundavit in sæcula. » Psal. cxviii, 90: « Fundasti terram, et permanet. » Similia sunt Proverb. iii, 10; Job. 41, 13 et 16; Job. xxviii, 4, 6 et 38. Hæc facit quod S. Dionysius Areopagita, Epist. ad Polycarpum, narrat in eccl. i, que contigit in Christi passione, lunam in plenitudo expositam soli, illico ad solem regressam se interposuisse inter solem et terram, itaque fecisse eclipsim. Denique congregatio Cardinalium sub Paulo V, anno Christi 1616, die quinta martii, presentis Cardinali Bellarmino, ex hoc Salomonis loco damnavit Copernici sententiam, que docet terram moveri.

Ad primum respondetur terram non torpescere quia assidue ab agricolis colitur, subigitur, aratur, sarritur, etc., ut fruges et fructus proferat. Omittit ventorum flatus ac alterationes caloris et frigoris, siccitatis et humoris, quos per quatuor anni tempora assidue suscipit terra: alteratio enim est species motus, qui terram torpescere non sinit.

Ad secundum respondetur solem et lunam moveri, ut terræ quiescenti influxus suos ad generationem necessarios imprimant. Causa enim efficiens accedere solet ad materiam, non materia ad causam efficientem. Agricola enim vadit ad agrum, non ager ad agricolam: faber vadit ad ferrum, non ferrum ad fabrum.

Ad tertium respondetur terræ motus non oriri ex motu naturali terræ, sed ex ventis et exhalationibus intra terræ viscera inclusis, qui, dum erumpere et sursum ascendere volunt, eam succutunt ut exitum querant.

Ad quartum respondetur animalia habere animam, ideoque egeri cordis et arteriarum agitatione et pulsibus; terram autem esse inanimam, ideoque his non egeri, imo ea habere non posse. Qui enim hæc terræ dat, animam quoque illi det oportet. Plura vide apud nostram Christophorum Clavianum in Sphæra. Vide et que de terra dixi Genes. I, 1. Denique, audi S. Gregorium Thaumaturgum, qui paraphrastice veterum, et hinc rep-

sum enim seq. de sole, ventis et fluminibus con-
 nectens, et ex his causas cur terra stet ita paucis
 assignat, vers. 7: « Hæc ipsa, inquit, recte com-
 parantur fluxui torrentium, qui in immensum
 maris profundam ingenti strepitu inclidunt. Sunt
 tamen que eadem manent semper, quæta sunt
 nasci e tellure, verti in terram, eundem perpetuo
 consistere terram; solem, cum totam terram cir-
 cumset, perfectò circulo ad eamdem recurrere cir-
 cuitus sui metam; plerumque stare ventos totaque actantes
 annes se in punctum effundere, ventosque irruen-
 tes neque cogere illum suos egredi fines, neque
 ipsos suis aberrare legibus. Et ea quidem uti con-
 ductibula nostre vite sic fieri congruebat. »

Rursus in terra in æternum stat significat ter-
 ram non super aquas stare et fluitare, uti cen-
 sere nonnulli philosophi et theologi, sed sub
 his stare firmamque consistere. Nam Thales, qui
 post Dividem 800 fere annis floruit sub Cyro,
 « Judicavit, ait Seneca, lib. VI. *Natural. quest.*
 cap. 6, totam terram subjecto humore portari,
 fluitare et sustineri velut aliquot grande navi-
 gium his aquis quæ premit. » Et alii apud Pla-
 tarchum, lib. III. *de Plat. Phil. cap. XV*, censent
 « terram aquis immare instar pilularum tellurum,
 aut assarum, idcirco moveri. » Horum opinio-
 nem secuti sunt S. Athanasius, *orat. contra Idoles*,
 S. Clemens, lib. VIII. *Recognit.*; S. Chrysostomus
 in *Psalm. CXXXV*; S. Hilarius in *Psalm. CXXXV*; Eu-
 sebius in *Psalm. XXIII*; Procopius in *Genes. cap. I*.
 Porro Anaximenes, ait Plutarchus, censuit « ter-
 ram vectari aere, » cui incumbit, idque verisimile
 esse immut. S. Basilius, Ambrosius et Damascenus,
 qui ipsorum colligunt ex illo *Job XXVI, 7*:
 « Qui appendit terram super nihilum. »

Veram utrumque confutat hic Salomon: « enim
 est significat terram firmam consistere, et sub-
 jectis aquis, aeri ceterisque elementis et caelis ve-
 nit basin et centrum universi. »

Ratio a priori est triplex, juxta tria genera cau-
 sarum; materialis enim causa stationis et immo-
 bilis est ipsa ejus opacitas, densitas et gravitas,
 que exigit infimum mundi locum, ut
 caelis et elementis ceteris magis diaphanis et levi-
 bus subsistat, et subsistat. Omnia enim gravia tendunt
 deorsum, sicut levia sursum. Quod ergo gravissi-
 mum est inter elementa, infimum possit locum:
 gravissima autem est terra. Finalis est duplex:
 prior, ut terra sit quasi centrum elementorum,
 colorum et universi; centrum enim debet esse in
 medio et imo circuitu, ut æque distet a singulis
 circum partibus. Rursus centrum in circulo est
 immotum: sic terra in medio mundi est immota;
 si enim ipsa moveretur, summe centrum muta-
 ret, totus mundus pariter excentricaretur, extra-
 que suum locum moveretur.

Posterior est, ut terra substet hominibus, ani-
 malibus et plantis, eorumque generationibus præ-
 terentibus et adventibus; hinc eadem firma-
 que consistat oportet. B. Alcuinus, sive Albicus

Flavicus, præceptor Caroli Magni, Disput. cum Pi-
 pino *Caroli filio*: « Quid, inquit, est terra? mater
 crescentium, nutrix viventium, cellarium vite,
 devoratrix omnium. » Causa efficiens est ipse
 Deus, creator et conservator universi, qui, velut
 Atlas mundum in vacuo sive nilido sustinet, atque
 in mundi medio terram velut pilam in aere pen-
 dulam, sive utraque basia sustulero. Addelem firmam-
 que sustentat. Hoc est quod ait *Psalmes, Psal. ciii*:
 « Qui fundavit terram super stabilitatem suam; »
 Aquila et Symmachus, *super seplm suam*; S. Hiero-
 nymus et Chaldaeus, *super basin eam*; melius
 alii, *super locum suum stabilem*, ut scilicet in centro
 suo stabilis et firma consistat. Unde S. Justinus,
Quest. CXXX ad Orthodoxos: « Sustinent, inquit,
 celum æque, æquas terra, terram divinus nutus. »
 Sic et S. Basilius, *homil. I Hexam.*, et ex eo S. Am-
 brosius, lib. I. *Hexam.* cap. VI, quem audi: « Vo-
 luntate Dei immobilis manet, et stat in seculum
 terra secundum Ecclesiastæ sententiam; et volente
 terra movetur et mutatur. Non ergo fundamentis
 suis nixa subsistit, nec fuleris suis stabilis perse-
 verat, sed Dominus statuit eam, et fundamento
 voluntatis sue continet, quia in manu ejus sunt
 omnes fines terre. »

Causa symbolica et theologica est quod terra
 sit sedes Dei, imò scabellum pedum Dei; deest
 ergo eam esse immotam, utpote quæ sit thronus
 gloriæ, et scabellum immobilis et firmissime di-
 vinitatis. Eadem de causa celum empyreum est
 immobile, quo ipsum est thronus gloriæ, in quo
 consistit, et habitis se ostendit Deus. Deest enim
 tam thronum quam scabellum throni divini esse
 immobile, ut Deum immobilem et judicem qui-
 etissimum representent. Atque hæc ratione mandis
 sive universum esse mobile, ideoque æternum:
 quia partes ejus extreme, puta summa et infima,
 sunt immobiles, esto inter has mediū orbem celo-
 rum et elementorum rotentur ad tempus, propter
 usum hominum et animalium. Hoc est quod ait
 Deus, *Isa. LXVI, 1*: « Hæc dicit Dominus: Celum
 sedes mea; terra autem scabellum pedum meo-
 rum: quæ est ista domus, quam edificabitis mihi?
 et quis est iste locus quietis meæ? » Isiam senten-
 tiam Orpheus apud Clementem Alexandrinum,
 lib. VI. *Stromat.*, ita de Deo canit:

Ipsæ autem in magno constant et firmus Olympo est:
 Aureus hæc thronus est, pedibus subiacetque terra.

Relidendum est quod de Philistionis et Manele re-
 fert S. Epiphanius, *hæres. 68*, contra Manicheos:
 Philistion, inquit, Hamiterum (Heum) contin-
 gens docet eum humero gestare universam ter-
 ram, et per triginta annos, lassato humero, in
 alterum humerum transferre, indeque terræ mo-
 tus fieri. Addit simile de Manete parente Mau-
 cheorum; Luna, inquit Manes, augetur et decre-
 scit ad deficit, dum impletur ab animis eorum, qui
 in cogitatione incredulitatis ipsius morantur.
 Deinde easdem animas a Luna minore semper de-

ebi dicit, et in solem assumi, atque in Beatorum
 ævulorum deponi. Hæc Epiphanius fuere fabulæ,
 Manetis et Philistionis.

Porro hinc stationi et quieti terre non officit
 terre motus, quem subinde experimur, imò ipse
 confirmat id quod dixit, scilicet terram immotam
 consistere ex Dei voluntate et sustentatione. Inde
 enim sequitur Deum ad nutum, ut suam potentiam,
 vel indignationem in terrigenas ostendat,
 et sive sui meta perdat, terram ad tempus nil-
 quod concutere, adeoque subinde totam terram
 quassare, eamque a centro suo convellere, uti
 accidisse in terræ motu qui accidit in passione
 Christi, ad ostendendam indignationem necis
 Christi Filii Dei, censent Didymus in *Catena Græc.*
 in cap. IX *Job*, et alii, itaque confirmant ex illo
Job IX, 6: « Qui commovet terram de loco suo,
 et columnæ ejus concutiantur; » et ex *Eccli. cap.*
XVI, 18, et *Psalm. XVII, 8*, etc.

Rursus, graves philosophi et theologi censent
 hinc stationi, sive consistentie terre non officere
 motum trepidationis, quo eruditæ mathematici
 opinantur moveri sive librari terram propter in-
 equalitatem partium ejus magis minusque gra-
 vium, ob suorum æquilibrium centri; quia hæc
 motus tam lentus et exiguus est, ut ab hominibus
 sentiri nequeat. Sicut ergo libra censetur eodem
 loco consistere, etiamsi ejus lancee librentur, et
 ex inæqualitate ponderis nunc ascendant, nunc
 descendant, quia hoc non obstante libra situm
 locumque non mutat: sic multo magis terra
 stat et consistit eodem loco, etiamsi modice li-
 bretur. Imò ejus consistentia, inquit, in hæc
 libratione consistit, sicut libra consistentia in li-
 bratione lancium consistit. Hoc ut intelligas, seto
 triplex in terra esse centrum: primum, rotundi-
 tatis terre, quod est punctum medium in rotun-
 do terre globo, sicut centrum est punctum me-
 dium in circulo; secundum centrum est gravitatis
 terre, quod est punctum in medio terre, a quo
 omnes circumjecte partes terre æqualiter quoad
 gravitatem distant, ita ut centrum non magis ac-
 cedat ad partem unam, que levior sit quam al-
 tera, sed præcise in gravitatis partiumque æque
 gravium sit medio; tertium est centrum totius
 universi, quod est punctum in medio terre æqua-
 liter distans ab omnibus partibus perispheriæ,
 sive circuli et circumferentiæ colorum. Hinc au-
 tem tria centra subinde reipsa sunt diversa, et loco
 sitique a se invicem distant, esto centrum gravi-
 tatis terre semper nitatur et tendat ad centrum
 totius universi, ut sit in imo sive infimo mundi
 loco; hinc enim velut sibi proprium appetit et
 exposit. Ratio ergo jam dictæ librationis terre
 (æque ac libris) est inæqualitas ponderum, que
 nunc in una lance vel parte terre, nunc in alia
 majora sunt, ideoque nunc hanc, nunc illam par-
 tem degravant, et impellunt ad centrum universi,
 sive ad punctum medium universi, quod ab om-
 nibus perispheriæ colorum partibus æqualiter

Motus librationis terre motus?

Triplex terra centrum.

distat. Ad hæc enim mundi centrum sua gravita-
 te feruntur omnia gravia, totaque terra. Quare
 differt, ac subinde loco sitoque distat, uti jam
 dixi, centrum rotunditatis terre a centro gravi-
 tatis terre, a quo omnes partes terre quoad gra-
 vitationem æqualiter distant: centrum enim gravi-
 tatis terre est, vel esse appetit centrum mundi.
 centrum autem rotunditatis terre est punctum
 medium terre, quod nonnulli a centro gravitatis
 terra, et consequenter a centro mundi distare vi-
 detur, quia terra in una parte gravior est quam
 in altera: habet enim plura onera et pondera, ut
 montes, rupes, mare, etc., in una parte, quam
 in altera: in alio sæpe nova pondera accedunt uni
 parti, non alteri, ut cum mare in astu unam par-
 tem terre deserit et ad alteram fluit, eamque oc-
 cupat et degravat, itaque tunc mutatur aliqua-
 tenus centrum gravitatis terre, ac consequenter
 movetur et librat terra motu trepidationis, quo
 sese agit et librat, donec hoc novum centrum
 gravitatis suæ movendo se coeat, et quiescat in
 centro totius universi. Hoc enim centrum universi
 præcise est punctum medium totius mundi, quod
 æqualiter ab omnibus orbium caelestium circum-
 ferentiis partibus, velut centrum in circulo æqua-
 liter distat; unde ad illud omnia gravia tendunt,
 præsertim terra terreque partes omnes. Quocirca
 nonnulli insigne mathematici censent hæc terre
 librationem esse veram causam æstus maris (non
 vero motum lune, utpote que noctu longissime
 abest, æstusque in alio hemispherio, ita ut cum
 terra inter eam et mare intersecta sit, non videatur
 hæc in mare posse agere, et causare æstum
 maris); dum enim librat terra, mare ad par-
 tem terre in libratione humiliorum, utpote centro
 viciniorum fluit et accurrit; et quia in libratione
 nunc una pars terre sit humilior, nunc altera,
 idcirco mare in astu ad unam partem terre fluit,
 in reciprocatone vero æstus ad aliam.

Verum hinc sententiæ obstat, quod hæc terra
 libratio pro varietate ponderum, accidentium hæc
 parti vel illi, sit vaga et instabilis; æstus vero
 maris sit certus et stabilis. Addunt alii egregii
 mathematici, censentque hæc fuisse causam di-
 luvii tempore Noe: mirum quod Deus globum
 terre tunc ita librat, ut nunc ultra centrum uni-
 versi eam depresserit, nunc eam super illud ele-
 varit. Cum enim eam depressit, illico maria et
 aquæ omnes confluentes ad centrum universi,
 operierunt totam superiorem superficiem terre,
 utpote depressam et centro vicinam; cum vero
 eam elevavit, maria et aquæ omnes refluxentes
 ad superficiem terre inferiorum, utpote centro
 universi viciniorum, eam operuerunt; itaque non
 simul, sed successively texerunt totum globum ter-
 ræ, ita ut in ea successive submersi sint omnes
 homines et animalia ubique locorum. Nam sola
 pluvia 40 dierum, a Deo in terram immissa, non
 sufficit ad eam totam operiendam, sed præsertim
 ad hoc ut supra altissimos montes aqua emeret

quindecim cubitis, uti dicitur Genes. vii et viii. Verum hoc de diluvio majore eget examine. Certum, intentionem hanc de motu tepidationis terra in inter alios clare et solide e principis geometrie probare conatur Gabriel Vasquez in l. II, tom. I, disp. 81, cap. II, num. 29: Pro explanatione, inquit, duarum difficultatum, notanda est doctrina quaedam Archimedis mathematicorum facile percipis; primum quidem terram et omnia gravia, quae ipsi haec insuntur, ita effluere corpus unum quod attinet ad gravitatem, ut ponderibus suis liberentur, sicut dixit Ovidius, lib. I Metamorph. in principio de ipsa terra: « Ponderibus librata suis. » Terram autem et cetera gravia, quae terrae insuntur, ita gravitate sustinere, et appetere conungi centro individuo magnitudinis totius mundi, ut quavis alteri corpori gravi insuntur, et ab eo delinuntur, ne penetrant et conjugantur cum centro, sus tamen gravitate perpetuo ad hoc continentur, ac proinde imprimant corpori sibi subiecto impulsionem, quo aliquid deorsum tendens, ac corpus sibi subiectum impellerit, ut sibi ipsa cadat loco, quousque deorsum adeo se deprimant, ut sint conjuncta centro magnitudinis mundi. Neque vero hoc solum efficit unum corpus in alium, quod impeditur et delinatur, verum etiam partes ejusdem corporis invicem conantur, et se mutuo impellunt impetumque imprimunt versus centrum mundi. Id quod in ipsa aqua conspicimus, cum quilibet aqua in pulverem cadit; omnes enim ejus partes in modum orbis se contrahunt et comprimunt. Deinde est eadem notandum est terram ita esse in centro universi, ut nullo corpore ditatur, sed ponderibus suis ita esse liberatur, ut centrum suum gravitate, quod est indivisibile, penetrat centrum magnitudinis totius universi, nec ultra tendere possit, sed ibi necesse sit quiescere. Nam, si hoc modo non quiesceret, ascenderet, et ex se ipsa a centro moveretur, quod est impossibile. Centrum quidem magnitudinis universi est punctum indivisibile aequo distans ab ultima superficie orbis, et orbis supremi ex omni parte; centrum autem gravitatis ipsius terrae est indivisibile illud, a quo si quocumque liquae ad totum peripheriam ipsius terrae per lineam factum, est aequale pondus ex utraque parte. Et hoc centrum in omni corpore gravi necesse est reperiri. Cum igitur hoc punctum, quod est centrum gravitatis terrae, penetrat punctum magnitudinis totius mundi, terra quiescit. Cumque hoc centrum gravitatis individualium non insinat, sed res ipsa indivisibile sit, sequitur, si ex una parte terrae gravitas magis ponderet, mutari centrum gravitatis, et ita terram in eo statu quo antea erat, non quiescere. Nam impossibile est terram quiescere, nisi punctum centri sui gravitatis penetrat, et respondens puncto totius orbis; alioquin sursum maneret. Sursum enim esse idem est, quod supra centrum magnitudinis universi quiescere;

mutato igitur centro gravitatis, quantumvis parva mutatio sit, terra movebitur motu quodam tepidationis, ut aliquid punctum gravitatis responderet, et penetrat punctum totius orbis, et illa rursus ponderibus suis aequo ex omni parte librata quiescat. Porro gravitas terrae ex una parte bruta quiescat. Porro gravitas terrae ex una parte poterit magis ponderare, cum antea non magis ponderaret, quam ex alia, vel quia ipsa ex alia parte gravius rediatur nativa sua gravitate per physicam aliquam mutationem, vel quia ei adjungatur corpus aliquod; nam corpus illud in viciniam terrae gravitat supra ipsam, eique impetum imprimunt, sicut et partes ipsius terrae sibi ipsi insuntur, et impetum imprimunt. Quare ex eo quod aliquid corpus ex una parte terrae conjugatur, mutabitur centrum gravitatis, et sequitur motus tepidationis in terra, ut diximus; et eo magis corpus illud ex illa parte ponderabit, quo majorem impetum imprimunt terrae; atque idcirco pars illa terrae magis tunc gravitabit, non consequenter pro eo tempore majore motu tepidationis terra movebitur, quia centrum suae gravitatis loquax dabitur a centro mundi, adeoque ad illud omni nisi tendit, ut in illo quasi ultimo suo totiusque mundi centro conquiscat. Ita Vasquez geometrie et praecise.

Verum haec inaequalitas ponderum, et consequenter inaequalitas gravitatis laterum terrae, tum motus est, et cum tum vasta terrae mole et globo comparatur, ut imperceptibilis et insensibilis sit. Ipsi enim ita aequam ferre oppositum, ut terra in omni sua parte aequale quasi sustineat habeatque pondus; quare motus hic librationis et tepidationis terrae, si quis est, adeo modicus est, ut insensibilis sit. Quocirca physice loquendo, idem est centrum rotunditatis terrae cum centro gravitatis terrae, ac consequenter utrumque coit et consistit in centro totius universi, ut proinde veridice hic Sapiens: « Terra autem in aeternum stat, » uti eruditae doctae noster Christophorus Clavius in cap. I Sphaerae.

Tropologice Nyssenus, homil. I, sic exponit, q. d. « Stabiles estote et immobiles, » I Corin. xv, 58. « In te inconcussa maneat temperantia, firma fides, immutabilis caritas, stabilis et immobilis in omni bono statu, sic ut que est in te terra stet in aeternum. Si quis autem avarus pluribus divitiis inhiat, et quasi mare quoddam immensam expandens cupiditatem, lucris non potest satiare, is ad mare quod hic est aspiciens, morbum curet; ut sicut mare omnes fluminum aquas repletis non redimitur, quia ess rursum fitis per vapores, vel per fontes et flumina immittit; sic pariter dives opes et lucra, quibus abundat, in pauperes effundat.

Terra ergo docet hominum constantiam et perseverantiam in bono, contra omnes generationes persecutorum. Ille enim praetererat, esto una alteri succedat, ut hac ratione homo fidelis constantiter tenet aeternitatem ad quam aspirat (equis

Thyris
bicus
terra
quae
est
in
terris

Ver. 5.

pariter symbolum est terra) imaginem, juxta illud S. Bernardi: « Si in prosperis non exollaris, neque in adversis deprimaris, sed eandem animi constantiam tenoreque tenueris, eris quondam aeternitatis tenens imaginem. » Idem S. Bernardus, serm. 2 De SS. Petro et Paulo: « Moses, Deut. xxxi, de quibusdam ait: Utinam spererent, et intelligerent, ac novissima providerent! In quibus usque verbis tria nobis video commendari, sapientiam, intelligentiam, providentiam. Arbitror sane tribus eis assignari posse temporibus, ut aeternitatis quaedam imago reformari videatur in nobis, praesentia moderantibus per sapientiam, praeterita per intelligentiam, novissima providentibus ad cautelam. »

Allegorice ergo terra representat Ecclesiam in persecutionibus; tropologice, animam sanctam in tentationibus constantem; anagogice, Ecclesiam triumphantem et constantem aeternitate profertentem, juxta illud Pauli: « Credo videre bonae Domini in terra viventium. » Terra viventium est regnum Sanctorum, ait S. Augustinus. « In terra morientium spes mea Deus, in terra viventium porgo mea Deus, » ait idem in Psalm. ciii.

Rursum terra in aeternum stans est B. Virgo Maria, quae semper in gratia stetit, adeoque Christo usque ad crucem et mortem assistit, atque omnibus se invocantibus ope sua semper assistit. Ita S. Augustinus, lib. II De Genesi contra Manichaeos, cap. iv: « Fons, inquit, ascendebat de terra, et irrigabat omnem faciem terrae, id est dignitas terrae, mater Domini Virgo Maria rectissime accipitur, quoniam triginis Spiritus Sanctus, qui fontis et aquae nomine in Evangelio significatur, ut quilibet de limbo terrae, talis homo ille ficeret, qui constitutus est in paradiso, ut operaretur ibi, et custodiret, ut est in voluntate Patris, ut eam impleret atque servaret. »

5. ORBITA SOLIS, ET OCCIDIT, ET AD LOCUM SUUM REVERTITUR: UTQUE RENASCENS (in Hebraeo et Septuaginta, oriens) (1).

(1) In tum mundiorum vanitas omnia in eo occidit, quae parum variatis et vicissitudinis in eandem orbem revolet, ita ut nunquam res nova sit.

Elegantior Hieronymus: « Sol iste, qui in librem martialis dicitur est, inter ipsum mundi ortu suo quodammodo inesse, et occidit. Qui postquam subterit rotam Oceano joverit, per incognitas vias ad locum suum redeat, et resurget, expletoque noctu circulo rursus de thalamo festinus erumpat, » hoc illud Catalli, Carn. V, 4 sequitur.

Solis occidit et redire potest; Nihil, cum occidit, caecis terribi, Nihil est peritum sine donatiana.

Hebraeo est, et oritur sol et occidit sol (proprie intrat, occidit Occanum, et exit), et iterum ad locum suum ascendit, ubi oritur; alii, ut velle videatur accensus, et quidam ad locum suum ubi anhelans, festinus oritur.

Var. 6. Iti aut meridiani et se certis ad septentrionem ventis; se certis, se certis et ventis (gallice, invarant, tournant sa le vent), et vultus (alii, struunt, id est fo)

6. GYRAT PER MERIDIEM, ET FLECTITUR AD AQUILONEM: LUSTRANS UNIVERSA IN CIRCUITU PERGIT SPIRITUS, ET IN CIRCUITUS SCOS REVERTITUR. — PRO AD LOCUM SUUM REVERTITUR, Hebraice est QNTZ, scilicet, id est anhelat, anhelus tendit, inhiat, ardens cupit; Septuaginta Ecce, id est inhiat; Arabice, trahitur; Aquila, appropi; Symmachus et Theodotus, revertit. Sol enim tanta velocitate repitur ab ortu ad occasum, ut anhelare, et fessus anhelu spiritu ad occasum, quasi ad quietem rapti videatur; juxta illud Psalm. xviii, 6: « Exultavit ut gigas ad cursum viam, a summo caelo egressio ejus, et occursum ejus usque ad summum ejus: nec est qui se abscondat, » etc.; quod ad litteram de sole, allegorice de Christo et Apostolis per orbem evangelizando velocissime discurrentibus, cunctisque dei fide illuminantibus, ejusque amore inflammantibus dicitur. Sol ergo est quasi gigas veloci cursu currens et anhelans, ac quodam modo atraheus ventum, seu aerem prae desiderio redamandi. Certe, oriente sole, frigidior quam ante sonitur cura, ait noster Lottinus, Chaldaeus verbi, in nocte respicit, et vadit per viam aegri, et orbita erat ad eodem loco, in quo heri ortus est; alius, Abyssinorum (id est ingenium) et occulorum in adverso nobis hemisphaerio locorum apud antipodes) iter ostendit.

Loquitur de nocte et cursu solis, non tam animo, ut vult Theophilus Alexandrinus, epist. 3 Paschali, quam quodvisio. S. Hieronymus, in libro Victorinus, Bonaventura, Lyranus, Hugo Cardinalis, Carthusianus, Cajetanus, Alciatus, Thaumaturgus, Joannes Arborius de otropo cursu interpretantur, tum diurno, tum animo, etiam prima verba textus, ita ut oriri sol censetur, quando per vernalae aequinoctium ingrediens ad nostrum populum consurgit; occidit, quando exiens per autumnale ad inferiora descendit; gyrare per meridiem (qua sunt verba sequentia), quando in hiemalibus signis commoratur; flecti ad aquilonem, quando in aestivis, qua poio boreali victoriosa sunt, circumfertur.

Queres, quorsum hic solis ortus, occasus et gyratio indicatur?

Primo, haec accipias planis ut sonant, quasi significet hic Salomon, vanitatem quamdam non solum terrae et terrigenae, sed et soli esse quo inesse, ut sit argumentum a minori ad majus, q. d. Soli ipsi et ceteris inest vanitas, id est instabilitas. Omnes enim assidos rotantur et gyrant, et vultu circumstantes in orbem enat et abeunt; quando magis ergo homo et terra omnia sunt vana et instabilia, atque transiunt et evanescent! Unde Beduans et Nyssenus in Catecha. ii, 10: « Itaque inquit, sibi vult: hujus universitatis naturam respiciens, sive qui in solo, sive qui in

circulus suus redit ventus, Senus: Ventus perpetuo et alia colla pigit in altum transit: tamen semper in vias priores redit.

tus acuat desideria pia, novaque opera continue novo animo, novo fervore et ardore ordiatur. Ut mysticus ergo sol nunquam zodiacum, id est institutum tuum exeat, et per illum discurrens, omnes vite exereptio illuminare contendat. Jam te per orationis exercitationes, supra res corruptionis obnoxias efer. Jam per honestas actiones te proximis subice; sed postquam per aliquod tempus laboraveris, ad locum tuum, id est ad quietem propriam inspectionis et emendationis revertere. Die animae tuae singulis mensibus: « Convertere, anima mea, in requiem tuam: quia Dominus benefecit tibi, » Psal. cxv, 7. Ubi nota Orientem vocari, « locum suum, » quia solis progrium: sive quia in Oriente a Deo creatus est sol, ut vult Severianus; sive quia in Oriente oritur et quasi nascitur. Locus enim natalitatis vocatur suus et proprius. Orientem ergo vocat quasi solis et diei incubitula: sive quia sol, ab Oriente declinans et occidens, semper Orientem repetit, ibique renascitur; sive quia in Oriente primo se videndum exhibet, nobisque apparere pulcherrimum, scilicet roseus, auricomus et flavicomis. Hinc facit illud Psal. xviii, quod paulo ante citavi: « Resultavit ut gignat ad curandum viam, » quod ad litteram de sole dicitur, allegorice de Christo et Apostolis. Unde S. Gregorius Nazianzenus, orat. qua: est in laudem S. Basilii, cum soli comparatur: « Landatur, inquit, apud Davidem solis pulchritudo et magnitudo, et cursus et celestias, et vis ac facultas; quippe qui sponsum splendorem, elegantem magnitudine referat, ac longe lateque progrediendo tantam vim habeat, ut ab extremis extremae aequae collustret, nec locorum intervallis ipsius fervor ullo modo minuat. Basilio autem pulchritudo virtus fuit, magnitudo theologia, cursus perpetua virtutis agitatio, per quotiduos ascensus ad Deum ferens potentia, doctrinae senae ac distributio. Itaque ne hoc quidem mihi dicere verendum est, in omnem terram sonum illius exiisse, atque in fines orbis terrae vim illius verborum; quod de Apostolis Paulus dixit a Davide mutatus. »

Denique sol videtur quasi quidam corporum deus, cum ipse omnibus corporibus summus emineat, et omnium omnium honorum imperiatur; hinc iure optatio vocatur (quia revera est) fons omnis corporalis boni, quia nihil est in corporibus sibi subjectis, quod ab illo tanquam a fonte non effluit. An bonum est vita? sed sol omnia corpora vite capacia vivit. An bonum est salus? sed suo motu in terra. An bonum est aequitas? sed omnia aequat. An bonum est divitias? sed omnia conservat. An bonum est augmentum? sed omnia disponit atque gubernat. An bonum est pulchritudo? sed omnia suo splendore decorat. An bonum est voluptas? sed sua remissitate oculos mirifice recreat. Dulce enim lumen, ut est apud Ecclesiasten, et delectabile est oculis videre solem. Ipse est qui terram fertilem reddit plantis, metallis,

animalibus. Ipse aquam fecundat piscibus. Ipse aeren suo splendore quasi vestis conddecorat. Ipse humani, stellae et omnes orbis celestes illuminat. Denique a supremo colorum influxu ad infima terrarum viscera, omnia suo insu replet, fovet atque tutatur. O pulcherrima imago Christi mei! o formosissimum vestigium deitatis mei! laudo eum qui in te posuit tabernaculum suum; glorifico eum qui te tam decorum, tam agibilem, tam fortem, tam admirabilem creavit, ut in te aliqua in tuis effectis suam mihi exitium charitatem ostenderet.

Ergo et tu, o christiane, instar Christi, perinde ac si ab eo relictus, imo factus esses sol mundi. Futurus es sol in caelo; nam « iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum, » Matth. xiii. Esto ergo et sol in terra, sol in contemplatione, sol in actione, sol in foro, sol in schola, sol in templo, sol in mensa, sol in cubiculo, ut omnes illumines, accendas, vivifices. Hae et plura noster Alvarez de Paz, lib. III. De Natura perfect. part. III, cap. xxvii. Sic sol oriens fuit S. Franciscus Xavierius. « Gyrat per Meridiem, et fleclitur ad Aquilonem. » Hebraei, videns ad Meridiem, et circumus ad Aquilonem; Septuaginta, vadit ad Austrum, et gyrat ad Aquilonem; Syrus, vadit ad Meridiem, et circumus ad Boream; alii, fleclitur, circumus, defectit, convertitur ad Septentrionem; Chaldaei, vadit per omnem plagam orientalem, in imperio aperit, et in solstitio junct; circumus per gyrum pergit spiritus ad plagam septentrionalem in equinoctio septentrionis, et in solstitio decembris egreditur ad orientem mane, et ingreditur ad ingressum Occidentem in vespere. Censet ergo Chaldaeus hoc versu notari quatuor solis annique tempora, puta duplex equinoctium, et duplex solstitium, scilicet aequivum et hibernum.

Noanulli censent id dictum juxta sententiam quorundam veterum, qui, teste Aristotele, lib. II Meteor. cap. 1, putabant totum mundum secundum septentrionalem partem in sublime assurgere, secundum meridionalem vero demissum esse non solum in caelis, sed etiam in terrestri globo. Quare solem terram non circumferre circulare, sed per diem Meridien duntaxat obire, noctem vero deflectere ad Septentrionem, ut sub eius gibbo lateat et occuleretur. Confirmant e illo Isaia xvi: « In caelum ascendam, super astra Dei exalabo solem in matrem, sedebit in monte Testamenti, in lateribus Aquilonis, » quasi scilicet Aquilo excelsior caeli pars sit. Verum haec omnia respiciunt astrologia, theologia et S. Scriptura, quae docet orbem esse rotandum, ac prout Septentrionem non esse aliohem australem partem, adeoque solem et eorum plane in orbem rotari, ac totum terrae globum quaeversum circuire et circumambulare.

Rursus alii dicunt solem quotidie moveri per Meridiem, cum movetur ad meridianum: cum

enim ad eum pervenit, est meridies; cum vero eum transit ab eoque recedit, declinare videtur ad Aquilonem. Sed errant, quia aliud est meridianus, qui efficit meridiem; aliud Auster, sive plaga mundi meridionalis. Zodiacus enim oblique et lateraliter secet meridianum inter Austrum et Aquilonem; quo fit ut decurrens zodiacum et transiens meridianum, nunc vergat et pereat ad Meridiem, nunc ad Aquilonem, juxta signa meridionalia vel australia, quae obit et pereurit, uti ad oculum videre est in sphaera.

Explosa ergo utraque haec sententia, potest hic locus accipi dupliciter, scilicet primo, de motu solis quotidiano; de illo enim dixit: « Oritur sol, et occidit, » g. d. Sol dum ab ortu movetur in occasum, gyrat ad Austrum et fleclitur ad Aquilonem; secundo, de annuo, de diurno et quotidiano accipitur S. Gregorius Thaumaturgus, Nyssenus, Hugo, Lyranus, Valeusius et Hielmannus, De Anno, S. Hieronymus, Olympiodorus, Theophilus, epist. 3 Paschalii; Cajetanus, Pineda et alii. Primo ergo de quotidiano sic exponit Lyranus et S. Thomas scribens in cap. xxxvii Job: Per Aquilonem, inquit, intelligit nostrum hemisphaerium, quod respicit polum arcticum sive septentrionalem; per Austrum vero intelligit hemisphaerium oppositum, in quo sunt antipodes, quod respicit polum antarcticum sive australem, g. d. Sol oriens in nostro hemisphaerio arctico per illud movetur ad Austrum, id est, tendit ad hemisphaerium antarcticum, puta ad antipodes; quo cum pervenit, rursus fleclit ad Aquilonem, id est tendit, reditque ad nos, nostrumque hemisphaerium quod est sub polo arctico. Verum sol gyrat proprie per Meridiem in nostro hemisphaerio, dum nobis exhibet horas meridianas. Meridies ergo est in nostro horizonte, et pars nostri hemisphaerii; quare per Meridiem non intelligit polum antarcticum et antipodes.

Quocirca magis precise et apposite respondet Franciscus Valeusius, De Sacra phil. cap. lxxi, hunc solis gyrum ab Austro in Aquilonem verum esse, veraque apparere iis qui habitant sub tropico cancri (non vero iis qui habitant sub equinoctiali in sphaera recta), uti habitant Itali, Hispani, Syri et Palestini, apud quos hanc scripsit Sidonius. Illi enim cum habeant sphaeram obliquam, hinc oblique eis movetur sol gyranado ad Austrum, indeque fleclendo ad Aquilonem. « Obliqua enim et fracta linea per Austrum pergit ad Boream, et ita ad Orientem revertitur, » ait S. Hieronymus. Idque Valeusius hae ratione Mathematici demonstrat: Nam quaecumque die convertit homo faciem ad eam partem qua oritur sol, et inde duces per suum mundi lineam, describat circulum magnum, et imaginatione secul mandum in duas partes aequales, eam mundi medietatem ad quam spectabit sua dextra vocabit Meridiem, ad quam sinistra Septentrionem aut Aquilonem, quia habebit polum a sinistris, et a dextris meridianum

motum solis: quotidie autem sol postquam gyrauit per Meridiem, intersecans illum magnum circulum (qui est linea longitudinalis) fleclitur ad oppositum caeli medietatem; quare fleclitur ad Aquilonem. Intersecare autem eam lineam quotidie constat, quia sol eum fertur per equinoctialem, describit magnum circulum; duo autem circuli magni non possunt non intersecare sese per medium; cum vero recedat ab equinoctiali non possit sol, nisi per triginta gradus, et obli quitas sphaerae diotis in locis major sit (quod al vatio poli ab horizonte indicat), fit ut nunquam percurrat sol circulum, qui non intersecet circulum illum magnum, etsi non per medium et i partes aequales. Si autem intersecat, certe fleclitur antequam perficiat diurnum motum ad oppositum medietatem, et quo spectat ad Aquilonem Verissime ergo sol ex quo nascitur gyrat per Meridiem, et deflectens ad Aquilonem redit in locum suum.

Causa ergo cur habitantibus sub tropico cancri, sol, dum est in signis borealibus, videtur declinare ad Austrum, indeque fleclit ad Aquilonem, est obliquitas situs, aequae ac zodiaci. Cum enim habitent in obliqua sphaera, hinc magis obliquum habent zodiacum, in quo perpetuo movetur sol, qui prout circumando eis videtur obliquare cursum, nec directo motu, sed oblique gyrate ad Austrum, inde regyrate ad Aquilonem, dum tendit ad occasum. Hanc obliquitatem innuit vox gyrat, et hebraice זָרַחְתָּ סֶלֶת, id est circumat. In obliquitate enim sunt gyri, flexus et circuitus, quibus sol oberrat. Cum enim zodiacus oblique secet equinoctialem, aequae ac meridianum, qui meridiem nobis efficit, ita ut pars ejus superior, ubi nobis oritur sol, tangat tropicum cancri, vicinaque sit circulo arctico, qui polum arcticum sive Septentrionem respicit; inferior vero ejus pars tangat tropicum capricorni, vicinamque sit circulo antarctico, qui polum antarcticum sive australem respicit. Hinc fit ut sol oriens nobis in tropico cancri, dum est in signis borealibus, videatur manere ferri a septentrionali oriente ad meridianum, id est ad Meridiem, ac deinde declinare ad Aquilonem, ut tendat ad occasum; videatur, inquam, illi, qui sub verticali circulo, quem meridianus in meridie secat, consisti facie versa ad solis ortum; idque facit tum obliquitas situs et sphaerae, tum curvatura circuli zodiaci et circulationis in motu solis. Hic enim post meridiem curvat, flecliturque a meridiano et meridie, ac magis obedit vergitque ad Aquilonem, ut pergat ad occasum; zodiacus enim in quo per suum lineam eclipticam semper movetur sol, a tropico cancri qui respicit Septentrionem, oblique tendit ad aquatorem, et ad meridianum, eunusque obsequat secant; quo facto oblique regyrate et fleclitur per Aquilonem in occasum, ubi sol occidit, dum, ut dixi, obit signa borealia. Valeusio accedit noster Christophorus Clavius in

Sphaera de Spheris, cap. II, pag. 143, ubi docet partem australem et borealem, sive Meridiem et Septentrionem tripliciter posse accipi respectu trium circulorum, scilicet zodiaci, aequatoris et circuli verticalis, qui scilicet utrumque polum ac zenith, id est verticem capitis nostri transit, secutus hemisphaerium nostrum in duas partes, australem, quae est ad Austrum, et borealem, quae ad Aquilonem versat; atque tercia haec acceptio borealis et australis valde servit horologis. Audi Clavius: « A tribus circulis, scilicet zodiaco, aequatore et verticali proprie dicto, tripliciter sphaera ab astronomis dividitur in hemisphaerium boreale et australe, etc. Ex hac acceptioe verticalis efficitur, ut sol in signis borealibus decursus, iuxta ejus ortum et occasum dicatur Septentrionalis; relicto vero diei tempore ante et post meridiem, Meridionalis vocatur. » Hunc sensum de motu solis diurno et quotidiano exigere videtur versus Vulgata, quae habet, *gyrat per meridiem*, esto Hebraea et Septuaginta habeant, *videt ad Meridiem*. Unde

Secundo, potest hic locus accipi de motu solis annuo, sive de accessu et recessu solis inter tropicos cancri et capricorni, ut sicut per *2 sol ortus*, et *sol occidit* expressit motum solis diurnum, quo quotidie juxta motum primi mobilis per duodecim horas diei ab ortu fertur in occasum: ita per *gyrat per Meridiem*, vel, ut Hebraice est, *videt ad Meridiem*, et *fertur ad Aquilonem*, exprimit motum solis annuum, q. d. Sol a tropico cancri gyrat ad Austrum et Meridiem, id est ad tropicum capricorni, qui australis est, quia respicit polum antarcticum sive meridianalem; quo etiam pervenit, rursus flectitur reditque ad Aquilonem, id est ad tropicum cancri, qui respicit polum arcticum, sive borealem et aquilonarem. Sol enim inter hos duos tropicos semper movetur, eumque utrumque circumvit, annuum suum cursum circumlique explevit. Nunquam enim sol hos duos tropicos excedit, eo quod hi duo tropici continent terminumque zodiacum, in quo semper movetur sol. Quare sol, dum est in tropico cancri, obit sex signa aestivalia (quae tamen mathematici vocant borealia, eo quod polum arcticum sive borealem respiciant, ut Clavius in cap. II *Sphaerae*, pag. 112), quae sunt: Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo; Arietem ingreditur in martio; unde 21 martii facit equinoctium ubique fere terrarum. Hinc sex decursus ingreditur tropicum capricorni, eoque obit sex signa hiemalia (quae tamen mathematici vocant australia, eo quod polum antarcticum, qui australis est, respiciant), quae sunt: Libra, Scorpium, Sagittarius, Capricornus, Aquarius, Pisces; quibus decursus, cursu annuoque expleto redit ad tropicum cancri, ejusque sex signa aestivalia jam dicta, itaque novum orditur cursum et annum. Libram ingreditur sol in septembri; unde 21 septembris facit equinoctium autumnale.

SOLIGNUM GYRAT PER MERIDIEM (Hebraea, ad Meridiem; Septuaginta, ad Notum, id est ad Austrum), ET FLECTITUR AD AQUILONEM. — dum a tropico cancri qui Aquilonem respicit, obit semicirculum zodiaci illi tropico obiectum, sexque ejus signa aestivalia, ac per ea decurrit aequidie ad tropicum capricorni; hic enim spectat ad Austrum, id est ad polum Antarcticum sive Australem, quo cum pervenit, rursus flectitur et recitat ad Aquilonem, id est ad tropicum cancri, qui respicit polum Arcticum sive Aquilonarem. Rursus noster Pineda eo per Meridiem, quod habet Vulgata, exponit, q. d. A Meridie vel trans Meridiem, vel ultra Meridiem. Forte planius sic exponi possit: « Sol gyrat per Meridiem, » id est per signa aestivalia, quae magnum Meridiem et aequum afferunt, ita ut sex signa tropici cancri jam recensita ab Ecclesiastes vocentur Meridionalia, quia aestivalia (esto a mathematicis contrarie vocentur borealia, qui respiciant polum Arcticum sive Borealem, ut paulo ante dixi), ac vice versa sex adversa signa capricorni vocentur ab Ecclesiastes Aquilonaria, quia hiemalia, et frigida (esto a mathematicis vocentur Australia, eo quod polum Antarcticum sive Australem respiciant). Hebraeus enim דוּרְתָא דִּארְוָא, aequae aestivalium merides, si se nota plagam aestivam et calidam: talis enim est in Meridie; Aquilo vero hiemalem et frigidam, talis enim est Aquilo.

Denique multi et graves auctores, qui censent mundum a Deo creatum in septembri; tum enim tempus est fructuum, quo initio mundi creatus fuisse patet ex poma vetulo, quod comedit Adam (esto alii non minus probabiliter censant mundum creatum in vere, cum omnia florent et aeterna essent, puta 25 die martii, quo die incarnatus et post 34 annos mortuus est Christus, ut hoc eodem die mundus a Deo creatus, a Christo recreatus et redemptus sit, ut dixi Genes. I, et in *Chronotaxi*, quam Actis Apostolorum praefixi ad annum Christi 34): hi, inquam, qui mundum in septembri conditum volunt, sic exponunt, q. d. Sol cursum suum orditur in septembri, ac « gyrat per Meridiem, » id est, decurrit per sex signa australia mathematicorum jam recensita, quae sunt in tropico capricorni; quibus decursus, « flectitur ad Aquilonem, » id est, decurrit per sex signa borealia, quae sunt in tropico cancri. Hi ergo censent initium anni vulgaris primitus fuisse septembrem, licet postea tempore Moysi, Deus sanxerit ut primus mensis sit Nisan, id est martius, vel aprilis, eo quod ille sit Paschalis; unde ab eo fuit Hebraeos annum suum ordiri, *Exodi XII, vers. 4* et seq., quo postea Romani secuti sunt, donec Julius Caesar statuit ut annus iudaeorum a januario; quod in honorem natiuitatis et circumcissionis Christi secuti sunt christiani.

Igitur hac phrasi, « gyrat per Meridiem, » id est versus Meridiem sive Austrum, « et flectitur ad Aquilonem, » significatur cursus solis annuus

inter duos tropicos, cancri scilicet et capricorni. Semper enim sol movetur a canero in capricornum, et a capricorno in cancrum: ab Aquilone in Austrum, et vicissim ab Austro in Aquilonem.

Summa, Ecclesiastes notat hic duplicem motum solis, scilicet primo, communem et diurnum, quo motu *primo mobilis* quotidie movetur ab ortu ad occasum, et inde redit ad ortum; secundo, proprium et annum, quo spatium unius anni successivo percurrit zodiacum in sua linea ecliptica, cujus una medietas declinat ab aequatore ad Austrum, altera ad Boream sive Aquilonem. Sic ergo sol una parte anni movetur a Borea ad Austrum, tuncque dicitur Borealis; altera ob Austro ad Boream, tuncque dicitur Australis. Movetur a Borea versus Austrum, cum percurrit semicirculum zodiaci ab arietem per canerum usque ad libram, hoc est a martio usque ad septembrem, quo tempore percurrit sex signa borealia jam dicta. Movetur vero ab Austro in Boream, dum percurrit alterum zodiaci semicirculum a libra per capricornum usque ad arietem, quo tempore obit sex signa australia, quod facit in septembri usque ad martium. Breviter vult dicere Ecclesiastes solem percurritur annuoque cursu nunc moveri ad Austrum, nunc ad Aquilonem, sicut motu diurno movetur ab Oriente in Occidentem, itaque successive obire, lustrare, fecundare omnes mundi plagas. Nominat Austrum primum, quia australis pars mundi dignior est, suavior, calidior et fecundior boreali: vult tamen duplicatim dicere solem successive nunc moveri ad Austrum, nunc ad Aquilonem, imo nunc per Austrum, nunc per Aquilonem, nec curat an prius ad Austrum, nunc prius ad Aquilonem moveatur. Hinc videtur genuina et solida, juxta sensum et phrasim mathematicorum, hujus loci expositio. Porro Ecclesiastes id dicit hoc fine et scopo, ut Pineda, q. d. Non contentus sol motu unius hemisphaerii diurno, alias etiam coeli oppositas plagas tentat et percurrit, sed non ilico quidquam majoris quietis, aut felicitatis adeptus ex anno labore quam ex quotidiano, nihil in Meridie aut Aquilone amplius inveniens quam in Oriente aut Occidente, in quo representatam vides cordis humani inconstantiam, et illam vult innatum dea mutandi, ac novae semper stationes expectandi cupiditatem, ut melius habere possit, ac lucrifacere aliquid felicioris conditionis adipisci; sed frustra, bonus enim cupiditatem non vincit, nec internas passiones animo exuit, sed potius exultat, et molestias adhaeret, juxta illud: « *Celum non aereum mutant, qui trans mare currunt.* » Vide S. Basilium, *epist. I ad Gregor. Theol.*, et Senecam, *epist. 28*, qui egregie idipsum probat ex Socrate, Virgilio, Flacco; ac eundem Senecam, lib. *De Tranquillitate vitae*, ubi inter alia, lib. I, cap. XII, citat laudatque illud Democriti: « qui tranquille volat vivere, nec privatim agat multa, nec publice ad supervacua se ferat. » Quare qui in cella sua sedens cum Deo et

angelis versatur, hic in Deo suo conquiescit, illoque gaudet et fruitor, ideoque cella ipsi est proclivium coeli, imo caelum terrenum, ut S. Bernardo cella fuit instar coeli.

Igitur significat hic Ecclesiastes, solem moveri ab ortu in occasum, et gyrate per Austrum et Aquilonem, itaque quatuor mundi climata obire, perque totum mundi ambitum gyrate et circumire, ut scilicet lustrat, illuminet, calefaciat, vivificet omnes homines, omniaque animalia et plantas, quae in quavis orbis plaga, etiam altioribus hemisphaerii nostro oppositi, degant et vivunt: illud enim gyratione obit lustratque sol. Aetnum solis aenigma offert noster Pontanus, volum. III *Progym.* part. I, cap. XII:

Quale animal esse patet, quod mobile totum Est coelum, neque pars praeteris illi manet. Quisde signi naturam, sine mente creatum; Qui tamen omni iura hic interit ille die, Capes item mori abiecit esse genitoris creata, Partita imperio fratris, et interitum.

Sol enim totus est oculus, et sua luce gignit diem, sua absentia noctem, quae est quasi soror diei; dies autem et nox alterius orbi imperant, ac sese invicem successive inferunt.

Symbolum rursus, velocissimus hic solis motus et gyrus, notat velocem debere esse hominis in omnes beneficentiam. Habet haec de re festum solis et colligitur apud Cyrillum, lib. III *Apologet. moral.* cap. XXIV: « Dum ortus sol, inquit, in primo principio Orientis copiosissima luce fusa, tensas undique ab inhabitato hemisphaerio mox fugasset, caligo dorsum illi eidem conquesta est dicens: Ut quid tanto irragidioso impetu, tam repentinae emissionis influxu, ridorum tuorum fulgore super terram fudit? Numquid non satis erat debita moderations paulatim influere, et ita me curialium modesta contrarietate figurare? At ille respondit: Tenebra es, et ideo ingratissimae civitate refocta, sicut tenebra es locata. Nimirum nescivisti modum liberalis donationis: nam cum magna voluntas in dando est, et facultas adit, non minor est in effundendo velocitas. Sic qui effundere potuit et disulit, concupiscit quod tenuit, nec voluntate plena dedit. Clarum est speculum libere voluntatis, effusse celestis donationis. Et si quidem lucide panditur, quod virtus, non quod datur ametur; virtus autem in libera voluntate consistit. Aristoteli quae in Proverbio fertur: Qui cito dat, bis dat; nempe bis, quia voluntatem et placidam rem. Aut certe bis dat, quia voluntate et re; unde voluntate non dedit, qui totum de foris ipsammet optate donare tardavit. Nam ubi ad dandum facultas affuit, et interfulit tarditas, ibi voluntas non fuit. Revera si dare diligit, non tardatur. » Deinde ipsum exemplo fontium et colorum commensurat: « Attendite, quae, quanto impetu a natura dati fontes scaturiunt, venti funduntur, caelum ut det beneficium voluitur, et sub-

Apologet. moral. lib. III, cap. XXIV.

Esse

stantialis forma se totam materie et puncto temporis elongari. Beneficium ergo quanto datur velocius, tanto datur libentius; et quanto liberius, tanto charius sumitur et iucundius possidetur. Quibus diebus, caligo disparuit.

Vox gyral significat celum esse rotundum et sphericum, ut in orbem a sole gyrali et circuli possit. Hinc patet esse antipodes, id est aversipedes, qui sollicit nobis oppositos et adversos significant pedes, sive, ut ait Cicero in Somno Scipionis: « Adversa nobis urgent vestigia. » Multi olim negant esse antipodes, ut Lactantius, S. Augustinus, Plinius, Aristoteles, Lucretius, S. Gregorius Nazianzenus, S. Chrysostomus, Theodoretus, Theophylactus, sed aliis et aliis persuasi rationibus. Lactantius enim, lib. III Instit. xiv, et lib. VII, cap. xxiii, ratio erat, quod ridiculo metueret ne nobis adversi, quasi sursum penduli, eaderent in caelum. Quare censuit ipse celum non esse sphericum, nec ambire totam terram, sed tantum nostrum hoc hemispherium, in eisque limibus finiri. Sic et S. Chrysostomus, homil. 14 et 17 in Epist. ad Hebr., Theodoretus et Theophylactus in cap. viii ad Hebr., ad dubitatis Augustinus, lib. II De Genesi ad litter. cap. ix. Ratio vero S. Augustini erat, quod putaret partem terre oppositam operi aquis, ideoque esse inhabitabilem; aut si pars aliqua aquis operata non sit, eo non possit penetrari ob immensa marium spatia, que inter nos et illam intersepent. Quare non videri modum, quomodo homines ex Adam prognati eo pervenire poterint. Ex Scriptura enim liquet nullos alios esse homines, quam qui ex Adam descendunt. Ita ipse, lib. XVI De Civit. cap. ix: « Nihil absurdum, inquit, est, ut dicatur aliquos homines ex hac in illam partem, Oceani immensitate trajecta, navigare ac pervenire potuisse, ut etiam illic ex uno illo primo homine genus institueretur humanum. » Eadem fuit sententia et ratio S. Gregorii Nazianzeni, epist. 71 ad Postumianum. Aristotelis denique ratio fuit, quod ex quinque terrar. zonis duas tantum laterales censuit esse habitabiles, puta illas que duobus tropicis cancri et capricorni subjacent. Nam mediam ob aestum, duas ultimas ob frigus consensu esse inhabitabiles: quare per illas in alium orbem non fuisse nec esse transitum; nemo enim tuce ultra Gades et columnas Herculis navigarat. Unde Carolus V eius superans suo insigni inscripsit: *Plus ultra*. Ita Aristoteles, lib. II Meteor. cap. v, et Plinius, lib. II, cap. LXVIII.

Verum has omnes rationes elidit hic Ecclesiastes, qui asserti solem gyrali circa terram per omnes mundi plagas, ut iustret antipodes. Idem charius docet experientia: nam a centum et triginta annis Christophorus Columbus, ceterique illius assecla, navarcho Hispani et Lusitani, detexerunt novum orbem et antipodes, puta Peru, Mexico, Brasiliam, etc. Vide nostram Josephum Acostam, lib. I De Novo orbe, cap. i et sequent. Et

nostros Cominbrienses in lib. II De Colo. cap. xiv, Quest. II, art. 2, et Christophorum Clavium in cap. I Sphera Sarcobasi, pag. 106 et 107, ubi docet terram in medio mundi situm esse ibique immobiliter quiescere, ut gravitatis centrum sit antipodibus aque ac nobis.

Hinc rursum patet celum esse sphericum sive rotundum, ac circa illud solem in orbem gyrali. Demonstrant id physici et mathematici. Loge Cominbrienses, lib. II De Colo, cap. iv, Quest. I, et Clavium in Sphera; quamvis id negare vidantur nonnulli Patres, ut Justinus, Quest. CXXX ad Orthod. (licet illud opus non videatur esse S. Justini, sed alterius, qui eo, imo Origeni sit posterior); S. Ambrosius, lib. I Hexamer.; S. Chrysostomus, hom. 14 et 17 in Epist. ad Hebr., Theodoretus in cap. viii ad Hebr. (qui tamen movat sententiam, Quat. XX in Genes.); Lactantius, lib. III Instit. cap. xxiii; Procopius in cap. I Genes., et Theophylactus in cap. viii ad Hebr.

Allegorice, Christus sol justitie gyraliter per Austrum, dum evangelizando obivit Judream que australis est regio; deinde flexit ad Aquilonem, cum ad gentes infidelitatis et tempore frigidas rigidisque misit Apostolos, qui eas splendore fidei illustrarunt; et calore charitatis inflammaverunt. Ita S. Ambrosius in Psal. cxviii, octon. 12: « Ipse (Christus) oriens vadit ad Austrum, et gyral ad Aquilonem. Ille utique oriens, qui ait: Oriens nomen est mihi; qui semper oritur plis, nunquam occidit. Ipse oriens populo Hebraeorum, ad Austrum fuit, ad molliorem populum, luxuria magis ferventis corporis lubricum, quam impietatis immanitate presudum; aut certe ad nobilitatem plebem, que erat gens electam, viadicane sibi Patriarcharum prospiciam; sed quia perseverabat in vitiis, nec emendabat errorem, ideo sol justitie gyraliter ad gentes, que ante eloquii celestibus defraudate immanes et ignobiles habebantur. Aquilo enim gravis ventus, ut populi nationum, sed qui erant graves ante perditionem, nunc super aquilas leviores facti sunt fidei atque pietate, postquam veni qui dicebat: Ab Oriente adducam semen tuum, et ab Occidente congregabo te. Dicam Aquiloni: Adde, et Africo: Ne prohibeas. Et in Evangelio: Venient ab Oriente et Occidente, ab Aquilone et Austro, et recumbent in regno Dei: et ecce sunt novissimi, qui erant primi, et sunt primi, qui erant novissimi. Denique et ipse Psalmista ait: Mons Sion, latera Aquilonis, civitas regis magni; hoc est, qui erant Aquilonis latera, populus factus est Regis aeterni, qui solus est magnus Dominus. » Et Iulianus post nonnulla: « Vide ergo ventilem solem nostrum ad Austrum, postea gyraliter ad Aquilonem, etc., ut feret Deus omnia et in omnibus. Ideo sanctus colum dicitur, quia viciorum eum semper charitas solis illustrat. Habet splendorem suum domesticum, ut tenebras noctis non sentiat. Ideo Ecclesia et celum dicitur, et mundus,

Celum esse sphericum.

Austrum, dum evangelizando obivit Judream que australis est regio; deinde flexit ad Aquilonem, cum ad gentes infidelitatis et tempore frigidas rigidisque misit Apostolos, qui eas splendore fidei illustrarunt; et calore charitatis inflammaverunt.

Tropologie Olympiodorus per quatuor mundi climata, que sol perecurrit, accipit quatuor virtutes cardinales, quas sol justitie Christus fidelibus aspirat, scilicet per Austrum, qui a calida mundi regione spirat, prudentiam, que omnibus actionibus calorem et vitam rationalem aspirat; per Aquilonem, fortitudinem: est enim hic ventus acer, expeditus et rigidus; per Eaurum vel subsolanum, qui ab Oriente flat, et sole oriente subsansitur, ut ait Plinius, lib. II, cap. xxvii, justitiam, que per omnes commicat extenditurque virtutes; per Zephyrum sive Lyben, qui flat ab Occidente, temperantiam, que refrigerat voluptates corporis et exciuit. Omnes igitur anime regiones, illustrans interno splendore radiat sol justitie, hinc Olympiodorus.

Rursum locus solis est animus, sol vero est intelligentia spiritualis. Hinc oritur, quando a Deo cordi inspiratur, et occidit, quando radius lucis in partem imperfectionum nostrarum, vel ex Dei dispositione subtrahitur. Ad locum suum revertitur, cum ad propriae infirmitatis considerationem animus redit; postmodum vero renascitur, cum iterum ex seipso ad cognoscenda superiora consuevit. Gyral per Meridiem, cum beatitudinem et beatium spiritum recogitat; flexitur ad Aquilonem, cum damnatorum dolorem considerat.

Denique solis amque continua gyraliter ad vitum representantur omnium, presertim humanarum gyrum et circulationem, scilicet omnia

quod habent sanctos et angelis et archangelis comparandos, habet etiam plerosque terrenos. Dicitur et orbis terrarum, qui est fundatus super maria, et super fluxum preparatus.

Rursum sol justitie, fidel et Ecclesie ortus est in Oriente: puta Judaa; inde translatus est in Occidentem, cum S. Petrus ex Syria migravit in Italiam, ac sedem Pontificiam Antiochia transtulit Romanam. Idem gyraliter ad Meridiem, cum sub idem tempus illustravit Aegyptum per S. Marcum, Aethiopia per S. Mattheum, Africam per alios Apostolos; inde indixit ad Aquilonem, sed tardius, cum S. Bonifacius cum sociis et assellis sub annum Domini 700, convertit Germaniam, Frisiam, Saxoniam, Daniam, Poloniam, Russiam, aliasque aquilonares regiones. Apostoli ergo virique Apostolorum sunt Samsones et soles justitie. Sicut enim sol hebraice et chaldaice dicitur שמש *semes*, id est minister, a שמש *semas*, quod chaldaice et syriace significat ministrare, eo quod quasi minister calorem et vitam imperitiam creaturis omnibus, ac sui praesentia Dei domini sui praesentiam hie representat; sic pariter idem hominibus et gentibus omnibus specialiter praestiterunt Apostoli; ideoque sunt Samsones. Hebraice enim שמש *semas* idem est quod parvus sol, qui scilicet libereis in tenebris captivitatis optatus illuxit, eosque a Pharaonis suo robore liberavit.

Tropologie Olympiodorus per quatuor mundi climata, que sol perecurrit, accipit quatuor virtutes cardinales, quas sol justitie Christus fidelibus aspirat, scilicet per Austrum, qui a calida mundi regione spirat, prudentiam, que omnibus actionibus calorem et vitam rationalem aspirat; per Aquilonem, fortitudinem: est enim hic ventus acer, expeditus et rigidus; per Eaurum vel subsolanum, qui ab Oriente flat, et sole oriente subsansitur, ut ait Plinius, lib. II, cap. xxvii, justitiam, que per omnes commicat extenditurque virtutes; per Zephyrum sive Lyben, qui flat ab Occidente, temperantiam, que refrigerat voluptates corporis et exciuit. Omnes igitur anime regiones, illustrans interno splendore radiat sol justitie, hinc Olympiodorus.

quasi circumstantia ire in orbem, abire, novaque redire. Unde Nyssenus: « Ad solis, inquit, similitudinem postea quoque natura est ortus et occasus: una est omnibus via, unus ingressus vitae circulus; et B. Antiochus, hom. 30: « Quid aliud, ait, est hominis vita, quam rota que perpetuam rotam versatur? Idque significat etymon anni. Annus enim hebraice dicitur שנה *sevah* ab *sevah* et revolutione: שנה enim significat iterare, mutare, revolvere; graece vero annus dicitur *sevah*, *sevah* est *sevah* iterum, quod in seipsum eam instar rotae, juxta illud Seneca in *Hercule furente*: « Nota praecipitis volvitur anni. » Latine autem dicitur *annus*, inquit Servius, quasi *annus*, id est annulus, quod in se redat. Unde Poeta:

Atque in se sua per vestigia volvit annus.

Nam, ut ait Varro: « Ut parvuli circuli annuli, sic magni dixerunt anni. » Val deo *sevah* *sevah*, id est ab innovatione. Aethicus Capito vero annum ait significare temporis circulum, ab *ann*, id est circum. Ann, inquit Priscianus, lib. XIV, praeis significat circum. Unde Calo dixit *ann* *terminum*, id est circum terminum; hinc ambio, id est circumaeo; ambuesis, id est circumsumus; ambustus, id est circumsumus. Idem docet Varro et Festus; noster vero Goropius Beroanus annum a prisca voce Cimbrica *annus*, id est circulus derivat. *Annus* enim est vox circularis, quae si eam inverteas, et retrogrado ordine legas, sonabit pariter *anna*. Hinc Romanis *Anna* dea perenna duncupata est, juxta illud:

Illius est Annae festum gratulae perenne.

Hinc enim deum invocant quasi praesidem vitarum, ut ejus opo ad novum annum possent redire. Eleganter S. Isidorus Pelusiota, lib. II, epist. 178: « Tempus, inquit, rotae speciem imitatur, ut pote quod in se torquetur et convolvatur. » Nam ut ait Seneca De brevitate vitae: « Praesens tempus brevissimum est, adeo ut quibusdam nullum videatur: in eam curru enim semper est, fuit et praecipitatur; ante desinit esse, quam venit. » Porro haec vite rota homini est laborum et dolorum rota, in qua assidue rotatur et torquetur instar lionis, quem postea narrant ob stuporem a Jove rota alligatum, in ea perpetuo rotari et cruciari. Unde Seneca, lib. De Vita beat. cap. xxviii: « Quid porro, inquit, nomine nunc quoque, etiam si parum sentitis, turbo quidam animos vestros rota, et involvit fugientes potentesque eadem, et nunc in sublime allegatis, nunc in ultima altissos rapit. » Et S. Gregorius Nazianzenus in *Oratio*: « Mundus amice, ait, non tamam omnino amice, quia me in contrarium profectis contemnent trochi eusipium instar versis? » Idem, psal. ad Sopleonium: « Vides, ait, quae sit novitas rerum nostrarum, alique rota quandam negotiorum humanorum cursu circumagitur, nunc his, nunc illis florentibus ac marcentibus, dum neque adver-

Annus

Vita est

Rotam

Antipodes alii emittit incoacti

Lactantius

S. Augustinus

Aristoteles

Antipodes

itas, neque prosperitas nobis constat, sed quam occisissime in diversum mutatur et transiit, ut aquis ad lateris aquae inscripta fidere liceat citius quam humanae fessellati. » Hinc est vertigo rerum humanarum: o stolidi qui illi se credunt, ac velut perennatorem cor affligunt, verum aeternitatis oblii. Idem, orat. De Pauperum amore: « Natura, ait, nihil est in rebus humanis firmum, et aequabile ac durabilia, atque eodem statu constanter manens; verum res nostrae velut orbe quodam volvuntur, alias sepe uno eodemque die, atque etiam interdum hora, mutationes advehente. » S. Ambrosius, lib. De Abraham: « Bonus, ait, huius saeculi instabilia sunt, et rotarum in morem cum ipso saeculo volvuntur. » S. Nilus in Parenesi: « Umbra et roba tam frivola quam haec huius vita comparata; nam sicut umbra non manent, et ut rota vertuntur; » ac subinde homines suscepe heros in vertiginis fastus vel desperationis adigunt, perveniunt et avertunt, ut deplorat S. Patrus Damianus, epist. 15: « Ecclesiarum plane quoque rectores, inquit, quibus potissimum huius rei cura delibisset incumbere, tanto mundana vertiginis quotidie rotantur impulsu, ut eos a secularibus barbaris quidem dividit, sed actio non discernat. » Et S. Augustinus in Psalms. xix, 8: « In in curribus, et hi in equis, » id est, ait, « hi volubili successione temporalium honorum trahuntur, et hi superbis effervunt honoribus, atque in his exultant. » Sapiens Villegianus primus Vaugionum Archiepiscopus, plaustralis filii filius, ut se humilitate malitiam coarctaret, ubique per orbicula rotas depingi curavit, cerebroque sibi dicebat: « Villegise, memento quis fueris, quis sis, quid eris. » Ita Bruscius De Episcopis: ac nuper Leo XI, cum 27 Pontificatus sui die gradu et via descenderet, Confessio magno animi sensu dixit: « Quam saluus modo mihi foret, si monasterii potius quam cuncti claves tenuissem! »

Qui ergo stabilitatem optat, ut non cum mundo tempore roletur, sed stabilis semper, idem quo sui similis inter omnes saeculi turbines perseveret, hic pedem mentis figat in Deo stabilique eius aeternitate, qui, ut ait Boetius:

Tempus ab aeo
Ite debet, stabilisque manens dat cuncta moveri.

Deus enim est basis mundi, centrum solis siderumque, axis temporum. Circa Deum enim ejusque aeternitatem, velut axem immotum, assidue rotantur sol, orbi sidera, elementa, omnique opibus tempora et saecula, atque ab eo continentur et sustentantur. Vis ergo in orbe esse stabilis, in ipso cor tum delibet, super oculos mente conscende, terram pedibus calca. Vive Deo, vive aeternitati. « Quid suavis homini? » ait S. Bernardus, tract. De Charit. cap. xviii, quid jucundius quam mundum contemnere, et se reputare saeculo celsiore, atque in bonae conscientiae vertice consi-

tere, et mundum habere sub pedibus, nihil in eo videre quod appetat? » Et S. Nilus in Parenesi: « Beatus qui voluptates calcat; metuum enim demones cum eo certamen suscipere. »

LESTRANS UNIVERSA IN CIRCUITO PERGIT SPIRITUS.— Hebraea, circulus circulus, id est assidue circumiens) vadit spiritus, et in circuitus vel gyros suos revertitur spiritus; Septuaginta, gyrat gyros, vadit spiritus, et in circuitos suos revertitur spiritus; Sic et Syrus, nisi quod pro vadit, vertit, obit: et pro in circuitos vertit, ad circuitos hunc; Arabica vero vertit, circumdat ambiens, scilicet sol qui praecessit. Deinde subdit de spiritu, id est vento: Descendens venti, et ad circuitos suos revertitur ventus; Symmachus, perambulans vadit ventus, et per quem circumferat revertitur ventus; Tigrina, adcreta mundi plagis venti surgentes movent, et in circuitos hunc venti revertuntur; alius, conversione sua circumiens properat aer, et secundum circuitus suos revertitur aer. Chaldaeam versionem recitavi superius.

Queres, quisnam hic spiritus? Primo, molli per spiritum accipit solem, quod sol dicitur spiritus, tum ob volatilitatem, tum ob radiorum et luminis subtilitatem, tum ob agendi vim et efficaciam; sol enim omnia lastrat, et sua luce collustrat, ac in circuitos suos revertitur. Ita S. Hieronymus, Olympiodorus, Albini, Hugo, Dionysius, Titelmannus et nostri Combricenses, lib. II De Celo, cap. I, Quest. II, art. 4.

Audi S. Hieronymum: « Sol dicitur spiritus, quod arietem, et spiritum, et typum, et annos orbis cursus expleat, ut ait Poeta: Interea magnum sol circumvolvitur annum. Et alibi: Atque in se sua per vestigia volvitur annus. Sive quod luna lucentem globum, et astra Titania

Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agit molem, et magno se corpore miscet. »

S. Bionysius, cap. iv De Dio. Nom.: « Ad generationem, inquit, visibilium corporum confert (sol), et ad vitam ipsam movet, et nutrit, et auget, et pericit, et mundat, et renovat, » instat spiritus.

Hinc nonnulli censent solem esse animatum, idque S. Hieronymo tribuit S. Thomas, I part. Quest. LXX, art. 3. Ab hoc tamen errore seipsum liberat S. Hieronymus, epist. 59 ad Actum, et in cap. xlv Isaiae, ubi Origenem perstringit, quod oculis animas tribueret rationales. Audi clara id docentem Isidorum, De Natura rerum cap. xxxv, ubi censet solem esse animalium rex S. Augustinus « Salomon, inquit, cum diceret de sole: Gyros gyrando vadit spiritus, et in circuitos suos revertitur, ostendit solem ipsum spiritum esse, et quod animal sit, et spirit, et vegetet, et annos orbis suos cursu expleat, sicut et Poeta ait: Interea magnum sol circumvolvitur annum. Et alibi: Luna lucentem globum, Titaniaque astra spiritus intus alit. »

Verum jam dogma est Ecclesiae: hoc est Patrum

Spiritus hic quod
Resp. p. 101.

Tertio
genitio

in quinta Synodo (Ecumenica, theologorum et philosophorum omnium, nec solem, nec caelos esse animatos. Verisimiliter S. Thomas, Opusc. X, censet solem licet spiritum, quod spiritum aiva intelligentiam habent non informantem, sed assistentem, moventem et dirigentem: ubi S. Thomas per spiritum videtur accipere angulum, qui soli assedit, eumque volvit.

Secundo, Valesius, Sac. Philosoph. cap. LXI, Aben-Ezra et alii per spiritum accipiunt ignem. Be enim ob puritatem, subtilitatem et igniendi vim videtur esse spiritualis; hic rursus calore suo efficit rerum generationes et transmutationes. Unde est elementum nobilissimum et maxime necessarium, sique Salomon hic ignem inter tria caetera elementa velut principem assignat. Verum haec aliena et coacta videntur.

Tertio, proprie et genuine per spiritum: accipias aerem et ventum, quem causat sol, de quo proximus sermo praecessit. Nam, ut ait Seneca, lib. V Natur. Quest. cap. vi: « Aliquando per se ipse sol caesus venti est, fundens rigentem aerem, et ex densa coactoque explicans. » Plinius, lib. II, cap. xxv et seq., ventos a sole non solum impelli, sed et generari docet: « Sol, inquit, et auget et comprimit flatus. Auget exoritur occidens, comprimit meridiane aestivis temporibus, itaque medio diei aut noctis plerumque sopiuntur, quia aut nimio frigore aut aestu solvuntur; et imbris venti sopiuntur. »

Hinc Symmachus pro spiritu vertit, ventum. Sic et Tigrina, Vatablus et alii. Hinc est sententia S. Gregorii Nazanzargi, Augustini Victorini, Cajetani, Joannis Peri, Pinedae et aliorum. Sensus est ergo, q. d. Spiritus, id est aer impulsus, sive ventus per omnia omnesque mundi plagas fluendo discurrit et circuit, ac revertitur in circuitos, id est ad sui principium, a quo rursus in orbem circummeat, et quasi circuitum suum percurrat. Ventus, inquam, idem non numero, sed specie aut genere, q. d. Omnis in caelo, aeque ac in terra sunt circularia, non stabilia; imo ipse sol, qui est quasi rex colorum, ipse ventus qui in terra ut rex dominatur; ipsius mare et flumines, aeque ac omnes generationes terrae, suam habent variantem, puta circulationem, mutationem, irrequietum statum, fugam, occasum, interitum. Alii per antithesim explicant, q. d. In sole, ventis, fluminibus stabilis est motus et naturae cursus: at hominum gyri, casus, cupiditates, phantasiae sunt instabiles et incertae, semperque fluctuant. Meminit aeris et venti, quia hic rerum generationi et humane vitae subservit et perutilis est, tum ad ventilandum aerem, quiete torpentem et putrescentem; tum ad vapores noxios diffundendos; tum ad hominis respirationem et refrigerationem, ejusque spiritus, ne pigrescat, accendens et corroborans. Unde Aristoteles, lib. VI Histor. Anim. cap. xxix, et lib. IV De Generatione anim. cap. ii, docet Aquilam forti et acris flante gigni masculos,

Venti
removet
da

Austro vero leni et tepido flante gigni feminas. Denique « ventus est aeris flumen, » ait Apuleius. Apte ergo rerum humanarum tenuitate, inconstancia et fluxum representat.

Spiritus ergo, sive ventum hic in secanam producit Salomon, tum quia vis est una inter caecos generationis rerum, earumque varietatis; tum quia ipse sua invisibili tenuitate, summa celeritate, impulsu et instabilitate, clarum est symbolum humane instabilitatis, inconstantiae et infelicitatis. Sicut enim flanti Euro ab Oriente illico opponit se Zephyrus flans ab Occidente, hunc vero infringit Auster flans a Meridie, cui mox adversatur Aquilo flans a Septentrione: sic pariter prosperitas illico opponit se adversitas, virtuti invidia, opibus inopia, gloria calumnia, honori dedecus. Rursus, sicut subinde pedilentes sunt venti, morbosque hominibus efflant, sic pariter terrene homini pestem et necem non raro afferunt, praesertim si inmodice eis utatur.

Porro dicitur hic spiritus, id est aer et ventus, lastrare omnia, et in circuitos suos reverti, tum quia aer subtilitate sua omnia in terra et circum terram pervadit et penetrat, ac quasi lastrat; tum quia aer caelo vicinus motu colorum in orbem respicit, et in circuitos suos aeque ac caeli revertitur; tum quia venti subinde sunt circulares, resque agitant in circuitos, quales sunt turbines et typhones; tum denique quia venti suum habent ordinem, qui in orbem et circuitum it et redit: jam enim fiat Meridus ab Oriente, mox succedit illi Auster a Meridie, hunc exoptit Zephyrus ab Occidente, hunc Aquilo a Septentrione, atque plures inter hos medii et collaterales. Unde nauta orbem ventorum conficitur ex 32 ventis collateralibus: describit enim circuitum, in quo ad quatuor mundi plagas quatuor ventos primarios inde flantes collocant, ac eulque adjungunt alios octo collaterales, ut universim sint 36.

Tropologica, quod multi putant esse literale, per spiritum accipias spiritum hominis irrequietum, vagum et inconstantem: talis enim est phantasia, et quae eam sequitur cupiditas hominis, ut nunc hoc cogitat et velit, nunc aliud et aliud, ac rursus alia prima quae cogitavit et voluit, relecta, itaque gyrat assidue, et in circuitos suos volvitur. Ita Nyssenus. Graphice hanc cordis et spiritus instabilitatem depingit S. Bernardus in Machi, cap. ix: « Nihil, ait, est in me corde meo fugacius, etc. Et dum per diversa requiram quaerit, non invenit; sed in labore miserum a requie vacuum manet, sibi non concordat, a se dissociat, a se resiliit; voluntates alterat, consilia mutat, edificata nova, destruit vetera, destruita reaedificat, eadem iterum atque alio et alio modo mutat et ordinat, quia vult et non vult, et nunquam in eodem statu permanet. Sicut enim molendinum velociter movitur et nihil respuit, sed quidquid imponitur movet; si autem nihil apponitur, seipsum consumit: sic cor meum semper est in motu et nunquam re-

Venti
stabilis
instabilis

Venti
instabilis
instabilis
instabilis

Secundo

Tertio

Ca
Venti
instabilis
instabilis

quiescit, sed eve dormiam, sive vigilem, somniat et cogitat quidquid ei occurrit. Et sicut molendinum arena si imponatur, exterminat, pix inquinat, palea occupat: sic cor meum cogitatio amara turbat, immundus maculat, vana inquietat et fatigat. » Et inferior post nonnulla: « Cumque circumab illis et involvitur in istis, vocatis illud recipit, curiositas deducti, cupiditas allicit, voluptas seclucit, luxuria polluit, torquet invalidis, ardet trucidia, cruciat tristitia, sergie miseris casibus submergitur omnibus vitis, quoniam unum Deum (qui ei sufficere poterat) dimisit. Per multa dispergitur, et hinc illucque quibet ubi requiescere possit, et nihil invenit quod ei sufficiat, donec ad ipsum redeat. »

R. Petrus Dominicus, opus. 12, cap. xii. hanc spiritus virginem, rotationem et circulationem simili themate describit: « Mola, sit, in gyro ducitur, et farina profertur; unaqueque autem mundi hujus actio mole est, que dum multas curas congerit, humanas mentes quas per gyrum vertit, atque ex se quasi farinas profert: quia seducto cordi semper minutissimas cogitationes pingit, » praesertim dum spiritu ventosae vanitatis et fastis rotatur et agitur: hic enim est turbo mentium.

Alli per ventos alternantes et saepe contrarios accipiunt contrarios rerum casus et mutabiles, imo adversos fortune flatus, contra quos hunc clypeum suggerit Boetius, lib. II de Consol. prosa 1: « Postremo saepe animo tolere oportet quidquid intra fortunae aerae geritur, cum se meli jocus ejus colla submiseris; quod si memento abetundis scribere legem velle ei, quam tu dominum sponte elegisti, donec infarius fueris, ut impatiencia tua sortem exacerbas, quam periclitare non possis? Si ventis vela committes, non quo volentis poteris, sed quo flatus impelleret, promoveteris: si arvis semina crederes, feroces inter se annos sterilesque pensares. Fortune regendum dedisti: domina moribus oportet obtinere. Tu vero volentis rote impem retinere conaris. Ad omnium mortalium stolidissime, si memere incipit, sorde esse destitit. »

7. OMNIA FLUMINA INTANT IN MARE, ET MARE NON REDUNDAT. — Hebraea, omnes torrentes vadunt in mare, et mare non impletur; Septuaginta, non est impletum; Syrus, omnes torrentes precipitantur in mare, et non impletur; Arabicus, et mare non congregatur plenam; Chaldaicus, omnes torrentes in mare, et non impletur; Graecus, omnes torrentes in mare, et mare non impletur; et cetera. Quae aquarum vadunt et currunt ad mare Oceanum quod circum mundum est: vel, cuius vadunt tanquam amara mundum continetur, ut vertit Costus nosler. Pro torrente spiritus vertit flumina, quia ex torrentibus concorrentibus nascentur flumina, que in mare decurrunt, cum torrentes terra bibula sobeantur, vel siccantur antequam ad mare perveniant. Ecclesiasten secutus Ecclesiastes, xi, 11: « Omnia, inquit, que de terra sunt, in terram convertentur, et omnes aquae in mare revertentur. » Sicut dicit de sole et vento, quod gyrentur et in suos orbes recurrant: sic hic ait de torrentibus, et inde nascentibus fluminibus, quod omnia decurrant in mare, indeque recurrant ad fluminum origines, ut hisce exemplis variatam, decursum et circulationem vite humanae omniumque rerum terrestrium representet. Udo S. Hieronymus: « Hebraei, ait, sub torrentium et maris nomine, per metaphoram de hominibus significari arbitrantur, quod in terram de qua simplici sunt redeant, et torrentes vocentur non flumina, eo quod cito intereant, nec lamina impleatur terra multitudine mortuorum. » Dicit S. Gregorius Thaumaturgus paraphrasticè veritè, res autem ipsa recte comparatur fluxui torrentium, qui in immensum miris profundum ingente strepitu incidunt. Eadem similitudine usa Theocritus, II Reg. xiv, 14: « Omnes, ait, moriuntur, et quasi aquae dilabuntur in terram, que non revertuntur. » B. Actonius Flaccus, disputans cum Pipino Caroli Magni filio: « Quid, ait, est mare? Audacia via, Maris » B. Actonius Flaccus, disputans cum Pipino Caroli Magni filio: « Quid, ait, est mare? Audacia via, » p. 114.

Porro mare ex tot fluminibus infensibus non impletur, non crescit, non redundat, ut super littora esse effundit terramve superflagnet, sed volut gurgis insatiabilis omnia sorbet, et ad semper sorbendum hiat: hinc Pontum dici putant mare totum, quod aquas semper potet. Causam dat Aristoteles, II Meteor. cap. 7, quod aquae ex mari vi solis educantur, et vel siccantur, vel in vapores et nubes vertuntur; quodque mare sit vastissimum, ut flumina ejus respectu sint instar paucorum guttarum. Causam aliam dabit Ecclesiastes vers. seq. Hinc Proverbia: Aquam in mare deferre, ligna in sylvam, Ululas Athenas, in Egyptum frumentum, Crocum in Ciliciam: que dicuntur in eos qui operantur inutilia et superflua.

Tropologiae, mare insatiabile notat insubivibilem cupiditatem hominis, que semper voluptates bibit, et tamen semper sitit, juxta illud quod subdit Salomon, vers. 8: « Non saturatur oculus visus, nec auris auditu impletur. » In Nyssenus. Udo S. Ambrosius, lib. De Tobia, cap. iiii, docet mare insatiabile esse cor avari: « Omnes, inquit, torrentes vadunt in mare, et mare non adimpletur. Mare istud generator est omnium, palmamquam tanquam fluctus absorbet, et ipse nescit expleri. Mari tamen plerumque utuntur ad questionem, non rationem: utitur nisi ad despendium. Hinc multorum commodum est, hic universorum naufragium. »

Simili modo gula, luxuria, ambitio est mare quod omnia sorbet: gulosus enim et luxuriosus, utque ne superbis, est bellu. patrimoniarum, et gurgis opum retinque omnium.

Symbolice Rabhini in Midras Cohadim, id est Expositio Ecclesiasten, sic exponunt, q. d. « Flumina intant in mare, et mare non redundat, »

id est, omnes mortui tendunt in infernum, et infernus nunquam impletur, nec redundat, juxta illud Prov. xiii, 13: « Trin sunt insaturabiles, etc., infernus, et os vulvae, et terra qua non saturatur aqua. » In Galiniani, lib. VI De Arcanis fidei, cap. vii. Simili modo mare typus est mortis et sepulchri: ad utrumque enim homines omnes cum flumina decurrunt, imo velut torrentes celerissime rapiuntur. Vnde I Reg. xiv, 14. Audi S. Augustinum in Psal. cix, ad illud: De torrente in via bibet: « Sicut torrentis, inquit, pivialibus aquis colligitur, redimat, perstrepat, currit et currendo decurrit, id est eursum finit: sic est omnis iste cursus mortalitatis: nascuntur homines, moriuntur, et abis morientibus alii nascuntur, succedunt, accedunt, decedunt, nec manebunt. Quid hic tenetur? quid non decurrit? quid non quasi de pluvia collectam it in abyssum? Quomodo enim fluxus repente collectus de pluvia, de guttis initium, it in mare: nec apparet, quia nec apparet, antequam de pluvia colligeretur: sic hoc genus humanum de oculis colligitur, et proficit in mortem. Hinc in ocellum vergit, mensum hoc sonat et transit. In hoc torrente hinc Christus, uno est natus est, mortuus. »

Rursum Richardus Victorinus, tract. I De Statu inter homines, cap. 5: « Omnia flumina, ait, in mare feruntur, et omnis aqua dulcis in amarum mutatur; quo obiectamentum in fastidium vertitur, et omnis delectatio carnis in amaritudine terminatur, » juxta illud: « Extrema gaudii luctus occupat. »

Denique audi M. Antonium Imperatorem cognoimento Philosophum, lib. IV De Vita sua: « Evam, ait, fluctus quidam est rapibus earum que non retinet; simul enim unumquodque et apparet et preterit, et alium subsequitur, mox item aliud accedet. Omne quod nobis accedit ita consistit est et nolum, ut rosa vere, fructus aestate. Eadem est ratio morbi, mortis, culmine, »

Insidiarum omniumque eorum que stultis vel gaudium, vel tristitiam afferunt. » Et post nonnulla: « Dicitur Heraclidi semper est memoria tenendum: Terra mortem scilicet esse aquam, aquae aeternam, terrae ignem, idque visum. » Et pluribus interjectis: « Collige etiam quod in ipse nosti enim post alium, ejus finis ipse curas, mortuus; et quod heri fuit piscis, eras erit salismentum, aut cinis. Momentaneum itaque vitium a natura esse constitutum considerandum est, ut quoque animo evia ab insidiis: penitentia si ergo insidiarum consecuta decidit, arborem quem ipsum hinc ac gemit, collaudet et gratias agat. Similis esse dehes pronatoris, ad quod assidue fluctus alliduntur; ipsum autem persistit, utcumque unde aestuans circumferantur. » Unde concludit: « Proinde quoties incidit quicumque, quod ad disorem te provocet, recordare hujus precepti: Non illud infortunium esse appellandum, sed felicitatis tribuendum, quod id fieri

feras. » Idem, lib. IX: « Jam nos omnes terra occultabit: post ipsa quoque mutabitur, et res deinde alie item in mutationem mutabuntur. Etenim vero qui fluctus infinitonum et motuum considerabit, earumque celestium in omnia mortalia contemnet. Torrentis instar causa universa rapit omnia. Ad locum unde exeant flumina revertuntur, ut iterum fluant. »

Pro unde exeant hebraice est עוֹלָמוֹת echolochim, id est, quo vadunt; quo, id est, ad quem locum, vel ex quo loco. Unde duplex hic est versio et duplex sensus: prior, ut significatur terminus ad quem tendunt flumina; posterior, ut significatur terminus a quo ipsa exeunt et procedunt.

Protem secuti Septuaginta vertunt, ad locum quo torrentes eunt, illic ipsi revertuntur ad eundem; vel, ut habet versio Veneta, ad locum, inquam, maris pergunt flumina, ut iterum redeant et fluant. Et Syrus, ad locum quo abeunt torrentes, ibi revertuntur ad abeundam. Et Arabicus, ad locum ad quem vadunt torrentes, ad ipsum revertitur spiritus eorum: vadunt enim, sic et Paganus, Tigrinus et alii.

Posterioris scilicet est Noster versus, ad locum unde exeant flumina. S. Hieronymus in Comment. ex Symmacho, ad locum de quo torrentes exeunt, illic ipsi revertuntur ut vadunt; Chaldaicus, quasi ad locum eundem ad quem torrentes eunt et decurrunt, inde revertuntur et desunt per eandem abyssum. Vel, ut vertit Costus, eoque per concitulos et abyssum commota, quo ex loco defluerunt fuerit, eodem ferantur, Oceanus ipse nullis completur modo.

Prioris versionis hic est sensus, q. d. Flumina continuo cursu ad mare feruntur, in illudque sese effundunt, quo fit ut iterum iterumque semper fluant: continuo enim novae afflunt aquae, quo in mare defluunt: sicut enim inhiberetur eorum fluxus in mare, siccarent, et alias aliumque prohiberent, ut ipse nunquam locum et alium occupantes et implentes. Unde ex Hebraeo sic vertunt nonnulli, ad locum quo torrentes vadunt, illic ipsi convertuntur ad eundem, q. d. Flumina defluendo continenter sequuntur suos abveos et ledos, aliqua illam, per quem semel eursum ineluctum, constantiter retinent, nec mutant antiquam, quod sane mirum est.

Posterioris hunc sensum assignat Thelmannus et alii nonnulli, ut cum priori coincidat, q. d. « Ad locum unde exeant flumina, » id est ad suas exorientes et exordia, » revertuntur, » id est, rursus affluunt novae flumina aquae, ut iterum fluant; quasi asiguet causam perennitatis fluminum, hanc scilicet, quod defluentibus eorum aquis novae ex montibus affluunt, que per scaturigines rursus emanant, et decurrunt in mare.

Verum hic sensus frigidior videtur de coarctior: hoc enim proprie non est reverte flumina ad locum unde exeant. Adde videri theologiam: idem enim est dicere, perenniter fluunt fontes et flumina, quod, defluentibus fluminum aquis alia continuo affluunt; perennis enim fluxus non est

Tropologiae, mare insatiabile notat insubivibilem cupiditatem hominis, que semper voluptates bibit, et tamen semper sitit, juxta illud quod subdit Salomon, vers. 8: « Non saturatur oculus visus, nec auris auditu impletur. » In Nyssenus. Udo S. Ambrosius, lib. De Tobia, cap. iiii, docet mare insatiabile esse cor avari: « Omnes, inquit, torrentes vadunt in mare, et mare non adimpletur. Mare istud generator est omnium, palmamquam tanquam fluctus absorbet, et ipse nescit expleri. Mari tamen plerumque utuntur ad questionem, non rationem: utitur nisi ad despendium. Hinc multorum commodum est, hic universorum naufragium. »

Simili modo gula, luxuria, ambitio est mare quod omnia sorbet: gulosus enim et luxuriosus, utque ne superbis, est bellu. patrimoniarum, et gurgis opum retinque omnium.

Symbolice Rabhini in Midras Cohadim, id est Expositio Ecclesiasten, sic exponunt, q. d. « Flumina intant in mare, et mare non redundat, »

aliud, quam priorum aquarum effluxus et novarum affluxus. Insuper juxta hunc sensum non exponitur, nec datur ratio, cur mare ex tot fluminibus inflatu non redundet, quod sane difficile est et stupendum.

Græcorum
sensus in
omnibus
manet.

Aptus ergo magisque connexus, profunde et nervose sic expositus, ut hic delictus non solum perennitas fontium et fluminum, sed et cur mare ex tot tantisque in se influentibus non redundet: hoc enim magis admirabile est, quam perennitas fluminum. Causa hæc est, quod flumina in mare decurrunt rursam ex eo revertantur, et recurrant ad sua principia unde exierant, ut iterum fluant; revertantur, inquam, per æqualitatem, scilicet non in se eadem numero, sed in sui simili, sive eadem specie: aqua enim fluminis que ingreditur mare, non egreditur eadem numero, sed alia illi similis, puta aqua maris, que vicina est terre et abyso. Sic enim per aliam partem exoneratur mare, ac rursum impleantur fluminum fontes, ut jugiter emanent aquas ac pereant. Hunc esse sensum liquet primo, ex rā revertantur; secundo, quia hæc est adequata causa, cur mare ex tam numerosis amplisque fluminibus, quæ mare, imo ipsa maria efficerent, in se ingredientibus non redundet, quia scilicet tantum ex mare decursum affluit, quantum sursum influit; tertio, quia Ecclesiastes hic ostendit vanitatem rerum humanarum ex earum circulatione et gyro, quod semper gyrat et in orbem eant. Hanc autem circulationem probat ex sole, coelis, elementis, scilicet quod sol et coeli in orbem gyrentur; quod aer et ventus in suis circuitibus gyrentur; quod generationes hominum, animalium et plantarum ex terra nascuntur et in terram redeant, ut ex ea rursum procedant et germinant. Ergo cum ad eandem circulationem probandum proferat flumina, eaque dicat reverti ad sua principia, necessum est ut id proprie intelligat, scilicet id fieri per circulationem, qua aquæ ex mari ad fluminum fontes remittuntur. Sic enim sol, coeli et venti ad sua principia suosque ortus redeunt. Denique ita hæc reversionem explicat S. Hieronymus hujus nostræ versionis auctor. S. Basilus, Theodoretus et alii plurima mox citandi.

Prob. primo, secundo.

Tertio.

Breviter, sed nervose S. Augustinus, lib. III De Trinitate, cap. vi: « Continuo, ait, quasi fluvio latentium rerum ex occulto in promptum, ex promptu in occultum fit tribusque circinatio. » Eleganter Ovidius, lib. XV Metamorphosis:

Exacta fluant, omnique sagax formatur lago.

Ipsa quoque assium laborant tempora modo.

Non tæcæ de fluvio; neque enim cœcitate flumen
Non terra hunc potest, sed et cœca impellit unda,
Urgenteque calæ veniens, urgetque protera.

hinc similitudine utitur, lib. III De Arte. Egregie illius, De forme et siccit.: « Fluvium, inquit, terra nec moratorem expectant; festinat dies

ignarum et cessatorem pretereuntes; et quemadmodum fieri non potest ut decursum fluvii sistas, ac aqua ejus ad necessaria tui possis, nisi in primo occurras, et ubi sese obijcit haurias: ita neque tempus necessarii circumitus impulsum cohibere queas, aut jam elapsam ad caput revocare, aut usum illius habere, nisi quis cum se offert arripit. » Hæc Basilus.

Tropologica, homo est quasi fluvius assidue defluens in mortem, ut per eam refluit ad Deum immortalem, qui solus habet esse stabile, constans et æternum. Audi Eusebium, lib. XI Preparatio, cap. VII: « Cum enim omnia sensibilia in fluxu sint, continue fiunt atque corrumpuntur, nec eodem unquam permanere possunt. Fluvium autem eundem bis saltare, secundum Heracitum, impossibile est. Quare nec mortalem substantiam si herito consideres, eandem habere esse dices, sed mirabili commutationis velocitate modo dissipatur, modo contrahitur. » Ex quo infer: « Ridentiosi ergo sumus homines unam finemque mortem, qui multoties jam mortui sanus, et sæpe moriturus, et qui corruptus enim juvenis in virum, vir in senem, puer in juvenem, infans in puerum; et qui heri fuit, in eum qui est hodie; qui que hodie est, in crastinum; manet autem nullus idem. Nullos est idem; sed in uno momento circa phantasmatum, circa unum et commutatum materiam influentem ac refluxentem omni momento commutantur. Quomodo enim si sanus idem, alius quam antea gaudemus? Alla modo amamus alique odimus, alia laudamus atque vituperamus, aliis verbis utimur, aliis passionibus movemur, non eandem figuram, non eandem de rebus sententiam habentes? Non enim possibile est, sine commutatione aliis nunc, quam antea commoveri; nec qui alius atque alias mutatur, idem profecto est. Quod si idem non est, nec est, sed fuit continua mutatio; sensus autem ignorantia ipsius entis fallitur, et esse putat quod non est; quis igitur vere est? quod æternum est, quod ortum non habet, quod incorruptibile, quod nullo tempore mutatur. » Et cap. vi, Platonicæ analogiæ proponit: « Plato quoque dicit: Quid est quod semper est, et ortum non habet? et quid quod semper fit, est autem nunquam? » Ac respondet prius esse Deum, qui semper est, et nunquam est ortus; posterius esse creaturam et corpus, quod semper fit, et nunquam est in statu suo consistens et stabile, sed continuo mutatur, fluit et defluit. Idipsum, apposito celi marini et piscatoris apologo, choro parabolarum stipulo, illustrat Cyrillus, lib. I Apol. moral. cap. VIII, cujus titulus: *Tæc spei anchoram in bonis perpetuas tantum fige*: « Super maris undam, auro, et ceteris grandissimas in insulam elevatus, cum terree arde speciem mentiretur; piscator raticula fluctuans, terre cupidus in portum sophisticium hunc parvenit, moxque ibi descendens parum levata pellicula manu, ex petra et ferro gælio rogo,

alibi pins, caput fovere corpusculum algore rigidum, labore fessum et esturie desiccatum. Verum enim ignis acuta caliditas insensibili pisceis transartat pinguedine, tandem in carnem sensibilem ardoris sensus descendisset, statim pisce commoto, terro motum existimans nauta stupidius, relictis omnibus occurrit ad ratem. Sic inde veniente comperita tusa de navicula, lamentabiliter eto dixit: Uid ostensa ingenti mole, et stabilitate lethaliter simulata, et cute pieta mentiebaris te portum? Ni certe natale lignum statim profero subvenisset, in te confidentem, raptum subito non minus quam naufragium submersisses. Cui pisces respondit: Tu autem, quare ad quietendum super rem mutabilem descendisti? At ille: Certe quia tellus esse, non animal videbaris. Tunc alter: Numquid omne quod videtur existit? an ignoras quod plura in sola sui apparentia, et non in veritate fundantur? Nam sophista videtur philosophus, et hypocrita sanctus. » Ex quibus hoc epynythium, apologi finem et fructum delectari, colligit: « Propter hoc, charissime, tu qui maris incolæ periculis versaris in fluctibus, et perniciæ castris undique obsessus, in ligno perfracti circumdoris, quo in necessitate confugas, cur te credas, ac ubi stabilius confidas prius ruminante diligentia videas, et clara profertentis circospectione attendas. Nam si ex lato semel erroris, preventus morte, correctionis tibi postmodum nullus locus erit. Sic ergo tutum stabilitate perpetua portum quaerens, hunc meliorem, et bonis melioribus optatum prudenter eliges, ubi confidentia securus quiescas. Nonne sapiens architectus in terra stabili fodiendo quaerit fundamentum stabilis? Et navis pervigil gubernator, antequam suam anchoram accomodat, scrutator abyssis, plumbata cordula quaerit intissimum fundamentum? stultus enim est, qui super rem instabilem fabricat; et omnino amens, qui citius molibus se ab istidem stabiliendum commendat. Vade igitur, et hinc disce nequaquam in perituri confidere, sed in æternis de cætero tæc spei anchoram tantum fige. Quibus edoctus nauta consolatui discessit. »

Quæres primo, qua ratione flumina ex mari revertantur ad suas origines?

Respondet primo, quod ex mari quotidie plurimi vapores vi solis educantur, qui in ærem elati libique vi frigoris in nubes densati et in aquas resoluti, decurrunt in flumina, eaque implent, ut iterum fluant. Ita Olympiodorus, Procopius, Rupertus, Isidorus, Cajetanus, Vatablus et alii; unde pro flumina behærale est torrentis: hi enim proprie fluit ex pluvii vel nivibus in aquam resolutis, et sic mare non redundat, quia magna pars maris vaporatur; tantum enim, inquam, ex mari obit in vapores, quantum fluminum in illud intrat. Verum hoc remotum est et minus proprium.

Secundo, proprie et proxime, quia flumina in mare influentia ex illo per subterraneos meatus

et venas sensim redeunt ad sui origines. Modum quo id fit, mox explicabo. Hunc esse sensum liquet clare ex S. Hieronymo in Commento, qui Vulgatum suam versionem ita interpretatur, ubi ex S. Basilio, homil. 4 Hezæm, Theodoretus, serm. 2 De Providentia, imo et Platone in Phædone, ac Seneca, lib. III Natur. Quæst. cap. xv.

Andi singulos: S. Hieronymum: « Putant quidam, inquit, aquas dulces, que in mare flunt, vel ardente desuper sole consumi, vel salugini maris esse pabula. Ecclesiastes autem noster, et ipsarum aquarum conditor, eas dicit per occultas venas ad capita fontium regredi, et matrice abyssæ in sua semper ebullire principia. » S. Basilius asserit Dei nutu aquas ex mari ad montium apices conscendere: « Aquæ, inquit, infra delatibundis propensione defluunt reformatur, donec in suam amplitudinem effunderentur, ubi tanquam compedibus adstrictæ non amplius diffuse, nec decurrunt altivie exundantes, sed subter mare fluctantes, per angustas fistulas in sublime subvehunt, ab agitante spiritu in altum impulse; superbie terre vi disrupta erumpunt et uniant, depauperantque per transcolationem saloorem et amarorem, et potabilem evadunt. » Theodoretus: « Aquæ naturam ne arbitris sua sponte in altum scandere, sed Dei verbo obedientem summus motuum vertices occupare. Creatori autem facilis est factu, aquarum naturam non modo in motum vertices, sed in medium quoque aerem subvehere, et amarum dulcedine condere, etc., eamque cujus naturalis motus decursum fertur, sursum currentem ostendere. » Plato in suo Phædone Mosis, sive sacre pagine oraculi sententiam sequitur, ut in plurimis, inquis: « Fontes ex ingenti illo barathro, quod intra terram est, partim per patentis quosdam poros, partim per terre soliditatem excolati sic iterum redeunt, in quantum una pars confluit, tantum altera fluit. » Seneca ab eodem idem recenset: « Quidam judicant terram quidquid aquarum emiserit, rursus accipere; et ob hoc maria non crescere, quia quod influit, non in suam vertunt, sed protinus reddunt. Oculis enim finire subit terra, secretis revertitur, colaturque transitu mare, quod per multiplices anfractus terrarum verberatum, amaritudinem ponit, et pravilatem saporis in tanta soli varietate expuit, et in sinceram aquam transit. » Adde Rupertum et Hugoem Victorinum, Rupertus: « Terræ fundator, inquit, abyssum dispulit, et competers aquarum subsidium per intus ejus venas large diffudit; et terra trahens aquas in omnes venas, copiosam fugit abyssis mammam. » Hugo Victorinus super id Genes. II: *Fons ascendebat a terra, etc.*: « Fons iste, ait, potest intelligi abyssus, scilicet matrix omnium aquarum, ex qua omnes fontes aquarum et fluminum egrediuntur. » Plures mox citabo.

Quæres secundo, quæ sit origo et causa fontium et fluminum, ac perennitatis eorum; cur

velli cel jugiter emanant aquas? Respondeo varias causas dari origines et causas.

Primo, Aristoteles, I *Meteor.* cap. xiii, cum suis discipulis censet fontes et flumina oriri ex aere et vapore, vi frigoris in aquam resoluti. Hinc in Alpibus aliquae montibus oriuntur pleraque flumina, quia circa montes et rupes multi coeunt vapores, qui vi frigoris densantur, et in aquam resoluti deflunt in valles, ibique coeunt torrentes et flumina efficiunt, uti oculis meis contexi, dum Alpes pertransirem.

Romae inagis quidam Mathematicus e Societate nostra mihi asseveravit se percuratum esse Alpes ac Salinas Alpium, atque in earum summitate vidisse cavernas ingentes in rupibus, easque rimis plurimis intersectas, ut per eas aer copiosus ingredi posset, in quibus vapor et aer calidus, rupium et saxorum calore calore condensatus, et resolutus in aquam defuebat, et rivum perennem effluerebat, quo liquefactus sal, quod inferne ex eadem rupe effluerebat. Continuo enim aer acri ad impediendum vacuum succedebat, isque illico in aquam resolvebatur; si autem videmus in hieme columbas, marmora et parietes in templis continuo sudare, et guttus stillare, utique ex aere in aquam resoluti. Accedit quod circa caecum montium persequi sint vapores, qui ad illa se colligunt et quasi colligant, hinc rotentia rupe illico in aquam resolvuntur, qui ex variis locis in unum confluentes rivum, ac tandem torrentem, mox plurimum influxu adaequat fluvium efficiunt.

Secunda fluminum causa, sunt pluviae et nives: utriusque in hieme crebrae et copiosae magnam aquarum vim deponunt, quae in cavernis montium amplis et multis collecta, per angustos meatus et angusta fontium orificia sensim effluit, illaque continuationem fluminibus affert. Nives vero in Alpibus perpetuo solis calore per diem liquefactae, magnam aquarum vim fluminibus afferunt, adeo ut viri sapientes, inter quos fuit noster P. Leon. Lessius, censent precipitum fluminum causam esse hanc nivium continuum et ordinatum liquationem. Ingens enim et immanis vis nivium est in Alpibus, qui in longum latumque per plura centena miliaria extenduntur (sane ego cum sociis equitando per Alpes juxta Tridentum, vix per decem dies eas per latum secare et transgredi potui, cum quotidie confissem 30 circiter miliaria); quare nives per noctem decedentes in Alpes, per diem vi solis liquefactae, continuos torrentes, et in confluentibus continua flumina efficiunt. Argumento est quod, dum sub hiemem ingentes sunt pluviae, flumina exerescent in duplum vel triplum, imo exundant, et late circumferre restant, uti Romae experimur in exundatione Tiberis. Idem fit, dum liquidant nives Alpium in maris; tunc enim Mosca, Rhenus, Ganas, Rhodanus, aliae ceteraque fluvii, qui in Alpibus nascuntur, mirifice intumescunt et sepe

exundant; quare in hieme crescant in duplum, et in aestate decrescunt in duplum. Alpibus constimiles sunt Apennini, Taurus, Olympus, Ardeana alique montes plurimi et vastissimi.

Verum haec non videntur sufficere ad perennitatem tot tantorumque fluminum, quorum alium vastissimi sunt, et in latum ad viginti et plura miliaria extenduntur (qualis est fluvius quae Argenteum vocant in India), ut videatur non tam esse flumina, quam maria. Nulli enim vapores, nullae nives et pluviae ad perennem aerum cursum, tam amplum et vastum sufficere videntur; praesertim quia pluviae per aestatem rare sunt et modicae. Adde plures fontes et flumina oriri in caecum montium altissimorum, quibus nulli adiacent montes aliores, ubi tanta civitates et receptacula nivium et pluviarum esse nequeunt; alios vero oriri in imo vallium, ubi nulli sunt montes vicini, nullae nives, nullae cavernae aquarum pluviarum, idque tanta aquarum copia, ut statim sint navigabiles. Hinc et patet nulli sunt profundissimi, in quorum fundo ex limis terrae venis sentiantur aquae vivae, quae perennem patet suggerant aquam. Denique Scriptura hoc loco, et *Genes.* i, 9, et alibi, aliam magis universalem, magisque adequatam fontium et fluminum causam assignare videtur.

Tertia causa ergo plena et adaequata est haec: matrix fontium, fluminum aliarumque aquarum est mare. Quod ut intelligatur, notandum est primum, Deum primo die creationis aquae et mundi, aut potius die tertia, qua servavit aquas a terra, produxisse sub terra ingentes quaedam voragine sive receptacula aquarum, quae Scriptura «abyssum», et Philosophi *barathrum* vocant, noster Interpretes *Deuter.* xxxiii, 43, vocat *abyssum subterreum*, ubi Hebraice est, *abyssus caverna inferior*.

Fecit autem id Deus hoc usu et fine, primo, ut immensam vim aquarum quae initio mundi terram operiebat, partim in illa recondere, partim in ipsa maris alevs collocare, quos tunc temporis etiam fecit, et e terra excavavit, sed non tunc nec tam profundos, ut soli illi omnem istam aquarum vim et molem caperent; alveum enim maris multis in locis valde modicum, parumque profundum experiantur nocte. *Secundo*, id fecit, ait Philosophus, lib. *De Opificio mundi*, ut terram, ne siccitate fatisceret, humore aequo rigaret, contineret et coagularet. *Tertio*, ut ex terra aequo humore pertusa, metalla et lapides coalescerent. *Quarto*, ad plantarum, herbaram et stirpium, item fluminum, fontium, omnisque aquae tam fontanae quam potabilis productionem. *Leges* S. Basilium, homil. 4 *Hebraic.* S. Ambrosium, lib. II et III, Theodoretum, serm. 8 *De Providentia*; ac Senecam, lib. IV *De Beneficiis*, cap. v et 6.

Notandum *secundo*: Sicut terra est mater viventium et mixtorum terrestrium, sic mare est mater aquarum, puta tot generis piscium, omniumque animalium, concharum, etc. Igitur sicut in matris

Tertia causa est haec:

Aqua terram operiebat, partim in illa recondere, partim in ipsa maris alevs collocare, quos tunc temporis etiam fecit, et e terra excavavit, sed non tunc nec tam profundos, ut soli illi omnem istam aquarum vim et molem caperent; alveum enim maris multis in locis valde modicum, parumque profundum experiantur nocte.

Secundo

Id fecit, ait Philosophus, lib. De Opificio mundi, ut terram, ne siccitate fatisceret, humore aequo rigaret, contineret et coagularet. Tertio, ut ex terra aequo humore pertusa, metalla et lapides coalescerent. Quarto, ad plantarum, herbaram et stirpium, item fluminum, fontium, omnisque aquae tam fontanae quam potabilis productionem. Leges S. Basilium, homil. 4 Hebraic. S. Ambrosium, lib. II et III, Theodoretum, serm. 8 De Providentia; ac Senecam, lib. IV De Beneficiis, cap. v et 6.

Notandum secundo: Sicut terra est mater viventium et mixtorum terrestrium, sic mare est mater aquarum, puta tot generis piscium, omniumque animalium, concharum, etc. Igitur sicut in matris

magis terrae

magis terrae

Magis terrae

Magis terrae

Aqua terram operiebat, partim in illa recondere, partim in ipsa maris alevs collocare, quos tunc temporis etiam fecit, et e terra excavavit, sed non tunc nec tam profundos, ut soli illi omnem istam aquarum vim et molem caperent; alveum enim maris multis in locis valde modicum, parumque profundum experiantur nocte.

Secundo

Id fecit, ait Philosophus, lib. De Opificio mundi, ut terram, ne siccitate fatisceret, humore aequo rigaret, contineret et coagularet. Tertio, ut ex terra aequo humore pertusa, metalla et lapides coalescerent. Quarto, ad plantarum, herbaram et stirpium, item fluminum, fontium, omnisque aquae tam fontanae quam potabilis productionem. Leges S. Basilium, homil. 4 Hebraic. S. Ambrosium, lib. II et III, Theodoretum, serm. 8 De Providentia; ac Senecam, lib. IV De Beneficiis, cap. v et 6.

Notandum secundo: Sicut terra est mater viventium et mixtorum terrestrium, sic mare est mater aquarum, puta tot generis piscium, omniumque animalium, concharum, etc. Igitur sicut in matris

et coagularet hominis corpore magna sanguinis copia est in hepate et corde, atque inde per plurimas venas in singula membra totumque corpus dispergitur: simili plane modo, ait Seneca, lib. III *Natur. Quaes.* cap. xv, ingentes illic cavitates, sive voragine sub terra aquae referta, sunt terrae quasi hepares, ex quibus aquae per oculos meatus et emiculus quasi per venas, per omnes terrae partes, totumque orbem dispergantur, ac certis locis in fontes et flumina, vel in genesi mundi vel posterioribus saeculis facta via erumpunt. Hoc eadem est opus providentiae Dei, qui ad terrae usum jam dictos, ubique gentium certis locis fontes et flumina immisit et inspersit, perinde ac si isdem ventos statis locis et temporibus impertit et distribuit. Hinc ille phrasae: «Terra suas habet venas: vena aquarum viventium: vena sulphuris, argenti vivi, auri, aurichalci, etc. Terra enim est quasi animal quoddam quatuor humoribus apte distributis constans, sicut vicissim homo est in star terrae, adeoque microcosmos. Ita Seneca, lib. III *Natur. Quaes.* cap. xv, et Plutarchus in *Vita Pauli Apostoli*.

Igitur assero matricem aquarum esse abyssum, id est, mare tum patens et publicum, tum latens et reconditum in cavernis, specubus venisque terrae. Hinc enim est abyssus initio mundi a Deo condita, quam primitus aqua primigenia, adeoque dulcis, implevit Deus, qua effluente per varias cavernas et venas versus origines fluminum, ejus loco aqua e mari subintravit, et continuo subintravit: atque haec ratione semper ex abyssu haec, sive barathro fluminibus et fontibus aqua subministratur. Hinc omnia maria, adeoque mare Caspium, quod terra interjacens a reliquo mari dissepit, per subterraneos meatus Oceano jungi, illique eum matrici cohaerere Geographi, ut Pinius, Strabo, Dionysius Mela, non dubitis indicibusprehenderunt; praesertim ex eo quod plura ingentia flumina in illud influant, ipsum tamen cum sit modicum non redundet, quia solliciti eadem per subterraneos meatus ex illo in Oceanum defluunt. Oceanus ergo est matrix omnium fluminum et fontium, id est omnium aquarum vivarum et fluentium.

Id ita esse prolato, primo, quia hic est planus et obivus census hujus loci, uti passim Interpretes docent. Idem inquit *Ezech.* cap. xxiv, 39: «A mari, inquit, abundavit cogitatio ejus, et coagulavit illius ab abyssu magna. Ego sapientia effudit flumina. Ego quasi fluvii Dioryx, et sicut aqueductus xxvi da paradiso.» Et cap. xi, 14: «Ornina quae de terra sunt in terram convertentur, et omnes aquae in mare revertentur.» Et *Genes.* i, 9: «Dixit Deus: Congregentur aquae quae sub caelo sunt in locum unum, et appareat arida: Et factum est ita. Et vocavit Deus aridam terram, congregationesque aquarum appellavit maria.» Unus enim locus sunt mare cum sua abyssu, sive ca-

vitate subterranea. Et *Psalm.* xxxiii, 7: «Congregans sicut in utroque aquas maris, ponens in thesauris abyssos.»

Secundo, quia id necessario dicendum est de fluvio paradisi, qui in quatuor ingentia flumina dividebatur: necdum enim plerumque Deus super terram, ut ex pluvia vel vapore progigni posse, *Genes.* ii, 10, ut recte ibi observavit Iuperius. Ex mari ergo illa eduxit Deus. Idem a pari vel simili dicendum videtur de reliquis terrae fontibus et fluminibus, saltem praecipuis et majoribus. Sicut enim Deus tertio mundi die terram ornavit montibus, arboribus, plantis, herbis ceterisque animalibus: sic et eandem, neque ac minus, ornavit fontibus et fluminibus ex abyssu marinae protuberantibus, ad irrigandam et fovendam arborem, plantas, herbas et germina a se producta, ut flores et fructus germinarent, idque plene significat Scriptura, *Genes.* ii, 4, 5 et 6: «Iste, inquit, sunt generationes caeli et terrae, quando creati sunt in die quo fecit dominus coelum et terram; et omne virgultum agri, antequam oriretur in terra; omneque terram regionis, priusquam germinaret: non enim plerumque Deus super terram, et homo non erat qui operaretur terram; sed fons ascendebat de terra, irrigans universam superficiem terrae.» Et *Ezechiel.* iusticus, cap. xxiv, 3, verbis paulo ante citatis. Rursum, *Genes.* vi, 11, dicitur: «Rupti omnes fontes abyssus magne, et id est barathri jam dicti, ad inundandum terrae universae diluvium; ad hoc enim non sufficit sola pluvia quadraginta dierum.

Tertio, quia alia ratio adaequata, cur mare ex tot fluminibus non redundet, dari nequit, nisi illa quam dat hic Sapiens, scilicet quod quantum aquarum ex fluminibus in mare influat, tantumdem effluit in abyssum; nam causa quam dat Aristoteles, scilicet mare esse vastissimum, adeoque flumina illi parum addere, ac statim evaporari, non satisfacit. Plurima enim et maxima flumina assidue in mare gurgites suos effluunt; quare uno anno, uno mense, imo una hebdomada, continuo suo fluxu in tantum vasto aquarum gurgite, quem in mare gurgit effundunt, multa maria effluunt, cum videamus vapores in aere et mari saepe esse exiguos vel nullos; nec terrarum quae magis quam aqua evaporat, quidquam ex sua quantitate deperdere. Certis tot tantorumque fluminum per tot annos, imo per tot saecula et annorum millia assiduum in mare illapsus, abyssum effluant, ipsumque mare superarent. Cur ergo mare non intumescit supra omnes colles et montes? Sane Pontus augetur annuum accessu, saepe de causa se exonerat in Propontidem, testis Phio, lib. II, cap. lxxxix. Causa ergo cur mare ex tot fluminibus non redundet, est, quia una eius pars abit in vapores et nubes, quae in pluvias et nives resolutae ad capita fontium et fluminum conflunt, et rivos efficiunt; alia vero eius pars partim abit in lacus et flumina quae ex mar' origi-

tur, ipsoque sunt demissiora; partem effluit in cavitates subterraneas, ex quibus per venas plurimas, et per omnes terrae partes dispersas, et diffusas vel immediate, vel mediante ad capita fontium et fluminum confluit, ibique aquis pluralibus, nivibus ac vaporibus, id est his quae ex nive, vel aere et vapore in aquas convertuntur, commixta, rivus effluit: his enim quae venae dicte magna sunt et plurimae; quare magis aquarum vim convehunt, quae, dum in unum alveum confluit, rivus et torrentes, atque in eorum confluxu flumina ingentia effluit, per tale ac in homine sanguis in hepate copiosus, per venas plurimas tolli corpori inspersas, in omnem corporis partes dispergitur; ac si venam unam incidas, eo undequaque confluit, et magna copia effluit, ut totum in pelvium dehaerens, illam implet. Porro flumina plura mari esse demissiora, ex illoque orri liquet ex Geographia et Geographis. Imo Plineus, lib. cap. ciii: «Subeunt terrae, inquit, rursusque redduntur Lycus in Asia, Erianius in Aegolia, Tigris in Mesopotamia; et quae in Aesopaphi fonte Aethiops immersa sunt, in Phalerio redduntur; et in Athiata Campo fluvius merus, post viciniam millia passuum exit, et in Aquilinis Timavus.» Addit quod miri de Alpharo fluvio, qui in Elyde sub mari labitur, et inluctus emergit in Aethusa Siculae flumine.

Quarta, alia quoque causa pervenit ad tot fontium et fluminum dari nequit, quae menti satisfaciunt. Rursus, cum omnibus penes locis sic fontibus, inventurum sis aquam, eamque subinde loco profundissimo, quo nec pluvia nec vapor hic nosse perlingunt, alia causa dari nequit, quam quod Deus mundi provisit et aquilex, aquas per venas in omnes mundi partes distribuit: ubique ergo sunt venae aquarum in terra, sicut in corpore ubique sunt venae sanguinis. Et sicut hoc venae connectuntur in hepate, indeque surgunt sanguinem: sic venae aquarum procedunt a mari, indeque surgunt aquas quae e montibus erumpentes faciunt fontes, qui in valles confluunt, ibique coeunt, faciunt rivus et flumina. Haec quoque causam inveniit hic Sapientis. Huc faciunt ex verbe, quae in montibus plurimas et maximas esse constat experientia, scilicet ad excipiendum hanc aquas, quae in scaturigines defluunt, ibique fontes et flumina efficiunt.

Quinto, id ipsum liquet ex sympathia multorum fluminum, quae minus a mari distant, vel minus terra percolantur: quaedam enim salsa sunt ut mare; quaedam estum maris amalgantur, ut unum in Gadibus, alterum Burdegale, tertium Antuerpiae.

Sexto, facti experientia: nam tempore belli Mithridatici apud Apameam Phrygiae urbem, quae tamen longe distat a mari, novus lacus et fontes emeruisse scribit Nicolaus Damascenus, et ex his fluvium unum salsum, qui magnam ostracorum et marinorum piscium copiam effudit. Prodidit

ergo ex mari per cavitates subterraneas. Rursus Asclepiadorus narrat legatos missos a Philippo Macedone, ad scrutandum thesaurus et venas auri, per subterraneam specum multis diebus deambulasse, vidisseque ingentes fluvios, et immania aquarum inertum receptacula. Alias ex hoc barathro aquarum inundationes Valentiae et alibi factas narrat nostri Comimbrienses in *Meteoris*, tract. 9, cap. iv.

Denique haec est expressa sententia S. Hieronymi, S. Basili, Theodoret, Platonis, Senecae, Ruperii, Hugonis Victorini, quorum verba paulo ante recitavi; item Tertulliani, *Contra Hermogenem*, Sazonii et Albini in hunc locum, Procopii, S. Augustini, Badae in *Gen.* n, 2, S. Gregorii, lib. XXX *Moral.* n; Damasceni, lib. II *De Fide*, cap. ix; Isidori, III *Orig.* xx; Plinii, lib. II, cap. lxxv; Philonis, lib. *De Mundi opificio*; Magistri Sent. in II, dist. 14; in fin.; S. Thomae, in II, dist. 17, *Quaest.* III, art. 2, ad 4, et I part. *Quaest.* LXIX, art. 1, ad 2, 3 et 4; S. Bernardi, serm. 43 in *Cont.*, initio; Alberti in II *Meteor.*, tract. 2, cap. xi; Dionysii in cap. viii *Proverb.*; Valesii, S. Philonis, cap. lxxvii; Comimbriensium, loc. citat.; Pinedis et Lorini hic; Francisci Suarez, lib. II *De Opere sex dierum*, cap. vi, in fine; imo Aristoteles, I *Meteor.* xii, ait hanc esse communem sententiam veterum Philosophorum. Hinc Homerus, *Iliad.* XIV et XXI, Oceanum vocat «fluviorum et rerum omnium principium, imo florum parentem.» Strabo, lib. 1, eundem vocat «terre coronam;» alii, «zonam et cingulum orbis;» alii, «mammas viventium.» Audi Philonem, lib. *De Mundi opif.*: «Liquet necessario humidam essentiam partem esse terrae omnia parientis, sicut mulieres opus habent menstriali; cuiuslibet etiam matris tanquam partem summe necessarium, natura seculentis mammis addidit, preparans alimenta nascituris infantibus. Mater autem etiam terra esse videtur; quapropter et prisca illis placuit ut vocaretur *Ζωογεία*, composito ex matre et terra nomine: non enim terra mulierem, ut dixit Plato, sed mulier terram imitatur. Merito igitur terrae antiquissima mater aquae fecundissima natura tanquam mammis dedit amicum fluenta fontionum et stirpes rigantur, et omnia animalia potum copiosum habeant.»

Obijcit Aristoteles contra hoc Platonis barathrum: Altiore est origo fluminum, quam sit ipsum mare, quia flumina in mare vel inferius defluunt et descendunt: ergo fieri nequit ut a mari rursus aquae sursum ascendant ad originem fontium et fluminum. Hoc est enim contra naturam juxta illud: «Sursum flumina.» Unde causa cur per artem non possint fieri fontes petri est, quod aqua altius sua origine ascendere nequeat.

Respondetur: Eadem difficultas est in Aristotelis et aliorum omnium sententia. Nam quidam fontes orientur in summis altissimorum montium

in cacuminibus, quovis mari et terra altioribus, ut necesse sit aquam eo ascendere ex sua origine vel matrice, quocumque illa assignetur: quaedam tamen flumina quae proxime et publicae ex mari orientur, ipso mari sunt humiliora.

Idcirco Julius Scaliger, *exercit.* 46, respondet aquam esse extra locum suum naturalem, eo quod aëris locum occupet: aqua ergo superior, inquit, premit inferiorem, cupiens redire ad locum sibi debitum, ac premendo illam exprimit, haecque ut pressa exsiliat in montibus per fontes et flumina. Cum enim ex prima Dei creatione aqua deberet terram totam operire, dante ob habitationem animalium pars terrae liberata sit aqua, hinc illa aqua accumulata debet alteri aquae, et altiori occupareque locum aëris, ita ut ibi sit aqua extra naturalem locum: quare suo pondere incubat aquae illi quae est in cavernis, ut locum suum naturalem recipiat; aqua autem in cavernis compressa, per canales quasi tubos a Deo factos, in montibus erumpit altius quam sit mare premitis, quia pondus maris majus est, quia cogit aquam erumpere per canales arcuos, cum altus erumpendi non sit locus. Si enim videmus in aqueductibus magnis, si canales acculerent, ut totam aquam simul effundere nequeant, impetu aquarum affluentium aquam protrusam, et canalibus solito altius exsiliat. Haec accedunt Doctores nonnulli, qui opinantur aquam esse altiore terrae, atque aliud a terra habere contritum, ideoque altius in terra exsurgere.

Hae quoque pertinent nonnulli Patrum, qui censent aquam terrae sublimiorem, ideoque illam vi divina quasi freno per miraculum perpetuum contineri, ne terram obruat, ac ne id faciat, aerem velut compedes illi injici et obijci a Deo. Ita opinantur S. Basilius, hom. 4 *Hexam.*, S. Chrysostomus in *Calena Job*, Theodoretus in *Psal.* ciii, S. Ambrosius, lib. III *Hexam.*, cap. ii et iii, S. Thomas, loc. jam citat. Eadem fuit sententia Lucretii et Cicéronis, lib. II *De Nat. Deor.* Verum idipsum confutant Mathematici, Philosophi et Theologi, qui docent aquam non esse altiore terrae, sed cum ea aquam effluere globum, ideoque unum cum ea habere contritum. Ita Clavius in cap. i *Sphaerae*, Pererius, lib. I in *Genes.*, Molina et Valentia in *Opera 3 dicit*, Comimbrienses, lib. III *De Caelo*, *Quaest.* IV, et alii passim.

Vera ergo responsio et causa, cur aqua a mari sursum ad origines fontium surrepat et ascendat, est Dei voluntas, ordinatio et provida distributio, qui, ut dixi, aquam per omnia loca supera et infera ita distribuit, et disperdit ad usus terrae hominumque et animalium necessarios vel commodos (sicut aquilegales et aquarum mensores aquas per canales et fontes distribuunt in urbes, agros et hortos), perinde ne sanguinem distribuit in corpore humani. Sicut enim hepar sanguinem natura sua gravem et deorsum vergentem, naturaliter vi animae distribuit non tantum deorsum

in femora, tibias et pedes, sed etiam sursum in pectus, collum et caput: sic pariter mare naturaliter virtute a Deo sibi indita, aquas per venas et meatus disperdit in omnes partes terrae, superas aquae ac inferas. Locum enim naturalis cuiusque est is quem illi assignat Deus, ait D. Thomas. Et quid mirum aquam ascendere supra montes, cum primitus occupet: aqua ergo superior, ubi huc consistat? firmamentum enim dividit aquas superas ab inferis, *Gen.* 1, 6. Accedit quod montes sint et terra terrei, ac proinde maris locus naturaliter exigat is esse superior, ut eos sibi subijciat. Terra enim immo possit locum, aqua secundum, aer tertium: hinc aqua initio mundi operuerunt totam terram; quare hic aqua ascensus non est violentus, sed naturalis, tum quia fit a Deo auctore naturae; tum quia aqua possit esse supra terram, cujus pars sunt montes; tum quia hic aquae ascensus fit ab bonum universi, ad quod omnes ejus partes inclinant, consequenter et aqua qua una est universi pars; tum denique quia aqua a mari per venas tolli terri singularique ejus partibus superis et inferis, eo modo se imperit et inspergit, sicut sanguis ex hepate per venas in omnia membra superis et inferis infundit et communicat per mutuum membrorum unionem et sympathiam.

At qua arte et modo Deus facit aquas ascendere ad origines fontium? Varii variosmodos assignat primo, nonnulli probabiliter censent aquam cedere terrae exsucti, et venarum spongiorum attractione, sicut videmus aridam spongiam humorem ex vase suo suctu ad partes superiores attrahere, ac panem in dolum immisum sensim illud evacuare. Si enim ex alto linea vel lanea fascia pendeat in vas aquae, aliove humore plenum, ima fascia pendet in vas aquae, et ex ima sugat altera illa proxima pars, et ex hac altera illi vicina, et ita demorsus; eoque modo sensim aqua sursum prosterpit et ascendit, donec ad summum fasciae consensat, ubi illam reflexam et deorsum vergentem seipsum distillet in terram, itaque omnem ex vase aquam educat, et in terram stillando demittit. Addit Lyranus aquas maris terra percolatas fieri leviores, et altius posse ascendere, quam sit maris altitudo. Adjungit Albertus aquam in terrae venis calcifaciam evaporare, itaque per vapores sursum ascendere ad capita fontium, ubique vapores vi frigoris in aquam resolvit, ac fontes efficit. Sic venae suo suctu trahunt sanguinem ex hepate sursum ad pectus et caput. Haec de causa Deus fecit variis in terra cavitatibus spongiosis, ideoque aquarum attractivis, quae gradatim usque ad summos montes aquam e mari sugant quasi per siphones, ait Plinius; dico quasi, quia in siphonibus nasus, et, ut ita dicam, proboscis, hoc est, fistula exterior prominens est qua aqua in terram defluit, debet esse longior et demissior fistula interiore, quae ex vase aquam sugit; si enim exterior non

sit longior, interior non eget aquam. In montibus autem officium fontium non est demissis, sed altius maris, ex quo aquam augit. Quare in hoc a siphonibus fontes discrepant. Causa est, quod in siphonibus, in fistulam exterioriorem, per quam sueta ultrahaurit aqua ex vase, nisi sit longior, aer subintrat, itaque impedit vacuum in fistula; ad quod impediendum si longior sit, ascendit aqua, cum aer illam ingredi, quaeque vacuum impeditur nequeat. Sicus est in venis aquarum tam talis et vastis in terra et montibus. Sic ergo aqua e cavernis terra sursum transmittitur, et non tantum usque ad maris libera menta, sed etiam usque in altissimos montes distributum penetrant et assurgunt. Igitur sicut Deus indidit magneti vim attrahendi ferrum: sic in terra venis est vis attractoria aquarum, et quasi magnetica.

Secundo, alii censent aquam ex barathro sursum ascendere ad eaput fontium si latum subterraneorum, ventorum et spirituum in terra indolentiorum. Sic enim mare ventis agitur subinde altissimo intrinsecit, et ductus ad sidera tollit. Quid ergo mirum, si ad capita fontium eodem suo resto agitur aquas per canales elevet? Ita S. Basilina, S. Hieronymus, Plato, Philon, Valerius et Plinius Aodi Plinium, lib. II, cap. LXV, qui ex Graecis geometria subtilitate sic colligit: « Ergo totas, omnique ex parte aquas vergere in centrum, ideoque non decidere, quoniam in interiora infunditur, quod ita formasse artifex natura debet; ut cum terra arida et sicca constaret per se ac sine humore non possit, nec rursus stare aqua, nisi sustinente terra matuo implexu sustentetur, hinc simis pendente, illa vero permeant totum intra, extra, supra, venis ut vinculis discurrantibus, atque etiam in summis jugis erumpunt, quo spirita acta, et terre pondere expressa siphonum modo emicat, tantumque a periculo decidendi abest, ut summa quoque et altissima exsiliat. » Qua ratione manifestum est quare tot fluminum quocumque accessu maria non crescant.

Tertio, alii hunc ascensum tribunt orbi et sideribus: sic enim luna causat aestum maris. Ita D. Thomas.

Insuper alii plures sunt modi elevandi aquam, ut patet in aëthris, et in montibus Tibetica, per quos in vasis conclusis aere plenis, si aliunde aqua per foramen infundatur, v demus aerem aquas in alto vase sibi superpositas sursum ejaculat, ut sibi locum quaerat, et in aquarum fontium subintrat.

Denique hic aquarum ascensus, et per totam terram eadem distributio, sicut et ventorum, pluviarum, fulminum, grandinis, nivis, etc., stata generatio, et per singulas provincias divisio, est opus peculiare divinae providentiae, ait Theodoretus, serm. 2 De Providentia, toti universo de aqua, salubritate et fecunditate providentis, ad rationes magis, contemplatione et gratiarum

actione venerandum, quam nimis exacta et curiosa disquisitione scrutandum, ut subiungit Eccl. cap. v, 8, et vii, 24; Dei enim sapientia et providentia est, quae Prov. vii, 28, ait se ab infinito librasse fontes aquarum, vel, ut Libraice est, fontes abyssi. Ha scilicet aquas elevat ac suspendens, tum in nubibus, tum maxime in matricis fontium abyso, ut ipsa loquitur, ut nunquam fontium et fluminum cursus sistatur, quibus velut uberibus terra quasi mater animantia omnia potat, usque alimenta praebet, ait Philo lib. De Mundi opif. Hac facit illud Psal. ciii, 6: « Super montes stabunt aquae; » Chaldaeus, erumpunt super montes stagna aquarum.

Objicies secundo: Aqua fontium et fluminum ab aqua marina plurimum differt, tum dulcedine, tum colore, tum levitate, tum aliis qualitatibus; ergo non videtur esse eadem, nec ab illa prodire.

Respondeo primo: In genesi et creatione mundi, una ab alia non differerebat; omnium enim eadem erat aqua, etque dulcis; alioquin enim sua salitudine terram, quam operiebatur, foecisset siccam, sterilem et adustam: die ergo tertia mundi, qua secreta est aqua a terra, et delucta in suos alveos et cavitates, factaque est mare, ac maris nomen accepit, effluvia est salis, idque ob hocse fines, scilicet prunis, ne semper stando non fluendo (ut staret mare) putresceret; secundo, ad comatralenem piscium qui ex mari nascuntur, generationem et nutritionem; tertio, ad faciliorem navigationem: aqua enim marina, quia salis, gravior est aqua dulci, ideoque facilis fert et sustentat naves, carumque onera ingentia. Ita Combrichenses, tract. 10 in Meteoris, cap. ix. Mansit tamen aqua dulcis, quae primus fuerat in fontibus, fluminibus et sinibus subterraneis: eaque per suas venas in varias terre regiones diffundente, marina salis illi succedit, quae pari modo per varios terre meatus et ductus pervoluta, fit dulcis, ut docet Aristoteles, levis, ac aëtheris a mari coloris et qualitatis, maxime cum per mineralia sulphuris, ferri, aëris, aurii, vitrioli, etc., labitur, quorum virtutes labitur et corrumpit, ideoque medicinalis effluat, ut patet in fontibus Spadania, thermis Aquenibus, caeterisque similibus, qui proinde tum inter se, quam a mari multis qualitatibus differunt et discrepant.

Symbolice rursus, personis hic fluminum in mare decursus significat perennem debere esse humani beneficentiam. Habet hinc de re apostolam Damiani et maris apologetum, multis rerum parabolis lectulum, Cyrillus, lib. III Apolog. Moral. cap. xxiii, cui titulus: Quomodo beneficentium liberalis debet esse perpetuum: « Semper inundanti Danubio, ait, sic locutum est requor: Quando tua marationis impetus cessabit? quando terminabitur influxus? quousque laeices dabis? At ille paululum indignatus respondit: Profecto loqueris sicut mare; quia omnia flumina insatiabiliter

Objicies
secundo.

Respondeo
primo.

Apologetus
D. Damiani.

Apologetus
D. Damiani.

recipit, nec tamen justo crevisit. Nimirum tunc liberalitatis tua cessabit influxus, cum insatiabilitatis tue terminabitur appetitus. Non enim minor est valendo virtus, quam defectio vilitatis; et propter hoc, sicut cupiditati nihil satis est, ita liberalitatis nullus est finis. Responde mihi quomodo, ex quo, propter quod, et quid tribuat liberalis. Nonne ex inclinatione virtutis hoc praestat, ratione delectationis se totum communicat? Quoniam virtus, quemadmodum natura illam inclinat, semper peragit, nec unquam existit otiosa. Unde semper humilis inclinatus, justus est, innocens, rectus, misericors, prudens, pius, liberalis, beneficus et profusus. Similiter verus amor sine fine est. Caritas enim nunquam excludit, et qui amicus est perpetuo diligit, nunquam a dilectione retrahitur, nisi dilectio finiat. Operatur enim amor magna, si est; sin autem desinit operari, amor non est. Deinde modum docet, quo quisque etiam pauper possit semper esse liberalis: « Attamen nunquam deficit beneficentia liberali ad dandum, cum sit virtute et amore ditissimus. Nempe si pecunia deficit, adest lingua: si deest census, adest manus. Si est cellarium vacuum, non est consilium diminutum. Nunquam quidem desunt virtuti divitiae. Non ergo deficiat virtuosa voluntas, quia non deest fructuosa facultas. » Denique exemplo naturae, coli et solis idipsum confirmat: « Attente, quaeo, quam sint perpetuae emanationes beneficentium liberalis naturae. Nonne enim vitales virtutes semper inferioribus infundit? Sol perpetuo lumen effundit, et semper gratissima tellus pasuata gignit; et donec vixerit cor, membra singula calefacit, hepatis nutrit, cerebrum animat? Igitur liberalis beneficentia perpetua est influxus. Quibus dietis, magis Danubius redundavit.

Mystice, mare plenissimum et immensum sapientiae, vilitatem et gratiarum omnium est Deus et Christus. Unde ipse ait, Joan. vii, 38: « Qui credit in me, etc., flumina de ventre eius fluent aquae vivae. » Item B. Virgo Maria. Unde S. Bonaventura, De Laud. Virginis, cap. vii: « Omnia flumina intrant in mare, et mare non redundat, » sic mystice exponit: « Sicut in mari aquarum, ita in Maria sunt congregationes gratiarum. » Insuper mare est sapientia, ut ipsa ait Eccl. xxiv, 39. Vide Ju dicit.

Porro fontes et flumina sunt predicatorum et doctores, ino quilibet justus et sanctus, quin et peccatores, qui per orationem, gratiarum actionem sui penitentiam ad Deum omnis boni fontem in vobis recurrunt, ut novum lumen et gratiam impetrent. Unde S. Thomas, in cap. 1 ad Rom. l. 3: Redeat, inquit, flumina, id est beneficia per gratitudinem ad suum principium unde exierunt, puta ad datorem bonum; itaque iterum fluunt, quia gratitudo de datis provocat liberalitatem Dei ad nova danda. Nam, ut ait S. Chrysostomus, homil. 26 in Matth. : « Optima bena-

fidorum custos est memoria beneficentium, et perpetua gratiarum confessio: » Et iterum idem, homil. 2 ad Populum Antiochenum, a gratiarum actionem « vocat, » magnam thesaurum, inconsumptum bonum, » quasi dicitur, « reverentia bona. » Seus namque flumini non revertenti exarsceret mare: in ingratis etiam exarscit Deus. Quippe, ut S. Bernardus ait: « Ingratitudo est ventus urens, siccat fontem pietatis, roremque misericordiae, fluentia gratiae. » Et iterum: « Vias (et occultos) gratiae canales obstruit; » quod ex Augustino in Soliloq. cap. xvii transcripsit.

Sane flumina plene reddunt mari, quam nos reddamus Deo; illi enim rem ipsam reddunt, nos tantum verba et verbalem gratiarum actionem. Imolem ergo flumina in velocissimo ad mare cursu, ut incalidissimo cordis affectu, si non operum affectu, ad Deum per amorem, confessionem et laudem recurrant. Audi S. Bernardum, serm. 13 in Cant. in llo: « Origo fontium et fluminum omnium mare est, virtutum et scientiarum Jesus Christus Dominus. Quis enim Dominus virtutum, nisi ipse est rex gloria? Sed et juxta Annam caelicam, item ipse Deus scientiarum Dominus est. Continentia carnis, cordis industria, voluntatis rectitudo ex illo fonte manant. Non solum autem, sed et si quis callat ingenio, si quis nitet eloquio, si quis moribus placeat, inde est. Inde scientiae, inde sapientiae sermo. Thesauri siquidem sapientiae et scientiae hinc omnes ascendunt sunt. Quil? casta consilia, justa iudicia, sancta desideria, nonne rivuli fontis illius sunt? Quod si copiae aquarum secretis subterraneisque recursum incessanter explorat repetant, ut inde rursus ad visum usque nostris jugi et insatiabili erumpant obsequio, cur non etiam spirituales rivus, ut arva mentium rigare non desinant, proprio fonti sine fraude, et sine intermissione reddantur? Ad locum unde exeunt revertantur flumina gratiarum, ut iterum fluant. Redantur ad suum principium celestis profuvium, quo uberius terre refulatur. Quallter inquit? quallter dicit Apostolus: In omnibus gratias agentes. Quisquid sapientiae, quidquid te virtutis habere confidit, Dei virtuti, et Dei sapientiae deputat Christo. »

Rursus S. Gregorius, III Moral. cap. ii, vel juxta aliam editionem iv, per mare accipit vitam contemplativam, ad quam flumina, id est predicatorum caeterique sancti, qui vitam activam agunt, sepe recurrunt oportet, ut ex ea vim agendi sugant et hauriant; flumina, inquit, sunt filiorum, de quibus Job ait, cap. xxxviii: « Numquid mittes fulgure, et ibunt? et reverentia dicent tibi: Adsumus; quia post opera exteriora quae sancti peragunt, semper ad finem contemplationis recurrunt, ut illo ardoris sui flammam reficiant, et quasi ex tactu supernae claritatis ignoscent, etc. Ad locum ergo de quo exeunt flumina revertitur, ut iterum fluant; ipsi quippe illic flumina, qui hic fulgurs sunt vocati: quia enim corda au-

Qui do-

dit.

Mystice

mare est

Christus

et B. Vir-

go.

Gratia

flumini

ad

Deum.

dientium rigant, dicuntur flumina; quia vero accedunt, fulgura vocantur. De quibus alius scriptum est: Elevaverunt flumina, Domine, elevaverunt flumina voces suas. Et rursum: Illuxerunt fulgura ejus orbi terre. Ad locum ergo de quo exest flumina revertuntur, quia sancti viri, etsi a conspectu Creatoris sui, cujus claritate mente conspiciatur, foras propter nos ad active vite ministerium veniunt, incessanter tamen ad sanctum contemplationis studium recurrunt; et si in predicatione sua exterius nostris auribus per corporalia verba se fundant, mente tamen tacita ad considerandum semper ipsam fontem luminis revertuntur.

Elegantur et nervose S. Bernardus ad Fratres de monte Dei: « Otiosum non est, inquit, vacare Deo. Imo omnium negotiorum negotium, quoniam ex hoc vires perveniunt ad negotium; » et quicquid praeclaret ad tempus quiescere, sciet postea strepere et utiliter laborare.

S. Cunctae res difficiles: non potest homo eas implere sermone. Non saturatur oculis visu, nec acribus impletur auditu. — Septuaginta, omnes sermones graves: non poterit vir loqui: et non saturatur oculis videndo, et non impletur auris ex auditu; Syrus, omnes responsiones suas laboriosas: non saturabitur vir ad loquendum, neque saturabitur oculis ad videndum, neque impletur auris ad audiendum; Arabicus, sermones omnes sunt divisi, non potest nisi loqui; et oculis non saturatur visu, et auris non impletur auditu; alii, non saturatur oculis videndo, nec auris impletur auditu (1).

Præ cuncta res difficilis hebraica est, omnes sermones *שׁוּבָה* regem; Septuaginta *ἕρως*, id est laboriosus, græves, difficiles; Interpres Nysseni, laborans. Mabus vocis Complutensis et Rogii legunt *ἕρως*, per *ε*, verumtamen, implicat: nam *ἕρως*, per *η*, Græcis insulatum et Lexicographis incongnitum est; Symmachus *κοιδάνα*, id est operosi, molesti; Aquila, *κακίστος*, id est laborem afferent; alii, plene laboris, lassitudine deficientes, vacati, fatigati.

Primo, multi hanc gnomen exponunt de scientiis, q. d. Omnes scientiæ tam philosophicæ et naturales, quam theologicas et supernaturales, quæ sermone doctoris docentur et discipulis explicantur, sunt difficiles et laboriosæ. Laborat enim doctor et eas apposite ad captum discipulorum doctur; laborat et discipulus, ut eas hauriat et capiat, utque conceptam suam concepitiu doc-

(1) Sed omnia verba quæ modo dixi, et quæ præterea aliter possunt, ut res mundanas semper in mundum vellem redire ostendunt, fæta, languida sunt, parum valent, non enim possunt ex cunctis, enarrare cunctis mundi res, quæ per omnes suas vicissitudines in orbem continuum rotantur; non saturatur, etc., id est, illarum rerum tanta est multitudo, ut in his videndis et audiendis nonquam eo perveniamus, ut nobis nihil amplius videndum audendumque restet. Alii: Non saturatur oculis videndo, etc., id est, non quid videndum semper homo appetit, et non nisi vetera repetitæ conspicit.

toris conformet et adqueat. Hinc laborem experiuntur nostrarum scholarum magistri, etque ac discipuli. Ita S. Hieronymus, Olympiodorus, Salonius, Lyranus, Hugo, Cajetanus et alii.

Ex adverso S. Gregorius Thaumaturgus censet hic hominum dicta et facta opponi gyrationi fluminum, ventorum et solis: quod hæc sit stabilis et hominum vite perutilis, illa vero instabilia sint et inutilia. Unde sic verit: « Sol, venti, flumina suos non egrediuntur fines, nec a suis aberrant legibus; at vero per ab hominibus elucubrata, sive verba, sive opera, mensuram modumque pascunt. Quam L. quens enim sermonum stultæque negacitati farrago? citra omnem tamen commoditatem. Verumtamen ita se habet hominum genus, audiendo narrandoque fabulas, et rerum elabentium, quamvis in certis, aspectibus experiri nequit. »

Rursum, Chaldaicus hanc gnomen limitat ad prophetias et prædicationes futurorum: hæc enim sunt obscuræ et difficiles. Unde sic verit, in omnibus verbis, quæ purata sunt ut font in seculo, defatigati sunt Propheta antiqui, et non poterunt invenire fines eorum: verum utique non est facultas viro, ut loquatur quod venturum est post se; et non potest oculis videre omnia id quod futurum est, ut accipiat in mundo; et non potest auris impleri audiendo verba omnium incolarum terræ.

Sonando, sermones accipi possunt pro hebraicis quæ sermone explicantur, per usitatum Rebimus melonymiam, uti accepit Noster; inde varias, cunctæ res sunt laboriosæ, id est laborant, defatigant se, suspirant et quasi gemunt; *שׁוּבָה* enim significat laborare cum anhelitu, defatigari, suspirare, gemere, ut sensus sit, q. d. Sicut sol, flumina, venti jam reconstituti, sic et cæteræ res omnes assidue moventur, agitantur, laborant ac proprie labore videntur delassari, suspirare et gemere, arte ut hunc eorum laborem et gemitum homo non possit condigne et plene verbis explicare. Considera enim laborem quem subeunt boves, equi, asini, camel, cæteraque animalia et iumenta in arando, onera portando, curram trahendo, currendo, certando, pugnando, etc., acque videlicet omnia sub onere sæpe suspirare ac gemere, ac subsinde considerare et exammari. Hoc est quod ait Apostolus, Rom. vii, 20: « Vanitas creatura subjecta est, non volens, sed propter eum qui subiecit eam in spe; quia et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei; scimus enim quod omnis creatura ingemiscent et parturit usque adhuc. » Ita noster Pineda.

Tertio et genuine, labor hic rerum non proprius Tertio et passivus, sed improprius et activus, accipitur, q. d. Cunctæ res sunt laboriosæ, id est, molestæ homini, quia eam defatigant, tum in earum acquisitione, possessione, usu et fructione; tum in earum cognitionis, quæ ex possessione et usu consequitur. Omnes enim res delassant hominem, ut

eas capiat, possideat, utatur et gustet, itaque eas per experientiam cognoscat et intelligat; presertim quia post magnum laborem, quo eas homo nanciscitur, illis abeunt vel pereunt, itaque modicum sui usum et gustum homini præbent, nec satiant ejus oculos intuitu, vel aures auditu. Sicut enim instar fulminis, quod in momento se ostendit et illico transit ac disparet. Unde Fonteinus verit:

Res nostra parent oculis ac auribus omnes:
Tantum cito fugiunt, et nullas mente tenere
Atque videro diu, vel in illis dicere quoquam
Apposito cætere quæso, nec si sapia ausis.

Hinc Noster verit, cunctæ res difficiles, scilicet tum ad possidendam et fruendum, tum ad cognoscendum; enim difficiles idem est quod laboriosæ, molestæ, avare, morosæ, et ægre et modice sui copiam præbent, ac vix vise et gustate auferunt. Tales enim sunt omnes res terrenæ. Sic Cæsar senes difficiles vocat morosos et molestos. Et Comicus meretrices difficiles vocat avaras, quæ sui copiam non faciunt nisi magnis precibus et pretiis. Hanc enim artem emungendi pecunias callent, si se difficiles præbeant; quibus proinde persimiles sunt omnes cætera mundi illecebræ.

Sensus ergo est, q. d. Sol, venti, flumina in orbem eunt et abeunt, suisque gyris se implicent et involvunt: quæ eos sistere et statis feri est impossibile; eodem vero explicare et evolvere est perdifficile; perinde ac glorum florum implicatum et intricatum explicare et extricere est difficile, etiam nandi peritis: sic difficile est explicare gyros fluminum, ventorum et solis per zodiacum, eorumque dare rationes et causas, cur scilicet in orbem eant et quotannis recurrant; cur flumibus in mare intransibiles, illud tamen non redant; cur venti in orbem eant, et nunc fiant ab Oriente, nunc ab Occidente, nunc ab Aquilone, nunc a Meridie: sic cætera res omnes et capita et cognita sunt difficiles. Unde sermo, ut est in illud, vel res, ut verit Noster, Olympiodorus transfert rationes: Omnes, inquit, rationes difficiles. Quis enim rationes et causas omnium rerum et mutationum cognoscit?

Ad scientiam enim et rerum cognitionem hæc proprie pertinere, patet ex *70 sermonibus laboriosis*, ubi habent hebraica, Septuaginta, Chaldaica, Syrus, Arabicus, et ex eo quod addit: « Non potest homo eas explicare sermone. » Et: « Non saturatur oculis visu, nec auris impletur auditu. »

Inter vanitates rerum ergo consistitatem in eorum perpetua agitatione, inconstantia et circulatione, illam hic assignat in homine, quæ ex priori consequitur, scilicet, quod homo partim ex innata sibi cæcitate et ignorantia, partim ex rerum ipsarum instabilitate, non possit in eis figere mentis oculum, easque plene perspicere et intelligere. Ipsæ ergo sunt « difficiles, » id est asperæ, avare, sui copiam negantes, ut fugiant et

prætervolent quamlibet avidè conluentem oculis, et auribus auscultantibus; quare in his mentem figere et conquisicere nequit homo, utpote vanis et illico evanescentibus; sed bonum, verum, stabile et æternum, puta Deum, in quo plane quiescat, querat oportet. Homo enim quia animal est rationale, naturaliter appetit scire, ait Aristoteles, quare hominis, ut homo est, bonum et perfectio consistit in cognitione et scientia. Unde Herillus summum bonum constituat in scientia, teste Laclantio, lib. III, cap. iii. Verum quia hominis anima corpori misero immersa est, ideoque infima est in genere creaturarum spiritualium, ac per peccatum originale perdidit justitiam originale, que non tantum gratiam conferbat, sed et naturam intellectumque perfectiæ, hæc magna et inest cæcitas, ignorantia et difficultas cognoscendi res tum naturales, tum multo magis supernaturales et divinas; que ingens ejus est vanitas et ærumna. Unde Socrates, teste Laertio in ejus Vita, dicebat se hoc tantum scire quod nihil sciret, et nostram cognitionem magis vocandum esse doctam ignorantiam quam perfectam scientiam; quem secutus Nicolaus Cusanus Cardinalis tres libros scripsit de *docta ignorantia*; quin et philosophi dicti Academicis, sive Scepticis, negabant hominem de rebus posse habere certam scientiam, cum tantum habeant dubiam opinionem. Unde ille (Empedocles, si recte memini) dicebat nivem revera non esse albam, sed tantum homini videri albam.

Mystice, idque varie explicat Olympiodorus: « Omnes rationes, inquit, tam quæ ad secularem, quam quæ ad divinam sapientiam pertinent, non sine labore tradi possunt; secularia tamen ac mundane scientiæ plerumque discentibus detrimentum adducunt. Scientia vero dei, ac divinus sermo semper est nullus; quem tamen non poterit homo pro dignitate explicare, licet aliquin prudens sit, nisi qui accepit doctum doctrinæ, sapientieque sermonem. Aliter: Semper fore divini verbi doctores laborant, atque in angustia sunt, de plerumque ab ipis doctriam retrahuntur, cum frustra se vident operam insumere, ac laborem esse, necesse est, ut laborum inchoationem sit desiderium. Predicationis itaque officium detinet eos qui cum negligentia audiuntur. Aliter: Oportet prius facere, ac deinde alios docere. Labor est itaque non vulgaris atque exiguus, sed valde periculosus, quemquam alios ea docere, que prius ipse non fecerit. Quapropter homo perfectus ac prudens cum rei magnitudinem contempletur, ab ipsa predicatione resiliit et retrahitur. » Et S. Hieronymus: « Notandum, ait, quod omnia verba sunt gravia, et magno labore discantur, contra eos qui putant otiosis sibi et vota facilibus venire notitiam Scripturarum. » Hinc S. Basiliius, *epist.* 68, confutat Eranium dicentem se veritatem, imo Deum comprehendens, proponens ei minutas questiones de natura formicæ,

indeque concludit : « Si vero scientia minutissime formicæ naturam non odium es assecutus, quomodo incomprehensibilem Dei patientiam imaginatione tua comprehensam esse gloriaris? »

Causa
que videtur
non esse
Bella.
Eritia.

Porro cause et res omnes homini sint difficiles ad intelligendum, et consequenter ad eloquendum et explicandum, sint varie: Prima est, quod intellectus hominis sit corpori, et phantasie ac sensibus alligatus. Unde nihil intelligit nisi cuius habet phantasma in imaginatione: nullius autem rei phantasma imaginatur, nisi quam oculis vidit, vel aures audivit, vel alio sensu percepit. Sensus autem solum percipiunt accidentia rerum, ut visus colorem, auditus sonum, gustus saporem, odoratus odorem, tactus colorem, etc. Sensus ergo non penetrant infima rerum, puta earum essentias, proprietates et differentias essentielles, quas penetrant Angeli. Hinc fit ut homo paucissimas rerum naturas cognoscat, sed tantum earum accidentia, ex quibus quasi per vestigia, et quasi per umbram discurrendo conjici de ipsis naturis et substantiis quibus inhærent. Itursum sensus, nisi omnino, non pertingunt ad res subtiles et remotas, quales sunt Angeli, anime, aer, venti, cæli, sol, luna, sidera, que tamen cognoscere et plane intelligere summe desiderat anime se aliqui: sed non valet, quia obiecto respondet conceptui et intellectui, ex proinde rem non adequat. Verbum enim oris respondet verbo mentis, imo semper illud non adequat. Plura enim concipimus que eloqui non valeamus. Conceptus autem vester non adequat rem ipsam, præsertim quoad essentiam et substantiam; hæc enim non nisi per velamen accidentium conspiciet et concipit.

Secunda

Secunda est ipsa rerum agitatio, instabilitas, celeritas et occasus. Hæc enim non faciunt diu sui copiam ad ea oculis perstruendum, ceterisque sensibus pervestigandum. Unde Hippocrates initio *Aphorismorum*: « Ars longa, inquit, vita brevis, tempus præcepit, experimentum periculosum, iudicium difficile. » Hinc Isidorus et Campanus paraphrasticè vertunt, non enim subsistant, donec oculis, quantumvis diligenter contempseris, vel auribus aversissime auscultantis, fiat satis. Exemplum est in hyacintho gamma, qui, ut ait Plinius, lib. XXXVII, cap. ix: « Primo quoque aspectu grævus, evanesceit antequam satiet, adeoque non impet oculos, ut pene non attingat, marcescens celeriter nominis sui flore. »

Tertia

Tertia causa est anima humane, præsertim post peccatum, depressio, hebetudo, ignorantia et cæcitas, de qua jam dixi. Unde Seneca, epist. 89: « Si Protagora credis, inquit, nihil in rerum natura est nisi dubium; si Nausiphani, hoc novum certum est, nihil esse certi; si Parmenidi, nihil est præter unum; si Zenoni, ne unum quidem. »

Non saturatur oculus visu, nec aures impletur auditu. — Hebraice, non saturatur oculus videndo, nec aures ab audiendo. Educt hæc gnomen ex

precedenti, q. d. Quia res omnes sunt difficiles ad intelligendum et eloquendum, hinc aurium intuitu non saturatur oculi, nec auditus aures, et multo minus saturatur curiositas, sive cupiditas videndi et audiendi, que in hominis est immensa. Ratio est, quod homo habeat mentem rationalem, que infinitarum rerum est capax, se quod creata sit ad imaginem Dei, ac proinde nulla nisi solo Deo satiari et expleri possit. Hæc ergo oculorum et aurium insatiabilitas in homine non provenit ex ipsis potentis sensitivis, ut notant Philosophi, quia hæc secundum se limitata sunt. Unde in brutis visus et auditus, imo aviditas videndi et audiendi, limitati sunt, et facile satiantur, dum per eos nanciscuntur pabula, ceteraque naturæ sue convenientia. Provenit ergo ex conjunctione cum intellectu et voluntate, que in homine insatiabilis est. Sensus ergo est, q. d. Adeo colorum, ventorum, solis fluminumque gyrationes, ceteraque res omnes varie et difficiles sunt, ut oculos et aures sui admirationis semper detineant, nec eorum cupiditatem, et sentiendi sciendiq. sitim expleant. Hinc S. Augustinus in *Saliquis*, cap. xxx: « Cum anima, inquit, creaturam desiderat, continuum famem habet; quia licet quod de creaturis desiderat adipiscatur, vacuum tamen remanet, quia nihil est quod eam impleat, nisi tu, Domine, ad cuius imaginem est creata. »

Apposita ad scopum suum Ecclesiastes nominat oculos et aures præ cæteris sensibus, quia hi duo nobilissimi sunt, et ad cognoscendum aptissimi. Unde visus et auditus sunt duo sensus discipline, quia præ cæteris celeritatis sunt, certissimi et efficacissimi. Sentiant omnia ad magnam distantiam, et cum parva sui immutatione, et cum majore in phantasia impressione. Unde et nomen acceperunt. « Aurium, ait S. Isidorus, lib. XI *Orig.* cap. i, inde dictum nomen a vocibus hauriendis. Unde et Virgilius: Vocemque his auribus hausit. Aut quia Græci vocemque ipsam *akouo* vocant, ab *akouo*. Per imitationem enim litterarum aures, quasi aures nuncupate sunt. Vox enim repercutitur per anfractus earum facti sonum, quo sensum excipiunt audiendi. » Et paulo superius: « Oculi inter omnes sensus viciniores anime existunt. In oculis enim omne mentis iudicium est: unde et animi perturbatio vel hilaritas in oculis apparet. » Oculi, ait Chirero, lib. II *De Nat. Hæc*, tanquam speculatores altissimum locum obtinent, ex quo plurima conspicientes funguntur suo munere. »

Audi Olympiodorum: « Audiendi sensus ad videndi principales regulæ sunt, ac ceterorum sensuum maxime rationales: proprias namque operationes humane vite peritiles ac necessarias sine ulla satietate efficiunt. Gustus autem, odoratus ac tactus citius fatigantur ac lædè afficiuntur. »

Causa est quod visus et auditus sint magis spirituales, reliqui vero sensus magis corporales et crassiores.

Aurium
etiam

Porro causa cur oculi et aures hominum sint insatiabiles, cum in brutis facile satiantur, est, ut dixi, mentis infinita amplitudo, et cupiditas, que cum infinita seire cupiat, et immensam suam capacitatem expleat, nec possit ea seire nisi prius eorum species hauriat, adeoque sentiat per aures et oculos, hinc infinita oculis videre et auribus audire concupiscit. Hæc ergo eorum in hac vita est vanitas, quam in futura exhibebit immensa Dei visi veritas. Accedit rerum que videntur et audiuntur exilitas et fugacitas, que visum et auditum non satiant, sed irritant potius et cruciant. Unde S. Augustinus, serm. 23 *De Verb. Apost.*: « Temporalia bona, inquit, non cessant nos inflammare ventura, corrumpere venientia, torquere transacta; concepta marcescunt, adepta vilesunt, amissa vaneunt. »

Exemplum insignis dat Seneca, epist. 73: « Sollebat Attalus, inquit, hæc imagine uti: Vidisti aliquando cærem missa a Domino frusta panis, aut carnis aperto ore captantem? Quidquid excipit protinus inegerunt devorat, et semper ad spem futuri hiat. Item evenit nobis: quidquid expectantibus fortuna profert, id sine ulla voluptate dimittimus, statim ad rapinam aliorum racti et attoniti (sibi legunt, attoniti). Hoc sapienti non evenit: plenus est; etiamsi quid obvenit, secure excipit ac reponit, lætitia fruitur maxima, contentum, suum. »

Hæc facit illud Proverb. xxvii, 20: « Infernus et perditio nunquam implentur; similiter oculi hominum insatiabiles. » Et Ecclesiasticus, cap. xiv, 9: « Insatiabilis oculus cupidi; non saturabitur, donec consumat arefaciens animam suam. » Vide utrobique dicta. Præclare Hugo Victorinus: « Cor hominis, inquit, non sufficit toti orbi: quia cuncte res difficiles, non valet homo eas comprehendere: et vicissim totus orbi non sufficit cordi hominis, quia oculus non saturatur visu, nec aures impletur auditu. » Et S. Ambrosius, lib. *De Reris mortis*, cap. vii: « In vanum accipit animam suam (ut jam de hujus vite dicamus molestias), qui secularia struit, æquibat corporalia. Quotidia ad ædendum et bibendum sursum, et nullas explet, ut non post momentum esuriat ac sitiatur. Quotidie lucrum querimus, et nullus cupiditatis modis ponitur. Non satiabitur, inquit, oculus visu, nec aures auditu. Qui diligit argentum, non saturatur argento. Nullus diuis laboris, et nullus est fructus abundantie. Cupimus quotidie seire nova, et quid est ipsa scientia, nisi quotidiani doloris adjectio? »

Audi totum hæc Ecclesiastæ locum graphice explicantem nostrum Martinum de Roa, lib. II *Singular.* cap. i: « Cuncte res difficiles, non potest eas homo explicare sermone; non saturatur oculus visu, nec aures auditu adimpletur, » hoc est, cuncte res duræ, morosæ, avaræ nunquam se dant, nunquam sui copiam faciunt, neque sui fruendi locum potestatemve relinquunt; atque ita

« non potest ens homo explicare sermons, » hoc est, cum eas vix gustari, vix oculis, vix auribus acciperit, quid in illis boni vel mali inest, aut quomodo tandem sint explicare non potest. Quantumvis enim attentissime contemplantis sui celerissime insatiantis aspectum fognuit, et aures avidissime auscultantis prætervolant. « Non saturatur oculus visu, » Cum neque oculis, neque mente comprehendantur, nec sit qui eas explicare sermone possit. « Nec aures auditu adimpletur, » Contra vero que a Deo sunt bona, vera sunt; et que cor satiant. « Satiabor, inquit David, cum apparuerit gloria tua. » Audi Esdræ Prophetam, lib. IV, cap. x, quem Deus jubet in templum suum ingredi, et oculos pariter atque aures illius splendore, magnitudine, atque etiam pulchritudine pro arbitrio pasceret: « Tu ergo, inquit, noli timere, neque expavescat cor tuum; sed ingredere, et vide splendorem et magnitudinem edificii, quantum capax est tibi visus oculorum videre; et post hæc audies quantum cupit auditus aurium tuarum audire. »

Quid est quod factum est? Insuper quod factum est? Vera. Quid est quod factum est? Insuper quod factum est? Nihil sub sole novum. — Aliquit ex Hebraico assertive vertunt, sed eodem sensu, id quod factum est, illud futurum est; et id quod factum est, illud fiet; Syrus, quod est ipsum, est quod factum est, et ipsum fiet; Arabicus obscure, que res formans, formam animam suam faciendo idem; Chaldeus, quod jam ab antiquo fuit, id certe post eventurum est; et quod primis illis temporibus factum est; id etiam sub ætuleram eritum fiet, neque hic sub sole nosterum quidquam reperies. Distinguit solerter Eusebius, lib. XI *Prepar. Evang.* cap. vi: « Id quod fuit » ab eo « quod factum est, » sive esse a factum esse, ac per id quod est, vel fuit, intelligit res incorruptibiles, quales sunt sol, cæli, elementa, Angeli: hæc enim habent esse stabile; unde Dei stabilissimi nomen est: « Ego sum qui sum; » per id vero, « quod factum est, » accipit res corruptibiles, quas facit natura vel ars.

Probat nihil sub sole esse novum argumento a simili q. d. Sicut res incorruptibiles eadem numero est que fuit, et que futura est, v. g. idem est sol præsens et futurus: sic res corruptibiles eadem specie est que facta est, et que facienda est: nam generationi hominum, et animalium transeuntis speciei alia et alia continuo similes, et eisdem succedit; unde concludit: Ergo nihil novum est sub sole.

Hebraei apud R. Moysen, lib. II *Tractoris perplex.* cap. xix, et Hugo censent hic a Salomone astrui eternitatem mundi, non ex sua, sed ex gentium, et præsertim uxorum earum alienigenarum, quas offendere non audebat, sententia. Hos secutus Cajetanus, deductus a suo Hebraeo interprete, censet Salomonem « argumentari ex æternitate temporis, res omnes in motu circulari consistere, tam secundum esse, quam secundum

Ca. p. 111
optima

fieri; Salomonem autem concionando loqui, et ut opinione, quamvis falsa, probabiliter tamen secundum id quod probabilis est ex sensibilibus. Rationes enim naturales suadent aeternitatem mundi.

Resolli-
tio.
Primo,
Secundo.

Tertio.

Verum errat triplex: primo, quod asserit probabiliter esse opinionem de mundi aeternitate; secundo, dum ait nam astrui ex rebus sensibilibus, cum potius ex his mundi origo et creatio colligatur; tertio, quod censet Salomonem, imo Spiritum Sanctum, qui per os Salomonis haec dicit, uti ratione falsa, esto in speciem probabili, aeternitatis mundi, ad probandam rerum aemulam circulationem; hoc enim Spiritu Sancto indignum est.

Hic pertinet error Origenis scribentis in hunc locum, teste Melchioro, lib. De Resurrectione, et lib. III Periarcho, qui censet hio statui magnum Platonis annum, quo ipse putabat post duodecimum (teste Cicerone, lib. II De Natura Deorum) antonum millia omnia praeterita fore revocanda, ut fiant praesentia, scilicet ut post aliquot secula idem qui nunc vivimus redeamus, idemque quod nunc facimus, tunc quoque repetamus et faciamus; imo damnatos in inferno hunc fore salvandos. Censebat enim ante hanc mundum processisse alios, et post eum alios secuturos, citans ad hoc illud Isaii LXV: « Ecce ego creo coelum novum et terram novam. » Potant aliqui hunc errorem a falsis affectum Origeni, ejusque libris inseritur, eo quod ipse lib. IV Contra Celsum, eum damnare videatur. Ut ut est, Origenistarum fuit error, quos refellit S. Hieronymus, epistola ad Avitum, et S. Augustinus, lib. XII De Civitate, cap. XII.

Sic Epiphanius, ait S. Hieronymus, asserit per innumerabiles periodos, eadem et eandem in locis, et per coelum fieri; et Pythagoras censuit animas in aera et alia corpora migrare et remigrare. Omnis manifestis hinc erroribus.

Expon-
tio
Primo.

Primo, R. Moses, loco citato, censet hoc dici ad significandam aeternitatem mundi a parte posteriori, scilicet mundum deinceps duraturum in aeternum. Sed quid hoc ad scopum Ecclesiastae, scilicet ad probandam mundi vanitatem, hic est instabilis? Inde enim directe opponitur mundi stabilitas et aeternitas.

Secundo, melius ex adverso Eusebius, lib. XI Prop. Evang. cap. v, vi et vii, censet haec dici, ut notet mundi fluxum, fluxum et corruptionem, scilicet res mundi cum tempore continuo fluere et praeterire, aliasque succedere, et in futuro successurus qui pari modo fluent et praeteribunt, siveque nihil sub sole novum, sed omnia velociter, senescent, occidunt.

Tertio, Lyranus censet hic post solis, ventorum et fluminum circulationem, tria alia argumenta ad probandam mundi vanitatem proponi: primum ess., quod omnes res mundi sint ad fruendum et cognoscendum obscura, cum ait:

« Cuncta res difficiles, » etc.; secundum, quod non sciunt oculos et cor hominis, cum ait: « Non saturatur oculus visu, nec auris impletur auditu; » tertium, quod nihil in eis sit novum, sed omnia antiqua et vetera, cum ait: « Nihil sub sole novum. »

Quarto, alii referunt hanc ad scientias et opiniones, q. d. Nullae sunt novae opiniones et scientiae, sed quae nunc videntur nasci, eadem olim existerunt, esto tempore sint abolitae, juxta illud Comici in Eunuchio: « Nihil est dictum quod non sit dictum prius. » Unde praepositor meus Bonatus, inquit S. Hieronymus, cum ipsum versiculum exponeret: Pereant, inquit, qui ante nos nostra dixerunt. » Huc facit illud Platonis, lib. III De Republica: « Nihil inauditum. » Et Aristoteles, lib. I De Caelo, text. 22, et lib. I Meteor. cap. II: « Necessum est, inquit, ut infinitis eadem recurrant opinionibus mundi aeternitate supposita, » quam ipse supponit et constanter adstruit.

Verum hic sensus arbor est et nimis appositus: non enim de verum cognitione vel opinione, sed de rebus ipsis loquitur Ecclesiastes cum ait: « Nihil sub sole novum, » esto ad scientias et opiniones, utpote cum ipse sint res et reales qualitates, haec gnomo extendi possit.

Quinto et genuine, Ecclesiastes hic redit ad thema initio propositum, scilicet ut probet omnia in mundo esse vana, ex eo quod omnia vana in orbem et ibant. Probat id ex gyratione continua solis, ventorum et fluminum; nunc id ipsum probat ex gyratione ceterarum rerum, quod scilicet omnia cum tempore eant et praeterant; idemque post praeterita succedant praesentia et futura, quae pariter ibant in praeterita. Esto ergo futura is, qui praeterita non viderunt, videantur nova, sunt tamen antiqua visa, et tria is qui olim vixerunt: res enim praeterita in futuris sui similibus, quae succedunt, videntur novae, sed non sunt, quia resurgunt duntaxat et renascentur; unde Thuanus verit:

Nempe omnia, qui sunt
Miranar, peccis ex vna aequa secula.

Et Horatius in Arte Poetica:

Mortalia facta peribunt;
Multa censeantur, quae jam ceciderit, cadentque
Quae nunc sunt in honore.

Ita exponit S. Hieronymus, Olympiodorus, Albanus et S. Augustinus, lib. XII De Civit. cap. XII (1).

(1) Conf. quoque Senecam, epist. 24: « In orbem terra sunt omnia; fugiant ac sequantur... Omnia transeunt, aut reverantur; nihil novi facio, nihil novi video. » Et Manilius in Astronom. lib. I:

Omnia mortali materiae lege creata;
At manet inordinata mundus saepe omnia servat;
Quae vix longa dies angit, minime aevocata,
Nec minus pacto carrit, sursumque fatigat.
Idem semper est, quoniam semper fuit idem.
Nec alium videre patris, aliumque nepotem
Aequat. Deus est, qui non mutatur in aera.

Dicit hoc Ecclesiastes, ut retundat hominum vanitatem, vanamque curiositatem, quae vetera fastidiositer semper novis inliant; ideoque circumvagantur ut nova congerant, sed frustra, cum nihil sit sub sole novum, quia omnia in orbem eant et redeant. Hoc enim est thema, quod ab initio hinc quo probare contendit; esto versus praecedenti obiter quasi per parenthesis iniecerit aliquid vanitatis argumentum, scilicet rerum ad fruendum et cognoscendum difficultatem, quodque auris non impletur auditu, nec oculus visis; quo tamen etiam hi versus referri possunt, ut scilicet ostendant aures et oculos, quia curiosos et novorum avidos, non satiat, eo quod nihil sit sub sole novum, q. d. Frustra laboras, o homo; incessam te crucias et torques, dum per omnia vagaris, ut aurium, oculorum et cordis tui curiositatem novorum avidam expleas, cum nihil novi reperitur, esto gyres ab Oriente ad Occidentem, sed omnia praesentia et vetera. Hinc enim est mundi senescentis conditio, haec temporis natura et ratio quae ac omnium temporalium, ut scilicet consistant in continuo fluxu et gyratione, utique praeterita abeant, succedant praesentia, sequantur futura, quae, dum abierint in praeterita, alia succedent praesentia, aliaque similia sequentur futura. Hic est perennis temporis et temporalium circuitus, in aera et rotatio.

Igitur Ecclesiastes postquam descripsit circulem motum partium universi, puta caelorum et solis, aëris et ventorum, fluminum et fontium, nunc describit eundem ex parte temporis, cui res omnes subjacent, cum eoque volvantur et praeterunt, q. d. Nihil stabile, nihil constans sub sole; sed omnia regunt ac tempus, cui subsunt, circularia sunt et praeterflunt. Vis ergo scire, o homo curiose, quid omni tuo curioso et molesto labore consecutus sis, in ipse praeteritos et praeterita; quod enim illi consecutus sum, tu consequeris; non aliud; frustra nova quaeris quae non sunt, nec fuerunt, nec erunt. Unde Nyssenus: « Ad rogatum, inquit, brevis est responsio: Cogita quid sit quod est futurum, et cognosces id quod fuit, » q. d. Semper homines sollicitati futurorum appetunt; praesentia enim fastidiunt, velut possessis saturi: anhelant ad futura, velut ad nova curiosi. « Novis, inquit Seneca, lib. III De Benef. cap. III, cupiditatibus occupati non quid habeamus, sed quid petamus inspicimus; non in quod est, sed quid appetimus intenti. » Hinc eorum vanitas illit eos, quia nihil novi fit sub sole: nihil ex illis habuerunt praeteriti, nihil habebimus nos melius futuri; ex praeteritis ergo colliges et metieris, quale quantumque bonum tibi tempus vitae dabant; colligunt similiter ex nobis futuri. Notant Nyssenus et uterque Hugo, Cardinalis scilicet et Victorius nullam praesentis temporis hio fieri mentioem, sed tantum praeteriti et futuri, eo quod ex presenti nil habeamus nisi unicum aene indivisibile: quare praesens illic transit in

praeteritum; pertinet ergo ad praeteritum, vel ad futurum, quasi nexus et copula utriusque, quia praesens necit praeteritum futuro.

Symbolice, Rabbinii quidam (qui putant hunc sensum esse genuinum et litteralem; sed errant) apud Galatinum, lib. X, cap. II et IV, hanc accipiunt de lege nova acumbraata in lege Moosica, per tot figuras adumbratum est in lege Moosica, hoc reipsa explendum est per Christum in lege Evangelica. Ita R. Baruchas ibidem: « Quid est, ait, quod fuit? ipsum quod erit; sicut fuit redemptor primus, id est Moses, ita erit redemptor ultimus, » puta Messias sive Christus.

Et Procopius in cap. XLVII Isaii: « Querunt nonnulli, ait, quomodo se nova fecisse asserat, cum docente Ecclesiaste, nihil novum sub sole sit; Christi ergo mysterium longe ea quae ceratur creatura majus, quod a Paulo etiam absconditum nominatum, intellexit. » Aecedit Chaldaeus, qui vers: « Ad sic verit, praeteritarum nationum memoria non erit, neque earum quae post futura sunt recordatio erit, » qui temporibus regis Messia veterari, cum.

Anagogice, Olympiodorus haec accommodat ad merita praesentis vitae et praemia futurae; quod enim quantumcumque praecessit meritum in terra, hoc tantum non sequatur praemium in caelo.

Rursus S. Hieronymus, S. Augustinus, XII De Civitate, XII, et Hugo censet Ecclesiasten loqui in sensu mystico et anagogico de praesentia et praedestinatione quae jam ea facta sunt quae futura sunt. « Qui enim, ait S. Hieronymus, electi sunt in Christo ante constitutionem mundi, in prioribus saeculis jam fuerunt, » scilicet in Dei mente et praedestinatione.

Denique Nyssenus notat et quod fuit mystice de anima dici, quia creata est; et quod factum est, de corpore, quod formatum est de terra; animam ergo dici futuram quod erat per sanctificationem: per hanc enim redditur ei gratia perditam per peccatum Adam; corpus vero dici fore id quod factum est per resurrectionem, quia resurgit olim facti et nati, sed mortui; quod ut felicitari fiat, redendum esse animas et corpori ad statum quem prius habuerunt, scilicet ad puritatem et similitudinem, in qua creati sunt a Deo in protoplasto Adamo.

10. NIL SUB SOLE NOVUM; NEMPE VARIET QUOSQUAM BENECE: EGGE HOC VIDENT EST: JAM IAM PRECESSIT IN SECCLEIS: EGGE FUERUNT ANTE NOS. — Septuaginta, non est omne (id est nullum est) recens sub sole; quis loquitur ac dicit: Vide hoc, novum est? Jam fuit in saeculis, quae fuerunt ante nos; Syrus, quae fuerunt ab aeterno, id est a prisca primusque mundi temporibus; Chaldaeus, datur enim res de qua facile quiaquam praedicti: Vide, novum invenitum est; verumtamen veterem memoria id aliquando contigit; Arabus, et omne renovatum hanc rem, quia nova est, quae jam facta est in praeterito in saeculis ante nos (1).

(1) Est, et aliquid de quo dicit aliquis: Vide istuc;

Nihil novum sub sole, quae mensuratur

Sup. Pineda.

Secundo.

Tertio quidem.

Quaerens, quomodo nihil sub sole sit novum, cum multa nova fiant per novas artes nove inventas, cum nova fiant prodigia, cum novus Christus novam legem, novaque in ea dederit procepta, Sacramenta et praemia; nova etiam sunt miracula, de quibus dicitur *Ecc. xxxvi*: «Innova digna, et immuta mirabilia?» Respondet primo, S. Thomas, 1. part. *Quaest. LXXIII, art. 1, ad 3*, haec omnia processerunt, et olim facta esse vel in se, vel in suis causis, vel in suis similibus: «Processerunt, inquit, secundum similitudinem, sicut enim me qua nunc creator. Et similiter incarnationis opus, quia, ut dicitur *Philipp. ii*: Filius Dei est in similitudinem hominum factus. Gloria etiam spiritalis secundum similitudinem processit in Angelis; corporalis vero in caelo praecipue empyreo.»

Secundo, S. Hieronymus haec ait ad hominem, q. d. Homini nihil accidit novi; solus enim homo, inquit, loqui et dicere potest, ut habent Hebraei: *Vide hoc novum.*

Accidit Pineda, qui haec ad hominum mores refert, quasi significatur mortalium studia et cogitatus ad felicitatem non esse novos, neque novas ad animi tranquillitatem vias iniri ab hominibus hujus nostri saeculi. Tentata jam omnia a veteribus sub sole pro felicitate laborantibus, sed labore irrita. Falo Thaumaturgi interpretatio: «Quid in posterum fieri queat, quod non jam confectum fuerit, aut geratur ab hominibus? quid novum, quod nondum experimento compertum fuerit, dummodo inique sit et memorabile.»

Tertio, plane et genuine haec referas ad naturam et artem, sive ad opera ordinaria quae sunt a natura vel arte, q. d. Nihil novum sub sole, id est, nihil novi accidit in naturali rerum cursu, scilicet colorum, elementorum, siderum, ventorum, maris, hominum, animalium; item in artibus vitae humanae necessariis, quibus scilicet natura indiget, quales sunt fabricis, agricultura, mercatura, vestimenta, pictoria, etc. Nil ergo obstat quin non tantum prodigia et miracula nova fiant, sed et artes mirae nove inventantur, ut bombardaria, typographica, etc., quamquam utraque harum apud Sines multis saeculis, antequam in Europa inventore, existisset, licet Europaeis inferiorum, tradant historice Sinesium, praesertim illa quae a nostro Nicolao Trigantio conscripta est. Lege Polydorum Virgilium *de Rebus Inventionibus*, qui singularum artium inventores assignat, scilicet nobis nostrisque avo cognitos. Addit S. Augustinus, *lib. XII de Civit. Dei*, prodigia et monstra quae jam sunt olim facta, si non eadem, certe illis similia vel affinia.

Occurrit curiositati hominum otiosorum, quibus sua sors praesentiae status displicet, placet alienis et remotis: quare optant videre aliud

scrum est. Sed nulli responsum: Jam fuit se res in saecula quae fuerunt ante nos. Verum haec in singulari potum est distributive videndum. Alii, jam fuit temporibus istis res, quae facta est ante nos, coram nobis.

saeculum, dicuntque: Utinam vixissem saeculo Noe, Abraham, Moesi, Christi, Constantin! vel utinam viverem saeculo sequenti! Multa utique nova et meliora experiri. Alii optant auctique: Utinam videris Noe, Abraham, Moesen, Christum! vel utinam viderem reges, pontifices, heroes post hoc saeculum secutos! utinam viderem nova quae sub his facta sunt, vel sunt! Mira enim per otium imaginantur quae nunquam existerunt nec existant. Hos retundit hic Salomon, et dicens: Quid vane desideras cerneris praeterita vel futura, esto praesentibus contentus, quia haec similia, imo eadem sunt cum praeteritis et futuris; nihil enim sub sole novum. Optas videre Noe, Abraham, Moesen, etc.: at homines fuerunt similes nostris. Vides viros doctos, sanctos, Apostolicos; cogita te in illis videre Noe, Abraham, Moesen. Eundem vides solem, idem caelum, eandem terram quam ipsi viderunt. Vides similes arbores, plantas, frumenta, fructus, domos, artes et artifices, qualla ipsi viderunt, et qualla posteri videbunt. Quid ergo novi quaeris, cum in orbe nil sit novum? Ars enim et natura eadem produxit et producat semper quae nunc producit.

Porro constat superaddidit in lege nova multa per Christum facta esse, et a Christianis fieri nova, ac in caelo omnia futura nova, juxta illud *Apostol. cap. xxi*: «Ecce nova facio omnia. Mysteria enim incarnationis Verbi, mortis, crucis, Eucharistiae, etsi multis veterum typis fuerint semeliter praefigurata, tamen reipsa plane fuerunt nova, stupenda, inaudita, cum in Christo existerent; Christus ergo novus homo, nova lege et gratia fecit hominem novum. Nam, ut ait S. Augustinus, *serm. 39 de Tempore*: «Ille qui venit per crucis irrisionem, carnis perimeret corruptionem, et vetustatem vinculi mortis nostrae sua mortis novitate dissolvere, mandato novo fecit hominem novum. Res enim veteris erat ut homo moreretur, quod ne semper valeret in homine, res nova facta est ut Deus moreretur. » hoc est quod praedixit *Jeremias cap. xxxiii*: «Novum faciet hominum super terram: mulier circumdabit virum. » Itaque Olympiodorus: «Nihil, nil novum est in hominum, animalium plantarumque generationibus. » Et S. Thomas in *IV, dist. 48, quaest. II, art. 1, ad 1*, ad Ecclesiasten loqui de cursu naturali rerum, et de his quae a sole sunt, et de solis virtute pendet. Sic et S. Augustinus, *lib. XII de Civit. cap. xii*.

Hinc novum orbem, sive Iudaei veteribus fuisse cognitas ex Platone, Seneca et alijs ostendit noster Josephus a Costa, *lib. I de novo Orbe*, et Pineda, *lib. IV de Rebus Salomonis, cap. xv*; idque patet ex classicis Salomonis cantibus in *Opitry* sed obliterata deinde fuit itineris hujus semina et memoria.

Quare nonnulli consent praesens pariter cognitane fuisse scum nauticam, sive calamitatis et virtutem magneticae; per hanc enim, utpote sempiterna

Novae oris praesens cognita

vergentem ad polum, cognoscunt nauta polum polique Aequilonaris elevationem, ac consequenter caeteras tres mundi plagas; unde sciunt in qua orbis parte plagaque versentur, et quo tendere debeant, ut ad locum sibi destinatum pergant. Plures aetores tamen negant acum nauticam his fuisse cognitam; id enim volunt recens et nuperrime esse inventum: sed alia ipse navigandi, cursumque per mare dirigendi instrumenta, artes et modos concedunt, ac praesertim Chaldaeorum et Aegyptiorum astronomiam, per quam exacte luna, stellarum, siderumque silum, motumque contemplantur, juxta ea iter suum dirigebant. Vide Pinedam, *lib. IV de Rebus Salomonis, cap. xv, vers. 4 et seq.* Certe astrolabium fuisse cognitum praesens, ac nominatum Ptolemaeo, ab eoque vocari planisphaerium, docet noster Clavius initio *libri De Astrolabio*.

11. NON EST PRIORIS MEMORIA, SED NEC FORUM QUIDEM QUAE POSTEA FUTURA SUNT, ERIT RECORDATIO APUD EOS QUI FUTURI SUNT IN NOVISSIMO, — id est posteriori tempore. Hebraei enim אחרון *acharon*, quod Noster vertere solet, *novissimum*, idem est quod *posterior*, sequens; Septuaginta, non est memoria praesens, et quidem novissimis, cum facta fuerint, non erit memoria eorum cum eis qui futuri sunt in novissimo; Chaldaeus, non est memoria generationum (Cossus verit, nationum) priorum, neque etiam posteriorum quae futura sunt, erit recordatio cum generationibus quae erunt in diebus Regis Messiae; Arabicus, non reperitur recordatio saeculorum praeteritorum, neque faciendorum novissimae; Vabblers, non dicitur memoria rerum priorum, neque quae posteros memoria rerum quae posthaec erunt, durabit (1).

Hae gnome tum de rebus omnibus prioribus et posterioribus accipi potest. Harum enim omnium est oblitio apud sequentes et posteros. Unde Noster verit in genere neutro, sed nec eorum quae futura sunt erit recordatio; tum proprie de hominibus hominumque dietis et factis, qui pariter statim oblivioni traduntur: unde S. Hieronymus et Septuaginta verit masculine, sed nec eorum qui futuri sunt erit memoria. Dicit hoc Ecclesiastes, primo, ut occurrat tacite objectioni. Dicit enim quis multa sub sole fieri nova, eo quod sinalla non legimus, vel audierimus olim cessata. Respondet Ecclesiastes illa esse facta, sed oblivioni tradita, eo quod rerum memoria cum rebus ipsis dabatur et evanescat, praesertim post plures annos et saecula. Unde Thuanus verit:

Temporis exacti *مستطاب* memoria tempus illud; rerum quae priora et amque gerentur, Vix minima ad saecula morabitur fraza nequales.

Secundo, ut eludat vinnam in homine cupiditatem formae, memoriae et gloriae apud posteros.

(1) Datur ratio, cur quantum falso nova arbitremur: scilicet ignorantia et oblitio praeteritorum.

Cum enim sciat homo sibi moriendum esse, nec posse se preeminere vivere, hinc optat vivere solum in memoria et fama posterorum; quod frustra, quia et hoc cito effluit et perit. Hinc ergo est nova vanitas rerum humanae, quae eorum contemptum inducit, quod scilicet homo cito moriens et evanesces, ne sui quidem memoriam diu apud posteros reliquit, sed illa cum tempore refertur et abeat. Hinc saeculum hebraice dicitur *עולם*, quasi occultum, vel quasi *עולם* *olam*, id est occultans et abscondens, a radice *עלם*, id est abscondit, eo quod gesta prioris saeculi occultantur et abscondantur a sequenti saeculo. Vide *Sapient. vi*, vers. 10 et seqq. Loquitur Ecclesiastes de memoria rerum naturalium et vanarum, quam vani homines consecantur, non de memoria virtutum operumque gratis, praesertim heroicorum: haec enim perennat in multa saecula, ut videtur esse in Martyrologio et festis Ecclesiarum, quae quotannis celebrat memoriam Apostolorum, Patriarcharum, Prophetarum, Martyrum, Virginum, tum ut eos honoret, tum ut eorum virtutes fidelibus imitandas proponat. De his ergo dixit Christus: «Gaude, quod nomina vestra scripta sint in caelis, » *Luc. x, 20*; et *Psaltes*: «In memoria aeterna erit justus, » *Psal. cxl, 6*; et Ecclesiastes, *cap. xlv, 14*: «Nomen eorum vivit in generationem et generationem.»

Justi ergo in caelo scribuntur, quia perennia erit eorum memoria et gloria. Vani vero et impii in terra et aqua scribuntur, quia illico conciliantur, delentur et diffult eorum nomen et fama, juxta illud *Jeremias xvii, 13*: «Benedictio a te in terra scribentur; » et *Psal. ix, 8*: «Perit memoria eorum cum sonitu; » et *Prover. x, 7*: «Nomen impiorum putrescet. » Licet enim Alexander, Julius Caesar, Pompeius, Nabuchodonosor memoriam habeant apud posteros et famam, tamen haec putrefacta est et infamis, scilicet quod fuerint tyranni, raptores, impii et scelerati.

Loquitur Ecclesiastes a toto genere, sive de eo quod plurimum et plurimis accidit, esto in paucis sil exceptio, q. d. Omnia rerum, dictorum, factorum, animalium, hominum genera quae priora saeculo existierunt, sequenti saeculo oblivioni traduntur, esto singulares aliqui viri ob excimiam sapientiam, eloquentiam, aliamve dotem habent famam posthumam per plura saecula, ut Socrates, Plato, Aristoteles, etc. Sed hi perpauci sunt, et memoria eorum tenuis et rara apud paucos literatos extat, etaque plurimum errorum et vitiorum nave, ut libidinis et falsorum deorum cultu maculata. Unde *Apostolus, Rom. i*, in eos detonat, dicens: «Qui, cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, etc. Dicentes sicut se sapientes, stulti facti sunt, etc. Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam, ut contumelias afficiant corpora » sua, per paedestras illasque infames libidines, quos libidem recenset.

Hujus oblivionis priorum saeculorum vivum exemplar et speculum est Roma. Cum ante octiduum annos sam ingrederer, quisi vi a viris in ejus antiquitate versatis et palatia Juli Caesaris, Augusti, Pompei, Scipionis, Vespasiani, Trajani, etc., ac responsum accepi de multis plane ignorari, de paucis conjecturam esse tali loco fuisse, sed obscuram et incertam. Vestigavi prisca horum statuas, mausolea, stulos, pyramides, templa, basilicas, ac ex omnibus vix quidquam integrum reperi nisi Pantheon M. Agrippae, vel ruinam veterum rudibus in terram depressam, et magna ex parte sepulchrum. Tibi ergo apparet et monumenta Romuli, Nume, Servii, Tullii, Tarquinii, Collatini, Bruti, Metelli, Corni, Publici, Torquati, Camilli? evanuerunt ac si nunquam fuissent; imo plurimorum hominum memorantur, paucorum tantum dantur est memoria. Antiquissimae et nobilissimae familiae Romanae, ut Corneliorum, Lentulorum, Fabiorum, Pisconum, Ciceronum, Serviorum, Scipionum, caeteraque ad unum omnes ita extinctae sunt, ut nulla proorsu superstit, imo plerumque nomen ignovetur. Nimirum nova Roma sepelivit veterem, Christiana gentilem, sancta profanam, et Roma Roma sepulta jacet. Ita nunc, vixi mortales, exornate cum Romanis nomina vestra, incidite illa in marmoribus, erigite in statuis, statuite in colossis; hanc hanc omnia delobit succedentis aevi oblivio. » Pape, quam cito apud homines mortali gloria diffult, et deserta apparet, » ait Euripides in *Ajace*, et Neso, lib. XV. *Metamorph.*

Tempus ubi Roma, inque invicta vetusta,
Quinta destruitur.

Et Horatius, lib. II, epist. 2 :

Que peneis memora Ciconibus atque Gelonibus,
Nunc sinus informis praet, et deserta vestustas.

Nam et marmora velustate videmus exesa, et Mors etiam saxis nominibusque venit. Ut in littore maris cumuli alii super alios appulsi, priores occulant : ita in vita quoque priora a sequentibus celeriter absconduntur, » ait M. Antonius Imperator, lib. VI. *De Vita sua*; et lib. XII : « Quam ridiculos et peregrinos, qui mirantur ea quae in vita fiunt. »

Anagoge, Olympiodorus : Beati, ait, in caelis, divinae visionis gaudiis absorpti, vix recordantur tum laborum et dolorum quos in vita subierunt; sed neque nullum considerant damnatorum praesens, sive eorum qui punientur in novissimis per omnes teterritatem, nec ignoranti.

Tropologic S. Hieronymus ex Septuaginta sic vertit, sicque explicat : « Non est memoria primis, et quidem novissimis qui futuri sunt, non erit eis memoria cum his qui futuri sunt in novissimo; ita de Evangelio sensus est, quod qui

in isto saeculo primi sunt, sint omnium novissimi. Et quia Deus ut benignus et clemens, et misericors quoque omnium recordatur, his qui propter vitium suum novissimi esse meruerunt, non tantam dabit gloriam, quantum his qui se humilissimos novissimi in mundo esse voluerunt. Beatitudo itaque in consequentibus : Non est memoria sapientis cum stulto in aeternum. » Alludit ad parabolas operariorum primorum et novissimorum, *Matthaei* XX.

Ex adverso alii haec referant ad decreta priorum et majorum, quae posteriores deperit revellunt et obliterant. Agis rex, cum senex quidam videns leges antiquas elanguescere, pravaeque alias surrepere diceret, Sparte res servans versum inverit, dixit per jocum : Hoc si fit, rationi convenienter fit; nam puer ipse audivi a patre meo sursum versus res sua caete inversas esse, idemque is se puerum ex suo patre audivisse nubit. Non ergo mirandum est, si posterioribus prioribus deteriora eveniant; sed si quando meliora aut similia obtingerent. Ita Platarchus in *Lacon*.

12 et 13. EGO ECCLESIASTES FUI HEBRAEUS IN JERUSALEM, ET PROPOSI IN ANIMO MEQ QUARE ET INVESTIGARE SAPIENTER DE OMNIBUS QUAE FIUNT SUB SOLE. — Septuaginta, ad inquirendum et considerandum in sapientia de omnibus quae sunt sub sole. Sic et Syrus. At Arabicus, ego congregavi (ait) ego concionator) factus sum rex super Israel in Jerusalem, et innovavi cor meum ut quarescit, et prospicerem cum sapientia de omnibus creatis sub sole. Chaldaicus intella ex suo dimittet, quae mox recensello.

Fabulanti Rabbinii Salomonem hanc dixisse, cum post ipsam, abdicato regno, factus pauper et quasi mendicus, dedit se obsequio et doctrinae demonis Asmodai, qui praerat thesauro. Unde Elias Levita in Tshi in voce *Asmodai*, ex Thargum sic legit : *Ego Coheleth, Asmodai, rex demonum, quasi Salomon hic ex ore demonis, sive demon per os Salomonis loquatur. Franciscus Georgius more suo secutus Hebraeos, Problem.* Et ait haec dicta a Salomone : « Quando erat in deserto in caverna, et negotiabatnr cum Asmodai. » Scandi fuso Rabbinorum nugationum sensa sequentem et experimentum Chaldaicum : « Cum Salomone rex sedisset in throno imperii sui, rebus secundis plus aequo elatus, edictum Dei transiit, compingavit equita, lecticus et equites multos; nam praerea auri et argenti, vinu congregavit et affinitate cum exteris nationibus conjunctus, quare vehementer commotus. Dominus in illo Asmodaem demonum regem misit, qui illi regno privaret, et annulum de manu ejus extraheret; perfectumque est ut ille vagus et profugus orbem peragraret, hominesque increparet, indiensque ad provincias et loca terree Israel, quae continens lacrynas sic vociferabatur : Ego Ecclesastes, olim Salomon, appellatus fui rex

Jerusalem, animamque acceci ut postularum prudentiam a Domino, illo ipso die quo in Gihon apparuit mihi, ut probarem me, et seiscitaretur quidnam esset, quod cum rogandum existimarem. Neque vero ab eo aliud quidquam contendi, quam sapientiam, uti possem inter honestum et turpe in his omnibus rebus, quae sub sole usu venire consueverunt, iudicium et scientiam adhibere, animadvertique facinorosa illa hominum opera, malum quiddam hominibus a Deo datum, ut in eo seipsos conficerent, » etc. Ita habet versio Chaldaei facta a Petro Costo et a Complutensibus, licet in Bibliis Regis multa ex his, quia fabulosa, et Chaldaeo sublata sint : omissis hisce nugis et fabulis.

Primo, Rabbinii et nonnulli catholici apud veterum Veterum, *hond.* 5, censent haec verba esse Salomonis, de lapsu suo penitentis : « Idcirco, inquit, noluit dicere : Rex sum in Jerusalem, quia deposita regni purpura de solo suo jam descenderat, contemtaque quam male tenuerat potestate, in habitu penitentiae reatum suum plangebat, ideoque ait : Rex fui. Addit Beda in fine tom. VII, cap. *De Salomone judicium* : « Ait, inquit, libri Hebraeorum Salomonem quinquies tractum fuisse per plateas Jerusalem, causa penitentiae. Item eum aunt venisse in templum, quod ipse aedificaverat, cum quinque virginis, de quibus quatuor legisperitis dederit, ut verberaret ab illis, qui communi consilio dixerant, quod in christum Domini manum non mitterent; unde frustratus ab illis, a se depositus est a regno. » Verum haec Hebraeorum narratio videtur fabella ab eis more suo conflictata, ad astrovandam Salomonis penitentiam et famam. Videturque adversari S. Scripturae : quae narrat Salomonem regem perdurasse usque ad mortem, ac tum ei successisse Roboam filium. Probabilis alii censent Salomonem, relicto regno et sceptro, penituisse, et penitentem haec dixisse. Unde Hugo ponderat *si fui*; hoc enim verbum videtur omnino sonare regni mundicie contemptum, quasi quod antea tanti fecerat, nunc nihil faciat, imo nihil esse lesletur : « Fui, inquit, jam non sum, quia etiam sum idipsum, jam nihil esse agnosco quod sum. »

Secundo, plane et genuine, haec verba sunt Salomonis in regno regnique epibus mundi vanitatem experti; ideoque ait : « Fui, » ut praeteritis regni annis plenum vanitatis hujus experientiam se accepisse demonstrat. Igitur Salomon hic a thesi descendit ad hypothesein, libet, a generali mundi vanitate ad particulares, atque ut eas confirmet, assertit se omnes expertum, et in omnibus vanitatem deprehendisse. Ita S. Hieronymus, S. Gregorius Thaumaturgus et alii.

Ait ergo : Ego Ecclesastes, id est concionator, qui Israeli totique mundo his de vanitate mundi concionor, ut ab ejus amore ad Dei cultum omnes traducam, jam per plures annos fui rex Israel, id est rex populi Judaei, sive duodecim tri-

buum residens in eorum metropoli, puta in Jerusalem : ibi enim in regali solo post Davidem patrem meum censei; quare omnibus hisce annis regni multa vidi, multa audivi, ac per sapientiam mihi a Deo inditam curata iustitavi, cuncta examinaui, et in omnibus meram vanitatem agnovi. « Proposui in animo meo quaresco et investigare sapienter de omnibus quae fiunt sub sole. »

Primo, nonnulli censent Salomonem hic censeri suam curiositatem, qua res omnes, etiam minimas, nimis curiose voluit scrutari et intelligere, ideoque subjungere : « Hanc (curiositatem) occupationem pessimam dedit Deus filiis hominum, ut occuparentur in ea. » Curiosi enim scrutantur inutilia et sepe noxia, qualia sunt artes magicae, quas Salomonem didicisse, cum oculi idola, id est demones, nonnulli autem non improbabiliiter; nam, ut docet S. Hieronymus, *Prefat. in Epist. ad Ephos.* : Curiositas magicarum artium solet idololatris jungi, ejusque esse quasi appendix. Hinc de Manasse ad idola declinate dicitur *IV Reg. XXI, 6* : « Construxit altaria, etc., arietibus est, observavit anguria, et fecit pythones, et aruspices multiplicavit. » Sic et Julianus Luctus apostata, colensque deos gentium, per magos et demones de suis rebus, ac nominatim de successu belli Persici, quod ipse perit, consulit, uti ex Procopio et aliis docet Baronius, *Rursum impudicite solet jungi veneficium. Unde Quintilianus, Declam. IV* : « Veneficium, inquit, tota vita meretricios est; » et Auctor lib. *IV ad Herennium* : « Majores nostri, inquit, quam impudicam excarant, eam venefici quoque damnatam existimabant. » Nam, ut Apuleius ait lib. IX : « Ite sunt familiares mulierum artes; » Salomon autem summe fuit mulierosus et impudicus, Ita censet Pindeus, lib. VII. *De Rebus Salom.* cap. XII.

Huc speat expositio S. Hieronymi, quem sequuntur Albinius, Hugo Cardinalis, Dionysius et Arboreus, scilicet Salomonem hic accusare suam curiositatem investigandi, non tam res naturales, quam fortuitas Dei providentiae subiectas : cur scilicet hiecit dives, honoratus, felix; ille pauper, vilis, infelix; cur hic sit princeps, prelatius, rex; ille privatus, civis, rusticus; cur inquit evadant, pli deprimantur et affligantur, Audi S. Hieronymum : « Dedit Ecclesastes primo omnium mentem suam ad sapientiam requirendam, et ultra bellum se extendens voluit causas rationesque cognoscere, quare parvuli corripentur a demone; cur naufragia et justos et impios pariter absorberent; utrum haec et his similia casu evenirent, an iudicio Dei? et si casu, tibi providentia Dei? si iudicio, ubi iustitia Dei? Haec, inquit, nos desideramus, intellexi superfluum curam et sollicitudinem per diversa cruciantem a Deo hominibus datam, ut scire cupiant quod scire licetum non est. »

Secundo, melius alii censet, hic agi de vana

sapientia, hincque ejus usu, sive per studium a Salomone acquisita, ut voluit Lyranus et Cajetanus; sive potius a Deo postulanti infusa: hanc enim sapienter vestigabat res omnes, tam naturales, quam divinas, quae sub sole fiunt. Ita Olympiodorus. Accedit Chaldeus qui vertit, *postquam ab idō Deo postulatus quans sapientiam, ut regem inter honestam et turpem in his omnibus rebus, qua sub sole te venire consueverat, iudicium et sensum adhibere.*

Tertio, et optime planeque genuine, haec accipias de sapientia, consideratione actionum et occupationum hominum, quibus se variis variis occupant; sub sole in hac vita, q. d. Ego Salomon per septuaginta mille millium sapienter servitatus sum singulis hominum sub sole occupationibus, negotiis, operas et studia, ut videlicet apud illis aliquid solidi, boni, gaudent et felicitatis reperire possent; nihil tale reperit, sed potius in omnibus vanitatem et afflictionem spiritus. Hanc esse sensum liquet ex sequentibus, in quibus fuso singularum hominum occupationum, voluptates et studia ordine enumerat, ac sese per experientiam in singulis non nisi vanitatem et afflictionem invenisse commemorat. Dicit: « De omnibus quae fiunt sub sole, » ut omnia se lustrasse ostendat, nullo prorsus excepto. Rursus ut exacte et clare, quasi in solari lumine, se ea perspicere instruat, q. d. Sicut sol cuncta clare lustrat et illustrat, sic et ego eadem sole illustrare perspicere consexi; proinde ac si edito solis orbis consistens, omnia terrena longe sub me posita, velut ex illa aspectu et despectu. Proclivē S. Chrysostomus, epist. 7 ad Theodorum lapsus: « Omnia, inquit, nubra, somnia, cursus. Cursus est vita. Ut si quispiam rupis excelsae verticem tenens, pelagus omne prospiciat, multosque inde navigantium crebris fluctibus freti unda submergi, alios in praerupti montis saxo collidi, nonnullos ad alia litora contendendo prorepere, aliquos tabulae unius auxilio ex fragmentis navis invenire a morte defendi, aliquando pro gubernaculo atque remis manibus tantemmodo suis uti, alios autem videri turbidos fluctus multiformi atque multiplici genere cadavera ferre. Ita est qui militat Deo, cum se a tempestatibus atque turbulentiis vite istius separavit, consilii in arduo semper ac tuto securus loco. Quid enim celsius potest esse, quid talius, quam unam tantum nos solitudinem gerere, quomodo Deo placere possimus? Vidi et naufragia hujusmodi, pelagus undaque declina, et excelsum illum hujusmodi pelago quere navigantem, et excelsum locum occupat, a periculo captivitate immutem. »

13. HANC OCCUPATIONEM PESSIMAM DEDIT DEUS FILIIS HOMOINUM, UT OCCUPARENTUR IN EA. — Septuaginta, quosdam distentionem malam dedit Deus filiis hominum, ut distendantur in ea; Syrus, conversationem malam dedit Dominus filiis hominum, ut sollicitentur in ea; Arabicus, Deus enim dedit filiis hominum confusionem, ut occupentur in illa; alii, ut

affligentur in ea; alii, ut miterentur in ea; alii utramque complexi, ut illi (Deo) cum labore, sollicitudine, mansuetudine respondeant, et satisficiant. Unde R. Haeceos vertit, ut humiliter se, scilicet eorum Deo creatore suo. Hebraeus enim 1727 094 significat affligi, prosterari, opprimere, humiliari, mansuescere, mansuete respondere. Unde ab ana derivatur 1727 inian, id est afflictio, sollicitudo, cura, humilitas. Noster vertit, occupatio pessima, id est laboriosissima et molestissima, quae hominem assidue affligit, torquet, cruciat velut in equale vel pistrino. Alii vertunt, negotiatio mterera, a Septuaginta, ait S. Hieronymus, Aquila et Theodolion, *expensio* transfurunt, quod in distentionem latius interpretis expressit, eo quod in variis sollicitudinibus mens hominis distenta laetetur, a Interprete Nysseni vertit, *distentionem*, qua mens in variis quasi partibus distrahitur et dissectur; *expensio* enim est distractio, divulsio, distentio, qua quis distrahitur, distinetur circa multa, distenditur, satagit. Hoc enim significat *expensio*. Ad haec *expensio*; verti potest circumplexio, ut persistat in metaphora circulationis et gyrationis aequalium, temporum, hominum rerumque omnium, q. d. In hac terrene occupationis, laborum et dolorum rota assidue circumflectuntur, rotantur et gyranter homines, intractationis, uti pluribus dixi vers. 9.

Rursus Septuaginta, cap. v, 2, hebraeus *intervertuntur*, id est tentatio. Queres, quoniam *hinc* « occupatio pessima » homini a Deo data? Primo, S. Hieronymus, quem sequuntur Albani, Hugo Cardinalis, Dionysius, Arboreus, respondet esse curiositatem cognoscendi parum utilia, imo vilita; « Ut scire cupiant, inquit, quod scire non est lectum, » ut scilicet velit nuda et difficilia, longa et superba curiositate scrutari omnia plane, tam mala quam bona, quae fiunt sub sole, libique stant, nec ad Creatoris cogitationem tendant vel assurgant. Hanc autem hominibus dedit Deus tum positiva, quia scilicet indidit homini ingens scientiae studium, moderandum tamen frenis rationis discretis, sed homo eo abutitur ad nimiam curiositatem; tum obiective, quia scilicet obicit oculis mentique hominum omnes res mundi, et, ut dicitur cap. iii, 11: « Mundum tradidit dispositioni eorum, » quasi illum eum aemula hominum natura sua curiositate scrutandam proponens.

Secundo, melius alii per occupationem hanc in telligunt studium, sive speculationem rerum ad eas cognoscendas, et hauriendam earum scientiam. Hoc enim sciendi desiderium Deus homini indidit, ut eum a rebus carnalibus avocaret, et ad contemplanda sublimia, praesertim caelestia et divina traderet. Eadem est pessima et molestissima, quia laboriosissima, adeoque saepe spiritus et vires exhaustit, stomachum cerebrumque debilitat, vitamque annuit vel dimittit. Ita Lyranus et S. Cyrillus, lib. VII *Contra Julianum*, et noster Lorinus. Probant, quia sermo processit

de sapientia, et sapienter rerum investigatione, q. d. Ego Salomon dedi me sapienter speculationem rerum, quia hanc occupationem Deus homini indidit, cum ei indidit mentem rationalem res omnes scrutandi et cognoscendi avidam. Favet Symmachus, qui vertit *argutus*, id est otium litterarium, ita dicitur, quia summum est negotium, ut ait Seneca lib. De *Beneficiis* 2. cap. xiii et xiv, externa negotia caetera respuens, et laxamento quoque indigens; unde *argus* est schola, de cuius elymo illa cauti Ausonius, *edilij* 32:

Et cessare licet: Graio schola nomina dicta est,
Iusta laboribus tribuatur ut otia musis.

Hinc rursus Hugo Victorinus dicit occupationem hanc a Septuaginta vocari *distentionem*, quia occupatio scientiae distendit homines ut exterius intumescant, interior inanes evadant, ut foris majores appareant, intus soliditatem amittant, scipos considerare non valendo. Nam a scientia inflat (uti ventus inflat utrem et follem), charitas edificat, a I Corintha. vii, 1. Verum minus congrua Salomonis sapientia illi a Deo indita, optimaque, qua sapienter, utiliter et jucunde contemplabatur omnia quae sub sole fiunt, vocatur occupatio pessima.

Tertio ergo, genuine et aptissime, occupatio haec est circa ea quae sub sole fiunt, uti proxime accessit, puta varia hominum negotia, studia, cura, sollicitudines circa res terrenas, quibus alius in mercatura, alius in agricultura, alius in fabricis, alius in studiis, alius in aula, alius in alia re se occupat, ut vite alimenta, vel delicias, opes, honores et dignitates consequatur, q. d. Ego Salomon contemplatus sum omnia hominum sub sole studia, et curas quibus esse occupant, magis continuasque laboribus et angoribus, circa res terrenas; hanc enim circa terrena occupationem adeo, id est terrene homini; ejusque posteris indidit Deus, Hebraice *Elohim*, id est summus gubernator, iudex et vindex, ut occuparentur et distenderentur in ea, tum ad fogam otii, tum in penam peccati, juxta illud Dei ad Adam: « Malidicta terra in opere tuo: in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vite tuae: spinas et tribulos germinabit tibi, et comedes herbam terrae. In sudore vultus tui vesceris pane tuo, donec revertaris in terram de qua sumptus es: quia pulvis es, et in pulverem reverteris. » Genes. iii, 17. Unde apposite hanc occupationem pessimam explicans, subdit Ecclesiastes: « Vidi omnia quae fiunt sub sole, et ecce universa vanitas et afflictio spiritus. »

Dicit ergo Ecclesiastes occupationem sub sole, quia scilicet homines se occupant circa res terrenas sub subjectas, ac quaerunt bona subsolaria et sublimaria, puta terrae opes, voluptates, honores, esse pessimam, id est molestissimam, laboriosissimam, summe cruciantem, tum ut bona haec acquirant; tum ut conservent et augeant

tum dum ea amittant, vel in morte relinquere coguntur.

Qua phrasi tacite per argumentum a contrario colligendum relinquit, occupatioem supra solem, quae scilicet homo quaerit bona caelestia, ac versatur cum Deo et angelis, esse optimam, id est honestissimam aequae ac jucundissimam. Haec enim occupatio est praebitio paradisi, ac praestus vitae beatorum et felicitatis aeternae. « Septem sunt, ait Beda in *Collectaneis*, quae non inveniuntur in hoc mundo: vita sine morte, juvenitas sine senectute, lux sine tenebris, gaudium sine tristitia, pax sine discordia, voluntas sine injuria, regnum sine commutatione: septem vero haec inveniuntur in regno colorum. »

Hanc esse sensum liquet ex Hebraeo 877 *hu*, quod est exegere; expolit enim *si omne quod fit sub sole* ab hominibus per *si occupatio pessima*, ut sit exegesis vel appositio. Unde ex Hebraeo sic praecise veritas cum Vatablo, ut *investigavit omnia factum sub sole, id quod est occupatio misera, quam tradidit Deus hominibus ut occuparentur in ea, ut sit quasi parenthesis. Latine sic verbi posset, nam ea est occupatio misera, qua voluit Deus homines occupare. Vel, ut Vezirina, quia occupatioem laboriosam Deus hominibus iniquavit, ut ea humiles redderet. Hinc et Chaldeus vertit, et vidi quia omnia opera filiorum hominum sum occupatio pessima, quam Deus dedit filiis hominum peccatorum, ut affligerentur in ea. S. Gregorius Thaumaturgus: « Sane, inquit, diligenter indagine animam verti maxime varam esse rerum quae in terris aguntur conditionem, didicique cum primis hominem ad laborem natum, plurimumque frostra occupari. » Deo vero sequentem illa necit et reddi: « Animum enim inferiora hanc omnia gravi, amarulento et abdominato spiritu distendunt. » Clare quoque Olympiodorus: « Laboriosam occupationem dedit Deus filiis hominum ad magnam illorum utilitatem; quod in comparatione divinis, et in acquirenda inani gloria, ea etiam in his quae ventri ac gula gratificantur, summo labore laborandum. Si enim labores et angustias tantas subimus, ut possideamus quae vana sunt, quomam flagitii progredieremur, si haec fusa otiosis nobis ultro advenirent? Suum igitur quisque est in pistrinum detractus. »*

Hinc enim occupatio pessima est quasi equalem, in quo distenduntur, ut vertunt Septuaginta, et quasi pistrinum, in quo molam vertere coguntur assidue mortales. Unde Thaumasi ita paraphrasice vertit:

Quippe hoc regnatur Olympi.
Pistrinum, in pennis, vita mortalibus omni
Vesandum sine fine dedit, sine fine movendum.

Et S. Paulinus, epist. 4 ad Severum: « Considera, ait, hujusmodi mortalium vitam, et tota tibi species jumentis molentis occurret, ut ille pannis oculos corporis, sic iste sordibus vite sine oculis mentis consutus per errores suorum sensuum,

quasi circa ambages molarum, laboriosa miser statione versaturus. Solebant olim capti in bello, puta mancipia, damnari (uti Samson a Philistaeis damnatus est, *Judic. xvi, 21*), ad pistrinum ut molam rotantem, idque suo mo facillimum scribit S. Augustinus, *epist. 50*; atque idipsum etiam nunc augmentat Saraceni. Tale prorsus pistrinum est vita hae scrupulosa, ad quam omnes ob peccatum damna sumus inslar Ixionis. Et lamem sunt nonnulli, « qui molam negotiorum volvere suavem deputant voluptatem, » ait B. Petrus Damianus, *Opus. XIII De Perfectioribus monachorum*. Occupationem hanc terribiosam, Salomonem secutus Siraoides graphicè depingit, *cap. XI, 4*:

« Occupatio, inquit, magna creata est omnibus hominibus; et jugum grave super filios Adam, a die exitus de ventre matris eorum, usque in diem sepulture in matrem omnium. » Et deinde partes sive quædam enumerat: « Tumultum, fluctuationem, iracundiam, furorē, zelum, timorem, contentionem, mortem, rhotaphiam, oppressionem, famem, » etc.

Vox occupatio significat *peccata*, eam non esse, minus hora vel diei, sed continuam, usque ad perpetuum per omnem vitam; *secundo*, eam totum hominem distineret et occupare, ut aliis vacare non libeat, nec liceat; *tertio*, hominem tot laboribus et dolibus hujus vite occupatum, et quasi obrutum, nullum in ea invenire solatium; ac proinde oculos mentis debere attollere ad Deum, ejusque opem et consolationem humiliter implorare: hinc enim ipsa illi a Deo in poenam peccati immissa est, ut coram Deo se humiliter supplicetque veniam optineque postulet. Aliis causas et fines ob quos Deum illam homini misisset, suggerit Olympiodorus, scilicet ut homo ex ipsa sui occupatione, tam dura et molesta, se secum ratiocinetur: Si quoquo modo veritas, et circa Deum, et circa malum laborare oporteat, eligendum est labor et occupatio circa bonum, quem consequitur voluptas ineffabilis. Prudens enim est Sapiens dictum: « Ne labores circa premium, » multo magis: « Ne laborem facias laboris premium, » ut faciant qui laborant in vitro et scelere: per hoc enim non nisi labores et dolores sibi accersunt.

Rursus ex duobus malis minus est eligendum; elige ergo occupationem et laborem circa virtutem, quia is minor, quam labor impensus vilium ob honestatem virtutis, tum ob gaudium et premium, quod ex virtute consequitur. Dicit ergo sibi ipsi Sapiens: Omnis hinc mortalium vita dolere et morere est gravis, et æquivalens, est pistrinum; ut quid ergo illa me occupet? vita futura omni gaudio et jubilo est opulenta; ut quid ergo eam non ambiam? cur omne studium ei non impendam? Quicumque te celo natum et destinatum agnoscis, terram despice, terrena despice, vive Deo, vive celo, vive æternitati.

Vix nosse quid sint omnes mundi opes, voluptates, honores? Audi respondentem S. Gregorium Nazianzenum in *Carm. De Vita itineribus*, de qua illi hæc epitheta tribuit:

Largo, spectum, ros, et levis umbra vaporumque, Fluminis fluxus, fluxus et aquæque, Somnia, fluctuæque navis vestigia, venas, Pœna celer volutus, pulvis et aura levis. Circulus æquili qui motu cuncta volutat, Constans atque rotans, fluxus et interitæ.

Nil autem die feram providit Christus ut esset, Quo tua ferarum pectora laqueat amor.

Unde concludit:

Nil autem die feram providit Christus ut esset, Quo tua ferarum pectora laqueat amor.

Et S. Athanasius in *Synopsi S. Script.*, in *Ecclesiaste*; « Universa vanitas, inquit, et afflictio spiritus, et nihil amplius quam vanitas consilii, et inanis voluntatis conatus, futurorum honorum æternitatem significant; quapropter universa transcendens, hortatur ut æternorum memoriam servemus, »

14. VIII CENCTA (opera, ut habent Hebræi) quæ fiunt sub sole, ET EGË UNIVERSA VANITAS ET AFFLICTIO SPIRITUS. — Hæc verba pendunt a vers. 12: « Ego Ecclesiastes, » etc. Nam vers. 13 quasi per parenthesis insertus est, ut ibidem dixi; minus congrue alii illa referunt æreticam ad vers. sequentem, ut ibidem explicabo. Arabicus verit: *Et cognovit omnes artes quæ fiunt sub sole, ecce omnes sunt vanæ, et angustia spiritus. Pro vanitas Aquila vertit: id est, id est vapor. Vide dicta initio capituli, vers. 2.*

Pro *afflictio spiritus* Hebræis est רַעַד רֵחַק *reit ræch*, ubi reit secundum diversas radices diverse a diversis exponitur. Primo enim, si reit derives a רַעַד *reit*, id est malum esse, contendi, affligi, idem erit quod malitia (id est miseria), contritio, afflictio, ut verit Noster. Hinc Syrus verit, *volutatio spiritus*; Arabicus, *angustia spiritus*; Chaldaeus, *contritio spiritus*; vel, ut Costus verit, *animi molestia*; alii, *irritamentum spiritus*; alii, *defectio spiritus*; Vatablus, *fractio spiritus*, q. d. Ego Salomon contemplan omnia hominum studia, omnes occupationes et labores, invenio omnia non tantum vana, hæc est suspici conatu irrito, casso labore, exitu vano ac nullo; sed etiam spiritum, id est mentem hominis affligere, eruciare et conterere: singula enim tal curas, angores, ærumnas, molestias, labores homini afferunt, ut videantur nata ad affligendum illius animum. Itæ S. Hieronymus: « Nihil aliud, inquit, deprehendi quam vanitatem et nullitatem, id est miseriam spiritus, quibus anima diversis cogitationibus afflictatur. »

Rursum, alii *multitudo spiritus* sin explant, q. d. Omnia quæ in mundo sunt, maleficio et quasi venenato spiritu sunt plena, quæ hominem affligunt, cruciant, necant. Unde Thymatorgus verit, uti transfert Brigittanus, *animam inferiorem hæc omnia gravi, univrsuento et abominato spiritu dit-*

tenant. A' vero transferunt, *spiritu prodigioso et escroto*, omnia hæc inferiora plena sunt, adeo ut ea colligere nemo queat, imo ne quidem cogitare, quanta res homines absurditas invenit, q. d. Malus spiritus; puta diabolus, qui post peccatum homini et aeri hinc dominatur, omnibus mundi illecebris se immiscet, facitque ut speciosiores et delectabiliores multo appareant, quam revera sint, itaque homines illicet, ut illis se oppiant et peccent, ac deinde virus suum per eas lum in corpus, tum in animum hominis instillat, ut corpus morbis, animum dolore et remorsu, ceterisque peccatorum penis affligat et cruciet. Hinc et S. Hieronymus ad verum sequentem: « Cuncta, ait, quæ sub sole facta sunt, diaboli arbitrio et spiritus malignitatis eversa sunt, dum ad ejus insidiosum peccata peccatis emulantur. »

Secundo, Aquila, Symmachus et Theodotion reit derivantes a רַעַד *reit*, id est pascere, veritum est, vel *pasceat*, id est, pasto vel *pastura spiritus*, id est, *enti*. Jam pasto tripliciter accipi potest: primo, objective, q. d. Omnes mundi honores et illecebre non sunt nisi perflantes venti, qui animum distendant, ac pascere et satiare nequeunt, juxta illud *Jerem. xiv, 6*: « Onagri steterunt in rupibus (ubi magis perflant venti), traxerunt ventum quasi dracones; qui, ut ait Plinius lib. VIII, cap. xxxii, hiant semper ore, solus animalium nec cibo nec potu alitur, nec alio quam aeris alimento. » Secundo, active, q. d. Qui sequitur vanas mundi opes et honores, similis est pastori, qui pascit non oves, sed ventos, id est illi qui tentant non inutilem et impossibilem. Quis enim ventos pascere et regere queat? juxta illud *Prov. x, 4*: « Qui nihil mendacis, hinc pascit ventos; idem autem ipse sequitur aves volantes. » Tertio, pasto sumi potest pro depastio, q. d. Omnes res mundi non sunt aliud quam depastio, perditio, destructio et consumptio spiritus. Sicut enim hos depastit gramen, sic ille depascitur et consumunt omnes anime vires, omnes spiritus, omnia gaudia.

Tertio, רַעַד *reit* Syrochaldæe significat *cogitare*; unde *reit* reit a Pagnino veritum *cogitatio*, a Septuaginta *passio*, id est libera electio et voluntas.

Est alios alii hebreum רַעַד *reit*, id est pascere, eo quod cogitatio sit pabulum mentis, vel quod mens pascit regatque suas cogitationes, sicut pastor oves; sensus ergo est, q. d. Omnes mundi illecebre, quæ cupidis videntur exitibus non sunt nisi eorum cogitatio, et imaginatio, quam parit cupiditas; ex illa enim imaginantur sibi eis inesse ingentia gaudia, satiem et felicitatem, quæ revera non insunt; quare illecebre illæ pascunt nisi eorum imaginationem, imo revera non sunt aliud quam imaginationes, et imaginaria gaudia et somnia; sicut enim somnians

videtur sibi epulari, potare, saltare, ac revera non epulatur, non potat, non saltat; unde dum experscitur, jejunium, sibi non tam et eub antem se reperit magis quam ante: sic pariter mundi delicia videntur mentem exhilarare et satiare, at revera non exhilarant et satiant, nec solida menti dant gaudia. Unde Plato: « Spes mortalium, ait, sunt somnia vigilantium. » Et Platonius de more secutus Philo, lib. *De Joseph*: « Vigilantium imaginationes, ait, somnium sunt simillime; veniunt, abeunt, occurrunt, refugunt, et priusquam comprehendantur avolant. » Rursum, *reitas* est libera voluntas, electio, propositum, delectus, animi sententia, secta. Significat ergo, ait S. Hieronymus, « quod agat unusquisque quod velit, et sibi rectum esse videatur, alique in diversa libero homines ferantur arbitrio: et vana sunt universa sub sole, dum invicem nobis in honorum et malorum finibus displicemus. » Quisque igitur in mundo pro libito agit, et voluntatis corruptissimam doctum sequitur: ex quo fit ut mundus iste sit velut carcer quidam insensitum, et singulorum quidem sibi singulis erroribus, ac falsis opinionibus furentum. Et quod mirabile est, cum insanant omnes, quisque solus se sapere, ceteros insanire existimant; sicut *Proverb. xviii, 2*, scriptum: « Non recipit stultus verba prudentis, nisi ea dixerit quæ versantur in eorum corde. » Ita Pineda.

Accedit Olympiodorus, qui vanitatem summam in eo ponit, quod voluptarii non ex necessitate, sed libera electione capiunt voluptates illicitas, quibus sibi accersunt æterna gehennæ tormenta. Ad hæc *reitas* verit potest *presumptio spiritus*, id est audacia ac superbia, quæ elati nulla magnaque, etiam ventis et supra vires audent et presumunt. Itæ S. Augustinus, *homil. 4 De Sermone Domini in monte*: « Vulgo, inquit, magnos spiritus superbi habere dicuntur, et recte, quia quidem spiritus ventus vocatur. » Nazianzenus vero, *orat. 10*: « Presumptio, inquit, spiritus est inconsideratus quidam animi impetus, et tractio hominis ob veterem fortasse lapsam in peccata malefati. » Ubi Elias Cretenis Nazianzenum exponit a de anima temere, atque inconsiderate impulsus ad mundi vanitatem, atque hujus vite labori et ærumnis ob violatum Dei mandatum addita. »

Quarto, alii apud Pagninum in *Lexico*, reit ventum, *societas vel amicitia*; *re* reu enim est socius vel amicus, q. d. Dum queris amicitiam hominum, vel societatem creatorum, non aliud queris quam amicitiam et societatem cum spiritu, id est cum vento, quem videre et tenere nequis ut eo fruaris, cum ille dicit vocatus perit, et diffundit et transeat. Ex hæc rerum vanitas et afflictione colligit S. Cyprianus, lib. III *Testimon. ad Quirinum*, cap. xi, fidelem ecclesiæ tantum *re* spiritalia cogitare debere, nec attendere ad *re* *re* *re* *re* utpole qui jam illi in Baptismo remittit. id-

que multis Scripturis testimonio confirmat (1). Vere S. Chrysostomus, epist. 3 ad Theodorum apertus: «Sicut, inquit, in utero puellus, sic in mundo vivimus multis interclusi angustiis, venturique sæculi nec fulgore, nec claritate valentes contueri.» Quia et Placidus Pyth. ode 8: «Brevi, inquit, mortalium oblectatio crescit; fidem vero et cadit in terram, infausto consilio concessa; diu unus sunt homines. Quid est aliud? quid vero nullus? umbra somnium homines. Sed cum lux a Jove data accesserit, splendorem est lumen hominum et suavis vita.»

II. PERVERSUS DIFFICILE CORRIGITUR; ET STULTIORUM INFIRMUS EST MORIBUS. — Hebraice ad verbum habent, quod depravatam, vel perversum est non potest quis reconvincere; et dicitur, vel defectus non potest numerari. Ita Variabius. Alii, curvitas non potest dirigi; et defectus non potest numerari; alii, quod curvatum est non potest rectificari, et quod defectum habet non potest numerari, vel in numerum venire; Septuaginta, perversum non potest aditari, et diminutio non potest numerari; alii, perversum non potest componi, restitui, aptari, reparari, emendari, convenienter deservire, curari. Hæc omnia enim significat hebraicum פָּרָהּ טוֹבָה, scilicet id quod distortum, incurvatum, obliquum vel depravatam esse corrigere, erigere, et aptare, componere, inæqualitatem ad æqualitatem, curvatum ad rectitudinem, diffusum ad conformationem et convenientiam redigere, ut partes inter se congruant et consentiant. Unde hebraice vertunt, regulari, vel rectificare. Arabice, perversum non potest dirigi, neque diminutum potest aggregari. Noster solenter et clare neutrum vertit in masculinum, puta perversum in perversum, ac per immutationem vel defectum accepit intellectum sapientis, puta stultorum quæ est in stultis. Unde vertit, stultorum. Illi enim sunt animi, non capite, sed cerebro, hoc est sensu et sapientia. Unde et Syrus vertit, portabatibus non potest componere; et stultus non potest numerari. Accedit Chaldeus, cuius versionem inferius recitabo. Pro stultus hebraice est חָסִיד חֶסֶד, id est defectuosus, mancum, indigens; item defectus, penuria, egestas. Est melioria frequens hebraice, qua potitur abstractum pro concreto, scilicet defectus pro deficientibus sensu. Rursum est axisis; stulto enim deest sapientia, ac consequenter bona omnia, adeo ut ipse possit vocari chæron, id est ipsa egestas; sicuti Elihu ha resarchia dicitur est quasi חָסִיד עִלְיוֹן, id est pauper a samina patre, quam ipse velat perfectionis studiosus pre se ferebat, aut potius quod pauperime de Christo sentiret, negans ejus divinitatem, ut ait S. Ignatius, epist. ad Philad.: «Si quis, ait, consilietur

(1) Hæc omnia hæc omnia vertunt, stultum inane: referunt scilicet reconvincit ad פָּרָהּ טוֹבָה, quod verbum chaldeice: Hæc enim est quod hebraicum חָסִיד, vocat, expulsi vocatus est. Verbo tamen Vulgata beas defendi solet.

Jesus Christum nudum esse hominem, etc., inopiam est sensus, cognomento Elihu.»

Pro chæron Septuaginta vertunt chæron, id est defectus. Sic et Symmachus: «Defectus, inquit, non potest explorare numerum.» Quare miris rocta Complutenses et Regii chæron vertunt, postpositis: Posteritas, inquit, non potest numerari: chæron enim chæron, id est genus chæron significat defectum, inopiam, penuriam, et partes posteriores ejus qui deficit vinciturque, non autem proximam vel posteritatem (2).

Jam si cum hebraeo alisque in neutro legas, perversum non potest reconvincere, nec defectus numerari: primo, aliqui consent hoc dici contra illos qui putabant mundum factum esse, ideoque in perfectionem esse; tunc autem sententiam cum interrogatione legi oportere, hoc modo: Quidnam depravatam in hoc mundo, quod imperfectum sit atque perversum, vel ita ut emendari oportet illud? Quid vero eliam deficit in universo mundo, ut ad idum annumerandumque sit? S. Hieronymus per hoc illos hinc arguit, qui quassam naturam retro dederunt que non respiciunt sanitatem: Recta enim, inquit, ornatum recipiant, et curva correctam, nec perversum dicitur, nisi qui depravatus a recto est.

Secundo, alii ex adverso consent hæc pertinere ad vanitatem rerum sublimarium, de qua vers. precedenti, quæque explicare et confirmare ex eo quod hæc omnes, præsertim post peccatum Adæ, in eas penam depravate sunt ac imperfecte, dimittit deficientes, evanide, quas nemo possit restituere, ut partibus omnibus sensuque numeris sint plene et absolute; nemo perficere, aut adipisci, ut in beate fratur: quia quod in eis depravatum est, non potest corrigi; quod in eis deest (ut plerumque desunt), non venit in numerum: quod enim non est, sed deest, non potest estimari et numerari. Præclare S. Gregorius Nazianzenus, orat. De Cura pauperum: «Nihil est in rebus humanis natura stabile, nihil æquabile, nihil sufficiens, nihil in eodem statu permanentes; sed omnia quadam veluti rota circa revolvuntur, diversas sæpe diebus sigulis, etiam horis vicissitudines afferendo, nisi instabilibus ventis, et avigili mare secutus vestigia, et fallacibus noctis insomnis, quorum brevis est gratia, et his quæ per ludum in arena figunt pueri, magis fidendum sit, quam presenti hominum prosperitati. Quare prudenter faciunt, qui propterea quod non fidunt rebus presentibus, rationibus suis consulunt in futurum; et propter instabilitatem humanæ felicitatis conditionem, benignitatem et misericordiam, quæ nunquam deficit, completuntur.»

Hinc rursum defectus rerum sublimarium dicitur. (2) Jugendum est hæc versus cum precedente, ita: Observari quod perversum non potest rectum fieri; et quæ non potest numerari, id est, innumerabilia sunt, quæ defectu laborant; alii ob parallelismum, quæ defectu laborant, non possunt serviri seu suppleri.

merari non possunt, quia sunt plurimi et innumerabiles; et tamen cum tot defectibus et egestatibus sciant, præ se ferunt et promittunt rerum abundantiam et copiam, quæ hominis cupiditate salient et expleant, perinde ac Prov. ix, 13, meretrix illa et stulla et clamosa plonaque illocebris, et nihil omnino sciens; a vel, ut legitur Septuaginta, mulier insipiens et auidæ, et indiga buccelle, tamen subitose et mendaciter invitat ad panem suum. Non aliter mundus panis egens, fame enectus, siti confectus mentitur convivium splendidum et opiparum, omnium deliciarum locuples atque refectum. Hæc ergo est eorum vanitas. Ita Pineda.

Hinc accedunt illi qui priorem partem versus referunt ad indomabilem perversitatem et malignitatem rerum contumaciam, posteriorem vero ad stolorum illis obstinate inhiantium multitudine, q. d. Omnia in mundo vana, id est molesta, absurda, perversa sunt; quibus accedit vanitas et stultitia hominum, illis stulte inhiantium, et tam se quam ipsa magis depravantium. Unde Thaumastus vertit: «Atque adeo ad tantam rerum deordinationem perventum est, ut nec vil ad integrum boni status mundis reparari, nec quantis absurditatibus humanæ negotia involvantur possit cogitari.» Et S. Hieronymus qui varios hic sensus conglomerat: «Tanta malitia, inquit, in mundi hujus æpocalitate versatur, ut ad integrum boni status mundis redire vix valeat: nec possit facile recipere ordinem et perfectionem suam, in quibus primum constitit est. Aliter: Omnibus per peccatum ad integrum restituis, solus diabolus in suo permansit errore. Cuncta enim que sub sole facta sunt, illius arbitrio et spiritu malignitatis eversa sunt, dum ad ejus inhiatum peccata peccatis cumulantur. Denique tantus numerus est seductorum, et eorum qui de grege Domini ab eo rapiti sunt, ut supplicatione non queat comprehendi.»

Porro res omnes per peccatum depravate sunt, tum a Deo, ut esset homini in partem et flagellum, ut patet Gen. cap. III, 13; tum a diabolo, quia illarum speciem magis illecebram, quam revera sit, homini ostendit, ut cum ad peccatum illicet, uti dixi vers. precedenti; tum a concupiscentia hominis, quæ illis abutitur, illasque depravat et corrumpit, ut sese his magis oblectet et expleat. Gula enim advenit novas fereculorum illecebras, novas mixtiones, nova condimenta eaque innumera, quibus simplex escarum natura corrumpitur et pervertitur. Luxuria advenit novæ et portentosas libidines. Superbia advenit novos titulos, novas pompas, novos fastus. Curiositas advenit novæ vestium formas, novos equorum rithardumque apparatus, denique rerum omnium novitates. Hinc

Tertio, aliqui referunt hanc gnomen ad humane nature per peccatum depravationem, q. d. Deis hominem, puta Adamum, creavit integrum et

rectum, tum in natura, tum in sanctitate et gratia. Justitia enim originalis non tantum sanctificavit Adamum, sed etiam humanam in eo naturam in se imperfectam, et ut ita dicam nullam, utpote in qua appetitus sensitivus sæpe adversatur rationi et menti, ex eo quod anima hominis partim sit animalis, habensque appetitus carnalis eodem, quos habent animalia; partim sit rationalis et spiritalis, habensque appetitus spirituales eodem, quos habent angeli; hanc, inquam, adversam, et quasi nullam hominis naturam, inter se confligentem et compugnantem, justitia originalis sanabat, corrigebat, perficiebat, subdens appetitus omnes rationi et menti. Pervere sublate per peccatum hæc justitia, relapsus est homo in naturam naturæ sue imperfectiorem, ut sensus rebellat rationi, concupiscentia voluntati, appetitus legi. Dicit ergo Solomon hanc naturæ depravationem esse tantam, ut a nullo hominum vel angelorum possit corrigi et redintegrari, quodque ejus defectus, propensiones in omnia vicia, miserie et æruinæ sint tot et tantæ, ut a nullo queant enumerari; ideo ad omnes eos restaurandos opus esse gratia Christi: hæc enim omnes inchoate sanat in hac vita, ac perfecte sanabit in futura gloria. Videntur hanc naturæ depravationem philosophi: sed ejus causam, scilicet peccatum originale ignorarunt. Unde alii impie accersunt Deum, qui hominem tam miserum creasset; alii naturam, quasi hominum esset hæverca, non mater, ut Cicero, lib. III De Republica, quom citat S. Augustinus, lib. IV contra Julian. cap. xv.

Hinc Nyssenus sic explicat, q. d. Vanitas jam dicta accidit non a natura, non a Deo, sed ab hominis electione, ut vertunt Septuaginta. Quia spiritus noster, a suo ornamento et integritate libere discedens, factus est perversus, manens, distortus; et quod perversum est non potest exornari, id est, hæc hominis per peccatum corruptio et depravatio non est convenientis, nec congrua nature primitivæ a Deo institutæ et justitiæ originali exornatæ, ac velut adamissim rationis et legis Dei directæ.

Quarto, perperam ex hoc loco argumentatur donatista perversum esse baptismum qui male creditur confectur, aut a male credente, puta ab heretico, impenditur, ac proinde non posse eum redintegrari, sed debere iterari ac de novo conferri. Audi Parmenianum obprobriente S. Augustino, lib. II Contra Parmen. cap. xv: «Quis male credit non potest consequi baptismi sacramentum; quia scriptum est: Perversum non potest adornare.» Cui respondet S. Augustinus: «Perversum non potest adornare; quia non ei adornatum valeret Sacramentum quod accepisset, si in fide perversa persisteret, sed potius ad supplicium: cum tamen ipsum sacramentum per se etiam in perverso, cum non ornabit, sed judicabit, integrum permaneret, et ideo nullo modo esset illius sacramenti violanda sanctitas, etiam

quasi esset illius hominis corrigenda perversitas. » Ipsi sumus ergo hereticorum et impiorum est perversus, non in substantia, quia ei debitum materiam et formam servant, verum et validum est sacramentum, ideoque sine sacrilegio iterari nequit, ut eo quis rebaptizetur; sed in usu, quia graviter peccat tam impie conferens, quam impie accipiens: quare non confert gratiam, sed imprimat characterem, per quem conferet quoque gratiam, cum per penitentiam subtiliter fuerit peccati oblitus.

Quinto, Paganus in *Lexico* veritè explicatque in sensu famili, perversitas nunquam potest esse rectitudo, hoc est, vitium nunquam potest esse virtus; sicut, ut dicitur in *Antena*: « Perversus est in omnium lapsus, dum in malitia est, virtutem recipere non potest, » sicut in sensu composito quoadmodum in malitia persistit. Cajetanus vero, *tertium non potest ostendi*; quod ipse non tantum de virtutibus, sed etiam de rebus physicis accipit, v. g. « quod aqua rapitur a lupo, quod segetes destruantur ab imbutibus vel canibus; » nemo enim tantum a lupo lanuam redintegret, vel segetes imbre dissecat, aut vestia exustus restaurare potest.

Verum hic sensus perversus est, falsus et imperitiosus. Quare sensus secundo loco recensitis in primis est genuinus, deinde tertius.

Sed iuxta Vulgatum, que habet, *perversi difficile corriguntur; et stultorum sensus est numerus*. Variis hujus sententiæ occurrit nexus et sensus.

Primo, censent aliqui esse occupationem, qua Salomon occurrat tacite objectioni. Biet enim vult: Si omnia in mundo sint vana, hominesque hi indulgentem affligunt, at quid ergo homines rationales vanitatem hanc videntes et evadentes, his tamen obstaculo inhiant? Respondet causam esse hominum illecebris mundi inessentorum et demeritorum perversitatem et stultitiam, qua velut effrenas furentisque equi in sum damnæ et precipitia ruunt; hæc enim ipsi, utpote cupiditatis cæci, non vident, concupiscentia sua occupati non presentium, sed postea penam sentiant et ergo penitent. Hic colligit Salomon: Non ergo est vitio insipientibus, sed mihi sapienti, qui scilicet rectoque iudicio omnia examinavi et iudicavi omnia esse vana, fidem adhibet.

Secundo, uterque Hugo Cardinalis et Victorinus ad Lyranus censent hanc gnomen necesse præcedenti illam enim explere, quasi vanitas illa de qua versus præcedenti, hic ea duntaxat intelligatur, quam viri sapientes, presentium rectores et reges, qualis erat Salomon, experiantur in gubernatione, scilicet difficultates corrigendi subditorum cupiditates et vitia, quod perversi difficile corriguntur. Verum hic sensus nimis arctat gnomen præcedentem de vanitate rerum, cum illa in se sit indefinita, ampla et generalis. Huc accedunt illi qui hanc gnomen neunt vers. 13, ibique per occupationem pessimam accipiunt studium scien-

ti, mentisque speculationem, q. d. Non tantum cognitioni et speculationi sua inest vanitas et afflictio spiritus, sed et præxi: frustra enim hominum perversorum mores corrigere velit sapiens ideoque affligitur.

Tertio, alii censent hic probari vanitatem rerum ex vanitate et perversitate hominum, qui stultis suis concupiscentiis depravati, a fine suo et felicitate declinant, sequè conviciantur in æterna tormenta. Quid enim vanius, quam aberrare a suo fine? Quid stultius, quid miserius, quam sibi accersere ignes perpetuos? Alii ex adverso censent vanitatis rerum causam hic tribui, non Deo creatori, sed electioni, ut habent Septuaginta, et perversitati hominum, qui res bonas a Deo creatas suo abusu distorquent in malum, ac depravant, itaque « harmoniarum mundi concentum vitiant, et dissonam efficiunt, » aiunt Patres in *Catena Quorum*.

Quarto, Chalcidius hæc refert ad morientes in peccato; hi enim post mortem penitent et corrigi nequeunt: « Vir, inquit, cuius perversa via suit in seculo, et moritur in eis, et convertitur ad penitentiam, non habet potestatem corrigendi. Et vir deficiens in lege et præceptis in vita sua, post mortem suam non habet potestatem, ut commoretur cum iustis in paradiso voluptatis. » Verum hic sensus mysticus est potius quam literalis. Huc accedit illa inter alias S. Hieronymi expositio paulo ante recensita, nimirum de *Improbis*, quorum dux et auctor sit diabolus, qui penitentia incipit in suo permanet errore. Et illa *Catena Græcæ*: « Perversus et in malitiam lapsus, dum in malitia est, virtutem recipere non potest; et qui gratia Dei est destitutus, haudquaquam piis dei cultoribus potest annumerari. »

Quinto et genuine, assignat hic Ecclesiastes per modum exempli, unam inter alias insignem vanitatem et afflictionem spiritus, que Ecclesiasten, id est, virum sapientem et concionatorem, præcedit rectorem et regem, cui republicæ et subditorum salutis cura incumbit, mire affligit et cruciat, nimirum quod ex officio simul et zelo summe curat reformare rempublicam, et subditos ab amore perversæ vanitatis, rerumque vanorum tradere ad anorem castum veri boni, puta Dei, virtutis et felicitatis, id tamen omni suo labore et conatu assequi nequit nisi in paucis, eo quod plurimi sint perversi, qui difficile se corrigi sinunt, et stultorum, vanis stultisque cupiditatibus servientium infinitus sit numerus, iuxta illud *Jerem. xii, 23*: « Si mutare potest Æthiops pellem suam, aut pardus varietates suas, et vos poteritis beneficiare, cum didiceritis malum. » Perversi enim sunt, qui habitum malitiæ peccando induerunt, in eoque occurrunt.

Sensus ergo est, q. d. Ego Ecclesiastes, rex israel, consideravi omnia que fiunt sub sole, omnes hominum mores, omnia studia, ac vidi in omnibus esse vanitatem et afflictionem spiritus,

atque inter alias vidi unam insignem, que me quoque similes reges et rectores maxime affligit et pungit, scilicet quod omni mea concione, omni lege et iussu, omni meo labore et conatu, parum et ipsud paucos proficiam; quia multo major hominum pars faciat et fallaci vanitatis, vanarumque optum, deliciarum et honorum spe inescata, perversè et obstinate inhiat, ideoque corrigi non vult; quare stultorum vanis stultisque mundi illecebris incumbendum, iisque se inebriantium et demeritorum numerus est innumerabilis.

Stultos vocat non physice, sed ethice, qui in veritate non speculativa, sed practica errant et delirant, puta impios suis cupidinibus mancipatos, qui prave de rebus agendis estimant, dum vana bona veris, brevia æternis, terrena celestibus anteponunt; hæc enim ingens est stultitia. Rursum stultos vocat eos qui in agendo sunt precipites, temerarii, audaces, furiosi; quales non raro sunt potentes et divites, qui vanis mundi opibus incubant et abundant. Conatur Egebinus, lib. VII *de Perversi Philos.* cap. IX, Colte apud Ciceronem argumentum contra providentiam dissolvere, quod, cum tantus sit numerus stultorum, non videretur a Deo mundus factus propter illos, ac proinde casu existisse, non ab illo. Contendit enim ostendere magnam proborum omnium etale multitudinem fuisse, maximam peccantium multitudinem postulare, paucos prodigiose malos esse: longe paucissimos esse, qui, si depravatisime vivant, non denique Deum quoquo tempore agnoscant et faveant. Felicius alia succedit Egebinus respondendi via, donando plures improbos esse, pluris autem Deo censeri unum probum mille improbis. Ita Lorianus. Denique Deus mundum fecit primario propter se, ut in eo suam potentiam, sapientiam et bonitatem ostenderet; secundario propter angelos et homines, presentium probos, sed et propter improbos, ut scilicet illi ex mundo agnoscentes bonitatem Creatoris atque se eum redamant, itaque ejus gratiam et gloriam consequantur a quod si nolint, sentiant justitiam ejusdem et vindictam, in qua æque ac in misericordia probis exhibita, Deus glorificatur.

Porro quam exiguis ait sapientium, id est proborum et salvandorum numerus, quam magnus vero stultorum, id est impiorum et reproborum, patet ex illo Christi: « Multi sunt vocati, pauci vero electi. » *Matth. xx, 16*; et ex illo: « Intraite per angustam portam, quia lata porta et spatiosa via est, que ducit ad perditionem, et multi sunt qui intrant per eam. Quam angusta porta et arcta via est, que ducit ad vitam, et pauci sunt, qui inveniunt eam! » *Matth. vii, 13*.

Unde S. Chrysostomus, hom. 40 *ad Populum*: « Quot, inquit, esse putatis in civitate nostra (Antiochie, in qua erant plus quam centum hominum milia), qui salvi fiant? Infestum quidem est quod dicam; dicam tamen. Non possunt in tot

millibus centum inveniri qui salvantur, quin et de his dubite. » Rationem subdit: « Quanta enim in juvenibus, quæso, malitia? quotus in senibus torpor? filii curam gerit nemo, nemo zelum habet. » etc. Vide dicta *Isaiah* cap. II, 35.

Quis Prælati id advertens non luceat, non se affligat? Quam affligebat Paulum *Indorum* Evangelio salutis suæ obistentium stultis obsecratio. Audi enim lactum suum pathetice expectorantem, *Rom. ix, 4*: « Veritatem dico in Christo, non mentior, testimonium mihi presente conscientia mea in Spiritu Sancto, quoniam tristitia mihi magni est, et continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipsa anathema esse a Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt israelitæ, » etc.

Anagogice, filii israel, id est fideles et sancti soli Deo numerantur, et libro viite inseribuntur: at filii Esau, id est infideles et improbi non computantur, nec veniunt in numerum Dei, sed scribuntur in libro mortis et diaboli. Audi Patres in *Catena Græcæ*: « Hæc numerus quo sanctos numerat, spirituum quendam et definitam ordinationem significat: Numerus enim, inquit, multitudinem asstrum. Hoc eodem numero etiam Mosi jubet Dominus, ut numeret filios israel. David vero de hominibus quid ait? Illic reptilia quorum non est numerus. Et in *Proverbia* Salomon: Multos enim confossum vultu, probos provavit, et innumerabiles sunt quos occidit. Quid igitur nunc dicitur *Eccl. xii*, id est defecto, et qui occidit, et qui reptilia dicuntur, ejusdem sunt conditionis. Illius nempe, que spirituali numero minime congruit. »

Similia habet S. Hieronymus, dum ait *masculos*, id est fortes et generosos, a Deo numerari; feminas vero, id est molles et effeminatos, ne venire in numerum.

Moraliter, hic dicitur quanta ait vis consuetudinum, sive in bonum, sive in malum: sicut enim bene agere assueti difficile peccantur, ita peccati male agere assueti difficilius convertuntur. « Duo, ait Seneca, *epist. 59*, in vitiis juvenimus, elui difficile est. Non enim inquinati sumus, sed infecti, ne ab alia imagine in aliam transsumus vita nos stultitia tam pertinaciter tenet. » S. Hieronymus vero, vel potius *Barbarus* [hic enim est *Comment. Auctor*], explicans illud *Jerem. xii, 23*: « Si mutare potest Æthiops pellem suam, » etc., nunciose ait: « Quiddid enim dicitur, non naturæ est, sed studii, et proprie voluntatis, que nimia consuetudine et amore peccandi quodam modo in naturam convertitur. » Et S. Chrysostomus, *II Cor. iv*: « Magna est consuetudinis tyrannus, adeoque magna, et periculosa cogit ac natura. » Consuetudo enim ligat hominem, et quasi vincula constringit ad id cui consuevit, iterandum et prosequendum, adeoque videtur veriti in naturam. Unde *Isaiah* cap. v, 48: « Vae, ait, qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, et quasi

vinculum plaustrum peccatorum. » Et S. Augustinus id ipsum expertus, lib. VIII *Confess.* cap. v: « Ligatus eram, inquit, non ferro alieno, sed mea ferrea voluntate. Velle vix tenet inlicitum, et inde mihi caetera ceciderat, et constrinxerat me: quippe ex voluntate perversa facta est libido; et dum servituri libidini, facta est conscientia; et dum conscientiam non resistitur, facta est necessitas. » Vide S. Bernardum, serm. *De Septem Spiritibus Sancti dicitur.*

Idem S. Augustinus in *Enchirid.* cap. LXXX: « Peccata, inquit, quamvis magna et horrenda cum in conscientiam venerint, aut parva, aut nulli esse creduntur, usque adeo ut non solum non occidenda, verum etiam praevocanda ac difamanda videantur. »

Et S. Gregorius, lib. IV *Mor.* cap. XVIII: « Quot viciis praevae frequentationis homo astingitur, tot quasi vinculis ad mentem ligatur. »

ET STULTITIAM INFINITAS EST NUMERUS. — *Pr.* Et Hebraeus sepe est causale, idemque valet quod *nam, quia.* Dat ergo causam cui pervasi difficile corrigantur, quia scilicet stulti sunt iudicis praevae, qui peccant; peccatum enim est omnia stultitia, quia sensum rationi, cupiditatem virtuti, sapientiam creaturam Creatori, id est obolum multo, granum sepeli, guttam mari, globulum ferre tui ordo. Quid stultus? *Secundo*, quia peccata iterando, *deorum* habitum ac quasi necessitatem sibi inducunt. *Tertio*, quia in his obstinate perseverant, eorum sensum laudant, nec peccata assidue, sed virtutes. *Quarto*, quia corrigi se non sinit, sed recta docentes et monentes spernunt et ridet. Intra a Salomone stultitia haec moralis vocatur « egestas cordis; » et stulti vocantur « indigni cordis, » id est privati mente, hoc est, recto rationis mensurae usu; ipsa deest vera prudentia sanique iudicis iudicio, ut patet *Prover.* cap. x, 13 et 21. Sic Robeam ab Ecclesiastico cap. xxvii, 28, vocatur « gentis stultitia, et imminuit a prudentia. »

Aliter R. haec admodum apud Galatinum qui veritas ex Hebraeo, *egestas hominum non potest numerari, sic explicat:* Plurimum hominum sunt pauperes, qui non sunt experti opum deliciarumque vanitatum; unde putant illas ingens esse bonum, aestimantque se felices, si eas adipisci queant; sed errant, quia perverse iudicant de rebus sibi incognitis, quarum non habent experientiam, perinde ac ceci de coloribus. Quare illis non est fides adhibenda, sed mihi Salomoni, qui sum ditissimus, omnemque rerum humanarum abundantiam habui, ac omnia expertus et scrutatus in eis nullam felicitatem, sed meram vanitatem deprehendi. Verum hic sensus languet et frigit.

Moraliter hic discit, primo, prudentiam ac virtutum hominem efficere sapientem, imprudentiam vero et cupiditatem eum efficere insipientem et stultum, ut passim hic et in *Proverbiis* utrumque vocat Salomon, et hisce nominibus descri-

minat: causas ibidem recensit. Idem par umbram videtur, imo a Salomone didicere philosophum, ut patet ex Socrate et Platone passim in *Dialogis* atque ex Aristotele, lib. III et IX *Ethic.* Vere Dionysius, *orat.* 26, ita definit: « Stultus est, qui non est animi sui dominus; circumvolvitur enim, trahiturque facile a levi quacunque occasione et colloquio. » Et Seneca, *epist.* 2, docet: « Sapientem seipso contentum nulla re indignare, et tamen nullis illi rebus opus esse; contra stulto nulla re opus est: nulla enim re se uti, sed omnibus eget. » Idem, *epist.* 15: « Quam vitam, inquit, dici exultans nullam? nostram; quos circa cupiditas innoxia, certe nonquam satisfactura praecipiat: quibus si quid satis esse possit, fuisset; qui non cogitans quam juvenatam sit, nihil parere; quam magnificum, plenum esse, nec ex fortuna pendere. Stulti vita ingrata est, tripodis est, tota in futuram fertur. »

Secundo, hinc discit conempnentiam esse mentem magnamque stultitiam; vitiosos enim soli assuetas facit stultos. Id patet in ira, quae hominem ratione privat, neque furere instar insani; in libidine, quae sapientem demutat, ut demerit Salomonem, Sansonem, Davidem; amor enim est cecus et amens, ideoque amantes facit amens, ut certamus meretricis et puellis amore juvenis alienus captus, rationem cum iudicio perdere, ac velut mentis impotes, et amore amentes; in superbia, quae superbum inflat, ut putent se omnibus esse sapientiores, ditiores, potentiores, etiamsi sint insipientissimi, pauperissimi et vilissimi. Nonne stulta est vox illa regis Babylonis, veluti novi Luciferi: « In caelum ascendam, super astra Dei exultabo. Solum meum, sed et in montes testamenti, in lateribus Aquilonis, ascendam super altitudinem nubium, similis ero Altissimo? » *Isa.* xiv, 13. Et illa Pharaonis: « Meus est fluvius (Nilus secundans Aegyptum), et ego facio mihi sepulchrum. » *Eccl.* ii. Sic in avaritia, aedia, gula, invidia caeterisque vitis, atque in ipsis avaris, gula, aedis, invidis, etc., nulla dietamina, neque opera stulta stultaque reperies, ut si sincere iudicas, diopero debeas, illos videri mente captos, fatios, deliros.

Tertio, hinc collige non esse sequendam multitudinem, haec enim est stultorum; sed paucitatem, haec enim est sapientum: « Stultorum, inquit, infinitus est numerus: » infinitus, id est maximus et quasi innumerabilis, ut latet Hebraea. Rursus « infinitus » synecdoche generalice, quia assidue singulis annis, imo diebus oritur et succedunt novi stulti, talesque succedunt semper, quamdiu durabit haec in mundo hominum vita.

Hic est quod veteri adagio dicitur: « Loquendum ut multi, sapientum ut pauci. » Vulgus enim sepe de rebus, praesertim agendis sinistre iudicat, erronea habet dietamina, animos depressos, et in terrena demersos; vitis et scandalis abun-

dat, sapientem et vere virtutis expertus est, uti multis Patrum gnosis et exemplis ostendi *Numer.* cap. XI, 4, et cap. XX, 3. Hic de causa viri sapientis, quales fuisse olim Essai, Ascetae et Anachoreta, turbas ubique fugerunt, et in solitudine cum paucis sanctis, imo cum Deo et angelis conversati sunt. Hinc S. Antonius dicitur ab aquam piscibus alimento esse, solitudinem autem monachis afferre ornamentum; atque pieces quidem, cum terram attingunt, vitam amittere; monachos autem, cum urbes adeunt, gravitatem monasticam deperdere. Ita refert Socrates, lib. I *Histor.* cap. XII. Viderunt id per umbram philosophi, e quibus Seneca, lib. *De Vita beata*, cap. II: « Cum de beata vita agitur, inquit, non est quod mihi illud discessionum more respondeas. Haec pars major esse videtur; ideo enim peior est. Non tam bene cum rebus humanis geritur, ut meliora pluribus placeant. Argumentum pessimi, turba est. Queramus quid optime factum sit, non quid tristissimum, et quid nos in possessu quoque sollicitudo altere constituit, non quid vulgo veritatis pessimo interpreti probatum sit. »

Idem, *epist.* 7: « Quid, inquit, tibi vitandum praecipue existimam quavis? turbam. Nondum illi te tuto commiseris: ego certe confiteor imbecillitatem mentis; nunquam mores, quos extuli, refuso. Aliquid ex his quod composui turbatur, aliquid ex his quae fugavi redit. Quod segnis evenit, quos longa imbecillitas usque adeo afficit, ut nunquam sine offensa proferantur, hoc accidit nobis quorum animi ex longo morbo infirmantur. Inimica est multorum conversatio. Nemo non aliquod nobis vitium aut commutat, aut imprimit, aut necessitatis allat. Uti quoque major est populus cui commiscetur, hoc periculi plus est. » Et pluribus Socrati, Catoni et Laelio excurrere mentem suam dissimilis multitudine potuisset, adeo nemo nostrum qui, quam maxime concinnavimus ingenium, ferre impetum vitiorum tam magno comitatu venientium potest. Unum exemplum luxuriae aut avaritiae multum mali facit. Convector delicatus paulatim enervat et emollit. Vitiosus dives cupiditatem irriat, malignus comes quamvis candido et simplici rubiginem affricuit. Quid tu accidere his moribus credis, in quo prohibe fictus est impetus. Necessae est aut imideris, aut oderis. Irem autem devitandum est, ne vel simili malis fias, quia multi sunt; neque invidiosus multis, quia dissimiles sunt. Recede in te ipsum quantum potes; cum his versare, qui te meliorem faciunt sunt. Illos admittite, quos tu potes facere meliores. » Exemplis id ipsum denique confirmat: « Democritus, ait, unus mihi pro populo est, et periculosus pro uno. Bene et ille, quisquis fuit ambigulus enim de auctore, cum quaereretur ab illo quo tanta diligentia artis spectaret ad paucissi-

mos perventurus: Satis sunt, inquit, mihi pauci, satis est unus, satis est nullus. Egregia hoc sermum, Epicurus, cum uni ex conscriptoribus studiorum suorum scriberet: Haec, inquit, ego alteri theatrum sumus. Ita, mi Lucili, contentus in animum sunt, ut contemptas voluptates ex plurius assensione venientem. Multi te laudant. Equid habes, cur placeas tibi? Si is es quem multi intellegunt, inforsus bona tua spectent. » Ac rursus, *epist.* 8, seipsum in exemplum atatans: « Cesset, inquit, non tantum ab hominibus, sed etiam a rebus, et primum a rebus meis. Posterorum negotium ago. Illis aliqua quae possint proficere conscribo. Scholares admonitiones velut medicamentorum utilium compositiones litteris mando, esse illas efficaces in meis ulceribus expertus. »

16. LOCUTUS SUM IN CORDE MEO (Aquila et Symmachus, cum mente mea; Chaldaeus, in cogitatione cordis mei dicens): ECCE MAGNIS EFFICETUS SUM, ET PRAECESI OXNES SAPIENTIA, QUI FUERUNT ANTE ME IN JERUSALEM, ET MENSURA CONTEMPLANS ET MULTA SAPIENTER. — Hebraea, et cor meum vidit multam sapientiam et scientiam. Sic et Septuaginta, Chaldaeus, Syrus, Arabica et caeteri. Tigrinus, *subdicitur* autem rationem quosdam quod animam mensa: *Ecce ego res magnas perfecti, et omni sapientiam pro nobis, etc.* (1).

Hucusque Ecclesiastes probavit suum thema, nimirum omnes res mundi esse vanitates, per rationes genericas et universales; non ideo probat per rationes specificas et particulares: quare a toto rerum genere descendit ad singulas rerum species, in hisque vanitatem demonstrat. Est ergo hic inductio, quae singularium rerum vanitatem probat, indeque inducit et colligit omnia sub sole esse vana, nec quidquam ex eis posse animum hominis satiare et beatum. Incipit autem a sapientia, tum quia illa caeteris rebus dignitate eminent, ac plus veritatis minusque vanitatis videtur habere; tum quia philosophi totum studium, omnique suum deus posuere in sapientia. Unde Seneca, *De Beatitude vite*: « Sine sapientia studio, ait, nulla potest esse vera et solida animi beatitudo; » tam denique et potissime, quia Solomon sapientiam fuit studiosissimus, eamque a Deo pro rebus omnibus postulavit et impetravit, atque per eam omnium hominum occupationes, studia et curas studiosa contemplans est,

(1) Kabeleth quidem majorem sapientiam sibi comparavit quam omnes qui ante eum Hierosolymis regnaverunt; sed suam sapientiam quaerenda stultitiam vanum fuisse intellexit. Locutus sum cum corde meo dicens, in animo haec cogitavi: Magnam feci et addidi, auxi vanitatem super omnem, magis quam omnis qui fuit ante me super Hierosolymis, et cor meum edidi, accevit multam sapientiam et scientiam.

Vers. 17. Ecce inquam, cor meum ad cognoscendam sapientiam, et ad cognoscendam insipientiam et stultitiam (hebraea, res splendentes, gloriose, illustres, insanas), cognovi etiam hoc esse studium vanae.

Textus ad mensam Galat.

ut ipse ait vers. 13, in eaque contemplatione animi cum pascibat et oblectabat: quare in ea videbatur sibi esse magnus sapiens et beatus. Verum super ipsam hinc se suamque considerationem reflectens, invenit in illa quoque inesse vanitatem magnamque afflictionem spiritus. Alii ergo:

LOCUTUS SUM IN CORDE MEO. — Primo, sensus est, q. d. Perversorum et stultorum turbam, de qua vers. precedenti, deviliens recessi in cordis arcuum, ibique cum sapientia ipsa conversatus, per eam omnia sapienter lustravi, consideravi, et expendi. « Loqui aliquis dicitur in corde suo; ait Olympiodorus, cum mentem ad cogitantium applicet, secum disputet et ratiocinatur. » Sciret, loqui in corde notat magnam cordis, id est mentis attentionem ad id quod homo sibi loquitur et cogitat, qualem habent cogitandi, tristes et melancholici. Tertio, notat affectum et pathos, nimirum ingentem vel beatitatem et placentiam, vel molestiam et molestiam. Utique hic notatur in Salomone, q. d. Locutus sum in corde, mihi secreto gaudentis et applaudens de sapientia tanta mihi oculis infusa; sed dum per eam vanam et molestam horum studia inspicio, mihi molestiam mentisque afflictionem intulit, uti mox plenus ostendit. Sic Anna amaro corde et fletu largitur, et afflicto orans loquebatur in corde suo: « Quia ex multitudine doloris et mercedis mei locuta sum, » ait ipse ad Heli. I Reg. I, 13 et 16.

ECCE MAGNUS EFFECTUS SUM. — Magnus opulentia, magnus potentia, magnus animo, magnus imperio, magnus operibus et fabrica templi, magnus sapientia, magnus in mensis et ferulis, magnus comitibus et pompa equorum, curruum, famulorum et militum, magnus fama et gloria: fuit enim Salomon regum omnium sapientissimus, opulentissimus, potentissimus, deliciosissimus, magnificentissimus, famosissimus, gloriosissimus, ut patet II Reg. x et xi. Unde vocatus fuit « rex magnus et rex regum, » teste Eusebio, lib. IX de Praepar. cap. VII. Hugo utaque Cardinalis et Victorinus pulant hanc dici a Salomone in factuaria et vana sui complacentia. Melius alii censent hanc ab eo dici ex animi candore, et gratitudine erga Deum. Unde non ait: Ego magnus me feci, sed « magnus effectus sum, » scilicet a Deo. Legit interpres cum Septuaginta וְהָיִיתִי מְהֻלָּלִים in *hophal* passivo, id est magnificentus sum: jam legitur וְהָיִיתִי מְהֻלָּלִים in *hiphil* active, id est magnificentus; scilicet meipsum, vel potius sapientiam meam, ut sequitur. Unde Chaldaeus verit, ego aucti et addidi sapientiam super omnes sapientes, qui ante me fuerunt (alii, praeparavi) in Jerusalem; alii, ego magnificenti et aucti sapientiam, etc.; alii, processi prudentia, et omnibus sapientibus excellit; Vatablus, ego res magnas perfecti.

AC PROCESSI OMNIS SAPIENTIA QUI ANTE ME FUERUNT IN JERUSALEM. — Hebraice super Jerusalem, id est, qui praefuerunt Hierosolymae et Judaeae vel ut re-

ges, sicut David et Saul; vel ut Iudaeae et principes, ut Othoniel, Gedeon, Samson, Jephte, Heli, etc.; vel ut doctores et legisperiti, vel ut sacerdotes et pontifices: quare dum eos sapientia antecellit, ceteros omnes mundi reges et philosophos eadem superavit; quia Iudaei, praesertim legisperiti et pontifices, philosophis omnibus fuerat sapientiores. Unde III Reg. III, 12, Salomon audit a Deo: « Dedi tibi cor sapiens, ut nullus ante te similis tui fuerit; nec post te surrecturus sit; » fuit ergo Salomon a toto genere sapientior Adamo, Abrahamo, Moysae, Josepho, Davide ceterisque Patriarchis et Prophetis, etsi id hoc loco negat S. Hieronymus. Esto in certo genere, v. g. in prophetia, superatos sit a Prophetis, in palmo et sanitate a Davide. Et mox e terra addiens Deus: « Dedi tibi, inquit, divitias et gloriam, ut nemo fuerit similis tui in regibus, cunctis roboribus diebus. » Pro processu sapientia, Hebraice est, addidi sapientiam, q. d. Sapientiam mihi coelitus inditam valde adauxi per experientiam, et quotidianam rerum speculationem. Ita Olympiodorus. Unde Symmachus verit, superare celestem sapientiam. Quam ampla fuerit sapientia Salomonis, ipsemet fuisse explicat Sapient. cap. VI, 17 et seq. Vide Sixtum Senensem verbo Salomon, et Pinedam, lib. II de Rebus Salomonis.

ET MENS MEA CONTEMPLATA EST MULTA SAPIENTIA, ET MUNDI. — Contemplata est, o per speculationem et meditationem; a didici, o per experientiam. Hinc Origenes Proem. in Cant. docet sapientiae Graecorum eam philosophiam hausisse a Salomone: illo enim fuere posteriore, teste Clemente, lib. V Stromat. Scientia enim naturalis, puta rerum physicarum, ethicarum, oeconomiarum et politicarum Salomon omnes homines superavit: in supernaturali et divina superatus fuit a Mose, Prophetis et Apostolis.

17. DENIQUE COR MEUM ET SCIREM PRUDENTIAM, ATQUE DOCTRINAM, ERRORESQUE ET STULTITIAM: ET AGNOVI QUID IN HIS QUOQUE ESSET LABOR ET AFFLICTIO SPIRITUS. — Syrus, perturbata spiritus; Septuaginta, electio vel percussio spiritus; alii, irritantus spiritus; Aquila, pascio tantum. Vide dicta vers. 14. Alienum est illud Cajetani: « Traditur hic, ait, fructus scientiae, quod ipsum studium sciendi est fractio spiritus, vel ratio praecipua frangendi spiritum. Ignorantes enim suos prosequuntur spiritus, suis aguntur impulsibus. » Hoc enim est veritas non vanitas, utilitas non noxa et vilitas, sancta stabilitas non rixosa levitas; cum ex adverso vanitatem et noxam sciendi hic astruat Salomon.

Pro errore hebraice est מְהֻלָּלִים *hellel*, quod Septuaginta vertunt parabolae; Syrus et Arabiens, proverbium; Noster et Aquila, errores; Theodotion, prolapiones; Cajetanus, tristes, sive intricaciones operum et negotiorum, quibus multi se intricant, adeo ut se extricare nequeant; alii, insanas; Arias, nugas; Fontcius, furores; Vivianus, arro-

gantiam; Thuanus, insanos pectoris astus; Chaldaeus, et dedit eis *מְהֻלָּלִים* *scirem sapientiam et stultitiam regni, et scientiam et intellectum probavi, et cognovi quod etiam hoc est contritio spiritus viro, qui diligenter laborat ut inveniat ea.*

Pro stultitia hebraice est *וְהָיִיתִי סִכְלָה*, quod si per *סִכְלָה* scribas, significat stultitiam; sin per *סִי* (quod idem valet quod *סִכְלָה*), significat prudentiam et intellectum, ut vertunt Septuaginta et Chaldaeus, nimirum vani rerum mundi amatores, dum in eis inquirendis se putant sapientes, coram Deo stulti sunt et dolerant. Nam, ut ait S. Paulus: « Sapientia hujus mundi, stultitia est apud Deum, » I Corinth. III, 10.

18. EO QUOD IN MULTA SAPIENTIA, MULTA SIT INDIGNATIO: ET QUI ADIIT SCIENTIAM, ADIIT ET LABOREM. — Ita legunt Codices Romae emanati. Alii ex Hebraeo legunt, et dolorem; utrumque verum, et eodem res redit: quia omnis labor est dolor, et omnis dolor est labor. Aquila vertit, et tormentum. Septuaginta Hebraicum *וְהָיִיתִי סִכְלָה* vertunt *flagellus*, Psalm. XXXI, 10. Tigurina verit, qui augeat scientiam, simul augeat quod cum cruciat.

Pro indignatio hebraice est *וְהָיִיתִי סִכְלָה*, id est ira, indignatio; Syrus, furor; Septuaginta, cogitatio; Arabicus, non in multitudine sapientia multiplicatur doctrina, et quod augeat doctrina augeat dolorem. Chaldaeus accipit hoc de ira Dei: « Quoniam vir, inquit, qui multiplicat scientiam cum peccaverit, si non convertitur ad poenitentiam, multiplicat iram ad faciem Domini; et qui addit scientiam et moritur in juventute sua, addit dolorem proximis suis. » Costius vero sic ultima ex Chaldaeo vertit, *confusio in se incertam et iram Domini, a quo ille scientiam auctus fuerat: quod si in mente eade non auctur, secum ipse intestinam animi molestiam adhaeret.* Auctor Vulgatae Graecae: « Qui profundiorum, ait, causas inquirat, non invenit, his nihil laborem. Hoc minime illis evenit, qui per functione student. »

Repetendo exaggerat Ecclesiastes, et inculcat suum studium in vestiganda sapientia et scientia, ut ostendat se utramque penitus insupersisse, et in utraque deprehendisse vanitatem et afflictionem. Pro prudentiam et doctrinam, hebraice est *וְהָיִיתִי סִכְלָה* *scientiam et scientiam*. Sapientia, ait S. Augustinus et theologi, est cognitio rerum altissimarum, puta divinarum et caelestium: scientia vero, naturalium et humanarum, praesertim circa mores et res agendas. Sapientia opponit errores, id est falsas antiquorum sive philosophorum, sive haereticorum opiniones, ait R. Hucados, quales sunt haereses de Deo Deique providentia, omnipotentia, omniscientia, etc. Scientia opponit stultitiam, qua stulte quis iudicat de rebus agendis, et stulte operatur, dum vitium pro virtute, imo pro virtute seculari. Rursus sapientia accipi potest practica, pro prudentia supernaturali, ad rite cognoscendum, colendum, amandum Deum per virtutes theologicas: scientia vero, pro prudentia natu-

rali ad honeste vivendum, per virtutes morales, quibus qui sit fortis, temperans, castus, iustus, etc. Vice versa per errores accipit superstitiones, idololatriam falsosque numinum cultus, vero Dei cultui oppositos: per stultitiam vero, imprudentiam, et incontinentiam vivendi: per golum, luxuriam, fraudem, furtum, etc. Salomon enim passim in Proverbiis, Ecclesiaste et Sapientia per sapientiam et scientiam non tam speculativam quam practicam intelligit, puta ethicam, qua mores ad Deum rite colendum, et ad se aequae proximum legitime amandum, iuxta normam recte rationis et legis divinae conformant; atque hanc maxime spectavit et sectatus est Salomon, ut eademem alios doceret, uti haece libris facit. Sensus ergo est, q. d. Summo studio incubui, ut pervestigarem sapientiam et scientiam, tum speculativam, tum potius practicam, et sanque secerarem ab erroribus et stultitia, hoc est, ut virtutes tum Deum, tum hominem et proximum spectantes, a vitiis illi adversis secerarem et distinguerem; ut hac ratione viam ad veram animi felicitatem vestigarem, sciremque quid in hac vita hominem beatum et felicem efficeret. Verum post longum studium et examen, inventi in his quoque suam inesse vanitatem et afflictionem spiritus, quia « in multa sapientia multa inest indignatio; et qui addit scientiam, addit dolorem; » scientia enim et studio asseda est labor et dolor: quare qui addit scientiam, addit et dolorem, tum quia quamdiu durat scientia, durat et labor; tum quia crescentis studio crescit pariter capitis corporisque totius, deficientibus spiritibus vitalibus, defatigatio, labor et dolor.

Quares, quomodo in multa sapientia sit multa indignatio, atque in scientia dolor? nam, ut docet B. Thomas, II, Quaes. XXXVIII, art. 4: « In contemplatione veritatis, maxima delectatio consistit. Omnis autem delectatio dolorem mitigat, et ideo contemplatio veritatis mitigat tristitiam vel dolorem, et tanto magis, quanto perfectior atque est amator sapientiae: et ideo homines ex contemplatione divina, et future beatitudinis tribulationibus gaudent, secundum illud Jacobi I, 2: Omnis gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationibus varias inciditis, » etc. Hoc S. Thomas.

Respondet Chaldaeus per indignationem accipiendam esse iram et vindictam Dei, q. d. Deus indignatur sapientibus, qui cum sciunt quid agere debeant, illi tamen non agunt; sed perversae vivunt, ne agunt poenitentiam. Sic et R. Salomon, ac ex parte S. Hieronymus, Olympiodorus, Albertus, licet magis in aliam sententiam devertant. Rursus alii accipiunt indignationem, id est iram et inviviam amulorum, qui sapientibus sapientiam, famam et honorem invidiant, q. d. Cum quis studendo erudit sapiens et eruditus, committit sibi aliorum invidiam, qui aegre ferant illum sibi in doctrina et fama anteponi; quare illius sapientiae et famae detrahunt, sicutque depravant. Ita

illud cap. vii, vers. 8: « Calumnia conturbat sapientem. »

Verum melius alii accipiunt indignationem ipsius sapientis, et dolorem scientis.

Primo ergo: « In multa sapientia est multa indignatio et dolor, ait D. Thomas loco citato ad 4, vel propter difficultatem et defectum invenienda veritatis, vel propter hoc quod per scientiam homo cognoscit multa que voluntati contrariantur, et sic ex parte rerum cognitarum scientia dolorem causat; ex parte autem contemplationis veritatis, delectationem. » Studium enim sapientie avocat mentem ab omnibus sensuum voluptatibus, totamque ad contemplationem colligit et cogit. Hinc studiosi et speculativi speculando consumunt optimos spiritus, et calorem naturalem a stomacho in cerebrum ad speculandum evocant; quo fit ut stomachus calore desitatur cibos concoquere nequeat, sed indigestos cibos, crudosque eorum succos ad hepar et membra transmittat, ex quibus gignuntur catharris, flatus, febres, cacochymia, hemieria, aliique plures morbi; ac subinde hectica et phthisis, aut hydrops ex abundantia pituitae, aliue hinc est causa, cur litterati plerique laborent stomacho, ut laboravit S. Gregorius, S. Chrysostomus, S. Hieronymus, S. Bernardus, etc. « Labores sunt scientie comites, » ait Nyssenus, additque Salomonem non prius voluptatibus se dedidisse, « quam gustata austeriori et severiori vita, cum se praestitisset, et a risu alienum, gravemque et constantem, per que a studiosis maxime comparatur disciplina sapientiae; » sed huius severitatis pertusum, laxasse frona voluptatis et concupiscentiae. Accedunt nocturna studiosorum vigiliae et incubationes, abstinentia et jejunia, lectio varia et multiplex, que cerebrum desiccant, accendunt et extenuant, ut illico in bilem concitentur.

Secundo, quia valde studiosi et sapientes vel nascuntur, vel per studium et speculationem assiduum fiunt melancholici, morosi, tetrici, ut tradit Aristoteles, sect. XXX *Problema*, cap. 1, ubi docet summos sapientes et philosophos fuisse melancholicos, adeoque nullum magnum ingenium sine mixtura demetis existisse (melancholia enim est quedam amentia). Rursus ingeniosi propter spirituum multitudinem, ferocem, celebritatem, ait Pineda, accedente etiam sapientia, que ad deliberandum de rebus non longo spatio indiget, concitati sunt et indignabundi, quod dicebat Aristoteles in *remissionibus* quibus « intra liliis permulta et calida, » et oppido fatulenta inest, qui sunt « percelli et incensati amasii, propens ad omnem exanimescentiam et cupiditatem, nonnulli etiam loquaces. » Quia de re sapienter disserit Plato, lib. II *de Republ.*, et in *Theaeteto*: « Admodum, inquit, difficile est reperire hominem ingeniosum simul et infirmitatem ad perscrutandum tot tantasque rerum abditarum veritates, etiam ethicis et practicas, dumque longe majorem diffi-

cultatem sentit ad eas opere explendam. Unde S. Hieronymus et Olympiodorus: « Quanto magis, inquit, qui sapientiam fuerit consecutus, tanto plus indignatur, quo subiacet vitis, et procul sit a virtutibus, quas requirit; ac proinde dolet super delictis suis, cum sciat cui plus traditur plus exigi ab eo, et potentes poterant tormena passuros. » Addit magis ex scientie acquisitione notitiam nobilitatis animae suae; unde indignetur in inferioribus occupari, que sunt ea minus digna. Ad haec fastidium vitiosorum nonnullorum super nobilissimo studio sacrarum Litterarum, sicut olim nauseabant Hebraei super divino cibo. Rursus honestam nauseam atque abominationem ad foedas voluptates, ob gustatum suavem spiritualium rerum saporem. Postremo, iram cum indignatione in seipsum, in demonem, in vitam, in ea omnia que nos provocant ad peccandam, si multa adsit sapientia, hoc est rerum divinarum cognitio, beneque vivendi perita multa. Idem iudicium de indignatione et justo dolore, quem sentimus adversus aliena peccata. « Si ego contristat vos, dixit Apostolus, et quis est, qui me laesisset, nisi qui contristatur ex me? » II *Corinth.*, cap. n, 2. Ita Iovinus.

Rursus sapiens irascitur discipulis et aliis, quos videt sapientiae et prudentiae expertes, ac saepe incapaces disciplinae et incorrigibiles. Videt enim majorem hominum partem vitiosam, concupiscentiae et vitis suis indulgentem, aspernari sanae sapientiae monita et virtutum precepta, que res sapientem praesertim rectorem et doctorem, qualis erat Salomon, valde cruciat et affligit.

Secundo, S. Hieronymus, *epist.* 30, de Fabiola loquens, dolorem ponit in cupiditate sciendi: « Jesu hoc, ait, quo illa fervore, quo studio intenta erat divinis voluminibus? etc. Nec vero satiabatur audivisse cupiditate, sed addens scientiam addebat dolorem, et quasi oleum flammam addebat majoris ardoris foveam cupiebat. » Accedit S. Gregorius Nazianzenus, qui in *Apologetico* sic explicat, quasi dicat: Quantum voluptatis quis studendo haurit, ex eo quod invenit, tantum doloris refert, ex eo quod assequi non potest: perinde ac sitiens qui ab aquis salubris avellitur: hic enim aquam, quam putat se habere, manibus tenere non potest; aut perinde ac qui fulguris splendore illustratus, illico ab eo dispariter descurit.

Denique maxime et potissime intendit hic Ecclesiastes significare studium sapientiae et scientiae, tum speculative, tum practice esse vaporem laboriosum et afflictivum, dum in sola speculatione et cognitione rerum naturalium et ethicarum, puta virtutum et vitiorum consistit, nec ad ipsam virtutum operationem et exercitationem transit, ut fiat practice proficuum. Virtus enim et vera sapientia ac scientia, que animae dat quietem et salutem, non in arida speculatione, sed in honesta

actione et operatione sita est; qua si carca, vana est, et mera capitis fatigatio, quia suo fine et fructu, qui est actus vitae honesta que ducit ad felicitatem, destituitur. Hoc est quod proprie spectat hic Salomon, scilicet nondum sapientiam, et scientiam ethicam, non satiare, nec honestare, nec beare hominem, sed solum timorem et amorem Dei studiumque virtutum; cetera omnia esse vana. Unde, cap. XII, 13, concludens ait: « Deum time, et mandata ejus observa: hoc est enim omnis homo. » Addit Olympiodorus, homines non nasci sapientes, sed fieri studio et labore, rursus adepta iam sapientia hominem stimulat et cruciat, ut id quod per sapientiam faciendum novit, hoc opere exsequatur, scilicet ut concupiscentiis suis resistat, ut arduos virtutis labores capessat, qua in re magnam sentit difficultatem et spiritus afflictionem, instar Esaielchis, qui, cap. III, vers. 3 et 14, jussu Dei comedit volumen, in quo erant lamentationes, carmen et vere, erantque in ore ipsius et mel dulcedo, sed abili postea amarum in indignatione spiritus sui; et instar S. Joannis, qui, *Apostol.* cap. x, 9, librum sumpsit in ore dulcem ut mel, sed qui fecit amaricari ventrem ipsius. Talis est scientia, que initio delectat, sed postea dolorem laboris generat. Jam audi Olympiodorum: « Sapientiam et cognitionem non jam vanitatem esse dicit, sed spiritus electionem, monens nos iniquitatem fieri beneficio nasci aut fieri homines sapientes, sed sapientie desiderio ac labore, petitaque a Domino Deo sapientiam consequentes. Quod si quis adhuc scientie plus habere desiderat, addat, inquit, ut studiosos labores. Aut etiam sic intellige: Qui adeptus scientiam cognitionemque desinit, longe amplius penitendus est; ideo qui addit cognitionem, addit et dolorem. »

Tropologicae, haec accipias de cognitione sui: homo enim seipsum suasque infirmitates ad contemplandum, et multo magis ad recte operandum, considerans (que est vera sapientia et scientia), tot et tantas videt, ut ingentem tristitiam et iram contra seipsum concipiat, ut fove explicat Anaxer lib. *De Anima et Spiritu*, apud S. Augustinum, tom. III, cap. xxx. « Qui apponit scientiam, apponit et dolorem: quia, inquit, quanto magis homo sua mala intelligit, tanto amplius suspirat et gemit: meditatio siquidem parit scientiam, scientia compunctionem, compunctio devotionem, devotio peritit orationem; » que deinde multis prosequitur. Et S. Gregorius, XVIII *Moral.*, cap. xxv: « Qui apponit scientiam, apponit et dolorem; quia quanto plus homo coepert scire quid perdidit, tanto plus lupere incipit corruptionis suae sententiam, quam invenit. Considerat namque unde, quo lapsus est: quod a paradisi gaudiis ad erumnas vite praesentis, ab angelorum societibus venit ad curas necessitatum. Pensat in quot jam periculis jacet, qui prius sine periculo stare contempsit; licet exilium quod

actione et operatione sita est; qua si carca, vana est, et mera capitis fatigatio, quia suo fine et fructu, qui est actus vitae honesta que ducit ad felicitatem, destituitur. Hoc est quod proprie spectat hic Salomon, scilicet nondum sapientiam, et scientiam ethicam, non satiare, nec honestare, nec beare hominem, sed solum timorem et amorem Dei studiumque virtutum; cetera omnia esse vana. Unde, cap. XII, 13, concludens ait: « Deum time, et mandata ejus observa: hoc est enim omnis homo. » Addit Olympiodorus, homines non nasci sapientes, sed fieri studio et labore, rursus adepta iam sapientia hominem stimulat et cruciat, ut id quod per sapientiam faciendum novit, hoc opere exsequatur, scilicet ut concupiscentiis suis resistat, ut arduos virtutis labores capessat, qua in re magnam sentit difficultatem et spiritus afflictionem, instar Esaielchis, qui, cap. III, vers. 3 et 14, jussu Dei comedit volumen, in quo erant lamentationes, carmen et vere, erantque in ore ipsius et mel dulcedo, sed abili postea amarum in indignatione spiritus sui; et instar S. Joannis, qui, *Apostol.* cap. x, 9, librum sumpsit in ore dulcem ut mel, sed qui fecit amaricari ventrem ipsius. Talis est scientia, que initio delectat, sed postea dolorem laboris generat. Jam audi Olympiodorum: « Sapientiam et cognitionem non jam vanitatem esse dicit, sed spiritus electionem, monens nos iniquitatem fieri beneficio nasci aut fieri homines sapientes, sed sapientie desiderio ac labore, petitaque a Domino Deo sapientiam consequentes. Quod si quis adhuc scientie plus habere desiderat, addat, inquit, ut studiosos labores. Aut etiam sic intellige: Qui adeptus scientiam cognitionemque desinit, longe amplius penitendus est; ideo qui addit cognitionem, addit et dolorem. »

Tropologicae, haec accipias de cognitione sui: homo enim seipsum suasque infirmitates ad contemplandum, et multo magis ad recte operandum, considerans (que est vera sapientia et scientia), tot et tantas videt, ut ingentem tristitiam et iram contra seipsum concipiat, ut fove explicat Anaxer lib. *De Anima et Spiritu*, apud S. Augustinum, tom. III, cap. xxx. « Qui apponit scientiam, apponit et dolorem: quia, inquit, quanto magis homo sua mala intelligit, tanto amplius suspirat et gemit: meditatio siquidem parit scientiam, scientia compunctionem, compunctio devotionem, devotio peritit orationem; » que deinde multis prosequitur. Et S. Gregorius, XVIII *Moral.*, cap. xxv: « Qui apponit scientiam, apponit et dolorem; quia quanto plus homo coepert scire quid perdidit, tanto plus lupere incipit corruptionis suae sententiam, quam invenit. Considerat namque unde, quo lapsus est: quod a paradisi gaudiis ad erumnas vite praesentis, ab angelorum societibus venit ad curas necessitatum. Pensat in quot jam periculis jacet, qui prius sine periculo stare contempsit; licet exilium quod

damnatus patitur, et suspirat ad celestis gloriæ statum, quo perfrui securus possit, si peccare noluisse.

Tu ergo, o studioso, o religioso, o magister, o doctor, qui in aridæ speculationis annos per plures impedisti, vitam consumpsisti, vires exhaustisti, expende, queso, quam sis a vera sapientia alienus, si notitiae rerum humanarum et divinarum minime virtutem jungis, et rationem disputandi sciens, viam humilitatis et perfectæ charitatis ignoras. Nam si vera sapientia (uti dixit Lactantius) non potest cuiquam sine scientia et virtute confingere, quomodo te sapientem appellabo, quom scientia iudans dementatum tenet, et charitas edificans in sui contubernium non retinet. Si sapientia (ut ait Nazianzenus) ad Dei amorem non subvenit, et ex servis jam amicis, ac filiis efficit, quoniam ratione te sapientem existimabo, quem verus Dei amor servum non novit, et Christus nec amicum nec filium agnoscit.

Alia igitur via ad veram sapientiam que te beat. incedendum est, nimirum via humilitatis, charitatis, contemptus mundi, etc., uti fecit resipiscens doctor Lanfrancus, Berengarii heresiarchæ antagonista et debellator, qui in Alpibus a predonibus captus et indigne exagatus, cum hanc injuriam impatiens inlisset, in se reverens suamque insipientiam accusans et puniens, tradidit se vite monasticæ in cenobio Becceusi, ut veram sapientiam, puta patientiam disceret, ubi plures annos incognitus delituit; agnitus tandem creatus est Prior, mox Abbas, tandem Archiepiscopus Cantuariensis, ac successorem reliquit suum discipulum S. Anselmum sub annum Domini 1060. Ita Trithemius, tract. De Viris illust. ordinis S. Benedicti, cap. cxc.

Anagoge S. Augustinus, lib. IV De Trinitate, cap. 1, docet scientiam infirmitatis suæ addere dolorem peregrinationis suæ, idque ex desiderio patriæ celestis et conditoris sui: « Preposuit, ait, scientiam scientiæ, preposuit scire infirmitatem suam magis quam scire mundi membra, fundamenta terrarum et fastigia cælorum: et hanc apponendo scientiam apposuit dolorem, dolorem peregrinationis suæ ex desiderio patriæ suæ, et conditoris ejus beati Dei sui. In hoc genere hominum in familia Christi tui, Domine Deus meus, si

inter pauperes tuos gemo, da mihi de pane tuo respondere nominibus, qui non esuriunt et sitiunt justitiam, sed satiati sunt et abundant: satiat autem illos phantasma eorum, non veritas tua, quam repellendo resiliunt et in suam vanitatem cadunt. Ego certe sentio quam multa fimegita pariat cor humanum. Et quid est cor meum, nisi cor humanum? »

Et S. Gregorius in Ezech. libro I, homil. 10: « Mentem, ait, quam Spiritus Sanctus replet, in amaritudinem temporalium et delectationem æternorum commovet, etc. Rixatur secum de his que male egisse se recolit, et sibi metipsi displicet, cum et ille placere jam cœperit, qui omnia creavit. Superbis inhiat, terrena jam omnia per mentis despectum calcat. » Et paulo post: « Deditur itaque subiacere temporibus, et ardentem suspirat æternis. Unde recte quoque per Salomonem dicitur: Eo quod in multa sapientia multa si indignatio, et qui apponit scientiam apponit dolorem. Cælestia etiam cognoscentes, terrenis animam subdere dedignantur. Et dum plus sapere incipimus de his que male egimus, nobis ipsis irascimur, et fit in nobis sapientia multa indignatio: quia quanto plus proficimus in cognitione, tanto nobis indignamur amplius de perverso opere. Atque cum scientia dolor crescit, quia quanto magis æterna cognoscimus, tanto magis esse nos in hujus exiliis miseria dolemus, vel sicut in translatione alia dicitur: Et qui addit scientiam, addit dolorem. Quo enim scire incipimus que sint cælestia gaudia, eo magis, ut errorum nostrorum laqueos possimus evadere, flando laboramus. In multa ergo sapientia multa est indignatio, quia si æterna jam sapimus, concupiscere temporalia dedignamur. Si æterna jam sapimus, nosmetipsos despiciamus, egisse hoc, quod nos potuit ab æternitatis amore separare. Reprehendit semetipsum conscientia, accusat quod egit, damnat per penitentiam quod accusat, fit rixa in animo, parturienti pacem cum Deo. » Igitur qui apponit scientiam, scilicet supernorum, apponit dolorem, scilicet inorum et terrenorum; nam, ut ait S. Isidorus, lib. III Sentent. cap. xx: « Quantum quisque poterit superna scire quam appetat, tantum de infamis quibus inheret, acris dolere debet. »

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ecclesiastes / 1203 laborem, quem senserat in studio sapientia, dat sese deliciis et voluptatibus; et in his quoque vitæ vanitatem, rursum, vers. 12, applicat se sapientia, iterumque in ea vanitatem experitur. Denique, vers. 18, perstringit vanitatem eorum, qui opes accumulunt futuro heredi, quem qualis sit futurus ignorat.

1. Dixi ego in corde meo: Vadam, et affluam deliciis, et fruor bonis. Et vidi quod hoc quoque esset vanitas. 2. Risum reputavi errorem, et gaudio dixi: Quid frustra deciperis? 3. Cogitavi in corde meo abstrahere a vino carnem meam, ut animum meum transferrem ad sapientiam, devitareque stultitiam, donec viderem quid esset utile filiis hominum: quo facto opus est sub sole numero dierum vite suæ. 4. Magnificavi opera mea, edificavi mihi domos, et plantavi vineas, 5. feci hortos, et pomaria, et conseravi ea cuncti generis arboribus, 6. et extruxi mihi piscinas aquarum, ut irrigarem sylvam lignorum germinantium, 7. possedi servos et ancillas, multaque familiam habui, armenta quoque, et magnos ovium greges, ultra omnes qui fuerunt ante me in Jerusalem: 8. coæcervavi mihi argentum, et aurum, et substantias regum, ac provinciarum; feci mihi cantores, et cantatrices, et delicias filiorum hominum, scyphos et uceos in ministerio ad vina fundenda: 9. et supergressus sum opibus omnes, qui ante me fuerunt in Jerusalem: sapientia quoque perseveravit mecum. 10. Et omnia, que desideraverunt oculi mei, non negavi eis: nec prohibui cor meum quin omni voluptate fruere, et oblectaret se in his que preparaveram: et hanc ratum sum partem meam, si uter labor meo. 11. Cumque me converterem ad universa opera, que fecerant manus meæ, et ad labores, in quibus frustra sudaveram, vidi in omnibus vanitatem et afflictionem animi, et nihil permanere sub sole. 12. Transivi ad contemplandam sapientiam, erroresque et stultitiam (quid est, inquam, homo, ut sequi possit regem Factorem suum?) 13. et vidi quod tantum præcederet sapientia stultitiam, quantum differt lux a tenebris. 14. Sapientis oculi in capite ejus: stultus in tenebris ambulat: et didici quod unus utriusque esset interitus. 15. Et dixi in corde meo: Si unus et stulti et meus occasus erit, quid mihi prodest quod majorem sapientiæ dedi operam? Loquensque cum mente mea, animadverti quod hoc quoque esset vanitas. 16. Non enim erit memoria sapientis similiter ut stulti in perpetuum, et futura tempora oblivione cuncta pariter operient: moritur doctus similiter ut indoctus. 17. Et idcirco tadmne me vite meæ, videntem mala universa esse sub sole, et quanta vanitatem et afflictionem spiritus. 18. Rursus detestatus sum omnem industriam meam, qua sub sole studiosissime laboravi, habiturus heredem post me, 19. quem ignoro, utram sapiens an stultus futurus sit, et dominabitur in laboribus meis, quibus sudavi et sollicitus fui: et est quidquam tam vanum? 20. Unde cessavi, renuntiavique cor meum ultra laborare sub sole. 21. Nam cum alius laboret in sapientia, et doctrina, et sollicitudine, homini otioso quæsitâ dimittit: et hoc ergo vanitas, et magnum malum. 22. Quid enim proderit homini de universo labore suo, et afflictione spiritus, qua sub sole eructatus est? 23. Cuncti dies ejus doloribus et ærumnis pleni sunt, nec per noctem mente requiescit: et hoc nonne vanitas est? 24. Nonne melius est comedere et bibere, et ostendere animæ suæ bona de laboribus suis? et hoc de manu Dei est. 25. Quis ita devorabit, et deliciis affluet et ego? 26. Homini bono in conspectu suo dedit Deus sapientiam, et scientiam, et lætitiâ: peccatori autem dedit afflictionem,

damnatus patitur, et suspirat ad celestis gloria statum, quo perfrui securus possit, si peccare noluisse.

Tu ergo, o studioso, o religioso, o magister, o doctor, qui in aridæ speculationis annos per plures impedisti, vitam consumpsisti, vires exhaustisti, expende, queso, quam sis a vera sapientia alienus, si notitiae rerum humanarum et divinarum minime virtutem jungis, et rationem disputandi sciens, viam humilitatis et perfectæ charitatis ignoras. Nam si vera sapientia (uti dixit Lactantius) non potest cuiquam sine scientia et virtute confingere, quomodo te sapientem appellabo, quom scientia iudans dementatum tenet, et charitas edificans in sui contubernium non retinet. Si sapientia (ut ait Nazianzenus) ad Dei amorem non subvenit, et ex servis jam amicis, ac filiis efficit, quoniam ratione te sapientem existimabo, quem verus Dei amor servum non novit, et Christus nec amicum nec filium agnoscit.

Alia igitur via ad veram sapientiam que te beat. incedendum est, nimirum via humilitatis, charitatis, contemptus mundi, etc., uti fecit resipiscens doctor Lanfrancus, Berengarii heresiarchæ antagonista et debellator, qui in Alpibus a predonibus captus et indigne exagatus, cum hanc injuriam impatiens inlisset, in se reverens suamque insipientiam accusans et puniens, tradidit se vite monasticæ in cenobio Becceusi, ut veram sapientiam, puta patientiam disceret, ubi plures annos incognitus delituit; agnitus tandem creatus est Prior, mox Abbas, tandem Archiepiscopus Cantuariensis, ac successorem reliquit suum discipulum S. Anselmum sub annum Domini 1060. Ita Trithemius, tract. De Viris illust. ordinis S. Benedicti, cap. cxc.

Anagoge S. Augustinus, lib. IV De Trinitate, cap. 1, docet scientiam infirmitatis suæ addere dolorem peregrinationis suæ, idque ex desiderio patrie celestis et conditoris sui: « Preposuit aut, scientiam scientiæ, preposuit scire infirmitatem suam magis quam scire mundi membra, fundamenta terrarum et fastigia celorum: et hanc appendo scientiam apposuit dolorem, dolorem peregrinationis suæ ex desiderio patrie suæ, et conditoris ejus beati Dei sui. In hoc genere hominum in familia Christi tui, Domine Deus meus, si

inter pauperes tuos gemo, da mihi de pane tuo respondere nominibus, qui non esuriunt et sitiunt justitiam, sed satiati sunt et abundant: satiati autem illos phantasma eorum, non veritas tua, quam repellendo resiliunt et in suam vanitatem cadunt. Ego certe sentio quam multa fimegita pariat cor humanum. Et quid est cor meum, nisi cor humanum? »

Et S. Gregorius in Ezech. libro I, homil. 10: « Mentem, ait, quam Spiritus Sanctus replet, in amaritudinem temporalium et delectationem æternorum commovet, etc. Rixatur secum de his que male egisse se recolit, et sibi metipsi displicet, cum et ille placere jam cœperit, qui omnia creavit. Superbis inhiat, terrena jam omnia per mentis despectum calcat. » Et paulo post: « Deditur itaque subiacere temporibus, et ardentem suspirat æternis. Unde recte quoque per Salomonem dicitur: Eo quod in multa sapientia multa si indignatio, et qui apponit scientiam apponit dolorem. Celestia etiam cognoscentes, terrenis animam subdere dedignantur. Et dum plus sapere incipimus de his que male egimus, nobis ipsis irascimur, et fit in nobis sapientia multa indignatio: quia quanto plus proficimus in cognitione, tanto nobis indignamur amplius de perverso opere. Atque cum scientia dolor crescit, quia quanto magis æterna cognoscimus, tanto magis esse nos in hujus exilii miseria dolemus, vel sicut in translatione alia dicitur: Et qui addit scientiam, addit dolorem. Quo enim scire incipimus que sint celestia gaudia, eo magis, ut errorum nostrorum laqueos possimus evadere, flando laboramus. In multa ergo sapientia multa est indignatio, quia si æterna jam sapimus, concupiscere temporalia dedignantur. Si æterna jam sapimus, nosmetipsos despiciamus, egisse hoc, quod nos potuit ab æternitatis amore separare. Reprehendit semetipsum conscientia, accusat quod egit, damnat per penitentiam quod accusat, fit rixa in animo, parturienti pacem cum Deo. » Igitur qui apponit scientiam, scilicet supernorum, apponit dolorem, scilicet inorum et terrenorum; nam, ut ait S. Isidorus, lib. III Sentent. cap. 11: « Quantum quisque poterit superna scire quam appetat, tantum de infamis quibus inheret, acris dolere debet. »

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ecclesiastes I. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26.
laborem, quem senserat in studio sapientia, dat sese deliciis et voluptatibus; et in his quoque vitæ vanitatem, rursum, vers. 12, applicat se sapientia, iterumque in ea vanitatem experitur. Denique, vers. 18, perstringit vanitatem eorum, qui opes accumulunt futuro heredi, quem qualis sit futurus ignorat.

1. Dixi ego in corde meo: Vadam, et affluam deliciis, et fruor bonis. Et vidi quod hoc quoque esset vanitas. 2. Risum reputavi errorem, et gaudio dixi: Quid frustra deciperis? 3. Cogitavi in corde meo abstrahere a vino carnem meam, ut animum meum transferrem ad sapientiam, devitareque stultitiam, donec viderem quid esset utile filiis hominum: quo facto opus est sub sole numero dierum vite suæ. 4. Magnificavi opera mea, edificavi mihi domos, et plantavi vineas, 5. feci hortos, et pomaria, et conseri ea cuncti generis arboribus, 6. et extruxi mihi piscinas aquarum, ut irrigarem sylvam lignorum germinantium, 7. possedi servos et ancillas, multaque familiam habui, armenta quoque, et magnos ovium greges, ultra omnes qui fuerunt ante me in Jerusalem: 8. coacervavi mihi argentum, et aurum, et substantias regum, ac provinciarum; feci mihi cantores, et cantatrices, et delicias filiorum hominum, scyphos et uceos in ministerio ad vina fundenda: 9. et supergressus sum opibus omnes, qui ante me fuerunt in Jerusalem: sapientia quoque perseveravit mecum. 10. Et omnia, que desideraverunt oculi mei, non negavi eis: nec prohibui cor meum quin omni voluptate fruere, et oblectaret se in his que preparaveram: et hanc ratum sum partem meam, si uter labor meo. 11. Cumque me converterem ad universa opera, que fecerant manus meæ, et ad labores, in quibus frustra sudaveram, vidi in omnibus vanitatem et afflictionem animi, et nihil permanere sub sole. 12. Transivi ad contemplandam sapientiam, erroresque et stultitiam (quid est, inquam, homo, ut sequi possit regem Factorem suum?) 13. et vidi quod tantum præcederet sapientia stultitiam, quantum differt lux a tenebris. 14. Sapientis oculi in capite ejus: stultus in tenebris ambulat: et didici quod unus utriusque esset interitus. 15. Et dixi in corde meo: Si unus et stulti et meus occasus erit, quid mihi prodest quod majorem sapientiæ dedi operam? Loquensque cum mente mea, animadverti quod hoc quoque esset vanitas. 16. Non enim erit memoria sapientis similiter ut stulti in perpetuum, et futura tempora oblivione cuncta pariter operient: moritur doctus similiter ut indoctus. 17. Et idcirco tadm me vite meæ, videntem mala universa esse sub sole, et quanta vanitatem et afflictionem spiritus. 18. Rursum detestatus sum omnem industriam meam, qua sub sole studiosissime laboravi, habiturus heredem post me, 19. quem ignoro, utram sapiens an stultus futurus sit, et dominabitur in laboribus meis, quibus sudavi et sollicitus fui: et est quidquam tam vanum? 20. Unde cessavi, renuntiavique cor meum ultra laborare sub sole. 21. Nam cum alius laboret in sapientia, et doctrina, et sollicitudine, homini otioso quæsitâ dimittit: et hoc ergo vanitas, et magnum malum. 22. Quid enim proderit homini de universo labore suo, et afflictione spiritus, qua sub sole eructatus est? 23. Cuncti dies ejus doloribus et ærumnis pleni sunt, nec per noctem mente requiescit: et hoc nonne vanitas est? 24. Nonne melius est comedere et bibere, et ostendere animæ suæ bona de laboribus suis? et hoc de manu Dei est. 25. Quis ita devorabit, et deliciis affluet et ego? 26. Homini bono in conspectu suo dedit Deus sapientiam, et scientiam, et lætitiâ: peccatori autem dedit afflictionem,

et curam superfluum, ut addat, et congreget, et tradat ei qui placuit Deo: sed et hoc vanitas est, et cassa sollicitudo mentis.

1. DIXI EGO IN CORDE MEO (ex Hebraeo veritas cordi meo. Ita Syrus): VADAM, ET AFFLUAM DELICIAS, ET FRUAR BONIS: ET VIDI QUOD NOC QUOQUE ESSET VANITAS (1). — Pro affluam delicias hebr. est מְצַדֵּן מְצַדֵּן מְצַדֵּן מְצַדֵּן, quod simpliciter verti potest: primo, tentabo te in gaudio, ut quiescha derivetur ex מְצַדֵּן, id est tentavit, qui annectitur pronomen affluam מְצַדֵּן, id est te: ita Septuaginta. Secunda, miscebo gaudium, vel miscebo in gaudio, scilicet vna; vel potius, effundam in gaudio, scilicet cor meum, ut quiescha derivetur a מְצַדֵּן, id est miscebo, ludit, effudit, libavit, cui de more annectitur in futuro de paragogico. Hoc secutus Noster vertit, affluam delicias, puta vna, symposia et convivium frequentat, quae homines animosissima estimant gaudia. Unde Tigurina vertit, letus indolito potui. Sed potem redit uterque sensus. Salomon enim alloquitur seipsum, cordique suo dicit: « Tentabo te in gaudio. » id est, o anime mi, qui in designatione sapientiae afflictionem invenisti, probabo te epulis festivis et letis, et videbo an in his satiem, quiescem et felicitatem, quam vestigas, invenies; genio ergo indulgebo, opipare vivam. Complutensis, assu-faciam te delicias.

Rursum pro fruar bonis hebraice est וְיָדַעְתִּי בְּהוֹן, id est vide bonum, id est gusta bonum, fruipe bonis; visus enim quia omnium sensuum nobilissimus, hinc pro gustu et quovis sensu capitur, ut Psal. lxxxix, 9: « Gustate, et videte (id est sapite) quoniam suavis est Dominus; » Tigurina, experiar quantum in eo bonum sit: illi, videlicet, o anime mi, universam bonorum cohortem, et elige tibi optatum; Septuaginta hanc gnomen ita reddunt: « Dixi ego in corde meo: Veni nunc (Olympiodorus, age jam), tentabo te in letitia, et vide in bono; et etiam hoc vanitas; » Pagninus et Tigurina, etiam hoc inanimis est; Syrus, dixi cordi meo: Veni et investigem te in letitia, et vide bonum; et ecce etiam hoc vanitas; Arabicus, ego dixi in corde meo: Veni ut utram tibi in letitiis, et videam te in parte bona, et ecce hoc vanum est; Chaldaeus Costi, meum vero tacitus dixi: Eia probabo me delicias, et vena voluptatibus fruar; Chaldaeus Complutensium, letis boni sicuti hujus, et quando pervenit ad me tribulatio et tristitia, dicit in verbo meo: Ecce etiam hoc est vanitas; Aquila, vapor et fumus est; Auctor Latinae, annuo decrevi merpium vultis tradere, et voluptates experiri; et intellectus hoc omnia esse vana; Nysseus in Septuaginta videtur legisse in deopio; unde vertit, tentabo te in insipientia. Sed legendum cum Complu-

(1) Hebr. est, dixi ego in corde meo: I, quare, agendum, explorato te per gaudium, et vide bonum, delicias fruar; et ecce etiam hoc erat vanitas.

tensibus Vaticani et Regii in deopio, vartendaque, tentabo te in letitia: sic enim habet Hebraea, Chaldaeus, Syrus, Arabicus et Vulgata. Jam

Primo, Albinus, Hugo Cardinalis, Dionysius, Vaticanus, quini et Gregorius, IV Dialog. cap. IV, censent Salomonem velut conclamationem hinc non iam ex suo quam ex vulgi hominumque carnalium sensu et opinione loqui. Verum id refellunt verba ipsius: « Dixi ego in corde meo, » quasi intima cordis ejus hinc fuerit cogitatio et electio.

Secundo, ex adverso Hugo Victorius et Auctor Latinae Graecae censent Salomonem desperantem de felicitate per studium sapientiae, utpote laboriosum et molestum acquirere, totum hic esse dedit voluptatibus, ut his felicitatem meraque gaudia inveniat. « Ecce, inquit, qualiter desperata manus totam se in voluptatem projecit, et carnis blandimenta jam solum bona vocat, quia in eis laborem et afflictionem non invenit, quasi malum reputans inquisitionem veritatis, in qua prae plus justo hoc curiositatem se distendens laboravit. »

Tertio, S. Hieronymus censet hoc sermonem deesse de spiritali quoque letitia, quae vanitas dicitur, quod per speculum eam videmus et in imaginale, non facie ad faciem, ut faciunt heati in caelo, I Corin. xii. Accedit Septuaginta, qui vertit, miscebo gaudium: ubi, inquit, miscebo significat Salomonem voluisse se totum abjicere veluti suam in voluptates, sed eas voluisse miscere cum studio sapientiae, ut hujus ledium illarum gaudia temperaret et condiret: sicut stultosi vani habent recreationes honestas, quibus corpus animumque reficiunt, ut studiorum laborem suffere queant, juxta illud Catois:

Interpone tuis interdum gaudia curis, Ut paucis animo quiescas petere laborum.

Quarto et genuine, Salomon vestigans mentis quietem, satiam et felicitatem per res omnes totius mundi, cum eam non invenisset in studio sapientiae, ut dixi in fine cap. praecedentis, utpote difficili et tetrico, adiecit omnium eam vestigare in adversa parte, puta delicias, commodis et voluptatibus: hic ergo se dedit non ex desperatione, nec ex in temperantia, sed experientia causa, ut scilicet experiretur quid in eis esset veri gaudii et felicitatis. Ita Nysseus, qui docet Salomonem « certo consilio facti sua prosequi, atque voluntatem se ad voluptates dimisisse. » Vult enim Salomonem adhuc sibi mente consistisse, et remississe se ad ea, quae sensui censentur esse jucunda et delectabilia, non animi ad haec attractum perturbatione, sed ut consideraret an ad veri boni cognitionem aliquid conferat sensus, qui in eis fuerit immortatus. »

Alt ergo Salomon cordi suo adhuc sapientiae studioso, timido, verecundo, et a voluptatibus carnis alieno, sed ex sapientiae studio molesto, morenti et dolenti, quasi blandiendo, ut ad eas illud inflectat, hisque mororem leniat et abstergat: Eia age, cor meum, obscuro, solve nonnulli rigorem tui studii, et laboris severitatem adeo molestam tantisper dispone; experire suavioris vitae institutum, voluptatibus te recrea, gusta quod tibi propono deliciarum poculum; vide an non jucundius sit austero sapientiae vino; experientia discas, quod adeo scire aves, an in deliciis sit illi hujus vitae jucunditas et felicitas. Id vult Nysseus dum ait: « Gustata severiori vita delapsus est ad juvenndum participationem, et cum se praesertisset a risu alienum, graveque et constantem, per que a studiosis maxime comparatur disciplinae sapientiae; tunc se remittit ad ea quae sensui censentur esse jucunda, non animo. »

Jam singula verba expendamus. « Dixi in corde meo, » id est cogitavi, deliberavi, decrevi tacitus apud me et secreta in corde meo, quod publice dicere non fuisset ausus: pudisset enim me profiteri vitam voluptuariam, eamque praefere sapientiae, ne viderer epicureus. « Vadam. » Hec vox significat studium vagandi, et oberrandi per omnia voluptatum genera. Cum enim voluptatis illa sit natura, ut animum non satiet, sed in fine sui, cum expleta est, voluptatum amarit, et stimulo doloris configat, hinc facit ejus animam ab ea resiliere, atque querere, et alia sine fine; quia ubique invenit voluptatem desinere in morem, quem fugiens aliam et aliam semper vestigat jucunditatem.

AFFLUAM DELICIAS. — Hebraice amassecha, id est effundam in gaudium, scilicet cor meum; vel, potabo in gaudium cor meum; vel, libabo gaudia, id est, totum me dabo gaudia, ut eo circumfluam: sicut vinum vel liquor, qui libatur heo, totus heo libatur, et ad pedem altaris in Dei honorem effunditur. Per gaudium metonymice intelligit non solum gustus delicias, sed et quasi hinc similes gaudium sensibus afferentes; scilicet risum, vinum, domos magnificas, hortos, pomaria, familiarum splendidas, opes, auri argenteique thesauros, caeteraque oculos oblectantia, quae emunerat a vers. 4 usque ad 10. Sic Matth. xxi, 21, dicitur: « Intra in gaudium domini tui, » id est, intra in epulum nuptiale bonis omnibus, quae gaudium cient, affluens, ut si in illud intres, in merum gaudium intare videaris. Hinc aliqui hic vertunt, cooperiam me gaudia. Hebraice enim מְצַדֵּן נַשְׂחַח, id est effundere, alludit uti literis ita significato ad מְצַדֵּן נַשְׂחַח, id est tegere, abscondere, operire.

ET FRUAR BONIS. — Hebraice, et vide bonum, q. d. O corculum meum, vide, id est gusta, et experire quanta bona sint reposita in deliciis et gaudiis, hisque te oblecta et fruire. Theologi distinguunt uti a frui, quod utatur mediis, fruuntur

fine et summo bono. Praeposterum ergo est utendis frui, hisque inferioribus bonis amore adherescere, quod est, ait Hugo Cardinalis, auxperari arcam pro pretio, museum pro amico, gaudiola pro sponsa, vestigia pro cervo, phantasma pro re, mirram pro corpore, viam pro fine, inultus vniuersos pro summa creatura, stultas tenuissimas pro suavitate abyssu, creaturam pro creatore Deo.

Et vidi quod hoc quoque esset vanitas. — Quae deliciae sunt illecebrosae, ac hominem animales vel nominatim duntaxat illis irritant, et ad sui concupiscentiam accendunt; idcirco antequam eas sigillatim recensent, ne quis earum memoriam capiat, statim earum antidotum subjungunt, scilicet quod sint vana, imo mera vanitas, idque

Primo, quia tenues sunt, breues et exiles, atque palatum sensuque tantum illant et irritant: perpetuo enim fluunt fugiantque antequam capiantur, uti docet S. Augustinus, serm. 23 de Verbis Domini. Quare animam non explent nec satiant, ideoque mox in ledium et nauseum vertuntur, uti docet S. Gregorius, hom. 30 de Ezech. sine non tam bona censenda sunt quam minor mala. Comedis enim quia esuris, scilicet comestio minus te affligit quam esuries: palle comedit non esuriam, et comestio tibi quoniam erit. Ita S. Bernardus, serm. De primordiis, mediis et necessitatibus. « Comedere appetis, inquit, quia famis te cruciat. Utrunque labor est, sed quia famis grauior magis, comedere necesse esse laborem. Denique postquam fames depulsa fuerit, vide si non grauior ducis comedere quam esurie. Sic se habent inuversa sub sole, ut nihil sit in eis vere jucundum, sed ab uno semper transire velit homo ad aliud, solaque vicissitudine releuetur utrumque, ac si praesit ab aqua in ignem, et inde cursus in aquam resiliat, utpote qui neutrum ferre possit. Omnis siquidem laboris remedium, alterius laboris initium est. Nemo in hoc saeculo nequam quod vult habere potest, quando quidem nec justus iustitia satiatur, nec voluptuosus voluptate, nec curiositate curiosus, nec ambitiosus inani gloria. » Rursum cum has epulas tam stultissime apparat? utique corpori. Et quid est corpus? Respondet Solon unus et septem Graeciae sapientibus: « Corpus, inquit, cum occidit, putredo est: cum vivit, bellum: cum moritur vermium esca. » ha omne et sagina carum tuam, ut delictatum vermium post mortem epulum appareat.

Denique S. Basiliius la Paul. xxxiii: « In serpori voluptatibus, ait, plus molestie quam voluptata inest. In nuptiis sterilitas, viduitas, zolotypia: in agricultura infans, filius, in mercatura naufragia, in diuitiis insidia. Ipse vero delicias et saturitas, et assiduum voluptatum usus multos et viros socum trahunt morbos, multiplices affectiones. » Huc facit proverbium Arabum, Cent. I, num. 67: « Non est in durante, id est non est durans in aeternum voluptas: sic miseria non sunt ruli-

diductio. Ita vero hunc in modum risus diffiniri potest: « risus est concitatio quedam animi ex re jucunda motus, ad conceptum iocis gaudium explicandam, quo thoracis et oris musculi inapti quodam moventur. » Sunt autem quidam ad risum proclives, alii severi. Nam cum obiectum risus sit res nova, in quibus quodlibet novum ridetur, ut pueri et plebs, ex causa hac facile ridetur; non ita senes et philosophi. Item quia obiectum risus est res jucunda et facta, ducuntur assidue in risum illi qui « apte ingenio hilaris sunt, quales ferè esse solent, qui platum habent sanguinem, et cum dulcem, non hiliosum aut melancholicum.

Sic zelasti, id est, qui nunquam in vita risere, fuerunt Anaxagoras, Heraclitus, Phocion, Aristoteles, Socrates, Cato, Crassus, et Cicerò, Plinius Africanus, Lælius et alii testantur.

Nota hæc de intemptivo nimirum risu dicitur: non modicus et temperatus hominem decet, ejusque nature congruit, ac serenum letantumque efficit. Unde Clemens Alexandrinus, lib. II *Pedagog.* cap. v, docet risum homini esse naturalem et congruum, et si modus adhibeatur: « Concinna, inquit, et decora vultus per risum remissio, instrumenti musici est *ad risum*, id est abrisio; incongrua vero est dissolutio et combinatoria. » Et Philo, lib. De *Præconiis et parvis*, ridendi affectum inter filios honestissimum dicit, ut qui replet tranquillitate ac securitate totam animam. Risus ergo animam hilarum efficit. Unde Martialis, lib. VII, *epigr.* 24:

Ne grata est facies, cui gelatinus abest.

Gelatinus, id est diductio oris, et linea una ridendo efficitur; *grata*, enim gravis est risus. Hinc sicuti Vitulinæ et Libonitæ, letibus presidibus, Romani divinos honores decreverunt sic Risum in deos retulerunt Græci, diemque festum instituerunt, et annos ludos cum solemnibus sacris et deo foerunt, præcipue Thessali et ex iis Hypatenses, qui veneratione cultique *græci*, hoc valde celebres et insignes existerunt. *Lycurgus* quoque, severissime ac rigidissime auctor disciplinae, Plures memororum spectaculum Spectis in circulo posuit; sanæque, ut civis sui militia laboribus perficere, et deo religiose supplicarent, ait Gualdus, *synonym.* 1, ubi elegans carmen Ovidii Calceagium in Risum recitatur. Ita postea Pontanus in *Officiis bellariis*, sum. 113.

Ineptus ergo, immodicus, scurrilis et inhonestus, qui ex obiecto turpi oritur, hic risus intelligitur, qui homines omnes, sed præsertim fideles, prædicatores et religiosos dedecet. Unde S. Augustinus, S. Basilus, S. Bernardus et alii notant legi sapies de Christo, quod flevit, nunquam quod riserit. Hinc et ejus voces sunt: « Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur, » *Matth.* v. « Va vobis, qui ridetis, quia lebitis, » *Lucæ* vi, 25. Hinc

et notat S. Chrysostomus, homil. 6 in *Matth.*, in Scripturis non legi de Paulo, vel quolibet alio sancto, quod riserit. Excidit S. Chrysostomo Abraham, qui sanctus fuit et risit, accepto oratione de Isaac sibi nascituro, *Genes.* cap. xvi, 17. Quocirca S. Basilus, *regul.* 31 ex Beovivibus, et S. Ephrem, *l. tract.* Non esse *ridendum*, pag. 110, in edit. Vossii Romana, videntur omnem omnino in fidelibus, præsertim monachis, qui luctum proferuntur, damare risum. Querit enim S. Basilus: « An in universum ridere non liceat? » ac respondet: « Cum Dominus eos damnet, qui in hac vita rideant, admodum perspicuum est nullum omnino locum dari fidei, in quo ridere debeat, et maxime in tam magno numero eorum qui per transgressionem legis Deum inhonorant, et in peccatis mortis se dant, quorum vicem morere et gemere convenit. » Verum hoc adhibere de multo, crebro, et effuso risu; item de necessario, unde cante ait: « In quo ridere debeat, non liceat; modicum ergo et sanctum, qui ob conversionem peccatorum, de qua lesie Christo gaudent angeli, similive plia de causa nascitur, non vetat, ut patet ex ejus *Admonit. ad filium spirituales*. Nam, ut ait *Ezech.* cap. xxi, 23: « Fatuus in risu exaltat vocem suam: vir autem sapiens vix tacite ridebit. » Vide ibi dicta. Refert S. Gregorius, lib. IV *Dialog.* cap. xlv, S. Isaac magnis virtutibus clarum, tanta tantum letitia profectum, ut per eam suas virtutes celare, imo nonnullis obscurare videretur. Salomonem sancti sunt philosophi. Celebris inter eos est Heraditus, qui quoties domo egrediebatur, flebat, sicut Democritus vix versa ridebat: quod illi, omnia que æquus, miseria; huic ineptie viderentur. Plato, lib. III *De Republ.*, in risum nimis profusus damnat: « Nam effusus risum, inquit, valde mens mutatio sequitur. » Epictetus in *Enchiridion.* « Risus, ait, neque multus, neque ob multa, neque solutus. » Dionysius Philosophus apud Stobæum, *serm.* 72: « Risus continens et intemptus, ait, deterior est iracundia. Idcirco maxime viget in scortis et pueris stolidioribus. Mihi sane facies magna oritur videtur lacrymarum quam risu: lacrymis enim ut plurimum bona aliqua doctrina contingit, risu vero læsiva; et fletus quidem nemo sibi conatavi auctorem contumeliam, ridendo autem spem defæcoris auxit. » Sed errant stolidi Anabaptistæ cognomento Ejuantes, qui perpetuo fiant et ajulant, delectantes nihil æque gratum esse Deo ac jugiter lacrymari et ejulare, ut refert Shiphilus, et ex eo Gabriel Præsolus in *Catalog. Heræna*, verbo *Ejuantes*.

Et GAUDIO DIXI: Quid frustra concipis? — Explicat risus errorem, scilicet, quod risus et gaudium hujus mundi non sit aliud, nisi mera fructus et deceptio: promittit enim anlico quietem, letitiam, felicitatem, et non præstat; sed potius contraria affert, scilicet inquietudinem, merorem, miseriam. Hoc enim posterius hemistichium more Hebræo explicat prius, ut crebro fit in

S. Pauli
hæc ve-
nem ri-
sum que
vocat?

Psalmis. Risus ergo idem est quod gaudium, error idem quod deceptio.

Hebræi et Septuaginta habent, et gaudio dixi: Quid hoc facis? Symmachus, quid ipsa facis? Syrus, quid fecisti? Arabicus, cur fecisti hoc? Pagninus, quid boni facis? Tigurina, letitiam nescio, quid parere; Vatablus, quidnam est et quod affert? Chaldeus, de gaudio sic sensi: Quæ utilitas est vobis, quod eo iustificati incensus fuerit? alii clare, q. d. Quorsum te effundis in risum, jocos et effusam letitiam? Pineda vertit, quid hoc cupis? q. d. Putas te coquere delicias, ad necis te coquere ros amarissimas; putas te coquere epulum, ac equis morborum mortisque pabulum. Paras mel, ac invenies fel. Sic facere pro coquere sinitur *Gen.* xviii, 7, ubi de puero Abrahami coquente hædum dicitur: « Festinavit et coxit (hebræice, et fecit) illum; » *facere* est *coqui* et *coquere*. Quædam ergo dicitur perire hominem, et simul ipsum cum homine decipit, quia veram solidamque et permanentem letitiam, quam promittit, non affert, sed illico desinit et in merorem convertitur. Per gaudium acie delicias, ac quævis voluptates patientes gaudium, sed fallax, factum, et in vana opinione duntaxat hominum his inhiantem situm, cum reipsa potius parant merorem et luctum. Unde pro quibus Thaumaturgus vertit, *voluptati; alii, jucunditati*: quare voluptates, que videntur esse, revera non sunt, nec mentis inopiam et aviditatem explent, uti fatentur et sero dolent damnati in inferno, *Sapient.* v. 4. Audi Nyssenium: « Tanquam feræ alieni ad meos sensus adrepenti, voluptati statim resistebam et adversabar, dicens: Quid facis? quid nature virtutem effundis? cur animi robur emolis? cur animas vires enervas? cur affers interitum rationi? cur impurarum cogitationum seronitatis puritati caliginem immittis tenebras? »

Salomonem sanctus M. Aurelius Imperator, ita de vanitate mundi ad suos perorasse dicitur: « Quæ sum expertus libere profectam, licet cum mihi nominis nota, sed alim foreptam futuro sæculo profutura. Per omnia me vitia exercui, per quibusque facti, possitas sensum extirpare hujusmodi corda. Deprehendi quædam estis homo in

quo sum in somno indulgentior, majorem somni cupiditatem; quo plura mihi sunt adhuc, his plura concupiscere; quo quæro diligentius, minus invenire; nihil demum unquam obtinuisse, quod appetitum sedaret; ac non aliud habendi potius libellum provocaret. »

3. COGITAVI IN CORDE MEO ABSTRAHERE A VINO CARNEM MEAM, UT ANNUM MEUM TRANSFERRE AD SAPIENTIAM, DEVIARERQUE STULTITIAM, DOCEI VIDERER QUID ESSET UTILE FILIUS HOMINEM: QUO FACTO OPUS EST SUB SOLE NUMERO DIERUM VITÆ MEÆ. — Hebræa et Chaldeæ, damne probarem et viderem, quid ex eis esset bonum filiis hominum, ut facerent, quæ ipsi substatant in hoc sæculo sub sole numero dierum vitæ suæ.

Reputavi quale non bonum esset in hominibus, et quidnam operari possent dum in hoc mundo sunt, ex quo perpetuum in hac vita letitiam voluptatiquæ consequerentur; Syrus, cogitavi in corde meo latifecere vino carnem meam: et cor meum cogitavit sapientiam, et fecit stultitiam; Arabicus, et speravit cor si posset trahere humanitatem meam, tanquam abstractionem vini: misit enim me cor meum ad sapientiam, et ad amplectendum gaudium per eam, etc. (1).

Nota, pro ut abstraherem a vino carnem meam, hebræice est, ad trahendum in vino (vel in vinum) carnem meam.

Quod primo, nonnulli sic explicant de mixtura sapientie cum voluptate, q. d. Ego Salomon expertus in solo sapientie studio magnum inesse laborem et dolorem, in solis vero voluptatibus magnum inesse vanitatem et vililitatem, statui utraque conjungere, utraqueque altero auxilio et temperare, sique experiri an in hac mixtura animus conquiesceret, et quæstium diu tranquillitatem felicitatemque reperiret; decrevi ergo trahere in vinum carnem meam, id est indulgere carni potum vini ad exaltandum letitiam, et ad sufficiens spiritus animales, qui necessari sunt ad contemplationem et studium sapientie: cor vero et mentem statui dare sapientie, ut sic et caro suas vires delicias, ac cor sive mens sum sapientie pabulum epulatumque nancisceretur. Ita ex B. Abraham Vatablus: « Cum vidi, inquit, quod sapientia sola generat dolorem, et quod risus solus non prodest, scrutatus sum viam ut concordarem utrumque, et traxi carnem meam in vinum, et intellectum meum in sapientiam. »

Verum incongruus videtur hæc expositio, tam quia nemo ex professo potest simul vacare sapientie et gula; præsertim vinolentus, juxta illud S. Hieronymi: *Nos potes simul gustare scientiam et mentem; vultus enim meo restimus, offuscatus habetique caput, ne possit contemplari, meditari et studere sapientiæ; idcirco optime sciebat Salomon; tum quia sumus de hujus mixtura; experimento judicium utique meo suo subjecisset Salomon, diali quoque: « Et invenit quod hoc quoque esset veritas: » hoc autem non fecit.*

Secundo, Chaldeæ vertit, *exploravi in cor* hoc modo: « Et exploravi in cor meum, ut viderem

(1) Ewaldus, *insensibilis in corde meo trahere ad vinum carnem meam*, id est, quod animum statim, effere ad concupiscentiam vitæ transferret, seu *corpore* inhi copulantes vitiis concupiscentibus inhiere; *sed cor meum sapientiam leadat*, dum me sapientiam traheret, et apud animum statim *appropinquare stultitiam; non deditur stultitiam*, scilicet vitæ voluptatibus, donec viderem quoniam esset bonum *filium hominum*, quod facerent sub sole numero dierum, per totum tempus vitæ suæ. Alii, qui per parenthesis sunt interjecta, vertunt, et cor meum dicens traham cum sapientia, id est, hoc sapienter exploreare volo, medicum in voluptatibus frenato animum, ut modum excolet: quod proplacet. Et *numero dierum meorum alii interpretantur*, non per totum vitæ tempus, sed per dies numeratos, id est paucos, vitæ.

Costus, ut inter epulas et pocula corpus meum producerem. Sic et Syrus. Et Vatablus, *indagavit ergo corde meo corpus meum dicitur voluptate oblectari*, quasi trahere sit idem quod distendere, ac protrahere moram. Et Cajetanus: « Trahere carnem in vino, ait, est esse bibacem, et nunquam esse sobrium. Iujusmodi enim homines trahunt carnem suam in vino: et quoniam privantur adibus vere vite rationalis, ut ipse nunquam plene soritri, idcirco non iam vitam quam carnem suam trahunt, non ducunt, usque ad mortem. » Accedit S. Hieronymus, qui in *Comment.* verit, *considerant in corde meo, ut traherem in vino carnem meam*; singula explicat: « Volui vitam meam traducere delictis, et carnem meam ab omnibus viris liberare, et quasi vino, sic voluptate sapire, heinde quod sequitur: « At cor meum deduxit me in sapientia, » ita cum posteriori necit, ut significet hunc motum carnis et spiritalis, sive vinolentia et sapientia in Salomone. Unde hebraice est, *cor meum deduxit in sapientia*, id est, ait S. Hieronymus: « Cogitatio mea et ratio naturalis retraxerunt me, et deduxerunt ad sapientiam requirendam stultitiam evadendam, ut viderem quiddam boni illud esset, quod homines in vite sua possent agere curiculo. Eleganter autem voluptatem ebrietatis comparavit. Siquidem ebrietas evasit animi vigorem, quem qui potest sapientia commutare, et (ut in quibusdam codicibus habetur) obtinere, si poterit ad scientiam rei iustus pervenire, quid in hac vita appetendum sis, quid devitandum. »

Tertio, Septuaginta pro *בין בניה*, id est in vino, legendis *בין לבנה*, id est sicut vinum, vertunt, *consideravi sic cor meum trahit ut vinum carnem meam, et cor meum deduxit me in sapientia, et ut obtinere letitiam*. Ubi nota, pro *brachet* grece est *totus*, pro quo Thymaturgus et alii nonnulli legunt *totus*, id est dissolvit; sed prior lectio conformis est Hebræo, Vulgata, Chaldeo, Syro, Arabico et ceteris. Sensus est, q. d. Cogitavi facere de vino, quod facti de risu, dicens: « Risum reputavi errorem. » Cogitavi ergo experiri, an sicut vinum attrahit carnem et palatum suo gustu et indolentia, ita sapientia suo decore et specie attraheret ad se cor et mentem, ut ipsa sapientia se dedens traheret ad se carnem, dominaretur voluptati, compesceretque omnes gula et vinolentia appetitus. Ita Moringus: « Cogitavi mecum, inquit, an animus et ratio sit efficax ad trahendam carnem *רשעא דעא* est vinum, » id est, quam est vinum efficax ad trahendam carnem et gulam. Olim enim dubitatum fuit an vinum fortis sit quam rex, quam mulier, quam veritas, ut patet III *Eccl.* ut. Accedit S. Gregorius Thaumaturgus: « Cum eam, inquit, vim esse anime cogitasset, ut temulentiam corporis naturam atque instar vini diffluentem sistere possit, rursumque continentia cupiditatem domare, perspicendum nulli esse constituit, quidnam tandem hominibus

propositum sit serium, vereque bonum et honestum. » Eum vero cum vino comparationem uret adhuc Olympiodorus: « Poculum, ait, quod bibentes haurimus, a conspectu nostro tollitur, et evanesit. Consideravi itaque num in prosperitatibus mundanis voluptatibus humana mens esse possit ita virilis, ut absumere ac delere valeat, quasi vinum epotam, concupiscentibus carnis. » Igitur Salomon erubescens se victum a vino, cogitat sic vinum cre viam. Cogitat ergo experiri an non potentior sit mens ad vincendum vinum, domandamque gulam, quam vinum fuerit ad vincendum, et de statim rationis dejectandam mentem. Ita Nrsenus: « Si quando, inquit, sentiebam voluptatem sensui, irrepere, ac blandiri, et sensus deliquere, continuo resistebam increpans, quod me emollire ac effeminare vellet: ad hunc modum considerabam, quemadmodum motus corporis ratio vinceret, in ipsa sensu natura pugnet ac dissideret, cum alio mens, alio traheret caro, quam potius ratio carnis prudentiam absorberet. Sicuti cum sitientes exhauriant poculum; neque enim remanet vinum in eo, sed mutatur in eum, qui bibit illud: quo facto expedita et certa existit illi via, omni remoto errore, ad scientiam rerum. »

Quarto et gemine, S. Hieronymus, qui in *Comment.* veritat, *ut traherem in vino carnem meam*, postea jussu Damasci Vulgatae edens versionem, re melius considerata verit, ut *abstraherem a vino carnem meam*; illamque versionem recepit et probavit Ecclesia, Hebræum enim *בין בניה* significat trahere omn omnibus compositis (compositis enim carnet Hebræi, ideoque pro his utitur verbo simpliciter, sive ipsa radice et hémate), scilicet attrahere, protrahere, detrahere, abstrahere. Rursum *בין לבנה*, id est in vino, non raro similiter pro *בין מיא*, id est a vino; *ב* enim subinde capitur pro *בין*, id est a, abs, de; itaque hic accipiendum esse patet ex noxi et filo totius orationis. Præcessit enim: « Risum reputavi errorem et gaudio dixi: Quid frustra deciperis? » Hinc enim apte subjungitur: « Cogitavi abstrahere a vino carnem meam. » Per vinum enim neque non per risum, symposia, convivia et quaslibet voluptates carnes accipit per synecdochen. Ex vino enim sequitur luxuria, risus, tripudia omnisque lascivia. Proprie tamen vinolentiam intelligit; hoc enim contraria est studio sapientia, quia fœtus vini caput hebetat, obtuscat, ac subinde ratione et judicio privat, ut sapientia vacare nequeat. Per vinum ergo, immodicum vini usum accipit. Nam vinum modice sumptum acuit ingenium.

Sensus ergo est, q. d. Cum deprehendissem risum, omniaque mundi gaudia esse meras vanitates, errores et deceptions, cogitavi abstrahere carnem meam a vino, exterisque voluptatibus, ut vacarem sapientia, donec per eam viderem quid hominibus esset utile ad consequendum so-

idam letitiam et felicitatem, « quo facto opus, » id est, quidquid eos facere oportet sub sole omnibus diebus vite sue, ut in ea dicta letitia et felicitate persistant constanter per totam vitam. Hinc esse sensum liquet ex Hebræo, Chaldeo, Olympiodoro et Patribus in *Catena Grec.*, qui sic explicant: « Cogitavi qua ratione rerum intelligibilem studium superius carnis sensum intelligibili animi parti obedire cogat, quasi tracto et cedente deteriori prestantiori; » alius ibidem: « Suspirans, inquit, voluptatis accessionem, non secus ac furis cuiusdam accessum, qui sese in thesauris anime latenter insinuat. »

Jam singula verba expendamus: Pro cogitavi hebraice est *בין לבנה*, id est perestigavi, exploravi, circumlostravi. Radix enim *בין לבנה* significat indagare, per gyrum lustrare singula in orbem, circumspicere omnia circumcirca per ordinem. Unde *בין לבנה* est *תורת*, quod caput assidue eyret, ut omnia circumspiciat, quodque medullatunda quasi secum consulat et deliberet; sicut alii a sono vocis quem gemendo edit, turture dei autem. Significat ergo Salomon se non temere ex tempore hec pronuntiare; sed magno examine prius omnia scrutatum, hec maturo judicio dicere. Ex vestigatione enim et examine per melapsiphin intelligendum relinquitur iustitiam et decretum, quod post examen sequi solet. *ב* abstrahere a vino notat magnam naturæ corruptam ad vinum et voluptates inclinationem, ut ingenti vi et dolore ab his abstrahi et avelli delectat, perinde ac si eum totus illi abstraderetur; sicut canis, quod rodit, non nisi magna vi eripi potest. Pro *ut animam meam transferrem ad sapientiam*, hebraice est, *cor meum conduxens me in sapientiam*, per quam devitavi stultitiam, ut sequitur, et per quam, ut Nrsenus legit, *dominatum obtinui in letitia* (voluptatem). Unde R. Haeceadus: *Cor meum*, inquit, *duxit me per sapientiam, ne inaleceret super me caloneus, qui me pessumdaret*. Hebræum enim *בין לבנה* significat proprie abducere, sive alio et in contrarium ducere, uti puer a pedagogo a Iusu abducitur ad scholam. Ait ergo Salomon: *Statim carnem meam abstrahere a vino, ut mentem de leicis corporalibus transferrem ad spirituales*; puta a gula ad sapientiam; quo significat hec duo esse contraria, et sibi invicem ex diametro adversari; quare eum quo vult vacare sapientia, debere renuntiare voluptati, cui quo magis renuntiat, eo arctius sapientia jungitur, quæque fit capacior. Hinc Cajetanus et Pagninus vertunt, *ut cor assumptum transferretur*. Nam, ut sunt Græci in *Catena*: « Qui sapientia ductum sequitur, voluptatibus imperat quo letitia. »

DEVIATIONE STULTITIÆ. — Chaldeus, ut stultitiam juvenem ediscerem; Septuaginta videntur vertisse *deceptorem*, id est stultitiam, ut habet Noster, Hebræa, Syrus et alii. Jam tamen in Septuaginta legitur *deceptorum*, id est letitiam. Unde ver-

tunt, *ut obtinerem letitiam*; Olympiodorus, *cor meum pollens* (abundans) *in letitia*; Arabicus, *misit me cor ad sapientiam, et ad amplexandum gaudium per eam*. Sed eodem redit sensus: per letitiam enim, ineptam et effusam in voluptatibus carnales intelligit, que non aliud est quam stultitia. Hinc emblemata:

*Ne haurere invidiam invidie,
Ne rapit mentem animam demones voluptas,
Et tua jucunde Venitur furore premit.
Non nisi rideat veros inania vultu
Allicet in favo toria velle geri.*

Rursum per obtinere non intelligit habere, possidere, frueri; sed ut obtinere, id est ut dominarer letitie, sicut dux helle obtinet hostem, dum eum vincit et capit: hoc enim significat Græcum *εὐχαριστία* *εὐχαριστία*, id est, ut regerem imperio, ac dominarer in exultantem letitiam, ac immodice gustentem voluptatem compescerem. Unde Thaumaturgus: « Continentia, ait, in servitium redigit cupiditatem; » et Nrsenus: « Ut dominatum obtinerem in letitia; » et Cajetanus: « Ut retinerem stultitiam, ne haudaretur cor meum per eam. » Posset ex Hebræo verit, *ut obtinere*, id est ut possiderem sapientiam; hanc enim significat *בין לבנה* per *ב*, licet per *ב* significat stultitiam, ut dixi cap. I, vers. 17. Unde S. Hieronymus in *Comment.* verit, *ut obtinere stultitiam*, hoc est ut apprehenderem, caperem, subjicerem (hoc enim significat hebræum *בין לבנה* *לעוז*) stultitiam, quod idem est cum eo quod idem in Vulgata verit, *devitavi que stultitiam*. Hostis enim vincitur et capitur, ut caveatur et vicietur non tam resistendo, quam occasione et illecebras fugiendo, quod ut Noster significaret, solerter verit, *devitarem*. Nisi recte ergo Olympiodorus onset Salomone hic significare, se sapientia sibi a Deo inlicita absumam ad indagandum voluptates carnales, ut eas obtineret, hisque se pasceret et immergeret.

DOMIC VIDEREM QUID ESSET CYLE FILIUS HOMINUM. — Hebræa, *quid esset bonum*; Chaldeus, *quale esset bonum illud filiorum hominum*, quod scilicet eos tranquillet, laudificet et beat.

QUO FACTO OPUS EST SUB SOLE. — Hebræa, *quod facient sub sole*, id est quod facere debeant homines universi, si sapiunt et felices esse volunt; in quo occupare se debeant, quando hie vivunt; quare hoc munus faciunt oportet, hinc uni lotos sese impendant, hoc unum omnibus viribus prosequantur, juxta illud *Eccl.* ad Martiam: « Martha, Martha, soll cita es, et turbas erga plura. Porro unum est necessarium, » omnium; « Maria optimam partem elegerit, que non auferetur ab ea, » *Eccl.* x.

NUMERO DIERUM VITE SUE. — Significat Salomon se vestigasse hoc bonum, ait Nrsenus: « Quod non uni tantum etati conveniret, sed per-

pestum sit et non temporarium, et in vitam universam extendatur; et bonum sit omni etati, prima; et media; et ultima, et omni numero dierum; et nam propter nullum eorum quod sunt in torpore, licet perpetuo voluptate affici; sed libendi voluptas simul desinit cum satietate, et in comedendis similiter saturatio exstinguit appetitum.

Rursum, *non numerari* significat paucos esse hominis dies, et fuisse numerabiles. Sic enim *«dies vel homines numeri»* hebraice vocantur pauci, qui statim numerari queunt, uti *Genes. xxxiv, 30*, et *Nucl. ix, 2*. Hoc est quod ait *Job, cap. xiv, 5*: *«Breves dies hominis sunt, numerus mensium ejus apud te est.»* *«finito vetus adagium: «Tota vita dies unus: Diarii omnes: Numerobis voluptas et vana gloria.»*

Moraliter hic nota, primo, studioso sapientie abstrahendum esse carnem a vino ceterisque carnis voluptatibus, uti fecit Daniel cum sociis, qui per hoc aseculi sunt magnam rerum scientiam, et Daniel domum prophetie, *Danief. 1, 8* et seq., ubi multa haec de re dixi. Idem fecere S. Hieronymus, S. Basilus, S. Gregorius, S. Chrysostomus ceterique Doctores; quin et philosophi, uti Crates, Zeno, Socrates; maxime vero Ascetas et Anachoretæ, inter quos primas duplici titulo obnoctant Esseni, de quorum continentia multa tractant Eusebius, Philo et Josephus. Secundo, sapientis opus esse in omnibus suis actibus respectu finem, ut scilicet eos dirigat ad salutem et felicitatem; hic enim est finis ob quem creatus est, hoc summum ejus bonum. Jugiter ergo cogitet illud: *«Oculus in vitam, Oculis in occipitum, et ut non tantum ea quæ a fronte, sed etiam ea quæ a tergo sunt, puta finem et futura respiciat. Et illud Aristotelis: «Voluptates spectat non venientes, sed abeuntes. Venientes enim sua specie et furo illiciont, abeuntes mororis aculeum menti infligunt. Et illud Sapientis: «Quod commodavit fortuna, tollit; quod mutavit natura, repetet: quod paraverit vitia, retrobit.»*

3. **MAGNIFICAVI OPERA MEA, EDIFICAVI MIHI DOMOS, ET PLANTAVI VINETAS.** — Recti ad vers. 1: *«Dixi: «Fama est illi unum bellum. Sane ergo talibus quas experiri voluit, ut scrutaretur quid in eis esset veri gaudii et felicitatis, hic sigillatim enumerat, ac tandem, recensitis omnibus; vers. 11 subiungit, repetitque se in omnibus invenisse vanitatem et afflictionem spiritus, «Quæstivit in sanguine margaritam, et sicut Sysseus, at non invenit, ideoque ipsam contulit, et toti mundo proclamavit, ut omnes ab ejus vanitate ad veritatem, verumque Dei timorem et cultum abducatur: eoque efficacius persuadeat, quo expertus loquitur, et se clara longaque experientia ipsam comperisse asseverat: licet enim vers. 3 proxime præcedenti dixerit: «Cogitavo a vino abstrahere carnem meam, tamen per vinum non accipit omnia oculorum oblectamenta, quibus hic se*

pascit, sed gulam duntaxat, violentiam et ebrietatem a qua se abstraxit, ut posset serena libertate mente vacare sapientie, ut per eam scrutaretur quid utile esset filiis hominum, et quo facto illis esset opus, hoc est quid facere debeant ad assequendam veram lætitiæ et veram felicitatem per omnem vitam. Scrutatur ergo idipsum hic in fabricis, vineis, hortis, etc. quæ longe absunt a violentia, et amorem habent mentis occupationem et recreationem. Unde S. Gregorius Thaumaturgus et Olympiodorus hunc versum recte connectunt cum precedenti. Sic enim ait Thaumaturgus: *«Mirum me inessit desiderium, ut viderem in quo digno per hanc vitam occuparetur mortales. Quocirca nihil omnium quæ admiratione digna consentor, omni quod non tractarim. Exstructa sunt in excelsum palatia, vineæ consite sunt, etc.»*

MAGNIFICAVI OPERA MEA, — multa, magna et magnifica opera extruxi, puta magnificas domos, vineas, hortos, etc. Sub magnitudine enim intelligitur multitudo, adeoque *magnum* hebraice idem sepe est quod *multus*, et *magnum* idem quod *multitudo*, uti alibi ostendi. Est enallage quantitativa, quæ confirmata ponitur pro discreta, et vice versa. Unde Syrus vertit, *«multiplicem opera mea; et Chaldeus, in extruendis suis Hierosolymis magnificis operibus multus fui; alii, multa numeris, et multiplici ingenio opera construxi. Per opera intelligit, non tam publica in bonum Hierosolymis vel regni erecta, qualia fuerunt templum, muria, fossæ, arces, turres, urbes, propugnacula, III Reg. ix, quam privata, quæ Salomon ad suam non necessitatem, sed oblectationem et luxum splendide extruxit. Ait enim: «Opera mea: et edificavi mihi domos, et plantavi vineas.» Rursum per opera intelligit affabre facta artificiosa, elaborata, expolita per ingenium studium, artem et industriam. Unde Arabicus vertit, *«magnificavi artes meas. Quidquid etiam in natura excollebat est, quidquid in arte reconstruit, hoc sibi ex Tyro et circumquaque accevit Salomon.»**

EDIFICAVI MIHI DOMOS, — qualis fuit illa, quæ Salomon primæ suæ opulentia et magnificentia edificavit *«Iudæis primæ, alios splendide et mirabilis, ut ad ejus intuitum obstupesceret regina Saba, III Reg. cap. vii, et cap. x, vers. 27. Similis fuit domus satus Libani, et altera quam edificavit filius Pharaonis, quam hi sponsum accepit. Vide Josephum, lib. VIII Antiquit. cap. v, vel juxta aliam editionem, cap. xi, et Abulenensis, III Reg. vii, Quest. I et seq. Plures vias edificasse Salomonem, ut suo fabricandi desiderio satisfaceret, liquet ex hoc loco, et ex Chaldeo, qui vertit, *«edificavi mihi domos plurimas; et ex illo III Reg. cap. ix, vers. 10: «Edificavit quodcumque ei placuit, ut edificaret in Jerusalem, et in Libano, et in terra potestatis suæ;»* Hebraice est, *«edificavit desiderium, quod desideravit Salomon edificare:»* quæ phrasia notat ardens in Salomone*

edificandi studium, ne dicam libidinem. Addit Chaldeus, *«feci thronum ex dentibus elephantis et scilicet regni.»*

Tropologie, vide Nyssenum qua ratione domus anime spiritalis virtutibus extruit et ornari debeat, ideoque cavere ornatus nimis domus corporalis, ne in illum mens suas curas, opes et tempus insumat et exhauriat, ut parum ei supersit, quod in anime fabricam impendat, uti fecit Nero, qui nulla in re diuinior fuit quam in edificando, ait Suetonius, cap. xxxi vite ejus. Edificavit enim Romæ palatium a colle Palatino usque ad Esquillinam tam immane, ut esset instar urbis. Unde, ut idem Suetonius, scilicet cap. xxxix, hoc in illam scriptum fuit distichon:

Roma domus fiet: Veios migrate, Quærites,
Si non et Veios occupet ista domus.

Et Martialis, epigram. 2:

Unaque jam nota stabat in urbe domus.

Exstant etiamque ejus ruinae et rudera, quæ miram ejus magnitudinem indicant. Sapienter Seneca, epist. 80: *«A natura, inquit, luxuria descendit, quæ quotidie seipsam incitat, et tot sæculis crebit, et ingenio adjuvat vitia; omnes iste artes, quibus aut excitatur civitas, aut strepit, corporis negotium gerunt, uti omnia olim tanquam servo præstantur, nunc tanquam domino parant.»*

PLANTAVI VINETAS. — Vinearum Salomonis in Libris Regum nulla fit mentio; sed *Cantic. cap. viii, 11*, ubi ait sponsa: *«Vinea fuit pacifico in sa que habet populos;»* Hebraice, *Salomon in Baal Hamon, quod Aben-Ezra ait esse nomen proprium loci prope Jerusalem, ubi major pars populi vineas habebat præstantissimas. Alii, quibus lævet Chaldeus, censent esse cognomen ipsius Jerusalem, quæ ob habitantium frequentiam sic vocata sit. Nam *Baal Hamon* idem est quod *dominus vel dominus multitudinis*, id est plurimi populi. Porro hæc vinea tam fuit fertilis, tantique proventus, ut ille quotannis restimaretur mille argenteis. Subdit enim: *«Tradidit eam custodibus; vir affert pro fructu ejus mille argenteos.»* Rursum, nonnulli hoc referunt vineam Engaddi laudatissimas, quod vna referunt saporem et odorem cyprinum: cyprum enim est arbor aromatica, idque putant significari *Cantic. cap. 1, 13: «Botrus cypri dilectus meus tibi, in vineis Engaddi.»* Verum an hæc comparatio dilecti cum cypro et vineis Engaddi petatur a propriis Salomonis vineis an ab aliis, non satis liquet, præsertim quia Engaddi procul aberat a Jerusalem, utpote vicinum Jericho. Sed quid vetat Salomonem in remotis Judæe locis suas habuisse delicias, villas et vineas, uti olim habuere Romani Capuæ, et in tota Campania? Sane olim in sola Judæa, adeoque in solo Engaddi erat vinea balsami præstantissima; balsamum enim fructus est, qui, si acuto vitro, lapide, vel osse indidatur, stillat succum præbissimum, eximia*

suavitatis et virtutis ad sanandos morbos, quem opobalsamum vocant, præferturque omnibus odoribus. Vide Adrichomium in Engaddi. Sic in monte Libano erant horti amensissimi, quos irrigabat fons hortorum, de quo *Cantic. cap. iv*. Hic fons sensim excrevens effluebat fluvium, qui Sabahticus vocabatur, eo quod mira dei providentia sabbato duntaxat flueret, reliquis sex diebus siccaretur, teste Josepho, lib. VII Belli, cap. xxv. Vide Adrichomium.

Porro vinearum plantatio et cultura est honestissima, suavissima et utilissima, uti docet Columella, lib. III, cap. iii: profertur enim vinea præstantia in magna copia. Sane eximia fuisse et delicatissima (qualia sunt Falerna Italorum) hæc Salomonis dubitare nequit, qui hæc ejus verba et sequentia penitus introspicit, simulque ejus indolem, ingenium, et studium scrutandi omnia quæ in mundo sunt delicta, pretiosa, eximia, considerat.

Jam vero vites et botros in Palestina esse ingentes et eximios liquet ex botro, quem duo exploratores missi a Josue ad eam explorandum, inde illum extulerant, et in vecte ad eundem detulerunt, *Nucl. xii, 25*, et ex vite Sorec præstantissima, de qua *Isaie v, 2*, cujus vites non habebant acinum, uti testantur Hebræi, dabantque vinum rubrum delicatissimum, adeoque vinum *Cos*, id est optimi coloris, odoris et saporis, ait Adrichomius in descriptione Terræ Sanctæ in *Dox. Item ex eo quod Israel dicitur quiete habitasse sub vite sua et sub ficu sua, III Reg. cap. iv, 23*. Vites ergo aliæ sint oportet instar arborum et ficum. Unde et *Genes. cap. xlix, 11*, Jacob benedicens Judæ, ait: *«Ligans ad vineam pullum suum, ut scilicet ex ea oneret asinum.»*

Rursum, Salomon quidquid in orbe, adeoque in India erat rarum et pretiosum, per naves in Judæam accersebat: quare non dubium, vites quoque pretiosas ex regionibus, ubi illæ eximie sunt, evocasse. Certe Plinius, libro XIV, capite 1, scribit in Africa interiore tantas gigni uvas, et ut magnitudinem infantium puerorum exsuperent, et utæ etiam a tæmentis mammarum modo hincasi. «Dicitur enim græce uva *banasti*, quod bovis mammae timore et magnitudine referat; unde a Varro, libro II *De Rustica*, cap. iv, *Banastina* vocatur, et a Macrobio, lib. III *Saturationalium*, capite ultimo, *Banastina*. Strabo quoque, lib. II, cap. x et xv, meminit botrorum hircæiæ magnitudine, atque hircæales in nonnullis Italia locis produci cernimus. Denique in Palestina potentia gigni vineas, omniaque rubra, nulla alba, Romæ ab his quæ illam lustrare, cognovi.

Sub vineis et vinetis nonnulli intelligunt oliveta et ficeta: hæc enim jungi solent, adeoque in eodem sæpe campo feraci videre est oleæ et ficus vitibus insertas et immixtas, uti in Lombardia est serera.

Mystice, plantanda, putanda, colanda est cuique vinea anime, tam sue quam aliorum. Audi S. Ambrosium, lib. II, quæst. 7: « Rescindatur, ait, luxuriosus, delitescat recedat, et si quis fuit luxuriosus, valeat superioribus. Rescissis enim vinea fructum offert, seminata frondescit, neglecta luxuriat, ideoque scriptum: Tanquam agricultura homo imprudens, et tanquam vinea homo egens sensu; si reliqueris eum, desertus erit. Colamus ergo corpus nostrum, castigamus illud, redigamus ad servitium, non illud despiciamus: sunt enim membra nostra arma iustitie, sunt et arma peccati ».

5. *Feci* (feci), *planta* (planta), ac singulari arte et industria continuavi *hortos*, et *ponaria*, et *conserui* NA *GENCI* *GENERICIS* *ARBORIBUS*. — *Hebraice*, *feci hortos*, et *paradios*. Hortus continuationis est ceterum; unde *hortus* dicitur quasi *ortus*, quod in eo cetera oriuntur. Paradisus vero hortus est exquisitarum arborum, fructuum, florum, fontium, statuarum, avium, piscium et viviariorum, caprarum, cervorum, ferarum, omnisque generis amenitatum et deliciarum, quales fuerunt veterum Romanorum *Lavelli*, *Pumpæi*, *Ciceronis*, etc., in agro Tuscolano et Tiburtino, quibus modo ibidem vel paros vel suppres sunt Estensium, Aldobrandinorum et similia, qui antequam et prelo certant cum hortis Aledois, si non superant, aut hydraulicos non tantum organorum, sed et avium cultus meis auribus audivi. De voce *Paradisus* vide dicta *Genes. II, 8* (1).

Noster verit *ponaria*, quia in paradiso eminent arbores fructiferae omnis generis, puta pomiferae: pomum enim quemlibet fructum, qui molliori est cortice, significat, et a voce distinguitur, quæ amygdala, avellana et omnes fructus duri corticis continet. Sed inde quoque pomum omnes fructus tam duri quam molles corticis, necesse quæ omnis generis complectitur. Ita hic accipitur, « *Cuncti generis arboribus*; » hebraice est et *Græce*, *cuncti fructus arboribus*, non quod omnes essent fructiferae, sed quæ fructiferae plantarum Salomonem, eum et instructifera, et ceteris, plantis et expressis foliorum copia, celsitudine, odore, aliisque doctibus miram afferant amenitatem; sed quod preter has etiam plantarum fructiferae diversorum fructuum atque pomorum *series*, ait S. Hieronymus.

Verisimile est Salomonem fructos et arbores

(1) Hebr. *feci*, *seri* *mis* *hortos* *et* *arbores*, *et* *plantas* *in* *his* *arboribus* *omnis* *fructus*, *omnis* *generis* *fructuum*. De *horto*, qui cum Salomonis fuisse dicitur, *conclusus* (*Genes. II, 15*), prope Bethleem in agro montis asperissimo in valle amoenissima sita, fertillimum solo ac maxime fecundis arboribus conculcatis, *vid. Cotovialis Hierosol. Hierosol.* (pag. 213). Hinc presertim piscium, quæ feruntur Salomonis, cum aqueductibus etiam ostenduntur.

Vera. 6. Sytia germanica arbores, id est, vel *arbores*, de quibus vers. 5; vel quod Galli dicunt *peris*, Germani *stiergartes*.

preliosus ex Arabia, Egypto, India totoque orbe conquisitas, in suos Hierosolymitanos paradisos transtulisse; unde Josephus, lib. VIII *Antiquitatum*, cap. II, tradit plantam balsami dono illatam a regina Saba, feliciter a Salomone suo satam in solo, ubertim in Palestina deinceps provenisse, atque adeo in tanta copia, ut postea scripserit Plinius, lib. XII, cap. XXV, « *balsamum* enim *terra Judæe concessum*. » Balsamum enim olim proprium fuisse Sabæ et Arabiae Felicis, ac felicissime provenisse apud Mechem et Medicam præcipuas Arabiae Felicis civitates, docet Prosper Alpinus, *Dialogo de Balsamo*, cap. II; Strabo, lib. XVI; Diodorus Siculus, lib. I; Pausanias, libro IX, et alii. Inde a regina Saba translatum in Judæam ad Salomonem, eo plantante, felicissime provenit in Jericho, inde translatum in Egyptum irrigatum fonte, qui B. Virginis et puero Iesu scaturit, cum fugiens Herodem eo recessit, copiose germinare docent Baronius, Burchardus, Adrichomius et alii. Rursum, verisimile est omnes fructus et arbores, præsertim aromatas, quæ nominantur a Salomone in Canticis, ab eo plantatas in suis paradisis, ut cedros, cypresses, calamum, myrrham, tum, cinamomum, oleum, fenum cum melle, *Cantic. cap. V, vers. 4*, id est *cannam mellitam*, sive *saccharum*, ex qua extrahit saccharum, uti nonnulli transferunt.

T. *conserui* innuit Salomonem, non tantum alienis, sed et suis manibus plantasse paradisos, ubi fecit Cyrus minor in Sardinio paradiso, teste Cicerone *De Senectute*, de quo mox plura, et Diocletianus imperator abdicatione sponte imperio, Saloniam in rus suum recessit, ibique plantatis et hortensi operi vacavit. Lactent Ulyssis patrem describit Homerus, *Odyss. lib. ult.*, repertum a filio agris colentem. Imo Noe vineam plantavit, primusque ex ea vinum expressit. Adam vero ceterique ante diluvium, ac post illud Abraham, Isaac, Jacob, ceterique Patriarchæ fuerunt agricolæ. Romæ ceteros fuisse hortensium, ita dicit a cultu studioque hortorum. Similes hortensios habet hæc etas, inter quos Lovanii olim vidimus Justum Lipsium vacuum a studiis, tempus floribus in horto consecrandis studiis impendere. Vide ipsomet, lib. II *de Constantia*, cap. II, et ut Virgilium, I *Georg.*, ubi mira elegantia hortorum culturam et amenitatem celebrat. Jam vero horti magnam utilitatem neque ac delectationem afferunt. Romæ videmus hortulanos, plurimos, oscque opulentos, quia itali magis hurbis quam carnibus vescuntur et pascentur. Inter hæc a Iherosolymitanis dicitur hortorum, « *ait Columella* *Sub 5. conserui*, intellige quoque *dicitur*. Nam ait Cicerone *De Senectute*: « Non modo consilios delectant, sed etiam insitioses; » et harum peritissimus erat Salomon, utpote qui omnium arborum, herbarum, fructuum vires et dotes cerneret, secretique quæ, cui, quæ rationes dele-

Esse
hortus
dicitur

rent inseri et inoculari. Unde Fonticus vartii:

Poni ordine vires,
Inseruntque pyros, ficca, cydonia, pruna,
Lanæque passu species, genus omnes ferarum.

Porro paradisos Salomonis fuisse eximios, ac superbie pensiles hortos Nitocris, quos et velut uxori erexit Nabuchodonosor, mira arte et majore sumpto, ut orbis miraculum habiti sint, de quibus Plinius, lib. XV, cap. IV, facile persuadet Salomonis cupiditas, opulentia et magnificentia. Illi autem partem erant in urbe Jerusalem, puta in palatio regali Sionis, partim extra urbem ubi speciosiores sunt campi. Sicut Romani in suburbano excitabant hortos, quales fuerunt Cesaris et Antonii prope Tiberim, de quibus Dionysius, lib. XLVII. Hinc noster Vilalpandus, tom. III, part. I, lib. II, ex Josepho, lib. VI *de Bello*, cap. VI, docet partem Jerusalem dictam *Genath*, sive *portam genath*, fuisse partem hortorum (3) *quam* enim hebraice hortum significat), per quam erat egressus et descensus in vallem Hennon amoenissimam, et terrilem Cedron hortis nobilem, atque ad vallem Iosaphat. Ibi ergo erant horti amenissimi, qui rigabantur torrente Cedron. Unde illud sponse, *Cantic. vi, 10*: « *Descendi in hortum nucum*, ut viderem poma convallium; » Septuaginta vertunt, *poma torrentis*. Unde ibidem ab Adrichomio in descriptione Jerusalem depingitur hortus regis, qui in Canticis dicitur *hortus conclusus*, in quo erant fons Rogei et omnis amenitas.

Tropologicè Nyssenus hic invitatum habet in fructum hortorum cultum, ostenditque quæ ratione et quantia vanitate deliciae querantur in terra per ædificia, in aere per plantas, in aqua per pisces et fontes; moderata tamen horum cultura et agricolatio amena, laudabilis utilisque est, et a Deo Adamo in paradiso commendata, *Genes. II, 15*, Nam, ut ait S. Augustinus, lib. VIII *de Genes. ad litter.*, cap. IX: « *Quid hoc opere innocentius vacantibus, et quæ plenius magna consideratione prudentibus?* » Hortus, ait S. Isidorus, lib. XVII *Origin.*, cap. X, nominatur, quod ibi semper aliquid erit. Nam cum alia terra sæculi in anno aliquid erit, hortus nunquam sine fructu erit. Ovis ab *oliva* dicitur, eo quod primi homines ab olivibus alerentur, antequam fruges et carnes ederent. Tantum enim pugis arborum et olivibus alerantur, sicut animalia herbis. Igitur scit Adam excolui-set paradisum, si innocens in eo perisset, non tantum ad esum fructuum, sed etiam ad perspicuitas per experientiam herbarum, fructuum, fructuum naturas, dotes et proprietates, atque ex his assurrexisset ad clariorum Deo creatoris cognitionem, amorem, laudem et gloriarum actionem: eodem proinde modo suos paradisos excoluit Salomon. Unde dicitur « *disputat* ad lysopum quis egredietur de pariete, » *II Reg. IV, 13*; quare ea manibus tractare, serere,

excolere Salomonis volupte fore, æque ac utile: sicut et fuit Herculi manu sua quercus conserere, ut scribit Plinius, lib. XVI, cap. IV; atque Agamemnoni plantare platanos, ut idem Plinius refert, lib. XVI, cap. XLV; et Cyro gloriari solitis agrum se habere suis manibus constant, et di rectos in quinquecentum ordines, multisque arbores manu sua satus, teste Cicerone *De Senectute*. « *Au-tiquitas*, ait Plinius, lib. XIX, cap. IV, nihil prius mirata est quam Hesperidum hortos, ac regnum Adonis et Alcinoi, itemque pensiles, sive illos Semiramis, sive Assyriae rex Cyrus locit. Romani quidem reges ipsi coluere. Quippe etiam Superbus Tarquinius nuntium illum savum atque sanguinarium filio remisit ex horto. »

Porro Chaldeus ex versione Conimbriensium et Costi multa hic paraphrasice addit. Sic enim habet: « *Institui in Jabne circumcirca vineas, ut ego et silentiarii mei aliquando epularemur, et victum novum et vetus ad altare libaremus. Plantavi hortos irriguos et amenitatis plenissima viridaria, ubi omnis generis olera seminavi, quæ ad victum et convivium, aut ad sanitatem usui forent; herbas quoque officia nobiles adieci; item et arbores steriles et aromata ferentes, quas ad me demones et nocentes angeli ex India detulerunt; omnes item arbores fructiferas. Horti autem termini erant a muro Jerusalem usque ad litus aquarum Siloach. »*

Silentiarii erant officiales infimi regis, qui quietem et silentium in aula precebrant, ac tumultus famularum retumque omnium compescabant, ne regis aures obtunderent, de quibus Justinianus, cap. *de Silentariis*, et Procopius, lib. II *Bellis Persicis*: a Romani, ait, ad ea quæ quietis sunt in palatio, ministrum silentiarum vocant, sive domesticum oronarum principis consocium. »

Verum hæc merito ex Chaldeo in Bibliis Regis resecta et excisa sunt. Continet enim quædam dubia et apocrypha, quædam fabulosa et indigena, ut quod aunt Salomonem arte magica usum, et per demones accepisse plantas peregrinas ex remotis terræ regionalibus.

Denique in hortis et paradisis suis testatur Salomonem, vers. II, se invenisse vanitatem et afflictionem spiritibus. Prius commoneat enim omnibus rebus terrenis vanitatem, paradisi hunc illa propria est, quod perpetuum exigant curam, et culture ac jugem areolarum, pergularum, septium, fontium, apothecarum, labyrinthorum, vivariorum, etc., instaurationem, in quam ingentes quantum expendendi sunt sumptus. Rursum quod a multis, etiam preclatis et principibus visentur, quos exipere oportet laute et splendide: quare paradisi non tam servantur hero, quam hospitibus, cum quibus hero tempus perditur, est, et opes profunde. Insuper in paradiso vacatur commessationi, symposiis, lascivis, luxurie herique sceleribus. Denique paradisi, sæpe totam hinc cogitationem, cupiditatem et sollicitudinem ad se

ripiunt, ut de aliis que illis incumbunt, cogitare nec liceat, nec libeat. Quocirca S. Carolus Borromeus dicebat Episcopis et Prelatis non alium debere esse paradisum, quam Biblia et S. Scriptura.

Præclaro S. Gregorius Nazianzenus, orat. 9: « Quoscunque, ait, vanitatem queritis et mendacium, hinc scilicet vitam et delicias, et exiguum gloriam et humilem potentiam, falsam prosperitatem, magnum aliquid et amplum esse existimantes; que quidem hanc rationem habent, ut non magis eorum sint a quibus obtinentur, quam eorum qui habituros se speraverunt; neque horum rursus magis, quam illorum apud quos ne in expectatione quidem unquam fuerunt; verum ut pulvis a turbina, sic ex aliis ad alios subinde ventilentur ac jalectur, et sicut fumus distantur, et tanquam in somnium homines deludant, amantque instar manibus teneri nequeant, ac deorsum ita comparate sint, ut nec cum absint de his consequendis desperant qui non habent, nec cum adsunt, fida sint et certa. »

Notum est illud S. Augustini: « Homo (Job) vicit in stercore, victus est (Adam et Salomon) in paradiso. »

8. ET EXTRUXIT MIHI PISCINAS AQUARUM, UT IRRIGAREM SYLVAM LIGNORUM GERMINANTEM. — Hebræa et Græca, *system producantem ligna*; Chaldeus, *system que ait ligna ad ingrediturum*, id est sylvam cordana. S. Ambrosius, lib. De Isaac, cap. iv: « Sylvam germinantem, » scilicet ad inembrandum, ad exhibendum, ad fabriles usus, ad ignem, etc. Aliqui sylvam hanc referunt ad domum; quoniam Salomon edificavit et inhabitavit Sultum Likem, eo quod ceteris libris allatis, inquit, ibique plantatis cineta foret.

Pro piscinis Aquila vocat *ayaw*, id est paludes, stagna; *Symmachus*, *ἄρπες*, id est cisternas, canales, aquarum conceptacula.

Piscine hic proprie capi possunt pro vivariis, in quibus servantur et aluntur pisces. Pisces enim piscis erant in deliciis, imo nonnulli piscibus luxuriant vescerantur, non carnibus. Pisces enim sunt humidiores, frigidiores et faciliores ad digerendum; atque longo major varietas est piscium, quam sit carnium. Tales fuerunt piscine Neronis, in quibus ipse piscabat vel auro, purpura coccoque fimbriis nexis, ait Suetonius, cap. xxx et xxxi Vite ejusdem. Mira sunt quoque de piscium in piscinis manufacturæ et oblectatione scribit Plinius, lib. lii, cap. ii, ubi later cetera ait: « E namque vescuntur pisces in pluribus Cæsaris villis, et in Labradii Iovis fonte anguillis inopas additas perunt. In fonte Apollinis, quem Curium vocant, ter fistula evocati veniunt ad augurium. Hierapoli Syria in lacu Veneris odoratorum vocibus parent vocati, exornati auro veniunt, adstantes scalpanitur, ora hiantia manibus inserendis præbent. » Idem, lib. xxi, cap. xi, hoc pharmacum piscibus agris assignat: « Pisces si egrotent in piscinis, auro viridi recreantur.

Secundo, per piscinas generalim accipi possunt cisternæ, lacus, rivi et quævis aquarum receptacula. Hæc enim primo, servantur ad amoretiam; aquæ enim pellucide et crystallinæ mire oblectant aspectum, præsertim dum in eis per cymbas navigatur. Secundo, ad refrigerium; in piscina enim lavabant se, imo natabant. Unde et *ἄρπες*, id est lavacrum sive natatoria vocabatur, qualis fuit natatoria Siloæ, ad quam missus a Christo cæcus, in ea se lavans illuminatus est, Joan. ix. Unde Plinius Junior, lib. v, epist. 6 ad Apollin.: « Si natare, inquit, latius aut tepidius vellis, in area piscina est. » Idem, lib. ii, epist. 17: « Coloret piscina calida mirifice, ex qua natantes mare aspiciunt. »

Tertio, per piscinas accipi possunt thermæ et balneæ, in quibus aquis calidis corpora aluuntur, fovantur, et a frigidis morbis curantur, quales sunt thermæ Caroli Magni, que Aquisgranum calidissima et terra scaturiant, ita ut balneatus eorum aqua frigida temperare debeant. Sic Romanorum magnificentia fuit in thermis, illique erant opus imperialis et regium, quales fuerunt thermæ Diocletiani, Constantini, Antonianæ, quarum reliquias, præstite magnificentiæ indicies, etiamnum intuentur.

Quarto, in piscinis sive stagnis fiebant natumachia, sive ludi et prælia navalia ad spectandam oblectationem. Sæpe Nero, Tiberti in hortis fionæ delivis inducto, piscinam sive stagnum effecit, in quo natumachia exercebatur, ad ejus populique recreationem.

Quinto et maxime, hæc piscine et stagna serviebant ad irrigationem hororum et arborum. Unde subdit Salomon: « Ut irrigarem sylvam lignorum germinantium. » Cum enim Judæa sit sicca et sicculosa, et sint humida et fecunda, aquarum irrigatione indiget: hæcque in Scriptura vocatur *עירב* benedictio. Unde et piscina hebræice vocatur *עירב* benedictio, id est benedictio. Hinc Axa petit illam patri suo Caleb dicendo: « Da mihi benedictionem, » id est irrigationem aquarum. A Terræ australem et aridem deditis mihi, juncge et irriguum. Dedit itaque ei Caleb irriguum superius et irriguum inferius, Josue xv, 19.

Ita Thaumaturgus: a Piscina, ait, erant insulas ad aquarum exceptionem collecti, ad ubera et copiosam arborum irrigationem distributi. Hinc ex piscinis fiebant aqueductus, quibus aquæ per omnes hortorum areolas, perque officinas et cubicula magna arte, æque ac commoditate et jucunditate derivabatur. Sane Romanorum veterum magnificentia fuit in aqueductibus, quorum reliquias etiamnum spectamus. Hinc Claudæ sic habet, *adjecti præterea ad domum cœnæ aquarum fistulas, ad arborum et herbarum irrigationem apprime commodas, feceritque eis castella et aqueductus ad sylvam, curis arboribus consitam, irriguam.* Plerique enim arbores irrigationem aquarum amant; excepte pascuas: nam « aquas oderunt

capressi, juglandes, castaneæ laburnum, » ait Plinius, lib. xviii.

Porro quæ, quot et quales fuerint piscine Salomonis incertum est, quia nec Scriptura nec Iosephus eas exprimit: tantum Iosephus, lib. vi Belli, cap. vi, nominat *Stagnum Salomonis*.

Piscinum probatum, id est ovinam sive pecuariam, in qua lavabantur oves immolande, opus fuisse Salomonis censet Vilalpandus, Adrichomus et alii; descriptione templi: sed illa huc non pertinet, quia non Salomonis delicias, sed usus templi deserviebat. Piscinam sive natatoriam Siloæ, in qua curatus est cæcus Joan. ix, opus fuisse Salomonis opinantur nonnulli. Oritur hæc piscina ex fonte Siloæ vicino, qui e radice montis Sion scaturit: aqua ejus clara, dulcis et uberrima cum silentio placideque fluit in torrentem Cedron, Isaie viii, 22: de quo ita scribit Salomonius, lib. X, cap. i: « Fontis hujus aqua hodie adhuc ipsa estiam Saracenis in prolio est. Nam cum corpore naturaliter instar hircorum fasteant, in hoc fonte se et pueros suos lavant, æque locum fatorem suum intigunt. Quin et eam Turcæ magni faciunt, quod ejus usum oculorum visui commere experiantur. »

Salomoni quoque aliqui tribuunt piscinas in Hebræo, eo quod verum pulchritudini comparat oculos servus Christi ob clarum Dei cognitionem, Cant. vi.

Denique sub piscinis accipe fontes, qui e loco altiore per canales deducti, in hortis et atris exsiliunt magna intentione voluptate; hi enim piscinam sive stagnum efficiunt. Celebris in Jerusalem erat fons Gion, isque duplex, scilicet superior et inferior: oritur ex monte Gion, ubi Salomon in regem a Nathan propheta et Sadoe pontifex ætatis fuit, III Reg. i.

Myslicæ, piscine sunt merita Christi et S. Sacramenta, quæ merita Christi continent, quæ Christus dominus quasi verus Salomon instituit, ut irriget sylvam, id est Ecclesiam, in qua germinant omnes generis arbores, id est omnes eminentes sancti, tam patriarchæ et prophete quam apostoli, virgines et martyres. Piscina superior est baptismus, inferior est penitentia.

7. POSSIDI SERVOS ET ANELLAS, MULTAQUE PASTORUM BARBI, ARMENTA QUOQUE ET MAGNOS OVIVM GREGES, ULTRA OMNES QUI FUERUNT ANTE ME IN JERUSALEM. — Septuaginta, *mercatus suum*, vel *enit servos et anellas*, etc. Hebræum enim *רֶבֶן* *hina* significat emere, comparare, possidere. Multa ergo mancipia emul Salomon, sicut jam emuntur Æthiopia; et præter Chananaeam, Egyptiæ, abarumque gentium, Æthiopia quoque emisse Salomonem docet Iosephus, lib. viii Antiq. cap. ii.

Per servos, tum mercenarios accipe, tum mancipia; hæc enim propriè possidentur, sicut iumenta agri et census. Unde a Platone vocantur *animata possessio*; a Plutarcho, *animata instrumenta*. Hinc Nyssonius veritè, *possedit servos et anellas*

tanquam caprarum et porcorum greges, utpote quid in pari ordine potestatis et hæc et illa subjecta essent. Per familiam accipe uxores, filios, veras, id est filios ex servis dominatos. Unde hebræice est, *filios domus*; Septuaginta, *et veruarum fuerunt mihi*; Arabice, *et facti sunt filii gentis domus mee*; Compensio, et ex eis nati sunt mihi veruarum. Horum copia facit tum ad hori splendorem et magnificentiam, tum ad imperium et operas, ut per eos tum domi, tum foris efficiat quidquid libet sive ad utilitatem, sive ad oblectationem. Servi enim ad nutum hero obediunt, omniaque ejus negotia obeunt sive domestica, sive ruralia, sive iocunda. Tales sunt agricolæ, cocti, equisones, camelarii, rhedarii, poecillarios, pictores, fabri, textores, phrygiones, assellæ, satellites, ardugeri, cubicularii, silentarii et tabellarii, etc.

Habuit Salomon innumeram servorum et ancillarum turbam. Nosstr Vilalpandus tom. ii, lib. v, disp. 3, cap. ii, numerat ad 48 hominum millia et sexcentos. Verum si præfectos, officiales et alios hic annumeres, longe major fuit copia, ut colligitur ex annona quondam aule Salomonis, III Regum, iv, 22: « Erat, inquit, cibus Salomonis per dies singulos triginta cori similis, et sexaginta cori farine, decem boves pingues, et viginti boves pascuales, et centum arietes, excepta ventione cervorum, caprarum atque bubalorum et avium stultium. »

Armenta diæta quasi armentata ab *arvis* quoque habent validos ad onera ferenda, et ut armentur ad prelium. Unde Virgilius, IV Æneid.:

Bello armentur equi, bello hæc armenta parantur.

Vel armenta quasi armentata, puta iumenta quibus aratur; talia sunt equi, asini, camelæ, vacæ, boves, bubali. Porro equi Salomonis erant plurimi, ut patet ex eorum stabulis: « Habebat enim quadraginta millia præsepium equorum curilium, et duodecim millia equestrium, » III Reg. iv, 26, hoc est, habebat quadraginta millia equorum curilium in præsepis, et duodecim millia equestrium. Est hypallage. Hunc esse sensum liquet II Paral. ix, 25; ubi dicitur: « Habuit quoque Salomon quadraginta millia equarum in stabulis. » Cuique enim ergo in stabulo communi suam erat præsepium, id est locus præsepis, in quo ei dabatur pabulum. Habuit ergo Salomon universim quinquaginta duæ millia equorum in stabulis.

Porro possedit Salomon, æque ac Saul, David ceterique priores reges, magnos armentorum et ovium greges, tum ad cibum et vestitum, tum ad mercaturam, tum ad sacrificium, ut cum ipse mille hostias a vice immolavit, III Reg. iii, 4, adeo ut annuarum victimarum ejus numerum admirata sit regina Saba, III Reg. vi, 25. Sic Agag erat princeps Pastorum Sullie, I Reg. xv, 9; sic Messa rex Moab tributæ pecora magna, et solvebat regi Israel centum millia agnorum et cen-

tum millia arietum cum velleribus suis, IV Reg. III, 4. Præcorum ergo opes erant non auri, argenti, sed pecorum: et pecudum; unde pecunia, quæ postea signata est effigie pecorum, quibus successit, nomen accepit. Ita Varro, lib. IV De Lingua Latina, et Plinius, lib. VIII, cap. III; mirum vivo adhuc mundo vivæ placebant divitiæ, et florentes crescentesque. Jam vero senescenti ac prope mortuo placeant mortuæ, sepulchre æris, auri et argenti: qua in re, ait Nysseus, limites a Deo præscriptos transgressus est homo, exoptavit et crudelens terram, æreus que Deus voluit abscondit.

Porro, Vanitas propria servorum et ancillarum est, quod heri serviant, non ex amore, sed ex metu, vel spe mercedis et loci, rursus, quod servili sint ingenio, magnaque egerant heri cura et assidua gubernatione, juxta illud Eccl. xxxiii, 25: « Gibæna, et virga, et onus æsino; panis, et disciplina, et opus seræ. Operatur in disciplina, et querit requiescere; laxa manus illi, et querit libertatem. Iugum et verum erant collum datum, et servum inclinavit operationes assidua. Servo malevoli turtura et comedas; mitte illum in operationem, ne vacet. » Insuper quod ad oculum duntaxat serviant, ac sepe sunt indoli ac furaces. Hoc facit in ista gnomo R. Thilæ in Perke Arch. id est Sanctæ Patrum, cap. II: « Qui multiplicat carnem, multiplicat vermes; qui multiplicat divitiis, multiplicat cum eis dolores; qui multat vermes, multiplicat oscinationes; qui multiplicat ancillas, multiplicat fornicationem; qui multiplicat servos, multiplicat fores; qui multiplicat legem, multiplicat vitam; qui studium multiplicat, pariter sapientiam multiplicat; qui multiplicat consilium, multiplicat prudentiam; qui multiplicat justitiam, multiplicat pacem; qui verbum legis acquirit, vitam in altero sæculo feratur æternam. »

Allegorice S. Hieronymus: Christus, inquit, qui verus est Salomon in aula, id est in Ecclesia sua, habet servos qui habent spiritum timoris in servitute, et spirituali magis desiderant, quam tebant. Ancillas vero eius animas appellat, quæ adhuc corpori terrene sunt deditæ; vermes, qui servos et ancillas antecedunt, necdum tamen libertate donati sunt, nec nobilitati a Domino. Sunt autem alii ad instar bonum et ovium, propter opem et simplicitatem, qui absque ratione et scientia Scripturæ laborant quidem in Ecclesia, sed necdum ad id pervenerunt, ut homines esse mereantur, et redeant ad imaginem conditoris; de quibus dicitur: Homines et iumenta salvabis, Domine, Psal. xxxv, 8.

8. COACERVATI VBI ARGENTUM ET AURUM, ET SUBSTANTIAS REGUM AC PROVINCIARUM. — Septuaginta, si quis, in est collepi, coggi, congesti ubertim; Arabicus, aggregati; Chaldaicus, auri et argenti thesauri congregati, conflati; ex aut postulo statuas et pondera argenti et boni. Census (vel pecunia,

ut vertunt Complutenses) quoque regum et provinciarum militi in tributum illati sunt. Aurum postulat est serpens igne excoctum, idcirco purgatissimum et optimum; hoc enim crebra ignis actione tubercula et postulas coarctat, ut docent Sabellicus ad cap. XIV Suetonii in Nerone, et Cujacius, lib. VII Observe. cap. xxxix; de quo dicitur Psal. xi, 7: « Argentum igne examinatum, purgatum septuaginta, » id est multipliciter, quale est aurum obryzum.

Queres, quæ et quante fuerint opes Salomonis? Respondeo id colligi posse primo, ex eo quod ille ex singulari Dei promisso et dono ei obligatus: dona autem Dei sunt eximia, superantque humanam quanta. Audi Deum ad Salomonem loquentem: « Divitiis autem et gloriam dabo tibi, ita ut nullus in regibus, nec ante te, nec post te fuerit similis tui. II Paral. I, 12; que verba licet aliqui limitent ad reges Israel, alii alius modis, tamen ipsa per se illimitata et absoluta sunt. Unde noster Vilalpandus multis ostendit Salomonem omnibus omnino regibus et monarchis fuisse opulentiorum: de quo mox plura.

Secundo, ex eo quod David pater ejus pro fabrica templi reliquerit ei « mille millia talentorum argenti: » mille millia, id est decies centena millia; et « auri centum millia talenta. » Talentum Hebræorum, ut ostendi in fine Pentateuchæ, duplo majus erat talento Altiæ; nam continebat « tria millia siclorum, » hoc est 125 libras auri, que faciunt « duodecim millia coronatorum Francicorum. » Addit noster Salimius in Annot. « et quingentos. » Unde hec Davidis talentorum auri et argenti millia censet coniecisse 2672 milliones, ac insuper 125 millia nummorum aureorum. Quibus si addideris 72 milliones ac 826 millia et 686 aureos, qui a populo liberaliter dati sunt I Paral. xxxi, 4, hæc duæ summae ascendent ad bis mille septingentos et 43 milliones, 31 millia et 686 aureos. Unde Budæus, lib. IV De Asse, censet has Davidis opes Salomonis relictas, fuisse decies majores quam heri ultimi regis Persarum, quas eo vieto occupavit Alexander. Orius enim tantum habuit 87 millia talentorum; quas aditus Salomon congregavit, in infinitum ire. Sane hæc Davidis opum et millionum summa videtur pene incredulitas; continet enim tantum auri, quantum vix est in tota Europa; ac iustum Lipsium meditantem opus De Amplificatione imperii Hebræorum, quasi antistrophon alteri quod edidit de magnitudine imperii Romani; ab eo deterruit, cum non essent tantum opum magnitudinem; quod circa aliqui opinantur talenta tum recensita fuisse minorâ, quibus valent Eusebius, lib. IX De Preper, sub finem: « Talentum autem dico, inquit, quod sic ut apphant. » Siclus habet pondus quatuor drachmarum; quare si argenteus erat, valebat quatuor Julios sive regulæ Hispanice; sin aureus, valebat quatuor coronatos Francicos, hi enim pondus habent quatuor

Quæ
res
salomonis
respondeo

drachmarum. Verum sic summa hæc Davidis eximia fuisset, nisi dicas siclos hos non fuisse simplices, sed duplos, imo decuplos, quomodo regalis Hispanicus, si decupletur facit Philippicum, dalerum vel aureum. Hæc David Salomonis reliquit pro templo; pro aula vero et propriis usibus ex amplissimis et continuis hostium, cum quibus per omnem vitam pugnavit, semperque victor exstitit, spoliis; item ex redditibus cæterisque erogationibus plurima addidit, adeo ut Josephus, lib. VII Antiq. cap. XII, scribat: « Tantas divitiis laedere reliquit rex David, quantas nullus alius rex vel Hebræorum, vel aliarum gentium. » Subdit Hyrcanum pontificem ex sepulchro Davidis accepisse tria talentorum millia; Herodem deinde magnam auri vim, etc., adeo ut nonnulli censent cum Davide sepultos fuisse mille milliones.

Tertio, ex auro et opibus, quas ei debebant naves ex Tharsis et Ophir, de quibus dicitur III Reg. x, 29; II Paralip. viii, 47, et III Reg. x, 14: « Erat pondus auri, quod afferebatur Salomoni per annos singulos, sexcenta sexaginta sex talenta auri, excepto quod negotiatores afferebant, » ut videatur illa sexcenta sexaginta sex talenta auri ex ipsis fodinis per Salomonis servos quotannis erui solita; alia vero, quorum nullus numerus, negotiatione et commercio eorum gentium, quarum littora legebant Salomonis naves, Hierosolymam advecta, Ita Pineda.

Quarto, ex tributis et vectigalibus, que pendebant et quotannis tum singulis tribus Israel, quod aliqui ex III Reg. ix, 15, conieciunt fuisse tantumdem, quantum Hiram rex Tyri dedit Salomoni, scilicet 120 talenta auri, non quod tantum pendere singulis tribus (hoc enim immane fuisset et impossibile), sed simul universæ; tum reges omnes circumcirca illi vectigales et subditi, II Paralip. viii, 8, et III Reg. ix, 21 et 24.

Quinto, ex donis et muneribus; nam Hiram dedit ei centum et viginti talenta, non quotannis, ut aliqui putant, sed semel. Regina Saba dedit ei totidem, III Reg. x, 10, et II Paralip. cap. ix, 23, dicitur: « Omnes reges terrarum desiderabant videre faciem Salomonis, etc., et debebant ei munera, vasa argentea et aurea, et vestes et arna et aromata, equos et mulos per singulos annos. »

Sexto, ex sapientia Salomonis indita, qua census agros, pecorum, reddituum, negotiationum, etc., mira industria augebat præter communem aliorum morem; item ex summa pace, que in regno fuit perpetua per annos quadraginta. Hoc est quod de Sapientia dicitur, Sapient. cap. vii, 18: « In operibus manuum illius honestas (id est divitiæ) sine defectione. » Et Prover. viii, 18, ait ipsa Sapientia: « Mecum sunt divitiæ et gloria, opes superbe et justitia. »

Septimo, ex fabricis quas exstruxit. Certe aliqui opinantur eam in templum incompressis tria millia millionum auri. Fuit enim hoc templum mundi

miraculum, ac quantum homini facere licet, hæc digna domus, et inter mortales glorie thronus. Hinc David, vovens pro fabrica templi, reliquit Salomoni « tria millia talenta auri de agro Ophir, et septem millia talentorum argenti probatissimi ad deaurandos parietes templi, » I Paralip. cap. xxix, vers. 4. Quod ergo pro ipsa tante fabricæ machine eidem reliquisse credemus? Item ex sumptibus magnificis ante et familie pene innumerabilis, versu precedenti recensitis, aliisque operariorum. Aluit enim, per omnes fabricæ templi et domorum suarum annos, triginta millia Israelitarum cedentium ligna qui onera portabant, et octoginta millia talorum in monte, absque præpositis qui præerant singulis operibus, numero trium milium et trecentorum. » Erant hi Tyri, quos ei submiserat Hiram rex Tyri, cui promissa Salomon prebebat « coros tritici viginti milia in ebum domui ejus, et viginti coros purissimi olei per singulos annos, III Regum v, 11 et sequentibus. Insuper alebat equorum 52 millia cum suis equis, rhedis et curribus, ut dixi vers. precedenti.

Denique noster Vilalpandus, tom. II, lib. V, cap. XLV, usque ad III, singula obventionum Salomonis capita prudenter supputans, Salomonis opes regum et monarcharum Assyriorum, Persarum, Grecorum, Romanorum etiam redditibus et opulentia confert et præfert, adeo ut æstimet Salomonis censum quadragies superasse censum regum Persarum, Salomon enim, inquit ipse, quotannis colligebat ex tributis 2226 talenta ex Ophir, præterea 430 talenta, que simul juncta, faciunt plus quam quadraginta quinque milliones aureorum. His longe vectigalia portitorum, pætionum, negotiatorum, insuper spolia plurima et maxima, que David per omnem vitam pugnavit retulit ex hostibus. Addunt aliqui annuum censum capitulationis, quo quisque quotannis illudum sicut ex lege dabat templo; hinc enim Judæi singuli pendebant, tum qui in Judæa erant, tum qui in toto orbe erant innumeri. Verum hic census cedebat pontifici et templo, non regi et aule.

Noster Lorinus, singulos Salomonis proventus præcise recensens, supputans et deficiens, tandem concludit atque: « Horum omnium que in omni vita sua Salomon habuit, summa est ter-mille nonagenti tres milliones, et septingenta sexaginta quinque millia, et nonaginta viginti quatuor centum moveta Romanæ argenti: quibus si addamus mille quadringenta quadraginta auri talenta per triginta sex annos multiplicata, erunt quatuor mille sexcenti octoginta sex milliones, ducenta triginta tria millia, centum viginti quatuor. Præter hæc vero, ut colligitur ex diebus, magnam valde etiam summam habebat ex aliis multis rebus collectam, quarum iniri summas non potest,

ut ex vedicalibus, negotiationibus, muneribus, qualem et quantum nullus unquam monarcha vel republica habuit.

Verum præcis hæc opum Salomonis supputatio difficulter ex Scriptura probari potest, ac nonnulla incerta, imo minus probabilia pro veris et certis supponit, ut quod Hiram quotannis dederit Salomoni 120 talenta, cum verus sit sonal tantum dedisse: quod singule tribus totidem talenta quotannis solverint Salomoni, cum verus sit universas simul non amplius persolvisse, etc.

Sufficit ergo dicere in genere opes Salomonis fuisse maximas et innumeras, ut pote quas representant opes spirituales Christi, qui verus est Salomoni. Hæc enim maximæ sunt, puta gratiæ, dona, virtutes, ac coronæ celestis gloriæ immortales, quas Christus tum in se habuit, tum in innumeris Sanctis, Prophetas, Apostolos, Martyres et Virgines partitur et distribuit, hinc Salomon dicitur fuisse, ut tanta esset abundantia argenti in Jerusalem, quanta esset lapidum, III Regum x, 27, ne collegisse ut auribulum aurum, et ut plumbum complexivissimum argenti, Eccli. xvii, 20; et rursus in Paralip. cap. ii, 29: «Argentum inquit, in diebus illis pro nihilo reputabatur, et quæ licet per hyperbolum dicantur, tamen immanes Salomonis fuisse opes significant. Quo exavit tanta opum copia? Abit, evanuit instar fumi, imo ex omnibus illis Salomon moriens ne obolum quidem secum detulit. Ille nunc, cupidus, aurum auro cumulate, argento cistas opplete, ac scitote hæc omnia vobis in morte relinquenda, nec quidquam nisi virtutem et beneficentiam vos comitantur ad tribunal Christi.

Et substantias. — In Hebræo עֲרֵבָה *sepulchra*, id est thesauri et res pretiosas, ubi sunt gemmæ, emella, mollia, hæc Septuaginta vertunt, opes regum; Syrus, possessionaria regum; Arabicus, mundos regum et regiorum; Valabius, mundum pretiosum; Tigurina, pecuniam regum; alii, thesaurum desiderabilem; Campensis, que proprie pertinent ad reges et provinciarum dominos; Arias, pecuniam regum, sequulum avariæ quæ, et reconditoria avaritiam principum. Ergo Salomon a regibus et principibus accipiebat non vulgaria, sed eximia et optima quoque, puta aurum præstantissimum, argentum nitidissimum, gemmas pretiosissimas, et quælibet apud ipsos rarum, eximium et pretiosum erant. Hinc de Israel ait Deus: «Eritis mihi in pecuniam (Hebræa, in sepulchro) de cunctis populis.» Eccli. cap. xix, vers. 5. Vide ibi dicta, et I Petr. cap. ii, vers. 9, ad illa: «Vos genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis.»

Porro Salomon coæcervavit hæc opes: primo, junior, ex dono Dei, unde coæcervavit significat ingentes opum acres et cumulos ab eo collectos; deinde generens ex avaritia, ad Nyssenensium, tuncque ex nequæ, id est substantia a Deo data, stimulante cupiditate fecit hæc, id est coæcervavit

tionem et corrasionem opum, opprimens subditos per nimia tributa, quæ deinde in suos adutores et parasitos, ac in mille uxores et concubinas, ceterumque menses et voluptatum surum luxum profundebat: quæ in re peccavit contra legem Dei de regibus sancientis, Deuter. cap. xvii, 17: «Non habebit uxores plurimas, quæ alliciant animum ejus; neque argenti et auri immensa pondera.» Atque hæc de causa decem tribus ob amias ejus exactiones rebellavit, ac rejecto apud filio Roboam, sibi Ieroboam regem constituerunt, III Reg. cap. xii, vers. 4 et sequentibus: «Pater tuus, inquam, durissimum jugum nobis imposuit, etc.

Denique vanitas propria divitiis est, primo, quod aurum et argentum nil sint nisi terra rostra et alba, ut ad S. Bernardus, cui sola bonorum emulatio dat pretium, quæ tamen conservatur, id est in acres redigitur, ut ex ea conficiuntur in aræ recondantur, nec ulli sint usui vel commodo, sed in tenebrosis quasi ergastulis compactione retrusum delibescant. Unde B. Chrysostomus, orat. 4, disputans cum Alexandro, ait gentium avaram opes non congregare, sed dispendia facturum; aut divitiis congregatis usurum, sed viotas et infrugiferas custodie opes, rævera clausas in quibusdam oculis et tenebrosis carceribus, et Nyssenensium, homilia 4, argens ut coæcervat: «Libentia, inquit, scirem quid emolumenti redderet ad eum qui hæc congregat materiam, et illud carit in universo, quod nunc erunt in exilio, neque animæ illam afferret lucrum. Numeravit, reposuit, sciallo obsequavit; cum ab eo peteretur, rogavit, et cum ei fides haberetur, etiam pejeravit. Hæc est beatitudo, hic est finis ejus, quod in ea ponitur studii.»

Secunda, quod mille curis, timoribus, angoribus divitem cruciet, ne quis eas surripiat; ne naufragio, incendio, rapina pereant. Unde S. Gregorius: «Nolite, ait, amare quæ amata inquam, possessa onerant, amissa cruciant.» Et S. Basilium apud Antonium in Melissa, part. I, cap. xxiv: «Quidquid vides (o avaræ, inquit), quidquid imaginaris, aurum est. Hoc tibi dormienti somnium, et vigilantibus cogitatio est. Nam ut qui per insaniam delirant non ipsas res vident, sed quæ eis allietio suggerit, imaginantur: sic animus tibi avaritia detentus nihil quam aurum et argentum videt, et suavis quidem aurum quam sol conspectu tuo se offert.» Audi et Senecam in Hercule Oreste, Act. 2:

O si valeant pectora ditam,
Quantos istas sublimis agit
Fortuna metus! Bruta, Coro
Pulsæque fretum, minor avaræ est.
Pecunia pauper securæ genti.

Tertia, quæ cupiditate augetur in immensum; qui enim lucralis est centum auros, mox cupit lucrari ducentes, illico trecentos, quadra-

gentos, mille, ac deinde millionem non unum, sed plures, juxta illud:

Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit.
Quo plus sunt pota, plus sitiantur aqua.

Quarta, quod opes gula, luxurie, superbiis, apicæ omniumque scelerum sint occasio et stimulus, ut Salomon fuerunt: nam ab opibus itur in luxum, a luxu in luxuriam, ab hæc in heresim, idololatriam et atheismum. Audi S. Chrysostomum, opum vanitatem, imo perversitatem graphicè depingentem: «Divitiis dico luxus omnis ac nequitiæ parentes, intemperantiæ omnis ac libidinis patronas, villi omnis inventrices, exiliosorum omnium voluptatum adjutrices, continentie hostes, pudicitie inimicæ, clandestinas virtutis omnis fures.» Sic recitans Chrysostomus verba D. Damasceni in Parallelis, lib. II, cap. xvii, ex Basilio sic ascribit: «Quosque tandem studiorum erit animarum laqueus, mortis hæmæ, peccati illecebra? Quosque divitiarum bellorum parentes, ob quas arma cuduntur, enses acouantur? Ob eas causas cognati naturam non agnoscent, fratres infesto ac sanguine oculo sese intuentur. Propter opes solitudo prædones alit, mare piratas, urbes sycophantas? Quis mendacii pater est? quis falsæ conscriptionis artifex? quis perjuri procester? Nonne opes? Quis vobis ea, quæ vestra sunt, ad perniciem vestram convertit? Ad esbendum vite, an ad vitiorum materiam et adjuvamentum opes concessæ sunt?» etc. Et iterum ex eodem: «Vide ne cum opes innumeris laboribus tibi cumulaveris, peccatorum materiam tibi atque aliis compares, sique duplicem penam tibi accesseris comperiaris, nempe tum ob eos quibus abs te injuria illata est, tum etiam ob eos quibus vitiorum ansam et vitiumque subministrasti.»

Vide et S. Basilium, homilia in Divites avaros, et Isidorum Pelusiotam, lib. II, epist. 146, ubi citat illud Isocræti: «O divitiæ, vitii potius quam virtutis sunt ministri, ut quæ licentiam quidem interitis afferant, juvenes autem ad voluptates cohortentur.» Et mox: «Apud veteres hoc in more positum erat, ut post convivium lyræ caperent, illudque canerent: O divitiæ, utinam nec in terra videamini, nec in mari! si idque confirmat exemplum Aristidis, Platonis, Epaminondæ, ac Crateris qui opes suas senatui cedens dixit: «Crates Craterem libertate donat.»

Quinta, quod hominem periculo mortis presentisset æternæ exponit: nulli enim divites occiduntur ob pecunias, ut illas occidens surripit; multi pariter ob easdem damnantur, unde Christus ait: «Facilis est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum caelorum.» Matt. cap. xix, 24. Quid ergo profuit Salomoni omnis hæc opulentia? imo quantum obfuit, cum in periculum salutis æternæ eum deduxit, imo reum gelennæ effecit? Quanto salius

Salomon fuisse pauperior Iro, quam distor Cyro? Quam mallet nunc mercedicasse eum Lazaro, quam ingurgitasse se cum Epulone? Fuit enim ipse opum gurgis, et patrimoniorum tot regum et populorum hæc. Meminerunt principes qui, ut se ditent, nimis tributus populis, gravant, se et pauperum sanguinem egere, ac in tribunal Christi velut homicidii reos accusandos fore, et ad mortem æternam damnandos. Nam, ut ait Eccli. cap. xxxiv, vers. 25: «Panis egentium, vita pauperum; qui defraudat illum, homo sanguinis est. Qui aufert in sudore panem, quasi qui occidit proximum eum; qui effundit sanguinem, et qui fraudem facit mercenario, fratres sunt.»

FECIT IBI CANTORES ET CANTATRICES. — Hebræo, עָרְבָה שָׂרֵי וְשָׂרֵי טוֹבֵי שָׂרֵי, *trivestiarum*, quod si per sin scribitur, significat principes et principes. Verum hæc scribitur per schin, unde significat inspectores et inspectores, item cantores et cantatrices, qui jugiter notas musicas et rem canendam inspicunt. Adhuc aliquid significare instrumenta musica, his enim evant cantores. Unde Pagninus vertit, feci tibi diversæ instrumenta musica. Et noster Pineda per cantores et cantatrices, ut proprie verbi Nestor, accipit omne genus instrumentorum musicorum; quippe idem nomen substantivum, variatum per diversa genera, notat ejus rei, quam comæ significat, omnium diversitatem et universatem. Cum enim Hebræi non habeant nisi duo illa genera, masculinum et femininum, qui utrumque genus allicujus rei dicit, rem illam universam comprehendit, Itaque cap. iii, 1: «Auferam a Joda validum et fortem, omne robur panis, et omne robur aquæ.» Quem locum sic legit Cyprianus, lib. I Testin, ad Quirinum: «Auferam valentem et validam, valentiam panis et valentiam aquæ.» Bertellii ait, II Reg. cap. xvii, vers. 3: «Numquid audire possum ultra vocem cantorem et cantatricum?» ubi Chaldeus Complutensium, *audiam multam vocem ciborum et hymnorum*; ubi ceteris cantores et cantatrices accipi pro instrumentis musicis.

Porro David ad cultum Dei in templo, et Salomon ad suas delicias in mensa et cuba, hæc fecerunt musicos instrumenta, psalterium, organum, citharam, libanum, tympanum, desachordum, tininnubulum et cymbalum, chordas, tubam, fistulam, sambucam, quam nonnulli vocant horpian, alii buccinum, alii tubam, ut sambuca dicta sit quasi שָׂבַע *scenes*, id est solis, bilica, id est tuba, quod bucca inflata instar tube clangeret. Melius alii sambucam dictam volunt, quod ex sambuco arbore, vel potius arbusto filitulos conficeretur, ut indicat S. Hieronymus ad Bardanan. Optime alii sambucam censent esse vocem Hebræam. Nam De-*tilis* cap. v, vers. 8, *sabbuca* quasi *sambuca* (littera enim *m* in dages absorbetur, et euphoniae causa in *b* vicinam labialem commutatur et liquescit); radix enim שָׂבַח *sabach* significat impletore, impliare, perpletere, una

alteri inseritur, et jam adducitur, jam a sambucino laxatur.

Verum plane et genuina, cantores et cantatrices accipio pro viris et feminis, sive juvenibus et puellis, canore canebantibus, tum voce, tum instrumento musico: simul enim dum ore canunt, manu pulsant organum, citharam, psalterium, aliudve instrumentum; itaque duplex pleneque fit harmonia ab uno eodemque cantore: quod si plures idem facerent concinere et harmonice, fit symphonia admirabilis et celestis, quæ audientes rapit et mira oblectatione demulcet. Porro principes solent habere musicos in aula ad usum, ut quoties lubet jubent eos canere, atque hæc illorum modulatione curas suas et morores dispellunt; præsertim vero illi utuntur ad mensum vel a mensa, licet vetus fuit mos, præsertim Syrorum et Ægyptiorum, ut pueros comptuos compositosque canentes mensæ adhiberent, qui sua tum forma et habitu decoro, tum voce modulante convivium aures sequa ac oculos pascerent. Unde Ecclesiasticus, cap. xxxiii: « Gemulus carbunculi, inquit, in ornamento auri, et comparatio musicorum in convivio vini. Sicut in fabricatione auri signum est smaragdi, sic numerus musicorum in jucundo et moderato vino. » Vide ibi dicta.

Sensus ergo est, q. d. « Feci, » id est comparavi, constanti, disposui, ordinavi, per choros distribuî mihi cantores et cantatrices, qui stans horis et locis canendo me oblectarent. *Evare enim generale est verbum significans quamlibet actionem, dispositionem, ordinationem.* Rursus « feci » proprie, id est jussi fieri, et dato pretio confici curavi omnis generis instrumenta musica, pretiosa et affabre elaborata, quibus psalteres et psalteria, æque ac voces canerent, neque recrearent. Unde Chaldaicus veritè, *feci in domo Sanctuarii* (melius dixisset, *in aula*) *instrumenta musice, ut canerent in illis cantores et cantatrices.*

Et cantatrices. — Has plane pleneque deliciosi et effrenati adhibebant ad cantus deliciosos: femininarum enim vox mollior est, dulcior et delicatior; quare virorum aures mentisque evirare et effrenare soleat. Ita Antoninus Verus Imperator, ait Capitolinus cap. xii. *Vixit ejus: « Ad dixerant secum (e Syria) fiducias, et tibicines, et histriones, securaque mimos, et præstigiatores, et omnia mancipiorum genera, quorum Syria et Alexandria pascerit voluptata. »* Sic et apud Hebræos cantores erant servi et servæ. Audi Esdrum, lib. II, cap. vii, vers. 67: « Absque servis et ancillis, qui erant septem millia trecenti triginta septem, et inter eos cantores et cantatrices 243. » Similes fuerunt apud Romanos. Unde Plautus in *Sticho*: « Fidiçias, tibicinas, sambucinas (quæ sambuca esterecit), adveit secum forma extrinca. » Et Livius, lib. IX *Bell. Macedon.*: « Similes psalteria sambucinesque et convivalia ludipum oblectamenta addita epulo. » Similes cantatrices et psalterias tum voce, tum instrumento musico, in deli-

cidis habuisse reges Persarum docet Xenophon, lib. IV *Pædia*, Curtius lib. V, Athenæus lib. iii, et Brissonius, lib. IV *De Re Persar.*, additque esset cum cantu junxisse brachiorum gestus, saltus, et numerosos corporis motus, qui sane parum casti erant, imo libidinis illicios. Unde Ovidius, *De Remedio amoris*:

Enervant animos citharæ, cotaque lyraque,
Et vos, et maneris brachia nota suis.

Porro vanitas propria cantorum prima est, quod cantus non sit aliud quam vox et sonus æreum verberans et transiens: ubi enim sonat, abijt et evanuit.

Secunda, quod cantores suavitate et varietate modulationis vincantur ab avibus, præsertim a merula et philomela, quæ, cum sit avis vilis et pusilla, tamen cantu omnes aves et homines superat, ideoque non aliud nisi vox et cantus esse videtur.

Tertia, quod vox puerorum delicata et præciis post paucos annos mutetur et erasescat, gradusque suam in canendo delicatam gratiam et venustatem.

Quarta, quod voces puerorum et præsertim feminarum anticum effrenant, ac sensim ad impudicos amores invitent. Sicut enim Sirones, sic et meretrices cantu amatos allicitant, demerant et perducunt. Unde *Proverb.* v, 3, dicitur: « Favus distillans labia meretricis, et auribus oleum guttur ejus; novissima illius amara quasi absinthium, et acuta quasi gladius biocis. » Quocirca S. Hieronymus ad *Favian* mandat, « ut fiducias et psalterias et istius modi choram diaboli, quasi mortifera Syrenarum carmina protraheret ex aedibus suis. » Et Nyssenus hic: « O improbum, inquit, et importunum artificium! quam densum acervatim immittit voluptatum fluctantem, quod veluti quibusdam duplicitibus torrentibus per auditum et visum inundat animas, ut videatur et audiat malum! Cantus avertit auditum, cantus superat et prosternit oculum. Hinc muliebris sonus per factam cantuum harmoniam, secum sumit cor, et deducit ad vitium. Illinc visus tantquam aliqua machina bellica in oculos eo quod in aëre antibus incurretur jam fracto, incurrens avertit animam. Illius autem aciei dux est vitium, quod veluti quidam improbus sagittarius duplicitibus telis hominem confodit, ad aures et oculos dirigitur aculeos. » Hinc cantus vanitatis opponitur ejusdem vanitatis, qui olim christiani in Agape sive convivio Eucharistico, Deo laudes et hymnos canebant, teste Tertulliano, *De Idolol.* cap. xxxix, ad instar Christi, qui peracta ultima cena *traxit*, id est *hymno dicto*, cum Apostolus *exiit* in montem Olivarum, *Matth.* cap. xxvi, vers. 30. Unde Apostolus, *Ephes.* iii, vers. 18: « Nolite, ait, inebriari vino, in quo est luxuria; sed implemini Spiritu Sancto, loquentes vobismetipsis in psalmis, et Hymnis, et Cantibus spiritualibus, cantan-

tes et psallentes in cordibus vestris Domino. » Vide ibi dicta.

Et delicias filiorum hominum. — Aliqui delicias has interpretantur « cantores et cantatrices » jam recensitis, et sit epexegesis, qua exponantur finis et usus eorum, q. d. Cantores et cantatrices alteri rei non serviant, nisi ad delicias ut oblectentur delictose hominum filios. Unde Syrus veritè, *feci mihi cantores et cantatrices, et suavitatem in filiis hominum*; Arabicus, *feci mihi cantantes et cantatrices cum voluptate cum filiis hominum*.

Planius alii quælibet mensarum, epularum, vinorum, pincernarum, vasorum, lancium, lavacrorum, thermarum, ut ait Chaldaeus, coronarum, tricliniorum sive lectulorum, in quibus veteres discumbant, juvenum comptulorum convivii ministrantium, etc., delicias et lautitias accipiunt, quas graphice depinxit Philo, lib. *De Vita contemp.* Unde pro *delicias* Aquila vertit *τρυφή*, id est molities, voluptates, luxus; Symmachus, *μαρμαί*, id est cibos delictos, cupiditas, lautitas. Lyranus per delicias accipit speciosas uxores et concubinas Salomonis, easque plurimas, sollicit mille.

Tropologicae, deliciae sunt vanae et fallaces, quia vita carnis in deliciis saepe est mors animæ, rationis et spiritus. Non ego id assero, sed S. Paulus loquens de vidua, *I. Timoth.* v, 6: « Qui in deliciis est, inquit, vivens mortuus est. » Qui enim delectatur in carne, nequit delectari in Omnipotente, *Job* cap. xxvii, 10. Causam dat Ildem S. Gregorius, *XVII Moral.* cap. viii: « Utrique ad amorem, ait, in uno corde non capiunt, nec in eo sepes supernæ charitatis pulcunt, in quo illam spina infirma delectationis necant. » Similem causam dat S. Chrysostomus, *homil.* 13 in *Epist.* *I ad Timoth.*: « Mortuus est, inquit, quisquis vivens cum deliciis degit. Quomodo? Ventri solummodo vivit, sensibus ceteris mortuus. Neque enim aspiciunt que aspicienda sunt, neque audit que necessario audire convenit, neque ea loquitur que decet loqui, nihilque in se vivere præter solam ventris inclusionem indicat: ceterum quemadmodum mortuus quisquam in lectulo juvenis, compressis palpebris clausisque lacrimaribus, nulum omnino sensum habet, ita et hic, imo longe hic delectus quam ille esse videtur. Ille enim bonæ æque ac mala eadem ratione non sentit; hic autem malorum tantum admittit sensum, sed nihil boni penitus sentit. Nihil illum ex his que in futura vita servavimus, movet, sed ad omnia perstat immotus; atque ita mortuus est, quomodo in casuatum quemdam obscuro et tenebrosorum antrum precipitatus, atque inmundatitia omni plenus, intus et opacis victorum sinibus conatus, semperque in tenebris instat morti degit. » Et inferius in *Moral.*: « Majori nos in dies, factore impletus, cum deliciis magis instamus, corpore nostro instar utris defluente; et dum quisquam hujusmodi satietate distentus, crebris ructibus etiam cerebrum violat, vapores

undique ex corpore tetri exhalant, veluti ex fornace quadam calore intrinseco fervente, ut est sapientiam cantore intrinseco, ut sit qui fornicatus sunt, ita indignatur et graviter ferunt, quod pati existimus cerebrum intrinsecum, dum jugiter ejus modi vaporibus qualiter hæc evaporare valent? Quid lacunas illas, jecur ac lienem? quid ipsa receptacula stercoris? et quod deterris est, litteras caute curamus, uti obstruuntur ne stercus ad superiora exhalat: ventris autem nostri lacunas non emundare curamus; verum obstruimus atque oppilamus, et fumo ipso ad superna ascendente, ubi rex ipse sedem habet, cerebrum sufficit, desideramus, nullaque movemur cura. Cur id queso? Nempè, quia ipsam non ut regem honestum ducimus, sed veluti immandum quempiam canem. » Et post nonnulla: « Merito igitur, ait, que in deliciis est vivens, mortua est; nihil enim vel loqui, vel audire conveniunt potest delictus obessa animæ: efficitur namque mollis, ignava, imbecilla, illiberalis, timida; interdum vero audacia, assentationis, imperitias plena; indignationis, iracundia malorumque omnium receptaculum, bonis virtutibusque omnibus destituta. Que in deliciis, inquit, est vivens, mortua est. »

« Non decent stilum delictus, » *Præterb.* cap. xix, vers. 10, *verge* sollicit, *cautes* et *divine*, quas Deus habet in dextera sua, *Psalm.* l, v, x, et quas promittit sanguine Christi redemptis, *Isaie* li, 3, *puta delicias* S. Scripturas, Eucharistiæ, devotionis, amoris, future beatitudinis, quibus affluat sponsa, *Cantic.* viii, 5; nam in illa, ut ait *Psalm.* v *Psalm.* xxxv, vers. 9: « Inebriabuntur ubi ubertate domus lupi, Domine, et torrente voluptatis tue potabis eos. » Inebriabuntur vere, quia, ut ait S. Augustinus: « Absorbentur et perierit mens humana, et fiet divina; quia torrente voluptatis tue potabis eos. » Mundus hic non potat calicem, imo gutta voluptatis, que tamen sæpe plus aloes quam mellis habet: sed in futuro potabit torrente dolorum. Tu, Domine, nos hic potas gutta doloris, sed in futuro potabis torrente, imo pelago voluptatum, a quoniam tu te est fons vite, » scilicet ipse « Deus erit, ipsum Deus: » ipsæ Deus replens in bonis desiderium anime, erit rationi plentifulis laetis, voluntati melitudo præcis, memorie continuatio æternitatis. Verbo dicam: Deus erit omnia in omnibus, Deus omnes glorie, omnes opum, omnes scientie, omnes gaudii, omnes delictorum suorum thesauros in electos amicos suos: imo se totum transfundat, atque animam gloriosam et gaudium inebriabit, et nec illa esse se capere possent anima et cor nostrum, sed hinc hinc dirumperetur et dissiliret, ni Deus supra naturam ea fulciret. Cur ergo, inquit homo, per multa creata vagaris, delicias queris, et non invenis? anna unum in quo sunt omnia. Si delectat honor, si divitiæ: « Gloria et divitiæ in dono ejus; » si pulchritudo, « Fulgebunt justi sicut sol; » si scientia, si libertas, si fortitudo: « Similes erunt angelis Dei; » si

societas, si ebrietas: « Satisfabimur cum apparuerit gloria tua: » si melodia, ibi cum angelis Sanctus, Sanctus, Sanctus, et perpetuum alleluia canemus; si societas, si amicitia, ibi Sanctorum mira coelestis et omnium temporum aeterna est longitudo. Et haec omnia in omnes aeternitates, quamdiu manducamus, quamdiu informus, quamdiu angeli, quamdiu Deus erit Deus. O cara aeternitas, aeterna veritas, vera charitas, cara felicitas, Deus meus, amor meus, Deus meus et omnia! « Quid enim mihi est in caelo, et a te quid volui super terram, Deus cordis mei, et pars mea Deus in aeternum? » O cor humanum, cor indignum, cor aerumnas expertum, aerumnis obrutum, quomodo non totum in hoc uno tuo bono, tua requie, tuo centro defixis, hoc unum omnibus votis et studiis prosequeris?

SCYPHOS ET UREOS IN MINISTERIO AD VINA FUNDEDA. — Hebraice est *שִׂפְיֹת וְעֵרֹסִים* scidda vescidot, quod a variis variis vertitur: primo, Septuaginta, quos olim secutus fuit S. Hieronymus, vertunt, ministrum vini et ministras: Olympiodorus, preparatores et propinacibus: « Ut ex vario, inquit, propinacium aspectu, ac alterata mutatione appetitum sibi ad posula provocaret; vel tanquam valde mollis existens, ac mulierosi hominis ingenium exprimens; » addit Nyssenus: « Juventus exornata ad pulchritudinem, aut pueri per ornatum effeminati, aut etiam ipse sexus femininus versans in convivio, benignis invitationibus flammam exortit indecoram; » Neocesaris: « Pocillatores ex utroque sexu delictos et eximios, nec numero quidem complecti possunt; » secundo, Syrus, feci mihi potatores et potatrices. Sic et Arabicus.

Tertio, Chaldaeus accipit thermas et balnea: Feci, inquit, siphones qui effunderent aquas tepidas, et siphones qui effunderent aquas calidas. Prisci enim Hebraei, Egyptii, Syri, Persae, Graeci, Romani, ad nitorem et delicias crebro se lavabant in thermis et balneis, ut patet *Judith* 13; *Gen.* 11, 2; *Exodi* 11, 5; *Daniel.* 12, 15; *I Reg.* 11, 2, et ex Brissonio, lib. II *De Regno Persar.*

Quarto, R. Salomon vertit, quadrigam et quadrigenas, vel plaustrum, et plaustra.

Quinto, Reuchlinus in *Lexico* honorem et magnificentias, id est res splendidissimas et magnificentissimas.

Sexto, Marinus et Novatores passim: symphoniam et concertum musicum.

Septimo, Aben-Ezra, Campensis, Vatablus, Pagninus, multas selectissimas et pulcherrimas bella ceptas. Huc spectat flutleri novatoris versio in *Lexico*, qui transfert, *conjugem et liberos*.

Octavo, optimo Noster vertit, scyphos et ureos in ministerio ad vina fundenda, id est, quibus pincernae, caeterique ministri mense, dum convivis ministrant, vina fundunt, temperant, et ad bibendum porrigunt. Nam et Septuaginta vertunt, feci mihi ministros vini et ministras; et Aquila, feci

vasculorum diversas species; et Symmachus, feci mensurarum diversas species et apparatus. Unde S. Hieronymus in *Comm.*: « Sive ureos, sive scyphos, sive crateres, qui in ministeriis ordinantur, auro gemisque distinctos, Salomonem habuisse credendum est, et quod ex uno cratere alius minoribus vasculis lauriretur, et per ministrorum manus potandum vinum turba susciperet. » Nimirum a *שִׂפְיֹת* scad, id est mamma, dicitur *שִׂפְיֹת* scidda, id est scyphus et ureus, quod mammae tumens speciem refert, atque vinum, uti mamma lac, propinet. Vinum enim est lac sonum. Porro aurei erant, et plurimi Salomonis scyphi et urei, sique varie formae et figura, qui a pincernis et juvenibus nobilissimis tanto ordine, decore et elegancia ministrabantur, ut eos cerens regina Saba obstupescit, *I Reg.* 10, 5. Unde S. Hieronymus, in *Tradit. Hebr.*, *Genes.* 11: « Neo vile, ait, patetur officium (pincernae), cum apud reges Barbaros usque hodie maxime dignitas sit, regi poculum portexisse. Poeta quoque de Calamito et Iove scripsit, quod animum suum huic officio mancipavit, » puta Ganymedem. Sic Athenaeus, lib. X, docet Menelaum filium fuisse pocillatorem. Plura similium exempla referit lib. I; quin et Eadras fuit pincerna Assuiri regis, *I Esdras* 11. Sic Roma Cardinalium pocillatores certissimos viros nobiles et honoratos, atque a primariis hoc munus ambiri. Audi de vario poculorum genere S. Arabrosium, lib. *De Elia et Ispan.* cap. 111: « Cernens, ait, poculorum diversorum ordines, adem ordinatum putes, vase exposita aurea et argentea (variarum saepe in materia cornea, lignea, figulina, vitrea, crystallina, murrhina, lapidea, pereae, etc.), pompam arbitris, cornu in medio vino plenum, non epularis, sed praedaris instrumentum buccinae, quod discumbentes in certamen accendat. Primo minoribus poculis, velut ventitari pugna praehibitur; ubi res caetera ceperit, pocius majoribus poculis; tunc deservitur plures, tunc maximi crateres quasi instrumenta bellorum, etc., cedunt pincernarum manus vina fundentium (1).

Porro scyphus est vas potiorum aotum et celebre in convivis; in scyphis enim aequae ad paleris bibuntur vina: *exopos*, ait Athenaeus, lib. XI, dicitur quasi *עֵרֹסִים*, a Scythis, quod Scythae eo utentur praeter caeteris, seseque inebriantur. Ureus, et diminutive ureolus, proprie est vas aquarium, quo vinum in scypho infusa aqua diluebant. Unde Martialis, lib. IV:

Hic tibi donatur parva ruber ureus ana;

Sitius hoc gullam fonte pelchibit aquam.

Inde dicitur graece *ερατος*, et latine *erote*, a *ερατώει*,

(1) Rosenmullerus, *delicias hominum*, scilicet *mammam* et *mammam*, sive *mammam* et *mammam* (a *שִׂפְיֹת* mamma), id est formosissimas quasque molles. Sed hinc explicitum votis abidam clare videtur *dagach* forte. Hinc Maurer, *delicias hominum*, scilicet *dominam*, *justam uxorem*, et *dominam*, *aliam uxorem*, *pellicem*.

id est miscere, tempero, diluo, cujus praeteritum est, *ερατος*; unde *ερατος*, et *ερατος*, id est pocillator, pincerna, qui vinum aquam scite temperat, miscet et diluit.

Mystice S. Hieronymus ex Aquila vertens *שִׂפְיֹת* et *עֵרֹסִים*, id est calices magnos et parvos, sive crateres et scyphos, ut scilicet ex majoribus in minores vinum effusum convivis preberetur, haec Christo adaptat, qui velut « Sapientia Patris in cratere misto, *Proverb.* 3, prudenter ad se convocat: Corpus dominicum, inquit, craterem magnum debemus aspere, in quo non mera divinitus, ut in caelestibus fuit; sed propter nos humanitate media temperata est, et per Apostolos in minoribus *ερατος*, id est scyphos parvulus in toto orbe credentibus effusa sapientia est. »

9. Et supergressus sum opibus omnes, qui ante me fuerunt in Jerusalem: sapientia quoque perseveravit mecum. — « Omnes, » tum reges, tum mercatores, tum quoslibet alios licet opulentissimos.

Te opibus non est in Hebraeo, Septuaginta et Syro, sed intelligitur; sed pro opibus delicias et bonorum omnium copiam accipe. Nam Ops opes (unde opes) gentilibus erat filia Caeli ex Vesta, et soror uxoris Saturni, puta Tellus, quam, ut scribit Servius, Graeci Illeam vocant *εὐσέπεια*, id est fluera, quod terra rebus omnibus affluit. Hinc Festus: « Ops, inquit, antiqui dicebant, quem nunc opulentum, et testimonio est et contrarium nops. » Et Cicero, *De Senectute*: « Quibus, ait, nihil est opis in ipsis ad bene beatique vivendum, his omnis gravis est aetas. » Sicut ergo opes sunt auri et argenti, sic sunt et deliciarum, vinorum, scyphorum, ureorum, etc., puta eorum copia et affluentia.

Hebraea ergo ad verbum habent, *magnus erasi et auri*, vel *cumulati*. Quid? Varii varia supplent. Arabicus supplet, *fama et status*: *Magnificatus est, inquit, fama mea, et avetus est status meus maxime omnium, qui me processerunt in Jerusalem*: Symmachus supplet, *magnitudinem*: *Magnitudine, ait, superavi omnes, ut in Hebraeo sit headiads*: *Magnus erasi et auri vel apparari*, id est *magnitudine superavi*; S. Hieronymus in veteri editione, quam habet in Commentario, supplet *sapientiam*: *Et magnificentus sum, inquit, et adfeci sapientiam*; Tigurina, *cumulavi res suaves*; Vatablus, *auxi meipsum, id est meam dignitatem et magnificentiam*; R. Baccados, *major fui aliorum regum consuetudine, sicut scriptum est*: *Feci mihi thronum clarnum, quod nunquam in aliis regibus factum est*.

Verum Noster optime supplet opes cum Chaldaeo qui vertit, *multiplicavi bona et addidi divitias*; vel, ut vertit Costius, *delictisque diffusis concessi cavillationes, quam ante id tempus in Jerusalem habuerat nemo*. De delictis enim et opibus fuit omnis sermo procedens, atque opes magnitudinem, famam, statum, res suaves, dignitatem et magnificentiam gignunt, ideoque tacite com-

pletuntur. Repetit et insentit id quod dixi versus praecedenti. Alludit ad illud *I Paral.* 11, 22: « Magnificatus est Salomon super omnes reges terrae praeter divites et sapientia. » Nimirum voluit Deus eum ita magnificare, ut in hac magnitudine melius rerum omnium vanitatem experiretur, eamque effluens aliis representaret et persuaderet, ait Nyssenus. Unde omnes reges « superavit, iuxta illud *III Regum* 11, 13: « Ut nemo fuerit similis tui in regibus, cunctis retro diebus. » *Et II Paral.* 1, 12: « Ut nullus in regibus nec ante te, nec post te fuerit similis tui. » Breviter sed nervose S. Laurentius Justinianus, *De Ligno vitae*, cap. 11: « Fallax suavitas, ait, in temporalibus tuis, infructuosus labor, bona spes, perpetuus timor et periculosa inest iucunditas, cui initium sine prudentia, progressus absque robore, et finis cum poena. »

SAPIENTIA QUOQUE PERSEVERAVIT MECUM. — Hebraea, *sapientia quoque stetit vel assistit mihi*; alii, *permanit mecum*; Syrus, *sapientia mea surrexit sibi*; Arabicus, *attamen permansit sapientia mea apud me*; interpres Olympiodorus, *stabilis mihi fuit*.

Qui putant Salomonem hunc librum scripsisse post lapsum et penitentem, hic laborant, ut sapientiam cum illo in lapsu perseverantem assignent. Igitur primo, alii per sapientiam accipiunt humanam et animalem, puta solertiam in excogitandis novis voluptatum generibus, et augendis opibus, deliciis, luxu, pompa et gloria, quae est sapientia immanorum et peccatorum. Ita Nyssenus: « Inveni, inquit, quidquid ad fruentum potest excogitari, et eruditus omni sapientia accessi ad faciendum earum rerum periculum. Itaque et visus opem tui cupiditatis, et liberum arbitrium repletum fuit his quae erant detestabilia. » Et Hugo de S. Victora: « Que est ista sapientia, ait, quae discursus amat et secretum facilius? Vido ne forte similitudo fallat te, et non sit sapientia quod sapientia esse videtur. » Et Olympiodorus: « Adso exultans sum, ut in nullo nunquam consilio rationeque aberraverim, » *q. d.* Nihil factus aut piscatus in voluptate secretum iratus mihi coardi. Favet hinc sententia Chaldaeus qui vertit, *sapientia quoque stetit in me, et ipsa auxiliata est mihi*; vel, ut vertit Costius, *opes congressi, etc. idque acceptum fero sapientiae meae, quae mihi auxiliatum praestabat*.

Secundo, Bonaventura, Titeilmannus et Dionysius respondent sapientiam hic accipi non practiciam, sed speculativam, quam Dionysius informem vocat. Id est gratia, charitas et bonis operibus destituta et vacuum: sicut et nunc, inquit, multi theologi et jurista non mediocriter docti, et prompti in alegando Scripturas et documenta Patrum et iura, sunt detestabilis vite. Eodem pertinet quod ait Moringus, indicatque Glossa interlinearis, perseverasse sapientiam contemplatione et iudicio speculativo, non praxi et usu

moral. Abutens enim Salomon sapientia, reddidit eam animalia, scelestam, diabolicam, terrenam. Hinc cingitur Salomonis peccatum, et in ejus confessione penitentia magis declaratur, quod sciens ac prudens peccaverit, et adeo insigniam sapientiam ad ejus auctoris offensam convertit, idque cognoscit et prae se ferat.

Secundo, Thaumaturgus et Alcimus pro peccatorum, ex libro vultum, stetit metum, illudque contrarie explicent: vultu, id est deavit et imminuta est, q. d. Invalescens in me concupiscentia, sapientia in me cretens stetit, sensusque immutata est et decrevit; quod enim ulterius non proficit, sed desinit, stare asserimus. Sic IV. Reg. 17. 6. dicitur: « Stetit oleum, » id est cessavit, subsedit, defecit. Hinc Patres docent luxuriam Salomonis punitam fuisse privatione sapientiae. Nam et naturae voluptates hebetant rationem, mentem et sapientiam. Ita S. Augustinus, lib. III De Doctr. Christ. cap. xxi; S. Ambrosius, Apsl. 2 David. cap. vi et vii; S. Gregorius, III part. Pastor. admon. 27, et alii.

Quarto, alii per sapientiam accipiunt scientiam rerum naturarum, quam Deus Salomoni egue ac Ade infudit, quae in utroque post peccatum remansit, ut eandem posteris docerent.

Quinto, Pineda sapientiam accipit pro experientia et verissima rerum cognitione, q. d. In fructibus voluptatibus assistebat et auxiliabatur mihi sapientia, ut de rebus quarum capiebam experimentum recte censerem, verumque facerem profertur.

Sexto et genuine, sapientia hic, uti in Proverbiis ceterisque libris Sapientiae, non speculativa sed practica, accipitur pro prudentia, et sincero de rebus agendis iudicio practico, quod prouide cum recta voluntatis electione, ac virtute conjunctum est, imo illum imperat et producit. Unde Lyranus ait perseuerasse sapientiam cum Salomone etiam deliciis vacante, donec immoderate sis usus, a mulieribus fuit deceptus, et ad idola abductus. Igitur videtur Salomon hic de se loqui in eo statu, quo voluptatibus quidem indulgebatur, sed moderate et honesto fine, scilicet ut indagaret et experiret quid in singulis esset. Domi, et cum aliqua re animus hominis solari, conquiescere et beari posset. Nam dum paulo post sis immoderate usus Deum dereliquit, veram sapientiam et sanctitatem perdidit, ac infatuatus est et deprauatus, ut et Scriptura, III Reg. xi (1).

Hinc Hebraei pro peccatore, habent asitit, q. d. In tot deliciis sapientia mihi asitit velut directrix et pedagoga, tum ne sis seducerer meque totum immergerem; tum ut sincere de earum vanitate, alibique quaerenda vera felicitate iudicium pro-

(1) Senus est: Constante sapientiam in medijs oblectamentis retinuit, ut omnia caute et sapienter inspicere posset. Cf. vers. 8.

ferrem. Unde Chaldaeus vertit, sapientia auxiliata est mihi.

Idipsum confirmatur ex precedentibus, ubi plane significat se, integra adhuc et incorrupta mente, scrutatum omnia studio vere sapientiam et felicitatis, ut in quo illa sita esset, inueniret. Unde cap. 1, vers. 12, ait: « Proposui in animo meo querere et investigare sapienter de omnibus, quae sunt sub sole. » Et vers. 10: « Mens mea contemplata est multa sapienter, et didici. Dedique cor meum ut scirem prudentiam, et alique doctrinam, erroresque et stultitiam. » Et cap. 11, vers. 3: « Cogitavi in corde meo abstrahere a vino carnem meam, ut animum meum transferrem ad sapientiam, devotamque stultitiam, donec viderem quid esset utile filijs hominum. » Quod ergo ibi dixit, idem hic asserit dicendo: « Sapientia quaeque perseueravit mecum; » que omnia significat Salomonem adhuc primum et libitum, haec fecisse studio non cupiditatis, sed experientiae et disciplinae; quamquam experientia haec illi occasio fuit excessus, intemperantiae et luxuriae, qua per mulieres deprauatum est cor ejus: quam ad rem iuuit presumptio sapientiae, quod videlicet videret sapientiam secum perseuerare, illique nimis preuideas lapsus non timeret, et a sapientia et sanctitate se posse exire crederet. Unde Hugo Victorinus: « Grandis fiducia, ait, ideo sepe peccasti, ideo confidens effudisti cor tuum in deliciis voluptatis, quia sapientia perseuerabat tecum. Quare enim intus positum querebas, si ipsa foris vagum non reliquit? » Denique quae erant Salomonis iam luxuria et idololatria deprauatum, sum hinc iudicium de rerum vanitate proferre et conscribere? Quis erant Spiritum Sanctum Instrumento tam scelerato usum, haec adeo sancta didicisse? Dicamus ergo Salomonem adhuc rectam, sapientem et sanctum haec experitum esse, sensisse, sapuisse, iudicasse.

Allegorice S. Hieronymus hic exponens de Christo, cujus typus fuit Salomon, ait, non in Salomone, sed in Christo stitisse sapientiam, quasi plenam et omnibus suis partibus cumulatum, et augeri non posset: « Qui profectum habet in sapientia, inquit, non et stul sapientia; qui autem non recipit profectum, nec per momenta subcrebit, sed semper in plenitudine adest, iste dicere potest: Astul mihi sapientia. »

10. ET OMNIA, QUAE DESIDERAVERUNT OCULI MEI, NON NEGAVI EIS: NEC PROHIBUI COR MEUM QUIN OMNI VOLUPTATE FRUERER. — Pro non negavi hebraice est וְלֹא אָסַרְתִּי לִּי אֵת, non separavi, non servavi apud me; Septuaginta, non abstinui; Arabicus, non abcondi; alii, non segregavi, non eripui, non removi a conspectu.

Pro nec prohibui, alii vertunt, non compescui, non coercui, non refraxi, non avocavi. Notat voluntariam et incitatum oculorum cordisque ad voluptates inclinationem, impetum et cursum, quem ipse non refraxi, sed et plenas luxuriae habenas,

infra limites tamen honestatis et legis, ne quod illicitum velutime committeret. Jam

Primo, Capitebus pro oculis accipit senatores et iudices, quorum questionibus omnibus respondebat Salomon: sic enim habet in versione Complutensi, omnia quoque quaerant a me principes et iudices ordinari ad mandandum et ad contemnendum, non prohibui ab eis interpretationem verborum; neque prohibui cor meum ab omni gaudio legis, quando tempus mihi caebat; quoniam cor meum exultabat in sapientia, quae data est mihi facie Domini, et ab omnibus filiis hominum; et letatus sum in ea magis quam in omnibus laboribus meis: et haec est pars mea bona, quae parata est mihi, ut pro ea recipiam retributionem perfectam in saeculo venturo ab omnibus laboribus meis.

Verum hi oculi symbolici sunt. Unde tota Chaldaea versio symbolica est et mystica, non litteralis et genuina.

Secundo, R. Haecados apud Galatinum accipit oculos non corporis, sed mentis et spiritus: intelligentiae, ait, animi mei, oculis frons luxuriae, votumque me dedi vestigationi et contemplationi rerum spiritualium et coelestium, ac in ea miram cordis voluptatem hauri, magisque letatus sum quam in rerum corporearum sensu et gustu. Verum hic sensus pariter spiritualis est et mysticus.

Tertio, ergo genuine ad litteram oculos corporis accipit, q. d. Quicquid oculis meis placuit, quicquid eis pulchrum et gratum videbatur, id eis indulsit, nisi eripuit, nil asseravi, sed permisit ut in res iucundas ad libitum plena potestate se effunderent, sequae cupita rerum specie aspiciendo plene ore et orbe exultarent, tamen infra limites honestatis: nequid enim eos transierat Salomon, ut tandem his nimis indulgendo fecit.

Ad autem desideraverunt, hebraice וְלֹא אָסַרְתִּי לִי, id est postularunt; Symmachus, וְלֹא אָסַרְתִּי לִי, id est conspiciunt, quia oculi sunt concupiscentiae indices et indices. Unde a S. Joanne, epist. I, cap. 11, vers. 16, vocatur concupiscentia oculorum; quare oculos hic non nudos et solos, sed cum appetitu sensitivo et concupiscentia rerum, quae oculis insidet vel assidet, accipit. Unde expletus subdit: « Nec prohibui cor meum, quin omni voluptate frueretur. » Per oculos ergo cor quoque, id est appetitum et voluntatem accipit; quia ubi oculus, ibi est cor et amor. Unde illud: « Oculus habeat plenos adulterii, » Il Petri. 11, 34. Oculi enim sunt in amore duces, quia nullus sensus est cordi manliquo vicinior et conjunctior, quam visus et oculus. Unde in ea propria est sedes animi, ait Plinius, lib. XI, cap. xxxvii. Hinc in oculo omnes animi affectus patent et errantur, nec ullus sensus eo celerius ac spiritualius operatur, ait Philo, lib. De Special. legibus. Denique summa est sympathia cordis et oculorum. Unde illud vulgo in tum: « Oculi et cor proxime; id est conciliatores et mediatores) peccati. » Et illud

cap. xi, vers. 9: « Ambula in vis cordis tui, et ratio a intuitu oculorum tuorum. » Ratio a priori est, quod oculus a Deo et natura cordi datus sit, quasi lux et dux suarum appetitionum et actionum. Sic oculus enim quasi eorum est cor, ne quidquam visum velle vel appetere potest. Ignoti enim nulla cupiditas. Sicut ergo homo in tenebris sequitur lucernam praevientem, quaequae illa ducit, sic eor sequitur oculum et visum. Hinc oculus quia celer, subtilis et versatilis est, quocumque se verit et versat, eodem trahit et cor. Vice versa cor per oculum suos affectus pandit et enuntiat, atque per oculum velut numifum alios ad se allicit et invitat. Oculus ergo movet imaginationem, imaginatio movet appetitum sensitivum, hic voluntatem: prouide ac avienta movet puerum, puer movet matrem, mater movet patrem ut avientem prosequatur et capiat, pueroque tradat. Oculus enim similis est aviente, imaginatio puero, appetitui matri, volutus patri. Audi hanc vagum et versatilem oculorum concupiscentiam graphice depingentem Hugonem Victorinum hic homi. I: « Pallaces, inquit, sunt fucos et libricos capiti aspectus: oblitia sui foras fundunt, ac tota se curiositati dedent circum omnia, lustrat universa, si qua forte nova, si qua mira occurrant: ad omnes rerum motus semper altera, semper prope, proax, petulant, impatiens et lubrica, vident more impatientis, expectantes videre quod futurum est, et ad omnia rerum vicissitudinem, sivo tristes, sivo letae fuerint, inconstanti mentis fluctuatione variatur. »

Moraliter hic dices primo, quam noxii sint oculi, si eis habens laxentur; ex adverso quam necessaria sit continentia oculorum, ut mentis integritas servetur. Oculi enim sunt portae et fenestras, per quas objecta bona vel prava in animam ingrediantur. Hinc per oculos David lapsus est in adulterium cum Bethsabee, et Salomon in amorem 700 concubinarum. Plura haec de re dixi alibi, praesertim Thren. cap. 11, vers. 34, ad illa: « Oculus meos deprauatus est animam meam. » Et Eccli. cap. xxv, 28, ad illa: « Ne respicias in mulieris speciem. » Et Jerem. cap. ix, 21, ad illa: « Ascendit mors per fenestras. » Quocirca Job, cap. xxxi, 12: « Paeigi, inquit, sedus cum oculis meis, » id est, ut S. Chrysostomus legit, homi 34 in Math. : « Legem posui oculis meis » (fusus enim hic legem et decretum significat), « ut ne cogitarem quidem de virgine. » Cogitationis enim origo est oculus et intuitus. Unde Eccli. cap. ix: « Virginitatem, ait, ne concipias, ne forte scandalaris in decore illius. » Quocirca Seneca, De Remedij fortuitorum, in caecitate constituit caecitatem et innocentiam: « Oculos perdidit, inquit, quam multis cupiditatibus via lucea est? quam multis rebus carnis, quas ne videres vel eruerdi erant? Non intelligis partem innocentem esse capitatem? Hinc oculi adulterium monstrant, hinc incestum, hinc domum quam concu-

Moraliter, de concupiscentia oculi.

piscat, hinc urbem et mala omnia. » Certe irrimenda sunt vitiorum ducesque scelerum. Hinc sancti gavisus sunt cavitate, ac nonnulli eam a Deo postulaverunt et impetraverunt, ut S. Anthonius. S. Aquilinus, Marius Chalesionensis.

Secundo, quam noxium sit indulgere suis desideriis et auctibus, ex adverso quam salutaris sit eorum mortificatio. Salomon enim indulgens suis desideriis precipitavit se in luxuriam et idololatriam.

Rursum quam periculosum sit velle experiri quicquid est licitum, nec terminos voluptatis sibi statueret, nisi in eo quod illicitum est. Facile enim terminos hōsce et confinium liciti et illiciti, ut pote exiguum et indivisibile, curiosus transgreditur, itaque in peccatum prolabitur, ut fecit Salomon. Sic qui nil vult cavere, nisi quod est peccatum mortale, venialia multa committit, per quae vicinus fit mortalibus, ac tandem in ea corruit, juxta illud: « Qui spernit modica, paulatim decedit. » Eccl. xix, 1. Vide ibi dicta. « Vis ergo cavere ab illicitis, tempera a licitis, » ait quidam Sanctiorum.

ET OBLECTARE SE IN HIS QUAE PRÆPARAVERAM. — Hebraea, quia cor meum totatum est in omni labore suo; Symmachus, ex omni studio laborum meorum. Nimirum magis oblectantur quo labore sunt parva, quam qui ex hereditate vel donatione ultra quasi dormientibus veniunt, tum quia magis propria sunt, tum quia ibi care steterunt, juxta illud Psal. cxxx, 6: « Quies ibant et debant, militantes remissa sua. Venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos. » Et illud Psal. cxxvii, 2: « Labores manuum tuarum quia manducabis, beatus es, et bene tibi erit. » Iino Benjamin carissimus fuit patri Jacob, quia ei fuerat benoni, id est filius doloris, moriente in ejus uxu matre, Genes. xxxv, 18. Quin et Aristoteles, lib. IX Ethic. cap. vii: « Omnibus, ait, sua cariora sunt omnia, quae summo labore confecta sunt. » Et Livius, De re publica, lib. iv: « Labor, ait, et voluptas dissimilima natura societate quadam conjuncta sunt. » Et alius: « Sicut optimum cibi continentium est fames, sic optimum virtutis vereque voluptatis obsonium est labor. » Regia est Alphonsi Aragonum regis apud Panormitanum, lib. I De Gestis ejus, vox 1: Regum cibus est honos, quem dii immortales non olio aut luxu, sed improbis laboribus multisque sudoribus hominibus vendunt. »

ET HINC RATUS SUM PARTEM MEAM, SI UTERER LABORE MEO. — Hebraea et Septuaginta, et haec fuit portio (1) mea ex omni labore meo; Campensis, in mei modesto conatu meo; alii, in corporis et animi mei defatigatione, assidua sollicitudine, et cura Eccl. ii, vers. 10 et 11 voluptatis. Haec omnia elegantiam et vulpis apologo, nervosis argumentis praegnantia, graphice representat Cyrillus,

(1) Scilicet gaudium celeriter evanescentia.

lib. IV Apolog. Moral. cap. iii, cujus titulus: De Malo deliciarum. « Sub meridiano aestu, inquit, ad canem aperto ore et inquieto pectore sui cordis refrigerium atrahentem, juvenis lupus dicit: O insensate, miser et sponte calamitati subjectus, si tantum tibi placent angustiae! ut quid cum Empedocle Siculo te non projecis in fornacem? Nimirum si delectant tantum contra naturam penalitates, expecta parum, quia in morte cuncta pensata invenies. Uliquid ergo in tantula vita spreis refrigeriis, ex nunc ardes? Nam tu in nocte ovibus quiescentibus somnum nequus; illis tuis die pabulantibus, panem tantum et aquam unam; nocturno gela et aestu diurno illis apino vellere cooperis ac mutuo se foventibus, tu nuda pelle in aëris tempestate solus degis; illis sine timore iacentibus, tu suspensa palpebra hinc dentem inde ungulam in aperto vigilans pertimescis. Quoniam sunt interdum delicia tua, nisi aeternum lac, intestinum fetidum, lectus lapideus, et suavis odor stercoreis ovium? Quid plura? Infeliciores es cunctis, et tu filii mundum jam fecisti infernum. Surge, miser, et relictiis penis quare delicias, ut saltem antequam vitam finias, stillicidio gustate consolationum delibato experientia quid bonum sit agnoscas. » Hisce rationibus lupus persuasit cani vitam otiosam et voluptuariam; unde subdit: « Canis autem hujus valida exhortatione devictus, pro manumissione ad oculos venit et dixit: Dudum servivi vobis, et obsessus undique miseris stell vobiscum. Vadam ergo, ut juxta lupi monita in delictis aliquantulum requiescam. Quo audito, ille gementes dixerunt: Quoniam simpliciores le sumus, tamen sapientia cum simplicibus conversatur (Proverb. viii, 39) propter hoc rogamus te, ut antiquas amicas audias, et inimico tuo in aeternum non credas; noscis utique quod callidus lupus: quem dente non deficiit, arte ferit: unde quia te rigida vita dudum hostem acerrimum habuit, nunc per hortamenta deliciarum invadit, ut delicias emollitum inveniat, ac delicate carni inimicum dentem callidius infingat. » Deinde gravia deliciarum damna recensentes: « An nescis, inquit, quod delictis caro non solum emollitur, sed rigor etiam animae frangitur, vitiorum ardor accititur, virtutumque jugum curvatur, rumor passionum cor ipsum ingreditur, et rationis splendor obfuscatur? Nimirum delicia (Judic. xvi) fregerunt Samsonem virum fortissimum, ac (II Reg. xi, 2) subverterunt Davidem virum sanctissimum, et (III Reg. xi) deceperunt Salomonem virum sapientissimum. Quidam mali corporales deliciae non faciunt? foris mollificant sanctos vestimenta, balneis et unguentis; intus vero replent edullis, condimentis et vinis. Ideo pes timorositate gravatur, calor humiditate obtunditur, et emollitur, ut hinc inde levissime penetratur. » Ex quibus recte concludunt: « Igitur, fratres mei, si deliciae quaeris, pernicem diligis, et in dulci flumine lethaliter vis submergi. Venenatum in saccharo ap-

Apoc.
17: 24
cicuta

Ex
empio
quod
ca.
Pisa

Delicia
rum
luxum

petis, et in aeternas angustias risu et canticis vis deduci. Crede nobis, crede, et in hujus vitae delictis omne malum litare agnosce. Rigor enim tarris est valetudo virtutis. Quo audito, canis placatus cum ovibus quiescit. »

Pars quinque significat. Primo, pars est portio totius, totum enim dividitur in suas partes. Unde פֶּרֶץ *chalec*, 1 est pars, dicitur פֶּרֶץ *chalec*, id est partior, divido, quod totum in suas partes partiendo dividatur. Alii pars a pari derivant, quod partes simul junctae aequales sint toti. Alii a parum, quod pars parum quiddam sit respectu totius.

Secundo, pars est sors cuique obveniens. Ex toto enim sortium, conditionum et rerum genere, totum hominum generi a Deo attributo, cuique ad eodem sua assignatur pars et sors.

Tertio, pars est hereditas sive portio hereditaria: tota enim hereditas paterna in fratres heredes dividitur, quorum cuique sua cadit pars, juxta illud Psal. xv, 8: « Dominus pars hereditatis meae et calceis mei. »

Quarto, pars est fructus, ut vertit Campensis, merces, lucrum cuique ex opere vel labore proveniens. Unde aliqui pars derivant a parvo sive parte, quod pars a labore deducta et quasi parva sit.

Quinto, pars conjus est id quod illi est charissimum, puta bonum, quod ille pro ceteris adamat, sibi seligit et ambit. Sic Christus minatur Petro: « Si non laveris te, non habebis partem mecum » in regno caelorum, Jona. xii, 8; et Psaltes: « Deus cordis mei, et pars mea Deus in aeternum. » Psal. lxxii, 24.

Hic omnibus hisce modis accipi potest, sed magis secundo et quarto, et maxime quinto: Salomon enim suam sortem et sui laboris fructum assignat, hunc scilicet, quod fruatur labore suo partem, tantum parte, id est fructu laborum suorum, summe a se adamato. Sensus ergo est, q. d. Hanc partem, id est sortem fortunatam, hunc fructum, hoc summum meum in hac vita bonum, hanc felicitatem meam esse censui, si uterere labore meo, id est optibus et delictis, quas labor meo adquisieram. tibi nota vanitatem hujus partis, tum quod pars esset gaudii, non fortium gaudium, ac proinde cum non satiaret, ideoque ex unius rei voluptate in aliam et aliam sine fine dilaberetur, satiem quereas et non invenies, eo quod illum non sit reperire nisi in Deo 2 celo; juxta illud: « Satiabor eum apparuerit gloria tua, » Job. xvi, 16; tum quod pars haec parum ei laetitiae dederit, quae scilicet laborum non excederet, sed ei commensa esset: quantum enim laboravit, tantum labore suo delicias est sine ulla fueri auctario, imo cum damno, cum ex adverso Deus pro unia laboris rependat tantula gaudiorum, juxta illud: « Qui reliquerit partem, etc., et secutus fuerit me, centuplum accipiet, et vitam aeternam possidebit, » Matth. xix.

Mystica, Chaldaeus haec accipit de felicitate aeterna: « Et haec ipsa, inquit, fuit pars mea bona, quae statuta ad accipiendum super eam premium perfectum in saeculo venturo ex omni labore meo. » S. Hieronymus: « Dehinc animi, ait, et mentis intuitus contemplationem desiderant spiritalium, quum peccator ignorans prohibet a vera juvenitate cor suum. Hinc se ergo Ecclesiastes totum dedit, et leves tribulationes in saeculo aeterna gloria compensavit. Haec enim portio nostra est, premiumque perpetuum, si hinc pro virtutibus laboremus. »

11. CUMQUE NE CONVERTISSEM AD UNIVERSA OPERA, QUAE FRUCERANT MANUS MEAE, ET AD LABORES, IN QUIBUS FRUSTRATA SUBAYERAM, ET VIDI IN OMNIBUS VANITATEM ET AFFLICTIONEM ANIMI, ET NIHIL PERMANERE SUB SOLE. — Sensus clarus est, q. d. Cum reflexissem animum ad considerandum fructum operam et laborum meorum, puta hortorum, palatiorum, piscinarum, servorum, rhedarum, thesaurorum, auri, argenti, etc., vidi me labores meos frustra impendisse, eo quod in omnibus illis animi quietem, et felicitatem quam querebam, non invenirem, sed vanitatem et afflictionem spiritus: nihil enim diu permanet sub sole, sed omnia sensum intereunt et evanescent, itaque herum inane res relinquunt, imo afflictum, eo quod vis, quae tanto labore paravit, privetur. Vide dicta vers. 1, et cap. i, vers. 2. Vere Seneca, De Vita beata, cap. xiv: « Ut feras, inquit, cum labore et periculo venatur, et captarum quoque laborum sollicita possessio est; saepe enim laniant dominum: ita habentes magnas voluptates in magnum malum evasere. » Vide eundem toto libro De Brevitatis vita. Ita Auctor Calvae Graecae: « Nam ejusmodi omnium, inquit, unus finis est, vanitas, cujus quod superat nihil in posterum reperitur. Nam simul atque operatio cessat, voluptas abbreviatur, nec aliquid in crastinum recondit, transactaque voluptatis operatione, ne vestigium quidem habitum, aut voluptatis reliquia his supersunt, qui voluptati vacabant. » Nazianzenus in laudem Cassarii: « Vidi quod hoc quoque esset vanitas. Omnia vidi, ait Ecclesiastes, humana omnia cogitatione peragravi, opes, delicias, potentiam, instabilem gloriam, sapientiam quae magis suffragi quam tenetur, delicias iterum, sapientiam iterum, eadem saepe revolvens, vantis voluptates, hortos, famulorum sexus, possessionum copiam, pincernas utriusque regis, cantores et cantatrices, arma, satellites, gentes ad gena procumbentes, collecta tributa, regni supercilium, omnia denique tam ad vite usum necessaria quam superflua. Et quid post haec omnia? Omnia vanitas, vanitas vanitatum et praesumptio spiritus, hoc est consideratus quidam animi impetus, et distractio hominis, ob veterem fortasse lapsam hac poena mulctati. »

ET NIHIL PERMANERE SUB SOLE. — Hebraea, et non est נֶשְׁוֹת אֵינָהּ, id est residuum, reliquum.

remansens, S. Hieronymus in *Comment. verit. et non est abundantia sub sole*; idque mystice sic explicat: « Christus in sola posuit liberamentum suum, itaque qui nodum ad solis claritatem, ordinem constantiamque pervenit, in hoc Christus hinc habitare poterit, nec abundare. » De Hebraeo *libro plura dixi cap. 1. vers. 3. Præclare S. Augustinus, lib. XX de Civit. Dei, cap. III: « In hac munditia, aut, cui quantum satis visum est intinande, totum istum librum vir sapientissimus deputavit, non utique ob aliud, nisi ut eam vitam desideremus, quæ vanitatem non habet sub hoc sole, sed veritatem sub illo qui fecit hunc solem. »*

12. TRANSIVI AD CONTEMPLANDAM SAPIENTIAM, ERBORASCQUE ET STULTITIAM: QUID EST, INQUAM, HOMO ET SEQUI POSSIT REGEM FACTOREM SUUM? — Est parentesis: enim transivi ad contemplandam sapientiam pendet ab his que post parenthesis sequuntur, ibique ejus nexus et sententia explentur. Ha re melius considerata verit. S. Hieronymus: nam prius verberat, quia quis est hominum, qui possit ire post regem ante faciem suam? Dicit ergo se contemplatum sapientiam, ut eam sequeretur, et stultitiam, ut eam cavere; ac deprehendisse quod tantum sapientia proculat stultitiam, quantum lux tenebris: si tamen eadem cum Dei sapientia comparetur, exigenti et inanim esse (1).

Pro transivi hebraice est *וַיֵּצֵא יָדָיו*, id est faciem converti, respectu. Hæc vox notat sedium voluptatum, et animum Salomonis fluctuantem ac veritatis avidum, q. d. Post expertam opam, delictarum, renuncie corporalem vanitatem, ex desiderio et studio inveniente quietis et felicitatis, iterum converti animum ad intermissam sapientem vellatorem, iterum tentaturus, ut in ea quietem et felicitatem adeo optatam reperiret: ipsa enim nihil vitelatur melior, dignior, coelestior, rebus omnibus corporibus; sed illud in ea quoque exultatione et vanitatem deprehendens, per abruptam et patheticum epiphonema exclamavit: « Quid est, inquam, homo, ut sequi possit regem factorem suum? » q. d. Quid est non tantum in opibus, delictis omnique magnificentia, sed et in sapientia humana Deo æquandum, aut prius Deo nec Vanam, exilio, manum et delictorum? Quæ ratione enim homo miser, ignorans et cæcus possit sequi, nedum assequi Deum creatorem suum, sua sapientia omnia que sunt vel esse possent, laustrantem et comprehendentem?

(1) Loci huius non satis est perspicuus sensus et nexus. Rosenmullerus, «*se converti me fecit ad stultitiam, et per hanc considerationem atque inter se conferentiam sapientiam, inanimem, scilicet vitam voluptatis, de quibus supra, et stultitiam, ut his collatis, intelligerem quodnam verum plus afferat involucenti. Sequitur parentesis: Quid enim est homo, proventus scilicet, qui, id est, ut, veniat post regem, non me res inquirere, qui aliter quam ego si quod jam perierat, scilicet fecit, id est, nihil esse potuit, edidisse, quod illi cum fecerint, se secunda quod ego non testatur. Pro versione Vulgata legitur sic.*

Et, ut ait Glossa interlinearis: Quomodo homo imitari queat Deum in comprehensione sapientiam? Ita S. Hieronymus: « Dicit, inquit, se post delicias voluptatesque donatas revertisse ad sapientiam perquirendam, in qua plus erroris stultitiam reperit quam vere certaque prudentie; non enim puto posse hominem tam liquido, quam pure scire sapientiam creatoris et regis sui, quam scit ille, qui conditor est. Itaque illa que nostrum, opinari nos potius quam tenere, et æstimare magis quam scire quod verum est. » Sic et Hugo Victorius, Olympiodorus, S. Bonaventura, Cajetanus, Lyranus, Arboreus et alii. Rursus hæc parenthesis refertur apposite et congrua ad errores et stultitiam, q. d. Erroris et stultitiam adjecti sapientie: quia quis hominum est ita sapiens et circumspectus, ut instar Dei fixus maneat jugiter in sapientia, nec aliquando declinet in aliquem errorem et stultitiam, ut aliquid imprudenter, ignoranter et insipienter cogitet, dicat et agat? Sane nemo.

Porro cum triplex sit sapientia Dei, prima speculative; secunda practica sive artificialis, qua res omnes creat, format, servat, gubernat, pericit; tertia activa, sive moralis et ethica, qua omnes suas actiones, tum internas, tum externas prædant, juste et sancte juxta dictamen rectæ rationis et legis æternæ exercet; in nulla harum homo Deum imitari et proxime sequi prævalet, sed ab illo in infinitum transcenditur et distat. Præmo enim sapientia Dei speculativa in infinitum omnem hominis scientiam et sapientiam superat et transcendit, quia Deo immenso est commensata.

Secundo, idem facit sapientia Dei practica, quis enim creat, format et facit ea que facit Deus? imo quis ea, que creat et facit Deus, modumque cavendi et faciendi, scrutari et penetrare valeat? Quid habent horti, domus, piscine a Salomone fabricata, ad celum, solem, stellas, terram, mare, etc., a Deo creata? præsertim quia Christus Iltum unum vitro nascens, comparans cum anreis et gemmis Salomonis vestibus, dicit: « Quomodo nec Salomon in omni gloria sua optertus est sicut unum ex istis, » Matth. vi. 29. Quis pervertit arcana Dei consilia et decreta, cur hic sit dives, ille pauper, hic rex, ille plebeus, hic sapiens, ille insipiens, ac presertim cur hic sit fidelis, ille infidelis, hic sanctus, ille impius, hic prædestinatus, ille reprobus? Omnes utique cum Apostolo exclamare debemus: « O altitudo divinarum sapientie et scientie Dei! quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus! » Rom. xi. Tertio, sapientiam Dei ethica quis imitetur? quis enim sequatur, imo mente intelligat et comprehendat, quanta sit Dei bonitas, justitia, patientia, magnificentia, sanctitas? Quis comprehendat charitatem Dei, quam exhibuit nobis per Christum in ejus incarnatione, prædicatione, passione, Eucharistia, totaque ejus œconomia? Quantula est nostra, qui terræ verum-

culi sumus, humilitas, si comparetur cum humilitate Christi? « Qui cum in forma Dei esset, semetipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habita inventus ut homo, » Philipp. ii. Quantula est nostra obedientia, si confatur cum obedientia Christi, qui cum esset Rex gloriæ, Patri suo « factus est obediens usque ad mortem, mortem autem crucis? » Quantula nostra patientia, si supputetur cum patientia Christi, qui atrocissimos dolores, summa opprobria, extremam paupertatem, denique omnis generis tormenta in cruce passus est divina patientia, mansuetudine et constantia? Idem cogita de cæteris omnibus Sanctorum virtutibus, que Christi virtutibus collate, non aliud sunt, quam quod umbra ad corpam, quod vanitas ad veritatem, quod gutta ad mare, quod punctum ad celum, quod granum areæ ad totum universum. Hic genuinus est sensus Vulgate versionis, cujus auctor S. Hieronymus in Hebræo legit *וַיֵּצֵא יָדָיו*, id est factorem suum, vel *וַיֵּצֵא אֲשֵׁר*, id est fecit illum. Pro quo *וַיֵּצֵא* aliis punctis legitur, *וַיֵּצֵא אֲשֵׁר*, id est accerit illum vel illud. Igitur S. Hieronymus sic ad verbum ex Hebræo transferendum censuit: « Quid est homo ut sequi possit regem, quem jam fecit illum; quem (scilicet hominem) fecit rex, » hoc est, cujus factor est Deus. Unde secundo, in Vulgata clarius verit. factorem suum; et enim illam ex platonismo Hebræo, redondant: Hæc enim pronominum relativo adjunctum demonstrativum, ad expressiorem rei sive subjecti demonstrationem, ut « cujus semen ejus in ipso, » pro quo Latini dicunt, « cujus semen in semetipso, » Genes. i. 11.

Hæc facit explicatio R. Haccados, que talis est: Quis est tam perfectus tanque numeris omnibus absolutus, qui pari cum divina lege per omnia Dei præcepta passim contendere valeat? Et aliorum, qui sic explicant, q. d. Quis hominum est, qui cum Deo conditore suo pari de felicitate gressu certare, ejusque tranquille vite beatitudinem sibi arrogare audeat, eum ne quidem opera illius imitari queat, nec creaturas illius etiam abjectiores elegantia, ellocitate cæterisque dotibus assequi et adæquare? Unde Campensis paraphrasticè sic verit: « Iterum me converti ad ea, ut saltem viderem quanta sapientia usus ossem in omnibus illis, et deprehendi in vino insaniam multam, et in reliquis manifestam stultitiam. Quid enim est homo, ut imitatione regis Dei aliquid magnum conetur, cum nullam quantumvis parvam ex omnibus rebus, quas ille innumerat fecit, acquirere possit? »

Ex dictis liquet perperam Lyranum et Dionysium censere, Salomonem hæc dicere ex sententia Balthazarum et Simonidis, qui teste Aristotele, *Ethic. lib. X*, docuit hominem corpore constantem corporalia tantum debere sectari, nec ad spiritualia assurgere. Insolens enim hoc loco, et dura est personarum mutatio; antecedentia tunc, et se-

quentia indicant, omnia hæc ex una et eodem Salomonis persona montaque dici.

Melius Rosenmullerus hæc parentesis refert ad magnificam operam Salomonis, de quibus non pressit, q. d. Ideo a meis hinc operibus transeo ad contemplandam sapientiam, qui in illis multa ratione possum amulari Dei magnificentiam, possum autem imitari Dei sapientiam. Quid enim, inquit, erant illa, licet tam magnifica Salomonis ædificia, domus salus Libani, et regia ejus habitatio, si ad cœli structuram conferantur? Quid idem templum illud tam celebre, tam admirabile omnibus, si ad templum Dei non manufactum conferas? Quid horti illi manu consiti et plantati, si cum universa terra verbo Domini pulchre germinante, quasi latissimo et amenissimo viridario uno comparentur? Ita et in cæteris omnibus, Profecto nihil erat Salomon, quavis tantis in omni gloria sua, ut regem factorem suum sequi possit. Atque juxta hæc enarrationem redarctus hic Salomon, et Irlieit semetipsum, quem dimodum solem interdum nos ipsos irridente, pro insensilis preterit temporis, quod ea olim maximi fecerimus, que nunc æstimamus nihil.

Hæc accedit Isidorus Clarus qui verit. *quid est homo, ut sequi possit regem in his que fecit?* id est qui imitatione regis aliquid magnum conetur, cum nullam quantumvis parvam ex omnibus rebus, quas ille innumerat et maximas fecit, acquirere possit.

Hæc de versione Vulgata. Alii enim distinguunt regem a factore, sive Deo, aliter que vertunt: Unde.

Secundo, Syrus sic reddit, et prospere ego ad videndum sapientiam, transgressionem et stultitiam. Nam quis est ille vir, qui videtur post regem in iudicium? dein cum illo qui fecit ipsum? Ubi per regem nescit Salomonem, per factorem vero Deum, q. d. Perspexi exitum esse hominum sapientiam. Quis enim coram est, qui in sapientia mecum, qui rex sapientissimus a Deo constitutus sum, certare aut prædicto contendere valeat? Quæ ratio ergo contendit cum Deo ipso? Alii hæc referunt ad penitentiam Salomonis, quæsi suo exemplo ad emendam horum subditos, quos per scandalo induxit ad idololatram, quasi dicit: Perspexi sapientiam istam esse in Dei fide et cultu, perspexi et insipientiam istam in perfidia et idololatria. Qui ergo secuti estis me desipientem et idola colentem, sequimini nunc respicientem et Deo adherentem. At quis hoc fecit? Pauci utique, qui omnes prioribus sunt ad malum quam ad bonum, prædicti sequuntur prava quam sancta regum exempla. Ita Thaumaturgus, Olympiodorus, S. Hieronymus et Albinus. Audi Thaumaturgum: « Tandem experiebat ut oculis resisteret, ea que in manibus habebam, flagitiosa simul acerbitalisque plena esse perspexi, spiritibus non boni officia. Proinde collectis et expiatis bonis et stultitiæ malis, magna hæc

virum admiratione prosecutus fuerim, qui cum praeceptis ferretur, temereque vagaretur, postea mente recepta ad virtutem officiumque rediit.

Sic et S. Hieronymus, atque ex eo Albertus: « Tandem, ait, in me reversus, et opera mea plena vanitate, pleni sordibus, plena spiritu erroris intulisti sum; nihil enim quod in mundo putatur bonum, bonum potui reperire. Reputans igitur quae essent sapientiae bona, et quae stultitiae mala, consequenter in laudem illius hominis erupi, qui post vitam se refranans, virtutum possit esse sectator. »

Tertio, Septuaginta pro regem vertunt consilium, quia B. Graecum ἡ βασιλεὺς, id est rex, significat quoque consensorem et consilium; eo quod regum sit consulo reipublice, ut multis ostendi *Danieli*, cap. iv, 24; vertunt ergo, quis est homo qui *usqueletur* post consilium, simul quocumque fecerunt *Ulad*. Ita Complutenses, licet Valicani delent, s. *Ulad*. Alii vertunt, simul quocumque fecerunt cum illo: Aquila, quid autem homo ut sequatur consilium? Arabici, quis enim trahitur post consilium?

Sensus est, q. d. Quis est homo, qui ita sapienter et consulto omnia sua agat, ut nunquam a sapientia et consilio declinet in errorem et stultitiam, per quam aliqua insipienter et inconsulto adigitur? Qui sensus idem est etiam eo quem ingerit *Vulgata*, ut initio dixi, ac *Thaumaturgas* et S. Hieronymus jam citati: consilium enim prudens est relictis vitis sectari virtutes. *Aliter* Olympiodorus, qui tripliciter explicat, ac proinde censet hic doceri, quantum differat sapientia a stultitia, id est virtus a voluntate: per consilium accipit consultationem de modo implendi sua desideria et vota: « Queramus, ait, an possit homo, qui elegerit sibi secundum hanc stultitiam vivere, complere sua desideria; hoc enim significat sequi post consultationem. » q. d. Ego Salomon meorum consiliorum et votorum, cui tantum suppetebat facultatum, compos non fui: ergo non est, quod quis alius se suorum complere fore confidat. Quis ergo homo est, qui ibi post, vel qui sequi possit consilium sive consultationem suam, q. d. Nullus aut rarus; neque enim quicumque dicitur appellat, penitus hoc consequitur; nec qui gloriae cupidus est, voti propterea efficitur compos; et eadem ratione in ceteris sese res habet: qui vero sapientiam ademerit, deo dante felicitur ductus, sequitur penitus consultationem, hoc est, invenit quod affectat. *Aliter* sensus Olympiodori est, ut Salomon attentius erumpat in interrogationem: Quisnam est homo qui se possit recipere, atque converti a desideris suis, et inspicere motus electionis suae, propositumque finem, ut iudicet, utrum sapienter vivat, an stulte? *Tertio*, Olympiodorus exponit sic, q. d. Salomon elevatus extra corpus, et per sapientiam videns quod post exitum huius vite nemo potest redire ad vitam, et iterum

frui iisdem rebus, quas dum viveret certo consilio exercebat, proposuit sapientiam stultitiae.

Quarto, Chaldaeus vertit, animo etiam instruitur sapientiam in regni administratione et intelligentiam; quid enim confert homini ut deprecatione, lata jam a rege sententia, cum jam ut reputatur ab eo supplicium decretum est? q. d. Nemo decretum a deo in stultos, id est voluptarios, supplicium effugere aut evadere potest: ergo sapientia praefrendenda est stultitiae.

FACTOREM SUUM. — Legit interpretes *osehu*, ut dixi: jam legunt *מְעוּצָה* *asubu*, id est fecerunt illum vel illud. Unde varii varia suppletur varios dant sensus. *Primo*, Vatablus et Pagninus vertunt, quid est homo, ut tentat post regem, quod jam fecerunt? si quoque explicat, q. d. « Quis est homo ut veniat post regem, scilicet ut cognoscat, quod jam fecerunt facientes? hoc est quod gestum est ab hominibus et stulte et sapienter, » q. d. « Quis est ille homo privatus, qui exactus perspicere et cognoscere possit, quo gesta sunt, quam ego cognosco, qui sum rex? »

Secundo, alii juxta Septuaginta sic explicant, q. d. Quotusquisque est, qui sequitur consilium sanctae et sapientis vitae, et implet omnia ea quae illud fecerunt, id est omnia annexa et praevia consilio, quae illud quasi parant et signant? Sane pauci sunt, ac *Lyle* praeter me Salomonem vix ullus. Tamen multa enim agenda consilium hoc circumstant, ut difficile sit omnia circumspicere, nedum servare et implere. Verti quoque potest, qui fecerunt illud, q. d. Quis sequitur heroes illos extimos, qui consilium hoc sapienter et perfecte vitae expresserunt, et reipsa moribus impleverunt; quales fuerunt Noe, Abraham, Isaac, Jacob, Moses, David, etc. Sane pauci: plerique enim omnes sequuntur suas cupiditates, et instituta vitaeque parentum et majorum, atque in opibus et deliciis, in quibus illi felicitatem suam posnerunt, hi quoque posteri eorum suam ponunt et collocant. Unde aliqui vertunt, quis est homo, etc., qui non sit facturus ea, quae fecerunt alii.

Tertio, Arabici vertit, quis enim trahitur post consilium, et sciet id quod fecerunt homines per ipsum? Hebraeus enim *מִי עִוֵּל* significat per, cum, ante, apud multaque alia, ut patet ex *Leviticis*.

Quarto, Cajetanus: Ratio, inquit, redditur, ut indicat particula *quid*, cur Ecclesiastes verterit se ad videndam sapientiam et stultitiam, etc., seu ad discernendum inter sapientes et stultos, ac intricatos, quia illi per sapientiam venient post regem, et obediunt ei (quam jam fecerunt eum), id est electum a se; hi per stultitiam et tricas redacti sunt in potestatem tyrannorum et malorum principum.

Quinto, planius Pagninus vertit, nam quid est homo, qui venturus est post regem, qui non sit facturus quod jam fecerunt alii ipsam? id est: Quis praesumat plus in posterum vel nosse, vel prosperam quam rex, qui sum ego, cum frustra sit haecum

alii conati sint: ceperunt enim, nec perficere poterunt.

Secundo, simpliciter Titelmanus vertit, quid est homo, ut possit sequi regem per ea quae fecerunt? hoc est, quae est hominis potestas, ut conetur assequi regem omnium Deum, et quasi videri illi aequalis per ea opera, quae fecerunt homines vel facere possunt? q. d. Per nulla opera, aut in nullis operibus quae ab hominibus possunt fieri, quisquam Post Deum assequi ut faciat paria.

Septimo, sublimius et divinius alii censent hic inui mysterium S. Trinitatis. Sicut enim *Genes. xi*, dicitur in plurali: *Elohim* tara, id est, Deus (trinus in personis) creavit caelum et terram: » sic hic dicitur, rex fecerunt illum, id est, tres reges et divinae personae fecerunt et creaverunt hominem ad imaginem et similitudinem suam, ut per memoriam similis sit Deo Patri, per intellectum Filio, per voluntatem et affectum Spiritui Sancto. Ita *Galatians, lib. ii*, cap. *ix*. Quocirca tota hominis sapientia, iustitia et felicitas in eo consistit, ut se Deo assimulet, quoad potest. Nam, ut ait *Ecclesi. cap. xiii*, 38: « Gloria magna est sequi Dominum. » *Quin* et M. Antonius Imperator cognomen Philosopher, rogatus quodnam esset summum hominis bonum, respondit: « Si deos imitetur, eorum autem imitationem esse, quam paucissimi indigera, et quam plurimam benefacere, » uti refert *Julianus Apostata in Caesaribus*.

Moraliter hic et alibi S. Scriptura celebrat Deum, quae rex est et quae factor, id est Dei gubernationem et creationem, sive Dei sapientiam et omnipotentiam, illasque opponit nostrae insipientiae et infirmitati, ut haec ratione sternat nostram superbiam, praesumptionem, ingratitude, diffidentiam, anxietatem et nimiam sollicitudinem. Hinc *Job, cap. ix*, 4: « Sapiens corde est, inquit, et fortis robore: quis restitit ei, et pacem habuit? » *Et vers. 10*: « Qui facit magna et incomprehensibilia et mirabilia, quorum non est numerus. » *Et vers. 14*: « Quotus ergo sum ego, ut respondeam ei, et loquar verbis meis cum eo? » Vide *Isaiam, cap. xl*, 12 et sequent.

13. *ET VIDI QUOD TANTUM PRAECEBERET SAPIENTIA STULTITIAM, QUANTUM DIFFERAT LUX A TENEBRIS*. — Pro praecedat et differat, hebraice est *וְיָוֵן אִתּוֹן*, id est residuum, superans, dignitas, excellentia, ita dicit cap. 1, vers. 3. Unde Septuaginta vertunt, et vidi quod abundantia (Complutenses, *accessus*) est sapientiae super stultitiam (Symmachus, *ἀφάρτος*, id est caritatis disciplina, imperitiam, rusticitatem, insipientiam, ineptiam, temeritatem), sicut abundantia lucis super tenebras; *Thaumaturgas*, grande etenim sapientiae insipientiaeque interstitium, tantumque discrimen quantum dies est ac noctis; Arabici, tanta praestat virtus, quantum praestat praesentia hominis super in alius; Syrus, et vidi esse lucrum in sapientia multo magis quam in stultitia, sicut praestantius est lucrum tenebris; Vatablus, et dignitas vel excellentia sapientiae supra stultitiam; Pagninus,

utilior est sapientia quam stultitia, sicut utilior est lux quam tenebrae; alii, tanta est amplitudo, fructus, praemium, merces sapientiae pro stultitia, quanta est amplitudo, fructus, praestantia lucis pro tenebris, solis pro caligine, vius pro caecitate; Chaldaeus, vidi ego in spiritu prophetae, quoniam creavit sapientia stultitiam, quanta lux dies tenebris noctis.

Nota appositae sapientiam, id est prudentiam, virtutem, sanctitatem conferri lux; stultitiam vero, id est imprudentiam, vitium et scelus conferri tenebris ob multas utriusque analogias.

Primo est, quod sicut lux est vera qualitas habens solidam essentiam et existentiam; tenebrae vero nil nisi lucis sunt privatio, id est, nihil: sic et sapientia, id est virtus, solidam habet subsistentiam; tenebrae vero, id est vitia, virtutis tantum sunt privatio, nec solidam essentiam aut bonitatem habent. Ita *Nyssenius*.

Secundo, sicut lux fugat tenebras, et tenebrae lucem: sic sapientiam pellit insipientiam, ac virtus vitium; atque vice versa insipientia si dominetur, abigit sapientiam, et vitium virtutem. Ita *Olympiodorus*.

Tertio, summa est antipathia lucis et tenebrarum, qua fit ut nullam habeant societatem loci, temporis aut subjecti, iuxta illud: « Divisi lucem a tenebris, » *Genes. 1*, 4. *Et*: « Quae societas luci ad tenebras? » *II Corinth. vi*, 14. *Et Ecclesi. xvi*, 17, *Græci* *Coelices* Complutenses habent, *lucem a tenebris divisi adamante*, id est, tanta firmitate et separatione lucem dispescit a tenebris, ac si inter utramque murum adamantinum fabricasset.

Quarto, lux est qualitas nobilissima, caelestis et divina; talis est et sapientia ac virtus: tenebrae vero sunt caligo horrida, et infernalis et diabólica; talia pariter sunt insipientia et malitia.

Quinto, lux dirigit omnes hominis pressas actiones; tenebrae vero utroque impediunt. Sic sapientia dirigit omnes hominis operationes, quas insipientia perturbat et pervertit.

Notat *secundo*, *Pineda*, per lucem accipi posse solem et diem; quia sol efficit lucem, et lux diem; per tenebras vero noctem et caliginem, quia cum causant. Sapientia ergo et virtus similis est soli et die: insipientia vero et vitium similia est nocti. Sicut enim sol mundum et res omnia illustrat, sic sapientia hominis animum iuxta suo ac radiis illuminat, illique splendorem, dignitatem atque ornamentum mirabile addit. Nam sum, sicut sol inferiora ista suo calore fovet atque vegetat, varietatem pulchritudinemque efficit: sic sapientia suam ad corpus splendorem transmittit. « Sapientia (quippe) hominis lucet in vultu ejus; » humanos sensus moderatur, modum oculis, ori, auribus adhibet, universaeque actionibus temperationem et polchritudinem; contra vero stultitia, cum semel in mente incedit, caliginis et tenebris omnia involvit, horrore atque squalore omnia deturpat, mentem obcecatur, esse

deum torpidos atque squalentes facit, totum corpori deformitatem imperpergendo offundit.

Mures analogia solis et sapientia, sive lucis et virtutis, recensui Genes. 1, 8 et 16; Isai XLV; Eccl. XIII, 2; Ephes. 1, 8, ad illa: « Eratis aliquando tenebris; omne autem lux in Domino. Ut sili lucis ambulata: fructus autem lucis est in omni bonitate, iustitia et veritate; » Jacobi 1, 17, 1 Joannis 1, 5 et sequent.

Symbolice, lux symbolum est oculi et visus, tenebrae vero excoecationis et caecitatis: hinc sapientia, quae lux est spiritualis, similis est oculo ad visum; stultitia vero, excoecationi et caecitati. Quod enim est lux oculo, hoc oculus est corpori, et intellectus animae. Unde sequitur: « Sapientis oculus in capite ejus, stultus in tenebris ambulat. »

14. **SAPIENTIS OCVLU IN CAPITE EJUS: STULTUS IN TENEBRIS (sili, in tenebrositate) AMBULAT: ET BRUCI QUOD UTIUS CTRAQUE ESSET INTERIUS.** — Campanus, sapiens oculus habet in fronte, stultus velut caecus palpat; Valubus, circumspiciens est sapiens, videt quod agendum sit, cum stultus caecus sit et improvidus; Chaldaeus, sapiens contempletur in principio quod futurum est in fine: *cransque in fausta judicia hinc ab humanibus a vertit et retardat; sed nos quod si non erravit sapiens, neque in orbe infeliciter illud decretum depulit, cum in mandum venit vindicta, unum eodem eventu censeri.* Pro interitus hebraice est *מית* miter, id est occurus, eventus; Syrus, accidens unum accidit omnibus; Arabibus, occurus unus occurrit omnibus eis; Thaumaturgus, *equivalens*; Scholiastes Graecus, unus finis; S. Hieronymus, *communis interitus, eadem plaga, eodem mors, pares angustia;* S. Augustinus, *novus incurus;* Campanus, *idem exitus;* Figurata, *eodem fortuna.*

Explicat et confirmat quod dixit sapientiam esse lucem, stultitiam vero tenebras, ex eo quod sapientia sit quasi oculus in sapientis capite, omnia quo circum illum sunt instar lucis illustrans; stultitia vero tenebras mentis cimmerias stulto circumfundat.

Igitur hujus adagii sensus est, q. d. Sapiens oculos lucidos habet in capite, seu speculatores, oculos, inquam, tum corporeos frontis, tum potius spirituales mentis, quibus ex alta quasi capitis arce et specula omnia circumspicit, et cernens prospicit: quo fit ut omnia ipsi lucida et clara sint, atque in luce perpetua ambulat, ut quo omnibus provident, noxia caveat, utilia capessat; lux hoc est circumspectio, prudentia et providentia. Stultus vero perinde ac si oculos habere in corpore, non in capite, in talis, non in cerebro, damnus vel commodus non providet, nec providet, sed velat in tenebris ambulans obviam volutat, ut sequatur, ideoque in nulla noxia, immo in exitium corporis et animae corruat, juxta illud *Pro. cap. iv, 19:* « Via impiorum tenebrosa, nesciunt ubi corruant. » Ita S. Basilus in *Psal. xxxiii.* Audi Nyssenium, *orat. 2* in illud: *Pactus homo nam ad imaginem nostram:* « Genitus es, inquit, ut

Deum videas et contempleris, non ut humi dejecta serpat vita tua, non ut pendium voluptates conseteris, sed ut vitam coelestem agas. Ideo sapiens oculi sunt in capite ipsius. Cur autem non ad caput, sed in capite? neque quae excelsa ac sublimia sunt intaeant et spectent; qui autem ea non aspiciet, sed terrana, is oculos hujus defixos et sepultos habet. »

Hinc Chaldaeus veritit, *sapiens contempletur a principio id quod futurum est in fine.* Unde illud: « In occipito oculos, » ut finem respiciat. Et Cajetanus: *Vident, inquit, oculi sapientis caput, id est principium operis, qui finis est, et consequenter media congrua. Finis enim est primum in intentione, quod hominem movet ad opus, velut medium ad finem, quem praecocepit assequendum.* Quocirca poeta Janum, qui prudens est typos, pinxerat bifrontem, eo quod vir prudens antecedentia laque ad sequentia tempora rerumque eventus procul aspiciat et providat, sibi quoque provideat. Igitur sapiens oculos habet in capite, quasi in oculo defixos; stultus vero in pedibus, quasi in terram demersos. Haec faciunt veterum adagia: « In virtute oculi et manus, » id est prudentia et operatio: « Oculus vite est sapientia: Sal ubi amittit: Antidotum vite patientia. »

Secundo, sapiens oculos habet in capite, quia excelsa, caelestia et divina contempletur et spectat, eoque omnem mentis suae cogitationem, omnem actionem, omnem studium, omnem intentionem suam dirigat. Stultus vero oculos videtur habere in pedibus, quia non nisi terrena, vilia, exilia cogitat, amat, sectatur. Ita Olympiodorus: *Caput, inquit, in corpore emicat et eminet; hinc oculos habere in capite, est superna et aeterna contempleri.* Et Thaumaturgus: « Nam qui virtutem, ait, sectatur, similis est homini clare sursum, et undequaque cernens, atque fulgidissimo jubare iter facienti. Contra qui vitis erroribusque implicuit, comparandus est errant in tenebris: caecus enim est, et oculos illi tenebrosa opera sua effoderunt. » Et Auctor *Coluae Graecae*, ex Nysseno:

« Quando, ait, speculatrix animae vis robur sensibilibus vacat, a natura sitaque suo avulsi luxantur oculi; et quando per illos aspiciet res infimas, in calcaneos migrant, illaque rerum sublimium contemplationis sit expertus. » Sin autem vana quo deorsum despicens sursum aspiciat, oculos dicitur habere sursum in capite. Pulcherius vero S. Basilus, *homil. 9 Hexon.*, sub finem: « Ut herbas deparascat et attondat ovis, facta est; eoque caput acclinat ac deflectit in terram, ut spectet ventrem, a quo sub ventre sunt: quando in hunc scopum felicitatis illorum exitus conspirat pastu ut exsatiat ventrem, ac volutate. Homo non item. Nec enim oculos in ventrem demittit. Ipsi etenim caput est spectans in sublime, quo caelestem illam suam cognitionem agnoscat et contempletur. Oculi nequaquam terras innunt. Cave igitur quidquam designes, quod

Oculus in capite

Oculus in capite

generositate repugnante natura. Terrena hinc ne circumspicias, sed caelestia, ubi Christus est. Si concurrexeris enim, ait Paulus, cum Christo, quae sursum sunt quaerite, ubi Christus est. Haec enim conditio et lege formatus es. Tui corporis effluvia rudimentum quoddam est, quo deoeris ad quem sis finem ponidus; ut Deum contempleris factus es, non ut humi repat vita tua, non ut pedum ritu voluptate perfruaris; verum ut ad gloriam et institutum coelestis vite tuam ipsius componas. Et hoc gratia non inscite dixit sapiens Ecclesiastes: *Sapientis oculi in capite ejus. Cujusnam oculi non sunt in capite? Atqui hic in capite, hoc est, ut ea contempletur, quae in sublimi sunt. Nam qui non ad bona quae in sublimi sunt, sed quae in terra, respiciat, is ulique defigit de trahit oculos in terram. »*

Aliid ad primum hominis et animalium creationem, in qua homo creatus est erecto corpore et capite, ut oculis oculum et caelestia aspiciat et amittat; caetera vero animalia creata sunt capite et oculis ad pedes, et terram depresso, quia non nisi terrena pabula et gramina cogitant, amant et sectantur, juxta illud Nasonis in *Metamorph. lib. 1:*

Prosaque cum spectant animalia caetera terram, Quamvis sublimis deicit, colesque tueri Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus.

Hinc nonnulla animalia, praesertim pisces, habent oculos in ventre: unde illud apud Homerum: « Solea oculata; » notantque stultos, « qui terrena sapunt, quorum Deus venter est, » *Polyp. in. 19:* qui proinde recte Dagonite vocentur.

Audi S. Ambrosium, *lib. VI Hexamer. cap. ix:* « Ac primum omnium cognoscimus, humani corporis feliciter instar esse mundi. Siquidem ut certum eminet aeri, terris maria, quae velut quaedam in mbera sunt mundi: ita etiam caput supra reliquos aptus nostri corporis certissimum eminet inter elementa caelum, tanquam arcem inter vultus ubi moenia. In arce autem hinc regalem quandam habitare sapientiam, secundum prophetarum dictum, quia oculi sapientis in capite ejus: hinc esse caeteris tuborem, et ex illa omnibus membris vigorem providentiaque profert. Quid enim rolar et validitas laetorum proficit, quid velocitas pedum, nisi capitis, velut principis sui, imperialis quaedam adminiculetur potestas? Ex hoc enim ad desuntur universa, aut omnia fulcuntur. Quid agat fortitudo, nisi oculo duse atque in prelium? Quid fuga, si desit obtutus? Curcer est totum corpus, tenebrosa inhorens situ, nisi oculorum illuminetur aspectu. Quod ergo sol et luna in caelo, hoc sunt oculi in homine. Sol et luna duo mundi lumina. Oculi autem quaedam in carne sidera fulgant de super, et interiora clare illustrant lumina, nec peccantur noctis quibusdam nos tenebris impli-

cari; speculatores quidam nostri die ac nocte exultant. Nam et ex sapore membris caeteris citius excitantur, et vigilantes circumspiciunt omnia; viciores enim sunt cerebro, unde omnis manat usus videndi. » Et nonnullis interjecta: « Caput itaque oculis explorat omnia, auribus ocella rimatur, cognoscit abscondita, audit quid aliis agatur in terris. » Vide eundem, *lib. De Arca Noe.*

Haec de causa in baptismo inungitur caput baptizati. Audi S. Ambrosium, *tract. 2. De Sacramentis*, et habetur *De Consecr. dist. 4, Can. LXXXVIII:* « Accipisti mysterium, hoc est unguentum super caput. Quare super caput? quia sapientis sensus in capite ejus. »

Tropologice Cajetanus: « Sapientis oculi, ait, in sunt in capite, id est, iugiter caput reflexe valet in speculo intuentur, eo quod sapiens primum noscat seipsum, omnesque mentis suae cogitationes et intentiones exacte discutat, itaque omnia in luce operetur. Hinc facit vetus adagium: « Oculus in pectus. » q. d. Inspice teipsum. »

Sic deorum qui sis, quantus, qua sorte videbis, Et pedes praevolante te metere tuo

Rursum, q. d. Sapiens vis oculis et capite discernit, juxta illud *cap. viii, 1:* « Sapientia hominis lucet in vultu ejus. » Et *Prover. xvi, 21:* « In facie prudentis lucet sapientia, oculi stultorum in finibus terre. »

Insuper oculi sapientis, id est principis (hic enim pro caeteris pollere debet sapientia, quo subditos omnes sapienter regat), sunt in capite ejus: quia princeps, qualis erat Salomon, uti capite, id est dignitate et auctoritate, sic et oculis, id est vigilantia et circumspicione, caeteris emperere debet, ut ex alto regni sui throno omnes sibi subditos circumlaetret, ab eisque omnia noxia areat, et profutura proculat. Hinc Aegyptii Dei hieroglyphicum dabant « oculum in baculo, » oculo Dei providentiam, baculo potentiam denotantes. Unde illud: « Oculus in sceptro, » id est, vigilantia sit in rege et principe. Ita S. Ambrosius in *Psalm. 1, pro oculi legens sensus:* « Sensus, inquit, sapientis in capite ejus. Quod referri potest etiam ad Ecclesie praesidentes. » *Idem, Ebori. ad Virgin.:* Oculi hominis in capite ejus, id est, inquit, sapientiae hinc sensus. « Oculi enim typos sui sapientiae et sensus. »

Allegorice S. Hieronymus, Olympiodorus, Sotionus, Hugo et alii per caput accipiunt Christum, in quem iugiter oculi mentis nostrae intendunt oportet, ut ab eo sapientiam discamus et haeremus. « Qui in perfectum virum pervenerit, ait S. Hieronymus, et meruerit ut caput ipsius Christus sit, oculos suos semper habebit ad Christum, et eos in sublime elevans nunquam de inferioribus cogitabit. » Et S. Gregorius, *capit. XVII Moral. cap. 1:* « Oculi sapientis, inquit, in capite, ejus, qui videlicet sapientis quisque illum tota intentione

®

considerat, cuius se membrum esse per fidem pensat. » Et lib. XX, iv : « Oculi, ait, sapientis in capite ejus sunt, dum redemptoris sui semper opera, quae imitari debeat, contemplantur. » Et, ut idem ait, hom. 2 in Ezech. : « Cum omnis nostra intentio in eum se erigit, ne si vias lucis aspiciere oculus mentis neglexerit, statim clausus in tenebris erroris cadat. » Iuxta aut Psaltes, Psal. cxviii : « In mandatis tuis exercebor, et considerabo vias tuas. »

Anagorice, oculi spirituales eorum qui vacant vite contemplativa, sunt in capite, id est in parte superiori anime, qua mens et spiritus dicitur; existantiorum vero sunt in ipso apice mentis, quo ad Deum volant, in eumque se mergunt ut videantur deificari, unisque cum eo spiritus fieri, qui per amigda videt Deum; in eoque future felicitatis gaudia preclibant. Ita Lyranus, quin et S. Hieronymus, in cap. ii. *Isaie* et in cap. ii. *Daniel*.

Et nota quod iste erasione esset extraneus. — Hebraice est *מֵרֶס* *mere*, id est occurrere, accidere, casus, eventus, ut vertunt Septuaginta, Syrus, Chaldaeus, Vatablus, Pagninus, per quem S. Augustinus, lib. XX *De Civit.* cap. iii, accipit ea mala, quae bonis et malis videmus esse communita. Olympiodorus vero accipit tam bona quam mala, q. d. Infalleret sapienti et stulto, id est probro et improbo, obvenit morbus aequo ac sanis, opes aequo ac inopia, honor aequo ac contemptus, ac praesertim vita aequo ac mors, hinc Noster apte vertit, *interitus*; nullus enim eventus ita communis est omnibus, qui certo singulis obvenit, tam suis quam impiis, ac mors, juxta illud Horatii :

Pallida mors aequo pedes pulsat procerum talentia,
Necquaque furcas.

Mors ergo est *mere*, id est communis omnium, nemine proors excepto, casus et occisus. Rursum mors est *mere*, id est occurrere; occurrit enim non cogitantibus, et non expectantibus, occupat incautos, intercurrit negotiis, deliciis et prosperitatibus hominum, ut cum in mediis versantur opibus, honoribus et gloria, mors eis latere obviet, haecque omnia in momento succidit, ipsoque ex hiantes interimat.

Nullo censent Salomonem hoc dicere non ex sua, sed ex aliorum, qui animae immortalitatem negant, persona. » Ut representet, ait Nyssenus, objectiones eorum qui ad hanc vitam sunt pusilli et subjecti animi, et qui ex virtute nihil credunt Inari accidere, quomodo in eundem finem utriusque vita desinit. » Sic et Thaumaturgus, Olympiodorus, Rigo Victorinus, Tyrannus et alii. Verum nil est quod cogat hoc dicere; imo sequentia et antecedentia indicant hic Salomonem ex se suaque mente loqui.

Sensus ergo est, q. d. Suggestit mihi mens vestigare quid intersit inter sapientiam et insipientiam, ac deprehendi sapientiam quoad animam quidem tantum superare stultitiam, quantum lux

superat tenebras; in eo tamen paros reperi, quod quoad corpus utrisque, scilicet sapientibus et insipientibus, eadem sors et mors obveniat, atque ex eo tam sapientiam, quam stultitiam suam quoque inesse vanitatem, id est fugacitatem et interitum, quo evanescat, comperi. Omnia enim haec eo spectant, ut ostendat omnibus in rebus, quae sub sole in terra sunt, se invenisse vanitatem, et inde concludat veritatem ambientem, mentem figendam esse in Deo et caelo, in quo nulla est vanitas, se vera stabilitas et stabilis aeternitas.

15. ET DIXI IN CORDE MEO: SI UNUS ET STULTI ET MEUS OCCASUS ERIT, QUID MIHI PRODEST QUOD MAJOREM SAPIENTIAM DEDI OPERARI? — « Quid mihi prodest, » scilicet ad hanc vitam prorogandam in terra, cum sapientia mihi vitam hanc conservare, eamque a morte preservare nequeat; sed sapiens, aequo ac stultus, id est probus aequo ac improbus, legem mortis omnibus communem et fatalem subire debeat: nam in altera multum prodest sapientiae, id est virtutis studium, utpote qui sapienti aeternam felicitatem et gloriam conciliabit; cum stultitia, id est impietas, et scelera impio parient gehannam et mortem aeternam. Abstrahit ergo hic Salomon a futuro plerumque et imploratum post hanc vitam statu, et tantum praesentem hujus vite spectat, uti solent facere philosophi et physici, quia loquuntur radi saeculo et rudibus Judaeis. Unde signanter addit vers. seq. « sub sole, » q. d. Omnia sub sole sunt vana. Si ergo quaeris veritatem veramque felicitatem, quaere eam supra solem, apud Deum in caelo empyreo. Toto enim hoc libro ostendit omnia terrena esse vana, id est morte finire et evanescere: caelestia vero esse vera, id est durare, firmari, aeternare (1).

Alli censent Salomonem hoc dicere ex mente stultorum, id est impiorum, qui presentibus inhiant, futura non curant, nec credunt aut sperant: quibus favent Septuaginta qui pro *וְיִתְּרוֹ* *iother*, id est majorem, vertunt, *abundantiam* et *in abundantiam*. Unde sic ex eis legit S. Hieronymus: « Ut quid sapiens factus sum ego? Tunc abundantius locutus sum ego in corde meo, quam insipiens loquitur ex abundantia (id est ex superfluo) in corde stultitia, ait Olympiodorus. Nam » garrulitatis fluentia tanquam ex fonte erumpunt stultitia, » ait S. Gregorius, quoniam hoc quoque vanitas. » Et Syrus, Septuaginta more suo assectans, *locutus sum, ait, in corde meo, quod hoc etiam vanitas sit, quia stultus multo magis loquitur; Arabice, quando locutus sum in corde meo praesentium ejus, quoniam stultus ex praesentia cordis sui loquitur.*

(1) Quare dixi ego in corde meo: Quis sors stulti est, talis etiam mihi eveniet, et si res ita se habet, cur meo sapienti factus sum ego magis quam alii? Ex pinguedine cum *lammah* (germ. *verum deus*, gall. *porcupio aliorum*). *iother*, reliquus, hinc substat, *quoniam, enolensiorum* (vi. 8, 11; vii. 11), hic adverb. *amplius, magis, ut amplius in hoc libro.*

Verum = *stultus* non est in Hebraeo. Quocirca nosira Vulgata versio, ejusque interpretatio paulo ante recensita, verior et germanior est.

Demque Chaldaeus thesauri ad hypothesis deducens, per stultum accipit Saul, per sapientiam vero ipsum Salomonem; unde vertit, et dixi in corde meo: Sicut evenit Saul regi, qui declinavit in stultitia sua, et non custodivit mandatum, quod ei praeceptum fuit super Amalec, et oblitum fuit ab eo regnum; unde quoque venit: et ad quid sapientior fui ego illa? Et locutus sum in corde meo, quod etiam hoc est vanitas, et nihil est nisi per sententiam verbi Domini.

LOCUTUSQUE CIM MENTE MEA, ANIMADVERTI QUOD HOC QUOQUE ESSET VANITAS, — q. d. Atque ita meum in corde meo ratiocinans et disputans, defini quod etiam hoc esset vanitas, nempe in sapientia propter seipsam velle quiescere, et nolle ad finem ulteriori, puta ad vitam aeternam tendere, ad quem perducere debet sapientia. Haec enim est lux et dux ad vitam jugem et beatam. Ita Titelmans et alii.

Alter Septuaginta qui haec ad stultum referunt. Unde eos secuti S. Hieronymus, Thaumaturgus, Olympiodorus, Albinus et alii, censent hic esse correctionem; Salomonem enim corrigere stultorum sententiam vers. praeced. recensitam, q. d. Stulti, ex eo quod idem interitus, eademque mors obtingit sapienti quae stulto, inferant: ergo nil prodest studere sapientiae et virtuti. At ego hoc erant judicium vanitatem, id est vanum et stultum esse pronuntio.

16. NON EST ERIT MEMORIA SAPIENTIS SIMILITER ET STULTI IN PERPETUUM, ET FUTURA TEMPORA OBLIVIONE CINGITA PARTIT OPERIENT: MORITUR DOCTUS SIMILITER ET INDIGENS. — S. Hieronymus, Thaumaturgus, Olympiodorus, Albinus et Hugo Victorinus secuti Septuaginta, putant hic notari discrimen sapientis et stulti, sive pii et impij, quod sapientis memoria duret in perpetuum; stulti vero non sit illi similis, sed dissimilis, eo quod cum haec vita evanescent. Itaque negationem non referunt ad *et similiter*, q. d. « Non est similiter, » id est similis memoria sapientis et stulti in perpetuum, id est in futuro aeternitatis saeculo, quod omnia praesentia tempora oblivione operiet et sepiet: quare non moritur doctus similiter ut indoctus; negationem enim non per hebraismum ex initio versus hic repetendam censent, q. d. In futuro saeculo dissimilis erit memoria sapientis et stulti, id est probi et improbi; quia tunc florabit memoria sapientis, stulti vero oblivioni aeternae tradetur. Unde Chaldaeus vertit, *non est memoria in saeculo venturo praesentibus cum stultis; et simul atque homo s. vivis decedit, et ea qua tempora vixit occiderunt, et qua post eum evenient, omnino oblivione conteruntur. Quare igitur existimabunt homines eundem justorum et sceleratorum eventum esse? Sic pariter ultima haec verba per interrogationem efferunt S. Hieronymus in Comment.,*

Olympiodorus, Arabice, Vatablus et alii, cum ex adverso Vulgata Latina ac assertive legat; dicatque: « Moritur doctus similiter ut indoctus; » quae lectio Hebraeo conformior, ideoque verior est (1).

Vulgata ergo sensus planus est, q. d. Esto sapientia natura sua praestet stultitiam, hoc est virtus vitio, quantum lux praestet tenebris, tamen in hoc pors sunt, quod utramque succidat mors: adeo enim sapientiam vitam conservare nequit, ut nec memoriam possit. Tempus enim omni homini sicut vitam, sic et memoriam tollit, eumque oblivione sepelit. Quare moritur sapiens aequo ac insipiens, ac post mortem memoria utriusque illico oblivioni traditur et evanescit. Utrique ergo sua haec inest deploranda vanitas, imo subinde stulti, id est improbi longiore habent memoriam, majoremque famam, quam sapientes, id est probi, uti habuit Pharao, Nabuchodonosor, Alexander caeterique gentium tyranni: ex quae viri cordati recte colligunt post hanc vitam superesse judicium, vitamque alteram in qua iusto iudice Deo probis praemia pro meritis, imo probis supplicia reddentur. Hoc enim exigit Deo providentia et justitia. Licet ergo ea sit dignitas Dei, tantaque ejus in nos merita, ut etiamsi nulla probis praemia, nec improbis supplicia decrevisset, a quovis tamen omni amore, obedientia et cultu colendus foret; virtutis etiam tanta sit honestas et decor, ut per se expellenda et ambienda sit, nulla quoque proposita premio vel premio, imo etiamsi nulla superesset homini altera vita, sed anima cum corpore interiret: qua ratione S. Bonaventura diabolo suggerenti ipsum esse reprobum, ac proinde suadenti ut caplaret hujus vite voluptates, cum a futuris a Deo foret exclusus, respondit: « Si non datur frui Deo et virtute post hanc vitam, fruamur eo in praesenti; » tam enim vera et solida ejus sunt gaudia, ut omnes mundi et carnis deliciae cum eis non sint conferenda; pax enim, serenitas et laetitia bonae conscientiae, quam parit virtus, superat omnes mundi voluptates; his tamen non obstantibus, magna sapientia et virtuti haec annexa est vanitas et miseria, quod morte succidatur et finitur. Unde nisi speraret aliam vitam beatam et aeternam, valde foret erumpens, paucique ejus haberes et dolores, utpote premio carentes, cupescent. Quocirca ait Apostolus I Cor. xv, 19: « Si in hac vita tantum sperantes in Christo sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus; » qui sine spe et fructu studemus mortificationi carnis, ejusque voluptates adhaeremus, quibus caeteri indulgent.

Nota haec omnia accipienda esse de vita et memoria praesenti apud homines, quam pari fine in

(1) Hebr. est, nam non est memoria sapientis cum stulto in aeternum, quia diebus venturis iudicium omnia oblivioni tradita erunt; et, id est quomodo moritur sapiens cum stulto, aequo ac stulto!

morte terminant sapiens et stultus, probus et improbus, non verum de futura apud Deum. In illa enim erunt impares et dissimilissimi probus et improbus. Nam a pretiosa apud Dominum mors sanctorum ejus, Psalm. cxv. Ex adverso mors peccatorum pessima, Psalm. xxxiii; similiter: in memoria eterna erit justus, et Psalm. cxl. Rursum: «Justi autem in perpetuum vivunt, et apud Dominum est merces eorum, et cogitatio eorum apud Altissimum, Septem. cap. v. Ex adverso de impiis dicitur Psalm. lxxxviii, 6: «Quorum non es memor amplius, et ipsi de manu tua repulsi sunt. » El Psalm. lxxviii: «Sicut oves in inferno positi sunt, mors depaescet eos. » Infernus etiam vocatur ubi, id est oblitio, et terra oblivionis, Psalm. lxxxviii, 13; eo quod damnati, qui in eo degunt, rejecti, despecti et velut oblitioi eternae traditi sunt. Hinc poeta fabulatur Lethen esse fluvium apud inferos, cujus latices si quis gustaverit, omnium rerum oblitiscitur; de quo Lucretius, lib. ix:

Quam juxta Lethes tacitos potabit amara, Lethes (at finem) trahens oblitio venis.

Similia habet Virgilius, VI. Aeneid., et Ovidius, libro I Tristium, Elegia vii. Quin et Varro ac Festus Lethium, id est mortem, derivant a Graeco *letho*, id est oblitio, quam affert mors; licet Priscianus derivet a prisco verbo *leo*, id est deleo, quoniam mors omnia delet. Hinc etiam apud S. Hieronymum versio hoc loco sic habet: «Eo quod esse deibus qui supervenit universae oblitio optinetur; a quod Olympiodorus, sic explicat, q. d. In venturo saeculo quaecumque in hac vita nobis occurrerint, sive infirmitas, sive sanitas, sive divitiae, sive paupertas, in oblivionem ibunt.

7. 17. Et idcirco dicitur SE VITAE REE, VIMETEM MALA (misera, seruitosa, caduca, quae in morte finem accipiant) UNIVERSA ESSE SUB SOLE, ET CUNCTA VANITATEM ET AFFLITIONEM SPIRITUS. — Hebraea, et odore vitam, quod malum esset super me quis, quod factum est sub sole, quia omnia vanitas, et *DMY* vent, id est malitia, sive afflictio spiritus, et vertit Arabicus: Septuaginta vertunt, *accipiens*, id est electio, vel presumptio spiritus; Chaldaeus, *omnino spiritus*, vel, ut Grotius vertit, *agultulo animae*; Syrus, *periculatio spiritus*; Pagninus, *coactio spiritus*; S. Hieronymus, *passio ventis*; Cajetanus, *fractio spiritus*; Campanus, *cruciatu animi*; alii, *irritamentum* vel *defectio spiritus*; alii, *molestia animi*. Vide dicti vers. 15, et cap. i, 14.

Hoc beatum vite solium sapientis in quoque et sancti, tum ob vite labores, molestias et dolores, tum ob ejus brevitate et finem, quod scilicet omnia ejus bona finiuntur in morte, tum ob ejus cupiditates, tentationes et pericula peccatae damnationis, quae crebro suggerit, etiam tantopere diligunt, eumque intensissime semper amandi et laudandi. Uade hoc beatum sentiebat S. Paulus

dicens: «Infelix ego homo: Quis me liberabit de corpore mortis hujus?» Roman. vii. Et: «Coeuro autem et duobus, desiderium habens discolori et esse cum Christo, » Philip. ii. 23. Vide ibi aliter. Idem hujus vite tadum et migrationis ad meliorem desiderium habuit S. Job, cap. x, 1; Jonas, cap. iv, 8; Rebecca, Genes. cap. xxvii, 46; Elias, III Reg. xix, 4; David, Psal. cxli, 8; Jeremias, xx, 14; S. Augustinus, obsessa a Wiodalis Hippone; quin et Christus imminente passione, Marci xiv, 33. Vide S. Cyprianum, *De Mortalitate*, et S. Ambrosium, lib. *De Bono mortis*.

Porro alii aliam hujus tædi Sapientis causam afferunt, scilicet quod videat stultorum stultitiam, id est impietatem et scelera, ob que dolet et ingemiscit. Uade Chaldaeus vertit, *omni certe improban vitam degenens. Nequa enim nisi gravata fore passum nefaria vlla faciora, quorum homines hoc in orbe sunt perquam studiosi.* Et Symmachus, *stultum michi visum est opus, quod fiet sub sole. Multum enim opus (inquit Olympiodorus) laboriosam vitam precantorum hominum intelligit. Nysseus et Thaumaturgus referunt ad ipsos exactae vite labores et studia vanitatis: «Vitam (inquit) omnino meam execrari cepi, quam in rebus vanis tradideram, atque consumpseram terrenis laboribus intabescens: etenim omnia michi magna cum molestia elaborata sunt.»*

18. RURSUS DETESTATUS SUM OMNEM INDUSTRIAM MEAM, QUI SUB SOLE STUDIOSSIME LABORAVI, HABITURUS HEREDERE POST ME.

19. QUEREREMUS, UTREM SAPIENS, AN STULTUS FUTURUS SIT: ET DOMINABITUR IN LABORIBUS MEIS, QUERES DESUMAM ET SOLICITUS FUI. ET EST QUIDAM TAN VANUS? — Hebraea, *videt etiam: ego omnem laborem meum, quem laboravi sub sole, eo quod dimittam illum homini, qui venturus est post me. Et quis scit utrum sapiens sit an stultus, qui dominaturus est in omni labore meo, quo laboravi, et in quo sepegi sub sole?* id est, quem sapienter obivi sub sole, quo sapienter opes paravi. Interpres Nysseus, *quem mea industria excoepit: alias per antiphrasin vertit, quo desepi, vel quo desepit sum; Chaldaeus, et estupui in corde meo, et dixi: Hoc gratia vanitas. Ita et Septuaginta, nisi quo pro quo dominaturus est, veriant dubitantes, utrum dominaturus sit. Sic et Arabicus. Alius vertit, an in libitibus versaturus sit, sive an pro libito et libidine dominaturus sit, usurque et abusum omnis opibus meis. Septuaginta vertunt *Reverentia*, id est, *invidiam et principatum carecebit*; Interpres Nysseus, *imperabit*; Complutensis, *licentiosus erit*; alii, *potestatem habebit*; Campanus, *scriptum omnia mea. Il traice est verbum *וילי* scalat, id est, ad libitum pleno jure dominari. Uade *scilicet*, sive *soldanus*, est rex vel imperator absolutus, qualis est Turca. «Odivi, » id est tedisti me, uti vertit Noster vers. 17, *nauseavi, abhorui, detestatus sum.***

Transit ad vanitatem studii dicitur filios et ha-

Corbe-
nda di-
gnis et
vanitas
Pris.

redes; quod magnam hominum partem detinet et occupat: transit autem accomode et opportune. Cum enim initio capitis recensisset vanitates opum, auctorum, deliciarum, etc., ab his transit ad sapientiam, in qua licet ceteris prestantiore aequo vanitatem se reperisceserit, quod sapiens aequo moriatur ac stultus; nunc, ne quis occurrat et dicat: Etsi sapiens moriatur, relinquit tamen post se filios et heredes, in quibus supersit ejus nomen et fama, adeoque in quibus quasi in viva sui imagine superstes sit et vital; respondet magnam et multiplicem in quarendo ditandoque herede esse vanitatem.

Prima est, quod hoc in re ingens sit uti cupido homini innata, sic et sollicitudo ac assiduus labor et dolor, adeoque tota vita insumatur in coacervandis opibus, quibus coacervans non fruitur; imo postea in morte eas deserere cogitur, ac inops reverti in terram, e qua inops processit, juxta illud: «Nudus in hunc mundum venit, nudus revertatur ad sepulcrum. » Et Illud Apostoli: «Nihil enim intulimus in hunc mundum, hand dabitur quod nos auferre quid possumus, » I Thimoth. vi, 7. Uade Saladius, qui magnis laboribus et precibus conquisierat regnum Syriae et Aegypti, mortuus fuisse linteum, cui cadaver suum involvendum erat, in hasta circumferri per castra circumferri, ac praecone per vias et compita proclamare: «Saladius, Asiae imperator, mortuus fuit aliud ex tantis opibus secum auferret. » In illud, de ead. 6, lib. vi. Talis ergo defraudat suum genitum, ut alterius fauces hiantes implet. Vae Seneca, epist. 14. «De incrementis, inquit, cogitavit oblitus est usus: fit ex domino procurator. » Quocirca Plutarchus in *Moral.* eos comparat canalicibus, qui aquam non sibi sed aliis servant: «Ut hi quoque aliis, inquit, si aliis servent instar signinorum canalium, qui nihil in se retinent aquae, sed unusquisque proximo a se eam tradit, donec extrinsecus sycophantio aliqui aut tyrannus, fracto tubo, alio derivet avertatque divitias.»

Secunda, quod ea relicturus sit alteri, et necesse est aut filio, an extero. Sæpe enim desunt filii, aut si aut, hominis paternis inveniunt, juxta illud: «Thesaurizat, et ignorat cui congregabit ea. » Psalm. xxxviii, 7. Et: «Stulto, hinc nocte animam totam repulit a te: quis autem parasti ejus erant?» Lucae xii, 20. Sic Roboam opes sibi a patre Salomone relictas, ac regnum decem tribuum amisit, III Reg. xii, 20. Insuper Seso rex Aegypti, anno quinto post mortem Salomonis, diripuit ejus thesaurus. Uade S. Antonius apud S. Athanasium, citans hunc locum (licet paulo aliter translatum), sic suos adhortatur ad veritatis virtutisque studium: «Ad summum illud perspicere debemus, quod etsi nostras velimus retentare divitias, cum lege mortis ab ipsis divellamur inviti, ut in libro Ecclesiaste scriptum est: Quia nescit homo quid sit post eum in la-

hore suo. Cur ergo non facimus de necessitate virtutem? cur non ad lucranda regna coelestia ultra relinquimus, quod lucris istis sine perditione est? Nihil eorum curae sit christianis, quae secum auferre non possunt; illud potius debemus expetere, quod nos ducit ad caelum, sapientiam scilicet, castitatem, justitiam, virtutem, sensum parvigilem, pauperum curam, fidem in Christo robustam, animum iras victorem, hospitalitatem. Haec sectantes mansionem nobis in terra quietorum, secundum Evangelium preparabimus.»

Tertia, quod nesciat an heres, esto sit filius, cui opes tanta cura (ac subinde per fas et nefas, cum certo anime suae damnationis periculo) coacervat, sit futurus sapiens an stultus, gratis an ingratus, custos an prodigus: sæpe enim filii, laute et luxuriose vivendo, illico dissipant opes a parentibus tot annis, tantis laboribus paratas. Item faciunt nepotes, qui bona sibi a patris, eo quod filius coreant, relicta aliqua magna sollicitudine coacervata, aleis, symposiis, nugis et pompis prodigunt, aut in meretricis effundunt. Quare quid vanus est? Videtur Salomon presagisse stultitiam Roboam filii sui, imo ejus initia certaque indicia in ipso notasse: Jam enim grandis natus, adeoque quadragesimus successit patri in regno. Uade Chaldaeus vertit, *et vidi labores qui me in hac vita sub sole versarunt: quod vidi re- linquetur Roboam filio meo, qui vidi in regnum succedet, incurrens Jeroboam servus ejus decem tribus de manu illius auferet, et cum eo in societatem regni volent. Hinc Ecclesiasticus xlvii, 27, de Salomone ait: «Et derelinquit post se de semine suo genitibus stultitiam, et immunitum a productis Roboam, qui avertit gentem consilio suo. » Sic sæpe filios a parentum sapientia et virtute degenerare experimur, adeoque commune fore est ut sapientium filii minus ceteris sapiant, imo desipiant. Uade illud: «Herorum filii noxæ, » Cujus rei causas physicis et ethicas recensit *Eclii. xxx, 17.**

Quarta, quod heres sæpe ignotus, ingratus, stultus et prodigus «dominabitur in laboribus, quibus de-advivi, » ut sollicit ego herum opum meorum servus, ille sit dominus; ego in laboribus ut eas congererem de-adviverim, ille in voluptuaria dominetur et triumphet. Quocirca sapienter Olympiodorus: «Melius est, inquit, per seipsum, dom sumus in hac vita, dispensare divitias nostras in pauperum et egenorum necessitates, ut thesaurum indeficientem in oculis nobis contempnamus, quam alios in eorum hereditatem transmittere, qualescumque demum eos fore contingat. » Et S. Chrysostomus, homil. 9 *De Paup.*: «Cupis, ait, hereditatem bonam filius velio quæ? elemosynam relinque. » Et S. Gyprianus, tract. *De Oper. et elemosyna*, longiuscule ante finem, loquens de vitiis quae filios postpositis, fortunam, quam habebat, in pane dedit Elie, III Reg. xvii, ideoque ab eodem farina et olei multiplicatae.

nam accipere meruit: « Nec filiis, ait, abstulit malum, quod Elia dedit; sed magis contulit filiis, quod benigne et pie fecit. » Obiecit deinde sibi: « Sae enim multum sunt in domo liberi, et retardat in numerosis numerum, quo minus largier bonis operibus inisitas; » ac respondit: « Atqui in hoc ipso operari amplius debes, quo multorum pignorum patris es. Plures sunt, pro quibus Domilium depricaris; multorum delicta redimenda sunt, multorum purgandae conscientiae, multorum animae liberandae. » Et post nonnulla: « Si ergo vere filios tuos diligis, si eis exhibes plenam et paternam dulcedinem charitatis, operari magis debes, ut filios tuos Deo iuxta operatione commendes. Nec cum liberis tuis cogites patrem, qui et temporarius et infirmus est; sed illum patrem, qui aeternus et firmus liberum spirituum patet est. Illi assigna facultates tuas, quae hereditibus servas; ille sit liberis tuis tutor, ille erator, ille contra omnes injurias saecularis divina maiestate protektor. Patrimonium Deo creditum nec republica eripit, nec fisco invadit, nec calamnia aliqua forensis everit. In tuto hereditas ponitur, quae Deo custode servatur. Hoc est charis pignorum in posterum providere, hoc est futuris hereditibus, paternam pietate consulere, secundum fidem Scripturae sanctae dicentis: Junior fui et senex, et non vidi iustum derelictum, neque senem ejus egens pane. Tota die miseretur et fletur, et si semen ejus in benedictione est. » Et iterum: « Qui conversatur sine vituperatione in justitia, bene post se filios reliquit, » Prov. xx.

Mystice, S. Hieronymus et ex eo Albertus (licet ipsi hunc sensum ut litteralem afferant) haec exponunt de labore spiritali, quo diebus ac noctibus vir sapiens in Scripturis laborat ut componat libros, ut memoriam sui posteris relinquat, et nihilominus in manus stultorum veniant, qui frequenter secundum perversitatem cordis sui semina inde haereseos capiunt, et alienos labores calumniantur. Probat S. Hieronymus hunc esse magis convenientem sensum, etiam secundum litteram, quia subditur: « Et dormitabit in omni labore meo in quo laboravi, et in quo sapiens factus sum sub sole. » Quae enim, inquit, sapientia est, terminas divitias congregare? Sed haec ratio non urget: sapientia enim apud Hebraeos hinc sumitur pro quavis prudentia, solertia, industria, ut superius ostendi.

20. **UNDE CESSAVI, RENUNTIAVIQUE COR MEUM ULTRA LABORARE SUB SOLE.** — Renuntiavi, hoc est, tantum remisi interiori labori, valedixit labori, noluit amplius laborare. Sic dicitur renuntiare officio, vite, amicis, cum illa abdicantur. Unde Quintilianus, lib. X, cap. 7: « Mea sententia, inquit, civitibus officiis renuntiabit, » id est valedicit; et renuntiare deposito apud Dipianum, est reman depositarum curam et custodiam deponere. Hebraice est, et conversus sum ego ut abdicarem a corde meo omnem laborem, quo laboravi sub

sole; Symmachus, circumegi me; Syrus, et concessi tui ut lentum essentiam cordis meo de omni labore, quo laboravi sub sole; Arabicus, recessus sum ad contemnendum in corde meo universatim laborem meum; Scholiastes, ut recessarem laborem; alii, ut cohiberem cor meum a labore; Chaldaeus, ut facerem desperare cor meum super omnem laborem quem laboravi ad requirendum. Hebraeus enim **וָאֵת לַאֲזַרְתִּי** significat abdicare animum ab ea re, quam perficere satagebat, ac connotat diffidentiam et desperationem. Unde **וָאֵת לַאֲזַרְתִּי** nos in nihil passivè significat obrui malo, ut quis desperet, et a cunctis desistat, quasi malum sit extremum et immedicabile, q. d. Actum est, conclamatum, desperatum, deploratum est.

21. **NAM CUM ALIUS LABORET IN SAPIENTIA ET DOCTRINA ET SOLICITUDINE, HOMINI OTIOSO QUESITA DIMITTIT: ET HOC ERGO VANITAS ET MAGNUM SALUTEM.** — Nonnulli haec per parenthesis interpretant, hoc modo: Nam cum alius laboret in sapientia et doctrina et sollicitudine (Hebraice, in rectitudine), homini otioso quaesita dimittit. Et hoc ergo vanitas, quasi dicat: Vanitas est coaccervare opes heredi. Nam illas magno labore et cura quaesitas otioso dimittit; cum alius, qui sapit, sibi vacet, sibi que coaccervet sapientiam, doctrinam et rectitudinem, sive justitiam. Favent Septuaginta qui vertunt, quid est homo, quia labor ejus est in sapientia et in scientia et in virtute; et homini, qui non laboravit in eo, dedit partem suam; Campensis, quidquid sit illi positum est. Ha Olympiodorus qui Septuaginta ita exponit, q. d. Cultor est laboris circa res vanas, rationalis colligitur, quod est alter labor dignus laude, qui stabiles congregat virtutum divitias. Est autem hujusmodi labor, quem laborat homo, ut accipiat sapientiam, scientiam et fortitudinem. Hunc igitur laborem ego potius ducens, conversus sum, ut renuntiarem cordi meo in omni labore, quem laboravi sub sole, hoc est circa res vanas; sic et Thaumaturgus: Ceterum, inquit, sibi eis (vanos, qui opes coaccervat heredi incerto) abiecerunt, tunc perspicuum erit vera hominis bona esse sapientiam, thesuros, et fortitudinis pecuniam; quod si quis, horum cura neglecta, alterius ejuspian rei cupiditate incitatur, hinc et nihil bonis anteponit, et vitam pro benivolentia et virtute consecratur. Sic et Nysanus (1).

Verum Latini et Graeci codices omnes, neque ac Hebraei, nullam hic ponunt parenthesis. Quare pergit Salomon multis amplificare vanitatem eorum, qui omne studium collocant in corrogandis opibus heredi, quem nesciunt qualis futurus sit, sapiens an stultus, probus an impudicus: et non significat hic dari causam ejus quod processit, cur Salomon cessavit laborare, tantumque renun-

(1) Nam est homo (melius gall. fuitit qu'il y ait), cuius labor factus est cum sapientia et scientia et rectitudine (id est perit; alii, felicitas), et facit hominem qui non laboravit in ea, dedit enim, laborem suum, seu hereditatem, partem suam, scilicet heredi, qui plene jure pro labitu is opibus uti potest.

erit labori, quo ditandus erat heres: quia scilicet hic labor cum sit negotiosus, otioso et inertis heredi quaesita relinquit; quare laborans nil habet praeter laborem et molestiam; otiosus vero heres habet omnem laborem fructum, rerumque copiam: quod a vanitas est et malum magnum: » malum, id est misera indignitas, afflictio magna.

Porro quod ait: « Cum alius laboret in sapientia et doctrina et sollicitudine, » per haec tria accipit tres egregias animae dotes, quibus parantur opes, non solum spirituales, sed etiam corporales. Sapientia enim notat rerum coelestium et divinarum studium, Dei que religionem, et cultum qui a Deo meretur et impetrat omnia corpori necessaria, iuxta illud Christi promissum: « Quaevis primum regnum Dei, et haec omnia adjicientur vobis, » Matth. vi. Per doctrinam accipit prudentiam humanam, quae prudenter dirigit negotia et actiones omnes, quo fit ut feliciter succedant paranturque copiosus fructum opumque proveniunt. Per sollicitudinem accipit sedulitatem, diligentiam, industriam, quae mire valet ad opes augendas. Pro sollicitudinem hebraice est **כְּרֵתִי** **הִסְרֹן**, id est rectitudinem, congruentiam in rebus convenienter agendis, industriam. Septuaginta vertunt **ἀσπείρα**, id est virtutem, quae veri fortis est, fortitudinem; Arabibus vertit, robur; Scholiastes, vigorem; Syrus, prosperitatem; Interpres Nysenus, crescit omni virtutum; Thaumaturgus, fortitudinis pecuniam, vel adeptionem; Campensis, Justitiam; Campensis, frugalitatem. Haec omnibus enim parantur, vel parte augentur opes. Haec omnia augent rei vanitatem. Primo enim vanum et malum, id est miserum est opes, quas tanta sapientia, prudentia, virtute parasti, relinquere homini otioso et inertis, qui nihil in eis laboravit, ut habent Hebraei.

Secundo, vanum et miserum est, ait S. Hieronymus, « quod sudor mortui deliciae sunt viventis, » praesertim cum haec vivens opibus, virtute defuncti partem, multat ad luxum et vitia, ut fecit filius prodigus, Lucae xv, 13, ac facit nepotes, id est prodigi; quia enim nepotes saepe patrum vel avorum patrimonium prodigunt per gulam et luxuriam: hinc prodigi vocantur nepotes. Similiter mystice, posteri saepe magistrorum suorum scripta vel opera contemnunt, imo vituperant, carpunt, perdunt. Causam dat Hugo Victorinus: « Quia subsequendum negligentia hoc paratum in usu assumere respuit, quod primum sagax diligentia non sine gratui labore et cura acquisivit. » Pater S. Chrysostomus apud Antonium in *Metista*, part. I, cap. xxxv: « Inexplebilis, ait, admodum violenta est, et avaritia propensior; rapaces vitam hominum perturbant, et hujus quidem rapinae sum, deliciae autem aliorum; in ipsam cadit execratio, fructus in alios; adversus ipsam eduntur suspiria, abundantia contingit aliis; adversus ipsam funduntur la-

cryma, ab aliis usurpantur pecunia; ipse apud inferos puniunt, et alii saepe numero in ipsis divitiis voluptuosos cantillant. »

Sapienter Demochares: « Non dives, inquit, sed divitibus utens beatus est; » et Democritus: « Multi divitum sunt procuratores, non domini divitiarum. » Ita Maximus, serm. 12.

Tertio, quod avari opes suas saepe non filiis, sed exteris hereditibus, imo hostibus relinquant. Unde Chaldaeus vertit, hominem enim avarum, cui jus summum in sapientia cognitioneque rerum et justitia est studium: is obsequi liberis eis haec vita ingratum, cui non vigilaverit, sua tanquam illius partem derelinquit. Numquid et hoc vanitas et inique malum? Nam, ut recte ait Salvianus, initio lib. IV *De Gubernat. Dei*: « Quid est dignitas in indigno, nisi ornamentum in luto? »

Praefare S. Ambrosius, lib. *De Naboth*, cap. iv, hanc vanitatem avarorum exaggerans: « A vobis igitur, inquit, prius pecuniam exigitis, quam pauperibus erogatis. Vos igitur vestro affectu libit miserè pauperibus arummas, et pauperes quidem non habent quo utantur; vos autem nec ipsi utimini, nec alios uti sinitis; eritis aurum de metalli vetis, sed rursus absconditis. Quatorum vitis in illo infundis auro? Cur illa servantur, cum legeritis de avaro divite: Thesaurus condit, et ignorat ad cui congregat eos? Haeres otiosus expectat, haeres fastidiosus increpat quod sero moriamini. Odit incrementa hereditatis suae, ad damna fessinat. Quid igitur miserius, quando nec apud illum cui laboratis, gratias derelinquitis? Propter illum lotis mensem disbus toleratis famem, quolibetiam mensis vestre damnata multantes; propter illum diurna aegeratis jejunia. »

Quarto, quod avari pauperes, et in eis Christum debita ex charitate alimonia defraudent, patet S. Salvianus, lib. IV *ad Eccles. Cathol.*: « Omnis, inquit, egrotiosus pro se tantum et in seget: solus tantummodo Christus est, qui in omnium pauperum universitate mendicat. Et cum haec ita sunt, quid ais, o homo qui christianum te esse dicis, cum Christum egere videas, ut facultates tuas in quibuscumque non indigentibus derelinquis? Christus pauper est, et in opes divitum cumulas. Christus esurit, et in deliciis affluentibus paras. Christus enim equum sibi deesse querit, et a te avarum ebriosorum vino replentur. Christus rerum omnium ogestate conficitur, et a te luxuriosis copie concogulantur. Christus tibi et pro numeris a te datis praemia misericorditer promittit, et tu nil praestantis curata largiris. Christus tibi pro bonis bona immortalia, et pro malis mala aeterna proponit; et tu nec bonis coelestibus delectaris, nec malis perennibus commoveris: et credere te Domino tuo dicis, eius nec remunerationem desideras, nec iracundiam contemnis? Non credis igitur, sicut jam diximus libro superiore, non credis, » etc.

22. **QUID ENIM PRODERIT HOMINI DE UNIVERSO LA-**

Authe-
nticus
Christi
et in
v. 18

(R)

BORESEC, ET AFFLICTIONE SPIRITUS, QUAE SUB SOLI
CALCIATUS EST?

23. CONGRI DIES EIUS DOLORIBUS ET SERBENS PLENI
SUNT, NEC PER NOCTEM BENTE REQUIESCIT: ET HOC
MORNE VANITAS EST? Cumpensis, et hoc stultum est;
Hebraeus, *num quis est homini in omni labore et ma-
litia cordis sui, quo ipse laborat sub sole? quia
cuncti dies sui in doloribus, et indignatio occupatio
ejus: et quidem in nocte non dormit: cor ejus; et hoc
est vanitas.*

Pro afflictione hebraice est *עָרָבָה* rāon, id est
malitia, hoc est miseria, afflictio. Septuaginta ver-
tunt, *in amaritudine*, id est in elatione, vel voluptate
cordis sui; Pagninus, in cogitatione (†); alii, in
molimine, vel desolatione cordis sui, q. d. Quo
fuit, quo fructu avarus tanta et tam multa asi-
due mollitur, seque desoligat? utique in illo. Cam-
pensis, *in cunctis tormentis, quibus se torquet; et alii,
in contritione.*

Pro labore Aquila verit *בָּאֵרָוֶה*, id est tormen-
tum, pena, cruciatus, supplicium, questio,
examen; Septuaginta *δύρα*, id est molestia, ca-
lanitas, tormentum doloris, morosis et angustia-
diis.

Pergit exaggerare vanitatem et afflictionem ava-
rorum, qui concaverunt opes heredi inerte, cor-
ruptaque usui et fructu genium suum defraudant.
Iis enim omnis labor, ipsaque opes non pro-
sunt, sed velle obstat: idque primo, quia tuis
perpetuo laborat, nec labore suo fruitur, quare
toti ejus vita est labor et cruciatus, imo labo-
ram et dolorum continuus equuleus: « Et cuncti
dies ejus doloribus pleni sunt. » Quia, ut ait Iugo
et Bonaventura: « Penam magnam habet inquisi-
sio, sed fructum inventio non habet. » Quare
minus genitio Olympiodorus hinc refert ad labo-
rem bonorum neque de malorum: « Advenit,
ait, homini labor, quem laborat, sive bonus sit,
sive malus, ab electione consilii, ut in virtutum
impensus laudandus sit, si vero in vitium, effi-
ciant dies plenos dolorum et molestiarum. »

Constat enim ex antea, et sequent. hic tantum
agi de labore malorum et avarorum, non vero
bonorum. Præclare Salvianus, lib. II. *Contra Avaritiam*,
in avaros, filios ditare satagentis, invehit:
« Que, ait, insania est, o miserum, ut hæ-
redes alios quoscunque faciat, vos ipsos vero
exheredes; ut alios relinquatis vel brevi divites,
vos ipsos æterna mendicitate damnetis! » Quin et
Plutarchus in *Moral.* « Avaritia, ait, ut molesta
et morosa hanc, parere cogit, voluptatem admittit,
et plane multa possidens, ac nunquam consequens
ut bene sibi sit, refert balnearioris asinum, qui li-
gna et malicolas ridentem adportans fumo semper
et favilla oppletis in nullam lavaeri, caloribus
munditæque partem venit. »

Quocirca Palladius aurum vocavit doloris et

(†) Recte.

curæ filium, nec ab illo tantum existant natura,
sed nutritum, eductum, fctum, perpetuoque
cum illo, cum dolore nimirum ac labore divites
agere vitam affirmavit. Prosper, lib. II. *De Vita
contemplat.* cap. xii: « Divites, inquit, qui ha-
bent, sine labore non querunt, sine difficultate
non inventiunt, sine cura non servant, sine noxia
delectatione non possident, sine dolore non per-
dunt. »

Secundo, quod cuncti dies ejus « æramis pleni
sunt. » Hebraice, *ira occupatio ejus*; Chaldaicus, *ira
furoris est negotium ejus*; Septuaginta, *iracundia
sunt discentio ejus*; S. rus, *furor conversatio ejus*;
alii, *indignatio negotiatio ejus*; Cumpensis, *con-
tus ejus tedio pleni*; Interpres Nysseni, *ira sunt
vencio animi ejus*; Arabicus, *quoniam universitas
dierum ejus in confusione, plena doloribus et iracu-
ndia.*

Multa enim avaro occurrunt, quæ ejus iram
excitant et bilem accendant, ut famulorum negli-
gentia, sociorum perfidia, opum naufragia, hosti-
um rapina, incendia, mercium corruptio, pre-
tiæ decementum, et mille talia, ob quæ irascitur,
excalescit, tumultuatur, furit, sevit. Omne ergo
divitum opus et labor non est aliud quam animi
sui irritatio et exercitatio. O virtum insuper in se
disserciando et excarescendo occupatum!
Væce Seneca, *epist.* 80: « Horum, inquit, qui
felices vocantur, hilaritas facta est, aut gravis
et suppurata tristitia, et quidem gravior, quia
interdum non licet palam esse miseris, sed inter
æramas cor ipsum excedentes necesse agere so-
licet. »

Huc facit illud Juvenalis, *Satyra* 14:

Sei quo divitias hæc per tormenta coartas!
Cum forte hand dubius, cum sit manifesta parentis,
Ut scilicet morians, ægali vivere fato.

Rursus Seneca, *epist.* 108: « Desunt, ait, inopis
multa, avaritiæ omnia. In nullam avarus bonus
est, in se pessimus. »

Tertio, quod nec per noctem mente requiescit,
quia curæ et sollicitudines ne merces pereant, ne
diripiatur, ne vilis vendantur, etc., eum quies-
cere non sinunt; cum pauper sua tenui sorte con-
tento per diem lætus vivat, noctu quietus altum
dormit. Igitur avarus per diem torquetur iracu-
dia et ira, eaque multiplex; per noctem vero in-
quietudine, vigiliis et curis. Thamaurgus: « Si
quidem die nocturne, inquit, semper angustibus
et corporis et animi laboribus, cor suum perpe-
tuis et evanidis curis lancinat, semper motetis ne-
gotiis et curis torquet et discruciat: » vel, ut alius
verit, *perpetuis animæ curis discruciat, peccare illi
ob absurdæ negotia ingratissime et palpitate*; et
S. Cyprianus, *epist. ad Donat.*: « Inter divitias
sua trepidas cogitationes incerta sollicitudo dis-
cruat. Non cibus securo somnive contigit;
suprat ille in convivio, et cum epulis moridum
corpus mollior alto sinu condidit, vigilat in

pluma. Exigit penas pariter de potentiori sublimis. »

Nervosus S. Augustinus, tract. 9 in *Joannem*:
« O homo, inquit, qui laboras amando avaritiam,
cum labore amat quod amas; sine labore ama-
tur Deus. Avaritia jussura est labores, pericula,
tristitia, tribulationes, et obtemperaturus es. Quo
fuit? ut habes quo implas arcam, et perdas
securitatem; securior forte eras antequam habe-
res, quam cum habere cepisti. Ecce quod tibi
jussit avaritia. Implesti domum, limentur latro-
nes; acquisivisti aurum, perdidisti somnum. Deus
sine labore cum amat, acquiritur et tenetur. »

Isidorus Pelusiota, lib. II. *epist.* 233, avari-
tiam sive opum cupidinem comparat hydra, quæ
multa capita et inexplicabilem habebat ventrem;
Ritaco gigantem centimano, et Scyllæ omnia cum
navibus sorbenti; ac tandem eam similem esse
dicit mulieri amanti et improba, « belluina forma
prodit, inquit, ignemque spirant, ac sexcentas
viperas criniam in loco capite habent, perpetuo
sibilantes ac mortiferum venenum evomentes;
sexcentas item manus unguibus abundantes, qua-
rum opera et adjumento alios læcerat, alios sagi-
tis impellit, ab aliis pecunias extorquet; ac deni-
que sexcenta ora. Neque enim mimatur duntaxat,
aut calumnias simul, verum etiam adulat, ac
servilem in modum alloquitur, et peccat, tur-
pique questus causa innumeras occasiones ex-
cogitat. »

Insuper dat eidem oculos aeres, asperos et
igneos, aures oculosque ad gemitus pauperum;
apodem, id est, sine pedibus esse dicit, eo quod
neque semel corripuit, ab eo recedere nequeat,
vel nequeat. Unde concludit: « Equis igitur acer-
rimo hujusmodi et inexplicabili furoris, utque innumera
peccata et malitiosa, et deleteriosa, et intem-
perantia, ac petulantia nobis constante captiva-
tur? Equis animum inducat tum in hæc vita tam
miser vivere, ut dies noctesque velut flagris qui-
busdam læceretur, ne requiem ullam aut somnum
sentiat et in futuro suppliciorum atque cruciatum
initium accipere? Quid autem initium dico?
Ille enim eos quos cepit, tyranno quovis acer-
bius torquet et excruciat, in eos insultat, ac
precipuas partes attingens, ac ne tacillam qui-
dem interloquere sinens, verum graviorem ip-
sis penam ingerens, quam illi luan, qui ad mala-
tiam (quæ atrocissima pena est) damnati sunt.
Nam illis cuncto opere somno ac quiete fuit li-
cet; his ex somni quoque portum velut ægesta
terra obtinens nocta quoruscumque saxa illa et in-
numera educta propina; hos enim ad latrocinia
mittit, illos ad cædes perpetrandas, » etc.

Hinc patet avaros esse auri servos et mancipia,
immo deteriorationis servis. Servi enim defraudant ge-
nium suum, cibusque parvum et erogent pecuniam,
qua se redimant et in libertatem afferant.
At avarus defraudat genium ut opes recondat, et
arcam quasi carceri includat, ac simul se eidem

mancipat: « Ubi enim thesaurus tuus, ibi est cor
tuum, » ait Christus; miserios ergo supra Tan-
talo, qui in mediis aquis sedit; et Mida, quæ anno
pro esca utens fame perit. Vide Horatium, lib. I
Serm. Satyr. 3. Hailonis Armenus, in *Histor. Tarta-
rie*, cap. xxvi, narrat anno Domini 1238, Calli-
phum ab Haolano hoste captum, fame morti exco-
ctum, cum illum conclavi auro gemmisque pleno
inclusisset, eo quod auri cupidus, æs avaritia
necessarios ad bellum sumptus non suppeditasset,
ideoque victus in Haolani manus incidisset.

Quarto, quod avari ut filios vel nepotes dicit,
multas fraudes, usuras, iniquos contractus, cru-
delitatem in pauperes committant, quibus sibi
gohæcant et æterna tormenta accersunt. Exage-
rat hoc graviter Salvianus, lib. III. *ad Eccles.*
Cathol.: « Amate, inquit, non obstitimus, amate
filios vestros, sed tandem secundo a vobis gradus;
ita illos diligite, ne vos odisse videamini. Incon-
sultus namque et stultus amor est alterius memor,
et sui immemor. Non accipiet, inquit Scriptura
sacra, iniquitatem patris filius, neque pater ac-
cipiet iniquitatem filii sui. Et Apostolus: Unusquis-
que, inquit, opus suum portabit. » Unde sic con-
cludit: « Relictæ itaque filijs divites parentes non
liberant de mendacitate; imo relictæ immoderate
filijs facultas, parentem est sempiterna mendici-
tatis; ac per hoc nulli parentibus magis nocet,
quam filii nimis amati. Dum enim illi patris bonis
adstant, parentes in sempiternale cruciantur.
Etiam tam pius sit filius, ut refrigerandi supplicii
paterni grata communicare cum patre postea
bona relictæ cupiat, non valebit; reddere si qui-
dem post mortem patri pietas filii non poterit,
quod uniuersique indevolto suo et infidelitas denegat. »

Et paucis interjectis idipsum acris exemplo
epulosis pergit: « Flamme, ait, infernalium
mortuorum divitis non refrigerantur heredium.
Dives ille in Evangelio, qui purpura induebatur et
hyssop, absque dubio quæ lætuples in hoc seculo
ipse fuerat, etiam hæredes suos morte ditaret;
sed nequaquam hoc ei proderat, quod opibus ac
talentis ejus germani divites incubabant, et illis
guttam refrigerii impetare non poterat. Illi erant
in abundantia, sed ille in ægestate; illi in grati-
tatione, sed ille in dolore; illi in divitiis, sed ille
in tormentis; illi fortasse Jugiter in luxuria, sed
ille semper in flamma. O infelix, o miseranda
conditio! Bonis suis aliis preparat beatitudinem,
sibi afflictionem; aliis gaudia, sibi lacrymas; aliis
voluptatem bromem, sibi voraginem perireum.
Ibi erant tunc affluens, ubi propinquus, vel filii, si
haberet, vel germani quorum meminerat, et
quos certe tanto amore dilexerat, ut eorum ne in
supplicio quidem postus oblivisceretur? Quid ei
proderant, quid suffragabatur? Torquebatur
infelix, et opes suas aliis devorantibus, ille refri-
gerii guttam ardens petebat, et impetare non
poterat. »

Ac rursus post pauca in eorum soliditatem miserandam exclamat: « O gravis nimium et lugenda conditio! pauper beatitudinem emit mendacitate, dives supplicium facultate. Pauper cum penitus nil haberet, emit aeternas divitias egestate. O quanto has facilius tam multa rerum possessione dives poterat comparare, qui inter tormenta estuans et inter supplicia proclamans: Pater, inquit, Abraham, miserere mei, et mitte Lazarum, ut intingat extremum digiti sui in aqua, ut refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma, » etc.

24. NONNE MELIUS EST COMEDERE ET BIBERE DE LAJOMIBUS SUIS, ET OSTENDERE ANIME SCLAE DONA? ET HOC DE MANU DEI EST. — Quidam vertit, *imo ego video quod hinc ipsam est de manu Dei; Tigrina, non enim aliquid homini bonum obvenit ex labore suo, quam quod comedit: quod etiam video manu Dei exhiberi* (1).

Olympiodorus, Bonaventura et Hugo uterque, scilicet Cardinalis vice Carenensis et Victorinus, imo S. Gregorius, IV *Moral.* t. iv, censent huc et sequentia dici ex sententia stultorum, puta epicureorum, qui peccatum vitam agebant, quorum haec erat mens et vox:

Esse, bibere, ludere, post mortem nulla voluptas.

Hoc ergo consebant esse de manu Dei, id est, hoc esse bonum et opum felicitatis datum a Deo. Sic dives ille voluptuarius dicebat, *Luce* xi, 19: « Anima mea, comedere, bibere, epulare, habes multa bona posita in annis plurimos. » Quin et Socrates dixit, « probes edere ut vivant, improbos vero vivere ut edant et bibant. » Ita Lactius, lib. VIII; et Avellanus de Bonoso petatore aiebat, « cum nulum non ut viveret, sed ut bibaret, » teste *Aliano*, lib. XII *Variar. histor.* cap. xix.

Verum mixtus orationis posthinc hinc dicit ex mente ejusdem Salomonis, q. d. Ego vitens vanitatem et stultitiam avorum, qui corrogant opes heredi incerto, non sibi, dico salius esse comedere et moderate uti suis bonis, nec fraudare genium suum, sed ostendere, id est exhibere animae suae bona, id est commodata et jucunda, ut honeste genio indulgeret, hocque esse insigne Dei donum. Ita S. Hieronymus, Abhinus, Lyranus, Dionysius, Tithemannus, et alii passim. Unde quidam ex Hebraeo sic vertunt, et id quae justus comedit, aut quis possidetis (ad laborem meum) magis quam ego? Sic ostendere sepe in Scriptura significat exhibere, dare, praestare; donum enim quod datur, ei cui datur, ostenditur, ut oculo sensusque ejus pascat. Est metaphorice. Sic *Psalmo* XLViii, S. Psaltes orat: « Ostende, id est exhibe, nobis misericor-

(1) Mourer, nihil melius est in homine, homini, quam hoc, ut edat et bibat et videre faciat animam suam bonam, frui faciat animam suam bonis in labore suo, etc. Rosinmuller, non est bonum in homine, id est potest hominem, in hominis potestate, quod comedit et bibat, hoc potest ab arbitrio divino. Sed non male Vulgatus.

diam tuam; » unde explicans subdit: « Et salutare (id est salutem vel salvatorem) tuum da nobis. » Sic *Eccli* xxxiii, 19. Deus dicit Mosi: « Ego ostendam omne bonum tibi, » id est, exhibebo tibi meam essentiam sive meipsum, ut mihi videri facia ad faciem, sed in corpore assumpto. Visio enim Dei continet omne bonum. *Psal.* lxx, 29: « Quantas ostendisti, id est ostendisti, » mihi tribulationes. » *Psal.* lxx, 5: « Ostendisti, id est immisit, » a populo tuo dura. »

Tropologicè Tithemannus: Ostendere, aut, animae bona, non tantum significat exhibere commoda sibi, sed et aliis per opera misericordiae; insuper vacare pietati: haec enim est animae pabulum, vita et salus. Unde Chaldaeus vertit, *igitur quae alia summum dominus bonum censeri possit, quam ut edat et bibat, sequi in haec omnia laetitiam accipiat, et videre faciat animam suam bona ante filios hominis, exsequendo mandata Domini, et ambulando in viis quae rectae sunt coram eo, ut beneficiat ei ex labore suo.* Verum hoc mysticum est, non litterale, uti mox ostendam.

Et hoc DE MANU DEI EST, — hoc, scilicet comedere et ostendere animae suae bona, q. d. Frui velle fracti laboris proprii, neque avare illud heredi recondere, insigne est donum et beneficium a manu Dei datum et acceptum: manum ergo, quia donationis et largitionis est instrumentum, hinc pro ipsa donatione et largitione sumitur metonymicè; donum intellige naturale, quod manet ex naturalis praesentiae dictamine, atque ex licito et liberali amore, quo quis amat seipsum.

Mystice S. Augustinus haec accipit de Eucharistiae sumptione; sic enim ait, lib. XVII de *Civ. d. x*: « Quid enim in hac sententia credibile dicitur intelligitur, quam quod ad participationem mensae pertinet, quam sacerdos ipse mediator Novi Testamenti exhibet, secundum ordinem Melchisedech, de corpore et sanguine suo? »

Rursus S. Hieronymus et S. Gregorius IV *Moral.* t. i, haec accipiunt de pabulo S. Scripturae et verbi Dei; Thaumaturgus quoque et Syneues, de sapientia et doctrina, quae instar cibi animam pascit, exhilarat, roborat et beat. Thaumaturgus enim sic vertit: « Neque enim summum et perfectum bonum in esculentis et poculentis consistit, etsi alioqui maxime Dei beneficio alimenta mortalibus contingunt. Verum probitate praeditus vir, sapientiamque dei dono consecutus, caelesti voluptate fruatur. »

Et Anastasius Sinaita in *Quaest. et Resp. de variis argumentis*, *Quaest.* XLIII: « Non carnaliter, inquit, comedere et bibere jubet Ecclesiastes, sed spiritualiter. Nam, qui dixit: Ne decipiamini in saturitate ventris; quomodo ad ea quae dixit eventenda, jubet insari et ventri indulgere? Comedi autem quicquam et bibit spiritualiter, operans mandata Dei, cibum manentem in vitam aeternam. »

25. QUIS ITA DEVORAVIT ET DELICIAS AFFLUXIT UT EGO? — Hebraea, *quis comedit et quis festinavit, vel acceleravit contra* (scilicet ad fructum laboris sui, puta ad epulas) *praes. me.* Hebraice est verbum *curtus*, quod proprie significat festinare. Addit *delicias, et sentire, vel sensibus frui.* Unde ipse vertit, *quis comedit et sensibus* (praesertim gustu) *fruitur ut ego?* Symmachus vertit *visionem*, id est, sumptus faciet vel consumet; Aquila, et cum saepius S. Hieronymus in *Comment.* contrarie vertit *ovum*, id est *parcet*: « Quis comedit, inquit, et ovum parcat sine illo? » quia pro *curtus* per *soletis*, legit *curtus* per *sin*, quod idem est cum *curtus*, id est parcere. Jam

Primo, Olympiodorus, Hugo uterque, Bonaventura et Iovinus, haec censent dici ex sententia epicureorum; hi enim ut lupi devorant et deliciis alliant, uti fecit Salomon post lapsum.

Secundo, alii censent Salomonem haec phrasin uti, ut avaram et sordidum in alterum extremum et contrarium, in quo ipse aliquando fuerat, declinet, scilicet ad liberalem suarum opum usum. Sic enim ethici (ut Aristoteles, II *Ethicorum*) docent vitiosum in alterum extremum conari debere, ut ad medium virtutis perveniat: perinde ac virga curva in adversam plane partem deflectit, ut ad medium rectitudinis deducatur.

Tertio et gemine, Salomon hic suo exemplo confirmat id quod dixit versus precedenti, allucinat avaros, ut opibus labore suo parvis moderate utantur, nec his se deficiant, ut ea serent heredi, q. d. Ne accipite in exemplum usus et fructus bonorum, neque regem sapientissimum Ithammil. Ego enim pro regali magnificentia devoravi, id est, largiter comedi et deliciis circumfluxi. Quis enim me vixit sumptuosior, liberalior, magnificentior? ut vertit Campensis. Patet ex lib. III *Regum*, cap. iv. Hinc et Tigrina vertit, *quis enim comedit, et ad laborem quis promptior fuit quam ego?* Vatablus, *quisnam edere delat, et quis preparare debeat* (scilicet ad fructum opum labore meo parturum) *praequam ego?* Devorare enim, neque ac inebriare, subinde non in malam partem, ut gula significet, sed in bonam, ut liberaliter usum copiamque notet, accipitur, idemque est quod cibo et potu affluere, sed infra terminos temperantiae et licitae hilaritatis. Sic enim fratres Joseph cum eo epulantes inebriati, id est exhilarati sunt, *Genes.* XLII, 34. Sic et S. Joannes devoravit, id est avide comedit, librum *Apocypsis*, cap. ix. Et virga Aaron devoravit virgas magorum, id est, serpentes Aaron devoravit serpentes magorum. Utrique enim virga versa erant in serpentes, *Exod.* vii, 19.

Mystice, haec referas ad sapientiae studium, ut dixi in fine versus precedenti. Sapientia enim oculis indita fuit Salomoni. Unde Chaldaeus vertit, *et quis, quae, vel in sententia legis vigilantior, vel circa summi iustitiae venturi iudicii diem sollicitior cautus quam ego?*

Porro Septuaginta pro *curtus* *mimemmi*, id est pro me, vel sicut ego, legentes *curtus mimemmi*, id est es ille, id est sine illo, vertunt, *quis enim comedit, et quis bibit sine illo?* scilicet Deo, q. d. Cibus et potus, quem edis et bibis, non tuum, sed Dei est donum, ab ejus liberali manu acceptum, uti dixit vers. praeced.; illi ergo per gratularum actionem referendum est (1).

Sic et Arabicus: *Quoniam*, ait, *quis manebat aut bibit extra seipsum*; sic et Syrus et Thymatarius: *Nihil enim, inquit, saluti nostrae serviet; extra ipsum est providentiam.* Hinc Clemens Romanus, lib. IV *Constit.* cap. iv, monet viduas, pupillos et pauperes, ut illa quae sibi dantur, cum omni metu, reverentia et gratiarum actione recipiant. « Quis enim vestrum, inquit, edit aut bibit sine ipso? » scilicet Deo. Citat enim hunc locum iuxta Septuaginta. Neclum enim exstat S. Hieronymus ejusque Latina Vulgata versio. Et Olympiodorus: « Dona adiaphora, inquit, a Deo hominibus tribuuntur, qualia sunt divitiae, bona valetudo, auctoritas; nihil ergo in hominibus inventum boni, praeter edendi bibendique voluptatem. »

26. HOMINI DOMO IN CONSPPECTU SUO (SYMMACHUS, QUI PLOUIT EI) DEDIT DEUS SAPIENTIAM ET SCIENTIAM ET LETITIAM: PUGATORI AUTEM DEDIT AFFLICTIONEM ET CURAM SUPERBIAE, UT ABAT ET CONGREGET, ET TRADAT EI QUI PLEACIT DEO: SED ET HOC VANITAS EST, ET CASSA SOLICITUDO MENTIS. — Hebraea est *malitia*, id est *afflictio spiritus*, de qua dixi vers. 11, et cap. I, 14. Pro *peccatori* Tigrina vertit, *aberranti a recto itinere sapientiae et felicitatis, vitioque iuvene.* Syrus vertit, *quoniam viro cui est bonum in conspectu suo, dedit sapientiam, etc.* Arabicus, *concessit enim homini bonum, et dedit hunc faciem sapientiae et gaudii; et dedit illi qui peccat confusionem, ut angustetur et congregetur, ut det illi loco ante faciem Dei.* Chaldaeus, *quoniam viro cuius opera recta sunt, concedit in hoc mundo sapientiam et cogitationem, tandem quoque venturo saeculo letitiam; propro vero subiecit malum quoddam, ut opes congreget, congregetque res multas accipiat, ut aliquando ab eo veniat, illi, quem elegerit Deus, transcribantur.* Hoc etiam est *vanitas inopia, et animi ingratitudo.* Hinc pertinet proverbium Arabicum, *Cenitur* I, num. 33: « Alitudo malum Medicum (narangum) malo punico, id est, pone in corde suum duntiam, et thesarizans in corde tuo scientiam (2). »

Insistit declarande vanitati avorum, concurvantium opes suis filiis et hereditibus, eamque

(1) Quae factio et sensus praebent.

(2) Hebr. *est*, *nam homini qui bonus est coram eo, Deo, Deus dat sapientiam et gaudium*, in comparatione administrandi quoque opibus, et gaudium, hanc mentem, ut bibendo his frui possit. Sed peccatori dicit negotium molestum colligendi et conserendi opes, ut deo, scilicet, inprobis relinquat illas, et qui bonus est coram Deo, propter etiam hoc est curans et studium inane. Hoc explicat S. Hieronymus ita: « Sed et hoc, inquit, diffidenter inspicimus, et videns omnium morte finire, vanissimum iudicium. »

confirmat ex discrimine honorum et peccatorum. Sensus est, q. d. Hoc est discrimen inter sapientem sive bonum, et insipientem sive peccatorem, quod Deus sapienti, qui in conspectu suo bonus est, hoc est qui Deo placet et acceptus est, det sapientiam cognoscens veritatem, scilicet verum universumque hominis bonum solum esse in Deo, Deique cognitione, amore et cultu; et scientiam, qua prudenter opes congreget, easque dispenset ex legis Dei præscepto ad suam sueque familiae sustentationem, et quod superest subventioni ege-
 rum impendat; indeque letitiam, quod veritas, id est Deo innoxius vanae opes participat, easque rite distribuat ad usus honestos quibus sibi Dei gratiam et gloriam conciliat. Unde Chalcidius verit, *delique et letitiam cum iustis in futuro saeculo; peccatori autem Deus dedit afflictionem et curam*, ut laboriosus et anxie coarctet opes, easque deinde relinquat heredi, non quem ipse mente destinavit, sed ei qui placuit Deo, quem scilicet Deus designavit, qualis est pauper vel iustus aliquis liberalis, qui eas in pauperes vel opera pia expendat. Symmachus verit, *ut dentur illi qui placent Deo, juxta illud Prov. xii, 22: « Bonus reliquit heredes filios et nepotes, et custodit iusto substantia peccatoris; »* vel, ut legit S. Augustinus, *epist. 20: « Thesaurizantur iustis divites peccatorum. »* Et Job, cap. xxvii, 16: « Si comportaverit quasi terram argentum, et sicut lutum preparaverit vestimenta; preparabit quidem, sed iustus vestietur illis, et argentum innoxens dividet. »

Nota primo, quod dicitur, *homo in conspectu suo*, Allius in suo refert ad ipsum hominem hominem, quasi dicat: Homo qui sibi ipse in conscientia videtur bonus et probus. Verum si tunc refert Deum, qui sequitur, Iam « Bonus in conspectu Dei » per Hebraicum idem est quod placens Deo, gratus oculis Dei: potest autem quis gratus esse Deo multis nominibus, et ob varias dotes tum naturae, tum gratiae; ob dotes naturae possunt etiam peccatores placere Deo: ob dotes gratiae soli iusti, qui proprie dicuntur grati esse Deo, illique placere velut ejus amici, filii et heredes. Et sic hic accipitur. Opponitur enim peccatori, quantum per peccatorum propter hic intelligitur avarus, ac consequenter per bonum in conspectu Dei, liberalis, ut Psal. cxvii, 2: « Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in eternum misericordia ejus. »

Nota secundo: Pro letitia, quam indit sibi placens et grato Deus, peccatori dat afflictionem et curam, id est laborem, sollicitudinem, molestiam, difficultatem coarctandi opes. Hec afflictio partim est poena, et hac ratione positive a Deo immititur peccatori, ut illa reo flagello ejus peccata praesertim avaritiae castiget, eumque ad honesta quae tendit impellat et adigat, ait Olympiorus: partim est culpa, quatenus ab avaritia proficiscitur, ejusque est affectus et actus, et sic

non positive, sed permissive a Deo infligitur peccatori. Deus enim peccatum minus poenae majore castigat, permittit ut peccator in poenam procedentium peccatorum labatur in avaritiam tantam, quam illi mille curas, angores et dolores contulit. Igitur sicut sapientia, virtus et liberalitas parit mentis letitiam, et conscientiae de bonis operibus exultantis mirificum gaudium: sic insipientia, vitium et avaritia parit mentis angores, dolores et sollicitudines. Vere Seneca, *epist. 23: « Hujus (bonae mentis) fundamentum hoc esse dixi; etiam culmen est. »*

Nota tertio: Hec geometria significat quid saepe fiat a Deo, non quid semper: nam subinde vice versa Deus justos ad incrementum patientiae et meriti sibi paupertate affligit, ut omni suo labore et cura vix sumptus ad intendam familiam necessariis parare possint; impis vero dat copiam opum ultra et sine labore, qui proinde illis letantur et epulantur, ut non raro fecit in Novo Testamento: in Veteri enim fere faciebat contemptum. Iudeis enim promiserat copiam rerum temporalium, si sibi fideliter servirent. Unde exempla hujus sententiae sunt in Hebraeis, qui duce Moise exeuntes ex Aegypto, a Deo obtulerunt opes et spolia Aegyptiorum, *Exod. cap. xii, 36*. Idem, duce Iosue, experientes Chanaaneros eorum divitias possederunt, ut patet ex libro Iosue, et sic David possedit bona avari et stulti Nabal, dicens ejus uxorem Abigail, *I Reg. xxv, 42*; item opes Syrorum, Ammonitarum, *I Reg. x et xi*; ac Moabitarum, *II Reg. viii, 4 et 14*. Sic opes congestas a Diocletiano et Maximiano hostibus christianorum, obtulit Constantinus Magnus, qui ex eis basilicas et templa plurima christianis magnificentissime exaedificavit. Idem hodie saepe fieri videmus. Sane haereticorum opes perperam Deus ad christianos, imo ad religiosos derivavit, ita et haereticorum bonis erecti plura collegia Societatis Jesu, quae haeresim convellerent, et haereticos ad fidem orthodoxam converterent. Tale est collegium Augustae Vindelicorum a Fuggeris, quorum nonnulli iam Lutherani erant, erectum: tale quoque est collegium Gandavense in Belgio, ubi natus fuit Carolus V, et alia plura.

SED ET HOC VANITAS EST, ET CASSA SOLLICITUDO MENTIS. — Loquitur de peccatore et avaro, cui Deus dedit afflictionem et curam superfluum: nam bono et liberali dedit sapientiam et heritiam, ut paulo ante dixit. Minus recte ergo Cajetanus ipsimum ad bonum et liberalem extendit, qui fructu operibus labore suo parit. Licet enim, inquit ipse, sit hoc donum Dei, tamen *vanitas* vocatur, quia res modica est citoque evanescent. Minus apte quoque Hugo Victorius ipsimum dilatat ad vanitatem et cassam sollicitudinem iusti, requirentis divitias peccatoris, aut illas concupiscentis, et si acceperit, cor apponit. « Pro cassa sollicitudo mentis, ex Hebraeo veritas, *passio ventis*, q. d. Opes et res omnes terrenae non magis

resistent mentem, quam ventus satiet famem. Audi S. Bernardum *De diligendo Deo: « Justitia ratione utilis spiritus, cibus est vitalis et naturalis; pecunia vero (et idem de aliis bonis diceret) sic non replet vel minuit animi famem, quomodo nec corporis ventus. Denique, si famelicum hominem aperis foveolis vento inflatis haurire buccis ne-*

rem cernas, quo quasi consulat fumi, nonne credas insanire? Sic non minoris insanae est, si spiritum rationalem rebus putes quibuscumque corporalibus non magis inflari quam saturari. Quod namque de corporalibus ad spiritualia? Nec illi sane spiritualibus, nec isti e regione refici corporalibus queunt. »

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ostendit vanitatem rerum ex tempore, cui omnes subiacent. Primo, ex eo quod singula cum tempore transeunt ac suas subeunt vicis et vicissitudines, idque multis exemplis per antithetorum combinationes demonstrat. Secundo, vers. 14, ex eo quod tempus, et res temporales comparatae Deo, Deique operibus, utpote constantibus et perpetuis, sint vanae et instabiles, fluidae et caducae. Tertio, vers. 16, quod tempus omnia mutans ultitudo inducat tyrannides et tyrannos, sub quibus regnant scelera et scelerrati, assignantur et exultant virtutes, ac virtute praediti. Quarto, vers. 18, quod tempus hominibus adducat mortem, et interitum similes bestias.

1. Omnia tempus habent, et suis spatibus transeunt universa sub caelo. 2. Tempus nascendi, et tempus moriendi. Tempus plantandi, et tempus evellendi quod plantatum est. 3. Tempus occidendi, et tempus sanandi. Tempus destruendi, et tempus aedificandi. 4. Tempus flendi, et tempus ridendi. Tempus plangendi, et tempus saltandi. 5. Tempus spargendi lapides, et tempus colligendi. Tempus amplexandi, et tempus longe fieri ab amplexibus. 6. Tempus acquirendi, et tempus perdendi. Tempus custodiendi, et tempus abijcendi. 7. Tempus comedendi, et tempus consuendi. Tempus tacendi, et tempus loquendi. 8. Tempus dilectionis, et tempus odii. Tempus belli, et tempus pacis. 9. Quid habet amplius homo de labore suo? 10. Vidi afflictionem, quam dedit Deus filiis hominum, ut distendantur in ea. 11. Cuncta fecit bona in tempore suo, et mundum tradidit disputationi eorum, ut non inveniat homo opus, quod operatus est Deus ab initio usque ad finem. 12. Et cognovi quod non esset melius nisi latari, et facere bene in vita sua. 13. Omnis enim homo, qui comedit et bibit, et videt bonum de labore suo, hoc donum Dei est. 14. Didici quod omnia opera, quae fecit Deus, perseverent in perpetuum: non possumus eis quidquam addere, nec auferre quae fecit Deus, ut timeatur. 15. Quod factum est, ipsum permanet: quae futura sunt, jam fuerunt: et Deus instaurat quod abiit. 16. Vidi sub sole in loco iudicii impietatem, et in loco iustitiae iniquitatem. 17. Et dixi in corde meo: Iustum et impium iudicabit Deus, et tempus omnis rei tunc erit. 18. Dixi in corde meo de filiis hominum, ut probaret eos Deus, et ostenderet similes esse bestiis. 19. Idcirco unus interitus est hominis et jumentorum, et aequa utriusque conditio: sicut moritur homo, sic et illa moriuntur: similiter spirant omnia, et nihil habet homo jumento amplius: cuncta subiacent vanitati, 20. et omnia pergunt ad unum locum: de terra facta sunt, et in terram pariter revertuntur. 21. Quis novit si spiritus filiorum Adam ascendat sursum, et si spiritus jumentorum descendat deorsum? 22. Et deprehendi nihil esse melius, quam latari hominem in opere suo: et haec esse partem illius. Quis enim cum adducet, ut post se futura cognoscat?

1. OMNIA TEMPUS HABENT, ET SUI SPATIBUS TRANSEUNT UNIVERSA SUB CAELO. — Pro tempus hebraico est *tempus*, id est tempus statutum, sive consti-

tutum. Hebraea ergo sic habent, *omni rei est tempus constitutum, et tempus omni voluntati* (id est omni volito, sive omni rei quam quisque optat

confirmat ex discrimine honorum et peccatorum. Sensus est, q. d. Hoc est discrimen inter sapientem sive bonum, et insipientem sive peccatorem, quod Deus sapientem, qui in conspectu suo bonus est, hoc est qui Deo placet et acceptus est, det sapientiam cognoscens veritatem, scilicet verum uniuersumque hominis bonum solum esse in Deo, Deique cognitione, amore et cultu; et scientiam, qua prudenter opes congregat, easque dispensat ex legis Dei præscepto ad suam sueque familiae sustentationem, et quod superest subventioni ege-
 rum impendat; indeque letitiam, quod veritas, id est Deo iniuncta vana opes participat, easque rite distribuat ad usus honestos quibus sibi Dei gratiam et gloriam conciliat. Unde Chalcidius veritatem, *deliquit et letitiam cum iustis in futuro saeculo; peccatorum autem Deus dedit afflictionem et curam*, ut laboriosus et anxie coarctet opes, easque deinde relinquat heredi, non quem ipse mente destinavit, sed ei qui placuit Deo, quem scilicet Deus designavit, qualis est pauper vel iustus aliquis liberalis, qui eas in pauperes vel opera pia expendat. Symmachus veritatem, *ut dentur illi qui placent Deo, juxta illud Prov. xii, 22: « Bonus reliquit heredes filios et nepotes, et custodit iusto substantia peccatoris; »* vel, ut legit S. Augustinus, *epist. 20: « Thesaurizantur iustis diuitias peccatorum. »* Et Job, cap. xxvii, 16: « Si comportaverit quasi terram argentum, et sicut lutum preparaverit vestimenta; preparabit quidem, sed iustus vestietur illis, et argentum in auroens dividet. »

Nota primo, quod dicitur, *homo in conspectu suo*, Allius in suo refert ad ipsum hominem hominem, quasi dicat: Homo qui sibi ipse in conscientia videtur bonus et probus. Verum si tunc refert Deum, qui sequitur, Iam « Bonus in conspectu Dei » per Hebraicum idem est quod placens Deo, gratus oculis Dei: potest autem quis gratus esse Deo multis nominibus, et ob varias dotes tum naturae, tum gratiae: ob dotes naturae possunt etiam peccatores placere Deo: ob dotes gratiae soli iusti, qui proprie dicuntur grati esse Deo, illique placere valent ejus amici, filii et heredes. Et sic hic accipitur. Opponitur enim peccatorum, quantum per peccatorum propter hic intelligitur avarus, ac consequenter per bonum in conspectu Dei, liberalis, ut Psal. cxvii, 2: « Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in eternum misericordia ejus. »

Nota secundo: Pro letitia, quam indit sibi placens et grato Deus, peccator datur afflictionem et curam, id est laborem, sollicitudinem, molestiam, difficultatem coarctandi opes. Hec afflictio partim est poena, et hac ratione positive a Deo immititur peccatori, ut illa reo flagello ejus peccata praesertim avaritiae castiget, eumque ad honesta quae tendenda impellat et adigat, ait Olympiorus: partim est culpa, quatenus ab avaritia proficiscitur, ejusque est affectus et actus, et sic

non positive, sed permissive a Deo infligitur peccatori. Deus enim peccatum minus poenae majore castigat, permittit ut peccator in poenam procedentium peccatorum labatur in avaritiam tantam, quam illi mille curas, angores et dolores contulit. Igitur sicut sapientia, et conscientia de bonis operibus exultantis mirificum gaudium: sic insipientia, vitium et avaritia parit mentis angores, dolores et sollicitudines. Vere Seneca, *epist. 23: « Hujus (bonae mentis) fundamentum hoc esse dixi; etiam culmen est. »*

Nota tertio: Hec geometria significat quid saepe fiat a Deo, non quid semper: nam subinde vice versa Deus justos ad incrementum patientiae et meriti sibi paupertate affligit, ut omni suo labore et cura vix sumptus ad intendam familiam necessariis parare possint; impis vero dat copiam opum ultra et sine labore, qui proinde illis letantur et epulantur, ut non raro fecit in Novo Testamento: in Veteri enim fere facebat contemptum. Iudeis enim promiserat copiam rerum temporalium, si sibi fideliter servirent. Unde exempla hujus sententiae sunt in Hebraeis, qui duce Moise exeuntes ex Aegypto, a Deo obtulerunt opes et spolia Aegyptiorum, *Exod. cap. xii, 36*. Idem, duce Iosue, experientes Chanaanensium divitias possederunt, ut patet ex libro Iosue, et sic David possedit bona avari et stulti Nabal, dicens ejus uxorem Abigail, *I Reg. xxv, 42*; item opes Syrorum, Ammonitarum, *I Reg. x et xi*; ac Moabitarum, *II Reg. viii, 4 et 11*. Sic opes congestas a Diocletiano et Maximiano hostibus christianorum, obtulit Constantinus Magnus, qui ex eis basilicas et templa plurima christianis magnificentissime exaedificavit. Idem hodie saepe fieri videmus. Sane haereticorum opes perperam Deus ad christianos, imo ad religiosos derivavit, ita et haereticorum bonis erecti plura collegia Societatis Jesu, quae haeresim convellerent, et haereticos ad fidem orthodoxam converterent. Tale est collegium Augustae Vindelicorum a Fuggeris, quorum nonnulli iam Lutherani erant, erectum: tale quoque est collegium Gandavense in Belgio, ubi natus fuit Carolus V, et alia plura.

Sed et hoc vanitas est, et cassa sollicitudo mentis. — Loquitur de peccatore et avaro, cui Deus dedit afflictionem et curam superfluum: nam bono et liberali dedit sapientiam et heritiam, ut paulo ante dixit. Minus recte ergo Cajetanus ipsimum ad bonum et liberalem extendit, qui fructu operibus labore suo parit. Licet enim, inquit ipse, sit hoc donum Dei, tamen *vanitas* vocatur, quia res modica est citoque evanescent. Minus apte quoque Hugo Victorius ipsimum dilatat ad vanitatem et cassam sollicitudinem iusti, requirentis divitias peccatoris, aut illas concupiscentis, et si acceperit, cor apponit. « Pro cassa sollicitudo mentis, ex Hebraeo veritas, *passio ventis*, q. d. Opes et res omnes terrenae non magis

resistent mentem, quam ventus satiety famem. Audi S. Bernardum *De diligendo Deo: « Justitia ratione utilis spiritus, cibus est vitalis et naturalis; pecunia vero (et idem de aliis bonis diceret) sic non replet vel minuit animi famem, quomodo nec corporis ventus. Denique, si famelicum hominem aperis foveibus vento inflatis haurire buccis ne-*

rem cernas, quo quasi consulat fumi, nonne credas insanire? Sic non minoris insanie est, si spiritum rationalem rebus putes quibuscumque corporalibus non magis inflari quam saturari. Quod namque de corporalibus ad spiritualia? Nec illi sane spiritualibus, nec isti e regione refici corporalibus queunt. »

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ostendit vanitatem rerum ex tempore, cui omnes subiacent. Primo, ex eo quod singula cum tempore transeunt ac suas subeunt vias et vicissitudines, idque multis exemplis per antithetorum combinationes demonstrat. Secundo, vers. 14, ex eo quod tempus, et res temporales comparatae Deo, Deique operibus, utpote constantibus et perpetuis, sint vanae et instabiles, fluidae et caducae. Tertio, vers. 16, quod tempus omnia mutans ultitudo inducat tyrannides et tyrannos, sub quibus regnant scelera et scelerrati, assignantur et exultant virtutes, ac virtute praediti. Quarto, vers. 18, quod tempus hominibus adducat mortem, et interitum similes bestias.

1. Omnia tempus habent, et suis spatibus transeunt universa sub caelo. 2. Tempus nascendi, et tempus moriendi. Tempus plantandi, et tempus evellendi quod plantatum est. 3. Tempus occidendi, et tempus sanandi. Tempus destruendi, et tempus aedificandi. 4. Tempus flendi, et tempus ridendi. Tempus plangendi, et tempus saltandi. 5. Tempus spargendi lapides, et tempus colligendi. Tempus amplexandi, et tempus longe fieri ab amplexibus. 6. Tempus acquirendi, et tempus perdendi. Tempus custodiendi, et tempus abijcendi. 7. Tempus comedendi, et tempus consuendi. Tempus tacendi, et tempus loquendi. 8. Tempus dilectionis, et tempus odii. Tempus belli, et tempus pacis. 9. Quid habet amplius homo de labore suo? 10. Vidi afflictionem, quam dedit Deus filiis hominum, ut distendantur in ea. 11. Cuncta fecit bona in tempore suo, et mundum tradidit disputationi eorum, ut non inveniat homo opus, quod operatus est Deus ab initio usque ad finem. 12. Et cognovi quod non esset melius nisi latari, et facere bene in vita sua. 13. Omnis enim homo, qui comedit et bibit, et videt bonum de labore suo, hoc donum Dei est. 14. Didici quod omnia opera, quae fecit Deus, perseverent in perpetuum: non possumus eis quidquam addere, nec auferre quae fecit Deus, ut timeatur. 15. Quod factum est, ipsum permanet: quae futura sunt, jam fuerunt: et Deus instaurat quod abiit. 16. Vidi sub sole in loco iudicii impietatem, et in loco iustitiae iniquitatem. 17. Et dixi in corde meo: Iustum et impium iudicabit Deus, et tempus omnis rei tunc erit. 18. Dixi in corde meo de filiis hominum, ut probaret eos Deus, et ostenderet similes esse bestiis. 19. Idcirco unus interitus est hominis et jumentorum, et aequa utriusque conditio: sicut moritur homo, sic et illa moriuntur: similiter spirant omnia, et nihil habet homo jumento amplius: cuncta subiacent vanitati, 20. et omnia pergunt ad unum locum: de terra facta sunt, et in terram pariter revertuntur. 21. Quis novit si spiritus filiorum Adam ascendat sursum, et si spiritus jumentorum descendat deorsum? 22. Et deprehendi nihil esse melius, quam latari hominem in opere suo: et haec esse partem illius. Quis enim eum adducet, ut post se futura cognoscat?

1. OMNIA TEMPUS HABENT, ET SUI SPATIBUS TRANSEUNT UNIVERSA SUB CAELO. — Pro tempus hebraice est *tempus*, id est tempus statutum, sive consti-

tutum. Hebraice ergo sic habent, *omni rei est tempus constitutum, et tempus omni voluntati* (id est omni volito, sive omni rei quam quisque optat

rit et voluerit) sub celo; Septuaginta, omnibus tempus est et *καὶ*, id est opportunitas, omni rei sub celo: *Ἐπειδὴ*, *ὅτι* rei est tempus, et tempus omni negotio sub sole; Arabiens, omni tempore et omni rei sub sole est tempus; Chaldaicus, omni viro venit tempus, et hora omni negotio sub sole; alii, cuique rei enim est praesentium tempus, limitatum et determinatum; Campensis, vicissitudo est suis spatii, neque quidquam sub sole est stabile; Symmachus, omni rei est hora, et omnia ministerii et negotii est tempus; Thaumaturgus, per hoc tempus omnia contraria contingunt; alii, omnis est tempus et suam opportunitatem habet quaecumque res sub celo.

Nota *transiens*: tempus enim consistit in continua successione et transit. «Tempus» enim, ut ait Aristoteles, «est numerus (mensura) motus secundum prius et posterius.» Sicut ergo motus consistit in continua agitatione et successione, dum pars posterior assidue succedit priori, eamque protrudit et extrudit: sic et tempus, quod non est aliud quam proprietatis et mensura motus. Illic collige quam parum vere essentia et existentia habent tempus, atque ac motus, atque res animae, quae aeterni et temporis subiacent. Tempus enim praeteritum non est, sed praeteritum; futurum vero est, sed non est solum praesens est et existit praesens autem est diutaxat unum indivisibile unum, id est unum instans temporis. Unde apte dixit ille, hominem et res temporales vere non existere ullo tempore, sed tantum in uno nunc, sive in uno instanti temporis. Porro Varro, lib. V *De Lingua Latina*: «Tempus, ait, esse dicitur intervallum mundi et motus. Id divisum in partes aliquot maxime ab solis et lunae cursu, itaque ab eorum tenore temperato tempus dicitur: unda temperativa; et a motu eorum, qui toto celo conjunctus Deo mundus casu venit, a quo tempus id ab hoc Deo, dies appellatur.» Hucusque Varro.

Tempus
victoria
animi
per
lunam
gignit
dies.

Quae hic
longioris
sententia
est?
Resp.
Primum.

Secundo.

Queres, cur Salomon tam fuse agit de tempore, ejusque tam varias actiones et epitheta per quatuordecim anatheta assignat? Respondeo primo, ut omnium rerum vanitatem evincat ex tempore, cum quo, ut ait hoc versu et vers. 9, omnia transiunt et evanescent, idque ex decreto Dei: quia Deus praefinitur rebus singulis tempus, quo oriantur, durent, occidant. Decevit enim cuique tempus, quo existat, quando et quantum durare debeat: hanc enim statam periodum temporis cujusque rei significat hebraeus *zeman*, quod Nooster vertit *tempus*. Unde Lyranus censet hanc *liti* (sive toto hoc capite non aliud doceri), ut liquet futuram non esse ponendam in longevitate; nec eam esse appetendam, eo quod certa periodus durationis a natura, sive a Deo auctore nature, omne rei sit praestituta, inter quas est periodus vite humanae, qua debet homo esse contentus, sicut et cetera periodo sibi a Deo data.

Secundo, ex delimitata et praesinita a Deo rerum

periodo, sive ex vicissitudine et successione contrarii, quod rebus singulis quolibet versu opponit, ostendit instabilitatem, mobilitatem et circulationem rerum omnium, scilicet omnia volvi cum sole, et in orbem ire cum tempore. Nihil sub celo, ait S. Hieronymus, quia cetero a substantiali spiritalibus nec sub celo, nec tempore continentur, a quales sunt angeli. Unde non habent contraria, quae eas mutant vel interminant, nisi habent homines et res omnes sublunares, quae elementis contrariis et infer se pugnantibus constant, ideoque variant, mutantur et occidunt. Ex paucis autem hisce exemplis quae assignat, similiter, antithesim temporis in rebus et actionibus omnibus cullibet faciendam et assignandam reliquit. Est enim inductio imperfecta.

Tertio, innuit vanas esse et praeposteras hominum curas, qui, cum singulis rebus tempus et opportunitas, ut virtutem Septuaginta, praefinita sit a Deo et natura, prudenter expectanda vel patienter ferenda sit, ipsimet sua industria et sollicitudine nimia, illam praefinitam, invertere vel antevertere volunt, qua in re frustra stulto, casosoque et irrita conati laborant.

Quarto, Tertullianus, lib. *De Virginitate velandis*, cap. 1, per *tempus* accipit gradus temporum, quibus tum natura in qualibet re, tum gratia in homine ad perfectionem provehitur: «Nihil, inquit, sine aetate est, omnia tempus expectant. Denique Ecclesiastes: Tempus, inquit, omni rei. Adspice ipsam creaturam paulatim ad fructum ad promoveri. Granum est primo, et de grano fructus oritur, et de fructu arbuscula emittitur. Deinde rami et frondes invalescunt, et totum arboris nomen expanditur. Inde germinis tumor, et flos de germine solvitur, et de flore fructus aperitur. Is quoque rudis aliquandiu et informis, paulatim statum suum dirigit, eruditur in mansuetudinem saporis. Sic et justitia (nam item Deus justitiae et creaturae) primo fuit in rudimentis natura Deum metuens: dehinc per legem et Prophetas promovit infantium: dehinc per Evangelium afferbitur in juveniutem. Nunc per Paracletum componitur in maturitatem.»

Denique, ex tempore semper transeunte, circulantia et evanescentia, evidenti demonstratione concludit omnes res, temporis subiectas, cum eo transire, gyrare et evanescere. In rebus enim temporalibus dominatur et regnat tempus. Hinc Varro, lib. IV *De Lingua Latina*, ex Pythagora quatuor statuit rerum principia, scilicet corpus, locum, affectionem et tempus: «Duo enim sunt, inquit, rerum exordia: status et motus; quod stat aut agitatur, est corpus; ubi agitatur, est locus; quod est in agitata, est actio. Corpus est ut cursor; locus, stadium; qua currit, tempus; actio, cursio. Quare fit ut omnia sint quadripartita et aeterna: nam neque unquam fuit tempus, quin fuerit motus (ejus enim intervallum est tempus); neque motus, ubi non est locus et corpus (quod alterum

Reigena
apparet

Temporis
hieroglyphi
significatio

Populus
arbor.

Palus

Reigena

est quod movetur, alterum ubi); neque agitur ubi non sit actio. Igitur initiorum quadrage, locus, corpus, tempus et actio.» Hucusque Varro.

Huc facit disceptatio septem Graeciae Sapientum, quam recitat Plutarchus in eorum Convivio. Cum enim Aesopus, rogatus «quid esset antiquissimum», respondisset: «Tempus. Quid maximum? mundus. Quid sapientissimum? veritas. Quid pulcherrimum? lux. Quid communissimum? mors. Quid utilissimum? Deus. Quid damnosissimum? Genius. Quid robustissimum? fortuna. Quid facilissimum? quod suave est.» Thales, nonnulla corrigens et transponens, ita ad singula respondit: «Quid est antiquissimum? Deus; ortu enim caret. Quid maximum? locus; reliqua enim mundus continet, ab hoc continetur. Quid pulcherrimum? mundus; omnes enim ejus partes ordine aptae sunt. Quid sapientissimum? tempus; id enim alia invenit, reliqua invenit. Quid communissimum? spes; quibus enim reliqua omnia desunt, haec adest. Quid utilissimum? virtus; haec enim reliqua etiam recte utendo utilia facit. Quid damnosissimum? animi vitium; huius enim praesentia plurima bona corrumpuntur. Quid validissimum? necessitas, ea enim sola est insuperabilis. Quid scilicet? quod est naturae consentaneum: nam voluptates etiam sunt quae serpnum numero respuant. Cum Thales dicta omnes approbasset, Cleodemus: Hujusmodi, inquit, Niloxene, quaestiones proponere et solvere regibus convenit.»

Hinc Aegyptii, et veteres mythologi ac philosophi mystici, haec dabant temporis hieroglyphica et symbola: Stella est temporis hieroglyphicum, quia nihil in mundo toto statam temporis legem observat, quam stella et celi, quae cum semper moveantur, eodem semper temporis intervallo certisque periodis eo redeunt, unde moveri ceperant, ita Pierius, *hieroglyph.* lvi, pag. 536.

Per populum quoque arborem tempus indicant, quod arbor ab bicoloribus sit foliis praedita, quibus praecipuas ipsius temporis partes, scilicet diem et noctem representant. Ita Pierius, *hieroglyph.* lvi, pag. 535.

Palcos etiam attributam Saturno, cui tempora subijciuntur, ad significandum tempus nonnulli volunt, quod tempus omnia metit, exsecutque et auferat. Ita Pierius, *hieroglyph.* lvi, pag. 536. Apposite Phocylides:

Temporibus semper curata servare memento,
Nec restare vides adversum flamma veati.

Rursum Aegyptii temporis revolutionem significabant per serpentem convolutum, et ore caudam apprehendentem. Audi Claudianum, lib. II *Silicon*.

Est ignota praesentis, nostraeque imperia aevi,
Vix admodum dea, sanarum aequalia malis,
Inmensi spemque aevi, qua tempora vasto
Suppositis, revocataeque aevi: complectitur antrum,

Omnia qui quicquid consumit nomine, serpens,
Perpetuumque vires aequas, causaque volucris
Ore vorat, tactu relegens exordia lapsu.

Et mox:

Scribit jura senex, numeros qui divitiis astris,
Et cursus stabilisque mores, quibus omnia vivunt,
Ae percutit, lais tam legibus ille reneat.

Porro praeci notabant inversores temporum velut vite praepostere actores et duces. Ita nota runt Hellogabalum, qui trajecit dierum actus noctibus, et nocturnis diebus, aestimans hoc inter instrumenta luxuriae, ita ut sero de somno surgere, et salutaris inciperet, mane autem dormire. Ita Lampridius in ejus Vita. Seneca, *epistol.* 12 «Sunt, ait, qui officia lucis noctisque pervertunt. Talis horum contraria omnibus non regio sed vita est. Sunt quidam in urbe antipodes, qui ut ait M. Cato, non orientem unquam solem vident, nec occidentem.» Et inferius in quemdam hucifugam, qui sub noctem expergebat, dileulo ibat cubitum, ita acule et misse jonatur, ut dicat eum admodum frugaliter vivere, quippe qui nihil insumeret nisi noctem. Et quibusdam illum sordidum et avarum dicens: «Vos, inquit, et Ichnobium dicitis.» Est autem haec vox ambigua, significans eum usque adeo non esse avarum, ut etiam lucernas absumeret, vel adeo parum ut lucerna victivaret. Pericles Tolmidem belli ducentem, alieno tempore volentem incursionem in Beotiam, retinere tentavit dicens: Si non crederet Pericles, at non erratum tamen, si prudentissimum consiliarium operiretur tempus. Verum Tolmidem, respiciens sanum consilium, temeritatem huius strage excretus et sui eade. Ita Plutarchus in *Pericle*.

Praefectus Adriani Imperatoris nomine Similis, praefectura renuntians, septem annos sibi vixit; unde hoc epitaphium suo sepulcro incidit jussit: «Hic situs est Similis, qui multos annos egit, septem autem vixit.» Ita Xiphilinus in *Adriano*.

Tropologiae, hic discit quantum sit praesentis temporis tam cito transeuntis et avolantis, quantaeque ejus habenda sit cura. A tempore enim hoc modico et fugaci pendet aeterna nostra salus vel perditio, juxta illud: «Momentum unde pendet aeternitas, a tempore ab aeterna cuique suum praestitum tempus, imo annum, horam et diem, v. g. ut saeculo primo, tali anno, mense, die et hora nascatur, ac post totos annos tali die et hora moriatur S. Petrus, S. Paulus, Nero, Vespassianus, Domitianus; saeculo secundo, S. Ignatius, S. Dionysius, S. Polycarpus, Trajanus, Adrianus, Antoninus; saeculo tertio, Constantinus, Constantinus, Diocletianus. Maximianus, etc. Sic cuique hominum praefixit certum saeculum, certum annum, certam diem, quae nascitur, victurus et moriturus est. Utne ergo, o homo, si sapias, tempore tibi a Deo praestituto et admeno: aliud enim non habebis ex omnibus

qui nascas es in mundo, tibi moriendum esse et exiendum de mundo; para te ergo, et virtutum opera compara, quae post mortem iudici Christo offeras, ut propter ea ab illo caelo ad iudicari, non vero ad gehennam damnari merearis. Hoc ut innueret Moses Genesi, id est ortu rerum, subiungit Exodum, id est exitum et occasum, ait Nysseus et Olympiodorus. Igitur Salomon haec dicit eo fine: « Ut temporaria vite non admo-Neal, » ait Olympiodorus; ut mentione mortis velut quodam stimulo eos expergescat, qui in carnalis vite profundum sunt immersa, et ad curam futurorum excilet, » ait Nysseus. Rursum nativitate subiungit mortem, quasi nullam nisi tempus vivendi medium, ut innuat vox a nativitate hominem tendere ad mortem, et incipere mori, juxta illud: « Non nati continuo derivimus esse, Sapient. cap. v, 13, cum quod horis jam nati vivimus, totidem quasi passibus pergitur ad mortem. Ita nascendo morimur, moriendo vivimus omnes: » Quid est vita? assiduum cursus ad mortem. Quid mors? transitus ad immortalitatem.

Tropologie S. Hieronymus: Spirituales renascuntur, aut per timorem, juxta illud *Isaia* cap. xxxv, 18, juxta Septuaginta: « A timore tuo, Domine, concipimus, et parturivimus et peperimus spiritu salutis; » morimur vero per amorem: dum enim crescimus ad amorem Dei, moritur timor, juxta illud: « Perfecta caritas foras mittit timorem, » 1 *Joan.* iv.

Symbolice Hebraei: « Israeli, inquit, sive Synagoga et populo Hebraeorum tempus nascendi fuit, cum in Aegypto post mortem Ioseph successere cepit, » *Exodi* i, de quo *Ezechiel*, xvi, 4, dicit: « Quando nata es, in die ortus tui. » Tempus moriendi fuit, cum in captivitate Aegyptiaca, Babylonica et maxime Romana, respublica Judaeorum eversa et dispersa quasi interit. Unde *Ezech.* xxxvii, 12, captivitas Judaeorum comparatur sepulcro, captivi ossibus aridis, redivos in patria resurgentibus. Melius primi christiani nascebantur in Ecclesia per baptismum, moriebantur gloriose per martyrium. Eis ergo tempus nascendi erat baptismus, moriendi martyrium.

Unicus tempus nascendi Ecclesie Christi et Christianorum fuit tempus moriendi Synagoga Judaeorum: quae enim haec perit, cum illa nata mox peperit, adeoque cum ex sterili Ecclesia natus est gentium populus, amisit filios Synagoga, ait S. Hieronymus, in cap. v *Michae.*

TEMPUS PLANTANDI, ET TEMPUS EVELLENDI (Hebraei, *ecce plantandi* vel *ecce eradicandi*). Sic et Syrus et Arabicus QUOD PLANTANDUM EST. — Campensis, nunc *campensis* qua olim ut adolescerent curvamus; Chaldaei, *tempus consistendum et evulsionis arborum* nunc est.

Post opus naturae (tempus scilicet nascendi et moriendi) subnectitur opus artis et artificis cooperantis naturae, ait Hugo, puta tempus plantandi arbores, frutes, herbas, ut caules, belas,

brassicas, etc., ac tempus eas evellendi, ut novae plantentur. Tempus singulas plantandi juxta ortum cerorum siderum, praesertim lunae, ventorum, pluviarum, serenitatum, etc., exacte describit Columella, lib. II *De Re rustica*, cap. viii et seq., ac Varro, lib. I, cap. xxvii et seq. Ita Chaldaei, Thaumaturgus et alii. Quare quod S. Hieronymus et Albinus exponunt, tempus plantandi esse tempus nascendi, et tempus evellendi esse tempus moriendi, quod praesertim, non literale est, sed mysticum.

Tropologie, tempus plantandi virtutes est, cum statis temporibus oportet nunc vacare penitentiae, ut in Quadragesima; nunc beatitudinis spirituali, ut in Paschale; nunc operibus eleemosynarum, ut tempore pestis, famis, belli; nunc patientiae, in tempore morbi, tentationis, persecutionis; nunc operibus vite activae, nunc contemplativae, prout obedientia vel necessitas ea requirit, et alternis iungunt, ut saepe oportet relinquere Deum propter Deum, id est obedientiam propter actionem. Obediendi ergo nunc quies contemplationis plantanda est, nunc evellenda, et cum actione commutanda, cum id obediendi exigit. Rursum tempus eradicandi zizaniam est, cum concupiscentiae, suggestiones demonis, ac tentationes carnis et mundi ex imaginatione et appetitu evellenda sunt.

Symbolice Hebraei, inquit S. Hieronymus, haec omnes combinationes referunt ad Synagoga et populum Israel: « Tempus, inquit, generandi et plantandi Israel, tempus moriendi et ducendi in captivitatem. Tempus occidendi eos in Aegypto, et tempus de Aegypto liberandi. Tempus destruendi templi sub Nabuchodonosor, et tempus edificandi sub Dario. Tempus fendi et plangendi everisionem urbis, et tempus ridendi atque saltandi sub Zorobabel, Esdra et Nehemia. Tempus dispergendi Israel, et tempus in unum congregandi. Tempus quasi cingulum et balteum circumdandi Deo populum Judaeorum, et tempus ducendi eos in Babylonicam captivitatem, et ibi commutere trans Euphratem. Legi *Michae* Hieronymus. Tempus querendi illos et servandi, et tempus perdendi illos et projiciendi. Tempus sciendi Israel, et tempus iterum consensendi. Tempus facendi prophetas nunc in captivitate Romana, et tempus loquendi eos tunc, quando etiam in hostili terra Dei consolatione et alioquo non carebant. Tempus dilectionis, qua eos sub patribus ante dilexit; et tempus odii, quando in Christum intulerunt perfidiam. Tempus praellii, modo non agentibus eis penitentiam; et tempus pacis in futuro, quando intrante plenitudine gentium omnis Israel salvus erit. »

Anagogice, tempus plantandi choros beatum in caelo, et reprobos eradicandi e terra, ut detrudantur in gehennam, ibidem perpetui arsi, erit dies iudicii; tunc enim omnis plantatio, quam non plantaverit Pater meus caelestis, eradicabitur, » ait Christus *Math.* xv, 43

3. TEMPUS OCCIDENDI, ET TEMPUS SANANDI. — Syrus, *tempus ad occidendum, et tempus ad vivificandum*; Thaumaturgus, *quae nunc curabilia, deum isthuc fuerit*.

Primo, Hugo Victorinus: Tempus occidendi, inquit, oves et hoves est, cum eos inactum, ut foris carnibus a Deo, ob corporum post diluvium debilitatem, fadulis vescamur; tempus sanandi est, cum his in Quadragesima et jejuniis abstinemus, eos servamus et quasi sanamus.

Secundo et genuine, tempus occidendi est, cum reus a iudice ad mortem damnatur, item cum hostes jussu praellio invaduntur; tempus sanandi, cum in praellio, aliave re lesi, infirmique curantur, cum damna bello illata per pacem resarciuntur. Unde Arabice vertit, *tempus certandi; et tempus occidendi; et Chaldaei, tempus saepe expostulandi omnia famam et ferro miscere; alius vero male habentibus mederi, puta quo negri curandi sunt*.

4. TEMPUS FLENDI, ET TEMPUS RIDENDI. TEMPUS PLANGENDI, ET TEMPUS SALTANDI. — Arabicus, *fletus tempus, et risus tempus. Conquerendi tempus, et saltandi tempus*; Chaldaei, *tempore suo defeculi sunt agri, et alio tempore hilaritate et risu colligendis sunt ovinae. Statuta die legendi sunt mortui, et alio die gaudio exultandum est*; Thaumaturgus, *laetymatum, paulo post ridetur; nunc luctus, deum et tripudium; Campensis, interdum maesti lugemus, interdum laetitia submissimus*; Lyranus, *tempus fendi est, inquit, in infirmitate, tempus ridendi in confortatione. Tempus ergo fendi et plangendi est in luctu, ob funera parentum vel amicorum, ob elades privatas vel publicas, ob pericula et adversa quolibet. Tempus ridendi et saltandi est in publica laetitia, puta in triumphis, victoriis, festis, epulis, nuptiis; ubi nota, flere et ridere est privatum, plangere et saltare publicum. Sensus ergo est, q. d. jam planges in funere, jam saltabis in convivio; jam efferes ad funus tuam uxorem, jam aliam nuptiis secundis assumes; nunc funeralia convivia, nunc celebrabis nuptialia. Sic omnia contrarietatis plena sibi succedentibus, et ex disparibus nexa catena, vivitibus cum nuptiis, sessatio in pulvere tempore planetus, et saltatio atque tripudium in forti tempore, publicoque gaudio, ait nosser Binda. Advertit Nysseus in *Caten. Genes.* xxviii, id est, planetam seu pectoris tensionem, intensionem addere in fletu et ejulatu; et *Exodus*, id est saltationem, addere intensionem et amplificationem in laetitia foras erumpere gestante, atque tripudio exsultanti.*

Nota choros et choros ex se non esse illicitas, imo subinde esse sanctas, ut fuisse Davidis saltantis ante arcam ex jubilo mentis in honorem Dei, 1 *Reg.* vi, 14 et 17 et Hebraeorum in gratiarum actionem ob transfundit maris Rubri, et submersum Pharaonem, *Exodi* cap. xv, 20; item ille formidatorem ob caesum a Davide Goliath, 1 *Reg.* xviii, 6. Imo jussisset Deus, ut Hebraei quotannis celebrarent festum Tabernaculorum sacro tripudio,

ac saltare in tabernaculo coram Domino, ut ostendit *Levit.* xxiii, 40. Sic a saltu sacro genibus Romae celebres erant Sali, in Creta Curetes, in Phrygia Corybantes.

Verum magnus in choris adhibendus est modus, ne in lasciviam et luxuriam abeat. Unde Judaeis carnalibus permixta sunt potius quam Christianis. Quare in choros Christianorum invenitur acriter omnes fore Patres, ut S. Basilium, homil. 14 *Contra Elipiel.*; S. Ambrosium, lib. *De Elia et Jeju.* cap. xviii; S. Augustinus, serm. 245 *De Temp.*; S. Chrysostomus, hom. 48 et 50 in *Genes.*, et 49 in *Math.*; Clemens Alexandrinus, 1 *Pedagog.* xx; Eusebius, XIII *De Praepar. cap. xii*; Lactantius, VI *Institut.* xx, et alii. Quin et contra eas existant leges Imperatorum, ut Constantii apud Eusebium in Vita ejus, cap. xviii; Theodosii et Valentini, *De Spect.* cap. v; Arcadii, leg. *Dames*, cap. *De feriis*; Leonis et Anthemii, ibidem leg. ultimum.

Multo magis eas vetant leges Canonicae, *De Consecr. dist. I, cap. Qui dicitur*, et dist. III, cap. *Irregularis*. Quocirca Matthaeus Clingius in *Levit. Theolog.* cap. *De Chorea.* » Quid, inquit, est chorea? Est circulus cuius centrum est diabolus, et circumferentia omnes angeli ejus. »

Tropologie S. Hieronymus: « Nunc inquit, flendi tempus est, in futuro ridendi. Beati enim flentes, quoniam ipsi ridebunt. Lucae vi. Plangendum est impenitentiam, ut postea saltare valeamus illa saltatione, qua salvavit David ante arcam: quia qui in presenti saeculo sua plangit peccata, ridebit potius in futuro, » juxta illud *Malach.* cap. iv, 2: « Egrediemini, et saltatis sicut villuli de armento. » Et Hieronymus in *Catena Genes.* » « Tempus presentis vite, ait, flendi opportunum est, tempus vero ridendi in spe jacet. »

Nota in hisce antithesibus indicari ordinem contrariorum: prius enim est tempus flendi, posterius ridendi. Sic prius est tempus nascendi, deinde moriendi: prius est tempus plantandi, deinde evellendi: prius tempus facendi, deinde loquendi, et ita de caeteris.

5. TEMPUS SPARGENDI (Hebraei, *projicendi*; Syrus, *mittendi*; Arabicus, *faciendi*) LAPIDES, ET TEMPUS COLLIGENDI. — Campensis, *nunc divulsimus vetera ad nova, nunc nova construisimus: mirum est aliquos pro lapidibus subistere fructibus*; unde Thaumaturgus vertit, *nunc terra fractus quis congregat, deum abijcit, iam*

Tempus spargendi lapides est, cum diruuntur domus, cum ex agro, horto, vinea lapides abijciuntur, ne semina, herbas et plantas suffocent: tunc ergo ager elapidatur, cum lapidibus liberatur et purgatur. Tempus colligendi est, cum idem lapides colliguntur et in aecrum adunantur, ut ex his fiat sepes aut murus agro, horto vel vineae contra bestias et fures tutando.

Secundo, Arboreus hanc gromen arelat ad fabricas Salomonis, quae nunc edificavit, nunc destruxerit: sicut et hodie videmus homines opu-

leotus saepe donum, quam edificarent, destruere, hoc solo nomine, quod forma displicat, ac novam novae formae velint excudicare: quae sane sumptuosa est vanitas et inconstantia.

Tertio, Cajetanus per lapides accipit pretiosos, puta gemmas, q. d. Tempus est colligendi gemmas et ornamenta, ac tempus est proiciendi illa, puta in tempore vastitatis et excidii, iuxta illud *Thren. iv, 1*: « Dispersi sunt lapides sanctuarii in capite omnium platearum. » Rursus, q. d. Hoc saeculo parvi sunt gemmas, et quasi sparguntur; mox alio saeculo colliguntur, magnaeque habentur in pretio. Estimatio enim nominum dat pretium gemmis, aequae ac metallis; cumque illa saepe variet, hinc saepe variatur pariter pretium gemmarum.

Quarto, profundius Pineda hoc refert ad lapides saeculi, puta ad pondera quibus merces et nummi ponderabatur; hinc animi olim erant lapides et lapides, *Prover. xvi, 11, q. d.* Est tempus quo homo vacet mercaturae, ideoque colligat lapides, id est pondera quibus suas merces aequae ac annuitos pondet et mensurat. Vicissim est tempus, quo hominem iam opulentum et se nempe tondet mercatura, cupitque quietus sibi vivere et Deo, ideoque spargit abijctique lapida hinc pondera.

Prologice Auctor *Catech. Graec.*: Lapides, ait, sunt virtutes quibus vita lapideamur et obtemperamus. « Quid enim aliud est temperantia, quam lapis, quo effrenis adhiensque animae affectus detrahatur atque praesternitur. Rursus lapides sunt sermones S. Scripturae, quibus hominem dejicere et obruere possumus: eosdem tamen in sinum animam recolligere nos jubet, ut opportunum tempore illis in adversarios utamur, ut quomodo lapidem iactus nullo unquam tempore deficiant, neque unquam succumbamus. »

Symbolice, primo, S. Hieronymus refert nonnullos, qui sic exponunt, q. d. Legi severitatis successit lex clementiae, puta legi veteri lex nova, in lege enim veteri rei adulterii aliarumque criminum iubeatur lapidari; lex nova vero hunc rigorem legis veteris abstulit, cum Christus adfuerat absolvi, ut Pharisaei eam lapidare volentibus dixit: « Qui sine peccato est vestrum, primus illam lapidem mittat. » *Joan. cap. viii, 7.* Verum ipse hanc expositionem non probat, scilicet illi Miralori: ut mystici enim admitti potest.

Allegorice S. Hieronymus: Hoc tempore, inquit, lapides, id est corda in levorum lapidem dispersa suavia Christo, fide, veritate, salute; sed in fine mundi colliguntur, cum ad Christum converterentur, et universi congregabuntur.

Allegorice, lapides electi sunt sancti, quos Deus mittit in mundum, ut illum sanctificent; colligunt vero, cum eos ad se per mortem recipit, ne viderit mala gentis, aut, quae in eodem Ierusalem edificat, ait S. Gregorius, III *Dialog.* cap. xxxvii, in fine.

TEMPUS AMPLEXANDI, ET TEMPUS LONGE FIERI AB AMPLEXIBUS. — Arabice, *separandi*. Communiter interpretes accipiunt amplexum conjugum, usumque matrimonii, q. d. Nunc tempus est dandi operam procreandis liberis, nunc abstinendi et continentiae, cum scilicet vacandum est orationi, penitentiae, jejuniis (ut in Quadragesima), iuxta illud I *Corinth. vii*: « Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi, sicut item cum uxor est aegra, patitur manstrua, senex est, adest, etc. Ita S. Hieronymus, Olympiodorus, Hugo, Bonaventura, Lyranus, Nonysus et caeteri fere omnes. Sic Noe cum filiis omnibusque animalibus in arca abstulit usum conjugii, ob communiem in totius mundi per diluvium subversionem luctum, ut dixi *Genes. viii, 16.* Hinc Chaldaeus, suo tempore ad uxorem est aditus; septem vero diebus ineta ab ea recessendum est. Sic Sare dixit Tobias sponse suae, *capit. viii*: « Exsurge, et deprecemur Deum hodie et cras et secundum cras, quia his tribus noctibus Deo iungemur; tertia autem transacta poterit, in nostro animis conjugio: filii quippe sancti terram sanam. » Aecce dicitur Vatablus quae sic exponit, quod contrahimus matrimonium, aut non, sed in omnibus casibus, hoc pendet a Deo; matrimonium habet suum tempus.

Paulo aliter Thaumaturgus: Nunc, ait, vir uxorem deperit, atque in vano amore implicatur; nunc una uxorem odit et oderatur, pressuram propter copulam, cuius rei physicam causam dicit Aristoteles et phisici, uti post eam excessum habuit Thamor Animus, « ita ut capis esset collum quo odorat eam, amore quo ante dilexerat. » II *Reg. xiii, 14.* Hinc Campensis hoc loco veritatem, nunc operam dantis amplexibus, tunc ad amplexum nascituram.

Secundo, Hugo, Pineda amplexum accipiunt amicorum et amicitiae, q. d. Nunc tempus est amplexandi amicos eolendique amicitiam; nunc ab illis abstinendi, ut cum absent, moriuntur, vel infideles deprehenduntur, q. d. Instabilis est hominum amicitia, in eaque est vanitas vel mortis, vel absentia, vel perditio, vel mortis. Instabilis vero est cum Deo, in eaque est veritas, sinceritas, constantia et bona adveniens. Illi ergo inhere, et « in illo veterasce, » *Eccl. ii, 6.*

Allegorice, tempus amplexus est conjugii sui in lege naturae et Moysi, cum illatum est: « Crescite, et multiplicamini, » *Gen. i.* Tempus vero continentiae est in lege nova, cum dicitur: « Sunt mulieres, qui seipso enstraverunt propter regnum colorum, » *Matth. xix.* « Quia procepti veteris Testamenti est, ut terra procreantibus impleretur: novi vero, ut continentia atque virginitate eorum impleatur, » ait S. Isidorus, lib. II *De Offic. Eccl.* cap. xvii. Sic et S. Hieronymus et Olympiodorus.

Symbolice, tempus sumum est vacandi sapientiae, contemplationi et amplexibus Dei cum Maria; tempus pariter abstinendi, ut vacetur actioni cum Martha, puta ut serviantur necessitatibus

corporis vel salutis proximorum. Ita S. Hieronymus et Hugo. Sic Moyses accepturus legem per 40 dies in monte collocatus est cum Deo; ut postea peccante populo et idololatrante, descendit, ut eum corrigeret, *Exodi xxxii, 7.*

6. TEMPUS ACQUIRENDI (Hebraea, *querendi*), ET TEMPUS PERDENDI. — Arabice, *iacturam facendi tempus*; Chaldaea, *tempus est electum ad querendam pecuniam, et tempus est electum ad perdenda supplicia*; Campensis, *nouumquam magno studio querimus, quod paulo post perdemus.*

Primo, Hebraei hoc arctant ad Davidem et Solomonem, q. d. Tempus acquirendi tribu Juda regnum Israel fuit sub Davide, tempus illud perdendi fuit sub Roboam filio Salomonis ob eius idololatriam, III *Reg. xi.*

Secundo, Olympiodorus, q. d. Tempus est quo rem tuam perdas, et tempus est quo perditum rursum invenias, ut sit hysteron proteron. Primo enim ponitur *acquirendi*, deinde *perdendi*, cum in re ipsa prius sit perdere, quam perditum acquirere.

Tertio, Thaumaturgus, Nyssenus, Lyranus, Hugo, Bonaventura et alii haec adaptant mercatoribus et lucra captantibus, q. d. Est tempus, cum mercatores lucra acquirant, est cum eadem perdant, ut cum navis mercium patitur naufragium, aut capiantur ab hostibus, vel merces ipsae corrumpuntur, aut ob aliarum appulum minoris veniunt. Saepe ergo, ait Pineda, ut aequo iacturas venimus patiamur, et sive cum fortuna, sive potius cum Deo supremo rerum arbitro et gubernatore lucra et iacturae societatem ineamus, in rerum temporalium negotiatione et possessione. Nam « si bona suscepimus de manu Dei, mala quare non susceperimus? » Temperanda lucra iactura cum amissionis et iacturae virginitate. Itaque ut ille alius sapienter dicebat: « Fortuna obijcenda animi confidentia, et perturbationis ratio. » Neque magni facienda fortuna, quae « non tam doto quam mutuo dat, » pro lido repulitura. « Non est enim valde optabilis (ut refert ex Lacone quodam Cicero) fortuna appulata rebus, » rei nimirum inconstantia, et vel cum vultis, vel cum fluctibus mille semper in discrimenibus versanti.

Quarto et gentine, in *perdendi* his verbum est, non neutrum, sed activum, ut idem sit quod corrumpere, abijcere, dissipare; hoc enim significat Hebraeus *tan abed*. Et sic eadem pene lux est combinatio cum sequenti: « Tempus custodiendi, et tempus amittendi, » q. d. Est tempus, cum res, puta annuum, fruges, opes compaes et acquiras; est rursum tempus, cum eisdem perdas et prodigas, ut cum ingruit tempestas in mari, pestis in terra, hostis in urbe. Rursus cum fruges ipse sunt corruptae, aut cum alia de causa res nostras fastidimus, ideoque eas abijcimus et flammis tradimus. Ita S. Hieronymus, Albinus et alii.

Mystice S. Athanasius, tract. In illud: *Profecti in pagum, qui se advero est, invenitis pulum, primo*, exponit de Christo, q. d. Christus quiescit hominem peccato Ade perditum: « Quia, inquit, iam longo tempore perditum erat genus humanum, et peribat diaboli fraudibus. Tempus enim querendi venit, et eximendi et captivitate. » Secundo, de peccatore penitente, q. d. Respire per penitentiam, quod perdidisti per culpam; aut, q. d. Acquire gratiam, perde peccatum. Tertio, de iusto, quasi dicit: Ut acquiras animam salutem, perde et mortificas ejus concupiscentiam; ut acquiras virtutes, perde vicia; ut acquiras eorum, perde terram; ut acquiras spiritualia, perde temporalia, iuxta illud Christi: « Qui invenit animam suam, perdat illam: et qui perdidit animam suam propter me, invenit eam, » *Matth. x, 39*; « ut scilicet tempore martyrii neque possessionibus, neque liberis, neque parantibus, neque corpori, ne ipsi quidem animae paratum velimus, sed nos offeramus usque ad mortem, ut inveniamus vitam nostram in regno colorum. Qui igitur vult invenire animam suam, perdat eam in hoc tempore. Necesse est ergo in nobis perdi multum, ut quereamus vitam eam inveniamus. Si quis enim non contulerit ab invicem, ut quomodo ad mansuetudinem exercebitur? Si quis a se non extenuaverit profertionem, quomodo est auste temporalium profertionem? Quisvis, inquit, quem diligit anima sua, quiescit et invenit eam, et introduxit illam in domicilium matris meae, et in cellam gentilitis meae. » Hucusque S. Athanasius.

Rursus Auctor *Catech. Graec.*: « Tempus, ait, acquirendi universa haec vita est; acquirendi, inquam, Dominum, quem querere nos oportet; et contrario autem id amittere debemus, cuius possessio iactura, cuius amissio lucrum est. »

TEMPUS CUSTODIENDI, ET TEMPUS AMITTENDI. — Syrus, *tempus ad custodiendum est, et tempus ad solvendum*; Thaumaturgus, *nunc aucto servat custodia, quod deo fastidibus sponte profert, q. d. Est tempus, cum res tuas custodias; et vicissim tempus, cum eas abijcias, cum scilicet corruptae sunt, aut immutat tempestas, pestis, mors, hostis, latrones, etc., ut jam dixi, Arcadius Campensis: Nouumquam, ait, comparimus, quod postea dilapidemus. » Albinus Olympiodorus: dispensator, ait, novit quo tempore pecunias apud se custodiat, quo expendat. Alii: Novit liberos quando pecunias servet, quando eas in pauperes eroget.*

Prologice tempus custodiendi opes est, cum juvant ad aliam familiam, et virtutem elemosynae operantur; tempus eas abijcendi est, cum nocent animae, eoque modum ad salutem et luxuriam, aut studio otiositas et perfectionis avocant: unde Christus ad adolescentem: « Si vis, ait, perfectus esse, vade, vende que habes, et da pauperibus, » *Matth. cap. xix, 21.* Ita Hugo. Mystice Hugo Victorinus: Tempus est, ait, cum

Deus nos fideles a tentationibus et periculis custodit: rursum tempus est, cum eos illis exponit et obijcit, vel in penam peccati, vel ut probet et augeat eorum patientiam, fidem et virtutem.

7. TEMPUS SCINDENDI (alii, *lacerandi*), ET TEMPUS CONSUEVI. — Arabice, *tempus abscondendi, et tempus consuevi*; alii, *suendi*; alii, *resarciendi*; Campensis, *quandocum discipulus quod olim consuevit*; Chaldaeus, *die sua super mortuo vestis consuevenda, et tandem etiam fractura est suscienda*.

Tempus sciendi vestes Hebraeis erat in gravitate, vel audita blasphemiam quopiam, uti Calphas sciit vestes suas Christo assente se esse Filium Dei, dicens: « Blasphemavit, » *Matth.* cap. xxvi, 65. Vice versa cessante clade vestem laceratam consuevit. Tempus erro sciendi est tempus luctus, tempus consuevi est tempus letitiae et gaudii. Rursum, ut vestis quaequam conficiatur, pannum apposit ad corpus sciendi, deinde consuevi oportet; ad hanc ut ex una veste alia conueniatur, v. g. ut ex tunica fiat thorax, cum sciendi et pectori aptare, ac deinde sarcire necesse est: sic Deus, qui fuit primus mundi sartor, Adae et pellibus consuevit tunicam, *Genes.* cap. iii.

Minus apte Thaumaturgus hinc refert ad scissionem corporis, *g. d.* Est tempus, quo corpus gladio sciendit et vulneres in bello, vel iudicio ad puniendum crimen; est rursum tempus, quo illud consuevit redintegret, et quasi consuevit. Aliquis quoque Didymus in *Catena Graec.*: « Homo, inquit, iam occidit, iam occiditur. »

Mystice Hebraei: Tempus, inquit, sciendi regnum Israel fuit sub Roboam, quo decem tribus ab eo desidentes regem constituere Jeroboam, *III Regum* xii. Tempus consuevi erit, cum in fine mundi omnes Israelitae conuersi ad Christum, in ipsam Ecclesiam et regnum nunquam discindendum consueviant, *Eszech.* xxxiv, 29.

Symbolice Hugo Victorinus hinc refert ad foederis et amicitiae copulationem et dissociationem: « Habet enim, inquit, consuetudinem suam tempore quo consuevit sociatis: habet et scissionem in tempore suo zelus iusta contradictionis. »

Sublimius idem Hugo inferius hinc refert ad copulationem naturae et gratiae: « Ea, inquit, quae sciuntur substantialiter unum sunt, ex vero quae consuevunt essentialiter quidem diversa sunt, sed mediante vinculo filii quasi accidentaliter unum sunt. Sic enim omnis homo corruptibilis est et periturus uniter per naturam; sed efficitur particeps aeternorum per gratiam. Sic quoque consuevunt humana et divina in unum, ut quae duo fuerant per naturam, fiat unum per gratiam. Compunctio siquidem ipsa aetas est, et dilectio filium. Et facit vicium aetas et perferat utramque, ut filium utramque continet; neque enim consuevit aliter fieri potuisset, nisi utramque feraretur et utramque contineretur, quia disceret alterum ab altero, et facile se ab unitate divideret, si utramque vinculum non contineret. Propter hoc utramque

perferat aetas compunctionis, et filium dilectionis connectit utramque, ut stent simul et non discendant ab invicem. »

Rursum tempus sciendi est tempus excommunicandi, quo peccator improbitas absconditur ab Ecclesia, ut per hanc penam et infamiam ponitur, itaque rursum Ecclesiae assuetur et unitur, uti Paulus fornicarium abscondit, et poenitentem rursum assuit Ecclesiae, *I ad Corinth.* cap. v, et *II Cor.* n. Ita Auctor *Catena Graecorum*.

Allegorice discussum fuit Christi corpus in passione, consuevit in resurrectione. Idem fiet nobis.

Tropologice, sciendum corda per poenitentiam et resurrectionem vitiorum, consuevit per novam vitam victuiturque texturam. Rursum societatem cum hereticis vel improbis discindimus, ac catholicis prohibere sociamur, dum imiquos contraclus resoluimus et equos iunimus. Denique Arius laceravit tunicam, id est Ecclesiam Christi, quam S. Athanasius rursum consuevit, uti S. Petro Alexandrino Episcopo Christus per visum ostendit. Vide ejus vitam apud Surium, 26 novembris.

TEMPUS TACENDI, ET TEMPUS LOQUENDI. — Chaldaeus Complutensium, *tempus est electum ne proferatur verba contentiois, et tempus est electum ad proferendum verba contentiois*. Chaldaeus vero Costi sic habet, *aliquando ponitur est orationi et precibus modus, alias vero contentione verborum utendum*. Refert ergo ipse hinc ad proem studium vel silentium, Didymus in *Catena Graec.*: « Homo, ait, jam loquitur, iam tacet. » Tempus tacendi est in schola, in precibus, in concione. Rursum cum superior, praecceptor vel senior loquitur, subdito, discipulo et juveni tacendum et auscultandum est; cum doctor vel concionator jam senex vocis, memoria, facundia, gratia destituitur, tacet, ac limpidius munusque loquendi, docendi et praedicandi resignat juniori is pollenti. Tempus loquendi est doctori, cum docendum est; praedicatori, cum praedicandum; superiori, cum monendum vel corripiendum est subditis; pari, cum consilium, consolationem, vel directionem impendere debet proximo. Hinc Salomus: « Verba tua, inquit, tanisper silentio premeas, donec commoda loquendi sese offerat occasio. » *Andi S. Hieronymum*: « Pythagoricos reor, quorum disciplina est tacere per quinquennium, et postea eruditus loqui, hinc originem sui traxisse crediti. Discamus itaque et nos prius non loqui, ut postea ad loquendum ora reseremus. Silereus certo tempore, et ad praecceptoris eloquia pendemus. Nihil nobis videatur rectum esse, nisi quod discimus, ut post nullum silentium de discipulis efficiamur magistri. Nunc vero pro saeculorum quotidianae in pejus labentium vitio, docemus in Ecclesiis quod nescimus. Et si compositione verborum, vel instinctu diaboli, qui factor errorum est, plausus populi excitaverimus contra conscientiam nostram, scire nos arbitramur, de quo alii potentius persuadere. Omnes artes absque doctore non

discimus; sola haec tam vilis et facilis est, ut non indigent praecceptore. »

Hinc de causa Salomon preponit tempus tacendi temporis loquendi, quia tacendo discimus loqui. Quocirca Hugo Victorinus, *lib. Institut. moral.* xvi: « Non ait Salomon, inquit, tempus loquendi et tempus tacendi, sed tempus tacendi et tempus loquendi; quia prius in silentio forma loquendi sumitur, quo postmodum tempore loquendi in voce teneatur. » *Udo S. Basilium, in Regul. fus. cap. xiii*: « Silentium, ait, est gymnasium bene loquendi. » *Et B. Diadochus, lib. de Perfect. spirit. cap. lxx*: « Praesertim ergo res, inquit, est silentium, quibus aliud quam mater sapientissimarum cogitationum. » *Rursus S. Hieronymus in Regul. monach. cap. xxi*: « Ex hoc enim, inquit, in exerto edocti S. Patres, summa cum diligentia observant silentia tanquam sanctae contemplationis causam. » *Et S. Bernardus, epistol. 88*: « Jugo silentium, et ab omni strepitu secularium perpetua quies, cogit caelestia meditari. » *B. Doctoreus, serm. 20*: « Cave a multiloquio: hoc enim sanctas ac rationabiles et a caelo advenientes cogitationes penitus extinguit. » *Denique silentium docet facere id quod jubet S. Bernardus in Spirit. Monach.*: « Antequam verba proferas, his ad limam veniant, quam semel ad linguam. » *Et Iliud S. Augustini*: « Omne verbum prius veniat ad limam, quam semel ad linguam. » *Albertus Magnus, lib. de Veritat. cap. xxxi*: « Ubi non est tactilitas, ibi homo facile ab adversario superatur. »

Utraque haec de re dixi *Proverb.* xvi, 11, et *Ecclesi.* cap. xx, 6 et 7, ubi citavi S. Gregorium et S. Ambrosium, hinc locum exponentes. Pluribus exemplis ipsius confirmat *Zozimus Papa*, ut habetur *dist. 36, esp. Qui Ecclesiasticus*: « Hinc etiam, ait, idem Salvator noster, prius in medio doctorum sedit, audiens illos et interrogans, et postea praedicare cepit: quia prius quisque discere, et postea praedicandi officium usurpare debet. Hinc etiam Salomon ait prius tempus tacendi, et postea loquendi: quia veritas prius tacendo discitur, et postea loquendo praedicatur. Hinc idem Dominus ait: Qui audit, dicat: Veni. Hinc etiam prius Apostolus docuit, deinde eos ad praedicandum misit, dicens: Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbae. Sic enim prius post resurrectionem illis sensum aperuit, et Scripturas explicavit, et postea dixit eis: Euntes in mundum universum, » etc.

Porro, *S^o* non hinc gnomen ponit hoc sine Probo, ut ostendat vanitatem sapientiae et facundiae, ob quam non raro superbitur viri docti et eloquentes; praesertim doctores et praedicatorum, cum ob dicendi gratiam plausum habent, et post se trahunt greges auditorum et discipulorum, qui ab ore eorum pendunt. Hinc enim succedit tempus tacendi, cum ob senium, morbum aliamve causam defessit hinc docendi dicendique gra-

lia, aut cum supervenit alius doctor vel concionator magis disertus, quem postea priore relicto sequitur: quia in re saepe naufragium et auditorum, et nominis, et tranquillitatis patientur concionatores, qui praeside si vanam hanc populi auram sententur, miserissimi sunt: illa enim instar venti mutatur, et tunc hunc nunc illum sequitur, priorem deserens. Qui ergo sapit, hoc munus obeat pure ex obedientia et amore Dei, ac cum S. Francisco eadem quieti animi, et eadem alacritate concionetur paucis et multis, plebeis et nobilibus; magnum cogitet se habere auditorem Deum, ac de eo dicat id quod Plato de Aristotele: « Hic unus mihi sufficit: pleris enim est, quam mille alii. »

Secundo, ut doceat prudenter praevident distinguere tempus quo tacendum est, et quo loquendum; quare cum fructu loqui et tacere: cum imprudens utramque perverat, ac loquatur cum tacendum esset, et tacet cum loquendum foret, ideoque sine fructu, imo cum damno tam suo quam proximi loquatur vel tacet, iuxta illud: « Est tacens non habens sensum loquens: et est tacens sciens tempus aptum. Homo sapiens tacet usque ad tempus: lascivus autem et imprudens non servat tempus, *Ecclesi.* cap. xx, vers. 6. *Ita S. Gregorius, III part. Pastor. admon. 15*: « Tempus tacendi, inquit, et tempus loquendi: discretus quippe vicissitudinem pensanda sunt tempora, ne aut cum restringi lingua debet, per verba inutiliter defloret, aut cum loqui utilis potest, semetipsam pierge restringat. »

8. TEMPUS DILECTIONIS, ET TEMPUS ODII. — *Sep- tuaginta, tempus amandi, et tempus odii*; *Syrus, tempus ad amandum, et tempus ad odium*; *Arabice, diligendi tempus, et contrahendi tempus*; *Campensis, interium amamus, inter-dum odio protequimur amatum*.

Sensus est, *g. d.* Nihil in orbe, nihil etiam in hominis appetitu fixum et stabile, sed variantia omnia et vana: nam rem quamquam, puta amicum, quem nunc diligis, odio protequaris, cum eum noxium, infidelis, contrarium experieris, aut certe cum mutato affectu tuo ille tibi displicebit. Sic dilectio et odium accipiunt active: potest et accipi passive, *g. d.* Ne nimis confidas amico et amicitia, quod ab eo diligaris: quia is qui nunc te diligit mox odiet. Sic enim in hominibus illi affectus alternant, ut quod nunc ardentem concepsiscunt, mox ubi eo potius fuerint, fastidium et subinde odiant. Quocirca Bias monebat: « Sic ama tanquam oscurus, sic odi tanquam amaturus. »

Proprie sapientis et iusti amoris causa et obiectum est virtus, odii peccatum: quare iusto tempore dilectionis est, cum proximum videtur vacare virtuti: odii, cum videtur eumdem declinare ad peccatum: tunc enim cum odit non ut hominem, sed ut peccatorem; imo proprie peccatum duntaxat in eo odit, ut illud exterminet, proximumque ab

Sil-
tium
dis-
cendi

Serpi-
entio-
sus
viti-
osus

eo liberet; aut certe si superior sit, illud iustitiae ad aliorum terrorem vindicet. Unde Chaldaeus vertit, *tempus idoniam ut unus amet iocundum suum, et tempus idoniam ut odio habeat virum peccatorem*, praeferim qui tu et alios in peccati societatem pertrahere solagit.

Denique, tempus amoris est in iuventute, quae sanguine, calore et spiritibus abundans proclivis est ad amandum; tempus odii est in senectute, quae frigida, torpida, tristis et letifica ad fastidium et odium propendit. Hinc Synagoga adhuc tenere ad iuvenutem ait Deus: « Ecce tempus tuum, tempus amantium. » Hebraice *דודים* *adim*, id est amorum vel uberum, *Ezech.* cap. xvi, vers. 8.

Tropologie nunc est tempus diligendi carnem et amicum, ut cum ad Dei gratiam et gloriam promovemus: nam odiendi eamdem, cum pravis ejus cupiditatibus resistendum est, juxta illud Christi: « Si quis venit ad me, et non odit patrem suum, et matrem, et uxorem, et filios, et fratres, et sorores, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus. » *Lucæ* cap. xiv, 26. Ad hoc S. Cyprianus *De Singulari Clerici*: « Tempus amantium, ait, et tempus odio habendi. Ama feminas inter sacra solemnia (ut ad illa ipsas, o Clerice, admittis), et odio habe in communiōne privata (ne privatum cum illis verseris), si vis Salomonis tenere doctrinam. »

Rursus S. Hieronymus tropologie sic exponit: « Tempus est amandi post Deum liberos, uxorem, propinquos: et tempus odiendi eos in martyri, cum per Christi confessionem rigidos impietas oppugnat inimica. » Sic et S. Ambrosius, in *Psalm.* cxviii, *Psalm.* 45: « Tempus amantium, inquit, et tempus odio habendi, hoc est tempus martyrii, quando ea que divina sunt omni caritati necessitudinem preferenda sunt, etc., ut quos dilexeris odisse, et quos oderis amare conveniat. »

Allegorice idem S. Hieronymus, *q. d.* Tempora Salomonis amanda erat circumcisio et lex Judaica, nunc tempore Christi odienda est et repudianda. Analogice idem, *q. d.* Tempus hujus vite est, quo presentia amamus, que in futura beatitudine fustigiemus et odio prosequimur.

Denique Auctor *Catechæ Græcæ*: Amandi, ait, nec non odio habendi tota vite tempus est, sed amoris scopus non alius quam Deus; scopus odii, hostis vite nostre demon.

TEMPUS BELLII, ET TEMPUS PACIS. — Hæc antithesis subalterna, et ferè eadem est cum precedenti. Tempus enim bellii est tempus odii, et tempus pacis est tempus concordiæ et amoris. Unde Arabicus vertit, *tempus intelligendi, et tempus pacificandi et salutandi*; Chaldaeus, *tempus est electum ad preliandum, et tempus est electum ad faciendam pacem*; Campensis, *interdum inimicitias exercemus, iterum amplectimur pacem*. Sensus ergo est, *q. d.* Tempus est quo bello paranda est pax, ut cum hostes rempublicam invadunt aut ledunt, cum

seditioni vel improbi turbant quietem communitatem, cum vitia et cupiditates in nobis aliove reseranda sunt, quo facto tempus est pacis. Pax enim per se expetenda est, utpote que virtute, justitia bonisque omnibus temporalibus et spiritualibus florere facit rempublicam. Hinc in Scriptura vocatur *Deus pax*, et *pax Dei*, scilicet donum singulare et proprium, *Philip.* iv, 7; *Roman.* xv, 33. Bellum vero suscipiendum est non propter se, sed propter pacem. Unde bellum dicitur per antiphrasin quasi minima *bellum* id est pulchrum, vel a *bellis*, quæ belluinum, vel bellum quasi *donum* (sicut pro bonum alia dicitur *donum*); aut a *belo*, qui primus bellum movit, ut alibi dixi ex Cassiodoro, lib. I *Variat. epist.* 30.

Rursus Thaumaturgus sic exponit, *q. d.* Res humane nunc bello afflicta, nunc tranquillæ et pacatæ sunt; tantaque est eorum inconstantia, ut quo modo gaudent esse videbantur, celeri momento in perissima mala dilabantur. »

Mystice, S. Ambrosius in *Psalm.* cxviii, *Psalm.* 45: « Tempus bellii est, inquit, quo etiam bellum per Christi nomine perditis pignoriibus inferamus. Tempus pacis, quia in pace locus ejus est. » Et Nyssenus in *Catech. Græcæ*: « Tempus pacis est leta vita, ut pax nobis, inquit, cum Deo sit, eo quod hostilem infestumque animum erga adversarium (satnam) sumpserimus. »

Denique noster Alvarez de Paz, lib. II *De Vita spirit.* part. II, cap. xv, omnes has Salomonis antitheses eo applicat, ut significet quemque sibi suorum perfectioni prius vacare debere, deinde in proximi salutem incumbere. Cogito, inquit, quia omnia tempus habent, et prius debes virtutibus adolescere, et ad perfectionem spiritualis elatis pervenire, quam filios Deo generes et adiorem mater appelleris. Adverte, o anima, quia nunc in principio conversionis tue « tempus est nascendi, » et ad divinum amorem perveniendi, et postea erit « tempus moriendi » pro fratribus, ita ut cum Paulo possis dicere: « Quotidie morior per vestram gloriam, fratres, » *I Corinth.* cap. xv, 31. Nunc « tempus est plantandi, » ac in teipsa virtutes inserendi; postea erit tempus evellendi de cordibus aliorum, quod perperam a veterano hoste plantatum est. Nunc « tempus occidendi, » ut scilicet inordinatum tuum ænorem extinguas, et in mutuo interficias omnes peccatores terre; et deinde erit « tempus sanandi, » cum apta eris aliorum vulneribus mederi, et verbo doctrine infirmis mentibus curationem afferre. Nunc « tempus destruendi, » que male in seculo edificaveris; et postmodum erit « tempus edificandi, » cum opes aggregaveris, quibus valeas virtutum artem in aliis extruere. Nunc « tempus fiendi » propria delicta, et postmodum erit « tempus reddendi, » atque gaudendi de impiorum in te facta conversione. Quia de prædicatoribus ita scriptum est: « Eantes ibant et lebant, mittentes semina sua. Venientes autem venient cum exultatione,

portantes manipulos suos. » Nunc « tempus plangendi » propter propria mala, et deinde erit « tempus saluandi » ex devotionis affectu propter fratrum bona. « Tempus colligendi lapides » et parandi arma necessaria ad prelium, ac in posterum erit « tempus dispergendi » eos et indigendi a fronte Philistæi. Nunc « tempus amplectendi » personam, qui pasculit inter lilia, ac deinceps erit « tempus longe festi ab arepulebis, » cum charitatis dono perfectus, dicitur cum Paulo: « Optabam ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis. » Nunc « tempus acquirendi » dona que postea distribuas, et deinde erit « tempus pendendi » aream montis Iuz, et postea erit « tempus custodiendi » aream montis Iuz, et postea erit « tempus alijcendi » ex parte curam tui, ut aliorum quoque curam admittas. Nunc « tempus sciendi » cor tuum, et peccatorum dolore molliendi; ac deinde erit tempus consuendi, hoc est, in bonum proximorum conficiendi sermonem ex sententiis Scripturarum. Nunc « tempus tacendi, » et postea « tempus loquendi, » quia, ut inquit Iugo, prius per silentium tempore tacendi discitur, quod postea per verbum tempore loquendi profatur. Denique nunc « tempus dilectionis » Dei, et « tempus bellii » adversus ea que huic dilectioni obstant; et in posterum erit « tempus exercendi » odii adversus ea que tuus dilectæ odit, et « tempus » inter occupationes quietis et « pacis. »

9. QUI HABET ABUNDIUS HOMO DE LABORIBUS SUI? — nisi hanc contrarietatem vicissitudinem jam recensitam, inconstantiam, lamentationem, vacillatorem, quod est thema et argumentum totius libri initio propositum, ac deinde post singulas inductiones iterum, velut epiphonema et conclusio. Unde Campensis vertit, *quem fructum capit homo ex tam pugnatis et molestis occupationibus? q. d.* Nullum, quia omnia sibi invicem per vires temporum succedunt, crescunt et evanescent. Unde infert Thaumaturgus: « Dicamus igitur, inquit, tam infirmis laboribus « quando longum valere, » ut scilicet utamur illis ocliter velut in transitu, nimium quolibet re in tempore suo, sed interim; nam animus mens fixi in Deo et æternitate, ad illa tempora tendimus juxta et aspiramus. Et S. Hieronymus: « Cum omnia, ait, suo labantur tempore, quid frustra conamur et tendimus, et brevis vite laboribus pulvis esse perpetuus? nec contenti sumus secundum Evangelium malitia dei, nihilque in crastinum cogitamus. Quid enim possumus habere in hoc seculo amplius laborando? in quo id tantum a Deo hominibus datum est, ut alius alia secundo habeat, in quo erudiri et exerceri se possit. »

Rursus Nyssenus censet hæc de morte dici, quod omnes hominum labores eorumque fructus labantur in morte, ut *de labore sit idem quod post laborem et vitam.* « Perinde, inquit, est, ac si diceret: Quid habet ex humanis omnibus labo-

ribus, e quibus nihil ad eum redit, amplius? Agros colit, navigat, militariibus operibus affligitur, mercatorem exerceat, damnum patitur, luctatur, litigat, pugnat, causa cadit, sententia data. Item vincit, infelix censetur, beatus existimatur, domi manet, errat apud exteros. Quid ei, qui per hæc stium consumit vitam, amplius affert? Annon simul atque desit vivere, omnia tecta sunt oblivione, et ab illis quorum studio tenebatur desertus abit nodus? »

Insuper Chaldaeus sic habet, *quid amplius habet vir operans, qui laborat ut faciat thesaurus, et ut congreget pecuniam, nisi adjuvetur desuper videre bono?* Septuaginta, *que abundantia est facientis quibus ipse laborat?* Arabicus, *quæ utilitas in opere, quæ ipse laborat?* Arabicus, *quid restat illi, qui facit omnia in rebus quibus laborat?* Hæc enim omnia significant hebraice *יטון* *itton*, ut dixi cap. i, vers. 3. Sensus omnium est, *q. d.* Ex dictis temporum vicissitudinibus liquet, nihil homini ex omni labore remanere fixum et stabile, in quo conquescat: ac proinde nihil superesse, nisi ut per illas omnes opportune decurrat, et cum transiuntibus transeat; quare nullam sibi in hac vita felicitatem statuat, cum nil in ea sit perpetuum, nil durabile, sed omnia temporalia, transiuntia et vana. Felicitatem ergo quaerat in futura æternitate, ad quam se parat serviendo Deo vero, in eoque omnes suas spes delingat, apud quem omnia sunt solida, firma, æterna.

10. VIDI AFFLIGATIONEM, QUAM DEDIT DEUS FILIIS HOMINUM, ET DISTENDANTUR IN EA. — Hebraice *תדדו* *atod*, id est ut humilietur, affligantur, crucientur in ea.

Hæc gnome hebraica et græcæ iisdem verbis extitit cap. i, 13 (licet Noster pro afflictione ibi vertit *occupationem*; pro *distendantur*, *occupentur*), ubi eam explicui: quare ibi dicta hic non repetam. Perlinet hæc gnome ad præcedentem interrogationem, et ad illam videtur esse responsio, aut certe tacite responsionis ratio et confirmatio. Unde Campensis vertit, *quem fructum capit homo ex tam pugnatis et molestis occupationibus? Disprenant quod Deus illas immiserit animis hominum, ut ipsi se illis torquent.* Et Thaumaturgus, cum xers, præcedenti vertisset, *dicitur igitur tam infirmitatis laboribus atque quando longum valere; hoc versus rationem subdans ait: Si quidem omnia hæc mea sententia ad evadendos homines veniunt auctoris armata sunt.* Sic et uterque Hugo, Cajetanus, Olearius et alii.

Porro S. Hieronymus, et ex eo Albinus ac Tilletmannus, hanc gnomonem referunt ad sequentem de investigatione mundi, et rerum a Deo creatarum, *q. d.* Deus homini hanc occupationem scrutandi res in mundo a se creatas indicit, ut ea honeste occuparet. Deum creatorem agnosceret, amaret, laudaret, itaque abstinere a curiosis rerum divinarum et abilitarum vestigatione, atque ab omni vitio.

Denique Nysenus hanc afflictionem a Deo homini datum censet, non per se, sed ex occasione, qui homo rebus Dei bonis abulitur nimio amore et studio, quo se affligit: perinde, inquit, ac si quis conviva cultro ad cibos secundos dato abuteretur ad sui vel aliorum necem. Sic et Olympiodorus: « Homo, ait, lapsus a recto, et a constanti ratione aversus, id quod est in unoquoque utile, vertit in contrarium. » Favesit Verbo Chaldei, qui in penam peccati hanc afflictionem homini impio datam opinatur: « Vidi, inquit, negotium castigationis et vindictam, quam dedit Dominus filiis hominis qui sunt improbi, ut alligantur in eo. »

11. CUNCTA FECIT (DEUS PROCESSIT) BONA IN TEMPORE suo. — Hebraea, *omne fecit pulchrum in tempore suo*; hinc mundus graece vocatur *kosmos*, a rebus ornatis et pulchritudine. Docet vires temporum jam assignatas esse bonas, utpote factas et ordinatas congrue ad tempus quodlibet, ab optimo et sapientissimo Deo, ad creaturam et hominis bonum et commodum.

Pulcher, vel, ut prisca dixerat, *pulser*, a pollendo dicitur, quod pollet ferrea. Nam, ut ait Cicero, IV *Tuscul.*: « Pulchritudo corporis est apta figura membrorum cum coloris quadam suavitate. » Sic pulchritudo mundi consistit in apta elementorum, colorum, caeterarumque partium figura, dispositione, nexu, suam in mixtis habens variegatam et omnigenam colorum suavitatem. Pulchritudo temporis et rerum temporalium consistit in congrua partium ejus successione, proportionatione et nexu, quod scilicet tempus nascendi praebet, sequitur tempus crescendo, generandi, ac tandem final tempus moriendi. Sic pulchritudo anni est, quod hiems frigida et rigida succedat veri tepidum, florens et virens (unde ver dicitur quod omnia faciat vivere); veri succedat aestas messis fecunda, aestati autumnus avis, pomis, fructibusque diversicoloribus ornatus, et quasi piectatus. Sic ergo Deus fecit omne pulchrum in tempore suo, quia v. g. verna aemulitas pulchra est in vere, nec pulchra aut decora foret et commoda in hieme vel aestate; sic et frigida pulchrum est in hieme, non in aestate, etc. Hoc est quod dicitur *Genes. 1. 10 et 12*: « Et vidit Deus quod esset bonum; » hominem enim est decorum et pulchrum. Unde Septuaginta hic vertunt, *universis qui fecit bona in tempore suo*; et Syrus, *omne quod fecit optimum in tempore*; et Arabicus, *omnes res quas fecit optimae esse optimas*; Symmachus, *haec unumquodque in tempore proprio*; Chaldaeus, *dicit Salomon in spiritibus prophetarum: Omnia facta sunt Dominus bona in tempore suo*.

Est occupatio, qua occurrit tacite objectioni. Dicit enim quis: Si reatuare in se sunt vanae et caducae, qua ratione ergo a Deo vero et aeterno tractate sunt? Respondet creaturas, quatenus a Deo factae sunt, esse bonas et pulchras; quatenus vero in seipsis subsistunt, vanae esse, et ad nihilum ex quo a Deo per creationem eductae sunt.

sua inclinare et vergere. Rursus vanae esse, quatenus homo eis abulitur, iis quasi summis bonis prius Deo, imo contra Deum cor suum affligens, ut iis fruatur seque exsatiat, cum solus Deus mentis hominis exsatiare queat, ideoque homo creaturis distaxat uti, solo autem Deo frui debeat, ut docet S. Augustinus et ex eo Theologi.

ET MUNDUM TRADIDIT DISPUTATIONI HOMINUM. — *Commentarius*, et mundum hunc totum expressit *examinandum ingenio illorum*; Hebraice est: *כלום נתתי בלבם* *omnem mundum tradidit in corde eorum*. *Oram autem primo*, significat absconditum quid, ab *כלום* *atum*, id est abscondit; *secundo*, perpetuum et aeternitatem, cuius finis nobis absconditus est; *tertio*, saeculum et mundum, sive decursum temporum rerumque omnium in mundo, quorum limites et termini nobis absconditi sunt; Syrus vertit, *essentiam mundi*, id est naturam et substantiam mundi.

Hinc multiplex oritur versio, et consequenter multiplex interpretatio.

Primo, aliqui apud Theلمانum vertunt, *Deus tradidit absconditum in corde hominum; absconditum*, id est ignorantiam mortis, haec enim summe homini est abscondita; unde prima antithesis, vers. 1, posuit tempus moriendi, ad quod hic alludit, *q. d.* Mors cuilibet certa imminet, sed incertus est nobis ejus dies et hora; idque voluit Deus a nobis abscondere, ut vigilare nos doceret, sancteque vivere, ut scilicet ita vivamus quasi quotidie morituri.

Secundo, Cajetanus et David de Pomis vertunt, *perpetuitatis desiderium dedit Deus in corde hominum*. Quocirca nil inveniet homo in rebus terrenis, utpote caducis, quod hoc ejus desiderium satiet; sed ad Deum et eorum animum attollat oportet, ut in eo delixus aeternitatis desiderata fiat capax et compos, contemnendo temporalia et sectando aeterna. Et Didymus in *Catena Graec.*: « *Erunt*, inquit, dedit illis, hoc est aeternitatis disciplinam et scientiam, i. e. regnum saeculorum, quod intra nos esse Dominus pronuntiavit: quod dum multiplex perturbationum operitur atque obsidetur tumultu, non facile ab hominibus invenitur. »

Tertio et optimo, Septuaginta, Syrus et Arabicus vertunt, *et saeculum sive mundum tradidit in corde eorum*. Verum hic quaeritur, quid sit *in corde eorum*? *Primo*, eorum, scilicet demonum, qui dominantur in mundo, ait Thaumaturgus, *q. d.* Deus mundum permisit diabolo cum assecris suis, ut in eo usque ad diem iudicii dominetur, hominesque tentet. Unde a Paulo, *Ephes. 2. 2*, vocatur princeps potestatis aeris hujus; et a Christo, « princeps hujus mundi, » *Joan. 14. 30*, St. Audi Thaumaturgum: « Omnia haec ita sententia ad excitandos homines aculeis venenatis armata sunt, et malignus daemon, qui ab initio mundi usque ad finem vocandi semper est avidus, ringenti ore saeculum hoc circum, et immodice contendit, si qua occasione nacta figmentum Dei perdere possit. »

Secundo, melius alii: *eorum* intelligunt hominum, de quibus hic omnis est sermo: nam demonum nulla facta est mentio. Jam quia cor sedes et symbolum est multarum rerum, scilicet *primo*, amoris et oblectationis; *secundo*, voluntatis et dominii; *tertio*, electionis; *quarto*, disputationis et examinis; hic multiplex hic oritur sensus. Aliqui ergo sic exponunt, *q. d.* Deus quidem creavit mundum, et omnia quae in mundo sunt pulchra et bona, illaque tradidit cordi hominis, ut eorum amore, usu et gustu modeste et honeste se oblectaret; sed hominis cor iis abulitur dum totum se in illa effundit; ideoque rebus pulchris a Deo creatis seipsum deformat, et sordibus peccatorum conspurcat. Unde S. Hieronymus sic exponit, *q. d.* « Dedit Deus mundum ad inhabitandum hominibus, ut fruatur varietatibus temporum, et non querant de causis rerum naturalium, quomodo creata sint omnia, quare hoc vel illud ab initio mundi usque ad consummationem fecerit crescere, manere, mutari. »

Nysenus vero censet hic significari, « unde-nam humana natura districta sit a bono et recto, videlicet occasione accepta ex divinis beneficiis: nam Deus quidem ad bonum fecit omnia, hominibus autem dedit rationem, qua discernat id quod est melius: malo autem consilio recedentes a ratione et tempore, id quod est utile vertunt in contrarium. »

His adde expositionem Valabii, qua talis est: Omnia opera Dei bona sunt, et facta in tempore suo, et quae in hoc mundo fiunt, id est negotia hujus mundi, id est cupiditatem et desiderium cognoscendi res hujus mundi, indidit menti hominum, et ita in hoc mundo negotiantur quasi semper victri sint.

Tertio, alii *eorum* accipientes pro voluntate et dominio, sic exponunt, *q. d.* Deus mundum adeo pulchrum condidit tradidit cordi, id est voluntati et dominio hominis, ut ejus esset dominus, princeps, et quasi rex mundi, ut ad libitum uteretur herbis, plantis, arboribus, animalibus, auro, argento, metallis, etc. Sed homo hoc dominio abusus, rebellis fuit Deo summo omnium domino, ideoque hoc dominium non quidem omnino illi adeptum, sed valde a Deo agnatum et imminutum est. Hinc noster Pineda sensate sic exponit: Deus dedit mundum et saeculum, omnesque aeterni et temporis vanales in corde hominis, *q. d.* Deus effecti hominem merocerosum et parvum mundum, ut illam temporum varietatem et inconstantiam in seipso experiretur, ac preleras intelligeret nihil extra seipsum querendum esse, neque in externo al quo bono ponendam esse humanam felicitatem, sicut scriptum est: « Regnum Dei intra vos est. » Quidquid ergo boni et tranquillitatis aut voluptatis concupiscis, noli extra te quaerere, sed in teipso et in corde tuo, cum perturbationes animi composeseris, desideria clauderis, impetus effrenatos composeseris, ac externa

omnia contempseris; animi tui bona propria tua sunt, perpetua sunt, et tecum illa portabis ubicumque tandem esse contigerit: non item illa externa, quae breviter desinant.

Quarto, alii accipientes cor pro cordis, id est mentis electione, *q. d.* Deus mundum totum, omniaque contraria, quae in eo sunt, tradidit electioni hominis, ut eligat in eo bona vel mala, prout ipsi libuerit, juxta illud *Ezech. 34. 4*: « Deus ab initio constituit hominem, et reliquit illum in manu consilii sui. Adjecta mandata et praecipua sua: si volueris mandata servare, coaservabit te, etc. Apposuit tibi aquam et ignem; ad quod volueris, porrigere manum tuam. »

Quinto, optime Noster *cor* accipit pro cordis, id est mentis examine, disputatione, meditatione, disquisitione, cognitione. Horum enim officina est cor, sive mens; unde illud:

Cor sapit, et palmo loquitur, fel commovet tram.

Idipsum evincit id quod sequitur: « Ut non inveniat opus quod operatus est Deus. » disputaverunt enim philosophi, et etiamnum disputant de mundo, dum alii sum ex aquis, alii ex atomis, alii ex terra, etc., conflatum dixerunt. Hinc tot eorum sectae, Academicorum, Stoicorum, Scepticorum, Peripateticorum, etc. Adeoque quot saepe philosophi tot sunt diverse de mundo, caelis, stellis, ventis, etc., opiniones et sententiae.

Porro duplici disputationi hominis mundum tradidit Deus, scilicet intellectus et voluntatis, cognitionis et electionis, speculationis et affectus.

Primo enim, Deus mundum quasi piam pulchram obiecti obtulit hominum, ut ejus, rerumque in ea contentarum, puta colorum, elementorum, ventorum, plantarum, animalium, etc., naturas, proprietates, vires, actiones, acque ad temporum varietates jam recensitas scrutarentur, itaque in iis agnoscerent laudarentque Dei creatoris pulchritudinem, sapientiam, beneficentiam, potentiam, ac in rebus agendis tempus cuique rei gerendae a Deo destinatum et accommodatum disquirerent et captarent. Ita Didymus, S. Hieronymus, Thelmannus et Franciscus Valesius, *Sermon Phil. cap. LXV et LXV*. Porro Olympiodorus censet permisisse Deum, ut circa mundum sint solliciti et occupentur sapientes mundi hujus, ne si assidue et tranquillo animo attendissent ad fabricum et structuram mundi hujus, perspecta et cognita illius pulchritudine, visibilia haec bona esse vel deos arbitrentur. Item dedisse omnibus filijs hominum saeculi presentis cognitionem, quod nempe cuncta esse experiri ac desitura sint. Eorum vero, quo ante initium temporis fuerunt, quaeque post hoc saeculum futura sunt, certam et manifestam scientiam non haberi.

Nysenus vero et Hugo censent mundum a Deo datum disputationi, id est contemplationi et moderate per investigationi hominum, sed ab eis pro abusu evadisse materiam et obiectum curiosos

noxiæque disputationis et disceptationis, tam varia, tam multa, tam absona, tam temeraria, tam impii de conditore ipso, de prudentia, et iudicium ipsius, de felicitate, etc., inquirendo, disceptando, iudicando, et interita ad exactam rei quæque exquisitam naturalis notitiam vix ac ne vix quidem perveniendo ex omnibus, quas fecit bona a principio creationis, ac deinceps usque ad finem.

Secundo, Deus tradidit mundum disputationi hominis, ut homo secum disputans et ratiocinans de vanitate mundi, deque temporum rerumque omnium temporalium successione, rotatione et transitu, atque ex alia parte de Dei vanitate, constantia, æternitate et omnimoda perfectione, inde concluderet sibi que diseret: Ergo cor tuum et amorum avoca a mundo, et transfer ad deligere in Deum: ille enim solus immensus tuum sciendi et amandi desiderium satiare et beatè potest. Hoc enim sine mundo a Deo creatus hominiquæ traditus est, ut per mundum transcenderet ad mundi opificem, in eoque omnes suas res et spes diligeret, itaque stabilem quietem et felicitatem perpetuam nasceretur. Quocirca Nyssenius: « Quicumque illis, inquit, que acceperunt, non ut oportet et ad utilitatem usi sunt, non invenierunt opus Dei, quod fecit Deus ad scopum utilitatis, ab initio creationis usque ad universi consummationem, cum in his que sunt, nihil sit aliud. »

Et non invenit homo opus quod operatus est Deus a principio usque ad finem. — q. d. Tradidit est mundus disputationi hominum, ut videntes Dei opus tam pulchrum, tam sublime, tam perfectum et consummatum, non inveniant, id est invenire nequeant intimas eius dotes et perfectiones, que illi plurimè insunt a principio usque ad finem, id est a capite ad calcem, ab imo ad summum, a fundamentis ad tectum, a centro terre usque ad culmen cælorum; sed de illis iugiter disputent, et inter se disceptent: quo fit et cogitant hoc opus admirari et obstupescere, ac multo magis ejus opificem Deum, qui hanc mundi admirandi machinam, velut palatum magnificentissimum omnibus suis numeris absolutum edificavit, ac summum illi fastigium imposuit, manumque extremam addidit, ut ex hac admiratione omnes ad ejus amorem, venerationem et cultum raperentur.

Secundo, alii contrarie exponunt, q. d. Deus mundi opera notari cedere plena et omni ex parte perfecta, ut omnimodum in eo consummationem non inveniret homo, ideoque his mentem non affligeret, sed ad hanc assurgeret, in eoque suam felicitatem constitueret. Non invenit ergo homo hoc opus perfectum et utile, cui non aliquid perfectionis desit: non enim voluit Deus sua opera a principio usque ad finem, id est ita perfecta, ut non aliquid illis desit numerus: nihil voluit esse perpetuum, et omni tempore utile ab initio usque ad finem, sed suo tantum tempore, id est brevi et prescripto. Ita Pineda.

Tertio, alii per interrogationem affirmativæ explicant, q. d. Quomodo non invenit homo hoc Dei in mundo opus? Imo vero si diligenter illud consideret, invenit utique illud perfectum et numeris suis absolutum a principio usque ad finem, ut nihil usquam ei desit. Hunc invenit idcirco a principio usque ad finem, id est semper et omni tempore que singulas ejus partes et membra perstravit, ac singulorum naturam, usum et utilitatem attentius perpendit.

Verum primus sensus est genuinus, ut patet ex sequentibus; sic enim explicat Salomon, vers. 14 (1).

A principio usque ad finem. — Hoc est penitus, ait Cajetanus, qui id refert ad *invenit*, q. d. Tradidit Deus mundum disputationi hominum, ut homo penitus ejus proprietates et condiciones, eorumque causas et effectus invenire nequeat, ideoque iugiter velut dubius de his disputet. Vatablus vero, ut non invenit a principio usque ad finem, id est, inquit, ut omnia que in mundo sunt perfecte et intimè cognoscere et penetrare nequeat, pervadendo ea a principio usque ad finem. Chaldaeus, ut innotescat vero a principio, quid futurum sit in fine dicitur usque ad sententia secularium. Adiditque, dies etiam extremus mortis eis latuit, ne homini exploratus esse possit, quid a capite ad verum calcem eventurus esset, cui accedit Bonaventura et Cartesianus, a principio, inquit, vitæ hominis usque ad mortem, seu per totam vitam.

Melius alii referunt ad opus, eo sensu quo paulo ante dixi, q. d. Opus Dei, puta mundus hic adeo pulcher et perfectus creatus est, a sui principio usque ad finem, hoc est a primo creationis die usque ad sextum et ultimum, Genes. 1, ut ejus pulchritudinem, harmoniam, connexionem, perfectionem homo invenire et comprehendere nequeat, imo ut a principio usque ad finem, id est a prima, id est minima et vilissima creatura usque ad ultimam, id est nobilissimam et præstantissimam, nullam, ne minimam quidem, plene per-

(1) Et recentioribus Rosenmullerus, et Nyssenius, acerrimè sensum, involvit animis eorum, hoc est, Deus indicat homini progressionem et facultatem, tam que longe antea venerunt, quam que futura temporibus sint ventura, perpendit, eorumque causas et rationes perscrutari: *aliqui ex tamen quod invenit homo opus quod fecit Deus ab initio usque ad finem*, id est, neque tamen perspicere valet que Deus fecerit inde a principio usque ad finem, neque que sit quomodo hoc aut illud fecerit. Minus ap'e ad naxum Genesis etiam intelligit de rerum mundanarum studio (quod Gersonius vocat *Weltwissen*) et interpretatur, omnia pulchra fecit Deus tempore suo, quantum cor di coram (hominum) cadit, qui tunc est *contemplationem rerum mundanarum*; ita ut non intelligat *homo opera Dei*, etc. Sed præcipit Maurer, qui ita explicat: Non modo omnia fecit Deus pulchra, bona tempore suo, tempore justo et opportuno, etiam, inasper mundum dedidit in cor eorum, hominum: mundum, id est totum mundum, seu *universum*, inbegit der Welt, hoc est, facultatem res mundanas cognoscendi animo hominum dedit, obsequio tamen quod penitus et perfecte aliquid investigare et cognoscere possit.

spicere et penetrare valet. Quis enim comprehendat naturam dotesque omnes musce, culicis vel pulicis? nimirum:

Enosit in minimis maximus ipse Deus.

Ver. 12
et 13.

12 et 13. ET COGNOSVI QUOD NON ESSET MELIUS NISI LETARI, ET FACERE BENE IN VITA SUA. OMNIS ENIM (1) HOMO, QUI COMEDIT ET BIBIT, ET VIDET BONUM (id est fruitur bono) DE LABORE SUO, HOC DOMUM DEI EST. — Hebraea, et scio non esse melius in eis (mundi operibus et creaturis), quam letari et facere bonum in vita sua; Vatablus, cognovi quod nulla hominibus sit felicitas in eis, nisi ut gaudeant et beneficiis afficiant proximos. Didymus in *Catena Græcorum*: « Cognovi sane res per seipsas nullam vel bonitatem vel felicitatem continere, sed ipsas rerum rationes, illi est scientiam atque veram illarum notitiam, propter quam naturam gaudere rationalem comparatum sit, atque ipsum beneficiendi exercitium hoc, dumque bonum, factum felixque hominibus est. Nihil enim sic nutrit et adquat animam, quemadmodum virtutis pabulum scientieque florentia. »

S. Bonaventura hæc accipit dicta ex mente et persona non Salomonis, sed insipientium et Epicureorum. Verum Thaumaturgus, S. Hieronymus, Albino, S. Augustinus, uterque Hugo, Lyranus, Cajetanus, Vatablus, Tietmannus et ceteri omnes hæc accipiunt, ut dicta ex persona Salomonis, idque verba ipse plano significant. Sensus ergo est, q. d. Ego Salomon contemplantis partem rerum instabilitatem et vicissitudinem, quam successio temporis continue affert, ut dixi initio capituli; partim curiosam, molestam, inutilem hominum de mundo disputationem, cum impossibile sit res mundi penetrare et comprehendere, saltem esse iudicari modeste uti creaturis, secundum stata cuique tempora, quibus a Deo ad fruendum nobis offeruntur, atque in eorum moderato usu et gustu honeste me oblectare, itaque vitam agere in honesta lætitia et bonis operibus, quia hoc est voluntas Dei, cujus proinde donum est frugaliter rerum creaturarum usus, nec lasciviendo per abusum, nec fraudando genium per sordidam avaramque parcimoniam. Vide dicta cap. II, §. Repetit enim hic et inculcat quod ibi dixit. Lætitiam hanc opponit afflictioni spiritus, quam affert cupiditas, et labor rerum humanarum, uti sæpius dixit.

Allegorice: Nihil est melius quam comedere carnem, et bibere sanguinem Christi in Eucharistia. Ita S. Augustinus, lib. XVII *De Civitate*, xx, ubi contendit illius sensum esse litteralem. Nam Salomonem, inquit, « non sapere carnales epulas voluptatis salis illud ostendit, » ubi ait (cap. vii): « Melius est ire in domum lectus, quam ire in domum potus, » Et paulo post: « Cor, inquit, sapientium in domo lectus, et cor insipientium

(1) Pro enim et bebr. melius vult, atque etiam.

in domo epularum. » Verum has gnomas suis locis ad litteram explicabo.

ET BENE FACERE. — Hæc vox tria significat: *Pro-* bene a mo, felicitè vivere, jucunde et hilariter vitam agere, quod græcos vocant et *epitairi*, ut sit forte idem quod letari. Sic hic accipit Aben-Ezra, *facere bene*, inquit, *est frugali usi bonorum se exercitare*; et Campensis, *exercitare*, inquit, *se, bene facere sibi dum vivit*; et Bonaventura sic distinguit: « Letari, inquit, in fruendo, et facere bona delectabilia operando. » Verum cum hoc vult significare Scriptura, addere solet quippiam, ac dicere: facere bene sibi vel anime suæ.

Secundo ergo melius alii per facere bene censent notari beneficentiam. Ita S. Hieronymus: « Habentes, inquit, victum et vestitum, his contenti simus; et quidquid supra habere possumus, in pauperibus nutriendis et egentium largitione consumamus. » Et Didymus in *Catena Græcorum*: « Cognovi, inquit, animi tranquillitatem et beneficentiam maxima homini esse bona. » Et Moringus: Cognovi, ait, nil melius quam bona concessa in honestos usus convertere, dum vita suppetit, primum in modestam sui tutelam; mox, si quid supererit, in largitiones pauperum et alienas necessitates erogare, juxta illud Pauli, *itaque Christi: « Bonitas est magis dare, quam accipere. » Actor. cap. xx, 35, vide ibi dicta. Nihil enim tam divinum quam beneficere, omnesque beneficiis sibi devovere. Sic et Vatablus, Arboreus et alii Sapienter ex Heraclito Maximis, serm. *De Beneficentia*: « Opportuna beneficentia, ait, quasi cibum fami conveniens, animi indigentiam (ex avaritia, superam, inquam, illam auri famem) sanat. » Quin et Plutarchus, lib. *De virtute vivendi secundum Epicurum*, ex ejus mente assertit, suavius esse afflicto maledicio et injuria, quam eodem alios afflicto. Et Seneca, lib. III *De Beneficiis*, cap. xv: « Generosi animi, ait, et magnifici est, juvare et prodere; qui dat beneficia, deos imitatur. »*

Tertio plane et optime, « facere bene » idem est, quod ex virtute operari, facere quod honestum est, Deo legem implere. Hinc enim significat facere bene vel bonum, *Psalm. xxi, 16*: « Inverto a malo, et bono bonum; » *II Paralip. xxv, 16*, et alibi. Ita Thaumaturgus, *Perissusum habeo*, inquit, *maxima hominis boni esse, juvenilitatem mentis, et bonorum operum actiones*; et Chaldeus, *dixit Salomon res spiritus proprietate*: *Perceptum nihil est, nihil aut melius aut præstantius hominibus datum, quam ut quibus loquax sapientia recerent, totaque vitam optimis operibus transigant*. Sic et Nyssenius, *Olympiodorus* et alii.

Apte necesse hæc duo, scilicet letari et bene facere, ut indicet non esse verum letitiam, nisi in bene faciundo; adeoque causam verè lætitiæ esse, bene temper agere. Vis ergo semper letari? Semper bene agito: sic enim semper eris lætus. Non enim est lætior mens, quam que sibi conscientia recti: lætior, inquam, « nunc quidem oer

spem lætitiæ, postea autem bonæ lætitiæ fructu accepto, propria eis, qui digni sunt, lætitiæ, » ait Nysenus et Auctor *Catena Græc.* Hinc nulli fallacitatem constituerunt in lætitiâ. Unde Aristoteles, lib. VII *Ethic.* vocem *εὐχαίης*, derivata *εὐχαι* id est gaudere, lætari, quasi *εὐχαιέτης*, hoc est beatus, est qui valde lætatur. Et S. Isidorus, lib. X *Origini.* « Beatus, ait, dicitur, quasi bene auctus, velletat habendo quod velit, et nihil patiendo, quod nolit. Ille autem vere beatus est, qui et habet omnia que vult bona, et nihil vult mali. Ex his enim duobus homo beatus efficitur. Propter rerum rationes cognoscendas, inquit, et propter bonum operandum rationalem naturam lætari, natura comparaturum est. » Et Thaumaturgus: « Hæc sola, ait, voluptas divinitus obvenit, si rebus gerendis iustitia præsit. » Hinc est in ana-chærota, et nunc veri religiosi semper sunt beati: adeoque S. Antonius ex sola mentis lætitiâ in certis omnibus digheosebatur, teste S. Athanasio in ejus Vita. Vide Hieronymum Platam, lib. III *De Bono statu religiosi*, cap. II et seq. fix adverso de voluptatum gaudiis *ἡσυχαστῶν*, mellifelleis et amarulentis, sic scribit S. Chrysostomus, homilia *De Compunctione*: « Ut homines ægri, inquit, cum malis febribus aguntur, si in aquas sancti-hænos frigidâ immerserint, ad præsens sibi aliqui quidem videntur quiescere splendi, multiplicatas vero flammâ febrium sibi separant: ita et nos agimus, cum conscientie stimulus affigitur, si nec externis gaudiis et lætitiæ causas queramus. » Idem, homil. 63 ad *Popul.*, docet mundi gaudia parvo tristitiam, gaudia vero spiritus durare et crescere: « Bona, inquit, est lætitiâ, omni mundana melior lætitiâ: ita fingentem omnibus gaudentibus propono. » Et infra: « Propterea gaudio lætamur invidi, quod est mundi, quod studium extinguunt et infantes parit mororos. Tristetur potius tristitia gaudii genitricis, non autem lætitiâ tristitiâ parvula gaudemus. Lærymas fundamus, multam seminant voluptatem: neque risu ridemus deulum stridorena nobis parientia. Affligamur tribulatione, ex qua indulgentia nascitur: neque dolentis queramus, ex quibus multa tribulatio paritur et angustia. »

Et videri novæ, — id est gasiat homini, puta comedit, et bibit rem sapidam, ac illa fruitur, seseque oblectat. Visus enim, quia sensum nobilissimus, melancolyne pro gustu et quovis sensu amittit.

Quare quod Nysenus ait: « Videt bonum, » id est, « facit bonum, » puta vacat pietati et bonis operibus, mysticem est, non liberale. « Quin, inquit, quod est cibus et potus corpori per que conservatur natura, hoc est animæ ad bonum adspicere, et hoc est vere donum Dei, in Deum delectos habere oculos; et sicut homo carnalis in comedendo et bibendo habet vires: ita qui ad bonum adspicit, » etc. Atque Auctor *Catena Græc.* :

« Nihil sic nutrit, et adæquat animam, quemadmodum virtus et scientia. »

Hoc donum Dei. — Scilicet inquit, et extremum. Hebraice, *donum Elohim visum, q. d.* Hoc donum est peculiare numinis et providentiæ: hanc enim significat *Elohim*; Campensis, *donum Dei manifestum esse patet*; Chaldaicus, *atque. iteo qui dedit et laborit, et Me toto avo indubiteri, et filius moriens fructus laboris sui reliquerit, hoc ipso videatur quomodo beneficio affectus a Deo*; Didymus in *Catena Græcorum*: « Exploratum habeo temporalium hunc perum usum cælestis homini obvenire, dummodo iustitia actionum omnium dux sit. » Causam dat S. Chrysostomus, homil. I in *epistol. ad Corinth.*: « Is, inquit, qui spirituali gaudio fruitur, a morte arripi non potest, sed probe undique armatus ingruentia tela propulsat: » *Quibusvis armis violentior est voluptas et, quæ secundum Deum percipitur. »* Et mox: « Contra vero qui terrenis voluptatibus affluit, a quibusvis arripi et expugnari potest, ac perinde ei accidit atque illi, qui imbecillibus armis instructus est, ac vel levissimo ictu saucitur. »

44. DICERE QUOD OMNIA OPERA, QUÆ FECIT DEUS, PERSERVERENT IN PERPETUUM: NON POSSUMUS EIS QUICQUAM ADDERE, VEL AUFERRE, QUÆ FECIT DEUS ET TERMINAT. — Arabibus, *egypci omnia creata, quæ creavit Deus, futuris in æternum servandis ordinem et statum suum: neque potest alibi eis, aut diminui ea eis*; Septuaginta, *super illud non potest addeci, et ab illis non potest auferri*; Syrus, *super illud non est addendum, et ab illis non est diminuentum.*

Quævis, quomodo hic versus notatur et coherent præcedentibus?

Primo, Cajellanus: Hebraicum *לעולם בעולם*, inquit, id est in perpetuum, verbi potest in *seculum, q. d.* Quidquid facit Deus, illud erit in suo seculo, in sua temporis periodo, ut idem hic dicitur, quod vers. 1: « Omnia tempus habent: » sed hoc frigidum est, obscurum et coactum. Sic enim dixerit *בעולם בעולם*, id est in seculo, non *לעולם*, id est in seculo, sive in seculo. Quare minus apte quoque verit Campensis, *quicquid facit Deus, erit quale ipse id esse volit.*

Secundo, Thaumaturgus hunc versum necht cum eo quod immediate processit, scilicet moderate comedere, bibere, et frui labori suo, esse donum Dei, si nimirum illa fiant hoc fine, ut per ea tendamus ad bona cœlestia et perpetua. Unde sic paraphrastice verit, *quoniam non infelix verum ex Deo esse, etiamsi temporalibus fruamur, modo per ea ducet iustitiam ducamur in cœlestia, immortaliaque munera opera.*

Tertio, Hugo Victorinus per opera Dei accipit iudicia Dei, præsertim prædestinationis electorum et reprobationis impii. Favet versus Chaldaicus: Scio, inquit, in spiritu propheti, *quod omnia quæ fecit Deus in seculo, sive bonum, sive malum, quicquid determinatum est ex ore ejus, huc erit in seculo: neque est potestas viro, ut addat eis, nec auferat*

potestatem addendi: et in tempore quo venit vindicta in seculo, Deus fecit ut timeant filii hominis a face ejus. Dilucidius ex Costo, *parviti etiam quæ fecit Dominus in hoc mundo prælis et sapientibus, etc. ut eum observent homines et colant.*

Verum hæc omnia mystica sunt, non litteralia et genuina.

Quarto, noster Fine-Ja hanc gnomen refert partim ad affectionum cordis humani vicissitudinem, que nunc amat, nunc edit, nunc ridet, nunc flet, nunc congregat, nunc abjicit, etc. ut dixit initio cap. ut illi hic per antithesim opponat Deum, in quo est constans divine nature firmitas et æternitas, juxta illud Jacobi I, 17: « Apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis umbratio. » Humana igitur opera sibi invicem in orbem succedunt abeuntque cum tempore: unde eis supererit aliquid addimus, vel detrahimus, tantam et mutamur in horas; vetera fastidimus, nova semper sectamur. At Dei cogitationes et opera firma sunt, sibi constans, durantes in perpetuum; voluntas ejus immutabilis est: quod semel voluit semper vult, ac decreto a se tempore assequitur. Rursum hanc gnomen refert ad id quod præcessit: « Qui videt bonum de labore suo, hoc donum Dei est, » ut significet Salomon, que cum frugalitate, moderatione, pietate conjuncta sunt, ea opera Dei esse, Dei dona esse que ille largitur, ideoque non pendere ex illa temporaria et inconstanti fortuna, sed perpetua esse et constantia.

Quinto et genuine, hæc refert more Hebræo non ad proxime præcedentia, sed remotius et superius: puta ad vers. 1: « Omnia tempus habent, » etc. et ad vers. 11: « Cuncta fecit bona in tempore suo. » Hæc enim antithesim duplicem inter opera hominum et opera Dei: prior est, quod opera hominum non darent, nisi stato, illoque medico tempore; Dei vero opera durent in perpetuum. Posterior, quod homo pro tempore opera mutet, sique aliquid addat vel detrahât, ea quod diminuta et imperfecta sint; Dei vero opera perfecta sint, ideoque nihil eis addi aut detrahi possit. Opera Dei intellige, tum creationem mundi, tumque omnium, que in mundo sunt; tum eorumque conservationem, providentiam et gubernationem, qua ficit ut omnia stato tempore sibi succedant, nunquam sit tempus vivendi, nunc moriendi, nunc plantandi, nunc evellendi, etc. Hæc enim successio ex lege Dei est continua et perpetua. Igitur licet quoad individuum singuli homines, eorumque opera in orbem succedant et abeant, aliis novis succedentibus, tamen Deus facit, ut quoad speciem eadem perdurent, scilicet ut successio individuum cuiuslibet speciei, tum animalium, quam rerum et ætium quærumlibet sit perpetua jugiterque continue, scilicet usque ad consummationem seculi. Et hoc maxime spectat hic Salomon, ut patet tum ex connectione hujus vers. cum vers. 1

et ceteris sequentibus huiusque; tum quia hæc se explicat vers. sequenti dicens: « Quod factum est, ipsum permanet: que futura sunt, jam fuerunt: et Deus instaurat quod abijt. » Ne qui enim cum temporum remque mutatione putaret bonum, Deique decreta et opera mutari, occurrat, asso-rilique Deum, heicque opera et decreta esse immutabilia, ac sibi constare in perpetuum, quia Deus facit ut res incorruptibiles, quales sunt angeli, anima, cœli, in seipsis semper durent; corruptibiles vero durent non in se, sed in continua novorum individuum successione. Deus enim procurat et efficit, ut sit constans perpetuaque temporum remque omnium in eo successio, ordo, vicissitudo: hoc enim pertinet ad *Elohim*, id est ad Dei numen et providentiam, ejusque proprium est munus et officium: perpetui enim gubernatoris est, omnia suo ordine perpetuare; quare homo nil ei addere potest, nil detrahere, vel auferre; ideoque frustra si reluctabitur vel obvietur, quia certo evenit id quod ordinavit, ac peribit omne id quod contra Dei ordinem molitus fuerit homo. Porro D. Thomas, II, *Quæst.* XLVIII, art. 2, ad 2, hanc gnomen extendit ad legem veterem, cui successit lex nova. Lex enim vetus per novam impletur, perficitur, et quasi perpetuatur; quantum de lege proprie hic non sit sermo. Hæc, ut dixi, hanc gnomen explicat S. Hieronymus: « Nihil, ait, est quod in mundo novum sit. Solis cursus et lunæ vires et terra, arborumque siccitas vel viror cum ipso mundo nata sunt, atque concreta. Et ideoque Deus certa ratione cuncta moderatus est, et iussit humanis usibus elementa servire, ut homines hæc vicentibus intelligant esse providentiam, et timeant a facie Dei, tam ex rerum æqualitate, cursu, ordine atque constantia intelligunt creatorum. Invisibilia enim Dei per ea, que facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque virtus ejus et divinitas. »

Ex hæc gnomo, quod omnia opera Dei durent in perpetuum, D. Thomas, I part., *Quæst.* CIV, art. 4, colligit nullam rem creatam annihilari: quia esto sit corruptibilis quoad formam, manet tamen quoad materiam primam. Idem, *Quæst.* LXXV, art. 1, ad 1, ex eadem docet creaturas quo magis appropinquant Deo, eo magis perpetuari et esse incorruptibiles: sed corpora mixta corrumpunt substantialiter quoad formam, cœlos vero immutari quoad locum, angelos vero in se mutari duntaxat quoad actus internos cogitationis et voluntatis. Vis ergo magis magisque firmari et stabiliri? mentem tuam magis magisque junge Deo.

NON POSSUMUS EIS QUICQUAM ADDERE, NEC AUFERRE. — q. d. Non possumus novis species producere, quas non produxerit Deus; nec etiam species a Deo productas possumus auferre et interminere. Rursum non possumus statum temporum successione, cuique actioni et rei a Deo præstitam, immutare vel invertire. Insuper ni-

nihil est in mundo superfluum; nihil etiam deest, quod faciat ad ejus complementum. Ipsamet anima a nexis et venenata etiam homini profunt, quia enim a aut passibiliter ledunt, aut salubriter exercent, aut utiliter probant, aut ignominanter decent, » ait S. Augustinus, lib. III *De Genes. ad litt. cap. xvii*. Esto enim possit homo ex commixtione variarum specierum simplicium, novam mixti speciem producere, ut patet in pharmacis, in monstris, in mollis, leopardis, lyciscis, etc.: hæc enim primitus non creavit Deus, sed ex commixtione ab hominibus procurata sequorum cura animi, nisi sunt mali; ex commixtione leonum cum canibus, nisi sunt leporum; ex commixtione leporum cum canibus, nisi sunt hyrcorum; tamen tota vis novae hæc species producendi est in natura utriusque animalis a Deo indita; ac prout hæc ipsa primitus produxit Deus, non formaliter in seipsis, sed consaliter quasi in semine et radice, puta in animalibus ex quorum commixtione ista nascuntur.

Tacite hæc sententia Salomon hominem advocat a vano labore, æque ac timore; nam per eum nulla rei sit accessio sine Dei opere, nec ulla decessio sine Dei cura et voluntate, juxta illud de justis Psal. xxxiii, 11: « Non imminuet omni bono, » q. d. Nemo justis vel minimam partem voluptatis, gaudii, aut victus eripere poterit, quia Deus non lassat et prosperat. Omne enim Dei opus est effectus, ratum et firmum, cum vice versa omne opus hominis ex se sit inefficax, irritum et cassum.

Quæ erant Deo in timore. — dum immensa ejus potentia, sapientia ex operibus et gubernatione pugiter aslantur et celebratur; Hebræa, ut timeant (homines) a facie ejus; Arabice, et Deus fecit ut revereretur a facie ejus; Olympiodorus, ut timeant faciem ejus; Campensis, in hoc fecit ut non illum revererentur; Thaumaturgus, reverentia eorum et admiratione digna erant Dei opera, ac consequenter ipse Deus multo magis, ut exsuperaretur ab eum timore; S. Hieronymus, Deus hæc omnia fecit, ut timeant homines ab eo quod semel dispositum in aliud declinare (ut se totos divina dispositioni et legi subdant, nec aliud illi repugnans attentent); pulchre autem temporum dicens: *Et timeant a facie ejus, cultus quippe Domini super facientes mala, Psal. lxxviii*. Alludit ad styron Elohim. Elohim enim dicitur ab אלה, id est adjecit, obligavit, destrinxit, quod Deus omnia creando, creaturas juramento sibi obstringat ad sui timorem, cultum, et amorem, ut dixi Genes. iii. Timor Dei enim in Scriptura comprehendit Dei metum, amorem, reverentiam, obedientiam, cultum illi quasi summe majestatis, summeque potestatis, providentiae et beneficentiae debitum. « Primitus in orbe Deus fecit timor, » ait Statius. Unde et nonnulli, inter quos est S. Clemens Romanus, epist. 1, nomen Deus, sive deus, derivant a timore, id est timor. Quis enim non timeat Deum ful-

minantem, tonantem, ventis, procellis et terræ motibus omnia quassantem? quis non amet dantem fruges, fructus rerumque copiam? Sic Deus a Jacobo vocatur timor Isaac, id est quem timebat et reverebatur Isaac, Genes. xxxi, 42. Et Deus, Malac. 1, 6: « Filius, inquit, honorat patrem, et servus dominum suum: si ergo poteris ego sum, ubi est honor meus? et si dominus ego sum, ubi est timor meus? » Duo enim, propter summum dominium et imperium necis et vite, cæci et gehæne, debemus summum timorem; eidem quasi summo omnium potri debemus summam bonorem, summam obedientiam et summum amorem. Hæc Job cap. xxxi, 23: « Semper, inquit, quasi timentes super me fluctus timui Deum, et pondus ejus terre non potui. » Et S. Joannes, Apoc. cap. xv, 3: « Magna, ait, et mirabilia sunt opera tua, Domine Deus omnipotens: juste et vere sunt vite tue, Rex seculorum. Quis non timeat te, Domine, et magnificabit nomen tuum? quia solus pius es: quoniam omnes gentes venient, et adorabunt in conspectu tuo. »

15. Quid factum est, Jesus firmavit: que futura sunt, iam fuerunt: et Dei iustitiam id quod abest: — Hebræa, id quod factum est, et quod futurum est iam factum, et Deus requirit id quod persequitur subiecit. Hoc enim est Hebræum ארדה, ardash, quod quidam vir doctus vertit, quod populum est; sed hallucinatus est: ardash enim censetur per metathesin esse ארדה, ardash, id est raptem, cum hæc duo, litteris licet allis, significatione tamen sint valde diversa; radix enim ארד radash significat persequi, ארדה ardash vero rapere. Incalcet et confirmat id quod dixit vers. precedenti, nihilum perpetua esse dei opera, perpetuamque rerum temporalium successionem, v. g. « Sol qui nunc oritur, et antiquam nos estemus in mundo, fuit, et postquam mortui fuerimus, oriturus est, » ait S. Hieronymus. Et: « Homo fuit, homo etiam est: arbor fuit, arbor etiam est, » ait Olympiodorus. Idem dixi cap. 1, 9: quare plus hic non addam.

Pro Deo instaurat id quod abest, Hebræa est, Elohim quærit vel requirit persecutum vel insectum, id est preteritum, hoc est, Deus restituit et restaurat ea, que a tempore insecti abrepta sunt et iam preterierunt. Unde Campensis vertit, æquid usque recusat, que velut fugata hinc abierunt: et Vatablus, Deus inquirat id quod ab insectum propellitur. Inquirat, id est instaurat. Sic David Psal. cxviii, 176, petit se a Deo queri, id est instaurari. Et Job, cap. iii, 4, rogat Deum, ut non requirat, id est restituit diem, qui natus erat; et S. Hieronymus: « Deus requirit id quod perit, quod expulsum est, quod esse cessavit. » Tempus enim preteritum pulchre dicitur a presentem a futuro propelli, et ab eo velut inseque persequutionem pati et fugari, sicut in flumine aqua procedens a sequenti propellitur et fugatur.

Porro Thaumaturgus hanc gnomen refert ad presentiam et decreta voluntatis divine, quam semper durat; sic enim verit, juxta presentiam Dei es, que olim sunt facta, nunc existant: et futura perinde certa sunt, atque si nunc sint facta; et Campensis, quod facti olim nunc est, et decreta sunt olim, ut etiam temporibus futurorum esset; insuper Hugo Victorinus censet hanc gnomen accipiendam esse, « non solum de operibus Dei, quibus creaturam mundi disponit, quod sine mutatione et confusione ordinis maneat in eternum, sed etiam de dispositione judiciorum ejus, quod legem providentis sue non mutant, ut fiat quod ipse non disposuit. »

Hinc et alii hanc gnomen et presentem accipiunt de iudicis Dei, quibus bonos premiat, improbos punit. Hæc enim licet Deus ad tempus intermitat, tamen mox rursum revocat et instaurat. Quocirca Septuaginta et Syris vertunt, Deus requirit eum qui persequutionem patitur; Arabice, et Deus requirit peccatum; Symmachus, Deus inquirat pro tibi, qui vocati expelluntur, q. d. Deus vindicat innocentes iniuste afflicti injurias et necem, ut vindicavit cæles martyrum occidendo persecutores, Nerone, Decium, Diocletianum, etc.: per hanc enim persecutorum occisionem, martyrum innocentia declarat, verumque nomen, fama, gloria et quasi vila restituitur et instauratur. Ita S. Hieronymus: « Et Deus, inquit, querit eum qui persequutionem patitur: utiliter hoc testimonio in persecutore gentium, ad consolandum eum qui in martyrio perseverat. Et quia omnes, juxta Apostolum, qui pie vivere volunt in Christo, persequutionem patiuntur, habent consolationem, quia Deus querit persequutionem patientem, sicut requirit sanguinem interfecti, et venit querere quod perierat, et erroneam ovem suis humeris ad gregem reportavit. » Et Thaumaturgus: « Is qui iniuste lesus est, inquit, deo auxiliatore nititur: » nam, ut ait Eccli. cap. 1, 29: « Usque in tempus sustinebit patiens, et postea reddito juvabitur; » et Christus: « Beati qui persequutionem patiuntur propter justitiam: quoniam ipsorum est regnum celorum, » Matth. v: citat arguente hunc locum Lucifer Calaritanus Episcopus in Apologia pro S. Athanasio.

Accedit Chaldeus. Sed ipse hanc vindictam prorogat usque ad diem iudicii: In die iudicii tamen, inquit, futurus est Dominus, ut requirat eum et pæperea de manu impij, qui persecutus est eum.

Anagogice, Deus in resurrectione instaurabit corpus, quod perit, quodque passum est in martiribus, ut reviviscat et gloriosum resurgat. Ita S. Hieronymus.

16. Vini sui sole in loco iudicij impietatem: et in loco justitie iniquitatem. — Campensis, in quo regnat impietas; alii, in quo dominatur impietas vel iniquitas.

Porro Codices Septuaginta hic variant. Vaticani

enim habent, et adhuc etiam est sole locum iudicii, illic impietas; et locum justitiae, illic pius: quam locutionem secutus Arabice vertit, cognovi quoque sub sole locum iudicii, ubi est enim opusata; et locum justitiae, et ubi est felicitas; nimirum pro impietate, in eo implus, nonnulli leguntur videntes, id est pius. Si quoque legit Lucifer Calaritanus, Apologia, pro S. Athanasio: quod aliqui exposunt, q. d. vidi paradisi preparatum piis, et gehennam preparatam impiis. Uode Thaumaturgus, eisdem, inquit, in inferis partibus positionis quidem burnitur impiis recipiens, piis autem locum celum preparatum. Sic et Olympiodorus, qui dubitat an paradisi sit in terra, an in caelo, eo quod dicatur hic esse a sub sole. »

Verum Codices Septuaginta Complutenses utroque loco legentes solent, id est impius, sic vertunt, et adhuc vidi sub sole locum iudicii, illic impietas: et locum iustorum, illic impietas. S. Hieronymus juxta editionem prisecam acceptam a Septuaginta: Vidi, inquit, locum iudicii, ubi impietas: et locum justitiae, ubi iniquitas. Sic quoque Syrus: quam sane lectio respondet Hebræo et Vulgate-Latina, ideoque vera est et genuina. Accedit et Chaldeus: Iterum, inquit, sub sole vidi forum iudicii, in quo conscripti corrupti iudices innocuos emendauerunt, nocentes sententis suis absolvunt et locum in quo vincuntur justus, praetera et impius, qui et praesit propter peccata generationis hujus.

Sensus ergo clarus est, q. d. Vidi in tribunali iudicii sadentem justum impium, qui iustas profert sententias; ideoque in loco, ubi regnare debebat justum iudicium, vidi regnante iniquitatem, ac in solo iustitiae vidi praesidentem iniquum, qui contra jus et fas judicavit, ideoque in eo vidi dominantem iniquitatem. Pro eodem sumit iudicium et iustitiam atque iniquitatem et impietatem, cum aliqui proprie impietas sit scelus contra Deum, iniquitas aut scelus contra equitatem, quo iustitia et jus proximi violatur. Sed, ut dixi, impletas hic accipitur pro iniquitate et iniustitia, puta pro iniusta iudicij sententia; hæc enim recte vocatur impietas, quo loquitur iustitiam, qua non tantum proximus, sed et Deus, qui iuris et iustitiae omnis est auctor, violatur: Quare iniquus iudex facti ut in solo iustitiae sedeat iniustitia, in eoque velut regem imparet et dominaret, ac thronum Christi occupet Antichristus.

Igitur per locum iudicii et iustitiae, proprie hic publica tribunalia et subvella iudicium intelliguntur; generant tamen quibus locus iudicandis sententiarum profertur accipi potest, qualis est ubi lites mercatorum, agricolarum, opificum privati dirimuntur. Porro hæc primo, vocat locum iudicii, deinde iustitiam, ut inchoet iudicium prius debere diligenter matureque iudicio rem examinare, antequam equam certamine pro iustitia ferant sententiam. Nota et sub sole, q. d. iniustitia non nisi sub sole, inter homines occipit.

ditus et avarus locum habet: nam supra solem in caelis habitat iustitia. Unde a Poetis fingitur Thamus iustitiam deo assidere Deo supremo iudicem. Hinc et illud Ovidii, lib. I. *Metamorph.* :

*Et virgo caede studentes
Ultima coelestem terras Astra reliquit,*

quasi ab iniustus hominibus avolans ad iustum Deum. Rursus, et sub sole notat indignitatem et impudentiam iniquorum iudicium, quod in conspectu lucidissima et purissima solis, adeoque solis iustitiae, puta Christi Domini, audeant impuram, lenocerosam et injustam pronuntiare sententiam, itaque iustitiam et pietatem violare, iuxta illud *Ecclesi.* xi, 2: «Conspicentiam spindonis devirginitur juvenalem: sic qui facit per vim iudicium iniquum.» Quocirca eos detonat Isaïas, cap. lxx, 14: «Conversum est retrorsum iudicium, et iustitia longe stetit: quia corruit in platea veritas, et equitas non potuit ingredi. Et facta est veritas in oblivionem: et qui recessit a malo, praedixit peccati: et vidit Dominus, et malum apparuit in oculis ejus, quia non est iudicium.»

Diffinitas hic est in nexu, qua ratioe scilicet haec gnomae hic inseratur, et cohaereat cum praecedentibus.

Primo, aliqui nectunt eum et ut *timeatur*, vers. 14, q. d. Deus fecit omnia et timeatur: sed tanta est improbitas hominum, ut ipsum non timeant, sed palmam in tribunalibus enim ejusque veritatem et iustitiam, profertendo iniquas sententias, conculcunt. Ita Ferus. Sed hoc longe petitum videtur.

Secundo, Hugo Victorinus, quem sequitur noster Lorianus, censet hic novam vanitatis genus recenseri. Cum enim vanitatem magnam recensisset, sitam in temporum rerumque omnium vicissitudine et fugacitate, quasi *non satis esset malum in ea haec inconstantia*, ait Campensis, sublexit hanc majorem de iudiciorum corruptela. Ex qua, sicut et ex priori, homines accipiunt occasionem murmurandi contra divinam providentiam, quod videant «iustum hic multa mala perpeti, et impium regnare pro scelere,» ait S. Hieronymus. Unde illi respondet Ecclesiastes, vers. 17, Deum haec iniqua iudicia reformaturum, et iusto suo iudicio sua summum cuique restituaturum.

Tertio, Thamauryus, Didymus et Olympiodorus censent haec spectare ad penas impiorum et praemia piorum, quasi post recensitas hominum vanitates et pravitates, hic eorum congruam supplicium dixerat. Citavi verba Thamauryi initio hujus versus. Verum eorum versio, et consequenter explicatio plane dissonat ab Hebraeo et a Vulgata.

Quarto, noster fineda sic verit, ut postquam dixerit rerum omnium humanarum vicissitudinem esse summam inconstantiam, sola autem Dei opera firma et stabilia, nunc officiat frimitur et stabiliter visum sibi *sedere in loco iudicis impie-*

tatem, et ubi maxime videbatur regnatura iustitia, *iniquitatem* dominari pro summam tyrannidem, ac tunc constanter exerceri iudicia iniqua, ut in hac re nulla esse vicissitudo videatur, neque tempus ullum iustitiam caste et integre colende. Respondet vero vers. 17, non defuturum suum quoque tempus sempiternae legi et supremi arbitri iudicio, cum videbitur «iustum et impium iudicabit Deus, et tempus omnis rei tunc erit.»

Quinto, alii qui secuti versionem Septuaginta censent versu praecedenti agi de iudicis Dei, quibus puni eos qui insontes persequuntur, apposite cum his hanc gnomem connectant, utpote quae explicet hanc persecutionem maxime carni et sentiri in impiis iudicium sententis, quibus innocentes opprimunt, ac proinde in eorum consolationem Deum hinc iudicia suo tribunali correcturum.

Sexto et septimo, hic versus pertinet ad vers. 10: «Vidi afflictionem,» etc., ut patet conferenti utrinque verba, praesertim in Hebraeo. Hebraei enim hic habent, et *athae vidi sub sole in loco iudicis impietatem*, q. d. Vidi dupliem in hoc mundi vanitate hominum afflictionem. Priorem recensit vers. 10, scilicet quod homo affligitur continuo labore operum temporalium, quae non constant nec durant, sed cum tempore volvantur et abeunt: quare labor eorum et afflictio irrita est et vana, quia caret fructu, qui stabilis sit et perseveret. Posteriores hic recenset, quod scilicet in solio iudicii saepe praesidet iudex impius, regnetque impietas, qui pius et pietatem opprimat. Jungit hanc priori, quia illi similis est analogia. Illa enim afflictio laboris naturalis est et physica, haec vero perversi iudicii moralis et ethica. Atque sicut illa oritur ex vicissitudine temporum, et fugacitate rerum temporalium: sic haec pariter oritur ex vicissitudine iudicium et iudiciorum, quod scilicet probis iustisque iudicibus in solio succedant improbi et iniusti. Rursus, sicut de illis dixit Deum instaurare id quod abiit, itaque res successivas perpetuare, non in individuo, sed in specie eadem: sic hic asserit Deum instauraturum iniqua improborum iudicia, cum ea publice condemnabit et puniet, iustisque basis suam vis restituet.

Igitur haec est sequela et nexus totius capitis: versus 1, proponit hoc thema capituli: «Omnia tempus habent, et suis spatiis transeunt universa sub caelo.» Illud deinde probat inductione per res naturales, dicens: «Tempus nascendi, et tempus moriendi: tempus plantandi, et tempus evellendi,» etc. Ex quibus concludit vers. 10, se in omni hac temporum successione vidisse succedentem assidue laborem labori, et afflictionem afflictioni. Idem thema hic probat per res ethicas sive morales, scilicet ex eo quod in solio iudicis et iustitiae iustis iudicibus per temporum successione saepe succedunt iniusti, qui impro-

his patrocinantur, ac probos affligant et opprimant: sed his quoque succedet tempus divini iudicii iustissimi, quo Deus solio iudicii iustitiam ab improbis adeptam restituet, et iniquitatem ex eo deturbabit. Unde apposite ad thema: «Omnia tempus habent,» subdit sequenti vers. 17: «Iustum et impium iudicabit Deus, et tempus unicuique rei tunc erit,» q. d. Sicut res physicae suum tempus habent, sic et ethicae: sicut opera operibus in tempore succedunt, sic et iudicia iudicis: adeoque omnia cum tempore transeunt et evanescent: transit enim iustitia, cum a succedente iniquo iudice prodigatur per iniustitiam: transit vicissim ejus iniustitia, cum a Deo iudice arguitur et plectitur. Praclare S. Gregorius, lib. XXVI. *Moral.*: «Summus locus, ait, bene regitur, cum is, qui praesert, vitis potius quam subditis dominatur.»

Graphice hanc iudiciorum iniquitatem depingit S. Cyprianus, lib. II, epist. 2 ad Donatum: «Saevit, ait, invicem discordantium rabies, et inter togas paece rupta formu libibus mugit insanum: hasta illic et gladius, et carnifex praesto est, unguis effodiens, equuleus extendens, ignis exurens; ad hominis corpus manum, supplicia plura quam membra sunt. Quis inter haec vero subveniat? patronus? sed praevariatur et decipit. Iudex? sed sententiam vendit. Qui sedet crimina vindicaturus, admittit, et ut reus innocens peccat, fit nocens iudex. Flagrant ubique delicta, et passim multiformi genere peccandi per improbas mentes nocens virus operatur.» Particulatim deinde modos iniustitiae enarrat, subdens: «Ite testamentum subijcit; ille falsum capitali fraude conscribit; hic arcentur hereditatibus liberi; illic hominis donantur alieni. Inimicus insinuat, calumnia impugnat, testis infamat, utrobique gra-satur in mendacium criminum prostitute vocis venalis audacia, cum interim nocentes nec cum innocentibus pereunt. Nullus de legibus metus est: de quositorum, de iudice pavor nullus: quod potest redimi, non timetur; esse jam inter nocentes innocuum crimen est: malos quisquis non imitatur, offendit. Consensere jura peccatis, et cepit licitum esse quod publicum est. Quis illic rerum pudor, quae esse possent integritas, ubi qui damnant improbos, desunt? soli tibi qui damnantur occurrunt.»

Porro, afflictio haec ethica gravior duriorque est priori physica et naturali, quia nil magis cruciat homines quam si iudicentur, damnentur et ponantur ut nocentes, cum sint innocentes. Et quod indignum, quam si in solio iustitiae sedent et praesident iniustitia? si in tribunali aequitatis regent et dominentur iniquitas? si pietatem opprimat impietas, probitatem improbitas, innocentiam malitia, sanctitatem scelus, humanitatem tyrannidis et savitia? Audiant iudices et peccant Davidem, imo Deum summum iudicem in synagoga: «Deus stetit in Synagoga deorum

(iudicium): in medio autem deos dijudicat. Usquequo iudicatis iniquitatem, et facies peccatorum sumitis? etc. Ego dixi: Dii estis, et illi Excelesti omnes. Vos autem sicut homines moriemini: et sicut unus de principibus cadetis,» *Psalm.* lxxxii, vers. 4, ubi pro deos hebraice est *Elohim*, id est angelos vel deos, quo significat iudicem debere esse quasi angelum, imo deum inter homines, ut liber ab omni carnis et sanguinis affectione iuxta Deum et veritatem sententiam ferat, itaque sit quasi «obambulans in terra deus, et sanctus in carne angelus.» Unde Philo, lib. *de Iudice*, in eo requirit sinceritatem, tranquillam animum nulli perturbationi obnoxium; ut imitator Deum, de quo ait Sapiens, cap. xii, 18: «Tu autem, hominator virtutis, cum tranquillitate iudicias.» Hinc et iniquus iudex hoc loco vocatur *רשע* *resca*, id est inquietus, tumultuosus, turbulentus; imo vocatur in abstracto *רשע* *resca*, id est inquietudo, tumultus, turbatio, quia omnia miscet, turbat, offuscet, pervertit. Et *Psalm.* lxxxii, 3: «Cum accipero tempus, ego iustitias iudicabo.» Audiat Iosaphat regem graviter his inculcandum: «Videle quid feceritis; non enim hominis exercetis iudicium, sed Domini; et quodcumque iudicaveritis, in vos redundabit. Sit timor Domini vobiscum, et cum diligencia cuncta facite: non est enim apud Dominum Deum nostrum iniquitas, nec personarum acceptio, nec cupidio numerum,» *II Paralip.* xix. Hinc in Coacilio Chalcedonensi et Ephesino, cap. xxii, in subsellio quasi pro tribunali collocabatur codex Evangeliorum, ut Christi iudicis personam representaret, quam in iudicando Episcopi praeculis haberent, atque iustam ex ejus mente sententiam proferrent. Sic Aethiopes feruntur in Senatu cathedram excelsam statuere, cuiusque vacuum, quasi in ea residat Deus iudicis arbiter et moderator, quem proinde seniores omnes in ferendis sententiis inveteri, vereri, imitarique debeant. Aegyptii reges de more iudicis ad iusturandum adgebant, ut etiam si quid rex iuberet eos iudicare, quod iustum non esset, ne iudicarent, ait Plutarchus in *Moral.*, qui et addit: At qui fieri potest, ut civitas iudicis habeat incorruptos, ubi potestatem iudicandi magno vendit princeps? M. Antoninus Imperator dicebat, «privatos quidem homines multos habere iudices; principum autem nullum alium esse iudicem, quam Deum.» Ita Xiphilinus in ejus Vita. Trajanus Imperator praefecto urbis strictum porrexit gladium, dixitque: «Cape ferrum hoc, et si quidem recte gesseris imperium, pro me; sin aliter, contra me hoc utere.» Ita Nicophorus, lib. III *Histor. Eccles.* cap. xxiii. Cambyzes Sicanum iudicem, quod iniquum pecunia corruptus sententiam protulisset, excoaravit, corripuit tribunal sive sellam iudicariam instauravit, ac in ea Othoem Sicanum filium iudicem sedere iussit, dicens: «Memento in qua sella sedes et iudicetis.» Ita Herodotus, lib. V.

17. ET DICI IN CORDE MEO: JUSTUM ET IMPIUM JUDICANT DIES (in die judicii, ait Chaldaeus), ET TEMPUS OMNIS REI TUNC ERIT. — « Tunc, » scilicet in die judicii, quo judicabit Dominus. Per *justum* quemlibet accipio, sed proprie innocentem injuriam passum, et injuste ab iniquo iudice condemnatum; per *impium* vero, iniquum iudicem, qui innocentem inique condemnavit. Hac gnomo enim Solomon solvit se, et simul eos qui insolentes condemnantur, spe iudicii divini, quod scilicet Deus hinc iniquis hinc iudicibus suo equissimo iudicio referendū et corriget, ac insonti summius et pœnaliter coronam, iniquo vero iudici meritum supplicium, et poenam talionis decernet ac retribuet. Hoc enim est officium *Elohim*, id est, dominis et providentiae, ut iustis laeis suam ius et famam restituat, injustos vero laedentes pro meritis castiget. Inio inde colligimus esse iustitiam, frequentiaque iudicium Dei iudicium; sic enim argumentatur: In hæc vita sepe innocentes a nocentibus damnantur et opprimuntur; ergo iustitia et rectorum ratio ordo exigit, ut sequatur Dei iudicium, quo iniustitia hæc delegatur, corrigatur, dampnetur, placentur, ac innocentibus sine innocentia laus et merita restituantur. Tunc ergo stabunt iusti in magna constantia adversus eos qui se angustiaverunt, et qui absterunt labores eorum, » Sapient. v, quia, ut ait Eccl. xxxv, 16: « Non accipiet Dominus personam in pauperem, et deprecationem laesi excusabit. Judicabit iustus et faciet iudicium, donec tollat peccatidinem superborum: et sceptrum iniquorum conturbabit. » Ita explens S. Hieronymus, quam mod. « Sub sole, inquit, isto veritatem et iudicium exquisivi, et vidi etiam inter iudicem ipsa sollicitudo non veritatem valere, sed mutua: » sive aliter: « Arbitratus sum aliquid iustitiae in presenti seculo geri, vel pium nunc pro suo merito recipere, vel impium pro suo scelere puniri, et e contrario reperi quam putabam. Vidi enim et iustum multa mala hæc perpeti, et impium regere pro scelere. Postea vero cum corde meo colloquens et reputans, intellexi non per partes Deum et per singulos iudicare, sed in futurum tempus reservari iudicium, ut omnes pariter iudicentur, et secundum voluntatem et opera sua ibi recipiant. Hoc est enim quod ait: Et tempus omni voluntati, et operi omne factum tibi, id est in iudicio, quando Dominus corperit iudicare, tunc futura esse veritas: nunc iniustitia dominatur in mundo. Tale quid et in sapientia, quae illi Simeon inscribitur, legitur: Ne dixeris: Quid est hoc, ut quid est istud? omnia enim tempore suo requiruntur. » Eccl. cap. xxxix.

ET TEMPUS OMNIS REI TUNC ERIT. — « Tempus, » scilicet examinis, iudicii et tribulationis, quo innocentem laeso patiente corona, nocenti et ledenti supplicium pro meritis irrogatur. Hoc ergo erit tempus iudicii Dei, sicut in hac vita tempus est libertatis et iudicii hominum, ut agant et iudicent

quodlibet. Respiciat ad vers. 4: « Omnia tempus habent, » q. d. Iniqui et nocentes suum nocendi tempus habent, et innocentes patendi; vicissim Deus habebit tempus utrumque iudicandi; sicut fures suum habent tempus furandi, et praefatus suum habet tempus eos suspendendi (1).

Hebraea habent, et tempus omni voluntati, et super omne opus tibi. S. Hieronymus ex Septuaginta in versione antiqua, tempus est omni voluntati (alii, complacentiae) super omne factum, ut sit bendidys, per quam, omisso copula et, voluntas cum facto et opere coeuletur, q. d. Tempus tibi erit iudicii extremi, quod scilicet Deus iudicabit omnem voluntatem, id est omnem actum voluntatis, puta quicquid libere volueris, et elegeris; ac insuper omne opus quod ex hac electione patrueris, a quo iudicio nulla cadit appellatio, nulla evasio, nulla excusatio. Te super notat iudicium hoc Dei superius fore et dominatum omnibus hominum; etiam regum et imperatorum operibus, ut illi omnes se subdere, et ab eo sententiam iustam neque ac inevitabilem, quam nemo evadere possit, recipiant. Illud Pagninus vertit, quia tempus omni est quod coheret, et super omne opus tibi erit iudicium; Figurina, sicut enim tempus est quo omni voluntati, et omni factis praemium condignum exhibet; Valabius, tempus est omni rei, id est, quae iuxta omnia opera tibi, q. d. Postquam omnia consideravi per verbum Dei, dixi apud me iudiciorum esse Deum iustos et impios, iuxta unumquemque opus illius, et est in die judicii, quia omnia sunt suo tempore; alius, est enim tibi tempus opportunum pro omni re et pro omni opere; Syrus et Aquila, quia tempus omni negotio est, et omni opera tibi; Arabicus, quantum omni rei et omni opere tibi; Chaldaeus clare, quantum iudicium paratur omni rei et omni operi; quae sunt in hoc sacro iudicantur tibi.

Dices: Apoc. x, vers. 6, angelus in fine mundi, puta sub diem iudicii, jurat per Viventem in secula saeculorum: « Quia tempus non erit amplius; » quomodo ergo hic dicitur tunc tempus fore omni rei? Respondetur, in die iudicii non erit tempus amplius merendi, vel demerendi, sed tempus iudicandi et premiandi, ut pro meritis quisque puniam, vel praemium recipiat. Rursus tunc tempus non erit amplius, quia cessabit motus caelorum ac consequenter tempus, quod est mensura motus. Tempori ergo succedet aeternitas gloriae in iustis, et gehennae in iniustis.

(1) Sensum antecedentis et Iniquis versus bene declaravit D. Hieronymus: « Arbitratus sum aliquid iustitiae in presenti seculo geri, et vel plium pro suo merito recipere, vel impium pro suo scelere puniri; et e contrario reperi quam putabam. Vidi enim et iustum multa mala hæc perpeti, et impium regere pro scelere. Postea vero cum corde meo colloquens et reputans, intellexi non per partes Deum et per singulos nunc iudicare, sed in futurum tempus reservare iudicium, ut omnes pariter iudicentur, et secundum voluntatem et opera sua ibi recipiant. Ibi, id est in iudicio, quando Dominus corperit iudicare. » Totius libri scopus hic indicatur.

line collocant doctores in die iudicii Deum reuelaturum hominum conscientias, ut quisque videat tum suam, tum aliorum hominum quorumlibet dicta, facta, cogitata, et voluta etiam secretissima, quia hoc exigit publica Dei iudicia iustitia, ut scilicet ex his omnibus videant iuste Deum cuiusque gloriam, vel supplicium condignum pro meritis decernere, iuxta illud Sibyllae:

Enclages contentum cunctis arcana patebant.

Ita censet S. Augustinus, tract. 35 in Joan.; S. Basilii, tract. De Virginit.; Lacantius, lib. VII, cap. XII et XVII; Isidorus Pelusiota, lib. II, epist. 94; Anselmus in *Elementariis*; Magister Scholasticus in IV, distinct. 43 vel 47. Hoc est quod ait S. Joannes, Apoc. xx, 12: « Et libri aperti sunt, et, iudicium tunc mortui ex his quae scripta erant in libris, secundum opera ipsorum. » Vide ibi dicta.

18. DICI IN CORDE MEO DE FILIIS HOMINUM, UT PROBARET EOS DIES, ET OSTENDERET SIMILES ESSE BESTIIS. — Ita passim legitur Codices Latini; unde mirum in Vaticanis legi, dixi in corde filii hominum, nisi chalographorum sit mendum, Nam et Hebraea, Chaldaea, Septuaginta, Syrus, Arabicus et ceteri habent propositionem de; sic enim habent Hebraea, dixi in corde meo de verbo filiorum Adae. Septuaginta et ex his S. Hieronymus in priori sua versione per verbum accipiunt loquelam hominis; unde vertunt, dixi ego in corde meo de i, quia filiorum hominum, quia separabit illos Deus, ut ostendat quia ipsi iumenta sunt. Quod S. Hieronymus sic exponit: « Hoc solum (discriminis) inter homines et iumenta Deus esse voluit, quia nos loquimur, illa sunt muta; nos voluntatem sermone profertimus, illa torpent silentio. » Et Thymatuzus: *Discreta*, alii, sicut se sola voce articulatione. Olympiodorus vero pro separabit vertens, iudicabit, exponit, q. d. De omni verbo tum oris, tum mentis, rediendū est ratio in die iudicii, de quo sermo praecessit, iuxta sententiam Christi, Matth. xii, 36: « Dico autem vobis quicquid in hoc sermone otiosum, quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicii. » Septuaginta de more secutus Syrus vertit, dixi ego in corde meo de colloquio filiorum hominum, quos creavit Deus. Et Arabicus, dixi autem ego in corde meo de verbis filiorum hominum, quod Deus iudicaverit ea, et ostendit eis quod sint bestia. Verum Noster cum Chaldaeo per verbum melius accipit rem et negotium, per metonymiam Hebraeis usitatum. Unde vertit, de filiis hominum. Sic et Pagninus, Figurina, Campensis, Valabius et alii. Nota: Pro ut probaret eos, hebraice est לומר לומר, quod sensum verti potest, ut purgaret, vel purgaret eos; tertio, ut eligeret eos; ita Pagninus, quarto, ut separaret, recerneret, distulceret eos; ita Septuaginta Arabicus et Olympiodorus, quinto, ut eraret eos. Ita Syrus et Valabius, qui בראם derivant a ברא ברא, id est creavit, quasi R, utpole littera quiescens, sit pretermissa. Ex hisce versionibus colligas mortem et

miseriam corporis humani post peccatum, quibus homo similis est bestis, hoc sine illa a Deo inlicitas, primo, ut superbiam ejus, quae contra Deum se exereat, humiliaret et stereret; secundo, ut ejus inobedientiam iudicaret et castigaret; tertio, ut ejus cupiditates frenaret et purgaret; quarto, ergo et morbi sunt superbie remedium, inobedientiae supplicium, concupiscentiam frenum et piaculum, imo sal et ultrum. Nunc ad sensum.

Hæc sententia videtur imperfecta et pendula; queritur ergo unde pendeat, ubi perficiatur et expleatur. Triplex est responsio: primo enim aliqui censent eam pendere a vers. sequenti; secundo, alii a vers. precedenti; tertio, alii censent illam in seipsa consistere, a seque explere.

Primo ergo, aliqui cum necitant versum sequenti hoc modo, q. d. Ut Deus probaret hominem fidem et spem de futura vita et beatitudine, ostendendum et faciendum eos quoad corpus similes esse bestiis, ideoque constituit, ut unus sit interitus hominis et iumentorum, et aqua utriusque conditio. Hoc ipso enim probat et explorat eorum fidem et spem: dum alios videt ex hac hominis et bruti aequalitate non credere animam esse immortalem, sed censere eam cum corpore mori et interire, ac proinde desperare de futura vita et felicitate; alios vero ex adverso videt solerter secerare animam a corpore, ne sentire hominem quidem bestiis esse similes quoad corpus, sed dissimilem quoad animam: hanc enim immortalem habet homo, cum bestiis omnibus illa sit mortalis, perestque cum corpore; quare satagunt animam excolere virtutibus, ut a Deo futura gloria donentur; hos ergo sibi asciscit et laet Deus, illos vero rejicit et damnat. Hoc nexus probabilis est; plane enim hæc sententia videtur spectare ad sequentia. Tantum ei obstat punctio, puta punctum, quod hunc versum a sequenti dispartit et discriminat; et quod pro iudice hebraice sit יד יד, id est quia, quæ vox significat versum sequentem non explere precedentem, sed ejus causam dare.

Secundo, alii necitant cum vers. precedenti, sed vario nexu. Primo, S. Hieronymus sic necitat: « Non mirandum inquit, in presenti vita iudicari iustum et iustum nullam esse distantiam; nec aliquid virtutis valere; sed incerto eventu omnia volitari, cum etiam inter pecudes et homines secundum corporis qualitate nihil differre videatur, et sit eadem nascenti conditio, sors una moriendi. » Secundo, Aben-Ezra, Cajetanus et Dionysius censent Salomonem hic non ex animo, sed ex Episturotorum sententia locutus; qui censent animam hominis neque ac brutorum cum corpore interire, ac proinde indigentium esse voluptatibus hujus vite: nec enim sprandus esse alias in futura. Hoc accedit paraphrasis Thymatuzus: « Quomodo ergo olim insipienter censui, apud Deum regulari iudicarique similiter, nihilque differre iuste et iniuste agere; ratione praeditum, vel brutum esse. Quia omnibus sine discrimine tempus dispen-

atur. et mors irrogatur. Tertio, noster Pineda magis cordate censet Salomonem hic significare, quod Deus in die iudicii examinator sit cuiusque hominis vitam, an scilicet ille vixerit ut homo, an ut bestia; iniqui enim iudicio, qui, ut dixit vers. 16, fontes justificati, insontes condemnant, vivunt ut bestie, imo sicut feras, similesque sunt leonibus et lupis, qui animalia cetera laiciant et vorant, juxta illud: «Leo rugiens et ursus esuriens, princeps impius super pauperem.» Prov. cap. xxviii, 15; et Hierum Habac. i, 13, 14: «Quare non respicis super iniqua agentes, et taces devorante impio justiorum se? et facies homines quasi pisces maris, et quasi reptile non habens principem.» Major enim piscis devorat minorem, idque impune nullo prohibente. Unde Campanis verit, non non invenirent causam alicui quare Deus hoc permitteret, visum est tamen hunc velle illum huiusmodi humanis humilitibus hominem sic exercere, ut videret se in hoc vita parum differre a brutis; non aliter enim inter se homines humulantur, nec majori separatione, quam bruta inter sese.

Tertio et genuine, hanc sententia per se consistit et in seipsa expletur, ut patet ex Hebræo qui sic habet, dicit in corde meo super verbo [id est super re et negotio] filiorum Adam [id est veri hoc fine], ut probaret eis Deus [3].

Vis et energia sententiæ consistit in ea super negotium filiorum Adæ, q. d. Cordo meo considerans negotium, id est conditionem, naturam et sortem filiorum Adæ, quod scilicet ex adama factus sit Adam, id est ex humo creatus sit homo; ideoque similibus bestis in edendo, bibendo, generando, ambulando, dormiendo, moriendo, etc. Hoc, inquam, negotium hominum considerans, dixi de eo, ipsum hoc fine esse factum a Deo, ut per illud probaret homines, an scilicet credant et sperent anime immortalitatem et gloriam suam æternam, q. d. Ut experiretur Deus hanc hominum fidem et spem, ostendendo eos exterius similes esse bestis, quæ carent omni fide et spe; ideo dedit eis corpus terreste, corruptibile et mortale, quale habent bestie; insipientes enim et carnales ex hoc coniciunt animam suam, æque ac corpus, similes esse anime bestiarum, ac cum corpore morituram, ideoque dant se ventri et veneri; sapientes vero secerant animam a corpore, ac animam hominis rationalem et immortalem esse censent, bestiarum vero irrationalem et mortalem; ideoque satagunt vivere, non ut bestie, sed ut angeli, ut eorum felicitatem adipisci mereantur.

(3) Ex hebr. verto, dixi ego in corde meo super negotium filiorum hominum, de eorum ratione et conditione, eam tamen, ut dicitur in Deo, et ut videtur quod ipsi nonquam bestie sint sibi, id est ipsi, ipsamini. Alii, eodem tamen sensu: Dixi ego in corde meo [hoc fit, id est, in injuria sunt propter homines, ut exploraret eos, eorum fidem et fidelitatem, Deum, et ut videret homines se esse bestias, naturas terrestres et caducas. Laboram, contractans pro laborare, influit, pitei verbi barar.

tur. Ita Olympiodorus: Monet nos per hæc, inquit, ne corpori indulgeamus, sed animam quoque prodita est ratione, qua similes angelis sumus, virtutibus excolamus. Et Valabius, ostendimus in corde meo conditionem hominum, ut Deus excellentissimos creaverit, simul correns quomodo ipsi esse in peccatum conditionem abiciunt. Et Chaldaeus, dixi ego in corde meo propter negotium filiorum hominum, quibus adduxit Dominus plagas et infirmitates malas, ut tentaret eos, et ut probaret eos, fecit Deus; ut videret, si converterentur ad penitentiam, ut dimitteret eis, et sanarentur. Impii autem, qui sunt sicut jumenta, non convertuntur, ideoque corripiuntur, ut male ait eis. Videtur Chaldaeus pro דבור דבור dabor, id est verbum, aliis punctis legisse דבר דבר deber, id est pestis, mortalitas, mors. Unde vertit, quod ventent super eos percussiones et morbi mali pessimum enim est pestis.

Porro, licet non sit necesse scrupulose scrutari hic omnium sententiarum inter se connexionem, eo quod Salomon hic varias vanitatis mundi species sigillatim recenset, et ab una ad aliam plana diversam sine ordine ac rursu transeat, tamen hoc loco commoda connectio et transitio assignari potest. Dixerat enim vers. 16, inter alia vanitates, non minimam esse iniquitatem iudiciorum et iudicum qui reos absolvunt, ac insontes damnant et morte plectunt. Jam similem illi vanitatem atexit, scilicet quod homines quoad corpus sunt similes animalibus et bestiis, adeo ut ipsimet vere animalia sint, et nonnullis bestie et bruta esse videantur, presertim quia unus est interitus hominum et bestiarum. Si dicas discrimen esse quoad animam, quod hominum anima sit immortalis, adeoque iudicanda a Deo, ut premium, vel supplicium æternum recipiat, ut dixit vers. 17, brutorum vero anima sit mortalis et preat cum corpore; subiungit multis hoc esse obscurum et dubium, imo si externa et sensus species, videri falsum. Multi enim, ex eo quod videant homines mori ut bruta, censent animam hominum interire, uti interit anima brutorum. Hoc est enim quod ait vers. 21: «Quis [quotasque] novit si spiritus filiorum Adæ ascendat sursum, et si spiritus jumentorum descendat deorsum?» atque hæc maxima hominis est vanitas, imo ærumnia, error et vitium: a mirum quod anime sue nobilitatem et æternitatem ignoret, ac proinde non curet bene vivendo illi consulere, ut in æternum illam beat, sed voluptatibus illicitis se dedit, quibus æternum ignem illi accersit. Ne quis vero putet verum ita se habere, scilicet ex interitu corporis hominis, recte colligi interitum anime ejusdem, addit Deum id fecisse, ut probaret et tentaret homines, hominumque de anime immortalitate fidem et spem. Unde paulo ante clare dixit et edixit: «Justum et impium iudicabit Deus, et tempus omnis rei tunc erit,» quo clare significat anime immortalitatem, ejusque pro meritis iudicium premiumque, vel supplicium æternum.

Hebræo: dicitur: Et bestia. Item.

ET OSTENDERET SIMILES ESSE BESTIIS. — Hebræa, est ostendendum quod ipsi jumenta ipsi sibi; quod varie accipi potest: primo, q. d. Ut videre liceat quod ipsi sint jumenta, ipsi, inquam, apud se. Unde Arabice verit, ostendit eos quod ipsi sunt bestie. Sic et Septuaginta Complutenses; secundo, q. d. Ut ostenderet hominem in hominem grassari instar bestie, juxta illud: «Homo homini lupus;» tertio, q. d. Ut ostenderet quod, sicut homines sunt jumenta et bestie cum bestiis, sic vicissim bestie sint bestie ipsi hominibus, dum in eos sæviant eosque laiciant et devorant, ut faciunt leones, lupi, tigrides, panthere, etc.; quarto, pro ipsi sibi, verit potest ipsi sibi, q. d. Homo non tantum quoad corpus, sed etiam, quoad suam opinionem, secundum animam ac mores bestiales, atque ignorantiam, que cum facit proprie oblivisci dignitatis, perinde ac si nihil differret a bestiis, illis similibus esse videtur. Sicut Nabuchodonosor similis factus est bovi, partim quoad figuram corporis, quia incedebat ut quadrupes, et herbi vescabatur ut bos; partim quoad corruptam suam imaginationem, qua sibi videbatur esse pecus, Babil. xv, 22. Denique homo, qui vivit ut bestia, moritur ut bestia. Quinto, Cajetanus vertens, et ad ostendendum quod ipsi bestia ad ipsos, expouit, q. d. Homo est bestia ad seipsum, id est, homo est politia quedam bestia, quoniam communicant homines inter se, sed alii dolose, ut vulpes; alii crudeliter, ut lupi; alii superbe despiciendo ceteros, ut leones; alii gulose, ut porci; alii libidinose, ut asini, etc. Pro bestis enim hebræice est ארבעה פודים, quod omne quadrupes, sive ceter et mansuetum, ut sunt equi, oves et boves; sive agreste et ferum, ut sunt lupi, leones, pardi, tigrides. Unde elephas vocatur behemoth, id est bestia, in plurali, quod mole corporis multatam sit instar bestiarum, Job xi, 10. Noster crebro verit, jumenta.

Homo ergo similis est bestiis, que impetu passionum, non iudicio rationis aguntur, nec uni bestie, sed omnibus peior est bestis. Bestie enim non sæviant in bestias ejusdem speciei, sed in illas que sunt diverse; at homo in hominem sævit. Homo igitur imitatur, imo superat canis invidiam, lupi voracitatem, leonis superbiam, Ugridis sævitiam, asini acediam, serpentis malitiam, vulpis fraudulentiam, suis immunditiam, hirci luxuriam; ubi nunc est gl'isio tua, o nobilis? quid te factus, o dives? quid pauperem spernis? quid ignobilem alloqui dignaris, cum non tantum homini pauperi, sed et jumentis, porcis et hircis factus es similis, par et æqualis? Itaque nunc auro splendidus, alto supercilio tumidus, equis rhedisque superbus, famulorum turba magnificus; sed insipice te, memento quia comparatus es jumentis insipientibus, et similis factus es illis.

Tropologie, vestes bestiarum pellicæ, quibus Deus induit Adamum post peccatum, significant nos bestiarum fadolem per illud induisse; ideo-

que cum eis excuturos corium mortalitatis, ait S. Augustinus in Psalm. ciii.

19. INCIRO UNUS INTERITUS EST HOMINIS ET JUMENTORUM, ET ÆQUA UTRIVSQUE CONDITIO: SICUT MORITUR HOMO, SIC ET NILIL HABET HOMO JUMENTO AMPLIUS: CUNCTA SUBIACENT VANITATI. — Thaumaturgus, neque esse jura mortis æveriora in alia animalia quam in homines. Chaldaeus hæc arcat ad hominem peccatorem: sic enim verit, quoniam occusus hominis peccatoris et occusus bestie immunda, et occusus unus est omnibus his; et sicut moritur bestia immunda, sic moritur iste, si non converteritur ad penitentiam ante mortem; et spiraculum spiritus aulorum simul iudicatorum animam, et nihil amplius remanet de viro peccatore, quam de jumento immundo; neque est alia differentia inter ambos, nisi domus sepultura, quoniam unus suat vivit.

Hinc nonnulli opinant sunt impio tam quoad animam, quam quoad corpus interire, et bruta. Verum hic est error: quare perperam Chaldaeus hæc arcat ad peccatorem, cum Hebræa, Græca, Syra, Arabica habeant absolute et generatim, unus interitus est hominis et jumentorum.

Pro interitus hebræice est ארבעה פודים, id est accidens, illa Syrus; æventus, ita Septuaginta; mors; ita Arabicus, conditio, occurrus, casus; puta fidem affectus, eandem cupiditatis, fidem morbi et ærumnie, fidem casus, fidem mores et vitia. Unde Olympiodorus verit, jumentorum itaque brutis vita, que venit indiget, vanitas mors est. Noster tamen verit, interitus, sive mors, quia ipsa est accidens omnibus hominibus commune, necessarium, certum, inevitabile; dies tamen ejus et hora est æneps et incerta. Rursum mors homini est casus ultimus, in quem omnes alii humane vite casus cadunt, uti dixi cap. ii, 14; et hoc voluisse Salomonem patet ex eo quod micre, id est accidens, et casum hunc explicans subjicit: «Sicut moritur homo, sic et illa moriuntur.»

Nonnulli censent Salomonem hic loqui non ex animæ immortalitatem; ita Thaumaturgus, Clarus et S. Gregorius IV Dialog. cap. iv, quem audi: «Concionator noster velut ex membris infirmantium humane suspitionis sententiam proponit, dum dicit: Unus interitus est hominis et jumentorum, et æqua utriusque conditio: sicut moritur homo, sic et illa moriuntur. Similiter spirant omnia, et nihil habet homo jumentis amplius. Qui tamen ex definitione rationis suam postmodum sententiam profert, dicens: Quid habet amplius sapiens a stulto, et quid pauper, nisi ut pergat illic ubi est vita? Qui igitur dixit: Nihil habet homo jumentis amplius, ipse rursus definit, quia habet aliquid sapiens non solum amplius a jumento, sed etiam ab homine stulto, videbicit uti pergat illic ubi est vita. Quibus verbis primam indicat, que hic hominum vita non est, quan-

An Ecclesiastes loquatur ex mente infirmorum?

esse alibi testatur. Habet ergo homo hoc amplius iumentis, quia illa post mortem non vivunt; hic vero tunc vivere incipit, cum per mortem carnis visibiles hanc vitam consumat. » Probat deinde idipsum alio Ecclesiastae testimonio « qui etiam longe inferius dicit: Quodcumque potest manus tua facere, instanter operare; quia nec opus, nec ratio, nec scientia, nec sapientia erit apud inferos, quo tu properas. Quomodo ergo unus interitus hominis et iumentis, et aequa utriusque conditio? aut quomodo nihil habet homo iumentis amplius, cum iumenta post mortem carnis non vivunt, hominum vero spiritus pro malis suis operibus post mortem carnis ad inferos deduci, nec in ipsa morte moriuntur? Sed in utraque tam distincta sententia demonstratur, quia conecionator verax et illud ex tentatione carnis intelligi, et hoc postmodum ex spiritali veritate definitur. »

Respectu
negativu

Melius alii censent Salomonem ex sua mente et sensu loqui, q. d. Deus volens hominis fidem probare et explorare, fecit eum quod corpus similem bestis i idcirco sicut interit et moritur corpus bestie, sic et hominis. Corpus enim hominis simile est corpori bestiarum, sicut in ortu et progressu, sic in occasu ac morte. Oritur enim et nascitur ex terra, progreditur sive continuat vitam spirando, puta per respirationem. Occidit et moritur, dum in terram, ex qua ortum est, redit. Ita S. Hieronymus: « Ne putaremus, inquit, dicit de anima, intellu: Omnia facta sunt de terra, et revertentur in terram; de terra autem nihil aliud nisi corpus factum est. » Et S. Thomas, I part. Quæst. LXXV, art. 6, ad 1, notat, hanc dicit de corpore hominis, non de anima, siquæ hæc ratione prelat: « Nam anima beatorum, inquit, producit ex virtute aliqua corpoream [virtute veniens per traducem]; sicut enim lux unius candele lucem in alia accendit, sic anima vacæ, ovæ, lupi, leonis, etc., producit animam vituli, agni, lupi, leonis, quem generat; anima vero humana producit a Deo, et ad hoc significandum dicitur Genes. 1, quantum ad alia animalia: Producat terra animam viventem. Quantum vero ad hominem dicitur, quod inspiravit in faciem ejus spiritum vitæ. Et ideo concluditur Eccl. cap. ult.: Revertatur pulvis in terram suam unde erit, et spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum. Similiter processus vitæ est similis quantum ad corpus, ad quod pertinet quod dicitur in Eccl. : Similiter spirant omnia. Et Sep. II: Fumus et flatus est in naribus nostris, etc.; sed non est similis processus quantum ad animam: quia homo intelligit, non autem animalia bruta; unde falsum est quod dicitur: Nihil habet homo iumento amplius; et ideo similis est interitus quantum ad corpus, sed non quantum ad animam. » Hucusque Doctor Angelicus.

Emmet
militat
tia cor
pora, non
sunt
sunt.

Rursus « idem est interitus hominis et iumentorum, » quia quantum per sensum et experientiam colligi potest, idem est modus generationis et corruptionis in iumentis, qui est in homine (simili enim modo procreantur et senescunt animalia iumenta, quo homines), « excepta distaxata differentia perfectionis et subsistentie forme humane, puta anime rationalis, quam ex modo generationis et corruptionis hominis non colligeremus, nisi illa aliunde nobis innotesceret, puta ex spiritali operatione intellectus, quo etiam Deum et angelos incorporeos intelligit, ac libera voluntatis, ex castis et rapta, ex meritis et demeritis, et maxime ex actibus gratiæ, atque ex fide et revelatione sancte Scripturæ. »

Monaster S. Bernardus toto serm. 82 in Contem. pulchre ex hoc loco docet quod anima hominis, que Deo similis est, creata in simplicitate, immortalitate et libertate, per peccatum in tribus hæc facta sit illi dissimilis, similisque bestis: sic enim ait: « Iudeo (ex peccato) anima dissimilis Deo, inde dissimilis est et sibi; inde comparata iumentis insipientibus et similis facta est illis; inde quod legitur commutasse gloriam suam in similitudinem vituli comedentis foras; inde homines tanquam vulpes dupliciter et fraudis foveas habent; et quia pares vulpibus se fecerunt, partes vulpium erunt; inde iuxta Salomonem unus exitus homini et iumento: quidam similiter exeat qui similiter vixit? more bestiarum incubat terrenis, more bestiarum excedit terras. Audiat illud: Quid mirum si similem sortitur exitum, qui et similem habemus introitum? unde enim hominibus, nisi de similitudine bestiali, ille tam intemperans arrior in colla, tam immoderatus dolor in partu? Ita homo in conceptu et ortu in vita et morte comparatur est iumentis insipientibus, et similis factus est illis. Quid, quod libera creatura sibi sublimem appetitum non regit ut domina, sed sequitur et obsequitur ut ancilla? Nonne et in hoc se assimilat et annumerat cæteris animalibus, que natura non in libertatem vocavit, sed condidit in servitatem, servire suo ventri, appetitui obedire? »

Similiter spirant omnia. — Hebraice, *spes piti ruach*, id est, spiritus est omnibus. Spiritus, id est huius sive respiratio, ut vertit Symmachus; *spes*, sive aura vitalis, ut vertit Vatablus: omnia enim animalia æque ac homo respirant, ac respiratione attrahunt aërem, ut calorem cordis et viscerum temperent, itaque vitam conservant et prorogant: unde cum respiratio vel stranguatio vel cabritho impeditur, homo suffocatur et moritur. Vide Aristotelem, lib. De Respiratione. Hinc anima nonnullis dicitur ab *spes*, id est aëre, ventus, ait Isidorus lib. XI Origin. cap. 1, licet ipse id refutat, additque: « Anima est vitæ, animalis consilii; anima enim est spiritus quo vivimus, sicut Nonius, animus quo sapimus. » Graeco dicitur *ψυχη* a *ψυχω*, id est a refrigerando. Unde Campanensis vertit, *non appareat altam hominis, anima brutorum esse animam, id est altam vitalem.*

Notat Rabbini nonnulli animam Hebraice tria habere nomina, quo triplicem ejus vim significant, scilicet *רוח* *nessama* significare vim rationalem, quo est radius divinitatis; *שפ* *nephes*, vim sensitivam; *נפש* *ruach*, vim vitalem. Hinc R. Abraham nazarna constituit in cerebro, *nephes* in jecore, *ruach* in corde: sicut physici et medici triplices constituunt in homine spiritus, scilicet rationales, qui subserviunt discursui et speculationi mentis; animales, qui subserviunt sensationi et ambulationi; vitales, qui subserviunt respirationi et vitæ. Verum hoc discrimen non est perpetuum: nam *ruach* significat quoque vim rationalem, ut patet vers. 21, et cap. XII, 7. Imo Spiritus Sanctus, qui non tantum est rationalis, sed et divinus, imo Deus, in Scriptura et a Rabbini passim vocatur *ruach* *haccedas*.

ET NICH HABET HOMO IUMENTO AMPLIUS. — Septuaginta, et quid abundant homo a pecore? nihil; Theodotion, quæ præstantia hominis? Symmachus, et quid amplius habet homo pecore? Figurina, nec habet homo quidquam præstantius pecore. Alii, dignitas hominis supra bestias nulla, scilicet quoad corpus; nam quoad animam homo habet vitam perennem et immortalem, quam non habent bruta. Nihil, ergo subditi quoad corporis mutabilitatem, mortem et externa omnia. Unde Chaldeus vertit, *redundum vixi pro iumento non est quilibet inter utrumque, nisi domus sepulchri*. Nobilis enim et divites inter homines splendida sibi erigunt sepulchra, qualia non eriguntur bestias.

Cavendus hic est Commentarius Vatabli vel potius Vatablo ab hæreticis insertis, qui sic explicat, q. d. « Humana ratio sola non deprehendit excellentiam hominis supra bestias, quia quidquid videtur oculis rationis in homine est vanitatum. » Hoc enim erroneum est et sapit Epicureismum. Nam certum est seclusa fide, sola ratione naturali, cognosci hominem præstare bestiam per animam rationalem et immortalem. Animam enim hominis esse immortalem multis rationibus naturalibus probant et invincunt physici in lib. De Anima. Quocirca Doctores, qui Vatablum castigantur, censoria virgula hunc locum notantur, ac verba jam citata expunxerunt.

Mystice S. Hieronymus: Homo, inquit, est justus, iumentum peccator, qui sæpe per Dei gratiam et penitentiam justam æquat, imo superat; de quo mox plura.

20. ET OMNIA (omnia, id est utraque, scilicet homo et iumenta: de his enim solis sermo præcessit) FERUNT AD EUM LOCUM (in terram, ut sequitur): DE TERRA FACTA SUNT, ET IN TERRAM PARITER REVERTENTUR. — Septuaginta et Syrus, omnia facta sunt de pulvere, et omnia revertentur in pulverem. Nam hebraice pro terra est *אפר* *aphar*, id est pulvis, scilicet aqua mixtus, puta limus vel lutum. S. Hieronymus: « Omnia de humo facta sunt, et omnia revertentur ad humum. »

Alia, imo citat illud Genes. III, 19: « Donec

revertaris in terram; de qua sumptus es: qui pulvis es, et in pulverem reverteris. » Vide ibi dicta. Hinc terra ab Eccl. cap. II, 1, vocatur mater omnium; quocirca Janus Beutus accepto Diphis Apollinis oraculo, eum dominatorem Romæ, qui primus osculatus fuisset matrem, ille osculatus est terram, ac erectis Tarquinia regibus, primus Romæ consulari creatus est, teste Livio, lib. I. Simile somnium Julio Cæsari orbis imperium portendisse narrat Suetonius in Vita ejus, cap. VII. Hinc quoque prisce gentiles, teste Varrone, lib. I De Lingua Latina, puerum recens natum in terra stuebant, et Opem deam (id est Terram) implorabant, quam et Levanam, a levando de terra nuncupant, et Faunam a favendo; et Fatum a favo, quasi non ante contactum ejus fari fas sit; et Matrem ac Bonam, denique Magnam Matrem. Ita noster Lorianus.

21. QUI NOVIT SI SPIRITUS FILIOREM ADAM ASCENDAT SURSUM, ET SPIRITUS IUMENTORUM DESCENDAT DEORSUM. — Hebraice, Septuaginta et Syrus addunt, in terram; Arabice, ad profundum terræ; Campanensis, quibusvisque inferis novit an hominis ascensus sit sursum; in anima respirationum ascensionem cum corporibus interitura sit?

S. Gregorius, IV Dialog. cap. IV, Olympiodorus, Lyranus, Bonaventura, Cajetanus et alii censent hinc dici a Salomone, non esse perona et mente sua, sed imperium, puta Episcoporum necantium anime immortalitatem, vel certe de ea dubitantium. Id enim verba præ se ferunt. Unus Thannaturgus vertit, *insipienter alieno sensu, etc., incertum esse de animalibus humanis, an in altum volentibus sint, et de reliquis brutorum, an deorsum defluxura sint.*

Verum si antecedens de similitudine similique interitu hominis et bestiarum, quod ex suo sensu posuit vers. 18 et 19, ac conclusionem quam ex eo elicit vers. 22, dicens: « Et deprehendi nihil esse melius quam loqui, » etc., interioris, omnino censens eum hinc pariter ex sua mente sensuque loqui, ut scilicet significare velit homines, præsertim illius evi rudis et animales, ex eo quod vident corpora hominum corruptum et morti æque ac iumentorum, ubi exterior omnia simili modo se habere in homine tæ in brutis, interiora vero hominis, præsertim animam et spiritum non pervident, idcirco vix perspicere animam hominis esse immortalem, cum brutorum sit mortalis. Sensus ergo est, q. d. Quis novit, id est quotibusvisque novit et certo sibi persuadet spiritum, id est animam hominis post mortem corporis ascendere sursum ad Deum, qui illum creavit, ut illum velit immortalitatem juxta, ac pro meritis immortalis illi præsum, vel supplicium decernat, ac re ipsa tribuat, animam vero brutorum descendere in terram, ut corpore in pulverem resoluta intereat et evanescat, quasi deat: Pura hoc noverunt, itaque agere admodum, diffident et dubie; adeo ut Aristoteles, vir summi ingenii, a

multis putetur de animæ immortalitate dubitasse. Ita S. Hieronymus: « Quis novit si spiritus filiorum Adam, etc. Non inter pecudes et hominem, inquit, secundum animæ dignitatem nihil interesse contendit, sed adiciendo: Quis difficultatem rei voluit demonstrare? Pronomen enim quis in Scripturis sanctis non pro impossibili, sed pro difficili semper accipitur, ut *Isaia XXXV, 8*: Quis enarrabit? *Psal. xiv, 1*: Quis habitabit? *Jovan. xvii, 9*: Quis cognoscel? »

S. Hieronymus de morte sequitur Aleuinus, Salentinus, Hugo Cardinalis et passim Latini. Hinc et Chaldaeus vertit, *quis oculo sapientia excellit, ut ei exploratum esse possit, num animi hominum in caliginem pervolent, spiritus vero junctorum descendat sub terram?* Almo hec est insignis hominum vanitas, ignorantia et error, quam hic deplorat Salomon, quod scilicet seipsum, hoc est animam suam ejusque conditionem non cognoscat, nec sciatque an mortalis sit, an immortalis; an in celum, an in terram reditura sit. Nam philosophi, an inter eos divinus Plato hic de re dubie, obsecrare, frivole loquens est. Plato enim in *Phaedro* et alibi, Deum vocat mundum, qui circulo formatur. In hujus convexa parte aut existere ideæ veras, quas anima alis subvertat contempletur, donec redire domum cogatur. Poeta negat eodem reverti eam, nisi elapsis decem mille annis, donec alie resuscitent nisi quis sineere sit philosophus, cur reditus detur post tres mille annos, etc. Homines assignat certis planetis quos quisque sequatur, et cum eis lustret ideam mundi intellectualis. Epicurus quoque hoc sortitè ridebat mortem, dicens eam « nihil ad nos pertinere; quod enim dissolutum sit, id esse sine sensu; quod autem sine sensu sit, id nihil omnino ad nos pertinere, » inquit Cicero, lib. II *De Finib. Socraticum* et paralogismum detegit Tertullianus, lib. *De Anima*: « Dissolvitur, inquit, et caret sensu non ipsa mors, sed homo qui eam patitur. At ille dedit ei passionem, cuius est actio; quod si hominis est pati mortem dissolutricem corporis et peremptricem sensus, quom inceptum, ut tanta vis ad hominem non pertinere dicatur? » Adde sensum animæ morte non extinguigi, imo illo cum sentire ignes æternos, usque uri in gehenna.

Nota: Spiritus hominis ascendere sursum, multa significat: primo, animam hominis non esse ea terra, nec ex traduce animæ parentum generari, ut generantur animæ brutorum, que proinde cum corpore moriuntur, et resolvuntur in terram, ex qua prodierunt; sed sursum e celo a solo Deo creati, et creando homini infundi: ideoque illam esse spirituales et immortales, ac proinde post mortem corporis ad Deum creatorem suum reverti et sursum ascendere, ut illi se sistat et reddat, juxta illud cap. *xv, 7*: « Spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum. » Hinc animam hominis Poeta dixit esse « divine particulam aurea. » Et alius: « Igneus, ait, est illis vigor, et

coelestis origo. » Itaque ex hoc loco non infirmatur, sed potius confirmatur animæ hominis eternitas et immortalitas. Eandem clare astruit cap. *xv, ult.*, et cap. *xii, 8 et 15*.

Secundo, quod ascendat ad Deum velut ad suum judicem, ut prout gessit in vita homum vel malum, ab eo sententiam supplicii vel præmi accipiat. Licet enim doctoris graves, ut Dominicus Soto in IV, dist. 43, art. 3, conclus. 2; Franciscus Suarez, III part., tom. II, *Quæst. LIX, art. 6, disp. 12, sect. II*; Gregorius de Valentia, tom. IV, disp. 14, *Quæst. I, punct. 2*; Bartholomæus Sibylla in *Quæst. peregrinis*; Petrus Thyreus, lib. I *De Apparit. spirit.* cap. *xv, num. 134*; Henricus Henriquez, lib. ult. *Summæ*, cap. *xv, § 4*, et alii censent animam post mortem hominis particulare subire, dum adhuc est in corpore, ac judicari primo instanti post mortem, ut peracto judicio mox e corpore vel in celum, vel in infernum deferatur: tamen per catharesin dicitur anima ascendere sursum, quia ascendit ad Deum judicem, qui sursum in celis habitat, ibique in throno gloriæ cum angelis residet. Unde S. Augustinus, vel quisquis est auctor, lib. *De Vanitate sæculi*, cap. 1: « Cum anima, inquit, separatur a corpore, veniunt angeli, ut perducant illam ante tribunal Judicis. » Idem asserit S. Chrysostomus, homil. 4 in *Matth. Quocirca* Suarez loco citato animas dici ascendere in celum, quia elevantur intellectualiter ad audiendam sententiam Judicis, puta Christi hominis, quod ipse subinde per se, subinde per angelos exercet; inquit Thyreus, esto judicandi nec Christum, nec angelos videant.

Tertio, significat animam hominis creatam esse a Deo, ut celo celestique felicitate fruatur: quæ illam, si ex Dei lege vixit, ab eo celo gloriaque æterna donari et beari. Hinc Apostolus ait quod, Christo veniente ad judicium, « simul rapiemur in nubibus obviam Christo in aera, et sic semper cum Domino erimus, » I *Thess. iv, 17*. Ita S. Bonaventura, Lyranus, Cajetanus, Dionysius et alii.

Ad hanc expositionem accedunt, qui sic explicant, *g. d.* Quis novit, id est quis oculis conspexit, aut evidenti ratione et clara demonstratione cognovit, animam hominis esse immortalem et celestis gloriæ capaxem; brutorum vero esse mortalem, et in terram ire? Multi enim non credunt, nisi que oculis conspiciunt, præsertim circa futura bonorum præmia in celo, et malorum supplicia in inferno. Unde dives epulo petebat ab Abraham mitti Lazarum ad fratres suos, qui testaretur eum torqueri in gehenna; cumque Abraham diceret: « Habent Moyses et Prophetas, audiant illos, » regressit: « Non, pater Abraham, sed si quis ex mortuis ierit ad eos, persuaderentur, » *Luc. xvi, 29*. *Sic Genes. iii, 7*, de Adam et Eva post peccatum dicitur: « Cognoverunt id est senserunt et viderunt se esse nudos. » Ita Hugo: « Nemo, inquit, hominum hoc scit, quemadmodum solvantur ea quæ videntur et audiuntur, et tanguntur et

coelestis sensibus percipiuntur; non enim putant scire aliquid posse, nisi oculo carnis videatur et contingatur sensu. »

Porro Cajetanus sic explicat, *g. d.* « Quis novit, » id est nullus novit. « Nullus enim philosophus, inquit, hæcenus demonstravit animam hominis esse immortalem; et nulla apparet demonstrativa ratio, sed tunc hoc credimus, et rationibus probabilibus consonat. » Sic et Vatablus, Campensis, Ferus, quin et Scotus in IV, dist. 43, *Quæst. II*. Verum hos refellit Melchior Canus, lib. ult. *De locis*, cap. ult.; et S. Augustinus, lib. *De Immort. animæ*, duodecim rationibus physicis probat eam esse immortalem; atque passim alii verius censent ratione naturali demonstrari posse animam hominis esse immortalem; sed hanc rationem non capiunt nisi rari, qui celo et perspicaci sunt ingenio. Quare multi fidulum potius fide credunt, quam per rationem sentit animam esse immortalem.

Rursum R. Salomon exponit, *g. d.* « Quis novit, » id est quis cogitat, quis advertit, quis considerat animam esse immortalem, ut ex hac consideratione moveatur ad sanctam vitam, ut animæ salutem consulat, *g. d.* Pauci id faciunt, pauci id præcise sciunt. Sic de Deo dicitur *Psal. cxxxviii, vers. 1*: « Tu cognovisti (id est tu advertisti, inspicisti, considerasti) sessionem meam, et resurrectionem meam. »

Denique S. Hieronymus hæc exponit de limbo patrum, ad quem tempore Salomonis post mortem descendebat animæ iustorum: multi enim ignotabant ubi nam hic limbus foret, an sursum in celo, an deorsum in inferno, *g. d.* Quis novit quoniam eant anime eorum qui nunc moriuntur, an scilicet ascendunt in celum, an descendunt in infernum? Audi S. Hieronymum: « Hoc autem dicit, non quod animam putet perire cum corpore, vel unum bestis et hominibus preparari locum, sed quod ante adventum Christi omnia ad inferos pariter decerentur. Unde et Jacob patitur ad inferos descendurum se dicit. Et Job pius et impius in inferno queritur retentari. Et Evangelium, hæc magnum interpositum apud inferos, et Abraham cum Lazaro et divite in supplicio esse testatur; et revera antequam flammæam illam rotam, et igneam rompheatam ad paradisi fores Christus eum latrone reservaret, clausa erant coelestia, et spiritus peccatoris hominisque equalis utilitas corretabat. Et licet aliud videretur dissolvi, aliud reservari, tamen non multum intererat perire cum corpore, vel inferni tenebris delinipi. »

Moraliter, hic discit quanta sit vanitas et cœcitas animæ, quam seipsum stansque dotes et eternitatem non perspicit, nisi a Deo illuminetur. S. Augustinus, epistola 100 ad Evodium, narrat Genadium medicum, dubitantem de immortalitate anime, per Angelum apparitionem in somnis edocuisse fuisse edoctum. Dicebat enim illi angelus: « Ubi est modo corpus tuum? ille respondit: in cubi-

culo meo. Scisne, inquit ille, in eodem corpore nunc illegatos esse, et clausos et otiosos oculos tuos, nihilque illis oculis te videre? Respondit: Scio. Tunc ille: Qui sursum ergo, inquit, isti oculi quibus me vides? Ad hoc iste non inveniens quid responderet, obstitit. Cui basitanus ille, quod his interrogationibus docere moliebatur, aperuit, et continuo: Scit, inquit, illi oculi carnis utique in dormiente atque in lectulo jacente nunc vacant, nec aliquid operantur, et tamen sunt isti quibus me intacris, et ista uteris visione: ita cum defunctus fueris, nihil agentibus oculis carnis tuæ, vita tibi inerti qua vivas, sensusque quod sentias. Cave jam deinceps, ne dubites vitam manere post mortem. Ita sibi homo fidelis ablatam dicit hujus rei oblivitionem, quod docente, nisi providentia et misericordia Dei. »

Simile exemplum probans animæ immortalitatem recenset Joannes Anshelmus in *Prat. Spirit.* cap. cxcv, de Erastio Philosopho, qui post mortem chirurgorum pecunia in pauperes eroganda, et post mortem rospicienda a Synesio Episcopo acceptum, ipsi reddidit, diemque jam esse satisfactum. Marsilius Ficinus disputans de immortalitate anime cum Michaelē Mercato magni nominis Philosopho, uterque cum altero pactus est, uter eorum ex hac vita prior decederet (si liceret), alterum de alterius vita statu redderet certiorum. Prior decessit Marsilius Florentinus, qui in hora mortis Mercato absentem longaque dissito apparet: O Michael, inquit, O Michael, vera sunt illa que de immortalitate anime disseruimus. Quo dicto, ex oculis mirantis evanuit: atque exinde Mercato licet probe vixisset, tamen perfectiori virtuti se dedit, ac philosophia valdebens, quod reliquum fuit temporis, mundo defunctus, soli vite future vixit. Rem fusc narrat Baronius, tom. V, ad annum Christi 411.

Quin et Galenus, medicorum principis, ex symptomata anime cum corpore censuit eam esse mortalem. Vide eum; tom. I, lib. *Quod animi mores corporis temperantiam sequantur*, cap. III, ubi docet quod anima in genere non sit aliud quam temperatura quatuor primarum qualitatum, puta caloris, frigoris, humiditatis et siccitatis. Anima vero rationalis, inquit, que species est anime, non est aliud quam temperatura æqualis: unde cerebro nimis calefacto, vel frigefacto anima abit, et homo moritur; et eum ergo temperatura hæc interest, videtur et anima rationalis interire: ita ipse. Verum antecedens est falsum; anima enim rationalis non est temperatura qualitatum, sed enim esset corporea, cum sit spiritualis, imo purus spiritus. Unde Galenus refellit Isidorus Pelusiota, lib. III, *epist. 124*. Pythagoras vero, Plato et ceteri censuerunt eam esse immortalem. Unde et Heraclitus, epist. ad *Amphidamanta*: « Non o. cumbet, ait, morbo Heraclitus, morbus occumbet Heracliti, etc. Corpus descendat ad fatalem lecturam; animus non descendat, cum sit in-

Galenus ait animam esse mortalem

Animam immortalem censent Pythagoras, Heraclitus, etc.

hae, ceterarumque virtutum dat exempla, q. d. Saltem, o vanissime homo, qui nihil pra' brutis sublimius, nil melius sapias, conare tamen sapere quod sapienti illa; pelle inanes animo curas, praesentibus utere frugaliter, futurorum cupiditatem abjice; et animam relinque liberum paratumque melioribus animi cogitationibus, atque jucundissimae animi tranquillitati. Ita Pineda, Lorinus et ceteri.

Letari ergo in opere suo est frui bonis labore suo parvis; frui, inquam, non ad libidinem, sed secundum rectam rationem, quae dicitur et ex illis litteris primae, deinde aliis per eleemosynas ceteraque opera bona benefacias. Virtus enim parit veram solamque letitiam, intemperantia vero et vitium parit nauseam et molestiam. Ita S. Hieronymus, Lyranus et alii. Hic enim proprie est laborans, quia nil tam nostrum, quam beneficium ex virtute: hoc enim est opus nostri liberi arbitrii gratia Dei adjuvi et imbuti.

Et S. Hieronymus: «Nihil est ergo, ait, bonum in vita ista, nisi quod letatur homo in opere suo faciens eleemosynam, et futuros sibi thesauros in regno colorum preparans. Hanc solum habemus perfectionem, quam nec fur, nec latro valet, nec tyrannus auferre, et quae nos post mortem sequetur.» Hoc enim sensu conclusionem hanc ex similibus rebus vanitatem intulit vers. 12, et cap. II, vers. 24, ubi simili modo dixit hanc esse partem, id est sortem illius, ut scilicet sibi consulat, non sua sibi hereditibus. Id clare significat Chaldeus dum vertit, *tandemque perspicio nihil esse in hac vita melius quam ut existeretur homo in optimis operibus, comedatque et bibat, et animam letitia afficiat. Hae enim et optima pars in hoc saeculo assignata est, ut futuri sibi vitam concitiet. Cur enim sic apud se loquitur homo: Quorsum mihi divitiarum erogatio, ut iustitiam colam? Satis est ut eas liberis meis relinquam, aut messem extremae senectutis colam. Quis enim ipsum adducet, ut videat quae post eum futurae sunt?*

Myrice S. Augustinus (licet ipse id velit esse litterale), lib. XII De Civitate, cap. XX, hanc gnomen accipit de Eucharistia, dum ait: «Non est bonum homini, nisi quod manducabit et bibet; quia creditibus dicere intelligitur, quam quod ad participationem mensae huius pertinet, quam sacerdos ipse mediator Testamenti novi exhibet secundum ordinem Melchisedech, de corpore et sanguine suo? Id enim sacrificium successit omnibus illis sacrificiis veteris Testamenti, quae immobilabantur in umbra futuri: propter quod etiam vocem illam in psalmo tricessimo nono ejusdem mediatoris per prophetiam loquentis agnoscimus: Sacrificium et oblationem noluit; corpus autem pariteristi mihi, quia pro illis omnibus sacrificiis et oblationibus corpus eius offertur, et participantibus ministratur.» Probat id hae ratione: «Nam istum Ecclesiasten in hac sententia manducandi et bibendi, quam saepe repetit, pluri-

munque commendat, non sapere carnales epulas voluptatis, satis illud ostendit, ubi ait: Melius est ire in domum luctus, quam ire in domum potus, » Eccl. vii. Et paulo post: «Cor, inquit, sapientium in domo luctus, et cor insipientium in domo epularum.» Sic et Phalaris, lib. De Herensibus, sub finem, ubi impugnat Epicureos.

QUIS ENIM EUM ADDUCET (ad hanc notitiam, ait Lyranus) ET POST SE FUTURA COGNOSCAT? — Carpentis, quis indicabit illi quid post ipsum futurum sit?

Varii varie hoc exponunt: primo, Epicurus, q. d. Fruere bonis huius vite, indulge ventri et venter, quia haec certa sunt; futura vero bona, aequo ac aeternae immortalitatis, dubia et incerta.

Secundo, q. d. Fruere bonis huius vite, dum vivis, quia post mortem non dabitur ad ea, nec ad vitam reditus. Ita Thamaudorus. Adhuc Olympiodorus, non dabitur reditus ad vitam, ut pavulentium opus.

Tertio, Pineda censet hic tangi illam questionem, an scilicet aeternae beatitudinis cognoscant ea quae circa suos in terris aguntur, usque intersint. Respondet enim negative, non cognoscere, nec interesse. Eodem modo respondet S. Augustinus, lib. De Cura pro mortuis, cap. XII et seq.

Quarto et genuine, q. d. Fruere honeste et modeste bonis tuis, nec futura, aut futuros heredes respice, quia haec est pars et sors tua, quam scis et tenes: quis enim te ad futurorum praesentationem adducet, ut scilicet cognoscas quales habiturus sis heredes, cum illi tibi plane incerti et dubii sint? Quis rursus te adducet, ut cognoscas quomodo anima tua post mortem itura ad limbum, perrectura sit, an scilicet in caelum, an in infernum? Sufficiat tibi honeste et modeste vivere, ut ad limbum et sinum Abrahae deducaris, ubiqueque ille sit. Quare noli te anxie vexare et ex cruciare, ut cognoscas quid post mortem animae tuae, vel hereditibus tuis eventurum sit. Ita S. Hieronymus, Chaldeus, Hugo Victorinus, Dionysius et alii. Hoc enim sensu hanc clausulam, sive conclusionem usurpavit cap. II, vers. 24. Reddit enim hic ad insignem et communem illam praesentem vanitatem, quae avari magno labore et cura opes congerunt, easque reconducunt filijs, nepotibus, aliisque incertis, et saepe ingratis stultisque hereditibus, itaque genium suum defraudant: hanc enim vanitatem identidem exagitat, ut vers. 12, et cap. praeced. vers. 18, 19, 20, 21 et seq. Insuper, posito quod homini culpam non possit persuaderi animae immortalitatis, quod nulli illo saeculo frequens erat, persuadet et saltem ut bonis suis recte et frugaliter utatur, eaque ipsemet rite dispenset.

Denique hae gnomen torqueri potest in nimis anxios, qui curiose et scrupulose se vexant incertitudinis suae praedestinationis et reprobationis, itaque vel in desperationem, vel in amentiam aguntur; nam hoc dilemma semper animo ver-

sant: Nescis an sis a Deo praedestinatus, an reprobatus; nec potes Dei praedestinationem, vel reprobationem avertere, vel mutare. Si ergo ab aeterno Deo te reprobavit, quidquid agas damnaveris; sin te praedestinavit, quidquid agas salvaberis. Quid ergo agam meritis et acceptis? quo me vertam? quis mihi dicit an reprobus sim et damnandus, an praedestinatus et salvandus? quis scit an spiritus meus ibit sursum in caelum, an deorsum in tartarum. Hisce recte opponas hanc gnomen Salomonis: fruere honeste et modeste tuis bonis et Dei donis ad tuam aliorumque salutem, et cave peccata ac letus Deo servito: ita certo salvaberis. Noli ergo scrutari secretum praedestinationis et reprobationis; hoc Dei est: illi ergo illud committe et resigna. Quis enim te adducet in altam illam divinitatis speculam, ut futura, quae in ejus praesentia et praedestinatione reconducuntur, praevideas et prenoscas? Hae rationes anxietatem hanc, et tentationem ex incertitudine praedestinationis conceptam, dispulsi S. Maximus socius S. Francis, vir magno praedestinationis et sanctitatis, et Thomas a Kempis, lib. I De Imitatione Christi, cap. ult. de somno narrat: «Cum, inquit, quidam anxios inter medium et speciem frequenter fluctaret, et quadam vice nocturno confectus in ecclesia ante quoddam altare se in oratione prostrasset, haec intra se revolvit dicens: O si scirem quod adhuc perseverantur essem! stultique audiret intus divinum responsum: Quid, si hoc scires, facere velles? Fac nunc quod tunc facere velles, et bene securus eris. Moxque consolatus et confortatus divine se committit voluntati, et cessavit anxie fluctuare. Noli curiose investigare, ut sciret quae sibi essent futura; sed magis studuit inquirere, quae esset voluntas Dei bene placentis et perfecti, ad omne opus bonum inchoandum et perficiendum.»

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Occasione iniquorum judiciorum et iudicium, de quibus agit cap. III, vers. 16, transit ad vicinam quamdam, tamque universalem et insignem mundi vanitatem et afflictionem, scilicet calumniam, ad eam inebriationem, vim et fraudem, quae ubique grassatur. Videmus enim ubique pauperes et imbecillos a divitiis et potentibus injure vexari et opprimi. Inde vers. 2, transit ad afflictionem iudicium, ut vers. 5, ad desiderium; mox vers. 7, ad quartitiam ejus qui, cum herede caret, laborat assidue, non sibi, sed incerto successori, cuius occasione vers. 9, alterat damnata solitudinis et commoda societatis; mox vers. 13, proponit regnum et regnarum vanitatem. Denique vers. 17, proponit obedientiam vultorum viciniam.

Hinc liquet argumenta huius capitis esse varia, nec inter se connecta: nam ab una vanitate transit ad aliam disparatam et diversam, uti idem in Proverbiis, et Siracides in Ecclesiastico variis materijs disparatim eodem capite sine nexu et ordine pertractant.

Si quis tamen omnino velit hae connecti, ad unumque scopum redigi, dicitur cum Lyrano, Pineda et alijs, Solomonen, sicut cap. I ostendit vanitatem scientiarum humana industriae acquiratarum, et cap. II adhiberent, et cap. III longevitatis sive desiderii longa et disturna vita, sic hoc cap. demonstrare vanitatem regendi et dominandi, quae sita est in bonorum cupiditate et ambire, ac libidine regnandi; huius enim vanitatem demonstrat sex argumentis: primo, quod illa parit tyrannides, scilicet pauperum calamitas et oppositiones, vers. 1; secundo, quod parit invidiam, vers. 4; tertio, quod parit desiderium et amentiam, ut opes per fas et nefas corradat, quibus alij praesentat, vers. 5 et seq.; quarto, quod parit fontem solitudinis, quae superbe amicos pro se contemnat, velutque solus omnibus eminet, vers. 7 et 8; quinto, quod ex hac superbia oritur stultitia, vers. 9 et seq.; sexto, ex regni brevitate et instabilitate, quod super regno deficiatur, et pauper ad regnum evahatur, vers. 14. Utro colligendam relinquat in tanta responsione vanitatem nullam inesse animi tranquillitatem, nec felicitatem. Quocirca, vers. 17, concludit nihil esse melius pietatis et Dei cultu: in hoc enim situm esse veritatem et stabilitatem, veramque et stabilem felicitatem.

1. Venti me d'alia, et vidi calumnias, quae sub sole geruntur, et lacrymas innocentium, et neminem consolatorem: nec posse resistere eorum violentiam, cunctorum auxilio destitutos. 2. Et laudavi magis mortuos, quam viventes: 3. et feliciorum utroque iudicavi, quod necdum natus est, nec vidit mala quae sub sole fiunt. 4. Rursum contemplantur semper omnes

hae, ceterarumque virtutum dat exempla, q. d. Saltem, o vanissime homo, qui nihil pra' brutis sublimius, nil melius sapias, conare tamen sapere quod sapienti illa; pelle inanes animo curas, praesentibus utere frugaliter, futurorum cupiditatem abjice; et animam relinque liberum paratumque melioribus animi cogitationibus, atque jucundissimae animi tranquillitati. Ita Pineda, Lorinus et ceteri.

Letari ergo in opere suo est frui bonis labore suo parvis; frui, inquam, non ad libidinem, sed secundum rectam rationem, quae dicitur et ex illis liti primae, deinde aliis per elemosynas ceteraque opera bona benefacias. Virtus enim parit veram solamque letitiam, intemperantia vero et vitium parit nauseam et molestiam. Ita S. Hieronymus, Lyranus et alii. Hic enim proprie est laborans, quia nil tam nostrum, quam beneficium ex virtute: hoc enim est opus nostri liberi arbitrii gratia Dei adjuvi et imbuti.

Et S. Hieronymus: «Nihil est ergo, ait, bonum in vita ista, nisi quod letatur homo in opere suo faciens elemosynam, et futuros sibi thesauros in regno colorum preparans. Hanc solum habemus perfectionem, quam nec fur, nec latro valet, nec tyrannus auferre, et quae nos post mortem sequetur.» Hoc enim sensu conclusionem hanc ex similibus rebus vanitatem intulit vers. 12, et cap. II, vers. 24, ubi simili modo dixit hanc esse partem, id est sortem illius, ut scilicet sibi consulat, non sua sibi hereditas. Id clare significat Chaldeus dum vertit, *tandemque perspicio nihil esse in hac vita melius quam ut existeretur homo in optimis operibus, comedatque et bibat, et animam letitia afficiat.* Hae enim et optima pars in hoc saeculo assignata est, ut futuram sibi vitam concitiet. Cur enim sic apud se loquitur homo: *Quorsum mihi divitiarum erogatio, ut iustitiam colam? Satis est ut eas liberis meis relinquam, aut messem extrema senectute colam. Quis enim ipsum adducet, ut videat quae post eum futura sunt?*

Myrice S. Augustinus (licet ipse id velit esse litterale), lib. XII De Civitate, cap. XX, hanc gnomen accipit de Eucharistia, dum ait: «Non est bonum homini, nisi quod manducabit et bibet; quia creditibus dicere intelligitur, quam quod ad participationem mensae huius pertinet, quam sacerdos ipse mediator Testamenti novi exhibet secundum ordinem Melchisedech, de corpore et sanguine suo? Id enim sacrificium successit omnibus illis sacrificiis veteris Testamenti, quae immobilabantur in umbra futuri: propter quod etiam vocem illam in psalmo tricessimo nono ejusdem mediatoris per prophetam loquentis agnoscimus: *Sacrificium et oblationem noluit; corpus autem pariteristi mihi, quia pro illis omnibus sacrificiis et oblationibus corpus eius offertur, et participantibus ministratur.»* Probat id hae ratione: «Nam istum Ecclesiasten in hac sententia manducandi et bibendi, quam saepe repetit, pluri-

munque commendat, non sapere carnales epulas voluptatis, satis illud ostendit, ubi ait: *Melius est ire in domum luctus, quam ire in domum potus,»* Eccl. vii. Et paulo post: «Cor, inquit, sapientium in domo luctus, et cor insipientium in domo epularum.» Sic et Phylastrus, lib. De Heresibus, sub finem, ubi impugnat Epicureos.

QUIS ENIM EUM ADDUCET (ad hanc notitiam, ait Lyranus) ET POST SE FUTURA COGNOSCAT? — Carpentis, *quis indicabit illi quid post ipsum futurum sit?*

Varii varie hoc exponunt: primo, Epicurus, q. d. Fruere bonis huius vite, indulge ventri et venter, quia haec certa sunt; futura vero bona, atque ad aeternam immortalitatem, dubia et incerta.

Secundo, q. d. Fruere bonis huius vite, dum vivis, quia post mortem non dabitur ad ea, nec ad vitam reditus. Ita Thamaudorus. Adhuc Olympiodorus, *non dabitur reditus ad vitam, ut pavulentium opus.*

Tertio, Pineda censet hic tangi illam questionem, an scilicet anime necdum beate cognoscant ea quae circa suos in terris aguntur, usque intersint. Respondet enim negative, non cognoscere, nec interesse. Eodem modo respondet S. Augustinus, lib. De Cura pro mortuis, cap. XII et seq.

Quarto et genuine, q. d. Fruere honeste et modeste bonis tuis, nec futura, aut futuros heredes respice, quia haec est pars et sors tua, quam scis et tenes: quis enim te ad futurorum praesentationem adducet, ut scilicet cognoscas quales habiturus sis heredes, cum illi tibi plane incerti et dubii sint? Quis rursus te adducet, ut cognoscas quomodo anima tua post mortem itura ad limbum, perrectura sit, an scilicet in caelum, an in infernum? Sufficiat tibi honeste et modeste vivere, ut ad limbum et sinum Abrahae deducaris, ubiquecum ille sit. Quare noli te anxie vexare et ex cruciare, ut cognoscas quid post mortem anime tuae, vel hereditibus tuis eventurum sit. Ita S. Hieronymus, Chaldeus, Hugo Victorinus, Dionysius et alii. Hoc enim sensu hanc clausulam, sive conclusionem usurpavit cap. II, vers. 24. Rediit enim hic ad insignem et communem illam praesentem vanitatem, quae avari magno labore et cura opes congerunt, atque reconducunt filiis, nepotibus, alisque incertis, et saepe ingratis stultisque hereditibus, itaque genium suum defraudant: hanc enim vanitatem identidem exagitat, ut vers. 12, et cap. praeced. vers. 18, 19, 20, 21 et seq. Insuper, posito quod homini culpam non possit persuaderi anime immortalitatem, quod nulli illo saeculo frequens erat, persuadet et saltem ut bonis suis recte et frugaliter utatur, eaque ipsemet rite dispenset.

Denique hae gnomen torqueri potest in nimis anxios, qui curiose et scrupulose se vexant incertitudinis suae praedestinationis et reprobationis, itaque vel in desperationem, vel in animum aguntur; nam hoc dilemma semper animo ver-

sant: *Nescis an sis a Deo praedestinatus, an reprobatus; nec potes Dei praedestinationem, vel reprobationem avertere, vel mutare.* Si ergo ab aeterno Deo te reprobavit, quidquid agas damnaveris; sin te praedestinavit, quidquid agas salvaberis. Quid ergo agam meritis et acceptis? quo me vertam? quis mihi dicit an reprobus sim et damnandus, no praedestinatus et salvandus? quis scit an spiritus meus ibit sursum in caelum, an deorsum in tartarum. Hisce recte opponas hanc gnomen Salomonis: *fruere honeste et modeste tuis bonis et Dei donis ad tuam aliorumque salutem, et cave peccata ac letus Deo servito: ita certo salvaberis.* Noli ergo scrutari secretum praedestinationis et reprobationis; hoc Dei est: illi ergo illud committe et resigna. Quis enim te adducet in altam illam divinitatis speculam, ut futura, quae in ejus praesentia et praedestinatione reconducuntur, praevideas et prenoscas? Hae rationem anxietatem hanc, et tentationem ex incertitudine praedestinationis conceptam, disputat S. Maximus socius S. Francis, vir magno praedicatione et sanctitate, et Thomas a Kempis, lib. I De Imitatione Christi, cap. ult. de somno narrat: «Cum, inquit, quidam anxios inter medium et speciem frequenter fluctaret, et quadam vice nocturno confectus in ecclesia ante quoddam altare se in oratione prostrasset, haec intra se revolvit dicens: O si scirem quod adhuc perseverantur essem! stultissime audivit intus divinum responsum: *Quid, si hoc scires, facere velles? Fac nunc quod tunc facere velles, et bene securus eris.* Moxque consolatus et confortatus divine se committit voluntati, et cessavit anxia fluctatio. Noli curiose investigare, ut sciret quae sibi essent futura; sed magis studuit inquirere, quae esset voluntas Dei bene placentis et perfecti, ad omne opus bonum inchoandum et perficiendum.»

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Occasione iniquorum judiciorum et iudicium, de quibus agit cap. III, vers. 16, transit ad vicinam quamdam, tamque universalem et insignem mundi vanitatem et afflictionem, scilicet calumniam, ad eam ineluctabilem, vim et fraudem, quae ubique grassatur. Videmus enim ubique pauperes et imbecillos a divitibus et potentibus injure vexari et opprimi. Inde vers. 2, transit ad afflictum iudicium, ut vers. 5, ad desiderium; mox vers. 7, ad quartum ejus qui, cum herede caret, laborat assidue, non sibi, sed incerto successori, cuius occasione vers. 9, alterat damnata solitudinis et commoda societatis; mox vers. 13, proponit regnum et regnarum vanitatem. Denique vers. 17, proponit obedientiam vultorum viciniam.

Hinc liquet argumenta huius capitis esse varia, nec inter se connecta: nam ab una vanitate transit ad aliam disparatam et diversam, uti idem in Proverbiis, et Siracides in Ecclesiastico variis materias disparatas eodem capite sine nexu et ordine pertractant.

Si quis tamen omnino velit hae connecti, ad unumque scopum redigi, dicitur cum Lyrano, Pineda et aliis, Solonem, sicut cap. I ostendit vanitatem scientiarum humana industriae acquiratarum, et cap. II adhiberem, et cap. III longevitatis sive desiderii longa et disturna vita, sic hoc cap. demonstrare vanitatem regendi et dominandi, quae sita est in bonorum cupiditate et ambire, ac libidine regnandi; huius enim vanitatem demonstrat sex argumentis: primo, quod illa parit tyrannidem, scilicet pauperum calamitatem et oppositionem, vers. 1; secundo, quod parit invidiam, vers. 4; tertio, quod parit desiderium et anxitiam, ut opes per fas et nefas corradat, quibus alibi praesulat, vers. 5 et seq.; quarto, quod parit fontem solitudinis, quae superbe amicos pro se contemnat, velutque solus omnibus eminet, vers. 7 et 8; quinto, quod ex hac superbia oritur stultitia, vers. 9 et seq.; sexto, ex regni brevitate et instabilitate, quod super regno deficiatur, et pauper ad regnum evahatur, vers. 14. Utro colligendam relinquat in tanta responsione vanitatem nullam inesse animi tranquillitatem, nec felicitatem. Quocirca, vers. 17, concludit nihil esse melius pietatis et Dei cultu: in hoc enim situm esse veritatem et stabilitatem, veramque et stabilem felicitatem.

1. Venti me d'alia, et vidi calumnias, quae sub sole geruntur, et lacrymas innocentium, et neminem consolatorem: nec posse resistere eorum violentiam, cunctorum auxilio destitutos. 2. Et laudavi magis mortuos, quam viventes: 3. et feliciorum utroque iudicavi, quod necdum natus est, nec vidit mala quae sub sole fiunt. 4. Rursum contemplantur semper omnes

labores hominum, et industrias animadverti patere invidiæ proximi: et in hoc ergo vana, et curia superflua est. 5. Stultus complicit manus suas, et comedit carne suas, dicens: 6. Melior est pugillus cum requie, quam plena utraque manus cum labore, et afflictionis animi. 7. Considerans reperi et aliam vanitatem sub sole: 8. unus est, et secundum quod habet, non fratrem, non fratrem, et tamen laborare non cessat, nec saliantur oculi ejus de vitis: nec recogitat, dicens: Cui laboro, et fraude animam meam bonis? in hoc quoque vanitas est, et afflictio pessima. 9. Melius est ergo duos esse simul, quam unum: habent enim emolumentum societatis suæ: 10. si unus ceciderit, non habet sublevantem se. 11. Et si dormierint duo, fovebuntur mutuo: unus quomodo calefiat? 12. Et si quispiam prævaluerit contra unum, duo resistunt ei: funiculus triplex difficile rumpitur. 13. Melior est puer pauper et sapiens, rege senex et stulto, qui nescit prævidere in posterum. 14. Quod de carcere catenisque interdum quis egrediatur ad regnum: et alius natus in regno, inopia consumatur. 15. Vidi sanctos viventes, qui ambulabant sub sole cum adolescente secundo, qui consurgit pro eo. 16. Infinitus numerus est populi omnium qui fuerant ante eum; et qui postea futuri sunt, non letabuntur in eo; sed et hoc vanitas et afflictio spiritus. 17. Custodi pedem tuum ingrediens domum Dei, et appropinqua ut audias. Multo enim melior est obedientia, quam stultorum victima, qui nesciunt quid faciunt mali.

1. VERTI NE AD ALIA, ET VIDI CALUMNIAS (SYTUS, *oppressiones*) QUE SUB SOLE GERUNTUR, ET LACRYMAS INNOCENTIUM, ET NUMERUS CONSOLATORUM: NE, POSSE RESISTERE VIOLENTIÆ, CENSORUM AUTILIO DESTITUTUS. — Chaldaicus, et concorsus sum, et vidi omnes violentias que factæ sunt iustis, qui angustati sunt in hoc seculo sub sole, de manu tribulationum eos, et non est qui loquatur eis consolaciones, neque qui redimat illi.

Calumnia proprie est falsi criminis obiectio, ait Cibeo, oral. 4 in *Sallust.*; sive est aliquis in litibus per fraudem et frustrationem vexatio; sive, ut Nonius, est malitiosa et mendax infamatio. Unde actores in iudicio præstare debent iuramentum calumnie, ne scilicet nihil malitiose, mendaciter et fraudulentè dicturos vel acturos: hinc est verbalis calumnia. Realis vero est, cum quis alteri per vim aut fraudem nocumtum in bonis, fama, aut vita iniuste infert, sive in iudicio, sive extra iudicium; et sic calumnia accipitur hic, et passim in Scriptura, ut significat violentiam, fraudem, insidias, circumventionem, oppressionem, ut dixi *Prover.* xxviii, 16. Hoc enim significat hebræum *שׁוֹרֵר* asa. Septuaginta vertunt, *syrophantium*, de qua voce ibidem nulla notavi. Notatissimum est hoc malum. Unde proverbium: « Syrophante morsus immedicabilis. » Idem dicitur *utiniquator*, quasi vilio-

(1) « *Canis* proccedens cap. sine horis iustitiam hinc in modum est compendendum: Cum apud nos status sit, id genus felicissimum et pastissimum vite genus, si quis tranquillè tranquille fratur, ecce nihil aliud occurrit, quasi a tranquilla vivendo averat, quod in hac vita tot injuriis et oppressionibus potestiorum subjacent innocentes et pauperes, et plus in Deum gratius majore letitia vivere non possit. » Hæc Boetianus.

sus litigator, obtreceptor, calumniator, quales sunt, qui nisi nisi contentiones, rixas et pugnas querunt, de quibus Plinius in *Prologo*: « Ergo securi, ait, etiam contra vitiligatores, quos Cato elegantior ex vitis et litigatoribus composuit; quid enim illi aliud quam litigant aut litem querunt? »

Hebræum *שׁוֹרֵר* *asahim* abstractum est simul et concretum, tanquam activum quam passivum. Unde significat oppressiones, oppressos et opprimentes, quales sunt in litibus malitiosæ et cavillosæ interpretationes testamentorum, pactorum et decretorum, frustrationes, litos sumptuose in re minima, fraudes. Arabicus *ya* accipiens pro vicina gutturali *ra*, ac pro *asahim* legens *asahim* *chavim* (*שׁוֹרֵר* *chavim* enim significat concupiscere, desiderare, amare) verit, et concorsus sum, et vidi desideria que fiunt sub sole, omnes simul, et vni derantur a manu eorum qui ea requirunt, et non reperit eis consolator. Totius mundus enim plenus est concupiscentiis et desideriis, ut ait S. Iohannes, *epist.* 1, cap. 11, vers. 16.

Quæ sub sole geruntur. — Omnes enim provincie, urbes, pagi pleni sunt calumnia, hoc est violentia et fraudulentia. Unde *Jerem.* cap. vi, 6: « Ille, ait, est civitas visitatio; omnis calumnia in medio ejus. » Vide illi dicta, et *Psal.* xii, 4: « Qui devertant plebem meam sicut osceam panis. » Ipsum graphice dapsit S. Cyprianus, lib. II, *epist.* 2 ad *Donatum*: « Paulisper, ait, tu crede subditi in mortis ardui verticem celarem; speculari inde rerum tanta æcentratione facies, et oculis in diversa porrectis, quasi a trinitate conturbatis liber, fluctuantis mundi turbines intueri. Jam sæculi et ipse miserere, tuque admonitus, et plus in Deum gratius majore letitia, quod evasoris, gratulaberis. Curæ in itinera

latronibus clausa, maris obsessa prædonibus, erento horrore castrorum bella ubique divisa; madet orbis mortuus sanguine; ethomicidium, cum admittit singuli, crimen est: virtus vocatur, cum publice geritur; impanitatem sceleribus acquirit, non innocentiæ ratio, sed sævitie magnitudo. Sic Daniel, cap. vi, per calumniam coniectus est in lacum leonum; S. Joseph in carcerem; Susanna in mortis discrimen, *Danielis* xiii. Unde de hac impiorum in pios potestate, imperio et grassatione queruntur apud Deum passim Prophete, ut David *Psal.* lxxii; Habacuc, cap. 1, 13; Job, cap. xxi, 7; *Jeremias* cap. xii, 1. Hinc Philosophus: « Mundus, ait, est forum impostarum, » adde et tyrannorum, ut in eo pauperibus et oppressis cum damis dicere liceat illud *Martialis*, lib. XIV:

Deote timere aper, defendunt corvus certam;
 Inbellis domus quid nisi præda rana?

ET LACRYMAS INNOCENTIUM. — Hebræa est, *asahim*, id est *oppressorum*. Verum Chaldeus, Hebræum active vertit, *oppressionem*: « Vidi, ait, per Spiritum Sanctum omnes deceptores in gehenna secundum opera eorum, que facta sunt sub sole, propter transgressiones legis; et ecce lacrymas ipsorum flentium super animabus suis. » In gehenna enim est fletus et stridor dentium, *Math.* vii, 12; prosertim illi qui insontes vexaverit, eosque ad lacrymas adgere. Verum de his hic non est sermo.

ET NUMERUS CONSOLATORUM: — sive quia tanto est calumiantium potentia, ut nemo ei se opponere valeat, vel audeat; sive quia ea est inhumana et prava hominum indoles, ut potentiori se jungant, et innumeram ruentem deserant, imo in lapsum impellant, juxta illud *Psalm.* xxiv, 10: « Domine, quis similis tibi? eripiens inopem de manu fortiorum ejus: egenum et pauperem a diripientibus eum. » Hoc enim est proprium Dei opusque Numinis. Et *Psal.* lxi, 4: « quousque iustitiam in hominem? interfectis universi vos: tanquam parietis inclinato, et mœritis depulso. » Talis erat Christus in passione: « Circumspexi, ait, et non rat auxilium, » *Lucæ* cap. lxxii, 5. Quocirca Deus in omnibus desertis in suam letalem suscipi, protegit, vindicat, juxta illud *Psalm.* lxxi, 12: « Liberabit pauperem a potentio, et pauperem cui non erat adiutor; » et *Psal.* x, 14: « Tibi derelictus est pauper: orphano tu eris adiutor; » et *Prover.* xxii, 10: « Ne attingas proavorum terminos: et agrum pupillorum non introies: propinquus enim (Dons qui hebræice vocatur *נֶחֱדָן*) quod, id est redemptor et vindex, qualis olim erat propinquus, v. g. frater) illorum fortis est: et ipse iudicabit (vindicabit) contra te causam illi. Num. » Symmachus verit: Non est eis *exceptoribus*, id est, qui in calamitate veribus adhortatur, et incommodum fortune leniat.

NE, POSSE (innocentes a violentis oppressos) RESISTERE ROBRES VIOLENTIÆ, (ut pole: omni) AR-

XILIO DESTITUTOS. — Hebræa, et a manu calumiantium, vel *oppressionum* eos fortitudo, scilicet non est; Chaldeus, et non est qui vindicat eos de manu molestantium eos in fortitudine manus et in virtute; Pagninus, et de manu *oppressionum* eos virtutibus, non erat eis consolator; Campensis, nec esset qui eos consolaretur, multo minus, qui de violentis *oppressionum* manibus eos eriperet; alius, nec habent vim ullam contra manum illorum qui eos calumnia afflicebant; alius; et in manu *oppressionum* eius potentia; alius, et de manu *oppressionum* eis potentia, non est eis consolator. Horum enim vox est *Sapient.* ii, 11: « Sit fortitudo nostra lex iustitiae, » ut quodlibet floeat, quodque possimus et volumus hoc legitimum iustitiam habebatur, sit pro ratione voluntas, pro lege gladius, pro iustitia potentia; quod est tyrannorum axioma.

2. ET LAUDAVI MAGIS MORTUOS QUAM VIVENTES. — Chaldeus addit: *qui adhuc permant in trinitatione.*

3. ET FELICIORES QUOTQUE IUDICAVI, QUI SECUNDUM NATUS, NEQ VIDI MALA QUE SUB SOLIEM. — Compensis, *quæ homines in homines designant*; S. Hieronymus, *qui necdum expertus est omnia mala mundi*; Chaldeus, non enim tolerata illa opera videri, que toto orbe sub sole fiunt; Tigurinus vero, *qui necdum expertus est molesta negotia que fiunt sub sole.*

Olympiodorus, Hugo Cardinalis et Dionysius censent hæc dicta ex mente radam, qui impatiens ad tantas mundi oppressiones, ex desperatione optavit sibi mortem, et in libertatem. Melius S. Hieronymus, Alcuinus, Hugo Victorinus et alii passim autumant hæc dicta ex mente Salomonis et Sapientium, q. d. Feliciores, ideoque laudabiliores sunt jam vitæ functi, ut pote exempti omni calumnia, hoc est injuria, fraude et violentia, quam viventes, qui illi semper expositi sunt, ne reipsa sepe illa vexentur et cruciantur; aliique autem feliciores sunt necdum nati, qui non viderunt, id est non sensit, nec experti sunt hæc mala que mortui senserunt, viventes adhuc sentiunt; melior ergo est illorum quam horum sors, illique sunt fortunatiores. Adhuc S. Bonaventura et Thelmannus hanc gnomem extendi ad ceteros homines viventes, qui ab injuriis immunes oppressionibus aliorum quæ passim vident, sensu compassionis condolent, illique affligunt et cruciantur; hinc enim feliciores sunt mortui, qui nullo sensu doloris, vel proprie, vel alienæ calamitatis tanguntur.

Valde enim crucial pios viros oppressorum afflictio et opprimentium violentia. Unde Maltheus, visa tyrannide Antiochi in Iudeos, exclamavit: « Ve mihi! utiquid natus sum videre contributionem populi mei? » *1 Machab.* ii, 7. Sic passim *Jeremias* gemit et suspirat ob calamitates Iudeorum, mortemque optat, ne eas videat, cap. xx, 14; eandem optat Elias, *III Reg.* xix, 4; Tobias, cap. iii, 6; *Moses*, *Numer.* xi, 15. Et S. Polycarpus, visa persecutione Imperatoris in Christianos.

nos, exclamant: « O bone Deus, in quæ tempora me reversi, ut hæc patiar? » Testis Eusebius, lib. V *Histor.* cap. xxi.

Et FELICITATEM (non positive, utpote qui non est, nec existit, ac proinde felicitatis non est capax; sed negative, id est minus infelicem) erroribus puniunt, qui necesse natus est. — S. Hieronymus id refert ad animas: « Que, inquit, anqueam ad nos in corpus descendant, versantur quid superos, et lamini beate sunt, quamvis creasti Jerusalem et choro prefruntur angelo. »

Verum hæc est error Origenis, ex cuius sententia Ioh. locutus S. Hieronymus, non ex sua, Ilinem enim errorum passim ipse impugnat, epist. 8 ad Demetriadem, et 27 ad Eustochium, et 59 ad Arctun, et 61 ad Pamphilum contra errores Joannis Hierosolymitani.

Rursum Origenes, homilia 7 in Numeros, S. Bonaventura, Cajetanus, Titelmanus, Vatablus et alii per peccatum natum intelligunt abortivum, quales sunt parvuli, qui sine baptismo decedunt, contrarie ad limbum, ubique feliciter quam viventes egunt vitam.

Verum plane et simpliciter hæc Scipias cum qui necdum generatus, nec conceptus est, ac necdum existit in rerum natura. Unde Hebraei habent, qui necdum facti; Septuaginta et Syrus, qui necdum est factus; Chaldaeus, qui adhuc non factus, nec creatus est in seculo. Hic enim nullum sensum doloris habuit vel habet, sed habiturus est, si nascitur, cum mortui sensum doloris habuerint, viventes adhuc habeant.

Comparantur hic viventes et mortui cum non malo, quoad bona iniquaque natura, non gratiæ; in his enim gratiæ, cum in illis superentur. Sensus necdum natus, cum in illis superentur. Sensus ergo est, q. d. Si commoda et incommoda natura spectem quæ sunt in vita, quam in inferitu, tam in eo qui vivit, quam in eo qui mortuus est, vel necdum natus, satius est, et optatim tolerare, et nunquam esse natum, quam vivere. Tunc enim caruissem omnibus calumniis et ærumnis vite, quæ tantas tum in me, tum potius in illis experire et video, usque intime confido, ut omnia vite commoda et jucunda cum his non sint comparanda. Simili sensu ait Jeronimus, cap. xx, 14: « Maladicta dies in qua natus sum. » Vide quo ibidem fusc hæc de re dixi.

Quæres, an melius beatissime sit non esse, quam male esse? Respondo primo: Melius est mori, imo non esse et annihilari, quam peccare. Peccatum enim, præsertim mortale, est malorum omnium summum, ac summa divine majestatis offensio et injuria. Melius est autem tollere hæc Dei injuriam, quam privato hinc homini dare esse, et vilian tam malam tamque noxiam. Sicut enim bonum reipublice commune et publicum est nos hæc majestatis regis interfici: sic multo magis bonum publicum tam Dei, quam totius universi est reos hæc majestatis divine interim,

et, si fieri posset, annihilari. Omnis enim creatura appetitu naturali magis inclinatur in bonum Dei, utpote commune, quam in suum proprium, utpote privatum, ideoque magis appetit punire pro bono Dei, quam suo proprio; quare magis malum Dei, pota peccatum avertere utagat, quam suum esse conservare, imo cum esse exposuit periculo pro bono Dei. Hinc justus mallet in nihilum redigi, quam peccatum habere, quia peccatum pejus est quam non esse, licet enim non esse nil habeat boni, tamen pariter nihil habet mali; peccatum autem nil habet boni et plurimum mali. Ex parte vero Dei et universi melius est reprobus esse etiam in tormentis gehennæ, quam non esse, quia in eis respiciunt decor justitiæ et gloria vindictæ divine, quod est bonum publicum universi in eis enim culpa respondet et adequatæ poena, in eoque respiciunt majestas divine justitiæ et potentia. Quod si ad hoc possent attendere damnati, minus laborarent in tormentis, Deique justitiam magis redderent commendabilem, aut nossem Selmeron, tomo IX, cap. I. Sit ergo hoc primum axioma.

Secundum axioma: Satius est non esse quam damnari et cruciari in inferno; unde anime damnate in inferno optant mori et annihilari, ut tanta gehennæ tormentis evadant, imo juxta rectum id optabunt esse. Quis enim prudens non mallet perire omnino ac nihil sentire, quam tot tamque atroces gehennæ ignes et dolores in æternum sentire, sine ulla spe consolationis et gaudii. Quil enim prodest esse, vivere et sentire, si non nisi in igne summisque doloribus sit, vivat et sentiat? Hinc communis illa damnatorum in die judicii vox et lamentatio, ut dicant: « montibus: Cadite super nos; et collibus: Operite nos. » Apoc. vi. Docet id diserite Christus loquens de Juda proditore: « Bonum (id est melius et utilius) erat ei, inquit, si natus non fuisset, » *Math.* xxvi, et *Marci* xiv. Nam, ut ait ibidem S. Hieronymus: « Nullo melius est non subsistere, quam male subsistere. » Et Auctor serm. ad Præses in eremo apud S. Augustinum, serm. 20: « Quare, inquit, illi melius fuisset, si natus non fuisset, nisi quia melius est quam esse carere, quam in inferno jacere? » Idem docent ibidem Theophylactus, Victor Antiochenus, Anselmus, Beda, Lyrannus, Franciscus Lucas, Barradius et alii passim, quorum hoc est axioma: « Satius est non esse quam miserum esse; satius est non vivere quam vivere in supplicio. » Quin et S. Bernardus, serm. 33 in *Cont.*, et S. Thomas in *iv*, distinct. 50, *Quæst.* II, art. 1, questione. 3, idem asserunt.

Contrarium videtur sentire S. Augustinus, lib. III *De Lib. arbitrio*, cap. vii et viii, quem sequuntur Dionysius, Arboreus et Titelmanus hic. Ratio eorum est, quod melius sit esse quam non esse: ergo est melius esse miserum, quam non esse. Quia miser saltem habet suum esse, quod est primum et summum hominis bonum, et funde-

Satis
ut na
tam
quam
damnet.

mentum eorum. Verum hoc physice verum est, ac male et simpliciter melius est esse quam non esse. Moraliter vero, et secundum prudentiam estimationem, melius et eligibilis est non esse, quam habere esse omni voluptate et bono vacuum, ac omni dolore et malo plenum, quale habent damnati in gehennæ. Quid enim prodest esse physice in se bonum, si tot malis et doloribus undique circumspicitur et involvatur. Sicut, quid prodest mel, si plenum sit fallæ? quid prodest cibus optimus, si undique veneno sit infusus et vitiat? Porro qui Deum diligit, mallet esse in inferno, quam non esse: quia vel sic poenas sustinendo, gloriam Deo daret, et quin talis diligeretur a Deo, ut amicus et filius, quod summum est bonum. Unde Moyses optavit, ex charitate et amore Judeorum, deleri de libro vite, *Ezra* xxxii; et Paulus anathema fieri a Christo pro Judeis, *Rom.* ix. Imo S. Anselmus: « Si hinc, inquit, inferni ardorem, inde peccati horrorem cererem, et alterutrum mihi eligendum foret, mallet in infernum insilire, quam peccatum committere. »

Tertium axioma: Anime parvorum, qui mortui sunt in peccato originali, deguntque in limbo parvorum, malum esse quam non esse. Ratio est, quia peccatum originale non est actus illarum proprius, nec est actus proprio, sed alieno, pota Adami protoplasti contractum. Ita S. Thomas II, *Quæst.* LXXXIII, art. 1, ad 3: « Melius, inquit, est sic esse (anima in peccato originali) secundum naturam, quam nullo modo esse: proferunt cum possit per gratiam damnationem evadere. » Favet S. Augustinus, lib. V *Contra Iulianum*, cap. viii: « Ego, inquit, non dico parvulos tanta poena esse plendentes, ut eis non nasci potius expediret; et S. Lyrannus: « Flabebunt parvuli, inquit, vitam jucundiorum, quam in hoc mundo naturaliter haberi possit. » *Solutus* in II, *distinct.* 33, cap. 1, censet: « parvulos omnium rerum naturalium cognitionem habituros longe majorem, quam omnes philosophi habuerunt. » *Marsilius*, in II, *Quæst.* XXIX, art. 3, ait eos « amatores Deum super omnia. » Similia docent ceteri scholastici in II, *distinct.* 33, qui parvulis tantum tribuunt poenam damni, poenam vero sensus adimunt; unde S. Bonaventura asserit eos sua sorte contentos vivere.

Hinc colligit noster Lessius, lib. XIII *De Perfect. divinis*, cap. xxii, sub finem, parvulos hæc cognituros utrumque clare et distincte essentialiter anime suæ, et etiam naturas angelicas, esse non tam perfecte; quodque semper laudaturi sint Deum ex sui et aliarum rerum creatione. Ad hoc enim a Deo conditi sunt, neque eo per peccatum aliquod proprium privati meruerunt; non tamen dicendi sunt beati, etiam beatitudine naturali, ut asserit Pelagius, quia habes peccati originalis obstat magnus beatitudinem naturalem obtineant, ob quam damnati sunt poena damni, id

est carere visione Dei, quæ summa est poena et miseria. Addit tamen eos nullum concepturum merorem ex amissione visionis beatificæ, eo quod illam suam culpa non amiserat. Hoc illi: alii aliter sentiunt; sed hæc alibi discutenda sunt.

Quartæ: Multi in hac vita tot morbis, carceribus, tormentis, persecutionibus æstivæ ærumnis circumvallantur, ut si hæc in se species, et inde cum bono vite conferas, sposita fide et spe, melius sit eis mori quam vivere. Satis enim est carere vita, quam eam habere tot malis oppressam. Nam, ut ait Comicus: « Non est vivere, sed valere vita. » *Quin* et *Job* cap. iii, 20: « Quare, ait, misero data est lux, et vita his qui in amaritudine anime sunt? qui expectant mortem: gaudent vehementer cum invenerint sepulcrum; » et *Ecc.* xxxi, 17: « Melior est mors quam vita amara; et requies æterna, quam languor perseverans. » Sic *Job* ærumnis obrutus optabat mortem et non esse, cap. iii, 1: « Pereat, inquit, dies, in qua natus sum. »

Hæc sposita fide et spe, quia hæc suadet homini omnia adversa fortiter tolerare ob sperandam futuram gloriam, ut tolerarent martyres. Hæc enim gloria tanta est, ut omnis tribulatio ei compensata sit exigua, juxta illud Apostoli: « Non sunt condigne passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis, » *Rom.* viii, 18. *Quin* et *Christus*: « Beati, ait, qui per persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum colorum, » *Math.* v. Unde dicebat S. Franciscus: « Tanta est gloria quam expecto, ut omnis me poena deleat. » Adhuc, etiam si Deus nullum statuisset tolerantiam premium in futuro, imo etiam si anima interiret cum corpore, tamen fidei ex amore Dei, et virtute fortitudinis, fortiter sustinenda forent omnes tribulationes, quas Deus illi immitteret, aut immittere permitteret, velletque ab illo sustineri. Ratio est, quia Deo creatura esse per omnia submitit, resignet, et obediat oportet. Ipse enim summus omnium, ac vite necesse est dominus. Rursum majus est bonum charitatis, fortitudinis et conformitatis cum voluntate divina, quam sit bonum vite, fama, simplicitatis, etc. quod proinde priori cedat oportet, ut si per adversitates auferatur, libens eam fidelis subeat ex charitate, fortitudine et obedientia, ob quas omnia adversa parvi aestimanda et sustinenda sunt. Christianus ergo philosopho dicebant cum S. Gregorio Nazianzeno, epist. 64 ad *Philagrium*: « Morbo crucior et gaudeo, non quia crucior, sed quia illis patientissimum magister. »

Quintæ: Multi sancti desiderant mori ex affectu pietatis et charitatis, ne videant tot Dei offensas, totque suas et proximorum ærumnas et tentationes. Ita Apostolus: « Infaix ergo homo, inquit, quis me liberabit de corpore mortis hujus? » *Rom.* vii, 24. Et: « Cupio dissolvi, et esse cum Christo, » *Philip.* ii. Sic *David*: « Rei mihi,

inguit, quia incolatus meus prolongatus est, » Psal. cxxi, 3. Sic loco beneficii a Deo datum fuit Ezechiel, I. Reg. xx, 19, et Josue, IV Reg. xxii, 21, prius mori, quam videre mala Judaeis inferenda a Chaltheis. Sic et Augustinus, Hippone sua obsessa a Wandaris, petit a Deo unum e tribus, scilicet aut urbem liberari obsidione, aut dari patientiam ad eam sustinendam, aut eripi ex hac vita, et letitiam obtinuit, teste Possidonio in ejus Vita.

Mystice Olympiodorus: Multo feliciores, inquit, sunt mortui peccato, et viventes Christo, quam qui vivunt in peccato; et beatores viventibus suis mortui, tum justi, quia labores deseruerunt; tum peccatores, quoniam lassabantur hic in peccatis, et futuram gehennae poenam sibi nuntiabant: dum enim citius mortui sunt, pauciora scilicet detulerunt peccata. Hinc Thamastris ait: « Inter injustos et impios, melius habent vita defuncti, quam superstites, et utriusque conditione potius eligitur sors ejus, qui futurus malus nondum natus est, neque humanam attigit improbitatem. » Et S. Ambrosius in Psal. cxviii, octon. 18: « Mortuus, inquit, praefertur viventi, quia peccare desinit; mortuo praefertur qui natus non est, quia peccare nescivit. » Idem, lib. De Fide resurrectionis, ex hoc Salomonis loco, ac simul Davidis, Psal. cxxi, 5, et Jeremiae cap. xv, colligit fidei optandam esse mortem potius quam vitam: « Si igitur, inquit, viri sancti vitam fugiunt, quorum vita, etsi nobis utilis, sibi tamen inutilis aestimatur, quid nos facere oportet, qui nec illis proficere possumus, et nobis vitam hanc quasi febrem pecuniam usurario quodam cumulo gravescentem, onerari in dies peccatorum ere sentimus? » Citatque illud Apostoli, I. Corinth. xv: « Quotidie moritur; » et illud Platonis in Phaedone: « Philosophia est meditatio mortis. »

Antistrophe, imo assecta Salomonis sunt haec philosophorum gnomae: Plutarchi in Consol. ad Apollonium: « O mors, Pean medicus accedes. Poros enim procul dubio unicus es per terrarum orbem. » Ibidem refert ex Aristotele hoc Sileni dictum, quasi oraculum vulgari proverbio celebratum: « Non nasci omnium est optimum, mortuum autem esse longe est melius quam vivere. » Additque nullis nomen ipsum sic revelasse et testatum esse. Hinc antiquae mel symbolum mortis, sibi vix habebatur. Seneca:

... Mors est
Pars aeterna placida quietis.

Agria, aut ut alii Cydippe, sacerdos Veneris, a Cleobae et Bitone filijs ad Dianae templum curru vecta, eundem curru esset ut illis pro pietate praemium daret, quod homini videretur optimum, mortuus in lecto inane reperit, ut refert Cicero Tuscul. I, qui et addit Silenium pro magno munere regem Midam docuisse, « non nasci hominem optimum esse, proximum autem quamprimum mori. » Idem Pindaro princeps lyricorum ad Apolline Delphico fuisse responsum, ut scilicet moreretur, hocque esse optimum, refert Suidas et Plutarchus loco citato. Euripides in Bellerophonte: « Ego, ait, juxta sententiam vulgo celebratum optimum esse dico: Non nasci hominem. » Plato in Axiocho, graphice humane vite miseriae depingens, narrat Agamedem et Trophonium cum Apollinis Pythii templum adfessentem, orasse pro mercede dari sibi quod optimum esset; cumque obdormissent, nunquam deinde surrexisse. Idem accedit Junonis Argivae sacerdotibus; unde ille de Amphiarao:

Jupiter hunc tota animis, hunc coegit Apollo
Diligat, et justis metas non attigit aevi.

Causiani et plures populi legunt in lucem editos, defunctos autem beatos praedicant. Hinc homo dum nascitur a fletu vitam incipit, ut indiet se nasci ad miseriae vitae, ac ex felici statu, quo nondum natus fruebitur, ad infelicem nascenti vendique transire. Arimnestus, interrogatus « quod maximum homini bonum esset, » respondit: « Bene mori, » ut refert Stobaeus, serm. 419, ubi et haec duo addit.

Aristoteles saepe dicebat, « e vita migrare esse optimum, velut a convivio non siliendum, nec temulentum. » Aristides cognomento Justus, rogatus quantum deceat hominem vivere: « Tantisper, ait, dum deprehendat emori praestare, quam in calamitatibus vivere. » Gorgius senex rogatus « an libenter moreretur: Maxime, inquit, nam tanquam ex patri et diffidente domo non invitatus discedo. » Ita Stobaeus, serm. 125.

Bassus senex, « si quid incommodi aut melius in morte esse diceretur ab aliis, morientis hoc esse vitium dicebat, non mortis; mors enim nihil incommodi hominibus affert, sed ab omnibus incommodis ac fortunae miserae procellis liberat, » teste Seneca, epist. 30.

Sublimius Alphonsus Aragoniae rex, cornens Gabrielem Surrentinum adolescentem moribundum, timore mortis percutum: « Non est, ait, cur tantopere mortem timere, cum haec bene puerique infirmiores sibi vita, atque ejus vite principium, quae neque doloribus, neque metu, neque invidia, neque arumnis ullis subjecta est. » Ita Panormitanus et Aeneas Sylvius, De Gestis et dictis Alphonsi.

Polygenus non dolendum esse propter mortem dicebat: « Bo quod melius sit mori, quam misere vivere. » Ita Maximus, serm. 35.

Lacena quaedam, cum filium audisset in aera occidisse, ait:

Florenter tuiam, mi, inlelus humbare, ota,
Et matre hac vere dignus es, et patria.

Ita Plutarchus in Laoco.

Haec nimirum a Salomone hausere Plato et Philosophi; Salomoni ergo, ut sapientis fonti, reddantur.

4. RURSUS CONTEMPLATUS SUM OMNES LABORES HOMINUM, ET INDUSTRIAS ANIMADVERTI PATERE INVIDIAM PROXIMI: ET IN HOC ERGO VANITAS, ET CURA SUPERVACUA EST, — id est cura mala, molesta, anxiosa, pessima et summe affligens. Nam hebraeum est *למדת רע* reus ruach, id est affectio spiritus, septuaginta, *praeemptio spiritus*; Complutenses, *electio spiritus*; Tigurina, *negotium pernolestem*; Campensis, *animi molestissimum tormentum*. Vide dicta cap. 1, vers. 14. Syrus, et vidi ego omnes laborantes, et omnes artifices operis, quia rabi viri a scia sua, et haec quoque vanitas, et perturbatio spiritus; Arabice, et cognovi ego omnes labores, et universitates roboris ortuum, quod invidia natura homini a proximo illius erit; hoc quidam vanum, et affectio spiritus.

Pro proximo hebraice est socii. Invidia enim est inter aequales, et homines ejusdem artis et sortis; hinc « Agulus figulo invidet, faber fabro, cantor cantori, vicinus vicino, » ait H. siodus in Oper. et Diebus; vide Aristotelem, lib. II Rhetor. cap. 5 et xi, et Plutarchum, opusc. De Fratrum amore. Sic ab initio mundi Cain ex invidia occidit Abel fratrem suum; Isaac persecutus est Jacobum; filii Jacob Josephum fratrem; Core, Dathan et Ahiron Moysen et Aaronem contribules suos, Num. 16; Saul Davidem; Romulus Romam conditor Remum fratrem occidit; de quo Lucanus, lib. 1:

Fratero primum maderat sanguine mori.

Proximus enim parit proximo, id est, invidia parit homicidium, imo parricidium, juxta illud Pauli: « Plenus invidia et homicidio, » Roman. 1, 29. Notat tamen S. Augustinus, lib. XI De Genes. ad litteram, inferiorem subinde posse invidere superiori, quia optat ei conquiri; ac vicissim superiorem inferiori, dum metuit ne ei conqueatur, fiatque par pari.

A calumnia transit ad invidiam, vel tanquam ab affectu ad causam: invidia enim causat calumniam; invidus enim calumniatur facta alterius, ut ea obscuret, et sua praeter illis illustrat extollatque: vel tanquam a simili ad simile, sicut enim potentiores per calumniam, id est vim et fraudem, opprimunt infirmiores, sic invidi persequuntur sibi similes et aequales.

INDUSTRIAE. — Hebraeum *למדת כסון*, id est recitatio, congruentia, industria. Unde S. Hieronymus vertit, *fortitudinem et gloriam laborantium*; Andor Catech. Graec. ubi et viriditatem; Septuaginta, *virtutem operis*; Pagninus, *congruentiam operis*; Cujetanus, *rectitudinem Campensis, conatum*; alii, *aptitudinem*. Symmachus vertit, *perplexa*, id est vigorem, alacritatem, acrimoniam, vivacitatem, agendi facilitatem et velocitatem, quae faciat hominem in opere efficacem, expeditum et terribilem. Invidia enim petit non viles et vulgares, sed industrios, magnanimos et eximios. Horum enim fulgor obstat splendori aliorum, omnique offuscatur, qui proinde illi invident. Unde illud: « Alta petit livor, perflant altissimum venti. Optima, cibus invidiae. » Hinc Sidonius Apollinaris, lib. I, epistol. 4 ad Ginnelantium, ait: « O terque quaterque beatum te, de cuius culmine datur amicis letitia, lividis perna, posteris gloria, vegetis et alacribus exemplum, desideribus et pigris incitantium; » et Apuleius, lib. I Florid.: « Quoniam in magna civitate, ait, hoc quoque genus invenitur, qui meliores obtractare malint, quam imitari, et quorum similitudinem desperant, eorum affectant simulationem. » Exstat haec de re pulchrum emblema, in quo pingitur palma excelsa, raris ad dactylis luxurians, ad cujus radices inferne glomerantur ranae et serpentes, qui eam arrodunt, vel coarctando conviciantur; subjuncto lemma: « Invidia integritatis assecta. » Unde carmen:

Palma caput tollit caelo arbo, cujus ad ima
Rana loquax stabilior et hydi.
Oppugnat proceres, quorum via rousana recto est,
Deserena, atque invida lingua.

Meminit hujus emblematum Plutarchus, lib. De Silitibus Sythiae oraculis. Hinc Poeta dixere vel finire fortunam cum invidia colligant. Audi Statium, lib. IV Siliis:

Quoniam impata consanguinitate livet
Fortunam invidiosus dea? quis jura iniquis
Aeternum bellare deae? unitasque cotabit
Ille domum, hinc quem nos haec lumina ligat
Protinus, et sera peteturbet gaudia dextra.

INVIDIA PROXIMI. — Invidia hic tripliciter accipitur: primo mutua, quae superbi sibi invident, et se mutuo in eadem arte, scientia, officio amulantur, ut alter alterum superare contendat, q. d. Labores hominum, quibus magna machinantur, saepe non ex veritate verique virtute, sed ex vanitate vanoque fastidio et invidia promanant: ite enim quisque laborat, omnique vires animi et corporis in opere exerit, ut socium superet tantenque eminat. Unde hebraei habent, *וילי אונם אלוהים* et panem industriam operis, quod *אני צדק* zelus, vel emulatio viri a socio suo; Tigurina, *vidi omnem laborem et omnem industriam operis, quod esse virtutem esse emulationem*; Pagninus, *vidi omnem laborem et omnem congruentiam operis, quod esset invidia uniuscujusque ad proximum suum*; Campensis: *Multa, inquit, experientia didici hominum certantes et stultas non alio tendere, quam ut quisque vicium suo, quibus possit artibus, nocent, et non propter promotionem. Quod quid est aliud, quam molestissimis curis animum misere torquere?*

Secundo, invidia cum Lorino accipi potest active. Unde Chaldeus vertit, *hoc quoque vanitas est peccatoris (invidio) et contritio spiritus, q. d. Vidi labores et industrias hominum proborum et a-*

plentium, ex virtute susceptis, parere invidiam intentionem, quae magna est vanitas et afflictio invidiorum. « Invidia enim est animi invidentis terra, » ait Socrates; « et cordis rubigo, » ait Anaximenes apud Laertium, lib. VI, cap. 1, quia corpus rōdit, exedit, consumit. « Putredo ossium invidia, » ait Salomon Proverb. cap. XIV, 30. « Zelus et iracundia imminuit dies, » ait Ecclesiasticus cap. XXX, 26. Quocirca S. Augustinus, serm. 45 *De Temp.*: « Invidia, ait, est animae lixa, fides, carnifex, vipera. » Unde Seneca: « Vellem, inquit, oculos invidiorum esse ubique, ut omnium libellatibus torquerentur. » Ita accipit S. Hieronymus dicitur ait: « Quid enim vanitas, quid instabilitas, quam melioribus invidere? » Et Thaumaturgus, qui paraphrasticè sic vertit: « Jam hoc calumniarum et calumniantium, de quibus vers. 1) exemplo meo liquidum sit, si qui in viros claros evadunt, quanta eos proximorum sequatur invidia. Tametsi in qui maligni demonis oestrum et stimulum illum in praecordis gerit, et ex aliena felicitate inconsolabilem merorem concepit, nihil aliud inde consequatur, quam quod suam ipsius animam una cum corpore consumens discruciet. »

Quocirca, sapiens consilium et acutum ad invidiam profligandam, praesertim in scientia et eloquentia, suggerit Plinius Junior, lib. VI, epist. 47 *ad Rusticum*: « Disertior ipse es, inquit, tanto magis ne invidias; nam qui invidet, minor est. Denique sive plus, sive minus, sive idem praestas, lauda vel superiorem, vel inferiorem, vel parem: superiorem, quia nisi laudandus ille est, non potes ipse laudari; inferiorem, aut parem, quia pertinet ad tuam gloriam, quam maximum videri, quem excedis vel exaequas. »

Tertio et genuine, invidiam, quatenus « vanitas est et afflictio spiritus, » accipe passivè, q. d. Labores et industria virorum strenuorum, magna probe sanctaeque molitionum, in se quidem vera est virtus et gloria; sed tamen secum vehit non levem vanitatem et afflictionem: nam sibi conciliat emulorum invidiam, quae heroica generosorum molimenta impedit et intervertit, ac eos affligit, prosequitur, cruciat et deprimit, ne eis videatur inferior. Ita S. Bonaventura, Tyrannus, Hugo Victorius, Cajetanus, Titelmantus et alii. Hunc sensum exprit nostra versio, quae habet: « Industrias animadverteri patere invidiam » emulorum, ut ab eis industrii vexentur, et saepe evectantur: patere enim invidiam, idem est quod obnoxium esse invidiae; pati invidiam, vexari ab invidis.

Denique plenus erit sensus, si tertio addas secundum, ac invidiam non solum passivè, sed et activè accipias. Ita S. Hieronymus et ex eo Aleimus: « Vidi, inquit, omnem fortitudinem et gloriam laborantium, et deprehendi bonum alterius esse alterius malum, dum invidus aliena felicitate

torquetur, et patet insidiis gloriose, » q. d. Opera gloriosa hoc vanitatis et afflictionis adjunctum habent, quod pariunt invidiam, quae torquet et exagitat tam invidios, quam eos quibus invidetur, dum ab invidis invidias et calumnias sustinere coguntur. Unde illud: « Invidia sibi et aliis est venenum. » Sic et Olympiodorus et Hugo Victorius.

Socrates, rogatus « quid viris bonis molestum esset, » dixit: « Malorum felicitas. Quid malis? Bonorum prosperitas. » Ita Antonius in *Melissa*, serm. 70, pag. 1.

Aristoteles rogatus « quid esset invidia: Est, inquit, fortunatorum antagonist. » Ibidem, serm. 62. Cleobulus, rogatus « quantum precipue essent cavenda, » respondit: « Amicorum quidem invidia, inimicorum autem insidiae. »

Porro modi declinandi, vel superandi invidiam sunt varii. *Primum* dat Crates Thebanus apud Laertium, lib. VI, cap. v: « Si praecleara quidem geras, sed gloriam, opes et honores contemnas: haec enim tria fere pariunt invidiam. Cato Senior, eos qui fortuna moderate sobrietate uterentur, dicebat minime pati invidia. Non enim, inquit, nobis, sed bonis, quae nos circumstant, invident homines. Externa bona extra hominem sunt, at insolenter utenti vitium intra hominem est; qui eo sibi constant invidiam, vere sunt invidiosi. Ita Plutarchus in *Rom. A pophth.* et Stolvens, serm. 36: « Divitias, ait ille, injurie sunt pigriora. »

Rursus prudenter monet Comicus: « Propter invidiam vela opulentiam; » et Cato in *Distichis*:

Invidiam nimio culta vitare memento:
Quae si non laedit, tamen hanc sulcare molestum est.

Vide quoque de invidia dixi *Genes.* cap. xxxvii, 4 et 5; *Poeteb.* cap. xix, 30; *Eccli.* cap. xiv, 8. Praecleara idem docet S. Basilus, homil. *De Invidia*, ubi ostendit remedium invidiae esse, nihil ex fluxis hisce bonis quae invidia sunt materia, magnificere, sed vana et exilia, ubi sunt, existimare. Secundus est, cadere honori et officio, sui amulii invidiam. Ita D. Gregorius Nazianzenus. Cum in telligeret se ob successum felicem in ecclesia quorundam odio laborare, respondit: « Absit ut mel causa aliqua stimulas inter Dei sacerdotales oriatur: Si propter me est illa tempestas, tollite et mittite me in mare, » Ita *Eccli. Hist.* lib. VI, cap. ix; et Seneca, *epist.* 105: « Invidiam, ait, effugies, si te non ingesseris oculis, si bona tua non iactaveris, si sciveris in sinu gaudere. » Sapiens Auctor Emblematum:

Falle rivens, sed non te.
Vixit si bene, qui salus morientium Cellit
Externa, scilicet cognatus ipse sibi.
Felix qui letat, *zadonem*, hincet vira.
Difficilis est gloria custodia.

Tertius est, invidiorum obloquia non verbis, sed factis retundere et superare; id est, quae oblo-

quia dissimulare et contemnere, imo ea accipere, ut virtutis testimonia, in eisque gloriari. Nemini enim invidetur, nisi qui praecleara gerit, qui clarus est et eximius. Hinc Cicero, *1. Catilin.*: « Invidia, ait, virtute parva gloria putanda est, non invidia. Ceterum ego inter homines (ait Chares) tantum mihi videor esse fortunatus quamdiu invidiosus fuero. Invidiam non probo (inquit Euripides), valde tamen propter bona mihi ab aliis invideri. » Sapiens Philosophus: « Ora virtute obtura, non metu. Linguae non praecinde, sed cave. » Rursus: « Satus est ut quis sit invidiosus, quam miserabilis, » ait Herodotus in *Thalia*, et Pindarus in *Nemais*, hymno 8. Unde Themistocles, dum adolescens, nihil adhuc praecleari se facere dixit: nondum enim videtur sibi. Nam sicut cantharides repeto maxime tritico immascuntur, et rosas pulchre florentibus: sic invidia maxime invidit bonos viros, et in virtute proficientes, et ingenii personaeque gloriam sustinentes: ita Antonius in *Melissa*, part. I, serm. 62. Sicut sol affert necessario umbram, et qui in sole ambulant eos statim sequitur umbra: sic virtus parit invidiam, et eos qui in gloria versantur, necessario sequitur emulatio. Hinc « parvulum occidit invidia, » *Job* 7, 2, quia sicut sol non eclipsat lunam, nec luna terram, sed e converso, terra lunam, et luna solem, id est invidios superiorum: sic superiores virtute et gloria non invident inferioribus, sed inferiores superioribus. Invidia ergo signum est paupertatis et egestatis, quod quis eo cui invidet, sit inferior, pusilli et parvi animi. Nam et « invidere angustudinis est, et emulari et obtroctare, » ait Cicero, *Tuscul.* III. Rursus Plutarchus, lib. *De Differ. odii et invidiae*, asserit felicitatis animique magnitudine saepe invidiam extinguere: « Neque enim, inquit, credibile est Alexandro aut Cyro invidere quemquam cunctorum iam dominis, » Sapiens Boda in *Pron.*: « Nihil, ait, magnum in rebus humanis, nisi animus magna despiciens. »

Quocirca S. Bernardus triplici ratione invidiam superandam esse, sollicit *primo*, humilitate, verbo quam charitate, tertio autoritate, non tam verbum quam factum docebat. Audi Auctorem *Vite* ejus, lib. I, sub finem: « Tanta ergo virum illum sanctum usque hodie apud bonum, et apud homines commendat sacerdotum insignia virtutum, testimonia circumvallant sanctitatis, charismata Sancti Spiritus illustrent, quodque majus his omnibus et difficilimum est in rebus humanis, hoc est omnia sine invidia adesse videntur. Compescit autem ab eo invidiam, quod omni invidia major est, in quantum aequata cordis humani hoc sepe cessat homini invidere, quo non potest aspirare; sed et ipse omnem invidiam aut mortificat exemplo humilitatis, aut mutat in melius provocatione charitatis, aut si nequior, vel durior est, obruit pondere auctoritatis. » Est post nonnulla: « Sed qui omnem hominem diligens, nullum aliquando inimicum habet virtute sua, nonnullam tamen

est quod palatit inimicantem sibi grati iniquitate alienda. Caritas autem, quae totum cum possidet, patiens est, benigna est, et sapientia vitiosos malitiam, patientia impatientium, superbiam humilitate. »

Denique licet invidia afflictionem pariat ei cui invidetur, tamen eidem offert solatium et gaudium. Indicat enim tantum ipsi boni inesse, quantum adest invidiae; sicut enim inesse, quod corpus, tantum crescit ejus umbra: sic quantum crescit virtus, tantum crescit et invidia. Invidia ergo afflictionem sopiat invidendi causa, puta virtus et gloria. Quocirca Plutarchus, lib. *De Periculis pudoris*, taxat eos qui ob metum invidiae a praeclearis operibus cessant: « Quando serpe non minore male audiendi, quam male patendi metu ducti, hostesalem proflerunt nonnulli, ob impotentiam infamiae. » Idem per allegoriam Seyllus et Charybdis representat Annulus in *Picta possi*, dum ita canit:

Invidia obtroctans monitis est Seylla coenit;
Fandulus at mergens paupertas, vici Charybdis.
Invidios in Seyllam, qui vult vitare Charybdis.
Allata: iter moderat, absterget aegritas.
Ex utraque mala minus eligit: qui sapit, optat
Invidiosum enim magis, quam miserabile esse.

Satus ergo est incidere in Seyllam, id est in invidiam, quam in Charybdis, id est in miseriam et inopiam, praesertim virtutum et meritum. *Invidiosum* vocat eum qui ob opes et virtutes occasionem dat ut sibi amulii videantur, *invidios* vero eos qui invidiosos invident, adeoque praestat inopem esse et miserum, quam invidium; sed invidiosum praestat esse, quam miserum. Plura de invidia vide apud S. Augustinum, serm. 83 *De Tempore*; Nazianzenum, orat. 12; S. Cyrilianum, tract. *De Zelo et levore*; et Basilium, hom. *De Invidia*; S. Chrysostomum in cap. xii *epist. 1. ad Corinth.*; S. Ephrem, tom. I, pag. 37; S. Gregorium, *V Moraliu* cap. ult., et III part. *Pastor*, cap. xi; B. Antiochum, hom. 55; S. Bernardum, hom. 13 in *Psalm.* xc; Antonium in *Melissa*, serm. 62; Maximinum, serm. 54.

3. STULTUS COMPLICAT MANUS SUAS, ET CONVERTIT CARNES SUAS (S. Ambrosius legit, *venera sua*) DICENS. — Cheloneus, stultus vult et compliat manus suas in aestate, et non vult laborare; et in hieme comedit quicquid est ipsi, etiam operientum quod est super pellem carnis suae: hoc enim divendit ut cibum comparet. S. Hieronymus, *stultus continet manibus pectus suam*; Campanensis, *stulti juncti manibus descendit otiosi, et quicquid habent consumunt*; Vatablus, *absunt omnia sua*.

Primo, aliqui putant hic pingi invidium: hic enim ex dolore et invidia complicat, stringitque manus, et carnes suas comedit, dum eas livore tabescent consumit, corpe suum exedit. Ita Thaumaturgus et Joannes Ferus. Unde symbolum

Pythagoras: « Cor ne edito, » id est ne curia vel fovea te conficiat.

Secundo, alii vident hic pingi ambrosium: hic enim superbe complicat manus, putans sibi otioso et inertis curia leheri, et omnia ultra in sinum involvatur. Superbia enim parit infortium: inde superbos videmus pigros, nec velle laborare. Ita Lyranus.

Tertio, autumant nonnulli hic pingi avarum: hic enim arctat manus ne quidquam erogat, ac pre avaritia genium suum fraudat, ut macrescat et carnes suas credat. Ita Hugo.

Quarto, alii opinantur hic describi gulosum et libidinosum: hic enim per gulam et luxuriam, quam manibus perpetrat, laedit valetudinem, carnesque et vires suas exhaurit, ut docet Salomon Prov. v, 11. Unde Auctor Caten. Grav. i: « Impius, ait, comedit carnes suas, dum exsuffat se malis, que et carne nascuntur. »

Quinto et genium pingitur hic otiosus, piger et inertis, qui complicatis manibus torpidus desidet, ac torpore, indeque consequente egestate, fame et inedia carnes suas consumit. Constat enim transit ab invidio ad pigrum, quia multi ut vitent invidiam morsus et damna, dant se inertes, ut vivant tranquille, sed egentis et inertis. Ita S. Hieronymus, Campanus, Cajetanus, et Titelmannus. Hic perfracta emblemata Sophie et Charlydis, quod sub finem vers. 4 notavit. Audi S. Hieronymum: « Totum quod dicitur, hoc est, ut ostendat et eum qui laborat, et habet aliquid in mundo, patere invidiam: et rursus eum qui vivere vult quiete, inopia opprimat, et esse utrumque miserabilem, dum alius propter opes periclitatur, alius propter inopiam egestate conficitur. »

Sine Symmachus vertit, stultus complicatur manus suis. S. Clemens, lib. II Constit. Apost. cap. IV: « Otiosus, inquit, otiosus suus complexus est, et carnes suas devoravit: » indeque concludit: « Si quis inopia premitur, quia edax, aut ebriosus, aut otio deditus sit, hic non est subsidio dignus, imo neque dignus Ecclesia Dei. » Unde colligit vidus otiosus, vorax et temerarius, non esse largiendam eleemosynam. Symbolice Hugo Victorinus: « Complicat, ait, manus suas quasi pactum faciens cum otiositate: » Cajetanus: « Tanquam carnis habens manus, ut illas complicatur servando ab exercitiis laboris: » Olympiodorus: « Tanquam complexus esset delectationem, eisque salutando blanditur: » comedique carnes, quia caro ejus egestate consumitur. Sic idem Salomon pigrum pingit contententem manus, eademque nuditatem et famem minatur, Prov. cap. vi, vers. 9 et 10; et cap. xviii, vers. 8; et cap. xix, vers. 24; et cap. xxiv, vers. 33; et cap. xxv, vers. 18.

Hic facit proverbium Hebræorum: « Fuit famis, et non transivit per ostium artificis, » quia opifices laborando inveniunt vitæ necessaria, itaque famem depellunt. Porro otiosus hic vocatur

« stultus, » quia summa stultitia est otio se ad famem et tabem adigere.

Hinc S. Clemens, lib. II Constit., cap. LXIII, suo et seniorum sacerdotum exemplo, juniores clericos ad laborem serio hortatur: « Etenim et nos, inquit, verbo Evangelii incumbimus, tamen exercere illa quasi adminicula operis hujus non negligimus: partim enim nostrum sunt piscatores, partim tabernaculorum opifices, partim agriculæ, ne unquam otiosi simus. »

COMEDIT CARNES SUAS. — Primo, Chalæus per carnes accipit vestes que tegunt carnes, q. d. Otiosus consumit vestes, dum eas vendit, ut victum comparat. Secundo, melius alii, comedit carnes, id est otio extepatur et fit macilentus; otium enim suorum corporis dedit et exhaurit, sicut exercitatio et labor eundem aduget, facitque fortes et succulentos: quia « quantum otiositas sua impingunt, tantum subsequenti inedia maceratur; ideo comedit carnes suas, » ait Olympiodorus. Tertio et optime, « comedit carnes suas, » id est, summa inedia et fame carnes suas consumit, ac subinde emoritur. Est hyperbole. Unde Valabius et Campanus vertunt, omnia sua consumit. Quarto, comedere carnes, significat rabiem famis, qua adæcti otiosi, famelicj in uxores, filios, et carnes suas grossantur, eorum opes devorant, imo subinde eos mordent et vorant, ut Job ait cap. xii, 14: « Quare licero carnes meas dentibus meis? Potuit enim fieri, ait Philippus Presbyter ibidem, ut Job pro valentia doloris manus sive labia sua dentibus laceraret, et se jam tormentis deficiente, amaram exeuntem, velut effundendam portaret in manibus. Similes phrasæ sunt Job cap. xii, 22, et cap. xxxi, 31.

Se potypus brachia sua vorare peribetur ab Oppiano, lib. II, licet idipsum necet et refutat Plinius, lib. IX, cap. ix, et Aristoteles, lib. VIII Histor. animal. exp. ii. Omnes enim otiosum pigrumque aversantur, nec ei succurrere dignantur. Inveniunt enim ei legem Apostoli: « Si quis non vult operari, nec manducet. » II Thess. iii, 10. Simili schemate ait Moyses, Deut. xxviii, 53: « Comedes fructum uteri tui, et carnes filiorum tuorum, et filiorum tuarum in angustia et vastitate, qui opprimat te hostis tuus: » sicut in obsequio Hierosolymitana matres fame rabide comederunt proprios filios. Et Isaias, cap. ix, 19: « Et erit, ait, populus quasi esca ignis: vir fratri suo non parcat: Et declinabit ad dexteram, et esuriet: et comedit ad sinistram, et non saturabitur: immisqueque carnes brachii sui vorabit: Manasse Ephraim, et Ephraim Manassen, simul ipsi contra Judam. »

Mystice S. Ambrosius, epist. 30 in editione Romana, juxta aliam editionem, 36: « Stultus, ait, complicat manus suas, et devoravit viscera sua, id est corporibus se implicavit negotiis, et devoravit viscera sua, sicut mors prævaleat, et ideo non inveniet vitam æternam. Sapiens autem attollens

opera sua, ut liceret coram Patre suo, qui in oculis est, non absumpsit, sed elevavit viscera sua, usque ad resurrectionis gratiam. Hec gloriosa sapientis saltatio, quam saltavit David, et ideo usque ad sedem Christi sublimitate spiritalis salutationis ascendit, ut videret atque audiret dicentem Dominum Domino suo: Sede a dextris meis. »

6. DICENS: MELIOR EST PUGILLUS CUM REQUIE, QUAM PLENA UTRAQUE MANUS CUM LABORE ET AFFLICTIONE ANIMI. — To dicens non est in Hebræo, Chaldeo, Græco, Syro et Arabico; unde Thaumaturgus, S. Hieronymus, Olympiodorus, Albinus et Cajetanus consent hic esse antithesin versus precedenti, quasi ibi otiosus, qui complicat manus et fame labescit, hic negotiosus describitur: isque duplex, scilicet nimis laborans, et moderatus in labore. Virtus enim consistit in moderatione, et in medio duorum extremorum vitiorum, que hic sunt otium et nimis labor, nimisque sollicitudo: in medio horum duorum consistit mediocritas laborandi, que dicit: « Melior est pugillus cum requie, quam plena utraque manus cum labore et afflictione animi. » Unde Thaumaturgus vertit, aliqui propter vir sapiens et cordatus alteram manum cum facilitate et levitate implere, quam utramque ardua, et fraudulenti spiritus calliditate et versuta.

Id ipsa verum est. Unde idipsum sæpe alibi docet Scriptura, ut: « Melius est modicum iusto, super divitias peccatorum multas, » Psal. cxviii, 16. « Melius est parum cum timore Domini, quam thesauri magni et insatiabiles, » Prov. xv, 16. « Melius est parum cum iustitia, quam multi fructus cum iniquitate, » Prov. xvi, 8. « Melior est buccella siccæ cum gaudio, quam domus plena victimis cum jurgio, » Prov. xvii, 1. Victi necessaria sufficiunt, ut sicut sine paupertate, sic absque divitiis sit; quod Salomon a Deo posebat, quin et Apollonius Tyaneus, cum diceret: « Concede mihi, dei, pauca habere, et nullius indigere. »

Veram melius noster Interpres hunc versum necit præcedenti, censuitque utrumque ad unum et eundem pertinere, puta ad otiosum et pigrum, ac proinde per mimesim ejus sensa hic capitum, ideoque supplendum esse *et dicens*. Otiosus ergo hæc sententia, que in se sæpe vera est, abutitur ad velandum suam pigrum. Ita S. Bonaventura, Hugo Victorinus, Campanus, Titelmannus, Osorius et alii.

Hebræa ad verbum habet, bonum plenitudo manus cum quiete, pro plenitudine manuum duarum (vel plurium). Hebræum enim מְנוּחָהּ daphnaim, cum sit tantum duale, et duas manus, et plures manus significat; tanquam sit plurale, quam duale) cum labore et afflictione spiritus.

Ibi nota: Plenitudo manus est pugillus, eive parvus pugnus, puta tantum quantum quis digiti ad maum complicatis compressibique stringere et complexi potest. Unde hebræum מְנוּחָהּ

significat manum curvam, quantum est in pugno sine pugillo.

Pro plena utraque manus Hebræa est, plenitudo daphnaim, id est plenitudo duarum (vel plurium) volarum sive palmarum, puta manuum extensarum. Opponitur ergo pugillus unus duabus manibus extensis, que non tantum pugilli duplum, sed quadruplum et amplius complectuntur. Hinc Symmachus vertit, melior est plenus pugillus cum requie, plenitudine utrarumque manuum cum labore; Septuaginta quos sequitur Syrus et Arabicus vertunt, bona plenitudo pugilli requies, super plenitudines duarum pugillorum laboris, et præsumptionis spiritus; Syrus, melior est plenus pugillus requie, quam plena manus labore et perturbatione spiritus; Arabicus, plena palma requie, multo magis q. m. plene duo palma labore et afflictione spiritus.

Nonnulli sic explicant, q. d. Præstat duplo minus victus et sumptus etiam necessarij, si duplo quietis et otii adderetur, quam e contrario duplo amplius cibi, dilitarum et delicarum, si de quiete et otio alteram tantum detraberetur. Verum hic sensus arctus est, nimisque arithmeticus.

Sensus ergo genuinus est, q. d. Pugillus farina, vel esca, id est modicum et minimum cibi, quo frui possis cum quiete, præstat utraque manu plena deliciis, id est, præstat copiosissimis et lautissimis epulis, si eas comparare debeas cum labore et afflictione animi: quia melior est quietis animi cum cibo modico, quam afflictio et tumultus animi cum cibo optimo et maximo, melior est pax mentis cum fame, quam perturbatio mentis cum satietate. Id verum esse liquet in Religiosis, qui feliciores sunt viri frugalitate cum quiete, quam reges et principes suis epulis cum tot curis. Tranquillus enim animi est bonum altioris ordinis, quod omnes delicias omniaque bona corporalia longe superat et transcendit. Hoc verum est, sed inde perperam concludit otiosus et piger: Ergo mihi superandum est omni labore et afflictione; ergo cavenda est mihi vita laboriosa et industria, que conecat amulorum invidiam: malo esse pauper, et carere invidia, quam præclara gerere, que mihi moveat invidiam. In qua collectione sive conclusionem errat primo, quia ab uno extremo nimij laboris declinat ad alterum extremum, puta ad necum otium et desidium, cum mediâ virtutis, puta moderati laboris societatem capessere debet. Unde Campanus vertit melius est pugillum cum ignavia, quam multa conquirere laboriose; qui manifestus est error, et diatamen aedius.

Secundo, quia dum declinat in vitam passivam, incidit in activam, que pejor est: paupertas enim impellit eum, ut aliena concupiscat et furatur, ut divitibus opes inveniat et auferat; dum ergo non vult fieri per laborem et opes invidiosus, per desidiam et inopiam fit invidus, quod longe deterius est; pigri enim quia inopes, industriis opulentes

torum invidit tam industriam, quam opulentiam.

Tertio, quis otium et desidia mille ingerunt homini cogitationes, cupiditates, timores, sollicitudines, que longe magis affligunt otiosum, quam labor negotiosum. Id docet Salomon, *Proverb. xxxi. 2*: « Desideria occidunt pigrum. Noluerunt quidquam manus eius operari: tota die concupiscit et desiderat. »

Quarto, quia licet in temporalibus subinde melius sit modicum cum requie, quam multum cum labore, tamen in spiritualibus id falsum est: si enim fidelis, presertim sacerdos vel religiosus, dixerit: Volo quiescere in mea iustitia; nolo laborare, ut sum sanctorum; nolo crescere in gratia, meritis et gloria; nolo tendere ad perfectionem, graviter peccatur. Unde S. Chrysostomus acriter invehitur in eos qui dicunt: Sufficit mihi, si salver, si in ultimo angelorum choro in celo consistam: imo vero, inquit, debes conari ut ad Cherubim et Seraphim pervenias.

Mystice, Olympiodorus tripliciter exponit. Primo, pugillus, ait, est infidelis fides, que est in Dominum Jesum Christum. Duo autem pugilli intelligendi sunt, cum quis duobus dominis servire studet, Deo scilicet et mammona, et opprobria illa pati, que Propheta commemorat: « Usquequo claudicabit in utroque populum? » *III Reg. i. 2*. Melius est ergo sine ulla controversia, quod hic prius ponitur. Aliter, pugillus unus, unitas ipsa que materia caret; pugilli duo, materialia, que dividi possunt. Habetur preterea ipsa dualitas in Scripturis sacris, immunda et impura. Nam imunda animalia bina ingrediebantur in arcam Noe. Melius ergo est unitatem sequi, ac officiosam vitam ducere cum quiete, hoc est sine inanis glorie furo, quam occupari circa dualitatem, hoc est res materiales. Aliter, contemplari possumus hominem fuisse olim pugillum, cum videlicet Deus pulverem de terra accipiens, ac veluti pugillo concludens plasnavit hominem. Pugillus etiam fuit mulier: a latere enim Adam costam manu Iesus apprehendens Evam plasnavit. Melior ergo est celibatus pugillus duobus, hoc est dualitate et copula conjugali. Quamvis enim conjugium damnandum non sit, calibatus certe laudabilis et molestia carens: hucusque Olympiodorus.

ET AFFLICTIONE ANIMI. — Hebreum *reut* et afflictionem et malitiam significat. Posterius hoc secutus Thaumaturgus vertit, *subdoli spiritus multum.* Et Chaldaeus: *Melior, ait, hominis est plenus celi pugillus in tranquillitate animi, et a furto et rapina alienus, pugillus duobus cibo refertissimus, ut et concussione conquistis: nam et hoc aliquando in iudicio repensus est summa sua molestia et animi perturbations, q. d. Satis est parum juste partem cum quiete, quam multa injuste parta cum rapina et tumultu. Nam, ut ait S. Hieronymus: « Iustitia requiem habet, iniquitas laborem. » Ve-*

rum *reut* hoc toto libro non tam malitiam culpam quam pome, id est afflictionem significat, ut ostendi passim vertunt: hanc enim directe opponunt quieti et tranquillitati.

7 et 8. *CONSIDERANS REPERI ET ALIAM VANITATEM SUB SOLE: UNUS EST, ET SECUNDUM NON HABET, NON FILIUM, NON FRATREM, ET TAMEN LABORARE NON CESSAT, NEC SATIARI OCULOS EJUS DIVITIIS: NEC RECOGITAT DICENS: QUI LABORO, ET FRUCTO ANIMAM MEAM BONIS? IN HOC QUOQUE VANITAS EST, ET AFFLICTO PES-SIMA.* — A vanitate pigri fame labescenti transit ad contrarium vanitatem avari sordida parcimoniam labescentis, qui semper laborat, ut corradat opes, non sibi, nec filio, aut fratri, quibus caret, sed incerto et ignoto heredi: hanc magna est vanitas, unde eandem sepius heret et inculcat, ac perstringit Salomon, ut cap. ii, 18 et seq., cap. iii, vers. 22. Vide ibi dicta.

Unus est, — hoc est unicus est, sive solus sine filio et fratre, hoc est sine proximo et necessario herede: unus enim pater multiplicat, et fit multus in filiis; unde una ejus hereditas in multos filios dividitur, atque multiplicat. Licet enim jure Cesareo laterales, puta nepotes, ab intestato succedant in bona patrum defuncti, usque ad decimum gradum inclusive, tamen non tenentur testator deficientibus tam ascendentibus (uti sunt pater, avus, abavus), tum descendentibus (uti sunt filii et filiorum filii), insistere heredes consanguineos in linea transversali, ut patet *Instit. de Inest. Testam. in princ. vers. ut autem, leg. frater C. eod. tit.*

Porro per unum maxime notat sordide avarum, qui nummos suos abscondit, solusque crebro inspicit, ne a quo furto subducatur. Unde a nullo eos videri sinit, qualis fuit Comicus ille Eucleo, qui opes domi defodit, et anam domo extrudit, ne illa opum sit conscia; sic enim ait:

Eri, spe, eri, exeamus heres est hinc foras.
Circospectatrix cum oculis emissis.
Oculos heres istos impobos effundam tibi.
Ne me observare possis, quid remum geram,
Que in scopulo quoque habes oculos pessima.

Hinc accedit Olympiodorus: « Unum, inquit, hoc loco accipit, qui seipsum tantummodo fovet et diligit, qui ne habere quidem velit filios ac fratres. Nam qui desiderio illorum tenetur, quamvis natura nullos affines et consanguineos habeat, qui tamen secundum Dei precepta charitatem esse sicut filiorum loco putat, et fratrum, iuxta illud: *Est orphanis tanquam pater, et tanquam a maritis matri eorum.* »

Mystice S. Ambrosius, lib. *De Instit. virg.* cap. i, hoc explicat de Christo: « Est unus, inquit, et non est secundus is de quo dictum est: *Magister vester nunc Christus est, unigenitus Dei Filius, solus, primus, unus Deus, quod vult facere, non quod imperatur (videlicet ut Deus est); est unum*

quid cum Patre, unicus sine peccato, solus sine rivalitio (in passione); non est finis laborum ejus, pro pro omnibus advocatus est apud Patrem, et difficultates nostras suscepit, et pro nobis dolet et affligitur; non satiatur oculus ejus divitiis, quia ego est altitudo divitarum, sapientie et scientie Dei, in quo sunt thesauri mysteriorum celestium. Non est finis omni populo ejus, quia populus Christi innumerabilis finem non habet, cui fines resurrectionis eterne perpetue vite acquirit eternam. » Sic et Salonius et Aluvinus.

Verum Christo non convenit id quod sequitur: « In hoc quoque vanitas est. » Unde S. Ambrosius idipsum applicat christianis, qui, uno Christo relicto, vano serviunt seculo, uti mox palebit; sicut hanc allegoria littere et scopo Salomonis parum consona, imo dissona videtur. Unde Hugo Cardinalis: « Hinc, inquit, impositio potius quam expositio videtur, » nisi S. Ambrosii et S. Hieronymi auctoritate fullebitur, ob quorum reverentiam illam repudiare non audeo.

Et secundum non habet, — id est deest ei legitimus heres, puta filius vel frater (1). Unde Chaldaeus clarum vertit, et non est secundus propter eum, neque etiam filium; neque fratrem habet ad hereditandum facultates ejus.

ET TAMEN LABORARE NON CESSAT. — Hebreus, Septuaginta et Syrus, *hec est finis omni labori ejus; Arabicus, nec in omni labore suo est confusus, non pudet cum laborare assidue instar asini. Aquila vertit ruc, qui vovet et finem et perfectionem significat, q. d. Nondum se satis opibus plenum perfectumque existimat, sed plura et plura semper appetit, nondum res suas confectas, nondum se vicissis difficultatibus et impedimentis fortunatae sortis autumant. Tempensis, cupiditatis ejus mille divitias petiscentum.* Nimirum egenus est, qui egenum se estimat, ideoque concervare non cessat, esto sit ditissimus. « Miser est, qui se non beatissimum judicat, fiet imperet mundo, » ait Seneca, *epist. 9*. Et Conleus: « Non est beatus, esse qui se non putat; » nec miser, qui se non estimat ulterum. « Tam quidem malum, ait Marcus Antonius Imperator cognomento Philosophus, lib. IV *De Vita sua*, non est in alterius animo positum, neque in conversatione ulla aut mutatione oculi; ubi ergo? in opinione de malis tui. Nihil igitur malum esse judica, et omnia bene habebant. Quod si corpus, quod animo tuo est proximum, seculum, utitur, supparetur, putrescat, tamen ea pars, que iudicare de his debet, quiescit, hoc est, existimet nihil esse neque bonum, neque malum, quod ex aequo potest bono atque malo accidere: nam quod ei qui secundum naturam vivit, ex aequo accidit, id neque secundum, neque contra naturam est. »

(1) Generalis videretur: Est solus quolyam, nec solum habet laborem aut remum, aut amicitia vel propinquitate legem junctum.

NEI RECOGITAT DIUENS. — Campensis, neque unquam ad se redit, ut apud se dicat: *Quibus laboro?* Hinc verba non sunt in Hebraeo et Greco, sed subintelliguntur: unde solerter se vexant Noster et Chaldaeus. Est hinc iniquis ingratia et demerita avorum, quod non recogitant usum et fructum, imo vanitatem suorum laborum et curam, quibus continuo frustra se vexant Similis est illa divitis avari, qui prout adit a Christo: « Sulte, hinc nocte repetit animum tuum a te; que autem parasi, opus erunt? » *Lucæ xii, 12*. Demeritum hinc clarius representat Ecclesiasticus, cap. xi, 18 et seq.: « Est qui locupletatur parvo agendo, et hinc est pars mercedis illius in eo quod dicit: Inveni requiem mihi, et nunc manducabo de bonis meis solus: et nescit quod tempus praterit, et mors appropinquat, et reliquit omnia alia, et morietur. »

QUI LABORO. — Te cui non est neutram, q. d. Ad quam rem, quo fine, quo fructu laboro; sed multum: cui, scilicet homini vel heredi; hinc enim significat hebraicum *na* Chaldaeus, cui tantum me exerceo? Thaumaturgus, *ex eo libens quiescerim quam ob causam laboravi se conficit.*

ET FRUCTO ANIMAM MEAM. — De fructu genitum meum, non audens uti opibus, tanto labore meo parvis, sed eis parens, easque asservens incerto heredi. Hebraeo, et defecit factio animam meam; alii, immisio animam meam; Septuaginta, fructo animam meam bonitatem, id est iustitiam et voluptate sua; Syrus, perdis factio animam meam bona; Arabicus, *bonum*; Chaldaeus, et non dicit in corde suo: *Cui ego laboro et fructo animam meam bonis? Sargam et faciam ex eo elemosinam, et labatur in hoc servulo cum filius hominum, et in seculo venturo cum istis.*

Tropologice S. Ambrosius, *De Instit. Virg.* cap. i: « Cur ergo, inquit, seculo (et non uni Christo) laboramus et fraudamus animam nostram tantae bonitatis dispendio, qui nulli alii, nisi hinc Domino servire debemus? »

Avari ergo similes sunt Judaeis, qui avari cogitantes minus, plus quam volere poterant, mox viderunt libem putrescere, et scelerate verberibus, *Evad. xvi*, libem filii avaris, quos prout oburgans S. Jacobus, cap. v, 2: « Divitias vestras, inquit, putrefactae sunt, et vestimenta vestra a hieci comesta sunt; aurum et argentum vestrum eruginavit: et auro eorum in testimonium vobis erit, et manducabit carnes vestras sicut ignis. » Vide ibi dicta paulo superius (Enopala Chins alicui pretio vendebat vitum optimum, quostumque faciebat non modicum; iuse acidum et vappam ad usum suum reservabat. Percontabatur forte quispiam servum ejus, quare ab hero fegisset? audivit cum in honorum copia sibi quereere mala, id quod omnes sordidi et avari faciunt, quibus aequa deest quod habent, quam quod non habent. Historiam hanc refert Plutarchus, lib. *De Tranquill. animi*. Alciatus, *Emblem. 88*, hanc *genus*

hominum simile facit asino, qui cum obsonia do-
licata tergo portet, ipse interim cordis pasclitur.
AFFLICTIO PESSIMA. — Septuaginta, *distensio pes-*
simia; Syrus, *conteratio mala*; Arabicus, *hoc va-*
rum est et confusio mala; Symmachus, *occupatio*
mala; Campensis, *hoc quidem infinite stultum est,*
et animi molestissimum tormentum.

9. MELIUS EST ERGO DUOS ESSE SIMUL, QUAM UNUM :
HACENT ENIM EMOLUMENTUM SOCIETATIS SUAE. — He-
braea, *boni duo pro uno*; est enim merces labori co-
non; Olympiodorus, *quibus est bonum pretium*;
Septuaginta, *boni duo super unum, quibus est esse*
veritas bona in labore suo; Syrus, *meliores sunt duo*
uno, quibus est merces bona in labore suo; Arabicus,
duo boni meliores uno, cum habeant conversationem
bonam in laboribus suis; S. Hieronymus, *meliores*
duo quam unus; S. Ambrosius, *epist. 17, optimi duo*
super unum; Chaldaeus, *meliores iusti duo in ge-*
neratione unico; et *hi quidem ad veritatem rationem*
scipos componunt, et verbis amicitiae paratum esse
illis salutare vitae mercalem optinam, quos iudicis,
quo seipso, ut quibus suot emittant, impendio in-
fabrigant; Valabius, *feliciores sunt duo unico*; Ti-
gurina, *melius est duos conjunctos vivere, quam*
unum solum; Campensis, *quare meliorem et commo-*
diorem iudicant vitam florant una vinctum, quam
unus solus; affert enim boni non parum ipsa socie-
tas; alii, *feliciores sunt duo quam unus, q. d. Felici-*
or est vita socialis, quam solitaria.

Vox illativa ergo non est in Hebraeo, Graeco,
Syrro, Arabico, sed subintelligitur, ut solenter ad-
vertit vulgatus Interpres, idcirco eum expressit;
sed difficile est illationem hanc ostendere, et ex
antecedente sententia dicere: omissis variis va-
riorum connectionibus.

Dico hanc esse illationis vim et energiam. Dixit
vers. preced. : « Unus est et secundum (he-
braicum *וְאֶחָד*) non habet, v. g. non filium,
non fratrem; et tamen laborare non cessat. nec
satiatur oculi ejus divitiis: nec recogit dicens:
Cui laboro et frando animam? meam bonis? in
hoc quoque vanitas est, et afflictio pessima, » q. d.
Unitati et solitudini hanc inest vanitas et afflictio,
quod non habeat heredem vel amicum, cui laboret,
et tunc quo labore, neque recitet, ac bonis
labore suo partis animam suam pascat et oblectet.
Iude recte hic infert: « Melius est ergo duos
(hebraicum *וְאֶחָד*) sciatim, quod plane respondet
vers. preced. esse simul, quam unum: quod
habent enim emolumentum societatis suae, » ut
scilicet simul laborent, simul se solentur et re-
creent, simul opibus labore partis, communi,
ideoque duplicato gaudio fruantur. Nam *mel-*
ius est ergo esse duos simul, quam unum, antithesis
est ejus quod dixit: « Unus est, et secundum non
habet, etc. in hoc quoque vanitas est, » q. d. Quia
lunia est vanitas solitarii avari, nec habentis her-
edem et socium, hinc melius est esse duos, quam
unum, quia melior est amica societas morosa et
onesti solitudine.

Unitas ergo est vanitas, dualitas fratrum, vel
amicorum est veritas, veraque fraternitatis vel
amicitiae iucunditas, et felicitas: hae enim vitam
efficit longe suaviorem, utiliorem, honestiorem,
tutorem, hominemque contra amulos, hostium
insidias, et quasvis fortune adversae vires flatus-
que obvallat et movit. Ita S. Hieronymus, Bonaven-
tura, Hugo Victorinus, Titelmannus et alii.

Igitur haec sententia imprimis pertinet ad fra-
tres et filios, quos vers. precedenti nominavit,
q. d. Melius est esse duos fratres, quam unum so-
lum; melius est esse duos, puta patrem et filium,
quam unum patrem, vel unum filium, quia frater
fratrem, pater filium, et filius patrem in la-
bore adjuvat, solatur, roborat, ejusque, si mori-
atur, est successor, defensor et haeres. Artificium
enim est societas inter fratres ac patrem et filium;
quare ipsa ceterarum societatum est radix, origo
et exemplar, ut mox ostendam. Hinc Chaldaeus
verit, *meliores sunt duo iusti in generatione magis*
quam unus, etc. In labore suo, quo laborant ad sus-
tentandam generationem suam.

Secundo, pertinet ad socios et amicos, q. d. Ma-
lius est duos esse simul socios et amicos, quam
unum solum sine socio et amico. Ratio est, quod
in defectum fratrum et filiorum, quos multis na-
tura negat, eisdem surrogat socios et amicos,
quos quilibet officiis et beneficiis sibi parare et
procurare potest, q. d. Si tibi non sit filius, aut
frater, ejus loco para tibi amicum, ut non sis unus
et solus, sed societas fruaris et gaudeas. Amicus
enim erit tibi consolatio, utilitas et decore, per-
inde ac si esset frater, imo in locum fratris suc-
cedat: sicut enim frater dicitur quasi *frater alter*,
ut ait Gellius, lib. XII, cap. x, sic amicus dicitur
quasi alter ego. Nam « vir amabilis ad societatem,
magis amicus erit quam frater, » Proverb. xviii, 24.
Idem ex Salomone docet Plutarchus, lib. De Prae-
terito amore: « Pleraque, inquit, amicitia nihil
aliud sunt quam umbrae et imagines filiorum primae,
quam natura liberis erga parentes, fratrisque
adversum fratres ingenuit; quam qui non vene-
ratur et colit, an is fidem facit ullam se aliis esse
benevolentem? aut qualis tibi videtur, qui solo in
salutatione ac literis nomen fratris tribuens, ne-
que eadem quidem via cum fratre sibi ambuland-
um putat? » Addit deinde amicum esse quasi
alterum fratrem. Huc accedit Olympiodorus, qui
asserit liberalem in pauperes sui liberalitate eos
sibi devincere, ut habeatur et colatur ab eis quasi
frater, imo pater; quare quod pauperes alii, tot
filios et fratres sibi creat. Sic Job, xix, 16, ait:
« Pater eram pauperum. » Hinc Cyrillus aiebat se-
curissimos thesauros esse opes apud amicos de-
positas, teste Xenophonte, lib. VIII Cyropoedae.
Idem asserit Seneca, lib. VI De Benefic. cap. iii;
probatque, ex eo quod opes in cistis servare, a
fratribus saepe auferantur, amici autem auferri non
queunt. Unde idem, epist. 9. « Jucundius, inquit,
est amicum scire, quam habere. » Amicum facti,

qui illi benefacit. Et clare Martialis, lib. V, 43:

Extra fortunam est, quidquid doneris amico.
Quas deseris, vobis semper habebis opes.

Nunc singula ad incudem revocem.

MELIUS EST ERGO DUOS ESSE SIMUL. — Per duos
accipit quicquid tres, quatuor et plures: plurimum
enim convicius et amicitia suavior et utilior est
vita socialis. Ita Thymaturgus, Lyranus et alii;
sequitur enim: « Funiculus triplex difficile rum-
patur. » Unde S. Hieronymus in cap. v Matth.,
vers. 15: « Quando duo, inquit, unum differunt, si
amore conjuncti sint, tanto etiam trium conta-
bernium plus valet. Etenim vera charitas et nullo
violata livore, quanto augetur numero, tanto
crescit et robore. » Unde Philosophus aiebat:
« Amicorum neque nobis, neque cuiquam homi-
num satis fuit. » Dicit tamen, « duos, » ac ut innuat
perfectam societatem et amicitiam tantum con-
siderare inter duos vel tres, hoc est inter paucos,
juxta illud Eccli. cap. vi, 6: « Multi pacifici tibi
sint, et consiliarii sibi tibi unus de mille. »

Charitas ergo propter unum Deum omnes amat,
sed ex omnibus hisce, amicitia paucos sibi in fa-
miliare et consiliarios deligit. Vide Plutarchum
Opuscul. de Amicitia inter plures diffusa, quam
ideoque marcescere, et in communem frigidam-
que benevolentiam abire docet.

HABENT ENIM EMOLUMENTUM SOCIETATIS SUAE. —
Hebraea, Septuaginta, Syrus et Arabicus, *est enim*
veritas labori eorum labori, scilicet sociali, id est
societati. Unde Antonius in *Melioribus* cap. xiiij, leg-
git, *est illis merces in labore communi*; et Thymaturgus:
Qui vitae, inquit, societatem interunt, et
velut fides incubentes, optimos fructus decerpere
queunt, et prosperi successus voluptatem sibi invenire
conduplicant. Merces haec est, quod duo suavius,
majoreque commodo et lucro, velut socii simul
in commune laborant; quod societate mutui collo-
quii, consilii, consolationis, protectionis fruuntur;
quod alter alterum relinquere potest successorem
et heredem; quod unus non auderet, duo
audent; quod unus prestare non valet, duo
praestant. Sic in mercatura societatis ingens est lucrum,
dom collatis a duobus vel tribus in commune
opibus, industria et negotiatione, major mercium
occulatur copia, indaeque majus lucrum.

Chaldaeus, Olympiodorus et alii per laborem
accipiunt dona, eleemosynas, officia et beneficia,
quibus quis alium sibi devincit facilius amicum.
Hujus enim amicitia, magna donorum datorum
est merces, magaque danti affert commoda et
emolumenta.

Moraliter, discit hie quantum sit bonum socie-
tatis et amicitiae; per hoc enim unum sit quasi
multus, et per multos operatur et negotiatur,
ideoque multa et magna efficit. Id patet in socie-
tate divinum et militum concordium, quae inex-
pugnabilis est, exterisque expugnat, juxta illud
Homeri: « Scutum haesit scuto, galeae galeae, at-

que viro vir. » Et in societate religiosorum et con-
cubiturum, quae adeo potens est ut magnas homi-
nium, urbium, provinciarum conversiones, morumque
in melius commutationes efficiat. Audi S. Chryostomum, apud Maximum, hom. 4
De Fratrum amore: « Nihil est concordis compa-
randum: unus enim quibus multiplicatur; si con-
cordes fuerint duo aut decem, unus non est unus,
sed illorum quicquid decuplex redditur, invenies-
que in decem unum, atque in uno decem. Quod
si hostes illi aliqui sint, qui in unum impetum
fecerint, is quasi in decem irruit, sic capitur.
Egot unus, at non premitur egestate: nam majori
parte et numero inopia obumbratur; illorum
unusquisque viginti habet oculos, ac viginti oculos,
totidemque pedes, animas item decem: non
enim suis tantum, sed illorum etiam membris
quicquid utitur in omnibus; ac sic centum forent,
idem rursus confingeret. Idem apud Peras et
Romae esse potest, quodque natura non potest,
id amicitia potest. Si igitur mille labas amicos,
aut etiam duo mille amicos, cogitare debes
quo rursus evadat numerus. Hoc enim est admi-
rabile, unum millesimum fieri optabilius enim
esset solum nobis extingui, quam amicos orbari.
Etenim mille, solem videntes, in leucis sunt:
at qui multos habent amicos, ne incidere quidem
possunt in calamitatem; sibi enim, nihil amicitia
et charitate suavis esse possit: quid unum
est quod non efficiat « verus amicus? quam vol-
uptatem non afferat, quam utilitatem, quam securitatem? » Ibidem Dionysius: « Quot amicos
paratis, tot oculos habes, quibus, quae velis, videas;
tot consilia, quibus de his quae conducunt,
consultare et prospicere possis. Non enim aliter
se habet plurimum amicitia, quam si cui deus unum
corpus habenti multas daret animas, quae omnes
illi providerent et consulerent. »

Hinc Paulus: « Ecce, inquit, quam bonum et
quam jucundum habitare fratres in unum! »
Psal. cxxxij. « Mala solitudo, inquit S. Bonaven-
tura, per inopiam delectationis, » ut est in
avaro et superbo; « misera, per defectum con-
solationis; languida et honesta, per quietem
contemplationis. » Porro Dionysius Cartesianus:
Loquitur hic Salomon, inquit, secundum legem
compositus naturae, non secundum praesentia-
tiam gratiae, quae transcendit naturam, nec lege
arbitratur communi. Nam anchoreta, cartesiani,
monachi vivunt solitarii, et tamen agunt vitam
angelicam. Unde Abbas Moyses apud Cassianum,
Collat. I, cap. vii, docet pro puritate cordis, et
contemplatione sectandam esse solitudinem, ins-
tar Christi, qui « exit in montem orare solus, et
erat pernoctans in oratione Dei, » Lucae vi. Verum
notat recte S. Thomas, II II, Quae, CLXXXVIII,
art. 8, solitudinem et vitam contemplativam
esse perfectiorum ductat, qui jam in virtute so-
lidati, sibi sufficient, nec sociorum auxilio indi-
gent, ideoque tales prius asserendos et perfec-

etiam esse in vita sociali et conobolica. Unde S. Hieronymus, epist. 4 ad Rustic.: « Quid igitur, ait, sollicitam vitam reprehendimus? minime, quippe quam sepe laudavimus: sed de ludo monasteriorum Injuncti volumus egredi milites, quos cremi rudimenta dura non terreat, qui specimen conversationis suae multo tempore dederint, qui omnium fuerint minimi, ut primi omnium fierent; quos nec esuries aliquando, nec salutaris superavit, qui paupertate letantur; quorum habitus, sermo, vultus, incessus doctrina virtutum est. » Verum nec his etiam in media Thebaide desunt socii et amici, imo vero plurimum societas singulos inuit et roborat, ut monasteria faciant replicantes, ac ordinis numerosos velut caeterorum Dei aeternae vite ordinatas efficiant. Lege Vitis Parum, Palladium in *Louisa*, Cassianum et similes. Denique audi S. Basilium, *conobialis* et socialis vite religiosae comanda recensentem in *Constit. Monast.* cap. xix: « Primum, inquit, qui communitatem ac conobitacionem hanc vite conplectuntur, ad illud bonum, quod ex natura est, revertuntur. Si quidem perfectissimum ego illam vite communitatem appello, a qua cuius propria et privata rei cuiuslibet possessio exclusi est, et a qua omnis abest dissensio, omnis perturbatio et rixa. Contra vero ubi omnia communia, animi, mentes, corpora, eaque quibus necessario ad cultum et victum ultimum. Communis Deus, communis pietatis meretur, communis salus, communia certamina, communes labores, communia premia et certaminum corona, ubi multi unus, et unus non solus, sed in pluribus. Hinc vite instituto quid est tandem quod jure equiparari possit? quid beatius dici? quid haec conjunctione, unitate et necessitudine aptius excogitari? quid elegantius fingi multus inter se morum amittunturque contemplatione? » Idipsum ad oculum viva hypothesis represserat, dum subdit: « Homines ex diversis nationibus ac regionibus profectos, per exactam morum ac discipline similitudinem, adeo veluti in unum cohaesisse, ut in pluribus corporibus unus tantum animus in se videatur, vicissimque plura corpora unus mentis instrumenta cernantur. In his, qui infirma corporis valetudine est, is completur animus infirmitatis suae participes habet. Qui vero animo aeger est, in compitres presto sunt, a quibus curatur, et a quibus assiduo erigatur. Hi aequabili jure inter se alii aliorum, et famuli sunt et domini, et civis libertate summam inter se servant servitutem, quam non necessitas, aut casus aliquis fortuitus violenter eum ipsorum merore innoxii, sed cum gaudio libera animi voluntas induxit, quippe cum charitas ipsos, alioquin liberos, alios alibi subjectos efficiat, et tamen integram illis nihilominus libertatem conservet. Tales nimirum nos Deus esse voluerat, cum nos ab initio finxit, atque in hunc finem creavit. Haec de causa Christi societatem duode-

cim Apostolorum instituit, per quam totum orbem ad se convertit. Hebraeis celebre est proverbium: « O chebreta, o temutha, » id est, aut societas, aut mors. » Id expertus S. Augustinus ita amorem suum erga amicum, ac dolorem ob ejus mortem expliat, lib. IV *Confess.* cap. vi: « Mirabar, inquit, caeteros mortales vivere, quia ille, quem quasi non moriturum dilexeram, mortuum erat, et me magis, quia ille alter erat, vivere, illo mortuo mirabar. Bene quidam dixit de amico suo: Dimidium animae meae; nam ego sensi animam meam, et animam illius unam fuisse animam in duobus corporibus, et ideo mihi horrori erat vita, quia nolebam dimidium vivere, et ideo forte mori metuebam, ne totus ille moreretur, quem multum amaveram. »

Idem a Salomone didicere et docere philosophi, ut Plato in libro *De Republ.*, et Aristoteles, lib. I *Polit.* cap. ii, ubi ait: « Solitarius et nullus indigenis aut deus est, aut bestia, » hoc est, divinis, aut bestialibus est moribus. Idem, lib. III, cap. vi: « Singuli, ait, hoc minus boni sint, siidem tamen in unum collecti meliores sunt, quam singuli eorum optimi, ut fit in cerea, quae ex symbolo multorum lautior est, quam ab uno instructa. » Euripides in *Heracleide*: « Solitaria manus, ait, invalida pugna est. » et: « Unus vir hand videt omnia. » Hinc illud trinitus: « Deus vir, nullus vir; » Plutarchus asserit. « ea que dederis amico redire ad te cum fenore; » Socrates apud Laertium ait: « Anticum esse lucro paliorem; » Crassus apud Maximam, *serm.* 6: « Agrum frugiferum. » Isocrates, *Admon. ad Nicodemum*, tria maxima requirit in amicitia: « Virtutem tanquam honestam, et familiaritatem ut jucundam, et usum tanquam necessarium. » Et Lacon ille Antaleidas apud Plutarchum in *Lacon*, requirit: « Utamini loquatur jucundissima, praestet autem utilissima. »

Mystice S. Ambrosius, *De Instit. Virg.* cap. xi, et in nunc locum Ecclesiastis sub finem tom. II, per duos accipit Christum et christianum, per unum, qui est sine Christo: « Optimi, inquit, duo super unum, quia est merces in labore ipsorum; ubi sunt duo optimi, super unum, nisi ubi Christus est, et is quem Christus tuetur? quoniam si ceciderit, qui cum Domino est Jesu, erigit cum Jesu. » Addit deinde Jesum non cadere, sed sese demittere ad mortem, ut se et nos resuscitet; commortuus est enim nobis, ut nos calafaceret igne charitatis, quem venit mittere in terram, et eum Eliseus vite calorem daret.

Symbolice Olympiodorus: Melius est, ait, duo esse simul, hoc est corpus animae consentire, ille lamque adjuvare in opibus virtutum, ut nec caro repugnet spiritui, nec spiritus de carnis mortificatione inani gloria effletur et insolescat. Si enim corpus ab anima dissentiat, illud secum trahet in ruinam.

40. SI UNUS CECIDERIT, AD ALTERO FULCIATUR: Vt

HEBRAICE, *si ceciderit unus, socium suum stare faciet.* Pro socio Septuaginta vertunt *παρτις*, id est participem; Aquila *εδος*, id est amicum; Arabice, *quoniam si ceciderit unus, elevabit participem eum.* Et si unus eorum cum ceciderit, et non erit et alter, qui erigit eum.

Si ceciderit, — scilicet alteruter: tunc enim status lapsum eriget, vel nutantem fulciet; vel utroque: tunc enim alter alterum, vel nutantem ac casum sua ope, industria et consilio fulciet, ut labatur et cadat, vel jam lapsam attollet. Hebraeorum enim *צדק* *id est stare faciet*, duo significat, scilicet primo, pronum in lapsam fulcire ne labatur; secundo, jam proinsum suscitare et erigere. Utrumque amico praestat socius et amicus. Rursum si ceciderit, vel actum perfectum, puta prontatem, vel initium sive periculum lapsus significat, juxta illud Davidis, *Psal.* cxvii, 43: « Impulsus eversus sum ut cadere; et Dominus suscepit me, » ne caderem in profundum, quo impelleret ab renulis et hostibus. Amicus ergo amicum labantem sustinebit, ne prolabatur, proptsum eriget, erectum fulciet et ab illo, ne iterum cadat. Haec omnia significat hebraeorum *תחת*.

Rursum « si ceciderit, » subaudi in terram, fossam, aquam, ignem, vel in mortuum, ut explicat Chaldaeus; vel in pauperiorem, ut Ferus; vel in carcerem aut servitum, ut R. Moyses; vel in perplexitatem et inopiam consilii, ut Olympiodorus; vel in peccatum, ut Dionysius; vel in quamlibet aliam adversitatem et calamitatem, ut S. Hieronymus, Thaumaturgus, Lyranus et alii. Verus enim amicus quodlibet amici infortunium sublevare satagit. Audi Thaumaturgam: « Nam cum duo viri in idem negotium incumbant, accideritque aliquid adversi uni, is non longe requirit auxilium, habet enim ad manum qui juvet. Contra homini infeliciter agenti, et refocillationis indigenti, calamitas summa est, solitudo. Contubernales sane et qui in eodem conaevio victitant, si qua oritur tempestas, statim eam sodant mutuis consolationibus, gemis nimirum felleitate. » Ostendit Salomon particulatim emolumenta societatis, atque ex multis tria duntaxat per modum exempli recenset: *primum* est, quod « si unus ceciderit, ab altero fulcietur; » *secundum*: « Si dormierint duo, fovebuntur mutuo; » *tertium*: « Si quisquam prevaluerit contra unum, duo resistunt ei. » Primum consistit in relevando, secundum in conservando, tertium in defendendo, ait S. Bonaventura.

VE SOLI: QUA CUM CECIDERIT, NON HABET SUBLEVANTEM SE. — Hebraice, *va illi, qui unus* (id est solus) *est, quia, cum ceciderit, non habet secundum qui stare faciet eum.* Chaldaeus, pro *וילי* *illo*, id est *va illi*, legens alii punctis *וילי* *illu*, id est *si, veritatem si ceciderit unus ex eis super lectum et cubaverit agrotans, alter surgere faciet socium suum oratione sua.* Et si unus innocens solus fuerit in ge-

neratione sua, in tempore, quo deciderit super lectum, et cubabit agrotans, tunc erit illi in generatione sua socius secundus ad orandum super eum, sed in puritate sua surget ex agrotatione sua.

Interjecto *va* in Scriptura nota est non tam minantis vel dolentis, quam denuntiantis certe *penam*, vel cladem inevitabilem. Narsam *va* *non ceciderit* significat infallibilem eamque et lapsam sive si perfectus sit, sive inchoatus, ut dixi. In hujus enim vite fragilitate, periculis, infortuniis, quae cuilibet saepe, imo quotidie occurrunt, impossibile est quin quandoque quia in aliquam calamitatem, imo et culpam saltem veniale prolabatur. Porro Thomas Cantuarvensis magno doctrinae et experientiae vir, lib. II *Apam*, cap. xi, § 1, Religiosos adhortans ut nunquam sint sine socio instar apum, quae una vivunt, laborant, egrediuntur, subdit: « Quam vera sit haec sententia: *Vni soli, ego novi, qui triginta annis vicis Episcopi in diversis diocesisibus habuit; qui in hoc articulo, quo Religiosi vel soli vadunt in viam, vel soli manent in curia, horrenda mala, horrenda secularia, horrendaque pericula frequenter audi, quae nunquam sustinuerunt adjuncto socio, vel fecerint!* »

NON HABET SUBLEVANTEM SE, — Imo multos habet impellentes in lapsum, ac de lapsu ejus gaudentes, videntes et subsannantes. Est quosdam, hinc enim est hominum conditio, ut si quom felix viderint, et in alium attolli, illi applaudant; sin quem miserum ruere viderint, illum propellant, spernant, insultent, juxta illud: « Felicitas multo habet amicos; felicitibus multi sunt cognati. Viri infortunati proci amari; plures adorant volem orientem, pauci occidentem. »

Hujus sententiae veritatem cognovere tyranni, qui et martyres superant, eos a se invicem separabant, et quemque unum minis, promissis et tormentis urgebant ad negandum Christum, uti separarunt Primum a fratre Feliciano, Ruifinum a sorore Sennia, Cornelium Pontificem a clero et populo Romano, sed frustra: totus enim populus cum suo Pontifice in unam fidei confessionem conspiravit, quem proinde laudans S. Cyprianus, epist. 1 ad Cornelium: « Quantum, ait, terribis et formidabilis autilit (Dei) imperator et persecutor, tantum fortitudinis invenit et roboris. Unum (Cornelium Pontificem) primo aggressus, ut lupus ovem secerneret a grege, ut acciperet columbam ab agmine volantium separasset: nam cui non est adversus omnes satis virum, circumvenire quirit solis dimeri singulorum; sed retusus adunati exercitus fida pariter et victore, » etc. Et mox: « Quid illud fuit sub oculis Dei spectaculum gloriosum, etc., ad pugnam quam tentaverat hostis inferre, non singulos milites, sed tota semel castra prodisset? »

Ex hac Salomonis gnome: « Vni soli: quia, cum ceciderit, non habet sublevantem se, » Con-

ellum Tolotanam ecclesiam, ut habetur dist. 7, *questione 1.*, can. 15 *ibid. deoim*, sanet ut sacerdoti celebranti semper alter assistat, utque sacrificans habeat post se vicini solaminis adjectum, ut si aliquo casu ille qui impleturus officia acciderit, turbatus fuerit, vel ad terram elisus, a tergo semper habeat, qui vicem exsequatur infrepidus. A them iam ante sanxerat Soter Pontifex, cap. *Nuovo Episcopos, de Consecr.* dist. 4. S. plima Synodus vero, ut habetur distinct. 31, can. 24 *In canonicis*, vetat ne clericus solus sine quocumque cum muliere colloquatur: « Certe solus, inquit, ad solam accedere nulla religionis ratio permittit. Melius enim est duas esse simul, quam unam. Simul enim et fidelis et talis res geritur. Vt enim unus: quia, si occiderit, non est qui arguat eum: » itaque quoque Apostoli hinc a Christo missi sunt ad evangelizandam. *Ecce x. l. Concilio Lateranense*, de stata monachorum, cap. *Monachi*, ex hae gnomae docerunt ne monachi soli in villis, oppidis, vel parochiis habitent, sed in conventibus, vel cum fratribus: ne, inquit, inter saeculares homines spiritualium hostium, confiditiam expectentur. Velus est usus ut Religiosi non soli, sed hinc incedant, quo I. quiper edito hae de re decreto iussit S. D. N. Urbanus VIII. Ordo S. Thomae Aquinatis religiosum solum et sine socio vocabat demonom solitariam: patet enim Dominum et demonom insidias, insulthas, communitis et sinistis suspitionibus. Exemplum clarum est in Loth, cum Abrahams societatem deseruit. « Ecce enim, inquit S. Chrysostomus, homil. 33 *de Genesi*, ut dicitur est a iusto, et putabat se in iustitia esse libertate ac copia, ac potiora se ascensum et abundantiam, repente factus est servus; curans domo, curans et loco, ut discas quantum malum sit divisio, et quantum bonum concordia; et quod content non maiora temere capessere, sed potius humilitas diligenda est. » Ita esse accidit Loth, et in omnibus illis eventis, qui ut quid homines crescant et splendeat, alios fratres in opinione miant, et verbis tanquam tunc quendam obolubant. Quid miseri, ut se honore vestiant, honore fratres spoliant? quid invidi, ut seipos promovant, aliorum bonum opinionem convolvunt? quid amentes, et soli luculent, alios obscurant? soli invidere volunt, et soli incedant, sed soli sine luce permanent. Vt enim soli: quia, si occiderit, non habet sublevantem re. Severum est, sed iustum Dominum decretum, eijus iudicia abyssus multa, ut qui se non habitatione, non veste, sed corde et amore a fratribus separant, tempora necessitatis soli relinquunt, et tentationibus adsorbentur: permittit enim Dominus, ut neque exemplis, neque sermonibus, neque doctrina eorum proficiant, quos a se per volunt et malum voluntatem abjectant. Vide nosipum Alvarez de Paz plura in commoda vite solitaria recensentem, tractat. *De Vita spirit. lib. II, part. IV, cap. xxiv*, et Julium

Nierenium, *Comment. Aesclie. in Regulas communis Societ. Jesu, Regula 43.*

Hae tropologica est solitudo, quam depingens S. Bernardus, *serm. De Fallacia praesentis vite*: « Extraverunt, ait Propheta, *Psalm.* cvj, in solitudine, in iniquo, viam civitatis habitaculi non invenerunt. Solitudo hae superborum est, quae solos sese reputant, solos appetunt reputari. Litteratus est, odit socium. Fortis est, aut formosus, da ei parem, et contabescit. Solitarius est, sed erroneus, errat in solitudine sua, non enim solus habitare poterit super terram. Nec mirum quod solitudini huic iniquosum additur, ut dicitur, in solitudine, in iniquo. Si enim in solitudinibus aquae dantes splent, et loca deserta, sterilia quoque et arida esse consueverunt, sine superbia impunita comitatur. Elatum enim eorum durum et expers est pietatis, ignarum compunctionis, sicut ab omni reo gratie spiritualis: quia superbis Deus resistit; humilibus vero dat gratiam. »

Mystice S. Gregorius, *lib. IV, in cap. x lib. I Reg.*: « Vt soli, inquit, quia si occiderit, non est qui erigat eum. Solus namque est, qui a Deo relinquatur. Hinc certe eadem vultus erigit, quia relictum a Deo sanctorum aliquis non assumit. Electus ergo quisque sanctorum accendit, quia solus non est. Qui enim per nos loquitur, nobiscum esse; nam et repraesentat dicens: Hec ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi. Solus quippe non erat, qui dicebat: Solus non sum, sed qui mihi me, mecum est. Solus itaque non erat, qui exquirebat dicens: An experimentum eius queratis, qui in me loquitur Christus? »

Moraliter, hinc rursus discite quanta sit utilitas societatis et amicitiae. Audi S. Augustinum, vel quisquis est auctor (stylus enim humilis est, quam ut docet S. Augustinum), *lib. De Amicitia, cap. v*: « Discite, inquit, quid utilitas habeat (amicitia), cum in rebus humanis nihil sanctius appellatur, nihil difficilius invenitur, nihil experitur dulcius, nihil fructuosius tenetur. Habet enim fructum vite praesentis et futurae; ipse enim omnes virtutes sua ostendit sanvitae, vita sua victu condidit; adversa temperat, componit prospers, ita ut sine amico inter mortales nihil fieri possit esse jucundum; et homo bestiae comparatur, non habens qui secum collectur in rebus secundis, in tristibus contristatur; cui evadit, si quid molestum mens conceperit: cui communicet, si quid praeter solitum sublimis vel livosum accesserit. » Probat ex hae Salomonis gnomae: « Vt soli: quia, cum occiderit, non habet sublevantem se. Solus omnino est, qui sine amico est. At que felicitas, que securitas, que jucunditas est habere, cum quo neque anxia loqui ut tibi? cui confiteri non times, si quid deliqueris? cui non erubescas revelare in spiritualibus, si quid profeceris? cui cordis tui secreta

committas, et commones consilia? Quid igitur jucundis, quam ita unire animum alterius, et unum efficere de duobus, ut nulla iactantia timor, nulla formidat suspensio, nec correptus alter ab altero dolat, ne laudantem alter alterum adulationis notat vel arguat? Speciatim vero commoda vite socialis et amicitiae recenset Thomas a Kempis Theodidactos I part. *serm. 2*: « Qui inquit, bonae voluntatis est, et Deum querit, inter Deum quarentes amplius proficiat, et firmus stabit. Ibi homo magis in virtute probatur et exercetur. Ibi frequenter de negligentia arguitur. Ibi ad perfectiora verbo et exemplo trahitur. Ibi suam imperfectionem considerare et lugere compellitur. Ibi alterius fervore excitatur, alterius humilitate docetur, istius obedientia, illius patientia movetur. Ibi confunditur inveniri tardior. Ibi invenit quos timet. Ibi habet quos diligit, et sic ex omnibus proficit. Ibi alterius correptione, ipsius fit admonitio. Ibi alienum periculum, proprium efficit speculum. Ibi unus alterius est custodia. Ibi homo portat et portatur. Ibi multa audit et videt, unde doceatur. » Prosequitur deinde idipsum luculentius, dum subdit: « Ibi boni commendantur, ut meliores fiant. Ibi negligentes arguantur, ut reverent. Ibi homo non permittitur torpescere, nec secundum suum libitum agere. Ibi diversa sunt officia, et multa exhibentur charitatis obsequia. Ibi omnia tempora habent, et ad opus suum quisque ex obedientia vadit. Ibi infirmus a fortiori sustentatur. Ibi sanus infirmum visitans Christo servire letatur. Ibi uno deficiente, alius locum ejus supplet. Ibi sana membra pro debilibus sollicitantur. Ibi aetivus pro vacante laborat, vacans pro laborante exortat. Ibi homo habet multos pro se orantes, et in extremis se contra diabolum protegentes. Ibi tot auxilios invenit, quot socios habet. »

II. ET SI DORMIERIT DEO, FOVEBUNTUR MUTUO: UNUS QUOMODO CALEFET? — Hebraea et Septuaginta, *si cubent duo, calor erit eis; unus quomodo calefet? Et si requieverint duo, calefant; Arabicus, et si dormierint duo, erit eis calor et astus; et unus quomodo calefet? Cappensis, si duo simul dormierint, alter alterum calefaciet. Hoc significat nostrum, fovetur mutuo; qui enim alium fovet calore suo, eodem fovetur et ipse: incalcescit enim illo ipso calore, quem in altero conservat, cum conjungens eum altero, et tam suum quam alienum adaugt: sicut duo ligna ardentia ignem fovent, et in se mutuo adaugent, qui in se uno tan viret et exsingueretur. Unde verum, si duo simul cubent, plus caloris erit eis alter enim alteri vicissim addit suum calorem, itaque eum con-servat, roborat et quasi conduplicat.*

Ad litteram ergo et physice gnomae hae clara est, intelligiturque et sonat. In somno enim consistit magna pars sanitatis et roboris animalis. Unde vulgo dicitur: « Somnus nutrit equo ac eibus, » idque patet in giribus, qui dormiendo

pinguescent; item in ursis, qui magnam hieniam partem dormiendo transigunt, tuncque non afficbo quam somno alunt, teste Plinio et Aristotele in *Hist. animalium*.

Somnum autem conciliat calor: quare frigidi, vel senes, egroti, nudi perum dormiunt. Notus est aphorismus Hippocraticus, *lib. I, cap. xv et xv*: « Evidenter vigilans calidus est exterioris, interioris autem frigidior: dormiens est contrario. » Id in ma-expertis quotidie: nota enim multas horas pervigilo, eo quod stomachus per senium et studium calore destituitur; qui vero stomachum habent calidum, ut juvenes, totas noctes altum dormiunt. Rursus idem: « Ventres, inquit, hieme et vere calidissimi sunt natura (per antiperistasis enim exterior aeris frigidi circumstantis, interioris stomachi calor se intendit et roborat, ut externo frigori resistat), ideoque somni longissimi. » Vide Galeatum, *lib. VI De Morbis vulg. comm. 4 et 5.*

Sensus ergo est, q. d. Si duo simul cubent, magis calefacient se mutuo, ideoque diutius dormient; solus vero, si frigidus, aegre caleseat ideoque parum dormiet.

Chaldaeus hae refert ad conjuges, quasi Salomon hic Iudaeos animales hortetur ad conjugium, ut melius dormiant: « Si vis et uxore, inquit, cubitum discesserint, motum sibi hinc calorem praestant; unus autem qui tandem incalcescit? » Alii ut Arias hanc gnomem referunt ad debiles et aegros qui, si fovantur calore secundi, melius dormiunt. Sicut David in senio, cum non posset calefcere, nec dormire, per societatem Abisag Summitidis et calorem et somnum sibi conciliavit.

Verum generaliter hae paromia grammatica, sive in cortice litterae loquitur de duobus quomodolibet simul cubantibus, in eodem sive lecto, sive stragulo, sive tentorio, sive cubiculo, uti cubant milites, et fungari otiam nobiles, qui, ut expediti et fortes sint ad crebra cum Turcis bella, stanno vel pavimento pro lecto utuntur: duo enim vel plures in eodem cubiculo cubantes, non solum se mutuo, sed et totum cubiculum suo calore et halitu calefaciunt. Honesti enim et casti ex honestate et pudicitia nolunt in lecto admittere socium, nisi sint conjuges.

Symy alios vero et parabolice, hae duorum simul cubantium paromia notat formationem et auxilium quod amicos ambo praestant, praesertim debili et afflicto: afflicto enim et adversariis, ac consequenter timoris et tristitiam symbola et cause sunt oax, teubere, frigus et vigilia: sicut ex adverso fortitudinis, animositatis et letitiam symbola et cause sunt dies et lux, item calor et somnus. Id patet in senibus et juvenibus. Senes enim ob frigus debiles sunt, meticulosi et melancholici; juvenes vero ob calorem sunt robusti, eudaces et hilares: quare expedit juvenes jungi senibus, ut illi horum molestiam sua hilaritate

discant, illi horum audaciam suo timore et prudentia temperet, hoc voluit Thammargus dum vertit, *non et per diem dicunt libertate festi*, et *per noctem honesta gravitate solent*. Dies enim felicitatis, nox adversitatis est symbolum.

Rursum hae parva notat matiam confidentiam, qua amicis curis et sollicitudinibus astutans, eas in sinum amici deponit, in eoque quasi placide indormit et conquiescit. Ita S. Hieronymus et Lyanus.

Tertio, hae parva notat levorem, quo amicus torpilius amici exemplo et exhortatione ad charitatis et virtutum opera inardescit, iuxta illud: « Frigidiores ferventiorum exemplo in virtute incalcescent. » Ita Olympiodorus. Item significat similem parviam Salomonis, *Prov. vii, 17*: « Ferrum ferro excacuit, et homo exactit faciem amici sui. » Vide ibi dicta.

Denique amicitia typus est ignis et calor: quod enim hic praestat mundo, hoc amicis amico. Unde Plutarchus, lib. *De Adul. et Amicis*: « Sicut, inquit, optimus conditorum est ignis, sic Deus amicitiam vite adiuvens, omnem bonam, dulciter ac grata, ut essent amico praesente, unaque fruente, fecit. » Et Cicero, lib. *De Amicitia*: « Amicitia, ait, hoc est vite humanae, quod sol est mundo. »

Hanc notionem elegantius apud et passim apologetis subiecti Cyrillus, lib. *II Apolog. mar.*, cap. *iii*, cum ait: *Contra appetitum singularitatis* et *Apis*, inquit, inveniens passerem solitariam, promissa solatatione dixit ei: *Ut quid, mi frater, amarum diligis solum cinem, cum amicitia societas sit tam dulcis? At ille respondit: Nimirum in parte placent multitudine fluctare procella, vel unis esse de turba. Nonne inter sidera sol est unus, et super omnia unus est Deus? Quo iudicio, cum subditior procedens illa singularitatis ejus superbiam notasset, in hac causa taliter arguendo processit argumentosa: Quamquam unus, inquit, Deus essentia, sed comparis tamen trinitatis hypostatice indivisibili societate laetatur. Sol autem lanam stellarum infamiam, ne sit solus, dono lucis effluere sibi sociari splendore in granditate conatur. Sic et primum mobilis cum sit unum, latius primario, communicata virtute, secum caeteros orbis rapit, ne sit in officio suo singularis; quia et universis mundi cunctarum suarum partium iunctura unitatis connectitur, ut nulla eorum disjunctionis solitudinem ullatenus patiat. Nonne anima naturaliter societatis amatricis mox dolet, si vel in puncto suo corpus deseruerit. Cum a principio Deus hominem creasset unum, mox *Adam dixisse fertur* (Gen. ii, 18) *Non est hominem esse hominem solum: Facturus est adiutorium simile sibi.* Deinde ipsorum exemplo oculorum, aliorum, manuum, pedum demonstrat: « Propter hoc etiam duo creati sunt oculi, alae duae, manus totidem, ac pedes dualitate consimiles, ut pluralitate numerum et unitate formarum, membrum quibus ex simili adiutorio sit provisum. Ad quid*

nimirum constructa sunt urbes, collectae civitates, legisque foedere adunabae sunt politiae, nisi ut communi obsequioso consortio, non solum sint sufficientes, sed etiam tranquilla res humana? Ve ergo soli: quia, cum instabili pede superbia ventilatus eessiderit societatis privatus, solvovans adiutorium non habebit. Quia et animalia domestica nutramur vivunt: caetera quoque, quantum possunt, naturae politiam colunt; in qui fugit consortium, aut rabiosus est, aut ferus. Eremita vero socius est deorum. Quibus dictis, tristem reliquit solitudinis amatorem. »

Mystice S. Hieronymus per socium accipit Christum, qui instar Eliae nos peccato mortuos vivificat: « Nisi, inquit, nobiscum Christus dormierit, et in morte quieserit, calorem aeternae vitae accipere non valeamus. » Rursum noster Alvarez de Paz, lib. *III De Natura perfect.*, part. *III*, cap. *xxxiii*: Simul dormit, ait, Religiosi, qui in lecto religionis dormientes, et charitate cooperit, simul exortantur et in suis occupationibus instant: isti enim mutis desideriis et actionibus incalcescant; solus autem dormit, qui animo ab illis segregatus erat aut occupatur: non enim habet penes se aliquam amore conjunctam, a quo caleat.

12. Et si quisquam praevaluerit contra unum (Symmachus, *invaluerit super unum*), duo existit ut. — Hebraea, *duo stabunt coram eo*, id est contra eum; ut se ei opponant bello, non solum defensivo, sed et offensivo. Est moisis: per resistunt enim intelligitur: oppugnantur et expugnabunt eum. Nam sicut unus fortior praevalet uni minus forti: sic duo minus fortes praevalent uni fortiori alterutri; quia et ne Hercules quidem contra duos; et, ut aiunt Arabes: « Duo infirmi fortiores saxo. » Unde Syrus et Arabibus vertit, *etsi corroboretur unus, ipsi duo insurgunt adversus eum*. Septuaginta Compitentes clare: *Esi victus fuerit unus, duo stabunt contra eum*. S. Hieronymus, et robustior inimicus quis contra unum surrexerit, imbecillitas alterius amici societate sustentatur: Thammargus, *tenere ac periculose sibi commisit, qui multos homines unum proculose sibi circumplexus adortus fuerit*. Hoc facit proverbium Hebraicum in *Res thales in sanhedrin*: « Duo arida signa unum vitale exurunt, » id est: « Duo invalidi facile superant unum valentem, si solus sit; quia a nos hector quidem duobus par est. »

Chaldaeus hanc notionem accipit de justis, qui iram Dei concitatum ab impio avertunt: « Quod erumpat, inquit, vir flagitiosus et potens, cuius reproba opera propensitate quadam fruantur in occasione evenientia in orbem vindictae, profubunt duo iusti ex adverso, qui meritis suis imminutionem hanc vindictam avertunt. »

Verum hic agitur de eo qui resistit ira non Dei, sed hostis invadentis amicum, ut patet ex verbis. Significat ergo tertium emolumentum societatis et amicitiae, quod est, amicum prestare munus

amico, dum eum contra invasorem iustor et prosequat, etiam cum vite periculo, iuxta illud *Prov. xvii, 19*: « Frater qui adjuvat te fratre, quasi civitas firma. » Vide ibi dicta. Tunc S. Leo serm. *4 De Jejun.* *missive* in Ecclesiasticis miles, ait, etiam specialibus praediis possit fortiter facere, tutus tamen et felicius dimicabit, si contra hostem palam te acie steterit, ubi non suis tantum viribus exortantur incat, sed aibi invicti regis imperio, fraternis conatibus agminibus bellum universale conficit. Minora enim discrimina multi confligunt cum hoste, quam singulari; nec facile patet vulnere hosti, quem opposit scuto fidei, non sua fortuna, sed etiam aliorum fortitudo defendit; ut ubi una est omnium causa, sit una victoria. »

Hinc Joab ait Absai fratri suo: « Si praevaluerit adversum me Syri, eris mihi in adiutorium; si autem filii Ammon praevaluerint adversum te, auxiliabor tibi. » *II Reg. x, 11*. Quin et Seneca, lib. *IV De Benef.*, cap. *xviii*: « Nam quo alio, inquit, tuti sumus, quam quod motus juvenum officis? hoc uno instructior vita, contraque incursionibus subitus munitor est, beneficiorum commercio. Fac nos singulos: quid sumus? Prosa animalium et victimae, ac imbecillissimum et facillimum sanguis. Quoniam caeteris animalibus in tutelam sui salis virum est: quocumque vaga nascentur, et delecta vitam segregem, armata sunt: hominem imbecillitas cingit: non unguum vis, non dentium, terribilem caeteris fecit: audum et infirmum societos munat. Duas res dedit, quae nullum obnoxium validissimum facerent rationem et societatem. » Unde concludit, plenumque dominum evincit: « Haec qui par esse nulli possit, si sustineret, rerum potitur. Societas illi dominum omnia unum animalium dedit: si ceteris terris genitum, in aliena natura transmisit imperium, et dominari etiam in mari iussit: homo morborum impetus crevit, senectuti admittentia prospexit, solatia contra dolores dedit: haec fortis non fecit, quod licet contra fortiam advocare. Hanc tolle: et utilitatem generis humani, qui vitasustinetur, scindes. »

Hinc patet charitatem et amicitiam, licet non obliget ut quis vitam pro vita amici prodgat, vel periculo exponat, tamen illi unum peripitit, uno suadet; quare generosus et perfecta charitas et amicitia, aequae ac fortitudinis et magnanimitatis actus erit, si quis illi faciat: quia tunc non tam vitam pro vita amicit, quam pro generositate tot virtutibus discrimini obicit. Majus enim est bonum harum virtutum, quam sit vita. Ita D. Thomas, *II II, Quae. xxvi*, art. *4*: ibique passim Theologi, ac etiam Suarez pluribus rationibus confirmat. Quin et philosophi, qui virtutes christianas et supernaturales non agnovere, sed tantum naturales, qualis est civilis amicitia, idem docuere, ut Aristoteles, *IX Ethic.*, cap. *viii*, Cicero, *De Amicitia*, Seneca, *epist. 9*: « Inquit, ait, amicum paro? ut habeam pro quo mori possim; ut habeam quem

in exitum sequar, cuius me morti opponam et impendam. » Tales amici inter gentiles fere: Pythagos et Orestes, Nisus et Curvalus, Theseus et Pirithous, Damon et Pythias, Eucritus et Erychtemus, Servius Terentius et D. fratris, quos recenset Valerius Maximus, lib. *IV*, cap. *viii*, quorum unus pro altero ultra se necd obtulit, quod non tantum Philosophi, sed et patres ac theologi dilaudant, ut S. Augustinus, *IV Confess.*, cap. *lxv*, S. Ambrosius, lib. *III Offic.*, cap. *xiii*, S. Hieronymus in cap. *vii Moyses*; sed nudi Aristoteles, lib. *IX Ethic.*, cap. *viii*: « Verum est quod de probe viro dicitur, eum amicum causa et patriae, multa agere, etiam mors sit oppetenda. » Et inferius: « Qui pro aliis mortui obire consueverant, eligunt magnum quoddam honestum sibi ipsi. »

Funiculus triplex (hebraice *שלוש* *mesulas*, id est triplicatus. Est enim *paupiel*, id est participium passivum a *שלוש* *scelles*, id est triplex) officio sumptus. — quasi dicit: Funiculus simplex facile rumpitur, duplex difficulter, triplex difficilissimus: sic et homo, si solus sit, facilius ab hoste vincitur; si cum socio, difficulter; si cum duobus, difficilissimus. Syrus, *filium trium non cito discerpitur*; Arabibus, *filium triplicatum non loceretur subito*; Hebraice est, *filium triplicatum non rumpitur in festinatione*, vel in celebritate; Chaldaeus, *quam pulchri sunt tres iusti in generatione, inter quos est pax, sicut funiculus fimbriae ex tribus chordis, qui non cito rumpitur*; vel, ut vertit Costius, *si miles sane sunt propugnaculis triplici ordine, qui non egre expugnari nequeunt*; vel, ut alii, *sicut caetera qua conlorta est ternis funibus, quo non festinante convellitur*; S. Ambrosius, *epist. 17*, *spartum triplex non cito rumpitur*.

Triplex, — id est multiplex: difficilissimus enim rumpitur, si sit quadruplex, quintuplex, sextuplex, etc. Unde Symmachus vertit, *funiculus triplex, aut quadruplex non cito rumpitur*. Hoc tamen « triplex, » tum quia funiculus sollet triplicari, id est tribus filis vel levis implecti, ad elegantiam et firmitatem; tum et notet paucaerum societatem, quales sunt duo, vel tres, esse robustam; tum ut symbola denarii indicet, de quibus mox; tum quia triplex saepe est tripliciter triplex. Solent enim restarii primo funiculum ex tribus filis intorquere, deinde funiculum hunc triplicare, ac ex triplici unum controrquere, deinde triplicatum jam rursum triplicare; quae et crassos ridentes, quibus machine et moles sustinentur, ex funibus parvis saepe triplicatis controrquunt. Sensus ergo est, quasi dicit: Sicut funis ex pluribus filis implexus et intortus rumpi nequit, adeoque est validus, ut trabes, saxa et moles indegentes in altum attollat et sustineat, eum singula fila stupea tenuis sint, illi quoque rumpantur: sic pariter vis duorum vel trium unita, fit bona, vel trino, adeoque valida, ut expugnari frangique nequeat. Rursum, sicut funiculus quo magis intorquetur, saepiusque triplicatur, sunt densiores

et validiores, ut rumpi nequeant: sic quo arctior etiam vel plurium est societas, quoque pluribus et majoribus amoris benevolentiaeque officis spectatur et stringitur, eo robustior est et inexpugnabilior, ut patet in acie caestrensi rite associata et densata.

Aditi S. Bonaventura *triplix* respicere et notare triplex emolumentum societatis jam recensuit.

Exemplum appositum est in Siculo Sytha, qui moriturus, convocans filios 80, cum ipsi festinulum jacerent ab eo jussi frangere non possent, sed signillum unumquodque facile rumpere: « Pari modo, inquit, si concordet fueritis, validi invictique inaequalis; si dissidis dissociamini, inaequales eritis, et expugnatio facilis. » Ita Plutarchus, *Apophth.*

Moraliter, funiculus triplex significat perfectam amicitiam inter paucos, puta inter duos vel tres consociata; in quibus imitantur SS. Trinitatem, in qua trium personarum summa est unitio et concordia, quae inter plures solet languere vel evanescere. Ita Anctor lib. *De Amicitia*, tom. IV S. Augustini, cap. 8. Hinc Christus, *Matth. xx:* « Ubi, ait, fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ego sum in medio eorum. » uti tribus pueris in carcere Babyloica, in Dei fide et laude consentientibus et constantibus accessit « quartus similis Filio Dei, » *Daniel. in. 12.* Ad hoc significandum, ut recte notat Pinella, a Poeta finguntur Graeciae tres, quod tribus maximo videtur condesere et conservari amicitia: nam et terribis amicis interveniens solet tollere omnem quotidiani convivis cum uno et eodem « iudicium: tum etiam exortientes saepius oleo expostulationes: et suspiciones inter amicos amox, facile sedantur et componuntur terit interventu, hortalato et iudicio.

Symbolice primo, funiculus triplex est Sanctissima Trinitas, ait S. Paulinus, *epist. 4 ad Severum*, quae est fons omnis societatis, amicitiae et concordiae, adeoque prima insolubilis et increata societas, et charitas, ideoque invictissima, quae omnia donant et subigit. Ita S. Ambrosius, *epist. 47:* « Spiritum triplex, inquit, non cito rumpitur. Triplex quae non sunt composita non rumpitur. Triplex incomposita natura rumpi non potest, quia Deus unum est et simplex, et incompositum est quicquid est. » Addit Hugo Cardinalis potentiam Patris, sapientiam Filii, bonitatem Spiritus Sancti, quo triplex funiculus diabolus ligatus est, ut non possit nocere nolentibus. Accedit S. Basilii, qui lib. *V Contra Eunomium* volentem discernere Sanctissimam Trinitatem, et Patrem a Filio ac Spiritu Sancto: « Trinitas, inquit, non dirumpitur, et est coeunda in una et aeterna gloria, eadem unum et solam deitatem ubique circumfrens, irrupta, inaccessa, indivisibilis, adimplens omnia, omnia continens, in omnibus existens, aeterna, gubernans, sanctificans, vivificans. Hic

divinus et maxime admirandus nexus non dirumpitur, ut scriptum est: Funiculus triplex non dirumpitur. » Porro R. Iohannem apud Galatinum, lib. VI, cap. x: Funiculus triplex, inquit, hoc est mysterium Dei unum et trim, non cito rumpitur, hoc est, non facile discutitur et emulatur.

Brachmanes, sive Gymnosophistae, apud Indos gestant funiculum ex tribus aliis contortum, quorum singuli rursus tribus lias constant, ad tres personas in Sancta Trinitate significandas; ut unam esse naturam deitatemque indicent, extrema funiculi inter se uno nodo constringunt, uti referunt Iulianus, Orosius et alii de rebus Indicis scribentes, ne Perpinus, *orat. 8 De Deo trino et uno*. Porro mysteria ternaria plura recensuit Amos cap. i, vers. 3.

Secundo S. Hieronymus per funiculum triplicem accipit Sanctissimam Trinitatem, quantum nos nuntiat et roborat; item Christum, cuius sodalitas nos omnibus hostibus superioribus afficit: « Mebus est, inquit, in se habere Christum (suo socium), quam solum patere diabolo; quod si et Pater, et Filius, et Spiritus Sanctus advenierint, non cito rumpitur ista sodalitas. » Sic et Salotius.

Tertio, alii accipiunt Incarnationem, in qua aressensio nexu conjuncta sunt tria, puta anima, caro et Verbum; ac licet in morte Christi duo priora soluta sint, non tamen ab his tertium, puta Verbum, separatum est: et post resurrectionem reditum est funiculus triplex insolubilis.

Tropologice primo, S. Gregorius, *XXXIII Moral. cap. xi*, vel iuxta aliam editionem xii, per funiculum triplicem accipit fidem SS. Trinitatis: « Quia fides, inquit, quae de cognitione Trinitatis ab ore peritiosum textitur, fortis in electis permanens, in solo reproborum corde dissipatur. » Et S. Hieronimus in *Exod. cap. xvi:* « Pnis triplex non rumpitur, inquit, quae est SS. Trinitatis fides, ex qua dependet, et per quam suslinetur omnis Ecclesia. »

Secundo, S. Bernardus, *serm. 16 in Cantica*, per funiculum triplicem accipit tria praecipua hominis membra, puta cor, os et manus, quae inspirata a Spiritu Sancto conspirant in bonum: « Hoc semel, inquit, contulit universalitatem, hoc quoque singulis in nobis accendit sentimus, et cordi scilicet telum intelligit lumen, et ori edificationis verbum, et manibus opus justitiae. Dat sentire fideliter, dat profertur viriliter, dat effluenter adimplere. Et est funiculus triplex qui difficile rumpitur, ad extendendum animas de carcere diaboli, et trahendum post se ad regna caelestia: si recte sentias, si digna prolucaris, si vivendo confirmes. »

Rursum Olympiodorus accipit animam, corpus et spiritum, quae tria oportet connectere, et innectere Dei cultui et obsequio, ut docet Apostolus *I Thessal. v. 23.*

Tertio, S. Hieronymus accipit fidem, spem et charitatem, in quibus consistit vera Dei religio. Sic et S. Paulinus, *epist. 4 ad Sulpitium*, ubi mo-

pet ut hoc triplici spatio texamus opera nostra. Alii ex adverso referunt ad triplicem concupiscentiam, scilicet carnis, oculorum et superbiae, quae, cum necantur, difficile rumpuntur, quibus praesca fuit Eva. Ita S. Bernardus, *serm. De Assuetudine*.

Quarto, Hebraei Carnales apud Galatinum, lib. II, cap. i: Funiculus triplex, inquit, est amor firmissimus inter maritum, uxorem et prolem.

Quinto, alii accipiunt tres partes penitentiae, contritionem, confessionem et satisfactionem, ex quibus funis gratiae et charitatis conflatur. Rursum Hugo Cardinalis: Funiculus triplex, inquit, est charitas quae tribus quasi partibus implicatur, quae sunt recitatio, amplitudo et fortitudo dilectionis. Amplitudo, ut omnes, etiam inimicos sine charitatis amplectatur, iuxta illud Christi: « Diligite inimicos vestros, » *Matth. cap. v*; fortitudo, ut pro Deo suo omnia pati et mori non dubitet, iuxta illud: « Fortis est ut mors dilectio, » *Cant. cap. vii*.

Rursum funiculus triplex est charitas ex triplici quasi fine composita, quae scilicet Deum propter seipsum amamus, et proximos propter Deum diligimus, et nostram salutem propter ipsum Deum amore complectimur: quae probe non facile tentatione ulla superatur, ac probe par est ut proximo mutuo amoris nexu iungatur, quorum virtus fulli adversarios quosvis vincamus.

VER. 13. 43. MELIOR EST PUER, PAUPER ET SAPIENS REGE

SCIO ET STULTO, QUI NESCIT PROVIDERE IN FUTURUM.

Thalmodici in *Medras* censent hic oppositi gemos, sive spiritus et angelos homini a Deo assignatos, unum bonum, qui notatur hic per puerum pauperem et sapientem: vocatur puer, eo quod post 14. aetatis annam homini se insinuet; altum malum, qui notatur hic per regem senem et stultum, eo quod antiquior sit, et a matritate homini adit, in coque regnat. Vocatur stultus, quia rationi et sapientiae adversatur: fit enim ut minus non nisi eorum et sensibilia bona cogitet et appetat: verum haec sunt Thalmodicorum nenia. Fuit tamen nullorum Hebraeorum, Graecorum et Latinorum olim opinio, homini ab origine dari duos angelos, bonum et malum, uti alibi dixi, eandemque ex R. Baruchia tradit hic S. Hieronymus. Idem S. Hieronymus addit tres alias expositiones: *primum* Thalmodurgi, *q. d.* Presul sapiens, licet puer et pauper, stulto, licet is rex sit et senex, quod hic sepe regno exultat, ille ad regnum extollitur; *secundum* Laodiceum, *q. d.* Presul: puer sapiens future vite bona et mala quaevidetis, quam rex stollus qui futura non cogitat, presentibus et caducis, quasi magnis et perperis delascatur; *tertium* Origenis et Victorini, *q. d.* Puer pauper et sapiens est Christus, de quo Basilius, *cap. ix:* « Parvulus natus est nobis, et filius datus est nobis: » rex senex et stultus est diabolus, qui in hoc mundo ab ejus origine mandatis

quasi rex imperat. Verum hoc tertium mysticum est, secundum vero tropologiam, primum litterale et genuinum.

Cajetanus more suo acute haec refert ad funiculum triplicem, quem, inquit, si implicat ex pueritia, paupertate et sapientia, robustior erit, quam si alium triplicem ex regno, senio et stultitia. Verum haec subtilior quam solidior est expositio.

Hic ergo plane et genuine per antithesin conferri et praefari hic sapientiam stultitiae, etiam si principatu et senio ornate, quibus ille caret. Senex igitur est, *q. d.* Tantum est sapientia, et sapiens, etiam si pauper et puer, ut praestet stultitia et stulto, etiam si rex sit et senex. Sapientia enim tam excelsus est, ut pueritiam et paupertatem, quae videntur aspernabiles, faciat commendabiles; insipientia vero etiam regum et senium dignitatem, quae per se laudabiles sunt, facit vituperabiles: quare sepe fit ut juvenis pauper ob prudentiam elevetur ad regnum; rex vero senex et stultus ob imprudentiam eo delectetur, uti explicat versus sequenti: eo enim pertinent ille versus et duo sequentes. Sapientia ergo est verus aurum, quod aes, stannum ceteraque metalla inaurat, factique aurata et quasi aurea; imo ipsa est instar lapidis philosophici, quo alchimistae perhibent se aesi aliaque metalla convertere in aurum; simili enim modo sapientia paupertatem et juvenitatem, quae in se viles et insipientes sunt, decorat et quasi inaurat, imo in se se summam dignitatem transfundit, dum ea velut informat et vivat, ut videntur superare esseque sapientia. Unde ipsa a linguas infantum facti disertis « Sapientia, x. 24; » potiores vero per Dei timorem et amorem hinc etiam est praecilia veracique sapientia: facit similes regibus, imo Verbo Dei quae Filio, licetque hinc dea gloria et regni sempiterni. Vnde versus, stultitia regum et senium dignitatem, quae instar auri refulgat, delascatur, ac in se velut in vile aes, aut plumbum commutat, dum per superbiam, avartitiam, simoniam implicetatem, reges stultos et impios deficiit in terram, ac deinde in latruncas, eosque facit folles et fomenta gehennae.

Transit a vanitate solitudinis et solitarii, per antithesin, ad vanitatem Regni et regum, in enim minimo sunt soli, quia abundant famulis, milibus et sequacibus.

Alludit Salomon ad se, seipsumque hic tacite pingit; ipse enim puer creatus est rex, salutat anno 12 aetatis, ut vult S. Iguentius, *epist. 3 ad Magnusinas*; vel potius, ut Pinada et alii, anno 18, tuncque opibus fuit exiguis, et quasi pauper pro opibus, quas senex habuit; sed tamen ob sapientiam illi indiam praestantior fuit Saul, rego senex et stulto. Imo Salomoo puer sapientior praestantior fuit seipso jam senex et stulto; tunc enim per luxuriam et idololatram desipuit, seque et regnum perdidit, tuncque Deus ad regnum decem tribuum crevit Jeroboam juvenem

tenus fortunæ, sed sapientem, id est strenuum et inlustrium, III Reg. xi, 27.

Significat ergo hæc gnome primo, sapientiam juvenum et pauperum prestare regno senum insolentium; *secundo*, sapientiam aciem tuam juvenatam, tum paupertate: juvenitas enim acri est ingenio, animique vivido et generoso, adeoque magna meditari et sperare, magnaque molitur ut sese promovat et evehat. Talis fuit Hermogenes qui, anno 15 aetatis, factus fuit sapientis et eloquentis, ut ad eum audiendum Antoninus Imperator vendidisset; nota illud: « Hermogenes inter dueros senex. » Rursum, juvenis est simplex et candida, ac modesta et humilis, præsertim si sit tenus fortunæ et pauper, ideoque capax et sapientis: unde Philo sophus: « Paupertas, ait, reparatrix sapientie. » Ille Scythas, Diogenes, Crates pluresque alii contempserunt divitias, ut philosophia, eunt, et expeditis liberisque vacent studii sapientie. Paupertas ergo et juvenis aciem sapientiam. Ex adverso vitas et opes, præsertim in regibus et principibus, obtundunt sapientiam: sunt enim occasio gale, luxurie, superbie, que hominem inflant. Illos *tertio*, significat reges sepe in senio infatuari, partim quia per opes delibati, ventri et veneri per omnem fore vitam vacent; partim quia ex diuturnitate regnandi, hiant nimis securi, superbi et juveni, ideoque populo exosi, qui proinde non raro eos throno deponit, et alios sibi principes creat. Unde pro stulo hebraice est כחיל קהל, id est vanus et inconspicuus, qui mutatur ut luna: sic enim rex insipientis mutatur, tum per varias cogitationes et desideria, quibus instar Euripi estuat; tum per varias fortunæ vias, quas vitæ hujus multitudine patitur: quales sunt populi marumæ, seditiones, tumultus, quos cum providere desinat, vel negligat, et securi et osculandi regno tot antea possessio indormiat, illo subinde spoliat. Exempla sunt, primo, in Saule, qui juvenis et pauper sapient, ideoque erectus est ad regnum; sed senescens, per pre-ambitionem, arrogantiam sibi sacrificandi, desipit, ideoque regno dejectus est. Unde auditur a Deo: « Saule, cum parvulus es in oculis tuis, caput in trichubus israelis factus es? » I Reg. xv, 47.

Secundo, in Davide, qui juvenis et pauper, puta pastor ovium, sed sapiens, innocens et sanctus, Sauli senis, superbo et stulto in regno surrogatus est. Item tamen senescens, factus insolens, adulterium et homicidium commisit, ac regno pena per Absalonem filium dejectus est. Sic et Cyrus, inter pastores contrarius, sua juvenili solertia et fortitudine paravit sibi regnum Persarum.

Tercio, in Salomone, qui Davidi seni juvenis successit floruitque sapientia et sanctitate; sed senior factus, super omnes desipuit per luxuriam et idololatriam.

Quarto, in Jeroboam, qui juvenis, pauper, prodigiosus et insular, sed prudens et sagax, creatus est

rex israelis. Verum senescens vitulos aureos creavit, et idololatriam in israelum innoxit, ideoque regno, vita et stirpe privatus est.

Quinto, in Joseph, qui juvenis sapiens inclusus carceri futuram famem prævidit, et Pharaonis ignorantia prædixit, ideoque princeps Egypti creatus, toti Egypto, mox orbi in fame de alimentis præstitit; ad Joseph enim hic alludit patet ex vers. seq.

Sexto, Chaldeus exemplum statuit in Abraham et Nemrod; sic enim verit: « Abraham qui fuit pauper, et erat in eo spiritus sapientie a facie Domini, et cognovit Creatorem suum, cum esset ætatis trium annorum, et noluit servire idolis, melior fuit Nemrod impio, qui fuit rex senex et stultus. Et quia noluit Abraham servire idolis, projecterunt eum in medio fortis ignis succensit, et accidit ei miraculum a Dominatore sæculi, et liberavit eum inde, et postea non fuit scitientia in Nemrod, ut alimonitus esset deinceps, ut non serviret idolis quibus antea serviebat. » Verum horum fides sit penes Chaldeum.

Dominus significat hæc gnome reges et principes desere, ut sint pauperes, id est paupertatis et pauperum amatores, ne, si avare opibus indulgent, subditos explent, et pauperes opprimunt. Ita Moyses, Samuel, Saul et David in regno fuisse fuerunt; ac de rege sancti blas. *Deuter. xvii, 17*: « Non habebit uxores plenas, que alienent animam eius, neque argenti et auræ immensa pondera. » Nam mulieres et opes nimis præterdunt Solomonem. Sic pauperes adeoque agricola fuisse Romulus et Numa conditores, Camillus, Fabius, Atilius, Cincinnatus, Scipio ejusdem principes et dictatores, ceteraque quos recenset Valerius Maximus, lib. IV, cap. iv. De Mæcenate Cesaris Augusti amico et principe scribit Dio, lib. XX: « In re familiari summa parsimonia usus est, et in re publica liberalissimus existit. » Lycurgus, Sparta legislator, sanxit ut principes æque ac ci- ves odissent avaritiam nimisque opes; sic enim illis imperium æternum fore. Item in principe christiano respicit S. Ambrosius, lib. I *Offic. Historie* indices narrat apud Persanos leges reges, antequam regum inerat, per dies aliquot laenris indutos vestibus, velut pauperes et mendicos per urbem incedere, ut indicent paupertatem et pauperes sibi curæ conque esse et fore. Simile est in auguratione archibus Carinthiorum. Archidux enim inaugurandus rusticano vestitu incedit, quem ubi rusticus a saxo conspiciatur, rogat quis ille sit; respondent æscule esse archiducem, ac post nonnulla ultra citroque dicta, rusticus archiduci levem dnas colophum, jubet ut velut princeps legitime jus dicat; princeps vero rusticus vestes suas donat: quod indicium est primitus non nisi agricolam fuisse electum in archiducem. Ita Aneas Sylvius in *Descript. Europæ*, et ex eo Petrus Gregorius, lib. VII *De Republica*, cap. xv, num. 13.

De re
pro
curat.

Qui nescit providere in posterum. — Ostendit in quo stultitie regis senis sita sit, nimirum in improvidentia; sapientia enim regis est providentia qua tum sibi, quam regno in futurum prospicit: sibi, ut se in regno confirmet, molus populi compescat, conatus exterorum, regno inibantium dissipet, ceteraque omnia sibi innoxia quasi et specia providet et discutat; regno, ut annona sit sufficiens, ut scelera et rapine arceantur, et pax inter nobiles et plebem conservetur, etc. Unde S. Hieronymus verit, qui nescit præcere vicissitudines; Thaumaturgus, cui magna in mentem venit tanquam fieri posse vicissitudinem.

Pro providere hebraice est חוּר לַסְּאָר, quod Moser varie variis in locis verit, scilicet, *fulgere, obscurari, præoccupare, cavere, custodire*; Septuaginta nunc verit, *fulgere*, ut *Daniel. xii, 3*; nunc distinguere, ut *Ezech. xix, 20 et 21*; nunc custodire, ut *Psal. xviii, 12*; nunc præcere, ut hoc loco; nunc significare, ut *Ezech. xxxiii, 3*; nunc prævertare, ut *Ezech. xxxiii, 9*.

Proprie *לַסְּאָר* est splendore: unde וַחֲרִי שֶׁהָרַחֲוֹר vocatur claritas, splendor, fulgor; inde significat admonere seipsum, admoneri ab alio, alienasque admonitionem recipere, ut verit Pagninus, Campensis, Tigurina et alii (unde verit, qui *admonitionem amplius non admittit*); inde providere, præcere, circumspicere esse, monere, docere, institere, quæ salubris admonitio est quasi quædam illuminatio, splendor et illustratio, id est prænotatio et prævisio futuri: eadem est quasi radius et fulgor quidam prudentie et providentie. Qui enim regno diuturno superbiens non vult moveri, sed momentis spernit et odit, sepe in rebellium vel hostium insidias incurrit, et vita regnoque spoliat. Unde Chaldeus verit, et ultra hæc non est cogitatio ut *admonetur amplius*; Symmachus, qui *non potest cavere vicissitudines*; Syrus, qui *nescit cavere amplius*; Arabicus *non cogit quod recedat in conspectum*.

Igitur improvidentia hæc in rege senis et stulto nascitur ex diuturna felicitate regnandi: hæc enim eum ita inebriat, ut dimentet; præterite enim fortunæ memor, future immemor, presentis incerte quasi certis securus incubat, itaque facili insidias amulorum et hostium patet, hisque ex improvviso obducitur. Felicitas enim facilis securum et superbum, ut neminem putet sibi posse resistere: eadem cum senio facit eum oscitantem, et negligentem ad providendum, juxta illud: « His pueri senes; » et: « Bellus senex. » Ex continua enim regni prosperitate, ita signiter et securè degit, ac si reter fortunæ et felicitatis regni sui elavum infixisset, cum ex adverso nullum majus regi et regno sit periculum, quam a nimia securitate et prædentia: hæc eorum negligit prævidere insidias, machinationes, tumultus, belli aliaque adversa sibi regnoque inimicula, ideoque pariter negligit providere remedia ad ea præcavenda vel aver-

lenda: hoc dum videt nulli et hostes, incautum et securum pro vim et dolium invidit et opprimunt, uti quotidiana docet experientia.

14. QUOD DE CANERE CATERISQUE INTERDICI QUOS EGREDIATUR AD REGNUM: ET ALIUS NEXUS IN REGNO INOPIA CONSERVATUR. — « Qued, » hebraice *נַחֲשׁוּבָה*, id est *guia, quondam*. Dat enim causam, cur puer pauper, sed sapiens, melior sit rege senis et stulto, eo quod ille per sapientiam subinde etiam carcere, hoc est ex imo loco et statu evelatur ad regnum; hic vero regno deiciatur, et ad inopiam statim vilamque redigatur. Natus enim in regno, idem est quod natus parente rege, regio sanguine prognatus: hic enim opponitur servo incarcerationato, qui patre servo progentis ascendit ad regnum (1).

Alludit ad Joseph qui a carcere ob sapientiam et provisionem futura famis obiectus est ad principatum Egypti; *Genes. xli*. Vix versa Sedita rex Juda, a Chaldeis captus, excoctus, vinculusque ductus est in Babiloniam, IV Reg. ii; et Nabuchodonosor natus in regno, id est filius regis, puta Nabuchodonosoris senioris, et in regno per triginta et plures annos confirmatus, ob insipientiam et superbiam regno, imo humana forma dejectus, multatus est in lesiam, *Daniel. iv, 30*. Sic Servius Tullius, quartus a Romulo Romanorum rex, a servo (unde dictus est Servius) evelutus est ad regnum. P. Ventidius a Pompeio captus, et carcere prodit Imperator exercitus Romanæ, ac victor de Perthis triumphavit, testis Valerius Maximus, lib. VI, cap. x. Simile contigit Cato Mario, qui de Claudiis triumphavit, testis Aulus Gellius in lib. De *Politia*, in Gymboniano prelo: Lydi, inquit, cum gravi dominatu prestantem, et audissent Cymbonem quemdam esse prestantem, missa legatione, in regnum accesserunt, et in officina fabri plaustrari servum inventum cum servitute, pretio soluto, assumpserunt. Similia recenset Lucius Florus, lib. II, cap. xix, et Paulus Emilios in *Dieme*. Plura exempla ex Plinio recenset *Ezech. x, 28*, ad illa: « Servo sensato liber servient. » Vere Plutaricus, tractatu De *Præcipis gerenda republica*: « Servire qui nescit, inquit, dominari non potest. »

Ute facit ille Succorum dias trapezus apud Persas, quem ita describit Dio, orat. *De Regno*: « Accipitur unum ex captivis ad mortem, collocaque in regis thronum, et eundem illi dant vestitum regium, et imperare sinunt, ac vivere et delicia et concubinis uti illis regni diebus, et tæno illum vitæ quidquam facere: *non velti*; post hæc autem exutum, virgibus ensum, suspendunt. » Deinde causam et significationem putus moris et ritus affert dicens: « Cujus rei hujus hoc esse signum, et quomobrem fieri apud Per-

(1) Hebr. est, *nam exiit puer ille sapiens et domo vclaturus (carcere), ad regnandum, etiam si in regno suo, id est in terra cuius rex constituitur, natus erat pauper*.

»? nonne ideo quod aspenimato stulti homines et pravi talem potestatem et nomen adipiscuntur, deinde aliquanto tempore viventes turpissime atque oeciosissime peruntur?»

Huc alludens Barlaam, Josaphat regi simili parabola vite hujus vanitatem et fallaciam ad vitam representat apud Damascenum, in *Histor.* cap. xiv.

Porro Chaldeus Complutensium (nam in Regia hinc succisa sunt) pergit hanc adaptare Abraham et Nemrod: « Quotiam, inquit, provincia idolorum egressus est Abraham, et regnavit super terram Chanaanorum; et in diebus regni Abraham factus est Nemrod pauper in socio: » ubi « regnavit » idem est quod dives et potens effectus est; amplius enim Abraham habuit familiam, in qua quasi principes regnabat; unde ex eo duxit 318 milites, quibus quatuor reges proficiscitur, et Loth ab eorum manibus liberavit, *Genes.* cap. xiv; alioquin certum est Abrahamum non fuisse regem super terram Chanaan. Rursum, quod Nemrod factus sit pauper post mortem est; nam usquam id legitimus, hinc quoad Ieronimum vulgatum.

Barlaam enim, Septuaginta et Syrus, Arabicus, Pagninus, Vatablus et veteri Iuliano non habent « alios. Unde sic sonant, *Quotiam de domo victorum proficit ad regem, quia etiam in regno ipse natus est pauper;* quod locum nulli de uno et eodem accipiant, verum vertunt et explicant; sed communiter sic, ut per errorem accipiant utrumque, q. d. Rex quoque cum nascitur ex matre matris, quasi ex carcere proficit vinculis et auser, post secundum religatus: nudus et pauper sicut ceteri homines: quare hujus conditionis suae memoret in regno non insolens, nec se super alios superbe efficit, sed modeste se gerat non regno deponatur, et ad primum nullitatem et inopiam redeat. Ita Olympiodorus, Aben-Ezra, Vatablus, Osorius et ceteri.

Verum hanc notionem non de uno et eodem, sed de duobus fortiter oppositis intelligi patet: primo, ex eo quod de causam versus procedentis, cur scilicet melior sit pauper, sed sapiens, rege senex et stulto. Causa haec est, quod scilicet ille subinde pro sapientiam ad regnum evehat, hic ab eodem hoc insipientiam deiciatur, eo quod imprudenter, superbe et iniuste regnari. Secundo, ex Chaldo qui haec de duobus, post Abraham et Nemrod accepit, et ex Symmacho, qui vertit, alter enim exiit de carcere ad regnandum, alter vero cum esset rex natus, paupertate oppressus est. Tertio, ex S. Hieronymo qui in veteri sua editione ex Septuaginta sic vertit, *quoniam de domo victorum egreditur, ut regnet, quia etiam in regno ipse natus est pauper, q. d. Rex senex, sed stultus, non advertit fieri posse ut aliquis ex his quos ipse vincat, exeat ad regnum e carcere, ipse vero de regno exeat, quod insipienter ac iniuste gerit.*

Unde mystice S. Hieronymus per puerum si-

cientem et pauperem accipiens Christum, per regem senem et fatuum accipiens diabolum, sic explicat: « Iste (Christus) natus est in regno senis (diaboli), qui ante Christum regnabat per infidelitatem in mundo, et ideo dicit: Si esset de hoc mundo regnum meum, ministri vitium mei certarent pro me, ut non truderer Iudeis; nunc autem non est de hoc mundo regnum meum, *Joan.* xvii. In illis itaque stulti senis regno, qui ostendit ei omnia regna mundi et gloriam ejus, natus optimus puer de domo vincitorum (de quibus *Ieremias* in lamentationibus loquitur: Ut humiliaret sub pedibus ejus omnes vincos terre, *Thren.* iii), processit ad regnum, et abiit in regionem longinquam, et contra eos qui super se regnare volebant, post aliquantum temporis rex reversus est. Presago itaque spiritus vultu Ecclesiae omnes viventes, qui possunt adolescentia participes esse, dicentis: Ego sum vita, *Joan.* cap. xiv, vetera stulto rege dimisso, Christum sequi. Simulque duo ex Israel populi significatur. Prior qui in adventu homini fuerit, et posterior qui Antichristum pro Christo suscepturus est: quod prior non penitus sit abjectus. Primum quippe Ecclesia ex Iudeis et Apostolis congregata est, et in fine Judaei, qui Antichristum pro Christo suscepturi sunt, non lababatur in Christo. »

Moraliter, dicitur hic vanitatem regnorum et regnum, ex eo quod in illius sortis homines, puta servi et faeculentati, subinde et vinculis excludunt ad regnum; reges vero regumque filii et throno ad inopiam statum locumque deiciantur. Hae enim est fortune inconstans, hae vita hujus instabilis alea, hae regnorum mutabilis vicissitudo. Sicut enim mercatorum saepe hic solet esse exitus, ut bonis cedant, navigantium, ut submergantur: ita qui diu rempublicam administrat, sinistram aliquam casum suscinere cogitur; casum, occisum patiens consolationis loco repetat illud Macrobius:

Non possunt primi esse omnes omni tempore.
Summus ad gradum claritatis cum veneris,
Consilium agere, et citius quam descendis delectis.
Cedit ego, cedit qui sequitur, hinc est publicus.

Parva enim, ait Polybius, temporis intervalle in excoelo fastigio collocant, et eodem rursus ad extremam miserrimam ac calamitatem redeunt, atque eos maxime qui in aula principum vitam agunt. Hi enim similes sunt esuleis, in publicis consiliis dant opibus. Nam ut illi modo senes, modo aures dantur: ita aulici pro rege voluntate, nunc boali, nunc miseri fiunt. Agesianus ad huc puer cum in gymnici ludis loco parum honorifice locaretur a parvi magistro, licet rex declaratus esset, archori dicens: « Ostendam non loca viris, sed viros locis dignitatem concillare. » Seneca, lib. *De Tranquillitate*, cap. iii: « Officia si civis amiserit, inquit, hominis exerceat; » et an-

teris: « Habet ubi se, etiam in privato lare explicet magnus animus. » Et inferius sapiens et providum dat consilium: « Non expectes, donec res te dimittant, sed ab ipsis te ipse disjungas. » Utile est tunc mutatio: nam, ut ait Mantuanus:

Placet excoelo, sed quom, vel honoris ab aere
Profuit, ad modicum sortis cecidisse quietem,

in qua, ut ait Poeta:

Gaudet minus, et minus dolere.

Et hoc modo vilis mundus redditur his qui eternum spectant; decepti enim a vanitate mundi, quaerunt veritatem veraque bona in caelis, dicuntque illud Poeta:

Inveni potum; spes et fortuna, valde:
Nil nisi votivam, laute nocet alio.

Cogitantque illud Seneca in *Hercule parente*:

O fortuna viris incerta fortibus,
Quam non aequa bonis parvis distat!

Et illud Lucretii, lib. V *De rerum natura*:

Namque hec et summo quasi folio dejecti lecti
Ivulsi, lateribus contumeliam in tanta terra.

Sic Ieronimus Antiocho in dilectis, eo spectante et propheta, oeciosus est, ait Polybius lib. VII. Signis, 7 haec colligit, hae ab eo sententia multatilis est: « Sejanum capite plecti placet, corpus in Comonia proficiet, ejusque liberos omnes interfici. » Ita Dio in *Tiberio*. Plautianus Severi imperatoris pena collega misere interit, et cadaver ejus in viam contumeliose projectum. Ita Zonaras, tom. II *Annal.*: « Inter tot obscuris fortunae non satis cauta mortalitas est. » ait Curtius, lib. VIII. Merito exclamat Seneca:

O regnum magis fallax
Fortuna bonis in principiti
Dibique nonis excoelo loca.
Natum placidum serps quietem,
Certamine suo temere dicit.

« Arbores magnum, ait Curtius, diu crescent, una hora excerpantur. Stultus est, qui fructum earum spectat, altitudinem non metitur. Volo ne, dum ad cocumen pervenire contentis, cum ipsis ramis, quos comprehendis, decidis. Ego etiam aliquando minimarum avium pabulum fuit, et ferum rubigo consumit. Nihil tam fragile est, cui non periculum sit etiam ab invisiis. Proinde fortunam tuam pressis mambus tenes? Imponere felicitati tuae nonos, facilius non reges. » Manilius, lib. IV *Astronom.*:

Quid nomenem avocata urbes, regumque rotas?
Ipsae reges Civitas? Prostrantque in sicca troncum,
Culmine Troja reges? Quis Aetnae majus et ipso
Naufragium pelagi? quid raptus agmine reges!

Sesostris rex Aegypti, curru aureo vectus, iussit illum trahi a quatuor regibus a se devictis, quorum unus oculus in rotas assidue concipiens, rogatus ab eo cur id faceret: Miror, ait, rotam volendo, nunc in sublime attolli, nunc ad ima deprimi. Intellexit Sesostris notari ab eo inconstantiam fortunae et felicitatis humanae: quare eandem sortem sibi obtinere posse considerans, statuit non illi posthac currum traherent. Ita Nicophorus, lib. XVIII, cap. xxx. Huc facit illud Juvenalis, *satyra* 7:

Si fortuna volet, sed de rhetore consul,
Si vult hanc eadem, nos de consule rhetor.

Quocirca prudenter monet Ausonius:

Fortuna reverentur habere, quicunque repetite
Dives ab exitu progrediere loco.

Plura haec de re dixi *Eccli.* cap. x. fere toto.

15. VIDI CUNCTOS VIVENTES, QUI AMBULANT (velut autambalones, comites et pedessequi) sub sole, cum ADOLESCENTE SECUNDUM (SYRUS, repetit) qui conserget pro eo. — Septuaginta, qui statit pro illo, scilicet rege senex, patre suo, de quo sermo praecedens vers. praecedent. Unde Campanensis, *vili maximo numero hinc inde servit adolescentem illum, qui seni in regno successum est.* Minus recte Chaldeus hanc notionem ardet ad Roboam et Jeroboam: « Dixit, inquit, Salomon propheta in spiritu prophetic a facie Domini: Vidi cunctos viventes, qui ambulat in sapientia sua, ut remanet Roboam sub sole, et dividunt regnum ejus, ut datur Jeroboam. Verumtamen cor tribus Benjamin, et Juda, fecit perfectum cum adolescente Roboam filio suo, qui fuit secundus in regno meo, ut conserget et regnaret in loco possessionis suae in Iherusalem (1). »

Pergit vanitatem regnorum et regum ostendere, ex eo quod subditi regem senescentem, quasi mox moriturum, deserant, et filium ejus, adolecentem a rege secundum, ideoque eo magno regnantur, sequuntur, stipendia, honores, ejusque gratiam ambiunt, utpote a quo majora et distantiore sperant. Videtur Salomon ad fieri in patre suo Davide, quem senem deseruit pene totus Israel, secutus Absolomum filium, regnum patris invadentem, II *Reg.* xv, 13. Idem experiri fuit in

(1) Vers. 13 et 16. *Reverentur habere, vili ego omnes elementa qui ambulat sub sole solo, nisi cum parva hae accendo secundum dicitur par illo septuaginta, sed ego vult solus. Non est facta quae populo, omnia, namque, ante quo cent. quorum dicit rex ille par senex rex constituit. Maurer, tamen vult omnes viros ambulantes sub sole cum adolescente, comparatos cum adolescentem, secundo rege, qui successus erat loco suo regis senex; non est facta antea populo et multibus qui fuerunt ante eum, id est, ingens et innumerabilis est multitudo hominum, qui ante eos (tunc regem regni, senex et adolescentem) vixerunt, et quos oblitio obruit; etiam posteriores non gaudent de eo, rege adolescentem, etc.*

saipio; nam eum velut senem delirantem sprevit populus, et ad Roboamum filium respexit, quia ipse » ex luxuria et idololatria factus est abominabilis suo populo, et contemptui habitus etiam a suis servis, » ut ait D. Thomas, lib. III de Regim. principis, cap. vii.

Ratio est duplex, scilicet novitas et spes. Omnes enim aulici, eoque ad plebeii, avidi sunt novitatis; unde pertusis duntaxat regni regis sui, ejusque moros fastidientes, et forte ab eo lesi, ad novum juvenemque regem sese convertunt; praesertim quia senes sunt avari, morosi, terribi; juvenes vero solent esse liberiores, animosiores, ac majus dare specimen magnatum rerum, initio regni; hic ergo eis videtur novus beneficiumque Jupiter, hoc oratio liberalitatis adus. Spes, quia qui a rege senes fani diti sunt, plura ab eo non sperant; a juvene vero noviter regnatura, nova et majora expectant. Hisco aliisque de causis semper gravis et molesta est aulicis, populisque longa principum vita et potestas, uti Roma ad oculum subinde certimus.

Nota est sub sole, quia sicut sol orione post longas noctes tenebras oculis intuentium gratissimus est; sic et novus rex subditiis non regem pertusis. Unde Pompeius, cum Sylla sibi abnueret triumphum, respondit: « Ignorat Sylla quod plures adoret solem orientem, quam occidit nem. » Quo audit, Sylla exclamavit: « Triumphel. » Ita Plutarchus in Vita Pompeii. Aulici ergo et populus circumagitur cum principibus novis, sicut heliotropium sese eo vertit et circumagitur cum sole; quare eis non contumant reges et principes. Vere Seneca: « Pauci reges, non regna colunt. » Et Timotheus apud Athenaeum, lib. III: « Non cito vetera: nova si qua sunt, eadem et meliora, Jupiter, qui juvenis est, regnat: olim Saturnus imperabat. »

10. INVENIENS NUMERUS EST POPULI ORNEM, QUI FUERUNT ANTE EUM (Hebraea, ante eos; Symmachus, ante utrumque, scilicet regem senem, et illum adolescentem); ET QUO POSTEA FUTURI SUNT, NON LETABUNTUR IN EO, SED ET HOC VANITAS ET AFFLECTIO SPIRITUS. — Hebraea, non est finis omni populo, uti quis qui fuerunt ante illos; et etiam vicissim vel eo quod non gaudebant in eo: quia etiam hoc vanitas et malitia spiritus; Septuaginta, presumptio spiritus; Syrus, perturbatio spiritus; Arabicus, nomine confusio omni populo erat, et omnibus qui processerunt eos; et iniquam posteri gaudebant eo: propterea hoc est vanum, et afflictio spiritus. Chaldeus pergit haec adhaere Roboam, quem ob dirissem fastidientes Israëlitae, creantur regem sibi Jeroboam, quod valde afflixit Roboam: iam

Primo, placet sic exponas, q. d. Inlinita, id est plurima, et quasi innumerabilis fuit hominum turba, quae reges priores, qui fuerunt ante hunc adolescentem regem, ejusque patrem jam senem, secuta, illis adulata est, et applausit; posteri quoque qui plurimi erant, hunc adolescentem non

videbant, nec incedentem prosequuntur festiva acclamationibus, equis, rhedis, curribus; quare non est quod ipse juvenititer suo regno exultet et inoleseat, utpote a paucis honorario cognitioque modice duraturo, et ad alios transferendo. Igitur regnum et rex juvenis, ejusque applausus et triumphus, mera sunt vanitas et afflictio spiritus. Si spirit ergo, dicit sibi: Ecce jam quidem regno potior, inhiat ut regi lotus populus applaudit; sed quanta jam elapsa sunt saecula, in quibus nulla fuit mei notitia! quot jam sine fine mortua sunt hominum millia, qui de me, neque vel fama, vel nomine quidquam cognoverunt! quanta item in saeculis post venturis erit hominum multitudo, apud quos, vel nulla omnino, vel admodum tenuis, atque ea apud paucissimos erit mei memoria! Quid igitur gestire volo, quasi mazum aliquid tenens, aut quid exultare, quasi beatus; cum potius tanta haec praesens exultatio, mihi ita perpendenti veretur in afflictionem spiritus?

Secundo et pressius, q. d. Inlinita fuit populi multitudo, omnium scilicet qui fuerunt ante eos. Hebraea, ante faciem eorum, id est qui velut ante ambulantes, honoris causa, cum gaudio, pompa et plausu processerunt regem adolescentem, ejusque patrem olim juvenem sed posteri id non faciunt, nec tentantur in eo, non modo quo solent populus in rege suo oblectari et exultare, sed eum vel deserent et fastidient, utpote pariter jam senescentem, aut dare et tyrannice remanentem, nec ex propria levitate oblivioni tradent, utpote jam mortuum et sepultum; sicque ad alium, qui successit, transibunt. Vide ergo hanc vanitatem regni et regum: nimirum « qui transit gloria mundi, » instar stuppe accense. Unde Campanensis vertit, non minor fuit numerus eorum qui senem hunc olim sequeretur, cum regno proficere: ita et potestas hujus qui nunc tentare placet, gravis habebatur posteroribus; quare et tantus ille numerus habet vanitatem et afflictio spiritus.

Hoc pertinet expositio Titelemanni et Claris, qui censent adolescentem secundum esse puerum sapientem de quo vers. 13; utrobique enim in Hebraeo est 77 etel, id est puer, juvenis, adolescens. Sic ergo exponunt: Vidi maximo numero homines illum sequi adolescentem, qui regi seni et stulto successurus est. Processit etiam ad juvenem eundem multitudinem innumerabilis eorum qui senem assedebant; sed postea gravata est illius potestas, ideoque deservierat ab eo. Ad eundem modum rex novus, qui pro alio assumptus est, quamvis habeat in principio qui est cum gaudio plausuque adhaerent, postquam tamen fuerit in regno confirmatus, non letabuntur illi in ipso, sed incipit etiam videri gravis, perinde ut procedentis auctoritas et potestas. Fil autem hoc, vel successoris vitio, quoniam non qualis futuris videbatur, eum assumerent in regnum, permallet, sed in tyrannidem vergit, ob

quam prior abjectus est, aut etiam in majorem; vel subditorum, qui sine causa murmurant, licet minus eos tractet, quam prior; aut cum sint juniores, ideoque non experti sint tyranni dem regis priores, hinc non letantur in successore, sicut letantur il qui sub priore vixerant, et dura ab eo passi sunt. Duas alias expositiones offert Titelemannus ex Hebraeo; sed quia a Vulgata dissonant, hinc eas omittit. Consule eum, si libet.

Summa significat quanta sit vanitas regnum et regum, utpote in quibus nulla sit firmitas et constantia, sed necesse sit perpetuis angis curis, timoribus, sollicitudinibus, suspitionibus, odiis, insidiis.

Porro Thaumaturgus aliter exponit, aliamque vanitatem suggerit, scilicet morosiam et invidiam, quam rex adolescens ob favorem populi apud patrem senem, ejusque consiliarios et aulicos incurrit, adeo ut propterea subinde principatu dejiciatur, vel veneno perimatur, uti hoc saeculo non semel factum vidimus. Sic ergo vertit, nonnisi quomodo enim venit, ut qui juvenis quidem, caeterum cordate, subsunt, insidiosis cogent saltem majores natu. Esi enim illud proprium regum, ut morosi sint adversus adolescentiores, atque alio etiam erga mores et acta junioris principis, laudantes semper actum tempus.

Allegorie S. Ambrosius, de Instit. Virg. cap. xi et xii, legens per interrogationem hoc modo: « Vidi universos qui vivunt, qui ambulat sub sole cum juvene secundo; quis recurrit pro eo? » Juvenis secundus, inquit, est Christus, qui est primus secundum divinitatem; secundus autem secundum carcerem, quia post Adam, juxta illud: « Primus homo de terra terrenus, secundus homo de caelo caelestis, I Cor. xv. Quis enim pro Christo resurget, cum ille pro omnibus resurrexerit, et in illo omnes resurrexerint, cum spem resurrectionis acceperint? » et mox: « Non est finis omni populo ejus, quia populus Christi innumerabilis finem non habet, cui fides resurrectionis aeternae, perpetuae vite acquirit aeternam. » Rursum Auctor dicitur Graec. per adolescentem secundum accepit Antichristum, quem pro Christo omnes Judaei secuti sunt in fine mundi, item Adamum, quem secuti sunt omnes posteri ab eo procreati. Eadem ex Victorio et Origine habet S. Hieronymus.

SED ET HOC VANITAS ET AFFLECTIO SPIRITUS. — Syrus, perturbatio spiritus; alii, tormentum spiritus. Hoc, scilicet mobilitas populi nunc cum rege patre, nunc cum filio ambulantis, illicque applaudit; nam cum relicto patre ad filium se transferat, subinde iram et vindictam patris incurrit, ut ab eo duntaxat tractetur, vel graviore poena mulctetur, ut omniam ambulum huius maxiam habere servitium, molestias et taedia. Ita Hugo Victorius, Clarus, Vatablus et alii.

Secundo et magis genuine, « hoc, » scilicet regum et plausus regis adolescentis, quod scilicet « omnes viventes ambulat cum adolescento re-

cundo; » hic enim plausus est aura popularis, quae cito sive aetate et senio, sive mobilitate vulgi, sive regnandi vitio, libidine et fastu deflorescit, marcescit, mutatur et evanescit; tuncque adolescentem, cum videt se a suis deseri, cruciat et affligit. Unde Symmachus vertit, sed hoc aura est et postea vent. Plausus enim populi et acclamationes non sunt aliud quam levis aura et ventus, qui cum sonitu perstricit et abit. Ita Hugo Cardinalis, Tyrannus, Cajetanus, Titelemannus et alii, qui tamen id ardent ad adolescentem regnum patris invadentem, uti facit Absalom.

Moraliter, dicitur hic quanta sit regni, regalis prospicit et nobilitatis vanitas, quam proinde appositio burdonis et muli apologo oculis subijcit Cyrillus, lib. II Apolog. mor. cap. xix, cui titulus Contra superbiales ex progenie seu nobilitate: « Cum burdo, inquit, mulo occurrisset, cum spernendo se iactabat, quod a meliori patre genitus esset; cui mox ille, armati pedis calcio relicto, cum acuminis rationis respondit ac dixit: Quidnam tibi inde amplius est, cum sis burdo? Bonum enim aut malum generationis ex assimilatione genitoribus existit; ubi ergo hae conferuntur altioribus, nihil, unde sis, differre videtur. Nam de dracone draconis pretiosissima gemma oritur, et de gallo serpentium nequissimus basiliscus generatur. Medicinalis rosa de spina proficatur, et aurum de sulphure gignitur, et de flamma perlicuda later finnis suscitatur. Sed quoniam ex patre extolleris, in te quasi alterum asinum confunditur generasse. Idipsum dunde ratione a priori demonstrat: « Igitur cum vera nobilitas tam in corpore rebus, quam in spiritualibus, non sit aliud quam virtus possessa, mihi pluris est equina follidina, quam tibi tantam generatione gaudere: Ceterum dum ex nobilitate carnis erigeris, mox dignitatem tam gloriosam amittis, vana vana vitiositate perdis; et sic ex pretiositate villi, ex luce nihilosus efflorescit, nec de bona reus nobilitate vilis; acciditque tibi sicut albedini, quo argento denigratur, et flamma incandescit. Sed aurum quanto pretiosius, tanto humilitatis pondere gravius est; et lapis mirum etiam pretiosior extollit, uti et lignorum minima sunt pretiosissima, ut balsamum et diamoniam. Verigatur et gloria nobilitas est humilis, quia una sursum elevans mentem Deo conjungit, virtute replet, gratia deificat et sapientia illustrat. Quibus dictis, obicitur Nota: Burdo vocatur, qui ex equo et asina nascitur, aut Siphonibus; mulus vero, qui ex usino et equa gignitur, testio Plinio, lib. VIII, cap. xiv.

17. CUSTODI PEBER TUCM INGREDIENS DOMUS DEI, ET APPROPINQUA ET AUDAS. MELIO ENIM MELIOR EST ORBEMENTA, QUAM STULTICUM VITULUM, QUI NESCITIS QUOD FACIANT MALI. — Aliqui in Septuaginta pro xxxix, h est malum legitur asus, id est bonum: ita Complutensibus, quos secutus Syrus vertit, quia ignorat facere quod est bonum; et Arabicus, quoniam ignorat quod faciat optima, ubi dicitur

17. CUSTODI PEBER TUCM INGREDIENS DOMUS DEI, ET APPROPINQUA ET AUDAS. MELIO ENIM MELIOR EST ORBEMENTA, QUAM STULTICUM VITULUM, QUI NESCITIS QUOD FACIANT MALI. — Aliqui in Septuaginta pro xxxix, h est malum legitur asus, id est bonum: ita Complutensibus, quos secutus Syrus vertit, quia ignorat facere quod est bonum; et Arabicus, quoniam ignorat quod faciat optima, ubi dicitur

Aratorum et Syrum passim sequi Septuaginta, ac proinde versiones utriusque non esse factas ex Hebraeo, sed ex Graeco Septuaginta. Illi enim graeco scribentes, ob monarchiam Graecorum ubique tum dominantium, qui linguam Graecam toto orbe sparsere, gentibus omnibus Hebraeorum idioma ignorantis innotuere. Verum perperam hic legitur *xxix pro xxix*, id est bonum pro malum; Hebraice enim est *טוב*, id est malum, ut habet Vulgata latina (1).

Hec verba possunt ad initium capituli sequenti; unde Cajetanus hic inchoandum censet cap. v.

Congressus transit a veritate regnum et regnum ad veritatem Dei, sicut a regno dicitur modestiam et humilitatem, ne regno superbiatur, sed regnum seoptimumque, ut par est, amittit et reverentiam submittit Regi regum et Domino dominantium; tum in subditio amittit nos in reverentiam Dei et reverentia quam exhibent regibus. Si enim tanto consensu, plausu, studio, gaudio sequantur adolescentem secundum, quanto sequi debent Deum regem universi? Rorsum hoc referas ad novam speciem vanitatis, que erubuit in victimis rebusque sacris, q. d. Ideo vanitas rebus omnibus humanis se ingerit et inserit, ut religioni quoque et sacrificio pedem inferat. Nam multi sunt, qui ex legis montique hujus meli omissione, victimas offerunt Deo indignas et impuras, quia ipsi indigne et impure ad eas accedunt, quae magna est vanitas, nisi sacrae impietas, ideoque Deum non placat, sed potius ejus offensam magis irritat. Coartior est nexus Lyran, qui censet hanc novam rationem probari regni temporalis contemptum, ex eo quod Deus sit summe reverendus et colendus, regia vero potestas retrahat reges a Dei timore, reverentia et cultu.

Alludit ad ritum ingrediendi ad orandi in templo. Hebraeorum enim sacerdotes, ob reverentiam templi, nudis pedibus illud ingrediebantur, orabant et sacrificabant; unde pedes ante ingressum abluabant, nitoris et reverentiae causa, ut ostendi Ezech. xxx, 18. Idem jam ante a Deo jussum fuerat Moysi, ut accessurus ad rubrum, in quo pro flammam ignis apparuit Deus, poneret calcementa, Ezech. vii, 2, et *Isaie cap. v, 16*. Ibi ab uberiori asserit e cum foisse antiquorum morem, ut sacra loca non intrarent calcatis pedibus, utique sacerdos (etiam laicus) et observasse post illam admonitionem regali factum Moysi. Nam docet Hieron. lib. II de Templo, quod intelligit de laicis religiosioribus. Hi enim religionis ergo, sponte

Judei, nudis pedibus in templum, aut?

sua Moisen et sacerdotes imitabantur, ac nudis pedibus, vel certe positis calcibus ex corio factis, templum ingrediebantur, etiam nulla lege divina, vel humana, ad id obligarentur, ut Borencem sacerdos uxorem nudipedolorum templum ingressam narrat Josephus, lib. II Belli, cap. xxvi. Hinc illud Pythagore: «Nudis pedibus rem sacram facito, et adorato.» Et Plato scribit triumphantes in ipso triumpho fronte coronatos, lotis manibus, nudis pedibus sacrificasse. Hinc et nudipedalia sacra, quorum meminit Tertullianus, Apolog. cap. xi, de quibus vide Gyraldum, *synonym. 10*. Porro Aegyptiorum sacerdotes sacrificabant calcatis non corio, sed papyro, puritatis ergo, teste Hieronimo, lib. II et V: Sacerdotes calcati lino. Apud Romanos quoque nefas erat Flamini ut calcet coriaceis, teste Gellio, lib. X, cap. xv. Ratio eorum erat, quod impurum et indignum videretur, ut morticina, id est calcet facili ex pelibus animalium martirorum, tangerent terram sanctam. Vide dicta Ezech. cap. iii, vers. 2, et cap. xxx, 19. Neque id mirum; nam prisci Romani non tantum in templo, sed domi quoque, et in urbe, simul calcetis ingrediebant nudipedes, ut docet valde Scholiae Juvenalis, ad vers. III *satyr. 1*; quia et insignes belli duces ac philosophos, ut Phocionem, Germanicum, Socratem, Diogenem, Catohem Dicensem, nudis pedibus passim incesse, tum paupertatis, tum tolerantis studio, docet Plutarchus in eorum Vita, qui et in *Vita Lyranii* scribit Spartam juvenes omnes calcetis caruisse, quo expeditiores essent. Adde et castiores; nuditas enim pedum ex frigido aere, et terra quam calcant, pedes frigidat, qui per sympathiam frigus tum partibus exterioribus membris communicant, itaque in eis ardorem libidinis restingunt. Hinc multi Religiosi nudipedes incedunt, tum humilitatis et penitentiae, tum castitatis causa.

Sensus ergo est, q. d. Cum ingrederis templum, vide ut modeste, honeste, caste, pure et reverenter incedas, cogitans te ingredi locum sacrum, in quo residet divina Majestas, ut illam adens et audias: quare custodi pedem tuum, ne preceps sis, neubi ad lapides et offendicula impingat, ut S. Hieronymus et Salomus. Atque ne offendas gradus quidem, per quos ascendebatur ad templum, ne superbe et pompato incedat, ne quo exurgat ad profana, vel illicita, ut curiose spectet feminas, nobiles, etc., sed totum se pes, et pedis recter animus colligat, ad audiendum sacra, ut illis totus intendat. Sub pede enim oculos, aures, totumque corpus et mentem intelligit per synecdochem. Nominat tamen pro ceteris pedem, quia pedum est ingredi in templum; custodia ergo pedum significat hinc omnem modestiam, attentam et reverentiam, tum externam, tum internam, debitam Deo in templo. Ita Olympiodorus: «Custodi, inquit, totum corpus tuum (a parte enim totum significavit), nec instrumentis eisdem, quibus templum Dei frequentas, theatrales adito ludos

Romani nudis pedibus

Religio a nudis pedibus castitatis

et obscena spectacula, et impia et profana loca. De aliis quoque humani corporis membris idem intellige faciendum. «Hinc esse sensum liquet ex eo quod subditur: «Et appropinqua ut audias,» q. d. Custodi pedem ne quo evapetur, sed recte tendat ad audiendum Deum, ejusque legem que ad altare a sacerdote legitur et explicatur. Unde Campesius vertit, *ingressurus domum Dei, vide diligenter quid facturus sis tibi, et scito illum proxime tibi edesse et audire cuncta.*

Symbolice, pedes, teste S. Gregorio, S. Augustino, S. Basilio, Origene, S. Hieronymo et aliis passim, notant affectus animi: quia sicut pedibus itur ad locum destinatum, sic affectibus itur ad opus externum. Affectus ergo sunt quasi pedes anime, quibus ipsa se movet et promovet ad opus. Sensus ergo est, q. d. Ingressurus templum custodi pedes, id est affectus anime, non quid animo volvas aut concupiscas Deo indignum, velitum, ingratum; sed omnes cogitationes et affectus converte in Deum, ad eum puro corde, affectu et intentione colendum, invocandum, amandum. Hinc Chaldeus vertit, *tu, fili hominis, custodi pedes tuos in tempore, quo teris in domum sanctuarii ad orandum, ne venias eo plenus peccatis ante Dominum, quomodo convularis*. Quocirca custodiam hunc pedis David explicat per innocentiam manuum et munditiam cordis; utramque enim requirit in ingressurus domum Dei, dum *Psal. xy, 1*, interrogat: «Domine, quibus habitabit in tabernaculo tuo? aut quis requiescet in monte sancto tuo?» ac respondit *Psal. xxiii, 3*: «Innocens manibus et mundo corde, qui non accepit in vano animam suam,» id est qui nullam rem vanam et caducam concupiscit, ait Theodoretus: «hic accipiet benedictionem a Domino: et misericordiam a Deo salutari suo.» Et *Isaies, cap. xxxiii, 16*: «Qui, inquit, ambulat in justitiis, et loquitur veritatem, qui praeiit avaritiam, etc., regem in decore suo videbant oculi ejus.» Vide ibi dicta. Ita Salomus: «Quamvis, inquit, semper honeste et cum timore ac silentio debeamus ingredi domum Dei, tamen non pedem corporis docet custodiendum, sed pedem anime, i. e. gressum mentis, ut in conspectu Dei mundas precibus affundamus. Quando igitur ingrederis Ecclesiam, custodi gressum mentis tuae, ne offendas in malis cogitationibus, ut oratio tua pura dirigatur.» S. Gregorius Necessarianus: «Porro, inquit, quantum ad Ecclesiam attinet, principio vite tuae rationem habe, ut ipse rectus ambules.» Consonat S. Hieronymus dicens: «Praecipua vite dat, et non vult offendere oculos ad Ecclesiam. Non enim ingredi in domum Dei, sed sine offensione ingredi, laudis est.» Ubioris Etelmannus: «Cum ingredi volueris domum Dei, vide ut mundus sint pedes tui, neve (ut in Proverbio est) illos pedes in eam irras, non attendens reverentiam quam debet exhibere erga locum sanctum divitio cultui dicendum, et divina praesentia peculiariter sanctificatum.» Hoc est custodire pedem, obser-

vare ut mundus introcas. Hinc illud Davidicum: «Domum tuam docet sanctitudo, Dcmine, *Psal. xxi, 5*, Cajetanus ex Hebraeo vertit, *domi tuae pulchritudo sanctitas, hoc est, inquit, sanctitas et pulchritudo christianorum.*

Ratio priori est, quod templum sit locus D j consecratus, ideoque Dei domus et thronus: que res sicut reverentiam regem in throno, ita longo magis Deum in templo, velut domo sua residentem. Origo hujus nomenclaturae, quod silicet templum sit et vocetur domus Dei, fuit visio Jacobo a Deo exhibita, *Genes. xxviii, 12*: Jacob enim «vidit in somnis scalam stantem super terram, et caecum in illius tangens oclum: angelos quoque Dei ascendentes et descendentes per eam; et Dominum innum scalo, etc. Cumque evigilasset de somno, ait: Vere Dominus est in loco isto, et ego nesciebam. Pavensque: Quam terribilis est, inquit, locus iste! non est hic aliud, nisi domus Dei, et porta caeli. Appellavitque nomen urbis Bethel, id est domus Dei. Chaldeus vertit, *quam terribilis est locus iste! non est locus concubitus, sed locus ad quem voluntas est ab ipso Domino*, id est quom ut sibi placitum voluit, et ex omnibus elegerit sibi Deus. Huc fuit praecipuum ac mississimum a Deo factum Moysi, *Levit. xix*: «A sanctis (Hebr. a sanctitate, id est a sanctuario) meis timebitis.» Et cap. xxvi, 44: «Potius labora servitium meum in medio vestri, etc. Ambula inter ves, et ero Deus vestri, vosque eritis populus meus.» Et *Psal. lxxv, 5*: «Sanctum est templum tuum, mirabilis in equitate.» Et *Jeremias* cap. vii, vers. 2: «Auditio, inquit, verbum Domini, omnis Juda, qui ingrediimini per portas has, ut adoretis Dominum. Bonus factus vias vestras et studia vestra: et habitabo vobiscum in loco isto.»

Hinc particulatim nonnulli exponunt hunc locum de oculo, q. d. Ingressurus templum, custodi pedem, id est, affectum anime: hinc ab oculo; sed «si frater tuus habet aliquid adversum te; relinque ibi munus tuum ante altare, et vade prius reconciliari fratri tuo: et tunc veniens offeres munus tuum,» ut jubet Christus *Matth. v, 23 et 24*. «Deus (enim) charitas est: et qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo,» ut ait S. Joannes: I *epist. iv, 17*: quare si necesse ad Deum, qui pura merque est charitas, oclum omne deponas necesse est.

Moraliter, hic dicitur contra reverentia debetur locis sacris. Audi S. Chrysostomum, *hom. 15 ser. 3 in epist. ad Hebraeos*: «In oculum, inquit, regiam intraturus et habitus, et oculus, et inessus, et in cunctis aliis compoitis et ornas temetipsum; in templum autem ingressurus, ubi vere ante regia est, et talis qualis est coelestis, ride? Tu quidem non vides: audi tamen, quia angeli praesentes sunt ubique, maxime in domo Dei, sibi adant regi, et omnia plura sunt incorporis illis virtutibus.»

Quin et Salomus, lib. VII *Natur. Quasi*, cap. xxx et xxxi: «Egregie Aristoteles ait nunquam nos

Moraliter, locus sacris. Audi S. Chrysostomum, hom. 15 ser. 3 in epist. ad Hebraeos: «In oculum, inquit, regiam intraturus et habitus, et oculus, et inessus, et in cunctis aliis compoitis et ornas temetipsum; in templum autem ingressurus, ubi vere ante regia est, et talis qualis est coelestis, ride? Tu quidem non vides: audi tamen, quia angeli praesentes sunt ubique, maxime in domo Dei, sibi adant regi, et omnia plura sunt incorporis illis virtutibus.»

verocundius esse debere, quam enim de Deo agitur. Si utrumvis templum compositi, sed ad sacrificium accessu vultum submittimus, togam adducimus, in omne argumentum modestie fingimus, quanto hoc magis facere debemus, cum de sideribus, de stellis, de Deorum natura disputamus, ne quid temere, ne quid impudenti aut ignoranti affirmemus, aut scientes mentiamur? Externa enim morum compositio, vel dissolutio, index est interne, juxta illud *Eccl. xix, 27*: « Amicis corporis, et fratre dentium, et ingressu hominis conuertunt de illo. » Vnde ibi dicitur: ubi inter alia recensuit S. Ambrosius non debuisse querendum promovere ad sacrificium, eo quod ex modesto et innocuo epus inesset, coniecisset stimulum mentis inmodestiam et inconuenientiam, qualem vera postmodum in eo deprehendit. Ita S. Martinus, de stellis Salpastro in ejus Vda, in templo semper genuflexus vel erectus, nunquam pro sedens, pallio pavidoque vultu orabat. Vocatus consens dixit: « Non timebo consensio sine carnis, sine meo? » hinc meruit ut crebro visitaretur a S. Petro, Paulo, Agnete, Thecla, a quo ab ipso B. Virgine. In templo enim, quasi in domo, Deus et paternitas residet, ut reverentur ad se accedentes audiat et exaudiat: quanto magis est liberalissimus, et omnia que rite postulant concedat, juxta illud: « Quoniam illic (in templo) ait Theophrastus) mandavit Dominus benedictionem (omnis boni copiam), et vitam usque in seculum. » *Psalm. cxviii, 3*. Unde idem dicitur: « Reprehenditur in honore domus tua, » *Psalm. lxxv, 8*. Ego autem in multitudine misericordiam suam in templo in domum tuam: adoro ad templum sanctum tuum in fincra tuo, » *Psalm. v, 8*. Ibi enim postulat et impetrat Salomon toto cap. viii, lib. III Regum.

Ex adverso, Deus irreverentiam et injuriam templo illatam excidio gentium et urbium ulciscitur, uti hac de causa exciuit Hierosolymam et Judaeos. Unde Sophonis, cap. 1, vers. 3: « Visitabo, ait, super omnem qui arroganter ingreditur super limen in die illa: qui complent domum Domini iniquitate et dolo. » Et *Amos cap. vi, vers. 4*, ubi intendit in « optimas ingredientibus pompatico domum Israel. » Quare ubi violenter templum et religio, ubi certa numine Dei ira et vindicta, certissimeque urbis et religionis excidium. Analogice pes significat vias, modos, rationes vitendi, quas purissimas conservare oportet, ut ingrediamur in templum celestis Jerusalem. Nam « non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens, et mendacium, » *Apoc. xxi, 27*. Si ergo so ingredi optas, si regnare cum Christo, animi affectus comprimis, eosque velat mentis pedes illic dirige, audiendo et obediendo preceptis Dei, cui hoc placet magis quam victimam stultorum.

Et APPROPINQUA TY AUDIAS. — Ex Hebraeo varie vertunt. Primo Arabicis, *ambulo proximum tuum ad*

audientium, q. d. Alacer et celeriter adito templum. Secundo, Syrus et alii hec vertunt sequent. hoc modo, accedere ad audientium melius est donis stultorum: quod Noster vertit, melior est enim obedientia quam stultorum victimam. Tertio, Vatablus et Pagninus, quia propinquior et propior est (Deus) ad audientium preces tuas magis quam ad suscipiendum sacrificium quod darent stulti. Quarto, Campensis, et scito illum (Deum) proxime tibi adesse et auditum cuncta.

Verum melius vertit Noster, et appropinqua ad audias, quia Septuaginta vertunt, et propinqua ad audientium. Et Chaldaeus id explicans: *Appropinqua, ait, aurem tuam ad suscipiendam doctrinam legis a sacerdotibus et sapientibus*; templa enim eriguntur tres ab finas: primo, ad sacrificandum; secundo, ad orandum, ad audientium Dei verbum. Dicit ergo ad templum eundem magis hoc sine, ut audiamus Deum, quam ut audiamus a Deo, inquit audiamus a Deo, prius debere audire Deum, tum exterius, tum interior per sanctas inspirationes cordi nostro loquentem: qua ratione enim Deus audiet eum qui ipsimet loquentem audire renuit? Vis ergo ut te audiat Deus, tu prior audi eum, ejusque legi et jussa obedi. Et enim ad audientium hic sumitur in actu perfecto, significatque audire illa ut obediatis. Audit igitur, qui auditu percipit, et audita custodit opereque exsequitur. Hic enim habet aurem audientem et obedientem, ut ait Moyses *Exodi cap. xv, vers. 18*, et Salomon *Prover. cap. xxi, 12*. Sic aurem audientem, ut ait Christus *Matth. cap. xi, 15*. Noster Latine Hebraeo *קרוב karob*, id est appropinqua, vertit, *offer*; inde enim *קרוב* vocatur oblatio, quia res offerenda appropinqua altari et Deo. Summa enim oblatio est audire et obedire Deo. Verum *קרוב karob* significat offerre in conjugatione Hiphil, non in Cal, uti est *karob*. Adde non recte dicit: « Offer victimam ad audientium. » Mystice Hugo Cardinalis: *Es appropinqua significat, inquit, et exundum de terra, qui res coelestes velit audire.*

MULTO ENIM MELIOR EST OBEDIENTIA QUAM STULTORUM VICTIME. — Hebraei concise sic habent, et appropinqua, vel appropinquare (Hebraeo enim *קרוב karob* tam est, modo infinitivi, quam imperativi) ad audientium pro dare stultos sacrificium, quod Noster clare explicuit dicens: « Appropinqua Deo; multo enim melior est obedientia (qua audis et obedis Deo) quam stultorum victimae. » Et Syrus, *accedere ad audientium melius est donis stultorum*. Et Arabicus, et sit sacrificium tuum praestantius donis insipientium. Et clare Chaldaeus *appropinqua aurem tuam ad suscipiendam doctrinam legis a sacerdotibus et sapientibus, et non (facias) sicut stulti, qui hostias pro peccatis offerunt, neque tamen se a nefandis operibus, que manibus suis quasi concluderunt, avocant*. Sic et Tigurina. Paulo aliter S. Hieronymus in veteri editione: *super domum enim insipientium, inquit, sacrificium*

rum, scilicet erit, si Deum audieris, uti processerit, quod eodem redit. Campensis vero haec refert ad patalogiam et multiloquium in orando: *Et scito, inquit, illum tibi proxime adesse et audire cuncta: quare cave ne nullis verbis cum illo agas stultorum more.*

Porro, « melior est obedientia quam victimae, quia per victimas aliena caro, per obedientiam voluntas propria maculatur, ait S. Gregorius, XXXV *Moral. x*. Tanto igitur quisque Deum citius placat, quanto ante oculos ejus repressa arbitrii sui superbia, gladio precepti se immolat. » Quanto ergo praestat voluntas carne, tanto praestat obedientia victimis. Vide Hieronymum Platam, lib. I *De bono status relig. cap. 1*, et lib. II, cap. v.

Simila est illud: « Misericordiam volui, et non sacrificium, » *Osae vi, 6*. Vide ibi dicitur. Hinc Salomonis sententiam primitus Samuel obicit Sauli, qui praeter voluntatem Samuelis a Deo, prius debere audire Deum, tum exterius, tum interior per sanctas inspirationes cordi nostro loquentem: qua ratione enim Deus audiet eum qui ipsimet loquentem audire renuit? Vis ergo ut te audiat Deus, tu prior audi eum, ejusque legi et jussa obedi. Et enim ad audientium hic sumitur in actu perfecto, significatque audire illa ut obediatis. Audit igitur, qui auditu percipit, et audita custodit opereque exsequitur. Hic enim habet aurem audientem et obedientem, ut ait Moyses *Exodi cap. xv, vers. 18*, et Salomon *Prover. cap. xxi, 12*. Sic aurem audientem, ut ait Christus *Matth. cap. xi, 15*. Noster Latine Hebraeo *קרוב karob*, id est appropinqua, vertit, *offer*; inde enim *קרוב* vocatur oblatio, quia res offerenda appropinqua altari et Deo. Summa enim oblatio est audire et obedire Deo. Verum *קרוב karob* significat offerre in conjugatione Hiphil, non in Cal, uti est *karob*. Adde non recte dicit: « Offer victimam ad audientium. » Mystice Hugo Cardinalis: *Es appropinqua significat, inquit, et exundum de terra, qui res coelestes velit audire.*

QUI NESCIUNT QUID FACIUNT MALI. — Pagninus, qui nesciunt facere voluntatem ejus, scilicet Dei; hebraeo enim *רעו*, id est malum chaldaice significat voluntatem: *רעו* vna enim chaldaeo, idem est quod hebraice *רעו* rava, id est velle complacere. Vatablus, quia nesciunt facere nisi malum; Campensis, *quorum opera sua ingrata Deo, que faciunt; Clarus, nesciunt aliud quam facere malum; R. David, nesciunt optare et corrigere malum quod habet sacrificium ipsorum; alius, quia non ipsi scientes (sed ignorantes et insipientes) ad faciendum malum*. Sicut enim sciens et sapiens facit bonum, sic ignorans et insipiens facit malum: Hebraeo enim concisa sunt, et nonnulla supplenda relinquunt; unde varie verti possunt. Noster cum Septuaginta optime vertit supplendo *quid*. Sensus est, q. d. obedientia est melior quam victimae stultorum, id est imperium, quia hi etiam victimas bonas offerant, tamen multa perpetrant mala

que ipsimet sepe nesciunt, vel non advertunt. Adeo enim principes feruntur ad explendas suae concupiscentias, ut quantum in eis mali fuit, non advertant. Similiter dum offerunt victimas, multa ignorant et irreverenter in oblatione committunt, ac imprimis quod peccatis opplet, nec de eis penitentes, sed his immorales contra legem et voluntatem Dei eas offerunt, quo fit ut suis victimis magis Deum offendant, quam placent; sed ipsi haec non advertant, putantque Deum auidis victimis placari: qua in re graviter falluntur, ideoque insipientes sunt et stulti. Tabes et hodie multi sunt apud christianos. Hinc Chaldaeus vertit, *ides Dominus animo placato se non suscipiet, cum nec illi inter bonum et malum facere discrimen noriat*. Hoc ipsum ignorant esse malum et peccatum, non obedientia et operibus bonis, ait S. Hieronymus, sed donis et victimis emendare velle, quod fecerunt; praesumendo se per solas victimas justificari, inquit Cajetanus; et quod in male offendo carcat laudis discretionis iudicio, inquit Olympiodorus; et quod putant se illa ipsa in re benefacere, ait Cartusianus; quin petunt sine obedientia se solis externis numeribus placare Deum, ait Tiedemannus, mentiantur enim Deum ex se et sui similibus, quasi Deus placetur donis et xenis, uti placentur homines. Ignorant ergo quid Deo gratum sit, quid ingratum, ideoque lotos se cant externis caeremoniis, nil de interna puritate et pietate curantes. Perversum ergo habent de virtute et de Deo iudicium, ac utriusque insipienter injuriam irrogant, dum censent Deum colendum carnis victimis, non in spiritu et veritate adorandum. Denique Thaumaturgus lotum hunc versum applicat Ecclesiaste, id est concionatori; sic enim vertit, *porro Ecclesiaste est manus impiorum ut videret suam rationem habeat, et ipse rectus ambulet; detrahet insipientibus praecetur, ut in posteriori recepto intellecto, mala opera vitare discant*. Verum haec versio ab Hebraeo, Graeco, Latino, Syro et Arabico dissonat.

Ab isdem pariter dissonat, esto minus, Isidorus Clarus, dum vertit, *custodi pedem tuum ingratiens donum Dei qui propinquus est ut audiat. Ni des sacrificium stultorum, qui nesciunt aliud quam facere malum; sique explicat, q. d. Proxime ad nos Deum, ad audientium omnia tua. Ne en p. multa verbis cum eo agas, stultorum more: quorum sunt Deo ingrati, quae faciunt omnem, scilicet etiam sacrificia; quippe cum plenas habent manus sanguine, ob rapinas et homicidia.*

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Exigit deus procepta de modo orandi et colendi Deum, ac tria assignat: primum, ne temere quicquid in ore sit, secundum, ne temere quid cogit, sed prudenter, idque expleat; tertium, venerandam esse dei precipientiam, etiam dum permittit pauperes opprimere, ac non inferri justitiam. Hinc inserit quendam de vanitate hominum. Deinde, vers. 9, transit ad vanitatem carnis; praesertim quod illa verum nunquam nullari solent, quodque ille saepe congerat opes in sui noxam et nocem. Unde, vers. 17, concludit felicitatem non consistere in opibus, sed in frugali et honesto opum usu.

1. Ne temere quid loquaris, neque cor tuum sit velox ad proferendum sermonem coram Deo. Deus enim in caelo, et tu super terram: idcirco sint pauci sermones tui. 2. Multa curas sequuntur somnia, et in multis sermonibus invenitur stultitia. 3. Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere: displicet enim ei infidelis et stulla promissio; sed quodcumque voveris, redde: 4. multoque melius est non vovere, quam post votum promissionem non reddere. 5. Ne dederis os tuum ut peccare facias carnem tuam: neque dicas coram angelo. Non est providentia: ne forte iratus Deus contra sermones tuos, dissipet cuncta opera manuum tuarum. 6. Ubi multa sunt somnia, plurima sunt vanitates, et sermones innumerati: tu vero Deum time. 7. Si videris calumnias egenorum, et violentia iudicia, et subverti iustitiam in provincia, non ireris super hoc negotio: quia excoelo excidioris est alius, et super hos quoque eminentiores sunt alii, 8. et insuper universae terrae rex imperat servientium. 9. Avarus non implebitur pecunia: et qui amat divitias, fructum non capiet ex eis: et hoc ergo vanitas. 10. Ubi multa sunt opes, multi et qui comedant eas. Et quid prodest possessori, nisi quod erant divitias oculis suis? 11. Dulcis est somnus operanti, sive parum, sive multum comedat: saturitas autem divitis non sinit eum dormire. 12. Est et alia infirmitas pessima, quam vidi sub sole: divitiae conservatae in malum domini sui. 13. Perant enim in afflictione pessima: generavit filium, qui in summa egestate erit. 14. Sicut egressus est nudus de utero matris suae, sic revertetur, et nihil auferet secum de labore suo. 15. Miserabilis prorsus infirmitas: quo modo venit, sic revertetur. Quid ergo prodest ei quod laboravit in ventum? 16. Cunctis diebus vitae suae comedit in tenebris et in curis nullis, et in aerumna atque tristitia. 17. Hoc itaque visum est mihi bonum, ut comedat quis, et bibat, et fruatur iustitia ex labore suo, quo laboravit ipse sub sole, numero dierum vitae suae, quos dedit ei Deus: et haec est pars illius. 18. Et omni homini, cui dedit Deus divitias, atque abundantiam, potestatemque ei tribuit, ut comedat ex eis, et fruatur parte sua, et letetur de labore suo: hoc est dominum Dei. 19. Non enim satis recordabitur dierum vitae suae, eo quod Deus occupet delicias cor ejus.

1. NE TEMERE QUID LOQUARIS, NEQUE COR TUUM SIT VELOX AD PROFERENDUM SERMONEM CORAM DEO. DEUS ENIM EST IN CAELO, ET TU SUPER TERRAM: ID CIRCO SINT PAUCI SERMONES TUI. — Hebraice, אל תמהל, id est, ne acceleres ex sollicitudine, et mentis restu, ne precipites, ne tumultuosis, ne perocellis, sicut audaces, potentes et irruentes verba accelerant et precipitant, ut iis velut grandinibus perocellis, obruantque audientem, cogantque eum facere id quod ipsi petunt. Simili enim modo quidam fideles, sed rudes in oratione

verba multiplicent et precipitant, quasi iis coepere velint Deum, ut dat quod postulant; et sicut faciunt balbi et blesi, qui quia ederes habent phantasiae motus, ut eos verbis nequeant assoqui, et eloqui, quia phantasia celeritatis lingua tarditatem anteverit et praevolat, hinc balbunt. Coantur enim et solliciti sunt, ut celeritatem cogitandi celeritate loquendi aequent, ideoque verba precipitant, confundunt, balbunt, eoque magis quo celerius loqui satagunt, ut docet Aristoteles, sect. 3. *Problem.* in 30. No-

hinc ergo et carpitur hic precipitatio oris, proveniens ex corde cupiditatibus et passionibus ardente et aestuante. Unde Septuaginta vertunt, *non festinare in ore tuo*; Syrus et Arabicus, *ne velox sis in ore tuo, et ne acceleret cor tuum ad proferendum verbum*; Noster, *ne tenere quid loquaris*; Symmachus, *ne sis speretis, id est praecipite, temeraria, prorsus et corrumpens, audax, effrenatus, inmodestus, inconsideratus ad loquendum*. Tigurina, *ne quid precipitantur loquaris*; Costius et Chaldeus vertit, *ne inconsulto sermone prorumpas in verborum strepitum, neque praecipis animus tuus feratur, ut vin et orationis aculeos effundas, cum tu ad Deum precaturus venis*.

Porro Georgius Cedrenus in *Compendio hist.* cap. ix, taxans Origenem, quod libros plurimos non tam composeret, quam tenere effunderet, aliter legit: « A librorum, inquit, compositione et multitudine *syncreticas*, quasi compositor, dictus fuit. Apparet enim non paruisse Salomonis dicto iis praecipiens: Fili, cave ne multo libris facias, neque festina loqui, neque properet animus tuus coram Deo verba facere. »

Verum haec lectio ab Hebraeo, Graeco, Latino et ceteris dissonat.

Igitur temerarius et velox sermo coram Deo est praecipis multiloquium, idque quadruplex: primo, quod fit de qualibet re in praesentia dei; secundo, quod fit de ipso deo; tertio, quod fit deo per votum; quarto, quod fit coram deo per orationem: hinc quadruplex oritur sensus.

Primo enim Thaumaturgus, Olympiodorus, Bonaventura, Hugo Cardinalis censent hic praecipis silentium et moderationem linguae in qualibet locutione, eo quod coram deo, id est in dei praesentia, agamus et loquamur quicquid agimus et loquimur. Audi Thaumaturgum: « Tum etiam perpulebrum fuerit lingua parca, pietate autem constantiter uti. Nam licet absurdus quibusdam motibus impelatur animus, debecus tamen foret eos continuo effatire, motibusque esse minus compositis. Licet enim a caelo longe distemus (quod diligenter advertendum est), presentis tamen auscultantiae Deo loquimur. Graviter lingua loqui sollicitissima. »

Nam, ut docet Aristoteles, lib. IV *Ethic.* cap. ix, iungantini habent motum tardum, vocem gravem, locutionem tardam stabilisque: « Nam neque qui circa pauca studeat, inquit, et festinabundus; neque qui nihil magnum existimat, contentus et vehemens. Acuta autem vox, et celeritas ex his efficitur, qui sunt pusillanimes. »

Secundo, pressius S. Hieronymus et coram deo exponit de deo. « Jubeat, inquit, na aut loquentes, et cogitantes, plus de deo quam possumus optinere, sed sciamus imbecillitatem nostram, quod quantum distat eorum a terra, tantum nostra opinio ab illius natura separatur. » Sic et Hugo Vicentinus, Lyranus, Titelmannus, Dionysius et alii. Praecare Hugo Etherianus, lib. II *De Haeres.*: « Si-

cut, inquit, qui Egyptiam palmam gustarit, mens ejus obstupescit: sic lingua retardatur, cum deo dandum est de deo. » Lactantius, lib. *De Ira Dei*, celebrat illam Platonis sententiam in *Timaeo*: « Majestas Dei tanta est, ut nec mente comprehendi, nec lingua exprimi possit: » et illam Scroafis: « Formam Dei non oportet conquiri. » Cui similia est illa Trimegisti ad *Tatiana*: « Deum invenire difficile, cum invenies, menteve conceperis, indicare in vulgus nefas; enarrare verbis impossibile, ob nimiam et inestimabilem ejus potestatem. » Quocirca Cicero *pro lege Manii.*: « Domitii, inquit, timide de polstate deorum et pauca dicenda sunt. »

Tertio, arctius alii apud S. Hieronymum, censent hic agi de voto, veterique ne quid temere vocemus aoram deo, id est ipsimet deo. Verum de voto agitur vers. 3.

Quarto ergo et genuine, agitur hic de oratione: haec enim fit coram deo; unde Campensis vertit *ne praecipis sis in lingua tua oratura deum*. Jubeat ergo ne in oratione simus praecipites, verbosi et polylogi, ut quicquid in buccam venit, quicquid cor, vel concupiscentia suggerit, eorum Deo promamus.

Rursum ne in oratione simus leves, imprudentes et imprudentes; sed prius meditemur quid orare et postulare conveniat, ne petamus aliquid deo indignum, vel nobis noxium. Sub oratione accipie quavis dei invocationem, sive ea fiat per juramentum, sive per votum, sive per exorcismum, sive per aliam rationem et modum, *q. d.* Ne temere quid jures per Deum, ut eum invocet faciasque istam rei vanam, vel falsam; nec precipitantur quid vocas Deo, sed prius cogita an id quod voves, deo gratum sit, an tibi utile et facile, ut de executione non dubites; ne temere diabolum, vel res creatas per dei nomen conjures, etc. Velatur enim hic omnis irreverentia, quae fit Deo per praecipitum nominis ipsius sanctissimi invocationem. Unde generale hoc praecipitum particulatum de voto explicans, subdit: « Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere, etc. » Ita Chaldeus: « Non accelerabis, ait, super dictum tuum, ut confundes eloquia oris tui; et cor tuum non festinabit proferre loqueliam in tempore, quo tu oras ante Dominum: namque Dominus insperat super omnem mundum, et sedet super solum gloriae in caelis altissimis, et tu sedes super terram, propterea erant verba oris tui modica. » Taxat gentiles, qui putabant Deum flecti bellis sermonibus et orationibus, quibus Cicero et oratores flecebant iudices ad misericordiam vel vindictam, contra quos Christus *Matth.* cap. vi, 7: « Orantes autem, inquit, nolite multum loqui, sicut ethnici; putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur. »

Rursum gentiles putabant Jovem et deos dormire, vel alio profectum abesse, aut bibere in diversorio, vel aliis negotiis occupatum dist-

neri : quare ut eum excitaret, et attentam faceret nullis magnisque clamoribus orabant, ut sacerdotibus Basil impropriet Elias, III Reg. xviii, 7 : « Clamato, inquit, voce majore : Deus enim est, et forsitan loquitur, aut in diversorio est, aut in hincite, aut certe dormit, ut excitetur. »

Vere Seneca, lib. II De Benef. cap. 1 : « Veta, inquit, homines parcius facerent, si palam facienda essent. » Et rursus : « Sic vive cum hominibus, tanquam Deus videat; sic loquere cum Deo, tanquam homines audiant. »

Præclare Nyssenus in Orat. Domitiam : « Qui in tempore orationis, ait, in ea, que animus condonant, intentus non est, sed vitiosus et perturbatus animi sui motibus Deum obsequi postulat, nugatur quidem revera, atque blaterator est; quippe qui orat ut Deus suarum ineptiarum et vanitatum adiutor et minister fiat. »

Velut ergo hic Salomon ne ex vitiosa animi cupiditate, libidine, petulantia, precipitatione, inconsideratione quid oramus vel effluamus coram Deo, sed prius prudenter iuxta dictamen recte rationis expendamus, quid et quale, quantumque a Deo petere oporteat, ne irrevocabile crimen incurramus, ideoque sobrie et parate coram Deo loquamur. Deus enim est cardiognostes, id est cordium scrutator, ideoque magis attendit cor et mentem, quam linguam orantis. Maxime autem notatur et carpitur hic preceptum in multiloquio, et oratione celebrata. Eandem carpsit Prov. xlii, 20 : « Vidisti, ait, hominem velocem ad loquendum? stultitia magis speranda est, quam illius corpulio. » Et S. Jacobus, cap. 1, 19 : « Sit omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum. » Festinatio indicat iudicium, quod loquens habet de sua ipsius sapientia, quasi alii preferenda sit, neque sit tibi sibi expectandum in profertenda sententia, ne alius prevaleat. Confusio illa verborum nascitur ex nimia precipitatione loquendi, « ait recte noster Loricus.

DEUS EST IN COELO, TU SUPER TERRAM. — Septuaginta, quia Deus in celo mirum, et tu super terram; addunt alii, deservit; Campensis, Deus et celo videt tua omnia, qui in terra deus; Olympiodorus, Deus enim qui in altissima colorum specula sedem habet, que in imo sunt, conspexit universa. Sensus ergo est:

Primo, g. d. Noli in oratione verba multiplicare et precipitare, quasi Deum excitatus ad audiendum, et exorandum quod petis, quia Deus et celo cominus terram, et omnia que in terra fiunt, intuetur. Quare cominus intuetur et audit omnia que postulas : « Cælum enim sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum, » ait ipse Isaia lxxvi, 1. Quare sicut sedes vicina est scabello, sic cælum vicinum est terræ; al Deus residens in celo, et vicino audit te in terra, quasi ad scabellum sedis sue orantem. Ita Thaumaturgus. Alit Cajetanus : Cælum semper est presens terra, non terra in celo elongatur, g. d. Deus nun-

quam discedit, aut recedit a celo, ac consequenter nec a terra : quare nulla est ratio festinandi et accelerandi preces; Deus enim semper presens et immotus consistit ut esse audit.

Secundo et nervosius, g. d. Deus in celissimo cæli solio gloriosus residet, tu autem in humili vilique terra, supplex humi oraturus prociubis. Quare deest te reverenter cum timore, et tremore, ac submissis paucisque Deum alloqui, et dicere cum Abrahamo : « Loquar ad Dominum meum, cum sim pulvis et cinis; » Genes. xviii, 27. Cum ergo sis vilis et infimus, par est ut summam Dei majestatem in celo regnantem, summa demissione et veneratione interpellas. Unde Costus et Chaldaeus verit, nam in universum orbem precipitatum obtulit Deus, sedetque in summo cælo, velut in sede gloriose : tu vero cum depressus humi jacens, in dicendo, moderatione uteris. Porro Vatablus interpretatur, Deus est verax, tu autem mendax, ignorans et vaspiciens. Ideo pauca, et quæ premeditata, coram Deo loquere, ne his te falsitatis, ignorantie et insipientie congnat.

Tertio, sicut cælum complectitur, fovet, regit, illustrat et fecundat terram, sic et Deus homines se invocantes : quare non multis verbis in oratione ad eum est opus, sed pio affectu, resignatione et fiducia, qua credamus et speremus ab eo omnia que poscimus, si nobis saluifera sint : in illius ergo sancta providentia, silentes et sperantes recumbamus, et securi conquiescamus.

INDICIO SISTI PACI (diligenti examinatione precepti, ait Olympiodorus) SEVERITAS TER. — Tu ob rationes jam dictas, tum quia Deus et celo totam terram, et omnia que in ea fiunt, velut exitum globulum pellucidum pervidit et perspicit, uti raptus in Deum, eundem diu perspicit S. Benedictus, teste S. Gregorio, IV Dial. cap. xxxvii; quare cum Deus tuas preces, arumnas et desideria perspicat, non est quod ea multis illi explices, utpote jam illi cognita. Secundo, quia sicut coram principe paucis agendum est, reverentia causa, sic magis coram Deo. Tertio, quia Deus et celo pervidit affectum cordis, cumque possit, non solum, copiamque verborum. Unde Mod silenti, sed summo desideranti dicebat : « Quid damas ad me? » clamor enim in Dei auribus est vehementer affectus, et desiderium. Eccl. xiv, 15. Ille S. Franciscus totam noctem orans, ac e terra sublevatus in cælum, non aliud dicebat, et quia : « Quis tu, Domine? quis ego? Deus meus et omnia; » sed hisce verbis lumen cordis affectum in Deum effundebat. Sic Martha et Maria, Lazaro rogante, non aliud nuntiabant Christo, quam : « Ecce quem amas infirmum, » Joan. xi; quem enim amas, non describis : amanti est est indicasse necessitatem et voluntatem amati. Et David, Psalm. cxli, 3 : « Tribulationem meam, ait, ante ipsum pronuntio, » id est verbo annuntio; Arabicus, projecit inter manus ejus voluntatem meam, de tulit apud eum.

Quarto, quia Deus, qui ex alto omnia uno mentis cernit in actu, omniaque dicit et eloquitur unico mentis suo verbo, videt et ridet nostrum in oratione multiloquium, postulata temeraria et stulta fiducia : quia « sicut exaltatur cæli a terra, sic exaltate sunt vis meæ a vis vestris, et cogitationes meæ a cogitationibus vestris, » ait ipse Isaia, cap. lv, 9.

Hæc facti symbolum Pythagoras : « In astrum nunquam digitum intendas, » id est de cælibus et summis viris nil temere loquaris. Et illud ejusdem : « Delirium in anulo na circumferas, » id est de divinis parce dissoras. Et illud Syrorum : « Ne os et vultum contra solem obferres, » id est, ne obliteris Deo aut principibus; ne illis contradicas, aut maledicas.

MULTAS CURAS SEQUUNTUR SOMNIA, ET IN MULTIS SEMINIBUS INVENIUNT STULTITIA. — « Et, » id est sic : comparat enim curas sermonibus multis, et somnia stultitiæ, quod sicut ex curis sequuntur somnia, sic ex multis sermonibus stultitia; Hebræa, vox inconstans, id est stultitia; Tigurina, non in multa occupatione occurrit somnium, et in multis verbis stultitia vox erumpit; Campensis, sicut dormiens cura signum somnium, ita multa verba stultitiam faciunt orationem; Chaldaeus, quantum sicut vult somnium propter cogitationes cæcis in oculis negotiis, similiter est vox stultorum in multis verbis otiosis; vel, ut verit Costus, sic et stultorum vox est verborum tantum varietatem ferat.

Ille versus pendet a pressenti, ejusque dat causam cur scilicet sermones coram Deo debeant esse pauci; unde iuxta quadruplex multiloquium coram Deo, initio versus assignatum, quadruplex hic oritur sensus.

Primo enim, absolute et generatim multi sermones possunt significare quodlibet multiloquium, et quamlibet garrulitatem, que fit coram Deo, id est Deo intente et audiente, g. d. Velut quodvis multiloquium, quia illud communiter comitatur stultitia, sicut curas multas comitantur somnia. Hæc enim est causa adheptata cur veterit multiloquium, et precipitationem loquendi, quia scilicet in omni multiloquio invenitur stultitia : hæc enim illius partim est causa, partim effectus. Causa, quia qui multa garrit, multa impudentia, futilia, vana et stulta, imo falsa effluit, que eum stultorem efficiunt. Effectus, quia garrulitas prodit ex mente vaga, errante, inconstante, delirata Lyranus, Cajetanus, Tielmannus, Vatablus et alii. Accedit Olympiodorus qui sic exponit, sicut qui per diem multis tentationibus curis agitatur, per quietem subinde somnis conturbatur : ita et stultus in multiloquio peccans, suo ipius voce arguitur.

Secundo, multiloquium coram Deo accipi potest garrulitas de Deo rebusque divinis, de qua sic exponit S. Hieronymus : « Precipit, inquit, ne aut loquentes, aut cogitantes, plus de Deo quam possumus, opinemur, sed sciamus imbecillitatem

nostram, quod quantum distat cælum a terra, tantum nostra opinio a natura illius separetur, et ideoque debere verba nostra esse moderata. Sicut enim qui in multis cogitationibus est, ea somniat frequenter, de quibus cogitat : ita qui plura voluerit de divinitate disserere, incidit in stultitiam. Vel certe sic : Verba nostra pauca ideo esse debere, quod etiam ea que nosse nos arbitramur, per speculum videmus, et in enigmate, et velut somnium comprehendimus, quod tenere nos, estimamus. Cumque plura (ut visum nobis fuerit) dixerimus, finem disputationis nostræ esse stultitiam. Ex multiloquio enim nos non effugere peccatum. »

Accedit Antiochus Graecus, qui et causam subdit : « Nec enim, inquit, fieri potest, ut homo qui sensu hæsitans consistat, et omnem suam cogitationem a natura mutatur, si recto et citra errorem de Deo disputet, » Prov. 1, utpote spirituali et incorporeo.

Tertio, multiloquium coram Deo potest accipi precipitatio ad votendum. Hæc enim comos est stultitia, dum vel stulla, aut contraria vovet, aut stulte vota tot et tanta explere non vult, imo non potest. Denique hæc vota procedunt ex mente inconstante, insipiente et stulla.

Quarto et magis pressa ac proprie, per multiloquium coram Deo significatur precipitatio, et multiloquium preceptum, que procedit ex animo variis desiderijs agitato, ac cupiditatibus et sollicitudinibus astutante et perturbato : hoc enim significat Hebræum תהלתת vers. preced. Talis enim oratio procedit ex animo cupida, perturbata et stulla : ideoque multa similia effluit et precat. Sensus ergo est, g. d. Sicut multiloquio curarum presertim inanum et futilium prodit ex mente inani et futili, ac variis desiderijs astutante, paritque somnia inania, futilia et perturbata : sic pariter multiloquio sermonum et preceptum prodit ex mente vaga, instabili ac variis cupidibus et passionibus factata, inconstantem et stulla, ac proinde multa contraria, perturbata et stulla effluit ac postulat, que eam stultorem stultorem efficiunt : quod enim nunc peti, mox renuit; quod nunc placet, mox displicet; quod nunc ali, mox negat. Ergo multiloquium orando prodit æqueque orantis stultitiam, id est mentis variis et inter se pugnantibus cupiditatibus agitata et impulsu inconstantiam. Hanc enim significat Hebræum קטל. Sic enim ad verbum habent Hebræa, quia venit somnium in multitudine occupationis, et vox inconstans, sive stultus in multitudine verborum.

Porro apte comparat nullas curas multis sermonibus, quia multa cura parit multos sermones : que enim mens cupit et curat, hæc eloquitur; somnium vero apposite comparatur stultitiæ. Primo, quia somnia sunt quedam phantasia ludibria et deliria, et velleisim stultitiæ et delirij sunt quasi mentis emotæ et aberrantis som-

nia. Sicut et 20 somnia sunt deliria dormientium: sic stultitia sunt deliria eoque ac somnia vigilantium.

Secundo, sicut somnia procedunt ex animo eris agitato, sic stultitia ex animo variis cupiditatibus, quas per multiloquium prodit, astuante. *Tercio* Seneca in *Octavia* hanc somniorum dat causam: *Quisquamque*, inquit, mentis cogitat infestus vigor, ea per quietem sacer, et arcanus refert, veloxque sensus. *Et* Claudianus, *De Rapta Proserpina*:

Quia que seculi volentur vota diurno,
Tempore nocturno reddi amica quies.

Tertio, sicut in somniis mentis perturbato proprie rerum variarum, aut Pineda, atque moliarum imagines, atque phantasmatum concursantia, et nonnulli ordine rerum et intelligentie servato, tumulicario et confuse menti impressa, et memorie tradita, necesse est multa inesse deliria, et specierum atque simulacrorum ingentem perturbationem et confusionem, qualia sunt obriorum, et fornicum hominum insomniis, quae Hippocrates aliquid appellavit: *peregrinas opiniones, quae mentem exterrant*: ita sane multa verba non possunt non parere multam in narando, pollicendo, vovendo, aut quodpiam aliud verbis et sermone tractato stultitiam, inconstantiam et delirium enim.

Quarto, quia cerebrum stultitiae et stultiloquia parant stultitiam. Ita Olympiodorus: *Ne*, inquit, multiloquus esto ac nugax, neque stultitiam tibi insinuas tu profer sermone; quoniam multae nugacibus adveniunt tentationes, quae ipsos interdum non solum vigilantes conturbent, sed per quantum quoque dormientes exterrant.

Porro Septuaginta hic variant, Vaticani enim et Regii Graecum *causam* variant, *quia attendit somnia in multitudine stultitiam, et vox stulti in multiplicatione sermonum*. Sic et Syrus; Complutensis vero, *quoniam advenit insomnium in multitudine tentationis, et vox stulti in multitudine sermonum*; et Arabice, *non somnium offert multitudine tentationum, et vox stulti offert multitudine sermonum*; quod secutus B. Antiochus, *hanc*, 85, accipit hunc locum de insomniis inmundis et obscenis. Audi eum: *Insomniis ne commodis fidem; sunt enim haec aliud nihil, quam mentis implanate ac deterrant simulacra, imaginaciones, et frustratorie, ludibriciosae reproborum demonum, nobis ut imponant, et implanent sic misere seductos, ut delinque nullo negotio hominem periculant ad caputque venientia desideriose voluptatis, iuxta verbum Iudae Apostoli Jacobi fratris de ejus nodi quibusdam dicens: *Similiter et hi Insomnia quae sectantes, carnem quidem maculant, dominationem autem spernant, majestatem vero blasphemant*. *Ecclesiastes* item praecipit dicens: *Insomnium in multitudine tentationis et vox**

stulti in multitudine sermonum. Inducit: *Ne des os tuum, ut exereat facias carmen tuum ut ne irascatur Deus super voce tua, et circumdat labores manuum tuarum; quia in multitudine somniorum et vanitatum, et sermonum multorum. Accedit Olympiodorus: *Qui multos loquationibus per diem agitatur, multis subinde somniis, vel ad avaritiam, vel ad libidinem tentatibus per quietem conturbatur, sed tamen inutilibus et statim avolantibus: ita multiloquum et nugacem, ac multa blaterantem, multa videtur dicere, sed tamen inutilia omnia et nugatoria.**

*Auctor vero Catena Graecae: *De Deo*, inquit, sint pauci sermones tui, id est veri et circumspecti. Nam qui documentum hoc amplecti contemnant, his longo tentationum agmine adveniant somnia. Insomniis enim nomine demonem vocat, cum longo ille tentationum comitatu, somno ceditus animas opprimit atque perturbat. De quo Jobus cum Deo loquens ita dicit: *Perterrefactus me in somnis, et obtundis me visionibus*. David etiam hunc hostem vitare desiderans, ita sibi Dominum advocat: *Illumina oculos meos, ne unquam obdoremur in morte. Et quae sequuntur. Alius: *Quomodo modum qui interdum tentatur, etiam tum cum dormiant perterrentur insomniis: ad eundem quoque modum, sua stultum loquentis redergit, varisque tentationibus circumvolvitur. Denique Symmachus vertit, *accedit somnium propter multitudinem iniquitatis, quae parit tentatio schemens; quae enim per diem concupiscimus, haec per noctem somniamus*. Unde rixosi somniant de suis rixis et cadibus, avosi de sua crapula, scortatores de suis scortis, galari de sua uastis, etc.***

3. Si QUI VOVISTI DEO, NE MORERIS REDDERE: DISPERDET ENIM ET INFIDELIS, ET STULTA PROMISSIO: SED QUOCUMQUE VOVERIS, REDDE. — Septuaginta, *proel voceris eodem Deo, ne moreris reddere*. Votum enim reddendum est integrum, eo loco, tempore, modo, ceterisque circumstantiis, quibus conceptum et nuncupatum est. Unde Interpres Olympiodorus vertit, *sicut vovisti, etc., ne tardus reddere*.

Præclare Salyanus, lib. II: *Professio, alii religionis non avertit debitum, sed auget; quia assumptio religiosi nominis, sponsio est devotio, ac per hoc tanto plus quispiam debet opere, quantum plus promiserit promissione, secundum illud: *Melius est non vovere, quam post votum promissi non reddere*. Votum enim Deo nuncupatum mire placita res est Deo, adeo ut ipse nos tantum promissione de re bona ac sancta sibi facta gaudeat, verum et rem illam voto sibi consecratam sine ulla mora ac celeriter exigit, æque ferat, si differatur, aut mora ei imponatur. Unde S. Ambrosius, lib. I *De Cain et Abel*, cap. VII: *Præcipit enim vox, quibus est celeritas solutionis. Unde solutionem differre, perinde est aliquando, quod auferre, quod nihil videtur* Sr*

piens hoc loco innuisse; nam ad celerem votorum solutionem hortatur: *Si quid, inquit, vovisti Deo, ne moreris reddere. Et statim reddens iustus celeritatis rationem: *Multo, inquit, melius est non vovere, quam post votum promissa non reddere*, hoc est post votum promissa morari: has enim moras tollendas esse pramonstrat, et tamen dicit *promissa non reddere*, quia perinde est morari promissa, ac negare, ut bene D. Ambrosius, lib. cit. cap. VII, advertit: *Cum mihi, inquit, moram facis, non reddis. Quid enim magis profuit Caino sero offerre, quam non offerre?**

Apud hanc gnoma nascitur, et educitur a procedenti. Qui enim inconsiderati et praecipites sunt ad loquendum, orandum, vovendum, hi post votum, dum considerant ejus difficultatem, tardi sunt ad solvendum: quare sicut peccaverunt praecipitibus in vovendo, sic longe gravius peccant tarditate in persolvendo.

Porro votum est promissio Deo facta, quae ut sit valida, quinque requirit. *Primo*, ut sit deliberata; *secundo*, ut libera; hinc ait: *Si quid voveris, tertio*, ut votum intendat se obligare; *quarto*, ut sit de re grata Deo; *quinto*, ut vovens possit se obligare. Hinc votum est actus religionis et laetitiae: voto enim colitur Deus, ut docet D. Thomas, II II, *Quest. LXXXVIII, art. 3*. Unde orationi hic votum subadjicitur, praesertim quia orans sepe, ut impetret quod postulat, Deo nuncupat vota, juxta illud *Isaia xxx: *Colent eum in hostiis et in muneribus; et vota vovebant Domino, et solvent**; hinc Graeci votum vocant *εγες*, id est orationem. Vide nostrum Lessium, tract. *De Voto*.

Quocirca in lapsismo, quo fideles profitentur se servaturos legem Christi, et abrenuntiant Sathanae, proprie non est votum, quia hoc non est promissio, sed propositum duntaxat et professio fidei et vitae christiane. Eadem tamen saepe a Patribus vocatur votum, large sumendo nomen voti, pro proposito et professione. Unde ab his eadem nunc vocatur sponsio, nunc promissio, nunc cautio, nunc juramentum, nunc speratio, nunc professio, nunc contestatio, nunc votum, uti videtur apud S. Basilium, *De Spiritu Sancto*, cap. XXVI; Tertullianum, *De Corona militis*, cap. III; Gregorium, hom. 29 in *Evangelio*; Augustinum, in *Psal. lxxxv*; S. Hieronymum, *Apol. I contra Iulianum*, et alios.

NE MORERIS REDDERE. — Campensis, *aliqua mora tibi paratote*. Votum explendum est eo tempore, quod intendit mens vovens; si nullum certum determinarit, mox ut commodè potest, illud explende tenetur, juxta illud *Deuter. xxii, 21: *Cum votum voveris Domino Deo tuo, non tardabis reddere, quia requirit illud Dominus Deus tuus; et si moratus fueris, reputabit tibi in peccatum**. Si nolua, et polliceri, absque peccato eris. Quod autem senet egregium est de labiis tuis, observabis, et facies sicut promissisti Domino Deo tuo, et

propria voluntate et ore tuo locutus es. *Quocirca *crucina est devorare sanctos, et post vota retrahere, a Proverb. xx, 25**. Vide ibi Ratio est, quod per votum vovens se obligat ad rem quam vovit, illi praestandum; votum ergo est debitum, et vovens se facit debitorem Deo, nuncque voti; quare peccat, si debitum hoc Deo exolvere tardet. Jam enim post votum, res non tam est ejus, quam Dei: transit enim in Jus Dei, cui per votum est consecrata; quare infortiam si fuerit, si rem ejus, id est illi debitam et obligatam sibi retineat. Recte ergo ait: *Ne moreris reddere, g. d. Cito, alacriter, et hilariter, persolve Deo quod vovisti*. *Hilarem enim dolorem diligit Deus, II Corinth. ix*. Nam abis dat, qui cito dat. *Vide S. Bernardum, serm. 71 de Cant. Aliam rationem, cur cito explendum sit votum, dat Olympiodorus: *Quia, inquit, simul ac reus voti factus fueris, multitudine te circumveniet tentationum, quae persolvere promissionem impedit, ita ut ne dormiens quidem, sine molestia sis futurus*, qualem in sponsore describit Saloman, *Prov. vi, 2*. Hinc pro reddere, Hebraei est *ערו שאלתם*, quod proprie significat pacificare, pacem conciliare; qui enim debitum solvit, pacem cum creditore restaurat et firmat: sic vota solventes pacem cum Deo inveniunt et sanantur. Quocirca David: *Vota mea reddam, inquit, in conspectu omnium fimentium eum, Psal. xxi, 26*. Audi S. Ambrosium, lib. I *De Cain et Abel*, cap. VII: *Si voveris votum, non facis moram reddere illud. Cum enim moram facis, non reddis. Votum autem est postulatio honorum a Deo cum solvendi munus promissionis. Et ideo cum imperaveris quod petisti, ingrati est reddere promissionem. Sed invidiam, aut negligentibus irrepit oblitio impetratorum, aut timiditas et elalis Arrogare eventus sibi, et bonum quod agit, vel quod a Deo consequitur, propriis virtutibus vindicare, nec nobis reputare gratiam, sed ipse se suorum bonorum auctorem ducere, habetis et clavi cordis est.**

Hinc Apostolus de viduis, quae post votum castitatis tubere volunt, ait: *Inhibentes, etc., rationem, quia primam fidem (promissionem) et votum castitatis irritum fecerunt, I Thimoth. v, 12*. Ananias quoque et Sapphira mortem a S. Petro puniti sunt, quod votum pauperum irriter impulerant, hinc Urbanus I Pontifex, ut habetur *12, Quest. 1, cap. Scimus*, docet Clericis omnia esse communita, quod eo tempore id voverint: *Quicumque vestrum, inquit, communitam vitam susceptam habet, et vovit se nihil praeiurum habere, videat se pollicitationem suam irritam faciat, sed hoc quod homino est pollicitus, fideliter custodiat, ne damnationem, sed premium sibi acquirit; quoniam melius est non vovere, quam votum, prout quis potest, non petiere. Gravissimum enim puniuntur, qui votum fecerint, aut fidem perceperunt, et votum non persceperunt, aut in malis vitam finierunt, quam illi qui sine voto,*

vel tibi mortui quid, et tamen bona egerunt opere displicet enim Deo infidelis et stulta promissio.

«Alia est ratio cur votum sit cito solvendum, quod Deus, cum sit fidelissimus, fidelissimos ex parte sui cullores. Si enim homini fides servanda, nullo magis Deo; alioqui enim videris Deum credere et iudicare, ejusque honorem dedecori et ignominiam exponere: quare Deus votorum violatorum, vel infidelium, votifragos et sacrilegos graviter solet plastro et alioqui, ut jam exemplis ostendi. Eadem sunt stulti, stultum enim est ultra se voto obligare ad rem quam nobis, vel non possis prestare; stultum est ultra vires quippiam promittere. «Inspiciens enim est qui sui ipsius ignorat quantitatem, » ait Protopaus in *Præfatione Abogenti*, «stultus scilicet valeat humeri, quid forte recusat. Porro stulta est voti promissio quando fit inconsiderate, præcipitatur, aut cum votum quibus non impossibilem, indifferentem, malum, minus bonum, quæ scilicet majus bonum impedit. Sic stultum fuit votum septuaginta, quo votum se Deo immolatorum quidam reverenti sibi post victoriam, primum e demo occurreret, occurrat ante illam, unde iam innotuit. «Nam in votando fuit stultus, quia discretionem non habuit, et in reddendo implus, » ait S. Hieronymus, et ex eo S. Thomas, II II, *Quest. LXXXVIII, art. 2.*

«Ovendum hic error Angeli in Summa, verbo *votum*, qui censet stultitiam indeliberationis, sive insufficientiam colligi ex eo, si quem post votum stultum voti ponat. Multi enim deliberate voterunt libere voto obligantur, quos tamen paulo post ponit voti, ut pale in apostatis a religione; quare docent Theologi ad votum illam deliberationem absolute sufficere, quæ sufficit ad peccandum mortaliter.

«Hebraice est, quia non est voluntas (Heb) כְּסוּפִים בְּכַעֲלֵתִין, id est in inconstantia, hoc est stultus, qui scilicet promittit, et promissa non implent, vel revocant ex inconstanti mentis concupiscentia, juxta illud Arabum: «Stabilimentum fidei est abstinentia, labefactio fidei est concupiscentia.»

«Causa enim cur multi vota non implent, est hæc inconstantia, quæ facit eos penitere voti, juxta illud *Proverb. xxv, 14*: «Nubes et ventus, et pluvia non sequentes, vir gloriosus, et promissa non complens. » Chaldaicus hic varit, quoniam propter hoc non est bene placitum in stultis, quod differunt vota sua; Symmachus autem, et *Proverb. xxv, 14*, id est, non est quies inimpetibus, scilicet *Deo*; vel *nulla est virtus inimpetibus*, qui tam leviter vovet, ut mox ea retractat, juxta illud: «Homo apostata, vir inutilis, » *Proverb. vi, 32* a rabecis, non est voluntas Deum dicentibus, quos cavere sepe faciunt arrogantes, inconstantes et stultos, figurata, non enim Deus stultis delectatur; impensis, ne illis stultorum more, multa promit-

tendo, graviter offendas. Exstat hæc de re apologus apud *Aesopum*: «Vir pauper, inquit, magnam volebat diis, si evaderet, boves centum libi sacrificium oblaturum; sed dii tentaturi a morbo liberarunt. At ille surgens, quoniam bobus carebat, ex pasta boves centum a se formatos, in ara posuit sacrificiis. Ipsum ulturi in somnis adfuerunt dii dicentes: Abi ad litus ad locum locum: illic enim Aflicus mille drachmas juvenis. Ille autem exultans, letus et alacer ad demonstratum locum perrexit, aurum disquirens; sed illic in piratas incidit, ab ipsisque comprehensus est. Captus ergo, ut dimitteretur, piratas orabat, mille aurum talenta daturum ipsis promittens; sed, cum non crederetur, abactus, ab ipsis dividendus est mille drachmis. Affabulatio: Fabula significat mendaciam hominum iudicium esse Deum.»

«Melius est non votum, quam post votum promissa non reddere. — Aut enim voteres duntaxat, quia votum de non votando libitum est. Qui enim vovet se non facturum votum, vovet se non facturum majus bonum, quod libitum est, ideoque votum ejus irritum, ut docet noster Franciscus Suarez, tomo II *De Relig. lib. II De Voto*, caput xi. «Quam gravis vincula, ait S. Ambrosius, lib. IV *in Latian*, ad cap. xx, promittere Deo, et non solvere? Melius est non votum, quam votum et non reddere; major est contractus fidei, quam pecunie. Redde promissum, dum in hoc corpore es, priusquam veniat exactor, et mittat te in carcerem.»

«Porro debent heretici nostri evi, dum ex hoc loco damnant vota castitatis, religionis, jejunii, ne voti reus absolviunt. Non enim ait Ecclesiastes: Bonum est non votum, vel malum est votum; sed: «Melius est non votum, quam post votum promissum non reddere, » q. d. Melius est non votum, quam votum facere et violare. Optimum est ergo votum facere, et illud prestare. Hic enim est duplex actus religionis, cultusque Dei, primo, in eo quod rem Deo voveas et consecres; secundo, quod consecratam illi exhibeas. Nam idcirco displicet Deo infidelis et stulta promissio, quia placet fideliter et prudenter suscipere: et hæc de causa melius est non votum, quam post votum promissa non reddere, quia bonum est promittere, et quod promissis prestare; etsi ipsum «non promittere» dicatur melius non absolute, sed respectivo, quando scilicet non implendum est quod promittitur.

Melius ergo est opus factum ex voto, quam sine voto. Ratio est triplex: *Primo*, quod votum sit actus religionis et patrie, ut dixi, quæ inter morales prima et nobilissima est virtus, sicut claritas inter theologicas. Quare actus, v. g. jejunii in se simplex est virtus, puta velus temperantie; sed si accedat votum, fit duplex, duplici-que valoris et meriti: accedit enim dignitas religionis et voti, quæ longe nobilior est temperantia. Quocirca, sicut religio melior est irreligiositate. ait

serenus, lib. II *Ad Eccles. Cathol.*, sic melius est jejuniū votum, quam non votum. Ita D. Thomas, II II, *Quest. LXXXVIII, art. 6.*

«Secundo, quod qui facit opus, actum duntaxat dat Deo; qui vero addit votum, simul cum actu dat vim et potentiam, puta voluntatem et libertatem. Ille enim per votum tradit Deo, ut non licet contrarium et quod vovet, velle. Facit ergo sicut ille qui dat principium non solum fructus, sed totam arborem cum fructibus, ait S. Anselmus, lib. *De Similit. Hinc Psaltes, Psal. LXXV*: «Vovele, ait, et redde Domino nostro. » Ubi S. Augustinus: «Quisque, ait, quod potest voveat et reddat; non sitis pigri ad votandum: non enim viribus vestris implebitis. » Dabit enim vires implendi, qui dat devotionem votandi.

«Tertio, quod votum voluntatem ex se flexilem et inconstantem in actu virtutis, quam vovet, roborat et confirmat, quo fit, ut actus qui ex voto prodit, sit firmiter, robustior et constantior, ideoque melior et perfectior, juxta illud S. Bernardi, *In Præc. et Dispens.*: «Felix necessitas quæ ad meliorem compellit. » Audi S. Augustinum, *De Virginitate*, cap. viii: «Neque enim ipsa, inquit, virginitas, quia virginitas, sed quia Deo dicata est, honoratur; quam licet in carne servetur, spiritus tamen religione ac devotione servatur, ne per hoc etiam virginitas corporis spiritualis est, quam vovet et servat continentia pietatis. » Idem paulo infra: «Honoratus in animi bonis illa continentia numeranda est, quæ integritas carnis ipsi creatori anime et carnis vovetur, consecratur, servatur.»

«NE DEDERIS OS TUUM, UT PECCARE FACIAS CARNEM (Arabicus, *humilitatem*) TUAM: NEQUE DICAS CORAM ANGELO: NON EST PROVIDENTIA: NE FORTE IRATUS DEUS CONTRA SENECTORES TUOS, DISSIPET CUNCTA OPERA MANUUM TUARUM. — Primo, multi hoc accipiunt de voto temere facto vultque violatione: de voto enim proxime sursum processit. Illic figurata veritas, ne committas, ut tuam præbeas carnem tuam occasionem peccandi. Vel abbas, ne habuissis luxes ortu, ut peccet; Isidorus Clarus, ne totum te peccato involvas; clarus Chaldeus, ne violas verbum oris tui, ne sis causa gehennæ super carnem tuam, et in die iudicii magis non poteris dicere coram Angelo cruciati, qui arguet te, quoniam ignorantia est; ne irascatur furor Dei super omnia verba tua, quæ dicta sunt in ignorantia, et dissipat opera manuum tuarum (1).

Sensus ergo est, q. d. Ne dederis os tuum ad

(1) Ne des, id est concedas, permittas, os tuum peccare facere carnem tuam, id est, ne committas temere votando, tum postea non prestes, ut corpus tuum, id est, tempus peccato, ideoque peccata adstringas; et ne dicas coram Angelo, collecti Dei, id est, secretorum (Matth. ii, 3), quod error, ex errore sit tunc votum: quare irascatur Deus propter eorum nam? id est, cur tua culpa committes, ut ob vocem tuam, id est, quod temere votum voveris, Deus tibi succedat toque puniat. Lamentum tamen veritatis potest ne, cum Vulgato,

temere votandum quippiam, quod agro præstant poteris, ut peccare facias carnem tuam, dum illa transgredietur votum difficultis religionis, jejunii, castitatis, ponentis per gulam, luxuriam, etc. vel carnem, id est tempus, dum per infirmitatem carnis tua violabis votum. Neque dicas coram Angelo, qui tibi voluit custos semper adesse, quæque ubique revereri debes: «Non est providentia, » id est Deus non cognoscit, vel non curat res humanas, ac proinde nec vota mea. Hebraei habent, *ne dicas: error est*, id est casu et errore fortuito regitur mundus, non certa munus providentia: unus omnium rerum, ac proinde modo quoque voti fortuitus est error; votando ergo erravi: quare errorem hunc jam a me agnitem, mihi que molestum et difficilem corrigam, votumque erroneum resodiam. A nulla veritas, *scilicet*, id est non spontaneam est, q. d. Non spontaneæ vovi, sed per errorem et improvidentiam votum mihi exiit: ergo eo non obligor. Hic etiam *ne des* error et grave scelus, ius sacrilegium, cuius testes, accusatores, et vindictos erunt angeli, caeli, sol, sidera, terra et elementa, in quorum conspectu votum nuncupasti, et deinde violasti.

Suadet ergo Salomon, ut qui cupit votum, prius prudenter consideret suos vires, inclinatio, eas, conditiones, in votum facile explorare possit, ut plane sese per Dei gratiam illud explendum confidat; ne, si impossibile votum emittat, sero illam ponat, ad votum violat, seque excuset, dicendo: Improvide vovi, erravi votando, non cogitabam votum fore mihi tam difficile. Hoc enim frigida et frivola est excusatio. Sapienter est providere futura, itaque amputare te putabam, et non putabam.

Sunt enim nonnulli ardentiores, ideoque leviores et inconstantiores ingenii, qui, dum prævenerant, qui sentiunt divine motibus impulsus et celestis consolationis assus, illuc cupiunt votum magnas vires aseritantes, magnas elemosynas, statum religionis rigide, ut Cathusianam, vel vitam Anchoriticam. At ubi fervor ille etustus transiit, sentiunt se imbecilles et invalidos, nec habere tantas nature et gratiæ vires, quantas votum requirit; quare sero dolent, vultque præsentat, ac tandem illud violant, rursusque in omnem carnis libentiam. Hoc hic monet Salomon, ne in illo devotionis actu præpropere voveant, sed sicut illum deservere, tempus prudenter et discrete considerent an, quid, quantum et quamdiu votum conveniat, imo votum non emittant, nisi prius confessarii aut viri prudentis consilio et consensu.

Hæc expositio plane inhebet litteræ, eamque cum præcedentibus de voto optime connectit: quare germana omnino et genuina videtur, eamque sequuntur Glossa Inkeri, Titelmansus, Pinada, Lorinus, et Doctor Hebraeus S. Hieronymus, quem audi: «Hebraeus ita sentit, quod non potes facere, ne promittas. Non enim in ventum dicta

trahant, sed a presenti Angelo, qui unicuique adhaeret, sed a presenti Angelo, qui unicuique adhaeret, sed a presenti Angelo, qui unicuique adhaeret...

Audi nunc et alias aliorum expositiones probales. Secundo, Olympiodorus, Thaumaturgus et Salomius exponunt, q. d. Ne dederis os tuum gula, vel vorbis incantibus aut libidinosis, praesertim cum mulieribus, quibus caro tua excutitur ad luxuriam...

Tertio, S. Hieronymus, Salomius, Alsinus et Glossa exponunt, q. d. Noli quaerere calvas excitationes, quibus des occasionem carni tuae ad peccandum, hoc est, ne dicas: Non ego peccavi, non ego me inebriavi, non ego fornicatus sum, sed natura infirma, et per concupiscentiam corrupta ad illud inveterate impulsit...

Quarto, S. Bonaventura refert ad negationem divinae Providentiae, q. d. Ne dederis os tuum, et dicat coram Angelo: Non est Providentia, non est Numen voluptatum et scelerum vindex...

Quinto, Dionysius Carthusianus et ex eo Cajetanus: quia triplex est oris usus, scilicet comedere, osculari, loqui, tria quoque in his peccantur, vult involvi, gulam, impudicam oscula, et verba; et iuxta dictam editionem Hebraeam subdit: ne quis haec excuset, tanquam errore atque involuntarie facta, caveatque id serio dicere, quoniam, qui adest Angelus novit, qua mens sit ipse loquatur, et quam in Dei iurata injuriam.

Sexto, Morinus generaliter hanc gnomen accipit, quasi dictam, non tantum contra gulam et luxuriam, sed et contra omnia vicia carnis, quae recenset Apostolus, Galat. v. 19: ne quis ex excuset per carnis suae fragilitatem ac violentiam quamdam, vel necessariam carnis concupiscentiam.

Septimo, nonnulli censent hic praecipit ne quis votum vocet errorem, ac errare eos qui votent, quasi aut id non liceat, aut non debeat reddi votum. Verum primus sensus, ut dixi, est genuinus.

NE DICAS CORAM ANGELO, — crudeli, inquit Chaldaeus, hoc est coram diabolo. Melius alii Angelum

bonum accipiunt, qualis est custos culguae a Deo deputatus. Ille enim Providentiae est administrator: quare qui illum negat, tam Angelo quam Deo est injuriosus. Unde nonnulli hinc probant custodiam angelorum circa homines. Rursus ex hoc loco concludit divus Thomas, I part. Quaes. LVII, art. 2, angelos habere cognitionem et providentiam rerum creaturarum. Angelum ergo nominat, quia hic est Providentiae divinae executor, usque ad tunc et vindex; perinde ac si quis dicat: Ne dicas coram pretore: in hac civitate non est iustitia, quia praetor qui est iustitiae tutor et vindex, haec injuriam a se depellet, teque etiam iuste capiet et puniet.

Denique nonnulli, ut Pineta, hanc accipiunt de Angelo penitenti, cui a Deo (unde S. Hieronymus: Non enim, inquit, in ventum dicta transeunt, sed a presenti Angelo, qui unicuique comitatur, statim perforatur ad Dominum) commissi sit cura orationum et votorum Deo offerendorum, qualem vidit Joannes, Apoc. viii, 3: Et alius Angelus, inquit, venit, et stetit ante altare aureum: et data sunt illi incensa multa, ut daret de orationibus sanctorum super altare aureum, quod est ante thronum Dei. Et ascendit fumus incensorum de orationibus sanctorum de manu Angeli coram Deo. Fuit enim vetus Oratio scripturae et aliorum opibus, certos diabolos certis vitis praesens, ad rauco homines instigare. Unde in Scripturae et in Vita Patrum crebro nominatur spiritus vel angelus blasphemus, luxuriosus, superbius, gula, avaritiae, aediae, etc., atque ex adverso certos Angelos praesens certis virtutibus, ad eosque homines provehere, ut unus Angelus sit orationis, alius humilitatis, alius temperantiae, alius castitatis, etc., quae de re alibi dixi.

In Vita S. Onuphrii, qui per 70 annos in eremo angelice vixit, quam scripsit oculus testis Paphnutius Abbas, legitur Deum per angelos de omnibus providere hominibus; praesertim religiosi voto obstrictis, solitariis et eremitis: Omnipotens Deus, inquit, non derelinquit sperantes in se: circumdat eos armis potentiae suae, ut haec incurso Satanae non valeat prosternere, quos potest celsitudo divina misericordiae. Quapropter ad eos angeli Dei jugiter mittuntur, ac per manus illorum: quomodoque necessaria crebris eis administrantur. Et mox: Certissima scio, o ille, quoniam angeli Dei sancti ac iusti viri quotidie famulantur, atque virtute superna corpora et animas illorum jugiter illuminantur. Paulo post narrat S. Onuphrius se ab Angelo habente speciem viri pulcherrimi ductum in eremum, ubi dicitur: Non expavesceat: ego enim sum tui Angelus, tibi ad custodiendum ab ortu tuo Providentia divina destinatus, ut, jubente Deo, tecum miserem, et te in hanc eremum ducerem. Perfectus esto, humilis incede coram Domino, eum gaudia labora, cor tuum in omni custodia conserva, vive sine querela, in bono opere persevera. Ego

Angelus regis, et Augustinus

vero te non derelinquam, donec animam tuam in praesentia summae majestatis offeram. Et post haec: S. Angelus quotidie mihi panem offerat, et aquam pro mensura ministrabat ut corpus meum confortaretur, ne deficeret, et jugiter in Dei laude perseveraret, etc. Omni die hominico vel sabbato angelum Domini paratum invenio, sacrosanctum Corpus et Sanguinem Domini nostri Jesu Christi secum deferentem, de cuius manibus mihi pretiosissima donantur munera, vitaeque meae salus perpetua. Verum etiam omnes, qui vitam spiritualem ducunt in eremo monachi, tali participant gaudio. Ili vero sancti eremite, qui hanc solitudinem habitant, si fortasse aliquando videre hominem desiderant, illico in coelum ab Angelo deportantur: visunt illic animae iustorum fulgentium sicut sol in regno Patris eorum, ibi multitudinem contemplantur Angelorum, suasque animas oculibus mixtis bastorum. Quare omnes qui in agone contendunt, tota mente, toto corde, totis viribus in bono opere ferrent, qualenus gloriam caelestis patriae cum Christo et cum sanctis mereantur possidere.

Subdit Paphnutius de morte S. Onuphrii: Post haec surrexit, et Dominum Ieronymus oravit, genua flexit atque subilo dixit: In manus tuas, Deus, commendo spiritum meum. Cumque haec dixisset, lumen splendens corpus ejus obumbravit, et in ipsius claritate luminis anima sancta carne soluta est. Reperit vero vestigia angelorum multorum audiri laudantium Deum, et in discussis sanctissimae anime S. Onuphrii, ethera scilicet angelicis canitibus resonantia, gaudium ineffabile astris intulerunt, per quae celestes exercitus animam militis incedi coelestis invixerunt.

Denique, quam angelus ab initio mundi faceret administrari et executores divinae Providentiae, praesertim in populo fidei, collectis omnibus et tota S. Scriptura exemplis, ostendi Ezech. xxii, 20 et seq. Hoc est quod ait Apostolus: Nonne omnes sunt administratores spiritus, in ministerium missi propter eos, qui hereditatem capient salutis? Hebr. cap. 1, 14.

Myrice Dionysius per Angelum accipit sacerdotem, de quo ait Malachiis, cap. ii, 7: Intra sacerdotum custodiunt scientiam, et legem requirunt ex ore ejus: quia Angelus Domini exprobatum est. Sacerdotis ergo est, docere populum Dei, legem et Providentiam, sive Numen vindex bonorum et malorum omnium. Falsus enim hujus Providentiae hominem referat ab omni scelere, et ad omnia virtutis decus exstimulat.

Non est Providentia. — In Deo non est nomen, non est Deus, qui omnium habeat providentiam; Deo enim ita agnata est providentia ut, si hanc tollas cum Epicuro, Democrito et atheis, tollas et Deum. Deus enim ignotus et improvidus, non est Deus; sed idolum saxum vel lignum. Aquila vertit *אנוניו*, quod si Deo attribuitur, sensus est, q. d. Deus non libere, sed coacte, vel necessitate

fatali, ac proinde sine providentia operatur; sive homini assignes, sensus est, q. d. Non sponta sed coacte voti: ergo voto non tenetur.

Hebraice est *אנוניו* *אנוניו* *אנוניו*, id est quis error vel incogitantia, improvidentia, incogitandi est, sive Numinis, q. d. Non est Providentia Numinis, sed omnia errore et casu fortuito sunt in mundo, sicut Democritus censebat mundum factum esse ex fortuito concursu atomorum: sic dicuntur planetae errare in caelo, et oves bovesque in montibus; sive hominis, q. d. Improvide et inconsiderate voti. Septuaginta, quia ignorantis est, q. d. Ignorans feci et vovi; Chaldaeus, imprudens feci: igitur voto non obligor; Arabicus, et ne dicas quod coram Deo est corruptio cogitationis, ut non cognoscat vota et facta nostra; Campensis, neque putes Angelum, qui tua observat, rem tam certitaturum laeem, qui praevocantibus verborum rite scribis, quae praevocant. Nam, ut ait Olympiodorus, qui in ipsa face negotii voluntantur, ita Providentiam Dei negant et aspernant, ut dicant deliquisse Deum curare ac scire, quae hic ab hominibus scelera committuntur. Elieazar Arias vertit:

Quid jam vovisti, eremum ne facias, neve Erases, praesente illa, qui caecus fidei Verba bibantem stylo in tabulis notat Angelus...

Angeli ergo curam habent et providentiam votorum nostrorum; ac sicut de eorum conceptione et adimplitione letantur, sic de eorum violatione dolent et indignantur; ac utrumque in tabulis memoriae consignavit, ut ad Deum referant, qui pro meritis eorumque praemia vel supplicia deserunt; unde psalabat David: In conspectu angelorum psallam tibi: adorabam templum sanctum tuum, et confitebor nomini tuo. Psal. cxxxviii, 1.

Porro Providentiae opponitur duo extrema sibi contraria, scilicet fatum et fortuna. Providentia enim est libera, fatum necessarium: quare qui Deum subiecti solo, Deum et Providentiam medio tollit Absit ergo a fidei illa Tragici vox:

Fatis agitur, caesite fati.

Quare eos qui fatum instrunt, faturos infatam S. Augustinus, tract. 37 in Joannem, et Libro V De Civitate, cap. ix. Rursus Providentiam opponitur casus et fortuna: licet enim respectu causarum secundarum praeter multam intentionem, quasi fortuito concurrentium, sit casus et fortuna, qui causat effectus contingentes et fortuitos, tamen respectu Dei nullus est casus. Nam, ut ait Sapiens cap. iv, 3: Tua autem providentia, Pater, omnia gubernat. Quaecirca Deo nihil est fortuitum, quia omne praevistum et provium. In regno Providentiae nihil licet temeritate, a Seneca, quia nil tamen sit, licet omnia consulo et ex certa providentia. Ubi maximus est intellectus, ibi minima est fortuna, ait Boetius, quia intelligentis et sapiens omnia agit cum deliberatione et consilio; unde Deo nihil est fortuitum, nullus casus, nulla

Prov. dicitur oppositae fati et fortunae.

fortuna, sed hominibus, quibus multa improvisa, et inopinata accidunt. Deus enim omnes causas secundas, etiam contingentes, praevidit, ordinat et combinat.

NE FORTE IRATUS DEUS CONTRA SERMONES TUOS, INSSIPIT CUNCTA OPERA MANUUM TUARUM. — Pro disceptatione hebraice est חָבֵב, Arabice, id est, ut Septuaginta, *disperdit*; Chaldaicus, arbitrius et Syrus, *corrumpit*; Variabilis, *male dicitur*; Tigrina, *destruit*; Moerinus, *devastat*. Proprie *chabeb* est disrupit magna vi et dolore. Quomodo in Deo sit ira, scilicet, non ut passio, sed ut appetitus iustae vindictae, contra Epicurum docet Lactantius, lib. *De Ira Dei*, cap. iv. Vere S. Augustinus, lib. I *Confessionum*, cap. ix. Deum compellens: « Ponit, inquit, te, et non doles; irascens, et tranquillus es; opera mutas, nec mutas consilium. » Jam

Secundus est primo, q. d. Ne Deus ob tuum hoc vitiosum et negationis Providentiae scelus, omnia opera bona, eorumque merita, quae antea cum sapere, fecisti, abolet et mortificet. Ita Olympiodorus: « Ne, inquit, et fructum operum tuorum amittas. Iratus enim Deus delat de libro vitae, si quid est, quod pie videatur nobis laudabiliterque fecisse. » Et Clarus: « Quod ut tam leve putas, Deum sic offendit, ut non solum orationem tuam, sed propter eam et alia opera sit exsecraturus. »

Secundo, ut ait S. Hieronymus: « Ne Deus talia sententiam tradat in reprobum sensum, ut faciat ea quae non conveniunt. »

Tertio, addit Olympiodorus Deum volutragos et eos qui negant Numen, saltem panice paupertate, infortunis, morte, itaque fortunae eorum et opera corrumpere. Denique Arabicus vertit, *ne irascatur Deus in spoliata tuam, et corrumpantur artes manuum tuarum*, id est opera exquisita, quae contentio studio, arte, ingenio meditata ac molitus es, perinde ac si tua contentio providentia divina penitus non agnosceres, diceresque superbiens: Manus mea excoelsa, et non Dominus fecit haec omnia. Intelligi quoque possunt cuncta, quae quae sibi comparaverit, vel corporis, vel animi bona, etiam virtutes ac merita, quorum merito facti iactantur, qui nego? Vel providentiam, inquit, noster Loricus.

Ita videmus Religiosos, qui dum in religione votorum observantiae viverent, ac mira gratia docendi, didicendi apud homines pollebent, cum ab eis decesserent, suntque apostata, omnem hanc gratiam deperdere, ferique odium et probrum Dei, aequae ac hominum. Exempla crebra spectavimus et in diis spectamus. Hinc nonnulli vertunt, *Deus proficiet opera tua*. Sic enim Isaac x, 26. Noster Hebraeus חָבֵב *chabeb* vertit *corruptio*. Apostata enim est putredo, id est corruptio et infamia, quae apostatas facit viles, infames et putridos, ac opera eorum, non tantum presentia, sed et praeterita, quae in religione heroica ediderant, putrefacit, id est conspuat, infamat, cor-

rumpit. Hebraeus *chabeb* est contraria significatio; significat enim ligare et dissolvere, ac dirumpere cum vehementia et dolore, uti fit in parturientibus, a quibus quasi dirumpitur prolus dum paritur. Unde *chabeb* saepe significat parturire, et habere dolores parturientis. Utinam hunc loco convenit: nam et volutragi negantesque nomen videntur habere ligatam linguam, mentem et manum, ut qui erant ante eloquentes, sapientes, et in omni opere potentes, per hoc scelus fiant elingues, insipientes, inertes et ad omne bonum impotentes. Rursum eorum opera dirumpuntur cum ingenti eorum confusione et dolore, qualis est parturientium.

Moraliter hic discas, quam Deum offendat negatio numina et providentiae, quamque graviter eam negantes puniat et noleat. Deus impunit dicebat: « Non videbit Dominus nos, derelinquet Dominus terram suam, » minatur: « Ergo et ego faciam in futuro: non parcat oculus meus, neque misererebor. » Eccl. viii, 18, et cap. x; David, Psal. ix, 13, 14: « Propter quid, inquit, irritavit impius Deum? dixit enim in corde suo: Non requirit Vides, quomodo tu laborem et dolorem consistere: ut tradas eos in manus tuas. »

Porro Providentiam esse ex dissona elementorum, colorum, animalium rerumque omnino consonantia, ordine, motu, constantia demonstrant Patres. Audi Lactantium, lib. III, cap. x. « Quis enim non sentiat mundum hunc tam mirabili ratione perfectum, aliqua providentia gubernari? quomodoquidem nihil est quod possit studio moderatore consistere. Sic datus ab habitatore discretus dilabatur. Navis sine gubernatore abipsum. Et corpus relictum ab anima delinit. Ne dum pleniorem tantam illam molem, aut constructam sine artifice, aut stare sine rectore tandem possent. Audi Damascenum in *Histor. Barlaam*, cap. xvii. « Si navis sine gubernatore non potest subsistere, sed mox submergitur, et domus modica sine provisorio: mundum quomodo constat tanto tempore creatura sic magna, sic bona et mirabilia, sine gloriosa quadam ac magnifica atque mirabili gubernatione, et sapientissima providentia? Ecce enim orbem quantum tempus habet, et non denigratum est: terra Virtus non est lassata ex tante tempore: fontes non desierunt fluere, ex quo facti sunt; mare tot et tanta suscipiens flumina non supergreditur mensuram: cursus solis et lunae non mutantur; ordines diei et noctis non perturbantur. » Audi Philonem, lib. *De Somniis*: « Credendum est sicut in curru aurigam, aut in navi gubernatorem: ita in rebus omnibus superare eum, qui est, corporibus, animalibus, animantibus, metibus, angelis, cunctis, quae terra, vel aere, vel caelo continentur, naturis, totum visibilibus, tum invisibilibus; totum enim mundum ex se pendente regit. »

Minulum vero Providentiae officia ex officio singulorum in choro, et membrorum in corpore, et

famulorum in aula, ita graphice d. pingit S. Athanasius, lib. *Contra Idola*: « Ut in choro, qui consistit ex diversis hominibus, viris, puellis, feminis, senibus, juvenibus, sub uno praesule et moderatore, quisque quantum potest, cavat pro sua natura, ille quidem ut vir, iste vero ut puer; alius ut senex, alius quemadmodum juvenis, omnes tamen unam absolunt harmoniam; vel ut nostra anima eodem tempore sensus nostros pro ejuoque officio exercet, et ad unam rem oblatam simul movetur, adeo ut oculus videat, auris audiat, manus palpet, olfactus odores accipiat, gustus delibet, sive quoque interea ne aliae quidem corporis partes in otio sunt, adeo ut inter ista pedes quoque obambulent; vel ut in praesentia regis imperantis simul et ad omnia oculos intendentis, omnes sunt in obsequio: est qui agros colat, est qui ad aquaeductus aquarum properet, alius item pabulum proficitur, alius ad curiam pergat, alius ad confectionem ingreditur, et alii eodem modo sese referant, et quae omnia ad praesentiam unius moderantis, et disciplinam fiunt, et constituntur: ita quoque omnia in universa rerum natura geruntur. »

S. Maximus, *serm.* 48, citat illud Platonis: « Deus omnia, et secundum Deum, fortuna, et occasio humana gubernat universa. » Et illud Socratis:

Si quid cura potest, cura: et si Deus ipse jubens Te cura, cur in sollicitis sis?

Pulehius Aristoteles, vel quisquis est auctor *De Musis*: « Quod, inquit, in exercitu est Imperator, in domo paterfamilias, in choro praetor, in navi navarchus, in corpore oculus, in curia auriga, hoc in mundo est Deus. » Plura videtur S. Chrysostomum, Theodoretum, Salvianum, Synesium et nostrum Lessium, lib. *De Nubibus et Providentia*.

6. UNI MULTAE SUNT SOMNIA, PLURIMAE SUNT VANITATES, ET SERMONES INNUMERI (1): TU VERO DEEM TIME. — transit a Providentia ad somnia, sive a religione ad superstitionem. Sicut enim cultores Providentiae sunt cultores veri numinis veraeque religionis: sic negantes Providentiam sunt irreligiosi Athei, quibus agnati et vicini sunt superstitiosi, quales sunt observantes somnia. Ab illis ergo ad eos congrue sermonem traducit, quia olim multum tribuebant somniis, idque quod somniant, censebant divinum et immissum a Deo: unde iuxta somnia dirigebant viles suae rationes et actiones. Contra eos hic docet somnia esse somnia, id est meras vanitates, nugae, humana spectra et phantasmatum. Quare asserit non esse observanda, nec timenda somnia, sed Deum Deique pro-

(1) Hebr. est, et in verba multiplicando, repetit: *ibi et est sane*. Ma Rosenbillerus. Alii tamen cum Vulgato, *non in multitudinem somniorum sunt vanitates et verba multa*: ne his somnia et verba vane te dedas, sed potius *vana time*.

videntiam, ubique excubantem, ad premiandum bonos et puniendum malos. Unde Syrus vertit, *quoniam in multitudinem somniorum et vanitatum et sermonum, multi errores*. De vanitate somniorum multa dixi Eccl. xxvii, 1 et seq. Memorabilia et terribilia est quod scribit B. Antiochus, *hebr.* 34, anachorem quemdam in leberia, Mosan vero et Iudeos in luce, apostatavit a fide, fatuosque Iudeus se circumcidit, et carnali vite se dedit: quare punitus a Deo, et a verbibus corrosus, corpus Iudeis, animam diabolo tradidit.

Adde ex somniis vane non raro oriri vanitatem et levitatem vocendi, aequae ac vola (de quibus sermo praecedens) violandi, neque ab eorum obligatione excusandi. Multi enim moventur ad vendendum quippiam ex eo, quod de eo nota somniant, quod feminis est frequens. Alii a votorum persolvitione se excusant, quae somniantur non esse persolvenda: quae omnia septuaginta vertunt, *quia in multitudinem somniorum et vanitatum, et verborum plurimorum, subdanti vota multa sunt, vel excusantur*; et S. Hieronymus ex Hebraeis sic exponit, q. d. « Nec superiora facias, de quibus iam dictum est: Ne facile somniis credas. Cum enim diversa videris per nocturnam quietem, et veris anima fuerit exagitata terribibus, sive incitata promissis, tu ea contemne, quae somniant sunt, et solum Deum time. Qui enim somniis crediderit, vanitatibus se et insipienti tradet. Alter: Quia dixi ea praecipit: Non des os tuum, ut peccare facias carnem tuam, et quas varias excusationes; hoc nunc infero: Quoniam in somnio vane istius, et in imagine umbrarum tuis, qua vivimus, multa possumus invenire quae nobis verisimilia videntur, et nostra excusare peccata, propterea admoneo ut id solum caveas, non putes absentem Deum, sed cum timeas, et scias cunctis operibus tuis adesse praesentem, teque liberi arbitrii conditum non cogi, sed velle, quod facis. »

Itaque accedant alii, qui hic censeant dari rationem cur non temere sit vovendum vel loquendum, scilicet eo quod, ut plerumque in somniis, sic et verbi plerumque facta sint. Unde Thymaturgus vertit, *sancti sicut somniant, ita verborum majorum partem esse vana*.

Olympiodorus: Irascitur, inquit, Deus somniantibus, id est, frustra laborantibus et loquantibus, quasi admoneri se somniis existimant ad vota concipienda et profutura.

Alii, ut Moringus, haec referunt ad negantes Providentiam, q. d. Negare Providentiam non est aliud quam somnare atque garrire, id est nil veri et solidi asserere, sed falsum prosum et arroneum, quod somnium, comminisci.

Tropologice, Chaldaicus per somnia accipit falsa oracula et doctrinas erroneas, quasi hic pseudo-prophetae opponantur veris oraculis, et factis

doctores veracibus. Sic enim vertit: Tot autem somnia pseudoprophetauram, et divinatorum canis respicit, infantiisq; insomiorum vermonibus fidem ne adhibeas: sed sapientes et justos cito, et ab eis disciplinam quere, Denique time.

Et somnosa insunant, — dum somnia aliis et aliis enarrantur, varieque a variis conjectando explicantur. Insuper omnia multis suspitionibus, historiis, fabulis, conjecturis recensendis materiam suggerunt.

Te vero Deum time. — Timor enim Dei iudicis, ut vindicis, valet ad refranandam vanam somnii divinationem, docet Dei providentiam, adigat ad solvenda vota, carnis contempnentiam castigat, linguam effrenam refrenat. Theodora timor Dei est initium, promotio et perfectio sapientie omnisque virtutis, ut pluribus ostendit Eccles. 1, 11 et sequent., ac in Proverbia crebro.

7 et 8. Si videns calumnias egredior (Arabibus, stultissimus adlocutus pauperem) et violenta iudicia, et subverti iustitiam (Septuaginta, disceptionem iudicia et iustitia; Complutenses, capinam iudicia; S. Hieronymus, ruina iudicia; Thaumaturgus, iudices salubris strepitus circumire leges) in provincia; nos mireris super hoc negotio, quia excelsus excelsior est alius, et super nos quoque eminentiores sunt alii, et insuper universa terra rex imperat servienti. — Hec spectant ad 7o ne deus coram Angelo: Non est Providentia. Ecce occupatio. Occurrit enim tacite objectioni hominum disceptum: Si est Providentia, equae iusta, cur ergo permittit calumnias egrediorum, violenta iudicia, et subverti iustitiam? Cur ea, non impedit et tollit, aut illico punit et placit? ut inde discant homines eam revereri Denique timere. Respondetur hoc non esse mirandum; iusta enim de causa hinc permitti a Deo, ut postea acrius plectantur. Celestem solari nos debere, quod existat tunc cunctorum rex iudexque, qui vicarios iudices ipsos dijudicabit, interim dissimulans, non ignorans, illos ipsos adhuc expectans ad penitentiam, oppressos exereans ad patientiam, preparansque ad coronam (1).

(1) Rosenmullerus, si oppressionem pauperis et raptum, id est, violationem iuris ac iustitiam videtis in provincia, id est, civitate aliqua vel regione (gall. rasoire, jurisdiction, a rad. 777), ne mireris super hac re; non sicut alius super illo observat, sicut gradus sunt profectuum et magistratum, quomodo inferiores observantur a superioribus: ita Altissimus, Deus, super illos omnes, sicut observat, cunctis in plurali est, quomodo dicitur excellentior, quo exprimitur superlativus. Nam, volat remedium, quo tantis occurrit vanitatibus, docet quodam utilissimum vice gemitus, quod quis inest, ita: Forto emolumentum terra, quod e terra cultura impetramus, pro omnibus aliis emolumentis est; vel metus, in, seu ad omnes, scilicet homines, venit, colandus: res enim agro servus est, agriculturo sibi additus. Alii, si oppressionem,.... nam sicut alius super illo observat, et sicut alii altiores sunt super illos, ita dominus (vers. 8) supremus dominus terra, omnium dominus, rex regnorum qui honoratur, scilicet Deus vel Solomon.

Ita S. Hieronymus, Olympiodorus, Aleuinus, Salomius, Bonaventura, Hugo, Lyraeus, Lorinus et alii.

NON MIRERIS SUPER HOC NEGOTIO. — Hebraice, ne obtuspetos super iniquitate, id est super re vicia, vel ab oppressore positive, vel a Deo permissive. Unde Pagninus accipit voluntatem Dei, ne mireris, ait, de voluntate divina permittente tot violentas; Tigrina, ne mireris divinam voluntatem; Vatablus, ne mireris super hoc re qua fit divino nutu; Chaldeus, non mireris, ait, in corde tuo, quomodo voluntas Domini sit super omnia haec. Quod imbeciles opprimantur a nocentibus mirari sunt Jeremias, cap. xii; Habacuc, cap. 1; David, Psal. lxxxi. Sed Solomon edoctus a patre et magis a Deo, crebroque expectans, id ipsum non miratur, nec mirandum esse docet, ait S. Athanasius, Apolog. de Paga sua, quia nil mirum est nisi novum: pauperes autem a potentioribus opprimi non est novum, vel insolitum, sed tritum, frequens et commune seculorum omnium usu confirmatum. Adde hoc permitti a sapientissimis Dei voluntate ad majorem iustorum virtutem et gloriam, et impiorum indignitatem ac penam. Olympiodorus vertit et explicat, q. d. Ne indigneris, aut fuldere mundum sine ulla providentia suspicaris.

QUIA EXCELSUS EXCELSIOR EST ALIUS, ET SUPER NOS QUOQUE EMINENTIORES SUNT ALII. — Hebraice et Graece, quia excelsus desuper excelsum custodiam est, et excelsi super eos; Campensis, habet enim oppressor illo superiorum, qui ea quae facit ultroque observet, et supra utrumque illorum alii superior res sunt. S. Hieronymus in veteri editione, quia excelsus super excelsum (Vatablus, observat), et excelsior est super illos, scilicet Deus, ait S. Hieronymus; alii Angelus, aiunt, q. d. Etsi iudices et principes smat opprimi iustitiam et justos, tamen in a Deo propositi sunt angeli urbium, et provinciarum prasides et custodes, qui eos subinde moneat, castigant, deponunt, ut deposuerunt Nabuchodonosor, juxta illud: « Ecce visus et sanctus de caelo descendit, clamavit fortiter, et sic ait: Succidite arborem, » Daniel, cap. iv, 40 et 44. « In sententia vigilum, » id est angelorum Babylonicae praesidentium, « desertum est. » Aut certe idem angelus, Dei natus, vindictam in iustorum et premium iustorum differant usque ad diem iudicii. Sic et Albinus, Glossa, Cajetanus, Vatablus. Unde Arabibus vertit, quoniam excelsus conservabit te super rem excelsam, et illis qui se offerunt super praestantius est. Audi S. Hieronymum a. « Ne mireris, excelsus quippe super excelsum hinc respicit Deus, qui angelos suos super iudices et reges terrae posuit, qui possunt utique prohibere iustitiam, et magis in terra valere quam quaevis hominum potestates; sed quomodo servat in finem iudicium, ideo nunc expectat et differt sententiam. » Grassetus ergo licet nunc impletus, et impii iudices impune, sed non impune abibant: dabunt enim tandem penam iudici nunc

prospiciant, atque ejus ministris nunc testibus tante iniquitatis. Haec sano interpretatio admirationem tollit, cur divina Providentia violenta iudicia et calumnias pauperum permittat, aut non statim puniat. Bucusque S. Hieronymus, et ex eo Pinoda.

Planus haec omnia accipias cum Lyrano, Dionysio et florence Cardinali, non de angelis, sed de hominibus, puta de principibus subordinatis, quorum minor inajori gradatim subest usque ad summam, qui est rex vel imperator, q. d. Si inferior iudex permittit iudicium et iustitiam, appellatio et recursus est ad superiorem alium et alium gradatum, quorum quisque potest et debet inferius sibi subordinati et subditi iniustitiam corrigere et emicare. Unde Chaldeus vertit, quia Deus potens super caelos altissimus observat opera Altissimi hominis, tam bona quam mala, et a factis ejus mittitur viri magnifici et robusti, ut postulant eorum in improbis, et ut sint propositi magnitatis super eis.

Secundo, haec ad panam talionis et indolem potentiorum referas, q. d. Si inferior iudex innocenter opprimat, iusto Dei iudicio talione punietur, ut pari modo a superiore suo opprimatur, sicut videmus tyrannos, instor minorum piscium, a majoribus tyrannis devarari, juxta illud Jerem. xxx, 16: « Omnes qui comedunt te, devorabuntur, et universi hostes tui in captivitatem ducentur, et qui te vastabunt, excelsos quoque predatores tuos dabo in praedam. » Quod S. Hieronymus eo loco impletum intelligit, cum Assyrios vastaverunt Babylonia, Babylonicos et Chaldaeos Medi Persique. Sic Isaias xxxii, 1, Assyrio minatur: « Vae qui praedaris! nonne et ipse predaberis? » In universumque Prov. cap. xxii, 16: « Qui calumniatur pauperem, ut auget divitias suas, dabit ipse ditiori et cogit. » Potentiores enim saepe potentia sua abutuntur, equas inferiores inique opprimunt. Ea enim est hominum viciata conditio, ideoque non admodum, sed miseranda et lugenda. Haec expositio quoque apposita est illique favet hebraum כבד גבוהא, id est excelsus, superbus, timidus, qui inferiores despicit, premit et depmit, juxta illud Jeremi 17, 6: « Nonne divites per potentiam opprimunt vos, et ipsi trahunt vos ad iudicia? » Quis ergo haec miratur, quod commune est, et natura quasi insitum divilibus et potentibus? Veritas enim potentie et divitiarum est superbia, ait S. Augustinus, fastus et tyrannus.

Tertio, alii exponunt, q. d. Non mireris inter iudices aliquos reperiri improbos, quia rex non potest omnia solus iudicare, sed constituit vicereges, et hi constituant gubernatores urbium, et hi constituant iudices: subinde non solus notos vel iniquos, eo quod pecuniam offerant. Igitur in tanta tamque multiplici iudicium subordinacione et turba, non mirum aliquos irrepere praevaros, qui iura ob munera corrumpant. Miran-

dum magis non plures et plura corrupti: nam omnes ad majora aspirant, et super hos quoque ambitio non habet terminum. Audi Geneacum ad Lucellum, epis. 88: « Nequeque aliquid: tumida res est, vana, ventosa, nullam habens terminum. » Et alibi: « Nemo quid de tribunatu gratias, sed conqueritur quod non est ad praefaturam usque perductus; et si desit consultus, nec hoc quidem sufficit: cupiditas enim non unde venerit respicit, sed quo tendit. » Idem. lib. II De Beneficis: « Nunquam, inquit, improbat spei quod datur satis est; omnia miserisse se existimat, nec satis pretio aestimatum putat. Majora enim cupimus, quo majora venerint, intentione concitator est: ambitio enim sive cupiditas, ut flamma infensa vis acrior est, quo ex majori incendio emicuit. »

8. ET INSUPER UNIVERSA TERRA REX IMPERAT SERVIENTI. — Pro insuper hebraum עט ורין ותרן, quod vertit Olympiodorus, superfluum terra; Complutenses, abundantia terrae; Septuaginta Vaticani, et praesentia terra in omni est rex agru culti; Syrus, haec terra in omnibus est rex qui agrum colit; Symmachus, et amplius terra in omnibus rex est regionu cultae. Rex hic accipit potest proprie, q. d. Si omnes iudices et principes sint iniusti et violenti, respublica recurrit ad regem, ut is eos in ordinem redigat.

Verum melius per regem accipere Deum; hic enim, solus impari universae terrae, q. d. Omnes iudices principes et reges subijci sunt servienti quo Deo, qui cum sit iustissimus, omnes iudices et reges, adeoque ipsos iustitiam iudicabit exquisissime, ac lassus animi ius, indolentibus iusta supplicia irrogabit. Lassus ergo ad Dei tribunal provocat, ejusque sententiam patienter expectat.

Pulebris et sapienter Horatius, lib. III, Ode 4, monet dicens: Regem vinculum in provincis reges, Reges in ipsos imperium est Jovis, Ceteri pignora triumpho, Cuncta supercilio novacula.

hinc pauperes a iudicibus et principibus laesi clamant in coram, et a Deo exaudiantur, juxta illud Proverb. xxii, 22: « Non facias violentiam pauperi, quia pauper est; neque contoras egerum in porta, quia judicabit Dominus animam ejus, et in conspectu eorum qui confixerunt animam ejus. » Ita S. Hieronymus, Aleuinus, Bonaventura, Hugo, Lyraeus et passim alii.

Pro imperat Interpres legit לרדו לרדו, id est ad imperandum, hoc est imperat; ערדו sara enim est dominari, imperare. Est enallage modi: poulter enim infinitivus pro indicativo.

Jam pro 7 substituentes vicium 7, pro Hero, id est imperat, legit לרדו לרדו, id est agar. Sic enim habent לרדו לרדו כבד הוא מן ירדו ירדו ירדו ירדו crets bacoli hu meloch lersade nelsad.

Ambrosia insulatia.

R

et ita legerunt Septuaginta, Syrus, Arabicus, quod varii varie vertunt et explicant.

Primo, Tigrina, et post omnia terror. Deus semper sui stantibus expectantibus est, ut rex agri qui colitur, ut sollicitior hunc quasi agrum surum listret, iudicet et puniat, vel praemet: rizaria, id est infestus, tradendo ignibus gehennae; triticum vero, pila iustus, colligendo in horreum collit.

Secundo, Valabius, porro excellentia terre super omnia est, rex agro sacro, q. d. terra agricultura est potissima amicum conditum vivere, et non esse etiam rex colit aut colendum curat agrum, velque necessario. Et Isidorus Clarus, *regnum quod colitur ex terra in omni re, est rex propter agrum cultum*, hoc sensu: Nemo non abunda vivere potest ex cultura terre, quam sit, cum omnis victus, quo opus habet humana natura, ex terra colligatur, q. d. Quid tunc opus opus? quorum tam multe lites, quando parvo contenti quantum esse ac regie vivere, id est copiose satis et otiose, absque fori molestia? Laus utique agrorum maxima.

Sic et Arias ac plures alii censent hic consili studium agriculturæ; per hoc enim vitantur lites forentes, in quibus non raro innocens et iustus causi cadit. Unde Campensis vertit, *summum quod terra prestare homini potest, est agellus aliquis, qui colentis eam satis esse possit, ut ex eo vivat, et cui ille contigit, et eo contentus est, in plane rex est; uti fuit Abraham, Isaac, Jacob, Job primique reges orbis. Huc facit vetus oraculum:*

Eni servit ager tibi, quoniam tanta requirit?

Tertio, Titelmannus vertit, *proterea rex est in omni terra ad colendum agrum, q. d. Rex imperat in sua terra et regione, eamque ab iniuriis facit, ut possint agri coli, quorum messis sublimi vivat.*

Quinto, Cajetanus hebraicum *רַי רַי אֵלֶּיךָ* vertens superfluum, sic traducit et explicat: Sicut ager producit herbas superfluas, que non evelluntur ante messem, ne simul evellatur et triticum: sic Deus ex certa scientia et providentia permittit calamitas et scelera violentorum, ad iustorum probationem et profectum, ut eos in illo iudicii vindicet et coronet. Sciant ergo principes mundum quasi agrum sibi a Deo traditum, ut epus sint coloni, eumque iustitia et omni virtute excolant, itaque iustitie fruges Deo, mundi Domino, velint cesurum persolvant. Sed sicut colonus permittit siccitatem ad tempus, ita recta gubernandi ratio possit permittit nonnulla crimina, donec opportunitas sit ea evellendi. Sic et S. Hieronymus, qui in veteri editione vertit, et amplius terra in omnibus est rex in agro colit. Et Olympiodorus qui vertit, *super omnes rex est dominus agri elaborati; idque dupliciter explicat, tum de Deo, tum de homine: «Deus, inquit, instar viridarii mundum sibi hunc excoluit et ornavit, et in eo dominatur, ut dominus, cuius et assiduum providentiam*

gerit. Non itaque deest opinari mundum *causa* gubernatione regnantis, ob eas, quo inter homines fiunt, iniquitates; imo revocare in mentem oportet, quod cum mundus hic ager nuncupetur, iuxta evangelicam parabolum, Deus hominum mundi huius regem dominumque constituit, sicut scriptum est: Omnia subieci sub pedibus ejus. Admonet itaque nos hoc loco Ecclesiastes dignitatem nostram, ut debita venerationem Deo exhibentes, qui nos regia honestavit corona, pie officioseque vivamus. Alter: Quandoquidem Deus universi huius mundi est Dominus et possessor, veluti agri coesdam, diligentia summa elaborati, idcirco sedulo caveamus, ne demoliamur vineam Domini sabaoth, aut iniquis actionibus, aut impis dogmatibus, aut perniciosis doctrinis. Omnibus enim praest, omnia speculari agri Dominus et possessor elaborati. Adde Olympiodorus: Iudices et principes iniusti, inquit, non aliud censeodi sunt quam superfluitas terra, hoc est inutilis globus et massa, gleba et cinis, quem Deus overlet in die iudicii, tradetque in gehennam: iuxta illud: «Quid superbis, terra et cinis?» *Eclh. x. 9.*

Quinto, Pagninus vertit, et utilitas, cultura terra in omnibus est, et rex propter agrorum utilitatem est servus. Alii, rex agro sacro, vel si servus, Clarus, etiam rex agro obligatus est, quia ex illo tum se et suos nutrit, tum ampla tributa colligit. Chaldaeus, et *laudabilior est terra cultura super omnia, quoniam in tempore, quo filii regni, et rex habitat in ruribus a facie illorum; si ille rex non habet frumentum ad comedendum, sit servus subiectus uni dyabolo. Alii vertunt, rex propter agrum factus est, q. d. Agricultura adeo est utilis, adeoque a praecipuo exercita, ut ex agro promissi facti sint solum et soeptrum, atque ex agricolis facti sint reges, quorum exempla plura recensuit cap. IV, vers. 14.*

Sexto, sic veritas et explices, q. d. Quia lites et oppressiones pauperum fere oriuntur ab bona terra, solliciti ob opes et fruges, quas dat agricultura, hinc unus summus regioni praeficitur rex, ut ipse inferiorum iudicium iniusta iudicia impediat, corrigat, emendet.

Verum Vulgata versio, uti planior, ita verior et germanior est iuxta sensum quem initio assignavi, cui tamen caeteras sex, excepta quinta, iam assignatas adscripte est facile.

Mystice Hieronymus Victorinus, lib. *De Statu inter. Rom. lib. 1. cap. vi*: «Quisnam, ait, est iste rex qui omnibus imperat? Est, inquit, liberum hominis arbitrium, quia omnia corporis membra et ad nutum deserunt, et appetitus si aliquando rebellent, potest ab actu refragari, et refragatos gravi ultione percutere; et eorum audaciam foris castigatione frangere et emolire. Investigemus igitur quam ratione rex hic interioris respicientis nostrae Deo sit subiciendus, et ab omni quod non deceat avocandus.»

Tropologicè, docet hic Salomo regem verum esse, quem regit non ira, non libido, non avaritia, sed ratio, contenta et iustitia. Hic enim iudicat Deum, qui iustitiam regit, imo iudicat et vindicat. Hic dominatur ira, affectibus, animo ac sibi ipsi quasi victor sui, ideoque Rex terra est et Dominus mundi. Hic superior est regibus, imo rebus omnibus creatis, ideoque regum est Rex. Audi S. Ambrosium in *Psalm. cxviii. octon. 14*, ad illa: *Arctura mea in manibus meis semper: «Quicumque proprium corpus subegerit, nec ab ira et aliis passionibus turbari animam suam, rector sui congrua vi permisit, is bene regia quam potestate se habens rex dicitur, quod regere se noverit, et arbitri sui juris sit, nec captivus trahatur in culpam.»*

Legi S. Chrysostomum, lib. V De Compar. regis et mercatoris, ubi monachos passionum dominos regibus comparat, imo anteponeit. Audi et Cleonem in laudem Caesaris, huc gratulando, vel adulando, dicentem orat. pro Marcellis: «Domini gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infestas, omni copiarum genere abundantas: sed tamen ea vicisti, quae et naturam et conditionem, ut vinci possent, habebant. Nulla enim est tanta vis, tanta copia, quae non ferro ac viribus debilitari frangique possit; verum animam vincere, iracundiam colere, etc.: haec qui facit non ago eum cum summis viris comparo, sed simillimum Deo iudico.»

Audi denique «Sosecam in Thyeste:»

Regem non faciunt opes,
Non vultu Tyris color,
Non tanta nota regis,
Non auro tanta inopes:
Rex est qui peris natus,
Et dixi vultu pectoris
Qui tanto potius loco,
Intra se videt omnia,
Occurritque suo libens,
Fato, nec querit moti.
Rex est, qui metui nihil:
Hoc regnum sibi quisque dat.

9. AVARUS NON IMPLEBITUR PECUNIA: ET QUI AMAT DIVITIAS FRUCTUM NON CAPIT EX IIS: ET HOC ERGO VANITAS. — Commode ab oppressionibus pauperum, et iudiciorum corruptione transit ad avaritiam, velut ab effectu ad causam: quia enim iudices avari erunt se numeribus corrumpi, hinc perventum iudicia: quare ministra praetorum avaritia est calumnia, ait Cicero, lib. I, epist. ad Quintum fratrem. Nuperum divites avari, ut se dilent, expiant et opprimunt pauperes. Igitur avaritia vanitatem, *ergo ac iniquitate hic ostendit. Adde Thuanum argens: «Sicut, inquit, facultates per rapinam parit ac per vim exorta, perniciosissime et sceleratissima sunt: sic etiam homini, pecuniarum cupiditate flagranti, nunquam saltem, nec proximorum benevolentia provenit, quamlibet maximam argentum vim acquir-*

sierit:» quia scriptum est: «Victoriam et honorem acquirit qui dat munera, animam autem auferit accipiens,» scilicet coram eorum rapit, ut illa largientem redamare cogantur.

AVARUS NON IMPLEBITUR PECUNIA. — Hebraea *amans argentum non satietatur argento. Ita Septuaginta, Syrus et Arabicus.*

Ratio a priori est quod avarus hominis sit immensus, et cupiditas avari sit maior capacitate toto orbe, quare auro totius orbis impleri nequit. Hinc avaritia est insatiabilis et inexplebilis: quo enim plus acquirit, eo crescit, et plura appetit. Unde avarus dicitur quasi *auri cupula* ac S. Isidorus. Avaritia ergo est auri sacra fames, quae proinde stultis est hydropho, qui quo plus bibit, eo plus sinit, quod potus in ejus corpore putrescens, ob calorem quem gignit putrefactis, sanguinis effectus, os stentaculis assidue purgat, itaque salsetine sua illius sium semper exauat. Adde Aristoteles, lib. I *Polit. cap. vi*, aiam causam, scilicet quod avarus amat opes, non ob luxum, aut quid aliud, sed propter seipsum; quare cum amandi in eo non sit finis, hinc et avaritia non est finis, hinc S. Augustinus, serm. 10 De Suetis, quare virtutum divitias a falsis auri et argenti discriminat, quod ille sui finem sistent, hoc avaritia: «In hoc, inquit, vultu avaritia dividit, quia quisquis eas habuerit, non egebit, dum iuxta Apostolum, habens vicium et vestitum his contentus est. Istas vero terrenas divitias iniustum est putare divitem, quae non auferant egestatem. Tantum enim magis quisque ardebit egestate avaritia, quanto magis eas diligens majores habuerit. Quomodo ergo sunt o-vitia quibus crescit inopia, quae amatoribus suis quantum fuerint ampliores, non afferant solatium, sed inflammant cupiditate divitem? Tu putas quia mir. Indigeres, si magis haberes. Unde bene quidam dixit: Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit. Cum pecuniae enim incrementum rabies cupiditatis augetur. Nam omnes avari, vel cupidi, velut hydropho marbo agere videntur. Quomodo enim hydropho quantum plus bibit, tantum amplius sinit, ita avarus, vel cupidus a vitando non salatur.»

Quocirca Galenus, lib. *De Symptom. animi morbis*, cap. ix, docet insatiabilitatem esse causam paupertatis et indigentiae, item morborum et mortis. Hinc proverbium Syrorum et Arabum: «Non est in toto orbe pauper, qui sit adeo miser, sicut est dives, qui non explebitur pecunia suis.» Hinc avaritia Apostolo vocatur «idolorum servitus», et avarus idololatra, quia aurum quasi idolum suum adorat et colit, *Ephe. v. 5*. Quin et divitius aurum vocat deorum maximum, imo solum et unicum. Sic enim canit *Eccl. 12*:

*Aut avarus desiderat servitium iuris
Aurum omnes, vicia iam pulsat, colunt.*

Hugo Cardinalis octo refert causas cur avarus

opibus non satiatur, tantque hæc : quia infinita est cupiditas; quia exhausti affectum avari; quia quo crescit magis, crescent aræ, cellaria, stabula, etc.; quia quo magis crescit, crescit flamma cupiditatis; quia cum ejus augmento advenit nova indigentia, ut custodium, arcarum, serarum, clavium, finior amittendis, dolor de amissione, etc.; quia non habet proportionem cum animo et corde nostro, ut nec sapientia vel gratia cum bursa, quia nequit esse doctus in locis, in bursa et in mente; quia famem cordis non satiat pecunia, quæstus in bursa, ut e-¹ suis manens in copio-² no, Denique S. Gaudens Episcopus Brixiensis, serm. 14 ad Neophylos, tom. II Biblioth. SS. Patrum: « Qui amat, ait, pecuniam, non satisfabit ea. Predatoris enim rapacitas non comprimit avaritiam, sed irritat. »

Vare ergo, ait S. Hieronymus, « dixit Flaccus: Semper avarus eget. » Audi S. Bernardum hunc locum sapienter et pie pertractantem, tract. De Divit. Deo, post medium: « Qui diligit pecuniam, non satisfabit pecunia; qui autem esurit, et sitit justitiam, ipsi asaturabunt. Instilla si quidem ratione ut natus spiritus, cibis est vitalis et naturalis; pecunia vero sic non replet, vel implet animi famem, quomodo nec corporis ventus. Denique si famelicum hominem spiritus famelicus vino, infatis haurire lucris serens cernis, quo quies consulat fami, bonne credis insanare? Sic non minoris insanare est, si spiritum rationem rebus putas, quibus-cumque corporalibus non magis satiat, quam saluti. Quid namque de corporibus ut spiritus? Nec illa sane spiritualibus, nec uti e regione refici corporalibus quæunt. Reseda, amigdala, Domino, qui replet in bonis desiderium iustum. Replet in bonis, exultat ad bonum, tunc in bono, prevenit, sustinet, implet. »

Et qui amat divitias (hebr. est per 7 tempora, v. e. copia, tanullus, turba-tam hominum quam opum, qualis est Mammon), facturus non capiet ex eis, — quia eis non audeat uti in bonum suum, vel aliorum, sed eas avare recedunt in arca, hincque eas quasi defodit et sepellit, ut lucem non videant. Enclit. S. Hieronymus veritè non fractur eis; Arabice, qui amat censum, multiplicat que non satiat. — 295, qui diligit magnaniam, non possidebit illud, sed magis possidebitur ab illo (1). Avarus enim opum non est dominus, sed servus et mancipium. Vide S. Ambrosium, lib. De Nalutâ, cap. 14. Est misos; minus enim dicitur et plus significatur. « Fructum non capiet, » id est, danna multa et rancora accipiet. « Radix enim omnium malorum est cupiditas, » Grece φειξυρα, id est, cupido ardens, 1 Tim. vi. Porro Chaldeus hic veritè, qui amaverit congregare divitias copiosiores, non est et ius in anclo veneno, nisi fecerit ex eis elemosynam, proptereaque

(1) Hic est, et qui proprie quis, pro qui, ut Frontin. 4) amat multitudinem argenti, et non est proventus.

non est et merces proventus ad comedendum. Nam, ut ait S. Gregorius, III part. Pastor. ad mon. 21, « fretus est ex illis (opibus) caperetur, si eas bene spargere non amande voluisset; qui vere eis diligendo retinet, hic utique sine fructu delinquet. » Qui sementem nimis amat, non mandat terra, ideoque nec medi. Pecunia enim quasi semen fructificat seminanti pro Deo redemptio-nem peccatorum, emptionem regni æterni, promissionem vite, que nunc est: et future; qui amat animam, perdit, sic et qui pecuniam effundit, qui eam ut semen terre mandat. Sere ergo copiosam summam, ut metas copiosam messeam; sere opes in pauperes, ut longe majores percipias in cælis. Vide que de avaritia dixi Eccl. x, 9 et seq.

Et hoc verbo VANITAS. — Campensius, quisquis talis, insuperat omnes est. Vide dicta cap. 1, vers. 2. Nam, ut acute ait Plutarchus in Moral.: « Cupiditas cum voluptate conjuncte sunt; at avaritia, cum concupiscentiam exolet, voluptatem aliam, et velut molesta ac morosa hera parare cogit, frui prohibet. »

Ex hoc loco collige veritatem, veramque virtutem et felicitatem non consistere in opibus, sed in contemptu opum, quem affert paupertas spiri-tus. ut pulchre docet S. Ambrosius, lib. III, epist. 10. Idem cogovère pro umbra philosophi. Socrates dixit se non admirari divitem superbum et arrogantem, nisi experiretur illum divitias die-pnassari, et in alios effundis. Hinc Seneca, epist. 14: « Qui cum paupertate bene conerit, dives est. Non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est. » hinc Plutarchus: « Ut qui vestes flagellat, corpus non attingunt: sic qui pauper-tatem exprobrant, hominem non tangunt, sed externa columbantur; » hinc Epictetus: « Ut qui genit sunt inter Persas, non desiderant in Grecia habitare: ita et pauperes, quibus divitiarum nota est natura, non student ditescere. » Valentinus ipsi legisse: Illud Salomonis: « Avarus non implebitur pecunia, et qui amat divitias fructum non capiet ex eis. »

Ratio a priori est duplex, scilicet immensa homo-minis cupiditas, et auri opumque exilitas villan-tique, que tanto cupiditati longe est impar et infe-rior, ut eam expleat nequeat, juxta illud 3: « Li-viles egerunt et enierunt in imperiores autem Dominum non minuentur omni buque. » Psal. xxxiii, 11.

10. Cui multe sunt opes, multi et qui comedunt eas. Et quo propius possessoris, xis quem cæcit avaritas eo vult satis? — Habere, et multiplicare bona (cum multiplicatur bona) multo comeditur illud; Septuaginta, in multitudine bonitatis, multiplicat sunt qui comedunt eam. Advenit enim ad rem bonam et cupidam, sicut musca ad mel. Arabice, in multitudine panis, multiplicatur et qui comedunt illum (2).

(2) Multi et qui comedunt eas. Quo sunt unum copio-

Dupliciter, adeoque contrarie hæc gnome ab interpretibus accipitur: primo, ut significet laudem liberalitatis; secundo, ut significet vanitatem divitiarum et avaritias.

Primo ergo Olympiodorus de liberalitate sic expo-nit: « Quibus legitimo honestatis jure opes alique divitia augescant, multiplicentur etiam, qui illis utuntur et pauperibus imperant. Nam, quid prodest impudenti avaro ac tenaci sua turpis villitas, que oculorum solo intuitu pecuniis uti permittit? Solo namque intuitu principatum tenet in pecuniis. Quid melius (inquit Orator) et quid præstantius bonitate et beneficentia? » Favet Syrus, qui pro eo quod sequitur: « Et quid prodest possessori, » etc. ? veritè, que justitia nisi, etc. ? Cajetanus, que rectitudo? Syrus, factum est felix possidentibus se, quoniam de capite meo vidi oculis meis. Sic et Lyranus, Ingo Cardinalis, Glosa, Dio-nysius. Huc spectat Thaumaturgus dum veritè, et proditas (beneficentia) familiares suos majorem in modum oblectat, fortisque efficit, rem unquam-que perspicitiam facultatem præbens.

Secundo et gerivo, significat vanitatem opum et epulorum et varvarum, q. d. Ut quid, o avaro, tuis curis opes congris, cum tu ex eis non nisi tum ventrem implatur sis? ad hoc autem modicum sufficit; reliquum quod congeris, non tibi, sed aliis congeris; quia sicut ubiqueque est cadaver, eo convolant vultures et aquilæ. Math. xiv, 28: sic ubi sunt opes, eo convolant egeni et parasil, ut eas devorent. « Cadavere lupi, musce mel, prædam, non hominem, sequitur turba ista, » ait Simeon. Quare tu, dives avaro, non tam opum tuarum es herus et dominus, quam pro-curator et dispensator, ait idem, quest. 4: et epist. 88: « Infelices, ait, quod non intelligitis vos ma-jorem famem habere, quam ventrem; » et epist. 111: « Error est quod nemo nostrum unum se esse cogit. Unum videri putas ventrem, cui tanto tumultu comparatur cibus? cui tot regnum vina conduntur? si unusquisque se numeret et meliatur corpus, sciat se multum capere, nec alii posse. » Rursus erigat avarum, quod videt opes suas, tanto labore paratas, adeoque adamatas, tam pro-dige a tot hostibus consumi, cum ipse ex illis nil aliud voluptatis capiat, quam quod eis comat et oculos pascat, non ventrem. Sicut enim ubi multi sunt panes, ibi multi sunt aures, qui eos rodunt: sic ubi multe sunt opes, ibi sunt multi pro-curatores, famuli, parentes, hospites, amici, adulato-res, coei, lixæ, adde et fures qui eas absumunt. Ita S. Hieronymus, Olympiodorus, Alcuinus, Ingo Berque et alii.

Hæc accedit glossa, que sic exponit, q. d. Qui dives, so piores ænime est alere aræba, operibus, mi-litibus, ad divitias vel acquirenda, vel custodienda, vel administranda.

Qui verum s ad agriculturam laudem referunt, eju-dem commendationem ex collatione numerum reperiant in vers. 9, 10, etc.

multas opes congregavit, non potest illis uti ad gloriam et magnificentiam, si solus ait; sed ad hoc opus est convocare plurimos, ut per eos opes dispersa latius splendeat, puta servos, ancillulos, clientales, magnates, milites, uti fit in aulis regum et principum.

Expertus est idipsum in se Salomon, qui tantas opes habuit, sed pariter tot devorantes eas, ut quotidie absumerent triginta coros similes, sexa-pinta coros farine, decem boves pinguis, viginti boves pascales, et centur arietes, excepta venatione cervorum, caprearum; et bubalorum et altium, III Reg. iv, 23. Ut anim alios lætarent, alebat quotidie 70 millia portantium onera, et 80 millia latomorum, ibidem cap. v, 15. Sic et hodie vido-mus reges opulentos tot habere aulicos, officiales, milites, etc., ut opes regie ad omnes alendos vix sufficiant; quare illi, reges licet, pauperiores sunt mercatore, qui paucas opes habet, sed liberus et ab omni debito oneræque immunes.

Alexander Magnus cum orbem subjungasset, audiens plures alios esse mundos ingemuit: « Et quando, ait, illos subjiciam? » Tanta est avaritia et avaritia. Quare vare de eo Iulius Satyrionus Juve-nalis, satyr. 10:

Unus Pelles juveni non esset orbis: et Sarcophago contentas erit.

Denique audi S. Bernardum hunc locum pertractantem, De Convers. ad Cleric. cap. xii: « Hinc, ait, divitiarum amor insatiabilis longe amplius desi-derio torquet animam, quam refrigerat usum suo, utpote quarum acquisitio pleni doloris inven-tur. Postremo ubi multe opes, multi etiam qui comedunt eas, et cum quidem divitiarum apud alios, divitibus solus nomen odit et sollicitudo. Et in his omnibus pro tam exiguis, aut magis ne exiguis quidem, sed nullis, eam participare glori-iam, quam nec oculus vidit, nec auris audiit, nec in cor hominis ascendit, que preparavit Deus diligentibus se, non tam insipientia quam indolentis esse videtur. »

Æconomice monet hæc gnome dicitur, ut sint opum frugales economi, quales sunt mercatores; quibus ubi sunt multe opes, domestici et famuli liberaliter eis utuntur, hincque eas exo extantur multitudinem ad prodigalitatem illud, sed tandem sentient illud: « Sera in fundo parvasima. » Quæ principes, quibus frugales et provix sunt econo-mi, licet census habeant modicos, absumunt; quibus vero sunt prodigi, vel improvidi, licet opes habeant ingentes, depauperantur. Hinc ratio discendi consistit in prudenti et frugali econo-mia. Sane hæc ratione Hollandi ad tantas opes, quantis videntur, evaserunt, quia alieni sunt ad rem, et minima erant; quare tantum effugerunt uno auro, quantum alii tribus vel quatuor. Et vitio, inquit ille, non quantitate, sed usura et frugalitate meliende. »

Et quid prodest possessori? — Hebraice est *למה ירדון*, id est que congruentia, recitudo, industria, eorumditas, utilitas heri? Septuaginta, que certus aut fortitudo possidenti bono? quia principium, vel potius principatus (hoc enim est *הנהגה*) videre oculis suis; Olympiodorus, principatus est illi, ut videt oculis suis, g. d. Que utilitas ex bonis tanta virtute et strenuitate partis, quando principatum avarus gerit solo intuitu, nec alium habet usum domini, quam quod apposita contemplantur? Arabicus, que iustitia, etc.? Syrus, et factum est felix possidentibus se; Symachus, que utilitas inest habenti in bona, nisi ut tantummodo spectet oculis suis? Campensis, quid licet amplius, cuius sunt divites, quam quod videt in eis consumere? filii, nisi aspectus vultu sui, q. d. Dives ex tot opibus pascit oculos suorum, non mentem, nec ventrem. Opes ergo illi non sunt, nisi inanis aspectus et vana visio, iuxta illud Horatii, lib. 1. *Serm.*, satyr. 1:

Iste domi, simul ac nummos contemtor in arca.

Et mox:

Comedit, undique sacris
Isodanis inibus, et loquax parcerit sacris
Oleris, aut platis tanquam quollere libellus.

Audi S. Chrysostomum, hom. 2 ad Pop.: « Avarus ait, eustus est, non dominus; pecuniarum servus, non possessor. Facilius enim alieni ex propriis carnibus, quam ex defesso auro communicaret. Valuit enim quodam mandante et jubente nihil de repositis tangere, sic cum omni diligentia ea servat et continet, a suis tanquam alienis abstinent, quippe sunt aliena; que enim aliis exogere nunquam poteretur, nec in necessariis impendere cuiusvis infinitas sustineret potans, quomodo hinc esse propria putare possit? Quomodo vero eorum habet possessionem, quorum nec usum, nec fructum cum libertate habet? »

Porro avarus ita cernit opes suas, ut ab his excedat, ne veras sapientie et liberalitatis opes videat. Quocirca eius symbolum est talpa, de quo pulcher exstat apologus apud Cyrillum, lib. III. *Apol. Moral.* II, cui titulus: *Itemum terrenorum cupidus esse caecus*: Talpa, inquit, incusabat naturam, quod oculorum usum visumque sibi dederat, quas dedisset basilisco et hyemae. Cui astra respondit, se id iuste et sapienter fecisse: « Nam latebras incolis, inquit, et terrena tollit flexisti, nec non amore terrestrium perdidisti celestia, et diligendo odibiles latebras lumine caruisti. At necis quod avaritia monstrata, quia nimis adamavit terrestria, perdidit celestia, et habet oculos et non videt. Nam ut caeca dimisit vera bona pro falsis, fixi pro fluidis, pro terrenis; sic et infinita anximague bona pro minimis, gloriosa pro miseris, secura pro dubiis, sancta pro pessimis, et gaudiosa pro afflictivis

commutavit. Congregat quidem stulta extera, sed intus depauperatur; in nugis se tenet fluctantibus, terram possidet et a diris inferis possidetur. Quin et vorat ut evomat, amat quo percat, acquirit quod perdat, curat quod dolet, et esse ornat, ut velocius in abyssum descendat. Si audisti (*Genes.* III), homo, avaritia obsecutus, deliciarum mox perdidit paradysum. Nam cum animus a Deo averus apparatus tantum cupiditatem concepit, illico mentis lumen intus perdidit, et foris talpeis oculis reseratis mundus sine duntaxat pauperiem videt. Quia etiam (*I Reg.* XV, 9) Saul contuitu rationis orbatus, quam pecora concupivit, regali gloria caruit. Et male possessus bestias, una secum pares amisit. » Idem novo chameleonis apologo confirmat: « Quam bene profecto chameleon corvo, carnis ejus cupiditate ipsum infestanti respondit: O si vitiositatis interjecta caligine, visum prouidens tibi cupiditas non abstulisset, atque attenderes quod te, si me possides, perdes. Habes igitur, talpa, cur sis furis fabricata, cum compositionis tue ratio avaritie sit imago. Quibus auditis, una cum verbis querimonia cessavit. »

« Ostendit hic Ecclesiastes vanitatem opum et avaritiam novem rationibus. *Primo*, quod avarus non impletur pecunia; *secundo*, quod fructum non capit ex ea; *tertio*, quod ubi multe sunt opes, sint et multi qui eis consumunt; *quarto*, quod nil voluptatis ex eis capiat, nisi quod eis videat; *quinto*, quod saturitas divitis non sinit eum dormire; *sexto*, quod divites conserventur in malum domini sui; *septimo*, quod dives sepe relinquit filium et heredem pauperem; *octavo*, quod nudus revertetur ad sepulchrum; *nono*, quod vitam omnem transigit in curis, labore, et sollicitudine et tristitia. Hinc concludendum refuitur in opibus frustra requiri, aut collocari animum quietem et felicitatem, uti pulchre ex hoc loco docet S. Thomas, *Quaest.* II, art. 1, ad 3. Hinc spectant decem avarorum vanitates, quas recensit *Eccii.* cap. XV, vers. 3.

11. DULCIS EST SOMNUS OPERANTI, SIVE PARUM, SIVE MULTUM COMEDAT: SATURITAS AUTEM DIVITIS NON SINIT EUM DORMIRE. — Septuaginta et Arabicus, *dulcis est somnus servi, qui toto die operatur et laborat*, presertim in agro colendo. Hebraeum enim *נחמ* obed allicit ad agrum *נחמ* notat, id est laboratum et cultum, vers. 8. Campensis, *somnus est somnus ei qui laborando se excoctet*. Valabius, qui *labore manuum victum sibi parat*.

Est haec quinta opum vanitas, quod opes pariant otium, inertiam, gulam et crapulam, item curas et anxietates, indeque *deperantia*, sive vigilias, ut dives ob stomachum cibo onustum, indigestionem et crudelitatem, aequae ac curas et sollicitudines, noctu dormire nequeat, sed in mente anxius curis, in stomacho flatibus, in capite vertigine et doloribus torqueatur; cum ex adverso paupertas cogat ad opes et laborem, atque ad

frugalem cibum, quo fit ut pauper per diem labore fessus, curarum expertus noctu placide et suaviter dormiendo conquiescat. Nam, ut ait Galenus, lib. I. *De Symptom.* eous. cap. VIII: « Natura poscit ut qui liberalius se exeruerunt, eos aliter somno cremat, tanquam multe vires eis, cum labore, a principio defluerint: » Quocirca nihil ita somnum concellit, ut excoctum, labor et lassitudo, adeo ut suppleat vicem cibi. Lassus enim dormit, sive parum, sive multum comedat. » Audi S. Chrysostomum, lib. *De Virgin.* cap. LXX: « Dulcis illi somnus non propter lectum mollem, sternitur enim humi, vel super paleas; non propter libertatem, quia ne temporis quidem punctum ei liberum est; non propter otium, nam laboribus et erumnis conficitur assidue; sed hi ipsi labores, et quod coactus prius necessitate somno se dedit, sunt in causa cur adeo dulciter dormiat. » Idem, hom. 2 ad Popul.: « Cur, ait, hinc vigiliam inducere solent, indigentia et crapula: illa quidem arefaciens et palpebras corneas reddens, nec claudi permittens; haec vero anhelitum angens, et elidens, et multos inferens dolores; sed tanta est laborum medicina, quod si etiam ambo adsint, servus dormire potest. » Inde S. Chrysostomus colligit pulchra quaedam, ut theorematia, vel axiomata. *Primo* est, vitam voluptatem, qualis est somni dulcedo, emi non auro, non deliciis, non otio, sed exercitio et labore; illius enim esse mercedem. *Secundo*, pauperes magis honestam aequae ac iucundam agere vitam in paupertate et labore, quam divites in otio et luxu: quia per diem villis cibis pauperi curienti magis sapit, quam omnes deliciae diviti saluro et nauseant; per noctem vero pauper suaviter dormit, cum dives pervigilet, ac crapula et curis mille torqueatur. *Tertio*, pauperes saniores et robustiores esse divitibus, qui proinde medicos, id est misere vivere cogunt: « Divitibus enim, inquit, in iucunditate multe aegritudines irruunt; pauperes autem a medicorum manibus immunes sunt. Si vero nonnunquam et in imbecillitatem incidant, brevi seipos instaurant molliore omni liberi, et corpora robusta habentes. Magna possessio paupertas sapienter ipsam ferentibus. Thesaurus qui nequeat auferri, baculus firmissimus, inculpabilis possessio, diversorum ab insidiis tutus. » Vide Titelmannum hic divitum nocte insomnes, ac corporis animique tormenta graphicè describentem.

Mystice, somnus est quiete conscientie, quam possidet operans virtutum opera, qua carere divites, qui bonis terrenis inhiat. Audi Cassianum, *Collat.* XXIV, cap. V: « Et revera si comparare volueris suavolentem virginitatis florem, et teneram castimonie puritatem tetricae ac fetidis libidinum voluptatibus, quomodo seccitatemque monachorum percipis et erumnis, quibus mundi hujus homines implicantur; paupertatis nostrae requiem eda-

cibus divitum tristifidis, ac pervigilibus curis, quibus non absque summo vite periculo diebus ac noctibus consumuntur, suavissimum jugum Christi, onusque levisimum facile comprobabis. » Hinc Septuaginta hoc loco vertunt, *dulcis est somnus servi*, id est obedientis, qualis est religiosus qui se ab omni cura liberavit, imo. auctus Paulus consilium jactavit super dormitum curam suam, *Psalm.* LIV, 23; ideoque dominum in utramque aurem pacatissimus.

SIVE PARUM, SIVE MULTUM COMEDAT. — Non quod si notabilis in comedendo sit excessus, non possit somni quoque difficultatem pati, sed quia propter fatigationem et stomachum validiorem, quamvis paulo largius vescatur, indolensit facile; nec quia parcius sit cibis, laborat in somno capiendo, laboribus lassatus, nam a fessos corporis irrigat artus. » Vehemens enim labor calorem concitat, humor liquatur calore: cerebrum calor peius hinc refrigeratur, ac densatus coequat somnum; nimis item labor cum spiritus consumat, fit ut refrigeratum corpus opprimatur somno.

Ita ex Aristotele, Galeno, Tertulliano, Platone, Plutarcho, Minio et aliis noster Lorinus.

SATURITAS AUTEM DIVITIS NON SINIT EUM DORMIRE. — « Saturitas » hic tum ciborum et deliciarum, tum divitiarum copia accipi potest: haec enim parit diviti avaro mille curas et sollicitudines que non sinit eum dormire. Cura enim, sollicitas animum, agit in cerebro spiritus vitales, itaque vigiliam parit, iuxta illud Virgilii, lib. *Georg.*:

Somnos abruptum cura salubres.

Unde Septuaginta vertunt, et ei qui repletus est descendendo (Complutanses, et repleto ditari; Olympiodorus, et pleno divitiarum dormire, et Arabicus, *aviditas in divitiis non permittit ei ut dormiat*. Nam, ut ait S. Augustinus in *epist.* S. Joannis: « Implevisti domum, timentur Istrones, acquisivisti aurum, perdidisti somnum; » et Thama-turgus: « Ecce pauper, inquit, quamvis tenax sit, nec habeat quo ventrem suum expleat, placido tamen somno refoecitatur, cum inferni avaro vigilia cruciatibus animi quietem excludant. »

S. Hieronymus et ex eo Alcimus et Olympiodorus utramque saturitatem, sive copiam tum ciborum quam curarum accipiunt, q. d. Dives dapibus distentis redundante crapula, et incocto cibo in stomachi angustias cruciatur, atque insuper cogitationibus et curis pungentibus lanciat; dormire non valet. Sicut enim cibi indigesti in stomacho, sic et curae alique anxie sollicitudines in mente molestos creant flatus et turbulitas, qui omnem quietem eripiunt. Audi S. Ambrosium in *Psalm.* 1: « Quomodo potest dormire, qui sollicitam auri excoctam custodiam? qui diamas formidat? qui lucra cogitat? qui usuras computat?

qui hypotheas numerat? Idem, lib. *De Nabutha* cap. vi: « Natura, inquit, ignis nescit monia, nec somni novit vires: excitat eum cupiditas, exagitat cura pervigil aliena rapendi, torquet invidia, mora vexat, sterilitas preventuum infecundorum perturbat, sollicitudo abundantia. Ne ipse quidem Deus ipsum dormire permittit; interpellat cogitantem, cogitantem dormientem. Sed nec ipse se quietum esse patitur, qui in ubertate fructus sollicitatur, et vocem egentis emittit. Quid faciam, inquit? Nunc hæc pauperis vox est, non habentis subsidia vivendi? »

Porro Chaldaeus mystice per somnum accipit mortem, et per operantem colentem Deum: « Suanis, ait, somnus viri qui colit Dominum mundi, et est quies in domo sepulchri eius, sive paucos annos vivari, sive multos; postquam servivit homini mundi in seculo hoc, ad seculum venturum mercedem operum manuum suarum habebit. Et sapientia legis Domini erit vira civilis in sapientia. Ecce quemadmodum stultus in ea in seculo hoc, et sollicitus fuit in doctrina; se requiescit super eam in domo sepulchri eius; et non deseret eum colum, quemadmodum non sinit uxorem suam ut dormiat solus. »

Igitur cum sint voluit animam vesperum examinare, quod suo mirum et hominis, ac multo magis aculeatis liliis assidue pugnat, vellicat, et tantum non enecat avaram.

Itursum, sicut culices, licet exigui, agminibus volitantibus et in hominem involantes, sunt armaturæ tuba et lancea: tuba qua resonant; lancea qua feriunt: sic multo magis utraque armata, in avarium noctu involant plurima anxiarum curarum animas instar scorpiorum Ægypti, *Eccl. viii, 17.* Hæc *corpe* a poetis vocantur *manducæ* et *edaces*. Audi S. Bernardum, serm. 39 in *Cant.*, tumultuantem avariis curam graphice depingentem: « Avaritia rotis et ipsa vehitur quatuor vittorum, que sunt pusillanimitas, inhumanitas, contemptus Dei, mortis oblitio. Porro iumenta trahenda, feracitas et rapacitas, et his unus auriga ambolus præsidet, habendi ardor. Sola siquidem avaritia, quoniam conducere plures non patitur, una contenta est servitote. Ipse vero, injuncti operis promptus admodum atque infatigabilis exsecutor, urgendus sane jumentis trahentibus flagris utitur acerrimis, illudine acquirendi et festo amittendi. » Hinc est ergo quod avari et divites, et in splendide epulati, æstuant tota nocte in somno, et pauperes labore diurno fatigati, et frustula panis contenti placidos hibernis noctibus somnos producant.

Moraliter, hic dicitur quam paritas, æque ac labor, sit utilis et suavis: hinc vita agricolæ laboriosa eisdem facit robustos, hilares, honestos, sanos, sanctos; quare suavis et melius dormit. Magna enim somni est utilitas et suavitas; somnus enim vires restaurat et nutrit, æque ac corpus. Hæc de causa « somnus dimidium vite no-

biscum partitur, » ait Philo. Unde S. Basilus apud Antonium in *Meissis*, part. I, cap. xxi: « Gratias age, inquit, illi qui nos mirabiliter per somnum ab assiduis laboribus recreat, et modica quietis beneficio rursus ad vigorem virium redocit. » Hinc Seyonit pingebat somnum leonem dormientem. Pausanias in *Corinthia*: « Nullus, ait, tam senex est dolor, qui non sopiantur sensus, » causamque reddidit, quod tum sopiantur sensus, qui dolores sentiunt; idem somno roborantur, ut facilius dolores et labores ferant in vigilia. « Somnus, ait Cicero, lib. 1. 2. *Dicitur*, est omnium laborum perfrugium » et « famis dormitor, » ait Menander. « Est enim anima, tanquam omnes deponentis sequere recreantis, et in secussum abducens, » ait Themistius. « Est vite portus, » ait Seneca in *Tractate fur*. « Est domum deorum et laborum oblitio, » ait Plutarchus, lib. *De Superst.* « Est sanæ velamen oculorum et mentis, » ait Poeta. « Est finis et puerilis deus, » ait Euclides apud Stobæum, serm. 6. Hoc somni homini avaro excitat avaritia et diviti copula. « Saluti enim divitis non sinit eum dormire. Excitat enim eum cupiditas, excitat cura pervigil aliena rapendi, torquet invidia, mora vexat, sterilitas preventuum infecundata perturbat, sollicitudo abundantia, » ait S. Ambrosius, *De Nabutha*, cap. vi. In eo ergo impletur illud *Ierem. xvi, 13*: « Servituti diis alienis (inavomone et ventri) die ac nocte, qui non dabunt vobis requiem. » Idem locum habet in superbo, invidio, rixoso, guloso et quovis peccatore.

Hoc est quod ait Siracides, cap. xxxi, 23: « Virgilia et cholera, et tortura viro infemito; somnus saturitatis in homine parvo: dormiet in mane, et anima illius cum ipso delectabitur. » Vide ibi dicta. Quocirca S. Hieronymus vel quisquis est auctor *Eckhart. ad Virgin.* cap. xxxv: « Tanta, ait, sit in sumendo cibo sobrietas, tanta talisque paritas, ut venter potius conperatur quam gaudeat. Non egeat in digerendo stomachus medicinis, ructum potius vacuatio quam nimia repletio inducat. »

Unde S. Augustinus, lib. *X Confess.* cap. xxxi, ait: « Hoc in doctrinâ (domine) ut quemadmodum medicamenta, sic alimenta sumptus accedam; » ut sicut medicamenta non accipiuntur ad satietatem, sed ad salutem corporis, ita alimenta non accipiuntur ad satietatem, sed ad salutem corporis sustentationem sumantur. Idque servabat S. Edmundus Cantuariensis Archiepiscopus, cui (ut in *egre Vita* legitur) nunquam curæ fuit, ut passeret corpus, sed ut sustentaret. Qui in eadem propter Dominum dabat carni suam panem artem et aquam brevem, meruit pane vite et intellectus refuli, cum fuerit sapientia clarus, et sui temporis doctor eximius.

Hinc Patres docent in refectione corporis partem potorem dandam esse refectioni mentis, in pia lectione, vel cogitatione. Audi S. Bernardum

ad *Frates de Monte Dei*: « Cum manducas, nequam totus manduces, sed corpore tuo suam refectionem procurante, mens suam non negligat, sed de memoria maiestatis Domini, vel scripturarum aliquid, quod eam pascit meditandum, vel saltem memorandum, secum ruminat et digerat. » Et S. Basilium: « Inter epulandum hoc cavere convenit, ne belluantium speciem præberemus, sed et constantiam et mansuetudinem ubique retineamus, atque in percipiendis voluptatibus æquabilem continentiam, ne tam quidem porro ita animas esse fatiat nos oportet, ut commentationibus divinarum vacemus; quippe qui alimentorum, ætatis, corporisque aliti opifexum, argumentum habemus divinas laudes exordendi, utique cum in mentem nobis venit, quemodo varia cibi genera corporum qualitates accommodata ab eo sint inventa, qui omnia moderat et regit, » hinc S. Basilium, *epist. 1.*

12. EST ET ALIA INFIRMITAS PESSIMA, QUAM VIDE SUB SOLE: DIVITIE CONSERVATE IN MALIS HOMINIS SEL. — « Infirmis, » id est miseris, afflictis, ætatis: S. Hieronymus, *lingue pessimas*; Symmachus, *morbus malus*; Olympiodorus, *gravis et incutus morbus*; S. Ambrosius, in *Psalm. 1*: *Languar malus*; Syrus, *infirmitas mali*; Arabibus, *est ægiditas*; Valablis, *est malum utrumque*; alii, *est ægiditas mala*; Compensis, *ægiditas tristitiam mali genus.*

CONSERVATE IN MALIS. — Malum hic tum culpe accipi potest. Unde Aquila vertit, *de malitia* eius. Opes enim diviti sunt occasio superbiæ, gula, luxuriæ, rapinis omniumque scelerum; tum potius peccati. Unde Olympiodorus vertit, in *perniciosa soma*; Tigurina, *a suis passivioribus in sporum exitum.*

Est hæc sexta opum et avaritiæ vanitas, quod sint perituro, ipsamque divitem affligant, ac subinde strangulent et necent, eo quod cupiditas ipsius sunt causa vel occasio: nam divites sepe liberos vexantur, opibus multentur, quia et occiduntur, ut divites spoliantur, sive a perditibus, sive ab injustis iudicibus et principibus; sive a sociis, etc., ut Naboth occisus est ab Achab, ut quis vineam possideret, illi *Reg. xxi*. Narrat Plutarchus in *Pericle*, Bonnum Gallorum regem regiosas suas milites, ut in sinum avaritiarum virginis, quam adamabatur, amorem tamen plus auri, quam regis, aurum, que, gestabant, immittent: quo factum est ut de qua vi auri vivens obrueretur. Ita auro suo suffocantur opulenti.

Quocirca Thumalurgus vertit, *recomitis opes conservare esse ætatem ætatem matorum occasiones sibi ipse custodire*. Timocrent Grecus poeta lyricus scripsit carmen adversus Platum deum divitiarum, in quo ita canit: « Utinam, o cæce Plute, beque in terra, neque in mari, neque in continentibus compareres; sed Tartarum habitares et Acherontem! Propter te enim omnia inter homines mala. »

Audi S. Ambrosium, in *Ps. 1*: « Avaritia languor, inexplebilis cupiditatis languor. Iste divitiarum sunt, ut dicit Ecclesiastes: Est languor malus, quem vidi sub sole: divitiarum custodia in malum possidentis eius. Dico tibi, o Ecclesiastes, qua ex causa malus hic languor sit? Respondabit: Quia multos avares spes delinat. Insuper eductus cupiditatis est, necsit salvari argento, qui concupiscit argentum. Distendunt divitiarum, non explet, et si quis satius fuerit divitis, non est, inquit, qui sinat eum dormire. Et quidem omnes dies eius in tenebris et luctu, et iracundia multa, et languore, et ira. »

Unde concludit: « Malus ergo languor, qui bonam auri mentis quietem. » Quocirca per « malum domini » accipi etiam potest cura, sollicitudo, afflictio, quam opes afferunt hero, deo, ut ait S. Ambrosius, lib. *I de Cain et Abel*, avarus « elementa concitat, mare sulcat, et terram effodit, eorum volis figurat, nec sereno gratias, nec nubilo, condemnant preventos annuos, fatuque terrarum anguit. »

Benigne Chaldaeus per malum hoc avari non capit supplicium futuri sæculi: « Est, inquit, perniciosa malum, quod vidi sub sole, cui medicina non est: homo qui divitiis congregate, neque ad pietatem confort, parum sua pervidens diem finem. Hæc enim substantia illi in perniciem venturo sæculo servatur. »

In futura enim vita avari torquebuntur summa pauperie, inopia, fame, siti in igne gehennæ, ut torquetur dives epulo: quod representarunt poetæ per Tantulum, qui silens in medicis aquis usque ad os perstringentibus, nunquam tamen similiter ore eis haurire, et siti in restringere.

Audi Salvianum, lib. *I ad Ecel. Cathol.*: « Avaro, inquit S. Scriptura, nihil est sedesius; et pessimum ac feratissimum morbi genus: Divitæ conservate ad malum domini sui: verum est, quod enim pejus, aut quid miserius, quam si quis presentia bona in futura mala convertat, et que ad hoc a Deo data sunt, ut pararetur eis vite beatitudo perpetua, per hæc ipsa querat mors ac damnatio sempiterna. »

Tropologice, itaq; per divitiarum accipit copiam spectantem et virtutum, que conservantur in malum domini, cum ipse his ut vanitatem vel glorie, vel luxu abutitur.

Noster Alvarez de Paz, lib. *I de Vita spirit.* part. II, cap. xiii, per divitiarum accipit copiam gratiarum ac medicorum omnium ad perfectionem, quibus abundat religio; sed dum his per accidem uti negligunt, cedunt illi in maiorem diminationem, *Eccle. v, 12*: « Divitiæ conservate in malum domini sui. »

Hanc gonem illustrat pavonis et corvi apologet, aureis gnomis velut gemmis interstincto, representat S. Cyrillus, lib. III *Apolog. Moral.* cap. xvi: « Pavonem, inquit, pennis aureis undique spoliatum cum corvus aspiceret, desiderans nonpotes mala. »

sum et olim divitem, dixit: Ubi est miris pieta humilis desiderabilis tua penna? quoniam abijt alarum splendentium gloria? quove plumarum gemmantium figit mirabilis ornatura? At ille minus patiens, florosis verbis indignatus, respondit: Quoniam insatiabilis humana cupiditatis vorago penarum opes absorberit, naturae laetam beneficio ars repatriat non deerit vere liberalis. Unde licet penam modo privatus sim, spem tamen recuperandi non perdidit: tu vero semper miser es. Cui ille: in adversis, ut video, calamitas tam infatigabilis non studuit. » Amicum deinde paronis exaggerans subdit: « Jam deomittas es, et unde acciderit non vidisti, depauperatus es, et unde dancum evenerit non sensit. Malum minime te docuit: quamobrem absque moderamine crescit. Revera praedicta penna odibilem te reddidit, et placida cauda te debonestavit, atque adeo tua sibi opulenta quid nisi paupertas fuit? etenim quia hanc habuisti, perdidisti, et iterum concupiscis unde cum doloribus expolieris infelix. » Unde hoc epimythium, valde seipsum fructumque apologi colligit: « Quare non habere melius est quam rem desideratam perdere: dignus certe gratias latus ago naturae, quod penam mihi pauperem dederit, ac tali natura puto me esse divitem. Nam hoc modo meus sum, et nemini in praedam dilectus. Nigra penna illustrat me, et pluma pauperula me ditat, ac spreta caudula tutatur. Verum te divitiae tuae pauperem faciunt, desiderabilitates odiosum, deliciae dolorosum, gloriositates inhonestum, felicitates miserum et exerescentiae minoratum. Maledictae igitur sunt tales divitiae, quae sumum depauperant, decedant et vituperant possessionem. Quorum nempe convertitur in auditatem possessio, in dolorem dulcedo, in confusionem in gloria, et in deorrem in deformitatem. Gaude igitur, si prudens es, quod hostiles opes amiseris, nec eas ultra appetas, sed opulentum iudices te, si illis careas. Quibus eruditum ditavit depauperatum magister. »

13. PERENT ENIM IN AFFLICTIOE PESSEMA. — To perent nequit referri ad *domini sui*: sic enim dicendum fuisset: *perit dominus*; quare referendum ad *se ipso*. Unde Hebraei habent, *perit opulencia illa in occupatione mala* (1); et vetus editio S. Hieronymi habet, *perierant divitiae illa in distentione pessima*.

Sensus est, quasi dicas: Opes saepe conservantur in malum domini sui, quia illi perent, id est, ab eo vi, vel fraude, vel naufragio aliove casu auferuntur, eumque pauperem relinquunt, affligunt et cruciant, ac subinde perire faciunt peremptaque, dum propter eas vita spoliatur. Unde dicit S. Augustini: « Quod non capit Christus,

(1) *Occupatione mala*, seu negotio malo, id est, per casus infelices; alii, eo quod male adhibentur et administrantur.

rapit fiscus; » et: « Avarus, dum colligit, colligitur; dum vult esse praedo, fit praeda, » ad idem S. Augustinus in *Psal. xxxvii*. Apposite Plutarchus, opus. *De cupid. dicit*, cupiditatem avarorum nuncupat animam et fortissimam: quia, sicut asinus ad balnea ligam comportans, fuit semper oppletus et favilla, in nullam lavari, caloris munditieque partem venit: sic avaritia hominem eviscerat labore, ut discescat, et tamen nunquam divitis suis salutar. Comparat praeterea cum muribus, qui vorant in metallis chrysidem, nec eam reddunt nisi mortui et dissesti; item cum felinis canalibus, qui nihil in se retinent: sic enim avari coarctant multa, ut hereditibus relinquunt; et hi alius, sicut deinceps.

Præclare S. Chrysostomus, hom. 13 in *epist. ad Hebr.*: « Intuere, ait, quanta sunt mala propter pecunias, quod affectione et passione quantum tenemur circa eas: verbi gratia, si perdit aliquid pecunias, vitam ducit omni morte peiorem. Quis dolens, o homo? quid lacrymaris, quia te cura custodiendi superflua liberavit deus? quia non sedes tremens et metuens? Dio itaque si te quisquam alliget ad thesaurum, precipiens ut illi semper assideas, vigilem curam alienis impendas, nonne doleres et disliceret ferres? Tu teipsum alligaveras vinculis pessimis, et quia illa servitute liberatus es, dolens. » Idem, hom. 33: « Propterea Deus abstulit tibi divitias, ut te liberet a pessima servitute. Nam et pater optimus, cum viderit filium amore meretricis alienus deperire, si admonitiones eius audire neglexerit, illum meretricem de medio auferens in exilia longinqua detrudit. Talis est etiam abundantia divitarum. Curam igitur de nobis gerens verus pater et optimus Dominus, volens nos ab haec lesione liberare, auferit nobis pecunias, quarum amore mens nostra corrumpitur. »

Pro afflictione pessima hebraice est in *occupatione mala*, quod aliqui accipiunt de vitio et peccato, q. d. Divitiae saepe perent diviti, eo quod pro scelus, puta per usuram, fraudem, rapinam, injustum contractum sint comparatae, juxta illud S. Hieronymi, epist. 160 ad *Hebr.* Quesit. 1: « Dives, aut iniquus est, aut iniqui heres: » et illud Platonis, lib. V. *De Legib.*: « Servus non rectus, id est verus, quod admodum divites non sunt boni; » et Menander: « Nunquam vir aequus dives evasit cito. » Unde Chaldaeus vertit, *quia enim malis artibus comparaverit, in filium eius non confirmabitur, nec illi quidquam erit reliquum*.

Melius tamen Noster per *occupationem malam* accipit afflictionem pessimam; et S. Hieronymus, distentionem pessimam; Campensis, *perent divitiae postquam dominos suos graviter affligerunt*. Affligitur enim avarus sollicitudine in conservando et augendo suas opes, dolore vero ac morore in perdendo, dum videt eas sibi a furibus, vel principibus, vel amicis, vel amiculis, vel casu adverso eripi.

GENERAVIT FILIUM QUI IN SUMMA EGESTATE ERIT. — Hebraice, Graece, Syre et Arabice, et non est in manu eius (1) quidquam; Tigurina, *qui prorsus nihil habuerunt*; Campensis, *neque enim ipse, neque filii eorum quidquam reliquum fuit*; Chaldaeus, et liberis post mortem dimissa hereditas omnino perierit. Est nova haec divitis avari afflictio, quod videat divites perire non tantum sibi, sed et filio, ut eum in summa egestate relinquat: quia scilicet perierunt opes, sive furto, sive casu aliquo parenti; aut quia filius eos prodige consumpsit; vel quia *is* patrem secutus sordide opibus labescit, ut opes intactas conservet. Porro communitur magis affligit parentes egestas ac dampnum filiorum, quam propria. Inne in Aeglia vidimus catholicos nonnullos, qui furtes elaterant in tormentis, a fide defecisse, ne spoliarentur bonis et nobilitate, ac cogentur filios relinquere pauperes et ignobiles. Durum enim parenti est a filio et nepotibus jugiter audire: Tui causa sumus miseri, egeni, exules, ignobiles: tu perdidisti et extinxisti decus familie nostrae. Per te perit nobilitas totius prosapie nostrae; cum ex adverso homini si solus sit et illiberis, facile sit et gloriosum ob amorem Dei, fidei et religionis orthodoxae perdere fortunam, nobilitatem et vitam. Hoc enim est laus et gloria martyri.

Est haec septima vanitas opulentiae et avaritiae; sequitur octava.

14. Sicut egressus est nudus de utero matris suae, sic revertetur, et nihil auferet secundum laborem suo. — Arabice, et nihil reperit ex labore suo, ut vadit partem illud in manu sua; sic fere Hebraea, Septuaginta et Syrus (2). Unde S. Hieronymus, nihil accipit ut teneat in manu ipsius; Valabius, *ut dicebat sicut venit*; Campensis, *ita nudi eo revertentur unde profuerunt, nec ulli quidquam eorum hinc secum asportabunt, quae tantis molestiis acquisierunt, q. d. Tam pater depauperatus qui genuit filium, quam filius quem in egestate reliquit, nudi revertentur in terram moriendo, sicut ex ea nudi profuerant nasendo, nec quidquam eorum que tanto labore corrogarunt, secum auferent, juxta illud: « Nudus egressus sum de utero matris meae, et nudus revertar illuc; » Job 1, 21. S. Cyprilianus, tract. *De Mort.* legit: « Nudus exivi de utero matris, nudus etiam redibo sub terram. » Et illud: « Nihil intulimus in hunc mundum: haud dubium quod nec auferet quid possimus, »*

(1) *Rijna*, patris an filii? prius videtur anteponendum, hoc sensu: Filium genuit, cui nihil sit reliquum.

(2) Hebr. est, *quae modum egressus est homo, tum ille dives, tum homo quisque, ex utero matris suae, nudus scilicet, ita nudus redibit ad eandem, id est iterum abijt, quemadmodum venit. Et quidquam non tollit, auferet mortuus ex labore suo, quod ten faciat, id est abluet, mensura. Similiter Propertius, lib. III. Carm. V, vers. 13, 14:*

Haec viles portabile opes Acherontis ad undas;
Nuda si inferas, stultus, vobere raris.

I Timoth. vi, 7; et illud: Dives « cum interierit, non sumet omnia (non omnia, id est nihil, est Hebraismus); neque descendet cum eo gloria ejus, » *Psal. xlviii*, 18. Omnes ergo opes, omnes pompae, omnia bona hujus mundi sunt exuviae cuique exuenda in morte. Idem videre philosophi: Seneca, lib. *De Moribus*: « Omnes infantes, inquit, terra nudos excipit. » Pinius, initio lib. VII, comparans hominem cum cæteris animalibus, quod inter cuncta nudum et inermem natura generavit: « hominem, inquit, tantum nudum, et in nuda humo, natali die abijcit ad vagitus. »

Nota: *Te sicut vim habet comparationis et illustrationis, q. d. Ex eo quod nudi nascimur, liquet vestes, opes ceteraque bona, quae mundus hic nobis ministrat, non esse nobis propria, sed commodata, et ad usum concessa, quamdiu hic vivimus: quare non haec nobis, dum abimus et moriamur, ea nobissum asportare, perinde ac famulus qui init domum principis, accipit gladium, pallium et vestes principis dignas; et ubi domum deserit, eadem in illa reponit et reddit, quasi ad tempus servitii commodata, et aliena, non propria.*

Porro Chaldaeus exponit divitem e vila egredi nudum, quia egreditur sine meritis honorum operum, quae neglexit ex avaritia, aecidia, gula, etc.

15. MISERABILIS PROPOSUIT INFERMITAS! — Hebraea, mala, i. e. pessima, infermitas, de quo vers. 12. Alius vertit, *etiam malum hoc dolerosum*; Tigurina, *malus est ille morbus*; Valabius, *istud etiam supplicium laboris glorum*; Campensis, *sed et hoc etiam triste malum est*; Chaldaeus, *malus morbus, cui non est medicina, vel cui mederi non possumus*. Est epiphonema humanae miseriae, quam per sequentia exaggerat; licet enim eam omnes mortales experiantur, tamen maxime sentiantur divites et avari, quibus in morte grava tormentum est opes adeo adamatas et tanto labore partas relinquere, nec quidquam ex eis posse secum, vel ad vaticum efferre.

QUOMODO VENIT, SIC REVERTETUR. — Pro *quomodo* hebraice est כִּי כִּי *cal animalis*, quod Cajetanus vertit, *omnia contra, vel e regione*; unde vertit, *omnis contra, vel facta quod venit, sic abijt, q. d. Quilibet homo eo modo quo venit nasendo sine opibus, sic ibit moriendo; venit obviando nuditati, nudus abijt obviando paritici auditati, quo nudum natum, nudum pariter morientem recipit. Est prosopeopia, fingitur enim nuditas, quasi persona et mater, omnes homines nudos in vitam emittere, dum nascuntur, et nudos recipere, dum moriantur. Alius vertit, *omni pacto, vel omnibus modis sicut venit, sic abijt*; Tigurina, *omni respectu, sine oppositione qua venit, id est plenissime, eo prorsus modo quo quisque in mundum venit, ita egredietur*; Campensis, *omnes quo modo intraverunt in mundum, eo et relicturi sunt mundum*; Campensis, *omnium rerum est vicissitudo: כִּי כִּי**

nat enim significat conjunctionem, consequentiam, necessitudinem, societatem, similitudinem. Unde *עִם* *amith* vocatur socius. Igitur ad verbum propriè sic veritas, omni congruentia et similitudine sic venit, sic revertetur. Forè etiam M. secto male per diastolen duobus dictionibus scripsissent col *amath*, cum per sietolen una dictionis scribendum videatur *עִם* *amith* *amath*, id est ad verbum, *secundum congruentiam*, vel similitudinem, id est sicut, similiter, ut *capit Noster*, Septuaginta, Chaldaei, Syrus, Arabici ceterique omnes. Summa *latuitiam* significat summam congregatiam, conventum, similitudinem in iudicio nascendi et moriendi, quod homo, sicut procerus natus natus est, sic procerus natus moriari et obdormit. Hinc gentiles cum mortui ab oculis dimittunt in os inserunt, ut eum pro navio solveret Charibdi, qui defunctorum animas pro Stygem et Acherontem levavit ad inferos, ut refert Lucianus, dial. *De Luctu*, quo significabant eum plene nudum, solum, ab omnibus desertum, et omnium rerum inopem, gementem et plorantem, omniumque injuriis expositum, ut natus fuerat, ita mori et redire ad terram communem omnium malrem, æque ac sepulcrum. Chaldaei addit eum redire, ut venit, experient meritum? Sicut, aut, *quid in manna hana meritis preterit, sic in aliud saculum pergit*.

QUI ERGO PROEST EI QUOD LABORAVIT IN VENTRE? — *Pro prædestinatio* *hebraei* est *עִם* *amith*, quod Septuaginta vertunt, *que abundantia*, *que laborat in ventre*? Syrus, *in spiritu*; Symmachus, *quod labor amplius et qui laboravit*? Velus editio S. Hieronymi, *que abundantia eius qui in ventum laborat*? Arabici, *que abundantia ei qui laborat ventis*? Tigurina, *quod opus proxiis contigit et qui eam labores impendit*? Alii, *quid iustitias, vel quid operentur et*? Campanis, *quid possiderit animam hic variis curis afflictis*? Chaldaei, *quænam accessio ei esse potest, quod laboravit ut ventum exciperetur*? Olympiodorus, *quod laboris in ventum, cum sint diutius procerus instabiles, et oportet bulla cum detumescent persimiles*?

Sic Zachar. vi, regna splendida eorumque opes et gloria comparatur vento, quia nisi e ventorum fura in sunt, contraria, et contra se mutuo conflantia, impetuosa, abentique illico in fumum et ventum. Addit Theodorus: Quia ventus dispergit congregata, ut nullus sit eorum usus; et Thamaeus: Ventus, ait, notat impidum et ardorem quo a res congregatæ opes, illico cum opibus transire, et tepes vanescere in auras. Jam cogita quanta sit miseria, afflictio et mentis virginitudo operario, qui post assiduos plurimum annorum labores, sine mercede, sine veste, nudus domo exsternatur? Quanta sit agricola; qui post assiduos et maximos hiemis labores nudus, infirmus et famelicus agro messaque sua expellitur, ac seito similes esse divitis avari in morte.

16. CONCTIS DIEBUS VITÆ SILE COMEDIT IN TENEBRIS, ET IN CURIS MULTIS, ET IN ARUMNA ATQUE TRISTITIA.

Septuaginta, et *quidem omnes dies eius in tenebris, et in luctu, et in curia multa, et in languore, et in curia*; Syriacus, et *etiam omnes dies suos in tenebris comedit, et in furore multo, et in ira, et tristitia atque infirmitate*; Arabicus, et *propterea omnes dies eius in tenebris et lamentationem, et in iram multam, et infirmitatem; et amaritudinem* (1).

Tyrannus hanc gnomen refert ad divitem qui perdidit divitias: vers. 12 et 13. Inde enim oratio confuso filo deducitur hæcque, *q. d. Bives avarus, qui perdidit opes suas, versatur in tenebris et luctu, id est iuxta dolorem et quodam contabescit*.

Alii tamen passim generatim interpretantur de avaro qui collectis opibus avaro inhiat; quasi dicas: Avarus non tantum cum moritur, aut cum perdit opes, sed et cum vivit opibusque abstrahit, misere et sordide vivit. At cur « comedit in tenebris »?

Respondet primo Chaldaei, in tenebris habitat; ut *passim eam solus comedit*. Addit Glossa Interlinearis, *abscondit et in misere, q. d. Solus secretus in tenebris comedit, ne in publico cogatur spinam doliis cum aliis vivere*.

Secundo, quia adeo per diem distinctur negotiis, morumque et iactis, ut non præsens nisi obiter, sed tantum comedit noctem, ut in Belgio plures mercatores facere solo, ita Cajetanus.

Tertio, Hugo trijs affert causas: *primam*, quia diligit comedere in cenam propter hospites; *secundam*, ex pudore, quia tam viliter comedit, ut pudeat cum in die et luce comedere; *tertiam*, ex avaritia, ne his comedat per diem: *sic veteres ex temperantia semel tantum, teste Platone, comedebant in die, idque vespere, ut diem totum darent actioni vel studio et contemplationi, ut fecere esseni, sive primi christiani Alexandriae sub S. Marco, teste Josepho, Eusebio, S. Hieronymo et aliis*. Item fecit S. Antonius, S. Hilarius et plures anachoræta, quos pudebat per diem comedere instar animalium, quæ mentem pascebant deliciis angelorum; vesperi ergo cibum sumebant. Item etiamnum factum nonnulli viri valde studiosi et religiosi.

Quarto, notat avaritiam lamenis. Avari enim et oleo parant, nocte exierant habent vivere, ad quod operatur et comediunt. Unde Lucianus in *Tanquam gratissime depicxit eos, a qui parentem assererentque ad fulgemosam et oris angustia lucernulam ac sicutulosum scripulum usuris investigantes*. « Novimus mercatores ditissimos qui famulos inognis clarioribus objurgant, quod elychnium densius facerent ad majus lumen, querentes illud plus olei sugere et consumere. Ad rogati causam, responderunt se minima ista curando et evendo ad tantas opes evasisse.

Quislo et gemine, tenebre nolant avari sordes et squalorem vitæque obscurant, atram, tristem et mortuum. Unde eas explicans subdit: « Et in

(1) *Legu* *עִם*, *agritudo animi*, ad *עָוָה*, *indignatio*, *seu* *veteribus et uno codice*.

curis multis, et in ærumna atque tristitia: « harum enim symbolum et causa sunt tenebris, sicut ex adverso lux symbolum et causa est libertatis, alacritatis et iustitiae. Unde Septuaginta habent, *omnes dies eius in tenebris et luctu*; Arabicus, in *tenebris et lamentatione*; Thamaurgus, *hujusmodi homini dies tenebre erant, ac vita luctus*; Campanis, *sordide vivit*.

Mystice, ar *avis vivit in tenebris, id est in ignorantia*, ait Olympiodorus; in malis culpe et poenæ, ait Dionysius S. Ambrosius, lib. *De Nabuth*, cap. viii, notat S. Luca avaro recte dici: « Stulte, hoc nocte repetunt animam tuam a te. Nocte enim anima avari repositur, que a tenebris incipit, et in tenebris perseverat. Avaro semper nox est qui sicut luna mulatur, dies iusto cui dicitur: Hodie mecum eris in paradiso; » et c.: *Iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris*.

Et *in ærumna*. — Hebraei, *in ira multa*; Septuaginta, *in indignatione multa*, hanc enim parient curæ multæ. Unde dicta est cura, *quod cor edat, vel cor urat*, ait Festus; hinc cura vocatur *edax et mordax*. « Cura, ait Donatus, est in spe bonorum, sollicitudo in metu malorum. » Vire S. Bernardus: « Humana vita, ait, plena est dolore protholorum, labore presentium, timore futurorum. »

Et *in tristitia*. — Hebraei, *et in infirmitate, vel languore, vel dolore suo*; Chaldaei, *in agrotationibus*; Septuaginta, *in iracundia*; Olympiodorus, *in tristitia iracundia*; agrotationes animæ enim precipue sunt in tristitia et ira; Valabius, *quia pro indignatione et ira frequenter incidit in morbum*; Campanis, *saepius crucians*.

Ærumna est molestia, miseria, afflictio perseverans. « Ærumnosus a *rumire* dicitur, quod per inopiam miser factus esuriat et siliat. » ait Isidorus, lib. *X Orig.*, q. d. *Ærumnosus est, qui nihil habet quod comedat et raminet*; Festus vero: « Ærummulas, inquit, Plautus refert forecillas, quibus religatas sarcinas viatores gerebant; quarum quia C. Marius retulit usum, nulli Mariani postea appellabantur. Itaque ærumnæ labores onerosos significant, sive a greco sermone deducuntur; nam *ærum* *græco, latine tollere, dicitur*. « *Bæo* Festus, Cleo, IV *Tuscul.* xxix: « Ærumna, ait, ægritudo laboriosa. » Idem, lib. II *De Volubus*, clxxxv: « Val Bevilis perper ærumnas (sic enim maiores nostri labores non fugiendos, tristissimum tamen verbo, ærumnas etiam in Deo nominaverunt) exigentur ex la. » Plautus, *Amphitr.*: « Uno ut labore exciperet ærumnas dicit. » Sic poeta ærumnas vocat labores. Plautus in *Persa*: « Superavit ærumnis ærumnas Hercules. »

Plurimus aut ærumnæ avari: una non minima est, quam refert R. Hæcados, scilicet quod in paupertate et omnium rerum indigentia velit vivere, ut possit mori in opulentia, ac rerum quas relinquere cogit, abundantia et copia: quare « avaritia neque copia, neque inopia minuitur, » ait S. Hieronymus.

ATQUE TRISTITIA. — Sic et Syrus; Arabicus, *in amaritudine*; Hebraei, *in indignatione, vel furore, que est ira bulliens, fervens et spumans iuxta maris æstantis*. Unde Septuaginta vertunt, *in iracundia*; Campanis, *simulatis cruciant*.

Cognate sunt et sociæ passionis, ira et tristitia: ira enim parit tristitiam, dum iratus nequit malum, ob quod irascitur, depellere. Visissim tristitia gignit iram; tristis enim irascitur male quod illi tristitiam affert. Unde Olympiodorus: « Tristis, ait, iracundia stimulator, et excoalescit animi gravi egritudine occupatus. » Adde atram bilem naturaliter mixtam esse cum flava: quæc nudi abundant una, emicat et altera; atra autem visis in corpore causat melancholiam et tristitiam in anima, flava vero iram et indignationem. Curis avarus angitur, ait Hugo Cardinalis, ut acquirit; ærumna, ut conservet; tristitia, si amittat; veque pre indignatione incidit in morbum. Vel in curis multis, inquit Bonaventura, propter sollicitudinem, sicut et solitudinem in tenebris; in ærumna, propter expensarum facultatem; in tristitia, propter expendendi necessitatem. Eleganter Vivianus vertit:

Vita tenebris obsita
Vis ærumna quodam partem,
Omnis querela, quonia
Angore plena, atque miseria
Contentionum Martibus.

Et S. Hieronymus: « Languor est pessimas pro perituris opibus cogitatione torqueri, et in tristitia, in genitum, in indignatione, in litibus, cæsis illas labore conquirere. » Unde Lucianus in *Somnio*, sive *Gallo* exclamat: « O miser, enjomo-modi viri vita! pullet totaque exarol, aliquæ extenuatus est curis: neque enim audium est illum alioqui male habere. Illoctibus eveniat ad hunc modum divites esse. »

Hinc divites a Christo vocantur spinæ, *Matth.* xii. 21, quia ut spinæ acutissimas, scres dolorum acedios animo æque ac corpori infligunt et infligunt, quibus hominem assiduis stimulant et pungunt, ut pulchra docet S. Gregorius: *homil.* II in *Evangel.* Audi et S. Chrysostomum, *homil.* 3 in *epist.* II ad *Thimo.*: « Irrationalium camelorum spinæ sunt spinæ, æmorsio sunt ac sumptus ignis ad nihil utiles: tales sunt divites, nulli sunt usi nisi ad incendium carni; ad incendium ejus diei, qui ardebit velut cibus, ad alimoniam affectionum irrationalium, utpote injuriarum memoria et irrationum. Talis est etiam camelus spinis vesens; fertur etiam ab his qui talia viderint, nullum esse ex omnibus jumentis, quod ita injuriam acceptam tenaciter continet, ita difficilis rem est, ita malum illatum recordetur, ut camelus. Tales sunt divites, irracionales animi affectiones paucæ: rationales vero pungunt ac vulnerant, quemadmodum spinæ faciunt.

Idem, *homil.* *De Avaritia*, tom. V: « Divites,

ait, dum inclinantur et desolantur; aeris rugient quam leones, perturbanque omnia. Quod si eas tenebris eduxeris, et in egenorum ventres disseminis, ex feris bestias sunt oves, que fuerant insidiosae duces; pro scopulis, sunt portus; pro naufragio, tranquillitas. »

Hanc gnomen, que ad litteram dicitur de avaris, a pari ad aptes superbis, gulosis, acedis, invidis, iracundis, quin et vanis scientiarum studiosis. Hi enim quoties diesque parvigilant, ut horet, delictos, otium, emuliam, vindictam et vanam scientiam assequantur, atque ita omnem vitam frustra consumunt, nisi etque eam transierint in tenebris et in curis nullis, et in eterna atque tristitia. »

47. HOC ITAQUE VISUM EST MIHI BONUM, ET COMEDAT QUOD ERAT, ET FRUATUR LETITIA ET LABORE SUO, QUOD LABORATI IPSI SUB SOLE. NUMERO DIERUM VITAE ET C. QUOD DEDIT EI DEUS: ET HEC EST PARS ILLIUS. — Hanc gnomen et sequens explicatas sunt cap. ii et iii, quare pauca eas expediam. Est enim conclusio subinde repetita, qua ex vanitate opulencie et avaricie concludit, se experientia didicisse sanctius esse moderatè et honeste opibus labore suo factis id, quam eas avarè usurum in nullum vel incertum incerti heredis usum. Hebraea, *ecce quod vidi ego bonum, quod est frui bono, comere et bibere et carere bonum*. S. Hieronymus, *carere iudicialitate, id est frui iucunde et lete rebus labore suo partis*. Arabice, *hoc est bonum, quod est optatum, comere, etc.* Syrus, *bonum erit quod et decorum est*; Vatablus, *bonum est honestum*; Campensis, *meo ergo iudicio sanctius est comedere, bibere et frui bonis rebus, quam miseris, quibus affligitur sub sole, paucis diebus illi vita nostra, quos nobis Deus concessit; quia nihil amplius ac omnibus acceptis est bono*. Chaldeus vero per comere bonum vel honestam accipit, tam bene vivere, quam frui bonis; unde vertit, *ecce quod mihi visum est bonum: frui hominum, et quod pulchrum est eis, ut faciant in hoc seculo, ut comant et bibant ex laboribus suis, et non extendant motum suum ad violentiam et rapinam; et custodiant verba legis, et ut miserantibus pauperum et peregrinorum, ut vidant bona in omnibus laboribus suis, quibus laboraverunt in hoc seculo sub sole numero dierum vite sue, quos dedit eis Deus videre bono, quoniam hoc est pars illius, et non est alius proter eum*. Et Thaumaturgus, *non negaverim etiam opes bonas esse: Dei enim donum est, si homo laute perfruat laboribus suis, modo opes illa a Deo sunt concessa. Talis enim beneficium in omnes est animo, et in munera divino exultat, et omnem vitam suam bonis operibus ac largitionibus adornat*. Vivamus stricto, sed acute:

Bisi hunc beatum, qui laire
Niente vitam temperat
Medico labore et studio.

Nam, ut ait S. Hieronymus et ex eo Aleuio
« Licet parva voluptas sit in fruendo, tamen »

qui opibus suis in curarum tenebris vesceltur, et cum grandi desiderio peritus comparat, tantummodo est sollicitudinis magnitudo. » Et Olympiodorus: « Deceat, ait, te, o avaro, etiam id cogitare, quod paucos et numerabiles tibi dies ad vivendum dedit Deus. »

NUMERO DIERUM. — Symmachus, *quod*, id est calculo, quasi calculo et suffragio Dei diu stes sua cuque dies. Rursum quod calculo decreti divini numerati et definiti sint cuque dies vite, iuxta illud: « Breves dies hominum sunt, numerus mensium eius apud te est: cotegisti terminos ejus, qui perstriri non poterunt, » Job xiv, 5.

ET HEC EST PARS ILLIUS. — Pars, s. i. e. sors, ut dixi superius. Allezorice et analogice Olympiodorus: Pars liberalis est hereditas glorie in collis illi decreta, et stabilis perpetuo duratura: « Ea vero est, inquit, dispergere pauperibus opes suas, et de hujusmodi dispensatione solidam letitiam capere. »

18. ET (1) OMNI HOMINI, CUI DEDIT DEUS DIVITIAS, V ATQUE SUBSTANTIAM, POTESTATEMQUE EI TRIBUIT (eximendo ei avaritiam, et dando ei cor laetum et liberale, ut audent suis frugaliter et liberaliter uti et frui) ET COMEDAT EX HIS, ET FRUATUR PARTE SUA, ET LETETUR DE LABORE SUO: HOC EST DONUM DEI. — Pro potestatem et tribuit, Hebr. est *וְהוֹדִי אֵלַי*, id est, dominari eum fecit suis divitiis; Tuguria, *omnino dominum praebet, ut comedat ex eo*; Campensis, *dedit ei animam*. Debet enim homo prius dominari animo suo, id est cupiditati suae, ut dominetur suis opibus. Significat avaros opum non esse dominos, sed servos; liberales vero esse dominos.

Nam, ut ait Seneca: « Avari non tam dicendi sunt habere divitias, quam haberi ab illis: divitiae apud sapientem in servitute sunt, apud stultum in imperio. » Chaldeus, *omnis quoque homo, cui dedit Deus divitias et substantiam, et potestatem dedit ei Deus, ut comedat ex eo in hoc seculo, et ut faciat ex eo elemosinam, et ut recipiat mercedem perfectam Patris sui in seculo venturo, et gaudet in labore suo cum iustis: ecce hoc donum est, quod datum est ei videre bono suo a facie hominum*.

Et Thaumaturgus, *dei beneficium homini contingit ut laboribus suis cum animi oblectatione perfruat, divitiis acceptis, ac non sit extortis opes possidet. Neque enim ille meritis efficitur, nec ut plurimum malis et perditis cogitationibus vitam suam meliorem, in omnibus rebus animi tranquillitate fruens, atque ob Dei donum letitia gaudiens*.

HOC DONUM EST DEI. — Campensis, *hoc ingens donum Dei est, longe majus quam sint ipse opes*.

Ille S. Prosper probat bonum usum opum esse donum Dei; sic enim ait lib. I De Vocat. gent. xxiv: « In libro vero Ecclesiaste dicitur, quod et habere necessaria, et eis bene uti, donum sit Dei. Non est, inquit, bonum homini, nisi quod

1) Et, gall. *excor celo est un don de Dieu.*

manducet et bibat, et ostendat anime aere bonum in labore suo. Et quidem haec vidi ego, quia a manu Dei est. Quoniam quis manducabit aut pascet absque illo? Item in eodem libro legitur quod eadem et opera iustorum in manu sint Dei, et tantum in studiis suis provolvant, quantum ille donaverit. Quantumque laboraverit homo ut quare, non inveniet; et quodcumque dixerit sapiens ut sciat, non poterit invenire: quia universum hoc dedit in cor meum, et cor meum universum hoc vidi, quia et iusti, et sapientes, et operationes eorum in manu Dei. In libro autem Sapientie de eodem gratie opere dicitur, quoniam ipse et sapientia dux est, et sapientum emendator. In manu ejus enim et nos et sermones nostri, et omnis sapientia et operum scientia et disciplina. De continentia quoque quod ex Dei habetur munere eadem Scriptura sic loquitur: Ut scivi quia aliter non possum esse continens, nisi Deus det: et hoc ipsum erat sapientiae, scire cujus esset hoc donum. »

Item si bonus usus opum est donum gratie Dei: ergo pariter donum Dei est bonus usus scientiarum, honorum, officiorum, statuum, praefecturae, etc., etque majus, quo majus bonum est scientia, honor, officium, status, praefectura, etc., quam sint opes: praesertim, quia isdem ad majus republicae bonum vel malum uti, vel abuti possimus; ad utrumlibet enim magis idoneae sunt, quam sint opes.

19. NON ENIM SATIS RECORDABITUR DIERUM VITAE SUE, QUOD DIEBUS OCCUPET BELICIS COR EJUS. — q. d. Talis non multum recordando dierum, scilicet molestiarum hujus vitae, affiget se, quia Deus dedit ei letitiam, ut late rebus suis fruatur. Syrus, *quia Deus sollicitat illum in letitia cordis sui*; Arabice, *quia Deus attrahit illum letitiam cordis sui*; Chaldeus, *neque vero tantum aetate procedat quisquam, ut dierum suorum reputationem facere possit, quod ex illa felices et quae calamitates illibebunt: non enim ex voto et arbitrio hominibus datus sunt, sed a Domino decretum praescriptum est, quod ille dies in letitia, quoties in animi tranquillitate sit transcuratur*; Campensis, *paucis qui talis est recordabitur incommodorum vite suae: Deus enim exercet cor sua letitia; Vatablus, quia Deus exercit eum in letitia cordis sui; alii, quia Deus respicit in letitia cordis sui, vel respicit in letitia cordis eius*. Hebraeus enim *וְהוֹדִי אֵלַי* (unde *וְהוֹדִי אֵלַי*) proprie significat respondere, respondere, q. d. lives, qui liberalitate suis ad suum et aliorum commodum altit, laborat quidem in opibus colligendis et honeste expendendis; sed Deus ex aequo respondet labori ipsius, etque respondit letitiam equalem, imo majorem, quam sit labor. Sicut enim in concertu musico basso respondet altus, et quantum ille deprimit et aggravat vocem, tantum hic erigit, exallat et exultat: sic pariter Deus liberalis temperat dolores et gaudia, et tristitiam et letitiam hujus vite, ut luce illi ex aequo res-

pondeat, imo preponderet; quantum ergo tristitia eum deprimit, tantum et amplius letitia eum exallat, ut exultet, itaque ex utriusque consona fit mens et harmonia, que tam justum liberalem, quam Deum et angelos oblectat. Jam

Primo, hanc gnomen referas ad brevitatem vite. Unde Vatablus vertit, *parum sollicitus est quantum viveret aut victurus sit, quia semper est letus*.

Secundo, eandem referas genuine cum Campensi ad vile erumnas, labores, dolores, quos non cogitat, non estimat, et quasi non sentit liberalis; quia suis commodis utens hilaris est, itaque gaudet, nec tristes in animo de longitudine dolorum et laborum admittit cogitationes.

Tertio, eandem referas partim ad praeteritum, partim ad futuros vite dies, q. d. Avarus dolet de praeteritis, sollicitus est de futuris, nihil enim ut opes deficiant; at liberalis juvando eximit praeteritos vite dies, et juvenilo sperat futuros. Quocirca avaro et infelici vita est longa; liberali vero et felici brevis videtur.

Quarto, Chaldeus refert ad computum et comparationem dierum letorum et tristium, q. d. Avari computant plures dies tristis, quam letos, at liberalis plures letos quam tristes.

Quinto, Olympiodorus bimembrum faciens sententiam censet hic duas afferri rationes, quae avaro persuadent bonum opum usum: prior est, quod vita haec sit brevis et molestas plena; secunda, quod bonus opum usus et iustus sit deo gratissimus, ac mentem avaris et beneficiis mare letificet, juxta illud: « Fructus homo qui miseret et commodat, Psal. cxi, 3.

Datigue R. Salomon et ex eo Cajetanus vertunt, *non recordatur dierum vite sua, quia Deus praebet testimonium felicitatis ipsius divitis, pugnet alius merentem exhibentem*. Verum hebraicum magis proprie significat respondere, non praebet testimonium (1).

Tropologice, Olympiodorus accipit hanc gnomen de divitis spiritualibus, quales sunt opera virtutum, praesertim orationis et contemplationis, et crebra dignaque perceptio Eucharistiae. Iste enim angelicus delictis animam oblectat, sopitque omnes dolores et merces. Itaque enim, teste S. Hieronymo, spiritualis via delictis purissima contemplationis perfusus obliviscitur dierum vite suae, quos quia coelestes consolationes angustant, non tam transire quam volare conquirunt. Illic magnus Antonius orans, et has divinas voluptates experiens, cum solis ortus cepisset iugundi, solebat proclamare: « Quid me impedit, sol, qui

(1) Hujusmodi tranquillis animis magnam profecto Dei donum est (alii: Potestate vite bonis hilare fruendi a Deo data utatur homo), quia qui so praesens est, non multum recordatur dierum hujus vite, non macerat se vniis de praeterito, quod emendari nequit, doloribus, neque letitiam, vel non gaudet cordis sui; alii, eandem locutionem viti cordis eius.

ad hoc jam oris, ut me ab hujus veri luminis abstractas claritate? » His videlicet querimoniis nocem, quam contemplando transegerat, brevitatis accusans, et solem ab oratione abstractentem, et ad aliquam necessariam occupationem vocantem compellens. Vere jucunda vita, quae vitam mortalem abbreviat, non aliquid ex ejus spatii demendo, sed mentem nostram summis voluptatibus inmensa juvenda vita, qua Deo inheremus, et in illius immenso suavitatis immergimur. Quid enim prohibet, o homo, licet inter mundi hujus miseras commoreris, illud Ambrosii dicere: « Potes et hic esse et adesse ad Domi-

nam, si illi adhaereat anima tua, si post ipsum cogitationibus tuis ambules, si fide non spele vias ejus sequaris, si ad ipsum confugas. Est enim refugium et virtus, cui David: Ad te confugi, et non sum deceptus. » Ita S. Ambrosius, *De Fuga saeculi*, cap. viii.

Anagogice, beati in caelo non recedunt laborum et laborum praesentis vite, ita ut eos sentiant et dolent, quia Deus immensa beatitudo implet cumulatque corda eorum, quae omnem excludit dolorem, matum, tristitiam, curam etc., juxta illud: « Beati qui habitant in domo tua, Domine, in saecula saeculorum laudabunt te. »

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit ostendere vanitatem et gravitas avari, qui cum bonis abundant, is tamen avarae gentium suam destruat, et sepe bonis tanto studio collecta extraxerit relinquat: unde eo meliorem pronuntiat abortivum, aliquo modo dicit vanitatem ejus et infelicitatis argumenta. Breviter materiam tractavit praeced. capitulis; quare hic breviter ero.

1. Est et aliud malum, quod vidi sub sole, et quidem frequens apud homines: 2. Vir, cui dedit Deus divitias, et substantiam, et honorem, et nihil deest animae suae, ex omnibus quae desiderat: nec tribuit ei potestatem Deus ut comedat ex eo, sed homo extraneus vorabit illud: hoc vanitas et miseria magna est. 3. Si genuerit quispiam centum liberos, et vivit multos annos, et plures dies aetatis habuerit, et anima illius non utatur bonis substantiae suae, sepulturaeque careat: de hoc ego pronuntio quod melior illo sit abortivus. 4. Frustra enim venit, et pergit ad tenebras, et oblivione debetur nomen ejus. 5. Non vidit solem, neque cognovit distantiam boni et mali: 6. etiamsi duobus millibus annis vixerit, et non fuerit perfructus bonis: nonne ad unum locum properant omnia? 7. Omnis labor hominis in ore ejus: sed anima ejus non impletur. 8. Quid habet amplius sapiens a stulto? et quid pauper, nisi non pergat illic, ubi est vita? 9. Melius est videre quod cupias, quam desiderare quod necias; sed et hoc vanitas est, et praesumptio spiritus. 10. Qui futurus est, jam vocatum est nomen ejus: et scitur quod homo sit, et non possit contra fortorem se in iudicio contendere. 11. Verba sunt plurima, multaque in disputando habentia vanitatem.

1. EST ET ALIUD MALUM (Septuaginta *malitia*, id est malitia, id est miseria, afflictio), quod vidi sub sole, et quibus varesset avarus hominis. — Hebraeus, *multum super homines*; Chaldaicus, *super filios hominum*; Symmachus, *quod homines*; Arabicus, *sub caelo*; Septuaginta, *sub hominibus*, quia scilicet homines sponte illi inveniunt, et in eo jaecant, ut videbantur velle esse mali, ut est vanitas et insensibilis, sicut scabiosus gaudet fricando suam scabiem et pruritum, esto per hoc scabium suum fovat et auget. Idem malum est *super hominem*, quia illi dominatur illumque cruciat et vocat. Unde Tigurina vertit, *est malum principatum obtinens inter homines*. Alius, *est malum multum magnum apud homines*.

Vox *aliud* non est in Hebraeo, Graeco, Syro, Arabico, sed explanationis gratia ab interprete additum. Significat enim aliam avaritiae avaritiam, et vanitatem distinctam ab ea quam recensuit capitulum praeced. vers. 12, scilicet, quod opes sepe congregantur in malum divitis, et avaritia perit avarum herum suum. Hic ergo animus ejus vanitatem, sive vanitatis speciem atexit, scilicet quod avarus inter opes suas agat, easque alieno, quae esse prodiget, reliquat. Licet enim in fine cap. praeced. dixerit ingens bonum et Dei donum esse suis uti et frui, tamen contrariam avari vanitatem, qui suis non audet uti, non recessit, quod proinde hic facit.

Porro avaritia haec aequens est apud homines.

praesertim Judaeos, quibus haec scribit Salomon. Unde etiamnum videmus Judaeos nil nisi luera et opes cogitare, easque per usuras, per fas et nefas prosequi. Audi S. Hieronymum in illud *Isaie* ii, 7: *Repleta est terra argento et auro: et non est fons thesaurorum ejus*: « Ultraque, inquit, gens et Judaeorum et Romanorum per haec verba avaritiae suggestit. Quod hic Graeco quoque tam Graeco narrat, quam Latina, nihil Judaeorum et Romanorum gente esse avarius, » illo scilicet verbo.

2. VIR CUI DEDIT DEUS DIVITIAS, ET SUBSTANTIAM, ET HONOREM, ET NIHIL DEEST ANIMAE SUAE EX QUIBUS QUES DESIDERAT: NEC TRIBUIT EI POTESTATEM DEUS UT COMEDAT EX EO, SED EXTRANEUS VORABIT ILLUD; HOC VANITAS ET MISERIA MAGNA EST. — Septuaginta, *hoc vanitas est et tempus pessimum*; Arabicus, *hoc vanum est et infelicitas immensa*; Valabius, *gravis dolor*.

Vir *honorum*, — honorem jungit divitiis tanquam filiam mali, et esse tum causa. Opes enim dant honores, hinc opulentos videmus ab omnibus honorari et coli. Unde Chaldaeus vertit, *gloriam facultatum*; Arabicus, *nobilitatem*; illi, splendorem dignitatem, quem conciliant diviti opes.

SUBSTANTIAM. — Nove Capitanus suo Iudaeo credulus vertit, *quoniam*. « Et nihil deest animae suae, » id est desiderio et voto suo, q. d. Habet opes et rerum copiam, quantum quis iuste et honeste optare potest.

DEUS, quomodo ergo dicitur vers. 7: « Anima ejus non impletur? » Respondet *sermo*, quia avarus suis non audet uti. Itaque habet opes quoad dominium, sed non quoad usum et fructum. Unde S. Hieronymus, *epist. 103 ad Paulinum*: « Avaro, ait, tam deest quod habet, quam quod non habet. » Secundo, quia insatiabilis est, et quo plura habet, eo plura desiderat, instar canis semper fiantis. Unde Seneca, *epist. 12*: « Vidisti eam missa a domino frustra panis aut carnis aperto ore captivam; quidquid exoripit, protinus inegrum devorat, et semper ad spem futuri hiat. Idem evenit nobis; quicquid expectamus natura proiecit, id sine voluptate demittimus, statim ad rapinam alterius erecti et alient. Hoc sapienti non evenit; plenus est: eam si quia obvenit, scire exoptat ne reponat; scilicet fructu maxima, confusa sua. »

NE TRIBUIT EI POTESTATEM DEUS. — Hebraea, *ne dormiens fecit eum Deus*; hinc fit ut opum suarum sit servus, non dominus. Unde Tigurina, *Deus non fecit illi vitam dominum*; Compensius, *sed minimum ut utenti illi non tribuit*.

Nata: « nec tribuit vel potest accipi servitute, » id sermo sit de culpa avaritiae. Ad hunc enim Deus avarum non cogit, sed permittit ei pravum usum liberi arbitrii ut se dedat avaritiae, ait Olympiodorus, quomodo Deus dicitur tradidisse philosophos, ob superbiam, in passionem ignominiae, *Rom. 1, 26*; vel *passioes*, ut sermo sit de pena avaritiae: hanc enim Deus avaro indigit, dum

eum bonis suis spoliat, vel uti prohibet, sive per morbum immittit, ut vult Lyranus, sive quo alio modo, ut vult Thaurmagurgus et Cajetanus.

SED RUM EXTRANEUS (S. Hieronymus, *alienus*; Tigurina, *exterus*; Compensius, *ignobilis vorabit illud* — id est, ut explicat *Eccl. cap. iv*: Congregat et in bonis illius alius luxuriabitur, » idque variis fit modis; utrum assignat hic Chaldaeus dum paraphrasticè ita vertit, *non deest ei potestatem dominus et servitatem suam, ut quiescat ea eis: sed morietur absque illis*, et non miseris et primum sui, ut haec eam cum sibi constituit; etenim uxore ejus tradat utroque alieno, qui hereditatem eius et comoretur. Omnis lapsus rei causa peccata sua illi fuerunt, quod non fecerit ea illa quidquam boni, et converso suat et divitiae ejus, ut essent in vanitatem et in aggritudinem malum.

Alii modi sunt, cum fures et praedones avaro opes abripiunt, aut litigatores per lites illi auferunt, aut potius cum deficientibus vel exhaustis filiis externis in hereditatem ejus, per vastitatem se insinuat et subintrat. Vox *vorabit* notat prodigè ab extraneo consumi, quae avarae ab herede collecta sunt, ut saepe fieri videmus. Sic enim congrua talionis poena Deus avaritiam et avaros castigat. Avarus ergo dicit alium, non se; exterum sepe, non filium, juxta illorum proverbium quod est *Tiraquellus*: « Distant hominem hunc quatuor, » scilicet, ut inquit *itali*: *Il morto, il porco, il porco, il oio*.

Tropologicè noster Alvarez de Paz, lib. 1 de Vita spiriti, part. II, cap. xii, hanc notionem adfert religiosi tepidis, qui cum omnibus bonis spiritualibus abundant, tamen per avaritiam in nihil fructuque nequeunt, quia sub solo degunt, id est affluus suos in terra defigunt, hinc eos ad contemptum attollunt; quare hanc eorum bona devorat extraneus, id est diabolus, dum ea in ipsius munditia, imo exitiata efficit, ut scilicet ipse eorum in majorem damnationem, ut paulo ante dixi.

Hujus rei veritatem eleganti divites et fortunae apologeto, publicè exemplis adornata, demonstrat Cyrillus, lib. III *Apol. moral.*, cap. iv, cuius titulus: *Contra eos qui non sunt contenti, cum suis abundant*: « In secundis, inquit, rebus, cum homo sibi factus sufficiens et dives, minime contentus amplius sibi, et secum tempestuosus sine quiesceret, fortunam omnem habuit, quae ei dicit: *Il quid, charissime, non quiescis, cum jam tribuisti tibi satis?* Et illi respondit: *Sua meorum dilectudine trahit bonum, et donec additum fuerit, est molestum*. Cui illa: *Recte, inquit, video quod pauper effectus es, postquam cupiditate plus sitis*. Nam si satis haberes, amplius nullatenus quires. Plus enim cupit ille qui quidem satis non est. Ecce te depauperavit avara voluntas, exinanivit cupiditas, expoliavit silibanda tempestas. Attamen si totum invenies aurum male conditum Salomonis, amplius non habebis. Sed illud quo bene utamur, hoc deturum habebimus. Nam fossa

ad hoc jam oris, ut me ab hujus veri luminis abstractas claritate? » His videlicet querimoniis nocem, quam contemplando transegerat, brevitatis accusans, et solem ab oratione abstractentem, et ad aliquam necessariam occupationem vocantem compellens. Vere jucunda vita, quae vitam mortalem abbreviat, non aliquid ex ejus spatii demendo, sed mentem nostram summis voluptatibus inmensa juvenuda vita, qua Deo inheremus, et in illius immenso suavitatis immergemur. Quid enim prohibet, o homo, licet inter mundi hujus miseras commoreris, illud Ambrosii dicere: « Potes et hic esse et adesse ad Domi-

nam, si illi adhaereat anima tua, si post ipsum cogitationibus tuis ambules, si fide non spele vias ejus sequaris, si ad ipsum confugas. Est enim refugium et virtus, cui David: Ad te confugi, et non sum deceptus. » Ita S. Ambrosius, *De Fuga saeculi*, cap. viii.

Anagogice, beati in caelo non recedunt laborum et laborum praesentis vite, ita ut eos sentiant et dolent, quia Deus immensa beatitudo implet cumulatque corda eorum, quae omnem excludit dolorem, matum, tristitiam, curam etc., juxta illud: « Beati qui habitant in domo tua, Domine, in saecula saeculorum laudabunt te. »

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit ostendere vanitatem et gravitas avari, qui cum bonis abundant, is tamen avarae gentium suam destruat, et sepe bonis tanto studio collecta extraneis relinquit; unde eo meliorem pronuntiat abortivum, aliquo modo dicit vanitatem ejus et infelicitatis argumenta. Breviter materiam tractavit praeced. capitulis; quare hic breviter ero.

1. Est et aliud malum, quod vidi sub sole, et quidem frequens apud homines: 2. Vir, cui dedit Deus divitias, et substantiam, et honorem, et nihil deest animae suae, ex omnibus quae desiderat: nec tribuit ei potestatem Deus ut comedat ex eo, sed homo extraneus vorabit illud; hoc vanitas et miseria magna est. 3. Si genuerit quispiam centum liberos, et vivit multos annos, et plures dies aetatis habuerit, et anima illius non utatur bonis substantiae suae, sepulturaeque careat: de hoc ego pronuntio quod melior illo sit abortivus. 4. Frustra enim venit, et pergit ad tenebras, et oblivione debetur nomen ejus. 5. Non vidit solem, neque cognovit distantiam boni et mali; 6. etiamsi duobus millibus annis vixerit, et non fuerit perfructus bonis: nonne ad unum locum properant omnia? 7. Omnis labor hominis in ore ejus: sed anima ejus non impletur. 8. Quid habet amplius sapiens a stulto? et quid pauper, nisi non pergit illuc, ubi est vita? 9. Melius est videre quod cupias, quam desiderare quod necias; sed et hoc vanitas est, et praesumptio spiritus. 10. Qui futurus est, jam vocatum est nomen ejus: et scitur quod homo sit, et non possit contra fortorem esse in iudicio contendere. 11. Verba sunt plurima, multaque in disputando habentia vanitatem.

1. EST ET ALIUD MALUM (Septuaginta *malum*, id est malitia, id est miseria, afflictio), quod vidi sub sole, et quibus varesset avarus hominis. — Hebraeus, *multum super homines*; Chaldaicus, *super filios hominum*; Symmachus, *quod homines*; Arabicus, *sub caelo*; Septuaginta, *sub hominibus*, quia scilicet homines sponte illi inveniunt, et in eo faciunt, ut videbantur velle esse mali, ut est vanitas et insensibilis, sicut scabiosus gaudet fricando suam scabiem et pruritum, esto per hoc scabium suum fovat et auget. Idem malum est *super hominem*, quia illi dominatur illumque cruciat et vocat. Unde Tigurina vertit, *est malum principatum obtinens inter homines*. Alius, *est malum multum magnum apud homines*.

Vox *aliud* non est in Hebraeo, Graeco, Syro, Arabico, sed explicationis gratia ab interprete additum. Significat enim aliam avaritiam avaritiam, et vanitatem distinctam ab ea quam recensuit capite praeced. vers. 12, scilicet, quod opes sepe congregantur in malum divitis, et avaritia perit avarum herum suum. Hic ergo animus ejus vanitatem, sive vanitatis speciem atexit, scilicet quod avarus inter opes suas agat, easque alieno, quae esse prodiget, relinquit. Licet enim in fine capite praeced. dixerit ingens bonum et Dei donum esse suis uti et frui, tamen contrariam avari vanitatem, qui suis non audet uti, non recessit, quod proinde hic facit.

Porro avaritia haec aequans est apud homines.

praesertim Judaeos, quibus haec scribit Salomon. Unde etiamnum videmus Judaeos nil nisi luera et opes cogitare, easque per usuras, per fas et nefas prosequi. Audi S. Hieronymum in illud *Isaie* ii, 7: *Repleta est terra argento et auro: et non est fons thesaurorum ejus*: « Ultraque, inquit, gens et Judaeorum et Romanorum per haec verba avaritiae suggestillat. Quod his quoque tam Graeco narrant, quam Latina, nihil Judaeorum et Romanorum gente esse avarius, » illo scilicet verbo.

2. VIR CUI DEDIT DEUS DIVITIAS, ET SUBSTANTIAM, ET HONOREM, ET NIHIL DEEST ANIMAE SUAE EX QUIBUS QUES DESIDERAT: NEC TRIBUTUM EI POTESTATEM DEUS UT COMEDAT EX EO, SED EXTRANEUS VORABIT ILLUD; HOC VANITAS ET MISERIA MAGNA EST. — Septuaginta, *hoc vanitas est et tempus pessimum*; Arabicus, *hoc vanum est et infelicitas immensa*; Valabius, *gravis dolor*.

— honorem jungit divitiis tanquam filiam mali, et esse tum causa. Opes enim dant honores, hinc opulentos videmus ab omnibus honorari et coli. Unde Chaldaeus vertit, *gloriam facultatum*; Arabicus, *nobilitatem*; illi, splendorem dignitatem, quem conciliant diviti opes.

SUBSTANTIAM. — Nove Capitanus suo Iudaeo credulus vertit, *quoniam*. « Et nihil deest animae suae, » id est desiderio et voto suo, q. d. Habet opes et rerum copiam, quantum quis iuste et honeste optare potest.

Dices, quomodo ergo dicitur vers. 7: « Anima ejus non impletur? » Respondet *sermo*, quia avarus suis non audet uti. Itaque habet opes quoad dominium, sed non quoad usum et fructum. Unde S. Hieronymus, *epist. 103 ad Paulinum*: « Avaro, ait, tam deest quod habet, quam quod non habet. » Secundo, quia insatiabilis est, et quo plura habet, eo plura desiderat, instar canis semper fiantis. Unde Seneca, *epist. 12*: « Vidisti eam missa a domino frustra panis aut carnis aperto ore captivalem; quidquid exoripit, protinus inegrum devorat, et semper ad spem futuri hiat. Idem evenit nobis; quicquid expectabimus natura proiecit, id sine voluptate demittimus, statim ad rapinam alterius erecti et alient. Hoc sapienti non evenit; plenus est: eam si quia obvenit, scire exoptat ne reponat; scilicet fructu maxima, confusa sua. »

NE TRIBUTUM EI POTESTATEM DEUS. — Hebraea, *ne domum fecit eum Deus*; hinc fit ut opum suarum sit servus, non dominus. Unde Tigurina, *Deus non fecit illi vitam dominum*; Compensis, *sed minimum in utenti tunc non tribuit*.

Nata: « nec tribuit vel potest accipi servitute, » id sermo sit de culpa avaritiae. Ad hanc enim Deus avarum non cogit, sed permittit ei pravum usum liberi arbitrii ut se dedat avaritiae, ait Olympiodorus, quomodo Deus dicitur tradidisse philosophos, ob superbiam, in passionem ignominiae, *Rom. 1, 26*; vel *passio*, ut sermo sit de pena avaritiae: hanc enim Deus avaro indigit, dum

eum bonis suis spoliat, vel uti prohibet, sive per morbum immittit, ut vult Lyranus, sive quo alio modo, ut vult Thaumaturgus et Cajetanus.

SED ROMO EXTRANEUS (S. Hieronymus, *alienus*; Tigurina, *exterus*; Compensis, *ignobilis vorabit illud* — id est, ut explicat *Eccl. cap. iv*: Congregat et in bonis illius alius luxuriabitur, » idque variis fit modis; utrum assignat hic Chaldaeus dum paraphrastice ita vertit, *non deest ei potestatem dominus et servitute suam, ut quiescat ea eius: sed morietur absque illis*, et non miseris et primum sui, ut haec eam cum sibi constituit; etenim uxore ejus tradat viro alieno, qui hereditabit eam et comedet eam. Omnis lapsus rei causa peccata sua illi fuerunt, quod non fecerit ea illa quidquam bona, et converso suat et divitiae ejus, ut essent in vanitatem et in aggritudinem malum.

Alii modi sunt, cum fures et praedones avaro opes abripiunt, aut litigatores per lites illi auferunt, aut potius cum deficientibus vel exhaustis filiis externis in hereditatem ejus, per vastitatem se insinuat et subintrat. Vox *vorabit* notat prodige ab extraneo consumi, quae avarae ab hero collecta sunt, ut saepe fieri videmus. Sic enim congrua talionis poena Deus avaritiam et avaros castigat. Avarus ergo dicit alium, non se; exterum sepe, non filium, juxta illorum proverbium quod est Traquellus: « Distant hominem hunc quatuor, » scilicet, ut inquit illi: *Il morto, il porco, il porco, et il oio*.

Tropologicus noster Alvarez de Paz, lib. 1 de Vita spiriti, part. II, cap. xii, hanc notionem adfert religiosi tepidis, qui cum omnibus bonis spiritualibus abundant, tamen per avaritiam in nihil fructuque nequeunt, quia sub solo degunt, id est affluus suos in terra defigunt, hinc eos ad contemptum attollunt; quare hanc eorum bona devorat extraneus, id est diabolus, dum ea in ipsius munditia, imo exitiata efficit, ut scilicet ipse eorum in majorem damnationem, ut paulo ante dixi.

Hujus rei veritatem eleganti divites et fortunae apologeto, publicis exemplis adornata, demonstrat Cyrillus, lib. III *Apol. moral.*, cap. iv, cujus titulus: *Contra eos qui non sunt contenti, cum suis abundant*: « In secundis, inquit, rebus, cum homo sibi factus sufficiens et dives, minime contentus amplius sibi, et secum tempestuosius sine quiesceret, fortunam omnem habuit, quae ei dicit: *Il quid, charissime, non quiescis, cum jam tribuisti tibi satis?* Et illi respondit: *Sua merum dilectudine trahit bonum, et donec additum fuerit, est molestum*. Cui illa: *Recte, inquit, video quod pauper effectus es, postquam cupiditate plus sitis*. Nam si satis haberes, amplius nullatenus quires. Plus enim cupit ille qui quidem satis non est. Ecce te depauperavit avara voluntas, exinanivit cupiditas, expoliavit silibanda tempestas. Attamen si totum invenies aurum male conditum Salomonis, amplius non habebis. Sed illud quo bene utamur, hoc deturum habebimus. Nam fossa

humi census, non est hominis, sed telluris. Igitur cum ad usum opes proficiunt, tunc habentur. Usus autem usque ad finem sufficienter extendendus est. Quoniam si ultra, quod satis est comedas, natura mox emoret, et si plus quam requirit necessitas induaris, gravatus sustinere non potes. » Probat idipsum exemplo Hebraeorum, eandem manna mensuram colligentium et comedentium: « Nescis quod (Erod. xvi) filiis Israel deserto ex manna viventibus, magnis et parvis, divilibus et pauperibus, eademque cinetis, caelestis edulsi mensura dabatur, nec collectam plus inveniebant avaris, nec minus, qui fuerat pigritia? Numbrum quoniam una est sufficientia omnibus, et universalis provisor eandem hominibus opulentiam necessitatis largitus est. Non enim plus habet dives quam pauper, sed tantum in qualitate titulorum utriusque est differentia. » Assunt idipsum oraculo Apollinis: « Non audisti olim Apolloniae idolam pastori Lydia regi facta, per Achalem seiscindant: Si quis eo in mundo felicior existeret, delicias eius divitias confutans responderit: ipsi nimirum superbienti Arcadium sepe pauperem praebuit, qui nunquam agri sui terminis exiterat, dixitque plus laudari et probari securitatis ridens Ioguriam, quam curis et sollicitudinibus tristem animum; parvasque glabras pavonis expertus, quam arva latissima meta referens; quamque tutela facile jugum bonum, quam equitatum impensis voracibus onerosum. » Denique Epitauri sententia epilogum concludit: « In veris divitiis multiplicandis nihil esse adolegendum pecunie, sed avari hanc subtrahendum. Tanto nunquam dignoscitur quis esse ditior, quanto in eo cupiditas est minor; quibus diuiti, ab eruditore docto dispartit. »

3. SI GENUIT QUISPIAM CENTUM LIBEROS, ET VIXERIT MILIOS ANSOS, ET PLURES DIES ETATIS HABERIT, ET ANIMA ILLIUS NON UTATUR REBUS SUBSTANTIE SUE, SEPULTURAEQUE CAREAT: DE HOC HOC PRONUNTIO QUOD FELICIOR ILLO SIT ABORTIVUS. — « Centum, » id est plurimos; postur numerus definitus pro indefinito. Olim licita erat et usitata polygamia; unde ex multis uxoriibus centum et plures poterant filios generare. Sic Achab genuit 70 filios, IV Reg. x, 1; Roboam vero 88, II Paral. cap. xi, 21. Porro filii, quos natura dedit in gaudium parentibus avaro argenti molestiam: cruciatur enim in expensis quas facit, ut illos aliat; item curis, ut illis de hereditate provideat.

NON UTATUR BONIS. — Hebraeo, Chaldaeo et Theodoretus, non auferatur bonis. Velus translatio et Septuaginta, non impetatur ex bonitate. Graeco est, *ἀποστρέφεται*, quod bonitatem, id est iocunditatem, aequae ac benefecentiam significat. Thaumaturgus, *animam suam in impugnavit negligit*. Adidi Chaldaeus, *eo quod peperit divitiis suis, et non emit ex eis nomen bonum, per elemosinas aliaque beneficentiae opera et monumenta.*

SEPULTURAEQUE CAREAT. — Magnus est homo, ideoque

quae magna cura sepultura apud omnes gentes. Avarus autem caret sepultura decenti et digna, quia ex avaritia illam sibi nec in vita, nec in morte per testamentum curavit; unde haeredes, qui ejus opibus inhiant, illam negligunt. Est haec iusta Dei poena, qua avarum punit, ut qui pecunias sepelivit, careat ipse sepultura. Ad hoc avari, praesertim mercatores, nepe apud exteros moriantur ignoti, miseri, insepulti.

Adde: avarus, quis nulli fuit beneficus, omnibus invisus est; ideoque deus sepulcri ei negant. Denique avari ob opes non raro a praedonibus occiduntur; itaque vel in cloacas, vel in aquas, vel in fossas insepulti abieciuntur. Exemplum est in avaro rege Joakim, de quo ait Jerem. cap. xxii, 17: « Tu vero oculi et cor ad avaritiam, etc. Propterea haec dicit Dominus, etc. Non plangent enim: Vae frater, et vae soror, non conceperunt ei: Vae domina, et vae inchole. Sepultura asini sepelitur, putrefactus et projectus extra portas Ierusalem. » Avarus ergo caret sepultura, hoc est honore et pompa funeris, ad quam pertinent parentum et amicum luctus, praefici et praefice, qui eum plangent, exequat, monumentum, epitaphium, etc.; haec enim negant avaro, quia avarus est, ideoque omnibus vilis et exosus. Audi S. Hieronymum: « Significat quod dives de sua morte non cogitat, et cum omnia possidet, etiam in extinctione sepulcri avarus sit, sive quod sepe propter istas divitias occisus insepultus, insepultus abijciatur; sive, quod melius puto, quod nihil boni facit et honoris agit, et quo sibi quaerit apud posteros memoriam comparare, et non vitam silentio transire, velit pecunias, cum habuerit materiam, per quam potuerit apparere quod vixerit. »

Ex adverso, de Christo liberaliter vite suae pro nobis prodigo ait Isaias, cap. xi: « Erit sepulcrum ejus gloriosum. » Denique olim sepulturae privatione damnabantur reipublicae patriaeque hostes, item sui suorumque patriaeque. Tales sunt avari, qui sua avaritia se, suos patriamque conficiunt, et quasi interficiunt. Vide Durantium Cassellium, lib. II *Variar.* cap. iii.

QUOD MELIOR ILLO SIT ABORTIVUS. — « Melior, » id est melioris conditionis, postur, felicitur. Unde Thaumaturgus: *Melior est illo conditio interemptivi fetus; S. Hieronymus: Deterioris conditionis est abortivo.*

Mystice S. Ambrosius haec adaptat Christo, qui non in suo, sed in alieno, puta Josephi ab Aemathia sepulcro sepultus est. Sic enim ait in cap. ultimum *Luce*: « Non habebat Christus tumulum suum. Etiam timulus his paratur, qui sub lege sunt mortis; victor mortis tumulum suum non habet. Quae enim communia tumulo et Deo? Denique *Eccles.* cap. vi, de eo qui meditatur in bonis: Et sepultura non est illi. Specialis igitur praetor communem omnium mortem inors Christi est, et ideo non cum alijs sepelitur, sed tumulo

solos includitur. » Verum haec allegoria parum hinc respicienda. Quae enim comparatio avari et abortivi cum Christo?

Abortivus est, qui ex utero prodit mortuus, aut agens animam. Hebraeo vocatur *חבד נפח*, id est deciduus, caducus, marcidus, nimirum vitalis, instar immaturi fructus. *חבד* ex arbore decidit inutilis; radix enim *חבד נפח* significat labi et cadere. Syrus pro abortivo vertit peccatorem, quo modo S. Paulus se persecutorem olim fideliolum vocat abortivum, I *Corinth.* xv, 8; sed hoc mysticum est: abortivus enim proprie est factus imperfectus, informis, infirmus, languidus, abortivus natus, et ante maturum partum ejectus, quales vel mortui sunt, vel parum vitales: quo respiciens S. Job, cap. x, 18, ait: « Quare de vulva eduxisti me? Qui utinam consumptus essem ne oculus me videret. Fuissem quasi non essem, de utero translatus ad tumulum. » Huc facit illud Hippocratis apud Gellium, lib. III, cap. xvi: « Est et non est occidens partus, quia illic moritur et esse desinit, aut certe vivit trahitque animam. » Unde Campanensis vertit, *judicavi illo fortunatorem, qui matre abortientia ejectus est. Illic in iure abortivus habetur pro non nato.*

Comparat avarum abortivo, quia sicut hic vivens non vivit, imo non vivit ad vitam, sed ad mortem; nam conceptus in utero illico moritur, nec nascitur, ut videat lucem, eaque fruatur, sed ut ex ea abeat et exeat: sic et avarus vivens non vivit, quia opibus bonisque vite frui non audeat, imo nec gaudet, sed in quasi mortuus, vitaeque gaudis defunctus, funestam instat abortivi et moribundi vitam agit in sordibus, squalore et dolore.

Profert autem abortivum avari, eo quod abortiva, sicut caret bonis et gaudiis hujus vite, sic pariter caret malis et doloribus ejusdem; et avarus caret bonis et gaudiis, abundat malis, puta laboribus, timoribus, meroribus, curis et angustibus, quos et parient opes et avaritia. Hoc est quod dixit cap. iv, 2: « Et laudavi magis mortuos quam viventes: et feliciorum utroque judicavi, qui necdum natus est, nec vidit mala quae sub sole fiunt. »

4. FRUSTRA ENIM VENIT, ET PERGIT AD TENEBRAS, ET OBLIVIONI DILEXIT NOMEN IUS. — Pro frustra hebraeo est *חבד חבל*, id est vanitas, de quo cap. i, 2. Unde Septuaginta et Syrus vertunt, in vanitate quippe venit, et in tenebris vadit, et in tenebris nomen ejus obconditur; Olympiodorus, *occultat*; alii, in tenebrositate nomen ejus operitur; Antheus, *venit enim cum vanitate, et in tenebris discedit, et absconditur nomen ejus in tenebris*; Thaumaturgus, *in enim abortivum vane advenit, ita et ensque carae existat et fructu clanculum abijt*; Tigrinus, *is enim ut res tuas prodit, eo in tenebras abijt, tenebrosque nomen ejus occultant*; Vatablus, *hic enim in vanitate, id est in mundum, qui vera est vanitas, prodit, et vadit ad mortem*; Cam-

panensis, *hic enim ut nugamentum aliquid, a conceptu in utero aliquoquaque obscure progressus est, sic tamen ut ne nomen quidem ejus ulli cognitum fuerit.*

Denique Chaldaeus sic vertit, *quoniam in vanitate venit ad hoc saeculum, et in vanitate ibi ad saeculum venturum, et in tenebris nomen ejus operitur, eo quod non habet meritum, et nomen bonum suo acquirit, ut memoriam sui ab injuria mortalitatis assereret.*

Ad litteram loquitur de abortivo, ut censent Thaumaturgus, Lyranus, Clarus, Campanensis et alii; consequenter tamen loquitur de avaro: hunc enim comparat abortivo, uti censent Olympiodorus, Bonaventura, Hugo iterque, Cajetanus, Titelmannus et alii. Sensus ergo est, *q. d.* Sicut abortivus frustra venit in mundum, quia natus vel jam mortuus est, vel post unam alteramve diem moritur, itaque a luce vite pergit ad tenebras mortis, itaque oblivio perpetua sepulchris delitescit, adeo ut ne nomen ejus quidem sciat: sic pariter avarus frustra venit in mundum, quia luce vite gaudisque vite non fruatur, sed quasi ea non vidisset, sordibus, misere et famelicis pergit ad tenebras mortis, itaque perpetua oblivione sepelitur. Uterque ergo frustra venit in mundum et vitam, quia sine et fructibus vite, puta iustitiae et gaudiis hujus lucis et vite frustratur et desinitur: abortivus quidem per naturam, avarus vero per voluntatem et avaritiam; sed abortivus natus est duntaxat frustra et in vanum; et avarus: non tantum frustra, sed ad miseris erumnisque maximas.

PERGIT AD TENEBRAS. — Id est ad sepulcrum, ait Lyranus; ad mortem, ait Bonaventura et Titelmannus; ad nominis obscuritatem et oblivionem, ait Chaldaeus; ad aerumnas et merores, in quibus vivit avarus, ait Hugo Victorinus; ad sordes et squalorem, ait Pineda, quod nullis hujus vite commodis percipit, in angulo et in abscondito sordidus et squalidus contabescat, non magis notus, quam si nunquam in apertum emerisset ex tenebris, ut etiam vivens ad hunc mortuus censetur. Nulla illius in humana politia ratio ducitur, nihil natus republice bono, non patrie, non amicis, non sibi. Omnia haec eodem modo.

Denique avarus aequae ac abortivus pergit ad tenebras, id est ad finem et infernum, orbem et tartarum, ubi sunt commerces et perpetuae tenebrae, ob quas infernus graeco vocatur *αιδης*, quae ab *αἰδω* a particula privativa et *δης*, id est *videre*, quod privatus sit visus, imo omnes suos privet lumine et visu. Audi Platarchum in illud, *Latoher* viii: « Qui solem Apollinem esse credunt, ex majorum et priscorum mysterijs; Delium et Pythium eundem cognominant. Ceterum enim, qui adversae partis est domibus, sive deus is est, sive demon, Baden, id est Orcum appellat, quod mortui in locum tenebrosam et obscurum demigressus, ad dense noctis somnique interdu regem. »

Mystice, avarus æque ac abortivus in utero mortuus frustra venit, quia non pervenit ad finem suum, ad quem a Deo creatus est, scilicet ad æternam felicitatem: in vanum ergo accepit animam rationalem, in vanum factus est homo. Rursus, avarus pergit ad temeritas ignorantie et imprudentiæ, quibus obnoxius non considerat se suamque conditionem, aut finem, ideoque pergit ad temeritas densissimas et arduissimas gehennæ. Unde Chaldaeus vertit, *non enim quousque leges non vidit, neque cognovit distantiam inter bonum et malum, ut discerneret inter hoc sæculum et futurum*. Hoc est error communis et gravissimus hominum, quod non discernant hanc vitam a futura, quod pluris aestiment momentum temporis, quam totam æternitatem: vivunt ergo tempori presentem, et mortuorum æternitatem; imo vivunt miserrime et gehennæ æternitatem. O error, o stupor!

ONIVSUS DESERTIT NOMBEN EJUS. — Hebraice, in *tenetis* nomen eius operatur, id est memoria ejus cito peribit, oblitum et ignotum est nomen ejus, imo abortivo nullum nomen imponitur: quia Hebraei nomen non imponebant ante octavam diem, quo circumciditur infans: sic hæcque Hebræorum Synagoga, sicut modo infans per baptismum et christianum membrumque Ecclesiæ, tumpe et indit nomen. Sic Romani masculis octavo die nomen imponebant, feminis nono, teste Platarcho, *Problem.* 202. Græci vero utriusque septimo decimo die, teste Aristotele, *lib. VII. Histor. animal. cap. xv.* Porro barbari nomalli, et Atlantæ, nulla pueri dabant nomina, ut ait Plinius, *lib. V, cap. viii.* Sic avari nomen et memoria illico datur oblivioni, tum quia vixit ad gehennam, quæ est terra oblivionis, *Psalm.* lxxxviii, 13. Ad hæc abortivus nullum erat proprium sepulcrum, nullasque titulus nominis index, sed sine titulo, sine pompa, sine ritu in commune parvorum sepulcrum, aut communem omnibus terram projiciebantur, teste Platarcho, *lib. Comæ. ad mortem.* Unde sepulcrum eorum a Fulgentio Placidio et Bullio Gemino in *Asiyanete* vocatur *subquadronum*. Sic pariter avarus sepe caret honore et pompa funeris et sepulcri, uti paulo ante dixi.

N. NON VIDET BONUM. — Proprie hoc dicitur de abortivo, metaphorice de avaro: quia abortivus vel mortuus prodiit ex utero, vel semimortuus, ideoque quasi cæcus non videt solem, vel certe modice et sine voluptate, imo cum dolore videt. Avarus similiter etiam videt solem, tamen non non fruatur, quia in curis, labore et squaleore tenebrosam et miserram agit vitam. Pulehro Vivianus *De Abortivo* vertit:

Non astra vides, aures,
Sensative solen vivulo
inture consentem.

Magnam gaudium viventi est videre solem, ac

cæco magnus dolor cum non videret. Unde To-bias jam cæcus, cap. v, 12: « Quare, ait, gaudium mihi erit qui in tenebris sedeo, et lumen oculi non video? » Hoc gaudium privatur abortivus et avarus.

NEQUE COGNOVIT DISTANTIAM BONI ET MALI. — Quia abortivus distantiam hanc nequidem sensu, modo minus intellectu percipere et discernere potuit, avarus vero sola mala, pauca labores et sollicitudines expertus est, pauca vel nulla bona; unde distantiam utroque non perspexit.

Rursum non estimavit veri boni, id est virtutis, præstantiam, ac vera felicitatis æquitudinem, quantum scilicet distet bonum a malo, virtus a vitio, cœlum a gehennâ.

Pro distantia hebraice est מרחק מרחק, quod Noster videtur derivasse a radice מרחק, id est deduxit, q. d. Deductionem boni a malo, et distantiam. Proprie *marchat* significat quietem a radice מרחק, id est quiete. Unde Noë nomen accepit filientis patre Lamech: « Iste cognominabitur tibi operibus et laboribus manuum nostrarum, » *Genes. cap. v, 29.* Noë ergo idem est quod quies, consuetudo.

Hoc etymon secuti Septuaginta vertunt, *no cognovit repitibus hinc super hanc:* Syrus et Arabice, *repitibus est oblivio quoniam isti, puta melius quiescit abortivus quam avarus.* S. Hieronymus, *requies hinc magis quam illi:* Compensis, *liber fuit ab illis, quibus avarus assidue torquetur.* Sensus est manifestus (1).

S. ETIAMS NOMBEN MILIBUS ANNIS VIXIT, ET NON VIDET FEREKITUS BONIS: NOMBEN ENI LNCUM PROPERRANT ONIVA? — Hebraice est, et vixerit mille annis *מלכא שנים אלפים* *panaim*, id est, ut Syrus, *duas vicibus, id est mille annos duplitos sive duplices, ut in Comment. vertit S. Hieronymus, id est bis mille annos.* Idem voluere Septuaginta dum veterant, et si vixerit mille annorum reditus, id est mille annos iteratos et redeuntos, puta geminatos. Male ergo in Regis *v. reditus* referunt ad sequentia hoc modo: *Reditus et bonitatem non videt.* Arabicus pro *panaim* in duali legit *שנים* *panaim* in plurali, id est *multis vicibus*. Unde vertit, et si vixerit *panaim* *multum quæperet*, id est, et si multa annorum millia, imo myriades vixerit. Est hypothese, vel potius concessio rei impossibilis. Etas enim hominis porrigi nequit ad bis mille annos, ne nemo ex primis hominibus qui fuerunt pro omnibus polychronis attingit annum millesimum. Mathusalem, qui summæ ætatis fuit macrobius, pervenit ad annum 969 durtaxat; sed eto, inquit, avarus bis mille annis viveret, quod tamen est impossibile. Hæc sententia pendet, ac posset referri ad vers. præced., q. d. Avarus non videt distantiam boni a malo, sed tantum

(1) Vertentis sunt Hebrææ, etiam solen non vidit, nec cognovit (quid? alii, solem; alii, aliquid); quies est hinc abortivo pro cœco, avaro dicitur.

non continens, etiamsi bis mille annis viveret. Verum ex Hebræo liquet referendam esse ad *no nomen ad unum locum properant omnia* (1)?

Sensus ergo est, q. d. Avarus abortivo non est felicior, sed infelicioior tam in vita quam in morte: In vita, quia est illo diutius vivat, imo esto per impossibile des illi bis mille annos vite, totidem annos ærumæ et quasi mortis vitalis illi dabis: Omnes enim dies exigit in curis et angoribus et æsterioribus. In morte, quia in majori angustia moritur, quam abortivus, quia cogitur deserere opes ita admatas et tanto labore parias; tum quia timet gehennam sibi preparatam, quia « ad nomen locum properant omnia, » scilicet ad mortem: ibi enim desimunt omnes auri, omnes curæ, omnes opes avari. Esto ergo bis mille annis vivat, is exactus quid habebit? nil nisi tormentum magis, eo quod labores et opes paratas non possint cum tutari a morte, nec comitari post mortem ad aliam vitam: quare dum eas in morte relinquere cogitur, mire cruciatur, præsertim quia, ut addit Chaldaeus, uti virtutis et meriti secum desert. Audi Chaldaeus: *Etis duobus milibus annis vixerit eie, et in lege non laboravit, et sacramento apud Deum non obstratus, iudicium et justitiam non fecit, tu die mortis sue ætina ejus desolat in gehennam ad locum vitium, quo omnes peccatores videntur.*

Avarus ergo sua avaritia corumpit omnia bona, quæ in vita et morte, quæ in hoc seculo et futuro sibi comparare posset, si bonis suis commode sanctiusque uti nosset. Quare utique, avarus scilicet et abortivus, vadunt ad eandem mortem et ad eundem infernum; sed abortivus ad infernum, ubi pater in peccato originali mortui erant quidem visione Dei, sed carant et pœna sensus: avarus vero vadit ad gehennam, ubi dampni cruciatur igne per omnem æternitatem. De-rior ergo longo est sortis avari, quam abortivi, qui suis curis, usuris, lucris non aliud facit quam seggere sibi folles et fomenta, quibus magis ardeat in gehennâ. Avarus ergo nec in vita hæc fruatur bonis, nec in futura; sed in utraque cruciatur malis, in hac temporariis, in futura æternis. Nota *v. properant*, quia vita nostra non est aliud quam continuus cursus ad mortem, ac per eam ad immortalitatem vel beatissimum in cœlo, vel miserabilem in inferno.

7. OMNIS LABOR HOMINIS IN ORE (Hebræus et Arabice, ad os) COMPULSUS: IN OS) EJUS: SED ANIMA EJUS NON IMPLEBITUR. — Chaldaeus, *omnis labor hominis est propter eam ora sui, pro quo ipse laborat, et per verbum hominis auferitur: neque tamen anima esculetis et pœnitentiis satiari potest.* Compensis, *nullus fructus est altus hominis laboris, quam cœlum ari suppeditare: antiq. tanta cupiditatis au-*

(1) Versu 6 sententia versus 5 non continuatur, sed respicitur: Quod si vixerit mille annos duabus vicibus, et bonum non viderit, quid ei profuerit tot annos vivere? Nomen ad locum suum omnia properant, et qui bonis suis fruuntur, et qui non sunt usi?

nimo satisfieri non potest: Vatablus, et tamen rium habendi non expletur. Arias:

Veneris cœci oratio homini labor omni avaris:
Os timen explet tempore, et quæsitum iocum:
Veneris at iocivus et habendi: plura capulo.

Alius:

Nullo auti pretio, nullis est estimabile escæ.

Gnomæ hæc tripliciter exponi potest: primo, de labore; secundo, de loquela; tertio et genuine, de cibo.

Primo ergo de labore varii varie exponunt. Primo, quasi dicit: « Omnis labor hominis, » omnis miseria et calamitas est in ore hominis, id est estimatur gravis vel levis, proxi ori et palato illius sapit, prout ab ore ejus exollitur et exaggeratur, vel minuitur et parvipenditur; prout os et cor, id est animus ejus fuerit affectus: ac si is male sit affectus, uti passim fit, non impletur, sed in delirius vertit quæ accidit; sin is bene sit affectus, uti est in sanctis, salutarem ex omnibus colligit fructum. Ita Moringus, Similis laus est illa grome, *Psalms. cxviii, 16:* « Qui dat nivum sicut lanam, » quod nonnulli sic expliçant, q. d. Deus facit nivum et frigus liberum sensiri, prout quis magis vel minus vestitus est, ut v. g. pauper minus vestitus minus sentiat rigorem hiemis, divites vero magis eundem persentiant.

Secundo, alii exponunt, q. d. Deus etique admittitur laborem non super vires, sed iuxta ejuque os, id est modum et conditionem, ut scilicet illi plus non imponat, quam ipse sustinere, et quasi ore suo devorare possit.

Tertio, alii, q. d. Quisquis laborem suum habet in ore, id est, quisque loquitur cœbro de sua occupatione et labore, v. g. arator de agricultura, faber de fabricis suis, sutor de sua calceorum sutura, medicus de suis curationibus; ac nunquam quis vel labore, vel arte sua, vel lucro ejusdem satietur.

Hæc pertinet sensus S. Bonaventuræ: Os, inquit, hians significat desiderium, q. d. Omnis homo laborat, ut implet os, id est ut satiet suum desiderium; sed frustra, quia hoc est insatiabile et explori nequit.

Porro de loquela et sermone varii pariter vario expliçant. Primo, Olympiodorus: « Omnis labor, » inquit, hominis, scilicet animalis et peccato infecti est in ore ejus, quia os ejus semper laborat, ut præferat aliquid sceleratis, scilicet contumelias, jurgas, blasphemias, fraudes.

Secundo, Hugo Victorinus, q. d. Omnis homo quis homo est, præcellit cetera animalia duobus, scilicet ratione et ore, id est sermone; quare conatur os, id est sermonem suum expolire, ut concinne, polite, ornate dicat, ut pollat eloquentia; at quanta vis illa sit, nunquam cupiditatem ejus explet. Sola enim Dei gratia et charitas cor hominis implet. Simili modo S. Hieronymus exponit

de eo qui multa didicit, et tamen semper cupit discere.

Tertio, Cassianus, *Collat.* XIV, ix, asserit omnem laborem hominis esse in ore ipsius, hoc est in eo compeccando per silentium, et ut omnino seniorum instituta atque sententias intento corde, et quasi muto ore suscipiamus, ac diligenter pectore condamur, atque ad perficienda ea potius quam ad docenda festinemus; quoniam ex hoc cenodoxie presumptio, ex illo fructus spiritualis scientiæ pullulabit.

Quarto, Hugo Card. alii: Omnis, inquit, hominis labor est in ore verificando, sanctificando, custodiendo. Verum omnes hæc expositiones insensate et potius sunt verborum adaptationes, quam sensus et gentium mentis Salomonis explanationes; quare lascivæ ingenii imagines sunt quam Scripturæ sensus.

Igitur mens Salomonis est agere non de labore nec de sermone, sed de cibo, uti explicat Chaldaicus, Campensis et ceteri.

Sensus igitur *primus*, esse potest de cibo et potu, ut ostendat eorum vanitatem, ideoque in eis non consistere felicitatem, uti animales et epicurei censent; quin et ipse Salomon, cap. n, vers. 9 et 25, dicens: Quis ita delectabit, et deliciis affluet et ego? quæsit in his felicitatem, sed non invenit. Eo ergo videtur hic respicere, æque ac ad cap. v, quod proxime processit, vers. 17, ubi dixit: Hæc itaque visum est mihi bonum, ut comedat quis et bibat, etc. Sensus ergo est, *q. d.* Major hominum pars constituit felicitatem in cibo et potu, puta in delicata comestione et potatione, ideoque labor eorum omnis est in ore, hebraice, *ad os*, ut scilicet os et palatum hisce suis deliciis oblectet; at anima eorum non implebitur, tum quia gula insatiabilis est et impleri nequit: unde belluones quo plus bibunt, eo plus bibere cupiunt, eoque magis belluantur, ut videantur ore semper hiare ad potum; tum quia deliciae corporales animam spirituales et Dei capacem satiare et explere nequeunt. Ita Olympiodorus, Titelmannus, Cajetanus. Atque ita explicat ipse Salomon, Prov. cap. xvi, vers. 26, dicens: Anima laborantis laborat sibi, quia compulsi eum os suum; hebraice, quia incurruerit se ad vaporem os suum.

Secundo, magis presse et genuine hæc pertinet ad avarum, de quo omnis sermo processit, *q. d.* Avarus laborat assiduus, ut congreget opes, quibus os et ventrem satiet; sed frustra, quia ventris gula insatiabilis sunt. Ita S. Hieronymus: Omnis, ait, quod laborant homines in hoc mundo, ore consumunt, et attritum dentibus, ventri traditur digerendum; cumque paululum gulam delectaverit, tandem videtur tribuere voluptatem, quamdiu gutture continetur; cum vero in alvum transierit, desinit inter cibos esse distantia. Et post hæc omnia non impletur anima comedentis, sive quod rursum desideret quod comedit, sive

quod nullam utilitatem anima ex refectione copiosius capiat.

Rursum et potius est occupatio. Occurrit enim facile objectioni avari dicentis: Laboro perperam, ut conquiram necessaria ori meo et moram implendo, ut victum vestitumque comperam: sed confutat hoc Salomon, atque: Ex ore tuo condemnabo te, o avarus nequam. Nam os tuum defraudat, ut opes aggeras. Unde Syrus vertit, *prohibe ore tuo, quo laborat homo in ore ejus, et anima ejus non est impleta*. Rursum, si os et ventrem implas, paucis opus est, sed ut animam, id est cupiditatem et avaritiam tuam explas, perpetuo laboras ut asinus; idque in vanum, quia avaritia tua nullis limitibus coercetur, sed immensum se porrigit, ideoque insatiabilis est, et expleri nequit. Ita Thaumaturgus. Cupiditatem ergo tuam implere vis, at non potes; laboras igitur in vanum ac totas res impossibiles. Facis enim perinde, ac si quis totum alveum maris una aqua gula implere conaretur. Utquid ergo tot labores miser excrucias? utquid in vanum te tot curis fatigas et crucias? utquid frustra leipsam tot arumnis atteris et consumis? utquid tui ipsius es tortor et circifex?

Denique ut summam sensum complectar, hæc est vanitas et stultitia avari, ut cum propter opem suam laboret, illud tamen rebus vitam necessariis defraudet, utque cupiditatem habendi implere velit, nec possit (1).

Mystice, per os accipio ingenium et desiderium hians scientiæ, per animam vero mentem, quæ nulla scientiarum copia expleri potest. Ita S. Gregorius, homil. 40 in Ezech.: Bene, inquit, de doctis et negligentibus per Salomonem dicitur: Omnis labor hominis in ore ejus, sed anima ejus non implebitur; quia quisquis hoc solummodo laborat, ut sciat quod loqui debeat, ab ipsa refectione sua scientiæ mente vacua jejumatur. Ad hoc idem, hom. 18 in Ezech., citat illud Prov. xvi, 30: Anima laborantis laborat sibi, quia compulsi eum os suum. Os enim nostrum, inquit, nos compellit ad laborem, quando per hoc quod alii dicimus, a vitis referamur: quia tempore nimis, ibi nos negligendo cadere, unde praticando comam sumas alios levare.

8. Quid habet amplexus sapiens a stulto? et quid pauper (figurina, humilis; alii, afflictus: omnia hæc notat *וְיָאֵל*), nisi ut pergat illud, ubi est vita? — In Hebræo non est *וְיָאֵל*, sed tantum, et quid pauper sciens pergere coram vita, vel contra vitam, aut coram viventibus, vel contra viventes? Olympiodorus, in conspectu vite; alius, pauper est sciens se obstruere vitæ; figurina, vitam agere inter viventes; Campensis, scilicet sua industria victum sibi parare inter illos cum quibus vivit. Hebræum enim *וְיָאֵל* chaimi pluralis, et vitas,

(1) Sensus: Cum omnis labor eo tantum tendat, ut tendere debeat, ut aliamur, non tamen expleret dictam animam; sed longe plura congerit, quam que victus sui sufficiant.

et vitam, et viventes significat. Hinc ex illo etiam amplo et ambiguo variè varie transferunt (vide eos apud Lorinum si lubet), sed perplexe, ambigunt et insipide, cum Noster clare, certe et sapida veteri subaudiendo *וְיָאֵל*; unde et stipulantur Septuaginta dum vertunt, quoniam abundantia sapienter super cupientem, eo quod pauper non sit ad faciem vitæ; Syrus, qui est turris sapienter præter illud, quod est stulto, quia pauper cognoscit ire ad vitam; Arabicus, quid habet præstantius sapienter, quam stultus? quia pauper cognoscit cursum coram vita, id est ut sciat hinc vivere, ut sciat quomodo hic bene et feliciter vitam agere debeat. Alius, *q. d.* Pauper pergit ut ostentat mendicet ad comparandum sibi victum necessarium ad vitam. Verum hoc frigidum est, æque ac insubsum (1).

Est antithesis stulti avari et sapientis pauperis. Scriptura enim sæpe per pauperem indicat sapientem et justum, per divitem vero insipientem, avarum et injustum; quia, ut ait S. Hieronymus: Omnis dives aut iniquus, aut iniqui heres: pauper vero, quia modicis contentus, spernit opes, et cor ad veras in celo Dei opes transfert, hinc sapiens est et justus.

Sensus ergo est, *q. d.* Sapiens et pauper in vita et morte, atque labore victum comparandi, ut sciant os et ventrem, pares suum; hæc tamen re pauper sapiens antecellit diviti avaro et stulto, quod pauper pergat ad vitam, dives vero ad mortem, eamque triplicem. Hebr. enim *chaimi* est pluralis, ideoque triplicem vitam significat, scilicet naturalem animæ, spirituales gratiæ, celestem gloriæ.

Primo ergo de vita naturali sic exponas, *q. d.* Pauper contentus moderato victu et vestitu pergit ad veram vitam, quæ sita est in animo suis contento, quieto, hilaro. Talis enim vivit egrotare vitam suam, jucundam et longævam. At dives avarus oculos declinans in terram, in eaque ve-

lut serpens et repens et proserpens, ut aurum et argentum, id est (ut ait Habacuc xxvi) densum terræ lutum colligat, vacuus misere et infelix continuo labore se consumit, nec audit partem frui, sed semper veteribus aggerere salagat: quare vivit vitam irruinosam, quæ potius mors diemda est, quam vita, ac mox ad communem omnibus mortem nudus et inops tendit, quæ nulla est vanitas. Ita S. Hieronymus, Hugo Cardinalis et Glossa; paulo aliter Vatablus: censet enim hic moneri pauperem, ut paupertate sua tranquilla, sapiente et sancta contentus cupiditatem omnem abdicet: Quid enim juveni, nil, pauperem doctum apud homines ambulare prudenter coram ipsis hominibus in hoc mundo, si laborat cupiditate habendi? hoc eodem reddi, quo prius; prius tamen simpliciter et germanius est.

Secundo, de vita spiritali exponas, *q. d.* Pauper contentans opes terrenas ambit spirituales, studetque virtutibus et meritis congregandis, iuxta illud Jacobi ii: Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide et heredes regni? Pauper ergo vivit vite gratiæ.

At dives avarus totus opibus incumbit; unde gratiæ et victum fit inops et egenus, atque per usuras, fraudes, contractus injustos committit peccata mortalia quibus animæ mortem incurrit. Ita S. Bonaventura, Tyrannus, Cartesianus.

Unde Olympiodorus per vitam accipit Christum, ad quem pauper, qui ab ipso predicatur beatus, incedit per vitam semitas; cum dives stultus manet per se voluptatibus in ore pendens. Quare per vitam hic mystice nomen Eucharistiæ, quæ deliciosè mentem pascent pauperes, longe magis quam divites corpus suis opibus. De Eucharistia enim ait Christus: Qui manducat hunc panem, vivet in æternum; Joan. vi, 58; et vers. 48: Ego sum panis vite, etc. Thaumaturgus vero ait pauperem tendere ad vitam, quia tendit ad paupertatem et opum contemptum, in quo vite integritas et secretum consistit: Insuper, ait, proprium est, ut nimium cupiscentiis indulget, ideoque reprehenditur. Sapiens ab eis sponte sibi temperat. Post autem vitam rectitudinem homini recto ad inopiam dux est liberis.

Tertio, pauper per vitam gratiæ tendit ad vitam gloriæ, et avarus per primam mortem cuius et avaritiæ tendit ad mortem secundam gehemæ, uti Lazarus mendicans ab angelis ductus est in caelum, dives vero epulo sepultus est in inferno, Lucæ xvi, Ita Chaldaicus: Etenim, ait, quid amplius est sapientibus in hoc secundo quam stultis, et quid est pauper, nisi ut student in disciplina legis Domini, ut conentat quomodo futurum sit ut cum omnino coram justis in paradiso Eden, a pulva voluptatis, in quo a Deo positus fuit Adam, qui fuit typus et prælidium paradisi gloriæque celestis.

Tropologie, ex eo quod ait pauperem pergere

(1) Vers. 8 et 9. Quid enim est præstantius sapienter, quam stulto, cuius cupiditas non expletur, qui ficitur est semper inquietus et sollicitus? Quid, inquam, est præstantius pauperi sciens ambulare coram vita, qui novit inter homines prudenter versari? Respondet: Melior est adpositus mendicem, quam progressus avarum, hoc enim: Longe præstat præsentibus frui, quod ficit pauper sapiens, quam avarum, vana concupiscentia, uti solit stultus avarus. Etiam hoc, videlicet progressus, seu divitiarum animæ, seu appetitus, est vanum et stultum inane. Cf. Hieronim., Epist. lib. I, xvii, vers. 94-99.

Inter cetera hæc et præstantibus doctis, qui ratione quæsi traduntur laudare verum: Ne in semper tempore agitur, verumque sapienter, de juvari et terram melioriter utilium agitur.

Et Laborante;

Un tu quis vobis amor que dicit te parca.

Alii, commutatis 8 posterius membrum sic vertant, quid præstat pauperi sciens ac divitiarum avido ambulare coram vita, scilicet beata, id est, sitire et congerere opes quæ vitam vitam redduntur putat, opibus vero quantum nunquam aut?

capitata spiritus; Aquila et Theodotion, *passio ventis*; Tigurina, *molestia animi*; Campensis, *certe fatiens qui hoc putat; hoc enim non aliud est quam animi stultitia et tormenta*. Vide dicta cap. 1, vers. 2.

40. QUI FUTURE EST, JAM VOCATUR (Arabicus, *denominatum*; alii, *nominatum*; Coisitanus, *jam vocatus est nomine suo*, id est cognitus est: res enim per nomen suum conosciuntur. Est catachresis) EST NOMEN EIUS, ET SCITUR QUOD HOMO SIT, ET NON POSIT CONTRA FORTIUSM SE IN JUDICIO CONTENDERE. — Hebraea, *quod fuit, jam vocatum est hominis opus, sed fuit, idem est quod futurum est*. Hebraei enim sepe commulant *ten, pota*, et praeteritum accipiunt pro futuro: alioqui enim hoc esset inepta tautologia. Quis enim nescit id quod fuit esse nominatum et cognatum? At quod futurum est, fuisse praenominatum et praecognitum, hoc mirum est, existimam, Deoque dignum; unde clare Campensis verit, *qua ratione fuit olim unumquodque praenomen esset, nominis suo utitur et scitum fuit, quod hic vellet nescit homo futurus esset, nec poterit nisi frustra contendere cum Deo, qui ipso fortior est, quare sic confidit in Deo*.

Primo, Chaldaeus hanc gnomen accipit de rebus creatis, quod lex eis nihil novum, sed omnia jam olim a Deo decreta sint, idcirco de his non posse hominem cum Deo contendere. Hebraea enim habent in genere neutro, *quid est quod fuit, jam vocatum est nomen ejus*. Sic et Septuaginta. Chaldaeus ergo sic verit, *quod fuit in saeculo, ecce jam vocatum est nomen ejus, et notum est sitis hominibus de quo factus est primus homo, et omnia decreta sunt a verbo Domini, et non est potestas vana, ut stat in iudicio cum dominatore servit, qui fortior illo est*. Verum Hebraea, Noster, Septuaginta, Syrus, Arabicus hanc gnomen arctant ad hominem, nec extendunt eam ad creatas res creatas. Unde aiunt, *et scitur quod homo sit*.

Secundo ergo, alii censent hanc dici contra ambibitosos, q. d. Quid, o ambibitosos, te factas de nobilitate, opibus, scientia, dignitate, cum ante te a mundi initio hominesque multi fuerint a Deo effecti vocatiq; nobilitate, opulentiores, scientiores, digniores te, cum quibus, utpote te fortioribus et praestantioribus, non poteris iudicio contendere, at illis te preferas, sed illis te submittas et inferiorem agnoscas oportet. Unde nonnulli cum Aben-Ezra exponunt, q. d. Iniqui, improbi et stulti sunt avari conatus, qui majora semper tentant et moliant, et opulentissimos opibus sequuntur, imo superant, cum id factu sit impossibile.

Tertio, alii autem hanc dici contra curiosos, qui arrogant sibi futurorum praenotionem tanquam sese velit in eorum praesentia equare Deo, cum eoque iudicio quasi contendere, uti sibi uiam arrogant astrologi iudicarii, stultesque conjectores et divini. Ita Lyranus et ex eo Tiedemannus: Congruunt, inquit, transit ab avaritia opum ad avaritiam scientis, puta ad curiositatem et

inmodicum sciendi desiderium, quo homo vellet aere arcana et futura, ut sit similis Deo, et alter quasi Deus, sicut esse voluit Adam comedens ex ligno scientiae boni et mali. Sic et S. Bonaventura Hugo uterque, Dionysius et alii.

Quarto, melius alii opinantur hanc dici de his qui sua sorte non contenti obcurantur divinis Providentiae, quod ab eorum sortem meliorem non sint nacti, qui prouide, ut ait Olympiodorus, inconsultius querunt, quare Deus hunc hominem pauperlate oppressit, illi vero magnas opes effudit? Contra hos ergo docet omnes res, ac praesentibus hominem in omnibus subiacere ordinationi divinae, ut pauper sit vel dives, nobilis vel ignobilis, sanus vel aeger, felix vel infelix, etc., ac prouide in nulla rerum sorte, casu vel statu contra Deum obcurantur posse, utpote qui cuiusvis profuit libet cum ta partitur tanquam summus omnium Dominus, et sapientissimus, optimisque omnium gubernator. Unde Thaumaturgus hunc versum et sequentem ita verit, *qua ratio facta sunt, jam cognita sunt, perpetuamque est hominem itis qua supra se sunt, reuoluari et obistere non posse*. Ceterum *euge et inopia inter homines versantur, eorum qui sit utuntur, amantiam cupientes, scilicet remunerationes et curiositates de quibus cap. sequent. vers. 1. Et Auctor Catena Graecor. : Omnia, inquit, a Deo sunt, ipsi quoque omnia fuerit praecognita, nomenque sortita aple sum cuique respondens, illudque vita Institutum accipere a Deo, quod maxime uniuersum conuocare prauidit. Quis igitur sit, qui ejus resistat voluntati? ut propterea irritum vanumque sit investigare deinceps cur hic diuitiis affluat, ille paupertate prematur, et cetera quae sunt generis ejusdem. Et inferius: Nemo ergo dicere ausit, inquit Ecclesiastes, quare sum ego hujuscemodi corpori agglutinatus, aut cur non euasi angelus? Nisi forte sit acceptio personarum apud Deum. Nam sermones ejuscemodi multa redundant vanitate.*

Igitur sub substantia, intelligit accidentia; sub re, omnia attributa et affecta rei, puta sub homine, omnes hominis conditiones et qualitates, quales sunt paupertas, opulentia, miseria, felicitas, infirmitas, sanitas, omnesque variae fortunae in hac vita sortis et casus, qui quales futuri sunt, et cuique obuenturi praenouit et praedidit Deus.

Quinto, maxime accommode et genuine haec referas ad avarum, cuius vanitatem toto hoc capite ostendit, quique desiderat quae nescit, an obtineatur sit, isque frustratur, ut proxime praecessit, arguit enim eorum stultitiam, qui praesentibus non contenti, inhiant semper futuris, ut res suas augeant, q. d. Solent avari congerere res ingentes, ut sibi suauis posteritati, fame et glorie in futurum per longa temporum spatia praesentiant; suae enim industrie praesidi censent se suas opes, palatia, praedia stabilire posse in multa senectute, ac nomen suum aeternare, quasi Deo non subsint,

neq; eo indigeant, sed sua solertia cuncta qua cogitant perficere possunt; qua in re errant grauius, quamque vanitatem, atque ac stultam praesumptionem, ut praecessit, ostendunt. Quia quidquid futurum est, soli Deo notum est, ab eoque prouidetur et ordinatur; quisquis etiam futurus est, jam Deo notus est, decretusque ne sit, non angelus, nec deus futurorum praesens et omniscius, sed Adam ab *adama*, id est homo ab *homo*, hoc est terrenus, miser, fragilis, instabilis, multis fortunae casibus obnoxius, ac brevi moriturus, qui prouide cum Deo fortiore se contendere nequit, nec praesentia et praesentia futurorum, nec stabilitate et constantia, nec exemptione, ut a Dei jure et regimine sit exemptus, sed per omnia ejus praesentia et ordinatione se subiaciat, oportet, ut illa opum mensura, illa rerum sorte, illo spatio vite, illa posteritate et fama sit contentus, quam Deus illi admittere ordinarit et praedestinat. Deus enim sepe ordinat ut diuini nascatur filius vel nepos pauper, imo ut ipse dives illico fiat pauper, miser, armentosus, ac moriatur. Vis tota est in *q; futuris*, et in Hebraea voce *Adam*, quae significat hominem omnibus miseris, casibus et arum subiectum. Unde Vatablus verit, *qua ratione fact, olim vocatum est nomen ejus, id est, inquit, qua re materia olim factus sit, nomen ejus ostendit*. Adam enim significat quod factus sit ex *adama*, hoc est, quod sit terrenus a terra. Et laidorus Clarior: *«Cum dicitur, inquit, per fas et nefas inuolauerit homo caducis hunc honoribusque, nomenque ejus per omnem terram propinquatum fuerit, tamen in morte notum fiet quod fuerit homo mortalitatis, nec poterit in iudicium intrare cum Deo fortior se.»*

Hinc esse sensum liquet ex proxime praecedentibus, et ex cap. sequent. vers. 1. Omnia enim haec spectant ad futura tempora, quae sibi asserere volunt avari. Sed sciunt quoniam homines sunt, » ait David *Psalm. ix. 21*; et Isaias, cap. li. 3: *«Egyptus homo est et non deus.»* Narrat ex Varro S. Augustinus, lib. XII *De Civitate*, cap. v. capitale fuisse apud Aegyptios dicere Serapidem fuisse hominem, cum tamen sepulchrum ejus et ossa exstarent in Aegypto: quia scilicet illum colebant ut deum, negabant ergo hominem fuisse. Tanta est hominem superborum vanitas et amentia! Tales ergo contendunt cum Deo, imo hominem Deo aequare, illicque diuinitatem, ac rerum futurarum et arcanarum praecognitionem Deo propalam, sacrilege arrogare satagunt. Similes sunt avari, qui opes suo labori adscribunt, imo debitam sibi locupletem filiorum posteritatem asserere, ac subinde coram Deo impudenter alligere non verentur.

Mystice S. Hieronymus hanc gnomen accipit de Christo: *«Aperite, inquit, de Saluatoris praedictur adventu, quod qui futurus est antequam in corpore carneteret, jam vocatum est in Scripturis nomen ejus, et cognitum prophetis et sanctis Dei, quia homo sit, et juxta hoc quod*

homo est, non possit se conferre cum Patre, et in Evangelio dicit: *«Qui me misit maior me est; Joan. xiv. unde et in consequentibus praecipitur: Ne ultra quam de eo nobis scriptum est requiremus, ne valit homo plus scire quam Scriptura testata est.»*

41. VERBA SUNT FLUIDA, MULTAQUE IN DISPUTANDO HABENTIA VANITATEM. — Hebraea, *multiplicitate emittentem*. Sic et Septuaginta, Syrus et Arabicus: *Thaumaturgus, quoniam hominis nubes exigitur; Chaldaeus Costi, nunt certe in hoc saeculo res innumerabiles vanitatis plenissima, quibus operum dare quid compendii homini accidere potest, alioque hoc verissimum esse experimur*. Tigurina, *multae sunt res quae inuolantem eueunt* (1).

Aliqui hanc gnomen referunt ad philosophos, ut Platonem, Aristotelem, etc., qui sibi scientiam omnium arrogarunt, omnia natura secreta scrutantes, de omnibus verbosè disputantes, quasi vellet cum Deo omniscientia contendere, eamque sibi subijcere, idcirco exauerunt in cogitationibus suis, *Romani*. Alii ad curiosos referunt, qui multa philosophorum verba afferri, sed quae nihil quam vanitatem auget. Ita Dionysius. Alii accipiunt verba obcuranturam diuinae praesentiae, quod se pauperes, miseros, infastos effecerit. Ita Hugo. Alii ad curiosos referunt, qui de omnibus volunt disserere et loqui, imo dispulare et contendere.

Magis apposite, ut dixi, haec referas ad avaros, qui de suis opibus modisq; esse augendi, conservandi, perpetuandi plurima cogitant, loquuntur, disputant. Rursum solent avari, praesertim diuites et potentes, solliciti esse de futuris, futurisque opulentia et posteritate, ideoque, ut ea praesent, non raro consulunt augures, mathematicos, genethliacos, magos et diuinos, qui eos per fictas suas diuinationes, veritas assentiones, vanis spebus impleant, ut Romae ab astrologis etiamnum videmus fieri. Horum ergo vanitatem, coniectationes et diuinationes vocat hic «verba plurima multam habentia vanitatem.» Item apud Hebraeos erat frequens, qui in Aegypto degentes, apud quos regibatur astrologia, hanc ex astris diuinandi artem et vanitatem didicerant, arguit ac a Chanaan et Philistinis vicinis suis. Eos ergo redarguit hic Salomon, atque ac Ieremias, cap. x, vers. 2, et Isaias, cap. ii, vers. 2: *«Angures, inquit, habuerunt ut Philistinum.»*

Mystice S. Hieronymus perit haec accipere de Christo, sique explicat: *«Cum ignoret sic homo de statu suo, et quaeamque videtur scire*

(1) Sensus ex hebraeo: *«Ubi sunt verba multa, ibi multiplicatur vanitas. Quid emittentem est hominis? Quid utilitatis homo ex his sermonibus vanis et inuolantibus capit? Responderent, nam non res multae multipliciter cadunt, scilicet, praeterea quod homo, natura sua fragilis, pendet de superioris se Dei voluntate, est etiam infinitis numeris carum rerum, quae illis sortem instabilitatem reddunt.»*

et cernere, non ut se rei habet veritas, sed per speculum et anbram et imaginem videat, nec futura cognoscat, et per multiloquium non effugiat peccatum, silentium ponat ori suo, et credat eum venisse qui scriptus est, quomodo,

et quantos, et qualis venerit non requirens. » Hebraei hoc loco constituunt similitudinem libri, unde ab initio huc usque numerant versus 112, et eisdem computant ab hoc loco usque ad finem libri.

CAPUT SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

En brevitato vita ostendit vacandum esse non vanitati, sed veritati et sapientis, cuius varia dat dogmata, ut sciamus quae in vita obijenda sint, qualis sint, audire sua consilia, iram comprimere, bonis suis moderari uti, non plus sapere quam oportet, iustis subvenire, levibus et malecicis sermonibus aurem non praeberere. Denique, vers. 27, docet pro oculis cavendum esse a mulieribus, velut a veneno mortifero.

1. Quid necesse est homini majora se querere, cum ignoret quid conducatur sibi in vita sua, numero dierum peregrinationis suae, et tempore quod velut umbra praeterit? Aut quis ei poterit indicare quid post eum futurum sub sole sit? 2. Melius est nomen bonum, quam unguenta pretiosa; et dies mortis die natalivitas. 3. Melius est ire ad domum lactus, quam ad domum convivii: in illa enim finis conctorum admonetur hominum, et vivens cogitat quid futurum sit. 4. Melior est ira risu: quia per tristitiam vultus corrigitur animus delinquentis. 5. Cor sapientium, ubi tristitia est, et cor stultorum, ubi laetitia. 6. Melius est a sapiente corripi, quam stultorum adulatione decipi: 7. quia sicut sonitus spinarum ardentium sub olla, sic risus stulti: sed et hoc vanitas. 8. Calumnia conturbat sapientem, et perdet robur cordis illius. 9. Melior est finis orationis, quam principium. Melior est patiens arrogante. 10. Ne sis velox ad irascendum; quia ira in sinu stulti requiescit. 11. Ne dicas: Quid putas causae est, quod priora tempora meliora fuere quam nunc sunt? stulta enim est hujuscemodi interrogatio. 12. Utilior est sapientia cum divitiis, et magis prodest videntibus solem. 13. Sicut enim protegit sapientia, sic protegit pecunia; hoc autem plus habet eruditio et sapientia, quod vitam tribuant possessori suo. 14. Considera opera Dei, quod nemo possit corrigere, quem ille despexerit. 15. In die bona fructus bonis, et malam diem praecave; sicut enim hanc, sic et illam fecit Deus, ut non inveniat homo contra eum justas querimonias. 16. Haec quoque vidi in diebus vanitatis meae: Justus perit in justitia sua, et impius multo vivit tempore in malitia sua. 17. Noli esse justus multum; neque plus sapias quam necesse est, ne obstupescas. 18. Ne impie agas multum: et noli esse stultus, ne moriaris in tempore non tuo. 19. Bonum est te sustentare justum, sed et ab illo ne snotradas manum tuam: quia qui timet Deum, nihil negligit. 20. Sapientia confortavit sapientem super decem principes civitatis. 21. Non est enim homo justus in terra, qui faciat bonum, et non peccet. 22. Sed et cunctis sermonibus, qui dicuntur, ne accomodes cor tuum: ne forte audias servum tuum maledicentem tibi; 23. scit enim conscientia tua, quia et tu crebro maledixisti aliis. 24. Cuncta tentavi in sapientia. Dixi: Sapientia efficit: et ipse longius recessit a me. 25. multo magis quam erat: et alta profunditas, quis inveniet eam? 26. Lustravi universa animo meo, ut scirem, et considerarem, et quaerem sapientiam et rationem: et ut cognoscerem impietatem stulti et errorem impudentium: 27. et inveni amariorem morte mulierem, quae lappens venatorum est, et sagena cor ejus, vincula sunt manus illius; quae placet Deo, effugiet illam: qui autem peccator est, capietur ab illa. 28. Ecce hoc inveni, dixit Ecclesiastes, unum et alterum, ut invenirem rationem, 29. quam adhuc quaerit anima mea, et non inveni. Virum de mille unum reperi, mille-

rem ex omnibus non inveni. 30. Solummodo hoc inveni, quod fecerit Deus hominem rectum, et ipse se infinitis miscerit questionibus. Quis talis et sapiens est? et quis cognovit solutionem verbi?

1. Quid necesse est homini majora se querere, cum ignoret quid conducatur sibi in vita sua, numero dierum peregrinationis suae, et tempore, quod velut umbra praeterit? Aut quis ei poterit indicare quid post eum futurum sub sole sit? — Hebraei: *Quid Adam, id est, homini est residuum?* Auctor *Catech. Graec.*: *Docet, inquit, omnia quae in hoc mundo sunt, esse vana, neque aliud quam unbram, atque universa post mortem caeca obliuione obducenda, et conspersivola fore (1).*

Pro majora hebraice est *רצה יותר*, quod idem est cum *titrum*, de quo dixi cap. 1, vers. 3, ac proprie significat *residuum*, id quod superest et *superfluum*, item *amplius, praestans, eximium*. Crebro iterat hanc vocem Ecclesiastes, ut rerum singularum vanitatem ostendat, ex eo quod fugaces sint et evanides, nullaque sit, quae post se relinquunt *vitrum*, id est residuum quid, sed omnia instar vaporis, umbrae et somni illico praeterant, dissident et evanescent. Hinc primo, aliqui per majora accipiunt *altima*, q. d. Cura tua, non aliena: haec enim, quae ad te non pertinent, te superpre-duntur, tuoque stulti et cura sunt majora; secundo, alii: *Majora*, loquuntur, sunt quae tum captum et vires transcendunt, qualia sunt curiosa, subtilia, sublimia, quae ad virtutem et beatitudinem nos non juvant, juxta illud *Ecclem.* 22: « *Altiora te ne quaeris, et fortiora te ne scrutatus fueris: sed quae praecipit tibi Deus, illa cogita semper.* » Unde illud Ptolomei in *Prefat. Almagesti*: « *Qui scientiam suam ultra astutiam, quae in ipso est, extendit, est sicut pastor debilis cum multis ovibus; tertio et gemine, majora accipere *fulas*» haec enim *iother*, id est homini post mortem residua, item superflua, quae multa, ampla et magnificae avarus corrigere non cessat, q. d. Noli o avaro, in futuris rebus curas tuas extendere, ut spes familiarumque tuam stabilitas, ampliusque et splendidiorem efficias per multa saecula, haque illam quasi aeternas. Haec enim majora te sunt. Sufficit tibi per vitam comparare necessaria ad vitam et vestitum, futurorumque curam Deo et posteris relinque, ac dicto:*

Maneat vobis et cura nepotes.

Quid hic, miser, opes, praedia, status, dignita-

(1) *Nam quis scit, vix ante ait, quid sit bonum homini in hac vita, quid facta multo, memora dierum vita vacitatis sui, id est vite sua evanida, et quoniam dies facti, transiit (scilicet, Cicero in *ad Atticum*, V, 21: « *Amor quoque dies morat, locum dicitur fecimus* ») ut unbram? Quippe quae indicat homini, quid futurum sit post eum sub sole? id est, si qui in praesens facere expedit, scit nemo, multo minus mentabit, quid deinceps sit futurum.*

tes, beneficia, officia concervas, quasi hic perpetuo victurus, cum brevi sis mortuus, et haec omnia terra relictaurus? Quid hic magna spectas? exiguum est quod hic cernis. Quis longa speras? breve est quicquid hic vides: aeterna cogita. Ita Thaumaturgus. Spectant enim haec ad similes avari curas et sollicitudines de futuris, uti dixi in fine capituli praecedentis. Unde Hebraei, Chaldaei, et Pagninus hanc gnomen illi allatunt; caput vero septimum inchoant a versu 2, ibique pariter ordiuntur tertiam libri sectionem. Melius tamen Latini et Graeci ex hac gnomen ordiuntur caput vii, quia ipsa est commoda transitio et nexus capituli praecedentis cum septimo. Generatim enim ostendit homini non esse ambienda majora et futura, sed honeste et modeste utendum praesentibus, quantum vite brevitatis requirit, ita ut post se honestatis et virtutis nomen ad aliorum exemplum relinquant. Unde subdit, *melius est nomen bonum quam unguenta pretiosa*. Ita S. Hieronymus.

Sapienter S. Ephrem, tractatu *De Praesentibus*, post medium: « *Vanitas*, inquit, rerum humanarum est heres, quodam ipsius est distractio et occupatio varia. Filium generi distractionem avaritiae et voluptatis, atque luxuriae et ambulo; benevolamque se praebet matri supra vires. Vinea serpentis astutiam, et benevolentiam serva homino. Sume ea quae vanitatis sunt, et tribue illa Deo, ut tu tuorum evales heres in futuro saeculo. Facultates tuas atque pecunias Deo appone, et vanitas hereditatis depulsa erit. »

Thaumaturgus sequens Olympiodorus et alii haec referunt ad astrologos et divinos, qui ex astris similibusque rebus conantur conjectere futura, quos saepe avari et potentes, qui magna ambiunt, consulunt, et iusto Dei iudicio illorum adulatione decipiuntur, dum mendacia et falsa opum et honorum ornacula ab eis accipiunt. « *Quam multa*, ait Cicero, lib. II *de Divinatione*, ego Pompeio, quam multa Crasso, quam multa hinc ipsi Caesari a Chaldaeis dieta memini, nominem eorum nisi senectute, nisi domi, nisi cum claritate esse mortuorum, ut mihi peritum videretur quemquam existeri, qui elivianum credat is quorum predicta qualibet videret et eventis refelli. » Nam Pompeius victus a Caesare, fugiens in Aegyptum, obtulit aetate et illis miser a servo occisus est; Crassus apud Churras a Purhis intellectus; Caesar in Syria a suis maculatus. Vero Alcimus in Astynaque:

*Nihil credo neguribus, qui aures verba dividunt
Alienas, suas ut auro locupletentur domos.*

Igitur hanc gnomen ponit Salomon, ut carpat avari curiositatem, avaritiam et inconstantiam,

et cernere, non ut se rei habet veritas, sed per speculum et anbram et imaginem videat, nec futura cognoscat, et per multiloquium non effugiat peccatum, silentium ponat ori suo, et credat eum venisse qui scriptus est, quomodo,

et quantos, et qualis venerit non requirens. » Hebraei hoc loco constituunt similitudinem libri, unde ab initio huc usque numerant versus 112, et eisdem computant ab hoc loco usque ad finem libri.

CAPUT SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

En brevitato vita ostendit vacandum esse non vanitati, sed veritati et sapientis, cuius varia dat dogmata, ut sciamus quae in vita obijenda sint, qualis sint, audire sua consilia, iram comprimere, bonis suis moderari uti, non plus sapere quam oportet, iustis subvenire, levibus et malecicis sermonibus aurem non praeberere. Denique, vers. 27, docet pro oculis cavendum esse a mulieribus, velut a veneno mortifero.

1. Quid necesse est homini majora se querere, cum ignoret quid conducatur sibi in vita sua, numero dierum peregrinationis suae, et tempore quod velut umbra praeterit? Aut quis ei poterit indicare quid post eum futurum sub sole sit? 2. Melius est nomen bonum, quam unguenta pretiosa; et dies mortis die natalivitas. 3. Melius est ire ad domum lactus, quam ad domum convivii: in illa enim finis cunctorum admonetur hominum, et vivens cogitat quid futurum sit. 4. Melior est ira risu: quia per tristitiam vultus corrigitur animus delinquentis. 5. Cor sapientium, ubi tristitia est, et cor stultorum, ubi laetitia. 6. Melius est a sapiente corripi, quam stultorum adulatione decipi: 7. quia sicut sonitus spinarum ardentium sub olla, sic risus stulti: sed et hoc vanitas. 8. Calumnia conturbat sapientem, et perdet robur cordis illius. 9. Melior est finis orationis, quam principium. Melior est patiens arrogante. 10. Ne sis velox ad irascendum; quia ira in sinu stulti requiescit. 11. Ne dicas: Quid putas causa est, quod priora tempora meliora fuere quam nunc sunt? stulta enim est hujuscemodi interrogatio. 12. Utilior est sapientia cum divitiis, et magis prodest videntibus solem. 13. Sicut enim protegit sapientia, sic protegit pecunia; hoc autem plus habet eruditio et sapientia, quod vitam tribuant possessori suo. 14. Considera opera Dei, quod nemo possit corrigere, quem ille despexerit. 15. In die bona fructus bonis, et malam diem praecave; sicut enim hanc, sic et illam fecit Deus, ut non inveniat homo contra eum justas querimonias. 16. Haec quoque vidi in diebus vanitatis meae: Justus perit in justitia sua, et impius multo vivit tempore in malitia sua. 17. Noli esse justus multum; neque plus sapias quam necesse est, ne obstupescas. 18. Ne impie agas multum: et noli esse stultus, ne moriaris in tempore non tuo. 19. Bonum est te sustentare justum, sed et ab illo ne snorales manum tuam: quia qui timet Deum, nihil negligit. 20. Sapientia confortavit sapientem super decem principes civitatis. 21. Non est enim homo justus in terra, qui faciat bonum, et non peccet. 22. Sed et cunctis sermonibus, qui dicuntur, ne accomodes cor tuum: ne forte audias servum tuum maledicentem tibi; 23. scit enim conscientia tua, quia et tu crebro maledixisti aliis. 24. Cuncta tentavi in sapientia. Dixi: Sapientia efficit: et ipse longius recessit a me. 25. multo magis quam erat: et alta profunditas, quis inveniet eam? 26. Lustravi universa animo meo, ut scirem, et considerarem, et quaerem sapientiam et rationem: et ut cognoscerem impietatem stulti et errorem impudentium: 27. et inveni amariorem morte mulierem, qua lappens venatorum est, et sagena cor ejus, vincula sunt manus illius; qui placet Deo, effugiet illam: qui autem peccator est, capietur ab illa. 28. Ecce hoc inveni, dixit Ecclesiastes, unum et alterum, ut invenirem rationem, 29. quam adhuc quaerit anima mea, et non inveni. Virum de mille unum reperi, mille-

rem ex omnibus non inveni. 30. Solummodo hoc inveni, quod fecerit Deus hominem rectum, et ipse se infinitis miscerit questionibus. Quis talis ut sapiens est? et quis cognovit solutionem verbi?

1. Quid necesse est homini majora se querere, cum ignoret quid conducatur sibi in vita sua, numero dierum peregrinationis suae, et tempore, quod velut umbra praeterit? Aut quis ei poterit indicare quid post eum futurum sub sole sit? — Hebraei: *Quid Adam, id est, homini est residuum?* Auctor *Catech. Graec.*: *Docet, inquit, omnia quae in hoc mundo sunt, esse vana, neque aliud quam unbram, atque universa post mortem caeca obliuione obducenda, et conspersivola fore (1).*

Pro *majora* hebraice est *רצה יותר*, quod idem est cum *titrum*, de quo dixi cap. 1, vers. 3, ac proprie significat *residuum*, id quod superest et *superfluum*, item *amplius*, *prostratus*, *eximium*. Crebro iterat hanc vocem Ecclesiastes, ut rerum singularum vanitatem ostendat, ex eo quod fugaces sint et evanides, nullaque sit, quae post se relinquunt *vitra*, id est residuum quid, sed omnia instar vaporis, umbrae et somni illico praeterant, dissident et evanescent. Hinc primo, aliqui per *majora* accipiunt *aliam*, q. d. Cura tua, non aliena: haec enim, quae ad te non pertinent, te superpre-duntur, tuoque stulti et cura sunt *majora*; secundo, alii: *Majora*, loquuntur, sunt quae tum captum et vires transcendunt, qualia sunt curiosa, subtilia, sublimia, quae ad virtutem et beatitudinem nos non juvant, juxta illud *Ecclem.* 22: « *Altera te ne quaeris, et fortiora te ne scrutatus fueris: sed quae praecipit tibi Deus, illa cogita semper.* » Unde illud Ptolemaei in *Prefat. Almagesti*: « *Qui scientiam suam ultra astutiam, quae in ipso est, extendit, est sicut pastor debilis cum multis ovibus; tertio et gemine, majora accipere *filias*» haec enim *iother*, id est homini post mortem residua, item superflua, quae multa, ampla et magnificae avaris corrigere non cessat, q. d. Noli, o avaro, in futuris rebus curas tuas extendere, ut spes familiarumque tuam stabilitas, ampliusque et splendidiorem efficias per multa saecula, haecque illam quasi aeternas. Haec enim *majora* te sunt. Sufficit tibi per vitam comparare necessaria ad vitam et vestitum, futurorumque curam Deo et posteris relinque, ac dicto:*

Manet nobis et cura nepotes.

Quid hic, miser, opes, praedia, status, dignita-

(1) *Nam quis scit, vix ante ait, quid sit bonum homini in hac vita, quid facta multo, memora dierum vita vacitatis sui, id est vite sua evanida, et quoniam dies facti, transiit, loquitur Cicero in *Atticum*, V, 21: « *Amor quoque dies morat, locum dicitur fecimus* » ut *unbram*? *Quippe quae indicat homini, quid futurum sit post eum sub sole?* id est, si quis in praesens facere expedit, scit nemo, multo minus mentabit, quid deinceps sit futurum.*

tes, beneficia, officia concervas, quasi hic perpetuo victurus, cum brevi sis morturus, et haec omnia terra relictaurus? Quid hic magna spectas? exiguum est quod hic cernis. Quis longa speras? breve est quicquid hic vides: aeterna cogita. Ita Thaumaturgus. Spectant enim haec ad similes avari curas et sollicitudines de futuris, uti dixi in fine capituli praecedentis. Unde Hebraei, Chaldaei, et Pagninus hanc gnomen illi adhaerunt; caput vero septimum inchoant a versu 2, ibique pariter ordiuntur tertiam libri sectionem. Melius tamen Latini et Graeci ex hac gnomen ordiuntur caput vii, quia ipsa est commoda transitio et nexus capituli praecedentis cum septimo. Generatim enim ostendit homini non esse ambienda *majora* et futura, sed honeste et modeste utendum praesentibus, quantum vite brevitatis requirit, ita ut post se honestatis et virtutis nomen ad aliorum exemplum relinquant. Unde subdit, *melius est nomen bonum quam unguenta pretiosa*. Ita S. Hieronymus.

Sapienter S. Ephrem, tractatu *De Praesentibus*, post medium: « *Vanitas, inquit, rerum humanarum est heres, quodam ipsius est distractio et occupatio varia. Filium generi distractionem avaritiae et voluptatis, atque luxuriae et ambulationis benevolamque se praebet matri supra vires. Vinea serpentis astutiam, et benevolentiam serva homino. Sume ea quae vanitatis sunt, et tribue illa Deo, ut tu tuorum evales heres in futuro saeculo. Facultates tuas atque pecunias Deo appone, et vanitas hereditatis depulsa erit.* »

Thaumaturgus secutus Olympiodorus et alii haec referunt ad astrologos et divinos, qui ex astris similibusque rebus conantur conjectare futura, quos saepe avari et potentis, qui magna ambiunt, consulunt, et iusto Dei iudicio illorum adulatione decipiuntur, dum mendacia et falsa opum et honorum ornacula ab eis accipiunt. « *Quam multa, ait Cicero, lib. II de *Divinatione*, ego Pompeio, quam multa Crasso, quam multa huic ipsi Caesari a Chaldaeis dieta memini, nominem eorum nisi senectute, nisi domi, nisi cum claritate esse mortuorum, ut mihi peritum videretur quemquam existere, qui elivianum credat is quorum praedicta qualibet videret, et eventus refelli.* » Nam Pompeius victus a Caesare, fugiens in Aegyptum, obtulit aetate et illis miser a servo occisus est; Crassus apud Thurras a Purhis intellectus; Caesar in Syria a suis macellatus. Vero *Aticus* in *Astyanacte*:

*Nihil credo neguribus, qui aures verba dividunt
Alienas, suas ut auro locupletentur domos.*

Igitur hanc gnomen ponit Salomon, ut carpat avari curiositatem, avaritiam et inconstantiam,

Triplix ergo sine triplicique de causa eam assignat: prima est, ut comprimat curiositas humanae mentis et purgare quendam scientiam, vel futuram, vel quae ad nos non pertinent; secunda, ut diametrum concupiscentia oculorum, rerum mirum, quae oculis laetificantur, splendidissimarum; tertia, ut noletur inconstantia humanae concupiscentia, nunquam contentae sorte sibi a Deo consistit. Ita Pineda.

CUM IGNORET QUID CAPEREAT SIBI IN VITA SUA. — Hebraei, *quid habuit in vita: Syrus, quid melius: Sic et Arabici. Chaldaei, quis enim est qui sciat quid sit bonum caro in hoc saeculo, nisi laborat in lege quae est vita: et Arabi: lex enim semper vivit, et sui custodem ducit ad vitam aeternam. Probatur non esse querenda majora tribus argumentis: primum est hoc, petitum a minori, q. d. Ut quid mortalis avari et arrogantis querit majora, qui non eripit minora? ut quid scrutatur futura, qui ignorat praesentia? ut quid vestigat curiosa, qui non agnovit necessaria sibi ad vitam hanc honeste transigendum? Hoc est quod ait Sapiens cap. ix, 16: « Difficile estimamus quae in terra sunt: et quae in prospectu sunt, invenimus cum labore. Quae autem in oculis sunt quis investigabit? » Digni nulli, qui rideantur a vetula quapiam, quemadmodum Thales, insipientes pedibus, dum alle tollentes oculos: superiora contemplantur, ad ea vero quae sunt ante pedes non attendunt. Vix est qui noverit quid sibi maxime in hac vita utile sit, conjuncto, utrum pecuniam possessiones, et id genus alia? ait Olympiodorus. Et tamen haec ipsa quae homini bona iudicandique videntur, esse et sunt noxia, tristia, funesta, milleque ei curas, mactores et anxietates afferunt, ut vere noscat homo utrum sit melius habere avorem, opes et praedia, an sit curare: multo ergo magis ignorat majora et futura. Unde Socrates de caelo et sideribus disserere volebat, dicens: « Quae super nos, nihil ad nos, » testis Lucretio in ejus Vita.*

NUMERO DIERUM PEREGRINATIONIS SUE. — «Numero, » i. e. paucitate: hinc enim parvi est numeri facileque numerabiles. Hebraei, *numero dierum captivitas sui*, qui solliciti cito cum homine absenti et evanescenti *vanitatis* ergo, id est vite tunc, quae cito iustarum fumi transit et evanescit. Unde Arabici verbi, *numerus dierum vita vanitatis sui*, praeterit seditionis; Campensis, *numero dierum quibus hic cantabile vixit*, q. d. Numerus dierum vitam tuam, o avara, brevis est, cur ergo in tuis vanis curis et angoribus illam breviorum effluis? Audi Seneam, lib. *De Probitate vitae*, xvi: « Miseriam ergo necesse est, non tantum brevissimam vitam eorum esse, qui magno parant labore quod majore possident, opereque assequuntur quae volunt, anxii tenent quae assecuti sunt: nulla interim iniquam amplius reddidit temporis est ratio. Noxae occupationes veteribus substituantur, spes spem excitat, ambitionem ambitio, miseriarum

non finis queritur, sed materia mulatur. Nostri nos honores torserunt, plus temporis alieni auferunt: » et cap. xv: « Sapiens ergo multum patet vita: non idem illam, qui ceteros, terminus includit; solus generis humani legibus solvitur; omnia illi saecula ut Deo servant. Transivit tempus aliquod hoc recordatione comprehendit; instat, hoc utitur; venturum est, hoc praecipit. Longam illi vitam facit omnium temporum in unum collatio: illorum brevissima ac sollicitissima etas est, qui praeteritorum obliviscuntur, praesentia negligunt, de futuro timent. Cum ad extrema venerint, sero intelligunt miseri, tandem se, dum nihil agunt, occupatos fuisse. »

Qui sapit ergo, vitam hanc brevem propterea praesentibus, ubique saluberris impende, non alienis, non futuris, non vanis, invidibus vel roxiis. Est haec secunda ratio, quae probat non esse scrutanda majora et futura, q. d. Homo in hac vita peregrinus est, et peregrinatur assidue, ut ad patriam celestem perveniat; ut quid ergo adeo sollicitus est de commodis hujus vite tam brevis et fugacis? In modica enim vita modico opus est viatico. Peregrinus peregre hospes est et advena; ut quid ergo hospicio immoratur, in eoque sedem et patriam constituit? Peregrinus velit, nolit, non transit, nec nisi quam noctem pernoctat in hospitio; summo enim mane periret ultra: ut quid ergo in terra peregrini, curas et cogitationes omnes deliquimus in hac vita, quae non nisi hospitium est unius quasi noctis? Peregrinus laborum et tardium peregrinationis sentiens anhelat ad patriam; ut quid nos tot labores et dolores in vita hujus peregrinatione assidue tolerantes non anhelaemus ad caelum, sedes ubi facta quies ostendunt nobis? Vive ergo ubi, non postaris; vive Deo, non mammona; vive caelo, non saeculo; vive non temporis, sed aeternitati. Vide S. Basilium in Psal. iv, et homilia 23 *De non adhaerere rebus saeculi*. Ita sancti omnes estimaverunt se his peregrinos, dicentes cum Davide: « Advena ego sum et peregrinus, sicut omnes patres mei: » ut Abraham, Isaac, Jacob, peregrinati sunt in Chanaan, « confidentes quia peregrini et hospites sunt super terram. Qui enim hinc dicunt significant se patriam inquirere, » ait Apostolus, *Heb. xi, 9 et 13*. Vide ibi dicta. Hinc apparet inferi S. Augustinus, lib. 1 *De Doctrina Christiana*, cap. iv: « Quomodo ergo, si essemus peregrini, qui beate vivere nisi in patria non possemus, enque peregrinatione utique miseri et miseriam finire cupientes, in patriam redire vellemus, opus esset vel terrestribus vel marinis vehiculis quibus utendum esset, ut ad patriam, quae fruentum erat, pervenire valeremus; quod si amicitias haberis et ipsa gestatio vehicularum nos delectarent, conversi ad fruentum his quibus uti debuimus, nollemus cito viam finire, et perversa suavitate implicati alienaremur a patria, cujus suavitas faceret beatos; sic in hujus mortalitatis vita peregrinantes a Domino. Si

redire in patriam volumus, ubi beati esse possumus, utendum est hoc mundo, non fruendum, ut invisibilia Dei, per ea quae facta sunt, intellecta, conspiciantur, hoc est, ut de corporalibus temporalibusque rebus aeterna et spiritualia temporibus. » Vide Climachus, *gradus 3*, et S. Cyrillium, libro *De Mysticalitate*.

ET TEMPUS, QUOD VELET UMBRA PRETERIT. — Hebraei, *et ponet eos (dies tuos Deus) sicut umbram; Septuaginta, facti eos in umbra; Syrus, transiet (homo) illos tanquam umbram; Chaldaei, omnis numerus dierum vita vanitatis suae, quibus vixerit in tempore mortis suae, reputati sunt umbra; Tigurina, quos transigit (alii, peragit) tanquam umbram; Campensis, Deus enim fecit dies hominis similes umbrae.*

Est tertia ratio probans non esse ambienda majora, quia scilicet modico hic vivimus tempore, ut modicis contenti studeamus virtuti, meritisque cumulandis, quibus assequamur beatam aeternitatem. Recte tempus comparatur umbræ; primo, quia sicut umbra comitatur motum solis, sic et tempus; motus enim diurnus solis facit diem, mensurans mensem, annuum annum. Unde et in horologia per umbram styli, sive indicis, indicatur horarum numerus. Umbra ergo est aer carens sole, quod fit aliis corporis objectis, praesentiam nubium; secundo, quia, sicut umbra, ascendente sole, decrescit, adeo ut in meridie sit exigua et quasi nulla: sic, crescente tempore, decrescit et minuitur anni vita, ut cum ilud ad summum quasi ad zenith venerit, hi finitur et desinat; tertio, sicut umbra vixitur habere magnam molem, vi g. umbra hominis magis longe major est homine ac representat gigantem, revera tamen ipsa minimum, imo nihil habet substantiae, cum umbra nil sit nisi privato lucis: sic pariter tempus parum habet existentiae; per se enim non existit, sed tantum per unicum punctum, sive instans praesens, puta per unicum *nunc*, quod continuat tempus futurum cum praeterito. Hinc Gabriel Vasquez censuit tempus non esse ens reale, sed ens rationis; quia tempus in se non existit, sed in mente hominis istud numerantis, quia consistit in numero et computa partium, v. g. horarum sibi succedentium et continue decurrentium: unde proprie partes temporis sunt praeteritum et futurum, quae revera non existunt; quarto, quia sicut umbra celeriter praeterit, sic et tempus: hoc enim inque, ut umbra sequitur solem; sol autem celeritius est; adeo ut qualibet hora millionem miliarium peragat et amplius; pari ergo celeritate praeterit tempus; quod illud: « Volt irrevochabile tempus: » quinto, sicut umbra obscura est, sic et vita nostra tenebris, miseriis et erroribus obvolvata est; sexto, tempus vite nostrae est quasi umbra aemulata Dei, quia ab illa, sicut umbra a sole, demittit, juxta illud Ps. lxxxix, 8: « Postisti saeculum nostrum in illuminatione vultus tui. » Hinc vltimim mors vocatur « umbra vitae, »

quia mors sequitur vitam velut umbra, sicut ipsa vita velut umbra sequitur solem aeternitatis. Vitaque divina, et quia mors atri est, tristis, funesta, horrida iustarum umbra; septimo, sicut umbra nunquam stabili consistit, sed assidue juxta ascensum vel descensum solis mutatur, crescit vel decrescit: sic et homo nunquam in eodem statu permanet, sed per singulos dies, imo momenta mutatur et variatur; octavo, sicut sol ascendens ad summum caeli suam umbram sensim minuit, tandem in meridie eam o. efficit et disperdit: sic et homo dies vite suae vivendo minuit, et cum ad summum ejus diem venerit, omnino conficit et consumit. Hinc S. Hieronymus legit, *facit ea quasi umbram; alii, perficit vel conficit eos tanquam umbram; novo, umbra est res levisima, quae evanescent nullum in terra sui relinquit vestigium: sic et homo moriens. Hinc Sponsus *Oratioorum* n. 17, suspirans aiebat: « Donec aspirat dies, et inclinatur umbra, id est donec aspirat dies aeternitatis, et inclinatur umbra temporis et mortalitatis, » ait S. Gregorius.*

ACTI QUIS ET POTERAT INDEGARE QUI POST EUM FUTURUM SUI SOLE SIT? — puta quales avarus et dives habiturus sit filios, nepotes, haeredes; quid de opibus et praediis suis futurum sit, cum ignoret quid sibi ipsi sequenti anno, imo sequenti die eventurum sit: forte enim homo omnibus et vita ipsa spoliatur. Ita Olympiodorus.

Quarta est haec ratio, cur homo majora et futura querere non debeat, quia scilicet omni sua cura et studio non potest futura cognoscere et praevidere, usque providere et prospicere. Haec enim incerta sunt a futuris rerum casibus pendens, ideoque mille mutationibus sunt obnoxia, uti quotidie experimur, quae proinde praesens, praefinire, ordinare et gubernare solus est Dei. Hoc enim est opus divinae Providentiae proprium et adequatum.

Hinc patet Salomonem per majora accepisse futuram, ac de futurorum scrutinio et providentia hinc agere, ut initio dixi.

2. MELIUS EST NOMEN DOMINI QUAM UNGENTA PASTOSA; ET (id est sic, pariter melior est) DIES MORIS DUE TRINITATIS. — Est elegans parabola *סוף טוב כסוף רע* *Id est melius est nomen quam unguentum; scemen enim et oleum et unguentum significat, ait S. Hieronymus. Unde Symmachus verbi, melius est nomen bonum quam unguentum beneolens; Septuaginta vero, Arabicus et Syrus, bonum est nomen (Arabicus addit, unum) super oleum bonum.*

Hinc Hebraei inchoant tertium libri partem, ideoque *Id est majuscula tath* notant; sequuntur enim hic multae comparationes, quibus meliora cum minus bonis comparantur, quae omnes incipiunt a *toby*, id est bonum, sive melius.

Hinc gnomae recte priori neciatur, tanquam conclusio ex illa educta, quae dicitur, ait S. Hieronymus: « Considera, o homo, dies tuos breves,

et quia cito esse soluta carne cissabis; fac tibi famam longioris, ut quo modo unguentum naves odore delectat, sic ad tuum vocabulum cuncta posteritas delectetur. »

Duo ergo significat: primo, q. d. in hac vita non stude opibus alterive vanitati, sed nomini, fame et glorie: hoc enim prestantior et fragrantior est opibus, ubi unguentis rebusque pretiosis; secundo, q. d. stude virtuti: hoc enim parit nomen et famam, hæcque omnis redolet quovis balsamo; nomen enim et fama quod paritur opibus, nobilitate, scientia, diuive re vana, tenuis est, faciatam et evanescit: unde cito dilabitur et evanesit. « Fuis parva gloria, sicut non est vera gloria, sic nec diuturna est. » ait Platarchus in Octave. Et Cicero, II *Opprobrium*: « Fundamentum, ait, perpetua commendationis et fama est iustitia, sine qua nihil potest esse laudabile. » et Seneca, *epist.* 79: « Gloria est umbra virtutis, etiam invitos comitatur. » Hinc Lyranus explicat, q. d. Bonum honestum, quale est nomen bonum, preferendum est delectabili, quale est unguentum. Per unguentum enim omne deliciarum genus significat, ait Olympiodorus.

Igitur virtus, et ex ea nomen et gloria apte comparantur unguenta pretiosis, quibus, teste Plinio, lib. III, cap. xxv, et lib. LV, cap. xxxv, Orientales, presertim Judei, utantur in convivio, tum ad refrigerium, tum ad fragrantiam, tum ad membrorum fomentum, lenimen, sanitatem et robur: primo, quia, sicut unguentum fovet, recreat et firmat corpus, sic fama animam. Unde Thomastricus vertit, *fama bona suavior est anima quam oleum corpori*. Aniam enim fama oblectat, ejusque vires excitat ad audendum majora, presertim ut quam plurimum ad se summam virtutem, imo ad Christi cultum amoremque pellat. Solent columbarii, ait S. Basilus, columbam palustris, id est allecticam, fragranti odore delibatam ad extraneos emittere, que odore ejus capte eandem ad columbarium revolantem sequuntur, ibique capiuntur. Sic pariter anima sancta et religiosa illam fragrantiam virtutum spirat, ut per illam omnes ad se, imo ad Christum et religionem pellat. Sed audi S. Basilium, *epist.* 375 ad Julianum: « Ars quædam, est aucupandi columbas, videlicet talis: ubi unam ceperint, qui capiendis illis student, ceterum illam reddunt, et ad humanum convictum assuefaciunt, deinde unguento alio filius perungunt, et unquam conjungi aggressus: illa vero per unguentum fragrantiam aggressum illum: ac liberi pastus gregem ad possessionem transfert ejus, cujus ipsa est domestica. Buncolentem manum sequantur et relique, ut que ita in possessionem columbarii veniunt. Quamobrem autem litterarum istarum istud exordium esse volui, quoniam Dionysium filium, aliquando Dionisem tactus, divino unguento enim illius alio perungi, et ad honestatis tue gravitatem misi, ut et teipsam illi jungeres, et

ad nidum acciperes, quam ipse apud nos cepit. »

Secundo, quia sicut unguentum longe lateque sui spargit odorem, sic et fama. Vulgo dicitur: « Tria se faciunt sentiri: Muller, ventus et unguentum, » juxta illud *Proverb.* cap. xxv, vers. 16: « Qui retinet eam [feminam rixosam], quasi quod ventum tenet, et oleum sine voce vocat. » Eleganter S. Bernardus, *serm.* 71 in Cantico: « Habent, ait, mores colores suos, habent et odores; odorem in fama, colorem in conscientia. » Hinc aiebat Paulus: « Christi bonus odor sursum; » alius in vitam, alius in mortem, II *Corinth.* cap. ii, 45; et eodem capite, vers. 14: « Odorem notitie Christi appellat famam Christi ejusque religionis et fidei, quam ipse sui sanctitate et zelo ubique spargebat. Hinc de eo dicitur *Cant.* i, 2: « Oleum effusum nomen tuum; » oleum, id est unguentum, ut vertit Vatablus et alii: unguentum enim fragrat, non oleum. Unde sequitur: « Ideo adolescentulis dilexerunt te. Trahe me post te, curremus in odorem unguentorum tuorum. » Audi S. Augustinum, lib. III *De Doctrina Christiana*, cap. xii: « Olor bonus bona fama est; quisquis bone vite operibus abundaverit, tum vestigia Christi sequitur, quasi pedes ejus pretiosissimo odore perfundit. » Rursus S. Basilus, *orat.* in S. Gordiano: « Quemadmodum, ait, survia aromatum odoramenta proprium quiddam per aërem continent, ut spirant, quibus presentem recreantur: ita vir bonus toti sibi communitatem contubernio salutatis et jucundus est. »

E contrario: « Memoria justi cum laudibus, nomen in ploribus putrescit, » *Proverb.* x, 7. Porro odorator est fama quam unguenta, quia hæc ad modicum distantiam modicumque tempus sentiuntur; fama vero spargitur per varias gentes, ac durat post mortem per multa secula, imo post mortem inclarescit, cum subinde per sanctorum invidiam in vita legatur et obscuratur.

Tertio, quia sicut unguenta pretiosa sunt, adeo ut olim in regum thesauris præcipua haberentur, ut patet de Ezechia, IV *Reg.* xx, 13: sic et fama pretiosior est opibus omnique pretio. Unde Cato:

Omnia si perdas, famam servare memento.

Hinc S. Augustinus, *serm.* 49 *De Necessitate*, monuit, quod et ipse studiosè observabat, dicens: « Propter nos conscientia nostra sufficit nobis, propter vos fama nostra non pollii, sed pollere debet in vobis. » Et S. Bernardus, ait, debemus famam nobis conscientiam. » Hinc Theodoretus; rex Gothorum apud Cassiodorum, lib. III *Var. epist.* 11, de Argolici prefecti urbis parente ait: « Affectans fume commoda, pennis neglectis arguitur. »

Quarto, unguenta pretiosissima erant, quibus ungebantur reges, sacerdotes et pontifices: unde significat nomen bonum prestare dignitate regia, sacerdotali et pontificia, quia hæc sine virtute et

sanctitate esse potest, sine qua nequit esse bonum nomen. Unde Chaldeus vertit, *melius est nomen bonum, quod arguitur justi in hoc seculo, quam oleum unctiois quo ungebantur capita regum et sacerdotum*. Hinc rex Josias non a regno, sed a virtute ejusque fama et gloria commendatur ab *Eclesiastico*, cap. xlix: 1: « Memoria Josie, ait, in compositione odoris facta opus pigmentarii; » ubi ostendi memoriam et famam Josie comparari fragrantii thymiamati, quod adolebatur Deo. Vir sanctus ergo mysticus est rex et pontifex, imo major, Deoque gratior, quam rex vel pontifex. Quocirca H. Simon in *Piræ Aeth.* cap. iv: « Tres, ait, sunt coronæ: prima, legis; secunda, sacerdotum; tertia, imperii; sed his omnibus eminent et presulget corona boni nominis et fame. »

Et dies mortis diei NATIVITATIS. — Syrus, *die generositas*; Hæmaturgus, *ut scilicet melior quam ortus*. Copulativum et idem est quod sic: copulat enim similia, ubi passim accipitur in *Proverbis*. Unde Vatablus unica sententia hanc notionem sic effert, *prestantius est nomen unguento redolente: sic dies mortis diei quo natus est ille*. Et Campensis, *gratior est fama bona post mortem diei quo quis nascitur*. Comparatur ergo nomen bonum morti, unguenta pretiosa natalitati, illudque his præfertur, quia nomen bonum, maxime post mortem, splendescit; per mortem roboratur et confirmatur, cum in vita sit dubium et anceps: nulli enim famam, quam initio vite acquisiverit, in fine perderent. Unde *Ezech.* cap. xi, 30, monet ne quis ante mortem laudetur: « Ante mortem, inquit, ne laudes hominem quemquam. » Unguenta vero comparantur natalitati, quia unguenta sunt symbola deliciarum, quibus unguuntur pueri et puella, presertim regum et principum. Hinc et eosdem unguentis pretiosis perungebant Hebræi abereque gentes, ut satis colligitur ex illo *Ezech.* xv, 9: « Lavit aqua, etc., et unxit oleo. » Sic et prius Romani pueros vicena notos in testudinis alveis calida aqua abluabant, mox oleo et butyro perungebant, ait Alexander ab Alexandro, lib. II *Genial.* cap. xv; sic et infantes christiani in Baptismo oleo, in Confirmatione chrismate unguuntur. Quæ et S. Bernardus in *Sermonibus* asserit tres magos Christo infanti circumfere aureum, thus et myrrham: aureum ejus paupertatis sublevande, thus ad pellendum stabuli fetorem, myrrham ad consolanda infantis membra; licet S. Hieronymus, Leo, Augustinus, Rabanus, D. Thomas et alii passim mysticis triplicem obitus harum trium donorum existat ostendant, usus in natalitate infantium habent contraria et hærica, in quibus de more coarctiva unguentis pretiosis ungebantur.

Sensus ergo est quasi dicit: Sicut nomen bonum prestat unguentis pretiosis, etiam balsaminis, sic dies mortis, qui justis affert bonum nomen, prestat diei natalitatis, quo unguente fuerit delibatus. Notiones tres affert S. Hieronymus: « Quæ

tendit, inquit, melius esse extra de seculo, et carere tribulationibus atque inerte viri statu, quam ingredientem mundum hæc omnia sustinere; vel oculis quod in morte quales simus notum sit, in exordio vero nascendi qui futuri sumus ignoratur; aut quod natalitas alliget corpori libertatem anime, mores roborat (1). »

Hinc et Chaldeus, cum nomen bonum justorum comparasset unguento regum et sacerdotum, subdit: « El dias quo moritur homo, et vadit in domum sepulture in nomine bono, » q. d. Vir justus et sanctus variis virtutum meritis fructans non minus redolet apud Deum, angelos et sanctos, quam rex vel pontifex sacro chrismate unctus, idque maxime facilius peracto mortis agone, cum jam securus victor et triumphans pergit ad coronas et gaudia celestia: tunc enim virtutum suarum odore, famam vite perfundit Ecclesiam militantem et triumphantem: totamque eorum et terram, juxta illud: « In memoria eterna erit justus. »

Proprie ergo dies mortis hic præfertur diei natalitatis ob notam et gloriam æternam, quam justo conciliat in oculis æque ac in terra: hoc enim significat « melius est nomen bonum quam unguenta pretiosa; et illud est, sic et dies mortis » melior est « diei natalitatis » hinc sanctorum gloria incipit in morte, simul flores et gemas in autilitate. Quantum post mortem gloriam adepti sunt S. Paulus, S. Athanasius, S. Cyprianus, S. Basilus, S. Gregorius, S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciscus ceterique sancti, qui miraculis coruscant, ac templis, altaribus, officiis, hymnis, canticis, organis, vobis, statuis, concionibus, totisque populis inventionem et cultu publice coluntur, honorantur, celebrantur? Quam et Romani prius, ut significabant defunctum post resurrectionem suarum virtutum memoriam famamque posthram redolentem, in ejus regum mox et unguentis pretiosis ex cinnamonome, cedro ceterisque aromatibus confecta induebant, ut dicit *Ezech.* xxix, 2. Rursus in funus spargebant flores et coronas, ubi etiam nomen faciunt christiani. Addebant ludos umbrosos, pugnas gladiatorum, concensius, etc. Accedebat elogia, eorum et orationes in laudem defuncti. Denique rigibus, principibus ceterisque de reipub. a bene meritis summis honores decrebant, imo eos in domum numerum per eos obsequium (cujus ritum describit Herodianus, lib. IV) referebant, eisque aras,

(1) Hic versus duas sententias seorsim, quæ sententiarum raxu inter se non habent, habet. Ratio posterioris sententia est, quia dies mortis vite miseris et precariis finem affert. Maurer aliter: « Sensus, ait, hæmaturgus posterioris: Dies vite supremæ diei natalitatis præstat, ut de morte, que omnia hominis membra, medullasque impellunt, ut in vivulo severitatem adhibeat, et vite sine tempore brevi bene utatur: que res dicit mentali cogitatione non efficitur. »

templa, hostias et sacerdotes dicabant sacrificantibus; unde vocabantur divus Augustus, D. Antoninus, D. Adrianus, etc. In cuius locum Pontifices christiani substituerunt canonizationem sanctorum, qua vita famulis velut sanctis publicis invocationis honos ab Ecclesia deferunt.

Porro Olympiodorus non tantum sanctis, sed et impiis meliorem esse censet diem mortis die natalitatis. Sic enim hanc gnomen explicat: « Natalitius dies in turbulentiis huius vite pelagus nos inducit, ubi draco latibulum suum posuit, transitus vero dies e studio nos abducit. Et si quidem precator fuerit, qui docuit, peccare ultra jam desinit; qui vero fuerit justus, vita perficitur eterna. »

Sic Thraaces, teste Herodoto, nota prosequuntur suorum natales, rursu vero diem obitus. Audi Alexandrum ab Alexandro, lib. II *Genal.* cap. xxx: « Sigmidem apud Thraaces Trausoeque, ac Gelas et Gausianos assuevit oral ut, puero in lucem edito, circumdanti cognati, affinesque puerum lamententur, et afflicti iacent. Ac recentes calamitates et vite incommoda cui tantum restet malorum que mox ille passurus advenit, plangunt. fidem in funere exultantes jubulant, scilicet, cur defuncto omnibus incommotis et infortuniis, que vita fert, ex hac luce et imminens malis, atque omnis severa fortuna tandem excedere datum sit. Quod aliis indis quoque servari mentimus. Nam Gyniophilus et Brachmanes caste et pie viventibus diem natalem vite mortem ducebant. »

3. MELIUS EST IRE AD DOMUM LUCTUS (Syrus, *scilicet* QUAM AD DOMUM CONVITII: IN ILLA ENIM QUIETUS FINIS EVANGELIORUM ADMONETUR HOMINEM, ET VIVENS COGITAT QUID FUTURUM SIT. — Hebræa, in qua est (Tigurina, *certissima* fuit omnia hominis, et vivens ponet ad cor suum; Symmachus, attendet mente; Vatablus, et vivens præparet mortem, cum citius venerit; Septuaginta, eo quod hoc est fuit omnia hominis, et qui vult dicit bonum ad cor suum. Bonum, scilicet cogitatum et consilium de agenda presentia et motanda in melius vita, uti explicat Chaldaeus; Syrus, et qui vivens est dat bonum (Arabicus, *continentem* cordi suo; Olympiodorus, utilius est ire ad domum funebri luctus, quam ad domum convivii, propterea quod hic est futurus fuit omnia hominis, et vivens affert bonum in mentem suam; Campensis, in illa enim videtur quem suam sit habiturus omnia homo; Theumatargus, et satius fuerit lugere, quam commorari; et adesse marcentibus, quam vino se obnivitibus. Qui in « *Enim suum recte secum cogitare, non tanto studio, »* et huius edita sunt, *comprehenditur.*

Porro Chaldaeus paraphrastice fuscque sic vertit: « Melius est hominem molestia affecitum, ut eum consolens, adire, quam ad domum convivii et plecturam, in quo susurrans adsunt, contendere; luctuosa enim domus omnibus in scopum et finem, ut eo proficiantur, proposita est: omnibusque moris decretum statutum est. Igitur in arduos domus recipiens vir justus, ad

penitentiam adducet, et mortis sermones in animum inducet eum: et si aliquo in errore versetur, illum deserens, ad Deum faciet conversionem. » Pro conviviis, Arabibus verit, *convivium*; et hoc proprie significat Hebræum *משתה* *mishteh*, et Græcum *εστιασμος*. Unde Cicero, *De Senectute*: « Bene, inquit, majores nostri occupationem epularum, quod amicorum et vite conjunctionem haberet, convivium nominarunt melius quam Græci (potuit addere et *quam Hebræi*) qui hoc idem tum *convivium*, tum *convivialium* vocant, ut quod in eo genere minimum est, id maxime probare videantur. »

Hæc gnome parallela est et subalterna precedenti: « Melior est dies mortis die natalitatis. » Huius enim recte subiectas: « Melius ergo est ire ad domum luctus, quam ad domum convivii. » Jam Childicus censet hic suaderi ut eatur ad domum luctus, ad consolandum lugentem; alii, ad celebrandum exortum et funus defuncti. Hoc enim est ultimum, opus pietatis amico prestandum, juxta illud *Tobia* iv, 18: « Panem tuum et vinum tuum super sepulturam iusti constitue. »

Rursum alii hanc gnomen noctantes precedenti exponunt, q. d. Dies funeris et luctus melior est die convivii: quia in illo laudantur virtutes defuncti, nomenque et fama ejus celebratur et propagatur, que potior et præstantior est omni voluptate, que ex deliciis convivii percipitur.

Veram ratio, quam subdit Ecclesiastes, alio non dicit, quam ita in *Comment.* reddit S. Hieronymus: « Quia tibi reparatione conditionis nostre et fragilitatis humane, ex presenti calaverere commonemur; » nam quisque sibi a defuncto tunc dicit censet: « Memor esto iudicii mei: sic enim erit et tuum: mihi heri et tibi hodie, » *Eccli.* cap. xxxviii, 23.

Sensus ergo est, q. d. Quia melior est dies mortis die natalitatis, hinc consequenter melius est ire ad domum funebri luctus, quam ad domum convivii natalitii, quod scilicet celebratur ob natum infantem et filium: quia in illa ex spectando funeris et defuncti homo admonetur mortis suæ, ut cogitet se propediem simili modo moriturum et funus futurum, ideoque ad illud honeste vivendo et bonis operibus incumbendo esse præparet et disponat: in hac vero deliciis, vinis et gaudiis sermonibusque vanis dissolvitur animus, et ad crapulam omnemque levitatem, dissolutionem et intemperantiam impellitur. Porro convivia in natalitibus festiva celebrare ob gaudium nati filii commune fuit Hebræis, Romanis, Græcis ceterisque nationibus; ut patet ex convivio Abraham in abiectione Isaac, et ex Plutarcho, *Cicerone*, Athenæo, lib. IV, et aliis.

Hujus sententiæ veritatem expertus est noster S. Hieronymus Borgia tertius Societatis Jesu Generalis, qui cum esset dux Gandiæ, jussu Caroli V, ducens corpus Isabelle imperatricis defunctæ ad locum sepulture, aperto *scophago*, corpo-

Test
quod
horre
est?

ris, dum viveret pulcherrimi, fositatem horroremque intus, compunctis statuit ducatur mundoque valde dicere, ac religiosam vitam complecti.

Sic S. Bruno in funere Doctoris Parisiensis, audiens eum e fœtro surgentem et proclamantem: « Justo Dei iudicio accusatus, iudicatus et condemnatus sum: » in eremum secessit et ordinem Carthusianorum instituit. Sic Iosaphat rex, visis senibus et egris brevi moriturus, ab his discens sibi quoque esse moriendum, a Barlaam ad veram fidem et vitam eremiticam est tractatus, ut narrat Damascenus in *Histor.* cap. v. Auctor *serm. ad Fratres in eremo*, apud S. Augustinum, *serm.* 48, *esset se*, viso Casario cadavere putri et vermioso, mire fuisse commotum et compunctum. S. Joannes Eleemosynarius Patriarcha Alexandrie sepulchrum sibi fieri curavit, sed imperfectum, et montem constituit, qui quotidie sibi in aurem suggereret: « Monumentum tuum usque hodie est imperfectum, domine, iube ergo illud perfici; incertum est enim qua hora for ingreditur, nempe mors. » Itaque Joannus in ejus Vita, Carolus Quintus quinque annis ante mortem scophagum sibi fieri jussit, eumque cum funebri suppellectili secum quoque pergeret, deponatur, ut eum quotidie intuens iugiter sibi mortis memoriam repræsenteret, quam eum a peccatis cohiberet, et ad opera sancta instigaret, uti refert Lipsius, lib. II *Monit.* cap. xvi, ubi simile narrat de Maximiliano I avo Caroli Quinti. Vide *Chimachum*, gradu 6, qui inter cetera ait: « Probatus quidem ille est, qui mortem singulis diebus expectat; sed ille sane sanctus, qui hanc singulis horis desiderat. »

Hinc Egyptii in convivii, ut sorum luxum, mentis dissolutionem et gaudia temperant, circumferantur cranium mortui convivii insusurrantes: « In hanc figuram respice; similis enim illis eris, » teste Herodoto, lib. II. Porro mira est hominum cæcitas, ut cum eant ad domos luctus, ac videant alios quotidie mori, seiantque se pariter morituros, tamen de morte sua non cogitent, nec ad eam se præparent, quasi illa longe abest, cum sepe sit vicina. Causam dicit S. Ephrem, *serm.* *De Recordat. mortis*: « Negligentes, ait, et contemptores, oberant cum sint peccati fraude, diebus suis precedentibus, existimant procul abesse mortem horam, nihil de suo hinc exitu laborantes; verum annos multos et tempora longa sibi præscribunt. Similes autem sunt eorum qui nocte intempesta iter suscipiunt, qui quidem arbitrantur procul abesse ab imminenti precipitio et prærupto loco donec, precipitatis ipsis, exparientia dubitationem solverit. Qui igitur vite huius fallaciam mundo mentis oculo perspexerit, et sublimior his effectus qui in huius vite rebus studium atque operam ponunt, intelliget omnino quod, sive edat, sive bibat, sive dormiat, sive laudet, sive contempletur, omni die ac hora ad

seutum et finem temporalis vite a natura impellatur; unde tanquam sterora alique quisquillas quæcumque despicit, studeat ab huius vite afflictione seipsum avocare, ut anticum cum rebus humanis societatem habeat. »

Hic est pædagogus diaboli, qui plurimos seducit, nimirum quolibet anno persuadet homini illum hoc anno non moriturum: dicit enim illi: Facile potes adire per annum vivere; ad hoc tibi suppetunt vires sat validæ; ergo hoc anno non morieris. Idem dicit persuadet homini anno sequenti, et tertio, et quarto, ac singulis sequentibus, quo fit ut homo nunquam se ad mortem pareat, putans se illo anno non moriturum: ita fit ut annus mortis a Deo decretus adveniat, ac mors hominem imparatum et incogitantem invadat. Remedium hisce assignat S. Ephrem, tract. *De Vita Spirit.* num. 40, ubi suadet omnibus vitam presentemque incommorem mortis: « Besti, ait, qui lugent, quia consolabuntur. Indolentia nos ad sepulchra et conditionis nostre occultata perspicimus. Ex cadaveribus permixtos ossium accervos, craniæque caralibus exuta cum reliquis ossibus cernimus. Et hæc consideramus, nos ipsos in illis velut in speculo quodam contemplabimur. Ubi juvenitatis flos et pulchritudo? ubi venustus ille genarum color? Hæc nobiscum cogitantes carnis desideria fugiamus, ne in restitutionis ac iudicii die confundamur. » Et num. 45: « Quotidie diem mortis tue expecta, et ad ingrediendum illud iter te para: qua enim hora minima putas, venit mandatum horribile, et vana imparatis! Bona est companionis cordis, quantum animis hominum medetur. Qui luctum seclatorem, non facile peccabit, qui cordis compunctione tangitur, non cogitat mala: nam ex compunctione oritur fletus; in fletu autem a peccatis declinamus. »

Ex hac gnome colligit S. Hieronymus, Olympiodorus et S. Gregorius, *IV Dialog.* iv, Ecclesiasten, cum superius cibum et potum laudavit, id fecisse, non ut voluptatem gulæque commendaret, sed ut temperantiam honestamque ejus usum advertit, et nimis paratam præberet. Pulchre S. Chrysostomus, homil. 62 ad *Populum*, duplicem domum, scilicet luctus et gaudii, depingit: « Et si vultis, inquit, duas domos describam, hanc quidem nubentium, hanc vero lugentium; mente utramque ingrediamur, videamus ultra melior. Invenietur enim lugubris sapientia plena, nuptialis autem plena confusio. Nam vide turpia verba, inkompositos risus, inkompositiores locutiones, et vestis et incessus deformitate plenus; verba multe fatiditatis et stultitiæ plena, et aliud omnino nihil; risus omnia et desidio, que sunt illis: non nuptias dico, absit, sed que sunt in nuptiis; tunc natura debacillatur, bruta pro hominibus sunt præcedentes: hi quidem ut equi hinnant; hi autem ut asini edicant, multa effusio, nihil studiosum, generosum nihil:

diaboli pompa, cymbala et tibiae, et cantica fornicationis et adulterii plena. At non ita illic ubi haec: omnia composita, multa requies, silentium nullum, correctio multa, inordinatum nihil, nihil incompertum; si quis aliquid beatus fuerit, omnia sunt verba philosophi plena. Vide eundem, homin. 15 ad Populum.

Mysice, domus luctus est passio Christi, huius enim meditatio utilis est se dare, quam quibusvis gaudiis non solum carnalibus, sed et spiritalibus: Christi enim passio sopit tentationes gulae, bibendi, irae, superbiae omninoque vitiorum; animat ad pietatiam in cunctis adversis, exorat ad fortitudinem, charitatem, ceterasque virtutes. Unde martyres stimulo et exemplo passionis Christi excitantur ad superandos expulsores, ignes, bestias omniaque diaboli tormenta, ut Christo vicem repanderent, et amorem amor, vitam vite, mortem morti redderent. Rursum domus luctus est contritio et compunctio cordis, quae nihil est melius, id est nihil utilius, nihil sanius; et quod mirum est, nihil iucundius, si non experti: suavissimum enim animae est contritionis dolor, suavissima compunctio lacrymarum superantes omnes mundi delicias, de quibus Christus Matth. v. 6. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Vide Climachum, grad. 7, et S. Basilium De Gratia actione, ubi vultu combinat luctum sanctum cum gaudio, ostenditque beatos esse eos qui lugent, et tamen possunt miris quoque gaudere. Causam affert, asserens sanctorum luctum et lacrymas a fervore charitatis procedere, quia toti erga Deum flagrant; simul et de peccatorum peccantibus damno, sed citra propriae damnum luctu, ut contingat factis de spe in litore salute, qui dolent simul iacturam eorum, quos maternis fluctibus immergi conspiciunt: igitur luctus hic exhilarat, tum quia movet ab amore; tum quia signum est purae sanctaeque conscientiae, quae semper laeta est quasi iure convictum; tum quia certum dat fiduciam commissa a Christo consolationis et gloriae certum. Hinc S. Chrysostomus, in 1 ad Timoth. hom. 4. docet domum luctus esse monasterium, ubi est iure meditatio mortis, cinis, cilicium, solitudo, ieiunia, channemia, luctus sine risu. Idem, serm. 50. ad Populum: Vere, ait, legendi domus est monasterium, ubi saecus, et cinis, et solitudo; ubi risus non est, neque secularium turbulenti negotiorum; ubi ieiunium, et stratum humi cubile, cinis pura a dolore, eructibus, tumultu, perturbatio et vexatio; porus est tranquillitas; aut tanquam fons ab excelso loco procul adveniens lacunas: in portu sedentes, et omnes ad terram trahentes tranquillitatem, neque sinentes hinc naufragia ad se respicientes: eo confutur in tempestate non permittentes versari. Ad eos, ubi hospitare, accedite, sanctos tange pedes. Nullo animae honestatis est illorum pedes tangere quam aliorum caput.

4. MELIOR EST IRA BIBE: QUIA PER TRISTITIAM VULTUS, CORRIGITUR ANIMUS DELINQUENS. — Ex ratione subjecta patet sub ira intelligi tristitiam. Hae enim duae passiones sunt, imo sorores ex eadem matre, scilicet odio mali nascentes ac se mutuo combantes. Unde Campanensis vertit, melior est tristitia quam risus. Unde et Septuaginta, *beata ira super risum, quia in multitudine pro risu, id est malitia; Aquila legit xanion, id est afflictio; velus transitio, marore) vultus huiusmodi fuit, vel bonificabitur cor, id est iucundabitur, vel emendabitur cor, ubi legit vetus translatio. Complutensius, honorificabitur cor; Thaumaturgus, animus ad rectum honestaque compenditur; Campanensis, cor admodum officii sui. Protra Hebraice est *Q* casus, id est indignatio, fervens ira. Unde Syrus vertit, melior est furor risu, quia per multam facit melius efficiatur cor; Arabicus, non per malum facit sanatur cor; Tigurina, melior est indignatio risu, quia tristitia parit luctum cor; ubi, exhilarabit cor. Jam ad sensum.*

Primo, Chaldaeus hanc gnomen accipit de ira non hominis, sed Dei. Unde vertit, melior est indignatio quam indignitas. Dominus vultu auctoris iustus in saeculo hoc, quam risu quo ille deridet inprobitas. Dum enim contrahitur vultus indignatus, venit punitio et vindicta in saeculum, ad bonum cor iustum, qui orbat ante Dominum manibus, et ipse transierat ipsorum.

Secundo, Symmachus vertit, melior est ira risu, quia per tristitiam melior fit animus, scilicet ejus qui afficitur tristitia propter Deum, qui quae aliorum aufferit iras, iuxta illud: « Quasi tristes, semper auliam gaudentes, » il Corin. vi, 10. Et Thaumaturgus: « Sed et risu, ait, praefrenda est ira prudens, et tempestiva indignatio: quandoque dum severitate vultus corrigitur anima. Et haec causa est, ob quam sapientium animae contractae sunt ac teletice, insipientium vero elatae et effusae. » Et S. Hieronymus: Risus, ait, dissolvit sapientem, ira corrigit et emendat, irascamur et alid: per tristitiam quippe (ira mixtam) melior fit animus.

Tertio, Hugo Victorinus physice hanc gnomen explicat, q. d. Melior est ira et tristitia risu, quia tristitia calore et spiritu roborat ad cor, hinc illud roborat, attentumque et vegetum efficit ad omnem honestatem et virtutem: belitia vero et risus calorem, et spiritus a corde ad partes externas vocant, itaque illud dissolvunt, enervant, debileque et languidum reddunt, ut ad opera fortia sit impotens et ineptum.

Quarto, vester Pineda per iram accipiens tristitiam, hanc gnomen necit praecedenti, quasi ejus det causam, q. d. Melius est ira ad domum luctus, quam ad domum convivi; quia domus luctus salutarem injicit homini tristitiam, quae risu et gaudio longe utilis est. Cadaver enim est quasi mutus doctor docens hominem sapienter, vanam vitam contemnere, meditari mortem, vita

carnis fugere, studere continentia. Sua enim late, putore, verminibus, vitiumque mores carnales et festos arguit et objurgat. Quia de causa prisci solent cadaver, gravi pulloque habita vestitum, ante ostium in vestibulo domus collocare, teste Sistonio in Augusto, ut omnibus transeuntibus salutem luctum veramque motum mutandorum philosophum ingereret. Verum libereum *Q* casus proprie significat iram, indignationem, furem, ut virtutem Septuaginta, Syrus, Arabicus et ceteri, non tristitiam.

Quinto ergo, proprie et genuine Noster vertit, melior est ira risu, quia per tristitiam vultus, corrigitur animus delinquentis, vel subditi, vel socii: loquitur enim de ira, non qua quis sibi, vel demoni, sed delinquenti irascitur, illi quo vultum severum, tristem, iratum ostendit, ut ejus delictum castiget et emendet, q. d. Melius est indignari peccantem, quam aridere. Salius est delinquenti iras, ejus quo delictum vultu, verbisque gravibus, severis, mordacibus instar laxivii castigare et eluere, quam risu illud fovere et augere. Ita S. Hieronymus, Salomon, Olympiodorus, Lyranus et alii passim. Occasione enim domus luctus, de qua vers. praeced., pergit ostendere tristite luctusque commoda. Haec gnomen esse verum patet in detractio; hanc enim dissipat vultu tristis, foveat luctus, iuxta illud Proverb. xxv, 23: « Venias aquila dissipat pluvium, et facies tristis iugam detrahetem. » Idem patet in educatione filiorum et filiarum, de qua Eccl. cap. vii, 26: « Filiae, ait, tibi sunt: serva corpus illarum, et non ostendas hilarem faciem tuam ad illas; » et cap. xxx, 9: « Lude cum filio, et contristabit te. » Hanc esse sensum liquet ex eo quod se explicans mox subdit Ecclesiastes: « Melius a sapiente corripit, quam stultorum adulatione decipi; quia sicut sonitus spinarum ardentium sub olla, sic risus stulti (1). »

Hinc Isidorus Pelusiota, lib. III, epist. 338, docet iram subinde esse bonam et olem virtutis, ut cum quis peccatis et peccatoribus irascitur, eos quo arguit et panit, ut fecit Moses, Exod. xxxiii, occidens adorantes vitulum aureum; et S. Petrus occidens Ananiam et Sapphiram voratragos, Act. v; et Paulus fornicarium tradens Salame, II Corin. 12. cum ex adverso filii delinquentibus non irascens, sed dissimulans et arideos, cum filiis a Deo punitis sit morte, I Reg. cap. iv. Fretati ergo, qui curant ira ad arguendum peccantes, inepti sunt ad regimem, dum omnibus se placidos exhibent, nisi docent S. Gregorius, III parte Pastor, cap. xvii, ubi pulchre ostendit in repetito mansuetudine iugendum esse severitatem, ut una alteram temperet et frenet, vel acuat. Hinc illud: « Qui hilem non habet, cor non ha-

bet. » Ita Paulus cum increpasset Corinthios quod in coram suo tollerasset fornicarium, huius increpationis iram et tristitiam fructum ostendit, dicens, II Corin. vii, 8: « Quoniam estis contristati vos in epistola, non me penitet; estis penitenti, videns quod epistola illa (etsi ad horam) vos contristavit, nunc gaudio, non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad penitentiam. Contristati enim estis secundum Deum, ut in nullo deturmentum paliamini ex nobis. Quae enim secundum Deum tristitia est, penitentiam in salutem stabilem operatur: sive autem tristitia mortem operatur. Ecce enim hoc ipsum, secundum Deum contristari vos, quantum in vobis operatur sollicitudinem; sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed emulationem, sed vindictam in omnibus exhibitis vos, incolumitatis esse negotio. »

Moraliter, discite hic sapientes et sanctos mentes vultu esse gravi ac severo, ac abdicare a se omnem levitatem et risum. Sic de S. Martino legimus: « Faciem ejus non fuscavi morore, nec levigavi risu. S. Bernardus in formula honeste vite ita sancit: « Risus tuus sit, aut indicans levitatem animi, aut provocans, rarus lamen. Et ipse sit quidem eductus interdum, effusus nunquam. » Idem, De Inter. domo, cap. lxxv: « Ubi risus et locus abundant, ubi perfecta charitas non regnat. Si sanctimonialis perfecte Christum diligere, non rideret: sed cum desiderio illius indevotenter ploraret: quia qui perfecte Christum diligit et timet, non ridet, sed amore ejus loget. » Idem, serm. 4 De Adventa: « Christum super Lazarum et super civitatem flevisse, et in orationibus perpetuo legimus, risisse vero aut iocatum nusquam. » Et ipsomet S. Bernardus scribit Auctor Vite ejus, lib. III, cap. ii: « De risu dicimus, quod ex ore ejus frequenter audimus, dum cachinnos religiosorum hominum miraretur, non meminisse se a primis annis sua conversationis aliquando sic risisse, ut non potius ad ridendum, quam ad reprimendum sibi vim facere oporteret: et risu suo stimulum magis adhibere quam frenum. »

5. COR SAPIENTUM, CUI TRISTITIA EST, COR ET STULTORUM CUI LEVITAS. — Hebraea, cor sapientium in domo luctus, et cor inconstantium, sive stultorum, in domo gaudii (2); Arabicus, in domo luctum; Campanensis, in domo contritii. Hae gnomen sequitur ex praecedentibus, cum enim melior sit domus luctus domo gaudii, et tristitia risu, sequitur sapientem, qui vere cognoscit eligere quod est melius, nulli domum luctus, velut scholam sapientis: stultus vero domum gaudii, velut ludum dissolutionis et stultitiae; quare haec gnomen sat clara est ex dictis paulo ante, et cap. ii, 1. Jam

Primo, Chaldaeus uti praecedentem gnomen, ita et hanc explicat de compassione et consolatio

(1) Hinc, est, melior est tristitia quam risus, nam in tristitia facit bonum est cor, vultu habitaque auctero et severo, quia docet vitam gravem et sapientem; bene se movet animus, est tranquillitas, nec prava libidinis affectibusque exigitur.

(2) Intelligi, aulibus meditationis narratur.

ingenuitas, flammæ ardet ad luctum eversi templi. Sic enim habet, *cor sapientum triste propter destructionem domus Sacerdotum, et propter captivitatem populi domus Israel, et cor stultorum in gaudio domus divisionis eorum; comedunt, et bibunt, et delicias affluunt, et non ponunt in corde suo afflictionem fratrum suorum.*

Breviter ergo sensus erit, *q. d.* Sapiens vadit ad lugentis, ut bene de eis mereatur, eos sclando, instruendo, iuvando; stultus vero vadit ad gaudentes, ridentes, comessantes, ut se delictis et gaudiis oppleat.

Secundo, Olympiodorus asserit sapientes lugere ob instantem mortem, stultos vero in vanis vita voluptatibus exsultare. Sic enim ait: «Vir sapiens est funebri luctu, secum animo deputans sese natum de corruptibili carne brevi ex hac vita migraturum; mortales ceteros, qui eadem sunt naturæ conditione, affectu pio prosequitur. Contentum autem quascunque suis oculis obversantur, ut cœsi mortique subjecti. Stultus autem cum mentis hebetudine solida putat esse quæ sunt in mundo, neque illorum mutationem intelligat, propereaque fatiari cœsus sit securus, delictis affluit, voluptatibus indulget.»

Tertio, S. Hieronymus accipit de his qui gaudent agere cum illis qui se delinquentes corrigunt, eorumque delicta legunt, ubi Samuel iugebat casum Saulis, I Reg. cap. xv. vers. 35 et 36. Paulus iugebat eos qui non agebant poenitentiam, II Cor. cap. xii. 21; cum ex adverso stultis magis placeant assentatores et irrisores. Audi S. Hieronymum: «Cor igitur sapientis vadit ad domum talis viri, qui se corripit delinquentem, ut adducat ad lætiam, qui provocat propria lugere peccata, et non eat ad domum lætitiæ, ubi doctor adulatur et decipit; ubi non conversionem audientium, sed et plenus querit et laudem. Talis præceptor plangitur, dives in sermone, non dives in opere, qui quia saturatus est, propterea recipit consolationem suam. Denique hinc oppositi etiam sequentes versuum concordant.»

Quarto, plene et adequate Thaumaturgus hanc generalem generationem de quovis pio luctu et quavis lætitia vana accipit; ait enim: «Et hæc causa est ob quam sapientum animo contractæ sunt ac terribes, insipientium vero elate et effuse,» scilicet quod severitate vultus corrigatur anima, ut præcessit, risu vero dissolvatur.

Igitur melior est luctus lætitiæ, sive lugens tua peccata, cupiditates, passiones et miseria; sive aliena, quibus totus mundus plenus est: quare sapiens in hac valle luctuorum lugendum potius censet, quam vane gaudendum, præsertim quia vidit plurimos in infidelitate et sceleribus vivere, ac rueri in gehennam et damnari. Contra stultus inpete se dat lætitiæ, risibus, jocos, conviviis, tripudiis, etc. Breviter universa stringendo sensus est, *q. d.* Sapiens gaudet reprehendi de erratis suis, gaudetque severitate vi-

te, gravitate vultus, maturitate verborum et actionum, atque studet compunctioni et austeritati; stultus vero gaudet adulationibus, delictis, omnique voluptate et dissolutione. Sapientia enim non «invenitur in terra suavitatis viventium,» ait Job, cap. xxviii, sed insipientia et stultitia; quia, ut explicat S. Gregorius: «Qui in hoc mundo suaviter vivunt,» ita adhuc «stulti sunt, ut hoc ipsum quoque nesciant, unde ceciderunt.»

Sic S. Arsenius iugiter iugebat lacrymisque disfluebat. Sic et S. Ephrem, cuius omnes tractatus non nisi pium luctum et lamenta resonant. Ratio a priori est, quod sapiens in domo luctus discat sapientiam, id est gravitatem, modestiam, continentiam, refrenationem concupiscentiæ, patientiam, constantiam, charitatem omnemque virtutem; stultus vero in domo gaudii discat summam stultitiam, id est dissolutionem, levitatem, gulam, crapulam, luxuriam omnemque intemperantiam. Audi S. Chrysostomum, homil. 62 ad Popul.: «Ibi namque tristitia, ibi prorsus et philosophia. Qui antea dives erat et nullum tumidus, post luctum quemlibet se sustinebit alloquentem: postquam timor et tristitia, quasi quidam nerio ignis in ipsis incidit, animam ad duritiam emolliet, tunc humilis fit, tunc exoritur, tunc mundaniam sentit mutationem, tunc ad omnia patiens erit. In theatro autem omnia contraria, risus, inepitudo, diabolicæ fastæ, effusio, temporis impeditum et superflua diem consumptio, malæ cupiditatis inductio, adulteri medallio, fornicationis gymnasium, intemperantia schola, turpitudinis exhortatio, risus materia, inhonestatis exempla. At in carcere non ita, sed illic humilitas, supplicatio, philosophia profectus, secularium contemptus, omnia concubata sunt et contempta, et tanquam infanti pædagogus adest timor, ad omnia congrua dirigens eum.»

Symbolice, ibidem S. Chrysostomus ex hac gnome colligit domum luctus et consequenter sapientiam esse adversitates et tribulationes, ut sensus sit, *q. d.* Sapiens gaudet adversis, in hisque quasi in domo sua commoratur; stultus vero lætis et prosperis, quia «gaudet adversis agitata virtus;» per adversa enim firmatur, roboratur, crescit, perinde ac arbores vites agitate magis se firmit, altioresque agunt radices, natura illi eas docente, ut contra hostem suum, quia ventum sese muniant et ardeant. Hoc est quod ait S. Jacobus, initio epist. «Omne gaudium existimate, fratres mei, sum in tentationibus viris inderitis; sciatis quod probatio fidei vestre patientiam operatur. Patientia autem opus perfectum habet: ut sitis perfecti et integri, in nullo deficientes.» Vide ibi dicta.

Tropologice S. Gregorius, libro XVIII Moral. cap. lxxxiv, ait iustos lugere, quia nullam sæculi lætitiæ admittunt, adhelantes ad Deum et gaudia cœlestia, ideoque gemere se dicere cum Psalte: «Renūti consolari animæ meæ; memor

foi Dei et delectatus sum,» Psal. lxxvii, 3. «Hæc est igitur, ait, amaritudo sapientum, quia dum ego in alta erecti sunt, nullis hic gaudiis animam sternunt. Hinc enim scriptum est: Cor sapientum ubi tristitia est, et cor stultorum ubi lætitia.» Rurem S. Bernardus, *De Gradibus superbiæ*, tertium gradum ponit inceptam lætitiæ: Proprium, ait, superborum est hæc semper appetere et tristitia devitare, juxta illud: Cor stultorum ubi lætitia. «Ejus deinde hæc dat indicia: «In signis scurrilitas, in fronte hilaritas, vanitas apparet in incessu; promus ad jocum, facilis ac promptus in risu. Conetis quippe, quæ in se contemptibilia et ideo tristia noverat, a memoria rasis, homisque si qua sentia in se adnatæ, vel simulatis ante oculos mentis, dum nil cogitat nisi quod libet, nec attendit, si licet juri risum tenere, jam inceptam lætitiæ dissimulare non valet. Ut enim vascula collecto turbida vento, punctoque perforata exiguo, si stringitur, crepitat dum detumescit; at ventus egrediens non passim afflatus, sed strictim emissus, crebros quosdam sonitus reddit: sic monachus, ubi vani scurrillibusque cor suum cogitationibus impleverit, propter disciplinam silentii non inveniens ventus vanitatis quæ plenus egreditur, inter angustias faucium per cachinnos excutitur. Sepe vultum pulchrum per cachinnos, eludit labia, dentes stringit, ridet non volens, cachinnatur invitus. Cumque ex pugnis obstruxerit suis, per nares adhuc sternutare audiat.»

II. MELIUS EST A SAPIENTE CORRIPI, QUAM STULTORUM ADULATIONE DECIPI. — Hebræa, *melius est audire inquisitionem sapientis, super virum audientem canticum stultorum.* Ubi notat Thaumaturgus unum sapientem opponi et præponi omnibus stultis, *q. d.* Inrepatio una unius sapientis præstat omnibus cœntis omnium stultorum. Pro canticum Septuaginta vertunt, *carmen*; Syrus, *cantum*; Arabicus, *cantilena*; Campensis, *qui patienter audit obprobrium sapientis, melior est quam is qui audit assidue cantilenam stultum.*

Igitur primo, Thaumaturgus et Olympiodorus carmen vel canticum stultorum accipiunt proprio pro suavi cantilena, quæ animam dissolvit et efeminat. Unde Thaumaturgus vertit, *hinc etiam longe optabilis est inrepatio et castigatio unius sapientis feræ, quam totius chori improborum hominum cantu aures demulcentium fieri auditorem; et Chaldæus, melius est sedere in domo doctricæ et audire inrepatioem viri sapientis in lege, quam vir qui ambulat ad audiendam vocem tripudi stultorum.*

Verum Noster rursus per *carmen* vel *canticum* accipit adulationem, tum quia hæc directe opponitur inrepatioem; tum quia ipsa est canticum si renitur compositum ad decipiendum audientem; tum quia carmina et cantica sæpe sunt meræ adulationes fictæque laudes audientium, præsertim divitum et potentum. Gnome hæc pertinet ad il-

lam vers. 4: «Per fristitiam vultus, corrigere animas delinquentium.» Sapiens enim severo vultu et verbis arguit amicum, vel proximum delinquentem, ut eum emendet; stultus vero delinquenti adulatur et aridet, itaque cum in delictis fovet, presertim dum viri ejus coeat virtutes. Nam, ut ait Seneca, *epist. 43*: «Femertus sub titulo fortitudinis lætel, moderate vocatur ignavia, pro tanto simulus accipitur; in his magno periculo erratur.» Unde de Talibus Isaias quaeritur, cap. ni, 12: «Popule meus, qui te beatum dicunt, ipsi te decipiunt, et viam gressuum tuorum dissipant;» et Ezech. cap. xiii, 18: «Vae qui consunt pulvillus sub cubito manus: et faciunt cervicalia sub capite universe etatis ad capiendas animas.» Nam, ut pulchre ait Cassiodorus: «Adulatio blanda omnibus applaudit, omnibus salve dicit: prodigos vocat libérales; avaros parvos et sapientes, lascivos curiales, garrulos affabiles, obstinatos constantes, pigros maturos et graves; hæc sagitta leviter volat, cito infigitur.»

Igitur correptio sapientis est quasi sal, vel nitrum eluens animæ morumque maculas, aut sicut absinthium, quod ori amarum est, sed stomacho suave, dum eum purgat, stringit et confortat. Ejus ergo amarities et fel desinit in mel suavitateque virtutis, consolationis et gaudii; stultorum vero adulationes sunt in aure mel, sed desinit in fel peccati, mortis et gehennæ: eo enim audientem deducunt, irripo videntem et scientem; sæpe enim scit eos adulari et mentiri; videt enim in se non esse illas dotes quas illi adulantes attribunt. Quocirca S. Augustinus in Psal. lxx: «Plus persequitur, ait, lingua adulatores, quam manus persecutoris.» Et Cicerone, *epist. 1 ad Quintum fratrem*: Lamia, inquit, clemens adulator est, adulatio lætali mulsim, mellem præfecit. Vide que de correptione et adulatione dixi *Proverb. xxvii, 6*, ad illa: «Meliora sunt vulnera amici, quam fraudulenta oscula inimici;» et alibi sæpius. Adulatores ergo sunt veluti siraes, quæ suavi cantu audientes incantant et necant; aut sicut lamie et aspe, quæ suis laudibus, velut veneficis, hominem fascinant et demerant; sunt sicut retia et laquei, quibus capiunt pisces et aves; sunt sicut vulpes, quæ cœca blandiantur gallinis, ut incantus capiunt et vorant.

Melior ergo est inrepatio sapientis canticis et adulatione stultorum, «quia hæc offundit animum, illa colligit et confirmat,» ait Olympiodorus. Illa docet sapere, hæc desipit, et in errorem, scelus, mortem et gehennam inducit; quin et reipsa decipit, dum quia a fronte laudat et veneratur, a tergo vituperat et irridet. Audi S. Hieronymum ad Iustitiam: «Ne credas laudatoribus tuis, quo irrisoribus aurem ne liberet ac commodes, qui cum te adulationibus fovicnt, et quodam modo impotentem mentis effecerint, si subito

reperari, aut eborum deprehendes post te colli curvari, aut manu auricular agitari asini, aut esuriantem carnis potendi linguam.

Hinc gnomem festivo corvi et vulpis apollo, helli parabolarum q. j. mis sententioso, venustat Cyrillus, lib. II A pol. mor. cap. xxvii, cui titulus: *Cochis eos qui appetunt adulatione laudari*: « Carus, inquit, reminiscens priora facinora sua, subtilis fraudes et magnas calliditates suas, hinc fastu limibus et adulationis avidus, cepit auram laudum querere. Cum igitur adulationis cupidus invenisset vulpem sub umbra refrigerio quiescentem, post salutationis officium, interrogatus ab eo quid quereat, respondit: in botis meis haecum precationem meam ob inimicam invidiam non loqui; nisi illa laegoni sui calliditate subtili, quid vellet percipere, amentem deridens sic dixit: Satis video, quod obis superbia tetra recardia habe mentem obnubilat, cuncta sagacitas parum servat. Nimirum factus es vacuus, postquam suscipere cupis ventum. Hinc enim folles, cum imas sunt, altrahunt, et eo vicini rixos replentur; pro certe mortis factus es hospium, quoniam rane laudationis pestiferum sibilis datum. » Deinde variis emblematis adulationis ventositatem et aemum precipentem depingit: « Quid enim est adulatione aliud quam astri nascentis aera locida, septentrionalis procella, melodia sirienca, cantatio lethera, fallacia festula, et vox hyenae valde melior. » Sequitur dum suavi sonitu auris symphoniam percussit, laetam rationis exlinguit, flata dremis, serenum virtutis corrumpit, ac huiusmodi diei nihil in anima viriditatis relinquit. Quisquis sonus suavit intrat, lethali ter occupat, irrecusable totum visat. Sed crede mihi, deceptor est adules centas adulationis, quam emurus morum et fractionis. Nam ad laetitia bona laetia ora perdit, diabolicis vero tantum exteriora; illa substantiam. hinc famam infestis, illa volentem percussit, hinc reditentem ferit; illa semper, cum placuit, nocet; hinc ad meliorationem saepe, si est patiens, proficit. Ad ditatem, quo dicta ratione priori decessit: « Ceterum aut locum habes laudationis materiam, aut non habes; si hanc habes, cur... cur medicus cum di versis, et vasa a vento habere, quo in te continens a virtute tantum si iudicemus laudaris velat in irrisa, laus tibi fit probrum, et commendatio verteret in confusionem. Mendax enim hinc vituperium est. Et eo ipso, quo quo ventose laudis concepit appetitum, vere laudationem in laudis efficitur, appetere enim laudari, hinc superbia vitium est, quod hinc sparsi delens per apparentiam diligit, hinc tam super matum et labium concipit. Scio tandem quod maxime laus sit, linguaque vocis laudum spernere; et audea gloria, omnidame hinc gloria legere. Totum in quo nos vere laudationis, est virtus. Hinc deus auditoris appetitum in odium vertit. »

Quia sicut sonitus strepitus, fragor, crepitus, aut verit Campensis et alii spirarum ardentium

sub-olla, sic risus stultit: sed et hoc vanitas. — Anctor Calaneo Graec. : « Nam stultorum hominum risus, expressi in prese ferri imachem spinarum multarum, qua, dum flammam concipiunt, strepero strident sonitu, hiscentque tota. »

In Hebraeo est paludra peronomasia. Ait enim: *Strepit, id est cantuum sirenum, puta adulatio stultorum, simile est strepitui sireni, id est spinis, sicut strepitus, id est est olla crepitantibus, q. d. Sicut sonitus spinarum ardentium sub olla crepitantium molestus est, brevis, fumosus et inutilis; ita blande adulationum voces molestae sunt, cito desinant, mentem obnubilant, ac mox in dolorem et amaritudinem conscientiae, atque in tormenta praesentia et aeterna gehennae vertuntur. Ita Olympiodorus et S. Hieronymus.*

Igitur caute et adulationes assentatorum recte comparantur spinis sub olla crepitantibus. *Primo*, ut quia sicut hic crepitus stridulas est, aureoque obtundit, nilque aliud affert comodi: sic proventus adulationum laudes non sunt nisi strepere voces, et stridores frangit haecurum adulatione tumiditate et crepitationem, que vis crepidae ingratis sunt et molestae. Unde sicut ex cordis spinis, sic ex adulatione stultum agnoscat, ait Olympiodorus, hancum risus stulti sonorus, effusus et caducissimus similis est sono spinarum stridentium et crepitationum; utriusque ergo nil est nisi inanis vocis strepitus et crepitus.

Secundo, sicut spina tangente pungit, sic et adulationes animam ledunt et scindunt. dum enim ad curas saevit spinosae conortatur, vel futuro eam inceditio preparant, ait S. Hieronymus.

Tertio, sicut spina inplexae implectit manum vestesque tangentis, sic et adulationes perplexam reddunt animam, multisque eam diffis habitibus et seclibus involvunt. Unde Symmachus verit, per vocem imperi vocis tenuis quispiano colligatur, hoc est, ait S. Hieronymus: « Ad vocem talium praeceptorum magis auditor innectitur, dum vinculis peccatorum suorum unusquisque constringitur, » *Proterb.* v. Hinc fact illud *Yalmus* i, 10: « Sicut spinae se invicem complectuntur, so conviviunt eorum pariter potantibus; consumentur quasi stipula eructae pueri. »

Quarto, sicut rorante flamma est subit, atque relicto enim sonitu trahit, sic et gaudium ex adulatione conceptum cum ex finitur et evanescit. Ita S. Bonaventura.

Quinto, sicut spinae, cum al fumum, sic adulatione mentem obnubilat, Ita Olympiodorus.

Sexto et valde apposite, sicut flamma spinarum illico transiens et desinens, ollam et curas in ea non calcidit, nec ab eis frigus et erudiatem auferit, sed potius per antipertinsum illud ardet: sic et adulationes corda audientium dolore seclerem et amore virtutum non accendunt, sed potius in suo peccatorum frigore obdurant.

Septimo, sicut subita flamma spinarum statim in favillas et cineres vertitur, sic adulesio saepe

perditur in irrisionem: quem enim adules in hinc laudant, hinc a tergo vituperant.

Plane contrarie sunt increpationes sapientum: nam primo, modestis sunt et graves sine strepitu et crepitu; secundo, pungunt ut sanant, non ut ledant; tertio, sunt candidae et liberae, non impudente; quarto, constantes sunt et durantes; quinto, mentem non obnubilant, sed illuminant; sexto, eandem amore Dei et virtutis accendunt instar carbonum junperi; septimo, nullam post se favillam vanitatis relinquunt, sed semper sui similes sunt in gravitate et ardore.

Denique Chaldaeus verit, quid enim aliud est vox stultorum risus et faecis appetitum, quam spinarum sub athena ardentium quiddam quasi strepitus et sonus? et hoc quidem vanitas est. Unde S. Basilus, regula 17 in *fastus disput.*, censet hanc gnomem damnari risum immoderum prorumpentem in cachinnis, corpore subsultante, vel constante et gravitati plane contrarium. Sic et S. Ambrosius, *Exhort. ad Virgin.*, quem audi: « Quid autem idem Ecclesiastes monent nos omnes de immoderatione videndi, consideremus. Sicut vox, inquit, spinarum sub olla, ita risus stultorum. Nempe spinis, cum ardent, sonant, et cito exuruntur, ut nullus calor sui effectus. Unde et de *Judeis* dictum est: Exarsunt sicut ignis in spinis. Exusti sunt enim suo risu, et conflagravit in Domini passione, quando in anima sua joehantur incendunt, dicentes: Spectet in homine, eripiat eum, sicutum fecit eum nunc, si vult eum. Et deinde percutiebant salamo caput ejus, et spinis eum coronabant, atque acetum ei ut biberet offerrebant. Ille risus Synagoga incendit in aeternum. Sic ergo est risus stultorum, qui sine gratia sonat, et ollam sui corporis urit. »

Sed et hoc vanitas. — Identidem hoc suum flamma vanitatis insertit in inguit Ecclesiastes. Sed quid *est hoc?* Campensis accepit increpationem sapientis: hinc enim suo quoque inest vanitas vel superbia, vel insiditiae, dum non corrigitor correptus vel noxae, dum sibi accersit odia et damna. Melius referat ad risum stulti: hic enim vanus est et ineptus. Et quia adulatione, ait Hugo Chaldaeus, evanescit adulationem, atque illum cui fit adulatione.

S. CALAENIA CONTRARIAT SAPIENTEM, ET PERDET CORDE ILLES. — Septuaginta, quoniam calaenia circum fore sapientem et perdit cor navis ejus; Aquila et Theodoretus, *fortitudinis ejus*, Complutensis, *generositatis ejus*. Hoc enim est et *chryso.* pro quo nonnulli legunt *chryso.* id est bonum taurore, vigorem et constantiam cordis illius. Syrus, quoniam: *accersit ei perit sapientem et perdit cordem illum*; Arabicus, *quoniam stultus convertit mentem sapientis, dissolvit cor fortitudinis ejus*; Thaumaturgus, *summam vitam calaenia, que sapientum maxime animabus insiditatur, generosa ad eandem illam virtutum syleam existere molitur.*

Pro calaenia hebraice est pyg esse, id est ca-

lomia, sicut oppressio, et quavis injuria siva verbis, sive factis, puta vi et fraude fiat.

Pro contrariat hebraice est כוונת meholot, quod si accipias quasi positum pro *כונת meholot* (inter se enim *ח* et *ת* sunt affines et ebraice et sono; utraque enim est nota aspirationalis) significat, dolore afficit, affligit, erodit, ut partus cruciat partorientem; alioquin *meholot* proprie significat, desecrat, inglorium facit, delibet, perturbat, obscurat. Radix enim *חלל* *halal*, in *Psal.* significat laudare, celebrare, gloriosum facere; in *Psal.* vero significat contrarium, scilicet vituperare, vilium, inglorium, infamem facere. Aquila verit, *solvet*; Chaldaeus, *desipiet*; Pagninus, *insanare faciet*; Targumina, *ad insaniam adigit*; alius, *errare facit*; ut scilicet per impatientiam aberrat a sapientia et virtute, labaturque in vindictam, ostendit alacritas scelera, ut insinuat Chaldaeus; Syrus, *perdit*; Septuaginta, *circumferet*, circumagat, rotat; vulgo, *volla it cervello*. Varietas hinc versionum gnomem hanc valde illustrat, excogelat, amplificat. Olympiodorus, *veat*; Arabice, *convertit*; Thaumaturgus, *insiditatur*. Pro *perdet robur cordis illius*, hebraice est, *perdet cor bonum*: quod S. Hieronymus, Cajetanus et alii expliunt, q. d. Bonum pervertit cor et mentem sapientis, iuxta illud: « *Banera excoecant oculos sapientum.* » *Beatus* xvii, 19. Verum hinc non agitur de donis, sed de calaenia; quare melius explicat Targumina, q. d. *Calamnia frangit cor sapientis probris dotibus ornatum*; et Campensis, *vult*, *si oburgantur, perdere conatur eum qui cor habet tam insigne sapientia dono exornatum*; Chaldaeus, *verum deservit praedentiam sapientis omni labefacta, que a deo calaeniam homini data est in donum*. Unde Noster, Septuaginta, Arabicus et Syrus, *perdit robur*, vel *visorem cordis ejus*; hoc ergo est *cor bonum* vel *cor illi* (utrobique enim modo veritas ex Hebraeo); *et cor donatum a deo*, multisque donis ab eo exornatum.

Hae sententia ut et sequentes licet ut disparitate accipi possint, velut dogmata sapientia, tamen cum praecedenti necesse potest, hoc modo, ut expli- *cat se sol et hoc veritas, q. d. Increpatione delinquentis facta a sapiente, hinc sanata, suam tamen habet adjumentum vanitatem, subiect quod delinquentis ab eo increpatus illi insiditatur, utque illi calaeniam respondit; cum verum illi crimine obijcere nequeat, obijct falsum, fingitque in eum calaeniam que enim affligit et turbat: Ita Cajetanus. Unde Campensis verit, *quia melius obijciuntur quos illis approbat, suffragant sapientem*; et Chaldaeus, *volutus quoque illud sapientis, ut non ambulet in vita ejus*. Alii hanc gnomem referunt ad vers. 2: « *Nolus est hominem bonum, quam ugnescata probo.* » Alii, q. d. O sapientis, monui te ut cavens animi bonum, nunc pariter monui ut cavens illi oppositum calaeniam.*

Minus recte Olympiodorus hanc gnomem sic accipit, q. d. Etiam sapientes et perfecti passurunt absurdis, impulsive cogitationibus contra provi-

dentiam Dei, dum vident pios hic ab impiis affligi et opprimi. Melius S. Bonaventura eam accipit de dolore sapientiam dum vident proximos innocentes per calumniam vexari. Hic enim est zelus compassionalis, quem habebat Apostolus dicens: « Quis scandalizatur, et ego non oror? » II *Corinth.* xix. Optime eam accipias de calumnia et accusatone facta in ipsum sapientem; hæc enim sepe eum conturbat, cruciat et affligit. Ita Syrus, S. Hieronymus, Albinus, Salomon et alii (1).

Notat S. Hieronymus hanc gratiam accipi de sapientia non perfecto, sed proficiente; hic enim per calumniam conturbatur: « Sapiens quippe perfectus nulla argutione indiget, nulla calumnia conturbatur, » sed eam constanti animo tolerat et superat, uti Apostoli « libant gaudentes a contemptu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati, » *Actor.* v.

Vix exempla accipe. Mosi interrogata fuit calumnia a Core, Dathan et Abiron, quod ambiret principatum sibi, et pontificatum Aaroni fratri suo, quæ eum purpura et turbavit, juxta illud: « Vexatus est Moses propter eos: quia exacerbaverunt spiritum ejus, » *Psalm.* cx, 22; præsertim quia per calumniam hanc excitatum est mirum populi: unde Moses dixit est Deo magno animi dolore, dixitque: « Ne respicias sacrificia eorum, tu scis quod non asellum unquam unquam acceperim ab eis, nec ullamquam gratiam eorum, » *Num.* xvi, 15. S. Jeronimus prophetas Jerusalem trepidandum Castibus, a Judeis calumniis juges audiebat, quod esset pseudopropheta, amicus Chaldeeorum, proditor patrie. Unde assidue gemit et flugel, illi videtur est *cap.* x, vers. 11 et seq., *cap.* xx, vers. 8 et seq. Iino et David orat, *Psalm.* cxviii, 134: « Redime me a calumniis hominum: ut custodiam mandata divina; » tibi S. Ambrosius: « Qui opprimatur, ait, calumnia, non facile potest custodire mandata divina; tristitiae necesse est plerumque ut timore cedat et affligatur, vel metu calumnie, vel dolore. » Ita S. Basilus calumniam sibi de luere impudam valde sensit. Sic enim scribit, *Epist.* 82: « Ad hæc litteras animatus, ut pariter et ad tam inopiam ac subito immutato animo percussus, nec respondere quidem poteram: palpabat enim mihi cor, lingua me destituebat, et plane paliebar quod animo solet parum fortis accidere: indicandum enim quod verum est, et tamen venia dignum. Deinde parum aberat quin odium erga humanum genus exhoritussem, suspericpe mihi fuissent omnes hominum mores, arbitrantur in natura humana non esse castitatis bonum, sed verba quedam plausible ad emittam et cultum eorum, quibus uti velis,

(1) Fieri tamen potest, ut sapiens questus et lucri illicio non ad prava suavia pellicatur, nam oppressio, seu captivitas per vim et oppressionem aliorum corradendi operi, a detur occasio, ad insaniam redigi sapientem, utique cor tuus dicitur.

confecta; affectum vero florum secundum veritatem non inesse cordi humano. »

Ratio a priori prima est, quod homo ex eo quod sit rationalis, ingenuus et nobilis nature, summus appetit honorem et famam; luxus enim cupidus illi infima est, ut qui illum tangit, tangat pupillam oculi, imo pungat medullam anime; quare nulli moluit perdere vitam quam famam. Sapientis autem honor sibi est in sapientia et innocentia; quare qui illum tangit per calumniam, pungit intima anime ipsius. Hinc *Ecclesi.* cap. xxvi, vers. 6: « Facies mea metat calumniam mendacem. » Hinc adagia: « Invidia integritatis assela; calumnia dira pestis. » Hinc et emblemata cuius titulus: *Calumnia morsui nullum est remedium:*

Natura cancis prompta est medicina venenis: Hinc superant ferre vulnera facta mara. Quod senex emittit rabiosa calumnia virus, Ante aetate, quam in fora venas patet.

Secunda, quod calumnia sepe homini aufert opes, libertatem et vitam. Calumnia enim violati edicti regis coniecit Daniælem in lacum leonum. Calumnia adulteri adiecit Susannam ad periculum nensis infamias; Calumnia hostilitatis ad Judæorum confecta ab Aman, Machabeum et Iussurus omnes addixit morti, ut patet ex libro *Esther.*

Tertia, quod calumnia viri sancti grave cret scandalum, ac impedit fructum evocationum, letitionum, omniumque operum ipsius: quare illa tunc refellenda est, uti docet S. Basilus, homil. *De Invidia*, et S. Gregorius, lib. viii, *epist.* 45. Ita Paulus calumniam pseudoapostolorum, suam doctrinam vitamque carpentium, confutavit, II *Corinth.* x et xi; ac Christus calumnias scribarum et pharisæorum contra se jactatas assidue dissipavit, ut patet *Joan.* v, 3 et seq.

Adde calumniam vix ita elui posse, quin nota remaneat. Quocirca Medius, Alexandri Magni parastus, impium et diabolicum hoc consilium suis dabat: « Quodlibet crimen in quemvis intendit; ut maxime enim sanat vulnus, qui læsus est, manet tamen cicatrix. » Sicut scelestus ille dox, potius lætro, suis milibus diebat: « Rapite, epoliæ tam amicos quam inimicos. Nam ut qui spoliati sunt, sic agunt apud principem, ut restituere cogantur, semper tamen aliqua prædæ portio remanebit epod nos. » Hinc Theophrastus eum gladium cois acueret, rogatus an esset acutus: « Acutior, ait, calumnia, » Ita Plutarchus in *Locon.*

Porro odium et media refellendi, vel superandi calumniam sunt varii. Præsum est, si illam contrariis actibus, suisque moribus refellas: accursus quod sis superbus, gulosus, luxuriosus, avarus, etc. esto humilis, sobrius, castus, liberalis, ut omnes ex actibus tuis videant calumniam esse falsam; unde singularis calumnie confutatio est vite innocentia et sanctitas. Quocirca Demosthenes, teste Stobæo, *serm.* 40, dicitur calumniam aliquantisper quidem audientibus mali suspicio-

nam
pro
fiam

Medi
indole
dicitur
crist
fratru

nem ingerere; progressu vero temporis nil ea imbecillius esse.

Secundus, si Deo tuam innocentiam resignes, ejusque iudicium, quo tuam innocentiam delectet, affligites, ut fecit David in Psalmis, ut *Psalm.* xlii, 1: « Judica me, Deus, et discerne causam meam de gente non sancta, ab homine iniquo et doloso eripe me; » et *Psalm.* vii, vers. 9, et *Psalm.* xxi, 1, et *Psalm.* xxxiv, 1 et 3, et *Psalm.* xxxv, 3. Deus enim innocens est tutor et vindex; unde multis in hac vite, sed omnibus in die iudicii innocentibus, ditamatis quasi nocentibus, innocentie famam restituit. Dicit ergo cum Apostolo: « Mihi pro minimo est ut a vobis iudicor, aut ab humano die: qui autem iudicat me Dominus est, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium: et tunc laus erit unicuique a Deo, » I *Corinth.* iv.

Ergo Deus innocentibus per calumniam laus, vel etiam occisam famam restituit, uti restituit Daniæli, Susannæ, Joseph, Machabeo. Legimus in Vita S. Irenæ virginis et martyris Portugalis, quod ob calumniam fornicationis sit occisa, sed post mortem Deus ejus virginitatem revelaverit, eamque multis miraculis testatam fecerit. Adscripta est Sanelis in Martyrologio Romano die 20 octobris. B. Marina virgo, inter viros monastica professæ, ac Marinum se runcupans, a filia ab alio violata, fornicationis secum commisse falso accusata, ac prole ei quasi patri tradita, ab Abbate monasterio rejecta, publicam egit penitentiam; sed post mortem per sexum agnita fuit ejus innocentia, ac calumniatrix correpta a demone, non nisi calumniam confessæ, ac ad sepulcrum Marine veritatem pelens, ab eo liberari potuit; quin et Deus pluribus miraculis ejus castitatem et sanctitatem comprobavit, uti habet ejus Vita sane admirabilis.

Tertius, si magno et infracto animo opinionem et dicta hominum despicias, dicasque cum S. Augustino *epist.* ad *Secundianam*: « Senti de Augustino quod libet, sola coram Deo conscientia me non accuset. » Vis enim et noxa calumnie non in calumniatis, sed in patientibus sensu consistit. Ostende ergo te eam non sentire, sed ridere, atque eam depulseris, Audi S. Chrysostomum, homil. 2 ad *Popul.*: « Sicut, ait, voluptas non in ciborum apparatu, sed in comedentium affectu sita est, hoc et de contumelia dico, quod contumelia non a contumeliantium sententia, sed a patientium affectu consistit: vel destruitur: verbi gratia, multa quidam in ta fanda atque nefanda contumeliose egit; si contumelias deriseris, si verba non susceperis et vulnere superior sis, contumeliam non es passus. Et quemadmodum si corpus adamantium haberemus, etsi innoveris undique telis percuteretur, non tamen vulnera recideremus; non enim a manu telis torquente, sed a corporibus patientibus vulnera fiunt: sic et hic non a contumeliantium insanis, sed a patientium

contumelias imbecillitate injurias, et injuriarum contumelias constituntur. Si enim philosophari contumelia affici possumus, nec quidquam grave pati. Ille injuriam intulit: non sensisti, nec doluisti, non es injuriarum passus, sed et magis percontasti, quam percussus es; cum enim qui contumeliam intulit, plagam suam ad patientium animam non pervenientem viderit, ipse majorem in modum roditur, et tacentibus contumeliam patientibus, sponte contumeliantium plaga contra mittentem conversa inferitur. » Quin et Aristoteles, teste Lartio, lib. V, absens a quodam maledictis læcessitus: « Absentem, inquit, etiam verberet. » Idem loquaci cuidam illi maledicenti, dicensque: « Nonne te satis obtudi? » Ilercle, inquit, non tibi animum adversi? Porro M. Antonium Imperator cognomento Philosophum, lib. IX *De Vita sua*, hoc remedium dat calumnie et impudentie: « Si cujus impudentia offenderis, inquit, statim percontare te ipsum an possit fieri ut nulli sint in mundo impudentes; non potest autem hoc fieri, ne igitur postula id quod fieri nequit; est enim iste quoque unus ex impudentibus his quos esse in mundo oportet. Idem de versuto infideli, « Idem denique quoque modo villosio in promptu sit tibi cogitare. Nam si recordere necessario id genus hominum esse, singulis requirem te præbibus. Id quoque utile est statim cogitare quem homini natura virtutem contra il peccatum deditur. Remedium enim tribuit contra ingratos mansuetudinem; contra aliud vitium, aliud auxilium. Omnino autem licet tibi in viam redire eum qui erravit: nam omnis qui peccat, eo errat, quod a proposito aberrat. Denique quid inde tibi damni allatum est? Invenies quidem nullum eorum quibus irascaris, tale quippiam fecisse quod tuens tua sit futura deterior: atqui in hoc unico situm erat, ut malum tibi atque damnum accideret. Quid vero malum aut novum accidit, si indoctus homo agit suo modo? Vide ne in tibi ipsi potius sis reprehendendus, qui non presenseres fore ut ita peccaret. »

Denique calumniam dulcorant deli solatia. Experiencia enim constat viros perfectos, qui patienter, imo hilariter ferunt calumnias, sui contemptus, falsas accusationes, humiliaiones, mortificationes, persecutiones, injurias, miras a Deo haurio illuminationes et consolationes spirituales, sique ita subinde repleri et obrui, ut nullent calumnie carere, sed in illis quasi in epulis deliciuntur et exsultant. Ita Abba Cyrus apud Climacium, gradu 4 *De Obedientia*, in monasterio per quindecim annos assiduis calumniis et injuriis exercitus, moriens dixit: « Gratias ago Domino, et votis, Fratres, quod me ad salutem meam tentasti jugiter; hæc enim cx causa immunitis a tentatione demonum habitus mansi. » Masعودius vero cum similiter exerceri postulasset, et in novitiorum ordinem rediret, idque impetrasset, cautam rogatus, hanc dedit: « Nunquam, inquit, ita

calumnia
his deb
conit
deli volu
tia.

me bello omni levigatum semi, divinique lumen dulcedinem in meipso vili. » S. Franciscus F. Leoni dixit : « Hæc est vera bestia, si calumnias, probris et verbibus afficit, hæc omnia amore Christi libenter tolerans. » S. Ignatius, fundator Societatis Jesu, exsultabat in carcere in quem per calumniam conjectus erat, dicebatque hæc esse veram viam ad sanctitatem et perfectionem, idque disertè docet Regula 11 Summarii Constit.

9. *MELIOR EST FINIS ORATIONIS, QUAM PRINCIPĪUM.* — Hebræa, Septuaginta, Syrus et Arabicus, bonum est novissimum verbi præ principio ejus verbi, id est sermonis, vel rei. Sæpe enim verbum metonymice pro re verbo significata sumitur. Unde Chaldaus, melior est finis negotii, quam principium ejus : quoniam in principio judicari nequit quia tandem exitus conspicietur : ut res optime exeat facile homini perspicitur, quam sit anticipatæ; figurina, postior exitus negotii pars principio; Compensis, melior est finis rei quam principium illi. Per orationem ergo non solum precem, ut Lyranus, sed et conditionem, lecturam, narrationem, exhibitionem, et quemvis sermonem, immo quamvis actionem, quodvis negotium accipe; Thymotheus, sermo non in principio, sed cum ad ultimum pervenerit, laudandus est. Nonnulli hæc gnomo in præsentia dicit quod illa dicitur est vers. 12. « Melior est dies mortis die natalitatis : » hæc enim est principium, illa finis vite hominis; sed hæc veritatem et laque præteritum videtur.

S. Hieronymus hujus sententia quatuor dat sensus litterales, et quantum mysticum. Primum est, inquit, q. d. « Meliores sunt in dicendo sapienter, quam exordium. » In his enim diebus sollicitudo facit, in illo inest illi.

Secundus, q. d. « Qui incipit audire sermonem, et ad præceptionem vadit, in principio, ut qui vero extrema audit, consummatus est atque perfectus. » Ita discipuli in scholis, qui finem Grammaticæ, Iliistoricæ, Logicæ, Theologicæ audiunt, doctiores sunt quam qui eundem principis aures operantur navant.

Tertius, q. d. « Hebetus, ait, in hunc locum cum sequenti versiculo disserat : Melior est te finem considerare negotii, quam principium, et patientem esse, quam impatientem favore raptum. »

Quartus, q. d. Melior est finis sermonem et tacere quam proloqui : « Discamus, inquit, ex hæc sententia nullam in hominibus esse sapientiam, cum melius sit tacere quam proloqui; et quia cum firata fuerit oratio, in ra æmitissima recogitat auditor quid et dictum cum autem ceperit audit, nequum quid utilitatis accipit. » Hi tacite insinuant vanitas sermonum et verum, nimirum quod, cum finiantur et desinant, op-

(1) Recte. In illic cognosci non potest, quo res sit deterior, aut opus aliquod; sed ubi finis cernitur, jam consilium tui potest, quomodo se gerere oporteat.

tune sicut, non autem cum sunt aut incipiunt.

Quintum adde, q. d. Melior est finis principio, quia finis perficit et coronat opus; finis fructus et premium operis affert, ideoque illi corona imponitur. Rursum, q. d. Melior est via opere bono perseverare, quam illud inchoare; imo prestat non inchoare, quia non perseverare. Unde ex Hebræo veritas, melius est postquam verbo priori, sive principio, sicque hæc gnomo verborum necesse præcedenti, q. d. Sapienter incipiens delinquentem, etsi ab eo calumniam patitur, non tamen ab increpando cesset, s. d. illam constanter urgeat et prosequatur, quia melior est finis increpationis principio, tum quia perseverantia in bono melior est inchoatione; tum quia falsitas calumnie in fine patitur; tum quia per perseverantiam increpationis sæpe vincitur duritia delinquentis, sique ut delicta relinquat emendet, juxta illud Prov. xxviii, 25 : « Qui corrumpit hominem, juxta postea inveniet apud eum, magis quanta illo qui per linguam blandimenta decipit. » Lyranus vero qui per orationem accipit precem, ac verit; q. d. Melior est finis orationis calumniam passi : quia ipse orare et precari capit tristes, et in fine succedit Dei consolatio, qua fit constans et patiens, de quo proximo versu. Insuper hæc gnomo monet sapientem, ut finem laborum operumque semper intueatur; ideoque patienter et humiliter ferat, vel expectet, acqueque media ad finem opportuna spe finis et fructus : sic age enim amarum pharmacum inhiat finis, sollicitè sanitatis; sic miles laborat spe promotionis ad majora. Sæpe enim invidia tenet et dura sunt, sed finis amplissimus et lætissimus consequitur; juxta illud :

Debile principium meliore fortuna sequitur.

Ita Aben-Ezra. Hinc quidam vertit, melius est cogitare finem rei quam principium, juxta illud :

Quod quid agit prodest agere, et respice finem.

Maxime ergo hæc gnomo docet perseverantiam in cepto opere bono; hæc enim sola pronuntiat, juxta illud Christi : « Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit. » Math. x. Unde Hugo hæc gnomen interpretat ad eos qui finem concionis, orationis vel missæ, aut scientiam quam discunt, non expectant : hi enim oleum et operam perdem, præsertim quia solet Deus in fine orationis, et in præmiandam constantiam et perseverantiam magna lenitas, magno affectus, magna spes rei, quæ petitur, consequenda infundere. Adhuc in oratione exaudientur, et obtinent que postulant, ut promittit Christus Lucae vii, 14 et seq. Denique S. Hieronymus, lib. I Contra Jov. : « Multi, ait, vocati, pauci electi. Incipere multorum est, perseverare paucorum : unde et grande premium eorum qui perseveraverunt; nimirum magnam, immo summam esse perseverantia donum, uti docet Concilium Tridentinum

et S. Augustinus, lib. De Bono perseverantia. Audi S. Bernardus, epist. 129 ad Jannetum : « Et nunc quid restat, charissimi, nisi ut ad morem de perseverantia, qui sola meretur viris gloriam, coronam virtutibus? Proseque absque perseverantia nec qui pugnat victoriam, nec palmam victor consequitur. Vigor virtutum, virtutum consummatio est, motrix ad meritum, mediatrix ad premium. Soror est patientiæ, constantiæ filia, amica pacis, amiffiarum nodus, unanimiatis vinculum, propugnaculum sanctitatis. Tolle perseverantiam, nec obsequium mercedem habet. nec beneficium gratiam, nec laudem fortitudo, benignus non qui ceperit; sed qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit. »

Mystice, idem S. Hieronymus : « Dum, ait, in isto sæculo sumus, quod scimus, omne principium est : cum autem venerit id quod perlectum est, in novissimis et consummatis erimus, » q. d. In terra hominum inchoatur, in celo perficitur. Vide I Corinth. xiii.

Tropologice Olympiodorus : « Melior, ait, est finis orationis in qua agitur de virtute, principio : neque enim solum expisse pulchrum est, verum multo magis rei ceptæ finem impostuisse. » Sic et Albinus : « Melior est, ait, consummatio justitia quam inchoatio. » Sic et S. Bonaventura, Hugo et Dionysius.

Symbolice Hugo : Tota, ait, lex scripta unica censetur oratio, et ipsa principio, qui est timor, melior est finis, puta charitas : timor enim est sola amoris, quia sicut seta, ait S. Augustinus, filium in foramen, sic timor amorem in animam induit.

MELIOR EST PATIENS ARROGANTĒ. — Hebræa, melior est longus spiritu, quam altus spiritu : longus spiritu est longanimitas. Unde Septuaginta, bonum est longanimitas super exultum spiritu; Syrus, melior est longanimitas altitudinem spiritus; Arabicus, expectans melior clato in spiritu tribulatione; Campensis, melior est homo patiens, quam qui ledere alios cupit.

Gnomen hæc necesse præcedit, q. d. Ideo finis orationis et correptionis melior est principio, qui facit hominem longanimitatem et patientem, dum longanimitas fert infirmitates et colluctationes delinquentis, et patienter ejus emendationem expectat : patiens ergo melior est arrogante, qui delinquenti trahitur, eumque superbe objurgat, idque non emendat, sed in vitio magis obdurat. Nota « melior est patiens, » non quasi arrogans sit minus bonus, sed quod longè illi præstat esse patientem, quam impatientem et arrogantem; imo sicut patiens est optimus, sic arrogans est pessimus.

Vis exemplum illustre? Accipe S. Chrysostomum et homil. 7 De Fide Anna, matris Samuelis, que probra Phœnixe emulæ suæ orando leniter et fortiter tolerabat, sic scribit : « Gubernator clavò assidens servat navim, undarum incursum

gubernandi prudentia depellens; sic mulier illa, cum ira et angor in animam ipsius faceret impetum, rationem illius perturbantem, multoque fluctus excitantem, fortiter petulenti amplexantem, nec passa est rationem demergi. Siquidem hoc timor longum naufragum gubernaculis assidens, persuasit cum tempestatem magno animo perferendam esse; nec prius destitit mentem illius gubernare, donec in tranquillum adduceret portum onere plenam, hoc est utrumque profuso thesauro onustum; » Maximus, serm. De Ira : « Ut naves, ait, egrotæ sunt, non cum sereno vento navigant, sed que tempestati resistunt, et in portum evadunt : sic homines ira ac furori resistentes, magis sunt atque fortes. »

Secundo, q. d. Melior est corripiciens delinquentem, ideoque recipiens ab eo calumniam, eumque patienter tolerans, quam delinquens arrogans, qui per bestum et impatientiam corripientem respicit et calumniantur.

Tertio, Chaldaus vertit, melior est ante Dominum vir qui subigit omnipotentem suam, quam vir qui imbalat in timore spiritus. Hinc S. Hieronymus hinc gnomen combinat cum vers. 4, quæsi cum limitat : « Cum, ait, superbis, iram conserat, dicens : Melior est ira quam risus, ne putaremus iram, que in passionem, iram conserat, præcipit iram penitus esse tollendam : ibi enim pro correctione in peccatis, et expulsiōne in minores, iram ponit; hic vero impatientiam reservat. Patientia autem non solum in angustiis, sed et in letioribus necessaria est, ne plus quam concedet exultemus. Videtur mihi, et qui tunc excolis appellatur, in Evangelio pauperi spiritu esse contrarius, qui in beatitudine ponitur. » Sic et Olympiodorus.

Quarto, Thymotheus hæc gnomen ad orationis modestiam sermonique refert. Sic enim loquitur hinc versum respicit : « Sermo non in principio, sed cum ad calcem pervenerit, laudandus est. N. rum prohibet modestia, non fastus aut supercilium. » Sunt enim qui in illo orationis modestie dimittunt oculos, vultum, vixem, sed sensum ea callosant ac in fine verba superba, invidiosa, indignanda prorumpunt, præsertim dum non impugnant quod postulant.

Præter sensus maxime connexus et genuinus est.

Moraliter, quanta sit dignitas patientie docet Tertullianus et S. Cyprianus, tract. De Patientia. Vide dicta Jacob. 1. 4, ad illa : « Patientia autem opus perfectum habet. » Et Prov. xvi, 32, ad illa : « Melior est patiens viro forti. » Et cap. xix, 11 : « Doctrina viri pro patientiam ponitur. »

Denique audi S. Gregorium, part. Past. adam. 10 : « Per hoc quoque impatiens vitium plurimique mentem arrogantis culpa transfugit, quia dum despicit in mundo hoc quisque non patitur, bona si qui ob obta sunt, ostentare conatur; atque sic pro impatientiam, usque ad arrogan-

tiam dicitur, dumque terre despectionem non potest, detegendo semelipsum in ostentatione gloriosatur. Unde scriptum est: Melior est patiens arrogante, quia videlicet eligit patiens quælibet mala persequi, quam per ostentationis vitium bona sua occulte cognosci. At contra eligit arrogans homo de se vel falsa factari, ne mala possit, vel minima perpeti.

10. NE SIS VELOX AD IRASCENDUM: QUITA IRA IN SINGULTU REQUIESCIT. — Hebræa, *ne precipites in spiritu tuo ad irascendum, quia excandescentia in sinu stulti requiescit*; hebræum enim עַיִן עוֹסֵי significat iram ardentem, irascendum. Unde Septuaginta et Syrus verba, *irarem*. « Ira enim brevis furor est, » ac parit furoribus ditionem, qui per eades, rapinis, incendia, grassatur, vastaque omnia tam privata, quam publica; Arabicus, *ne irascaris in spiritu tuo, quia ira in gremio stultorum requiescit*; Thaumaturgus, *furor et primus indignationis impetus cohibendus est, ne præcepit in iram (cui stulti servant) furor*; Symmachus, *non per verba tua ad irascendum provocare*. Nam, ut ait S. Ephrem, tract. De Viribus, cap. De ira: « Ira et irati proprium est vanis rumisculis permoveri, et levicula de causis rixas provocare. »

Cohæret hæc gnomo præcedenti, ex æque velut conclusio educitur, q. d. Melior est patiens injuriam arrogante, qui illicio injuriam irroganti irascitur, seseque ulciscitur. Ne ergo ob illam tibi injuriam sis velox ad irascendum: hoc enim est stultorum; sed patienter eam tollit, namque patientia et prudentia tua non tam verbis, quam factis contrariis refelle et confuta.

Nota: Pro ne sis velox hebræa est אֵל הַרְבֵּל, id est, ne percellaris, ne trepidus, ne festines, ne precipites, ut fervent et precipitant apes, dum illicio irascuntur et aculeum indignant, itaque stulte se examant et inutiles reddunt. Indicat hæc vox causam iræ esse mentis levitatem, timorem, trepidationem, precipitantiam: hæc enim visa vel audita aliqua levi injuria, timet firmam vel res suas perdere; ideoque pusillanimes, parvi iudicii et animi, quales sunt femina, pueri, stulti, cito irasci; graves vero, cordatis magnoque animo et iudicio præditos, putâ sapientes ægre tardeque irasci, quia gravitate sua et constantia indignum censent cito irasci, atque ob rem levem, nec satis consideratam perturbari.

Vetat ergo hæc gnomo non omnem iram, sed citam et subitam, eoque nomine tacite lentam tardamque permittit: hæc enim irascimur peccatoribus et peccatis, eosque corripimus, castigamus, plectimus. Unde ira a natura data est homini quasi « cor fortitudinis, » ait Cicero, IV Tusculi, cap. 1. « Et quasi bonorum actionum ministra, » ait S. Basilus, orat. Contra iram; ac « virtutis instrumentum et ancilla, » ait S. Gregorius, V Moral. cap. xxxi. Tam ergo vitiosum esse iram, quam

irascitur, id est, carere omni ira, quam præcipites esse ad iram.

Porro Chaldaicus accipit iram, quia peccator irascitur, dum a Deo punitur. Sic agni habet: « Et in tempore, quo veniet super te correctio de caelis, ne festines in anima tua, ut irascaris, neque dicas verba blasphemie adversus celestem. Si tu patienter sustines, dimittitur tibi; si tu eris contumax, et irasceris, scito quantum furor in sinu stultorum requiescet, donec perdat. »

Verum melius alii passim hæc intelligunt de ira, qua irascimur homini, aut creature noxam aliquam inferenti. Nam, ut ait S. Ambrosius, I Orat. cap. vi: « Qui cito movetur injuria, facit se dignum videri contumelia, dum vult indignus videri. »

Porro sub ira velatur vindicta, quam parat ira, q. d. Ne sis velox ad irascendum; ut in verba aspera, aut facta, verberaque quibus te videlicet illicio prorumpas. Ita S. Ambrosius, Exhort. ad Virg.: « Quam pulchrum, inquit, est illud: Noli festinare in spiritu tuo irasci, quia ira in sinu stultorum requiescit; hoc est, etsi causa sit, quæ moveat indignationem, non sit festina vindicta, ne immoderatus calor indignationis exstet. Non potest igitur auferre quod naturalis est motus, sed moram inserit, ut medicina consilii temperet iracundiam. » Probat ex illo: « Irascimini et nolite peccare, » Psal. iv, 5. Hinc et S. Hieronymus: « Ira, inquit, juncta superbia semper desiderat ultionem. » Duo ergo velat hæc gnomo: primum, ne cito irascamur; secundum, ne irascendo prosiliamus in aspera verba vel verbera, sed eos et manus cohibeamus ab ira et vindicte executione.

Porro cause cur cita ira velatur sunt hæc: Prima, quia mora iram vel solvit, vel mitigat. Ira enim est instar flammæ, quæ simul tota exardescit simulque delinquit et desinit. Unde Seneca, Eth. III De ira, cap. 1: « Mora, ait, lentum præcipitis mali remedium. » Et S. Hieronymus loci, dum sic explicat: « Non quod concedat tardius irascendum, ideoque nunc dicit: Ne festines in spiritu tuo irasci; sed cum furens et recess fuerit ira, dilata facilius sedatur et possit auferre. »

Secunda, quia mora impedit ne ira prosiliat in lites, rixas, credes ceteramque vindictam; tertia, quia mora dat tempus menti, ut rationes exogitet, quibus ira sedatur.

Salomonem secuti sunt Plato et philosophi Plato iratos monbat ut seipso in speculo contemplarentur. Nam cum faciem suam furibundam per omnia phrenetico similes viderent, eo dolore terrili, in posterum ab ira sibi facile temperabant, aut certe eam tardabant. Item: « Sapiens, ait, cum vituperatur, non irascitur; quoniam laudatur, non extollitur. » Ita Laertius in ejus Vita. Aristoteles: « Irato, ait, cohibe, quia sicut fumus oculos, sic ira rationem contra Davidem exar-

rum cernere nequeat. » Ita Stobæus, serm. 18. Seneca, lib. I De ira, cap. xv: « Nil minus, inquit, quam irasci punientem deest, cum eo magis ad emendationem poena proficiat, si iudicio lata est; inde est quod Socrates servo ait: Cædem te, nisi irascerer. » Cato iratum ob irano nil differre aiebat, nisi mora, sentiens iram esse brevem insaniam. Ita Plutarchus lib. De Cohibenda ira.

Athenodorus hoc monitum dedit Augusto Cæsari cum ei valideret: « Ira correptus nil dicas aut facias, donec 24 litteras alphabeti Græci percurreris. Ita Plutarchus in Apophth. Roman., qui et addit Augustum approbando respondisse: « Silentii sunt tuta fidi præmia. » S. Ambrosius, Theodosio Imperatori qui ex subita ira jussert Thessalonicensibus ob objectam exoris ac statum pedis, suggestit ut sanciret sententiam necis ab Imperatore in aliquem latam, non nisi post tringinta dies executioni mandari. Sententia enim in innocentes lata revocari potest, at vita innocens occisi revocari nequit.

Denique S. Jacobus, cap. 1, vers. 19: « Sit autem, ait, omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum, et tardus ad iram. » Vide ibi facta.

QUA IRA IN SINGULTU REQUIESCIT. — Hugo cardinalis sic requiescit exponit rebatur, vocat, cessat, sicut quiescent fluctus, dum sedatur et tranquillatur mare, atque quiescant passiones et tumultus dum pacantur, ut sit antithesis ejus, quod processit, q. d. Ne sis citus ad iram, sed nes cito tardus, quia illud est præcipit, hoc vocat, sicut et stulti. Qui enim caret ira, caret mente, ait Aristoteles, Ethic. cap. v: « Ire vacitas, ait, minime laudabilis. Nam qui non irascuntur pro quibus oportet, et ut oportet, et cum oportet, et quibus oportet, fati sunt; nam neque sentire, neque dolere videntur. »

Secundo, Chaldaicus: Requiescit, inquit, quia ira poena et vindicta in caput stulti irascens rebarquetur, illicque incumbit et in eo requiescit, ut dum pessumdet et perdat, dum cogitur subire supplicia ob ea quæ temere in ira dixit et perpetravit.

Verum si quia non antithesim, nec poenam, sed causam notat, q. d. Noli cito irasci, quia hoc est stultitie et stultorum, Hebræa desinit, id est inconstantium, qui facile mutantur. Ira enim in sinu stulti quiescit, ut ipse statim velat ex sinu iam promittit et prodit. Porro sinum non aliud quam ipsam animam appellat, ut Olympiodorus, lib. I De ira, cap. 1. « Per iram, ait, sapientia perditur, ut quid, quoque ordine agendum sit omnino nesciat, sicut scriptum est: Ira in sinu stulti requiescit, quia stultorum intelligentie lucem subtrahit, cum mentem permovendo confundit.

Exemplum est in Nabal, qui vere Nabal, id est stultus, stulta indignatione contra Davidem exar-

descens, eadem enectus et mortuus est. I. Reg. cap. xxv, vers. 23 et 35. « Ira enim est signum insipientie, ait S. Hieronymus, quia quamvis aliquis potens existimetur et sapiens, si iracundus sit, insipiens arguitur. » Unde Campensis verba, ne ducas in animum tuum, ut cito irascaris: solent enim fere esse stulti, qui prompti sunt ad iram.

Nota: Tē in sinu multa notat. Primo, quod stultus iram habet familiarem, et ad manum ut illico eam exerat, q. d. Tam facile irascitur, quam quis e sinu chartam extrahit, cum e contrario sapiens iram habeat in corde et cerebro, ut non nisi prævia ratione lento eam educat.

Secundo, iram esse in stultis sinu, velut in proprio suo lare et sede, in quo fixe inorebit et habilet; unde significat prontitatem et habitum irascendi, q. d. Stultus cum minima re tangitur, excinnata, vel periculis consuetudinem insita sibi ira continuo irascitur, vociferatur, litigat, pulsat, verberat. Ita Olympiodorus: « Caveto, inquit, ne malum iracundie concipias habitum, ut ille transcat in affectum cordis, » ut ait Philtes.

Tertio, iram esse amicum stulti, ab eoque loveri, ut eam ad pectus, quasi in sinu gestat, brachiis complectitur et stringat, et serviat et obsequatur prætexendo calvas rationes, ob quas videatur juste irasci. Ita Thaumaturgus: « O quam solers est iracundia ad fingendas causas fororis! » ait Seneca, lib. I De ira, cap. xvi.

Quarto, iram esse in anime sinu esse reconditam, ideoque profundam, occultam, inhinam, gravem, diuturnam et implacabilem. Hæc affines sunt gnomo sapientum, ut S. Job, cap. v: « Stultum interitelle iracundia. » Salomonis Prov. xxvii, 3: « Grave est saxum, et onerosa arena; sed ira stulti utroque gravior. » Eccli. cap. xxii, 17: « Super plumbum quid gravatius et quod illi aliud nomen quam fatuus. »

11. NE DICAS: QUID PETAS CAUSAM EST QUOD PROPTER TEMPORA MELIORA FUERIS, QUAM NUNC SUNT? SCILICET ENIA EST IRASCEREMUS INTERROGATIO. — Hebræus, quia non a sapientia (incitatus) hoc interrogat; Vatablus, quia non prudenter interrogat; Campensis, non quia est prudentis viri talia interrogat. « Meliora, » intelligit tum physice; id est diutiora, feriliora, feliciora; tum ethice, id est iustiora, piusiora, sanctiora. Sic Daniel, cap. ii, vers. 32 et seq. primum Monarchie Assyriorum imperium vocat aureum; secundum Chaldaeorum, argentum; tertium Græcorum, æreum; quartum Romanorum, ferream. Porro ultimum Antichristi sæculum erit plumbum, id est molestissimum, miserissimum et periculosissimum. Jam

Primo, Thaumaturgus hæc gnomo ad sequentem comparationem operum et sapientie referit. Unde sic verit et explicat, *quæram autem qui asservunt precibus meliorem (diutorem) vitam concesserunt, non intelligentes quantum a possessionibus operum sapientia differat*: de hoc enim proxime fiet sermo.

Secundo, Chaldæus hanc vocem præcedentibus de calumnia, injuria et ira necit; unde sic vertit cum injuriam patiens, ne dicas: Quo fit quod antiquitas res erant in tuto, et prima illi sæcula essent præstantissima, illisque ætatis homines recte factis nobis præferant? quo nomine omnia ad eos præcepta et jucunda dimittant? Sic et Clarus et Lampansis. Porro hoc stultum est interrogare, hinc quia omni sæculo fuere multi scelerati, injuria, tyranni; tum quia quisquis sæculi injurias aspiciere, motuque eas præcedere et patienter ferendi, vel superandi excogitare debet, non vero retrospectivè ad tempora præterita, quæ ad eum non pertinent, nec injurias sui ævi ab eo auferre queant.

Illi accedunt illi qui consent hoc esse murmur insipientium et stultorum, dividam Providentiam mensuranti, quod præcis dederit sapientiam, prohibentem, frugalitatem, ideoque rerum copiam, pacem, vires et robur, quæ posteris subtrahant: cum consistat Deum ex parte sua affatim cuique ætati prævidisse de bonis, tum animi, quam corporis. Illuc S. Bonaventura censet hæc dici de frugalitate præcorum, qui sine auro et argento vivebant per ætate ex fragibus terre, cum postea effossa nisi avaris metalla omnium fuerint instrumenta malorum.

Tertio, Olympiodorus sic explicat: « Quotidie sic stulti homines loqui solent; dicunt enim: Patrum nostrorum temporibus illis præcis loqui Deus hominibus modo per angelos, modo per prophetas solbat; licebat antiquis patribus uxores multas accipere, multas divitias possidere, quæ tamen nobis Evangelicæ lex coercuit. Sunt præterea qui dicunt: Olim me Deus archilo sine gratia protegisset, nunc vero me penitus solam decedunt; ideoque bona operari non possum. Hinc autem omnia sunt insipientium verba. Est et alios ita blaterantes audire: Tempus nostrum mundus hic malis hominibus est repletus, alii sunt homines, alii vero mali. » Hæc deinde castigans subdit: « Ceterum qui duce virtute suam moderatur vitam, de vita in vitam transit, ac de fide in fidem præcedit operibus bonis, nunquam apud illum est aliquid dierum d. Hieronimus, sed congruis rationibus non eretere, quas postea ante adducimus, stultorum hominum questionibus. »

Quarto, S. Hieronymus, quem sequuntur more suo Salomon et Alericus, tres affert expositiones, quarum prima est literalis, secunda tropologica, tertia allegorica; ait ergo: « Nec vetus sæculum præsentis præferas, quia unus ultimusque est conditor Deus; virtutes horum dies viventi faciunt, vicia malos. Ne dicas ergo meliores fuisse dies sub Moyse et sub Christo, quam modo sunt. Nam et illo tempore plures fuerunt increduli, et dies eorum mali facti sunt, ut nunc credentes nulli reperiantur, de quibus ait salvator: Beatiore sunt, qui me non viderunt et crediderunt. » Alter: « Sic debes vivere, ut semper præsentis dies me-

iores tibi sint, quam præteriti, ne cum paulatim deerescere corporis, ilectur tibi: Curritis hæc, quis vos impedivit veritati non obedite? » Et iterum: « Incipientis spiritus, nunc carne consummanti. » Alter: « Ne dicas meliora tempora olim Moysis quam nunc Christi; legis fuisse, quam gratiæ. Si enim hoc volueris querere, imprudenter faris, non videns quantum distet Evangelium a veteri Testamento. »

Omnia hæc opposita sunt et eodem tendunt. Summa hæc gnomo dirigitur et stringitur in homines otiosos, inertes et querulos, qui inopiam, multam et infelicitatem sui ævi desidiose lamentantur, ac præteritis, et præterita sæcula præ suo laudant et celebrant: hoc enim homini insanum est vitium, ut nauseet ad præsentia, amet absentia et præterita, juxta illud Corneilii Galli de Arte poetica: « Laudat præteritos, præteritis deprecatur annos; » et illud Taciti, lib. De Oratoribus: « Vitium est malignitatis humane, ut vetera semper in laude, præsentia sint in fastidio; et vetera antiquæ misereant, nostrorum temporum studia rideamus et contemnamus. » Et illud Horatii, lib. II, epist. 1:

Et nisi que terris remota videntur
Temporibus delicta vident, lætari et odi.

Rursum senes solent præterita narrare et extollere, ac præsentia juvenum facinora ex operibus parvi pendere, teste Aristotele lib. II Rhetor, cap. XII, et Platarcho, tract. De Senio laudando. Unde Poeta: « Senectus, ait, diffidit, querula et laudatrix temporis acti. » Nonnulli etiam rudes et pueri ipsa tempora incensant, quasi ipsa hæc infelicitatem afferant, qua in re stolidæ errant, cum non temporum, sed hominum otiositas et malitia incusanda sit. Idem enim omnibus fuit et est sol, idem cælum, eadem sidera et elementa, idem solis et cælorum motus, eadem temporum series et vicissitudo; nec quisquam ex cœli solisve impulsu, sed ex propria virtute, aut vitio probus est aut improbus. Alii de hoc queruntur, quod præcis meliora dederit tempora, quam sibi suisque, hinc paulo ante indicavi. Inque suos mores improbos, ideoque infelices et miseros blasphemæ in Deum, cælum vel astra rejiciunt, cum sibi ea imputare deberent: qui iniquis est error et stultitia. Alia quod stulti se cruciant de rebus præteritis, quæ revocari nequeunt, ac interim sequeunt præsentis virtutis studium. Inque noster Emmanuel Sa stultum ait habere esse interrogacionem, eo quod interrogent rem, quæ in se clara est et manifesta; nam constat res omnes in delectari ruere, ut viderimus præcis arbores, homines, animalia olim vegeta et florēntia nunc conspersere, languescere, emori. Idem videtur esse in Ordinibus, Religiosis et statusibus Ecclesie. Primi enim fideles et religiosi tempore Apostolorum longè sanctiores fuere præsentibus, ut patet de cæsis sub S. Marco.

Denique nihil novum sub sole; unde sicut præcis suas habere virtutes et vicia, sua comoda et incommoda, sic eadem vel similia habent posteri. Nam, ut sapienter ait Plinius Junior, lib. VI, epist. 21: « Simi ex illis, qui mirant antiquos, non tamen, ut quidam nostrorum temporum ingenia despicio. Neque enim quasi lassæ et effusa est natura, ut nihil laudabile jam prærit; » sed sicut nos miramur præcor et præcor, sic posteri nostros et nostra mirabuntur, juxta illud S. Hieronymi, epist. 114: « Ingenium quasi vinum probatur antiquitate. » Unde illud: « Vino veteri utere; » et: « Sapientia est in antiquis. »

Porro constat legem novam meliorem esse veteri et præcor, puta tempus Christi et gratiæ præcoræ temporis Moysi et judaismi. Adhuc nonnulla sæcula posteriora, sapientiora et meliora fuisse prioribus, quæ fuit sæculum tertium, et quartum, quo floruerunt S. Athanasius, S. Augustinus, S. Hieronymus, S. Basilus, S. Chrysostomus, S. Nazianzenus cæterique Ecclesie doctores Græci et Latini. Certe nostrum hoc sæculum nulla præcedentia superat; tum in doctrina, etque omni-gentia, tum in artibus exime exultis, tum in rebus bellicis, tum in virtute, religione et sanctitate. Sane nunquam ita exente fuere artes, disciplina et scientiæ universæ, uti hoc ævo; nunquam tot religiosæ familie doctrina, religione et zelo floruerunt, uti hæc ætate; nunquam tot navigationes merces et opes etiam Indice Orientis et Occidentis existerent, uti nostro sæculo.

Denum Salomon ætate stulla erat hæc interrogatio. Salomon enim opibus, sapientia, regno, felicitate et gloria superavit omnes præcor: quare optimum sub eo sæculum egerunt Israelitæ, ideoque falso time morosi nonnulli senes et aristarchi dixerunt: « Quid causæ est quod priora tempora meliore fuere, quam nunc sunt? » Occurrunt et respondent nonnulli Salomonem hæc scripsisse post lapsam et de lapsu penitentem, cum jam idololatram in Israël invenisset, de qua præcor præcor, Moysi, Davidis fides et religio? Abiit, evanuit: « O deus antiquus, quam dispare domino dominaris! »

Verum valde dubium et incertum est Salomonem hæc scripsisse post lapsum. Nolum enim lapsum, nec penitentiam, toto opere dat indicium. Adde: si ponitur, et penitentis hæc scripsit, ergo et præcor religionem abolita jam idololatram restituit: hoc enim exerebat vera ejus penitentia. Certe ipse toto hoc libro non aliud fuit, quam præcoriam idolorum etrumque creaturarum vanitatem, ac Dei unius veritatem versamque fidem, hinc morem et cultum, ut præcor nemo hæc de re queri, ac præcor religionem ab eo labefactam lamentari posset.

12. UTILIOR EST SAPIENTIA CUM DIVITIIS, ET MAGIS PRODEST VIDENTIBUS SOLIS. — Hebræa, bona est sapientia cum hereditate (sic et Septuaginta præcor

dispositio, id est cum hereditatis distributione, sine hereditatis parte et sorte), et amplius, vel abundantia, vel excellentia est videntibus saltem; Arabice, sapientia bona est in translatione sua sortis, et bonitas ejus præcor uti qui aspectus solis, scilicet justitie, puta Christum per fidem. Ita S. Hieronymus.

Chaldæus addit mansuetudinis præcor sapientia et opibus elogium, quasi hæc spectent ad mansuetam calumnie et injuriæ tolerantiam, de qua vers. 8 et 9. Sic ergo vertit, bona est sapientia laeta cum hereditate; sed longe melius est ut sit vir in mansuetudine cum viris habitatoribus terræ, qui viderent bonum et malum sub sole in sæculo hoc.

Hæc gnomo nectitur præcori: quia enim ibi in Hebræo sapientia facta est mentio, cum ait: « Quia ex sapientia hoc non interrogares, » hinc de more in sapientia laudam mox excurrit, tamque enim opibus utilem ac potentem ostendit. Quia enim visus est cap. II, vers. 8, opes vituperare, easque vanas pronuntiavit, hinc eorum usum et commoda hic recenset, sic nimirum sapientie conjunctæ ab ea honeste expenduntur. Adde Thaumaturgus responderi hic querere consequentium tempora priora fuisse meliora, id est Ætate (licet Bonaventura contrariè exponat, scilicet Ætate, id est pauperiora et frugaliora, ideoque probiora et justiora), dicendo: Esto priora tempora fuerint diliora, posteriora tamen sunt sapientiora. Sapientia autem melior est divitiis. Jam quoad sensum.

Primo, Thaumaturgus censet hic sapientiam oppositè et præcori divitiis, q. d. Utilior est sapientia cum divitiis, id est præcor divitiis, ut potius cum divitiis, » scilicet collata et comparata, q. d. Si sapientiam compares cum divitiis, iis utique utilior deprehendatur. Favet Syrus cum vertit, melior est sapientia vestimenta armorum, magis videntibus solis. Verum alii passim censent divitiis hic non oppositè, sed componi et conjungi cum sapientia. Hoc enim significat Hebræum חכמה in, Græcum σοφία , et Latium cum.

Secundo ergo, R. Isaac ad hoc sapientiam cum hereditate accipit sapientiam hereditariam, q. d. Utilior est sapientia a parentibus quasi hereditarie accepta, quam hereditis opum; hæc enim sine sapientia parum prodest: at sapientia etiam si sola est et inops, opes sibi acquirere et comparare novit.

Tertio Cajetanus, q. d. Sapientia cum hereditate, id est cum divitiis hereditariis, utilior est divitiis proprio labore et mercatura parvis, quia hæc per millia curas impediunt studium sapientium; illa non, quia sine labore per hereditatem obveniunt.

Quarto et genuine, q. d. Sapientia cum divitiis utilior est, quam sint solæ divitiis, aut subinde etiam sola sapientia divitiis desituta, quia uties quidem sunt opes, sed utilior est sapientia; utilissima vero est, si opes adjunctas habeat, quia his sæpe laudata est dignitas sapientie. Si enim

doctor, princeps, Episcopus, Pontifex sit pauper, licet sit sapientissimus et sanctissimus, tamen a vulgo, infidelibus et hereticis despiciatur; sin vero sit dives, timetur et colitur juxta illud: « Dives locutus est, et omnes tacerunt, etc. Pauper locutus est, et dicunt: Quis est hic? » Rursum opes terriunt beneficentiam ad juvandum egenos, ad propagandum Dei cultum, fidem et pietatem, ut eum propagavit Constantinus et Carolus cognomento Magni, Theodosius, ceterique sapientes et opulenti Imperatores et Pontifices, inter quos paper excellit Gregorius XIII, qui pontificati munificentia edificavit plurimas collegias et seminarias, hinc cognitionem et cultum mire ubique dilatavit; cuius proinde virtus, fama et gloria toto orbe perennat, et perennabit in omnia secula. Ita S. Hieronymus, Alcuinus, Lyranus, Hugo Cardinalis et alii. Hinc et Aristoteles, I. Ethic. cap. x. docet divitias instrumentum esse ad felicitatem acquirendam aptissimum, easdemque materiam virtuti prebere (1).

Et magis prodest viventibus sollem, — id est viventibus; hi enim vident solem. Invenit divitias tantum prodesse in hac vita, qua solis-usura fruimur: in caelo enim nullus erit earum usus, unde quidam hoc phrasim putat notari longevitatem, q. d. Utili. *Primo* sapientia cum divitiis, magisque prodest, et tunc videtur solem, id est si sit longeva et diuturna vite. Verum hoc alienum est et coactum, æque ac illud Titelmani, qui sic veritatis prodest, *ut videret viventibus solem*, q. d. Sapientia autem omnia creaturis, que sub sole sunt, eisque intenduntur, et solem notat opes sapientem favore clarum et splendendum, præsertim dum publice in conspectu solis opes in pauperes, vel plus usus expandit.

Mystice Olympiodorus: Sapiens, inquit, contemplando solem in Creatoris ejus contemplationem assurgens, divina luce perfunditur. Sapientia cum hereditate ergo est fides cum operibus, que perducit ad contemplandum solem justitiam. Sic et S. Ambrosius, epist. ad *Sabinum*, per hereditatem hoc loco accipit fidem. S. Hieronymus vero hereditatem accipit pro conversatione bona, per quam finis hæredes cæli. « Vult igitur Ecclesiastes, inquit, docere quanto differat ille qui solem invenit videre justitiam, et habent sapientiam eum conversatione bona, ab his qui absque sapientia vitam tantum et conversationis studium commendant. Quod quidem et Daniel ostendit dicens: Intelligentes sermones meos fulgebunt et luminaria cæli, Dan. xii; sive, ut Theodoton interpretatus est, quasi splendor firmamenti; qui vero fecerint sermones meos, quasi stelle cæli. » Idem S. Hieronymus, lib. I. *Contra Jovinianum*, docet his verbis inani meliores esse dies poste-

(1) Rosenmüllerus: *Bona est sapientia æque ac hereditas*. id est, bona hereditario iure accepta. Particula *ergo* hoc significat vim haberi. Et *amicum* est sapientia ostendit solem, viventibus.

riores, quam priores, quia in lege sapientiam carnis mors sequelatur, occidens in Evangelio: sapientiam spiritus hereditas expectat æterna.

Vigilantibus hæresarcha (quem nostri Lutherani et Calviniste sequuntur) hæc innotuit locis contra religiosos, qui pauperiam vocent: Utilior, inquit, est sapientia cum divitiis; ergo sapientia cum paupertate minus utilis est, egena et sterilis. Respondeo: Id verum est de paupertate involuntaria et coacta, non autem de voluntaria et religiosa, que ut totam se Deo dedat, opes sponte abdicat, ac studio perfectionis sequitur consilium Christi: « Si vis perfectus esse, vende que habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelo: et veni, sequere me, » *Matth.* xix, 21. Hæc enim paupertas animam erigit super opes omnesque res terrenas, et eis expellit, et mundo celsior, in caelo spes et opes sua desinat, totamque se uniat Deo. Opes ergo utiliores sunt ad vitam activam et beneficentiam: paupertas vero utilior est ad studium sapientie vitamque contemplativam, ut docent non solum omnes Patres, sed et ipse Aristoteles discrete lib. X. *Ethic.* cap. viii.

Audi S. Hieronymum, lib. *Contra Vigilant.*: « Quod asserit eos melius fructu, qui utuntur rebus suis, et parvulum fructus possessionum suarum pauperibus dividunt, quam eos qui possessionibus venduntis semel omnia largiuntur, non a me, sed a Domino respondebitur: Si vis perfectus esse, vende, vende omnia que habes, et da pauperibus. Ad eum loquitur, qui vult esse perfectus, qui cum Apostolis patrem et naviculam et rete dimittit. Iste quem tu laudas, secundus et tertius gradus est, quem et nos recipimus, dummodo sciamus prima secundum et tertium preferenda. »

Vide eundem, epist. 26 ad *Pammochium*, et 28 ad *Lucilianum*, et 34 ad *Julianum*, ubi inter cetera ait: « Unus (Crates philosophus) nullarum possessionum pretium proiecit in pelagus, dicens: Abite in profundum, male cogitationes: ego vos mergam, ne ipse mergar a vobis. Philosophus glorie avidus et popularis aure vult mancipium, totam simul sarcinam deposuit, et in te putas in virtutum culmine constitutum, si partem ex toto offeras? Te ipsum vult Dominus hominem vivam placentem Deo: te, inquam, non tu; quod si te ipsum Domino dederis, et Apostolica virtute perfectus sequi cæperis salvatorem, tunc intelliges ubi fueris, et in exercitu Christi, quam extremam teneris locum. »

S. Hieronymo concilii S. Augustinus, lib. *De Bono conjug.*: « Bene faciebant, ait, qui de sua substantia Christo et discipulis ejus necessaria ministrabant; sed melius, qui omnem substantiam dimiserunt, ut expeditiores eundem Dominum sequerentur. »

Idem docet Cassianus, *Collat.* XXI, cap. xxviii, et S. Gregorius, lib. XXXI *Mor. esp.* xvii, et S. AC-

brocius, lib. I. *Q. d. xxx*. Unica gnome rem tetigit eodemque solvit S. Hieronymo, teste S. Hieronymo in ejus Vita, qui opes sibi ab Orione oblitus respondit: « Nemo, ait, melius erogavit, quam qui sibi nihil reservat. » Vide Bellarminum, lib. II de *Machab.*, cap. xvi, in responsione ad 3. Hæc paupertas ævo Salomonis rudibus Judæis tollique mundo erat incognita, quia a Christo verbo et exemplo in orbem est inducta. Christus ergo uti cetera legis dogmata suis præceptis et consiliis complevit et auxit, sic et hæc Salomonis gnomem: « Utilior est sapientia » cum divitiis, sublimi sua sanctione perficit et transcendit dicens: « Beati pauperes spiritu: quoniam ipsorum est regnum colorum, » *Matth.* v, 3. Utilis ergo est sapientia sola, utilior est sapientia cum divitiis et beneficentia; at utilissima et perfectissima est sapientia cum opum mundique totius contemptu, ut tota Deo adhaeret, imo medullitibus inhaeret.

13. SICUT ENIM PROTEGIT SAPIENTIA, SIC PROTEGIT PECUNIA. — Hebraea, sicut in umbra sapientia, sic in umbra pecunie (1), scilicet confidit vel conquisit et secure obolunt homo. Unde Chaldaeus, quo sicut custoditur homo in umbra scientie, sic custoditur in umbra argenti in tempore, quo facit ex se elemosinam. S. Hieronymus, in *Comment.*, quia quando umbra sapientia, sic umbra argenti; Syrus, *umbraulum sapientia, sicut umbraulum argenti*; Arabicus, *sapientia in umbra sua, sicut umbra argenti*. Videntur hi omnes, pro *ut* *est* *in* *umbra*, legitur *ut* *est* *sicut* *umbra*.

Sensus est clarus, q. d. Utilior est sapientia cum divitiis et pecunia, quia utraque in tenebris eum protegit, sicutque ei velat umbraculum. *Primo*, ut eum refrigeret in aestu solis, id est tentationis et tribulationis, æque ac prosperitatis et abundantie, ne ullum ex rerum inopia vel copia ardoris, puta concupiscentiam, vel impatientiam damnum sentiat, sed ab utraque animam intactam servet, eumque ad Deum in oculam sustollat, idque in hac vita, que non nisi umbra est vere vite. Unde sponsa, *Cantic.* ii, suspirat dicens: « Douse aspiret dies, et inclinentur umbræ, » ait S. Hieronymus. *Secundo*, ut eum, imo omnes qui ad se confluunt, abscondant et protegant ab incursu hostium, a quibus eum eruit sapientia, tutatur vel redimit pecunia. *Tertio*, ut eum roboret ad ardua capessenda; sic enim B. Virginii Deum concepturæ ait Gabriel: « Spiritus Sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, » ut in te erudum hoc incarnationis Verbi opus peragat, *Luo. i. Quarto*, umbra plantis, animalibus et hominibus ardore solis tabescentibus dat respiracionem et vitam: sic eandem dat quoque sapientia, ut sequitur. Unde mystice, sapientia

(1) Rectius, *non in umbra sapientia est sicut in umbra argenti; verumtamen præsentia*, i. e. præsentia est scientia, i. e. sapientia. Hæc addit: *Sapientia vivificat* (multa vite pericula salutariis mentis amoris docens) *possessoribus eorum*. Et contra dicitur.

est Christus de quo ait Jeremias, *Thren.* iv, 20: « Spiritus oris nostri Christus captus est in peccatis nostris: cui diximus: In umbra tua vivemus in gentibus. » Ubi nulla in hanc rem annotavi. Ita S. Hieronymus.

Porro Septuaginta implexe verbum, quia in umbra ejus (græce *σκιε*, scilicet *negativa*, id est *abundantia*, que præcessit) *sapientia sicut umbra argenti*, q. d. In umbra abundantie protigitur homo a sapientia, sicut protigitur ab argento et divitiis, uti vertit Vulgata et ceteri. Thaumaturgus tamen sic interpretatur, q. d. « Sapientia opibus tanto est clarior, quanto umbra sua splendoris apparet argentum, » q. d. Tanto præstat sapientia argenti, quantum argentum præstat argenti umbra; scilicet sicut umbra argenti tantum est umbra: sic argentum tantum est umbra sapientie. Olympiodorus vero sic legit, *in umbra ipsius sapientia, sicut umbra argenti*; quicque mystice explicat: *Argentum*, inquit, significat disciplinam et scientiam; hujus umbra est sermo doctoris, qui discipulum docendo ad scientiam perducit, sicut umbra perducit ad corpus, quod *est* *umbra*; umbra sapientie vero est practica vita: hæc enim est velut prævia introductio et umbra, que nos duclit ad sapientiam, id est ad rerum divinarum contemplationem, q. d. Sicut sermo doctoris deducit discipulum ad scientiam, sic vita activa et virtutibus exercita manu ducit hominem ad vitam contemplativam, puta Martha ad secretum Mariani.

HOC AUTEM PLES HABET ERUDITIO ET SAPIENTIA. QUOD VITAM TRIBUIT POSSESSORI SUO. — Eruditio et sapientia sunt idem, vel sero idem, ut diximus *Proverborum*, puta ipsa prudentia et virtus. Unde S. Hieronymus in *Comment.* vertit, *quod opus est scientie sapientia vivificabit habentem* *scilicet* Chaldaeus, et augmentum cognitionis sapientia vivificabit dominam suam; Hebraea, et excellentia scientia (que est) sapientia, vivificabit possessores suos; Septuaginta, et abundantia scientia sapientia vivificabit eum qui ab ea, scilicet sapientiam didicit, et sapiens erasit; Syrus, et practica sapientia cognitionis vivificabit dominum suum; Arabicus, *practica cognitionis sapientia vivificabit illum qui occidit ab ea*; Campensis, hoc habet supra divitias sapientia, quod sapientem perducit ad vitam eternam; Thaumaturgus, *vita hominis non ex cadaverum et fragilium opum collectione et possessione, sed ex sapientia provenit*.

Potest tamen eruditio, sive cognitio, vel scientia a sapientia distingu, ut illa sit intelligentia rerum humanarum, hæc divinarum; illa sit *in* agendo, hæc in contemplando; illa Lyranus et Hugo; illa sit actus sapientie, hæc habitus, ita Dionysius.

Porro prudentia et sapientia homini tribuit vitam triplicem: primo, corporalem; ita enim ut corpus noxia vilando et sibi vivando sit sanum, vegetum, robustum; secundo, spiritalem, ut scilicet anima viva juxta dictam rationis, prudē-

the, legis divinae, essent et charitatis; tertio, gloriosum, quia perducit hominem ad vitam et gloriam aeviternam. Hoc est quod dicitur Proo. IV, 10: « Audi, fili mi, et suscipe verba mea, ut multiplicentur tibi anni vitae. » Et cap. vi, 18: « Ligum vita est tibi, qui apprehenderit eam, » cum ex adverso hoc cap. Eccl. vers. 18, dicatur: « Noli esse stultus, ne moriaris in tempore non tuo. » Et Eccl. IV, 12: « Sapientia filius suis vitam inspirat. Qui tenuerit illam, vitam hauriet sicut aqua. » Et Baruch, cap. vi, 22: « Quotiam non habuerunt sapientiam, interierunt propter suam insipientiam. » Vide quis hinc locus aneotivi.

Quin et dicitur Tass. III: « Quid, ait, est sapientia? Est sensus animae. » Et Comicus in Trinumo: « Sapientia status condimentum est: sapiens nulli cibis est. » Eratius: « Lux vite sapientia. » Etiam: « Ter minime sorores sunt: sapientia, veritas, sanctitas. »

Pro possessori suo, bebraice est כְּלֵלִי bealau, quod verbi potest carilo vel sponso suo, vel potius sponsa suis; est enim pluralis, q. d. Sapientia viri, qui illam sibi deponat, et valit sponsum conjugio copulat, affert dotem amplam, si non auri et argenti, certe vite multiplices non qualis qualis, sed iocunde, sane, beate et eterne, quam illi concessit, iuxta illud: « Longitudo dierum in dextera illius, et in sinistra illius divitiae et gloria, » Proo. vi, 16. Sic B. Hieronymus Suso per visum sapientiam sibi velut sponsam respondit, et cum ea vitam vitam in dote accepit, ut dixi Eccl. xv, 2.

Dantque sapientia boni laetum viventibus vitam conservat, aegred, prolongat, sed et mortuos ad vitam resuscitat, cum peccatores per poenitentiam ad vitam gratie revocat, ut Christus, Apostoli, virique Apostolice multos ad vitam tam corporalem, tum spiritalem revocarunt, et in dies revocant.

14. CONSIDERA OPERA DEI, QUOD NEMO POSIT CORRIGERE QUAE ILLI DESPERERIT. — Symmachus, interpretatur: Hebraei, cuius opera Dei, quia quis poterit derigere, vel remota efficiere, quod, vel quem ipse curvavit et obliquavit? Nam דָּבָר דָּבָר aser tam in neutro quod, quam in masculino quem, significat: Sepiologia, unde apud Deum: quoniam quis poterit adorare quem Deum pervertit? Syrus, vide opera Dei; quia quis poterit confutare illum qui est perturbatus? Arabice, considera artes Dei; quis enim potest devocare eum quem curvat Deus? Tigrina, quis potest revocare quem curvavit; alii, a quo, vel ad agilitatem fecerit: Cur pensis, restitue) quod ipse deprecavit, id est, ut Yatablus, quem pervertit sunt; Colantus, quot foram, tot ille; Campensis, quod perdidit? alius, quod ille deprecavit. hinc suspicari potest vulgatum Interpretem quoque verissime deprecavit, nisi omnes Codices constanter loquerent asseperit. Jam

Primo, aliquid eum Cajalano hanc gnomen explicant de curvatura colorum, elementorum, totiusque globi terrae et mundi, q. d. Deus curvavit

omnes colorum et elementorum orbem, eosque fecit rotundos et sphaericos; quis ergo eos quadrare, vel rotundum efficiere poterit? Similiter de gyros et tramias oculis, lunae et colorum Deos fecit circumlares; quis ergo eos mutare et rectos facere queat, ut non per Zodiacum, sed recta linea ab Oriente in Occidentem decurrant? Ita haec de pomis haec refert ad obliquationem motuum celestium, ex qua subinde provenit obliquatio et pravitas morum humanorum. Sic et Hebraei in Midras Cohelah, quos in fine hujus versus citabo fusius.

Secundo, Chaldaeus accipit de hominibus curvatis et distortis, vel quoad pedes, vel quoad locum corpus, puta claudis, mutilis vel mancis. Unde verbi, contempera opera Dei et potentiam eius, qui facit caecum, et tybloum, et claudum, ut sint marabilla in saeculo, quoniam quis poterit vel unum ex eis corrigere, nisi Dominus qui sic eos contorsit? Et Olympiodorus, quis potest corrigere qui prave suas obliquavit, ut claudis, nisi Deus mundi auctor? Sic et S. Hieronymus, qui citat illud Eccl. cap. IV, 11: « Quis fabricavit esse mutum et surdum, videntem et caecum? nonne ego? Thama-turgus, quis poterit reparare qui iuste a Deo videtur neglectus? Auctor Catech. Graec., quis restituet et instaurare valet, qui Deus iusta ratione negatus et pervertissimus videtur? q. d. Nemo potest corrigere defectus naturales ex peccato Adae, vel proprio contractos, v. g. Nemo potest cano dare visum, surdo audium, claudis libras rectas. Ne ergo nos misera horum vanitas cruciet et torquet, quia ei humanis succuri non potest; illius ergo remedium a Deo, non ab homine petendum est.

Ita Clarus, Cajalanus, Arboreus, Morinus, hinc facit prisus apologus: Assellus querebatur se curare cornibus, cauda simus. Telpa haec audiens: « Qui potestis conquiri, ait, cum occidat meum videatis, malum utique vestris longe majus et acerbicus? » Epiphanius: « Equus infortuna nostra perferimus, cum aliorum graviora calamitas. »

Tertio, melius alii haec accipiunt de curvitate spiritali moyam. Cum enim dixerit Salomon sapientiam possessori dare vitam, quam et ipse alii communicare queat, ne quis obijciat: cur enim sapientes non convertunt et vivificant omnes sceleratos, qui in mundo sunt? Occurrit et respondet quod nemo possit corrigere eum qui Deus chiquavit et desperavit (1).

Nota primo, Deum propositi et positiva neminem curvare et distorti ad peccata; hinc enim est erratum non solum blasphemum, sed et stolidum, quod ratione enim Deus, qui est ipsa increata puritas, bonitas, sanctitas, ad peccatum et scelus hominum declat, ac flecendo peccat? Sapienter et dis-

(1) Vide opus Dei: non quis poterit non facere unde dicitur? Quae Deus curvat et iniqua efficit esse vult, quia ea mutare et emendare poterit? Ergo, si quis vix miseris patienti ferat animo.

vise Fulgentius ad Maximianum: « Deus, ait, peccatorum non est auctor, quorum est ultor. » Unde Calvinus, Melancthon et similes, qui Deum faciunt auctorem omnium operum tam malorum quam honorum, ut opus Dei sit tam proditio Judae, quam vocatio Petri et conversio Pauli: hi, inquam, Deum negant esse Deum, et Deum cum faciunt diabolum. Hic enim est auctor et inventor omnis mali.

Deus ergo dicitur despiciere et pervertere impium eo modo, quo dicitur excoecare, obdurare, tradere in reprobum sensum, scilicet indirecte, permissive et objective, quia scilicet in penam praecedentium peccatorum, primo, permittit impium sequi cupiditates suas illicite ut in totum se dedit; secundo, ei gratiae suae copiam subtrahit, cumque quasi deserit, unde Noster apte hinc verbi desperavit; tertio, occasiones voluptatum, carnalis et duritiae ei obijciat, bono quidem fine, sed quibus impium absumitur, etque obduraturum praenoscat, ut fusc ostendi Eccl. cap. vii, 3, et Rom. 1, 24.

Igitur proprie peccator seipsum pervertit, obdurat, excoecat; Deus vero improprie, quia scilicet cum in sua perversitate deserit et derelinquit. Quare prius peccator deserit et despiciat Deum, quare deserit et despiciatur a Deo. Nam, ut ait S. Augustinus, Ad Art. sibi falso impositi. art. 7: « Qui (Deus) nisi prius deserat, neminem deserit, et multos desertores ad se convertit; » et Fulgentius, lib. I ad Maximianum, cap. xii: « Juste deserit a Deo, qui deserit Deum; » et ex utroque Concilium Tridentinum, sess. VI, cap. xi: « Deus sua gratia justificatos non deserit, nisi ab eis deserat. » Hinc Deus fallibus improperat, dicitur: « Quia vocavi, et renastis: extendi manum meam, et non fuit qui aspiceret. Desperastis omne consilium meum. Ego quoque in interitu vestro ridebo, » Proverb. 1, 24; et: « Cum sancto sancius eris, et cum perverso pervertis, » id est, cum eo qui se pervertit perverso te geras, o Domine, Psal. xvii, 27. Et: « Si ambulaverint ad me perversi, et ego ambulabo ad eos perversus in furore meo, » Levit. xxvi, 23, juxta Septuaginta.

Nota secundo, Deum despiciere perversos, non quod omnia gratias, etiam sufficientes, et ad peccata vitanda necessaria auxilia sibi subtrahat: sic enim necessario persistent in sua perversitate, et persistendo non peccarent: omne enim peccatum est uberum, non necessarium. Iursum sic perversi non essent in via salutis, sed in firmamento, ubi sunt demones, quia scilicet obliquati sunt in sua malitia, et prorsus a gratia Dei deserti et desperati. Dicitur ergo eos negligere et despiciere, eo quod raris et exiguis eis det gratiae auxilia, etiam illuminationes, terrores, impulsus, ut se convertant, qui comparata cum eorum perversitate et oblationibus, adeo parva sunt, ut videantur a Deo relicti et desperati, ac traditi peccato et damnatio.

Nota tertio, neminem posse corrigere obduratum, vel despectum a Deo, tum quia illa gratiae auxilia, quae ei dat Deus, adeo, ut dixi, sunt modica et infirma, ut cum eis solum difficultissimum sit eum corrigi, ac moraliter, sive prout communiter accedit, sit quasi impossibile eum converti; tum quia homini id est impossibile, si Deus non concurrat, ac benignioribus gratias oculis eum aspiciat et illustret, sed solito more deserat et despiciat. Est ergo impossibilitas haec non absoluta, sed conditionata et in sensu composito, non diviso. Et hoc proprie non intendit Salomon, q. d. In talibus non ad hominis utroque invalidi, sed ad Dei potentissimi operem et gratiam recurrendum est. Deus enim Paulum, Magdalenam, Mathaeum, Pelagium poenitentem, Mariam Aegyptiacam, quos per multos annos desperat, benignius aspiciens correxit, et ad magnum sacerdotium evehit.

Hinc esse sensum patet ex cap. 1, vers. 15: « Perversi difficile corriguntur, » ubi difficile vocat, quod hic impossibile: utrobique enim eadem sunt verba in Hebraeo. Ita passim Interpretes ac scholastici, ut B. Thomas, 1 part. Quae. XXIII, art. 3, ad 3; Suarez, Vasquez, Valenta, Bellarminus et Molin, 4 part. Quae. XXIII, art. 5, in fine. Hoc est quod de Phariose ait S. Augustinus, proposit. 62 in Epist. ad Rom.: « Non ergo illi impubatur, quod tunc non obtemperavit, quandoquidem obdurato corde obtemperare non poterat, » quia scilicet Deus obduratus non omni hora, vel momento dat gratiam qua molire possit tantum obduratum, sed certis et statis horis illi placitis; qua si tunc utatur, possunt tunc vocati et pulsanti obtemperare. Porro haec obdurati non semper habent auxilium gratiae, quo obdurationem exulant, et convertuntur, habent tamen semper illud, scilicet in actu primo, sibi a Deo preparatum ad hoc, ne novum peccatum committant, utque novo tentationi resistere valeant: si enim a Deo vices et gratiam resistendi postulent, utque impetrent; obsequium enim necessario peccarent, non consentiendo tentationi non peccarent, quia sine gratia illi resistere non queant: nemo enim peccat in eo quod vitare non potest. Nam, ut ait S. Augustinus, peccatum adeo est voluntarium, ut si non sit voluntarium, non sit peccatum, sicut homo, nisi sit rationalis, nequit esse homo.

Hinc facit illud S. Isidori, lib. I De Summo bono, cap. xvi: « Desere in Deo, nullus possit potest; nonnulli autem ita despiciuntur a Deo, ut duplicem mala sua non possunt, etiamsi velint. Consilio immundorum spirituum hoc fit, nam quia ipsis negatum est prout privationem regredi ad iudicium, obsecrare aditum poenitentiae hominibus cupiunt, ne ipsi ad Deum revertantur, sed eos habent socios perditionis: illud quibuscumque frondibus ageris, ut aut deserantur a Deo, aut flagellimminuunt desperant. Ingeniosum enim est jugiter, et exousa omni securitate legendum,

ne huius secreto et iusto iudicio de-natur homo, et percutiunt in peccatoe ditionis relinquatur. »

Nota quarto, nonnulli Theologos velle ex hac gnomo probare Deum ante omnem previsionem dementium, reprobo ex mero suo beneplacito reprobase: per despectionem enim accipiunt reprobanem, sed peperam; aliud enim significat despectio, ut iam dixi. Num S. Augustinus, E. Prosper et passim Theologi docent Deum neminem reprobase ante demerita: reprobatio enim est iudicium et sententia Dei de demeritis. Quia peccatores ob peccata damnant ad gehennam; nam omne iudicium et supplicium irrogatur propter demerita: pena enim presupponit culpam.

Nonnulli tamen, ut Suarez, Bellarminus et alii, hanc gnomo extendunt ad reprobanem, idque duplici modo et sensu: priore, de reprobatioe positiva et completa, q. d. Cum Deus aliquis ob scelera reprobat et damnat ad gehennam, impossibile est ut quis eum corrigat et salvet. Ratio est, quia impossibile est ut quis mutet Dei sententiam et decretum, ac pariter impossibile est ut scelera, que ponuntur iam facta vel futura, non sint facta vel futura. Postiore, de reprobatioe permissiva et inchoata, q. d. Cum Deus quem collocat in illa serie circumstantiarum et gratiarum, in qua providet eum peccaturum, et in peccato moriturum, ideoque a se reprobandum et damnandum, nemo potest eum transferre ad contrarium seriem gratiarum, qua providet in ea positos bene viros gratia, in eaque morituros, ideoque salvandos, in qua Deus collocat omnes predestinatos et electos, q. d. Nemo potest quam constitutum in serie eorum, qui ob peccata providentur damnandi, transferre in seriem salvandorum, nec vice versa. Solum enim Dei est has series constituere, et salvandos predestinare, damnandos vero ob scelera reprobare. Verum, ut dixi, de reprobatioe hic proprie, et per se non agitur, sed tantum consequenter, quatenus scilicet obdurati eterique, qui in peccato usque ad mortem persistunt (qui hic vocantur despecti a Deo), a Deo reprobat et damnantur. S. Bonaventura assert in exemplum filios Ilii, quos pater corrigere non potuit, quia Deus eos, utpote perversos despiciens, voluit occidere. Adde tunc ista opera consideranda esse ad timorem. Quis enim non paveat, ignarus an forte gratia congrua ad restituendum e suis scelerebus privetur? Hic ergo usurpare licet illud *Reverac ut: « Consideravi opera tua, et expavi. »* Hinc Bonaventura, Moraliter fugo ex hoc loco taxat predicatoribus, qui indignant, si auditores non corrigantur: si autem corriganter, infantur, quasi hic sit fructus sue eloquentie; cum cogitare debeant se iuxta taxat lacernam exhibere, cibos porrigere, preces agere, tuba canere, campanam pulsare. Deum vero interius mentes mutare et convertere.

Parro S. Augustinus, De *Concept. et grat. cap. xv.* docet omnes perversos esse corrigendos, tum qui scimus an sint reprobi, an vero electi, qui se correptione nostra convertant. Nam quia superioris officium est corrigere subditum peccantem, esto ipse se non emendet ad aliorum instructionem et correctionem.

Audi S. Gregorium hunc locum pertractantem, lib. XI. *Moral. cap. v.*: « Mutum est os omnia quod loquitur, si ille interius non clamat, qui aspirat verba que audiuntur. Hinc Salomon dicit: Considera opera Dei, quod nemo possit corrigere quem ille despexerit; nec mirum si a corde reprobo predicator minime auditur, dum nonnunquam ipse quoque Dominus in his que loquitur resistendum moribus impugnetur, hinc est enim quod Cain et divina voce admoneri potuit, et mutari non potuit: quia exigente culpa malitie, iam intus Deus cor reliquerat, qui foris ad testimonium verba faciebat. » Subdit deinde ex *Isa. Job*: « Bene autem subditur: Si meluserit hominem, nullus est qui aperiat. Quia omnis homo per id quod male agit, quid sibi aliud, quam conscientie sue carcerem facit, ut hunc animi reatus premat, etiam nemo exterius accusat? Qui cum iudicante Deo in malitie sue occitioe relinquatur, quasi intra semetipsum clauditur, non evidenter locum inveniat, quem invenire minime meretur. Nam sepe nonnulli a pravis actibus exire cupiunt, sed qui eorumdem actuum i pondere premuntur, in mala consuetudinis carcere inclusi a semetipsis exire non possunt. »

Denique Hebraei in *Midras Cohelata*, id est in *Expos. Eccles.*, hoc loco, quos citat Hieronymus a S. Fide, ex judeo christianus, lib. I. *Contra Judaeos*, cap. vii. quem citavit Benedictus XIII. Pontifici (Petro de Luna), cujus erat medicus anno 1412, (extat tom. IV. *Biblioth. S. Patr.*): Hebraei, inquam, inducunt R. Juda narrantem quod Deus Adamum, eadem hora qua illum creavit, circumduxerit per universas arbores paradisi, dixerique illi: Respice opera mea, quam pulchra sunt! omnia quod creavi, amore tui creavi. Vide ergo ut non pecces, ne easam dissolvendi mundum mihi prebas: quia si pecces, nemo est qui reparare possit, nisi justus Messias per mortem suam, cujus tu proinde eris causa: quasi hic Salomon ad historiam illam alludat, imo eam reficit. Verum hae apocrypha sunt, et Judaeas fabulas redolent. Est eadem ad verbum citet Galatinus, lib. VI. *De Arcanis fidei*, cap. X, illaque tribuit R. Azarias.

15. IN DIE BONA FRUERE BONIS, ET MALAM DIEM PRECAVE; SICUT ENIM HANC, SIC ET ILLAM FECEIT DEUS, UT NON INVENIAT HOMO CONTRA EUM JURAS QUERENDAS. — Hebraei, in *die mala vide* (tu est gusta, fructu) bonum, et malam diem vide (praevide, precave): hanc enim e regione, vel ex adverso (id est congruum, quasi oppositum et antithetum; Symmachus, simile) illius fecit Deus ad hoc verbum (hac de causa), ut non inveniat homo post eum

(verit potest, post se) quicumque, quod scilicet Deo quasi post tequam objicit et oclinet, iuxta illud: « O Jane (filios) a tergo quem nulla ciconia piosit. » Verbe Noster *כַּדְּמַנְתָּ מַעֲמָה*, id est *quicumque*, accipit quasi derivatum a *כָּדַם* mun, id est habes, vitium, macula, de qua quis queri et auferrem culpam v. deat. Septuaginta, in *die bonitatis esse in bono, et vide in die mali; vide, et quidem hinc congruenter istud fecit Deus de loquela, ut non inveniat homo post eum quicumque*. Syrus, in *die boni esto iudicior, et in die mali vide; etiam hoc adversus hoc fecit Deus de colloquio, quo nullam rem inveniat filius hominis post se*. Arabiens, in *die ultimo vras in bonis, et considera diem mali, considera eum illo, quod hoc fecit Deus, propterea quod verba qualitant hinc, ut ne inveniat homo, neque respiciat post se ullam rem*.

Chaldeus vero per bonum, intelligit elemosynam: unde sic verit, in *die quo benefecerit tibi Deus, tu quoque esto in bonis, et benefice omnibus qui sunt in saeculo, ut non veniat super te dies mala; vide et contempera, hanc quoque contra illam fecit Deus, ut arguat homines saeculi, ut non inveniat homo post se aliquod malum in saeculo isto*. Vatablus, tempore felici sui latuit, et tempore aspero circumspice (quod neque Deus immiserit afflictionem; nam hanc omni illis Deus temperat), ut nihil certum post ipsum (Deum) inveniat, id est, ita ut non possit reprehendere Deum, nec dicere: Aberavi ob nimium letitiam, et tamen Deus me non revocavit. Hae Vatablus. Jam quoad sensum

Primo, S. Hieronymus: « Scio, inquit, me audivisse in ecclesia ab eo qui patabatur habere scientiam Scripturarum, ita hos versiculos edisertos: Dum in hoc presenti saeculo es, et boni aliquid operis potes facere, labora, ut postea ipse securus in te malo, id est in die iudicii, torqueri alios videas; sicut enim in presentibus saeculum fecit Deus, in quo nobis fructum honorum operum possumus preparare, ita et futurum, in quo nulla boni operis datur facultas. Visus est quidem suadere, cum diceret, audientes. »

Hinc sensum probat Alembicus, Hugo et Dionysius; minus apte Lyranus sic expouit, q. d. *Diebus festis et sollemnibus laetus vive; his vero qui deputati sunt ad peccatum, quales sunt quadragesimales, abstine* (1).

Secundo, S. Hieronymus refert hae ad libertatem arbitrii, ut possit elidere hominem vel malum. Quia enim Salomon dixit multa esse mala tam in natura, quam in moribus, ne quis id miretur,

subtili orbem hunc ex contrariis, puta bonis et malis conatue, itaque valat antithetis honestari et ornari, ut hae homo bona eligat, mala respiciat. Audi S. Hieronymum: « Et boni, inquit, et mala prout tibi evenierit sustine. Nea pules vel bonorum tantum, aut malorum in mundo esse naturam, cum ex diversis modis iste contrariis subsistat: calidis et frigidis, siccis et humectis, duris et mollibus, leucobris et luculis, malis et bonis. Hoc autem fecit Deus, ut habeat sapientia locum intelligendo bonum et vitando modum, et liberum homini relinquantur arbitrium, ne se dicat insensibilem et stolidum a Deo esse generatum, sed eum ideo fecisse diversum, ut homo queri de sua conditione non possit: simulque hoc testimonium consequenter superioribus copulabitur, in quibus ait: Quis poterit adornare quos pervertent Deus? »

Tertio et genuine, refert hae partim ad vanitatem mundi, utpote in quo ubique mala admixta sunt bonis, puta tristia letis; calamitas laudibus, infortuna bono fortune; partim ad Dei providentiam, quae adversa prosperis contemperavit, ne siemper homini obvenerent adversa, caderet animo et desperaret, aut si semper prospera, superbiat et insolensceret, atque hac ratione nullam habere homino justam contra Deum querendi occasionem; partim ad prudentiam, quam docet hic hominem, ut sciat quomodo se gerere debeat in prosperis aequae ac adversis. Sensus ergo est, q. d. Cum hic mundus vanitate et varietate plenus sit, ideoque in eo mali bonis et tristia letis sint permixta, tu, o homo, si sapiis in die bono, id est prospero, felici et leto, moderata frue re tua prosperitate, sed simul praevide et praecave diem contrarium adversitatis et tristitiae, argue contra eum te obama, ut rationes et modos tui declinandi, vel sustinendi, vel superandi advenias: letis enim sapienter hunc cum illo composuit et opposuit, tum ut mundus his quasi antithetis oraret; tum ut homini lapsu continentiae, penitentiae, patientiae ceterarumque virtutum constantiam exercitationem preberet. Unde non habet homo, quod iuste contra eum querat, si enim id faciat, ingratus erit Deo in prosperis, iniquus in adversis: quare se in Dei providentiam resignet, illam laudet, et in omnibus gratias agat, itaque semper letis et sancto rival. Italo a priori est, tum vanitas et varietas rerum sublimium; tum quod homo post lapsum perdidit mentis perfectae constantiam et aequilibrium; ideoque nunc nimis attollitur, hilareat et superbit, nunc nimis deprimitur, tristatur, et fit pusillanimus, ut vix nequam in medio virtutis et equanimitatis consistat: quare ad hoc ejus vulnus sanandum Deus nimis sese attollentis adversa que eum deprimant, nimis vero depresso prospera que eum erigant, immittit. Rursum hae vicissitudo non sinit eum torpere, esseque desidem in studio virtutis, cum nunc prospera, nunc adversa eum

(1) Maurer: « *Die boni, felicitatis, esto in bono, hoc tempore fel et fructu, et diem mali vide, eum sapienter perleas; non etiam hanc pariter aique illam fecit Deus, ita ut non inveniat homo post se quicumque, i. e. eo conito, ut homo, ad id, quod e vita excedens, nullam rem sicut adversa poterit, autem advertat, et hae re melleitur, ut a nimio bonorum terrestrium animo se abstineas res adversas, que hae bona minuant et eripiant, patienter ferat. »*

concentant et exagitant, ut contra illa se obarmet continentia, contra haec vero patientia. De quo haec ratio dicit homo se plene Deo resignare, se cum sperare, ac totus ab eo pendere, et dicit eum S. Job, cap. ii, 10: « Si bona susceptio de manu Dei, mala quare non suscipimus? » Et cap. i, 21: « Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placeat, ita factum est: sit nomen Domini benedictum. » Et eum S. Paulus: « Scio abundare, scio et penuriam pati. » Salomonem de more secutus Siraides, cap. xi, 27: « In die bonorum, ait, ne immemor sis malorum: et in die malorum ne immemor sis bonorum. » Nam, ut idem ait cap. xxxiii, 13: « Contra malum bonum est, et contra mortem vita, et contra vitium iustum peccator. Et sic iustare in omnia opera Altissimi, duo et duo, et unum contra unum. » Vnde Ithobech dicit. Unum enim contrarium temperat et moderatur alterum, illudque ad auream mediocritatem, quae homini salutaris sit totique mundo, reducit. Nam, verbi gratia, adversa deprimit inflationem et fastum prosperitatis, prospera extollunt dejectionem et angustias adversitatis: de quo eleganter Olympiodorus: « Consortium est quod videtur dissonum, et inaequale, quod inaequale videtur. » Congruunt ergo, et conspirant iustitiae in unum unius mundi, ut quae bonis sapientissimam providentiam, ait S. Hieronymus, a diversa procedant, calida et frigida, siccis et humida, clara et mollia, tenebrosa et lucida, mala et bona. » Illa Phisela.

Idem a Salomone iudicose philosophi: « Contrarius rerum aeternitas constat, » ait Seneca, *quasi*, 108, ex Cleopatra et Cicerone. Ad idque: « Optimum est pati quod emendare non possis, et Deum, quo auctore euncta proveniunt, sine murmuratione comitari. Malus miles est, qui imperatorem gremio sequitur. Quare impigri atque alacres excipimus imperia, nec desinat hunc operis pulcherrimum cursum, cui quicquid patimur, innoxium est, et sic alloquamur Iovem, cuius gubernando moles ista dirigitur. Bue me, parens eteque domitor poli, quocumque placuit, nulla parandi mora est. Adscum impigeris, fac nolle, comitabor genens, malis que passur quod pati licuit bono. Duceant volentem fata, nolentem trahunt: sic vivamus, sic loquamur, paratos nos inveniat atque impigros fatum. Ille est magnus animus qui se heo tradidit. At contra ille pusillus et degener, qui oblectatur et de ordine mundi male existimat, et emendare mavult Deos quam se. »

Vide eamdem, lib. II De Benef. cap. xxxix, hominum contra Dei providentiam querelas rocentem et rebellentem. Pitarachus, lib. De Tranquill. animi: in Iyra, ait, sunt soni acuti et graves: sic in vita nostra res calamitose prosperis permixta concinnant edunt harmoniam. Scite Iyram vite nostra utrinque pulsant Deos: quare non tantum

patienter, sed et hilariter ac jucunde modulos hosce divinos audiamus.

Sapienter S. Gregorius, hom. 19 in *Rand.*, longinque ante fin.: « Discimus, inquit, patres, non solum in prosperis, sed in adversis quoque gratias agere. Pater enim nobis ex pietatis sui factus est conditor noster, nosque adoptivos filios ad hereditatem regni caelestis nutriti et non solum donis refecit, sed etiam flagellis erudit. » Unde concludit: « Si itaque, fratres charissimi, sic per praecepta Dominica et per sanctorum exempla gradimur, ut nos nec prosperitas elevet, nec adversitas frangat, habere nos ante omnipotentis Dei oculos palmas hinc et inde monstramus, cui est honor et gloria in saecula saeculorum. »

16. Hoc quoque vidi in diebus vanitatis mee. Iustus perit in iustitia sua, et impius multo vixit tempore (Syrus, *prolongatus est*; Aquila, *longatus est*) in malitia sua. — Arabice, quod erit iustus perditus in iustitia sua, et erit impius perseverans in malitia sua. In iustitia et in malitia potest accipi primo, materialiter, q. d. Iustus perit, cum sit innocens et mereatur longam vitam; impius multum vivit, licet sit nocens et mereatur citam mortem. Secundo, formaliter et causaliter, q. d. Iustus perit propter iustitiam, uti propterea occidit sunt martyres ob fidem a tyrannis; impius vero prolongat vitam propter suam malitiam, quia scilicet libere dominatur, rapinum, cupulatur, conquirat ad vitam prolongandam commoda per fas et nefas sibi procurans (1).

Apia necitur hac gnome procedenti, quia utraque rodenet vicariam rerum contrariarum successionem. *Dies vanitatis* vocatur praesens haec vita, quia vanitati, id est inanitati, mutationi, morti, miseris, peccatis obnoxia. Perperam Bonaventura, Hugo et Glossa pro *vanitatis* legunt *navitatis*.

Sensus clarus est, tum ex ipsis verbis, tum ex rerum experientia; videmus enim non raro iustos cito occidere, impios vero esse felices et longavos. Sic Isaias ait cap. lvi, 1: « Iustus perit, et non est qui recogitet in corde suo. » Idem ait Sapient, cap. ii, 12 et 20; Jeremias, cap. ii, 21, et cap. xli, 7 et 8. Hebraei apud Galatinum lib. Vi, x, per iustum accipiunt Christum, cuius brevem vitam citamque mortem censent hic praedicti, qui mortuus est in iustitia, id est iustus et innocens, ut peccatores iustificaret et vivificaret. « Consummatus ergo in brevi explevit tempora nulla, » Sapient, cap. iv, ubi vers. 14 et seq. pluribus de causis brevitatis vite piorum agitur. Sic Abel cito occisus est a Cain, Manasses vero impius regnavit annos 55, cum Iosias pius tantum 31, David 40, Ez-chias 29. Accedit quod iusti jejunant, possunt vigiliis, orationibus, studiis exercere corpus, spiritusque vitales consumant, neque tabescent

(1) Hoc omnia vidi, etc.: est iustus qui perit, etc., et est improbus, etc.

et moriantur, cum impij corpus epulis saginent. Subinde tamen iustus Deus prolongat vitam, impijs abbreviat, iuxta illud: « Viri sanguinum, et dolosi non dimidiabunt dies suos, » Psal. lvi, 24. Et: « Honor patrem tuum et matrem tuam, ut sis longevus super terram, Eccl. xx, 12; Deut. v, 16. Ha vices utrisque alternat Deus, ut vite hujus vanitatem et futurae veritatem homines agnoscant, et ad illam anhelent. Adde Deum pijs propitium, brevitate vite hujus pensare longitudine majoris melioris vite in caelo; impiorum vero longevitatem permittare iratum, ut scelerum indeque poenas aciores in gehennis sibi accumulent. Audi S. Hieronymum: « Haec simile est quod ait Saluator, Matth. x: Qui invenit animam suam, perdet eam: et qui perdidit animam suam propter me, inveniet eam. Machabei per lege Dei atque iustitia visi sunt in sua perire iustitia, et martyres qui sanguinem suum fudere pro Christo. E contrario, qui ex illo tempore suam carnem conculcerunt, et post adventum Domini sacrificaverunt idolis suis, hi visi sunt in hoc saeculo vivere, et propter suam malitiam perseverare longevi. Sed Dei in oculo patientia est, et tribulare nunc sanctos, ut recipiant mala in vita sua, et peccatores non visitare pro scelere, et quasi ad victimam reservare, ut illis possit aeterna bona restituere, et his mala inferre perpetua. Hebraei iustos perentes in iustitia sua, filios Aaron suspicantur, quod dum putant se iuste agere alienum ignem obdulerint, et impium longevum in malitia sua Manasses dicunt, qui post captivitatem restitutus in regno, longo deinceps vixit tempore. »

Porro Thaumaturgos verit, et ego olim non recte ambulans coepi quomodo iustus in iustitia sua perseverans usque ad mortem non excidat, insidiosusque et impius cum scelere suo commoratur. At vero S. Cyrillus, De Adoratione in spiritu, lib. VII: Fieri, ait, potest ut quamvis id fiat quod lex jubet, tamen lex ipsa violatur, nisi lege quis recte utatur; hocque illud est, opinor, quod ait Salomon: « Est iustus qui perit in iustitia sua. »

Chaldaeus autem: « Omnia vidi in diebus vanitatis mee, quod a facie Domini deperunt bona et mala, ut sint in saeculo per causam siderum, quibus creati sunt filii hominum; quod si iustus perit in iustitia sua in hoc saeculo, iustitia ejus servata est in saeculo venturo; et si vir impius cuius dies prolongantur in peccatis suis, et numerus operum suorum pessimorum servatur ei in saeculum venturum, ut ultio sumatur ab eo in die iudicii magis. »

Denique Hebraei hic in *Midas*, sive in Glossa, quos citat Hieronymus a S. Fide, lib. I Contra Iudeos, cap. vii, et Galatinus, lib. Vi, cap. x, per iustum accipiunt Moysen, de quo haec narrant historiam, imo fabulam: « Iustus perit in iustitia sua, hoc, inquit, dicitur de Mose, qui quidem factus est similis filio cuiusdam mulieris que, cum esset (ex fornicatione) praegnavit, ejus cri-

minis causa, posita in vineulis peperit filium, et mortuus est: ille filius ejus jam nutritus in carcere remansit; post aliquot temporis spatium, dum rex per ostium carceris transiret, juvenis febris, ille clamavit dicens: Dominus rex, ille natus et nutritus sum, cum ego nihil peccaverim; iustus delictum sum hie: Et rex et: Propter delictum matris tuae. »

17. Noli esse iustus multum sicut est plus arguo et nimis, unde sequitur: neque plus sapias quam necesse est, ne ostentescas. — Nota: Proprie nullus est nimis iustus, aut nimis temperans, nimis fortis, castus, vel prudens, quia quo major est iustitia vel virtus, eo est perfectior: et ergo nimis significat iustitiam et virtutem degenerare in vitium per excessum, sicut calor naturalis, si sit nimis, ut iustam complexionis temperiem excedat, degenerat in morbum, figne febris, ha nimis fortis dicitur temerarius; nimis temperans, insensibilis; nimis prudens, callidus. Porro Aristoteles, lib. V Ethic. cap. iv, et v, docet omnes virtutes consistere in medio duorum vitiorum extremorum. excepta iustitia: haec enim, ait, non consistit inter contraria vitia, sed inter duo tanquam, scilicet inter licentiam et dampnum, scilicet inter injuriam facere et pati, quaeque inter hoc aequilibratam et medium. Potest tamen quoddam modo dici etiam iustitia versari inter contraria vitia, quia v. g. qui debet alteri centum aureos, si tantum solvat 30, peccat per defectum, facitque creditor injuriam; sin solvat amplius, puta 450, non facit quidem injuriam: sed sibi ipsi iniquus est; imo potest injuriam facere uxori, filijs et familiae, si opes prodigat, cum eorum detrimento, et nimium quinquaginta aureos ad filium ad nutum necessario det alteri, qui ad hoc non obligatur. Talis ergo proprie erit nimis iustus, peccabitque per excessum iustitiae ex una parte, scilicet et creditoris, et per defectum ex altera, scilicet familiae: quia enim excedit dando 30 creditori, hinc deficit in alendo familia. Ita Franciscus Vallesius, Sacrae Phisae, cap. xxvii, Jam

Patres et Interpretes varios hujus loci dant explicationes, eaeque appositae et probabiles. Prima est: Noli esse, id est apponere nimis iustus, ut tuam iustitiam vendites, iactes, ostentes instar Pharisei iactantis et despicientis Publicanum vel peccatorem, Lucae xviii, 11. Ita Thaumaturgos: « Porro, ait, qui sapiens est aut justus, ne videatur sibi ipsi immodice iustus vel sapiens, ne forte, admissio peccato uno consequenter pluribus implebitur. » CTS. Augustinus in *Sermonibus*, num. 369: « Divinitus dictum est: Noli esse, iustus multum; quoniam, inquit, non est iustitia sapientis, sed superbia praesumentis. Qui ergo sic fit nimis iustus, ipse nimis fit injustus. Quis est a, item qui se facit iustum, nisi qui dicit se non habere peccatum? » Quales erant pelagiani, qui dicebant se esse justos suis meritis, per vires rationis, non Christi; per vires gratiae, adeoque se posse vitare omne peccatum etiam veniale. Similia dicit

S. Augustinus, tractat. 95 in *Joannem*. Sic quoque explicant Olympiodorus, Alecinus, Bonaventura, Lyranus, Cajetanus et alii.

Secundo: Noli esse justus multum, id est, noli nimis rigidus tibi vel prosequi jus tuum vel alterius, quia summum jus summa est injuria. Ita Isidorus *Pelusiota*, lib. III, *epist.* 320: « Hoc sensus, ait, dictum est: Noli esse justus multum, noli justum severa ac rigide prosequi, verum per bonitatem ad excusationem. » Adhuc: Unde ille e *septem Gradibus Sapientibus* (Blas, vel, ut alii, Solon) « furatus est illud suum *proxi* *fratris*, id est, ut quid nimis, est modus optimus, q. d. Utere subinde *epistola*, sive equitate et discreta moderatione justitiamque primo, in justitia vindicativa, sive punitiva, noli esse nimis jura et justitia exactor, censor aut ultor: quia tales sunt rigidi et truces, qui nullam fratrum ex infirmitate peccantibus dant veniam, peccantque contra preceptum Christi: « Noli judicare, et non judicabimini; nolite condemnare, et non condemnabimini, » *Luce vi*, 37. Ita S. Hieronymus: « Si quem rigidum, ait, et iracundum ad omnia fratrum peccata conpexeris, ut nec in sermone peccanti, neque propter naturalem interdum pigritiam moranti dei veniam, hunc seto plus justum esse, quam justum est. Naam inhumana justitia est fragilitatis conditionis hominum non ignoscens. » Et *Bacharius*, *epist.* De *Rescriptis lapsis ad Januarium*, circa medium, tom. III *Biblioth. SS. Patrum*: « Noli nimium esse justus; quod erubescis, ait, conjungi homini peccatori? respice illum, qui dicit: Noli nimium esse justus. Magister noster a laetionibus vulneratum non solum cura dignum judicat, verum etiam ad stabulum suum et ovile reducit. » *Secundo*, in justitia distributiva, noli esse nimis justus, id est, cave ne nimis timeas beneficia vel premia dare indigno, quo fiat ut eadem etiam deneges digno. *Tertio*, in justitia commutativa, q. d. Cave tanloptere timeas alteri suam mercedem et merum non tribuere, ut tibi inferas damnam. Licet enim justitia consistat in aequalitate juris et debiti indivisibilibus, ac proinde contra eam proprie non peccatur per excessum, sed tantum per defectum, ut docet Aristoteles loco jam citato; tamen quoad operationem et executionem justitiae potest peccari per excessum, cum scilicet quis solvit debitum eo tempore quo non obligatur, cum magno repugnantia vel suo detrimento, ut, cum quis gladium reddidit furioso, quo ipse grassatur in civium eadem. Ita S. Augustinus in *Questionibus Veteris Testamenti*, *Quest.* XV: « Nimis justitia, ait, incurrit peccatum; temperata vero justitia fuit perfecta: quia peccantibus ad singula si respondens, non dedit tibi peccata. Hic ergo justus non est multum, qui dei imitator est. » Audi S. Ambrosium, lib. I *De Praeconiis*, cap. 1: « Etenim qui stultel humane immittitatis emendare studia, ipsam infirmitatem suam debet sustinere, et quodam modo pressare humeris, non abjicere. Nam pastor

ille Evangelicus lassum ovem vestire legitur, non abjicere; et Salomon ait: Noli justus esse nimium. Debet enim justitiam temperare moderatim. » Causam urgentem subjicit: « Nam quemadmodum se tibi orandum prebeant, quem fastidium habes, qui contempti se, non compassionis modico suo patet futurum? Ideo Dominus Jesus nobis est compassus, ut ad se vocaret, neque dederet. Mitis venit, venit humilis. Benigne ait: Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos. Reficit ergo Dominus Jesus, non excludit, neque abjicit; meritoque tales discipulos elegit, qui Dominum voluntatis interpretes plebem dei colligerent, non repudiarent. Unde liquet eos inter Christi discipulos non esse habendos, qui dura pro mitibus, superba pro humilibus sequenda opinantur; et, cum ipsi querant Dominum misericordiam, aliis eam denegant, ut sunt doctores novationorum qui mandata se appellant. » Igitur recte ait S. Hildebertus, *epist.* 23: « Quisquis nihil reatus impunitum reliquit, dalaquit: culpa est totum persequi culpam; magnam quid et divinum sapit offensus clemens; bonus princeps ita crimen insecuratur, ut quem punit, hominem remittitur. »

Hic pertinet expositio Ferrandi Diaconi Carthaginiensis, qui S. Fulgentio coevalis et familiaris, doctrina et sapientia floruit anno Christi 480 (existat tom. IX *Biblioth. SS. Patrum*), scriptorice Paraneicum ad Regnum Comitem, qua ratione dixit quae esse religiosus, in quo, *regula* 5, in fine, egregie hanc gnomen pertractat: « Diligere solita, inquit, et horrere vehementer insolita, nimis est justitia, non laude, sed reprehensione dignissima, si placet sapientissimi sententia Salomonis: Noli esse justus multum: neque sapias plus quam necesse est, ne obstupescas, ne remaneas frigidus. Quis remanet frigidus? cui fervor subtrahitur charitatis. Noli ergo multum esse justus. »

Deinde regulam innocentiae sextam hanc fieri statuit: « Quidquid dixeris, gesseris et dispozeris, ut deo et hominibus placeas, noli esse justus multum. » Casus particularis subjungit: « Incurrit aliquis gravissimam facinoris culpam? meretur judicalem sentire censuram. Tempera, dux optime, impetum severitatis, et dum reo supplicia inferuntur, interioribus auribus pietas dicit: Noli esse multum justus. Amicitia alius immemor, debita exhibere neglexit officio, dignus est abjici, meretur sentire asperam lesionem. Cohibe, obsecro, rectum dolorem, noli retribuere similia. Ne astimes quasi inimicum, sed corrippe adverte velut amicum, responde tibi sapientissimo Salomone: Noli esse multum justus. Esto ergo justus, sed noli esse multum justus. *Secundo* justus ut corripas inquietos, noli esse multum justus, ut consoleris pusillanimes, ut suscipias infirmos, ut patiens sis ad omnes. » Et post nonnulla: « O quanta, dux sapientissima, dissimulanda sunt, quanta toleranda, quanta leviter attingenda!

quanta quoque sacerdotum intercessionibus concedenda ab illo qui sapienter audit: Noli esse multum justus! » Juxta illud S. Bernardi *ad Eugenium*: « Iste tota omnia videat, multa dissimulet, pauca castiget. » Subdit deinde Ferrandus: « Inter alia aedice detractionis abscondito jaculo neminem vulnerabimus, nec in moribus bene viventium sollicitus inquirimus unde culpentur, et loquatur unicuique nostrum per Spiritum Sanctum fidelis Scriptura: Noli esse multum justus. » Unde concludit: « Nullus onus portans per patientiam fit importabilis omnibus, paulatimque odio crescente, multorum animam primitus seditionibus, deinde publicis aperit praelis: explendo esse multum justus, vere factus injustus, et nomine aut officio dicitur indignus. Necessarium proinde sermonem, dux optime, saepius repeto: Noli esse multum justus. »

Huc facit proverbium Arabum: « Non est justitia celeritas justitiae, » q. d. Non est judicii precipitanda sententia, ne postea deprehendatur injusta.

Tertio, noster Lorinus et Pineda sic exponunt, q. d. Noli divina judicia curiosius scrutari, ut censorem divinae justitiae agere videaris, dicendo: Cur Deus permittit justum perire in justitia sua, et impium in malitia prolongare vitam? unde subdit, neque plus sapias quam necesse est: Septuaginta, noli argumentari plus quam oportet, ut velis disputare cum deo, juxta illud *Jeremiae* XI, 4: « Justus quidem tu es, Domine, si disputem tecum: verumtamen justa loquar ad te: Quare via impiorum prosperat? » (1) ?

Quarto, noli esse nimis justus, id est nimis bonus, nimis lenis, nimis placidus, ut peccata dissimules, nec his resistas. Ita Chaldaeus, *ne sis justus nimium*, ait, *in tempore quo reus est peccator mortis, ut clementer agas erga eum, non occideas eum: nec sapiens fas sis amplius, juxta sapientiam improborum, et ne discas vias eorum: ad quidnam pervertes viam tuam?* Ita quoque *Hebraei* hic in *Midrash* sive *Glossa*, ac R. Haseendes: Nimis justus, id est bonus, inquit, fuit Saul, qui pepercit Agag, et melioribus armis contra preceptum Dei, ideoque regno et vita excedit, lib. I *Reg.* cap. XV, *Vers.* 6.

Quinto, plene, plene et adequate, q. d. Noli nimis esse et excedere modum in justitia, tum propter dicta, tum generatim accepta, hoc est in virtute. Virtus enim consistit in modo, et medio duorum extremorum, quae proinde vitia sunt. Ita S. Gregorius Nazianzenus in *Oratio* 1: « Cave, ait, ne, vel nimis rigidus justitiam, vel incurvum, vel veritatem prudentiam habeas. Optimus enim omnibus in vobis est modus. Animi perfidiam rego, ne a loqui a fortitudine ad teme-

ritatem desciscat. » Idem in preceptis ad Virgines:

In medio porro virtus est sua malorum: Hanc necesse se quisque inter nos molis acuta.

Idem, *orat.* 26: « Ne maxime justis sis, ait, nec supra modum sapiens. Par esse enim justis abque sapientie detrimentum affert, acris tam in actione, quam in sermone animus: impetus, a bona nempe et a virtute propter excessum excidens. Hanc enim defectos et excessus peraeque labefactant, non secus ac regulam additio aliqua aut subtractio. Nemo igitur sapientior sit, quam conveniat, nec lege exactior, nec luce splendidior, nec norma rector, nec precepto divino sublimior. Id vero qua tandem ratione consequeretur? nempe, si modesti et compositi esse curentis, naturae leges comprobemus, rationem ducam sequamur, ordinem et disciplinam non aspernemur. » Quia et Aristoteles, *Ethic.* cap. vi, virtutem definit esse medicotatem.

Et Horatius:

Virtus est modum vitiorum utrinque redactum.

Et illud Hesiodi:

Mensuram serva, modus in re est optimus cuncti.

Hunc sensum erigit antithesis *Vers.* seq.: « Ne impio agas multum: » *Hebraea*, *ne pecces multum*, *Russum* hoc sensum congruo: *ne pecces multum*, *procedenti*: « Justus perit in justitia sua, » q. d. Noli esse nimis in rigore justitiae, penitentiae, orationis, contemplationis, ceterarumque virtutum, ne tibi mortem, vel naturalem, vel violentam ab his qui hunc rigorem justitiae non ferunt, occideas. Favet quoque causa quam subdit: « Ne obstupescas: » nimis enim rigor mentem habet, ac corpori stuporem inducit.

Hic pertinet expositio Aben-Ezrae: *Nimis justus est, inquit, qui nimis juvenis, orationibus, laboribus corpus extenuat, vno enecat et ad somnum stuporem desolationemque adducit.* « Nihil minus expedit quam agrum optime colere, » ait Plinius, lib. XVIII, cap. vi, quia sic omnis ejus succus et vigor exhauritur, ut fiat effatum sterili: sic qui nimis laboribus mentem vel animum excolunt, illum enervant et stupidum efficiunt. Unde S. Bernardus, *serm.* 4 in *Psalm.* *Qui habitat*: « Sic, inquit, iste corporeus sol, licet bonus sit et valde necessarius; tamen et fervor ejus, si temperatus non fuerit, infirmo capiti, et splendor infirmis oculis nocet, nec est solis culpa, sed infirmitatis: sic etiam sol justitiae est. Unde et dicitur: Noli nimium justus esse, non quod justitia bona non sit; sed quia, dum adhuc infirmus sumus, oportet ipsa bona gratia temperari, ne forte elationis, aut indiscretionis vitium incurramus. » Et S. Ephrem, *epist.* ad *Joannem monachum, De Patientia*: « Noli esse justus multum: nequa plus sapias quam necesse est, ne obstupescas. » hoc est, inquit, ne

(1) hic sensus genuinus esse videtur. — Sequitur *Vers.* 18: *Attamen ne sis impius nimis, etc.* *Te nimis redundat, subiturgue ob antithesim.*

mejora te presumas; noli teare ea que vites
tas, tum carna, tum gratie superat, ne oneri
encumbas et fieri te pœneat. Exemplum affert
de monacha quibusdam, qui majoris perfectionis
studio cellam relinquens, contra monita superio-
riorum, in antissimam solitudinem se contulit:
sed ibidem fame et frigore confecti, aliqui
etiam enecti fuer. Superior fuit S. Macarius qui,
ut ibidem refert S. Ephrem, a spiritu quodam
stimulatus, ut pergerat in interioram eremum,
dum illi restitit, tandemque ei obsequens, egressus
in eremum vidit ibidem duos homines nudos,
quos compellans: « Quomodo, ait, fieri potero
monachus? Et illi ad eundem: Nisi quis renun-
taverit omnibus qui in mundo sunt, non poterit
fieri monachus. Ad quos ille: Ego, inquit, infir-
mus sum, et non ita valeo, ut vos. Cui illi: Si
nequeas ut nos, sede in cella tua, et peccata tua
deliteas, » q. d. Esto cellita, si nequis esse eremita;
confortam age, si non vales anachoretam, juxta
illud tritum: « Si equum agere nequis, agas asi-
num. » Hæc in re peccat sæpe novitii, qui ex no-
villio fervore, sed indisperto, illico voluit esse per-
fecti et summi in sanctitate, ideoque nimis je-
junii, orationibus, penitentis se conficiunt, ut
ignem, desiderii flant legiti aut scrupulosi.

Letur nimium in justitia omnique virtute co-
vendum, singulisque modis est adhibendus, ex-
cepto amore. « Nam modus amandi Deum est
amare sine modo, » ut S. Bernardus; hæc de
amore Dei intellige per se: nam per accidens, non
scollicet nimis debilitentur cerebrum et corpus,
tardus quoque contemplationi et amori adhiben-
dus est.

Denique novitii per justitiam accipiunt reli-
gionem, q. d. Ne sis nimis justus et sapiens, id est
nimis religiosus et curiosus in scrutandis divinis;
« ne obstupesca, » id est ne fias superstitiosus,
vel hæreticus, vel scrupulosus et delirus. Religio
enim, si sit nimia, a seipsa depercat, atque su-
persibilo. Hinc Phares in *Camillo*: « Pietas, in-
quit, sive religio medium est inter contemptum
nummali et superstitionem. Pietas autem, est quod
sicut: Ne quid nimis, optimum est. »

Neque pœces sapias quam necesse est. — Hebræa,
ne tibi sapias amplius quam par est, vel, ne te sa-
pientem ostendes excellentem, sive plus æquo; Ara-
bicus, ne sapias sapientiam superfluum; Olympio-
dorus, ne nimis superas; Campensis, ne sapias ultra
modum; Tigurina, ne majorem tibi sapientiam arro-
gas. Sensus est, q. d. Ne nimis sapere velis in in-
venienda et tenenda nimia tua justitia, qua velut
rigidus « astutia censor judicare et censere presu-
mas mores, actiones, judicia non solum hominum,
sed et Dei, quin et legem ipsam, quasi illa velis
esse legalis et justior, uti paulo ante dixi ex Na-
zianzeno. Unde Septuaginta vertunt, *noli argumen-
tari plus quam oportet*; S. Hieronymus, *ne quæras
amplius*. Rursum qua velis plus sapere con-
teris, tum in sanctitate, rigore et perfectione vir-

tutis, tum in quavis alia re. Unde Vafabius vertit,
*ne plus æquo tribuas tibi, ut nolis auscultare aliis
etiam sapientioribus et superioribus, sed tuum
judicium omnibus præferas, teque plus omnibus
sapere ostendes, que ingens est arrogantia et pre-
sumptio*. Unde Apostolus hæc alludens: « Non
plus sapere, ait, quam oportet sapere, sed sapere
ad sobrietatem, » Rom. cap. xii, 3. Vide illi di-
ta. S. Cyprinus, lib. III Testimon. cap. xxi, ex
Septuaginta legit, *noli argumentari plus quam oportet*,
indoque probat arcana Dei non esse curiosos
scrutanda, ideoque fidem nostram simplicem esse
debera. Chaldæus vertit, *ne sis nimis sapiens in
scientia impiorum, qui sunt in generatione tua, in
discas eorum vias, ne forte declinas vias tuas*. Fili
enim hujus sæculi sapientiores sunt filiis lucis,
ut Christus, sed in generatione sua, quia scilicet
sapientes sunt in malo, ac mille rationes excogit-
tant, quibus mala que machinantur proficiant.

Ne ostentescas. — Nimia enim sapientia degen-
erat in insipientiam et stuporem, sicut nimium
studium cerebrum fatigat et hebetat, eo quod
optimos spiritus coasumat: unde nimis studiosi
sunt stolidi, sublimis deliri et amentes, aut ægri,
citique moriuntur. Hinc Hebræo est, *ut quid de-
siderabis, vel desiderabis?* qualis est obstupescentes,
qui a seipso, et ab anima sua quasi desertus et
desolatus est; Symmachus, *ut non angaris nimium*; Syrus, *ne admiraris*; Arabicus, *ne impie agas*; S. Hieronymus, *ne turberis*; Thaumaturgus, *ne ad-
missis uno peccato consequenter pluribus impliceris*;
Tigurina, *quare te ipsum stupidum efficias?* Campen-
sis, *ne forte et tu similiter pereas*. Alius vertit, *ut
quid inflabis te?* Chaldæus, *ad quidnam pervertes
viam tuam?* Cajetanus explicat quod nimis sapienter
et, vel justis, utpote parum ad praxim et vitam
socialem communemque apti, soleant deeri ab
iis qui negotia tractant, vel deliberant et consi-
lium querunt. Verum hoc frigidius est.

Vis exempla? Accipe, philosophi, dicentes se
esse sapientes, stulti facti sunt, Rom. i, 22. Adam
et Eva insipientes et stulti facti sunt, dum nimis
sapere voluerant, ideoque comederunt pomum
arboris scientie boni et mali. Sic Festus aut Pandor
« Mulla te litteræ ad insaniam convertunt, » Act.
cap. xxvi, 24. Sic Salomon, ipse nimis sapientie
sue prædicens, stuporem et stultitiam idolatriæ
incurrit. Unde Eccl. cap. xviii, 22, de Sa-
lomone ait: « Incitari stultitiam tuam; » et vers. 27:
« Dereliquit post se de semine suo, pentis stultiti-
am, et immittitur a prudentia Roboam. » Vero
Isaac presbyter, lib. De *Contemptu mundi*, cap. 112
« Qui, ait, de sapientia elevatur, tenebrosus igno-
rantiæ lagueos patitur. »

Denique perperam Hugo Cardinalis hæc verba
refert ad versum sequentem, q. d. Ne impie agas
multum, ut peccata peccatis addas, ne obstupes-
cas, id est fias stupidus et durus, ut excitari ne-
queas ad meliora. Sic et Bonaventura: Prohibet
ait, præcipitium impietatis, quia hæc reddat ho-

minem stupidum in affectu, durum et crudelium
in actu, et cœcum in intellectu, atque, ut Lyranus,
facit hominem desperare.

18. NE IMPIE AGAS MULTUM: ET NOLI ESSE STULTUS,
NE MORIARIS IN TEMPORE NON TUO. — Syrus, *ne adu-
sus efficiaris multum, ne sis stultus, ne forte moriaris
sine tempore tuo*; Thaumaturgus, *noli esse aulice
vel temerarius, ne te mors ante diem abripiat*; An-
toher Calena Græcæ, *ne temerarius mors indempetivam
tibi mentem infuset*; Chaldæus, *ne ambules post cogi-
tationes cordis tui, ut impie agas, neque longe fa-
gas viam tuam a domo doctrinæ legis, ut sis stultus,
ne forte causa mortis sis anima tua, ut succidantur
dies vite tue, ut moriaris, antequam perveniat tem-
pus tuum*. Ut moriaris, Hebræo מָוֹת אֶרֶץ אֶל תִּירָא,
id est, *ne sis inquietus, vagus, turbulens, ut concu-
pescitis variis abripiaris, melibusque animi,
fostar maris procollostuctus*. R. David et R. Abra-
ham, *ne te nullum occupes in negotiis mundanis, ne
te distrahas, ne superis*; Campensis, *ne esto nimis
justitie timor, neque esto exiles, ut nec in minutissi-
mis scrupulis crucieris, nec maxime temerarius transi-
stas*. Hoc nomine est antithesis præcedentis, ut
patet conferenti utramque, præsertim in Hebræo.

Sensus clarus est, q. d. ad S. Hieronymus:
« Noli peccatis addere peccata, ne provoces
Deum etiam hæc tibi inferre judicium, » citamque
mortem. Peccata maxime gravis et atrocis intel-
lige, hæc enim significat Hebræum מָוֹת רָצוֹן, et
Latium impie agere: que duplicis sunt generis,
scilicet iræ, impietas in Deum per superstitionem,
hæresim, blasphemiam, idololatriam, etc.
Ita Olympiodorus. Sacando, severitas et crudelitas
in proximum. Ita Bonaventura, Lyranus et alii.
Hæc enim duo, utpote noxia republice et homi-
num societati, solum Deus punire in hæc vita, et
castigare morte, uti castigavit totum orbem ido-
latriæ et injustitiæ plenam diluvis, tempore
Noe; Pentapoliim igne caelesti; Core, Dathan et
Abiron hiato terræ, Numer. xvi; Absalomem patri
Davidi rebellantem suspendio. Nam, ut dicitur
Psalm. lvi, vers. 24: « Viri sanguinum, et dolosi
non dimidiabant dies suos: » ergo ne impie agas
multum, » hoc est, sicut te docui ne nimis sis
justus, sic te moneo ne nimis sis injustus. Cava
ergo a peccatis gravibus præsertim Deo vel pro-
ximo injuris. Nam omne peccatum, etiam ve-
nale et minimum, in hæc fragili vita vitare est
impossibile, scilicet, ut ait Poeta: « Quisque suos
patitur manes; felix qui minimis urgetur. »

Et nota esse struere. — Stulte inveniendū vanis
voluptatibus, et addendo peccata peccatis, nec
previdendo eum periculo mortis et gehennæ, que
peccatores non cogitant, nec prævident, sed li-
bere et secure peccant quasi non esset mors et
infernus, ideoque improvidi subito in eum cor-
ruunt. An non hæc summi est stultitia? « Si enim,
ait S. Hieronymus, novit hirundo pullos de suo
oculare chelidonia, et dumnum capreæ appet-
tunt vulnerata, cur nos ignoremus medicinam

penitentia propositam esse peccatoribus? » Unde
Septuaginta vertunt, *noli esse aulice*, id est durus;
Arabicus, *ne sis inarbitrarius, sceleratus*; Hugo, *ne sis
distractorum ignarus*.

NE MORIARIS IN TEMPORE NON TUO. — *Id est, ne
moriaris impatienter, præmatura et anticipata
morte, eaque sæpe violenta, puta vi ab homini-
bus, vel a Deo vindice tibi illata*. Homines valde
scelerati, ait S. Hieronymus, moriuntur in tem-
pore non suo, quia vel judicium, vel Dei vindicta
de vita tolluntur ante naturalem vite terminum,
quem affligissent, nisi in incisis et præceptis ful-
set, scilicet, ante fatale tempus, ait Tigurina:
nam, ut vertit Campensis, *fata ut plurimum pa-
reant male*. Adde, inquietudines et passiones, et
perturbationes iræ, invidia, superbie, etc., quibus
assiduo agitantur impii, vitam eorum abbrevi-
ant. Sic filii et posteri Hæi mortui sunt in tem-
pore non suo. Audi S. Scripturam: « Non erit se-
nex in domo tua omnibus diebus: et pars magna
domus tue morietur, cum ad virilem ætatem ve-
nerit, » 1 Reg. i, 33, 33, juxta illud Prov. x, 27:
« Timor Domini apponet dies: et anni impiorum
brevisabuntur. »

Secundo, « in tempore non suo, » quia impie
imperator, utpote destitutus virtutibus et meritis,
subita et repetita invadit mors: ita Olympiodorus.
Dicitur hoc tempus non suum, quia sibi in-
congruum, animo nocivum, et salutis æternæ dam-
nosum: hoc enim est tempus peccati et diaboli,
quo ipse peccatorem possidet, ut rapiat ad tar-
tara.

Tertio, « in tempore non suo, » quia impii nullo
tempore expectant mortem, putantque ab ea se
longissime distare; ergo incogitantes et pavidos
improvisam mors auferit. Vide Pererium in cap. xv
Genes. disput. 7.

Mystico Auctor Calena Græcæ, exponit, q. d.
« Ne immoretur in corde tuo cogitatio impia, ne
forte in impietatem anima prolapsa ignorante
moriatur. »

Tropologice, dicitur hæc quod summum bonum
est mori in tempore suo, hoc est, quando quis
constitutus in gratia paratus est ad mortem, ut
per eam transeat ad beatam immortallitatem.
Hæc Deus concedit iis qui solliciti sunt et strenui
ut se in gratia conservent, et que augent. Vix
versa suorum malum est mori in tempore non
suo, hoc est, quando quis deprobit in peccato mor-
tali, præsertim in consuetudine et statu peccati.
Hic enim imparatus est ad penitentiam, et ad
bonam mortem, ideoque per eam tendit ad mor-
tem secundam in gehennæ. Hoc tertio « Hic ita
qui in impietate crescit, et peccata peccati
accumulat. Hinc enim Deus despicit, obocant,
obdurat, ac tandem reprobat. Quare predestina-
tionis signum, imo effectus, est mori in tempore
suo, id est in statu gratie; reprobatioris vero
mori in tempore non suo, id est imparatum in
statu peccati. Quam multo deprobi salvarentur,

si morentur in tempore suo, id est cum sunt in statu gratiae, jam autem damnantur, quia moriuntur in tempore non suo, id est in statu peccati. Quam nulli vicissim predestinati et electi damnarentur, si Deus eos raperet in tempore non suo, verbi gratia, si Petrum rapuisset, illico ut rogavit Christum; si Paulina, cum persequeretur Ecclesiam; si Magdalenam, cum voluptatibus indulgeret; jam autem per gratiam, qua eos predestinavit et elegit, sicut eos vivere in tempore non suo, ut rapiat eos in tempore suo, cum scilicet per gratiam sunt amici et filii. Haec ergo summa est gratia, ut prole gratia predestinationis et electionis divinae. Hinc discere summe cavendam esse consuetudinem peccandi, ut si in peccatum aliquod lapsus sis, non in eo factus, sed illico per penitentiam resurgas. Hoc est quod monet Ecclesiasticus, cap. XXI, vers. 1: « Fili, peccasti non adicias iterum: sed et de pristinis deprecare ut tibi dimittantur. » Vide Bellarminum, *De Arte bene moriendi*. Viri quidam timorati nuper sodalitates instituerunt hac de re, in qua quisque quotidia certas pro se caterisque sodalibus Deo fundit preces, ut sibi suisque felicem sanctamque in tempore suo concedat mortem; que sane pia et utilis est praxis ad assicurandum sibi illumine et decretorum illud vitae momentum, ex quo pendat tota aeternitas; ideoque sodalitas haec per plures provincias sparsa est, multaque hominum millia, qui pro se mortui ac felici sodalium omnium morte quotidia observant, complentur. Horum illud axioma est: « Sic vive quasi quotidie moriturus. Cum mane surgis, cogita te illo die moriturum. »

Quoniam crede tibi diluissse supremam

Quod fuit dictamen S. Marcellae, teste S. Hieronymo in ejus epitaphio ad Principium ejus filium.

19. BONUM EST TE SUSTENTARE JUSTUM, SED ET AB ILLO (impio, de quo sermo processit) NE SUBTRAHAS MANUM TUAM: quia qui TIMET DEUM, NIHIL NEGLIGIT.

— Pro justum Titelmannus et Valabius censent legendum istum, quia sic legunt Hebraei et Chaldaei. Verum omnes Codices, etiam Sixtini, legunt justum, quia per istum intelligit justum. Hebraea ergo sic habent, *bonum est quod apprehendas in hoc (id est hunc, scilicet justum), et etiam ab hoc (id est alio, puta impio) ne quiescere facias manum tuam, quia timens Deum egredietur ad omnia haec*. Septuaginta, *bonum est inhærere in hoc, et quidem ab hoc ne contamines manum tuam: quoniam timens Deum egredietur omnia*. Ubi pro *in hoc*, id est continentis, per diuersin videtur legendum *in hoc*, ut legit Scholiastes, id est, ne dimittas. Sic enim legunt Hebraea, Chaldaea, Latina. Arabicus vero de more Septuaginta secutus legit, *ne contamines*. « Res bona est, inquit, ut amplectaris hanc concionem, et teneas eam, et propterea ne macules manum tuam hoc. » Nonnulli *hoc* et *hoc*

accipiunt justum in neutro genere, id est iustum, q. d. Bonum, imo optimum est ut sustentet justum, id est, ut iustitiam et sanctitatem supra te tollas, humerisque et capiti tuo imponas, nec ab ea manus auoveas, sed ambabus eam amplectaris, exerceas, tuearis: hoc enim unicum est negotium tibi a Deo impositum et commendatum. Alii per hoc et hoc accipiunt duo, quae priuissentur, q. d. Sustenta hoc, scilicet, ut non sis nimis justus et reuerus, nec subtrahere manum ab hoc, id est a secundo, ne scilicet impie agas multum, id est ne sis nimis indulgens et laxus, severitatem elementa temperes: sic haec sanctam providentiam, quae attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter, imitaberis. Verum pro hoc hebraice est *in hoc*, id est *hic* vel *iste*, in masculino genere, puta justus, nisi alio puncto legas so, id est hoc, istud; quod circa.

Primo, Thaumaturgus per justum accipit Deum, sic apta procedenti de justo et impio haec gnomen coniecit, dum vertit, *bonum nocivum est Dei adiutorio nisi, et sic omnia cetera peccant*. Eserabile etiam immaculatam saltim contemnitur. Atqui obedienti et tenenti Dominum omnia adversa licet effugere. Et Auctor *Catech. Franciscanorum*: « Ceterum, inquit, maximum illud est, si succurrentem Deum, manumque iacenti perrigentem vicissim te apprehendas, ut ab illo pendens nusquam peccato manum tuam porrigas, nam iocunda manu contingere, quae ab omni malis libera aeterna, scelerum plane est et abominabilis, at qui timore Dei confusus, Deo subditus est, et adversa omnia facile vitat. »

Secundo, Olympiodorus, q. d. Bonum est justum, id est iustitiam apprehendere et virtutem comparare, nec manus sceleris contaminare; qui autem id facit, Deumque timet, evadet tentationum certamina. Vel, ut Cajetanus: Egredietur ad omnia, id est ad omnes virtutes, quas studiosus exercebit, nec erit una alterave diuina contentus. Rursus Midras, sive Glossa Hebraea, *per hoc et hoc accipit diversa, uno universa legunt praecipit, q. d. Ita serva unum praecipitum, ut non on. fias aliud, sed universa simul exacte observes: sic non morieris in tempore non tuo, sed universa mortis praematurae discrimina tuum evades.*

Tertio, Hugo Cardinalis, q. d. Bonum est sustinere justum, qui saepe te corrigit et castiget, nec ab illo subtrahere obsequium, vel subsidium, sed tanto alacrius illud exhibere, quanto illo diligenter est in corrigendis, et curando salutem tuam.

Quarto, S. Hieronymus asserit sustentare accipi posse pro sustinere: « Ut justi animus preparatur, ut quodcumque evenit libratam mente sustinet, » q. d. Justus se pro fortique animo sustinet omnia tam adversa quam prospera; ideoque implorat Dei opem: si enim prospera habeat pro-

lorem, nec elevabitur prosperis, nec deprimetur adversis.

Quinto, Valabius: *Bonum est ut hoc, inquit, tenas, ita nempe, quod non sis nimium justus; nec manum tuam ab isto retrahas, id est a iustitia et sapientia, quas non debes spernere, sed utrique servam diligenter dare, namque timens Deum respicit se ab universis his, id est, a facile cavet ut non sit nimium justus, aut ne non nimium studeat iustitiae, recedatque ad extremis.*

Hoc accedunt Hebraei, qui exponunt, q. d. Bonum est apprehendere partem sapientiae et stultitiae, quia qui timet Deum utraque viriliter ulitur. Una ergo manu apprehendere unam, altera aliam, id quod timor Dei edocebit; cujus ductu tu tu incedes, et evades extrema pericula. Et clausum est quod ut firmiter credas, et perpetuo in memoria habeas, quod qui reverentur Deum, omnia haec mortifera mala effugient.

Sexto, Chaldaeus: *Bonum est, inquit, te adiungi scriptis iustitiae huius, ut retribuas beneficentiam tuam tuas in via negotiatorum; et etiam ab hoc libro legis, ne dimittas partem tuam: etiam qui timet Dominum, exit de manibus omnium dilectorum illorum. Unde aliqui per hoc et hoc accipiunt theoreticam et practicam, q. d. Ita vaces theoreticae et contemplationi, ut non omittas actionem et proximum, sed manus operi et beneficentiae admoveas. Contemplatio enim dirigenda est ad actionem et exercitium virtutum.*

Septimo et genuina, S. Hieronymus, Alcinus, Glossa interlinearis, Titelmannus et alii, q. d. Bonum est sapientes et justos ope et opibus sustentare, sed et a stultitia quoque impiisque peccatoribus ne subtrahere manum et beneficentiam, quia, qui timet Deum, nihil negligit, sed omnes occasiones bene agendi et bene faciendi capessit at capiat, ut imiletur Deum, « qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos, » *Matth. cap. V, 45, q. d. Qui bus, et quotquot poles benefacere, benefacito: qualesque illi sint, sive sapientes et just, sive stulti et impij; sic non eris justus nimis, nec nimis impius. Eleemosyna enim corrigit nimiam iustitiam et severitatem, atque expiat, si quid impie gesseris. Videtur hunc gnomen contradicere illa *Eccli. cap. XX, 5*: « Ita bono, et non reoperis peccatorem; benefac humiliti, et non caderis impio; » sed libere respondei, et locum explere. Verum, ut candidè dicam quod sentio, non videtur hic agi proprie de eleemosyna corporali, sed spiritali, ut sensus est, q. d. Sustenta justum ne velit esse nimis justus; itaque limites iustitiae exeat, fiatque injustus; manum quoque ne subtrahas ab impio, ne impio nimis agat et stulte operetur; sicque nihil boni negligas, quod tam in iusto in iustitia sustentando, quam in impio ab impietate prohibendo et revocando affluere pos-*

sis. Hunc esse sensum liquet primo, quia cum exigit contextio huius sententiae cum procedenti; atque in iustum plane respicit referri iustum, de quo versus procedit. dixit: « Noli esse iustus multum. » Similiter vis sed ab illo *ne subtrahas manum* plane refert impium, de quo dicitur: « Ne imple agas multum, et noli esse dilutus. » Rursus illius arguit, quod dicit: « Sustenta, » non da eleemosynam. Hebraice, *apprehende iustitiam* scilicet nutantem et labantem, ne in injuriam propter nimium fervorem probatur. Denique id convincit ratio, quam subjicit vers. 21: « Non enim est homo justus in terra, qui faciat bonum, et non peccet, » q. d. Ideo sustenta iustum, quia non est iustus quisquam adeo sanctus, qui non aliquando cessit et peccet (1).

Qui TIMET DEUM, NIHIL NEGLIGIT. — Hebraea, *exiit de manibus omnium dilectorum illorum*. Unde ad omnia; Syrus, sequitur omnia, q. d. Non est tardus et piger, sed sedulus et alacer, ut aggrediar omne bonum omnemque beneficentiam, item omne opus arduum, q. d. Justus forti est animo, ideoque difficulitates, tentationes et tribulationes non fugit, sed intrepide illis procedit obviam, easque vincit et superat: sicut Deus Jacob certamen. forte (cum Esau) « dedit, ut vinceret, » *Sapient. x*. Unde S. Hieronymus explicat, q. d. « Qui timet Deum, nec elevatur prosperis, nec opprimitur adversis. » Rursus ex Hebraeo veritas, *qui timet Deum, exit cum omnibus, vel, ut Pagninus, de omnibus, id est evadet omnia mala*. Ita Thaumaturgus, Olympiodorus et alii; vel omne bonum opus ad optatum finem perducat; aut, ut Septuaginta, *exibunt omnia*, id est omnia feliciter succedent timentis Deum. Unde Arabicus vertit, *qui timet Deum, exit ab omnibus rebus iustificatis*; Symmachus, *timens Deum pertransibit omnia*; Tigurina, *expedit se cum universis istis*; Valabius, *facile recedit ad extremis*.

Moraliter discere hic quod, sicut negligentia mater est securitas, sic timor est industria et diligentia. Hoc vero consistit in quatuor, ait Hugo, scilicet in studio, labore, sumpto, tempore. Diligens enim nulli pareit studio, labori, sumptui, tempori, sed omne, quod res possit, illi impendit. Rursus timens Deum nihil boni vel mali negligit, sed omne bonum capessit, et omne malum evitat, quantum scilicet humana fragilitas patitur. Nam non est justus, qui non peccet venialiter, ut subdit vers. 21. Iustus tamen satagit venialia fugere quoad potest, nihilque vel minimum praeterit, vel negligit. Nam, ut sapienter ait S. Augustinus, lib. *De Diver. quod. cap. xi*: « Sic et modica peccata attendite. Quam modicissima sunt, et cavete, quia plura sunt. Quam insignificabilia sunt grana arenae! si arenae amplius vel cavum milititar, mergit illam, ut perat; quam minime sunt

(1) Sensus est, bonum est quod apprehendas hoc (monitum vers. 18); et etiam ab illo (monitum vers. 17) ne dimittas manum tuam; nam timens Deum egredietur omnia ista, evadet omnia ista et juncta his periculis.

gutta pluvia! nonne flumina implent et domos dejiciunt? Ergo ista nolite contemnere. » S. Bernardus autem sic inquit: « Non solum gravia, sed et levia cavenda sunt peccata. Multa enim levia cum grande effluunt, sicut solent de parvis et minimis guttis immensa flumina crescere. » Ita S. Bernardus, lib. *Meditat.* cap. xiv; quod intellige non formaliter, sed dispositive: venialia enim peccata disponunt ad mortalia: sunt enim sicut pulvis in oculos injectus, qui eos in principio obnubilat, deinde excacat penitus; sunt sicut seminatores discordiæ, qui affectuum republicam turbant, et animam totam inquietant; sunt imbræ, qui non quidem charitatem extinguunt, at robur ejus et fervorem conspiciunt; sunt nequitudines, quæ mentem debilitant; sunt factores, qui spiritum Dei contristant, et nos a bono ejus familiaritatis avertant.

Qui ergo Deum timet, nihil negligit; sed majora peccata ut majora fugiet, et minorâ ut semina majorum vitabit. Temerarium enim est unum pedem hostis intra domum admittere, qui post unum alterum ponat, et miserum habitorem ex ea cum injuria expellet. Ita diabolus solet a parvis incipere, et ad majora procedere, et postquam ab anima timorem leviorum peccatorum depulit, metum etiam graviorum oblegare. Vide dicta Eccl. cap. xiv, vers. 1, ad illa: « Qui spernit modicâ, paulatim decedit. » Ex adverso sit illi, qui Deum non timet, et ad se transiit de peccato in peccatum, velut equus excoelatus, qui nihil timet, quia nihil videt; unde vulgo dicitur: « Nullum animal audacia equo *exco*. » ait Hugo.

Ver. 20
Sapientia
est ro-
bur.

20. **SAPIENTIA CONFIRMAT SAPIENTER ET PER DECEM PRINCIPES CIVITATIS.** — *Robur, sapientia stabilizat sapientiam per decem dynastis, vel dominibus in urbe; Syrus, sapientia roborat sapientem, melior decem principibus, qui sunt in urbe; Tigurina, sapientia vix circum spectatis quam decem potentes; Campensis, plus parat, quem possunt decem principes; Thaurinurgus, nec tantum valent in civitate potentissimorum virorum praesides, quantum sapientia; et solit nonnullam etiam quantitatibus facere que sapientiam, ignorare. Laborant hic interpretes in hexa hujus sententia cum preced. S. Hieronymus sic necesse, ut occurrat tacite objectioni. Dicit enim quis: Sum tenuis fortune et pauper, quomodo ergo opibus meo sustento hoc justum? Ille respondet: « Quis non potes opibus, consilio adjuva, solatio fove. Plus enim potes in angustia consilio prestare sapientia, quam quilibet maxime potestatis. Atque hoc ipsum cum prudentia fieto. Grandis quippe libra justitie est, et cui, et quantum, et quamlibet, et quali, vel in re, vel in consilio tribuere. »*

Planus et planus sic neceas, ut det causam, unde tantum robur sit sapienti, ut sustentare queat non justum, quam impium nutantes et labantes in peccatum, curque hinc nihil bene negligat, sed validus vegetusque sit ad omne ho-

num. Causa nimirum est, quod sapientia excoelat sapientem, ut plus effloret queat unum suæ sapientia, quam decem principes suis opibus et potentia in civitate; hæc enim corpora est, fragilis, infida et incerta: sapientia vero spiritualis est stabilis, fida et certa. Exemplum est in Joseph, de quo hunc versum explicat Chaldaeus: « Sapientia Josephi, inquit, filii Jacobi, plurimum ei presidi et prudentia eorum fratribus suis decem justis attulit, qui cum in timore Domini multum posset, nihil in illos molitus est mali, quo tempore in Ægypto essent; neque etiam violentar in fratrem irruerunt, qui tum eorum animos exasperarat. » Ita habet Chaldaeus Completensium et Costi, licet in Bibliis Regiis habeat: *Sapientia multiplicabit sapientiam, qui subegerit concupiscentiam malam.* Rursum exemplum est in Jacob patre Josephi, de quo ait Sapiens cap. x, 10:

« Hæc (Sapientia) profugum ire fratris justum deduxit per vias rectas, et ostendit illi regnum Dei, etc. Custodit illum ab inimicis, et a seductoribus tenuit illum, et certamen forte dedit illi ut vinceret, et sciret quoniam omnium potentior est sapientia. » Ratio a priori est, quod sapientia mille excogitet et suggerat rationes, quibus sustentatum justum æque ac impium, ac quodlibet opus arduum aggrediatur et perficit. Rursum quod sapiens, id est justus et sanctus, est Dei os et organum, per quod loquitur Spiritus Sanctus ad movendum audientium corda, quomocumque ei libuerit, est patet in S. Petro et S. Paulo, ceterisque Apostolis et viris Apostolicis, qui orbem converterunt, et ex impio fecere parum. Quare, ut dicitur Eccl. cap. ix, 18: « Melior est sapientia, quam arma bellica. » Et: « Vir sapiens, fortis est: et vir doctus, robustus et validus. Quia cum dispositione luitur bellum: et erit salus ubi multa consilia sunt. » Prov. xiv, 3; et cap. xxi, 22: « Civitatem fortium ascendit sapiens, et destruxit robur fiducia ejus. » Vide ibi dicta.

SUPER DECEM PRINCIPES. — id est primores, dynastas, qui sunt in civitate. Hebraice enim est *Schaltim*, unde sultan sive solumus, id est princeps et imperator, quasi: Est Souldanus Ægypti, Babyloniæ, Syriæ, etc.; *Decem* id est multos, imo universos. *Denarius* enim est complementum numerorum simplicium, qui artificiali vocalibus, eoque primo componit et combinat. Unde hoc dicitur, quasi *hebraice*, a *Septem*, quod omnia continent et comprehendit. Sic Job cap. xii, 3, ait: « En, dacies, » id est multos et continuo, » confunditis me. » Alludit tamen ad decem primores urbis, de quibus dicitur Ruth cap. iv, vers. 2: « Tollens autem Booz decem viros de senioribus civitatis; » hosce enim non tantum ut testes cessionis hereditatis a libitis fuisse, ut voluit Lyranus et Abulensis, sed etiam ut seniores, id est seniores et iudices, patet ex eo quod subdit: « Dixitque ad eos: Sede hic. Quibus sedentibus locutus est ad propinquum, » etc. etc.

eam cessionis cum eo coram decem senatoribus pergeret, uti recte ibidem observavit Faverdinus; etc. Josephum, quem citat et sequitur Carolus Sigonius lib. VII de *Republ. Hebr.* cap. vii, innotat apud Hebræos septem fuisse civitatis principes: vari enim in urbe sunt magistratus, variis rebus curandis præpositi; unde in uno septem, in alio decem seniores. Sic apud Romanos erant septemviri, erant et decemviri, sed in diversis tribunalibus, etc. etc. et in diversis temporibus. Audi Livium, lib. III: « Anno trecentesimo altero, quam Roma condita erat, iterum mutatur forma civitatis ab consulibus ad decemviro, quemadmodum ab regibus ante ad consules venerat. » Porro negatur R. Salomon, dum explicat de Josia, q. d. Josias rex sapiens et pius ob suam sapientiam et pietatem, potentia et robore superavit decem reges antecessores suos.

Mystice Salomus per sapientem accipit Christum, qui robustior est, majusque auxilium fidelibus præstat, quam decem principes, id est omnes angeli: « Decem enim, inquit Salomus, fuerunt ordines angelorum; sed unus cecidit per superbiam, et idcirco huius angeli semper ad hoc laborant, ut de hominibus numerus adimpleatur, et perveniatur ad perfectum numerum, id est denarium. » Hoc enim grano salis accipe. Nam Ecclesia tantum agnoscit novem choros celestium spirituum, e quibus nonnulli cum Lucifero ceciderunt, factique sunt demones: ceteri, duce S. Michaelis, in fide et gratia perseverant, factique sunt angeli. Unde hic locus a censoribus in Salomus notatus et castigatus est. Excusantibus est tantum Salomus, quod decimum chorum separaverit a novem choribus sanctorum angelorum, feceritque eorum qui prolapsi sunt et facti demones, q. d. Novem chori sunt sanctorum angelorum, decimus est demonum.

Ver. 21
Non est enim homo iustus in terra, qui faciat bonum, et non peccet.

21. **NON EST ENIM HOMO IUSTUS IN TERRA, QUI FACIAT BONUM, ET NON PECCET.** — Hebraice, et non peccabit, i. e. qui nunquam sit peccatorum; Thaurinurgus, et quis est qui non incipiat alienari? Capitanus hanc gnomen necesse præcedenti dupliciter: Primo, referendo eam ad decem « principes civitatis, » q. d. Hicce robustior est sapiens, quia hi ut homines subinde errant et peccant: at sapiens confortatus a sapientia, dum eum sequitur, errare et peccare nequit. Secundo, referendo eam ad « sapientiam, » q. d. Sine sapientia, vel seclusa sapientia non est homo justus in terra, qui faciat bonum et non peccet, q. d. Quod justus faciat bonum et non peccet, id habet a sapientia; quare si eum secindas, vel si iustus eam deserat, illi bonum deseret et peccabit. Hoc est quod dicitur Sap. II, 19: « Per sapientiam sanati sunt, quicumque placerunt tibi, Domine, a principio. »

Planus eam referas ad vers. 19, ut ibi dixi. Cum eo enim optime coheret, ejusque dat causam, ut sapientia iustum ne labatur, vel ut lapsus reuagat, quia non est justus, qui sine con-

stanter bonum faciat, ut ex innata fragilitate aliquando non peccet. Eget ergo sustentatore, qui eum faciat ne cadat absolute, aut certe ne in peccatum gravitas cadat, vel si in illo currerit lapsus erigat. Hoc est quod ait S. Jacobus cap. iii, vers. 2: « In multis offendimus omnes; » ut: « S. dixerimus quoniam peccatum non habemus: ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est, I. I. I. cap. i, 8. Vide utrobique dicta (1).

Excipe ex communi totius Ecclesie sensu et consensu, Christum et B. Virginem: hi enim nunquam peccaverunt, sed semper bonum operati sunt. Quocirca ex hoc loco docet Concilium Milevitanum, Tridentinum, totaque Ecclesia justos non posse vitare omnia peccata venialia: esto enim singula scorsim sumpta vitare queant, non tamen universa simul sumpta. Quare necessarium est ut aliquando venialiter peccent, non deficiente hic et nunc, sed indefinito. Sicut sagittarius licet perissimus sit, non potest omnia continuo sagittando scopum conillere, sed necesse est ut fatigatus, deficiente attentione, aliquando ab eo aberret.

Porro impia et stollida est explicatio Calvinii et novatorum, qui ex hoc loco contendunt hominem etiam justum, eo quod concupiscentia sit infestus, in omni opere bono aliquod concupiscentie et peccati admiscere, ut in omnibus emineat quardam *erectio*, inordinatio, labes et confusio. Hoc enim dogma adimit homini mentem, consilium, prudentiam, bonitatem, virtutem, sanctitatem et omne bonum, atque hominem non tantum in bestiam, sed et in demoneum transformat. Solus enim demum eum damnatus, ex desperatione, et odio ac furore, quo flagrat in Deum, non potest velle quidquam boni, adeoque nihil potest agere nisi superbie, irasci, invadere, furere et peccare. Vide Bellarminum, lib. IV de *Justificatione*. Argue Hugo cardinalis asserit non esse qui faciat bonum simul et non peccet, quia peccati, inquit, non peccant quidem, sed non faciunt bonum; adulti vero, esto faciant bonum, tamen aliquando peccant. Solidus S. Athanasius, tract. de Incarnat. Verbi contra Paulum Samocetensem et S. Hieronymus, cap. II ad Hylar. hanc gnomen accipiunt de peccatis, non tantum venialibus, sed et mortalibus, quod scilicet ea omnia nomen suis vitare vitare possit, ut vera sit justus. Indequè evincunt necessarium fuisse Christi incarnationem, ut Christus suis meritis non justificaret, ac gratiam ad vitandum omne peccatum mortale nobis impetraret et conferret.

22. **SAP ET CURSUS SEMINUM QUI DICENTUR, NE VER. 22 ACCURBENS COR TULI: NE FORNIS AURIS SERVUS EXALCENTEM TIBI;**

23. **SCIT ENIM CONSCIENTIA TUA, QUIA ET TU CIBERO Ver. 23**

(1) Hujus versus, si cum precedentibus connectatur, sensus erit: Quantum aulus homo a deficiente prosum liber sit, ne in Deum querela offende, quod tibi in malis justus esse videatur. Eundem autem cum sequentibus non male jungunt: *si vero etiam cautes, etc.*

MALEDICISTI ALIIS. — Septuaginta vers. 23 ita reddunt, *etiam frequenter malignabitur in te, et multis modis male affectus cor tuum, nempe quia tu etiam ut saluati alius; Aquila, quia frequenter tempore male habebit cor tuum, si nimirum attendaris et crederis quid quisque dicat. Hebraeorum *וְכָל הַכֹּל* significat *viam facere, extenuare, deprimere, detrahere, male credere, execrari, mala improbare, similiter dicere et facere, quae suggerit animi amaritudo, turbatio, impatientia, ira et odium.* S. Hieronymus hanc gnomen precedenti noctens se expliat: « Sapientiae auxilio confortatus, vel ad bona, vel ad mala prepara cor tuum, et non cures quid de te loquantur inimici, qualis fors opinio sit. Quomodo enim prudens viri est circumstantium famulum non audire, sic et sapientis hominis est sapientiam praevisioni sequi, et vanos non considerare rumores. » Thaumaturgus, *ne maledicta de te factata commoveant animam, ne in multis postea actionibus, ad referenda convicia esse quoviam obducaris.**

Sapientia ergo roborat cor sapientis, ut ad animi pacem et generositatem tuendam non curet rumores, nec quid de se servi alijve dicant et maledicant, imo ad ea non attendit, nec audire vel scire cupit; quia si attendat, audit subinde mira et maligna, ideoque ab eis, de quibus nunquam cogitasse: quare surda aures omnia praeterit, despicit et spernit, sciens hominum plebecorum, praesertim servorum genus esse vile, impatientis, garrulum, parvi animi et iudicii, dixit et protulit; quare magno eoque animo illa dissonantia et negligentia. Unde Olympiodorus in Septuaginta pro multis modis male affectus cor tuum, legitur, *descensus plurimus offendet cor tuum, sic expliat: Convictum persequi, cum additur, animam turbat. » Si igitur quisquam in conviciantem ira succendatur, in multos eadē labiturque descendens, a seblimi sede rationis detractus in iracundiae passionem, atque illa tristi turbulenta implet cor suum. »*

Sic David Semel et ceterorum maledicta surda cure praeterit. « Factus sum sicut homo non audiens: et non habens in ore suo redargutiones, » ut ipse Psal. xxviii. 18. Verba enim non sunt verbera, sermō ferunt non hominem; nisi qui illis attendit mordetur, suscipitur. Idem ex Salomone docentur philosophi. Augustus Caesar conviciis in se factis non frangebatur, sed ardebat, ait Seneca, lib. *De Clementia*, cap. I. Fabius Maximus sequens Annibalem, a suis Annibalis peragogus vocabatur. Ad ille moro suo perrexit, itaque Annibalem fregit; unde dicebat: « Qui dicitaria conviciisque metuit, timidior est ilis qui fugiunt hostes. » Ita Plutarchus in *Apophth.* Tiberius Caesar convicia dissimulabat, dicens, « in libera civitate liberus esse linguas, » ait Suetonius in ejus Vita. Aristippus maledicum insequentem fugiens, cum ab eo rognaretur: Cur fugis? « Quia, inquit, illi facultas est maledicendi, mihi vero non est

audiendi. » Titus Imperator: « Nihil ago, inquit, ob quod reprehendi mereor; ea vero, quae de me falso dicuntur, proors negligo. » Ita Niphilinus in ejus Vita. Plutarchus, lib. *De cohibenda ira*: « Accurate, inquit, scrutari inquirendo omnia, atque in medium protrahere omnia servi negotia, omnia amici actiones, omnia filii studia: cum ex uxoris susurros, ea vere res iras gignit multas, atque continuas et quotidianas, quarum summa eo redit, ut morosi intractabilesque reddamur. Euripidis esse: Deum res magnas curare, exiguas feminis dimissas sinere. » Philippus Macedo primoribus sibi obsecrantibus: « Gratias, inquit, his habeo, quia aorum maledicatione fio melior, dum factis eorum illos mendacii convolare. » Ita Plutarchus in *Apophth.* Unde Seneca, lib. III *de Ira*, cap. xxv: « Dicit itaque, inquit, quisque sibi quoniam lae cessit: Numquid potentior sum Philippo? Illi tamen impune maledicunt est. Numquid in domo mea plus possum, quam toto orbe terrarum divus Augustus potuit? Ille tamen contemtus fuit a conviciatori suo succedere. Quid est, quare servi mei hilaris resposum, et contumaciorem vultum, et non perveniens usque ad me marmurationem flagellis et compediis explent? Quisnam cujus aures laedi nefas sit? Ignoverunt multi hostibus, ego non ignoscam pigris, negotiatis, garrulis? Puerum aetas excuset, feminam sexus, extraneum libertas, domesticum familiaritas. Nunc primum offendit? cogiteras quomodo placuit. Saepe et alias offendit? feraxius quomodo dicitur. Amicus est? fecit quod voluit: inimicus est? fecit quod debuit. Prudentiori credamus, stultiori remittamus. »

QUI ET TU CEREBRO MALEDICISTI. — Remedium suggerit, tum ad tolerandam, tum ad fugiendam maledicentiam. Solent enim illi qui superioribus aliis sunt molesti et maledicunt, subditos pariter experiri fastidiosos, et ab his maledicis impelli. Haec enim est justa talionis poena, quae Deus qui nullum peccatum sinit impunitum, tales congrue punit et ulciscitur, juxta illud Christi: « In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis, » Math. vii. 2. Et: « Sicut feci, ita reddidit mihi Deus, » Judic. 1, 7. Et: « Per quem peccat quis, per haec et torquetur, » Sap. xi. 17. « Qui dicit quae vult, audit quod non vult, » ait Comicus.

24. CUNCTA TENTAVI IN SAPIENTIA. DEVI: SAPIENTENS EFFICIA: ET IPSA LONGVS RECESSIT A ME (1). 25. MELIO MAGIS QUAM ERAT: ET ALTA PROFUNDITAS (Hebraea, *profundum profundum*, id est, summe

(1) Omnia has tentavi per sapientiam, sapienter exploravi. Dixi, cogitari mecum? Saepe. Jam ad fugiendum sapienter abeundi; sed ea sapientia remota erat a me. Vers. 25: remota est illi, scilicet, esse sapientis, suo sapientia, et profundissimum: qui invenit illud? Hoc monet Ceterus, verba hebraea sic esse ordinata, *quis invenit illud quod est remota et vult profundum?* Maurer, remota est illi, quod, id est, difficile explorare est, quid id sit.

ma profunditas sapientiae) quis invenit eam? — Arabibus et Syris, *profunditatem profunditatum quis quis invenit?* Salomon hic sermonem reflectit ad seipsum et sapientiam, ejusque profunditatem admiratur: quo enim magis sapientiam indagavit, eo magis ejus profunditatem deprehendit: uti naute quo magis mare ingreditur, eo illud profundius experitur; et mons eminenti intuenti demissis, cominus vero excelsus videtur. Quare factum se, cum ad summum sapientiae epicem contenderet, quo plus in ejus scrutatio progressus est, proficit et perrexit, eo magis ab ejus comprehensione defecisse, quia quae plura in sapientis cognovit, eo plura in ea obscura, scrutanda et pernoscenda conspexit, uti saepe superius dixit et confessus est: quare hinc plura non addam. Ita S. Hieronymus qui asserit Salomonem « ultra omnes homines quassisse sapientiam, et ad finem illius tentasse pervenire, » sed frustra, cum illa in tra abyssi fundo et fine caret, sique immensa atque in divinitatis oceanum, puta in immis divini peroris visceribus latissimae diffusa, et profundissime abscondita. Thaumaturgus haec refert ad penitentiam Salomonis; unde vertit, *omnia haec mihi jam olim caveris: sapientiam enim a Deo consecutus eram; sed esse, haec! quanto damno meo obice: ad stultitiam enim illi praeterit unquam pertingens non vult.*

Porro S. Hieronymus sapientiam hanc accipit scientiam divinitatis, q. d. Tentavi scrutari Dei majestatem: sed quo magis eam penetraui, eo profundiora et magis impenetrabilem reperi; alii, ad curiositatem vestigandi et sciendi ea quae humanum caput superant; Chaldaice, *ad scrutandum legis divinae, atque Messiae, ac dei mortis et dei iudicii.* Planus et aptus ad sequentia refertur, scilicet ad scrutandum creaturarum vanitatem, ut nosset tibi esset vera voluptas et felicitas, q. d. Scrutatus sum res omnes, et in omnibus vanitatem reperi, nec quidquam, quod animam hominis inextinguibilem explere et beatum posset: quo plus veram salutem et felicitatem in his quaesivi, eo minus reperi, et longius a vera sapientia et felicitate me elongavi, ac praesertim dum inter feminarum complexus et voluptates eam quaesivi: tunc ista sensum patet ex sequentibus.

Hanc profunditatem sapientiae graphice depingit Baruch in 15; Salomon, Prov. xxx. 43. Eccli. 1, 2, et xxiv. 7 et seq.; Job, xi. 7: « Forsitan, inquit, vestigia Dei comprehendes, et usque ad perfectum Omnipotentem perreperis? Excelsior caelo est, et quid facies? profundior inferno, et unde cognosces? longior terra mensura ejus, et labiorum maris? Item facti toto cap. xxviii. Sic studiosi Theologiae, initio, ut principia ejus intelligant, videntur sibi multa scire, et valde esse sapientes; et ubi pergunt flumque professores, vident ubique difficultates, nec certum se longe plura ignorare quam scire.

Tropologice S. Gregorius, xxxiii Moral. cap. 4, asserit quod sancti viri, « quo epud Deum alius virtutum dignitate proficiunt, eo subditus indignus esse se deprehendunt, eo subditi proximi hui sunt, quod quid eos in ipsis habebat, invenunt, et tanto magis foetis sibi deformes apparent, quanto magis pulcherrum est quod iudicium vident. » Citato deinde hoc loco *Eccli.*, sic expliat: « Quaesita enim sapientia longe recedens dicitur, quia appropinquanti aliorum videtur; qui vero hanc nequaquam quaerunt, tanto se et propinquius aestimant, quanto et ejus rectitudinis regulam ignorant, quia illi in tenebris mirari loca charitatem nascunt, quam nunquam viderunt. »

26. LUSTRAVI UNIVERSA ANIMO MEO, ET SCHEM, ET CONSIDERAVERI, ET QUAEERERE SCIENTIAM, ET RATIONEM: ET ET CONGNOVERE REPTIEM STULTI, ET ERRORES INBUDITIONI. — Hebraice *לִּטְרוֹתֵי הַבְּהֵמָה*, id est *insipientiam*, vel potius *insipientiam*. Illi in Hebraeo eadem voces sunt, quae hic Septuaginta, *stultitiam*, vel *circumlocutionem*; Symmachus, *circumlocutionem tumultuosam*; q. d. ait S. Hieronymus: « Quotidie mecum uniuscujusque rei rationem pono, nullum invenire cogitatum potui, qui non cogitatione perversa extrinsecus turbaretur (1). »

Pro Lustravi Aquila vertit, *circumlocutioni*; Hebraea, *circumlocutioni*; Symmachus, *pertraversi uniuscujusque sensu meo*, q. d. Omnia circumspexi et circumlocutioni. Contrarie, ideoque non ad litteram Olympiodorus: « Vir sapiens, ait, cum ad intelligendum aliquid vires intendit, collecta mente omnia in circumstantiis prospectanda, sed clausis somnum fenestris, ac recedens in aere mentis penetrabilia deambulat in circuitu. Ibi erant proflexu in se rotandi intellectus esse speculatur ipsum, ut eodem intelligendum objicitur. »

Pro *stulti* Noster legit *כִּסְלִי כִּסְלִי*; jam alto puncto legitur *כִּסְלִי כִּסְלִי*, id est *stultitia*, eodem sensu; aut potius legens *כִּסְלִי*, id est *stultitia*, vertit *stulti*, quia veri-censur abstractum de more peni pro concreto. Haec graecia patet ex dictis, cap. 1, vers. 17, ubi in Hebraeo eadem voces sunt, quae hic. At ergo: Circumlocutioni omnia ut scirem scilicet verum naturam et vanitatem, ac praesertim impletatem stulti, et mox expliat: ubi enim pro *cognoscerem* in Hebraeo est *hlem verbum*, quod hic, scilicet *לִּטְרוֹתֵי הַבְּהֵמָה*, id est *stultum*, ut scilicet ex hae vanitatis et stultitiae

(1) Converte me ego et cor meum, omni animi meo studio me contuli, ad cognoscendum et ad investigandum (scilicet res multas), et ad quaerendum sapientiam et intelligentiam, et ad cognoscendum improbitatem stultitiae et stultitiam insaniam; alia, stultitiam et insaniam esse addidero; Maurer, cognoscendum improbitatem esse stultitiam, et stultitiam esse insaniam. Vers. 27. Et invenit ego, deprehendi aliquid quod magis amarum est, quam mors; scilicet mulierem, etc.

scientia considerarem, et quærerem veritatem, veramque sapientiam, in qua salicet sita sit vera hominis leuitudo et felicitas; simul et rationem, id est, modum et mediâ, eam assequendi, qui est scopus et argumentum totius hujus libri; ideoque laboravi, ut cognoscerem impletam stulti et errorem imprudentium, qui vanis, eaductis et oculibus volupatibus, præsertim veneris mulierum (sicut sequitur) libere, a sapientia, salute et sollicitudine, ac stulte in certum mortis presentis et æternæ periculum se coniecerunt. Ita S. Hieronymus, Alaudus, Lyranus et alii, qui ceperunt hic significari quod summum sapientie impedimentum sit luxuria et amor mulierum. Ad id S. Hieronymus Salomonem quærisse quoddam in rebus humanis summum esset natum, se deprehendisse esse mulierem: hæc enim caput esse malorum omnium. Thaumaturgus veto censet Salomonem ex desperatione sapientiam, eam illam videtur adeo profundam et quasi fugientem in se, tradidisse se ipsum concupiscenter mulierum, et in luxuria volutabrum incidisse.

Pro rationem hebraice est חכמה chokma, id est sapientiam, numerum, summum, rationem, ait S. Hieronymus. Septuaginta, σοφία et φρόνησις, id est sapientiam, vel potius summam, compitum, et sapientiam, R. David accepit rationem disputantem, quæ docet Logicam. S. Bonaventura sapientiam tribuit appetitibus, rationem operibus. Magister Cardinalis sapientiam dat rebus occultis, per rationem accepit eusdem et probationem. Hanc per rationem accepit viam et modum assensuandi, sapientiam per rationem accepit Aristotelicum, et scientiam eorum quæ per numeros computantur, vel vigilantur, præsertim in generalibus observationibus et conjecturis. Possit quoque ratio pro computo accipi, q. d. Dum omnes res creatas ad numerum et calculum revoco, dum eorum primum et valorem expendo, invenio in omnibus esse vanitatem, errorem et stultitiam. Ita S. Hieronymus.

Denique chokma significat ingenium, excogitationem, inventionem, utitur, illustratum, q. d. Ut excogitarem et invenirem artem et industriam recte et feliciter vivendi: hæc enim summa est ars. Sicut enim summa est ars bene moriendi, sic et summa est ars bene beateque vivendi; hæc enim illam parit et signat, Septuaginta, et ex II. Ambrosius, lib. De Dono mortis, cap. vii, ex torredione Sextina, sic legitur: Creativi cor meum, ut considerarem et quærerem sapientiam et numerum, et ut scirem impietatem, et molestiam, et jactantiam, et inventi ego cum amariorem morte. S. Chaldeus: « In tantum tempus immensum spatium profundi sapientie aufugi, ut nulla esset enimdum arripitenti facultas. Denique in eam deductus sum desperationem, ne amplius requirerem, neque cogitarem quam vanis impiorum

lectis, quam frivola consilia, quamque misera vita. Cumque sic haberem, lethali emporiosentia irritus, in hoc ipsum volutabrum incidit. » Ver Hugo: Errant, ait, mortales, cum verum arbitrantur, quod est salutem: hominum, quod est malum; magnam, quod est parvum; sequæ res posse, a quibus potius possidentur: magni autem referi, si quis id cognoscatur, ut damnet et caveat.

27. ET INVENI AMARIOREM MORTE MULIEREM. QUÆ LAQUES VENATORUM EST, ET SAGENA COR EJS. VINCULA SUNT MANUS ILLIUS: QUI PLACET UEO, EFFUGIET ILLAM: QUI AUTEM PECCATOR EST, CAPIETUR AB ILLA. — Per auctorem Chaldaicum accipit vocem vim vestiam; Olympiodorus, adulterium; alii, meretricem. Melius vult S. Hieronymo et Thaumaturgo accipias quamvis femina virescere, et ad luxuriam illucere.

Sensus est, q. d. Lostrans omnes mundi vanitates et volupitates, nullam inventi vaniorem, foliosioram et amariorem muliere, quam juvenis virosque ad se trahit et illicet: errorum insidiarumque maximum, et quod universa antecessit malis, quodque impatiens, stultitia, erroris, vocitudo tenet principatum, atque omnium malorum caput est mulier, » ait S. Hieronymus. Hæc enim primo, Anterior est morte, quia mors senectute vincat; et mulier quotidie, imo singulis horis et momentis, illi amicum importunis suis postulatibus, nihil, generalis, clamoribus, libere, rixis, etiam, ut « dicitur eam enervet, sed illa ut illa mordeat dolores, igitur et angore jugiter sentiat, nunquam vero moriatur, sed virus semper in loca et riva morte persistat. Expertus est id Salomon tum post lapsum, tum ante lapsum, cum mulieres deperire et multiplicare cepit. Experto credendum est, ait S. Hieronymus, Denique femina vero sæpe est causa mortis, uti David fuit Samsonis, Notus est Modestus furor in Jasonem, præter alios a se amatum. Græphico describit et exaggerat quantum malum sit mulier, dum eam componit et præponit morti, quæ omnium terribilium est et terribilissimum, ait Aristoteles. Hoc est quod de feminis dicitur, Proverb. n. 18: « Inclinat eam ad mortem dominus ejus, et ad inferos semine ipsius. » Vide illi dicta, et Proverb. v. 12, ubi ostendit luxuriam parere paralytin, apoplexiam, plithum, morbum venærum huius, et mille alios quibus torquet et strangulat luxuriosus. De de gentibus Libidinum, id est Venerem coluerunt, quasi præsidem mortis et dæmon excogitantem, ait Plutarchus in Agamemnoni Athenienses Venerem adorabant, quasi Patrem maximum, etque cognomen dederunt ei; et q. d. id est viderunt hanc colere, teste Pausania, lib. i. Scivimus, femina est « laques venatorum, » quæ quot in ea sunt corporis ornata, tot sunt venarum laquei, et manibus irredicæ irritamentis. Rursus, ut ait Comicus in Asin, femina simula est accipi: « Escæ, inquit, est meretrix, lectus illæ est, amatores aves. » Illic Venus a venando

viciendo et vinculis dicta est, ait Varro: unde et Venus vinculis circumdata pingebatur, eo quod omnes amore sui devincti, irent et illaquearent, teste Lucretio, lib. iv.

Tertio, « sugena cor est illius, » primo, quia toto corde, mente, animo meditatur mille meretricias artes et dolos, quibus amatos illicet, capiat et perdat. Rursus cor, id est intentio illius, est viros illaqueare. Secundo, cor accipit non solum, sed cum oculis sive oculatum, in oculis enim radiant cor et amor: quare oculi femine illius sunt et pestiferi instar basiliscæ, ait S. Basilus in cap. in Iste, qui solo visu enecat intuentes se. Illic vulgo dicimus oculum femine esse spiculum, illudque ignitum:

Capit enim vires paulatim, virgine videtur Femina,

ait Virgilius. Illic Compulerens vertunt, retia et scandala habet in corde suo. Vere Burchides alloquens feminas: « Viscus merus, ait, vestra est blanditia. » Et Cornelius in Trucul. in ille, ait, sunt lingue vestre, sed corda in felle: » uti Lavinia illa inecavit Menippum, ut cum deinde devoraret, de qua mita narrat Philostratus, lib. iv, cap. viii. Quare sapienter Ovidius, lib. I Re Arte amandi:

Fallit illicenas, ex vagas parte profanus Sunt genus in laqueos, quos posse, cadunt.

Porro damna omnia meretricis ac libidinis, Pota hæc duobus versibus complexus est in emblemate, est libris: Libido vitata. Sic enim de ea respective canit:

Corpus, opes, animam, comæta, facera, famam, Dabit, penit, necesse, odit, destruit, aufert.

Belmanhus apud S. Antoninum, lib. vi Histor. tit. xiii, cap. vi, 34: « Mulier, ait, dicitur a molendo, ut et molles, qui sicut faber per malleum molli ferum, sic diabolus per mulierem molli et malleat universam terram; de quo Jerem. i. 23, in sensu mystico: « Quando contractus est et contritus mollius universe terræ: » addit quoque casto vitanda esse hæc undecim, quæ sunt:

Ovis, sequæ, somnus, caro, femina, vinum, Præcipit, luctus, carnalis, torrens, puer.

Unde legitur in Vitis Patrum non habendam familiaritatem cum luctu, somno, vel hæretico. Vide dicta Proverb. vi, 24 et sequent.

Quarto, « vincula sunt manus illius; » Aquila, vincula sunt manus ejus; Chaldaicus, ligulae sunt manus ejus, sic ut non faciant opus; hebraicum osurim et vincula et vincos significat. Unde veritas, vincit tunc in manus ejus, q. d. Multi capti sunt ab ea, penitente ac colligati essent in carcere, juxta illud Proc. vii, 22: « Statim cum sequitur quasi bes ductus ad victimam, et quasi agnus lascivens, et ignorat quod ad vinculis stultus trahatur; »

quam proinde S. Basilus, lib. De Virginitate, comp arat magni. Sicut enim ferrum trahit magnus, sic virum sui trahit Agnes. Unde Thaumaturgus vertit, si vel manum tantum manui concesserit, non manum strictæ retinet, quam si vinculis contractis traheret. Illic tactus mulieris est ignitus et pestifer. Auli S. Hieronymus, lib. I Contra Jovinianum: Joseph, qui tunc eam volebat Ægyptum, fugit ex manibus ejus, et quasi ad morsum rabidissime canis, ne paulatim virus serperet, pallium quod teligerat abiiecit.

Quinto, « qui placet Deo, effugit illam; » Chaldaicus accipit de adultera. Unde veritas, vir qui dimiserit eam libello repulsi, liberabitur ab ea. In Iago enim veteri non licet viro tenere adulteram, ut dixi Proc. xvii, 22. Vide dicta Proc. xii, 14, ut illa: « Fovea profunda os alienæ: cui inquit est Dominus, incidit in eam. » Ergo: « Qui alios sed mulier, nisi mali natura boni colore depicta? » ait S. Chrysostomus, homil. 19 in Math. Magnam ergo dei donum est ab ea liberari, quod Deus sane sancto concedit. Præmium omni sacclitudo est castitas.

Porro unicum remedium hujus mali est fuga. « Fugite fornicationem, » ait Apostolus, id est fuge aspectus et colloquia feminarum. Nam, ut ait Tertullianus, De Veland. Virg.: « Vicium libidinis est videre et videre. Tam sancti viri est suffundere si viderint viderit, quam sancte virginis si a viro visa sit. » Idem, Apolog. cap. iv: « Democritus, ait, excreando semetipsum quod mulieris concupiscentia aspicere non possit, et dolere si non esset peccatus, incontinentiam emendatione proficit. »

Porro Lyranus: Sicut, ait, qui expulsus est a vinculis, facile currere potest: sic qui femineus effugit laqueos, facile potest rectum virtutis iter percurrere. Ex adverso, qui cum mulieribus versatur sibi necit tela, quibus implicatur, ne in via Dei perire queat, ut docet S. Ambrosius, lib. I De Fovis, cap. xiii et xiv. Vide quo de muliere multiplicem dixi Proverb. toto corp. vii, Eccli. cap. xxi, cap. xvi et cap. xvii. Vide et Tractatum Leg. Al Comendabili. Myristic, mulier est voluptas et concupiscentia, quæ rursus est mors, quia hominem tollit et cruciat, ac mortem parit tam temporalem in hinc vita, quam æternam in gehenna. Ita S. Ambrosius, De Inventura et alii.

28. ECCE HOC INVENI, DIXIT ECCLESIASTES, USUM V ET ALTERRUM, UT INVENIREM RATIONEM (1).

29. QUAR ADHUC QUÆRIT ANIMA MEA, ET NON INVENI. VIRUM DE MILLE (SICUT REPERTI, MULIERES ET OMNIBUS NON INVENI. — « Mille, » id est plurimum, ponitur enim numerus definitus pro indefinito. « Ecce hoc inveni, » id est invenire volei, vestigare

(1) Hæc ad vers. 27 referendum videtur. Alii tamen ad ea quæ sequuntur, referunt. Vers. 29: Quam, autem, id est quod.

et reperire disposui. Significatur actus inchoatus, non perfectus: nam mox subdit se non invenisse quod querebat. Ita Glossa interlinearis. Aut si inveniri pertinet ad id quod sequitur: « Virum de mille unum repere, » q. d. Cum salagerem, ut invenirem rationem et modum, quo quis beatus in vita evadat, quam adhuc quæro et non invenio; hoc unum tamen invenit et agnovi, quod vix unus de mille rationem hanc et modum cognoscit et attingat. Vatablus per rationem accipit resolutionem dubii, quod Salomon querebat. Olympiodorus accipit fortem virilemque mentem et animam, q. d. Quæsi viriles animas, atque inter virtutes tales paucos, inter feminas nullo resp. ri, quia omnes enervi et effeminato ingenio esse comperi. Locus obscurus variis variè explicandi, et ad mysticis sensus confugiendi animum dedit. Dico breviter hanc gnomen ad præced. spectare de vanitate, invidia et noxa mulierum, q. d. Dum universa in orbe lustro et circumspicio, ecce hoc invenit, a unum et alterum, « Hebraice unum ad alterum inter se conferendo, quæ dicit: Rebus omnibus a me sigillatim consideratis, et exacte inter se collatis ad hoc, « ut invenirem rationem, » id est modum et methodum recte, sapienter et feliciter vivendi in quolibet statu et sæcu, puta tam inter viros quam inter mulieres: fateor me, considerando viros et feminarum vitam illam necdum invenisse, sed adhuc investigare et quærere, eo quod in omnibus videam deesse prædantiam, castitatem, virtutem: nam inter viros vix unum inter mille invenit vere virum cordatum, sapientem, fidum et constantem, hoc est, inter multos viros paucos aliquos corolatos repere: inter mulieres autem nullam rectam, ut dicitur, virilem, sordidam, fidam, castam et vere sapientem invenit. Habuit enim Salo. non mille uxores et concubinas, et quibus nullam reperit viraginem castam, prudentem et sapientem, sed omnes illic ad luxuriam et idololatiam. Intellege ergo hæc de mulieribus Salomonis, quod scilicet ipse, speculata et deprehensa femineum hunc mollem, inconstantiam, imprudentiam, promptam ad luxuriam, aliosque vitia feminæ, inter suas nullam invenit viraginem sapientem, pudicam, constantem; non negat tamen alios alibi tales invenisse, vel inventuros esse, præsertim in lege nova. Nam si naturam feminæ non in se videmus, sed gratia sanctam et roboratam consideras, ut fuit in Catharina, S. Agnæ, S. Lucæ ceterisque sanctis virginibus, utique invenies viragines, quæ Christi gratia vocantur viros virtute, castitate et fortitudine superaverunt, et instar angelorum in terris vixerunt. Adde hic latero secretum, quod a nemine animadvertitum est: pro virum enim Hebraice est אדם adam, de quo paulo post dicit, « quod fecerit deus hominum (Hebraice, Adam) rectum. » Alludit ergo ad Adam in puritate, innocentia, sanctitate et sapientia conditum a Deo, q. d. Quæsi virum sanctum Adam in sinceritate, castitate, rectitudine,

et e plurimis paucissimos, imò e mille unum duntaxat invenit: nam cæteri a rectitudine Adæ defecerunt, suntque hypocritæ, impuri, fallaces, scelerati: licet enim nullus post lapsum ad rectitudinem justitie originalis, in qua creatus est Adam, ut liber sit ab omni concupiscentia et peccato vaginali, assurgere possit, nonnulli tamen assurgunt ad rectitudinem simplicitatis, gratie et sanctitatis Adæ, sed pauci. Ad utrumque vero assurrexit Christus de quo mox plura. Ita Thamarurus: « Equidem, inquit, diligenter perscrutatis mulieribus omnibus, ne in una quidem inveniri pudicitiam (alibi veritatem, sapientiam: utrimque enim significat puritatem), et in multis milibus virum quis noverit pudicum, mulierem non item. Et S. Hieronymus: « Mulierem bonam, ait, omnino inveniri non potui: omnes enim ad luxuriam, et non ad virtutem me deduxerunt. » Et post nonnulla opposuit eis paucos viros, « qui non appetunt pinguedinem ad mulierem et purissimum permanserunt. » Sic et Olympiodorus, Salomon, et Auctor *Liberfacti* apud S. Chrysostomum, homil. 19 in *Matth.*, ubi explicans dicit *Matth.* cap. xix. « Si illa est causa viri cum uxore, non expedit mulier, nisi amicitia inimica, nulli vglabilis puer, necessarium malum, naturalis lenitas, desiderabilis utilitas, domesticum peccatum, delectabile detestamentum, mali natura bono colore depicta. » Illic facit versio Campensis: « Laboravi, ait, usque in hanc horam, ut conferendo officium femininum cum ingenio et moribus, bonam et prudentem aliquam invenirem, sed nihil successit: ex mille viris unum invenit tolerabilem, ex mille autem feminis nullam. »

Hinc nonnulli prisce feminas non esse homines, sed hominum prodigia et monstra censuerunt. Unde et Plato aliam a viris eis dat originem. Sic enim ait in *Convivio*: « Masculinum genus ipso rerum primordio solis factus erat, femininum telluris; utriusque vero sexus particeps (Androgyni) itaque: utriusque enim luna est particeps. » Addit Auctor *Catæce Græc.*, q. d. « Cum homines universos perstraxisset penitusque inaperissem, in omnibus pene repere ea que multæbre potius decerant ingenium; sed fortem in ipsis meotem virilemque rationem non invenit, ut non in mulieribus soluta virilis mens non invenitur, sed ne illis quidem, qui homines cum sint, in mulieribus mores degenerarunt, quantumvis homines videntur velint. » Est hyperbole qua utitur Salomon, semperque feminas perstringit, ut ab his animam sapientis abstractat, ne eis se effeminatè subdaltio femine superans, sed sese virum præstet memor suæ conditionis et virilitatis. Expertus enim ipse quam dulces vennum sit mulier, ab ea omnes absterret. Itaque hæc gnomen mulierum taxat, quod scilicet facillime sint, ut castitatem sanctam præstent, si a viris sollicitentur. Imò quod ut

viros illiciant et sollicitent. Salomonem secuti sunt cæteri sapientes et philosophi: unde Diogenes Cynicus, media die lucerna accensa ambulans pro urbem, rogatus quid quæreret: « Hominem quæro, » scilicet virum prudentem, sapientem, virtute præditum. Ausonius in *Epigram.*:

Vir bonus et sapiens, qualem vix reperit unum
 Milibus et novis hominum coactulis Apollo:
 Quid proceres, vanique ferat quid opinio vulgi
 Securus: mundi instar habens, teres atque rotundus,
 Exterior ne quid labia per devia sidet.

Herodotus in *Polyptymnia*: « Multi, inquit, sunt homines, viri pauci. » Multi habent humanam naturam, pauci virilem fortitudinem. Isaias, cap. lxx, vers. 16, ait: « Vidit Dominus quia non est vir. » Et Jeremias cap. v. 1: « Circuite vicius Jerusale, et quærite in plateis ejus, an inveniat virum: quia, ut ait Chrysostomus, hom. 23 in *Genes.*: « Scriptura hominem vocare solet, qui virtutem colit, cæteros autem neque esse putat (1). » Denique alludit Salomon ad illud Davidis patris sui. *Psal.* xiii, 1 et 4, quo post lapsum Adæ ait omnes homines esse peccato corruptos et depravatos: « Corrupti sunt, inquit, et abominabiles facti sunt in studiis suis: non est qui faciat bonum, non est usque ad unum. Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt. »

Porro Bonaventura refert hereticos quosdam hæc hæc gnomen deesse nullam feminam salvam, eo quod Christus virilem, non feminam sexum assumpsit, dixeritque: « Qui (non que) crediderit et baptizatus fuerit salvus erit. » Armeni vero censuerunt in celo nullas fore feminas, sed omnes sanctas resurrecturas in sexu virili, teste Gabriele Præteolo in *Catalogo Hæres.*, quos diu ante confutavit S. Augustinus, *XXII De Civit.* xxvii. Vide que dixi *Ephes.* iv, 13, ad illa: « Donec occurramus in virum perfectum. »

Chaldeus vero hæc refert partim ad sidera, partim ad homines, qui fuerunt ab Adam usque ad Abraham. Sic enim vertit: « Contemplatus sum sidera unum cum altero, ut invenirem rationem filiorum hominum, et quid erit in fine illorum. Et est alia res quam adhuc quæsit anima mea, et non invenit virum perfectum et justum a diebus Adam, usquequo natus est Abraham justus, et inventus est fidelis et justus inter mille reges, qui

congregati sunt, ut facerent turrim in Babelonia, et molliorem rectam in omnibus his mulieribus regum non invenit. »

Hic igitur est sensus grammaticus sine specialibus cortice litteræ, sub quo aërea latet medulla, puta sensus reconditus et sublimis de Christo, isque non tam mysticus, quam litteralis, sunt parabolas, quem teigit Albinus. Est enim hæc parabola, sive ænigma et ænigmatica prophetia de Christo. Plane enim ænigmati speciem habet si virum de mille unum repere, mulierem, ex quibus non invenit. Unde addit se laborasse, « ut inveniret rationem quam adhuc, inquit, quærit anima mea et non invenit, » uti solet ænigmati explicatio et solutio quæri, tunc et subdit: « Et qui cognovit solutionem verbi? » puta hujus ænigmati de Verbo Dei incarnato. Denique hæc de causa tam fæsi et operose omnia illustrando, se summam hanc sapientiam, puta Verbi incarnati vestigasse connumerat, que scilicet nos verbo et exemplo verum sapientiam, et viam ad salutem doceat, atque a vanitate rerum et voluptatum ad veritatem veramque beatitudinem perducere. Hanc eundem vocat חֶסֶד chesed, id est ingeniosam exco-gitationem, inventum, artem et industriam, quam scilicet deus miro consilio excogitavit et advenit, ad ostendendam magnificentiam suam prudentiam, potentiam et beneficentiam erga homines. Quid enim ingeniosus Verbi incarnatione, in qua stupenda et divina arte ceterum Pater Verbum carni, Deum homini, eorum terræ, elementam justitiam associavit? Sicut ergo Salomon de Christi incarnatione, passione, redemptione et resurrectione ænigma proposuit, *Prover.* xxx, 4, dicens: « Quod nomen est ejus, et quod nomen filii ejus, si nosti? » Et vers. 18: « Tria sunt difficilia mihi, et quartum penitus ignoro: viam aquæ in celo, viam colubri super petram, viam navis in medio mari, et viam viri in adolescentia, » Hebraice, viam viri in virgine: sic idem hæc loco simile ænigma de Christo proponit dicens: « Virum de mille unum repere. » Hoc enim proprie soli Christo competit: Christus enim solus est unus vir, cui nullus in natura, personæ, gratiæ et gloriæ æquari, vel assimilari potest. Ipse enim est Deus homo: quare ejus humanitas subsistit in persona non humana, sed divina Verbi. Hoc enim est « magnum pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, » etc., 1 *Timoth.* iii, 16.

Ipse ergo solus est aller, et novus Adam, ut habent Hebræi, sicut docet Apostolus, *Roman.* v, 14 et 1 *Corinth.* xvi, 41. Idque primo, qui sicut primus Adam nomen accepit ab *adama*, q. d. homo ab humo, ex qua formatus est: sic Christus in terra, et ex terra carnem accepit, sed mentem et deitatem detulit ex celo, juxta illud: « Primus homo de terra, tertius: secundus homo de celo, celestis, » 1 *Corinth.* xv, 47; et illud: « Verbum caro factum est et habitavit in nobis, » *Joan.* cap. i.

(1) Simili modo apud poetas grecos de mulieribus male existimatur: conf. *Poetor. Græc.* gnomo. p. 172 seq. (edit. Tanch.) ubi inter alias sententias de mulieribus hæc interveniunt:

Θάρατα καὶ οὐδ' αὖτ' αὐτὴ γυνὴ κακὴ γένη.
 Μερὲς κείνην εἴποις γένην γυνή.
 Ὅσα γυναικὲς ἴσται, κατὰ ἴσιν κακὰ.
 Ὅσα ἀνδρῶν ἀγαθῶν γένην.
 Ὅσα γυναικὲς γένην, οὐδὲ τίς καλέη.
 Ἐστὶ γὰρ γυναικὸς μέρους οὐκ ἔστιν ἰσθμὸς.
 Πουστός γὰρ κείνην τὸν κείνην βίον.

Secundo, sicut Adam non a parentibus generatus, sed a Deo immediate productus et creatus est: sic et Christus non ex generatione patris et matris, sed ex virgine formatus est inoperante Spiritu Sancto.

Tertio, sicut Adam rectus et integer quoad gratiam et iustitiam originalem creatus est: sic et Christus, qui Adamum longe superavit, eo quod hanc rectitudinem et immunitatem ab omni labe et peccato adeptus sit ex vi natalitatis suae, quia scilicet conceptus est ex Spiritu Sancto, cuius operatione humanitas eius unita fuit personae Verbi; ac prorsus nullis peccati, sed solius gratiae fuit copos, imo illam omnigenam omnisque generis iure suo exegit.

Quarto, sicut Adam fuit parens generis humani, in illaque iustitiam originalem propagasset, si Deo obediens in illa persistisset: sic multo magis Christus parens est Ecclesiae, puta omnium fidelium et iustorum, imo eorum peccato Adae perditum et damntorum liberator est et redemptor, atque in eos suam gratiam et iustitiam per universa saecula propagavit, et in dies propagat, uti fuse docet Apostolus, *Rom. v. 14* et sequent.; et *I Corin. xv. 45*: « Factus est, ait, prius homo Adam in animam viventem, novissimus Adam in spiritum vivificantem. »

Quinto, Christus solus est unus et mille, id est electus ex omnibus hominibus ad omnium salutem, id est Salvator mundi. Unde sponsa ei accinit *Cant. v. 10*: « Inlectus meus candidus et rubicundus, electus eius milibus. »

Nihil horum ulli alteri competit quam Christo, imo nec B. Virgini. Unde ait Salomon: « Virtus de mille unum reperit, puta Christum; mulierem ex omnibus non invenit, » quae scilicet instar Adae immediate a Deo creata rectitudinem et sanctitatem habeat ex vi natalitatis suae, ut eam in alios transfundat, siquae omnium redemptrix, justificatrix, salvatrix; nulla enim talis est mulier, ne quidem B. Virgo. Hoc pertinet explicatio B. Thomae in cap. in *ad Galat. lect. 6*, ad illa verba: « Quasi in uno, et semini tuo, quod est Christus, etc. ipse, inquit, solus et singularis, qui non subiacet male dictioni culpe. Unde *Eccle. vii*: Virum de mille unum reperit, scilicet Christum, qui esset sine omni peccato; mulierem autem ex omnibus non invenit, quod omnino a peccato imminis esset, et minus originali vel veniali. » Verum in editione S. Thomae Venetae anni 1535, et altera Parisiensi anni 1539, et alia anni 1572, additur haec expressio: « Excepit purissima et sancti laude dilectissima virgo Maria. » Sed isto ea omittitur, ut non ubi Codices omittunt, verba Doctoris angelici prius citata, si B. Virgini applicentur, cum *propter* subiacet dictioni culpe; scilicet de debito contrahit ad peccatum, non de ipso reali peccato. B. Virgo enim ex communi lege, qui statutum est omnibus ex Adamo carnali generatione propagatos, ab eo peccatum originale contrahere, pec-

cahim hoc contrahere debuisse (generata enim fuit ab Anna et Iosephim), nisi singulari privilegio, tanquam futura Dei mater a Deo praeventa, ab hac lege exempta fuisset. Eximi autem omnino decet eam quam mox futura erat mater Dei et Christi, id est salvatoris et sanctificatoris omnium. Quis enim credat matrem Dei aliquando fuisse servam peccati, imo mancipium diaboli?

Rursus advertit: Non negat Salomon aliquam mulierem esse omnis peccati expertem, sed tantum asserit nullam talem se reperisse, quae scilicet Salomon ignoravit quae, qualis et quanta futura esset Messiae mater, an scilicet a parentibus generanda, an a Deo instar Eva ex homine formanda, an virgo opera Spiritus Sancti conciperet, an alio modo generaret Messiam. Hoc enim primum *Isaiae cap. vii* revelatum legitimus, dum ait: « Ecce virgo concipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen eius Emmanuel. » Ignoravit ergo Salomon an eadem a peccato originali foret eximenda; unde ait se non invenisse, id est non cognovisse ullam mulierem omnino rectam ab omni peccato immunem; alioquin B. Virginem virginitatem fore eximiam, quae suum et sapientum omnium captum superaret, ut indicat *Proc. xxxi. 10*, dicens: « Mulierem factam quis invenit? procul, et de ultimis fratribus pretium ejus. » Sensit enim procedente tempore Deus ubi mysteria sua et B. Virginis dotes et privilegia Ecclesiae revelavit et patefecit.

Tropologice S. Hieronymus: « In multis studiis, inquit, et quotidiana meditatione sudantibus vix invenitur cogitatus purus, et viri dignus vocabulo. Possimus et cogitatus pro viris accipere, mulieres pro operibus, et dicere quod difficile cogitatio alicuius pura inveniri queat. Opera vero, quae per corpus administrantur, aliquo semper errore commixta sint. » Sic et Salomon.

30. SOLAMODO HOC INVENI, QUOD VERITAS DEUS NOMINE RECTEM, ET IPSE SE INFINITIS MISERENT QUESTIONIBUS. QUIS TALIS ET SAVIENS EST? ET QUIS COGNOVIT SOLUTIONEM VERAM? — Pro solamodo, hebraice est, *tantum videri*, quae vox attentionem lectoris excitat. Vox *rectem* significat rectitudinem non tantum naturae, ut vult Cajetanus, sed et gratiae sanctificantis ac iustitiae originalis; utraque enim dotebus fuit Adam. Unde Olympiodorus habet, *proress rectum*.

Pro *questionibus*, hebraice et Chaldaice est *חִתּוּבוֹת* *chitvot*, id est *cogitationibus*; Graeco *λογισμῶν*, id est *ratiocinationibus*; Complutensibus, *considerationibus*; alii, *cogitationibus* carnis, hoc est, ut ait Olympiodorus, obliquis vivendi rationibus, in quibus se dissecant homines, dum hinc avaritiae, illic superbiae, alius gulae, etc., se addicit. Symmachus vertit, *κατασκευασμένων*, id est *curiositatem, vel variam negotiationem*. Thaumaturgus *computationes* levissimas circa dictionem, vel res levissimas, quibus subinde tempus terunt sapientiae studiosi vel professores. Hugo Cardinalis

explicat tum de his quae scire studemus, nec sciri possunt definitis in hac vita; tum de curis ac sollicitudinibus et concupiscentiis, quas et quarrimus, et de illis ratio quaeritur in iudicio. Cartesianus proprie *questionibus* intelligit non utiles ac licitas tantum, sed curiosas ac superstitiosas. Thelmannus vult *questionum* nomine contineri omnem difficultatem, perplexitatem, miseriam, in quas homines post primum parentem, qui naturam ipsam involvit, se quoque ipsi involvant. Alii vni facientes in voca *questionum*, rixas accipiunt pugnaeque corporales.

Omnia hinc nomine *questionum*, hebraice *חִתּוּבוֹת*, id est *cogitationum*, accipi possunt; quae de re rursus dicam inferius. « Infinitis, » nam, ut ait S. Bonaventura, nihil explorare potest hominis cupiditatem, nihil stabilis ipsius instabilitatem, quia cecidit a veritate in ignorantiam, a bonitate in iniquitatem, a potestate in impotentiam. Chaldaeus plane verit: « Verumtamen vidi quid invenerim. Creavit enim Dominus Adamum illum primum fortitudine et iustitia praestantem; sed serpens et Eva eum fecerunt, ut fructu arboris vesceretur, quem edentes in sapientes evaderent, et habentes notitiam boni et mali; ex quo effectum est ut in se et posteris obsessionem mortis adesserent. Et hinc solum in perquirendis *questionibus*, illis fructum sunt consecuti, ut morietur in omnes terras homines invaderent. » Causam dat versus praecedens, *g. d.* Causa cur ex omnibus hominibus et feminis vix illum invenerim per omnem rectum et sapientem, qui veram ad felicitatem viam intrat, est quod Deus quidem fecerit Adam rectum, sed ipse a rectitudine sua desciscens, se et posterum inquinavit peccato et concupiscentia, quae infinitas et cogitationes, desideria, curiositates et questiones suggerit, ut nunquam animo conquiescat; quia enim ab uno Deo deservit, hinc in diversa et plurima distractus est, et mens ejus post creaturam varias vagatur; cumque in nulla reperiat requiem et satiem, aliam semper et aliam cogitat et concupiscit, ubique quereos quietem et nosquam inveniens; quare nullo cogitatum et *questionum*, id est curarum, cupiditatum, curiositatum, passionum, tumultuum fluctibus et aestibus, hinc et hinc assidue jactatur et fluctuat, et, ut ait Lucretius, lib. V:

Serpens et in curis coarctat inanes avata.

Nota: Ex hoc loco liquet Adamum creatum esse in gratia et iustitia originali. Item liquet ex his quae dicit Sapiens, cap. ii, vers. 23 et 24 *Ps. Eccl. cap. xvii*, vers. 1 et 2; et Apostolus, *Ephes. iv. 22*, et *Coloss. iii. 10*. Quare perperam censuerunt pelagiani Adamum a Deo conditum esse talium, quales nos nascimur et sumus. Minus quoque recte Alexander ab Alexandro, Marcellus Altidoronus, Bonaventura, Scotus in II, distinc. 29, quod sunt Adamum creatum esse in puris naturalibus, deinde delectum gratia, quam mox

peccando perdidit. Igitur facile Salomon hic refellit hereticos, qui Deum faciebant peccati et depravati naturae auctorem; atque gentios, qui naturam essebant homini esse novitiam, quod cum tum parvum miseramque formasset, cum hoc vilium non sit naturae, sed culpos, uti passim docet S. Augustinus *Contra Pelagianos*, qui lib. IV *Contra Julianum*, cap. x, ut philosophos erem (corruptionem hominis) vidisse, sed causam ignorasse. « Vide Theodoretum, lib. III *De Curand. Graec. affect.* Praedare S. Cyrillus, *Catechesi 22*: « Plantatio quidam bona, ait, sed fructus ex voluntate malus; atque ideo plantator quidam in culpa non est; vinea autem comburitur, quoniam in hominibus plantata est, et in malum fructum evit. Fecit enim hominem rectum, sed ipse qui evit *questiones* multas. Et Apostolus dicit: *quasi enim factura sumus, creati in bonis operibus, quae preparavit Deus, ut ambulamus in his*. Creator itaque, cum sit bonus, homines creavit. Creatura vero voluntate propria in amaritudinem conversa est. Ego plantavi vineam fructuum locum verum, quomodo conversa est in amaritudinem vitis alienae? » *Jerem. ii.*

Nota secundo: Rectitudo haec opponitur curvitati, obliquitati, fortuititati, corruptioni, depravationi, quam post peccatum per concupiscentiam incurrit homo. Concupiscentia enim eam mentem a mediis rationis, legis, virtutis et voluptatis Dei distorquet, ut concupiscit inonesti, turpia, noxia, vicia, quoniam in se solentis S. Paulus: « Vides, ait, aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis tree, et captivum me in lege peccati, » *Romae. vii. 23*. Haec est hominis antiquae diabolici et claudicatio, qua uno pede mens rectus, altero pede concupiscentiae claudis movetur. Rectitudo ergo sapientia, imo talis est concupiscentiam. Adhuc inveniunt ade quibus *distinctionem* rectae rationis, prudentiae, honestatis et legis divinae.

Nota tertio: Aliqui per *rectitudinem* accipiunt simpliciter et sinceritatem: ita Thaumaturgus, *g. d.* Deus creavit hominem rectum, id est simpliciter, sincerum, candidum, non falsum, fictum, detum, fraudulenter; sed talis per peccatum evitit. Hoc enim est *rectus*, in quo, et cuncti Ovidius, *Metamorph. 4.*

Itaque in avum

Quae nescis, future poter, veritasque subequat: In quibus subire locum frondeaque doli se, Insuperque et vis, et amor, coelestis libentis.

Noster Pineda per rectitudinem accipit puritatem, ejus iacturam paulo ante in mulieribus taxavit, ac *questiones* infinitas refert ad feminas lites et rixas; sed, ut ipse fateatur, haec acrior et humilior est hominis rectitudo: plena enim, et aequata est mens per gratiam et virtutem quamlibet, ac praesertim per iustitiam originalem integritas, conformitas, iustitia et sanctitas. Unde

3. Thomas, I part., *Quest. XCIV*. « Deus, inquit, fecit hominem rectum. Erat enim relictus secundum hoc quod ratio subdebatur Deo, rationi vero inferiores vires anime et corporis. Prima autem subjectio erat causa secunde et tertie. Quamdiu enim ratio manebat Deo subjecta, inferiori ei subdebatur, ut docet S. Augustinus, » *lib. De Natura et Gratia, cap. xv*, et *lib. De Corpore, et Gratia, cap. xi*. « Restitulo hominis in eo est, ut carni spiritus utpote inferiori superior preest et imperet, et hanc illi iussa adsit atque obtemperet, » *ait Rupertus in cap. i Genes*; et S. Augustinus, *lib. XIV De Civit. cap. xi et xvii*: « Fecit, ait, Deus hominem rectum, ac per hoc voluntatis bonus; non enim rectus esset, bonum non habens voluntatem. » Et S. Hieronymus, *lib. I Contra Iovinianum*: « Cum boni creati simus, et boni a Deo ipsi vitio nostro sumus ad peiora delapsi, et de ipsi in paradiso rectum in nobis fuerat, credentibus in paradiso depravatum est. » *Vide D. Thomam loco jam citato, ac ibidem Suarez, Vasquez, Valenta, Molina, ceterosque scholasticos.* Rectum enim dicitur, quod suam regulam adsequit. Adam er. o. creatus est rectus, quia rationi et legi Dei per omnia conformis: hanc enim relictus effiebat in eo omnium virium et potentiarum consonam harmoniam, mirumque consensum et quasi concentum, cum jam post peccatum in nobis experiamur rebellionem carnis et spiritus, miramque virium omnium dissonantiam, inquam et pugnam, Deus ergo fecit hominem rectum, quia in ipso creationis momento Adam gratiam sanctificantem infudit, eamque iustitia originali vestivit. Gratia effiebat deformem, imo Dei filium, angelorum fratrem, creatorum dominum. Originalis iustitia per jugem Dei assistentiam omnes anime vires, puta intellectum, memoriam, voluntatem, item sensus et appetitus omnes ita moderabatur, temperabat, et puras pacatasque effiebat, ut nulla inter eas esset discordia, nullus ne minimus quidem defectus. Erat ergo Adam tunc memoria tranquillissimus, intellectus perspicacissimus, voluntate rectissimus, sensibus obedientissimus, appetitu subjectissimus, in quo corpus anime iussum sine ulla contradictione sequebatur, sensus et appetitus rationi prebatur, et ratio divini numinis dicebatur imperio. Unde Prosper, *lib. II De Vita Contemplat.*: « Non inquietabat, inquit, molesta sollicitudo quistum, non fatigabat labor anxius effosus, non somnus opprimebat invilium, non amittenda vite timor angebat de immortalitate securum. Habebat facilem victum, corpus ex omni parte sanum, tranquillam motum, comundum, ignarus penalium mali, habitator paradisi, expers peccati, capax Dei. Postremo quid oblectus fuit, cui erat orbis subjectus, nullus infestus, liber animus, et visibilis Deus? Jam vero post lapsum soluta hac potentiarum harmonia, homine distemperato corpus anime imperium

subire detrectat, et si illa vult abstinere, hoc manducare; si illa vigilare appetit, istud dormire; si animam laborare, corpus otiosi, et securum consumi detestatur. Jam sensus et appetitus rationi non parent, sed tanquam servi rebelles adversus illam insurgunt, et (quod miserabilis est) deceptam et captivam pertrahunt. Jam ratio divinas leges preterit, sui Creatoris iussa contemnit; que proinde illud *Ierem.* audit: « Confregisti jugum meum, rupisti vincula mea, et dixisti: Non serviam. » Quid moror, et hominis morbos enarrot? « Omne caput languidum, et omne cor mœrens. A planta pedis, usque ad verticem, non est in eo sanitas; vulnus, et livor, et plaga tumens, non est circumligata, nec curata medicamine, neque fota oleo, » *Isai. i, 5.*

Er itaq. (Adam cum posteris, unde Hebræa, Septuaginta, Syrus, Arabibus, S. Hieronymus in *Comment.*, Campensis, Vatablus et alii habent *ipso* in plurali) *ipsum* se assuetum questionibus. — Hebræa, et *ipso* *questionibus*, חִשְׁבוֹנוֹת חִשְׁבוֹנוֹת, *chissbonoth chissbonoth*, id est *cogitationibus*; Symmachus vertit, *curiositates*; Cajetanus, *rutiones*; alii, *astutus, artes, officia prava*. Apposito per *questiones* *infinitis* accipias plurimas philosophorum de hominis fine, summoque bono ac felicitate, in quo scilicet illa siti sit, opiniones et pugnantis sententias. Thaumaturgus accipit *questiones* nunquam finiendas, quod cum homines ad indagandum sapientiam sint nati, ipsi tamen in verbositate omnium statem conterant. R. Salomon per *questiones* accipit uxorias lites et rixas, q. d. Adam, cum solus erat, rectus erat et pacatus; cum ei addita est Eva, incidit in uxorias lites: verum hoc frivolum est et rabbiicum. Tale est et illud versionis Tigurine: « Deprehendi, ait, quod Deus Adamum probum coudiderit; ipsi autem plures facti cogitationes vanas persecuti sunt. » Non solum enim posterius Adæ, sed et ipse Adam post lapsum id fecit, et « se infinitis miscuit questionibus, » ut habet Vulgatus. Acute Hugo Cardinalis, licet minus germane ad litteram, per *questiones* accipit tormenta; tot enim tormentis et aculeis cruciatur homo, quot cupiditalibus servit, presertim uxoriis et femineis. Ude illud S. Hieronymi *Contra Iovinianum*: « Qui non litigat, celebs est. » Et illud Juvenalis:

Semper habet lites, alteraque iurgia lectas,
In quo nupta facit, minimum dormit in illo.

Nota: *is miscuit* habet anxiem, ut recte advertit Pineda, q. d. Homo adeo questionibus, id est cogitationibus, curis, cupiditalibus et libus immerus, imo absorptus est, ut videatur totus compositus et compactus ex questionibus, quærimoniis, libus, rixis, vix, aliquid purum et maracum in homine cerni possit, quod non sit confusaneum et miscellum ac perturbatum. Ergo multarum rerum confusionem et perturbationem videtur significare, cum humanorum studiorum

et passionum agitato eorum terre miscet, et omnia confundit.

Quæres, cur Noster Hebræum חִשְׁבוֹנוֹת *chissbonoth* vertit *questionibus*, et non *cogitationibus*? Respondetur, quia « *questionibus* nulla significat huic loco congrua et opportuna. Primo enim, *questiones* significant varias philosophorum de felicitate et summo hominis bono disputationes et opiniones, dum alii illud in honore, alii in opibus, alii in sanitate, alii in scientia, alii in prosperitate, alii in amicitia, etc., collocant. Salomon enim totus hic est in describenda rerum vanitate, et inquirenda veritate veraque felicitate, qua scilicet in re homo recte, honeste et beate vivere queat, atque illam vix in ullo mortalium se reperisse commemorat, eo quod homo rectus a Deo conditus relictitudinem et bonum unum, in quo solo ejus felicitas sita est, peccando deseruit, ideoque felicitatem in variis rebus creatis, ad spem formosis et delectabilibus querat, et nusquam inveniat, cum in eis non consistat. Homo ergo ab una *chesson*, id est cogitatione et ratione Deo adhibendi, etque felicitate vivendi, uti dixi vers. 28, deflexit in *chissbonoth*, id est in multas cogitationibus, questionibus, radiceculas, quas ipse sibi excogitavit et fluxit quasi tibi beatam vitam inventurus, sed revera non nisi tricas, spinas et ærumas invenit, quia relicta vera arte bene beatoque vivendi, vanas et fallaces artes beate vite sibi commentus est.

Secundo, *questiones* significant *continuas sollicitudines et curas*, item lites et rixas hujus vite, quibus homo non tantum cum æmulis, vicinis vel amicis, sed etiam secum ipso litigat et rixatur, dum mente celestia, carne terrena cogitat et concupiscit.

Tertio, *questiones* significant *curiositates*, quibus plenus est homo, ut omnia presertim nova, aliena, peregrina et incognita scrutari velit, ideoque infinitis molestiis se implicat. Hinc rursum *questiones* notant *difficultates et molestias* quælibet, quibus se homo vel sponte vel coacte immiscet. Accedit Hugo, qui per *questiones* accipit æmuleos et tormenta; hæc enim videntur *questiones*, quia per ea veritas criminis in iudicio exquiritur et exprimitur a reo. « *Questio tenet eum qui in ius vocatus est, »* ait Papinianus.

Quarto, *questiones* significant *cupiditates*, quibus secat homo, per metalepsin: *questiones* enim notant cupiditatum originem et fontem, scilicet quod prodeant ex curiositate querendi et sciendi, puta ex peritio sciendi et experiendi quid in qualibet re sit bonum, jucundum et delectabile. Alludit ad primam questionem serpentis, quam movit Eve dicens: « Cur precepit vobis Deus, ut non comederetis de ligno scientie boni et mali? » *Gen. iii.* Ad quam questionem in curiositatem querendi poni exarsit Eva, illudque comedit, ac eodem marito nosque omnes perdidit, atque suam curiositatem et concupiscentiam

in posteros omnes transfudit. Vis ergo excludere concupiscentiam? Exclue curiositatem, elando oculos, aures, mentem, dilectioque cum Propheta: « Averte oculos meos, ne videam vanitatem, » ne visam concupiscant, et gustare velint instar Evæ.

Quinto, Noster Ludovicus Molina per *questiones* accipit perplexitates, incertitatem et ignorantiam, quam per peccatum inveniit homo; qui enim ignorat, is querit id quod ignorat et nescit. Questio ergo notat ignorantiam, impudentiam, insipientiam hominis in rebus, tum speculativis, tum potius practicis. Omne enim peccatum prodit ex quadam ignorantia, id est, imprudencia, quod scilicet homo non satis considerat peccati damnam et pœnam gehennam, quibus se obnoxium reddidit. Nam si has prudenter consideraret et ponderaret, uli debet, utique non peccaret. Sed audi Molinam, I part. tract. *De opere d. dierum, disp. 27*, sub finem: *Questiones* nomine intelligit intractas, difficultates et ambiguitates, que amissa iustitia originali per peccatum primorum parentum, eoque ipso recedente a natura humana concenctis, relictitudinemque illa maxime, qua condita fuerat, atque ignorantie vultura simul suscepit, in humana vita sunt consecuta. Unde sequitur quod homo in iustitia originali inopieque sublimiori statur, quam sit ille, in quo nunc est, fuerit conditus.

Sexto, quidam per *questiones* accipit *traces*, id est querelas et querimonias, quas parient miserie et dolores hujus vite homini lapsio, Verum sic *questiones* sine diphthongo forent; Jam autem scribuntur cum diphthongo.

Rursum accipit *questiones* non tam active, quam passive pro rebus querendis ab homine, ad que scilicet interroganti Deo, homo in die iudicii respondere debet; ut questio hic per catachresin responsum significat. Interrogabit enim Deus quemque, et queret: Cur tot beneficiis meis ingratus fuisti? cur sanguinem Christi mei profanasti? cur gratiam ejus et votationem respicisti? cur hoc peccatum perpetrasti? cur proximum læsisti? cur adulterium commisit? cur furatus es? cur occidisti? cur concupiscisti? tot tantaque illiisti? Atque ad singula respondere debet homo pavidus et anxius; et quia iustam responsum dare non poterit, audiet sententiam damnationis ad gehennam, cum proinde infelix in hac vita, dum peccat, se immiscet, et obnoxium reddidit.

Insuper alius per *questiones* accipit tentationes, sophisticas et captivos diaboli, quibus quasi laqueis animam tressit, convincit et capit, sicut Sphinx suis questionibus implicatis transeuntes illaqueabat, capiebat et occidebat. Verum hæc *questiones* accommodatitæ et mystice sunt potius quam litterales et gemine.

Denique *questiones* Salomon opponit relictitudinem et homini recto, qua scilicet in statu innocentie, vens ejus erat recta sine ulla culpa, et que ac

corpus sanum ab omni poena liberum; quare per questionibus significat tum culpam et peccata, tum poenas et tormenta, quae peccando et deserviendo a primiva rectitudine homo sibi ascrivit: qua de causa necesse fuit invenire virum unum electum ex mille, puta Christum, qui illum a quaeconque hinc et distorsione hinc expediret, eumque primae rectitudinis et aequalitatis restitueret. Unde subdit:

QUIS TALIS ET SAPIENS EST? ET QUIS NOVOVIT SOLATIONEM VULTU? — Hebraea, Chaldaeus, Hieronymus, Valabius, Campensis ceterique hebraizantes hanc gnomen referunt ad initium capitis sequentis. Unde alii inchoant caput octavum. Hinc Chaldaeus vertit, quis vultu efficit solationem, ut ad verba praedictam Domini possit respondere, et in Prophetarum sermonibus permanentem interpretationem cognoscere? Septuaginta, Syrus et Arabici vertunt, quis novit sapientiam? Qui questionem respondet cap. viii, 1, sapientem ex vultu interrogat: «Sapientia hominis, aut, haec in vultu ejus.» Verum melius Valabius. Septuaginta, Syrus, Arabici et alii passim hanc gnomen modum praecedentibus, idque varie et vario sensu (1).

Primo, Cajetanus, quis talis est, ut sapienter sit? quasi dicat: Nullus vel vix ullus est vere sapiens, ut paulo ante dixit. Hinc perlinet versio Campensis, qui conferentiam cum eo qui iudicium habet de rebus?

Secundo, Hugo Cardinalis explicat, quasi dicat: Quis talis est, ut sapiat? talis, scilicet rectus, ut

(1) Maurer, quis est ille sapiens? quis in sapientiam numero habendus est? Et quae omni excolitio est verbi huius, sapientia, qui sapienter: Sapientia hominis, etc. Rosenmullerus, et qui vultu verum excolitio. Hic versus permittitur hi qui statim sequuntur sapientia praecipit tabernaculi haec praedictum, in Oratione, ait B. Hieronymus, de se loquitur: auctor, quod si tanto ita fuerit sapiens, ut ipse, et nullus alius sciret problematum solutiones, et sapientia ejus a cuncto laudata sit populo.

dixit paulo ante, qui scilicet sciat non se questionibus miscere ad involvere, ex quibus nequam extricare so; verum eas amplecti ex quibus novit expedire, easque solvere, nec nisi res honestas ad pias sobrie scrutari. Addit antonomastice intelligi vel Christum, vel Salomonem sapientis nomine; per «solationem verbi,» non solum divinae Scripturae, juxta illud: «Quis est dignus accipere librum, et solvere signacula ejus?» sed ejus de quo sumus in judicio interrogandi: quia qui custodierit et viderint iusta, invenient quid respondeant. Sapient. vi, 11.

Tertio, Thelmannus, q. d. Si sapias, attendo diligenter ad ea quae dixi de periculo et malis mulierum, de pacitate virorum; quodque non deo, qui rectos nos condidit, sed nobis ipsis depravationis culpa sit danda.

Quarto, plane et simpliciter, q. d. Quis reperitur sapiens, qui haec quae jam dixi diffusa et a paucis cognita, cognoscit et penetrat, ac praecipue infinis questionum trifas, quibus alii se miscent, devians, cognoscit «solationem verbi?» scilicet questionis praeterea autem a me propositae, puta de ratione et modo inventiendi vitam beatam et felicem, ait Cajetanus sequendo unum virum de mille, puta Christum Dominum, Aliter S. Hieronymus, qui per verbum accipit S. Scripturam, et Chaldaeus, Prophetam; alii, verbi, id est verborum, id est rerum, problematum, vel questionum diffinitionem. Ita Abianus, Olympiodorus et Valabius. Est conclusio significans non nisi a sapiente difficultates propositas posse resolvi: hanc enim esse finem et dorem sapientiae ad sapientis, ac profunde enim rarum esse et vix unum, e mille reperiri. Simili epiphonemate David claudit Psal. cxi, dicens: «Quis sapiens et custodit haec? et intelligit misteria Domini?» Identidem enim ad sapientiae elogia recurrit Salomon, ut eam omnibus apprehendet, omnesque ad ejus studium adhibeat.

CAPUT OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Sapientia dat signa et effecta, illam enim lovere ait in vultu, verbis moderatis, juramentis legisque custodia, et opportunitate observatione: haec enim praestat et efficit sapientia. Utale, vers. 9, quoniam vanitas genera receperit, praetertim quod impij tractentur ut pili. Domque, vers. 10, laudat vitam moderatum quae opibus suis fruatur, et a se amans curas et curiositates omnia scrutandi obliyat.

- 1. Sapientia hominis luget in vultu ejus, et potentissimas faciem illius commutat. 2. Ego os regis observo, et praecipua juramenti Dei. 3. Ne festines recedere a facie ejus, neque permanes in opere malo: quia omne, quod voluerit, faciet: 4. et sermo illius potestate plenus est: nec dicere ei quisquam potest: Quare ita facis? 5. Qui custodit praecipuum, non experietur quidquam mali. Tempus et responsum cor sapientis intelligit.

6. Omni negotio tempus est, et opportunitas, et multa hominis afflictio: 7. quia ignorat praeterita, et futura nullo seire potest nuntio. 8. Non est in hominis potestate prohibere spiritum, nec habet potestatem in die mortis, nec sinitur quiescere ingruente bello, neque salvabit impietas impiom. 9. Omnia haec consideravi, et dedi cor meum in cunctis operibus, quae fiunt sub sole. Interdum dominatur homo homini in malum suum. 10. Vidi impios sepultos: qui etiam cum adhuc viverent, in loco sancto erant, et laudabantur in civitate quasi iustorum operum; sed et haec vanitas est. 11. Etenim quia non profertur cito contra malos sententia, absque timore illo filii hominum perpetrant mala. 12. Attamen peccator ex eo quod centies facit malum, et per patientiam sustentatur, ego cognovi quod erit bonum timeatibus Deum, qui veniunt faciem ejus. 13. Non sit hominum impio, nec prolongentur dies ejus, sed quasi umbra transeant, qui non timeant faciem Domini. 14. Est et alia vanitas, quae fit super terram, sunt iusti, quibus mala proveniunt, quasi opera egerint impiorum: et sunt impii, qui ita securi sunt, quasi iustorum facta habeant; sed et haec vanissimum iudicio. 15. Laudavi igitur letitiam, quod non esset homini bonum sub sole, nisi quod comederet et biberet, atque gauderet: et hoc solum secum auferret de labore suo, in diebus vite suae, quos dedit ei Deus sub sole. 16. Et apposui cor meum ut scirem sapientiam, et intelligerem distinctionem, quae versatur in terra: est homo, qui diabus et noctibus somnum non capit vultus. 17. Et intellexi quod omnium operum Dei nullam possit homo invenire rationem, eorum quae fiunt sub sole: et quanto plus laboraverit ad quaerendum, tanto minus inveniat: etiam si dixerit sapiens se nosse, non poterit reperire.

1. SAPIENTIA HOMINIS LUET IN VULTU? sicut in speculo, ait Hugo ejus. — Valabius explicat de vultu serenitate et hilaritate; Cajetanus de majestate et auctoritate; Clarus de gradu, a qua vocari solet vultus gravioris et festivi; Olympiodorus accipit vultum animi, non corporis, q. d. Sapiens habet animam suae faciem luce magna conspicuam, jure scilicet divinae sapientiae illustratam: verum hoc mysticum est. S. Hieronymus hanc gnomen nectens ultimis verbis cap. praeced., sic legit, sicut plane clareque exponit: «Quis ita, ut sapiens? et quis novit solationem verbi? Sapientia hominis illuminabit vultum ejus, et fortis faciem, etc. Supra docuerat de illo bonum hominem inveniri, et venientem contra eliserat questionem: a Deo bonos homines conditos, sed sponte sua ad peccatum delapsos. Nunc qui boni homini dederit Deus, quasi gubnatibus enumerat, sapientiam scilicet, atque rationem providentiam, occulta Dei nosse mysteria, et arcana ejus sensa cordis intrare. Oblique autem de se loquitur, quod nemo ita fuerit sapiens, ut ipse, et nullus sciret problematum solutiones, et sapientia ejus a cuncto laudata sit populo, quae non solum intrinsecus latuerit, sed et in superficie corporis et speculo vultus exheret, utraque omnes homines prudentiam mentis in facie sua pinxerit (1).»

Porro, sapientia luget in vultu tripliciter: primo, quia, ut ait S. Hieronymus et alibi, animam seipsam suisque passionibus et affectibus imprimit corpori, praesertim vultui per naturalem sympathiam, qua forma materiam, puta anima corpus sibi adaptat et adaequat. Animus ergo sapiens sapientiam prodit, immo fingit et pingit in vultu, sicut sigillum sui figuram fingit et pingit in cera. Id patet ex physiognomia. Unde signa physiognomica sapientiae et insipientiae, virtutum et vitiorum, quae in vultu totaque corpore referunt, recenset Aristoteles in Physiognomis. Quocirca Thuanus vertit:

Semper micat rosa sapientia fronte coronata Fulgor, et ex vultu fertas et rugi venient.

Vultus ergo est viva imago, imo speculum et a mulierum animi, uti communis habet sapientium sententia. Intellige communiter ita fieri, al non semper; nam, ut ait Comicus: «Multis mortalium facies est ingenua, mens vero illis illibera reperitur.»

Secundo et potius, quia sapientia, id est prudentia et virtus, non tantum animum, sed et corpus, praesertim vultum ad omnem honestatem et decorum componit et efformat, facitque ut in eo reliceant gravitas, modestia, comitas, probitas, pietas, scilicet in fronte serenitas, in genis verecundia, in oculis candor, in ore prudentia

(1) Est in hinc. Sapientia hominis illuminat vultum ejus, faciem ei praebet, et clarissime videt, quae sibi sunt agenda, quae fugienda; melius alii, serenum hilaremque reddat ejus vultum. Et robor, fertas, facies ejus

mutatur, scil. per sapientiam. Minus recte Maurer, ita ut spiranda facies ejus duplietur.

corpus sanum ab omni poena liberum; quare per questionibus significat tum culpam et peccata, tum poenas et tormenta, quae peccando et deserviendo a primiva rectitudine homo sibi ascrivit: qua de causa necesse fuit invenire virum unum electum ex mille, puta Christum, qui illum a quaeconque et distortionibus hisce expediret, eumque primae rectitudinis et aequalitatis restitueret. Unde subdit:

QUIS TALIS ET SAPIENS EST? ET QUIS NOVOVIT SOLATIONEM VULTU? — Hebraea, Chaldaeus, Hieronymus, Valabius, Campensis ceterique hebraizantes hanc gnomen referunt ad initium capitis sequentis. Unde alii inchoant caput octavum. Hinc Chaldaeus vertit, quis vultu efficit solentiam, ut ad verba praedictam Domini possit respondere, et in Prophetarum sermonibus permanentem interpretationem cognoscere? Septuaginta, Syrus et Arabibus vertunt, quis novit sapientiam? Qui questionum respondet cap. viii, 1, sapientem ex vultu interrogat: «Sapientia hominis, aut, haec in vultu ejus.» Verum melius Valabius. Septuaginta, Syrus, Arabibus et alii passim hanc gnomen modum praecedentibus, idque varie et vario sensu (1).

Primo, Cajetanus, quis talis est, ut sapientia sit? quasi dicat: Nullus vel vix ullus est vere sapiens, ut paulo ante dixit. Hinc perlinet versio Campensis, qui conferentiam cum eo qui judicium habet de rebus?

Secundo, Hugo Cardinalis explicat, quasi dicat: Quis talis est, ut sapiat? talis, scilicet rectus, uti

(1) Maurer, quis est ille sapiens? quis in sapientiam numero habendus est? Et quae omni excoluntur verba hujus, sapientia qui sapientia: Sapientia hominis, etc. Rosenmullerus, et qui vultu verum expulsiorem. Hic versus permittitur hi qui statim sequuntur sapientia praecipua tabularum haec praenotandum, in Oratione, ait B. Hieronymus, de se loquitur — auctor, quod si tanto ita fuerit sapiens, ut ipse, et nullus alius sciret problematum solutiones, et sapientia ejus a cuncto laudata sit populo.

dixit paulo ante, qui scilicet sciat non se questionibus miscere ad involvere, ex quibus nequeat extricare se; verum eas amplecti ex quibus novit expedire, easque solvere, nec nisi res honestas ad pias sobrie scrutari. Addit antonomastice intelligi vel Christum, vel Salomonem sapientis nomine; per «solutionem verbi,» non solum divinae Scripturae, juxta illud: «Quis est dignus accipere librum, et solvere signacula ejus?» sed ejus de quo sumus in judicio interrogandi: quia qui custodierit et viderint iusta, invenient quid respondeant. Sapient. vi, 11.

Tertio, Thelmannus, q. d. Si sapias, attendo diligenter ad ea quae dixi de periculo et malis mulierum, de pacitate virorum; quodque non deo, qui rectos nos condidit, sed nobis ipsis depravationis culpa sit danda.

Quarto, plane et simpliciter, q. d. Quis reperitur sapiens, qui haec quae jam dixi diffusa et a paucis cognita, cognoscit et penetrat, ac praecipue infinis questionum trifas, quibus alii se miscent, devians, cognoscit «solutionem verbi?» scilicet questionis praeterea autem a me propositae, puta de ratione et modo inventiendi vitam beatam et felicem, ait Cajetanus sequendo unum virum de mille, puta Christum Dominum, Aliter S. Hieronymus, qui per verbum accepit S. Scripturam, et Chaldaeus, Prophetam; alii, verbi, id est verborum, id est rerum, problematum, vel questionum diffinitionem. Ita Albinus, Olympiodorus et Valabius. Est conclusio significans non nisi a sapiente difficultates propositas posse resolvi: hanc enim esse finem et dolum sapientiae ad sapientis, ac profunde enim rarum esse et vix unum, e mille reperiri. Simili epiphonemate David claudit Psal. cxi, dicens: «Quis sapiens et custodit haec? et intelligit misteria Domini?» Identidem enim ad sapientiae elogia recurrit Salomon, ut eam omnibus apprehendet, omnesque ad ejus studium adhibeat.

CAPUT OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Sapientia dat signa et effecta, illam enim loquere ait in vultu, verbis moderatis, juramentis legisque custodia, et opportunitate observatione: haec enim praestat et efficit sapientia. Utale, vers. 9, quoniam vanitas genera receperit, praetertim quod impij tractentur ut pili. Domque, vers. 10, laudat vitam moderatum quae opibus suis fruatur, et a se amans curas et curiositates omnia scrutandi obliat.

- 1. Sapientia hominis luget in vultu ejus, et potentissimas faciem illius commutat. 2. Ego os regis observo, et praecipua juramenti Dei. 3. Ne festines recedere a facie ejus, neque permanes in opere malo: quia omne, quod voluerit, faciet: 4. et sermo illius potestate plenus est: nec dicere ei quisquam potest: Quare ita facis? 5. Qui custodit praecipuum, non experietur quidquam mali. Tempus et responsum cor sapientis intelligit.

6. Omni negotio tempus est, et opportunitas, et multa hominis afflictio: 7. quia ignorat praeterita, et futura nullo seire potest nuntio. 8. Non est in hominis potestate prohibere spiritum, nec habet potestatem in die mortis, nec sinitur quiescere ingruente bello, neque salvabit impietas impiom. 9. Omnia haec consideravi, et dedi cor meum in cunctis operibus, quae fiunt sub sole. Interdum dominatur homo homini in malum suum. 10. Vidi impios sepultos: qui etiam cum adhuc viverent, in loco sancto erant, et laudabantur in civitate quasi iustorum operum; sed et haec vanitas est. 11. Etenim quia non profertur cito contra malos sententia, absque timore illo filii hominum perpetrant mala. 12. Attamen peccator ex eo quod centies facit malum, et per patientiam sustentatur, ego cognovi quod erit bonum timeatibus Deum, qui veniunt faciem ejus. 13. Non sit hominum impio, nec prolongentur dies ejus, sed quasi umbra transeant, qui non timeat faciem Domini. 14. Est et alia vanitas, quae fit super terram, sunt iusti, quibus mala proveniunt, quasi opera egerint impiorum: et sunt impii, qui ita securi sunt, quasi iustorum facta habeant; sed et haec vanissimum iudicio. 15. Laudavi igitur letitiam, quod non esset homini bonum sub sole, nisi quod comederet et biberet, atque gauderet: et hoc solum secum auferret de labore suo, in diebus vite suae, quos dedit ei Deus sub sole. 16. Et apposui cor meum ut scirem sapientiam, et intelligerem distinctionem, quae versatur in terra: est homo, qui diabus et noctibus somnum non capit vultus. 17. Et intellexi quod omnium operum Dei nullam possit homo invenire rationem, eorum quae fiunt sub sole: et quanto plus laboraverit ad quaerendum, tanto minus inveniat: etiam si dixerit sapiens se nosse, non poterit reperire.

1. SAPIENTIA HOMINIS LUET IN VULTU? sicut in speculo, ait Hugo ejus. — Valabius explicat de vultu serenitate et hilaritate; Cajetanus de majestate et auctoritate; Clarus de gradu, a qua vocari solet vultus graciosus et festivus; Olympiodorus accipit vultum animi, non corporis, q. d. Sapiens habet animam suae faciem luce magna conspicuam, jure scilicet divinae sapientiae illustratam: verum hoc mysticum est. S. Hieronymus hanc gnomen nectens ultimis verbis cap. praeced., sic legit, sicut plane clareque exponit: «Quis ita, ut sapiens? et quis novit solutionem verbi? Sapientia hominis illuminabit vultum ejus, et fortis faciem, etc. Supra docuerat de illo bonum hominem inveniri, et venientem contra eliserat questionem: a Deo bonos homines conditos, sed sponte sua ad peccatum delapsos. Nunc qui boni homini dederit Deus, quasi gloriosus dicitur enumerat, sapientiam scilicet, atque rationem providentiam, occultis Dei nosse mysteria, et arcana ejus sensa cordis intrare. Oblique autem de se loquitur, quod nemo ita fuerit sapiens, ut ipse, et nullus sciret problematum solutiones, et sapientia ejus a cuncto laudata sit populo, quae non solum intrinsecus latuerit, sed et in superficie corporis et speculo vultus exheret, utraque omnes homines prudentiam mentis in facie sua pinxerit (1).»

Porro, sapientia luget in vultu tripliciter: primo, quia, ut ait S. Hieronymus et alibi, animam seipsam suisque passionibus et affectibus imprimit corpori, praesertim vultui per naturalem sympathiam, qua forma materiam, puta anima corpus sibi adaptat et adaequat. Animus ergo sapiens sapientiam prodit, immo fingit et pingit in vultu, sicut sigillum sui figuram fingit et pingit in cera. Id patet ex physiognomia. Unde signa physiognomica sapientiae et insipientiae, virtutum et vitiorum, quae in vultu totaque corpore referunt, recenset Aristoteles in Physiognomis. Quocirca Thuanus vertit:

Semper micat rosa sapientia fronte coronata Fulgor, et ex vultu fertas et ruga laetitia.

Vultus ergo est viva imago, imo speculum et a mulierum animi, uti communis habet sapientium sententia. Intellige communiter ita fieri, al non semper; nam, ut ait Comicus: «Multis mortalium facies est ingenua, mens vero illis illudat reperitur.»

Secundo et potius, quia sapientia, id est prudentia et virtus, non tantum animum, sed et corpus, praesertim vultum ad omnem honestatem et decorum componit et efformat, facitque ut in eo reliceant gravitas, modestia, comitas, probitas, pietas, scilicet in fronte serenitas, in genis verecundia, in oculis candor, in ore prudentia

(1) Est in hunc. Sapientia hominis illuminat vultum ejus, faciem ei praebet, et clarissime videt, quae sibi sunt agenda, quae fugienda; melius alii, serenum hilaresque reddat ejus vultum. Et robar, fertas, facies ejus

mutatur, scil. per sapientiam. Minus recte Maurer, ita ut spiranda facies ejus duplietur.

et gratia, in toto vultu hilaritas et lætitia, mixta prudenti sanctaque maturitate. Unde Hebraice est, *sapientia hominis illuminabit vultum ejus*; Chaldaeus, *sapientia viri sapientia illustrat splendorem faciei ejus tuleri justos*. Sic et Septuaginta, Syrus, Arabicus et ceteri. Arias :

hominis faciem sapientia luce
Perfundit, multaque ira voluque superbum,
Atque supercilium demit, reddiditque modestum.

Et alius :

Neque gravis facies tui est sapientia imago :

et sollicita matura sit, comis, placida et æquabilis. Comes enim sapientie est humanitas et modestia.

Itursum sapientia luceat in facie sapientis, quia cum facit omnibus amabilem, iuxta illud *Job xxxi, 24* : « Lux vultus mei non cadebat in terram. » Lux enim symbolum est majestatis et cuncta venerationis. Sic Escher ait Assuero, cap. xv, vers. 16 : « Vidi te, domine, quasi angelum Dei, et conturbatum est cor meum prius timore gloriae tuae. Valde enim mirabilis es, domine, et facies tua plena gratiarum. » Porro, « residebat illa super solium regni sui, indutus vestibus regis, aureoque fulgens, et pretiosis lapidibus, eratque terribilis aspectu, » ibidem vers. 9. Sic Judæi viderunt faciem S. Stephani quasi angelum, *Actorum vi, 15*. Sapientia ergo sanctitati juncta est, quasi sol jubar suum in vultum diffundens; unde « inextinguibile est lumen illius, » *Sapient. vii, 10*.

Tertio, quia Spiritus Sanctus per gratiam animam inhabitans et illustrans, lucem ejus, ino suam diffundit in vultum et corpus, sicut lucerna lux per vitrum et cornu trahect; et sicut lumen gloria bestorum non tantum mentes, sed et corpora efficit fulgida et gloriosa. Adde Spiritus Sanctus eximius viris in quorum mentibus, velut in templis angustis habitat, specialem vultus claritatem et fulgorem saepe aspirat: sic in vultu Christi radiabat fulgor divinitatis, testa S. Hieronymo, cujus radios S. Petro, S. Jacobo et Joanni affavit in transfiguratione; in vultu S. Antonii radiabat splendor sanctitatis, teste S. Athanasio. Sic faciem S. Ignatii fundatoris Societatis Jesu radiantem et splendendam se vidisse asseruit B. Philippus Nerius, alique viri sapientes et sancti. Sic Deus in Sina colloquens cum Moysse illi coram, id est radice lucis affixit. *Exodi xxxiv, 30*. Sic facies B. Virginis erat simulacrum prohibitæ, norma et forma virtutis, teste S. Ambrosio. Unde sentitur : « Et (id est quæ) potentissimus faciem illius commutabit. » Et *Præb. lxxvi, 2* : « Illuminet (Deus) vultum suum super nos. » Sicut enim sol creaturas, sic Deus homines sanctos luce sua collustrat. Vide dicta *Proo. xvii, 24*, ad illa : « In facie prudentis luceat sapientia. » Et *Prover. xxvii, 19*, ad illa : « Quomodo in aquis resplendet vultus prospicientium, sic

corda hominum manifesta sunt prudentibus. »

Et potentissimus faciem illius commutabit. — Primo, *q. d.* Princeps tui tyrannus, aut quis alius potens, vel minis, vel premiis flectet constantiam faciemque sapientis et sancti, ut a sapientia et probitate ad insipientiam et improbitatem deflectat. Rorsum sapientis si principi serviat, et ab illius vultu notaque pendeat, necesse est ut super vultum cum eo mulet, sicut umbra mutato corpore figuram suam mutat et variat; quare si sapit, non principi terreno, sed caelesti, apud quem nulla est vicissitudinis obumbratio, *Jacobi cap. i, vers. 17*, se mancipet; quod monet Sapientia, dum subdit : « Ego os regis observo. »

Secundo et genuine, per potentissimum accipe Deum. Dat causam cur sapientia luceat in vultu sapientis : quia scilicet Deus illum immutat, illique suam sapientiam et lucem aspirat, presertim in oratione et colloquio cum Deo patre luminis, uti in eadem radios suos aspiravit faciei Moisi. Sic vultus S. Dominici ex oratione proluxa spirabat amorem; S. Francisci contemptum mundi et Christum erbificum; S. Catharinae Senensis devotionem et compunctionem, in solo vultu influentibus conpungentem, et ad pietatem Deique amorem inflammantem. Sensus ergo est, *q. d.* Deus potentissimus commutare solet faciem sapientis, ut impudicitiam, perveraciam, tristitiam, feritas, truculentiam, et si quis alius antea in ea erat pravus affectus, in probum, puta in pudorem, modestiam, pudicitiam, hilitatem, pietatem, etc., commutetur; ut qui per naturam, vel exercitium et vitium prius fuerat vultu fetriso, torvo, misero, vago, lascivo, jam sapientie dono eundem habeat hilarem, serenum, placidum, stabilem, pudicum, sanctum : Sic Deus post orationem mutavit faciem moestam Annæ matris Samuëlis, ut deinceps æquabilis semper facie, læta hilarique consisteret, *I Reg. i, 18*; et faciem Esther pallidam ob metum Assueri, *Esther xv, 10*; et Daniëlis, cap. vii, vers. 28. Porro S. Bonaventura docet Deum mutare faciem exteriori mutando interiori, id est anime seu rationis partem superiorem. Sed capax est alter Emmanuel Sa. *q. d.* Deus sapientem ita quandoque mutat et delecti, ut non videatur esse sapiens.

Moraliter Hugo Cardinalis : Deus, ait, commutat eum qui malus est, ut evadat bonus; qui turpis, ut pulcher; qui debilis, ut fortis; qui viator per gratiam, ut comprehensor per gloriam, secundum quadruplex statum incipientium, proficientium, perfectorum, perveniendum. Dionysius vero, *q. d.* Sapientis Dei dono subditus faciem commutabit, et pro subditorem reri que exigentia nunc iratum, nunc blandam, nunc tristem induat, uti Christus induit, cum ementes eiecit et templo, cum Magdalene apparuit ut hortulanus, et discipulis in Emmaus euntibus ut peregrinus.

Anagogice Lyranus : Deus, ait, faciem morta-

leæ in resurrectione commutabit in immortalem et gloriosam. Legit oster laterpres *17 or*, id est potens, per antonomasiam, id est potentissimus, puta Deus; juxta alio puncto legit *17 or*, id est potentia, fortitudo, robor, durities, impudentia; dicitur enim facie vel fronte, ab Hebraeis vocatur *caput*. Unde

Primo, Cajetan vertit, et fortitudo vultus illius commutabitur, quod sic exponit, *q. d.* Nullus estiam dynasta ita sapit, quin aliquando desipiat, ut auribus, precibus aliave re corrupti se sint, ut subditos alligat, etc.; si que vultus etiam ipsius, id est auctoritas, apud eos mutatur et amittit. Unde Chaldaeus vertit, et impudens facie, immutatur visus ejus de bono in malum. Sic Catilina impudentiam et sevitiã spirabat vultu, etiam jam occisus. « Etiam mortuus Catilina, ait Sallustius, retinebat faciem quam habuerat vivus. »

Secundo, Clarus vertit, et impudentia (Vatablus, duritia) facta illius commutabitur, quia dum sapientia hominem possederit, abigit impudentiam a mente et fronte. Et Tilmannus sic vertit et explicat, sapientia hominis docera faciei vultum ipsius, et fortitudinem, id est impudentiam vel crudelitatem, feritatem et barbariam vultus ejus mutabit; Campensis, crudelitatem pelit.

Tertio, Vatablus, *q. d.* Sapientia fortitudinem et arrogantiam, impudentiamque faciei hominis immutabit, quia faciet ut ipse sibi videatur vilis, abjectus, despectus, quamvis ab aliis plurimi fiat.

Quarto, Septuaginta *Νῆϋ* tescune legentes per *νῆ*, i. e. audietur, non *Νῆϋ* tescune per *νῆ*, i. e. commutabitur, vertunt *νῆδῆς*, id est impudens (Vaticani legunt, *imprudens*, atque impudentia est impudentia, puta stoliditas) vultu odietur; Syrus, cujus facies videtur est, odiosus efficitur; Arabicus, qui non habet verbum, contumelia efficit faciem suam, *q. d.* in vultu sapientis luceat pudor et sapientia, in vultu impudentis insipientia, ideoque ille ambulat et colitur, hic odietur et contemnetur. Unde, ut explicat Olympiodorus, facie sua pudietur, cum scilicet impudens contentiosus perimolibus sophistis que captivulis sese offerens, rearguatur, impudentis poenas dabit. Thannaturgus, sapientia iudicium ex hominis vultu apparet, velut et levor impudens, statim ut videtur, aliquis, proliè dignum esse, in quo inhabitat. S. Hieronymus in *Equitum*, improbus facie sua odietur; improbitas est auidia et impudentia.

— Ego os regis observo, et præcepta juramenti sui. — Septuaginta, Syrus et Arabicus vertunt in imperativo, os regis observa, quia pro *17 or* somer, id est observa, leverunt alio puncto *17 or* eomer, id est observa. Unde ex Hebraeo sic verendum censuere, ego, scilicet moneo vel jubeo, et regis observa. Pendet hic versus a precedenti, et esseque velat præctica conclusio educitur, quasi quædam: Quia Deus potentissimus et et faciem sa-

pientis, sui oris et faciei luce immutat, illique suam sapientiam, virtutem et splendorem aspirat, hæc de causa : Ego sapientia, vel ego sapiens os et faciem Dei regis mei observo, tum ut illi os et faciem meam, ab ejus ore et facie illustrat, conformem; unde frequenter in *Psalmis* orat David, ut Deus « illuminet vultum eum super nos, » quia « in lumine ejus videbitur lumen : » sicut enim qui ambulat in sole, luce solis collustratur: sic qui versatur cum Deo luce divina perfunditur; tum ut ab ore ejus divino jussa et præcepta sapientia excipiam, quibus meam mentem vultumque imbuam, illustrem, sanctificem, quaque in opus conferam, ut Deum meum per gratiam laborando hic sequar, et in celo per gloriam comprehendendo assequar (1).

Porro et ego refert ad sapientiam, de qua est omnis sermo, vel ad Salomonem, qui in se typum hic sapientia et sapientis exprimit, quod eodem resit, ut liquet ex verbis S. Hieronymi initio vers. 1 etatis. Sæpe enim Salomon, æque ac Siraqueus, per prosopopeiam ipsam sapientiam loquentem inducit, elegantie et energiam causa.

igitur primo et genuine, per regem accipe Deum, qui est Rex regum. Neo enim Salomon habebat in terra regum superiorem se, cuius os et jussa observaret. Sensus ergo est, *q. d.* Ego sapientia sollicite ambulo cum Deo rege meo ac studiose observo; ac mei studiosus, puta sapientes et sanctos exacte observare jubeo os ejus, id est legem ex Dei ore manantem, et præcepta juramenti sui, quæ scilicet ipse juramento confirmavit, ut testaretur hæc esse intimam suam voluntatem, ut scilicet homines hæc ejus præcepta diligentissime servarent, quoque nos vicissim solemnem professionem, velut juramento servaturos in circumcissione vel baptismo promissimus, et quasi juravimus.

Nota : Te observe significat sedulum et exactum studium divinæ voluntatis, legisque servandæ et adimplendæ, ut quid, quantum, quomodo, quibus circumstantiis Deus hoc illud fieri jubet, minutim vestigamus, et admissum omnin et singula complaemus. Sic famuli observant os regis, id est singula ejus jussa et verba, imo singulos ejus gestus et nutus nictusque oculorum, ac ubi preceperit quid velit, illico ad id explendum non tam enim, quam currunt et volant.

Mystice S. Bonaventura : Os, inquit, Patris est Christus (sicut Christi os est doctor et prædicator), cujus minima dicta, imo gestus et nutus studiose audire, mente condere, meditari et opere explere debemus. Num, ut ait Christus : « Beati qui audiunt verbum Dei et custodiunt illud. » Sic Beata

(1) Ad questionem que præcedit, respondit Koberleth: Ego, præcepto tui, hæc tibi sapientie regulam trade: Os, i. e. jussam regis observa, et, sou cet, quidem propter jurandam Dei, propterea quod jurando per Deum uterque regi suam promissit.

Virgo conservat omnia verba hęc, confidens in corde suo, » Luc. II, 19. Sic quisque deberet observare ea flomini, ut ad minima voluntatis divine significationem totum se fingeret et componeret. Hoc est « sollicitum ambulare cum Deo, » quod unice a nobis requirit Deus, ubi docet Michas vi, 8; idcirco convenit assidue dicere cum Samuele: « Loquere, Domine, quia audit servus tuus; » et cum Paulo: « Domine, quid me vis facere? » et cum Psal. 138: « Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum. »

Secundo, per regem cum Olympiodoro et aliis accipi potest quilibet rex, princeps et magistratus, qui regendi vias, sive et auctoritatem a Deo accepit, q. d. Ego sapientia observo, et meos observare doceo os, id est leges et iussa regum ad magistratum, qui quasi vicarii Dei regunt reipublicam. His enim se obediunt in eorum inauguratione promiserunt, et jurant subditi. Ergo par est ut eis iuxta juramenta prestita pareant et obtemperent, iuxta illud Prov. xxiv, 21: « Time hominum, fili mi, et regem, » quia Dominus iussit ut regi obedias. Unde Septuaginta et Arabice vertunt, os regis custodie, Syrus, conserva; Chaldaicus, custodie os tuum super sententiam regis; Tigurina, equidem mecum ut os regis obseques, precepta propter juramentum Dei; quia, ut ait Valerius, homin jurando regi paratissimus. Alii, mecum eo observare preceptum regis. Porro nonnulli prius iuramentum posteriori averse sive disjunctant, q. d. Observas, id est precepta Regis, sed magis observo juramenta, quibus constitutus es deus; ut, si rex aique Deo contrarium precipiat, dicat: « Obedire magis oportet Deo quam hominibus, » unde Canticus 1, non est mandatum, observet, et paratet si qua Deo in iustitia vocato iuraverit. Et Theumatogus, magna diligentia verbo regis attendenda sunt, sed iuramentum per manus Dei omnibus modis fugiendum.

Tertio, utnulli hanc gnomen aretant, et attribuant familiaribus et consiliaris regum et principum, quasi eis indicat hic Salomon fidelitatem et obedientiam, ne eorum secreta consilio divulgent, qui juramento eis promiserunt, quasi quilibet eorum hinc indicatur ut loquens, dicatque: Ego os, id est secreta, que ex ore regis mei audivi, secreta servo. Unde S. Hieronymus censet hic Salomonem loqui in persona cuiusvis sapientis, qui parat legibus et regulis. hic enim est regendi, et rei bene gerende modus et nervus, si consilia a ventis secreta. Id notat Persa, de quibus scribit Arrianus, lib. XXI: « Nemo consiliorum, inquit, est occultus preter optimates taciturnos et fidos, apud quos silentio quoque colitur nomen, » q. d. Silentium adeo religiose observant et colunt, ac si illud esset unicum eorum nomen, hinc silentiorum nuncupabantur, et revera erant. hinc pertinet illud Iaphethis, Tob. XII, 7: « Sacramentum regis abscondere bonum est. » Hinc quoque specialis expositio Olympiodori: « Est, inquit,

os regis custodie, divina mysteria silentio occultare, neque indignis atque profanis auditoribus illa explicare. » Item tri-polygus sic exponit: Bonum est ut non studeamus extra os et faciem Dei ambulare, sed omnia nostra opera se peragamus, ut Deum vereamur, tanquam presentem iudicem et inspectorem.

Et precepta (Hebræa, verbum; S. Hieronymus, *Iniquam*) JURAMENTI DEI: — repete, observe. Aliter S. Hieronymus in *Comment.*, et Symmachus, qui juramentum in Dei nomine ac tua memoria inscriptum, et quasi insculptum servatur, ut si illud transgredieris, Deum vindicem sis experteris. Noter vero, Septuaginta et Arabice verba vel precepta vocant *juramentum Dei*, scilicet quibus Deus quasi jurando te obligavit, hoc est certissime et severissime te obstrinxit, minando penas æternas et promittendo regnum cælestis, necnon cum pacto et sanguine factis, *Exod. xxix, 8*; quasque te servaturum, cum ad eius religionem et Ecclesiam accesseris, epopodisti et quasi jurasti. Hinc Patres professionem fidei, que fit in baptismo, vocant sponsionem, juramentum, votum, equæ acriter urgent fideles ad servandum precepta Dei. Et Calochresis similis illi *Psalm. cxviii, 10*: « Juravi (id est firmiter decrevi, proposui, promisi; unde sequitur), et statui custodire iudicia iustitie tue. »

Audi S. Chrysostomum, homil. in illud *Sapientia: Inscorum animo in manu Dei sunt: »* Cuius tu, christiane, delicatus es miles, si patria te sine pugna posse vincere, sine certamine triumphare. Exere viros, fortiter dimica, utrocler in prelio concerta. Considera pactum, conditionem attende, militiam nover; pactum quod sponodisti, conditionem qua accessisti, militiam cui vocem dististi, » p. r. sacramentum militare, puta per baptismum, et professionem vite christiane in Ecclesia militante, cui ascriptus es quasi miles et abilita Christi. Tertullianus, lib. *De Corona militis*, cap. II: « In Ecclesia, ait, nos militamus manu contestamur nos remanere diabolo et pompe et angelis eius, » q. d. Sacramento militari in baptismo remaniamus diabolo, et nos addimus Christo, quasi ejus milites auctoritate S. Basilii, *Exhort. ad Baptismum*: « Tessera dices sub eis militantibus dant, etc. » nisi characterem in te agnoscat Angelus, quoniam modo pro te pugnavit, aut ab inimicis vindicabit? » Augustinus, lib. *IV De Symbolo ad Catechum*, cap. I: « Hinc (diabolo), ait, vos remanere professi estis, in qua professione non hominibus, sed deo et angelis ejus conscribentibus dixistis: Remitto. Remanere non solum verbis, sed etiam moribus; non tantum non lingua, sed et actu vitæ; non tantum labis sonantibus, sed operibus pronuntiantibus:

Scelto vos cum callido, antiquo et veteroso inimico suscepisse certamen; non in vobis post remissionem invenit opera sua, non jure vos ultrahit in servitum suam. Deprehenderit enim et detegeris, christiane, quando aliud agis et aliud profiteris; fidelis in nomine, aliud demonstras in opere, non tenens promissionis tue fidem: modo ingrotrons Ecclesiam orationes funderis, post modicum in spectaculis cum histrionibus impudice clamare. Quid tibi cum pompis diaboli quibus renuntiaisti? » Narrat Victor Uicensis, libro III *Wandal.*, duos fratres christianos a Wandalis arianis fuisse suspensos, molibus lapidum ad pedes appensis; cumque unus eorum peteret deponi darique sibi indicibus, alter matens ne fidem negaret, exclamavit: « Noli, noli, frater, non ita juravimus Christo. Accusabo te cum ante thronum ejus terribilem venerimus, quia super corpus ejus et sanguinem juravimus, ut pro eo invicem passiamur. » Unde prior confirmatus constanter exiit: « Adigite suppliis quibus vultis, et ponis christianos arcute crudelibus. Quod frater meus facturus est, hoc etiam ego. »

3. NE FESTINES REEDERE A FACIE EJUS, NEQUE PERMANAS IN OPERE MALO; QUA OBNE QUOD VOLEBAT FACIT. — *Te ne festines* Arabice; Olympiodorus et alii nequunt preceps, q. d. Ne festines in juramento Dei, id est, ne preceptis eius ad jurandum; sic enim exposuit in principio peccatorum.

Noter Noster, Septuaginta, Syrus et ceteri passim nequunt sequunt, q. d. Serva juramenta, id est precepta Dei, quibus solemni professione in circumsione vel baptismo, quasi jurando, summa religione te Deo ad illa servanda obstrinxisti: quare, si que ingratul tentatio, adversitas, persecutio, ne festines, hebraice *matan* *be ad te ad*, id est ne te pides, ne percellaris, ne precipitius recedere a facie ejus, tanquam a conspectu ejus poteris enefugere, ut Compensis, ut ab eo fugit Cain, *Genes. iv, 16*, sed non effugit, neque permanens; Compensis, ne percellaris recede in opere malo, ut contra legem Dei in aliope scolare, ad quod concepit sentia, sagii vel hostes te ille copris vel nimis impellunt, persistis, excofendo melum nominis et vindicta Dei quia et ipse eam ad tempus differat, bantur tuo tempore omne quod voluerit facit, ac sibi rebelles et reos puniet, et morte presentis et æterna malebit.

Pro in opere malo, Hebræa, Septuaginta, Syrus et Arabicus habent, in verbo malo, quod proprie accipi potest de peccatis eris et lingue, ut est Augustin, detractio oblationis. Unde Theumatogus intelligit de blasphemia; sic enim vult, *sermones Dei, fecit inobediam quid imperantibus deest*, *Obere, careere ab omni in Deum blasphemia. Nam quibus inferat tibi aliqum, non tamen boni fuerit reprehendere, neque contrariare decretis monarchæ vel regis.*

Porro Chaldaicus vertit, et in *teyoyreit* *hoimih* *ne detur* *curare verum eo, sed alio modo in concubito*

ejus et ora, et quere misericordiam ab eo ut non sit in verbo malo: quia Dominus totius oculi quocumque voluit respicit, id est, ut clarus vertit Gostus, ut non inobisum gustum evocet: ipse enim tartarus macti Dominus omnia secundum animas sententiam facere potest.

Secundo, hæc omnia a vets. 2 ad vets. 9 non tantum de Deo, sed et de rege sive magistratu accipi possunt, q. d. Ne opponas te regi (quæque decreta, ut eis obsequaris vel resistas, quia rex potens est, et quædamque voluerit facit, ut te sibi adversentem vel hõbli, vel civitate vel libertate, vel vita mulet et paret, ita Valerius, Compensis; Cajetanus et alii. Porro Cajetanus explicat *ne festines, q. d. Ne nimis velociter alienas conspectum regis, vel ab eo severit abeat, nisi levitate hæc et indecentia regem offendas; sed etsi quite contra cum dixeris, ne persistas in ejus ditione, sed cito ex ea te proprias, ne te comprehendant et pleat. David de Poniis vero, q. d. Ne festina adire regem, vel ab eo abire; nec nimis crebro te ejus vului sistas, nec nimis raro. Nam, ut ait Plotarclus: « Cum vige agendum est quasi cum rogo, » ut ne tuis in prepe ad eum accessis, ne comburaris; nec nimis longe, ne ab eo non calcifas, id est, ejus auctoritatem, favorem et beneficia non sentias. Sidanus quoque Apollonius, lib. III *Ejuse*, reges flammis comparat, » que sicut inquit, paululum a se remota illuminant, uti etia admoda comburant. » Sic enim Alexander (climatis nimis familiaris, Thebanis Sejanus, Nero Seneca occidit. Porro Valerius sic exponit: Si recesseris a rege, statim redi in gratiam cum eo; ne cogaris permanere in opere malo, cum rex quidquid vult valeat. Alii exponunt, q. d. Ne fastidiosus et arrogantis, ac philosophico superbo recedas a rege; nolens cum adire etiam ab eo evocatus; quasi eo superior et sapientior, ac consior rege et mundo universo, ut Diogenes asperioris est Alexandrum Magnum. Seneca, *epist. 103*: « Multis, ait, fuit periculum cæsis philosophum insolenter jaclata et contumacia. Atia tibi d. trahit, non alii exprobat, non abhorreat a turbidis moribus, nec ita agat, ut quilibet non tædit, damnamus videatur; hest sapere sine pompa, sine invidia. » Vide Plotarclum, libro qui inscribitur: *Cum principibus philosopho esse discrevendum*. beneque nosler Pineda censet hæc spectare ad familiares et consiliarios regum et principum, ut eis hic Salomon dno salutaria suggerat monita: prima, ne sit danda regi consilio sententiam precipientis; sed, promissa deliberatione, mature eum pronuntient. Nam, ut ait Livius, lib. XXII: « Omnia non proparant clara cerebro sunt; fastinatio improvidi est et cæca; » et lib. XXX: « Nil magis discriminal consiliis tuis inimicum quam celeritas. » Seneca, ut in sententiis non sicut pernaees, nec sicut cerebri, sed si viderint ab aliis salutaria dari consilia, illa proberit et sententiam mutent. Sic enim ipse se, non pro hoc.*

Regem sicut regis.

prohibet in opere malo.

®

sed regis et responsum commodis studere ostendit, quae propria est senatoris et consilii laus.

4. ET SEMPER ILLIS POTESTATE PLENUS EST: NEC DICERE ET QUISPIAM POTEST: QUARE ITA FACIS? — Hebraice, in quo verbum regis, in eo est potestas, q. d. Verbum regis et iustum armatum est potestate, adeoque est ipsa potestas, ut instar fulminis statim exsequatur quod iusserit, dictumque ejus sit factum: hinc Selaenus cognominatus est Ceramius, id est Fulmineus. Unde Thaumaturgus:

Nam Jeserit ille, Joleitia
Vel dicit, edux, vocem mox facta sequentur.

Alii vertunt, iuxta dictum regis est potestas, q. d. Mensura dicitur vel iussu regis est potestas: tantum potest quantum dixerit et iusserit; tantum valet quantum voluit. Audi Esdras, lib. III, cap. iv, 3: « Rex super omnia praecellit, et dominator eorum: et omne quodcumque dixerit illis, faciunt. Et si miserit illos ad bellatores, vadunt, et demoluntur montes, et muros, et turres. Jugulantur et juveniles, et regis verba non pretereunt: ut ipse quis solus sit dixerit: Occidite, occidant, » etc. Et Plutarchus ad principem invidiosum: « Privatus a potentia, aut celerem nocte cursum, omnes animi motus in facta expellit. At sicut fulgur tonitru posterius erumpit, prius timor videtur, sic in imperis supplicia accusationibus antevertunt, nisi gravitate praepedita ratio compestat reprimatque potentiam (1). »

Vis ambitiosum regum potestatis exempla? Accipe: Cyrus fluvium navi transficiens, eo quod perisset unum ex equis suis, ira in fluvium exarscens, illum ut perderet in 360 alveis derivavit, ubi fuit narrat Saneae, lib. III de Ira, cap. xxi. Impotentior fuit Xerxes, qui Hellespontum, quod oborta tempestate pontes suos disiecit, conviciis oneravit, trecenta verbera illi infligi, quin et compedes injici jussit, teste Herodoto, lib. VII. Modestior et sapientior fuit Canutus rex Anglorum, qui ad litus maris sedens, mari imperans: « Uda, inquit, jubeo ne pedes meos tangas, » sed ab ea non obediens maledictus Anglos esse docuit, non se, sed unum Christum esse regem, cui venti et mare obediunt, quare Victoria in Basilica S. Petri et Pauli coronam regum Christo crucifixo imposuit, nec postea ea coronari sustinuit, testa Polydoro Virgilio, lib. VII Histor. sub finem. Stoliolus fuit Pharaon, dicens: « Meus est fluvius (Nilus), et ego feci memetipsum, » Esch. xxix, 3; et rex Tyrus dicens: « Deus ego sum, » et in cathedra Dei sedit in corde maris, » Esch. xxxv, 2; et rex Babylonis, dicens: « In caelum ascendam, super astra Dei exaltabo solium meum, etc., similis ero Altissimo, » Isai. xiv, 13. Annon insanae sunt hoc regum suae potestati, etiam elementa et caelos subjectionum voces?

(1) Hic est, proprie est, quod verbum regis potens est, et quae dicitur et: quid facis?

5. QUI CUSTODIT PRAECEPTUM, NON EXPERIETUR QUINQUAM MALUM. — Hebraea, non cognosces, scilicet per experientiam et sensum, verbum malum, id est rem malam, puta iram regis et peccatum legis; Arabicus, verbum invidiosum. Aliter Olympiodorus et S. Ambrosius in Psalm. xli, q. d. Justus non « cognoscit malum, » culpe scilicet et illud faciat, approbet, vel ullo consensu recipiat, aut aliqua societate in se transferat. Hinc dicit obedientiam vim et fructum, quod scilicet obedientem reddat immunitem ab omni malo, et quasi inviolabilem, adeo ut etiam rex aut superior illi infensus velit eum rigidis stricisque arcibus proceptis, obediens tamen, omnia capessens, superet et transcendat magna animi virtute, laude et merito, ideoque Deus omnia illi efficit facilia, utilia et honorifica, etiam illa quae ad eum deprimentium exogitata videntur; obedientibus enim vel « diligenter Deum, omnia cooperantur in bonum, » Rom. viii. Hoc id ipsum egregie S. Ephraim, tomo II, paronesi 16 De Praefato et Obediens, ad S. Chrysostomus, homil. 84 in Joannem, et Dorotheus, doct. 3. Licit ergo patitur vel committens, vel privatus et propriis vitiis erimans, tamen illas non potestas esse censet, sed exerecia virtutis, augmenta meritorum, et exempla futurorum vel posteriorum: quare, cum Paulo sibi placet, ino gloriarur in infirmitatibus et tribulationibus, Rom. viii, 28; II Cor. xii, 5. Igitur obediens et justus flagellantem Deum intuetur, ut patrum; corrigentem, ut amicum; castigantem, ut praecipientem; amara propinquantem, ut medicum, dicitque cum S. Augustino: « Ille ure, hic seca, ut in futuro parcas. »

TEMPUS ET RESPONSIUM COR SAPIENTIS INTELLIGIT. — Hebraea, tempus et iudicium, id est, ut Septuaginta et Arabici exponunt per herodotum, tempus iudicii. Iudicium in Scriptura multa significat: in iudicio enim iudicium multa fiunt, quae nunc omnia simul, utne unum ex omnibus scorsim per synecdochen significat vox iudicium; unde nunc significat interrogationem et accusationem, defensionem et responsum: nunc sententiam iudicii, nunc penam ab eo inflatam. Rursus, quia iudicium forense significat, determinatum, certum et fixum, hinc iudicium per catechesin significat rem statam et certam item morem, legem, consuetudinem, normam regulam, statum, conditionem, officium, functionem, ministerium (2). Iam

Primo, Thaumaturgus exponit de dia iudicio, quem in omnibus actionibus mediis suae proponit sapiens. Unda verit, equidem sapiens ante oculos semper habet iustum iudicium suo tempore futurum, et praenoscit omnia humana vicia opera superae retributionem expectare. De S. Hieronymo referit il-

(2) Et tempus et iudicium novit cor sapiens, sapientis. Tempus, scilicet cuius rei opportunitatem et commodum; rationem, scilicet modum aliqui apud et decetate expectandi.

tam dixisse: « Sive comedo, sive bibo, sive vigilo, sive dormio, sive quid aliud facio, semper tuba illa insonat auribus meis: Surgite, mortui, venite ad iudicium. » Ubique qui sapit, id ipsum facit, itaque « disponit sermones (et actiones omnes) suos in iudicio, » id est iuste, legitime et exacte motum iudicio, ut in die iudicii habeat quod iudici pro se respondeat. Sic quoque Olympiodorus, Hugo, Lyranus, Titelmannus et alii.

Secundo, alii haec ad consilium regis referunt, q. d. Si rex illicitum quid jubeat, vir sapiens scit quid prudenter regi respondere debeat, ne vel illicitum quid admittat, vel regis iram incurrat, ut fecerunt tres pueri iusti adorare statuam auream, Dan. iii; et Daniel ipse, cap. vi, lata lege ne quis per 30 dies adoraret Deum, nisi regem. Cajetanus ex adverso hoc refert ad regem, quem sapiens cognoscit captare tempus et iudicium, id est occasione iudicandi contra eum quem plerique destinat, uti Salomon captavit tempus plectendi Semei et Adoniam, III Reg. cap. ii, 22 et 42. Verum hic sensus dissonat a Vulgata quam verit, « responsum. »

Tertio et genuine, q. d. Sapiens ita exacte praeccepto tam Dei, quam regis et magistratus obedit, omnes ejus circumstantias loci, temporis, modi, personarum, etc., observans, ut nil sit quod in eo carpi queat; sed si quis in re a quopiam culpetur, illico habet quod iure respondeat, quoque suam obedientiam teneat et demonstrat, adeo ut si in iudicium vocetur, coram iudicibus iustam facti sui rationem reddere possit. Hinc Noster sagaciter pro iudicio verit, responsum. Ita S. Hieronymus: « Praecipit, inquit, regis imperium, id est Christi, conservandum, et scire quid, et quare, et quo tempore jubeat, » ut scilicet omnes imperantis circumstantias, articulos, nunc exacto iudicio observemus, ne vel minima elabatur occasio, qua ejus voluntatem integre non exequamur, sed vocanti, imo inveniunt illico nos sistamus et respondeamus cum Samuele: « Ego ego: » et cum S. Augustino: « Da quod jubes, et jube quod vis. »

Igitur « tempus et iudicium » intelligit et observat « sapiens, » quia vocatus, interrogatus vel iussus a Deo sive rege quidpiam respondere, dicere, vel agere, omnia respondet, dicit et agit suo tempore, ac maturo cum iudicio, id est magna cum ratione, prudentia et circumspectione. Aut plinius, quod tamen eodem redit, sapiens observat tempus et iudicium, hoc est tempus iudicii, ut vertunt Septuaginta, id est tempus iustum, congruum, aptum, opportunitatem respondendi, dicendi vel agendi. Unda Noster hebraeo *צבוע mispat*, id est iudicium, quod hic verit, responsum, vers. seg. verit, opportunitas. Haec ergo tria, scilicet iudicium, responsio, opportunitas hoc loco nem significat, scilicet tempus iustum et opportunum ad respondendum.

Denique nosler Pineda censet hic notari formam

et ideam perfecti obedientis, ut intelligere iudicium, idem sit quod studiosi animi voto, promptitudine, consideratione accelerans, ut antevorta praeccepti et obedientiae tempus, utique avido illud expectet, et quod in se est, advocat, mature, adducat, ac denique antequam mandata accipiat secum totius cogitet, si hoc vel illud grave ac difficile jubeatur, qua fronte, quo animo, qua responsione accepturus sit, ac saepe illam suo animo responsum fingat, et paratissimum habeat: « Ecce ego praesto sum, mitte me; » nam, ut ait S. Bernardus: « Verus obediens parat aures auditui, linguam voci, manus operi, pedes itineri; et sic se totum intra se colligit, ut mandatum peragat imperantis. » Ita ipse, serm. De Obediencia.

Moraliter S. Bonaventura: Sapiens, ait, observat tempus bene operandi, ut apte respondeat interroganti et ignorant, ut notat Hugo, vel docens, vel consulendo, vel obediendo, vel Dei flagella patienter excipiendo, et mores corrigendo, vel accusationes et criminaciones humiliter confitendo, vel ad beneficia Dei gratias agendo, vel inspirationi Dei cooperando, et in melius proficiendo.

Rursus et proprie dicitur hic sapientiam observat tempus, id est opportunitatem bene agendi, et implendi id quod praecceptum est, Ideoque magnam sapientiam et prudentiam paratam, consistere in captanda opportunitate rei bene gerendae; dum enim illa se offert, res facile et feliciter conficitur: dum vero illa abest, cum magna difficultate frustra res tentatur, nilque promovetur, sed infeliciter omnia cedunt. Hinc infert magnam habendam esse rationem temporis huius vite, utpote quod breve est, et semel elapsum irrevocabile, et a quo pendet tota conjunctio aeternitas, eaque vel beatissima vel miserima.

Narrat Ludovicus Bosius, lib. IV Spirit. grat. cap. iv, de S. Mechthildae, quod a Sanctis sibi apparentibus audierit: « Eia, quam felices vos estis qui adhuc vivitis in terris, et quam multa promereri potestis! quia si homo sciret quantum ista dies promereri possit, mox ut a somno evigilaret, tanto gaudio cor ejus dilataretur pro eo quod dies illa illuxisset, in quo tunc vivere et ex Dei gratia suum meritum ad Deo laudare augere posset, ut tota die ad omnia quae agere aut pati deberet, alacrior et fortior rediretur. Qui enim parce seminat, parce et metet: et qui seminat in benedictionibus, da benedictionibus et metet. Opera enim illorum sequuntur istos. » S. Bernardus ad Scholares: « Nemo, ait, vestrum parvi aestimet tempus, quod in verbis consumitur otiosus. Volat verbum irrevocabile, volat tempus irremediabile, nec advertit insipiens quid amittat; licet fabulari, dicant, donec hora praetereat. O donec praetereat, quam tibi ad agendum penitentiam, ad obtinendam veniam, ad laqueandam gratiam, ad promerendam glo-

in miseratio conditoris indulget! donec tran-
sit tempus quo divinam debueras propitiare
pietatem, preparare ad angelicam societatem,
expirare ad amissam hereditatem, excitare re-
missam voluntatem, flere commissam iniquita-
tem. » Et rursum: « Nil pretiosius tempore, et
heu! hodie eo nil vilius invenitur. Transiit dies
salutis, et nemo recogitat: nemo sibi perire diem
et nunquam rediturum caustur; sed sicut capilli
de capite, sic hoc momentum peribit de tem-
pore. » Vix gentium sensa et gnomas de pretio
et brevitate temporis? Accipe Virgilium, III Georg.

Et fugit luxura, fugit irrevocabis tempus.

Idem, *Sententia* X:

Stat sua cuique dies, brevis et irreparabilis tempus
Omniae est vita.

Ovidius, *Metamorph.* X:

Labitur occulis, fallitque volubilis aetas.

Et:

Nihil est aenla velocius.

Et brevitas:

Eunt non more fluvii aquae:
Quendam est aetas, cito pae labitur aetas.

Beneque in Hippo:

Volat ambigua mobilis aetas
Heu! . . . sexagesimas, effugit aetas.

Sancti, lib. I, *epist.* 4: « Maxima, oit, para vite
elabatur male agentibus, magna nihil agentibus,
tota vita aliud agentibus. Quem mihi dabis, qui
aliquid pretium tempori ponat? qui diem esti-
met? qui intelligat se quotidie mori? Fac ergo,
mi Lucili, quod facere te scribis, omnes horas
complettere. Omnia aliena sunt, tempus tantum
nostrum est. In huius rei unius fugiens ac lu-
bricis possessione natura nos misit, ex qua ex-
pellitur quicunque vult; et tanta stultitia mortu-
litem est, ut, que minima et vilissima sunt, certe
reparabilia impulari sibi, cum impetravere, pa-
tiantur; nemo se iudicet quidquam debere, qui
tempus neceperit; cum interim hoc unum est, quod
ne gratis quidem potest reddere. » M. Varro cen-
sebat nullam facturam esse graviorem praeteritum
scientiam, quam temporis. Bias apud Laertium, lib. I,
cap. 11, dicere solitus erat vite tempus ita metuen-
dum, quasi et dies et parum victuri sumus iuxta
Hilud S. Hieronymi: « Sic vive tanquam semper
morturus sis. » Stula tanquam semper victurus, «
Democritus pretiosissimum impediendum dixit esse
tempus. Zenon dicebat nihil magis hominibus
desse, quam tempus, ait Laertius, lib. VII, cap. 1;
et tamen multi istud aenla, ludis, jocis prodigunt,
quasi eo abundent. Theophrastus semper habe-
bat in ore: « Nullum sumpsum esse pretiosiorum
tempore. » Simonides interrogatus quantum tem-
poris vixisset: « Tempus quidem exiguum, in-
quid, annos autem multos, » ait Stoiberus, *serm.*

96. Sic Barlaam apud Damasceum, in *Histor.*
cap. XVII, rogatus a Josaphat regis filio quot an-
nos vite haberet, respondit, 45, licet enim sint
70 annorum, tamen tantum ex eis 45 tempus in mo-
nastica vita servivi; illud autem solum Deo in ma-
nibus computo: quod enim in vanitate et otio
vixit, tempus mortis est, non vite. Alius:
« Sicut flumen sistere non potest, sic nec tempus.
Sicut un-da undam perpetuo propellit, ita dies
diem trahit. » Uti ciconias nemo adventu sentit,
sed advenisse; nemo discedere, sed discessisse,
quia noctu clanculumque faciunt utrumque: ita
juventutem nemo intelligit discedere, sed disces-
sisse, et senectutem non sentimus advenire, sed
advenisse: perinde ac qui nave vehuntur, pro-
grederuntur sentim sine sensu. Velus adagium est:
« Nescio tempus. » Et: « Cum pluit, molendum.
Fronte capillata est, a terno occasio calva. »
Egyptii pro anno circuitu pingebant serpentes:
quia is, ut ait S. Cyrillus, in longitudinem porri-
gitur, et multis complicatur spiribus, quae sunt
nulla dierum annorumque series, taciteque pro-
serpit nullo edito strepitu. Caudam suppressit
serpens, quia omnia tempora nobis incerta sunt.
Praesens enim cum instabile sit et velocissimum
transcurrat, vix percipitur; praeteritum invidet
non possumus; futurum longe minus, quia non
dum est, et ejus finis prorsus est incognitus. Ita
Pierius, lib. XIV, pag. 130. Nemesianus, *edog.* 3:
« Omne tempus abit, tempus rapit, usus in arcto
est. » Phara de pretio et cura temporis dixi III,
et *Ephes.* 7, 16.

6. *ONIA NEGOTII* (Hebraice, *vohantati*, id est vel
volite) *TEMPUS, EST ET OPPORTUNITAS* (Symmachus,
tempus communitatis et modus; Hebraice, Syrus, Ara-
bicus et Septuaginta, *tempus et iudicium*), ET *MULTA*
BONIS AFFLICTIO. — Dat causam cur cor sapien-
tius intelligat et observet tempus, quia scilicet sol
cuique rei suum esse tempus et opportunum;
quaque ergo capiat suo tempore opportuno.
S. Hieronymus vero censet hie doceri sapientiam
sive iustum agnoscere quod Deus omnia dispo-
nat ad suam carcerorumque utilitatem, etsi scire
nequeat quid et obvenitur alit; quare quidquid
iusto acciderit, id enim aspio, imo lubenti animo
excipere, velut ordinatum sibi que missum a Deo.
Ergo Dei iudicia exoculatur, et ex omnibus bene
agendi beneque de Deo merendi occasionem capi-
tat.

ET *MULTA HOMINIS ASPERITIO*. — Theodotus d
Arabicus pro *ru* reath, id est *afflictio*, legitur
ru dicit, id est *scientia*. verum, qui *scientia*
hominis multa super eum; quod Olympiodorus re-
fert ad rerum cognoscendam multitudinem i
« Immensa, inquit, cum sit ipsa sapientia, pre-
mit hominem alque obruit. Si enim vultuerit om-
nia scire, vasta mole irruens super eum, agat
ejus mentem ac suffocet. »

Idem deinde explicat de ignoratione temporis,
loci et modi, quando scilicet, ubi et quomodo

peragendum sit extremum iudicium. Verum Sep-
tuaginta, Syrus, Arabicus, Chaldaeus et ceteri
cum Nostro legunt reath, id est *afflictio*; Vata-
blus, *infelicitas*; Clarius, *varia et periculossima*
malis, non tam culpa, ut vult Cajetanus, quam
arumna et poene. Significat cuique tempori, pe-
rinde ac rei subitari inesse suam vanitatem et
afflictionem: hoc enim toto libro probare conten-
dit. Porro vanitas et afflictio tempori propria est
ea quam subdit: « Quia ignorat praeterita et fut-
urum, » e. d. Omnibus in rebus, locis et temporibus
magna est afflictio, praesertim in tractandis et
expediendis negotiis arduis; sed tamen sapiens
sua sapientia eam previdet, et evitat vel superat.
Proprie et precise Hugo Victorinus afflictionem ex-
plicat difficultatem adveniendi congruam respon-
sionem, qua placari possit iratus rex, cuius
voluntati sive iuste, sive iniuste, sapiens con-
siliarius obstitit. Alii afflictionem explicant cru-
ciatum timoris et supplicii, qui invadit inobedi-
entem, qui praecpta Dei vel regis transgres-
sus est. Chaldaeus refert ad diem iudicii; sic
enim habet ex versione Costi, *capiturumque rei vi-*
ciitudine bona est et mala, et suae iusta sententia
universis orbis iudicabitur, quo tempore a Domino
statuto est futuro toto arte vincitela propter varia
hominum ex malefactis mire sibi placentium peccata.
Clarius Campensis, *statuit Deus tempus pro sua vo-*
luntate, quo de omnibus iudicaturus est, et antiquam
illud adveniat, variis et periculosis malis expavit
animus.

Hic sensus valde appositus est, tum quia Hebr.
est *reath mispath*, id est *iudicium*; tum quia
hoc sensu omnia optime connexa sunt, omniaque
fluunt ex illo vers. 2, iuxta Septuaginta, *observa*
is regis, etc. Quia *omne quodcumque voluerit faciet*,
et sermo illius *potestate plenus est*, q. d. *Observa*
praecpta Dei, quia ipse in die iudicii exactam
sortum a te repositet rationem; quia potentissimus
est, acriter te punit, imo damnabit ad gehem-
nam, idque faciet cum ei libuerit: ipse enim so-
lus est dominus vita et mortis: quare omni volet,
mortem tibi accelerabit, ut te iudicet et damnet;
hinc de causa potestatis in mortem inducitur
verbo vers. 8.

7. *QUIA IGNORAT PRATERITA, ET FUTURA NULLO*
POTEST SCIRE SENTIO. — « Magna (inquit Hierony-
mus) afflictio generi humano, ut Poeta ait: Ne-
scia mens hominum fati sortisque future. Aliud
sperat, aliud evenit, de altero loco expectat hos-
tem, et alterius jaculo vulneratur. » Quaevis pra-
terita et futura hic accipi possunt; proprie tamen
est significatur, quae spectant ad dandam con-
fitem Deo vel regi responsonem, de qua dixi
vers. 5, et ad negotia quae homini incumbunt op-
portuno tempore prudenter expedienda: licet
enim nonnulla praeterita sciat homo, tamen illa
paucis tantum, et saepe ad rem non pertinentia, quia
longe plura sunt quae ignorat, praesertim quae ad
non ejus faciunt. Dionysius accipit praeteritum

sanctorum patientiam, aeque ac supplicia de im-
piis sumpta.

Pro praeterita Hebraice est *futura*, et sic ver-
tunt Septuaginta: Quia, inquit, non est qui
cognoscit quid futurum sit: tunc enim erit, quis annu-
tiabit eis? Arabicus, *gnomiam non reperitur qui cog-*
noscit exitum; nam quis et commemorat rem ut
heri? Chaldaeus Costi, *nullus scire unquam potuit*
quis cum exitu consequatur. Cum enim ita Domino
vixum fuerit, ut illum ad supplicium deponat, quis
eum certiores faciet? Syrus vero vertit in praeterito,
quia non est qui cognoscit ad quid est factus, et quid
fiet post se quis ostendet illi? Quare Syrus aeque ac
Noster pro *reath scio*, id est *quid erit*, videtur
legisse *reath scio*, id est *quid fuit*, vel quid
factum et praeteritum est; aut potius ex textu
nequeque sententiam sagaciter conieci prius *scio*
opponi posteriori, itaque prius vertendum per
praeteritum (quasi *ru* includat eam conversivum,
quod vertit futurum in praeteritum), posterius
proprie per futurum. Sic ergo ad verbum ex He-
breo vertas, *nam non ipse scio quid factum est,*
quia quod erit quis annuntiabit ei? Sicque sensus
recte cohaeret, q. d. Afflictio magna incumbit sa-
pienti, ut congruam Deo, aut regi interroganti
vel examinatori de responsonem, utque actiones
et res omnes congrue et opportune peragat, ac
negotia quae illi incumbunt suo tempore pruden-
ter expedit, eo quod ignorat praeterita quae il-
lum edocere queant, quid facto sit opus aeque ac
futura, quae scilicet sunt actionis vel consilii sit
futurus exitus. Prudentia enim consistit in pra-
teritum memoria, praesentium consideratione,
et futurorum provisione: ideoque sapientis cor
potest intelligere tempus, id est differentias tem-
poris, quid scilicet praeteritum sit, quid futurum.

8. *NON EST IN HOMINIS POTESTATE PROHIBERE SER-*
MITUR, NEC HABET POTESTATEM IN DIE MORTIS, NEC
SUNITUR QUESCERE INGAUSTE BELLO, NEQUE SALTATIM
IMPETUS IMPERIUM. — Hebraice et Septuaginta, *non est*
homo potestatem habens in spiritu, ut prohibeat
spiritum, et non est potestas in die mortis, et non est
emissio in die belli, et non salsabit impietas horum
sum; Septuaginta, eum qui ad ea, supple est et
vocatur impius; Arabicus, eum qui partit impat eam;
Tigurina, suos consors. Facile est hanc gnomen
necero praecedentibus: potest enim referri ad
afflictio magna. Summa enim hominis afflictio est
mors, quae hic describitur; aut ad *in futura*:
ignoratur enim futurum mortis locus, dies, mo-
di, ita Thaumaturgus; aut ad *in omni negotio*
tempus est et iudicium, ut habent Hebraeae, q. d.
Sicut definitum est a Deo tempus iudicii, quo
ipse a quolibet exiget rationem factorum, sic de-
finitum est et tempus mortis, quod nemo potest
sistere vel prolongare; aut ad *in observa os regis*,
vers. 4, ut habent Septuaginta, q. d. *Observa*
praecpta Dei, ac regis sive principis; quia ipse,
si illa violes, habet in te jus necis et vitae cui ob-
sistere nequis: quare stude illi per omnia pla-

esse, ac quid non si facere potes, facito, ut in hora mortis a Deo evocatus, letus confidensque ad eum emigres. Paulo aliter S. Hieronymus, *g. d.* « Non est legendum si futura seire non possumus, et sepe ab iniquis potentioribus opprimamur, cum morte omnia finiantur, et superbus ac potens qui cuncta popalatus est, non valeat animam suam retinere, cum rapitur. » Alter quoque Cajetanus, qui censet hic triplici similitudine ostendi, quam homini in illis sit impietas sua, *g. d.* « Non nemo potest statum venti cohibere, nec hinc mortis vitare, nec in prelio actu decertans alium pro se substituere: sic nec impietas valet impium liberare (1). »

PROMITTIT SPIRITUM. — Queres, quis hic sit spiritus? *Primo*, Olympiodorus et Cajetanus per spiritum accipiunt ventum, *g. d.* « Sicut nemo potest cohibere ventum, sic nec prohibere vel arceere mortem, ut sequitur. Comparatur enim mors cum vento in effluente, quod utriusque nemo possit retinere. »

Secundo, Thaumaturgus accipit angelum, mortis solliciti presidium, qui caret animam homini morienti extorquere: « Neque ullus, inquit, tam fortis, qui angelum animam suam extorquentem, et separatam a corpore prohibere queat. » Angelus hic praeses mortis Hebraice vocatur *מַלְאָכִים*, Graece *ἄγγελλων*, Latine *Exterminans*, *Apoc. lxxvii. cap. ix. vers. 11.*

Tertio, Dionysius accipit animam animaeque motus et impulsus, quos homo in aliis praesentibus potentioribus reprimere nequit, imo sepe nec in seipso. Quis enim omnes mentis evagationes, desideria, finctus, impulsus, astus praesentium conciliatores et ardentiores, uti sunt ira et indignationis moderetur, vel fenet et comprimat? Unde Campanus vertit, *nemo tam potens est, ut animam suam contineat*, iuxta illud *Proc. xxvii. vers. 4.* « Et impetum cecidit ferre quis poterit? »

Quarto, Olympiodorus accipit dona et impulsus Spiritus Sancti: licet enim illa prohibere possunt ne in actu exsant, iuxta illud: « Spiritus prophetarum prophetae subiecti sunt. » *I Cor. xvi. vers. 7.* tamen quia illa nobis immittantur, ut illa sentiamus, esto non consentiamus, impellere non vitemus. Adde impulsus Spiritus Sancti esse tam corporales et validos, ut illis resistere, et non consentire perdifficile sit et quasi impossibile, quales fuerunt immitti S. Paulo in sua conversatione, S. Magdalene, et S. Mattheo, et similibus. Hinc Iudaeus contra Varinadum accipit Spiritum Sanctum, quem nemo prohibere potest, quin opere-

tur id quod destinat. Unde S. Hieronymus: « Spiritus, ait, qui universa dispensat, non potest a quoquam hominum prohiberi, et leges accipere spirandi. »

Quinto et magis apposite, per Spiritum accipias animam et habitum vitalem, quem nemo in homine cohibere et claudere potest, ne e corpore exeat et homo moriatur, unde explicans subdit: « Nec habet potestatem in die mortis. » Ita S. Hieronymus: « Non est, ait, in potestate anima postea ne auferatur a nobis, et egredientem ad imperium Domini spiritum prohibere. Nihil prodest ora concludere, et vitam retinere fugientem; cumque interitus, inimicus vitae nostrae et hostis advenit, iudicium accipere non possumus. Nec reges quondam in saeculo et omnia nostra impietate vastantes, poterunt obvias morti ferre manus: sed in cinerem terramque solventur. » Et Chaldaeus: *Nullus est dominus qui dominetur spiritui spiranti* (spiritui vitali, quo respiramus), *ut prohibeat spirandum vitam, ne egrediat a corpore inanimato; neque est dominus in die mortis, ut libet vitae proximum suam, neque auxiliatur in bello, neque liberat impietatis habentem se in die iudicii magis: solus enim Deus est, qui habet potestatem in corpore et animam; ac ius necis et vitae*, iuxta illud: « Dominus mortificat, et vivificat, deducit ad inferos, et reducit. » *I Reg. ii. 6;* ideoque habet « claves mortis et inferni. » *Apoc. i. 18.* Unde Daniel ex Deo predicans Balthasar regi mortem, *cap. v.* « Deum, inquit, qui habet statum tuum in manu sua, et omnes vias tuas, non glorificat; » Deus enim ad libitum « aufert spiritum principum, » *Psal. lxxv. 43.*

NEC HABET POTESTATEM IN DIE MORTIS. — Hebraeus, *non est potestas in die mortis*; S. Hieronymus, *in Comment.*, *non est potens, id est habens potestatem, ut verit Noster; quod dupliciter exponas: Primo, g. d.* Non est dynasta, princeps, vel magistratus, qui imperet morti: Ita Chaldaeus: *Non est imperator, ait, in die mortis, ut eripiat quicumque servum suum.* Magistratus enim precipit sibi subditis quod vult; sed nullus est magistratus qui possit precipere morti, ut hunc illumve tangat. *Secundo, g. d.* « Non est potens, id est rex vel princeps, qui se liberare queat a morte. Ita S. Hieronymus: « Nec reges, ait, quondam in saeculo et omnia nostra impietate vastantes, poterunt obvias morti ferre manus. » Porro Thaumaturgus per potestatem accipit non vires, sed artes: « Nec, inquit, ars ulla et astutia inveniuntur quae mortis tempus repellant, ac velut exceptione submoveat. »

NEC SINITUR QUIESCERE INGRUENTE BELLO. — Hebraeus, *braeco et Graeco, nec est* (Hebraice *לֹא יִשְׁכַּח מִלְחָמָה*, Graece *ἀποκόλλω, misso, immisso, submisso, vel dimisso in prelio*, quod varii varie explicant. *Primo*, Cajetanus, *g. d.* In acie dum colligitur, nemo potest alium loco suo submittere et substituire, ut ipse immunis evadat: sic nec in hor-

mortis huius fiet servum, aut filium sibi substituire, ut ipse immunis evadat; sed ipse mortis agendum obire compellitur.

Secundo, Chaldaeus vertit, *neque vasa armorum vacillantur in prelio*; Symmachus, *non est constructio aciem in prelio*; Tigurina, *neque telorum emissionem habet in bello*; Olympiodorus, cui consentit Pollux et Budeus, graecum *ἀποκόλλω* vertit, *non est navigatio, vel classis in die belli, g. d.* Moribundo nulli adsunt milites, nulle classes, nulla suppetunt tela, quibus invadentem mortem, veluti hostem, arceat et repellere valeat.

Tertio, Syrus, *non est liberatio in die belli*; alius, *non est manumissio in bello*; Thaumaturgus, *in medio, ait, bello captis fuga omnia prohibita perspiciuntur*; sed necesse est occumbere et mori.

Quarto, Arabicus, *neque invenit epistolam in die belli, g. d.* Nemo accipit dimissorias litteras, que cum immunem a morte faciant, ut mors his viis filium a se liberum dimittat. Arabicus enim more suo sequens Septuaginta, *ἀποκόλλω* accipit pro litteris dimissorias, ut accipiant Jurisconsulti, de quo Alcides, *De Herum et Verborum significationibus*, nisi digas Arabicum pro *ἀποκόλλω* legisse *ἔρωτα, i. e. epistola*. Omnia haec eodem tendunt, scilicet grammatica in corio littere significat subditos, cum a rege evocatur ad bellum, non posse illud subterfugere, sed debere in prelio certare ac mortis periculo se offerre, imo saepe cadere et mori, quia non est locus effugii.

Sed parabolice (est enim haec parabola) per hoc significatur neminem posse agnoscere mortem devitare, vel in eo alium, v. g. servum aut filium sibi substituire, eumque pro se vadum vel predam morti offerre, sed per se vaticinationum hoc obire debere. Unde Campanus vertit, *neque est ulla spes elatendi ex illo prelio, quod nobis cum morte incedendum est.* Atrox enim est hoc praelium cuius stato tempore subeundum, quia in eo non tantum cum mori, sed et cum diabolo, imo demonibus omnibus conflegendum est: tunc enim agitur summa res, ac certatur de aeternitate, de orlo et inferno; unde utriusque confligitur acerrime, huc aliosit Thaumaturgus cum pro spiritu veritatis *angelum mortis presidem*. Audi S. Chrysostomum, *homil. 34*, in *cap. v. Math.*: « Quid faciemus, ait, cum minaces angeli, et rescidentes animam a corpore virtutes ac potestates nos invadent? » *Et S. Ephraem, serm. De Vanitate saeculi, l. iii.* « Quando, ait, hoscitibae corpore atque saeculis advenierit, quando admirabiles exercitus invaserint atque apprehenderit, quando divini tumuli atque emissarii animam ex corpore migrare iusserint, etc. Similia habet S. Gregorius, *hom. 39 in Evang.*; S. Basilus, in *Psal. xxxiii*; Cyrillus Alexandrinus, *orat. De exita anima*, et alii.

Imo duelli huius cum demonibus in agone mortis iniit, exemplum illustre in Chrysostoro representat S. Gregorius, *IV Dialog. cap. xxviii*. Unde S. Martinus moriens, vidensque diabolum:

« Quid, inquit, hic astas, cruenta bestia? nihil in me funesti reperies. »

NEQUE SALVABIT IMPIETAS IMPIUM. — Valabius, *proferria, id est, arceat et pelicans relictantibus*; Aben-Ezra, *agilitio, g. d.* Audaces sua proferria hic aliquando discutunt iudicium et sententiam mortis, sed apud Deum null tale poterunt. Ipsi enim proferria omnem sternet et profligabit Impius ergo agilet se, ut volet, in omnes partes se verlat, non tamen mortis effugiet. Vatablus, *astutia impia non valet contra Dominum*. Lyranus intelligit artes magicas et superstitiones, quibus impi cupiunt amoliri mortem, aut certe prolongare vitam, sed frustra. S. Bonaventura *per impietatem accipit hypocrisiam*; Morinus, *tyrannidem*; fastum et arrogantiam, que adeo mortem non arceat, ut potius cum advenit, eumque tyrannis et superbis accersat: qui enim alios cruciat et necant, exosi sunt omnibus, et ab his quos laeserunt, cruciantur et necantur. Osorius accipit improbitatem opibus stabilitam, qua impii putant se posse mortem effugere, sed inconstantem. Igitur haec omnia significant mortem, quam inobediens, et procepta sua transgrediens infligit Deus, aut rex et princeps, amplam in homines habere potestatem et imperium, a quo nemo illa vi, pernicia, arte, dolo, prece, aut prolio se eximere et subducere valet. Mors ergo est quasi rex et monarcha mundi invincibilis, omnia vincens et sibi subjugans, iuxta illud *Job. xviii. 14.* « Calceat super eum, quat rex, inferas; » et *Apoc. vi. 8.* « Et ecce equus pallidus: et qui sedebat super eum, nomen illi Mors, et infernus sequetur eum, et datus est illi potestas super quatuor partes terrae interficere gladio, fame et morte. » Ex his concludendum relinquit Salomon illud quod initio proposuit *vers. 2*, iuxta Septuaginta: « Observa os regis, et procepta iuramenti Dei, etc. quia omne quod voluerit, faciet, et sermo ejus potestate plenus est. » Non est ergo alia potestas in mortem, nisi Dei et regis. Inde enim sequentia huc usque educuntur et pendunt.

Porro, impietas generalim sumpta, est quae libet grandis iniquitas; proprie tamen est infidelitas et nominis violatio. Unde S. Gregorius, *xxv Moral. cap. x.* « Impius, inquit, S. Scriptura propria infideles appellat. Haec namque distantia peccatores ab impiis discernunt, quia cum omnis impius sit peccator, non tamen omnis peccator est impius. Peccator enim diei etiam, qui in fide plus est, potest. Unde Joannes ait: Si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus. Impius vero proprie dicitur, qui a religionis pietate separatur. De talibus enim Propheta ait: Non resurgunt impii in iudicio. »

9. OMNIA HEC CONSIDERAVI, ET DEDI COR MEUM IN CONCURSU OPERIBUS, QUE FICUNT SUB SOLE. INTERDUM DOMINATOR HOMO HOMINI IN MALUM SUUM. — Hebraicum repetit Salomon se omnia sub sole considerasse.

desere, et in omnibus reperisse vanitatem, ut non temere, sed ex certa scientia et longa experientia id pronuntiasse videatur, ac proinde cuncti eodem adhibeant, omniaque ut vana aspiciant et despiciant.

INTERDUM DOMINATOR HOMO HOMINI IN MALIS SUIS.

— «**Suum**» intelligit vel reciproce ipsius dominantis, vel absolute, puta hominis, cui dominans dominatur ad male faciendum ei, aiunt Complutenses: in typhis pernicem, ait Tigurina; ut ipsum damno molestaque afficeret, ait Olympiodorus. Sic et Thaumaturgus, Chaldaeus et S. Hieronymus, q. d. Stultitiae qui praesunt, sunt tyranni vel nimis rigidi, qui subditos affligunt, depauperant et mille modis vexant, ideoque vicissim ab illis vel ab aliis, quin et ab ipso Deo affliguntur, vexantur et non raro depauperant, vel occiduntur, uti contigit Pharaoni, Sennacherib, Antiocho, Harodi, Holoferni, Roboam et aliis pluribus. Atque haec ratione demonstrat id quod vers. praeced. dixit: «**Neque salvabit impietas impium,**» quia tyrannus non salvat, sed perdit tyrannos. Pendit haec gnome a *ty considerat et videt*, scilicet inter alias vanitates mundi etiam hanc, quod scilicet a interdum dominator homo homini in malis suis. «**Pateat** id ex Hebraeo, Chaldaeo, Aquila, Septuaginta, Syro, Arabico, Vatablo, Pagnino et aliis. Aquila et Syrus vertunt, *considerat tempus, quo dominatus est homo homini*. Pagninus et alii clare, *quod vidit vultu tristes cor non ad omne opus, quod factum est sub sole tempore illo, quo homo dominatum exercet in hominem in malis suis*; quia enim vers. 2 dixit: «**Ego** os regis observo,» regemque extulsi, nunc in regno quoque magnam inesse vanitatem, summam et pericula ostendit. Unde Thaumaturgus vertit, *ostupesco itaque quoties aspicio quod et quanta in proximum damna homines committuntur*. Dominum Adae in homines et animalia ante peccatum erat plenum, suave, utile tam imperanti, quam iis quibus imperabat: et post peccatum ingressa in utroque conspicua, cepit utrisque esse molestum, difficile milleque curis et periculis sciantes. Haec iusta est poenitentia peccati hominis, ut qui noluit obedire Deo, sentiat quoque sibi subditos molestos, diffidiles, rebelles; praesertim dum ipso in eos imperiosus est et saevus vel severus. Vere Tragicus:

Qui sceptris dno saevus immero regi,
Tuaet tunc: metus in auctorem redit.

Et Claudianus ita tyrannum pingit:

Iusta, levis virtus, morientibus heros,
Virgulus raptor, talamus obscenus adoler.
Nulla quis: oritur, praesae cessante, iniuria, etc.

10. VIDI IMPIOS SEPULTOS: QUI ETIAM DUM ADHUC VIVERENT, IN LOCO SANCTO ERANT, ET LAUDABANTUR IN CIVITATE QUASI IUSTORUM OPERUM: SED ET HOC VANITAS EST. — Pergit describere impietatis et im-

piorum, praesertim principum vanitatem, q. d. Vidi principes impios sepeliri magna pompa funeris et mausolei, qui, dum viverent, partim ob regium splendorem et potentiam, partim ob faciem sanctitatis, quod in Jerusalem urbe sancta, ac in loco sancto, puta in templo et veteri sacerdotum, scribarum, legis doctorum virorumque religiosorum versarentur; partim ob amicum et adulatorem assentationem a populo rudi et imperito, qui externis huiusmodi signis capitur, habebantur et colebantur veluti probi et sancti, non tantum in vita, sed etiam post mortem; sed et hoc vanitas est: quid enim prodest regi, vel principi coli a populo, si Deo ob improbitatem sit exosus? Quid juvat corpus tumulari in mausoleo auro, si anima ardet in flammis gehennae? Quid confert ab hominibus laudari in terra, si ab angelis et sanctis universis vituperetur in caelo, atque a demonibus probris omnibus afficitur in inferno? Vere ait ille: «**Alexander** laudatur ubi non est, sed cruciatur ubi est.» Divitis epulosis nomen a fratribus celebrabatur in palatio, sed anima cremabatur a demonibus in tartaro; quid ergo eum juvat laus, utique non nisi cruciatum ejus adhaeret? Hinc Chaldaeus vertit, et in veritate vidi peccatores, qui sepulti sunt et externati de mundo, de loco sancto, ubi iusti habitant, et obierunt, ut comburantur in gehenna, et oblatione traditi sunt inter habitatores urbis; et ecce, sicut fecerunt, factus est eis. Etiam hoc vanitas. Adde: Tempus tandem delegit impiorum hypocrisis, ne tum vanissima illa sanctitatis umbra larvaeque vanescit, necnitarque veritas et vera simulationis fictio, veraque eorum iniquitas et impietas, quam nefas, imo aeternam eis dedecus et infamiam conciliat; q. d. ergo prius eos, vel errore, vel metu, vel adulatione laudaverunt et coluerunt, hi postea, detecta hypocrisis, acrius eos insectantur et execerantur.

Porro, Hebraei Codices hae variant propter affinitatem litterae ב et פ: quidam enim legunt יצאבוהו יצאבוהו, id est laudabantur vel laudabantur sapienter, ac curabant se a parasitis laudari. Alii legunt יצאבוהו יצאבוהו, id est oblatione traditi sunt. Priori modo legit Noster, Septuaginta, Arabicus et S. Gregorius, XXXII Moral. x vel xi. Posteriori legit Chaldaeus, Syrus, Tigurina, Clarior, Capitanus, Pagninus et recentiores, partim Hebraei, partim Latini. Hinc nonnulli, ut Clarior, Capitanus, Campensis (1), Vatablus, censent hinc esse subitissimam: priorem enim versum pertinere ad impios, posteriorem ad pios, q. d. Vidi impios gloriosos in vita, et post mortem honorifice sepultos, ac laudatos a posteris vel sanctis; vici versa vidi oblatione traditos eos qui recta sanctaque

(1) Ita Maurer, et sic, tum vidi improbos sepultos, sepulture honore esse affectos, et honorate in sepulchrum; sed ex loco sancto, ex loco sepulchrorum sacro, ejectos et oblatione dante esse in urbe eis vili, qui rectum, recte fuerunt; etiam hoc vanitas est.

operati sunt; sed et hoc vanitas est, quia impiis non prodest vana et mendax laus hominum, nec quis obest hominum oblivio: nam «**in memoria aeterna** (aeque ac gloria) erit iustus» apud Deum, et coelites universos. Unde Pagninus vertit, et tunc vidi impios sepultos, et qui post eos venerunt, et ambulaverunt in loco sancto, oblatione tradentur in civitate in qua rectum fecerunt; sed et hoc vanitas est. Verum totam gnomen ad solos impios spectare liquet ex Septuaginta, Syro, Chaldaeo et Arabico; praesertim cum recentiores, qui de piis et impiis accipiunt, inter se non consentiant, sed singuli singulas et diversas ab aliis eandem versiones, quas hic opereose recenset noster Lorinus. Tota ergo gnome significat fictitious et hypocrisis impiorum vanitatem.

Porro, sententia haec generalis pertinet quidem ad omnes hypocritas et impios, magis tamen ad potentes et principes, sive seculares, sive ecclesiasticos, puta Episcopos et Praefatos, ad quos illam refert S. Hieronymus: «**Nemo** quippe, inquit, audeat accusare majorem, propterea quasi sancti et beati, et in praecipuis Domini ambulantes augeat peccata peccatis. Difficilis est accusatio in Episcopum: si enim peccaverit, non creditur; si convictus fuerit, non punitur.» Unde ait: «**In loco sancto erant,**» id est, versabantur in gradu sacro vel officio sancto, v. g. erant sacerdotes, religiosi, Episcopi, etc. Hinc aludens Italis, cap. xxvi, vers. 10: «**In terra** sanctorum, ait, iniqua gessit, et (fildiceo) non videbit gloriam Domini.» Vide ibi dicta et Olympiodorum quem audi: «**Quia** saepe homines scandalizantur, et iniquam rem putant eodem esse impios, qui et potentes fortunatique sint, ideo profundius, inquit, super haec re contemplantur sum, et vidi denum posteriorem impiorum ruinam, cum scilicet non tantum corpore, sed et anima moriantur. Quod enim ait hoc loco, in sepulchra inductos, in supplicia et tormenta intelligit. Eis vero qui in sepulchra hinc inducuntur, nihil potentia profuit, nihil quod habili olim iusti et sancti fuerint, nihil quod in templo Dei sacra ministeria nunquam obierint. Haec itaque nos Ecclesiastes nunquam scandalizari, propterea quod in hominum vita enormem statum conditionumque dissidentiam cernamus, cum contra potius spectare debeamus ad eam, quae in futuro saeculo est retributionum.» Hoc est quod ait Psaltes Psal. x, 3: «**Laudatur** peccator in desideris animae suae et iniquus benedicitur.» Et Zachar. xi, 17: «**O** pastor, et idolum.» Haec denique est abominatio desolationis stans in loco sancto, Matth. xxiv, 15. Ita Hugo. Scribit Sulpicius in Vita S. Martini, cap. viii, ipsum, cum videret defunctum quendam a populo ad altare soli, ut martyrem, cuius nec nomen, nec vita, nec certa memoria extabat, orasse Deum ut quis esset, vel cuius meriti sepultus, ostenderet. «**Tum** conversus, inquit, ad lavam, vixit prope assistere umbram sordidam, truncem; imperat nomen me-

ritumque et loqueretur; nomen edidit, crimos, conditetur, latronem se fuisse ob scelera percussus, vulgi errore celebratum, sibi nihil cum martyribus esse commune, cum illos gloria, se poena retineret. «**Quid** profuit illi vanae huius et erroneae populi cultus, nisi ut palefatu scelere, publica illi crearetur infamia, ac in martyris deus vereretur in latronis dedecus?»

11. ET ENIM QUIA NON PROFERTUR (3) CITO CONTRA MALOS SENTENTIA, ABSQUE TIMORE ULLO FILII HOMINUM PERFERTANT MALA. — Hebraea, Chaldaea, Septuaginta, ideo plenum est, vel repletum in infamia hominis in eis ad faciendum mala; Aquila, id est, id est eandem; Tigurina, cor hominum aeternum plenum est; Symmachus, inter quos corde filii hominum malefaciunt.

Pro sententia Hebraica est 2225 pithegam, quod Septuaginta vertunt, *contradictio*; Arabicus, *resistit*; Syrus, *ultio*; Thaumaturgus hunc versum ad sequentem ita reddidit, *quia enim dicta praecedentia non subito omnes plebit, ob equanimitem, qua malos tolerat, et non statim in delicta ulscitur, fildiceo vir inquit, nihil referre putat, si frequenter et granditer peccet, confidens se innoxium evasurum; sed non intelligit quid etiam post multum temporis malum non latet impunitum*. Bonum ergo maximum est pie calere Deum. Olympiodorus, *quia non sunt qui subito ad vehementer non tradunt, acrique reprehensione compellunt facientes malum, etc.* Pateat ergo haec sententia et contradictio accipi non solum huius, sed et hominum, praesertim iudicum et magistratum, qui peccata saepe dissimulant nec castigant. Olympiodorus et alii hanc gnomen, omittentes et etiam, quod in Hebraeo clare non existat, notant cum eo quod praecessit, «**et hoc** vanitas est,» q. d. Hoc quoque quod subijcto vanitas est, scilicet, quod pro longam impunitatem homines audacter perpetrare mala; quia per hoc augendo peccata, augeat sibi supplicia, atque abutentes longanimitate Dei, acrius irritant ejus iram et vindictam, eamque ardentem in se concitant. Verum aptius dispungit Noster, additque et etiam. Haec enim gnome dat causam, cur impi in sua impietate dominentur, laudentur et celebrantur; quia scilicet Deus eos ad tempus nisi impunitos, quo fit ut nec Deum vereant nec homines, impune et audacter agant quod libet, grassentur in pios, eosque accumulent, Veneti et ventri indulgent: hinc fit ut ab hominibus veluti felices et beati laudentur et colantur. Atque hic unus est modus e multis, quo Deus dicitur peccatores cavare et indurare, sicut mater nimis indulgens filio, cumque peccantem non castigans, occasionem est ut filius deteriori perpetret, tandemque scelus committat, ob quod capite plectatur vel suspendatur. Sic est suo calore indurati lutum. Ita docet S. Augustinus, serm. 38 De tempore, et S. Ba-

(3) Rectius, efficitur, executioni mandatur, sententia de opere malum.

alium, orat. *Quod Deus non sit auctor malorum.* Porro Deus differt peccatorum vindictam, ut ostendat eam longanimitatem et clementiam, qua peccatores invitat ad poenitentiam, ut nonnulli eam agnoscant de facto poenitent et vitam mutant: ceteri vero, abutentes Dei patientia, thesaurizant sibi iram in die ire, et revelationis iusti iudicii Dei, ut ait Apostolus, *Rom. ii. 5*, et *Job cap. xxii. 23*: « Dedit eis Deus, inquit, locum poenitentiae, et ille abutitur eo in superbiam. » Qui hoc facit, impio est, et seipse reprobus ac filius perditionis et gehennae, ideoque cum in profundum peccatorum venerit, negat Dei providentiam et neminis vindictam: ut si quid postea mali illi irascatur, cessat in istum, non peccati vindictam a Deo impetrat. Vide *Plutarchum, lib. De Sera Numini vindicta.*

Moraliter, hic discit malos castigari, magnum esse soram et reipublicae hominum: non castigari vero, magnum malum: quocirca magistratus, quibus incumbit reipublicae cura, ex officio eos castigare debent. Deus vero qui nulli obstringitur, sed aliores suae providentiae habet rationes, iudicium in aequis suspensionem sepe differt, ac tarditatem supplicii gravitate compensat, iuxta illud *Eccli. v. 2* et seq.: « De sequaris in fortitudine tua concupiscentiam cordis tui, et ne dixeris: Quomodo potuit? aut quis me subiecit propter facta mea? Deus enim vindicans vindicabit. Ne dixeris: Peccavi, et quid mihi accidit istis? Altissimus enim est patiens redditor. De propositio peccato non esse sine metu (quamvis nondum propter delictis), neque adiectis peccatum super peccatum. » Hinc S. Petrus, *II. epist., cap. iii. 9*, tales vocat « Illudores, iuxta proprias concupiscentias ambulantes, dicentes: Ubi est promissio aut adventus eius? » Quibus ipse respondet *vers. 9*: « Non tardat Dominus promissionem suam sicut quidam existimant: sed patienter agit propter vos, volens aliquos perire, sed omnes ad poenitentiam reverti. Advenit autem dies Domini ut fur, » etc. Et *Matth. cap. ii. 3*, impios producit dicentes: « Omnis qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, et tales ei placent: aut certe ubi est Deus iudicium? » Quibus respondeat Deum expectare tempus opportunum ac statum vindictae tempus, quo iuxta quantum delicti irrogabit pondus supplicii, vel in hac vita, vel certe in die iudicii, iuxta illud *Apost. xii. 15* et sequent.: « Mitte falcem tuam et metes, quia venit hora ut metatur, quoniam aruit messis terrae; et (in) mora misit falcem suam in terram, et demissa est terra. » Et iterum: « Mitte falcem tuam acutam, et vindicam botros vineae terrae: quoniam mature sunt uva eius. Et (statim) misit Angelus falcem suam acutam in terram, et vindicavit vineam terrae, et misit in lacum ire Dei magnam. »

Exemplum illustre est in S. Ephrem, *serm. cui titulus: Confessio et reprehensio sui, ubi narrat de seniore, quod, cum junior ex impiorum licentia et*

impunitate dubitaret de Dei Providentia, eam edoctus fuerit mira visione et experientia, tandemque audierit angelum dicentem: « De iniquitate poenitentiam ago, certoque scias unum esse oculum cuncta pertransientem. » Rem totam foveam narravi *Genes. xii. 21*. Porro quam iniquam et stultam in die Dei patientia abuti ad peccandum, nervose docet S. Leo, *serm. 3. Quadragesimo*: « Abutuntur, inquit, quidam patientia Dei, et qui non sunt in conscientia liberi, fiunt de longa impunitate securi, cum ideo differatur ultio, ut tempus possit habere correctio, » non autem ut liberior sit ad peccandum licentia. « Misericordiam igitur Dei nostri non adeo quisquam tardet amplecti, quia quod meruit non recipit: neque enim quidquid differitur, aufertur: aut condemnationem evasit, qui indulgentiam non quaesivit; » et *Tertullianus, lib. De Poenitentia, cap. vii*: « Absit, inquit, ut ita aliquis interpretetur, quasi eo sibi etiam immo pateat ad delinquendum, quia patet ad poenitentiam, et ex redundantia clementiae celestis libidinem facit humane temeritatis. Nemo ideo pro deterior sit, quia Deus melior est, toties delinquendo quoties ignoscitur. Quid enim indignus, quam ex divina misericordia desumatur argumentum ad divinam iustitiam provocantem? et quia Deus libenter excipit poenitentem, data opera velle fieri peccatores? » Et S. Ambrosius, *lib. II. De Poenit. cap. ix*: « Proposita, inquit, spe agenda poenitentiae, licentiam sibi delinquendi propagant putant. Poenitentia remedium peccati sibi non peccandi incentivum. Vulneri enim medicamentum necessarium est, non vulnus medicamentum: quia propter vulnus medicamentum quaeritur, non propter medicamentum vulnus desideratur, » q. d. Quis unquam ad virtutem balsami explorandum iaculentam plagam suo capiti inflixit? quis ad vim antidoti probandum venenum intrepidus hausit? amens esset qui hoc ageret, ilia plane amens censeri debet qui peccat, ut ad divinam misericordiam confugiat, seu qui ex divina misericordiae largitudine inducitur ad peccandum. Idem de damno noxaeque impunitatis et tarda vindictae, a Salomone dicitur et sententia Platonis caeterique philosophi. Plato in libro *De Republica*, passim docet reipublicam regimen poena et praemio contineri, quae si tollas et impunitatem concedas, omnes leges et iura violari et reipublicam everti. Idem docet Aristoteles, *lib. II. Ethic. cap. ult.*, et in *Poet. Plutarchus, De Sera Num. vind.*: « Ex impunitate sceleratorum, ah, derogatur fides divinae providentiae. » Cicerone, *pro Sexto*: « Effrenatus furor, inquit, aliter impunitate diuturna. » Et *pro Milone*: « Quis ignorat maximam illicebam esse peccandi, impunitatis spem? » Et *lib. III. Offic.*: « Quotusquisque reperitur, qui impunitate et ignoratione omnium proposita, abstinere possit iniqua? » Vulgus enim hominum magis agitur poena et praemio, quam amore virtutis, ut si illa cessent, hic clanguescat. Polybius, *lib. I, sub finem*: «

veniam, inquit, aut impunitatem concesseris, si benignitate improbum fueris promeritis, id omnem dolorem fraudemque existimando, erga beneficium longe magis fiet infidus. » Cato sentiebat nihil esse periculosius impunitate, quae semper ad deteriora invitat: impunitae enim injuria exemplum omnibus minari injuriam. Nam si liceret impune ledere, nullus erit tutus ab improborum violentia; quocirca magistratus, qui maleficos impunitate donant, docet lapidibus esse obruendos, ut ipse reipublice nocentissimos. Ita *Plutarchus in Apophth. Rom.* Fronto consul sub Nerva Imperatore dicebat male esse imperare, qui nemini quidquam concessit, sed longe pejus, sub quo maxima licentia sit quibuslibet. Inhumanitatis enim est, si princeps nihil indulget amicis, sed perniciosissimum est illis licere quidquid libet. Ita *Dionysius in Nerva.*

12. ATTAMEN PECCATOR EX EO QUOD CENTIES (est) hysterologia Hebraica, sic enim verba transponenda et ordinanda sunt: *Attamen ex eo quod peccator centies) FACIT MALUM, ET PER PATIENTIAM SUSTENTATUR, EGO COGNOSCI QUOD ERIT BONUM TIMENTIS DEUM, QUI VERENTUR FACIES EIUS.* — Campensius, qui *Deum reverentur, q. d.* Si Deus tam patientis et benignus est erga peccatores, ut eos diu toleret et expectet ad poenitentiam, quanto magis elementior et benignior erit timentibus eum vel innocentibus, qui graviter non peccant, vel poenitentibus, qui de commissis criminibus dolent, et committenda studioso cavent! Hic unus inter multos est finis, et fructus divinae impunitatis et longanimitatis erga impios, scilicet ut ex illa metuantur pii quantum ab eo clementiam et beneficentiam sperare et expectare debeant. Ita S. Hieronymus, *Albinus, Lyrannus, Bonaventura, Hugo et alii.* Mutuus est hoc Salomon a Davide patre suo dicente, *Psalm. xxx. 20*: « Quam magna multitudo dulcedinis tuae, Domine, quam abscondisti timentibus te! »

Secundo et pressius, noster *Pineda exponit, q. d.* Deus impiorum peccata dissimulat, piorum statim castigat; attamen ne inferas inde meliorem esse sortem impiorum, quam sit piorum, tum qui ingens Dei beneficentia est, levia piorum delicta castigare, ne in graviora proserpent; tum quia pii, sicut equi generosi a semita devii, levi flagello Dei admoniti contremiscunt et in viam virtutis redeunt, cum impii, velut muli pervercae, flagello recalcitent: ideoque Deus haec piorum docilitatem, reverentiam et obedientiam magnis graduarum donis remunerabitur. Audi *Auctorem, II. Machab. vi. 13*: « Etenim multo tempore non sincere peccatoribus ex sententia agere, sed statim ultiones adhibere, magni beneficii est indicium. Non enim, sicut in aliis nationibus, Domi-

(1) Repellit rationem, cur homines in quavis scelerata revere audeant, quia peccator facit malum centies et prope centies alios: tamen scio ego, etc.

nus patienter expectat, ut eas, cum iudicii dies advenierit, in plenitudine peccatorum puniat: ita et in nobis statuit ut, peccatis nostris in finem devoluit, ita dumtaxat in nos vindicet, propter quod nunquam quidem a nobis misericordiam suam amovet: corripit vero in adversis, populum suum derelinquit. »

Denique noster *Mendoza, in I. Reg. cap. iv, vers. 3*, censet *re. Attamen* notare anthesin piorum et impiorum, quod sicut vers. praeced. dicuntur impii Dei longanimitate patientia abuti, et ad peccandum effundi, ita hoc versu dicantur pii eadem recte uti, et a peccando revocari, q. d. Fili hominum, hoc est peccatores, absque timore perpetrant mala, quia non profertur cito contra illos sententia. Attamen ego cognovi quod erit bonum timentibus Deum, qui verentur faciem eius ex eo quod peccator centies facit malum et per patientiam sustentatur, quasi praecipuo quodam studio et benevolentia a Deo coronatur; qui cum colunt, sicut ac venerantur, non quod sit dominus, iudex et ultor, sed quod patiens, longanimis et misericors, et videntes humana flagitia laudem divina supplicia non experiantur. Hoc est bonorum ingenium, ut ex hac longanimitate divina, qua peccatores ad poenitentiam expectat, et dissimulat peccata hominum propter poenitentiam, multo magis ad amandam et timentum Deum excitentur.

CENTIES, — id est sepius; potuit enim numerus definitus pro indefinito. Racle variis interpretibus cum Syro: Hebraei enim habent *מאת* *meath*, id est centies. Septuaginta leguntur *מאת* *meath*, id est ex tempore, unde vertunt, qui peccavit, facit malum ex tempore, id est a juventute sua, ait *Olympiodorus*; et Arabici, qui peccaverat jam fecerat malum ex eo tempore. Aquila, Symmachus et Theodoretus leguntur *מאת* *meath*, id est mortuus est: et enim medium in *מאת* *meath*, cum sit littera quiescens, sepe emittitur; unde vertunt, peccatus malus scortus est, longa colatus et concessa, q. d. Peccator mortuus est in consuetudine peccati, longo usu cumestate roboratus; qui enim peccata dicitur, per longam abutenti non fit melior, sed deterior, ac nullum peccati obducit, itaque poena necessitatem peccandi induit, quo fit ut in peccatis plurimum morietur, et ad innocentiam in gehenna tormenta damnatur. Et ad innocentiam in gehenna tormenta damnatur.

PER PATIENTIAM SUSTENTATUR. — Hebraice *סָבַר* *saabar*, id est prolatum sibi, scilicet tum suam patientiam Deus: unde *Symmachus* vertit, longanimitate praestat ei; tum peccantis vitam, et talem et spatium poenitentiae; vel elongat ab ipso, scilicet vindictam, dum eam in longum tempus proferat et differt. « Patientia Dei praedicator, non in hoc quod malum aliquod patitur, sed quod expectat malos, ut convertantur, » ait S. Augustinus, *lib. De Patientia*. Interim eorum malitia utiliter, ut per eam piorum levia peccata castiget et purget, eorumque patientiam exerceat, ac merita et coronam adaugeat. Septuaginta vertunt, ex tunc et ex longitudine eorum, q. d. Peccator jam tunc, id est ab

olim, scilicet a puero, mox ab ortu, ubi cepit ul ratione, peccare iuvenit, indeque longa consuetudine peccata quasi in naturam vertit; nam, ut S. Gregorius: «Peccatum quod per consuetudinem non deletur, suo pondere ad aliud trahit.» quantum ergo deus prolongat patientiam suam et peccatori vitam, tantum ipse prolongat eum culpam et impenitentiam.

EST BONUM TIMENTIUS, — tum in hac, tum po- gus in futura vita. Unde Chaldaeus vertit, et in tempore quo peccator operatur malum centum annis a facie Domini, datur ei tempus, ut concertetur. Manifestum est omni in Spiritu Sancto, et scio ego quod erit bonum de aeternum venturum timentibus Deum, qui timent a facie eius, et faciunt voluntatem eius. Porro Olympiodorus per bonum accipit bonas cogitationes et opera, quae Deus se timentibus inspirat: «Cum enim, inquit, vivam in conspectu Dei, caventque sibi in omni sua actione et cogitatione, tanquam Deo iudice cuncta carente, omnium honorum operum et conceptuum Deus illis causa existit.» Thamaurgus de ipso Dei timore interpretatur: «Bona, inquit, praestantissimum bonum, pio Dei timore praeditum esse.»

Simplius bonum accipit per actum et iudicium, q. d. Eslo Deus piotum leviter errata castigat, mox tamen eo longe laetior et iucundior sorte eos consolabitur, vel in terra, vel in caelo, iuxta illud Eccl. i. 25: «Uque in tempus sustinebit patiens, et postea reddito iudicio auditus.» Cum ergo a Deo castigaris et affligeris, afflictionem hanc accipere vel pigritiam et arduum instantis laetitiae, et proxime tibi consolationis. Quem enim Deus castigat, mox solatur et mulcet, ut mater puero post castigationem blanditur; quin et Christus a favos post fella gustavit; ut Tertullianus; nimirum post hiemem succedit aestas, post noctem dies, post bellum pax, post pugnam victoria, post nubila Phœbus, post tempestatem serenitas. Hoc est quod iustus promittit iustus cap. ii. 10, dicens: «Dilecte iusto quoniam bene, quoniam fructum adinventionum suarum comedit. Va impio in malum: retributio enim manuum eius fiet ei.» Unde de eodem subdit Salomon:

13. NON SIT BONUM IMPIO, NEC PROLONGENTUR DIES EJUS, SED QUASI UMBRA TRANSEANT QUI NON TIMENT FACIEM DOMINI — presentem et omnia intuentem, ut eorum ea ambulat magna cum reverentia, metu et tremore, ait Olympiodorus; Hebraea, non erit bonum; sed Hebraei saepe utuntur futuro pro imperativo, vel optativo, unde Noster apud verit, non aut bonum, scilicet quod suscipitur a Deo, et expectetur ad penitentiam, ait Hugo, quia patientia Dei non utitur ad penitentiam, sed abutitur ad majorem iniquitatem et culpam (1).

BONUM. — intelligit, tum prolongationem vite, ut sequitur, Ita S. Hieronymus et Cajetanus; tum

bona corporis ut sunt sanitas, robur, opes, proferitas, filii, familia copiosa, ita Lyranus et Dionysius; tum bona animi, ut est multiplex Dei gratia in hac vita, et gloria in futura: ita Thamaurgus, Bonaventura, Hugo.

Summa, bonum significat hic quicquid laetum est, iucundum et prosperum. Congruum est hinc impiorum poena, ut scilicet priventur anni bono, qui a summo bono et fonte omnis boni, puta a Deo sponte et impie se averterunt: sicut qui soli claudunt fenestram, meretur ejus luce privari et degere in tenebris.

Quæres, quomodo sapiens hic male procedat, et quasi maledicat impio, cum hoc videatur esse contra vel præter charitatem? Dixi hac de re in Prophetis Ioseph; nunc breviter. Respondetur primo, maledictiones has esse non tam imprecatorias, quam predicationes et pronuntiationes futurarum peccatorum, impio a Deo decretarum. «Non sit ergo, id est non erit bonum impio ut habent Hebraea, Chaldaeus, Syrus, Arabicus et illi. Ita S. Hieronymus, Thamaurgus et Olympiodorus, atque hæc ratione recte hæc poene annexit præcedenti, q. d. Cognovi quod timentibus Deum accidit bona ingratia; non timentibus vero, mala.

Secundo, imprecari impio privationem bonorum temporalium, ut per eum ad cor redeat et vitam mutet, vel certe minus peccet, cum bonis, quibus privatus est, iam abuti nequit ad luxum, fastum, gulam, luxuriam, non est preter, sed secundum charitatem. Sic enim impiis imprecatur Psaltes: «Imple facies eorum ignominia: et quærent nomen tuum, Domine.» Psal. LXXXII, 17. Sic hodie videmus multos per pauperiam, morbos, adversitates converti ad Deum, qui opibus, sanitate, rebusque prosperis insolentebant et abutebantur ad omne scelus. Talibus ergo imprecari morbum vel inopiam bonum est et salutiferum.

Tertio, proprie Prophete et Apostoli ex zelo justitiae et honoris divini male precantur impiis in impletae perseverantibus et morientibus, id est, optant eos velut reos lesse Majestatis divinus puniri poenis, tum temporalibus, tum æternis, ut hæc ratione satisfiat justitia, ac pleantur rei, utque honorem quem peccando Deo abstrulerunt, tormenta merita patiendo restituant. Sancti enim conformant se per omnia voluntati divinis iam certa, et fixe circa impiorum punitionem. Cum ergo Deus velit, fixeque deesse rei impios puniri et damnare, id ipsum Sancti quoque volunt, præsertim dum ipsi sunt preces et administri, imo os Dei, per quos scilicet Deus suas leges promulgat, ac transgressoribus poenas presentem et æternam intemat, quales fuisse Prophete et Salomone hic, qui cum dixisset impios abuti longanimitate Dei, ut diutius et gravius peccent, zelo sancto justitiae indignans huic eorum abusu, præcat ut optat dicens: «Non sit bonum impio, nec prolongentur dies ejus, » nptote quibus abutitur ad

(1) Deum autem non erit improbo, nec prolongabit dies, nisi umbra evanescet ei, qui non timet a facie Dei.

peccandum, et ad Deum, qui dies ei prolongat ad penitentiam, magis offendendum. Sic Sancti, in die iudicii assidentes Christo, sententiam damnationis in impios fulminabant, Matth. cap. xxiv, vers. 31 et seq.

NEC PROLONGENTUR DIES EJUS, — ut minus peccent, minusque Deum offendant, utque statim moris subtrahi, cruciatus recipiant, quos merentur, ait S. Hieronymus; quia æternis suppliciis transmittentur, ait Olympiodorus. Porro Chaldaeus: Nequerit, et, et longitudo in seculo venturo, et in hoc seculo præcedentium dies vite ejus, fugient et succidantur velut umbra.

SED QUASI UMBRA TRANSEANT. — Hebraea, non prolongabitur dies, sicut umbra non prolongat dies suos, sed ante vesperam pertransit. Septuaginta pro β I. e. sicut, legentes afflicti, i. e. in, vertunt in umbra; sensus est, q. d. primo, sicut umbra, absente die et sole, sub vesperam evanescit; sic et impius cito transiit et evanescit, ne perveniat ad vitam vesperam, puta ad senectutem. Secundo, sicut umbra absente corpore, cujus est umbra, abiit; sic et ipsi absente vita et tempore, quod est umbra eternitatis et vite beate, cum eo pariter abeant. Tertio, sicut umbra nihil est tenuius, nihil vanius, nihil fugacius: sic et vita, præsertim impiorum. Plura hæc de re dixi superius, et Isaia cap. xxxviii, 8 et seq., ubi egi de umbra Esæchum crescente pro noveculum in horologio Achaz. Cassum appositum dat Olympiodorus: «Peccator, inquit, diu non erit in vita, quia totum tempus vite suæ, quantumvis longum sit, non reputavit esse umbram, sed sollicito studio comparare sibi studuit, quæ fluxa et temporaria sunt, tanquam essent perpetuo duranda. Vel aliter ita intellige: quoniam peccator in presenti vita per patientiam Dei (velut umbram) protegit quodam modo defendente videatur, poenis quam punire, paulo post tamen æternis suppliciis transmittitur.» Verum hoc posterius mysticum est. Adit Cajetanus: Sicut umbra non est corpus, sed tenet similitudinem corporis: sic impius non tam est homo, quam inane hominis simulacrum et umbra, quia finem speciem tantum habet hominis, non veritatem, eo quod non vivat, ut homo ratione profitus, sed ut bestia ratione carens. Verum hoc subtile est, quam solidius. Sepe sancti Scriptura vitam presentem comparat umbræ, quia vera talis est, si comparatur vite veræ et æternæ, ad quam proinde suspirans sponsa Cant. ii, 10: «Inletus meus umbræ, inquit, et ego illi, qui pariter inter illa domes aspirat dies et iocundatur umbræ.»

Hæc facit illud Avsonii in Heroam funibus in 17: «Pulvis et umbra sumus;» et illud Pindari in Pythia, hymno 8: «Umbra somnium hominis.» Denique audi S. Hieronymum versione Septuaginta exponente: «Non prolongabit dies in umbra, hoc est dies vite eum, qui quasi umbra viventibus sunt; non enim hi qui multo tempore

vivant, prolongant dies suos, sed eos qui grandes eos faciunt bonorum operum magnitudine. Unde et Jacob quasi se peccatorem confitens dicit: Parvo et mali dies mei; sicut et in Psalmo confitens: Dies, inquit, mei sicut umbra declinaverunt, et ego sicut fenem arui. Non quod longam vitam quaesierit in presenti (ita quoque omne quod vivimus brevis, et umbra est et imago, in imagine enim perambulat homo), sed quod de futuro liment, ne longitudo vite ipsius, ubi vera est vita, brevior.

14. EST ET ALIA VANITAS, QUÆ FIT SUPER TERRAM; SUNT IUSTI, QUIBUS MALA PROVENIUNT, QUASI OPERA EGGERINT IMPIORUM (1); ET SUNT IMPII, QUI ITA SECURE SUNT, QUASI IUSTORUM FACTA HABEANT; SED ET HOC VANISSIMUM IUDICIO. — Hocrefert, vel ad solum impiorum securitatem: hæc enim vanissima et fallacissima est: vel ad alternationem sortis iustorum et impiorum, quod scilicet iustus iustitiam debita impis, et impis debita iustis. Vox alia non est in Hebraeo, Septuaginta, Syro, Arabico, sed intelligitur. Alias enim et alia vanitates successive recenset hic Ecclesiastes. Porro hæc vanitas similis est illi vers. 10. Est tamen alia diversa ab illa, eo quod ibi dixit xat dixit impio laudari, ut pios; hæc vero alii dicit impio bona et prospera quælibet obvenire, piis vero mala et adversa. Unde ait: «Sunt iusti quibus mala proveniunt, quasi opera eggerint impiorum.» Hebræi, aut iusti quibus attingit ad eos tanquam opus impiorum; et sicut iusti quibus attingit eis, sicut opus iustorum, q. d. Sunt iusti quos tangit, vel ad quos pertingit sors adversitatis, quia digni sunt impii; et sunt impii quos tangit sors prosperitatis, quam merentur et quia digni sunt iusti. Septuaginta, est vanitas, quæ facta est super terram, quæ sunt iusti, quia venit super eos quasi factum impiorum; et sunt impii, quia venit ad eos quasi factum iustorum. Campanis, eveniunt iustis mala, quia impios ferre decibat. Porro nonnulli consentiunt hæc dici et personam non Salomonis, sed Imperatorum et impiorum, Ita Thamaurgus, Lyranus et Olympiodorus quem audi: «Nunc Ecclesiastes personam ejus inducit, qui a scandalo labitur in errorem, atque: Nihil iustus in hac vita ab his malis corporeis, quæ potius impis debebantur, ut puta egritudine, paupertate vel alio difficili casu adveniente. Contraque, inquit, vidi quæ piis debebantur ad impios pervenisse: Ideo hoc tibi insipientem tanquam contempnor factus divine providentiae, et hoc, inquit, vanitas est. Siquis autem eventus rerum prospiciens, et quæ singulis diebus retribuitur plano novit, atque intelligit Deum non quæquam casu hæc permittit evenire, sed ut iusti iustis premio coronentur, impii vero graviore poena torquentur. Notanter autem hic vanitates supra terram esse vidisse ait, in caelo siquidem nihil est vani.» Verum melius alii consentiunt hæc, uti et cætera, dici

(1) Proprie, secundum opus, i. e. meritum improborum.

ex persona Ecclesiaste, puta Salomonis, ut ipsa verba pre se ferunt.

Vanum
piti 27
Ecc. i. 12
Vanitas
vanitas

Queres, qua ratione vanitas sit, quod piis eveniant mala, impiis bona? Primo, Symmachus pronuntias veritas *ingenio*, id est, *difficile cogita*; S. Hieronymus proprie, *habum perplexum, controversum, juxta illud Davidis*: *Vanum est ante me*: donec intelligam in novissimis eorum, *Psal. LXXI. 16, g. d. Vanum est velle scrutari Dei judicia quibus piis affligit, et impios prosperat, quia hæc judicia sunt difficilia cogita, imo inscrutabilia. Secundo, Thamastrurgus vanitatem exponit gravem et perniciosam errorem, eo quod impius habeatur, ut pius; et pius, ut impius; inde enim rudes accipiunt assua vel adusandi Dei providentiam, vel deserendi probitatem, et impietatem amplectendi. Sic summum vanum vocamus mendacem errorem et fallacem. Tertio, Hugo per vanitatem accipit partim infelicitatem, quia, ait, nihil infelicitus felicitate peccantium; partim fortunam, quia quasi fortuito casu bona impiis, mala piis contingunt. Quarto, alii per vanum accipiunt molestiam et asperum; unde Campensis verit, *certe hoc vehemens molestum est. Accedit Lyranus: Vanum est, inquit, quia irrationabile. Quinto, S. Hieronymus per vanitatem accipit incostantiam rerum humanarum: sunt enim vanitates, que vanum feruntur eventa. Sexto, S. Bonaventura vanum dicit, quando bonis et malis proveniunt mala, quia indignum propter malos: vanus quando bonis et malis bona, quia injustam pariter et indignum; ideo Habacuc hoc adeo indigne fuit, ut videretur Deum arguere, cum diceret: Quare respicis super iniqua agentes, et facis devorante lingua justorem? Habacuc 1, 3 et 13.**

Secundo

Vanitas

Quarto

Quinto

Sexto

Septimo

Præterea, Pineda: hoc vanum est, inquit, quia in talibus eventibus, nihil perpetui, nihil solidi est, cui nihiliam afficere possimus: quare cuique contentandum est ad bona stabilia et æterna. Omnia hæc vera sunt et hinc loco congrua: maxime tamen vanitas hic est rei iniquitas, ac iniqua distributionis sora. Iniquum enim videtur piis mala, impiis bona tribui, quam piis bona, impiis mala mererentur, si rem spectes in eo, et imperitorum rudiumque sensu, qui per hoc sæpe impelluntur, ut impietatem pro pietate colant, scelentur, suscipiant: at si species Dei providentiam, non huiusmodi hoc, sed prudens et sanctum est, ob æquissimas, quas ipse habet, rationes, ac præsertim dias. Prior est, ut impiis ob modica, que bene agunt, bona huius vite loco mercedis recipiant, ceteroqui malefactorum penas gravissimas daturi in inferno: pii vero ob modica, que male agunt, damnus huius vite castigentur et purgentur, ut purgat, ob multa bona opera que fecerant, beentur in celo; aut si plane puri sunt, adversis exercitiis splendidiorem patientie in celo coronam recipiant, ut contingit S. Job. Qua de re de S. Augustinum, lib. V Civit. cap. xv et xvi, beatitudinem celestem beatorum componit, et

Impiis
gravidis
restitit
ab illis
gravidis
ab illis
restitit

anteponit felicitati terrene Romanorum. Posteris, est, ut Deus nos doceat omnia que in hoc mundo sunt, sive adversa, sive prospera, esse vana, id est inania et mandacia, cum adversa piis, prospera impiis, id est indignis eveniant; vera vero bona non esse nisi in æternum, et vera mala non esse nisi in inferno, juxta illud Sapientis: Nullum bonum nisi æternum, nullum malum nisi æternum. Ita beata Dionysia martyr, inter ictus virgularum, et sanguinem toto corpore fluitantem, filiolum unicum trepidantem, ad martyrii consortium has cum voce animabat: « Illa pena timenda est, que nunquam finitur; illa desideranda vita, que semper habetur. » Qua ille solidatus, martyrium fortiter obiit, ut refert Victor Ufensis, lib. III Wandal. Hinc facile concludendum relinquunt Ecclesiastes, sapientiam despicienda esse tam prospera, quam adversa huius vite; ambienda vero bona celestia, et summe cavenda mala gehennalia. Unde non mirandum si prospera impiis, adversa piis eveniant, quia Deus id facit, ut ostendat quæ utraque sint vana, id est parva, exilia, brevia et calidula: quare piis non esse hæc de dolendum, sed potius gaudendum, quia ex hoc velut certo divina prædestinationis signo, cognoscunt sibi sortem felicissimam paratam in celo. Ita Chalcedæus: « Vidi, inquit, in Spiritu Sancto, quia nullum quod accidit iustis in sæculo hoc, non est propter peccata eorum, sed ad removendum eis eis culpam levem, ut sit merces eorum integra in sæculo venturo; et quod contingit peccatoribus non est meriti eorum, sed ad retribuendum eis mercedem meriti levem, quod fecerunt, ut comedant mercedem suam in sæculo hoc, et ut perdant partem suam in sæculo venturo. » Et Midras, sive Glossa Hebræorum hic: « Felices iusti, inquit, quibus accidit iuxta facta impiorum, quia attolluntur, ut gravius corrumpant. » Et S. Hieronymus: « Inter cæteras vanitates, inquit, que in mundo vario feruntur eventa, etiam hoc deprimendum, quod iusti ea frequenter eveniunt, quæ impiis evenire debuerant; et impiis iam feliciter in hoc mundo degunt, ut eos potius esse justissimos. Docet exemplum evangelicum divitis purpurati et pauperis Lazari. » Subdit S. Hieronymus: « Hebræi justos quibus eveniunt mala, et impios quibus accidunt opera iustorum, filios Aaron interpellantur et Manasse, quod in sacrificantes perierunt, et ipse post tanta mala, et captivitatem in imperium restitutus sit. » Verum Hebræi errant: nam filii Aaron iniuste egerunt, dum temerenti obtulerunt Deo incensum ignis alieni contra præceptum Domini, Levit. x. Manasse quoque in carcere penitens gratiam Dei meruit, ac proinde iustitiam in regnum restitutus est. Sapienter Philo, lib. De Confusione linguarum: « Insignis, ait, pena et vindicta impietatis est convivere Deum, atque etiam indulgere peccantibus, nec

solum eis impunitatem, verum magnam et diuturnam prosperitatem concedere. » Hæc enim eos facit quasi ebrios et amentes, ut uliro in sua damnata ruant, suamque perniciem sibi accersant. Ex adverso pius et sapiens in adversis æque ac prosperis sui similis est, sobrius, modestus, tranquillius, ideoque magnus. Ut, unalio, ait Seneca, etiam in monte consistat, pusillus est; colossus etiam in puteo magnus: ita sapiens, in quacumque fortuna suis bonis magnus est, stultus et in summa fortuna humilis. Ut apparatus scemæ quia commodato datus est, statim redditur, et sine querela: ita quicquid in vita contigit magnificentum, sive serius, sive mox a fortuna repetatur, æquo animo reddemus, si his tantum commodatibus utimur. » Idem: « Ut grando illa tellis insultat magno quidem fragore, verum nulla vox: sic insulsus fortunæ nihil potest in sapientem. »

ET SUNT IMPII, QUI ITA SECURI SUNT. — Securi, id est prosperi, rebus omnibus abundantes et felices, ut explicat S. Hieronymus: felicitas enim facit securos; magna enim pars felicitatis est de bono, quod te beatum putes, esse securum; unde securitas opponitur curæ et sollicitudini, ac securus dicitur, qui sine cura est, quasi securum vel separatus a cura. Opposit enim piis impiis, quod illis infelicitia et adversa, his felicitia et prospera eveniant. Patet id ex Hebræo, Septuaginta, Syro et cæteris. Verum hæc falsa Hebræo est felicitas et securitas; nam, « cum dixerint pax, et securitas; tunc repentinus eis supervenit interitus, » Thestylus, 3. Præclare S. Gregorius, lib. IX Moral. cap. xxvii: « Sancti, ait, ita incerti sunt, ut confident; atque ita confident, ut tamen ex securitate non torpent. » Spes ergo eorum mixta est timori, spes facit magnanimos et hilares, timor humiles et sollicitos. Vide eundem S. Gregorium, lib. XXIV Moral. cap. xii, 7, et lib. VI, epist. 2. ad Gregorianum, cubiculariam Auguste, que reprobationem, quod sibi remissa esset peccata; cui respondit S. Gregorius hoc vatum esse inuile et noxium, quod incertitudo, remissionis iugat in nobis studium penitentiae et honorum operum. Vide et S. Augustinum, De Corrept. et Gratia, cap. xii, et in Psal. cxlvi: Terror, inquit, securitatem parturit; quomodo enim prospera securitas in terrores impellit, ita ordinata sollicitudo securitatem parturit.

SED ET HO VANISSIMUS IUDICO. — Hebræa, et etiam hoc vanitas est, scilicet per antonomasiam, puta vanitas vanissima, id est summa et maxima, eo casus quas paulo ante dedit.

Moraliter, hic discit quam vana et quam noxia impiis sit prosperitas. Audi Eusebium Emisenum, hom. De SS. Epiphonio et Alexandro: « In hoc mundo, prævalente malitia, iniquitate dominante, pauper affligitur, dives multiplicatur. An tu huic potentem vocas, qui in mortem suam sortis est, cui proventum fallax umbra præsen-

tium, æternorum congregat causas malorum? Quis beatam dixerit validam in jugulum suam dextram? quis probabiliter laudat velocem ad ardua præcipitia festinantem? quis ejus miratur ascensum, quem de summo prospicit esse casurum? faciendo est si aliquem miraris per impia et iniqua, per opes et divitias operantem, ac si quæmpiam videas inaurato atque gemmato sibi pectore venena miscentem. » Subdit deinde: « An tu illum felicem vocas, qui infidelis, obsecans cupidus et erucens, pro eo quod vias hominum æpernatur, per suam iram percutitur, dextere angustis offensus, et sinistra latitudine delectatur flagitii involvitur, sceleribus indoluit, spoliis contaminatur, et inter hæc se beatissimum putat; ex hoc quoque infelicitior, quod se non infelicitum infelitem. Quid his facit medicina celestium mandatorum, que non sanant nisi volentes? Virgi itaque ad curam salutis, alacres ad militiam mortis et captivitatibus, ut dicitur est; exultant in rebus pessimis, et de sui perditione betantur; similes illis qui, forte sursum exitibus herbæ herbæ succos, cum risu perire dicuntur. » Seneca, epist. 39: « Magni animi est, inquit, magno contemere, ac mediocriter male quam nimia: illa enim utilis vitalisque sunt; at hæc, eo quod superant, nocent. Sic segletum nimia stercus abertas; sic rami onere franguntur; sic ad maturitatem non pervenit nimia laetudinis. Idem animis quoque event, quos immoderata felicitas rumpit, quia non tantum in aliorum injuriarum, sed etiam in sua veruntur. » Plinius, lib. XVI, cap. xxxv: « Hædera, ait, complexu necat arbores, ita fortuna prospera, dum blanditur, stranguat et perdit. » Adagiographus: « Solent arbores, inquit, protinus emori, si quando præter solitum fecundæ fuerint: ita fortuna præter morem blanda ac favens exitum immerere suspensiorum significat. Quemadmodum non raro fit, ut celo maximo sereno serenus imber subito coarctat, ita rebus maxime prosperis ac latis sæpe gravissima rerum incidit perturbatio. »

13. LAUDAVI IGIVR LETITIAM, QUOD NON ESSET HOMINI BONUM SIVE SOLE, NISI QUOD CONDERET, ET BIBERET, ATQUE GAUDERET: ET HOC SOLVM SECVM ACCEPERET DE LABORE SVO, IN DIEBUS VITÆ SUE, QUOS DEDIT EI DEUS SVO SCL. — Multi censent hæc dici ex persona non sapientis, sed insipientis voluptuarii, qui peritus confusionsis rerum humanarum, quod boni impiis, mala piis eveniant, tradiderit se voluptati, ut tandem fecit Salomon. Ita Lyranus, Hugo, Tilelmianus, Cajetanus, quin et Thamastrurgus, quem audi, omnia ab hoc versu usque ad finem capituli paucis complectentem: « Putabant autem aliquando bonum summum in cibo potaque situm, etiamque Deo gratiorem, qui per omnem vitam iis quam maxime frueretur, et refrigeraretur; eamque letitiam solum admirabatur, atque adeo nihil aliud cogitabat, ne vel nocte vel die ab illa re, ad hominum luxum inventa-

me abducerem. Tandem ex his unum hoc comperi, neminem hujus farinae ullo pacto, quantumvis laboret, ad bonum, quod vere bonum est, perventurum. Verum melius S. Hieronymus, Chaldaeus, Olympiodorus, Glossa, Hebraea, Hugo et ceteri censent Salomonem continue hic ex suo sensu loqui. Idem enim hic dicit quod dixit cap. II, vers. 12, et cap. V, 17. Nimirum laudat hic usum opum et deliciarum, sed moderatam, frugalem et honestam. Audi Chaldaicum: El laudavi ego gaudium legis, quia non est bonum homini in saeculo hoc sub sole, nisi tantum comedere, et bibere, et gaudere de labore suo, et pro parte eius, quae data est ei ex caelo; atque non extendere manum suam in rapinas et violentiam; et hoc condouet illum in pacem ad saeculum venturum, et accipiet mercedem perfectam pro labore suo, quod laboravit in integritate omnibus diebus vitae suae, quos dedit illi Dominus in saeculo sub sole.

ET HOC SOLUM SECUM AUFERRET. — *Te auferret* significat nos bonorum hujus vitae proprietate et plene non esse dominos, sed usufructuarios, ut in vestit alienis et commodatis utamur ad vitam, in morte a aliis ipsaque Deo, qui verus est dominus, resignatur. Hebraea, *et hoc saltem auferret ei* (1); Septuaginta, *et ipsum simul auferet ei*; Campensis, *hoc enim auferret homo tantum suum*; Arabice, *et hoc auferret cum ipso*. Ait Syrus: *Et ipse, inquit, defatigatur sibi in labore suo*. Videtur ipse pro *in* *suum*, id est *adheret* vel *copulabitur* ei, legisse *in* *suum*, id est *laborat* vel *fatigabitur* sibi, a radice *in* *su*, id est *laboravit*.

16. ET APPONIT COR MEUM ET SCIRN SAPIENTIAM, ET INTELLIGEREM DISTENTIONEM, QUAE VENIAT IN TERRA: EST HOMO, QUI DIEBUS AC NOCTIBUS SOMNUS NON CAPIT OCULIS. — Per sapientiam Chaldaeus accipit studium legis; Thaumaturgus, studium querendi et captandi plures novaeque voluptates; Olympiodorus, studium scientiarum naturalium; S. Hieronymus, studium scrutandi divina judicia, v. g. cur Deus justos affligat, impios prosperet: cur hunc eligat, illum negligat. Ample per sapientiam accipis studium scrutandi omnes res a Deo creatas: huc enim scrutatus est Salomon, tum eludat cognoscendi singularum naturam, deos, causas; tum ut perspiceret numque res animam h. minimis tranquillare, satiare et beare possent. Unde explicans subdit: Et intellexi quod omnium operum Dei nullus possit homo invenire rationem. Haec omnia ad finem capituli explicata sunt cap. I, vers. 17, cap. III, 7 et 12. Repetit enim Salomon alienationem animi sui motus aestusque, quibus res omnes persecutus est, ut inveniret animi quietem et saltem; cumque in nulla eam

(1) Et hoc (vix bonis lato fructu facultas) adheret ei in labore suo, seu per laborem suum, hic unum percipit ex omnibus sibi laboribus. Alii, pro labore suo, est utilitas certa et stabilis, quam ex laboribus suis auget.

reperiret, sed meram in singulari vanitatem: hinc unius religiosus ad aliam et aliam se transtulit, ac prosertim a leuitia et delectis ad studium sapientiae, ut honestius et sublimius; sed illico in hoc quoque vanitatis et molestiarum aculeos, spinasque se reperisse testatur.

DISTENTIONEM. — Aliqui legunt *dissenonem*, idque explicant de variis sapientiam sententis et opinionibus inter se pugnantibus. Alii, ut Lyranus, Hugo et Glossa inter. legunt *distractionem*, idque explicant de differentia inter bonum et malum, sapientem et stultum, prosperitatem imperiorum et adversitatem piorum, deque diversis hominum gradibus, conditionibus, moribus.

Verum legendum est cum Romanis *distentionem*; hebraice enim est *in* *in*, id est *occupatio*, *distentio*, sollicitudo, afflictio, de qua dixi cap. I, vers. 13: a hanc occupationem pessimam (id est molestissimam) dedit Deus filiis hominum ut occuparentur in ea, dum alii assidue vacent congregandis opibus, alii praeditis excolendis, alii fabricis erigendis, alii honoribus sectandis, alii vanis scientiis, etc., adeo ut nec diu, nec nocte quiescant, aut somnum capiant. Unde subdit:

EST HOMO QUI DIEBUS AC NOCTIBUS SOMNUS NON CAPIT. — id est exiguum caput et quasi nullum (2). Est hyperbole; homines enim sine somno vivere nequeunt, g. d. Parum dormit, imo semper sollicitus est; quia totus intendit sui occupationi, pata suo loco, suo honori, sui scientiae, suae arti, suo officio, etc. hinc Demosthenes albat se plus olei in lucubracionibus nocturnis, quam per diem vini consumpsisse. Aristoteles dormiens manu tenebat pilam aeneam, ut illius e manu dormientis elapsae, et in subjectam pelvim cadentis sonitu excitaretur, itaque ad nocturnas lucubraciones vigil rediret. Ita habet ejus Vita. Idem fecere nonnulli christiani et religiosi. Celebre fuit in Oriente monasterium Acemelarum, id est in somnium, et nocte in oratione et meditatione pervegensium, ac jugiter duo noctaque psallentium, tripartito ordine et tempore, monachis scilicet in tres octas divisus, ordineque trino sibi vicissim succedentibus. Primum, erectum fuit hoc Acemelarum monasterium Constantinopoli, sub Leone I Pontifice, anno Domini 459; vocati autem fidem *Studii*, a Studio viro consulari, qui ejusmodi monasterium crexit, teste Nicephoro, lib. XV, cap. xxii. Inter eos monasticam vitam egit S. Joannes Galybria. Ita Barrotes, anno Domini 489. Simile Acemelarum monasterium fuit S. Co-

(2) Quasi totidem nocte atque somnum oculis suis vixit, scilicet homo tot negotiis distentus; Rosenmullerus, cor meum, quod ad explorandum desideram (similiter Terentius *Itineratio*, III, 1, 82: Dominum hercle ego hac nocte oculis non vidi meis). Et (pendet hic versus a praeced.) vixi vixi opus Dei, hoc in eo vidi, quod non possit homo invenire opus quod sit sub sole; quantumvis labore homo querendo, non tamen inveniet; atque etiam sapiens dicit se vixisse per res, non potest invenire.

Jambani et S. Galli, aliaque plura in Germania, Gallia, Hybernia: nimirum haec sunt non vano, sed sancte religiosorum vigiliae, imo celestes angelorum terrestrium Deo psallentium et militantium excubiae.

17. ET INTELEXI, QUOD OMNIUM OPERUM DEI NULLAN POSSIT HOMO INVENIRE RATIONEM, HORUM QUAE FRUNT SUB SOLE: ET QUANTO PLUS LABORAVIT AD QUERENDUM, TANTO MINUS EVENIAT: ETIANSI DIXERIT SAPIENS SE NOME, NON POTERIT REPERIRE. — Opera Dei intellige tam omnipotentiae et magnificentiae, ut vertit Chaldaeus; tam potius providentiae circa homines, ut dixi initio versus praecedentis ex S. Hieronymo, quem sequuntur Albinius, Lyranus, Hugo et alii.

ETIANSI DIXERIT SAPIENS SE NOME, NON POTERIT REPERIRE. — Potest clarius ex Hebraeo verti, si dicit (id est apud se statuat) *etiam vir sapientissimus, dare operam, ut cognoscatur, non poterit invenire*. Ita Vatablus et Campensis: *Quia et sapiens ipse, ait, si conatur cognoscere, frustra laborabit*. Jam hanc notionem addimus cap. III, vers. 11; quare tibi dicta hic non repetam. Huc spectat vetus apologus quem recenset nosler Pontanus, volume III *Prologum*, part. 1, cap. XI: *Invehebatur in caudam suam canis, quod deses et otiosa, et a rebus corpore se trahi siceret, neque iter ostenderet ut oculi, nec manduca acciperet ut aures, nec hostem insequeretur ut pedes, nec dimicaret ut dentes, sed esset velut inutilis appendix ad posticam partem corporis*. Respondit cauda: *Et tamen ego inutilis, ut tu calumniaris, minus abigo, patreno allido, pudenda contango, totique corpori sum ornamento*. Etmithyion: *nihil a Deo nisi sapienter factum et provide, quamvis homines malis in rebus id*

non videant. Exemplum hujus sententiae rarum est in quadratura circuli, in qua se torserunt tot saeculis mathematicorum ingenia: non veritatem extorsissent, adeo at haec eis erat fixa esse videbatur. Nam quadraturam circuli mechanice, hoc est, modum practice effellendi quadratum, quod sit equale circulo, sive cujus capacitas aequalis sit capacitati circuli cujuslibet, inventi traditque Archimedes, libro *De Circuli dimensione*, theorem. 1, pag. 128, in edit. Paris. Estque hic: *Accipe peripheriam, sive circumferentiam circuli, illamque ex curvo in directum extendens, sive fac lineam rectam aequalem peripheriae circuli, sique in fine lineam rectam, quae semidiametro circuli sit aequalis, ad angulos rectos annexe, ad denique extremitatem utriusque lineae jam dictae linea recta transversa connecte, ac habebis triangulum qui sit aequalis circulo*. Triangulo autem cuilibet aequale quadratum describitur posse mathematico certum est, modumque id faciendi demonstrat Euclides, lib. I, proposit. 42, et lib. II, proposit. 14, et lib. IX, proposit. 33. Vide ibidem Clavium, 301: quare sic fiet quadratum aequale circulo. Hinc mechanice facile ex hac praesi commensurando lineam rectam cum peripheria circuli, confeictum triangulum et quadrata, quae sint circulo aequalia. Verum mathematico idipsum demonstrare, ut sui rationes demonstrat Euclides, hoc est ratiorem mathematicam asserere, quae demonstret modum inventiendi lineam, quae sit aequalis peripheriae circuli, nec Archimedes, nec Euclides, nec quis alius huc usque invenit, etsi plurimi in ea annos plurimos desudarint. Quadratura ergo circuli practice et mechanice solvit; at ejus ratio et mathematica demonstratio ignoratur.

Quadratura circuli mechanice solvit, mathematico ignoratur.

CAPUT NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Est eo quod dona malaque aequae accidunt pio ac impio, infertur naminem scire an amore, an odio sit dignus, sed omnia in futurum servari incerta. Ideo sapientis esse studere conditio et puritas ac bonae operibus, praesertim quia sicut pises captantur hamo, sic homines tempore malo. Denique, vers. 14, ostendit sapientiam praestare fortitudine, et tamen in pauperitate non aestimari.

1. Omnia haec tractavi in corde meo, ut curioso intelligerem: Sunt justus atque sapientes, et opera eorum in manu Dei: et tamen nescit homo, utrum amore an odio dignus sit.
2. Sed omnia in futurum servantur incerta, eo quod universa aequae eveniant justo et impio, bono et malo, mundo et immundo, immolanti victimas, et sacrificia contentanti; sicut bonus, sic et peccator: ut perjurus, ita et ille qui verum dejerat.
3. Hoc est pessimum inter omnia quae sub sole fiunt, quia eadem camelis eveniunt; unde et corda filiorum hominum implentur malitia, et contemptum in vita sua, et post haec ad inferos deducuntur.
4. Nemo est qui semper vivat, et qui hujus rei habeat fiduciam: melior est canis vivus

me abducerem. Tandem ex his unum hoc comperi, neminem hujus farinae ullo pacto, quantumvis laboret, ad bonum, quod vere bonum est, perventurum. Verum melius S. Hieronymus, Chaldaeus, Olympiodorus, Glossa, Hebraea, Hugo et ceteri censent Salomonem continue hic ex suo sensu loqui. Idem enim hic dicit quod dixit cap. II, vers. 12, et cap. V, 17. Nimirum laudat hic usum opum et deliciarum, sed moderatam, frugalem et honestam. Audi Chaldaeum: « El laudavi ego gaudium legis, quia non est bonum homini in saeculo hoc sub sole, nisi tantum comedere, et bibere, et gaudere de labore suo, et pro parte eius, quae data est ei ex caelo; atque non extendere manum suam in rapinas et violentiam; et hoc condedit illum in pacem ad saeculum venturum, et accipiet mercedem perfectam pro labore suo, quod laboravit in integritate omnibus diebus vitae suae, quos dedit illi Dominus in saeculo sub sole. »

ET HOC SOLUM SECUM AUFERRET. — *Ti auferret* significat nos bonorum hujus vitae proprietate et plene non esse dominos, sed usufructuarios, ut in vestit alienis et commodatis utamur ad vitam, in morte a aliis ipsaque Deo, qui verus est dominus, resignatur. Hebraea, *et hoc saltem auferret ei* (1); Septuaginta, *et ipsum simul auferet ei*; Campensis, *hoc enim auferret homo tantum suum*; Arabice, *et hoc auferret cum ipso*. Ait Syrus: *Et ipse, inquit, defatigatur sibi in labore suo*. Videtur ipse pro *in suum*, id est *adheret* vel *copulabitur* ei, legisse *in suum*, id est *laborat* vel *fatigatur sibi*, a radice *in*, id est *laboravit*.

16. ET APPONIT COR REUM ET SCIRN SAPIENTIAM, ET INTELLIGEREM DISTENTIONEM, QUAE VENIAT IN TERRA: EST HOMO, QUI DIES AC NOCTES SOMNUM NON CAPIT OCULIS. — Per sapientiam Chaldaeus accipit studium legis; Thaumaturgus, studium querendi et captandi plures novasque voluptates; Olympiodorus, studium scientiarum naturalium; S. Hieronymus, studium scrutandi divina judicia, v. g. cur Deus justos affligat, impios prosperet: cur hunc eligat, illum negligat. Ample per sapientiam accipis studium scrutandi omnes res a Deo creatas: huc enim scrutatus est Salomon, tum eludat cognoscendi singularum naturam, deos, causas; tum ut perspiceret numque res animam h. minimis tranquillare, satiare et beare possent. Unde explicans subdit: « Et intellecti quod omnium operum Dei nullus possit homo invenire rationem. » Haec omnia ad finem capituli explicata sunt cap. I, vers. 17, cap. III, 7 et 12. Repetit enim Salomon alternatim animi sui motus aestusque, quibus res omnes perscrutatus est, ut inveniret animi quietem et saltem; cumque in nulla eam

(1) Et hoc (vix bonis lato fructu facultas) adheret ei in labore suo, seu per laborem suum, hic unum percipit ex omnibus sibi laboribus. Alii, pro labore suo, est utilitas certa et stabilis, quam ex laboribus suis auget.

reperiret, sed meram in singulari vanitatem: hinc unius religiosus ad aliam et aliam se transtulit, ac prosertim a leuitia et delectis ad studium sapientiae, ut honestius et sublimius; sed illico in hoc quoque vanitatis et molestiarum aculeos, spinasque se reperisse testatur.

DISTENTIONEM. — Aliqui legunt *dissenionem*, idque explicant de variis sapientiam sententis et opinionibus inter se pugnantibus. Alii, ut Lyranus, Hugo et Glossa inter. legunt *distractionem*, idque explicant de differentia inter bonum et malum, sapientem et stultum, prosperitatem imperiorum et adversitatem piorum, deque diversis hominum gradibus, conditionibus, moribus.

Verum legendum est cum Romanis *distentionem*; hebraice enim est *in* *inim*, id est *occupatio*, *distentio*, sollicitudo, afflictio, de qua dixi cap. I, vers. 13: « Haec occupacionem pessimam (id est molestissimam) dedit Deus filiis hominum ut occuparentur in ea, » dum alii assidue vacent congrepandis opibus, alii praeditis excolendis, alii fabricis erigendis, alii honoribus sectandis, alii vanis scientiis, etc., adeo ut nec diu, nec nocte quiescant, aut somnum capiant. Unde subdit:

EST HOMO QUI DIES AC NOCTES SOMNUM NON CAPIT, — id est exiguum caput et quasi nullum (2). Est hyperbole; homines enim sine somno vivere nequeunt, g. d. Parum dormit, imo semper sollicitus est; quia totus intendit sui occupationi, pata suo loco, suo honori, sui scientiae, suae arti, suo officio, etc. hinc Demosthenes aiebat se plus olei in lucubracionibus nocturnis, quam per diem vini consumpsisse. Aristoteles dormiens manu tenebat pilam aeneam, ut illius e manu dormientis elapsae, et in subjectam pelvim cadentis sonitu excitaretur, itaque ad nocturnas lucubraciones vigil rediret. Ita habet ejus Vita. Idem fecere nonnulli christiani et religiosi. Celebre fuit in Oriente monasterium Acemelarum, id est in somnium, et nocte in oratione et meditatione perveglantium, ac jugiter duo noctaque psallentium, tripartito ordine et tempore, monachis scilicet in tres octas divisus, ordineque trino sibi vicissim succedentibus. Primum, erectum fuit hoc Acemelarum monasterium Constantinopoli, sub Leone I Pontifice, anno Domini 459; vocati autem fidem *Stodica*, a Studio viro consulari, qui ejusmodi monasterium crexit, teste Nicephoro, lib. XV, cap. xxii. Inter eos monasticam vitam egit S. Joannes Galybria. Ita Barrotes, anno Domini 489. Simile Acemelarum monasterium fuit S. Co-

(2) Quasi totidem nocte atque somnum oculis suis vixit, scilicet homo tot negotiis distentus; Rosenmullerus, cor meum, quod ad explorandum desideram (similiter Terentius *Itaenotus*, III, 1, 82: Dominum hercle ego hac nocte oculis non vidi meis). Et (pendet hic versus a praeced.) vixi vixi opus Dei, hoc in eo vidi, quod non possit homo invenire opus quod sit sub sole; quantumvis labores homo querendo, non tamen inveniet; atque etiam sapiens dicit se vixisse per eos, non potest invenire.

Jambani et S. Galli, aliaque plura in Germania, Gallia, Hybernia: nimirum haec sunt non vano, sed sancte religiosorum vigiliae, imo celestes angelorum terrestrium Deo psallentium et militantium excubiae.

17. ET INTELEKI, QUOD OMNIUM OPERUM DEI NULLAM POSSIT HOMO INVENIRE RATIONEM, HORUM QUAE FRUNT SUB SOLE: ET QUANTO PLUS LABORAVIT AD QUERENDUM, TANTO MINUS EVENIAT: ETIANSI DIXERIT SAPIENS SE NOME, NON POTERIT REPERIRE. — Opera Dei intellige tam omnipotentis et magnificentis, ut vertit Chaldaeus; tam potius providentis circa homines, ut dixi initio versus praecedentis ex S. Hieronymo, quem sequuntur Albinius, Lyranus, Hugo et alii.

ETIANSI DIXERIT SAPIENS SE NOME, NON POTERIT REPERIRE. — Potest clarius ex Hebraeo verti, si dicit (id est apud se statuat) *etiam vir sapientissimus, dare operam, ut cognoscatur, non poterit invenire*. Ita Vatablus et Campensis: *Quia et sapiens ipse, ait, si conatur cognoscere, frustra laborabit*. Jam hanc notionem addimus cap. III, vers. 11; quare tibi dicta hic non repetam. Huc spectat vetus apologus quem recenset nosler Pontanus, volume III *Prologum*, part. 1, cap. XI: *Invehebatur in caudam suam canis, quod deses et otiosa, et a reigulo corpore se trahi siceret, neque iter ostenderet ut oculi, nec manduca acciperet ut aures, nec hostem insequeretur ut pedes, nec dimicaret ut dentes, sed esset velut inutilis appendix ad posticam partem corporis*. Respondit cauda: *Et tamen ego inutilis, ut tu calumniaris, minus abigo, patreno allido, pudenda contango, totique corpori sum ornamento*. Etmithyion: *nihil a Deo nisi sapienter factum et provide, quamvis homines malis in rebus id*

non videant. Exemplum hujus sententiae rarum est in quadratura circuli, in qua se torserunt tot saeculis mathematicorum ingenia: non veritatem extorsissent, adeo at haec eis erat fixa esse videbatur. Nam quadraturam circuli mechanice, hoc est, modum practice effellendi quadratum, quod sit equale circulo, sive cujus capacitas aequalis sit capacitati circuli cujuslibet, inventi traditque Archimedes, libro *De Circuli dimensione*, theorem. 1, pag. 128, in edit. Paris. Estque hic: *Accipe peripheriam, sive circumferentiam circuli, illamque ex curvo in directum extendens, sive fac lineam rectam aequalem peripheriae circuli, sique in fine lineam rectam, quae semidiametro circuli sit aequalis, ad angulos rectos annexe, ad denique extremitatem utriusque lineae jam dictae linea recta transversa connecte, ac habebis triangulum qui sit aequalis circulo*. Triangulo autem cuilibet aequale quadratum describitur posse mathematico certum est, modumque id faciendi demonstrat Euclides, lib. I, proposit. 42, et lib. II, proposit. 14, et lib. IX, proposit. 33. Vide ibidem Clavium, 301: quare sic fiet quadratum aequale circulo. Hinc mechanice facile ex hac praesi commensurando lineam rectam cum peripheria circuli, confeietur triangulum et quadrata, quae sint circulo aequalia. Verum mathematico idipsum demonstrare, ut sui rationes demonstrat Euclides, hoc est rationem mathematicam asserere, quae demonstret modum inventiendi lineam, quae sit aequalis peripheriae circuli, nec Archimedes, nec Euclides, nec quis alius huc usque invenit, etsi plurimi in ea annos plurimos desudarint. Quadratura ergo circuli practice et mechanice solvit; at ejus ratio et mathematica demonstratio ignoratur.

Quadratura circuli mechanice solvitur, mathematico modo ignoratur.

CAPUT NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Est eo quod dona malaque aequa accidunt pio ac impio, infertur naminem scire an amore, an odio sit dignus, sed omnia in futurum servari incerta. Ideo sapientis esse studere conditio et puritas ac bonae operibus, praesertim quia sicut pises capiuntur hamo, sic homines tempore malo. Denique, vers. 14, ostendit sapientiam praestare fortitudine, et tamen in pauperie non aestimari.

1. Omnia haec tractavi in corde meo, ut curioso intelligerem: Sunt justus atque sapientes, et opera eorum in manu Dei: et tamen nescit homo, utrum amore an odio dignus sit:
2. sed omnia in futurum servantur incerta, id quod universa aequa eveniant justo et impio, bono et malo, mundo et immundo, immolanti victimas, et sacrificia contentanti; sicut bonus, sic et peccator: ut perjurus, ita et ille qui verum dejerat.
3. Hoc est pessimum inter omnia quae sub sole fiunt, quia eadem canalis eveniunt; unde et corda filiorum hominum implentur malitia, et contemptur in vita sua, et post haec ad inferos deducuntur.
4. Nemo est qui semper vivat, et qui hujus rei habeat fiduciam: melior est canis vivus

leone mortuo. 5. Viventes enim sciunt se esse mortuos, mortui vero nihil noverunt amplius, nec habent ultra mercedem: quia oblivioni tradita est memoria eorum. 6. Amor quoque, et odium, et invidia simul perierunt, nec habent partem in hoc saeculo, et in opere quod sub sole geritur. 7. Vade ergo et comede in latibita panem tuum, et bibe cum gaudio vinum tuum: quia Deo placent opera tua. 8. Omni tempore sint vestimenta tua candida, et oleum de capite tuo non deficiat. 9. Perfruire vita cum uxore, quam diligis, cunctis diebus vite instabilitatis tuae, qui dati sunt tibi sub sole omni tempore vanitatis tuae: haec est enim pars in vita, et in labore tuo, quo laboras sub sole. 10. Quodcumque facere potest manus tua, instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quo tu properas. 11. Verti me ad aliud, et vidi sub sole, nec velocium esse cursum, nec fortium bellum, nec sapientium panem, nec doctorum divitias, nec artificum gratiam; sed tempus, casumque in omnibus. 12. Nescit homo finem suum: sed sicut pisces capiuntur hamo, et sicut aves laqueo comprehenduntur, sic capiuntur homines in tempore malo, cum eis extemplo supervenerit. 13. Ilanc quoque sub sole vidi sapientiam, et probavi maximam: 14. Civitas parva, et pauci in ea viri: venit contra eam rex magnus, et vallavit eam, extruxitque munitiones per gymrum, et perfecta est obsidio. 15. Inventusque est in ea vir pauper et sapiens, et liberavit urbem per sapientiam suam: et nullus deinceps recordatus est hominis illius pauperis. 16. Et dicebam ego, meliorem esse sapientiam fortitudine: quomodo ergo sapientia pauperis contempta est, et verba ejus non sunt audita? 17. Verba sapientium audiuntur in silentio, plus quam clamor principis inter stultos. 18. Melior est sapientia quam arma bellica: et qui in uno peccaverit, multa bona perdit.

1. OMNIA HEC TRACTAVI IN CORDE MEO, UT CURIOSI
 INTELLIGEREM: SONT JUSTI ATQUE SAPIENTES, ET
 OPERA HORM IN MANU DEI, ET TAMEN NESCIT HOMO
 UTRUM AMORE AN ODIO DIGNUS SIT. — Ita hoc capit
 ordiuntur biblia romana ad plerumque Latina;
 licet Regia Hebraea, Chaldea, Septuaginta et
 Thaumaturga ordiantur cap. ix a *si sunt just*,
 ac precedentem sententiam jungant fini cap. viii.
 Pro ut *curiosus intelligerem*, Hebraice est *לברור*, labor,
 id est ut depurarem, id est pure clareque perspi-
 cerem; S. Hieronymus in priori versione translu-
 lit, ut *considerarem*; Pagninus, ut *declararem*; Ti-
 gurina, ut *clare discernerem*; minus recte Caje-
 tanus, ut *eligerem*; melius Symmachus, ut *ventila-
 rem*; Complices in *Leitico*, ut *probarem*, vel
examiniarem. Pendunt hinc a fine praeced. Unde il-
 lius fini hinc annexi Cajetanus, et cap. ix inchoat
 a vers. 2. Continuat enim hic Ecclesiastes, et am-
 plicat id quod dixit cap. precedenti, scilicet
 bona et mala tam plis obvenire quam impiis;
 unde ex eis ceterisque discerni non posse, quis
 sit pius et amore dignus, quis impius et odio di-
 gnus (1).

(1) Quomodo quisquam horum Dei operum, que sub
 ole fiunt, rationem se assequi posse potest? Nam omne
 hoc dedit ad cor meum, persecutus sum, et ad declaran-
 dum omne hoc, quod just et sapientes et facta eorum
 in manu Dei sunt: quam igitur expectet bonus Deum
 pro meritis remunerari esse, ut prospere in omnia ce-
 dam, tamen sup aliis evenire viderem, ita ut tem
 amorem quem odium ignoret homo, i. e. ut ex hominis
 conditione, vel bona, vel mala, iudicari non possit, num
 amet eum Deus, nec ne? utrum, ait D. Hieronymus,

Pro opera eorum Hebraice est *עבודתם* *abdahem*,
 quod Pagninus vertit, *servitia eorum*; Vatablus,
servi eorum; Chaldaeus, *discipuli eorum*, q. d. Just
 et sapientes, eorum discipuli vel assedes, sunt in
 manu Dei. Verum sic dicendum fuisset *עבודתם*
abdahem: jam autem dicitur *עבודתם* *abdahem*,
 id est *opera eorum*, ut vertunt Noster, Septuaginta,
 Syrus, Arabicus, Campensis et alii. Septuaginta
 eleganter vertunt *εργασία*, id est opera artificiosa
 ad lucrum et questum affabre elaborata, qualia
 sunt insignium artificum; talia sunt opera iusto-
 rum, que, licet mundo despecta, Deo tamen sunt
 pretiosa ac omlo elaborata, ideoque eis mercedem
 celestem retribuet.

IN MANU DEI. — Primo, Hugo: « in manu Dei, »
 hoc est, ait, in dispositione, conservacione, iudicio
 et voluntate Dei, item ut hostis Deo accepto. Se-
 cundo, Dionysius: « in manu Dei, » i. e. ait, oblata
 sunt et commissa Deo, ut creatori et iudici, adde
 « et remuneratori. » Tertio, genuine, « in manu
 Dei, » id est in protectione, cura et amore Dei. Ita
 Olympiodorus qui huc superioribus ita apte con-
 necit: « Dixerat, inquit, superius quarum rerum
 cognitio sit abstrusa, et nos averteret ab inutili
 ad vana percurrendi sollicitudine. Nunc autem
 proponit qua in re satisfacere sibi possit sapientia

ad probationem sustineant que sustinet iusti, an
 supplicium. Omne hoc ante *faciem eorum*, omnia illa
 que tam plis quam impiis eveniunt, promissa oculis
 eis certant homines, neque tamen ex singularum sorte
 vel felici, vel infelici iudicium vera valent, num a Deo
 amentur, vel odio habeantur.

infatus et cognitio, quod videlicet just sapientes-
 que homines una cum operibus suis sub umbra
 Dei, et protectione suae dextera conquiescant. Ne-
 que enim permittit Deus illos impotentium viribus
 devastari. Probatque homines et officiosa ope-
 ra protegerat a Deo; ac vero de impiis scriptura
 est: Et ipsi de manu tua repulsi sunt. »

Sapientes ergo, id est prudentes et iusti, licet
 non sint in properitate ut impij, sed in adversita-
 te, ideoque mundo neglecti et contempti, sunt
 amen in manu, i. e. favore, cura, custodia et ope
 Dei, quia adversa eis immitit ex amore, ut eos
 virtutibus et meritis augeat. Hoc sensu dicit Deus
Isaia XLIX, 16: « Ecce in manibus meis descripsi
 te, » ut te velut oculis meis presentem jugiter in-
 teat, et manibus juvem, protegam, promoveam.
 Vide ibi dicta. Hinc rursum opera sancta iustorum
 sunt « in manu Dei, » quia a manu, id est ab ope
 et gratia Dei, prominent (uti docet S. Prosper,
 lib. I de Vocat. gent. cap. xxv), qui proinde ea co-
 piosè remunerabit et coronabit. Quarto, opera
 iustorum sunt « in manu Dei, » id est Deo certo
 cognita et explorata, cum ipsis iustis sint incerta
 et dubia, ut sequitur. Ita Lyranus. Quinto, « in
 manu, » id est in libero arbitrio et potestate aequè
 ac scientia, providentia et gubernacione Dei, ut
 eos ubi stato tempore ad ejus salutem immittat,
 sicut ante diluvium immisit Enoch et Noe; post
 diluvium, Abraham, Isaac, Jacob; Hebraeis capti-
 vis in Aegypto misit Mosem et Aaronem; in terra
 sancta misit Davidem et Prophetas; contra Arianos
 misit S. Athanasium; contra Pelagianos, S. Augus-
 tinum; contra Nestorium, S. Cyrillum; contra Euthe-
 sium, S. Leonem; contra Albigenes, S. Domi-
 nicum; contra Lutherum, S. Ignatium cum sociis.
 Sic dicitur *Psal. xxx, 16*: « In manibus tuis sor-
 tes mese vel ut alii vertunt, tempora mea. Et:
 « Cor regis in manu Domini: quocumque voluerit
 inclinabit illud, » *Prov. xxi, 1*. Et: « In manu
 enim illius, et nos, et sermones nostri, et omnis
 sapientia, et opus scientiae et disciplina. » *Sap. vii,*
16; et cap. iii, 1: « Iustorum animae in manu Dei
 sunt; » ubi haec de re plura. Hinc gnomae adinis
 est illa Caelicii postea, lib. xxxv: « Deum quis non
 animatum putet, cui in manu sit, quem esse de-
 monium vellet, quem sapere, quem in salire, quem
 in moribus inijci, quem contra amari, quem ad-
 versari, quem expeti. » Porro manus Dei est mens,
 voluntas et potestas Dei; in mente est scientia et
 providentia; in voluntate libertas; in potestate
 imperium. Hinc Vespasiano prandenti humana
 manus illata in triclinium, et mense supposita
 protendit imperium, ait Suetonius in ejus Vita. Et
 Propheta pinguntur manu caelitus immissa, quasi
 a Deo excipientes prophetiam, uti dixi initio
 Propbet.

ET TAMEN NESCIT HOMO UTRUM AMORE AN ODIO
 DIGNUS SIT. — Hebraea, etiam amorem, etiam odium
 non scitis. Sic et Septuaginta, Syrus, Arabicus et
 Becceteros. S. Hieronymus in veteri editione ver-

lit, et quidem charitatem, et quidem odium non est
 cognoscens homo. Quae verba, quia more Hebraeo
 sunt ampla et indefinita, a variis varie definitum
 et explicantur.

Primo, Symmachus vertit, et tuncper neque am-
 citias, neque inimicitias scit homo; et Campensis,
 nec quisquam nocet quos habiturus sis amicos, vel
 inimicos, q. d. Nescit homo quis eum amet, quis
 odiat, ac proinde nescit quem ut amicum diligera
 quem ut inimicum odisse, id est cavere et fugere
 debeat. Ita Chaldaeus: *Etiam amor, inquit, quo de
 laerit eos aliquis, et etiam odium, quo eos persecutus
 fuerit, decretum est: omne in providentia decretum
 est, ut sit ante eos. Accedit Thaumaturgos, q. d.
 Qui colli gratiam et amicitiam hominum, nescit
 quomodo eam conservaturus sit propter inconstan-
 tiam voluntatis humanae, qua fit ut amor levi
 de causa velutur in odium.*

Secundo, alii referunt ad objecta amoris et odij,
 q. d. Nescit homo sensualis quid vere sit bonum,
 quid malum; quid virtus, quid vitium; ac proinde
 nescit quid amare et sequi, quid odisse et cavere
 oporteat. Vis est in Hebraeo *עדין adam*, id est ho-
 mo terrenus, qui terrena sapit et coelestia non
 capit: hic enim carnis voluptate ductus, non vir-
 tutis honestate; quare ignorat verum virtutis ho-
 num, et factum voluptatis bonum cupide am-
 plectitur, ergo amat odendum, et odit amanda. Ita
 Olympiodorus. Accedit R. Salomon et Hebraei qui
 exponunt, q. d. Vulgus hominum nescit cor dis-
 ponere ad amandum Deum, et que odio digna
 sunt odendum; sed omnia haec sunt ante sapien-
 tes et iustos, qui norunt amare Deum et odio ha-
 bere mala: nimirum nescit amare, qui Deum non
 amat; nescit hoc impius, scit pius et sapiens.

Tertio, Isidorus Clarius explicat, q. d. Id quod
 diligit homo, et odit, est in manu et potestate Dei,
 ut illud vel tribuat homini, vel neget et avertat,
 atque homo id sensu percipere nequit. Verum
 Noster solet et sapienter intellexi hic agi de
 amore et odio non hominum, sed creaturarum,
 sed Dei. De eo enim proxime dixit: « Opera eor-
 um in manu Dei, » q. d. Opera nostra sunt in
 manu Dei; et tamen nescit homo an amore Dei,
 an odio sit dignus, quia scilicet Deus opera nos-
 tra manu sua certo quidem servat, sed clausa et
 secreta tenet, nec quales illa sint homini ostendit,
 verum in futurum iudicium patefacienda ea re-
 servat; quare usque ad illud homini sunt incerti
 et incognita.

Dices: In Hebraeo est, et omne vel omnia aut
 est, vel ad faciem eorum, quomodo ergo Noster
 vertit, et omnia in futurum servatur incerta? Respondo: Quia *et omnia ante eos* significat omnia
 opera longe extensioe hominis oculos, id est
 conspectum et cognitionem, ut ea perspicere ne-
 queat; quia scilicet in caelo, in mente et praesentia
 Dei servantur remota et recondita. Ita Chaldaeus,
 Sic Psaltes ait, *Psal. cxxxviii, 6*: « Mirabilis facta
 est scientia tua ex me: confortata est, et non po-

tero aut eam; » et vers. 3: « Intellectus cogitationes meas de longe, etc., et omnes vias meas previdisti. » Unde Campensis vertit hic, *omnia hanc hominem latent*. Et Symmachus, *omnia coram vis cernit*; aut certe *omnia ante eos*, id est *omnia ante eum*, scilicet Deum: quia enim *Elohim*, id est *Deus*, Hebraeis est plurale, hinc pariter in plurali ait, ante eos, id est ante eum, scilicet Deum, qui in plurali vocatur *Elohim*. Unde Figurina vertit, *ipsi sciam Deo omnia sunt propostia*. Et Chaldaeus, *non est qui sciat id quod erit homini. Omne in providentia (Dei) est ut sit ante eos*. Quare Noster optime vertit, *et omnia in futurum serventur incerta*. Hinc sensum exitit versio Vulgata, quam per 1300 et amplius annos recepit et probavit tota Ecclesia; quin et probant Novantes, ut Beza, Mercerus, et, ut videtur, Calvinus, lib. III. Inst. cap. II, § 38. Atque si quis antecedentia et sequentia inspiciat, perspicit hanc versionem et sensum esse amplissimum. Denique ita explicat S. Hieronymus, vir in exponendis Scripturis eruditissimus, et Ecclesie calculo doctor maximus. Eum ergo audi: « Porro hic sensus est: Eiam in hoc dedi cor meum, et scire volui quos Deus diligeret, quos odisset, et inveniri iustorum quidam opera in manu Dei esse, et tamen utrum amentur a Deo, an non, hinc eos scire non posse, et ambigens fluctare utrum ad probationem pertineant, que sustinent, an ad supplicium. In futuro igitur scient, et in vultu eorum sunt omnia, id est, antecedit eos, cum de vita hac decesserint, notitia istius rei, sicut tunc est iudicium, nunc certamen. Et quicunque adversa sustinet, utrum pro amore Dei sustineat, ut Job, an per odium, ut plerumque peccatores, nunc habebit incertum. » Igitur ex hoc loco patet incertitudo gratie contra hereticos et Ambrosium Catharinum, scilicet homines, etiam iustos non esse certos omnino se esse in gratia Dei, sive iustos et amicos Dei; et si enim huius rei probabilia signa et conjecturas non leves habeant, que aliquam certitudinem eis afflavant, non tamen habent tantam, que excludat omnem dubium et formidinem oppositi; licet enim sibi nullius peccati sint consci, tamen sciunt Deum plura videre, ideoque forte peccatum in conscientia sua cernere, quod ipsi non cernant. Quare dicunt cum S. Paulo: « Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc justificatus sum, » 1 Cor. IV. Rursus etiamsi sciunt se amare Deum, tamen nesciunt an hic amor sit naturalis, an supernaturalis charitatis, que sola iustificat. Hec sententia est de fide: nota ita definitum est in Concilio Tridentino, sess. VI, cap. IX, et *San. xii*. Negat id Lutherus, Calvinus, Bucerus, Kemnitius et aliorum Novantes, qui cavillantur hunc locum male esse tractum in versione Vulgata. Docent enim iustum fide divina credere debere, non tantum in genere Christum satisfecisse pro nobis, sed etiam in particulari sibi pro Christum remissa esse peccata, ideoque se esse iustum et sanctum, imo predestinatum et electum ad gloriam: ac proinde non posse ab ea

excidere, nec peccare, ne fides ejus falsa sit, hanc enim fidem specialem esse fidem justificantem, ideoque eam requiri ad consequentem justificationem sibi certo persuadent.

Verum hic stolidus est error, et fides summe infida. Nam, ut caetera tacemus, hanc fidem impossibilem et falsam. Credit enim certo quod aneps et dubium est, et serpe falsum. Multi enim apud hereticos habent hanc fidem, et tamen vivunt in adulterio, odio, injustitia, rapina aliisque gravissimis peccatis; qui licet credant se iustos, revera tamen sunt peccatores et scelerati. Rursus multi ab hac heresi convertuntur ad fidem orthodoxam, tuncque hanc fidem imo perfidiam deponunt, fidem orthodoxam illi contrariam amplectuntur, quomodo ergo in haeresi crediderunt se ab ea non posse excidere, eum de facto exciderunt? Ambrosius Catharinus vero, licet longe ab hac heresi, tamen ex alio capite cum ea censet hominem iustum certam esse de sua gratia et iustitia. Utrique arguntur et convincuntur hoc loco Ecclesiasticum: « Nescit homo utrum amore an odio dignus sit. » Sed respondet Salomonem non absolute negare iusto certitudinem charitatis et gratie, sed tantum negare eum posse cognosci et certo constare et eventis externis, v. g. quod iusto quicquam feliciter cedant, ingusto infeliciter, cum utraque utriuslibet indifferentem obveniant, ut sequitur aut, ut Catharinus Vatablus, negare dimittat id scire posse hominem naturaliter, sive ut homo est; non autem supernaturaliter, sive ut Filius Dei est: si enim eum scire posse se iustum ex testimonio Spiritus Sancti, ut docet Apostolus, Rom. viii, 15.

Verum haec frivola et frigida esse probat primo, ex eo quod Salomon loquitur non de homine in se quoad naturam, sed de iusto quoad gratiam. Ait enim: « Sunt iusti et sapientes, et opera eorum in manu Dei, et tamen nescit homo (scilicet iustus et sapiens, ut praecedit) utrum amore an odio dignus sit, » q. d. Iusti opera sunt in manu Dei, et tamen id ipse nescit; ideoque pariter nescit an amore Dei et odio dignus sit. Iustus enim non tantum externa sua spectat, sed etiam internam conscientiam et Spiritus Sancti testimonium, idque multo magis: huius enim respectu dicta testimo, esseque in gratia Dei. Ergo etiam cum hoc testimonio nescit ipse se esse in gratia, dignumque amore, etiamsi revera sit in gratia et dignus amore Dei.

Secundo, quia asserit iustorum opera esse in manu Dei, id est in mente, memoria et intellectu divino, qui ut magis et in se gerissime claudit et continet, ne a quoquam alio videatur, ut ea suo tempore patefaciat, laudet et remuneretur; et tamen nescire iustum, an odio dignus sit, an amore. Ubi clara est absurditas, q. d. Opera iusti ita sunt ex mente et scientia Dei, ut absolute non sint in mente et scientia hominis. Alioquin animi scientiam accipias, que ex eventis externis habetur, neque nescit Deus an homo amore, an odio

ait dignus, ac id ipsum nescit homo. Externa enim illa signa prosperitatis, vel adversitatis, signa sunt gratie et iustitiae plane indifferentia et incerta, cum promissione obveniant impio et pio. Ergo ex his Deus scire nequit an quis sit amore vel odio dignus, sicut ex his id scire nequit homo.

Tertio, quia subdit universaliter: « Sed omnia in futurum serventur incerta; » omnia, scilicet tam supernaturalia, que proprie « in manu Dei » sunt, quam naturalia, tam interna quam externa; et consequenter an prospera vel adversa, que maxime oculis patent, queque maxime spectant homines, ex odio, vel amore Deus homini immittat; et hoc tantum vult Salomon in ratione hanc inadeguata similis piorum et impiorum eventus, quam subdit, q. d. Homo communiter spectat externa, et externos eventus felicitatis vel infelicitatis sibi obvenientes; et tamen nescit an Deus illos sibi immittat ex amore an ex odio. Ergo pariter nescit an ipse amore, an odio sit dignus. Reliqua enim argumenta et signa, quibus id ipsum dignosci posset, neque ac hoc iam recensitum homini obscura et ambigua sunt: « Ergo sed omnia in futurum serventur incerta, » significat hanc ignorari ab homine non solum ratione presentium eventuum, sed simpliciter et absolute: si enim alio modo homini constarent essentque certa, falso diceretur incerta.

Quarto, id ipsum docent alibi crebro S. Scriptura, Patres et tota Ecclesia. Vide Bellarminum, tom. III, lib. III. De Inst. cap. IV et seq., et tom. I, lib. II. De Verbo Dei, cap. XII, ac ibidem Jacobum Greterum, qui et valide confutat ineptam expositionem Junii, dicentis quod homo nesciat an amore, an odio dignus sit, non ipsemet (quisque enim novit, inquit, seipsum et suam conscientiam), sed alius quilibet, qui alterius externos eventus prosperos vel adversos conspiciat. Nimirum voluit Deus hac incertitudine gratie nos continere in humilitate et sollicitudine, ut cum timore et tremore salutem nostram operemur, ut monet Apostolus, Phil. II, 12, atque salagamus ut per bona opera certam nostram vocationem et electionem faciamus, ut S. Petrus exhortatur. Ita S. Augustinus, vel quisquis est apolo (satis enim liquet non esse S. Augustinum, lib. De Spiritu et Anna, cap. LIX: « Va mihi, ait, misero, qui in regione tumbae mortis nescio finem meum, nescio si dignus sum amore vel odio. » Porro loquitur Salomon proprie de amore et odio, quod iustus amator ob presentem iustitiam, et ingustus odio habetur ob presentem statum peccati in quo deiecit, ut applicat S. Hieronymus, S. Bernardus, serm. I. Septuaginta, S. Thomas, I II, Quaes. XII, art. 3, et alibi crebro, ac Bonaventura, qui negat hic agi de amore predestinationis et odio reprobationis; quia, inquit, nullus dignus est predestinatione, nec quisquam meretur predestinari. Predestinatio enim praecedit omnem gratiam omnique merito, imo ipsa omnis gratiae et meriti

est origo et causa. Potest tamen extendi hic amor et adiam ad predestinationem et reprobationem: illa enim summus est amor Dei, hae summum odium, et utraque in futura iudicii diem servatur incerta, q. d. Nemo scit an sit predestinatus an reprobus, vel potius reprobatus; licet enim predestinationis gratiam et amorem nemo mereri queat, licet tamen potest se dignus, non ex merito, sed ex gratia Dei, quia scilicet Deus illum dignatus est predestinare et asciscere in sortem Sanctorum, illaque eum dignum efficit, ut loquitur S. Paulus. Ita longum locum de predestinatione et reprobatione accipit S. Bernardus, serm. 3. De omnibus Sanctis, et S. Thomas in esp. viii ad Roman., sub finem, Hugo, Dionysius et alii. Excipe, nisi cui specialis donum revelata sit sui iustitia vel predestinatio, nisi salutis suae revelationem habuere S. Antonius, teste S. Athanasio; S. Franciscus, teste S. Bonaventura; S. Gallus, teste S. Gregorio, lib. IV. Dial. cap. III, et alii plures, quos eodem libro recenset S. Gregorius.

Denique licet iusti non habeant certitudinem scientiae se esse iustos, habent tamen certitudinem conjecturae et fiduciae, quae crescit gratia et bonis operibus pari passu crescit, adeo ut exitum salutis deo sibi dubitent, sintque securi, « cum in hoc laeva moris anxietate formido fuerit consumpta, quedam iam de presumptione venie securitas nascatur, » ait S. Gregorius, lib. VI. Hist., epist. 23 ad Theodisium; et S. Cyrillus, lib. De Moral., et lib. Contra Demetrium: « Jergat, inquit, apud nos spei robur et firmitas fidei, et inter ipsas sanctorum libentes ruinas erecta mens, et immobilis virtus, et de Deo suo semper anima secura. » Et S. Augustinus in illud Psal. cxxxix: *Essulabant sancti in gloria*, etc.: « Est quidam modus in conscientia gloriosi, ut noveris fidem tuam esse sinceram, noveris spem tuam certam, noveris charitatem tuam esse sine simulatione. » Ita S. Antonius fidens aiebat: « Ego Deum meum non timeo, sed amo. » Et pauper illis apud Thaurulum dicebat se securum in Deo conquiescere. Historiam fuisse ex eodem enarrari Rom. XII, 2. Quin et S. Paulus, Rom. viii, 38, ita exultans gloriatur: « Quis nos separabit a charitate Christi, etc. » Certus sum quia neque mors, neque vita, » etc.

2. SED OMNIA IN FUTURUM SERVANTUR INCERTA, id est QUOD UNIVERSA EQUAE INVENIANT JUSTO ET IMPIO. — Hebraei, *omnia ante faciem eorum, omnia sicut amicus, vel quodlibet cubitet*, id est omnia eventum consimiliter omnibus. Turgurina, *omnibus eadem propeus uti veniunt*; Campensis, *quanta res eodem interitum modo; unius est eventus iusto et impio*. Septuaginta pro secundo *כל האדם*, quod Noster vertit *universa, aut omnia*, per similitudinem litterae *כ* cum *כ* aliis punctis legatur *כול* *Abel*, id est *vanitas*; unde vertunt, *omnia ante faciem eorum vanitas in omnibus*, id est, ut Syrus, *omne quod est ante eum vanitas est*; et Arabici, *omnes res ante eorum factis sunt eum in omnibus eorum negotiis*. Identifi-

dem enim operum hominis, rerumque omnium vanitatem inculcat Ecclesiastes Verum Biblia Hebr. quasi omnia habent זכר האדם, non זכר האלהים. Quare Noster *omnia ante faciem eorum*, optime cum Symmacho, ut solet, interpretatus est: « Sed omnia in futurum servantur in aeterna. » Nam, ut dixi vers. 1, *ante eos idem est quod*, eos loco vel tempore antecedit, ideoque eorum conspectum et cognitionem fugit, ac proinde eis est incognitum et incertam, quale est id quod futurum est; hoc enim quasi a fronte nos in Dei presentia antecedit, nosque quasi subsequentes, ut ad illud perveniamus, expectat. Hoc ergo est ante eos, id prevertit et praecurrit eorum cognitionem; praecurrit, inquam, tum ad Dei praescientiam et providentiam, tum ad Dei iudicium, ut ibi homines reos praecoleat, ac scotos vel insolentes ostendat. Unde Chaldaicus verit, *omnis in Dei providentia decretum est ut sit ante res*. Alii repetunt *non quod praecessit, q. d.* Opera hominum non sunt ante faciem eorum, id est non cognoscuntur ab eis qualia sint, bona an mala. Verum hoc durissimum videtur. Sic incoerta et dubia nobis mater pueri nati et salus Salomonis, Tertulliani, Origenis, Berengarii et plurimum talium. Sic Doctor ille Parisiensis qui ab omnibus habebatur probus; iniquus ex laetere probus et improbum proclamavit, dicens: « Justo Dei iudicio condonatus sum; » qua voce perdidit S. Bruno cum sociis in Cathusianis recessis. Porro recentiores hic varie ex Hebraeo vertunt, et explicant Arias et Guarinus, *amara et odium nescit homo amaro qui ante eos sunt*. R. Salomon: *Iusti vident opera sua ante oculos proposita, ex iisque sciunt se esse justos, cum il carnales et impij nesciant*. David de Pomiis verit, *amara in facie eorum, q. d.* Ex facie ad vultu Inael et lucet probitas hominis vel improbitas, Alii, q. d. *Etsi homo omnia habeat ante oculos, tamen nescit discernere inter bonum et malum, odium ab amore, signa prohibitis ab improbitate*. Alii aliter. Ita monium in multa abeunt, qui a Vulgata, id est a veritate deviant.

EO QUOD UNIVERSA AEQUE JUSTO ET IMPIO. — Ratio haec, ut dixi, non plena et adaequata, sed partialis est et inadeguata, communis tamen, et oculis mentibusque hominum obvia, ideoque illem praeceteris assignat Salomon. Iusti enim ex aliis signis, puta ex interno conscientiae et Spiritus Sancti testimonio, ex bonis operibus, ex affectu pio in Deum conieclant et quasi cognoscunt se esse justos, et amore Dei ligens. Verum haec interna sunt, nec oculis hominum patent, ac ipis iustis saepe aequae incert, sunt atque externa, potest externi eventus prosperi vel adversi. Sicut enim hi impio aequae obveniunt ac pio, sic ille. Impii enim saepe nullos sibi faciunt peccati scrupulos: sed plane sibi videntur in conscientia tranquilli, ac amant Deum et res suas amore quodam humano et naturali, atque ex eodem dant elemosinas, suntque benefici in omnem, et tamen sunt in statu

peccati mortalis. Unde liquet haec signa interna, aequae ac externa esse incerta, dubia et ambigua. Vide Franciscum Suarez, tom. III De Gratia, lib. IX, a num. 14 ad 18, sed maxime num. 18, ubi exacte expendit *res eo quod*. Porro Hebraice est, *omnis est eventus iusto et impio*; Chaldaeus hoc et praevit. Ita reddit, *omne ex providentia pendet, atque ex vero decreto est*; Complutenses, *ex sidere* (sed hoc favet astrologis iudaicis, quos Ecclesia reprobat) *decretum est quod futurum est, ut fiat omnis eventus unus innocenti et peccatori*.

Dico: Deus, Levit. xxvi, et alibi saepe promittit Hebraeis eventus prosperos, puta victoriam, pacem, copiam frugum, si legem suam servent sicutque pii; sin eam violent sicutque impii, minatur eis bellum, famem, pestem omneque malum; ac utrumque ali promissit, ita reipsa eis praestitit: quomodo ergo unus est eventus iusto et impio? Respondo primo: Pro eventus hebraice עֵשֶׂת מִיָּמֶיךָ, id est accidens, occursum, eventus, de qua voce dixi cap. 1, 14. Jam per accidens, intellige id quod communitur accidit, qualis est mors, morbus, fames, sibs, frigus, aestas, etc. Haec enim tam piis accidit quam impiis. Unde Campensis verit, *cuncta res eodem interveniunt modo, nec quicquam ab interitu Hebraeorum est*. Nam per eventum maxime hic intelligi mortem patet ex sequentibus: « Nemo est qui semper vivat, » etc., et ex dictis cap. 11, 14, et cap. 11, 19. Identidem enim haec mortis vanitatem et aerumam extremam, tum piis quam impiis communem, refert et explicat. Respondo secundo: Illa promissa Hebraeis facta Levit. xxvi, et alibi, spectant, non tam singulos seorsim, quam totum populi coetum, ut si is coleret Deum, non idola, eiusque leges servaret, Deus daret ei pacem et rerum abundantiam; si eas violaret, coleretque idola, puniret eum peste, fame et bello. Quare si major pars populi coleret idola, Deus in totum populum mitteret pestem, famem, vel bellum, quae tam piis, adpote qui erant pars istius republicae et populi noxii, quam impiis affligebant. Itaque tunc quod unus erat eventus iusto et impio: nec enim fames, nec pestis, nec bellum discernit piim ab impio, sed promissioe obvios quosque invadit. Sicut in excidio urbis pii aequae ac impij spoliatur, captivatur, necantur. Sic enim in prelio tam occisus est pius Josias, quam impius Achab, II Reg. xxii, 34, et II Paral. xxxv, 23. Respondo tertio: Saepc Deus in lege veteri pijs separatum prospera, ut fruges et opes in premium pietatis largiebatur, eadem impijs negabat in poenam impietatis, ac non semper; sed prospera impijs, adversa pijs immittebat, ut Davidi persecutorem Saulis, Danieli Babyloniorum, Susannaem seipsum, Machabaei Antiochi, Eliae et Prophetae Jesabellae et idololatrarum, quae tum majoribus bonis patientie, martyrii et gloriae aeternae eos circumdabat. Unde tunc quoque una ex parte idem, sed alia ex parte benefici plane erat eventus pijs, quam esset

impio. Porro Hebraei hanc gnomen ardent ad Noe et Pharaonem socerum Salomonis, narrante eundem eventum accidisse justo Noe et impio Pharaoni, scilicet claudicationem: Noe enim, cum ex arca exscendisset, casu cecidisse fortunique claudum; Pharaonem quoque, cum in throno Salomonis sederet, velletque descendere, prolapsum claudicasse; sed haec sunt nomen et fabulae Rabbiorum.

Nimis inepte idem antitheses sequentes ita socrerunt, ut iustus et impius spectetur in opere, mundus et immundus in corpore, bonus et peccator in corde, perjurus et verum dejerans in ore, sacrificans et sacrificia contemnens in fide et religione. Verum nimis minutim haec distinguunt, cum omnia sint quasi synonyma et epitheta iusti ac impij. Ex hoc loco S. Thomas, II, Quaes. CXIV, art. 10, probat bona temporalia per se sub meritum non cadere, sed tantum quatenus referuntur et conferunt ad beatitudinem. « Ut sicut jurans, sic et qui juramentum timet, » id est fugit et evitat ne aliquando pejeret: jurans, id est pejerans, qui enim crebro jurat, et assensit ad quidvis jurandum, necesse est ut saepe pejeret: imo semper pejerat, quia jurando temere quidvis sine discrimine veri vel falsi, semper periculo pejerandi se exponit. Adde Hebraeos carere verbis compositis, ideoque pro his uti simplicis; עֵשֶׂת מִיָּמֶיךָ, id est iusto, significat quoque pejero, dejero. Sic Zachar. cap. v, 3, dicitur: « Jurans iudicabitur, » hoc est pejerans damnabitur. Dejerat, id est jurat; dejerat enim est per Deum jurare, vel sancte jurare, ait Venetus. Unde illud Comici de Casio: « Per deos omnes et deis dejeravit. » Hinc subinde dejerare est jurare non promittere aliquid cum constitutione, ut Reg. cap. xx, 17: « Addidit Ionathas dejerare David. »

3. HOC EST PESSIMUM INTER OMNIA, QUAE SUB SOLE FIUNT. QUAE EADEM CUNCTIS EVENIUNT; UNDE ET CORDA FILIORUM HOMINUM IMPLENTUR MALITIA, ET CONTEMPTU IN VITA SUA, ET POST HAC AD INFEROS DEJECENTUR. — Thaumaturgus et Olympiodorus censent haec esse verba stultorum et impiorum. Melius S. Hieronymus et alii censent esse ipsius Ecclesiastes. Hec enim et confirmat quod dixi vers. praeced. v. d. Res pessima, id est vnde caeca et molestissima est, quod eadem obtinent pijs et impijs, indeque homines implentur malitia et contemptu, ut pietatem, quae et Deum contemnant, itaque ad inferos detrahantur. Pessimam ergo hic proprio accipi potest, q. d. Pax plorum et impiorum eventus, multorum scelerum est occasio. Ita S. Hieronymus, Bonaventura, Hugo, Dionysius et alii; vel improprie pessimum, id est molestissimum, quod pijs valde affligit. Sic Math. vi ait Christus: « Sufficit diei malitia (id est molestia et afflictio) sua. »

Pro contemptu hebraice עֵשֶׂת מִיָּמֶיךָ kolech, id est usanta, ut vertit Pagninus; vesania, ut Valabius; eticis, ut Cajetanus. Septuaginta, εὐπρεπία,

id est circumlatio, hallucinatio, vita errabunda, erratione ac turbatione mentis ob externas cogitationes et curas, ait Budaeus. Thaumaturgus erroribus et praesidiis: Olympiodorus, hoc et illud in circuitu ambulat, nec destituit fatigari: Aquila, xxiij, id est error; Symmachus, adhibis, id est praesidiis, ait S. Hieronymus, Alii, vana excitatione et gloriacione. Vide dicta cap. 1, 17. Notat impietatem et stultitiam hominum aequae ad insaniam, qui a belantur cum malefecerint, et exsultant in rebus pessimis, a Pro. 11, 14, et exsultant « excusationes in peccatis, » Psalm. cxi, 4; quia proaciter malum operantur, in eoque gloriantur, quasi numinis contempiores.

POST HAC AD INFEROS. — Hebraice, post hoc ad mortuos, id est ad statum locumque mortuorum, puta ad inferos; ad illos enim tempore Salomonis omnes mortui descendebant. q. d. Impii vivunt adaeque insolent, ut de morte non cogitant quasi semper victuri, et nunquam morituri; itaque cum minime cogitant, imparati mori abeipiuntur, descenduntque ad inferos, ut malitiae suae dent poenam in gehenna. Ita Chaldaeus: Et post, inquit, dies hominis servatur ei, ut corripitur cor mortuus iuxta iudicium peccatorum.

4. NEMO EST QUI SEMPER VIVAT, ET QUI HUIUS REI HABEAT EDUCIAM: MELIOR EST CANIS VIVUS LEONE MORTUO. — S. Hieronymus more suo sentit se Symmachum qui clare vertit, *quis enim in aeternum potest perseverare vivens?* et cum, ait S. Hieronymus, subito raptimur interitu, et cum sit moriturus ad inferna descendunt. « Explicat hic eventum pijs et impijs omnibus maxime communem, scilicet mortem, quae ad oculos ostendit rerum omnium vanitatem, nam omnia facit mori et evanescere; unde mortis habent et effectus hic graphice depingit usque ad vers. 7. Hebraei ad verbum habent, *quis ejus quod sociabitur ad omnes viventes, est spes? utique nullus, q. d.* Nullus est qui speret se socium et coetum fore omnibus viventibus, hoc est, ut clare vertit Rosset, *nemo est qui semper vivat, et qui huius rei habeat educiam*. Pro עֵשֶׂת מִיָּמֶיךָ, id est sociabitur, nonnulli Codices per metathesin legunt עֵשֶׂת מִיָּמֶיךָ, id est elipset; unde cum Pagnino vertas, *quis cui electio tunc omnium viventes est spes?* Electus enim in Scriptura vocatur juvenis robustus, ejus electa, id est florida, et vegeta est aetas, q. d. Cui juvenis est spes, quod semper manebit in flore et robore aetatis juvenilis? utique nulli; cum versetur inter viventes, sed mortales, qui omnes cum tempore senescunt et faecescunt (1).

(1) Maurer, tamen si quis associatur ad viventes, si quis in vita est, est spes, si spem habet, aliquid reum sibi iam rari ad hoc expectare potest; nam ad ea, quae aeterna quod attinet, is melior est, quam leo mortuus. Rossmullerus, nam quis est qui eligatur (electus), vel, nam quis est quem eligat (electus) Deus, ut scilicet non ad mortem abeat, communi mortalium sorte exemptus? Omnibus viventibus est spes, nam cani vivo melius est, quam leoni mortuo.

Porro Chaldaeus veritit, etenim quis est vir qui associabitur omnibus verbis legis? ad acquirendam vitam venturi saeculi est illi spes. Recentiores more suo dum ex Hebraeo novas edunt versiones, a sese invicem et a Vulgata, et a vera Salomonis mente in varia vagaque abeunt. Thaumaturgens censet hae dici in persona impiorum, qui censent animam interire cum corpore, ideoque viventem, licet obscurus is sit et spiritualis, mortuo esse an teponendum. Melius Olympiodorus ostendit hic agi de impiis, quos paulo ante dixit in morte ad inferos descendere. Causam hic subdit, eo quod nullus sit, qui semper vivat, sed omnes mori debeant, ac post mortem ad inferos descendere. Atque, q. d. Impii cum moriuntur inter justos, qui soli, licet mortui, vivere censendi sunt, locum non habent in aeterna vita. Optime de omnibus tam piis quam impiis accipias, q. d. Nemo prorsus hominum est, qui semper vivat, sed omnibus incumbit fatalis eventus, puta mors. Unde S. Hieronymus, Albians, Bonaventura, Lyranus, Hugo, Dionysius et ceteri censent hae dici ex persona et mente Salomonis. Haec medians S. Hieronymus, et mortu S. Paulus applicans in eius epistola, promissio exclamat: « O mortalium fragilis et caduca natura, et nisi Christi fides nos exollat ad caelum, et aeternitas animae promittatur, cum bestias ac iumenta corporum una conditio est, vicem occubitus iusto et impio! »

MELIOR EST CANIS VIVENS LEONE MORTUO. — Hebraea, melius est canis vivo quam leoni mortuo. Ita Symmachus. Est parabola, quae grammaticae in certis litteris significat animal quod libet, licet vilissimum, qualis est canis, si vivat; nobilissimum esse animal praestantissimum, qualis est leo, si mortuus sit. Parabolice vero per nos significatur hominem vilissimum, si vivat, prestare homini praestantissimo, si mortuus sit; quae ratione dixit S. Augustinus, vivam muscam, vel culicem, aut pulicem unum nobiliorum esse curo, quia praedita sunt anima et vita, quae caret caelum, ut superius dixi. Hinc canis qui multi loquem vivum, hic mortuo instat, allatur, laudat, deorat: sic et vilissimi mortalium mortuos, licet tyrannos et reges potentissimos, defunctis allatur et mordere non veretur. Hinc illud: « Leoni mortuo insulant bestiae, quae. » Et Comicus: « Mortuus plaris praefertur vivo equo suo. »

Quibus, quo neci hae parabola cum praecedente conneat? Respondet praefere posse referri ad impios, quos vers. praeced. dixit ad inferos, Hebraice, ad abitans descendere, q. d. Impii, eliam in sua vita epulenter et triumphaliter, tamen maxime conditione. Canis, abiectione Hebraeus animal, quod dicitur Leviticum et praestantissimum animal. Alii praestantissimum animal generum huius verum partem, ita: « Vni canis est, qui eligit, amabat ad omnia vitiosa, id est, semper inter vitiosos, semper vivere? Num talis confidentia, quae aliam facit. Deinde, quos sequitur referat ad hunc vers. 1: Aliqui canis mortuo, etc.

moriuntur et ad inferos descendunt, tuncque eorum vita in mortem, id est felicitas in summam miseriam convertitur; quia sicut canis vivus melior est leone mortuo, ita vilissimum mortalium praestantior est impiis, quantumlibet divitibus et potentibus, si hi moriantur, ille vivat. In morte enim finitur omnis eorum opulentia et potentia: sicut enim leo, generosus licet, moriens in cineres et vermes abit; sic et reges ac tyranni, qui praefere nil post se relinquunt nisi splendendum sepulcrum, vel nisi suam pellem, uti facit leo. Unde illud: « Leonine exuviae. »

Secundo, generalius referas ad vers. 2: « Universa aequa eveniunt iusto et impio; » inde enim omnia haec contextuntur, q. d. Similia vanitas rerum humanarum est, quod idem eventus obveniat pio et impio, cuius exemplum clarum est in morte: hae enim certo utrique obvenit. Nemo enim prorsus est qui semper vivat, et qui huius rei habeat fiduciam. Quanta autem hae sit vanitas, quantumque vivens praestet mortuo, et vita mortuo, liquet ex eo quod canis vilissimus, si vivat, melior sit leone, qui rex est animalium, si mortuus sit.

Tertio, hinc educto quam magnificenda sit vita, ac bene collocanda, et in laetitia bonis quae operibus expendenda, cum mors homini omnem felicitatem omnemque operandi facultatem adimat. Unde vers. 16 concludit: « Quodcumque facere potest manus tua, instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erit apud inferos, quo tu properas. » Canis enim in operando, curando et venando ager est, solers et providus, adeo ut, cum satur est, futuram famam provident, et ossa quae supersunt recondit, caute in terra deffodit, quae esuriens deinde effodit et rodit. Idem faciat sapiens.

Quarto, hinc resolvitur questio, qua nonnulli quaerunt quis honorabilior sit rex, princeps, Episcopus, Pontifex, praefectus, an praesens; et uter alteri in loco et cultu sit antefereendus? v. g. Si ad vitam, rediit Carolus V, an antefereendus foret Philippo IV, regi praesenti? Respondendum enim negativè, quia Carolus iam defunctus est uti vita sic et regno; quare amplius non est rex, nec imperator: Rex autem est Philippus IV, ille ergo coelestis est rex, non Carolus. Mors enim succedit uti vitam sic et regnum, etiamque dignitatem et cultum. Hinc est vanitas rerum omniumque omnium in hoc orbe, si non transiit aeterna mundi: « Melior est canis vivus leone mortuo. »

Tropologice canis est peccator in hac vita, potens pendere et evadere sanctissimus, cuius praefere scribitur melior est sorte hominis, id est, cui in morte omnis hae agendi tempus et occasio praeceditur. Itaque S. Hieronymus et ex eo Albinius et Salustius. Canis enim est rixosus, vorax et luxuriosus; unde notat defloris rixos, gulae et luxuriae, qui exultat a Deo, vocationi eius obsequuntur, et praefertur, sicut canis hunc fidissimus et obsequen-

tissimus est. Audi S. Hieronymum, qui in veteri versione aliter veritit, aliterque dispungit, scilicet « fiducia vel confidentia combinat cum cane et leone: » « Confidentia, inquit, est quoniam canis vivens melior est leone mortuo; » quod sic ad litteram explicat: « Quia supra dixerat, eorum filiorum hominum impleri malitia et proccacitate, et post hae omnia morte finire, tunc eadem complet et repetit, donec vivunt homines, eos posse fieri justos, post mortem vero nullam boni operis dari occasionem. Peccator enim vivens potest melior esse iusto mortuo, si voluerit in eius transire virtutes: vel certe eo qui so in malitia, potentia, proccacitate iactabat, et mortuus fuerit: melior potest quis pauper esse et vilissimus. Quare? quia viventes, metu mortis possunt bona opera perpetrare; mortui vero nihil valent ad id adjuvare quod secum semel tulere de vita: et oblivione obvoluta sunt omnia, juxta illud quod in psalmo xxx scriptum est: Oblivioni datus sum, tanquam mortuus a corde. »

Rursus Olympiodorus exponit, q. d. Justus licet pauper, vilis et abjectus, praestet superbissimis regibus, qui, dum viverent, omni gloria praecelluerunt. Sic Lazarus mendicus, cujus ulcera lingebat canis, melior fuit divite Epulone, quia ille ab angelis in sinum Abraham deductus est, hic sepultus in inferno.

Tertio, alii exponunt, q. d. Justus vivens, licet minus et abiectionibus, praestet iustis magni nominis et fame iam mortuis, quia in vita strenue operando eos meritis et fama superare potest. Hae accedit Hebraeus interpret S. Hieronymi, qui ipso teste ex Rabbini sic exponebat, q. d. Utilior est doctor, licet indoctus, si adhuc vivat et doceat, praefere perfectus, si is mortuus sit, etiam Mose: licet hae aequa expositio minus probetur ipsi S. Hieronymo.

Quarto, optime hae paremia adaptatur peccatoribus penitentibus, sed ferventibus et innocentibus, sive iustis, sed remissis et tepidis: canis enim immundus est, sed acer et fervens: leo vero mortuus tepidus est remissus et languidi, ut « canis sibi, q. d. Melior est peccator, sed fervens in penitentia, quam iustus vel innocens, remissus in sua iustitia, et praefertens torpensque in sua innocentia, juxta illud S. Gregorii: « Plerumque graffior est Deo fervens post culpam vita, quam securitate torpens innocentia, » ut patet in Paulo, Matthaeo, Magdalena et similibus, qui multos innocentium sanctitate longe superarunt; atque universi gentilis conversi ad Christum, Iudeos fidei et virtute altissime transcendunt: unde S. Hieronymus sic explicat, q. d. Melior est gentilis vivens Christo, quam Iudaeus mortuus Deo. Jam enim Iudeorum, quorum insigne et stemma erat leo, Genes. cap. xlii, s. religio, fides, lex per Christum mortua et mortificata sunt. Accedit Drogo Cardinalis Ostiensis, serm. 1 De Sacram. Domini. Pars. paulo ante medium, tom. XII Biblioth. SS. Pe-

trum: « Melior est canis vivens leone mortuo, hoc est, inquit, melior est canis, id est penitens humilis, vivens leone, mortuus mundo, quam leo, id est, superbus reprobos, mortuus Deo, vivens saeculo. »

Symbolice S. Eucherius, De Spiritual. form. cap. Symbolice v: Leo mortuus, aut, est caducum, cui nulla est spes vite et salutis; canis vivus est peccator, sed qui converti et sanctificari potest, ideoque spem felicitatis habet. Accedit Lyranus: Canis vivus, aut, est exosus, dicens et mordax, qui dum vivit, monitis metuque mortis corrigi potest. Leo mortuus est superbus et tyrannus defortis, cui nulla superstit spes correctionis et salutis. Petrus Blesensis, serm. 30, applicat conversioni S. Augustini, qui cum de philosopho et oratore, ac doctore erroris, evasit doctor veritatis, ac custos Domini gregis, factus est de leone mortuo canis vivus. Canis enim est vigil, laetans, sagax, fidelis, lingua medicus: talis quoque fuit S. Augustinus. Addit S. Augustinum iam conversum non desisere esse leonem, licet mortuum, hoc est mortificatum a Sarisone, puta Christo: unde in ejus ore mellis repositum fuisse flavum regularis et religiose doctrinae, Judic. xv, 8. Denique S. Augustinus in Questionibus ex utroque testamento, Quaest. XXXIX, explinet, q. d. Melior est gentilis quam apostata fide. Audi cum: « Melior est canis vivus leone mortuo, quia sicut leo omnibus feris fortior est, ita christianitas omnibus sectis. Si quis ergo ab hae distulerit, amittit salutem, ita ut deterior gentilis sit. Potest enim fieri ut credat gentilis et acquirat salutem, quam perdidit apostata; quia deterior est amissio salutem, quam non habuisse: eanem autem gentilem significatum ostendit Salvator dicens: Non est bonum sumere praemia filiorum, et mittre praemia canis vivo, quia illa in vita despecta, post mortem honorantur: nam inferius mensis regum et principum; hic vero vivus clarus est hero, et mortuus in sterquilium abijcitur. Ita iusti in hac vita despecti post mortem honorantur, nam inferuntur alicui mensurae Dei in paradiso; impii vero in vita honorati, post mortem ab omnibus despicuntur, et in barathrum tartari praecipitantur. Vitiissimus leo mortuus melior est cano vivo, puta Christus, qui est leo de tribu Juda, occisus fortior est Cerbero, sive cane infernali, puta diabolo; quia eum ostentis alligavit, ac mortis suam mortem occidit, infernum elavit, omnia reseravit, juxta illud Osae am. 14: « Ero mors illi, o mors; morsus tuus ero, inferne. » A poebs enim canis in inferno ponitur trium capitum, nuntius magnitudinalis, ideoque vocatur triplex Cerberus quasi septies, id est carnis canis, quem describit Virgilius, VI Aeneid. Hinc et sameli defuncti, qui sunt quasi leones et ursi mortui, meliores, felicitiores et potentiores sunt canibus vivis, id est hominibus dicacibus et profanis; quia do-

Canis vivens, aut, praestet feris, sicut leo mortuus, aut, est tepidus et languidus, ut canis sibi, q. d. Melior est peccator, sed fervens in penitentia, quam iustus vel innocens, remissus in sua iustitia, et praefertens torpensque in sua innocentia, juxta illud S. Gregorii: « Plerumque graffior est Deo fervens post culpam vita, quam securitate torpens innocentia, » ut patet in Paulo, Matthaeo, Magdalena et similibus, qui multos innocentium sanctitate longe superarunt; atque universi gentilis conversi ad Christum, Iudeos fidei et virtute altissime transcendunt: unde S. Hieronymus sic explicat, q. d. Melior est gentilis vivens Christo, quam Iudaeus mortuus Deo. Jam enim Iudeorum, quorum insigne et stemma erat leo, Genes. cap. xlii, s. religio, fides, lex per Christum mortua et mortificata sunt. Accedit Drogo Cardinalis Ostiensis, serm. 1 De Sacram. Domini. Pars. paulo ante medium, tom. XII Biblioth. SS. Pe-

Clarior est Cerbero, sive cane infernali, puta diabolo; quia eum ostentis alligavit, ac mortis suam mortem occidit, infernum elavit, omnia reseravit, juxta illud Osae am. 14: « Ero mors illi, o mors; morsus tuus ero, inferne. » A poebs enim canis in inferno ponitur trium capitum, nuntius magnitudinalis, ideoque vocatur triplex Cerberus quasi septies, id est carnis canis, quem describit Virgilius, VI Aeneid. Hinc et sameli defuncti, qui sunt quasi leones et ursi mortui, meliores, felicitiores et potentiores sunt canibus vivis, id est hominibus dicacibus et profanis; quia do-

re audi exemplum memorabile, S. Ursus Episcopus Fanensis (quæ civitas est insignis in Pentapoli Umbria) religiose colitur in ea urbe et diocesi die 13 maii, quo cum omnes vacent ab operibus, solus bubulcus in agro Fanensi deprehensus fuit arans fundum: unde admonitus cur festum Venerabilis S. Ursi civitatis patroni, cum irrisione respondit impudenter: « Si Ihsus est ursus, ego sum canis, » non distulit ira Dei condignum blasphemio inferre supplicium, nam illico ipse velut Alter Core, Dathan et Abiron, solo dehiscente, cum aratro et bobus terre hians absorptus est eo loci, ubi nunc dicitur Villa Rosariani, ubi adhuc inexplicabilis voraginis monstratur vestigia. Atque exstat in publicis tabulis huius miraculi fides, quod et traditione confirmata a patribus acceptum, usque hodie communis omnium Fanensium ore celebratur. Denique tanta est vis humilitatis, ut humilem qui se estimat eamem non vivum, sed mortuum, præstantiorem faciat leone non mortuo, sed vivo, puta superbo. Hoc opus Dei est admirandum, ita scilicet ut verus humilis, qui se eamem mortuum et prosum inutilem putat, hac extinctione, non in pusillanimitate cadat, sed magna et mirabilia opera faciat: superbus vero qui se fortitudinis (sicut, animi pusillanimitate pressus nihil exitum molitur; et si aggressus fuerit, il nequaquam peribit.

V. VIVENTES ENIM SCIUNT SE ESSE MORTUOS, MORTUI VERO NIHIL NOVERUNT (Arabicus, non reperitur) AMPLES, NEC HABENT ULTRA MERCEDEM: QUA OBLIVIONI TRADITA EST MEMORIA FORUM. — Tigurina, quia memoria eorum delata est. Hæc gnome apte necitur precedenti, probat enim eorum vivum præstare leone mortuo, ac vitam præstare morte, ex eo quod mors homini cum vita adimat omnem cognitionem, omnem gustum et sensum, omnem mercedem et meritum, quibus pollet hæc vita. Est ergo hypotyposis, sive viva descriptio mortis, ejusque effectuum et damnorum, ad hoc inducta, ut homo vivens cogitet se brevi moriturum, ideoque in voluptates se non effundat, sed eas refrenet cogitatione mortis, usque ad mortem et iudicium ac celestem gloriam, velut finem sibi præstitum honeste vivendo, et sanctis operibus vacando, se præparet. « Quia viventes, ait S. Hieronymus, metu mortis possunt bona opera præparare; mortui vero nihil valent ad id adijcere quod semel secum dolere de vita. » Porro Thaumaturgus, et ex eo S. Hieronymus ac Fidelianus, censent ab hoc versu usque ad 14, loqui Salomonem in persona non sua, sed episcoporum et atheorum, qui censent animam hominis cum corpore interire; ideoque dum vivunt in omnes voluptates et scelera se effundunt, dicentes: « Comedamus, et bibamus: eras enim moriemur, » Isai. xxii, 13. Verum quia nil tale hic Salomon significat, atque in vers. proxime præced. et sequent. in sua persona loquitur, quibus hic versus et sequens plano tenore respondet, di-

cedendum videtur cum hic ex sua mente loquit, quod etiam mox probat S. Hieronymus; atque enim de aliis Scripturis, idem passim dicere liceret, et sic Scripturarum auctoritas passim valde redderetur incerta.

Sed quomodo ait: « Mortui vero nil noverunt amplius? » Cajetanus explicat in sensu formali, puta, mortui nil sciunt, quia cognitio est vita et vitalis actio. Verum hoc nimis subtile est et argutum. Dico ergo primo, id verum esse, quia mortui naturaliter sciunt, vel scire possunt ea que hic geruntur, v. g. de filiis suis, de donibus, opibus, officiis, etc., que hie reliquerunt, cui non repugnat etiam in limbo olim illos se scire potuisse revelante Deo, vel angelis, vel hominibus, qui hinc ad eos decedunt.

Secundo, mortui nil noverunt, id est nullam habent sensum, vel gustum voluptatum et rerum huius vite non sentiunt, non experiuntur, non gustant illa que senserunt et gustantur in hæc vita; præsertim quia anima corpore soluta jam nec gustum, nec sensum habet, sed instat anima tota spiritualis est, nec nisi mente utitur ad intelligendum res spirituales alterius vite. Ita S. Bonaventura; « Nesciunt, ait, que sunt in hoc mundo, non recordantur vel curant, nec afficiuntur ad ea, neque quod paulo post scribitur, habent partem in hæc sæculo, et in opere quod sub sole geritur. » Porro, anima separata a corpore magis apta est intelligere, quam dum esset conjuncta corpori, quia corpus hebetat mentis et intellectus operationes. Unde angeli, quia corpore carent, loti sunt intelligentes et perspicaces. His similis est anima separata, juxta illud Christi: « Erunt sicut angeli Dei in celo, » Math. xxii, 30. Anima enim ex se est substantia spiritualis et intellectualis; cujus operatio propria est intelligere, sed retunditur in corpore per sensus et corporeas sensationes, quibus soluta et expedita, libere totam se dat intellectui. Unde S. Hieronymus, epist. 64 ad Pamphilum, contra errores Joannis Hierosol. « Non possumus, inquit, incorporealem et æternam animam, in modum glirum immobilium torpentemque sentire. » Quin et Cyrillus in Xetophontem, et Cicero, lib. De Senectute: « Minus, ait, nunquam persuaderi potuit, tum animam esse insipientem, cum ex insipienti corpore evassisset. » Vide S. Thomam, 1 part. Quæst. LXXXIX, et Scholasticos in IV, dist. 45, ac nostros Comibricenses, tract. De Anima separata, disput. 3, art. 1, ubi docent animam separatam per species, tum in vita acquisitas, tum post in separatione a Deo infusas, posse distinctim cognoscere omnes res naturales, puta, cuncta sensibilia: item seipsam, suosque actus internos ac potestias; ad hæc alias animas, quin et angelos, eorumque naturales proprietates et operationes; exceptis cordium cogitationibus utpote ex suo genere occultis. Hoc enim illius nature spiritualis et naturalis, et quasi debium videtur. Porro

Mortui nil sciunt, quia cognitio est vita et vitalis actio.

Anima separata a corpore magis apta est intelligere, quam dum esset conjuncta corpori.

animæ damnate in inferno non cognoscunt nisi sua tormenta, et illa que tormenta adaugent, nisi Dei in se iram, demonum furorem, proteritas voluptates et scelera, quibus has penas sibi accerserunt. Unde Lyranus, Hugo et Dionysius sic explicant, q. d. Mortui, id est damnati, nil boni noverunt amplius. Animæ vero in purgatorio cognoscunt suum statum, certaque sunt de sua salute. Unde Deum jugiter amant et laudant: parentum vero vel amicorum in hac vita viventium eventus, pericula, actiones, orationes non cognoscunt, nisi angeli eas illis revelent, vel morientes eis nuntient. Quare ordinarie frustra neum est illas invocare, uti docet D. Thomas, II, 2, Quæst. LXXXVIII, art. 11, ad 3, et magis disertè Franciscus Victor in Relect. Orant tamen pro nobis nostrisque necessitatibus, quas in genere, utpote eas dum viventes experti, cognoscunt. Unde Jeronimus degens in limbo Patrum visus est Judæ Machabeo orare pro Judæis, quin et Judæ dedit aureum gladium, promittens ei victoriam contra Nicanorem, II Machab. xv, 12; ac anima S. Severini, æque ac Paschasii in purgatorio existentes operabantur miracula, quæ recensent S. Gregorius, IV Dial. cap. XL, et B. Petrus Damianus, epist. 13, cap. vii. Animæ denique beate, quæ fruuntur Deo, in eo res nostras, ac præsertim orationes cognoscunt. Unde utile et sanctum est eas invocare, uti contra Lutherum docet fides Ecclesie. Vide Bellarminum, lib. I De Sanct. beat. cap. xviii et xix.

Mystice Chaldaeus sic vertit, quoniam justi non rident quod, si peccaverint, futuri sunt ut reputentur ut mortui in sæculo venturo: propterea custodiunt vias tuas, et non peccant: quod si peccant, conuertuntur in penitentiam: et peccatores nesciunt quidquam boni de sæculo venturo, et non est eis merces bona post mortem eorum: eleum obliuioni datus est memoria eorum inter justos. Hinc affinis est explicatio Olympiodori qui tamen de hac vita, non de futura explicat: a Viventes, inquit, quorum intellectus humore vivido irrigatur, cum secum reputant temporarium esse huius vite curriculum, obliuoscuntur, confirmant spe vite æternæ; qui vero in peccato mortui sunt, ignorantia delubra occupati, vivunt sine ratione, peccata more. » Ubi nota vitam hanc endeam et brevem non aliud esse quam cursum ad mortem, et per eam ad immortalitatem; quare qui illi nescit, vel non non tantum curat, sed non tam vivens, quam vita privatus censendus est. Unde vitæ hie definitur, quæ actus se mortuorum. Cogitatio ergo mortis homini innotata est, et quasi manans ab intrinseco animæ et vite, ut proinde jugiter eam homo præsentem habere, imo in sua mentis gestare debet, eaque se ad omnem virtutem, et heroicam famora incitare et perurgere. Hinc Plato philosophiam definivit esse meditationem mortis. Idipsum reipsum ostendit noster B. Franciscus Borgia, cujus vita non aliud fuit, quam conti-

dua mortificatio et commentatio mortis et inferni.

NEC HABENT ULTRA MERCEDEM. — Tigurina, promeritum, Campanensis, præritum, intellige huius vite, q. d. Dum viverent, laborabant, laborisque sui mercedem percipiunt in laetis et voluptatibus huius vite, ac post mortem nihil eorum habent; habent tamen mercedem alterius vite, vel in celo, vel in inferno, quam sibi in hac vita bene vel male operando promeruerunt. Hinc esse sensum liquet ex conclusione, quam ex hac gnome inferit vers. 7: « Vade ergo, et comede cum hostilia panem tuum, » etc., q. d. Utere, fruce laboris tui mercede in hac vita, nam post eam non habebis ea frui. Unde Campanensis vertit, neque sicut apud vivos ullo amplius in pretio.

Bursum, non habent ultra mercedem, id est meritum, puta tempus merendi mercedem gloriam celestem, q. d. Mortui non habent ultra tempus merendi, et comparandi sibi mercedem in celo. Unde Arabicus vertit, non eis concertantia, id est tempus puniendi et convertendi se. Est metonymia, ponitur enim effectus pro causa, puta merces pro merito. Meritum enim est mercedis meritum, ac virescunt merces est meriti merces. Hæc gnome confutatur error Origines, dicentis penas damnatorum, æque ac gaudia beatorum non fore æterna, ac proinde posse tam angelos demereri et damnari, quam damnatos mereri et beari; et error Lutheri, qui censuit animas in purgatorio, utpote imperfectas, per patientiam et impatientiam penarum mereri, vel demereri, quod valde confutat Bellarminus, lib. II De Purgat. cap. 11. Igitur vite finis est merendi terminus. Vita enim est via et stadium, in quo viator decurrit, laborat et meretur; quo amesso, non restat amplius currendi merendique locus et tempus, uti variis similitudinibus docet S. Scriptura Beati. xiv, 17, et xviii, 22; Joan. ii, 4; Luc. xvi, 2; II Cor. v, 10: Quæst. vi, 10.

In Hebræo particula est paronomasia: Mortui non habent ultra זכר זכור, id est mercedem, quia non habent זכר זכור, id est meritum, q. d. Viventes non habent meritum mortuorum, sed eorum obliuiscuntur; unde nullam eis mercedem huius vite percipiunt, habent enim eas velut vita functos et mortuos, et non existentes in hoc orbe. Hinc status et regio mortuorum in Scriptura vocatur זכר זכור, id est stultitia; item terra obliuiscens. Psalms. lxxxvii, 13; idque reciprocè, quia tam viventes mortuorum, quam mortui viventium obliuiscuntur. Cude illud Sibille, VI. Eusei:

Lethei ad liminis sudant,
Secures latentes et longa obvia possant;

vidi enim Græcis esse obliuio; unde Luthem, id est, obliuiscam fanem, apud inferos stantium poete, cujus latentes cum quis gustari, omnium

Error Lutheri antiquum purgatorium esse.

rerum præteritarum obliviscitur, de quo Lucas, lib. IX :

Quem iuxta læthes tactus perhibuit amicus, Inferri (ut fama est) tendens oblivia venis.

Hinc et mors læthis dicitur *lethum* a *leo*, inquit Priscianus, quæ veteres usi sunt pro *leto*, quia mors omnia delet; vel, ut Varro et Festus, a *letho*, id est oblivione quam inducit.

6. ANOR QUOQUE, ET ODIUM, ET INVIDIAM SIMUL PERHIBUIT, NEC HABENT PARTEM IN HOC SÆCULO, ET DE OPERE QUOD SER SOLE GERITUR. — Pro *invidia* hebraice est *חמד* *hama*, quod cum Septuaginta hebraice est *ζηλος*, Arabice, *zelotypia*; Thaumaturgo, *emulatio*. Sensus clarus est, q. d. Mortui sunt in terra oblivionis et oblivioni traditi, quia non moventur ultra amore, odio, invidia erga viventes, uti neque viventes erga mortuos; itaque utrique obliviscuntur alterorum, iuxta illud: « Passitur in visis livor, post fata quiescit; » unde Campensis vertit, *non amicos amplius habent nec inimicos, neque qui amantur*, etc. Porro hoc gnomo docet monaque affectus et passionis, quorum radices et duces sunt amor et odium, viventi esse frenandos metu mortis, quæ omnes illos extinguit; unde plene et pathetice sic exponit Titelmanus et ex eo Pineda: Sicut mors finem amori atque odii imponit, id est, sicut defunctus jam nec illo erga viventes amore tangitur; nec facere quicquam potest, unde emetur; præterea ut defunctus frustra oratio habebitur a viventibus, utpote a quo nihil sibi timere debent, neque ipse ullo odio in viventes fertur; denique ut idem ipse defunctus nihil facit, neque viventes ad emulaciones provocare possit, neque ulla in illos invidia ducitur; ita sane mortis imminens cogitatio facile quædam odium, amorem, invidiam conficit; facile etiam ab amando, invidiando revocabitur.

NEC HABENT PARTEM IN HOC SÆCULO. — Campensis, nihil amplius eis commune est cum hoc mundo, quem reliquerunt cum omnibus quæ in eo sunt. Hugo Cardinalis, Lyranus et Dionysius exponunt de mortuis per peccatum, q. d. Mortui in peccatis, puta damnati, non participant vivorum suffragiis, quibus orant pro defunctis: hæc enim solum prosunt defunctis in statu gratiæ et existentibus in purgatorio, non damnatis in inferno. Verum hoc mysticum est. Ad litteram ergo sensus est, q. d. Quicumque vita finit et mortui sunt, nihil jam habent commune cum hac vita et mundo, ut rebus suis more viventium life utantur comedendo, bibendo, amando, odiendo, elemosinas faciendi, nobiscum familiariter, uti solebant, versando; sed hæc mundo, omnibusque ejus officiis et negotiis defuncti, in alium orbem plane a nostro diversum translatis sunt, ubi alios veniunt socios, alios mores, alios affectus, gloriam vitam. Hoc prorsus, non aliud vult S. Augustinus, lib. De Cura pro mortuis, cap. xv et xvi.

Hunc esse sensum liquet ex vers. sequenti, ubi hoc infert: « Vade ergo, et comede in lætitia panem tuum, » etc. Quare inepte Novantes hunc locum torquent contra purgatorium et suffragia pro defunctis, ut probent pro his non esse orandam, et orationes nostras non prodesse. Non enim contra eos, sed contra avaros hæc dicuntur, qui opes continue concervant usque ad mortem, quasi post mortem illi usuri; quibus aperte respondet Salomon mortuos nullam habere partem nec opes in hoc sæculo; quare avaros nullum habere opum suarum fructum sive in vita, sive in morte: quia in vita eis illi nolunt, in morte non possunt; atque hæc magnam esse vanitatem.

7. VADERE ERGO, ET COMEDERE IN LÆTITIA PANEM TUUM, ET BIBE CUM GAUDIO (Hebraice, in corde bono, id est jucundo et hilaris, et Septuaginta, Syrus, Arabicus) VIVIS TUUM: QUIA DEO PLENT OPERA TUA. — « Tuum, » id est tui nature et sustentationi debitum; *seculo*, « tuum, » i. e. tuo labore, vel industria comparatum; *tertio*, « tuum, » i. e. tibi a Deo assignatum et attributum. Est conclusio, quam ex ante dictis infert, q. d. Noli avaræ concervare opes, iisque parere, sed his modeste, moderate, honeste et libere utere, dum vivis, quia post mortem illi tui non licebit. Idem sperius iterum et iterum inculcavit. Panis et vinum quemlibet cibum et potum, sed moderatum et frugalem significat.

Allegorice Cyrillus Hierosolymitanus, *Catech. 4 Mystagogæ*, per panem et vinum accipit Eucharistiam, quam velut epulum divinum, imo Deum ipsum incarnatum summa lætitia, æque ac reverentia et devotione sumere debemus. Consequenter per oleum quod sequitur, accipit sacramentum Confirmationis, cuius materia est oleum balsamum mixtum. Per vestes candidas accipit baptismum: illas enim induebant baptizati. Sic et Olympiodorus, S. Hieronymus, Albinus et alii per panem et vinum accipiunt Eucharistiam.

Angogice, Chaldaice: « Dixit, inquit, Salomon in spiritu prophætico: A conspectu Domini futurum est ut Dominus mundi dicat singulis iustis in facie uniuscujusque: Vade, gusta in lætitia panem tuum qui repositus est tibi propter panem tuum, quem dedisti pauperi et humili qui erat esuriens; et bibe in corde jucundo vinum tuum, pro vino tuo, quod miscuisti pauperi et humili, qui fuerunt sibi tenes: ecce enim hæc jam beneplacita fuerunt ante Dominum. »

QUIA DEO PLENT OPERA TUA. — Hebraice, quia jam vult, id est amat, probat, rata et grata habet Deus opera tua (1): Syrus, quia Deus acquiescit in operibus tuis; Arabicus, in artibus tuis; Thaumaturgus, ac non vides hæc omnia a Deo concessa? Figurina, jam enim Deus propitiis largitur tibi fructu operibus tuis. Aliqui censent esse ironiam, q. d.

(1) Quia Deus hæc bona tibi dati voluit mercedem, ut ea fruaris.

O voluptarie, o Epicure, indulge tuis voluptatiis, quia tibi stulte persuades te in hoc ipso cæterisque operibus tuis placere Deo. Ita noster Prælo in *Ezech.* cap. xxv, 42. Melius alii censent simpliciter serioque hæc dici, q. d. Honestè et modeste utare tuis opibus ad tuos et proximorum egentium usus, quia hæc sunt temperantiæ et elemosynæ opera, quæ placent Deo. Ita Chaldaeus, cuius verba jam recitavi. Aut ut Isidorus Clarus, q. d. Vive hilaris, si piam habes fiduciam de operibus tuis, quod ea Deus approbet, eo quod conscientia non remordcat, nec ullius culpa te arguat. Aut, ut sit concessio, q. d. Lætes vive, quia tu presuppono et tibi concedo, placent Deo opera tua. Unde S. Ambrosius, *Ezech. ad Virgines*: « Vis, inquit, bonam lætitiæ sequi? fac ut Deo placeant opera tua. » Hinc aliqui censent: « Quia dare conditionem lætitiæ, q. d. Fruere tuis opibus, hæc tamen lege et conditione, ut Deo placeas per bona opera, præsertim benedictionis mensa: ante cibum, et gratiarum actionis post eum, quo testeris te omnia a Deo accepisse, illique accepta referre, et in ejus honorem expendere, uti faciebant primi christiani, præsertim in Aegyp̄e, id est convivio fidelibus omnibus communi post sacram Synaxim. Omnes hi sensus eodem redeunt, ac significant causam veræ lætitiæ esse studium placendi Deo, ubique et in omnibus actibus per puram sanctamque vitam. Celabra est illud S. Bernardi: « Vis nunquam esse tristis? bene vive. Bona vita semper gaudium habet, conscientia rei semper in pena est; » et illud Salomonis: « Secura mens quasi iugo convicium, » *Proverb.* cap. xv, 15. Et illud S. Pauli: « Gloria nostra hæc est, testimonium conscientie nostræ, » *II Corinth.* 1, 12. Et illud Paulus: « Lux omnia est iusto, et rectis corde lætitia, » *Psalm.* cxvi, 41. Nam, ut ait Apostolus, *Galat.* v, 22: « Fructus spiritus est gaudium. » Unde S. Bonaventura in *Spe. dicit.* part. I, cap. iii: « Maximum, inquit, inhabitantis gratiæ signum est spiritualis lætitia. » Plura hæc de re dixi cap. iii, 12, et alibi sæpius.

8. ORNI TEMPORE SINT VESTIMENTA TUA CANDIDA, ET OLEUM DE CAPITIS TEO NON DEFICIAT. — Pro *candida* hebraice est *לבנים* *lebanim*, id est alba; unde luna vocatur *לבנה* *lehana*, id est alba, serena, candida; *græce* *λευκος*, id est alba, item nitida, limpidæ, splendidi. Hinc aqua, ver, castas, flavus, sereno, versus vocatur *λευκος*, id est albus, hoc est serenus, nitidus, lætissimus. Albedo enim est color, qui multum habet lucis. Uide vestis alba Christi in passione a S. Luca, cap. ix, 29, vocatur *λευκός*, id est refulgens et splendida. Quod secutus Campensis vertit, *omni tempore sint splendida vestes tue, et sicut caput tuum assidue delintunt unguento*.

Candore vestium et unctioe olei tria notat et docet, scilicet vestitus honestatem, opularum jucunditatem et mentis lætitiæ. Primo ergo sensus est, q. d. Honestè, nitido et decore, scilicet

candido, splendidoque utere vestitu, ut suam dignitatem lucaris, nec ob avaritiam sordido vilique amictu incedas, ad parcos, vilis et abjectus habearis. Hinc sancti viri honestam curam vestium habuere, ut essent mundæ. Udo S. Bernardo et nostro S. Ignatio paupertas in vestitu semper placuit, sordes pauperum.

Secundo, q. d. In balneis et convivis jucunde epulare, et candidatus oleoque unctus, more gentis, mense accombe, ubique fruere bonis, ac quam suavissime cum timore Dei vitam transige, nec futuro incertoque heredi opes tuas asserva et concerva. Vestes enim candidæ et oleum sunt symbola balnearum et conviviorum, quia olim conviva, a balneis exeuntes, ad mensam veste alba amici accumbentibus, quam trilexariam vel cenatoriam vocabant, quod cum ea consertat.

Tertio, q. d. « Esto omni tempore lætus, » ut veritè Vatablus: lætitia enim notatur candidis vestibus et oleo, id est unguento odoratis (oleum enim est basis unguentorum) quibus prius non tantum Greci et Latini, sed et Hebræi cæterique orientales frequenter uti solebant, præsertim in convivis; itaque tum sanctissimis, tum temperantibus, ac vino inebriantibus, tum deliciis, a gratiæ et mollietatis causa. Nam, ut docet Plutarchus in *Convivat.* odores grati, quia calidi, cerebrum frigidum et contractum suo calore et lenitate calefaciunt, resolvunt, roborant, sensusque exsiccant et purificant; quo fit ut facilius fortisque vaporibus inhi indeque chrietati resistat, præsertim quia odores cerebri melius laxant, ut per eos vini halitus diffunderent et evaporarent; quedam etiam unguenta frigida sunt, unde calorem vini hebetant. Denique omnia puros et pellucidos capitis spiritus fovent et nutriunt. Quocirca veteres dixerunt Palladem sapientie Jovis, cui dicitur esse olea, natam e cerebro Jovis; quo significatur capiti, id est menti et sapientiæ multum conferre oleum, id est unguentorum, unctioem; et unguentis non solum caput perungunt, sed et subinde ea vino mixta bibebant. Unde Martialis: « Luxuriose libas, si soluta sis. » Unde et Juvenalis, *satyr.* 6: « Cum perfusa mero spernas unguenta Falerno. » Hinc omnia pertinent ad præcedentia et sequentia fruitionis opum signa et modos. Salomon enim post recensitas rerum opumque vanitates, more suo hoc remedium et consilium subjicit: Fruere tuis opibus. Idem fecit cap. viii, 14.

Noti: Altitudo vestem prisorum, primo, comitem et vulgarem, que Romanis aliisque veteribus erat alba, sive quod color albus, ut vult Plato, lætitiæ sit proprius; sive potius quia rudo illud seculum, ærestis et simplex illa prima gens, inognitiss vel spretils accersit coloribus, nativum lane refinit, id est album. Porro hæc vestem albam usi sordidam subinde, maxime in festis elucant nitores causa.

Secundo, alludit ad vestem prisorum non com-

Contra-
trium
trigula
cassa.

®

Vestis
prisorum
al-
ba, etc.

COMMENTARIA IN ECCLESIASTEN, CAP. IX.

316

munem, sed festivam et honoratam, praesertim canonicorum, quam convivae mense accumbentes induebant lineam et albam, tam apud Romanos quam apud Iudeos, uti docet Philo, lib. De Vita theoretica (Deconvivens; ait, id est, « albi festo- rum convivae agitabant »). Nam color albus, teste Plutarcho in Probl. cap. xvi, maxime est natura- lis, simplex, purus, perspicuus et lucidus, ut qui lucis plurimum habeat. Hinc veste alba, sed splen- didiore, quam quae communis et quotidianam erat, utebantur in convivis, in sacris, in magistratuum petitione (unde eos ambientes incedebant, et voca- bantur candidati), in manumissionibus, in mili- tia, in festis, in spectaculis, in triumphis, in nup- tiis. Vestis enim alba significat, primo, mores simplices; secundo, puros et ingenios; tertio, lu- ciditatem; quarto, libertatem; quinto, victoriam; sexto, felicitatem. Audi Prudentium Contra Sgra- miamum :

Exultare patres vestes, pulcherrima mundi
Lumina, consiliumque suum gestare Calzona
Candidare toga, niveum patris albidum
Sumere.

Et Horatium, lib. II Serm. satyr. 2 :

Illa repota, istalae, in aedem dierum
Festor albatas celebret.

Tertullianus, lib. De Resurrectione carnis, cap. LVII :
« Si famulum tuum, inquit, libertate mutaveris, vestis albae nitore, et aurei annuli honore, et pa- troni domine ac tribu mensaque honoratur. » Ci- cero, lib. De Legib. : « Color albus, ait, praecipue deo decoratus est, cum in caeteris tum maxime in textilibus. » Hinc prisci albis induti orabant. Unde illud Persii :

Negate
Jupiter hoc illi, quavis te albatu rogaret.

Rursus vestis regum et principum erat candida et pretiosa. Talis fuit Salomonis, de qua Josephus, lib. VIII Antiq. cap. 11 : « At Salomon, inquit, regio eorum sublimis invecitas, amictus veste can- dida : » unde si insepers fuisse illa insinuat Chris- tosus, Math. vi, 28 et 29; et dicit Pineda, lib. V De Rebus Salomonis, cap. vi. Candidus enim fulgor representat majestatem quandam coelestem, est- que in Deo velat divinitatis ornamentum, Daniel. vii, 9. Lucanus, lib. X, Cleopatrae vestem ita pingit :

Candidis Sidonio pellicena pectora filo.

Et Martialis, lib. VIII, cap. xxvii, vestem pretiosam et candidam sibi a Parthenia donatam cum illis comparat :

Lila in vinctis, nec albae dilapsa ligostea,
Et Thebais ante, quae albet ebar,
Spartanas tibi cedet olivae, Paphlagonae columbae,
Cedat Erythraeis erua genua valis.

Denique S. Jacobus, cap. II, 2, vestem divitis et

nobilis describens : « Si introierit, inquit, in con- ventum vestem viri, auream annulum habens in veste candida. » Pluribus idipsum ex Platone, Ter- tulliano, Lactantio, Plauto, Persio, Ciceroe et aliis probat Auctor Convivialium, lib. II, cap. xvi, et Lipsius, lib. I Elector. cap. xii, ubi docet Ro- manorum vestes olim fuisse albas. Hinc Sisinus Novatianorum Episcopus homo mollis et delica- tus, cum bis in die lavaretur, et candida semper veste uteretur, atque ob id reprehensus esset a quodam, excusavit se hac sententia Ecclesiae, ac exemplo Moysis et Eliae, quos albis vestibus usus dicebat, uti refert Socrates, lib. VI, cap. xxi. Verum perperam. Nam Ecclesiae hic non suadet molliorem, delicias et vitam epicuream, sed moderationem et honestatem decentem in amictu. Unde Hieronymus lib. II, Epist. 14 : « Vestes pul- sas, inquit, aequa devota ut candidas. Oculis et sordes pari modo fugienda, quia alteram delicias, alteram gloriam redolet. » Extrema ergo vitanda sunt, ut vestis nec nimis atra at sordida, nec nimis candida et splendida sit, sed medium inter utrumque tenet. Unde idem Hieronymus ad Eustochium : « Vestis, ait, nec satis munda, nec sordida, et nulla diversitate notabilis sit » et Se- neca : « Non splendeat toga, nec sordeat. » Hinc est sensus literalis, sub quo alius symbolicus et moralis, isque potior latet.

Tropologice ergo sensus est, q. d. Corpus et membra, aequae ac opera (utraque enim sunt quasi vestes animae) sint alba, id est pura, sin- cera, nitida, ut per ea vitam candidatam purissimam et felicissimam immortalitatis, idque « omni tempore, » q. d. Nulla aetas, nulla dies, nulla hora, nullum momentum, officium nullum, actus nullus, nullum otium et negotium, toto vite tempore sint vacua sinceritate et innocentia, sed utraque semper et ubique in te tuisque actibus et gestibus resplendeat. Ita S. Gregorius, IX Moral. cap. xix; et S. Hieronymus : « Habeto, ait, corpus mundum, et esto misericors. » Idem, lib. I Contra Joannianum : « Candor vestium, simpliciorum, et virginitalis est puritas; » sic et S. Ambrosius, Ezechiel. ad Virginem : « In omni, inquit, tempore sint vestimenta tua candida. Quid capitis vir- ginitalis? quid nitidius inter vestimenta puri- tatis? Quia nondum castitas conjugalis et castitas viduitatis. Munda omnis castitas, sed forte non omnis candida, aut non candida in omni tempore. Non candida, quando non habet quis sui cor- poris potestatem, quando ad tempus constructur oratio. De virginitate ergo pulchre dicitur: In omni tempore sint vestimenta tua candida, et oleum in capite tuo, ut faces tuae semper possint lucere, nec extinguantur, cum accipiet sponsus ille coelestis venire. Quam autem uti tuam in capite tuo Ecclesiae dixerit, de aliis locis colu- gimus. Quia oculi hominis in capite quoque, id est sapientiae sunt sensus. » Porro Philo Carpallidus in Canthea, tom. I Biblioth. SS. Patrum, pag. 67,

A : « Sint omni tempore vestimenta tua candida: dum fidelis anima, inquit, a peccatis quotidianis se per poenitentiam mundat, dum quotidie mi- nora peccata cum lacrymis lavat, et a majoribus sibi cavet, quavis frequenter peccet, per assiduum tamen poenitentiam munditiam suam perpetuo servat. » Hoc semper verum, sed maxime eo tempore quo sumenda est Eucharistia : tunc enim mens omni candore et puritate vestienda est, eamque exteriora vestium nitore represen- tare decet. Unde olim christiani communicaturi lavabant manus, ut lotis purisque manibus exciperent Eucharistiam; illa enim olim non in os, ut modo, sed in manum communicantium dabatur, quam ipsi deinde ori admoventes, Eucharis- tiam sumebant; femine vero candido luteo ma- num obvelant, aequae Eucharistiam excipiebant. Audi S. Augustinum, serm. 282 De Tempore : « Omnes viri, inquit, quando communicare desi- derant, lavant manus, et omnes mulieres nitida exhibent linteamina, ubi corpus Christi accipiant. Non est grave quod dico, fratres; viri lavant aqua manus suas, sic elemosynas lavant conscientias suas. » Similiter et mulieres, quando « nitidum exhibent linteamina, ubi corpus Christi accipiant, sic corpus castum et cor mundum exhibent, ut cum bona conscientia Christi Sacramenta suscipiant. Rogo vos, fratres, numquid est aliquis, qui in area sordibus plena velit mittere vestem suam? Et si in area sordibus plena vestis non mittitur pretiosa, qua fronte in anima quae peccatorum sordibus inquinatur, Christi Eucharistia suscipitur? » Candor ergo munditiam, oleum misericordiam totam, aequae ac beatitudinem spiritualem. Hec enim se introitus constantur; candor enim vestium, id est splendor gratiae, fovetur oleo misericordiae. Ita Olympiodorus, Salomus, Albinus hic. Unde Chal- cedon vertit, in omni tempore sint vestes tuae lotae ab omni contagione peccati, et rosmen bonum, quod assi- mulatur unguento, tibi acquirere, ut contingant benedictiones et benedictiones (id est multae benedictiones) super caput tuum, et bonitas tua non deficiat. Hinc Clemens Alexandrinus, lib. II Pedag., velut produgogus instruens Aegypti Ecclesias, suadet ut fideles candidis vestibus utantur; cujus quidem institutione christianis in Aegypto candidis usos fuisse, vestibus existimamus, ait Baronius, anno Christi 256. Hinc illud accidit, cum S. Antonius martyrii cupidus ad tribunal prodiret, alba induit vestimenta, ut ex eis cognosceretur esse christi- anus. « Candente praecinctus veste proceden- tem iudicem suo provocabat aspectu, flagrans car- pitate martyrii, » ait S. Athanasius in ejus Vita. Hinc et « esseni, » qui sub S. Marco mira sanctitate floruerunt Alexandriae, « veste alba semper induuntur, » ut S. Eusebius, lib. IX Praep. cap. 1. Caeteris tamen in locis christiani usi sunt veste atra ad modestiam, gravitatis et penitentiae significationem. Rursus S. Gregorius, II Moral. xviii : « Oleum, ait, in capite, est charitas in men- te, et oleum deficit a capite, cum charitas discedit a mente. »

Allegorice, Cyrillus Hierosolymitanus, Catech. 4 Mystagog., per vestes candidas censet notari Baptismum; per oleum, Confirmationem, q. d. Puritatem purasque vestes, quas in Baptismo accepisti, illibatas per omnem vitam conserva, aequae ac robur gratiae in confirmatione tibi in- fusum, ut omnibus contra fidem legemque Dei tentationibus viriliter resistas. Hinc olim adulti, qui Baptismum expelebant, cum quadragesimae initio nomina sua Ecclesiae dedissent, et toto illo quadragesimo dierum spatio stris vesti- bus, promisso capillo, in sordibus et squalore jacuissent, paulo ante Pascha lavabantur (quod S. Augustinus, epist. 118 ad Januarium, Baptis- mum ante Baptismum vocat); tandemque loti, candidisque induti vestibus ad Baptismum ac- cedebant. Idem infantium quoque baptizandorum habitus fuit, de quibus eleganter Pontius Paulinus :

Inde parens sacro dicit de fonte sacerdos
Infantes niveos corpore, corde, habitu.

Hos tamen versus Pierius Fortunato tribuit. Et Lactantius, in carmine De Resurrectione Dominica :

Res sacer, eos tibi radiis purae magis trophaei,
Cui pura animas sacra hincera beati.
Candidis egreditur nitens exercitus unctis,
Alque vobis vitam purgat in anno novo.
Folgentes annos vestis quoque candida agnat.
Et grege de niveo pascua pastor habet.

Haec candidas vestes gestabant per totam octava- ram Paschae, easque sequenti Dominica deponen- tes, quae proprie Dominica in albis dicitur, est, ac tum vestium loco accipiebant agrum ex cerea candida et virginea benedictum, quem ad collum appendenderunt, ut ejus intitu monerentur agrinam Christi innocentiam, quam in Baptismo acceperant, studioso servare et tueri. Cujus cere- moniae certum indicium est, quod etiamnum Ro- manus Pontifex agnos cereos a se benedictos fami- liaribus et Praeulis distribuit ipsa Dominica in Albis, a solo alla voce occurrat : « Domine, Domine, Domine, isti sunt agni novelli, quia annuntiantur, Alleluia; modo venerunt ad fontes, et repleri sunt claritate, Alleluia. » Ita Jose- phus Viacomis, lib. V De Ritibus Baptismi, 11; Guillelmus Durantus, lib. VI Historia. divini, Offic. cap. lxxxix; Vincentius Bonarius, tract. De Agno Dei, Hinc et agni cerei jam dicti confici solent ex cereo Paschali pura cereo admixto, et sacro chrismate delibuto, uti notat Cardinalis Baro- nius, ad annum Christi 88. De veste alba baptizatorum plura vide apud Josephum Viacomem in Oservo. Eccles., lib. V, cap. iv, v, vi, vii, viii, xii, ubi ostendit Aegyptios vestem candidam in Baptismo acceptam gestasse tota deinceps vita, uti paulo ante dixi.

Vestis candida est Baptis- mus, oleum Confir- matio

Oratio vestis

Memorable est quod narrat Victor Ulicensis, lib. III *Wandal. perse.*, de Mureta diacono, ipsum scilicet, cum coram iudice Elpidophoro, qui a fide apostatarat, damnandus consisteret, albas vestes, quibus cum in Baptismo vestierat, palam ostentasse, omnesque ad lacrymas commovisse; exclamasse enim: « Hec sunt lintamina, Elpidophore, minister erroris, quae te accusabunt, dum majestas veneri iudicantis, custodiente diligentia mea, ad testimonium tuae perditionis, ad demergendum te in abyssum putei sulphurantis, haec te immaculatum cinxerunt de fonte surgentem; haec te acris persequuntur, flammantem gehennam cum operis possidere, quia induisti in maledictionem sancti vestimentum, sapientis atque candidi veri Baptismatis et fidei sacramentum, » etc.

Rursum, sacerdotes in albis celebrant. Hinc et Isidorus, *epist. in Relephan.*, docens corporale, cui sacra hostia imponitur, debere esse ex puro lino, non ex serico: « Sed forsitan objicies, inquit, pannum sericum procliosiorum esse lino, et idcirco magis divinis usibus aptum. Ad quod nos in utroque Testamento dicimus candorem vestium maxime approbari, eo quod in eo mentis sinceritas requiratur, quam constat inter ceteras virtutes Deo esse gratiosiorum, ad quam pervenire cupimus charitatis vestro, ut patet clarior, sacrae Scripturae testimonio ostendamus. Dicit enim: et Domini sacerdotes ephod lino excellentiae causa erant superinduti. Evangelium etiam in transfiguratione Dominica, quod apparuerunt vestimenta Domini tanquam nix, evidenter testatur. Et in Apocalypsi, qui in conspectu Agni stabant, et qui sequuntur ipsum quocumque serit, stolis albis peribuntur amici, et quam plurima alia. Quis inter pannos mundus vel lincus, qui ex abluitione frequenti candor augetur, cum in sericis magis in eadem offuscari videtur? »

Anagogice, vestis alba, sive splendida, notat candorem et splendorem gloriae coelestis, ad quam adhaesimus, quaque ambitus, velut eius candidati, ut illa semper nostra oculis et menti obversetur, haque ineamus vitam sanctam et celestem. Hinc Christi gloriosi vestis apparuit candida sicut nix, *Matth. xvii, 2*. Angeli quoque amittuntur Christi non multiviam, ut notat S. Gregorius, *homil. 45 in Evangel.*, sed resurrectionem candidi apparere Magdalenae. Hinc et *Apocalypsi*, cap. vi, vers. 5, Christus promittit beatis vestes albas: « Qui viderit, inquit, sic vestietur stolis albis; » et cap. vii, vers. 9: « Amici stolis albis, et palmae in manibus eorum; » et cap. xix, 8: « Et datum est illi, ut cooperaret se byssino splendens et candido; byssinum enim, justificationis sunt sanctorum. » Vide quoque illis locis annotata. Hinc esse incoelebunt albat, ut quasi candidati eternitatis, certam fi-

dem et spem beate felicitatis vestium candore representarent. Quocirca S. Chrysostomus moralitarius communes vestes deposuit usque ad calcos, et candidis indult tanquam martyri candidam vitam aeternae. Præbe enim eo irritavit et evocavit eum in visione S. Basilides, martyri, dicens: « Ioannes frater, crastinus dies nos loco conjunge. » Quocirca ipse lincus canescensque: « Gloria sit Deo omnium cause, » in ejus manus spiritum efflavit Dei visionem beatandum, anno salutis sue 32, Christi 407. Ita ex Palladio Baronius, *tom. V, p. 238*.

Hinc denique in Vita S. Montani martyris cum sociis, discipulis S. Cypriani, ab ipsismet spiritu martyrii concepta, ut refert Surius ad diem 24 februarii, legitur ipsum omen martyrii per vestem candidam a Deo ostensam accepisse. Sic enim ipse de se suisque narrat: « Visum est mihi venisse ad nos centuriones. Cumque nos deduceret per viam longam, pervenimus in campum immensum, in quo occurrunt nobis Cyprianus et Laurentius. Pervenimus autem in locum candidum, et facta sunt vestimenta nostra candida, et caro nostra commutata, candidior facta est vestimentis nostris candidis. Ita autem perlicida facti caro nostra, ut oculorum visum ad infima cordis admitteret. Et respiciens in pectus meum, video quasdam sorides, et expectatus sum in visione. Et occurrit mihi Lucianus, et retuli illi visionem, et ait illi: Scis quoniam sorides ille, illud est quod non statim concordat cum Juliano? » Subdit deinde visum Flaviani, qui martyrii socius erat Montano: « O-tensum mihi est, inquit, quasi Cyprianum ipsum (qui paulo ante martyrio erat coronatus cum S. Cornelio Pontifice) interrogarem, an pati ictus doleret martyrii futurus, qui de passionis tolerantia consultabat, dicens: Alia caro patitur (non caro ipsa martyris), cum animus in caelo est, et nequam quam corpus hoc sentit, cum se Deo tota mente devovit. »

9. PERSURSUM VITA CUM UXORE, QUAM DILIGIS, CENSIS DIEBUS VITAE INSTABILITATIS TUAE, QUI (I) DATI SUNT TIBI SUB SOLE OMNI TEMPORE VITAE TUAE: HEC EST ENIM PARS IN VITA, ET IN LABORE TUA, QUA LABORAS SUB SOLE. — Hebraice est, *vita vitam, id est saepe gusta vitam, fructu vitam, vitæ suavitatem et commodis, honeste tamen et modeste cum conjuge et sociâ tua. Unde Olympiodorus: Conjugalis castitas, ait, nobis est vitæ aeternae concubina.*

CENSIS DIEBUS VITAE INSTABILITATIS TUAE. — Hebraice, *vanitas tuae*. Unde *Agostinus* vanitatem hujus vite esse vim instabilitatis, quod scilicet instabilis sit, brevis, varia et evanida, eo quod licet in morbo et morte evanescat. Unde Aquila, *verit, vespere*

(1) Minus recte Rosenmullerus vertit quam, scilicet uxorem, dedit tibi Deus. Sequitur, *nam haec est pars tua in vita et in labore*, etc. id est, fructus tuae vite et laboris, seu tui in vite laboris.

vis tui; Vatablus, *frivola vita tua*; Scholasticus, *vanitas tuae: vanitas vanitate omnes dies tui pleni sunt*. Thaumaturgus censet hanc omnia diei ex mente non Salomonis, sed episcoporum. Unde causam addit: *Frater haec enim nil tibi reliquum esse in hac vitæ nec post mortem*. Verum videtur omnino Salomon ex sensu suo loqui, uti dicit.

Mylicae, uxor est sapientia et virtus; hinc uni tota vita jucunde vacandum est, quia illa sola nos comitabitur post mortem, ac beabit, coeloque locabit. Ita S. Hieronymus: « Sapientiam, inquit, sequere et scientiam Scripturarum, et hanc tibi in conjugium copula, de qua in *Proverbiis*, cap. iv, dicitur: Ama illam, et servabit te, amplectere illam, et circumdabit te. » Et mox: « Non enim poteris sine tali uxore solus videre vitam, etc. Haec enim pars nostra est, et fructus hie laboris, si in hac vita umbratili vitam veram (in caelis) invenire valeamus, » per sapientiae et virtutis doctrinam et ductum.

10. QUOCUMQUE FACERE POTEST MANUS TUA, INSTANTER OPERARE: QUIA NEC OPES, NEC RATIO, NEC SAPIENTIA, NEC SCIENTIA ERUNT APUD INFEROS, QUO TU PROFERAS. — « Manus, » id est facultas et potentia operativa: haec enim, licet quoad inventionem, conceptionem et dispositionem sit in capite et cerebro, tamen quoad executionem et operationem est in manu, *q. d.* Quidquid potes operari, instanter operare. Thaumaturgus, quem sequuntur Cajetanus et Arias, censet hanc quoque diei ex mente episcoporum; unde vertit: « Fructus ergo presentibus, neque ab inferno tibi metendum, in quem omnes profectus dicuntur: expers enim est sapientia sensusque. Haec quidem nugantur vani. » Verum melius S. Hieronymus, Albinus, Lyranus, Bonaventura, Hugo et alii passim censent hanc diei ex mente sapientiae et sapientis. Sapientissimum enim hic suggerit dogma et consilium, ut, cum vita nostra sit vana et brevis, ac mors nobis instet, quidquid possumus boni operemur, dum vita suppetit, quia, ea exacta, post mortem apud inferos (ad quos illo vero omnes descendebant, utpote caelo necdum per Christi passionem et ascensionem reserato) nil boni, quo soli gloriam et gloriae augmentum mereamur, operari licebit, juxta illud Christi: « Me oportet operari operis ejus qui misit me, donec dies est; venit nox, quando nemo potest operari; » et illud Pauli: « Dum tempus habemus, operemur bonum, *Galat. vi, 10*; et: « Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis, » *II Corin. vi, 2*. Hinc perlinet proverbium Arabum, *Cant. II, num. 13*: « Opes et mundus transibunt, et durabunt opera bona; » et num. 41: Operare bona, quolibet tempore potes, domesticis tuis et extraneis; et bona verba loquere tam bonis quam malis; » et num. 42: « Mundus transibit tanquam scriptura delebilis, sapientia stabili est ut sculptura; » et num. 44: « Provide anime tuae bona in operibus bonis. » Hinc sententiae depromptae videntur ex hac Salo-

monis, et ex illa *Ecclesi. xiv, 17*: « Ante obitum tuum operare justitiam; quoniam non est apud inferos invenire cibum; » ubi plura haec de re dixi. Addit hoc Salomon, ne quis ex dictis putet hanc studeri et quis agit vitam jucundam duntaxat, et voluptatem instar Epheci. Addit ergo jucunde vite jucundum esse studium bonorum operum, felicitatem enim hujus vite superius definiit in eo consistere.

Pro *facere* Hebraice est, *invenire ad facientiam*, non casu et fortuito, ut videtur velle Thaumaturgus, sed studio et destinato consilio. *Invenire* ergo idem est quod querere, excogitare et excogitando invenire; est catachresis. Chaldaeus restringit ad eleemosynam, *q. d.* Invenit in erumnam manu, quidquid in ea invenieris addidit, et dato pauperibus; unde sic vertit, *omnem eleemosynam, quam potest manus tua distribuere pauperi, fac, quoniam post mortem non est tibi opus, neque ratio, neque sapientia, neque scientia in dano sepulturae ad quam tu vadis; et non adjuvabunt nisi sola opera bona et eleemosyna*. Verum generalis haec sententia ad omnia opera bona perlinet, *q. d.* Quidquid boni, quidquid virtutis potes excogitare, illud facito, quia brevi finietur vita tua, postquam nil excogitare, nil facere, nil mereri poteris. Unde Nazianzenus ad vitam nostram esse mercatum, in quo omnis generis merces venium prostant, ut cuique quantum voluit, emere liceat; finito vero hoc vite mercato, merces alio vehi, ut nec hilum ultra quis emere possit. Quidquid ergo operis, charitatis, patientiae, humilitatis, orationis, mortificationis et cujuslibet virtutis adinvenire potes, protinus facito, quia brevi nil ultra facere valebis. Quam vellent beati in caelo habere adhuc spatium merendi! quam vellent damnati habere vel horam ponendi et bene operandi et si haberent, quid non agerent? sed clausa est eis janua vite et meriti. Qui vivis et sapi, omnem hinc agendi occasionem ambabus manibus amplectere, imo novas et novas assidue quere et excogita. Potes enim hic lucra non decem millia, sed nullo modo millionum quotidie, imo singulis horis et momentis tibi in caelo comparare, si heroicis virtutum actibus insistas. Unde Symmachus *vir. ril.*, *omnia ad quam manus tua pervenit, id est ad quae pervenire sequeque extendere potest, facito*.

INSTANTER OPERARE. — Hebraice *עשה עשה*, *fac, fac*, id est in virtute tua, id est totis viribus, tota potentia, toto conatu operare. Haec ergo vox notat et exiti, *primo*, voluntatis omniumque potentiarum et virium studium, obatum et contentionem in operatione virtutum multarum et magnarum, *secundo*, assiduitatem et perseverantiam; *tertio*, fervorem; *quarto*, sollicitudinem et esultantiam, ait Bonaventura et Hugo, ut a mane ad vespeream, ab infantia ad senectutem, studens bonis operibus, in hisque sedulus *et* sollicitus, ut heroica operaris, easque de virtute in virtutem;

donec videas deum deorum in Sion. Hinc Syrus vertit, *omne quod potest manus tua facere, in fortitudine tua facias*; Arabicus, *fac secundum vim tuam*; Complutensis, *secundum potentiam tuam*; Olympiodorus, *quantum visibus facultas tua*; Tigurinus, *quantumvisque potes, agito pro virili tua portione*; Campensis, *fac fortiter*. Ita S. Cassius Narniensis Episcopus, teste S. Gregorio, IV Dial. cap. xvi, ethom. 37 in Evang., paulo ante mortem a Deo audit: « Age quod agis, operare quod operaris, non cesset manus tua, non cesset pes tuus, natali Apostolorum venies ad me, et retraham tibi mercedem tuam. »

Quia merces (id est, operandi et merendi locus et tempus) non ratio. — Hebraea, *ne cogitatio, q. d.* Non erit tempus cogitandi, et querendi modum de rationem operandi. Unde Campensis verba, *nihil consisti; alii, nulla computatio, nec sapientia divina vestigandi, beneque novis arboribus arboribus cognoscendi, amandi, colendi et promerendi*. « Nec scientia, » artes et virtutes extrahendi. Unde Campensis verba, *ne prudentia erunt equali infans*. Hoc est ratio a priori, cur in vita sit tantum operandum, quia post eam nemo poterit operari, non deliberare, non discernere, non diligere, inquit Bonaventura; non operari, non allegare, non rationem nosse liberandi et contemplandi, inquit Hugo Cardinalis: non exterius operari, non mente meditari, non res humanas acie, non divina, inquit Lyranus. Unde S. Gregorius, hom. 13 in Beag. : « Quia, inquit, et ventura mortis tempus ignoramus, et post mortem operari non possumus, superat ut ante mortem operari non possumus, sic enim mors ipsa cum venerit vincitur, si priusquam venerit eum per hunc aliter. » Similis quoque acris R. Terpon in Parko Acote, cap. ii : *Dies brevis est, et opus prolixum; operari tunc et pigri, merces omnia; patet famulus autem compellens ad faciem operis instat et urget.*

Exemplum memorabile est apud Thomam Cantuariensem, lib. I Apoc., cap. xix, num. 6, quod recensent quoque Genebrardus ac Alberus Magnus, lib. De Sacramentis : Philippus inquit, Cancellarius Parisiensis, post mortem apparuit velut umbra tetro Gallieno Parisiensis Episcopo, dixitque se damnatum ob luxuriam et pluralitatem beneficiorum, quodque eorum fructus superfluos in pauperes non erogasset, atque ab Episcopo querebat : « Estne, inquit, finitus mundus? » Et Episcopus : « Miror, ait, te liberalissimum quondam virum hoc querere, cum me adhuc vivum ceras, et omnes nos viventes adhuc morti necesse sit, antequam mundus instante iudicio finiat. » Et ille : « Non miraris, inquit, quia nec scientia, nec opus, nec ratio est apud inferos veniens. » Et hinc dicens umbra ab oculis mirantis evanuit.

Quo ut properas — Aditi Chaldaeus, et non adprocedunt te nisi opera bona et iustitia tantummodo.

Hinc Job cap. vi, 28, vitam nostram comparat cursori, navibus et aquilis, quae sunt velocissimae et fugacissimae : « Dies mei, inquit, velociores fuerunt cursore fugerunt, et non viderunt bonum. Pertransierunt quasi naves poma portantes (hæ enim celerrime pertransiunt, ne poma putrescant), sicut aquila volans ad escam. » Eandem Sapiens, cap. v, 11, comparat avi volanti, nuntio percurrenti, sagitta emissa. « Unde et sancti viri, ait S. Gregorius, lib VII Moral. cap. xiv, quia breviter vitam indolenter aspiciunt, quasi quotidie morientes vivunt; et tanto se solidius manuris preparant, quanto et nulla esse transitoria semper ex fine pensant. Hinc quippe Psalmista veloci curam fugere vitam peccatoris aspiciens, ait : Adhuc pusillum, et non erit peccator, Psal. xxxvi, 10. Hinc iterum dicit: Homo, sicut finem dies ejus, Ps. cii, 15. Hinc Isaias ait xi, 6 : Omnis caro fœcunda, et omnis gloria ejus sicut flos agri, hincemones presumentium Jacobus vi, 15 sic corripit : Quæ est vita vestra? vapor est ad modicum parvus, » Ex diebus liquet hæreticos inepte hunc locum torquere contra purgatorium. Tantum enim negat hic Salomon propria merita, non aliena suffragia; atque nulli apud inferos esse locum tempusque operandi in purgatorio expiandas, aliorum viventium precibus bonisque operibus sublevari, quia ipse, dum viveret, suis virtutibus incrementum ut post mortem possent viatorum suffragiis adjuvari, ait S. Gregorius, IV Dial. xxxix. Adde animas quæ in inferno proprie dicta, id est in gehenna sunt, nullis vivorum operibus posse liberari. Ita S. Hieronymus.

Porro nonnulli sibi blandiuntur de indulgentiis plenariis, quas in hora mortis per medalla benedicta aliave ratione consequuntur, ideoque liberius vivunt, et multa venialia committunt spem hujus indulgentiæ, quasi per eam sine purgatorio recta ad caelum ituri; sed in falluntur seseque decipiunt, tum quia abutuntur indulgentiis ad liberius peccandum, ideoque merentur ut Deo indulgentiis eos privet; tum quia ex historicis et apparitionibus constat paucissimos post mortem evadere purgatorium. Ratio est, quod indulgentiæ non tollant culpam, sed pecuniam duntaxat culpæ jam remissæ debitam. Jam in multis mortalibus hærent culpæ veniales, inisque multi moriuntur, sive quia moriendo, dum a demonibus vel concupiscentia tentantur facile in impatientiis culpæque veniales, in quas sani crebro incidere solebant, consentiunt, et sic in affectu actusque peccati venialis moriuntur; hoc autem certum est nulla indulgentia purgari; sive quia sunt multa venialia perpetranda; in quorum reatu culpa subinde difficiliter remittuntur, quam mortales quoque utraque non nisi per seriam detestationem, sive contritionem, et effluæ deinceps ab his abstinenti propositum delentur: factus autem est

serio conteri de mortalibus ob clarum eorum turpitudinem, et proponere effluenter deinceps ab his abstinere, ob metum gehennæ, quam a venialibus, præsertim tam multis et frequentibus, tamque obvis et consuetis, in quibus non est metus gehennæ, nec apparet tanta turpitudine. In his enim sæpe desse seriam contritionem et propositum abstinenti liquet, ex eo quod multi post eorum confessionem statim et perpetim in illa relabantur: contritio ergo seriatim et effluæ, quam se communitur extendere solet ad peccata mortalia et venialia graviora, ea delat; sed quia eadem se non extendit ad peccata venialia leviora et quotidiana, quæ multa sunt, ideo ea non abolet; manet ergo horum culpa, ideoque et reatus penæ luendæ in purgatorio, ubi anime, culpas veniales in ipsis reliquis, seriam contritionem eliciendo, absterunt, ac deinde penam earundem purgatorii igne exsolvent. Ad hæc igitur abolenda nulla sufficit indulgentia. Cum metu ergo et tremore salutem nostram operemur, ut monet Apostolus; studioso singula venialia vitemus, ac si in alicui incidimus, seriam illico de eis confessionem eliciamus, quæ culpam deleamus, atque tunc reatum penæ remanentem tollit indulgentia.

II. VERTI RE AD ALIUD, ET VIDI SUB SOLE, NEC FACIENDUM PANEM, NEC DOCTOREM DITITIAS, NEC ARTIFICIUM GRATIAM; SED TEMUS CASUMQUE IN OMBUS. — Breviter sensus est, q. d. Veloces non semper habent potestate velocem cursum, nec fortes fortitudinem, quæ hostem superent in prælio, nec sapientes facultatem comparandi sibi victum, nec doctores comparandi sibi opes, nec artifices gratiam; sed in omnibus hisce valet et prævalet sæpe tempus et casus, qui hæc crebro retardat et impedit, aut incitat et promovet; ac maxime Deus, qui est dominus temporis et casus. Notat hic vanitatem velocitatis, roboris, sapientiæ, prudentiæ, artis; ac velocium, fortium, sapientium, prudentium, artificum, quod eis sæpe dominatur tempus et casus. Jam

Primo, Maringrus et David de Pomis censent hæc ad huc esse verba tum atheorum et ephureorum, tum providentis oblatrantium, campis negantium; tum inagrorum laborem fugientium, q. d. Ut quid laborabo, Deumque colam, cum videam laborem sæpe fructum non respondere? Crebro enim qui in agone velociter decurrat, casu aliquo antevertitur a tardiore, qui ei bravium præcipit: fortiter pugnantem, imbelles subinde in bello superant: doctis honores, officia et opes auferunt indocti: artificibus eximii operis gratiam adimunt rudes, loquaces et captatores aura popularis. Casu ergo omnia aguntur, non certa numinis providentia. Hæc aliter.

Secundo, et contrario Thaumaturgus consert hic cursum ephureorum voluptabilium inhiantium sensu et dicta, q. d. Errant hi qui per voluptates de-

currunt ad scopum felicitatis, in isque omne robur, omne ingenium, omnem sapientiam, omnem artem expendunt, ut novas et majores semper adveniunt, quia per omnia hæc felicitatem ad saltem, quam querunt, non adipiscuntur.

Tertio, planius Olympiodorus, Bonaventura, Iseranus, Cajetanus, Titelm. nus censent hic Salomonem de more ad aliam vanitatis speciem transire, nimirum quod eventus rerum sæpe non pendant a robore, sapientia, arte operantium, sed ab occasione, casu et fortuna, quæ in cursu et bravio sæpe præponit lentos velocibus; in bello et victoria, imbelles bellicos; in opibus et honoribus, indoctos doctis; in gratia et victoria, inertes artificibus. Hisce quatuor complectitur omnes hominum in republica status, ut ostendat omnibus sæpe dominari casum; per veloces enim, obtant mercatores, qui ad negotia discurrunt, obtant mercatores et maria mercium lucricæ causa; per fortes, notat milites, qui rempublicam propagant; per sapientes, doctores, juri-peritos, causidicos, medicos, consiliarios, qui moderantur rempublicam; per artifices, opifices, qui artes omnes, ut lanificum, pistariam, sartoriam, sartoriam, fabrilis, etc., exercent ad omnes civium usus. In his omnibus ergo ostendit plus sæpe valere casum, quam consilium, artem et industriam; hoc sine, primo, ut ostendat omnibus in rebus inesse vanitatem. Secundo, ut doceat homines non mirari, si in hac vanitate labori et industria sæpe non respondeat fructus, nec præmia turtilis, imo opes et dignitates dignis dehis deat inmeritis et indignis, idque arcanis et inaccessis Dei iudicis, ait Olympiodorus : quare cuique expectanda in esse mercedem in justam in altera vita, ut ab hac vanitate ad veritatem, veramque vitam et felicitatem in coris anhelat. Ita S. Hieronymus. Tertio, ut monet industria et sapientia non confidere suæ industria, robori, sapientia, arti, sed Deo, Deique providentia niti, Dei enim est cuique operi felices dare successus et exitus; Dei est regere casum et fortunam. Hæc cum omnes causas secundas, etiam contingentes et liberæ, ita ordina, combinat, disponit, dirigit, ut licet fortuito, quantum est ex parte sua, concurrant et operentur id quod reipsa evenit, tamen quantum est ex parte Dei, certo consilio et sapienti providentia diriguntur, eo quod omnia a Deo prævisa, provisæ, præordinata et disposita sint, ut hoc quod fit, non aliud eveniat : quare reipsa fortuna fortunans, hoc est res omnes dirigens, ordinans, prosperans, non alia est quam Deus, Deique providentia. Casus ergo et fortuna, quæ non semper quidem, sed sæpe tamen rebus et operibus hominum intervenit, manifeste ostendit Dei providentiam, a qua dirigitur sicut navis in mari fluctuantia a nauclero, sine quo mergeretur millies. Sic enim pariter mundus hic, ex toto casibus contrariis et pugnantibus inter s. conflatus, evertitur et ruet, nisi a Deo regeretur, qui omnia illa in ordi-

nem reddat, et discordia concordat, ac fortuita conuenit, itaque ex omnibus harmonium pulchrum, et quasi concentum quemdam musicum efficit. Ita docet D. Thomas, 1 part., *Quaest. LXXV, art. 6, ad 1.* Huc facit uetus dictum: « Rote admodum bono fortunam esse implorandum; » quo significatur frustra Numitor opem peti, nisi adhae industriam et manum operi admoueas. Ita Phalaris in *Lacon*.

NAC VELOCITER ESSÉ CURSAM. — Hebraea, *non est leuissimam cursum* (1); Campensis, *uero velociter adhibetur ad cursum*; Figurata, *celeritas cursum non offert commoda ad uitium*; Symmachus, *non est uelociter perficere cursum*, sive in stadio, sive in prelio, sive in itinere, sive quo alio loco et modo. Thaumaturgus, *neque qui pedibus peritissimam cursum, cursum sine magna perficiant, ut pertineant ad uitam saluam*. Chaldaeus, *ne uiri qui veloces fuerint, ut uigilia, alij non curando, ut eripiantur a morte in proelio, iuxta illud Amos, cap. II, 44: « Peribit fuga a uelocibus, et fortis non obtinebit uitam suam, et robustus non saluabit animam suam: et tenens arcum non stabit, et uelox pedibus suis non saluabitur, et ascensor equi non saluabitur: et robustus corde inter fortis nudus fugiet in illa die, dicit Dominus. » Et illud *Isaia*, cap. xxx, 16. « Dixisti: Ad equos fugiemus: ideo fugimus. Et super ueloces ascendemus: ideo uelociter erunt, qui persequuntur uos. » Tradantastrotologi, ad inter eos Iulius Firmicus, lib. VIII *Machabaeus*, cap. xxx, eos qui sub sidere Delphini nascuntur, esse ueloces: « Eril, inquit Firmicus, innata cursus uelocitate percipit. » Rursus Pilius, lib. XI, cap. xxxvii, tradit animalia quibus minor est pulmo esse uelociora: « Quibus minor, inquit, hic corporibus, tanto uelocitas maior, a qua scilicet minus respirant: crebra enim respiratio impedit cursum. Addit, « penillare cursum impediendum » esse lienem; « quamobrem inuenitur cursorum laborantibus, et per uulnere etiam exemplo, vivere animalia tradunt. » Unde nonnulli opthalmi sunt cursoribus excindi lienem, ut sint uelociores, sed id non dicit Plinius. Uulgus ascribit cursoribus seari eximique lienem, ut uelocibus et sine fatigatione currant, ac totos dies continue proficiscantur. Sed rem ueram uelocitate intellegit. Cursoribus enim, et splene laborantibus non eximitur, nec rescinditur lien, sed secatur, id est cutro lienem: ad id idoneo tunditur et conconditur, ut ejus inflatio detumescat, ideoque fiat minor aetiorque, ac minus sanguinis capiat: uo fit ut jam minor, strictior et leuissimam pediat pulmones uicinos qui libere lateque aereant, expirent et respiciant, itaque iuuat uelocitas ambulandi et currandi: hanc enim impedit difficultas respirandi, quae in pulmonibus*

(1) Id est, non gaudent semper felici cursu, nec metae finis consequuntur optatum, ob defectum temporis operum: aut ob eorum contrarium. Nam neque peritis neque imperitis aliquando aduersatur tempus aut casus.

oriuntur ex tumore lienis uicini, qui eos arctat et gravat; quo sublato leuiores sunt, ac libera facilitate respirant, ideoque expeditum faciunt hominem ad ambulandum et currandum. Ita Roma mihi asseruerunt medici et chirurgi, qui adipeum se facitasse, itaque splenicis curasse, affirmabant. Adjungunt medici lienis morbos curari sanari. Exemplum hujus gnomae est apud S. Hieronymum in *Vita S. Hilarionis*; hic enim aquam lustralem prebens Italico, ipsi in cursu circensi contra semulum maleficum, uictoriam dedit: « Licet, inquit, dato signo hi aduolant, isti preperulantur; sub horum curra robe feruunt, isti proclerulantur terga uix cernunt; clamor fit uulgi nimius, hi ut ethnicis quoque ipsi concerpant; Marcius uictus a Christo est. Indubitata ergo uictoria et illis et Circensibus plurimis fidei occasio fuit. » Huc facit adagium Hispanorum: « Claudos equos ac sanos in peregrinatione ad S. Jacobum curra, imo claudos cito peruenit, celeres et preperulos tarde, aut nunquam. » Huc pariter pertinet priscus apologus, quem recenset Nestor Pontanus *Progymnis*, vol. II, part. I, cap. XI. Testudo certamen cum aquila decreto spatio confectum suscipiebat. Constituta est meta, ad quam uix ex illis peruenisset prior, ab illo staret uictoria. Probat aquila, ab tarditate contempta testudine, fretaque suis alis sepe desiluit, sepe diuagatur alibi et segnis agit, quandoque totam noctem quiescit, et multo jam die uolatum incipit. At testudo laborem nec ad momentum intermittit. Dies noctesque iter facit, et ad locum destinatum praecepit. Vincit aquilam sedulitate sua, non celeritate, metaque tenet, cum adhuc ab isdem longius distare pateretur.

Mystice, id uerius est in cursu spiritali uia uirtutum salutis et felicitatis, iuxta illud Pauli: « Non est uolentis, neque currentis, sed miserentis Dei, » Rom. ix, 16; et illud *Hieronymus*, 19: « Deus Dominus fortitudo mea: et ponet pedes meos quasi ceruorum. Et super excelsa mea deducet me uictor in Psalmis canentem; » et illud *Isaia*, xl, 31: « Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assumunt pennas sicut aquilae, current et non laborabunt, ambulabunt et non deficiunt. » Vide quoque illis locis annotati.

NAC FORTIUM (qui ualidi et terribiles existimantur) aut Thaumaturgus bellus. — Symmachus, *uincere praetium*; Septuaginta, *uero potentibus praetium*; Syrus, *et non gigantes bellum*, iuxta illud: « Gigas non saluabitur in multitudine uirtutis suae, » *Psalm. xxxiii, 16*. Sic Goliath gigas superatus et occisus est in duello a paruo Davide, 1 *Reg. xvii, 49*; Hololeues a femina. Chaldaeus, *neque robusti adueniunt dum incit praetium robore suo*, iuxta illud: « Non in fortitudine equi uoluntatem habebit. » *See in libro uiri beneplacitum erit ei, » Psalm. cxlvi, 10*. Minus recte uerit Campensis, *neque robusti adhibentur ad gerenda bella*; melius Figurata, *nec fortitudo uiciorum potest eripere quinquam*.

Per fortes ergo hic accipe corpore potius quam animo et fortitudine bellica; nihil enim tam anceps, quam belli exitus: minima enim res, ut uentus secundus uel aduersus, uictoriam dat uel aufert. Unde in Scriptura dicitur Dei esse uictoria, iuxta illud *Juda Machabei*: « Facile est concludi multos in manus paucorum: et non est differentia in conspectu Dei oculi liberare in multis, et in paucis: quoniam non in multitudine exaratus uictoria belli, sed de caelo fortitudo est, » 1 *Machab. cap. iii, 18*; et illud *Davidis*: « Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad praetium, et digitos meos ad bellum, » *Psalm. cxliii, 1*. *Quin et Ouidius, VII Metamorph.*

Inler utroque uoluit dabit uictoria pennas, Mars dabit.

Et Lilius, lib. II: « Nusquam minus quam in bello euentus respondet; propterea nihil tam leue est, quod non magno rei momentum faciat; » imo subinde solo meta, et terrore paucis hostibus casu, imo caelitus immisso, parata est uictoria inermium, ut fuit illa *Gedeonis, Iudic. vi, 12*; et illa *Joseph, IV Reg. iii, 22*. Similia exempla perplura exstant in libro *Judicum, Regum et Machabaeorum*.

NAC SAPIENTIAE PAXEM. — Symmachus, *praebere alimentum*. In Hebraeo pulchra est allusio et paronomasia: *לחיים ילחצוהו*, id est sapientibus, congruens *לחם* *lechem*, id est panis: supra dicit. Aliqui per sapientiam accipiunt agricolas, quibus licet industriis, ac sterilitatem, explicationem, vastitatem subinde deest frumentum et panis. Melius accipias litteratos et eruditos, ut sunt philosophi et theologo, qui sepe sunt pauperes, quia toti intendunt speculationi et sapientiae qua praestat opibus, non auro congerendo, quod faciunt illiterati et mechanicus. Unde Rabbinorum adagium: « Fames existit, et non transit per ostium artificis, » quia arte sua sibi victum facile parant artifices. Audi S. Hieronymum: « Non est, inquit, sapientibus panis; in multorum quotidia probatur exemplo, qui cum sapientissimi sint, necessarii indigent. Chaldaeus, *neque sapientia adueniunt a sapientia sua, ut saluetur pax in tempore famis*; Campensis, *quia et sapientibus saepe deest unde uiuant*.

NAC DOCTORUM DITITAS. — Pro doctorum Hebraice est *נכונים* *nebonim*, id est intelligentium, ut uertant Septuaginta, prudentium, solertium, uideamus enim non raro industrios et solertes depauperari; Campensis uerit, *industrias; Cajetanus, intellectuales*. Aristophanes in comedia *Plutum* inducit caecum. At Demetrius dicebat, non solum *Plutum*, i. e. diuitias, esse caecum, uerum etiam Fortunam *Pluti* ducem; ut jam illud sit *Proverbi*: « Cecus caeco dux. Fortuna sepe largitur indignis sua muna. » Ita *Laertius*, lib. V, cap. v. Hinc Thaumaturgus uerit, *neque sapientia cum diuitiis aliquid commune esse solet*; Pagninus pro *nebonim* legens *נכונים* *nechonim*, uerit, non sunt rectorum diuitias,

juxta illud: « Diues iniquus, aut iniqui heres: » diuitum enim per diuites fraudes et uita parantur.

NAC ARTIFICIUM GRATIAM. — Syrus, *neque cognoscitur gloria*; Vatablus, *non semper gratior esse qui in aliqua arte peritis aut. Pro artificum Hebraice est *מלאכה* *malacha*, id est scientiam, ut uertunt Septuaginta, per quos Olympiodorus et Vatablus intelligit eos qui norunt artes captandi hominum fauorem et gratiam, fauor enim saepe fuit lauari cupidus, neque non honor fugit sequentes, sequitur fugientes; Chaldaeus, *prudentes*; Thaumaturgus, *saues*; Clarus, *expertes et rerum peritos*. Verum quia hi intelligunt nomine *nebonim* quod praecedit, hinc apte Nosler uerit, *artifices, scilicet mechanicos, uel mathematicos et similes*. S. Bonauentura censet duo prima, scilicet uelocitatem et fortitudinem esse dona corporis, entera tria esse animae, nam sapientiam esse in corde, doctrinam in ore, artem in opere. Solertis insignis artificis in gratia et pretio esse tum apud principes, tum apud populum, sed non raro casu aliquo sinistro contrarium accidit, atque haec est uanitas aeterni et artificum, quam hic notat Salomon, *Philatius, lib. De Fortuna*, narrat Apellem, cum equum anhelantem pingere, nec anhelum satis exprimeret, ita percutit, penicillum in imaginem coniecit, et quod quaerebat perficere, ut omnium sibi gratiam et admirationem conciliaret.*

SED TEMPER CASUSQUE IN COMMIS. — Hebraea, *sed tempus et occurus occurrit omnibus* illis; Arabibus, *custant eos omnes*; Chaldaeus, *tempus et casus in sidere eorum occidit omnibus*; Chaldaei enim ad astra referebant cursum et casus rerum humanarum, unde de his ex illis diuinebant; Campensis, *tempus et casus omnes de medio tollit*; sed hoc alienum et contrarium uidetur.

TAKRUS. — Id est occasio commoda uel incommoda ad rem perficiendam, qui enim commoda captat, feliciter rem peritit, qui incommoda, infelicitate: sic qui captat mollia fanuli temporis, impetrat quod postulat; qui dura et aspera, repulsum patitur. Tempus ergo ut occasio rebus gregendis dominatur, ut dicitur cap. iii, 1. O. cursus et concursus causerum continentium, quae dum fortitudo concurrunt, producant casum et effectum fortunam. Cajetanus per tempus accipit motum orbium coelestium, qui efficiunt effectus casualis in rebus sublunariis; Aber-Eara per casum intelligit Dei prouidentiam; hoc enim, ut initio dixi, regit omnes casus euentusque fortuitos, ideoque ipsa esse fortuna fortunans. Melius alii per casum intelligunt causam et effectum casuales, qui in omnibus rebus non semper, sed saepe accidunt. Unde S. Thomas, 1 part. *Quaest. LXXV, art. 6, ad 1*, et *Quaest. V de Veritate, art. 3, ad 5*, notat ad solertem dici tempus *casumque*; quia, inquit, secundum aliquem ordinem temporis casuales defectus inueniuntur in his rebus, v. g. quod potentiores frequenter succumbant, ostendit quod uictor

magis est ex divina providentia, quam ex humana virtute. Praeclare S. Augustinus, lib. III. De *Tyrin.* cap. IV: « Nihil, inquit, sit visibiliter et sensibilibus, quod non de interiori invisibili atque intelligibili aui summi Imperatoris aut iubeatur, aut permittatur secundum ineffabilem iustitiam praemiorum atque poenarum, gratiarum et retributionum, in ista totius creaturae amplexissima quadam immensaque Republica. »

Nota: Casus sive effectus contingentes proprie sunt illi soli qui sunt a causa libera, puta a Deo, angelo, demone vel homine; alioqui enim pluviae, venti, fulmina, caeteraeque res naturales in causis suis determinabuntur et certa; sed dantur a Deo, angelo, demone vel homine libera causa, hoc immutatur et combinantur, tunc ex his procedunt eventus contingentes et casuales. Hinc Romanum, Graeci caeteraque gentes iure colunt Fortunam, velut deam, imo primam deorum, quae omnia regit, et hos facit fortuniosos, opulentos, felices, illos desotinos, pauperes, miseros; hinc tota templa, tot arae, tot nomina Fortunae: Ipsa, ait D. Chrysostomus, *enst.* 83, bella gerentium est victoria, et poenae benevolentia, et amantissimus confidendum benevolentia, et amantissimus voluptatis, et brevis bonus in omni re successus. » Servus Tullius, ait Plutarchus, *Quaest. Roman.* LXV, templum a parva fortunae dedicavit, significans fortunam minimis momentis plurimum posse, multaque usu venisse, ut exiguus plane rebus aut eventibus, aut contingentiis maxima consequerentur vel perderent, deorum animam rebus esse advertendum, nihilque eorum quae offerantur, ob parvilitatem esse negligendum: » Idem rursus: « Sapientia, ait, in hunc usque diem templum non est, perinde temperantiae, aut tolerantiae, aut inanimilitati, aut continentiae: Fortune vero templa sunt splendida et antiqua, ac tantum non cum primis foveae fundamentis posita. » Cornelius Sylla, inquit idem Plutarchus in *Sylla*, « fortuna se filium » dicebat. Pro religiosis inanis fuit basilicae fortunae in urbe Fanensis, quae inde dicta est fanum fortunae, de qua ita scribit Nicolaus Perottus Episcopus Sipontinus in lib. I. *Moralium*: « A *fano* fanum dicitur, hoc est templum, quod Pontifex in dedicatione templorum verba praefari solet: quamvis sint aliqui qui *fan* *fan* *fan* dictum malint, quod significat manifestum, quod a fano responsa dantur, etc. hinc Fanum, Pident urbis dicta, in litore Adriatico inter Pisaurum et Senogalliam, omnium Italiae urbium antientissima, sive loci naturam, seu civium ingenia consideres, quod in ea pulcherrimum fortunae templum fuerit, cuius adhuc reliquiae conspiciuntur: hinc Fanenses sive Fanestres appellati. » Hujus fani fortunae fabrice praefuit Vitruvius, architectorum princeps, qui libros suos De *Architectura* dedicans Augusto Caesari, ut ipse principi edificationi dedito, ab eo beneficia et honoribus actus, ita de hoc fano

scribit, lib. V, cap. I, sub finem: « Non minus summam dignitatem et maiestatem possunt habere comparatione basilicarum, quo genero Caionis Juliae Fanestri collocavi, curavique faciendum, cuius proportionem et symmetricam esse constat: » eas deinde exacte feseque describit, additque hoc fanum fuisse iuxta adem Augusti Plura de hoc fano vide apud Sigonium et Chuvetium in Descriptione Italiae. Fani fortunae Episcopum fuit S. Fortunatus, de quo mox. Hoc enim fanum fortunae profanum a Christianis conversum fuit in sanctum templum in honorem B. Virginiae dedicatum, quae vera est fidelium fortuna, eos fortunans omnibusque domis cumulans et beans, cuius proinde, ac praesertim sacelli unius Virginiae assumptae dicat, magnificentiam neque ac religiosem integro carminum libro miris elegis celebravit plurimi et prius Italorum poetae, quorum unus ita oritur: »

Fortuna fuit hoc fano, nunc Virginitas: ita Est nomen (inno *manies*), magis nomen ista parens.

Seneca, *epist.* 44: « Initium, ait, omnium rerum sapiens, non exitum spectat. Initia enim in potestate nostra sunt; de eventa fortuna iudicat. » Idem, *epist.* 38: « Invidit, ait, temperatissimos moribus, validissimos patibis, innocensissimos poena, secretissimos tumultus. Eligat aliquid novi casus; per quod valat oblitis vires suas ingerat. Longam moram dedit malis proferantibus, qui diem dicitur haurire momentumque temporis. Nero, ait Suetonius, cap. XII. Vite ejus, « iudices, priusquam inoperaret, reverentissime alloquabatur, omnia se facienda fecisse, sed eventum in manu esse fortunae. » Plutarchus in *Pseud.*: « Centum doctorum hominum consilia haec devincti dea fortuna. Atque hoc verum est, perinde ut quisque fortuna utitur, ita praecellit; atque exinde spero cum ulitur, ita praecellit; atque exinde spero cum ulitur, ita praecellit; atque exinde spero cum ulitur, ita praecellit. » Livius, *Decade* I, lib. IX: « Per omnia, inquit, humana, maxima in res bellicas fortuna potens est; » Ennius, lib. I: « Fortuna arbitrio suo pacem, sed maxime bella gerit. Eadem, inquit ille, mari tranquillitatem imponit, aestatem hiemi, celeritatem tardissimis, vires segnissimis. » Denique Iudaei colunt Fortunam, in quos proinde invecit Isaias, cap. LXV, 44: « Qui ponitis, inquit, Fortune mensam, et libatis super eam; » ubi multa de fortuna dicit.

Moraliter docet hic Salomon res omnes sublunares, ut ipse fortuna volubili subjectas, esse vanas variabilesque, ideoque parvi habendas, ac contempnendas contra omnes fortunae casus etiam adversos, ipsamque mortem sapienti obfirmandum esse animam fortitudine et constantia. Salomoneum velut magistrum de more secuti sunt Plato et philosophi. Hinc Bion, teste Stobaeo, *serm.* 103, dicebat: « Fortunam divitibus opes dedisse, non dono, sed mutuo. » Crescus consultus a Cyro de bello contra Tomyrin suscipiendo, in quo deinde occisus est: « Si, inquit, te agnoscis hominem, quod

est: » talem rerum humanarum circulum esse, qui rotatur eosdem semper fortunatos esse non sinat. » Dacrymius aiebat illum, qui sinistram fortunam ferro nequiret, nec dextram ferre posse. Unde ipse illud Echylus dicebat fortunae: « Tu me extulisti, tu ipsa rursus dejecisti. » Ita Antonius in *Melissa*, *part.* I, cap. LXX. Romuli vox erat: « Fallacia et coednae sunt omnia quae fortuna in sus habet potestate. » Ita Maximus, *serm.* 18. Fabius Maximus Minucii collega sui secundam fortunam magis quam adversam permississet, quod fortuna instabilis variet vices, et a secundis ad adversa desiliat, cuiusque faciem ostendit, mox tergum obvertit. Ita Plutarchus in *Vita Fabii*. Zeno cum in naufragio omnia amisisset: « Euge, inquit, fortuna, quam probe nos ad hoc palliolum redegitis! » Socrates ad omnes fortunae procellas immotus eadem mente, eodem vultu persistebat. Unde S. Hieronymus ait in virtute christiana requiri animi robur Socraticum. Seneca, lib. *De Tranquill. animi*, docet sapientem per virtutem vigoreque animi omni fortuna et injuria esse superiorem. Unde cum recensisset heroes casu iniquo occisos, ut Socratem, Pompeium, Ciceronem, ac « optimos pessima » pati, remedium subdit: « Tanto fortiores, inquit, tanto feliciores, humanos effugis casus, livorem, morbum; existis ex custodia: non vos digni mala fortuna diis vobis estis, sed indigni in quos jam aliquid fortuna possit. » Audi eundem, *epist.* 92 et 98, ubi inter alia haec dat vitae axiomata. » Adversus fortunam valet ad tolerantiam obfirmata omnino mens; mortalia omnia morte damnata sunt; inter peritura vivimus; mortale est omne mortalium bonum. Nihil firmum infirmo, nihil fragile aeternum et invictum est; tam necesse est perire, quam perdere. Die fortunae: Cum viro tibi negotium est: quere quem vincas. Die tibi: Ex istis, qui terribilia videntur, nihil est invictum. Singula vitiosa jam multi, ignem Mutius, crucem Regulus, venenum Socrates, exilium Rutilius, ortem ferro adactam Cato; et nos vincamus aliquid. »

Tacite ergo hic monet Salomon ut a rebus sublunariis, ut ipse lunationi, id est varie per temporum mutationi, casu fortunae obnoxio mentem transferamus ad caelestia, quae superant omnem fortunae casum et lusuam, nesciantque ortum et occasum, sed in stabili angelorum et beatorum degunt aeterno. Sapiens utique est et felix, qui id prestat. Praestitit id ipsum S. Fortunatus Fanensis (urbis est antiqua in Pentapoli Umbriae, dicta Fanum Fortunae, quod illi esset dicat, ut superius dixi) Episcopus anno Domini 392, coevals S. Gregorii. Unde Fanenses hoc ei elogium posuerunt: »

Fortunate animi, qui regaturus in aevum, Fortune instabilem spe in aeternum rolas.

Fortunatus ergo fortunae fuit Episcopus, moderator et rector. Unde idem addunt heroica haec

virtutum ejus facinora: « S. Fortunatus patriam a spiritibus immundis liberat. Pestem ob ejus delictum basilicam grassantem pellit. Fortius aevum ferentes ejus sacrum corpus ventorum et pulveris violentia deleret. Manna e mausoleo et ossibus Saneti fluens, piis agris salutem conferet, impiis mortem. Arida Urbis fovea divinitus admonita, invensius ejus corpus sanatur. » Haec ex publicis Fanensium tabulis accepi, et prograndi ejus imagini, Romae eius et approbatae, hinc conscripsi. Exstat S. Gregorii *epist.*, lib. VI. *Registr.*, ordine 13, ad hunc S. Fortunatum Fanensem Episcopum, in qua ei concedit ut vendat sacra vasa pro redemptione captivorum, scilicet a Longobardis, ut recte advertit Baronius: hi enim illo aetate vastabant Italiam. Denique cum anno 407 Fanenses sacra S. Fortunati lipsana reverterent, invennerunt ea mausoleo inclusa cum lipsanis S. Paschalis et S. Ursi Fanensis Ecclesiae Episcoporum, instar nivis candida, ut jam in illis future pro resurrectionem glorificationis imaginem contemplantis, praesentium cum tanta odoris fragrantia miraret, ut myrrine et balsami omniumque unguentorum odoramenta incomparabili suavitate transcenderet. Ita Saneti dominatur fortunae omnibusque fortibus.

12. NESCIT HOMO FINEM SUUM: SED SICUT PISCES CAPTUM ERUNT (Septuaginta, *illaqueantur*) HAMO, ET SICUT AVES LAQUEO COMPREDUNTUR, SIC CAPTUM ERUNT HOMINES IN TEMPORE MALO, CUM HIS EXTENSIS SUPERVERSERIT. — Pro finem suum hebraice est *tempus suum*, id est finem temporis sui. Probat tempus et casum velocibus, fortibus, sapientibus et artificibus dominari, ex eo quod eos capiat, velut pisces hamo et aves laqueo. Captus, inquam, in fine operis quod moliantur, ut scilicet veloces capiuntur in cursu suo, fortes in bello sapientes in sua sapientia, prudentes in prudentia, artifices in arte; quo fit ut omnibus suis hinc doctis sibi concilient non praemia, quae sperabant, sed damna infamiae, vinculorum, famis, paupertatis, contemptus, ac subinde necis et mortis, illaque inprovvisa, ut verit Arabicus, et inopina quae non expectabant. Per finem ergo exitum intelligit, tum operis et negotii ejusque, cum Theophrasto et Olympiodoro; tum vitae, perla mortem, cum S. Hieronymo. Vide analogias periphreas inter homines et pisces, quos recensuit *Halamae* I, 14, ad illa: « Et facies homines quasi pisces maris. »

Tropologicae esca, hamus et laqueus, quo incantantur et capiuntur homines, est voluptas. Audi S. Augustinum, *De Agone Christ.* cap. VII: « Gaudet piscis, quando hamum non videns, escam devorat; sed cum piscator eum adducere coeperit, viscera ejus torquentur primo, deinde ab omni laetitia sua per ipsam escam, de qua laetatus est, ad consumptionem trahitur. Sic sunt omnes qui de bonis temporalibus beatos se esse putant: hamum enim acceperunt, et cum illo sibi vagantur. Veniet tempus ut sentiant quanta tormenta cum

aviditate devoraverint. » Porro voluptas hæc multiplex est, sed maxime triplex, scilicet gula, opulentia et superbia. Aliqua enim harum capitur homo, ac delicias ridens sibi astringit vincula mortis, ut ait Pœta. Ad haec opulentia sive avaritia spectat axioma, sive apophthegma Pii II Pontificis: « Ligatores sunt aves, forum area, iudex rete, advocati auresque. Quoscira censebat dignos viros Pontificis opus esse, sed beatum qui id bene ferat. » Primum enim et summi momenti Pontificis et principis onus officiumque est, constituere Episcopos, magistratus, iudices, etc., ab avaritia intactos et tali gradu dignos. Hinc S. Antonius, teste S. Athanasio, in visa totum mundum conspexit laqueis plenum, quos animabus sursum ascendere conantibus tendebant demones, illique eas illaqueabant ac capiebant. Unde (dicens oransque) « Humilitas. » Damon enim omnibus in rebus homini tendit laqueos, eosque cuiusque indoli et affectu appositos; gulosus enim offert epulas et vina, ambitiosus honores, iracundo duella, timido pericula, avaro opes, etc. Audi S. Leonem, serm. 7 De Nativitate: « Non desinit hostis antiquus deceptum ubique laqueos preledere. Novit cui adhibeat estu cupiditatis, cui illecebras gula ingerat, cui apponit incitamenta luxuria, cui infundat virus invidia. Novit quem merore conturbet; quem gaudio fallat, quem metu opprimat, quem admiratione seducat. Omnium discit consuetudinem, veniat entas, scrutatur affectus, et ibi causus querit occidit, ubi huncque videt studiosius occupat. »

In tempore malo (id est misero, diffideli, periculoso, calamitoso, exitiali) cum eis extemplo supervenerint. — Hebraice, cum ceciderit super eos; Graece, cum supervenerint in eos: quæ phrasid significat inevitabilitatem et superioritatem repenti supplicii proficisci a causis superioribus, puta e celo et angelis, inquit Cajetanus. Chaldeus, in tempore mali, quod venturum est super eos puncta non rebus. Magnam quodvis accipio, sed presentem mortem et gehennam, quæ malorum omnium est maximum, juxta illud Pauli: « Dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet; cum enim dixerint pax, et securitas, repentinus eis superveniet interitus, sicut dolor in utero habenti, et non effugiet. » 1 Thess. v. 3. Et illud Christi: « Erunt in diebus ante diluvium comedentes et bibentes, murescentes et nuptii tradentes, et non cognoverunt, donec venit diluvium, et tulit omnes: ita erit et adventus Filii hominis. » Matth. xxiv. 38.

13. HANC QUOQUE SUB SOLE VIDI SAPIENTIAM, ET FROBATI MAXIMAM. — Hebraice, et magna est apud me, scilicet quam versu sequenti enarro. Identidem Salomon, post recensitas vanitates, sermone reflexit ad laudes sapientie, ut eam om-

nibus commendat, utpote quæ sit veritas veraque hujus vite felicitas. Simul tamen ostendit et quoque sum adhaerere vanitatem, non intrinsecus, sed extrinsecus: scilicet quod illa ab hominibus opulentis parvi fiat, quodque sapiens cum per sapientiam liberavit civitatem obsessam et desperatam, illico in oblivionem veniat, et in pristinum sui neglectum recidat, ut ad pallium philosophicum, id est ad pauperatam et obscuritatem suam cum Socrate redigatur. Igitur novam ingrassitudinis vanitatem hic oculis subjicit. Ita Lyranus, Hugo. Alii aliter, sed varie et minus apte hæc noctant procedentibus.

14. CIVITAS PARVA (ARABICUS, DELICATA), ET PARVA IN EA VIRI: VENIT CONTRA EAM REX MAGNUS, ET VALAVIT EAM; EXSTRUXITQUE BUNITHONES (Septuaginta, oppides magnos; Symmachus, machinam magnam; Syrus, propugnacula; Arabicus, propugnaculum cujus turres magnæ sunt) PER VIRUM, ET PERFECTA EST OPSIDIO. — Est paradigma per modum exempli, sive historie, quæ subinde accidit vero Salomonis, ut ab eo videri et audiri poterit. Civitas hic inducitur parva, id est parva habens machinam, parvas turres et machinas, ut se contra hostem obsidentem tueri non possit, ideoque in ea viri pauci, qui eam propugnare viribus diu nequeant, quin mox animo cadant ac robore deficiant. Unde major apparet vis et virtus sapientis et pauperis, eam sua sapientia tutantis et liberantis.

15. INVENTUSQUE EST IN EA VIR PAUPER ET SAPIENS; ET LIBERAVIT URBEM PER SAPIENTIAM SUAM, ET NULLUS DEINCEPS RECORDATUR EST HOMINIS ILLIUS PAUPERIS (1). — Testis Archimedes: « quem tantopere venerant Syracusani oppugnantes Romani, et, si val funiculam exiguerit lignum ex intro conspicerent, machinam aliquam in ipsos moveri suspicarentur, et Archimedes vociferantes terga verterent, fugerentque, et cogentur, conflictu et oppugnatione pretermissa, in obsidione longa spem ponere. Ita Plutarchus in Vita Marcelli. Idem de Epaminonda, qui Thebas defendit et imperio auxit, ita scribit: « Ad quadragesimum annum obscurus Epaminondas nulli usui Thebanis fuit. Ut habitata est ei fides, suscepto imperio, riventem civitatem conservavit, ac servientem in libertatem asseruit Greciam, qui in gloria, sicut in sole, virtutum stream in tempore presitit. Refulget enim usus, »

Ubi nobilitate more aris, sermo quod dia Jaculi, resumpsit animum. »

Sic Judith liberavit Bethuliam, occiso Holoferne; Jahel Israellem, occiso Sisara, Judicum iv. 21; neque ac Debora, ibidem vers. 14. Sic David Celim urbem tutatus est, et tamen Celim cum

(1) Males impersonaliter positum est. A misere, pauper, quæ vox apud Arabes quoque eodem sensu usurpatur, ortum est gall. misere.

trahissent Saul, ni; Deo consulto, fugisset. Sic Gedeon liberavit Judæos a Madianitis, et tamen Judæi non fecerunt misericordiam cum dono ejus, ut 70 ejus filios protegerent, dum occiderentur ab Abimelech, Judic. cap. viii. 25. Sapiens enim totus intendi bono publico, ut ejus incommoda hostesque dispellat: quare modos urbis salvandæ querit et invenit, cum insipientes vatum propriis commodis et opibus, ac publica negligunt. Unde Thamarurgus vertit, parvam civitatem a paucis habitatam magnam et frequentatam existimam, si vel pauperem unam sapientem civem habent.

Allegorice, Christus sapientissimus et nostri causa pauperissimus liberavit Ecclesiam, quæ urbs parva est respectu totius mundi, a tyrannide demonis et peccati: et tamen plurimi ingrati hoc ejus beneficium non agnoscent, imo ipsum ejusque gratiam aspernentur, seseque suis voluptatibus dedant. Ita S. Hieronymus.

Tropologicæ: « Aliter Hebraeus, ait S. Hieronymus, hunc locum interpretatus est. Civitas parva homo est, inquit, qui etiam apud philosophos mundos minor vocatur. Et viri pauci in ea, membra de quibus ipse homo contextitur. Cum autem venerit adversus eam rex magnus diabolus (diabolus serpens est lubricus, cujus si capiti, id est prima suggestioni non resistitur, totus interna cordis dum non sentitur illibitur, tentationum diabolicarum insidias flagitia sunt; non est immisso, sed incensore vitiorum. Unde David: Tu frequist caput draconis), et quesierit locum per quem possit irumpere, invenitur in ea humilis et sapiens, et quietus interioris hominis sensus, et eruit urbem, quæ obsessa ab hostibus cingebatur. Cuiusque homo da periculo sive persecutionis, sive angustiarum, sive cujuscumque adversæ rei atque peccati, fuerit erutus, homo ille exterior, qui inimicus est illius pauperie hominis et sapientis, non recordatur interioris hominis, nec subdit se consiliis ejus, sed rursus sua fructu libera voluntate. » Accedit Chaldeus, qui per civitatem parvam accipit corpus hominis; per regem obsidentem, concupiscentiam; per virum sapientem et pauperem, inspirationem atque cogitationem bonam, quæ cum conscientia resistit, hominemque liberat a peccato et gehenna, cuius deinde homo obliviscitur.

Moraliter, nota hic sapientes amaro silentium, qualem et pauperatam. Sapiens, ait Pintarehus, ita vivit ut nemo sentiat eum vivere. Hanc sapientie magis alluitas est cum pauperatate, sicut insipientie cum opulentia. Sapiens tamen, cum opus est, patriæque ejus ope indiget, se dat in lucem, suamque sapientiam ad ejus salutem explicat, ut facit Jeremias, Isaias ceterique Prophete. Sapienter Philo, lib. de Sacrific. Cain et Abel: « Omnis sapiens, inquit, stultus est redemptio, mercesque ne minimo quidem tempore duraturi, nisi ille misericordia sua, providentiæque impul-

sus incolumitati ejus prospiceret. » Unde mox infert: « Equidem quando aliquo bonum virum habitantem in aliqua domo, aut urbe video, et domum et urbem illam beatam prædico, ratus tum presentem felicitatem mansuram perpetuo, tum absentem expectandam cumulationem, Deo ultra modum munusquamque divitis suis in gratiam digniorum, etiam in indigno profundere solito. »

Porro cur sapientes sepe sint pauperes, causis variis, easque festinas assignat Aristoteles in Problem. sect. XXIX, cap. IV. Querit enim: « Cur paupertas apud homines bonos potius esse, quam apud praves soleat? An quia omnibus odio habetur, atque expellitur, ad probos pergit, rata maxime apud eos salutem permanendi locum esse posse assequi? et contrario, si ad praves venerit, nunquam eos fortuna ista fore contentos, sed vel furta, vel latrocinia nitentur, quibus rebus futurum ut ipsa amplius apud illos manere nequeat. An quia homines probos optime se utrosque existimat, nec sibi pehulantur contumelioseque quippiam se facturos? itaque ut non pecuniarum depositi tute hominibus bonis credimus, sic etiam hæc sibi dispensat et statuit. An libenter se ad viros optimos confert, quia femina est, inopique proinde et virum et consilii, ut ejusmodi hominibus commendatam se esse magno prece veluti adde desideret? An quia mala est, nunquam se male jungeret vellet? Nam si ita maluerit, omnino malum irreversibile ipsa ridetur. » Querit leinde vice versa cap. vni: « Cur divitie magna ex parte ab hominibus pravis potius quam bonis habeantur? An quia fortuna eorum est, ideoque discernere sibi, atque seligere quod melius non potest? »

Rursum nota hic beneficium pauperum pariter non tantum contemptum, sed et odium ac invidiam: quare salutem ab eis urbi allatum illis auferant, et in se vel alios potentes transferant. Contemunt igitur, ait Pineda, et pauperem beneficium, quem pudet futuri beneficii auctorem, et beneficium a paupere acceptum, pro injuria estimant: in hoc plane stulti, in illo perspicue ingrati, in utroque insolenter superbi, quod nolint aliquid fieri pauperi, neque se illius creditores constiterit, ullave gratia obstringi ad redamandum pauperem beneficium. Haque cum illud infestissimum sit, beneficium superbe dare, est et insolentissimum superbe beneficium accipere. Vide Senecam, lib. II De Benef. cap. xvii, xviii, xix. Hoc est quod ait Job de justo, cap. xii, 5: « Lampas contempra apud cogitationes divitum, parata ad tempus salutem. » Denique duces et liberatores patriæ eam ingratam experiantur, ut expertus est Scipio, Themistocles, Militides, Coriolanus et ceteri qui, post vicissitudines civibus pæctas, ab eis acti sunt in exilium.

16. ET DICERAM EGO, MELIOREM ESSERE SAPIENTIAM FORTITUDINE: QUOMODO ERGO SAPIENTIA PAUPERE

CONTEMPTA EST, ET VERBA EIUS NON SUNT AUDITA? — Sapientia, scilicet iam cognita et explorata per liberationem civitatis, q. d. Quamvis illa hominum ingrata soliditas, ut, cum viderint se per consilium sapientis evasisse obsidionem et excidium; jam tamen liberati eum spernant, noluntque salubria eius monita et consilia, ad urbis conservandam et salutem spectantia, ulterius audire? quia nimium externum splendorem et pompam duntaxat spectant, eamque in divitiis suspiciunt, itaque sapientiam in pauperibus haec pompa destituta despiciunt. Fortitudo hic non animi, sed corporis accipitur, pila in viribus, opibus vel amicitis sita; hanc enim significat Graecum *δύναμις*, Hebraice *גבורה* *gebura*, Chaldaeus, *כח* *chach*. Unde Septuaginta, *bona est sapientia super potentiam*; S. Hieronymus, *super divitias et potentiam*; Thaumaturgus, *super popularem potentiam*.

Pro quomodo hebraice est, et quod hebraeo pro quavis conjunctione sumitur. Unde hic nonnulli vertunt, et *tamen* (1); alii, *ergo*; S. Hieronymus in veteri editione vertit, *quomodo*; Et *et* dixi ego, inquit, meliorem esse sapientiam super fortitudinem, etc. quamquam nullus meminerit sapientis pauperis illius, cum bella sint omnia, sed universi divitibus et potentiam admirantur; ego tamen secundum omnes interpretationes magis honore contempnam sapientiam, et verba quae nullus audire dignatur. « Verum in posteriori Vulgata versione nervosus vertit, quomodo; haec enim nota interrogationis continet indignationem cum admiratione, inebriatque sermonem ad exaggerandum rei indignitatem. Huic gnomo allusit est illa Sapient. vi, 1: « Melior est sapientia quam vires; et vir prudens quam fortis. » Unde et illa Phocylidis: « Melior fortis est vir sapiens; agros enim et civitatem sapientia, aeque ac navim gubernat. » Fortem corpore accipe; nam qui animo fortis est, scien est sapiens. Unde Cicero, III *Tuscul.*: « Boni est omnes sapientes fortes esse, et omnes fortes esse sapientes. » Sapientia enim docet vivere melius, moderari audaciam, in periculis rebusque arduis esse animo excoelo, firmoque iudicio et constantia, vitam virtuti postponere, mortemque contemnere, quam sunt officia actusque pariter fortitudinis. Hoc est quod dicitur Proverb. xx, 28: « Cogitationis consiliis roboratur; et gubernaculis tractanda sunt bella. » Id liquet in strategis bellis, quibus utuntur callidi et hostes subjugant.

17. VERBA SAPIENTUM AUDIUNTUR IN SILENTIO, PLENUM CLAMOR PRINCIPIS INTER STULTOS. — Hebraea, in stultis; Chaldaeus, qui imperat stultis clamantibus; Septuaginta, *super clamorem potentium in stultis*; S. Hieronymus in veteri editione, *plenum clamor potentem habentis in stultis*. Pro in silentio; hebraice est, in quiete; Scholasticus, *in quiete*, id est cum benevolentia, benignitate,

(1) Roct.

suavitate, lenitate, mansuetudine; Syrus, *verba sapientis cum requie audiuntur, plenum trepidatio potentis stulti*; Arabicus, *cum tranquillitate* (2). Jam

Primo, Aben-Ezra et Osorius sic explicant, q. d. Verba sapientum continentur a civibus, dum res sunt prospere; at, dum imminet obsidio et excidium, praemetu et dolore silentibus, cupide audiuntur.

Secundo, Arboreus, q. d. Sapiens non clamatur turba et strepitu, sed secretum a turba querit, ubi in silentio loquatur et audiat. Accedit Tielmannus, qui per silentium accipit, *submitissimam et modestam vocem, ut moris est sapientium*; et Campanensis, *verba sapientum, etiam non multum clamant, efficaciora sunt quam principis illius vociferatio*.

Tertio, Clarus et Dionysius causant hie causam dari, cur verba sapientum non audiantur, scilicet eo quod requirant animum silentem, id est quietum, pacatum, liberumque a tumultu passionum, quem populus cupiditatibus aestuare prestare nequit.

Quarto, alii censent sapientiam loqui silenter, id est demissa voce vel ex verecundia, eo quod pauper sit, vel ex metu et dolore, eo quod vilitate se contemnit, aut potius ex pietate et gravitate, q. d. Cum urbe obsessa gubernator clamore verba facit de urbis periculo ejusque remedii, ac populus tumultuat, dum hie hoc consilium succlamat, alius aliud, tum sapiens ex sua quiete proiciens, gravitate et sapientia sua populo silentium indicans, omnia sedat, tranquillat, ordinat et componit, ac sanissimum urbi liberandae remedium proponit. Hic sensus valde est appositus.

Quinto et genuine, Salomon solatur hie sapientem pauperem, ideoque contemptum, ac subinde pusillanimum et dolentem, quod ejus consilia et monita non audiantur, ut dixi versu precedenti. Solatur autem ex eo quod eadem audiatur in silentio, q. d. Etsi vulgus obstreperum et tumultuans verba sapientiae non audiat, ea tamen audiunt viri cordati et prudentes, eaque excipiunt magno oris silentio, et cordis quiete, aique maxiore applausu, approbatione et reverentia, quam clamosi principes vel divites audiant a stultis adulatoibus, qui coram eis plaudunt, sed eis absentibus plodunt, eosque explodunt et exhibant. Nota verba sapientis prodire ex animo dicentis silentio, id est quieto, sereno, gravi, pio, prudenti, ideoque ab audientibus cordatis audiri in silentio, id est animo sedato, tranquillo et attento. Sicut, vice versa, clamor principis auditur cum clamoroso applausu stultorum illi adulantium. Opponitur ergo silentium et quiete tam sapientis docentis,

(2) Nilominus verba sapientum cum quiete audita, id est, que animo quieto et attento audiuntur (Rosenmullerus, qui modeste et placide prolata audiuntur), praesentiam clamori inconsiderato et inconsiderato imperantem qui est in stultis, id est stulti; alii ob parallelismum, clamori regis esse stultos allegant.

quam populi audientis, clamori et tumultui tam principis clamantis quam stultorum et acclamantium.

Porro silentium oris sapientis prodit ex quiete et silentio cordis, ac notat ejus modestiam, mansuetudinem, benevolentiam, gravitatem, prudentiam, constantiam aeque ac efficaciam: quod scilicet ipsius oratio prudens, cordata et nervosa, etiam modesta, lenis et submissa, efficacior sit clamosis principum concionibus, mandatis, edictis, eo quod silentium omnibus cordatis indicat, quin et in obsidione et periculis, cum omnia metu et perturbatione surt plena, pacem et salutem conciliet. Unde aliqui sic vertunt et explicant, *efficiarius est silentium sapientis clamore dominatoris cum stultis suis associis*, id est plus valet ad reipublice salutem una vox sapientis, quam mille clamorose magistratum cum populo tumultuantium; quae tumultum populi composit, seditiones sedat, unionem efficit, noxia consilia dissipat, ac sana suggerat et persuadent: sapientes ergo in voce, aeque ac mente sunt moderati et submissi, insipientes clamosi et tumultuarii. « Anima, inquit Olympiodorus, quae stultitia repleta est, cum clamore et turbulentia sermones profert sine quiete, ordine et constantia; » et S. Hieronymus: « Quicumque videris in ecclesia declamantem, et cum quodam lenocinio ac venustate verborum affectus plausus, ac risus exutere, audientes in affectus levitate concitare, scito signum esse insipientiae tam ejus qui loquitur, quam eorum qui audiunt. Verba quippe sapientum in quiete et moderato audiuntur silentio; qui vero insipientes, quamvis sit potens, et clamorem sive suae vocis, sive populi habeat acclamantis, inter insipientes computabitur. » Hoc est quod de Christo sapientissimo ait Isaias, xlii, 2: « Non clamabit, neque accipiet personam, nec audietur vox ejus foris, etc. Non erit tristis, neque turbulentus; » et cap. vii, vers. 6: Aquae « Siloe, quae vadunt cum silentio. » Sicut enim aquae leniter fluentes et quasi silentes sunt profundissimae, sic et homines modesti et taciturni profundissimi sunt consilii et iudicii.

Anagogice, iusti et oppressi et silentes in iudicio clamabant contra impios oppressores suos, juxta illud Sapientiae, v, 1: « Tunc stabant iusti in magna constantia adversus eos, qui se angustaverunt. » Unde Thaumaturgus vertit, *hic tacet et contentum sapientia, ceterum postea audivit aliorum vocem edens, quam principes et tyranni multorum cupiditate fugiantes*.

18. MELIOR EST SAPIENTIA, QUAM ARMA BELICA: ET QUI IN UNO PECCAVIT, MULTA BONA PERDIT. — Thaumaturgus, *sapientia enim ferro ipso fortior est*; Olympiodorus, *melius est consilium cuiuscumque prudentis, quam omne auxilium quod ab armis sperari possit*. Sapientia enim est instar ignis, qui omnia transeendit, domat, inflammat et in se convertit. Apposite Franciscus Vallesius, Sac. Philos.

cap. v, 74, corpus naturale politico, hoc est, hominem reipublice comparans, tria utriusque membra primaria ita adaequat: Agricultura, alii, respondet jecori, quia sicut hoc sanguinem membris, sic illa alimenta reipublice suppeditat; bellica ars respondet facultati irascibili quae est in corde, quia repellit si quid inferatur violentiam et impeditur; sapientia et scientia respondent cerebro, in quo est mens et tota cognitio; mercatura delatada respondet curibus, quia proficiendo exteras merces advehit; mechanice artes respondent manibus quibus conficiuntur: quantum ergo cerebrum praestat irascibili ceterisque membris, tantum sapientia antecellit artem bellicam ceterasque omnes.

Et QUI IN UNO PECCAVIT, MULTA BONA PERDIT. — Ex Hebraeo in uno vario verti potest. Hebraea enim ad verbum habent, peccator unus; Septuaginta, peccans; unde Thaumaturgus, *stultitia unus*; et Chaldaeus, *vir peccator unus, qui est in generatione, est cunctis ut peccat multa bona ab hoc saeculo*; S. Hieronymus vero in veteri editione, *qui peccat unum*; Syrus, *et unum peccatum perdit bona multa*; Arabicus, *cum peccaverit unus, perdit bonum plurimum*. Est antithesis sapientiae et insipientiae, sive sapientis et stulti, q. d. Sapientia praevalat armis, quia integras urbes etiam aere obsessas servat et liberat, omniaque vincit et subjugat: e contrario insipientia vel unica multa bona perdit et contemnit, adeo ut urbes et regna subvertat. Ita Cajepianus, qui illud adagium apposite hie citat: « Unus stultus projicit lapidem in puteum, et mille sapientes non extrahunt. » Unde Thaumaturgus vertit, *stultitia unus multa periculum accersit, etiam nullis videtur levis et contemptibilia*. Alii sic exponunt, q. d. Parvus error in principio, nisi statim corrigatur, in multos deducit, ac longe lateque serpit, juxta illud: « Clavus unus perdit equi solem, sola equum, equus equitem, eques castra, castra rempublicam. » Nonnulli hanc gnomen referunt ad bellum et civitatem obsessam, de qua sermo processit, quia dicit: Error unus in bello et civitate obsessa, etiam parvus, non raro castra urbemque perdit. Unde illud tritum: « In bello nihil vel minimum negligendum. » Ant sic, quasi dicit: Melior est sapientia quam arma bellica: si tamen sapientia sit exacta, ut in nullo erroret; si enim vel in uno peccat, perdit multa bona, scilicet famam et existimationem suam, ne opes et salutem sibi commissorum. Verum hie sensus arctior est. Etsi enim occasione civitatis obsessae haec dicantur, ideoque bellum proprie respiciant, tamen generalis sententia tam in pace, quam in bello locum habet, et ubique vera est. Exoptio sunt: Adam unus homo, uno inobedientiae peccato totam posteritatem perdidit, aeque ac Achaem tota castra Israel, Josue vii. Stulta duritia unius Robam perdidit decem tribus. Una Jebael, unus Achab, unus Manasses quot quantaque perdidit.

Mystice (quod tamen multi putant esse litterale), qui in uno peccat, ut ab uno vero bono, puta a sapientia recedat, hic perdit bona multa, vel, ut ex Hebræo cum Septuaginta verti potest, *beati- tatem multam*, id est qui unum peccatum morale committit, perdit gratiam, choriam celestisque virtutes: et hic idem fere dicatur, quod Jerol. II, 10: « Quiunque autem totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus. » Ita S. Hieronymus: « Sic, ait, em- bendum est, quod propter unum peccatum mul-

tae justitiae retro pereant; et invicem se virtutes sequi, et qui unam habuerit, habere omnes; et qui in uno peccaverit, eum omnibus vitis subja- cere. » Sic et S. Bonaventura, Hugo, Lyranus, Tho- mas et Olympiodorus, quem audi: « Unus, qui- cumque in demum sit, dum sese peccati sorda commaculat, et bona corrumpit, quae sibi ex a- cquis illis virtutibus insidebant, et multos etiam ma- lo exemplo ad imitationem inducit. » Sic et Ri- banus in Glossa: « Unus stultus, inquit, plu- mos corrumpit. »

CAPUT DECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Componit et anteponit sapientiam stultitiam. Inde, vers. 8 usque ad finem cap., varia sapientiae documenta assignat, praesertim ne quis alteri sruat insidias, aut detrahat maxime regi aut potenti.

1. Musca morientes perdunt suavitatem unguenti. Pretiosior est sapientia et gloria, parva et ad tempus stultitia. 2. Cor sapientis in dextera ejus, et cor stulti in sinistra illius. 3. Sed et in via stultus ambulans, cum ipse insipiens sit, omnes stultos aestimat. 4. Si spi- ritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris: quia curatio faciet cessare peccata maxima. 5. Est malum quod vivit sub sole, quasi per errorem egrediens a facie principis: 6. positum stultum in dignitate sublimi, et divites sedere deorsum. 7. Vidi servos in equis, et principes ambulantes super terram quasi servos. 8. Qui fodit foveam incidit in eam: et qui dissipat seipem, morietur eum coluber. 9. Qui transfert lapides, affligetur in eis: et qui scindit ligna, vulnerabitur ab eis. 10. Si retusum ferit ferrum, et hoc non ut prius, sed hebetatum fuerit, multo labore exacetur, et post industriam se- quetur sapientia. 11. Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occulte de- trahit. 12. Verba oris sapientis gratia: et labia insipientis precipitabant eum: 13. initium verborum ejus stultitia, et novissimum oris illius error pessimus. 14. Stultus verba mul- tiplicat. Ignorat homo quid ante se fuerit: et quid post se futurum sit, quis et poterit indi- care? 15. Labor stultorum affliget eos, qui nesciunt in urbem pergere. 16. Vas tibi terra, ejus rex puer est, et ejus princeps mane comedunt. 17. Beata terra, cujus rex nobilis est, et ejus princeps vescuntur in tempore suo, ad reficiendum, et non ad luxuriam. 18. In pignitum humiliabitur contumatio, et in infirmitate manuum perstulabit domus. 19. In risum faciunt panem, et vinum ut epulentur viventes: et pecunia obediunt omnia. 20. In cogitatione tua regi ne detrahas, et in secreto cubiculi tui ne male- dixeris diviti: quia et aves caeli portabunt vocem tuam, et qui habet pennas annuntiant sententiam.

1. MUSCA MORIENTES (*mortuum*; Complutens., *mortuus*; Scholasticus, *muscarum mors*) PERDUNT SUAVITATEM UNGUENTI. — Hebræo, *musca mortis fo- tes facient*, et *evanescere*, vel *chullire oleum pigmen- tarii*, vel *aromatari* sive *pharmacopole*. Muscis enim est gustos omnium saporum, ait Aristoteles, lib. VIII *Histor.* cap. xi, quod ceteris animalibus non est concessum. Rorsum musci, imo omnibus insectis oleum est lethale et mortiferum, teste

Plinio, lib. XI, cap. xix; Galeno, lib. II *De Simplic.* facili., cap. xx et aliis (1). Jam

(1) Cohæret hic versus cum posteriore hemistichio versus ultimi capitis præced. Nam quod illic dicitur, unum hominem peccatum stultitiam multa bona per- dere, nunc similitudine quadam confirmat et declarat. *Musca mortis*, id est muscarum mortuorum unaquaque *fores facit unguentum pigmentarii*, sic *pretiosum* id est *sapientiam et gloriam virum stultitia paucis fundat et de-*

Musca
perdit
suavitatem
unguenti.

Primo, Cajetanus sic exposit, q. d. Sicut musca unguentum fodat, sic insipiens, puta detractor et calumniator, fodat nomen et famam sapientis. Sicut enim musca impure impuris cadaveribus insidet, sic detractor non nisi vitis alienis occupatur, ut vera propelet, et falsa contingat. Rursum, quædam muscæ sunt venenatæ, sic venenata est lingua detractoris. Denique nota est muscæ æque he detractoris improbitas et impu- dentia: hinc dicta est *cynomyia*, id est musca canina, Exod. cap. vii, vers. 21. Et Diogenes dictus est Cynicus, id est caninus, quod instar canis et cynomyiæ suis disceris omnes allatraret et morderet, eisque notam infamias aspergeret. Verum nulla hic detractoris fit mentio. Adde si *morientes* non recte congruere detractori, qui vivit viget- que in maledicta. Simili modo, vice versa, possent per muscæ accipi parasiti et adulatores, qui principum animos adulatione corrumpunt. Illi enim similes sunt muscis, quia alienis necibus captant, uti muscæ. Unde Parasitus ille apud Athenæum, lib. VI, ait:

Quod invocans oscitare amo, musca sum.

Ibidem Hegesander narrat quod, cum Alexander dixisset se morderiam muscis (ita vocabat parasitos) jamque conaretur illas abigere, Cinesias, unus ejus ordinis, qui forte aderat, dixerit: « Profecto alie muscæ siliculse magis urgebunt, semel gustato tuo sanguine. »

Secundo, R. Baucados et Joannes Ferns per muscæ accipiunt exploratores et proditores. Muscæ enim curiose aliena invadit, omniaque obit et lustrat, ut referantur hæc ad bellum et urbem obsessam, de qua cap. præced. vers. 13, q. d. Sicut muscæ perdunt unguentum pretiosissimum, sic proditores qui curiose omnia ex- plorat, et perdit consilium perdunt urbes et respublicas. Hinc Plautus in *Mercatore* ita curio- sum pingit:

Muscæ est pater meus; nihil potest eam haberi illam,
Nec secretum, nec profanum est, quia visum est illi.

Verum hæc omnia remota sunt, alienaque et longe petita.

Tertio ergo et genuine, q. d. Sicut musca, oleo se immergens, se ipsam interimunt et oleum fodat: sic una stultitia unius peccati et peccatoris fodat et perdit tum se, tum suavitatem gratiæ et fame; hæc enim repræsentat oleum, id est unguentum odoratum. Nam gnome hæc perlinet ad finem capitis præcedentis, scilicet ad *qui in uno peccaverit multa bona perdit* ita S. Hierony- mus et Olympiodorus, ubi dixi hæc spectare proprie ad principes et magistratus, ac similes, qui civitates regunt, et ab obsidione liberant;

turpat; alii, *gratior est*, plus valet sapientia et honore stultitia paucis. Senus est: Paululum stultitiæ omnia a sapientia et honore profecta perdere valet.

horum enim error unus non tantum sibi, sed et urbi non raro axodium, vel damnum grava affert; generaliter tamen extendi ad quoslibet, qui ex una moricæ imprudentia aut vitio gravis sibi sumque fame, quin et aliis damna accersunt juxta illud: « Modicus error in principio, magnus in fine. »

Nota si *morientes*, muscæ enim fragrantia et dulcedine unguenti illecta ad illum certatim ad- volant, unde illi eum visco immerguntur, suffo- cantur, ait Thaumaturgus, et moriuntur. Ita Gale- nus, lib. II *Simplic. medicam.* cap. xx: « Maledic- tæ, inquit, oleo apes, muscæ, vespa, formicæque intereunt. » hinc muscæ pollere odoratu et me- moria docent physici, quod ad dulcicia et suavia et pingua advolent, et licet sæpius abactæ, sem- per tamen eodem revolent.

Pro perditum hebraice est *fœtere faciunt*; Septu- ginta, *putrefaciunt compositionem oleo suavitatis*; Syrus et Arabicus, *corrumpunt*; S. Hieronymus, *extermiunt*; Thaumaturgus, *reddunt deformem*; alii, *fœcescere faciunt*; Campensis, *corrumpunt*, et *hultis velut scabie obdormiunt*. Per fœterem accipie spurcitiem, nauseam et horrorem, quem muscæ moriantes in unguento ingenerant inhaenti, odo- ranti et gustanti; nam proprie muscæ non fœtere, uti reipsa experimur. Sic Exod. v. 21, dicitur hebræi Moysi et Aaron: « Fœtere fecistis nomen vos- trum coram Pharaone, » id est ingratis, invisio et exosos nos fecistis Pharaoni. Muscarum ta- men spurcitiæ retundit fragrantiam et saporem unguenti, ut propter eam minus quam ante sit odoratum et sapitum. Simili enim modo, inquit Valabius, parva insipientia reddit hominem fœ- dum, id est, eum qui bene audiebatur, male audien- tem. hoc est, ut Campensis, *multum astutiationis ei adiunt*.

Mystice primo, muscæ notat improbas, vras et multas cogitationes a diabolo vel carne et mun- do suggestas, quæ mentem sapientis instar musca- rum circumvolant, eamque inquinant. Ita S. Hieronymus: « Quia, inquit, sæpe caliditate mixta est sapientia, et habet multam prudentiam, præcipit ut sapientiam simplicem requiramus, mixta- que sit cum innocentia columbarum, prudentes- simus ad bonum, simplicior autem ad malum. Justo enim convenit habere primum simplicitatis, et propter nimiam patientiam, dum ulliorem re- servat deo, stultum videtur, quam statim se vin- dicantem, sub velamento prudentiæ exercere ma- litiæ. »

Secundo, muscæ vitiantes unguentum notant improborum societatem pravæque exempli inquini- nare alios etiam probos. Significat, inquit S. Hieronymus, « per unum stultum multa bona sub- verti, quod, sic malus mixtus bonis contaminat plurimos, quomodo muscæ si moriantur in un- guento, perdat odorant illius et saporem. » Et Scholasticus in *Colent. Graec.*: « Nam muscæ, inquit, suffocant unguento, inutile ipsum efficiunt; sit

Mystice (quod tamen multi putant esse litterale), qui in uno peccat, ut ab uno vero bono, puta a sapientia recedat, hic perdit bona multa, vel, ut ex Hebræo cum Septuaginta verti potest, *beatiorem multam*, id est qui unum peccatum mortale committit, perdit gratiam, choriam celestemque virtutes: et hic idem fere dicatur, quod Jerol. II, 10: « Quiunque autem totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus. » Ita S. Hieronymus: « Sic, ait, emendandum est, quod propter unum peccatum mul-

tae justitiae retro pereant; et invicem se virtutes sequi, et qui unam habuerit, habere omnes; et qui in uno peccaverit, eum omnibus vitis subiacere. » Sic et S. Bonaventura, Hugo, Lyranus, Dionysius et Olympiodorus, quem audi: « Unus, quicumque in demum sit, dum sese peccati sorda commaculat, et bona corrumpit, quæ sibi ex æquitate virtutibus insidebant, et multos etiam male exemplo ad imitationem inducit. » Sic et Iacobus in Glossa: « Unus stultus, inquit, plurimos corrumpit. »

CAPUT DECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Componit et anteponit sapientiam stultitiam. Inde, vers. 8 usque ad finem cap., varia sapientia documenta assignat, præsertim ne quis alteri sicut insidias, aut detrahat maxime regi aut potenti.

1. Musca morientes perdunt suavitaliam unguenti. Pretiosior est sapientia et gloria, parva et ad tempus stultitia. 2. Cor sapientis in dextera ejus, et cor stulti in sinistra illius. 3. Sed et in via stultus ambulans, cum ipse insipiens sit, omnes stultos aestimat. 4. Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris: quia curatio faciet cessare peccata maxima. 5. Est malum quod vivit sub sole, quasi per errorem egrediens a facie principis: 6. positum stultum in dignitate sublimes, et divites sedere deorsum. 7. Vidi servos in equis, et principes ambulantes super terram quasi servos. 8. Qui fodit foveam incidit in eam: et qui dissipat seipem, morietur eum coluber. 9. Qui transfert lapides, affligetur in eis: et qui scindit ligna, vulnerabitur ab eis. 10. Si retusum ferit ferrum, et hoc non ut prius, sed hebetatum fuerit, multo labore exacetur, et post industriam sequetur sapientia. 11. Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occulte detrahit. 12. Verba oris sapientis gratia: et labia insipientis præcipitabant eum: 13. initium verborum ejus stultitia, et novissimum oris illius error pessimus. 14. Stultus verba multiplicat. Ignorat homo quid ante se fuerit: et quid post se futurum sit, quis et poterit indicare? 15. Labor stultorum affliget eos, qui nesciunt in urbem pergere. 16. Væ tibi terra, ejus rex puer est, et ejus principes mane comedunt. 17. Beata terra, cujus rex nobilis est, et ejus principes vesuntur in tempore suo, ad reficiendum, et non ad luxuriam. 18. In pignitibus humiliabitur contumax, et in infirmitate manuum perstulabit domus. 19. In risum faciunt panem, et vinum ut epulentur viventes: et pecunia obediunt omnia. 20. In cogitatione tua regi ne detrahas, et in secreto cubiculi tui ne maledixeris diviti: quia et aves caeli portabunt vocem tuam, et qui habet pennas annuntiant sententiam.

1. MUSCA MORIENTES (*mortuum*; Complutens.; *mortuus*; Scholasticus, *muscarum mors*) PERDUNT SUAVITATEM UNGUENTI. — Hebræo, *musca mortis fetore facient*, et *evanescere*, vel *chullire oleum pigmentarii*, vel *aromatarii* sive *pharmacopole*. Muscis enim est gustus omnium saporum, ait Aristoteles, lib. VIII *Histor.* cap. xi, quod cæteris animalibus non est concessum. Rorsum musci, imo omnibus insectis oleum est lethale et mortiferum, teste

Plinio, lib. XI, cap. xix; Galeno, lib. II *De Simplic. facul.*, cap. xx et aliis (1). Jam

(1) Cohæret hic versus cum posteriore hemistichio versus ultimi capitis præced. Nam quod illic dicitur, unum hominem peccatum stultitiam multa bona perdere, nunc similitudine quadam confirmat et declarat. *Musca mortis*, id est muscarum mortuorum unaquaque *fetore facit unguentum pigmentarii*, sic *pretiosum* id est *sapientiam et gloriam virum stultitia paucis fundat et de-*

Musca
perdit
suavitatem
unguenti.

Primo, Cajetanus sic exposit, q. d. Sicut musca unguentum fodat, sic insipiens, puta detractor et calumniator, fodat nomen et famam sapientis. Sicut enim musca impure impuris cadaveribus insident, sic detractor non nisi vitis alienis occupatur, ut vera propelet, et falsa contingat. Rursum, quædam muscæ sunt venenatæ, sic venenatæ est lingua detractoris. Denique nota est muscæ æque he detractoris improbitas et impudentia: hinc dicta est *cynomyia*, id est musca canina, Exod. cap. vii, vers. 21. Et Diogenes dictus est Cynicus, id est caninus, quod instar canis et cynomyiæ suis disceris omnes allatraret et morderet, eisque notam infamias aspergeret. Verum nulla hic detractoris fit mentio. Adde si *morientes* non recte congruere detractori, qui vivit vigetque in maledicta. Simili modo, vice versa, possent per muscæ accipi parasiti et adulatores, qui principum animos adulatione corrumpunt. Illi enim similes sunt muscis, quia alienis venas captant, uti muscæ. Unde Parasitus ille apud Athenæum, lib. VI, ait:

Quod invocans oscitare amo, musca sum.

Ibidem Hegesander narrat quod, cum Alexander dixisset se morderiam muscis (ita vocabat parasitos) jamque conaretur illas abigere, Cinesias, unus ejus ordinis, qui forte aderat, dixerit: « Profecto alie muscæ sicculesque magis urgebunt, semel gustato tuo sanguine. »

Secundo, R. Baucados et Joannes Ferns per muscæ accipiunt exploratores et proditores. Muscæ enim curiose aliena invadit, omniaque obit et lustrat, ut referantur hæc ad bellum et urbem obsessam, de qua cap. præced. vers. 13, q. d. Sicut muscæ perdunt unguentum pretiosissimum, sic proditores qui curiose omnia explorant, et perdit consilium perdunt urbes et respublicas. Hinc Plautus in *Mercatore* ita curiosum pingit:

Muscæ est pater meus; nihil potest eam haberi illam, Nec secretum, nec profanum est, quia visum est illi.

Verum hæc omnia remota sunt, alienaque et longe petita.

Tertio ergo et genuine, q. d. Sicut musca, oleo se immergens, se ipsam interimunt et oleum fodat: sic una stultitia unius peccati et peccatoris fodat et perdit tum se, tum suavitaliam gratiæ et fame; hæc enim repræsentat oleum, id est unguentum odoratum. Nam gnome hæc perlinet ad finem capitis præcedentis, scilicet ad eum qui in uno peccaverit multa bona perdit: ita S. Hieronymus et Olympiodorus, ubi dixi hæc spectare proprie ad principes et magistratus, ac similes, qui civitates regunt, et ab obsidione liberant;

turpat; alii, *gratior est*, plus valet sapientia et honore stultitia paucis. Senus est: Paululum stultitiæ omnia a sapientia et honore profecta perdere valet.

horum enim error unus non tantum sibi, sed et urbi non raro axodium, vel aliam gravæ affert; generaliter tamen extendi ad quoslibet, qui ex una modica imprudentia aut vitio gravis sibi sumque fame, quia et aliis damna accersunt juxta illud: « Modicus error in principio, magnus in fine. »

Nota si *morientes*, muscæ enim fragrantia et dulcedine unguenti illecta ad illum certatim advolant, unde illi eum visco immerguntur, suffocantur, ait Thaumaturgus, et moriuntur. Ita Galenus, lib. II *Simplic. medicam.* cap. xx: « Maledicte, inquit, oleo apes, muscæ, vespa, formicæque intereunt. » hinc muscæ pollere odoratu et memoria docent physici, quod ad dulcicia et suavia et pingua advolent, et licet sæpius abactæ, semper tamen eodem revolent.

Pro perditio hebraice est *fetere faciunt*; Septuaginta, *putrefaciunt compositionem oleo suavitatis*; Syrus et Arabicus, *corrumpunt*; S. Hieronymus, *extermiunt*; Thaumaturgus, *reddunt deformem*; alii, *faecescere faciunt*; Campensis, *corrumpunt*, et *hælis velut scabie obdormiunt*. Per fetorem accipie spurcitiem, nauseam et horrorem, quem muscæ moriantes in unguento ingenerant inhaerenti, odoranti et gustanti; nam proprie muscæ non foetent, uti reipsa experimur. Sic Exod. v. 21, dicitur hebræi Moysi et Aaron: « Fetere fecistis nomen nostrum coram Pharaone, » id est ingratis, invisio et exosos nos fecistis Pharaoni. Muscarum tamen spurcitiæ retundit fragrantiam et saporem unguenti, ut propter eam minus quam ante sit odoratum et sapidum. Simili enim modo, inquit Valabius, parva insipientia reddit hominem fedum, id est, eum qui bene audiebant, male audientem. hoc est, ut Campensis, *multum insipientiæ ei adiunt*.

Mystice primo, muscæ notat improbas, vafras et multasias cogitationes a diabolo vel carne et mundo suggestas, quæ mentem sapientis instar muscarum circumvolitant, eamque inquinant. Ita S. Hieronymus: « Quia, inquit, sæpe caliditate mixta est sapientia, et habet multam prudentiam, precipit ut sapientiam simplicem requiramus, mixtaque sit cum innocentia columbarum, prudentissimus ad bonum, simplicior autem ad malum. Justo enim convenit habere primum simplicitatis, et propter nimiam patientiam, dum ulionem reservat deo, stultum videtur, quam statim se vindicantem, sub velamento prudentiæ exercere malitiam. »

Secundo, muscæ vitiantes unguentum notant improborum societatem pravæque exempli inquinare alios etiam probos. Significat, inquit S. Hieronymus, « per unum stultum multa bona subverti, quod, sic malus mixtus bonis contaminat plurimos, quomodo muscæ si moriantur in unguento, perdat odorant illius et saporem. » Et Scholasticus in *Colent. Grav.*: « Nam muscæ, inquit, suffocant unguento, inutile ipsum efficiunt; et

Judiciorum hereticorumque sensus in bonam Scripturam fragrantiam incidentes, et seipso morte afficiunt, et putre fidelibus unguentum apparent. » Sic et S. Augustinus, lib. *Contra Fulgentium Donatistam*, art. 14, per muscas accipit hereticos: « Musca, inquit, moritura Donatistae circumvolat per totius corporis membra, si tibi reperiant vulnera; sana pungunt, agra lambunt, et eorum ulceribus peccatorum vermes fundunt, quo nec ipsis cadaveribus parant. Muscae moriuntur, cum oleum exterminant, oleo perimuntur; neque enim vivitis, qui spiritum sanctum efflatis. » Ibidem confutat S. Augustinus Donatistas, ex hoc loco docentes hereticorum baptismum esse invalidum, ideoque iterandum; unde hanc gnomen sic ex cerebro suo expendant: Muscae perdunt suavitatem unguenti, id est heretici perdunt sacramentum baptismi, in quo baptizati oleo inunguntur. Porro verus S. Epiphanius, lib. I, cap. 11, An hereticis hereticis hanc gnomen adaptans: « Baptismum, inquit, detestantur, veluti muscae moriuntur, et olei odorati compositionem vitantes. Quoadmodum etiam de his, et horum similibus parabola apud Ecclesiasten dicta est: reversa enim sunt muscae interfectis, mortificantes non putidum facientes aromaticum et unguentarium oleum, hoc est ipsa sancta Dei mysteria. »

Tertia, Chaldaeus per muscam accipit concupiscentiam: « Concupiscentia mala, inquit, quae modo iuxta portas cordis, est sicut musca, quod causam afferat mortis in mundo; adeo ut trahat sapientem in tempore quo peccat, et corruptum nomen bonum, quod simile fuerit ante unguento unctiois suavissimo cum aromaticis. » Concupiscentia apte comparatur muscae, quia instar muscae vills est et exillis, mordax, immunda, spurca, pungens, importuna, infesta, improba et putida; musca enim ex putredine nata in putredine vivit et moritur, omniaque secum putrefacit. Idem facit concupiscentia. Unde S. Bernardus, serm. 44 in Cant.: « He (concupiscentiae), inquit, prorsus muscae sordidae et pungentes, quae in nobis decorem naturae fodant, mentem curae et sollicitudinibus lacerant, socialis gratiae suavitatem exterminant. » Rursum musca est brevis aevi, vivit enim paucos dies, imo subinde paucas horas duntaxat, sequi in oleo, melle aliisque rebus suffocatur, vel ad lucem lucerne aut candelae advolans adurit; ita enim facit concupiscentia et homo concupiscens; ipsa ergo est musca mortis, id est res vills et exigua, sed mortalis, brevique moritura et mortifera. Ad haec musca otiosa est, ideoque vaga et curiosa, aliena invadit. Unde S. Francisus: « Si quem cercobat ofiosum et vagum, aliorum velle manducare labores, fratrem muscam nominandum censebat, eo quod talis nihil boni faciens, sed benefacti inficiens viliem et abominabilem omnibus se reddat, » ait S. Bonaventura in Vita ejus, cap. v. Sic et concupis-

centia et curiositas, omnisque mali causa et fons est otium. Denique musca est animal insolens, impudens, indocile et indomabile. Cetera enim animalia arte cicurari possunt, musca nunquam. Sic et concupiscentia omnem respuit doctrinam, rationem et disciplinam; quae plane excandenda et eradicaenda est, imo ferro et flamma adurenda instar hydrae; alioqui renascitur et repullulat, imo reviviscit velut musca. Nam « muscis humore exanimatis, si cinera condantur, redit vita, » ait Plinius, lib. XI, cap. xxxv.

Quarto, S. Gregorius, lib. XVIII *Moral.* xviii, per muscam accipit leves et importunas cogitationes, quae suavitatem unguenti, id est puritatem, sanctitatem, dignitatem, pacem (et devotionem, ait Bonaventura, praesertim in oratione) animi licet non tollant, inquietant tamen, fundant et perturbant: « Aegyptus, inquit, quae hujus mundi speciem tenet, muscis perculitur. Musca enim nimis insolens et inquietum animal est. In qua quid aliud, quam insolentes cura desideriorum carnalium designantur; unde alias dicitur: Muscae morientes perdunt suavitatem unguenti, quia cogitationes superfluae, quae assidue in animo carnalia cogitante et nascuntur et deficiunt, cum suavitatem, qua nusquamque intrinsece per Spiritum unctus est, perdunt, quoniam integritate ejus perferri non permittunt. » Ab his muscis, ait S. Hieronymus, etiam princeps appellatus est dimonioreus Beelzebub, qui interpretatur aut idolum muscarum (q. d. Deus muscarum, quod idolum hoc caput muscae haberet, aut muscis ad carnes illi immolatas advolantibus, esset referent), aut vir muscarum, aut habens muscas: « demon enim haec cogitationum inquietarum muscas menti nostrae circumvolantes immittit. Vide quae de muscarum in Aegypto plaga dixi *Exodi vii, 7*. Porro Hebraei in *Parke Avoth*, Liber decem Patrum miracula tertium hoc assignant: « Non inspecta fuit unquam musca in domo sanctarii, » ne ad carnes Deo oblatas et crematas advolans, eas foderet.

Quinto, Lyranus, q. d. Sicut musca perdit unguentum, sic unum peccatum mortale perdit cumulum meritorum, aequae ac bonam conscientiam; S. Ephrem vero per muscas accipit demones: « Dicit Ecclesiastes, inquit, muscas morientes perdere suavitatem unguenti, ut sancti quidem peccati ac demonis intelligent vitilitatem et importunitatem, negligentes autem insidias atque subtilitates. Inducit enim inimicus is, qui sibi videbatur securi, perniciem. Et Elias deum Accaron muscam Baal appellavit. Invidet enim in mentibus impiorum tanquam in roeis et candentibus passuis, hoc est marcescentibus; exprimitque immundam actionem ipsorum, et ebullitione temulentiae eorum delectatur. Inter improbes versatur, ut draco; at inter luxu diffidentes, ut musca. Patitur se draco in muscam transformari.

ut impletatis sanie miseros delectat. In parvis quoque venenata praevalet consuetudo, quae animo detrimentum affert ad omnem draconis dispositionem. »

Sexto, S. Bernardus, serm. in *Feria IV Hebdomadae paschalis*, hanc adaptat Iudeis Christum crucifixi: « Abicit, inquit, ut muscae moritura exterminet suavitatem unguenti, quod de tuo corpore fuit, quia apud suam tuam misericordia, et copiosa apud eam redemptio. Muscae moriturae miseriae sunt, muscae morituae blasphemiae sunt, muscae morituae insultationes sunt, quas tibi reddit generatio prava et exasperans. In ipsa elevatione manuum tuarum, etc., pro reverentia tua clamas: Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. » Idem serm. *De Triplici custodia mentis, Linguae et cordis*, applicat linguae, quae res modica est, sed magna dat damna: « Vili, inquit, res est musca moriens, sed exterminat olei suavitatem. Tenerum membrum linguae, attamen vix teneri potest; substantia quidem infirmum quae exiguum, sed usu magnum et validum invenitur; modicum membrum est, sed nisi caveas magnum malum. »

Septimo, muscae sunt distractiones et sollicitudines negotiorum in oratione occurrentes, quae cor lancinant, et tum importuna sunt orantibus, quam muscae convivantibus. Apte dicuntur « morientes, » tum quia orationis gratiam et devotionem intermunt; tum quia, quamvis utiles, cum occurrunt, futurae postea videantur, tamen post orationem non magis fructuosae, quam res mortuae deprehenduntur. Illa simulacra, quae in oratione magis spem utilitatis offerebant, post orationem sic evanescent, ut trunca et inutilia cadavera relinquuntur. Unde constanter a nobis sunt abigende. In cujus rei typum cum aliquando Abraham sacrificium ex animalibus Deo offerret: « Descenderunt, inquit textus, volucres super cadavera, et abiebat eas Abraham, » *Genes. xv, 11* in quem locum D. Gregorius, lib. XVI *Moral.* cap. xix: « Saepè, inquit, in ipso orationis sacrificio importunas se cogitationes ingerunt, quae hoc respere vel maculare valent, quod in nobis Deo debentes immolamus. Unde Abraham, cum ad occasum solis sacrificium offerret, insistentes aves percutit, quas studiose, ne oblatum sacrificium rapere, abegit. Sic ergo, nos cum in arca cordis holocaustum Deo offerimus, ab immundis hoc solacibus custodiamus, ne maligni spiritus et perversae cogitationes rapiant, quod mens nostra offerre se Domino illiciter sperat. »

Symbolus S. Eucherius, lib. *De Formis spirit.* cap. v, et Pierius, *Hieroglyph.* 24, per muscam accipit tam caecodemonem, quam hominem impurum et maleficum. Musca enim Aegypti erat hieroglyphicum importunitatis et importuna vexationis. Musca enim adeo est impudens et importuna pertinax, ut, licet abscisa: semper redeat, laqueo infestet, ac nullam tuarum occupationum

rationem habeat, sive loquaris, sive dormias, sive scribas, sive comedas, sive legas, parata semper adest, ut in faciem insuliat tuam, infesta, incommoda, noxia, nec ulli rei nisi fastidio de se concitando idonea: talis est et daemon ac homo diabolicus. Hinc Plutarchus, *Sympos.* 3, assertit duo tantum esse animalia domestica, quae nunquam humano convictu mansuescant, nec factum; nec consuetudinem, nec disciplinam admittant, scilicet hirundinem et muscam; utramque enim semper indocilem et feram permanere. Sic ergo Pierius hanc gnomen explicat: « Muscae morientes exterminant olei suavitatem, » hoc est, adeo malignum est muscarum genus, ac perinde Beelzebub, puta caecodemonem et homo maleficus, si vel, moriendum sit, nocere eligat et optet; quippe qui, dum vel bonos alioquin mores corrumpat, vel virtutem aliquam infringat, se quoque simul perdit pro nihilo habet.

Prestiosior EST SAPIENTIA ET GLORIA, PARVA ET ADTEMPUS STULTITIA. — Ita legendum cum Romanis: alii enim Codices mire hae variant. Vnde Franciscum Lucam in *Notis* ad hunc locum. Sensus videtur planus, scilicet quod sapientia gloriosa praestet stultitia, quae in se vills est, parva et ingloria, ut sapientia sit nominativi casus, stultitia ablativi. Verum ut taciam hanc sensum esse extremum et frigidum: quis enim hoc nescit? ex Hebraeo liquet contrarium, scilicet « sapientia et gloria esse ablativi casus, et parva stultitia nominativi. Sensus ergo est, q. d. Parva et tempore opportuno congruaque usurpata stultitia praestat rigidae sapientiae et gloriae, quae subinde in periculis sibi aliquae occasio est magni damni; praestat subinde simulare stultitiam, quam ostentare suam sapientiam et gloriam. Alludit ad pauperem, qui sua sapientia liberavit civitatem obsessam; hic enim a mundanis ob pauperem ridetur, ejusque sapientia, quia paupertati mixta, videtur stultitia; sed haec ego stultitia potior est omni mundanorum sapientia et gloria. Hinc illud Horatii, lib. IV *Carm.* ode 12:

Musca stultitiam consilii beaverit,
Vulca est desipere in loco.

Et illud:

Stultitiam simulare loco prudentia summa est.

Sic David, simulans stultitiam coram Achis rege, periculum mortis evasit, I *Regum xxi*; quin et Brutus formam stultitiae assumpsit, ut adipsere tur impetium, ut tradidit historiam Romanam. Sic Christus hunc mundo factus est stultus, dum elegit et docuit pauperem, humilitatem, patientiam, quae mundus estimat stulta; sed haec stultitia summa est sapientia. Unde Paulus: « Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus. » Et: « Quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam. Deum: placuit Deo per stultitiam predicationis, salvos facere credules, »

aspit et placet, omnibus sapere et placere iudicat, ut si ipse sit pulchros, luxuriosus, superbus, etc., omnes gulosus, luxuriosus, superbus, etc., iudicet: qualis enim quisque est, tales et alios iudicat, ait Aristoteles, III *Polit.* vi. Sic Nero libidinibus oppletus, certo sibi persuadebat neminem esse castum, aut ulla sui corporis parte pudicam, teste Suetonio in *Vita eius*, cap. xxix. Sic heretici censent catholicos sacerdotes et religiosos impure vivere et caste, non caste, eo quod illis castitatem servari potantimpossibilem, nisi sibi impossibilem iudicant. Nam, ut ait Seneca: «Omni affectus hoc habet, ut in quo ipse insanit, omnes furere putet.» Et ait Cassianus: «Qui alicui vitio subiaceat, procul est ut eidem alios subiaceat iudicet. Hinc inferi Seneca aliquam viri boni esse, si displicat malis; nondum est bonum et felicem esse, quem nonnulli turba derideat.»

Pro omnes stultos estimat, Hebraea habent, dicit omni, quod stultus est; quae verba indefinita varie definitur possunt: primo, q. d. Stultus dicitur emulget: «Tu es insipiens;» a secundo, q. d. Stultus dicitur omnibus se esse insipientem, id est quidquid negotietur et agit, reposito ostendit, quod cor, id est mens ipsi deficiat, ideo omnibus patefacit suam stultitiam. Hoc secundum sentit Septuaginta verum, etiam in via stultus ambulat, cor eius deficiat vel retardabitur, et quae cogitabit, vel ratiocinabitur, omnia stultitia sunt; Thaumaturgus, cogitatus eius cum viam stultitiae referat; Olympiodorus Septuaginta sic explicat: «In hac via, quam vero viam dixeris, stultus perambulans, cum ad sinistra cor habeat, semper cessat, ac posterior invenitur: in vacuum enim pergit, nequam sibi proposito supra vocationis brachio. In anteriori itaque sese non extendit, nec properat ad finem; sed quamvis ad haec ipse pergere videatur, medio in circuitu deficiet, omnia imperfecte et sine ratione cogitans et aggre-diens. Quod si ipsam adeat viam justificationum, vel, ut verius dicam, ad se simulat, hoc est divinum observantiam mandatorum, quia tamen illius mens deficiat ad sinistra, cessabit proarus et tunc deficiet, ut neque quid proceptum sit intelligat, neque operetur juxta legisatoris voluntatem.» Chaldaeus vero vertit, etiam in via perperam tempore quo stultus ambulat, cor eius caret sapientia, ita ut faciat verba quae non deest fieri, et omnes dicant ipsum esse stultum (1).

4. Si spiritus potentatem habentis (Hebraice, dominantis) ascendit super te (Symmachus, superstantem tibi, vel trahit in te; Thaumaturgus, in bellum tibi movet spiritus adversarius, resistens tibi), locum (S. Cyrillus, in cap. 1 *Isaiae* legit cor in corde enim est locus sapientiae et constan-

(1) Et etiam in via cum stultus ambulat, quidquid dicitur agitque, cor eius deficiat, recte rationis usum dicit, hinc aliter ac si corde, sive, ex nostro loquendi uso, cerebro, anima rationalis officina caret; dicitque, sua agenti ratione prodest omnibus, quod sit stultus.

tie) tuum ne dimiseris (2): quia curatio est et cessare peccata maxima. — S. Ambrosius legit, cura mitigabit delicta magna: «cura, s. i. e. diligentia, ne qua in re desis officio tuo, ut ipse in *Psalm.* xxxvii. Symmachus, quia pudicitia comprimit peccata magna. Minus recte Aben-Ezra per curationem accipit remissionem animi, otium, item medicinam, qua medicus curat morbos corporis. Septuaginta Hebraeum כשרי marpe, id est curatio, vertunt, salutis; Syrus, medicatio; Arabicus, materia; Pagninus, lenitas. Pro locum tuum, Tigurina vertit, stationem tuam; Vatablus, locum pristinum. Jam

Primo, Campensis sic vertit, si cupiditas dominandi animam tuam invaserit, locum priorem ne facile deserat; nam qui ab huiusmodi cupiditatis animata quem temporet, multa vitabit et gravia peccata. Accedit Tigurina quae vertit, quoties affectus dominandi (vel domini dominationis, aut dominatio) et te artus fuerit, ne desere stationem tuam; nam qui affectus sedat, rejungit grandia peccata. Iam dupliciter exponit Vatablus. Primo, q. d. Si dominandi obreperit cupiditas, illam cura, id est reprimere et castigare: sic enim vitabitis peccata multa arrogantia, injustitia, rapina, etc., in qua incurrit il qui regunt, vel dominari cupiunt. Secundo, si regendi potestas illi offeratur, non effertur animo, sed modeste et prudenter ea utere: sic vitabitis peccata multa. Favet Hebraea, S. Hieronymus, eius verba modo recitabo, neque ac Pineda. Vere Seneca, *epist.* 84: «Quicumque, inquit, emittit videtur in rebus humanis, quamvis pusilla sint, per difficiles et arduos labores ademptur. Contragosa in fastigium dignitatis via est.»

Secundo, Cajetanus, q. d. Si dominatum et regnum acceptaveris, eris medicus, qui pro tuo munere facies medicinam peccatis, non omnibus, tamen magnis: «Politica enim, inquit, gubernatio non tollit peccata omnia populi, sed peccata magna; de minimis enim non curat praecor;» nec curare omnia potest: quod si sentit, audiat illud: «Stulti ad cribrum,» hoc est, stulti conantur omnia minima cribri foramina obturare, sed stulto et irrito conatu.

Tertio et genuine, q. d. Si ira, vis vel impetus potentis alicujus dynastae te impellit in aliquod peccatum, ne desere locum et officium virtutis, quem requirit status et gradus tuus.

Quia curatio. — Hebraice, כשרי marpe, id est medicina, sanitas, lenitas, curatio, quia curas, aegritudines et passiones animi, tum tui, tum potentis te impotentis, multa delicta accret. Unde Tigurina vertit, quae affectus sedat, rejungit peccata grandia. Alii (3) marpe vertunt remissio, demissio, puta animus demissus, remissus, laxus et solutus, non inflatus, tumidus et superbus.

(2) A tranquillo mentis tui statu ne te moveri patiaro (3) Recte. Peccata magna, id est magnas laes. Alii calculatitas magna.

Curatio ergo, sive sanitas haec, est animi stabilitas et constantia virtutis, qua curas tuam infirmitatem, metum et pavorem, juxta cum lenitate, patientia et mansuetudine qua curas et mitigas potentis iram, itaque cessare facis delicta plurima, quae committitur tu, cedendo et consentiendo improbe voluntati potentis, sive principis, et quae ipse committeret te cogendo ad consentiendum, vel te iniuste vexando, torquendo et sustinendo necando. Curatio igitur est tolerantia impotentis et iniqui domini: quam qui retinet, averit nullas rixas, odia, simulas, damna quae alioqui orirentur. Nam «patientia leniter princeps, et lingua mollis confringit duritiam,» *Prov.* xv, 1, et xxv, 15. Vide ibi dicta.

Vox curatio significat in dominando intererere animi passiones, aegritudines et vulnera: puta in dominante fastum et iram; in eo qui dominatur, metum et pavorem; ac utrumque a sapiente veluti a medico, curandum esse, hunc constantiam, illum lenitatem et patientiam. Unicum ergo remedium tentationum et persecutionum est animi stabilitas, quies et constantia; ex adverso, eorum fomentum est animi levitas, pusillanimitas et inconstantia. Unde Jeremias, *Thren.* ii, 8: «Peccatum, inquit, peccavit Jerusalem, ideo instabilis facta est.» Vide ibi dicta. Et Salomon, *Prov.* xxvii, 8: «Sicut avis transmigrans de nido suo, sic vir qui derelinquit locum suum.» Et *Ecclesi.* cap. xi, 22: «Confide in Deo, et mans in loco tuo.» Et Paulus: «Sic stete in Domino, charissimi,» *Philipp.* iv, 1. Idem a Salomone didicere philosophi. Unde Horatius, libro III *Carm.* ode 3:

Jactum et tenacem propositi verum,
Non civium ardor prava jubentium,
Non vultus instantis tyranni
Mente quatit solida.

Hic ergo est sanus et validus, imo curans et sanans suus et aliorum animi aegritudines. Ita S. Hieronymus, Titellmannus, Lorianus et alii.

Tropologice, quod tamen nonnulli censent esse litterale, S. Hieronymus, Salomus, Thaumaturgus et alii per spiritum potentatem habentis accipiunt impulsus et tentationes diaboli ac concupiscentiae, cui resistendum est per mentis et propositi in bono constantiam: haec enim est curatio et sanitas animi, quae cessare facit peccata plurima, ad quae incitat animam diem per motus concupiscentiae, quos ex ea in ea suscitavit. Ita Chaldaeus: «Si spiritus appetitus mali, inquit, dominatur tui et confortatur, ut ascendat super te, ne dimittas locum tuum bonum, in quo stare conueveras: quoniam verba legis creata sunt medicina in saeculo, ad dimittenda peccata, et ut ubi trahuntur coram homine peccata maxima.» Unde S. Ambrosius, in *Psalm.* xli: «Et si spiritus, inquit, potentatem habentis in te ascendat, ut habes in Ecclesiaste, locum tuum ne

derelinquas. Etenim superiorem te Christus constituit, quem ad imaginem Dei fecit. Tene ergo superiorem fidei et pietatis locum, quem a Deo accepisti, ut superior faceris ascendenti de inferioribus, hoc est de terrenis et saecularibus, spiritum nequam facile repellas, et signa eius non suscipias in peccato tuo: non occupet animus tuus vestibula, nec introitus mentis tuae, et quasi a sylva lignorum ignibus suis caduca et fragilia populule, aut securibus vestis jamas tui coram excidat. Sit igitur in nobis non sylva, sed vinea; sit porta non tri oris et cordis clausa diligentius, ne hostis introeat. Cito deiecit januam, si patientem eam invenerit.» Sic et Cyrillus Hierosolymitanus, *Catech.* 2, et Cyrillus Alexandrinus, lib. XII *De Adoratione in spiritu*, qui et addit, si vitia non castigantur, rumpere in dies ad majora, et cor mentemque corrumpere, atque ad summam perniciem perducere. Nam, ut ait S. Hieronymus citans hanc eorum tract. *De Virg. servanda*: «Quasi in prociem et in acie stamus semper ad pugnam. Vult nos loco movere hostis, et de gradu decedere, sed solidanda vestigia sunt, et dicendum: Statuit supra petram pedes meos: petra refugium herinacis» *Psalm.* xxxix, 3, et cxi, 18. Jam particulatim

Primo, S. Hieronymus per spiritum hunc accipit spiritum sive impulsus libidinis, quem curat amor castitatis et constantis pudicitiae. Unde per curatio Symmachus vertit, pudicitia. Audi S. Hieronymus accipit Symmacho: «Si spiritus principis irruerit tibi, de loco tuo ne recedas, quia pudicitia comprimit peccata magna, id est, si titillaverit mentem tuam diabolus, et te ad libidinem conelaverit, ne sequaris cogitationem pessimam et blandientem voluptatibus; sed sia fortis et rigidus, frigore castitatis flammam voluptatis extingue. Hebraeus in loco tale nescio quid suspicatus est. Si aliquam in mundo accepit dignitatem, et ordinatus fueris major in populo, non relinquere priora opera tua, et antiquarum virtutum ne incipia, oblivisci, laboreque pristinum non habere, quia peccatorum tuorum remedium ex conversione bona nascitur, et non ex fumentis et superbia dignitate.» Sic et S. Basilius, lib. *De Virg.* per potentem accipit potentatam cogitationem concupiscentiae, quae mentem virginis potenter invadit, et sollicitat ad turpia; sed illa si sapit, loco suo stat amicus exultat: «Nullus igitur, inquit, absentis, nullus presentis hominis speculum sit virginis anima, nisi sancti sponsi sui; nullam eo alia, quam sponsi ascendat forma.» Et Auctor *Catech. Graec.*: «Si te, inquit, superiora potentem spiritus fornicationis malus, vel avaritiae casu adortus fuerit, omnes illi sensus occulto. Quod si peccaveris, penitentiae pharmacum quere:» ubi per curationem, sive medicinam, vides accipi penitentiam. Tunc ergo spiritus habentis potentatem ascendit super aliquem, cum anime morbus illum impugnat, ne miserabiliter

subleat. Et quod tunc medicamen apponendum? illud certe, ut vitio impagnatus locum suum, id est modum curationis non deserat, quia si uniformis atque assidua curatio peccatis maxime solit modis, quanto magis minora, aut non nimis rudientia curabit?

Sensum, S. Ambrosius, lib. I. De Offic. cap. XXI, per spiritum hunc accipit spiritum irae: « Ergo, inquit, si praeceperit et preoccupaverit mentem tuam iracundiam, et ascenderit in te, non daret linguas locum tuum; locus tuus patientia est, locus tuus sapientia est, locus tuus ratio est, locus tuus sedatio, indignationis est. Aut si te contumacia respondentis moverit, et perversas impulerit ad indignationem: si non poteris mitigare mentem, reprimis linguam tuam, et lingua tua non loquatur dolorem. Deinde inquiri peccum, et sequere eum. Passus illam S. Jacobo vide, Quanta prima sedatio animi? Si non prevaleris, frenos impone linguae tuae: deinde reconciliationis studium non praetermittas. »

Vario, S. Gregorius, lib. III. Moral. xiv, per spiritum hunc accipit spiritum superbiae: « Ita namque, inquit, malorum locus est superbia, sicut est et contra humilitas locus honorum, de quo loco per Salomonem dicitur: Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris; ne si aperte dicat: Si tentatoris spiritus contra te in aliquo prevalere consideras, humilitatem penitentiae non derelinquas. Qui quia locum nostrum humilitatem penitentiae dixerit, verbis sequentibus ostendit, dicens: Quia curatio cessare facit peccata maxima. Quid enim est aliud humilitas, nisi medicina peccati? »

Quod, S. Bernardus, serm. de Quadruplici debito, per spiritum hunc accipit tentationem demonis contra vocationem, ut scilicet ordinem tuum de se ipso praetextu molioris boni: « Secum tuum enim impetum, inquit, spirituum vestrorum hinc tepido remissionem, illi ferventi vitam aeternam proponit, hinc solum expetens et expectans, ut quoquo modo tollat eum a concilio iustorum et congregatione. Profecto spiritus ille qui tibi hoc suggerit, spiritus invidiosus est, spiritus potestatem habens, qui tibi invidet locum tuum. Unde et Sapiens huius rei non ignarus: Si spiritus potestatem habentis super te ascenderit, ait, locum tuum ne dimiseris. Abiit enim ut spiritus veritatis, qui te huc adduxit, te reducere velit: quia non est in ore ejus est et non, sed est in illo est, sicut inefragabilis auctoritas testatur: Nemo, ait Apostolus, loquens in spiritu Dei, dicit anathema Deo. Jesus salvator, sive salus, anathema, separatio interpretatur. Qui vero tibi separationem a salute submurmurat, nec Dei Spiritus est, nec a Deo; quia Spiritus Sanctus non dispergitur, sed colligere venit: qui semper revocat dispersos Israel in terram suam. » Idem, serm. 38, inquit parvos, dupliciter exponit, scilicet

et de duplici animae portione: « Duo, inquit, loca sunt animae rationalis, inferior quae regit, et superior in quo quiescit Deus. De utroque potest recte intelligi quod scriptum est: Si ascenderit super te spiritus potestatem habentis, locum tuum ne dimiseris, vel inferiorem scilicet regendo, vel superiorem quiescendo. » Et inferioris: « Dicitur ei ergo ne ascendet super eum spiritum locum suum deserat, hoc est, ne ingruente tentatione membra sua arma iniquitatis peccato exhibeat. Notandum autem quod dicitur: Si ascenderit super te spiritus potestatem habentis: nihil quippe adversus nos malignas spiritus potest, nisi missus aut permissus. Unde cum ejus sit voluntas semper mala, nunquam potestas est nisi justa. Nam voluntas quidem ex seipso sibi inest, potestatem vero non aliunde quam a Deo habet. Quam tamen potestatem semper moderatur Dominus, ne scilicet ex nequitia voluntatis plus puniat, quam eorum exigunt merita, qui puniuntur. Et hoc de inferiori loco dicta sunt. Ceterum de superiori hoc intelligitur, ne quietem mentis, quam in Deo habet, tentante diabolo deserat, sed undecumque illam tulerit, ipsa in Deo sua constantior in tranquillitate permanent. » Et mox: « Haec, inquam, sententia convenit perfectis, qui sem in sua conversatione quondam modo imitantur statum aeternitatis. »

3 et 6. Est. MALUM QUOD VITI SUB SOLI, QUASI PER ERROREM EMERGENS A FACIE PRINCIPIS: POSITUS SECTUS (REPETE VIDI) IN INIGNITATE SUBLIMI (Hebraea, positus stultitiam in excellentibus, vel celsitudinibus, id est magnis), ET DIVITES SEDERE DOBORUM. — Hebraea, et divites in humilitate (in humili loco e sede) sedebant; Septuaginta, datus est stultus a sublimitatibus magnis; vetus translatio, dari stultum in sublimitatibus magnis; Chaldaeus, posuit in praeceptum stultum ut sit in felicitate, et movit in prosperitate, et calo alto, et exercitus ejus erat sublimis et multi, et populus servituti subditus sub eo; Arabicae, datus est stultus in altioribus (locis); et divites sedebant in statu contempto. Apposite haec gnomo necitatur praecedenti, q. d. dixit: « Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris: quia inter alias mundi regumque et aulicorum vanitates, hoc una non minima est, quod saepe per errorem principis potestatem habentis pauperes, viles et insipientes exaltentur, divites vero honorati et sapientes da primantur; quare si idem tibi contigerit, locum tuum ne dimide, patientiam retine, et mentis constantiam conserva (1). »

(1) Sicut error qui proli a facie dominantis, id est, malum in terra animadverti, quod ex errore, quem princeps committit, ortum est. Alii per doctissimam intelligunt Deum, vertuntque, malum istiusmodi, ut videat error Dei, quasi Deum ipse errasse, libet remittendo. Divites hoc loco patet in partem locum dicta de nobilitate et gente et animo. Ita et vers. seq. servi sua homines animos addunt, et ingenuum indu-

Stult
ambide
praesent
appellat.

Ingens utique hoc est vanitas et indignitas, cum cauda asurgit in verticem, pedes cum capite locum committant, stulti imperant sapientibus, caeci caecis Aegrum praestant, juxta illud: « Sicut qui mittit lapidem in aevum Mercurii: Ita qui tribuit insipienti honorem, » *Prov. xxvi, 8. Vide et Symmachum, lib. I, epigr. 29, applaudentibus: « Cui morum gravitas et disciplinarum vetustas, curulis sella insignie pepereunt. » Error proprie est in intellectu, ut cum princeps ex falsis informationibus putat sapientem et probum esse eum, qui est insipiens et improbus, ac vice versa eum qui est probus et sapientem putat esse improbum et insipientem, ideoque illum elevat, hunc deprimit. Unde Aquila et Theodotus pro errore vertunt, ignorantia. Subinde tamen error est in voluntate et affectu, dum ex amore quo insipientem, quia factus est et adulator, aut sine cupiditate obsequitur, eum exaltat atque ex odio quo sapientem, utpote sibi adversum, prosequitur, eum humiliat. Errore ergo principis sit hinc indigna personarum commutatio, et dignitatum officiorumque distributio; at non ex errore Dei, sed ex certa ejus providentia, praesertim qua populum, vel principem, vel ipsos stultos aut divites vult castigare aut probare; cujus rei duo exempla illustra recenset Anastasius Nicomus, Quae XV in Scriptur. Hoc est quod ait *Joh. xxiii, 30*: « Qui regare facit hominem hypocritam propter peccata populi. » Ad haec stulti ei impii « tolluntur in altum, ut lapsu graviore ruant. » Sapientes et pii ex alto labuntur in imum, ut presentes honores, utpote instabiles, despiciant, et futuros in oculis, utpote stabiles et aeternos, suspiciant et ambiant: quis enim fidat rebus et solis humanis hoc uno constantibus, quod nihil sibi constant? Hesternum decus, hodie hunc dedecus excludit. Hesternum gaudium hodie hunc et repentinus moeror luctusque obruit. Hesternae opes hodie inopia ignorat, imo ex eis stirpem possit et mendicat. Hesternam spem et vitam hodie hanc mors et desperatio strangulat et suffocet. O quantum est in rebus inanis! o quam angusti sunt mortuorum termini! Porro causam, cur Deus permittat stultos dominari et sapientes deprimi, esse ejus iram, et scelerum vindictam docet S. Chrysostomus, hom. 2 De Pavid. S. Augustinus, lib. XIX Civit. xxi; S. Gregorius, XXV Moral. per plura capita; S. Cyprianus, lib. I, epist. 3 et 4; S. Bernardus, De Convers. Cleric. cap. xviii, et alii.*

Per stultum accipe pauperem, et vitem cui decet, per divitem vero quem stulto opponit, accipe potestatem et prudentem, qui sua prudentia et solertia opes et honores sibi comparavit, quales sunt domini et principes. Unde explicans subdit: « Vidi servos in equis, et principes ambulantes super terram quasi servos. » Est catachresis. Divites enim ponitur pro sapiente, quia divites saepe animos addunt, et ingenuum indu-

triamque acunt, quod deprimit sterniturque paupertas. Adde: divites tam spirituales sunt, ut virtus et sapientia, quae corporales. Hinc nonnulli cum S. Hieronymo divitem accipiunt, sapientem, qui sapientia, virtute, meritis amantique doctibus dives est. Unde Compositus verit, qui ad res gerendas vehementer idonei sunt, in hac vita sedebant; Thaumaturgos, prudentia optus affluentes; Vatablus, divites sapientia et virtutibus; alii, magni in sapientia et scientia; sed hoc nonnullis mysticum videtur. Prius ergo quod dixi magis literalis est. Unde Aristoteles, IV Polit. xiii: « Nobilitatem » definit esse « veterem cum virtute opulentiam; » et S. Hieronymus, Contra Hebraeos, esse moderatas divitias.

Exempla hujus sententiae sunt: reges 70 qui subditi fuerunt Adonibezec, sub mensa ejus velut canes sedentes, imo jacentes et micae colligentes. Idem ipse facere coactus est victus et captus ab Hebraeis, *Judic. cap. i, 6 et 7*. Valerianus Imperator captus a Sapore, dorso suo scabellum ipsi in equum consententi praebuit, uti et Bajazetes Turcorum Imperator, Tamerlanus. Sic Diocletianus et Maximianus postquam imperio humiles fuerunt, et subditi Constantino Magno, imo ab eo ad necem adacti. Christianus exemplum dicit Israelitis, qui cum essent domini, servire coacti sunt Idumaeis alisque gentibus, ut patet ex *lib. Judic. Sic Hellogabalus Imperator, ait Lampridius, cap. xi* Vite ejus, libertos fecit praesides, legatos, consules, duces, omnesque dignitates poluit ignominia hominum perditurum. Praeclara Plutarchus, *orat. 2 de fortuna Alexandri*: « Quis, ait, magnus est in potentia constitutus, praevitate et stultitia eum tenentibus? Aufer virtutem a fortunato, prorsum humilem carnes in grana paranda, ob illiberalitatem: in laboribus, ob molitiam: erga deos, ob superstitionem: erga bonos, ob invidiam: inter vivos, ob timiditatem: inter mulieres, ob libidinem. Sicut enim inepti officios, dum magnas bases parvis domibus supponunt, eorum parvitatem hinc ipso argunt: sic fortuna, eum ingentium vitis magnis ac splendentibus rebus extollit, ideo magis demonstrat, atque infamiae exponit, cum prae levitate labascit atque impingit. »

Tropologiae: Stultus est stulta concupiscentia, quae erigitur dum insipiens et se subjicit; sapiens vero est ratio et mens, quae humili loco sedet, dum concupiscentiam servare cogitur. Ita Olympiodorus et Auctor *Catonis Graec.*: « Qui servunt peccato, inquit, admissarii equi facti; qui autem peccato fuerunt domini, humilem habent sensum. » Rursus princeps est diabolus, qui procerat indignos et impios promovet ad honores, ut per eos populo dominetur, et sceleribus omnibus viam aperiat. Ita S. Hieronymus, qui addidit Deum, quum solum per principem intellexisset Deum, qui permittit impios ad honores elevat.

7. VIDI SERVOS IN EQUIS, ET PRINCIPES AMBULANTES

(pedibus quasi pedites) SUPER TERRAM QUASI SERVOS; — g. d. Vidi servos gloriosos et superbos veli phaleratis atque instratis equis, dominos vero sordidatos incedere pedites, imo pedessequos. Hinc equus symbolum est fastigii et superbiae, homo enim descendit equum, ut altior incedat, et cervix equi creata superbum indicat. Unde illud: « In in curribus, et hi in equis: nos autem in nomina Domini invocabimus. » Ps. xix, 8. Thaumaturgus verit, servos peccatorum in equis ferri, et verus sanctos pedibus honeste ambulare, videreque coram se impios superbiales: repete quod processit, opus est tyranni et diaboli. Exempla sunt in Roboam, cui Jeroboam servus decem leihum imperium ademit; in Aman, qui pedes Marдохai equitem patre coactus est, ac quasi prece proclamare: « Sic honorabitur, quemcumque voluerit rex honorare, » Esther vi, 9. Praeclare Seneca, epist. 47: « Stare, inquit, ante limen Callisti domium suum vidi, et eum, qui illi impegerat titulum, qui inter vicinia mancipia produxerat, alius in paribilibus excludi. » Et mox: « Tam tu illum videre incennum potes, quam ille te servum. Varias clade multos splendissime natos, senatorum per nullam auspiciante gradum, fortuna depressit: alium ex illis pastorem, alium custodem case fecit! Contemne nunc ejus fortune hominem, in quam transire, dum contentus, potes. » Et paulo inferius: « Sic cum inferre vivas, quemadmodum te cum superiorem velles vivere. Quoties in mentem venit, tantum tibi in servum liceat, vasa in mentem tantumdem in te domino tuo liesse. At ego, inquis, nullum habeo dominum. Bonae etas est, forsitan haecibus. Nescis qua elate Heuba servire coepit, qua Croesus, qua Dari mater, qua Plato, qua Diogenes? Vive cum servo elementer: comitem quoque, et in sermonem admitte, et in consilium et in convictum. » Hujus rei symbolo apud Romanos in Saturnalibus, famulis domini serviebant, ancillis matrone Romane mentis martio, teste Macrobio, lib. i, cap. vii, x et xii. Sapienter Colimus:

Fortuna quando tollit, immolat simul.
Regnante servo, vera regnat servitas.

Vide dicti Proverb. xxx, 22. Comperitum est, ait Victor in Diocletiano, « humillimos quosque, maxime ubi alta accesserunt, superbia atque ambitione immo dicos esse. » Hinc Felix ex servo et liberto Claudii Imperatoris ab eo creatus Judae praeses, « per omnem sevitiam ac libidinem jus regium servili ingenio exercuit, » ait Tacitus lib. V Histor. cap. 11; et Romani, teste Suetonio, cap. 111, Tiberio proclamabant:

Regnabit saepe nullo,
Ad regnum quoque venit ab esilla

Tropologice S. Gregorius, XXXI Moral. x: « Equi nomine, inquit, dignitas temporalis accipitur, Sa-

lomone attestante, qui ait: Vidi servos in equis, et principes ambulantes super terram quasi servos. Omnis siquidem qui peccat, servus est peccati; et servi in equis sunt, cum peccatores presentis vite dignitatibus effrauent. Principes vero quasi servi ambulant, cum multos dignitate virtutum plenos nullus honor deorsum premit. Hinc rursus dicitur: Dormitaverunt qui ascenderunt equos, id est, in morte animae, mentis oculos a veritate luce clausurunt, qui in presentis vite honore confisi sunt. »

8. QUI FODIT FOVEAM, INCIDET IN EAM: ET QUI DISSIPAT SEPEM, MORDEBIT EUM COLUBER.

9. QUI TRANSFERT LAPIDES, AFFLIGETUR IN EIS: ET QUI SCINDIT LIGNA, VULNERABITUR AB EIS. — Est haec altera pars capituli, quae post encomium sapientis et vituperium insipientiae, utriusque dogmata, actus et effectus de morte hic subnectit; insipiens enim dum aliis fodit foveam, id est, struit insidias, ipse in eandem insipienter incidit; quae sapientia et sapientium dogma est: « Ne fodiis alteri foveam, » quam enim aliis fodis, tibi fodis. Ergo quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris: ita Chaldaeus qui pergit hunc ad aptare Idumaeis, qui dolere Judaeos dolosus: unde ipsi Idumaei dolosa a Chaldaeis capti sunt: « Respondit, inquit, mensura judicii, et sic ait: Ipsi fuerunt causa ut evenirent eis omnia haec; quemadmodum vir qui fodit foveam in bivio itineris, reus est, ut cadat in eam, sic gens quae transgressa est decretum verbi Domini, et qui tenerunt pugnam saeculi, ceciderunt in manu regis impii, qui dolosus fuit eis sicut serpens. » Ita ipse more suo arete et rabbinice.

Apte ergo haec coherent cum praecedentibus, q. d. Stulti sepe deiecerunt sapientes, ac servi minorum sedes occupant per dolum, calumniam aut violentiam; sed haec tandem in eorum caput recidunt, ut ipsi pariter ab omnibus vel hostibus deiciantur et steruantur. Aliter Thaumaturgus, qui censet hic recenseri opera principis, de quo vers. 8, pila tyranni vel demonis. Quotum haec pariter ad eandem scopum collimant, idemque significant, scilicet vanitatem et insipientiam eorum qui per res difficiles, arduas et periculosas, praesertim per fraudem aut vim, similem injuriam magna moluntur, ex eo quod illa non nisi cum ingenti labore et periculo perficiant; quo fit ut saepe periculo ipso ledantur et pereant, atque male quam aliis parant, licet non semper, saepe tamen in ipsosmet justo Dei judicio redant, dum reciprocante iusta Dei vel hominum vindicta, clades eandem vel similis in ejus auctores revolvitur; ut qui alteri pauperem, despoliationem, carcerem, plagas, vulnera, necem iniuste machinati sunt, in eadem lege talionis incurrant; Equae sunt in hac vita, semper in futura. Cajetanus subtiliter has quatuor parantias ita distinguit, ut prima fossarum spectet ad insidias aliis parantes; secunda dissipantis sepes, ad aliena invadentes; tertia

transferentis lapides, ad eos qui congregationes perturbant; quarta scindentis ligna, ad eos qui unitatem servant, schismaque efficiunt; verum, ut dixi, eodem omnes tendunt, idemque in genere omnium est scopus, ac mens eadem. Ita S. Hieronymus, Thaumaturgus et alii.

Exempla sunt in Saule, cujus insidiae contra Davidem in ipsammet revolvebantur; saepe ac Aeniphelis, II Reg. xvii, 23; item Izababell, III Regum xxi, 5; Caiphae, Joan. xi, 49, et aliorum. Sic Maxentius pontem dissiuitam super Tiberim insidioso struens insequenti Constantino, ex eodem in Tiberim dejectus marasque est, teste Eusebio, lib. IX Histor. cap. viii, et lib. I De Vita Constantini, cap. xii.

Similes sunt philosophorum gnomas. Hinc Pausanias. Laedemonum duci, Plutarchus in Cimonis hoc datum narrat oraculum:

Fama laesada tibi est: affect injuria cladem.

El Pisistrato: « Nemo horum aliquibus faciens injuriam, penam non persolvit. » Rhadamantus apud Aristotelem, V Ethicis, pronuntiat « justum esse ut quis fecit injuste, eandem et patiat. » Unde Pythagoraeorum axioma: « Jus rectum fuerit, factis si perferat aequa. » Lex 12 Tabularum: « Si membrum rupit, ni cum eo pacet, talio esto. »

QUI FODIT FOVEAM, INCIDET IN EAM, — id est, qui alteri struit dolum, eodem peribit. Saepia est metaphora a venatoribus qui feris, et a militibus qui hostibus dolose parant fossas, easque oespice contingunt, in quas incauti hostes et fore incidunt; sed ipsimet venatores non raro incogitantur in easdem prolabantur. Eandem ad verbum gnomen habet Ecclesiasticus, esp. xxvii, 29, ubi eam explicui. Porro Thaumaturgus clare verit, et qui alteri insidiat, nescit quod sibi ipse parat insidias. Sic saepe (quod maxime hic spectat Sapiens, ut dixi initio versus) qui per fraudem et calumniam viros probos statu suo deiciunt, illumque invadunt et occupant, eodem ab aliis, quos illis amulo, deus seiscit, deiciuntur, imo subinde capite manantur et vita multantur.

QUI DISSIPAT (Vatibus, perripit; Tigurina, demollit) SEPEM, MORDEBIT EUM COLUBER, — qui in cavernis vel herbis sepium delitescere solet. Sensus est, quem paulo ante dedi, q. d. Qui aliena invadit et irripit, in damnum idem et suum incurret. Thaumaturgus, qui securum alienas demollit priusquam, in sequenti moras passim incidit.

Tropologice sepes dissipant et lapides transferunt, ut sequitur, qui receptas probasque ferunt, uti tam publici, tum religionis, tum disciplinae convellunt, adeoque punitur vel ab hominibus, juxta illud Proverb. xix, 28: « Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui. » Et illud Isaia lviii, 12: « Vocaberis edificator sepium, » id est reformator disciplinae. Ita S. Hieronymus; et Olympiodorus: Sepes, inquit, est fides Ec-

clesiastica Apostolica praedicatione, quam subvertunt haeretici; unde et ipsi subvertentur. flum sum sepes est sanctitas animae, et timor Domini, quem qui dissipat mordebitur a diabolo. Unde Auctor Catecae Graecae. totum hunc versum sic verit, qui peccat, ipse suam ipsius animam punit: « Qui ergo contemnit praeccepta, vel etiam in fallacium rerum cognitionem impingit, divina gratia nudus mordebitur a peccato. Insuper sepes sunt munimenta animae, quibus defenditur a periculis peccandi, uti sunt claustra virginum, praesentia parentum, superiorum vel sociorum, quae quae amovet, facile in diaboli tentationes et moras incidit.

QUI TRANSFERT (subtrahit; Cajetanus, commoet; Campensis, projicit; Syrus, mutabit; Arabicus, tollit) LAPIDES (id est materiam aliquam lapidum, praesertim si id facit, ut sepon, vel hortum vel domum alienam diruat aut vastet), AFFLIGETUR IN EIS, — tum labore, quo eos transfert; tum casu vel alius lapidis ejus piam, quo ledatur vel obteretur. Pro affligetur hebraice est, dolore afficitur; Aquila et Symmachus, dilacerabitur in eis; Complutensis, torquetur. Sensus est, q. d. Qui rem periculosam aggreditur, non raro ipso periculo capitur et leditur. Rursus qui aliis damnum inferit, sibi ipse inferit. Sic Samson, convulsus columnas domus ad perendum Philistae, seipsum perdidit, dum ejusdem ruina oppressus est, Judic. xvi, 30.

ET QUI SCINDIT (sciat, findit) LIGNA, VULNERABITUR AB EIS. — Sepiungula, porcellobit in eis; Syrus, dissipatio quaerit; Arabicus, claudatur in eis; alius, casset in eis; id est aduretur et cruciabitur. Jam primo, Chaldaeus hanc parantiam et praecedentem accipit de Manasse adorante idola lignea, ideoque capio ab Assyriis: « Dixit Salomon, inquit, propheta: Revelatum est coram me quod Manasses filius Ezechiae futurus est ut peccet, et ut adoret simulacra lapidea; ideo tradetur in manu regis Assyriorum, et vinciet cum calenis eo quod cessare fecit verba legis, quae scripta fuerant in principio in tabulis lapideis; ideo tribulabitur in eis; et Rubaces frater ejus futura est, ut adoret simulacra lignea, et ut dimittat verba legis, quae posita fuerant in arca lignorum Sethi: ideo futurus est, ut comburatur ligni per nannam angeli Domini. » Verum haec symbolica, judaica et aliena sunt. Secundo, Vatibus et Clarus censent hic significari, citra industriam nil recte fieri posse, ac sine sapientia molestum esse quemvis laborem, ut sive quis lapides transferat, sive ligna findat, nisi adhibeat industriam, multum sit laboraturus, saepe defatigaturus, idque saepe irrita conata nulloque effectu. Tertio et genuine, sensus est, q. d. Qui res difficiles et periculosas aggreditur, saepe eorum periculis capitur et obstruit, juxta illud Eccl. iiii, 27: « Qui amat periculum, in illo peribit. »

Tropologice, qui in Ecclesia vel congregatione facit schisma, eodem affligitur, imo subinde pe-

ribit. Alii referunt ad excommunicationem non temere, sed lente et raro ferendam, q. d. Qui temere et cito alium excommunicat et ab Ecclesia abscondit, hic facile ab eodem vel ab amicis velabitur, et male tulerabitur. Rursum S. Nilus in *Aetico*, circa medium (erstat tom. V *Biblioth. SS. Patrum*): « Qui rationis, inquit, acie, tanquam securi, res faceret, et que contemnenda sunt a conjunctione separans, vera bona a falsis sejungere proficere, nisi recto undique rationis iudicio utatur, periculum addit, ne scandalum audientibus prebeat. » Porro Auctor *Catech. Græc.* sic totum hunc versum convertit: « Qui insectatur sanctos, vel Scripturæ verba signo adulterino depravat, sibi consciscit interitum. Vel: Qui domum suam virtutibus ædificat, secundum Deum laborat. »

10. SI RETIENSUM FUERIT FERRUM, ET HOC NON UT PARS, SED HEREDITAS FUERIT, MULTO LABORE EXACTUR, ET (SIC) POST INDUSTRIAM SEQUETER SAPIENTIA. — Pro *retensum fuerit* Hebraice est *רָחַץ כְּהָן*, id est obtinuerit, stupidiū et obtusum sit; *כהן* uti dicitur, ita et significatione alludit ad *רָחַץ כְּהָן*, id est caligavit, obscuritas est, perinetque ad oculos et ad visum: quod enim est acies videndi in oculo, hoc est acies sciendi in cultu; unde sicut oculus hebetatus acie dicitur caligare, sic et cultus, illic Cajetanus verit, si *ædificatorum est ferrum*, Rubigo enim obscurat et hebetat ferrum, a qua dum tergitur, politur, lucet et splendescit, stupidiū et obtusum sit; *כהן* a Gladius exaratus est et limatus, etc. Ut splendescit limatus est. » Pro et hoc non ut pars, Hebraice est *לֹא כְּחֵץ לַמִּלְחָמָה*, sed *הוּא הוּא הַפָּנִים הַכֹּלֵל*, quod Pagninus et Tigurina vertunt, *hoc facies ejus fuerit tersa, vel polita*; Valabius, et *non tandem non tenerit utrumque latus*; Syrus et *ipsam faciem perturbat*. Noster melius vertit: « et hoc non ut pars, a scilicet tersum politum que fuerit (1).

Pro multo labore exactetur, Hebraice est *רָחַץ כְּהָן* *רחאתוהו* tegabber, quod varii varie vertunt. Septuaginta, et fortitudines confortavit; Syrus, et intellectus multiplicavit; Pagninus, et vires roboravit; alii, vires roboravit sciendū; Tigurina, exercitum postulat; Campanus, quantumvis fortibus multum negotii exhibet; Valabius, tunc vires sciendū evincet ferrum; Noster optime vertit, a multo labore exactatur, a S. Hieronymus, in veteri editione, virtutibus corroborabitur vel confortabitur; Complutenses, et potentias confortabit; Thama-turgus, per iustitiam adaugere quantum potentiam brevi duratum; alii, prævalent exercitum. » Et post industriam sequetur sapientia. » Septuaginta, et abundantia viro, non sapientia; Syrus, lucrum pro-

(1) Si hebetatum fuerit (Maurer, si quis hebetaverit) ferrum, et si (sua finibus) faciem, aciem securis, non acuit, tunc si vires roborat, et iniepte exhausti; sed emouentem prosperavit (alii, præstantia directionis) est sapientia, id est, si sapientia uteretur, securim acceret, et res facile succideret.

peris sapientia; Arabicus, et sapientia vires roborat; S. Hieronymus in veteri editione, et reliquum fortitudinis sapientia est; Symmachus, procedit qui visum addidit ad sapientiam; alius, præstantia rectificationi sapientia; Pagninus, excellentia sapientia super alta est, quod rectum faciat; Valabius, excellentia rectificationis (Cajetanus, rectitudinis); Campanus, sapientia res difficiles aliqui, faciles reddat; Tigurina, exercitum etiam requirit aliquos, qui reddat eos fortes; alius, excellentia dirigit se per sapientiam. Omnia fere aciem ferri, q. d. Sicut eos acuit rectamque faciem aciem ferri, que prius torta erat et retusa: sic excellentia, industria, et exercitum sapientie, vel cotis, in eo consistit, quod hominem faciat rectum, eumque dirigit in omnibus actionibus, illasque rectas, æquas, justas sanctasque efficiat. Efficit enim ut homo a recto proposito non deficiat, sed in omnibus iudiciis recte rationis, ac divine legis et voluntatis velut rectissimum operum regulam sequatur.

Denique Hebraice *כִּסְרֵי חַסְדִּים* *chiron* tria significat, scilicet industriam, rectitudinem et congruentiam. Unde tertio, veritas, et residuum, vel excellentia congruentia est sapientia, q. d. Excellentia sapientie et virtutis in eo sita est, si omnia hanc congruit, honeste, decore, ut in omnibus seruetur et *רַחֵם*; sed hoc opus, hic labor est mentis pervigil, omnesque circumstantias loci, temporis, personarum attentè lustrantis et circumspicientis. Jam

Primo, Chaldeus per ferrum accipit oculum ferrum; quod reducit aperitque sapientia, id est sapiens penitentium oratio: « Quando, inquit, peccavit populus, facti sunt oculi fortes sicut ferrum, ne dederunt pluviam; et quia illa generatio non oravit coram Domino, ideo condamnabitur est omne sæculum in formam; et quando convenerunt sunt, et congregaverunt per turmas, et prevalerunt contra concupiscentias suas, et constituerunt præpositos, ut quæret miserordiam a deo oculi, et voluntas eorum propter excellentem rectitudinem sapientiarum: » voluntas, id est favor, benevolentia, beneficentia; unde Costus vertit, *illis oculum, propter dignitatem et decorem sapientie illorum, omnia ex rebus tribuit*. Verum nemo non videt hæc mystica esse, imo violenta et eoseda.

Secundo, Septuaginta, quos sequuntur Thama-turgus, Olympiodorus, et S. Cyprianus, lib. V *Testam. ad Quirinum*, cap. LXXVI, hæc nocturni versu præcedit: « Sciendū ligna, inquit, periclitabitur in eis, si exciderit ferrum; et ipse faciem turbabit, » q. d. Findens ligna periculum addit, non si ferrum quo secat et manubrio excidat, ipsam turbet, dum ipsam vel altum ferit et lædit.

Tertio, Campanus verit et explicat per antithesin ferri et sapientie, quod ferrum deficiat accipiendo, sapientia nunquam: « Si retensum, inquit, fuerit ferrum, quo secant ligna, quantum-

vis fortibus multum negotii exhibebit; sapientia vero difficilis aliqui res, sepe faciles reddit. »

Quarto, Hebraice *דְּמֵי חַיִּים*, quod Noster vertit, *multo labore*, significat quoque vires, copias, exercitum. Unde Tigurina vertit, *cum ferrum hebes fuerit, nec facies ei polita, exercitum postulat; exercitus quoque requiritur aliquem, qui fortes reddat: sed majore studio optare convenit sapientiam*, quia, ut superius dixit, plus valet plusque efficit sapientia, quam arma bellica. Sic et Pagninus, Clarus et Valabius. Alter quoque Cajetanus, Olympiodorus, Moringus; ac fere toti hinc sunt versiones, quot interpretes, tot sententias, quot capita.

Verum longe melius et verius Noster vertit per *homosin*, sive assimilationem ferri enim sapientia, quod sicut ferrum hebetatum per laborem acuitur; sic et sapientia, et virtus per torporem hebetata acutur per industriam. Unde ait: « Si retensum fuerit ferrum, » puta ferreus culter vel gladius. « non et hoc non ut prius, » id est, et hoc non fuerit polium et acutum sicut erat prius, « sed hebetatum fuerit » per rubiginem vel nimiam actionem, « multo labore exactetur; » Hebraice, in fortitudinibus, vel in multa strenuitate, virtus et robore roborabit, scilicet illud faber: « Et (id est sic, vel simili modo) post industriam sequetur sapientia. »

Sensus ergo est, q. d. Sicut culter vel gladius ferreus rubigine obductus (rubigo enim exidit ferrum), rebus et hebetatus, crebra et laboriosa, confectione cotis vel chalybis, subinde etiam ignitione et malleatione acuitur: sic pariter mentis acies otio, desidia, gula, aliove vitio retusa et hebetata, magno rursus industrie, studii et virtutis exercitio et labore agenda est, et ad pristinum rigorem revocanda. Cos ergo, quo retusa torpidaque virtus et sapientia acuitur, est animi corporisque excitatio, confectione et exercitio, sicut disputatione et confectione argumentorum acuitur ingenii et veritatis acumen; ignitio est consideratio ardensque meditatio, juxta illud Psalmis: « In meditatione mea exarscit ignis » charitatis et zeli. Malleatio est mortificatio, penitentia, tribulatio. Ita S. Hieronymus: « Si se, inquit, aliquis viderit per negligentiam emisse sententiam Scripturarum, et acutum ingenii ejus fuerit obtusum, et conturbatus nequaquam manusri qualis esse jam cooperat: event quippe interitum, ut cum modicum scientie quis habuerit, elatus in superbiam, diserte desinat et legere, et patitur ex eo quod nihil ei additur, subtrahatur, et vacuum disciplinæ pectus remaneat, ferrumque quod acutum fuerat hebetetur: cūm enim in desidia quasi quedam rubigo sapientie est. Si igitur quis hoc passus fuerit, non desperet remedium sanitatis, sed vadat ad magistrum, et rursus instruat ab eo, et post laborem et industriam sudoremque nimium valebit sapientiam recipere, quam amiso-

rat. Hoc est quod in Hebræo significantius dicitur: Et fortitudinibus corroborabitur, id est, labore et sudore, et industria, et quotidianam lectione sapientiam consequetur; et for... ludo ipsis habebit hunc finem, ut accipiat sapientiam. » Accedit Albinus, Titelmanus et alii, qui sic exponunt, q. d. Sicut si otiose ferrum, obtunditur, nigrescit, rubiginem contrahit, concorsitur: sic si ars, scientia, virtus non exercetur, languet, sordidatur, corrumpitur: quod damnum non nisi magno labore et studio reparari potest. Vere Plutarchus in *Moral.*: « Ut culmus, inquit, primum in altum insurgit impetu, deinceps crebris geniculis intersectatur, postremo in summo vento fluitibus laborat: sic quidam initio fervent, deinde subinde subsistunt et offendantur, in extremo deficiunt delatigati. »

Rursum hanc gnomen applices politie, puta rectoribus, magistris, parentibus, q. d. Sicut ferrum hebetatum non a seipso, sed a fabro per cotem aliudve instrumentum acuitur: sic subditis, discipulis, filiis in studio sapientie et virtutis habebet et desides multo rectorum, preceptorum et parentum labore et industria excitandi, auendū, polienti, perficiendū sunt. Unde B. Dorotheus, Climachus, Cassianus ceterique rerum spiritualium magistri docent superiores debere subditorum virtutem variis exercitiis industriis purgare et stimulare, itaque accere, ne si eam otiosi sinant, illa pigrescat, torpescat, hebescat: quare eos qui id facere vel ex metu, vel ex desidia negligunt, perinde facere ac si patris filio panem subtrahat: quo fit ut filius non crescat, sed deficiat et arescat; vicissim subditos non debere id egre ferre, sed eis gratias agere, quod officio suo, ad quod a Deo obligantur, rite perfungantur ad subditorum bonum. Sicut ergo culter coti non indignatur, sed si loqui posset, eidem gratias ageret, quod ejus confectione, hebet laboriosa et aspera, acutur, politur et splendescat: sic pariter subditos rectoribus gratias agere par est, quod eorum monitis, correctionibus, disciplina, penitentia, etc. in humilitate, patientia, obedientia omnique virtute religiosi accutur et perficiantur.

Porro, S. Bonaventura hanc gnomen applicat non subditis, sed Prelatis, quorum mores mirantur honores, q. d. Prelati, qui antea erant modesti, humiles, probi, et ad omnem virtutem acuti; per Prelatum facti superbi, liberi, imperiosi, et honori, opibus, ac deliciis vacantes, hi magno correctionis labore indigent, ut ad primum splentorem et acutum virtutis aciem revocari queant. Ratio est, quod nemo subditorum illos corrigere audeat, et, si quis audeat, ipsi enim non audiant. Vide S. Gregorium, hom. 18 in *Ezek.*, ubi docet subditos magis oratione et exemplo sancte vite, quam verbo corrigere debere suos superiores.

Denique hanc gnomen applices quibuslibet sive

superioribus, sive inferioribus, sive equalibus, cupita illud Prov. xxvii, 17: « Ferrum ferro exacerbat, et homo exacerbat faciem amici sui, » q. d. Si cut ferrum aciem retinet, dum usu teritur; et dum non teritur, magis alteritur: usu enim ipso acuitur, non usu rubiginis consumitur: sic patitur vis animi nostri vel in virtutibus, vel in scientiarum artiumque habitibus concidit, nisi illi in actum revocentur: quare amicus, cum amico dissertans, ejus animi vires expolit et exagitat. Porro ferrum notat natura nostra: per corpus et consensum sentiam depravate, durities et depressionem, ut instar ferri non nisi magno longoque labore ad virtutem et sapientiam celestem expoliri et exacui possit: sicut Isidorus, lib. XVI *Etymol.* cap. xx, ferri hæc dat etyma: Ferrum, inquit, dicitur a ferre, quod terra, id est semina frugum terre condit; alii, quia feruntur in agro colendi causa; nonnulli, a ferendo. Adhucque versam in opprobrium speciem ferri, quod eo fundatur sanguis humanus, illeoque sanguinem hunc de ferro se ulcisci, cum ferum sanguine contactum celeriter rubiginem contrahat. Audi et Plinium, lib. XXIV, cap. xiv: « Ferrum, inquit, optimum pessimumque vite indigentiam: siquidem hoc tellurem fundimus, scriamus arbuta, pomus pomaria, vitas equalis decimo annis omnibus cogimus juvenescere. Hoc æquissimo tecta, cadimus saxa, omnesque ad alios usus ferro utimur. Sed eodem ad bella, cedentes, introcitra non cominus solum, sed etiam nulli voluerique nunc tormentis excusso, nunc ludicris, nunc vero pennis: quam sceleratissimam humani ingenii fraudem arbitror. Siquidem ut oculus mors perveniret ad hominem alium illum fecimus pennasque ferro dedimus. Quamobrem culpa ejus non natura fiat accipia: et tamen potest innocens esse ferrum. In fodere illo quod, expulsis rebus, populo Romano dedit Porseena, nominatum invenimus, ne ferro nisi in agricultura uteretur. » Hoc ille.

ET POST INDESTRIBAN (sequitur) SAPIENTIA. — Industria est animi promptitudo et sagacitas, sive habitus ad aliquid faciendum, puta ars et solertia ingeniosa ad rem faciendam; inde pro artis vero ingenii exercitatione accipitur. Unde Festus: industriam, inquit, veteres dicebant indostrium, quasi quidquid ageret initio strueret et studeret homini. Sapientia ergo et virtus paratur industria, illi est primo, labore et exercitio; secundo, sagacitatis solertia et ingenio. Sic videmus eos qui industria, illi est methodice et artifice student, parvo labore se proficere, quam ceteros, qui magno. Ars enim superat naturam et vires. Sic faber, qui callent artem acendi ferreos cultros, longe melius et minori labore id facit quam aliter qui artem illam ignorat. Vere Plinius, lib. IX, cap. iv. « Rhombus, inquit, et spatina, rhombus, et pastinaca cum tardissimi sint piscium, men sepe reperitur habentes in ventre magi-

lem, omnium velocissimum solertia et ingenio possidentes. Ita quidam arte superant longe potentiores opibus aut viribus. » Hinc industria in emblematis pingitur ut matrona amica veste pretiosa, artifice opere phrygiaco elaborata; dextra tenet examen apum, altera machinam, ovis pondera in altum elevat; pingitur nudis pedibus, in capite gestat stultum Plutii, quia ipsa parit opes, quibus præsudet Plutus. Item habet locum in virtute, candore et perfectione. Qui enim novit artem contendendi ad apicem virtutis, parvo labore eam adipiscitur, quem alii magna fatione post multos annos vix assequuntur. Tales sunt qui toti sunt in jejuniis viteque rigore et austeritate; item qui toti vacant rebus externis, ut curandis infirmis, pauperibus, hospitibus, etc. At qui vacant charitati et orationi, cito ad perfectionem consequuntur: sanctitas enim in charitate consistit. Rursus industria et praxis accomulandi meriti, acquidende gratiam et gloriam est, si omnia opera etiam adiphora facias ex charitate; cum si adfals alios aliarum virtutum actus et fines, singula eadem actui novum addent meritum: quare viri solertes suos actus faciunt ex imperio charitatis, religionis, caritatis, obedientie, gratitudinis, patientie et aliarumque virtutum, v. g. dum edunt, student, docent, etc. in illo operis seipsum Deo offerunt, dicantque Domino: Volo edere, studere, docere, similitque opus facere ex tui amore, ut tibi placeam; ex tui cultu, ut te honorem; ex humilitate, ut mihi despiciam; ex obedientia, ut jussis tuis vel superiorum meorum obtemperem; ex gratitudine, ut tibi pro beneficiis in me collatis gratias agam, teque laudem et celebrem; ex patientia, ut cruci et passioni tue me conformem; ex zelo animarum, ut proximos convertam vel in virtute promovam: quo enim idem actus a melioribus et pluribus virtutibus imperatur, eo est melior, eoque majora gratie et glorie premia promeretur. Hoc est quod ait S. Augustinus: « Non numerosis operum, non dilatatibus temporibus, sed major charitas meliorque voluntas arguit meritum. » Exstant libri sapientes de praxi et industria virtutes et merita accomulandi, quos opere postum est legere et in effectum deducere.

II. SI MORDAT SERPENS IN SILENTIO (Hebr. *abiqui murmurare, mussione, sibilo*), NIHIL TO MINUS HABET QUI OCCULTE DETRAHIT. — Pro qui occulte detrahit; Hebraice est *לשון סוד* *lason sod*, id est *dominus lingua*, vel *habens linguam*, per quem Septuaginta, Syrus et Arabicus intelligunt incantatorem, qui sua *לשון* *lason*, id est mussione et murmure, puta suis carminibus vel veneficiis solet excantare serpentes, non mordent et nocent. Unde Septuaginta vertunt, *si monderit serpens in non susurro, et non est amplius incantanti, scilicet remedium contra morsum: quia serpens incantatur non mordet; post morsum enim non prodest incantatio*. Unde Syrus vertit, *non est in-*

Incantator
serpens
mordet

crum (alii, *utilitas*) in maleficio; Arabicus, *non reperitur in maleficio bonitas*; Aquila, *atque incantator*; S. Hieronymus vero in veteri editione vertit, *si monderit serpens in silentio, non est amplius (remedium) habent linguam; repetit, si habens linguam in silentio maneat, nec lingua utatur: lingue exponit de peccatore, qui peccatum commissum silet, nec vult confiteri, cui proinde nullum supersit veni remedium: « Si quem, inquit, serpens diabolus occulte momordet, et, nullo consilio, eum peccati veneno infecerit, si tacuit qui percussus est, et non egerit penitentiam, nec vulnus suum fratri et magistro valuerit confiteri, magister qui linguam habet ad curandum, facile ei prodesse non poterit. Si enim erubescat egrotus vulnus medico confiteri, quod ignorat medicum non curat. » Sic et Olympiodorus. Hinc et Thaumaturgus vertit, *occidit autem serpentis morsum incantatorum non medicantur. Moli itaque vni sum. Accedit Cassianus, Collat. II, cap. I, ubi Serapion narrat se consuetudinem ferandi panem superasse pro publicum furti confessionem. Confirmat id ex hoc loco quem sic legit: « Si momordet, inquit, serpens non in sibilo, non est abundantia incantatori, facti serpentis morsum perniciosum esse designans; illi est, si per confessionem suggestio seu cogitatio diabolica incantatori culpiam, spiritali scilicet viro qui carminibus Scripturarum mederi potius vulneri, et extrahere de corde consuevit noxia venena serpentis, patefacta non fuerit, succurrere periclitanti periturove non poterit. » Superior ergo et confessorius est excantator peccatorum. Verum optime vertit S. Hieronymus in Vulgata; nam *baat lason*, id est *dominus lingua*, est detractor. Sensus ergo est quasi dicit, ait S. Hieronymus: « Serpens et detractor equales sunt: Quomodo enim ille occulte mordens, venenum inserit, sic iste etiam detrahens, virus pectoris sui infundit in fratrem, et nihil habet a serpente amplius. Cum enim lingua hominis ad benedicendum bene et edificationem proximi sit creata, ille eam serpenti æqualem facit, dum virtutibus ejus in perversum abititur. Detractor ergo est serpens (1). »**

Primo, quia sicut serpens abscondite venenum infundit, et cum adverte, invenit te ab illo percussus, et veneni pestiferi violentia sauciatus: sic detractorem admittens, et fratris peccata aut defectus audiens, subito amorem quem erga illum habebas, aut vulnificat aut penitus exhaustum

(1) Hodierni fere omnes vertant, *si monderit serpens in non incantatione, prope susurramine magico non adhibito* (vid. Roehartum, Hieroz., part. III, lib. II, cap. vi). *tum nulla est pronuntia possessori lingua*, id est *et qui linguam perita pollet ad serpentes incantandos, ut sententia spectat ad commendationem sapientie, que sola predest contra serpentes morsum*. D. Hieronymus vero, *si monderit serpens in silentio, non est amplius habent linguam*, id est homini linguæ et maleficio, ut simplex hic sensus sit: Serpens et detractor equales sunt.

invenies. Detractio enim in hoc differt a contumelia, quod hæc palam et in facie probrum alteri presentibus obicit; illa vero furtim, clam et occulte absenti obtrahit.

Secundo, morsus serpentis non unam, sed multas plagas morsu suo homini infligit, quia venenum per omnia membra proserpit, eaque inficit et erodit. Sic et detractor sua malevolentia et malevolentia fratrem ledit, pacem turbat, charitatem dissipat, unitatem scindit, audientes scandalizat; odia, lites, rixas et bella suscitatur, adeoque subinde coetus, urbes et regna evertit.

Tertio, serpentis lingua est trisulca, ait Plinius, lib. XI, cap. LVII; et Isidorus, lib. I *Orig.* cap. IV: « Tenissima, ait Plinius, serpentibus (lingua), et trisulca, vibrans, atrii coloris, et si extrahis, prælonga. » Unde mordendo tria vulnera infligit: sic et lingua detractoris detrahentis conscientiam peccati lethali vulnerat, famam proximi saciat, et audientium aures mentemque malevolentia sua inficit. Unde S. Bernardus, *De Triplici custodia, manus, lingua et cordis*: « Lingua, ait, malefica illius pernitens conscientiam, et hujus vulnera charitatem, secum pariter utrumque perimit. Numquid non viperæ est lingua ista? ferocissima plene, nimirum quæ tam lethaliter tres inficit statu uno. Numquid non lancea est ista lingua? profecto et acutissima quæ tres penetrat lectu uno: Lingua, inquit, eorum gladius acutus. Gladius equidem accipit, imo triceps est lingua detractoris. » Addit etiam aliquid magni miri: « Nec vero ejusmodi linguam ipso etiam mucrone, quo dominicum latu confossum est, crudeliter dicere vereraris; fedit enim hæc quoque Christi corpus et membrum de membro, nec jam exanimis fedit, sed facit examine fodiendo. Ipsis quoque nocentior est spinis, quas filii tam sublimi capiti furor militaris imposuit; seu etiam clavibus ferreis, quos sanctissimis manibus illis et pedibus consummatio judiciorum iniquitalis infixit. Nisi enim hujus, quod nunc pangitur et transfoditur, corporis sui vitam illius vite corporis protulisset, nunquam illud pro isto mortis injurie, crucis ignominie tradidisset. Et dicimus: Leviter res sermo, quia leviter volat, sed graviter vulnerat; leviter transit, sed graviter urit; leviter penetrat animum, sed non leviter exit; profertur leviter, sed non leviter revocatur; facile volat, atque ideo facile violat charitatem. »

Quarto, Ilorus Apollo detractoris hieroglyphicum ponit basiliscum, sive regulam, qui solo visu homines interficit: sic et detractor sola voce. Rursus alii serpentes excantari possunt, regulas vero nequaquam. Unde illud Jeremie vii, 17: « Ego militam vobis serpentes regulos, quibus non est incantatio. » Sic et detractor, quia occulte detrahit, ab eo qui detrahit impediri nequit, cum ipse purgare nequeat seipsum, ignorans crimen sibi obijci-

a detractore. Morsus enim detractoris, æque ac serpentis, est furtivus ac clandestinus, ait Thaumaturgus. Rursus sicut serpentes, v. g. aspidem, contra incantatione nō se preminunt, unam autem terræ admoverē, ad alteram cauda obtundendo: sic detractor cor et aures occidit sua malevolentia, ne quis sermōnem ejus interrumpat, aut divertat.

Quinto, lingua detractoris est serpentina; habet enim serpens sub lingua vesicam plenam veneno, quæ quando mordet rumpitur. Similem habet detractor sive susurro. Unde illud: « Venenum aspidum sub labiis eorum, linguis suis dolose agitant, » Psal. cxxxix, 4. hæc de causa serpentinis ludæorum linguis contra Moysam murmurantibus et quæ detrahentibus, dicit serpentes ignitos imitât, Num. xxi, 5, ad quos alludens hic Chaldæus sic apposite verit, sicut inculcatur serpentes agunt, ut exant et nocent ancilo propter peccata domus Israel, qui non laboraverunt in verbis legis in silentio: sic non erit amplius viro, qui accusator est et susurro, quoniam ipse gehennæ succendetur.

Sexto, Vafabhus sic exponit, q. d. Sicut serpens non preventus, nec impeditus incantatione, obvio mordet: sic natura nostra, destituta sapientie incantamento, alios detrahit, et proximorum famam devorat, rodit et mordet, juxta illud Horatii, l. Serm. satyr. 4:

Absentem qui molit animum, etc.
Hic niger est; hanc tu, Romanæ, caveto.

Septimo, aspidis morsus est lenis, ut vix sentiat velut punctura acis, sine timore; virus tamen ejus illico ad sanguinem et viscera pervadit. Unde Cleopatra aspidis morsu se occidit, ut suavissimè moteretur, nec cum Antonio marito a Cesare Augusto post Actinam de his victoriam discederet in triumphum. Sic detractoris sermones laues auni, blandi et jucundi: simulat enim asseritque se non ex odio, sed ex amore et studio emendandi vitia proximam nocens; sed illico malevolentia vulnerat famam absentis et conscientiam audientis. Rursus, ex morsu aspidis vix gutta distillat sanguinis clari et rubri, sed obscuri et nigri: sic et detractor nil distillat, nisi fame et conscientie denigrationem; prodit enim ex lingua ejusque vesica, quæ ut serpenti, sic et detractori fœca est et atra, atroque veneno referta.

Octavo, Syri juxta Euphratis ostes, per naturalem complexionem antipathum, vel, ut alii volunt, sympathum, non mordentur, nec laeduntur a serpentibus, æque ac Peryli in Africa, Ophiogenes in Cyro et Hellesponto, Marsi in Italia: hi enim omnes, ait Plinius lib. xviii, cap. vi, « sunt terrores serpentibus, facti ipso levant percussos (a serpentibus) suctive modico. » Vide Dalrio, *De Magia*, Quest. ix et xiii. Sic viri sapientia, fama et sanctitate eminentes, detractorum linguis non ratiunt; sed omni detractioe superiores sunt, quin

imo et alios calumniam passos, unico verbo sua fama et quieti restitunt.

Denique pro non minus habet, Hebraice est נָתַן לוֹ טִירוֹן, id est non amplius habet, non excellit serpens morsu suo morsum domini liogum, id est detractoris, sed potius ab eo superatur. Est mihi: minus enim dicitur et plus significatur, q. d. Amplius mordet lingua detractoris, quam serpentina. Occultior, dolosior, nocentior est morsus detractoris, quam serpentis. Hic enim corpus, ille famam et conscientiam mordet, et mordendo perimit: quare violentia lingue detractoris vincit virus omne angulum et aspidum; nec tam serpentina est, quam gehennalis et diabolica, ut docet S. Jacobus, cap. iii, 7, ubi pluribus idipsum ostendit. Quare « dum aures inficit, animas interficit, » ait S. Bernardus, serm. 24 in Cantico, ubi ejus mors et gestus hypoeriticos, quibus amore ficto celat odium virulentum, ita graphicè dæpigit: « Alii, inquit, stimula verocandis fœco conceptam malitiam, quam retinere non possunt, adumbrare conantur. Videns premiti alta supbia, sique quædam cum gravitate et tarditate, vultu mæsto, demissis supercilis et voce plangente egredi maledictionem, et quidem tanto persusibiliorem, quanto credentur ab his qui audiunt, corde invito, et magis condolentis affectu, quam mollisse proferri. Doleo, inquit, vehementer pro eo quod diligo: cum sitis et tunc quam potui de hoc re corrigere eum. Et alius: Mihi quidem, ait, bene compertum fuerat de illo istud, sed per me nunquam innotisset; at quoniam per alterum patfacta est res, veritatem negare non possum, dolens dico: Rectera ita est. »

12. VERA ORIS SAPIENTIS GRATIA (Campensis, gratiam habent): ET LABIA INSPIENTIS PRÆCIPITABENT EUM. — Hebraea, deglutiant, vel decorabunt eum. Ita Septuaginta; Syrus, verba oris sapientis gloria, et labia stulti maculant illum; Arabicus, impediunt illum; alius, perdat illum; Cajetanus, destruent illum; Campensis, subvertent eum; Tigrina, ex ore sapientis prodeunt res quæ orationem conferunt, quam labia stulti velut absorbendo auferunt.

Pronomen eum dupliciter sumi potest: primo, absolute, ut referat sapientem; secundo, reciproce, ut referat insipientem. Priori modo est antithesis pugne insipientis et insipientis contra sapientem et sapientiam, q. d. Sapiens loquitur verba gratiosa; at stultus superbus et invidens contradicit, ac multis verbis et rationibus contra eum pugnat, ut eum precipitet, supplantet, vincat, confundat et sibi similem faciat. Ita S. Hieronymus qui et addit: « Et revera præcipitatur vis sapiens, quod in aures loquitur imprudentis, et verba ejus in profundo, ut ita dicam, gurgite pereunt. Unde beatus ille est qui in aures loquitur sapientiam. » Posteriori modo, nervosior est antithesis stultitie et stulti, impugnantis et precipitantis non sapientem, sed seipsum, q. d. Sapiens loquitur cum multa gratia, puta sapienter, mo-

desto, benevole, utiliter, amabiliter, jucunde: quo fit ut audientium gratiam sibi conciliet; at insipientis loquitur insipide, immodeste, arroganter, imprudenter, impudenter, petulantè: quo fit ut odium audientium sibi conciscat, quin et lites et rixas, quæ eum in gravia damna, ac subinde in mortem et gehennam præcipitant. Unde Thaumaturgus, bonus et sibi et proximo operatur concubilia: stulto sua garrulitas perniciosus est; et Olympiodorus, sermo sapientis neque inhumana est austeritate, neque mollis et dissolutus; sed gratia multa conditus, ita ut pariter colat, neque sinat auditors diffusa. Ita S. Bonaventura. Ratio a priori est quod verba omni sapientis prodeunt ex corde gratis et virtutibus fragante, quod verbis suam fragrantiam aspirat; verba vero stulti procedunt ex corde solido, vecondi omnique gratia destitudo, quod suam stoliditatem et vecondiam verbis insillat, juxta illud Seneca, epist. 114 et 115: « Talis hominibus fuit oratio, qualis vita. Non potest alius esse ingenio (dicitis et factis), alius animo color: oratio vultus animi est: quare vox sapientis procedit ex affectu cordis, in gratia oris, in magnificentia operis, juxta illud: « Diffusa est gratia in labiis tuis, » Psal. xlv, 3; et illud: « Sapiens in verbis seipsum annabilem facit: gratie autem futurorum effundentur, » Ecci. xx, 12; et illud de Christo: « Omnes testimonium illi dabant: et mirabantur in verbis gratie quæ procedebant de ore ipsius, » Luc. iv, 22; et illud Pauli: « Sermo vester semper in gratia sale sit conditus, ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere, » Coloss. iv, 6, et Ephes. iv, 29; et illud Moysi: « Fluat ut ros eloquium meum, quasi imber super herbam, et quasi stille super gramina, » Deut. xxxii, 2.

Tertio, Chaldæus gratiam non hominum, sed Dei accipit; unde verit: « Sapientis hominis verba oris, qui quo tempore vindicta orbi impendat, invenitur in generatione; si orat, avertit sans supplicium, et Dominum ad miserationem adducit. »

Hæc gnoma sunt disparata, æque ac illæ in Proverbiis: quare non est necesse unam alteri connectere. Si quis tamen hæc precedentem necere velit, dicat detractori omnibus ingrato et exoso opponi hic sapientem, ejus verba omnia sunt gratia et accepta.

Porro Cajetanus, Arboreus, Hugo et Dionysius hæc gnomen ita præcedenti apposite atxerunt, q. d. Stultus, qualis est detractor, non tantum aliter, qui detrahit, sed et sibi ipsi nocet; seipsum enim in gravia et inextricabilia mala ultro precipitat, quæ eum, velut harena Jonam, absorbent et devorant, ut habent Hebræi.

Nota: « Itæ præcipitatur notat primo, precipitantiam linguæ in stulto, quæ sine consideratione aliquid in buccam venit, præcepit eloquitur. Unde S. Bonaventura: « Ratio precipitationis, ait, est indiscretio; et ratio hujus est, quia non con-

siderat. Unde dicitur Proverb. xxix, 20: Vidisti hominem volebam ad loquendum? stultitia magis speranda est, quam illius correptio. » Hinc Thaumaturgus verit:

Stultus contra, immiserata loquendi
Præcipites tota rapit cervicè libid.

Secundo, et precipitabunt, ait Lyraus, notat loquacem discaetate sua precipitem velvi, ac instar ejus qui ex alto monte precipitatur, per prurpita ruere in exitum tum scelerum, tum damnorum et suppliciorum. Unde Olympiodorus legens, labia stulti demergunt ipsum: Demersio, inquit, de qua hic loquitur Ecclesiastes, ad interna referenda est supplicia, q. d. Loquax precipitat se in profundum abyssi, puta in stomachum imumque ventrem gehennæ, ut ibi sit cibus et pabulum tum ignis quam diaboli. Aliter S. Hieronymus: « Revera, ait, precipitatur vis sapiens, quando in aures loquitur imprudentis, et verba ejus in profundo, ut ita dicam, gurgite pereunt. »

13. INCITUM VERBORUM EIUS STULTITIA, ET NOVISSIMUS ORIS ILLIUS ERROR PESSIMUS. — Pagninus, insania magna; Tigrina, vesania pernicioza (1); Cajetanus, trica magna; Campensis, furia quæ periculo non caret; Septuaginta, circumlatio pessima; Syrus, pendenda mala; Arabicus, perverbia inconvulsa. « Symmachus, ait Hieronymus, transiit: fumulus et quedam verborum incantantia, dum non mænet in sententia, sed putat in multiplicatione sermonum effugere peccatum se posse. Cum enim nec preteritorum meminert, nec futura cogitavit, et ignorantie tenebris volutetur, falsum sibi scientiam repositum, in eo doctum se putat et sapientem, si verba multiplicet. Potest hoc et de hæreticis accipi, qui prudentium virorum dicta non capiunt, sed se ad disputationes contrarias preparantes, et initium et finem loquendi vanitate cum multo errore convolvunt, et cum nihil sciunt, loquuntur plura quam norunt. » Hæc S. Hieronymus. Sub initio et novissimo, sive sub principio et fine, velut sub extremis media interjecta intelligit, q. d. Stultus, dum loquitur, incipit stultitiam quæ plenus est, eructare; quoniam plus loquitur, eo stultior proficit; quo fit ut tandem errores pessimos effundat, quia quod semel insipienter dixit, hoc pertinaciter tuert et prosequitur satagit, juxta illud Philosophi: « Parvas error in principio, magnus fit in fine. » Stultus ergo tota oratione sua delirat, nec ulla ejus pars a stultitia immunitis est: quia potius crescente oratione crescut ejus desideria, adeo ut desinant in errores pessimos, v. g. in hereses, blasphemiam, atheismum. Huc facit illud Cleomenis ad legatos Samiorum: « Que primo dixistis non meminisse media quidem intelligo, postrema non proba. » Ita Plutarchus, in Apophth. Aliter Thaumaturgus: Stultus, inquit, dum os aperit, stulte orditur, sta-

(1) Recte. Pernicioza, scilicet ipsi et illis.

tim finem facturus: quia ex amentia non scit prosequi et connectere sermone. Quare incipit a temeritate, a vana gloria, a voluptatum desiderio, ac desinit in perversionem, superbiam, imprudentiam, blasphemiam. Ita Hugo. Rursum alii, q. d. Sapientes oratores maxime curam habent exordii ut auditorum gratiam sibi conciliet, et epilogi ut persuadent quod intendunt; at stultus utrumque negligit; nam in exordio inculta sua dicacitate audientes se se avertit, et in epilogo nisi stultitiam omnibus exhibendam proponit, praesertim dum per stultum mentis inconstantiam facit ut epilogus exordium non respondeat, imo contradicat. Unde Chaldaeus vertit, *peroratio praeter motibus sentit*.

14. STULTUS TERRA MULTIPLICAT. — quia rebus et sapientia caret: hinc verba nugaeia coaccervat, idemque importune et clamose sine iudicio cum Castidio audientium millibus iterat, iuxta illud Apuleii *Apod. 1*: «Oratio, quae rebus floreat, strepitu viget.» Et illud Theocriti de Anaximene perorante: «Incipit verborum flumen, mensis gutta.» In Sibobus, *serm. 34*. E contrario sapiens in verbis brevis est, in sensu multus, nam patris multa significat. Ita Auctor *Catena Graec.*: «Et multis pauca dicens, loquitur, obstreperus videtur et magister. Sapiens ergo est pauciloquus, stultus vero multiloquus.» Rursum stultus verba multiplicat, quia etiam dum de virtutibus loquitur, multa vana de his effudit, quae ipse in corde non habet, nec sentit: quare similis est garrienti pueri vel hircundini, aut loquaci graeco, qui cum illis assidue garrat, non tamen sensu vacuus est, nec quodquam eorum quae garrat, intelligit. Hoc est quod ait Ecclesiasticus *cap. xx, 24*: «Homo aetharis s. e. sine gratia, cuius sermo gratia non est conditus quasi fabula vana; (fabulas fabulatur quasi fabulo, imo fabula et,) in ore indisciplinatorum assidua erit: quare ex ore fati reprobabitur parabola: non enim dicit illam in tempore suo (1).»

IGNORAT HOMO, QUID ANTE SE FUERIT: ET QUID POST SE FUTURUM SIT, QUIS EI POTERIT INDICARE? — Apte coheret haec gnome praecedenti, q. d. Stulti multiplicabant verba, quia de his quae praeterita sunt multa garrere solent, atque etiam futura curiosa pervestigatio nimium solliciti inquirunt, et praedicere audent, cum paucissima sint, quae certo sciat homo de praeteritis, et de futuris pene nulla habuit certa cognitio: propter quod omnino vana videbatur super huiusmodi incertis et incognitis (quod faciunt insipientes) multiplicare sermones. Haec gnomae audivimus *cap. vi, 22*, et *vi, 1*, ubi eam explicui. Porro *primo*, Chaldaeus vertit, *stultus in inani verborum strepitu, quibus nihil opus erat, solus est, neque scire quoquam potest*

(1) *Stultus verba multiplicat*, id est, de rebus futuris multa apud se statuit, sibi pollicetur et vane jactat. Homo tamen nescit quid, etc.

quid illius diebus, et quid sub ejus exitum eveniturus est. Quis enim ei renuntiaturus est? *Secundo*, Figurina vertit, *stultus multis verbis astitit, et ignorat homo iste quorum eat; quis autem ei indicaret quid secuturus? Et Campensis, stultus sic verba multiplicat, ut nemo intelligere possit quid velit, et multo minus de futuris aliquid ex illis colligere. Tertio*, Aben-Ezra censet ultima verba dici ex persona stulti, q. d. Stultus verba multiplicat de suis voluptatibus, siquae quae concupiscit, quia multo tangitur metu futurorum, puta iudicii et gehennae. Dicit enim: Haec incerta, imo vana et inania sunt, iuxta illud Epiluri:

Edo, bibo, ludo, post mortem nulla voluptas.

Voluptarii enim, ut suis cupidinibus libere et secure indulgant, negant animae immortalitatem, negant caelum, negant infernum, negant tandem omnem iudicium. Verum primus sensus maxime appositus et pertinentissimus est.

15. LABOUR STULTORUM AFFLIGIT EOS, QUI NESCIT IN CIBUM MERCERE. — Difficilis locus est, ex eo quod difficile sit definire quid significet haec parabolica: «In cibum mercere.» *Primo*, Cajetanus censet hic redargui principem qui viam ad urbem suam facit obscuram, anfractuosam et difficilem, cum recta, patens et pervia esse debeat. Et in hoc, inquit, uno labore stulti, omnes similes labores stultorum indocentes et noxii intelliguntur. Vexum hoc longe petiitum est, et a Vulgata alienum. *Secundo*, Mercerus, et ex eo Delrio in *Adag.*, sustinent per urbem proverbialiter significari negotii calumet et finem, q. d. Stulti rem inchoant, et nesciunt eam finire, et ad perfectionem perducere (2). *Tertio*, Isidorus Clarus et Campensis vertunt, *stultus rationem videntis civitatis ignorat, barbarus est et agrestis, cum sapiens et iustus sit civis et urbanus*. Accedit Moringus, qui censet alludi ad rusticos quorum labor est cassus, si tempestive fructus in urbem non convenerint, cum est mercatus, ut eos vendant, aut, q. d. Inanis est labor stultorum verba multiplicantium, quia nesciunt compositae et urbanae loqui, nisi factum urbis incolae. *Quarto*, Aben-Ezra et Vatablus, q. d. Stulti versantur et fallunt se circa arduas questiones; cum tamen vulgares et obvias ignorent, quod proverbialiter dicitur: «Nescit viam in urbem?» Unde enim notus via regia et trita in urbem? Unde Emmanuel Sa: Nesciunt in urbem pergere,

(2) Quem sensum genuinum esse existimo. *Labour stultorum defatigat eum*, quemcumque eorum, qui nescit ire ad urbem, id est: Similis est ei qui urbem aliquam altitares, viamque rectam ignorans, per dispendia viarum hier faciens inani sese labore fatigat, nec idoneis secus assuetur. *Maurer, labour stultorum*, id est, vexationes improborum principum, fatigat eum qui nescit ire ad urbem, qui malis artibus illorum favorem sibi conciliare, eoque eorum injurias et vexationes prohibere nescit. Pro ad urbem gall. dicitur a la cour. Nimia tamen questio.

Ver. 14.
In urbem
pergere
quid f.
Resp.
Maurer.

hoc est, inquit, notissima ignorant. *Quinto*, nosse Pineda, *pergere in urbem*, vel ut Arabicus vertit, *incedere pro civitate*, accipit pro *perambulare urbem*, id est regere urbem, ut tuxentur hic principes, consilium et magistratus insipientes, qui urbes sibi subditas et commissas non visitant, ut abusus tollant, jus dicant et omnia recte disponant. *Perambulare enim in Scriptura est vox notata imperium et gubernationem*, uti ostendi *Zachar. 1, 11*. Huic expositioni apte coheret quod sequitur: «*Vae tibi, terra, cuius rex puer est!*» *Sexto*, simpliciter dicas esse metaphoram a mancipiis damnatis ad labores, vel in ergastulis, vel in agris, vel in fodinis ad effodienda metalla ferri, aeri, argenti, etc., qui cum ibi vitam laboriosam degant, ignorant viam in urbem, ut in eam vitam civilem, facilem et commodam (in urbe enim omnium rerum est commoditas et copia) agant; aut a viatoribus et peregrinis, qui cum viam rectam et commodiorem in urbem, ad quam tendunt, ignorent, per circuitus, anfractus et dispendia viarum vel sero, vel nunquam ad urbem destinationem perveniunt, q. d. Simili modo stultus laborat, ut sapiens et feliciter vivat; sed frustra, quia viam in urbem, id est rationem et methodum sapientiae ignorat, nescit sapienter res suas exsequi, nescit qua in re sit sapientia: querit enim eam in libertate, gula, luxuria, etc., cum sita sit in prudentia et virtute. Tritum est in Italia exemplum da nobili quodam Transalpino, qui contentus in urbe Romanam, cum in hospitiiis viam delicatam inquireret, ideoque famulos praemitteret, qui vana hospitiorum explorarent, et ubi melius reperirent, januae inscriberent, est, cum tandem optimum invenissent inscripserunt, *est est*; quare ibi nobilis tantam potavit, ut ex crapula mortuus sit, nec in urbem pervenerit. Unde famuli sepulcro ejus inscripserunt: «*Per est est dominus noster mortuus est.*» Hinc S. Hieronymus per urbem accipit veritatem et sapientiam civitatem, atque hanc gnomen *primo*, exponit de philosophis: «*Lege Platonem, inquit, Aristoteles revolvit versutias, Zenonem et Carneadem diligenter intueri, et probabis verum esse quod dicitur: Labor stultorum affligit eos. Veritatem illi quidem omni studio quaesierunt, sed quia non habuerunt ducem et praeivum itineris, et humanis sensibus rati sunt se comprehendere posse sapientiam, ad civitatem minime pervenerunt. De qua in psalmo lxxii, 20 dicitur: Domine, in civitate tua imagines ipsorum ad nihilum rediges. Omnes enim umbras et diversas imagines atque personas, quos sibi in diversis dogmatibus induerunt, in urbe sua Dominus dissipabit. De qua alibi scribitur: Fluminis impetus laetificat civitatem Dei,» *Psal. cxv, 5*. Et in Evangelio: Non potest civitas abscondi super montem posita, *Matth. v, 14*. Et in Isai: Civitas munita *Isai. xxvii, 40*, quae oppugnatur; liquidem hanc veritatis et sapientiae civitatem, cum firma sit et robusta, omnes sapientes saeculi*

et haeretici impugnaverunt conatari. *Secundo*, de haeretis: «*Et quod de philosophis diximus, inquit, hoc idem et de haeretis sentiendum, quod frustra laborant et affliguntur in studio Scripturarum, cum ambulent in deserto, et civitatem invenire non valeant, de quorum errore et Psalmista commemorat dicens: Erraverunt in soliditine in iniquo: viam civitatis habitaculi non invenerunt,» *Psal. cxvi, 4*. Huc usque S. Hieronymus: Alludit enim ad urbem Hierosolymam, quae Iudeis erat urbs sapientiae, doctrinae, legis, fidei, religionis, templi omnique boni. Unde ad eam ter in anno ex lege pergebant Hebraei *ex tota Iudea*, ut Deum in templo colerent et legem audirent; Hierosolyma ergo eis erat urbs sapientiae, matrix Ecclesiae, paradus terrestris et imago coli: quare qui sapientem, sanctam et felicem volebant agere vitam, pergebant Hierosolymam; qui vero hoc iter nesciebant, vel ruralibus allicque molestis negotiis occupati extra eam debebant, ibi ignorantem vel insipientem, terrestrem, molestam et infelicem vitam degabant. Haece ergo hic Ecclesiasticus stultos comparat, eo quod suis negotiis molestis, vanis tamen et inaniibus occupati, quasi in agris laboriose vivant, nec ad quietem sanctamque sapientiae et virtutis vitam, cuius typus erat Hierosolyma (quae Hebraice idem est ac *visio pacis*), perveniunt. Hinc Chaldaeus vertit, *fatigatio stulti, quae defatigatur in stultitia, ipsa delatatur cum, adeo ut non discat ire in civitatem, in qua sapientia habitat, ad quaerendum ab eis disciplinam. Haec de causa Christus jussit Saulo, dixitque: «*Ingrede civitatem, et ibi dicatur tibi quid te oporteat facere,*» *Act. ix, 7*.**

Allegorice et analogice stulti nesciunt viam in urbem, id est in Ecclesiam tum militantem, tum triumphantem, quia haerent in via, id est in terra cupidinis et nugis. Nesciunt ergo viam in urbem, id est in caelum ad aeternam felicitatem. Ita S. Hieronymus, Olympiodorus, Thamaurgus et alii. Docet igitur haec gnome nos in hac vita non esse cives, sed advenas et peregrinos, quorum est peregrinatio ad patriam, puta ad urbem caelestem, cuius aedes et conditor est Deus, *1 Petr. xi, 10*. «*Non enim habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus,*» *1 Petr. xiii, 14*. Hinc Thamaurgus vertit, *caeterum homo, qui in civitatem bonam condescendit, et oculorum suorum et faciei afflictionem exspectat.*

16. VAE TIBI, TERRA, CUIUS REX PUER EST, ET CUIUS PRINCEPS MASE COMBUDUNT. — «*Puer*, sive infans, tum potius insipientia, inexperientia et concupiscentia; qui scilicet pueriles habet mores, affectus, conceptus, quales habuit Roaom, cum 40 esset annorum, *III Reg. xii, 4*. Nam aliqui nonnullos reges praerelos electos fuisse pueros legitimus, ut Ious, qui septennis creatus est rex, *IV Reg. xi, 22*; et Josias qui oetennus, *II Paral. xxxiii, 1*; et Salomon, qui duodennis, ut scribit S. Ignatius ad Magnesian, licet verus ait Salomonem fuisse cir-

Ver. 16.
Vae tibi
terrae
cuius rex
puer est

Ver. 16.
Vae tibi
terrae
cuius rex
puer est

eter viginti annorum, cum regnum inivit. Puer ergo ad rem facit ætas juvenilis, æque ac prosapia regalis. Hinc Plato in *Theæto* ait omnes reges ex servis oriundos, et servos oriundos ex rebus. Quocirca S. Hieronymus, cum puerum interpretatus esset ætate puerum, subdit: « Verum mihi sacras quid latere videtur in littera, quod juvenes dicantur in Scriptura, qui a veteri auctoritate descendunt, et cana precepta parentum contemnunt: qui neglecto Dei mandato cupiunt statueret traditiones hominum. De quibus et in Isaiæ Israeli Dominus comminatur, eo quod noluerit aquam Siloe, quæ vadit cum silentio, et veterem piscinam avertit, eligens sibi fluentem Samarie et gurgulis Damasci: Et dabo, inquit, juvenes principes eorum, et illisores dominabuntur eis. » Unde pro puer Hebraice est *נער*, id est puer, juvenis, insipiens; quare a *נער* Germani acciperent suam ætatem, id est *stultus*: pueritie enim vicia sunt inconsideratio, inexperientia, meruitio, ignorantia, concupiscentia, stultitia, levitas, incostantia. Quapropter Sæcra, *epist.* 4: « Alibi, inquit, non pueritia sed, quod est gravior, puerilitas remanet: et hoc quidem pejus est, quod auctoritatem habemus seipsum, vicia puerorum; nec puerorum tantum, sed infantum: illi levia, hi falsa formidant, nos utraque. » Hinc illa commissio, *Isaiæ*, in 4: « Dabo pueros principes eorum. » Ubi S. Basilus: « Adolescentia, inquit, levissima est, et ad flagitia quæque aptissima mobilis, cum sunt indomita et effrenæ concupiscentiæ, belluina et immanes iræ, linguæ, incontinentiæ, contumeliæ, arrogantia, fastus ex animi elatione; reliquæ item adhesionem juventuti veracitatis et coelationem, aviditatem ob exuperantiam alterius emineciam, suspitionem propter contractam familiaritatem: examina enim innumerabilia vitorum se agglomerant et adjungunt juventuti. » Et S. Ambrosius, lib. 1 *De Interpell.* cap. viii: « Adolescentia, ait, sola et invalida viribus, infirma consiliis, vitio calens, fastidiosa monitionibus, illecebrosa deliciis, atque effusa sanguinis vaporantis ignescens. » Accedit Xenophon: « Sicut, inquit, novelli citharedi multas perdunt citharas, sic epudii juvenes reipublicam esse evertunt. » Occasione stultorum, de quorum insipientia et noxa multa dixit, Ecclesiastes, transit ad reges et principes insipientes et stultos, quorum eo major est noxa, quo major est dignitas et potentia. Eorum enim stultitia in totum regnum dimanat illudque pessumdat, præsertim quæ, ut ait Claudianus, « Regis ad exemplum totus componitur orbis. » Sapienter Nearchus Episcopus Rheimensis, *epist.* (est 80 inter epistolas S. Hilberti, tom. III *Reb. SS. Patrum*) ad *Andegavensem Episcopum*, juvenem, sui male compositum: « Non per etatem longam, inquit, cepisti experientiam, nec adhuc mens tua casuum varietate decocta maturavit, nimirum: Exultat levitate puer, gravitate senectus. » Va-

ergo familie, domui, urbi, reipublice, cujus rex vel rector immaturus est etate et scientia. Porro Chaldeus hanc notionem restringit ad Jerobeam: « Vas tibi, inquit, terra Israel, in tempore quo regnaverit super te Jeroboam impius, et cessare faciet a te sacrificium matutinum, et principes tui, antequam offerant jure sacrificium matutinum, panem comedunt. » Huc facit symbolum Pythagore: « Puerum aut feminam strieto gladio vagari, omen malum, id est non delaturum malum si gubernatio imprudentibus, ineptis et levibus traditur hominibus. »

« Tropologicè Olympiodorus: Civitas, inquit, est anima, cujus rex est mens et intellectus, qui si bevis sit, et gube voluptatumque appetens, animam perdet, sicut pueris notriatur discipulis, cum beabit. Rursus S. Hieronymus: Civitas, ait, est Ecclesia, cujus rex, id est prelatos vel episcopus puer est infirmitate, insipientia, vita. Symbolicè S. Hieronymus et S. Augustinus, lib. XVII *De Civit.* xi, per regem puerum accipiunt diabolum insipientem et impium. Verba S. Augustini recitabo vers. sequenti. Tropologicè S. Gregorius, lib. XVI *Moral.* xvi: « Rursus per mane, inquit, presentis vite prosperitas designatur, sicut per Salomonem dicitur: Vas tibi, terra, cujus rex est puer, et cujus principes mane comedunt. Quia enim mane primum diei tempus est, et vespere extrinsum, nequamque refectendi sumus de hujus vite prosperitate que pvenit, sed de his que in fine diei, id est in mundi termino sequuntur. Mane ergo comedunt, qui de hujus mundi prosperitate extolluntur, et dum præsentia vehementer curant, futura non cogitant. »

« ET CÆUS PRINCIPES HANC COMEDIT. — Id est intemptive concessantur cum rege pueri; pueri enim mane ante ortum solis mox ut e somno evigilant, ob stomachi calorem cibumque poscunt. Tota eorum animi sapientia est in palato et sapore, cum tamen regem et principum sapientia sit in cerebro et cura sapienter administrandi reipublicam; quare temperantes et sobrii sint oportet: nihil enim sapientia et consilia ita contrarium, ut intemperantia et ebrietas. Mane ergo, dum vigent jejuna mens humoque rationis, ne vivaces sunt spiritus ex nocturno somno, principes dent consultationibus et negotiis tractandis; meritiæ vel vespeream refactioni corporis, ut faciebat Augustus Cæsar, lesa Santonina. Matutinam enim tempus ad consilia et negotia aptissimum est, quia ipsum est lux mentis æquis ac corporis. Hinc *mane* dicitur iudicatio dei et luminis, quod inde manet in æquoque diem, ait Varro, lib. V *De Lingua Latina*. Adjungunt Servius et Festus *manus* præcis quoscunque bossum: unde *immane* idem est quod *malum*; nihil autem tam bonum quam lux. Hinc Græci, cum lumen afferunt, dicunt: *φωσ* *εγέρω*. Nonnulli tamen *mane* derivant a *manibus*, quod a locis infertilibus, ubi sunt manes, id est anime et spi-

ritus defunctorum, cum solo lux emergere et oriri videatur. Quocirca Jeremias, cap. xxi, vers. 12: « Judicæ, ait, mane iudicium; » *mane*, id est sobrii, ait Vatablus, ne per ebrietatem corrumpantur iudicia. Hinc Isaias, cap. v, vers. 11: « Vis, ait, qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam. » Ratio a priori est, quod rex et principes debeant esse regula totius reipublice. Quare in regendo debent sequi rectam rationem: hanc autem offuscant, imo avertunt gula et ebrietas, fovunt autem temperantiam et sobrietatem, præsertim matutinam. Hinc Salomon, *Prov.* xxxi, 4: « Noli, ait, regibus, o Lameel, noli regibus dare vinum: quis nullum secretum est, ubi regnat ebrietas, ne forte bibant, et obliviscantur iudiciorum, et mutant causam filiorum pauperis. » Rursus magister, convivæ agnantes, in his vegetalia et opes civitatis agunt, ac populum offendant et scandalizant.

Exempla regum intemperantium sunt: Sardapalus totus in epulis et ganeis, ab Arbæe profecto Invasus, sepsum cum regio concremaret coactus, vitam cum monarchia Assyriorum (hanc enim Arbæe ad Medos transivit) perdidit. Sic gula intemptiva perdidit Alcibiadem, Lucullum, Calligulam, Ptolomæum Philopatorum, Antiochum Magnam, qui ob violentiam toto die dormire solebat, teste Plutarcho in *Flaminiæ*, Burethum Poliorientem, M. Antonium Triumvirum, cujus tempestivas perpolitones memorat Cicero in *Philipp.* Tiberius Cæsar epulabatur quandoque ac potabat biduum continuam; quæ a militibus pro Claudius Tiberius Nero, per eorum vocabatur Cælius Tiberius Nero, ait Sontorius in *opus Vita*, cap. xii et xiii. Vitellius vomendi consuevit: ne idoneum ad omne cibi genus præstibat, utebaturque jentaculo, peandio, merenda, cena, commessatione, ideoque post paucos menses vita et imperio privatus est. Nero monstrum fuit nature, et voluptatis gulæque imbecillium; hinc crudelis in alios, damnatus a senatu, in seipsum se vivere, seque pugione confodere coactus est. Commodus Imperator cum nimia crapula gustum amisisset, sterens humanum cibis admissit, irridens eos qui hanc mixturam exhorrent, ait Herodianus et Lampridius, Hellogabellus Imperator in conviviis assiduis, pavonum, lusciniarum, phœnicopterorum, phasianorum et psittacorum linguas, ac camelorum calatæis epulis instruebat; quod de avibus supererat, tantibus dabat: ita Herodotus et Lampridius. Hinc epresso misere perit. Nam, ut sapienter ait Aristoteles, lib. V *Polit.* cap. x: Qui se voluptatibus tant, facile in contemptum veniunt, et multos se opprimendi occasionem præbent. Unde Alexander Magnus rerum gestarum gloriam sua vinolentia observavit, adeo ut Antigonus ei dixerit ipsum indignum esse qui imperaret; unde ipse eam vita et imperio privavit. Hæsit hoc vitium a patre Philippo, de quo millercula: « Pro-

voco, inquit, a Philippo ad Philippum, » d ad chrio ad sobrium (1). »

17. BEATA TERRA, CÆUS REI MOBILIS EST, ET CÆUS PRINCIPES VESCENTER IN TEMPORIS SOD, AD REVICENDUM, ET NON AD LUTURIAM. — Quidam patheticè vertit, *a beata terra*, etc. Pro non ad *hæritum*, hebraice est *בשר* *לו* *הבשר*, quod nonnulli apud Kimchi vertunt, *non in stamine*, id est non in *matione*, ut scilicet sapientia non miscetur vino, sicut stamen miscetur et intexitur subtegminibus intexendo; aut ne singuli cyathi singulis cibi hois miscerentur, uti faciunt potabores, cum longe parcius sit bibendum, quam comedendum. Verum nova et coæta est hæc expositio.

Pro nobilitate hebraice est *כבוד* *בן* *הכבוד*, vel ut alii pronuntiant, *horim* (*q. d.* Herorum), id est filius candidiorum, hoc est ingenuorum, nobilium, principum (olim enim nobiles et principes candidi, id est candidi vestibus amicti incedebant, ut ostendi cap. viii et xii), patris ingenuitas, nobilitas principis (qualis enim est pater, talis est filius, ac filii nobilium et principum sunt aobiles et principes). Unde Septuaginta vertunt, *filii ingenuorum*; Syrus, *filii libertatis*; Arabicus, *filii liberi*; alius, *filii heroum*: *כבוד* *הורim* enim sunt herodes; Turcica, *generosus* est; Compensans, *vir strenuus*. Tales fuere veteres herodes. « Heros, inquit Servius ex Hesiodo, est vir fortis, semidies, plus ab homine habens. » Unde Cicero, lib. 1 *ad Atticam*: « Heros ille noster Gato. »

NOBILIS. — Intellige nobilitate non tam generis, quam sapientie et virtutis, quæ sola vera et solida est nobilitas, patris animi generositas ad magna et proclara audendum, et gerendum, quo suo genere suisque patris et avis dignum se nepotem præbeat. Nam, ut ait Euripides:

Beata mihi vir nobilitas videtur,
Qui vero non patus est, licet a patre meliore
Quam Jupiter ait, genus deducit, apudibus mihi videtur.

Est antithesis versus præcedentis, *q. d.* Sicut misera et infelix est terra, cujus rex est puer, id est pueri et in gulam abjecto, ac projecto in voluptatis animo: sic beata et felix est terra, cujus rex est animo nobili et generoso, qui cum suis principibus generosus spectat millibusque, ac proinde voluptates despiciit, nec nisi negotiis publicis confectus suo tempore vescutur, non ad luxum et gulam, sed ad necessarium virum refactionem et sustentationem. Porro Chaldeus hanc notionem restringit ad Ezechiam, quem exprimit Jerobeam: « Beata erit terra, inquit, in *tempore* quo regnaverit super te Ezechias filius Achaz, qui erit de genere domus David regis israel; qui erit vir fortis in lege, et faciet ad quod obligatum est ex præceptis legis; et principes tui, postquam offa-

(1) Conf. Chironem, *Philipp.* II, 49: « Ad hora tertia habebatur, iudicabatur, comestatur. »

runt iuge sacrificium, comedunt panem post quartam diem horam, de labore manuum suarum, in fortitudine levis et preceptorum, et non in infirmitate et occidit oculorum, in infirmitate studii et preceptorum.

Nobilitas. — Ex hoc Jo. Bartholus in leg. Honor. § De Honor. ff. De honor. et honor., docet privilegium nobilitatis, ut ex ea potius quam ex plebeis familiaribus assumantur ad honores, dignitates et magistratus, conformem esse juri nature et divino. Idem docet Tiraquellus, tract. De Nobilitate, cap. xx, num. 4 et seq. Quin et Plato in Alcibiade: « Conscientiam est, inquit, meliores esse naturas in nobili genere, quam in ignobili; ac necesse est ut bene nati, si bene educantur, ita demum ad victorem perveniant. » Et S. Thomas, in cap. 1 ad Hebr. lect. 3, ut facile quis aliquam dignitatem administrat, præter sapientiam exigit ne erret in gubernando, ac virtutis potentiam in exsequendo, generis quoque prosapiam ne contemnatur precipiendo. Nobilitas enim generis filio nobili dat magnum apud populum auctoritatem; unde Germani nobiles mirifico honorant. Rursum eadem stimulus est filio ut nobilitate vivat, ac digna polihitate sua avorumque factis gerat. Insuper cum regi vel principi in principatu succedunt filii jure hæreditario, non externi licet aptiores jure electionis, tollitur omnis eligendorum ambitio, invidie, litis, rixæ, schismata et bella que ex electione consequi solent.

Ceterum, in prælatura ecclesiastica, licet Aaron in Pontificatu jussu Dei successerit fili et nepotes, in nova tamen lege Christus voluit Pontifices, Episcopos cæterosque Præfatos non nasci, nec jure hæreditario succedere, sed elegi eos qui sapientia, virtute et dotibus cæteris præstarent. Hoc enim exigebat dignitas, utilitas et majestas Pontificum et Sacerdotum Christi, ut ipse qui quasi homines celestes cæteris viam in eorum preire debeant, ideoque « vivere ut numina, loqui ut oracula. » Unde cum in Pontificis ejusdem electione commendaretur una a generis nobilitate, respondit iller: « Piscatori Petro successorem queri, non Augusto, » uti refert Glossa, cap. Quoniam, Quest. 1, verb. Invidiæ.

QUIS PRINCIPES VESCUNTUR IN TEMPORE SUO, AD REFRIGIUM, ET NON AD LUXURIAM. — Hebræa, in fortitudine et non in potatione, id est vescuntur ad roborem vires corporis et animi ad laborandum pro republica, non ad computationem, lutum et crapulam. Hinc Tigurina vertit, comedunt vires reficiendas, non ut ebriantur populis; Campanis, comedunt quantum satis est ad vires conservandas, non commensationibus dediti; aliis, pro necessitate, non pro luxu et ebrietate. Unde S. Hieronymus ait, hic eos iudices prædicari, qui nequaquam coluptatem negotios civium præferant, sed post multum laborem et administrationem respiciunt, cibum corpore quasi necessitate coguntur. Idem a Satomone didicit sanxitque Plato, lib. II De Legibus, ubi vici

usum magistratibus non concedit, nisi refectio corporis vel morbi causa. Symmachus vertit, i probitate virili, id est, ut comparat sibi virile robur, firmitatemque valetudinem, aut Olympiædorus: qui enim tempestive, scilicet horis stalis cibum sumit, idque moderate, is sanior et robustior est, teste Thaumaturgo. Porro Septuaginta vertunt, principes tui ad tempus comedunt in fortitudine, et non confudentur; Syrus; cum prosperitate et non in confusione. Hebræum enim בשרי בתי, si puncto cateph camels subnotetur, ut beth initiale sit, non radicale, sed servile et nota præpositiois, significat in potatione; sed eodem redit sensus: potatio enim vocatur confusio, quia inducit crapulam, vomitum, ebrietatem, etc., que potationem faciunt confusione dignum, ut coram omnibus prædesat, omniumque risui et ludibrio exponatur. « Quam multa ebrii faciunt, quibus sobrii erubescunt! » ait Seneca, epist. 83. Quocirca Dionysius tyrannus se suiique similes aiebat esse persimiles canebus et vitulis, qui saginatur non ad salutem, sed ad perniciem, ut videlicet saginati cæteretur et comedantur, uti refert Eusebius, lib. II De Præpar. cap. v. Tales S. Petrus, II epist., cap. II, 12, vocat irrationalia pecora, in convivis suis luxuriantes; et S. Iacobus, cap. v, 5: « In luxuriis emulcratis corda sua. »

Exempla principum temperantium sunt: Julius Cæsar vigil et sobrius, non nisi belli concilia agitant, imperium Romanorum obtinuit, imò fundavit. Unde Cato dicebat unum ex omnibus Cæsarem ad evitendam rempublicam sobrius accessisse. Ita Suetonius in Vita Cæsaris, cap. LXI. Sobrietate et vigilantia Cyrus Persarum monarchiam adeptus est et stabilivit. Augustus Cæsar cibo subinde abstinere usque ad vesperam, assiduitate juris unicuique reddendi in noctem usque occupatus. Unde ipse in epist.: « Nos, ait, in esedo panem et palmas gustavimus. » Et epist. ad Tiberium ait se ex itinere domum redeuntem unciam panis lapsisse. Vnde Suetonius in Vita ejus, cap. LXXI, LXXIV, LXXV et seq. Egyptiorum reges cibo vescuntur simpliciter, ut quorum mensæ nihil præter vinum et asserem inferretur. Vini potandi certâ statuta erat mensura, qua neque faricri verer, neque inebriari possent. Denique adeo erant sobrii, ut vitæ eorum a peritissimo medico ad sanitatem composita videretur, ait Bionorus, lib. I, cap. VI. Agesilanus Spartæ rex quidquid vel inspidi apponebatur, comedeat et bibebat, inquit Xenophon. Annibal sobrius vigilique fuit, ideoque victor, donec Capuane delicias cum evenerant et perdidit. P. Scipio Æmilianus pane tantum vescabatur. M. Cato cibo potuitque quo nante utebatur: ita Valerius, lib. IV, cap. II. Trajanus in vescendo frugalissimus fuit, teste Alexandro, lib. V, cap. XXI. Carolus Magnus cibi potaque parcissimus erat, teste Granzio, lib. II, cap. VII. Saron. Alfonsus, Aragonie rex, vino fore ab-

stinebat. Rogatus cur: « Quia, inquit, vino sapientia obsecratur, ideoque non decet regem, ut hoc immodica computatione extinguit, sine quo imperatoris ac regis nomen rite tueri non potest. » Rursum rogatus cur adeo ebrietatem dimitteret: « Ideo, inquit, quia furorém et libidinem ebrietatis filios esse non ignoro. » Ita Panormitanus, lib. II De Gestis ejus. Selymus, Turcarum imperator, adeo fuit sobrius, ut non nisi ex uno fetulo comederet; unde inter tot bellicos labores prospera semper fuit valetudine. Ita Jovius in ejus Vita. Emmanuel, Lusitanis rex, vino semper abstinuit, teste Osorio, lib. XII De ejus Gestis.

Allegorice, rex nobilis, sive filius candidatorum est Christus, cujus principes apostoli mire sobrii fuerunt. Ita S. Hieronymus: « Beata, inquit, terra Ecclesia, cujus rex est Christus filius ingenuorum, de Abraham, Isaac et Jacob, prophetarum quoque et sanctorum omnium stirpe descendens: quibus peccatum non fuit dominatum; et ob id vero fuerunt liberi, ex quibus nata est Virgo liberor S. Maria, nullum habens fructum, nullum germen ex latere, sed totus fructus ejus erexit in florem, loquentem in Cantico canticorum, Cant. II: Ego flos campi, et lilium convallium. Principes quoque ejus sunt apostoli et omnes sancti qui regem habent filium ingenuorum, filium libera, non de ancilla Agar, sed de Sare libertate generatum. Nec comedunt carne, nec voluciter. Non enim in presenti sæculo querunt voluptatem, sed tempore suo manducabunt, cum retributionis tempus advenit; et manducabunt in fortitudine, et non in confusione. Omne bonum presentis sæculi confusio est, futuri vero perpetua est fortitudo. Tale quid et in Isaia dicitur: Ecce qui serviant mihi, bona manducabunt, vos autem esuriatis, Isai. LXIII. Et iterum: Ecce qui serviant mihi, letabuntur, vos autem pudebit. » S. Hieronymo successerunt S. Augustinus, lib. XVII De Civit. xx, qui ex hoc loco statuit duas civitates, unam diaboli, alteram Christi, et earum reges diabolum et Christum: « Væ tibi, terra, inquit, cujus rex adolescens, et principes tui mane comedunt. Beata in terra, cujus rex filius ingenuorum, et principes tui in tempore comedunt in fortitudine, et non in confusione. Adolescentem dixi diabolum, propter stultitiam, et superbiam, et temeritatem, et petulantiam cæteraque vitia, que hinc aduli assolent abundare; Christum autem filium ingenuorum, sanctorum patriarcharum, pertinentium ad liberam civitatem, ex quibus est in carne progenitus. Principes illius civitatis manducantes, id est ante horam congruam, qua non expectant opportunitatem, que vera est, in futuro sæculo felicitatem, festinanter beati hujus sæculi celebritate cupientes. Principes autem civitatis Christi, tempus non fallacibus hauriunt patienter expectant. Hoc aut in fortitudine, et non in confusione, quia non oes fallit spes, de qua dicit Apostolus: Spes autem

non confundit. Dicit et Psalmista; Psalms. xxiv, vers. 3: Etenim conversi qui te expectant, non confundentur. »

18. IN PIGRITIS HUMILIABITUR CONTIGIATIO, ET IN V INFIRMITATE MANUM PERSTILIABIT DOMUS. — Campanis, fiet ut averci non possit pluvia. Hebræice est אטלחתי אטלחתי, nomen duale, g. d. Claudicatio in utroque pede, id est duplex pigrifia, anime et corporis; vel negligentia rerum presentium et futurarum; aut socordia tui subditorum, quam superiorem et principum; vel patris et matris: hi enim sunt duo curatores domus, quorum duplex negligentia illam perdit. Ita Chaldeus; aut, ut Pineda, una pigrifia est regis, altera principum et magistratum. De utrisque enim sermo processit. Aut regis duplex est pigrifia, una qua rex est privata persona, altera qua publica, ut significat pigrifiam, que in plebeio esset simplex, in rege et principe esse duplicem, imo multiplorem. Unde Arabicus vertit, ob modis negligentiam inclinatibus lectum; Thaumaturgo, piger et otiosus domum suam minorem facit. Pro humiliabitur hebræice est אטלחתי, id est inclinatibus, deprimitur, subsidet, corruet; Vatablus, propendet; Tigurina, deterior fiet; Campanis, ad veterem; alii, mactetur, putrescat. Sic enim hebræum וטלחתי vertunt Septuaginta, Lecti. xxviii, 8; alius, opprimetur; alius, ducetur (1).

Apposita a commensatione transit ad pigrifiam ejusque damna, quæ illa gulis est aecidia, ait S. Gregorius; dum animi stomachus gravatur cibo, et cerebrum vino, totus homo fit gravis, torpidus, piger, somnolentus, inerte, ignavus. Parum ergo hæc significat domum quamlibet tam privatam, tam publicam, puta regnum et rempublicam dissolvi, ruere et averi per pigrifiam principum natam ex commensatione et voluptate, per quam pigri sunt et desidiosi in aversionibus parvis noxæ et damnis (quod enim sunt rimæ et stultæ, tot sunt pigrifia in eis advertenda); hæc enim neglecta augetur, et tandem rempublicam perdit, sicut domus sensum depauperat, et tandem ruit, si piger sit herus in eis reparanda. « In pigrifia » ergo, id est ob pigrifiam et negligentiam imito parvam, sed durissimam et multiplicem refectendi tegula, signa, trabes, etc., et saria lecta servandi; « humiliabitur, » id est

(1) Pigrifia (nomen duale) Aben-Ezza hinc observat esse ad amicos manus referentem, quos pigri otiose in eadem potatione attendunt, laborant, aut commensatione. Eodem, quæ hinc habentem, similitudine nullum negligentium dicitur Plautus ad describendum segnitium in Mostellaris, act. I, sc. 2, vers. 23 seqq.:

Alque ubi illi emigrant negotio, hinc indignantem, Gula pigra suavia immunda, intromissa, Hinc jam eductus vitium additur, Hinc quam constant male. Alque illud expe. II, tempestas venit, Continet regis insidiasque; ibi Dominus indiligens refectus, alia verba. Vult timor, lavit verities, periphrasem Tigna, putant aut ser opem taly,

Mystice, S. Hieronymus hoc refert ad Praelatos qui plures populi captivi, ut opes et epulas acquirant. » Accusati eos, inquit, qui loquuntur quidem in Ecclesia et docent populos, sed ea docent que populis audire debent, quod peccatores palpant in vitio, et strepitus concientie audientium. Nonne, quando in Ecclesia lascivius orator, et beatitudinem et regna celorum multitudini pollicetur, videtur tibi in risu fieri potest, et vinum ad laetiliam miscere viventium? sive quod ipsi, qui docent, divitias et cibos et opes per delectabilia promissa consequantur, sive quod Ecclesiae parenti, qui panis lugentium est et non videntium? (heati quippe lugentes, quoniam ipsi ridebant, in hec illis pandoque conficiat. » Pergit deinde: » Quod autem sequitur: Pecunia vel argento obediunt omnia, dupliciter accipiendum, vel ipsos doctores postquam adulatione ditati sint, regnum in populos exercere; vel certe quia argentum pro sermone semper accipitur; eloquia enim Domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terra, puratum septipulum; hoc assererat, quod eloquentie et orationi, que verborum sit fronde composita, facile vulgus oculis ignobilis. Item S. Hieronymus rursus contrarie haec accipit de doctoribus Evangelicis, qui illud de evangelium, id est totum nuntium, bonaque, que Christus sponsor illi attulit, inter qua est pecunia, id est talenta eoque ab ipso distributa, Luc. xiv. 13, annuntiant. Sic et Olympiodorus eosdem opponit voluptuarius, quod pane vinoque in vino roborali, facile demonis insidias riteant, scientes quod orbis universus argento, id est verbo Dei propter nos incantatur, subiectus sit.

ET ECCLEIAE OBEIUNT OMNIA. — Pro obedientia hebraice est *תָּיַב* *tanai*, id est *supplicat* et *sibi subiicit* omnia, vel *excedit* omnia, vel *respondet* omnibus. Hinc primo, Septuaginta vertunt, et argento humiliora obediunt omnia, q. d. Argento omnes et omnia humiliant, subterfunt et obediunt. Unde Arabice, et omnes res humiliantur et obediunt argento; Syrus, argentum humiliat et salvat eos in omnia; alius, argentum humiliat se omnes, quasi adorantur mammona. Secundo, Symmachus vertit, argentum utile erit ad omnia; Thymaturgus, argentum quicquid tribuitur, Tertio, Tigurini, pecunia subagat omnia; alius, argentum obicit omnia; Valabius, pecunia prostrat omnia; Campensis, pecunia suppeditat omnia; Varinus, argentum auxiliabitur omnia. Quarto, alii, pecunia respondet omnibus, vel omnia, q. d. Si quid cupis, concelsa pecunia; hinc si tibi sit, tunc cupiditati tuaeque votis omnibus faciet satis. Quinto, alius, pecunia excedit omnia, ut per prosopopoeiam hic inducatur, velut regina potentissima, ino velut mimen mortalium, quod invocatum, omnia quiescunt,

in factum ad rem. id est cadent, cum paulo laboris fructu fruatur; et cum exhibent vitam eternam, nam argentum labore partum omnia suppeditat.

que expellantur, imperet et praestet. Unde Poeta:

Quidam nimis praestibus opta,
Et venit; clausum possidet area Joveo.

Similis est phasis Oes, cap. ii, vers. 21: » Et erit in die illa: Exaudiam oculos, dicit Dominus, et illi exaudient terram. Et terra exaudiet triticum, et vinum, et oleum: et haec exaudient Iezrael, et quasi dicat: Praestabo oculis tuum quod optant, dando eis pluvie abundantiam; caeli hanc impertient terrae, que illam postulat; terra cupiditati tritici, vini et olei, ut copiose proveniant, annat; haec Iezrael libabit frugum fructum, que copia, ut illi sit magis eorum omnium, a quo ac animalium hominumque proveniat; nulla ergo res est que non conficiatur pecunia; nullum scelus, quod non imperet pecunia. Unde Apostolus, I Tim. vi, 10: » Radix, inquit, omnium malorum est cupiditas; » graece *πρωτογενεια*, id est *capitulum appetit*. Nullum est tam absconditum quod divitiae non erunt, nihil tam curam quod non coeamt, nihil tam sublime et inaccessum, quod non obtineant. Ipsae sunt huius vite firma protectio; ipsae, quibus regibus et principibus huius saeculi ad voluntatem eorum obsequuntur; ipsae, quibus tranquillitatem, libertatem et amplissimos honores merentur; ipsae tandem nonnumquam homines abjectissimos nobilibus viris similes faciunt, et ad supremum imperium evehunt. Scito, Noster omnia haec complexus significat verbi, *pecunia obediunt omnia*. Ipsa enim est quasi regina, cui vocati et imperant omnes et omnia se sistunt, obediunt et imperata faciunt. Unde Thuanus vertit:

Et passim patitur regina pecunia rerum.

Hinc Aristophanes in *Plato*, act. 2, id ipsum mutatus est:

Si quis, inquit, praedarem, aut pulchrum aut gratum
Geniope
Eter homines existit, per Plutonium (deum opum) man-
am
Existit: nam pecunia obediunt omnia.

Et Horatius, lib. 1, epist. 6:

Sollicita vocem enim docti, liberique, et amici,
Et genus et fortuna regna pecunia domat,
Ac bene omnium debeat Saecula, Venaeque.

Hinc et illud Sallustii in *Jugurtha*: » Romae vendita omnia esset, etiam ipsamet civitatem, si emptorem reperiret. » Vide Senecam, lib. III *De Ira*, cap. xxxv et xxxvi, Cicero in *Verrum*, act. II, queritur pecuniosum, ut sit nocentissimum, damnari non posse. Epicharmus ait auro aperiri omnia, ipsas etiam inferni portas, Hesiodus in *Ergo* pecuniam vocat *hominis animam ultimam*; Philosophus, *sanguinem et vitam*. Hinc Jurisconsulti quos citat Trajanus, *De Nobil.* cap. ii, num. 3, censent omnes divites vocari posse principes; inde enim divitia nominantur *facultates*, quod ad res omnes facultatem, adeoque facilitatem

tem praebant. Imo Platos et Mammona pro diis habiti et culti sunt. Quin et Judas pro triginta denariis argenti Christum Deum vendidit, prodidit et perdidit. Denique gentiles Iovem ipsum deorum summum vocarunt *pecuniam*. Citat eos et redargit S. Augustinus, lib. VII *De Civit.* cap. xii, cuius verba recitavi *Eccli.* x, 9 sub initium. Idem, lib. IV, cap. xxi, docet eos coluisse Deum Argentinum, et Esculanum dictum ab *ore*; et Tertullianus, lib. IV *Contra Marcionem*, cap. xxxii: » Injustitia, ait, auctorem, et dominationem tertius saeculi, *numquam* scimus omnes. » Unde avaritia a Paulo vocatur idololorum servitus; multi enim aurum ut nomen colunt et quasi adorant. Ephe. v, 5. Sapienter Seneca et ex eo Dionysius: » Pecunia, inquit, imperare oportet, non obedire; » et Cicero, *I Offe.*: » Nihil, ait, est tam aegesti animi tamque pravi, quam amare pecuniam; » talis enim est mancipium aureum, » ait Socrates; et Poeta:

Imperat aut servit collecta pecunia cupio,
Totum digna sequi potius quam docere foveam.

Denique Julius Caesar potentiam duabus rebus parari, servari et augeri censebat, pecunia scilicet et militibus, eoque se multo consequi. Ita Xiphilinus in *Caesare*. Hinc Flaminius, apud Iudens in Philippemena militibus abundantem, sed opibus vacuum, ait: » Philippemena manus quidem habet et crura, ut ventrem non habet; » per manus et crura significans duces et milites, per ventrem pecuniam, que milites nutrit, ideoque est belli nervus. Ita Plutarchus in *Apophth. Rom.*

Porro S. Thomas, II, *Quaest.* II, art. 1, ad 1, querit an beatitudo hominis consistat in divitiis, ex eo quod pecunia obediunt omnia, ac respondet: » Omnia corporalia, inquit, obediunt pecuniae quantum ad multitudinem stultorum, qui sola bona corporalia cognoscunt, que pecunia requiri possunt. Iudicium autem de bonis humanis non debet sibi a stultis, sed a sapientibus, sicut et iudicium de saporibus ab iis qui habent gustum bene moderatum. » Unde apud poetas Iovi delectant imperium caeli, Neptuno maris, Plutoni inferorum, quia *caelestis*, id est opes, ex iis terra visceribus eruntur, et avaros ad inferam deducunt ad Proserpina Plutonis uxorem. Hinc Plato dicitur esse Orosus et Uragus ab *urgendo*, ac Dis, Gausam dicit Cicero, *Et. II De Natura deorum*: » Terrena vis omnis, ait, atque natura bili patri delectata est; qui Dis, ut apud Graecos *τράχως* (id est dives) quia et residant omnia in terras, et oriuntur et terris.

20. IN COGITATIONE TUA REGI NE DETRAHAS, ET IN SECRETIS COGITATIONE TUI NE MALEDIXERIS DIVITI: QUIA ET AVIS COELI PORTABUNT VOCEM TUAM, ET QUI HABENT FENAS ANNUNTIABUNT SENTENTIAM. — Colletret apud hanc gnominem praecedenti, q. d. Esto reges et principes convivia vacent, rempublicam negligant, cives vexent et opprimant, tamen caveat subdi-

tus ne eis detrahat: facile enim ejus detractio ad aures principis perveniet, qui eum puniet et plectet. Subet, inquit S. Hieronymus, » ne ira et furore superati, in maledictum, et in detractorem regum et principum prorumpamus: quia contra spem interduum venit ut his quibus malidiximus multitudine et incurramus periculum immoderatione lingue. Quod autem ait: Volucres caeli auferent vocem tuam, et habitus pennis annuntiabit verbum, hyperbolice intelligendum, quomodo solemus dicere etiam ipse parietes, quibus concanis loquimur, quae auferunt non caloros. »

IN COGITATIONE TUA. — Hebraea, *in scientia tua*; Septuaginta, *in conscientia tua*; S. Hieronymus, *in mente tua*; Syrus, *in intellectu tuo*; Claudius, *ne tacitus apud te in intimis et obliis cordis regi prave imprecoris*. Ergo » in cogitatione tua, » id est, ne occultissime quidem, vel te solo conscio, ut veritatem Thymaturgus. Unde Arabice vertit, *in lecto tuo*; Cajetanus, *in separatione tua*. Id est cathechesis, cogitatio enim sumitur pro summe occulto. Ita Lyranus, Cajetanus et Valabius. Adde, proprie in cogitatione et mente non esse maledictum regi, quia quod saepe cogitamus et mente volendum, hoc per os, id est, per verba et gestus foras erumpit, ut sentiri, et ab audientibus ad regem delatari possit. Ita Lyranus. Unde Campensis vertit, *ne ausus fueris vel cogitare scelus, ut huiusmodi in rege vel principe reprehendas*. Et Thymaturgus: *Subet, inquit, regis principibus et magistratibus per omnia parendum, ita ut in secreto quidem quis illis adversetur, aut ad verbum aliquod triste obmurmuret.*

REGI NE DETRAHAS. — Hebraice, *al te-kellel*, id est ne vilipendus, ne extorrens, ne leviter loquaris, velut de vili et abjecto, ne vituperes; Septuaginta, *ne maledixas, ne assereris*; Symmachus, *ne maledixas successis*. Alludit ad preceptum Moysi: » Dis (id est iudicibus et magistratibus) non detrahas, et principi populi tui non maledices, » *Leod.* xxii, 28.

DIVITI, — id est potentii, principii, praesidii. Ita Valabius, Cajetanus, Thelmannus et alii, imo et S. Hieronymus. In Scriptura enim saepe dives notat potentem et principem: quin et apud poetas, Divitiae enim faciunt potentes et principes, ac quasi deos; unde Deus et Divus dicitur quasi dives, quod abundet et det omnibus, sicut pecunia obediunt omnia. Audi Horatium, II *Sermonum*, satyr. 2:

Omnis enim res
Divitis pareat, quas qui construxerit, ille
Clarus est, fortis, iustus, sapiens, etiam et rex.

» Deos aeternos dicimus, divos vero qui ab hominibus sunt, ait Servius. Divus enim dicitur quasi *divus*, id est *ex deo*, id est a Jove genitus dicens, » aut *divus*, quasi divinus. Hinc *ditio*, que est divitum et ditiorum, vocatur potestas et

imperium. Unde Cicero, II *De Legib.*: « Ditione atque nomine deorum geruntur res. » Et act. III in *Verrum*: « Sub imperium ditionemque populi Romani urbes aliquas subjungere. »

QUIA ET AVES CORUM PORTABUNT VOCES TUAM, ET QUI HABENT PENNAS (Aquila alata) ASSUMUNT SENTENTIAM. — Hebraea, *verbum*; Tigurina, *maledictionem tuam*; item dicit posteriori hemistichio per elegantiam, quod dixit priori: aves enim et volatilis habent pennas. Proverbium vulgare est: « Nisi si qua vidit avis, » significans rem esse talde occultam. Unde Aristophanes in *Avibus*:

Nemo vidit memm thesorum, nisi si qua avis usquam;

Et Suidas ex Aristophane:

Nemo me conatetur, nisi pratervolans avis:

est ergo haec parœmia hyperbolica significans rem occultissimam, puta maledictionem et detractionem secretam, occulto quodam modo perferendam ad regem, qui multos habet oculos et aures, puta multos coryceos et exploratores. Unde illud:

An necis longa regibus esse minus?

Simili modo et proverbio dicimus sylvas et sepes habere aures, quia quae ibidem quasi in loco deserto et secreto dicuntur, saepe ab aliquo ibidem latitante vel eminus spectante, videntur, audiuntur et cognoscuntur. Rursum cum dicimus « scelus nullis parietibus posse abscondi, » et: « Si taceant, lapides clamabunt. » Literale exemplum est in Ilyco musico, Iteoque divite, qui cum a latronibus ab opes occideretur, græves pratervolantes testes et vindices necis suae appellans, per ipsas auctores necis detecti penas dederant. Unde illud Ausonii in *Monosyllabis*:

Dixes et perit, vindex fuit aëvolans græ.

Unde Proverbium: « Ilycoi græves, » in eos qui in illo casu proditi sceleris penas exsolvent, ita Plutarchus, lib. *De sera Numinis vindicta*, qui ad id simile de Besso, cuius parricidium hirundines prodiderunt. Da porphyrio: aves teadunt nonnulli, ipsam adulterium uxoris marito defegere. Sic pœnas, loqui dicentis, domi maledicta et facta puerorum vel famulorum absenti patrifamilias sui voce et gestu delatasse sepius audivimus. Notum est ex Porphyrio, Phylostroto et aliis, Melampyrum, Tiresiam et Apollonium Thyæonem se iactasse, quod voces garritu suae hepaticum aliarumque avium intelligerent, et ex his secreta dicta factaque cognoscerent. Huc facit illo *Juvialis satyr.* 9:

O Corydon, Corydon! secretum divitis olim
Esse potes? servi ut loquant, iumenta loquantur,
Et crotali, et postes, et murmuræ. Claude Cœlestes,
Veli tegant rivas, iunge ostra, talis inueni
E medio, claudant omnes: piper nonno recondit
Quod tamen ad cœlestis galli facti ille secundi,
Proxima ante diem caupo sciet.

Et Cicero: « Omnis fere sermo, inquit, ad forensam famam adomesticam manat auctoribus. » Quae circa sapienter S. Eucherius, episc. ad *Valerianum*, ita præcipit: « Etiam in secretis tuis, quod velis homines nescire, ne feceris; quod Deum, ne cogitaveris. »

Per *aves cali* ergo nota *delatores*, ut vertit *Vatablus*, et *exploratores*; aves enim sunt perspicaces, celeres, garrulae, leves, inconstantes: tales sunt delatores et curiosi corycei, qui omnia acriosissima explorant; et ut ait *Comenius in Tristitia*: « Id quod in aurem regine dixerit sciant; quod Iuno fabulata sit cum Iove. » Porro *Olympiodorus* et ex eo *Pineda* per aves intelligit *famam*: « Maledicta, ait, fama excurrens defertur ad illius aures, cui malum imprecatus fueris. » *Fama* enim a poetis pingitur alata, vigil, loquax, velox. Audi *Virgilium*, IV *Æneid.*, hoc famæ renigma vel hieroglyphicum proponentem:

Cui quot sunt corpore pluma,
Tot vigiles oculi, subter mirabile mœtu?
Tot linguæ, totidem ore sonant, tot aditigis aera.
Neclo volat, celi mœtu, terraque per orbem,
Stridens, nec habet delectat hominæ somno.
Lacet sedet custos, aut summi culmine tecti,
Torribus aut alis, et magnas ferit arbes,
Tam scit, prævique lenax, quam nautia veri.

Adde (ut ad aves redeam) solere epistolas per aves mitti, cum quid secreta et celeriter absentem et remoto nuntiandum est. De columbis asserit *Plinius*, lib. X, xxxvii: « Inter nuntiatas in rebus magnis fuisse, epistolas annexas earum pedibus obidione Mutigens, in castra Cassulium D. Bruto mittente. Quid vallum et vigil obsidio, atque etiam relictam amne pretensa profuerit Antonio, per oculum cuncte nuntio? » Quae de re plura dixi in *Oseam*. Benigne veteres anguria et divinationes rerum arcanarum captabant ex avibus.

Porro principi et magistratui expedit habere voraces et probe fidei exploratores, qui ea quae ubilibet sunt, praesertim secreta, ridentur: sed cavendi sunt leves et fallaces, qui adulationis, odii vel lucri causa, crimina contingunt, et innocenti impingunt. Unde sapienter *Mecenas* Augusto Caesari de his ita scribit apud *Dionem*, lib. LII: « Quoniam auscultatores et exploratores habere te oportet, quorum ope omnes imperii tui res cognoscas, ne quid custodia et emendatione indigens te fallere possit, memento non omnino statim, quae ab eis referuntur credenda, sed diligenter considerationem adhibendam esse. Per multi enim eorum, vel odio alterum, ut pote bona eorum affectantes, vel in gratiam quorundam, vel irati ob postulatam et non acceptam pecuniam, falso crimine seditionis tentate, a te contra imperitorem alicuius facti vel dicti improbi eos onerant. Quod si enim tardius fidem adhibueris, nullo tuo magno id fiet damno: festinando autem fieri potest et peccatum aliquod irreparabile admittas. »

mystice, aëres coeli sunt angeli (nate Tigurina, *angeli veloces et alati*) boni vel mali, qui res nostras ad Deum et subinde ad homines deferunt, mali ut accusent, boni ut excusent et gratiam impetrant. Angeli enim cognoscunt cogitationes subinde etiam scortas, non ex se, sed ex signis et conjecturis, vel ex revelatione Dei. Minus vere Hugo censet angelos cognoscere quidem cogitationes ab ipsismet nobis immixtas, an illis consentiamus, non vero cognoscere eas, quas nobis curo vel mundus suggerit: minus vere, inquam, nam utraque æque cognoscunt vel ignorant: utrumque enim eadem est ratio, et idem indagandi motus. Ita *Olympiodorus*, *Thaumaturgus*, Hugo et alii. Porro *Olympiodorus* per *aves* quoque accipit conscientiam propriam, quae ut vulgo dicitur, est instar mille testium, et Spiritum Sanctum. Sed hoc hinc loco incongrua sunt. Porro S. Hieronymus mystice per *principem* accipiens Christum et sanctos, per *aëres* angelos, sic exponit: *Maadai*, inquit, « non solum contra Christum temere nihil loquendum, verum etiam in arcana cordis, quamvis variis tribulationibus coarctetur, nihil blasphemum, nihil impium

sentendum. Et quia dilectionem, quam Christo exhibemus, debemus, et proximo: diliges quippe Dominum Deum tuum, sed et proximum tanquam teipsum; etiam nunc iubeatur, ne post regem de sanctis quoque facile distrahatur; et eam quos viderimus sapientia, scientia, virtutibusque ditatos, lingua modicatelye sedamus, quia angeli, qui terram circumveant, et sunt administratori spiritus, et in Zacharia loquuntur: (Circumvismus terram, et ecce omnis terra habitatur et silet) ad instar avium nostra verba et cogitationes ad oculum perferunt, et quod etiam cogitamus Dei scientiam non latere. » Porro *Chaldaeus* per *aëres* accipit angelum *Razaelem* et *Eliam*. Unde sic verit: « Tu autem ne tacitus apud te, in intimis et abditis cordis, regi prave improceris, neque in penetrati thalami tui sapienti maledixeris: Razael enim angelus omni die super montem Horeb clamat, et in universum orbem vox ejus perveniat. Elias quoque sacerdos magnus, velut aquila summis alis praedita, volans aërem et oculos perlustrat, et quae occulte facta sunt omnibus terram inhabitantibus, defert et annuntiat. » Verum haec sunt figurae iudaicae et cabalisticae.

CAPUT UNDECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Per angmata hortatur ad largas elemosinas. Inde, vers. 8, monet ut homo assidue memor sit iuveni extremi adeoque concupiscentias mortificet, ac virtutibus et bonis operibus vacet.

1. Mitte panem tuum super transeuntes aquas: quia post tempora nulla invenies illum. 2. Da partem septem, necnon et octo: quia ignoras quid futurum sit mali super terram. 3. Si repleta fuerint nubes, imbrem super terram effundent. Si ceciderit lignum ad austrum, aut ad aquilonem, in quocumque loco ceciderit, ibi erit. 4. Qui observat ventum, non seminabit: et qui considerat nubes, nunquam metet. 5. Quomodo ignoras quae sit via spiritus: et quae ratione compingantur ossa in ventre pregnantis; sic mensis opera Dei, qui fabricator est omnium. 6. Mane semina semen tuum, et vespere ne cesset manus tua: quia necis quid magis orator, hoc aut illud; et si utrumque simul, melius erit. 7. Dulce tumet, et delectabile est oculis videre solem. 8. Si annis vixerit homo, et in his omnibus latatus fuerit, meminisse debet tenebrosi temporis, et dierum multorum: qui cum venerit, vanitates arguentur praeterita. 9. Lactare ergo, juvenis, in adolescentia tua, et in bono sit cor tuum in diebus juventutis tuae, et ambulat in viis cordis tui, et in intuitu oculorum tuorum: et scito quid pro oculibus tuis addresset te Deus in iudicium. 10. Aufer iram a corde tuo, et amove malitiam a carne tua. Adolescentia enim et voluptas vana sunt.

1. MITTE (SYRUS *profice*) PANEM TUUM SUPER TRANSEUNTES AQUAS. — QUA POST MULTA TEMPORA INVENIES ILLUM. — D. transeuntes non est in Hebraeo, sed subintelligitur, aquae enim verae et viva sunt fluentes fluxuque suo transeuntes. Salomonem secutus Ben-Sira, quem Hebraei volunt

fuisse nepotem *Jeremie* prophetae, alphabeto 1, littera *zain*: « Spurge, inquit, panem tuum in superfatis aquarum, et in arida, et tu invenies eum in fine dierum, » q. d. Sicut agricola jactit semen in terram, nulla habita ratione soli humidum vel aridi; sic et tu disperse tuas elemosy-

imperium. Unde Cicero, II *De Legib.*: « Ditione atque nomine deorum geruntur res. » Et act. III in *Verrum*: « Sub imperium ditionemque populi Romani urbes aliquas subjungere. »

QUIA ET AVES CORUM PORTABUNT VOCES TUAM, ET QUI HABENT PENNAS (Aquila alata) ASSUMUNT SENTENTIAM. — Hebraea, *verbum*; Tigurina, *maledictionem tuam*; item dicit posteriori hemistichio per elegantiam, quod dixit priori: aves enim et volatilis habent pennas. Proverbium vulgare est: « Nisi si qua vidit avis, » significans rem esse talde occultam. Unde Aristophanes in *Avibus*:

Nemo vidit memm thesorum, nisi si qua avis usquam;

Et Suidas ex Aristophane:

Nemo me contectur, nisi pratervolans avis:

est ergo haec parœmia hyperbolica significans rem occultissimam, puta maledictionem et detractionem secretam, occulto quodam modo perferendam ad regem, qui multos habet oculos et aures, puta multos coryceos et exploratores. Unde illud:

An necis longa regibus esse minus?

Simili modo et proverbio dicimus sylvas et sepes habere aures, quia quae ibidem quasi in loco deserto et secreto dicuntur, saepe ab aliquo ibidem latitante vel eminus spectante, videntur, audiuntur et cognoscuntur. Rursum cum dicimus « scelus nullis parietibus posse abscondi, » et: « Si taceant, lapides clamabunt. » Literale exemplum est in Ilyco musico, Iteoque divite, qui cum a latronibus ab opes occideretur, græves pratervolantes testes et vindices necis suae appellans, per ipsos auctores necis detecti penas dederant. Unde illud Ausonii in *Monosyllabis*:

Duces et perit, vindex fuit aëvolans græ.

Unde Proverbium: « Ilycoi græves, » in eos qui in illo casu proditi sceleris penas exsolvent, ita Plutarchus, lib. *De sera Numinis vindicta*, qui ad id simile de Besso, cuius parricidium hirculites prodiderunt. Da porphyrioque ave teadunt nonnulli, ipsam adulterium uxoris marito defegere. Sic pœnas, loqui dicentis, domi maledicta et facta puerorum vel famulorum absenti patrifamilias sui voce et gestu delatasse sepius audivimus. Notum est ex Porphyrio, Phylostroto et aliis, Melampyrum, Tiresiam et Apollonium Thyæonem se iactasse, quod voces garrituque hirculinarum aliarumque avium intelligerent, et ex his secreta dicta factaque cognoscerent. Huc facit illo *Juvénalis satyr.* 9:

O Corydon, Corydon! secretum divitis olim
Esse potes? servi ut loquant, iumenta loquantur,
Et cœcis, et postis, et murmuræ Claude cœcistras,
Veli tegant rinas, iunge ostra, talis inueni
E medio, cœciant omnes: pœpe nemo non videt
Quod tamen ad cœcitas galli facti ille secundi,
Proxima ante diem caupo sciet.

Et Cicero: « Omnis fere sermo, inquit, ad forensam famam adomesticam manat auctoribus. » Quae circa sapienter S. Eucherius, episc. ad *Valerianum*, ita præcipit: « Etiam in secretis tuis, quod velis homines nescire, ne feceris; quod Deum, ne cogitaveris. »

Per *aves cali* ergo nota *delatores*, ut vertit *Vatablus*, et *exploratores*; aves enim sunt perspicaces, celeres, garrulae, leves, inconstantes: tales sunt delatores et curiosi corycei, qui omnia auresissimè explorant; et ut ait *Comenius in Tristitia*: « Id quod in aurem regine dixerit sciant; quod Iuno fabulata sit cum Iove. » Porro *Olympiodorus* et ex eo *Pineda* per aves intelligit *famam*: « Maledicta, ait, fama excurrens defertur ad illius aures, cui malum imprecatus fueris. » Fama enim a poetis pingitur alata, vigil, loquax, velox. Audi *Virgilium*, IV *Æneid.*, hoc famæ renigma vel hieroglyphicum proponentem:

Cui quot sunt corpore pluma,
Tot vigiles oculi, subter mirabile mœtu?
Tot linguæ, totidem ora sonant, tot aditigis aera.
Neclo volat, gelli mœtu, terraque per orbem,
Stridens, nec habet delectat hominæ somno.
Lacet sedet custos, aut summi culmine tecti,
Torribus aut alis, et magnas ferit atq; urbes,
Tam scit, prævique lenax, quam nautia veri.

Adde (ut ad aves redeam) solere epistolas per aves mitti, cum quid secreta et celeriter absentis et remoto nuntiandum est. De columbis asserit *Plinius*, lib. X, xxxvii: « Inter nuntiatas in rebus magnis fuisse, epistolas annexas earum pedibus obidione Mutigens, in castra Cæsulum D. Bruto mittente. Quid vallum et vigil obsidio, atque etiam relictæ amne pretensa profuerunt Antonio, per oculum cuncte nuntio? » Quia de re plura dixi in *Osam*. Benigne veteres anguria et divinationes rerum arcanarum captabant ex avibus.

Porro principi et magistratui expedit habere voraces et probe fidei exploratores, qui ea quae ubilibet sunt, praesertim secreta rimantur: sed cavendi sunt leves et fallaces, qui adulationis, odii vel lucri causa, crimina contingunt, et innocenti impingunt. Unde sapienter *Mecenas* Augusto Cæsari de his ita scribit apud *Dionem*, lib. LII: « Quoniam auscultatores et exploratores habere te oportet, quorum ope omnes imperii tui res cognoscas, ne quid custodia et emendatione indigens te fallere possit, memento non omnino statim, quae ab eis referuntur credenda, sed diligenter considerationem adhibendam esse. Per multi enim eorum, vel odio alterum, ut pote bona eorum affectantes, vel in gratiam quorundam, vel irati ob postulatam et non acceptam pecuniam, falso crimine seditionis tentate, a te contra imperitorem alicuius facti vel dicti improbi eos onerant. Quod si enim tardius fidem adhibueris, nullo tuo magno id fiet damno: festinando autem fieri potest et peccatum aliquid irreparabile admittas. »

mystice, aëres coeli sunt angeli (nate Tigurina, *angeli veloces et alati*) boni vel mali, qui res nostras ad Deum et subinde ad homines deferunt, mali ut accusent, boni ut excusent et gratiam impetrant. Angeli enim cognoscunt cogitationes subinde etiam scortas, non ex se, sed ex signis et conjecturis, vel ex revelatione Dei. Minus vere *Hugo* censet angelos cognoscere quidem cogitationes ab ipsismet nobis immixtas, an illis consentiamus, non vero cognoscere eas, quas nobis curo vel mundus suggerit: minus vere, inquam, nam utraque æque cognoscunt vel ignorant: utrumque enim eadem est ratio, et idem indagandi motus. Ita *Olympiodorus*, *Thaumaturgus*, *Hugo* et alii. Porro *Olympiodorus* per *aves* quoque accipit conscientiam propriam, quae ut vulgo dicitur, est instar mille testium, et Spiritum Sanctum. Sed hoc hinc loco incongrua sunt. Porro S. *Hieronymus* mystice per *principem* accipiens Christum et sanctos, per *aëres* angelos, sic exponit: *Mañal*, inquit, « non solum contra Christum temere nihil loquendum, verum etiam in arcana cordis, quamvis variis tribulationibus coarctetur, nihil blasphemum, nihil impium

sentendum. Et quia dilectionem, quam Christo exhibemus, debemus, et proximo: diliges quippe Dominum Deum tuum, sed et proximum tanquam teipsum; etiam nunc iubeatur, ne post regem de sanctis quoque facile distrahatur; et eia quos viderimus sapientia, scientia, virtutibusque ditatos, lingua modicotate reddamus, quia angeli, qui terram circumveant, et sunt administratori spiritus, et in *Zacharia* loquuntur: (*Clementinus* terram, et ecce omnis terra habitatur et silet) ad instar avium nostra verba et cogitationes ad oculum perferunt, et quod etiam cogitamus Dei scientiam non latere. » Porro *Chaldaeus* per *aëres* accipit angelum *Razaelem* et *Eliam*. Unde sic verit: « Tu autem ne tacitus apud te, in intimis et abditis cordis, regi prave improceris, neque in penetrati thalami tui sapienti maledixeris: Razael enim angelus omni die super montem *Horeb* clamat, et in universum orbem vox ejus perveniat. Elias quoque sacerdos magnus, velut aquila summis alis praedita, volans aërem et oculos perlustrat, et quae occulte facta sunt omnibus terram inhabitantibus, deferat et annuntiat. » Verum haec sunt figurae iudaicae et cabalisticae.

CAPUT UNDECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Per angmata hortatur ad largas elemosinas. Inde, vers. 8, monet ut homo assidue memor sit iuveni extremi adeoque concupiscentias mortificet, ac virtutibus et bonis operibus vacet.

1. Mitte panem tuum super transeuntes aquas: quia post tempora nulla invenies illum. 2. Da partem septem, necnon et octo: quia ignoras quid futurum sit mali super terram. 3. Si repleta fuerint nubes, imbrem super terram effundent. Si ceciderit lignum ad austrum, aut ad aquilonem, in quocumque loco ceciderit, ibi erit. 4. Qui observat ventum, non seminat: et qui considerat nubes, nunquam metet. 5. Quomodo ignoras quae sit via spiritus: et qua ratione compingantur ossa in ventre pregnantis; sic mensis opera Dei, qui fabricator est omnium. 6. Mane semina semen tuum, et vespere ne cesset manus tua: quia necis quid magis orator, hoc aut illud; et si utrumque simul, melius erit. 7. Dulce tumet, et delectabile est oculis videre solem. 8. Si annis vixerit homo, et in his omnibus latatus fuerit, meminisse debet tenebrosi temporis, et dierum multorum: qui cum venerit, vanitates arguentur praeterita. 9. Lactare ergo, juvenis, in adolescentia tua, et in bono sit cor tuum in diebus juventutis tuae, et ambulat in viis cordis tui, et in intuitu oculorum tuorum: et scito quid pro oculibus tuis addresset te Deus in iudicium. 10. Aufer iram a corde tuo, et amove malitiam a carne tua. Adolescentia enim et voluptas vana sunt.

1. MITTE (SYRUS *profice*) PANEM TUUM SUPER TRANSEUNTES AQUAS. QUIA POST MULTA TEMPORA INVENIES ILLUM. — D transeuntes non est in Hebraeo, sed subintelligitur, aquae enim verae et viva sunt fluentes fluxuque suo transeuntes. Salomonem secutus Ben-Sira, quem Hebraei volunt

fuisse nepotem *Jeremie* prophetae, alphabeto 1, littera *zain*: « Spurge, inquit, panem tuum in superfatis aquarum, et in arida, et tu invenies eum in fine dierum, » q. d. Sicut agricola jacti semen in terram, nulla habita ratione soli humidum vel aridi; sic et tu disperse tuas elemosy-

nas in agentes, etiam aridos, id est plane inopes, vel immemores et ingratos, ut tibi gratiam referre non possint aut nolint. Jam

Primo, Cajetanus sic proprie explicat: Mitte panem tuum per maria et flumina ad distantes pauperes. Verum ipse nomen hanc universalis elemosinae ad absentes restringit, nisi sic explices, q. d. Ita dilata tuos animos et elemosynas, ut non tantum presentibus eroges, sed et eas ad absentes remotisque quaquaversum mittas, ut fuit S. Gregorius. Chaldaeus vero per transientes aquas accipi pauperes in aquis navigantes: « Porridge, aut, alimentum tuum pauperibus, qui ambulat in navibus super facies aquarum, quoniam post tempus dierum multorum invenies mercedem ejus in saeculo hoc et in saeculo venturo. »

Secundo, Aben-Ezra contrarie vertit; nam pro transientes vertit stantes, sive stagnantes aquas, q. d. Sicut in stagnis et vivariis heri proficiunt panem, quem pisces devorant, itaque se impinguant, ut pingiores facti extractique herum pascent sic pariter profice panem tuum pauperibus, ut eo pasti vicissim te sua gratiarum actione bonaque praestione rediant et pascant. Hinc sensui affinis est hoc proverbium Arabicum: « Bonum operare quod potes, et illud in aquam projice; quia piscis aliquis edebat spum aliquando foras in tua beneficia. » Exemplum literale est in *Evangelio spirit. Joannis Moschi*, capite cxxxv, ubi narrat quendam 50 nummos dedisse pauperibus, ideoque eos sextuplicatos recepisse, dum in pisce ex aquis extracto invenit gemmam, quam trecentis nummis vendidit: quare pro 50, piscis reddidit ei trecentos.

Tertio, Olympiodorus per aquas accipit lacrymas: « Cum Iheronius, inquit, et misericordiam affectu facit elemosynam. » Possunt quoque accipi lacrymas pauperum: q. d. Pauperi pro fame et afflictione gemitus et lacrymantem dato stipem, ut ea lacrymas ejus solent et abstergas.

Quarto et magis opposito, alii censent esse metaphoram a mercatoribus, fragmenta et panes per naves transmissilibus in externas regiones, lucri causa, q. d. Sicut mercator panes et grana per naves transevit in alias oras, ut ibi ea caro vendat, itaque ingens lucrum domum reportet: sic tu mitte panes et opes tuas in pauperes tum urbanos quam forenses, inde enim ingens lucrum, puta dei hominumque gratiam domum referes. Vide special. illud *Prov. xxxi, 14*: « Navis institoris de longe portans panem suum: » et illud *Gen. xlix, 20*: « Aser, linguas panis ejus, et praebit delicias regibus. » Hoc facti exhibitio subtilis et sublimis nostri Sebastiani Bartradi, lib. VII *Prolegom.* cap. xiv: « Mitte panem super transientes aquas, » id est mitte panem tuum in mare, et in longinquam celi regionem navibus deportare, et post multa tempora cum efflaveris animam, invenies illum: quae sunt naves? paupe-

res. Hinc ait Christus, *Luc. xvii*: « Omnia quaecumque habes vende, et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelo, » q. d. Opera tuis divitis opes deferent, et cum pretiosissimo thesauro commutabunt. Porro naves haec iniquam palinuram naufragium, nec spoliunt, ut palinuram naves mercatorum, sed certo cursu elemosynam in caelum devehunt. Unde S. Chrysostomus, hom. 48 in cap. xxiv *Genes.*: « Facilis, inquit, est haec transvotio, secure illos transferimus, et in thesauro inderprehensibili reponimus, quaecumque per pauperum manus praemittimus. » Qui ergo sapit, imple tuis panibus opibusque manus pauperum; ille eas deportat in caelum, ubi pro eis contemplant, imo millecupam recipias.

Primum, alii qui per aquas transientes accipiunt animas in purgatorio delatas, quasi pro eis hic jubet effundere elemosynas, proies et suffragia; ille enim animas transierit a presenti saeculo in alterum alterius vite, ad e terra in purgatorium, ubi gravissima igne cruciatur. Quare qui misericors et sapiens, eis omni ope et arte per indulgentias, missas, elemosynas suffragatur, ut a tantis tormentis eas liberet; illa enim iam liberata in caelum evolvant, ubi liberati sunt gratis, ampla a Deo dona eidem impetrant.

Quinto et gemine, q. d. Sicut semen copiose fertur in terra humecta, per quam transierit aqua vel pluvia, vel fluvialis, ut ex ea succum sagat, quo germinare et segetem copiosam producere queat: sic tu, o fidelis, o christianus, panem, id est elemosynam tuam copiose dispergito in pauperes, ut ex ea copiosus bonorum temporalium et spiritualium fructus colligas. Nam per a transientes aquas, a metonymice intellige terram transentibus aquis madentem et humidam, ideoque optam ad recipiendum semen: fertur enim non in aqua, sed in terra aquis humecta. Aqua enim vivifica est, atque omnis fecunditatis effatrix, ait S. Cyrillus in *Isa. xxxii, 20*: sic est et elemosyna. Sensus ergo est, q. d. Postquam aquae pluviae tranierint, terramque ad opportunitatem satum moderate preparatamque reliquerint, semenque facti: sic pariter ubi pauperum greges ex paupertate aliave afflictione egent, ideoque ad elemosynam paratos et ambulantes videris, in illis eam elargire. Ita S. Hieronymus: « Ad elemosynam, ait, cohortatur, quod omni petenti sit dandum et indiscrete facienda bene. Quomodo enim qui super irrigua seminavit, fructum seminis expectat, ita qui largitur egentibus, non granum seminis, sed ipsam panem serit, fenore quodam multiplicationem illius prestolans, et cum dies iudicii advenit, multo amplius quam dederat receperit. » Hebraice est: *Mitte panem tuum super faciem aquarum*, id est super faciem terre aquis irriguam.

nimirum fertilissima est miser et calamitosi hominis facies, » aquis, » id est arumnis, et lacrymis madefacta; in hac semina panem tuum, et ipsa magno cum fenore semen reddet.

Denique, « super aquas possit exponi, iuxta aquas, uti Christus » stans super (id est iuxta) » illum, imprevit febris, » *Luc. iv, 39*. Felicitas enim semen factum iuxta aquas, et uberiore fruge provenit (1).

Nota, apte comparantur pauperes transentibus aquis. *Primo*, quia homines in hac vita transiunt et praeteriunt, ut aqua et flumina. Unde illud: « Aque quas vidistis, populi sunt, et gentes, » *Apoc. xvii, 15*; et illud: « Omnes quasi aquae dilabuntur in terram, » *II Reg. xv, 14*.

Secundo, aquae notant pauperum multitudinem, confluentem et transitum, quo ab uno ostio in aliud, ab una urbe et pago in alium mendicando ad victum querendo transeunt. Nec enim certo loco consistunt, sed assidue circumeunt et peregrinantur, ut escam conquirant. Ita Olympiodorus, Bonaventura, Lyranus.

Tertio, transientes aquae notant non esse spectandam in elemosyna pauperum recuperationem, eo quod illi transiunt, ut aquae non redirent, saepeque sint ignoti vel impotentes ad retribuendum, imo subinde immemores et ingrati, quare a Deo expectandam esse mercedem, q. d. Licet pauperes sint, aut videantur fore ingrati, ut in eos quasi in aquas factum beneficium, et perituum videatur, ita tamen benefacto, quia si non ipsi, certe alii, ac imprimis Deus tibi datum magno cum fenore reddet. Unde Pagninus vertit, *mitte panem tuum etiam ignotis, ut si proficeres super faciem aquarum; quia in multitudine herum invenies illum*. Et H. Salomon: *benefice homini, de quo corde cogitas fore, ut non amplius illam edens, sicut qui etiam sursum in aquas projicit*. Thammatusque vero, *justum est panem et vetera huius vitae necessaria impertire egentibus, tamen perituum videtur beneficium, ac si quis in aquam projicit panem: apparbit autem procedente tempore, non dubitem tibi fore elemosynam*. Sapienter Seneca, lib. IV *De Beneficiis*, cap. xxv: « Propositum, inquit, est nobis secundum rerum naturam vivere, et deorum exemplum sequi: dii autem quodcumque faciunt, in eo quid praeter ipsam faciendi rationem sequuntur; nisi

Manor, mitte, profice panem tuum super faciem aquarum, in aquarum superficiem, ut eorum fructus altius evanescat: et in conditione altera, post longi temporis spatium mercedis recuperabis eam. In ea, operum tuarum amore et fructu tibi abstine, ut eas ad beneficentiam convertas, quoniam inde nulla utilitas erit videtur; nam in presentem, etiam post longi temporis spatium, aliquando accidet, ut opes tuae largiendo amissae tibi restituantur. Similiter forentium cibum apud Arabes: » Bene fac, prope panem tuum in aquam, alligando tibi reticulatum. » Ita et S. Hieronymus: « Ad elemosynam cohortatur, quod omni petenti sit dandum, et indiscrete faciendum bene. » Nilius panem capi pro sententia trinitatis, et quo panis paratur.

forte existimes illos fructum operum suorum ex fumo extorem, et thuris odore percipere. Vide quinta quotidie mollantur, quanta distribuunt, quantis te ras fructibus impleant, quam opportunum et in omnes oras feratibus ventis maria permovant, quantis imbribus repente deiecit totam molliant, venasque fontium aereos redintegrent, et infuso per occulta nutrimento novent. Omnia ista sine mercede, sive ullo ad ipsos perveniente commodo, faciunt. Haec quoque nostra ratio, si ab exemplari suo non aberrat, servet, ne aut res honestas conducta veniat. Pudeat illum venale esse beneficium; gratias habemus deos. Si Deos imitari, da et ingratis beneficia. »

Quarto, transientes aquae innuunt copiosae dandam esse elemosynam, quia copiosi et multi affluunt pauperes instar aquarum, et copiosus elemosynarum erit fructus. Licet enim hic modo non appareat, sique occultus, sicut semen copiose projicitur, et occultum in terra aquis humida; in messe tamen, puta in die iudicii copiosus et splendidus apparebit. Ita S. Gregorius Nazianzenus, *orat. 19*: « Hoc (inquit, scilicet ad laetam largamque elemosynam) pertinere videtur, quod Scriptura inquit panem in aquam quoque mittendum esse: non enim cum in distrahatur, aut perit apud justam harum rerum estimatorem, sed eo perventurum esse, ubi omnia nostra collocabuntur. » Simili modo Apostolus, *II Cor. ix, 6*, elemosynam comparat semini producenti magnum messem: « Qui parce seminat, inquit, parce et metet: et qui seminat in benedictionibus (id est beneficiis, copiose, largiter) de benedictionibus et metet. » Vide ibi dicta.

Alludit ad Nilum, qui Aegyptum Indae vicinam expunctione sua pertransiundo oblitat, impinguat, fecundat. Idem facit elemosyna, quae dantem ditat et omni bono cumulatur. Unde sequitur: « Da parlem septem, hoc non et octo. » Ubi alludit ad septem sententias Nil et rivus (ita ut ipsum Nil corpus sit octavum) quibus totidem guttis in mare decerit, idque facti ut melius totam Aegyptum in totidem partibus dissecat irriget et fecundet. Hinc a Virgilio Nilus vocatus septemque fluvius, et ab Ovidio, *XX Metamorphos.*

Penque papyri septemque Nilum Nil.

In Aegypto enim non pluit, sed ita agrorum adhaeratio fit a Nilo; unde Claudianus, *Epigram. 6*:

Aegyptus sine nube ferax, imbreque serena
Saepe tunc, secum poli, non indiget, vent,
Genuit aqua quae ipsa vult, Nilique robusta.

Denique, « mitte super transientes aquas significat elemosynam faciendam esse, primo, liberaliter; secundo, non tarde, sed cito; tertio, hilariter; quarto, iuxta illud: « Illarum datorem diligunt Deus. » *II Corinth. ix*; unde « Pabnis beneficium ab homine duro asperse datum, panem lapidosum vocant, » ait Seneca, lib. II *De Benefic.* cap. 1 et

seq: quarto, praevidendos esse pauperes, ut, antequam rogent, ultro mittamus in eorum sinum elemosynam. Audi Senecam loco citato: « Illud melius, occipere antequam rogemur: quia cum homini probo ad rogandum os concurrat (alii legunt, *corruat*), et suffundatur ruber, qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus suum. Non tuli gratis, qui, cum rogasset, accepit: sero beneficium dedit, qui roganti dedit. Ideo divinandam ejusque voluntas, et, cum intellecta est, necessitate gravissima rogandi liberanda est. »

Quinto, si panem tantum significat eum dandum esse ex tuo, quem scilicet tuo labore comparasti, non ex rapto vel alieno; rursus *tantum*, id est necessarium, non tantum appetitum. Ad hoc *tantum*, id est eodem quo tu vesceris, non ejus micae et crustas decidentes, non panem alterum viliosum et secundarium: « Si non comedit pupillus ex turcilla mea, » Job. xxxi. 17: « Panem tuum cum esuriantibus et egenis comedere, » Tob. cap. iv. 17: « Frange esurienti panem tuum, » Isai. lviii. 7.

Sexto, elemosynam transeuntem, id est occulte et secreto esse faciendam, tum ut vites maneam ejus ostentationem, tum ne egenam pudore afficiat. Unde Hieronymus Pelusiotae, lib. II, *epist.* 131, celebrat Timotheum quemdam, « quod cum elemosynam singulari quodam amore complecteretur, id tamen studioso captabat, ut obscura et incognita esset ea benignitas. Nam si ostentationis participes esset, non benignitatem exhibere videtur, verum eorum qui beneficio afficiuntur calamitates exaggerare, divinumque opus molestissimo morbo labefactare. » Quocirca Timotheum his elegit ornari: « Revera pudicitiae ac temperantiae delubrum erant, prudentiae sedes, arx fortissimae, justitiae metropolis, humanitatis pena, mansuetudinis templum, atque, ut uno verbo cōspiciat, virtutum omnium thesaurus. »

Septimo, non semel et iterum, sed assidue et continuo faciendam esse elemosynam quibuslibet egenis, quotidie affluentibus. Praeclare S. Gregorius Nyssenus, *Oratione De Pauperibus amandis*: « Studium, aut, promerendi de propinquis tibi ab alio praeripi non permittas. Cave ne alius rapiat thesaurum repositum tibi. Calamitate affectum, ut aurum amplecter. Infirmam pauperis valetudinem ita fove, ut in ea et sanitatem tuam, et salutem uxoris, et filiorum, servorum, et totius familiae positam putes. »

Mystice per panem et elemosynam corporalem accipias spirituales, qualis est docere ignorantes, solari afflictos, convertere peccatores. Ita S. Hieronymus: « In quocumque homine, ait, illam aquam videris, de qua dicitur: Flumina de ventre ejus fluent aquae vitae, ne te pigeat panem sapientiae, panem rationis, panem praestare sermonis. Si enim hoc frequenter feceris, invenies te non in cassum doctrinarum jeisse sententiam. Tale quid et in Isaiā dictum puto: Beatus qui seminat super aquam, ubi bos et asinus calcant.

Quod ille magister beatitudine dignas habeat, qui super irriguum pectus seminat audientem tam ex Judaeis, quam ex gentium populo congregatum. » Citat S. Hieronymus Isaiam, cap. xxxii, 20, juxta Septuaginta. Vide ibi dicta.

Quia POST MULTA TEMPORA INVENIES ILLUM, — quam rem perditam, vel potius absconditam; sed ut saepe nare multiplicatam invenies « illum, » id est illius mercedem et copiosam retributionem, idque saepe in hac vita, et semper in futura. Ita Chaldaeus. Hebraice est: *Quia in multitudine dierum invenies illum*. Vide S. Chrysostomum, homil. Alludit ad originem Jordanis (qui est fluvius nobilissimus Judaeae). Hic enim, teste Josepho, lib. III *Belli*, cap. xviii, Bagesip et alius, oritur ex Phiala fonte in regione Trachonitide. Ille enim fons mirae profunditatis; aquae copiosae per abditos subterraneos meatus in Dan, sive Pansedem fontem Jordanis effluit et transmittit. Quare in Pansede intuentibus videtur oriri Jordanis, indeque ex confluxu riuorum rivulorum, Jeorsel et Dan, Jordanis nomen et flumen conflatum est; revera tamen occulte, ut dixi, oritur longe anterior in Phiala fonte. Deprehensa id est a Philippo tetrarcha Trachonitidis. Is namque, missis in Phialam paleis, invenit eas apud Panum in fontem Dan redditas, unde antea flavius Jordanis nasci credebat. Vide Adrichomium in *Descript. Terrae Sanctae, in Jordane*. Sicut ergo panis et paleae conjuncti in Phialam fontem, post longos oculosque meatus redduntur in Jordane, sic panes conjuncti in sinu pauperum post multa temporum spatia reddentur largienti. Ille ergo quasi in Phialam, spargamus panem in aquas, id est pauperes, ut ille nobis reddantur in Jordane, id est in flavio iudicii (hoc enim hebraice est *Jordan*), hoc est iuste retributionis in caelo, ubi Deus eos qui miserint panem in transeuntis aquas, et calcem aquam puce, vel coctam in vite aut cere, puta vinum aut cervisiam, dederint silenti, fonte vite et torrens voluptatis suae potabit, *Psalm.* xxxv. 9.

2. DA PARTEM SEPTIM, SECONDO ET OCTO: *Quia ignoras quid futerem tibi mali super terram.* — Pro *partem*, in plurali *partes* legitur Lyranus, Dionysius et S. Hieronymus in cap. xli *Ezech.* vers. 1, et S. Gregorius, hom. 16 in *Ezech.*; sed legendum *partem* cum Romanis, Hebraeo, Septuaginta, Syro, Arabico, Chaldaeo et ceteris: *partem* notat distribuendam esse elemosynam pro cuiusque necessitate vel merito, et non ita ut esuriam unius, alter ebrius sit, 1 *Corinth.* xi, 21.

Primo, Chaldaeus hanc gnomen exponit de satione, quasi hic instituitur paterfamilias ut congruo tempore agrum serat, ut de eodem agrario instruit Columella, Varro, Cato et alii scribentes de *Re rustica*, q. d. Sero semen in agro mense septimo et octavo: « Optimum, inquit, partem seminis confer mense Tirsii in agrum tuum; neque tamen et mense Kisleu seminando avoceras,

neque exploratum esse potest ipsi terre imminens malum, quia secunda sementis superatura sit. » Verum hic sensus alienus est, et ad propositum non pertinet. Agitur enim hic de elemosyna. *Secundo*, R. Buzcados per septem accipit septem planetas; per octo, eorum octavam, sive stellatum; per planetas autem et stellas fixas censet denotari viros eminentes et principes, quasi illis his jubeat dari partem honoris cuique debiti, illosque colere et revereri, ut benigno favoris sui aspectu vicissim nos aspiciant et prosequantur. Verum hoc tam remotum est quam caelum a terra.

Tertio, R. Salomon, Aben-Ezra et Clarus per septem accipiunt septem dies Septimanae, et per octo, diem octavum, qui est primus sequentis Septimanae, q. d. Quotidie per septem dies hebdomadae dato elemosynam, nec ibi desinit, sed dato die octavo, hoc est primo sequentis hebdomadae, ut denovo novum septenarium cum octava hebdomadae inchoes, et cum ea finias, idque assidue et continuo, q. d. Continuo per omnes dies casualiter hebdomadae totiusque vitae facilo elemosynam.

Quarto, Cajetanus per septem, pauperes septem proprie et precise accipit: « Foris enim, inquit, tunc temporis familiare erat Judaeis elemosynas pasce pauperes septem, ob reverentiam divinarum actionum, quae septem diebus describuntur a Moysē, suppletis Sabbato quietis. Da itaque partem mensae pauperibus septem, hoc est decreto numero pauperum, et etiam octo, hoc est, si et alius supervenerit, da etiam ei partem. »

Quinto, Osorius et alii per septem et octo accipiunt septimam vel octavam partem opum et proventuum, quasi hanc jubeat dari pauperibus, uti decimam dari isdem jubet Moses, *Deuter.* xv. 28. Alii per septem et octo accipiunt septuplam et octuplam, id est multiplicem et copiosam elemosynam, quasi jubeatur, ut homo omnes benefaciendi et bene de proximo merendi occasiones respiciat. Ita Osorius et Lyranus qui legit in accusativo: « Da partes septem et octo. »

Sexto, S. Bonaventura censet senarium significare illud quod sufficit nobis: quicquid est ultra, illud dicit septem et octo, q. d. Danda est elemosyna de eo quod superest, ne large quidem proficiatibus nostris, ut nostra abundantia aliorum inopiam supplet.

Septimo et *geminis*, q. d. Da partem panis, id est cibi et elemosynam tuam septem, id est multis pauperibus, imo et octo, id est longe pluribus, q. d. Esto liberalissimus in dando, da quotquot egenos occurrant, da plurimis, imo infinitis, si potes. Nota ex S. Hieronymo in *Isaie* cap. iv. v. v. Hebraeo septenarium esse familiarem propter Sabbatum, itaque ac denarium propter Decalogum. Significat autem septenarium multitudinem et omnium non comprehendit, valetque sententia ista, idem ac quod praecipit Christus: « Omni autem petenti te, tribue, » Luc. vi. 30. Alludit ad ve-

omnia, » sicut et prima; non enim dno, sed tria prima vocatur. Jam, si ad tria addas quartum, vel ad septem addas octo, significatur magna et inasitata multitudo. Unde illud: « O terque quaterque, (id est omnimode) beati. » Sic Amos cap. 4, vers. 3 et seq., toties repetitur: « Super tribus sceleribus Damasci, et super quatuor, » id est ob plurima et maxima ejus scelera, « non convertent eum. » Vide ibi dicta; et *Proverb.* xxx. 15: « Tria sunt insaturabilia, et quartum nunquam dicit: Sufficit. » Simile est *Job* 7, 19: « In aere tribulationibus liberabit te, et in septima (id est in plurima et maxima) non tanget te malum; » et *Michae*, cap. 7, vers. 3: « Suspirabimus super eum septem pastores, et octo primates homines, » id est plurimos et maximos principes, ut libidem dixi. Sic hic dicitur: « Da partem septem et octo, » id est da multis, imo longe pluribus et innumeris, sine tūm multitudine verbi: « Da liberabit et divide pluribus, » sui tamen cuique, » q. d. Nolite terri pauperum flatum affluentium multitudinem, ut ultimis neges elemosynam; quin potius omnibus da, ut, crescente numero pauperum, crescant tibi animus et numerus elemosynarum. Hinc Nazianzenus, *orat.* 19, laudans patrem suum vita factum ab elemosynis: « Revera, inquit, tanquam alienorum honorum procurator de bonis suis cogitabat pauperum inopiam, quam maxime poterat, sublevans, nec superfluo duntaxat, sed necessaria quoque in eam rem sumens, partemque dans, non septem duntaxat, vel Salomonis lex praescribit, sed etiam octavam etiam accederet; lineptus sua profunditas, quam alii acquirant. » Quia in re imitabatur Deum, qui liberalis est in omnes, nec ullum indotatum relinquit. Vide Cicero: « Homines, ait, ad deos nulla re propius accedant, quam dando; nihil habet fortuna melius quam possis, nec natura melius, quam ut velia servare quam plurimos. »

Huc facit vetus proverbium: « Omnia octo, » de quo Collector adagiorum, et Bongus in *Mysteriis numerorum*, cum nihil desse significat: sive propter Susichori poetae monumentum, in quo noster Lotinus, Catana ex omnibus octonis constructum, columnis, gradibus angulisque; sive propter distributos a primo conditore Corinthios in octo tribus; sive propter totidem deos summae rerum imperantes, qui propter jurare solliciti Orpheus fertur: ignem, aquam, terram, coelum, lunam, solem, Mytilam (Persae confundunt cum sole), noctem; sive quia in *Aegyptia* columna in signum justitiae inscribantur deorum octo nomina: Saturni, Rhea, Osiris, spiritus, coeli, terrae, noctis, diei; et totidem Xenocrates, uti prodit Cicero, licet diversos deos faciebat; sive propter octonas certaminum species in Olympis; sive propter aliam causam. Igitur septem et octo nullum non comprehendit, valetque sententia ista, idem ac quod praecipit Christus: « Omni autem petenti te, tribue, » Luc. vi. 30. Alludit ad ve-

70; septies 70 faciunt 490. Atque circiter eandem annam 490 facta est crebra reipublice Hebraeorum, uti et alarum mutatio, puta prima a Mose et iudicibus in Saulem et regibus, secunda a regibus in Zorobabel et duces tempore captivitate Babylonicæ, tertia a iudicibus in Christum. In qualibet enim harum invenies circiter annos 490, uti colligere licet ex tabula chronologica, quam prefixi Prutaleuco. Iuxta hunc sensum sonat Sapiens uti memoris simul septuaginti, id est decusum et finis ætatis, tum nostre, tum reipublice, in eoque agnoscamus utriusque vanitatem, dicanturque: « Omnis consummationis vidi finem: latum mandatum tuum nimis, » *Psalm. cxviii. 96.* Sicut enim septenario dierum, puta septem diebus infans mundi Deus omnia creavit, ita septenario anno eadem variat et finit. Rursum, uti cuique notum (quæ numero sunt septem) summi demus partem, officium scilicet cuique ætati debitum, puta infantie demus innocentiam, pueritie obedientiam, juventutis castimoniam, adolescentie studium sapientie, virili ætati robur virtutis, senectutis maturitatem, apathiam et perfectionem, decepta meditationem in istius vite æternæ.

Denique nonnulli, uti superius indicavi, per septenarium accipiunt pauperes viventes, per octonarium defunctos degentes in purgatorio, q. d. Da elemosynam pauperibus viventibus in septimana huius vite, da et defunctis qui ex hac vita transierunt ad purgatorium, ubi expectant octavam felicitatis æternæ. Rursum nonnulli sic exponunt, da partes septem, nec non et octo, quia ignorat quid futurum sit mali super terram. Hoc est, neminem a commercio laborum tuorum excludas, cum nescias mala, scilicet tentationes hominibus eventuras, que si divitem facile prostraverint, pauperem in bono perseverantem habebis per tui laboris industriad in quo tanquam in filio sapiente glorieris.

QUA IGNORAS QUID FUTURUM SIT MALI SUPER TERRAM. — q. d. Multæ calamitates, easque improvisæ et quasi inevitabiles imminet terre; ut ergo ab eis te liberet, multas facito elemosynas; « Quoniam elemosyna a morte liberat, et ipsa est que purgat peccata, et facit invenire misericordiam et vitam æternam, » ait Raphael, Tobias, cap. xii, vers. 9. Tales calamitates sunt furum, latronum et hostium incursus, sterilitas agrorum, ventis, procellis, serigo, pestis, fames, bellum, mortis, mors: hæc sunt mala pœnæ; mala culpa sunt peccata et peccandi occasiones ac tentationes: contra utraq; antidotum est elemosyna, uti ostendit *David. iv. 24; Deuter. xxvi.* ubi 22 elemosynæ fructus recensuit. Vere S. Hieronymus in *Nepotianam*: « Nunquam, ait, memini me legisse mala fore que non elemosynarius omnibus charitatis exhibuit. »

IOHANNES S. Hieronymus hæc, et S. Gregorius, *homil. 45 in Esaiam.*, malum hoc referunt ad examen, sententiam, damnationem et gehennam

impiorum in die iudicii, a qua misericordes eximit Christus, *Matth. xxv.* sic et Olympiodorus: « Modeste age, inquit, que ad huius vite pertinent officia, cogitans assidue et de futuro seculo: neque enim nosti quam gravia reposita sint tormenta tuis qui neque septenarias partem suam dederunt, neque octonarias. » Addit deinde alium sensum, dicens: « Vel elemosynam omnibus confer in cordis tui simplicitate; neque enim nosti quis hominum vere indigeat, neque simulata paupertate per avaritiam petat. » Verum primus sensus, quem dedit, est litteralis et genitivus. Didicit hic Salomon a patre suo Davide, qui *Psalm. xl. 1*, ita canit: « Beatus vir qui intelligit super egenum et pauperem: in die mala (Symmachus in die afflictionis, Eusebius quocumque urgeat calamitates) liberabit eum Dominus. »

3. SI REPLETE FUERINT NUBES, IBBEM SUPER TERRAM. — TERRAM REFUNDENT (Hebr. *ecocallunt, ecocallunt*). Si (Hebraice, et si) ECCEDERIT LIGNUS AD AUSTRUM, AUT AD AQUILONEM, IN QUOCUMQUE LOCO ECCEDERIT, IBI ERIT. — Sensus est, ait Olympiodorus, quasi dicat, sicut nubes jussu divino imbrem super omnes hominibus spargunt, ita veniet elemosynam cunctis hominibus impartiri: nimirum cor plenum uti divitiis, ita et charitate, elemosynam copiosam det oportet, sicut nubes aque turgidæ copiosam effundunt pluviam. Unda illud *Eccl. vi. 4*: « Misericordia vestra quasi nubes matutina; » et *Eccl. cap. xxxv. 26*: « Speciosa misericordia Dei in tempore tentationis, quasi nubes pluvie in tempore siccitatis. » Vide dicta utrobique.

Porro nubes dense certum sunt signum pluvie, æque ac multa alia, que physici assignant. Nati pluviam presagunt cæne gramina comedentes, eorumque ventres murrurantes; muscæ et vespe æquos acris compungentes; fumus per canini galani spissus subvolans; crebriores atroforesque morsus pulicem. Sunt insuper argumenta plurimarum, græcis silentio per alia circi involantes; boves aërem offactantes, seque contra pilum lambentes; hirundo lacum circumvolatans, summisque olis aquæ superficiem verberans; rano insuetum coaxantes; formicæ et cavernulis ova efferentes; arcus coelestis; corvi et cornices crociantes; terrestres volucres adversus aquam clangores edentes, seque perfundentes; oleum lucernas scintillans, et fungi se inde tollentes; luna crescens obscurior; et sol exortus concavus et maculosus; item sub ortum solis nigre nubes, rubentibus intervencientibus.

Apte elemosyna comparatur nubli, quia primo, sicut nubes a celo formata non alium habet finem et scopum nisi pluviam, sic opum a Deo daturum non alius est finis quam ut erogentur in egenos. Secundo, sicut Deus pluit indifferenter et æqualiter super omnes, sive bonos sive malos, sive amicos, sive inimicos: sic et elemosynarius omnibus benefaciat sine exceptione personarum. Tertio, sicut nubes a pluvia nullam gratiarum actionem

expectat, sic nec dives quidpiam expectet a paupere, juxta illud Christi: « Mutuum date, nihil inde sperantes. » Quarto, sicut pluvia grata est nubli, se nubem nubli rependit, dum in terra a se humerata et radis solis calidifacit vapores excitat, qui in aërem elevati, in nubes rursus concreverunt: sic pariter elemosyna datæ dantem, adeoque elemosynarius certat liberalitate cum Deo; unde quo liberalior est in pauperes, eo liberaliorem in se Deum experitur, uti se experiri aiebat S. Joannes Elemosynarius, teste Leonio, Episcopo Neopoleos in Cipro, in ejus Vita, qui et addit eum confidenter dicere solitum Deo: « Videbimus quis vincat, an tu mittendo, an ego dispergendo. » Hinc Chaldeus vertit, si repleta fuerint nubis pluvia, super terram effundent aquas suas propter merita iustorum. Et si non fuerit iustus in illa generatione, in mari et in deserto decedent, et non sit utilitas ex eis filijs hominum. Et sic explicat S. Hieronymus quasi dicat: « Serva mandata, quæ tibi superius sunt præcepta, ut nubes super te effundat imbrem suum. Ubicumque enim tibi locum preparaveris, futuramque sedem sive ad austrum, sive ad boream, tibi cum mortuus fueris, permanebis. Aliter: propterea supra diximus: Mitte panem tuum super faciem aque, etenim pelenti te tribuit; quia et nubes, cum plene fuerint, divitias suas mortalibus largiuntur. » Nubes ergo misericordie nostre in pauperes elicit, et provocat nubem misericordie divini, ut in nos gratias et dona sua pluit et effundat, juxta illud: « Beati misericordes: quoniam ipsi misericordiam consequentur, » *Matth. v. 7.*

Mystice Olympiodorus: « Nubes, ait, sunt viri sancti, quorum unus fuit Moses, qui dicit: Expectetur ut pluvia eloquium meum, *Deuter. cap. xxxiii.* Sancti ergo repleti divino verbo, quale scilicet factum est ad Osee aliosque sanctos, effundunt fecundam (doctrinæ) imbrem non super solem Judeam, sed et in omnem terram, in quam exivit sonus eorum. » Sic et S. Hieronymus et S. Ambrosius, lib. III, *epist. 49 ad Constantium*, quem audi: « Quicumque colligit de montibus aquam atque ad se trahit, vel haurit e fontibus, et ipse rotat sicut nubes. Implet ergo gremium mentis tunc, ut terra tua humescat et domesticiis irrigetur fontibus. Ergo qui multa legit et intellegit, impletur; qui fuerit impletus, alios rigat, adeoque Scriptura dicit: Si implete fuerint nubes, pluviam in terram effundent; sicut ergo sermones tui profuit, sint puri, dilucidi, ut morali disputatio cavillatim infundas populozorum animum, et gratia verborum tuorum plebem demulceas; ut volens quo ducis sequatur. » Vide dicta *Ezech. x. 4*, ubi proprietates nubium plebem demulceas, et gratia verborum tuorum plebem demulceas; ut volens quo ducis sequatur. » Vide dicta *Ezech. x. 4*, ubi proprietates nubium plebem demulceas, et gratia verborum tuorum plebem demulceas, et sicque eum sors casu sive tulerit, omnibus indigentibus et adveniens beneficium se exhibet.

Tertio, R. Haccados, q. d. Sicut nubes depiunt pluviam in omnem locum, etiam aridum et sterilem, tibi scilicet ligna exaruerunt, et casu aliquo prolapsa sunt: sic pariter beneficium sua

aqua, ventisque circumfusa, ut ait S. Judas, sunt illi qui gratia vacui plausum auditorum captant non planctum.

SI ECCEDERIT LIGNUM (Arabice *trebs*) AD AUSTRUM AUT AD AQUILONEM, IN QUOCUMQUE LOCO ECCEDERIT, IBI ERIT. — Figurina, in eo peronelet; Campensis, erunt qui colligunt aliam. Hebraea, Septuaginta, Syrus et Arabice præponunt copulam, et si ecciderit, etc., ex quo patet hanc gnomen copulandam esse cum hemistichio præcedenti, si repleta fuerint nubes, cum eoque eodem versu coherere, sive per similitudinem, sive per dissimilitudinem. Unde

Primo, Thaumaturgus vertit, non est arbor ulla que semper stet, sicut enim eundem hominem non succidant, vento tamen olim subvertetur, q. d. Sicut arbor omni casu, sic et homo, qui est arbor inversa, morte subvertitur: quare si sapit, atquequam succidat, benefaciat, ut succisus pretium beneficiorum recipiat vilam gloriam.

Secundo, Aben-Ezra, Clericus et Campensis per lignum sive arborem accipiunt fructus arboris, qui maturi ex ea decidunt, q. d. Fructus arboris, v. g. poma et pyra, in quacumque arboris partem latiusque cadant, non perent, cum non decidunt, qui ea colligant: sic hominis liberalis elemosyna, in quacumque locum cadat, non perit, cum nusquam desint pauperes, qui eam colligant, ac elemosyna ubique sum opud Deum et homines inveniat premium. Hic sensus satis vultur appositus, cum adde et hunc illi affinem, q. d. Sicut pluvia et fructus arboris decidens, non considerat quo cadere debeat, an in terram bonam, an in malam; an ad aquilonem, an ad austrum, sed naturali pondere cadit in quacumque partem sibi proclivem et obviam; sic pariter facient viri liberales, in danda elemosyna, scilicet in quacumque partem, locum et sortem incidere, ubique sunt munifici, hos et illos et alios quam plurimos alunt, beneficentiam suam in omnem obvios exerunt; nec curiosæ scrutantur an digni sint, an indigni, an grati futuri vel ingrati, an bene elemosyna usuri, an male, an elemosyna sibi futura sit utilis, an damnosa; quia in quacumque tandem illa collata fuerit, tibi erit, danti non perierit, sed ibi illam suo tempore inveniet. Simile est de pane projecto in aquas perterfluentes, vers. 1. Huc accedit R. Salomon, qui sic ecciderit accipit non de casu, id est lapsu, sed casuali sorte, quasi dicit: Sicut arbor, ubicumque regis sors occiderit, ut planctur et subsistat, sive in australi regione, sive in aquilonari, ubi fructus suos profert ad incolarum commodum: et sic viri liberales ubicumque colloctet; et quicumque eum sors casu sive tulerit, omnibus indigentibus et adveniens beneficium se exhibet.

Tertio, R. Haccados, q. d. Sicut nubes depiunt pluviam in omnem locum, etiam aridum et sterilem, tibi scilicet ligna exaruerunt, et casu aliquo prolapsa sunt: sic pariter beneficium sua

beneficia disperdit in omnes, etiam indignos et ingratos, qui ob ingratitudinem exaruisse, et ad omne bonum inutiliter exaruisse.

Quarto, Chaldeus hec refert ad principes in misericordes, qui ob immiseri cordiam principatu excident, sicut misericordes ad eundem eleuantur, vel prolapsi eadem resiliuntur, ut patet in Nabuchodonosore, Daniel. iv; partim ad rerum copiam vel famem, qua a Deo nunc huic regioni, nunc illi ob virtutes et vitia, ac praesertim ob misericordiam vel crudelitatem immittitur. Unde sic veritas, si decretum fuerit de caelo ut cadat res et constituarit quis de principatu eorum, et auctoritate dei Domini fiet, et etiam salutaris aut finis in mercedem aut septentrionem, ubiqueque decretum fuerit, ut fructus illius constet, mittatur eo, ut fiat.

Quinto, Noster Pinada, q. d. Va elemosynam parari, dum vivis, quia si moriatur, illam amplius ei dare non poteris. Nam quocumque tandem ceciderit et ubiqueque fuerit, non amplius illum revocabit tua beneficia ad vitam; immutanda igitur, et non procrastinanda elemosyna indigentibus. Quia fere ratione dignam misericordiam afflicto conatibus Job. vii, 7. dices: « Memento quia ventus est vis mea, et non revertetur deus in pulvere domum; et si mano me quaeris, non subsistam. »

Sexto, nonnulli hanc gnomen affeunt precedenti, quasi illam probet et confirmet, ut prout epus hemistichio respondet priori hemistichio precedentis, posterius posteriori, q. d. Va partem septem, et non octo, a id est da elemosynam nulli, imo pluribus; quia sicut nubes replere copiosum super terram inlora effundunt, sic liberalis, opibus et liberalitate abundantes et quasi teretes, copiosas dant elemosynas, adeoque multis, imo omnibus quibus possunt, benefaciunt. Rationem subdit: « Quia ignoras quid mali futurum sit super terram. » Hoc ergo malum omne salte preventive, et evitare per elemosynam: quia « si ceciderit lignum ad austrum aut ad aquilonem, in quocumque loco ceciderit, ibi erit, » q. d. Ubiqueque et in quocumque plaga occiderit malum, id est clades et strages a Deo immissa, illa dumtaxat intelliget, ut illa declinare vel amovet sit impossibile, nisi per elemosynam illa a te averbis.

Septimo, magis plane, congrue et proprie, S. Hieronymus: « Profrigidum, inquit, supra diximus: Nunc panem tuum super faciem aquae, et omni peleni te tribue, quia et arbes complene fuerint divitias suas mortalibus largiuntur, et tu quasi lignum, quamvis longaevis sis, non eris in perpetuum, sed subita vi ventorum, ita mortis tempestate subversus, ubiqueque cecideris, ibi jugiter permanebis, sive te rigidum et fruem, sive elementem et misericordiam ultimam invenerit tempus. » Hinc sensum exigit an-

thibesis austri et aquilonis. Nam, ut notat S. Hieronymus, auster in scriptura dum opponitur aquiloni, in bonam partem, aquilo in malam partem accipitur, juxta illud: « Dominus ab austro venit, » Habac. iii, 3. Australis enim plaga est mundi dextera, lucida et calida; aquilonis vero est sinistra, caliginosa et frigida. Adde, Babylon, quae per Nabuchodonosorem evertit Jerusalem et Judaeam, eidem erat aquilonaria. Unde illud: « Ab aquilone (id est a Babylone) pandetur malum; » Jerem. i, 14. Auster ergo notat statum misericordiae, gratiae et salutis; aquilo statum immiseri cordiae, peccati et damnationis, quod sollet post casum, id est mortem, ab uno stato ad alterum non sit transitus, ut qui decidunt in statu gratiae et salutis, non possint transire in statum peccati et damnationis; nec hi vicissim in statu commutare: magnum enim chaos inter utrumque firmatum est, quod nulli est penetrabile aut perneabile, ut aiebat Abraham diviti epuloni, Gen. xv. Hinc sensu optime inheret communis Patrum et interpretum expositio, qui ligati casum interpretantur hominis mortem: homo enim est arbor inversa, quia radices, puta caput cum capillis mittit sursum, ramos vero, puta pedes deorsum. Unde illud caeci a Christo illuminati: « Video homines velut arbores ambulantes, » Marc. vii, 21. Sensus ergo est, q. d. In quocumque locum et statum homo in morte ceciderit, sive ad austrum, id est statum electorum et beatorum, propter opera misericordiae, ibi manebit in aeternum, ut in alterum et contrarium aliorum statum commigrare et transgredi nequeat. Cura igitur ut elemosynas et merita accumulando cadas ad austrum, non ad aquilonem, dum tibi brevi moriendum erit; vel ergo quo inclinans mens tua, an ad avaritiam, an ad virtutes, an ad vitam; et si videris eam propendere ad aquilonem, omni studio reflexe eam ad austrum, ut ad illum cadas, non ad aquilonem. Tota ergo vita tua disce quomodo semel bene moriaris, disciplinam vitam bene moriendi est singula vira; sancte ergo vive, et vis sancte mori, ut cadas ad austrum.

Apposita auster, utpote coeli regio dextra et calida, representat felicitatem caelestem; aquilo vero, quia sinister et frigidus, damnationem gehennalem. Ita S. Hieronymus, Olympiodorus, Alanus, Salomus et S. Gregorius. Alii Moral. iv, quem addi « Si ceciderit lignum ad austrum, aut ad aquilonem, in quocumque loco ceciderit, ibi erit. In die autem mortis suae justus ad austrum cadit, peccator ad aquilonem: quia et justus per fervorem spiritus ad gaudia ducitur, et peccator cum apostata angelo, qui dicit: Sedebit in monte Testamenti in lateribus aquilonis, in frigidis suis corde reprobat. » Audi S. Bernardus, serm. 49 inter parvos: « Sive ad austrum,

Cadit ad austrum vel ad aquilonem, ibi erit.

Proposita.

Auster et aquilo.

erit ad aquilonem arbor ceciderit, ibi erit. Austri calor et levitas in sacra Scriptura hominem solent habere significationem. Ab aquilone vero panditur omne malum. Porro homines sicut arbores vident aliquis. Exciditur autem arbor in morte, et quocumque loco ceciderit, ibi erit, quia hinc iudicabit Deus, ubi invenerit. Ibi, inquam, sicut immutabiliter et irtractabiliter. Videat quocumque casura sit arbor si seire voluerit, ramos ejus attende. Unde major est copia ramorum et ponderosior, inde casuram ne dubites, si tamen fuerit tunc exarsa. Rami nostri desideria nostra sunt, quibus ad austrum extendimus, si spiritualia fuerint; si carnalia, ad aquilonem. Spiritu vero preponderent medium corpus indicat, ea namque preponderant quae secum traxerint corpus. Id ipsum deinde apposita similitudine declarat: « Sic enim est corpus inter spiritum, qui servare debet, et carnalia desideria, quae militant adversus animam, sive potestates tenebrarum, ac si vacca sit inter raptorem et rusticum constituta. Quidquid ille minatur, quidquid intendat, si vacca non duxerit, rusticus vincit: sic quantum cumque seveat malignus, quantumque prava desideria eruciat, si vas sum sibi vendicat anima, vidisse credenda est, ut, quemadmodum ait Apostolus: Non regnet peccatum in nostro mortali pectore; sed sicut exhibuimus membra nostra servare iniquitati ad iniquitatem, sic exhibeamus servare justitiam in sanctificationem. »

Tropologica, Galfridus ad hunc locum: In oriente stat, inquit, qui proficit; in occidente, qui deficiit; in austro, qui tendit ad oculum; in aquilone, qui ad infernum. Denique auster, utpote dextra pars mundi, representat dexteram Christi iudicis, ad quam in die iudicii a Christo stanteur omnes electi, ut beentur; aquilo vero, utpote sinistra pars mundi, representat sinistram Christi iudicis, ad quam collocabuntur omnes reprobi et damnati.

Obijciunt haeretici: Ecclesiastes hic tantum nominat duo loca post casum, id est mortem, scilicet austrum et aquilonem, id est oculum et infernum: ergo non est medius inter has duo locos, puta purgatorium. Respondeo: Nego consequentiam; qui enim nominat duo extrema, media quoque inter extrema intercurreunt non excludit, sed potius includit; sicut hic sub austro et aquilone Ecclesiastes includit orientem et occidentem, qui medii sunt inter austrum et aquilonem; nominat autem hos duos polos quam orientem et occidentem, quia hi duo duos respiciunt mundi polos, scilicet aquilo polum arcticum, auster antarcticum. Illi ergo qui sunt in purgatorio purgatione, se lituros in oculum. Sic pariter patres, qui tempore Salomonis erant in limbo, pertine-

bant ad austrum, qui expectabant reserationem coeli per Christum. Bursum, auster et aquilo significant duo loca ultima, in quo post mortem concedunt animae, ut ibi perpetuo maneat; talia autem sunt tantum duo, scilicet caelum et infernum. Nam purgatorium non est locus ultimus, sed medius, quia ex omnes animae transeunt in oculum. Ita S. Hieronymus, Olympiodorus, Salomus et alii passim. Hinc Franciscus Suarez hanc gnomen exponit, primo, de duobus locis ultimis, in quibus ultimo terminatur via viatorum; secundo, de loco consolationis et tristitiae: purgatorium autem est locus consolationis; vel optime, q. d. Post hanc vitam non est locus amittendi vel recuperandi Dei amicitiam; sed si homo decesserit ad austrum, id est in divina amicitia, ibi perpetuo manebit: si ad aquilonem, id est in Dei ira, immittitur, ibi perpetuo erit. Ita Suarez, III part. tom. IV, disputatione 45. Accedit Salomus: « Per lignum homo designatur, inquit, quoniam unusquisque est quasi lignum sylvae generis humani; per austrum, qui est ventus calidus, requies paradisi designatur; per aquilonem, qui est ventus frigidus, designatur inferni supplicium. » Vide Bellarminum, lib. I De Purgatorio, cap. viii.

Moraliter, disce hic ingentem stimulum ad elemosynam, et omnem virtutem esse considerationem eternitatis stabili et immutabilis, quae elemosynarum felicissima, immiseri cordibus miserima accidit. Unde hunc stimulum crebro adhibet Ecclesiastes, ut vers. 9 et seq.; cap. ix, vers. 10; cap. xii, vers. 3. Discant ab eo nostri Ecclesiastes in suis concionibus crebro eodem stimulare auditores. Quid enim eternitatis majus, longius, terribilius, felicius vel infelicius? Quare qui ea non movetur, aut saxum est, aut demon desperat salute. Vere Beda in Collectanis: « Tres, ait, mansiones principales constituit Deus, oculum, terram et infernum; et in illis tribus tres res principales, in caelo consistit pacem et eternitatem; in terra consistit fidem, penitentiam et remissionem peccatorum; in inferno constituit timorem et aeternam poenam. De terra autem quae in medio est, replebitur oculum et infernum. »

Qui observat ventos, non seminabit, et qui considerat nubes (Arabicus; aeternum), nonquam metet, — q. d. Qui terretur difficultatibus, et parcat elemosynas ob eventus dubios, v. g. quia timet depauperari, vel ne pereat fructus elemosinae, hic omittit opera bona fructifera et ne esaria. Solent enim prudentes agricola observare ventos et nubes, teste Columella, Varro et Virgilio in Georgiis, sed moderate: nima ergo eorum observatio, anxietas et pavor paucis duntaxat hic capitur; nam aliqui semen nec requirit ventum frigidum, ut profundas agat radices in terra; nunc calidum, ut foras in epiosium germen erumpat; sic nunc requirit pluviam et crassescat, nunc siccitatem ut se consolidet. Est

Yromia parabolice significans nimis meticulosus. « anxios de futuro rei successu, alios desiderare torpere, nihilque boni agere, q. d. Sicut agricola nimis anxie observans ventos, seminare non audeat, repiciat enim secum: Si vento laeta seminavero, ventus meum semen dissipabit et dissipabit, ut extra agrum, vel in alias agri partes quas seminare nolo, feratur; aut ventus nunc frigidior semen coarctabit, vel calidior in nimium permen effundet, itaque frustra et sine spe metas seminabo; quo fit ut nunquam seminet, et consequenter nunquam metat: semper enim aliquis est ventus, praesertim in hieme, cum tempus est seminandi; qui ergo ventum timet, nunquam seminabit; cum nunquam aer in hieme sit expers venti. Simili modo, qui considerat nubes, nunquam metat: sibi enim anxie persuadet dicitur: Si nunc metam, nubes deplebit imbrem, qui segetem a me demersum sua humiditate inficit et potrefacit; expectabo ergo dum nubes sint aubes, et tempus quoque omnino serenum et securum; quo fit ut nunquam metere audeat, sed seges in agro desiccatur et perditur. Nam semper in caelo sunt aliquae nubes; qui ergo eas timet, nunquam seminabit. Sic proorsus qui nimis anxie limit publicam annonam cavetatem, aut ne quid domi sibi suisque deest, dicens: Si delecto pauperes pauperibus, frumentum meum non sufficit alendis: famine per totum annum; expectabo ergo rerum copiam, ac securitatem quod nulli ruiti deest, ac tum longo sereno superflua in pauperes: sic, ingratum, nunquam dabit elemosynam, quia semper metu aliquo instantis, vel futurae necessitatis percellitur, qui illam a dando retrahit, manusque eius claudat; unde fiet subinde ut frumentum in deserto patrescat, cuius rei exemplum est apud Mosum in *Proto spirituali*, cap. lxxv. Significat ergo haec paromia, non nimis anxie cogitanda et metusum esse pacifica et difficilia, quae occurrunt in exercenda virtute, praesertim elemosynae, sed illa committenda et respicienda esse divina providentia, ac magno animo magnaque in Deum confidentia liberaliter beneficentiam esse nulli rei agenti; sic enim liber late vicissim erga nos Deum experietur. Vere Seneca, *epist. 13*: « Plurimumque inquit, suspicionibus laboramus, etc.: non coarctamus illa quae nos in metum adducunt, nec exultamus; sed trepidamus, et sic verius terga, quam animosum illi, quos praevis metus fuga pecorum exiit castris, ut quos aliqua fabula sine anclore sparsa contrahit. Nescio quomodo magis vana perturbant: vana etiam molimur sumi habent; quia quid ex facto venit, conjecturae et parentis animi licet illa tradit. Nulli itaque tam parvitas, tam irrevocabiles, quam lymphaticae: sunt: ceteri enim sine ratione, hi sine mente sunt: quia, ut idem subject, a nonnullis, nullis apparentibus signis, quae malialiqui proculdubio, omnibus sibi falsas imagines fingit; »

et nonnullis interjectis remedium metus assequans: « illic, inquit, prudentia prosit, hic robore animi: evidentem quoque metum respice; si minus, vitio vitium repelle, spe metum tempera. Nihil iam certum est ex his punctimicantur, ut non certius sit, et formidata subidere, et sperata decipere. Ergo et spem ac metum exanimam, et, quoties incerta erunt omnia, tibi fave; evola quod mavis: si plures habebis sententias metus, nihilominus in hanc partem potius inclina, et perturbare te desine. Ac subinde hoc in animo solve, majorem partem mortalium, cum illi aere sit quicquam mali, nec pro certo futurum sit, astutiae ac discurre. Nemo enim resistit sibi, cum caput impellit; nec timorem suum redigit ad verum. Nemo dicit: Venus auster est, vanus est, aut finxit, aut credidit, Damos non referentibus; expavescimus dubia pro certis; non servamus mollium rerum stillicin inclinatorem venti sempiternus. » Hic dicit S. Hieronymus: « Qui considerat, inquit, cui benefaciat, et non omni petenti se tribuit, saepe proterit eum qui meritor accipere. » Olympiodorus: « Tu quoque ne tantopere sis sollicitus, curiose querendo cui sis elemosynam daturus, cui non daturus, aut puta fidelisne ut illi aut infidelis. Juste aut iniuste; etiam si iudicis animo ista dispires, a iustis rationis tempus, neque irrationis in tempore messis quid mides. Sive ulla alioque dilatione temporis, in simplicitate cordis elemosynam confer. » benigne Titianus arguit eos qui dicit contra astrologos, qui ex astris de futura fertilitate vel sterilitate et conjuncta et dividunt; unde sic vertit: « Multi quae e caelo eventura sint praescire gestant, nec deest qui in nubes intuent ventumque expectant, a messe aut ventilatione abstinere, re mani confisus; nec eorum quae divinitus futura sunt, quicquam cognoscens. » Hinc accedit S. Albanus in *Synopsi*, qui ex hoc loco arbitrat proferri a Salomone: « Aegyptiorum religionem circa divinationem ex hominis nativitate. » Accedit Chalcidius: « Qui, inquit, observat divines et ariolos, serit temere hac vita res praeclearis aget, et qui a sensibus sensum accipitur, non augent mensurae; » arguit enim vento perquam similes sunt, qui hominis palma consilii non potest; at pluviae nubibus calmi comparantur, quae semper venti, neque nunquam redeunt. » Verum primus sensus, quem dedit, est geminus.

Tropologice Albinus per ventos accipit eos qui nobis adversantur; per nubes, qui nubes diluuntur: sic et S. Hieronymus: « Qui tantum, inquit, eo tempore Dei verbum praedicat, qui populus libenter assentiat, et secunda respondit aura, tumens sator negligens et ignavus agricolus est: in ipsis enim prosperis, dum nescimus adversa consurgunt. Sed opportune, importuna dicit sermo est praedicandus: nec fidei tempore adversariorum nubium consideranda tempora. Ita qui in Proverbiis dicitur, *Prover. xxvi, 1*: « Se-

Myos.

Ves. 1.

at pluvia vehemens et inutilis, sic qui derelinquunt sapientiam, et impietatem laudant. Absque consideratione ergo nubium et timore ventorum, in mediis tempestatibus seminandum est, nec dicendum illud tempus commodum, hoc inutile, cum ignoramus quae via, et quae voluntas sit spiritus universa dispensantis. »

Porro S. Gregorius, III part. *Pastor*, cap. xvi, per ventos accipit suggestiones aenonum; per nubes, persecutiones hominum: « Qui observat ventum, inquit, non seminat, et qui considerat nubes, nunquam metit. Quid enim per ventum, nisi malignorum spirituum tentatio exprimitur? Et quid per nubes, quia manentur a vento, nisi adversitates pravorum hominum designantur? A ventis videlicet impelluntur nubes, quia immundorum spirituum aulata pravi existantur homines. Qui ergo observat ventum, non seminat, et qui considerat nubes, nunquam metit: quia quisquis tentationem malignorum spirituum, quisquis persecutionem pravorum hominum metit, neque nunc gram boni operis seminat, neque tunc manipulos sanctae retributionis sicut. » Simili habet XXVII *Moral*, cap. v. Rursus noster *Alvarix de Paz*, lib. V, part. II, cap. xx de *Mellis perfectionis*, per ventos et nubes accipit commotionem et amorem propterea, videlicet latuitur: « Qui observat ventum, inquit, non seminat, et qui considerat nubes, ne metere metat; » est ac si dixerit: Qui in omnibus quod sibi commo-dissimum est: exquiri, et quod juvenillissimum est: explere nititur, is profecto semen non serrat, ex quo premium aeternum metat. Seminat enim opera vitio propria voluminis et inordinati amoris infecta, quae dum soli homini operanti placent, fructum uterque praesentia non ferunt.

S. Quirinus *ascetas* quae sit vita spiritus, et quia ratione exornatior ossa in ventre fatigantur; sic nescit opera Dei, qui famulatur lex ossibus. — Perfinet haec graeme ad elemosynam, ut patet ex *procedit* et seq. Ne quis enim timidis vel avarus se ab ea excuset, meti de forte ipse rebus suis omnibus in alenda familia indigent, occurrat dicens: « Qui observat ventum, non seminat: et qui considerat nubes, nunquam metat, » q. d. Non oportet tam anxie futuros ventorum flatus et nubium pluvias estimare, ut propter eos a serendo et metendo congruo tempore avocemur. Deus enim est qui regit ventos et nubes, facitque eos servare hominum istibus, itaque eos moderate et dispensat, ut saltem et messem non impendant, sed juvent et promovant, et si hominibus in initio non apparet, sed potius contrarium, puta quod oblatum sint, non profuturi. Deus enim occidit modum et rationes movit quibus efficit ut prodant, non obstat. Id probat bene e. empio formatiois hominis dicens: « Quomodo ignoras quae sit via spiritus, » etc., q. d. Sicut ignoras qui ratione subiectionis et corpori tanini in utero matris a Deo inseratur anima,

quae corpus embryonis animat et vivificat, ac singulis membris inque sese uniat, et quasi incorporat. Rursus, sicut ignoras quomodo ossa tot tantaque embryonis tam connexa et assata a Deo formetur et compingantur in ventre matris; sic pariter nescis cetera Dei opera, ac praesertim quae ratione Deis elemosynarum succurrat, ut cum amia sua liberaliter erogent, nunquam tamen exhaustantur aut depauperantur, sed potius rebus affluent et abundant instar fontium et fluminum, quod sane opus est mirabile divinae providentiae et magnificentiae, cuius effectum vides, sed causam et modum non vides. Illi ergo securus te erode et committe, nec metu futurae inopia, elemosynae parcito, quia Deus tibi copiose de omnibus providet. Hic dicit Auctor *Opera Gregor.*: « Oportet, inquit, semper bonis operibus esse intentos, nec attendere opportunitatem ac tentationes. Ignoramus enim quae dispositiones habeamus, quomodo modum et quae in utero sint ossa embryonum. Hinc graeme similis est illa *Prosa*, xxii, 2: « Aves et pauper obviaverunt sibi: utriusque operator est Dominus, » q. d. Deus fecit hunc divitem, illum pauperem, ut divites pauperi succurrat, et pauper pro divite pariter, ut illi pauper semper ad erogandum suppediet. Unde Deus exortus respice id ipsum facit et praesat. Divites ergo pauperem alicui, ac pauper vicissim divitem illi, dum et spes majores a Deo precatur et impetrat.

Quae sit vita spiritus. — Primo per spiritum multi probabiliter accipiunt ventum, ut vertit Symoniacus de quo sermo praecessit; utrobique enim in Hebraeo eadem est vox *ruach*; ventorum enim via, motus et gyri sunt oculi, ac hominibus impendibiles, quia ex aerea providentia Dei dispensatione procedunt, iuxta illud Christi ad Nicomedum, *Joan. III, 8*: « Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis, sed nescis unde veniat, aut quae vadat, » quia, ut expliat S. Dionysius, *Catol. Hierar.*, cap. xv, venti habent « divinae actionis imaginem, propter eorum insuperabilem quae diacostem, et propter principiorum altius fontium, licet guttis aulis, atque invisibilibus lateribus. » Ita Titianus arguit, Olympiodorus, Illego, Arca et alii.

Secundo et aptius, per spiritum accipias animam quae corpus informat: agit enim hic de compagine et formatione hominis in utero matris, ut patet ex seq. Unde Chalcidius vertit: « Sicut non potest tibi omnino esse propositum, quia tandem via animae mirabilis, et vitae capax in corpus infans infunditur, et in fetum, qui visibilis utero parentis matris continetur, et ignotus plane, donec in locum educatur, nascensque sit, ac formae: sic nec judicare potes opera homini, qui omnia summa praesentia perficit. » Ita S. Hieronymus: « Sicut nescis, inquit, viam spiritus et animae ingrediendae in parvulum, et ignotus osium et ventum variatiles in ventre praegnantis,

quomodo ex vili elemento corpus hominis in diversas effigies artusque varietur; et de eodem semine, aliud mollescat in carnibus, aliud durecat in ossibus, aliud in venis palpitet, et aliud ligetur in nervis: ita Dei opera scire non poteris, qui factor est omnium. Ita quoque explicat Lyranus, Hugo, Cajetanus, Clarus, Vatablus et alii, qui *venis spiritus* interpretantur viam, qua anima intrat in corpus hominis, dum vivere incipit, ac viam qua ex eodem egreditur, dum moritur. Porro quam opulens et obscurus sit animus humanae ortus, ejusdemque in corpore, singulaque ejus membra intricata, ostendunt variae, imo contrariae hae de re philosophorum sententiae. Democritus enim censuit animam, aequae aere, aëteras, ex fortuito atomorum concursu constare. Plato in *Timaeo*, quia rerum principia numeros fecit, animam quoque ex numeris compositam pronuntiavit. Heraclitus, qui ignem rerum naturalem principium statuit, animam exhalationem calidam etiam opinatus est. Biogenes, et qui ex aëre omnia composuit, aërem: Thales, humorem; Critias, sanguinem; Empedocles, humorum quamdam et temperaturam elementorum; Hippocrates dixit animam esse spiritum tenuem per corpus omne dispersum. Plura vides apud Theophrastum, lib. IX *De natura hominis*; Nyssenium, disp. *De Anima*; Lactantium, *De Opificio Dei*, cap. XVI; Plutarchum, lib. IV *De placitis philosophorum*, cap. I et II; Aristotelem, lib. *De Anima*, cap. II *Ciceronem*, I *Tuscul.*

Denique S. Augustinus, vir acerrimi ingenii, usque ad mortem dubitavit de animae origine, an scilicet singulari instantibus singulae animae a Deo creentur, an vero sint ex traditae, ita scilicet ut anima illi tradatur ex anima parentis, sicut lumen unius candelae traditur et accenditur ex lumine alterius, ut patet ex lib. I *De Origine animae*, cap. XV, et lib. I *Retract.* cap. I. Hoc enim posterius videbatur ei arguere traductio peccati originalis, illud enim cum anima videtur traduci in prolem ab anima parentis: sed contrarium jam definitivè Ecclesiae, animas hominum scilicet, in ratione venter ut minus molles et tener pregnantis tot ossa dura et solida embryonis efformat? qua arte eadem tot insulsis, nervis, tendombus, cartilaginibus, venis, arteriis, etc., vestit, intexit, compaginat? praesertim cum ipsa pregnantis nihil horum sciat, imo non sentiat, quae tamen tam varia et artificiosa sunt, ut nullus phrygio, leos oculatissimus et peritissimus, ea non deo variando formare, sed nec aëo pingendo exprime et representare valeat.

Denique hae paronimia significant quod, sicut Deus ossa diversa et subinde adversa apte in corpore connectit et compingit, ut sese invenit juvenet et firmet, sic pariter ideam dirigat et connectat ventos et nubes etiam contrarias, ut non obstant praesentis semini ac messi: item omnia adversa et prospèra, ac praesertim illa, quae minantur

trat in animam, ut homo eum non videat, imo serpe non agnoscat, juxta illud Job IX, 11: « Si venerit ad me, non video eum: si abierit, non intelligam. » Unde B. Isaias Abbas (existat in Biblioth. SS. Patrum) orat. 19: in medio, sic legit: « Quomodo compinguntur ossa in ventre gerentis, sic est via spiritus; » sique explicat de Spiritu Sancto: « Nam sicut sancta Virgo gessavit filium Dei in carne, ita qui gratiam Spiritus Sancti accipiunt, concipiunt et gestant illum in corde suo. »

ET QUAE RATIONE COMPINGANTUR OSSA IN VENTRE PREGNANTIS. — *Pregnans* hebraice vocatur *plena*, scilicet suo fœtu et embryone gravida. Formatio ossium et membrorum embryonis est opus naturae, vel potius Dei admirabile: unde illud admirantur omnes philosophi et medici, ut Galenus, lib. *De Usu partium*; Lactantius, *De Opificio Dei*; Cicero, lib. II *De Natura deorum*; quin et Psaltes, Ps. CXXVIII, 13: « Non est occultatum, inquit, os meum a te, quod fecisti in oculo, et substantia mea in interioribus terre. Imperfectum meum viderunt oculi tui, » hoc est, non incognita tibi ossium compactio meorum, membrorumque omnium interiorum in abdito ventris materni (ut verbi Chaldaei) valat in terre penetralibus, ubi ipse acui pictus sum quasi phrygiome opere, quod attinet ad nervos, carnes, ossa, cutes. Hoc enim est Hebraice רָחַץ רְחַחֵת, id est velut a phrygiensium aëre pictus sum, quod profunde Itali vocant *ricamo*. Et Job cap. X et seq.: « Nomen, inquit, sicut haec multis mihi, et sicut caesum me coagulasti? Pellis et carnis vestisti me: ossibus et nervis compaginasti me: vitam et misericordiam tribuisti mihi. » Porro pro caeteris paribus et membris, mira est in homine tot tamque variorum ossium compactio, puta formatio, solidatio, nexus, colligatio, articulatio, structura, uti videri est in *Anatomia Vesalii* et *colerorum*. Hoc ergo est opus *Elabio*, ut habent Hebraei, id est Numidius omniscii, sapientissimus et summae providi, quod sua efficacia et vi omnia permeat, penetrat, agitat, alit, vivificat. Emphasis est in *re ventre pregnantis*, q. d. Die mihi, si potes, qua ratione venter ut minus molles et tener pregnantis tot ossa dura et solida embryonis efformat? qua arte eadem tot insulsis, nervis, tendombus, cartilaginibus, venis, arteriis, etc., vestit, intexit, compaginat? praesertim cum ipsa pregnantis nihil horum sciat, imo non sentiat, quae tamen tam varia et artificiosa sunt, ut nullus phrygio, leos oculatissimus et peritissimus, ea non deo variando formare, sed nec aëo pingendo exprime et representare valeat.

Denique hae paronimia significant quod, sicut Deus ossa diversa et subinde adversa apte in corpore connectit et compingit, ut sese invenit juvenet et firmet, sic pariter ideam dirigat et connectat ventos et nubes etiam contrarias, ut non obstant praesentis semini ac messi: item omnia adversa et prospèra, ac praesertim illa, quae minantur

annonam caritatem et inopiam, omnesque difficultates et pericula, quae hominem metu percellunt avocantur ab elemosyna: quod, inquam, huic animo Deus dirigit, disponat, combinet, ut non inopiam, sed copiam potius elemosynario afferat. « Quoniam diligentes Deum omnia (Deo diligente) cooperantur in bonum, » Rom. VIII, 28: « Deus enim omnes causas secundas regit, contemperat, connectit, ut serviant commodis suorum amicum et electorum. »

G. MANE SEMINA SEMEN TUUM, ET VESPERE NE CESSET MANUS TUA: QUIA NESCIS QUID MAGIS ORIATUR, HOC AUT ILLUD; ET SI UTRAMQUE SIELET, MELIUS ERIT. — Pro non cesset, Symmachus vertit, *ne desistas manum tuam*; Hebraei, *quiescere ne facias*; Septuaginta, *ne remittat manus tua*. Pro quid oriatur, Hebraei est *תָּוַב יִתְחַזַּק*, id est dirigetur, proceuet; Aquila, *proficiet*; Symmachus, *reperiet vel assequetur*, scilicet manus tua; S. Hieronymus, *vestem erit*, vel quid placeat; Targum, *quid commodus futurum*; alii, *quid magis coevalescat*, q. d. Nescis an matulina elemosyna, an vespertina sit tibi, aequae ac pauperum, utilior Deoque gratior. Chaldaei hanc monent accipit de generatione filiorum; unde sic vertit, *juventute vacante tua, uxorem duo, ut libera suscipias*; sic enim te nati grandiore, illa velut pars tua haem parienti non facit. *Neque tibi tamen cognitum esse poterit, si vives ex eis ad bonum sit electus, sive hic vel alter, doceat etiam simul eos i felicitate sint*. Verum hic sensus curialis est et iudicialis, nec ad rem propositam facit. Totus enim hic locus pertinet ad elemosynam et beneficentiam. Sensus ergo est, q. d. Sicut praedens agricola, dum tempus est seminandi, quovis tempore (nam sub mane et vespere quasi sub duobus extremis, omnia media tempora quae incurram intelligi) seminat tam subito quam vespertino suum semen, ut si unum parum felidat, alterum felicitus germinet et fructifera; aut si utrumque feliciter, duplicem et copiosum colligat messem: ita tu, o fidelis, omni tempore benefacito, nec ullo ab elemosyna vel bono opere cessato, quae si unum non succedat, succedet alterum, fructumque speratum afferet: si utrumque cessato, plane fiet compositi vili. Deique utriusque merces tibi certa parata est apud Deum. Ita S. Hieronymus: « Ne eligas, inquit, cui bene facias, sed et cum bene feceris, nunquam a bono opere desistas. Matulinam justitiam vespere inveniat, et vespere misericordiam solis ortus accumulat. Incertum est enim quod opus magis placeat Deo, et ex quo tibi fructus justitiae preparatur. Potest autem accidere ut non unum, sed utrumque placeat Deo. Alter: Et in adolescentia et in senectute aequis tibi labor sit. Nec dicas: dum potui, laboravi, debui in senectute quiescere. Nescis enim an in juventute, an in etate longeva placeas Deo. Nec potest adolescentis frugalitas, si senecta ducatur in luxu, in quocumque enim die erraverit iustus, veteris eum justitiae a morte liberare non

poterunt. » Solet enim sentire senibus affert torpore et teneantur, ut quia sunt frigidius timidi, tunc sibi plus comparent viciis, cum Cabus vix vitaeque superest. Ita Lyranus.

Accedit Olympiodorus qui sic exponit, quasi dicat: A principio vite stude virtutibus usque ad ejus finem, juxta illud Christi: « Me oportet operari, donec dies est, » Joa. IX, 4: « Virtute aggressus, inquit, persevera usque ad finem: neque enim novissimam ex tuis bonis operibus placitura sanæ judicii, illane que juxta carceres peregrasti, an ea que jam perditus ad metam. Quod si utraque eodem pariter modo approbentur, bonitatis et perfectioris plena censetur hujusmodi operatio. Aut aliter ita intellige: Ab ineunte puertia operare virtutem, neque dixeris: Nunc adolescentior cum sim, fruar delictis quas habet vita, postea vero cum ad senectutem perventum, ad penitentiam me convertam iniquaque enim non tibi eventurum sit, aut quando adveni finis vitae. Est itaque operare pretium operari semper virtutem, summaque contentio ad hanc assequendam conari. Oportet etiam saepe Deum precari, ut que ipsi operamur, sua sint majestati placita et honesta. » Nulla ergo vacatio ab opere conceditur homini in hac vita: nam ut ait Job, cap. V, 7: « Homo nascitur ad laborem, et avis ad volatum. » Et Psaltes, Psal. CIII, 23: « Exhibito humi (mane orto sole) ad opus suum, et ad operationem suam usque ad vespertum. » Quare crescere debemus in virtutibus aequae ac meritis quotidianis, usque ad ultimum vite halitum. Unde sapienter Hieronimus, orat. *De hominibus*. *Varyius*, ait, morte iustos omnino perfecti sanctosque efficit, qui in ipsis affert, ut in eorum virtutum nulla jam mutatio cadat.

Tropologie S. Hieronymus per mane et vespere cepit Veteris Testamentum et Novum, quod est veluti pluvia serotina et matutina. « Unde et mane admonemur, inquit, ut sic legamus legem veterem, ne Evangelium contemnamus; sic queramus spirituales in veteri Testamento intelligentium, ut in evangelis et apostolis hoc tantum potemus sonare quod legitur: ignoret enim nos in quo magis sciamus nobis a Deo tribuatur et gratia, feliciorque eum esse, qui utrumque in commune sociaverit, et quasi unum corpus effecerit. Quod qui fuerit contentus, videbit lucem, videbit Christum solem justitiae. »

Rursum per mane et vespere accipias prospera et adversa, sive bene sortis ortum et occasum, q. d. Nec in rebus secundis, nec in adversis cessandum est a virtute: in adversis exerce humilitatem; in virtutibus, fortitudinem; in secundis, modestiam, temperantiam, gratitudinem, in utrisque, charitatem et beneficentiam; quare nullam bene agendi occasionem praeterlabi sinas, ut si priora minus placita sint Deo, posteriora vel postrema magis placeant. Praeclara Seneca, *epist.* 12: « Inque, inquit, sic ordinandus est dies: om-

1° tanquam cogit agmen, et consumat atque expleat vitam. » Et inferius: « In sompnum ituri laeti hilarisque dicantur:

Viti, et quæ dolera cursum, totum (potius Deus sine), peregi. »

MANE SEMINA SEBEM TUUM ET VESPERE. — Noster Helricus, *adag.* 300, pag. 2, per mane et vesperem accipit duo tempora serendi, scilicet tempus et serotinum, sicut pluvia tempore sua dicitur quæ semen satum humectat, ut germinet: serotina, quæ grana jam formata maturat. Unde Symmachus *verit.* *procos semina semen tuum, sol et serotinum se veniat manus tua.* Verum in Scriptura nusquam fit mentio tempore vel serotinis sationis, sed tantum pluvie. Proprie ergo accipit mane et vesperem, *g. d.* Cum sole, imò ante eum oriatur nostrum benefaciendi studium; idem non nisi cum sole oritur, ut sol oriens beneficientes inveniat, et occidens beneficientes dimittat. Beneficentia nos mane lecto excitat, vesperem lecto reddat. Frigidæ R. Aklia: *Cum mane, inquit, aliquid prosperi desiderat, et vespera redierit, vacuum se dimittit.*

ET SI UTRUMQUE SIMUL, MELIUS ERIT. — Hebræa, et si ambio ipsa, sicut unum bonum, *g. d.* Nescis an utrumque futurum sit parvi bonitatis, an unum aequè bonum erit ac alterum. Verum Noster *se bene accepit pro meliore;* Hebræi enim utuntur positivo pro comparativo quo carent; unde clarus et significantius veritit, et si utrumque simul (oriatur), melius erit (1).

7. DULCE LUMEN, ET BENEFICIARIUM EST OCULIS VIDERI SEBEM. — Lux enim nobilissima, jucundissima, celestis, utilissima et vivificat et quantitas; sol quoque est opulus mundi, et *et* *et* admirabile excelsum, » *Eccl.* cap. XIII, 21. Vide ibi dicta. Vide et Bracontium, lib. I *Hebræa*, ubi lucem inter alia celebrat (exstat tom. VIII *Biblioth. SS. Patrum*):

Lux jubet adherere, lux tollit limes et undæ.
Lux facies rebos cunctas, et lux elementis.
Lux gentis fructique calor, lux gratia solis.
Lux decens astutia, lux aurea cornu iudicij.
Lux fulgor coeli, lux et primum mundi.
Lux spiritus flamma, lux negat temporis index.
Lux bonæ agrorum, respicit lux omnibus agris (2).

Hinc et Varro, lib. V *De Ling. Latina*, dicit, qui velit lucem, a Deo dictum putat; vel ut Festus, quod *divine sibi operis;* vel a Jone, quem sic nuncupant. Hinc et sol a Cleopatra, lib. II *De Natura Her.* vocatur « princeps siderum »; ab Hierocle, teste Macrobio, lib. I *in Somnium Scipionis*, cap. XX: « Fons lucis et cor coeli; » a Chalcidio in *Tri-*

(1) An vero ambio sicut unum, id est ex sequo bona, id est propeere sint accessoriæ. Sententia: Cum futurum igitur sit, tantumne unus, an quondam tempus et quantum occasione in uno tuot veritas, atque quæ tua sunt, cetera Deo linquens.

(2) Conf. Eusebium, *Epigram. in Avilæ*, vers. 1918: *Ido 722 et 705 dicitur.*

monum Platonis, sic Plinio, lib. II, cap. vi: « Mundus anima, siderum cælique rector, nature reginæ et nomen. » Nomen, id est natus et potestas, et Festus, a suo, nisi, quod veteres pro solo usinabant. Hinc denique nonnulli, teste Macrobo, lib. *De occultis visis*, putant ante eum esse hominem quoddam, eo quod ipsi impense lumine gaudeat, et ignorantiam tenebrasque averterit. Quocirca Anaxagoras, teste Laertio, dixit hominem natum esse ad hoc, ut videret solem ejusque lucem; ac Græci hominem vocarunt *phos*, id est lucem, quod solus luce Solis Verbiusque divini in mente illustratus, eodem et alios illustrat. Ha Nazianzenus. Audi Lactantium, lib. III *De Falso religio*, cap. XII: « Tantus est (ut Anaxagoras visum est) contemplatio coeli, ac lucis ipsius, ut quancunque miseris libeat sustinere. » S. Hieronymus ejusque sequaces hanc gnomen referunt ad providentiam, quasi dicat: Mane et vesperem, id est assidue et semper, semina semen elemosinæ honorumque operum, quia, si id feceris, consequeris premium, scilicet dulcissimum lumen gloriæ, in quo videtis solem justitie Christum Dominum in gloria celesti. Verum hic sensus mysticus est et symbolus, æque ac ille R. Hæcades, qui per lucem accipit filios: hi enim sunt quasi lumina parentum, *g. d.* Semina, id est genera filios; hi enim erant lux et splendor tibi tuncque familia.

Dico ergo hanc gnomen pendere et pertinere ad sequentia: tibi enim expletur, *g. d.* Dulce quidem est hinc vita et lucis usura, in qua solem fulgidissimum jucunde contuemur; sed tamen illi hæcæi decedunt mors, que nos horridis videt que tenebris involvit. Mortis ergo instantis memor, nolli delectare vite ad nimias voluptatis abuti; sed ea moderate utere ad omnem virtutem et beneficentiam. Itaque dum vivimus, vita fruemur, vel potius modeste et honeste utendum est, ut quom plurimos efficias et beneficiis adjuvemus, memores imminentes mortis et judicij.

Nota, ab hoc loco usque ad finem libri, Ecclesiastes, sive Salomon, amollitur a se omnem speculationem epurissimam, a vite voluptuarie, quam superius, superius commendando ad quæ hinc rebus suis utatur, dum vivit, nonnullis ingessit. Unde hic serio nos admonet finis nostri, scilicet ut a vanitate ad veritatem, a tempore ad æternitatem mente et affectu transeamus, qui pariter est finis et scopus totius libri, ut patet ex ejus principio et fine. Ille accedit Thaumaturgus qui hanc gnomen necens sequentibus, ita omnes a vers. 19 uno nexu apte contextit: « Si autem quis seculo ratio-ninetur quam pollicet et sol, quam avivise hinc vita, quam jucundum in summa sollicitate longævum fieri, et quam horrendum perpetuumque multum sit mors, nihil omnino afferat commodi, unde sentiat non frui debere omnibus presentibus, utamque videatur suavita. Insuper

et adolescentibus consulat sua estate abuti, permittere animabus suis omnem voluptatam, indulgere desiderijs, vivere ut libet, speculari oblectantia, aversari autem que non sunt ejusmodi. Ad quem id tantum dixerim: Insipienter agit, o tu quisquis es, non expectans futurum in his omnibus Deo iudicium: » Similia habet Auctor *Calene Græcæ*.

Symbolice, dulce est videre lumen et solem, id est contemplari Deum, qui sicut est dator munerum, sic et pater « luminum, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio, » *Isa.* cap. 1, 17. Hinc Deus dicitur « amictus lumine sicut vestimento, » *Psalm.* ciii, 2; et lux dicitur proprie ejus esse « possessio, » *Joh.* xxxxi, 31. Unde S. Hieronymus, cap. 14 *De Divina nom.*, ait: *Solum esse visum dei simulacrum.* Quocirca Christus: « Ego, inquit, sum lux mundi, » *Joh.* viii, 12. Quin et Plato, lib. VI *De Republ.*, lucem et solem nuncupat boni patrem et filium. Audi Nazianzenum, *orat.* 40: « Ac quidem Deus summum et inaccessibile lumen est, quod nec mente percipi, nec verbis explicari potest, naturam omnem ratione præditam illuminans, hoc in intelligibilibus, quod sol in sensibilibus; eo se magis contemplandum nobis prebens, quo acerrimus animos purgaverimus; eo rursus magis amandum, quo magis contemplati fuerimus; eo denique magis cognoscendum, quo magis amaverimus; sese ipse speculationem et comprehendens, ac pergenus ad externa dilandem. Lumen porro hoc dico, quod in Patre et filio et Spiritu Sancto consideratur, quorum ratione nature identitas est, atque una eademque splendoris proslatio. Secundum lumen est angelus, primi illius luminis velut rivalis quidam, aut participatio per propensionem ad illud, ac ministerium illuminationem habens, de quo statueret æqueo, utrum pro classe suo orbis que ratione splendor ei impertitur, an potius per divine illuminationis modo hanc vel illum sedem accipiat. Tertium lumen homo est, quod externis etiam percipitur et manifestum est; sic enim, id est lumen, hominem vocant; propter rationis nobis insidie vim et facultatem. Quod etiam rursus nomine inter nos appellatur, qui Deo similiorum sunt propiusque ad Deum accedant. »

Tropologia. Olympiodorus: Qui, inquit, solem justitiæ, puta Christi illuminationem mente sua recipit, plene videt quod ad ejusdem solis venerationem sibi agenda sunt, quæque dimittenda: nempe quod idcirco magna voluptate luctique perfunditur, eo quod non solum sibi agenda cognoscit, sed etiam ab eodem sole illustratur, patetissima mente contempletur pulcherrimas illas species, que a materia sejanctæ, solo intellecta percipiuntur. Ad hanc animo comprehendit dies benedictum perennans, qui in futuro seculo impios sunt comprehensur; atque idcirco omni studio declinat a malo bonamque operatur. Hæc Olympiodorus.

Anaxagore, Chalcedonense gnomen explent de lumina gloria, quo deantur Sancti in celo: Et stanti, inquit, est lux legis, et optissima certa, qua oculis caliginosus lumen offerat, ut aliquando dignitatem vultus Domini tueantur, qui dicitur quodam splendore justorum: faciem est illustratur, et pulcherrime cum sole comparari oportet.

S. Si ANNIS MULTIS VIXERIT HOMO, ET IN HIS NIUS LETATUS FUERIT, MEMINISSE DEBET TENEBROSOS TEMPORUM, ET DIERUM MULTORUM: QUI CUM VENERIT VANITATIS ADJUGESTER PRÆTERITA. — Coluerit hinc gnomen precedenti, ejusque salubrem antithesin suggerit, *g. d.* Dulce quidem est frui lucis æura solempne contemplari. Dulce est vivere, te quoque voluptatis dequæstare; at non illis nimis te oblectare; nolli sine securis incombere, nec per eas Deum offendere; nolli perpetuas aut durissimas existimas, qua brevitate duntaxat illis dies tenebrosi et mortis, qui cum venerit, reipsa ostendunt quam preteriti vitæ et voluptatum dies fuerint vani, ubi est brevis, pauci, fugaces, evanidi: tunc enim omnis lux desinat in caliginem, voluptas in amarum, lætitia in mœstam, vita in mortem. Deridete enim et sol, dum mane oritur, splendidus est et fulgidus, crescitque in meridie, mox post paucos horas descedit, declinat, occumbit: sic et vita nostra, dum nascitur, splendet, crescitque in virilium ætate; at post paucos annos descedit, senescit, occidit. Dum ergo solem orientem et occidentem quotidie intueris, vivam vitæ tue simulacrum accipit, in eoque ortum et occusum tuum melius et intueare. Esto annos Mathusalem vixisses, cum illi exacti fuerit, perinde erunt ac si non fuissent, juxta illud: « Mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hesternæ, que præterit, » *Psalm.* lxxxix, 4 (1).

MEMINISSE DEBET TENEBROSOS TEMPORUM, ET DIERUM MULTORUM. — Hebræa, recordatur dierum tenebrarum, qui multi erunt. » Per quos, primo, accipi possunt dies senectutis, qui licet pauci, quia tamen nullis eruntis referti, senescenti multo longiore æque ac tenebrosi, id est miseri tristesque videantur, sicut infans non alioquin brevis longa videtur. Adde, senibus caligant oculi, ut eis sol tenebrosæ videatur, ut dicitur cap. xv, vers. 2: ubi enim lux hinc dies senectutis tenebrosos describit.

Secundo, dies mortis et sepulture, hi enim in illis sunt, qui durabunt usque ad diem judicij, quo a morte resurgemus. Unde Chalcidius veritit, quoniam multi sunt dies, quibus dormiet in domo sepulture, et perlinat ad iudicium suscipere de celo unum

(1) Quod si multos annos vixerit homo; et in illis omnibus intuerit, meminerit tamen dierum tenebrarum, quod multi erunt, et quod quondam futurum est in hac vita, si cum diebus æternitatis conferas, vixisse esse, Rossiantheletis veritit, *Isaiah.* xxi, *Recordatur*, hinc sensus: Quod dicitur, iocundum esse hujus vite cursum, eo probat, quod si quis et amicos annos vivit, tamen non illi vite pertinet.

tempore, que veniet super eum malum, propter vanitatem quam fecit.

Tertio, dies mult. et tenebrosi sunt dies celebritatis, quos impii miserimos et perpetuos agunt in tenebris gehennam. Ita Olympiodorus: « Reputat, inquit, animo lenebrarum dies, qui in futuro seculo sunt impios comprehensuri, peccatoresque post rerum omnium vanitatem ad aeterna venturos supplicia. »

QUI CUM VENERINT, VANITATIS ARGUENTUR PERIBERITA. — Hebraica, quae quod venit est vanitas; S. Hieronymus, omnis quod venturum est vanitas; alii, omne quod subsequitur, vanum erit; Natabus, omnis qui nascitur est vanitas, q. d. Quidquid venit et eventit in hoc mundo, vanum est; sicut enim praeterita evanescunt, ac futura transibunt et evanescent. Ergo praeterita eorum rerum vanitate, licet certo conjicere et metiri praesentem et futuram; quod ut indicaret Noster, soletier verit, qui cum venerint, vanitatis arguentur praeterita. Superius ergo S. Remaelus, Episcopus Trajectensis, mortuus, hoc illum suis dedit monitum: « Toti sapientis vita quaedam debet esse commentatio mortis. » Quia et Plato ait: « Philosophia (ethica) non est aliud quam meditatio mortis. » Vitam S. Remaeli scripsit Niggorus ejus successor. Exstat apud Sorium, dia. 3 sept. mb.

9. LETARE ERGO, JUVENIS, IN ADOLESCENTIA TUA, ET IN BONO SIT COR TUUM IN DIEBUS JUVENTUTIS Tuae, ET AMBULA IN VIIS OMNIS Tuae, ET IN INTUITU OCULORUM TUORUM: ET SCITO QUOD PRO OMNIBUS HIS ADDEBIT TE DEUS IN JUDICIUM. — S. Hieronymus hinc Iericho cap. xii. Pro juventutis Hebraice est בְּיוֹתֵינוּ בְּהַרְוֵנוּ, id est, electorum tuorum, id est in aetate plane elata et florida; juvenis enim est ver, decor et flos aetatum omnium; quare tunc cuique eligendus est status et optima vita ratio, ut optimam aetatem optime transigat. Deoque optimo dedit. Septuaginta addunt *quae*, id est irreprehensibilis, immaculatus, inculpatus. Unde vertunt, ambula in viis cordis tui immaculatus. Sic quoque vertit Arabicus. Rursum pro: « Et in intuitu oculorum tuorum, » Septuaginta Romani loquunt contrarie, et non in intuitu oculorum tuorum. S. Ambrosius vero Exhortat. ad vtrg. sic legit: Ambula in viis cordis tui sine macula, et in aspectu oculorum tuorum, et non in audacia oculorum tuorum, hoc est, inquit, « in aspectu spiritali, non in audacia seculari. » Verum Complutenses legunt eodem modo quo Hebraea, Latina et Syrus, sollicit, in intuitu oculorum tuorum. Quocirca S. Ambrosius, Albinus, Olympiodorus, et S. Gregorius, XXIV Moral. cap. iv, censent juvenes hic invitari ad gaudium spirituale, ad quod invitat Apostolus Philipp. iv, 4, dicens: « Gaudete in Domino semper: iterum dico, gaudete. Modestia vestra nota sit omnibus hominibus: Dominus prope est. » Inve et Chaldaeus vertit, Intare, juvenis, in diebus juventutis tuae, et sis cor hilare in

te in diebus adolescentiae tuae, et ambula in humilitate in viis cordis tui, et sit alacritas in visu oculorum tuorum, et non aspicias malum; et notum sit tibi, quod pro omnibus adhaeret te Deus in iudicium. Verum ambulare in viis cordis et in intuitu oculorum significat gaudium non spirituale, sed sensuale et carnale, juxta illud cap. 10: « Et omnia, quae desideraverunt oculi mei, non negavi eis; nec prohibui cor meum quin omni voluptate fruere, et oblectare in his, quae preparaveram; et hanc ratus sum partem meam, si utrer labore meo. » Et hoc quoque non aliud voluit Septuaginta patet ex interpretatione Thaumaturgi, quam recitari vers. praeced., ex qua liquet cum in Septuaginta non legisse *in diebus*, id est, irreprehensibilis; aut si legit, ita interpretari, q. d. Ambula in viis cordis tui irreprehensibilis, id est vive ut libet, sic ut nemo te reprehendere audeat, utque tu nullius reprehensionem metuas, vel audias et in cor admittas. Est ergo concessio, q. d. Læte et jucunde frue, o adolescens, voluptatibus adolescentie, ita tamen ut memineris te eorum rationem redditurum Deo in iudicio; quod ut recte facias, modeste et honeste sis utere. Huc facit proverbium Arabum, Cent. 1, num. 69: « Vive, aselle, quamdiu foret pabulum; » frue pabulo, quamdiu illud obtines; brevi enim deficiet, nec obtinebis. Nivens enim est *transiens*, id est gaudere et frui, quod Galli dicunt se *donare boni tempus*. Vel potius est ironia, q. d. O juvenis, qui per adolescentiam ardes sanguine, spiritibus et concupiscentiis, age, in bono cor tuum sit, id est cor tuum exhilara (bonum enim sanctorum hilari et jocundo); unde S. Ambrosius, Exhort. ad virgin. vertit, oblectet te cor tuum, ambula in viis cordis tui, id est sequere desideria tui appetitus, et in intuitu oculorum tuorum, ut quod oculi tui concupiscunt, id prosequaris, indulge tuis desideriis, satis te tuis cupidinibus; sed « scito quod pro omnibus his adhaeret te Deus in iudicium. »

Frangere toros, pete vina, rosas cape, tingere nardo: Ipse jabet mortis te meminit Deus.

Quare si sapi, metu mortis et divini iudicii referam tuas voluptates, resiste tuis cupidinibus, amores vanos mortifica, ut iudici, qui concessit eorum usum, sed vetuit abusum, congruam reddas rationem. Ita Thaumaturgus, S. Bonaventura, Hugo, Cajetanus, Titelmannus et alii. Adolescentia enim, ut docet S. Ambrosius, De Interp. Job cap. vii, et Aristoteles, VIII Ethic. cap. vi: « Calore corporis fervente, æstique sanguinis vaporantis ignes, cente, ut invalida est viribus, ita consiliis infirma, villos calens, fastidiosa monitoribus, illecebrosa delictis. » Quare acerbis stimulis timoris iudicii et gehennæ a suis cupidinibus coercenda et refruenda est. Quocirca S. Anysia Martyr solebat de juventute conqueri dicens: « O insidiosam aetatem, quam aut ledit, aut leditur! Pulchra res est senectus. Hæc mihi! longitudo temporis me neca-

tifa afficit, que tandem separat a celestibus. » Eadem brevissimo somno utebatur, dicens: « Malum est mihi dormire, cum meus inimicus vigilet. » Ita habet ejus Vita apud Sorium ultima edit. 26 decembris. Porro ironia et sarcasmus, id est hostilis irrisio, frequens est in Scriptura praesertim in Prophetis, ut Thren. iv, 21: « Gaude, et letare, filia Edom, » cui mox excidium a Nabuchodonosore inferendum intentatur: « Ad te quoque perveniet calix (ira et vindicta Dei) inebriaberis, atque nudaberis. » Similia sunt Dan. v, 48, ubi insultat Balsassar; et Ezech. xxvii, 42, ubi insultat Tyro, æque ac Pharaoni, cap. xxxi, 18, et cap. xxxii, 19.

Et scito quod pro omnibus his adhaeret te Deus in iudicium. — « Cujus iudicium, ait Tertullianus, lib. De Patientia, non in compede aut pileo vincitur (servi enim mali damnabantur ad compedes, boni vero donabantur libertate, ejus insigne erat pileus), sed in aeternitate aut posse aut salutis. » Iudicium autem Dei complectitur, primo, strictum examen juventutis in voluptatibus exacta; secundo, sententiam iudicii; tertio, supplicium, puta gehennam. Huc gnomæ similis est paræmia Arabum, Cent. 1, num. 20: « Omnis ovis suspicitor et calcaneo suo in macollo, » id est, unusquisque judicialiter et punietur super meritis suis, presentium ultimis et finalibus vite, juxta illud Galat. vi: « Unusquisque onus suum portabit. » Huc facit antra gnomo R. Achabie filii Mahaleel in *Piæ Avoth*, cap. iii: « Tria, ait, tibi consideranda sunt, quibus a peccato coerceris: quis origo tuae conditionis est, quis finis, et ante quem iudicem ratio tibi reddenda est. Unde tibi origo est? a festido spermate. Quo tendis? ad vermes et tinea. Cui iudici stare debes sententiam excepturus? Regi regum terribili, qui aufert spiritum principum, terribili apud reges terre, Deo sancto et benedicto. » Ibidem R. Eleazar ait: « Qui nati sunt, oportet eos semel mori: qui mortui sunt, oportet eos rursus in vitam resurgere; et qui surrexerunt, oportet eos iudicari, et scire quod Dominus ipse sit Deus formator hominum, et mundi creator, et gubernator recto quoque supremus. Ista idem et item movens, et lætis ad nos, et iudex. Benedictus sit ille sanctus et justus; in quo non est iniquitas, nec oblivio, nec respectus in faciem, nec numerus aut personarum acceptio, propterea quod omnia ejus sunt, ac scito eventura omnia iuxta mensuram eorum, quorum tibi ratio reddenda est. Cave autem ne in vanum et stultam spem ascendas, qui futurum tibi supplicium refugii locum nequidquam presumas, et frustra pollicere; inconstit enim te creatus es, inconstit illeum te genitus es, et vivis et morieris, et ratio tibi reddenda est Regi regum sancto et benedicto. »

Porro iudicii divini exactum et terribile examen graphicè depingit, et ad vivam representat S. Cyrillus, orat. De carnis anime et secundo adocentu, tom. IV, ubi quibus telonia quasi tribunalia recenset, in quibus antea a demonibus, seu sevisisimis publicanis, accusatur de singulis, qui per quinque senas peccavit: « Tonetur, inquit, animus a sanctis angelis per ærem sublimis prelorens, invenitur quosdam quasi publicanos ascensum custodientes, et ascendentes animos prelorentes prohibentesque. Nam quisque publicanorum propria habet peccata, quae illis obijciat; alius perperam dicta, quæcumque ore et lingua commissa sunt, mentiendo, jurando et pejerando; quum superflua, nugatoria et vana verba, tum bellationes, vnique abusum et luxum, et immodicos indecorosque risus, levit et inhonestas oscula, et impudica cantica. At sanctorum angelorum dicentes, profectus et ipsi quæcumque ore linguaque locuti sumus homo, supplicationes, gratiarum actiones, psalmos, carmina, laudes, divinos cantus, scriptorum quoque lectiones, et quocumque per os et linguam bona Deo promissimus. Secundum telonium est oculorum visus, quæcumque indecoro aspectu, curiosoque et effrenato intuitu et fallaci actu committitur. Tertium telonium est auditio, et quæcumque per hunc sensum impuro spiritus accipiunt. Quartum est olfactus odoriferorum argutorum, et suavitium odorum, quæ minus et impudice recent murescentes. Quintum est eorum, quæ manuum tactu perverse et improbe facta sunt, et ceterorum vitiorum tabernæ, invidiæ et amulationis; inanis gloriæ et superbiæ, acerbitalis et iræ; inauditiæ et furoris; scortationis et adulteri et mollitiæ; homicidii et veneficii, cætorumque impiorum et perversorum factorum, quæ in presentia minutatim persequi non licet, ut in aliud tempus differantur. Revertitur eodem modo deinceps suos quoque animi morbus et peccatum publicanos habet, et tribui quæstoris cernit, quomodo putas in metu ac trepidatione esse, donec sententia feratur, et ejus libertas veniat? Illa est hora doloris, periculi vigetisque plena, atque inconsolabilis, donec videat quid futurum sit. »

10. SUPER IRAN A CORDE TEO, ET ANIME (Hebraea tradere fit: Syrus dicere fac. Arabicus spolia molitru, hennationem tuam) MALITIAM A CARNE TUA. ADOLESCENTIA ENIM ET VOLUNTAS VANA SIENT. — Ad hoc versu Complutenses et Biblia Regia, Chaldaeus, Olympiodorus, Albinus ordiuntur cap. xii. Est conclusio educta ex versu praecedenti, q. d. Quia Deus te admittet in iudicium, ut iudicet te de concupiscentiis cordis et oculorum, aufer et resceat eas a te, praesertim iram et libidines. Pro obliptis, perperat, aliquid legit voluntas. Hebraeus est מַלְוּתָא sacherat, id est nigredo, crepusculum, aurora, indeque juvenis; hæc enim est quasi rosea aurora letitiae et vite. Unde Chærus, Vatablus, Cajetanus vertunt hoc loco, juvenis; Pagninus, juvenis; Chaldaeus, dies nigredinis capillorum; juvenibus enim nigrescunt capilli, so-

Colerius voluit animo e corpore extrahere.

nibus albescent; multo magis juvenum mens nigra est, id est obscura, ignorans, caeca, confusa. Septuaginta vertunt, *zax*, id est amentia, stultitia. Noster melius vertit *coluptas*, haec enim sunt. Atque vita juvenilis, scilicet stultitia et voluptas: stultitia nascitur ex inexperientia et imperitia, voluptas ex errore sanguinis et flore etatis. Esculentiores voluptas enim vocatur juvenus, cuius quasi propria est voluptas, cum qua instat aurore transit et evanescit iuxta illud *Gen. xi, 1*: « Sicut mane transit, et evanescit rox israel. » Hinc Varro adolescentiam idem est, quasi *basortiam*, teste Natio, cap. 1; et Terentius in *Adelphi*. « Credo mihi, ait, por est facinus adolescentium secretari. »

Porro hic taxat duo primaria juvenutis vitia, scilicet iram in corde, et mulieram, vel, ut Ambrosius legit *negotium*, Arabibus *iniquitatem*, id est libidinem in carne. Praecipua enim carnis malitias est libido; ait Olympiodorus et Thymasturgus, sub quibus cetera omnia comprehendit: ita enim est filia superbiae et mater invidia; libido filia est gulae, et mater avaritiae: utraque oritur ex calore et ardore etatis juvenilis: hic enim calor juvenem excoecat, et praecipitem agit in voluptates et vitia, ac praesertim in iram et appetitum vindictae, ac libidinem. Audi S. Hieronymum: « In ira omnes perturbationes animi comprehendit, in carnis malitia universas significat corporis voluptates. Sic ergo, inquit, bonis studiis hujus fructus, ne aut desiderio, aut carne delinquas. Relinque antiqua vitia, quibus in adolescentia tua vacuisti stultitiaeque servisti, quia juvenus insipientiae copulam est (1). »

Similia habent Olympiodorus, Hugo, Glossae et Fermiquen aucti: « Ne tristitibus vexetur, neve adversis frangatur, sed assuescat non irasci et indignatione vitari, ubi viderit omnia pessime geri; si quid viderit triste, cedit pertinere ad mundum, sicut alios invidere, ipse nolle perdere jucundam vitam. » Omnes enim passiones sunt in appetitu insensibili, ubi praesidet ira; vel in concupiscentiis, ubi praesidet amor et libido, atque amor suscitatur iram, et impedimentum quo cum veniat frui homo aequo, diffinitur illae illud Lucianus in *Deo*, *Morg. et Mior*: « Irascenti sunt, qui accunt; » et illud Aristotelis, II *Rhetor*, cap. xii: « Juvenes, ait, omnia nimis amant, nimis odierunt; ad irascentium apli sunt, acutaeque irae, potentesque appetitiones sequi. » Quocirca, in emblematicis juvenus pingitur ut juvenis animosus, diversis coloribus amictus, floribus coronatus, manu epagrens nummos; ad laus si-

(1) Mairor, et anore insipientionem a corde, animo tuo, et transire fac, avertit matrem a corpore tuo, et quicquid iniquitatum, molestum et noxiam corpori tuo est, ab eo avertit; nam adolescentia et juvenus sunt kallitas. Sed praestat sequi D. Hieronymi sententiam, ut scilicet ira sit nimis impetus juvenutisque adolescentiae, malitia vero carnis voluptas, seu libido.

nistum astat et canis vanificus, ad dextram equus phaleratus. Nam, ut ait Horatius *De Arte poetica*:

Gonēt opes canibusque et aprici gramini campi,
Cereus in vitium facti, nonhoribus aeger,
Illucius tantus percorat, prolixus aris.
Salsiana, capidusque, et canis reliquosque parant.

Denique adolescentia et voluptas vana sunt, quia utraque instar floris cito deflorescit, marescit, corrumpitur, evanescit: unde poetas adolescentiam vocant *florem marcescentem*, praesertim dum nuptialis, id est luxuriose, vivit, iuxta illud:

Nuptia est, quae te non sinit esse senem.

Per *mulieram* enim nequitia, puta libido recipitur: hinc Campanis pro *mulierum* veritas, *malitiam*; melius Figurata, *invidiositas*. Quae Thymasturgus vertit, *voluntas est intemperantia*, *libido autem et spiritus de avaritia et injuria corporibus nostris affertur*. Adolescentiae comes est *iniquitas*, *iniquitas vero dicitur ad interitum*. Vixit Cicero, in *Lib. I De Legibus*: « Absca, inquit, quae penitus in omni sensu implicata insidit, imitatrix boni voluptas, malorum autem omnium mater. » Et *lib. De Senectute*: « In voluptatis regno virtus non potest consistere. » S. Chrysostomus apud Antonium in *Melissa*, part. II, cap. xx: « Ira, inquit, et cupiditatibus facilius juvenes decuntur et vincuntur; quare majorem quamdam custodiam requirunt, ne fructus ducant. » Ibidem Nestorzenus: « Juventas, inquit, est temporis aetas. » Et S. Basilus: « Juventus est levis, et ad improbitatem proclivis; cupiditas effrenata, bellumque ira, inmeritis, injuria et infamiae, magnaque spiritus congenita et coacta mala, juvenutis haec sunt; invidiae adversus rem excellentem, suspiciones de familiaribus. Denique malorum tanquam examen juvenutis connexam et copulatum est, quorum omnium fractum necesse est in subjectis redundare, propterea quod magistratum vita subjectis importent calamitalem. » Porro de voluptate juvenutis illecebra ita censet S. Ambrosius, *lib. IV in Lucam*: « Quasi clavis subligatur anima corporis voluptatibus, et cum semel hiderit cupiditatibus, demersa terroris diffidit in alium potest revolare. » Nervosus S. Augustinus, *lib. XIV De Civitate*, cap. xvi: « Haec (libido) sibi non solum totum corpus, nec solum extrinsecus, verum etiam intrinsecus vindicat, totumque commovet hominem, animi simul affectu cum carnis appetitu conjuncto atque permixto. »

Hoc significat illud *Gen. vi, 3*: « Non permanabit spiritus meus in homine in aeternum, quia caro est. » In quo verba scribens S. Chrysostomus, *hom. 22 in Gen.*: « De illis, inquit, dicitur est, quod ipsi sint carnes, nam hoc animam rationalem habent potestatem sui partem, perinde tamen vivebant sine ratione, ac si sola carne constarent. » Vide S. Gregorium, *lib. VI in I Regum*, ubi

de Agar, ait: « Caro homo efficitur, quando sensui carnis ratio subjungitur. » Et Cyprinus, *De Bone praefatio*: « Impudicitia obscenorum ludibrium addit ministris suis, nec corporibus pareens, nec animis, totum hominem suum sub triumphum libidinis facit. » Et Lactantius, *lib. VI, cap. xxxi*: « Mens inquinatur contagione impudiciorum corporis. » Haec rationis cum juvenili appetitu, sive spiritu et carnis, vel mentis et concupiscentiae luctam representant veteres per Boreolem cum Antheo, id est contrario vel adversario luctantem. Hec ubi enim rationis, mentis et spiritus est symbolum; Anthens vero corporis. Hercules pectus sapientiae est sedes atque prudentiae, quibus perpetua est cum appetitu et voluptatibus pugna: semper enim appetitus rationi obstitit, nec potest ratio superare, nisi corpus ita in altum et praerit ab terrenarum rerum intuitu extulerit, ut pedes, hoc est affectus, nullum amplius fomentum a tellure accipiant, immo capiditates et affectus, qui terre sunt filii, prorsus interficiant. Quo da genere mortis loquitur S. Paulus, *Coloss. vi*, cum ait: « Mortui estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. » Et David *Psal. cxvi*: « Pre-

tias in conspectu Domini more sanctorum ejus. » Et Servator ipse: « Nisi granum frumenti cadent in terram, mortuum fuerit, ipsum solum auget: si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. » *Joan. xii, 24*. Et haec est omnium victoriarum praestantissima. Unde in Scipionis Affricani titulo legitur hic elegantissimus versiculus:

Maxima cantantur victoris vitae voluptas.

Et Boetius hoc ipsum Hercules factum celebrans ait: « Superata tellus sidera donat. » Porro Fulgentius in *Mythol.* et Boetius in *Genalog. Deor. lib. I, cap. v*, tradunt Anthemum fuisse terrae filium, quem saepius a se prostratum, robustiorem resurgere cornus Hercules, adversum quod e terra contactu viros resumpserat, jam fessum unalis in altum extulit, ibique tandem tenuit donec exspiraret. Fulgentius pro Anthemum accipit libellum, quae ex sola carne nascitur, quae facta, etsi fessa sit, resurgit. Verum ab homine virtuosus custoque, carnis denegato actu superatur. Anthi meminit S. Augustinus, in *lib. De Civitate*, eunquam vixisse tradit regnante Argis Damo et Eusebio, in *lib. De Praepar. Evang.*

CAPUT DUODECIM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Graphites et ingentes per varia symbola et enigmata deprimunt verumque senectutis et mortis, ut vis impallat juvenes ad sperandas voluptatum vanitates, et vestigandum veritatem, verumque Dei cultum, contemptum adolescentium senectute commendant. Hinc conchalis vers. 13. Regum time, et mandata ejus observa: hoc est enim omnis homo. Est ergo hic deprimunt aequum senectutis et agoniae mortis, in quo per 21 symbola notantur 21 defectus, verumque et vitia senectutis. Primus est, vers. 1, afflictio ex morbis viris; secundus, displicentia et tadium rerum omnium; tertius, vers. 2, quod caelestis motus et instans destituit senect; quartus, continua distillationes et catarrhi; quintus, vers. 3, custodiam, id est sensuum defectus; sextus, mutatio virorum fortissimorum, hoc est erorum et libarum; septimus, nanctio molendium, id est dentium; octavus, cultus videndum per foramina, id est oculorum; nonus, vers. 4, exillitas vocis ex ostium in plures, id est arteriarum in pectore constrictione et clausura; decimus, tentatis somni et nocturna vigilia, et ad vocem amica cogitant; undecimus, defectus curiam et auditus; duodecimus, vers. 5, timor, pavore et stupor; decimus tertius, canities simis annytalo floribus evadescunt; decimus quartus, tumor ventris, pedum et erorum videri locuste; decimus quintus, frigidum cibi, cuius cretin excitat capillatus; decimus sextus, citius ex vita, quod sellret mox illat in domum aternitatis suae; decimus septimus, fumus quod communit amiorum planeta celebrabitur; decimus octavus, vers. 6, ruptura fontium argenti, id est contractio medulla spinosae dorsae; decimus nonus, recursus vitae curiae, id est contractio meningis, sive involuti cerebri; vigesimus, contractio hydrae super fontem, id est, venarum et sanguinis ex foveo prodentium; vigesimus primus, contractio rota super cisteriam, id est, capitis ex cordis spiritus haurientis. Porro haec vitia et terram senectutis in omnibus quidem scilicet locum habent; unde et de omnibus hic agitur, maxime tamen de vis qui in juvenute per symptomata et libidines juveniles spiritus et vires exhaustant: hi enim mox juvenutis hauri per morbos senectutis. Unde de vis totum hoc caput accipit Ovarius. Hinc et multa illud applicat Salomon, quasi ipse hic senex sui armatus describit, ex libidinis adolescentia. Vixit Cicero: Libidinosus intemperansque adolescentia effretum corpus tradit senectuti. Aristoteles quoque, *lib. VI Histor. Animal. cap. iv, et lib. De Longitudo et brevitate vitae, ac Plinius, lib. X, cap. xxxv*; docent animalia saluta et in venere pronam brevis esse aevi. Igitur dicitur hic gula et luxuria juvenum damna

nibus albescent; multo magis juvenum mens nigra est, id est obscura, ignorans, caeca, confusa. Septuaginta vertunt, *zax*, id est amentia, stultitia. Noster melius verit voluptas, haec enim sunt duo vita juvenutis, scilicet stultitia et voluptas: stultitia nascitur ex inexperientia et imperitia, voluptas ex errore sanguinis et flore etatis. Esculentiores voluptas enim vocatur juvenutis, cuius quasi propria est voluptas, cum qua instat aurore transit et evanescit iuxta illud *Gen. xi, 1*: « Sicut mane transit, et evanescit rox israel. » Hinc Varro adolescentiam idem est, quasi *basortiam*, teste Natio, cap. 1; et Terentius in *Adelphi*. « Credo mihi, ait, por est facinus adolescentium secretari. »

Porro hic taxat duo primaria juvenutis vitia, scilicet iram in corde, et mulieram, vel, ut Ambrosius legit *negotium*, Arabibus *iniquitatem*, id est libidinem in carne. Praecipua enim carnis malitias est libido; ait Olympiodorus et Thymasturgus, sub quibus cetera omnia comprehendit: ita enim est filia superbiae et mater invidia; libido filia est gulae, et mater avaritiae: utraque oritur ex calore et ardore etatis juvenilis: hic calor enim juvenem excoecat, et praecipitem agit in voluptates et vitia, ac praesertim in iram et appetitum vindictae, ac libidinem. Audi S. Hieronymum: « In ira omnes perturbationes animi comprehendit, in carnis malitia universas significat corporis voluptates. Sic ergo, inquit, bonis studiis hujus fructus, ne aut desiderio, aut carne delinquas. Relinque antiqua vitia, quibus in adolescentia tua vacuisti stultitiaeque servisti, quia juvenus insipientiae copulam est (1). »

Similia habent Olympiodorus, Hugo, Glossae et Fermiquen aucti: « Ne tristitibus vexetur, neve adversis frangatur, sed assuescat non irasci et indignatione vitari, ubi viderit omnia pessime geri; si quid viderit triste, cedit pertinere ad mundum, sicut alios invidero, ipse nolle perdere jucundam vitam. » Omnes enim passiones sunt in appetitu insensibili, ubi praesidet ira; vel in concupiscentiis, ubi praesidet amor et libido, atque amor suscitatur iram; et impedimentum quo cum veniat frui homo animalis, diffinitur illae illud Lucianus in *Deo*, *Morg. et Amor*: « Irascenti sunt, qui accunt; et illud Aristotelis, in *libetor*, cap. xii: « Juvenes, ait, omnia nimis amant, nimis odierunt; ad irascentium apli sunt, acutaeque irae, potentesque appetitiones sequi. » Quocirca, in emblematicis juvenutis pinguium ut juvenis animosus, diversis coloribus amictus, floribus coronatus, manu epagrens nummos; ad latius si-

(1) Mairor, et anore insipientionem a corde, animo tuo, et transire fac, avertit matrem a corpore tuo, et quicquid iniquitatum, molestum et noxiam corpori tuo est, ab eo avertit; nam adolescentia et juvenus sunt kallitas. Sed praestat sequi D. Hieronymi senentiam, ut scilicet ira sit nimis impetus juvenutisque adolescentiae, malitia vero carnis voluptas, seu libido.

nistrum astat et canis vanificus, ad dextram equus phaleratus. Nam, ut ait Horatius *De Arte poetica*:

Gonēt opes canis quoque et aprici granio campus,
Cereus in vitium facti, nonhoribus aeger,
Illucian talis pueror, prolixus aris.
Salsiana, capidusque, et canis reliquosque parant.

Denique adolescentia et voluptas vana sunt, quia utraque instar floris cito deflorescit, marescit, corrumpitur, evanescit: unde poetas adolescentiam vocant *florem marcescentem*, praesertim dum nuptialiter, id est luxuriose, vivit, iuxta illud:

Nuptia est, quae te non sinit esse senem.

Per *mulieram* enim nequitia, puta libido recipitur: hinc Campanis pro *mulierum* veritas, *malitiam*; melius Figurata, *invidiositas*. Quae Thymasturgus verit, *voluptas est intemperantia, libido autem et spiritus daemones et injuriam corporibus nostris affertur. Adolescentiae comes est iniquitas, iniquitas vero ducit ad interitum*. Verus Cicero, in *lib. I De Legibus*: « Absca, inquit, quae penitus in omni sensu implicata insidit, imitatrix boni voluptas, malorum autem omnium mater. » Et *lib. De Senectute*: « In voluptatis regno virtus non potest consistere. » S. Chrysostomus apud Antonium in *Melissa*, part. II, cap. xx: « Ira, inquit, et cupiditatibus facilius juvenes decuntur et vincuntur; quare majorem quamdam custodiam requirunt, ne fructu dufius. » Ibidem Nestorzenus: « Juventas, inquit, est temporis aetas. » Et S. Basilus: « Juventus est levis, et ad improbitatem proclivis; cupiditas effrenata, bellumque ira, inmeritis, injuria et infatiatione, magnaque spiritus conguita et coacta mala, juvenutis haec sunt; invidiae adversus rem excellentem, suspiciones de familiaribus. Denique malorum tanquam examen juvenutis connexum et copulatum est, quorum omnium fractum necesse est in subjectis redundare, propterea quod magistratum vita subjectis importent calamitalem. » Porro de voluptate juvenutis illecebra ita censet S. Ambrosius, *lib. IV in Lucam*: « Quasi clavis subligatur anima corporis voluptatibus, et cum semel hiberit cupiditatibus, demersa terroris diffidit in alium potest revolare. » Nervosus S. Augustinus, *lib. XIV De Civit.* cap. xvi: « Haec (libido) sili non solum totum corpus, nec solum extrinsecus, verum etiam intrinsecus vindicat, totumque commovet hominem, animi simul affectu cum carnis appetitu conjuncto atque permixto. »

Hoc significat illud *Gen. vi, 3*: « Non permanabit spiritus meus in homine in aeternum, quia caro est. » In quo verba scribens S. Chrysostomus, *hom. 22 in Gen.*: « De illis, inquit, dictum est, quod ipsi sint carnes, nam hoc animam rationalem habent potestatem sui partem, perinde tamen vivebant sine ratione, ac si sola carne constarent. » Vide S. Gregorium, *lib. VI in I Reg.*, ubi

de Agar, ait: « Caro homo efficitur, quando sensui carnis ratio subjungitur. » Et Cyprinus, *De Bone poeetica*: « Impudicitia obscenorum ludibrium addit ministris suis, nec corporibus pareens, nec animis, totum hominem suum sub triumphum libidinis facit. » Et Lactantius, *lib. VI, cap. xxii*: « Mens inquinatur contagione impudiciorum corporis. » Haec rationis cum juvenili appetitu, sive spiritu et carnis, vel mentis et concupiscentiae luctam representant veteres per Boreolem cum Antheo, id est contrario vel adversario luctantem. Hec ubi enim rationis, mentis et spiritus est symbolum; Anthens vero corporis. Hercules pectus sapientiae est sedes atque prudentiae, quibus perpetua est cum appetitu et voluptatibus pugna: semper enim appetitus rationi obstitit, nec potest ratio superare, nisi corpus ita in altum et praerit ab terrenarum rerum intuitu extulerit, ut pedes, hoc est affectus, nullum amplius fomentum a tellure accipiant, immo capiditates et affectus, qui terre sunt filii, prorsus interficiant. Quo da genere mortis loquitur S. Paulus, *Coloss.* ut, cum ait: « Mortui estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. » Et David *Psal. cxvi*: « Pre-

tias in conspectu Domini more sanctorum ejus. » Et Servator ipse: « Nisi granum frumenti cadent in terram, mortuum fuerit, ipsum solum auant: si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. » *Joan. xii, 24*. Et haec est omnium victoriarum praestantissima. Unde in Scipionis Affricani titulo legitur hic elegantissimus versiculus:

Maxima cantantur victoris vitae voluptas.

Et Boetius hoc ipsum Hercules factum celebrans ait: « Superata tellus sidera donat. » Porro Fulgentius in *Mythol.* et Boetius in *Genalog. Deor.* *lib. I, cap. v*, tradunt Anthemum fuisse terrae filium, quem saepius a se prostratum, robustiorem resurgere cornus Hercules, adversum quod e terra contactu viros resumpserat, jam fessum unalis in altum extulit, ibique tandem tenuit donec exspiraret. Fulgentius pro Anthemum accipit libellum, quae ex sola carne nascitur, quae facta, etsi fessa sit, resurgit. Verum ab homine virtuosus custoque, carnis denegato actu superatur. Anthi meminit S. Augustinus, in *lib. De Civit.*, eunquam vixisse tradit regnante Argis Damo et Eusebio, in *lib. De Prepar. Evang.*

CAPUT DUODECIM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Graphites et ingentes per varia symbola et enigmata deprimunt verumque senectutis et mortis, ut vis impallat juvenes ad sperandas voluptatum vanitates, et vestigandum veritatem, verumque Dei cultum, contemptum adolescentiam senectute commendant. Hinc conchidit *vers. 13*: Regum time, et mandata ejus observa: hoc est enim omnis homo. Est ergo hic deprimus antiqua senectutis et agonia mortis, in quo per 21 symbola notantur 21 defectus, verumque et vitia senectutis. Primus est, *vers. 1*, afflictio ex morbis viris; secundus, displicentia et tadium rerum omnium; tertius, *vers. 2*, quod caletas motus et infirmus destituit senect; quartus, continua distillationes et catarrhi; quintus, *vers. 3*, custodiam, id est sansum defectus; sextus, mutatio virorum fortissimorum, hoc est erorum et libarum; septimus, nanulo molendum, id est dentium; octavus, cultus videndum per foramina, id est oculorum; nonus, *vers. 4*, exillitas vocis ex ostium in plures, id est arteriarum in pectore constrictione et clausura; decimus, tentatis somni et nocturna vigilia, et ad vocem amica cogitant; undecimus, defectus curiam et auditus; duodecimus, *vers. 5*, timor, pavore et stupor; decimus tertius, canities simis annytalo floribus evadescunt; decimus quartus, tumor ventris, pedum et erorum vitar leuete; decimus quintus, frigidum cibi, cuius cretin excitat capillaris; decimus sextus, citius ex vita, quod sellret mox illat in domum aternitatis suae; decimus septimus, fumus quod communit amiorum planeta celebrabitur; decimus octavus, *vers. 6*, ruptura fontium argenti, id est contractio medulla spinos dorsi; decimus nonus, recursus vitae curiae, id est contractio meningis, sive involuti cerebri; vigesimus, contractio hydrae super fontem, id est, venarum et conquisit ex foveo prodentium; vigesimus primus, contractio roto super cisternam, id est, capitis ex cordis spiritus haurientis. Porro haec vitia et terram senectutis in omnibus quidem scilicet locum habent; unde et de omnibus hic agitur, maxime tamen de vis qui in juvenute per symptomata et libidines juveniles spiritus et vires exhaustant: hi enim mox juvenutis hauri per morbos senectutis. Unde de vis totum hoc caput accipit Ovarius. Hinc et multa illud applicat Salomon, quasi ipse hic senit sui armum describit, ex libidinis adolescentia. Vere Cicero: Libidinosus intemperansque adolescentia effertum corpus tradit senectuti. Aristoteles *prope, lib. VI Histor. Animal.* cap. iv, et *lib. De Longitud. et brev. vite*, ac *Plinius, lib. X, cap. xxxv*; docent animalia saluta et in venem pronam brevis esse avi. Igitur dicat hic gula et luxuria juvenum damna

Adip-
scuta et
senectus
numera
21.

describit; verum enim luxuriosorum corpora esse hirta, frigida, macilentia, marida, morbida, mortifera, cerebro mentisque minus, ac laborare epilepsia, oculis obtundrari, palpebras pilosque desuere, custodes domus, id est sensus omnes hebetari, laborare pibula et catarrhis; eisdem dentes laxantur et decidunt; sicut enarratur ad vocem volueris, id est, pro doloribus levis parvique sunt somni, minimeque somitu evigilant; obsuere autem filia carnis, id est aures et auditus eis obtunduntur; flos amygdalus, id est cito amoenam impinguitur locusta, i. e. tumescit cruribus et ventre; dissipatur capparitis, i. e. perit omnis appetitus; pleni sunt nausea, tadio, fastidio. Audi Boetium, III De Consol. prosa 3: Quid de corporis voluptatibus loquar, quarum appellatio quidem plena anxietatis, satietas vero penitentiae? Quantos illa morbos, quam intolerabiles dolores, quasi quemdam fructum nequitiæ fruentium solent referre corporibus? Tristes vero esse voluptatum exitus, quisquis reminisci libidinum suarum volet, intelligat. Et S. Chrysostomus, homil. Quod nemo laeditur nisi a seipso: Qui in libidine, inquit, vitam ducunt, resoluta quidem corpora et omni cetera molliora circumferunt, atque agmine quodam infirmitatum repleti; quibusque ad cumulum malorum, podagrae timor, et immatura senectus succedit, et est eis semper vita cum medicis et medicamentis.

patet, enim, agonia et mors hominis representant senium, eorum et oceanum regni et respiciunt, vel urbis, aut orbis totius. Unde Hebraei censent hic per aenigmati describi exitum Hierosolymae illatum per Chaldaeos et Babilonios. Thaumaturgus vero, S. Athanasius in Synopsi, in Ecclesiaste, et Richardus de S. Victore, tract. De Medicandis plagis, quae circa finem mundi evenient, censent hic describi exitum orbis, ac plagas mundi ultimas, signaque praevia iudicio extremo: una utriusque censent hunc esse sensum litteralem; sed revera est mysticus, ut patet inveniunt. Rursus, per senium et mortem accipias quemlibet vitam diffinitam et arduam, sive a Deo, sive ab homine inveniunt, tam publicam, tam privatam, quae bene operandi facultatem homini minuit; ac praevia suadet hic Salomon, ut ante eam homo operetur quicquid boni potest, utique sibi suaeque aeternae salutis tempore consulat, et prospiciat.

populose, senium et mors naturalis hominis representant senium et mortem spiritalem peccatoris, dum per peccatum spoliatur gratia, quae lux est et vita animae, omnibusque animae potentis et viribus sanctior et laeditur: ac nullo magis dum per mortem et hac vita abet in mortem secundam gehennae, ubi omnis corporis et animae membrum miserime exerceriatur et dilaniatur. Hoc ergo aenigma est sebena anima peccatrici et damnatae. Ita S. Hieronymus, Albinius, Olympiodorus, Hugo et ceteri.

1. Memento Creatoris tui in diebus juventutis tuae, antequam veniat tempus afflictionis, et appropinquent anni, de quibus dicis: Non mihi placent: 2. antequam tenebrescat sol, et lumen, et luna, et stellae, et revertantur nubes post pluviam: 3. quando commovebuntur custodes domus, et mutabunt viri fortissimi, et otiose erunt molentes in minuto numero, et tenebrescent videntes per foramina: 4. et claudent ostia in platea, in humilitate vocis molentis, et consurgent ad vocem vulneris, et obsuerebunt omnes filiae carnis. 5. Excelsa quoque timebunt, et formidabunt in via, florebit amygdalus, impinguitur locusta, et dissipabitur capparitis: quoniam ibit homo in domum aeternitatis suae, et circuiturum in platea plangentis. 6. Antequam rumpatur funiculus argenteus, et recurat villa aurea, et conteratur hydra super fontem, et confringatur rota super cisternam, 7. et revertatur pulvis in terram suam unde erat, et spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum. 8. Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes, et omnia vanitas. 9. Cumque esset sapientissimus Ecclesiastes, docuit populum, et enarravit quae fecerat: et investigans composuit parabolas multas. 10. Quaevis verba utilia, et conscripsit sermones rectissimos, ac veritate plenos. 11. Verba sapientium sicut stimuli, et quasi clavi in altum defixi, quae per magistrorum consilium data sunt a pastore uno. 12. His amplius, fili mi, ne requiras. Faciendi plures libros nullus est finis: frequensque meditatio, carnis afflictio est. 13. Finem loquendi pariter omnes audiamus. Denique time, et mandata eius observa: hoc est enim omnis homo: 14. et cuncta, quae sunt, adducet Deus in iudicium pro omni errato, sive bonum, sive malum illud sit.

1. MEMENTO CREATORIS TUI IN DIEBUS JUVENTUTIS TUAE, ANTEQUAM VENIAT TEMPUS AFFLICTIONIS, ET APPROPINQUENT ANNI, DE QUIBUS DICIS: NON MIHI PLACENT. — PROFINQUENT ANNI, DE QUIBUS DICIS: NON MIHI PLACENT. — PRO TEMPORE JUVENTUTIS TUAE, LEBRAICE EST.

tempore electionum tuarum, id est tempore electissimo et floridissimo: puta tempore juventutis, quo proinde tibi eligenda sunt. Hebraei totum hoc caput accipiunt de Iudaea, eorumque captivitate tum Babilonica, tum Romana, eisque singula sigillatim adaptant. Audi S. Hieronymum avers. 9 cap. preced. hoc et sequentia omnia ex Iherosolyma sententia istis adaptantem: «Latare in juventute tua, o Jernale, et fac illa, vel illa, de quibus jam dictum est, antequam captivitas adveniat, et a te tunc honor recedat et gloria, et iudices et sancti tui, (quos in sole, et luna, et stellis intelligi volunt) auferantur a te; antequam veniat Nabuchodonosor, sive Titus Vespasiani filius, accitus a prophetis, et eorum vaticinia compleantur. In die qua angeli templi praesides recedent, et turbabuntur robustissimi quique in exercitu tuo, et otiosa erunt eloquia magistrorum, et prophetae, qui de oculis solebant visionum suarum lumen accipere, contenebrescent; quando claudentur templi januae et humiliabitur Jerusalem, et Chaldaei veniet quasi cantus volucris, ita Jeremiae vobis prophetaus; et conticescent filiae cantus in templo psallentium chori; illo tempore, quando advenientes Hierosolymam, ipsi quoque hostes Dei permissent magnitudinem, et in via dubii, Sennacherib interitum formidabunt. Hoc enim dictum pulant, et ab excelsis timebunt, et formidabunt in via. In illis diebus florebit amygdalus: ille haeculus et virga, quam Jeremias in prophetia sua vidit exordio; et impinguitur locusta, Nabuchodonosor cum suo exercitu; et dissipabitur capparitis, amicitia Dei cum Israel. Et paucis interjectis: «Latare ergo, Israel, in juventute tua, antequam rumpatur funiculus argenteus, hoc est, donec gloria vestra vobis: cum est; antequam recurat villa aurea, id est, antequam arcu testamenti auferatur; priusquam conteratur hydra ad fontem, et convolvatur rota super laeum, id est, donec intra Sancta Sanctorum precepta legis, et Sancti Spiritus est gratia, et antequam revertaris in Babilonem, unde in lumbis egressus es Abrahæ, et incipias in Mesopotamia conteri, unde et quondam profectus es, omnisque gratia prophetiae, qua quondam foeris inspiratus, revertatur ad dila-tationem tuam. Verum haec iudaica sunt, et aliena a litterali genuinoque sensu.

Rursus Thaumaturgus et Richardus de S. Victore, tract. De Fine mundi, putant hoc aenigmati describi exitum orbis, ejusque plagas et signa praevia iudicio extremo. Audi Thaumaturgum: «Opera praevia igitur ut, cum adhuc sis adolescens, Deum timeas, priusquam miseris abjiciare, veniatque magna ille et terribilis dies Domini; quando, neque sol, neque luna, neque stellae aliae ultra fulgebunt. Movebuntur autem supernae virtutes, angelus custodes mundi in tempestato eturbatione illa universi. Ita ut quiescant tunc tam viri potentes quam mulieres operarie, et fugiant in tenebrosa domiciliorum penetralia clausa ja-

nuis omnibus; et si qua molendo occupata prohibita fuerit timore nimio, gravelli vocata, ut avicula parva clamabit. Omnes autem improbe mulieres in terram cadent; similiter et civitates, et illarum sanguinarii magistratus audientiam superne expectabunt, argente acerbissimo crucientissimoque illo tempore, quod erit ut amygdalum florens. Tunc ita frequentia aderunt supplicia, sicut multitudo locustarum advolantium; et ita e medio abjicientur peccatores, ut nigra despicatur: itaque capparitis. Et bonus quidem vir in domum suam aeternam gaudens proficiscetur; improbi vero omnia suo luctu complebant, neque illis repositum argentum neque probatum aurum proderit. Magnus enim fons comprehendit omnia, quosque apud puteum stent hydrae et vehiculum rote, quam contingat quandoque confringi. Cum igitur cessabit cursus temporum per rotam, et vite per aquam signatus, et praefertur seculum urnam geros, et jaenerint homines super terram: tunc erit una salus, si agnoverint animae Conditionem suam, et ad eum revolverint. «Hic sensus commodus est, sed mysticus: quare eo ut tali uti possunt concionatores in Adventu, cum agunt de fine mundi dieque iudicii. Sensus ergo literalis est de arumis senectutis, agoniae et mortis, ut docent S. Hieronymus, Albinius, Lyrantus, Hugo, Dionysius, Cajetanus, Vallesius, Sacrae Philo. cap. LXVI, et ceteri omnes, uno excepto Olympiodoro. Plane enim verba significant hic moeni juvenes, ut juventutem recte et sancte in Dei creatoris metu cultique transigant, antequam obrepit senectus et mors. Sensus ergo est, g. d. Adolescens, qui in flore et vigore est natas, blanditur sibi voluptas, sollicitat Venus, instigant socii, littillat caro, impellit daemon: quare ne is succumbas, et leipsum perdas, memento Creatoris tui, quod scilicet Deus sit tuus creator, tu ejus creatura, quae totum suum esse, quantum quantum est, debet Creatori, ab eoque tota pendet tam in esse, quam in conservari: sicut enim radius pendet ab assiduo influxu solis eum assidue producentis, sic et creatura pendet ab assiduo influxu et continua quasi productione Creatoris, adeo ut si Deus hunc influxum subtraheret, creatura in suum nihilum, ex quo a Deo per creationemeducta et producta est, illico recideret et relaberetur, sicut radius abeunte sole illico perit et evanescit. Conservatio ergo creaturae est continuatio creationis, et continua quasi ejus creatio. Si igitur, homo, creatura Dei es, memento te totum, quantum es, Dei esse, non tantum, non parentum, non alterius creaturae. Redde ergo Deo quod suum est, reddo te ipsum, ut illum velut creatorem agnoscas, veneris, ames, colas, ejusque voluntati et legi per omnia obedias; ipse enim tuus erit iudex, ac si et servieris, celestem conferet gloriam; sin creaturam Creatori praeposueris, ipse hanc sui injuriam aeternis ignibus in te ulciscetur. Itaque Creatoris nomen habet emphasisim; creationis enim titulus a crea-

tura exposit et extorquet ut Deo creatori suo vetitum pleno et absoluto sui hero et domino proleat. Ceterum submissionem, reverentiam, amorem, observantiam, timorem, fidelitatem, spem, obedientiam. Quoties Moses acriter expositulans eum loquutus: « Deum, inquit, quate gnamit, dereliquisti, et oblitus es. Domini creatoris tui. Vidit hominem, et ad incendium conatus est. » Deuter. xxxii. 18. hinc pro creatoris Septuaginta vertunt *creatoris*, id est *quis qui creavit*; pro quo Complutenses legunt *creatus*, id est *possessoris*. Iuxta illud Moyses ad Israelitem: « Numquid non ipse est pater tuus, qui possedit te, et fecit, et creavit te? » Deuter. xxxii. 6. Pro creatoris *tuus*, hebraice est *psalmus barucha*, id est *creatus tuus*. In plurali, id est creatoris tui: Deuter. cxi. 10. Deo in plurali loquuntur reverentiam et honoris causa, utque innumi pluralitatem personarum in eodem numero deitate. Hebraei in *Midas*, sive Glossa, nomine R. Alabini, per metathesin transponendo litteras, cabalistiche sic legunt et exponunt: *Primo*, memeto *ברוך* benedictus, id est fesset tui, puta sepulcri tui, quod scilicet in hoc verbis significandus: dum ergo laudo carmen matris, memeto sepulcri et verminum qui te corrodent. Secundo, memeto *ברוך* benedictus, id est pater tui, unde ex *expositus*, quod scilicet in fessio matris utro ex villi spurcoque nemine sis formatus: sic discas te humiliare, curam hie spernere, colesita ambire, ac ad Deum anhelare, sic sapientiam, virtute et meritis parabis tibi sanctam juvencundamque senectam. Nam, ut ait S. Ambrosius, lib. 1. *Hexam.*: « Senectus ipsa in bonis meritis dulcor, in consiliis subtilior, ad constantiam subeunda: moris potior, ad reprimendum libidinis fortior. Infirmis corporis, subiectas mens est. » In *versibus juvenis* etc. — Semper quidem meminisse debemus hie creatoris, vel maxime in juvenute, tum quia juvenus eadem est, et immemor Dei, utpole voluptatibus addicta; tum quia a juvenute pendet reliqua vita: quales enim sumus juvenes, tales erimas et senes; tum quia multi in juvenute premature morimur, quia mors in preceolat, ut alias sepe melius audiverit: in quas proinde si memoria Creatoris allatur, profusus auferetur. Sapienter Seneca, lib. *De brevitate*, cap. iv.: « Non pudeat, inquit, te ad reliquias vite hie merserare, et id solum tempus hie menti destinare, quod in nullam rem conficere possit? quam sermum est tunc vivere inopere, cum destinandum est? Que tam stulta morantur in obliquo, in quinquagesimum et sexagesimum annum differre sana consilia, et inde velle vitam inchoare, quo pando perduxerunt? »

ANTIQUAM VENIAT TEMPUS AFFLICTIONIS TUE. — Synops. *die maiorum*; Arabice, *die mali tui*; Figurative, *tempora periculosa*; Septuaginta, *diebus noctis*; Thaumantibus, *prosequam miseris obviare*; temporis, *utique veniant dies pleni malis*, puta tempus sequi et mortis, quando deo de juvenute tua exactam daturo es rationem, et pro meritis, vel pro-

na, vel supplicia eterna receptura. Senectus enim est tempus afflictionis, quia mille morbis, heilis et arumis est obnoxia; unde illud: « Senectus ipsa morbus est, » isque incurabilis, et ut ait Nazianzenus in *carmine De Morte*: « Senectus gravior est scopulis, » imo *Etna*, ut *Cicero*, *De Senect.* Audi Nyssemum in *funere Pulcherrae Auguste*: « Sol forsitan argit te, quod ad senectutem (Pulcherrae) non pervenit. Quid vero, dic mihi, quicquam emis in senectute? an pulcherram prout ac tricare oculos? corrigari genas? et ex ore defluere dentes, et lingua balbutire ingenuari? annulis subtrementere? ad terram incurvari? titubare atque salubandicare pedibus? doctibus inini? desipere corde ac delirare? voce absurda et inepta pronuntiare? » Et S. Augustinus, lib. *De Catech. rud.*: « Cum homines, inquit, sibi optant senectutem, non aliud optant nisi longam infirmitatem. » Et Innocentius III. Pontifex, lib. 1. *De Contemptu mundi*, cap. ix.: « Si quis, ait, ad senectutem processerit, statim cor ejus affligitur, et caput concutitur, languet spiritus, et fortis anhelus, facies rugatur, et statura curvatur, et cadunt oculi, et velluntur articulari, naves effluunt et trines defluunt, tronc tactus, et deperit actus, dentes pultrant, et aures sordescunt. Senex facile provocatur, difficile revocatur, cito credit et tarde discredit, tenax et cupidus, tristis et querulus; velox ad loquendum, et tardus ad audendum; laudat antiquos, spernit modernos; vituperat presens, commendat preteritum; suspirat et anxiatur, torquet et infirmatur. » Hinc senium a philosophis vocatur *hiems vitæ* et *fax vita*. Solon enim, rogatus « quid esset senectus, » respondit: « Est hiems vite. » Et Aristoteles apud Phavorinam ut etatis partem vigentem (adulescentiam) esse ver; eam autem partem, que vigori et flori succedit (virilem aetatem) esse aetatem et autumnum; senectutem vero esse hiemem. Ita Maximus, *serm.* 41, ubi et citat Gorgium, qui rogatus quare dione ad locum vegetantem senectam pervenisset, respondit: « Nulli unquam ad voluptatem edens, neque faciens. »

ET APPROPINQUENT ANNI, DE QUIBUS DICAS: NON MIHI PLACEBIT. — Id est, qui mihi displicent, quia senium adducit tedium, tarditatem, obdormivum, inoriam, molestiam, ut omnia que prius erant voluptati, jam fastidium et dolorem creent, ac proinde vere senem sequem et seniorem sequentem vocare queas; quare tunc virtutis et presentie labores, quos in juvenute negotiis et ambulare non soles, nec valebis, imo ob inobilitas voluptatum consuetudines a peccatis juvenilis tui avelli non poteris, ut pulchre docet S. Basiliius, homil. 4. *De Pavid.* Unde Campensis vertit, *antequam veniant anni, quibus nihil licet boni facere*. Hinc senex omnibus, ac imprimis sibi ipse est optari, tedio, fastidio, quia senes sunt morosi, animi difficiles, suspicaces, iracundi. « Senium, ait Nonnus, est tedium, et odium dictum a senectate

quod senes omnibus odio sint et tedio. » Audi Hippocratem et Galeum in *Aphor. Comment.* lib. 31, colodacim senectutis egrotiones, singula membra infestantes, enarrantes: « Senibus sunt spinas difficultates, distillationes eum tussis, urinae stitillicie, arine difficultates, articularum dolores, reumati passiones, vertigines apoplexia, mali habitus, pruritus totius corporis, vigilie alvi, oculorum et narium humiditates, visus obtusus, glaucocordines, auditus graves. » Addit *Comment.* lib. 39, 40: « Raneolines, nephritis, podagra, membri articulares, nocendum dolores, et que hinc in intestino, ac spleni frigiditas sunt dispositiones, et preterea crebri anhelitus, quos Greci asthmata vocant, tusses, dorsi curvationes, recurvationes et obliquationes, demum quocumque alia morborum genera ex frigida humoribus actum habent. »

Genes. Vide Stobæum, *pag.* 2, *serm.* 147, cujus titulus est: *Vituperium senectutis*, ubi has phrasophorum deogonamus citat: Antiphanis: « Senectus est velut ara quædam malorum: ad ipsam enim omnia confugisse videre est. » Philonem: « Ubi senem videris aut cum aliquam, statim scias quod male habeat; » Euripidis: « Quis aliud est vir sanax, quam vox et umbra? Nos senes aliud nihil quam turba sumus, et figura tantum minorumque similia serpinus; mens autem non est amplius, putamur vero non recte sapere. » Has longa parit egrotiones infinitas; Herodoti: « Ego vero imbecillis et incurvus sum; senectus enim nos detrahit, et velut umbra assistit; » Menandri: « Molestum est animal senex diem amans; » Sophoclis: « Nihil non mali senectate longe inhiant, mens vana, opera inutilia, cura supervacua; » Senectus morosa est, querula, et pro minimis rebus anxia; » Minanzani: Titano Jupiter multum immortalis dedit senectam, que vel tri-bi morte magis est timenda; » Democriti: « Senium commoda imperfectio est: omnia habet et omnibus indiget; » Phavorini: « Longo tempore multum laboris accrescit; » Juvæ: « Jacet senex resolutus atale, tibi potiusque abstinent, immabilis, nulla re eum juvenutale ferens; molestias vero nimis percipiens. Si quando autem te ferum progredu manus fuerit, risum videntibus movet, videns obire, clamantes non audiens, et dum cundo sustinere se conatur, concidens, in latere in latris litubando transiens: qui etiam convulsiones vitibus serem ledere ac inficere dicitur. Nec ad hanc auctione sit intertribulus dolatur; neque magis tulum gaudere potest, tuta propter impudentiam sui dicit, cum quia gibbosos, rugosos, d. formis et intralibus est. Animo autem, ut proverbium habet, reputaretur. In infirmitate vero quid opus est celere, quam sine omni minere et amibus maliquator? Non pedes, non eques eoo-tulitur, neque senex aut miles in navi. Nam vel salene colum, uno jurete etiam non sine labore potest; cum conjuncta et mors sit, et jamjam infra foveas suis

ipsum dicitur. » Unde concludit: « Senectas est fons malorum. » His talde versus C. Laberii:

*Ille hæcæ serpens vitæ ardore merat:
In me velutis angula annorum erant.
Septuaginta, si mihi hæcæ relucet.*

Et Coniatis:

Ad senectutem, ut ad oleorum cola epota conflant. Senes cum extemplo est, jam nec sentit, nec sapit. Senex quoque curis impat est levissimus. Senex vivendo curis que non vult videt. Senex ad rem, quæ est, abstat. Senes dicitur non hanc potest liberibus. Senes non hanc preterit, est curat. Senes hinc hanc fatia digna occupat

2. ANTIQUAM VENIAT TEMPUS AFFLICTIONIS TUE, ET STREBIL ET DEVIANTUR SENIS POST HÆC. — Et *tempore æqueviti habet*; occipit enim quomodo tendere non vel, dum et stitit, quia vult extortum lumen senis et mirandum observatur et tendere vel. S. Hieronymus hinc refert ad hie m utandi et dem judicium: tunc enim « sed observabile, et tunc non dabit lumen suum, et stella cadent de caelo, et virtutes eorum commovebuntur. » *Matth.* xxv. 24; ac « sol non revertetur in tenebras, et luna in sanguinem: antequam veniat dies homini magus, et horribilis. » *Joel.* ii. 31. Sic et Thaumaturgus, Olympiorum, Cyrillus, *rat.* 15, et excellentissime Richardus de S. Victore, lib. *De Fine seculi*, qui singula, que hie dicuntur, diei judicii apposte applicat: qui rursus cum Thaumaturgo pro eadem observatorem recipit pestem, que interitum signa prævijs iudicio in Christo predicta est. *Matth.* Vnum melius idem S. Hieronymus et ceteri hie referunt ad tempus sanii et mortis, cuius hie etiam neq. vira est hypotyposis et representatio: senibus enim caligant oculi, et lachryatur visum, et eis solis lux, regne actum et stellarum, obscurari et tenebrositate videtur. Est hypallage, sol enim in se semper lucidissimus nunquam tenebret, sed tenebrositas senum oculis tenebrositas videtur: quia ipsi pro internis oculorum tenebris interaque caliginem cum vident, hæcque caliginositas mensent, et qua solis omniumque astrorum illuminatio usque eis intercepta ac perit: imo « senes pro debilitate visus, debilitatis hie caliginis optent, sine vira; eorum lux ad oculos non valet solentia. Ita lachryatur, Lyranus, Hieronymus, Thaumaturgus et rumpuntur alii. Quia et Chaldeus qui sic vertit: « Antequam mator splendor glorie facia tui, qui assuetum salt; et lumen oculorum tuorum antequam obducatur, et decore maxillæ tuarum antequam obducatur, et pupilla oculorum tuorum, qui assuetum saltis, antequam extinguatur; » pupillæ oculorum tuorum stitillabunt lacrimas, aules post pluviam. »

Ute peritum adogium Aratum, *cont.* a. num. 41: « Accede lucernam tuam ante delicias, id est,

flumina te operibus bonis antequam superveniat tibi mors. » Et num. 23 : « Nata in aqua ante vesperam, id est, purificata penitentia ante migrationem et vita. » Et *Gen.* II, num. 43 : « Cogita ingressum tuum in hunc mundum et egressum tuum ex ipso, quia tu de nihillo factus es homo, et momento fies tanquam non fueris. Item considera qui fuerint ante te reges, prefecti et nobiles; considera quomodo migraverint ex hoc mundo: tu vero sicut illi migrabis. » Et num. 33 : « Memento temporis morbi, et senectutis venientis post te: quia sapientia et scientia melior est quam visus, et scientia excellitior quam opes, » q. d. Compara tibi sapientiam ut per eam provideris et occurrere possis venienti senectuti, mortis iudicio, et aternitati.

Symbolice, R. Salomon ex Chalibeo *senem obtebrantem* interpretatur de senili et corrugata facie; *lunam* de naribus, quae in senectute propter defectum spirituum lucidorum, et duritiam densitatemque cartilagineam, fuliginose et obscura sunt, ac minime translucent; *lumen* de anima, seu mente in discurrendo, ratiocinando, meditando, memorando laguente et tenebrescente. Denique *stellas* de maxillis fuscis et denigratis, amissio jam vivido illo, et nitido adolescentiae flore. *fi. Haec* dicitur vero per *solem* accipit eor, quod quasi sol virtutis sine radiis in totum corpus diffundit, sed in senibus tenebrescit et deficit; per *lumen* accipit incidos et vitales spiritus, qui in cordis ventriculo ex purissimo sanguine elaborantur, et universum corpus pervadunt; *lunam* vero cerebrum, quod rotunditate, candore, fragilitate, humiditate commodissime lumen imaginem repraesentat; *stellas* denique corporis sensus tam infernos quam externos, quibus sicut quoque cognitionis lumen inest. Haec omnia si languent, si hebescant, si vires, si robur amittant, si deficient, ac nullum jam aut tennem homini usum praesent, recte dicas « solem, lunam, ignem ac stellis tenebrescere. »

Tropologica, senibus tenebrescit et deficit lux mentis et rationis: unde subinde delirant; deficient eis quoque doctores et monitores, quia vix ullus audeat senem docere vel monere. Rursum Hugo per tenebras accipit adversa et calamitales, licet propterea ex vita lunosa in vitiosam. Sic et S. Bonaventura, quin et S. Hieronymus quem audi: « Ne, cum peccaveris, occidat tibi sol iustitiae meritis, et scientia lumen intreat, et splendor lunae, id est Ecclesiae, subtrahatur, et stellae occidant, de quibus scriptum est: Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo, rationem vobis habentes. » *Philipp.* II, 15; et alibi *I Cor.* XV, 41: « Stella stellas differt in claritate. Antequam revertantur gubies post pluviam: ne prophetae, qui corda credentium suo sermone suisque pluvias irrigant, postquam de timore suo indignum esse perspexerint, revertantur ad sedem suam, ad eum scilicet a quo missi sunt. » Peccatori enim obrepto Chris-

tus, Ecclesia et sancti, omnisque sapientia, virtus et gratia tenebrosa videntur; quare similis est Harpasta fatuus, de qua scribit heras eius Seneca, *epist.* 30 : « Haec fatuus, inquit, subito desit videre. Incredibile tibi narro rem, sed verum: nescit esse se caecum; subinde paedagogum suum rogat, ut migret, ad domum nigram et tenebrosam esse. Hoc, quod in illa ridemus, omnibus nobis accidere liquet tibi. Nemo se avarum esse intelligit, nemo cupidum. Ceteri tamen ducem querunt; nos sine duce erramus, et dicimus: Non ego sumptuosus sum, sed urbs ipsa magnas impensas exigit. Non est meum vitium quod iracundus sum, quod nondum constitui certum genus vite; adolescentia haec facit! Quid nos decipimus? Non est extrinsecus malum nostrum, infra nos est, in visceribus ipsi sedet. Et ideo difficulter id sanitatem pervenimus, quia nos aegrotare nescimus. »

ET REVERTANTUR NUBES POST PLUVIAM (1). — Chalibeus, *polyptera oculorum tuorum stillabant lacrymas, ut nubes post pluviam*; Campensis, et *caligo obtegat oculos tuos*; Lemnius, *caligo et nebula oculorum cum lacrymosa hippitudine*. Thaumaturgus et Richardus de S. Victore, tract. *De fove secuti*, per *reversionem nubium* accipiunt inundationem maris et fluminum, quae erit praevia judicio extremo et fini mundi. Magis ad litteram Franciscus Valesius *Sacr. philos.* cap. LXVI, per *nubes post pluviam* accipit juges catharos, eos jugibus stonichi vaporibus generatos, quibus senes laborant ex defectu caloris; debilis enim calor non valet eos concoquere. Quare illis eructiflatis, vapores et fumos abeunt, qui elasi in cerebrum ejus frigiditate, teste Galeno, in pituitam et catharrum resolvantur. Nubes ergo significant vapores, pluviae catharos, vapores enim in catharos densantur, et distillant jugiter in senibus, cum juvenes vi roboris, quo abundant, eos desiccant et consumunt. Addit Tielmannus per *nubes post pluviam* significari caliginem, et obvolutionem cerebri post multum aequum humorem fletus, spontanei fluxus oculorum narumque, phlegmatum excretionis, etc. Sic et Vatablus per *nubes* accipit caliginem oculorum, quia sola equi factum in senibus. Denique moribundi illarymant, adeoque involuntarie morientium lacrymae signum sunt instantis mortis, teste Hippocrate. Pineda, lib. VIII *De Rebus Salomonis*, cap. II, censet Salomonem hic describere suos in senio morbos, quos ex intemperantissima juventutis libidine contraxerat, ac hic notare suos frequentes et molestissimos catharos, alterum alteri succedentem, instar nubium revertentium post pluviam, ideoque, ultore Deo, gravi ex maestitia diem obuisse. Verum, ut initio libri dixi, incertum est

(1) Id est, antequam continua molestiarum et morborum successio te fatiget, quemadmodum nubes et imbres toti naturae legibere faciem intantum.

qua relate Salomon hunc librum scripserit; praesertim cum in senectute delirant et luxuriosa idola colunt, cum tamen his e contrario Dei minus timore et cultum ex professo incolat: quare ante lapsam, qui contigit in senio, haec dictasse videtur: si enim post lapsam in extrema senectute penitusisset, utique penitentiae et doloris sui manifesta dedisset signa, quae tamen nusquam est reperire. Ita multi, haec alii aliter sentiant.

Symbolice, Isidorus Clarius *nubes post pluviam* se explicat, q. d. Serenum quoque post pluviam caelum senibus, quibus oculi caligant, nihilum videtur. Moringus vero per *nubes post pluviam* accipit varios senectutis morbos, sibi vicissim succedentes. Denique Lyranus accipit tribulationem mortis super tribulationem senectutis.

Tropologica, S. Hieronymus accipit defectum *vetris*: verba ejus paulo ante recitavi. Rursum *nubes post pluviam* sunt minae et supplicia, quae Deus peccatori caeco et ingrato immittit, eo quod pluviam caelestem illuminatissimum, gratiarum et beneficiorum respirat, imo his abusus sit ad suas voluptates contra Deum Deique honorem.

3. QUANDO COMMOVENTUR CUSTODES DOMUS, ET SUTURUS VIRI FORTISSIMI, ET OTIOSE ERUNT MOLENTES IN MINUTO NUMERO, ET TENERESCEIT VIDENTES PER FORANNA. — Pro commovebuntur, Pagninus vertit, *commovebuntur*; Cajetanus et Tigurina, *tremant*; Campensis, *debilitati fuerint*. Hebraei, qui censent hic describi excidium Jerusalem per Titum, per *custodes* accipiunt angelos, quorum voces paulo ante urbis excidium in templo audisse, dicentium: « Migremus hinc, » teste Josepho, lib. VII *Belli*, cap. XI. Simili modo Thaumaturgus, qui censet hic describi excidium orbis et signa praevia judicio, per *custodes* accipit angelos mundi praesides, de quibus ait Christus: « Virtutes oculorum commovebuntur. » *Matth.* XXV, 29. Olympiodorus vero: Custodes domus, inquit, id est prelati et sancti ceteri, qui Ecclesiam custodiunt, bis tot plagis, ac praesertim Antichristo, trepidantibus, alique etiam a fide deficient. Verum ceteri omnes censent hic describi verunas senectutis, praevias morti.

Queres quomodo sint custodes domus, id est corporis: hoc enim est domus, in qua habitat anima, quae proinde suos habet custodes, qui illam custodiant, ne morbo aut vi ex ea expellatur. *Primo*, Cajetanus accipit memoriam, vigilantiam, et providentiam, haec enim sunt domus, id est corpus custodi a essi, morborum et hostium injuriis, atque in senibus vacillat et deficit. *Secundo*, Olympiodorus accipit oculos ac vires animae; Moringus, vires corporis: hoc enim omnes in corpore, quasi in domo sua morantur. *Tertio*, Hugo accipit vim nutritivam et appetitivam, nem nervos et spiritus; R. Haec dicitur, musculos cum nervis, quibus vesuntur et quasi custodiuntur ossa. *Quarto*, S. Hieronymus, Albinus, Glossa et S. Bo-

naventura accipiunt costas et ossa: haec enim ventrem tenerum et intestina custodiunt et vallant; totaque carnem suffulcunt; unde Chalibeus vertit, *contremiscent coxae*. Quinto, Dionysius proprie accipit familiares et domesticos, qui senem et moribundum custodiunt. *Sexto* et magis apposite, Lyranus, Tielmannus et Vallesius, S. Philo, cap. LXVI, accipiunt omnes sensus: omnes enim, sed praesertim oculi et aures, quasi excutodes et vigiles excubant, ne quid in corpus noxae ingrediatur; hi pariter in senibus commoventur, quia hebetantur, laeduntur, deficient, ut res sensuales vix percipiunt et sentiant, hisque dolore afficiantur et laedantur. Unde Auctor *Catena Graec.*: « Tunc, inquit, robusti animae sensus praer exitus angustis fluctuant. » Audi Plinium, lib. VII, cap. 1: « Natura nihil hominibus brevitate vitae praestitit melius. Hebescent sensus, membra torpent, praemortur visus, auditus, incessus, dentes etiam ad ciborum instrumenta. » Excipit tamen Xenophilum musicum, quem asserit 105 annis vixisse sine ullo corporis incommodo; subditque a senes minime sentire pestilentiam. » Porro sensus omnes maxime vigent in capite; in eo ergo sunt omnes domus, puta corporis; hinc Pliniam per commotionem custodiam accipit tremorem capitis, quo laborant senes. Verum quia praecipuus sensus, puta aures et oculi, notantur vers. 4 per *filias carnis*, et *videntes per foranna*. Hinc septimo magis distinet, magisque ordinate et congrue cum Clario, Vatablo et Emmanuele Sa, per *custodes* hoc corporis accipias manus et brachia: haec enim recte junguntur viris fortissimis, id est curibus; haec pariter custodiunt corpus, tum quia ab eo amovent arcuente omnia noxia; tum quia laborando illi victum, vestitum, domum castraque ad ejus incoluntatem, conservationem et custodiam necessaria vix utilia procurant; tum quia pugnando illud ab hostibus defendunt et propagant. Porro brachia et manus in senibus commoventur, quia sunt tremula, chagrinea, contracta, ignava, curva, rugosa, macientia, rigida.

Tropologica, custodes domus spiritalis, puta anime sanctae, sunt tum angeli tutelares, qui eam post negligentiam et contemptum suarum inspirationum deserunt dicentes: « Curavimus Babylonem, et non est sanata: dereliquimus eam, » *Jerem.* LI, 9; tum sensus spiritalis mensis, qui a justo, tepido et pigro, ac magis in peccatore hebetantur, ita ut nec videant, nec audiant, nec afficiant, nec tangant, nec gustent res salutaris. *zelotes* et divinas: quod certum est signum ac praenuntius instantis illi ruinae et mortis.

ET SUTURUS VIRI FORTISSIMI. — Hebraea, et pervertitur viri virtutis; Septuaginta, *vir fortissimus*; Symmachus, *peritorum viri fortes*; de illis, *errabant viri fortissimos*; Syrus, *peritabantur domum fortitudinis*; Arabicus, *redabant viri potentia*; Olympiodorus, in obliquum depravati fuerint *virtutes*; Cajetanus, *incurabantur*; Pagninus, *incurabantur*.

se: Tigrina, *coctabant*; Campensis, *viribus suis destituerat membra*, quibus *non valens*. Hebraei id exponunt de fortissimis Iudeorum cæsis vel captis in excidio Hierosolyma. Alii demones accipiunt, qui contremiscent in die iudicii, damna tibi a iudice. Alii viros potentes, sapientes et ceteros, qui vel cadent a fide in persecutione Antichristi, vel percolentur signis et plagis terribilibus, quas Deus orbi impio immittet, ut eum deleat et perdat in fine mundi. Verum hæc spectant ad ærumas senectutis: unde Chaldaeus per viros fortissimos nutantes accipit brachia, quæ tremunt in senibus; Gajetanus, incurvationem et decrementum corporis; Morinus, virum defectum. Carthusianus proprie ait, viros qui in virili ætate fuerant robustissimi, in senio nutare, et robore destituti. Optime per viros fortissimos accipias crura et tibias: hæc enim sunt fortissima hominis membra, quæ in senibus præ corporis pondere vacillant, deficientibus spiritibus animalibus et motibus, ac vigore juvenili siccat. Hinc crura claudi a Petro sancti vocantur *base*, Act. III, 7. Fursum crura vocantur *columnæ*, a Cant. V, 15. Ita S. Bonaventura, Albinus, Lyranus, Hugo, Tillemannus et Vallesius, cap. LXVI S. Platon. Accedit Aristoteles in *Physiogn.* Quicumque, inquit, habent crura articulata, nervosa et robusta, fortes sunt secundum animam, referuntur ad masculinum. Item qui habent cruras ossas et nervosas, fortes sunt. Qui habent pedes magnos et nervosos, fortes sunt; qui parvos et strictos, molles: pertinent ad feminas; quibus digiti pedum curvi sunt, inverecondi, referuntur ad aves curvorum unguium; quibus digiti pedum conjuncti, sunt timidi, referuntur ad coturnices. Abiitque: Leo fortissimus animalium eam habet fortia et carnes, gressum juvenilem; arbutulus autem tarde et magnifice incedit, cæse in humeris qualis. Hucusque Aristoteles.

Tropologie in justis torpidis et peccatoribus nutant viri fortissimi, deficient labantque, id est virtutes, quæ sunt quasi ossa et nervi, id est robur et fortitudo animæ, ac præsertim patientia, magnanimitas, constantia; quorum loco succedit impatientia, pusillanimitas et inconstantia levitasque animi, quæ tenere a bonis ad mala, a virtutibus ad vitia transiunt.

ET OTIOSÆ ERUNT MOLENTES IN MINUTO NUMERO. — Hebraei, et cessant molentes, quia dimittunt erunt (1); gymnachus, et cessaverit mole; S. Hieronymus in priori edit., et cessant molentes. Thaumaturgus et alii hæc referunt ad mulieres operarias, scilicet ad molitrices, quæ juxta morem Palestine fruges ad molam sedendo conturbant, q. d. Molitrices cessant molere ob defectum frumentum, quia edit summa caritas amona, qualis fuit in excidio Jerusalem per Titum, etique in excidio orbis sub diem iudicii.

(1) Dimittunt, scilicet numero et viribus.

Mystice Olympiodorus refert ad Judeos, qui quasi in pistrino molentes, grave jugum tum legis, tum servitutis subeunt; in excidio enim ad paucos redacti, sparsique per omnes gentes, ubique tractantur ut servi vel mancipia.

Verum ad litteram notat vitium senectutis, scilicet dentium paucitatem et hebetationem; unde senes vocantur *edentuli*: dentes enim sunt quasi molares, qui mastiando molant cibum; horum multi senibus excidunt, deturuntur vel putrescunt, ideoque minuto sunt numero et pauci. Hinc Chaldaeus vertit, *dentes tui hebetiores fient*, et ad cibum mandandum infirmi. Dentes enim in senibus laxantur luxanturque, fiuntque cariosi et corrosi, itaque decidunt, aut ad mandandum sunt inepti.

Mystice, S. Hieronymus per molentes accipit doctores, qui populo doctrinam sacram explicando, velut dentes aperiant et comminuant; hi manentur, quando per mortem molentium, id est magistrorum, una assumuntur, et una relinquuntur, Math. XXIV, 41. Cæteri qui supererunt involventur tenebris, ac quasi per tenebrosas foramina veritatem aspiciunt. Rursus per molentes qui cibum masant et ruminant, accipias meditationem et ruminatorem S. Scripturæ, concionum rerumque divinarum: hæc enim deficiit et languet in justo pigro, et magis in peccatore.

ET TERREBRÆSCENT VIDENTES PER FORAMINA. — Hebraice *תִּדְבְּרוּ בְּאֵרֶבוֹת*, id est in foraminibus, vel fenestris et speculis; Syrus, *tenebrescent videntes in fenestris*; Chaldaeus, *obscurabuntur oculi tui, qui vident per foramina capitis tui*; Auctor *Cætere Græc.*, *oculorum pupilla obscurabuntur*; Campensis, *cum visus defecere corpori, qui nunc veluti ex cavernis prospiciat*; Tigrina, *speculantes per fenestras*.

Hebraei per videntes intelligunt prophetas qui defecerunt in excidio Jerusalem. Thaumaturgus: Sub diem iudicii, inquit, omnes sunt plagarum periculis fugient in tenebrosa domorum penetralia, clausis fenestris omnibus; ita ut nemo, ut Richardus Victorius, audeat ostia domus aperire et per ea aspiciere: areosent enim homines pre timore et expectatione eorum, qui superveniunt universo orbi, Luc. XXI, 26; quare tunc hominum commercia cessabunt.

Verum dico videntes esse oculos, vel pupillas oculorum cum suis nervis optici: oculi enim vident per sua foramina, id est concavitates superciliorum quibus inserti sunt; pupille vero vident per tunicam corneam, quæ fenestra est lam, tam oculi quam pupille caligant in senibus. Unde Chaldaeus clare vertit, *caligabunt oculi tui, qui vident per cancellos capitis tui*. Nam, ut recte docet Vallesius, cap. LXVI, sensus tam ex societate, tum ex excrementorum congestione crassescunt succi oculorum, atque membrane antea transparentes et corrugantur; unde accedente præsentium inopia, spirituum fulgor innocens, nonnullis etiam obturantur nervi optici. Senibus ergo ten-

prescent oculi, tum quia exiguo spirituum lumine perfundantur; tum quia humor crystallinus crassescit et obscuratur, ait R. Haccados, albumque ipsum oculorum velut nigrescit et decoloratur. Nam, ut ait Galenus, lib. VI De Morbis vulgar. Comment. IV, 28: *Animalis spiritus luminosus a cerebro in oculos plurimus proficitur; quo deficiente, et ob frigiditatem nigrescente sanguine, nigrescent pariter et tenebrescent oculi*. Quare rarum et mirum est quod de Mose, moriente anno ætatis 120, dicitur Deuter. XXXIV, 7: *Non caligavit oculus ejus, nec dentes illius moti sunt*.

Porro oculi ultimo formantur in embryone, et primo in homine moriuntur; ex adverso cor est primum vivens, et ultimum moriens: homine enim moriente, sensus vita et vitalis spiritus ab extremis partibus redit ad intima et ad suum principium, pats ad cor; ibique ubi coepit, emoritur et exsingulatur. Benique in oculis lucent cor, anima et vita; unde oculis convivere, ait Aristoteles, symbolum est timidi; oculis esse fixis, signum constantis et infertiti; quibus ab oculis tantum vesiculae dependent, amatores sunt vini; quibus vehementer cadunt, amatores somni. Oculi parvi indicant pusillanimes: referuntur ad sumam; sicut oculi valde magni, stolidos: referuntur ad boves; oculi concavi audent maleficos: referuntur ad simiam; oculi eminentes, fortes: referuntur ad astutos; oculi parum concavi, magnanimos: referuntur ad leones; quibus vero plures, mansueti. Huc usque Aristoteles in *Physiognom.* Et Plinius, lib. XI, cap. xxxvi: *Oculi, inquit, lucis usque vitam distinguunt a morte*; et rursus: *Profecto in oculis animus inhabitat. Animo cernimus: oculi ceu vasa quedam, visibilem ejus partem accipiunt, atque transmittunt: sic magna cogitatio obscurat, abducto intus visu. Sic in morbo comitiali, aperti nihil cernunt, animo caligante*. Hinc Salomonis de senectute senectute enigmatibus similis sunt de homine originali, apud R. Alcinum, sive Albinum Fiacrum, in *cap. Primo*, Caroli Magni filio: *Quid, inquit, est homo? mancipium mortis, transiens quatuor loci hospes. Cui similis homo? pomo. Quomodo positus est homo? ut liberis vento. Ubi est positus? intra sex parietes: quos? supra, subius, ante, retro, dextera levaque. Quot habet socios? quatuor: quos? colorem, frigus, aëritatem, humorem. Quot molis variabilis est? sex: quibus? esurie et saturitate, requie et labore, vigiliis et somno. Quid est somnus? mortis imago. Quid est libertas hominis? innocentia. Quid est caput? nutum corporis. Quid est corpus? domulium animæ: quid sunt comæ? vestes capitis. Quid est cerebrum? servator memoriae. Quid sunt oculi? duces corporis, vasa luminis, animi indices. Quid sunt nares? adducto odorum. Quid sunt aures? collatores sonorum. Quid est frons? imago animi. Quid est os? nutritor corporis. Quid*

sunt dentes? mola morsorum. Quid sunt labia? valvae oris. Quid manus? operarii saporis. Quid digiti? chordarum plectra. Quid est pulvis? servator aeris. Quid est cor? recipiendum vitæ. Quid est jejun? custodia cæcoria. Quid est fel? suscitatio iracundia. Quid est splen? risus et lachrymæ capax. Quid sunt crura? columna corporis. Quid est sanguis? humor venarum, vitæ alimentum. Quid sunt venæ? fontes carnis.

Tropologie, per oculos corporis accipias oculos mentis, qui sunt intelligentia, vigilantia, fides, prudentia, providentia rerum futurarum, quæ ad salutem pertinent, ac præsertim instantis mortis, iudicii, gehennæ, etc., quæ omnia tenebrescent et obscurantur in justo torpido, et magis in peccatore.

4. ET CLAUDENT OSTIA IN PLATEA, IN HUMILITATE VOCS MOLENTIS, ET CONSIDRANT AD VOCEM VOLUCRIS, ET OBSERVANT OMNIBUS PELLE CARINIS (1). — Septuaginta, in *infirmitate vocis molentis*; Syrus, per *depressionem vocis molentium*; Arabius, in *infirmitate vocis molentis*. Hebraei, qui hæc omnia referunt ad excidium Jerusalem, explicant de claudis templi ostiis. Mystice Olympiodorus exponit de obstinatione Iudeorum, quibus proinde clausum est salubris ostium, dum versantur in platea, id est in foro præstitum vite legisque iudicis. Thaumaturgus vero et Richardus Victorius, qui hæc referunt ad diem iudicii, accipiunt de timore plagarum ultimarum mundi, quo omnes percussis claudunt ostia domus suæ; aut de fama, ob quam molentes claudunt ostia molentium, ne vicini vocem molentis audientes ad ripendum farinam accurrant. Accedit Hugo Cardinalis, qui accipit de claudendis ostiis domorum, labernarum ac templorum; hoc metum Antichristi, ita ut nemo publice doceat, et, ut ait S. Bonaventura, fidem profiteri audeat.

Verum cæteri hæc congruentius ad litteram accipiunt de ærumis senectutis et mortis. Unde primo, *Nutantes per ostia in platea et humilitatis vocis molentis accipit os, nares, labia et cibum qui molit amplius a dentibus nequeat, nec molitur addita somni dum masantur, et dentibus (unde et molares vocantur) teritur cibum*. Scilicet Olympiodorus per *ostia in platea* accipit meatus spirituum vitalium, qui necessarii sunt ad sentendum et ad movendum corpus: hi enim ob-

(1) Koheleth senectutis molestias ita describere pergit, ut duntaxat in membro vers. A priori continetur. Et claudunt ostia in platea, id est extrinsecus. Valvæ sunt labia quæ identibus sunt libentis conjugios introitusque resistunt, nec ea liberant ad decantandum sermonem aperiunt. *Non attrahitur osibus molis*, id est, vox, quæ ob dentium defectum submissa, mansuetas et rancet etc.; et assurgit vox in voce ancilla: quæ deservit vocem senum pipilæ et exigua (alii, et surgit, scilicet senex, ad vocem ancilla, summo mane), et deprimuntur omnes filia carnis, id est, concensus iuncti oculis et serbo et hebeti sonant; alii, omnes filia carnis, id est, omnia pronuntiationis adjectiva.

struntur in senibus; unde sequitur exilis vox, debilis sensus et motus. Unde Chaldaeus vertit, et erant impediti pedes tui, ne egrediantur foras. Tertio, Hebraei per humilitatem vocis accipiunt ructos et murmur stomachi, cuius est molere et digerere cibum: hic enim, cum in senibus sit frigidus et debilis, cibum concoquere nequit, sed eum in flatu ructusque convertit. Sic et Clarus per humilitatem vocis molentis accipit debilitatem facultatis digestivae ad concoquendum cibum; et Chaldaeus, auferetur, inquit, a te appetitus cibi: debilitatem enim sequitur inappetentia. Et Campensis, ut claudii caperint janua plateae, per quam ite cibum, ubi perierit iatratus stomachi, et homo tam debilis factus fuerit, ut exciteret ad vocem aviculae. Quarto, S. Hieronymus: « Clausas in plateis januas, inquit, infirmos senis gressus accipit volutus, quod semper sedeat et ambulare non possit; humilitatem autem vocis molentis de mandibulis interpretatur, quod cibum terere nequeat, et vix spiritu coarctato, vox eius tenuis audiat. » Aesedit Glossa interlinearis: Juvenes, inquit, in plateis solent ludere; ad senes hos lusus fugant, et clauso ostio, melli domi desident. Quinto, Vatablus accipit de duplici narium foramine quasi ostio, quod senibus saepe obtinentur pituita, distillante coriza sive catarrho. Sexto, Pineda coniectat fecur esse plateam, aut forum, in quo est universi officina, ex quo universum corpus alimenta capit; ostia vero clausa esse venas, quae propter incipiam sanguinis in senibus haerescunt, et quasi vacuae et exhaerentes comprimuntur et comprimentur. Septimo, valde apposite alii ostia clausa in platea referunt ad mensuratum vitalium operationum sensuumque in senio et agonia mortis oculos, scilicet ad oculos clausos, os clausum, clausas naves et aures. Platea vero est facies lata aperta et conspicua, variis senium et facultatum, quasi ostiis et officinis distincta. Octavo, praecise et genuine ostia interna sunt arteriae vocales, externa sunt labia, quae sunt ostia plateae, id est colli et pectoris, quod metaphorice ob latitudinem forameam patentem et apertam vocatur platea, sicut Plato nomen accepit ab humerorum latitudine, cum antea Aristoteles nominaretur: *ἄρκος* enim graeco est latior. Pro ostia hebraice est *דלתית delatim*, duale, id est duo ostia, per quae proprie notat duo labia: haec enim proprie sunt duo capitibus pectorisque ostia, per quae ingreditur et egreditur aer, halitus et vox; notat quoque duas arterias, unam stomachalem, puta gulam qua cibum transmittitur in stomachum; alteram vocalem, qua attrahitur anhelitus: utraque in senio et morte clauditur, q. d. Senibus et moribundis constringuntur et clauditur labia, eque ac arteriae; clauduntur, inquam, tum ob defectum caloris et spirituum, tum ob pituitam et catarrhum, quo cadente in arteriam et fauces, plerique omnes in morte suffocantur, dum eum ob defectum virtum

expuere et eicere non valent, ideoque respirare nequeunt, itaque suffocantur. Denique per plateam optime accipias ipsam arteriam, tum vocalem, tum stomachalem, sive gulam, qua per stomachalem, quasi per plateam, cibus ex ore ambulat et transit in stomachum; per vocalem, halitus ex ore transit ad pulmones, ut refrigeret eor: jam ostia plateae erunt orificia, sive extremitates utriusque arteriae, sive ejus initium, et finis in stomacho vel pulmone; in senio et morte utrumque hoc orificium clauditur: quo fit ut homo nec respirare, nec comedere, nec vivere valeat. In humilitate, id est ob humilitatem, vel cum humilitate, hoc est, cum tenuitate et exilitate vocis, quam causal humilitas, id est exilitas molentis, id est pulmonis debilitas et contractio: pulmo enim est quasi respiratio et vocis mola, sed senibus vocem debilem efficit, quia debilitas eius partem aeris attrahit et inspirat. Ita Cajetanus, aut molentis, id est mandibulae: mola enim aeris et vocis interior est pulmo, exterior est maxilla sive mandibula, quae est sedes dentium: fit enim cum senibus sint pauci et debiles, spiritum vocalem non satis repercutiunt; sed sinunt effluere, quo fit ut vox articulate et distincte non sonet, sed effluat et confusa audiatur. Ita Lyrannus, Hugo Victorinus, Dionysius et alii. Rursus arteriae in senibus saepe, distillante pituita, clauduntur; in quo in eis oriuntur raucedines, crebri anhelitus, asthma et tusses, quae senes comitantur usque ad mortem, teste Hippocrate et Galeno: haec enim omnia vocem vel ructum, vel exiguum efficiunt. Accedit ad priorem de labii sensum Vallesius, cap. LXVI *Sacra Philosophia* (qui tamen per plateam accipit faciem expansam et obviam omnibus), qui senibus ostia claudi ait, dum ipsi labia, ut loqui possint, comprimunt intorsum, sicque vacua loca dentium obturant, ut spiritum vocalem labiis quasi dentibus repercutiant et collidant; itaque vocem edunt, sed humilem, id est mollem et tenuem ob laborum molitionem. Nec longe abijt Tielmannus, qui per plateam accipit spatium inter labia, puta rictum et i. tum oris per quod, tum cibum, tum aer ad respirandum et loquendum ingreditur et egreditur: hic enim arcuatur et clauditur in senibus; hic sagittatur humilis vocis, nam praenim frigore suo constringuntur, inquit, morientis labia, sic obturant praecordia ex quibus vox procedit, ut vix tenuem per os vocem emittere possent. Auctor *Catena Graecae*, vertit, et omnis vita praesentis intercluditur vias: ipse vero existimando inter dentes voce, loqueris estilit et obscurae.

Mystice, S. Hieronymus haec accipit de virginibus labiis, quae, cum tardaret accipere oleum, ostia domus nuptialis invenerunt clausa, *Matth.* cap. xxi, vers. 11.

Tropologica, ostia in platea, id est arteriae et labia clauduntur in justo socioe et in peccatore, quia ambo tardi et segnes sunt ad orationem, ut

domum invocent, laudent, illicque gratias agant, de coque ac rebus divinis cum aliis colloquantur: hinc colloquia pia faciunt et firmiter, quod signum est mortis animae imminentes; quod et aliquando ob socios coacti de Deo loquantur, ita invite, frigide, languide, insipide id faciunt, et quasi molere videntur.

Et consequuntur ad vocem volucris. — Septuaginta, consequuntur ad vocem passeris; Chaldaeus, *ingrediantur a somno propter vocem iatravum, qui ambulat in nocte*, Hebraei, hinc referentes ad exidium Jerusalem, exponunt, q. d. Judaei surgent, ut erant in captivitate Babylonicam, excitati voce Ieremiae eandem praedicens et comminantis.

Olympidorus et Auctor *Catena Graecae*, et S. Cyrillus, *catech.* II, referentes ad exidium ortus, exponunt de resurrectione, qua fiet Archangelo tuba canente: « Surgite, mortui, venite ad iudicium; ideo missi passeris, id est Verbi divini, quod carneum corpus assumpsit; qui propter suam solitariam in cruce mansionem de seipso dicit: Factus sum sicut passer solitarius in tecto, » id est in cruce, *Psalm.* c. 8. S. Bonaventura exponit de his qui praedicationem Antichristi exspectant in nocte infidelitatis; alii de his qui, ejus voce audita, praemeta effugiant. Ille sensus mystice appositus est Verum ad litteram loquitur Salomon de *Syrus* et Levi somno sanum, q. d. Senes ob disiectum cerebrum, ac debilitatem caloris et defectum spirituum, aut ob vaporem ex stomacho ad cerebrum ascendentem, illudque agitantem captam, levis exiguaeque sunt somni quando ad vocem volucris, v. g. galli gallinae aut passeris exciperentur seseque erigunt, ut naturae necessitates, praesertim ad levandam urinam vesicam satisfaciunt. Ita Hugo, Bonaventura, Dionysius, Tielmannus, Vallesius, Cajetanus, Arioreus et ceteri. Audi S. Hieronymum: « Porro consurgere eum ad vocem volucris ostendit, quod frigiditate jam saeviente et humore sicco, quibus materis sopor altitur, ad levem sonitum evigilat, noctisque medio, cum galus canerit, factus exsurgit; nequaquam valens strato seipsum membra convertere. »

Tropologica, S. Hieronymus: Per poenitentiam consurgit e somno vitiorum peccator, excitatus voce presbyteri, vel Episcopi, ac praesertim Christi qui in pectoris corde clamat: « Surge, qui dormis, et exurge a mortuis, et illuminabit te Christus, » *Epistolae*, v. 14. Aptius hinc accipias de *Psalm.* torpente et peccatore, qui ad vocem volucris, id est rei sensu, levis et vane, excitatur, ut cantilenis, carminibus et fabulis vanis intentat, res veras et salutiferas fastidians.

Et obsurdescunt omnes filiae carminis. — *Syrus*, *filiae gloriae*; Arabice, *filiae divitiae*; Vatablus, *filiae vocis*; Campensis, *organa cantus*; S. Hieronymus in priori editione vertit, *obsurdescunt*, ut scilicet non possint canere carmina, uti solebant Hebraice es *ישרי תשחה*, id est humiliabantur, de-

primenter, vel *obsurdabantur*; Tigurina, *supprimuntur*, Hebraei exponunt, q. d. cessabant in templo psallentium chori, cum iudaei adducti fuerant in captivitate. S. Bonaventura vero, q. d. Tempore Antichristi veritas non audietur, sed potius audita non exaudietur. Plinius Olympiodorus de deo iudici sic exponit: « Tunc humiliabantur filiae cantus, hoc est animae rationales mortalium hominum, quae in deliciis, et in voce organi, et cantus suavitate musicisque instrumentis oblectatae nimium fuerunt. Aut animas intellige falsa doctorem magistrorum ac mendacium prophetarum, quae sonora volubilitate verborum, quasi dulci quodam cantico, perniciosae voluptate occupant aures et animum auditorum. Sed et aures Iudaeorum animae, quae filiae sunt cantus prophetarum, humiliabantur, quoniam non audiebant canentes prophetas, et vocantes eas ad fidem Christi, sicut cecimus Isaia: Cantabo dilecto canticum dilecti; et qui sunt generis episcopi. Omnes itaque praedictae peccatorum animae admirabantur et obstupebant, quando adlocutor in vium iudici, et videbent ex alto venientem in nubibus Filium hominis in gloria Patris sui: » haec apte, sed mystice; ad litteram enim loquitur de delecto auditis in senibus.

Quares, quoniam sint filiae carminis; primo, Triumphantur accipit canentes, quae molli dactiloque cantilena se suosque oblectant: « Omnes inquirere mulieres, inquit, in terram cadunt. » Secundo, Cajetanus accipit musicis instrumentis, quorum sonus senibus obsurdescit. Tertio, Vatablus ex *Alexandra* accipit arterias vocales, gulam et labia, quibus canitur carmina, q. d. Cantus in senibus debet, quo tamen juvenis pater delectaturque solebat. Unde Chaldaeus vertit, *et reuertatur labia tua a dormio cantico*, Quarto, filiae carminis sunt ipsa carmina, sicut filiae hominis est homo, q. d. Senes non cadunt, nec amittunt cantum, nisi solebant, dum essent juvenes. Quinto et genuine, filiae carminis sunt aures, cum quae aures ad hoc unum facte sunt ut voces et carmina audiant, quare ex eis aures, et proprie carminis videntur; obiectum enim debet esse spiritus, qui esset efficit in auribus sensationem, hinc humilitatem debetabilem: quare ejus quasi pater et mater esse videtur. Unde aqua venit a senibus, *laetant omnia quae ad voluptatem procedunt*, q. d. Omnes concitatus musicis, omnisque harmonia obsurdescunt senibus, quia surda ipsorum aures eum vix audiant, nec amplius os delectantur: auribus enim senum idem contingit, quod de oculis dixi vers. 3; ac insuper in auribus praenatio tabescit internus et congenitus aer, in quo fit sensatio sive auditio, ait Vallesius. Hinc ergo oritur in senibus musicos fastidium, Audi S. Hieronymum: « Obsurdescere quoque, sive, ut melius habetur in Hebraeo, surdescere filias carminis, aures significat: quod gravior senum auditus fiat, et nulla ^{est} voces valeant scire discrimina,

ne carminibus delectari. Quod quidem et Borellai loquitur ad David, nolens transire Jordanem, *1 Reg. ix, 31*. Verè Plato in *Arcioche*: « In senectam, ait, quod in natura ruinosa est, se conferunt effundit, ut nullis remediis possit averti, etc., et ab aliis visum, ab aliis auditum, sepe utrumque tanquam pligus exigit. »

Tropologie in justo socorde et magis in peccatore obsurdant aures, ut nec monitores, nec Dei inspirationes, nec conscientie exclamantis voces de cavendo peccato, de penitentia, de emendatione vite audiat, quia plane inhiat suis concupiscentiis; quare surdus est ad voces celestes angelorum, dum totus intentus est ad cantilenas vanas Sirenum, id est volu-platum, quibus insecutus et dementatus est.

S. EXCELSA QUOQUE TIMEBUNT, ET FORMIDABUNT IN VIA, FLORENT AMYGDALIS, IMPINGUABITUR LOGESTA, ET DISSIPABITUR CAPPARIS: QUONIAM HIC HOMO IN DOMUM SENECTATIS SUÆ, ET CIRCUMIBUNT IN PLATEA FLAGESTES. — Pro *timebunt* hebraice est *תיראו* *terru*, pro quo Septuaginta et Symmachus legentes alio puncto *תיראו* *terru* vertunt, *videbunt*. Unde Symmachus, *super hanc etiam de excelsis videbunt, et erit terror in eis; Campensis, tunc è celo metuent eorum in se casurum* (1).

Vox *excelsa* ab aliquibus accipitur ut nominativus pluralis, *q. d.* Excelsi quoque et validi timebunt in senio. Ita Emmanuel Sa. Aut excelsi et magni omnes timebunt presentiam Antichristi,

(1) *Etiam ab aliis timeat*, scilicet senes pertimescent quovis alta loca, ut colles, turres, etc., quia illi deficiunt viros et agro spiritum ducitur. Ita Hera omnes. Non male quidam: Senes timeant mortem quò venit ab alto, sen a Deo. Et terrores in eis sunt illi, timeant viam ingredi. Et *floret amygdalus*, id est, cum in capite apparet. Amygdala flores, prius rubicundi, albescant cum in eo sint ut deflorant. Floribus amygdala in similitudine ranorum foliis nudorum pilchre comparantur cum sine illi crasis part in calvo senis vertice. Insuper, ut amygdala flores veris promittunt adventum, ita canities motum, imò vitam æternam præparare signum est. Alii metaphora Borellai pro canitie capitis aures possit (Maurer, et *floret amygdala*, id est, et senectutis status trinitis et desolatus senectus est huius, qua amygdala sola adhuc floret). *Cum ingruerent locusta*, id est, erus. Vox *shagab* et *logesta* et *loga* transferri potest; recte autem vertitur locusta, et reperitur ambiguitas loquendi modus. Hæc denominationes forsitan hæc, quod protuberantes in pedo utriusque tali sine mallooli aliquam ornam posteriorum locustarum striaque alius extantiam similitudinem referre videbantur. (Maurer, et cum locusta se tota, id est, cum senes, uerit proxima, simile est locusta, quia se illi avellana doliis). Et *dissipabitur capparis*. Sunt capparis hæc folliculis inclamans, qui cum hanc amittunt suam asseruntur, hinc rumpunt et delectant: imago hominis qui ad exacte ætatis termino processus in eo est, ut sepulcrum ingreditur. Genesius, qui *Thesoro capparis* bæccas appetitum provocare, venereque concupiscentiam incitare credendum fuisse observat, se interpretatur, et antequam *ferria erit capparis*, id est, vim amplius non habebit capparis, neque in illi desiderio movendo, neque in provocanda venere concupiscentia.

ac præ timore illum adorabunt, ut S. Bonaventura et Hugo Victorius: Excelsa, inquit, corporis membra timeant, id est efficiuntur tremuli, ut iure senex dicere solet: « Timor et tremor venient super me: et contulerunt me tenebre. » *Psal. lxxv, 6*, Aut, ut Lyranus et Vallesius, *q. d.* Excelsæ anime vires, puta mens et ratio timeant mortem ingruentem, ob metum iudicii seculari, et quia nesciunt quam viam sint ingressuri, an ituri in cælum, an in gehennam. Verum è *excelsis* est accusativi casus; Hebræa enim habent, *de excelsis timebunt*.

Hebræi, qui putant hic prædici excidium Jerusalem, censent hæc pertinere ad trepidationem Judæorum; quia fugientes Chaldeos et Romanos ad excelsa montium se recipiant, sed et ibi formidabunt, nullum sibi ab hoste locum tum æstimantes. Adhuc S. Hieronymus ex Hebræorum sententia, *advenientes Hierosolymam ipsi quoque hostes, Dei pertimescent magnitudinem, et in via dabit Senacherib interitum formidabunt*. Thaumaturgos vero, hæc referent ad diem iudicii, verit, *similiter et crebras et illarum singulari magistratus edictam superne expectant, urgente acerbissimo et erentissimo illo tempore, quod erit ut amygdalus florens: timebunt enim excelsa (id est excelsam Dei magnitudinem, iram et vindictam. Rursus, ut Richardus Victorius, timebunt etiam in celis archibus et rupibus locisque inaccessibilibus, nullam ibi securitatem sibi fore arbitrantur). Et *formidabunt in via* (ita legit ipse, sed perperam, cum legendum sit *disjunctum in via*, id est in loco plano), *quia hæc pervia erunt Christo iudici*.*

Hæc opposita sunt, sed mystica; ad litteram enim pergit describere ærumnas senectutis, agoræ et mortis. Senex ergo est, ait S. Hieronymus (quem sequuntur Albinus, Glossa, Vatablus et alii), *q. d.* Senes ardua ingredi non valebant, et lassus poplitibus, ac tremens gressum formidabant. Accedit Cajetanus: Senes, ait, venient alta loca ascendere, quia motum se quid ex alto decidens eos ledat. Clare Campensis, *terrores eos quoniamque terrent invident; Arias, et consensit in via; figurina, aliam quoque locum timeant et humilia in via, q. d.* Non modo timeat alta et ardua, sed et plana ac sicilia, quasi enerves et clumbe forent. Et Titelmannus: « Dicuntur senes, inquit, iam morientes excelsa timere et formidare in via, quoniam propter debilitatem et defectionem vehementer fiunt pavidi, statimque ubi vel levem rursiculum audierint, eorum respiciunt, quasi aliquid mali eis desuper imminuat, et terrentibus, quæ de celo venire solent, ut tonitrua atque coruscationes vehementer horrent. Habent quoque imaginationem defectu debilitatam; unde fit ut frequenter ex imaginatione desuper sibi mala venire existiment, aut timeant, cum nihil sit. In via quoque ambulantes semper sunt pavidi. » Rursus senes metuunt excelsa, id est res arduas,

periculosas, difficiles, quia frigus eos coarctat, scilicet timidos et pusillanimes, sicut color juvenes facit animosos, imò audaces et temerarios. Unde Aquila verit, *tremore timeant in via*, id est in loco plano et facili. Septuaginta, *pavores in via*, inde stupores, qui cogunt eos sepe in via subsistere, ut progredi nequeant ex pavore et constrictione spirituum. Qua in re senes similes sunt animalibus timidis, *v. g.* asseribus, qui ingressuri per portam aliquam, quantumvis magnam et altam, caput inclinant, ne illud ad postes et superliminaria allidant. Facit id nimis timor, et defectus imaginationis sive virtutis æstimatoris; nec enim comparare longitudinem colli sui cum altitudine portæ, ut æstimet et iudicet hanc illam longe superare, ac proinde nullum esse periculum alusionis capitis: quare timor cogit illos elidere id quod securum est, scilicet ut caput inclinet. Simili modo frigus et timor in senibus facit eos pavidos, lætisque eorum vim æstimatoriam, ut non satis metiantur, nec estimant conferantque vires suas cum excelsis et arduis, quæ prudenter aggredienda forent, sed hæc illis infirmiores et impares iudicant: quæ in se sepe errant, cum pares, imò majores vires habeant.

Denique S. Bonaventura et Hugo censent hæc pertinere ad tremorem capitis et membrorum omnium in senibus, lassus jam poplitibus, juncturis et ossium ligaturis. Alii, *q. d.* Senes, quia limidi, metuunt excelsa cæli fulgura, ventos, procellos; auditio tonitru consternantur. Timeant enim præ cæteris ne lapis fulmineus ex tonitru collisione dissiliens caput ipsorum fringat.

Mystice, senes et moribundi, item torpidi et peccatores, metuunt excelsa, id est iudicium celeste, vel, ut hebraice est, *ab excelsis*, id est, Christum iudicem venientem ad iudicandum e nubibus cæli, et formidant in via, scilicet iudicii, id est, quando rapiuntur ad tribunal iudicis, ut accipiant mercedem secundum opera sua: celestem, si bona sint; gehennalem, si mala. Ita Olympiodorus et Cyrillus Hierosolymitanus, *ca. 13*. Rursus *formidabunt excelsa*, quia videbunt solem, lunam et stellas obscurari, virtutes colorum commoveri, angelos et sanctos cum Christo descendere formidabiles, ad iudicandum et damnandum impios. Addit Chaldeus quod metuunt excelsa, id est jam præterita quæ superbe contra Deum fuerunt; de illis enim Deus exactam ab ipis reposcet rationem: « Eram optata, inquit, quæ erant ante hæc, iris lineas, an recordaris furis eorum, et acervus lapidum parvus videbitur tibi sicut mons excelsus in tempore quo ambulaveris in vita. »

FLORENT AMYGDALIS. — Symmachus verit, *obstantem vigilans*. Verum dissenti ab hebraice, *Septuaginta* et cæteris, teste S. Hieronymo. Hebræa *תיראו* *terru*, et vigilam et amygdalum, quæ picea inter arbores evigilat et effloret, sig-

nificat. Unde Syrus utrumque complexus verit, et *enonabit super illum vigilia* (senex enim laborat noctu vigiliis, et insomnis est), et *germinabit amygdalus*.

Hebræi accipiunt virgam vigilantem (hebraice *תיראו* *terru*, id est *amygdaliam*; amygdalus enim prima arborum a rigore hiemis in vere evigilat, et flores emittit) quæ vidit Jeremias, *cap. xl, 14*, militantem Hebræis verbera et excidium per Chaldeos. Thaumaturgos accipit graves plagas et supplicia impiis immittenda a Deo sub finem mundi. Richardus Victorius putat amygdalo florente significari, quod amygdalus cæteraque arbores in fine mundi deflorescent, nec maturecent in fructum, ideoque famem ingentem fore: « Non dicit, inquit, quod fructificabit, sed quod florebis, ut homines sub tanta inopia videant quod sperent, et amplius concupiscant; et cum postmodum amiserint quod speraverant, profundius ingemiscant. Non ergo fructificabit, ut sustentetur fameliciorum inedia. » Hæc apta sunt, sed mystica.

Verum ad litteram, *amygdalus* floribus celsissimo et densissimo candescens, representat senectum pilis candidis pluribus subito canescentem, ait S. Hieronymus. Unde Campensis verit, *canis asperetur capiti*; emittit enim senibus oritur ex pituitosa cerebri humiditate. Canities ergo signum est senectæ et mortis instantis. Hinc conjectores, si puer somnariis se carum, cum cito moriturum conjectant, ait Pierius, *hierogl. 51, cap. xxv*. Sic Galba futuro imperatori, cum sacrificaret, accidit ut puero et ministris accerram tenenti capillis repetitæ toto capite canesceret; quod imperatoris mutationem portendere dixerunt aruspices, successurumque juveni senem, ac mox Neroni, qui anno 31 ætatis juvenis ablatas est, successit Galba senex annos natu 73. Ita Suetonius in *Galba*, cap. x.

Amygdali flos apte representat canitem: *prima*, colore, qui utrinque est candidus; *secunda*, celestitate: sicut prima amygdalus flore candescit, sic juvenis cito canescit et senescit, juxta illud Poesia:

Obrepit prope nata mollis inopra senectus,
 etiam est in fundant vertice canis.

Tertio, sicut flos amygdalo proprius est, sic propria est homini canities: « Canities homini tantum et equis, sed homini senex a priori parte capillis, tum deinde ab æversa, » ait Plinius, lib. XI, cap. xxxvii. *Quarto*, flos amygdali et viola nuntiant ver, sic canities senectam: « Florum prima ver nuntiantium, viola alba, » ait Plinius, lib. XXI, cap. xi. *Quinto*, flos amygdali cito deflorescens et marcescens, juvenem admonet instantis mortis. Audi Plinius, lib. XXI, cap. 1: « Flores odore in diem gignit (natura) magna (ut palam est) admonitione hominum, quæ spectatissime florent celerrime marcescere. » Sicut, Plinius, lib. XVI, cap. xxv: « Arborum flos, inquit, est pleni-

veris iudicium, et anni renascentis, flos gaudium arborum. Tunc se novas aliasque quam sunt, ostendunt: tunc varis colorum picturis in certamine usque auriunt. Sic canities, prudentia et sanctitate efflorescens, senem facit venerabilem et maturum celo, ut in novum Lominem eumque gloriosum resurgat. *Septimo*, amygdalus producens flores, mox ex his producit fructus: sic senex, producens canes, ex his mox producit mortem. « Cui ergo, inquit Hugo Cardinalis, sunt flores mortis, illam quasi fructum in propinquo esse denuntians, quia sicut flores in fructum, sic cani in mortem desinunt: » mors ergo est fructus canorum seu florum, per quos senes fiunt candidi et quasi candidati mortis, et per eam beate immortalitas.

Minus recte Chaldaeus vertit, *germinabit copiat spinam: tua pro macie sicut amygdalus*. Unde Rabbinus quiddam, teste S. Hieronymo, interpretatur saram dorsi spinam, quod, decretescibus, inquit, natum caribus, illa, seu os femoris, succrescat et quodam modo floreat. Et R. Isaacus, *caput ossium ex carne, et exsiccum apparebit*; Paganinus vocat *partem coxae quae dicitur ancala*. Minus quoque recte Cajetanus pro *quod inanis*, id est *florabit*, alio puncto legens *quod inanis*, vertit, *reprobabitur*; alii, *irritabitur*; alii, *asper erit fructus amygdali*, q. d. Senes laborant cibi nausea et fastidio, quare reprobant amygdala; quia, cum dura sint et duro cortice inclusa, difficillime a senibus edentibus aperiri manducque possunt. Pejus Paganinus et Rabbinus nonnulli vertunt, *reprobabitur coitus*: voluit enim amygdalum, quae prima germinat et floreat, esse symbolum generationis; et alii, *reprobabitur vigilia*, q. d. Senex est somnolentus, ideoque odit vigiliam, neque ac custodiam vite cuius eum tam diu cepit.

Tropologice, senes sunt iusti, senes et pigri; item peccatores, qui otio ac mollitie torpidi ac velut clumbea desident, nec quid ex se vel heretici aggredi audent, iuxta illud: « Excelsa stulto sapientia, » quia ipse illam viribus suis alioquem ex ignavia aestimat. Hinc « floreat amygdalus, » id est senes subinde concipiunt desideria magnarum virtutum, ac florem, id est spem, praebent magni profectus, sed minima tentatione seu vento flante, haec omnia deceduntur; itaque ipsi ad suam segnitiam relabuntur.

Allegorice Saloniis: Florebit amygdalus, id est, « egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, » *Isai. XI. 1.* putra nascetur Christus e B. Virgine, qui instar amygdali habentis corium, os et nucleum, habebit carnem et animam, ac effloreat, id est coruseabit miraculis. S. Bonaventura vero magis apposite per amygdalum accipit Antichristum, qui forescet signis magnis fetsque miraculis. Unde Dioscorides, lib. 1, cap. xxxix: « Vulpes, ait, si cum quadam esca eas (amygdalos) voraverint, emorientur. » Ita vulpinus et fraudulentus erit Antichristus cum suis, ac

suus fraudibus captus peribit. S. Gregorius vero *XXX Moral. xx vel xii*: « Amygdalum, inquit, florem prius emittit arboribus ostendit. Et quid in flore amygdali, nisi sanctae Ecclesiae primordia designantur, que in praedicatoribus suis primitivos virtutum flores aperit, et ad infra, enda poena honorum operum venturos sanctos, quasi arbusta sequentia praevenerit? In qua mox locusta impingua est, quia sicut gentilitas sterilitas pinguedine est gratiae celestis infusa. Capparitis dissipatur, quia cum gratiam fidei vocata gentilitas attingit, Judaea in sua sterilitate remansens, bene vivendi ordinem amisit. » Similia habet Rupertus in cap. ix Apocal.

Anagorice S. Cyrillus, *catech. 15*, per florentem amygdalum accipit resurrectionem corporum futuram post seculi hujus hiemem, cum corpora nostra instar amygdali, flos celestis efflorescent: « Vidi, inquit, hunc homini adventum Ecclesiastes, et mundi consummationem, dicens: Lactare juvenis, » etc. Et post pauca: « Et quid fiet, veniente Domino? Florebit amygdalus, et impinguetur locusta, et dissipabitur capparitis. Quoadmodum vero interpretes dicunt: Amygdalum florens hiemis transitum significat, sic et corpora nostra post hujus seculi hiemem florebunt flore supercoelesti. Et dilatabitur locusta, hoc est anima volueris, quae nunc corpore est circumdata; et dissipabitur capparitis, hoc est, iniqui et spinosi dispergentur. Vides quomodo praedicent adventum Domini? » Vide qua de virga Aronis amygdalina dixi Num. xvii, 8, et de virga vigilante Jerem. i, 11.

IMPINGUATUR LOCUSTA. — Syrus, *multiplicabitur locusta*; Arabicus, *crassabitur locusta*. Apposite amygdalo subjungit locustam, quia tradunt physici amygdali floribus citius impingui locustam; sic enim amygdalis valde nutriti hominem experimur: noti sunt marcepanes, qui ex amygdalis conficiuntur, et principibus sunt in deliciis. Simili modo locusta subjicit capparitis, quae colore, tumore, sapore similis est locustae, ideoque ejusdem est esca et pabulum.

Hebraei per locustam accipiunt Nabuchodonosor, cum Chaldaeis, ac Titum cum Romanis, qui instar locustarum depasti sunt Jerusalem et Judaeam, juxta illud Joelis, cap. 1, 4: « Residuum eruciae comedit locusta. » Thumaturgus per locustas accipit crebras densasque plagas, quae praebent diem judicii, ac depercutant homines orbemque universum: « Tunc, inquit, ita frequentia aderunt supplicia, sicut multitudo locustarum ad volitantium. » Reherdus Victorinus proprie accipit locustas, quae depercutant agros et omnia germina. Unde et S. Joannes, *Apocal. cap. ix, 3* et 4, locustas iudicio praevias fuso describit. Vide ibi dicta.

Verum ad litteram haec omnia spectant a erummas senectae, sed locustam varii vario accipiunt. Hebraice est *oneratur*, *vel oneri erit* 227

hechagab, id est *locusta*, vel *ciocada*, ut vertit Tigurina. Unde primo, Tigurina vertit, *seipsum gatat ciocada*; et Clarius, *gravabitur locusta*; Vatablus, *oneri est illi locusta*, q. d. Senex adeo est debilis, ut vel locustam aut ciocadam ferre nequeat; secundo, Cajetanus vertit, *onerantur rates*, haec enim senibus adeo sunt ponderosa, ut sedentes vix surgere queant. Paganinus vero, *onerabitur dorsum*. Tertio, Rabbinus crasse per *locustam* accipit libidinem et insulsum venereos, quibus ob copiam humorum et flatum, non raro aguntur senes: cruditas enim et flatus sunt stimuli libidinis, teste S. Hieronymo. Quarto, Vallesius, cap. *lxvi Sacrae philos.*, locusta significari putat callosam senum duritiem in cute, quae instar locustae in crustam duret et siccatem: ipse enim per *locustam* accipit *marinam*, quae e cancerum est genere, et carabus dicitur sive ostracoderma, hoc est crusta testacea; quinto et genuine, S. Hieronymus per *impinguatam locustam* significantur, inquit, « crura senum tumentia pitiuita, et podagrae tumores praegravata. » Unde Chaldaeus vertit, *inflabatur tali pedum tuorum*. Moringus notat locustas crassioribus esse femoribus, praesertim in India, ubi ex tres pedes esse longi, ac instar serrarum secare germina, docet Plinius, lib. XI, cap. *xxix*.

S. Bonaventura per *locustam* accipit tumidam totius corporis senilis inflationem, ob debilitatem caloris, qui nequit copiam phlegmatum et humorum digerere. Proprie per *locustam* ventrosam et spicose herbarum succo turgidam, ut totum ejus corpus non videatur esse nisi venter, accipias tumidum ventrem senum ex copia cibi indigesti, phlegmatum et humorum erodorum. Unde sequitur alvi mollitudo, humiditas et profusum: ita Lyranus, Dionysius, Titelmanus, et Lavinius Lemnius, lib. *Smilitud. et Parabol. cap. xlviii*, ubi emblematicas haec senectutis parabolas physice et medicas pertractat.

IMPINGUATUR LOCUSTA. — id est venter, ait Alcazar, *Apoc. ix*, pag. 525; locusta enim est vorax ac pingui ventre, ut tota venter esse videatur, q. d. Venter juvenis, qui locustae instar erat insaturabilis, in senectute tanta saetate infletur, ut ejus appetentiam nec amygdala excitare possint, nec capparitis: haec enim duo maxime appetitum provocant. Hoc est quod ait: *Florebit amygdalus*, q. d. Esto floreat amygdalus, ac amygdala producat mollia et sapidissima, locusta tamen, id est venter jaceas et debilis, ad eorum esum ne quantum excitabitur, sed per fastidio et nausea quasi saluus jam sit, florem fructumque amygdali respiciet. Hinc et *dissipabitur*, id est proiecietur, disparet ab eo capparitis, quae alias solet provocare et irritare appetitum.

Porro locusta initio gracilis, levis, mobilis, vaga et saliens representat adolescentium vagam, leviem et agilem ad voluptates; eadem vero cibo plena, tumentis et turgida representat senium pi-

tuus tumidum et cruditate infatum. Audi Rupertum, in cap. ix Apocal.: « Florebit amygdalus, et impinguetur locusta; quod Mem est, ait, ac si dicat: Qui nunc viridis et rebus incedit; et tanquam locusta salit, cesset, et curvus vix incedere incipiet, habensque eorum tumentia, nequam unum ut tunc; levis et gestiosior in saltu esse exulat: locusta namque impinguetur, dum transacta levi juventute crura tumentur, ut fieri solet senibus. »

Mystice Hugo: « Florebit amygdalus, » id est, *Mystice*, inquit, « vis rationalis per fidem, quam purificando animam Boridam facit. » « Impinguetur locusta, » id est vis concupiscibilis per charitatem, quae est pinguedo et sagina virtutum. « Dissipabitur capparitis, » id est amantibus vitiorum in irascibili per zelum, qui omnia vitia dissipat, ut mystice hic describitur senium et mors vitiorum, et juvenis virtutum.

Tropologice, Saloniis per *pinguam locustam* Tropologia accipit copiam bonorum spiritualium; Hugo, etiam temporalium, datam gentilibus per Christum; sic et S. Gregorius cuius verba iam recitavi. Aptius haec refertur ad senes, id est senes iustos et peccatores, q. d. Sicut locusta ex ventris os in terram deicit, sic senes subinde impulsus a Deo, vel a superioribus, aut a sociis animas altolunt, ac desiderio ad caelestia evolvant, sed illic ventris, id est gulae et luxuria, illecebra degravati, ad carnis voluptates recidunt.

Anagorice, Cyrillus, *catech. 15*, per *locustam* accipit animam, quae in resurrectione impingua, graeco *explosio*, id est *dilatata*, ex angustia corporis, quasi carceris evolvit ad Deum. Rursus amygdalus densa floribus praenuntia est copiosi fructus. Audi Perium, *Macrobi. 51*, cap. *xxiii*; Amygdalus arbor ante alios omnes floribus induta, non sua tantum spem ostendit opulentiae, sed et aliarum frugum annum foreoem pollicetur. Unde Maro, cum videret eam primam omnium florere, nihil vel januarii rigore deterritum, ex florum ejus multitudinis letitiae identidem letura spem in frumentis concipere non posse, monet his versibus:

Contemplator item, cum se mixta plarina sylvis
Linetur in forem, et ramos curvabit oleras;
Si superant fetus, pariter frumenta secutibus,
Magnaque cum uano veniet letura colore.

Haec Virgilius, *Georg. lib. 1*. Simili modo senectus graevita meritis acque ac annis, praenuntia est instans in caelo ingentibus coroue et gloriae; senex enim probus unum pedem habet in solo et sepulchro, alterum in caelo. Amygdalus ergo symbolum est spem, ac sperati fructus et gloriae.

Aptius Olympiodorus per locustas accipit corpora dammatorum, gula et voluptatibus saginata, quae depercutit infernus, adeo ut his pinguescere videatur.

ET DISSIPABITUR CAPPARIS. — Symmachus, *dissol-*

vetur spiritus fortitudo. Verum dissentit ab Hebræo et a Septuaginta, ait S. Hieronymus.

Hebræi, teste S. Hieronymo, interpretantur dissipationem avaritiam Dei, ex qua traditi sunt Iudæi Chaldaei et Romani; hebræum enim *תפוח אבונה*, significat amorem et amicitiam, ab *תפוח*, abo, id est potui, amavit; unde *תפוח אב* et *אבונה*, id est pater. Hinc quidem veritas, *dissipabitur manus confideratis*. Thaumaturgus refert ad diem iudicii, quod illo tempore e medio tollentur sint velut nigre et despicibiles, atque spianse (ait Cyrillus, catech. 13) capparès. « Ita e medio abiciuntur peccatores, ut nigra despicitissimaque capparès, » ait Thaumaturgus, S. Bonaventura, *dissipabitur*, inquit, *capparès*, id est carnales et luxuriosi, metu tormentorum Antichristi, discedent a fide. Richardus Victorinus dissipationem capparès interpretatur famem et penuriam extremam: capparès enim est vilis esca. Unde proverbium: « capparès vitæ qui potes antia. »

Verum ad litteram hæc spectant ad vitia senum. Unde pro capparès hebræice est *תפוח אבונה*, id est amor, desiderium, appetitus, aviditas, concupiscentia, indeque capparès: hæc enim excitat crexiti et appetitum cibi, præsertim si cum aceto et melle vel oleo sumatur. ut docet Galenus et medici, ac quotidiana experientia. Sensus ergo est, q. d. Senibus perit cibi appetitus, sicut Cajetanus et Moringus; isdem perit appetitus veneris et luxurie: hæc enim instigat capparès (unde nonnulli capparès derivant a *καπρος*, id est ad lucernam concito), ait Vallesius: « quod senum libido frigescat, et organa cõitus dissipantur, » ait S. Hieronymus. Sic et S. Eucherius in *Form.*, S. Bonaventura, Albionus, Hugo, Lyranus et alii. Unde et Chaldaeus veritas, *prohibebis a concubitu*; Pagninus, *dissipabitur concupiscentia*; Tigurina, *appetitus respuet res oblatas*; Valabius, *dissipabitur, vel extinguetur vis illa concupiscentis*. Denique perit senibus quavis cujuslibet rei et voluptatis appetitus; laborant enim tedio et fastidio rerum omnium, quia debilis est in his vis concupiscentis, uti et quævis alia. Unde R. David: « Solvit, inquit, anima concupiscentis fastidium suum cum corpore. »

Paulo aliter Marinus in *Lexico* veritas et explicat: « Labefaciabit, inquit, voluntas (scilicet senem); remanet enim in senes sola vis concupiscentis, omneque torquet, cum nequeat perficere quod concupiscit. » Adit Pinada, *pro dissipatam capparim accipi florentem et apertam, quæ esui est inepta: nam cum capparès aperitur, videtur dissipari ac veluti dispergi; commode igitur dissipata representat vitam devexam, quæ neque in deliciis præflove est, neque opportuna deliciis captandis, ut quæ hominem ad turpes voluptates non stimulat, sicut tenera adhuc capparès et clausa; cum nondum se in florem explicuit, contraria omnia efficit et representat.*

Denique Vallesius per capparim, quæ nasci solet

in locis incultis, parietinis, et sepulchris, accipit mortem et funerals, q. d. Eo tandem senes evadunt, ut dissipetur capparès occupans sepulchra, ut scilicet aperiantur sepulchrum, in quo senex jam mortuus inferatur. Verum hæc explicatio incongrua est, imo minus vera, aliena et remota. Agitur enim hic de signis senectutis, potius quam mortis: nam mortis signa dabit vers. 6. Porro quod carnales censent senii esse vitium, id ejus laus est, decus et præmium, quod scilicet in ea sopiatur concupiscentia. Unde Cicero, *De Senect.* ex Platone, lib. I *De Republica*: « O præclarum, inquit, munus ætatis! Si quidem id aufert a nobis, quod est etiam in adolescentia vitiosissimum, nempe voluptas. »

Tropologice, *dissipatur capparès*, cum appetitus cibi coelestis, puta sanctæ doctrine, Eucharistie et rerum spiritualium in senes, id est senes justo et peccatore languet, adeo ut etiam illi desideratissima illarum ferula proponas, velut nauseabundus omnia fastidiat; quare ipse naturam movet Deo, ut illam ex ore suo evomat, Apoc. cap. III, vers. 16.

Anagoge, Olympiodorus: « Florentibus justis (velut amygdalis coelestibus), inquit, peccatoribus autem traditis ad æternum supplicium, dissipatur capparès et evanescit, que cum amarorem quemdam et salsedinem habet, anxietatem figurat sollicitudinemque peccati. Ipsum vero peccatum, privatio quædam cum sit, neque revera subsistat, in nihilum redigetur atque cessabit, cum homines, exacto iudicio, amplius in hoc mundo peccaturi non sint. » Hinc et Syrus veritas, *dissipabitur capparès, et cessabit malitia*, quam representat spinæ capparès; Arabicus, *dissolvetur superbia*. Capparès enim etsi hienosis, sive splene laborantibus prosit, stomacho tamen et aliis membris obest, teste Plinio, lib. XIII, cap. xxiii, et lib. XX, cap. xv, agens de capparè: « Cavenda, inquit, ejus genera peregrina; siquidem Arabicum pestilens, Africanum generis inimicum, Marmaricum vulvis et omnium indolentibus, Apulum vomitis fastis, stomachum et alvum movet. » Adit Dioscorides, lib. II, cap. d. xix: « Africa, et præsertim Marmarica capparès vehementer infat; Apula vomitus facit; et quæ a Lybico, et quæ Rubro mari defertur mirum in modum arctis est; siquidem in ore pustulas excitat, gingivæque osse tenus exest; quare in cibis non abs re damnatur. » Apule igitur capparès notat impios et maleficos, præsertim gulosos et luxuriosos; gulam enim et luxuriam stimulat capparès.

QUONIAM IBI HOMO IN DOMUM ÆTERNITATIS SUE (1). — Hebræice quia vadit homo ad domum sancti sui Chaldaeus, etenim declinat homo ad mundum in domum sepulchri sui; Syrus, laboris sui; Arabicus, profectus est homo ad habitationem sancti sui; Can-

(1) Num abit homo, in eo est ut abeat, etc.; et circumvenit in platea plangentes, et tempus iustat, quo, etc.

paratus, domum alterius sancti; Tigurina, domum perpetuam. Harum domus æternitatis in quam it homo mortuus, primo, est ipse status mortis, ut degat inter mortuos, nec amplius ad vitam et vivos in hoc mundo redeat per omnem æternitatem; secundo, est sepulchrum. Ita Chaldaeus et S. Hieronymus. Unde perpetuam sepulchrum nuncupat Ulpianus D. de Sepulchris, violatione, l. 3. Non perpetuam. Tria est vetus sepulchri inscriptio: « Hanc æternam sedem sibi posuit. » Et epitaphium illud Petronii Antigenidis.

Hæc domus æterna est; hic sum situs; hic ero sepulchrum.

Et illud Psalmi XLViii, 12: « Sepulchra eorum domus illorum in æternum. » Tertio, est domus æterna piorum in celo, impiorum in inferno pro cuiusque merito vel demerito. Hoc enim significat e sue, q. d. quum quisque sibi communit ausque meritis comparavit. Ita Richardus de S. Victore, qui et ponderat *æternitatis, q. d. a Cuncta ibi sunt immobilia, nulla transitoria, et sive immobilia bona, sive immobilia mala. Ergo, si sapi-* » in omnibus operibus tuis memorare novissimam tuam præsertim æternitatem felicissimam vel miseriam alterutra enim te certe manet, imo expectat, et in æternum non peccabis. » *Eccli.* cap. vii, vers. 40.

Mystice, Hebræi hoc aptant suæ captivitati, et vere, quia hæc æterna est, et semper durabit usque ad finem mundi. Melius Thaumaturgus refert ad diem iudicii, ac domum æternitatis tribuit iustis et relictis, circuitum vero et planetum impijs et reprobis: « Et bonus quidem vir, inquit, in domum suam æternam proficiscitur; improbi vero omnia suo luctu complebunt, neque illis repositum argentum, neque probatum aurum proderit. » Sic et Olympiodorus et S. Bonaventura. Hæc cogitant Theodoros Studita, moriturus, condens testamentum, anno Domini 829, illud ita concludit: « Fratres, valete; iter enim ingredior, unde reditus non patet; quod omnes ab ævo ingressi sunt, quod et vos postmodum, hæc vita perfecta, ingressuri estis. Ignoro autem, fratres mei, quo pergam, et quale iudicium me maneat, aut quidnam me locus excipiet. » Ita Michael Studita in ejus Vita. Quoerit Nazianzenus in *Tetrastichis*, pag. 1333:

Semper, ait, abhinc tu quidem stode tua.
Potissimum autem sub dieo vite ultimum,
Venit senectus, exitum præco tantu:
Parentum omnes: immoiet iudex Deus.

idem in *Distichis*: « Sempiterno ævo vive; » et, ut Zeuxis, « pinge æternitatis. » Æternitatis longitudo ruminans Theodoros, amplis terre opibus et gaudiis, quasi caducis et vanis nummum remisit, ac monasticæ complexus est in monasterio S. Pachomii. Ita habet Vita S. Pachomii. S. Antonius moriturus, ita suis valedixit: « Ego quidem, inquit, filioi, secundum eloquium

Scripturæ, patrum gradior viam. Jam enim Dominus me invitavit, jam cupio videre celestia; sed vos, o viscera mea, admodum ne tanti temporis laborem repente perdati. Hodie religiosum studium vos arripuisse arbitramini, et capite voluntatis fortitudo succrescat. Jesum suspirate, etc. Estote solliciti, ut Domini præcepta servetis, et post mortem vestram, sancti quique, quasi amicos et notos in æterna vos recipiant tabernacula, etc. Valete, viscera mea: Antonius enim migrat, et jam non erit in presenti sæculo. » Ita refert S. Athanasius in ejus Vita.

Magni illius Simeonis Stylite quotidiana conceio non aliud quam æternitatem et æternam felicitatem ioculcabat, « jubens in colum suscipere et evolare, et a terra discedere, et regnum quod expectatur visione apprehendere, et gehennæ minas timere, et terrena contemnere, et futura expectare, » ait Theodoretus in *Phaltheo*, cap. xxviii; et cap. xxx, Dominæ admirabilis hæc dogmata commemorat: « Oportet conferre futura cum presentibus, æterna cum momentaneis, cum afflictione gloriari; illa enim habet id quod est momentaneum, hæc vero id quod est æternum. » Denique, æternitas est domus Dei, qui proinde est « sublimis, habitans æternitatem, » *Test.* cap. lxxv, vers. 15. Sicut enim tempus est mensura duracionis hominum: sic ævum est angelorum, et æternitas Dei, ut docet D. Thomas, 1 part., *Quest.* X, art. 3 et 4.

Nuper Reverendissimus Dominus Godefridus, Episcopus Rambergensis (cujus colloquio spirituali Romanus veniens Beripoli fruius sum), hoc in mente fixum habebat: « Quotidie sto ad ostium æternitatis, » ut in ejus domum meo ingrediar. Idem sibi quisque in mente figat dicatque: brevi moriendum est tempori pompique temporaneis; vive ergo æternitatis bonisque sempiternis: « Mors, ait S. Bernardus, senibus in foribus est, juvenibus autem in insidiis, ob varios juvenutis casus: » adolecentes enim, ait Macrobius, hie illius in morbos incidunt, gravius ægrotant, tristius curantur. »

ET CIRCUENT IN PLATEA PLANGENTES. — Primo, parentes, cognati et amici delinecti: hi enim feruntur ambire et circumdare solent, ut ultimum defuncto vale dicant, ac funebres lætymas ritusque persolvant. Circuitus hic, ait Noster Lertinus, inuit mentem irrequietam, anxiam, amore et dolore inter se confligentibus agitatum, corpus quoque varia vexatum usque ad motum mentis insaniamque per æmoris asperitatis. Rursus, æ circumdant pectus ad fresti portiones et præficarum lamentantium discursus; solebant enim prædicæ, biblicæ et elegiacæ canere elegos et nennias ad thibum vel thum circa hunc discurrendum cum manuum complosione, ænarum pilorumque vellacionis, pectoris vestimque lætatione. Hæc enim erat pompa funeris, et planetus defuncti.

Secundo, Pompe accipias hunc circuitum, quia

derives, significat curat, recurrit; sin a [XVI] rat-sals, significat conetur. Unde Thaumaturgus interpretatur de auro et opibus in fine mundi disperdendis, et igne conflagrationis mundi liquidandis. Alius, comprimatut rosa auri; alius, frangatur fons aureus.

Pro vitia, perperam Hugo et nonnulli legunt, vita. « Vita » est capitis involucrem, sive linea theca, cui mulieres capillos capitis involvunt: hanc eam significat hebraicum [XVI] gulla. Septuaginta vertunt, ἀβύσσος γίνω, per quod, licet Cyrillus, catech. 45, accipiat ἀνθήκη, que, inquit, nota est herba, habens multa foliorum germina instar radiorum, Pinius tamen, lib. XXII, cap. XXI, ob poma odorem chamæmeth vocari scribit, additque « parvis esse floribus, ut ruta candelis, aut melinis, aut purpureis; » Dioscorides, « in medio floribus esse aurea. » Unde Olympiodorus hic vertit, flos auri, 406; enim est flos. Lorinus censet esse illam quam vulgo vocant canoniam. Vide Dioscoridam, lib. III, cap. CXXV. Berychius in Læzio vocat amaracum. Suidas et Thaumaturgus vertunt, electum aureum. Melius tamen idem Olympiodorus, testa Budeo, censet ἀβύσσος, sive ἀβύσσος, « Jam esse quod ἀβύσσος, id est repositorium, et theca, qualis est vita. Unde Valerianus, « que ac S. Hieronymus in veteri editione, sequens Septuaginta vertit, vitia aurea. Favet Syriachus qui vertit, et percussum fuerit, quod circumstat, et convehiturum fuerit.

Quæres, quamvis est aurea hæc vitia que recurrit, id est revolvitur et contrahitur in senio et morte? Hebraei accipiunt arcam Testamenti, que in captivitate Babylonica perita fuit, et translata a Jeremiam. Thaumaturgus hæc omnia referens ad finem mundi diæque iudicii: « Tunc, inquit, sicut argentum reconditum, sic et aurum probum, nil utilitatis habebit. » Sic fore et Richardus Victorinus. Cyrillus vero, catech. 45, explicat: « Priusquam sol atteratur. » Olympiodorus interpretatur florem et pulchritudinem auri, aut ejus repositum et arcam, omnique pretiosa peritura sub finem mundi, imo cuilibet diviti peritura in morte, q. d. Memor esto Dei tui, o adulescens, antequam vegat tempus illud, quo avaritia destruet, et nihil prodesset poterit aurum vel argentum. Sic et Titelmannus per vitiam auri, sive auream, accipit sacculum auri, quo gaudent avari.

Verum ad litteram hæc spectant ad verum senium et mortem. Unde primo, Hugo per vitiam auream accipit latum verum, qui post decedendum habet auream coronam, et in morte rumpitur. Secundo, Cajetanus vertit, et frangatur fons auri, id est colligatio elementorum et humorum, que est fons complexionis et vite, atque pretiosa instar auri, dissolvitur, itaque homo moritur. Ita ipse. Tertio, S. Bonaventura per vitiam auream intelligit involucrem venarum et arteriarum aurearum ob sanguinem, quem con-

Resp. prius. Secundo. Tertio.

UNIVERSIDAD DE

UNIVERSIDAD DE

tinet. Sic et Titelmannus: « Per funiculum aureum, inquit, intellige protractionem continuam venarum per omnia corporis membra. Per vitiam auream, connexionem venarum et arteriarum, que similiter per totum corpus expanduntur. Constat enim ex doctrina physiorum per totum corpus expansos esse nervos, qui omnia ipsius membra ad modum funis colligunt, sibique invicem coherere faciunt. Vovas quoque et arterias similiter per omnia membra expandi: ut per venas quidem nutrimentum, per arterias vero spiram ad singula membra perferatur. Et sicut nervus, ex sua naturali qualitate albus et quodam modo lacteus apparet, argenti colorem aliquo modo representans, sic venæ et arteriæ rubicundæ magis sunt, propter sanguinem, et colore magis auro sunt similes. Dispergantur autem venæ et arteriæ per singula corporis partes, dispositione et artificio admodum mirabili, ad ensere modum, quo vitas solent per artificiosam compositionem contextere. Atque hinc fit ut nervorum extensionem vocemus funiculum aureum, venarum autem et arteriarum dispositionem vitiam auream. Quomodo autem in morte, et funiculus iste argenteus rumpatur, et recurrit aurea vitia, satis manifestum est consideranti, ut omnia statim post mortem in pulverem dissolvantur. » Hæc Titelmannus. Quarto, Joannes Vitalis Cardinalis per vitiam auream accipit spiritum vitalem qui est in corde: « Quia sicut vitia mulieris, inquit, continet capillos capitis, ne defluant et dispergantur: ita spiritus vitalis continet omnia que sunt in corpore humano, ne corrumpantur: ut proinde aurea nominetur, et ob pretiositatem, et propter perpetuitatem; quia cor semper est in motu perpetuo, quamvis vivit homo. » Quinto et genuine, vitia aurea est mentis, id est membrana tenuis, que cerebrum continet, ejusque est involucrem, et quasi vitia illud includens; unde si illa frangatur aut ledatur (ut fit in morte), hominem mori necesse est. Dicitur aurea, tum quia refusa est et flava ut aurum; tum quia calida; tum quia pretiosissima est instar auri, adeo ut nulli medicorum, nisi quos est Franciscus Vallesius, censent ad illam potius quam ad cerebrum pertinere sententiam precipuum. Hinc et ipsa ita indissolubiliter adheret cerebro, ut eo siccato et immutato (ut in senibus fit), ipsa quoque contrahatur et corrugetur, itaque a capitis cranio recedat, et in supina arecta recurrit. Unde cranium apertum et calvefactum, ut terra arefacta, exarscent ejus herbe et germina. Hæc est ergo causa calvitiæ. Ita Franciscus Vallesius, sacra philo. cap. LXVI. Clarus Chas deus qui vertit, et Valabius, et diffinit collectio aura liquoris; Campensis, pinguis vitia aureum.

Symbolice S. Hieronymus per vitiam auream, sequæ ac per funiculum argenteum, accipit animam et vitam: « Funiculus argenti, inquit, can-

Quarto.

Quinto.

didam hæc vitam et spiram, quod nobis de celo tribuitur, ostendit. Recursus quoque vitæ aureæ notam significat, que illic recurrit, unde descendit. » Sic et Albinus, Lyranus, Hugo, Dionysius, Glossæ et Titelmannus quem audi: « Vitiam vitæ puto posse vocari animam hominis, quoniam sicut vitia capillos capitis omnes in unum constringit, ne defluant; ipsa vero ablata, dispergantur illi in suam multitudinem: sic anima in corpore omnia membra, tam multa, tam diversa, quasi intra suæ virtutis ambitum concludens, simul continet, ne defluant ab invicem: mox vero ipsa ablata dissolvantur omnia. Aurea autem vitia merito dicitur ob excellentiam sui rationalis animæ, nimirum quia ad imaginem et similitudinem Dei creata est, magnificam in hæc sua conditione nobilitate gloriam præ se ferens, formansque omnes corporales præcellens, quemadmodum aurum suo fulgore et nobilitate cæteris omnibus presat metallicis. »

Anagogice, vitia aurea est beatorum gloria, ac vita æterna, sive nobilissima harmonia corporis et animæ, que tribuetur electis in resurrectione. Ita Dionysius et Lyranus. Accedit S. Bonaventura: « Vita aurea, inquit, est insigne sacerdotalis, vel regie dignitatis, cui diadema tribuitur; quia tunc recurrit utraq; ad summum principatum, puta ad Christum et ad Deum, qui solus tunc dominabitur in beatissimis, omnesque sancti sacerdotes et reges, » I Corinth. XV, 27; Apocal. V, 10.

ET CONTRAHITUR (Syrus, frangatur; Arabibus, comprimatut) HYDRIA SUPER FONTEM. — Cajetanus, rumpitur vitia auri, fontem; alius, apud mortuorum. Hebraei per hydriam accipiunt tabulas decalogi, contentas in arca foederis, velut in fonte, que contrite sunt in captivitate. Thaumaturgus accipit de fine mundi; tunc enim tantas fuerat plagas que universum, ut etiam hydrias stantes juxta fontem evertant. Richardus interpretatur tantam horam hominum malitiam et aviditiam, ut hydrias quoque proximorum, quibus aquas et fons hauserint, effundant ne habent quod bibant: simili modo rotam, ut sequitur, super clavam, id est funem, et stillicibus et pulso aquam hauriebant, discabant, ne aquam haurire queant. Verum ad litteram hæc agitur de verumis senii et mortis. Primo ergo, per hydriam Aben-Cara, Hugo et Clarus accipiunt folliculum bellis; per fontem, hepar. Unde Chalæus vertit, et confringatur fel tuum in jacore tuo; vel, ut Costus, fel jacoris tui. Secundo, Cajetanus et alii per hydriam accipiunt anhelitum, per fontem pulmones, q. d. Antequam per mortuum et mortem intercalatur tibi anhelitus, castaturque pulmo, qui ad ventilandum et refrigerandum cor, habitum aërenis que frigidum attrahit: ipse enim est ventilabrum cordis. Tertio, multi per hydriam accipiunt corpus; per fontem, quatuor elementa, q. d. Antequam conleratur corpus in morte, dissolvantur in sua elementa, ex quibus compactum est. Ita doctor

Contra-

Secundo.

Secundo.

Tertio.

Cajetanus Græcor.: « Ut hydria, inquit, ad fontem contracta, aqua rursus in fontem recurrit: ita solutum corpus in terram revertitur, opifilicium corpus omnium paratum, ut reuertetur. » Sic et Titelmannus per conditionem hydris super fontem accipit corpus, quod instar fieldis hydris, formatum est a Deo e limo terre, ad capiendum in se vite aquam, dissolutionem in partes, ex quibus conflatum compactumque erat, idque juxta fontem, quia non perit aqua anime rationalis, utpote immortalis; sed fracta hydria, puta corpore, recurrit ad fontem, id est ad Deum, qui dedit illam, scilicet ad abyssum divini bonitatis, ut ea effluxit. Porro hydris partes non pereunt, sed manet juxta fontem, quia non annihilatur corpus, sed tantum dissolvitur: unde partes dissolutas Deus in resurrectione rursus uniet et conjungat. Hic sensus appositus est, sed generalis et mysticus: hæc enim enigmata dispersita diversitas hominis partes et membra notant. Quarto, Lyranus per hydriam accipit compagine omnium membrorum, que a fonte; id est a corde, hauriunt vitam, id est spiritum vitalem, que dissolvitur et contrahitur in morte. Alius per hydriam accipit cor ipsum, quod habet fontem hydris, ac spiritus et vitam haurit a fonte, id est ab anima. Quinto, R. David per hydriam accipit ventrem, qui funditur in fonte, id est in sepulchro: quia sicut homines hydriam deferunt ad fontem, velut ad locum sumum, ita ventrem totumque hominem vita functum deferunt ad sepulchrum ut rebeat in terram, ex qua prodit. Sexto, S. Bonaventura per hydriam accipit vesicam, que, ut, utinam haurit ab hepate, unde velut ex fonte colamentum sanguinis, et aliorum humorum emanat in corpus universum; vesica autem in moribundis confringitur, id est dissolvitur. Sic et Vallesius et Titelmannus quem audi: « Sicut hydris vas est, recipiens aquam a fonte exhaustam, sic vesica receptaculum est humorum, procedentium ab hepate, quasi a fonte humorum omnium: inde enim ad cætera membra sanguis, et humores alii derivantur. Contritur igitur in morte hydris super fontem, quando vesica rumpitur et frangitur, ut ultra accipit humores, ut solet ab hepate. »

Septimo et genuine, per hydriam accipit conceptuacula illa sanguinis ac venas, que a jacore velut fonte sanguinem recipiunt, que in morte confringuntur, id est delinunt et dissipantur; deficiente enim jacore, deficit pariter sanguis, qui totum corpus rigat, humectat, nutrit, et per spiritus vitales, quos subministrat, vivificat, ac cuique corporis membro vim sensitivam et motivam communicat. Ita Valabius. In hepate enim est sanguis et humorum omnium fons et origo; vita autem consistit in humore et calore, mors in siccatate et frigore. Quocirca Egyptii hydriam præferabant Osiridi deo suo, per cuius significabant humorem, puta aquam et Oceanum, quod

Quarto.

Quinto.

Sexto.

Septimo.

Septimo.

agua omnium rerum, praesertim viventium, esset effectrix, teste Pierio, *hierogl.* 56, cap. XXI, qui et esp. XXI, notat certamen Aegyptiorum cum Persis: Persae enim ignem suum dicebant esse rerum omnium principum, ideoque Deum; Aegyptii vero ipsam aquae tribuebant. Hydriam ergo aqua plenam, fundo perforato, sed cera obturato, igni supponitur. Mox ignis vi liquata cera apertisque foraminibus, aqua ex hydria diffuens ignem subiectum exstinxit: itaque se igne potentiores ostendit: quo aetna Aegyptii vicere Persas.

Tropologicae conteritur hydria super fontem, quando opera sancta, ex mente sanctorum procedunt, evertuntur. Rursus, quando gratia, cuius auctor et fons est Spiritus Sanctus, per peccatum mortale deperditur, et ad Spiritum Sanctum, velut fontem, recurrit.

Anagoge, S: Bonaventura accipit evacuationem munditiae et animalis sapientiae, quae hydria curiositatis hauritur; Olympiodorus vero evacuationem sanctae fidei et scientiae praesentis vitae, futuram in gloria caelesti: tunc enim, cum ipsam scientiae fontem, puta Deum, facie ad faciem videbimus, evanescit omnis cognitio obscura et imperfecta huius vitae, I *Corinth.* XIII, 10.

Et confringatur: ROTA SUPER CISTERNAM. — Pro confringatur hebraice est *רָצַץ נַרְוֹס*, quod et confringatur, et transcurrit verbi potest, ut paulo ante dixi: unde Septuaginta vertunt, et convolvitur rota super cisternam. Graece est *εὐερταξ*, id est concutitur; jam *concurrere idem est: eo rotam collidit et frangi, deciditque in lacum una cum hydria, ait Scholiae: Syrus, et currit (Arabice, *gyrat*) rota super putam;* alius, *concurrit rota super lacum;* alius, *confringatur, vel dissipatur rota in fovea;* Cajetanus, *impulsa rota ad fontem;* Tigurina, et *rota quae impulsiva currit.*

Hebraei confectionem rote super cisternam, aeque ac hydria super fontem, interpretantur confectionem tabularum legis in arca Testamenti contentarum, factam in captivitate Babylonica et Romana. Verum ad litteram haec spectant ad aevanas mortis. Unde primo, Clarus per rotam accipit cranium, quod in sepulcro confringitur, aut vitam, quae quasi rotis currit fractis, et praecipit ruit in foveam sepulchri. Secundo, Cajetanus accipit alitum sive anhelitum, quo respiramus, quando vivimus, qui in morte tollitur et cessat deficiente respiratio; apte dicitur *rota*, quia halitus attractio, puta inspiratio et expiratio, fit quasi circulari motu ad puteum pulmonis. Tertio, Joannes Nilus, in *Speculo morali S. Scripturae*, verbo *Mors*, per rotam accipit volubilitatem appetitus sensitivi, quae est in toto corpore, immittendi et emittendi istam aquam, scilicet caloris naturalis per omnia membra. Quarto, Olympiodorus, S. Hieronymus et alii eisdem idem significant per confectionem rote super cisternam, quod per confectionem hydriae super aquam, de qua iam dixi. Quinto, *rotam* apposite, Vallesius, cap. LXVI

S. *platos*, confectionem tam hydriae super fontem, quam rote super cisternam, accipit de stragula vel ischaria, id est difficultate trimandi, quae laborant senes: « Fons enim, inquit, est hepar, ejusque meatus et via per quam emanat urina; hydria est vesica, quae illi superstat; rota estren, qui aquam urinae trahit, et transmittit in vesicam; cisterna est vena cava et hepar, unde hauritur urum sanguinis, quod est materia urinae: quae cum in senibus confringuntur, id est debilitantur, luxantur, solvuntur: quare senibus ob debilitatam vim relectricam vesicae, primo difficulter addunt, deinde omnino non reddunt urinam; itaque sensim aqua urinae venter merguntur et suffocantur, atque homo moritur. » Sic et S. Bonaventura, Levinus Lemnius et alii. Cum enim rotas, qui velut hydria exhauriant aquosum ex sanguine humorem, calculosi fiunt, et interdum velut testacea fragmenta, decidunt contracti in siccis excrementis generantur, tunc aut supprimitur urina, aut difficulter excurrunt, et guttatum attulit. Tilmannus vero, sicut per confectionem hydriae super fontem, accipit confectionem vesicae: sic per confectionem rote super cisternam accipit confectionem alvi, per quam egeruntur stercores, sicut per vesicam egeruntur urina: « Per confectionem rote super cisternam, inquit, intelligi potest destructio meatus impurae superficialis: rota enim instrumentum est per quod de cisterna exciditur aqua impura et sordida: cisterna enim plerumque continet aquam turbulentam, et frequenter purgari debet. Ita venter est quasi cisterna quaedam impura stercores semper in se continens, quae debent per secessum emitti, ut purgetur immunda cisterna; rota autem, per quam fit purgatio huius, meatus, et secessus ipse accipitur. » Igitur duplia ventris spurellis duplici hoc anigmata, honeste elegantique periphrasi describitur.

Secundo et genuine, rota est caput, cisterna est cor, a quo caput haurit omnes spiritus vitales per sensus, qui in capite resident: corde enim deficiente in senibus, deficit quoque cerebrum et caput, atque eodem momento pariter emoritur. Ita Lyranus, Valabius, Emmanuel Sa, Dionysius et alii. Hinc in senibus videmus caput tremulum, ac cor palpitans et pavidum.

Nota, apte cerebrum et caput comparatur rote, cor cisternae. Primo, ob rotunditatem: sicut enim rotunda est rota, sic et caput; hinc a *רָצַץ גִּיגַל*, id est rota, dicitur *רָצַץ גִּיגַל*, id est caput. Chaldaei dicunt *קַבְוֹתָא*; unde *Qabuta*, id est locus craniorum et caput eorum quae implebantur; unde ibidem eraticus ait *Qabuta*. Secundo, ob volubilitatem: sicut enim volubilis est rota, sic et caput, quod per colli vertebas in omnes partes se rotat et gyrat. Tertio, ob rotationem cogitationum, imaginationum, desideriorum, volitionum, intentionum, quibus anima hominis in capite assidue rotatur et volatur.

Quarto, ob vertigines, quibus in capite laborant senes ob defectum spirituum et copiam humorum, quos cum debilis calor consumere nequeat, agitat et rotat in orbem, itaque vertigines efficiunt. Demique, caput coram superpositum est, velut rota cisternae: cor enim est fons caloris, et vilissimum organum spirituum totius corporis, sed praesertim capitis.

Minus apte Clarus per rotam accipit cranium, quod cerebrum continet, ejusque est sedes. In morte enim non confringitur cranium, utpote osseum et durum; imo crania cum ceteris ossibus in cimiteriis collecta, ad plurimos annos integra perdurant, indeque dicitur cranium, a *εὐερταξ*, id est galea, quod instar galeae cerebrum (utpote batura sua mollissimum) a lesione tuebatur, teste Galeno, lib. VIII *De Usa partium*, cap. IX, ubi cranium vocat immobilem murum cerebro circumdatum.

Symbolice per rotam aeque ac hydriam, accipias animam colligatam fontis vel cisternae, id est corpori, q. d. Sicut rupta hydria ad fontem, et dispersa rota, quae per funem attrahitur aqua ex cisterna, fonte, vel puteo, jam impossibile est haurire ex ea aquam: sic deficiente et exhausto in senio facultatibus, viribusque naturalibus et vitalibus, anima et vita retineri non potest; sed anima ad Deum creatorem suum recurrente, corpus cum suis spiritibus et humoribus in eos fontes et cisternas, id est in sua elementa, recurrit et resolvitur. Ita Chaldaei qui verit, et *decurrit corpus tuum in medium sepulchri tui*. Sic S. Jacobus, cap. III, 6, ait de lingua: « Inflammat rotam utilitatis nostrae, » id est omnem vite ordinem, eorum, periodum et circulum. Vide ibi dicta. Sic et S. Hieronymus, qui proinde confectionem hydriae et rote censet esse anigmata mortis. Et Scholasticus: « Praesens vita, inquit, eo quod volvitur, rota est: igitur antequam nos ad inferos detruat, curam sui gerat unusquisque. » Olympiodorus legit, *antequam convolvatur rota super lacum*; hoc est, convolvendo infringatur, et decidunt in lacum, sive cisternam, una cum aqua ipsa, quam signi suo opere superfundam: « Rota, inquit, accipitur nostra haec vita, ob ipsas revolutiones ac motus, juxta illud: Vox tonitru tui in rota. Inquit ergo, antequam rota hujus vitae nos secum praecipites devolvat in lacum, propriam curemus salutem. » Vide S. Hieronymum.

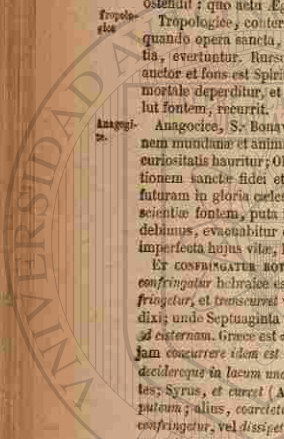
Quo circa S. Nilus in *Panemisi*: « fide, ait, rotam vitam sine ordine rotatam: eave vero foveam, in quam devolvit dormientes in ipsa vita. » Dormit ergo, et desipit, qui vivit huius vitae: vigilat vero et sapit, qui vivit futurae et aeternae. Simili tropo Phocylides ait: *ἡ ῥοτὰ ῥιζοῦ*, id est vita est trochus, quia instar trochi rotatur. Philosophus ille, rogatus quis et quantalae esset vita hominis, non verbo, sed facto respondit: vivit enim se ipsum in orbem, immensam eam cuius gyri durationis voluciam. Quo circa sapienter Agapetus diacono-

nus *Enchirid. ad Justinianum imperatorem*, cap. XI: « Circulus, inquit, quidam humanarum revolvitur rerum, qui modo sic, modo aliter agitat ipsas et circumfert: atque hinc inaequalitas est, eo quod nihil in presentibus in eodem statu maneat. Operat igitur ta, potentissimus imperator, in hac rerum versatili mutatione immutabilem habere pietatis cognitionem. » Et Isidorus Pelusiota, lib. II, epist. 138: « Tempus, inquit, rote speciem imitatur, utpote quod in sese torquetur, et convolvitur. »

Tropologicae, Thaumaturgus tam per hydriam super fontem, quam per rotam super cisternam, accipit tempus hae vitae nobis datum ad abluenda peccata, tum baptismo, tum lacrymis, et penitentiae sacramento.

Anagoge, Tilmannus confectionem rote super cisternam accipit ut symbolum resurrectionis, q. d. Quomodo modum rota illa, quae super cisternam posita est, violenter illic detineri debet inclusa ferramentis et clavibus affixa; postea vero quam frangit illa, aut vincula, sive clavi quibus illa haeret affixa, tum in plenitudine aque ruit, et ibi quietem habet: sic anima hominis in corpore isto mortali et corruptibili, quasi violenter detinetur, nimirum quasi in carcere et argenteo, compage naturali alligata; quibus ligaminibus contractis in morte, anima ipsa in plenitudine aque, puta in abyssum divinitatis transit, ibique plena fruatur requie. Nec mirum videatur, quod rota comparatur animae in corpore, quoniam sicut rota in suis relineulis assidue movetur et circumvolvitur, sic anima in hoc corpore corruptibili raro quiescit, sed continuo volvitur nimia mutabilitate. Et quomodo rota illa, quae supra cisternam est, per hoc quod se volvit super cisternam, aquam haurit ex ea; non habet tamen requiem, donec collabatur in ipsam, sic anima etiam pro statu corporis huius, dum se ad illum abyssum divinitatis convertit, et circa illum sese occupando volvitur, aquam gratiae ex ea haurit in consolationem et refrigerium; verumtamen non plenam habebit hinc requiem; donec rupta ad illum recurat, ut plene in illum sese possit immergere. Hoc fecit illud Platonis, *αὐτὰρ οὗτος ἔφη*, quod corpus sui quasi cavari et carcer anime; ex quo proinde anima locare gestiat ut libertate sua in cado potiatur.

Porro omnes erumnae senii et mortis, hisce anigmatibus representatae, competunt quidem omnibus senibus et moribundis, sed maxime iis qui juventutem in voluptatibus exegerunt, eo naturae vires libidinosas exhausserunt et corruerunt. Quare Salomon hic maxime monet juvenes, ut ab illis se continent, dicendo infine capitis praecedentis: « Anfer iram a corde tuo, et amove mullitiam (nequitiam voluptatis et libidinis) a carne tua. Adolescentia enim et voluptas vana sunt. Memento Creatoris tui in diebus juventutis tuae, » ut te ab ira et luxu, aeque ac a voluptate et libidine con-

Frangit

Anagoge

Confringatur

Rotam

Super

Cisternam

Accipit

Cranium

Alitum

Rotam

Super

Cisternam

Symbolice

neae, « antequam per ea, citius solito, veniat « tempus afflictionis tue, » puta ne tibi obveniat prematura senectus erummosa, » ex eaque mors.

Igitur singulas has erummas, ab initio capitis usque ad hunc versus recensitis, ex libidine juvenialis provenire, ac per eas senium accelerari, ostendit initio capitis in Synopsi; nunc idipsum ostendam in quatuor anigmatis hoc verum commemoratis.

Ergo salacibus et luxuriosis juvenibus, per gulas et libidines, premature recurrit vita aerea, id est contrahitur meninx cum cerebro, indeque oritur calcivium, quia semen maximo deciditur a cerebro; quare nimia seminis effusione leditur cerebrum, quia fit ut luxuriosus laboretur epilepsia, apoplexia, deflexio capillorum, hemitergia, aliaque cerebri capitisque morbis; sintque obliviosi, tremuli, pallidi, languidi, infirmi, ut medici docent, et experientia quotidiana demonstrat: videmus enim luxuriosos aut liene, si et cerebro debilitari ac laborare. Quocirca Aelius loco mox citando, asserit libidinem « neque ad anime rationationes conducere, imo potius congelare et obstupescere intelligendam. » Simplicius in Commentario Epicteti, cap. xlvii: « Omnis voluptatis corpore continentia, aut animam rationis capere corroboret. » Libido, inquit S. Ambrosius, a ratione revocat, auferit consilium, amentes inquietat. » Et S. Hieronymus: « Amor formae, rationis obliquo est, et insaniam proximus: sedam, nimisque conveniens animo sospiti vitium; » et Iherim: « Quis enim, cum utatur voluptate, ea attendere animo quiddam potest? »

Inde rumpitur « funiculus argenteus, » id est contahitur lediturque medulla spinae dorae; per quam spiritus vitales a cerebro ad partes inferiores commigant, quia medulla haec oritur ex cerebro in occipito; cerebro ergo per libidines laeso, necesse est medullam laedi. Unde Plato dicebat semen esse spinalem medullae defluxum, teste Plutarcho, lib. V De placitis Philo. cap. iii.

Rursus, ex nimia luxuria et seminis effusione contrahitur « hydra super fontem, » id est sanguis jecoris effunditur: semen enim est purissimus sanguis; unde semen per nimiam libidinem effuso, succedit et effunditur sanguis: inde phthisis oritur, quia medulla haec oritur ex cerebro in occipito; cerebro ergo per libidines laeso, necesse est medullam laedi. Unde Plato dicebat semen esse spinalem medullae defluxum, teste Plutarcho, lib. V De placitis Philo. cap. iii.

Rursus, ex nimia luxuria et seminis effusione contrahitur « hydra super fontem, » id est sanguis jecoris effunditur: semen enim est purissimus sanguis; unde semen per nimiam libidinem effuso, succedit et effunditur sanguis: inde phthisis oritur, quia medulla haec oritur ex cerebro in occipito; cerebro ergo per libidines laeso, necesse est medullam laedi. Unde Plato dicebat semen esse spinalem medullae defluxum, teste Plutarcho, lib. V De placitis Philo. cap. iii.

seminis origo; hi proinde per libidines, semine exhausto, deficiunt et falesunt: unde oritur stranguaria, flatus, calculus, etc.

Denique, hisdem confingitur « rota super cisternam, » id est leditur caput, dum deficit corde, jecore et stomacho, ex his nec alimoniam, nec sanguinem, nec spiritus vitales ad motum et sensationem quamlibet necessarios haurire potest. Quocirca visus, auditus, sensusque omnes hebetantur et deficiunt. Hinc Theodimus, impatiens libidinis, maluit patientia esse caecitiam, quam medici ei praedixerant, si libidine uteretur. Unde exclamavit: « Vale, amicum lumen, » uti narrat S. Ambrosius, lib. IV in Lucan, cap. xvii.

Cur autem caput magis sentiat damna luxuriae quam caetera membra, duss causas dat Viegae, Ebraensis, Artic. med. cap. xxvi: Prior est, quod cerebrum et caput sit extremum, in quo cessat vis tractoria, quae ex alia parte non potest trahere; trahunt autem partes infimae successione continua usque ad cerebrum. Altera, mollietas cerebri et medullae dorsalis, quae trahentibus partibus facilius cedit quam partes solidae. Inde salaces et libidinosi sunt imminuti cerebri et exhausti medulla dorae. Sapienter ergo veraque Galeae, lib. II De Semil.: « Si voluptate esca malorum, nit, ad congressum impellamur, futurum profecto est, ut non corporis modo, sed animi vires frangantur pene omnes, prorsusque cum vita una pereant: frequens enim venus corporis habitum solvit, senectutem accelerat, canos maturat, nervorum incoherentiam, podagras, arthritides, tremores, sensuum hebetudinem, mentis torporem, malum corporis habitum, succorum crudelitatem, ac virium corporis omnium, functionumque ab his manantium infirmitatem facit, » etc. Adit hic Aelius, Tetrab. I, serm. 3, cap. viii: « Remanet et vesicae morbos, oris gravolentiam, dentium dolorem, gurgulionis inflammationem, sanguinis sputum, ulcera in membris, febrem, et omnia mala. »

Quare vere concludit S. Isidorus, lib. II Sentent. cap. xi: « Castitas est securitas mentis, sanitas corporis. » Et Plutarchus in Proceptis De Senectute laudat asserit « optime dietam saluberrima esse haec: alimentis citra satietatem usum, alacritatem impigram ad labores, naturae seminis conservationem. » Subjungit: « Intemperantia enim coctus, eo quod maxime eam facultatem debilitat, quo nutrimentum conficitur, excrementorum gignit copiam. »

7. Et reverbatur pulvis in terram suam unde erat, et spiritus rediit ad Deum, qui dedit illum. — Pulvis, id est Adam, sive homo, puta corpus hominis ex alama, id est ex terra et pulvere aqua mixto, sive ex limo a Deo formatum juxta illud quod Deus Ade post peccatum intenuavit: « In sudore vultus tui vesceris pane, donec revertaris in terram: de qua sumptus es: quia pulvis

terre
est
pulvis
et cinis

Ter
re
est
pulvis

Ver
t
ter
re
est
pulvis

es, et in pulverem reverteris, » Genes. cap. iii, 19, et cap. ii, 7. Vide libi dicta.

Sic S. Paulus primus eremita, teste S. Hieronymo in epist. Vita, Antonium se inventum salutans: « En, inquit, quem tanto labore quesisti, putridis senectute membris operit multa canities; en vides hominem, pulverem mox futurum. » Et mox instantem sibi mortem praedicens: « Sed quia jam dormitionis meae tempus advenit, et quod semper cupiebam, dissolvi, et esse cum Christo, perfecto cursu, superest mihi corona justitiae, tu missus es a Domino, qui humo corpusculum meum contegas, imo terram terram reddas. » Et S. Maria Aegyptiaca ad Zozimam, qui vitam ex ore ejusdem acceptam conscripsit: « Sepeli, abba Zozima, misere Marii corpusculum. Redde terre quod sum est, et pulveri adice pulverem. »

Line S. Scriptura mortem vocat dissolutionem, scilicet anime a corpore resolutionem, puta corporis in sua elementa dimensionem, depositionem. Idem initiatum Plato et philosophi: unde Plutarchus in Apol. ad Apollin. mortem vocat, dissolutionem rei concretae, citatque illud Epicharmi:

Conversus est, se discretus, et rursus abit, unde venerat: Terra quidem in terram, spiritus ad aera. Num ergo, sepe morere, et motus vivas. Ne moriare, equa est mortem procurare morte.

line et Lyricus:

Pulvis et cinis sanus, pulvis cinis est, nisi fumus: At nihil est fumus; nos cinis ergo sumus.

Et spiritus dedit ad Deum, qui dedit illum, — tanquam ad lum uti factorem, sic et iudicem (hunc enim si sufficit bebraum Elohim), ut illi actionum suar in per omnem vitam exercitarum rationem reddi, et pro meritis, vel praemia, vel supplicia recipi. Aliter ergo pulvis, sive corpus redit ad terram, aliter spiritus, id est anima redit ad Deum. (corpus enim redit, quia corrumpitur et resolvitur in terram, velut in materiam, ex qua formatum est; spiritus vero, sive anima hominis, non corrumpitur, sed immortalis manens redit ad Deum, velut sui iudicem, utpote a quo creata est ad imaginem et similitudinem ejus, puta rationalis, libera, spiritualis, immortalis, ut bene agendo aeternam gloriam, male operando perennem gehennam subeat (1).

Hinc ergo, et ex similibus locis clare patet animam hominis esse immortalem, utpote quae non sit ex traduce et semine parentum producta, sed immediate a Deo creata, qui proinde vocatur pater spirituum. Uti S. Hieronymus, « Bidentis sunt, inquit, qui putant animas cum corporibus

(1) Conf. Ezericum, n. 693:

Cedit enim retro de terra quod fuit acto In terram: sic quod animam est ex aetheris aera, Id eorum caeli fulgentia templa recipiant.

seri, et non a Deo, sed a corporum parentibus generari. Cum enim caro reverteretur in terram, et spiritus rediret ad Deum, qui dedit illum, manifestum est Deum patrem animarum esse, non homines. » Sic et Cassianus, Collat. VIII, cap. xxv. Et S. Augustinus, epist. 3 ad Volustianum: « Quis nunc est, ait, extremus idiota, vel, quae muliercula, quae immortalitatem animae non credit, vitamque post mortem futuram? » Idem, lib. 7 De Genesi ad litteram, cap. ix, ex hoc Salomoni loco probat animam primi hominis, puta Ade, a Deo creatam ex nihilo; dubitat tamen de animalibus posterorum, an ita dicantur creati a Deo, ut tamen propagentur ex traduce Ade.

Ineunt Salomon juveni in voluptates et libidines prono, animae immortalitatem, ac iudicium ob eas coram Deo subeundum, quia haec duo aere frenum voluptatis et libidinis injiciunt. Unde videmus eum, qui voluptati et luxuriae totos se dedit, ut id libere sine metu vindictae faciat, sensura fieri aethos, ac negare animae immortalitatem, iudicium, caelum, gehennam, imo omnes nomen. Quocirca Chaldaeus verit, nomeno Creatoris tui, ut gloriosus eum in diebus adolescentis tuae.

Rursus, ad eo quod anima e corpore extans rediret ad Deum factorem suum, refellitur error pythagoreorum, originistarum, ac similium, periphrasem, id est transmigratio animarum ex uno corpore in aliud. Illi enim censere animam in alia et alia corpore successive transmigrare, aut veriti in demonem, vel huiusm.

Denique S. Augustinus, lib. I De Libera arbitrii, cap. xii, animas redire ad Deum, ad eorum animas redire interpretatur; sed illud retractat et explicat, lib. I Retract. cap. 1: « Alio loco, inquit, cum agerem de animo, dixi: Securior rediturus in caelum. Hucus autem quam rediturus dixissem securior, propter eos qui putant animas humanas pro meritis peccatorum suorum de caelo lapsas sive dejectas in corpora ista detrudi. Sed hoc ego propterea non dubitavi dicere, quia ita dixi te caelum, tanquam dicerem ad eum, qui ejus est auctor et conditor: sicut Cyprianus non eundem est dicere. Nam cum corpus e terra, spiritum e caelo possidemus, ipsi terra et caelum sumus. Et in libro Ecclesiastes scriptum est: Spiritus revertatur ad Deum, qui dedit illum. Quod apostolus sic intelligendum est, ut non restitatur Aristoteli dicenti, nondum natus, nihil ejusse boni aut mali. Sine controversia ergo quaedam originalis regio beatitudinis animi Deus ipse est. Qui cum non quidem se seipso genuit, sed de nulla re alia condidit, sicut condidit corpus e terra. Nam quod attinet ad ejus originem, quia fit ut sit in corpore; verum de illo una sit, qui primus creatus est, quando factus est homo in animam vivam, an semper ita fiant singulis singuli, nec tunc scilicet, nec adhuc scio. »

Ita ipse, sed jam ex Ecclesiae interpretatione

UNIVERSIDAD

UNIVERSIDAD

UNIVERSIDAD

— definitione certum est animas hominum, non parentibus propagari, sed singulis dum nascuntur, a Deo singulis creari, et creando infundi.

8. VANITAS VANITATUM, DIXIT ECCLESIASTES, ET OMNIA VANITAS.—Syrus, *omnis res vanitas*; Arabicus, *omnis enim res sua vanitas*. Hoc est thema, quod Ecclesiastes initio libri probandum proposuit, ac nunc velut probatum reperit, et ex dictis, tanquam conclusionem, inductione omnigena firmatam inferri et colligi. Cum enim, inquit S. Hieronymus, cunctus mortalium labor, de quo in toto volumine disputatum est, huc perveniat, ut revertatur pulvis in terram suam, et anima illuc rediat, unde sumpta est; magis vanitas est in hoc aequali laborare, et nihil pro futuro conquirere, et praesertim cum de his iudicandis sit et adjuvandis gehennas, si illorum amore Dei legum violari. Est ergo hic epilogus, in quo Salomon colligit summam totius concisionis suae, ut eam profundius lectoris menti infingat, utque lector sciat quid precipue ex ea memoria retinere, et opere exerceat debeat. Idem imitator doctor et concionator. Porro Chaldaeus magis entelechea vertit, *quoniam contemplatus est Salomon rex Israel vanitatem huius saeculi, et vanitates quas operantur filii hominum, dixit Ecclesiastes in verbo suo: Omnia sunt vanitas*.

Græce hoc fusa explicita est initio libri; quare nihil hic addendum occurrit (1).

9. QUONIAM ERAT SAPIENTISSIMUS ECCLESIASTES, NOTAT POPULUM (scilicet, ut addunt Hebraei, Septuaginta, Syrus, Arabicus); ET ENARRAVIT QUAE FEREBAT: ET INVESTIGANS COMPOSUIT PARABOLAS MULTAS.—Hebraice est, *ad huc docuit populum, q. d. Non tantum contenta hoc libro, sed et multa alia eo non contenta docuit populum*. Unde liquet Salomonem multoties eum docuisse, tum viva voce docendo et exhortando ad virtutes et Dei cultum, tum scriptis idem faciundo per omnia saecula: nam

Vox audita perit, littera scripta manet.

Simili modo Job docuit populum sibi subditum, cap. xlii, vers. 20 et seq. Hæc enim insignia est principis dos et laus.

(1) Sex postremae quae supersunt commatibus epilogos conciderunt, quo ad conciliandum hinc libro auctoritatem, Salomonem, tanquam auctoritatis, laudatam sapientiam, atque in concinnatione elegantique stylo tendendis salutaribus præceptis aperta. — Hæc Rosenmüllerus, qui addit, non esse, cur hinc epilogum totius libri auctoritatis abjiceremus, quam dictionem et conceptum similitudine hoc additum proxime saecula ad habitum et ratio nem Ecclesiastae.

Vers. 9. *Quod reliquum est, quod tenet concionator sapiens, docuit homines alia sicut dicit, perperit, tam si perperit est, multaque composuit sententias*. Alii item vertunt, *enarravit, cum Vincto; locher vero interpretatur, abundavit*; hoc sima: Et abundantiam eam esse concionator sapientis, etc.

Thaumaturgus censet hie queri Salomonem de auditorum oscitantia et perdita vita, ut concionem hanc et similes respercut: « Ceterum, inquit, et hie meus, quamvis sapiens concionantis, labor sit supervacaneus apud populum illum, justitia negligentem doctrinamque et curam respuentem. »

Hebraice est, et amplius quia fuit Ecclesiastes sapiens, adhuc docuit populum, q. d. Quo fuit sapientior Ecclesiastes, eo diligentior fuit in docendo, quia sciebat ideo sibi hanc sapientiam datam a Deo, ut eam alios, ac praesertim sibi subditos, doceret, itaque eos probos efficeret, et ad felicitatem aeternam proberet. Unde Hugo: « Non suffocavit, inquit, inventa quasi partem in utero; sed in lucem edidit; derivavit fontes suos foras, et aquas suas divisit, sicut ipsemet docuerat, » Proverb. v, 16.

Porro, Thaumaturgus et et amplius refert ad id quod processit hoc modo: « Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes, omnia vanitas, et amplius; quod sic explicat Thaumaturgus: « Deo igitur, sicut et principio dixi, miram esse vanitatem, qua occupantur homines, tanquam superabundantem (hoc illud est, et amplius) ut nemo eam totam animo quæsi complecti. Verum Noster et ceteri et et amplius melius referunt ad requentem, scilicet ad si sapiens, q. d. Cum Ecclesiastes esset amplius sapiens, id est sapientissimus.

ET ENARRAVIT QUAE FEREBAT.—Hebraice *in vestrum*, id est audire fecit, ut vertit Aquila, id est enarravit; S. Hieronymus, *audire eos fecit*; Syrus, *enarratus est*; Pagninus, *et fecit auferre*; Valabius, et commoet studium doctrine. Minus recte Cajetanus, et auscultabat, scilicet populus Salomonem tanta sapientia et gratia docentem. Chaldaeus, et attendit oculi sapientum; alii apud Pagninum in Lexico, *audiendo perperit ac investigavit, populari*; et liberavit verba parabolarum.

Septuaginta pro *in istum*, alio puncto legentes *in osam*, id est aures, vertunt, et aures (Salomonis, vel populi cum audientis) intelligebat ornatum parabolarum; Arabicus, et decorata aures quae ornamentum similitudinem.

QUAE FEREBAT.—tum fabricando, unde fabricam templi a se edificati, et officia minorum in libro descripsit, ut patet II Paral. xxv, 4; tum res a se gestas, ut ea enarravit cap. II et seq., asserens se in omnibus invenisse vanitatem; tum maxime doctrinam, parabolas et sententias, quas meditando invenerat et composuerat, docuerat, declarat, et ammannensibus scribenda tradiderat: hæc enim enarrare opus est Ecclesiastae, id est concionatoris.

ET INVESTIGANS COMPOSUIT PARABOLAS MULTAS.—Apposite Noster pro *in checker*, id est investigavit, alio puncto in Benoni legit *in checker*, id est investigans, eo quod desit copula *et*, id est *et*; cum tamen subaudit et supplet Chaldaeus

dum vertit, et scrutatus est libros intelligentis, et parabolas intelligentis multas valde. Hinc liquet Salomonem, non tantum composuisse parabolas et gnomas novas, et a se adinventas, sed et priorum sapientium æque ac recentiorum sui ævi audivisse, vestigasse, concinnasse, correctisse, et in meliorem formam redigisse. Hæc enim omnia significat hebraicum *חקר* *chaker*, quod proprie est rem dirigere, corrigere, concinnare, pangere, ita ut partes singulae sibi invicem æque ac toti compositæ harmonice et apta convenientia congruant et respondeant, ut panguntur carmina, rhythmus, ode. Unde Campensis vertit, *diligenter scrutando omnia, multa invenit ad sapientiam pertinentia, et multa restituit sapienter ab aliis dicta*. Rursus R. David *ticken* vertit, *expendit, ponderavit, res inter se contulit*, sicut solent, qui bilanciæ duo pondera expendant, et inclinabo in parabola aurem meam, » Proba. xlviii, 5, quasi dicit: Salomon, cum alios adhibebat, iudicium et momentum aurem ad ponderandum adhibebat; cum auditoribus suis aliquid enarrabat, inter dicendum etiam ponderabat rerum momenta, et singularum pondus atque dignitatem; ac Davidem patrem dicentem audiebat: quia ipse quoque inclinabat in suas parabolas aures suas. Vide que de parabolis Salomonis dixi initio Protheriorum.

10. QUÆSIVIT VERBA UTILIA, ET CONSCRIPSIT SERMONES RECTISSIMOS, AC VERITATE PLENOS.—Septuaginta, *quæsitit Ecclesiastes, ut dicerent verba voluntatis, scriptum rectitudinis, verba veritatis*; Hebraei, *quæsitit verba voluntatis*, id est beneficiæ, gratia, et, ut Cajetanus vertit, *desiderata*, qualia sunt utilia, ut vertunt Aquila et Noster, quo scilicet vir sapiens et probus velle debet et solet, quoque, ut ait Olympiodorus, *conformia sunt voluntati divinae*, quæ qui sequitur, adipsius gloriam felicitatis aeternæ. Hinc Variabilis exponit, q. d. *Quæsitit verba voluntatis*, id est notitia veras de expectandis et averandis, adeoque de summo bono et malo.

S. Hieronymus per verba voluntatis accipit secreta voluntatis et providentiae Divinæ: « Super hæc, inquit, addidit causas naturasque rerum se sinitse cognoscere, et Dei dispositionem et providentiam; quare unumquodque, vel quomodo factum sit, scire voluisse, ut quod David post dissolutionem corporis et anime ad caelum recursum se sperat, » se vii, 2, dicens: *Videbo signa tua, opera digitorum tuorum, hæc nunc in presenti Salomon natus fuerit invenire: et veritatem sci*. Deo cognitam, corporis valata scripto mens humana, comprehendere non potest, » Chai. vii, 20, » *verba voluntatis accipit secreta cordium*: « Quæsitit, inquit, Salomon, qui appellatur Ecclesiastes, in sapientia sua, ut iudicaret iudicium de cogitationibus cordis hominis, et absque testibus; tunc dictum est in spiritu prophetie a facie Domini: Ecce jam scrip-

tum est in libro legis per manum Moysi magistræ Israel, verba recta et fidelia: per verbum prædicatorum testium stabit omnis res. »

Verum hæc aliena sunt et minus vera: solum enim Deus est cartilographus, id est secretariorum cordis inspector, idque optime sciebat Salomona: quare non est credibile eum illa voluisse scrutari. Optima ergo S. Hieronymus in Vulgata vertit, *quæsitit verba utilia*; unde et sequitur:

Et conscripsit sermones rectissimos.—Hæc brevia et Septuaginta, et scriptum rectitudinis (1), repetite quæsitit, id est volumen legis, inquit Hebraei: hujus enim studium commendatum est regi a Mose, Deuter. xvii, 17; et ipsi Josue a Deo, Josue 1, 8. Melius Noster pro *כתיב טוב*, id est scriptum, alio puncto legens *כתיב טוב*, id est scriptum, verit, *quæsitit scribere*, id est conscripsit rectitudinem, hoc est sermones rectissimos. Omnia enim hæc spectant ad parabolas et gnomas a Salomone dictas et conscriptas. Ludo S. Hieronymus in veteri editione vertit, *ut inveniret verba voluntatis, et scriberet recte verba veritatis*; Aquila, et conscripsit recte.

Quod si retinere velis *catib*, id est scriptum, expono scriptum, scilicet non a Mose, sed ab ipso Salomone. *Veritatis verit: Scriptura rectitudinis, hoc est, inquit, quod recte litteris mandare nosset, vel stylo æquabili studuit tradere sapientiam*. Melius verba rectitudinis expono verba recta, id est recte rationi, veritati, justitie, legi et voluntati divinae, velut sue normæ et regulæ directæ conformia, non obliqua, non torta, non perversa, ut sunt verba impiorum, iuxta illud quod Sapientia de se ait, Prover. viii, 8: « Justi sunt omnes sermones mei, non est in eis pravum quid, neque perversum. » Unde Thaumaturgus *rectus* exponit, gratum Deo: « Ego, inquit, tam grandis natu longumque vite spatium emensus, in his que Deo grata et accepta sunt, per veritatis mysteria exquirendis, animum defatigavi. » Recentior quidam clare vertit, *conscripsit est rectitudo verborum veritatis*.

11. VERBA SAPIENTUM, Sicut SIMILI, ET QUÆ CLAVE IN ALTERN DEFIKI, QUÆ PER MAGISTRUM SI CO SNEUR DATA SINT A PASTORE TMO.—Clare Thaumaturgus: « Comperimus nos minus sapientium admonitionibus excitari, quam si acuti clavijque corporibus infingantur. Unde spero futurum, qui doctrinæ illas sapientia plenas, sibi que a fidelij pastore et præceptore creditas, posteris enarraverit sint, multo uberius et ornatis, tanquam consonanter, quæsi ex uno ore audierint. » Chaldaeus: « Verba sapientium comparantur stimulis, et sicut clavi defixa sunt ad docendum scientiam eos qui sunt vacui absque sententia: sicut stimulus docet bovem. Et principes consilij habentes regulas, et doctrinas, que dato sunt per manum

(1) Proprie, et scriptum est rectitudo verba veritatis, pro verba veritatis sunt recte scripta.

pastores vocantur; per sapientes vero sententiarum Salomonis collectores, pastor enim hic vocatur non rex vel rector, sed doctor et illuminator, qui alios passim sua doctrina, quorum princeps est Deus, a quo omnes magistri et sapientes, etiam qui ante Salomonem exstiterunt, suam habere sapientiam, uti hic ait Salomon. Vide Grelseum in Apolog. Bellarmini, tom. I, lib. III, cap. IV.

12. **NE AMPLIUS, FILII MI, NE REQUIRAS. FACIENDI PLURES LIBROS VELLUS EST FINIS: FREQUENSQUE MEDITATIO, CARNIS AFFLICTIO EST.** — g. d. Hoc libro huic usque sat superque libri, o lector, descripsi viam et rationem bene beateque vivendi; quare non est quod his plura requiras, nec alios libros curiose evolvas; sicut enim facienda plures libros, sic et eos legendi non est finis. Curiositas enim hominum est immensa, nec habet finem; quare nisi illi modum ponas, limitansque ligas, te ab uno vero summoque bono in vanam unitatem distrahat, et acriter excabit, quia frequens meditatio, quam pariter frequens lectio, ac magis scriptio, est carnis afflictio.

Rursus, **amplius hic, scilicet** que tradita sunt a pastoribus per magistrorum consilium et certum, puta per prophetas, apostolos, Patres et doctores, ne requiras; quare superfluum est plures inutilis libros conscribere, aut legere. Ita S. Hieronymus: « Excepisti his verbis, inquit, que ab uno pastore sunt data, et a concilio atque consensu prolata sapientium; nihil facias, nihil tibi vindeas; majorum sequere vestigia, et ab omnium auctoritate non discrepes. Alioquin, quoniam multa, infinitum librorum numerus occurret, qui te pertrahat ad errorem, et legentem nullam frustra faciet laborare. Vel certe docet brevitati studendum, et sensum magis sectandum esse, quam verba; adversus philosophos et seculi hujus doctores, qui eorum dogmata falsitates coarctant asserere variate ne multitudine sermonum. Econtra Scriptura divina brevi circulo coarctata est, et quantum dilatatur in sensibus, tantum in sermone constringitur. Quia consummationem brevitatumque sermonem fecit Deus super terram, et verbum ejus juxta est in ore nostro et in corda nostra. »

Hebræa habent, et **amplius ab his monitus esto, vel cave, scilicet** ne plura requiras, uti solent advertit veritque Noster et Vatablus. S. Hieronymus in veteri editione verit, et **amplius ab opus, fili mi; cave facienda librorum multos, quibus non est finis, et meditatio plurimum labor est carnis.** Sic et Septuaginta ac Syrus. Contrarie verit Tigurinus: sic enim habet, et **amplius, fili mi, ne requiras; facienda plures librorum multos est finis, frequensque meditatio carnis afflictio est.** Consentit Latina Vulgata; accedit et Arabice, **accepterunt, inquit, auctoritatem ex eis; o fili mi, conserva hoc, facies librorum multos quorum utilitatis non est finis, et in meditatione eorum labor est humanitatis.**

Denique Thannatosus sic interpretatur, et **quid pluribus? cum nullitasque nulla sit utilitas, sed nec tibi, o amice, consularis inutilitas, et qua minus conveniant describere, cum in eis propter laborem nihil sit reliqui.** Aliter verit Tigurinus: **Pastor mo, fili mi, inquit, cave admittas, nam librorum multos facere sustinuit esset operis; et Campanis: Ita paucis, fili mi, te admonuit, puta; ut autem omnia perstringantur, ne plura quidem libris fieri poterit, et labor multa scribendi corpus defatigat.**

Denique, pro amplius Hebræice est **7777 sother**, quod verti potest, **excellens, prastantus.** Unde nonnulli exponunt, g. d. Nil amplius, id est ad excellens, nil dignius, nil utilius aliando, quam ex dictis scriptis sapientium, ac presertim ex hocce meo Ecclesiaste requiras; abunde ille tibi suppedabit excellentissima dogmata et consilia ad bene beateque vivendum, ut philosophorum et professorum magistrorum sermones, vel libros præ illo parvipendere et despiciere debeas. Multo enim plura, etiam sanctiora et diviniora ex hoc uno disces, quam ex cæteris omnibus.

FACIENDI PLURES LIBROS VELLUS EST FINIS. — Dicit hoc, non quod taxet scriptores studiumque scribendi, cum post Salomonem omnes prophete, evangeliste et apostoli, item Patres graeci et latini, ut alios taceam, plures libros Ecclesie et reipublice utiles conscripserint; sed primo, ut ostendat sicut aliis in rebus, sic et in studio, puta in scriptione et lectione, eam inesse vanitatem et ariditatem, puta afflictionem cordis: sic enim ipse explicuit, cap. I, vers. 17. Ita S. Hieronymus, **Secundo**, ut taxet peritum scribendi: multi enim peritunt, ut scribant edantque libros, vana delinunt nominis gloria impulsu, cum libri ipsorum parum sint utiles, aut prælo indigni, presertim dum continent errores, hereses, superstitiones, obscenitates, etc. Vere Juvenalis, satyr. 7;

Tent inanihilis multos. Scribendi caecities, et ergo in corde sensus.

Tertio, ut sapientem moneat pauca legere et scribere, ac omisit profanis studio sacre Scripturæ se dedere, Nam, ut ait Hippocrates in libro Aphorismorum: « Ars longa, vita brevis; brevem ergo vitam brevibus pautibus, sed solidioribus impende. Relinque ergo vanos et prolixos ceterorum libros. Nam, ut ait S. Augustinus, lib. De Doctrina christiana, cap. ult. : « Et cum ibi (in Scriptura) inveniri omnia, que utiliter alibi didici, multo abundantius ibi invenit ea que nunquam omnino alibi, sed illorum tantummoda scripturarum mirabili altitudine, et mirabili brevitate dicuntur. » Quæ et Cicero, Tassul, I: « Mandare, inquit, quemquam cogitationes suas litteris, qui eas nec disponere, nec illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est intemperanter abutentis et otio et litteris. » Hinc Stobæus, serm. 19, narrat Socratem, Aristarchum et Phavorinum (qui Platonem sibi con-

vum taxat quod tam nulla scripserit) noluisse quidquam scribere. Et Aristippus Socratis auditor eundem jactanti se plurima legisse: « Quenammodum, inquit, non illi qui plurimum edunt, melius valent his qui sumunt quantum opus est: ita non qui plurima, sed qui utilia legerunt, studiosi et eruditissimi habendi. »

Rationes eorum erant, primo, quod legero, scribereque tot libros ingens sit animi corporisque labor et defatigatio. Secundo, quod tot libri minuant ingenii exercitium, cum homines secure scriptis aliorum indormiant. Tercio, quod officiant memorie, eamque obtundant: dum enim tam varia studiosi legunt, nihil retinent, quia posteriores extrudit prius. Unde S. Thomas, rogatus qua via et methodo quis evaderet doctus, respondit: Si unum duntaxat legat librum, uti refertur in Chron. S. Dominici, part. I, lib. III, cap. xxxvii. Item dixit fecitque noster Jacobus Linceus, secundus Societatis Jesu propositus generalis: ipse enim unum duntaxat in cubiculo habebat librum, eamque a capite ad calcem perlegebat; quo facto, eum referebat ad bibliothecam atque ex ea alium sumebat pari modo evolendum. Quarto, quod in scriptione et lectione tot librorum multum insinuat perditurque temporis, per tot circuitiones involute veritatis, que breviter et nude tradita facilius christusque intelligitur. Hæc tamen non valent quin ubi sit plures libros scribere, sua vel quid novi afferatur, vel novo et meliori modo explicatur; aut cum necessitas responderi de rebus ab his fuse et confuse tradite, brevi, clara et ordinata methodo traduntur, uti fecit Justinianus, qui præcæm juris peritorum duo librorum milia, in brevem juris modernæ codicem redegit.

Præclare Clemens, lib. I Strom.: « Illi quidem corporis, animæ autem liberi sunt scripta. » In libris erit antiquam sapientiam invenis. P. Damianus, lib. I, epist. 6: « Tuli librum meum, quem velut unicum filium, ubi uterine dulcedinis amplectar. » Petrus Vedutus, lib. I, epist. 20: « Plurimi scripserunt, et in divinis litteris edidere commentarios fides; si juveni simplici inveniunt, endo-tesque suos divine sacrarunt gloria, non sere, vivunt adhuc in suis libris, licet abierint, et operum fructus semper pullulant, dum liber vivit. » Vocat, orat. in Cloyost.: « A scribendi manere scripturum copia non avocet, urgeat potius et provocet, et in exemplum aliorum scriptorum sui. Bonos libros qui conscribit, reia salutis extulit. » Seneca, epist. 43: « Palet omnibus veritas, necdum est occupata. Multum ex illa etiam factis pellicum est. »

Vincitius Lirinensis taxans ex Apostolo profanas vocem novitates adinventas a novatibus ac hereticis: « Non dicas nova, inquit, sed nove. » Sane nostro hoc sæculo viri eruditi et religiosi illi suis scriptis illustrarunt poesin, rhetoricam, philosophiam, mathematicam, controversias, theolo-

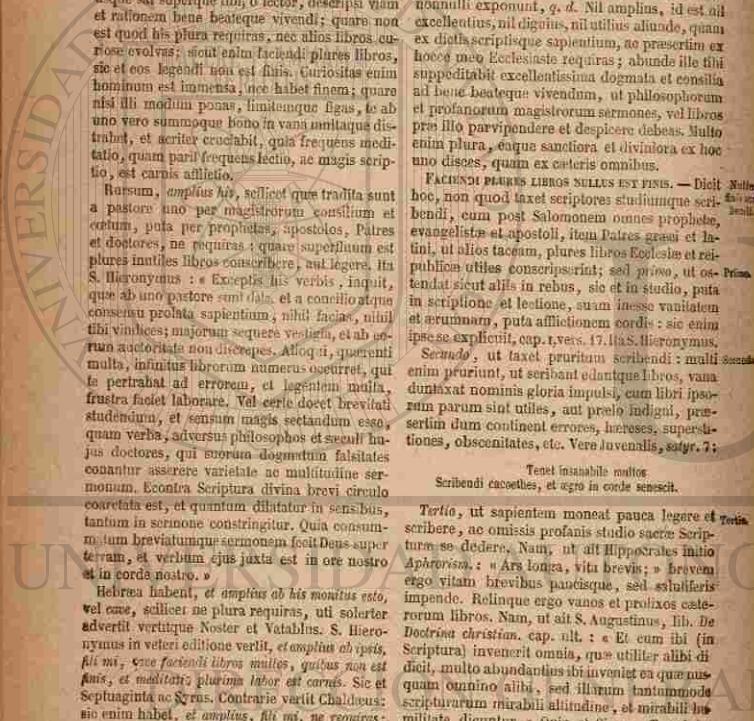
giam scholasticam, et moralem, spiritalem quoque et mysticam, ac presertim S. Scripturam, ut multa hæcenus inaudita evulgarent, multa inæquiva et clausa reserarent, multos ad scientiarum apicem evertent; adeo ut a Christo nato, vix ullum seculum fuerit doctus, subtilius, profundius, idque in omni scientiarum genere.

Ratio a priori: est prima, scientiarum immensa præsertim amplitudo, profunditas et obscuritas, ex qua fit ut una explicata et superata, semper supersit et cernatur alia et alia profundior et obscurior, illic sine fine et termino: quo fit ut semper novas questiones explicandi, novopum librorum scribendi materia relinquatur. Primæ enim cogitationes additum patefaciunt, ait Dionysius, posterioribus commentationibus; hisque melioribus, juxta illud: **Scientia æquæque exploratur.** Nemo exaltat miræ et verum immensum sapientie. Quare tam verum est illud Yrenæi, Prolog. in Eusebii: « Nullum est dictum, quod non sit dictum prius; » quam nihil est auri argenteum venis erit, nihil ex gemmarum fluvii educi, nihil latius liquoris ex fontibus et fluminibus exhauriri denovo, quod non sit erutum, educum, exhaustum prius, sed aliis et aliis aquis, metallis, divitis semper affluentibus, aliis, inquam, in individuo, sed isdem in specie.

Secundo est immensa ingenii humani capacitas, curiositas, studiumque sciendi, que semper nova vestigat, ut ubi priores destiterunt, ibi posteriores incipiunt ulterius profundiora scrutari, ut videre est in philosophia et theologia scholastica: in diis enim novi doctores novas movent questiones, et novas inveniunt distinctiones, divisiones, sectiones, subtilitates; hereticis quoque novas inveniunt errores, et hereses quas scriptis libris constatare opus est. Quantum hæc methodi, profunditatis, ordinis, S. Augustino et Patribus addidit S. Thomas et scholastici? « Quotidie aliquid subtilius, aliquid elegantius cogitat luxurie furor, usitata contentans, » ait Seneca, lib. VI Natur. Quærit: « Nec vero Aristotelem in philosophia destitit ampliatum Platonis, » ait Cicero De Optimo genere dicendi.

Tertio est indolium et appetituum diversitas, Tertium que fit ut hinc placeat hic scriptor, alteri alter; perinde ac in mensa, hinc placeat hic elibus, alteri alter; ac in foro uni placeat mercos hujus mercatoris, alteri alterius; sicut in convivio, ut omnium appetitibus satisfiat, oportet plura proponere ferula, et in foro plures mercatores: sic et in doctrina plures libros etiam de eadem re tractantes, ut cui unus non sapit, sapiat alter, tertius, vel quartus, etc. « Utile est, inquit S. Augustinus, lib. I De Trin. cap. vi, plures a pluribus heri librorum diverso stylo, non diversa fide, etiam de questionibus eisdem, ut ad plerimos res ipsa perveniat, ad alios sentie, ad alios autem sic. »

Denique, ad Dei magnificentiam mundique ornamentum, et plenam rerum universitatem pertinet, sicut ut sicut singularum rerum et specierum plura va-

riaque exsunt individua : sic quoque etiam et scientiarum plures et varii prosunt tractatus et libri : hoc enim facit ad doctrine varietatem et copiam : quodque enim ingenium suum sibi que proprium habet genus, acumen, iudicium, dicendi scribendique methodum, gratiam, stylum, ac quippiam semper in quo eminent, et ceteros superat.

Quocirca Origenes sex millia librorum in Scripturam edidit, teste S. Epiphonio. « M. Varro, ait S. Augustinus, tam multa legit, ut aliquod scribere vacasse miremur; tam multa scripsit, ut vix quidquam legere potuisset credamus. » Hinc illa magnifice regum et sapientium bibliothecae, ut in omni arte librorum praestantium millibus instructae, ac toto orbe celebratae, Ptolemaei Philadelphii (quae quingenta millia librorum continebat, ait Josephus, lib. XII *Antiq.* cap. 31, et Eusebius, lib. VIII *Prepar.* cap. 1; imo septingenta millia, ait Gellius, lib. VI, cap. ull.); Traiani, Vestusiani, Origenis, Pamphili, S. Augustini, etc., ac modernae in singulis provinciis numerosissimae; inter quas, « voluit inter ignes Inna minores, » emicat Bibliotheca Vaticana, erecta a Nisolo V. Quam iunctum, quam utile, quam eruditum in his versari, ac tot sapientium sensa manere, oculis menteque versare? Ad non hoc est vitam agere inter Mossas, in Aleioi hortis degere, paradisi terrestri incole, perpetua in mentis deliciis convivia agitare?

Porro lectoris est meliores sibi que utiliores selegere legereque libros, ac lectos ruminare, et in memoria, velut mentis ventrem recondere, instar convivia, qui meliores sibi que salubriores in convivio sedit, comedique cibos; scriptoris vero est, non tantum utilis scribere, sed et eximium quid, sive in re, sive in modo methodoque scribendi afferre, ut rara gratia lectorum muletur; qui enim trita scribunt, aut gratia scribendi destituantur, in angulum detraduntur, ut nec legantur, nec solem aspiciant. Denique, « qui ascendit pulpitum (ad docendum vel scribendum) incensus, descendit incoloris. » Noli ergo praecox et praetere esse in edendo ingenii tui fetu, « Si elephantinus partus, nocuumque prematurum animum. »

Mystice S. Hieronymus: Plures libri sunt, qui discrepant ab uno vero, scilicet a Christo: unus vero liber sunt omnes Prophetae, Evangelia, Epistola, etc., quia unum Christum loquuntur et sonant: « Quidquid enim dixeris, inquit, si ad eum referantur, qui in principio erat apud Deum; et Deus erat Verbum, unum volumen est; et innumerae libri, una lex, unum evangelium nominantur. Quod si diversa et discrepantia disputaveris, et curiositate nimis huc atque illuc animum deduxeris, etiam in uno libro multi libri sunt. Eade dictum est: Ex multiloquio non effugies peccatum. Talibus igitur libris non est finis. Bonum enim omne et veritas certo fine concluditur; malitia vero atque mendacium sine fine sunt: et

quanto plus requiruntur, tanto major eorum series nascitur. » Sic et Olympiodorus, qui et addit multos vocari libros gentium et hereticorum, eo quod in unum non consistunt, sed sibi invicem adversentur, et quod minus stant, alter evertat. Concludit deinde: « Quod vero, ait, non est finis, intellige sine fine versari: circa res varias, vel quod res vanae propositum finem fructumque illum non habent, quae consequi possumus illas persequentes; vel quod infecta est librorum multitudo, qui per orbem terrarum circumferuntur. »

FREQVENTES MEDITATIO, CARIS AFFLICTIO EST. — Pro meditatiōe, hebraice est *lahaq*, quod vix ulli invenitur: unde a variis varie vertitur. Syrus vertit, sermo; Pagninus, doctrina; Tigurina, lectio; Cajetanus, eloquium (1).

13. FINIS LOQUENTIS PARITER OMNES AUDIAMUS. DEUM TIME, ET MANDATA EJUS OBSERVA: HOC EST ENIM OMNIS HOMO. — Est anacephalosis, in qua paucis, imo unica gnomo omnia iam dicta summam complectitur. Unde S. Hieronymus in veteri editione: « Finis, ait, sermonis verbi universi, auditu perhacilis est, ut scilicet Deum timeamus, et ejus praecepta faciamus: ad hoc enim natum esse hominem, ut Creatorem suum intelligens, veneretur eum metu, et honore, et opere mandatorum. Siquidem cum iudicium tempus advenit, quidquid a nobis gestum est, stare sub iudice, et accipiem diu expectare sententiam, et nunquamque recipere pro opere suo, sive mali quid gesserit, sive boni. »

Pagninus, finis verbi omnis auditus est; Campensis, finem universe rei audiamus: Vatablus, in summa omnia audita sunt, idque sic exponit, q. d. Omnia te docuit, scilicet cuncta, quae in mundo sunt, esse vana, imo ipsam vanitatem. Accoleam ergo acremque stimulum metus Dei et iudicii divini, hic in fine concionis infligit lectoribus. Idem facit concionator, ut in epilogo efficacissime et brevissime totam concionem repetat, et quae majoris sunt momenti, menti auditorum infuset. Unde Chaldaeus partim litteraliter, partim mystice vertit, finis verbi, quae facta sunt in saeculo in obcondito, omnia futura sunt ad praesens, et nota sunt filiis hominum: Ego verbum Domini time, et praecepta Domini custodi, et non pecces in abscondito; et si peccaveris, esto admonitus, ut converteraris; quoniam est debet esse via omnium hominum (2).

Proclare, S. Ephrem, serm. De S. Juliano Anachoreta, tom. III: « Quid, inquit, est perfectio? Perfectio est conjunctio sermonis, et omnis rationis finis. Nam scriptum est: Finis verbi, omne ancilla, Deum time, et mandata ejus observa. Quae enim accidit unicuique nostrum in hoc saeculo, sive tristia ac gravia, sive bona ac laeta, finem habent: quapropter etiam a tempore consumun-

(1) *Lahaq* est nimia opera, sui stimulum, quae multa hinc libris legendis imponitur.
(2) Hebr. est, finem verbi, et simul totius libri sensum, audiamus.

tur atque desentur: atque post vitam hujus exitum remanent, aeterna sunt et immortalia. Diem ergo iudicii et retributionis in mente habeamus, ut voluntas nostra perfecta sit in Domino. » Sic Ephrem, tom. III De Juliano Anachoreta.

Porro, idem est finis dicendi Salomoni, qui est essendi homini: sicut enim equus nascitur ad eumum, hincque ejus est finis; avis ad volatum, bos ad arandum, canis ad latrandum, ignis ad calefaciendum, aqua ad humectandum, etc.: sic homo nascitur ad Deum cognoscendum, amandum, timeandum et colendum, ut ejus tandem visione et possessione fructus bestur. Idem per umbram videre Gentiles, ut Socrates, Plato, Cyrus, Xenophon, quorum sensa refert Cicero, lib. De Senectute, in fine. Unde concludit: « Ex vita ista discedo, tanquam ex hospicio, non tanquam ex domo: commorandi enim natura diversorium nobis, non habitandi locum dedit. O praeclearum diem, cum ad illud divinum animum concilium, coetumque proficiscer, et cum ex hac turba, et colluvione discedam! »

DEUM TIME. — Campensis, reverere Deum; hebraice *Yehi*, id est creatoram, gubernatorem, inspectorem, iudicem et vindicem omnium. Hinc S. Clemens, epist. 1, nomen Deum derivat a *Deo*, id est timor. Nam a primis in orbe deos fecit timor. « Timor autem hic intelligitur, tum initialis et servilis, quo timeamus Dei iudicium, vindictam, supplicium et gehennam. Unde sequitur: « Et cunctis quae sunt, adducet Deus in iudicium: » tum potius filialis, quo ex amore et reverentia erga Deum ubique presentem, eum reveremur, cavemusque ne vel in minimo ejus oculos offendamus, sicut filii reverentur parentes charissimos, caventque ne quid faciant quod eis displiceat. Ita S. Hieronymus et alii. Audi S. Bernardum, serm. 1 in Cantica: « a Denique universis humanis studiis, ac mundanis desideris preterit Deum timere, ejusque observare mandata. Merito quidem, vere etiam sapientie primum illud initium, secundum consummatum est, si tamen constat vobis non aliud veram et consummatam esse sapientiam, quam declinare a malo, et facere bonum; hincque recedere a malo, neminem posse perfecte absque timore Dei; nec bonum opus omnino esse praeter observantiam mandatorum. » Idem, serm. 20: « Valde omnino, inquit, mihi amandum est, per quem sum, vivo et sapio. Si non amo, ingratum sum et indignus. Dignus plane est morte, qui tibi, homo, Jesu, recusat vivere, et mortuus est; et qui filii non sapit, desipit; et qui curat esse nisi propter te, pro nihilo est, et nihil est. Denique, quid est homo, nisi quia tu innotuisti ei? Frustrer tentas ipsum, Deus, fecisti omnia; et qui esse vult tibi, et non tibi, nihil esse incipit inter omnia. Deum time, et mandata ejus observa: hoc est, filii, omnis homo. Ergo, si hoc est omnis homo, absque hoc nihil est omnis homo. Inclina tibi, Deus, modicum, id quod me dignatus es

esse, atque de mea misera vita suscipe, obscuro, residuum annorum meorum; pro his vero quo vivendum perdidit, quia perdidit vixi, cor contribuit et humiliatum, Deus, non despicies. »

Hinc patet et mandata ejus observa, velut effectum pendere a *Deum time*. Timor enim Dei causat observationem mandatorum Dei; quia enim timeamus et reveremur Deum, hinc satagimus mandata ejus studioso observare, ne illi vel in minimo displiceamus, sed per omnia placeamus, ipseque in nobis ubique, et in omnibus sibi complaceat. Qui ergo Deum timet, studet ita opera sua peragere, ut Deo grata et iucunda sint. Quaeque illi quasi deliciis suis pascatur, delectetur et fruatur. Audi Cassianum, *Collat.* XI, cap. xiii: « Quem timorem, inquit, non premarum terror, nec cupidio praemiorum, sed amoris generat magnitudo: quo filius vel indulgentissimum patrem, vel fratrem fratrem, vel amicum amicum, dum conjugum conjux, sollicito reveretur affectu, dum ejus non verbera, neque convicia, sed vel temerum amoris formidat offensam, atque in omnibus non solum actibus, verum etiam verbis utilis semper pietate distenditur, ut erga se quantumcumque feror dilectionis intemperat. Cujus timoris magnificentiam Isaias unus prophetarum eleganter expressit: *Dirigit, inquit, salutis, sapientia et scientia; timor Domini ipse est thesaurus ejus, »* etc.

Qui ergo timet Deum, hic Deum amat, et in omnibus ejus voluntatem facit. « Voluntas autem Dei est, ait S. Cyprianus De *Oratione Dominica*, quam Christus et fecit et docuit: humilitas in conversatione, stabilitas in fide, verecundia in verbis, in factis iustitia, in operibus misericordia, in moribus disciplina; injuriam facere non aosis, et factam posse tolerare; cum fratribus pacem tenere; Deum toto corde diligere, amare in illo quod pater est, timere quod Deus est; Christo nihil omnino preponere, quia nec nobis quicquam ille preposuit; castitatis ejus inseparabiliter adherere, cruci ejus fortiter et fideliter assistere; quando de ejus nomine et honore certatum est, exhibere in sermone constantiam, qua constantior; in questione fiduciam, qua corroboratur: hoc est coheredem Christi esse velle, hoc est praesepium Dei facere, hoc est voluntatem Patris adimplere. »

Hoc est tamen omnino. — Syrus, quantum hoc est, quod ab arte uno datum est cultibus; Arabibus, at finem sermonis audi, omne negotium: Deum time, et observa mandata ejus, quoniam exultat hominis praesens hoc; Chaldaeus, quoniam sic debet esse via omnium hominum; Scholasticus, hoc est omnia totus homo; Vatablus, quia hoc spectat ad omnem hominem; Tigurina, nam in hoc consistit omnium hominum perfectio; Campensis, tunc enim solo requiritur, quidquid esse et solide beatum facere possit; Cajetanus, hoc dicitur dicitur est, finem stabilis bonum in omni homine; Arias, unum agi, hoc opus,

Time Deum virtus.

Cor

hic finis tibi, causaque vita; alius, omnis in hoc hominis consistit vita beati. Simili adimulo Moses urget populum, dicens: « Et nunc, Israel, quid Dominus Deus tuus petit a te, nisi ut timeas Dominum tuum, etc., custodiasque mandata Domini? » Deuter. x, 12, 13. Jam

Primo, noster Ludovicus Alcazar in cap. 1 Apoc. nota 18, sic explicat: « Hoc est enim omnis homo. » Hoc, scilicet enigma hominis moribundi, quod toto capite proposui; hoc enim totum summam hinc verbis, quasi in tabella spectandam proponit Ecclesiastes; perinde ac si coniciat quispian de morte concionans, sub finem concionis, ut vivacius mortis schema auditoribus imprimat, proposito cranio defuncti, exclamet: « Hoc est omnis homo, » id est, huc devenit omnis homo: quisquis ergo es, homo, scito te esse moriturum, ac in cranium et ossa nuda abiturum: quare dum vivis et vises, Deum time et mandata eius observa. Verum hic sensus coactus videtur et violentus, aut certe symbolicus, ac vim sententiae enervare. Unde ceteri omnes eandem pronomen hoc genuine demonstrare non amigantur precedente et remota, sed id quod proxime precessit: « Deum time, et mandata eius observa. »

Secundo, noster Cosmas Magalinnus in epist. II ad Timoth. cap. iv, vers. 8, annot. 2, num. 3, sic exponit: « Hoc est omnis homo, » id est, hinc est definitio hominis, ut si quaeris: Quis est homo? respondeat Salomon: Est is qui timet Deum; ceteri enim quidem videntur homines, sed revera sunt leones superbi, harpyie tanaces, tigris trucelesti, voraces lupi, etc. Sic Epistetus ait: « Homini nomine dignus non est, qui virtutis studiosus non est. » Sed audi Cosmam: Symbolicus ille concipiatur omnia philosophice divinum placita aureo libello complexus, ad extremam operis sui coronidem, perinde ac si ab aliquo interrogaretur quid esset homo, quem Jeremias nusquam vidit, quemque cyreniens ille philosophus in Atheniensium foro, circumspiciens populi infiniti multitudinem, praesens lucerna, non invenit; Ita dicit: « Deum time, et mandata eius serve; hoc est omnis homo. » Ubi Septuaginta planius locuti: « In hoc, inquit, consistit omnis homo, » Non sunt hominis (palam denuntio) appellatione digni, qui, ut oculis placeant, ealastro utuntur, qui refugos a fronte capillos gerunt, qui horrorecedi incendant; qui pallio ab uno in alterum numerum respicito, protrudere in vis volunt proferentes. Qui Deum timet, et mandata eius servat, hic homo est quem quaerimus: hic est qui terram implet; hic non fecti hominis larvam gerit, ut asoti et imtemperantes, sed veri speciem, et modesti et frugales. Hunc sensum indicat quoque S. Bernardus, serm. 1 et 20 in Cantica, cuius verba paulo ante recitavi; et S. Chrysostomus, homilia 1 De incomprehensibili Dei natura: « Nam aine scientia, ait, id quodque ut homines simus

amittimus: Deum enim metus, inquit, et mandata eius custodi, quoniam hoc quisque homo est; » et S. Hieronymus hic: « Qui ad hunc homo est, inquit, et nesciam nomen Dei accepit, hanc habet rationem substantiae suae, ut in corpore positus Deum timeat. »

Tertio et genuine: « Hoc est omnis homo, » Tertio, id est huc natus, fictus et factus est omnis homo, ut scilicet Deum timeat, et mandata eius observet; quare nemo se ab eis excuset, per aetatem, sexum, infirmitatem, dignitatem, aut aliam qualitatem: sit puer, sit femina, sit aeger, sit dives, sit princeps, sit imperator, ea observet oportet; hoc est enim omnis homo, id est ad hoc obstringitur omnis homo, iure naturali, divino et humano.

Rursum, omnis homo, id est totus homo, vel integer homo, q. d. Quidquid est, quidquid habet homo, huc impendat oportet, scilicet ut timeat Deum, ejusque leges observet: quare omnes sensus, omnia membra, omnes vires animae et corporis ad hoc unum conferat oportet, juxta illud: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota fortitudine tua, » Deuter. vi, 5, et Math. xxii, 37. Intellectum ergo tuum impende ad Deum cognoscendum, voluntatem ad amandum, memoriam ut ejus pugiter recorderis, oculos ut legas ejus mandata, aures ut ea audias, manus et pedes ut ea exsequaris, etc. Unde S. Augustinus, lib. XX De Civit. cap. vii: « Quid brevius, ait, verius, salubrius die potuit Deum, inquit, time, et mandata eius custodi; quia hoc est omnis homo. Quicumque enim est hoc, est custos utique mandatorum Dei, quoniam qui hoc non est, nihil est: non enim ad veritatis imaginem reformatur remansens in similitudine vanitatis. »

Sepe enim Hebraei, Graeci et Latini per enallagen quantitatis sumunt totum universala pro toto quanto, sive integro. Omnis ergo homo idem est quod integer homo; unde rursum perinvoluntariam, qua res sumitur pro adjunctis rei, puta homo pro bono, perfectione et felicitate hominis, sic exponas, q. d. Omnis homo, id est omnia hominis, omne officium, omnis finis, omnis virtus, omnia decus et laus, omnis perfectio, omnis felicitas hominis in hac vita consistit in timore Dei et observantia legum ipsius (1); sive, hoc est, quo spectare debet omnis homo, tantus quanta vita, in dictis et factis suis omnibus, » tota est, ut sibi semper et ubique ob oculos ponat timorem Dei, ejusque praecepta exsequi satagat. Unde Chaldaeus vertit, talis debet esse via omnium hominum; S. Hieronymus, ad hoc natus est homo. Hinc et Salomonus explicat, q. d. Qui aliter vivit, exlex scilicet et immemor timoris legisque Dei, non homo est, sed bestia; quia non rationalis, quare est natura hominis, sed bestialiter vivit, scilicet si

(1) Ita Maurer. Minus recte Rosenmullerus: Nam hoc est officium omnis hominis.

gulosus, ut porcus; si dolose, ut vulpes; si arroganter, ut taurus; si rixose, ut canis; si invidiosus, ut simia, etc.

Salomonem de more secutus Plato enset hominem in villa dependentem, non tam hominem esse quam bestiam. Unde lib. IX De Justo, figurat animam hominis hunc in modum: Est aliqua congeries capitum plurium belluarum quasi in globum coacta peritum; ex hac multiplici capitum fornicum congerie pullulat quasi stipes aliquis ex radicibus, qui stipes hinc leo est, inde draco. Hinc stipiti homo aliquis superponitur clavam manu tenens, qua bestias verberat savientes. Demum corporis humani pellis omnia illa circumdat, per quam animal unum videatur esse quod est simplex animal. Congeriem plurium bestiarum esse vult insatiabilem concupiscentiae partem. Stipitem leonem et draconem compositum, iracundiam dico: qui leo dicitur, cum suffragatur rationi; draco, cum refragatur. Homo est ratio. Post haec jubet Plato ut interirem illum hominem nutrimus potius quam bestias illas, ne propter famem, deficiente homine, sole in nobis supersit bestia. Per haec admonemur ut transitum animarum accipiamus non in varias species, sed in habitus. Erit itaque arbor apud Platonem, qui nutritioni habes, sanctitatem, munditiam animae, qui rapta vivet per concupiscentiam; leo, qui egregie militabit; draco, qui crudeliter in genus humanum saeviet; homo, qui ratione civili vivit; heros, qui naturalia perscrutabitur; daemon, qui mathematica; angelus, qui divina. Talis enim fit animus, qualem induravit habitum; talis, inquam, in corpore, talis et extra corpus. Hinc et illud platonium: « Sapienti viro lex Deus est, insipienti vero libido; » et illud: « Beatus ille futurus est, qui humiliter divinae se legi subiecit; miser vero, qui cum superbe contemnit. »

De officio hominis veri et christiani vide Nyssemum, oral. Quid nomen et professio christiana requirat, ubi ait hominem impie viventem, non hominem, sed simiam esse, hominis veste indutum. Tum subdit christianismi definitionem: « Christianismus, inquit, est imitatio divinae naturae. » Homo enim conditus est ab initio ad imitandum et similitudinem Dei, quo revoctatur per christianismum. Tandem subijcit hominem perverse vivere, ac bestialibus moribus exprimere nomen divinum, esse gravem numinis injuriam: quia, inquit, nomen illis simile videtur, eo quod ejus imago, id est homo improbus, talis sit. Vide S. Ilieronymum in Psalm. cxviii, ad illud: « Manus tuae, Domine, fecerunt me, » sive littera (od, initio, et Lactantium, lib. VII, cap. VI, initio: « Ideo, inquit, mundus factus est, ut nascatur: ideo nascitur, ut agnoscamus factorem mundi ac nostri Deum; ideo agnoscamus, ut colamus; ideo colimus, ut immortalitatem pro laborum mercede capiamus: quoniam maximis laboribus capius Dei creatus; ideo praezno iu-

mortalitatis afficimur, ut similes angelis effecti, summo Patri ac Domino in perpetuum serviamus, et simus eternam Dei regnum. Hec sumus rerum est, hoc arcaum Dei, hoc mysterium mundi, a quo sunt alieni, qui sequentes praesentium voluptatem terrestribus et fragilibus se bonis addixerunt, et animas ad caelestia gentis suavitibus mortiferis, tanquam luto comove demoverunt; » et B. Petrum Damianum, lib. I, epist. 11 ad Alexandr. Pontificem, ubi hunc locum pertractans, ait eum qui Deum non timet, aut mandata ejus non servat, ratione carere, ac proinde vocabulum quidem hominis habere, sed hominis esse non habere. Exemplum d. S. Chrysostomus, homil. 21 ad Populum, S. Job, qui, inquit, cap. 1 describitur, non ex physiognomia, sed ex timore Dei: « Nec hoc dicit, inquit, quod duos pedes habebat, et unguis latos, sed invidia pietatis illius prebens, dicebat: Simplex et rectus, ac firmus Deum, et recedens a malo, demonstrans quod hoc est homo, sicut scilicet et alius inquit: Deum time, et ipsius mandata custodi, quoniam hoc est omnis homo; si autem hoc nomen homo tantum ad virtutem praebet exhortationem, multo magis fidelis; fidelis enim propterea vocaris, quoniam et credis Deo, et ab eo creditam ipse justitiam habes, sanctitatem, munditiam animae, in illum adoptionem, regnum colorum, et haec tibi commendavit. » Porro, quod Job dicitur servus, Septuaginta vertunt dno, id est verus, eo quod Deo imaginem et similitudinem bonis in se retinuerit moribus, inquit ibidem Origenes, ut non pictus, sed verus esset homo, id est vera Dei imago, Philo, lib. De Abraham, explicans illud Genes. vi, 9: « Nos homo justus, perfectus in generatione sua, Deo placuit: » Scienium est, inquit, quod hominem non vulgari loquendi forma, rationale, mortale animal vocat: sed per excellentiam eum qui vere suo nomine respondet ejectis ex animo immanis, rabidis ferisque vitiorum affectibus, argumento est quod post hominem, addit justum, dicens: Homo justus, quia nemo injustus est homo, sed potius bestia humana forma conditus; in solam autem justitia sectatorem nomen hoc competit. »

Hoc secutus Seneca, epist. 77: « Omnia, ait, suo bono constant, vitium fertilitas commendat, vapor vinum, velocitas cervum. Quam fortia dorsa membra sint queris, quorum hic unus est asus, sarcina ferre. In cane sagacitas prima est, si investigare debet foras; cursus, si consequi; audacia, si mordere et invadere. Id in quoque optinuum est cui nascitur, quo censetur. Homo Deo fruendo nascitur, ratione antecedit animantia cetera; virtute vero et pietate praestare debet. »

Denique, omnis homo, id est perfectus homo est (quia omne et perfectum idem sunt, ait Aristoteles, lib. 1 De Caelo, textu 1), si timeat Deum, ejusque mandata observet: quidquid praetera habet homo, sive opes sint, sive scientiae, sive

delicia, sive infusa, sive purpura, sive regnum, ventus est, vanitas est, nihil est. Unde Olympiodorus vertit, *hic est sapiens integer, perfectus homo*. Sic et Bonaventura, Lyranus, Morinus et alii. Perfectio enim hominis consistit in adaequatione ejus ad aemularem, quod est Deus, ut scilicet Deo, ejusque voluntati et sanctitati per omnia se conformet, quod ille vult velle, quod non vult nolle, quod ille amat amare, quod odii odierit. Timor Dei enim hic *fructus* intelligitur, qui in virtutibus est consummatus, quo solo perficitur et consummatur homo, juxta illud: « Plenitudo scientiae est timere Deum, » *Ezeki.* 1, 20.

Quocirca, S. Chrysostomus in 1 *Corinth.* cap. ix: « Omnem, inquit, hominem Paulus exhibebat Deo, » *q. d.* Unus Paulus erat omnis homo, id est homo perfectissimus, et instar omnium hominum, utpote qui in se uno exprimeret omnem virtutem et perfectionem, quae in omnibus hominibus simul sumptis inveniri potest.

Hic facit illud Seneca, lib. III *Natur. Quest.*, in *Præfat.*: « Quid, inquit, præcipuum in rebus humanis est? Non classibus maria complese, nec in Rubri maris littore signa fississe, nec, deficiente terra, ad injurias aliorum errasse in Oceano ignota quærentem; sed animo omnia vidisse, et qua nullus est major victoria, vilia domuisse. Innumerae sunt, qui urbes, qui populos habuere in potestate; paucissimi, qui se. Quid est præcipuum? erigere animum supra minas et promissa fortunæ; nihil dignum putare quod speres; quid enim habet dignum, quod concupiscas? qui a divinarum conversatione quoties ad humana recideris, non aliter caligabis, quam quomodo oculi in densam umbram ex claro sole recidero. »

Inde deinde cetera elucens, uti Salomon hic ex timore Dei colligit observationem mandatorum ejus: « Quid, ait, est præcipuum? Possesito animo adversa tolerare: quidquid acciderit sic ferre, quasi tibi volueris accidere. Debitus enim velle, si scisses omnia ex decreto Dei fieri. Flere, queri, legemere, desistere est. Quid est præcipuum? animum contra calamitates fortis et contumax, luxuria non adversus tantum, sed et infestus, nec avitus periculi, nec fugax, qui sciat fortunam non esse spectare, sed facere, et adversus utramque intrepidus, et incensus prodire, nec illic tumultu, nec in hujus fulgore percussus. Quid est præcipuum? non admittere in animo mala consilia, putare ad rema manus tollere; nullum petere bonum, quod ut ad te transeat, aliquis dare debet, aliquis amittere; optare, quod sine adversario optatur, bonum mentem: cetera magno aestimata mortalibus, etiam si quis domum casus attulerit, sic intueri, quasi exitura, qua venerint. Quid est præcipuum? altis supra fortuita spiritus attollere; hominis meminisse, ut sive felix eris, scias hoc non futurum tui: sive infelix, scias hoc te non esse non

putes. Quid est præcipuum? Liberum animum habere, etc. Si tibi ipse dixeris; Quid insanio? quid anhele? quid sudo? quid terram verso? quid forum viso? Uti solo suo diebat anlius Iulius Caesaris, qui lecta Vita Antonii, relicta aula, ejusdem secusam et sanctitatem imitatus est, ejus exemplo conversum se memorat S. Augustinus, lib. VIII *Cosm.* cap. vi: « Die mihi, ait, quæso te, omnibus istis laboribus nostris, quo ambimus pervenire? quid querimus? ejus rei causa militamus? Majorne esse poterit spes nostra in palatio, quam ut amici imperatoris simus? Et ibi quid non fragile plenumque periculis? et per quot pericula pervenitur ad grandis periculum? et quamdiu istud erit? Amicus autem esse Dei si voluero, ecce nunc fio. » Subjungit Augustinus sanctum felicitatemque rei eventum: « Dixit hoc, ait, et turbidus parturitione nove vitæ reddidit oculos parulis, et legebat, et mutabatur intus ubi tu videbas; et exiebatur mirando mens ejus, ut mox appareret. Namque dum legit, et volvit fluctus cordis sui, infrenavit aliquando, et discrevit, doctevitque meliora. Jam jamque tum ait amico suo: Ego jam abrupi me ab illa spe nostra, et Deo servire statui, et hoc ex hora hac in hoc loco aggredior. Te si piget insulari, noli adversari. Respondit ille adhaerere se ei socium tantæ mercedis tantæque utilitatis. Et ambo jam tum adificabant turrim sumptu idoneo, relinquendi manus sua, et sequendi te. »

44. ET CENŒA, QUE FIUNT, ADDEBIT DEUS IN JUDICIUM PRO OMNI ERATO, SIVE BONUM, SIVE MALUM ILLI SIT. — Cæna, intelligi que fecimus, vel omisit: operis enim boni, quod facile facere poteramus, omissionem extet a nobis Deus. Ita Olympiodorus, Hebraea, *quia omne opus* (Septuaginta, *factum*) ventre faciet vel introducet Eliam in iudicium (1) *pro omni abscondito, sive bonum, sive malum sit*. Te quia significat hic alteram causam est mutantem ad Dei timorem, et observationem mandatorum ejus, quod scilicet Deus omnes hominibus, et omnia opera hominum sit citaturus ad iudicium universale, quod fiet publice coram omnibus hominibus et angelis, ac a fine omni omnium operum, etiam secretis sinorum rigidam rationem exacturus, ut bonis celestia gaudia, malis gehennæ tormenta retribuatur, idque sine acceptione personarum vel numerum justissime et irrevocabiliter; ita ut ab eo nulla sit appellatio, nulla fuga, nulla latebra, nulla exasio. *Pro omni erato*, scilicet scrutando, discernendo, expendendo, judicando, puniendo; hic verò, quod parentibus includentia sunt, ut patet ex eo quod sequitur, *sive bonum*; hoc enim cum errore coherere nequit, sed cum iudicio quod præcessit, coherere oportet: ita Dionysius et Titelmanus. Hebraice est, *pro omni abscondito*; Vatablus, *occulto*; alii, *secreto scilicet erato*, id est peccato ut solent vertit Noster: hoc enim quia turpe est, oc-

(1) Quod exercetur de omni occulto, etc.

cultus est, queritur secretum et tenebras, cum virtus, utpote honesta, querat lucem. Symmachus et Septuaginta, *in mari* *καταρπυβος*, id est, de omni contempta, vel certe de omni ignorata; quod etiam de istius verbo, et non voluntate, sed ignorantia prædico reddatur omnis rationem in die iudicii, ait S. Hieronymus. Complutenses vertunt, *in omni negotio*, id est de omni precepto et virtute, quam homo exercere neglexit. S. Augustinus, lib. XX *Civit.* cap. iii, legit *in despecto*: « hoc est, inquit, in omni (homine) etiam qui contemptibilis videbitur (et ideo nec videtur); quoniam Deus et ipsum videt, nec eum despiciat, nec eum cum iudicat præterit, » *q. d.* Deus iudicabit omnem hominem, quantumvis vilem et despectum. Arabibus vertit, *de omni negotio, quo molestiam intulera*.

Mium videtur Nostrum vertisse, *pro omni erato* (male aliter legitur, *erato*; pejus alii, *erato*): unde suspicatur Franciscus Lucas in *Notis* hic legendum esse, *pro omni celato*. Hoc enim significat Hebraico *קלל נעלם*. Hinc Biblia Regia, Complutenses et nonnulla alia legunt, *pro omni abscondito*, et sic se vertisse ait S. Hieronymus in *Comment.* Et Chaldeus: *Quoniam*, inquit, *omnia que sunt adducet Deus in die iudicii magis, et futurum est ut manifestet omnia verbum quod celatum a filiis hominum, sive bonum, sive malum*.

Parsim tamen Biblia Latina legunt, *pro omni erato*; unde hoc lectio, ait Franciscus Lucas, non facile auferenda est ex versione Vulgata, nec omnino aliena est ab Hebraico *נעלם*, id est *celato*, vel *abscondito*: non enim est error, nisi circa occulta aut abscondita Burssum, error notat ignorantiam, inconsiderationem et inadvertentiam mentis minus attente ad opus quod agit, ut dispiciat, an bonum sit, an malum; quin et opus bonum homo subinde agit minus attente, minusque sua lose quam par est, imo remisse, negligenter, peccanter. Burssum, error vocatur vagatio in alis, vel corporis: sic vocantur errores Ulyssis, errores viarum, errorum et *lalysanthorum*, erroris luna, errata sidera, qui scilicet non recte, ut stellas, sed oblique errant incedunt: ita errat illi est vagatur mens in oratione et opere bono. Ille ergo errata discunt Deus in iudicio. Et hoc videtur voluisse Septuaginta dum vertit: *Erato* *καταρπυβος*, quia *καταρπυβος* est mentis asperitas, vel per incuriam mentis vitium attentis oculis præterire, seu per transitum aliquid respicere, negligere et contemnere, quod proinde ab oculis est absconditum et remotum. hoc sensu Hebraico *נעלם*, id est *absconditum*; gratum *καταρπυβος*, id est *negligentem*; et latine *eratum*, idem dicitur, scilicet id quod per incuriam et inadvertentiam ignoranter, negligenter et minus attente factum est, uti sæpe fit ab hominibus fragilibus et incoegitantibus: quare Deus hoc omnia adducet in iudicium, et d iudicabit an bona vel mala fuerint ea que homo non satis diligenter, sed incoegitantem et inadvertenter egit. Tunc enim

Domini » illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium, » 1 *Cor.* iv, 5;

Cunctaque contentum omnis æreæ patebant.

Hinc Septuaginta Hebraicum *pro omni abscondito*, sæpe vertunt, *pro errore, negligere, despicere, contemnere*, ut *Levit.* xx, 4; *Deut.* xxx, 1; *Isai.* lvi, 11; *Nah.* iii, 11; et alibi, ac subinde vertunt, *iniquè agere*, ut *Deum.* xxv, 4; quod quid est aliud quam errare? Peccare, abscondere oculos, aures, mentem, Hebraeis idem est quod non attendere, negligere, errare, ut patet locis iuxta citatis.

Vide et mirare hic profundam solertiam et perspicaciam nostri Interpretis, qui per abscondita intellecti significari errata homini negligenti celata et abscondita. Hinc Psaltes orat, *Psal.* xxv, 43: « Ab oculis (erratis) meis munda me, Domine. » *Et Jer.* cap. xlix, 10: « Revelavit abscondita (scelera) ejus. » Sic et *Daniel.* cap. ii, 22; *Abdion.* cap. 1, 8; *Rabec.* cap. iii, 14; et *Job.* cap. ix, 28: « Verebar omnia opera mea, sciens quod non pareceris delinquenti; » multa enim videt Deus in actionibus hominis, præsertim internis, que homo ipse non videt. Quocirca « iudicabit Deus occulta (errata) hominum, » *Rom.* ii, 46: « que enim in occulto sunt ab ipsis, turpe est et dicere, » *Ephe.* v, 12; idcirco et abiecerimus origo (dedecoris, » *II Cor.* v, 2. Atque hæc est occulta et radix incertitudo gratiæ, et prudentis sanctique fidei: quia enim homo suas actiones, cogitationes, intentiones intus non pervidet, sed tantum obiter, et quasi in superficie, hinc necit an bona vel mala sint, an Deo placeant, vel displiceant, ideoque timore percellitur, ac cum timore et tremore salutem suam operatur. Esto ergo omne peccatum sit erratum et error, juxta illud: « Errant qui operantur in malum, » *Prov.* xiv: *errant*, quia non satis considerant et ponderant, quale in alis, vel corporis: sic vocantur errores Ulyssis, errores viarum, errorum et *lalysanthorum*, erroris luna, errata sidera, qui scilicet non recte, ut stellas, sed oblique errant incedunt: ita errat illi est vagatur mens in oratione et opere bono. Ille ergo errata discunt Deus in iudicio. Et hoc videtur voluisse Septuaginta dum vertit: *Erato* *καταρπυβος*, quia *καταρπυβος* est mentis asperitas, vel per incuriam mentis vitium attentis oculis præterire, seu per transitum aliquid respicere, negligere et contemnere, quod proinde ab oculis est absconditum et remotum. hoc sensu Hebraico *נעלם*, id est *absconditum*; gratum *καταρπυβος*, id est *negligentem*; et latine *eratum*, idem dicitur, scilicet id quod per incuriam et inadvertentiam ignoranter, negligenter et minus attente factum est, uti sæpe fit ab hominibus fragilibus et incoegitantibus: quare Deus hoc omnia adducet in iudicium, et d iudicabit an bona vel mala fuerint ea que homo non satis diligenter, sed incoegitantem et inadvertenter egit. Tunc enim

Quare, hic insignis est stimulus pungens nos, ut singulis oculis et cogitationibus nostris acriter invigilemus, curemusque ut omni ex parte sint sincera, int-gre, perfecta, quia « omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, propositi gessit, sive bonum, sive malum, » ait Paulus, *II Cor.* v, 10. Porro, de forma, loco, tempore, personis iudicandis et iudicaturis, ceterisque circumstantiis

judicii, vide exacte disserentem Franciscum Suarez, tom. II, III part. disp. 57, sect. VI.

SIVE BONUM, SIVE MALUM ILLUD SIT. — Hæc verba referri possunt ad *erato*, eo sensu quo jam exposui. Aplus tamen ex Hebræo referas ad *si cuncta*: unde ex Hebræo, per histeriogrammatismum sic clare veritas, ordines et explices: *Et ante opus, vel factum sive bonum, sive malum illud sit, adhaeret Deus in iudicium super omni absconclito, ut vide licet examinet opus, num in eo occulte absconditum sit aliquid errati, id est negligentiae, inadvertentiæ, omissionis et culpæ: omnia ergo in opere abscondita rimabitur, detegat et propalabit Deus in iudicio, cum scrutabitur Jerusalem in Incernia, Sapient. 4. 12. Sic scrutatus est occultis Doctoris parisiensis, qui publice habebatur via probus, dum cum jam vita functum publice in templo, ex feretro proclamare jussit: « Justo Dei iudicio accusatus, iudicatus et damnatus sum, » qua voce petrus S. Bruno vanitatis mundi valde dixit, et in æreum cum sociis se recipiens, Ordinem Carthusianorum instituit, ut veritatem veramque felicitatem sibi assecraret, anno Domini 1092.*

Climachus, *grad. 7.* narrat Stephanum eremitam clarum miraculis, in morte cum demonibus se accusantibus disputasse, ac subinde dixisse: « Ita sane, sic ruvera est; sed pro hoc tot annis jejunavi. Aliquando vero: Non certe, sed mentimini: hoc non feci. Deinde rursus: Ita vere est, hoc ita est; sed devi, sed ministravi. Ac rursus: Vere me accusatis. In quibusdam aiebat: Ita sane, et quid ad hæc dicam non habeo, ideo misericordia est. » Subdit Climachus: « Et erat profecto spectaculum horrendum ad terrificum invisibile illud severissimumque iudicium, in quo etiam (quod terribilius est) et quod non fecerat illi obiciebant. » Et post nonnulla: « Sic ipse tamen cum adeo infeste a se ratio repositetur, carne solutus est; quod iudicium, quis terminus, quam sententia, quis ratiōnis illius finis fuerit incertum penitus relinquens. » Quam sapit ergo, qui cum S. Augustino in *Confess.* ex animo dicit: « Nec me revocabat a profundiore voluptatum carnalium gurgite, nisi metus mortis et futuri iudicii, qui per varias quidem opiniones, nunquam tamen recessit de pectore meo. » Idem S. Augustinus in *Psalm. XLIX.* ante finem: « Veniet, inquit, et non silebit, et arguet, quando correctioni nullus locus erit. Statuam te, inquit, ante faciem tuam. Modo ergo tu fac, quisquis talis es, quod tibi minatur facere Deus. Tolle te a tergo tuo, ubi te vitare non vis, dissimulans a factis tuis, et constans te ante te. Ascende tribunal mentis tuæ, esto tibi iudex, torquat te timor, erumpat a te confessio, et sic hæc tuo: Quoniam iniquitatem meam ego cognosco, et delictum meum ante me est semper. Quod erat post te, fiat ante te, ne sit ipse postea a heo iudice ilas ante te, et non sit quo fugias a te, ne quando respicit sicut leo, et non sit qui eri-

piat. » Idem in *Psalm. LXXIX.*: « In potestate tua est quomodo expectes venturum Christum; ideo differt venire, ut, cum venerit, non te damnet. Ecce nondum venit, ille in celo est, tu in terra: ille differt adventum, tu noli differre consilium. Adventus ipsius durus est dura, nullis est piis. Vide ergo modo tu quis sis: si durus, licet tibi miltescere; si nullis, jam gaude venturum. »

Narrat de seipso S. Hieronymus, episcopus ad Eusebium *De Custod. Virg.*, se ob leve juvenutis erratum, quod sollicito Ciceronem avidius legeret quam S. Scripturam, raptum ad tribunal iudicis: « Interrogatus, ait, de conditione, christianum me esse respondi. Et ille qui presidebat: Membris, ait, Ciceronianus es, non christianus; ubi enim thesaurus tuus, ibi et cor tuum, *Matth. vi.* Illico obmutui: et inter verbera (nam exdi me jusserat) conscientie magis igne torquebar, illum meum versiculum reputans: In inferno autem quis confitebitur tibi? Clamare autem incepi: Miserere mei, Domine, miserere mei, *Psalm. vi.* Hæc vox inter flagella resonabat. Tandem ad presidentis genua provoluti qui astabant, precabantur ut veniam tribueret adolescentie meæ, et errori locum penitentiae commoedaret; exacturus deinde cruciatum, si gentiliū litterarum libros aliquando legissem. Ego qui in tanto constructis articulo valem etiam majora promittere, dejerare cepi, et nomen ejus obtestans dicere: Domine, in unquam habuero codices seculares; si legero, te negavi. In hæc sacramentum verba dimissus, revertor ad superos, et mirantibus oculis, oculos aperto tanto lacrymarum mltre perfusus, ut etiam incredula fides facerem ex dolore. » Addit deinde: « Nec vero sopor ille fuerat, aut vana somnia, quibus sæpe deludimur: testis est tribunal illud, ante quod jacui, testis iudicium triste, quod tunc. Ita mihi nunquam contingat in talem incidere questionem; liveutes fateor me habuisse scapulas, plagas sensitse post somnum, et tanto de hinc studio divina legisse, quanto non ante mortalia legeram. »

Si ob lectum Ciceronem in iudicio vapulavit S. Hieronymus, quantum vapulabunt gulosi, qui ventri et Venari servant; avari, qui per viam fraudem aliena diripiunt; superbi, qui proximis invident, indignantur, calumniantur, offidium, famam vitamque eripiunt? Igitur ex hoc epiloquo Salomonis discamus jugiter mentis oculis proponere diem iudicii, ut ejus cogitatione et metu singulas nostras actiones ita honeste, sincere, caute et exacte obeamus, sicut optabimus eas obvisas cum tribunali Christi adstantibus, ut rigidam iudicii earundem rationem repositenti reddamus, ne quod ipse in eis erratum inveniat. Si enim jactetur alicui, imo dictabitur sententia decretoria, eaque irrevocabilis totius eternalis nostre, vel beatissime, vel miserissime. Sive ergo comedas, sive bibas, sive dormias, sive studeas, sive quicquid aliud agas, semper cum S. Hieronymo animus

vis insonet tuba novissima Archangeli: « Surgite, mortui, venite ad iudicium. » Quis enim, inquit S. Claveus, *epist. 2.*, peccare poterit, si semper ante oculos suos Dei iudicium ponat, quod in fine mundi certum est agendum? » Et Boetius in *fine Consolat. Philosoph.*: « Magna vobis est, si dissimulare non vultis, necessitas indicta prohibitis, cum ante oculos agitis iudicis cuncta cernentis. »

Hoc sapiebat qui dicebat:

Lingua coarctis, cæcis cordis, vanaque vanis;
Ad logicam pergo, que mortis non linet ergo.

O eterna veritas, vera charitas, chara felicitas, felix æternitas, Deus meus, et omnia! Da ut nulla nos moveat mundi vanitas. Da ut qui hæc legunt sapere discant, ut transeant a vanitate ad veritatem, a terra ad celum, a morte ad vitam, a tempore ad eternitatem, ab ærumna ad felicitatem, a mundo immundo ad te Dominum Deum nostrum, ut in te quasi in pace in idipsum dormiant et requiescant. Da nobis sapientiam hanc, Domine Jesu, qua vana ut vana despiciamus, vera ut vera sequeamur, qua tu es æterna Patris Sapientia; tu via, veritas et vita; donec aspiret dies vere beateque eternitatis, et inclinentur umbre vanae misereque mortalitatis. « Tu via sancte conversationis, veritas doctrinae divinae, vita beatitudinis sempiternæ. Sequamur, Domine Jesu, te per te,

quia tu es via in exemplo, veritas in promisso, vita in premio, » ut jucundissima tui visionis fruentes in æternum vivamus, beemus et glorificemur, ac in abyssum veritatis deitatisque immergi, Trinitati perenne alleluia concinentes, totis cordium medullis jugiter jubilemus: « Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto: sicut erat, in principio, et nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen. »

O quantum est in rebus inane!

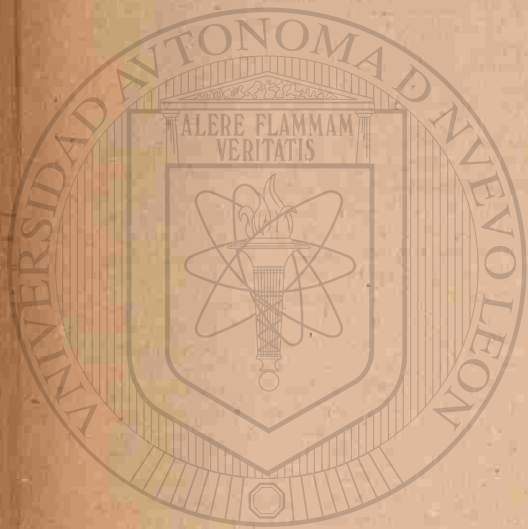
« Sperne vanitatem, sectare veritatem; sursum veritates, deorsum vanitatem. » S. Bernardus, lib. V *Vite*, cap. III.

VIVE ÆTERNITATI.

Quidquid in mortali moliris vitam, Eternitatem geris, vel misere, vel beate. Hoc ævum horis et diebus fluens, imo fluctuans, cum insani rerum labentium flumine, tendit in vastum Oceanum ÆTERNITATIS.

« Memento te unam duntaxat habere animam, eamque immortalem, ac semel duntaxat te morturum, nec a morte ad vitam esse regressurum; unam quoque tantum te habere vitam, illamque brevem, nec aliam quam illam qua modo uteris; ac postea unam solum superesse gloriam, illamque æternam: illi ergo vivere satago. » B. Teresa.

UNUM NECESSE EST, AUT BENE ATENDI, AUT MALI.

PROOEMIUM

ROSENMULLERI IN SALOMONIS CANTICUM.

LIBRI INSCRIPTIO.

Tertius qui in sacra Hebræorum bibliotheca Salomoni auctori tribuitur liber (1), inscribitur שיר השירים, *Canticum canticorum*, quæ verba non, ut quidam voluerunt, de pluribus Salomoneis carminibus hoc unum superesse significant, nec *catenam* sive speciem carminum (2), nec carmen ex pluribus concinnatum idyllis (3), sed *Carmen præstantissimum*, eodem superlativum exprimendi modo, quo Ezech. xvi, 7, עֵבֶר עֵבֶר *ornamentum ornamentorum* denotat *ornamentum pulcherrimum*; Genes. ix, 25, עֵבֶר עֵבֶר *servus servorum, servum vilissimum*; Num. iii, 32, נָשִׂיא נְשִׂאִים, et Dan. vii, 25, אֲרִיכְרֵן *princeps principum, principem summum*, et quæ sunt alia huiusmodi formulae. Postrema inscriptionis verba אֲשֶׁר לְשֹׁמֵר, sunt qui exponunt: *quæ carmina sunt Salomonis*, quasi inter omnia Salomonis carmina mille et quinque, quæ scripsisse legitur I Reg. v, 12 (ad. iv, 32), hoc omnium præstantissimum sit, ideoque delectum ab iis, qui libros sacros collegerunt, et dignum habitum, quod inter illos censeretur. Alii אֲשֶׁר אֲשֶׁר quidem in singulari capiunt, et ad שִׁיר referunt, sed verba hoc dicere volunt: *quod carmen respectum habet ad Salomonem*, id est, de eo, de ejus amoribus, agit, quemadmodum Jesai. v, 1, *carmen amici mei* לְכִרְשִׁי *de vî sua*, et Jerem. xviii, 1, vaticinium לְמוֹאָב *le Moabo*. Plerisque tamen, quibus et nos accedimus, לְנוֹמִי *nomini Salomæ* præmissum est nota auctoris Carminis, ut in multis Psalmorum inscriptionibus. Dicit igitur inscriptio, Carmen hoc præstantissimum esse a Salomone compositum.

11.

CONTINETUR HOC LIBRO UNUM CONTINUUM CARMEN.

Contineri hoc libro unum continuum ab eodem poeta compositum carmen, a nemine in dubium vocatum est usque ad Richard. Simonem, qui plura minima variorum poetarum carmina hoc libro collecta perhibuit, quorum vel auctores vel initia internosca et distinguere vix commode queant, eo quod nusquam eorum indicia dentur (4). Post illum

(1) De vario quo libros Salomoneos ponunt et Hebræi et Christiani ordine vid. Carpovii *Introduct. ad libros est. Testam.* part. II, pag. 239.

(2) Ut Welhusen שִׁיר collato cum Aramæico קְטִישׁ *catena, armita*, in sua hujus libri interpretatione, quam inscripuit *Der Schwesternhandel*, pag. 198.

(3) Ita Jos. Frid. Schelling in *exercitiis* 1 ad unam interpretationem, pag. 239: « Quænam, inquit, Theoriti carminibus ab ipso dicitur nomen est indicium, quod vix essent in illis poematorum *libra*, *genere*. interprete Scapula: sic *Canticum canticorum* hoc nomen acceptum videri possit, quod carmen sit ex pluribus quasi concinnatum canticis. »

(4) *Hist. critiq. du vieux Testam.*, liv. I, ch. v, pag. 26: « Il y a beaucoup de confusion dans le livre des Cantiques où l'on a de la peine à distinguer les auteurs, parce qu'ils n'ont pas été marqués, »

tur, ut dilectus summa celeritate in montes aromatibus fragrantis se recipiat, vers. 14.

Vides omnes et singulas hujus libri partes inter se cohaerere, et mutuo sese respicere, eandemque iterum iterumque personas colloquentes redire. Praeterea unus idemque per totum librum sonans regnat orationis, idem stylus, eademque subinde repetitur loquendi formula huic tantum libro propria, veluti adjuratio per cervas et capreas ad puellas Hierosolymitanas directa, ne dilectam e somno excitent, u, 7; m, 5; viii, 4; comparatio oculorum dilectae cum columbarum oculis, i, 15; iv, 1; v, 12; compellatio dilectae nomine columbae, n, 14; v, 2; vi, 9 (1).

III.

CARMINIS ARGUMENTUM ET CONSILIUM.

Ex illa, quam supra dedimus, carminis descriptione patet, illud suo in genere plane esse unicam, totaque mira, insolentia et obscura ei inesse, quot carminum quotquot existant vix ulli alii. In scenam producitur rustica puella in regnum gynaeceum introducta, quae sese a rege amari gaudet. Mox vero eadem in rure conspicitur, ubi una cum dilecto greges pascit, i, 7, 8, 9. Thorum suum virentem, id est cespitum, simul vero domus suae signos cedros esse ait, tabulataque cyparissea, qualia regi palatio conveniunt, i, 16, 17. Tum dilectam conspiciit super montes collesque salientem, u, 8, 9. Noctu in lecto cubans quum dilectum frustra quaerat, consurgit, urbis plateas perustrat, custodes interrogat, non iam ipsius dilectam vidissent, quem quum tandem inveniat, in matris domum deducere cupit, m, 1-4. Post aliquod temporis intervallum iterum dilectum in platea quaerens a custodibus verbera patitur et vulneratur, v, 1-7. Haec et plura alia quum nullo modo nec Salomoni regi, nec feminæ in primarium thori sociam ab eo electa et in sua conclavia deducta convenient, varii varios excogitarunt modos, quibus inter se conciliare et verisimilia reddere studerent. Qui tamen in eo fere consentiunt, quod puella dilectum alium esse a Salomone rege statuunt, eum vero puellam ab amore, quem juvenili cuidam pastori addixisset, ad suos abducere amores et pellicere conantem sisti putant, cujus illecebris puella fortiter resistens datum suo pastori fidem servet. Hi vero omnes alii alia fingere, et ut singulas carminis partes ex sua hypothese inter se conectant, interpretationi ex suo ingenio plura inferre necesse habent, de quibus poetam cogitasse haud constat. Quod etsi vere monuit qui recentissimus illi interpretum classi sese adjunxit G. H. A. Evald, tamen in eandem illam vituperationem et ipse cadit. Is enim sibi persuasum habet, Sulamitham, quum aliquando in ameno Egedensi agro exspatiata in regios currus incidisset, jussu regis, ejus amore incensi, in suum gynaeceum vi fuisse abreptam, id quod credo Virum Doctissimum sibi reperisse visum esse in his quae vi, 11, 12 leguntur,

(1) Ait amonita, quae hanc librum omnia eadem auctoris opus esse arguit, attulit Evald in Prolegom. ad suam Editionem, pag. 9 seqq., et pag. 43 seqq. * *Ubi dicitur*: « Poeta semper ζ relativo utitur, ita ut forma pronominis relativi plenior ζ nomen in libro inscribitur, quae a poeta ipso non profecta est, inscribitur. Item ζ , quod est ζ relativo et η compositum est, in huiusmodi in Cantico Canticum occurrit. Voces et locutiones poeticae propriae sunt: ζ ζ (pro quo voce ab alio ven. Ponam, scriptoribus ζ ζ . Def. vi, 97; ζ ζ . Ex. vii, 15; ponitur, i, 9, 15; u, 2, 10, 13; vi, 1, 7; vi, 2; vi, 4; ζ ζ ζ , i, 4; ζ ζ , vi, 4; ζ ζ (quae vox cum ζ ζ cohaeret), u, 9, 12; vi, 5; vii, 4; viii, 14; x, 16; x, 18; vii, 18; ζ ζ , vi, 4; ζ ζ (quae vox cum ζ ζ cohaeret), u, 9, 12; vi, 5; vii, 4; viii, 14; x, 16; vi, 12; u, 2. Praeterea ζ , quod e formis vocis ζ ζ non forma dualis, sed pluralis ζ ζ ante suffixa semper ponitur, iv, 3, 11; v, 12; quod nunquam terminationes verborum masculinae, pronominum et suffixa masculina ad nomina proecia feminini referuntur, u, 7; m, 5; iv, 2; v, 3, 8, 9; vi, 5, 6, 8; vii, 4; viii, 4; quod dativus pronominis personalis ζ ζ adnotatur, i, 8; u, 10, 11, 13, 17; iv, 8; vii, 14, et quod in ζ ζ carminibus item articulari saepe frequens invenitur, monendum est. Peculiaris dicendi formula est ζ ζ , quae ad homines accedentes animam advertebat, u, 6; v, 10; viii, 5. Denique poeta iurandum quod per capreas et cervos agi iuratur, proprium est u, 6; m, 5; viii, 3. A. G.

quaque Sulamitha verba esse putat, aliis ea sponsa tribuentibus : A ad hortum unicum descendi, ut intrerem convallis virorem, ut viderem an germinaret vitis, an flores haberet maligranata arbores? Nescio qui — duxit me meum desiderium ad curru populi mei nobilis. » Quibus jungit haec Sulamitha verba i, 4 : A Trabe me post te Curramus! In sua conclavia rex me duxit. Exsultabimus teque letabimur; amore te se plus quam vinum laudabimus. Jure merito amore te puella prosequuntur. » In quibus omnibus ita, nihil est, quod puellam invitam in regium gynaeceum raptam arguat, ut potius illam se regis amore gaudere prodant. Verba quibus, i, 9, 10, 11, rex virginis pudicitudinem laudat, Ewaldo sunt blandimenta, quibus rex illam ad se amandum pellicere studeat; vers. 12-14 vero Sulamitham regis amores detrectare, seque juvenis pastoris a se dilecti desiderio teneri testari putat! Quod in verbis illis vix reperiat, qui ea sine praedicta opinione legat. Porro, u, 8-15, Sulamitham ait in regio gynaecei versatam in mentem sibi revocare felices illos dies, quibus dilectus in vinea ipsam subinde invisisset, et vers. 16, 17, eam optare, ut priusquam vesper adveniat dilectus ipsam et gynaeceo eripere velit. Tum m, 1-4, et v, 2 seq., Sulamitham fidenter assertit narrare quae sibi formienti per somnia oblata fuerint. Talia si quis alius lectoribus suis persuadere velit, is procul dubio aera, qualem ipse exereere amat, viri doctissimi ~~consequitur~~ merito ea vertitur esset (1). Ceterum carminis formam quod attinet, illud statuit esse drama, nec t. men tale, quod in scenam esset profereendum. Quatuor illud actibus, quos dicunt, absolvi, quorum tres priores eadem redeunte obstatione u, 7; m, 5; viii, 4, terminantur. Verum nihil in carmine reperiri, quod fabulae dramaticae argumentum exhiberet, quae res gesta quaedam per varias eventuum seriem ad exitum aliquem deducitur, verissime jam Lowthians (2) monuit. A prin-

(1) * Ewalo in omnibus fore consentit Helligstedt, qui Maureri Commentarios super propositus est statim absolvit. Carminis huius materiam, argumentum et finem exponit ita: « Poeta quaedam rusticana, nomine Sulamith (vii, 1), in oppido Egedi adulta et educata (i, 14, 14), virtute eximia praedita, quae a fratribus non germanis inhumane tractatur (i, 6), et quae juvenem honestum, quocum ab infamia familiariter vixit, amore fidei prosequitur, in gynaeceum Salomonis regis abducitur (vi, 12; i, 4). Salomo omni opera animam Sulamitha sibi conciliare conatur, eam precibus et blandimentis movere studeat, omni laude et splendore ornat, eamque omnibus suis mulieribus antepolit. Sed Sulamith nulli re, nulla regia opera et arte potuit inclinare, et ea aures praebet, ejusque precibus et voluntat satisfactis; ea se constanter perit, semper simpliciter respondens regis preces et optata repulsiat, semper toto animo de amato suo cogitat, se fidei amore eum amplexa affirmat, et volentem optat, ut ad eum et in locum in quo in venatur, redeat. Postquam Salomo omnia frustra tentavit, ut Sulamitham a fido amore, quem ea erga amatum suum habet, averteret, Sulamith ex gynaeceo regis libertata rursus in amati societate commoratur. — Ex hoc argumento carmen a poeta in eum finem, et amor vero, purae innocentiae et fidei, qui omnibus splendoris et opulentiae illicebit et blanditiis repugnat et resistit, atque nunquam in virtute et animi innocentia coarctanda acquiescit, describeretur et laudaretur, compositum esse sequitur. » Et infra: « Quod vero ad usum, quo singula carmina in libro conjuncta sunt, attinet, ea non iusto ordine inter se videlicet videntur; nam extant carmina, quae res tempore priore gestas exponunt, sed post alia carmina, in quibus de rebus ad tempus posterioribus pertinetibus agitur, posita sunt. Huiusmodi carmina sunt carmen m, 8-17, quod ad tempus referat, quo Sulamith, antequam in gynaeceum Salomonis abduceretur, in solo castro (Palmorum) et carmen vi, 16-vii, 14, quod ad tempus, quo Sulamith primo in Salomonis coenaculo venit, pertinet, quocumque post alia ad Sulamitham in gynaeceum Salomonis abductam spectantia collecta sunt. Cum, quum potius ipso, qui rem unum pluribus carminibus exponere voluit, haec eo ordine non apte coherente, qui in libro inventur, conjunctis volumus non sit, ille carminum ordo non a poeta ipso, sed ab alio quodam auctore serio, qui carminum argumentum, finem et nexum non recte intellexerit, profectus esse videtur. Neque ille carminum nexum, quo res gestae, quae in exponuntur, non secundum justum temporis ordinem conjunctae sunt, eo potius detestari et profari, quod Canticum Canticum drama, propter cujus formam poeta rem serio gestam dialogis prioribus exponere, et rem prius factam dialogis posterioribus explicare et explanare iuverat, esse statuit. Nam poeta dramatica a liberis tam Hebraeorum, quam Graecorum populum Semiticorum aliena est. Plures quidem personae, quae inter se satis differunt, in Canticum canticum colloquuntur introducuntur. — Canticum Canticum, quod singulis argumentis res actionibus omnibus carminum colloquuntur introducuntur, in hunc duodecim carminibus ab ipso distribuitur: pro drama haberi nequit. — Canticum Canticum, quod singulis argumentis res actionibus omnibus carminum colloquuntur introducuntur, in hunc duodecim carminibus ab ipso distribuitur: a) i, 2-6; b) i, 9-vii, 1; c) vi, 12; d) vi, 13-17; e) vi, 18-19; f) vi, 20-22; g) vi, 23-27; h) vi, 28-31; i) vi, 32-35; j) vi, 36-39; k) vi, 40-43; l) vi, 44-47; m) vi, 48-51; n) vi, 52-55; o) vi, 56-59; p) vi, 60-63; q) vi, 64-67; r) vi, 68-71; s) vi, 72-75; t) vi, 76-79; u) vi, 80-83; v) vi, 84-87; w) vi, 88-91; x) vi, 92-95; y) vi, 96-99; z) vi, 100-103; aa) vi, 104-107; ab) vi, 108-111; ac) vi, 112-115; ad) vi, 116-119; ae) vi, 120-123; af) vi, 124-127; ag) vi, 128-131; ah) vi, 132-135; ai) vi, 136-139; aj) vi, 140-143; ak) vi, 144-147; al) vi, 148-151; am) vi, 152-155; an) vi, 156-159; ao) vi, 160-163; ap) vi, 164-167; aq) vi, 168-171; ar) vi, 172-175; as) vi, 176-179; at) vi, 180-183; au) vi, 184-187; av) vi, 188-191; aw) vi, 192-195; ax) vi, 196-199; ay) vi, 200-203; az) vi, 204-207; ba) vi, 208-211; bb) vi, 212-215; bc) vi, 216-219; bd) vi, 220-223; be) vi, 224-227; bf) vi, 228-231; bg) vi, 232-235; bh) vi, 236-239; bi) vi, 240-243; bj) vi, 244-247; bk) vi, 248-251; bl) vi, 252-255; bm) vi, 256-259; bn) vi, 260-263; bo) vi, 264-267; bp) vi, 268-271; bq) vi, 272-275; br) vi, 276-279; bs) vi, 280-283; bt) vi, 284-287; bu) vi, 288-291; bv) vi, 292-295; bw) vi, 296-299; bx) vi, 300-303; by) vi, 304-307; bz) vi, 308-311; ca) vi, 312-315; cb) vi, 316-319; cc) vi, 320-323; cd) vi, 324-327; ce) vi, 328-331; cf) vi, 332-335; cg) vi, 336-339; ch) vi, 340-343; ci) vi, 344-347; cj) vi, 348-351; ck) vi, 352-355; cl) vi, 356-359; cm) vi, 360-363; cn) vi, 364-367; co) vi, 368-371; cp) vi, 372-375; cq) vi, 376-379; cr) vi, 380-383; cs) vi, 384-387; ct) vi, 388-391; cu) vi, 392-395; cv) vi, 396-399; cw) vi, 400-403; cx) vi, 404-407; cy) vi, 408-411; cz) vi, 412-415; da) vi, 416-419; db) vi, 420-423; dc) vi, 424-427; dd) vi, 428-431; de) vi, 432-435; df) vi, 436-439; dg) vi, 440-443; dh) vi, 444-447; di) vi, 448-451; dj) vi, 452-455; dk) vi, 456-459; dl) vi, 460-463; dm) vi, 464-467; dn) vi, 468-471; do) vi, 472-475; dp) vi, 476-479; dq) vi, 480-483; dr) vi, 484-487; ds) vi, 488-491; dt) vi, 492-495; du) vi, 496-499; dv) vi, 500-503; dw) vi, 504-507; dx) vi, 508-511; dy) vi, 512-515; dz) vi, 516-519; ea) vi, 520-523; eb) vi, 524-527; ec) vi, 528-531; ed) vi, 532-535; ee) vi, 536-539; ef) vi, 540-543; eg) vi, 544-547; eh) vi, 548-551; ei) vi, 552-555; ej) vi, 556-559; ek) vi, 560-563; el) vi, 564-567; em) vi, 568-571; en) vi, 572-575; eo) vi, 576-579; ep) vi, 580-583; eq) vi, 584-587; er) vi, 588-591; es) vi, 592-595; et) vi, 596-599; eu) vi, 600-603; ev) vi, 604-607; ew) vi, 608-611; ex) vi, 612-615; ey) vi, 616-619; ez) vi, 620-623; fa) vi, 624-627; fb) vi, 628-631; fc) vi, 632-635; fd) vi, 636-639; fe) vi, 640-643; ff) vi, 644-647; fg) vi, 648-651; fh) vi, 652-655; fi) vi, 656-659; fj) vi, 660-663; fk) vi, 664-667; fl) vi, 668-671; fm) vi, 672-675; fn) vi, 676-679; fo) vi, 680-683; fp) vi, 684-687; fq) vi, 688-691; fr) vi, 692-695; fs) vi, 696-699; ft) vi, 700-703; fu) vi, 704-707; fv) vi, 708-711; fw) vi, 712-715; fx) vi, 716-719; fy) vi, 720-723; fz) vi, 724-727; ga) vi, 728-731; gb) vi, 732-735; gc) vi, 736-739; gd) vi, 740-743; ge) vi, 744-747; gf) vi, 748-751; gh) vi, 752-755; gi) vi, 756-759; gj) vi, 760-763; gk) vi, 764-767; gl) vi, 768-771; gm) vi, 772-775; gn) vi, 776-779; go) vi, 780-783; gp) vi, 784-787; gq) vi, 788-791; gr) vi, 792-795; gs) vi, 796-799; gt) vi, 800-803; gu) vi, 804-807; gv) vi, 808-811; gw) vi, 812-815; gx) vi, 816-819; gy) vi, 820-823; gz) vi, 824-827; ha) vi, 828-831; hb) vi, 832-835; hc) vi, 836-839; hd) vi, 840-843; he) vi, 844-847; hf) vi, 848-851; hg) vi, 852-855; hh) vi, 856-859; hi) vi, 860-863; hj) vi, 864-867; hk) vi, 868-871; hl) vi, 872-875; hm) vi, 876-879; hn) vi, 880-883; ho) vi, 884-887; hp) vi, 888-891; hr) vi, 892-895; hs) vi, 896-899; ht) vi, 900-903; hu) vi, 904-907; hv) vi, 908-911; hw) vi, 912-915; hx) vi, 916-919; hy) vi, 920-923; hz) vi, 924-927; ia) vi, 928-931; ib) vi, 932-935; ic) vi, 936-939; id) vi, 940-943; ie) vi, 944-947; if) vi, 948-951; ig) vi, 952-955; ih) vi, 956-959; ii) vi, 960-963; ij) vi, 964-967; ik) vi, 968-971; il) vi, 972-975; im) vi, 976-979; in) vi, 980-983; io) vi, 984-987; ip) vi, 988-991; iq) vi, 992-995; ir) vi, 996-999; is) vi, 1000-1003; it) vi, 1004-1007; iu) vi, 1008-1011; iv) vi, 1012-1015; iw) vi, 1016-1019; ix) vi, 1020-1023; iy) vi, 1024-1027; iz) vi, 1028-1031; ja) vi, 1032-1035; jb) vi, 1036-1039; jc) vi, 1040-1043; jd) vi, 1044-1047; je) vi, 1048-1051; jf) vi, 1052-1055; jg) vi, 1056-1059; jh) vi, 1060-1063; ji) vi, 1064-1067; jj) vi, 1068-1071; jk) vi, 1072-1075; jl) vi, 1076-1079; jm) vi, 1080-1083; jn) vi, 1084-1087; jo) vi, 1088-1091; jp) vi, 1092-1095; jq) vi, 1096-1099; jr) vi, 1100-1103; js) vi, 1104-1107; jt) vi, 1108-1111; ju) vi, 1112-1115; jv) vi, 1116-1119; jw) vi, 1120-1123; jx) vi, 1124-1127; jy) vi, 1128-1131; jz) vi, 1132-1135; ka) vi, 1136-1139; kb) vi, 1140-1143; kc) vi, 1144-1147; kd) vi, 1148-1151; ke) vi, 1152-1155; kf) vi, 1156-1159; kg) vi, 1160-1163; kh) vi, 1164-1167; ki) vi, 1168-1171; kj) vi, 1172-1175; kl) vi, 1176-1179; km) vi, 1180-1183; kn) vi, 1184-1187; ko) vi, 1188-1191; kp) vi, 1192-1195; kq) vi, 1196-1199; kr) vi, 1200-1203; ks) vi, 1204-1207; kt) vi, 1208-1211; ku) vi, 1212-1215; kv) vi, 1216-1219; kw) vi, 1220-1223; kx) vi, 1224-1227; ky) vi, 1228-1231; kz) vi, 1232-1235; la) vi, 1236-1239; lb) vi, 1240-1243; lc) vi, 1244-1247; ld) vi, 1248-1251; le) vi, 1252-1255; lf) vi, 1256-1259; lg) vi, 1260-1263; lh) vi, 1264-1267; li) vi, 1268-1271; lj) vi, 1272-1275; lk) vi, 1276-1279; ll) vi, 1280-1283; lm) vi, 1284-1287; ln) vi, 1288-1291; lo) vi, 1292-1295; lp) vi, 1296-1299; lq) vi, 1300-1303; lr) vi, 1304-1307; ls) vi, 1308-1311; lt) vi, 1312-1315; lu) vi, 1316-1319; lv) vi, 1320-1323; lv) vi, 1324-1327; lv) vi, 1328-1331; lv) vi, 1332-1335; lv) vi, 1336-1339; lv) vi, 1340-1343; lv) vi, 1344-1347; lv) vi, 1348-1351; lv) vi, 1352-1355; lv) vi, 1356-1359; lv) vi, 1360-1363; lv) vi, 1364-1367; lv) vi, 1368-1371; lv) vi, 1372-1375; lv) vi, 1376-1379; lv) vi, 1380-1383; lv) vi, 1384-1387; lv) vi, 1388-1391; lv) vi, 1392-1395; lv) vi, 1396-1399; lv) vi, 1400-1403; lv) vi, 1404-1407; lv) vi, 1408-1411; lv) vi, 1412-1415; lv) vi, 1416-1419; lv) vi, 1420-1423; lv) vi, 1424-1427; lv) vi, 1428-1431; lv) vi, 1432-1435; lv) vi, 1436-1439; lv) vi, 1440-1443; lv) vi, 1444-1447; lv) vi, 1448-1451; lv) vi, 1452-1455; lv) vi, 1456-1459; lv) vi, 1460-1463; lv) vi, 1464-1467; lv) vi, 1468-1471; lv) vi, 1472-1475; lv) vi, 1476-1479; lv) vi, 1480-1483; lv) vi, 1484-1487; lv) vi, 1488-1491; lv) vi, 1492-1495; lv) vi, 1496-1499; lv) vi, 1500-1503; lv) vi, 1504-1507; lv) vi, 1508-1511; lv) vi, 1512-1515; lv) vi, 1516-1519; lv) vi, 1520-1523; lv) vi, 1524-1527; lv) vi, 1528-1531; lv) vi, 1532-1535; lv) vi, 1536-1539; lv) vi, 1540-1543; lv) vi, 1544-1547; lv) vi, 1548-1551; lv) vi, 1552-1555; lv) vi, 1556-1559; lv) vi, 1560-1563; lv) vi, 1564-1567; lv) vi, 1568-1571; lv) vi, 1572-1575; lv) vi, 1576-1579; lv) vi, 1580-1583; lv) vi, 1584-1587; lv) vi, 1588-1591; lv) vi, 1592-1595; lv) vi, 1596-1599; lv) vi, 1600-1603; lv) vi, 1604-1607; lv) vi, 1608-1611; lv) vi, 1612-1615; lv) vi, 1616-1619; lv) vi, 1620-1623; lv) vi, 1624-1627; lv) vi, 1628-1631; lv) vi, 1632-1635; lv) vi, 1636-1639; lv) vi, 1640-1643; lv) vi, 1644-1647; lv) vi, 1648-1651; lv) vi, 1652-1655; lv) vi, 1656-1659; lv) vi, 1660-1663; lv) vi, 1664-1667; lv) vi, 1668-1671; lv) vi, 1672-1675; lv) vi, 1676-1679; lv) vi, 1680-1683; lv) vi, 1684-1687; lv) vi, 1688-1691; lv) vi, 1692-1695; lv) vi, 1696-1699; lv) vi, 1700-1703; lv) vi, 1704-1707; lv) vi, 1708-1711; lv) vi, 1712-1715; lv) vi, 1716-1719; lv) vi, 1720-1723; lv) vi, 1724-1727; lv) vi, 1728-1731; lv) vi, 1732-1735; lv) vi, 1736-1739; lv) vi, 1740-1743; lv) vi, 1744-1747; lv) vi, 1748-1751; lv) vi, 1752-1755; lv) vi, 1756-1759; lv) vi, 1760-1763; lv) vi, 1764-1767; lv) vi, 1768-1771; lv) vi, 1772-1775; lv) vi, 1776-1779; lv) vi, 1780-1783; lv) vi, 1784-1787; lv) vi, 1788-1791; lv) vi, 1792-1795; lv) vi, 1796-1799; lv) vi, 1800-1803; lv) vi, 1804-1807; lv) vi, 1808-1811; lv) vi, 1812-1815; lv) vi, 1816-1819; lv) vi, 1820-1823; lv) vi, 1824-1827; lv) vi, 1828-1831; lv) vi, 1832-1835; lv) vi, 1836-1839; lv) vi, 1840-1843; lv) vi, 1844-1847; lv) vi, 1848-1851; lv) vi, 1852-1855; lv) vi, 1856-1859; lv) vi, 1860-1863; lv) vi, 1864-1867; lv) vi, 1868-1871; lv) vi, 1872-1875; lv) vi, 1876-1879; lv) vi, 1880-1883; lv) vi, 1884-1887; lv) vi, 1888-1891; lv) vi, 1892-1895; lv) vi, 1896-1899; lv) vi, 1900-1903; lv) vi, 1904-1907; lv) vi, 1908-1911; lv) vi, 1912-1915; lv) vi, 1916-1919; lv) vi, 1920-1923; lv) vi, 1924-1927; lv) vi, 1928-1931; lv) vi, 1932-1935; lv) vi, 1936-1939; lv) vi, 1940-1943; lv) vi, 1944-1947; lv) vi, 1948-1951; lv) vi, 1952-1955; lv) vi, 1956-1959; lv) vi, 1960-1963; lv) vi, 1964-1967; lv) vi, 1968-1971; lv) vi, 1972-1975; lv) vi, 1976-1979; lv) vi, 1980-1983; lv) vi, 1984-1987; lv) vi, 1988-1991; lv) vi, 1992-1995; lv) vi, 1996-1999; lv) vi, 2000-2003; lv) vi, 2004-2007; lv) vi, 2008-2011; lv) vi, 2012-2015; lv) vi, 2016-2019; lv) vi, 2020-2023; lv) vi, 2024-2027; lv) vi, 2028-2031; lv) vi, 2032-2035; lv) vi, 2036-2039; lv) vi, 2040-2043; lv) vi, 2044-2047; lv) vi, 2048-2051; lv) vi, 2052-2055; lv) vi, 2056-2059; lv) vi, 2060-2063; lv) vi, 2064-2067; lv) vi, 2068-2071; lv) vi, 2072-2075; lv) vi, 2076-2079; lv) vi, 2080-2083; lv) vi, 2084-2087; lv) vi, 2088-2091; lv) vi, 2092-2095; lv) vi, 2096-2099; lv) vi, 2100-2103; lv) vi, 2104-2107; lv) vi, 2108-2111; lv) vi, 2112-2115; lv) vi, 2116-2119; lv) vi, 2120-2123; lv) vi, 2124-2127; lv) vi, 2128-2131; lv) vi, 2132-2135; lv) vi, 2136-2139; lv) vi, 2140-2143; lv) vi, 2144-2147; lv) vi, 2148-2151; lv) vi, 2152-2155; lv) vi, 2156-2159; lv) vi, 2160-2163; lv) vi, 2164-2167; lv) vi, 2168-2171; lv) vi, 2172-2175; lv) vi, 2176-2179; lv) vi, 2180-2183; lv) vi, 2184-2187; lv) vi, 2188-2191; lv) vi, 2192-2195; lv) vi, 2196-2199; lv) vi, 2200-2203; lv) vi, 2204-2207; lv) vi, 2208-2211; lv) vi, 2212-2215; lv) vi, 2216-2219; lv) vi, 2220-2223; lv) vi, 2224-2227; lv) vi, 2228-2231; lv) vi, 2232-2235; lv) vi, 2236-2239; lv) vi, 2240-2243; lv) vi, 2244-2247; lv) vi, 2248-2251; lv) vi, 2252-2255; lv) vi, 2256-2259; lv) vi, 2260-2263; lv) vi, 2264-2267; lv) vi, 2268-2271; lv) vi, 2272-2275; lv) vi, 2276-2279; lv) vi, 2280-2283; lv) vi, 2284-2287; lv) vi, 2288-2291; lv) vi, 2292-2295; lv) vi, 2296-2299; lv) vi, 2300-2303; lv) vi, 2304-2307; lv) vi, 2308-2311; lv) vi, 2312-2315; lv) vi, 2316-2319; lv) vi, 2320-2323; lv) vi, 2324-2327; lv) vi, 2328-2331; lv) vi, 2332-2335; lv) vi, 2336-2339; lv) vi, 2340-2343; lv) vi, 2344-2347; lv) vi, 2348-2351; lv) vi, 2352-2355; lv) vi, 2356-2359; lv) vi, 2360-2363; lv) vi, 2364-2367; lv) vi, 2368-2371; lv) vi, 2372-2375; lv) vi, 2376-2379; lv) vi, 2380-2383; lv) vi, 2384-2387; lv) vi,

capio usque ad finem idem esse videtur rerum status, idem color, nisi quod amantium variantur affectus, eo praecipue, quod nunc absentes languent, nunc mutuo consortio fruuntur. Sponsa sponsum absentem desiderat, quaerit, invenit, amplectitur, domum deducit; iterum insequitur fugientem, sed frustra; moeret, languet, comitibus mandata dat dilecto perferenda, et splendidam fusamque ejus formae descriptionem subjicit. Nihil hic justae actionis simile, nec quod magis accedat ad naturam legitimae fabulae, quam quae habet quodvis e Theocriti aut Virgilii Bucolicis dramaticis, quibus pastores amores suos, lusus, aut certamina exponunt, quae nemo tenere in eadem classe cum Euripidis aut Terentii fabulis collocabit. Id itaque satis tuto statuere licet, canticum Salomonis ad minorem illam speciem dramaticae poeseos pertinere, seu formam solummodo dramaticam habere, nequamquam justis dramatis titulo insigui posse.

Cum, uti vidimus, Salomonis canticum tot tantaque inter se repugnantia contineat, quae probabilis aliqua ratione inter se conciliari non possunt, si non nisi proprium verborum sensum sequamur; eo deducimur, ut poetam allegorice dicendi genere usum esse statuamus. Quod ipsum antiquissimi et Hebraei (1) et Christiani Interpretes agnoverunt. Atque illi quidem, praesente Chaldaico paraphraste, consentiunt fere, describi in hoc carmine multos Dei et populi Hebraei amores ejusdem allegoriae involucro, quo saepius sacri vates usi sunt. Eos enim constat Deum ad suum populum eandem rationem habentem sistere, quam sponsus aut maritus habet ad sponsam aut uxorem. Ita Isaias, LIV, 5: « Maritus tibi erit Creator tuus, nomen ei Jova exercituum. » Idem, LXII, 5: « Ut juvenis uxorem ducit virginem, ita te uxorem ducet Conditor tuus. Et ut sponsus sponsa gaudet, ita te gaudet Deus tuus. » Jeremias, II, 2: « Reminiscor tibi pietatis juventutis tuae et amoris sponsaliorum tuorum, cum tu me per deserta, per terram sequerere incultam. » Idem eandem imaginem varie et paullo liberius, utpote cum aliqua indignatione, persequitur, Judaeis defectionem a Dei cultu exprobrans, III, 1-5, ubi inter caetera alia haec dicit: « Tu vero, quamvis cum multis amatoribus scortata sis, tamen redi ad me, inquit Jova. » Ab eadem imagine tota pendet pars prior vaticiniorum Osee, cap. I-III, quam sive ex veritate historica interpretaris, sive pro allegoria habeas, perinde hujus translationis, in hoc argumento quodammodo consecrata, lex et ratio elucebit. Verum nemo est, qui in hac materia pari cum audacia versatus sit, aut aequè licenter sese effuderit, atque Ezechiel, qui hinc parabolis bene longis, cap. XVI et XXIII, quibus Judaeorum atque Israelitarum ingratum erga Deum animum turpempque a vero ejus cultu defectionem, ductis imaginibus a muliere adultera, et mulierum duarum amatoribus meretriciis, fuisse exsequitur. Quae cum ita sint, nequaquam improbabile fuerit, canni poemate illo, quod Salomonis praestantissimum carmen inscribitur, *mutuos Jovae et populi a se dilecti atque fideiis amores*, sub amoris, quo vir et femina invicem flagrant, ita continuata allegoria, ut

(1) Aben-Ezra in Praefat. ad suam hujus libri interpretationem: « Abibi, abisi, ut Canticum Canticorum de amore carnali agat, sed omnia figurata in eo dicuntur. Nisi enim maxima ejus dignitas esset, in sacrorum Librorum corpus non fuisset relatum, usque de eo ulla esset controversia. » Profecto carmen, quod vagantes viri et remissos amores caneret, inter vos. Testam. libros relatum fuisse, minime fert universa eorum indoles et ratio. Sacri enim sancti et habentur illi libri, quae nomina spectant vel res divinas et cultum divinum, vel necessitudinem quae Deo cum suo populo intercedit, quo et libri historici pertinent, vel institutionem vitae, morumque disciplinam. Inter tales privatis sanctissimisque argumentis libros relatum esse amatorum carmen, aliisque praestantissimis nominibus imbutum fuisse, nihil mirum praesudabit. Affertur qui et alios minoris momenti libros in vos. Testam. relatos esse contendit, libellum Ruthae, sed et, cum ad declarationem Davidis argumentum pertinet, minime postrema inter libros historicos ad theocraticam spectantes locus occupat.

* Caeterum nota Herib. quaerenti quomodo haec carmen, allegorice interpretatione repudiata, intersacros sacrorum relatum fuerit, esse respondendum, illud contigisse, non quod carminis argumentum sit amor carni, lascivus et fideiis, sed quod ille qui illi exhibetur, Salomonis sit amor, quemadmodum enim libellum collectoris fabularum regum historiarum, impie licet aestetisque factis contentum, in sacrum canonem referre non dubitaverunt, ita eadem carmen praestantissimum, in quo filii Davidis amores describerentur, sacrae Scripturae ascribere potuisse. Haec ille, *Historisch-kritische Poesie*, etc., ad h. l.

amantium desiderium, ardor, sollicitudo, cumque his conjuncta perturbationes vividissimis coloribus represententur (1). Hinc Jarchi observat, induci hoc carmine populum Israeliticum in exilio recordatum pristinum Dei erga se amorem, quo motus ille ipsum praeter ceteris populis peculiū sibi elegerat, maximisque beneficiis ornaverat. Lepudiatum vero ob multa commissa maleficia, jam erroris poenitentia ductum, ita apud se cogitare: « Referam me ad maritum meum priorem; nam melius tunc mecum agebat, quam nunc, » Osee, II, 7 (al. 9). « Personam, inquit, gens Israelitica gerit mulieris, quae divortio facto etiam mariti sui desiderio tenetur, dilectoque jungere se cupit, in memoriam revocans adolescentiae suae amorem, et defectionem suam confitens. Dilectus vero, illius sollicitudine ipse dolore correptus: *Meminit collata in illam juvenem sponsamque beneficia atque amorem* (Jerem. II, 2), inque memoriam revocat decorem pulchritudinis ejus, et recte beneque ab ea facta, per quae ipse eidem forti amore devinctus est. Testatur igitur, se illam non libenti animo afflxisse, nec repudium ei perpetuum dixisse, sed eam suam uxorem adhuc esse, ipsumque ejus maritum, qui ad eam sit rediturus. » Eandem allegoriam ab antecessoribus suis acceptam Novi Foederis scriptores servarunt ad Christi et Ecclesiae unionem mysticam describendam, praesertim Paulus Apostolus, *Ephes. V, 22-28*; II *Cor. XI, 2*; quibuscumque jungit *Matth. IX, 15*; *Joan. III, 29*; *Apoc. XIX, 7*; *XXI, 2*. Quibus locis congruenter antiquissimi Ecclesiae Patres Canticum de mutuis Christi et Ecclesiae amoribus interpretati sunt. Inter eos eminent Origenes, qui, teste Hieronymo, Canticum decem voluminibus explicavit, ineunte saeculo tertio (2), eumque secuti sunt Epiphanius, Salamini in Cypro episcopus, Philo, episcopus Carpathi, quae etiam Cypro urbs est, Theodoretus, Cyri episcopus, Cassiodorus et alii (3). Existere quidem jam saeculo quinto qui Salomonis Canticum ad proprium verborum sensum restringerent, nec allegoricum ejus sensum agnoscerent (4), ex quibus tamen solus Theodorus, Mopsuestes episcopus, nomine est notus (5). Sed eorum sententia tantum abest, ut majori doctorum

(1) Oppositū allegorice carminis interpretationi J. D. Michaelis in not. 431 ad *Lowthii de sacra Hebraeorum poesi Praefat.* (pag. 625), vel dissimulatum esse in tam longo carmine, si allegoricum, nihil omnino reperitur, sed quod ad vestigia aliqua allegorice ac divini amoris nos deducat. Quod repetitur Ewaldus (*Das Hebr. Lied*, pag. 35), Dopsch (*Commentar.* pag. 35), et Basker (*Zeitschr. für Theologie*, III Stück, pag. 172). Verum quo minus poeta dicitur verba indicare, nihil nisi allegorice involvere libet, impeditur carminis interna natura et constitutio, forma, dico, quod illi essentia dramatica. Neque enim ipse loquitur, narrative aut descripti, quae ipsi objecta sunt, sed in dramaticam quasi actionem, in qua ipse, poeta, nullo partes essent, verum est totum ejus argumentum.

(2) Ejus operis pars tantum superest, ab Hieronymo latine versa: « Origenes, inquit ille in Praefat. ad Homilias duas in *Cantic. Canticorum*, cum in ceteris libris omnes videret, in Canticum Canticorum ipse se videri. Nam decem voluminibus explicatis, quae ad viginti usque versuum multa parte perveniunt, primam Septuaginta Interpretes, deinde Aquilam et Symmachum et Theodotum, et ad extremum quatuor Editionem, quam in Aethi. Litore invenisse se scribit, ita magnifice aperteque dicitur, ut vel inde nulli videretur, in eo completum esse quod dicitur: *Introduxit hic rex in cubiculum suum.* »

(3) Theodoritus in *Proem.* in suam Canticum interpretationem, non solum Eusebium, Origenem, Cyprianum Carthagenensem, et his antiquiores aethiologos praenotat, sed et *rethor. makariotai, kai tou epistatou makariotai*, verum et qui post eos in Ecclesia excellere, librum hunc omnes spirituales esse commisso (*πνευματικὸν βιβλίον*), tradit.

(4) Theod. vates. I. l. pag. 2: « Quia nota illi eorum qui Canticum Canticorum calumniantur, ac spirituales librum esse negant, fabulae quaedam ne auctoris quidem delirantibus dignis contraxerit: sibi nimirum, quod sapiens Salomo de seipso deque Pharaonis filia scripsit (ita et Grotius, cui hoc carmen est ascriptum, inter Salomonem et Misam Regis Aegypti. I. l. pag. 14, 1). Interque antiquos etiam scriptis tum juvenum, tum virginum, qui in proximo italano levi exambulant, et quoniam autem ejusdem classis auctores pro Pharaonis filia sponsam esse Absalon Stammeidem fuerunt. » De *Antiquis* quam Davidis seipso eorum a se junxit, et post ejus mortem Absalon a Salomone uxorem sui petiit, *Vol. I. Reg. I, 3-4*; II, 21, 22.

(5) De eo interprete vid. Patria mei *Histor. Interpretum SS. Libr. part. III*, pag. 250 seqq. De ratione, qua ille Canticum interpretatus fuerit, tantum in universum accipimus, quod a pignissis se *ascribit*, Canticum Canticorum perlegere, quantum inque secundum prophetiam speciem expressit, non despicit secundum historiam traditionem, sicut scriptura regum, neque deinde narrativa admodum studiū videntur, a noni Severo, hinc in *Constitutio*, tom. II, pag. 388. Et *Leontius Byzantinus* (saeculi VII scriptor), in libro *Contra Nestorianos et Eutychianos*, in *Canisii Lect. antiq.* vol. I, pag. 377, de Theodoro inter alia hoc scribit: « Saeculis sanctissimum Canticum Canticorum ab omnibus Christianis laudatum, et a Judaeis inimicis Christi in admiratione habitum, biblicum pro sua et mente et lingua meretrici interpretans, sua supra modum incredibilem audacia, ex libris sacris abscondit. »

Christianæ parti probaretur, ut potius tanquam falsa et profana publice damnaretur (1).

Mutuos Dei et populi a se dilecti amores hoc carmine sub allegorico involucre canit, cum argumentis haud improbabilibus, uti vidimus, statuatur (2); nos ipsi olim carmen ita explicare cœpimus, ut duces potissimum Chaldaeorum paraphrasen, et Salomonem Jerehim sequuti, allegoriam illam per singulas libri partes declarare conauerim (3). Quo minus vero viam, quam ingressus eram, jam persequare, me impedit non solum rei difficultas, qua tanta est, ut in singulis allegoriarum partibus interpretandis vix quisquam sibi satisfaciat; verum et aliud, quod doctis harum rerum arbitris djudicandum propono. Considerantibus universam eorum, qui Salomoni regi tribuuntur, librorum indolem et rationem, apparet, eorum argumentum versari in *Sapientia* et commendanda et docenda, ejusmodi libri Salomone, hominum, quotquot Hebrais cogniti erant, sapientissimo (4) digni essent, et quales ab eo expectari possint. Quid igitur? si ad ejusdem generis libros et nostrum carmen eatenus pertinere, quatenus mutuos Salomonis et sapientiae amores per allegoriam sistat (5). Ad talem allegoriam eligendam et amplificandam aliquis senioris ætatis poeta Hebraeus (6) facile adduci poterat per prosopopœiam illam, qua *Prov. ix*, Sapientia inducitur tanquam regina omnes mortales ad se invitans, suum palatium adificans et instruens, in quo convivas excipiat, tam lautissima epulas paret, ad quas per puellas emissas invitat. Et statim opponitur Stultitia persona meretricis convestita, qua illecebriis suis fascinet, atque ipsa quoque dapes opipare suis convivoribus ostendat. *Prov. vii*, 4, juvenis ad sapientiae studium invitatur hisce verbis: « Appella sapientiam sororem tuam, et prudentiam voca cognatam. » *Sororem* Salomo sponsam vocat, *Cap. iv*, 9, 10, 12; v, 2, 3. Ad eos locos respicere videtur auctor libri *Sapientia*, qui *vii*, 2, Salomonem ita loquentem inducit: « Hanc (sapientiam, in cujus laudibus versantur capp. vii et viii integra) ego a teneris adamans quasi, et mihi sponsam ducere studui, ejus pulchritudinis amore captus. » Et *vers. 9*: « Hanc ego mihi ad vite societatem adsciscere decevi. » Atque *vers. 16*: « Nihil acerbitatis aut doloris habet ejus commercium atque convictus, sed delectationem ac lætitiā. » *Vers. 18*: « In ipsa amicitia est juvenia delectatio. » Igitur conabar circumiens eam mihi cooptare. » Carmen nostrum ob oculos habuisse et imitatus esse videtur et Siracides in sapientie encomio, cap. xxiv, ubi ipsa loquens introducitur sese, *vers. 18 et 19*, comparat a rose Hierichonice et eleganti oleo in ameno campo (7). « Ut cinnamomum, pergit *vers. 20* seqq., et aspalathus aromaticum odorem dedi, et ut eximia myrrha suavi odore fragavi; ut galbanus, et unguis odoratus, et stacte, atque thuris nidor in tabernaculo (8). » *Vers 23*: « Ego sum quasi

(1) In concilio Constantiopolitano II, anno 553 habito.

(2) Luthero quoque Canticum esse encomium palatii Jasilicæ, quæ Salomone regnante in aeterna pace floruit, sponsumque Deum, sponsum vero populum Jasilicæ esse putat. Vid. *Opp. Lit. tom. IV*, fol. 225 h, edit. Jenæ.

(3) In Commentatione quam inscripsimus: *Telest der hebr. Lieder Sinu und Auslegung, in den andelst. für des Judien der exeget. und system Theologie*, vol. I, part. III, Lips. 1813. Cf. Notas nostras ad Lowthii *Prælect. de sacra Hebræor. poet.*, a nobis edit. pag. 628 seqq., 631, 633.

(4) « Et sapientior fuit (Salomone) omnibus hominibus, » I *Reg. iv*, 31, al. v, 11.

(5) Que sit liberorum Salomonis, qui in vet. Test. canone exstant, inter se ratio, declaravit Theodoretus in *Prolegom.* ad h. l. hisce verbis: « Illi etiam præfari necessarium est, ita Salomonis esse volumina, Proverbia, Ecclesiasten et Canticum Canticorum; sed Proverbia quidem utrimque verborum depuratis completi; Ecclesiasten autem eorum que sensibus pertinetur naturam indicare; viteque processu docere utilitatem, ut ex illa et fragilia cogitantes, tanquam peritremis spectamus, et que futura sint et periculosa vitæ utilitatem; Canticum vero Cantabrum mysticam sponsum et sponsam necessitudinem et conjugationem continere: ut ubi universa Salomonis doctrina sit vixit scilicet quædam, que tribus gradibus consistit, moralis, naturalis et mystica. » *Enchiridion et Origenis in hebr. l. Canticos*, et Hieronymi, nullo Commentarii sui *de Ecclesiasten* (tom. III, pag. 394, edit. Vallars.), est sententia.

(6) « Cur non ipsomet Salomo? Vid. que ad calcem tomi Proemii adhibuimus, A. v.

(7) Cf. *Cont. II*, 1, ubi sponsa sese comparat *marctus Sarmis et lilio convallium*, sponsum vero, *vers. 3*, modo inter sylvestres arbores.

(8) *Cont. I*, 12, sponsa dicit: « Mea nardus suum dedit odorem; » cap. II, 16: « Quis est id quod exhalat... ex sublimi myrrha: atque thuris? » Et cap. IV, 11-13, sponsa ita alloquitur sponsam: « Tu vestimenta redolent libani odorem. Tu plantaria sunt puniceorum viridarium, cum puniceorum fructibus cypris atque nardo, cardis, crocis, etc.

vitis, quæ eleganter egerminavit, meique flores sunt gloriæ fructus (1). » *Vers. 25-27*: « Accedite ad me omnes mei cupidi, meisque fructibus explete vos. Nam mei memoria melle est mellisque favo dulcior, adeo ut qui me comedant, adhuc esuriant, et qui bibunt, sitiant (2). » Porro, *vers. 40* seqq.: « Ego vero (sapientia) quasi corrugus a flumine, et sicut aquæ ductus in pomarium exivi statuens meum præstantissimum hortum irrigare, meaque areolam perfundere (3). » Sapientia, *Prov. vii*, 17, dicit, « se suos amatores amare, et qui se diligere querant, ipsam invenire. » Quam sententiam in Canticò dramatica allegoria, in qua Salomo, hominum sapientissimus, amatoris partes agit, rursusque amoribus Sapientia delectatur, amplificatam et exornatam videmus (4). Quod *Prov. vii*, 19, Sapientia suum fructum prædicat « auro et obryzo meliorem, suosque proventus argento lectissimo præstare, » ansam præbuisse videri possit figmento de vinea Salomonis, pro cujus fructibus singuli custodes mille pensarint argenteos, *Cont. vii*, 11, 12 (5). Si quis quærat, quorsum poeta simplicem hanc sententiam, « Salomonem amasse sapientiam, ipsumque sui amoris premia tulisse, » tam longa allegoria prostuliam posuisset, in promptu est responsio, illum voluisse alios ad sapientiam, suos cultores tantopere beatissimum, studium et amorem allicere (6). Quod efficere studuit tali carmine, quod mere amatorij speciem præ se fert, sed propius intuenti alius quid occultare haud obscure innuit. Simulque poeta hoc videtur spectasse, ut in sensu illius arcano indagando, tanquam in solvendo quodam anigmate, solertiores ingenii acumen exerceret. Præclare vero exponit Lowthius (7), carminis hujus explicationem aggredienti cavendum esse, ne allegoriam in omnibus et singulis minutim urgendo, et minutissima quæque in partes perturbando, hominibus cordatis, doctis perinde atque indoctis, ludibrium debeat (8).

namque, myrrha, aloë, una cum præstantissimis quibusque odoribus. » *Cap. v*, 1: « Decerpo meam cum odoribus myrrham. »

(1) *Cont. II*, 13: « Flores fragrant odore vitis, » *Cap. vi*, 10: « In vineis hortum descendi, ut viderem an fructus silis. » *Cap. vii*, 10 (al. 12): « Mano visitatus vineas, visari an germinaverint, an flores explicitorum vitis. »

(2) *Cont. iv*, 41: « Favo manant tua labella, sponsa; mellificam habes lacrimarumque linguam. » *Vers. 47*: « Inter amicos meos in sum hortum, et vescatur pomerium fructu arborum. » *Cap. v*, 1: « Venio in meum hortum, soror mea sponsa; comede in meum cum melle favum, bibo meum cum lacte vinum. Comedis, sodales, potus et inebriationi amoribus. » Cf. Sapientie verba, *Proverb. ix*, 5: « Agite, vescimini meo pane, inebriate libationis vitium libello. » *Cont. vii*, 10 (al. 9): « Palatas tuas est iustus vini optimi; » *cap. vii*, 2: « Ego tibi odoriferam vinum, ego suavem punici succum darem libere. »

(3) *Cont. ix*, 12, 13, 15: « Hortus conclusus es, soror mea, sponsa! secretus ocellus, fons obsequium. Plantaria tua sunt puniceorum viridarium cum puniceorum fructibus cypris. Fons es, sponsa, hortorum, puteus aquarum vivarum, de Libano manantium. » *Cap. vi*, 1 (al. 2): « Meus amicus ad hortum suum descendit, ad aromatum areolam, » *Cap. viii*, 13: « Que sessis in hortis, attendunt velli; fac ut tuam vocem audiam. »

(4) Quæstione in epigrami allegoriarum veteris sibi placerent, argumento est Martiani Capelli, *Afri*, sec. IV p. C. n. scriptoris haud ignobilis, *Satyrica*, cujus libri duo priora *De Nuptiis Mercurii et Philologiae*, tolli Orientalem poetam ingenium spiritum. De auctore exempli causa offeram, lib. I, pag. 3 edit. Grot.: « Mircurius Sopheriam mare quondam capessit ardore, quod prudens sanctaque sit interiore quæcuncta pulcherrime virginibus; sed quid auctoris ipsi (Palladis) collecta et indidero amica hæret videretur, perindeque ad inania ipsa quoque transiit, cum in Palladis injuriam sua phœniti exoptari. »

(5) In his quoque attulimus huius Sapientie et Siracides locis, videtur nobis veterissimum Cantici Interpretationis vestigia haud obscure deprehendere. Sic Siracides interpretans totum carmen populi Hebræi fati et rebus grati accomodavit, quod ipsum facti in libri Colobeth explanatione, citat, *cap. 14*, *13-16*, 2, 7-9, explanationes historicas satis sagaciter intulit. Ad Sapientiam retulit carminis argumentum Syrus illic interpretor, qui suam interpretationem *Sapientia sapientiarum* inscripsit. — Pro poemate allegorico, que collecti sua pulcherrime splendide sapientia Salomonis, in ipsa amore linguæ tractantem, ad se restituta malibus sistatur, carmen nostrum habet auctor quidam anno 1825 notaque ignotus, cujus interpretatio (*Newest. Ueberst. des Hebr. Cantic. u. des exegeter*) prodit Basileæ (Sed. L. Jada Ben-Israel Acheron), *Leo Hebræus* vulgo dictus, Medicus et Philologus, qui sec. XVI tantum sub comparavit citius sermone Italo Dialogi tribus *de Amore* (Venet. 1538 1564, in octavo. latina conversio a J. Car. Sacerdote in Scripturis artis Callistæ, tom. I, pag. 581 seqq.), Dialog. III, pag. 581 hujus syntagmæ, in Salomone Canticum summam sapientiam summi pulchri, tanquam feminam perfectissimi viri amore irretitum, eo quoque mutua benevolentia ipsam prosequente, sicut voluit.

(6) Quis ipsam vultant verba illa sapientiam encomia, quam *Sapient. vii*, 7 usque ad *viii*, 18, et *Sirac. xxv*, 4-47, legatur.

(7) *De sacra Hebræorum poet.*, pag. 833, edit. Lips.

(8) Hæc et varie tam a nostris, quam ab alienis, in hæc librum afferuntur allegoria, quarum pleraque recentioris et recentis J. F. Klecker in libro quæ inscripsit: *Sammlung der gedächte Salomons*, pag. 41 seqq. Nostræ

lique de Tubingue, Welte, qui résume la discussion, et justifie l'interprétation traditionnelle du Cantique des Cantiques, avec autant de science que de bon sens.

L'interprétation propre et charnelle du Cantique des Cantiques soulève les plus graves difficultés, entre autres celle d'expliquer comment ce poème ainsi entendu aurait été admis au nombre des livres sacrés. La remarque de Theodoret : *εὐχρηστικὸν ὑπερβαίνειν ἐπὶ τοῖς βιβλίοις ἁγίοις, ἀλλὰ τὸ βιβλίον τούτου*, a toujours servi de guide aux interprètes sensés. On ne doit donc pas beaucoup s'étonner que des savants, peu respectueux d'ailleurs pour l'autorité et la tradition en matière d'exégèse, aient eu plus d'une fois ici recours à l'allégorie. D'un autre côté, il ne faut pas être surpris non plus que la nouvelle et ingénieuse explication de Hug ne soit pas mieux accueillie que ne l'ont été les louables et méritoires efforts de Rosenmuller pour ramener les exégètes à l'ancienne; car une sorte d'instinct naturel avertit les adversaires de l'interprétation catholique, qu'on ne peut rompre tout-à-fait avec elle qu'en rejetant toute allégorie, et que toute concession faite à une explication allégorique quelconque pourrait, à la fin, ramener facilement à l'ancienne allégorie donnée par l'Eglise. C'est qu'en effet l'interprétation catholique du livre qui nous occupe s'accorde pour le fond avec une interprétation plus ancienne encore, et certainement traditionnelle bien avant la naissance de Jésus-Christ. D'après celle-ci, le sujet du Cantique, c'est l'amour de Jehovah pour le peuple d'Israël; pour les Catholiques, c'est l'amour de Dieu en Jésus-Christ pour l'Eglise, nouveau peuple de l'Alliance, Israël selon l'esprit. Même dans l'antiquité judaïque, il est vrai, à côté de l'explication allégorique, une interprétation charnelle semble s'être produite et avoir donné lieu à un grave débat : fallait-il regarder le Cantique comme un livre sacré ou comme un livre profane, et par conséquent devait-on l'admettre dans le canon ou l'en exclure? Car tant que l'interprétation allégorique se maintint seule, une semblable question ne pouvait être soulevée, personne n'ayant regardé comme profane un livre qui chantait l'amour de Dieu pour son peuple. La question fut décidée en faveur du Cantique : R. Siméon le déclara saint, et R. Akiba proclama que le monde entier était moins précieux que le jour où Israël avait reçu le Cantique, et que nul véritable Israélite ne doutait de sa divinité (*vid. Tr. Jadaim, fol. 157, col. 1*). Cette décision, on le comprend, ne pouvait avoir pour fondement que le sens allégorique mentionné plus haut. Dans le fait, il nous serait facile, si la place ne nous manquait ici, de montrer, en comparant ensemble les diverses interprétations allégoriques imaginées jusqu'à présent, et en examinant les difficultés de chacune, que l'ancienne interprétation catholique en tous cas est aussi satisfaisante et aussi rationnelle qu'aucune autre. Les objections les plus récentes ne sont pas d'un grand poids. On trouve, par exemple, une inconvenance à placer dans la bouche de Dieu les paroles prêtées à Salomon dans le Cantique. Mais cette inconvenance apparente n'est vraie cependant que dans la même mesure et au même titre, qu'il serait inconvenant de représenter l'amour de Dieu pour son peuple sous l'allégorie adoptée dans ce poème. Or, qui oserait soutenir cette dernière assertion? Sans doute l'alliance entre Jehovah et son peuple est ordinairement comparée à l'union du mariage; mais il ne suit pas de là que l'amour de Dieu ne puisse pas, dans une composition poétique, être représenté sous d'autres images, et revêtir d'autres symboles; mais si l'allégorie en question n'a rien en elle-même d'inconvenant (le sentiment et le goût particulier de quelques individus peuvent affirmer le contraire sans que cela importe beaucoup), ce qui en est un développement naturel ne l'est pas davantage. Ce n'est pas à l'esthétique moderne à prononcer ici sur la question de convenance ou d'inconvenance; si elle s'arrogeait cette prétention, nous pourrions lui rappeler des paroles mises par les Prophètes dans la bouche de Jehovah, plus inconvenantes que tout ce que nous lisons dans

le Cantique. D'ailleurs ce serait un pauvre et faux système d'interprétation de prendre et d'apprécier tout ce que dit Salomon comme des paroles de Jehovah dans le sens strict. C'est, pour ainsi dire, une affaire d'image et d'allégorie; ce n'est point Dieu qui parle (nulle part il n'est présenté comme tel), mais un pur homme; les sentiments humains, les désirs qui se révèlent dans tel ou tel discours montrent, à l'aide d'images et de comparaisons, mais ne décrivent pas, à proprement parler, l'amour de Dieu pour son peuple et le désir qu'il a d'en être aimé : c'est du même point de vue qu'il faut juger les discours de la Sulamite. Bien plus, l'inconvenance réelle est ici d'autant mieux écartée que la Sulamite ne parle ni n'agit comme une personne individuelle, mais joue le rôle du peuple, qu'elle personnifie. La conclusion du livre, qu'on a quelquefois objectée à l'interprétation catholique, ne saurait faire une grande difficulté. En effet, cette objection ne combat directement qu'une seule chose, la supposition que l'auteur du Cantique a voulu représenter dans sa plus haute réalisation l'amour de Dieu pour son peuple, ou de Jésus-Christ pour son Eglise; et encore cela pourrait-il se soutenir en adoptant l'explication du dernier verset donnée par Théodoret. Mais le sens allégorique traditionnel du Cantique subsiste très-bien sans cette supposition, qui n'est pas non plus le fond même de l'interprétation catholique. Ce que l'Eglise rejette, c'est le sens propre et charnel de Théodore de Mopsueste; ce qu'elle soutient, c'est un sens plus élevé, un rapport d'amour entre Jésus-Christ et son Eglise. Que ce rapport soit troublé de diverses manières par ceux-là même qui appartiennent à l'Eglise, personne ne l'ignore; et l'on sait qu'il le fut aussi bien des fois sous l'Ancien Testament entre Jehovah et son peuple. Il ne faut donc pas s'étonner que, dans le Cantique, l'union entre Dieu et le peuple de l'Alliance paraisse plutôt à l'état de désir et de recherche, que comme un fait accompli, et que sa réalisation pleine et entière ne soit montrée que comme en perspective.

Concluons : Si l'interprétation catholique s'appuie sur l'interprétation traditionnelle et immémoriale, ou plutôt ne fait que la continuer; si d'ailleurs elle n'a pas à résoudre des difficultés plus sérieuses que toutes les autres interprétations imaginées jusqu'ici, on n'a aucune raison de la rejeter et de lui en préférer une autre.

(*Historisch. kritische Einleitung in die heilig. Schriften des A. Test. von Herbst und Welte, part. II, sect. II, p. 238 seqq.*)

SALOMONIS CANTICUM.

TITULUS.

CAP. I, VERS. 1. Carmen præstantissimum, quod est Salomonis.

I.

CAP. I, 2-6.

SPONSA.

2. Osculetur me! oscula oris sui (mihî contingant)!
Nam amores tui vino sunt suaviores.
3. Odori grata sunt unguenta tua.
Unguentum effusum est nomen tuum,
Ideo puella te amat.
4. Trahe me post te, curramus (ego et puella jam nominata);
Introduxit me rex in sua conclavia (gy nateum suum).
Exultemus et de te gaudeamus.
Celebremus (laudemus), amores tuos plus quam vinum:
Jure te diligunt (dignus es qui ameris).
5. Nigra ego, sed venusta, puella Hierosolymitana,
Ut tentoria Cedarenorum, ut tabernacula Salomonis.
6. Ne me (curiose) aspiciat, quod subnigra sim,
Quod sol me aspexerit (adusserit).
Filiî matris meæ ira exarserunt in me;
Constituerunt me vinearum custodem:
Meam ipsius vineam (venustatem?) non custodivi.

NOTE.

Vers. 2. Alii, *osculetur me uno aut altero ex oculis oris ejus. Amores tui.* Alexandrini et Vulgatus legerunt *daibaiq, ubera tua.* — Vers. 3. Maurer, ad odorem unguentorum tuorum quod atinet, bonus est, ut *tobim* referatur ad genit. *shemanim*, odor vero is sit, quem res emitit, non odoratus aut *olfactus*. *Efiguum*, proprie quod *effunditur* (3 ful. hophal verbi *rig*); alii, sicut *unguentum effunditur nomen tuum*, id est, fama tua late effunditur. — Vers. 4. Rosenmullerus, interstinctionem Masorethicam secutus, junxit post te cum *curramus*: non male. In *si introduxit me rex sponsa* indicari vult magnificentiam penetralium, in qua introducta est. Pro jure Rosenmullerus *verit rectis*, i. e. recte, plane, sincere. — Vers. 5. *Nigra*, scilicet ab æstu solis. *Cedar* est nomen tribus nomadice Arabie Deserte, a Cedare, secundo Imaelis filio (Gen. xxv, 13), oriunda; ponitur autem pro Arabibus nomadibus generalim, quorum tabernacula facta sunt e nigris caprarum pellibus, aut solis ardori semper exposita nigrescunt. Hebraei recte observant, singulas similitudines singulis membris prioris hemistichii respondeat in hunc modum: *Nigra quidem sum sicut Cedarenorum tabernacula*, sed formosa ut pretiosa et splendida Salomonis aula. — Vers. 6. *Filiî matris meæ*, fratres mei, non germani. et

SALOMONIS CANTICUM.

437

eadem solum matre mecum orti, in quorum tutela et potestate Salamith, post mortuum patrem, posita, aspero et inhumana habebatur. כורו proprie bonum, nobis, generosum, hinc arpe vineam significat.

II.

CAP. I, 7-17.

SPONSA.

7. Indica mihi, o tu, quem amat anima mea, ubi pascas gregem?
Ubi cubare facias gregem in meridie?
Quare tanquam velata sim apud sociorum tuorum greges?

SPONSUS.

8. Si istud nescis, o feminarum pulcherrima,
Egredere per ovium vestigia (iis insiste),
Et pascere capellas tuas apud, seu juxta tabernacula pastorum;
Equabus in curribus Pharaonis assimilo te, amica mea.
10. Pulchræ sunt genæ tuæ inter ordines, scil. margaritarum,
Collum tuum inter monilia pulchrum est.
11. Torques aureos faciemus, id est facio, tibi,
Cum punctis argenti.

SPONSA.

12. Dum rex esset in accubitu suo ad mensam,
Nardus mea dedit odorem suum sponsus oblectans.
13. Fasciculus myrrhæ mihi est amicus meus,
Inter ubera mea commoratur.
14. Botrus cypri est mihi amicus meus,
Qui nascitur inter vineas (hortos) Engedi.

SPONSUS.

15. En tu formosa es, amica mea! En tu formosa es!
Oculi tui sicut oculi columbarum.

SPONSA.

16. En tu pulcher es, mi dilecte!
Etiam jueundus es!
Est quoque thorus noster virens.
17. Tigna domorum nostrarum cedri,
Laquearia nostra cupressi.

NOTE.

Vers. 7. Solent pastores in calidis regionibus pecora boris meridianis ad umbram et aquas abducere, ne hoc per æstum corrumpatur, et pecora in periculosos morbos incidant. Cf. Virgilium, *Georg.* III, 231 seqq., *Ecol.* III, 98 seqq. *Velata* verecunde dictum pro *meretricia* (conf. Gen. xxviii, 15); Maurer, *ignota*, i. e. ne sicut ignota et peregrina apud greges pastorum, vel sociorum tuorum, oberans te queram. — Vers. 9. In Hebr. est *equa* sensu collect. cum 403 parag. Equos et currus ex *Egypto*

Salomon adductos esse constat I Reg. x, 28, 29; II Cleon. i, 16. — Vers. 10. Tales ordines vel lineas margaritarum multas orientales in gulis et manto postant. — Vers. 12. Hæc sponsa ad socias suas ait, exponens, ut sponsa gratificari et uni sibi conciliari studeat. Pro *accubitu* hebr. est *circuitu*, vel lecto discumbentium, qui in orbem dispositi erant. *Nardus*, planta indica cum spica epica trilobea viridi simili, ex qua oleum nardi odoratissimum et pretiosissimum conficiebatur. *Nardum*, que odorem spargit, hic *amicum* significare vult Maurer cum aliis. — Vers. 13. *Amicus meus*, propr. *amicus meus*. — Vers. 14. *Cyprus*, fruticis vel arbutifolæ gaudis, floribus odoratis, subalbis, in racemorum modum crescentibus: quos ob colorum pulchritudinem et odoris suavitatem hodiernum feminam *Ægyptiacæ* in delictis esse, testatur Sonnini in *Itinerar. Ægypti* (i. e. fons capri, ob situm in celsis upibus), oppidum Palestinæ Australis in deserto Jude ad mare Mortuum, vitium et palmarum ferax. Eque dices, in agro Massiliensi flos inter vineta condensas aspidem. — Vers. 15. *En, i. e. quam*. Maurer, *oculi tui sunt columbe*, id est, tam venusti et hilares quam sunt colutibæ. *Jucundus* ad amicitie et familiaritatis jucunditatem spectat. Rosenmullerus: «Eleganter sponsa magnifico regis palatio non inferiorem prædicat thorum pastoralem, tyram ipsis recubantibus sub patularum arborum tegmine præbent herbe et flores.» — Vers. 17. *Ædes* etiam communes laudat sponsa, quod ex pretiosa et solida stabilique materia sint. Nonnulli hoc versu sponsi regii verba contineri censent, invitantis sponsam ad magnificentiam suam palatium. Non male.

I.

CAP. II, 1—7.

SPONSA.

1. Narcissus ego sum Saronis,
Lilium convallium.

SPONSUS.

2. Sicut lilium inter spinas præstat,
Ita amica mea inter puellas.

SPONSA.

3. Ut malus inter arbores (steriles) sylva,
Ita amicus meus inter juvenes.
In umbra ejus libenter sedeo (propr. *cupiit et sedi*),
Et fructus ejus dulcis est meo palato.
4. Introduxit me ad domum vini, *id est conviviit et lætissæ*,
Et vexillum ejus super me est amor.
5. Fulcite (recreate) me libis,
Sustentate (reficite) me malis:
Nam ægra amore ego sum.
6. Læva ejus (dilecti) *subdat se capiti meo*,
Et dextra ejus me amplectatur.

SPONSUS.

7. Obstestor vos, virgines Hierosolymitanæ,
Per capreas aut per cervas campi,
Ut non excitetis neque expergefaciatis amorem hunc (meam dilectam),
Donec ipsi liberit.

NOTE.

Vers. 1. Pro narcissus, alii cum Gesenio ponunt colchicum autumnale. Saron est nomen proprium

duarum regionum campestrium, quarum altera a Joppe usque ad Casarem se extendit, altera in Palestinæ septentrionali inter Thaborem montem et lacum Tiberiadis jacet. Priorem et pluribus florum generibus amoniam esse, et inter flores illis nascentes et narcissum memorat Chateaubriand, *Itiner. P. II.* — Vers. 4. *Sensus*: Experiri me fecit dilectus meus, quam suavis sit; præferi mihi tantum vexillum amorem, quo me ad se attrahit, ut vexillo congregantur et attrahuntur milites, ut eo emper oculos concipiant. *Jarchi* sensum nominis *dylo* vernacule *attrahit*, i. e. attractio expressit. *Vulgatus*, *ordinavit in me charitatem*, i. e. constituit, proposuit mihi sui dilectionem, cujus sequer imperium, non secus a vexillum sequuntur milites. Maurer *domina* rûs interpretatur vineam. — Vers. 5. *Intelliguntur hic mala cydonia*, quibus inest recreandi vis, teste Celsio *Hierobot. P. I, p. 261.* — Vers. 7. Sponsam voti sui computam factam obdormisse, colligere est ex verbis que sequuntur, sponset, feminas Hierosolymitanas, obstantis, ne amice quietem et somnum interrumpant.

IV.

CAP. II, 8—17.

SPONSA.

8. Vox dilecti mei!
Ecce hic est! Venit,
Saliens super montibus,
Subsultans super collibus.
9. Similis est (quoad celeritatem) dilectus meus caprea,
Vel hinnulo cervorum.
En! hic jam est adstant post parietem nostrum;
Prospicit ex fenestris;
Promicat (repente et furtim prospicit) a clathris.
10. Exorsus est amicus meus et dixit mihi:
« Surge, amica mea, formosa mea, veni (propr. *ito tibi*)
Nam ecce hyems præterit,
Imber abiit, cessavit (propr. *abii tibi*).
12. Flores in terra hac apparent,
Tempus cantus avium advenit,
Et vox turturis auditur in terra nostra.
13. Ficus rubefacit (maturat) grossos suos,
Et vites flos (id est florida) edunt odorem:
Surge, amica mea, formosa mea, et veni!
14. Columba mea latens in rupis fissuris,
In latebris præcipitii,
Ostende mihi faciem tuam,
Fecit me audire tuam vocem:
Nam vox tua suavis est, et facies tua vanus
15. Capite nobis vulpes,
Vulpeculas vinearum corruptrices,
Cum floreat (propr. *et florent*) vinea nostra.
16. Dilectus meus est meus, et ego illius,
Qui pascit gregem suam inter lilia (in loco amano).
17. Usque dum spirat dies (vespera describitur), fugiuntque nubes;
Revertere, similis esto, dilecte mi, caprea, vel hinnulo cervino,
Super montes præruptos.

NOTE.

Vers. 9. Parietem, scilicet domus vel cubiculi. Alii, *maceriam vinearum*. — Vers. 11. Ratto additur, quia raptus sponsam ad exeundum urget, adventus veris, cujus elegantissima jam sequitur descriptio. — Vers. 12. Veteres secutus Gesenius *zamar* vertit *putationis*, scilicet vitium, non male: licet in libel *zamar* denotet *canere, modulari*. Turturis vox aliquid gratum habet, quatenus ver adesse significat, quia nyctes turtures non apparent. — Vers. 13. Pro *rufescit*, de Wetle, Gesenius et alii vertunt *condit*, significat *condens cadaver*, i. e. suavi succo et quasi melle implet, hoc est maturat. — Vers. 14. *Salamith*, que pavore et verecundia ducta e domo (vel vinea) exire non audeat, comparatur cum columba *sera*, que aves rapaces fugiens in petra fissuris nidulatur. Cf. Homerum, *Iliad.* xxi, 494; Virgilium, *Æneid.* lib. V, vers. 213. Pro fissuris alii vertunt *refugiis, cœlis*. Legendum *maratq.* suffix, singul. tercia radicali servata. — Vers. 18. Cum Salamith ex vinea non egrediatur, amicus eo, quod fragmentum cantici vinitori fragmentum canit, illam ad exeundum incitare studet. Hunc versum esse carminis a scriptore Cantici non conditi, inde suadet, tum quia cum antecedentibus non coheret, tum quia in eo articulus more illius auctoris non usurpatus est. — Vers. 16. In Judea et Syria lilia in agris sponte proveniunt: hinc a Christo, *Matth.* vi, 28, vocantur *agri lilia*, aut, ut habet Syriaca versio, *lilia deserti*. — Vers. 17. Sensus: Antequam nox insiet, verte te huc, amice mi, tam celeriter quam hinnuli super montes salient. *Præruptos*, proprie *dissectionis*, i. e. montes vallibus disiecti et prærupti; alii, *diversionis*, i. e. montes qui nos invicem separant; aliis cum Vulgato *bethe* est nomen proprium loci.

V.

CAP. III, 1-5.

SPONSA.

1. Super cubili meo, noctu,
Quasivi quem anima mea diligit (ex animo amo):
Quasivi, neque inveni eum.
2. Surgam, age (dixi), et circumeam in urbe,
In foris plateisque quaram quem anima mea diligit;
Quasivi, neque inveni eum.
3. Invenerunt me custodes circumeuntes per urbem.
« Vidistisne, inquam, quem diligit anima mea? »
4. Vixdum transieram (discesseram) ab iis, inveni quem diligit anima mea;
Prehendi eum, nec me eum dimissurum dixi,
Donec eum introduxero in domum matris meæ,
Et in conclave genitricis meæ.

SPONSUS.

5. Obtestor vos, filia Hierosolymitana,
Per capreas aut per cervas campestres,
Ne excutatis, neve expergetiatis amatam (propr. amorem),
Donec ipsi liberarit.

NOTE.

Vers. 1. Rosenmullerus: « Narrat sponsa sociis suis quid sibi noctu acciderit, quomodo dilectum frustra in thoro quaesierit, etc. Hoc quoque interpretum plures pro somnio habent, sine idonea ratione. » — Vers. 2. *Urbs xar* *ἑρῶν*, haud aliter ac Romanis Roma, Hebraeis Hierosolyma vocabatur. — Vers. 4. *Vixdum*, proprie *ut parum quod*. In domum genitricis meæ. « Tale quid virginem pudicam inter veteres Hebraeos vere facere voluisse, nequaquam est verisimile. Legimus quidem Gen. xxiv, 67, Isaacum, cum Rebecca uxorem duxisset, eam in matris suæ tentorium, i. e. illud quod mater sua,

dum viveret, habitavit, perduxisse. Sed virginem sponsum suum in matris ipsius domum introducere voluisse, illi in mentem ne quidem venire potuit: tantopere illud a veterum Hebraeorum et hodiernorum Orientum moribus abhorret. Hinc satis patet, *ἑρῶν*: hac intelligenda esse. » Hæc Rosenmullerus. — Vers. 5. Adjurat sponsus Hierosolymitanas feminas, ne sponsa quietem somnium interpellent, cum ea nunc defatigata esset querendo tota nocte sponso undaque. Juxta alios, sponsa mulieres Hierosolymitanas obtestatur, ut sibi de amico cogitante otium concedant.

VI.

CAP. III, 6-11.

CHORUS FEMINARUM.

6. Quænam est hæc, quæ ascendit ex deserto,
Sicut columnæ fumi,
Circumfusa suffimento (propr. *suffimigata*) myrrha: et thuris,
Ex omni pulvere institoris, seu *septastarii* (scilicet suffita)?
7. Ecce Salomonis lecticam (sellam gestatoriam)!
Sexaginta viri fortes circa eam sunt
Et fortissimis Israelitarum:
8. Omnes illi gladium tenentes,
Edocti bellum;
Cujusque gladius est in femore ejus
Propter nocturnas formidines.
9. Gestatorium sibi fecit (parandum curavit) rex Salomo
Ex lignis Libani.
10. Columnas (fulcra) ejus fecit argenteas,
Reclinatorium ejus aureum,
Sedile purpureum,
Medium ejus amabiliter constratum
A pellis Hierosolymitanis.
11. Exite et spectate, Sionitides, Salomonem regem,
Et coronam (seu ornatum *coronæ*) qua eum mater sua coronavit
Die ejus nuptiali,
Die lætitiæ cordis sui.

NOTE.

Describitur pompa solemnis, qua Salomonis sponsa ad ejus palatium deducitur. Loquentes in scenam produci videntur femine Hierosolymitanæ, quæ vers. 3 compellatæ fuerant. Quod autem quidam, non ab omnibus feminis omnia commata recitari, sed alia ab aliis alternatim canentibus, a vero non abhorret.

Vers. 6. Maurer vertit, *quid est hæc quod..... suffitum myrrha et thure*, ut describatur regalis pompæ primus et confusus adhuc aspectus. Non male. Vulgatus, et *aromatibus*, quasi legisset *myrtoreis*, ex *suffita*. Conf. Curtium, lib. VIII, vers. 9: « Cum rex (indorum) se in publico conspici patitur, thuribus argentea ministri ferunt, totumque iter, per quod ferri destinavit, odoribus complent. » — Vers. 10. Maurer, *medium ejus exornatum est amore*, i. e. amata, quod ibi se tenet amata, jam una eorum mulierum quæ *filia Hierosolymæ* vocantur. Sensus hujus loci haud salis est liquidus. — Vers. 11. Intelligitur, ait Kimchi, non corona aurea regis dignitatis insigne, sed e foribus neta, quali sponsus ornari a matre et redimi solebat. Maurer vero: « Cogitandum est Salomo, qui cum Salamitha pompa solemniter Hierosolymam redit, eadem corona nuptiali ornatus, qua is, cum filiam regis Egyptiorum uxorem duceret, ornatus erat. »

VII.

Cap. vi, 1. — v, 14

SPONSUS.

1. Quam venusta es, amica mea, quam venusta es!
Oculi tui quasi columbarum (alii, *columbæ*) e peplo tuo;
Crines tui ut caprearum grex,
Quæ in monte Gilead procumbunt.
2. Dentes tui ut grex tonsarum *ovium*,
Quæ adscendunt e lotione,
Quæ omnes gemelliparæ sunt,
Neque orba (sterilis, sen pullis carens) est inter eas.
3. Sicut filium coccineam labia tua,
Et os tuum decorum;
Ut mali punici segmentum gena tua e peplo tuo.
4. Ut turris Davidis collam tuam,
Exstructa ad *suspendenda* arma,
In qua mille suspensi sunt clypei,
Omnia herorum scuta.
5. Duæ mamillæ tuæ, ut hinnulorum par,
Gemelli capræ,
Pascentes inter lilia.
6. Dum dies exspirabit, umbræque fugient,
Ibo (sen *eam*) ad montem myrrhæ, et ad collem thuris.
7. Tota pulchra es, amica mea,
Nec macula quidquam in te est.
8. Mecum de Libano, sponsa,
Mecum de Libano veni
Prospecta ex Amanæ vertice,
Ex Seniris et Hermonis cacumine,
Ex legnarum lustris, ex pardorum montibus.
9. Corde me privasti, mea soror, sponsa,
Corde me privasti vel uno tuorum oculorum,
Vel uno colluli tui torque.
10. Quam jucundi amores tui, mea soror, sponsa!
Quam vito suaviores amores tui,
Et unguentorum tuorum odor quovis aromatæ!
11. Favum stillant tua labia, sponsa,
Mel cum lacte sub lingua tua,
Et vestium tuarum odor ut odor Libani.
12. Hortus clausus es, mea soror, sponsa,
Scaturigo clausa, fons obsignatus.
13. Tua plantaria *sunt* malorum punicarum hortus
Cum fructibus exquisitissimis (propr. pretiositatem) cypri *etiam* cardis!
14. Nædus et crocus,

Calamus aromaticus et cinnamomum

Cum omnibus lignis thuriferis,

Myrrha et agallochum

Cum præcipuis quibusque aromatatum generibus.

15. Fons hortensis (hortus irrigans), puteus aquæ vivæ;
Et fluenta (salices) e Libano (sunt in hoc horto).

SPONSA.

16. Surge, Aquilo; ades, Auster,
Perfla hortum meum,
Fluant ejus odores (vento excussi),
Veniat dilectus meus ad suum hortum,
Et comedat fructus suos exquisitissimos.

SPONSUS.

- Cap. v. 1. Venio (sen *veni*) in hortum meum, soror mea, sponsa,
Decerpo myrrham meam cum balsamo meo,
Comedo meum cum melle favum,
Bibo meum cum lacte vinum.
Comedite, sodales,
Bibite ad satietatem usque, charissimi.

NOTÆ.

Vers. 1. E, propr. ab intra, vel pone. *Tammah*, a *tsaman*, quod Chaldaicis est *tegere, operire*, significat *tegumentum, velum, pepulum*. Hæc vox, præter nostrum librum, tantum occurrit Isai. XLVI, 2, ubi Græcus Alexandrinus bene illam *κατακλιμαξ* eo reddidit; sed hic in græca interpretatione existat *τερις* vix *κομῆ* *αἰ*; *αἰ*, præter silentium *tuam*, quod H. Hieronymus *abique eo quod intrinsecus latet* expressit. Illos interpretes *tsammah* patet retulisse ad radicem *tsamath*, silulit, ut significetur aliquid quod *taceri* debeat *pro verecundia*. Sed nostro hoc loco hejusmodi mentio proreus absorta videtur. *Procumbunt* quasi pendentes in latere montis. — Vers. 2. Pro *tonsarum* Rosenmullerus veritit *equalium*, scilicet magnitudine, quod Græcus Venetus expressit voce *ισομετρων*, *æqualiter cæsarum*. — Vers. 4. Significatur turris aliqua a Davide, cum Sionem arcam munitet, exstructa, forsitan illa quæ *Nehem.* III, 25 seqq. commemoratur. Cum tali turri comparatur collum sponsæ procerum, teresque, et monilla ac torques quæ ex collo pendent, cum armis clypeisque splendidis in turri suspensis. — Vers. 6. *Maurer*, *usque dum spiraverit*, i. e. se refrigeraverit dies; idem addit: « Mons et collis odores myrrhæ et thuris spargentes amorem et pulchritudinem Salamithæ læta significant. Alii simpliciter: ubi myrrha et thus proveniunt. — Vers. 8. Invitatur sponsa cum amico relinquere puerupta montium cacumina, et prospicere, i. e. venire, in subjectas fertiles, amplexatissimasque Israhelitarum terre regiones. Pro *thurs* hanc Vulgatus legisse videtur *thasiri* per *sin*, a *ἵψ* *dominatus est*, hinc *coronatus est*. Amanæ et Seniræ sunt montes Libano vicini, aut ejusdem partes. — Vers. 9. *Maurer*, *cop*, i. e. *animum*, *michi addis*, *soror mea*, etc. quod minus placet. Pro *colluli*, ut *τ* terminatio sit diminutiva et charitativa, alii vertunt *collari*. — Vers. 11. Conf. Theocriti *Idyll.* VIII, 82 seq. XX, 26 seq. — Vers. 12. Quod sponsam horto vel fonti ebserato comparat, ad quem nemini nisi domino aditus patet, illius illibatam pudicitiam et bene custoditam virginitatem spectare, vix dubium. Quam comparationem egregie illustrant hæc Catalani in *Serm.* LXII, 30 seqq.:

Ubi flos in septis æseratis nascitur hortis,
Ipsius sacro, antio confusis arato,
Quæm videtur æra, firmat ead, educat tuber:
Nudi illam puri, nulla optavere puella,
Idem cum tegni captus deflorat unguis,
Nulli illam pœri, nulla optavere puella.
Sic virgo dum intacta manet, hæc clara ante est;
Cum castum amant polluto corpore florem,
Nec pœris jucunda manet, nec gratia puella.

Cap. v, vers. 1. In *hortum*, ad te scilicet, qui hortus es omni plantarum eximiarum genere con-

VIII.

CAP. V, 2—VI, 3.

SPONSA.

2. Dormitabam ego, sed animus meus erat vigil.
Vox amicae mei *januam* pulsantis :
« Aperi mihi, mea soror,
Amica mea, columba mea, perfecta (alii, *integra, casta vel optima*) mea!
Nam caput meum rore plenum,
Cincinnati mei *pleni sunt* noctis guttis (roris nocturni). »
3. Exui, *ingraebam*, tunicam meam : qui possim induere illam ?
Lavi pedes meos : qui possim illos inquinare ?
4. Amicus meus immisit manum suam a foramine (per fenestram),
Et viscera mea affectu combota sunt in (sen *propter*) eum.
5. Surrexi ego ad aperiendum amico meo,
Et manus meae stillabant myrrha,
Atque digiti mei myrrha manante super manubria pessuli.
6. Aperui ego amico meo;
Sed amicus meus declinaverat, abierat.
Anima mea exierat eo loquente.
Quaesivi eum, nec inveni;
Vocavi eum, nec respondit mihi.
7. Invenierunt me custodes circumneutes per urbem,
Me verberarunt, vulnerarunt me.
Abstulerunt mihi velum meum mœniorum custodes.
8. Obtestor vos, virgines Hierosolymitanæ,
Si repereritis amicum meum,
Quid ei indicabitis ?
Quod amore sum agra.

MULIERES HIÉROSOlyMITANÆ.

9. Qualis est dilectus tuus præ aliis (propr. *amico*),
Mulierum pulcherrima?
Qualis est dilectus tuus præ aliis,
Ut sic nos obtesteris?

SPONSA.

10. Amicus meus candidus et rubicundus est,
Insignis inter myriades.
11. Caput ejus ut (alii *est*) aurum purum,
Cincinnati ejus rami palmæ (alii *penduli*, eod. sensu), nigri sicut *cornu*.
12. Oculi ejus velut columbæ ad aquarum rivos,
Quasi in lacte loti, sedentes ad plenitudinem.
13. Genæ ejus sicut areolæ balsami,

- Sicut* areolæ altiôres herbarum aromaticorum;
Labia ejus lilia myrrham sponte fluentem stillantia.
14. Manus ejus annuli aurei, impleti (distincti) gemma Tartessia (chrysolitho).
Venter ejus opus eboris tectum (insitum) sapphiris.
15. Crura ejus columnæ marmoreæ,
Basibus fundatæ aureis;
Forma (aspectus totus) ejus cen Libanus (vel *Libani*),
Eximia ut cedri (vel *cedrorum*).
16. Palatum ejus dulcedo,
Et totus ille est venustus.
Talis est dilectus meus,
Talis meus amicus,
O virgines Hierosolymitanæ!

VIRGINES HIÉROSOlyMITANÆ.

- CAP. VI, 1. Quorsum abiit dilectus tuus? Mulierum pulcherrima,
Quorsum se vertit dilectus tuus?
Et quaeremus (ut quaeramus) eum tecum.

SPONSA.

2. Dilectus meus descendit in hortum suum,
Ad areolas balsameas,
Ad pascendum in hortis,
Ad colligendum lilia.
3. Ego dilecti mei sum, et meus dilectus est meus,
Qui pascit inter lilia.

NOTÆ.

Cap. v, vers. 2. Sponse verba sunt narrantis, quid sibi noctu acciderit. Quæ jam narrat sponsa, in somnio ipse oblata fuisse Maurer eum nonnullis opinatur. Somnium! Ad vers. 2 conf. Ovidium, *Amor.* II, 19, 21; Horatium, *Od.* III, 10, 3-4; Propertium, I, 16, 23, etc. — Vers. 3. Lucem hanc capiunt ex more antiquo Romanorum et Grecorum, quo juvenes amicorum suorum januis appedera solebant certa, sed unguentis eas conspergere. Lucretius, lib. IV, 1171 seqq.:

At hircinæ occlusos emittit lumen sepe
Floribus et seris aperit, postquam superba
Unquit apparatus, et foribus amore cunctis figit.

Mor obor est myrrha sponte fluens, quæ est præstantissima. — Vers. 7. Observa elegantia in hæc narratione asyndeta. — Vers. 8. Vehementia affectus abrumpt orationem. — Vers. 10. In facie amici mei rubor jucundus cum candore nitido permixtus est. Pro insignis in hebr. est *excelsitas, signatus*, mei rubor jucundus cum candore nitido permixtus est. Pro insignis in hebr. est *excelsitas, signatus*, ut apud Græcum Venetium. — Vers. 12. *Oculi*, etc. Videtur hæc comparatio ad nitorem et splendorem oculorum pertinere, quod columbæ, aquis gaudentes, in his sese crebro lavant, ideoque mundæ semper nitent. *Te ad plenitudinem veteres referunt ad columbas, quæ ad loca aquis plena sedent.* Rectius, ut opinor, hebræi exponunt: *Sedentes, sibi oculi super plenitudinem*, id est, velut in pala, qua gemma includitur, collocati et inclusi, quasi dicat: nec nimum prominentes, nec nimum demersi, quorum utrumque in oculis indecorum est et deforme, sed ita in fossis suis collocati, ut lapilli pretiosi in palis suis. — Vers. 13. Genæ ejus tam plene sunt, et unguenta tam suaviter olent, quam areolæ herbis odoratis condita. *Myrrhath*, propriis turres, hic videntur esse *areolæ altiôres*. *Myrrham*, etc. I. e. ait Maurer, labia suavissime loquentia; Rosenmuller: Significat fragrantem oris halitum, quem in suis dilectis passim laudant amant. — Vers. 14. Laudatur manus digiti, pollicis molliter immitentes, qui figuram annuli faciunt. Quod vero manus dicit aureas, pertinet ad ea-

rum splendorem et puritatem ab omni labe. Tartessus lapis est veterum chrysolithus, topasus recentiorum. Huic comparantur manus ob unguis variis linctis coloribus, quales in Orienta etiamnum pro ornatu haberi solent. Sapphirorum mentio facit ad splendorem et nitorem nudi ventris describendum. — Vers. 15. Significatur totius corporis habitus majestatis plenus. Pro *ezimta*, *seu prestans*, Maurer verit *juvensis*, *seilicet amicus meus*. — Vers. 16. *Dulcedo*, *seilicet vocis et sermonis*: palatum enim est instrumentum vocis et loquelae. *Propria*, *et totum ejus desideria sunt*. — Cap. vi, vers. 2. *Descendens* verbo utitur, quod sponsus reginae a palatio suo et urbe exiit, quemadmodum iter ad aulam *regiam ascendens* supra iii, 8, dictum fuit. Sponsa hoc suo responso significat, dilectum ipsam non protervis deseruisse, seu tantum in hortum descendisse ad colligendos flores, quos ipsi afferat. Quod versu seq. confirmatur.

IX.

CAP. VI, 4—9.

SPONSUS.

4. Pulchra es, amica mea, ut Thirza,
Venusta ut Hierosolyma,
Terribilis sicut vexillis instructa agmina.
5. Averte oculos tuos a me,
Nam me terrent.
Crines tui ut caprarum grex,
Quae procumbunt pendentes quasi de Gilead.
6. Dentes tui ut grex ovium,
Quae ascendunt e lotione,
Quae omnes gemelliparae sunt,
Neque orba (sterilis) est inter eas.
7. Gen mali punice segmenta sunt genae tuae et tuo poplo.
8. Sexaginta sunt mihi reginae, et octoginta concubinae,
Et puella sine numero:
9. Una est mea columba, optima (perfecta) mea,
Unica est matri suae,
Electa (dilectissima) genitrici suae.
Vident eam virgines, et felicem praedicant eam,
Reginae et concubinae, et laudant eam.

NOTE.

Vers. 4. Jam sponsus dilectus occurrens ejus venustatem laudat, affectui suo amatorum more indulgens. Thirza, propr. quod se gratum offert, nomen est urbis, quae jam, Jos. xii, 24, ut regis alioquin Chananitici sedes commemoratur, postea regi decem tribuum caput fuit (I Reg. xv, 17; xv, 21, 33; xvi, 6, 8, 23, etc.), antequam Omri sibi montem Seholon coemisset, ubi ejusdem nominis urbem excitavit. Quaerant interpretes, quomodo ad commendationem pertinere possit, formidabilem esse mulierem more lucernarum cum vexillis? Respondet Mercerus, quia mulier gravitate sua et majestate proci et impuris hominibus terrorem incutit, eosque a se arceat, uno marito fidem servans; Maurer, quia mulier sua pulchritudine exercitus instructi et bellicosus in-tar animos amatorum omnium capit et vincit; Rosemullerus: «Solent animi, ait, Orientales poete amissarum, quas carminibus suis laudant, oculos gladiis, telis jaculisque, cilia arcibus comparare, quibus amatores suos non tantum feriant, vulnerent, sed etiam, uti fingunt, nonnunquam interimant. Atque hinc est, quod earum ad aspectum tanquam formidolosum describunt. Conf. versum seq. — Vers. 8. Exaggerat amicae pulchritudinem et praestantiam, aliarum comparatione. Concubinae sunt uxores quidem, sed minus solemniter et inferiore conditione adscitae. Tum earum, tum uxorum numerus hic

non idem est qui I Reg. xi, 3, assignatur; hinc inter interpretes alia alii concludant. Arguitur! Ponitur numerus certus pro indefinito, ut supra iii, 7.

X.

CAP. VI, 10—VII, 11.

SPONSUS.

10. Quanam est haec, quae sicut aurora promicat,
Pulchra sicut luna, pura ut sol,
Formidabilis sicut vexillis instructa agmina?
 11. Ad hortum nuenm descendi,
Ut spectarem virorem vallis (alii, rivus),
Ut viderem num germinet vitis,
Mala punica num floreat.
 12. Nescio, quomodo anima mea (amore commota) me reddidit (propr. ponat)
Tanquam currus nobilis mei populi.
- Cap. vii, 1. Revertere, revertere, o Sulamithis!
Revertere, revertere, ut te spectemus.

SULAMITHIS.

Quid spectetis Sulamithidem
Tanquam duorum agminum choream?

SPONSUS.

2. Quam pulchri sunt gressus tui in calcis (calcis instructi),
O principis filia!
Femorum tuorum ambitus
Ut monilia, opus manuum artificis.
3. Umbilicus tuus crater rotunditatis (rotundus),
Qui (crater) non caret temperato vino (propr. mixtione):
Venter tuus tritici acervus
Liliis circumseptus.
4. Duae mammae tuae ut hinnulorum par,
Gemelli dorcadis.
5. Collum tuum ut turris eburnea,
Oculi tui ut piscinae Hesbonenses ad partem Bath-rabbim;
Nasus tuus ut turris Libani,
Damascum versus spectans.
6. Caput tuum super te ut Carmel,
Et coma capitis tui ut purpura:
Captus est rex in canalibus (id est cinciinnis):
7. Quam pulchra es et quam venusta,
O amor, in deliciis!
8. Statura haec tua similis est palmæ
Et mammae tuae botris.
9. Ascendam, inquebam, palmam,

Apprehendam ejus palmites (e quibus fructus pendit),
Sint, quæso, ubera tua ut botri vitis (succulenta, rotunda et molli),
Et odor nasi (halitus) tui sicut poma (odor pomorum).

10. Palatum tuum sit, quæso (alii, est), sicut vinum optimum.

SPONSA.

Quod amico meo mollissime per guttur defluit,
Irrepens suaviter labia dormientium.

11. Ego amici mei sum,
Et super me desiderium ejus.

NOTE.

Cap. vi, vers. 10. Loquitur sponsus (vel, juxta alios, mulierum aulicarum comitatus), dilectam am-
bos prospectans. Observa in hisce comparationibus gradationem. Que comparationes puellas venustas
cum aurora, luna et sole apud Orientalium, præsertim Arabum et Persarum, poetas frequas est.
Similiter Theocritus de Helena, *Idyll.* XVIII, 26 seqq. — Vers. 11. Verba hæc cum iis que sequuntur
interpretum plures sponse esse putant, hoc sensu: Ad hortum nucom descendimus, et me in
horto ambulante inopinato curribus popularium meorum nobilium circumdatam vidi. Non mala.
— Vers. 12. Nescio, vel nescivi, id est juxta multos, inopinato; Rosenmullerus: Præ animi desiderio
et velocitate me non sensi quadrigis similem fuisse; qui addit comparationem a curribus desumptam
videri adagialis quid habuisse. Vulgatus post Alexandrinos, pro *populi mei nobilitas*, posuit *Aminadab*;
videtur de *Abinodab* (b et n permutatis), *II Sam.* vi, 3, cogitasse. — Cap. vii, vers. 1. *Tanquam*
duorum, etc., i. e. tanquam festivum aliquod spectaculum, ut pudoris et modestie hæc sit interro-
gatio. Aliter Maurer cum quibusdam: *Quid spectare vultis in Sulamithide?* Respondent mulieres aulicæ:
Spectare cupimus aliquid, quod est sicut chorea oppidi *Machanaim*. In Machanaim oppido, ait, ex
antiquissima etate sacro, solemnibus, quibuscum saltationes erant conjunctæ, esse instituta verisimile
est. Hinc mox Salomo, in Sulamithidis venustate laudanda, primum corporis partes, que in saltando
maxime in oculos cadant, describit, eum alias (iv, 1 seqq.; v, 10 seqq.; vi, 4 seqq.) semper venusti hominia
descriptio a partibus corporis superioribus usque ad inferiores progreditur. Que omnia, ne quesita ni-
mis videantur, sumo. — 2. Ad modestiam dilectæ, sive venustatis non conscia, interrogationem respondet
sponsus illius formam per singulas corporis partes describendo. In *caecis*, in soleis vinctis coccinea
pedibus alligatis, inter qua pedum candor niveus apparuit, *Principis filia* videtur. *Ambitus*: intelli-
guntur femora teretia et bene formata. — Vers. 5. Oculi tui tam clari et magni sunt, quam ille pis-
cine ample, aquis limpissimis plene, que sunt ad illam urbem Heshbon (ultra Jordanem, in sortu
tribus Ruben) portam, que Bath-rabbim vocatur. Rudera hujus urbis, etiamnum *Itzchab* dicte
una cum magna piscina in ejus vicinia vidit Barokhardi, *Travels in Syria*. Nasus turri comparatur,
quod ille rectus esset, et undequaque æqualis, nihil habens obtorti. — Vers. 6. *Carmel*, mons Phœnicæ
altissimus, et ad aspectu etiam juvenilissimus, utpole arboribus obsitus: sic elatum caput, erectum,
densa comarum sylva superbit. *Purpura*, qua comparatione splendorem describit nigrocinæ ca-
pillorum, de partibus capitis. *Purpura*, *Idyll.* lib. IX, cap. xxxvii: «Lana et summa in colorum
sanguinis concreta, nigricans aspectu idemque suspectu rufescens.» Hinc purpureus est splen-
didus, *Æpica*. Celebrata est poëta purpurea Nisi coma, velut Tibullus, *I Carm.* iv, vers. 63; Virgilius,
Georg. I, 405. Horatius, *lib. IV Carm.* I, vers. 10, *obitus* vocat *purpureos*, ob penarum splendorem et
levitatem. Ad quem locum Porphyrio: «*Purpureum* pro *palchro* poëta dicere assueverunt.» Per
canalos significatur nitentes capillorum cincinni, qui canalium seu rivorum instar unus sub altero
longa cervicæ defluunt. — Vers. 7. *O amor*, etc., i. e. charissima omnium que in deliciis habentur.
«Maurer, o amata in talibus deliciis, i. e. tali venustate prædita. — Vers. 8. *Botris*, scilicet uvarum, ait Maurer;
«*uvarum*, ait Rosenmullerus, quod præfero. Sunt in palma *aschcoloth* geminæ elatæ, que flores.
A mix fructum incladunt, et sub coma dependentes ab utroque palme latere, diuturno mammarum
similitudinem utrumque referunt. Similiter Helenam cypresso assimilat Theocritus, *Idyll.* XVIII, 28.
Palatum, scilicet ut ejus fructibus potiar. Vers. 10. *Palatum*, i. e. sermones tui. *Quod amico*, etc., usque
ad finem comitatus, juxta Rosenmullerum, sunt verba sponse absolventis vini optimi laudem a
sponso interceptam: his enim in laudanda, quam ex dilectæ amplexibus capit, voluptate extra se
reptus somno occupatur. Quod tamen negat Maurer, atque vocem *teledi*, *dilecto meo*, per antiquum

libratorum errorem ex vers. 11 in vers. 10 irrepsisse. In hebr. est, *quod it*, descendit per guttur,
recta, i. e. facillime; *irrepsit labia dormientium*, i. e. per labia in guttur suaviter et leniter delabens le-
viter inebriat somnumque placidum affert, soil. *sponso dormienti*.

XI.

CAP. VII, 12—VIII, 4.

SPONSA.

2. Age, dilecte mi, exeamus rus,
Pernoctemus in villis (seu pagis).
13. Mane surgamus (nos conferamus) in vineas,
Videbimus num germinet vitis,
An flores ejus se aperuerint,
Floreat mala punica.
Ibi amores meos (amoris mei documenta, amplexus) tibi dabo.
14. Mandragoræ dant odorem,
Et ante fores nostras sunt omnia præstantissima (fructus exquisitissimi);
Cum recentes (fructus), tum veteres, dilecte mi, pro te condidi.

- CAP. VIII, 1. Utinam frater meus esses,
Qui matris meæ ubera suxisset,
Tum inventum te palam exosculari possem,
Nec probo id mihi verteretur.
2. Ducam te, introducam in matris meæ domum,
Ut me doceas *rationem tuam bene tractandi*.
Bibendum tibi dabo vinum condituræ (aromatibus conditum),
Et mustum malogranati mei.
 3. Sinistra ejus subdat se capiti meo,
Et dextera ejus me amplexetur.

SPONSUS.

4. Obtestor vos, puellæ Hierosolymitanae,
Ne excitetis, nec expergeficiatis dilectam hanc,
Donec ipsi liberit.

NOTE.

Vers. 13. Describuntur veris signa, similia iis que cap. ii, vers. 12 et 13 habentur. — Vers. 14. De
voce *docetam* mandragoras denotante vide Wineri *Bibl. Realterbuch*, sub voce *Abraxa*; Bertolini,
Comm. de Mandragora, Bologna 1836. Hic ideo mandragoræ commemorantur, non quia iis inest aliqua
ad amoris virtus, ut totius fore Orientis opinio est, sed quia earum flores veris sunt signum. Et ante
fores, etc. q. d. Non longius proficiscendum est, ut omnis generis fructus suaves et delicioosi invenian-
tur. Inter alia amoris documenta apud pastores illud unum erat, ut poma dilectis suis asservaren-
tur. — Cap. VIII, vers. 2. Maurer veritæ, *duerem*, *introducetam*, *doceres*, et ita deinceps usque ad finem
committit. Rosenmullerus autem cum Vulgato, *ducam*, etc. Cohærent enim hæc cum iis que præce-
dunt, hoc sensu: Jam cum mihi non sit concessum, tibi, tanquam fratri, amoris documenta pa-
lam dare, in matris meæ domum te introducam. Conf. supra cap. iii, vers. 4. Pro mustum hebraea ha-
bet succum, proprie pressum. Vini et malis punicis, *rhoitas dicti*, confectioem docet Dioscorides,
lib. V, cap. xxxiv.

5. Quenam est ista quæ ascendit ex deserto,
Inmixta amico suo?

SPONSA.

Sub malo ista te excitavi,
Ibi (sub hac malo) te enixa est mater tua,
Ibi enixa est et peperit te.

9. Impone me tanquam sigillum cordi tuo,
Tanquam sigillum brachio tuo.

Nam potens mortis instar est amor,
Inflexibilis ut oreus est ardor amoris,
Ardores ejus sunt ardores ignis,
Flamma Jovæ.

7. Aquæ multa non possunt extinguere amorem,
Nec lumina illum obruere.
Si quis omnes domus suæ facultates pro eo dederit,
Omnino sperneretur (proprie *contemnet eum*).

NOTE.

Vers. 5. Ultima aperitur scena, cum desideris potius amantes familiari invicem consortio utuntur. Conspicitur sponsa dilecto suo juncta et ab illo e deserto domum deducta. Pro *sanctis* sunt Hebræi qui *mitraphegith* reddunt, *oblectans se*; utrumque expressit Vulgatus. *Excitavi te*, scil. ad mei amorem, ut allusio sit ad II, 3. Maurer: Te in umbra hujus mali meridie quiescentem interdum expergefecit. Cydoniam malum apud alios quoque populos amoribus dicatam fuisse, observat Celsius, *Hierobot.* part. I, p. 363; hinc Venus in statu ejus dextra gerit; hinc quoque *in periculis, malis petere, malum mittere, malum dare*, locutiones frequentes apud Græcos et Romanos. Tæ *hic* vult Maurer designare alium locum, ad quod perveniens sponsa hæc dicit. Male Vulgatus *corrupta est, violata est*, quod hebraice esset *choubelat*. Maurer post Michaelis propria hæc accipit: quia, ait, in Oriente non raro accidit, ut mulieres in aperto pariant: *conf. Gen. xxxv, 16*. Aliter Rosenmullerus: Quænam modum, inquit, fingunt Apollinem sub palma, nobilissima arbore, natum, ita sponsa hic amicum suum sub malo, amori dicata, natum ait, ut significet, jam natali loco præmonstrari, illum sui amorem in aliis excitare. — Vers. 6. *Manus signatorius de manu nunquam deponitur*, et in summo est pretio; *seus est*: Magni me æstima, charissimam me habe. Deinde amicum comparatur tum morti, cui nihil resistere potest; tum inferno, eorum, quos retinet, tenacissimo; tum denique igni. — Vers. 7. *Pro se*, scil. sibi conciliando aut extinguendo.

8. Soror est nobis parva (non sponsa, sed a lia natu minor),
Necdum mamma ejus sororiant.
Quid hac sorore nostra faciemus,
Die eno eam alloquentur?

9. Si murus est, exstruemus in ea pinnam (seu *arcem*) argenteam;
Si janus, muniemus (propr. *coarctabimus*) tabulis cedrinis.

10. Murus ego sum, et ubera mea ut turres.
Tum ero apud eum (regem) tanquam illa (sponsa) quæ pacem (gratiam) invenit.
11. Vineæ est Salomoni in Baal-Hamon,
Quam custodius (colonis) tradidit,
Ut singuli pro illius fructibus mille afferrent argenteos (siclos).
12. Vineæ mea quæ mihi est, coram me est (eam curo ipsa);
Mille (argentei) *sint* tibi, o Salomo,
Et ducenti custodientibus fructum ejus (ironice dictum)!

SPONSUS.

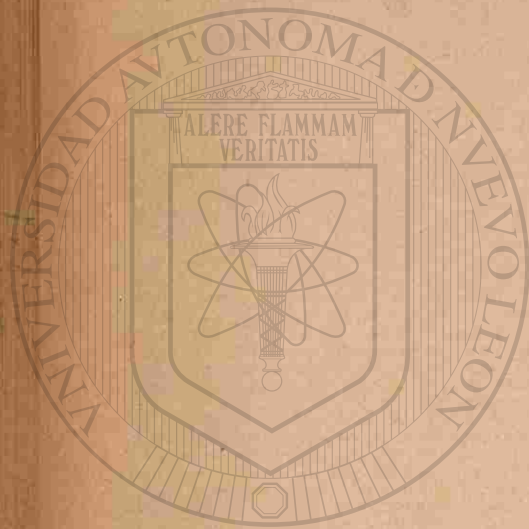
O tu quæ in hortis habitas,
Socii attendunt ad vocem tuam,
Fac ut audiam eam.

SPONSA.

14. Fuge (festina), dilecte mi, capræ aut hinnulo cervino assimilis,
Super montes aromatum.

NOTE.

Vers. 8. Quorundam et de qua hic sit sermo, interpretes dissentiunt. Multis *soror* est ipsa sponsa, quam sequamur sententiam, versio nostra docet. In matrimoniis virginum antiquissimis temporibus apud Hebræos fratres æque, imo potius quam parentes, consultos fuisse, et omnino fratres sororum suarum tuendarum jus habuisse, colligitur ex *Gen. xxiv, 30; xxxiv, 13; Jud. xxi, 22*. Atque puellam, i. e. eam uxorem petere. Alii vertunt, *quo de ea sermo fiet*, eodem sensu. *Conf. I Sam. xiv, 30*. — Vers. 9. Quod fratres statuunt, verbis mere ænigmatice exprimitur: Si aditus ad eam procis non patet, si ea pudicitiam servaverit, eam ornabimus, honore et præmio eam adiciemus (Rosenmullerus: *Ampla et pretiosa sponsalitia pro ea stipulabimur*); si procis facilem præbet aditum, arcium eam concidemus. — Vers. 10. Soror, auditis fratrum verbis, indignabunda dicit, murum ipsam futuram esse, non januam. Tum ego apud regem et ipsa eandem gratiam inibo quam consecuta est soror major natu. — Vers. 11. Baal-Hamon, idem, ut videtur, locus atque ille de quo *Judith*, cap. viii, vers. 3, in diffione regni Ephraimitici sita fuit. — Vers. 12. Maurer *vinæ est innocentia, pu dicitta*. Verba *tui Pacifici* in Vulg. sunt gentivi casus, significantia: tibi, o Salomo. — Vers. 13. Sponsa cum aliquantisper conticisset, interjecto de ejus sorore episodio, jam rogat sponsus amicum, ut carmen canat sibi sociisque. — Vers. 14. Hæc sponsæ responsio quibusdam videtur ipsa cantilena a sponso pelita. *Errata* hic valet *sob, celeriter converte te*, scil. ad me, hoc est, veni mecum super montes, etc. *Conf. supra II, 17*.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA

DIRECCIÓN GENERAL DE

IN

CANTICUM CANTICORUM

PROLEGOMENA.

Hebraice liber hic inscribitur **שיר השירים** *scir hassirim*, id est *Canticum canticorum*, sive carmen carminum. Carmina enim suam habent *meiri* harmoniam et quasi concentum, ideoque et voce modulata consensu sequebant, ut suavius in aures mentesque audientium influerent. Unde S. Dionysius, *Eclési. Hierar. cap. vi*, Canticum canticorum vocat *dulcia carmina divinarum sanctorum*. Nam, ut ait Eusebius, lib. XII *De Praepar. cap. xiii*, ex Platone lib. VI *De Republ.*, carminibus et canticis suaviter instillandus est pueris Dei et virtutis amor; causam addit, dicens: « Et igitur pueri animus legem ita sequatur, ut una cum ea gaudeat atque doleat, odas perdescant, crebroque cantent, quibus laudes atque vituperationes earum rerum contineantur, quas lex laudat atque vituperat. Quoniam enim teneriores anni rationem virtutis non suscipiunt, laude atque cantu preparantur. Iure igitur apud nos prophetarum odas adulescentur a pueris. » Hinc et David ignita sua de Deo et virtute dogmata carmine, puta odis Psalmorum conscripsit, ut subdit Eusebius. Patrem ergo Davidem hic imitator filius Salomon. Quocirca in Bibliis arabicis titulus hujus libri est: *Carmen carminum*, et est *laus laudum Salomoni sapienti*, hoc est, ejus proprius auctor est Salomon mortalium sapientissimus. In Syriacis vero hic est titulus: *Sapientia sapientiarum, ipsius Salomonis liber*, qui vocatur *hebraice scir hassirim*, id est *hymnus hymnorum, sive Canticum canticorum*.

Porro Canticum canticorum hebraice idem est quod canticum praestantissimum et suavissimum, sicut Sanctum sanctorum idem est quod templum sanctissimum. Hoc enim canticum longe superat, nec tantum omnia cantica et carmina Moysis, Deborah, Anne, Ezechiae et Isaiæ, ut explicat Origenes, sed et ipsius Salomonis: ipse enim composuit carmina quinque et mille, III *Reg. iv. 32*. Unde Chalcidius vertit, *decem cantica dicta fuerunt in seculo isto, et Canticum hoc laudabilius est omnibus ceteris. Primum canticum fuit Ade, secundum Moysis, tertium filiorum Israel, quartum Moysis, quintum Josue*, etc.

Addit Eusebius Caesariensis, cujus verba recitat hic Cosmas Hortolanus, hoc Canticum dici canticorum, quia canit rem praestantissimam et dulcissimam, eamque velut propheta et vates canendo praedicat, nimirum Verbi incarnationem, « ne per eam Ecclesia cum ipso deponationem. » Audi Eusebium: « Sicut Agnum demonstrante Joanne, velut Joannis gratia sunt lex et propheta: sic etiam quae in Canticum canticorum significantur, finis sunt omnium quae in divina Scriptura significantur; ac sicut secundum legem erant Sancta, et post Sancta sanctorum nullus praeterea erat locus: sic et praeter Cantica canticorum, nullam libet expectare interiorum aut recentiorum promissionem. »

Eadem pene ad verbum habet S. Athanasius in *Synopsi*, unde ea deprompsit Eusebius. Porro hoc Verbi cum carne nostra desponsatio fuit beneficiorum miraculum et prodigium saeculorum omnium maximum. Illo enim homo Deo, terra caelo, caro Verbo associata est arctissimo hypostatico unionis vinculo, quo fit ut homo sit Deus, et Deus homo. Adam enim audiens a serpente: « Eritis sicut dii, » appetierat aequalitatem Dei, sed superbe nimis et perperam. Christus ergo, ut homo hominis excellentiae appetitum corrigendo expleat, immense se dimisit et exanimavit: « In similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo, » *Philip. ii*, ut hominem exaltaret, ac faceret Deum. « Christus factus est homo, ut homo fieret Deus, » ait S. Augustinus.

Antiquam textum aggrediar, quatuor ex more praemittenda sunt: *primum*, de libri auctoritate et auctore; *secundum*, de operis argumento; *tertium*, de modo et stylo; *quartum*, de ejus partitione et partibus.

CAPUT PRIMUM.

CANTICI AUCTORITAS ET AUCTOR.

Philastrinus, lib. *De Haeresi. cap. cxxxii*, et Jacobus Christopholanus, *Prefat. in Cant.*, scribunt relictos judaeos et hereticos nonnullos asserere hoc Can-

scum non esse Scripturam canonicam, nec scriptum esse spiritum Dei, sed cupidinis, eo quod canit amorem Salomonis et uxoris ejus, puta filie Pharaonis, ideoque profanum esse et carnale. Unde in eo nunquam nominari Deum. Id sensit olim Theodorus Mopsuestanus, et nunc anabaptistae. Idem Castalio tribuit Beza Praefatione in Josue.

Verum errant, quia multa sunt in Canticis, quae non reginam Salomonis uxorem, sed rusticanum pastoris conjugem indicant. Unde illud cap. 1: « Vineam meam non custodivi; » et: « Abi post vestigia gregum tuorum, et pasce haedos tuos; » et illud cap. 7: « Invenierunt me custodes, qui circumstant civitatem, percusserunt me et vulneraverunt me; » (quasi enim ausus fuisset reginam vulnerare? Multaque talia passim occurrunt.

Imo Spiritus Sanctus, ut ostendat se hoc Canticum per sponsam nullam certam feminam intelligere, nunc eam ut rusticam, nunc ut filiam principis inducit, ut Cant. vii: « Quam pulchri sunt gressus tui in calcamentis, filia principis! » Nunc eam sponsam vocat, nunc sororem.

Denique, ut ostendat sponsam hanc esse spirituales non corporales, et dat epulata, quae corporalem desiderat, spirituales vero decorat et ornat, ut quod dat ei caput instar carmeli, nasum instar turris, oculos instar piscinarum, dentes instar gressuum, vium detorsuram; denique quod enim dicit totum esse nigrum, sicut tabernacula Cedar. Quare certum est sponsam hanc non aliam esse posse quam Ecclesiam, et sponsum Christum, ejusque spirituales nuptias hinc cani.

Idem ergo est hunc librum esse canonicam Scripturam, spiritu non cupidinis, sed charitatis a Deo dictum: unde hic liber, tam ab hebraeis quam a christianis semper habitus fuit canonicus, ut patet ex Concilio Florentino, Tridentino, Carthaginiensi III et ceteris, qui catalogum librorum canonice scripturarum texerunt.

Auctor est Salomon; unde hebraice titulus libri est: *Canticum canticorum, quod est Salomonis*, qui occasione nuptiarum cum filia Pharaonis scripsit hoc Canticum; quare ad eam grammaticè alludit, ut eum eam vocat filiam principis, et cum ut cap. 1, 9: « Equitatum meo in curribus Pharaonis assimilavi te. » Hinc et a Salomone vocatur *Salomonis*, q. d. Salomonis, sive Salomonis exor: Salomonem enim grammaticè sensu hic intelligi patet ex illo cap. in vers. 2: « En lectulum Salomonis sexaginta fures ambulant; » et vers. 9: « Periculum fecit sibi rex Salomon de lignis Libani; » et vers. 11: « Egredimini et videte, filiae Sion, regem Salomonem in diademate, » etc.

Quocirca Honorius Augustodemensis ait sensum litteralem esse de filia Pharaonis, allegoricum de Ecclesia, ubi per sensum litteralem intelligit grammaticum, per allegoricum vero figuratum et moraliticum, qui tamen in parabola est literalis. Alii per sponsam intelligunt reginam Saba, quae venit ad Salomonem, ut audiret ejus sapientiam,

de qua. Ethiope narrat ipsam concepsisse ex Salomone filium, qui factus sit rex Abyssinorum: unde eorum rex, puta Proto Joannes, etiam nunc se scribit filium Salomonis. Verum ad litteram genuino sensu, ut patet ex sequentibus, per sponsam neutra harum, vel aliarum feminarum, sed ipsa Ecclesia intelligitur. Ex diebus colligi videtur quod Salomon hoc Canticum scripsit non, diu post nuptias suas cum filia Pharaonis, quando donatus a Deo sapientia coelesti, exste et pie deum colebat. Unde ab eo vocatus est *Idida*, id est *amabilem Domino*, II Regum xii, 23; licet Helio, Hortulanus, Bacchiarius et alii haec librum scriptum velit a Salomone post lapsum, eumque ut signum penitentiae ipsius assignent; sed ante lapsum scriptum esse docent Guidacerius, Almonacius, Soto Major, Dionysius Carthusianus, Gilarus, Salmeron et Bellarminus, lib. I de Verbo Dei, cap. v, et alii.

Porro Septuaginta Complutenses et Regii hunc libro dant titulum: *Canticum canticorum, quod est Salomonis*, in dativo, scilicet vero Salomoni, puta Christo Domino dedicatum, aut Christophilianus, quoque Salomonis, id est pacifico et a passionibus vacuo congruit; hic enim omnes affectus, totumque amorem transfudit in Deum, ut Philo Carpathius, Valicani habent: *Canticum canticorum, quod est Salomonis*, id est Salomonis; videtur enim Septuaginta in Salomone ponere ut indeclinabile, quod profunde cujusvis potest esse casus. Unde Origenes: « *Te Salomon*, inquit, *vel Salomonis*, ostendit hoc opus tantum esse Salomonis. » Heliodorus enim, ut Graeci, saepe dativo utuntur pro genitivo, praesertim cum rem alicui propriam esse significant; unde dicunt: *Villa, quae est tui*, id est quae est mea; *liber, qui est illi*, id est qui est illius; sic in totulis Psalmorum, pro *Psalmis Davidis* Septuaginta vertunt *Tu Davidis*, id est *Davidis*, in dativo, quia Davidi inspirati et dictati sunt Psalmi a Deo, eoque ac Canticum Salomonis. Hinc et arabice hic liber inscribitur: *Carmen carminum, sive laus laudum Salomonis sapientis*, hoc est, cujus nunc auctor est Salomon; Arabes enim dativo personae utuntur, cum significant rem alicui esse propriam et peculiarem.

CAPUT SECUNDUM.

ARGUMENTUM.

Salomon in Proverbis fideles quoslibet docet legem Dei et communia virtutum dogmata. In Ecclesiaste eisdem mundi vitiaque vanitatem demonstrat. In Canticis a vanitate avulsus, totus ad veritatem, Deique amorem traducere satagit. In Proverbis ergo instruit incipientes, in Ecclesiaste proficientes, in Canticis perfectos. Unde S. Hieronymus in *Prologo galatæ* (qui quasi galæa Biblis praefigitur, trium librorum Salomonis, puta Proverborum, Ecclesiaste, et Cantici canticorum hoc dicit argumentum: « Salomon pacificus et amabilis

Dominus moris corrigit in Proverbis; naturam docet in Ecclesiaste; Ecclesiam jungit et Christum in Canticis, salutariumque nuptiarum dulcor canit epithalamium. » *Epithalamium* est carmen super thalamo, ait Cassiodorus, Beda et Haymo. Prior id scripsit Origenes, et post eum S. Gregorius Nyssenus et tres Patres anonymi apud Theodoretum. Quocirca Anselmus: « Salomon, ait, in Proverbis est ethicus, quia tractat de moribus; in Ecclesiaste physicus, quia agit de natura; in Canticis theologus, quia divinis incumbit. » Vide dicta in Prologo Proverbum et Ecclesiaste; nimirum prudentissime Deus, ut ostenderet immensam suam in homines charitatem, quamque ardenti amore Christus homo factus Ecclesiam sibi copulaverit, voluit a Salomone 1013 (tot enim anni fluxere a primo anno regni Salomonis usque ad annum quo natus est Christus) annis ante cani hoc carmen Christi nuptiale. Igitur Salomon, quasi typus et parens Christi, ejus per incarnationem cum Ecclesia fidelium desponsationem hoc epithalamio, id est nuptiali Canticis, sive carmine describit, in quo profunde Christi praedicationem, passionem, mortem, resurrectionem, ascensionem, missionem Spiritus Sancti, praedicationem apostolorum et gentium conversionem, Ecclesiae funditionem, propagationem et perfectionem, ac praesertim reciprocos Christi et Ecclesiae spirituales amores graphicè depingit. Ita Patres et doctores graeci et latini unanimi consensu, quia et Veteres Hebraei, ac Chaldaeum ad litteram intellexerunt hoc Canticum de Messia, sive de Christo et Ecclesia, teste Isidoro Clario hic. Quare temerarium est hoc negare, atque aliam sponsam aliamque sponsam hic fingere.

Ubi nota, Christus in incarnatione quasi duplex inuit conubium: *primum* physicum cum humanitate, quam physice et realiter sibi univit; *secundum* ethicum cum Ecclesia, totaque natura humana, quam sibi per humanitatem a se assumptam conjunxit; posterius sopit ex primo. Quia enim Christus humanitatem suam sibi copulavit, et quasi despondit, hinc in ea et per eam totum pariter naturam humanam et Ecclesiam sibi despondit. Ideo enim humanitatem assumpsit, ut per eam omnes homines et fideles quasi membra sibi copularet et adstringeret, utque eorum esset caput et princeps; caput, inquam, homogeneum, ejusdem cum hominibus generis et naturae. In priori conjugio sponsus est Christus; sponsa est humanitas a Christo assumpta, cui promde primo et proprie adaptari possunt quasi omnia quae in Canticis de sponsa dicuntur; in posteriori conjugio est Christus, sponsa est Ecclesia; posterius prioris est finis et terminus: finis enim incarnationis Verbi ex Dei dignatione fuit institutio et sanctificatio Ecclesiae; quare in institutione Ecclesiae includitur et presupponitur Verbi incarnatio, velut in fine medium, et quasi in effectu causa. Quapropter sensu primo, quem de Chris-

to et Ecclesia singulis versiculis assignabo, intelligendum lectori relinquo, eundem Christo et humanitati ab eo assumptae, mutato nomine, essa adaptandum, uti subinde suis versibus verba declarabo, praesertim cap. 1, vers. 1. Porro prius conjugium longe nobilissimum est secundo; hinc et prior sponsa longe nobilior est posteriori. Humanitas enim Christi longe dignior, pulchrior et sanctior est tota Ecclesia, quia omni virtute, gratia et gloria longe excellit omnes homines et angelos etiam conjunctos et simul sumptos; quia ipsa hypostaticè unita est Verbo, ac per se primo Deum attingit, ab eoque omnes dolos, virtutes et gratias haurit, quae Verbum docent, et quas humanitatem Verbo hypostaticè unitam habere par est et congruum. Quocirca quaecumque hic dicuntur tam primo sensu de sponsa Ecclesia, quam secundo de sponsa anima, a tertio de sponsa Beata, par omnibus attribue humanitati Christi: ipsa enim unita est caput Ecclesiae, ita est et caput omnium animarum sanctarum, ipsiusque Beatae; quare ipsa prima est sponsa Verbi, quae animas sanctas ac Beatas sponsas efficit, Deoque despondit. Hac de causa humanitas Christi sponsa prima est, si cum Verbo quasi sponsa comparatur; sin autem cum Ecclesia, anima sancta et Beata confederatur, jam ipsa non tam sponsa est quam sponsus. Christus enim non tantum quia Deus, sed et qui homo Ecclesiam, animas et Beatas sponsas sibi ut primo despondit, ut docet Apocryphus *Epist. iv, 30*, et *I Corin. xi, 2*: « Despondi, inquit, vos uno viro virginem castam castiferae Christo. » Ita docent Cassiodorus, Origenes, Theodoretus, Beda, Nyssenus, Philo Carpathius, Apollonius, Rupertus, S. Bernardus, et alii passim in hoc libro, sed praesertim cap. vi, 8, ad illa: « Una est columba mea, perfecta mea, » etc.

Primo ergo Christi sponsa est ejus sacratissima humanitas, *secunda* est Ecclesia, *tertia* est Beata, *quarta* est anima sancta. Causam dicit hoc loquor Theodoretus, dum ait: « Haec est honorum caput, divina benignitatis summa, ineffabilis bonitas, incredibilis misericordia, immensa clementia, inmarabilis charitas, quod amoris ipse, et effectus, et procreator, et Dominus, et Deus, et princeps, atque idem semper lectum hoc animal mortale et corruptibile, et ingratum, atque inutile, a morte et servitute diabolica eripuit, atque ad libertatem largitus sibi, et non solum nos liberos constituit, sed in filios adoptavit; neque solum tribuit adoptionis munus, verum etiam sponsam et vocavit et fecit, eodemque numero sponsam habuerit, atque immarabilis dona sponsalia dederit, et Canticis, et thalamum adornavit, et nudam induxit, et denique factus ipse sit sponsus et amicum, et panis, et potus, et vita, et osium, et vita, et lux, et resurrectio. »

Porro, quia singuli fideles et maxima pars sunt membra Christi et Ecclesiae, hinc de his singulis

Canticum accipi potest in sensu non tam mystico quam litterali, sed inadeguato et partiali. Unde de anima iusti ad litteram Canticum explicat S. Justus Origenianus, Joannes a Jesu Maria Carmelitana et alii, imo Bellarminus censet hoc epithalamium non tam esse Christi et Ecclesie, quam Christi et anime sancte, praesertim eminentis et perfectae: haec enim habet sodales quae crebro hinc inducuntur, cum Ecclesia non habeat sodales, sed subditas et filias.

Rursum, hoc Canticum apte congruit Christo et Beatae Virgini, tum quia ipsa inter justos eminent, sicut luna inter stellas; tum quia Verbi incarnatio, et per consequens desponsatio Ecclesiae in ipsa et per ipsam perfecta est; tum quia caro Christi assumpta a Verbo fuit caro B. Virginis, quare, cum carnem sibi despondit Christus, quasi B. Virginem sibi despondit. Unde de B. Virgine totum hoc Canticum explicat Rupertus, Guilielmus, Barvus, Honorius Augustodunensis, Hallegrinus, Cardinalis Alanus, Inculanus Placidus, Nigidius, et Joannes Pius Cartusianus.

Nam vero per Ecclesiam cum Theodoro, Apollonio, Beda et aliis hic accipit eorum. Ite hinc creditur in Christum, tum ex Galibus, tum ex Hebraeis congregatorum, quae cepit ab Abel et Adam, propagata est per Abraham, formata per Moysen, ac perfecta est per Christum. Omnes enim veteres patriarchae et sancti, qui in lege tam naturae quam Moysi Deo sancte servierunt, crediderunt in Christum venturum, ac per hanc fidem justificati et salvati sunt; quare pertinent ad Ecclesiam Christi, et sibi ostendit ex S. Augustino. Hinc patet perpetuam nonnullis Canticum hoc actare ad christianos natos post Christum; alios ad Iudaeos natos ante Christum, uti Chaldaeus, R. Salomon et Aben-Ezra illud arceant ad Synagogam, quasi hic describat desponsatio Synagogae cum Christo, quae facta est per Moysen; sed eis venia danda, quia cum sint Iudaei, judaizant.

Item hoc Canticum recensentur amores, gratiae et beneficia a Deo per Christum in Ecclesia collata, a primo iusto Abel non tantum usque ad Christi resurrectionem, ut volunt Cassiodorus, Angelonus, Beda, Hallegrinus, Aleminus et D. Thomas, sed usque ad finem mundi, quando Ecclesia triumphans Christo in caelesti gloria copulabitur, deabitur et regnabit in omnem aeternitatem. Ita Theodoretus, Apollonius et alii.

Totus ergo hic liber spirat amores divinos, adeo ut amor ipse hic loqui videatur, nimirum in Salomonem Deum, et Spiritus Sanctus, qui vera est charitas, loquitur. Unde S. Augustinus in *Speculo* asserit, Canticum non esse aliud quam carmen amoris et jubilum charitatis: « Sed de illo (*Cantico*), inquit, in hoc opus quia transferre possimus, cum totus amor: sanctos Christi et Ecclesiae figurata locutione commendat, et prophetica pronuntiat altitudine: nisi quod in eo, quamvis

sit ad intelligendum difficillimus; possumus tamen facile advertere quantum sit divina illa et divinitus infinita charitas appetenda, quantumque pendenda, quandoquidem ibi non semel dicitur, sed alio alique alio loco, iterum ac tertio repetitur: Adjuro vos, filiae Jerusalem, per capreae cervosque camporum, non suscitatis, neque evigilare facialis dilectam, donec ipsa velit. Adjuro vos, filiae Jerusalem, in virtutibus et viribus agri, si levaveritis charitatem quoadusque velit. Ecclesia quippe, in qua utique sumus, his verbis exhortatur filias suas, hoc est, seipsam in plurimis constitutam. Ipsa est ager Dei fructuosissimus, cujus virtutes et vires magis sunt, ad quam amando Christum martyres pervenerunt. Quocirca Hebraei nulli Canticum hoc legere permittunt ante annum aetatis trigesimum, quae erat aetas sacerdotum, teste Origene hic, et S. Hieronymo, *Præfat. in Ezch.* Sobrium et temperantem ejus lectorem requirit Origenes, *hom. 1.* et duabus, cujus iam passionem deferbere, avulsaque cogitatio et amor a terrenis desideriis, coelestium cupidini adhaerere. Nysenus, *hom. 1.* eos qui lapsos impatiuntur quodam succurrerint, et veterem concupiscentiam hominem exiit, novam innoventiam inducant. Bestiales enim (ait Richardus Victorius in *Præfat.*) nobis affectus excedendi sunt, nec ad sacrum hunc montem accedentes bestiae, lapidum grandine obruantur, aut caelesti incendio absumantur. Maxime vero liber hic scripturam, a quo ac lectorem requirit charitate ferventem, et amore dei incensum. Quis enim frigidus, vel tepidus, hoc amorem inveniendi sentiat, vel capiat? Vix Origenes, *hom. 1.* Beatus, inquit, is qui ingreditur Sancta. Beatorum, qui ingreditur Sancta sanctorum, etc. Beatus, qui intelligit cantica, et canit ea, sed multo beator ille qui canit Canticum canticorum. » Addit Gerson, *Præfat. in Canticum*: « Amor, inquit, expositus in Canticis fructus Dei, vel osculatio oris nominatum aptissime, non solum habitualis et tepida, sed actualis, fervens et exstatica, et praecipue seraphica, cuius est immediate ferrum in Deum, quamvis ex parte animae concurrat multitudo habitum et influentiarum. Omne praeterea datum optimum, et donum perfectum descendens a Patre luminum, etc. Quae omnia tanquam virtus univoca (tradens Dionysio) replent et resuscitant animam, eamque convertunt ad congregantis Patris unitatem, et deificam simplicitatem, ubi tunc apex, vel seraphicis mentis ineffabilis et ignoto Deo ineffabiliter et ignote conjungitur, igne qui quem, quia ineffabile et immense, cum virtus cognoscentis et actus, prout et natura, sint finit. » Hinc Plato, qui a Moysae et Salomone multa hausit, ideoque ab Eusebio et aliis vocatur Moyses aethiops, a dicitur et Salomone aethiops, a Cantica haec videtur imitatus in convivio, quod totum est de amore, ubi sic oritur: « Magnus Deus est amor, et apud deos et homines mirabilis: » additque ex Hesiodo: « Post Cines haec duo

existisse, tellurem et amorem, » citatque illud Parmenidis:

Ante deos omnes primum concepit amorem.

CAPUT TERTIUM.

MODUS ET STYLUS.

Origenes, S. Gregorius Nazianzenus et ceteri Canticum hoc asserunt esse drama sponsale, sive nuptiale carmen. Unde S. Basilius in illud *Inna v. Cantico dilecti meo Canticum dilecti mei*, ait: « Canticum canticorum nuptiale est carmen dramatico opere pertectum. » Drama est rei representatio, actus comediarii, sive tragicomediarum fabula. Totus enim liber continua est metaphora, sive allegoria conscripta stylo comico et bucolico, quem post Solomonem secutus est Theocritus in *Idyllis*, et Virgilius in *Bucolicis*. Inducitur enim hic velut in dramate sponse, ut virgo pasces oves, quae pastori suae sortis desponsata, eam casto amore amat, cum eoque per modum dialogi colloquitur, ut fieri solet in comedia et tragedia. Pastoris autem persona hic praesertim assumitur, tum quia pastorum opus et vita est antiquissima, simplicissima et innocentissima. Unde Abel, Abraham, Isaac, Jacob, Moyses fuerunt pastores ovium, neque ac Rachel, ceteraque uxores eorum, imo olim reges et principes erant pastores et agricola, ut fuit Job, Bomulus, Remus, Camillus, praesertim Romani; tum quia pastores representant Christum, qui rure, puta in praesepe bethlehemicum inter pastores natus, primo pastores gregem per angelum ad se evocavit. Denique Christus est pastor pastorum. Unde ipse de se ait: « Ego sum pastor bonus. Bonus pastor animam ponit pro ovibus suis, » *Joan. X.* Quocirca ipse impense amat pastores bonos, qui subditos pascent oratione, verbo et exemplo; hi enim non sibi soli, sed et aliis plurimis praesent, ac proxime imitantur vitam Christi, alique alios docendo et charitate accendendo, eam in seipsis magis accendunt, sicut ignis ignem accendens, se ipsum magis accendit. Unde Christus ad Petrum: « Petre, inquit, amas me? etc., pasce oves meas, » *Joan. XXI.* Totus ergo hic liber est propheticus, adeoque non est aliud quam continua propheta de Christo et Ecclesia, ideoque obscura, anigmatica et symbolica.

Hinc sequitur, sicut in parabolis, metaphoris et allegoriis, sic et in hoc Canticum duplicem quasi esse sensum litteralem: unum *grammaticalem*, quem pro se fert ipse cortex, ipsaque superficies littera, puta verba; alterum *rolem et profundum*, qui est de rebus per verba metaphorice significatis, ut cum ait S. Joannes, *Apost. v.*: « Vitul leo de tribu Juda. » Leo grammalice significat nimis robustum et invictum quod dicitur leo; realiter vero significat Christum, cujus fortitudinem representat leo. Hi duo sensus se habent,

et se mutuo respiciunt, sibi que subordinantur, uti verborum sonus et sensus, uti cortex et nucleus, uti umbra et corpus, uti superficies et mollis, uti corpus et anima, uti vas et homo unde a nonnullis hinc omnibus vocatur. Vix Canonem quintum, quem praefati sumus. Sic Canticum hoc, sponsa grammaticae describitur ut virgo pastorilla, sponsus ut pastor; sed realiter per illos intelligitur Ecclesia et Christus: Ecclesia sunt fideles, qui Christo velut sponsa per fidem et dilectionem copulantur, sponsi sodales sunt apostoli, virique perfecti, praesertim quia animus Christo lucrantur et descendunt, qualis erat S. Paulus dicens: « Despondi vos uni viri virginem castam exhibere Christo, » *II Cor. XI.* Socris sponse sunt anime in fide, virtute et amore imperfectae, adeo ut necdum sponse Christi appellari queant, sed sociis sponse duxantur, quasi preparatis et se vitam virtutis inchoantes, ut ad nuptias Christi sensim perventiant. Sic Abulensis doctus conscripsit Paradoxorum emblemata, sive signigmata quinque, scilicet: *primus*, « Vas mirabile; » *secundum*, « Leo mansuetus; » *tertium*, « Agnus inseparabilis; » *quartum*, « Serpens innoxius; » *quintum*, « Aquila coelestis, » quorum primum de B. Virgine, cetera quatuor de Christo fusa et erudite explicat.

Porro Salomon in hoc Canticum imitatur Davidem qui, *Psal. XLV et XLVI*, simile drama et epithalamium sponsi et sponse, id est Christi et Ecclesiae conscripsit; uterque ergo fuit sacer et poeta. Olim enim poeta vocabatur, qui carmina non quaelibet, sed comica, tragica, dramatica fingebat et componebat; a *poeta* enim, id est *facto, facto, dicitur vocari*, id est *factor, factor, effector*; unde illud Horatii, *De Art. II*:

Poetaeque stupo poetas,
Quidlibet audendi semper fuit aequa potestas,
Et pictura poesis erit, qui si propius stet,
Te capiet magis, et quaedam, si longius abest.

El Ciero, *De optimo genere orat.*: « Tragicum, comicum, epicum, melicum, et dithyrambicum poema. » Idem, *lib. III De Orat.*: « Ceteris coloribus poetae. » Et *Tuscul. IV*: « Anacreontica quidem poesis tota est amatorica. »

CAPUT QUARTUM.

PARTITIO ET PARTES.

Beda Canticum partitur in quadraginta sectiones, sive capita; D. Thomas dividit in tres status Synagogae, puta Israelis sive Iudaeorum, primo credentis Christo in apostolis et primis christianis, qui fuerunt iudei, a cap. 1 usque ad cap. vi, vers. 10; inde usque ad finem libri agi de Iudaeis credituris Christo in fine mundi. Tileman-

nus alternis capitibus alterne censet loqui sponsam ad sponsam.

Noster Helrio in tres partes dividit, ut prima agatur de fidelibus incipientibus, secunda de proficientibus, tertia de perfectis. Alii censent hic describi fideles rite actives, contemplativos et mixtos, ac denique celestes.

Georgius Educas in sua *Bibliotheca Economica*, Canticum hoc in decem dramata dividit, quoniam omnia non Ecclesiae, sed Synagoga Moësis et Iudeorum attribuit.

Gaspar Sanchez opinatur perturbatum fuisse ordinem; caput enim quintum preponendum esse primo, eo quod sponsa non nisi a sponso evocata sponso dicere queat: « Osculetur me osculo oris sui, » evocari autem eam cap. v. Igitur Canticum hoc censet prius nuptiarum ritus depingi, ac postmodum illud velut drama nuptiale in quinque scenas partitur. Prima scena, sponsus, cap. v. sponsa invitatur, amicitia et evocatur. *Secunda*, sponsa evocata sollicitè querit sponsum, cap. vi et cap. i. dicens: « Osculetur me osculo oris sui. » *Tertia*, nuptia celebrantur, cap. ii, sub generali thalamo de quo ait: « Sub umbra lilium. » *Quarta*, sponsa, cap. iii, in thalamo, id est mobilis et genialis lecto componitur, moreque pompam circumque nuptialitatem sponsi domum. *Quinta* scena, que est cap. viii, sponsam sicut ad sponsi fores, ibique sancto amoris complexu matrimonium solemnè ritum contrahitur. Verum in hac distributione magna est capitum tractatō ordinisque perturbatio et confusio.

Plinius et germanicus cum aliis Canticum dividit in quinque partes, que sunt: *prima*, nuptie Christi cum humanitate per incarnationem, indeque cum Ecclesia hominum fidelium per fidem et charitatem, puta infantia Ecclesie: hanc pertractat ab initio cap. i usque ad vers. 8 cap. ii: « Ecce iste venit saltem in montibus; » *secunda*, Ecclesie propagatio et incrementa: hanc pertractat a vers. 8 cap. ii, usque ad cap. vi, vers. 6: « Que est ista, que ascendit; » *tertia*, Ecclesie plenitudo, ejusque quasi in culmine posite summa exaltatio et perfectio: hanc describit a cap. iii, vers. 6, usque ad cap. iv, vers. 2: « Ego Romio, et cor meum vigilat; » *quarta*, Ecclesie veteriscentis in senium inclinatio: hanc repræsentat cap. v, vers. 2, usque ad cap. vi, vers. 3: « Pulchra es, amica mea; » *quinta*, Ecclesie renovatio, et ad summam perfectionem restitutio, ejusque in cœlis glorificatio: hanc oculis subjicit a cap. vi, vers. 3, usque ad finem libri.

Infantia Ecclesie fuit ab ortu et predicatione Christi usque ad Pentecosten; adolescentia a Pentecoste usque ad Constantinum imperatorem; virilis etas tempore Constantiniano: senium postea cepit, grassantibus arianis, nestorianis, eutychianis, pelagianis. Renovatio fieri coepit est a Basilio, Chrysostomo, Cyrillo, Augustino, Ambrosio, Hieronymo Continuatur ab eorum suc-

cessoribus continue usque ad finem mundi, qui Ecclesie fidem et sanctitatem contra hereses, Judæos, Turcos, schismaticos, tyrannos et quolibet persecutores sartum tectum tuerentur, eamque propugnabunt usque ad finem mundi quando in die judicii fiet plena Ecclesie renovatio, consummatio et glorificatio.

Has quinque Ecclesie etates et status dramatice per quinque dramata, sive actus, quasi in scena representat hic Canticorum liber.

In primo dramate inducitur Salomon in Libano monte visio, eoque amenissimo et fertilissimo obambulans, vel venationi indulgens, incidisse in puellam nobilem, sed more etatis illius pastoritiam, quam ob formam insignem tum corporis, tum animi, ut sponsam sibi despondit; unde nova nuptia ad tanti regis nuptias et thalamum aspirans: « Osculetur, inquit, me osculo oris sui; oleum effusum nomen tum; » mox queritur se sole fuscatum, quod a fratribus coacta sit custodiam agere in vineis; solatur, amicitiamque eam sponsus Salomon, pollicens et equitatum Pharaonis, iude ei quasi novæ sponsæ promittit murentulas et montia; hinc illa sit sponsam sibi esse quasi fasciculum myrrhe et botrum cypri, narratque se ab eo introductam in cellam vinariam, ubi amoris vino, que ebria indormiens, et quasi deliquium passa peti foliorum et stirpium malis, ac sponsus eam exulteri prohibet, que omnia sunt sponso tenera et novella, ac infantiam Ecclesie representant. Ecclesia enim nascens, nascente Christo, peti verbi osculum, id est unionem et amplexum patris Verbi incarnationem, in qua ipse fuit quasi oleum saluberrimum, in circumfusione et passione effusum, ideoque Jesus, id est Salvator, est appellatus; mox ipsa persecutionem passa a Judæis fratribus suis equitatu, id est apostolorum armis et presidio a Christo fuit obarsata, ab eoque murentulas legum et con-filiorum Evangelicorum, ac fasciculum myrrhe, id est Christi passionem, et botrum cypri, id est ejusdem resurrectionem, et cellam vinariam, id est institutionem Eucharisticam in ultima ejus cena accepit, cujus gustu quasi deliquium passa, floribus sacre Scripture et malis honorum exemplarum stipari se optat, in fisco suo veter indormiens a Christo excitari vetatur. Factum id, cum discipuli ab Ascensione Christi usque ad Pentecosten, in conspectu reclusi toll vacabant orationi. Eucharistiam, et faciendo contemplationi, per Judæi a Christo permissi sunt hanc verum quietem interurbare.

Secundum dramata, quod incipit cap. ii, vers. 6, sponsa in sponso, inquit, vere, evocatur in agros et vineas, ut Beauvo grossis, et vineis florentibus uterque pascatur; mox habet capi vulpeculis, que vineas demolluntur; subicit se sponsus, que vineas demolluntur; subicit se sponsus, sponsa enim amice requirit in lectulo, et mox a vigiliis, sed frustra; quare, his relictis, circumiens viscosas plateas tandem ipsam invenit, nec di-

Criticis representat, prima, infantia sponsa.

Representat, infantiam Ecclesie sub Christ.

Secunda adolescentia sponsa.

Quarta, senium sponsa.

mittit, donec introducat eum in domum matris sue. Hec omnia representant adolescentiam Ecclesie, que cepit in Pentecoste, quando apostoli, recepto Spiritu Sancto, ceperunt predicare Evangelium, primo Judæis, deinde gentibus, ac ubique fundare Ecclesias; unde tunc facit, quasi ver Evangelii. Vulpes fuere primi heresiarchæ, scilicet Simon Magus, Ebion, Menander, Basilides, Carpocrates, etc., qui Ecclesiam vastaverunt, quibus resistere S. Joannes evangelicæ apostolus. Ecclesia quaesivit Christum in lectulo, id est in Judæa, ubi quiete vacabat Deo, et a vigiliis, id est a sacerdotibus et scribis, predicando Judæis Evangelium, et Messiam in eis natum ab eis requirendo; sed frustra: pauci enim Iudeorum in Christum crediderunt; quare, his relictis, abiit ad gentes totus orbis, ibique, in eorum fide et obedientia Christum invenit, atque Ecclesiam ubique stabilivit, donec ad eam Christum, id est omnes gentes christianas induceret.

Tertium dramata incipit cap. iii, vers. 6, ubi dicitur sponsa ascendere per desertum, sicut virgula fumi ex omnibus aromatis suavem odorem exhalans; rursus sponsi lectulum amorem exagitat fortissimos ex Israel. Ferculum item, sive gustatum aureum ejusdem describitur, ac diadema, quo coronatur. Denique sponsæ forma celebratur ab oculis columbinis, capillis liliis, dentibus ovinis, labiis consensis, cuncto herito, uberibus capree, etc., per que modas montium Libani, Amara, Sait et Hermon allicit, evocatur in Sion, quasi in hortum conclusum, et paradysum navio, cypro, croco, omnique fructu aromatico abundantem.

Hec omnia admirantur virgines scilicet Ecclesie, quando ex fide omnium gentium virgula fumi crevit et ascendit altissimo. Lectulus sponsi, id est Christi, est Ecclesia Romana, in qua quies in lectulo firmo et jucunde conquiescit. Ferculum est magnificentia Ecclesie Romanæ, magnificentiam Christi et quantum ejus divinis representans. Oculi columbini notant fratres Ecclesie vigilas et sollicitos, capilli Nazareni, sive religiosi, dentes Doctores, Labia Doctrinæ, collum Pontificis Romanus, ubi sunt sacerdotes et diaconos. Hi populus Gentium evocatur de Libano, Amara, Sait et Hermon, qui erant montes Gentium, hoc est, evocant eos a gentilismo, ut fiant in Sion, puta ad Ecclesiam Christi, ubi lectulum aromaticum, id est virtutum spiritualium, heras geruntur, et suavissimum sancti spiritus odorem exhalant, id factum est sub Constantio imperatore.

Quartum dramata incipit cap. v, vers. 2, ubi sponsa dormiens, sponso nocturno rure madido lectulum pulsat, eum ei tandem aperire, luit hinc tarditate; nam cum abeuntem deinde requirit, a custodiibus urbis vulneratur et pallio spoliat. Mox ejus sociæ sponsam quaerunt postulat ab ea, quis et qualis sit sponsus? quibus illa

respondet esse candidum et rubicundum, capite aureo, comis nigris, genis aromaticis, labiis liliatis, manibus hyacinthinis, ventre aburneo, curvibus marmoratis.

Hec omnia notant declinationem et senium Ecclesie, cum videlicet per pacem ipsi Constantino, nonnulli ejus præssiles et fideles desideret se otio, gule, dandi; qua occasione ariani, alique heretici, suis heresibus et blasphemis in Oriente impellere Christi doctrinam, vel humanitatem. Quare Christus fidem suam ex Oriente transtulit in Occidentem. Unde Ecclesia orientalis Christiani Christianique veram fidem requirit a custodibus, id est a principibus et prælati hereticis, quales fuere Valens, Marcianus, Dioscorus, Nestorius, Ives et Iacera Ives, ac pallio integre fidelis spoliat; quare ejus sociæ, i. e. sanctorum angelorum et hominum anime, ut Christum querant, et ab Occidente in Orientem redeunt, querunt a sponsa, scilicet ab Ecclesia orientali, qualis sit Christus; quibus illa respondet eum esse candidum per innocentiam, rubicundum per passionem et patientiam; caput ejus esse aureum per divinitatem, capillos, id est consilia ejus esse nigra, id est fortia, virilia et claritate quasi tota; genas binas habere aromaticas, id est per misericordiam et justitiam spiritus sancti sanctitatem; labia liliata, hoc est eloquii castissima; manus hyacinthinis, id est operationes celestes, et tormentiles, versatiles que ad bene hominem; ventrem aburneum, id est passiones et affectiones purissimas et fortissimas; erant marmorata, id est in itinere validissima, quibus per se et Apostolos totum orbem evangelizantibus obnoxios illam sibi subiecit.

Quintum dramata incipit cap. vi, vers. 3, ubi sponsa pulchra, fortis et perfecta describitur, ac quasi astrologum necis ordinat. Mox sponsus descendit in hortum nucum: sponsa contrahitur propter quædam Amara; sed sponsus occidit, atque: « Quia videtis in Sidamite, nisi choros eorum? » ac rursus ejusdem femora, ubera, collum, oculos, caput, statum, guttur, etc., depingit et dilatat. Denique cap. viii, sponsa optat sponsum delectare in domum matris sue, eique inlino semperque conjungi. Cui sponsus: « Pone me, ait, ut signum in super cor tuum, ut signum in super brachium tuum. » Mox sponsa, sorori sue parvula prospiciere satagens, a sodalibus consilio accipit: « Si maritus est, inquit, infirmos super eum propugnacula argentea: si ostium est, compingentus illud tabulis cedris. » Quibus soror illa respondet: « Ego maritus et ubera mea: sicut turris, ex quo facta sum contrax eo quasi pacisque reperiens. » Utriusque deinde sororis vineam, ejusque fructum et pretium describit. Tandem sponsus ultimam sponsæ vocem, votumque postulas audit ab ea: « Fuge, dilecte mi, et assimilare capreas hinnuloque cervorum super montes aromaticum. »

Representat adolescentiam Ecclesie que cepit in Pentecoste.

Tertio, ubi sponsa ascendit per desertum.

Representat, ubi sponsa dormiens pulsat lectulum.

Quarta, ubi sponsa dormiens pulsat lectulum.

Hæc omnia representant renovationem Ecclesie factam sæculo Patrum, quo scilicet florere doctores Graeci, S. Basilus, Nazianzenus, Chrysostomus, Cyrillus; et Latini, S. Augustinus, Hieronymus, Ambrosius, Gregorius, eorumque successores, qui in Ecclesiam ornant et roborant, ut ipsa instar castrorum omnibus hostibus invicta resistat. Quare Christus descendit in horum nuncum, id est in Ecclesiam ex duobus populis, scilicet Gentibus et Judæis coalitam; hæc turbatur propter quadrigas Aminadab, id est ob conversionem gentium, vel ob schismata Saracenorum, antipaporum, ac impiorum imperatorum et principum. Sed Christus occurrit, hisque opponit choros castrorum; id est pontifices, reges et imperatores orthodoxos et bellicosos; item Concilia œcumenica et nationalia; ad hæc academias, quas quasi fidei et pietatis nutrices et propugnatrices in singulis provinciis instituit; insuper ordines religiosos S. Benedicti, Romualdi, Bernardi, Dominici, Ignatii, quasi castra veræ religionis validissima.

Denique sponsa Ecclesia sub fine mundi, completo jam electorum numero, cap. viii, optat cum sponso Christo ire in domum genitricis suæ, id est celestis Jerusalem, ut eo fruatur in æternum; cui sponsus Christus: « Pone, inquit, me ut signaculum super cor tuum, » id est mei memoria et amore cor tuum obsignes; instat enim tibi ullum et acerrima Antichristi persecutio, quam non nisi per meam gratiam et charitatem superare poteris, quia aquæ multe tribulationum non extinguunt charitatem, nec flumina persecutionum obruent illam. Mox Ecclesia gentium sorori suæ parvulo, id est Synagoga Judæorum in fine mundi per Eliam et Christum convertendæ, metuens ab Antichristo et antichristianis, ac Christo in die iudicii displicat, consilium petit a sodalibus sponsi, id est a discipulis et asseclis Elie qui hoc illi suggerunt: « Si murus est, » q. d. Pars Synagoga, id est plebs Judæorum, instar muri firmo et constanti est animo: quocirca illam instruamus eloquiis S. Scriptura, quasi propugnaculis argenteis; pars altera instar ostii est animo exili et versatili: ergo illam compingamus et roboremus sanctis fidelium exemplis, quasi tabulis cedrinis. Occurrit soror ipsa, scilicet Synagoga, atque se satis in fide esse validam: ita enim ab Elia esse corroboratam, ut Antichristo ejusque asseclis fortiter sit restituta. Quocirca utraque hæc Christi vinea, scilicet tam Synagoga Judæorum, quam Ecclesie gentium, in fine mundi amplissimum dabit fidelium et virtutum omnium fructum, qui mille argenteis, id est maximo pretio estimetur. Tandem Christus extremam Ecclesie in fine mundi vocem postulans, ab ea hæc accipit: « Fuge, dilectem, » a terra hæc fœdita, « in montes aromatatum, » id est in cœlum, eoquæ me tecum abripe, ut ibi te per gloriam fruatur in æternum.

Porro Coemæ Hortolanus, ut Vetus Testamen-

tum Novo, hoc Canticum Apocalypst harmonice

adaptet, censet Canticum describi septem status Ecclesie, quos per septem sigilla S. Iohannes in Apocalypsi, cap. vi et seq., symbolice representat.

Primo ergo Apocalypsis sigillo *quasi albi et equitis coronam*, arcumque gestantis, representatur Christi incarnatio, prædicatio, gentiumque per apostolos subiectio; idem representat Canticum, dicens, cap. i, 8: « Equitalui meo in curtilis Pharaonis assimilavi te amica mea. »

Secundo Apocalypsis sigillo, per *equum rufum* representatur status martyrum Ecclesie, qui mox post Christum et apostolos cepit a Nerone, ac duravit usque ad Constantinum Magnum; eundem notat Canticum, cap. i, 12, dicens: « Pascolutus myrrhe dilectus meus mihi; » et magis ordinate cap. ii, 12 et 13 dicens: « Tempus putationis adventi, etc., vineæ florentes dederunt odorem suum. »

Tertio Apocalypsis sigillo, per *equum nigrum* representatur secunda Ecclesie persecutio per Arium et hæreticos. Eadem in Canticum representatur per vulpes, cap. ii, 15: « Capite, inquit, nobis vulpes parvulas, quæ demoluntur vineas; » et magis ordinate cap. iv, 4: « Sicut turris David collum tuum, quæ edificata est cum propugnaculis: mille clypei pendunt ex ea, omnis armatura fortium. »

Quarto sigillo Apocalypsis, per *equum pallidum* representantur hypocritæ, vel potius mahometani et Saraceni, qui validissime Ecclesiam oppugnant et etiamnum oppugnant. Uode contra eos dicitur, Cant. iii, 7: « En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel: omnes tenentes gladios, et ad bella doctissimi: uniuscujusque ensis super femur suum propter timores nocturnos; » et magis ordinate cap. vi, 9: « Quæ est ista, quæ progreditur quasi aurora consurgens, pulchra ut luna, electa ut sol, terribilis ut castrorum acies ordinata? » et vers. 11: « Anima mea conturbavit me propter quadrigas Aminadab, » etc.

Quinto Apocalypsis sigillo aperto prodeunt *animæ interfectorum propter verbum Dei*, petentes vindictam, adiuntque, ut modicum quiescant. Quotem hæc martyrum Ecclesie representat Canticum, cap. v, 1, ubi sponsa sponsum in horum invitavit ad colligenda lilia. Et magis ordinate cap. vii, 2: « Dabo tibi, inquit, poculum ex vino candido, et mustum malorum granatorum meorum. »

Sexto Apocalypsis sigillo representatur Antichristi gravissima persecutio. Eandem representat Canticum, cap. v, 4, dicens: « Dilectus meus misit manum suam per foramen, et venter meus intremuit ad tactum ejus; » et magis ordinate cap. viii, 6: « Fortis, ait, est ut mors dilectio, dura sicut infernus emulatio, etc. Aquæ multa non potuerunt extinguere charitatem, nec flumina obruent illam. »

Septimo Apocalypsis sigillo representatur Christi

adventus ad Iudicium, post quem sequitur Ecclesie felicitas et gloria æterna. Idem hic representat Canticum, cap. vi, 12, dicens: « Revertere, revertere, Sulamitis: revertere, revertere ut intueamur te; » et qui sequuntur usque ad finem libri, et præsertim ultima verba: « Fuge, dilectem, et assimilare caprea hinnuloque cervorum super montes aromatatum. »

Igitur magna est analogia et similitudo canticorum cum Apocalypsi: primo, in materia, quia utraque describitur ortus, progressus, perfectio, inclinatio, renovatio et glorificatio Ecclesie; secundo, in phrasi et stylo, qui utroque est symbolicus, atque per ænigmata et symbola Ecclesie

sacramenta obtegit et obvelat; tertio, in modo: sicut enim Apocal. cap. vii, a primis quinque sigillis ortum et progressum Ecclesie strictim significantibus subito, vers. 12, sigillo sexto saluti ad tempora novissima, illaque fuso prosequitur usque ad cap. xv, puta tempora Elie et Antichristi: sic prorsus idem facit Salomon in Canticis, uti ostendam cap. vii, 1. Quarto, in fine, sicut enim Apocalypsis clauditur descriptione cretæ, ita Jerusalem, quasi sponsæ Christi felicissima: sic et Cantica. Unde noster Aleazar in allusionibus ad Apocalypsim toto lib. III Cantica explicat, ut ostendat eorum cum Apocalypsi affinitatem et similitudinem.

Analoga
Canticorum
cum Apocalypsi

COMMENTARIA

IN

CANTICUM CANTICORUM.

CANONES QUI FACEM PRÆFERUNT CANTICIS.

CANON PRIMUS.

In aliis libris Veteris Testamenti Deus vocatur *Iehova, Adonai, Elohim, Et* cæterisque decem nominibus, quæ recenset et explicat S. Hieronymus, Epistola 136 ad *Marcellam*, quia in illa Deus agit cum Synagoga quasi cum ancilla, ideoque se Deum, Dominum, Gubernatorem, Fortem, Vindictam, Omnipotentem, Terribilem nominat: in Canticum vero hoc nullum tale nomen Dei est reperire quod terrorem incutiat, quia in eo agit cum Ecclesia, quasi cum sponsa dilectissima; unde se nominat Sponsum, Patrem, Amicum, Amantem et Amatam, sive dilectum nuncupat; quia hæc nomina amorem sponsæ excitant, fovent, acciunt et augent. Ita Bellarminus, lib. 1 De Verbo Dei, cap. v.

SECUNDUS.

Crebra est hic emulatio personarum, qualis solet esse in dramatis; modo enim loquitur in secunda, modo (idque mox) in tertia persona, etsi una eademque sit.

TERTIUS.

Cum Salomon, hujus carminis scriptor, divini erga homines amoris reservavit arcanam, cuius est ex naturali amore universis animis longe notissimo, illius divini vires exprimere, ut inde discamus c. nostri amoris affectibus, in illius quasi augustissima alyta penetrare.

QUARTUS.

Canticum, hoc est carmen, ideoque metro affectum, quod proinde nonnulli elegiacum esse censent ex hexametris et pentametris versibus confutum. Verum prisca Hebræorum poësis periti; unde ratio et metrum prisce eorum carminis ignoratur.

QUINTUS.

Sicut in metaphoris et parabolis duplex est

sensus: *litteralis*, puta grammaticalis, qui est corticis litteræ; et *metaphoricus* sive parabolæ, qui est rei per metaphoram vel parabolam significatæ, qui verus et genuinus est parabolæ sensus, ideoque litteralis, etsi ab Honorio Augustodunensi, et nonnullis aliis vocetur *allegoricus*, id est metaphoricus et parabolæ.

SEXTUS.

Palestinarum ritus et mores a cæterarum gentium ritibus et moribus valde differentes effecerunt, ut nonnullæ ex his similitudinibus arcanis ex medio vulgo rureve petite, non alio conamine videntur exteris: cum tamen mira sit in illis ad res exprimendas efficacitas, et cum rerum proprietate congruitas.

SEPTIMUS.

In Canticum hoc, æque ac in aliis parabolis, adduntur subinde emblemata ad elegantiam parabolæ, quæ proinde non est necesse, imò subinde est impossibile applicare rei per parabolam significatæ, ut cum Christus, *Matth. xxv*, in parabola *talentorum* ait herum plura vel pauciora talenta cuique famulorum *desidisse* secundum propriam virtutem: id enim heros facere solet. At Deus, ibi per herum significatus, id non facit: nam gratiam non distribuit secundum dignitatem et meritum ratoræ, ut volebat Pelagius, sed mere gratis.

OCTAVUS.

Canticum hoc est drama, in quo nulla non verbis et voce, sed actorum gestu et actione representantur, ut cum duellum, pugnam, convivium representant non loquendo, sed duellando, pugnando, convivando in theatro. Quare *actio* hic colloquutioni personarum, quæ aliqui obscura et incoëcinnia videtur, inserenda est, ut tam expleret et explicet. Imò drama sepe est actio scilicet in qua multe persone agunt, nec verbis, sed gestibus rem representant. Rursum dramaticum

CANONES IN CANTICUM CANTICORUM.

459

opus vel poema est, in quo solæ persone agunt absque poëte interlocutione. Quocirca in Canticum non exprimitur, nec distinguitur, ubi sit vox sponsæ, ubi vox sponsi, ubi vox adolescentularum; sed omnes indiscriminatim commiscuntur: atque hæc res magnam parit obscuritatem, quæ interpreti ex ipsa verborum sententia, et ex antecedentibus et consequentibus solerter elucidanda est, ut euique suam vocem et loquendi vicem assignet.

NONUS.

Sponsus et sponsa affectibus amoris indulgent: unde non tam concinne et ordinate, quam affectuose loqui solent; ferunt enim incendii sui flammis, quocumque eos rapit amor.

DECIMUS.

Totale et adequatum sensus litteralis hic est de connubio, sive conjunctione Christi et Ecclesie per fidem et amorem; *partialis* litteralis est de conjunctione Christi cum anima sancta, præsertim quæ studet perfectioni: hæc est enim pars et membrum Ecclesie; *partialis principalis* est de Christo et B. Virgine: hæc enim est præcipua pars, primæque membrum Ecclesie.

UNDECIMUS.

Canticum scriptum est instar dialogi, in quo interlocutores sunt, sponsus Christus, sponsa Ecclesia, sponsi sodales (puta apostoli et anime perfectæ), adolescentule comites sponse, id est anime in virtute necdum adultæ, sed lævæ, adolescentes tamen et crescentes in virtute.

Crebro in Canticis vinearum fit mentio, quia in his sponsus ut vinitor, pastor et rariocula inducitur. Noster Sanchez probabiliter per vineam et vitis in Canticis accipit fructus que fundunt balsamum, quales ipse censet esse cypros, aliasque

Non hanc
causam
causa?

arbores aromáticas: *primæ*, quia hæc florentes suavem exspirant odorem, non vites, nisi pauca; *secundæ*, quia S. Hieronymus, in epistola S. Pauli, ait: «Contemplata est balsami vineas in Engaddi»; et in cap. xxvii Esæ: «Balsamum, inquit, quod nascitur in vineis Engaddi»; *tertiæ*, quia Septuaginta cum vineas dicunt *Boream*, inquit verbo *שפלה*, quod a cypro deducitur; *quartæ*, quia hebræum *כרם herem*, id est vinea, quemlibet agrum vel hortum significat: unde *Judic. xv*, vocatur *herem zult*, id est vinea olive Et Cant. v, pro messu Septuaginta vertunt, *vindemiam cyprum meum*. Hinc et *Poni*, indeque *Isidori* in regno Granatensis *carmen* (quod derivatur ab hebræo *herem*, L. e. vinea, vocant hortum, qui boslibet arboribus consistit. Hinc et cap. vi, 41, pro *camomorum in vallis*, hebræus est *כרם כרם* *herem herem*, id est in cypris, quæ abundabat in Jericho et Engaddi; *quintæ*, quia cyprus fundens balsamum similis est viti. Audi Plinium, lib. XII,

cap. xxv: «Hæc viti similior est quam myrto, nulliocoli seri dicitur nuper vinea ut vitis, implet colles vinearum modo. » Vineæ ergo sponsi non tum vitis et vini, quam cypri et balsami erant feraces. Hæc sententia vera est, sed partialiter. Vineæ enim hæc et cypros et vites et arbores præsertim aromáticas confinebat: sic Romæ videmus in vineis esse hortos, viridaria, pomaria, agros et segetes. Imò in Lombardia idem ager fert segetes, fructus et uvas, adeoque idem campus est ager, pomarium et vinea; segetibus enim immiscuntur vites ulmis imixta, et utrorumque limites circumcirca sunt arbores fructifera. Nam Salomon, qui hic grammatice inducitur ut sponsus, et vineas vitium juxta Jerusalem, et vineas cypri balsamique in Engaddi habebat, ut patet cap. 1, vers. 13: «Botrus cypri, ait, dilectus meus mihi in vineis Engaddi;» et *Eccle. ii, 4*: «Plantavi, inquit, mihi vineas, et sylvam liquorum germinatum. » Porro an cyprus sit frutex balsamii ferax, disseram cap. 3, vers. 13.

DUODECIMUS.

In Canticis subinde membrum corporis significat vestem, quæ tegitur aut ornatur, ut cum cap. v, sponsi caput vocatur *aurum optimum*, caput sumitur pro corona capitis; hæc enim erat ex auro optimo. Sic cap. eodem, cum *semper* sponsus dicitur *ebrius*, *semper* sumitur pro zona quæ ventrem tegebat et cinchabat: hæc enim facta erat ex ebore. Hinc expositionem exitit honestas. Quis enim credat sponsam castissimam, ventrem nudum spectandam aut describendam exhibuisse? *Cant. vi*, pro eo quod Noster habet: «Coma capitis tui sicut purpura, » S. Ambrosius, serm. 17 in *Psalm. cxvii*, legit: «Ornata capitis tui sicut purpura, » ubi per *comam* accipit ornatum comæ, puta coronam comæ infixam. Sic nonnulli per *ubera* et *umbilicum* intelligunt *mammillare*, puta velum tegens ubera et umbilicum, juxta illud *Catuli* in *Argonautis*:

Non terebi strophis lactentes victa papillis.

Cant. viii: «Pone me ut signaculum super cor tuum, » id est super bullam, quæ tegitur et ornatur cor tuum: hinc enim non sume amantem, v. g. deum vel idolum suum gentiles insculpere solebant, æque ac hebræi, ut illius virtutis Dei sui, semper memorem referrent, utque in corde et mente jugiter cogitarent et amarent. Stulti modo apud oratores et poetas sæpe res vestita significat vestem, quæ tegitur et vestitur, per me *tonymum*. Sic *collum* significat collare quo tegitur; *crines* significant crinialia; *semine femoralis; thorax*, id est pectus, notat vestem quæ tegitur, quæque exiit *thorax* dicitur. Sic per signatit calceum, quo pes calcatur. Unde quod *Dent*, cap. vii, vers. 4, dicitur: «Vestimentum tuum, quo operieris, nequaquam vestitus desolabit, et pes [id est calcus] tuus non est subtritus, »

clare exponitur *Deut.* cap. xxix, vers. 5, ubi dicitur: « Non sunt atria vestimenta vestra, nec calcemata pedum vestrorum vetustate consumpta sunt. » Hæc et plura noster Sanchez hic *Proleg.* 9 et 10.

DECIMUS TERTIUS.

Actiones, gestus et habitus apud Hebræos olim honesti et decori, apud alias gentes inhonesti et indecori æstimali sunt: et vice versa. Quæque enim gens suos habet mores, ab aliis diversos; et quod æstimali temporibus placuit, posterioribus displicuit. Hinc Hebræorum vestitura, incessus, modique nuptias contrahendi, sacrificandi, adorandi, comedendi, etc., fuit aliis plane quam Græcorum et Latinorum; ut patet ex Levitico aliisque Scripturæ locis. Sic et Homerus, III *Iliad.*, scribit Theum mentum et barbam Jovis manu apprehensa demulsiisse, ut eam deliniret, quod iam rusticum et barbarum haberetur. Sic Ulysses deprehensus in Troja supplex Illeucibæ reginæ genas tetigit, ut ejus clementia mortem evaderet, teste Euripide in *Hæcubæ*, quod modo crimen pene læsæ majestatis haberetur. Sic Amazones nudæ mamma incedebant, ut liberis depugnarent. Unde Propertius libro III *Eleg.*:

Qualis Amazonum nudatis bellica mamma
Turbæ.

Idem de virginibus Dianæ comitibus tradit Callimachus in hymno Dianæ. Et de Camilla Virginius, *Æneid.* XI: « Nudum extra latus, » Idem fecisse Hebræos putant nonnulli, ideoque hic cap. iv, vers. 5, ubi sponsæ nuda dilaudari At jam honestas et castitas omnium pene gentium ab hac nuditate plane abhorret. De uberioribus quid sentiendum dicam cap. iv, vers. 5.

DECIMUS QUARTUS.

Hebræi, dum induunt nomina, alludunt ad nominis etymon, illudque personæ vel rei, cui nomen induunt, competere significant, vel optant. Sic *Adam* dictus, quia formatus ex *adama*, id est terra; *Jacob*, id est *supplentatio*, quia supplentatio *Esau*, *Gen.* xxvii; *Nabal*, id est *stultus*, quia superbe et stulte respondit militibus Davidis, I *Reg.* cap. xxv, 25. Sic virginam *7700* *sebek*, id est *amygdalinam*, sive *vigilantem* ostendit deus *Jeremias* cap. i, vers. 11: « Quia, inquit, ego vigilabo, » etc. imiles allusiones sunt in primo et secundo arboribus, sub quibus Sathanæ scelus se deprehendisse mentebatur senes, *Daniel.* cap. xiii. Simili allusione sponsa hinc vocatur *Sulamitis*, id est *Salomonica*, sive *Salomonis* uxor, quasi a pacifico pacifica. Et cap. i: « Oleum effusum, inquit, nomen tuum, » hoc nomen est *Messias*, sive *Christus*, id est unctus oleo, ita copiose, ut illud in aliis effundat. Crebro hic talia occur-

DECIMUS QUINTUS.

Sæpe in Scriptura vocatur res talis, qualis foris apparet, etiam si revera in se non sit talis. Sic *Gen.* i, luna vocatur « luminare majus, » quia et luna terre vicinis hominibus major apparet, cum revera omnibus stellis sit longe minor. Sic *Zach.* vii, virgines a Magis conversæ dicuntur in serpentes; quia hominibus illa videbatur, cum revera, juxta *Nysseum*, *Justinum*, *Tertullianum* et *Rupertum*, non essent aliud quam præstigiæ, quibus oculis illudebant, ut faciunt præstigiatores. Sic *Joseph* vocatur pater *Jesu*, et idola vocantur dii; et dum cometa discurrens, dicitur stella de celo cadere; atque extrema pars mundi et cæli dicitur, que nobis extrema apparet, cum tamen in globo rotundo (qualis est mundus) revera nulla pars sit extrema, sed omnes eant in orbem. Sic hic cap. vi, sponsi caput dicitur simile auro, comæ palmis, oculi columbis, genæ aromatis, labia liliis, manus terno, venter obori; sponse vero nasus, cap. vii, dicitur similis turri Libani, femora montibus, umbilicus crateri, oculi piscibus, quia eis similes apparebant, etsi revera tales non essent.

DECIMUS SEXTUS.

Olim uxores a viris nomen accipiebant, ut *Cain* uxor vocatur *Caita*, *Cornelius* *Cornelia*, *Dionysius* *Dionysia*, æque ac hic *Salomonis* sponsa ab eo vocatur *Sulamitis*. Rursus a quo insigne quis beneficium acceperat, jus nomen assumebat. Sic *S. Cyprianus* *Cæciliæ* nomen assumpsit a *Cæcilio* presbytero, qui eum ad Christum convertit; *Eusebius* *Cæsariensis* *Pamphilus* nomen sibi ascevit a *S. Pamphilo* doctore et martyre; *Josephus* historicus *Flavius* prænomen sibi adjunxit a *Flavio* *Vespasiano* imperatore, qui eum honoribus auxit. Insuper in Scriptura eidem personæ et rei diversa nomina dantur, juxta varia idiomata. Sic *S. Thomas* Apostolus, hebraice *Thomas*, grece *Didymus*, latine *Gemellus* dicitur; *S. Simon* hebraice *Chama-næus*, grece *Zelotes* cognominatur; *Judas* chaldaice *Thaltau* (id est *uberalis*); hebraice *Lebbaeus*, id est *coræolum* nuncupatur, *Matth.* x; *Talitha* hebraice, grece vocatur *Dorcas*, latine *Cæcra*, *Actor.* ix. Sic hebraice *Salomon* et *Sulamitis*, latine *pacificus* et *pacifica* indignantur.

DECIMUS SEPTIMUS.

Sponsus hinc est *Christus*, sponsa est *Ecclesia*, et anima fidelis, non quælibet, aut peccatrix, sed sancta, imo perfectioni studens, et amore *Christi* flagrans. Hæc enim sola sponsæ *Christi* nomen meretur, cujus hic spiritualis amoris et ardoris divini describuntur. Ita esse patet ex ipsis *Canticis* verbis, ut cum dicitur cap. iv, 7: « Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te; » et cum cap. ii, 4, ait sponsa: « Introduxit me dilectus in

estram virarium, ordinavit in me charitatem. Fallite me floribus, stupate me malis: quia amore languo. » Rursus passim sponsus sponsam vocat amicam, dilectam, pulchram ut luna, electam ut sol. Et cap. ii, 16, ait: « Dilectus meus mihi, et ego illi, qui pascitur inter lilia; » et cap. iv, 9: « Venerasti cor meum, soror mea sponsa; » et cap. vi, 8: « Una est columba mea, perfecta mea; » et cap. vii, 5: « Que est ista, que ascendit de deserto, deticens alliuens, inmixta super dilectum suum? » Denique *Canticum* non aliud, quam celestes amores *Christi* et anime sancte spirat: peccatorum tamen subinde meminit, cum ab eis persecutionem se passam significat, ut cum ait cap. i, 5: « Nolite me considerare quod fœca sim, quia decoloravit me sol: filii matris meæ pugnaverunt contra me. » Aut cum eos conterere satagit, ut cum ait cap. iv, 8: « Coronaberis de capite *Amannæ*, de vertice *Sanir* et *Hermôn*, de cubilibus *leopardum*, de montibus *pardorum*. » Audi *S. Bernardum*, *serm.* 61: « Sponsam nescimus in hoc toto opere adhuc nominari, nisi modo cum ad vineas itur, cum vino charitatis appropinquatur. Que cum venerit, et perfecta fuerit, faciet spiritale conjugium, et erunt duo in carne una, sed in uno spiritu, dicente Apostolo: Qui adheret domino, unus spiritus est. » I *Cor.* vi, 17. Idem *serm.* 85: « Quam videris, inquit, relicti omnibus Verbo votis omnibus adherere, Verbo vivere, Verbo te regere, de Verbo concipere quod parat Verbo, que possit dicere: Mihi vivere *Christus* est et mori lacrum, hanc p̄ta conjugium, Verboque maritatum. » Idem docet *Belarminus*, *lib.* III *De Ecclesia militante*, cap. vii, respons. ad 1; ac *S. Hieronymus*, *epist.* 140 ad *Priscipianum*; atque *Cassiodorus*, *S. Gregorius*, *Beda*, *Phil.* *Iustus*, *Anselmus*, *Rupertus*, ceterique Patres et interpretes ad illa *Cantic.* vi, 7: « Sexaginta sunt reginæ, et octoginta concubine, et adolescentularum non est numerus. Una est columba mea, perfecta mea. »

Porro hujus perfecti amoris quatuor sunt gradus et status, qui hoc *Canticis* libro ordine describuntur. Primus status amoris est achivose vite; in quo animus affectibus nondum edomitis Deum quidem odoratur, et quasi degustat, currens in odorem unguentorum ejus; non eo tamen ad arbitrium et voluptatum suam fruitur. « Et mirabar, inquit *S. Augustinus*, *lib.* VII *Confess.* cap. xvii, quod jam te amabam, et insistebam frui tuo; sed rupi-bar a te decoro tuo, moxque diripiebar abs te pondere meo, et roebam in ista cum gemita; et pondus hoc, consuetudo carnalis. » Et infra: « Aciem figere non valui, et repressa infirmitate redditus soliti, non mecum febreham nisi amantem memoriam, et quasi olfacta desiderantem, que comedere nondum possem. » Hic amoris status describitur cap. i et II *Canticis*. Unde ibidem sponsa ait sponso: « Trabe me: post te curremus in odorem unguentorum tuorum; »

at: « Nolite me considerare quod fœca sim, quia decoloravit me sol. Indica mihi ubi pascat, ubi cubes in meridie, ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum, » etc.

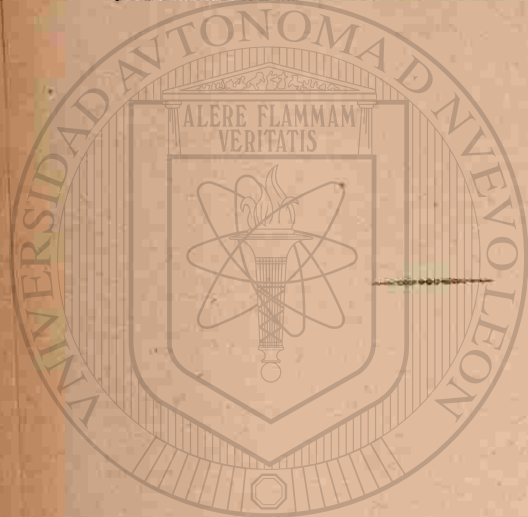
Secundus amoris gradus et status anime Deum amantis est vite contemplatrici. In eo anima, sic collocatur anima, facto sibi ad eum gradu vitiosorum habituum demolitione, passionum visiorum compressione, et perfecta rerum omnium sicut abnegatione; et in eo constituta non solum sicut in priore statu, Deum aliquando complectitur contemplationis et amoris actu, sed eodem continuato aliquantulum ipsum contemplans amansque pene possidet, magna mentis tranquillitate, fitque suavissimus lectus pacifici *Salomonis*, et quasi nuptiale ferocium, in quo sponsus requiescit ac velitur, animam in se quiescentem fovens. Hic amoris gradus describitur cap. iii et iv *Canticis*. Unde ibidem post primum sponse somnum sponsus adjurat adolescentulam, ne que illam a somno hoc amoris excitet.

Tertius amoris et amantis status est conatus ex actione et contemplatione. In eo anima, sic tubente sponso, a contemplatione divisa, se conat ut turbam et gregem pastoris illius qui, propter animam charitatem qua tenet nos, e sua Patria in terras descendit, questuribus magnis laboribus, et proprio sanguine redempturus oculos, que perierant, procellam nullam acerbissimum temporum, periculum nullum penamque subterfugias, aut dedens, dum illas recuperaret. Hic amoris status describitur cap. v, vi et vii *Canticis*. Unde ibidem sponsus sponsam ad campos et villas invitavit: « Ut quasi bonus pastor pascat gregem suum, lassos allevet, revocet errantes, infirmos lucratur, » ait *S. Ambrosius*, *lib.* *De Isaac* et anima, cap. viii. Licet enim ibidem sponsa negligentie insimuletur, quod sponso osium pulsanis ipsa in majorem sponsi amorem exarsit, perinde ac « amantium ire, amoris redintegratio sunt. »

Quartus status est, cum anima vitam supra humanam, ac pene divinam, supradictis longe superiorem, inexplibilibi desiderio appetens, tanto flagrat divini amoris incendio, tanquam veluti zelotypia aestuat, ut manere in carne mors illi sit, et peregrinari a Domino alter quasi infernus illi videatur, solaturque propter a exilium suum, ac perferat uno studio laboreque amaram lucrandum dilectissimo sponso. De qua re sic *S. Gregorius*, *lib.* II *super Ezech.* hom. 15: « Qui sunt in sancta Ecclesia thalami, nisi eorum corda, in quibus anime per amorem sponsi invisibilibi junguntur, ut ejus desiderio mens ardeat, nulla jam que in mundo sunt concupiscat, presentis vite longitudo in penam deputet, exire festinet, et amoris amplexu in celestis sponsi visione requiescere. Mens itaque que jam talis est, nullam presentis sæculi consolacionem recipit, sed ad illam

quam diligit medullitus inspirat, fervet, anhelat, anxiatur. Vilis fit ipsa salus corporis, quia transfixa est vulnere amoris. » Ille status amoris describitur *Cantic. cap. viii.* Unde ibi post tertium omnium de ea dicitur: « Quae est ista quae ascendit de deserto delictis affluens, ianixa super ductum suum? Pone me ut signaculum super cor

tuum, etc. Fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus emulatio: lampades ejus, lampades ignis atque flammarum. » Ita noster Bernardinus Rosignolius, *De Disciplina christiana perfectionis, l. IV, cap. ix*, qui deinde singula capita singulorum versus ex ordine, hisce quatuor amoris gradibus alternative adaptat.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN
DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

COMMENTATORES CANTICI CANTICORUM.

HEBRÆI.

Primus est Chaldaus Paraphrastes, qui in Canticum fuit R. Joseph Cæcus, sicut in Pentateucho fuit R. Aquila, qui chaldaice Oukelos dicitur, in Prophetis vero R. Jonathan filius Uzielis. Hi omnes, utpote iudei, judicant, ac presertim R. Joseph, qui Canticum non tam veritè quam explicat, ut non tam interpres quam paraphrastes, sive commentator esse videatur. Quare Canticum de Synagoga, deque lege Mosæ, tabernaculo, magna cæterisque beneficiis Israeli collatis interpretatur, multaque interest ex Judæorum fabulis, et Thalmodistarum figmentis, quæ colligit et excusat Franciscus Lucas in Apologia Paraphrasis Chaldaea. Habet tamen suum usum, et vix interpretati obsecundat, sicut Synagoga subævit Ecclesie, lexque Evangelio, et Moses Christo, eique quasi typus prelusit.

Scriptura quoque in Canticum R. Salomon, Aben-Ezra et R. David Kimchi

GRÆCI.

Primus Origenes in Canticum scripsit homilias sex, in quibus « Origenes vixit seipsum, » ait S. Hieronymus, qui eas ex Græco in Latinum convertit; quare tenere et sine causa ultimas quatuor Origenis esse negat novus (imo novator et in fide caecodoxus) Origenis interpres. Finit in capite secundo *Cantic. vers. 14.* Floruit anno Domini 226.

S. Gregorius Nyssenus, frater S. Basilii, edidit in Canticum homilias 18. Finit in cap. vi, vers. 9. Floruit anno Domini 380.

Philo Carpathiorum Episcopus constitutus a S. Epiphanio. Exstat tom. I *Biblioth. SS. Patrum*; sed multa illi inserta vel infarta sunt a sciolo quopiam ex S. Gregorio, quæ cum reliqua explicatione parum congruat. Floruit anno Domini 374.

Theodoretus doctus et genuine Canticum explicat, atque trium aliorum Patrum, quos non nominat, explanationem adjungit. Floruit anno 430. Censet Hortolanus tres hosce Patres esse S. Gregorium Nyssenum, S. Nilum monachum S. Chrysostomi discipulum, et S. Maximum. Hi enim Theodoretus fuerit coevi; et horum trium brevis Can-

tici paraphrasis, Commentario Theodoretii in Canticum præfigitur.

Michael Psellus S. Gregorii Nyssenti est compendiarior.

LATINI.

Primus est Aurelius Cassiodorus, consul romanus, ac Theodorici regis Gothorum cancellarius; unde ejus nomine plures scripsit epistolæ tanto viro dignas, qui deinde aule peritus, mundo valedicens, et monasticum in monasterio a se constructo exerceo, totum se pietati et Sacris Literis tradidit, in hisque plane senectus, prope centocentis sancto sine quovis, ait Baronius, anno Domini 562. Ille ergo scripsit in Canticum breviter, sed clare, ac sæpe ac ut longæ sententiarum difficultatem, sensuumque litterarum genitum assignat: unde ex eo plura deprompsi Roda. Haymo et alii; sed sciolis quispiam nomina Cassiodoro atroxuit. Nam cap. iii, vers. 11, citat Gregorium Papam, qui centum annis eo fuit posterior. Floruit anno Domini 539, coævus et socius Severini Boetii, ac Symmachii consulis romani.

Justus Orgerianus Episcopus scripsit in Canticum. Exstat tom. I *Biblioth. SS. Patrum.* Floruit anno 540, sub Justiniano imperatore. Interfuit concilio Toletano II. Vide S. Isidorum *De Scriptur. Eccles. cap. xiv, et De Viris illustr. cap. xxxiv.*

Venerabilis Beda prolixum edidit Commentarium anno 700, cui et alium subjungit, quem ipse ex variis S. Gregorii locis colligit.

Albinus, sive Alcuinus Flacius, Bedæ discipulus, et Caroli Magni magister, anno 730.

Aponius doctus et graviter scripsit in Canticum anno 860, ait Sixtus Senensis in *Chistia*. Possovinus et Bellarminus, *De Script. Eccles. Se. I* antèrhis vixisse videtur. Nam Aponium citat Beda lib. IV in *Cantic. cap. xiiii.* Beda autem floruit anno 700. Finit Aponius in cap. iv *Cantic. vers. 7, ad illa: « Tota pulchra es; amica mea; »* ac deinde Commentarium Aponii continuavit Lucas Abbas S. Cornelli, ex ipsis Aponii verbis, sed successis et in pausa contractis, unde multi illum citant nomine Aponii.

Angolomus monachus, Aponii est abbreviator. Floruit anno 830, tempore Lotarii imperatoris. Unde in *Præfat.* eum laudat, quod, relicto impe-

Cassio-

dorus.

Justus
Orgeri-

anus.

Alcu-

inus.

Ango-

lus.

rio, monasticen amplexus sit, in eaque pie defunctus vitam studiumque suum sancto consummarit.

Haymo Bedara fere in compendium redigit, ac pene ad verbum transcribit Cassiodorum. Obiit anno 853.

S. Anselmus, Cantuariensis Archiepiscopus, anno 1081.

Rupertus abbas Tuitiensis Canticum explicuit de B. Virgine, anno 1119.

S. Bernardus pie et eleganter explicat Canticum; sed morte preventus, illud non absolvit; unde ei successit Gilbertus abbas, qui opus prosecutus est. Floruit anno 1130.

Richardus de S. Victore, S. Bernardo coævus et amicissimus, pauca Cantici sententias exponit.

Inter opera S. Thomæ Aquinatis existat commentarius in Canticum. Dubitant tamen viri docti an hic commentarius sit ipseus, quia stylum ejus non redolet, atque ex Cassiodoro et Beda videtur transumptus. Idem plane ad verbum existit apud Heymonem, qui 430 annis antecessit S. Thomam: quare Commentarius S. Thomæ, quem sub meram dictavit monachus Fosse novæ, juxta Romam, videtur fuisse alius ab hoc. Quocirca diversus plane ab hoc Commentarius in Canticum nomine S. Thomæ prodit seorsim impressus a Petro Gualtero anno Domini 1543, solentque juncti Commentario Cajetani in Proverbia et Ecclesiasten. Hic magis redolet stylum scholasticum S. Thomæ.

Guillelmus Parvus abbas Bassensis, anno 1170. Honorius, Augustodunensis presbyter, anno 1220.

Hilgerinus, Cardinalis Sabinensis, anno 1233. Ex variis S. Ambrosii locis Commentarium

tegrum in Cantica collegit Antonius Demochares. Existat in fine tom. V S. Ambrosii.

RECENTIORES.

Nicolaus Lyranus, Hugo Cardinalis, Dionysius Carthusianus, Jacobus Jansonius, Joannes Picus Carthusianus, Placidus Nigidius, Alfonso ab Orozco, Tuccius, Hieronymus Almonaciensis, et plures alii, quos Roma reperi. Ceteris eminent Franc. Titchmannus, Luisius Legionensis, Cosmas Damianus Ortolanus, Philippi II Hispaniarum regis theologus, qui paraphrasin habet licentiam et succulentam; Joannes a Jesu Carmelitanus, nostri Gaspar Sanchez et Ludovicus de Ponte. Novissime et exactissime noster Martinus Delrio, Michael Gieslerus et Ludovicus Sotomajor; denique nuperime Joannes Malderus Episcopus Antuerpiensis, ac noster Luisius ab Alcazar in allusionibus ad Apocalypsin toto lib. III uterque succincte, sed erudite et nervose.

Ex his omnibus succum exprimam, et pollinem floremque decerpam. Litterale et mystico discernam, intelliges digeram, confusa distribuiam, et cuicque quod eum est ordinate attribuiam; atque propria plura addam, memor semper solite brevitas et methodi.

Porro Joannes Gerson cancellarius Parisiensis Canticum exposuit de amore seraphico, quo anima pia ardet erga Christum, anno Domini 1429, ac complevit die 9 Julii, et instar S. Thomæ peritridum, puta die 12 Julii, cum Commentario vitam finivit, anno etatis 68, ut amicus Christi frateretur in celo, unde identidem repetens illud Cant. viii: « Fortis est ut mors dilectio, » illi unicus est.

PRIMUM DRAMA,

SIVE

PRIMA PARS CANTICI

QUA DESCRIBITUR INFANTIA ECCLESIE

(QUE FUIT AB ORTU CHRISTI USQUE AD ASCENSIONEM IN CÆLUM),
A CAP. I VERSU 1, USQUE AD CAP. II VERSUM 8.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Sponsa ambit spirituale sponsi osculum, ubera, unguentum, oleum, cellaria. Moz, vers. 2, ait se formosam, aci nigran ab arxu solis et persecutions. Unde, vers. 7, quarit locum sponsi, auditque ab eo ut abeat post greges et pastores. Unde, vers. 9, cum assimilat aquilati, genus turture, collum monitis. Denique, vers. 12, aserit nardum suum dedisse odorem, presente sponso, quem comparat fasciculo myrrhæ et botro cyprî, cum eoque spiritali laudis affectu dissonatur.

- Osculetur me osculo oris sui: quia meliora sunt ubera tua vino, 2. fragrantia unguentis optimis. Oleum effusum nomen tuum: ideo adolescentulo dilexerunt te. 3. Trahe me: post te curremus in odorem unguentorum tuorum. Introduxit me rex in cellaria sua: exsultabimus et letabimur in te, memores uberum tuorum super vinum: recti diligunt te.
- Nigra sum, sed formosa, filia Jerusalem, sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis. 5. Nolite me considerare quod fusca sim, quia decoloravit me sol: filii matris meae pugnauerunt contra me, posuerunt me custodem in vineis: vineam meam non custodivi.
- Indica mihi, quem diligit anima mea, ubi pascas, ubi cubes in meridie, ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum. 7. Si ignoras te, o pulcherrima inter mulieres, egredere, et abi post vestigia gregum, et pascas hædos tuos juxta tabernacula pastorum.
- Equitum meo in curribus Pharaonis assimilavi te, amica mea. 9. Pulchra sunt genæ tuæ sicut torturis, collum tuum sicut monilia. 10. Murenulas aureas faciemus tibi, verniculas argento. 11. Dum esset rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum.
- Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter ubera mea commorabitur. 13. Botrus cyprî dilectus meus mihi, in vineis Engaddi. 14. Ecce tu pulchra es, amica mea, ecce tu pulchra es, oculi tui columbarum. 15. Ecce tu pulcher es, dilecte mi, et decorus. Lectulus noster floridus: 16. tigna domorum nostrarum cedrina, laquearia nostra expressina.

VOX SPONSÆ.

1. OSCULETUR ME OSCULO ORIS SUI. — Inverecundia villetur sponsa, qui præter morem feminarum honestarum et verecundarum, prior ambit sponsum, ejusque spirituale osculum sine ulla prefa-

tionem illico possit; sed amore sancto ebria necesse erubescere: ubi enim amor, ibi non est timor vel pudor. « Præceptum amor, ait S. Bernardus, nec iudicium præstolatur, nec consilio temperatur, nec pudore frenatur, nec rationi subjicitur. Rogo supplico, flagito: Osculetur me osculo oris sui. »

rio, monasticen amplexus sit, in eaque pie defunctus vitam studiumque suum sancto consummarit.

Haymo Bedara fere in compendium redigit, ac pene ad verbum transcribit Cassiodorum. Obiit anno 853.

S. Anselmus, Cantuariensis Archiepiscopus, anno 1081.

Rupertus abbas Tuitiensis Canticum explicuit de B. Virgine, anno 1119.

S. Bernardus pie et eleganter explicat Canticum; sed morte preventus, illud non absolvit; unde ei successit Gilbertus abbas, qui opus prosecutus est. Floruit anno 1130.

Richardus de S. Victore, S. Bernardo coævus et amicissimus, pauca Cantici sententias exponit.

Inter opera S. Thomæ Aquinatis existat commentarius in Canticum. Dubitant tamen viri docti an hic commentarius sit ipseus, quia stylum ejus non redolet, atque ex Cassiodoro et Beda videtur transumptus. Idem plane ad verbum existit apud Heymonem, qui 430 annis antecessit S. Thomam: quare Commentarius S. Thomæ, quem sub meram dicebat monachus Fosse novæ, juxta Romam, videtur fuisse alius ab hoc. Quocirca diversus plane ab hoc Commentarius in Canticum nomine S. Thomæ prodit seorsim impressus a Petro Gualtero anno Domini 1543, solentque juncti Commentario Cajetani in Proverbia et Ecclesiasten. Hic magis redolet stylum scholasticum S. Thomæ.

Guillelmus Parvus abbas Bassensis, anno 1170. Honorius, Augustodunensis presbyter, anno 1220.

Hilgrinius, Cardinalis Sabinensis, anno 1233. Ex variis S. Ambrosii locis Commentarium

tegrum in Cantica collegit Antonius Demochares. Existat in fine tom. V S. Ambrosii.

RECENTIORES.

Nicolaus Lyranus, Hugo Cardinalis, Dionysius Carthusianus, Jacobus Jansonius, Joannes Picus Carthusianus, Placidus Nigidius, Alfonso ab Orozco, Tuccius, Hieronymus Almonaciensis, et plures alii, quos Roma reperi. Ceteris eminent Franc. Titchmannus, Luisius Legionensis, Cosmas Damianus Ortolanus, Philippi II Hispaniarum regis theologus, qui paraphrasin habet licentiam et succulentam; Joannes a Jesu Carmelitanus, nostri Gaspar Sanchez et Ludovicus de Ponte. Novissime et exactissime noster Martinus Delrio, Michael Gieslerus et Ludovicus Sotomajor; denique nuperime Joannes Malderus Episcopus Antuerpiensis, ac noster Luisius ab Alcazar in allusionibus ad Apocalypsin toto lib. III uterque succincte, sed erudite et nervose.

Ex his omnibus succum exprimam, et pollinem floremque decerpam. Litterale et mystico discernam, diligenter digeram, confusa distribuam, et cuicque quod eum est ordinate attribuum; atque propria plura addam, memor semper solite brevitas et methodi.

Porro Joannes Gerson cancellarius Parisiensis Canticum exposuit de amore seraphico, quo anima pia ardet erga Christum, anno Domini 1429, ac complevit die 9 Julii, et instar S. Thomæ peritridum, puta die 12 Julii, cum Commentario vitam finivit, anno etatis 68, ut amicus Christi frateretur in corio, unde identidem repetens illud Cant. viii: « Fortis est ut mors dilectio, » illi incantatus est.

PRIMUM DRAMA,

SIVE

PRIMA PARS CANTICI

QUA DESCRIBITUR INFANTIA ECCLESIE

(QUE FUIT AB ORTU CHRISTI USQUE AD ASCENSIONEM IN CÆLUM),
A CAP. I VERSU 1, USQUE AD CAP. II VERSUM 8.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Sponsa ambit spirituale sponsi osculum, ubera, unguentum, oleum, cellaria. Moz, vers. 2, ait se formosam, aci nigran ab arxu solis et persecutioms. Unde, vers. 7, quarit locum sponsi, auditque ab eo ut abeat post greges et pastores. Unde, vers. 9, cum assimilat ovipalati, genus turture, collum monitibus. Denique, vers. 12, asserit nardum suum dedisse odorem, presente sponso, quem comparat fasciculo myrrhæ et botro cyprî, cum eoque spiritali laudis affectu dissonatur.

- Osculetur me osculo oris sui: quia meliora sunt ubera tua vino, 2. fragrantia unguentis optimis. Oleum effusum nomen tuum: ideo adolescentulo dilexerunt te. 3. Trahe me: post te curremus in odorem unguentorum tuorum. Introduxit me rex in cellaria sua: exsultabimus et letabimur in te, memores uberum tuorum super vinum: recti diligunt te.
- Nigra sum, sed formosa, filia Jerusalem, sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis. 5. Nolite me considerare quod fusca sim, quia decoloravit me sol: filii matris meae pugnaverunt contra me, posuerunt me custodem in vineis: vineam meam non custodivi.
- Indica mihi, quem diligit anima mea, ubi pascas, ubi cubes in meridie, ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum. 7. Si ignoras te, o pulcherrima inter mulieres, egredere, et abi post vestigia gregum, et pascas hædos tuos juxta tabernacula pastorum.
- Equitum meo in curribus Pharaonis assimilavi te, amica mea. 9. Pulchra sunt genæ tuæ sicut torturis, collum tuum sicut monilia. 10. Murenulas aureas faciemus tibi, verniculas argento. 11. Dum esset rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum. 12. Fasciculum myrrhæ dilectus meus mihi, inter ubera mea commorabitur. 13. Botrus cyprî dilectus meus mihi, in vineis Engaddi. 14. Ecce tu pulchra es, amica mea, ecce tu pulchra es, oculi tui columbarum. 15. Ecce tu pulcher es, dilecte mi, et decorus. Lectulus noster floridus: 16. tigna domorum nostrarum cedrina, laquearia nostra expressina.

VOX SPONSÆ.

1. OSCULETUR ME OSCULO ORIS SUI. — Inverecundia villetur sponsa, qui præter morem feminarum honestarum et verecundarum, prior ambit sponsum, ejusque spirituale osculum sine ulla prefa-

tionem illico possit; sed amore sancto ebria necesse erubescere: ubi enim amor, ibi non est timor vel pudor. « Præceptum amor, ait S. Bernardus, nec iudicium præstolatur, nec consilio temperatur, nec pudore frenatur, nec rationi subjicitur. Rogo supplico, flagito: Osculetur me osculo oris sui. »

Est tamen hic aliquis in sponsa pudor, dum non ad sponsum dirigit sermoneum, ut dicitur: « Osculetur » sed alios quasi intermedios alloquitur, dicens: « Osculetur me, » ut notat idem S. Bernardus. Sic Magdalena amore ebria, sine pudore, « importuna » irruit « convulso, » ait S. Ambrosius, sed « opportuna beneficio, » ut osculetur non os, sed pedes Christi. Hic autem sponsa non contenta osculo pedum, quod est servorum et subditorum, ambit osculum oris, quod est sponsarum et summe amantium, etiam parentes osculantur filios, fratres se mutuo, amicum amicum. « O quanta vis aperit! » exclamat S. Bernardus, *sermon. 7.* quante in spiritu libertatis fiducia!

Quid manifestius, quod manifesta clarioris foras mittit timorem? « Et S. Augustinus in *Manuali*, cap. xix: « Amor, inquit, dignitatis necius reverentiam nescit; » et cap. xx: « Anima amans fertur volis, trahitur desideris, dissimulat merita, misistat oculos claudit, aperit voluptati, » etc. Consolat quod de amore scribit D. Gregorius, lib. VI, epist. 24 ad Anastasium, ubi ostendit amorem et potestatem ex aequo presumere, ac cum auctoritate et imperio libere loqui. Et Chrysostomus, *serm. 147*: « Amor, ait, ignorat iudicium, ratione caret, modum nescit, non accipit de impossibilitate solatium, non recipit de difficultate remedium. Amor nisi ad desiderata pervenit, nescit amare. Amor quod amat non potest non videre. Hinc est quod omnes sancti omnia, quae mererant, parva duxerunt, si Dominum non viderent. Hinc est quod amor qui cupit Deum videre, etsi non habet iudicium, habet tamen studium pietatis. Unde et Moses audeat dicere Deo: Si invenit gratiam coram te, ostende mihi faciem tuam. » Adde, sponsa non prior ambit sponsum, sed excitata et evocata a sponso, ut patetibi ex eo quod subdit: « Melfora sunt ubera tua vino; » haec enim « ubera, » id est viscera misericordiae a sponso estensa sponse, ipsam evocant, imo audientem reddunt ad petendum osculum, quia mirabilem illi amorem fidemque sponsum ingerunt. Nam, ut ait Christus, *Joan. vi. 44*: « Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum » per gratiam excitantem et vocantem, ut ex S. Augustino docet et definit Concilium Tridentinum, sess. VI.

Osculetur me osculo oris sui. — Hebraea, *osculetur me ab oculis* (Vatablus *oculis*) oris sui. *Osculetur*, id est osculetur: Hebraei enim per futurum significant optativum, quod erat Septuaginta, *osculetur*, me ab oculis (Origenes, in interprete S. Hieronymo, habet ab oculis oris sui; Arabice, *osculetur* (Syrus verit in preterito, *osculetus est*) me ex oculis oris sui. « Oculis » in plurali significant vehementer desiderium et amorem sponsum, ut ejus presentia salvari nequeat, eamque continuam exoptet. Nam, ut ait Poeta:

Venero ante tuos in novis habere molam;

et, ut ait S. Bernardus: « Modus amandi Deum, est amare sine modo. » Plurima Christi et Ecclesie oscula fuisse recenset hic Tuoicus. Silet sponsa personam sponsi, dicitque tantum, *osculetur*, quia cum nil nisi sponsum mente pertractat, nil quoque ab aliis mente pertractari opinatur. Unde actum exprimit, personam vero facit, utpote quam tui sibi, sic et caeteris notissimam, omniumque cogitationibus presentem aestimat, sicut Magdalena, *Joan. ix. 18*, rogata a Christo specie hortulani apparente: « Muller, quid ploras? quem quaeris? » respondit: « Domine, si tu sustulisti eum, » etc. : quem cum? ulique Christum, qui tui est amor meus, imo mens mea et cor meum, sic et caeterorum esse censeo: nimirum ipsa tota plena Christo, nec se, nec caeteros de alio quam de Christo cogitare posse putabat.

PRIMUS QUENATU

TOTALIS ET ADQUATU,

De Christo et Ecclesia.

Est vox patriarcharum, ait S. Bernardus, ad Synagogam, ait S. Thomas, desiderantis adventum Christi, q. d. Quia Christus toties mihi adventum suum promisit per prophetas, ego per tria annorum millia avidè et anxie eum exspecto; veniat ergo ipse et osculetur me osculo oris sui, » ut carum meum et os meum assumam per illum mihi loquantur, seorsum conjungat, ut qui olim aperuit ora prophetarum, nunc os suum aperiat. Audi Origenem: « Quousque sponsum meus mittit oscula per Moysen, mittit oscula per prophetas? Jam ipsius cupio ora contingere, ipse veniat, ipse descendat. Orat igitur sponsa patrem, et dicit ad eum: Osculetur me osculo oris sui. Et quia talis est, ut compleatur per eam propheticum illud in quo dicitur: Adhuc te loquente, dicam, et ecce adsum: sponsum, sponsi pater exaudivit, mittit filium suum. Videns illa eum ejus deprecatur adventum, orare destitit, et ad eum conatus loquitur: Quoniam bona ubera tua super vinum, et videro tangenturum tuorum super omnia oromala. » Sic quoque Theodoretus, Apollonius et Beda. Adit Theodoretus: « Cum igitur sponsa patricitatem, robur, divitias, regnum, quod in omnes habet, vim ejus aeternam, incorruptibilem, nullum habiturum finem intellexerit: eum videre contempsit, et in complexum ipsius ruere, a quo illi oscula dare spiritalia. » Adde, vox haec non tantum est Synagoga quam Ecclesie, que post Christi incarnationem, dicitur osculetur, id est osculari me pergit, et osculum hoc amoris sui semper in me adangeat. Unde hebraice est, *osculetur me osculo*.

Osculum hoc Christi *physicum*, est ipsa unitio hypostatica; hoc enim junxit carnem Verbo, humanum Deo, sicut per osculum sponsum sponsum jungitur. Unde osculus, ait S. Bernardus, est Deus, osculus est homo, osculum est utraque unio,

per quam fit una utraque persona, qui simul est Deus et homo: osculum enim castissimum est symbolum coequationis et affinitatis; unde apud omnes gentes parentes osculantur filios, fratres, cognatos, affines: quocirca Cato feminas sibi sanguine propinquas amore patrio osculatur, ut scribit an vinum olerant. Olim cum romanis feminis breve vinum fuisse non erat; quod si bibissent, intemperantes et impudicas habebantur, et multis exemplis ostendit Traquellus, leg. IX *Commod. num. 206*. Multo magis Deus osculus et visitans animam inspicit, an illa delicata et vanitate redoleat, de hisque illam castigat, juxta illud: « Probasti cor meum, et visitasti nocte: igno me examinasti, et non est inventa in me iniquitas, » *Psalm. xvi. 3*.

Osculum vero *eticum*, sive morale, est affectus et amor intimus, quo Christus Ecclesiam et anima fidei artissime conjungitur. Audi S. Bernardum hoc, *serm. 2*, votum hoc osculi in sponsa pio et pathetice exponentem: « Quo mihi ora haec semivivaria prophetarum? ipse potius speciosus forma per filios hominum, ipse me osculetur osculo oris sui. Non audio jam Moysen: impeditio est siquidem linguae factus est. Hinc habita remota sunt: Jeremias nescit loqui, quia puer est, et propheta omnes cingens sunt. Ipse, ipse quem loquuntur, ipse loquatur: ipse me osculetur osculo oris sui. Non in eis jam, aut per eos loquatur mihi, quoniam tenebrosa aqua in nubibus aëris, sed ipse me osculetur osculo oris sui, cujus gratiam presentia, et admiranda sivea doctrina fiant in me fontemque saltem in vitam aeternam. »

Nota, osculum symbolum est *primo*, reconciliationis, cum enim quis alium offendit, reconciliatur ei per osculum, sicut pater reconciliatus est filio prodigo, *Luc. xv. 20*; *secundo*, pacis et concordiae; *tertio*, salutationis et bonae appreciationis, unde Apostolus: « Salute invicem in osculo sancto, » *1 Cor. esp. xiii. 12*; *quarto*, amoris et intimae conjunctionis; unde divinus Hierotheus apud S. Dionysium, *De Divinis nominibus*, cap. iv, ait, amorem habere vim jungendi, miscendi et unendi: quod significatur per osculum.

Omnibus hinc de causis Ecclesia et anima fideles possent osculum Christi, q. d. ait Cosmas Damianus: Quousque tandem irascere supplicibus tuis, optime generis nostri conditor, et pater Deus? quando totus humane generi promissa tua responderi, et usquequaque efflagitari putare? quem ad finem promissum primum in hominem se contrahit, et in thronis suis continet benignitas tua? Nilne te optatum a satana oculis imperitum; nihil te servitum reditit filii; nihil peccandi, et vitandi, qui semelipsis non peccaverunt, morandi iudicio necessitas; nihil ad vitam data lex, nihil coedes in meritum; nihil data fides, piorum vota praesque movebunt? Justa est, falemur, indignatio tua. Justa sunt, quae in nos exerces, iudicia; incredulitas namque primum tua fuit in ho-

minem benignitas, amplexissimi decreti honores, et quae in eundem contulisti iugentia beneficia. Contra vero pro tanta tua benignitate incredulitas nostra erga te exstati impietas, pro amplexissimis honoribus atrocis injuria, proque tam ingentibus beneficiis, quam nemo homo prestare possit, noxa gravissima. At jam per tria annorum milia ratum in totum genus vestrum deseruit, in filios, inquam, Aed, qui acerbum illius poma omni, patrique praevincantem ignorantes, et quasi omni innocentes, sed ex patre nocentes launt; idem potiore jure filii sunt tui. Torum miserece, o Domine. Supercaletat ergo misericordia tua iudicium. Veniat Christus Aed, Abrahama, Isaac, Jacobo, Noe, caeterisque prophetis promissus, induat carnam nostram, ac per illam nobis osculum reconciliationis exhibeat: ipse enim est propitiolo pro peccatis mundi, ipse pax et salus nostra, ipse amor, anima, habitus et vita nostra. « Spiritus oris nostri Christus Dominus, inquit Jeremias, captus est in peccatis nostris: cui diximus: In umbra tua vivemus in gentibus, » *Thron. iv. 20*. Illi ergo me quasi sponsum ab orbis initio pactam, tandem aliquidque cotinje. Illius me amplexibus et oculis expla. Ipse me sacri oris sui altuatu expiet, roscum ad divinum os suum meo jungat ori. Mille mihi figat basia. Ipse pax nostra sit, qui pacem tuam tribuat et bonam voluntatem. Et denique charitatis glutino me sibi adjungat et agglutinet, unus ut cum eo flame spiritus, et unum corpus; nec jam duo simos, sed unus ex ambobus exstet homo. Te igitur adventum me exopto, et optatissime sponse mi, te brevi affuturum praesolator, cojus amplectendi et osculandi praoubit, et paraymphus nostris, quo major nobis spes fit, eo nobis nostrum glicet et inardescit desiderium, nostrisque mendendo expressit anima. Desine, oro, jam per legatos me alloqui, per internuntios confirmare; ipse veni, ipse coram loquere. Accipe meam, tuamque viessim ad fidem, fir me amplectere, lo me exosculare, tu qui solus potes presentissimam facere medicinam tu, inquam, impotentem amantissimam misertis, nostro dolori precor ut medeare.

Idem fuit votum omnium prophetarum sponsum Christum, sponsaque ejus Ecclesiam summe desiderantium. Audiantur pauci et nullis. Oseo cap. 8, vers. 19: « Et sponsabo te mihi in sempiternum et sponsabo te mihi in justitia et iudicio, et in misericordia, et in misericordiam; et sponsabo te mihi in fide. » Similiter et per Jeremiam propheta dicitur, cap. 2, v. 2: « Recordaris sum tui, miserans adolescentiam tuam, et charitatem desponsationis tuae, quando secum es me in deserto, in terra que non seminat. » Et per Isaiam, cap. lxx, 10, similiter vox Ecclesiae ait: Posuit mihi mram sicut sponsae, et induit me vestimentis salubris: et indumento justitiae circumdedit me, quasi sponsum decoratum corona, et quasi sponsam ornatam montibus suis. » Et per Zachariam, cap. ix, 9, hujusmodi gloriam trepidanti Eccle-

De nuntiat dicendo: « Exsulta satis, filia Sion: ecce rex tuus venit tibi iustus, et salvator: ipse pauper, et ascendens super pullum filium asinae. » Ita Aponius citat verba prophetarum. Horum omnium vota ergo hic exprimit Salomon.

Symbolice notatur hic tres SS. Trinitatis personae: per *osculum Patris*; per *oris Filium*, hic enim est os et verbum Patris; per *osculum Spiritus Sanctus*, hic enim est nexus, amor et quasi osculum, quo se osculantur Pater et Filius. Ita S. Bernardus, *serm. 7*, qui ait Ecclesiam hic petere osculum, id est Spiritum Sanctum. Postulant ergo Ecclesia et anima, ut tota SS. Trinitas ipsam osculetur, id est ipsi intime per affectum sese conjugat, ut ipsa fiat templum sanctum SS. Trinitatis, imo ut fiat unus cum ea spiritus. « Qui enim adheret Domino, unus spiritus est. » *1. Corintha. vi. 17*. Osculum enim iungit os osculantis ori ejus quem osculatur, ut significet animum simili modo animo ipsius coniungi, ut ex duobus amantibus fiat quasi unus amans, una anima, unus spiritus. Sic Verbum osculans nostram carnem et humanitatem, illi afflavit suum spiritum, suamque divinitatem, ut unus idemque esset Deus et homo, eo quod naturae humanae, humanitas scilicet et deitas, in unam coirent Verbi personam.

Porro Chaldeus per *osculum* accipit legem datam per Moysen: per hanc enim Deus despondit Israelum, eumque sibi alligavit et obligavit: « Benedictum, inquit, nomen Domini, qui dedit nobis legem per manum Moysi servae magis, scriptam in duabus tabulis lapideis, sicut vir qui osculatur os suum suum. » Hic sensus licet iudaicus subservit nobis, ad eumque hic alludit Salomon, imo eum quasi typicum praesupponit. Moyses enim osculum doctrinae et legis divinae dans Israeli, typus fuit Christi osculantis osculo oris sui christianos, quo eos amantissime complexus, legem novam et doctrinam Evangelicam docuit, per eamque illos sibi devinxit et despondit. Unde per *osculum Patris* ermali accipitur doctrinam Christi, ut osculum em ait quod oraculum, Ita Origenes, Philo Carthaginiensis, et S. Hieronymus, *epist. 148 Damiani*, ac S. Gregorius, *IX Moral. xxii*, qui addit ad osculum hoc allusio S. Matthaei, cum de Christo ait cap. v. 2 et 3: « Aperiens os suum docebat eos, dicens: Beati pauperes spiritu, » etc.; « tunc, ait S. Gregorius, os suum aperuit qui prius spererat ora prophetarum. »

SECUNDUS SENSUS

LITTERALIS PARTIALIS,

De Christo et anima sancta.

Quae de Christo et Ecclesia jam dixi, animae sanctae tribui possunt, mutato tantum nomine Ecclesiae in nomen animae; quibus addit hinc exponi posse animam primam, parentem; secundam, introcucit

et iusta; *tertio*, meditare et contemplando in Deum deitiam; *quarto*, amantem et exaltantem.

Quadrupliciter ergo hunc locum de anima exponas: *primo*, de penitente, q. d. Pater aeternus mihi animam peccatricem, quae sum graviter offensa, sed per ejus vocationem et gratiam jam penitentem, reconciliari dignetur, praebatque osculum pacis, quo omnem offensam abstergat, imo abolet et delet, neque sibi reconciliet, et pristinae amicitiae gratiaque suae restituit; sicut enim osculum est duorum oram et corporum, sic pax est duorum cordium aeterna conjunctio. Prior ergo Christus animam peccato sospitum gratia sua pulsans excitat, evocante dicens: « Sarge qui dormis, et illuminabit te Christus. » *Ephe. v. 14*; sive: « Osculare me osculo oris tui, » iuxta illud Psalms, quod tollies orat Ecclesia: « Convertere nos, Deus, salutaris noster. » *Psalms. lxxxiv. 5*; et illud Dei per prophetam Zachariam, cap. 1, 3, peccatores ad se evocantis: « Convertimini ad me, et convertar ad vos. » Sic Magdalena intrinse evocata a Christo ad osculum occurrit: Ita Concilium Tridentinum, *sess. vii*. Porro desponsatio animae cum Deo fit per virtutes, praesertim fidem, penitentiam, castitatem, charitatem, iuxta illud: « Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis. » *Rom. v. 5*, ut fuisse ostendit *II Corintha. xi*, ad illa: « Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo. » Hinc S. Agnes: « Annuo, inquit, suo subarravit me Dominus meus Jesus Christus, ut nullam proter eum amatorem admittam; tanquam sponsam decoravit me corona; illi sum desponsata, cui angeli serviunt, ejus pulchritudinem sol et luna mirantur. Amo Christum, in ejus thalamum introibo, ejus mater virgo est, cujus pater feminam nescit, ejus mihi organa modularis vocibus cantant; quem cum amavero, casta sum; cum tegero, munda sum; cum accipero, virgo sum. » Ita ex S. Ambrosio, *serm. 90*, Ecclesia in officio ecclesiasticae S. Agnes. Denique quanto studio et amore ad hoc reconciliationis osculum peccatores Deus invitat, graphice depingit S. Dionysius, *epist. ad Demophilum*: « Quid, inquit, quod delictis quocumque resolutis, ac per ille redire dilligenter benignissime tolerat, rationemque reddere per se ipso dignatur, imo et promissionibus relevat, blanditiis delectat. Cumque adhuc proci sint, quae ad se redeunt, latus occurrit atque obvius illi, et totus totos complexus osculatur, nec prioris illius aversionis culpam, verum praesenti conversione contentus et diem festum agit et convocat amicos. »

Secundo, purgati a peccato et iustificati petunt osculum Christi, quo scilicet eis Christus Spiritum vivum inhalat, ut eo a corpore et vetustate, velut quia renouventur, et in Dei amore accendantur, licet qui se multo allant et inspirant. Alludit ad formationem corporis Adae ex limo terrae, quod Deus quasi osculando, « inspiravit in faciem eius spiritum vivum, et factus est homo in animam

viventem, » *Genes. ii. 7*. Sicut enim anima, dum assumit et quasi osculatur corpus, ipsum exanime animat et vivificat, sic Spiritus Sancti gratia osculans animam eam vivificat, imo deificat, facitque eam Dei filiam et haeredem. Ita S. Ambrosius, *lib. De Isaac et anima*, cap. iii: « Petit, ait, sponsi osculum, per quod sibi transfunditur spiritus osculans. »

Hinc symbolice S. Bernardus per *osculum* accipit Spiritum Sanctum qui est osculum, id est amor Patris et Filii. Audi eum, *serm. 8*: « Petit osculum, id est Spiritum Sanctum invocatur, per quem accipit simul et sententiae gustum, et gratiae condimentum. » Et paulo post initium sermonis: « Sufficit, ait, sponsae, si osculetur ab osculo sponsi, etiamsi non osculetur ab ore. Ne enim exiguum quid nunc vult putat osculari ab osculo, quod non est aliud, nisi infundi Spiritu Sancto. » Dicit ergo sponsa: « Osculetur me osculo oris sui, » hoc est, Pater aeternus Verbi sui spiritu mihi aeternissime copuletur, ac me suae naturae effluat arcana ista conjunctione consortem. Per gratiam enim firmus divinus consortes naturas, ut ait S. Petrus, *epist. ii, cap. 1, vers. 4*.

Tertio, amantes et contemplantes petunt et accipiunt osculum, id est illuminationem, impulsus et ardorem divinos Spiritus Sancti. Unde S. Ambrosius, loco jam citato: « Osculum Verbi, inquit, est lumen cognitionis sacrae. » Et Nyssenus, *homil. 1*: « Quia verba, inquit, sponsi Spiritus sunt et vita: quicumque autem conjugatur spiritui, fit spiritus; et qui vitae conjugatur, transit a morte ad vitam: propterea spiritus anima desiderat appropinquare fonti vitae, nempe ori sponsi, unde scaturientia verba vitae aeternae implent os ea attrahens. » S. Bernardus, *serm. 1*: « Cujus (Christi), inquit, utique sermo vivus et effluax osculum mihi est, non quidem conjunctio labiorum, quae interdum pacem mentitur animarum; sed plane infusio gaudiorum, revelatio secretorum, mira quaedam et quodammodo indiscreta commixtio superni luminis et illuminatae mentis. Adhaerens quippe Deo, unus spiritus est. »

Quarto, amantes et toti amori divino vacantes petunt, et implerant a Deo osculum ardentis et plene charitatis, de quo Nyssenus, *hom. 1*: « Sicut Moyses, inquit, qui dignus est habitus (Ecclesi. xxxii) cum Deo loqui facie ad faciem, ejusmodi osculum majori tenebatur desiderio, rogans ut videret quem desiderabat, postquam et toties Deus apparuisset, perinde ac si nunquam eum fuisset contemplatus. Ita ceteri omnes, quorum divinum desiderium indestabat imis penetralibus, nunquam sum siferunt desiderium quicquid eis eveniebat divinitus, quo fruerentur eo qui desiderabatur, matrem arripientes et fontem majoris desiderii. Quomodo etiam, quae nunc quoque Deo conjugatur amica, saturi non potest fructione, quo copiosius fructione impletur, eo vehementiori vigens desiderio, atque adeo

dicens: « Osculetur me osculo oris sui. » Hinc S. Agnes post mortem gloriose appareas paratibus: « Nolite, ait, me lugere; illi enim sum junctio in coelis, quem in terris posita, toto corde, toto spiritu, tota mentis devotione dilexi. » Reple hic cetera ejus verba superius alia de causa recitata.

Huc facti quod S. Bernardus, *serm. 3* et seq., distinguit triplex osculum *primo*, *osculum patris*, quo ponentes cum Magdalena osculantur duos Christi pedes, puta misericordiam et veritatem, ut per veritatem peccata penitentium condempnent, per misericordiam confidendo veniam sperent; *secundo*, *osculum manus*, quo iusti et proficientes osculantur manus Christi, dum ei bona virtutum opera afferunt, et vicissim ab eo dona gratularum recipiunt; *tertio*, *osculum oris*, quo anima perfecta unum Deum siliens, eique soli inhaerere gestiens dicit: « Osculetur me osculo oris sui, » id est, infundat mihi, inhaletque Spiritum Sanctum, ut tota unam amorem meo Christo, ad hoc conatur viri religiosi et perfectionis studiosi, qui omnium rerum amorem a se abdicant, ut cum totum in Deum transferant, ut scilicet uni Deo vacent, eique se per tria paupertatis, castitatis et obedientiae vota despondent. Hinc B. Edidius, *serm. S. Francisci*, rogatus, « quae esset perfectionis via? » respondit: « Una uni, » q. d. *Perfecta est anima, si una uni Deo totam se jungat et tradat.*

« Osculum hoc, inquit S. Bernardus, non est strepitus oris, sed jubalet cordis; non sonus labiorum, sed motus gaudiorum; idecirco non competit anime infantili, ac super ad Christum convertere, sed jam procecti, et qui jam ad statum perfectum, et nubiles pervenisse amos (meritum, non temporum), facta est idonea celestis sponsi nuptiis. » Hec enim sola potest dicens: « Osculetur me osculo oris sui, meliores namque sunt amores tui vino, » ut alii traducunt. Denique quomodo ad oris osculum gradum sit ascendendum, S. Bernardus ita docet: « Prosterne te prius ad oscula pedum, tuncque lacrymis illis riga, nec inde surgas, priusquam oquias: Remittantur tibi peccata tua; et demulcentur profectus in gratia, tantum in *hymno dicitur*. Inde proficere poterit ad osculum inuamum, cum ceperit jam strenue ac perseveranter agere in operibus omnium virtutum. Tum demum forsitan audebit ad ipsum os glorie caput abollere (pavens ac eum by more dico), non solum spectandum, sed etiam osculandum. Osculum ergo pedum, inopitulum est; manuum, proficientium; oris, perfectorum. »

Denique tres Patres anonymi apud Theodoretum, et S. Ambrosius, *lib. De Sacramentis*, cap. ii, consent hoc osculum esse reale, quod anima sancta expetit, dum cupit sumere Christum sacramentaliter in Eucharistia, ac ardentem ejus amplexus desiderat: « Anima, inquit, videt se ab omnibus esse mundatam peccatis, et dignam quae

viventem, » *Genes. ii. 7*. Sicut enim anima, dum assumit et quasi osculatur corpus, ipsum exanime animat et vivificat, sic Spiritus Sancti gratia osculans animam eam vivificat, imo deificat, facitque eam Dei filiam et haeredem. Ita S. Ambrosius, *lib. De Isaac et anima*, cap. iii: « Petit, ait, sponsi osculum, per quod sibi transfunditur spiritus osculans. »

Hinc symbolice S. Bernardus per *osculum* accipit Spiritum Sanctum qui est osculum, id est amor Patris et Filii. Audi eum, *serm. 8*: « Petit osculum, id est Spiritum Sanctum invocatur, per quem accipit simul et sententiae gustum, et gratiae condimentum. » Et paulo post initium sermonis: « Sufficit, ait, sponsae, si osculetur ab osculo sponsi, etiamsi non osculetur ab ore. Ne enim exiguum quid nunc vult putat osculari ab osculo, quod non est aliud, nisi infundi Spiritu Sancto. » Dicit ergo sponsa: « Osculetur me osculo oris sui, » hoc est, Pater aeternus Verbi sui spiritu mihi aeternissime copuletur, ac me suae naturae effluat arcana ista conjunctione consortem. Per gratiam enim firmus divinus consortes naturas, ut ait S. Petrus, *epist. ii, cap. 1, vers. 4*.

Tertio, amantes et contemplantes petunt et accipiunt osculum, id est illuminationem, impulsus et ardorem divinos Spiritus Sancti. Unde S. Ambrosius, loco jam citato: « Osculum Verbi, inquit, est lumen cognitionis sacrae. » Et Nyssenus, *homil. 1*: « Quia verba, inquit, sponsi Spiritus sunt et vita: quicumque autem conjugatur spiritui, fit spiritus; et qui vitae conjugatur, transit a morte ad vitam: propterea spiritus anima desiderat appropinquare fonti vitae, nempe ori sponsi, unde scaturientia verba vitae aeternae implent os ea attrahens. » S. Bernardus, *serm. 1*: « Cujus (Christi), inquit, utique sermo vivus et effluax osculum mihi est, non quidem conjunctio labiorum, quae interdum pacem mentitur animarum; sed plane infusio gaudiorum, revelatio secretorum, mira quaedam et quodammodo indiscreta commixtio superni luminis et illuminatae mentis. Adhaerens quippe Deo, unus spiritus est. »

Quarto, amantes et toti amori divino vacantes petunt, et implerant a Deo osculum ardentis et plene charitatis, de quo Nyssenus, *hom. 1*: « Sicut Moyses, inquit, qui dignus est habitus (Ecclesi. xxxii) cum Deo loqui facie ad faciem, ejusmodi osculum majori tenebatur desiderio, rogans ut videret quem desiderabat, postquam et toties Deus apparuisset, perinde ac si nunquam eum fuisset contemplatus. Ita ceteri omnes, quorum divinum desiderium indestabat imis penetralibus, nunquam sum siferunt desiderium quicquid eis eveniebat divinitus, quo fruerentur eo qui desiderabatur, matrem arripientes et fontem majoris desiderii. Quomodo etiam, quae nunc quoque Deo conjugatur amica, saturi non potest fructione, quo copiosius fructione impletur, eo vehementiori vigens desiderio, atque adeo

dicens: « Osculetur me osculo oris sui, meliores namque sunt amores tui vino, » ut alii traducunt. Denique quomodo ad oris osculum gradum sit ascendendum, S. Bernardus ita docet: « Prosterne te prius ad oscula pedum, tuncque lacrymis illis riga, nec inde surgas, priusquam oquias: Remittantur tibi peccata tua; et demulcentur profectus in gratia, tantum in *hymno dicitur*. Inde proficere poterit ad osculum inuamum, cum ceperit jam strenue ac perseveranter agere in operibus omnium virtutum. Tum demum forsitan audebit ad ipsum os glorie caput abollere (pavens ac eum by more dico), non solum spectandum, sed etiam osculandum. Osculum ergo pedum, inopitulum est; manuum, proficientium; oris, perfectorum. »

Denique tres Patres anonymi apud Theodoretum, et S. Ambrosius, *lib. De Sacramentis*, cap. ii, consent hoc osculum esse reale, quod anima sancta expetit, dum cupit sumere Christum sacramentaliter in Eucharistia, ac ardentem ejus amplexus desiderat: « Anima, inquit, videt se ab omnibus esse mundatam peccatis, et dignam quae

viventem, » *Genes. ii. 7*. Sicut enim anima, dum assumit et quasi osculatur corpus, ipsum exanime animat et vivificat, sic Spiritus Sancti gratia osculans animam eam vivificat, imo deificat, facitque eam Dei filiam et haeredem. Ita S. Ambrosius, *lib. De Isaac et anima*, cap. iii: « Petit, ait, sponsi osculum, per quod sibi transfunditur spiritus osculans. »

ad altare Christi possit accedere; quid est enim altare nisi forma corporis Christi? Videt sacramenta mirabilia, et ait: Osculetur me ab oculis oris sui, hoc est, osculum mihi Christus inflat. Quare? quia meliora tua ubera super vinum, hoc est, meliores sensus, meliora sacramenta tua super illud vinum, quod est suavitatem habet, letitiam habet, gratiam habet; tamen in illo letitia secularis, in te autem iocunditas est spiritualis. » Hinc S. Agnes: « *Jam corpus meum, inquit, corpori ejus sociatum est, et sanguis ejus ornavit genas meas: ipsi soli seruo fideam, ipsi me tota devotione committo.* » Præclare S. Cyrillus, lib. XI in *Joh.* cap. xvi et xvii, explicans illud Christi ad Patrem de discipulis: « *Ut sint unum, sicut et nos unum sumus. Ego in eis, et in me: ut sint consummati in unum.* » *Joh.* xvii, 23, docet nos per assumptionem Eucharisticam fieri unum cum Christo, et per Christum unum cum Deo. Unde hoc axioma dicit: « *Nexus igitur unionis nostre ad Deum Patrem, Christus est: nobis quidem ut homo, Deo autem Patri ut Deus naturaliter unitus.* » Causam subjicit: « *Non enim erat possibile corruptioni subjectam hominis naturam ad immortalitatem consequere, nisi natura immortalis atque incommutabilis ad eam descendisset, ac communiōne participationeque sui a mortalitatis nostre terminali ad summam bonum reformato elevaret. Consummati ergo sumus, reductique ad unionem Dei Patris meditatione Salvatoris, id est Christi.* » Unde concludit: « *Mirari ergo debemus divine nature benignitatem, que creature, que sibi propria sunt, communicare dignetur.* »

Porro per *osculum* hoc hauriunt anime sancta miras celestis amoris consolationes, gustus et delicias, ut omnēs terrenas voluptates fastidiant, dicantque cum Paulo, *Philipp.* cap. iii, 8: « *Propter quem omnia detrimentum facio, et arbitror ut stercora, ut Christum lucrificem:* » quare hoc divino nectare et ambrosia pasti, imo ebrii jam sibi videntur quasi esse in paradiso, ac cum angelis beatisque Deo frui. Unde dicunt: « *Nostra conversatio, nostra cogitatio, nostra mens, noster amor, nostra delicia, nostra vita* » in oculis est. » Et cum Psaltes: « *Sitivi in te anima mea, quam multipliciter tibi caro mea.* » *Psal.* lxxi, 2. Et: « *Mihi autem adhaerere Deo bonum est.* » *Psal.* lxxx, 28. Et: « *Domine, quid mihi est in oculo, et a te quid volui super terram? Deus cordis mei, et pars mea, Deus, in æternum.* » *Psal.* vers. 28. Hoc est quod anima ple promittit Deus per Osce, cap. ii, 14: « *Ego ego factabo eam, et faciam eam in solitudinem: et loquar ad eam ejus.* » Vide illi dicta. Hinc quod Vulgata habet *Ecce*, cap. xxxiii, 11: « *Loquebatur Dominus ad Moysen facie ad faciem, sicut solet loqui homo ad amicum suum, cum scilicet dedit Mosi legem promulgandam Hebræis; Chaldeeus hic, vers. 2, per *osculum* accipiens eandem legem oris dei et*

Mosis datam Hebræis, sic verit, *loquebatur multum facie ad faciem, sicut vir qui osculatur socium suum.*

Audi S. Gregorium hic: « *Os sponsi inspiratio Christi: osculum oris, dulcis amor inspirationis. Dicit ergo sponsa desiderio æstus, et in amplexum sponsi sui inardescens: Osculetur me osculo oris sui, ac si diceret: Illa quem super omnia, ino solum diligo, veniat, qui dulcedine sua inspirationis me tangat; quia cum ejus osculum sentio, subita mutatione me derelinquo, et in ejus similitudinem illico liquefacta transformor. Fastidit quippe sancta mens omnia que per corpus sentit, et in illa spiritalia tota transmutari concupiscit; et dum ista obstrepunt, in illa fugit, sequē abecondere, ne hæc sentiat, appetit; ideoque osculum sponsi querit, quia si ille gratissimi amoris vinculo hanc non trahit, hæc vi sua molestissima gravellens delenda, quomodo se ad illum confert omnino non invenit; sed pins sponsus anxietatem ejus sentiens, amore diligen-tem, vocem exaudiens, osculum porrigit, et ne desiderio lassescat, gustu suo suavitatis lenit, et dum suam presentiam exhibet, eam ad majus dilectionis osculum accendit.* »

Omnia hæc Dei oscula maxime sentiunt, et quasi dissipando gustant viri in sanctitate, oratione et contemplatione emittentes, ac subinde extatici, qui viros Dei influxus et illapsum suavissimos, sed humanis verbis inexplicabiles, nisi experio cognitos persentiscunt; quales sensit Paulus, cum raptus est in tertium caelum, ubi quasi in Christum transformatus dixit: « *Vivo autem, jam non ego: vivit vero in me Christus.* » *Galat.* cap. ii, 20. Id corporaliter per visum experte sensit S. Gertrudis, que ita de se narrat, lib. II *Revelat.* cap. xxi: « *Quandam vice cum psalmodia tota intenderem, tu, Domine, dedisti decem vicibus et amplius dulcissimum osculum ori anime mee. O osculum longe exsuperans omnem aromatum fragrantium, et omnium mellis dulcedinem! » Alias saepe pensavi Deum illabi in animam suam, sicut sol illabitur in aërem suo splendore, ex quo illapsus anima ejus tunc miris gratiarum virtutibus, iam ineffabili serenitate et gaudio perfundebatur; nam intine penetrabat omnes animæ medullas, sensus et potentias.*

Mystici et contemplativi per *osculum* hoc accipiunt summam contemplationis gradum, quo anima prius diu multumque in humilitate, oratione, meditatione, patientia, exteriori virtutibus exercitata, a Deo elevatur ad immediatum et intimum sui contemplationem et unionem: qua fit ut ipsa jam, nec in virtutibus, nec in consolationibus divinis, nec in discorsibus vel phantasmatis, nec in ulla re creata, sed immediate in solo Deo per contemplationem et amorem condiquiescat, dicitque: « *In pace in illipsum dormiam, et requiescam.* » *Psalm.* 9, 9. Hinc unio per illapsum divinum, ut docet S. Dionysius et ex eo

S. Bernardus, S. Bonaventura, Hugo, Richardus, Gerson, Laurentius Justinianus, Taulerus, Ruibrochius, Marphus, Suso et similes, qui de mystica theologia scriperunt.

Illeapsus hic est, quo Deus per se illabitur intellectui et voluntati hominis, illicque intine pressens fit, se totum communicat, ostendit, et in ratione objecti immediate conjungit: intellectui quidem sub ratione immensa lucis, sed non ita clare et aperte, qualis est in beatis; voluntati autem sub ratione summi boni, ita ut Deus voluntatem sibi ipsi sueque essentia, tanquam summo bono intine astringat, adeo ut voluntas illius bonitatem immediate gustet et sentiat, illicque delicias et fruatur. Tunc enim intellectus a Deo mira luce perfunditur et elevatur, ut ipsum altissimo modo, licet non intiendo (hoc enim proprium est beatæ) componat, sicutque illum voluntati presentem exhibeat sub specie summi boni summaque delectabilis; quo fit ut voluntas totaque anima impulsæ a Deo, in illud bonum ardentissime rapiatur, illud plene amplectatur, omnesque vires suas in illo amando, sibi que astringendo et excolendo exhauriat; tunc fit ut anima subinde tunc non audiat, non sentiat, non videat, non cogitet, non amet aliud præter Deum, ab eoque tota suspensa pendat velut in raptu et extasi: que est mystica anime cum Deo desponsio et coniugium per mutuum inhesionem et fructuionem, quo, ut ait S. Ambrosius, anima desponsata Deo, verbo innubit æterno, ac Verbum illabitur anime, non in specie, sed in ipso centro

Pa
sua
vultu

in suoque mentis, illudque sibi astringit. Hæc capere non valet nisi expertus. Expertus erat S. Bernardus qui proinde, serm. 31, ait sponsam Dei amore flagrantem, non contentam esse illis illuminationibus vel revelationibus, « *nisi et speciali prerogativa intimis illum affectibus, atque ipsi medullis cordis conlitis illapsum suscipiat, habetque presto quem desiderat, non figuratum, sed infusum; non apparentem, sed efficientem;* » et mox: « *Non tamen adhuc illum dixerim apparere sicuti est, quamvis omnino non aliud hoc modo exhibeat, quam quod est;* » et Richardus Victorinus, tractat. *De Gratia et charit. violentia*: « *Sæpe, ait, sub hoc statu Dominus descendit de oculis, sæpe videt sedentem in tenebris et umbra mortis, sæpe gloria Domini implet tabernaculum fœderis; sic tamen presentiam suam exhibet, ut faciem suam minime ostendat; dulcorem suum infundit, sed decorem suum non ostendit; infundit suavitatem, sed non ostendit claritatem.* » Particularium vero B. Theresia, tract. *De Perfectione*, mansio. 7, ep. 1 et 11: « *Anima, inquit, in illo centro manenti, visione intellectuali mysterium Sanctissime Trinitatis, omnesque tres personæ manifestantur; præcedit tamen hæc manifestationem suavissimam quendam spiritus inflammationem, inftar lucidissime ejusdam nubis, illique notitia quondam admirabili percipit, qua ratione tres personæ sint una*

substantia, una potentia, una sapientia, et unus Deus, ita ut quod fide tenemus, anima quodammodo intuitivo cognoscat.

Porro effectus hujus unionis sunt: prima, ardor amoris, ut anima amore æstet, inquit, et transformetur in Deum, summaque optet illum videre, eoque frui fide ad faciem. Secundus, iurificatio anime pax, suavitas, letitia, qua anima gustans, « *quoniam suavis est Dominus, a ita ejus suavitatem inebriatur et absorbetur, ut cetera omnia contemnat et fastidiat, jamque sibi pene beata esse videatur, nec a beatis nisi corpore, velut pariete interjecto distare, juxta illud Isaiæ, cap. lvi, 4: « Tunc delectaberis super flumina, et sustollam te super altitudines terre; » imo subinde vi ardentis spiritus corpus in sublima elevatur, et versus caelum ascendit, ut confitit S. Magdalena, S. Francisco, S. Ignatio et alii. Tertius, magnus virtutum et graduum affluxus, ut anima divina similitudinem plane nanciscatur, ac fiat pulcherrima, ino deformis efficiatur, et anima deficiat, Christoque conformetur; unde ejus pulchritudo in Cantico adeo a sponso celebratur: quocirca instar Christi ambit eruges et tormenta, gaudet opprobriis, in adversis exsultat, in persecutionibus gloriatur, uti faciebat S. Paulus. Quartus, est sublimis et perfecta divinorum mysteriorum cognitio, ipsaque Dei illustris, quamvis in caligine, ut ait S. Dionysius, contemplatio proxime accedens ad claram et aspectabilem beatorum cognitionem, ad quam pertinet illud Isaiæ, cap. lvi, 10: « *Orietur in tenebris lux tua, et tenebris tue erant sicut merides. Et requiem tibi dabit Dominus semper, et implebit splendoribus animam tuam.* » Quintus, talis anima Deum quasi semper habet in mente presentem, cum eoque versatur et colloquitur, etsi cum clare non videat, perinde ac quis colloquitur cum amico in tenebris et loco obscuro, quem audit, sed non videt.*

TERTIUS SENSUS

PRINCIPALIS,

De Christo et B. Virgini.

Quæ dicta sunt de anima justa, longe postiori juro competunt B. Virgini, que justorum omnium fuit antesignana. Præter illa, B. Virgini soli osculum Dei quadruplex proprie competit.

Primum est osculum SS. Trinitatis, quo a æterno præ omnibus hominibus et angelis, Deus Pater illam sibi delegit in filiam, Filius in matrem, Spiritus Sanctus in sponsam, ut per eam ejusque filium fieret osculum, id est, facillitatis totius generis humani. Hæc de causa prima ipsa virginitatis votum Deo nuncupavit, ut totissime in corpore, et anima Deo dicere, ac dixerit: « *Defecit caro mea, et cor meum: Deus cordis mei, et pars mea Deus in æternum.* » *Psalm.* lxxii, 26.

Secundum est osculum desiderii et suspirii, et

Christi, quod respicitur.

no, noster Gaspar Sanchez per ubera accipit labia, hisce enim quasi uberibus Christi effudit lac doctrinae suae, quo nos pascit. Unde quidam apud Origenem vertunt, meliores sunt loquela tua super vinum. Ille sensus apte corroborat praecedentibus, g. d. Oculum tu me osculo erui sui, quia meliora sunt ubera, » id est labia oris tui » vino. » Hinc et R. Scadius verit, melior est salvia tua vino. Salvia enim Christi illuminavit carnem, Joan. ix, 6.

Secundo, Nyssenius per ubera accipit cor, quod circumdant teguntque ubera: in corde enim est sedes amoris, neque ac sapientiae; unde Sapiens, Prov. xxii, 26: » Prebe, ait, fili mi, cor tuum mihi. » Audi Nyssenium, hom. 4: » Omnino autem, qui cor quidem occultam et arcanam divinitatis virtutem intelligit, non errabit; ubera autem divinae virtutis pro nobis operationes merito possumus existimare, per quas uniuscujusque vitam tanquam nutrit alii Deus, unicusque eorum qui accipiunt, convenienter largiens nutrimentum. » Sponsa ergo petens oculum, petit jungi cordi Christi, imo illud sibi dari oportet, ut totum illud totumque ejus amorem possideat; sicut S. Catharina Senensis a Christo petit sibi dari ejus cor, se obtinuit, non ipsum cor Christi (quis enim hoc credat?) substantialiter, sed effectum formatumque a Christo, suoque cordi conformis et simile.

Tertio, Titelmannus per ubera accipit pectus: in eo enim sunt ubera, quae significant affectum amorem et beneficentiam Christi, g. d. ait Sanchez: » O dilecte mi, si inter ubera tua, id est, inter levam et dexteram dormire mihi permittitur, quod sponsae licet, in eo solenne est; aut haurire per legitima oscula suavissimum halitum, qui ex uberibus, id est ex precordiis tuis expiratur, qui generoso vino atque optimis unguentis longe suavior est: haec mihi pro omnibus, imo et pro omnibus unguentis praesens erit medicina. »

Deo ab Jo. dicitur.

Hinc Aponius per duo ubera symbolice accipit S. Joannem Baptistam, et S. Joannem Evangelistam qui quasi intus Christo in cœna super pectus ejus recombuit, indeque fluentia gratiarum quasi ex uberibus suxit. Audi Aponium: » Non erit inconveniens duo ubera Christi, Baptistam et Evangelistam duos Joannes intelligi proprie, qui Ecclesiae post oscula sacramenti praefecti plenissima ubera sunt propinati. Cum alter eum solum peccatum mundi tollentem, agnusque demonstrat Ecclesiae, alter in principio Verbum Deum apud Deum patrem manentem; qui per immemoram vitam ita in amore ejus quasi ubera pectori adhaeserunt, dum alter adhuc parvulus et lactosus Ecclesiae verum hominem sub nomine manuctulati Agni ostendit; alter a creandi effectum sui omnium verum fabricatorem in principio Verbum Deum demonstrat, per quem creata sunt universa. » Et Origenes, hom. 1: » Certum est, ait, quod Joannes in principali cordis Jesu, atque in eterna doctrinae ejus sensibus requisivisse dica-

tur in Evangelio, libi requrens et perscrutans thesauros sapientiae et scientiae, qui reconditi erant in Christo Jesu. »

Quarto, Origenes, Beda, Justus, Cassiodorus, Philo Carpathius et Aponius per duo ubera accipiunt duo Testaments, scilicet Velus et Novum, sive doctrinam prophetarum et apostolorum: » Praeque enim quasi duplex uber pascit fideles, navique olim Judaeos, atque ac christianos. Audi S. Ambrosium, serm. 1 in Psalms. cxviii: » Tanquam despiciens omnes juveniles et delectationes suas, corlelibus cupiens inhærere mandatis, ait: Quoniam optima praeccepta Testamentorum tuorum, super omnem appetentiam carnis, et saeculi voluptatem; membra enim se in Eva aut sic lapsam. »

Quinto, noster Sanchez per ubera accipit viscera, ex quibus halitus spirando ducitur; unde Syrus pro ubera verit, viscera. Cum vero, inquit Sanchez, sponsi halitus, cap. v, vers. 16, suavissimus distat, id enim valet illud: » Gustar illius suavissimum. » Ideo tantopere sponsa expetere videtur osculum, quia per illud sponsi anhelum atque animam haurit, quae vino optimisque unguentis longe est suavior. Quod cor uberum nomine significatur, vide cap. vii, ad illud: » Dabo tibi ubera mea. » Aut forlasse (quod magis puto verisimile) significat se valde cupere nuptiarum tempus, quia tunc ex more sponsa cubat in sponsi sinu, id est inter levam et dexteram, qui locus est uberiorum, et sinus vocatur. Sicut autem uberioribus sponi ubi somnus captivus est a sponsa, nil ad sedandum angorem animi potentius. Forlasse ubera pro oculis sumuntur: neque haec iocundi forma dura est, si in uberibus amorem intelligas: amor enim pro osculo adhibetur ea figura, quae res significata pro signo ponitur; quod in Scriptura sacra saepe fit. Per ubera ergo sponsa poscit sibi afflari suavem et odoratum viscerum sponsi halitum: quae de causa olim viri et feminae cultiores masichoen rodebant, ut halitum efflarent suavem et odoratum, teste Clemente Alexandrino, III. Pedagog. cap. iii. Hinc sententia faret id quod sequitur: » Fragantia unguentis optimis. » Haec Sanchez.

Sexto et genuina, ubera significant dulcissimam lactandam facultatem et vim: Christus enim dulcissimi sua doctrina et gratia, quasi duobus uberibus dulcissime lactat fideles; ubera ergo Christi sunt ipsa ejus sapientia et beneficentia, ex quibus melliloquentia, et doctrinae verborumque suavitas, quasi mellis lac profluit, quod omni vino voluptatum carnalium, utpole aeri et mortali suavior est. Vinum enim nota et causa est libidinis furentis, juxta illud:

Ut Vinea in vineis, Igale in igne furti.

At lac Christi jam dictum, fideles quasi modo genitos infantes, ut ait S. Petrus; ad plenam virtu-

Deo, in ab. in die Testam.

Quint.

Christi per ubera accipit duo Testam.

Vinea in igne furti.

tis etatem, vitanque perfectam perducit, quia non coarctat ut vilit et vinum, ex imo terrae sapientiae vel secularis literaturae, sed coelibus ex alto depluit instar manae et rosis matutini. Rursum, sicut ubera cor ambiunt, ex eoque quasi vim suam hauriunt, sic doctrina et gratia ex Christi corde et pectore procedunt, illudque nobis quasi propinant et exhibent. Insuper sicut ubera sunt sedes amorum et deliciarum, juxta illud Prov. v, 19: » Cerva charissima, et gratissimus hinnulus; ubera ejus inebriant te in omni tempore, » sic eorumdem sedes est Christi pectus et cor, plenum omni consolatione et gratia. Sicut ergo in uberibus materni infantes omne habent suum nutrimentum et solatium, neque aliud extra ea querunt aut desiderant, ita sanctae Ecclesiae, in uberibus divinae misericordiae, pietatis et beneficentiae, situm est omne bonum, omne nutrimentum, omne solatium. Nihil querit extra, remittit consolari praeterquam in Deo. Meliora, inquit, sunt mihi tua ubera, quam vinum spidissimum, quam omne quod in hoc mundo quamcumque, aut quantuncumque, aut qualescumque potest offerre consolationem vel letitiam. Plus me delectat tua beneficentia, et quod ex te accipio spiritalis nutrimenti aut delectationis sanctae, quam omnes hujus mundi corporales deliciae. Postquam enim ista semel suxi ubera, postquam semel lac suavissimum degustavi, quod ex illis sugit et trahit de oculis visceribus misericordiae tuae, non possum aliena enstare vel videre ubera; alienas consolationes abominor, remittit proscus consolari nisi in Deo anima mea. Ita Titelmannus et alii possunt. Audi tres Patres anonymos apud Theodoretum: » Uberum mentationem facit, quia propinqua sunt cordi, in quo praecipua mentis est sedes, unde doctrinae fontes emanant: sponsi igitur ubera uti honorum fontes admiratur, ex quibus commode, tum infantes adhuc, tum etiam perfecti nutriuntur; eaque dicit esse meliora vino, quod divinae Scripturae testimonio cor hominis exhilarat. Figurale enim vinum letitiam appellavit, ut cunctis humanis voluptatibus prestare declararet letitiam illam, quae ex ipsius donis ad pios proficitur. Quod si ubera mystice etiam vis intelligere, per ubera illa adoranda et vino praestantiora cogita ineffabiles illos alteris fontes, ex quibus omnes nos pietatis aliami nutriuntur. »

Christi ubera.

sed proprio corpore nos alit, et sibi conjugit, nosque coniungit. » Et paucis interjectis: » Non videtis quanta infantes animi alacritate mamillas arripiunt, qua pressione papillis infundunt labia? Non minore cupiditate nos quoque ad hunc mensam, et ad hujus calicis spiritalis aedamum papillis: imo vero majore desiderio, quasi lactentes pueri gratiam Spiritus sugamus; unus sit nobis pater, una mastilla, si hoc alimemo spirituali privamur. »

Rursum Christus lactat nos sua doctrina, sua gratia, suis miraculis, suis exemplis, sua passione, suis vulneribus. Unde et latus Christi in cruce a Longino lancea fuit apertum, ex eoque velut ex ubere manavit sanguis et aqua instar lactis, quo nos lactat, Joan. xix, 34.

Externa Christi ubera sunt apostoli et evangelistae (unde Judas apostolus cognominatus est Thaddeus, id est uberatus: Thad enim chaldaice significat uber; et Lebbaeus, id est coraculum: Thad enim est cor); de quibus audi Justin Orsellitanum episcopum: » Ubera Christi apostolos et evangelistas non incongrue accipimus: per ipsos enim in fide nutriuntur, et spiritalis alimento reficuntur. Idcirco autem meliora vino probantur, quia evangelica doctrina emittitur quam lex olim data dignoscitur. Denique illic figura, hic veritas; illic tanquam austeritas vini, diligendum tantummodo proximum, et initium odendum ostendit, hic dulcedo gratiae pro inimicis orandum, et eos, qui non oderunt, admonet diligendos. » Et S. Gregorius: » Ista, inquit, sunt ubera, id est doctores, qui in arca pectoris fixa lacte eos potant, quia ipsa arcanis summae contemplationis inherentes, sublimi predicatione nos nutriunt. » Hoc est quod camil Isaias, cap. lxxv, 11: » Ut sugatis, et replamini ab ubere consolationis ejus (Jerusalem, hoc est Christi et Ecclesiae); et super genia blanditur vobis. Quomodo si cui mater blanditur, et dicitur consolari vos, et in Jerusalem consolabimini. »

Audi Hortolanum hic sponsae de sponsi uberibus sibi gratulantis voces patheticas et sapienter experimentem: » O ingentem tuam in me, sponsae mi, benignitatem! Ecce ego illa, quae quondam humilis et sordidata, in lactu et squalore jaceas morebam, jam nunc gratuito lono, ex imis sordibus in regiam erecta dignitate, nitida, compata, diademata omnique ornata ac culta regio ornata, summi Regis soror et sponsa nuptio, universi orbis miraculum, gratissimumque divinum omnium spectaculum. Tu ille unigenitus Dei optimi maximi Filius, Deus et ipse optimus maximus, quod unicum in sinu patris coelestis Patris fovet delictum, mee naturae factus participans, me humilem et abjectam ancillam tuam tuam naturae participem facere, tuis nuptiis nobilitate, in sinu tuo fovete, omnibus deliciis oblectare, in sum-

mis tuis delicis habes et oblectamentis, Deus in terris, homo in caelis. Angeli cum hominibus in terris, homines cum angelis in caelis jungunt choros. Per te facta est una omnium permixtio. Per te facta est injuriarum oblitio, sublata inimicitia, dissolutum repente praelium, Deus placatus hominibus, deletum peccatum, mors interempta, factus aditus in caelum nobis haecenus inaccessum. Scaturiens inde omnium gratiarum fontes uberrimi, lactea ex ore tuo manat eloquentia, divina inde spirat, que me in caelestis delicis evexit et rapit, aura. Corpus quidem humi repit, mens tamen mea tecum jam in caelo versatur, suavissima sponse mi, in caelo tuis amoribus fruatur, et ejus generis bonis, que nec humanis oculis videri, nec auris audiri, nec nosse per se complecti cogitatione valet animus.

Charitas.

Myslice, charitatis ubera meliora sunt vino, quia nunquam stringuntur, nunquam sunt vacua, sed semper donis affluunt et perfluant. Ferunt nonnulli physici corvum, ubi pullos agnoscat suos, cum lac non habeat, eos sua carne et sanguine pascere. Unde Poeta :

Et nunquam sine lacte charitas,
Lac esse ubera, ubera croceni :

sic Christus ex ardentissima caritate in cruce uberevit crucem, quo velut pellicanus nos pullos suos mortuos vivificavit et eduxit. Nimirum haec sunt ubera charitatis.

Audi S. Gregorium : « Ubra sponse, dilectio Dei et proximi : ex his uberibus sponsum suam lacte pietatis nutrit, et inter tentationum turbines his eam fovet et nutrit, et ut persistat retinet. Quid autem per vinum nisi cura temporalis exprimitur, a qua mens secularis cujuslibet inclinat, ut ad invisibilia cogno-scenda aut ex toto, aut pene insensibilis reddatur? Sed ubera sponse vino meliora existunt, quia illud necat, haec nutrant; illud oculos mentis turbat, haec acernit; illud apostatare facit etiam sapientes, haec ipsos idiotas ulique sapientissimos facit. Quis quot vinibus sponsum suum dilectionis uberitate sagit, tot sententias sapientie sibi in ventrem memoria trahit. Charitas enim sancta cor pacificat, mentem in tentationibus roborat, et ut sedes sapientiae sit animi justis, quietem tribuit, et locum preparat. »

Porro S. Bernardus, *serm. 9*, per duo ubera accipit benignam totamque pietatem Dei, quia peccatores expectat ad penitentiam, et benignam susceptionem, qua jam penitentes amplectitur et lactat.

Vino. — Per vinum accipit quilibet mundi delicias, ut dixi; myslice, austeritatem legis Mosiacae, ac crudelitatem doctrinae philosophorum, ait Anselmus : utriusque enim praestat dulcedo lactis doctrinae evangelicae. Insuper nonnulli per vinum accipiunt iram, indignationem, supplicia et

vindictam, que non raro inter amantes intercurrunt, juxta illud Michaeae, *cap. II* : « Stillabo tibi in vinum, et in ebrietatem. » id est propheta, et propinabo tibi vinum furoris divini; praenuntiabo supplicia, quibus Deus te potabit, et quasi inebriabit. Sic sensus erit, *q. d.* Meliora sunt ubera dilectionis divinae, quam vinum indignationis ejusdem, tum quia suaviora sunt, tum quia efficaciora : magis enim trahuntur homines amore quam timore, dilectione quam indignatione, beneficiis quam suppliciis. Aut, *q. d.* Esto te offunderis sapientis, o sponse mi, tuque merito mihi indignatus sis, tamen uberum, id est misericordiae et amoris tui dulcedo superat omnem viam, id est ire tuae, acridinem : tibi enim proprium est misereri et parcere; quocirca majora semper in me dilectionis quam indignationis argumenta ostendisti. Denique S. Bernardus, *serm. 9* : « Meliora sunt ubera tua vino, » hoc est, inquit, « pinguedo gratiae, que de tuis uberibus fluit, efflicior mihi est ad spiritalium profectum, quam mordax increpatio peccatorum. »

SECUNDUS SENSUS

PARTIALIS,

De Christo et animo fidei.

Anima accomodates, que dicta sunt de Ecclesia, mutato duntaxat nomine. Unde Chaldeus verbi, *pro multitudine dilectionis, quae dilexit nos magis quam septuaginta nationes*. Anima ergo Christo desponsata et dicitur : « Meliora sunt (o sponse) ubera tua vino, » id est, melior mihi est, magisque mihi sapit lac tuae doctrinae et gratiae, quam omne vinum consolationis, delictorum, prudentiae et astutiae humanae : hoc enim mentem aequae ac corpus infirmat, amaricat, cruciat, dissolvit animam, decipit, infatnat, dementat juxta illud : « Qui nutriebantur in crocibus, amplexati sunt stercore. » *Thren. IV*, 5; et illud : « Qui va? cujus patri va? cui rixae? cui foetiae? cui sine ensu vulnera? aut suffragio oculorum? Nomen eius, qui commoratur in vino, et student calcibus epotandis? » *Prov. XXIII*, 29 et 30. Vide ibi dicta. Tum vero lac super omnes delectationes humanas liberaliter, salutat, tuetur a noxiis, firmat a lapsu, roborat in bono, nubila animi dispellit, iras, amores vanos et odia sedat, ac cor implet Dei et proximi charitate. Hoc lac gustata? Psaltes, unde exclamavit : « Quam magna multitudo dulcedinum tuorum, domine, quam abscondisti fimentibus tuis! » *Psal. XXX*, 20.

Porro ubera peculiariter notant consolationem, gustus et delicias spirituales, quibus Deus animam lactat, exhilarat, roborat, inque infideliter et assidue. Ubra enim hominis et terrenarum voluptatum illico exhauriuntur, et exarescunt; at ubera Christi inexhausta perpetuum lac deliciarum fundunt, idque promptissime et largissi-

me. Audi S. Bernardum, *serm. 9* : « Carnis, inquit (anime pie desponsae Christo) voluptatem, que paulo ante, tanquam vino, ebriam tenebamur, vincunt hae, quas tua nobis ubera stillant, deliciae spirituales. Et pulchre vino comparant carnalem affectum : ut enim una semel expressa non habet jam quod demum fundat, sed perpetua ariditate damnatur, sic caro in pressura mortis ab omni proventus sua delectatione siccat, nec ultra revirescit ad libidines. Unde Propheta : Omnis caro foenum, et omnis gloria ejus quasi flos agri. Exsiccatum est foenum, et cecidit flos, *Isa. XL*, 6; et Apostolus, *Galat. VI*, 8 : Qui seminat in carne sua, de carne et metet corruptionem. Et rursus, *I. Corin. VI*, 43 : Esca ventris, et venter escis : Deus autem et hunc, et has destruet. » Subjicit deinde idem de mundi voluptatibus : « Vide autem ne nos carni tantum, sed et mundo forte competat ista proportio; siquidem et ipse transit, et concopiositas ejus; et cum omnia que in mundo sunt, finem habeant, finis eorum non erit finis. Verum ubera non sic; haec enim cum exhausta fuerint, rursus de fonte materni pectoris sumunt quod propinant suggestibus. Merito proinde meliora carnis, saeculive amore asseruntur ubera sponse, que nullo unquam lactentium numero arescunt, sed semper abundant de visceribus charitatis, ut iterum fluant : flumina siquidem flunt de ventre ejus, fitque in ea fons aquae salientis in vitam aeternam, » *Joan. VII*, 38.

Denique S. Bernardus, *serm. 10*, duo ubera Prae-latis assignat, maternum affectum congratulationis et compassionis, quem praescribit Apostolus, *Rom. XII*, 15, dicens : « Gaudere cum gaudentibus, et flere cum flentibus : » ut congratulatio fundat lac exhortationis, compassio vero consolationis; utroque vero irrorat matrem spirituales, cum per orationem oculos sponse laudat.

TERTIUS SENSUS

PRINCIPALIS,

De Christo et R. Virgine.

« Quid, ait Rupertus, per ubera ejus, nisi dulcedinem ejus recte intelligimus? Et quid est dulcedo ejus, nisi Spiritus sanctus? Talis duteodo pulchre in duo ubera discernitur, quia duo sunt datus ejusdem Sancti Spiritus. Alterum datum est in remissionem peccatorum, cuius videlicet dati ubere nullus ante hanc Beatae Virginem lactatus est sanctiorum antiquorum. Alterum datum est in diversarum divisionis sive distributionis gratiarum, quo videlicet ubere lactati patres sancti et prophetarum, et multa miracula operati sunt. »

Porro ubera proprie a Deo communicata B. Virgini, sunt ipsa materitas Dei : hujus enim in-simul sunt ubera, haec enim, mox ut femina parit, flupit mater, intumescunt, lacte replentur ad alendam prolem. Deus enim Pater sicut genuit Filium, qua beati est, sic et B. Virgini teem matri

dedit eundem generare, qua homo : que summa est ejus dignitas, superans omne vinum excellentia creata, ac summam requirit gratiarum omnium excellentiam. Nam, ut docet D. Thomas, *I part. Quaes. XXV*, art. 6. Deus omnibus rebus a se creatis potest alias creare meliores et nobiliores, exceptis tribus, scilicet humanitate assumpta a Verbo, visione beatifica, et immutabilitate Dei : haec enim tria cum Deum habeant pro objecto, a nulla re superari, et a nullo deo creato transcendere possunt.

Hinc mulier illa in Evangelio exclamavit : « Beatus venter qui te portavit, et ubera que susxit, » *Luc. XI*, 27. Et S. Augustinus inter B. Virginem et Christum crucifixum se constituens :

« Hinc, ait, lactat ab ubere, hinc pascor a vulnere. » Hoc uberum suorum lac B. Virgo visibiliter communicans clerico cuidam Nivernensi sibi devoto, jam animam agenti, cum vix et senuit resitit, ubi narrat B. Petrus Damianus, *lib. VI*, *epist. 29* : « Cum enim, inquit, velut egressurus in ejus pectore spiritus anxie palpiteret, ecce gloriosa Mater Dei sibi visibiliter astitit, et sacri ubris papilla lac exprimens ejus labris instillavit, et divinae virtutis ambidoto profusus ille, resumptis viribus, ex infirmitate convalescit, et mox clericilibus ornamentis indutus Ecclesiam adit, seseque choro psallentium fratrum letus interserens, mirum videndum spectaculum praebet. Quis etiam quod adhuc tunc in labris ejus quaedam lactis videbantur vestigia. » Hucusque Damianus.

Idem configit S. Fulbertus episcopo Carnotensi, qui doctrina et sanctitate illustris obijt anno Domini 1038. Cum enim ipse mire B. Virgini devotus existeret, ac igitur sacro correpta esset ejus lingua, ita ut totus arderet; nocte quadam cum praeter morem eo crudeliter, obtulit ei se visendam matrona nobilis, a qua monebatur ut ei os aperiret : quod cum fecisset, mox ex sicris suis uberibus lac expressit in os ejus; quo facta illi refrigerata est lingua, et ardorem omnem extinxerit, et eum perfecta sanitate restituit. Ne autem illud lac aut phantasma esse putaretur, in Fulberti gena remanserunt guttae aliquotae, quas ipse diligenter sanctorum exceptas collegit, hodieque in thesauro ecclesiae Carnotensis summa cum veneratione servantur. Ita habent Annales Ecclesiae Carnotensis, et Willelmus Malinesburienensis, *lib. III* *de Gestis Anstorum*, ac Baronius, *tom. XII*, anno Christi 1028.

Fertur et S. Bernardus sodem lacte B. Virginis s. ab eadem aspersus, in dicendo et scribendo lactens et mellifluus evasisse, praesertim ubi de laudibus B. Virginis et Verbi incarnati agit. Unde et hymno ejusdem ejus initium : « Salve, regina, mater misericordiae, » quem composuit Germanus Contractus Comes de Vernigen, monachum profectum in monasterio S. Galli sub anno Domini 1040, quemque sub vesperum passim in Ecclesia ad honorem B. Virginis decantari audi-

Virgini
et ubere
genuit.

S. Fulbert.

Deo
mellifluus.

Quibus
Virgini
et ubere
genuit.

mus, mire detectabatur S. Bernardus. Hinc in hymnum hunc plures sermones conscripfit: idemque Canonici Spirensis, S. Bernardo Spire Ecclesiam B. Virginis ingrediente, hymnum hunc decantantur, ipsomet S. Bernardo ter positus genibus succedent: « O clemens, o pia, o dulcis Virgo Maria! » In cuius rei memoriam hęc ipsa verba tribus incisa laminis iisdem locis humi posita etiamnum Spire videntur.

VERS. 2. FRAGRANTIA UNGUENTIS OPTIMIS.

Hebræa, ad odorem sapientiarum tuarum bonorum, scilicet antonomasia, id est optimorum; Syrus, in odorem suavitatum tuarum. Unde nonnulli hęc referunt ad oleum quod sequitur, si que cum eo nebulant, « et » id est propter, « odorem unguentorum tuorum, oleum effusum est nomen tuum. » Verum melius Noster « ad odorem expolit odorata, puta fragrantia, refertur ad ubera, que processerant. Solent enim femine nobiles et laute ad pectus et ubera gestare officioria et myrtinetas, id est capsulas muscum aliosque odores suaves in se continentes, que Psalm. xlvj, 9, vocantur domus charmes: domus enim Hebræis thecam quamlibet significat.

Porro Septuaginta « optimorum » exphoantes vertunt, et odor unguentorum tuorum super omnia aromata. Si enim unguenta sponsi sunt optima, ergo superant omnia unguenta et aromata. Alludit ad ritum priscorum, apud quos sponsi corona redimiti, et unguento delibuti, nuptias imitant. Unde et Christus sponso dicitur, Psal. xlvj, 8 et 9: « Buxile deus deus tuus oleo lictiſſime pre-consortibus tuis. Myrrina, et gulta, et castia a vestimentis tuis, a domibus eboreis. » Hęc facit illud Virgilii:

Nec mihi jam pugni solabant tempora myrrina,
Præmala deo: omnes incendet cinis honores.

PRIMUS SENSUS,

De Christo et Ecclesia.

Sensus ergo est, q. d. « Meliora sunt ubera tua vino, » ob fragrantiam, sivo quia redolent et fragrant unguentis optimis Sponsa enim novella nil necdum sponsi osculit, sic nec lag uberum, nil eminus peccoperat; sed eorum fragrantia, id est fama, insecuta et illecta tam lae uberum quam osculum oris desiderat. Odor enim symbolum est fame, juxta illud, Eccl. vi, 2: « Melius est nomen bonum quam unguenta preliosa; » et illud Il Cor. ii, 15: « Christi bonus odor sumus Deo, » id est, Christi famam pre-dicando ubique spargimus. Sic Magdalena illecta suavi fama, que spargebatur de sanctitate, suavitate et potestate Christi, ad osculum pedum ejus accurrit. Unde Chludius hęc mte suo Synagoga, id est Mosi et Judæis qui facere typus Ecclesie, id est Christi et christianorum, accommodatus sic vertit, a vice misericordiarum tuarum et potentia tua, qua fecisti populo tuo domum Israel, commisti suavitatem omni populo, que condit-

Oder. f. no 477- melius.

runt suam potentiam tuam et signorum bonorum tuorum.

Hinc rursus unguenta Christi sunt clarissima Spiritus Sancti: hęc enim suavissimum de eo odorem et famam ubique spargebant. Unde Rupertus: « Optima unguenta, ait, sunt clarissima hęc: sermo sapientie, sermo scientie, fides, gratia sanctorum, opera virtutum, prophetia, discretio spirituum, et cetera, que qui habent, boni odoris sunt, et suaviter fragrant sicut unguentum optimum. Unde Apostolus: Deo gratias, inquit, qui semper triumphat per nos in Christo Jesu, et odorem notitie sue manifestat per nos in omni loco, quia Christi bonus odor sumus Deo. » Nam de Christo ait S. Petrus, Actor. x, 38: « Unxit enim Deus Spiritu Sancto, et virtute, qui pertransiit benediciendo et sanando omnes oppressos a diabolo, quoniam Deus erat cum illo. » Unde ejus fama exiit in universam regionem, » Luc. ix, 14; et, « divulgabatur fama de illo in omnem locum regionis, » ibid. vers. 37.

Porro versionem Septuaginta que habet, et odor unguentorum tuorum super omnia aromata, et qui eos sequitur Arabici, et odor suavitatum tuarum est præstantissimum omnium suavitatum, sic exponunt Patres, q. d. Christi gratia et virtus, qua unxit eum Pater, superat omnia dona, gratias et virtutes datas, non tantum Moysi et prophetis, sed et omnibus sanctis simul sumptis. Nam, ut de eo ait Habacuc, cap. in, 3: « Operat colos virtus ejus, » id est celestis est, cœlesque et angelos cœlestes transcendit: Christi enim virtus per se est ipsa virtus; Christi sapientia, justitia, charitas, etc., per se est ipsa sapientia, justitia, charitas, etc., ut Nyssenus. Sic et Origenes, Apollonius et Theodoretus, quem audi: « Nota, inquit, sunt mihi unguenta, que Moses confecit, et oleum unctiois, et thymiana compositionis; sed omnium illorum aromatum unguentum tuum est suavissimum. Unguentum huc vocat gratiam spiritualem, qua ille reitorus, ex plenitudine sua nobis omnibus imperavit: quamobrem clara voce beatus Paulus Il Cor. ii, 19: Christi bonus, inquit, odor sumus Deo, in us qui salvi sunt, et in us qui perierunt, aliis quidem odor mortis in mortem; aliis autem odor vite in vitam. » Christus enim a primo instanti conceptionis suæ, infusus sibi à Deo accepit omnem gratiam et virtutem, idque in tanto gradu, perfectione et sublimitate, ut sit gratia capitis, que scilicet à Christo in omnes Sanctos, velut à capite in membra derivatur, juxta illud: « Unxit te beatus Deus tuus, oleo lictiſſime pre-consortibus tuis, » Psal. xlvj, 8. In Christo enim habitavit non tantum similitudo, sed et « omnis plenitudo divinitatis, sicut ait Paulus, Coloss. ii, 9. Unde de « plenitudine ejus nos omnes accepimus, » Joan. i, 16.

SECUNDUS SENSUS,

De Christo et anima sancta.

Christus sponso ubera sua unguentis et char-

Caro. in hęc
re. ubi
Spiritus
Sancti

ritibus optimis fragrantia, communicat sponse sue, puta anime sancte, juxta illud, I Cor. i, 30: « Ex ipso autem vos estis in Christo Jesu, qui factus est nobis sapientia à Deo, et justitia, et sanctificatio, et redemptio. » Unde S. Gregorius, qm per duo ubera accipit duplicem dilectionem Dei et proximi: « Hęc ubera, ait, unguentis optimis fragrant, quia odorem suavitatis per sapientia verba, et sanctificatis exemplis secum portat. Quicumque enim sancta charitate per gratiam Dei se rebelit, is spiritualium donorum et odorem et suavitatem sentit. Quorum bonorum ubertate proximos quoque ad interiora gustanda secum trahit, et ut in amore divinum convalescant, istis uberibus nutrit. » Hęc ergo sunt optima, respectu unguentorum carnalium; quia quos inungunt, veros reges ac sacerdotes efficiunt. Ceteri qui per ubera Christi accipiunt apostolorum et doctorum evangelicos, dicunt eos fragrantia gratiarum, virtutum sanctarum, operationum et misericordiarum, indeque consequentis fame et glorie superare sanctos prophetas, patriarchas, sacerdotes et reges mosaitas. » Quia tante, inquit Iustus Origenes, virtutibus, tantisque enature miraculis, ut odor justitie eorum longe lateque diffusus tunc intuentibus oblectaret, et usque huc omnes reficit auditores, sicut unce ex ipsis pronuntiat dicens: Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in Christo Jesu, et odorem notitie sue manifestat per nos in omni loco, » Il Cor. ii, 14; et: « Qui unxit nos Deus: qui et signavit nos, et dedit pignus Spiritus in cordibus nostris, » Il Cor. i, 21 et 22. Vide que utrolique annotavi.

Tri. ad. no. 12. no. 13. no. 14.

Denique S. Bernardus, serm. 10 et seq., assignat tria mystica summe unguenta: primum, contritionis; secundum, devotionis; tertium, pietatis; que deinde singula fase proseguunt: « Primum, inquit, est pignus dolorum sciens; secundum, temperativus dolorem leniens; tertium, sanans morbum expellens. » Triplex hoc unguentum Magdalena unxit, tum pedes, tum caput Christi. Anima vero sancta maxime cum ungit unguento laudis et gratiarum actionis, que unguentum suam gratiam, omne meritum, omnem laudem et gloriam attribuit Christo. Ideo, serm. 22, per unguenta accipit quatuor virtutes cardinalis, que in solo Christo vere sunt, in philosophis vero fictæ: « Quid voluit, ait, cum unguentibus, qui de virtutibus Christianis ignorat? Ubium, quæro, vera prudentia, nisi in Christi doctrina? Ubi vera justitia, nisi de Christi misericordia? Ubi vera temperantia, nisi in Christi vita? Ubi vera fortitudo, nisi in Christi passione? Soli ergo, qui ejus doctrinam imbuti sunt, prudentes dicendi sunt; soli justi, qui de ejus misericordia veniam peccatorum consequuti sunt; soli temperantes, qui ejus vitam imitari student; soli fortes, qui ejus patientie documenta fortiter in adversis tenent. Incessum proinde quis laborat in acquisi-

tione virtutum, si aliunde eas sperandas putat quam à Domino virtutum, cujus doctrina seminatorium prudentie, cujus misericordia opus justitie, cujus vita speculum temperantie, cujus mors insigne est fortitudinis. »

TERTIUS SENSUS,

De Christo et B. Virgine.

Rupertus, qui hęc uti et cetera omnia totius Cantici, proprie da B. Virgine accipit, asserit ubera charitatis gemine concessa B. Virgini frangere odorem suavissimum virtutum omnium, quas Spiritus Sanctus in alios disperdit, sed omnes in Virgine collegit, idque tanta copia et plenitudine, ut ipsa sola is omnibus magis fragrant, quam ceteri sancti in unum congregati, juxta illud, Eccl. xlvj, 20: « Sicut cinamomum et balsamum aromatizans odorem dedit, quasi myrrha dedit deo suavitatem odoris, etc. Ego quasi vitis fructificavi suavitatem odoris: et flores mei fructus honoris et bene-tatis. Ego mater pulcherræ dilectionis, et timoris, et agnitionis, et sancte spei, in me gratia omnis vite et veritatis, in me spes omnis vite et virtutis. Trasmale ad me omnes qui concupiscit me, et a generationibus (id est fructibus gentibus) meis implentini. Spiritus enim meus super me dulcis, et hereditas mea super me et super. Memoria mea in generationibus seculorum. » Vide ibi dicta.

OLEUM EFFUSUM NOMEN TUUM.

Oleum non tantum ex oleis, sed ex quolibet flore, herba, aromate distillatur, quod lotum rei substantiam, succum, pinguedinem et vim exsugit: unde a medicis vocatur quinta essentia, que si cum oleo aliorum aromatum scito commisceatur, unguentum licet præstans et odoratum. Hinc Septuaginta, Valerius et alii vertunt, unguentum eorum nomen tuum: Syrus, unguentum myrrina nomen tuum; Arabicus, nomen tuum unguentum suave effusum. Hebræum enim שֶׁבֶחֶבֶן, non tantum oleum, sed et unguentum significat, idque hinc loco magis congruit. Explicat enim « fragrantia unguentis optimis, q. d. ubera dulcissima tue benevolentie, o Christo, meliora sunt vino, id est omnibus mundi voluptatibus et illecebris, quia fragrant optimis unguentis, id est experiant charitatis optima, que in omnes effundis, adeo ut oleum, sive unguentum effusum vocari possit, hocque nomen sit tibi peculiare et proprium. Unde in Hebræo pulchra est paronomasia: שֶׁבֶחֶבֶן nomen est selectum שֶׁבֶחֶן, id est nomen tuum est oleum, olisque nomen. Quocirca Hortolæus sic paraphrastice, sed genuine et simpliciter exponit, q. d. Hęc celestibus unguentis tu à Spiritu Sancto perlata totus, Christe, fragras, suavissimo oleo, atque admirandis dietis ac factis tuis tantum jam tibi nomen comparat: sic tua inclayta fama, que

Para-phrast.

«Sicut aqua, inquit ipse, effusus sum: et dispersa sunt omnia ossa mea.» Psal. xli, 15. Agrius Ambrosius, *serm.* 4 in Psal. cxviii: «Unguentum exanimatum nomen tuum, hoc est, totus immundis imperitabilibus diversorum facinorum fotebat hic mundus; nunc spiritus ubique suavitate purificationis unguentum fidei, nos integravit.» Idem, lib. *De Isaac et anima*, cap. iii: «Aspirat in verbo odor gratiae, et remissio peccatorum, quae in totum diffusa mandum, omnia tanquam exinanito replevit unguento, quia per universos gravis visorum oculivus detersa est.»

Adhuc ad candelabrum aureum, quod septem calamis, sive lucernis olei ardebat in Sancto ante propitiatorium, cherubim et arcam, quae erant in Sancto sanctorum. Unde et hebraeorum nomen *Yitzit* *Yezena*, id est *Jesus*, median praecipuaque littera continet *Y*, quae speciem habet candelabri, sive lucerne triplicis. Candelabrum autem ejusque lucerna representabant Christum, ejusque in vita et doctrina splendorem. Vide dicta *Exodi* cap. xxv, 31.

Porro oleum symbolum est, primo, pacis et tranquillitatis; unde illud: «Oleo tranquillior.» Oleum enim oleo tranquillum est, ut et mare tumultuosum tranquillet: qua de causa urinatores solet oleum spargere descendentes in mare, ut illud tum quietum et serenum, tum lucidum reddat, ut hac luce *id* quod in eomersum perditumque requirant, inveniant, teste Plinio, lib. ii, cap. ciii.

Secundo, oleum symbolum est gratiae et misericordiae; unde Graecis vicina sunt nomina *charis* et *charis*, id est *oleum* et *misericordia*, ut enim ab altero vim et nomen sumpsisse videatur. Hoc facit quod ait Plinius, lib. xv, cap. ii: «Olivantibus lex antiquissima fuit: Oleum ne stringito, neve verberato.» Haec de causa sub nativitate Christi, Romae fons olei scaturit, qui per integram diem continuus oleum manavit, significans jam nasci Christum, qui oleum suavitatis, clementiae et gratiae spargeret per totum orbem. Prodigium hoc narrat Orosius, lib. vi, cap. xix, et Eusebius in *Chronico*, Paulus Diaconus, et ex his Baronius.

Tercio, oleum symbolum est pinguedinis et caloris, quom afferunt amor et charitas; oleum enim est aerum, et multum spiritus continet, ideoque aquis supernatat, ait Aristoteles, lib. ii *De Generat. animal.* cap. ii. Hinc et «opimal pecus olea,» ait *idem*, lib. viii *Histor. animal.* cap. x. Idem asserit apud gendere olea, ut mellifera. Addit ex Theophrasto Plinius, lib. xv, cap. ii: «Olei causa est calor; quare et in torcularibus, et jam in cellis multo igne queritur.» *Idem*, cap. iv: «Oleo, inquit, natura est tepescere corpus, et contra algos res numire.»

Quarto, odoris et fragrantiae boni exempli, nominis et fame; oleum enim hic non parum, sed ex variis aromatibus et odorum speciebus artificiosum commistum, ideoque fragrantissimum intelligitur.

Quinto, oleum signum est et causa hilaritatis: unctos enim exhilarat, nitidosque et letos ac lucidos efficit; unde illud: «Et exhilarat faciem in oleo,» *Psalm.* ciii, 15.

Sexto, oleum, et magis unguentum symbolum est voluptatis et deliciarum; unde olim in convivis convivia unguentis pretiosis ungebantur ad lenitatis et delicias.

Septimo, oleum confortat corpus, viresque membris vel lassia finire, vel labore quo libet defatigatis restituit. Unde Samaritae, captivos quos ex Joud abduxerant, monitu Prophetae cibo potaque refectos, et oleo unctos ad abstergendam defatigati nem itineris, in patriam remiserunt, II *Paral.* xxviii, 15. Hinc et athletae in stadio decertantes, oleo ad majus robur perungebant; adque victores oleo coronabantur. Audi Plinium, lib. xv, cap. iv: «Oleo honorem Romana majestas magnam praebuit, turmas equitum idibus Julii ex ea coronando; ita minoribus triumphis ovantes; Athenae quoque victores olea coronabant.» *Idem*, lib. xxiii, cap. iv: «Omni oleo, inquit, mollitur corpus, virgorem et robur accipit, etc. Venena omnia hebetat. Et lassitudinum perfectionumque refectio est: tormina calidum potum pellit; item ventris animalia; vulneraris emplastris utile, faciem purgat, etc. Lethargicis magis auxiliare, et inclinat morbo. Capitis doloribus remediunt est: item arthriticis in febrili.» Plura addit in hanc rem.

Octavo, notissimum est oleum adhiberi vulneribus medicandis; unde illud, *Isa.* 61, 6: «Vulnus, et fivor, et plaga tumens, non est circumdignata, nec curata medicamine, nec fota oleo.» Et Samaritanus ille evangelicus in vulnera senivivi oleum infudisse narratur et vinum, *Luc.* cap. x, 34.

Haec omnia praestat nomen *Jesus*, nam primo, iratos tranquillat, et passiones omnes sedat; secundo, gratiam et misericordiam offert, ino effundit; tertio, animam impinguit et calefacit amore et ardore celestis; quarto, suavissimum gratiae deus et famam omnibus aspirat; quinto, amores exhilarat; sexto, fideles coelestibus deliciis pascat, imo inebriat; septimo, martyres et pro virtute depugnantes, ac certando delassatos corroborat, ut omnia tormentorum genera alacriter et generose superent, ac victores coronat; octavo, omnibus animae vulneribus medetur.

Audi S. Bernardum, *serm.* 15: Olim, inquit, hoc nomen «nec modo fuissem, sed et effusum: nam infusum jam erat. Jam coeli habebat illud, jam angelis innotuerat. Est autem foris missum; et quod angelis ita erat infusum, ut esset et privatum; effusum et in homines est, ita ut jam tunc merito clamaretur de terra: Oleum effusum nomen tuum.» Et inferius: «O nomen benedictum! O oleum usquequaque effusum! Quousque? De celo in Iudaeam, et inde in omnem terram excurrit; et de toto orbe clamat Ecclesia: Oleum effusum nomen tuum. Effusum plane, quod non solum oculum terrasque perfudit, sed aspersit et inferos,

Quale, dicitur, etc.

Seris, dicitur, etc.

Seris, dicitur, etc.

Quale, dicitur, etc.

Seris, dicitur, etc.

adeo ut in nomine *Jesus* omne genu flectatur, caelestium, terrestrium et inferorum, et omnis lingua confiteatur et dicat: Oleum effusum nomen tuum.» Et post nonnulla: Oleum, ait, «incoet, pascit et ungit; fovet ignem, nutrit carnem, lenit dolorem; lux, cibis, medicina. Vide idem annus et de sponsi nomine: locet praedictum, pascit recogitatum, invocatum lenit et ungit. Et percurramus singula. Unde putas in toto orbe tanta et tam subita fidei lux, nisi de praedicto *Jesus*? Nonne in hujus nominis luce Deus nos vocavit in admirabile lumen suum? quibus illuminatis et in lumine isto videntibus lumen, dicat merito Paulus: Fuisistis aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino.» Et post pauca: «Nec tantum lux est nomen *Jesus*, sed est et cibis. An non toties confortaris, quoties recordaris? Quid aequie mentem cogitant impinguit? quid ita exercitatos reparat sensus, virtutes roborat, vegetat mores bonos atque honestos, castas fovet affectiones? Aridus est omnis animus cibis, si non oleo isto infunditur; insipidus est, si non hoc sale conditur. Si scribas, non sapit mihi, nisi legero libi *Jesus*. Si disputes aut confers, non sapit mihi, nisi sonuerit tibi *Jesus*. *Jesus* mel in ore, in aere melos, in corde jubilus. Sed est et medicina. Tristatur aliquis vestrum? veniat in cor *Jesus*, et inde saliet in os: et ecce ad exortum nominis lumen, nubium omne diffugit, redit serenum. Labitur quis in crimen, currit insuper ad laqueum mortis desperando? nonne si in voce nomen vite, confestim respirabit ad vitam? Cui aliquando stetit ante faciem salutaris nominis duritia (ut assolit) cordis, ignavia torpor, rancor animi, languor aeduae? cui fons forte siccatas lacrymarum, invocato *Jesus*, non continuo erupit uberior, fluxit suavior? Cui, in periculis palpantem et trepidantem, invocatum virtutis nomen non statim fiducia praesitit, depulit nequam? «venique ex dictis ita concludit: «Nihil ita ire impetum solubet, superchie tumorem sedat, sanat livoris vulnus, restringit luxurie fluxum, castigat libidinis flammam, sitim temperat avaria, ac totius indecoris fugat pruriginem. Significum cum nomine *Jesus* hominem, mihi propono mentem et humilem corde, benignum, sobrium, castum, misericordem, et omnium denique honestate ac sanctitate conspicuum, eundemque ipsum Deum omnipotentem, qui suo me et exemplo sanat, et roborat adjuvator. Haec omnia simul mihi senant, cum insonuerit *Jesus*. Sumo itaque mihi contempta de homine, et anxium a potente, etc. Semp. r lib. in sinu sit, semper in manu, quo tui omnes in *Jesus* et sensus dirigantur, et actus. Denique et invitatis: Pone me (inquit cap. viii, 6) signaculum in corde tuo, signaculum in brachio tuo.» Plura vide apud eundem, *serm.* 15 et 18.

Etiam, dicitur, etc.

«Quis potest, inquit, estimare fortitudinem ejus? Porro nomen hoc tam forte, tam magnam, ecce est oleum effusum. Mira res! Quid Verbo fortius, et quid oleo suavius? Ergone Verbum est a sua natura immotum? non; sed qualitates creaturarum, cum quibus illi ratio est, hinc pro virtute, illam; visio diversa, imo contrarie sunt. Verbi gratia, diabolus in celo pro vitium superbus fuit: tu, *Virgo*, per virtutem humilis in terra apparuisti. Pro qualitatibus tam diversis, tamque contrariis, vitium, idemque verbum, illi ut flumen, tibi ut oleum sese exhibuit, juxta illud *Jacobi*, iv, 6: Deus superbis resistit; humilibus autem dat gratiam.» Et post pauca: «Effusum ergo est oleum, id est nomen tuum, quia processit de secreto substantiae tuae Verbum tuae fortitudinis cum suavitate miserationis.»

DEO ADOLESCENTULAE DILEXERUNT TE.

S. Bernardus, *serm.* 19, addit nimis, sed id non habent Hebraei, Graeci et Latini. *Adolescentulus* vocat Ecclesiam et animas in fide et justitia novellas, ac receniter per baptismum in Christo regeneratas, quae instar adolescentularum sensum uti etate, ita et virtute proficiunt et adoleverunt, ut tandem perfecte Christo sociari, ejusque spiritum nuptiarum vinculo osculoque intimo copulari mereantur. Ita Cassiodorus, *Beda*, *Haymo*, *Austinus* et alii Hebraice pro *adolescentula* est *עַלְמוּת* *almuth*, id est *virginis*; *עַלְמוּת* *almuth* enim vocatur *virgo*, quia abscondita et virgo incognita est, a radice *עַלְמוּת* *almuth*, id est *abscondit*, ut fuisse ostendit *Isai.* vii, 14, ad illa: «Ecce virgo (Hebraice *almuth*, id est *illa virgo*, puta *Virgo* *Beppara*) concipiet et pariet filium.» Sensus ergo est, q. d. *Adolescentula*, hoc est anima in fide et virtute novella, quasi virginis a concupis mundi abscondita, dum fragrantiam olei vite unguenti, hoc est charismatum Christi sponsi odoratum, dumque sentiant quam nomen *Jesus* Christi sit oleum, sive unguentum effusum, idque suavissimum et odoratissimum, hoc odore et hac suavitate libet in ejus amorem rapinatur, cumque tenere diligunt. Unde *Chaldaeus* verit, et *ideo dilexerunt justis ambulare post viam bonitatis tuae, ut possideant saeculum hoc et saeculum venturum.*

Notat Cassiodorus, ac ex eo *Beda* et *Haymo* vocari *adolescentulus* feminine: Quis, inquit, animam sanctorum, quo majores fragilitatis sibi sunt conscius, eo amplius Christum diligunt. Porro causa dilectionis eorum est «oleum effusum,» id est effusa liberalitas Christi. Unde *Rupertus*, «*Nisi*, inquit, oleum effusum fuisset, nisi Verbum carum factum esset, animae imperfecit aures non fuissent diligere Deum, imo nec aures fuissent illius audire; unde et dicebant: Non loquatur nobis Dominus, ne forte moriamur,» *Exod.* xx, 19. Sic et *Origenes*: *Nisi*, inquit, Christus velut unguentum sese examinasset, capere cum nullis in *scia* illa divinitatis plenitudine potuisset, nisi sola fortasse

sponsa, g. d. Perfecti capiunt Christum in sua dimittunt, et imperfecti in sua humanitate; hinc propter eos Christus se effudit in carnem factus homo. Et S. Bernardus, *sermon. 19.* « Effusus quippe, inquit, nomen facit capabile, captus amabile, sed adolescentulis dimittat. Qui captus est, integro gaudent, effuso non indigent. Angelica creatura irrepercuta mentis acie inhaeret divinorum iudiciorum abyssum multum, quorum summa requiritur ineffabili delectatione beata, gloriatur in semper effectui ea principari per summum ministerium, ac palmam fieri, ac propterea diligit merito dominum Christum. »

¶ *Bursum, alii per adolescentulas intelligunt animas non imperfectas, sed strenuas et perfectas, quo in virtute adoleverunt, ut et eandem aliis communicare, ac filios spirituales Christo parere possint, quales sunt martyres, ait Philo Carpalius. Sic et Theodoretus ac S. Gregorius, CXXIX. Moral. cap. IX. adolescentula enim, id est juvenis media est inter peritiam et senectutem, id est que in maturo, stata et optima est aetas. Unde aliqui ex Hebraeo sic vertunt, quae adolescentula dilexerunt te, dilexerunt eis oleum vel unguentum effusum est nomen tuum. Audi Nyssenum, hom. 1. « Sola, ait, anima illa, quae statim transit infantilem, et ad spirituales aetatis florem pervenit, nec maculam accepit aut rugam, aut aliquid huiusmodi; et neque propter infantiam caret sensu, neque ob vetustatem est imbecilla, quae adolescentula hoc loco nominatur, ac diligit toto corde totisque viribus illam palchritudinem, cuius descriptionem, exemplumque et interpretationem non invenit cogitatio. »*

Hoc quoque verum est: nam in principio Ecclesiae tanta effusa fuit in fideles recens baptizatos Christi gratia, ut eos amore Christi incenderet, faceretque illico ejusdem praecones et martyres. Sensus ergo est, g. d. Cum, o Iesu Christe, nomen tuum fecisti oleum effusum, id est, cum te ipsum in passione pro salute nostra totum effudisti et exhaesisti, ac nominis huius vim et fidem per apostolos in omnes gentes effuse dispersisti, ut quae copiosam gratiam in credentes effudisti; ex triplici hac tui effusione fieri liberali factum est, ut ubique terrarum homines certatim ad tui fidem ad dilectionem converterentur, adeo ferventer et fortiter, ut illico herent Evangelii praedicatores, ac pro eo liberent morem oppeterent. Id ita colligisse patet ex Pentecoste et praedicatione S. Petri, *Acto. II* et sequent.

Amor ergo Christi effusus in incarnatione et passione inflammavit homines ad eum toto corde redamandum, juxta illud Christi: « In quem veni mittere in terram, et quid vobis nisi ut accendantur? » *Luc. cap. XII, 49.* Hinc *adolescentulas* has in Hebraeo vocant *עלמות*, id est virgines, id est virginitatis studiosas, quae mundi gaudia spernentes totum amorem in Christum transferunt, nec nisi Jesum suum diligunt: Christus enim et

christianismus omni innoxet studium castitatis et puritatis angelicae, ideoque ex virgine natus, virginitate et puritate angelos omnes superavit. Hinc de causa primi fideles ab apostolis conversi, plerique omnes fuerunt virgines vel coelibes, adeo ut multi putarent Christi legem vetere matrimonium, et precipere christianis omnibus coelibatum, ut patet ex questione quam Corinthii proposuerunt S. Paulo, an christianis licitis esset usus matrimonii? *I. Corinth. VII.* Atque his omnibus vexillum praetulit B. Virgo, quae primo votum virginitatis Deo nuncupavit, ideoque mater Dei fieri meruit. Nam, ut ait S. Bernardus, homil. 2. super *Missae* est a Deum in huiusmodi deest in nihilas, qua non nisi de virgine nascere. Tunc concubabat et Virgini partus, ut non pareret nisi Deum. « Itaque per adolescentulas hinc omnes fideles intelliguntur, sed maxime virgines: hae enim fragrantiam Christi legunt ceteris sentientes, non alium quam ipsum diligunt; unde et sequatur apertum quomodoque legit, *Apo. XIV, 4.* Tales laude S. Catharinae, S. Caeciliae, S. Dorotheae, S. Agnes, ejus mirabilem in Christum amorem graphice describit S. Ambrosius, *serm. 9.* de quibus cum Psaltes: « Adducuntur regi virgines post eum, » *Psal. XLIV, 16.*

VERS. 3. TRABE ME: POST TE CURREMUS IN ODOREM UNGUENTORUM TUORUM.

Haec quoque fuit vox Synagoga optantis Christum osculum, id est incarnationem; jam incipit vox Ecclesiae, quae Christo jam nato illam fragrantissimorum ejus charismatum, postulat passum trahi, ut ejus sanctissimam vitam, quam interris egit, passionem et crucem imitetur. Sed cum se infirmam et impotentem ad Christum sequamur, nullo magis ad osculum, nisi ad illam gratiam Christi impellatur, imo trahatur, juxta illud Christi: « Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum. » *Joan. VI, 44.* Cassiodorus, *Beda, Haymo* et alii; praesertim quae crucis Christi excelsa est, ideoque consensu dicitur celsis et ardua; unde ipsa ait: « Si exaltatus fueris a terra, omnia traham ad meipsum. » *Joan. III, vers. 32.* Trabe ergo me a vitiis ad virtutes, a ignorantia ad fidem tuoque cognitionem, a carnis ad spiritum, a torpore ad fervorem, ab inchoatione ad profectum, a parvis et planis ad magnas et ardua, a terrenis ad caelestia, a timore ad amorem, a voluptate ad crucem et mortificationem. Septuaginta pro *מִשְׁכָּבִי מִשְׁכָּבִי*, id est *trabe me*, aliis punctis legentes *מִשְׁכָּבִי מִשְׁכָּבִי*, vertunt *traxerunt me*. Porro codices Septuaginta vertunt variant. Nam Romana, Nyssenus, Theodoretus et alii legunt *propter adolescentulas dilexerunt te, traxerunt te*; S. Ambrosius, lib. I *De Virginitate*, *attractum te*. Idem, lib. *De vita qui superstitant*, cap. VI, primum habet, et *attractum te*, deinde, *attracte nos post te*. Complutenses, *traxerunt me*; Origenes, *attractum te post te*. Virgus

vera lectio est, *trabe me: post te curremus*. Sic enim habent Hebraea, Latina, Aquila, Symmachus et Theodoretus. Omnes tamen lectiones eodem redunt, sed inque significant, g. d. Tanta est fragrantia tua, o Christe, tanquam suave est oleum a te effusum, ut adolescentula certatim te ad se trahere percupiant, ac victisim ipsae a se ad te trahi macem exoptent: primo ipse me ad te traxerunt, ut mecum tibi infirme iungantur, ac post te non ambulant, sed currunt; quare ego cum illis et pro illis dico, obsecroque: « Trabe me: post te curremus in odorem unguentorum tuorum. » Ubi recta advertit Theodoretus adolescentulas prius tractas a Christo, Christum amare, deinde per eum satage vicissim Christum ad se trahere, ut ardentius eum ament, et intimius eo fruantur.

Rursus Hebraea duntaxat habent, *trabe me: post te curremus*; Septuaginta vero, et eos secutus Nodius, addunt, *in odorem unguentorum tuorum*; de eo enim sermo processit.

Porro animam ad se trahens Deum per orationem quasi funem, non tam Deum ad se trahit, quam ipsa trahitur ad Deum: sicut qui navim per funem trahit ad rupem, videtur rupem ad se trahere, sed revera ipse non trahit rupem, sed cum navi trahitur ad rupem. Et sicut qui per funem manibus attractum conserendit in caecum domus, non caecum ad se detrahit, sed ipsamet ad caecum attrahitur et ascendit. Utique hoc exemplanum dat S. Hieronymus, *De Periculis Romae*, cap. III.

Nota: *Te post te, primo*, referri potest ad id quod praecedit: « Trabe me: » optat enim sponsa trahi ad sponsum, ut ipsum per omnia sequatur. Ita Apollinus, Justus Origenes, Chaldaeus, S. Bernardus et alii. *Secundo* et melius, referas ad *te curremus*, quod sequitur, g. d. Trabe me, ut ego cum adolescentulis post te curramus. Ita Hebraea, Septuaginta, Latina, Romana, et passim veteres. Unde notant Origenes, Nyssenus, Anselmus et S. Basilius in *Isai.* cap. III, vers. 24, sponsum hie loqui in persona, non tam sua, quam adolescentularum. Sponsa enim apprehendit dexteram sponsi, et cum eo pari passu incedit; adolescentula vero, voluit ancillae et pedissaeque, utrumque ad se sequantur; unde optat post utrumque trahi, sicutque: « Post te curremus in odorem unguentorum tuorum. »

Nota *secundo*: *Te trabe me* significat primo, infirmam sponse, ut pote quae sponsum sequi nequit, nisi ab eo trahatur; secundo, ejusdem tarditatem ad sequendum sponsum, et progrediendum in via virtutis; tertio, renitentiam cupiditatis, quae resistit charitati et sequela sponsi, ideoque ad eum trahi debet: tractus enim violentiam significat, trahi enim volentem et invitum, juxta illud:

Nonnulli volentem trahi, nolentem trahunt.

Concupiscentia enim nobis innotata, resistens rationi et virtuti, facit ut effocari graba ad eam

quasi nolentes trahi debeant, juxta illud Apostoli: « Video allam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meae, et captivatum me in lege peccati, quae est in membris meis, » *Rom. VII, 23*; et vers. 14: « Lex spiritualis est: ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato. Quod enim operor non intelligo: non enim quod volo bonum, hoc ago: sed quod odium malum, illud facio. » Optat ergo sponsa trahi a gratia Christi, ut per illam impedimentum sequela sponsi, puta resistenta concupiscentia tollatur vel superetur, g. d. Vellem te sequi, o sponse, sed concupiscentia reluctante non valens. Tolle ergo, vel supera ejus luctum per tuam gratiam, quae mihi infusa me efficaciter ad te trahat, ac post te non tantum ambulare, sed et currere faciat. Ita S. Bernardus, *serm. 21*: « Trabe, inquit, me post te, quia salus est mihi ut me trahas, ut scilicet viti quicumque mihi aut terrendo mihi, aut exereceto flagellis inferas, quam parca in meo me tempore male securam derelinquas. Trabe quodam modo invitam, ut facias voluntariam; trabe torpentem, ut reddas currentem. » Prius enim timore, deinde amore immisso Deus animam ad se trahit, ut traxit S. Paulum, *Acto. IX, 6*, inquit Apollinus, *Ubi Arabicus vertit, trabe me a post te, hoc est, trabe me a tergo ad faciem, ut que tui post te, fiam ante te, tanquam societate ut facis frater.*

Tertio, optat trahi non catenis vel flagris, uti trahuntur boves et asini; sed vi amoris, uti trahuntur homines, juxta illud Osae, cap. XI, 4: « In funiculis Aiam traham eos, in vinculis charitatis. » Unde S. Gregorius et Anselmus amant nos trahi per Spiritum Sanctum. Audi S. Augustinum, *serm. I De Verbis Apostoli*, qui citans illud Christi, *Joan. VI*: *Nemo venit ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum*; « Non dixit, inquit, duxerit. Ita violentia cordi sit, non carni. Quid ergo miraris? crede et venis, ama et traheris. Non arbitris istam asperam molestamque violentiam; dulcis est, suavis est: ipsa sacras te trahit. Nonne ovis trahitur, cum esurient herba monstratur? et pulo quia non corpore impellitur, sed desiderio colligitur. Sic et tu veni ad Christum, non longa finera meditari; ubi eras, ibi venis: ad illum enim qui ubique est, amando venitur, non navigando. » Idem, tract. 26 *In Joannem*: « Quomodo, inquit, voluntarie eredo, si traher? Ego dico: Parum est voluntate, aliam voluptate traheris. Quid est trahi voluptate? Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui. Est quaedam voluptas cordis, cui panis dulcis est ille caelestis. Porro si Poeta dicere licuit, *Virg. II Elog.*:

Trahit sua quaeque voluptas;

non necessitas sed voluptus, non obligatio sed delectatio; quanto fortius nos dicere debemus trahi hominem ad Christum, qui delectatur veritate, delectatur beatitudine, delectatur justitia,

selectatur aeterna vita, quod totum Christus est? An vero habent corporis sensus voluptates suas, et animus deserit a voluptatibus suis? Si animus non habet voluptates suas, unde dicitur: Fili autem hominum sub tegmine alarum tuarum sperabant: inebriabantur ab ubertate domus hae, et torrens voluptatis deliciarum tuarum potabis eos: quoniam apud te est fons vitae, et in lumine tuo videmus lumen? Da amantem, et sentit quod dico, da desiderantem, da esurientem, da in ista solitudine peregrinantem atque sitientem, et fontem aeternae patriae suspirantium, da talem, et scit quid dicam: si autem frigidum loquar, nescit quid loquar.»

Quarto, anima peccatrix, preventa a gratia sponsi, et trahi ad penitentiam et iustitiam: anima vero iam justificata optat ab eodem trahi ad iustitiam incrementum, ad bona opera, ad virtutes heroicis, quales sunt abdicare mundum, vadere cum Magdalena contemplationi et amori divino.

Tropologicè, S. Bernardus hoc verbi interpretat in eos qui ambiunt dignitates: «Sponsa, inquit, nec collam, nec cubitum ingredi sine rege introductente presumit, ut irreverenter irrisu nec vocatus, nec introductus. Trahe me post te, ait illa. Nunc autem trahit eam quoniam voluptas, et odorem turpis foris secularis, quoniam estimat pietatem, tuorum certa est damnatio.»

Porro Cincinnatus more suo hinc refertur ad Judaeos, quos columna emittit in Terram Promissionis, sive veritatis. Quando accessi fuerunt populus domus israel de Aegypto, in iustas dominatorem seculi erat dux eorum in columna nubis per diem, et in columna ignis per noctem. Dixitque Ioseph illis generationis: Dominus terribilis saepe, trahit nos post te, et curremus post viam bonitatis tuae. Ille sensus iudaeus est, et quasi grammaticus: unde sensus christianus et genuino subterfugit et subvertit: columna enim ignis et nubis tradens ducit que iudaeos per desertum in Chanaan, typus aut Spiritus Sancti quae gratias, quae christifans per huius vitae laticidios et renoras ducit, imo trahit in vitam.

Plerumque, inquit, per cursum, id est efficitur imitatio. Post te curramus, arguitur est quod te imitabimur, mores tuos ad te sequi scilicet, expedit et proximum sequitur. Velox est sponsus ac currit noster solis: quare qui cum eum sequi velit, post eum non ambulet, sed currat oportet. Audi S. Ambrosium, de Isaac sermone, etc. Faciat tanquam gressu ad contritionis viam, et qui gressus eius a sermone ordo, et occursum eius usque ad summum altus, videns se imparem tanto velocitati, dicit: Atrahit nos, bona anima, quae non pro se sola, sed pro omnibus rogat. Habemus enim cupiditatem sequendi, quam unguentorum foetorem inspirat gratia: sed quia cursus tuos agnare non possumus, atrahit nos, ut auxilio tuo fultis, vestigium tuum possimus insistere; unde

post pauca concludit: «Vides quod libenter nos atrahit, ne remaneamus sequentes: sed qui vult atrahi, currat ut comprehendat, et currat superiora obviscens, et ea quae sunt priora appetens: sicut enim potest Christum comprehendere.»

Porro anima carni immersa, indolens gravis et torpida, ut currat in caelum, id est ad Christum, indiget aliis magne alacritatis, quas illi suggerunt divinae consolationes. Audi S. Bernardum, serm. 21: «Propterea, opus habeo trahi, quoniam refriguit paulisper in nobis ignis amoris tui, nec valeamus a facie frigoris huius currere modo, sicut heri et nudius tertius. Curramus autem postes, cum reddideris laetitia salutis tui, cum redierit melior temperies gratiae, cum sol iustitiae iterum inchoabit, et pertransierit tentationis nubes, quae hunc operire ad horam cernitur, atque ad levem flatum aerae blandioris solido coepit unguenta liquecere, et aromata fluere, et dare odorem suum. Tunc curremus, in odore illius curremus, spirantibus, inquam, unguentis curremus, quoniam abscedet torpor qui nunc est, et revertetur devotio, et iam non erit opus nobis et trahamus, quippe odore exaltatis, ut sponde curramus. Nunc vero interim trahit me post te.»

Id faciebat saltes dicens, Psal. cxviii, 32: «Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum:» amor enim dilatans cor, dilatet et pedes gressusque, quos torpor constrinxerat. Unde idem, Psal. lxxv, 7: «Quis, ait, dabit mihi pennas sicut columbae, et volabo, et requiescam?» Pluribus deinde interjectis S. Bernardus subiungit: «Et quid mirum si indiget trahi, qui post giganteum errat, quae comprehendere nihil eum qui saltu in montibus, transit illos? Veloce, ait, currit sermo eius. Non valet ex aequo currere, non potest pari eum illo celeritate contendere, qui exsultat ut gignat ad currendam vitam; non potest suis viribus, et propterea rogat se trahi. Fessa sum (inquit), defesso, noli me desistere, sed trahit me post te, ne insipiam vagari post amatores alios, nec curram quasi in incertum. Non curram ego sola, est solam me trahi poterit: erigunt et adolescentulae in vitam. Curremus pariter, curremus simul, ego odore unguentorum tuorum, ille meo exaltate exemplo atque horatua, ac per hoc omnes in odorem unguentorum tuorum curremus. Habet sponsa similes suos, sicut et ipsa est Christi. Et ideo non ait singulariter curram, sed curremus.»

Querit deinde S. Bernardus cur sponsa in singulari dicat trahi se, non in pluribus: trahit nos, in cursum vero dicit in plurali curramus, non curram in singulari? et respondet: «Trahitur, cum tentationibus et tribulationibus exercetur: curramus, cum internis consolationibus et inspirationibus visitati, tanquam in stravedolibus unguentis respiramus: ergo quod austerum et durum videtur, retineo mihi tanquam forti, tanquam sano, tanquam perfecte, et dico singulariter: Trahe me. Quod suave et dulce, tibi tanquam in-

firmiter communico, et dico: Curramus. Novi ego adolescentulis delicatis et teneris esse, et minus idoneis sufflere tentationes, et propterea mecum volo ut currant, sed non ut mecum trahantur; volo habere socias consolationis, non autem et laboris. Quare? quoniam infirmae sunt, et vereor ne deficiant, ne succumbant. Me, inquit, o sponse, corrippe, me exerce, me tenta, me trahit post te: quoniam ego in flagella parata sum, et potens ad suslinendum. Ceterum simul curremus, sola trahit, sed simul curramus. Curramus, curramus, sed in odore unguentorum tuorum, non in nostrorum fiducia meritorum: nec in magnitudine virium nostrorum currere nos confidimus, sed in multitudine miserationum tuarum. Nam et si quando curramus ac voluntarie fatigati, non fuit volentis, neque currentis, sed miserentis Dei. Ait S. Gregorius: Trahe, inquit, me post te, ut te quasi Deum solum diligam, ita tamen ut simul fideles mei mecum currant ad matrem proximorum dilectionem et operum.

Plinius et plenus respondet Beda sponsam, quia Ecclesiam de se loqui nunc in singulari, eo quod ipsa sit una per plarium fidelium aggregationem; nunc in plurali, eo quod in ea sint plures fideles, pluresque fidelium ordines et gradus, incipientium, proficientium, perfectorum, pastorum, subditorum, etc. Ait ergo ipsa de se, id est de suis prelatiis et pastoribus, qui adolescentulas dirigunt: «Trahe me,» id est meos pastores, ut ipsi trahant adolescentulas, id est populum sibi subditum, atque cum eis currant in odorem unguentorum tuorum. Igitur Ecclesia in apostolis virgine apostolica, qui summa sunt Ecclesiae capita, est sponsa Christi perfecta, atque cum sponso suppari quasi passu graditur, iuxta illud: «Adisti regina a dextris tuis,» Psal. xlv, 10; eadem in pastoribus proxime Christum sequitur, ac post se ducit adolescentulas, patet animas infirmas, minusque perfectas, cum eisque ait: «Curramus in odorem unguentorum tuorum.» Similiter et gradatione, Cicero, lib. II ad Atticum, epist. 24, exorans ad se Pompeium, ut iudicio veniat: «Si dormis, inquit, expectare; si stas, intrudere; si nunc rodaris, curre; si curris, advola.»

Porro Rupertus hae adaptat B. Virgini visitati Elisabethae: «Trahatur, inquit, post Dominum femina desideriorum, trahatur et carcerat in odore unguentorum ac beneficiorum filium, et ipsam curramus, id est in monacha cum festinabilem, et dicitur: Trahe me post te. Nam qui voraciter diligit, et trahitur, et trahi cupit.» Unguenta autem Dei interpretatur beneficia: «Prelosum, ait, erat unguentum: magnum erat beneficium, quod Dominus dedita sterti conceptum tui viri, qui spiritu est, virgine Elise debet proinde ante Dominum, et quo major non succedit inter natos mulierum. Tanti ac tanti beneficii eductum percipere: talis ac tanti beneficii femina, sine matrem ab ipso Angelo accepit.»

Sic B. Virgo prae omnibus attracta a Christo, tota vita post eum occurrit, ejus sanctissimos mores prae omnibus imitando, atque actibus representando, ut ipsa fuerit viva imago Christi, ac apostolis ceterisque fidelibus purissimum speculum vite christiane et perfectae, adeo ut nonnulli haeretici censuerint eam esse deam, ac ut deam adorarent. Imo S. Dionysius: Nisi, ait, scirem unum esse Deum, hanc deam esse credidissim, ut alibi citavi.

In odorem unguentorum tuorum. — Ita legendum cum Graecis et Latinis. Mirum ergo S. Ambrosium pro unguentorum legere vestimentorum, idque reforme ad resurrectionem, cuius typus et analogo est baptismus; sicut enim ait, lib. De visis qui mysteris indicantur, cap. vi: «Quanta hodie renovata (per baptismum) anima dilexerit te, bonum Jesu, dicentes: Attrahit nos post te; in odorem vestimentorum tuorum curramus, ut odorem resurrectionis hauriant.» Urget Origenes in odorem, q. d. Si sponsa odor ita illicet ad sui sequendam et cursum, quomodo allicet quidam aspectus, vox, gustus et tactus, ac quomodo allicet ipsa eius substantia? Ego puto, inquit, quod si aliquando ad hoc pervenerint, iam non ambulant, neque currunt, sed vineulis quibusdam charitatis ejus adstrictae adhaerent ei, ne ultra mobilitatis aliequus ullus in eis resident locus, sed sint cum eo unius spiritus, et completur in eis illud quod scriptum est: Sicut tu Pater in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint, Joan. xvii, 21. O quam potens odor, quam jucundus et delectabilis cursus, quando animae precepto virtutum Christi trahentis odore, omnium aliarum rerum, etiam sui oblitae, iagenti cum voluptate currit ad paupertatem, ad contemptum, ad labores, ad contumelias, ad mortem, ad crucem! Per unguenta accipit Christi gratias et charitatem, r. e. miracula, ait S. Augustinus, IX Confess. cap. vii. Vide S. Bernardum, serm. 22. Porro hinc Christi fideles percipiunt in baptismo, quo unguentur quasi christiani; et in confirmatione, qua unguentur quasi milites et athletae Christi, sed presertim sacerdotibus, pastores et prelati, qui in sacramento odorem unguentur et consecrantur quasi doctores et doctores fideles, qui proinde prae ceteris post Christum curramus, ejusque vitam et mores quam maxime imitari, et viva actione exprimere debent: sic enim fragrantia virtutum suarum omnes trahent post se ad Christum; sicut columbarum columbas capiunt emittentes columbam fragrantis odore delibutam, quae ceteris hoc odore illectis ad se allicet, sequiturque dicit ad columbarium, ait S. Basilius, epist. 175 ad Julianum.

Analogice, Ecclesia, et anima sanctae contemplans Christum in caelum ascendentem, clamat: «Trahe me post te,» et tecum a valle heremitarum in montes aeternitatis et aeternae voluptatis ascendendum. Ita Cassiodorus et S. Bernardus. Audi S. Augustinum in Psal. xc: «Amamus et imito-

nam, curramus post unguenta ejus; venit enim et oluit, et odor ejus implevit totum mundum. Unde odor? de celo: sequebre ergo ad celum, si non falsum respondens quod dicitur sursum cor, sursum cogitationem, sursum amorem, sursum spem. » Ita S. Hieronymus, epistol. ad Eustochium, De Cantal. Virg., de seipso in eremo Syriae degente scribit: « Post multas lacrymas, inquit, post celo inherentes oculos, nonnunquam videbar mihi angelibus interesse angelorum, et laetus gaudensque cantabam: Post le curramus in odore unguentorum tuorum. » Et S. Augustinus, lib. XIII Confess. cap. viii: « Da, inquit, mihi te, Deus meus, eodem mihi te. En amo, et si parum est, amem validius. Non possum meliori, ut sciam quantum mihi desit amoris ad te quod satis est, ut errat vitam in amplexibus tuis, nec avertatur donec vincantur in abscondito vultus tui. Hoc tantum scio, quia mihi male est praeter te, non solum extra me, sed et in meipso, et omnis mihi copia, quia Deus meus non est, egenas est. » Hoc facti illud Isaiæ cap. xi, vers. ultimum: « Qui autem sperant in Domino, multabunt fortitudinem, assumunt pennas sicut aquilæ, current et non laborabunt, ambulabunt et non deficient. » Vide ibi dicta.

INTRODUCIT DE REX IN CELLARIAM SUAM: RESULTABIMUS ET LETABIMUR IN TE, MEMORES UBERUM TUORUM SUPER VINUM: RECTI DILIGUNT TE.

PRIMUS SENSUS

ABSTRACTUS,

De Christo et Ecclesia.

Sensu grammatico, sive dramático, sponsa cum adolescentulis sociabus currens post sponsum, ab eo introducta fuit in cellarium, sed sola, adolescentulis foris remanentibus; unde egressa, ad filias conversas narrat ubi fuerit, dicens: « Introduxit me rex in cellaria sua: cui congratulantes et applaudentes adolescentule respondent: « Exsultabimus et letabimur in te; » Symmachus pro introducta, verbi adhibuit, in futuro, vel potius optativo est enim propheta de futura Ecclesie introductione per Christum insertum. Sic introduxit possit accipi pro introduxit; quia enim sponsa dixerat sponso: « Trahe me post te, » quasi lippissimam jam: « dilecto suo consecuta ait: » « Introduxit, » id est, cito certoque me introducet in cellaria sua intima; amantes enim sunt pleni bona spe, ut videantur sibi possidere quod sperant: amor enim dilatat ser, phantasiam et mentem. Unde illud:

Et auvens tibi somnia loqui.

Sponsum, puta Christum incarnatum, nunc vocat regem, quia ipse quia homo, est Rex regum et Dominus dominantium, Apoc. xix, 16; nunc pariter, quia olim reges et principes erant pasto-

res ovium et gregum: talis enim fuit Abraham, Isaac, Jacob, Moyses, David. Itaque et rex significat cellaria hanc, in qua inducta est sponsa, fuisse regiam, opulentam, omnibusque bonis et gazis repleta, ait Origenes.

CELLARIA. — Hebraicum *chadron* significat intima sive penetralia, quæ sunt convallia et cubicula, in quibus heris ipse secreto degit, ac suas opes et thesauros recondit. Unde Syrus verit. *introduxit me in thalamum*; Arabicus, *in cubiculum secretum*, proprium et peculiariter. Idem significat grecum *κρυπτή*, ut veritas Septuaginta, et latinum *cellaria*. Cella enim vel cellarium dicitur a *celando*, quod in ea celebatur, que velut muressa occulta, ait Servius. Hinc cella significat apothecam frumenti, vini, olei. Unde Donatus: « Cella, aut, et cellarium a reponendis celandisque rebus esculentis et poculentis dicitur. » Et Cicero, De Senect.: « Semper, inquit, horti assidue domini repleta est cella vinaria, olearia, mellaria et panaria. » Hinc cella significat cubiculum secretum, item partem templi secretiorum, in quam ingredi fas non erat: unde Gellius scribit Scipionem in Capitolium venisse, jussisseque cellam Jovis aperiri, ibique solum demoratum fuisse. Hinc cella S. Bernardo clara et pretiosa erat velut celum, utpote in qua liber a mundi strepitu solus cum Deo solo agebat.

Alludit ad cellaria, que fabricavit Salomon in templo, in quibus thesauri et opes templi recondabantur, I Paral. xxvii, 11.

Quæres primo, quænam sunt hæc cellaria sponsi, in que ipse sponsam introduxit? Chaldaicus accipit secretarium divinitatis divinsque sapientie, ex quo lex prodiit, unde sic verit, *et applica nos ad radices montis Sionæ, et da nobis legem tuam de thesauro tuo, qui est in firmamento, et delectabimur et exsultabimus*. Hoc Judæicum est, sed christiano sensui subservit: *cellaria* enim hic significat secreta divinitatis, in quibus sponso sponse ostendit arcana sua mysteria, æque ac bona et dona reconcilia, que magna et multiplicata sunt; quare immo sponsa vota sua exaudita, quibus optarat: « Osculetur me osculo oris sui; » sponsum enim eis annuise, ac in cellariis hinc osculum d præbuisse; Ita S. Ambrosius, conj. verba mox recitabo; ibi quoque gustasse ubera sponsi; nam de his mox subdit: « Exsultabimus et letabimur in te, memores uberum tuorum. » In cellis enim sive cellariis reconduntur opes, deliciae, monilia, thesauri et pretiosa: quæque legit sponsa hic significat pro se a sponso inductam in cellaria, id est in convallia et intimum penetrale, ubi cum sponso familiarissime agit; secundo, se secretorum ejus factam participem; tertio, se gazarum et thesaurorum ejus fuisse inspectricem, eorumque factam esse consortem, idoque mira fru voluptate, summisque deliciis.

Quæres secundo, quænam in particulari sunt hæc cellaria? Respondeo esse varæ et multiplica-

Cella
secretum
proprium
et peculiariter

Cella
secretum
proprium
et peculiariter

Cella
secretum
proprium
et peculiariter

Cella
secretum
proprium
et peculiariter

Cella
secretum
proprium
et peculiariter

Cella
secretum
proprium
et peculiariter

cia. Primo, Theodoretus, S. Gregorius, Justus Orphanitæ, et S. Hieronymus, epistol. 142 ad Damasum, per cellaria accipiunt S. Scripturam, sive Moysen et prophetas, quasi sponsa cognitionem mysteriorum in S. Scriptura absconditorum a sponso accepit, ac præsertim cognitionem Deitatis et SS. Trinitatis, sive Dei in essentia unius et in personis trii. Hanc enim accepit Ecclesia per Christum et apostolos. Unde Christus, Apoc. v. 8, servavit librum signatum septem sigillis, atque apostolis dedit sensum, ut intelligerent Scripturas, Luc. cap. xxiv, 26 et 43.

Secundo, S. Ambrosius, serm. 1 in Psalm. cxviii, ad vers. 7 et 8, per cellaria hinc accipit secreta sive mysteria incarnationis, passionis, crucis et resurrectionis Christi, in que inducta est sponsa, quando eorum cognitionem et fidem per predicationem apostolorum accepit: « Quando, inquit, introduxit eam rex in cubiculum suum, passio tempus lateris compungio declarat, sanguinis effusio, sepulture unguendum, resurrectionis mysterium, ut osculum quasi sponsa accepit; in cubiculum autem Christi sit introducta Ecclesia: non jam quasi tantummodo desponsata, sed quasi nupta: non solum thalamum sit ingressa, sed etiam legitime claves regni concessa sit. » Et post pauca: « Introduxit enim eam rex in omnia interiora mysteria, dedit et claves ut aperiret sibi thesauros scientie sacramentorum, clausas antea fores panderet, cognoscere et quiescentis gratiam, defuncti somnum, virtutum resurgentiæ. »

Hinc accedit Philo Carpathius: Cellarium, inquit, sive promptuarium Christi primum est corpus illud, in quo sibi domicilium fabricavit. Verbum enim in carne quasi in cella inhabitavit, juxta illud: « Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, » Joæ. 1, 14. Unde hinc Christi cellaria explicans Apostolus, *Coloss. ii, 2*: « Instructi, ait, in charitate, et in omnes divitias plenius intellectus, in agnitionem mysterii Dei Patris et Christi Jesu, in quo sunt omnes thesauri sapientie et scientie absconditi. » Hinc Philo.

Tertio, alii per cellaria accipiunt secreta Dei consilia et iudicia, quæ Deus sanctis revelat, in que uno unum et precipuum est sanctis parari cruciæ et tribulationes, ut purgantur, moxque sanctificentur, idcirco beatos esse patientes, eo quod cruci sit perreata ad gloriam viam, juxta illud: « Beati qui persecutionem patientur propter justitiam, quoniam ipse erit et regnum eorum, » Matth. v, 10: *ibi 19* lo Carpathius.

Quarto, alii per cellaria vel cellas accipiunt celum, in quo sunt multe cellæ et mansiones pro diversitate meritorum, *Joæ. xiv, 2*; quasi sponsa hic accepit revelationem bonorum et gaudiorum celestium, que fides preparavit invenibus et diligentibus se. Ita Cassiodorus, Apollonius, Anselmus et Beda, quem amari sponse sensu exprimentem: « Ideo depr. cor sponsum, ut nos post se currentes, data manu, ipse de deliciis ad-

juvet, quia jam dulcedinem regni celestis prelibavi: jam gustavi et vidi, quoniam suavis est Dominus: jam homo, que mihi in celis sunt preparata, ipso revelante cognovi. Neque ad ipsum conversæ, et gratias agens: Exsultabimus, inquit, et letabimur in te; ac si diceret: Nequaquam ipsi de perceptis muneribus extollimur, sed in omni quod bene vivimus, exsultamus, imo exsultabimus et letabimur in tua misericordia. » Rursum alii per cellaria accipiunt paradisum terrestrem, in quem a Deo inductus Adam omnes mundi delicias, omnem scientiam, omnem fidem et spem accepit; sed expulsus ab eo est cum posteris ob prævaricationem: quare Christus eum reduxit, ac homines primæve justitias, gratiæ et gloriæ restituit.

Quinto, S. Ambrosius, lib. De Isaac et anima, cap. viii, per cellaria accipit secreta Dei, puta revelationes, visiones, consolationes, raptus, amores, gaudia celestia, in que anima per contemplationem vel extasim raptur, ubi raptus fuit S. Paulus in tertium celum, ubi audivit arcana verba, quoniam licet homini loqui, *II Cor. xii, 2 et 4*. Audi S. Ambrosium: « Beata anima, quoniam defragellata penetralia; insurgens inique de corpore ab omnibus sit remota, utque intra semisponsam divinum illud, si quo modo assequi possit, scrutatur et querit: quod cum poterit comprehendere ea, que sunt intelligibilia, supergressa in illo confirmatur, atque eo passitur. Talis erat Paulus, qui sciebat se raptum in paradisum, sed sive extra corpus raptum, sive in corpore nesciebat. » Et post nonnulla: « Etenim perfectiori studens, solum illud bonum divinitatis intendi, nec aliud quidquam requirendum putat, quia tenet quod summum est, solaque sibi abundat, quia sola sibi est satis. Nec sola aliquando est, cui presul Dominus adest. Denique in illud divini illius introducta secretum: Exsultamus, inquit, et letabimur in te. Non enim in divitiis auri, argenteque thesauris, non in possessionum fructibus, non in potestatis, non in convivii, sed in solo Deo exultat. »

Sexto, apposite idem S. Ambrosius, libro V De Servant. cap. ii, per cellaria accipit sacramenta, præsertim Eucharistiam, in qua sub orbiculo panis, et specie vini, velut sub cella panaria et vinaria habitat Christus nos, pascentes sua carne, et potans suo sanguine. « Ubi homo illuminatus, ait S. Ambrosius, vini beati odores, ubi mella suavit, ubi fructus diversi, ubi epule varis, ubi spualis plurius tam prandium conditur. »

SECUNDUS SENSUS

PARTIALIS,

De Christo et animo sancto.

Cellaria Dei, in que Christus animam inducit, bonis ac omnibus replet et inebriat, sunt attributa tibi, inter que precipua sunt duodecim, scilicet

Præf. ad for. præf.

Origen. de vita. August. de civitate. Hieron. de vita.

Bern. de serv. cap. ii.

Origen. de vita.

licet Dei infinitas, immensitas, aeternitas, omnipotentia, omniscientia, bonitas, sanctitas, amor, dominium, providentia, misericordia, iustitia, quae erudit et pie pertractat noster Lessius, lib. De Perfect. divinis. Hinc enim singula sunt infinita et quaequeverunt immensa, et proinde dum in illa per meditationem, contemplationem, rapitum et exaltationem, Christo introducit anima, velut in abyssum bonorum omnium natat, imo mergitur, totaque in amorem et admirationem divinitatis abripitur, ut aliud cogitare, narrare, amare nequeat. Ibi enim, ut ait Psaltes, « inebriabuntur ab ubertate domus tua: et torrente voluptatis tue potabis eos. » Psalms. xxxv, 9. Ibi Sancti exultant et letantur in Deo, ibi lactantur ab uberibus dulcedinis divinae. In hoc Delictis cellaria ingressus S. Paulus obstupescens exclamavit, Rom. xi, 23: « O altitudo divinarum sapientiae, et scientiae Dei: quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, et investigabiles viae eius! » Et S. Petrus in transfiguratione Christi, per umbram corporis gloriosi, non tam spectans quam conjectans gloriam divinitatis, gaudio quasi ebrius: « Domine, inquit, bonum est nos hic esse: si vis, faciamus hic tria tabernacula, tibi unum, Moysi unum, et Eliae unum, » Matth. xvii, 3. Et S. Joannes, I epist. cap. 1, 1: « Quod dixi ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, et manus nostrae contrectaverunt de verbo vitae, etc., annuntiavimus vobis. » Hinc cellaria venit « mulier compacta (Magdalena) seu pedes » Domini Jesu, ait S. Bernardus: « Thomas in latere, Joannes in pectore, Petrus in sinu Patris, Paulus in tertio orbe, secreti hujus gratiam sunt assecuti. Quis nostram digno distinguere sufficit has veritates meritum, vel potius primorum? Ne omnino tamen pretermissis quod ipsi novimus, videamus, prior mulier stravit sibi in luto humilitatis, posterior in solo spei, Thomas in solo fidei, Joannes in luto charitatis, Paulus in intimo sapientiae, Petrus in luce veritatis. »

In hac omnia cellaria pro cineris deducta fuit B. Virgo. Unde Rupertus refert hanc ad B. Virginem visitationem Elisabethae, eique dicentem: « Magnificat anima tua Dominum, etc., quia fecit mihi magna qui potens est. » Luc. i, 46; cui responderit Elisabetha: « Exultabimus et letabimur in te. » Nam ad vocem et salutationem Mariae Elisabetha impia est Spiritu Sabao, et exultavit infans in utero eius, hinc facti illud: « Maria autem conservabat omnia verba haec, conferens in corde suo. » Luc. cap. ii, 19.

Origenes, Nyssenus, Theodoretus, Bernardus et S. Anselmus, quem audi: « Quia tu, Domine, sponsam tuam jam in secreta tua introduxisti, ideo et nos preparabimus idoneas, ut cum ea introducatur. Exultabimus enim, scilicet in corpore bene operantes cum exultatione, et letabimur in anima, quia cum letitia bona cogitabimus; vel letabimur, si bona fecerimus, non coacte, sed voluntarie, et hoc in te, omnia tibi attribuentes tanquam primae causae. »

Secundo, magis connexe et plane (ne sit tam ebria personarum mutatio) haec verba attribuit sponse, quae egressa e cellariis narrat adolescentulis spias quas in his deliciis hausit, atque: « Introduxisti me rex in sua cellaria, omnibus opibus et deliciis referta, quae non mihi soli, sed et verbis, ubi in virtute adoleveris, preparavit. Agitur, o socia, mihi aequae ac vobis congratulamini. ac sponso gratias agite, mecumque jubilando dicite jugiter: O Jesu bone, exultabimus et letabimur in te. » Venite ergo, exultemus Domino, jubilemus deo salutari nostro, praecipue faciem eius in confessione, et in psalmis jubilemus ei. Exultabimus, inquam, memores « uberum tuorum. » Id est, dulcissime tuae benevolentiae et beneficentiae, quam mihi sponse communicavisti, et meis adolescentulis suo tempore communicabis. Ita florulentus.

Porro meminit uberum sponsi, ut a Christo dicant pastores et praetati subditis se exhibere matres, eoque uberibus lactare. Audi S. Bernardum, serm. 23: « Audiant hoc prelati, qui sibi commissi semper volunt esse formidini, utilitati raro. Erudimini qui iudicatis terram. Discite subditorum matres vos esse debere, non dominos; studeat magis amari quam metui, et si interduci severitate opus est, paterna sit, non tyrannica. Matres, fovendo, patres vos corrigiendo exhibeatis. Mansuescite, ponite feritatem; suspendite verbera, producite ubera; pectora lacte pinguecant, non typho turgellant. Quid jugum vestrum super eos aggravatis, quorum potius onera portare debetis? Cur morsus a serpente parvos lacte fugit conscientiam sacerdotis, ad quem cum magis oportuerit tanquam ad matrem recurrere matris? Si spirituales estis, instruite hujusmodi in spiritu lenitatis; considerans unusquisque seipsum, ne et ipse tendatur. Alioquin ille in peccato suo morietur, sanguinem autem eius (ait) de manu tua requiram. »

Mystico, Bartholomaeus de Martyribus, archiepiscopus Brasavensis, in Compendio spiritibus doctrinae, vere divinae, cap. xv, in fine, septem gradus assignat, quibus possumus ad hanc Christi cellaria, hoc est, ad contemplationem multiviam quae amorem ascendere; qui sunt, gustus, desideria, sanctitas, ebrietas, securitas, tranquillitas; septimi vero nomen soli Deo immoscere dicit. Primus ergo merito vocatur gustus, quod in gustuum mutationes consistat: peccatoribus enim,

Recipere de deo

Tertius est

Quartus dicitur

Quintus dicitur

Sextus dicitur

Septimus dicitur

Primum dicitur

qui carnales tantum novere gustus, dicitur Psalms. xxxix, 9: « Gustate, et videte quoniam suavis est Dominus; » immutata gustus, nec exsuffletis colantes spones alitudo quam a Deo provenire posse. Ideo Dominus incipientibus solet spiritus consolationes impertiri, quod seint infirmam ac fragilem animam vix posse, nisi praevio gustu ad divina evolare. Anima in hoc primo gradu vacet compunctionibus, macerationibus, meditationibus quatuor vitae novissimorum, ac passionis Christi, praesertim mortificationibus ac eradicationibus malarum cogitationum et consuetudinum, ut in Deum libere transire valeat, quod non sine maximo fit conatu: « Regnum eam exolorum vim palitur, et violenti rapiunt illud, » Matth. xi, 12; non autem pusillanimes et delictiosi. Secundo, quia divina, quo plus gustatur, plus appeti solent, ideo gustum consequuntur desideria magis ac magis fructu Deo, cum exterminum rerum omnium sporem cum taedio respuit. Et his desideriis suboritur studium non solum meditando, sed etiam Christi vitam imitandi, et ardor per illum incedendi, qui dicit, Joas. xiv, 6: « Ego sum via. » Passus autem quibus debes incedere, hi sunt: humilitas, mansuetudo, patientia, caritas, oratio, eius crux et labores. Tertius, subitas; quando anima eo pervenit, ut quae mundana sunt abominetur, et in timore dicitur, max etiam quiescit, et solo divino amore saltatur; ne namque ipse experitur nullibi se posse nisi in Deo plene satiari. Quartus, ebrietas, quae est quaedam exaltatio, et mentalis excessus ex praedicta divina amoris sanctitate procedens, quae nullam imaginationem ac phantasmatum aqua miscetur, a quibus difficillime abstinentur, nisi Dominus ipse manu ducat animam, atque eam in secretum suum cubiculum, id est in te, intromittat et recipiat, sensibus foras dimissis et coram muneribus suspensis. Quintus, securitas firmam excludens: gustata enim divinae charitatis perfectione, manet anima omnino resignata in divinum beneplacitum, ita ut rehenam ferre perpetuo parata sit, si Deo sic placitum foret. Experitur insuper in seipsa quoddam strictissimum divinum amictum: vinculum adeo firmum, ut separari nunquam ab eo se posse existimet. Sextus, tranquillitas, scilicet tanta pacis et jubilationis ubertas, ut anima quasi in silentio et somno super pedes Domini recumbens, vivere credatur.

Melioris ubertate dicitur a super vincto: RECTI DICUNTUR VI. — Hebraice est כִּכְרִים מְשָׁחִים, quod primo significat venores erimus; unde Syrus vertit, recordatur amorem tui pro vino: Septuaginta, diligens. Secundo, commemorabimus, celebrabimus; unde Valabius vertit, praedicabimus amorem tuo vino presbiteros, quia familiarissimo tibi aequitas adhaerens est. Tertio, nonnulli vertunt, offeremus ubera tua (vel amores tuos), quia, ut dicit Vars. 2: « Fragrantia sunt unguentis optimis. »

Alludit ad id quod dixit vers. 1: « Meliora sunt ubera tua vino. » Unde colligitur ubera haec esse sponsi, non sponsae, quae sponsi dulcedinem, beneficentiam et lactationem denotant, nisi ibidem dixi. Rursus, inde liquet: « meliora ubera subintelligi, q. d. Memores erimus uberum tuorum, quae meliora et suaviora sunt super vinum, id est, super omnes delicias mundi, quae voluptates; in his enim prima tenet vinum. Porro qui ubera sponsi non sponasi hic accipiunt, per ubera intelligunt amores, quasi adolescentia hic congratulentur sponsae de conjugio et amoribus solaciis, quod scilicet etiam fortunata sors, tam foelix amor, tam nobile cum Christo conjugium, obtigerit, ut illud perpetuo memorari, commemorari et celebrare decenter. Ita Sanchez. Unde Nyssenus et Theodoretus sic explianit, quasi adolescentibus et christiani quilibet dicant Excessus: Quia in dilexisti ubera Christi super vinum voluptatis et sapientiae mundanae, hinc nos pariter diligemus et ubera et doctrinam tuam, tanquam secure regemus, quia rectitudo, hoc est Christus, dilaxit te: hoc solum Nyssenus id apud S. Joanni, qui super pectus Christi in opera recubuit.

RECTI DICUNTUR VI. — Primo, hebr. est כִּכְרִים מְשָׁחִים, id est rectitudines, equitantes; unde Septuaginta vertunt, equitas dilaxit te; Arabibus, rectitudo dilaxit te; Syrus vero, pro veni dilaxit te. Sunt verba sponsi ad sponsum, ut dixi, q. d. Exultabimus in te, o Christe, memores uberum, id est amorum et dulcorum tuorum, qui saviiores sunt vino, id est quibuslibet corporis delicias, quia amor tunc non est carnalis et impurus, sed spiritualis, purissimus et sanctissimus. Nam « rectitudines dilexerunt te, » id est te omnes rectitudines, id est omnes virtutes et gratias complexae sunt, ut filius virtutum et gratiarum esse videris; ac revera talis es, quia es Filius Dei, quem omnes divinae dotes, omnia decora, omnia charismata ambiunt, ornant et coronant. Ita Origenes. Secundo, alii mescharim vertunt in ablativo, in rectitudinibus, q. d. Virgines diligunt te rectitudinibus, hoc est, amore omni ex parte recto, id est casto et puro, quia in tui amore summa inest rectitudo, summa aequitas, summa honestas, summum deus. Tertio, R. Abraham mescharim, id est rectitudines, refert ad vinum, q. d. Memorabimus uberum, id est amorum tuorum, quia meliora sunt super vinum rectitudines, id est super vinum sincerum, purum et praesentissimum. Verum haec obscurum, frigidum et constertum videtur.

Denique Noster optime mescharim vertit recti, sive quia mescharim tam melos quam rectitudines significat; sive quia metonymice abstractione ponitur pro concreto, puta rectitudines pro rectis. Sensus est, q. d. Jugiter exultabimus, et jubilabimus, et letabimur in te, o bone Jesu, sponsa animae nostrae: quia recordabimur ubera tuae

Spem spiritum allegat

Spem spiritum allegat

Abraham

dulcedinis et misericordie meliora esse vino, id est delicis omnibus totius mundi: hinc enim recti, qui sicut gustum mentis habent rectam et sinceram, non morbo concupiscentie depravatum, qui sicut omnia meliuntur recta ratione, non prava cupiditate, diligunt te, quia vera, id est dulcedinis tunc sunt rectissima, id est justissima, exquisissima, planeque rationi, legi, virtuti ac Deo conformes. Hinc Symmachus verit, recti quia, qui diligunt te, quia a recta ratione, lege et virtute ducuntur.

Porro rectitudo duo requirit: prima, ut vita et actio in se sit recta, id est honesta et iusta; secunda, ut recta intentione fiat. Hinc S. Thomas interpretatur, q. d. Recti, id est qui rectam habent intentionem, qui sicut uni Deo placere student, eumque sibi vitam et operationum omnium finem prosequuntur; hi, inquam, diligunt te. Ceteri Origenes hic tacite a sponsa perstringit adolescentulas, q. d. Qui place in iunio et amore sunt recti, ut rectos habeant omnes suos affectus, hi plane diligunt Christum; et adolescentulis mee, quia adhuc non plane rectos affectus suos affectus, sed adhuc vitium voluptatum diligunt, ac vitiosos quia concupiscentia in discipulat, hinc non plane diligunt Christum; sed adolescent ac sensum depravant suos amores, ut omnino recti evadant, tuncque erant sponse Christi, cumque toto corde totisque animae viribus diligunt. Hinc colligit: si vis amare Christum, rectifica tuam mentem, ac tuos amores et mores. Nulli enim nisi recti diligant Christum. Ita S. Ambrosius in Psal. cxviii, serm. 2, ad vers. 4: « Equulas, ait, dilexit te, hoc est, non flexuosa iunio te sequuntur, sed usque ad te potest iustitie trames pervenire. Qui enim dilexit iustitiam, non se avertit a Christo. » Rursum hinc colligit rectitudinem vite et amorum esse desiderium et amorem Christi. Hinc enim amor rectissimus est, et omnia torta rectificat: quare quod huic amori conforme est, id rectum est: quod difforme, id curvum et tortum. Ita Cassiodorus, Iustus Orgellianus, Beda et alii. Charitas est rectitudo animae coniugiumque eius virum et potentiarum.

Porro in his rectitudinis amorem admonet corpus rectum et a Deo rectissime datum pro delicis infirmis. Audi S. Bernardum, serm. 24: « Quid enim indecentius, quam curvum recto corpore gerere animam? Perversa res est et foeta, luteum vas, quod est corpus de terra, oculos habere sarsum, quos libera suspiciora, colorumque luminaribus oblectat re aspectus; spirituales vero celestemque creabrum suos et contraria oculos; id est interiori sensu: alque affectus, trahere in terram deorsum; et que debuit nutrir in croceis, hiterre luto, tanquam unam de sulcis, amplexaque terrea. Erubescet, anima mea, divinum peccata commutasse similitudinem: erubescet volutari in cono, que de celo es. Erubescet, anima, ait corpus, in mei consideratione. Creata creanti similis facta, me quoque accepisti adjuto-

rum simile tibi, utique secundum lineamenta corporum rectitudinis. »

Tropologicè, pralatus probus; ait S. Bernardus, et vir apostolicus, qui uberibus doctrinae sunt alios lactat, sepe palliat ab impis et pravis persequentes et cupiditas; sed soletas se, quod recti diligunt eum, ac in primis Deus, qui est rectorum rectissimus, iuxta illud: « Rectus Dominus Deus noster: et non est iniquitas in eo, » Psal. xci, 16; quare eo fratas, et testimonio consensuente laetus, impiorum iudicia despiciat, divitque cum Psalme: « In Domino laudabiliter animo mea: suscipiant mentes, et letentur, » Psal. xxxv, 3. Rursum S. Gregorius hinc accipit de commemoratione passionis Christi, que inflammat in nobis Christi dilectionem: « Sancta anima, inquit, sponsa Christi in sponsi sui delictis exultat, dum corporalia respicit, et in spiritualibus se occultat; eundemque sponsum delictis suis facit, in cuius respectu mundana omnia non curat. Sed hinc in memoria uberrimè agit, quia dum recollit quanta charitate Christus eam dilexit, qui sanguine suo eam moriens in cruce redemit, et quotidie eam in sinu Ecclesie matris ejusdem sanguinis lacte nutrit, procul dubio magis ac magis in ejus dilectionem intendit. Quod hoc bene super virum dilectio esse dicitur, quia per sanguinem Christi misericorditer educatur, qui per legis litteram seorsim constrangebatur. Per quam dilectionem adimplet quod dicitur: Recti diligunt te: soli iuxtaque recti Christum diligunt, quia quicumque adhuc per distorta vitiorum, ex desiderio curant, dum in rectitudinis lineam semper offendant, ipsam justitie auctorem Christum omnino dilicere non possunt. » Denique Chridus venit, et delectabatur, et exultabimus, et recondabatur eorum, et diligimus delectant tuam, et relectus ab idolis praeceptorum; et omnia iusti, qui faciunt quod rectum est coram te, imitantur te, et diligunt precepta tua.

VERS. 4. NIGRA SUM, SED FORMOSA, FILIA JERUSALEM, SICUT TABERNACULA CEDAR, SICUT PELLIS SAUCORUM.

NIGRA SUM, SED FORMOSA. Hebraice כהנה עשיתי, id est subnigra et fuscior sum, ut S. Hieronymus in Apolog. David, scribit eam manu et facie, uti solent, qui in acris esse videntur, sed facie liberali, et lineamentis decoris, ac totius mensuris corporis formosa sum et venusta, FILIA JERUSALEM, SICUT TABERNACULA. Arabice sicut habitatio; LEBAN, SICUT PELLIS. Aquila et Symmachus tentoria, que sunt et pellibus SALOMONIS. Hinc posterior similitudo priori notanda est respectu et disjunctim, hoc modo, nigra sum sicut tabernacula Cedar, id est Arabum (Cedar enim fuit filius Ismaelis, et pater Arabum, sive nomadum, in solitudine Saraenorum habitantium in tentoriis), sed formosa sicut pelles Salomonis. Ita Origenes, Theodoretus, Cassiodorus, S. Gregorius, Rupertus, S. Bernardus, S. Anselmus et alii; nec

Nysenus et Apontus utramque similitudinem, scilicet tabernaculorum Cedar et pellium Salomonis, referant tam ad nigredinem quam ad formositatem sponsae. Est occupatio, dicit enim quis: Quomodo tu, o sponsa pastoralis et rusticana, que insit Cedarum in tabernaculis perpetuo digis, ut pascas arduis, hinc estu solis adurere et denigraris, greges ambare nuptias regis, ac dicere: « Osculetur me osculo oris sui? » Occurrit et respondet: Esto exterius nigra sum, ut cedarena pelles et tabernacula, tamen interius pulchra sum ut pelles et pellita tabernacula Salomonis, qui uti in omni re, ita et tentoris suis (quibus utebatur, dum iter faceret) cultissimus et pretiosissimus erat; unde et autro et gemmis, picturis pretiosis ornabatur. Sic Plinius de Nerone: « Cui, inquit, erant sigillata tentoria et antri (apollinibus, » Rursum coherent hinc cum proxime praecedentibus, q. d. « Recti diligunt te, » o sponsa Christo, aequa ac me, quo tibi sum sponsa; at vero pravi nulli oderunt et persequuntur, tam me quam te. Nigra ergo sum per aerumnarum caliginem et persecutorum afflictionem, sed formosa per patientiam, constantiam et victoriam, qua persecutores superavi, imo domui, converti omnique et tibi subieci. Tribulationum ergo merito me non turpavit, sed honestavit et illustravit.

Alindit ad Ethiopticam uxorem Moise, ob quam contra Moem murmurans spiritus Maria, a Deo prope percussa est, Num. xv, 1 et 10; hinc enim typus fuit Ecclesie ex gentibus infidelitate atris Christo collectae, ob quam murmurantes Judaei, a Deo reprobat sunt. Ita Origenes. Porro orientales et meridionales multi sunt Arabi, ut Mauritani, Egyptii, vicinique Judaei, Arabes et Ethioptes; quibus erat Andromeda, Cetera ipsorum regis filia; de qua Ovidius:

Placuit Cephae Persae Andromeda, patrie fusci colore suae.

que apud eos fusci habentur polchri, albi vero formos. Unde Ethioptes Judam et demones sunt albos; S. Petrum vero et angelos pingunt in ros. Adde factum mixtum et medium esse eorum inter album et nigrum, ideoque suam habere elegantiam. Hinc aurora hebraice dicitur שחרור, id est subnigra, quia ipsa est continuum noctis et diei, sive tenebrarum et lucis: esse tamen est pulchra, ob radios solis pulchre inter tenebras splendentes et radiantis. Unde etiam comparatur sponsa, cap. vi, vers. 9: « Quae ista, inquit, que progreditur quasi aurora nasurgens, pulchra ut luna, electa ut sol? »

Per filium Jerusalem nonnulli primo cum Aponio angelos accipiunt, qui cives sunt celestis Jerusalem, q. d. Nolite, o angeli, mirari quod non sit candida sim, uti vos estis, sed nigra; quia et est nigra, formosa tamen sum, ut vos. Secundo, alii accipiunt Iudaeos, quos persecuti sunt Chris-

tum et christianos, praesertim gentiles, quod fuisse nigri per infidelitatem. Ita Theodoretus et S. Athanasius in Synop. Tertio et planius, accipias adolescentulas, id est animas in fide Christi novellas: hinc enim vocantur filiae Jerusalem affluente ad sponsum, qui erat uxor Salomonis, qui erat rex Jerusalem.

Quares, quomodo Ecclesia nigra sit simul et formosa. Primum Nysenus, S. Gregorius, Philo Carpathius, S. Hieronymus in cap. ii Sophon., S. Chrysostomus, homil. 4 De Virtute, et alii passim censent Ecclesiam gentium dicit nigrum ob peccentem idololatram et scelera, quibus in gentilitate servivit peccato et diabolo; formosam vero, per conversionem et gratiam Christi, qua mercedem seculum in baptismo eluit, seque in sanguine Agni dealbavit. Unde S. Ambrosius, serm. 2 in Psal. cxviii: « Fusca, inquit, per culpam, decora per gratiam; fusca per vitium, decora per lavacrum. Fusca sum, quia peccavi; decora, quia jam me diligit Christus. » Idem, libro De us qui miser, inquit, cap. vii: « Nigra, inquit, quia ex peccatoribus; decora, fidei sumentio. » Audi S. Bernardum, serm. 25: « Sed anti unde nigrum, et unde formosam se dicitur. Un nigrum quidem ob fatram conversationem, quam prae-habuit sub principe hujus mundi, imaginem terrestris hominis adque portans; formosam vero de celesti similitudine, quam postea commutavit ambulans iam in novitate vite? Sed si hoc est, cur non magis de praeterito: nigra fuit, et non nigra sum, dicit? Si cui tamen placet hic sensus, id quod sequitur: Sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis, sic oportet illius, ut de veteri quidem conversatione Cedar, de nova vero Salomonis se dixerit tabernaculum. Hoc enim esse pelles, quod tabernaculum Propheta ostendit, dicens: Repente vastata sunt tabernacula mea, subito pelles mea. » Sensus ergo est, quasi dicat, ait Origenes et Nysenus: Ego Ecclesia gentium, olim infidelitate fuit nigra; ac prinde fuit tabernaculum Cedar, fuit est obscuroitas, in quo habitavit princeps tenebrarum diabolus; nunc autem per baptismum alba, et per gratiam Christi sanctificata, facta sum formosa sicut pelles, id est tabernaculum Salomonis, quia effecta sum templum Christi, qui verus est Salomon, et rex pacificus.

Hinc accedit Chaldaeus, qui more suo hoc refert ad Iudaeos vicium aureum adornantes: « Quando, inquit, fecerunt domus Israel vitium, denigratae sunt facies eorum sicut filiorum Ethiopti, qui morantur in tabernaculis Cedar; et quando egerunt poenitentiam, et dimissum fuit peccatum, multiplicatus fuit splendor vitium eorum, sicut vitium agulorum, eo quod fecerunt cortinas tabernaculi, et resedit in medio eorum majestas Domini. Moses autem magister eorum ascendit ad aethera. » Simili enim modo Ecclesia transit a tabernaculis Cedar ad pelles, id est ad taberna-

Al res...
ad res...
ad res...
ad res...

UNIVERSITATIS
MAGNIFICENTIA

Charit...
ad res...
ad res...
ad res...

Alu...
ad res...
ad res...
ad res...

Exhib...
ad res...
ad res...
ad res...

Per...
ad res...
ad res...
ad res...

cula Salomonis, cum de errore ad veram fidem, de mendaci caligine ad lucem veritatis, de sanguinolenta iracundia ad pacis tranquillitatem, de propagatione dolorum ad propagationem vere religionis Dei transmigrationit, ait Apollonius.

Secundo, Ecclesia dicitur nigra et formosa, quae constat ex peccatoribus et iustis: ita Beda et S. Augustinus, lib. III. De Doctrina Christiana, cap. XLVII. Aut quia constat gentilibus olim in gentilitio circumcisus, foedis et atris; ac Judaeis, qui ab olim fuerat circumcisus, fideles et populus Dei: ita Theodoretus et Philo Carpathius.

Tertio, S. Augustinus, serm. 201. De tempore, ait Ecclesiam et animam fidelem nigram esse per naturam peccati corruptam, id est per concupiscentiam, formosam vero per gratiam: a Unde, inquit, est Ecclesia nigra et formosa? nigra per naturam, formosa per gratiam. Unde nigra? Ecce in iniquitatibus concepta sum, et in deliciis peccati me mater mea. Unde formosa? Asperges me hyssopo, et mundabor: lavabis me, et super nivem dealbabor, Psal. L, vers. 9. Unde nigra? Apostolus dicit: Video aliam legem in membris repugnantem legi mentis meae, et captivum me ducentem in lege peccati, Rom. vii, 23. Unde formosa? Quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum, vers. 24. Vere Ecclesia gentium corvis similis erat, quando viventem deum contemnebat, et ante acceptam gratiam velat mortuorum cadaveribus, idolis ministrabat. Et S. Ambrosius, lib. De us qui mysteria visitant, cap. vii: a Nigra est, inquit, per fragilitatem conditionis humanae, decora per gratiam. Et Apollonius: a Ex captiva, ait, libera; ex peregrina, civis; ex vilissima, regina et sponsa Creatoris, Verbi Dei Christi benignitate effecta. »

Quarto et valde apposite, nigra est Ecclesia per persecutionum et passionum turbas, formosa per invictam animi patientiam et constantiam. Hunc sensum exigit id quod sequitur: a Noctem me considerare quod fusca sum, quia decoloravit me sol. Filii matris meae pugnaverunt contra me: nigra ergo est propter verminas; formosa, primo, propter decem fortitudinis et humilitatis, ultrinque virtutum, quas patiente et pugnando conquirit et adauget; secundo, propter coronas pulcherrimas, quas in oculis sibi meretur; tertio, propter multiplices sanctorum ordines, quibus decoratur, ait Apollonius. Et S. Ambrosius, De Spiritu Sancto, cap. XI: a Nigra, inquit, est excruciatum pulvere, dum proleator; decora dum victoriam sine insignibus coronatur. » Et in Psal. cxviii, serm. 16: a Pro-misti, inquit, nigram et augetur accoram. » Sic et Cassiodorus: Cedar, inquit, id est Saraceni, Arabes, hostes Israelis, denotant persecutores Ecclesiae, qui illam demerare satagunt; sed illa formosa est, quia ipsa est tabernaculum (quod fit ex pallibus) Salomonis, hoc est Christi, ideoque digna eius visitatione et consola-

tione; praesertim quia illa assidue studet mortificationi, cuius symbolum sunt pelles, quae animalium mortuorum sunt exuvia. Sic et Beda, qui et addit Ecclesiam assimilari Cedar filio Ismaelae, de quo dictum est: a Manus ejus contra omnes, et manus omnium contra eum, » Genes. xvi, 12. Simili enim modo Christus praedixit apostolis et Ecclesiae: a Eritis odio omnibus propter nomen meum, » Matth. cap. x, vers. 22. Exemplum dat Iustus Origenianus S. Paulum: Considera, ait, nigram et formosam in Paulo: a in omnibus tribulationem patitur, sed non angustiamur: aporiamur, sed non desolamur: deiecitimur, sed non perimus. » II Cor. iv, 8. Tabernacula Cedar sunt, cum ait: a Tanquam purpurae hujus mundi facti sumus, omnium peripetema, » I Cor. iv, 13. Pelles vero Salomonis, cum ait: a Semper mortificationem Jesu in corpore nostro circumferentes, ut et vita Jesu manifestetur in corporibus nostris, » II Cor. iv, 10. Haec Iustus.

SECUNDUS SENSUS

PARTIALIS,

De Christo et anima sancta.

Primo, anima peccatrix et penitens nigra est, pro culpa, sed formosa per penitentiam; nigra pro corpore, formosa per fervorem. » Speculum enim et largitur converso, ait Origenes, cum ab humilibus incipit ad alta ascendere, distorque de ea: Quae est ista quae ascendit dealbata? Ille accedit Nyssenus docens animam peccato demigrata fieri formosam, quia Christus dilexit illam iuxta id quod precessit: a Rectitudo dilexit te. » Audi Nyssenum: a Nolite mirari (o adolescentulis) quod me dilexerit rectitudo, sed quod, cum nigra essem peccato, et per opera alius essem et conjuncta tenebris, me pulchram fecit per directionem, sua pulchritudine commotata cum mea turpitudine: in se enim transiit sordibus meorum peccatorum, mihi suam inaptitiam puravit. »

Alter simile noctis et aurora: non enim omnia sunt tenebrosa et nigra; et aurora, fugata de nocte, auras tenebris, candidam pulchritudine robis omnibus lucem inducit. Idem facit Christus, cum veniens, auidam animam errore et peccatis tenebrosam, lucida sua gratia speciosam efficit. S. Gregorius vero refert haec ad animam sanctam, sed cum Magdalena penitentem, quae praetrioribus aedibus memor, vocat se nigram, sed formosam, per presentem Christi gratiam et justitiam. » Nigram quippe, inquit, et formosam sancta anima se benedicit, quia semper et turpitudinem peccatorum suorum perspicit, et tamen illis iustis, quam in intus videt, in exterioribus aedibus secum sulterter firmam gerit. Quae bene sicut tabernaculum Cedar nigra, et sicut pelles Salomonis formosa dicitur, quia in quantum tenebris mortalitatis portat, nigredine corruptionis sordidatur.

Cedar enim tenebra interpretatur; Salomon vero, qui Christum significat, pacifus dicitur. Formosam ergo se sicut pelles Salomonis dicit; quia cum sanctos quosque, qui ad imitationem Christi se mortificant, imitari non negigit, eorum utique pulchritudine per similitudines se jungit. » Quare penitens, qui futura peccata praevare, seque in gratia Dei stabilire satagit, iungit cum S. Magdalena peccata quae commisit in mente verget, iugeat et delectat; haec enim humilitas, contrito et compuncto gratiam Dei conciliabit, quae ei donum perseverantiae praestet.

Secundo, anima iusta nigra est forinsecus ob defectus et culpas veniales, in quas saepe incidit; formosa vero intrinsecus per gratiam, charitatem, ceterasque virtutes. Rursum nigra est ob pericula peccandi mortaliter, damnationis et gehennae; hinc enim pericula suggerunt ei quotidiana tentationes diaboli, mundi et carnis, ob quae in humilitate cum timore et tremore salutem suam operatur, ideoque formosa est; formosam enim eam facit humilitas et timor sanctus, qui proinde eam confirmat, ut tentationibus generose resistat, inque victoriam et salutem et quasi assecurat, ut docet S. Bernardus.

Tertio, haec accipias de anima cum concupiscentiis et passionibus luctante, q. d. Nigra sum per carnes, ira, gula, libidinis, omnisque concupiscenti motus; sed formosa, quia cum fide assidue fortiter confingo et vincio, itaque per bellum veram pacem, per gratiam Salomonis, id est Christi regis pacifici, consequor, in qua pax ita est animae harmonia et pulchritudo. Ita S. Ambrosius, De us qui mysteria visitant, cap. vii; idem, Ezort. ad Virginem, haec cuiuslibet virginis adaptans: Nigra, inquit, per carnem, decora per virginitatem, sicut pelles, id est tabernacula Salomonis et pellicibus collecta, sed auro et gemmis intexta, ac opere phrygio et babilonico elaborata.

Quarto, haec accipias de anima sancta, quae amulorum obloquia, persecutiones, ceterasque aerumnas hujus vite sustinet: haec enim nigra est per aerumnas, sed formosa per patientiam; quare nigredo aerumnarum patientiae eius formositatem adauget. » Felix nuredo, ait S. Bernardus, serm. 23, quae mecum candorem parit, lumen scientiae, concordentem puritatem. » Et infra citat exemplum Pauli, II Cor. xii, 5: a Liberat, ait, gloriae in infirmitatibus meis, ut inhabet in me virtus Christi, optanda infirmitas, quae Christi virtute compensatur. Quis dabit mihi non solum infirmitatem, sed et id, ut ac delicta panibus a me membris, et divinis virtutum virtute stabilis? Nam virtus in infirmitate perficitur. Deique ait: Quanto infirmior, tunc fortis sum et potens. Quod cum ita sit, pulchre sponsa co-vertit sibi ad gloriam, quod et pro opprobrio ab amantibus intorqueatur, non modo formosam, sed et nigram esse se glorians. Non enim erubescit nigredinem, quam novit praestitisse et in sponso, cui similari quan-

tae etiam glorie est? Nil sibi gloriosius proinde putat, quam Christi portare opprobrium. Unde vox illa prorsus exultationis et salutis: Absit mihi gloriari, inquit, in cruce Domini mei Jesu Christi. Grata ignominia crucis est, qui crucifixo ingratis non est. Nigredo est, sed forma et similitudo Domini. »

Porro Theodoretus per pelles Salomonis accipit pelles pretiosas quibus vestiebatur Salomon, q. d. Ego sum sponsa veri Salomonis, id est Christi, ideoque sum formosa, quia eo quique vestibus vestita luceo. Denique audi pelles sanctorum describentem Paulum, Hebr. xi, 37: » Lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occasione gladii mortui sunt: circumierunt in molibus, in pellicibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti: in solitudinibus errantes, in montibus, et speluncis, et in cavernis terrae. »

TERTIUS SENSUS

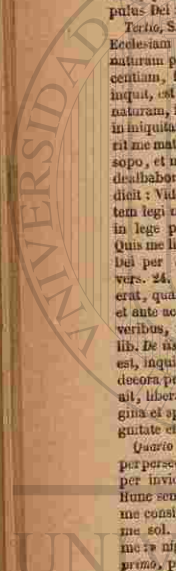
PRINCIPALIS,

De Christo et B. Virgine.

Primo, B. Virgo nigra fuit non in se, sed in parte suo Adam, qui peccavit et peccato lotam suam posteritatem (excepta B. Virgine) iulicet. Est ergo nigra nigra per dominationem extrinsecam, quia filia peccatoris; in se tamen est formosa per gratiae puritatem. Unde S. Ambrosius, serm. 2 in Psal. cxviii: Car, inquit, peccatrix quam relegavit in Eva, recepit ex Virgine, suscepit ex Maria primaequam suam puritatem et docorem.

Secundo, Rupertus: B. Virgo, inquit, nigra visa est, cum a Joseph inventa est gravida, qui proinde voluit occulte eam dimittere; sed formosa fuit in veritate, quia concepit obumbrante Spiritu Sancto. Rursum, nigra fuit per humilitatem, quae se exteriori gessit sicut ceterae matres, quae ex viro concipientes et partientes sordidantur, ideoque die quadragesimo purificantur. Sic enim et B. Virgo purificata fuit; sed interior fuit formosissima et pulcherrima, ad-que humilitas haec tanta novum et deos novaque pulchritudinem conciliavit.

Tertio, eadem Iudeis dicitur quae infidelibus virtus est et respecta fuit, ut tabernacula Cedar; sed fidelibus, imo angelis et deo, formosa sicut pelles, id est tabernaculum (tabernaculum enim Moisis foris operiebatur pellicibus, intus vero auro, argento, etc.), et templum Salomonis, quia ipsa fuit templum, imo coelum non manu factum, quod sibi Sapientia Dei, puta Christus, medievit, Proverb. cap. ix, 1. Ita Haugrimus, quem audi: a Nigra sum in appensione, et despecta tanquam minor leprosa; sed formosa in veritate existens, et tanquam veri Dei genitrix gloriosa. Nigra sum tanquam tabernacula Cedar, quia non reputor tabernaculum Regis iustitiae, sed sicut ceterae matres, quarum ventres tabernacula sunt filiorum majoris et tenebrarum; inter tabernacula Cedar reputata sum, quod interpretatur tenebra vel minor. Verumtamen ego formosa sum sicut pel-

les dedicata vero Salomoni Christo, vero pacifico. Nam sicut ille pelles arcum typicam continuant, sic ego intra mea viscera veram arcum continui, Christum videlicet, cuius caro significatur per arcum, cuius anima designatur per urnam auream, que erat in arca, et deitas designatur in manna; et sicut pelles protegebant totum tabernaculum, sic sub umbra meae protectionis defendo totam Ecclesiam. Ego quidem similis pelli rubricata, quia per compassionem doloris tineta sum in passione filii. Similis quoque pelli hyacinthina, contemplatione coelestium et amore. »

Quarta, optimo Gulielmus Parvus et Halgrimsus referunt ad tempus passionis, quando morienti Filio natiuitate dolorosa, et obambulatione sole obambulatione fuit splendor et honor, quem hinc Luna poliolaris de sole suo habuerat. Gens enim a Spiritu Sancto hinc exhibuit nobis personam Virginis matris, quasi in veste pulla contemplationem acerrimissimos filii cruciatu, q. d. Sicut filius non misere, sed misericorditer miserans, hunc infanquam et inderorum sibi factum dedignatur impendi: sic in mater felicissima pro affectu communiens filio, et quodam modo in ipso moriens, quia os ex ossibus eius, et caro ex carne eius ipse; quid, ait, flatis super me, quasi supra miseram mulierem, et matrem miseri hominis? Nigra nunc sum, quia oportet me cum filio despecto despicere, et cum reputato leprosoam reputari. Illa juxta Prophetiam sol meus, nunc factus quasi sanguis cilicium in oculis vestris, et cui non est spectatus neque decor; nec quoque deest illi confortari, et pullo atque habitu reorum assinalari: sicut tabernaculum Cedar, quasi aliqua de peccatribus, ait Honorius.

Antigone, anima nigra est, dum in hoc corpore misero velut in vili et atro tabernaculo Cedar degit; sed erit formosa, dum ad pelles Salomonis, id est ad coelum emigrabit: Deus enim « extendit coelos sicut pellem, » Psal. civ. 2. Sicut enim pelles celaturis, sic oculi stellis et Angelis distinguuntur; ita S. Bernardus. Quare anima, jugiter aspirans ad beatam vitam, formosa est, quia similis celo, ait Origenes. Audi S. Bernardum, serm. 27: « Nec immerito usurpat hinc similitudinem, unde origines dicit. At quis ratione hujusmodi oculis suam comparat formam? quia unum Deum adorat et colit? quo modo angeli; Christum super omnia amat? quomodo angeli; casta est quomodo angelus, idque in carne peccati, et fragilis corpore, quod non angeli; querit postremo et spiritus qui puer filios sunt, non que super terram. Quod eventus coelestis designat origines, quam ingentiam, et in regione dissimilitudinis redire similitudinem; gloriam vite coelestis in terra, et ab exsule, usurpari; in corpore demoque pene bestiali vivere angelum? Coelestis sunt ista potentia, non terra. »

Symbolice, Ecclesia et anima fidelis nigra est per labores, distractiones et immunditias vite aevae, qualem agebat et agunt Cedareni, id est

Arabes, qui proinde usquam quiescunt, aut sedem fixam habent; sed perpetuo in tabernaculis mobilibus, que astu, imbre, pulvere sordidat nigrescent, habitant, ac de regione in regionem vagantur, ut faciunt nomades. Eadem formosa, et, ut S. Ambrosius legit in *Apolog. David, de cura* est per speciem et quietem vite contemplativam, quam representant pelles, id est tabernaculum Salomonis; hoc est regis pacifici.

Denique Ecclesia et anima fidelis militans nigra est sicut tabernacula castraria Cedar, per luctus et vulnera, que dat vel accipit, dum assidue cum hostibus colligit. Eadem vero triumphans formosa est, hebraice *צדק* nana, id est *expetibilis*, amabilis, sicut pelles Salomonis; quia *coelesti* prope, honore, gloria, omnique bono perfuratur. Unde ad illam aspirans Psaltes ingemiscit: « Heu mihi, inquit, quia incaluit meus pronuntians est; habitavi cum habitantibus Cedar: multum incolat huius animi mea, » Psal. cxix, 5 et 6. Hinc ergo Ecclesia filialis Jerusalem, id est animabus et angelis in celo triumphantibus: Vide ne me militantes et pulvere denigrati contemnat, quia per has luctas generose certando ad vestros tentam triumphos.

Tropologice, fideles et sancti exterius apparent abjecti, viles, luridi, atrii; sed interius sunt virtutibus et sapientia speciosi. « Sere, inquit ille, sed vili pallio latet philosophus. » Quocirca sapienter monuit Ecclesiasticus, cap. xi, 2: « Non laudes virum in specie sua, neque spernis hominem in viis eius; » et probat exemplo: « Brevis *צדק*, id est pura in volatilibus est apis, et initium *צדק*, id est principatum dulcoris habet fructus illius, » puta mel, quod apis conficit. Vide ibi dicta.

VERS. 5. NOLITE ME CONSIDERARE QUOD FUSCA SIM, QUIA DECOLORAVIT ME SOL.

Pro decoloravit hebraice est *אפדת* *eschekophatu*, que vox hic tantum reperitur, et *Job xi, 9*, ubi Noster verit, *et* Septuaginta, *aspevit*; alii, *intuitus* est. Varii ergo hic varie verunt. Septuaginta, *nolite aspicere quod ego sum nigra, quia nigravit, desepit*, hoc est oblique *aspevit* me soli; Symmachus, *expedit*, id est *toros aspevit*; Theodotion, *torrefecit me sol*; Aquila, *combussit me sol*; S. Hieronymus, *quia desepit me sol*, sive, et melius in Hebreo continetur, *decoloravit me sol*. S. Ambrosius vero, lib. *de Isaac*, cap. iv, *quantum non est intuitus me sol*; *expedit* enim significat *obscurare oculos*, quod sepe fit, dum homines dissimulant se videre quod vident, et non recta facie, sed transversa intuentur, quod perinde est ac non intueri, item limis torvisque oculis aspiceret, inquit Budens. Vatablus, *quod sol me videt fortitudo intuitus est*; Symmachus, *attingit*; Pseudo-Carpatrius pro *expedit*, id est *desepit*, legit *expedit*, id est *circumspexit*, q. d. Nolite considerare me, quod olim in gentilismo fuerim fusca

per infidelitatem, quia jam circumspexit me sol justitia, qui sui fide et gratia me circumspexit illuminavit.

PRIMUS SENSUS

TOTALIS,

De Christo et Ecclesia.

Possunt hae quadruplitter exponi, juxta quatuor sensus versu praecedenti assignatos; unde per *coelum* accipi potestustus, primo peccatorum mortalem, secundo veniam, tertio concupiscentiarum, quarto persecutionum et tribulationum.

Primo ergo aliqui sic exponunt, q. d. Nolite me mirari inquit despicere, quod fusca sum, non per naturam, sed per praeterita idololatria, libidinis, gulae, superbiae, etc., seclera, quia sol, id estustus tentationum me fecerat et denigravit, sed has maculas elui baptismo et penitentia: ita Nyssenius, Aponius et alii. Aponius tamen per solem accipit diabolum, qui fere est inventor omnis tentationis quae decoloratur.

Unde Chaldaeus more suo hae tribuens Judaeis sic verit, *dicit entas Israel coram populo: Nolite me despicere eo quod nigrior vobis sum, et quia feci juxta curam vestra, et adoravi solem et lunam*. Sic et Theodotion: *Denigra, inquit, sum, dum creaturas a loro praeterito Creatore, et solem hunc visibilem colo pro sole justitiae; sed brevi candidabor per Christi gratiam, inquit exclamabit: Quae est ista, quae ascendit dealbata? » *Lentic. viii, 5.**

Porro S. Ambrosius, in *Psalm. cxviii, serm. 2*, legens, *non est intuitus me sol*, puta sol justitiae, id est Christus, hunc versum accipit de Synagoga relicta, et ad tempus rejecta a Christo, cum scilicet Evangelium a Judaeis incredulis transiit ad gentes. Dicit ergo Synagoga Judaeorum, inquit S. Ambrosius: « Nolite refugere me, quia fusca sum; ideo fusca sum, quia sol me reliquit justitiae, qui ante illuminare consueverat, *Malach. iv, 2*; amisi colorem vultus mei, obtusa facta est acies oculorum meorum, quibus ante solem videbam. In tenebris ambulo, quia diem Christi nescio, *Joan. xii, 35*. Nolite tamen despicere me, quoniam qui reliquit potest rursus aspicere, miserari iterum. Solum contemere dispersos, desertos reperire, colligere destitutos. » Et post pauca: « Non est intuitus me sol, et ideo offuscata sum. Sed licet sol super justos et injustos, super justos pro gratia, super injustos pro misericordia: illis mercedem meritum tribuens, istis peccata dimittens. Et gentibus non lucebat ante, nunc facit. Nunc illis oritur, qui oriebatum mihi, qui illis remittit, remittet et mihi. Nolite arbitrari quoniam offuscata sum, quod penitus reliquerit me sol, et jam non intueatur, nec revisat nigram. Dissimulavit a me, quia non servavi mandata eius; reconciliabitur, cum viderit meorum penitentiam delictorum. Non vidit me sol, quia non recepi adventum, non aperui fenestras, ut lumen vite intraret. *Matth.*

aperuero, illuminabit oculos meos, qui venit ut totum mundum illuminaret, et videant etiam non videntes. »

Item, serm. 12 in *Psalm. cxviii*, idipsum attribuit Ecclesiae gentium, quasi ipsa Stouagoe sibi obiecti gentilitium humilitas respondat, confitendo priorem suam idololatriam incedem, eo quod sol fidei Christi eam, upote aspectu eius indignam, non respexit, q. d. Quia ego ad Christum credendo non aspexit, in me nec ille gratia sua me respexit, sed praeterit et desepit, inquit Origenes, *hom. 2 ex quatuor*.

Rursus, Origenes, *hom. 3, expedit* verit, *omne* que *aspevit*, q. d. Fusca fui, quia oblique et distorta me aspevit sol justitia Christus, eo quod ego prior ipsam oblique et perversa aspeverim: omnis enim obliquitas et perversitas causa est origo est a nobis, juxta illud *Levit. xxvii, 23*, *Septuaginta: Si accesserit necum obliqua, et ego ambulabo in furore meo obliquum obliquum*. Hinc Origenes.

Secundo, Ecclesia et anima justa dicit de se: Nolite mirari quod fusca sim per defectus et culpas venales: hi enim non denigrant, sed offuscant animae nitorem, quia decoloravit me sol, id estustus tentationis.

Tertio, q. d. Nolite mirari quod fusca sim per varias passionum fulgines et caliginis, quia haec jugiter exhalat innata mihi concupiscentia, que me decolorat. Unde S. Hieronymus in cap. iii *Amos*, notat quod, sicut corpora olosa et inertia sole feriente truntur et luceantur, sic quoque otiosi otioque marcentes tentationum aestu flammantur et denigrantur; que vero in sole moventur, ambulat et laborant, solis radios parum sentiant; sic quoque homines laboriosos, qui ad luctas et certamina se preparant, superant mundi injurias, et benedictionem Spiritus Sancti consequuntur, dicentis ad justum: « Per diem sol non uret te, neque luna per noctem, » *Psalm. cxxi, 6*.

Quarto et genuine, q. d. Nolite mirari quod per tribulationes et erummas fusca sum; quia haec me decoloravit usque persecutionis; sed ille mihi patientiam et constantiam affudit, que longe magis me illustrat. Ita Cassiodorus, Beda, Justus Origenes et alii. Simili sensu da Nazarius in excidio Hierosolymae fame luridis et atris, ait Jeronimus: « Denigra est super carbones facies porrum, et non sunt cogniti in plateis, » *Theon. iv, 2*. Hinc esse sensum Iguel ex eo quod sequitur: « Filii matris meae cognoverunt contra me. »

Paulo aliter S. Anselmus: Decoloravit, inquit, me sol justitia Christus, quia ob ejus fidem et amorem persecutiones haec sustinuit, quibus offuscatur. Et S. Gregorius ac S. Bernardus, serm. 28, qui sic explicant, q. d. Candida sum et pura in me ipsa, sed fusca videor, si cum splendore sanctitatis Christi comparetur: hic enim tantus est, ut me offuscet et quasi decoloret, sicut stella, orienti sole, ejus splendore offuscatur.

SECUNDUS SENSUS

PRINCIPALES,

De Christo et anima justa.

Hæc omnia que de Ecclesia dixi, attribue anime solo nomine commutato, quibus addo:

Symbolice, sol accendens, itaque quasi consumens et denigrans animam, est charitatisustus, item ardens desiderium fruendi Deo, atque zelus iustitiae quo quasi tabescit anima, cum videt Dei officia et animarum perditionem, juxta illud Psal. LXXIV, 10: «Zelus domus tue comedit me;» et illud Psal. CXVII, 139: «Tabescere me fecit zelus meus; quia oblitus sum verba tua inimici mei.» Ita S. Bernardus, serm. 28, qui et addit charitatem quasi decolorare animam, dum eam urit et cruciat, ut flant cum flantibus, infirmetur cum infirmis, discipulet cum Paulo: «Quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uro?» Il Cor. xi, 29.

Simili modo desiderium fruendi Deo languorem inducit anime, indeque quasi pallorem, fuscitatem et debilitatem. Anli S. Bernardum: «Vel decolorari a sole, est ignoscere charitate fraternam, flere cum flentibus, cum infirmantibus infirmari, ut ad scandala singulorum; vel sic: Sol iustitiam decoloravit me Christus, equo amore languere, languor late, coloris quædam exterminatio est, et defectus in desiderio anime, unde et dicit: Memor fui Dei, et delectatus sum, et exercitatus sum: et defectus spiritus meus.» Ps. LXXV, 4. Ergo insatiablem solis, desiderium ardor peregrinantem in corpore decolorat, dum vultu gloriæ inhiantem, impatientem facit repulsa, et exorcizat amantem dilatio. Quis postquam ita sancto amore ardet, ut desiderio videndi Christum, omnem colorem presentis gloriæ, hincque festinat et deponit, illa et propheticæ vocis contestans: Et diem hominis non desiderat, in seip. etc. Jerem. XVII, vers. 16. Item cum S. David: Remittit consolari anima mea, Psal. LXXVI, 3. Id est, presentium honorum inani lætitia despicit colorari.»

TERTIUS SENSUS

PRINCIPALES,

De Christo et B. Virgine.

Præea, B. Virgo quoad colorem fuit fusca et subnigra, quales sunt Egypti et Palestini, quia sole torrentur. Id liquet ex imagine ejus a S. Luca depicta, quam Romæ in Basil. S. Marie Majoris religiose colitur. Unde Nazianzus, II Hist. cap. XXIII, ex S. Epiphano, sic ejus formam describit: «Colore fuit tincto, capillo albo, oculis acerbis, subnigras et tanquam olivæ colore pupillas in eis habens; supercilia ei erant inflexa et decenter nigra, nasus longior, labia florida, et verborum suavitate plena; facies non rotunda et acuta, sed quanto longior, manus simul et digiti longio-

res.» Eadem habent S. Anselmus et Cedrenus in Compendio. Huc facit et Theocritus, Idyl. 10, quæ Syras feminas esse fuscas hisce verbis testatur:

Bonnyæ gratias, vocant te omnia
Græciem sole combustam,
Ego autem solis mihi recens.

Secundo, B. Virgo in puritate et sanctitate fuit candidissima; que tamen si cum transcendenti sanctitate Dei et Christi comparatur, videtur offuscari, sicut luna fulgor splendore solis hebetatur et fuscatur.

Tertio, fusca fuit, quia gravida fetum utero gessit, eumque peperit sicut matres ceteræ, que dum concipiunt et pariunt, pallescunt et fuscantur: et B. Virgo concepta et paritæ hæc non fuscata, sed potius denigrata et quasi defuscata fuit, quia concepta et peperit Dei Filium, qui est lux mundi. Ita Rupertus: «Nolite, ait, filie Jerusalem, considerare me quod fusca sum, id est corrupta: quia quod tumentem habeo uterum, quod inventa sum in utero habens, non fecit vir, quia virum non cognosco, sed ita decoloravit me sol. Verus sol, et solus Deus longe pulchrior, semetipso me implevit, de semetipso uterum meum tumentem reddidit. Hocine est decoloravit? Non apud vos, o filie Jerusalem, que habetis oculum simplicem, sed apud superbiorum cogitationes, quorum resquam est oculus. Non erat enim oculum Joseph, sed quamdam exorsibilem ignorantiam nebulam habens, cito purgatus est, dicente sibi angelo homini, quod sana cute decolorata essem, quam non flamma ignis de daemum, sed desuper sol decoloravit, quod salva virginitate gravida essem; quam non vir terrenus, sed Pater celestis de Spiritu Sancto gravidam fecit.» Maternitas ergo virginitatem in B. Virgine non decoloravit, sed summe decoravit.

Denique in passione Christi assistens cruci non tam solis quam doloris ardoribus fuit fuscata, sed hanc fuscitatem mox abstersit gloriosa Christi resurrectio et apparitio. Ita Hiliginus et Gulielmus, q. d. Nolite me confuturare propter filii passionem et meam compassionem, aut propter tollis vite varias contumelias, irrisiones et afflictiones: hæc enim nulla mea vel filii culpa merito accidero, sed quia decoloravit me sol judicis invidiæ et testis afflictionum, eo quod filius meus me sue passioni conformari et assimilari voluerit.

FILII MATRIS MEÆ PUGNAVERUNT CONTRA ME, POSUERUNT ME CUSTODEM IN VINEIS: VINEM MEAM NON CUSTODIVI.

PUGNAVERUNT CONTRA ME. — Hebraice וְיָרִיב בְּיָדַי מִכַּחַרַּי וַי. Id est irati sunt, vel excomunicaverunt in me; alii, contulerunt, vel irati sunt contra me; Origenes, dimicaverunt in me; Septuaginta, pugnaverunt in hæc, id est in me, in ablativo, id est pro me; vel in me, id est contra me, ut passim vertunt

alii. Sepe enim in hæc, id est in me, a Græcis sumitur pre et; in, id est contra me, in accusativo; potest tamen in me sumi proprie in ablativo, ut mox ostendam; Symmachus, oppugnaverunt me.

POSUERUNT ME CUSTODEM IN VINEIS, VINEM MEAM NON CUSTODIVI. — Pro meam Hebræus habent, que sibi est, scilicet propria vel hereditaria, aut dotalis, aut meis laboribus parva, aut mihi singulariter chara et d'lecta; Valabius, filii namque matris mee excomunicantes in me posuerunt me custodem vinearum; ego autem vineam meam non custodivi.

Grammaticæ, sponsa dat causam cur decoloravit eam sol, quod scilicet fratres persequentes illam cogent agere custodem in vineis alienis, ut propriam vineam custodire non poterit: in quibus dum singula lustrando et custodiendo oberat, radis solis percussa, decolorata et offuscata sit. Ita Aben-Era.

FILII MATRIS MEÆ, — sunt fratres mei, ex eadem matre et eodem utero geniti, qui proinde me, ut eorum suam uterinam defendere et summe diligere debuerunt; hi tamen contra omne naturæ jus et fas, contra omnem fratrum et maternum amorem pugnaverunt contra me. Magis enim se mutuo diligere solent fratres et sorores ex eadem matre, quam ex eadem patre, sed ex alia matre geniti: mater enim magis suos filios, uti in suo utero conceptos, sic et jam natos in sua domo continuæ educatione et cura associatos, inter se unit et copulat. Rursum filii matris hæc pugnaverunt contra me, quia quos pugnaverunt amores, affectus et mores, ob quos pugnaverunt contra sororem suam uterinam, ab alio patre genitam.

Jam quoad sensum parabolicum et germanum per filios matris, primo, aliqui accipiunt filios Evæ, puta gentes quaslibet idololatrias, que oppugnaverunt Ecclesiam: Lyranus accipit Pharaonem et Egyptios, qui persecuti sunt filios Israel, hæc i. Utrique enim, post decessum Jacob in Egyptum, erant nativi in Egypto; utriusque ergo erant filii ejusdem matris, id est terræ Egypti.

Secundo, alii accipiunt Judæos qui apostatando a Deo vero et Mose, decesserunt ad idola et ritus gentium tempore Judicum, Regum et Machabeorum, ut hæc querela non sit Ecclesiæ, sed Synagoga, puta Judæorum rite Deum in judaismo volentium, q. d. Fratres mei Judæi ex eadem stirpe Israelis et Synagoga velut matre mecum progeniti, descendentes ad idola, me Synagogam filium Judæorum unum Deum colentium oppugnaverunt, atque multos ex eis pervertierunt, et ad idololatriam suam pellexerunt, quos proinde posuerunt custodes in vineis, id est prodes et profectos in adulteris idololatriarum costibus, et perversis gentium religionibus, ut eas propagarent, omnesque Judæos ad illas traducerent; quo factum est ut vineam meam, id est veram Dei religionem, cultum et fidem, veramque Dei Synagogam custodire non poterim, sed multi ex

ea defluxerint ad vineas, id est synagoga gentium profanarum, juxta illud: «Vinea Domini exerevit, domus Israel est; et vir Juda, germen ejus delectabile, et expectavi ut faceret Juditium, et ecce iniquitas; et justitiam, et ecce clamor.» Isai. v, 7. Ita Chaldeus qui vertit, quia propheta, falsi fuerunt causa, ut devoceret ira furoris Domini super me, et docuerunt me, ut servirem idolis vestris, et ambularem in institutis vestris; Domine autem servuli, qui est Deus, non servatis, neque ambulatis in legibus ejus, neque custoditis præcepta ejus et legem ejus. Verum sponsa in hoc Cantico libro est Ecclesia christianorum, non Synagoga Judæorum, quare hæc verba sunt Ecclesiæ, non Synagoga.

Tertio et genuine, «filii matris» hic intelliguntur Judæi persequentes Ecclesiam Christi: hi enim cum ea ex eadem matre, puta Synagoga, et ex eodem patre natus est Christus, apostoli, ceterique primi christiani, qui omnes fuere genere et jure Judæi, juxta illud: «De Deo Israel exiit Juvæ (evangelica), et verbum Domini de Jerusalem,» Isai. cap. u, 3; sunt geniti, sed ex alio patre, puta diabolo, cum Ecclesia prognata sit ex Deo et Christo, juxta illud: «Vos ex patre diabolo estis: et desideria patris vestri (ut in occidentis) vultis facere.» Joan. cap. viii, 44. Sensus ergo est, q. d. Judæi obstinati in judaismo, me Ecclesiam Christi, id est apostolos et primos christianos, oppugnaverunt acerrime, ideoque coegerunt illos Judæum deserre, ac fugere ad gentes, ibique erigere et custodire vineam, id est Ecclesiam exteras gentium: quo factum est ut vineam meam, id est Ecclesiam in Judæa sitam que mihi nativa et propria erat, ac unice a Christo commendata, custodire non poterim: quare ab ea expulsa, oberrare coacta sum per vineas gentium, ubi varios solis, id est persecutorum, æstus perpassa, ærumnis decolorata, afflicta et offuscata sum.

Ubi obiter nota fructum persecutionis Judæorum, hæc enim causa fuit conversio omnium gentium: dum enim Judæi, ad Lyranum, voluerunt perturbare Ecclesiam, nolentes discedere ut Evangelium illis spargeretur, ac pro una Ecclesia in Judæa in omnibus gentibus constituerentur. Hoc est quod Judæis improprie Paulus: «Vobis oportebat primum loqui verbum Dei, sed quoniam repellis illud, et indignus vos iudicatis æternæ vite, ecce convertimini ad gentes: sit enim præcipit vobis Dominus,» Act. xiii, 46. Ita Origenes, Cassiodorus, Beda, Justus Ogilivellus, Haymo, Anselmus et Bernardus, serm. 2. Unde Anselm hyperboice in S. Malthe, apud S. Chrysostomum, homil. 3: «Viperarum, ait, natura est rumpere viscera matrum suarum, et sic nasci. Quoniam ergo Judæi assidue persequentes prophetas, corripuerunt matrem suam Synagogam, sicut ipsa lugens dicit in Cant.: Filii matris meæ pugnaverunt in me; ideo Joannes vocavit geminam viperarum,» Luc. et. 7. Quocirca hæc aludens Christus inducit parabolam vineæ, in quam

mittens Deus operarios prophetas, qui omnes a colonis, id est a Judæis, occidebantur, tandem misit filium, qui ab eisdem crucifixus Judæam et Judæos disperdidit, *Matth. cap. xxi, vers. 33.*

Hæc accedit S. Gregorius qui per *filios matris* accipit primos christianos judæizantes, qui sua importunitate cogunt primitivam Ecclesiam judæizare, et servare circumcisionem exterique lege veteri præscripta. Hæc accedunt et illi qui putant hæc esse hysterologium sive iavetum ordi- nem; sic enim recto ordine hæc esse collocanda? « Posuerunt me (apostoli) custodiam in vineis, » id est in ecclesiis gentium; quia vineam meam (id est ecclesiam Judæam) non custodivi, » id est custodire non potui; quoniam a filii matris meæ (Judæi) pugnaverunt contra me. »

Quæro, « filii matris, » accipi possunt heretici, qui Ecclesiam matrem suam in qua baptizati et renati sunt, oppugnant, affligunt et decolorant, dum adhaerent suis vineis, id est synagogis Satanae, in quibus suas hereses docent, inducunt, esse custodes, id est præbiteros, doctores et prædicatores prædicant, quo fit ut Ecclesia orthodoxa se ipsam custodire nequeat, quin ab eis hæretici et laicætur. De his ait Joannes, *I. Epist. II, 19* : « Ex vobis prodierunt, sed non erant ex nobis; » et Paulus, *Act. xx, 30* : « Ex vobis ipsi surgunt viri loquentes perversa, ut adducant discipulos post se. »

Quæro, « filii matris » accipi possunt prævi Ecclesiam pastores, episcopi et prælati, præsertim qui ambulant episcopatus et prælatus, ut custodiant custodes vinearum, id est præsidet Ecclesiarum, non Christi et animarum studio, sed ut opes congerant, ac cæteris superbe præsentent et dominentur in clericis; quæ hi vineam suam, id est Ecclesiam sibi commissam, non custodiunt, sed dissipant et evertunt. Ita Origenes, *homil. 1*, et Apollonius. Vide S. Bernardum, *homil. 30*, ubi pulchre explicat quomodo anime sanctæ fugiant custodiam vinearum, id est præfecturam Ecclesiarum, eo quod dicant : « Vineam meam non custodivi, » id est, meam ipsius animam servare et regere nequeo; quomodo ergo regam alienam in tanto numero? Quare si iuvata prædicantur aliis, iungit merent et lugent.

Symonice, Theodoretus, S. Gregorius, Philo Carpathus, et S. Bernardus, *serm. 29*, ac S. Ambrosius in *Psalm. cxviii, serm. 2*, ad vers. 4, per *filios matris* accipiunt apostolos, qui pugnaverunt contra Ecclesiam, sed in utilitatem Bæthiæ, ut scilicet eam ab erroribus et vitis expur- paret, sicut contra Synagogam pugnaverunt Prophetae.

Hæc de angelis sanctis accipit Origenes, *homil. 2*, qui in nobis pro nobis pugnant contra demones, ut scelera destruant, et virtutes inducant. Verum hæc accomodatissima sunt, non litteralia, imo litteræ parum consona.

SECUNDUS SENSUS

PRINCIPALIS,

De Christo et anima sancta.

Primo, « filii matris » oppugnant fratrem vel sororem suam, cum fideles impii persequuntur virum fidelem et religiosum, v. g. superiorem, prædicatorem, doctorem, etc., qui eorum impietatem et scelera redarguit, castigat et reformat. Quoties in monasteriis, capitulis, societatibus, urbibus, etc., videmus et audimus religio- sos, canonicos, sacerdotes, eives dissolutos vel ambulosos oppugnare suum ordinem, eccle- siam, congregationem, urbem? ut ipsa suspirans gemensque dicat : « Filii matris meæ pugnaverunt contra me. » Vide S. Bernardum, *serm. 29*.

Secundo, « filii matris, » id est ejusdem anime, sunt sensus et concupiscentie, quæ ex eadem anima pullulantes oppugnant suam sororem, id est anime rationem et mentem, dum ei rebel- lant, eamque ad sua concupita, puta ad bona sensibilia, contra legem Dei, quasi ad vineas adultæritatis trahere satagunt, et reipsa sepe per- trahunt; quo fit ut anima vineam suam id est statum gratiæ, charitatis et virtutis, et quo om- nianum bonorum rores et fructus germinant, non custodiat, sed dissipet et prodigat, juxta il- lud : « Oculi meus deprædati sunt animam meam, » *Thren. III, 51*. Ita S. Ambrosius, *lib. de Isaac et anima, cap. IV* : « Filii matris pu- gnaverunt in me. Hoc est, inquit, impugnaverunt me corporis passionēs, carnis illecebæ deco- loraverunt me, ideo sol justitiæ mihi non re- falsit. »

Hæc facit versio Septuaginta, *filii matris meæ pugnaverunt in me*. In eadem enim anima sunt concupiscentie, quæ luctantur contra rationem et mentem, juxta illud : « Caro concupiscit adversa spiritum; spiritus autem adversus carnem, » *Galat. V, 17*; quocirca religiosi, qui norunt quam difficile sit homini custodire vineam voluntatis suæ, quæ a sororibus suis, puta a tot concupiscentiis, assi- due impugnatur, eam subjiciunt prælato, illius- que custodiam committunt. Hinc nonnulli apud S. Bernardum, *serm. 29*, inter quos est Gregorius Nyssenus, *homil. 2*, et Paulus apud Theodo- retum, per *filios matris* accipiunt demones, qui primitus creati fuerunt in celo justi et recti, quasi filii supernæ Jerusalem matris nostræ; sed a Lu- cifero seducti rebellantes Deo, ideoque celo ex- pulsus, fideles Dei odio vatimano oersequuntur, ideoque in eis excitant omnes pravos concupis- centiæ motus, qui eos decolorant, et sepe cau- burunt perimuntque : nam « concupiscentia, cum conceperit, parit peccatum; peccatum vero cum consummatum fuerit, generat mortem, » *Ja- cob. I, 15*.

Anima ergo est quasi spiritalis vinea, cujus Pater æternus vitiflor et fructifera est, *Juan. xv, 1*.

Que proinde rite colla fert botros suavissimos, ex quibus exprimitur vinum exultationis et confes- sionis; alioqui « uva eorum ura felis et botri amarissimi. Foli draconum vinum serum, et venen- um aspectum insanabile, » *Deuter. cap. xxxii, vers. 32*. Rursum vinea est status ejusque, v. g. sacerdotum, conjugum, pastoratus, etc., sed præsertim virginitas; hæc enim suavissimas dat « vas et vinum devotionis, orationis, contempla- tionis, unionis cum Deo et Christo. Unde S. Am- brosius, *Exhort. ad virgin.*, ante medium : « Nemo inquit, auferat vineam animæ vestræ, et villa olera serat. Vineam enim quidam fructus virginitalis est; conjugia velut olerum plantaria sunt in quibus frequens zelus est; ideo sicut olera herbarum cito cadunt atque marcescunt, nisi finem imponat senectus, aut ad perfectum vehat conti- nentia. Non veniat ergo in vos Achab, qui concupiscat vineam vestram delere et extinguere; nec veniat in vos Jezebel, vanum illud et sæcule- rorum profuvium, hæc enim significatur vocabulo vana et vacua redundantia; sed veniat Nabuthæ, qui venit a patre, sicut significat nominis ipsius interpretatio, qui vineam sanguine defendat suo, et pro ea mortem offerat. »

Alludit, ait Nyssenus, *homil. 2*, ad paradysum terrestrem, qui quasi vinea tradita fuit Adæ a Deo, ut eum custodiret, *Genes. II, 15*; sed Adam tentatus a demone et Eva, quasi a fratre et so- rore sua, nec se, nec paradysum custodivit. Unde peccans, ex eo expulsus totam suam posteriorem perdidit, et peccato originali decoloravit. Idem enim facit homo, qui animam quasi vineam suam non custodit, sed eam peccato decolorat et demoni tradit, itaque excolit vineam, non paradysum, sed inferni, sed concupiscentie. Unde Nyssenus tenet animam hæc legere casum et ruinam suam, quæ a vinea paradisi expulsa est, quando in Adamo expugnata a serpente, non custodivit vineam immortalitatis, impassibilitatis, similitudi- nis Dei, et aversionis a peccato. Denique S. Gregorius, *homil. 17* in *Evangel.* : « Vineæ, inquit, nostræ sunt actiones, quas usu quotidiani laboris excolimus; sed custodes in vineis positi vineam nostram non custodimus, quia dum extraneis actionibus implicamur, ministerium actionis nostre negligimus. »

TERTIUS SENSUS

PRINCIPALIS,

De Christo et B. Virgine.

Primo, Judæi sororem suam, id est B. Virginem genere Judæam, æque ac Christum ejus filium variis injuriis vexaverunt et insectati sunt. Unde nec filii morte, mortua sunt eorum odia. Pugnant, ait Rupertus, pugnas verborum, pugnas linguarum blasphemantium; prædicantur illis

apostoli et filium meum esse Deum, et meam matrem, illum de Spiritu Sancto conceptum, mihi factam virginem in partu et post partum perma- nensisse. Mihi peculiaris erat cura populæ meæ; sed ego improbitas cogit me hæc curam abis transferre. Verum Deus pro una vinea plurimum mihi colendas et custodiendas est legitus : Omnes custodiam, ait, meam habent, et habere desi- derant, de meritis meis presumentes, de inter- cessionibus meis confidentes, et pro hujusmodi custodia ad me jugiter clamantes. Sic Rupertus de peculiaribus totius orbis Ecclesiis. Nonnulli id optimè interpretantur de tot parthenopæis ubique sodalitatibus, quæ private quædam et peculiare sunt Deiparæ vineæ? ait Delrio.

Aliter Guillelmus : Judæi, inquit, pugnant contra B. Virginem ejusque filium Salvatorem mundi, pugnaverunt contra suam salutem. Posuerunt B. Virginem custodem in vineis, quia ipsi contra eam usque ad mortem convitentibus, illa animam suam posuit in redemptionem (per Christum) pro multis, et ut multas vineas cus- todiret, vineam suam non custodivit, id est, ut multas animas salvas faceret, vitam suam suique filii morti exposuit.

VERS. 6. INDICA MIHI, QUEM DILIGIT ANIMA MEA, UBI PASCAS, UBI CUBES IN MERIDIE, NE VAGARI INCIPIAM POST GREGES SODALITUM TORUM.

INDICA MIHI (tu, o sponsa mi, qui es is) QUEM DILIGIT ANIMA MEA (plus quam seipsum, quia tu es anima et vita anime meæ, Christus enim est filius charitatis, ipsaque dilectio, ait Origenes, *homil. 2* e quatuor), UBI PASCAS, UBI CUBES IN MERIDIE (pro ubi hebraice est *מִדְּבַר עֵבֶר*, quod verbi quoque potest, quomodo, quasi modum pascondi gregem sponsa doceri postulat a sponso pastore), NE VAGARI INCIPIAM POST GREGES SODALITUM TORUM. — Pro cubes hebraice est *מִדְּבַר אֶרֶץ*, id est cu- bare, acubare, quæsero facias gregem tuum. S. Ambrosius, *lib. de Isaac et anima, cap. IV*, legit, ubi manes, ac tres S. Scripturæ sensus hæc de- notari autumat.

Grammatico, sponsa vineas custodiendo oberans solis radiis usta, decolorata et offuscata peti- a sponso pastore locum, in quo velut umbraculo cum gregibus quiescat et cubet in meridie, id est in ardore solis, ut ad eum se proripiat, ne sola torreatur, sed ubi sponsi sui umbra, quiete et pastu fruatur, ne aliqui umbram quærens, incipiat vagari, inelictaque in sponsi solaci- es, id est emulos, rivales et adversarios. Solent enim pastores in meridie greges ad stabula vel sylvas, aut valles umbras deducere, ne solis aestu feriantur, sed ibi partim ruminent, digerantque escam quam in agris comederant, partim novam a pastore preparatam accipiant. Sponsa ergo in aestu meridiei capti umbram qua refrigeretur, nec ullam meliorem putat, quam

sua *colores*, etc. Hinc idem S. Augustinus, epist. 48 ad Vincentium, per *meridies* accipit justos, et in quibus luce fulgentibus et charitate ferventibus, quasi in meridie requiescit Christus. In libro vero de *Unitate Ecclesiae*, xviii, Christus cubat in meridie, id est, in his qui habent charitatem, et non dividunt unitatem. Quocirca Apollonius per *meridies* accipit sanctas virgines, monachos et religiosos; nam *justorum semita*, quasi lux splendens, procedit et crescit usque ad perfectam diem, et *Proverb. iv. 18*. Audi Origenum, *lib. 2* et quatuor: « Si quando sol justitiae Christus Ecclesiam suam caecis et aeterna virtutum suarum secreta manifestat, et prima enim pascha cubilla quae meridianam videtur edocere. Nam cum adhuc ignita habet discendi, et prima, ut ita dicam, ab eo scientia suscipit rudimenta, tunc dicit Propheta: Et adjuvabit eam mane dilectio. Nunc ergo quia perfectiora iam quaerit, et excellentiora desiderat, meridianum scientiae lumen exposcit, » juxta illud, *Psalm. xxxvi. 5* et 6: « Revela Domino viam tuam: et ipse faciet. Et sicut quasi lumen justitiam tuam, et judicium tuum tanquam meridianam. »

Itursum Nyssenensis, *tom. 2*, censet sponsam hic petere pabulum Eucharistiae, quia roborata viam capessit ad meridiem glorie caelestis: « Doce me, inquit, doceam vitam animi ubi pascas, ut salutaris percepta passione, aeterno impleam nutrimento, quam qui non comedit, non potest ingredi vitam aeternam; et accurrens ad fontem, divinum potum hauriam, quem tu tanquam ex fonte praebes silentibus, aquam profundens ex tuo latere, fero hanc vitam aperta, quam qui gustaverit, sit fons aquae salientis in vitam aeternam; si enim in his me pasceris, me omnino facies cubare in meridie, quando in pace simul dormiens requiescam in luce quae caret umbra, sole lucente super verticem, in qua tu cubare facis eos, quos tu pervisisti, quando tu pueros tuos excipies tecum in cubile. Nemo autem hanc meridianam requie dignus censetur, qui non fuerit filius lucis, et filius diei: qui autem ex aquo se separavit a vespertinis et matutinis tenebris, hoc est, ubi incipit malum, et in quo desinit, in *meridie*, ut in eo cubet, collocatur a sole justitiae. » Eucharistia recte vocatur *meridies*, tum quia continet Christum, qui est ipsa lux mundi; tum quia contra omnes tentationes et concupiscentias meridianam praebet umbra: tum quia confert plenitudinem charitatis, et delictorum luminumque caelestium, juxta illud: « Jesus, etc., cum dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem (amoris, id est extreme) dilexit eos, » *Joan. xiii. 1*.

Anagogice, *meridies* typus est caeli et caelestis glorie: sicut enim in meridie sol totam suam vim illuminandi et calefaciendi exerit, eamque toti terrae communicat: sic Christus in caelo totam quae divinitatis suae vim et gloriam exerit, primo in suam humanitatem, deinde in B. Virgi-

nem et sanctos omnes, qua eos in corpore et anima omni beatitia, voluptate bonisque omnibus replet, circumdat et beat. In hac vita ergo est aurora fidei, in altera *meridies* visionis et amoris, juxta illud: « Satiabor, cum apparuerit gloria tua, » *Psalm. xvi. vers. 15*. Audi S. Bernardum, *serm. 33*: « O vere merides, plenitudo fervoris et lucis, solis statio, umbrarum exterminatio, desiccatio paludum, fotorum depulsio! O perenne solstitium, quando jam non inclinabitur dies! o lumen meridianum, o vernalis temperies, o aestiva venustas, o autumnalis ubertas, et (ne quid videat praeterisse o quies) et ferotio hiemalis! Aut certe si hoc magis probas, sola tunc hiems abiit et recessit. Hanc locum, inquit, tanta claritatis, et pacis et plenitudinis indica mihi, ut, quemadmodum Jacob adhuc in corpore manens vidit Dominum lucis ad faciem, et salva facta est anima ejus, *Genes. xxxii. 30*: ita ego quoque te in lumine tuo et in decore tuo per mentis excessum merear contemplari pascentem uberius, quiescentem securius. Nam et hic pascis, sed non in saturitate; nec cubare licet, sed stare et vigilare oportet propter timores nocturnos. Heu! nec clara lux, nec plena refectio, nec mansio tuta; et ideo indica mihi ubi pascas, ubi cubes in meridie. Beata me dicit, cum esurio et sitio justitiam, *Psalm. lxxv. 6*. Quid hoc ad illorum felicitatem, qui repleti sunt in bonis domus tuae, qui epulantur et exultant in conspectu Dei, et delectantur in beatitia? » *Psalm. lxxv. 4*; et paucis interjectis: « Omnia mihi hic cadunt citra perfectum, plura praeter votum, et totum nihil. Quando adimplebis me beatitia cum vultu tuo? » *Psalm. xv. 10*. Vultum tuum, Domine, requiram: vultus tuus merides est, indica mihi ubi pascas, ubi cubes in meridie. Scio satis ubi pascas non cubans: indica mihi ubi pascas et cubes, » *Psalm. xxxv. 8*.

Hinc S. Augustinus in *Psalm. liv. per meridiem* accipit beatam aeternitatem: « Vespere, inquit, mane et meridie narrabo et annuntiabo: et exaudiet vocem meam. Evangeliza tu, nocte lucere tu, die quid acceptasti. Vespere de praeteritis, mane de futuris, *meridie* de sempiternis. Ideo ad id quod ait, *vespere*, pertinet quod exaudiat vox ejus: finis enim in meridie est, sed inde non declinat in occasum. In meridie enim lux excoelestat, splendor sapientiae, fervor dilectionis. Vespere, mane et meridie: respere Dominus in cruce, mane in resurrectione, *meridie* in ascensione. Et enarrabo vespere patientiam morientis, annuntiabo mane vitam resurrectionis, orabo ut exaudiat meridie sedens ad dexteram Patris. »

Mystici et contemplativi per *meridies* accipiunt summum contemplationis et amoris gradum. Unde S. Laurentius Justinianus, De ligno vitae, tract. De *Orat. cap. x*, sex contemplationis gradus assignat, atque sextum et summum hunc ponit: « Sextus contemplationis gradus est, quando animus illa ex divini luminis irradiatione cognoscit,

quibus omnis humana ratio declinat, et intelligibilia intelligentia rationem amittit, et omnem humanam rationem et intentionem transcendit. Hinc emanans fluminis impetus laetificat animum contemptantis memoria abundantiae suavitatis dei: in quo gustu cum ad Deum totis precordiis amandum facile abducatur hominem potentia ejus, et virtus et gloria, majestas, bonitas, beatitudo, ad contemplanda « jus amabilia per seipsa in affectum cordis contemplantis efflucescentia; hoc potissimum amantem rapit in amabilem, quia ipso in seipso est quod vidit in eo amabile est, qui est totum quod est, » quia bono amore ipsius boni sic se intendit plus affectus, ut non se inde revocet, donec unus cum eo spiritus effectus sit: quod cum in eo fuerit perfectum, jam scio mortalitatis velo differt ac dividitur a sanctis aeternorum, a summa illa beatitudine supercaelestium, quia tamen in fide et spe ejus, quem amat, in conscientia fruatur. »

TERTIUS SENSUS

PRINCIPALIS,

De Christo et B. Virgine.

Primo, Honorius Augustodunensis sic de ea exponit: « Marie anima Christum dilexit, ideo omnia secreta Patris ei innoverat. Castissima virgo fuit *meridies*, de Spiritu Sancto splendens et fervens, in quem Christus declinavit estum libidinosorum, et cubavit in ejus lumbi latere, pastus est in ejus castitate. Ne vagari, etc. Id est, notificata omnibus quod in me requieveris, ne heretici dilaerent dicentes: Si virgo peperit, phantasma fuit. Et ego vagor per eorum greges, quia in secretis et conventiculis eorum sum psalmus eorum. » Haec vera sunt, sed huic loco minus congrua.

Secundo, Rupertus haec adaptat B. Virgini quarenti Christum triduo perditum, eumque invenientem in templo: « Fili, inquit, quid fecisti nobis? ecce pater tuus et ego dolentes querebamus te, » *Luc. ii. 48*. In templo enim est *meridies*, id est doctrina veritatis, et ardens praedictio christalis.

Tertio, idem Rupertus et Guilielmus, atque ex his delirio censent his verbis B. Virginem aspirare primo, ad cubum; secundo, ad Christum suum, ut eo fruatur facie ad faciem, q. d. Assume me quo assumptus es, ut tecum pascar, tecum cubem, que te otium tam devote pavi, et toties cubitum collocaui. Emissus es olim e sede magnitudinis tuae, ut mecum esses et mecum laborares: emitte me nunc de carcere erumnosae vitae hujus, ut tecum sim, et pascam tecum post tantos labores materni affectus. Tertio, non addere quem pascat, aut quos, ut nostrum exerceat intellectum; quia non tantum illic suos pascat, hoc est sanctos angelos, sed etiam humanitatem suam perennibus deliciis divinitatis suae; unde postea dicitur ipsemet pasci inter lilia: pascat quia Deus, pascat quia

homo. Quarto, addit in *meridie*, quia ibi simpliciter intelligitur rationem amittit, et omnem humanam rationem et intentionem transcendit. Hinc emanans fluminis impetus laetificat animum contemptantis memoria abundantiae suavitatis dei: in quo gustu cum ad Deum totis precordiis amandum facile abducatur hominem potentia ejus, et virtus et gloria, majestas, bonitas, beatitudo, ad contemplanda « jus amabilia per seipsa in affectum cordis contemplantis efflucescentia; hoc potissimum amantem rapit in amabilem, quia ipso in seipso est quod vidit in eo amabile est, qui est totum quod est, » quia bono amore ipsius boni sic se intendit plus affectus, ut non se inde revocet, donec unus cum eo spiritus effectus sit: quod cum in eo fuerit perfectum, jam scio mortalitatis velo differt ac dividitur a sanctis aeternorum, a summa illa beatitudine supercaelestium, quia tamen in fide et spe ejus, quem amat, in conscientia fruatur. »

Ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum. — Pungit sponsa sponsum stimulo teotyple, q. d. Indica mihi locum ubi cubes in meridie, alioqui periculum est ne vagando in tuos emulos et corrivales incidam, qui te excluso mo sibi in sponsum ambulant, ut fecerunt sponsi Penelopes. Hebraea, quia cur ero sicut voga super greges scitiorum tuorum? Pro sicut voga, hebraice est, כִּינִי כִּינִי, id est sicut amica, operata, tecta, vel sicut operaria, aut sicut declinans, divertens, vagans, errans; alii, sicut incepta et objugata: ita Pagninus. Unde Septuaginta vertunt, ne forte officiar sicut adperta super greges sodalium tuorum. Pro *adperta*, graeco est ἀπερτά, id est, quod S. Hieronymus in versione Originis vertit, *cooperta*; alii, *circumdata*; Symmachus et ex eo Theodotius, *incepta*, id est voga, pascillus et errans, aut potius circumscripta et rotata, ut lapis rotatur in funda, ut enim fundibularius majore impetu vibrat et ejaculetur: *incepta* enim est funda.

Porro, si *amica* vel *adperta* quinquasemiter accipi potest: primo, pro metrice, hanc enim olim palliolo aut velo se tegere et operire solebat ex pudore, ne agnosceretur, ubi patet de Thamar, *Genes. xxxviii. 15*; unde Valabius vertit, *obscurens* per greges sodalium tuorum, ergo palliolata, id est *meretricia*: alii, *cur vagi quasi que declinat, et divertit ad greges sodalium tuorum?* hoc est, eorum qui se dicunt tuos sodales, cum quidvis aliud potius sint.

Secundo et melius *cooperta*, id est lugeus, lugentes enim solent caput et faciem velo operire, praesertim viduae, quae lugent mortem mariti, q. d. Cur te, o sponse mihi, absente, ego sponsa tua videbor vidua, et lugeus tui absentiam velut mortem?

Possit tertio, si *cooperta* notare modestiam, honestatem et pudorem virginalem sponsae, quae se velat et legit, ne a sponsi sodalibus conspici queat, ut si velavit et pallio se cooperuit Rebecca, viso Isaac sponso suo, *Genes. xxiv. 63*. Si enim virgines et sponsae honeste velant se, juxta praecipulum Apostoli, *i Corin. xi. 5*. Vido Tertullianum et ex eo S. Cyprianum, lib. De *Velandis virginibus*, et lib. De *Habitu mulierum*. Ita Origenes, *homil. 1*, quem audi: « Nisi enim tu mihi annunxaveris, incipio errabunda jactari; et dum te quaero, in

Adperta ex iustitia interpretatur. Primo, meretricia.

Secundo, lugens.

aliorum greges incurro; et quia aliorum arbesco, faciem meam absque mora mox contigere inclino. Sum quippe sponsa formosa, et alius nudam faciem meam non ostendo, nisi tibi soli quem priorem deservitasti sum. » Et S. Hieronymus, *epist. 22 ad Eustochium*, ex hoc loco docet virgines non ex parte, sed omnino et ex toto debere velare faciem: « Zelotypus, inquit, est Iesus, non vult ab illis videri faciem suam, expensas licet atque causeris; obducto velamine ora contexti, et quasi vi te tibi, et dixi: Annuntia mihi, ne quando effleat sicut aperta super greges sodalium tuorum; timebit et dicet: Si non cognoveris te, » etc.

Quarto, S. Augustinus, *epist. 48 ad Vincentium*, et lib. *De Unitate Ecclesie*, cap. xiv: *Cooperata*, inquit, id est obvertit, latens et incognita. Ecclesia enim posita est a Christo in meridie, ut omnibus sit visibilis et conspicua; ergo non decet eam esse cooperatam, id est latentem et absconditam, ut sunt ecclesie schismaticarum aliorumque hereticarum. Sic et Origenes, qui asserit idcirco Ecclesiam, vel animam Dei sponsam, requirere Christi subiectionem, et plenitudinem scientie a Deo postulare, ne videatur esse una e philosophorum scholis, que *calceata* nuncupatur, eo quod veritas apud eos aperta sit et incognita.

Quinto et optime, *cooperata* idem est quod vagans et errans, uti veritas Noster: femine cum cum domo abeunt, alioque vadunt, honestatis causa se cooperant et tegunt. Petit ergo sponsa a sponsu locum tibi cubet in meridie, id est in restu persecutionum, ut ad eum confugiat, ne aliqui, inquit, ego, id est fideles mei qui sunt membra mea, praesertim in primitiva, novella et tenella Ecclesia, dispergantur, et vagando dellectant ad gentes, idololatrias, hereticos et philosophos, ac in eorum errorem inducantur, qui se jactant sodales Christi et veros pastores, doctoresque veritatis, cum sint socii et ministri diaboli.

Unde Chaldeus hanc more suo adaptans Judaeis: « Et quare, inquit, erant transmigrantes inter greges filiorum Esau et Ismael, qui applicant sibi idolasua pro sociis? » In Nyssenus, Philo Carpathius, Cassiodorus, Beda, Anselmus, S. Bernardus et alii.

Roche nota Theodoritus hereticos se vocare *sodales Christi*, quia habitum et nomen Christi circumferunt, nec nisi Evangelium Christi ore creant, sed corde et adversantur, juxta illud Pauli: « Habentes speciem quidem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes. » II Tim. iii, 8. Rursus heretici eundem habent baptismum etiamque sacramenta, quae Christus et christiani. Denique *sodales* dicuntur, non quia amici, sed quia quasi ex equalitate cum Christo certare contendunt, promittentes eandem bonam suam aeternitatem, quae Christus his assecutus pollicetur; unde et eos a suo nomine nuncupant, donatistas a Donato, arinos ab Ario, pelagianos a Pelagio, sicuti christiani vocantur a Christo. Quocirca ab his Ecclesia (id est fideles Auctores in Ecclesia) fit vaga, erronea, et circum-

ducitur ac rotatur « omni vento doctrinae ad circumventionem erroris, » ait Paulus, *Ephes. iv, 14*.

SODALITUM. — Primo, Origenes, *homil. 2 ex quatuor*, per *sodales* accipit angelos, quibus Dominus gentium singularem curam distribuit et demansavit, q. d. Ne per gentes vaget, et eorum appellandis subijcitur, quia natus sponso Christo subditus sum, ejusque vicario S. Michael: hic enim nunc presens est Ecclesie, uti olim fuit Symeon.

Secundo, Rupertus per *sodales* accipit scribas et pharisaeos, q. d. Ostende mihi, Christe, ubi pascas tuos fideles, ne aliorum rectam in priores meos magistros, puta scribas mosaicos, qui me ad judaismum et judaici traditiones ac superstitiones retrahant, sicut Magi quarentes Christum duce stella, cum eum velut meridiem se occultantem reliquerunt, incidere in Herodem et scribas, qui Christum et ob Christum Magos alia via in patriam redeuntes persecuti sunt, *Matth. ii, 16*.

Tertio, S. Bernardus, *serm. 33*, accipit demones, praesertim meridianos, qui scilicet licet sint nox, id est tenebrosi per nullam, tamen Christi meridiem, id est splendorem et fervorem fraudulenter simulat et ostentant, ut fideles ad se alliciant et decipiant, juxta illud *Ps. xc, 6*: « Ab incursum et demone meridiano. Itaque, inquit, nisi cordi illius, quem forte aliquod idiosmodi demonum meridiano tentatum accepit, oriens esse videri fluxerit versus meridiem, qui falsum convincit et prodatur; non poterit omnino caveri, sed tentabit et supplantabit sine dubio sub specie boni, pro bono scilicet malum incanto et improvido persuadens. Et tunc meridiem, id est major claritas, appareat tentans, cum quasi boni mei oris imaginem praefert. »

Quarto et optime, per *sodales* accipit hereticos, philosophos ceterosque erroneos magistros, qui discipulorum greges post se trahere salagunt, et subinde christianos novellos ad se reipsa trahunt: hoc enim hic advertens cepit Ecclesia, ita Cassiodorus, Justus Orpeltanus, Philo Carpathius, S. Anselmus et Bernardus.

Propos. 10. S. Gregorius per *sodales* accipit diversos christianos et falsos fratres, in quos fideles inclinare incitat, ne ab eis pervertantur: « Verum, inquit, in quo Christus non cubat, vagatur; quia meus quam ille suavis et ponderosus Christi spiritus non implet, multis cogitationibus dissoluta circumfertur. Sed qui sunt sodales Christi, per quorum greges sponsa vagari pertimescit, nisi falsi quique christiani? qui aut nominis solius, aut exterioris sacramentorum et omnino fratres Christi vocantur; quia electi, quos ipse fratres vocavit, in Ecclesia cohabitando sociantur. Quorum multitudines bene per probationem greges appellantur: quia dum quasi irrationabilia animalia sine ordine vivunt, seductoris spiritibus ad devorandum traduntur. Per hisjmodi greges vagatur, quisquis ab intimo desiderio expulsus, reproborum stultitiam per similes cupid-

lato imitatur. » Concupiscentia enim est vaga, facitque hominem vagum, ut ab una, quam expetere fastidit, transeat ad aliam et aliam sine fine, quia querit in eis satiem, et non invenit, juxta illud, *Isai. lvi, 17*: « Abiit vagus in via cordis sui. » Et illud *Jerem. l, 6*: « Grex perditus factus est populus meus; pastores eorum seduxerunt eos, securitibus vagari in montibus: de monte de collum transierunt, cubili sunt cubilis sui. » Concupiscentia ergo circumducit animam ab una voluptate in aliam, ab uno scelere in aliud, eamque rotat, sicut rotatur lapis in funda, ad omnes injuriam et rino proximo inferendam, ac ad omnem nefas, juxta illud, *Sapient. cap. iv, vers. 42*: « Inconstantia concupiscentie transverit sensum. » Hoc significat et *Josephus*, id est *circumversus* vel *rotata in funda*, ut verit. Symmachus.

VOX SPONSI

ET SOCIORUM EJUS.

VERS. 7. SI IGNORAS TE, O PULCHERRIMA INTER MULIERES; EGREDERE, ET VNI POST VESTIGIA (hebraice, post calcanea) GREGUM TUORUM, ET PASCE ILEOS TUOS JUXTA TABERNACULA PASTORUM.

Vatilius et alii hebraizantes « te, cum accitur, si ignoras te, censent hebraice pleonasmus redundare, et elegantius dantur causa poni. Unde ipsi ex Hebraeo vertunt, si ignoras tibi, id est si ignoras, sicut mox in Hebraeo dicitur *וְיָצֵא לְאֹחַי*, id est *egredere tibi*, id est *egredere*, et alibi saepe. Sic et apud Latinos saepe redundat, ut tu te hoc fecisti, vade tibi, vive tibi, ecce tibi, id est ecce. Sic sensus erit, q. d. Si ignoras, o sponsa, ubi cubas ego sponsus tuus in meridie, ubi et seque vestigia gregum et pastorum: inter eos enim me invenies quasi pastorem principem. Hinc sensus valde facilis et planus est, et sententiam alias impeditam expedit, clarissime efficit. Ita Theilmannus, Hortolanus, Sanchez, Soto Major et alii hebraice perit.

Verum Patres graeci et latini urgent et ponderant « te, neque ac Septuaginta vertentes *careris*, id est *terram*. Sic sensus esse potest, primo, q. d. Si ignoras te, id est tuam pulchritudinem, pulcherrimam tabernaculum, in quo pasco et cubo in meridie, quia tuum tabernaculum pariter meam est, sicut tuam pulchritudinem pariter mea est: ubi enim est sponsa, ibi est et sponsus; ubi est Ecclesia, ibi est et Christus. Quare si id ipsum ignoras, egredere et abi post vestigia gregum et fidelium tuorum: tui enim greges, mei quoque sunt; atque ubi greges mei sunt, tibi sum quoque ego earum fidus et individuum pastor. « Et pasce haedos tuos juxta tabernacula pastorum, » pula apostolorum et doctorum: illos enim ego tibi praesentes profecti, et magistros copulati, alque ego in medio ipsorum versor et dego, ut dum viverem in medio ipsorum, a parentibus meis inventus sum in templo, *Luc. ii, 46*, juxta illud: « Ego

ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem saeculi, » *Matth. xxvii, 20*. Quare per hosce pastores ego te vera doctrina paseam, et in suis solis, id est persecutionis ardore solabor et protegam: hoc si acquaris, non incipies vagari, nec incidere in meos sodales, id est amulos et rivales hereticos, esterumque errorum multiformes. Ita S. Athanasius in *Synopari* et Justus Orpeltanus, qui recte notat eandem ignorantiam sponsae, cur scilicet illa ignoret ubi sponsus cubet in meridie, esse quod ipse ignoret seipsum suamque pulchritudinem; quare eam introspeiat, atque in se sponsa invenit.

Secundo, Nyssenus censet hac verba non esse sponsi, sed adolescentularum ad sponsam quarentem se solis astra decolorant, q. d. Esto tibi decolorata videaris, revera tamen es pulchra per excellentiam, id est pulcherrima es mulierum; quod si ob persecutiones et erumnas id ignoras, ubi post tuos greges et pastores, ab illis audies te laudari, tuamque pulchritudinem plenis buccis concupere. Verum hic sensus videtur impertinens; non enim respondet interroganti sponsae quarenti, non, an ipsa sit pulchra, sed ubi sponsus pascat et cubet in meridie.

Tertio, Theilmannus et alii censent haec dici per ironiam: pugnare enim sponsa sponsum stimulo zelotypiae dicens: « Ne vagari incipiam; » quare sponsus stimulum huic in eam jocando reflectit, veluti si amator quicquam volens persuadere sponsae, quod nusquam alibi se possit, ut apud ipsum commode et honorifice tractari, ita eam alloquitur: Si ignoras tenebrosissimam, o sponsa mea! si nondum tibi satis cognita est conditio tua, in qua apud me agis; egredere; et abi post amatores alios, illicque operam da tuis voluptatibus et desideris explendis, ut videas et experientia ipsa tandem cognoscat quum sit dissimilis tua conditio ab illis que aliis adherent amatoribus. Huc accedunt Cassiodorus et Beda, qui exponunt per comminationem, q. d. Si ignoras, o sponsa, quod pulchra facta sis per baptismum, et pulchrior futura per tabernaculum, quae tibi idcirco immittere decrevi, toleranteriam, egredere a meo consorcio, et errantem actus imitare. Et S. Gregorius hic: « Quisquis, inquit, necesse se in hoc positum, ut tentationibus per eum ventum vinent, a familiaritate Christi recedit, quia in bello positum cum Domino suo pugnare recusat. »

Quarto et genuine, videntur haec esse verba non solius sponsi, sed et sociorum ejus; unde et mox socii hi aiunt: « Murenalis aureas facimus, » in plurali, non faciam in singulari, ut ibidem notant Justus, Imperialis, Anselmus et S. Bernardus. Sponsus ergo non per se, sed per socios suos respondet sponsae: « Si ignoras te, » id est tuas vias, tuos gressus, quibus ab me tendis, q. d. Si ignoras iter et viam, quam insisteres debeat, ut ad locum, in quo pasco et cubo in meridie, pervenias. « Abi post vestigia gregum tuorum; » He-

UNIVERSIDAD

ROCHE NOTA

Sodalium qui sunt magistri

Sodalium qui sunt magistri

Si ignoras te

UNIVERSIDAD

brasa, est *ibi in calcaneis ovium*; Septuaginta, *egredere tu in vestigiis gregum* (si enim tuorum non est in Hebraeo, nec in Græco); Symmachus, *egressa ovile secundum vestigia gregum*, hoc est, sequere fideles, vitam et mores priscorum fidelium, qui Deo placerunt, puta patriarcharum et prophetarum. Ibi enim sunt tui, id est non tam ad legem veterem, quam ad novam, Christusque Ecclesiam pertinent, teste S. Augustino. «Pascet hodos tuos juxta tabernacula pastorum,» id est, infirmos tuos fideles et peccatores, qui male olant, ut hirci et hædi ob peccata concupiscentiam, pascito juxta tabernacula pastorum, id est juxta Ecclesias apostolorum, et eorum qui apostolis suo esserunt: ab his enim in fide et virtute firmabuntur, et a concupiscentiis curabuntur; quare tibi invenient sponsum anime sue Christum in meridie, id est in fulgore doctrine et fervore charitatis, recubantem, suosque fideles per apostolos virosque apostoliceo pascentem. Alludit grammateus ad hædos, qui naturali instinctu agnoscunt matres, easque ex odore agnoscunt filios ad illas confugiunt. Fingitur enim hic sponsa hodos parvulos et infirmos pascere, et lacere juxta tabernacula pastorum, qui hircos et capras adultas pascent; quare ex hædis, qui ex odore agnoscunt et avolant ad vicinas capras quasi matres suas, agnoscat sponsa pastrix tibi sit sponsum pastor ovium et caprarum.

Sensus est ergo, q. d. ad Hortolanus: Si quando, o Ecclesia sponsa mei pulcherrima, inter maximas persecutiones, et rerum omnium difficultates perplexa, et inops consilii hærebis, observa majorum tuorum fidem, et in perferendis malis infractum animum, quæque illi, his veluti pedibus suis difficiles ingressi vis, reliquerunt impressa vestigia, heroica sua facta, rare fortitudinis ac constantia tibi tuoque gregi imitanda exempla. fidelem tu quoque ingrediens pedibus, eadem tere vestigia, eam rectam tuæ et gregis tui perpetuam teneve viam: ea vos procul dubio, ad mea pastorum Principis aliorumque insignium pastorum perducet napalia, in virentibus, irriguis et opacis Israëlitarum montium locis fixa. tibi nolum, qui te deceptam erit, aut sollicitat, offendens pseudo-Christum, nullam pseudo-prophetam; sed me ipsum, qui te incorruptam perpetuo servaturus sum et libillat, verum Christum et legitimum sponsum tuum, meosque, qui gregem meum ex animi mei sententia, doctrina sana et scientia pascent, fidos pastores. Ibi jubeo ut pasceas hodos tuos, tuos inquam filios tibi recensatos, quin et adultos, sed moribus adhuc et judicio neophytos, lascivientes, auribus prurientes, rerum novarum cupidus, et voluplatum (quarum virus redolent) magis quam mei amatores. Ibi tuos hodos a meridiam solis incommodis tutos, cum reliquo meo grege jubeo ut facias acubare, prædicando verbum opportune, importune obsecrando, increpando cum omni patientia et doctrina.

Ihuo accedit Chaldaus, qui de more Judæis hæc applleans sic vertit: «Dixit Sanctus et Benedictus Mosi propheta: Tu postulas ut deleatur illis exsilium, Synagoga, quæ comparata est puella pulcherrima, et quam anima mea diligit, ambulat in vis justorum, et ordinet orationem suam in ore prefectorum suorum, et deducat generationes suas; et doceat filios suos, qui comparantur hædi caprarum, ut ambulant in domum ecclesie et in domum doctrine; et propter illud meritum sustentabuntur in captivitate, donec mittat eis regem Messiam, qui doceat eos in requiem ad tabernaculum ipsorum, quod est domus Sanctuarii, quam edificabunt et David et Salomon pastores Israel.»

Minus apposite aliqui pastores non veros, sed falsos hic accipiunt, q. d. Sequere vestigia gregum, id est fidem et mores priscorum justorum; sic fiet ut etiam impune hodos, id est fideles tuos imperfectos, ducere possis circa tabernacula pastorum, perfidorum, inquam, illorum sodalium, quos pertinescebas; ideoque decevi te simulam flere equitatis meo, robori et potentie, quam ostendi in curibus Pharaonis, scilicet prosternendis et mergendis in mari Rubro.

Denique solatur sponsus animatque sponsam, compellendo eam, «o pulcherrima mulierum,» q. d. Videris tibi, o sponsa, sole persecutionum decolorata et obfuscata, at scito te ex dono et gratia Dei esse pulcherrimam mulierum. Id explicat et confirmat, dum subdit: «Pulchra sunt genæ tue sicut turris, collum tuum sicut montilia,» etc.

Tropologicè, primo, «si ignoras te, egredere,» etc., q. d. Cognitio sui ipsus est via ad cognitionem Dei, sicut ignorantia sui est ignorantia Dei; cognoscens enim suam infirmitatem, cogitur agnoscere Dei gratiam et omnipotentiam, eamque suppliciter invocare. Unde Agapetus Diaconus, *Admonit. ad Justinianum imperatorem*: «Qui se novit, inquit, Deum noscet. Deum noscens, Deo assimilabitur. Assimilabitur qui Deo dignus erit, qui nihil Deo indignum admittit, sed cogitat quæ Dei sunt; et quæ cogitat loquitur, et quæ loquitur facit.» Vide S. Bernardum, lib. II *De Consider. ad Eugenium*, cap. ut, et S. Ambrosium, serm. 2 in *Psal. cxvii*, et Origenem hic, *homil. 2 ex quatuor*. Unde S. Hieronymus, *epist. 29 ad Eustochium*: «Sic licet pulchra, inquit, et inter omnes mulieres species tua diligatur a me sponso tuo, nisi tu cognoveris, et omni custodia servaveris cor tuum, nisi oculos juvenum fugeris, egredieris de thalamo meo, et pasces hodos, qui statuti sunt a sinistris.» Et S. Augustinus, serm. 30 *De Verbis Domini secundum Joan.*: «Nisi, inquit, cognoveris temetipsam, quia una es, quia per omnes gentes es, quia casta es, quia colloquio perverso malorum sodalium corrumpi non debes; nisi cognoveris temetipsam, quia recta mihi desponsata illi virginem castam exhibere Christo, recteque mihi

seipsam exhibebis, ne malis colloquiis, sicut serpens Evam seduxit astutia, sic et tui sensus corrumpantur a castitate mea: nisi ergo talem cognoveris temetipsam, exi. Tu exi, aliis enim dicitur sum: Intra in gaudium Domini tui. Tibi non dicam: Intra, sed: Exi, ut sis inter eos qui ex nobis exierunt, exi tu: sed nisi cognoveris temetipsam, tunc exi; si autem cognoveris temetipsam, intra: si autem non cognoveris, exi tu in vestigiis gregum, et pasce hodos tuos in tabernaculis pastorum. Exi in vestigia, non gregis, sed gregum, et pasce non sicut Petrus oves meas, sed hodos tuos in tabernaculis, non Pastoris, sed pastorem, non unitatis, sed dissensionis.»

Secundo, ut homo veniat ad Deum anime sponsum, oportet egrediarur ex suis affectibus et amoribus inordinatis, ac quasi ex seipso, ut scilicet exeat veteri homini; sic enim novum, puta Christum, induit. Unde S. Ambrosius, *De Anima et Isaac*, cap. vi, docet animam conciliare sibi Dei presentiam per sui cognitionem et mortificationem: «Cognosce igitur te, inquit, et mature decorem, et exi quasi exuta vinculis pedum, et nudo exerta vestigio, ut carnalia integumenta non sentias, vestigium mentis tue corporalia vincula non implent, ut pes tuus speciosus appareat, etc. Hoc est ergo quod ait: Exi tu in calcaneis gregum, et pasce hodos tuos in tabernaculis pastorum; quia per greges regnum intelligimus, eo quod potestatis sui gregibus presidere; presidet autem nunquamque sibi quadam potestate regali, sic coerat in se corporis luxus, et servituti rejicit carnem suam: ideo dictum est, *Luc. xvii, 21*: Regnum Dei intra vos est. Unde pulchre ait ad animam: Exi, id est exi a servitio, exi a carnis imperio atque dominatu; et exi non in carne, sed in spiritu, exi ad regimen potestatis; ideoque addidit: Pasce hodos tuos, id est, regere ea quæ in sinistra tua sunt. Nam si non regantur, facile labuntur. Curæ patulantiam et lasciviam tui corporis; edoma leves motus: pasce eos non in corporeis tabernaculis, sed in tabernaculis pastorum qui tygere gregem norant. Sunt enim amabilia tabernacula Israel, sicut memora obumbrantia super firmam.» Hoc est quod Deus Abraham, dum eum ad se evocaret, præcepit, dicens: «Egredere de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui,» etc., *Gen. cap. xii, 1*. Ihuo Joannes Garmelta sic explicat: Egredere, id est temetipsam interseca, mediamque coarctate, ita ut mentem ab appetitu disterminas, ac duo quasi agmina constituas: altero quidem in agmine appetitum sentiente, alteroque ipsius motus reconsebis; ab hoc vero agmine mentem voluntatemque segregabis, alterumque numerabis agmen, in quo seipsam repones, et, indole bello, agminis primi colloquia commerciumque vitabis. Sic viam arripis licetque frueris,» Abi post vestigia gregum tuorum,» hoc est, post greges trahere, non ut a mitibus appetitibus effrenis traharis, sed ut quasi

verberem inflicto seipsam urgeas, et quo mens vocat, recte ire compellas. «Pasce hodos tuos juxta tabernacula pastorum,» id est, sensus rebus habitorum more, dum recens sanguis effervet, exultantes, cum dormieris, dictoque jam feceris audientes, ne paliaris otio se trahere, aut tam cito deaseras, ac si rebellare nequeant, neque solam; sane si eos impune agere permitteris, fœdus rescident, ac in te non conaris irumpant. Præside igitur illis, acriterque corde, ac simul pasce juxta casus napaliæ pastorum, qui sunt viri rerum divinarum consultissimi, apostolorumque posteritatis hæredes, qui saluberrimus spiritualium dogmatum herbas sibi credito gregi carpendas porrigit: quorum si dogmata toto pectore hærseris, ad meridiem ipsorum duocito occisime properabis.

Tertio, anima, ut Deum inveniat, debet sequi vestigia gregum; id est sanctorum, qui legem Dei sunt secuti, ac ejus in sacra Scriptura dogmata velut pabula depavunt. Eadem hodos, id est pascuntur et effrenis concupiscentiæ motus, frenent ex disciplina pastorum.

Symbolice S. Bernardus: Greges Dei, ait, sunt creature, ex quarum vestigiis, id est consideratione, vestigium et perveniunt ad eorum Creatorem, ut docet S. Thomas, I part., *Quest. V, art. 6*, et *Quest. XLVII, art. 7*. Vide S. Basilium, *hom. 14 Hezæam*, S. Augustinum, *lib. X Confess. cap. vi*, S. Gregorium, *XII Moral. cap. viii*. Ita S. Antonius per hæc vestigia sponsi cubile, id est Dei thronum et gloriam agnovit, ut refert Nicophorus, *lib. XI, cap. xxi*. Unde S. Antoni hoc erat axioma, imo definitio mundi: «Quid est mundus? est liber divinitatis. Cæli enim errant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum,» *Psal. xviii, 1*.

Porro, Nyssenæ legit, *si non cognoveris te ipsam, o pulchra inter mulieres, egredere tu ex vestigiis gregum, et pasce hodos in* (vel, ut alii codices habent, pro) *tabernaculis pastorum*: sicque explicant: «Anima, quæ ex nigra facta est pulchra, si est tibi curæ, ut longo tempore duret gratia et decor tui forme, ne abares post vestigia eorum qui præcesserunt; sequere rationem, non vulgarem hominum consuetudinem rationis experientem; non aspicias ad peccatum vestigia, quæ per cales esse significunt, qui vitæ terrene sunt affici, etc. Non est enim apertum an sit hidorum semita ea quæ apparet, quæ tu serpsis, propterea quod a te non errantur, qui vestigiis suis vitam triverunt. Postquam vitam transmitteris, et in mortis stabulo inclusus fueris, timendum est ne in gregem hidorum ascribaris, qui ad sinistram collocandi sunt, quos ignorans eorumque vestigiis inherens, secuta es.» Et Origenes qui sic exponit, q. d. «Si non cognoveris te, quoniam regis es sponsa, et a me facta formosa, id tibi erit in penam, quod novissima fies in vestigiis pastorum; idque non later oves, et justos, sed inter hodos et peccatores.

Exi
hodos
vestigia
meas, ut
intra
novum.

Hæc
in
ca
lione

cum quibus habitans non poteris habere partem meam. » Hæc accedit S. Gregorius: « Per hædos, inquit, immunde cogitationes designantur; per tabernacula pastorem conventicula hæreticorum exprimentur. Qui ergo pugitare nescit, iuxta tabernacula pastorum hædos patitur: quia quisquis obstaculis tentationum iudicis virilitate non resistit, immundas cogitationes quasi hædos lascivos in corde nutrit, et efficitur ei similis, etiam qui a fide recedit. Anima vero quæ sponsi Christi efficitur concupiscit, qualiter se habeat, Christus eam docet, cum ei per comparationem protinus dicit: Equitatu meo in curribus Pharaonis assimilavi te, amica mea. »

Et S. Bernardus, *serm.* 35, qui hæc accipit ut comminationem, q. d. Si ignoras, id est si non consideras, non æstimas, non contemplanis immensa bona celestia, que tibi partem dedi, partem promisi, « egredere de sanctuario meo, corde tuo, ubi secretos sacrosque veritates ad sapientiam sensus dulciter haurire solabas; et magis tanquam de secularibus, pascentis et oblectandis tue carnis sensibus intricare. Hædos quippe (qui peccatum significant, et in iudicio colluctandi sunt a sinistris) dicit vagos et petulantis corporis sensus, per quos peccatum tanquam mors per fenestras intravit ad animum. Qui et bene congruit quod sequitur in Scriptura: Juxta tabernacula pastorum. »

Denique Rupertus hæc adaptat B. Virgini, quæ pulcherrima fuit omnium non tantum feminarum, sed et creaturarum omnium, in cujus utero quasi in templo, imo quasi in celo Christus cubavit, quasi Christus ei dicit: Cum non ignores te ipsam, quod sis mater Dei, ac benedicta inter mulieres, cognosce pariter ubi egredere cubem, numerum in tua fide et humilitate. Tu enim dixisti: « Quis respexit humilitatem ancillæ suæ? Ergo ex fide et humilitate, imo fides et humilitas tota pulchritudo tua est, et hic est locus requietionis meæ; locus in quo dilectus tuus pascentis et cubando delectetur in meridie, id est in hoc tempore pleas gratiæ, quando figura jam præserta res illuxit; umbra depulsa, sol veritatis ascendit. »

VERS. 8. EQUITATU MEO IN CURRIBUS PHARAONIS ASSIMILAVI TE, AMICA MEA.

Pro equitatu hebraice est *ἵππων ἵππων*, id est, ut Septuaginta, ἵππεσσι, id est equis meo, vel potius equitatu meo; Syrus, equis meo in curru Pharaonis assimilavi te; Arabibus, nominatim (laudavi, celebravi) te, o proxima mea, in equo meo in curribus Pharaonis. Jam

PRIMUS SENSUS.

Primo, nonnulli censent Salomonem hic sponsam suam comparare equæ equidam curtili lectissimæ, generosissimæ et pulcherrimæ, qua præ dilectis ipse utebatur in agilandis curribus Pharaonis; vel qua Pharae filium suam curru vexit

ad Salomonem, quasi sponsam ad sponsum: quo symbolo significatur sponsam cum sponso similem esse equo et equæ equum matrimonii vitæque currum pari consensu tractentibus; a jugo enim hoc equorum, matrimonium dictum est conjugium, quod conjuges sint, quasi duo equi ad eundem currum conjugati, ut matrimonii opera paribus humeris sustineant, quævis difficultates paribus viribus superent. Rursum hoc symbolo significatur sponsam debere se moribus viri accommodare, et hunc vicissim sponsa infirmitati se attemperare, sicut in curru trahendo equi jugales alter alteri se accommodat. Significatur ergo hæc equæ metaphora mutui sponsi et sponsæ amor, multa observantia, mutua concordia, mutui labor, mutua obsequia et officia. Sic Lyricus comparat virginem speciosam equæ:

Quæ velut lætis equæ trima equæ,
Lætili exultat, æstuatque tangit.

Notum est proverbium: Equæ Thessala. Igitur equæ notat primo, Ecclesie velocitatem: equæ enim velociores sunt aquis, ut maxime liquet in Hispaniis: ita Theodoricus: Sponsus, ait, cum sponsam amoris æstu percipiam, et ad se fastinantem currantem cerneret, equæ arripit illam similem æssuravit. Secundo, ejus obedientiam et mortificationem, quod cum in gentilibus viveret indomita, jam jugo Christi cervicis submisit. Ita S. Ambrosius, *serm.* 2 in *Psal.* cxxviii. Tertio, amplitudinem, quod celerrime per totum orbem discurreret, Christianique fidem propagaret. « Cræpit sponsa (Christi), ait idem S. Ambrosius, concordia et mansuetudine populari, esse sublimis, et toto circumferri orbe tanquam curru, et equis velocibus supra mundum rapta ascendit ad Christum. » Quarto, fecunditatem, ita S. Ambrosius, *De Isaac et Anima*, cap. 17: « Virtutis labor, ait, querit victoriam, et possit equos illi, que Salomonis est, comparari, velox ad currendum, habilis ad pastum; quantum fecunditas animæ desiderat et querit. Huius equæ similis æstimatur hæc anima, hoc est prophetæ vel apostolice virtutis: eo quod in eorum annuumeretur gregem, qui fecunditate predicationis suæ lotus orbis terrarum spatia resperserunt, et quævis in corpore constituit, nulla tamen cursus spiritalis sensere dependia. »

Secundo, nervosus hæc accipias de equitatu curruum bellicorum. Alludit enim ad equos bellicos, quos sibi ex Ægypto a Pharaone comenabat Salomon: Ægyptus enim optinorum equorum erat ferax. Vide historiam, III Reg. cap. 17, ubi inter alia dicitur: « habebat Salomon quadraginta millia præsepia equorum curruum, et duodecim millia equæstrium, » etc. Sensus ergo est, q. d. Quæta es, o sponsa, te æstu persecutorum decloralam, atque timere, ne rursum vagando incidas in sodales, id est æmulos meos ac tuos: quare quæsisisti, ubi cubem in meridie, ut sub umbra mea ab omnibus hostibus tuta securaque quies-

Equæ
notat
primo,
Ecclesie
velocitatem;
secundo,
ejus
obedientiam
et mortificationem;
tertio,
amplitudinem;

tes, ac hædos tuos petulantis pasces et compesces juxta tabernacula pastorum: video te ad tantas difficultates, persecutores et hostes expavescere; addo ergo tibi animum, dicoque me tibi daturum vires et robur tantum, ut similis esse videaris equitatu bellico, quem Salomon comparavit a Pharaone, quo hostes omnes superes. Ad bellum enim te voco, ac per te totum mundum mihi subjugare destino, ut principem mundi diabolum cum toto suo presidio inde exigam; et quos ille in captivitatem redegit fratres meos, sine libertati restituum. Nimirum apostolos virosque apostolicos ex te submittem, qui velut equi generosi maria terræque oderunt percurrant, et me ipsi velut inepugantem per medias hostium acies invehant, ac populos undequaque prosterneant circumferant. Per me namque sola mea præpotenti dextra fretas, fortis et admiranda factura edam, alique animum et memorabile hoc bellum tua, quasi victorie equi et equitatus opera conficiam, vincam et triumphabo. Hinc S. Joannes mundi per apostolos ad Christum conversationem vidit representari equo r. o: « Ecce, inquit, equus albus, et qui sedebat super illum, habebat arcum, et data est ei coraca, et exivit vincens et viceret. » Apoc. cap. 11, 2. Hæc de causa sponsam Thessalam, cap. 11, 8, comparat castrorum aciei ordinatæ.

Rursum, curru Pharaonis cum Aponio, Beda et S. Bernardo accipit possunt, non quos Salomon emit a Pharaone, sed quos Beas prostravit in mari Rubro, q. d. Tu, o Ecclesia mea, a me assimilaberis equitatu meo, quem opposui equitatu et curribus Pharaonis, cum præse et Hebræis paganos eos profligavi, et in mare demersi. Simili enim modo per te omnes tuos hostes infideles profligabo, sed ita ut ex infidelibus faciam fideles, ex hostibus amicos, ex rebellibus subditos, ex feris homines, ex mortuos vivos, ex demonibus angelos; quare eos per mare Rubrum, id est per baptismum sanguine Christi quasi roboratum, deducam in terram promissam, non in terra, sed in oculis. Ita Cassiodorus, Anselmus et Beda, qui et addunt, id fieri duce columæ aquis et nubis, id est Spiritu Sancto. Vide dicta *notis* 117. Porro equitatus Dei fuit angelicus: angeli enim pugnantis pro Deo et Hebræis presteraverunt Pharaonem. Unde Joannes Carmelita sic explicat: « Equitatu meo in curribus Pharaonis assimilavi te, » hoc est angelo, quo tanquam equo meo vehabar olim, dum in sinu Arabica curru Pharaonis evertentem, te similem feci. Hæc facit illud *Notis*, cap. 11, 15: « Viam fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum; » et vers. 8: « Curru Dei decem millibus mulierum, millia letantium: Dominus in eis in Sina in sancto, » ille enim, *Psal.* lxxvii, idem conubid Christi et Ecclesie argumentum tractat, quod

Canticum hoc. Ita Chaldaicus quem audi: « Quanda egressi sunt filii Israel de Ægypto, secuti sunt Pharao et exercitus ejus post eos in curribus, et in equibus, et erat via clausa eis a quatuor partibus: a dextris et a sinistris erant desertæ plena serpentes ignitis; et post tergum eorum erant Pharao impudens, et exercitus ejus; et similiter ante oos erat mare caretocum. Quid fecit ille Sanctus et Benedictus? revelavit eis in virtute potentiam suam super mare, cum suffocatus est Pharao, et exercitus ejus, et curru, et equiles, et equi ejus; et similiter perisset Israel, nisi Moyses propheta extendisset manus suas in oratione coram Domino, et averisset iram homini ab ipsis; et aperuerunt ipse et viri generacionis illius os suum, et dixerunt canticum, et transierunt in medio maris caretocosi per siccam, propter meritum Abraham et Isaac et Jacob, dilectorum Domini. » Hinc accedit Origenes, qui sic exponit: « Si vis intelligere, o sponsa, quomodo scire te debbas, cognosce cui te comparaverint, et tunc videbis saltem te esse que trinari non debes, cum tuam speciem cognoveris. Assimilata enim es equitatu meo in curribus Pharaonis: siquidem quantum differet equitatus meus ab equis Pharaonis, tanto melior es filiabus omnibus, te amica mea. »

Maymo vero per equitatum Dei accipit ipsos filios Israel salvatos in mari Rubro, quibus similis fit Ecclesia, quando per aquam baptismi salvatur.

Symbolice, Salomajor censet hunc esse equitatum amoris, quo sponsa devotus, sibi equitavit sponsum, q. d. Equidem, o sponsa dilectissima, ut primum te vidi, lotum me penitus tibi devinxisti, et plane animum meum quæsi expugnasti eximia specie et pulchritudine tua, usque adeo fortiter et vehementer, ut non minus fortis et potentis mihi esse videretur, in amore quam equitatus ille meus junctus curribus Pharaonis, fortis et robustus est in bello ad pugnantiam et vincendum, et profligandum populi Dei hostes. Sic Plato in *Symposio*, *De Amore*, inter alias amora excellentissimas hanc ponit præcipuam, quod potentissimus et fortissimus sit, alique etiam ipso Marte, id est deo bellatore, et auctore belli fortior. Sic enim ibi ait: « Quod ad fortitudinem præserta altitudo, neque Mars equidem amori resistit. Neque enim Mars amorem, sed amor deus amoris (id fertur) Martem delinet. Potentius autem est id quod delinet, quam id quod delinetur, qui vero exterorum fortissimus dominatur, omnium absque dubio fortissimus judicandus est. » Divinus S. Bernardus, *serm.* 64, exclamans: « O suavitate inquit, o gratiam o amoris vim! Hanc unum omnium, unus factus est omnium? Quis hoc fecit? Amor dignitatis nescios, dignatione dives, affectu potens, suavis effluax. Quid violentius? Triumphat de Deo amor. Quid tamen tam non violentum? amor est. Que est ista vis, quæso, tam violenta ad victoriam, tam victa ad violentiam? Denique æmulum exanimavit, ut eias amoris fuisse, quod

Equæ
notat
primo,
Ecclesie
velocitatem;
secundo,
ejus
obedientiam
et mortificationem;
tertio,
amplitudinem;

plentudo effusa, quod altitudo adequata est, quod singularitas associata est. Sic Boetius, lib. II de Consol. metro 8, ait amorem celo dominari: « El celo, inquit, imperitans amor. » Quin et sponsus hic, cap. viii, vers. 6: « Fortis, ait, est ut mors dilectio. »

SECUNDUS SENSUS

PARTIALIS.

De Christo et anima spoliata.

Per equam et equitatum, scilicet Philo Carpathius legens equi mei, et tres Patres apud Theodoretum, accipiunt apostolos quibus quasi equis insidentes Christus prolargitur curram Pharaonis, id est gentes infideles, easque sibi subiecit, atque in his volucri et fortiter quasi equitando, curram Evangelii sui illius circumegit per omnes gentes. Sic Elias curru igneo et equis igneis ascendit in caelum succinnavit et auriga ejus, IV Reg. iii, 12, q. d. Tu, o Elias, israelicum populum, ut curras tuis meritis portabas, et, ut auriga tuis consiliis regebas, Quis, te in curram rapto, jam Israelam portabit et reget?

Secundo, Nyssenus, Apollonius et S. Bernardus per equitatum accipiunt angelos, qui ut olim quasi equites Dei prostraverunt curram Pharaonis in mari, ita nunc prostraverunt demones, et quoslibet homines animam iusti impugnant.

Tertio, Origenes, homil. 2 ex quatuor, et ex eo Apollonius, per equitatum accipiunt animas, quae infidelitate aut peccato per predicationem apostolorum, et gratiam Christi tradite sunt ad fidem et sanctitatem, itaque ex equitatu diaboli factae sunt equitatus et equae Dei; nam, et sic ait Thomas Cisterciensis: « Omnes qui male agunt, sunt equi in curribus Pharaonis; scilicet diaboli, a quo tanquam auriga diriguntur et eguntur; » sed hi conversi sunt equi Dei in curribus Christi, cum scilicet disciplina ejus suscipiunt, jugum Evangelii portant, et spiritus ejus aguntur. Unde Apollonius in curribus explicat ex curribus Pharaonis. Hi enim a Christo sessore sicut se fecit ad omne hominum, quocumque illi libuerit, atque ab omni malo hoste delectabili et concupiscenti refrenari, ut dixi Apoc. vi, 2: « Mutato, inquit Apollonius, magno sessore magno efficiuntur equi, qui portant Spiritum Sanctum. Et in quibus solebat sedere Pharo, qui disperdens vel dissipans eos interpetrabat, qui tunc princeps intelligitur mundi, hunc velut in eis princeps ecclesie nullius, Christus et quae consequerentur successus vultorum ministeri Antichristi frangere per saxa convallia criminum, nunc a potentibus et mansuetis equis apostolis, vita, exemplo et sana doctrina trahuntur per iustos campos, in quibus robet sunt voluntas et rationalis sensus; temones, agens officium, per quem aut Pharaonis aut Christi unusquisque efficitur currus. Et quomodo sicut splendidi

vere conscientie auro obtecti, quam refugentiam in omni sancta conversatione hi, qui ex Pharaonis, Christi effecti sunt currus, evidenter agnoscitur, ubi eos Domini equi trahere assessorum. Quibus etiam pro sublimi laude animam suam assumulat Christus dicendo: Equitatu meo, et reliqua. »

Audi S. Gregorium: « Scimus quia equitatus israeliticus currus Pharaonis fugiens in mari demersus reliquit, nec statim terram repositionis intravit; sed prius multas tentationes in eodem quadraginta annis sustinuit, multos reges multis laboribus expugnavit, et sic tandem quod promissum sibi fuerat, laboriose acquirere suscepit, fuit sancta anima, sponsi amica similis effectur, quae prius in baptismo omnia peccata sua extincta, quasi Pharaonis exercitum reliquit; et post, dum inter hujus mundi habitatores, malignos scilicet spiritus vivit, imminenti vita quasi reges alienae prostravit, et sic tandem ad beatam terram, in qua cum sponso delectatur, pervenit. » Vide S. Bernardum, serm. 39, ubi per curram Pharaonis accipit cuncta vicia, praesertim malitiam, luxuriam, avaritiam, ac singulari suis aurigas et equos concupiscentiis assignat.

Quarta, Origenes, homil. 2 ex quatuor, et Theodoretus per equam accipiunt sanctissimum Christi animam et humanitatem, cui inedit divinitas, eamque velut auriga equi per tot haec omnia virtutum omnium opera (humanitas enim Christi hic primaria est sponsa, quam Verbum ut sponsus sibi despondit, ut dixi in Proemio, cap. II): Christus enim humanitati suae assimilata animam iusti, quasi eam sic alloquitur: Te animam propinquam meam factam, atque ideo propinquam appellatam, et reipsa nominali fructus assecutum, eque dico esse similem meae, qua ego utens Pharaonem intelligentem submersi, tibi que largitus sum libertatem, iuxta illud: « Qui reformabit corpus humilitatis nostrae, configuratum corpori claritatis suae, » Phil. II, 21. Et: « Nos vero omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur a claritate, tanquam a Domini Spiritu, » II Corinth. III, 18.

Quinto, S. Hieronymus in illud, Habebat, cap. II, vers. 8: « Qui ascendens super equos suos, » censet animam iusti hic comparari equi proprie dicto, quod instar equi ratione et voluntate carens frenari et regi se sincero debeat ab auriga et sessore Christo, ac dicere cum Psalme: « Ut iumentum factus sum apud te. » Psal. lxxii, 23.

Plenus S. Bernardus, homil. 39, ostendit animam sanctam, non tantum esse equam, sed equitatum potentissimum Dei: « Nec miraberis, inquit, unam animam equitatus multitudini simulatam, si advertas quante in ipsa una, quae tamen sancta anima sit, virtutum equis habeatur; quanta in affectionibus ordinatio, quanta in moribus disciplina, quanta in orationibus armatura, quanta in sensibus robur, quanta in zelo terror, quanta

Primo equi equitatu.

Secundo equi equitatu.

Tertio equi equitatu.

Quarto equi equitatu.

Quinto equi equitatu.

canique ipsi cum hoste conflictum assiduitas, numerositas triumphantium. » nunc autem municipem de hoste victoriam ita sigillatim post nonnulla enarrat: « Ibi populus eductus est de Aegypto, hic homo de saeculo; ibi prosternitur Pharo, hic diabolus; ibi subvertuntur currus Pharaonis, hic carnalis et secularia desideria, quae militat adversus animam, subvertuntur; ibi in fluctibus, isti in fluctibus; marini illi, amari isti. Puto et nunc claritate demonum, si forte contingat incidere in talem animam: Fugiamus Israelem: Dominus enim pugnat pro eis contra nos. » Ecod. xiv, 25.

Igitur anima obediens et sancta, est equa et equitatus Dei, quia ad obediendum et ad omne opus bonum, quod jubet vel consultit Deus, promptissime, velocissime, efficacissime, totoque spiritus impetu procurrat instar angelorum, de quibus canit Psaltes, Psal. ciii, 4; et Apostolus, Hebr. cap. I, vers. 7: « Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis. »

TERTIUS SENSUS

PRINCIPALIS,

De Christo et B. Virgine.

Rupertus per equam et equitatum accipiens virginem Mariam, per quam velut per equitatum Deus Pharaonem prostravit et misit in mari, asserit per eandem denotare B. Virginem: « Sicut enim virga illa, ait, virgas maleficorum et incantatorum devoravit, et omnem superbiam aegyptiacam obrivit, ac deinde germinavit, frondit, boruit et fructum prolatis, non plantata, non succo terre provecta: sic tu pulcherrima mulierum, amica mea, cunctam pravitatem haereticum interemisti, superbiam diaboli dejecisti, conceptu florida, partu infertila; virgo in conceptu, incorrupta post partum. Nonne igitur pulcherrime mulierum? vero pulcherrima. »

Hinc B. Virgo contrivit caput serpentis, id est Luciferi, omniumque ejus assecularum, Genes. cap. III, vers. 15, quales sunt haeretici: quocirca B. Virgini vere et iure accitit Ecclesia: « Quae sola universas haereses in universo mundo interemisti. » Id enim vere et tribui, patet ex omnium haereticorum etiam tamque historia.

VERS. 9. PULCHRE SUNT GENA TUE Sicut turturis: COLLEM TUUM sicut monila.

PULCHRE SUNT GENA TUE sicut turturis. — q. d. Tua, o sponsa (id est Ecclesia et anima fidelis), castitas ac virginialis pudor refulcent in genis tuis, atque ac in genis turturis. Hebraice est תורית genit., id est turturum, in plurali; verum plurale ponitur pro singulari, unde turturis vertit Noster ex Septuaginta; Chaldaeus et Rabbinus torim vertunt, inavera, gemmas, torques, margaritas, monila; R. Abraham, mureculas qua depictae erant in

star turturis; alii, mureculas ad turturis speciem effigatas, quae ex temporibus descendentes usque ad genus esse mire conerant. Unde Natalis vertit, venusta sunt genae tuae inter mureculas, et octava tuum inter monila; et Syrus, speciosa sunt genae tuae cum dicitur, et collum tuum cum torque. Neque melius vertit Noster: hebraicum enim תורית proprie turturam significat per onomatopoeiam a sono vocis, quem gemendo turtur edit; non monile aut quid simile. Adde Nostrum et Septuaginta in Hebraeo legisse תורית cantoria, id est sicut turturam, non תורית turturim, id est inter turtures, vel mureculas, aut monila turturibus similia. Denique aptius genae sponsum turturibus, quam monilibus comparatur, quia turtures pudici sunt, manusque (unde et canent felle), modesti et verecundi, itaque maxime oculis et genis representant: « in genis enim est sedes pudoris, » ait Plinius, lib. XI, cap. xxxvii. Sic cap. iv, 1, ait: « Omni tui columbarum: » columbarum enim species una sunt turtures.

PRIMUS SENSUS

ADEQUATUS,

De Christo et Ecclesia.

Explicit, et per partes accititur sponsus per suos sodales, quod generaliter dixit sponsus: « O pulcherrima mulierum. » Unde pulcherrimum genarum et colli ejus hic representat, q. d. Facies tua a sole fascata splendet et nitet argenteorum turturum fulgore. Alludit ad illud, Psal. lxxvii, 14: « Si dormialis inter medios ceros, » (eritis sicut) pennae columbae deargentatae. » Addit Nyssenus, ne quis ex eo quod sponsam comparat equae vel equitatu, ac haerorum eam pastorem dixerit, eam lascivam et luxuriosam aestimet, quales sunt equae et hae, hinc ut hoc abstergat, assimilata eum turturi, quae perennem fidem compari servat, ac castitatis est symbolum.

Communis Patrum expositio est per genas pulchras significari hic verecundiam et castitatem sponsae, puta Ecclesiae: hinc enim prima et summa sponsarum est dos, quae maxime in genarum robore et pudore respicendat, Ecclesiam enim non alium sponsam, quam Christum amat, illum unum cogit et loquitur, et id illum absentem, instar turturis, gemit et suspirat. Ita Origenes, Theodoretus, Cassiodorus, Nyssenus, S. Gregorius, Philo, Beda, Justus, Apollonius, Rupertus, Anselmus, S. Bernardus, et S. Ambrosius, serm. 3 in Psal. cxviii. Unde Septuaginta per interrogationem et admirationem vertunt, quoniam speciosa facta sunt genae tuae sicut turturis? ubi Origenes urget in facta sunt, q. d. Ecclesiae genae primilium, dum in gentilitio viveret, non erant speciosae; ac postquam suscepit osculum sponsi in lavacro baptismi, speciosae factae sunt, quia post Christum et per Christum excoli cepit castitas et virginitas. Notatur ergo hic roga virginum et continentium copia in Ecclesia

sia Christi, per ejusdem doctrinam, et exemplum. Unde Apollonius symbolice per turturum accipit ipsum symbolum; hujus enim virginalem verecundiam iustitiam satagit Ecclesia: unde sicut turtur, absente comparo, gemit assidue, sic Ecclesia in unum gemit et suspirat ad Christum, ut eo fruatur in caelis. Porro Chaldaeus, censet per illam notari obedientiam Synagoga: « Quando, inquit, egressi sunt ad desertum, dixit Dominus ad Moysen: Quam pulcher est populus iste, et dabo eis verba legis, et sicut sicut inauris in maxillis eorum, et non recedat a via horis, sicut non recedit equus in ejuis maxilla est frenum! »

SECUNDUS SENSUS
PARTIALIS,

De Christo et anima sancta.

Primo, sicut turtur non nisi unum admittit matrem, eoque mortuo, vitam agit viduam in continuo gemitu ac luctu: sic anima sancta non nisi sponsum Christum diligit, ejusque passionem et mortem luget assidue, ac ad eum in oculis suspirat; quare ejus absentiam deflet, ut crebro ejus genae madent pium lacrymarum imbre. Turtur enim monogamus est, et femella, amice conjugis, aquae vitali limpidae, ne se in aqua conspecta conjugis recordetur. Viduus autem viduo in turbitur: frequentiores sunt, quod maris ut refert Aristoteles, lib. IX *Histor. anim.* cap. vii, citius mori solent, et minus vivaces sint. Hinc illud Virgili:

Nec genere secia cessabit turtur ab amico.

Turtur ergo symbolice est primo, monogamus; secundo, viduitatis; tertio, fidelitatis. Unde Garpolus vocatur in *Saxonicis* ab hebreo *תור* *tur*, et latino *turtur*, dictum putat cimbricum et belgicum *trou*, id est *fidelitas* per metathesin, et *trouwen*, id est *matrem et conjugem solum conjugis dare*, uti turtur eam dat turturi compari suo. Hellogabali nomen est, ex quo visitur foetina gestans turturum eam hoc femelle: « Milium fides, » q. d. sicut turtur fida est suo compari, sic miles fides sit suo duci. « Turtur, » ut S. Gregorius, postquam parem eum perdidit semel, nonquam alteri se jungit, sed semper solitaria habitans in gemitu perseverat, quia quem diligebat non inveniens, querit: sic, ubi carnis anima, cum a sponso suo absens est, ab omni amore non recedit, sed in eius desiderium semper percolat et gemit; et dum illum quem vultu diligit, non invenit, quod ab omni alio amore se retrahit, quasi in generum verecundiam castitatem cordis ipso habitu et actu exteriori ostendit; et S. Bernardus, *De Modo bene vivendi ad Sororem*, cap. x: « Pulchra sunt genae, inquit, acia turtoris. Natura turtoris est, ut si per occasionem perdidit conjugem, alteram amplius non quaerat. O sponsa Christi, assimilate et tu

huic turturi, et praeter Jesum Christum sponsum tuum, alteram non quaeres alterum. O sponsa Christi, esto similis turturi, et luce die ac nocte cum desiderio Jesu Christi sponsi tui, quia jam ascendit ad caelos, ut aliquando faciem illum videre merearis in dextera Patris. Pulchra sunt genae tuae sicut turtoris. In genis solet esse verecundia. Soror venerabilis, genas habes turtoris, si cum amore et reverentia Christi ea quae illudiplicent postponis; genas habes turtoris, si praeter Christum alterum amicum non diligis. » Similia habet S. Chrysostomus, homil. 8 *De turture*, tom. V.

Secundo, turtur ut castitatem servet, amat solitudinem, ac in locis remotis nidificat, pullosque generat et nutrit, ubi ab hostium incursum antestotri et tuti. Idem facit anima sancta. Audi S. Bernardum, serm. 40: « Omnino supra te est angelicum Domino desponsari. An non supra te adherere Deo, atque unum spiritum esse cum eo? Sede itaque solitaria sicut turtur; nihil tibi et turibus, nihil cum multitudinem ceterorum; etiamque ipsum obliviscere populum tuum, et domum patris tui; et occupasset rex decorem tuum. O sancta anima, sola esto, ut soli omnium servas tempus, quem ex omnibus tibi eligis. Fuge publicum, fuge et ipsos domesticos; necesse ab amicis et inimicis, etiam et ab illo qui tibi ministrat. An necesse te verecundiam habere sponsum, et quaequam suam velit tibi indulgere praesentibus ceteris? Recede ergo, sed mente, non corpore; sed intentione, sed devotione, soli spiritu. » Et post nonnulla: « Solus es, si non continentia cogites, si non affectus praesentia, si despicias quod multi suspicant, si fideles quod omnes desiderant, si jurgia deviles, si damna non sentias, si non recorderis injuriarum. Aliquam nec si solus corpore es, solus es. »

Tertio, turtur suo lecto representat animam non dissolutam et intemperantem, sed matris, atque ac sermonibus compositionem, gravem, temperantem, orationem et compunctionem sedulam; quae gulari et libidinosi referent per temperantiam, iram per patientiam, pusillanimitatem per fortitudinem, etc.: ita tres Patres apud Theodoretum. Turturi enim pro canto est planetas; unde vox turtoris fuit vox S. Magdalenae plangentis sua peccata: hinc turtur gambulus notat animam meditantibus, quae gemit et luget suas aliorumque culpas et merita hujus peregrinationis et exilii nostri. Hinc quoque turtur symbolice est sapientiae: nam « hoc sapientium ubi restitit est cor et stallorum ubi lectia, » Eccl. vii, 5; hinc et proverbum: « Caro turtoris cilus est sapientia: nam, » ut docet Aldrovandus in *Turtura*, turtoris caro non trassum, sed tenuem dat succum, qui facile in subtiles spiritus animales convertitur. hi enim appositi sunt planeque subservium meditationi et contemplationi, hinc rursus turtur

ditandus typus est providentiae, quae futura praemeditatur et prospicit, teste Pierio in *Hierog.* unde illud, *Ierem.* viii, 7: « Turtur, et hirundo, et cicocia, custodiunt tempus adventus sui. »

Quarto, S. Bernardus, serm. 40, per genus accipit rectam intentionem, quam Christus oculis comparavit, *Matth.* vi, 22; oculos autem circumdant et sustinent genae; unde Cicero, *De Natura deorum*: « Genae, aut, ab inferiore parte tutantur oculos subjectos, leniterque eminentes. Suntque binae, quia in intentione considerari debent duo, scilicet res et causa, hoc est, quid intendas, et propter quid intendas. » L. d. Pliniam, lib. XI, cap. xxviii: « Infra oculos male, quis praei genus vocabant, duodecim tabularum interdicto radii a feminis eas velantes; pudoris haec sedes: illi maxime ostenditur rubor; infra eas, hilaritatem risumque indicantes buccae; » et paulo ante: « Graviores alium inferiori gena connivent; eadem nictantur; ab angulis membrana oleunt. Columbae et similia (ut turtures) utraque committit, etc. Extremum ambitum gena superioris antiqui *cliban* vocaverunt, unde et *sapientia*. Hoc volvere aliquo diductum non coalescit. » Talis prorsus est intentio, atque ac castitas et pudor virginialis.

TERTIUS SENSUS
PRINCIPALIS,

De Christo et B. Virgine.

Pulchra genae notant eximiam puritatem et verecundiam B. Virginis, quae ut turtur assidue gambat mortem turtoris, id est Christi dilecti sui: nam, ut ait S. Hieronymus, lib. I *Contra Jovin.*: « Turtur avis pudicissima, semper habitans in sublimibus, typus est Salvatoris. » Hinc et ipsa profuso in Purificatione obtulit par turturum, aut duos pullos columbarum, *Luc.* ii, 24, ac cum Joseph marito suo servavit castitatem, non tantum conjugium, sed et virginalem, ac post ejus mortem, non violenter. Hinc apud comparatur: apes enim copulam carnalem hessant, sed virginis concipiunt puritatem suos fetus; ut B. Virgo miro modo in se copulavit virginitatem et fecunditatem, sive maternitatem. Audi S. Ambrosium, lib. I *De Virgine*: « Digna virginitas, quae apibus occuparetur, sic laboriosa, sic pudica, sic continens. Bore pascitur apia, necit concubitus, mella componit; ros quoque virginis est sermo divinus, quia sicut ros, dei verba descendunt. Pudor virginis est intermiscata natura; partus virginis fetus laborum, expressio amritudinis, fertis suavitas. »

COLLEUM TURTUR Sicut nonnulla. — Noster cum Septuaginta legit *קרוים* *cacharrum*, id est sicut nonnulla, jam legitur *קרוים* *bacharrum*, id est in nonnullis, q. d. Collum tuum circumdatum est nonnullis. Porro Pagninus et Rabini *charicum* interpretantur *torques* et *margaritas perforatas filo copulatas*: solent enim matrone, ut decorem sibi concilient, collum ornare torquibus et margarita-

rum corona; at sponsa, haec externis hisce ornamentis non eget; ipsa sibi ornamentum, ipsa margaritum esse, ac vere *Margarita* nominari potest: ita Origenes, Theodoretus et S. Bernardus. Huo facit illud S. Hieronymi ad Eustochium: « Margarita est sermo dei, et ex omni parte perforari potest. » Est disparata hinc comparatio, prius enim genus sponsae comparavit turturi, hic collum comparat nonnullis: sic enim Hebraei disparata saepe combinant. Unde cap. iv, vers. i, oculos sponsae comparat columbae, demes grebilibus, labia vitre coccinea; genas fragmini mali punicis, collum turturi, ubera hianulis. Addunt nonnulli turtures saepe esse torquatos plumis colli exstantibus, ideoque sponsa huic turturi dari torquem et mollia.

PRIMUS SENSUS

ADAEQUATUS,

De Christo et Ecclesia.

Proprie *collum* quod oneri et jugo, atque pili subiecit, significat subjecto et obed Ecclesiae, quae Christo sponso Daemque legitimum omnia obedit, quae eam non tam gravat quae ornatur, ut in omni, iuxta illud, *Prov.* i, 8 et 9: « A fili mi, disciplinae patris tui, et ne dimittas genae matris tuae: ut addatur gratia capiti tuo, torques collo tuo. » Vide ibi dicta. Hinc sicut collum non est rigidum, sed foctile et versatile in omnes partes, quo caput jussert, ideoque rotandum: sic et obediens, agilis et versatilis est ad omnia opera quae superior preceperit. Audi Aristotelem, lib. IV *De Partibus animal.* cap. x: « Collum arteriae gratia labeat; quippe quod eam atque etiam gulam protegat, amplectatur suo theatro. Hoc ceteris animalibus flexibile et vertebis compactum est; ad lupo et leoni osse perpetuo riget. Commodius enim ad robur, quam ad ceteros usus collum is osse natura voluit. » Unde Chaldaeus verit, et *quae pulchra sunt dorsa eorum, ut sufficiant dorsum praecipitorum matrem, et sicut super eis sicut jugum super cervicibus horis, qui orati fu aratro, et sustentat se et dominum suum.* Sic et Theodoretus et alii passim.

Hinc *praeis*, in Scriptura, quin et apud profanos, collum flexile, submissum denotat et obsequentem; collum vero durum, rebellem et contumacem. Unde illud, *Ier.* xlviii, 4: « Servi quia durus es tu, et nervus ferreus cervix tua, et frons tua mrea. »

Secundo, sicut collum medium est inter caput et corpus, ac capitis influxum et spiritus accipit, derivatque in omnia membra, atque illa caput connectit et subordinat: sic et obedientia jungit subditos superiori, ejusque praecipia et consilia, spiritum et virtutem in illos derivat.

Tertio, sicut collum continet arteriam, quae vitam hauritum, et collum quae in Atoniam collum trahimus: sic obedientia mentis vitam, villemque spiritum aspirat, ac omnium non

corporalem, sed spiritalem voluntati, que quasi stomachus est anime, subministrat. Audi Aristotelem, lib. I *Hist. animal.* cap. XII: « Collum quod inter pectus et fœtem est, cuius pars prior guttur, posterior gula, quantumque colli ipsius cartilagineum priorem artern situm, vocem transmittit et halitum, id artern nominatum est: at vero quantum interius carneum spinæ præjacet, gula dicitur: pars autem posterior colli externa, cervix appellata est. » Idem, lib. III *De Part. animal.* cap. III: « Collum, ait, capiti subjacet his, quæ id habent animalibus: non enim omnia habent, sed ea tantum quibus sunt partes illæ, quarum gratia collum conditum est, hoc est guttur, et que gula vocatur: guttur spiritus causa datum est, hoc enim spiritum animalia trahunt et reddunt, et respirant, et exspirando: quomobrem que caret pulmone, collo etiam caret, ut genus piscium: ipsa est, qua cibis et potus devoratur, itaque ea que carent collo, gulam hinc manifestam non habent. »

Hinc sicut genus notant virginis in Ecclesia, sic collum denotat monachos et religiosos, quorum professio est obedientia, juxta illud: « Collum vestrum subiecta iugo, et suscipiat anima vestra disciplinam, » *Psalm.* LI, 34. « In iugo pedem tuum in compedes illius, et in torques illius collum tuum. Subiice humerum tuum, et ne recideris vinculis eius, » *Ibid.* cap. VI, vers. 23. Et: « Liga ea in corde tuo, et circumda gutturi tuo, » *Prov.* VI, 21. Sicut enim torques totum collum ambit et complectitur, sic obedientia totum religiosum, et omnesque eius actiones, totamque vitam complectitur, ut nihil ei agere liceat, nisi quod superiori libeat, insuper, sicut torques e margaritis contextus plurimas continet margaritas, sic obedientia, que ceteras virtutes menti inserit, insertasque custodit, » ait S. Gregorius, *XXXV Moral.* cap. X. Quare obedientia est corona et rosarium virtutum omnium.

Porro pro *monita* Septuaginta vertunt, *epistola*, quod primo, S. Ambrosius, *serm.* 3 in *Psalm.* CXVIII, vertit, *redimicula*, q. d. Obedientia collum obedientis et religiosi non tum deprimit, quam redimit, et insur torquis decorat et coronat: hinc religio dicitur a *religando*, quod mentem antea a Deo per peccatum divisam religet Deo; quid autem nobilitas quam religari et copulari Deo? Audi S. Ambrosium: « Cervix tua sicut redimicula. Portale Christi jugum; suave est, si ornamenta putes cervicis tue esse, non onera; attolle ergo oculos tuos ad Dominum Deum tuum, et quere Deum, et invenies. Erige cervicem; redimicula, non vincula geris. Muta quoque animalia redimiculis gaudent; redimicula cervicis, libertatis insignia gaudent; redimicula cervicis, libertatis insignia verecundia; redimicula cervicis, libertatis attentent fiduciam: leve enim jugum Christi, et ideo cervix eo non premitur, sed levatur. » Hinc Origenes, *hom.* 2 ex quatuor, per *redimicula*

colla accipit *obedientiam Christi usque ad mortem*; hinc enim totam vitam ejus redimivit, id est circumdedit et decoravit; obedientie ergo Christi conset comparari obedientiam Ecclesie: « Magna, inquit, in hoc laus sponsæ est, magna Ecclesie gloria, ubi imitato obedientie ejus exequatur obedientiam Christi, quem imitatur. »

Nyssenus autem in *Epistola*, id est *redimicula*, derivat ab *epos*, id est *portus*, eo quod torques curvantur instar portus, qui latus fultus formam habet; unde dicitur Panormus, nobilis Siciliæ civitas, q. d. *Omnis portus, vel per omnia portus, eo quod naves undique illic conveniant et confluant.* Obedientia ergo religioso est quasi portus, qui contra omnia pericula et tentationes præstat ei securitatem, ut conscientia quieta et tranquilla vitam omnem exeat in beatitudinem. Quocirca Cimonachus, *psalm.* 4: « Obedientia, inquit, est perfecta abnegatio propriæ anime et propriæ corporis, mora voluntatis, via sine sollicitudine, navigatio sine damno, sepultura voluntatis, via humilitatis, et quasi si quis dormiendo iter faciat. » Idemque addit: « Vivere in obedientia nihil aliud esse, quam suum onus aliorum humeris imponere, nare super aliorum umbras, et sustentari in aquis ne mergamur, sed sine periculo hoc grande peragis hujus vite transeamus, et quidem brevissima navigatione. » Causa a priori est, quod obediens regatur a Deo: Deus enim superiores illi constituit, per quos eum gubernat. Quis autem errare melius, gubernante et ducente Deo, ino jubente? Scilicet est illud Christi: « Qui vos audit, me audit, » *Luc.* X, 16.

SECUNDUS SENSUS

PARTIALIS,

De Christo et animæ sanctæ.

Collum, id est status subjectionis innotet animam, primo obedientie, quam debet Deo et superioribus; secundo, humilitatis; tertio, patientie; hæc enim due sunt coactis, imo fultura obedientie, sine quibus illa stare nequit; ita S. Ambrosius, lib. *De Isaac et Anima*, cap. IV: « Laudatur, inquit, anima, quod ecclesiæ sibi illuminantia prescepto jam speciosa, jam pulchra sit, que valla præferat castitatis decorem, et redimicula cervicis attollat, in qua sunt patientie et humilitatis insignia. » Quocirca S. P. N. Ignatius in regulo modestie sancti, ut nostri cervice nonnulli illuxa incedant, ut hinc fortuna humilitatem et modestiam prius serferant: « Caput, inquit, tenetur rectum cum moderata inflexione in partem anteriorem, ad neutrum latus deflectentem. Oculos demissa ut plurimum teneant. » Ita innotet Christus Dominus, de quo sic scribit Nicophorus, lib. I *Hist.* cap. XI: « Collum ejus sensim declivè, ita ut in arduo et extenso nimium corporis statu esset. »

Audi et tres Patres apud Theodorum: « Collum pulchrum effectum est sicut monilia. Neque

enim tibi ferreum est collum, ut propter superham flecti nequeat, sed propter modestiam facile torri possit, ut monilia ex auro elaborata: cuius quidem auri probitatem ac puritatem, humilitas tua simplicitate non flecti imitatur. Quod si imagine simulatam humilitatem monile significat, ut dicitur est sponsæ Christi collum tanquam monilia commendatum, et virtutum indicat multitudinem, et implicatum in singulis virtutibus humilitatem. Quædam in modum enim monile recta figura græcis ab artifice conficitur, deinde in circulum accommodata ad usum circumflectitur: sic homo virtute perfectus, cum absoluta vite moderatione rectus sit, cæteris compatiendo per humilitatem flectitur, atque dimittitur. » Subdunt deinde collum esse rationem: « Ad collum humilitate circumdatum, est animi ratio, que ut collum reliquo corpori caput conjungit, sic ipsa mentem cum sensibus connectit, dum ex virtutum habitu mentem per actiones sensibus applicat, sensusque rursus ex virtutum præscripto ad mentem redeo. Flectitur item per humilitatem, dum non ex propria extollitur dignitate, sed ex pulveris ac materie objectione demittitur. »

Hæc de causa religiosi collo injiciunt *scapulare*, æque ac pontificis in lege veteri collo injiciebantur *epulas*, quod utrosque admonet obedientie et patientie, sicut monile e collo pendens virginis admonet patientiam, ac viros generositatis, viridieque virtutis. Inde enim datum est monile, quod virtutis admodum. Nam pinnam ob aliquod egregium factum dicitur adhiberi iuvenibus; unde Ovidius, *X Metamorph.*:

Iti digite gemmas, dat longa monilia collo.

Sic et græcum *epistola*, id est *monile*, alludit ad *epos*, id est *impetum et impulsam*, quod illud ad præclara virtutis opera viris et virginibus injicit; sicut hebræum *צַרְרִי* *charis*, id est *monile* vel *torques*, alludit ad *צַרְרִי* *charis*, id est *expeditus, strenuus, acer ad heroica facta*: tali enim debentur monile et torques. Unde T. Manlius a *torquis*, quem Gallo ad Anienum occiso defraxit, *Torquati* cognomen accepit, teste Livio.

Aurum in monilibus ob rem streuam gestam, a duce torques aureus in collum injiciebatur, indeque *torquati* dicebantur, erantque duorum generum, *simples* et *duplures*. « Torquati, inquit Vegetius, lib. II, duplures, torquati simplares erant: quibus torques aureus solidus virtutis præmium fuit, quæ qui increpisset, præter ipsam, interdum thus consuequebatur antennis, duplures duas, simplares unam. » Sic torques et monilibus a Christo sponso decoratum sic gloriabatur S. Agnes, dum profecti urbis filio suæ nuptias amanti, cum stomacho respondit: « Misco a me, fomes peccati, pabulum mortis, nam multo te nobilior aliorque sponsus subarrharvit me; qui cum sit rex cæli et terre, aureo vestitu ornavit me, et aureæ tæx decoravit insignibus margaritis, et col-

lum monilibus atque fulgentibus gemmis, » uti fuscè refert S. Ambrosius, *Serm.* 90.

Secundus Nyssenus, *lum.* 3, per *collum* censet notari circumspemtionem, et providentiam anime sanctæ: « Sicut enim equus, inquit, collum in orbem gyrans, ad omnes gressus aspexit nocubi in saxa impingit, aut in fossam ruat, sed mollesso pede gradatur: sic anima sancta omnes suas actiones et gressus prospicit, et circumspemcit, nocubi labatur aut cæspedit, sed directo cursu ad Deum festinet. » Itac accedit Iustus Origenianus qui per *collum* accipit contemplativos, qui legem Dei ruminantes, eandem docendo in alios effundunt: hi enim sunt Ecclesiæ monilia.

Tertio, S. Gregorius, in *Psalm.* V *psalm.*, per *collum* accipit fidem: « Collum, ait, fides est, per quam Deo fidelis quisque jungitur, et quasi per collum capiti suo Christi Ecclesie, que ejus est corpus, unitur; et qua fides sine operibus mortua est, quasi collum sponse monilibus circumdatur, dum fides sanctæ anime operibus decoratur, id eoque ei dicitur: Collum tuum sicut monilia. » S. Bernardus vero, *serm.* 41, per *collum* accipit intellectum purum et simplicem: « Annoni, inquit, siquidem tibi videtur colli quodam modo vice fangi intellectus, per quem tua anima traicit in se spiritus vitæ alimenta, atque in quædam transfundit viscera morum affectumque suorum? Hoc ergo sponse collum, id est prius et simplex intellectus, cum nuda et aperta veritate satis per seipsum sentiat; non indiget ornamento; sed ipsum magis, non quam pretiosum monile, animam decemur exornat, ac proinde simile monilibus ipsis describitur. Deum monile veritas, hominum puritas sive simplicitas, bonum plano monile sapere ad sobrietatem. Philosophorum vel hereticorum intellectus non habet hinc in se puritatis veritatisque nitorem; et ideo nullam curam gerunt ipsam colorare et facere pleniorem verorum, et versibus syllogismorum, ne, si nudus appareat, falsi etiam appareat turpitudine. »

Symbolice, Cassiodorus, S. Gregorius, Bedæ, Apollonius, Philo Carpathius et Anselmus per *collum* accipiunt doctores et prædicatores. Audi S. Gregorium hic: « Per collum sponsum prædicatores sanctæ Ecclesiæ designantur. Monilibus prædicatores comparantur, vel quia Ecclesiæ sunt ornamentum, vel quia Ecclesiæ manulantia peccatis monilia, vel a rotunditate, id est perfectione. In monilibus gemmæ in auro ponuntur. Per *aurum* quoque sapientia, per *lapides* opera exprimitur. Collum ergo sponsæ sicut monilia existit, quia quilibet rectus Ecclesiæ prædicator, et sapientia interius se induit, et opera exterius exeret, que in sapientia videt. »

TERTIUS SENSUS

PRINCIPALIS,

De Christo et B. Virgine.

Hæc omnia jam dicta pro omnibus eximie cou-

veniunt B. Virgini. Insuper Rupertus per *monile colli* accipit silentium B. Virginius: « Sicut, inquit, monilia muniunt matronarum peccata pudica, unde et dicuntur *monilia*, eo quod petas muniunt, ne quis extraneus, id est impudens matrem suam injiciat: ita et collum tuum munitur, non solum ne quid otiosum aut noxium, sive inordinatum per vocem erumpat; verum etiam non ipsum bonum tuum, secretum tuum, divinum mysterium tibi creditum, leviter viam vel vocem inveniat, ut auris aliena, sive filia aliqua, quamvis videatur esse filia Ierusalem, que fors custodire necessest hujus modi margaritas, sicut custodiri oportet propter porcos, maxime que propter Herodem et ejus complices, intelligat. Vere igitur pulcherrima mulierum, pulcherrimum in genis, pulcherrima in collo, id est tam oculorum quam verborum tuorum moderamine decentissimo. »

Vers. 10. MURENULAS AUREAS FACIEMUS TIBI, VERMICULATAS ARGENTO.

URENULAS AUREAS FACIEMUS TIBI, VERMICULATAS ARGENTO. — *q. d.* Aureas obedientie legibus, et argento sapientie disponitis te decorabis. Hebraea, *catenulas auri faciemus tibi pinctulas argenti*; Septuaginta, *similitudinis vel similitudo auri* (Symmachus *significat aurea*, quia editio tortilis auri) *faciemus tibi cum stigmatibus suis distinctiombus argenti*; Symmachus, *cum variatibus*; quinta editio, *in munitis*, id est in punctis minutis argenti; alius, *cum variatibus*; Valsabius, *ornamenta convenientia ac auro faciemus tibi cum notis vel clavis argenteis*. Noster optime vertit, *vermiculatas argenti*, id est argenti punctis variatas, instar vermiculorum quorundam, quorum tergam variis colorum notis dispungitur, aut qui noctu instar argenti nitent et resplendent. Syrus vertit, *cincinno aureas faciemus tibi cum laminis*, vel *bracteis argenti*: Arabicus, *imagines*, vel *figuras*, vel *sculpturas auri sunt tibi, similitudo tibi*.

Murena piscis est idem cum anguilla, vel cerle illi persimilis, ut patet ex ejus effigie, quam exhibent Aldrovandus et Rondeletius *De Piscibus*, in *marina*: inde *murena* vocatur colli aureum, quod silicet auro in virgulas lentessente, quamvis ordinis flexuosi catena contextitur, ex piscis utriusque imagine vocabulo conformato, ait ex S. Hieronymo Caelius Rodiginus, lib. IV, cap. II. Rursum sicut murena variis notis quasi punctis distinguitur, sic et murentia vermiculatur et distinguitur punctis argenti. Unde Plinius, lib. IX, cap. xxix: « In Gallia septentrionali, ait, murena omnibus, dextera in maxilla septem macule ad formam spectantis auro colore fulgent dumtaxat viventibus, pariterque cum anima extinguuntur. »

Murentia ergo aurea sunt virgulae auri flexuoso contextu, ac punctis et maculis variisque, itaque murene pisci, qui se flecit in orbem, persimiles,

sive manus, sive caput, sive aliud membrum eiganant et ornant. Proprie tamen sunt capitis et colli, ut indicat S. Hieronymus ad *Murentiam*, epist. 13, ubi laudans B. Asellam: « Aurum colli sui, inquit, quod *murentiam* vulgus vocat, quod scilicet metallo in virgulas lentessente, quamvis flexuosi ordinis catena contextitur, absque persimilitudine vendidit. » Quem secutus Cassiodorus: « Murentia, ait, ornamentum sunt colli virgulae et puellaris: videlicet virgulae auri perplexae, intermixtis nonnumquam pulchra varietate subtilissimis argenti filis. Et hoc est quod dicit *vermiculatas argenti*, hoc est, in modum vermium terrenorum, quos *lucubratos* dicunt, distinctas et inter se conjunctas. Murentulae autem dicuntur a similitudine piscis marini, qui *murena* vocatur. » Unde Apollonius legit, *catenulas aureas faciemus*, quae non collo, sed auribus ornandis tribuant S. Anselmus et Bernardus. Melius Iustus Orgerianus: « Murentia, ait, sunt ornamentum a capite descendens, quo cervix ornatur. » Denique murena dicitur a *mure*, id est *fluere*, ait Festus, eo quod, teste Macrobio, pro pinguedine in summa aqua fluunt, nec se mergere possit, solum amaram torrefacta. Unde Martialis, lib. XIII, *epigramm.* 77:

Quae talis in siccis grandis murena profusa,
Non valet exsiccata mergere sole culena.

Sic pariter circa collum fluunt murentulae aurea, et solis radiis percussa effluunt.

In Hebraeo est *תור* *tur*, quam vocem Vulgatus paulo ante vertit, *turtur*; unde nonnulli hic turturum vel turturallam, sed figuratim, puta turturum, accipiunt: hic enim piscis, ut pulcherrimis maculis distinguitur, ita sanctissimus acque ad sapientissimus est: hinc et quinta editio vertit *tortilis auri*, instar turtoris, vel trute aut murene. Unde et nonnulli censent birturam hebraice dici *תור*, quasi *tortilis*, eo quod tortilis collo *תור* *tur*, id est circumspectando jugiter exploret, cum aliquid comparum suum abscedent reperire et videre quaeat. Alii *thore* vertunt, *dispositionis, ordinis, series*, quales sunt in nexa annularum et bractearum in catenis. Noster optime vertit *murentias*, id est *catenulas* et torques aureas.

Alludit ad illud, *Psalm.* lxxv. 11: « Si dormitis inter medios clericos, (eris aut) petine columbae deargentata, et posteriori dorsu ejus in pallore auri. » Censent S. Gregorius, Cassiodorus et Beda haec esse verba sponsi. Melius Iustus Orgerianus, Anselmus, Rupertus et S. Bernardus censent esse verba socorum sponsi: unde ait: « *Murentia aurea faciemus*, in plurali; non *faciam*, in singulari.

PRIMUS SENSUS ADEQUATUS,

De Christo et Ecclesia.

Queritur, quidnam *murentula aurea* significent?

Primo, Chaldaeus accipit tabulas decalogi a Deo datus Mosi in Sina; sic enim vertit, *tunc dictum est Mosi: accende ad firmamentum, et dabo tibi duas tabulas lapideas, et dabo tibi saphiro throni, gloria mea, et splendidas sicut aurum optatum, ordinatas per lineas, scriptas digito meo, in quibus scripta sunt decem verba, quae expurgata sunt magis quam argentum, quod expurgatum est septem vicibus: dabo tunc eam per manum tuam populo domus Israel.*

Secundo, Cassiodorus, S. Gregorius, Beda, Iustus, Apollonius et Anselmus per *murentias* accipiunt charismata intelligentiae S. Scripturarum, quae aureae dicuntur, vel propter sapientiam, charitatemque sensus spiritualis, vel propter charitatem, quam docent; vermiculatae autem argento asseruntur, vel propter nitorem eloquentiae, vel propter societatem praedicationem, vel, ut ait S. Anselmus, ut etiam doctores sacrae Scripturae sententias dispensare pro ejusque capta et fructu; vel, ut Apollonius, *vermiculatae* dicuntur, quia diversas continent prophetias, alias Christi conceptioni, alias navitatis, alias passioni, alias resurrectioni, etc., congruentes, quae quasi intertextae argenti vermiculatione, elegantius errescent. Hinc accedunt Nysseus, S. Augustinus, Origenes, Theodoratus, et tres Patres, qui per *murentias* accipiunt cognitionem sacramentum Litterarum, ac praesertim figuram Veteris Testamenti.

Hic ergo sequentes versionem Septuaginta, quae habet, *similitudines auri faciemus tibi ex stigmatibus*, vel *distinctiombus argenti*, docet, *rex sit in necessitate tuo*; S. Ambrosius, *in declinatione tua, id est in solo suo, ubi se reclinet, sic explicat*: Nysseus quidem censet *murentias* has pertinere ad equum vel equitatum, cui paulo ante sponsam comparavit, quasi socii sponsi angeli, vel sancti doctores eam sic affatur: Tibi, o anima, quae recte equis es assimilata, faciemus quosdam veritatis simulacra, et quasdam similitudines, quae non possunt accurate et exacte ostendere, qui tibi inest, mentis decorem. Tu autem, his accipis, fies per fidem subjugale jumentum et habitaculum ejus, qui in te est habitaturus: Christi enim eris et sedes et domus. Plenius Origenes, *homo*, est quilibet, sic interpretatur, quasi dicit: Sacra Scriptura, deque cognitio patris patribus fragilia sunt per similitudines et veigmenta, usque dum Christus a morte resurgens, arcubus recubuit in les, *Genes.* xix, 9. Hic enim pulcherrime sensum prophetae explicat: Anima imperfecta instruitur de rebus divinis per similitudines et exemplum, usquequo rex sit in necessitate suo, id est, in quoquo in se proficiat talis anima, ut capiat regem, et habeat recumbentem in semetipsa; habitat enim verbum Dei in anima perfecta, juxta illud Christi: « Ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus; *Joan.* xiv, 23. Ex adverso S. Augustinus libro primo *De Trinit.* cap. vii, sic explicat: « Similitudines auri faciemus tibi cum distinctiombus ar-

genti, quoadquos rex in ebitu suo est, » id est, quoadquos Christus in secreto suo est, quia inquit Paulus, *Colos.* iii, 3 et 4 « *vita vestra est abscondita cum Christo in Deo.* Cum Christus apparerit, vita vestra; tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria. » Quod antequam fiat, « videmus nunc per speculum in enigmate, » hoc est in similitudinibus: « tunc autem facie ad faciem, » *1 Corinth.* xiii, 12.

Murentia ergo aurea significant mundum, « iure ornatum S. Scripturae locentem auro spiritualium sensuum, et argento eloquentiae nitentem et resonantem. Audi S. Gregorium: « Murena piscis est, qui captus vertit se in circulum, ad ejus exemplar fit inauris, quae *murentia* dicitur, quae designatur praedicatione, quae auribus inheret, et eas penetrat. Murentis monilia collo ligantur, quia et sapientia, et religio a Scripturis sanctis praedicatoribus adjungitur. Per *murentias* enim sancta Scriptura intelligitur, quae bene auro et argento vermiculatae dicuntur, quia et sapientia sancta Scripturae fulget, et sonora praedicatione per universum mundum auditur. Sic enim per aurum sapientia, sic per argentum sancta praedicatione demonstratur. » Hae sunt illud, *Psalm.* xi, 7: « *Eloquia Domini, eloquia vasta* (sicut) argentum igne examinatum, probatum terre, purgatum septimali. »

Tertio, S. Hieronymus, lib. I *Contra Jovin.*, per *murentias aureas* accipit virginibus. Ait Christus, inquit, Ecclesia habebat argentum in viduis et maritalis, sed aurum virginitatis per Christum accepit. Videtur enim hic, sponsae pudicissimae ob pudicitiam dari murentia aurea dispuncta argento, ut respiciat illud quod dicit: « *Genes* tunc sicut turturis, » id est, summe pudica et verissima est instar turtoris. Hic accedunt alii, qui per *murentias aureas* accipiunt aureolam dandam virginibus: hebraeam enim *תור* *thore*, id est murentia, idem est quod *תור* *thoron*, id est turtur, quae murentia hae fuerint contextae ex turturum effigibus, quae sunt symbolum pudicitiae; esto a turturibus *thorem* extensum sit ad significandas effigies aliarum rerum, ut murentiarum et serpentium, in quibus prisorum torques et murentias constabant, ut docet Clemens Alexandrinus, lib. II *Pedagog.* cap. xi. Unde Septuaginta *thore* vertunt *θεοκρατα*, id est *similitudines* aut *simulacra* in genere.

Quarto, Psellus per *murentias* accipit progressum in virtute et sanctitate, quasi angeli ita animam piam afficitur: Quia futurum est ut rex in te, o sponsa, quae ipsum casu anas et quercus, requiescat, age, sine te a nobis instruit atque exornari: quamvis enim non ut aurum virtutibus fulgeas, sed alitue ut argentum splendens, te ad auri tamen similitudinem decorabis, similia, quae reddimus eberubico et flavum ne venerandum solo, in quo rex descendens se reclinet et quiescat. Hae Psellus.

Porro, quia hic progressus fit per persecutiones et tribulationes, hinc easdem per *marem* hic denotari censet S. Ambrosius, serm. 3 in Paul. cxxvii, dum ait: «*hereditas eius diffusa per populos; quo frequentius examinata, eo amplius est probata: credere enim persecutiones Ecclesie iustorum nobis titulus, martyrii victorias ediderunt. Hinc sicut aurum bonum, ita Ecclesia cum uritur, detrimenta non sentit, sed magis fulgor ejus angulat, denotat. Christus veniat in regnum suum, et rediunt caput suum in Ecclesie fide, qui cum venisset ad eos perditas domus Israel, non habebat ubi caput suum reclinarat.*»

Huc accessit Philo Carpallius qui per *marem* accipit martyria et martyres, qui catenati fuerat ellin catenis ferreis, nunc aureis in celo, sicutique aurei ob charitatis soliditatem, ac signatibus flagellorum, clavorum et tormentorum dispuñcti, juxta illud Pauli: «*Ego signatus homini Jesu in corpore meo porto, Gal. vi, 17; martyribus ergo quasi muremulis aureis argento vari-gatis oratur Ecclesia.*»

Quinto, S. Bernardus, serm. 41, qui *marem* assignat auribus, per eas accipit sanctas inspirationes et suggestiones divinarum verum, quas angeli anime sancte inspirant, sed per similitudines, ut verbum Septuaginta et enigmata, ut ait Paulus, 1 Corin. xii, 12.

Sexto, Theimannus et alii per *marem* aureas intelligunt charitatem Dei exerentem se in amorem proximi, et in opera misericordie, hanc enim argento; charitas vero auro representatur; aut charitatem distinctam et dispendiam notis argenti, id est actibus humilitatis ceterarumque virtutum.

Septimo, *marem* apponebat significat modestiam et compositionem externam omnium membrorum, actionum, gestuum, motuum ad probitatem et pietatem, etc., ex quibus fit quasi catena aurea mire ornans hominem, ac presertim sponsam. Ita Clemens Alexandrinus, lib. III *Pedag.* cap. 1: «*Torques, inquit, et catene sint pudor et modestia. Non alius fuerit mulieri aurium ornatus, quam catechesis, hoc est, que per auditum suscipitur institutio. Oculi autem verbo injuncti, et aureas ad sensum perforate, divinarum rerum audientem, et sanctorum rerum contemplatorem efficiunt.*» Notum est illud S. Ambrosii: «*Modestia est purgata virtutum.*»

Octavo, epigraphe per *marem* accipias hic cum S. Bernardo, Sanchez, Hostolano, Joanne Carnebia et aliis premium et ornamentum obedientie: cum enim immedie ante dixerat: «*Collum tuum sicut monilia, s id est obedientia tua, qua collum legi subijcti, o sponsa, o Ecclesia, est aurum tuum monile, quod mire interne animam tuam decorat; nunc quidem externum ornamentum et premium assignat, videlicet muremulas ex auro notis argenti intertexto: hanc enim faciunt, ut aurum inter eas magis majorique gratia resplendet, ait Nyssenus.*»

Huc facit quod hebraicum *tor* tor, id est muremule, plane alludat ad תורה *torah*, id est lex, et ad תורה *tor*, id est dispositio, ordo, series; unde Chaldaeus per *tor* accipit Decalogum; atque Origenes, Theodoretus, S. Augustinus, S. Gregorius et ceteri in secunda expositione citati, accipiunt s. Scripturam, que legem Dei continet et promulgat.

Igitur sponsa collo tam obedienti Deum in premium ornatumque injicit muremulas, hoc est leges suas divinas, que, cum ex rationibus eternis, que sunt in mente Dei, emanant, in se sapientissime sunt; neque ac pulcherrimas, ut mire obedientem eas acceptantem, non tam ligent quam ornent; sub legibus accipio non solum precepta, sed et consilia evangelica, eque ac beatitudines, que hominem efficiunt coelestem et angelicum, imo angelum terrestrem. Ergo muremule Christi Ecclesie date sunt leges evangelice, quas recenset S. Matthaeus, cap. v, vi et vii, inter quas primae sunt beatitudines octo: «*Beati pauperes spiritu; quoniam ipsorum est regnum colorum. Beati mites, » etc. Quid enim hisce pulcherris, dignis, nobilibus divinius excoigari potest? Ecclesia ergo has Christi leges et beatitudines amplectens, his quasi muremulis aureis inter se apte connexis decoratur; aurum enim, quia pro ceteris mentalis flexile et ductile est, symbolum est obedientie. Hinc et sententia S. Scripturae; que leges hinc continent, sunt muremule; » ex quarum contextu Ecclesia pulchrescit, sunt auree, quia plene spiritu charitatis; sunt distincta argento, quia temperantur spiritu scientie et discretionis. Unde Beda: «*Muremulas, ait, fabriili arte compositas collo circumdat, cum anima queque fidelis in omnibus, que loquitur et agit, imo in omni, quod vivit et quod spirat, continue Scripturam sanctis intendit, sensumque suum et verba diligenter ad earum exemplum dirigit.*»*

Rursum, *marem* hic notant actus obedientie pulchros et assiduos, quibus quasi donis novis fideles obedientes Christus expolit et exornat, ac toti mundo laudabiles, admirabiles et venerabiles efficit: auro enim actionum premium et praesentia, argento exardem puritas, candor et splendor denotatur. Nam, ut recte noster Sanchez, si hoc obscurissima sponsa spiritu Dei agitur, equum est ut Spiritus Sanctus, qui servitibus tanquam auriga et moderator insidet, collum suis donis et virtutibus excolat. Torques enim illi, hebraice *torim*, id est *turturis* dicitur vel *schabab*, quia divinus Spiritus per columbam significatus illam ut sponsam amat, et ipsius collum ut sponsus tenere stringit et amplectitur.

Insuper, *marem* notant ordinem hierarchicum Ecclesie, qui mire eam perficit, et ornatur: hic enim ordo non est aliud quam ordo obedientie, quo summo pontifici subordinantur, subsunt et obediunt patriarchae; patriarchis primates; primatibus archiepiscopi; archiepiscopis episcopi; episcopis presbyteri; presbyteris diaconi; diaconi

subdiaconi ceterique clerici, atque his laici. Intero hinc ordinem Romae, celebrante pontifice, cum ei assistant cardinales, archiepiscopi, episcopi, presbyteri vestibus sacris uncti, legitur regum et principum, etc., ac vere docet ibi impleri hoc oraculum: «*Muremulas aureas faciemus tibi, et muremulas argento.*» Muremula enim hebraice vocatur *tor*, id est *dispositiones, ordines, series*, quales pulcherrime apparent in hoc sacro senatu, ubi et ceteris olleis et ritibus Ecclesie.

SECUNDUS SENSUS

PARTIALIS,

De Christo et anima sancta.

Anima sancta, presertim obedientiam professam et religiosam, in premium hujus sive professionis et obedientie, ornatur muremulis aureis distinctis argento, id est regulis, constitutionibus et ordinationibus religiosis cuique ordini propriis, que non nisi auro charitatis, et argento prudentie representant, quibus mire ordo exornatur. Rursum, muremula sunt actus obedientie, quibus tota religiosi vita quasi muremula aurea consensatur et coronatur, que variegarunt punctis argenteis, id est actibus humilitatis, temperantia, patientie ceterarumque virtutum: a murem enim in vespertino, religiosus quidquam agit, ex regula obedientie agit. Surgit et lecto, orat, psalla, studet, docet, concionatur, mandat, curat, et cetera, cum signum dadi obedientie. Vide Hieronymum Platun, libro II *De bono status religiosi*, capite quinto, qui et appositum hinc loco aliam exemplum Platun, libro III, capite ultimo post medium, juvenis conjugatum egregii, qui a Deo vocatus ad ordinem cisterciensem, cum de die in diem differret, cepit impetescere. Quare, cum ex Compostellana peregrinatione domum redisset, eadem ipsa nocte apparuit illi Christus Dominus cum duobus apostolis Petro et Jacobo; Petrus autem pulcherrimum librum tenebat coram Domino apertum, in quo adolegentis nomen Joannes descriptum erat. Tum Dominus ad S. Petrum: «*Dele, ad istum de libro meo.*» Jacobus vero suppliciter eorum pro suo, ut appellabat, peregrino, insuper etiam illius orationem promittere; et Joannes, hoc de se agi videns, pavebat et tremebat, novaque vitam in futurum pollicetur. Joannes autem quasi illius inconstancia minus credens, fideiorem illius voluntatis postulavit; quem se obtulit S. Jacobus: hinc que, cum juvenis exultans esset, secumque hinc admirans rursus obdormisset, iterum est illi eadem objecta species, sedque amplius, quod in libro illo apparuit ejusmodi inscriptio ex Canticis: «*Muremulas aureas faciemus tibi, vermionatas argento.*» Ille igitur et hoc jucundo promissio levitatus, et illis nimis exterritus, nulla mora interposita, Cistercium se contulit, ubi, magnis in virtute progressibus factis, primum abbas Bonavallis, deinde etiam Valentie episcopus factus est.

Exponit le mot muremule.

Muremule sunt actus obedientie.

Exemplum de bono status religiosi.

Exemplum de bono status religiosi.

Exemplum de bono status religiosi.

Exemplum de bono status religiosi.

Exemplum de bono status religiosi.

Exemplum de bono status religiosi.

Exemplum de bono status religiosi.

Exemplum de bono status religiosi.

Hec Platun ex *Chronica Cisterciensium*. Huc facit exemplum nostri P. Petri Fabri, qui primus S. Ioseph fundator Societatis Jesu socius, cum totam vitam ex obedientia varias provincias peragrando, ac ubique semina pietatis spargendo, religiose transgessisset, ex obedientia pariter mortuus est. Unde post mortem apparetur Goydie persone eundem religiosum, latissimus dixit, ac obedientie causa mortem oppetivisse, ac multa de gaudio, quod eam ob causam in caelis obtineret, enarrauit. Merito aureola obedientie coronatur in caelis, qui obedientie victima exsultat in terris. Ita noster Orlandinus in ejus *Vita*, lib. II, cap. xxviii.

Rursum, per *marem* nonnulli accipiunt charismata, que obedientibus et religiosis impertit Spiritus Sanctus, ac presertim dona sapientie et eloquentie; sapientia enim notatur auro, eloquentia argento, quia tanquam ad fustem ejus pulchre resonat. Unde S. Gregorius, S. Thomas, Beda et alii muremulas hac dant doctoribus, quia sicut per collum ex capite ad reliqua vis tendendi, sic ex capite Christo ad populum per doctorum caelestis doctrina derivatur. Hoc vero collum inclodit atque muniri debet monibus columbarum imagine notatis, quia Spiritus Sanctus collum ambire debet, et doctorum fauces quasi suam vere tubam inflare.

Sit ergo collum hoc charitate, fervore et zelo auro, ac nitore eloqui argenteum. Porro doctori magnam doctrinam, eloquentiam, zeli et spiritus vim atque efficaciam suggerit obedientia et religio: obediens enim per superiorem regitur et religio: obediens enim per superiorem regitur, agitque a Deo, ejusque spiritu, tanquam ejus vox et organum. Unde presertim Ecclesie doctores plerique fuerunt religiosi, nimirum et quatuor latinis tres, puta S. Augustinus, S. Hieronymus, S. Gregorius; ac solidam et grocicis, puta S. Basilus, S. Nazianzenus, S. Chrysostomus. Tales quoque fuerunt S. Bernardus, S. Thomas, S. Bonaventura ac alii plurimi. Vide Hieronymum Platun, lib. II *De bono status religiosi*, cap. xxv, 30 et seq.

Rursum, charisma obedientie bene proprium, est gratia miraculorum: Deus enim obedientibus velut instrumentis suis; sibi que summe conjungit, ut utitur ad conversionem animarum, ubi que per eos, cum opus est, patet miracula. Exemplum multa sunt in *Vitis Patrum*, apud Castellanum et S. Gregorium, lib. I *Dialog.* esp. xii, et lib. II, cap. vii.

Denique, muremule sunt pulchri ritus et ceremonie, tam ritus Ecclesie, tum ordinum singulorum, qui mire eos decorant.

Augustinus, muremula est aureola doctoribus, religiosis et obedientibus preparata in celo, que aurea est per gloriam anime, argentea per gloriam corporis. Unde S. Thomas cum torques aureo et collo pendente pingitur, qui in caelis muremularum harum aureola torquatus est. Hinc et post mortem e caelis quasi gummatus et torquatus apparuit, uti relet P. Ribadeneira in ejus *Vita* sub

Muremule sunt actus obedientie.

Exemplum de bono status religiosi.

Muremule sunt pulchri ritus et ceremonie.

finem. Iluc pertinet exemplum P. Fabri quod paulo ante recitavi.

TERTIUS SENSUS

PRINCIPALIS,

De Christo et B. Virgine.

Hec omnia jam dicta prae ceteris omnibus competunt B. Virgini. Illud et proprium, quod frequentius non laeserit, sed ornant ejus virginitatem, sicut argentum ornat aureas murenulas. Rursum, sicut argentum ornat aureas murenulas. Rursum, sicut argentum ornat aureas murenulas. Rursum, sicut argentum ornat aureas murenulas.

Denique Rupertus: Murenula, inquit, sunt sermoneationes sanctorum sensibus aureis, elocutionis atore argenteis. Faciemus ergo tibi murenulas veritatis, ornamento benedictionis et gratiarum actionis, benedictione et gratias agendo, quia sic fecit tibi; Ita ut non sit locus, ubi vox laudis hujus non audiat, vox sonora, laus alisona, que hunc nomen condelebrans juxta te ambiat, et quodammodo collo tuo dependeat. Hec Rupertus.

VOX SPONSÆ.

VERS. 11. Dum esset rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum.

DUM RESET IN ACCUBITU (Aquila in recubitu, Symmachus in recubitu, id est in requiescibus, vel exactionibus) suo, NARDUS MEA DEDIT ODOREM SUUM, — q. d. Dum sponsus reans, qui est rex Christus, esset in mensa sua nuptiali, ego sponsa ad filium ingressa infuli unguentum nardinum, eo-que illum perunxi, cujus odore ille mirifice recreatus est.

Dum, id est dormo, ut habet Hebraea, Septuaginta et S. Gregorius, q. d. Quando rex accubuit in convivio, nardus mea dedit odorem.

Per accubitu accipit non lectum, sed mensam nuptialem, cui sponsa cum sponsa accumbit; hebraice est DCC mesab, id est circulus vel orbis, ut cum mensa erant orbiculares, ut plures caperent, quos illi sibi invidem essent victorios, et commode cum singulis colloquerentur. Lectum ergo cenatori, in quo tempore Salomonis convives quae jacebant, sed cubitis iuxta mensam accumbant, circa mensam in orbem erant dispositi; inde trichium dictum, quasi trinus lectularum circumdatus.

Pro decore et serie dramatis recte notat Origenes, homil. 2 ex quatuor, sponsam postallogium sodalium sponsi jam recessitum, quo eam mire laudant, ingressam in trichium, quo eam mire laudant, ingressam in trichium, quo eam mire laudant, ingressam in trichium, quo eam mire laudant.

Pro decore et serie dramatis recte notat Origenes, homil. 2 ex quatuor, sponsam postallogium sodalium sponsi jam recessitum, quo eam mire laudant, ingressam in trichium, quo eam mire laudant, ingressam in trichium, quo eam mire laudant.

Ita S. Bernardus: olim enim in convivio convives unguentis odoratis ungebantur, ut patet ex Plutarcho in Sympos., Athensio et aliis; et maxime apud orientales, praesertim Iudaeos; unde et Magdalena Jesum in convivio iterum et secundo unxisse legitur; et Samuel Judaeis praedixit, si peterent regem, illum filias illorum facturum sibi unguentarias, I Reg. xiii, 43. Ideo sponsa hic id sibi officii adseiscit.

Queres primo, quid significet hic sponsi accubitus.

PRIMUS SENSUS

ADEQUATUS,

De Christo et Ecclesia.

Primo, aliqui per accubitu accipiunt thronum divinitatis, qui est ejus majestas et aeternitas: in hac enim velut in throno suo ab aeterno sedet et requiescit Deus; hinc hebraice vocatur DCC mesab, id est circulus: hic enim in saipsum orbiculariter rediens, ideoque principio et fine carens, hieroglyphicum est aeternitatis, quae nec principium nec finem habet. Sic sensus erit, q. d. Filius Dei in sinu Patris ab aeterno requiescens, ac residens in solo et trichino majestatis suae cum Patre et Spiritu Sancto, ibique resipite vestris beatissima et plenissima dignatus est de excelsis collo suo ad humilitatem et utilitatem nostram respicere, juxta quod in Psalms. cap. xl, dicitur: « Bespexit in orationem humilium: et non speravit precem eorum, etc. Quia prospexit de excelsis sancto suo: Dominus de caelo in terram aspexit: et audivit gemitus compeditorum: ut solveret filios interemptorum. » Quasi enim nardus nostra odorem dedit coram rege in accubitu suo existente, quando humilitas precum et supplicationum, haerumarum quoque, gemuntium et suspiriorum, ab hominibus piis ad Deum pro humani generis salute effusus, usque ad aures Dei pervenit, ipsamque ad miserandum indixit, ut filium suum de caelis mitteret ad terram; Ita Thielmannus. Sic et S. Bernardus, serm. 42: « Accubitus regis, inquit, sicut est Patris, quia semper in Patre Filius. Neo dubites regem hunc esse clementem, cui perennis accubitus est paternae benignitatis diversorium, merito clamor humilium ascendit ad eum, qui fons pietatis est mansio, cui familiaris suavitas, cui substantialis, vel potius consubstantialis bonitas est; cui ideo totum quod est, de Patre est, ut nil procerum in regia majestate, nisi paternum, humilium trepidatio suscipitur. »

Verum pressius illi passus per accubitu accipiunt Verbi incarnationem, totamque eius in carne oeconomiam et conversationem: hanc enim fuit quasi convivium nuptiale in quo Christus cum fidelibus epulatus, nuptias quasi cum Ecclesia celebravit, ut patet ex parabola illi regis cui sus nuptias quoslibet invitantis, Matth. xxii, 3 et seq. Haec pariter recte vocatur accubitus, hebraicum DCC mesab, id est circulus, tum quia Chri-

Archiepiscopus, id est nardus, ut supra dicitur.

Sponsa, id est sponsa, ut supra dicitur.

sti vita fuit circulus sanctissimarum actionum, virtutum, mysteriorum; tum quia Christus in orbem ivit et rediit, dum ascendens in caelum ad Patrem reversus est, a quo in terram missus descendit; tum denique quia Christus circumivit Iudaeam evangelizando regnum Dei, ad illudque quasi ad nuptiale suum epulum felicitatis aeternae omnes convocando. Unde Christus in Synagoga praedicans, Luc. iv, 16, illud ex ista, cap. xli, 1, thema desumpsit: « Spiritus Domini super me: propter quod unxit me, praedicare captivis remissionem, et caecis visum, dimittere confractos in remissionem, praedicare annum Domini acceptum, et diem retributionis. Et cum pinxisset illorum, reddidit ministro, et sedit (ecce accubitus), etc. Coepit autem dicere ad illos: Quia haec die impleta est haec scriptura in auribus vestris. » Inde nardus Ecclesiae, puta fides audientium, dedit odorem suum. Nam, ut subdit Lucas, vers. 22: « Et omnes testimonium illi dabant: et mirabantur in verbis gratiae, quae procedebant de ore ipsius. »

Est hic ergo, alii et in toto Canticum prophetia de Christi incarnatione et oeconomia, sponsa enim prima et primaria hic est humanitas Christi, cuius sponsus est Verbum, sive Filius Dei, qui eam in incarnatione assumens sibi despondit, et per eam Ecclesiam, singulasque animas fideles et sanctas, ut dixi in Prologo, cap. ii: quae prophetia hic pro futuris accipienda sunt, ut sit apud prophetas, q. d. Dum erit rex in accubitu carnis suae, nardus mea dabit odorem suum.

Sensus ergo est, q. d. ad Hortulanus: Ex quo in humanitate sua quasi in hemicyclo suo nobis apparuit regis nostri divinitas, ex quo in Nazareth consedit Synagoga, et ad epulas ex Isaac cellario deproptis, me Ecclesiam fidelium invitare dignata est, ego ipsum tanquam sapientissimum veritatis, fidei et salutis magistrum attentè audio, filium David et Dei Filium, Regem Israel et Messiam expectatissimum credo, venero et praedico, hunc credo ingenue, publicèque profiteor solo verbo agrotos quantumcumque illi prolecurare posse, et conclamatus ad vitam revocare, ab emarginemis damnatione exolventi et pedicatore. His ego moerque sodales testimonium, ex oculis nostris, velut vestibus nardum filii unguentis odoratis, ex eburneis arcibus deproptis, Regem in Iudae Synagoga et templo hierosolymitano docentem, resque admirandamagna cum gloria et omnium admiratione gerentem, inducimus, mirisque oblectamus, quod nostrum officium regis David hic aliam versibus celebravit: « Myrrula, et gulla, et cassia a vestimentis tuis, a domibus eburneis: ex quibus delectaverit te filie regum in honore tuo, » Psalms. xlii, 9.

Item ut particulatim accubitu hunc sponsi distribuam:

Primo, per sui Christi incarnationem accipiunt Cassiodorus, Beda, Aponius et S. Ambrosius in

Psalm. cxviii, sermone 3. Audi Cassiodorus, et ex eo Bedam: « Nardus Ecclesiae dedit odorem, quia, cum Dei Filius in carne apparuit, Ecclesia in virtutum caelestium fervore exoravit: non quia et ante incarnationem spirituales non deo devotos viros non habuerit, sed quia absque ulla dubitatione tunc ardentibus se virtutum studis mandipavit, cum regni caelestis aditum cunctis reple ventibus, mox ut carnis vincula solverentur, patere cognovit. »

Sensus Christi accubitus fuit, cum ipse praedicando circumiret vicos et urbes, ac cum peccatoribus aliisque discumbere. Hi eos salves faceret. Rursum, accubitus Christi fuit in ligno crucis, de quo, Psalms. xcv, 10: « Dicitis in gentibus quia Dominus regnavit: a ligno quasi a solo regali; item quia in sepulchro: ita Iustus et Anselmus. Audi Anselmum: « Merito deo Christum diligere, quia ipse dedit mihi ardua, scilicet virtutes; et hoc, dum esset in accubitu suo, id est in passione et resurrectione sua, scilicet quia ipse passus est et resurrexit, ideo virtutes mihi dedit, quae dederunt odorem suum, id est sibi convenientem, bonum videlicet famam. »

Tertius accubitus Christi fuit in morte, Christus enim moriendo regnum moris, diaboli et peccati evortit, ac regnum vite, gratiae et dei nobis condidit. Ita Origenes, Theodoretus et S. Hieronymus, lib. I Contra Iovinianum, q. d. Post Christi passionem et mortem nardus, id est virtus Ecclesiae, majorem dedit odorem quam ante: ex ea enim prodit martyrum fortitudo, virginum angelica puritas, confessorum sanctitas, anachoretarum perfectio, ita Philo Carpathensis: « Sie gratia, inquit, ne memor sponsa elinacti ac sponsus: mea mea dedit odorem suavitatis, id est, tu mihi dedisti suavitatem uncentorum, nempe martyrum et illustrium actionum effluenciam, decus et gloriam. Nardus enim dedit odorem suum, id est martyrium, et non tu sen passio martyres aethalata est pro te pati; nam et tu pro nobis passus es. »

Quartus accubitus fuit resurrectionis, quo e sepulchro resurgens accubuit in carne gloriosa, in caque de morte et inferno triumphavit. Ita Iustus, Anselmus, et S. Gregorius, XXV Moral. xii, qui ait: « Regis quippe in accubitu suo positus, nardus odorem dat, dum, quiescente in sua habitudine Domino, sanctorum virtus in Ecclesia magna nobis gratiam suavitatis administrat. »

Quintus accubitus Christi est in gloria caelesti, quo ad dexteram Dei sedet, velut Rex regum, et Dominus dominantium; ita S. Gregorius, Rupertus, Bernardus et S. Augustinus, lib. I De Trinitate, cap. xii: hunc enim nardus Ecclesiae dedit odorem suum per orationem, quo, orantibus apostolis et fidelibus pro adventu Spiritus Sancti, eundem impetrarunt, neque repleti Christi nomine et famam ubique praedicarunt. Audi S. Gregorium: « Accubitu suum rex intravit, quando

Christi accubitus, Primus, in ligno crucis.

Secundo, in resurrectione.

Tertio, in morte.

Quarto, in resurrectione.

Quinto, in gloria caelesti.

Particulae.

Particulae.

Domini noster Jesus Christus corporaliter coeli interiora penetravit. Quo inbreguescente nardus sponsae odorem suum dedit, quia virtus sanctae Ecclesiae suavem famam bonitatis longe lateque sparsit: ad eosdem enim Dominus ascendit, et Spiritum Sanctum suum super discipulos misit, quo impleti verba salutis mundo praedicarent, et per sancta opera boni odoris famam circumquaque diffunderent. »

Porro Chaldaeus per *accubitus* accipit colloquium Moysi cum Deo in Sinai, sic enim vertit: « Dum esset Moses magister eorum in firmamento, ut susciperet duas tabulas lapideas, et legem et precepta, surrexerunt impii generationis illius, et fecerunt vitulum aureum una cum promissis qui arant inter eos, et fœdida fecerunt opera sua, et egressum est eis nomen pessimum in saeculo: quoniam ante odor eorum exibat diffusus per orbem, et postea facti sunt ut absinthium, cuius odor quam pessimus est. » Verum peritum Chaldaeus per *odoris nardi* accipit fœderem idololatriæ, nardus enim suavissimi est odoris.

Quæres *secundo*, quid significet nardus sponsae, puta Ecclesiae, et quem odorem dederit?

Respondet, nardus, ut ex Plinio, libro XII, cap. LX, et aliis, est Philo Carpathius in cap. IV *Cent. vers. 44*, medicus est fructus Syriæ et Indiae præstantissimus, colore rubro, comosus, odoratissimus, saporis amari, suavitatem odoris diffusissima retinens; cal-faciens, exsiccans, virtutis perpetua; miscetur antidotis, et efficacissimas vires ad quamplurimos morbos habet.

Porro ex nardi foliis fiebant coronæ, quæ olim in summo erant pretio, teste Plinio: Rursum, « nardus, inquit Titellianus, herba est humilis et despecta quantum ad faciem attinet, sive radicem inferas sive folia: est enim nardus frutex gravi et crassa radice, sed brevis et nigra fragillique quamvis pinguis, aspero sapore, folio parvo densaque: que omnia humilitatem præ se ferunt. Habet nihilominus in eæmine boni odoris gratiam. » Cæcumina enim (ut ait Plinius) in aristas sive spicas sparguntur: unde gemitum ejus dolem celebrant, spicas scilicet et folia, quoniam ex utriusque hominum unguentum conficitur. Illud tamen quod fit ex spicis præstantius est eo quod ex foliis. Propter quod signanter in Evangelio de oleo illo, quod Maria super caput effudit Domini recumbentis, dicitur, quod fuerit unguentum « nardi spicati pretiosi, » vel (ut alius evangelista habet) « nardi pistici, » id est fidelis et præstantioris.

Porro Plinius, lib. XIII, cap. 1: « Unguentum, inquit, nardinum constat omphacis, balacino, costo, nardo, timino, balsamo. »

Primo ergo, nardus notat humilitatem Ecclesiae, quod scilicet instar nardi, secundum corpus, ac inferiorum hominis portionem, admodum humilis est, crassa et contemptibilis; secundum vero partem superiorem, sive secundum spiritum, qui ad Deum sursum respicit, odorem gratissimum de

se fundit in naribus Domini Sabaoth. Nullus enim odor ita gratus est Deo, angelis et hominibus, atque ista fidelium humilitas. Ita Rupertus, et S. Bernardus, serm. 42, quem audi: « Bonus, ait, humilitatis odor, qui de hac valle plorationis ascendens, perfusus circumquaque vicinis regionibus, ipsum quoque regnum accubitus grata suavitate respicit. Est nardus humilis herba, quam et calida ferunt esse nature hi, qui herbarum vires curiosius explorant; et ideo per hanc videor mihi non inconvenienter hoc loco virtutem humilitatis accipere, sed que sancti amoris vaporibus flagret. Quod propterea sane dico, quoniam est humilitas, quam nobis veritas parit, et non habet calorem: et est humilitas, quam charitas format et inflammat: atque hæc quidem in affectu, illa in cognitione consistit; » et infer. 1.: « Sponsæ vero humilitas, tanquam nardus, spargit odorem suum, amore calens, devotionis vigens, opinionis redolens. » Ad illi idem S. Bernardus sponsam a sponsa hic fuisse de defectibus suis correptam et castigatam, tumque nardum ejus dedisse suavitatem odoris, cum ejus humilitas modeste et demisse corruptionem hanc tulit, et velut paternum donum excepit.

Secundo, nardus denotat fidem: hæc enim humiliter intellectum captivum in obsequium Dei revelantis mysteria, que omnem hominis capum superant. Unde S. Ambrosius in *Psalm. cxxvii*, serm. 1: « Jam, inquit, redolent fides, ideoque dicit Ecclesia: Nardus mea dedit odorem suum; et dicit, tam præsumptione expectans distributionem, fraterat unguentum gratiæ, ex quo Virgo generavit, et Dominus Jesus sacramentum incarnationis assumpsit. » Huc accedit Justus Origenianus, qui per *nardum* accipit fidei professionem et predicationem, quia ubique odorem, id est famam Christi passit et resurgentis sparsit Ecclesia.

Tertio, nardus amara est penitentia, inquit Tertius, *secundo* *libro*. Hæc enim est filia humilitatis, ac suavissime olet in naribus Dei. Unde quasi ad litteram hunc locum factu suo exposuit S. Magdalenam, dum in signum penitentiae unxit pedes Jesu accubentis in mensa Simonis: ac rorsum attulit alabastrum unguenti nardi pistici pretiosi, illudque effudit in caput Jesu recumbentis in domus. Quocirca Magdalene hunc locum applicat Origenes, Nyssenus, Buda et Apollonius. Ex penitentia ergo gratissimum Deo paratur fœculum, quia Magdalena Christo attulit, non tam dum ex alabastrum fracto ardentium unguentum, quam dum colligebatam animam per oculos effudit. Quocirca S. Bernardus, serm. 36 in *Caribis*, lacrymis penitentium, *viam anjaberum* nuncupat: « Quia in illis vitium odor, sapor gratia, indolentis gustus, reconciliationis juvenitatis est. »

Quarto, nardus est humilis oratio et obsecratio; unde Arabiens pro *nardus* vertit, *thus*, quod est symbolum orationis: « Donec, inquit, venerit rex redeundo, thus meum effudit odorem suavi-

tatis ex fasciculo stactæ, quem habeo apud me filio fratris mei. » Audi S. Bernardum, serm. 42: « Primitivè Ecclesie potes hunc congruentissimè apparere sermonem, si recordaris dies illos, quibus, assumpto homino ubi erat prius, et sedente in dextera Patris, illo suo antiquo, nobilitateque glorioso accubitu, discipuli erant congregati in loco uno, perseverantes in oratione cum mulieribus et Maria matre Jesu, et fratribus ejus. Nonne tibi videtur revera tunc temporis nardam parvulus et trepidantis sponsæ dare odorem suum? Benigne cum factus est repente de celo sonus tanquam adventientia spiritus vehementis, et replevit totam domum ubi erant sedentes, Act. IV, 2, patuit pro certo omnibus in loco manentibus, quam gratum humilitatis, et quam benepacitius odor ascendere, cui mox tam copiosa et gloriosa remuneratione responsum est. »

Quinto, nardus est quælibet virtus, ac virtutum omnium bonorumque operum complexio; nam, ut ait S. Bernardus, serm. 71: « Mores colores suos habent et odores. » Ita Cassiodorus, Origenes, S. Gregorius, Buda et alii.

Porro pro *odorem suum*, Septuaginta habent *odorem astra*, id est ipsius, scilicet regis sponsi, quo significatur omnem Ecclesie virtutem, omnem decus, omne meritum manare a Christo. Audi Origenem: « Quod si legatur, ut alia habent exemplaria: Nardus mea dedit odorem ejus, invenitur adhuc aliquid divinitas, ut videatur unguentum hoc nardi, quo unctus est sponsus, non tantum suum, qui nardo inesse naturaliter solet, sed ipsius odorem ad spousam reportasse; ut in eo, quo unxit eum, odorem sponsi per ipsius unguenti manus acceperit, et hoc sit quod dicere videatur: Nardus mea, qua unxi sponsum, regressa est ad me, et odorem mihi detulit sponsi, et velut superato naturali sui odore, præ fragrantia sponsi ipsius mihi detulit suavitatem. »

Unde colligit Origenes, quod ungens Christum nardo devotionis, predicationis, sanctarum actionum, per hanc ipsam unctionem suscipiat Christi odorem ac spem, puta gratiam Spiritus Sancti, ac majorem fragrantiam doctrinæ spiritualis, æque ac sanctitatis vite. Nyssenus vero *in Buda*, id est ipsius, scilicet Christi, sic explicat, q. d. sponsa: Ex omnibus quas in me conspicio virtutibus, que omnes quasi species multe aromatum faciunt unum nardi unguentum, pertingit ad cognitionem perfectissimæ virtutis Dei, eademque illis communico et aspiro. Theodoretus vero sic, q. d. Ex hisce meis virtutibus assecutus sum cognitionem Dei, sed odoratum duntaxat, id est tenuem et exilium. Tres denique Patres apud Theodoretum sic, q. d. Virtutes meæ, que sunt quasi nardus Dei, exhibent mihi speciem Dei per naturam inaccessi, cuius ego speciem et notam gero, ut imago ipsius ac similitudo; quare dum meis moribus illius similitudinem rofero, ipsius in me vult exemplar in imagine represento.

SECTUS SENSUS

PARTIALIS,

De Christo et amico sancta.

Omnium jam dicta adaptæ animæ, mutato nomine Ecclesie in nomen animæ. Adde animam sanctam esse accubitum, id est sedem et solium, imo ocelum et lectulum, in quo Christus accubuit et requiescit: ita Nyssenus et Anselmus. Rursum, per *nardum* posse accipi ipsum Christum, sicut ille ipse paulo post vocatur *fasciculus myrrhæ*, et *botrus cypræ*. Unde Septuaginta vertunt, *nardus mea dedit odorem astra*, id est ipsius, scilicet sponsi (licet nonnulli legunt, *astræ*, id est suam). Et eos de nonnulli sequens Syrus, cum *reposita* *accubitus suo nardus mea dedit odorem suum*. Sic sensus erit, q. d. In accubitu, id est in nuptiali mensa, ubi abundant unguenta, flores, nardus, myrrha, et botrus cypræ, nihil mihi suave olet, nisi sponsus Christus; pro illo ceteras omnes delicias despicio. Ita Theodoretus, qui et rationem dicit, cur Christus vocetur nardus: « Nardum, ait, nominal Christum, quoniam unctus est nardo pistica illa pretiosa, cuius odor replevit totam domum, que mundum significat universum; obsequium enim a piis hominibus Domino exhibitum, orbem terrarum implevit fidei suavitate. » Sic et Origenes, Psellus, San-heg et alii.

Nardus ergo herba humilis sed odora, aspera sed calida et medica, representat Christi humilitatem, sed suavolentem; ac passionem, sed charitatem flagrantem; omnibusque animæ moribus medentem. Unde Honorius Augustodunensis: « Christus, inquit, fuit nardus nascendo, myrrha in moriendo, botrus in resurgendo. »

TERTIUS SENSUS

PRINCIPALIS,

De Christo et B. Virgine.

Rex gloriæ fuit in accubitu, id est cubavit novem mensibus in utero B. Virginis, cum ex eâ carnem assumpsit; inquit nardus, id est virtus et humilitas B. Virginis, dedit odorem suum, « Nam quid, inquit S. Bernardus, serm. 42, est aliud nardus mea dedit odorem suum, quam placuit mea humilitas? Non mea, inquit, sapientia, non mea nobilitas, non mea pulchritudo, que nulla erant mihi, sed que sola inerat humilitas dedit odorem suum, id est solitum. Solito placet B. humilitas; solito plane, atque ex consuetudo excelsum Dominus humilia respicit, et ideo cum esset rex in accubitu, id est excelsus habitaculo suo, illic quoque humilitatis odor ascendit: In altis habitat, inquit, et humilis respicit in ocelo et in terra. » *Psalm. CXLII, 3.*

Rursum, « cum esset rex in accubitu suo, » id est cum Filius Dei esset in sinu Patris, sensus fragrantiam mundi. id est humilitatis B. Virginis,

Actina
verita
est
fuit
Chaldaei.

Xerxes
ipse
Chaldaei
et quare

Quarta
veritas

capite allectus descendit in ejus uterum factus homo. a humilitate, ait Rupertus, requies est mentis, et qui hanc invenit, sine dubio requiem animo suo invenit. Ego in omnibus requiem in te quaesivi, et vidit rex respiciens, ubi nardi hujus ex me odorem sensit; vidit, inquam, quod requiescere posset hic in suavitate anime quiete, id est lamellis, descenditque de illo acubitu suo, et requievit in tabernaculo meo. Ille requievit, hic habitavit totis novem mensibus; et cujus erat Dominus, ejusdem ancillis sue factus est filius.

VELS. 12. FASCICULUS MYRRHAE DILECTUS MEUS MIHI, INTER UBERA MEA COMMORABITUR.

FASCICULUS MYRRHAE DILECTUS MEUS MIHI, INTER UBERA MEA COMMORABITUR. — Hebraice מִיָּדָי אֲנִי, id est per amabilem, g. d. Noctu, cum maxime ingruunt tristes cogitationes, turpes phantasie, et tentationes demonis, pro unico certoque omnium remedio, utar hoc myrrhae passionum Christi fasciculo, illo omnes disculiam, illius odore et meditatione omnes fugabo et profigabo. Grace est *συνθετήριον*, id est aulam, sive habitationem et mansionem stabilem juvenique accipiet. Sensus est, g. d. Ut femine in pectore gestant myrrham hanc odoris causa, ad confortandum cor et caput: sic ego in pectore gesto sponsum meum mihi unice dilectum, cujus nulla mihi unquam subrepat oblivio, quia ipse est amor meus, odor meus, robor meum, qui cor meum corroborat et caput, totaque animam exhilarat. Septuaginta, *alligamentum stactes, sive guttae, fraterculus meus mihi, in medio uberum meorum demorabitur*; S. Ambrosius in *Psalm. cxviii*; serm. 3: «Colligato guttae consobrinus meus, botryon cypei frater meus mihi, inter media ubera mea requiescit; nardus cypei consobrinus meus in vineis Engaddi»; «Aquila, *suscipit myrrha*. Pro fraterculus grace est, ἀδελφός, quod S. Ambrosius verit, nunc frater, nunc consobrinus; S. Hieronymus in versione Origenis, *fraterculus*; alii, *sororis filius, vel nepos*. Christus enim natus est ex Synagoga, (puta ex Iudaeis) g. d. est soror Ecclesie, cujus hic vox inducitur. Recte ergo Ecclesia hic Christum vocat sororis suae, id est Synagoga filium. Item significat vox *fraterculus et fratertus*; Noster et Symmachus, *dilectus meus*; quinta editio, *sodalis meus*. Audi Origenem, *hom. 2 in quatuor*: «Fraterculus meus mihi guttam replet, et hanc non diffusam, neque ut libet dispersam, sed colligatam et constrictam, quo scilicet odore suo sensus reddat et vehementior. Et hic, inquit, cum talis sit, in medio uberum meorum demoratur et commanet, et requiem ac mansionem suam facit in loco pectoris mei.»

Myrrha, teste Plinio, lib. XII, cap. xv, arbustula est in Arabia, minor quam arbor fluris, et altitudine ad quinque fere cubitos adolescit. Conventi solum inter auctores, qui hac de re scripserunt, eam esse scabrum, spinosam, foliis aculeatis, caudice duro et intorto, e cujus vulnere defluit lacryma, gustata acris cum amarore, qua glutinandi, siccandi et abstergendi vim habeat egregiam. Quae quidem omnia adeo sunt apta ad vite austeritatem pingentiam, ut nil aptius affari queat. Hinc latini et graeci *myrrha* derivant ab hebraeo מִיָּדָי *mei*, id est *myrrha et amaritudo*, quia myrrha est amara.

Porro myrrha arbor fonsit succum sive liquorem, qui pariter myrrha dicitur, eumque duplicem: prior est, quem arbor ipsa sponte sudat, qui stacte, id est gutta dicitur, haec est myrrha optima et odoratissima; posterior, qui ex incisione arboris elicitor. Rursum myrrha, folia et surculos myrrhae significat: quare fasciculus myrrhae proprie videtur significare fasciculum ex foliis, vel ramusculis aut floribus myrrhae constrictum et colligatum. Hebraeus tamen *myrrhae heror*, et magis graecum *μυρρίνη* *myrrina*, id est *allegamentum stactes*, sive guttae, notat succum vel pyxidem olfactoriam, in qua stacte vel liquor condensatus continetur. Unde Nyssenus, *hom. 3*, sic explicat: «Fraterculus meus mihi est alligamentum, quod e collo suspendi supra pectus, per quod bonum odorem prebeo corpori.» Hinc et Syrus verit, *aromens, vel bursa myrrhae qui diligit me.*

PRIMUM SENSUS

ADEQUATUS

De Christo et Ecclesia.

Sponsa regem sponsum suum videns in acubitu suo, id est in incarnatione, passione, cruce et morte, quam pro sponsa sponte obivit, rapta in admirationem tanti amoris exclaimat: «Fasciculus myrrhae dilectus meus mihi,» g. d. Ego myrrhae, id est amoris hujus sponsi mei, qui tam amara pro me ultro subit, semper recordabor; illi grata ero, illum amabo, pro illo vilissimam amara quolibet subire non detrectabo, sed optabo et ambiam; amara et ardua ejus jussa, quia et oburgationes ac mordacia verba, imo flagella et verbera ultro suscipiam et cressam. Unde communis haec martyrum fuit vox, sensus et spiritus: Ego amore Christi pro me tanta passi et crucifixi mortem, crucem, feras, ignes, equuleos et quaevis tormenta subire desidero, ut dolore dolori, amorem amor non ex aequo, sed quous possim rependam. Nam sine dolore non vivitur in amore. Unde S. Ignatius, *epist. ad Rom.*: «Amor meus, inquit, crucifixus est;» et S. Paulus: «Mihi absit gloria, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi: per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo,» *Gal. vi. 14*. Hac de causa Christus ibrus ad crucem, seipsum velut fasciculum myrrhae, Ecclesia in Eucharistia perpetuo visumque colendumque reliquit, ut hac ipsi esset velut tessera et imago suae passionis et crucis. Unde Christus instituit Eucharistiam: «Hoc est

Myrrha
liquor
myrrha
dicitur,
Stacte
quidam

Quia
hic
quodam

Per
quidam

Per
quidam

Per
quidam

ait, corpus meum quod pro vobis datur: nocitate in meam commemorationem,» *Luc. xxii. 19, g. d.* In susceptione Eucharistiae, ac post eam profunde cogitatio, meditatio, expeditio quanta vestri gratiae fecerim et perpressus sum, ut meo vilissimam redamets. Et Paulus: «Quotiescumque, inquit, manducatis panem hunc, et calicem bibetis: mortem Domini annuntiabitis donec veniat,» *1 Cor. xi. 26*: corpus enim Christi sub specie panis separatim consecratum a sanguine, qui consecratur in calice, ad vivum representat separationem sanguinis et anime (anima enim est in sanguine) ut ait Scriptura) a corpore, hoc est, mortem Christi in cruce: hinc et Magi Christo puero adoraverunt aurum, linc et myrrham:

Aurum regis, thura Deo, myrrhamque sepulto,

ait Jovencus, g. d. Offerimus Christo aurum, ut profitemur eum nostrum esse Regem, cui velut subditum aurum quasi tributum pendimus; offerimus linc, ut profitemur eum esse nostrum Deum, thura enim Deo adolentur; offerimus denique myrrham, ut profitemur nos credere eum pro nobis in cruce mortiturum et sepeliendum: mortuorum enim corpora myrrha condiebantur, ut incorrupta manerent. Ita Theodoretus: «Myrrha, ait, sponsi mortem, et qua inde ad sponsum pervenit, indicet suavitatem.» Unde Philo Carpophilus ait Ecclesiam hic per fasciculum myrrhae significare, se desponsam esse Christo per sanguinem et aquam, quae ex ejus latere profluxit.

Myrrha ergo est symbolum Christi, primo, quia representat ejus dolores et passiones: tota enim Christi vita fuit fasciculus myrrhae, id est continua amaritudo, et egeries laborum et dolorum. Secundo, quia myrrha odoris suavitate superat ceteros arbores aromaticos: sic et Christus amoris et gratiae suae suavitate superat angelos, homines et creaturas omnes, juxta illud quod ipse de se ait, *Eccl. xxiv. 29*: Ego «quasi myrrha electa dedi suavitatem odoris.»

Tertio, myrrha incorrupta servat corpora: sic Christi passio et mentibus et corporibus incorruptionem asportat, dum ejus recordatione, meritum et gratia, omnes corruptiones concupiscentiae fidelium mens superat, ac eorum corpora a morte ad immortalitatem in die judicii resurgenti. Hujus rei symbolum corpus Christi post mortem myrrhae et alois a Joseph ab Arimathaea pernicatum est. *Matth. xxvii. 59.*

Quarto, myrrha cor confortat, et caput exhilarat: nullo magis utrumque facit Christi passio. Hinc ait sponsa, *inter ubera*; Septuaginta, *in medio uberum meorum commorabitur, g. d.* In corde meo, intimoque ejus fundo (cor enim situm est inter ubera) jugiter infixi habebit Christi passio, illaque velut myrrha efficacissima cor meum imbuatur et insensibiliter, ut ejus vis ex corde in omnes sensus, vires et membra prospingat, earque corroboraret ad omnes amoris agones, ad omnes

virtutis labores, ad omne genus mortis et martyrii pro Christo meo generose et alacriter obendum. Ex corde enim manant vita, vigor et spiritus vitalis in omnes sensus, vires et membra. Quare cum myrrha passionis Christi cor occupat, per illud vim suam in omnes anime vires diffundit. Sic ergo fit ut Christus habitet in nobis, et indomitus Christum, ut illi conformemur; Christus enim est quasi anima cordis nostri, et, ut ait Jeremias: «Spiritus cordis nostri Christus Dominus, captus est in peccatis nostris: cui diximus: In umbra tua vivemus in gentibus,» *Thren. iv. 20*. Unde ait Paulus: «Christo confixus sum cruci. Vivo autem, jam non ego: vivit vero in me Christus,» *Galat. ii. 20*. Sicut ergo lana oleo insucatur, ut ait Columella lib. VII, cap. xv, id est oleo imbutur, intingitur, inficitur; et sicut panis invecatur vino, dum vinum in eum succum imbibit in olla, quod significat Itali dicunt *incorporare*; sic prostratus cor sanctorum insucatur doloribus et passionibus Christi, eorumque vim imbibit, quem deinde in omnes animae potentias sensusque transmittit, ut omnes spiritent et exhalent Christum crucifixum.

Symbolice, Origenes, *homil. 2 ex quatuor, per fasciculum, vel, ut ipse ex Septuaginta legit, alligamentum myrrhae*, accipit corpus et carnem Verbi incarnati: «Videtur, inquit, alligamentum et vinculum quoddam anime esse corpus, in quo alligamentum, gutta (stacte) in Christo divine virtutis ac suavitatis astringitur. » Polius ergo, alligata corpori, est quasi gutta sive stacte alligata in fasciculo, vel constricta in pyxide. Sic et Theodoretus: «Allegamentum, inquit, guttae cum vocat, quoniam ipse descendit sicut pluvia in vellus, et sicut stillentia stillantia super terram, *Psalm. lxxxi. 6*; et a prophetis etiam vocatus est stilla. Erit ex stilla populi hujus, congregatus congregabitur Jacob,» *Mich. v. 7* (juxta Septuaginta). Porro S. Ambrosius, *serm. 3 in Psalm. cxviii*, legens, *colligato guttae*, sic exponit, g. d. Christus carni se illigavit fasciculis charitatis: «Corpus, inquit, suscepimus Dominus Jesus charitatis: sic vinculis illigavit, et non solum se membris nostris et passionibus naturalibus, sed etiam temporis vinculis.»

Porro Chaldaeus verit; *ab tempore illo dixit Dominus ad Nosen*: Vade et descende, quia sic corrupti populus tuus; diluite me, ut consumam eos. Tunc reversus est Moses, et quaesivit misericordiam a facie Domini, et recordatus est Dominus inclinationis Isaac, qui ligatus fuerat a patre suo in monte Moria super altare; et convetus est Dominus ab ira sua, et imbutur fecit majestatem suam in medio eorum scilicet antea. » Hec expositio judaei iudaeos est, subsevit tamen christiana et genuine jam assignata. Ligent enim Isaac ad ejus immolationem fuit (typus) ligatus et immolationis Christi in cruce, idque in eodem monte Moria: hujus enim pars et collis est mons Calvary, in quo crucifixus est Christus.

Corpus
fasciculus
panem hunc,
et calicem
bibetis:

Christi
vita
fuit
fasciculus
myrrhae,
id est
continua
amaritudo,
et egeries
laborum
et dolorum.

Per
quidam

Per
quidam

SECUNDUS SENSUS

PARTIALIS,

De Christo et anima sancta.

Anima pia passionem Christi, velut fasciculum myrrhae in pectore et corde suo recondat, ut eo cor confortet, et caput exhalaret, ad omnis vitæ labores et dolores, omnesque huius vitæ adversitates, imitatione et amore Christi lieto et fortiter subeundas. Ita S. Bernardus, *serm.* 43: « Fasciculus myrrhae dilectus meus mihi inter ubera mea commorabitur. Ante rex, modo dilectus: ante in aëribus regio, modo inter sponse ubera. Magna humilitatis virtus, cui etiam deitatis majestas tam facile se inclinat. Cito reverentio nomen in vocabulum amicitie mutatur est; et qui longe erat, in brevi factus est prope. Fasciculus myrrhae dilectus meus mihi. Myrrha amara res, dura et aspera tribulationum significat. Ea sibi dilecti causa imminere prospiciens, gratulabunda id loquitur, confidens se omnia viriliter subituram. Ibat, inquit, gaudentes discipuli a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati, *Actor.* v. 41. Subdit deinde cor fasciculus dicitur, non fascis: « Propterea denique non fascem, sed fasciculum dilectum dicit, quod leve pro amore ipsius ducit, quidquid laboris imminet et doloris. Bene fasciculus, quia PARVULLUS NATUS est nobis, *Isai.* cap. ix, vers. 6. Bene fasciculus, quia non sunt condigne passionis huius temporis ad futuram gloriam, que revelabitur in nobis, *Roman.* cap. viii, vers. 18. Id enim, inquit *II Corinth.*, cap. iv, vers. 17, quod in presenti est momentaneum et leve tribulationis nostrae, supra modum in sublimitate eternam gloriae pondus operatur in nobis. Erit ergo quandoque nobis ingens cumulus gloriae, qui modo est fasciculus myrrhae. An non fasciculus, cuius jugum suave est, et onus leve? Non quia levis in te (hoc enim levis passionis asperitas, mortis amaritudo), sed levis tamen amanti. Et ideo non ait tantum: Fasciculus myrrhae dilectus meus; sed mihi, inquit, quem diligo, fasciculus est. Unde et dilectum nominat, non trans dilectionis vim omnium amaritudinum superare molestiam, et qui fortis est ut mors dilecto. » Ita S. Elzearius, comes Ariani, hoc myrrhae fasciculus ad immobilis animi mansuetudinem et tranquillitatem pervenit: cum enim dicitur, calumnias, irrisibiles, injurias, etc., etiam a propriis famulis varie et crebro exagilaretur, illico mente versabat probra, calumnias, injurias, tormenta irrogata Christo, nec ab hac meditatione cessabat, donec mens in imitatione huius patientiae tranquille conquiesceret; qui fiebat ut nullum doloris aut iræ signum daret, ac videretur bile carere, esseque *Isai.*: ita habet ejus *Vita* apud Surium. Eodem fasciculus S. Franciscus, S. Elisabetha, alique plures ad tantam humilitatem, patientiam et sanctitatem evasere.

Rursum, fasciculus myrrhae est mortificatio asidua, quam nos docent vita et passio Christi, que non aliud fuit quam continua mortificatio: hæc enim omnem concupiscentie corruptionem abstergit, omniaque anime vulnera sanat, eamque ad omne bonum corroborat. Myrrha, inquit Galenus, *lib. VII Simplic. medic.*, purgat thoracem et pulmonem, astringit, concoquit et discutit; stacte infrigerat olefacit. Uterius Dioscorides, *lib. I, cap. LXVII*: « Myrrha, inquit, calefacit, concoquit, saporem gignit, etc., devoratur in veteri tussi, laterum, pectoris doloribus, in alvi profusio et dysenteria, horrores discutit, scabritiem arterie expolit; obtusam vocem expedit, ventris tinea enecat, contra gravem oris halitum manditur, gingivæ et dentes stabili, vulnera capitis glutinat, molester fractis auribus ac ossibus madatis, impetiginis ex aceto purgat, diuturnas distillationes lenit, oculo rum ulcera complet, albugines tollit, caliginem discutit, scabritiem levigat. » Eadem et plura efficit Christi passio, et mortificatio in anima et spiritu; unde nullum ea effiacius est remedium contra tentationes luxurie, iræ, superbie, acedis, invidie, etc., uti perpetua experientia constat. Quocirca Nyssenus, *homil.* 3, censet hic significari quod anima, que in corde habet alligatum Christum crucifixum, non possit ullo membro vel sensu peccare: illa anima, inquit, que suscepit bonum Christi odorem; et cor fecit alligamentum huius suffitis, se ita comparat, ut omnia sigillatim vitæ studia, tanquam alienigenæ corporis membra ferveant spiritu, qui ex corde permeat, nulla iniquitate in alio membro corporis refrigerante dilectionem in Deum. » Et Origenes, *hom.* 2 ex quatuor: « Alligatura guttæ, inquit, dogmatum continencie restrictio, ac divinarum sententiarum nodositas intelligitur; innexæ enim sibi invicem sunt fidei rationes, et vinculis veritatis adstrictæ. » Et tres Patres apud Theodoretum: « Nexus est, inquit, et conservatio stillic divini gratiæ, que mihi communicata est, dilectus meus: per fidem enim, inquit, acceptus, spiritualia tactur, atque conservat edesce manera, fidelesque confirmat ac roborat, ne a veritate desistant. » Et S. Gregorius: « Marti torum cetera, inquit, myrrha conditi solent, ne putrescant. Myrrham quippe corporibus non putrescant adhibemus, dum a membra nostra in Christi exemplum, per eorumdem mortificationem a putredine luxurie restringimus, ne, dum ea sine condimento dimiserimus, dissoluta putredine, eamque vermibus æternis faciamus. Sed quid est, quod dilectum suum sponsa non myrrham, sed fasciculum myrrhae nominat, nisi quod, dum sancta mens Christi vitam ex omni parte considerat, contra omnia vitæ ex ejus imitatione repugnantes virtutes congregat; ex quibus sibi fasciculum myrrhae aptat, quo carnis suæ putredinem sempiternum abstergat. »

Mortificatio ergo, et vitæ austeritas omnium quo-

rescent, sanctificat, Deoque mire placentem gratamque efficit, quæ eam similem facit Christo crucifixo. Quocirca Deus carnis suis christianibus ample non raro solet. Et alia tacem, lego *Vita sanctiorum*, et invenio eos duntaxat magnis et crebris clarissime miraculis, qui austeritate fuerint vitæ, quales exsistere S. Martinus, S. Antonius, S. Hilarius, S. Benedictus, S. Romualdus, S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciscus, S. Ignatius, S. Franciscus Xaverius.

Igitur Christi passio commemoratur inter ubera, id est, in corde anime sanctæ. Symbolice, inter duo ubera, id est, primo, inter Novam et Vetus Testamentum: utrumque enim prædicit et prædicat Christi passionem: et crucem, ait Philo Carpianus.

Secundo, inter ubera, id est, inter doctores, qui prædicant Christum crucifixum, ait Justus Origenes.

Tertio, S. Gregorius: Duo ubera, inquit, sunt amor Dei et proximi. Audi enim: « Qui sponsus est Christi crucifixus? Bene inter ubera commemorari dicitur, quia in dilectione Dei et proximi habitatio Christi sancta edificatur. Sancta quippe anima dum Deum sic diligit, ut proximum non contemnat, et proximi amoris sic exsequitur, ut divinum non minuat, procul dubio ubera in pectore sibi locat, quibus Christum amplectens, ipsum nutriet. Quasi enim uberibus Christus nutritus roboratur, dum hæc gemina dilectionis, ut fortius inagret, delectatur. »

Denique S. Bernardus, *serm.* 43, duo ubera accipit congratulationem et compassionem, juxta *IIud Pauli, Rom.* xii, 15: « Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus. Quia vero inter adversa et prospera versans, novit utrobique pericula non desere, medium huiusmodi uberum suorum vult habere dilectum, cuius adversus utraque continua protectione munimur, nec læta extollant, nec trista deiciant. » Subjicit deinde S. Bernardus, itaque hunc myrrhae fasciculum suo exemplo omnibus acriter commendat: « Tu quoque, si sapiis, imitaberis sponsæ prudentiam, atque hunc myrrham tam charum fasciculum de principali tui pectoris, nec ad horam patieris avelli, amara illa omnia que pro te perterriti, semper in memoria retinens et assidua meditatione revolvens, qui possis dicere et tu: Fasciculus myrrhae dilectus meus mihi, inter ubera mea commorabitur. Et ego, fratres, ab ineunte meæ conversione, pro acervo meritorum, que mihi desse sciebam, hunc mihi fasciculum colligere, et inter ubera mea collocare curavi, collectum ex omnibus anxietatibus et amaritudinibus Domini mei, primum videlicet infaniliu illarum necessitatum; deinde laborum quo perterriti in predicando, fatigationum in discurrendo, vigiliarum in orando, tentationum in jejunando, lacrymarum in compatiendo, insidiarum in colloquendo; postremo periculorum in falsis fratribus, convi-

torum, sputorum, colaphorum, subsannationum, exprobrationum, elavorum, horumque similibus, que in salutem nostri generis sylvæ evangelicæ copiosissime noscitur protulisse. » Et post plura, que in hanc rem subjicit, ita concludit: « Hæc meditari dixi sapientiam, in his iustitie mihi perfectionem constitui, in his plenitudinem scientie, in his divitiis salutis, in his copias meritorum. Ex his mihi interdum potus salutaris amaritudinis, ex his rursus surris unctio consolatiois. Hæc me erigunt in adversis, in prosperis reprimunt, et inter hæc trisidua vitæ presentis via regia incedenti tutam præbet utrobique duentem, hinc inde mala imminenta propulsando. Hæc mihi conciliant mundi iudicio. » Itaque S. Bernardus pie, sapienter et patheticè,

TERTIUS SENSUS

PRINCIPALIS,

De Christo et D. Virgine.

Beata Virgo adstantis cruci, filium suum Christum crucifixum, velut fasciculum myrrhae iusto corde obtulit Deo Patri in holocaustum, pro redemptione totius mundi, sicut Abraham obtulit suum Isaac. Eadem post Christi mortem et ascensionem ejus tormenta cordi alligata, ino insepulta gestans, assidue summo doloris, amoris et devotionis sensu ruminabat: nec tantum ruminabat, sed et reipsa imitabatur, omnes persecutiones Judæorum, omnesque adversitates fortiter sustinens, ac lacrymis, compunctionis et mortificationis assidue vacans, qua proinde mirificos Dei gratias et dona obtinere meruit, ut ipsa revelavit S. Brigitte. Hæc de causa Calvariam et loca passionis Christi crebro et devotissime obibat: ipsa enim omnia tormenta Christi vehementissime sensit compatiendo, que Christus patiendo, idque non semel ut Christus, sed per omnem vitam, ipsa enim longe magis amabat Christum, quam seipsam. Unde longe multisset ipsa pati omnia tormenta Christi, quam videre Christum suum eadem patientem. Multoties ergo ipsi fuit martyr, juxta illud S. Simeonis ad ipsam vaticinium: « Et tuum ipsum animam pertransibit gladius. » *Luc.* cap. ii, 35: ita Rupertus.

VERS. 13. BOTRUS CYPRUS DILECTUS MEUS MIHI, IN VINIS ENGABDI.

Quæres, quid sit cyprus? Primo, habiñi et ex eis Figurina ex similitudine vocis censent esse capuram, sive camphoram. Camphora autem est gummi cujusdam arboris in India nascentis tanta magnitudine et proceritate, ut sub ejus umbra hominum centurias recondi possint. Camphoræ vires et doles recenset Matthiolus in *Diancordia*, lib. I, cap. LXXV. Tria vero memoranda de hoc gummi narrat auctores. Aiunt capuram in aqua flagrare; deinde tradunt cum humore madere, et

In recenti et calido pane condatur; aiunt denique, nisi sedulo asservetur, ex opercularis etiam theci nonnunquam evanescere. Quae profecto tria sponso impendio conveniunt, ut non immerito *botrus cypri* sit appellatus. Item in hoc sp. rituali humani generis catalyamo, quo aquae et sae hiales, tum origine permanentes, tum vici- tate prava eruptentes mundum obruerunt, et ignem charitatis extinxerunt, in medio ipse diluvio extans et erectus, fluctibus ipsis velut oleo pacifici, et more lampadis accensus flammam charitatis dimittit, quam flumina nequeant obrue- re. Ita Joannes Carmelita.

lursum, h. Abraham per *botrum cypri* accipit dactylos palme, qui sapidissimi sunt.

Secundo, *botrus cypri* esse *uvas* in Cypro insula nascentes, vel vites ex Cypro delatas in Judaeam, censent S. Gregorius, Cassiodorus, Bedo, Anselmus, Rupertus, S. Bernardus, Titellianus et alii. Vinum enim Cyprum, sive ac Creticum (vulgo *matensia*) est - praeclarum, forte et eximium. Iste Plinio, lib. XIV, cap. I et VII. Et hinc sensus Christo sponso nostro apte convenit, qui tanquam *botrus pinguissimus et deliciosissimus vini pretiosissimi et praeclarissimi*, in torculari amarae passionis pressus et expressus, sanguinem uva, sicut pre- flossissimum, ita et copiosum valde effudit, propinquitate sponae suae Ecclesiae, cujus hausta etiamnum ipsa vivificatur atque reficitur, laedifi- catur et fabricatur.

Huc accedit Chaldaeus qui per *botrum cypri* accipit vinum acceptum ex viti Engaddi, quod Hebraei in terram sanctam intrantes libarunt Deo: «libant, inquit, ad vineas Engaddi, et accipiebant inde *botros* uvarum, et exprimebant ex eis vi- num, et libabant ex illo super altare, quartam partem huius super singulos arietes.»

Tertio, Iustus Orgelettinus per *cyprum* accipit cypressum, sive cypressum, vel cyparissum, cu- jus come botri speciem quandam exhibent. Verum aliud est *cyprus*, aliud *cypressus*, ut patet ex Plinio, Dioscoride, Galeno, Theophrasto et aliis.

Quarto, Origenes, Theodoretus, Nysseus, et Philo Carpathius *botrum cypri* exponunt *balsamum pharaonis*, id est thibae florentem, nec fructu, puta *avis lurgentem*: *וּבְרִיחַ* enim est *thibae*, et *וּבְרִיחַ* est *thibae*. Verum nil tale significat hebraicum *וּבְרִיחַ cypri*, et latinum graecum *cy- pressus*.

Quinto, alii per *cyprum* accipiunt balsamum. Ita Apollonius, Bedo, S. Bernardus, Honorius, Hilarius, Sotomajor, Sanchez et alii. Probant pri- mo, quia balsamum istud odoratissimum, et pro- tum huius in vineis Engaddi. Unde S. Hiero- nymus in cap. XXV. *Ezechiel*: «Balsamum, aut, quod nascitur in vineis Engaddi;» et in Episto- la Pauli: «Contemplata est balsami vineas in Engaddi.» *Secundo*, quia Ecclesiasticus de more Salomonem secutus, Christum comparat balsi-

mo, *Ezech.* cap. XXV, 21: «Quasi balsamum, aut, non mistum odor meus.» *Tertio*, quia arbor, vel frutex, profert balsamum, similis est viti, teste Plinio, lib. XII, cap. XXV: «Semen, aut, ejus est vino proximum gusta.» Et paulo antearius: «Hec viti similis est quam myrto, malleolis seri dicitur, nuper vineta ut viti, implet colles vinearum modo.»

Verum obstat, primo, quod nusquam balsamum vocetur *cypri*, sive *cyprus*.

Secundo, quod balsamum non habeat *botros* nec *uvas*; sed ex incisione fructus profudit liquore ille odoratissimus, qui opobalsamum dicitur. Respondet Sotomajor *botrum cypri* idem esse quod *vinum balsami*. Verum hebraicum *וּבְרִיחַ* esset, et latinum graecumque *botrus*, uvam significat, non rami: balsamum tamen hic mentio fit in vineis Engaddi. Probabilius quis diceret *botrum cypri* vocari liquorem ex fructu balsami inde pro- fluantem, qui instar botri concrevit et coalescit.

Tertio, quod Plinius, Dioscorides, Galenus quia et Josephus Hebraeus, lib. V *De bello Jud.* cap. IV, distinguunt *cyprum* a balsamo.

Dico ergo: «Cyprus, inquit Plinius, lib. XII, cap. XXV, est arbor in Aegypto zizyphi foliis, se- mine coriandri, flore candido et odorato.» Et, ut ait Philo Carpathius in cap. IV *Conte.* vers. 13: «Cyprus arbustulus est flore candido, cinereum instar pendente coma odoratissima, folio olivae; ex hac fit unguentum nomine *cyprinus*, ad multa curandissimum, habetque folia, flores, fructus et ramos utilissimos. Hec optima in Ascalone Judaea et Aegypto Canopo provenit.» Cassiodorus hinc: «Cyprus, aut, arbor est aromatica, semen simile coriandri habens, id est album et subhincidum, quod oleo coquitur, et inde exprimitur, quod cyprus vocatur; unde regium unguentum paratur.» Dioscorides vero, lib. I, cap. IV, cyprum describens, ei has dat virtutes: «Venarum spiracula laxat, urinam ciet ad calculos, aquamque super cutem; nihilisime bibitur; adversus scorpionum ictus remedi- est; perfricandus vulva, et proelusionibus sola prodest; pel- lit menses. Contra ulcera oris, etiam depurandi videnturque, farina ejus effixa est; malignis ca- lificacionibus, et unguentorum spiritamentis bene adjici solet.» Et Galenus, lib. VII *Simpl. medic.*: Cyprus, inquit, radices maxime usui sunt, excolofiantes pariter et asciatantes absque mordacitate. Harque ulceribus, quae praenimia humiditate circuncum diffundit adhaerent, mirifice prosunt habent enim quiddam diuam stringens; quo- propter ulceribus item oris convenient. Quae et incidendi vim quamquam illis messe testifican- dum, quae et calculo veratis congrunt, et urinae mensesque provocant.» Addit hinc Mathiolus vocem cyprus, in qua manifeste in cyprus occurrunt minima folia cum venae exoritur, instar botri vel racemi.

Porro *cyprum* esse eandem fructum cum li-

per et gastro italico ex variorum sententia docet Plinius lib. XXIV, cap. X, ubi asserit *ligustrum* eandem esse arborem, quae in Oriente *cyprus* appellatur. Et Galenus, lib. VII *Medic. simpl.*: «Cyprus, aut, seu ligustri folia, etc., habent quiddam digere- re et astrictorium. Itaque eorum decocto quidam ambusta foveant. Utuntur etiam adversus ignem phlegmonae et carbunculos. Nam absque molestia et morsu desoleant. Quin etiam sponte provenientibus in ore *aloe*, aphthodes, et ipsis puerorum aphthas, commansa accommodata sunt.» Idem innuit Dioscorides, lib. I, cap. CVI: «*Ligustrum*, aut, arbor est oleo foliis circum ramos similibus, etc., flore candido odorato.» Ac mox subdit: «*Cyprum* oleum, quod ex eo fit, odoratum exalefacit, emollitque nervos;» ubi insinuat *cyprum* oleum esse *ligustreum*, ac consequenter *ligustrum* esse *cyprum*. Diserte vero id ipsum asserit Ruellius, lib. I *Distich.* cap. XXV, et Mathiolus in *Dioscoridis* locum jam citatum. Ubi et de more ideam sive formam *ligustri* sive *cyprus*, in imagine spelandam exhibet, in qua plane est videre *botros*, sive *uvas* *ligustri* sive *cyprus*, similes *ovis*, quae in vite nascuntur.

Additur: «*Flores* edit candidos muscososque, *racemososque* et *racemum* nigrum.» Unde Arabibus pro *botris cypri* verit, *racemus florum*: Iulis enim est in *ligistro*, et Theophrastus, lib. IX *Hist. plant.* cap. VII, *cyprum*, sive *ligustreum* unguentum asserit esse odoratissimum.

Bernhardus Dodonaeus vero *the stirpibus*, pen- plaide 6, lib. II, cap. XII, etsi *ligustrum* distin- guit a cypro, quod *ligustro* folia distant hinc, cyprus vero perpetua fronde virgat, asserit ta- men illi esse persimile; *ligustrum* vero Graecis appellari *εὐδία*, de quo Dioscorides: «*Philly- rea*, inquit, arbor est cypro magnitudine similis, foliis oleae nigrioribus ac latioribus: fructum habet lentisae similem, nigrum, subdulcem, racematim coherentem;» et tale omnino est *ligustrum*.

Porro *Dictionarium* *grynaicum* asserit *cypri*, id est *cyprum*, esse arborem quandam, cujus fronde desiccata, et in pulverem massamque reduc- ta, reddant manus, crines, veterasque corporis partes purpureas. Id ipsum censet oculatus testis Petrus Bellonius, lib. II *Observat.* cap. XXIV, ubi ait *cyprum* Salomonis esse frutescem, quem Arabes *alkanna* sive *hanna*, Graeci *scena* vocant, qui *ligustro* similis copiose provenit in Cayro *Aegypti*. Hinc, inquit, Turcae et Mauriani propter florum gratiam (qui dant et clausi *botrorum* speciem praesa ferunt), et suavem odorem musco similem, diligenter servant. Unde Turcarum imperator ex eo quotannis vectigal plus quam octodecim mil- lionum doctorum colligit: invaluit enim ea consuetudo, ut omnes mulieres manus, pedes, cap- illorum partem rubro aut flavo, viri autem un- guae rubro colore *alkanna* pulvere inficiant.

Ut ut est, *cyprus* *ligustro* est similis, et in Ju-

dea fuit odoratissima, et fructus profertur, ni- mirum *botros* mirae magnitudinis aeque ac saporis, ut patet ex hoc loco et ex cap. IV, 13. Hinc *cyprus* dicta est ab hebraeo *וּבְרִיחַ cypri*, id est ex- optio, scilicet terti odoris, quod suo odore homi- nem reficit, et futores aroant, inquit Marius in *Lexico*. *Cypri* ergo, sive *cyprus*, est fructus arboris *cyprus*, quoniam S. Hieronymus testatur odoratum esse, et instar *alloe* sponte florere, ex quo *cyprum* fit oleum, quod *cyprum* pariter vocant odoratissimum et salubre, inquit Plinio, lib. XXIII, cap. IV. Id verum erat aetate Sa- lomonis, cum floreret Judaea reperi omnium praestantia et abundantia: tunc enim erat terra melle et lacte manans, quae modo cernitur scabrosa, sterilis et lapidosa. Quare cyprus et aliae arbores aromatae, quae Salomonis iris et cura excolitis praestantes dabant fructus, jam vel exaruerunt, vel a primiva bonitate degenerarunt, ut constat de balsamo, quod olim sola Judaea possidebat, nunc plane ignorat. Salomon enim *vinus* habebat, cum juxta Jerusalem, tum in Engaddi. Ibi enim erant vineae, tum vitium, tum *cyprum*, tum balsami praestantissima, quas ipsa sua industria excolendo, longe praestantiores efficiebat.

Porro noster *Delrio* probabiliter per *botros cypri* accipit *uvas* delicatissimas engaddinas, quae ex vicinis *cypris* aromatis arboribus *cyprum* saporem contrahunt, cumque exhibent gustum; vitium enim et uvatum praeparata est, ad- desiccate sibi saporem juxta molles crescentiam fructum, vel herbarum, ut experientia constat, et docet Plinius, lib. XV, cap. XVI. Sic ergo *botri* in Engaddi juxta *cyprus* succrescentes, *cyprus* sa- porem et odorem sugentes referant, idoneque in praetio habebantur, sicut *botri* in Italia et alibi muscatellini. Hinc ergo *botris* uvarum odoratis- simis et sapidissimis, sponsa sponsum dilectissi- mum confert. Hinc *Delrio*.

PRIMUS SENSUS

ANQUEAT,

De Christo et Ecclesia.

Ait sponsa: Sicut sponsus meus Christus ob passionem pro me oblatus mihi est *vinculus myrrhae amarae*, sed *odoratus*, qui *jugiter* inter ubera, id est in corde meo commoratur, et ab eo commemoratur: sic pariter idem est quasi *hotrus cypri*, qui ejus ad instar mihi odoratus et gusta suavissimus est. Sicut enim *cypri*, sive *cyprus*, expiit fetores odorem, sic Christus sua passione et gratia expiit fetores scelerum: *וּבְרִיחַ cypri* enim hebraice idem est quod *expulatio*; unde vertunt nonnulli, *botris expulatio*, vel *redemptio*nis *iniquitatis*, vel *prospici*o- nis. Hec omnia enim significat *cypri*, q. d. *di- lectus meus ob passionem mihi est dilectus myr- rhae amarae*; sed hanc amaritatem legit, expulit et dulcorat fructus redemptionis *botris* pro eam co-

quibus, qui instar botri cypri mihi iucundissimi et suavissimi est. Nam, ut ait S. Paulus, *Ephes. cap. ii. 4.* « Deus, qui dives est in misericordia, propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos, et cum essemus mortui peccatis, concivificavit nos in Christo (cujus gratia etis salvati), et consederet fecit in celestibus in Christo Jesu: ut ostenderet in visceribus supervenientibus abundantes divites gratia sue in bonitate super nos in Christo Jesu. Gratia enim estis salvati per fidem. Item, *Rom. cap. iii. 24.* « Justificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem, per fidem in sanguine ipsius, ut ostensionem justitie sue, propter remissionem precedentium delictorum in sustentatione Dei; ad ostensionem justitie ejus in hoc tempore. *Tit. ii. 12.* sit ipse justus, et justificans eam, qui est ex fide Jesu Christi. »

Unde Hieronimus sic explicat, *q. d.* Christus sponsus meus est mihi pro grandi botro expiatorio in Engaddi vineis, arvarum nique magnitudinis foribus, nato in regione, inquam, Engaddi, hoc est in *fonte emersionis*. Ea enim est mystici verbi vis, et rei gratia concedens interpretatum. Siquidem mens Christus semetipsum antitypum, et summum dedit qui me redemit pretium, hic ipse clavus et lancea confixus, atque et cruce quasi in torculari expressus grandis botrus, velut fons in cuius sanguine manat et aqua. Ex quo ego lavari lustrata emersi expiata, et omni deposita vetustate, instar aquilae innovata, juvenis et formosa, omni carnis peccati macula, omni vetustatis ruga, omni denique vitio emittata, obique sua ingenua in me mente haec ego odorata et effluenti myrrham, hunc botrum expiatorium anime diligo, parentis, propinquus, amicus, et omnibus meis fortius, atque adeo mihi ipsi in amore preloso, et celatum, unde ad me delatum est, summa vi nitor espere: nullo hostis metuens, nulla formidans pericula, ut tu cum Synagoga, mea enuila, habitatores terrae Chanaan, unde mire magnitudinis botrus ille ad te ab exploratoribus exportatus fuerat, perfumesces, et hoc diffusa, promissas sedes obtinere posse desperari.

Porro licet Christus dici possit botrus cypri in incarnatione, quia tunc et flos odoratissimus et jucundissimus e radice lesse, puta ex utero virginali, germinavit et effloruit: unde et Nataneus, ille est *botrus*, est nuncupatus. Item in passione, ubi velut botrus in torculari crucis pressus, omnem suum nobis effudit sanguinem. Ita S. Ambrosius in *Psalm. cxviii.* et in *Isidoro Argelitanis* qui ait: Engaddi idem est quod *oculus tentationis*. Christus crucifixus ergo est botrus cypri in Engaddi, quia in cruce tentationibus Scribarum et Iudaeorum est exagitatus. Unde et Engaddi ex Hebræo et Syro verti potest, *fons*, vel *oculus tentationis*, aut *insurrexerunt* in cruce enim Christi caro condita fuit.

Aptus tamen Christus fuit botrus cypri in fructu passionis, puta in resurrectione et gloria, quam

sibi nobisque promeruit et obtinuit. Ita Cassiodorus. Beda, Rupertus, Anselmus et S. Bernardus. Unde Hieronimus Augustodunensis ait Christum fuisse nardum in incarnatione, fasciculum myrrhe in passione, botrum cypri in resurrectione. Porro botrus cypri florum cypri est congeries et condensatio: sicut grana vinea densantur in botro uvæ; vocatur tamen hic botrus potius quam flos, quia botrus significat *congregationem*, multitudinem et condensationem, scilicet impassibilitatem, claritatem, agilitatem, subtilitatem, item liberationem patrum et limbo, ascensum in caelum, missionem Spiritus Sancti, apostolorum predicationem, conversionem gentium, cateraque Spiritus Sancti charismata, que Christus et caelis in Ecclesiam contulit, confert et coferet usque ad diem judicii, imo in omnem eternitatem. Huic sensui favet interpretatio nominum; nam *zypus*, id est cyprus, idem est quod *judæa*, vel *pachitudo*. Quid autem patriarchas resurrectione et corpore glorioso? Hunc Engaddi hebraice verti potest *fons*; vel *oculus tentationis*: quæ autem felicitas oculis beatitudinis, in qua beati oculis mentis vident Dei essentiam omnique bonum?

Porro botrus hic cypri dicitur esse « in vineis Engaddi, » ut significet botrum hunc esse prestantissimum, tum in se, tum in vicinia balsami aliarumque arborum aromaticalium, quarum vis et virtus illi afflabatur, uti notat Origenes, *homil. 2.* ex quatuor, Cassiodorus, Beda, Apolinus, S. Bernardus, *serm. 4.* S. Hieronymus in *Ezech. xxvii.*

Balsamum enim, quod omnia aromata suavitate odora, acque se salubritate liquoris superat, fecte Plinio, nasequam olim, nisi in Engaddi inscedebatur: Engaddi enim est arbor et regio juxta Jericho et mare Mortuum, in tribu Juda contra occidentem, gratissimum spirans odorem ex copia arborum odoriferarum, præsertim balsami: unde et *Asusonthanaar*, id est urbs palmarum dicta est, quod palmis et balsamis abundet. Ita S. Hieronymus, *Trahit. in Genes. cap. xiv.* et ex eo Adrichomius in *Descriptione Terra Sancta*. Balsamum autem odoratissimum, quo corpora male affecta sanat, et mortua a corruptione præservat, optime docuit resurrectionem Christi, immortalitatem, salutem et gloriam æternam, quam suis electis confert. Unde S. Ambrosius in *Psalm. cxviii.* *serm. 3.* « Engaddi, inquit, locus est in Judæa, in quo opobalsamum gignitur; si interpretationem queris, *tentatio* latine significatur. In illis enim vineis lignum est; quod si quis compungat, unguentum emittit: hic fractus est ligni; si non incidatur lignum, non ita fragrat et redoleat; cum autem compunctum fuerit arboris mura, tunc lacrymam cretillat: sicut et Christus in illo tentationis ligno crucifixus, ilacrymat populum, ut peccata nostra dilueret. *Hebr. v. 7.* et de visceribus misericordie sue fundebat unguentum, dicens: Pater, dimite illis: non enim sciunt quid faciunt, *Luc. xxiii. 34.* Tunc

Bota-
rum cy-
pri
flos
oculus
tentationis
Scribarum
et Iudaeorum
est exagitatus
Unde et Engaddi
ex Hebræo et
Syro verti potest
fons
vel
oculus
tentationis
aut
insurrexerunt

Engaddi
idem est
quod
oculus
tentationis

Bota-
rum cy-
pri
flos
oculus
tentationis

SECUNDUS SENSUS

PARTIALIS,

De Christo et anima sancta.

ergo in ligno compunctus est lancea, et exivit de eo sanguis et aqua. *Joan. xiii. 34.* omni unguento suavior, acceperat Deo hostia, per totum mundum odorem sanctificationis effundens, et quasi balsamum ex arbore, sic virtus exibat et corpore. » Et post nonnulla in eandem sententiam: « Terram movebat, et hærebat in ligno, oculum obducebat tenebris: mundum crucifigebat, et crucifixus erat: inclinabat caput, et exibat verbum: exinanitus erat, et replebat omnia: descendit deus, ascendit homo, Verbum caro factum est, *Joan. i. 14.* ut caro sibi Verbi solum in Dei dextera vindicaret, *Joan. xix:* vultu inflicto erat, et flebat unguentum: sarabæus audiebat, et Deus agnoscebat. »

Sic et Beda per balsamum, quod nascitur in vineis Engaddi, accipiens charismata Spiritus Sancti: « Et sponsus, ait, in vineis est Engaddi: quia et ipse Dominus in carne apporens, plenus est Spiritu Sancto, et ejus dona credentibus ipse largitur. » Adiditque Christum esse nardum, fasciculum myrrhe, et botrum cypri: « quia et prius discumbentem in cruce Dominum mulier devota perdidit; deinde discipuli crucifixum ad sepeliendum myrrha unctum fideles involverunt; et post hæc ipse gaudio resurrectionis mox adveniente spiritualia fidelibus dona distribuit. »

Rursus, Engaddi idem est quod *fons hædi*: unde notat haplismum, quo omnes hædi, id est peccatores et peccata, abluuntur: ita Cassiodorus, Beda, Apolinus, Anselmus, Rupertus, Philo Cappathius, et S. Gregorius quem audi: « In Engaddi balsamum gignitur, quod cum oleo pontificali benedictione christi efficitur, quo dona Sancti Spiritus exprimitur. Engaddi interpretatur *fons hædi*: hædus autem antiquitus pro peccatis immobilabatur. Quid ergo per *fontem hædi*, nisi baptismus Christi figuratur? in quo dum corpus mergitur, anima abluatur, et per illius fidem, qui pro peccatoribus mortem pertulit, anima humana a peccatis omnibus mundari se credit. » Et S. Bernardus, *serm. 44.* « In fide et lenitate sanctum facit illum, et dabit illi non oleum, sed balsamum in vineis Engaddi. Nec enim dubium ex fonte hædi proflere charismate meliora, cujus utique unctio hædus vertit in agnos; et de sinistra transfert in dexteram peccatores, abundantius quidem ante perfusus unctioe misericordie, ut ubi abundaverunt delicta, superabundet et gratia. » Et superius post principium sermonis: « Ergo vineas Engaddi dicit plebs Ecclesie, que habet balsami liquorem, spiritum mansuetudinis, in quo parvulorum adhuc in Christo teneritudinem blande fovet, et dolores penitentium consolatur. Sed si quis frater in aliquo delicto preoccupiedus fuerit, vir ecclesiasticus, qui hunc spiritum jam accepit, erubuit hujusmodi mox instruere in eodem spiritu lenitatis, considerans seipsum, ne et ipse tentetur. In hoc typo quoque baptizandi sunt, etiam copiosius Ecclesia oleo materiali unguere consuevit. »

Christus anima sancta. Botrus cypri est in meditatione et imitatione passionis et resurrectionis ejus, ac præcipue in assumptione S. Eucharistie, que est memoriale passionis ejus. In ea enim bibitur sanguis Christi sub specie vini. Unde Zacharias ix, 27, Eucharistiam vocat et frumentum electorum, et vinum germinans virgines. » Ipsa ergo similis botro cypri: primo, quia continet sanguinem Christi, velut botrum expressum in torculari crucis; secundo, quia ipsa est esca suavissima, que animam celestibus deliciis, gratis et gaudiis inebriat; tertio, quia per ipsam resurgemus ad vitam beatam et immortalam, uti Christus ait, *Joan. vi. 55.* Audi S. Bernardum, *serm. 44.* « Si dilectus in myrrha, multo magis in botri suavitate. Ergo Dominus mens Jesus myrrha mihi in morte, botrus in resurrectione, seipsum mihi saluberrimum temperavit in potum, in lacrymis, in mensura. Mortuus est propter peccata nostra, et resurrexit propter justificationem nostram, *Rom. iv. 25.* ut peccatis mortui justitie vivamus. Itaque tu, si peccata luxuristi, hiberni amaritudinem: si autem jam respirasti in spem vite vite sanctiori, mutata est tibi myrrha amaritudo in vinum, quod legitur cor hominis, » *Psalm. cxv. 15.*

Secundo, idem S. Bernardus, per botrum cypri accipiens vinum optimum, quod nascitur in Cypro insula, per illud accipit fervorem et zelum justitiam: « Etenim, inquit, si amas Dominum Jesum toto corde, tota anima, tota virtute tua, numquid si videris ejus injurias contempnuntque, ferre ulla tenus ergo animo poteris? minime: sed mox arreptus spiritu iudicii, et spiritu ardoris, et tanquam potens crapulatus a vino, repletus zelo Phinees, diceas cum David: Tabescere me fecit zelus meus, quia oblitus sunt verba tua inimici mei; et cum Domino: Zelus domus tue comedit me. Vinum est ergo fervidissimum zelus iste, expressura de botro cypri, et calix inebrians Christi amor. » Et post nonnulla: « Botrus cypri dilectus meus mihi in vineis Engaddi, hoc est, zelus justitiam amor dilecti mei mihi in affectibus pietatis. »

Tertio, Nysenus, Origenes, Theodoretus et Philo, qui per botrum cypri accipiunt botrum florentem, necdum uvas producentem, per eum intelligunt Christum, qui inebriantibus exhibet suaviter quendam odoris, quo proficiunt, ut jam materia præbeat vinum amoris et fervoris. Audi Nysenum, *homil. 3.* « Qui natus est puer Jesus in iis qui ipsum susceperunt, diverse proficit sapientia, et ætate et gratia; non est idem in omnibus, sed pro modo ejus in quo est, quatenus is qui ipsum cepit, est idoneus, talis apparet aut infans, aut proficiens, aut perfectus convenienter botri naturæ, qui non semper cernitur in vite in eadem for-

UNIVERSITÄT

UNIVERSITÄT

ma, sed formam mutat cum tempore florens, perfectus, maturus, vinum factus. Proficitur ergo vinum fructu suo, quod nondum sit matura et tempore ad vinum, sed expectat plenitudinem temporum; non tamen tanquam omnino expertus fructuum deliciarum. Per florem namque certam significat spem de futura gratia: certa autem spes de gratia est fructus sui qui per peccatum expectant. Idque « in vineis Engaddi, » hoc est, in loco pingui ubi cives alias radices agunt, hoc est in profunda cogitatione et meditatione, que suum pietatis animus subministrat, quo crescat, et ex flore in fructum virtutis et charitatis transeat. Audi et Origenem, *homilii 2* ex quatuor: « Verbum divinum, in quibus vera vitis efficitur, hinc repente in maturo botro producit et dulces; nec repente ex eis efficitur vinum suave et beatificans cor hominis, sed primo producit suavitatem tantummodo odoris in florem. Botrus vero hic florens esse memoratur in vineis Engaddi, quod interpretatur *oculus tentationis*, ut gratia fragrantia ipsius inmittatur in mentis anime, ut post hanc pati possit acerbam tribulationem et tentationem, que propter verbum Dei credentes excitantur, et ita deorum maturitas ejus dulcedinem prebet. » Hinc addit Origenes florem cyprum habere vim calidissimam. Christum ergo hic esse botrum cyprum, sed peccatores vocare venit, ut resurgant in resurrectione prima, qui fuerant per peccatum mortui; et hoc in fonte hedi, in fonte baptismi, in lavacro regenerationis, quo regenerati sunt oves, qui fuerant hedi; sunt sancti, qui fuerant peccatis obnoxii. »

TERTIUS SENSUS

PRINCIPALIS

De Christo et B. Virgine.

Christus in cruce B. Virginis fuit fasciculus myrrhe; in resurrectione vero botrus cyprum, cum ei primo apparet omnem passionis motorem absterit, cumque in gaudium exultationis converterit. Ita Rupertus: « Isidorus, inquit, dilectus meus mihi et fasciculus myrrhe, quia moriturus; et botrus cyprum erat, quia resurrecturus, et ultra non moritur. Botrus, inquam, cyprum, videlicet terre vel insule, botros produces, vinumque optimum afferendis; quia non quocumque, sed optimum est vinum resurrectionis, et hoc in vineis Engaddi, id est *fontis hedi*: hoc enim interpretatur Engaddi. » Causam subjicit: « Cur ergo ita dixerit? Idcirco nimirum, quia mens iste dilectus non justos, sed peccatores vocare venit, ut resurgant in resurrectione prima, qui fuerant per peccatum mortui; et hoc in fonte hedi, in fonte baptismi, in lavacro regenerationis, quo regenerati sunt oves, qui fuerant hedi; sunt sancti, qui fuerant peccatis obnoxii. »

VOX SPONSI.

VERS. 14. ECCE TU PULCHRA ES, AMICA MEA, ECCE TU PULCHRA ES, OCELLI TUI COLUMBARUM.

ECCE TU PULCHRA ES, AMICA MEA, ECCE TU PULCHRA ES. — Septuaginta, ecce es speciosa, proxima (Symmachus, *ecce es speciosa*; S. Ambrosius, *bona*, Chaldaeus: « Quando fasciculus filii Israel voluntarius regis tui, ipse in verbo suo laudabat eos in consistorio angelorum quatuor, et dicebat: Quam pulchra sunt opera tua, illa meae dilectae meae congregatio Israel in tempore, quo facis voluntatem meam, et laboras in verbis legis meae. »

Quoad seriem dramaticam, sponsus in accubitu suo mensam ingredientem ad se sponsum contemplantis, et nardi ejus suavolentiam sentiens, se deinde discendens, sed post parietem auscultans, et audiens illam apud suas socias adeo commendare sponsum, dicendo: « Fasciculus myrrhe dilectus meus mihi, inter thera mea commemorabitur. Botrus cyprum dilectus meus mihi, in vineis Engaddi, » sese continere non potuit, quin ad illam regressus illi vires amoris rependeret, ejusque pulchritudinem dilaudaret. Admirans ergo eam iterato ait: « Ecce tu pulchra es, amica mea,

ecce tu pulchra es, » que geminatione, neque ad adverbio demonstrandi ecce, eximium et admirabilem esse pulchritudinem significat. Sicut enim sponsa geminam sponsum pulchritudinem celebrat, puta passionem in fasciculo myrrhe, et resurrectionem in botro cyprum: sic vicissim sponsus geminam sponsum pulchritudinem rogerit et repetit. Ita Theodoretus.

Porro propria femininarum et sponsarum dos est pulchritudo: ut in ipse adeo sunt phycosomae et avidae ornatae. Hinc Anacreon poeta: « Natura, inquit, deit tauru cernua, equo unguas, lepori velocitatem, leoni rictum dentium, natate piscivoli, volare avibus, viris prudentiam. Quid feminis? formositas pro parvis et lanceis est,

Ut terram et ligna percipit,
Que vultu pulchro fovimur.

PRIMUM SENSUS

ADEQUATUS,

De Christo et Ecclesia.

Christus dilaudat Ecclesiam pulchritudinem, eamque iterando, duplicem, uno multiplicem esse significat, scilicet internam, et externam que ex interna dimanat: internam scilicet esse in fasciculo myrrhe, et botro cyprum, id est in jugi meditatione et imitatione passionis et resurrectionis Christi; externam vero in mundo, id est in humilitate et modesta exteriori, que omnibus gratum suum odorem aspirat, juxta illud *Paul. xlvj. 11*: « Omnis gloria ejus filie regis ab intus, in fimbriis aureis circumamicta varietatibus. » Ita Cassiodorus, Beda et Philo Carpathius, qui internam sanctitatis decorem collocant in pura sanctaque conscientia, externam in honesta et sancta conversatione. Vera enim pulchritudo vita est in interno decore, a quo externus dimanat; alioquin exterior et asellitus, laevis est, non decor.

Causam amoris addit, dicens, *amica mea*: Septuaginta, *proxima mea*; Symmachus, *sollicita mea*; Hebraea *7227 rucit*, id est *conversio mea*, que mecum vivit, et in mensa mea posceris. Plato, dialog. De Amore, docet pulchritudinem esse gratiam et vequistatem, que intentionem oculos animoque ad sui amorem allicit, indeque grecos vocari sacis, quod omnes ad se trahit, id est vocet et invitet. Hoc apud homines verum est, ibi enim pulchritudo est causa amoris: at non apud Deum: ibi enim vice versa amor et amicitia est causa pulchritudinis. Deus enim amat homines, non quia pulchri sunt; sed amando eos facit pulchros, et amore suo digni sint. Amor enim Dei est principium et causa omnis boni et pulchri. Deus enim est ipsa essentialis, immensa et incomprehensibilis pulchritudo: ac quia illa redimat, hinc ex immensa bonitate eam in homines et creaturas ceteras effudit, eoque magis, quo magis sibi

vicinis et propinque sunt: qui ergo prope accedunt ad Deum, hi prope ejus pulchritudinem participant; et qui propius, hi magis; et qui proximae, hi maxime. Anima enim similes est speculo: quod si rebus pulchris approximet, pulchram in se speciem formamque suscipit; si vero deformibus, deformem. Ita Paulus: apud Theodoretum quem audi: « Quoniam exprobo a tergo vitam, expurgata a Verbo anima, solis circulum in se suscepit, et simul reluxit eum luce, que in ipsa apparuit, propterea ei dicit Verbum: Pulchra facta es, que mea luci appropinquasti, per appropinquationem atraheas dispersionem pulchritudinis. Ecce es, inquit, pulchra, propinqua mea. Deinde cum se confabulet, et eam veluti in quadam accessione contemplantis esset pulchritudinis, rursus eandem repetit orationem: Ecce tu pulchra es; sed prius quidem eam nominavit propinquam, hic autem eam, que cognoscitur ex specie oculorum: Oculi enim tui columbarum. » Hinc accedit S. Ambrosius in *Psal. cxviii*, *serm. 3*: « Quoniam inquit, cognoverat Ecclesia mysterium, et pro totius mundi redemptionem crucifixum dominum Jesum predicabat, meretur audire: Ecce es bona, que non bonum dicit; et ipsa bona es que vidisti glorie: meret deo, et ipsa speciosa es et decora. Quia dicit Christum dicere: Bona es, decora es, nisi illud Evangelicum: Constantis esto, filia, remissa sunt tibi peccata tua? » Nam sponsa sponsum velut fasciculum myrrhe collocat inter dextra, id est in corde suo: ab illius ergo decore decora, ab illius fulgore fulgida effecta est.

Amalgama duplex pulchritudo Ecclesie est: prima, in presenti vita per gratiam: gratia enim est ipsa venustas anime, quia facit eam divina consortem nature, parem angelis, similem Christo, amicum et filium Dei. Gratiæ enim est summa participatio Dei, ejusque sanctitatis et decoris immensa. Secunda, in futura vita per gloriam: hæc enim est pulchritudo non viatorum, sed beatorum et angelorum. Ita Origenes, *hom. 3* ex 4: « Speciosa, ait, est hæc Ecclesia: cum proxima est Christo, et cum imitatur Christum. Quod vero Baravi: Ecce es speciosa, potest ad futuram seculum pertinere, ubi cum non solum imitatio, sed ipsa sui perfectione famosa est et speciosa, et ibi dicit esse oculos ejus columbarum. » Vers. 5. Augustinus: *Psalm. cxlvj*: « Summa pulchritudo, inquit, est justitia, » quæ sicut pulchritudo decoris est: justitia inter se membrorum omnium proportio et harmonia, cum quadam coloris varietate: sic anime pulchritudo est justitia, quam omnibus animæ viribus corporisque membris id quod suum est, assignat, itaque per omnia hominum compositum dissonorum efficit, ut patuit in justitia originali, quam habuit Adam ante peccatum, et magis in justitia Christi ac B. Virginis. Et Clemens Alexandrinus, *lib. III* *Psalm. cap. 11*: « Pulchritudo optima, simul est pulchritudo

anima, cum fuerit ornata Spiritu Sancto, et his que ab eo oriuntur, inspirata iustitia, iustitia, prudentia, fortitudine, temperantia, honorum amore, et pudore, quo nullus color nitidior unquam visus est. » Et B. Isidorus Palusius, lib. III, epist. 31 ad *Lampetium Episcopum*, ubi inter alia sic haec: « Ut corpore pulchritudinis norma, membrum apta proportio est: ita etiam extrema spiritualis pulchritudinis linea, in virtutum mediocritate consistit. » etc.

SECUNDUS SENSUS

PARTIALIS.

De Christo et anima sancta.

Præter jam dicta, primo, S. Gregorius duplicem animam pulchritudinem assignat, duplicem charitatem, Dei solliciti et proximi: « Bis pulchram, inquit, sponsam vocat: quia cui dilectionem sui et proximi donat, geminam pulchritudinem ei inserit, qua delectatur, et quam laudat. »

Secundo, pulchra est anima dupliciter, primo, in actione; secundo, in contemplatione: ita tres Patres apud Theodoretum.

Tertio, pulchro est iustus dupliciter primo, pulchritudine et sanctitate animæ; secundo, corporis, juxta illud de virgine: « Ut si sancta corpore, et spiritu, » I Cor. vii, 34: ita iustus et Anselmus.

Quarto, S. Bernardus, serm. 43, duplicem pulchritudinem interpretatur, penitentiam et humilitatem, per quam innocentia amissa recuperatur. Censet enim S. Bernardus sponsam a sponso in accubitu suo residentem de delectibus fuisse reprehensam, sed enim placentia sua dardo, id est humilitate humique confessione, unde ab eo hic sponsa pulchritudinem celebrari. « Etenim presumptionem, inquit, correptione, correptionem emendatione, emendationem remuneratione secuta est. Adhuc dilectus, amovetur magister, rex disparet, dignitas exiit, reverentia ponitur. Cedit quippe fastus, ubi invalescit affectus. Et sicut quondam quasi amicus ad amicum Moyses loquebatur, et Dominus respondebat: ita et nunc inter Verbum et animam, ac si inter duos vicinos, familiaris admodum celebratur confabulatio. » Et post nonnulla: « Decor anime humilitas est. Non a me ipso hoc dico, cum Propheta prior dixerit: Asperges me hyssopo, et mundabor, Psalm. l, 9: humilis herba et pectoris purgativa, humilitatem significans. Hæc te post gravem lapsum rex et propheta lavari confidit, et sic niveum quendam innocentiam recuperare candorem. »

TERTIUS SENSUS

PRINCIPALIS.

De Christo et B. Virgine.

Beata Virgo fuit ad mirandum pulchra, tum corpore, tum longe magis anima et mente.

S. Bernardus duplicem pulchritudinem B. Virgini assignat, summam innocentiam et summam humilitatem. Post verba enim jam citata subdit: « Verum in eo qui graviter peccavit, etsi amanda, non tamen admiranda humilitas. At si quis innocentiam retinet, et nihilominus humilitatem jungit, nonne is tibi videtur geminum animum possidere decorem? Sancta Maria sanctitumque non amisit, et humilitate non caruit; et ideo concepit vitæ rex decorem ejus, quia humilitatem innocentiam ancilla suam, Luc. i, 48. Ergo beati, qui custodiunt vestimenta sua munda, videlicet simplicitatis et innocentiae; si tamen et decorem induere humilitatis adiciant. Profecto audiet quæ hujusmodi invenitur: Ecce tu pulchra es, amica mea, ecce tu pulchra. »

Rursum, Rupertus geminam pulchritudinem B. Virgini interpretatur, virginitatem et maternitatem Dei. Vide dicta *Prover. xxxi, 25*, ad illa: « Fortitudo et decor indumentum ejus. »

Denique Hugo Victorinus in serm. De *Assumpt.*, qui extat sub eadem tom. II, duplicem Virgini pulchritudinem accipit, virginitatem et humilitatem: « O qualis, ait, societas, totus pulcher totam pulchram sibi sociat. Ego totus pulcher, et tu tota pulchra. Ego per naturam, et tu per gratiam. Ego totus pulcher, quia totum quod pulchrum est, in me est. Tu tota pulchra, quia nihil quod turpe est, in te est. Pulchra in corpore, pulchra in mente. In corpore pulchram te facit integritas virginitalis: in mente pulchram exhibet virtus humilitatis. Tota ergo pulchra es, corpore nivea, mente sincera. » Et nonnullis interjectis: « Nec alia talem docebat, nec alius tali inveniri poterat. O digna digni, formosa pulchri, munda incorrupti, excelsa Altissimi, mater Dei, sponsa Regis æterni. »

OCULI TUI COLUMBARUM.

Columba symbolum sancti amoris, fidei et castitatis conjugalitatis; nam in columbaribus mas sua columbe soli applaudit, nec aliam querit. Unde Poeta:

Exemplo junctæ tibi sistit in amore columba,
Moscus et totum femina quæritur.

PRIMUS SENSUS

TOTALIS.

De Christo et Ecclesia.

Pulchritudo hominis maxime cernitur in facie et oculis; in oculis enim refulget cor et anima, omnesque animæ affectus. Unde S. Augustinus in *Psalm. xli*: « Oculi, ait, membra carnis sunt et fenestree mentis. » Et Cicero, lib. III de *Orat.*: « Imago animi vultus est, indices autem oculi. » Sponsæ ergo decorem sponsus maxime ab oculis dilaudat, quod eos habeat non vulpinos,

non vulpinos, non vulturnos, id est non eos, quos, fraudulentes, et simulatos, non invidios et, « non gyrovagos spectantes ad prædium; » id est similes, id est, primo, simplices, candidos, ingenuos; secundo, pudicos, ita Origenes; tertio, rectos, columba enim non oblique aspiciunt, sed recta; quarto, amantes et amabiles, columba enim non torve intuentur, sed blande et amantur; quinto, placidos et mansuetos: ita Buda: « Oculi, inquit, tui columbarum, id est, oculi cordis tui simplices et mundi, atque ab omni duplicitate fallendi ac simulandi prorsus immunes. Item oculi tui columbarum, quia sensus tui spiritali sunt intellectus præditi. Item oculos columbarum habet amica Christi, quia omnis que illum varèter intuetur amat, nullo exteriorum rerum appetitu interverto more accenditur, nulli viventium animarum quod infire meditatur: quod columbinæ fertur esse mansuetudinis, quæ cuncta que occurrunt simplici, miti et humili corde contemplantur. » Et S. Bernardus, serm. 43: « Oculi tui columbarum. Jam, inquit, non ambulat in magnis, neque in mirabilibus super te: sed instar simplicissimæ volucris contenta es simplicioribus, nihil in foraminibus petre, mes vulvibus immorans, et libenter ea que sunt de me distinxit, incarnato et passo, oculo invidens columbinæ. » Septuaginta vertunt, *oculi tui columbarum*, id est columba, in Dominativo plurili, *q. d.* Oculi tui adeo belli, candidi, amabili sicut, ut non tam columbinam, quam columbas sensus videantur: columbas ergo gavis in oculis, quia quidquid pulchrum et amabile est in columbis, hoc oculis tuis exhibes et representas, quale est *premo*, modestia et pudicitia; *secundo*, quod in amore pro cuncta gemit; *tertio*, quod pudicitia, sordida et latens fugit; *quarto*, quod in petris sibi nidos construit; *quinto*, quod gaudet aquis, residetque juxta flumina. Audi S. Gregorium: « Cujus (sponsæ) oculi bene columbarum esse perhibentur; quia dum in temporalibus gemit, et ad æterna desideria rapitur, in simplicitate sensus suos custodit; et carnalis concupiscentias detestatur. Columba quippe in amore pro cuncta gemit. Et bene sancta anima columbe comparatur: quia dum reprobi quærit in amore mundi garrulit et lætatur, mens electa in celesti desiderio atteritur, quia timet ne amittat quod diligit, dum differtur. » Subdit deinde: « Possunt etiam per oculos columbarum Ecclesiarum predicatorum intelligi, qui simplicitatem, quam prædicant, servant, et visibilia contententes, ad æterna cum magis gemibus anhelant. » Et Psellus apud Theodoretum:

« Jucundis, ait, oculis es præditi columbe virginis, cum oculos tuos ab errore averteris, et eos in me Creatorem tuum intenderis. Columbe autem oculos memorat, ut purum virginis obtutum significet. Tam mundos enim oculos habet, ut pariter pulcherrimum sponsum aspiciat. »

Symbolice, liugo, lib. I de *Institut. monastic.*

cap. III, per *duos oculos columbe* accipit memoriam et intellectum: « Duo, inquit, habet oculos, dextram et sinistram, memoriam et intellectum: in hoc futura providet, in illo tractata desinit. Hos oculos clausurunt in Ægypto patres nostri, quoniam non intellexerunt opera Dei, nec fuerunt memores multitudinis misericordiarum ejus. »

Anagogice, Origenes per *duos oculos* accipit Filium et Spiritum Sanctum, quos anima videlicet in celo, æquæ visione beabitur: « In futuro saeculo, inquit, ubi anima jam non solum imitatione, sed et ipsa sui perfectione formosa est, dicit esse oculos esse columbas, ut duorum oculorum columbe dicit intelligantur esse Filius Dei et Spiritus Sanctus. »

Mystice, S. Gregorius, Anselmus et alii per oculos, Ecclesie accipiunt doctores et predicatorum, quibus septem columbe dotes, id est, septem dona Spiritus Sancti, adaptat Honorius Augustinensis: « Columba quippe, ait, in petra nidificat, alienos pullos nutrit, pura grana eligit, felle caret, rostro non lædit, juxta fluenta habitat, gratiam volat. Sic Ecclesia in petra, id est Christo, fide et opere edificat; alienos a verbo Dei, verbo et exemplo nutrit, puras sententias de libris gentilium vel hereticorum eligit, malitia invidia caret, neminem detrahendo lædit, juxta fluenta Scripturarum habitat, ut raptus accipitrum, istud demonum evadat, multos secum trahere ad gaudia laborat. » Hæc deinde adaptat prophetis et apostolis: « Unius columbe, id est Ecclesie, ante adventum Christi, oculi prophete fuerunt, qui æternum lumen Christum prævidit: unde et *videntes* dicebantur. Alterius columbe, scilicet Ecclesie post Christi adventum, de eodem populo oculi apostoli castiterunt, qui cum ad verum lumen Christum perduxerunt. Dicit ergo sponsus: O amica mea, cui omnia secreta Patris mei patefacti, quia te nardo, carnis mee sanavi, myrrha mortis mee redemi, bostro resurrectionis inebriavi, ecce in presentia mea tu es pulchra in fide, ecce coram hominibus tu pulchra es in operatione; quia oculi tui, id est provisoris tui, sunt simplices sicut oculi columbarum, scilicet et prophete et apostoli doctores Ecclesie. Oculi enim ducunt hominem, ne in lapidem offendant: ita doctores ducunt Ecclesiam ad vitam, ne in legem Dei in lapide scriptam offendant. »

SECUNDUS SENSUS

PARTIALIS.

De Christo et anima sancta.

Columba symbolum est innocentie, ideoque Sancti vocantur columbae, ait S. Basilius in *Psalm. xxxvi*. Unde S. Chrysostomus, hom. 4 de *patientia Job*: « Vir, inquit, erat in terra Hus nomine Job; columba in medio accipitrum, ovis in medio luporum, stella in medio nubium, lilium in medio spinarum, et justitia germina in oppido mi-

oculi doctores, membra et intellectus.

Anagogice, Filii et Spiritus Sanctus.

Mystice, doctores.

Septem dona Spiritus Sancti, adaptat Honorius Augustinensis.

Ante adventum Christi, oculi prophete fuerunt.

Post Christi adventum, oculi apostoli fuerunt.

Ante adventum Christi, oculi prophete fuerunt.

Post Christi adventum, oculi apostoli fuerunt.

Ante adventum Christi, oculi prophete fuerunt.

Post Christi adventum, oculi apostoli fuerunt.

Ante adventum Christi, oculi prophete fuerunt.

Post Christi adventum, oculi apostoli fuerunt.

Ante adventum Christi, oculi prophete fuerunt.

Post Christi adventum, oculi apostoli fuerunt.

Ante adventum Christi, oculi prophete fuerunt.

Post Christi adventum, oculi apostoli fuerunt.

Ante adventum Christi, oculi prophete fuerunt.

Post Christi adventum, oculi apostoli fuerunt.

Ante adventum Christi, oculi prophete fuerunt.

Post Christi adventum, oculi apostoli fuerunt.

Ante adventum Christi, oculi prophete fuerunt.

Post Christi adventum, oculi apostoli fuerunt.

Oculus
est
sensus
visus

quidam. » Oculi autem columbae maxime denotant intentionem sinceram et rectam animae sanctae: columba enim rectum habet intuitum, ut dixi, non obliquum. Oculus enim, primo, intendit in id ad quod deinde dirigit manus et pedes, ut eodem tendat; oculi vero columbae tota designantur in id quod aspiciunt: sic anima sancta, primo, sola intendit in Deum ut finem, ac deinde ad illum omnes gressus et actiones dirigit. Secundo, sicut oculus intendens in rem aliquam, eius speciem in se suscipit, illique assimilatur: sic anima intendens in Deum, illius formam imbibit, fitque divina, et quasi deus terrestris. Tertio, sicut oculus immediate aspicit rem quam intendit, nec medium illam admittit: sic anima, intendens Deum, illum unum spectare debet, non commoda, non honores, nec quid aliud intermedium: quidquid enim medium est, impedit intuitum et intentionem in Deum. Quarto, sicut oculi plures res simul aspicere potest lateraliter vel circulariter dispositas: sic anima in opere suo plures potest intendere virtutum fines, ut v. g. dicat: Volo orare, jejunare, studere, elemosynam dare, ut satisfaciam pro peccatis meis Deo: qui est actus penitentiae. Item ut placeam Deo amori meo: qui est actus charitatis; insuper ut honorem Deum: qui est actus religionis; ad haec, ut proximi egestati succurram: qui est actus misericordiae, etc. Et quo plures virtutum fines intendit, eo opus est melius magisque meritorium: quia hic actus, licet ut elicitus, sit unus, tamen, ut imperator, est multiplex, quia a tot virtutibus quot in eo sunt intentiones, imperatur. Hoc est quod ait Christus: » Si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum laetum erit. » Luc. xi, 34. Intuitio enim primariam bonitatem dat operi, adeoque si opus ex se sit indifferens, intentio bona efficit illud bonum, sibi quoque simile. Et Zacharias, cap. ix, 4: » Domini est oculus hominis, et omnium tribunal Israel. » q. d. Dominus est obiectum, in quod intendit oculus et intendit omnium eorum qui veri sunt Israelitae, id est servi et cultores Dei.

Huc facit versio Chaldaea, et quam recta sunt opera tua, et occupatioes tuae sicut pulorum columbae, qui mundi sunt, ut offerantur super altari meo. Intuitio enim placendi Deo, cumque colendi et honorandi in quolibet opere, illud offert Deo, illique facit quasi holocaustum. Hinc notatur per oculos columbae: columba enim erat victima, quam ubi in holocaustum deponisset Deus, Levit. cap. i. Quia et Syri columbas albas tangere, necare et edere non audebant, sed religiose colebant in honorem Semiramidis primae Assyriorum reginae, in quam eam post mortem commutatum esse fabulabatur. Unde Tibullus, lib. I, eleg. 4:

Quid refero ut vollet crebras intacta per urbes.
Alas Palaestinae sancta columbae Syri?

Vide Eusebium, lib. VIII De Praeparat. cap. vii.

Haec locum explicat S. Gregorius Nyssenus, Aes. 4: » Anima, inquit, liberata a corporali (carnali) affectione habet speciem columbae in oculis, hoc est, characterem vite spiritualis, etc. Sic quoniam purus factus est animae oculus, capax est characteris columbae et Spiritus Sancti; propterea in eam cadit, ut contempletur in sponsi pulchritudinem. Nunc enim primum in sponsi formam intendit oculus, quoniam sponsus habebat in oculis. Nemo enim potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu Sancto. » I Cor. xii, 3.

Huc accedunt Cassiodorus, Origenes, Beda, Theodoretus, Philo Carpianus et S. Bernardus, serm. 45. qui per oculos columbae accipiunt intuitum spirituum, quos scilicet anima in res non carnales, sed spirituales aspiciet, easque appetit et intendit. Porro Nyssenus, hom. 4. docet oculos columbae esse pellucidos, et habere vim speculati, adeo ut quis intuitum vultus in eis valeat contemplari: sic et animam sanctam, virtutum in quas intendit, formam et speciem in se suscipere: quare cum intendit mansuetudini, simplicitati, puritati, paci, modestiae, etc., eorum characterem et notam menti imprimere, idque illam res ipsae manustant, simplicem, puram, pacificam, modestam, etc. Idem est de vitis.

TERTIUS SENSUS

PRINCIPALIS,

De Christo et B. Virgine.

Columba index est Spiritus Sancti. Oculi columbae ergo notant septem dona Spiritus Sancti, id est plenitudinem gratiarum, quia omnes homines et angelos prececlit B. Virgo. » Nec est, inquit Rupertus, novum et ipsa septem dona discurrit oculi: nam et apud Zachariam prophetam ipsa met significatur per septem oculos, qui sunt in uno lapide Christo. Isti oculi tui sunt oculi tui, oculi columbarum, oculi omnium gratiarum. Omnium gratiarum tu facti es particeps, ex quo me castis visceribus susceperis, super quem requiescit omnia praedicta Spiritus Sancti dona, ut dicitur apud Isaiam, et in quo habitat omnis plenitudo divinitatis corporalis. »

VOX SPONSÆ.

VERS. 15. ECCE TU PULCHER ES, DILECTE MI, ET DECORUS. LECTULUS NOSTER FLORIDUS.

ECCE TU PULCHER ES, DILECTE MI, ET DECORUS. — Chaldaeus: quoniam pulchra est majestas simplicitatis tuae: quoniam in tempore, quo tu habebas inter nos, suscipit voluntarie orationes nostras.

PRIMUS SENSUS

ABEQUATES,

De Christo et Ecclesia.

Est quasi carmen antheum, in quo laus et

Oculus
est
sensus
visus

altera et reciproca, quibus est inter amantes. Laudari sponsus sponse pulchritudinem; nunc ipsa modeste, reverendo et reverenter laudem omnem in sponsum recipit et reflectit, ac ab eo se omnem suam pulchritudinem, hoc est, remissionem peccatorum, iustitiam, gratiam, puritatem, bonae operandi mansuetudine officiam accepisse profitetur, q. d. ait Hortulanus: Laudes meas eximias a te, o sponse, cum rubore audio; sed ego te solum illis maxime dignum iudico: si quid enim in me est pulchritudinis et iustitiae (quod sentio quam sit exiguum), gratulium donum est, et ab inextinguendo pulchritudinis et iustitiae, ac bonitatis tui fonte in me deductum atque collatum. Tu nunc quoque per te solus pulcher es, et nunc maxime resumpto immortalis corpore decorus et egregius; imo vero ipsimet es pulchrum, extra aleam pulchrorum omnium positum, patrem gloriae refugentia et substantiae expressa idea, cujus participatione quaevisque pulchra sunt, pulchro potius similia, quam pulchra dicenda esse videantur. Sic et S. Gregorius, Cassiodorus, Beda, Justus, Anselmus, Rupertus, qui Christum aiunt pulchrum in divinitate, decorum in humanitate. Et S. Bernardus, serm. 45, eundem pulchrum sit in natura, decorum in gratia: » Quam pulcher es angelis tuis, inquit, Domine Jesu, in forma Dei, in die aeternitatis tuae, in splendoribus sanctorum ante locustem gemitus, splendor et figura substantiae Patris, et quidem perpetuus, minime quoque factus candor vite aeternae! Quam mihi decorus es, Domine mi, in ipsa tui huius positione decore! Etenim ubi te oxianivisti, ubi naturalibus radiis lumen indeficiens exiisti, ibi pietas magis emicuit, ibi charitas plus effulsit, ibi amplius gratia radiavit. Quam clara mihi oris stella ex Jacob, Num. xxxiv, 17, quam lucidus flos de radice Jesse egredieris. Isai. xi, 10, quam jucundum lumen in tenebris visitasti me oriens ex alto! Quam spectabilis et stupendus etiam in virtutibus supernis in conceptu de Spiritu, in actu de Virgine, in vite innocencia, in doctrina florentis, in orationibus miraculorum, in revelationibus sacramentorum! Quam doneque rutilans post oceanum, Sol iustitiae, de corde terrae resurgis, quam formosus in cielis tua demum, Rex gloriae, in alta caelorum ter rediisti! Quomodo non pro his omnibus animi oesa mea dicunt: Domine, quis similis tibi? »

Propheta S. Augustinus, Praefat. in Psal. xlii: » Nobis, inquit, iam credentibus ubique sponsus pulcher occurrit. Pulcher Deus Verbum apud Deum, pulcher in utero virginis, ubi non amisit divinitatem, et sumpsit humanitatem. Pulcher natus infans Verbum, quia et cum esset infans, cum suggeret, cum manibus portaretur, oculi locuti sunt, angeli laudes dixerunt. Magos stella direxit, adoratus est in presepi, cibaria mansuetorum. Pulcher ergo in oculo, pulcher in terra, pulcher in utero, pulcher in manibus parentum, pulcher in miraculis, pulcher in flagellis, pulcher invitans

ad vitam, pulcher non curans mortem, pulcher deprensus animum, pulcher recipiens, pulcher in limbo, pulcher in sepulcro, pulcher in caelo, pulcher in intellectu. »

Denique Christus tam anima quam corpore fuit pulcherrimus, utpote formato a Spiritu Sancto, iuxta illud: » Speciosus forma pro filiis hominum. » Psal. xlii, 3. Iline in vultu Christi aliquid sidereum, imo majestas divinitatis radiabat, ut docet S. Hieronymus in Math. cap. ix. Sapienter Tertullianus, lib. De Cultu feminar. cap. ii: » Accusandus, inquit, decor non est, ut felicitas corporis, ut divinae plationis accessio, ut animae aliqua vestis urbana. » Unde et Nyssenus, Orat. Cateches. cap. vi, ait hominem a Deo creatum vultu et specie formosum, ut imaginem ceteris laus pulchritudinis, puta Dei pulcherrimi. Verum vera pulchritudo longe magis in animo, quam in corpore consistit. Nam, ut ait S. Augustinus, tract. 32 in Joannem: » Sicut anima factus in corpore, sic Deus in anima. » Et mox: » Deus ergo corporis animas, decus animi lumen. Emodius in Vita S. Epiphani Ticensis Episcopi: » Per formositas, ait, in ipso luce corporeo, index animi fuit. » Et mox subdit sacerdotem talem esse debere: » Ut lumen membrorum fulgor exsuperet. » Item et Seneca, epist. 60: » Virtus, inquit, magnum decus est, et suum corpus consecrat. »

SECUNDUS SENSUS

PARTIALIS,

De Christo et anima scripta.

S. Gregorius Nyssenus sic explicat, q. d. » Ecce pulcher es, patreus meus et formosus. Ex quo enim mihi nihil aliud esse videtur pulchrum, sed avertita sunt omnia quae ante reputabantur in bonis pulchris; non amplius mihi aberrat de bono iudicium, ut aliquid aliud existimem praeter te esse hominem et pulchrum, non illum honorem humanum, non gloriam, non splendorem mundanum, non potentiam: haec enim haec, qui aspiciunt ad sensum, homi quidem specie sunt illiuta, sed non sunt id quod putantur. Quomodo enim fuerit pulchrum, quod nullo modo consistit? Nam quod in hoc mundo est honoratum, suam habet essentiam in sola existimatione eorum qui esse existimant. Tu autem vere pulcher, non solum pulcher, sed ipsa pulchritudinis, semper talis es, omnino id quod es, nec in tempore florens, nec in tempore rursus florem abiens, sed cum vite aeternitate simul extendens speciem ac decorum, cui nomen fuit beatitudo in charis in hominibus. »

Et S. Bernardus, serm. 45, docet hic describi quomodo Verbum Dei, puta Christus, et anime in mente spiritualiter colloquantur et dissonantur: » Et Verbi quidem lingua, inquit, favor dignationis ejus; animae vero, devotionis fervor, etc. Verbo igitur dicere animae: » Pulchra es, et appellare

amicam; infundere est unde et amet, et se presumat amari. Ipsi vero Verbum vicissim nominare dilectum, et lateri pulchrum; quod amat et quod amatur, sine fictione et fraude adscribere illi, et mirari dignationem, et stupere ad gratiam. Siquidem pulchritudo illius dilectio ejus; et ideo major, quia preventivus. Medullis proinde cordis, et nitimur vocibus affectionum tanto amplius atque ardentius elamiat sibi diligendum, quanto id prius sensit diligens quam dilectum. Haec locutio Verbi infuso domi, responsio animae eum gratularum actione admiratio. Et ideo plus diligit, quod se sentit in diligendo victam; et ideo plus miratur, quod preventivam agnoscit. Unde non contenta est semel dicere pulchrum, nisi repetat et decorem, eminentiam decoris illa repetitione designans. x

TERTIUS SENSUS

PRINCIPALIS.

De Christo et B. Virgine.

Beata Virgo, uti praeceteris notat mysterium divinitatis et incarnationis Verbi in se peractum, ita praeceteris Christi Dei et hominis pulchritudinem admirabatur; unde illam cum Christo ita dissuaviat Rupertus inducit: «O ille voraciter in me veneratur, quod sim mater et virgo; ego tu illo adoro, quod sis Deus et homo. Dico ergo: Ecce tu pulcher es, dilectio mihi, et decus. Dicis mihi: Ecce tu pulchra es; et ego dico tibi: Ecce tu pulcher es. Et quod ego pulchra facta sum, ex eo la qui semper pulcher fuisi, pulchrior factus es. Nam vere in eo pulchritudinem tuam eduxisti, quod cum Deus esset, homo dignatus es fieri. Hinc tu pulcher et decorus: ita pulcher, ut sis ipsa substantia pulchritudinis; ita decorus, ut sis ipsum decus humanitatis. Vere ergo dicis mihi: Ecce tu pulchra es, et dico tibi: Ecce tu pulcher es, quia tu pulchritudo mea es. Quod ergo pulchra sum, totum tibi attribuendum est. Neque enim virga floris, sed flos virga pulchritudo est.»

Et Guilielmus Parvus, q. d. Quia tu pulcher secundum divinitatem, decorus secundum humanitatem. Tu non tantum homo, sed etiam Deus; et ideo ait Guilielmus: «Ego non tantum mater, sed et virgo; quia aeterna divinitati tuae temporaliter accessi humanitas, et mea virginitati non successit, sed accessit fecunditas. Sicut enim purus homo virginem matrem habere non potest, ita Deus homo matrem, nisi virginem habere non potest.»

LECTULUS NOSTER FLORIDUS.

Pulchrum sponsum et sponsam pulchram deest cubile et pulchra domus; utrumque hic assignat, dicens cubile et lectum herbis floribusque pulchris et odoratis esse instratum, ac domum constare ex lignis cedris et tabulis expressis.

nis. Licet enim Romae domus construantur ex solis lateribus et lapidibus, eo quod cux ibi sit tenacissima et solidissima, adeo ut concombinationes templorum et palatiorum faciant maximas et firmissimas ex lapidibus et calce, tamen in transalpinis regionibus domus sunt e lignis et tignis, inter se affixae commissis et innexis. Tacite sensata, quae oberrando per hortos et vineas spensae solis calorem, eoque decoloratam se meminera, hinc sponsum in domum et cubile, ut ibi in pace et quiete, semoti turbis et persecutionibus, vitam agent amenam et jucundam in mutuo colloquio, consortio et convivio, qualem agunt si qui elegerunt sortem Magdalene et vite contemplativae; sed sponsus a quiete hac sponsam mox evocat ad labores praedicationis et conversionis animarum, puta a contemplatione ad actionem, a pace ad bellum, a tranquillitate ad persecutiones, ab otio ad negotium, a domo ad agros et campos, ut ejus virtutem, merita et decus adgaudet. Unde subdit: «Ego flos campi, et lilium convallium.» Ita Beda et S. Bernardus, serm. 46, qui ait sponsam hinc indicare sponso thalamum ejus esse ornatum, itaque eum tacite ad illum invitare.

LECTULUS NOSTER FLORIDUS, — hebraice לְחֵילִי רִמְמוֹן, id est cubilis, hoc est viridibus herbis et floribus coopertus, ideoque virens, florens et vernans; Septuaginta pro ῥῶσιν ἄφθ., id est etiam, videntur legisse ῥῶσιν, id est ad, unde vertuntur: ῥῶσιν ἄφθονος, id est ad lectulum nostrum umbrosus, scilicet accessisti, vel accede; ita legit codex Vaticanus, Nysenus, Psellus et tres Patres apud Theodoratum, q. d. Tu, o Christe sponse mi, qui amas umbras herbarum et florum, accede ad lectum nostrum his instratum et umbrosum. Aut tu, o Christe, qui, qua Deus, es immensa lux, qua tamen homo, locum hanc umbra corporis laxasti, ut eam alias inaccessibilem quasi per rimam, imo umbram inspicereamus, ideoque umbrosus vocularis; accede ad lectum hunc floribus et frondibus vernantem pariterque umbrosum, non foris uti-ma, ita et te, decoloret solis, id est persecutionis aestus.

Verum genuina Septuaginta lectio videtur esse quam habet Origenes, homil. 2 ex duabus, Theodoratus et S. Ambrosius in Psalm. cxviii serm. 4, scilicet: ῥῶσιν ἄφθονος, id est, lectulus noster umbrosus. Sic enim habent Hebraea et Vulgata. S. Ambrosius tamen, pro ῥῶσιν pro diastolen, legit ῥῶσιν per systolen; unde vertit, acclivitate nostra opaca.

PRIMUS SENSUS

ADEQUATUS,

De Christo et Ecclesia.

Queres quisnam sit lectulus virens et floridus, in quo requiescit Christus et Ecclesia.

Respondent primo, nonnulli esse humanitatem,

Christi: in hac enim velut lectulo, sed carnis obumbrato et velato tam deitas fulgentissima Verbi, quam Ecclesiae spes conquiescit. Ita Nysenus, tres Patres apud Theodoratum, Psellus et Alanus, quom audi: «Lectulus Christi dicitur caro, quam assumpsit propter duos lecti usus. In lecto laborat homo in infirmitate, quiescit in sanitate. Similiter Christus in carne humana laboravit in infirmitatibus humanis ante passionem, quiescit in cubile carnis post resurrectionem. Et eleganter dixit: Lectulus noster floridus, quia caro Christi, quae prius in vita dormit, per mortem exoritur, at per resurrectionem refloruit. Unde dicitur Psalm. xxvii: Et refloruit caro mea.»

Secundo, Theodoratus per lectulum accipit aeternam Scripturam, quae variis sententiis quasi floribus vernat, quorum semina in se suscipiens anima sancta profert spiritum salutis. Lectulus hic dicitur umbrosus, quia a gratia Spiritus proteolus, et ab ardore peccati defensus; quod enim Israelitae erat columna nubis, hoc nobis est auxilium Spiritus. Hinc Theodoratus.

Tertio, Gislebertus per lectulum accipit fidem charitate formatam, ideoque bonis operibus virentem et florentem; per hanc enim est Deus in nobis, et nos vicissim in Deo conquiescimus. Intellectus enim hominis quaerit verum in naturali opinione, in conjectura et argumentatione quasi in lecto, sed inquieto, fallaci et falso; ad intellectus veri fidelis quaerit verum in fide divina, ibique quasi in lectulo verum, imo Deum invenit. Fides dicitur lectulus, diminutive, quia lectus, id est plena cognitio, diminutive, quia fides obscura vocant umbrosam et opacum, quia fides obscura est. «Videmus enim nunc per speculum in enigmate: tunc autem facie ad faciem.» I Cor. xiii, 12.

Quarto, lectulus Ecclesiae est integra vita, et bona pariterque conscientia fidelium, cujus flores sunt virtutes quolibet: in his enim tam Christus quam Ecclesia velut in lectulo placide conquiescit, latius quieturus in fisdem in felicitate aeterna; quare ibi animae fideles et beate erunt lectus omni dote, tam gratiae, quam gloriae ornatis; et jucundissimus tam sibi, quam Christo. Hinc facit Versio Childrei, in tempore quo tu habitas in lectulo nostro dilecto, alii nostri multi sunt super terram, et crescimus et multiplicamur sicut arbor quae plantata est iuxta fontem aquarum, cujus folium pulchrum est, et fructus ejus multus. Lectulus enim, ait Honorius, est bona conscientia, in qua, ut in lecto, secura quiescit anima cum Christo; quando se orando et legendo exeroet, et amore Dei liquecit, et floridus est, quando aliis exempla bonae vite praebet. Hic sensus valde appositus est.

Quinto, Cassiodorus per lectulum accipit pacem et tranquillitatem Ecclesiae, qua dum gaudet, liberius vaet vigilis, jejuniis, orationi, contemplationi, adeoque omnibus bonis operibus li-

ret, atque, ut ait Beda, prolem fidelium fidei flore redolentem Deo dignit ex aqua et Spiritu Sancto.

Symbolice, Apertus per lectulum accipit sepulchrum Christi, quod floridum dicitur ob aromata ex floribus confecta, quibus Magdalena et socia unxerunt corpus Christi. Addit Guilielmus Parvus lectulum, id est sepulchrum Christi, dicit floridum, quia Christus ex eo tertia die gloriosus resurrexit: tunc enim quasi refloruit caro Christi. Ergo lectulus noster floridus, id est resurrexerunt carne tua, o Christe, vernabit illa floribus novae resurrectionis, juxta illud: «Refloruit caro mea: et ex voluntate mea confitebor ei,» Psalm. lxxvii, 7.

SECUNDUS SENSUS

PARTIALIS,

De Christo et anima sancta.

Lectulus Christi et animae sanctae est mens casta, sancta, et studio virtutum dedita, quae flores et fructus omnium bonorum operum progeminat; quare ipsa est decora per ornamenta virtutum, et odorifera exemplis sanctorum actionum. Lectulus hic est umbrosus, ut vertunt Septuaginta, quia mens sancta sub umbra Christi in se inhabitans secreta degit, ne uratur vel ardore tentationis, vel algore torporis, vel aestu nimii fervoris; quare illi fidenter dicit: «In umbra tua vivemus in gentibus,» Thren. iv, 20. Nam sola mens sancta in Christo defixa verum habet quietem; quia mens conceptivissima dedita, illarum ventibus fluctat, et mille perturbationum ventis agitur, juxta illud: «Impii autem quasi mare fervens, quod quietere non potest, et redundat fluctus ejus in conculationem et lutum. Non est pax impiis, dicit Dominus,» Isai. cap. lvii, vers. 21: ita S. Ambrosius, De Isaac et anima, cap. iv: «Ubi enim, inquit, requiescit Christus et Ecclesia, nisi in operibus eius plebis? Denique ubi impudicitia, ubi superbia, ubi iniquitas, ibi, ait Dominus Jesus, Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet,» Matth. viii, 20. Lectulus ergo Christi est castitas, humilitas, patientia, oratio, temperantia et maxime charitas: haec enim Christus animam velut sponsam sibi associat, et eam diligit, et vicissim ab ea diligitur, juxta illud Christi: «Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus,» Joan. xiv, 23.

Secundo, Origenes, homil. 2 ex duabus, loquens: Lectulus noster umbrosus, per illud accipit corpus, in quo anima quasi in lecto quiescit, dum illi purum est et castum, ac densitate boni operis nemorosum.

Tertio, S. Ambrosius in Psalm. cxviii, 4, loquens: «Acclivitate nostra opaca, per eam tria denotari censet, scilicet Christi gratiam, oronem et spem future gloriae, quae quasi umbra ab aestu tentationum nos protegit:» Merito, inquit, erocam

Symbolice, lectulus Christi dicitur floridus, quia Christus ex eo tertia die gloriosus resurrexit: tunc enim quasi refloruit caro Christi. Ergo lectulus noster floridus, id est resurrexerunt carne tua, o Christe, vernabit illa floribus novae resurrectionis, juxta illud: «Refloruit caro mea: et ex voluntate mea confitebor ei,» Psalm. lxxvii, 7.

Lectulus Christi et animae sanctae est mens casta, sancta, et studio virtutum dedita, quae flores et fructus omnium bonorum operum progeminat; quare ipsa est decora per ornamenta virtutum, et odorifera exemplis sanctorum actionum. Lectulus hic est umbrosus, ut vertunt Septuaginta, quia mens sancta sub umbra Christi in se inhabitans secreta degit, ne uratur vel ardore tentationis, vel algore torporis, vel aestu nimii fervoris; quare illi fidenter dicit: «In umbra tua vivemus in gentibus,» Thren. iv, 20. Nam sola mens sancta in Christo defixa verum habet quietem; quia mens conceptivissima dedita, illarum ventibus fluctat, et mille perturbationum ventis agitur, juxta illud: «Impii autem quasi mare fervens, quod quietere non potest, et redundat fluctus ejus in conculationem et lutum. Non est pax impiis, dicit Dominus,» Isai. cap. lvii, vers. 21: ita S. Ambrosius, De Isaac et anima, cap. iv: «Ubi enim, inquit, requiescit Christus et Ecclesia, nisi in operibus eius plebis? Denique ubi impudicitia, ubi superbia, ubi iniquitas, ibi, ait Dominus Jesus, Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet,» Matth. viii, 20. Lectulus ergo Christi est castitas, humilitas, patientia, oratio, temperantia et maxime charitas: haec enim Christus animam velut sponsam sibi associat, et eam diligit, et vicissim ab ea diligitur, juxta illud Christi: «Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus,» Joan. xiv, 23.

Tertio, S. Ambrosius in Psalm. cxviii, 4, loquens: «Acclivitate nostra opaca, per eam tria denotari censet, scilicet Christi gratiam, oronem et spem future gloriae, quae quasi umbra ab aestu tentationum nos protegit:» Merito, inquit, erocam

significat acclinationem, quia in Ecclesia constitutus virtus obumbrat Altissimi. Hae umbra David se protegi postulabat, ne eum per diem sol uret, vel luna per noctem. Hanc umbram spiritualis ministrat gratia, foetida saeculi hujus et mundi aeterna fragrantibus. Opaca igitur acclinatione Christi et Ecclesiae sunt, quibus Dei Patris aeterna requies spirant. In hac ergo requiescamus mabra peccatorum nostrorum aestibus fatigati. Si quos adussit libido, hos Domini erex refrigeret, in qua se relaxavit, ut nostra delicta susciperet; si quos culpa insensavit, hos Jesus gremio suscipiat suo, et molli foveat amplexu. Unde audeo dicere quod caro Christi acclinatione sit Ecclesiae. »

Quarto, S. Gregorius et Cassiodorus valde apposite per lectulum accipiunt quietem et suavitate animae contemplativae, quae soli Deo quasi sponso suo vacat et intendit. « Quid, inquit S. Gregorius, per sponsum lectulum, nisi otii quietem intelligimus? Mens enim, quae sponsam suam Christum singulariter amat, in quantum potest, ab omnibus sollicitudinibus mundi vacat, virtutes quibus sponso suo placeat, intus accumulat. quae dum omnia, quae temporalia sunt, contemnit, lectulum sibi cum sponso in pace victoriae facit, ubi quo quietus pascit, eo amplius flores invenit, quibus se decorum sponso ostendat. » Hinc necesse est Bernardus, serm. 49, qui per lectulum accipit thronum, in quibus religiosi multo validentibus soli Deo servant. Merarum enim in Canticis proprie competunt animae fideles, non impiebam tendenti, et totum se Deo uniat (haec enim est sponsa Christi): quales sunt religiosi, ut in *Prologo* dixi ex S. Bernardo et Bellarmino. Sed audi Bernardum hic: « In Ecclesia, inquit, lectum in quo quiescit, claustra existimo esse et monasteria, in quibus quiete a curis virginitatis seculi, et sollicitudinibus vite. Atque in lectus floridus demonstratur, cum exemplis et inauditis Patrum tanquam quibusdam bene olentibus respersa floribus fratrum conversatio et vita refugiet. »

Subdit deinde lectulum, in quo quiescit Christus, esse obedientiam: « Aliquam, inquit, non dormiet lectum sponsus in lecto tuo, illo transierim, quem tibi pro obedientia floribus, ciculis atque unctis inobedientiae aspersit. » Unde in inobedientem suis orationibus pacifidens insurgens: « Miror vultis, inquit, impudentiam aliquorum, qui inter nos sunt, qui cum omnes nos sua singularitate turbaverint, sua impudentia irritaverint, sua contumacia et rebellione contempserint, audient nihilominus ad tam lectum contempserint suam lectulum, omni orationum instantia totius puritatis Domini invitare. »

Subjicit denique modum, quo animae hunc lectum Christo parere et adorare debeamus: « Profecto, inquit, ut primo quidem emundans conscientiam ab omni inquinamento boni, et discipulationis, et murmuris, et livoris, et quicquid omnino ad-

versari cognoscitur aut paci fratrum, aut obedientie seniorum, de cordis habitu eliminare festines. Deinde etiam circumdate tibi flores bonorum quorumcumque actuum, et laudabilium studiorum, atque odoramenta virtutum, id est quaecumque sunt vera, quaecumque pudice, quaecumque iusta, quaecumque sancta, quaecumque amabilia, quaecumque honesta bona, si qua virtus, si qua laus discipline; haec cogitare, in his exerceri curato. Ad istiusmodi secure vocabis sponsum: quoniam cum introduxeris eum, veraciter dicere poteris et tu, quia lectulus noster floridus, redolente nimirum conscientia pietatem, sed pacem, sed mansuetudinem, sed iustitiam, sed obedientiam, sed hilaritatem, sed humilitatem. »

Anagogice, Philo Carpathius legens, *accubatio* nostra in umbra, per eam accipit transitum a morte ad immortalitatem: « Cum enim, inquit, inclinatur ad mortem, vitam aeternam pro temporali morte reperdit. Nam de ostero tu nostra umbra eris et protectio, clamant spoli, secundum illud: Scapulis suis obumbrabit tibi, et sub pennis eius sperabis. Et: Sub umbra alarum tuarum protegeme. Ad te enim solum refugium nostrum et protectio. Tu nostra umbra, tu defensor, tu certa salus et vita. Dicamus cum David: Etsi ambulaverim in medio umbrae mortis, non timebo mala: quoniam tu propicius es. *Psal. XIII, 4.* Trabes domus nostrae cedri, et laquearia nostra cypressina. Ecce pulcher in propheta, decorus in apostolis. Trabes domus nostrae cedri, hoc est ecclesiarum propheta. »

TERTIUS SENSUS

PRINCIPALIS,

De Christo et B. Virgine.

Lectulus, in quo Christus novem menses requievit et quasi dormivit, fuit uterus B. Virginis, inquit Guillelmus Parvus; atque ex eo salvo virginitatis sigillo, ait Rupertus, egressus est filius pulcher, de quo canit Isaias, cap. XI, 1 et 2: « Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice eius ascendet: et roques celsus super eum Spiritus Domini. »

VERB. 16. TIGNA DOMORUM NOSTRARUM CEDRINA, LAQUEARIA NOSTRA CYPRESSINA.

Septuaginta, *tigna domorum nostrarum cedri*, laquearia nostra cypressi, q. d. Domus nostra pulchra et praestans est, utpote confignata ex cedris et laqueata cypressis. Pro cypressis Chaldaei, Vatabilis et hebraizantes verunt, *ahietes*. Cedrus, inquit Vatabilis, quae patre genem non sentit, et abies, quae ponderi renititur, verbum Dei significand. Verum hebraei *ahiet* vocatur ברשׁת berose; hic vero est כרתים berotim, quod alibi non invenitur; hic autem a Septuaginta alibi ac a Nostro verititer, cypressi, quibus utique magis credendum est, quam recentioribus. Pro laquearia, graece est *parietes*, id est laeas, sive lacunaria et laquearia; unde laqueatae orationes appellantur, quas Sa-

Atque
vita
la

Lectus
Christi
uterus
Virgine

vius vocat, *confignationum celum*; Belgae et Galli dicunt, *lambris et lambricis*, id est *laqueis et laqueatis*. Ualde Seneca, lib. XIV, epist. 94, scribit antiquorum luxuriam versatilia ornamentum laquearia fecisse, et ita congemitasse, ut subinde alia facies atque alia succederet, et tolles lecta, quoties ferula mutarentur, uti subinde fit in scenis et comediis: Sic et laquear, ait Siphonius ex Servio, diminutivum est a *laeas*; laeas enim est trabe in edificis plana, a quo fit lacuniar, et per antistichon laquear; laquearia autem celari et insurari a divitibus solebant, ut Romae factum videmus in Templo D. Virginis trans Tiberim, et aliis. Licet ergo nonnulli per *laquearia* accipiant ingentes trabes, quae unum parietem alteri connotant, per tigna vero intelligunt, quae trabibus hinc transversim inseruntur, quibus aseres infliguntur, quaeque vitruvius *aeolopa* nuncupat, laquear contrarium verius est, scilicet per tigna hic trabes totamque tabulatum accipit, per laquearia vero condecoraciones tabularum, quibus trabes et tigna ornantur, ut tabulatum fiat quasi caelum: haec enim vocantur *lacunaria*, quia per interstigia sive tignorum, intervalla, quibus inseruntur, quamdam lacunam speciem exhibent.

Ad litteram grammatice alludit ad domum Dei, sive templum edificatum a Salomone ex lignis cedrinis et cypressinis, III Reg. vii, 3 et 4, quod representat basilicas et templa christianorum, ex iisdem et similibus arboribus praestantibus edificanda. Unde Chaldaei vertit, *Sicut Salomon propheta: Quam pulchra est domus Sanctuarii Domini, quae edificata est per manus meas ex lignis cedrinis! sed pulchrior est domus sanctuarii, quae edificanda est in diebus regis Messim, cupis trabes erunt ex cedris, quae sunt in paradiso voluptatis, et ligna eius erunt ex abietibus, et urceulis, et pinis.*

PRIMUS SENSUS

ABSTRACTUS,

De Christo et Ecclesia.

Queros quamquam sicut Ecclesiae tigna cedrina et laquearia cypressina.

Primo, Guillelmus Parvus canit esse corpus et membra Christi, quod fuit domus, imo templum divinitatis: licet enim hoc ex se esset corruptibile, tamen cedrinum erat et cypressinum, id est incorruptibile, sive impitribile ex unione hypostatica cum Verbo, iuxta illud: « Caro mea requiescit in spe, et nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. » *Psalm. xv, 10.*

Secundo, Theodoretus et ex eo Gilerius, sicut per lectulum accipit fidem, ita apposite per tigna et laquearia, id est per domum accipit sacram Scripturam: in illa enim continentur fidei dogmata quasi tigna, inquirunt tres Patres apud Theodoretum, et precepta quasi lacunaria sibi mutuo connexa et inserta; haecque sunt in summatate obitus, quae a celo dictata est sacra Scriptura,

Primo et
Secundo
Tercio
Quarto
Quinto

Primo et
Secundo
Tercio

quasi verbum Dei, illoque incorruptibilis et aeterna est instar cedri et cypressi, atque sui sequacibus confert vitam aeternam, puta domos aeternas in caelis, II Cor. v, 1. Audi Theodoretum: « Cedrus incorruptio, expressus odore praestat. Utique quae autem in divina Scriptura licet invenire, quo quidem nobis non modo lectus est, sed et domus et mensa et cibis; nec solum odoris suavitate suggerit, verum etiam incorruptionem, et veritatem, et immortalitatem pollicetur. »

Tertio, alii passim magis apposite et genuino per tigna domorum, id est ecclesiarum particularium accipiunt clerum, presbiteros et doctores eorum, qui scriptis et doctrinis domum Dei ab hereticis, quasi venenatis serpentibus, et corruptelis verbi Dei, defendunt. Sur ex cedro, quia recta sunt carum opera, mens constans, vita incorrupta, mores impitribiles, nomen boni odoris, doctrinae demones fugat, et animas a vitiis putredine salvat. Laquearia sunt subditi iusti et pii, qui se abiment a letalibus capis: hi a trabibus illis dependunt, et quasi quaedam eorum testudo stulticantibus ornata sigis, resident ipsi cypressi, non videntis statum incorrupti, nec ad peccati venium canis instar redeuntes, nec carere videris hominis cedentes.

Ha S. Gregorius, Theodoretus, Apollinus, Beda, Ilymo, Anselmus et S. Ambrosius, serm. 4 in *Psalm. cxviii*. Ualde S. Bernardus, serm. 46, canit hoc versu omnes Ecclesiae status denotare, scilicet monachorum in *caelo forado*, presbiterorum et principum in *tigna cedrinis*, cleri et populi fidelis in *laqueariis cypressinis*. Huc accedit Gregorius, homil. 3 ex quatuor, qui per tigna accipit episcopos, per cypressos sacerdotes: « Et trabes, inquit, appellantur cedri, quibus et fortitudo robustior, et odor suavitatis inest, per quod et in operibus solidum, et in doctrinae gratia firmiter designat episcopum. Similiter autem et laquearia cypressos appellavit, ut per hoc incorruptionis virtutem, et odoris scientiae Christi phenos case debere presbiteros designaret. » Et S. Gregorius: « Cedrus, ait, quae serpentes reprimit et fugat, sublimiorum significat sanctos, cypressus simpliciores. » Unde mox per tigna accipiunt predicatorum, per laquearia populus: « Tigna, ait, lectum sustentant, laquearia vero domum implent et ornant. Sic in sancta Ecclesia predicatorum boni Scripturam divinam in corde et ore portant, quam fideiibus quasi lectum expandentes praedicant, ut, dum Ecclesiae praedicatione carnis instruitur, munimen accipiat, quo ab imbelibus tentationum protegetur. Cedrus autem et cypressus impitribilia tigna esse perhibentur. Quibus bene omnes electi figurantur, quia dum temporalia nullo desiderio sectantur, aeterni sunt, eo quod mente in aeterna ligantur. » Addit Beda, laquearia affixa esse lignis, ex hisque pendere: « Quia necesse est, inquit, ut quicumque in S. Ecclesia sublimis virtutibus splendere desiderant, summorum Patrum dictis atque exemplis,

Terna
gratia
et docto
ria

quibus a terrenorum ambitu suspendantur, tota mente inhaerent. »

Hae quoque accedit *Virgo Carpathius*, qui per *figura cedrina* accipit Ecclesiae prophetas; per *laquearia cypressina*, apostolos: quia, ait, sicut delectatio et ornatus domus sunt laquearia, sic Ecclesiae sunt apostoli. Audi S. Bernardum, *serm.* 46: « Porro, inquit, domus populares conventus intelligit christianorum, quos hi qui in sublimitate positi sunt, christiani utique utriusque ordinis principes, quasi *figura* parietes iustis impostis legibus *fratres* stringunt, ne sua quique luce vel voluntate viventes, tanquam parietes inlinati et inaequie deorsum discedant a summatibus, et sic omnis structura adificii corrumpitur dissipatur. *Laquearia* vero quae a lignis firmiter pendunt, et domos insigniter ornant, potè bene in silitiu aleri manucos et disciplinatos mores, et quae administrata officia designant. Quomodo nempe stabant ordines clericorum et administrationes eorum, si non principum tanquam tignorum beneficia et munificentia sustententur, et prolegerentur potentia? Causam deinde assignat, cur tigna sint cedrina, laquearia vero cypressina: « Et cedrus quidem quantum impubilibus est, necium et odoriferum, atque proceritatis lignum, salis indicat quales oportet assumi, viros in vices lignorum. Ergo validos et constantes necesse est esse eos qui super alios ordinantur, nec boni et longanimis in spe, atque ad superna mentis verticem attolentes, qui et bonum fidei sicut et conversationis ubique odorem spargentes, » dicitur cum Apostolo possint; Christi enim bonus odor sumas Deo in omni loco. *I Cor. II, 45.* Cypressus item, huiusmodi odoris et impubilibus emittit lignus, in corrupte viti et huiusmodi emittit viti deo debere esse demonstrat, ut merito deo cedri domus et laquearium ornati deponatur. Scriptum est enim: Domum tuam deus sanctificet, Domine, in longitudinem dierum. » *Psal. XCII, 8.*

Denique Honorius Augustodunensis: *Domus*, inquit, cedrinis et cypressinis tignis ab opificibus edificatae, sunt claustra a sanctis Patribus regulis et honestis institutis instructa. *Tigna cedrina* sunt propositi abbates sanctimoniam redolentes, qui verbo et exemplo alios nutrant, et veritas erimunt se macerando extinguunt. *Laquearia* vero cypressina sunt monachi et omnes religiosi, quorum sanctitatis exempla templum Dei ornant, et aliorum onera orando portant. Et sicut cypressus praecisa non revirescit, unde et ante fecerunt mortuorum solebat portare: ita ipsi nunquam secularia repellunt, et semper quasi praesentem mortem aspiciunt, et in habitaculum Dei coedificari volis et moribus appetunt. Haec Honorius.

SECUNDUS SENSUS

PARTIALIS.

De Christo et anima sacra.

Hae, *figura cedrina* animas sunt virtutes soli-

de, puta quatuor cardinales, scilicet prudentia, iustitia, temperantia, fortitudo, ait Honorius; item constans puritas et castitas mentis, ait Nyssenus. Cedrum enim impubilibus commendat aeternitas, teste Plinio. *Laquearia cypressina* sunt externa virtutum decora, at modesta, verecundia, silentium, omnisque exterior morum compositio et decor, juxta illud Apostoli: « Omnia honeste, et secundum ordinem fiant, » *I Corinth. XII, 40;* et: « Providemus bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus, » *II Corinth. VIII, 21.* Maxima vero tignis cedrinis, et laqueariis cypressinis, utpote impubilibus, notatur virtus constantis in duris et adversis, ac consequenter fortitudinis, patientiae et perseverantiae, qua quasi tigna duramus, et omnia onera ponderaque imposta sustinemus. Unde Beda de cypresso: « In eo, inquit, quod medicinis apta est corporum passionibus, quod sua venustate omnia nullo ventorum impulsu deponit, constantiam exprimit, eorumque actionum qui aliorum virtutum ornantibus Ecclesiam decorant, » Et S. Ambrosius, *serm.* 4 in *Psal. CXVIII:* « Anima, inquit, corrupti perit, qua florentibus membris viget, semper iustitia eorumque virtutum culmina patienti magnanimitate sustentat, et ideo non defluit, neque deficit; quia nihil in ea rimosum est atque remissum, nihil mobile, nihil lubricum, quod viti sermonis ex eo possit effundi. »

Secundo, *figura cedrina*, ait Hallgrims et ex eo *cedrina*, sunt virtutes et gratiae, sine quibus non est salus; et hae, per humilitatem profunde radicibus, crescent ramis in immensum, sunt putredinis nesciae, ut cedrus. *Laquearia* sunt divisiones administrationum et gratiarum illarum, quae sunt ad animam decorem, licet non sint necessariae ad singularem salutem, ut sicut prophetae, genera linguarum, virtutes, sanitates, discretio spirituum, et similia, quae si tignis fortiter non inhaerent, ut laquearia laxata facile currunt; et sicut *cypressina*, quia licet iste gratiae inferius, quae proximis exhibentur, debeant difundi et dilari, semper tamen in eorum tendere debent sursum, et in unum illum tendere, atque coangustari sicut cypressus; quae vere est una, sicut et unum nobis vere necessarium. Porro, sicut cypressus immunis est a carie, quia, ut ait Vitruvius, lib. II, cap. XII, inest ei amarum quidam sapor, qui eam a carie defendit, et vermiculos abigit qui eam gignunt: sic pariter virtutes et constantiae causa est penitentia, austeritas et mortificatio, quae animam in concupiscentias (haec enim sunt animae caries et putredo) prolixi non sinit. Hinc similia de cedro scribit Dioscorides, lib. I, cap. LXXXVIII, scilicet simili amaritudine illam se a carie, et cadavera a tabe defendere, ideoque illam a nonnullis « mortuorum vitam » appellari. Haec facit illud: « Ubi rigor, ibi vigor. »

Tertio, *tigna* sunt gratia Dei, ejusque varium

species et modi; *laquearia* sunt nostra actiones, quibus gratia Dei cooperantes illam huiusmodi quasi ornant, ac ipsa vicissim longe magis opera ipsa exornat et inaurat, quia ipsa illa reddit supernaturalia, divina, grata Deo, ac meritoria praemii aeterni.

Quarto, *tigna* animae sunt ipsae: ejus potentiae et vires: ex hisce enim quasi ex tignis ipsa quasi coangustatur et contiguatur; *laquearia* sunt potentiarum animae vires, quae ipsas ornant et roborant, ut ex his consurgat domus animae spiritalis, in qua Christus sponsus velut in thalamo suo requiescat. Audi S. Bernardum, *serm.* 46, qui animae ita enudet et persuadet: « Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos, *I Cor. III, 17.* Curale ergo, fratres, spirituali huiusmodi edificio, quod vos estis, ne forte cum in superiora proficere cœperit, vacillet et corruat, si lignis fortibus non fuerit subnixum et colligatum: curate, inquam, illi tigna dare impubilibus et immobilia, timorem videlicet Domini castum, illius qui permanet in saeculum saeculi: patientiam, de qua scriptum est: Quia patientia pauperum non peribit in finem, *Psal. IX, 19:* longanimitatem quoque, quae sub quovis structura pondere inflexibilis perseverans, in infinita saecula vite beate protrahitur, Salvatore loquente in Evangelio: Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit, *Matth. X, 22.* Magis autem super omnia charitatem, quae nunquam excidit, quia fortis est, inquit, ut mors dilectio, dura sicut infernus simulatio, *1 Cor. XIII, 6.* Stodete deinde his tignis subternere et alligare tigna alia atque pretiosa et palestra, cui tamen illa ad manum fuerint, in opus laquearium ad decorem dotum, sermonem sicut sapientiae sive scientiae, prophetiam, gratiam curationum, interpretacionem sermonum, et contra talia, quae magis nocentur sane apta ornatum, quam necessaria fore salutis: Ubi per *tigna* accipit virtutes necessarias ad salutem, per *laquearia* non necessariae, atque

ex utriusque edificandam cuique esse domum mentis asserit.

Anagogice, in caelo, tam anima quam corpus omnibus suis viribus, sensibus et membris erit cedrinum et cypressinum, ut est incorruptibile, aeternum, odoratum, gloriosum.

TERTIUS SENSUS

PRINCIPALIS.

De Christo et B. Virgine.

Beata Virgo fuit quasi domus, templum et caelum cedrinum et cypressinum, in qua habitavit Verbum. Audi Alanum: Domus haec intelligentur corpus Christi, et corpus Virginis, tigna domorum substantiae corporum, quae dicuntur *cedrina*, id est impubilibus. Cedrus enim impubilibus est; sicut enim credimus corpus Christi putredine non esse resolutum: unde legitur, *Psal. XV, 10:* « Non dabis sanctum tuum videre corruptionem: » ita probabile est a corruptione putredinis alienum esse corpus Marie. Unde S. Augustinus in *serm. De Assumpt. Virginis:* « Non solum, ait, carnem quam Christus assumpsit, sed etiam carnem de qua assumpsit, credimus esse assumptam in caelum. » Unde et in oratione edita legitur: « Nec tamen mortis nexibus deprimi potuit, » etc. Et nisi resurrexerit, quare de ipsa dicitur: « Assumpta est Maria in caelum? » « Laquearia nostra cypressina. » Laquearia quae adherent tignis, significant corporum infirmitates, quae adhaeserunt corporibus Christi et Virginis, quae elegantur cypressinae dicuntur, quia cypressus solet adhiberi corporibus quae comburantur, et mira ab eis fragrantia redditur. Sic infirmitates, quae ad mortem pertinent, et in Virgine et Christo per patientias, quas in infirmitatibus habuerunt, mirabiliter redolent. Haec Alanus. Vide quo de cedro et cypresso dixi, *Ezech. XLIV, 47;* ad illa: « Quasi cypresso exaltata sum in Libano, et quasi cypressus in monte Sion. »

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Sponsus laudat sponsam; illa virginis erubescens, laudem reficit in sponsam. Sponsus ergo, ut modestae pudori ejus cœssit, laudem ejus acceptat et confirmat, seseque vocat florem campis, et liliam convallium: ac deinde eandem laudem in sponsam libertas, utpote lante sua velatum, derivat. Illa vicissim in laudem et amorem sponsi magis occidit, et quare est hic continuus, alternis et reciprocos amoris sponsae et sponsi dialogus. Versu enim primo et secundo, sponsus se et sponsam dilaudat. Versu tertio, sponsa sponsam dicat, et amore ejus languet, ac deliquitum amorem patitur. Versu septimo, sponsus cum excellari velat. Versu octavo, sponsa a sponso salubre iustur cervi evocatur ad vermas paradisi amantiales, ac vulpes capere jubetur. Denique versu 16, sponsa se totam sponsi amori tradidit et dedit.

1. Ego flos campi, et liliam convallium. 2. Sicut liliam inter spinas, sic amica mea inter filias. 3. Sicut malus inter ligna sylvarum, sic dilectus meus inter filios. Sub umbra

quibus a terrenorum ambitu suspendantur, tota mente inhaerent. »

Hae quoque accedit *Virgo Carpathius*, qui per *figura cedrina* accipit Ecclesiae prophetas; per *laquearia cypressina*, apostolos: quia, ait, sicut delectatio et ornatus domus sunt laquearia, sic Ecclesiae sunt apostoli. Audi S. Bernardum, *serm.* 46: « Porro, inquit, domus populares conventus intelligit christianorum, quos hi qui in sublimitate positi sunt, christiani utique utriusque ordinis principes, quasi *figura* parietes iustis impostis legibus *fratres* stringunt, ne sua quique luce vel voluntate viventes, tanquam parietes inlinati et inaeque discepte discedant a summatibus, et sic omnis structura adificii corrumpitur. *Laquearia* vero quae a lignis firmiter pendunt, et domos insigniter ornant, potè bene in silitiu aleri manucos et disciplinatos mores, et laque administrata officia designare. Quomodo nempe stabant ordines clericorum et administrationes eorum, si non principum tanquam tignorum beneficia et munificentia sustententur, et prolegerentur potentia? Causam deinde assignat, cur tigna sint cedrina, laquearia vero cypressina: « Et cedrus quidem quantum impubilibus est, nec non et odoriferum, atque proceritatis lignum, salis indicat quales oportet assumi, viros in vices lignorum. Ergo validos et constantes necesse est esse eos qui super alios ordinantur, nec non et longanimes in spe, atque ad superna mentis verticem attolentes, qui et bonum fidei sicut et conversationis ubique odorem spargentes, » dicitur cum Apostolo possint; Christi enim bonus odor sumas Deo in omni loco. *I Cor. II, 45.* Cypressus item, huiusmodi odoris et impubilibus emittit lignus, in corrupte viti et huiusmodi emittit viti deo debere esse demonstrat, ut merito deo cedri domus laquearium ornati deponitur. Scriptum est enim: Domum tuam deus sanctificet, Domine, in longitudinem dierum. *Psalm. CXII, 8.*

Denique Honorius Augustodunensis: *Domus*, inquit, cedrinis et cypressinis tignis ab opificibus edificatae, sunt claustra a sanctis Patribus regulis et honestis institutis instructa. *Tigna cedrina* sunt propositi abbates sanctimoniam redolentes, qui verbo et exemplo alios nutrant, et veritas erimunt se macerando extinguunt. *Laquearia* vero cypressina sunt monachi et omnes religiosi, quorum sanctitatis exempla templum Dei ornant, et aliorum onera orando portant. Et sicut cypressus praecisa non revirescit, unde et ante fecerunt mortuorum solebat portare: ita ipsi nunquam secularia repellunt, et semper quasi praesentem mortem aspiciunt, et in habitaculum Dei coedificari volis et moribus appetunt. Hec Honorius.

SECUNDUS SENSUS

PARTIALIS.

De Christo et anima sacra.

Hic, *figura cedrina* animas sunt virtutes soli-

de, puta quatuor cardinales, scilicet prudentia, iustitia, temperantia, fortitudo, ait Honorius; item constans puritas et castitas mentis, ait Nyssenus. Cedrum enim impubilibus commendat aeternitas, teste Plinio. *Laquearia cypressina* sunt externa virtutum decora, et modesta, verecundia, silentium, omnisque exterior morum compositio et decor, juxta illud Apostoli: « Omnia honeste, et secundum ordinem fiant, » *I Corinth. XII, 40;* et: « Providemus bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus, » *II Corinth. VIII, 21.* Maxima vero tignis cedrinis, et laquearibus cypressinis, utpote impubilibus, notatur virtus constantis in duris et adversis, ac consequenter fortitudinis, patientiae et perseverantiae, qua quasi tigna duramus, et omnia onera ponderaque imposta sustinemus. Unde Beda de cypro: « In eo, inquit, quod medicinis apta est corporum passionibus, quod sua venustate omnia nullo ventorum impulsu deponit, constantiam exprimit, eorumque actionum qui aliorum virtutum ornantibus Ecclesiam decorant, » Et S. Ambrosius, *serm.* 4 in *Psal. CXVIII:* « Anima, inquit, corrupti perit, qua florentibus membris viget, semper iustitia eorumque virtutum culmina patienti magnanimitate sustentat, et ideo non defluit, neque deficit; quia nihil in ea rimosum est atque remissum, nihil mobile, nihil lubricum, quod viti sermonis ex eo possit effundi. »

Secundo, *figura cedrina*, ait Hallgrims et ex eo *cedrina*, sunt virtutes et gratiae, sine quibus non est salus; et hae, per humilitatem profunde radicibus, crescent ramis in immensum, sunt putredinis nesciae, ut cedrus. *Laquearia* sunt divisiones administrationum et gratiarum illarum, quae sunt ad animam decorem, licet non sint necessariae ad singularem salutem, ut sicut prophetae, genera linguarum, virtutes, sanitates, discretio spirituum, et similia, quae si tignis fortiter non inhaerent, ut laquearia laxata facile currunt; et sicut *cypressina*, quia licet iste gratiae inferius, quae proximis exhibentur, debeant difundi et dilari, semper tamen in eorum tendere debent sursum, et in unum illum tendere, atque coangustari sicut cypressus; quae vere est una, sicut et unum nobis vere necessarium. Porro, sicut cypressus immunis est a carie, quia, ut ait Vitruvius, lib. II, cap. XII, inest ei amarus quidam sapor, qui eam a carie defendit, et vermiculos abigit qui eam gignunt: sic pariter virtutes et constantiae causa est penitentia, austeritas et mortificatio, quae animam in concupiscentias (hae enim sunt animae caries et putredo) prolixi non sinit. Hinc similia de cedro scribit Dioscorides, lib. I, cap. LXXXVIII, scilicet simili amaritudine illam se a carie, et cadavera a tabe defendere, ideoque illam a nonnullis « mortuorum vitam » appellari. Huc facit illud: « Ubi rigor, ibi vigor. »

Tertio, *tigna* sunt gratia Dei, ejusque varum

species et modi; *laquearia* sunt nostra actiones, quibus gratia Dei cooperantes illam huiusmodi quasi ornant, ac ipsa vicissim longe magis opera ipsa exornat et inaurat, quia ipsa illa reddit supernaturalia, divina, grata Deo, ac meritoria praemii aeterni.

Quarto, *tigna* animae sunt ipsae: ejus potentiae et vires: ex hisce enim quasi ex tignis ipsa quasi coangustatur et contiguatur; *laquearia* sunt potentiarum animae vires, quae ipsas ornant et roborant, ut ex his consurgat domus animae spiritalis, in qua Christus sponsus velut in thalamo suo requiescat. Audi S. Bernardum, *serm.* 46, qui animae ita enudet et persuadet: « Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos, *I Cor. III, 17.* Curale ergo, fratres, spirituali huius edificio, quod vos estis, ne forte cum in superiora proficere cœperit, vacillet et corruat, si lignis fortibus non fuerit subnixum et colligatum: curate, inquam, illi tigna dare impubilibus et immobilia, timorem videlicet Domini castum, illa qui permanet in saeculum saeculi: patientiam, de qua scriptum est: Quia patientia pauperum non peribit in finem, *Psalm. IX, 19:* longanimitatem quoque, quae sub quovis structura pondere inflexibilis perseverans, in infinita saecula vite beate protrahitur, Salvatore loquente in Evangelio: Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit, *Matth. X, 22.* Magis autem super omnia charitatem, quae nunquam excidit, quia fortis est, inquit, ut mors dilectio, dura sicut infernus simulatio, *Cant. XII, 6.* Stodete deinde his tignis subternere et alligare tigna alia atque pretiosa et palestra, cui tamen illa ad manum fuerint, in opus laquearium ad decorem dolum, sermonem sicut sapientiae sive scientiae, prophetiam, gratiam curationum, interpretacionem sermonum, et contra talia, quae magis nocentur sane apta ornatum, quam necessaria fore salutis: Ubi per *tigna* accipit virtutes necessarias ad salutem, per *laquearia* non necessarias, atque

ex utriusque edificandam cuique esse domum mentis asserit.

Anagogice, in caelo, tam anima quam corpus omnibus suis viribus, sensibus et membris erit cedrinum et cypressinum, ut est incorruptibile, aeternum, odoratum, gloriosum.

TERTIUS SENSUS

PRINCIPALIS.

De Christo et B. Virgine.

Beata Virgo fuit quasi domus, templum et caelum cedrinum et cypressinum, in qua habitavit Verbum. Audi Alanum: Domus haec intelligentur corpus Christi, et corpus Virginis, tigna domorum substantivum corporum, quae dicuntur *cedrina*, id est impubilibus. Cedrus enim impubilibus est; sicut enim credimus corpus Christi putredine non esse resolutum: unde legitur, *Psal. XV, 10:* « Non dabis sanctum tuum videre corruptionem: » ita probabile est a corruptione putredinis alienum esse corpus Marie. Unde S. Augustinus in *serm. De Assumpt. Virginis:* « Non solum, ait, carnem quam Christus assumpsit, sed etiam carnem de qua assumpsit, credimus esse assumptam in caelum. » Unde et in oratione edita legitur: « Nec tamen mortis nexibus deprimi potuit, » etc. Et nisi resurrexerit, quare de ipsa dicitur: « Assumpta est Maria in caelum? » « Laquearia nostra cypressina. » Laquearia quae adherent tignis, significant corporum infirmitates, quae adhaeserunt corporibus Christi et Virginis, quae elegantur cypressinae dicuntur, quia cypressus solet adhiberi corporibus quae comburantur, et mira ab eis fragrantia redditur. Sic infirmitates, quae ad mortem pertinent, et in Virgine et Christo per patientias, quas in infirmitatibus habuerunt, mirabiliter redolent. Hec Alanus. Vide quo de cedro et cypro dicit, *Ezech. XLIV, 47;* ad illa: « Quasi cypro exaltata sum in Libano, et quasi cypressus in monte Sion. »

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Sponsus laudat sponsam; illa virginis erubescens, laudem reficit in sponsam. Sponsus ergo, ut modestae pudori ejus cœssit, laudem ejus acceptat et confirmat, seseque vocat florem campis, et liliam convallium: ac deinde eandem laudem in sponsam libertas, utpote lante sua velatum, derivat. Illa vicissim in laudem et amorem sponsi magis occidit, et quare est hic continuus, alternans et reciprocos amoris sponsae et sponsi dialogus. Versu enim primo et secundo, sponsus se et sponsam dilaudat. Versu tertio, sponsa sponsam dicat, et amore ejus languet, ac deliquitum amorem patitur. Versu septimo, sponsus eam excellari velat. Versu octavo, sponsa a sponso salubre iustur cervi evocatur ad vermas paradisi amantissimas, ac vulpes capere jubetur. Denique versu 10, sponsa se totam sponsi amori tradidit et dedit.

1. Ego flos campi, et liliam convallium. 2. Sicut liliam inter spinas, sic amica mea inter filias. 3. Sicut malus inter ligna sylvarum, sic dilectus meus inter filios. Sub umbra

illius, quem desideraveram, sedi: et fructus ejus dulcis gutturi meo. 4. Introduxit me in cellam vinariam, ordinavit in me charitatem. 5. Fulcite me floribus, stipate me malis: quia amor languet. 6. Læva ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me. 7. Adjuro vos, filie Jerusalem, per caprea cervosque camporum, ne suscitatis, neque evigilare faciatis dilectam, quoadusque ipsa velit. 8. Vox dilecti mei, ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles: 9. similis est dilectus meus caprea, hinnuloque cervorum: en ipse stat post parietem nostrum, respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos. 10. En dilectus meus loquitur mihi: Surge, propra, amica mea, columba mea, formosa mea, et veni. 11. Jam enim hiems transiit, imber abiit, et recessit. 12. Flores apparuerunt in terra nostra, tempus putationis advenit: vox turturis audita est in terra nostra: 13. ficus protulit grossos suos: vineæ florentes dederunt odorem suum. Surge, amica mea, speciosa mea, et veni. 14. columba mea in foraminibus petrae, in caverna maceriae, ostende mihi faciem tuam, sonet vox tua in auribus meis: vox enim tua dulcis, et facies tua decora. 15. Capite nobis vulpes parvulas, quæ demoliuntur vineas: nam vinea nostra floruit. 16. Dilectus meus mihi, et ego illi, qui pascitur inter lilia, 17. domus aspiret dies, et inclinetur umbra. Revertere: similis esto, dilecte mi, caprea, hinnuloque cervorum super montes Bethel.

VOX SPONSI.

VERS. 1. EGO FLOS CAMPI, ET LILIUM CONVALLIUM.

EGO FLOS CAMPI, ET LILIUM CONVALLIUM. — Arabicus, *terrentium*: lilia enim, quia sicca, gaudent aquis: Septuaginta vertunt ut Noster: Figurina vero, *ego sum rosa Saron, et liliam quodens vallibus*: Valabius, *Saron interpretatur saturantia*, vel polius *abundantia*: sicut Deus, inquit, dicitur *Sardai*, id est ubi et copia omnium honorum: Saron enim, inquit Adrichomius, urbs est et regio campestris, pinguis et fertillissima, satiantis pecoribus perquam apta, idcircoque ibi pascebantur regis animalia. Extendit sese ad Casarea Palaestina, et pertingit usque ad Joppe. Hæc, teste Hieronymo, juxta soli qualitatem, Petro presideante fidei continuo fructus germinavit, *Actor. II, 41*, quo hic alludit Salomon. Pro flos hebraice est *דביל* *debat*, selet, quod Pagninus, Marinus et Valabius vertunt, rose: Septuaginta et S. Hieronymus *hic, flos*: *lilium*, *Isai, XLV, 4*, vertunt *lilium*, unde Syrus pro flos campi vertit *lilium loci fertilissimi*: alii, *vaccinium*, de quo Virgilius:

Alba ligestra cadent, vicia nigra legentes.

Nimirum hebraea nomina arborum, florum, gemmarum sunt polysema multis speciebus communia. Pro *lilium* hebraice est *דביל* *debat*, quod Gundericus hic vertit, *viola*: Chaldaeus vero et Galatinus, lib. VII, cap. V, vertunt *rosa*, quia nascitur hæc inter spinas, non *lilium*. Unde pro eo quod sequitur: « Sicut liliam inter spinas, » ipsi vertunt, *sicut rosa inter spinas*. Verum Septuaginta, Aquila, Symmachus in *Psalms, XIV, 4*, et S. Hieronymus, Aben-Erra, R. Salomon, Figurina, Valabius et alii hic *rosam* vertunt *lilium*, a *רוס* *ros*, id est ser, scilicet foliis quibus orna-

tur, ait R. David. Hinc et Phœnices Arabesque *lilium* vocant *susina*. Unde *Susan* Persarum regim ita dicitur a liliorum sibi nascentium copia, testatur Athenæus, lib. XII, Eustathius in *Diogenes*, et alii: sicut a rosa dicitur *illiciosus* insula, quia rosæ speciem exhibet, et a flore *Florentia*: a *Susina* quoque dicitur est oleum *susinum*, quod et illis consuevit, de quo Pimius, lib. XIII, cap. I. Porro Chaldaeus voces invertens sic vertit, dicit *petrus Israel*: *Tempore quo dominator seculi colent majestatem suam inter me, ego similis sum lilio eridi ex paradiso voluptatis, et opera mea pulchra sunt sicut rosa, quæ est in campo horti voluptatis.*

PRIMUS SENSUS

ADEQUATUS,

De Christo et Ecclesia.

Theodoretus, Nyssenus, S. Ambrosius in *Palm. CXVIII*, serm. 5, Chaldaeus, Hebræi, Philo Carpathius, item Gebehardus, Valabius, Luisius Legionensis et Osorius censent hæc ad hunc esse verba sponsæ, non sponsi. Dixerat enim ipsa: « Lectulus noster floridus: » nunc ostendit unde ait floridus, nimirum, quia « ego, » inquit, sum « flos campi et liliam convallium. » Aut, ut novus Sanchez, sensu a Christo in Ecclesiam reflexo, quasi et dicit Christus: Tu, o sponsa, ut meo quasi diebus lectum, et domus nostræ conligationem suaviter obere, utpote e cedro atque cupresso: sed ego tibi flos esse debeo, cui placere aut odere nihil debet præter me. Cui expositioni favet quod statim adjungitur: « Sicut liliam inter spinas, sic amica mea inter filias. » Ac si dicit sponsus: Quia mirum, si a te exigam, o sponsa, ut me pro flore, pro cupresso ac cedro tibi habeam, neque quidquam tibi aut foreat aut oleat præter me, quando

tu mihi eo loco es, ut alia filie Jerusalem præ te spine sint et senticosi fructus, cum liliorum odore atque candore composita: quare nihil magnum aut indebitum peto, aut opto, cum tibi videri volo, qualis tute mihi ipsa videris. Cui voci sponsa fidelis obsecuta sæpe canit in hoc epithalamio: « Dilectus meus mihi, et ego illi. »

Porro Ecclesia dicitur, *flos campi et liliam convallium*, variis de causis: primo, Philo Carpathius hæc afferi, *g. d. Ego Ecclesia sum flos campi propter vaticinia prophetarum, liliam vero convallium propter Evangelium quod prædico*: hoc enim suavius et salutaris redolet, cum non tantum præcepta, sed et consilia perfectionis suggerat, dicens: « Beati pauperes spiritu: quoniam ipsorum est regnum colorum. Beati mites. Beati qui lugent, » etc. Ideoque Christus: « Considerate, ait, lilia agri quomodo crescut: non laborant, neque nent. Dico autem vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria sua cooperatus est sicut unam ex istis, » *Matth. VI, 28*.

Secundo, S. Ambrosius, serm. 5 in *Palm. CXVIII*, vers. 1: Ecclesia, inquit, est *flos campi* ob fidei et aliarumque virtutum odorem: liliam vero, ob splendorem operum. Idem, lib. *De Insti. virgin. cap. XV*: Ecclesia, inquit, est *flos campi*, et liliam convallium, quia in convulle hujus mundi gratiam boni odoris exhalat sædula confessione peccati.

Tertio, tres Patres apud Theodoretum censent Ecclesiam esse *florem campi* in Judæis, *lilium vero convallium* in gentibus, *g. d. Ecclesia*: « Ego quas gentes, quæ per infidelitatem naturali æqualitate private, et vitiorum turbine depressæ, erant veluti liliam eximo in sublime consurgens, et a radice ad idoneam magnitudinem per colorem ascendens, ne vallium profunditate abscondatur, sed excelsam pulchritudinem suam præferat, fide in Christum innitor, et per purgationem ex confusione vitiorum emersi, atque in contemplationis fastigio, virtutum decore sum exornata. »

Quarto, alii censent Ecclesiam hic invitare sponsum ad lectulum, id est orium et secretum contemplationis, ex eo quod ipsa in actione evangelizando oberrans gentes, ab eis contempta et calcata sit ut flos, qui nascitur in campo aperto, et utililium in vallibus ab omnibus hominibus æque ac bestis conculeatur vel capitur.

Denique nonnulli sic exponunt per *enflesiam*, *g. d. Ego quidem, quæ sum sponsa*, id est Ecclesia Christi, sum flos, sed campi, non horti, id est communis, vulgaris, villis et abjectus: at tu, o sponsa mi, præfulges splendore æque ac odore ut liliam convallium candidissimum et odoratissimum.

Verum melius idem Theodoretus, Origenes, Apocritus, Cassiodorus, Beda, Anselmus, Rupertus, Honorius hic, et S. Ambrosius, lib. *De Anima et Itac*, cap. IV et V, Cyrillus, *De Inca. Unigen. cap.*

rx, censent hæc esse verba sponsi, non sponsæ, idque exigit id quod proxime sequitur: « Sicut liliam inter spinas, sic amica mea inter filias: » quæ verba esse sponsi, non sponsæ, nemo dubitat. Christus ergo est *flos campi*, vel, ut hebraice est, *rosa Saron, et liliam convallium*, idcirco lectulum suum Ecclesie facit floridum (eo enim alludit), ut paulo ante dixit, *g. d. Recte dixisti, o sponsa*: « Lectulus noster floridus, » ut scias eum floridum esse, non ex te, sed ex me: « ego enim sum flos campi, » etc. Ita Beda: Christus igitur est flos campi.

Primo, quia sicut flos est ornamentum campis sic Christus mundi, ait Origenes, S. Ambrosius, Beda et alii: Christus enim ille est flos decusque mundi, ut in se omnium florum decorumque spem, amplitudinem et præstantiam continet. Unde Justus Orgetanus sic exponit: « Ego flos campi, et liliam convallium, id est, ego decus sum mundi in virginitate humilium. » Flos ergo est Christus, ratione eximii decoris et plenitudinis gratia, quæ speciosus est præ floribus humilium. Flos scilicet ille, de quo apud Isaiam, cap. XL, 4, dicitur: « Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet. Et requiescet super eum spiritus Domini. » Flos est nunquam mærens, cujus pulchritudo nunquam deficit, nunquam immutat odor, nunquam deperit vigor, æque semper candidus et rubicundus, æque semper odoriferus, æque plenus gratia et veritate. Ita Hieltmannus.

Secundo, quia sicut flos campi multus et multiplex est, nec horto concluditur, sed omnibus percipendus fovendusque exponitur, sic et Christus. Audi Alanus: « Campus dicitur humana Christi natura: sicut enim in campo florum pulchra varietas, sic in humana Christi natura virtutum pluralitas, in ea fuit viola humilitatis, patientie rosa, liliam castitatis. Hujus campi flos fuit Christus, id est decus secundum divinitatem, quia et ex virtute divinitatis habuit in humana natura donorum plenitudinem. Eleganter autem humana Christi natura per campum significatur, propter amplitudinem et planitiam, quia in eo nullus fuit scrupulus erroris. Unde et de eo dicitur: Liliam convallium. Quia perfecta humilitas fuit in Maria, et in humana Christi natura, ideo persona Virginis, et humana natura Verbi verbi dicuntur, propter eminentiam humilitatis: et non solum valles, sed et convales ratione similitudinis, quia Virgo specialiter Christo fuit similis. » Hæc de causa Christus extra urbem in campo et agro nasci voluit, æque ac B. Virgo campo nata est inter ovium balatus, ait Damascenus, lib. IV *De Fide*, cap. XV.

Tertio, sicut flos in campo sponte provenit sine semine, sine aratione, sic et Christus: ex virgine natus est sine operæ viri. Sicut ergo flos in campo solum patrem, in terra plantam habet matrem: sic Jean Pater in celo est Deus, in solo mater Virgo. Et sicut calor rolls, et deflexu toris sig-

positum effluat, et amica, id est sponsa mea, emicat inter ceteras mulieres. Rursum sepe inter sentes et spinas nascuntur lilia, uti cum iuxta sepes spinosae plantantur, vel seminantur. Unde Septuaginta vertunt, sicut liliam in medio spinarum, sic proxima (Aquila omnia, quinta editio dicta) mea in medio filiarum.

Chaldaei explicans de Synagoga, id est Iudeorum peccantium captivitate, sic exponit, q. d. Sicut liliam pungitur spinis, sic Synagoga ob peccata punitur captivitate babilonica vel romana; unde ipse accipiens hanc ut verba sponsae, id est Synagoga, sic vertit, in tempore autem, quo ego decino a vis que recta sunt coram eo, et ipse auferet maiestatem sanctitatis eius a me, ego contempnam sum recta, quae gerantur inter spinas, a quibus perforatur et trunpantur folia eius: sic ego sum compuncta et scissa propter pessimas impositiones in captivitate, inter provincias populorum.

PRIMUS SENSUS

ADEQUATUS.

De Christo et Ecclesia.

Sponsus, vers. 1, nuncupavit sese liliam; nunc idem nomen et laudem transiit in sponsam, sed addito *in inter spinas*. Liliam vers. 1 explicui, hic explicabo *in inter spinas*.

Primo, Origenes, hom. 3. ex quatuor, sic explicat, q. d. Sicut liliam satum inter spinas, ex illis exurgit et enascitur, sic Ecclesia gentium vocata et nata est ex spinis infidelitatis et gentium infidelium. Christus ergo fecit sicut canis venaticus, inquit Hugo, qui feram insequeus caput intra spinarum aculeos immittit, non timens excoriationem, ut feram capiat: Ecclesiam quasi feram intra spinas, id est intra reprobos latitantem extraxit, sed punitiones spinarum usque ad sanguinem effusionem sustinuit, in cuius signum coronam spinarum portavit in capite super crucem.

Secundo et magis genuine, q. d. Sicut liliam inter spinas, illas desens, odore et candore longe antecellit: sic Ecclesia antecellit omnibus aliis sanctis iudeorum, philosophorum, pollicorum, etc. Ita Origenes, Theodoretus et Justus Origilanus.

Tertio, q. d. Sicut liliam emascitur vigetque inter spinas, sic Ecclesia viget floretque in medio haereticorum et malorum christianorum, qui illam velut spinas pungunt et laerant; sed ipsa nihilominus velut liliam in suo caedere, odore et splendore doctrinae et sanctitatis permanet, imo inter persecutiones major odore et fulgore fame coruscet. Ita S. Gregorius, Aponius, Philo Cappadocius, S. Bernardus hic, et S. Augustinus, lib. De Unitate Eccles. cap. xii. Audi Honorium: Sicut ego sum (ut sponsus) liliam convallium, videlicet ornatus humilium: sic eris tu, amica mea, liliam spinarum, id est decus gentium; et sicut ego sum liliam inter spinas, videlicet Iudeos me pungentes et laerantes: sic eris tu, Ec-

clesia amica mea, inter gentes filias Babilonis, id est confusions, quae te multis spinis cruciantur pungent, et multis penis laerantur in spina tria notantur, cito floret, cito arebit, aculeis pungit: ita mali cito divites florent, in virtutibus cito arascunt, et igni apti sunt, ac malis moribus homines pungunt.

Anagogice, S. Augustinus, lib. V De Baptismo contra donatist. cap. xxvii, per sponsam accipit Ecclesiam electorum, per spinas ceterum reproborum, q. d. Sicut spinas circumdant liliam, ita reprobi electos; sed hi inter reprobos gratia et gloria efflorescunt, sicut liliam inter spinas: nam filiae, ait Rupertus, cum absolute dicuntur, nunquam significationem bonam habent, ut in illis: Filiae discurrunt super murum. Sed exasperaverunt, etc. Gen. xlii, 22, et alibi: Multae filiae congregaverunt divites, etc. Proverb., cap. xxi, vers. 20. Haec spinas et filias blasphemias sunt Iudeorum, sectae sunt haereticorum. » Porro per spinas maxime denotat sionidas, id est hierosolymitanas et iudeas.

SECUNDUS SENSUS

PARTIALIS.

De Christo et amica sancta.

Primo, tres Patres apud Theodoretum explicant, q. d. Liliam filiam, id est amicae saeculares et carnales, quae voluptatibus carnis effluantur, nisi quis velut spinas pungatur crucianturque, et si filiae nate sunt ex patre diabolo: effloret anima sancta instar lili, quod nullam vicium aut vestitus curam aut sollicitudinem habet, sed omnem illam transcribit in Deum; quare ab eo mare odore et decore vestitur et pascitur. Simili enim modo anima pia nulla carnis cura tangitur, sed in Dei providentia quiescens ab eo alitur, decoratur et illustratur. Unde Christus hae lili similitudine suadet fidelibus, ne solliciti sint de victa et vestita, Matth. vi, 28. Similia habet Origenes, homil. 3. ex quatuor.

Secundo, S. Ambrosius, lib. III De Virgine, per secunda

liliam inter spinas accipit compunctionem cordis: sic enim ait: » Tanquam liliam inter spinas. Nuncie inter respicitur laborum coactione qua minorum boni flos odore assurgit, quia coactio corde Deus placatur? »

Tertio, S. Gregorius per liliam inter spinas accipit vitam innocentiam inter nocentes: » Bene, inquit, sicut liliam inter spinas, sponsa inter filias esse perhibetur; quia cum mali sint in Ecclesia, qui solis verbis Christum confitentur, operibus vero nihil nisi humanas sollicitudines sectantur, dum sola illa anima in lili dignitate computatur, quae a mortalitatis radice ad coelestem palatium ducem assurgit, et munditiae candorem corde et corpore sibi ipsi custodit, et proximos quosque bonae opinionis odore reficit. »

Quarto, Nyssenus, homil. 4, sic explicat, q. d. 0

Sicut liliam inter spinas nascitur et efflorescit, sic anima sancta inter tribulationes in virtute crescit, magis respiciet. Et S. Ambrosius, De Institut. Virgine. cap. xiv. » Christus, ait, erat liliam in medio spinarum, quando erat in medio Iudeorum qui ipsum calumniati sunt, accusarunt et crucifixerunt. Sed ergo exemplo excitat fideles, ut persecutiones et tribulationes quaslibet forti animo tolerent et superent. Ita Cassiodorus, Aponius et Anselmus. Deus enim totam hanc vitam tot spinis, id est tribulationibus, sepsit, ut anima videns se abique his pungi, amorem ab omnibus mundi bonis, utpote spinosis, avocet, eumque totum in Deo sponso colloquet. Sic spinas conservant liliam, id est puritatem et virginitatem animae. Audi S. Bernardum, serm. 48. egregie et sapienter hoc pectore dicitur: » Conversus sum in arborum mea, dum configitur spina, Psal. xxxi, 4. Spina culpa est, spina poena est, spina falsus frater, spina vicium est malus. Sicut liliam inter spinas, sic amica mea inter filias. O candens liliam, o tener et delicate flos! increduli et subversores sunt tecum: vide quomodo caute ambules inter spinas. Plenus est mundus spinis: in terra sunt, in aere sunt, in carne tua sunt. Versari in his, et minime belli, divina polenta est, non virtutis tunc. Sed confidite, inquit, quia ego vici mundum, Iam. xvi, 33. Est igitur undique tibi intendi prospectas tribulationum tanquam tribulorum aculeos, non turberit cor tuum, neque formidet, sciens quia tribulatio operatur patientiam, patientia probationem, probatio spes, spes autem non confundit, Rom. v, 3. Considera lilia acri, quomodo inter spinas vivunt et nescit. Si foenum, quod hodie est et cras in clibanum mittitur, Deus sic custodit, quanto magis amicae et sponsam suam chrissimam? Denique custodit Dominus omnes diligentes se, Psal. xiv, 20. Sicut liliam inter spinas, sic amica mea inter filias. » Subdit deinde quiddam, quod mirifice vim et splendorem lili huius exaggerat et perhibet: » Non malioris, inquit, titulus profecto virtutis, inter pravos vivere bonum, et inter malignantes innocendiam retinere candorem, et morum lenitatem; magis autem si his qui odorem pacem, et pacificum, et amorem ipsi te exhibent inimicis: hi plane tibi similitudinem dant de illo jure quodam proprietatis specialiter vindicabit, quod ipsas utique pungentes se spinas candore proprio illustrare et venustare non cessat. An non proinde liliam tibi videtur implere quae sanctorum Evangelii perfectionem, qua omnia liliam pro calumniae manus et persequentibus nos beneficiere his qui odorem nos, Luc. vi, 23. Ergo et tu sic similes, et erit anima tua amica Domini, et laudabit te, de te dicens: Quia sicut liliam inter spinas, sic amica mea inter filias. » An non haec magna res lili, magna, inquam, virtus amicae sanctae et apostolice, ut spinas non tantum superet, sed eas in lilia convertat, ut ex Saulo fiat Paulum, ex persecutore predicatorem,

ex demone angelum? Apposite S. Hieronymus, epist. 140 ad Principium, S. Marcellam et Asellam comparat lilio: » Habes, inquit, in studio Scripturarum et in sanctimonialia mentis et corporis Marcellam et Asellam: quarum altera te per prava virentia, et varios diviorum voluorum flores ducat ad eum qui dicit in Cantico: Ego flos campi, et liliam convallium (erat enim Marcella in Scriptura erudita, ut idem Hieronymus docet epist. 16); altera ipsa flos Domini (Asella) tecum mereatur audire: Ut liliam in medio spinarum, sic proxima mea in medio filiarum. »

TERTIUS SENSUS

PRINCIPALIS.

De Christo et B. Virgine.

Rupertus sic exponit, q. d. Sicut Christus velut liliam spinis Iudeorum et haereticorum fuit transpunctus: sic et B. Virgo isdem fuit compuncta et transfixa. » Itaque, inquit, haec spinas et filiae blasphemias sunt Iudeorum, sectae sunt haereticorum: quae cumque huiusmodi spinas laeraverunt me: quae cumque huiusmodi filiae tibi inviderunt, et mihi detraherunt. Ubi ego spinis compungebatur, imo et clavibus configebatur, in praesens patribus mentis convulserat; et ubi tu virginitati a filibus derogatur, mihi quoque invideo detractionum tanquam tribulorum aculeos, non turberit cor tuum, neque formidet, sciens quia tribulatio operatur patientiam, patientia probationem, probatio spes, spes autem non confundit, Rom. v, 3. Considera lilia acri, quomodo inter spinas vivunt et nescit. Si foenum, quod hodie est et cras in clibanum mittitur, Deus sic custodit, quanto magis amicae et sponsam suam chrissimam? Denique custodit Dominus omnes diligentes se, Psal. xiv, 20. Sicut liliam inter spinas, sic amica mea inter filias. » Subdit deinde quiddam, quod mirifice vim et splendorem lili huius exaggerat et perhibet: » Non malioris, inquit, titulus profecto virtutis, inter pravos vivere bonum, et inter malignantes innocendiam retinere candorem, et morum lenitatem; magis autem si his qui odorem pacem, et pacificum, et amorem ipsi te exhibent inimicis: hi plane tibi similitudinem dant de illo jure quodam proprietatis specialiter vindicabit, quod ipsas utique pungentes se spinas candore proprio illustrare et venustare non cessat. An non proinde liliam tibi videtur implere quae sanctorum Evangelii perfectionem, qua omnia liliam pro calumniae manus et persequentibus nos beneficiere his qui odorem nos, Luc. vi, 23. Ergo et tu sic similes, et erit anima tua amica Domini, et laudabit te, de te dicens: Quia sicut liliam inter spinas, sic amica mea inter filias. » An non haec magna res lili, magna, inquam, virtus amicae sanctae et apostolice, ut spinas non tantum superet, sed eas in lilia convertat, ut ex Saulo fiat Paulum, ex persecutore predicatorem,

ex demone angelum? Apposite S. Hieronymus, epist. 140 ad Principium, S. Marcellam et Asellam comparat lilio: » Habes, inquit, in studio Scripturarum et in sanctimonialia mentis et corporis Marcellam et Asellam: quarum altera te per prava virentia, et varios diviorum voluorum flores ducat ad eum qui dicit in Cantico: Ego flos campi, et liliam convallium (erat enim Marcella in Scriptura erudita, ut idem Hieronymus docet epist. 16); altera ipsa flos Domini (Asella) tecum mereatur audire: Ut liliam in medio spinarum, sic proxima mea in medio filiarum. »

Rursum ex hoc loco censet Galatinus et Bellarminus, tom. III, lib. IV, cap. xv, sine ulla originaria labe conceptam esse Virginem: ut enim ex spinosis planta sine spinis nascitur rosa, in qua mira est et ad aspectum jucunditas et ad odorem suavitas, sic ex tot peccatoribus nata est innocens et sancta B. Virgo.

Idem deus de lilio. Quocirca, ut ait B. Petrus Damianus, serm. 3 De Nativit. Virgine. » De spinosis progenie Iudeorum nata condidit munditia virgine castitatis in corpore; flammis scilicet autem ardore gemine et charitatis in mente, fragrant passim odore boni operis, tendebat ad sublimia intentione continui cordis. » Spinus enim, inter quas liliam esse dicitur, et ex quas ros

originem ducit. Deipara prospiciam Patres interpretatur, ex qua ipsa nihil asperum, nihil horridum contraxit, sed tota suavis atque amabilis, non secus ac lilium et rosa excolit. Quare Sedulius, lib. II De Virgine sanctissimo, sic coecinit :

Et voluit in spicis mollis rosa surgit stratis,
Nil quod laetit labens, nateque obscurat honore:
Sic Eva de stirpe sacra veniente Maria,
Virginitate antiqua nova Virgo parat:
Sicut spina rosam, genuit Julia Martem.

Adiit Dionysius Carthusianus hic : « Quamvis, inquit, fuerint multae virgines sanctae, tamen respectu Virginis beatissimae quasi spinae fuisse videntur, in quantum aliquid culpe habebant; et quamvis in se fuerint mundae, non tamen fuit in eis formae proreus extinctus: fuerunt et alii spinae, qui ex eorum intuitu conceptuentia pungebantur. Porro Deipara Virgo ab omni culpa fuit proreus immunis, fuit formae in eis plene extinctus; et tamen intensa charitate erat repleta: quare intuitum corda sic penetravit sua inestimabili castitate virginica, quod a nullo potuit concepti: ita potius existit ad horam illorum libidinem. »

Rursum, sicut lilium valet adversus serpentes et venena, sic B. Virginitas invocato singulari est remedium in omni tentatione vitiorum, et praesertim libidinis, ut experientia constat. Audi Philonem, lib. XXI, cap. x: « Radices, inquit, lilii multis modis florem suum nobilitaverunt contra serpentium locum, ex vina potae, et contra fungorum venena. » Dioscorides vero, lib. III, cap. xv, ubi agit de lilio: « Folia, inquit, herbae illa serpentium morsibus subveniunt: eadem cocta in aqua ignis adustionibus, et cum aceto condita vulneribus. » Idem Dioscorides, lib. XV, cap. 4, de alla lili specie, quae latine tris, italice vero *lilium celeste* appellatur, radicem ejus cum aceto potam venenatorum animalium moribus mederi docet. Et Petrus Matthiolus in *Comment.* addit eandem radicem in pulverem contusam, cum aceto potam, universaliter adversus omnia venena prodesset.

VOX SPONSÆ.

VERS. 3. SICUT MALUS INTER LIGNA SYLVARUM,
SIC DILECTUS MEUS INTER FILIOS.

SICUT MALUS INTER LIGNA SYLVARUM. — Arabicus, sicut malum punicum in colore sylvae, sic dilectus meus inter filios: Valabius, inter juvenes, q. d. Quanto arbor malus ceteris sylvestribus arboribus erit, eminet et praeat; quanto prae illis utiliter et salutarer aere imperti, ubi opaeat; quanto glandibus sunt melleora pota; quanto homo, qui his vescitur, reliqua omnia animalia, quae illis vescuntur, mellecolit: tanto, atque etiam multo magis, sponsus meus ceteris reliquis omnibus nominibus et dilectis, id est amatis et amatoribus, praestat. Porro Chaldaeus vertit, eox sicut punicus et laudabilis malus citra inter arbores in-

fructuosas, et totus mundus cognoscit illam: ita Dominator saeculi fuit laudabilis inter angelos in tempore, quo revelatus est in monte Sinai; quando dedit legem populo suo. Graece *scias*, latina malus vel melus, aut ad verbum melium (ut habet interpres Origenes, unde et Itali *poma* vocant mele), est arbor pomis proferens poma. Poma autem generatim sunt omnes fructus, qui cortice sunt molli; sicut nances, qui duro: quare ficus, pyra, nyse, persica, cerasa, pruna, sorba, mespala, olive, dactyli, etc., censentur poma.

Ecclesia laudata a sposo de more laudem in ipsum reciprocet; uterque id facit more bucolico, id est pastorilio et rurali, petita similitudine a ritre et arboribus. Inducitur enim hic sponsus quasi pastor, et sponsa quasi pastris, pascentem gregem, colensque hortos, agros et vineas. Dicit ergo: Lauda me, o sponsa, quod effulgam sicut lilium inter spinas; sed hoc habeo a te, qui prius effulsi sicut malus inter arbores steriles sylvae: tu enim decorem et praeminentiam mihi, vel sponsus sponsae communicasti. Sponsus enim sua bona sponsae facit communia, imo propria.

Primo ergo Ecclesia Christum sponsum comparat malo, id est pomo arbori, quia sicut pomus fructifer excolit reliquis arboribus sylvae sterilibus et infrugiferis, sic Christus excolit omnibus angelos et homines: omnes enim ex se sunt velut arbores infrugiferae, sed ex gratia Christi et dei habent, quod ferant fructus virtutum gratiae et gloriae. Ita Origenes, Cassiodorus, Beda et alii. Porro S. Bernardus, serm. 48, contendit Christum hic conferrri et praeferrri hominibus contaxat, non vero angelis, idque in rigore verum est, uti censent quoque Nyssenus, Aponius, Philo Carpathius, Rupertus et alii.

Secundo, sicut poma suavem expirant odorem, sic et Christus suo odore et fama omnes ad se trahit. Hinc pomum hebraice dicitur *תפוח* *tappach*, a radice *תפח* *taph*, id est efflavit, expiravit, quia poma suavem exhalant odorem. Audi S. Ambrosium, serm. 5 in *Psalm.* cxviii, vers. 1: « Tantum malum in lignis sylvae. Huiusmodi pomum odorem gratum habet, ut certatum pomorum fragrantiam vinceat. Christus ergo alius ad lignum, sicut malum pendens in arbore, bonum odorem mundanae fundebat redemptionis, quae peccati gravis detestit fastorem, et unguentum potius vitalis effudit. »

Tertio, malus, sive pomus, variis sub se habet species arborum, quae proinde diversarum specierum poma et fructus proferunt, eoque melius sapore, colore et odore, aut sunt mala aurea, medica, granata, persica, cydonia, armenica, citra: sic et Christus omnes virtutum et graduum species progerminat, ut in virginibus virginitatem, in martyribus martyrium, in contemplantibus contemplationem, etc.

Quarto, Christus nobis vere est fructus et pomum, id est cibus quo vescimur et pascimur, tum

in Evangelii doctrina, ut Theodoretus, S. Ambrosius, Beda, Aponius et S. Bernardus; tum proprie, uti censet Philo Carpathius, Origenes, Nyssenus et Anselmus, in Eucharistia. Pomum, inquit Nyssenus, tuos sensus oblectat, puta visum colore, odoratum odore, et gustum sapore. Idem facit Christus. Adiit Philo Carpathius pomum dare cibum, dare et potum: sic et Christus, inquit, in Eucharistia dat carnam suam in cibum, sanguinem in potum. Unde Aponius et Psellus per morem hie accipiunt malum pendulum, ex quo succus rubeus et aqueus exprimitur, sicut ex latere Christi in cruce manavit sanguis et aqua. Audi S. Gregorium: « Merito ergo per malum Christus, per sylvestria vero ligna ceteri homines figurantur: quia in solo Christo cibum salutis quoties querimus, invenimus; in ejus verbis et exemplis, animas nostras fructu suavi et salubri reficimus. Ipse est quippe lignum vite, quam nobis tribuit. Ipse est, qui dum nobis semetipsum inspirat, animam pascit. In ceteris vero, si quid refoulationis invenimus, non quod illorum, sed quod Christi est, ab illis stimamus, quia quidquid in eis praeter Deum est, mortiferum nobis procul dubio invenimus. »

Quinto, Nyssenus, *hom. 4*, docet Christum descendisse in sylvam vitae hujus, ut ex arboribus sylvestribus faceret frugifera, puta ex indolidibus hominibus faceret fideles, ex impiis pios, ex incestis castos, ex superbis humiles: sicut ramus mali insertus fago, allorive arbori sylvestri, in ea et ex ea producit suos fructus et poma.

Hec omnia, mutato nomine, applica animae sanctae et B. Virginit.

Denique « malus inter ligna sylvaram » est crux, et Christus crucifixus in medio latronum, ait Aponius, Psellus, Theodoretus, Rupertus et S. Bernardus. Idque primo, quia, sicut Adam peccavit in malo, comedendo pomum a Deo vetitum: sic Christus satisfecit in malo pendens in cruce, ut illi culpa commissa fuerat, ibi fieret et satisfactio; ac qui « in ligno vincebat, in ligno quoque vincetur. » Secundo, quia malus speciem habet crucis (aeque ac malus in navi, cum suis antennis et velis): truncus enim speciem habet trabis; rami vero, liam transversi in cruce: in rami enim mali divaricati, pendunt ac in ligno transverso, clavus crucis possunt extensa crucifixi brachia. Tertio, quia id ipsum confirmat id quod sequitur: « Sub umbra illius, quem desideravimus, sedis; et fructus ejus dulcis gustum meo. » q. d. Sub malo, id est sub cruce Christi sedi, ejusque fructus gustavi. Quarto, quia multorum sententia est crucem Christi factam esse ex palma: palma autem est malus, quia profert dactylos, qui cum sint suave et molli cortice, poma miteantur. Quinto, quia id significatur, *cap. xiii, v. 8*, cum dicitur: « Sub arbore malo suscitavi te, » ubi plura hinc de re.

Unde hinc alludens Fortunatus, et ex eo Eocle-

sia in *Officio passionis et crucis*, sic de ea canit:

Crux fidelis, inter omnes
Arborum sola nobilis;
Nulla sylvae talis profert
Fronda, flore, perfume:
Dulce lignum, dulces clavos,
Dulce pondus sustinet.

Miscit ergo sponsa: « Sicut malus inter ligna sylvaram, sic dilectus meus inter filios, » q. d. cum S. Ignatio: « Amor meus crucifixus est: » nullior diligo, nisi Christum crucifixum. Et cum S. Paulo: « Mihi absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi: per quem nihil mundus crucifixus est, et ego mundo. » *Galat. vi, 14*. Audi S. Ambrosium in *Psalm.* cxviii, serm. 5, vers. 1: « Iste monitiones sunt crucis Christi et sepulturae, in quibus vulnerata est Ecclesia, et d. vulnera eucharistiae. Vulnerus enim est, quod Christus excepit: sed unguentum est, quod effudit: pomum est, quod pependit. Hoc pomum gustavit Ecclesia, et ait: Et fructus ejus dulcis in faucibus meis. Et ut scias quia pomum est Dominus, legis supra: Tanquam malum in lignis sylvae, et tibi consubria mens. »

SUB UMBRA ILLIUS QUEM DESIDERAVIMUS, SEDIS: ET
FRUCTUS EJUS DULCIS GUSTUM MEO.

Septinginta, in (Symmachus, *v. 8*) *umbra ejus concipiet et sedis*, id est unamquam ejus ardentem concipiet, et concupiet fructus suum, sub eaque jucundissime sedi: Valabius, *cujus umbram expectat, et sub ea sedet*: Arabicus, concipiet obtinere umbram illius, et sedi.

Persistit in similitudine mali: malus enim meliorem dat umbram, quam platani, ejus tamen umbra jucundissima estimatur, teste Plinio, et Platone in *Phaedro*, ubi Socratem sub platano disputantem inducit: « Hec enim platani, inquit, est altitudo patulis diffusa ramis, et procerca, et admodum opacitas perperua nimum et auctera, » etc.

Arbores enim frugiferae, qualls est malus, uti in se temperatores et suaviores sunt, quam infrugiferae et agrestis, ita et temperatores suavioresque prae eis emittunt umbram: adde, et fructus, quibus vitatorum sub his degentium famem, extinguit et stim levat.

Nota, et sub umbra significat sponsa desponsationem: sponsa enim olim solebat conoposa, sive umbraculo aut pallio, sponsi tegi, quo significabat cum ut sponsam sub sponsi esse cura et tutela. Unde Ruth, *cap. iii, v. 9*, expectans connubium Boaz, qui quasi proximus heres sua legem veterem eam ducere tentabatur, illi ait: « Expande pallium tuum super familiam tuam, quia propinquus es. » hoc est, me in tuam umbram, puta in tuam familiam, domum, curam et protectionem suscipe, uxorem me ducto, me tibi desponde, et in egrum desponsationis sub pallii tui umbram et tegumento me tibi associa. Et Deus Synagoga,

Quarta
decuria
inter
mollis
fructus.

Christus
est
pomo
arbori,
quia
sicut
pomus
fructifer
excolit
reliquis
arboribus
sylvae
sterilibus
et
infrugiferis,
sic
Christus
excolit
omnes
angelos
et
homines.

Primo
ergo
Ecclesia
Christum
sponsum
comparat
malo,
id est
pomo
arbori.

Tertio,
malus,
sive
pomus,
variis
sub
se
habet
species
arborum.

Quarta,
Christus
nobis
vere
est
fructus
et
pomum.

Hic
videtur
e-
Arborum
sola
nobilis:
Nulla
sylvae
talis
profert
Fronda,
flore,
perfume.

Exch. xvi. 8. : Ecce tempus tuum, inquit, tempus amantium: et expandi amicum meum super te. » Idem fuit ritus genium. Unde Euripides apud Stobaeum, patrem illa filiam instruens inducit: « Cum sub eregrii vini pallium venaris, reliqua studia viro similes. » Denique B. Virgini dixit Gabriel, **Lue. i. 35.** : « Virtus Altissimi obumbrabit tibi, » q. d. Spiritus Sanctus velut sponsus umbra sua te excipiet, atque in te peraget arcammi Verbi incarnationem. Chaldaeus huc de more accipiens de lege data a Moise Synagoga et Judaeis, sic veritas, *« hinc temporis tu umbra-majestatis ejus desiderari vultare; et verba legis ejus dulcia fuerint gutturi meo; et praeio preceptorum ejus serventur mihi in seculo venturo. »*

PRIMUM SENSUS
ADEQUATUS,
De Christo et Ecclesia.

Quaeris, quanam umbra Christi, quam ambit, et sub qua late sedet quiescitque Ecclesia, et anima sancta?

Umbra Christi primo, in articulo.

Respondent, primo, nonnulli esse incarnationem, sive Verbum incarnatum: hoc enim ut unicuique mille malorum suorum remedium, per tot millia annorum avidissime expectabat Ecclesia. Verbum enim est lux et lumen immensum, ejus umbra est corpus et humanitas ab eo assumpta; hinc enim velut umbra celat et velat deitatem et majestatem Verbi, humanitas ergo est umbra divinitatis, quae per illius tenae velamen obscure pellunt et traheunt.

Secundo, proprie et gemine Christi umbra est ejus providentia, cura et protectio Ecclesiae et animae sanctae, velut sponsus suus, iuxta illud **Isaie. cap. li. 16.** : « In umbra manus meae protegi te, ut plantes caecos, et fudes terram. » Ita Origenes, Nyssenus, Cassiodorus, Ambrosius, Paulus, S. Anselmus et alii. Ex hac Christi virtute quasi amata S. Petri umbra sanabat quoslibet infirmos, **Act. cap. x. 41.** Hinc de Christo ait Jeremias: « In umbra tua vivebam in gentibus, » **Thron. cap. iv. 20.** et **Ose. xiv. 8.** Vertunt Septuaginta ad lectulum nostrum *« mactos, »* puta sponsus Christus. Et **Psalm. 138.** : « Et in umbralum altorum tuorum sperabo, » **Psal. lvi. vers. 2.**

Tertio, umbra Christi est Spiritus Sanctus: sicut enim corpus suum umbram, eaque velatur et obumbratur: ita Christus, qui Deus, spirat Spiritum Sanctum, eoque quasi velatur et tegitur. Hinc Spiritus Sanctus obumbrando B. Virgini, in ejus utero Christi, qui homo est, corpus formavit, organizavit, animavit, Verbo dei hypostatico copulavit, **Lue. cap. i. 31.** sicut gallina, umbra alarum suarum ovem incubans, calore suo format pullum, amecat, vivificat et excludit, ait Theophylactus. In **Luce. i.** Audi S. Gregorium: « Umbra Christi protectio est Spiritus Sancti. Spiritus quippe Sanctus mentem, quam replet, obumbrat,

quia omnem lentationum fervorem temperet; et dum aura sua inspirationis suaviter mentem tangit, quidquid noxii coloris sustinebat, expulgit, et quam jam forsitan nimis vitiorum aestus marcidam fecerat, umbra Sancti Spiritus protogens recreat, ut, dum in ejus inspiratione sedens pausat, vires colligat, quibus ad aeternam vitam robustius currat. »

Quarto, Origenes, Theodoretus, Philo Carpatrius et S. Ambrosius in **Psalm. cxviii. serm. 5,** per umbram accipiunt legem veterem, in qua sedisse se ait Ecclesia ante Christum, cum adhuc digeret in Synagoga Moysis: lex enim erat umbra Evangelii, sicut Moyses Christi, et Synagoga Ecclesiam.

Quinto, apposite S. Bernardus, **serm. 48,** per umbram accipit fidem, quae est umbrosa et obscura: per fidem enim ambulamus et non speciem, sed fides deducit nos ad claram visionem in caelis.

SECUNDUS SENSUS
PARTIALIS,
De Christo et anima sancta.

Anima sancta sub umbra Christi crepitit non stat, sed sedet, id est assidue versatur per meditationem, orationem, contemplationem, praesentium dum aliquis tribulatione vel tribulatione, vel solis ardore cruciatur et premitur: Christus enim crucifixus ut crucis suae, sicut et nobis participium illi communicat, in eo magis saepe inrisque a celo consolationibus eam nutret, ut nihil esse in cruce cum Christo, quam in deliciis cum mundo. Unde et B. Franciscus Xaverius in laboribus et gemitibus infelis ita caelesti dulcorine affluat, ut clamaret: « Satis est, Domine, satis est; nec enim mens mea in hac vita tantum gaudiorum pondus capit. » Ita S. Ambrosius in **Psalm. cxviii. serm. 8.** Hoc est quod canit **Psalm. 138.** : « Fili autem hominum, in legitime alarum tuarum sperabam. Inebriantur ab uboride domus tuae; et torrende voluptatis tuae potabis eos, » **Psalm. xxxv. 8.** Notat Theodoretus in **Philotheta, sive Historia SS. Patrum, cap. ix,** animam Christo crucifixo devotam, non tantum Christum, sed et vestem ejus, domum, calceos, et quidquid aliquam, quantumvis tenuem, ejus umbram gerit, suscipere, amare et venerari.

Secundo, Christi umbra est sacramentum Eucharisticum, in eo enim sub speciebus panis occultatur deitas et humanitas Christi: quod proinde avide desiderant fideles; ac sub eo secure conquelescunt: ita S. Bernardus, **serm. 48.**

Tertio, umbra Christi sunt sancti: sicut enim umbra est imago corporis, sed exilis et inadequata, ita vita sanctorum est imago vitam Christi, sed umbratilis duntaxat, nec eam adaequans: quare notum pat, dum degit in fidelium et sanctorum caeli vel congregatione, ab ea velut umbra pro-

Quarto, serm. 5.

Quinto, serm. 48.

Christus enim est, sub quo quae quae.

Serm. 48, de Eucharistia, ubi dicitur.

Tertio, serm. 48.

tegitur, sanctisque illius exemplis et consiliis confortetur. Ita tres Patres apud Theodoretum.

Quarto, Origenes putat per umbram notari protectionem in virtute: sicut enim umbra a meridie crescit in vespere, sic et virtus animae sanctae ad corpus. » Fac igitur, cum umbra dignus fueris, ait Origenes, ut possis capere umbram ejus, et effectus, veniet ad te (ut ita dicam) corpus ejus, ex quo umbra nascitur, tuncque senties fructus ejus dulcedinem, dicesque: Et fructus ejus dulcis gutturi meo. »

TERTIUS SENSUS
PRINCIPALIS,
De Christo et B. Virgine.

Umbra notat depositionem B. Virginis, ut paulo ante dixi, juxta illud, **Lue. i. 35.** : « Spiritus Sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Ideoque et quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei. » Hae ergo obumbratio quasi eam despondit Spiritui Sancto, qui proinde in ea Christum, Sanctum sanctorum efformavit, tunc que eam fructu dulcissimo consolationis et contemplationis adimplexit.

Rursum, B. Virginis umbra fuit non tantum Spiritus Sanctus, sed et Christus: hic enim vocatur ejus dulcissimus, id est sponsus. Hujus enim adventum et incarnationem summe optabat B. Virgo: quare ante ejus adventum sub umbra ejus sedebat, tum quia ex fide Christi in se incarnandi omnem suam gratiam, etiam incarnationem praeviam hausit; tum quia tota ejus spes, desiderium, consolat, protectio, omneque bonum erat sperare Christum nasciturum, videre et amare nascentem, ac frui jam nato.

Primo, serm. 48.

Secundo, serm. 48.

Tertio, serm. 48.

Quarto, serm. 48.

Quinto, serm. 48.

FRUCTUS EJUS DULCIS GUTTURI MEO. — Septuaginta, *« fructus ejus dulcis, »* estque *« generatio ejus »* palato meo dulcissimum. Quaeris, quis hic Christi fructus?

Respondet, primo, Christi fructus est remissio peccatorum, justificatio, gratia et virtutes, hinc praedictio apostolorum; et conversio gentium: ita S. Ambrosius in **Psalm. cxviii. serm. 8.**

Secundus fructus Christi sunt fructus Spiritus Sancti, quos enumerat S. Paulus, **Galat. v. 22,** dicens: « Fructus Spiritus est: caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, » etc. Christus enim mitem in apostolos et fideles Spiritum Sanctum in Pentecoste, cum ipso hae ejus dona et fructus pariter misit. Ita tres Patres apud Theodoretum.

Tertius fructus realis et corporalis, dulcis gutturi, tam corporis, quam animae, est Eucharistia, qua nos Christus pascit, ejusque velut manna caelestis dulcedine mentem inebriat. Ita Apollonius, B. Bernardus, et S. Bernardus, **serm. 48.** Amor enim Christi et beneficii, qualis est Eucharistia, variis hic figuris et schematibus representantur.

Quartus fructus Christi est ejus sermo et doctrina caelestis, ideoque saluberrima et dulcissima: unde et **Evangelium**, id est *« bonum felixque novum »* appellatur, quia nuntiat regnum colorum, modicumque operum. Ita Nyssenus, **homil. 4,** et S. Ambrosius, annotat ad **cap. xvi. Ezech.**

Quintus fructus est meditatio jugis in lego Domini, ait Origenes; ac magis contemplatio Christi, ejusque deitatis, ac incarnationis, passionis, etc. Ita S. Gregorius, qui audiit: « Arbor fructifera ipse Christus in corde nostro plantatus per fidem existit, quam si mens nostra digne diligit, et instanter excollit, fructus nimirum interioris pulchros et utiles gignit. Quos dum mens capiens avido comedit, omnes mundi voluptates pro ejus dulcedine postponit. Dulce enim est valde sibi ecclesia cogitare, in avaritate oculum intimum figere, ut aliquando in floribus etiam mens accensa compungatur, et inter lacrymas sublevata angelorum cibo, ipsa videlicet sapientia quanto dulcius, tanto avidius pascatur. Inde est quod subditur: Introdixit me in cellam vinariam. » Ita contemplationis Christi quasi manna caelesti pascetur S. Magdalena sedens ad pedes Jesu: unde ab eo audire meruit, **Lue. x. 42.** « Maria optimam partem sibi elegit, quae non auferetur ab ea in aeternum. » Et S. Augustinus in **Soliloq. cap. xxii.** « Obsecro, ait, ut omnia mihi amarect, ut in solis dulcis apparet animae meae. » Item in **Manu, cap. xx:** « Anima amans, inquit, trahitur rotis, fertur desiderii, dissimulat merita, majestati oculos claudit, aperit voluptati, ponens se in salutari, et fiducia agens in eo. Amore animi recedit et excedit a corporeis sensibus, ut sese non sentiat, que seum sentit. Hoc fit cum mens ineffabili Dei illata dulcedine, quodammodo sese sibi furatur, imo rapitur atque labitur a seipso. Ut Deb frustur ad juvenitatem. Nihil tam jucundum, nisi esset tam modicum. Amor dat familiaritatem, Dei familiaritas assum, ausus gustum, gustus famam. Anima quam tangit amor Dei, nihil aliud potest cogitare, nihil desiderare, sed frequenter suspirat dicens: Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus meus. » Et post nonnulla: « Tota et firma requies est infirmis et peccatoribus in vulnere bus Salvatoris. Securus illic habito: patient, nihil spera per vulnera: quidquid ex me mihi desit, usurpo mihi ex visceribus Domini mei, quosiam misericordia affluunt, nec desunt foramina per quae effluant. Per foramina corporis, patient mihi arcana cordis, patet magnum pietatis sacramentum. Patient viscerum misericordia Dei nostri, in quibus visitavit nos oris ex alto. Vulnera Jesu Christi plena sunt misericordibus: plena pietate, plena dulcedine et caritate. » Ita S. Bonaventura visitans a S. Thoma Aquinate, rogatusque ex quocumque libro tam sapientia, tam pia et dulcia hauriret sensa et verba que docendo et scribendo cruciabat, ostendit effigiem Christi crucifixi, dixitque: « Iste est h-

in profundo cordis, et quasi in centro anime intimo et ineffabili amoris actu, complexurque mutuo perficitur, ad quam ab illa per singularem Dei bonitatem feliciter aliquando transitur, sicut in oratione divina a contemplatione ad realem cum Deo unionem, atque complexum nonnunquam pervenitur. Hanc autem felicissimam unionem nihil aliud esse dicunt, quam intimam manifestationem ipsius Christi presentiam in hoc Sacramento latentis, non tam per visionem et revelationem, quam per amplexus dulcissimos, quibus animam ita ineffabiliter ac suaviter astringit, ut ipsa realem ejus presentiam, oscula et amplexus certissimam percipiat, ejusque bonitatem et ineffabilem dulcedinem in suo fonte degustet. Hec unio mirabilis, si ex parte Christi consideretur, nihil aliud est quam illapsus, sive manifestatio ipsius Christi occulte in Sacramento existentis, se tamen ostendit purgatissimis mentibus sub ratione summe lucis, et ineffabili quodam contacto ad carum spiritumque pertinentis: qui contactus nihil aliud est quam dulcissimus amplexus, et deosculatio Christi, qui sponsam dilectissimam suscipit. Ex parte vero anime est mutus amplexus, quem consequitur experimentalis ipsius Christi percipitio, per quem spiritalis dulcor in ipso Deo possidetur. Ea porro percipitio nullus hominis meritis, aut dispositionibus respondet, cum sit gratis, et ex mera Christi liberalitate peccatis concessa. Ita ex S. Cyrilliano, S. Bernardo, S. Bonaventura et aliis nostris Salvanus, lib. XI *De Amore Dei*, cap. XII. Longe intimius, profundius, jucundius, ineffabilis anima beata unimur Deo per visionem et amorem beatificum, quo in divinitate, quasi in pelago felicitatis honorumque omnium merguntur et absorbentur, ut aliud cogitare, velle, amare, desiderare nequeant, quam Deum vel propter Deum.

TERTIUS SENSUS

PRINCIPALIS.

De Christo et B. Virgine.

Rupertus B. Virginem asserit in cellam vitariarum introductam, cum, deficiente vino in nuptiis in Cana Galilee, vinum delicatissimum per Christi miraculum convivia procuravit; ac in nuptiis totius mundi, id est in toto genere mortalium, procuravit per Christum vinum mysticum, puta incorruptionem animarum et immortalitatem corporum. Introduxit ergo me in cellam vitariarum, inquit, et ordinavit in me charitatem, id est, intelligere me fecit se ad hoc venire, ut humani generis aequalem infirmitatem in summi vini me inducens, vinum caritatis mihi potans, adeo illa me replevit et roboravit, ut exercitum ex ea validum, aciemque robustam in me videlicet instruxisset et ordinaasset, qua contra omnes hostes, persecuciones, tentaciones, tribulationes,

moriaris talis dilectus, sed amplius desiderare totius humani generis salutem.

ORDINAVIT IN ME CHARITATEM. — Hebraice דָּוָן דָּוָן *dighlo alai ahava*, id est *vexillum ejus super me charitas*; Septuaginta videntur legisse (uti et jam legunt nonnulli alio puncto דָּוָן *dighis*, id est *vexillate sive ordinate*; unde vertunt, *ordinate super me charitatem*; et Symmachus, *conserveat super me charitatem*; et S. Ambrosius, serm. 3 in *Psalm. CXVII*, *constituit in me dilectionem*; et rabbi veteres, *insignem facit*, vel *magnificebat super me charitatem*. Noster omissa ultima littera *v* non, videtur legisse דָּוָן *dagal*, id est *vexillavit*, id est *vexillum erexit*, hoc est, *ordinavit in me charitatem*. Verum non est necesse huc confugere: ex hebraeo enim *dighlo alai ahava*, id est, *vexillum ejus super me charitas*, si subaudiatur verbum praesens est, recte veritas, *vexillum ejus super me est charitas*, hoc est, *vexillavit super me charitatem*, sive vexillum charitatis super me erexit, quod Noster apta verbi, *ordinavit in me charitatem*, eo sensu quem mox dabo; Septuaginta vero subaudientes optativum vel imperativum est, vel esto, vertunt, *vexillum ejus super me sit charitas*; subaudit propro: *Efficit ut vexillum ejus super me sit charitas*, hoc est, *vexillate, sive ordinate super me charitatem*. Septuaginta sequuntur Symmachus, S. Ambrosius et rabbi; S. Hieronymus vero, lib. III in *Zachar.* cap. XIV, legit, *posuit super me charitatem*; Syrus, *ordinaverunt erga me, vel contra me amorem*; denique Arabicus, *ordinaverunt adversus me tentationem, vel probationem*.

Queres, cur Noster et Septuaginta hebraei דָּוָן *dagal*, id est *vexillavit*, sive erexit vexillum, vertunt *ordinavit*? Respondeo, quia *ordinavit* est hic verbum militare, et significat ordines exercituum, castrorum et acierum. Tota enim vis, totumque robur exercitus consistit in recta ejusdem ordinatione, quae si servetur, certa ejus est clauda et roina. Audi Vegetium, lib. II *De Re militari*, cap. XII: « Antiqui, quia seclabant in acie, commissum praelio, celeriter ordines aciesque turbant, ne id possent accidere, cohortes in centurias dividerant, et singulis centuriis singula vexilla constituerant, ita ut ex qua cohorte vel quota centuria esset, in illo vexillo literis esset adscriptum, quod legentes vel intuentes milites, in quovis tumultu a contubernaliis suis aberrare noscent. »

Idem, cap. XX, docet Romanos pariter stipendii militum apud propriam aciemque cohortis vexillum depossuisse, ut pro eo factus dimicaret milites, cum seirent se pro suis stipendii dimicare. Dicit ergo sponsa: Sponsus in cellam vini me inducens, vinumque caritatis mihi potans, adeo illa me replevit et roboravit, ut exercitum ex ea validum, aciemque robustam in me videlicet instruxisset et ordinaasset, qua contra omnes hostes, persecuciones, tentaciones, tribulationes,

concupiscentias et vitia foetile aequae ac sapienter conflant, vincant, ac invicta de his triumphent. Officia enim et actus varii charitatis, sunt quasi multi milites charitatis, qui juncti ejus exercitum conflant. Unde Symmachus verbi, *conserveat super me charitatem*.

Porro, sicut in exercitu robur consistit in recta militum dispositione et ordinatione: sic et robur charitatis consistit in recta officiorum et actuum ejus distributione et ordinatione. Primo enim diligendus est Deus, deinde propter Deum anima diligendus est Deus, deinde propter Deum anima propria, tertio proximus, isque suo gradu et ordine: primo enim diligendi sunt parentes corporales et spirituales, deinde fratres, mox cognati, inde ceteri homines, quisque suo gradu et ordine. Quod si ordinem charitatis invertas, charitatem perdis et everis. *Ordinavit ergo in me charitatem*, non aliud est quam si dixisset: *Statuit me sub vexillo charitatis*, jussit me in hoc ordine militare. Recte vero Noster, sicut et Septuaginta, neus fuit verbo ordinandi, tum quia, ut ait D. Augustinus, lib. XV, cap. XXII *De Civitate Dei*, « nihil est aliud perfecta et vera virtus, quam ordo amoris; tum quia sponsa his verbis hoc voluit: Non sum suavi illo nectare dementata, non ebullit in me concupiscentia; non ager in furorero, ut vapor bacchabunda; sed probe mihi consto, sobrius est amor meus, et rerum perturbationum quem oportet, astimationem, et dispositionem, ordinemque plane teneo, quia sequor charitatem quasi cygnorum; haec semper ordinata est, non minus quam acies instructa suis vexillationibus. Sic enim charitas primo loco Deum collocat, se secundo, tertio proximos; et hos ipsos quosdam in principis, quosdam in media acie, quosdam in agmine extremo. Ita Xysseus, Apollonius, Honorius, et alii hic, ac S. Fulgentius, libro I ad *Monachos*, cap. XI, S. Augustinus vel quisquis est auctor (stylus enim a S. Augustino dissonat) lib. de *Substantia dilectionis*, cap. IV et V, atque ex his Dario. Huc facti officiorum, venit militum, in Ecclesia distributo et distributo ordo, de quo apostolus, I Cor. XII, 4: « Divisiones gratiarum sunt, idem autem Dominus; et divisiones operum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus. » Et post nonnulla, vers. 28: « Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia primum apostolos, secundo prophetas, tertio doctores, deinde virtutes, exinde gratias, curationem, opulationes, gubernationes, genera linguarum, interpretationes sermonum. »

Porro ex hebraeo דָּוָן *dagal*, id est *vexillavit*, multiplices, atque sapidi et profundi, erui possunt sensus. Primo, Valdeus verbi, *erexit* (sponsi) *vexillum erga me est dilectio*. Solent enim duces vexillo post se trahere milites, ita sponsus sponsam amare tanquam vexillo, ad se suaque castra attrahat. Secundo, sicut in arce capta victoris elevatur vexillum, in quo expressum illius insignis conspicitur: sic sponsa victa beneficiis sponsi, isque

capta est et possessa, ut charitas, quae sponsi est vexillum, super ipsam jam sit erecta. Unde Chaldaeus verbi, et *vexillum proceptorum ejus super me in dilectione*, et dicit: *Omnia, quae propeo vel hominum, faciam et amicum*.

Tertio, Giskerius, q. d. Introducens me sponsus in domum vini, in domum amoris ac voluptatis, erexit in me, quem in omnibus sequeretur, amorem, illum mihi proponit, quem sequeretur, quemque illud servatum jugiter, atque ac vexillum sequuntur tutanturque milites.

Quarto, Sotomajor, q. d. Sicut in acie bene ordinata solent milites, legiones, cohortes et decurie vexillum, seu vexilliferum intueri ad victoriam et gloriam: sic ego sponsum meum semper amori meo, velut scopum propositum habeo, atque omnes actiones meas ad eum dirigam et exigo, ut sint deo gratiae, honestae et bene ordinatae, et denique gloria dignae, juxta illud quod praecipit Paulus, I Cor. XI, 31: « Sive ergo manducatis, sive bibatis, sive aliud quid facitis: omnia in gloriam Dei facite. »

Porro vexillum charitatis Christi est vexillum crucis. In cruce enim invictam et summam charitatem, tum erga Deum, tum erga homines Christus ostendit; unde per os de peccato, morte, diabolo et inferno triumphavit. Quocirca Constantinus Magnus hoc crucis vexillum sibi in caelo cum hoc lemmate ostensum: « In hoc signo vinces. » castris suis contra Maxentium alioque tyrannos prebuit, ac labarum quasi *labarum spei*, id est *pacis et terminis* nuncupavit; nam per illud omnes hostes prostravit, teste Eusebio, lib. I *De Vita Constant.* cap. XXII et seq.

Quinto, Tietelmannus ex Chaldaeis verbi *glutinum ejus*, sive *junctura ad me est charitas*, q. d. Sponsus per charitatem mihi intime conjungitur, et quasi per glutinum coagulantur, sicut coagulantur chartae.

Sexto, Rabbi vertunt, *insignivit in me charitatem*, vel *insigne ejus ad me dilectio*, q. d. Sponsus non vulgariter, sed insigniter me amat; nam insignis et eximia dilectionis officia mihi exhibuit. Aut magnam, insignem et ardentem charitatem qua cum redamem, mihi insudit.

Septimo, nervose pro omnibus noster Sanchez cum Sro verbi, *amorem contra me tanquam exercitum vexillatum*, id est per acies et vexilla digessim, instravit, q. d. Non potui resistere sponsi viribus, quia ipse omnes amoris vires in me effudit, quia suis officiis et beneficiis me obruit, et quasi sagittis amoris confixit et vulneravit: amore ergo victa, confixa et obruta victori me totam dabo et devoveo. Acies autem, quam ordinavit sponsus in me, et quae monitus animum meum expugnare aggressus est, illa sunt quae ad redamandum vehementer allicunt: in primis ipsi sponsi mei mississimi mores, studium in me singulariter, liberale ingenium, eximia forma, amatorie blanditiae, munerum exquisita, dotalis rusez,

Verbi
veritasIn
verbo
dicitur
ordinavitIn
XV
de
Civitate
DeiLabarum
Constantini
lib. I
de
Vita
Constantini

Quintus

Sextus

et alia quae hoc capite et deinceps explicantur laus. His omnibus tanquam armis oppugnavit sponsam, his talis confixit, his charitatis vinculis attraxit, his illam sibi ipsi violenter eripuit. Accedit quod verbum graecum *κατα* id plane significat: unde *κατα*, dicitur acies; et idem non obscure innumi septuaginta duo vertunt, *quatuordecim charitate ego*, et Symmachus, *responsum dicitur*, quod est quasi instrumentum et telum amoris. Hoc perinet expositio Cassiodori et Bedae, qui ordinavit in me charitatem sic exponunt, *q. d.* Deus prior dilexit me, itaque me ad se redmandum compulsi. Addit Beda Deum ordine quodam homines dilexisse, *q. d.* Omnia quidem membra mea, omnes electos pia sibi charitate copulavit, sed eminentiores quatuor ampliori, ut docet, affectu complexus est. Omnes quippe dilexisse patet ex illis verbis: Cum dilexisset suos, qui in mundo erant, in finem dilexit eos. Et tamen indulgentior in quemdam amor immittitur, cum dicitur: Discipulus ille, quem diligebat Iesus. Adjungit Beda deinde Deum suam hanc in Ecclesiam charitatem, quibusdam profectum gradibus per tempora intervalla monstrasse.

Octavo, Septuaginta vertunt, *ordinate super me charitatem*, ut acies sponsus sponsam ambat, sic vice versa sponsa sponsi nuptias ambiens, dicat societas: Eia meam charitatem ordinate, ac velut instructam aciem sponso meo proponit, ut is in amoris homo ab amore meo vincatur, inhiatque in sponsum se dedat. Unde subdit: Fulcite me floribus, stipulate me malis, quia amore languens, *q. d.* Significata sponsa amoris mei vehementiam, et ex ea languorem, ut is eo vulneratus amoris incombatur, neque sui amantissimam vehementissimam redamet: charitatis ergo acie et vexillo, non tantum contra omnia adversa, sed etiam contra Deum confingimus et superamus, sicut Jacob cum eo conflixit, indeque vocatus est Israel, id est *dominans Deo*, Genes. xxxii, 28. Talis charitatis athleta, imo dux et ductor erat S. Paulus, qui proinde charitatis aciem instruens: Quis, inquit, nos separabit a charitate Christi? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius? etc. Certus sum, quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, quas est in Christo Iesu Domino ipsorum, Rom. cap. viii, vers. 35 et 39.

Denique vox *vexillati*, et *vexillum* significat Ecclesiam et sponsam esse militantem per totam inane vitam, ac confictio confidit debere cum demone, mundo et carne: sunt enim haec due civitates, scilicet Dei et diaboli, sive piorum et impiorum, inter se contrariae et hostiles, quas perpetuo inter se confingunt, ut docet S. Augustinus, lib. De Civit. Unde et nobis fundator S. Ignatius in lib. Exercit. spiritualium, exercitium proponit du-

rum vexillorum: unum est Christi, alterum Luciferi, ac quisque milites conscribit, et quos potest, ad suum vexillum advocat. Vexilli Christi insigne est charitas, Luciferi cupiditas. Porro in cella vinaria utraque, bibitur utraque; ubi rursus aliquid ad eos qui conscribit milites: hi enim in tabernis hospitantur, sibi que adventantibus vina propinquant, sic eos ad nomen militie dandum alliciunt. Rursus Cosaki, Hollandi, aliique plures, cum quid arduum et periculosum aggredi volunt, solent dolia vini (idque subinde ad usum) militibus proponere, ut vino estuantes mestum mortis ponant, ac unimos in hostem runit. Sic Christus sanguine suo nos in Eucharistia potat, ut ejus amore ebrii, in mortem et martyrium, si opus sit, genere procurramus.

Tropologicae, charitas eminet ceteris virtutibus, et super omnes vexillum erigit, ad illudque omnes convocat; quod si illud sequantur, omnes transeunt, seseque magna laude et meritis cumulunt, ut docet Apostolus, I Cor. xiii, 4: Charitas, inquit, patiens est, benigna est, etc. Hinc charitas ceteras virtutes quasi acies Dei ordinat: Primo loco ponit fidem; secundo, humilitatem; tertio, spem; quarto, penitentiam; quinta, patientiam; sexto, misericordiam, etc. Rursus hic ordo charitatis virtutes ipsas stabilil, facitque firmas et solidas. Unde S. Ambrosius, Psal. cxviii, serm. ii, vers. 1, legit, *constitute in me dilectionem*, sicutque explicat: *a bona stativa (statio et munio militaris) ubi plentudo est charitatis.* Nyssenus vero, homil. 4, Graecum *κατα*, referens ad *κατα*, id est ordines militares, vertit, tum ordinat, tum *constitute et confirmate*: Quotiam, inquit sponsa, que primo fuerat dilecta, per obedientiam fuit inter inimicos repleta, nunc ad eandem reversa est vitam, per charitatem Domino conjuncta, ea nunc dicit: Confirmata mihi hanc gratiam, eamque stabilem facite et immobilem, vos amici sponsi, studio et diligentia mihi conservantes propensionem ad id quod est melius.

Denique arma, id est officia charitatis, sunt invieta, nec quis eis resistere valet, juxta illud cap. viii, 6: Fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus amulatio, etc. Arque inerte non poterunt extingui quere charitatem, non flamma obruent illam. Quin et philosophi idem senserunt: Si vis amari, inquit ille, ama.

Ut praesentem Prudentem, aliquis se praesentem Orstenem: Hoc non fit veritas, Merce, ut amaris amat.

Vis ergo inimicium superare, imo subjugare, tibi que facere amicum, praevieni cum officiis et beneficiis: sic enim *carbones ignis congeras super caput ejus*, Rom. xii, 20.

Hinc S. Augustinus, lib. xv De Civit. cap. xxxi, docet quod virtus non est aliud quam ordo amoris, nec vitium aliud quam inordinatio amoris. Omnis enim creatura, inquit, cum bono est, et

ling. Cassiod. et Luth. lra.

Tropologicae, quae de virtutibus, etc.

bene potest amari, et male; bene, scilicet ordine custodito; male autem, ordine perturbato, etc. Unde mihi videtur, quod difficile brevitas et vera virtus, ordo est amoris, propter quod in sancto Canticum canticorum cantat sponsa Christi, civitas Dei, ordinate in me charitatem. Hujus igitur charitatis, hoc est dilectionis et amoris ordine perturbato, beum filii Dei neglexerunt, et filias hominum dilexerunt. Quibus duobus nominibus talis civitas utraque discernitur. In civitate enim Dei est ordo amoris, in civitate vero diaboli est inordinatio amoris: quia pii amant Deum super omnia, creaturas omnes propter Deum; impii vero plus amant creaturas, v. g. honorem, auram, delicias, quam Creatorem. Porro quia ordo hic claritatis est difficilis, ideo Ecclesia et anima sancta peti ab angelis et viris sanctis: Ordinate in me charitatem, juxta Septuaginta. Uade S. Hieronymus, epist. 8 ad Marcellam: Dilectio, ait, ordinem non habet, et impatientia nescit mensuram; unde in Canticum quasi difficile praecipitur: Ordinate in me charitatem.

Huc accedit S. Bernardus, serm. 49, qui per ordinationem charitatis accipit discretionem, que temperat et dirigit zelum: Semper quidem, inquit, zelus absque scientia minus efficit, minusque utilis invenitur; plerumque autem et periculosus valde sentitur. Quo igitur zelus fervidior, eo vehementior spiritus, profusiorque charitas, eo vigilantior opus scientia est, que zelum superprimat, spiritum temperat, ordinem charitatem.

Porro Aponius docet ordinatum esse in Ecclesia charitatem, cum ipsa illam didicit ex contemplatione summi ordinis, qui est in S. Trinitate: In quo ordine charitatis, inquit, quid aliud credendum est primum tribus, nisi ut credat et agnoscat primum debere Patrem nominari, in quo filius semper, ut verbum in voce; secundum Filium, in quo semper Pater; tertium Spiritum Sanctum, qui vera ratione de voce et verbo de Patre et Filio procedere comprobatur, secundum illud initio Bealogi: Diliges Dominum Deum tuum, in toto corde tuo; secundum ordo est: In tota anima tua; tertius ordo est: In tota virtute tua.

Multa de ordine et ordinanda charitate, vide apud S. Bernardum, serm. 59 et 60, ubi ordinem hunc dilectionis assignat, ut dilectionis hominis, ubi dilectio praeparatur, et in hominibus ipsis perfectiones inferioribus, orbem terra, aeternitas temporis, anima carni. Additur charitatem meliores semper praepone in affectu, sed non in actu: nam acta major dilectio et cura adhibenda est magis egentibus, et his quorum cura tibi commissa est, quam exteris, licet sanctioribus. Sed audi pauca et multis: Quia mihi hominem, qui ad cetera quaeque Dei ordinato intendat amore, despiciens terram, suspiciens orbem, utens hoc mundo tanquam non utens, et inter utenda et bona laetitia quodam mentis sapore discernens,

ut transitoria transitorie, et id duntaxat quod opus, et prout opus est curet, aeterna desiderio amplectatur aeterno: talis, inquam, da mihi hominem, et ego audacter illum sapientem pronuntio, cui nimirum quoque res reversae sapienter prout sunt, et cui in veritate aliquid securitate competit gloriari, et dicere, qui ordinavit in me charitatem. Vide et de ordine charitatis S. Thomam, et scholasticos, tract. De Charitate.

Hec omnia fuisse est aptas, tum anime sanctae, tum B. Virginis, in qua adeo fortis ordinata charitas, ut mallet mori illum suum, quam animas perire. Audi Rupertum, qui eam sic loquentem inducit: Jam dudum docuerat me charitatis ordinem, ut dolorem quidem, et justis doloris gladium in mente vel anima portare, non tamen averti propositum Dei cupere, praeventurum ipsi ad gloriam et honorem; et humano generi ad perpetuum salutem.

Vers. 5. Fulcite me floribus, stipulate me malis: Quia amore languens.

Pro stipulate me malis, hebraice est, *sterilitate me in prunis*; Taurina, *sustulente mihi mala*; Nababla, *corrobore me mala*; Septuaginta, *constitue me in malis*; Scholasticus, *circumdote me malis*; alii, *inglomerate mala poma*, scilicet odorata, ut aurea, citria, punica; Syrus, *posuerunt me in delictis, circumvallarunt me vitis, quia amara infirma sum*. Pro floribus hebraice est *פרחים אשכולות*, quod hebraice vertunt, *lupinus, sycybis, calcitrus* etc. Verum jam in cella vinaria vino opplata erat sponsa. Quare Noster melius vertit, *floribus*, tum quia flores respondent malis, tum quia solent deliquimus patientes odore leni et suavi, qui est in floribus, animam halitumque revocare. Unde et Septuaginta vertunt, *verges*, id est *angustias*, que et floribus odoratis fluit eam tamen nominat Origenes: In Greco, inquit, habetur: Confirmato me in myrris; myrrin genus quoddam arboris nominatum, quod Latini putantes myrra dictum, unguenta interpretati sunt. Origenes ergo pro *prunis*, id est *unguentis*, legit *prunis*; id est *arboribus myrris*, hoc est, flore vel herbae myrris: flor enim suo odore refocillat languentes, non arbor, in hebraica autem versa a S. Hieronymo transfertur ex alio interprete, *resinibus*; amantem autem me vis vis est, sive *labraeum*, cum floret. Vide Dioscoridam, lib. v, cap. iii, et lib. i, cap. lvi.

Rursus clare Symmachus vertit, *resumere me facie de flore*. Videtur ergo Noster verpe ac Septuaginta et Symmachus hebraicum *אשכולות* interpretari flores, forte a radice *שורש* sos, id est *genuus* est; flores enim sunt veris *labrae*, camporum ritus, naturae hominisque gaudium. Sic, Isa. xvi, 7, dicitur: *His qui laetantur* (hebraice est *שורש* *לששכר*) super muros cocci lateris, sic uti vertunt Noster et Symmachus, ut *asidit* vocetur quiddam exhalat et laetitia conciliat. Aut certe *שורש* *אשכולות* sump. id Noster pro *פרי* *אשכולות*,

Quia, etc.

15

UNIVERSIDAD

UNIVERSIDAD

Id est flores: littere enim α et χ cum sint affines, et ejusdem quasi soni, subinde inter se commutantur. *Aleph* autem initiale sumitur, ut hebraicum et formativum nominis: non vero ut radicale: quare *asith* hic idem est, quod *taith*, id est *flor*. Denique *asith* proprie significat fundamenta sive futura, que hoc loco languoris intelligenda sunt, puta refectiaria, et animam ex deliquio ad se revocantia: talem autem sunt flores, similes que res odoris fieri.

Sponsa in cella vinura adeo vino amoris divini seu applevit, ut, raptam sponso, ex amoris vehementia liqueatur animo, desinet et collabere. Advocat ergo socias, et sic exclamat: Ferte supplicas, flores et pomum. *Flora* admoveo, quorum fragrantia spiritum fugientem revocat, accessu vero quasi throno et cervicalibus erigit et sustentat erecta, nec languore cupit Ecclesia, postquam Jesu, Instituto in se venerabili Sacramento corporis et sanguinis sui, Spiritum Sanctum misit, qui corpa fidelium incredibili ardore calcidit et inextinguibili et ferventi zelo quamplurimorum animos secum ad veterum gloriam perducendo, inflammavit. Hinc enim illa megilithis erumpentia: Cupio dissolvi et esse cum Christo. Quis me liberabit de corpore mortis hujus? Vivo ego, jam non ego, vivit autem in me Christus. *Tu scis, de rebus, quia amo te.* Ita S. Bernardus, *serm. 51*: *«Deest ista omnia, inquit, sponso more suo sordente, illa languere amore se perhibet, id est precare, quo enim gratiorem expecta fuerat presentem, eo postmodum absentiam molestiorem sensit. Subtrahit nempe rei, quam amavit, augmentum desiderii est; et quod ardentius desiderat, carere acrius. Rogat praefatum ista interia odoramentis florum ac fructuum confoveri, quousque densio reveretur, quem molestissime sustinet de-morantem.»*

Porro rebus odoratis ut floribus spiritus animales di, ac viros deficientes refici et instaurari per halitum suscevi rei odorifere officio utraque, docent medici et physici, ut Hippocrates, *lib. De alimentis*, sub finem; et Galenus, *De Utilit. respirit.* cap. x. ubi assuit necessarium esse ex ingenit inspiratione per nares, praecipuum alimentum partem animalis spiritui suggeri; et Avicenna agens de curatione syncopie affirmat, spiritum maxime nutrir bonis odoribus.

Queres, quomodo sint flores et mala, quibus se hinc petit sponso?

Primo, moxer Sanchez ac Joannes Carmelita accipiunt ipsum Christum, qui se vera *Fl.* vocavit *flor* *campi*, *lilium convallium*, et *ambrosium ligna sylvarum*. Alii ergo sponsa: a *Fulcie* me floribus, etc. q. d. Statuite me in sinu atque complexu sponsi. Quod statim magis explicat, describitque quale futurum illud florum, et spemurum stipatio futura sit, dum dicit: *«Lava te sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me.»* Quod nihil est aliud, quam floribus ac

promis, de quibus hic, sustineri atque fulciri: quia super flores et poma, id est supra sponsi sinum, recumbit et quiescit.

Porro Joannes Carmelita sic explicat, quod sponsa dicit sociabus: *Sponso vero, qui est in campo et malis inter ligna sylvarum, sustinet me deliquium animae ob ipsum patientem. Stipatio malis, id est sponso velat igneo vallo me circumdate, ut ejus incendio sensum adnar, donec me velut phoenicem morti se devoventem, ignis expetitus absumat. Videtur ergo sponsa phoenicem amulari, cujus, cum moritura est, hoc est ingenuum, ut legat arborum aromaticarum succos, et horum caecumina, ut nidum construct, in quo jacens exultato comburitur igne. Carpi succos circumam, amomi, thuris et arbutularum similia, nardi aristis et flores assimiles. Sic sponsa ex arbore mali et floribus campi, juxta sensum expositum concinari sibi nidum poscit, in quo juvenis mortem prostoletur, per ignem spem transitoria, moritura sibi, ac in sponsi viliam transferenda.*

Serapho, tres Patres apud Theodoretum, Philo Carpathius et Nyssenus per flores et mala accipiunt virtutes et dona Spiritus Sancti, ac presertim donum fortitudinis, quod animam labantem corroborat. Porro Philo *«stipate me malis, explicat, q. d. «Stipalle me in numero justorum.»* Alii per flores et mala accipiunt consolationes celestes, quas Deus animabus sanctis in desolatione immittit.

Tertio, plane et genuine Titelmanus: *Flora, inquit, et mala, sunt dicta et facta suavissima et meliissima Christi, quorum memoria et meditatione Ecclesia et anima pia languens ejus desiderio, se sustentat et roborat, donec cum facie a faciem videat, ejusque presentia fruatur, sicut sponsa sponsi absentis amore languens, illius verbis et promissis litterisque et munusculis, que apud se servat, seipsam consolatur, tempusque fuit, donec is redeat, et ore ad os eum ac collucet.*

Huc accedit Theodoretus, qui per flores, vel, ut ipse ex Septuaginta legit, *unguentis et malis* accipit memoriam Christi: *«Fulcie me unguentis,»* hoc est, inquit, confirmale me et communitis sponsi suavitate, ne quid me concutiat et libetate. Prægratia illa assidua me cumulate, na sponsi obit viscar, et ad alia aberrarem. Malis, hoc est, sponso fructibus me consupate, et sub umbra illius sedens, et unguentis ejus delectata, fructuque contenta, perpetuam ipsius memoriam conservet: illius enim amore sum sapia, cum ipse sit sapientia electa, que animas transfigit.

Huc quoque pertinet explicatio S. Ambrosii *lib. Psal. cxvii*, *serm. 5*, qui per flores et mala accipit memoriam et meditationem Christi crucifixi: hinc enim animam deficientem sustentat et roborat, ut pote in cruce Christi delixam: *«Iste, ait S. Ambrosius, sunt mansiones Christi et sepultura, in quibus vulnerata est Ecclesia: unguen-*

tum est, quod effudit; pomum est, quod pependit.» Et S. Bernardus, *tract. De Diligendo Deo*, sub initium: *per mala accipit passionem, per flores resurrectionem Christi.*

Tropologice, S. Gregorius per flores accipit fideles incipientes, per mala proficientes et perfectos: *«Per flores, inquit, teneri quique et incipientes; per mala vero perfecti fideles designantur. Sponsa quippe quia amore languet, fulciri se floribus et stipari malis appetit, quia dum se æternitatis desiderio afficit, dum qualiter illuc perveniat tota anxietate perquirat, eo quod perfectionem, dum in carne vivit, omnino non invenit, fatigata in desiderio suo requiescit. Et in hoc solo gaudet, si circa se respicit, vel quibus ipsa proficiat, vel in quorum perfectione consolationem de suo languore recipere possit.»* Idem factus habet, *lib. II in Ezech. loc. 13*. Sic et Cassiodorus, *Iustus, Anselmus* et S. Bernardus, *serm. 51*, quem audi: *«Fulcie me floribus, etc. Cum praesto est quod amatur, viget amor; languet cum abest. Quod non est aliud, quam, tedium quoddam impatientis desiderii, quo necesse est afflicentiam vehementer amantis absente quem amat, dum totus in expectatione, quantalibet festinationem reputat tarditatem. Et ideo ista postulat sibi accumulari honorum operum fructus cum fidei odoramentis, in quibus moram faciente sponso interim requiescat.»*

Huc accedit Origenes, qui ad Ecclesiam innumerat super catechumenas quas flores, et super fideles sanctos quasi super mala et arbores. Et Apollonius Ecclesia, inquit, fulciri se optat floribus, id est animabus puris et castis: ac malis, id est apostolis, qui ex Christo quasi ex arbore mali per docetium germinant.

Denique Rupertus, huc adaptans B. Virginii, asserit eam optare fulciri floribus, id est acibus fidelis, et pomis, id est bonis operibus.

QUA AMORE LACRUS.—Hebraea, *quis infirma charitate ego sum; septuaginta, quia vulnerata charitatis ego sum; Symachus, vulnerata est anima cum philtro*. Hi hebraeam רַחֵם עָלַי chara derivant, non a חַיִל chara, id est infirma est, sed a חַיִל chara, id est vulnerata; accidit: sepe enim verba quiescentia an eum commutantur cum verbis duplicantibus an, id est secundum radicalem, puta *char* vel *chara* commutantur cum *charal*, et vice versa, ac utrum ab altero sua tempora, conjugationem, et inflectionem mutantur.

Porro ex vehementi amore languorem nasci, adeoque mortuum, quo corpus macrescit, intercessit, et, tibi scilicet, qui profunde vocatur *res*, id est amor, sive amoris, docent medici, et patet exemplo Anthon, qui deperit Thamar, *lib. Reg. xiii, 2*. Sic et filius Selauci amore agrotans labebat, quem morbum omnibus in oculum, in an-solito arteriarum pulsui sagaciter deprehendit Erasistratus medicus, teste Plutarcho in *Demetrio*, et Valerio Maximo, *lib. V, cap. vii*.

Nota, languor hic oritur ex liquefactione: est autem liquefactio amoris effectus, quo anima ipsa mollescit ac emollium, ut res quam ardentissime cupit, sibi per amplexum et penetrationem quamdam imprimatur. Quod ut fiat, tota delidit, et patet illa ut quasi poris apertis hauriat rem amatum, tanquam recens panis aquam haurire solet. Hinc autem liquefactionem, qua in sponsum hinc anima, consequitur effectus amoris alter, molestissimus sane, qui languor appellatur quem disertæ notat illa, dicens: *«Quia amore languo.»* Languor ergo hic in anima fidelis fertur, quando ipsa sic tota in sponsi amorem fertur, et quasi liquefacta resolvitur, ut sui prorsus oblitâ quid de se agatur nesciat, et ad omnia, que hic inferne aguntur, quasi stupida et insensibilis jaceat, ut nec videre aliud possit aut velit, nec audire, nec gustare, nisi solum dilectum; ita ut dicit cum Apollolo, *Gulaf. ii, 20*: *«Vivo autem, jam non ego: vivit vero in me Christus.»* Qui etiam languor amoris in sequentibus per liquefactionem animæ videtur significari, dicente eodem sponsa: *«Anima mea, liquefacta est, ut locutus est dilectus, Cantic. v, 6.* Quia et Plato ita amorem definit: *«Amor est auditor animi in proprio corpore mortali, in alieno vivens.»* Hunc languorem charitatis sponsa haurit ex cella vinaria Eucharistie, et Spiritus Sancti sicut eundem post sacram eucharistiam sentiebat S. Catharina Senensis, et similes vigines sanctæ. Quocirca S. Felice collectanea S. Petronille dicitur torribus: *«Nega te christianam, et dimittis,»* respondit: *«Non negabo, nunc cupi videre amatorem meum, in quo amor meus fixus est.»* Præclare Boetius: *«O felix hominum genus! si vestros animos amor, quo eorum regitur, regat.»* B. Philippus Neius: *«Charitate Dei vulneratus,»* ait Auctor *Vite* ejusdem: *«languet jugiter: tantorque eor ejus sustinebat ardore, ut cum intra fines suos contineri non posset, illius sinum, contractis atque elatis duntaxat costibus, innotabiliter hominum amplaverit.»*

Porro S. Bernardus hic et clarus, *tract. De Diligendo Deo* sub initium, languorem hunc explicat defectum amoris: *«Hæc mala, inquit, hi flores, quibus sponsa interim stipari postulat et fulciri, credo sentiens facile vim amoris in se posse temperare, et languere quodammodo, si non talibus jugiter fovetur incentivis.»*

Verum ceteri passim languorem hunc accipiunt excessum charitatis, quo anima ex Dei desiderio tabesca et in carne macrescit, juxta illud: *«Defecit caro mea, et cor meum, Deus cordis mei,»* *Psal. lxxiii, 26*. Audi S. Gregorium, *lib. II in Ezechielum, serm. 15*: *«Quid ergo sunt in sancta Ecclesia thalami, nisi eorum corda in quibus anima per amorem sponso invisibili jungitur, ut ejus desiderio ardeat; nulla jam que in mundo sunt concupiscat, presentis vite longitudinem præcedit, exire festinet, et amoris amplexum in celestibus sponsi visione regere? Mortis hinc que*

minora beneficia notat; dextera, majora: primo ergo, leva humanitatem Christi denotat, dextera deitatem: sinistra enim imbecillitas et imbecillitas humanitatis; dextera vero fortitudo et fortissimi divinitatis est symbolum. Humanitas Christi sustentavit caput Ecclesie, id est Adamum, dum cum ejusque posteros in peccatum prolapsos erexit, et gratia, ac justitie restituit. Rursum, eadem sustentavit caput, id est fidem Ecclesie, ad acquirendam remissionem peccatorum, justitiam et salutem: hæc enim omnia contulit humanitas et passio Christi: ita Origenes et S. Bernardus, serm. 4 in Festo omnium sanctorum.

Secundo, leva gratiam presentis vite, dextera gloriam future et æternæ, designat, q. d. Christi sua gratia in hac vita me dirigat, et promoveat ad gloriam æternæ felicitatis, ut ibi divinitatis dextera me complectatur, nihilque donet nonam regni æterni. Leva ergo sponsi supponitur capiti ad meritum, dextera complectitur ad coronam. Ita Cassiodorus, Carpallius, Boda, et S. Bernardus, serm. 4 in Vigilia Nativitatis Beati, ubi sic ait: « Leva quidem levas, dextera suscipit. Leva me ferat et justificat, dextera amplectitur et beatificat. In leva ejus merita; in dextera vero premia continentur; in dextera, inquam, delicias, in sinistra sunt medicinae. »

Hinc rursus item S. Bernardus hic, serm. 24, hæc versum non optative, sed effective accipiens, sic explicat, q. d. Leva Christi caput meum modo sustinet per gratiam; sed dextera ejus in orlo me amplectabitur per gloriam; presens enim gratia est certum pignus gloriæ æternæ, ac merita hujus vite dant certam spem futuri præmii: « Non ait, inquit S. Bernardus, amplectatur sed amplectitur me, ut noveris priori gratia ad hoc non ingratam, ut secundam gratiarum actione preveniat. »

Tertio, S. Ambrosius in Psalm. cxviii, serm. 14, ad vers. 9, per levam accipit bona terrena et temporalia, per dexteram celestia et æterna: « Et utrumque, inquit, sponsi brachium ad utilia extenditur; habent tamen sibi aliquid proprium singule ramus. In dextera longitudo vite est: in sinistra autem divitiæ et gloria. » Proverb. iii, 16: « Leva presentium remuneratrix, dextera futurorum: Leva sub capite sponse est, dextera supra, quam totam complectitur sponsus. Haec illa quasi falcorum est quietis presentis, et ideo Filius hominis non habebat ubi caput suum reclinaret, quia, cum dives esset, pauper factus est. » Hinc eo loco spiritus S. Ambrosius. Sic et Beda, ac S. Thomas, qui per levam hujus vite prosperitatem, per dexteram æternam vitam intelligit. Ubi notat caput sponse sustineri a leva manu; ut tamen non deservat a dextera, et sinistram esse sub capite, dexteram supra, quia hæc inferiora, ita subesse debent, ut non avocent ab æternis, non depriment caput, sed elevent potius, et non eritent ad amorem ejus, qui nobis ea tam liberaliter largitus est. Sic

et Justus Orgelhanus, S. Anselmus, et S. Gregorius, quem hic audi: « Per levam sponsi vite præsens; per dexteram vero vita æterna designatur. Per caput autem sponsa, mors, quam animæ principaliter, assumitur. Sed leva sponsi sub capite sponsæ esse dicitur, et dextera ejus amplectitur eam, quia vitam temporalem sub mente sua semper ponit; vitam vero æternam ut omni modo amplectetur concupiscit. Hinc quippe, que videt, magnanimitè mente sublimi conculcat, officii conscientibus se occupat. Hinc necessitate tolerat, ad illa summo desiderio quasi brachio dextero sponsi astricta suspirat. In qua, cum aliquantulum intrat, delectabiliter quiescit, cuius quietis meditatione mundanos tumultus omnino fastidit. Sic quiescentem utique sponsus amplius diligit, et ab ejus excitatione improbos quosque repellit, » dicens: « Adjuro vos, filie Jerusalem, v. etc. Hinc facit illud Prov. iii, 16: « Longitudo dierum in dextera ejus, et in sinistra illius divitiæ, et gloria. » Vide ibi dicta.

Quarto, leva indicat adversa; dextera vero prospera: caput autem Ecclesie sunt episcopi et prelati; corpus sunt ceteri fideles; prelatos ergo sanctos Christus leva complectitur, id est adversis exercet et perficit; fideles vero dextera, id est prosperitatibus et consolationibus iudicat et provehit.

Hinc pertinet quod scribit Xenophon, lib. VIII Cypriæ, Cyrum voluisse, ut fidei principes sibi ad levam assumberent, eo quod leva magis insidiosa obnoxia sit quam dextera, vel potius ut cordi suo essent propiores, cor enim velut ad sinistram: simili modo pastores et prelati sunt ad cor Christi, quia illi summe sunt cordi et caræ, utpote a quibus salus fidelium pendet.

Quinto, leva est lex vetus, quia caput Ecclesie sustentat, quia indicat verum Messiam, id est Christum Salvatorem, eique testimonium perhibet; dextera est lex nova, cujus gratia totam Ecclesiam ambit et stringit, ut ejus efficacia totam legem servet et adimpleat: quare lex nova veterem supplet et perficit, sicut dextera sinistra imbecillitatem supplet et roborat, ut patet Matth. v. et seq. Rursum, lex vetus notatur per sinistram, quia erat lex timoris et penarum; nova vero per dexteram, quia ipsa est lex amoris et gratiæ ac gloriæ æternæ. Ita S. Hieronymus in cap. iv Zachar., et Eucherius, lib. II de Genesim.

Denique, primaria sponsa in Cantice est humanitas Christi, quam Verbum ut amicum et sponsam sibi in incarnatione deponit, ac leva dexteraque, id est circumquaque complexus est, ut dixi in Prologo, cap. vii.

SECUNDUS SENSUS

PRINCIPALIS,

De Christo et anima sancta.

Primo, Theodoretus, et tres Anonymi apud id-

sum, ac S. Bernardus, serm. 24, per levam accipiunt comminationem supplicii; per dexteram vero regni promissionem; utraque enim Christus animam ad se trahit, eumque copulat: Est autem, ait S. Bernardus, cum mens nostra formidine ponæ serviliter premittitur; et tunc nequaquam sub capite, sed super caput leva esse dicenda est: nec potest sic affecta anima omnino dicere: Quia leva ejus sub capite meo. At vero, si prohibens ex hoc spiritu servitutis transierit in quemdam spontanei Jesu qui diuiniorem affectum, quatenus videlicet premis potius provocetur quam aretetur supplicii; magis autem si amore homi ipsius agatur: tunc indubitanter dicere poterit, quia leva ejus sub capite meo: quippe qui illum servilem meum, qui in sinistra est, meliori atque excellentiori habituque animi superavit, et dignis desideris etiam ipsi appropriavit dextera, in qua sunt omnium promissiones, dicens Propheta ad Dominum: Delectationes in dextera tua usque in finem, Psalm. xv, 14; unde et certa spe concepta cum fiducia loquitur: Et dextera ejus amplectabitur me; tuncque exultans dicit cum Paulo, Psalm. iv, 9: « In pace in idipsum dormiam, et requiescam: presertim cum suppetat causa que sequitur: Quoniam tu, Domine, singulariter in spe constituisti me. » Hinc S. Bernardus. Idem ibidem magis ad litteram per levam et dexteram accipit omnimodam protectionem, qua Deus animam ad se amplexantem tute et complectitur. « Ergo, inquit, non sustinet dilecti molestiam: adest, neque enim morum favore potest tantis disforibus evocatus. Et quia illam compererat, domo absens fuit, fidelem ad opera, et sollicitum ad loca, in eo cernimus, quod flores sibi et fructus præcipit adunari; etiam cum propensiori hæc vice remuneratione gratiæ est reversus: Denique uno brachiorum suorum sustentat caput juvenis, alterum ad amplexandum parans, ut sinu foveat. Felix anima que in Christi recensuit postore, et intus Verbi brachia requiescit. »

Huc pertinet versio Chaldei: Quando, inquit, populus domus Israel ambulabat per desertum, erant tibi brachia circumstantes eum per quatuor ventos mundi, ut non abiret retrorsum in eo contra, neque sol, neque pluvia, neque grandis. Columna enim nubis protulens illos in deserto, typus erat protectionis, qua Spiritus Sanctus protulit fideles Christi in Ecclesia.

Secundo, Aponius hæc triplex iter exponit: primo, refert ad martyres, quos Christus sustentat. Hæc leva, id est promissionem regni celestis, ac dextera, id est gratiam et auxilio suo amplectitur et corroborat: « Tormenta enim omnia, inquit, ipsaque mors pro Christo suscepta delicia sunt animarum sanctarum pro æternis gaudiis acquirendis, ubi se Ecclesia delictis resoluta, amplexu dilecti Christi contineri letatur, ut digna sit profectore suo atrocitatem perpetui tormentorum. » Secundo, ad animam sanctam, quasi ipsa dicit:

Christus sustentat me leva compunctionis, ne deflectat ad sinistram carnis et concupiscentiæ, et dextera tribulationum me continet, ne dilabar ad dexteram superbiæ. Tertio, q. d. Leva Christi, id est scutum fidei, est sub capite meo; dextera vero, id est gladio orationis amplexatur et obarmat me.

Mystici et contemplativi hanc gromen accipiunt de summo contemplationem gradum, quo anima in time Deo per contemplationem intellectus, et per ardorem voluntatis unitur, eumque quasi duobus hæc brachii respectu stringit et amplectitur. Tunc enim Deus cor allicit, suisque quasi illum nationis et inflammationis hæchis maleducendo, trahit ad altiorum quemdam et puriorum amoris amplexum. Et sicut hic cognitio subditorum, ita et affectio nobilior viget, que non ad hæc et delectationibus divinis, sed, ita omnibus animæ prote-ris, optat in nudis Dei brachiis conquirere. Hinc præ magnitudine voluptatis cor dilatatur, et quodammodo patefactis poris delicit, ac sedibus, aeternique aliquando hæc lesio ita ingravescat, et amoris impetus ita augetur, ut tantis incrementis cor humanum par esse non possit: sed et morte falsissimo succumbat, quod mortis gromen beatissimi dei paræ, S. Teresie, aliisque nonnullis contigisse.

TERTIUS SENSUS

PRINCIPALIS,

De Christo et B. Virgine.

Primo, Rupertus per levam accipit solatia, quæ Deus in hac vita concessit B. Virgini; quonia sunt videlicet Spiritum Sanctum descendere in se et apostolos. Evangelium toto orbe prædicari, gentes converti ad Christum, etc. Et dextera illius amplectabitur me, id est gloria Patris, in qua ipse est, totam circumdabit et implebit me, cum de presenti sculo exierit et assumpserit me: illa videlicet dextera, qualem Psalmista insinuat, dicens: « Delectationes in dextera tua usque in finem, » Psalm. xv, 14.

Secundo, Gallienus Parvus, et ex eo Delrio per S. levam accipit acerbitatem passionis Christi, per caput mentem Mariæ, per dexteram gaudium resurrectionis: ipsa ergo dixit: « Amore linguæ, quia in passione languer iste multis aperte se prodidit. Videt, inquit, mens divinitus illuminata, quam utiliter atque salubriter dulcissimus filius, moriturus; quam breves sit mortuus lo morte facturus, et quam gloriosa post mortuum triumphatorus. Et ideo propter hoc: « Leva ejus sub capite meo » nota omnium superereditur caput mentis ut ratio cedat affectui, et luceatur a me filius meus: quasi descensus in corruptionem, non quasi potestatem habens ponendi animam suam, et iterum sumendi eam. Ego vero certissima sum, quod dextera ejus amplectabitur me, quod gloriam resurrectionis ejus cito me exhilarabit, et non tanget tantum, sed amplectabitur, non sicut passio ad mortuum contristavit, ita etiam resurrectio

perfunctorie, et ad horam exhilarabit; sed, concessio maribus mel sacco, perpetua letitia circumdabit eam. De morte ejus brevis letus mihi heris, sed quia resurgens ex mortuis jam non moriatur, materna in me charitas immortalis letitia perficitur.

VOX SPONSI.

VERS. 7. ADJURO VOS, FILIE JERUSALEM, PER CAPREAS CERVOSEQUE CAMPORUM. NE SESCIVETIS. NEQUE EVANGELIUM FACIATIS DIRECTAM, QUODUSQUE IPSA VELIT.

Pro dilectam, hebraice est מְדִינָה אֲהָרָה, quod et di octam et dilectionem significat; unde Nabalus verit, ne expers faciatis anorem, id est sponsam amantem et amatam; ponitur enim abstractum pro concreto per epistemon ad significandam vehemens amorem in sponsa, que tanta est, ut ipsa non tam amans et amata, quam merus amor esse videatur. Unde Syrus pro dilectam verit essentiam amoris, vel ipsam esse amoris; Arabici, anorem.

Sponsa amore languens incidit in somnum et animi deliquit, tota abrepta in desiderium sponsi; quare ab adolescentulis in lectulum delata, in eo obdormit. Sponsus ergo socias ejus adjurat, ne ab hoc sancto suavique somno eam suscitent, sed in eo conquiescere sinant donec ipsa sponte evigilet, qua abjuratone ostendit quam sibi hic amoris amoris placeat. Amoris enim languor est dilectis amoris somnus; quare in somni hujus lectulo mansit, equitque et dixit omnia que sequuntur hoc cap. ad finem: nam cap. septentis, nota ut, vers. 1, ait ipsa: « In lectulo meo per noctes quiesivi quem diligit anima mea. » Ita Origenes, Aponius et alii. Septuaginta vertunt, adjuravi vos in virtutibus et viribus agri, si suscitaveritis et resuscitaveritis (Ambrosius, in Psal. cxxiii, serm. 3, elevaveritis et suscitaveritis; Scholiastes, e somno excitaveritis) charitatem quovisque velit. Per virtutes, sive potentias et vires, sive fortitudines agri, accipe plantas, arbores et virgulia, et quidquid pulchrum et prestant est in agro.

Chaldaeus micro suo refertur hanc ad Moysen et Hebraeos tendentes in Chanaan, sic verit: « Post haec dictum fuit Moysi in prophetia a facie Domini, ut mitteret nuntios ad explorandam terram, et quando reversi sunt ab explorando, detrexerunt terram Israel, et demorati sunt quadraginta annis in deserto. Aperuit Moyses os suum, et sic ait: Adjuro te, ecclesia Israel, in Domino exercituum et in fortitudinibus terra Israel, ne superbie contentis ascendere ad terram Chanaan, donec sit voluntas a facie Domini, et consummatur tota generatio virorum bellatorum, et moriantur de medio castrorum; sicut superbi fuerunt fratres vestri filii Ephraim, qui ex Aegypto egressi sunt triginta annis, antequam pervenisset inis, et ceciderunt in manu Philistinorum, qui habitabant in Geth, et occiderunt eos: sed expectate usque ad tempus

quadraginta annorum, et postea ingredientur filii vestri, et possidebant eam. »

PRIMUS SENSUS

ADAEQUATUS,

De Christo et Ecclesia.

Adjurat. id est obtestatur cum commendatione vel exsecratione sponsus, puta Christus, filius Jerusalem, id est Judaeos, scribas et principes (unde hebraice pro eis est מְדִינָה אֲהָרָה, masculinum, q. d. Vos, o cives Jerusalem, vos o Judei) ne orientis in Judaea Ecclesiae, sed ferventis fidem, pacem et profectum inturbent, q. d. Sufficit vobis, in me savitum esse, ut habuit in suavisimam sponsam meam savire nondum permitto, quam ego in fidem et tutelam recepi meam, et otioso jussi esse animo. Ecce domi suae oral angelorum circumsepta presidio: per quas sanctas vos obtestor mentes, ne orantem sollicitatis, nave seclato animo mese fidei, et promissis addormiant, obstrepatis, aut negotium ullam exhibeatis, nisi vultis coelestes acries, quibus scelerum vestrorum penas delis, irritare. Acutius enim ipsis capreis cum cernant, vestra quantumcumque occulta perspicant consilia. Capreis et cervis longe celeriter, suis accurrunt occyssime, atque open ferunt dentalis. Omnes sunt ministratori spiritus in mese Ecclesiae tutelam et ministerium missi a me propter eos, qui hereditatem capiunt salutis, Hebr. 1, 14. Sicut enim olim per angelos expulsi Chanaanos et Judaea in gratiam vestri: sic per eos pariter vos ex illa expellam in gratiam Ecclesiae mese, si illi, puta filius apostolis et fidelibus christianis, restiteris. Sinite ergo Ecclesiam meam justum pacis et devotionis somnum capere, et quamdiu vult, conquiescere, regnum colorum obtinere, et in eo regnare pacifice. Ita Hortolanus, Titelmanus et alii.

Rursus hanc gnomen adaptes apostolis sedentibus in Sion post ascensum Christi, ac silentio et orationi vacantibus usque ad adventum Spiritus Sancti in Pentecoste, quo repleti, sponte rupto silentio, copurunt publice praedicare, magnalia Dei et Christi, idque ex precepto Christi: « Sedate, ait, in civitate, quoadusque induamini virtute ex alto. » Luc. xxiv, 49. Velat ergo Christus, ne quis apostolorum quietem turbet, usque ad adventum Spiritus Sancti.

Insuper proprie filias Jerusalem, id est fideles singulos, maxime imperfectiores et leviores monet Christus, ne Ecclesiae pacem discoloribus moribus, scandalis, schismate, aut tumultu perturbent, donec ipsa velit, i. e. Jugiter: semper enim ipsa volet pacem. Ita Helmo.

Porro capreas cervosque camporum ad litteram ut sonat accipe: est enim hic iaramentum venatorum, quo sponsus velut pastor campestre et ruralis venatores adjurat per cervos et capreas, quos ipsi in agris et sylvis venantur, tiores filia-

rum, id est virginum Tyri, quibus Judaea vicinam sunt, quo venationi vacabant, juxta illud Virgillii, Aeneid. 1:

Virgibus Tyria mos est gestire phalarum.

Nullis fuit Diana. Solemus enim jurare per res summe dilectas, quales venatoribus sunt cervi sibi summe dilecti, Genes. xxix, 21. Hinc Septuaginta vertunt, in virtutibus et viribus, sive fortitudinibus agri, id est per omne quod est potens aut forte in agris et sylvis, aut per omnem agrorum fecunditatem, et quicumque ex eis gignuntur vel aluntur, vel per omne quod vobis charum et jucundum (hoc enim significat hebraicum מִן תַּעֲרִי) est in agro, q. d. Si adjurationem hanc meam execratoriam violaveritis, o Judei, perseguendo Ecclesiam et fideles christianos, fiet ut vobis cervus pereat, steriles sint capreae, agri pariter lapidescant et sterilescent, ac quod vos seminaveritis Titus et Romani demerunt, denique tota vestra regio vastetur et eveletur, ut de facto contigit.

Mystice, per cervos et capreas accipe vel angelos, qui velut bimili mira celeritate per nutandi campos, perque omnes Ecclesiae angulos discurrunt, propter ministerium fidelium, et salutem electorum, ac in montibus, id est in collis degunt, atque ut capreae acutissime vident omnia, quis in Ecclesia geruntur, et fidelibus de omnibus ad salutem opportunis provident: ita Origenes, Philo Carpathius, Nysenus et alii. Vel prophetas et patriarchas, ob eminentiam scientiae et sublimitatem conversationis, qua velut cervi cum B. Virgine montana virtutum conscendunt: ita Theodoretus et Rupertus. Vel apostolos et doctores, qui caelestia docent, et homines ad celum transmittere satagunt: ita Aponius. Vel a sanctas animas exutas corporibus, ait S. Bernardus, propter nimium acumen visus, et saltus celeritatem: « in me enim salum in montes colorum, et colles aternitatis: ita Rupertus. Porro S. Anselmus sic explicat, q. d. Si vultis habere naturas capreae et cervi, quas habent sancti, adjuro vos ne peccetis, et inobediatis vestris amorem amore languentem, et in contemplatione persistentem dimoveatis ab illa quiete. Fusa deinde noturam dotesque capreae prosequitur, easque sanctis et contemplantibus adaptat.

SECUNDUS SENSUS

PARTIALIS,

De Christo et anima sancta.

Adjurat Christus quoslibet primo, ne animae sanctae quietem, virtutis studium et profectum, quo contendit in caelestem Jerusalem, velut ejus civis et filia, verbis vel factis quomodo libet impediatur vel inturbetur, sed quisque de aliter profectu quasi de suo gaudeat, ait Aponius. Addit Justus Orgetilianus hic doceri voluntaria esse debere bo-

na opera, non coacta: « Tunc enim, inquit, non suscitatur directa, donec ipsa velit, quando sanctorum vota voluntate spontanea Domino offeruntur. »

Secundo, somnis animae est humanarum rerum oblivio, ut tota Deo et celo intendat, quem acunt anachoretae, monachi, et religiosi: nam, ut ait S. Basilus, inter. 8, in Reg. religiosi dicitur: « Nihil aliud est sui ipsius abnegatio, nisi summa rerum omnium vilitate superioris oblivio, atque a sui ipsius voluntatibus recessio. » Hujusmodi somnum plurimum amat Deus, sedicique aliis denuntiationes severa, ne ullam ultra ratione perturbent. Quod si per cervos accipias angelos, pia cogitatio est, ait Sanchez, quo meditatur licet abjuratone id a puellis peti, ne molestiae aliquid afferant angelis qui magno studio, et fortasse diuturno eo sponsam adduxerunt, ut in sponsi sinu quiescant: neque privent illos et magna voluptate, et sui sibi fructu. Vidant hic qui illis scandalo sunt, quam graviter Deum, a cujus complexu sponsa divellit, et angelos, quorum etiam opera effectum est, ut aliorum oblitam, unum sponsam amet et curet, irritent et offendant.

Tertio, somnus animae est oratio, meditatio, contemplatio, extasis. Velat ergo Christus, ne ab hoc pietatis somno Magdalenam suam, velut oleam avocet negotio Martha. Unde Joannes Carmelitanus sic exponit, q. d. Obtestor vos, Ecclesiae filiae, per memetipsum, qui capreamur ac cervorum similis sum, ne animam, quam ego exstasi, vel vitali quovis somno ad me rapio, excitare audeatis ad aliorum salutem curandam, quoadusque jubente meo, ipsa velit. Ita Cassiodorus, Beda, Anselmus, et S. Gregorius, quem audi: « Cervi et corvae muada animalia esse perhibentur. Quid ergo per cervos et capreas, nisi fidem, et spem, et charitatem accipimus? Quas dum nobis mundas servamus, per easdem altos montes contemplationis ascendimus. Sancta autem anima sponsae Christi, a cunctis mundi perturbantibus quiescere appetit, in sinu sponsi copitis terrenis cupiditatibus dormire sancto otio concupiscit, ita ut etiam necessaria colloquia aliquando fastidiat, solitissime quomodo locutione, quanto quietius, tanto serenius harescat. Sed hanc quietem carnalis qui sunt in Ecclesia nonnumquam importune excitant, negotiis mundi eam implicare desiderant: quia ejus vitam nullatenus existimant, dum ab eorum curis eam se abstinere considerant. » Et post nonnulla: « Hi dilectam excitare sub adjurationis ponere prohibentur, ne videlicet mentem, que ad vitandum bog se accingit, et solis spiritualibus studiis inhaerere concupiscit, importunis sollicitationibus inquietent, et tenebris curarum terrenarum oculum cordis ejus obnubent. Et tamen non est omnia cura proximi interdicitur: quia profecto omni perfecta animae discernendum est, et quando

Secundo, oblivio, somnus, extasis.

Tertio, oratio, meditatio, contemplatio.

UNIVERSITATIS

UNIVERSITATIS DE BETHLE

Jacobus... Primus...

coelesti contemplationi studeat, et quando proximorum utilitatibus inserviat. Hanc vacandi Deo licentiam libertatis sponsa suscipit, statimque verbum sponsi amplectitur, et dicit: Vox dilecti mei, etc. Et S. Bernardus, serm. 51: « Magna, inquit, et stupenda dignatio, quod quiescere facit animam contemplationem in sinu suo, insuper et evadit ab infestantibus curis, proleptique ab inquietantibus actionibus, et molestis negotiorum, nec patitur omnino averti, nisi ad ipsius utique voluntatem. » Identique proseguunt: serm. 51: « Moritur, inquit, anima mea morte iustorum, ut nichil balium, Num. cap. xxxv, 10), dum si dies potest angelorum, ut praesentium memoria excedens, rerum se inferorum corporumque non modo cupiditatibus, sed et similitudinibus exuat, sicque et pura cum illis conversatio, cum quibus est puritatis similitudo. Talis, ut opinor, excessus, aut tantum, aut maxima contemplatio dicitur. Herum etenim cupiditatibus vivendo non teneri, humanæ virtutis est: corporum vero similitudinibus speculando non involvi, angelicæ puritatis est. » Et post nonnulla: « Eras, si circa inveniri existimas locum quietis, secretum solitudinis, luminis serenum, habitaculum pacis: sed da mihi qui illic pervenit, et incitante factor quiescentem, qui merito dicit: Convertere, anima mea, in esum tuam: quia Dominus benefecit tibi, » Psal. cxv, 7.

Porro Septuaginta variant, *adjuvavi vos, filie Jerusalem, in virtutibus (alii, in cretibus) et in virtutibus, quoadusque edis, quasi hec sint verba non sponsi, sed sponsæ, quibus adjuvit adolescentulis, ut excitent amorem suum, nec dormire aut torpere sinant, quatenusque ipso velit, id est ut clarissimam suam sponsi voluntati subleant. Desiderat autem sponsus ab omnibus amari: venit enim ignem mittere in terram, et quid vult, nisi ut accendatur? Luc. xii, 49. Ita Origenes, Theodoretus et tres Patres. Verum hec dissonantia Vulgata, equè ac ab Hebræo, in quo liquet hec esse verba sponsi de sponsa: » donec velit, intelligo, non sponsus, sed ipsa sponsa: hoc enim exprimit *parvi teporis*, id est *velut*, quod est femininum.*

Quocirca, minus quæque Hebræo et Vulgate respondet expositio Paelii, qui Septuaginta secutus, censet eam animam sanctam a *capress*, id est ab angelis open flagitare, ut ad salutem et charitatis perfectionem (quod unice vult Deus) queat pertingere; et Kyssoni, *hom. 1*, qui putat hic significari, quod in charitatis studio militari debemus angelos quousque voluntas Dei, que est ut omnes homines salvi fiant, impleatur. Et S. Augustinus (vel quisquis est Auctor) in *Specul. cap. iii, tom. III*, qui censet hic Ecclesiam exci-

ture fideles ad martyrium, qui est apex charitatis, ad quem eos promovere vult Christus. Et trimum Anonymum apud Theodoretum, qui censet hic animam sapientem hortari infirmiores, tandem Christum mente perant, donec ipse eisdem clarum sui visionem impertiri velit. Et S. Ambrosius in *Psal. cxviii, serm. 5*, qui opinatur hic dici, quod Christus per incarnationem suscitatus sit in locum, per resurrectionem vero resuscitatus: inde per *capress* et *cerros* accipit ipsammet Christum: » Vel, inquit, suscitatur Christus in his qui postquam accesserint, dormierunt: dormit ergo Christus negligentibus, suscitatur in sanctis. »

Mystici et contemplativi hec referunt ad orationem, quam *quietis* appellant, quia in ea omnes animæ facultates quiescunt in qua, ait S. Theophilus, anima miro quodam modo intelligit Deum jam sibi propinquum, et quasi confertum esse, ita ut levi conatu possit ad divinum unicum pervenire. Oratio ergo quietis est, qua mens quasi dormit in Deo, sola voluntatis acie fere insensibiliter operante in amante, sicut infans senidormiens sibi ubera matris, que si amoveantur, experiescitur, et plorat, ac ploratu ostendit quantum bonum amiserit, quod dormiens non estimare nec sentire videbatur. Totam enim animam intrat in se, seseque colligit circa Deum, ut nec sentire nec audire videatur, esseque dormiens et sermionibus, donec ad se redeat: tunc exprocta sentit quantum bonum perdidit. In hæc ergo oratione quasi dormit, et moritur propria mens et voluntas, ac transit in divinam, ab eaque movetur et agitur, sicut qui navigat, movetur non a se (quasi quiescit, et subinde dormit), sed a navi quasi quiescens in patriam, et portum optaturum vehitur. Talis ergo est quasi puer dormiens in sinu patris: totam enim suam curam et cogitationem Deo relinquit, cui soli inhaeret et indormit, dicens: » In pace in idipsum dormiam, et requiescam, » Psal. iv, 8.

TERTIUS SENSUS

PATRI-PARIS.

De Christo et B. Virgine.

Vide Rupertum qui hæc omnia adaptat silentio, contemplationi et exsati B. Virginis. Rursum hæc adapta ejusdem fiducia et resignationi in Dei providentiam, qua sciens se Deo et Christo Filio suo summæ esse cordi et coram, inter ejus brachia in ejus quasi sinu securo quiescere et indormire, tum in Christi passione et cruce, tum in apostolorum et Ecclesie post Christi mortem persecutione facta per Judæos, tum in quibuslibet dubiis et adversis.

SECUNDA PARS CANTICI,

SIVE

SECUNDUS ACTUS DRAMATIS,

QUO DESCRIBITUR ADOLESCENTIA ET INCREMENTA ECCLESIE, USQUE AD CAP. III. VERSUM 6, Sicut infantiam Ecclesie descripsit a cap. I. RECUSQUE.

Hæc adolescentia Ecclesie fit post Pentecostem, cum apostoli, recepto Spiritu Sancto, profecti ad gentes, ubique ecclesias fundarunt. Vide dicta in Prologo, cap. iii.

VOX SPONSI

VERS. 8. VOX DILECTI MEI, ECCE ISTE VENIT SALIENS IN MONTIBUS, TRANSLIENS COLLES.

VERS. 9. SIMILIS EST DILECTUS MEUS CAPRE, HINNULOQUE CERVOBUC: EN ISE STAT POST PABIEREM NOCTEM, RESPICIENS PER FINISTRAS, PROSPICIENS PER CANCELLOS.

VOX DILECTI MEI, ECCE ISTE VENIT SALIENS IN MONTIBUS, TRANSLIENS COLLES. — Hebræo פֶּצֶץ מְהֻפֶּקֶת, *meloppeps*, id est *contrahens se super colles*: qui enim fortiter et procul salire voluit, membra et vires contrahunt ut validius saliant. Vatabulus, *occurrente per colles*.

SIMILIS EST DILECTUS MEUS CAPRE, HINNULOQUE CERVOBUC. — Chaldeus more suo hæc refert ad liberationem Hebræorum ex Ægypto: » Quando, inquit, habitabat populus domus Israel in Ægypto, ascendit clamor eorum ad celos exalatos: tunc revelata est gloria Domini Moyse super montem Horeb, et misit eum in Ægyptum, ut redimeret eos, et educeret eos de oppressionibus subjectis Ægyptiorum: et abbreviatum est tempus servitutis eorum nonaginta annos propter justitiam matrum, que comparate sunt collibus, vers. 9. bixit ceteris Israel: in hoc tempore quo revelata est gloria Domini in Ægypto in nocte Pharaonis, et occidit omne primogenitum, ascendit super fulgur velocissimum, et cœcavit sicut esprea et sicut hinnulus cervorum, et profectus domos nostras. »

PRIMUS SENSUS

ARQUATUS.

De Christo et Ecclesia.

Sponsus in suo amoris langore delata ad lectulum, ibique indormiens auditi confuse et tenente vocem sponsi adveniens, et translatis montes, et ad sponsam amore languentem festinanter accurrens: quare vox hinc eius fuit emissa, missa, id est *exiit ad submissum*, ut docet S. Ambrosius, serm. 6 in *Psal. cxi*, vers. 1. Sive hæc vox fuerit sponsi indicantis adolescentem silentium, ac quostrepit sponsam excitant, ut voluit S. Gregorius et S. Bernardus. Sive aliqua alia, ut voluit Irigenes. Unde vocem dilecti, indicante amore, agnoscentis, et exultans sponsa exclamat: *Ecce dilectus meus adest*; hæc enim est vox dilecti mei, quam audio, qui ut video summam mei curam gerit, nec aliud agit, quam ut meum amorem,

tranquillitatem, pacem, omneque bonum creet et promoveat: quare instar hinnuli et capre celerrime transiit montes et colles, ut mihi adit et succurrat. Ita Joannes Carmelita: « Vox, inquit, dilecti mei, que una id poterit, vi sua divina somni, et expurgate me. »

Tripletur hæc gnomo potest exponi, primo, de *Christo* in incarnatione, q. A. Eco Ecclesie christiana, jam nascente Christo, excelsi in B. Virgine, S. Josepho, apostoli et discipulis, amore Christi languens et suspirans, ut ipse genus humanum a peccato et morte redimat, inipio jam audire vocem ipsius tam per se predicantis, tum per Joannem Baptistam, uti voluit tres Patres apud Theodoretum: *hinc enim vox fuit vox Christi: unde ipse ait: » Vox clamantis (scilicet Christi) in deserto: Parate viam Domini, » Isai. xl, 3 et Matth. iii, 3. Ecce ergo Filius Dei venit in carne, ut non redimat, sibi que respondet: » Saltem in montibus, translatis colles. » Per montes et colles omnes angelorum oedines intelligit, ipse Christus e cælis saliens in terram transivit, ac sub omnibus se dimissi factus homo, juxta illud Davidicæ: » Nisi enim paulo minus ab angelis, » Psal. vii, 6, et *Hebr. ii, 7*; et ut ait S. Bernardus, serm. 33: » Ut hinnulus quippe apparatus parvulus, qui natus est nobis. » Sic et Cassiodorus et Beda: Christus, inquit, est hinnulus, qui factus est humillimus inter homines, et ut ait Isaias, cap. lvi, 3, *accessions civitatem*. Addit S. Anselmus Christum esse hinnulum, quia nulla carnis mole oppressus, et omnibus virtutibus ornatus, sicut hinnulus mensis distinguitur. Item vero diator *capra*, ait Justus Origenes, propter similitudinem carnis pereati, quam assumpsit. Aut per montes et colles intelligit sanctos patriarchas et prophetas: quia per medias generationes plurimas, inquit Tite-manus, post longam Patriam præcedentium seriem, tandem de virgine natus quado apparuit. Quasi enim tot montes et colles transiit, quot ante ipsum præcesserant diversa generationes Patrum præcedentium, ex quibus secundum carnem processit. Saluti videlicet a monte illo sublimi, patre fidei nostre Abraham in filium Isaac, ab hoc in filium Jacob, indeque in alios, et quasi salibus singulis nostre mortaliæ factis viciorum: tandem manifestus in carne nostra mortali apparuit. Salus ergo præcipuus, cujus hic fit mentio, illo est dei ad homines admi-*

Dereh
Christi
analogue
libere
dicitur
genitrici
genitrici
genitrici

Christi
genitrici
genitrici
genitrici

coelesti contemplationi studeat, et quando proximorum utilitatibus inserviat. Hanc vacandi Deo licentiam libertatis sponsa suscipit, statimque verbum sponsi amplectitur, et dicit: Vox dilecti mei, etc. Et S. Bernardus, serm. 51: « Magna, inquit, et stupenda dignatio, quod quiescere facit animam contemplationem in sinu suo, insuper et evadit ab infestantibus curis, proleptique ab inquietantibus actionibus, et molestis negotiorum, nec patitur omnino assensum, nisi ad ipsius utique voluntatem. » Identique proseguunt: serm. 51: « Moriatur, inquit, anima mea morte iustorum, ut nichil balium, Num. cap. xxxv, 10), dum si dies potest angelorum, ut praesentium memoria excedens, rerum se inferorum corporumque non modo cupiditatibus, sed et similitudinibus exeat, sique et pura cum illis conversatio, cum quibus est puritatis similitudo. Talis, ut opinor, excessus, aut tantum, aut maxima contemplatio dicitur. Verum etenim cupiditatibus vivendo non teneri, humanæ virtutis est: corporum vero similitudinibus speculando non involvi, angelicæ puritatis est. » Et post nonnulla: « Eras, si circa inveniri existimas locum quietis, secretum solitudinis, luminis serenam, habitaculum pacis sed da mihi qui illic pervenit, et incitante factor quiescentem, qui merito dicit: Convertere, anima mea, in esquem tuam: quia Dominus benefecit tibi, » Psal. cxv, 7.

Porro Septuaginta variant, *adjuvari vos, filie Jerusalem, in virtutibus (alii, in cretibus) et in virtutibus, quoadusque edis, quasi hæc sint verba non sponsi, sed sponsæ, quibus adjuvat adolescentias, ut excitent amorem suum, nec dormire aut torpere sinant quoadusque ipse velit, id est ut clarissimam suam sponsi voluntati sublevent. Desiderat autem sponsus ab omnibus amari; venit enim ignem mittere in terram, et quid vult, nisi ut accendatur? Luc. xii, 49. Ita Origenes, Theodoretus et tres Patres. Verum hæc dissonantia Vulgata, æque ac ab Hebræo, in quo liquet hæc esse verba sponsi de sponsa: » donec velit, intelligo, non sponsus, sed ipsa sponsa: hoc enim exprimit *parvi teporis*, id est vult, quod est femininum.*

Quocirca, minus quæque Hebræo et Vulgatae respondet expositio Pelli, qui Septuaginta secutus, censet eam animam sanctam a *capress*, id est ab angelis open flagitare, ut ad salutem et charitatis perfectionem (quod unice vult Deus) queat pertingere; et Kysseni, *hom. 1*, qui putat hic significari, quod in charitatis studio militari debemus angelos quousque voluntas Dei, que est ut omnes homines salvi fiant, impleatur. Et S. Augustinus (vel quisquis est Auctor) in *Specul. cap. iii, tom. III*, qui censet hic Ecclesiam exci-

ture fideles ad martyrium, qui est apex charitatis, ad quem eos promovere vult Christus. Et trium Anonymorum apud Theodoretum, qui censent hic animam sapientem hortari infirmiores, tandem Christum mente perant, donec ipse eandem clarum sui visionem imperitari velit. Et S. Ambrosius in *Psalm. cxviii, serm. 5*, qui opinatur hic dici, quod Christus per incarnationem suscitatus sit in lucem, per resurrectionem vero resuscitatus: inde per *capress* et *cerros* accipit ipsammet Christum: » Vel, inquit, suscitatur Christus in his qui postquam accesserint, dormierunt: dormit ergo Christus negligentibus, suscitatur in sanctis. »

Mystici et contemplativi hæc referunt ad orationem, quam *quietis* appellant, quia in ea omnes animæ facultates quiescunt in qua, ait S. Theophilus, anima miro quodam modo intelligit Deum jam sibi propinquum, et quasi confertum esse, ita ut levi conatu possit ad divinum unicum pervenire. Oratio ergo quietis est, qua mens quasi dormit in Deo, sola voluntatis acie fere insensibiliter operante in amante, sicut infans senidormiens agit ubera matris, que si amoveantur, experiescitur, et plorat, ac ploratu ostendit quantum bonum amiserit, quod dormiens non estimare nec sentire videbatur. Totam enim animam intravit se, seseque colligit circa Deum, ut nec sentire nec audire videatur, esseque dormiens et semimortuus, donec ad se redeat; tunc exprocta sentit quantum bonum perdidit. In hæc ergo oratione quasi dormit, et moritur propria mens et voluntas, ac transit in divinam, ab eaque movetur et agitur, sicut qui navigat, movetur non a se (quæ quiescit, et subinde dormit), sed a navi quasi quiescens in patriam, et portum optaturum vehitur. Talis ergo est quasi puer dormiens in sinu patris; totam enim suam curam et cogitationem Deo relinquit, cui soli inheret et indormit, dicens: » In pace in idipsum dormiam, et requiescam, » Psalm. iv, 8.

TERTIUS SENSUS

PATRIÆ, PARISIÆ

De Christo et B. Virgine.

Vide Rupertum qui hæc omnia adaptat silentio, contemplationi et exsati B. Virginis. Rursum hæc adapta ejusdem fiducia et resignationi in Dei providentiam, qua sciens se Deo et Christo Filio suo summe esse cordi et coram, inter ejus brachia in ejus quasi sinu securo quiescere et indormire, tum in Christi passione et cruce, tum in apostolorum et Ecclesie post Christi mortem persecutione facta per Judæos, tum in quibuslibet dubiis et adversis.

SECUNDA PARS CANTICI,

SIVE

SECUNDUS ACTUS DRAMATIS,

QUO DESCRIBITUR ADOLESCENTIA ET INCREMENTA ECCLESIE, USQUE AD CAP. III. VERSUM 6, Sicut infantiam Ecclesie descripsit a cap. I. RECUSQUE.

Hæc adolescentia Ecclesie fit post Pentecostem, cum apostoli, recepto Spiritu Sancto, profecti ad gentes, ubique ecclesias fundarunt. Vide dicta in Proemio, cap. iii.

VOX SPONSI

VERS. 8. VOX DILECTI MEI, ECCE ISTE VENIT SALIENS IN MONTIBUS, TRANSLIENS COLLES.

VERS. 9. SIMILIS EST DILECTUS MEUS CAPRE, HINNULOQUE CERVOBUC: IN IRE STAT POST PABEREM: NOCTEM, RESPICIENS PER FINISTRAS, PROSPICIENS PER CANCELLOS.

VOX DILECTI MEI, ECCE ISTE VENIT SALIENS IN MONTIBUS, TRANSLIENS COLLES. — Hebræa פָּצַח מְהֻפָּעֵת, et est contritus se super colles: qui enim fortiter et procul salire voluit, membra et vires contrahunt ut validius saliant. Vatabulus, *occurrit per colles*.

SIMILIS EST DILECTUS MEUS CAPRE, HINNULOQUE CERVOBUC. — Chaldeus more suo hæc refert ad liberationem Hebræorum ex Ægypto: » Quando, inquit, habitabat populus domus Israel in Ægypto, ascendit clamor eorum ad celos exalbos: tunc revelata est gloria Domini Moyse super montem Horeb, et misit eum in Ægyptum, ut redimeret eos, et educeret eos de oppressionibus subjectionis Ægyptiorum: et abbreviatum est tempus servitutis eorum nonaginta annos propter justitiam matrum, que comparate sunt collibus, vers. 9. bixit ceteris Israel: in tempore quo revelata est gloria Domini in Ægypto in nocte Pharaonis, et occidit omne primogenitum, ascendit super fulgur velocissimum, et cœcavit sicut esprea et sicut hinnulus cervorum, et profectus domos nostras. »

PRIMUS SENSUS

ARREQUATUS,

De Christo et Ecclesia.

Sponsus in suo amoris langore delata ad lectulum, ibique indormiens audit confusæ et tenuiter vocem sponsi advenientis, et translatis montes, et ad sponsam amore languentem festinanter accurrens: quare vox hinc eius fuit emissa, missa, id est exiit et submisit, ut docet S. Ambrosius, *serm. 6 in Psal. cxi, vers. 1*. Sive hæc vox fuerit sponsi indicantis adolescentem silentium, ac quostrepit sponsam excitant, ut voluit S. Gregorius et S. Bernardus. Sive aliqua alia, ut voluit Irigensis. Unde vocem dilecti, indicante amore, agnoscentis, et exultans sponsa exclamat: Ecce dilectus meus adest; hæc enim est vox dilecti mei, quam audio, qui ut video summam mei curam gerit, nec aliud agit, quam ut meum amorem,

tranquillitatem, pacem, omneque bonum creet et promoveat: quare instar hinnuli et capre celerrime transiit montes et colles, ut mihi adit et succurrat. Ita Joannes Carmelita: « Vox, inquit, dilecti mei, que una id poterit, vi sua divina somni, et expurgate me. »

Tripletur hæc gnomo potest exponi, primo, de Christo in incarnatione, q. A. Eco Ecclesie christiana jam nascente Christo, exortens in B. Virgine, S. Josepho, apostolis et discipulis, amore Christi languens et suspirans, ut ipse gener humanum a peccato et morte redimit, inipio jam audire vocem ipsius tam per se predicantis, tum per Joannem Baptistam, uti voluit tres Patres apud Theodoretum: hujus enim vox fuit vox Christi: unde ipse ait: » Vox clamantis (scilicet Christi) in deserto: Parate viam Domini, » Isai. xl, 3 et *Matth. iii, 3*. Ecce ergo Filius Dei venit in carne, ut non redimat, sicutque respondat: » Saltem in montibus, translatis colles. » Per montes et colles omnes angelorum ordines intelligit, ipse Christus e celo saliens in terram transiit, ac sub omnibus se dimisit factus homo, juxta illud Davidicæ: » Ministi enim paulo minus ab angelis, » Psal. vii, 6, et *Hebr. ii, 7*; et ut ait S. Bernardus, *serm. 33*: » Ut hinnulus quippe apparuit parvulus, qui natus est nobis. » Sic et Cassiodorus et Beda: Christus, inquit, est hinnulus, qui factus est humillimus inter homines, et ut ait Isaias, cap. lvi, 3, *accessions civitatem*. Addit S. Anselmus Christum esse hinnulum, quia nulla carnis mole oppressus, et omnibus virtutibus ornatus, sicut hinnulus mensis distinguitur. Item vero diator *capra*, ait Justus Origenianus, propter similitudinem carnis percipi, quam assumpsit. Aut per montes et colles intelligit sanctos patriarchas et prophetas: quia per medias generationes plurimas, inquit Titelemannus, post longam Patriam præcedentium seriem, tandem de virgine natus quado apparuit. Quasi enim tot montes et colles transiit, quot ante ipsum præcesserant diversa generationes Patrium præcedentium, ex quibus secundum carnem processit. Saluti videlicet a monte illo sublimi, patre fidei nostre Abraham in filium Isaac, ab hoc in filium Jacob, indeque in alios, et quasi salibus singulis nostre mortalitatis factis viciorum: tandem manifestus in carne nostra mortali apparuit. Salus ergo præcipuus, cujus hic fit mentio, illo est dei ad homines admi-

Primo, de Christo in incarnatione, q. A. Eco Ecclesie christiana jam nascente Christo, exortens in B. Virgine, S. Josepho, apostolis et discipulis, amore Christi languens et suspirans, ut ipse gener humanum a peccato et morte redimit, inipio jam audire vocem ipsius tam per se predicantis, tum per Joannem Baptistam, uti voluit tres Patres apud Theodoretum: hujus enim vox fuit vox Christi: unde ipse ait: » Vox clamantis (scilicet Christi) in deserto: Parate viam Domini, » Isai. xl, 3 et *Matth. iii, 3*. Ecce ergo Filius Dei venit in carne, ut non redimat, sicutque respondat: » Saltem in montibus, translatis colles. » Per montes et colles omnes angelorum ordines intelligit, ipse Christus e celo saliens in terram transiit, ac sub omnibus se dimisit factus homo, juxta illud Davidicæ: » Ministi enim paulo minus ab angelis, » Psal. vii, 6, et *Hebr. ii, 7*; et ut ait S. Bernardus, *serm. 33*: » Ut hinnulus quippe apparuit parvulus, qui natus est nobis. » Sic et Cassiodorus et Beda: Christus, inquit, est hinnulus, qui factus est humillimus inter homines, et ut ait Isaias, cap. lvi, 3, *accessions civitatem*. Addit S. Anselmus Christum esse hinnulum, quia nulla carnis mole oppressus, et omnibus virtutibus ornatus, sicut hinnulus mensis distinguitur. Item vero diator *capra*, ait Justus Origenianus, propter similitudinem carnis percipi, quam assumpsit. Aut per montes et colles intelligit sanctos patriarchas et prophetas: quia per medias generationes plurimas, inquit Titelemannus, post longam Patriam præcedentium seriem, tandem de virgine natus quado apparuit. Quasi enim tot montes et colles transiit, quot ante ipsum præcesserant diversa generationes Patrium præcedentium, ex quibus secundum carnem processit. Saluti videlicet a monte illo sublimi, patre fidei nostre Abraham in filium Isaac, ab hoc in filium Jacob, indeque in alios, et quasi salibus singulis nostre mortalitatis factis viciorum: tandem manifestus in carne nostra mortali apparuit. Salus ergo præcipuus, cujus hic fit mentio, illo est dei ad homines admi-

rabilis descensus, quo Verbum caro, Deus homo factus est, quo Patris Sapientia in assumpta serviforma inter homines apparuit. Christus ergo instar fulguris montes, id est angelos et colles, id est patriarchas, et omnes patrum generationes transiens, ait S. Bernardus, *serm. 54*, in purissimum Virginis uterum desiluit in presepe: inde transiit in Aegyptum, ait Nazianzenus, inde rediens salit in crucem: et cruce et sepulcro resiliit in caelum. Audi S. Ambrosium in *Psal. cxviii*, *serm. 6*, vers. 1, qui ita sponsam loquentem inducit: « Ego suscitari mihi claritatem cupio, ego me vulnere tam charitate puto, et ad me plus charitas ipsa festinat. Ego dixi: Veni; ille salit et transiit: ego rogo eum venire cum gratia, ille gratiam operatur. eum venire cum gratia, ille incrementa gratiae secum relinquit; et veniendo acquirit, quia studet etiam ipse sibi placere dilecta. Salit super excelsa, ut ascendat ad sponsam: sponsa enim thalamus, tribunal est Christi. Salit super Ecclesiam, transiit super Synagogam. Salit super gentes, transiit super Iudeos. Videamus salientem. Salit de caelo in Virginem, de utero in presepe, de presepio in Iordanem, de Jordane in eruceam, de cruce in tumulum, in caelum de sepulcro. » Et post multa quae interjicit: « Salit super Ecclesiam, quae est domus panis, eoque quod fidelium corda confirmat. Merito sicut caprea, quia caprea in altis pascedit. *Deus dicitur de caelo venire*, (doreadem) enim visus acutior est. Quid non auctus Christo, qui Patrem vidit, quem vidit nemo? Aut si quis vidit in Christo, esse filium revelavit. Merito sicut hinnulus quasi filius cui paterno inoleverit vis natura, ut enim ocellula non lateant, serpentes fugiant, venena non ledant. »

Sallit Christus et caelo in eruceam.

Secunda.

Secundo, potest exponi de missione Spiritus Sancti in Pentecoste, q. d. Apostoli et fideles post Christi ascensum in caelum, in Sion ob metum Iudeorum reclusi, ac orationi et contemplationi vacantes, in die Pentecostes senserunt Christi adventantis opem et vocem, eum in eos misit Spiritum Sanctum. Tunc enim « factus est repente de caelo sonus, tanquam adveniens spiritus vehementis, et replevit totam domum, ubi erant sedentes. Et apparuerunt illis dispartite linguae tanquam ignis, sedique supra singulos eorum: et repleti sunt omnes Spiritu Sancto, et coeperunt loqui variis linguis, prout Spiritus Sanctus dabat eloqui illis. » *Act. ii. 2*. Quare hoc spiritu armati annullarunt, ac superarunt minus Iudeorum et pontificum, imo gentes omnes Christo subjugaverunt. Porro cum Spiritu Sancto descendit ipse Filius, quae ac Pater in apostolos: tres enim personae sibi invicem sunt consubstantiales, et quod una operatur ad extra, hoc operantur et duae ceterae. Unde Christus iturus in caelum apostolis promissit, dicens, *Joan. xiv. 18*: « Non relinquam vos

orphanos: veniam ad vos: » scilicet cum Spiritu Sancto in Pentecoste, inquit Rupertus et S. Cyrillus, lib. IX in *Joannem*, cap. xlv. Denique Spiritus Sanctus fuit quasi vox Christi, quia per eos apostolorum Christi fidem toto orbe praedicavit et propagavit; unde de eo ait Christus: « Ille me clarificabit: quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis, » *Joan. xvi. 14*.

Spiritus Sanctus denique fecit apostolos, montes et colles, hoc est omnes itinerum anfractus, omnes difficultates, omnes persecutiones et tribulationes, omnia impedimenta Evangelii transire, ut Christi fidem et Ecclesiam toto orbe disseminarent. Unde S. Gregorius hinc ait Christum esse similem capreae salientis in montibus et transilienti colles, quia veniens omnes patientia operationis suae transcendit, dum se a morte suscitavit, Spiritum Sanctum in apostolos misit, gentesque ad se converterit. Nyssenius ait Christum salientem super montes, quia demones sibi subjicit. Origenes vero, quia omnia regna mundi omnesque reges, quamvis excelsos sui fidei subjugavit. Theodoritus autem, quia aras et templa idolorum, quae erecta erant in montibus everit. Unde Symmachus veritatem ascendens contra montes, exiliis aduersis colles. Denique Salomon hincque descripsit infantiam Ecclesiae, hinc vero depingit ejus adolescentiam et incrementa usque ad cap. iii, 6, ubi dixit in *Proverbio*: hinc autem coepere in Pentecoste, et deinceps magis sunt aucta.

Tertio, Christus transiit montes et colles, eum Ecclesiae in quavis persecutione et adversitate celeritate et caelo instar fulguris adest, consilium et auxilium porrigit, fasque ut ipsa omnia superet et transcendat, juxta illud Christi promissum et oraculum: « Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, et porta inferi non prevalebunt adversus eam. » *Matth. xvi. 18*. Et: « Cum ipso sum in tribulatione: eripiam eum, et glorificabo eum, » *Psal. xc. 15*.

SECUNDUS SENSUS

PARTIALIS.

De Christo et anima sancta.

Christus per sanctas inspirationes salit in animam; montes et colles sunt animae potentiae per Dei gratiam elevatae, et anhelantes ad caelestia. Primo ergo salit Christus in intellectum, dum quasi sol radium lucis caelestis illi immittit, ut videat quantum bonum, quam utilitas, quam pulchrum, quam jucundum sit opus virtutis, v. g. charitatis, religionis, contemptus mundi, martyrii, castitatis, patientiae, humilitatis, etc.; secundo ex intellectu salit in voluntatem, stimulus calorique id est sancti amoris impulsus illi inspirans, quibus amet et ardentur velit opus virtutis; tertio, salit inphantasiam, et appetitum sensitivum, gaudium spirituale et immittens, ut non reluctetur intellectui et voluntati, sed potius et obsecundet,

Christus salit in animam...
Christus salit in animam...
Christus salit in animam...

etiamque impellat ad opus hoc completendum; quanto, salit in manus et pedes, omnesque sensus et membra, dum ea impellit ad bonum opus quod mente concepit. licet difficile et arduum, reipsa exsequendum, juxta illud Isaiam, cap. xl. 31: « Qui confidunt sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assument penitus sicut aquile, current et non lassabunt, ambulabunt et non deficient; omnes moles et colles, id est omnes difficultates et impedimenta generose et alacriter superando, ac transcendendo. Audi S. Ambrosium in *Psal. cxviii*, vers. 8, *serm. 6*: « Exsultavit ut gigas ad currandam viam. A summo caelo egressio ejus: et occursum ejus usque ad summum ejus: nec est qui se abscondat a calore ejus. Ergo et nunc salit, et nunc currit de corde Patris super sanctos suos, de oriente super occidentem, de septentrione super meridiem. Ipse est qui ascendit super oceanum, ipse super colles colorum ad orientem. Ipse ascendit super montes, ipse super colles. Utinam ego miser dicam: dicat anima mea: Ecce iste advenit, et advenit non super terram, non super valles, sed advenit saliens super montes. Deus enim Deus montium est. Ubi ergo salit? Super montes salit. Si sis mons, salit super te. Salit super Isaiam, salit super Jeremiam, salit super Petrum, Joannem, Jacobum. Montes in circuitu ejus. Si non potes mons esse, nec prevales, esto val collis, ut super te Christus ascendat, et si transiit, transiit, ut te transitus ejus umbra custodiat. »

Quare Christus, in animam insillens, « similitudo » est « capreae et hinnulo » primo, ob velocitatem suam, quam pariter animae communicat, dum eam facit velocem in exsequendo pium propositum. Secundo, quia instar capreae acutissimi est visus, quo omnia circumspicit, et omnia profutura animae providet, ac obtutata renovet, atque ipsi animae lippisum communicat, ut omnia quae agenda sunt prius exacte prospiciat et circumspiciat. Ita Theodoritus, et S. Bernardus, *serm. 54*. Capreae enim acutissimos habent oculos: unde grecae vocantur *λεπιδες* a *λεπαις*, id est videtis. Tertio, quia sicut cervi halitus subserpentes et caventis extrahunt et vorant; unde vocantur *λεπιδες* a *λεπιδες*, id est ab extrahendo serpente: sic pariter Christus omnes tentationes carnis, mundi et demonis, quae ipse animae suggerit, manifestat, elidit, discutit et perimit. Ita Philo Cappadocensis. Quarto, Christus iudex erit quasi caprea, qui nullissimo visu omnia ocellula hominum dilata, ocellula, facia videbit, et iudicabit. Unde S. Bernardus, *serm. 55*: « Verum tu qui adventum desideras Salvatoris, time scrutinium iudicis, time oculos capreae, time illum qui per Prophetam dicit: Et erit in tempore illo: scrutator Jerusalem in hincnis, *Soph. i. 12*. Animo visus est: et in insidiam suam per oculos ejus. Scutillum hinc et ceteris, ipse quoque cunctis hominibus: oblatibus illi, *Psalm. c. 10*. »

lone, si Jerusalem manet scrutinium? » Et post nonnulla: « Verendum valde cum ad hoc ventum fuerit, pe sub tam subtili examine multa nostrae justitiae (ut putantur) peccata apparent. Unum est tamen, si nosmetipsos diduciverimus, non utique iudicabimur. » *1 Cor. xi. 31*. Bonum iudicium, quod me illi districto divinoque iudicio subducit et abscondit. Prorus horreo incidere in manus Dei viventis. » *Hebr. cap. x. 31*. Quinto, Origenes: Christus, ait, et sancti capreae sunt in contemplatione; cervi in actione: quia occidunt serpentes, id est mortificam, passiones et vitia. Assarum, inquit, medici capreae inesse intra viscera humorem quemdam, qui caliginem depellat oculorum, et obtusiores quoque visus exacuat. Merito ipsi Christus comparatur, quia non solum videt ipse Patrem, sed et videri eum ab aliis facit, quorum visus ipse curaverit.

Audi S. Gregorium, lib. 29 in *Evangelium*: « Ecce iste venit saliens in montibus, veniendo quippe ad redemptionem nostram, quosdam ut illi dixerim salius dedit. Vultis, fratres charissimi, ipsos ejus saltus aenoscere? De caelo venit in uterum, de utero venit in presepe, de presepe venit in eruceam, de cruce venit in sepulcrum, de sepulcro rediit in caelum. Ecce ut nos post se curare faceret, quosdam nobis saltus manifestata per carnem veritas dedit. Quia exsultavit ut gigas ad currandam viam suam, ut nos in dicentem ex corde: Trahe nos post te: curremus in odorem unguentorum tuorum. Unde, fratres charissimi, oportet ut illic sequamur corde, ubi sum corpore ascendisse credimus. Desideria terrena fugiamus, nihil nos iam delectet in infimis, qui patrem habemus in caelis. »

Moresiter hinc colligit Apotimus animum plam in tranquillitate debere semper aeraum cordis sicut attentamque habere, ut vocem Christi vivo per predicatoris loquentis, sive per se menti bona desideria inspirantis, sollicito excipiat, ideoque orationi vacare, ut gratiam impetret, qua illa exsequatur et in opus coalescat. Nam, ut ait Nyssenius, hinc vox et inspiratio Christi non stat nec permanent, sed instar binuati transiit et praeficit.

TERTIUS SENSUS

PRINCIPALIS.

De Christo et B. Virgine.

Christus, transiens montes et colles patriarcharum, salit in uterum Virginis, ex eaque carnem suscepit, cum « Verbum caro factum est, » ut iam dixi. Unde ipse ait: « Ante colles ego patriarcharum, » *Prov. viii. 23*. Quia in re capreae, id est angelos: adeoque ipsum Gabrielem nuntium celebritate preventit, eodem archangelo testante, inquit S. Bernardus, *serm. 54*, cum ait: « Ave, gratia plena, Dominus tecum. Quid? quomodo reliquisti in caelo, in utero reperisti quomodo inveni? » *Matth. 23*. postea dicit super proph-

Christus salit in animam...
Christus salit in animam...
Christus salit in animam...

nas ventorum. Velut eis, o Archangelo, transiit te, qui praemisit te. » Idem S. Bernardus, *serm. 4 De Ascensione*, docet Christum in variis virtutum montibus saluisse. Ibat, inquit, de virtute in virtutem, ut videretur Deus in Sion: hinc in monte Thabor transfiguratus est, in monte elegit apostolos, et Evangelium promulgavit, in monte pernoctabat in oratione, in monte Calvariae crucifixus est, e monte Oliveti ascendit in caelum, in montem Sion misit Spiritum Sanctum. Rursum Christus salire fecit B. Virginitatem in montes, cum eam impulit assidue ad excelsos virtutum actus, ac novissimum cum eam incitavit ire in montem ad salutandum Elisabeth.

Topologie S. Bernardus, *serm. 54*: Christus, inquit, salit in montes, id est in humiles; sola enim humilitas exalcat, sola humilitas est mons et vera ecclesia: transiit colles, id est superbos, quos superbia fecit colles, ad non montes: « Quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. » I Petr., cap. v, vers. 5.

Aliter Joannes Carmelita: Christus, inquit, salit in montes, cum gratioribus charitate visitat; transiit colles, id est non ita sublimis, simili non afficit voluptate, sed eos quasi preterit. Sic et S. Bernardus, loco jam citato, ac Cassiodorus, *Beata, Origenes*, et S. Ambrosius, *lib. De Isaac et anima*, cap. ix: « Super majorem gradum animas salit, inquit, inferiores transiit, etc., qui infirmo corde virtutem ejus capere non possunt. » Et S. Anselmus: « Salens in montibus, hoc est, inquit, pedes ponens et habitans in perfectis, et etiam eos salire facit sicut Paulum, quem ex persecutore nite fecit summum predicatorem: transiens quoque colles inferiores montibus, in quibus licet Deus non ita saliat sicut in perfectis, transiit tamen eos; quia quorundam cogitationem mysteriorum suorum ostendit eis, licet non adeo plenam. »

Rursum Origenes ait Christum salire in montibus, id est in doctioribus et sanctis eximis, dum in eis per affluentiam doctrinae, fit « fons aquae salientis in vitam aeternam. » *Joan.* cap. iv, 14. Et Cassiodorus: « In his montibus, inquit, salta dare dilectum, hoc transiit colles perhibetur, quia corda sublimium Dominus crebra suo visitationis gratia solet illustrare; et pulchre non manere in his collibus, sed salire, vel eosdem transire dicitur; quia contemplationis interius dulcedo, quantum alta est propter agitionem terreni coelestium, hanc est brevis et rara propter gravitatem mentium, carnis adhuc mole decedunt. »

Symbolice, Origenes per montes accipit Novum Testamentum, per colles vetus: in lectione enim S. Scripturae ejusque meditatione invenitur Christus, atque in mentes insilit. Hinc Philo Carpathius ait Christum saluisse super prophetas, transiisse super apostolos; S. Bernardus vero saluisse in montibus, id est in angelis, patriarchis

et prophetis; ac collibus, cum nonnullis a populo apparuit.

Anagogice, Justus Origenianus per vocem *ascendit* accipit tubam archangeli, qui in fine mundi clamabit: « Surge, mortui, et venite ad iudicium. » Unde Apollonius: Christus, inquit, similis est capreae, quae in posteriori parte candorem habet, quia in futuro saeculo suam exhibebit presentiam. Et S. Bernardus, *serm. 33*: Christus, inquit, similis est hinnulo et capreae propter misericordiam in electos, et iudicium in reprobos: hinnulus enim significat salientis in alta desiderium; caprea, iudicium.

Moraliter discant hic a Christo christiani instar caprarum ascendere ad montem orationis et virtutum omnium, ac veloces esse, hilares et agiles ad omnem beneficentiam, omnesque opus bonum: nam, ut ait S. Ambrosius: « Nescit tarda molimina Spiritus Sancti gratia: » ipse enim est ignis, consumens, « qui (proinde) licet angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis, » *Hebr.* cap. i, vers. 7. Vere Ecclesiasticus, cap. xxxi, vers. 27: « In omnibus operibus tuis esto velox, et omnis infirmitas non occurret tibi. » Vide ibi dicta.

VERS. 9. EX IPSE STAT POST PARIETEM NOSTRUM, RESPICIENS PER FENESTRAS, PROSPECTANS PER CANCELLOS.

Pro respiciens, hebraice est *רָאָה מֵאַחֶרָיִךְ*, id est intente, et cum animi observatione prospectans, hoc est intuens, observando scilicet omnes sponsae gestus, actus, sermones, idque studioso et exacte. Hebraice *רָאָה מֵאַחֶרָיִךְ*, id est efflorescens, vel instar floris erumpens et emicans, seseque tenuiter ostendens, et viderum exhibens: per cancellos. « Apte pulchrum sponsae caput, vultus et oculi comparantur flori; qui et caput capillis velut floribus ornatur; et vultus colore est roseo, et oculi in orbitibus suis emicant, quasi flores in calyce suo. Nam et flores, inquit Luysius, cum primo erumpunt, belliores et nilidiores nobis videntur, quam cum soliorum orbem exhiberunt, nec apparent tunc toti, sed capitulum tantum acuminis ostendunt: sic enim flore omniique rosa pulchriori sponsus, caput festivo intulisse, et os roseum aperuisse visum est. Septuaginta vertunt: *ιστασθαι ἕως ὅς ἂν ἴδωσιν*, id est prospectans per retia, id est per fenestras reticulatas, sive per cancellos. S. Ambrosius, *serm. 6 in Psal. cxviii*, legit, *emicans per retia*. S. Hieronymus, *lib. III in Ez. li, cap. xv*, appropinquat per retia. Significat sponsus, accurrentem ad sponsam, illum per rimas et cancellos domus clare inspexisse, sed ab illa non esse visum, imo illi non nisi per cancellos obscuro se spectandum exhibuisse, ut majorem sui reverentiam et desiderium in ea excitaret, ac vicissim honeste, modesto et veracunde illi esse insinaret, ita S. Bernardus. Qui enim per cancellos prospectant, clare

alios intuentur; sed ab illis non nisi obscure et tenuiter videri possunt. Ita Origenes. Unde Arabicus verit, *prospiciens per rimas*.

PRIMUM SENSUS

ADEQUATUS,

De Christo et Ecclesia.

Hec gnomo in sensu plane coheret cum precedenti; unde et in Bibliis eodem versu cum eodem jungitur. Iuxta illum ergo conformiter exponenda est. Igitur Cassiodorus, *Beata, S. Ambrosius, S. Gregorius, S. Bernardus* et alii, qui praesidentem gnomen de incarnatione Christi exponunt, hanc quoque de eadem explicant: *Parietis enim Verbi incarnati, sive delatis, est ejusdem humanitatis, quo delatam celat, q. d. Filius Dei venit in carnem; post eam quasi post parietem stans per ejus oculos et sensus, quasi per fenestras cancellatas prospicit in Ecclesiam ejusque fideles, ac per eosdem flos et pulchritudo delatis ejus transiit et emicat, sed tenuiter, obscure, ac per partes et quasi dimidiata. Quare Christus qui Deus perfecte, clare et immediate intuetur nos, nos vero eum per umbram dimidiat, sive per rimas et cancellos, puta per humanitatem delatam ejus aspiciunt. Deus ergo in carne nascens homo fuit *222 mensis*, id est emergens, progrediens et efflorescens rosa, quae esse aperiens et sensum explicans, roscum delatis vultum et odorem suavissimum illius lateolam quasi per retia cancellorum, hoc est, per operationes *theandricas*, ut ait S. Dionysius *De Divina Nomina*, id est *Dei virtutes*, puta ab homine Deo, sive a Verbo incarnato promanantes umbratice ostentabat, cum Christus homo post parietem, id est corpore intermedio, delatam suam abscondebatur, ita tamen et ex parte quasi per cancellos illum conspiciendum exhiberet, ut fecit in transfiguratione, in miraculis ceterisque operibus divinis. In caelo vero suam divinitatem sine cancellis, hoc est, clare et facie ad faciem beatis videram exhibebat.*

In hac vita ergo cancelli humanitatis lumen et fulgorem delatis ejus temporabant, et loqui et agere possent cum hominibus, ne eorum perstringeret intellus, sicut Moysi apparuit et Bebae rebus caligae et columna nubis. *Exod.* cap. xxxi et xxxi. Ita Cassiodorus *caeterique* jam citati, ac S. Bernardus, *serm. 56*, qui et explicat *stat*: « Stetit, inquit, per divinitatis potentiam, qui per carnis infirmitatem occubuit, dicens *homo*: Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. » *Matth.* cap. xxvi, vers. 41. And S. Gregorius *hic*: « Quasi post parietem nostrum Christus incarnatus stetit, quia in humanitate assumpta divinitas latuit. Et quia ejus immedicabilis, si ostenditur, infirmitas humana ferre non posset, carnis obscuritas obicit; et quicquid magni inter homines operatus est, quam post pe-

rietem latens fecit. Per fenestras autem et cancellos qui aspiciunt, partim videretur, partim vero se abscondit: Sic et Dominus. Jesus Christus, datus et miracula per divinitatem potentiam fecit, et abjecta per carnis infirmitatem portavit, quasi per fenestram et cancellos prospexit: quia in alio latens, in alio quis esset apparuit. » et S. Bernardus, *serm. 56*: « Porro cancellos, inquit, et fenestras per quas respicere perhibetur, sensus (ut opinor) carnis, et humanos alii affectus, per quos experimentum cepit omnium humanarum necessitatum. *Quoniam* linguas nostras respicit, et doloris nostros igne portavit, *Matth.* cap. 24: *Humanis* ergo affectionibus sensibusque corporeis, pro foraminibus usus est et fenestris, ut miseriam hominum homo factus experimento sciret, et misericors ferret. » Et post novissima: « Tot autem in nostro ruinoso, et pleno rimarum pariete invenit *formidina*, quod nostrae infirmitatis et corruptio in suo corpore sensit experimenta. »

Secundo, hanc gnomen aptus ad sententiam exponens de Pentecoste et adventu Spiritus Sancti, Christus enim seipsum, per Spiritum Sanctum a se missum apostolis, exhibebat per linguas igneas quasi per cancellos, per quas ipse apostolos clare intuebatur; apostoli vero ipsum obscure.

Rursum hanc gnomen referens ad Eucharistiam, quae a fidelibus maximo post adventum Spiritus Sancti frequentari coepit, in Eucharistia enim Christus non solum delatam suam, sed et humanitatem per species sacramentales panis et vini quasi per parietem intermedium abscondit, per easque quasi per cancellos clare nos intuetur, non solum oculis mentis, sed et corporis, ut omni theologo censent; sed per filium et eungra dumtaxat videtur a nobis, puta per species sacramentales, ac multo magis per conolationes, illuminationes, et gustus spirituales, quos manducandus exhibet tantis et tam sublimis, ut ipsi Christum non tantum oculis carnerent, sed et gustu mentali sapere et gustare videatur, ut contigit S. Francisco, S. Monlem, S. Caluarina Senensi, et aliis sanctis.

Hic perimet versio Chalderi, qui haec explicat de agno paschali; hic enim expressis sunt typi Eucharistia: « Et protexit, inquit, domos nostras, in quibus eramus, et stetit post parietem nostrum, et prospexit per fenestras, et aspexit per cancellos, et vidit sanguinem vestrae fluxe, et sanguinem circumfusions qui impressus erat in portis nostris, et contemplatus est de caelis excelsis; et vidit populum suum, qui comedebat victimam solam tantis assam igni cum intestinis, et lacteis agre-ribus et azyanis, et poperit nobis, et non dedit potestatem angelo dissipatori, ut disperderet nos. »

Tertio, hanc gnomen accipias de quolibet Christi advento, quo Ecclesiam et fideles, praesentia in pers. atione vel tribulatione visitat, protegit, propugnat, illustrat, q. d. Christus post ascen-

Christus
stat post
parietem
in Eucharistia
per species
cancellos

omnino in celum amictus lumine glorie sicut vestimēto, inde quasi per cancellos intuetur Ecclesiam, eique succurrit et de omnibus providet; et ab illa non videtur nisi per effectus gratiae, protectionis et auxilii. Ita Apollonius, qui docet pariter modum, quo Christus Ecclesiae et animae afflictae tunc se ostendit, nunc se abscondit: « habet, inquit, invisibiles hostes animae, qui eam intra suae mentis septum faviculae et necesse circumstantiam impugnant, quia illa in ergastulo rediguntur, ut non possit omnino progredi ad viam pendulorum Dei curandam, quousque ejus precibus revocatus, veniens quasi occultus sicut et spectat luculentam ejus; et non tamen se ostendit, ne omnino fugatus hostibus co-sante pugna, olli corpore deperat; sed velut per fenestras aspiciat, suae visionis adiutorium commodando, ut animae vires recipiat resistendi, et hostia impugnatione, dimittat ejus terrore, aliquid quantum conquiescat; aspectus autem per fenestras, sensus videlicet illius, quibus corporales pergit cogitationes, si non sunt pollutae acribitate. »

SECUNDUS SENSUS

PARITALEIS.

De Christo et anima sancta.

Cancelli hic non solum sponsi, de quibus jam dixi, sed et sponsae, puta animae accipi possunt. Christus ergo est velut sol, qui gestis sua luce illuminat; et sicut calat charitatis accendere omnes fideles; sed oblat paries, tum carnis, tum concupiscentiae, et peccatorum nostrorum, qui ratio hodie non admittit. Christus ergo promittens suae animarum sibi explorat ruitas et cancellos, id est occasionem omnes, quibus per ipsas imagines, conditiones, sermones, inspirationes in oculos et aures, indeque in mentem penetrat, illicque suam lucem et calorem instillet. Ita Apollonius, Beda, Rupertus et S. Bernardus, *serm.* 26. Audi Origenem, *homil.* 2, ex duabus, qui leuens ex Septuaginta, *emittens per retia*: « Ubi, inquit, non prospicit sponsus, ubi mores invenitur peccantes, ut legitur in Jeremia: Ecce mors ascendit per fenestras vestras. Quando videris mulierem ad concupiscentiam eam, jam mors ascendit per fenestras tuas. Eumine per retia. Intelligi quod in medio laqueorum ambules, et subitus machinas transeat immittentes. Omnia retibus plena sunt. Diabolus laqueis cuncta complevit. Si autem venerit tibi sermo Dei, et corperit eminare de retibus, dices: Anima nostra sicut passer crepta est de laqueo venantium. Laqueus contritus est, et nos liberati sumus. Eminent igitur sponsus per retia, tibi viam faciens. Jesus descendit ad terras, subiecit se retibus mundi. » Similia habet S. Ambrosius, in *Psalm.* cxviii, *serm.* 6, vers. 3, ubi inter caetera ait Christum eminare super retia, id est peccata; quia solus ab his immunis est, is quoque vincit omnia dis-civis: « Plena, inquit, sunt

omnia laqueis, referta retibus. Audi Ilicentem: In via hinc qua ambulabam, absconderunt superbi laqueum mihi. Et in libro Sapientiae Sirach moneris, ut cognoscas quia in medio laqueorum ambulat. Quot vitia, tot retia, quot peccata, tot laquei hereditarii jam te nexu tenebant. Venit ad laqueos Jesus, ut Adam solveret. Venit liberare quod perierat. »

Hinc S. Antonius vidit totum mundum laqueis obtensum, in quos incidabant animae e terra in celum avolantes,isque capiebantur velut aves et pisces reti: qua de causa ingeniosus et exclamans: « Domine, quis evadet hos laqueos? » Adivit: « Humillitas. » Ita S. Anastasius in *ejus Vita*.

Rursum, sicut parentes et magistri simulant se abire, sic deinde post ostium et parietem se abscondunt, ut per rimas et cancellos, vel clathros videant quid illi et discipuli agant, cum se liberis, et a nomine observari putant, ac, si modestius studis intendere conspiciant, eos praemiant; sin vero libris abjectis, garrulo, ludere, pugitare cogitant, eos castigant; sic pariter Christus in eorum abiens, ubi quasi se abscondit, indeque omnia nostra facta, dicta, cogitata per rimas intuetur, ut videns omnes a nomine videtur, hoc fine, ut bene operantes praemiat, male agentes puniat. Idcirco Christus animae salutem se praesentem ostendit per gratiam et consolatoriam, qua eam moleat, tuncque anima libenter fertur ad omne bonum; nam ut ait S. Bernardus: « Suviter equitat, quem gratia dei portat; » quandoque vero ab anima quasi abit, sesoque absentat, dum eam in mentis desolatione, ariditate, tentatione relinquit, ut videat ejus certamen; quod si illam in bono constantem viderit, illico succurrit, succurrit et consolatur. Sic S. Antonium in atrocium cum demonibus forma luporum, leonum, tyridum, aspidum et serpentium apparentibus lucta, ad modicum tempus quasi deseruit, sed eo generose certante, illico in luce fulgidus apparuit, eoque conquerente ac dicente: « Domine, ubi eras? » respondit: « Antoni, ego hic aderam, loque certamine videbam. » Ita S. Athanasius in *ejus Vita*, Sic S. Stephanus luctans cum Judaeis, « intendens in caelum, vidit gloriam Dei, et Iesum stantem (ad pugnam pro eo) a dextris Dei. » *Act.* vii.

Mystice, Iustus Origenianus: Christus, inquit, prospexit per fenestras et cancellos, cum latera perforato latere, et egrediente ex eo sanguine et aqua, Ecclesiam cuncta sacramenta.

Symbolice, per parietem Origenes, Theodoretus et Philo *ex* p. iunt S. Scripturam: per illum enim lateram, quasi parietem cancellatum implecimus Deum in illa latente et loquentem; ac Deus per illam nobis loquitur, nos instruit, consolatur, exhortatur, laborat, etc. Hinc Philo Carpathus per parietem accipit legem, per fenestras prophetas, per retia apostolos, quibus dixit

Christus: « Venite post me, et faciam vos fieri pisces hominum. » *Matt.* cap. iv, 19.

Rursum idem Origenes et S. Ambrosius in *Psalm.* cxviii, *serm.* 2, vers. 3, per parietem accipit structuram honorum operam: hanc enim occulte Christus intuetur, dirigit, promovet et perficit. Tres Patres vero apud Theodoretum per cancellos sive retia accipiunt virtutum connexionem, haec enim inter se mutuo contextu munite arcant volucrum, id est demonum ingressum.

TERTIUS SENSUS

PRINCIPALIS.

De Christo et B. Virgine.

Christus in utero B. Virginis incarnatus, quasi post interi parietem aspicebat ipsam, et ab ipsa sentiebat et aspicebatur. Rursum Christus ex utero matris intuitus S. Elisabetham et S. Joannem Baptistam, eos implevit Spiritu Sancto, quo factum est ut S. Joannes in utero Elisabethae absconditus, agnovit Christum in utero B. Virginis latente, eumque coleret et adoraret, juxta illud: « Ecce enim ut facta est vox salutationis tuae in auribus meis, exsultavi in gaudio infans utero meo. » *Luce.* cap. i, 44.

Tropologicae S. Bernardus, *serm.* 86, per cancellos, qui angustiones sunt, accipit compunctionem: per hanc enim et in hanc respicit sponsus: « cor contritum et humillatum, Deus, non visus. » *Psalm.* l, 19; per fenestras vero, quae laeores sunt, vocem exultationis et laudis. « Quod si, inquit, interdum corde dilatato in charitate pro consideratione divinae dignationis ac misericordiae, libet animum laxare in vocem laudis, et gratulari actionem, puto me non jam angustam, sed amplissimum stanti post parietem sponso aperire fenestram, per quam (ni fallor) tanto libentius respicit, quanto amplius sacrificium laudis honorificat eum. » Similia habet Theodoretus.

Anagogice, Christus in hac vita stat post parietem carnis nostrae; at in morte eo dissoluto clare se animae nostrae facie ad faciem videndum frondemque exhibebit: Ita Origenes, Cassiodorus, Beda et S. Augustinus, *XIII Conf.* cap. x. Audi S. Bernardum, *serm.* 56: « Peccata nostra, inquit Scriptura, *Isa.* lxx, 2, separant inter nos et Deum. Et ruitum unus mihi tantum obstat paries corporis, solumque obstat, quia id quod est in carne peccatum, et non nullae intersunt maceriae viliorum. Vereor enim me etiam praeter illud quod in natura est, quam plurima de propria iniquitate edixerim, quorum a me interfectum animum elongaverim sponsum, ita ut si verum dicere velim, post parietem magis mihi illum stare fatear, non post parietem. » Et pluribus interjectis: « Nil tale verendum erat nomine Pauli, cui ab aspectu et amplexu dilecti unius tantummodo paries obstitit, videlicet lex peccati, quam inveniebat in membris suis. Ipsa est carnis concupiscentia, qua

carere omnino non potuit, donec in carne fuit. Hoc sane uno interfecto pariete non longe peregrinabatur a Domino; unde et optabat clamans, *Rom.* vii, 24: Quis me liberabit de corpore mortis hujus? sciens se mortis compendio continuo ad vitam perventurum. »

VERS. 10. EN DILECTUS MEUS LOQUITUR MIHI: SURGE, PROFERA AMICA MEA, COLUBERA MEA, FERRUGINEA MEA, ET VENI.

Hebraice est, respondit dilectus meus, et dicit: mihi: Surge tibi, etc., veni tibi, ubi his tibi redundat: sensus eorum est, surge et veni. Nota, quod respondit subdicit sponsam, cum advertisset sponsum stare post parietem, et per cancellos prospicere, submissis verbis, vel nullis aut gestibus eum invitasse, ut domum ingrederetur, et coram eum ea colloqueretur. Sponsus huic invitationi respondit se nolle domum ingredi, sed potius sponsum ad se foras evocare in agrum et vineam, quod jam verum appetit, in quo omnia vireant at florant: quare tempus esse rusticandi, vites plantandi, grossos colligendi, etc. Porro S. Bernardus, *serm.* 57: « Venit (sponsus) inquit, in angulis, accelerat in patriarchis, appropriat in prophetis, adest in carne, respicit in miraculis, alioquitur in apostolis. Vel sic, venit affecta et studio miserum, accelerat subveniendi solo, appropriat humiliando sanctis, psum, adest presentibus, prospicit in futuris, loquitur docens et suadens de regno Dei. Sic ergo est adventus sponsi. » Pergit deinde S. Bernardus docere quem vigilanter sponsi adventum cum sponsa observare debeamus. Qui enim cum Psalme dicit, *Psalm.* cxviii, 15: « Oculi mei semper ad Dominum; et quia providebam Dominum in conspectu meo semper, *Psalm.* xv, 8: nonne hic accipit beneficentiam a Domino, et misericordiam a Deo salutaris suo? *Psalm.* cxiii, 3. Visitabit profecto frequenter, nec unquam ignorabit tempus visitationis eae, quantumlibet is, qui in spiritu visitat, clandestinus veniat et furtivus, utpote verocundus amator. »

PRIMUS SENSUS

ADBEQUATIS.

De Christo et Ecclesia.

Christus sponsus Ecclesiam in lectulo quiescentem, id est apostolicam, post ascensum suum in celum, in Sion reclusos et orationi vacantes in Pentecoste, misso Spiritu Sancto, evocat ut foras prodeant, ad Evangelium audacter et alacriter in Judaea, et deinde per totum orbem predicent. At ergo: Surge et lectulo quiescis tuae, sat lecto somnolentae datum, profera ad evangelizandum. « Amica mea, » id est, sponsa mea, « veni » ad profectum meum per Judaeam et ceteras provincias, ut animas mihi lucreris, et omnes gentes ad me, meaque fidem et cultum adducas; convenit enim te mihi sponso tuo esse similem, qui a Patre

Christus
hic
pro-
ferebat
evocat
ut
foras
prodeant
ad
evangelizandum
Amica
mea
veni
ad
profectum
meum
per
Judaeam
et
ceteras
provincias
ut
animas
mihi
lucreris
et
omnes
gentes
ad
me
meaque
fidem
et
cultum
adducas
convenit
enim
te
mihi
sponso
tuo
esse
similem
qui
a
Patre

sum missus in mundum evangelizare regnum Dei, ut dixit Isaias, cap. LXI. 1 et 2: « Spiritus Domini, inquit, super me, eo quod unxerit Dominus me; ut melleis contritis corde, et prædica in captivis indulgentiam, et clavis aperitionem, ut prædicarem annum placibilem Domino, et ultionis Deo nostro: ut consolaretur omnes lugentes. » Hoc ergo fuit æreum Evangelii sæculum, quod ferreo legis Moyses in quoque successit, quo proinde invitatur Ecclesia, id est apostoli virique apostolici, ad intripide et ardenter evangelizandum ubi vis gentium.

COLUMBA MEA. — Apostoli evangelizantes comparantur columbis, primo, ob candorem, simplicitatem, juxta illud Christi, *Matth. x. 16*: « Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbe. » Secundo, ob velocitatem, quia colerimus totum orbem evangelizando pervolarunt. Tertio, ob fidelitatem, columba enim columbo suo quasi conjugi associata, ei fidem servat, nec alium aspiciit: sic apostoli fuere fideles Christo in fame, siti, persecutione, etc., usque ad mortem et martyrium. Quarto, ob fecunditatem, columba enim singulis mensuris ova facturus parit, cum eamere aves semel duntaxat in anno pullos procreant: sic apostoli plurimos filios peperere Christo, nam cum omnem terram exivit sonus eorum, *Psalm. xlviii. 5*; unde nos providens Isaias, cap. LX, vers. 8, admirans exclamat: « Qui sunt isti, qui ut nubes volant, et quasi columbe ad fenestras suas? » Vide ibi dicta. Quinto, columba puritatis, castitatis et innocentie est symbolum, columba enim canam horret, nec aquam bibit nisi puram et elixam; unde Varro, *De Re rustica*, lib. III, cap. vii: « Aquam, inquit, puram esse oportet quo inluit, unde bibere et se lavare possit columbe: permixta enim sunt ha volucres. » Sexto, columba indulgentissima est erga fetum et prolem, unde ipsa est viva imago pie matris Ecclesie erga omnes, præsertim vero erga filios et domesticos fidei, quos genuit per lavacrum regenerationis. Etenim ut tradunt ii qui de rerum natura scripserunt, columba sese ad fovendos fetus etiam exclamat: nam se viente frigore nidificatus, et spiritum nido immittens, suos plumas etiam non gravatur avellere, ut parvuli fetus mollius incubent: quo fit ut ipsa sepe mater gelu contabescat.

Item facit Ecclesia. *1. Thess. i. 10*. *1. Thess. i. 7 et 8*: « Cum possemus vobis oneri esse ut Christi apostoli: sed facti sumus parvuli in medio vesicæ, inquam si patris fovet filios suos. Ita desiderantes vos, cupide volebamis tradere vobis non solum evangelium Dei, sed etiam animas nostras, quoniam charissimi nobis facti estis. »

FORMOSA MEA. — Apostoli fuisse formosi omni gratia, decore virtutum, ideoque evangelizando omnes ad se et Christum pellexerunt juxta illud:

Vide ibi dicta. Præclaro S. Ambrosius, lib. *De Isaac et Anima*, iv: « Surge, inquit, veni, proxima mea, id est, surge a delectationibus mundi, surge a terrenis, et veni ad me, que adhuc laboras et onerata es; quia sollicita es, que sunt mundi. Veni supra mundum, veni ad me, quia ego vici mundum. Veni prope me jam pulchra eterna vite decore, jam columba, id est mitis et mansueta, jam tota plena gratie spiritualis. » Et S. Bernardus, *serm. 37*: « Etenim, inquit, merito amica dicitur, que sponsi luca Judicia ac fideliter prædicando, consulendo, ministrando conquirat. Merito columba, que nihilominus pro suis delictis in oratione gemas et supplicans, divinam sibi non cessat conciliare misericordiam. Merito quoque formosa, que celesti desiderio fulgens, superæ contemplationis decorem se induit, horis duntaxat, quibus commode et opportune laborat. » Beinde has tres dotes docet representari per Martham ministrantem, Lazarum quasi gementem sub lapide, et Mariam contemplantem.

Anagoge, Origenes, *hom. 4 ex quatuor*, et Iustus Origenianus censent hic Ecclesiam in resurrectione et die judicii a Christo judice evocari ad eorum, ut ex militante fiat triumphans. Et S. Ambrosius, in *Psalm. cxviii*, *serm. 6*, vers. 3, ita Christum animam et corpore ad se in eorum invitamentum inducit: « Surge a mortuis, exurge a vineulis, quibus circumdala tebaris; exsurge, quia ego resurrexi tibi. Solve vincula iniquitatis, quia ego jam solvi illi. Veni, quia jam reita tibi soluta sunt. Virgo peperit, puer natus est virgine est. Nihil debet muliebri hereditate, quia quasi filius mulieris non tenetur. Cernè medium parietem macerie jam solutum, qui interiorum affectuum concordiam dividebat, et in diversum excitabat dissensionem corporalium passionum. Veni ergo secura, ut jam me non per rella videas, sed facie ad faciem, vultibus amatoris dilecta potiaris. »

S. Hieronymus describens mortem S. Pauli in ejus episthlo « Stetit, inquit, ut audivit sponsam vocantem: Surge, veni, proxima mea, speciosa mea, columba mea, quoniam ego hinc transiit et recessit, pluvia abiit sibi; leti respondit: Flores visi sunt in terra, tempus sectionis adventum; et: Credo videre bona Domini in terra viventium. »

SECUNDUS SENSUS

PARTIALIS,

De Christo et anima sancta.

Primo, Christus animam plam a somno etiam commotissimam, negligentem et pusillanimitatis excitat, jubetque surgere, ut sublimioris charitatis et virtutum gradus conscendat, ad altiora tendat, ac semper in Dei gratia, amore et obsequio proficiat: perfectio enim hujus vite et vite consistit in continuo et perpetuo profectu, ut scilicet justus Deum vocantem sequatur, in dieque magis ac

magis ejus puritati ac sanctitati assimilare se conetur, itaque quietem perennem et coronam glorie illustriorem mereatur accipere in celis. « Surge » ergo, id est attollere, more surgentis in altiora contende, currens prospera, et ut columba in nidum convola per charitatis incrementa. O sponsa vere formosa, cui et virtutum decor, et actionum expeditio venustatem conciliant. Grædare et ad me veni, hoc est: « Specie tua et pulchritudine tua prospere procede. » Hoc est quod ait Pealles: « Beatus vir, cujus est auxilium abs te: ascensiones in corde suo disposuit, in valle lacrymarum, in loco quem posuit. Etenim benedictionem dabit legislator, ibunt de virtute in virtutem: videbitur Deus deorum in Sion, » *Psalm. lxxxiii*, vers. 6.

Quare quo quis sanctior est, eo magis ad majorem sanctitatem aspirat, et strenue contendit: signum enim minoris sanctitatis est, imo deficientis et preteritis sanctitatis, esse nolle in ea proficere, sed velle in suo statu gradoque consistere; quod est impossibile: nam nolle proficere, est velle deficere, ut docet S. Bernardus, *epist. 134*. Unde S. Paulus, *Philipp. iii*, 13. post tot agones et cursus: « Fratres, inquit, ego me non arbitror comprehensisse. Unum autem, que quidem retro sunt obliuiscens, ad ea vero que sunt priora extendens impetum, ad destinatum persequor, ad brevium supernæ vocacionis huius in Christo festi; » et subdit: « Quicumque ergo perfecti sumus, hoc sustinamus. » Et Rom. cap. xii, vers. 11: « Sollicitudine, inquit, non pigri: Spiritu ferventes: Domino servientes. » Ita Origenes, *Ann. 2*: « Cur, ait, surge? cur propera? Ego pro te sustinui rabiem tempestatum, ego fluctus qui tibi debebantur excepti: tristis est facta anima mea propter te usque ad mortem: resurrexi a mortuis, fractis mortis januis, et inferni vinculis dissolutis; ideo dico tibi: Surge et veni. » Et Nyssenus, *Ann. 3*: « Surge, inquit, veni, proxima mea, speciosa mea, columba mea. Audit justum, verbo confirmatur, excitatur, accedit, appropinquat. Pulchra redditur, columba nominatur: pulchra, quia appropinquans ad Deum, instat spemulæ imaginem in se suscepit divine pulchritudinis; columba vero, quia pulchra ob susceptam S. Spiritus imaginem. Amica fit anima cognoscendo Deum; formosa Christi humilitatem servando; columba vero efficitur, quia nihil de terrenis cupiditatibus absque cibo vilissimo indumentoque corporis requirendo, sed semper columbarum simplicitatem tenens, Spiritui Sancto se associat. » Et S. Gregorius: « Propter fidem, inquit, Christus sponsam suam amicum vocat, columbam propter simplicitatem, formosam propter operationem, etc. Hanc itaque hortatur ut surgat et veniat, quia dignum est ut quicumque ad amorem Christi properat, carnis torporem quantum potest, abiciat, et se ad æterna consequenda celeriter accingat. »

Secundo, Cassiodorus, Beda et S. Anselmus censent hic animam evocari ab oculo contemplationis ad negotium actionis, a quiete ad lætam et pulverem, a sorte Magdalenæ ad sortem Marthe, ut proximorum salutem se impendat, illosque similes faciat et ad eorum perducat. Audi S. Bernardus, *serm. 37*: « Denique audit sponsa, et surgat et properet, haud dubium quin ad amicum luca. Hoc siquidem vera et casta contemplatio habet, ut mentem, quam divino igne vehementer succenderit, tanto interdum repleat zelo et desiderio acquirendi Deo qui sum similiter diligant, ut oculo contemplationis pro studio predicationis libentissime intermittat: et rursus posita votis aliquatenus in hac parte, tanto ardentius redeat in idipsum, quanto se fructuosius intemississe meminerit; et item sumpto contemplationis gustu, valentius ad conquirenda luca solita alacritate recurrat. »

Porro notat S. Bernardus, *serm. 38*, non dici sponsa, sed veni (imo Nyssenus legit, veni sponsa; licet enim a sponsa non sit in fibro, hanc subintelligitur), quia Christus non imperiose mandata, sed suaviter invitavit ad labores vite activæ. Quærit deinde S. Bernardus cur sponsus, quæ paulo antea veluti sponsam a somno excitavit, mox ipse eam a somno excilet et evocet ad labores: sicut Christus in passione modicum indulgens somnum apostolis longa vigilia gravatis, illico eum abruptim dicens: « Surge, amice: ecce appropinquavit qui me tradet. » *Matth. cap. xxvi*, vers. 46; non respondet: « Agnoscite, inquit, vicissitudines sanctæ quietis, ac necessariæ actionis; et quia non sit in hac vita copia contemplandi, nec diuturnitas otii, ubi otiosi et operis gongitor urget instantiorque utilitas. More igitur suo sponsus, ubi dilectam parvulum in sinu proprio quiescere desiderium quo trahatur, desiderium bonorum operum, desiderium fructificationis sponso: quippe cui vivere sponsus est, et mori hurrum. »

Anagoge, columba symbolum est vite contemplativæ, celestis et beatæ; unde Varro, lib. III *De Re rustica*, columbam dictam censent *columbinas* (lego cum Aldrovando, *columbinas* villas, in quibus degere solet. Hinc in Vita S. Marini legitur columbam et in martyrio corona imposuisse, ac dixisse: « Pax tibi, ancilla Dei nunc confide, celestem coronam accipies a manu Altissimi: rursum angelus specie columbe animam S. Amatoris detulit in eorum, ut narretur in Vita S. Germani, cap. v. S. Benedictus vidit animam S. Scholasticæ sororis suæ specie columbe ascendere ad eorum, ut habet ejus Vita. Anima quoque S. Spei abbas ut columba evolavit ad superos, ut a Deo ex hac ipsa specie descendere quam simplici corde et vir ille servisset, »

ait S. Gregorius, lib. IV *Dialog.* cap. x. Sic et B. Beatrix estens columba fixo oculo intuita, transiens ex hac vita ad coelestem illi fuit praesentia, ut refert Bernardus Scardionius in ejus *Vita*. Sic et S. Fabiani capiti columba insidens. eum pontificatus digitorum, ideoque eligendum denuntiavit. Eadem S. Chrysostomi Missam celebrantis cervici insidens, ejus sanctitatem invocatae coelestem declaravit. S. Radegundis vitamque coelestem desideravit. S. Radegundis invocatae naufragis, columbe specie navim circumvolitantem, eos periculo exemit, ut habet ejus *Vita*. Plura hujusmodi columbarum exempla recenset Aldrovandus in *Columbae*, pag. 404, et seq. Denique in Christi Epitaphio, Spiritus Sanctus speculo columbae in ipsam a oculo dilapsus requievit. Luc. III, 22.

TERTIUS SENSUS

PRINCIPALIS.

De Christo et B. Virgine.

Rupertus censet his verbis significari ingens desiderium Verbi ad carnem ex B. Virgine assumendam, ac proinde his eam invitari, ut angelo Gabrieli illam annuntiandi illi consentium preberet. « Tu, inquit, amica mea per humilitatem, columba mea per charitatem, formosa mea per castitatem, etc. Veni ergo, Maria, veni: nam Eva ad labias fugit. Veni, et crede angelo evangelizanti: nam Eva credidit serpenti susurranti. Veni et contra caput serpentis: nam Eva et capite illecta, et ventre oblectata, et cauda est obligata serpentis. Veni et dic: Ecce ancilla Domini: nam Eva se abscondens pariter et defraudans: Serpens, ait, decepit me et comedi. Hec est vox dilecti mei, et hoc loquitur mihi: Surge, propinqua et veni. Surge per fidem, propra per spem, veni per charitatem. »

Hursam hinc verbus: « Surge, propinqua, » Christus evocat B. Virginem, primo, ut licet gravida, surgat et abeat in montana cum festinatione ad salutandum Elisabeth, eique servendum. Ad haec ut contendant in Bethlehchem, ubique pariat Christum, utpote in patria Davidis, et in domo panis: Christis enim est panis angelorum, regne aeternum.

Denique hinc verbus multi censent Christum quaesivisse matrem in morte invasisse ad se in coelum: quare ipsam hoc dolore, sed Christi desiderio et amore sanctissimam animam dilasse.

VERS. 11. JAM EXIIT HIEMIS TRANSIT, IMBER ABIIT, ET NECESSIT.

VERS. 12. FLORES APPARUERUNT IN TERRA NOSTRA, TEMPER PUTATIONIS ADVENT: VOX TURTURIS AUDITA EST IN TERRA NOSTRA.

Est periphrasis veris et vernae amenitatis, ad quam sponsus sponsam in lectulo evocat in agro et vineas ad earum culturam. In vere enim hiemis cum suo frigore, nive, gelu et imbre transit, flores

res apparent, putantur vites et frutices, turtur caeteraque aves cantillant: turtures enim to hinc ita in antris se abduunt, ut nemo sit, qui hieme turturum se vidisse asserat, teste Aristotele, lib. VIII *Hist. Anim.* cap. XVI; quare ubi turtur apparet, certum est signum transisse hiemem et incipere ver. Simili modo ver pingit Ovidius lib. I *Fastor.*:

Omnia tunc florent, tunc est nova temporis aetas,
Et nova de gravido pulvis gemma tamen.
Et modo formosa operitur frontibus arbor,
Pruitt et in sanam senilis hebes colum,
Et tepidum volucres concentibus sera mactent,
Lusit et in pratibus, futurisque pecora.
Tunc blandi soles, ignotaque prodit herando,
Et laetum colui sub trabe tingit opus.

Flores accipe non vitium, sed violarum, hyacinthorum, tuliparum, etc., vites enim non florent, antequam putentur: hebraei enim est פירות *nitentium*, quae vox non tantum flores, sed et prima germina, sive primas baccas et gemmas ex stipibus et frutibus progerminantes significat, quales hic etiam in villibus accipi possunt. Pro *putationis* hebraei est פירות *comit*: quod Vatablicumque hebraizantes vertunt, *contillationis*: in vere enim cantillant philomela caeteraque aves. Radix enim פירות *comit* proprie significat *putore*, sive molere vites et arbores: inde per metaphoram transferunt ad incisionem muscum, sive ad captum, quo voces certis flexibus, numeris et tonis inciduntur, ut modulationem gratam auribus exhibeant; unde פירות *comit* vocalur *psalmus* et *psalmodia*: hinc et Arabes *zambra* vocant chorum canentium. Verum Noster melius vertit, *putationis*, tum quia cantillationem avium sat significat *vox turturis*; tum quia *putationis* vertunt Septuaginta, Chaldaei, Aquila et Symmachus; tum quia sponsa invitatur hic ad culturam vitium, puta ad putationem, ut copiosas uvas et vina proferat; tum denique, quia videmus initio veris putari vites ante equinoctium verum, et antequam gemmescent et florent, idque vintori faciendum esse docet Plinius, lib. XVIII, cap. XXV: « Putationem, inquit, equinoctio peractam habet; » additque id faciendum, antequam canere incipiat *canulus*; canulus autem canit initio veris, teste Aristotele, lib. IX *Histor. Anim.* XLIX. Unde Oppianus canentium appellat *primam veris mutationem*. Et Columella, lib. IV *De Rustica*, cap. X, et XIV: « Putandi, inquit, duo sunt tempora; melius autem (ut ait Maro) verum, antequam succulsi progesserint, quoniam humoris plenus facilem plagam, et levem et aequalem accipit, nec facile repugnat. »

Porro noster Sanchez *putationem* hanc accipit non vitium, sed balsami: arborea enim balsamum esse vel vitro incisa stillat opobalsamum suavissimum et odoratissimum, teste Plinio, lib. XII, cap. XXV, et Hegeippo, lib. IV, cap. XVII. Salomonis enim vineae praestantissime erant in agro

engadditano, in quo solo olim inveniebatur balsamum; *putationem* vero accipit pro ipsa *lacryma* seu gutta, quae putando defluit, puta pro ipso opobalsamo metonymice; hoc autem stillat non initio veris, sed adulto vere, puta sub solstitium, cum incipit aestas. Id recte compellit Christo, qui opobalsamum doctrinae, charitatis et sanctitatis stillavit in vita, ac sanguinis et aquae, quibus abluitur in cruce; unde Ecclesiasticus, cap. XXIV, 21, ait: « Quasi balsamum non mixtum odor meus. »

Verum hic videtur agi de initio veris, cum primum transit hiems et imber, cumque turtur et aves emere incipiunt; quare potius simpliciter putatio vitium et fructuum hic accipienda videtur. Fateor tamen hic ver non tantum incipiens, sed et proficiens ac adustum, ipsamque aestatem accipi: nam apostoli, qui hic notantur, coeperunt predicare post Pentecosten, ut jam dicam.

Chaldaei, de more referens haec ad Iudaeos ex Aegypto liberatos, sic vertit: « Quoniam ecce tempus subjectionis, quod simile est hiemi, cessavit; et anni, quos dixi Abraham inter divisiones, abbreviati sunt; et dominium Aegyptiorum, quod comparatum est pluviae continuae, transiit et abiit, et non additis ultra videre eos usque in saeculum. » Vers. 12: « Moyses autem et Aaron, qui comparati sunt ramis palmarum, apparuerunt, ut ederent miracula in terra Aegypti; et tempus putationis primogenitorum adventi; et vox Spiritus Sancti redemptionis, quam dixi Abraham patri vestro. Jam enim audistis quid dixerim ei, et etiam populum cui servituri sunt, iudicabo ego, et postea egredientur cum substantia magna; et nunc volo facere quod juravi ei in verbo meo. »

PRIMUS SENSUS

ADEQUATUS,

De Christo et Ecclesia.

Christus sponsus Ecclesiam primitivam quasi sponsam, puta apostolos in Pentecoste recepto jam Spiritu Sancto evocat, ut vineas, id est, ecclesiam Iudaeae ac centuram gentium exoptant. Dicit ergo: Jam hiems, id est rigor et timor legis moesiae, inquit Origenes, Theodoratus, et S. Gregorius, ac frigus eloquio infidelitatis gentium transit, imber errorum et vitiorum abiit, quia sol vernat, puta Spiritus Sanctus illuxit, qui calore suo tam hiemem, quam imbrum fugavit, ac flanta austeritate aie flores sanctorum, uti fuere primi credentes, ac martyrum, ut SS. Innocentium, S. Jacobum, S. Stephanum et sociorum produxit in terra nostra: tempus ergo putationis adventi, quo vos, o apostoli, Iudaeorum et gentium ignorantiam et infidelitatem, omnemque cupiditatem rerum temporalium gladio fidei amputetis, ut fructus bonorum operum proferant.

VOX TURTURIS AUDITA EST IN TERRA NOSTRA. — Turtur hic solitarius, pudicus et gemens fuit S. Joannes Baptista, ut Nyssenus, cuius vox et vita

non aliud fuit quam gemitus et predicatio penitentiae: a Penitentiam, inquit, agite; appropinquavit enim regnum caelorum. » *Math.* III, 2, et *Luc.* XXI, 3. Joannes erro fuit finis legis veteris, et exordium Evangelii, iuxta illud Christi: « Lex et prophetae, usque ad Joannem: ex eo regnum Dei evangelizatur, et omnis in illud vim facit. » *Luc.* cap. XVI, vers. 16. Hursum « vox turturis » fuit predicatio S. Petri et apostolorum. Unde, ea audita, Iudaei penitentes de Christi a se occisi necesse, dixerant: « Quid faciemus, viri fratres? Petrus vero ad illos: Penitentiam, inquit, agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi in remissionem peccatorum vestrorum, et accipietis donum Spiritus Sancti. » *Act.* cap. II, vers. 37. Idem dixit Cornelio Centurioni, qui primus e gentibus ad Christum a S. Petro conversus, ostium aperuit apostolis ad obitum convertendumque omnes gentes, *Act.* cap. X, vers. 32. Tempus ergo legis novum fuit ver evangelii, quo Christus quasi sol calore gratiae suae omnem infidelitatis et concupiscentiae hiemem discussit, floresque et fructus bonorum operum produxit; unde tunc apparuerunt flos martyrum, putationis, id est mortificationis et austeritatis religiosorum et anachoretarum, turtures viduarum et virginum, quae se Christi amore castraverunt propter regnum caelorum. Turtur enim castitas est exemplar, aunt Apollinis, S. Bernardi et alii. Ino S. Augustinus, *Serm.* 33 inter 60, et S. Hieronymus, lib. I *Contra Iovin.*, et S. Ambrosius, lib. II *De Inno.*, cap. IV: « Ubi, inquit, ante impudicitiam, ibi castitas. » Ita quoque Cassiodorus, Beda, Anselmus, Rupertus et alii. Porro per flores Origenes accipit quoslibet credentes, Apollinis innocentes pro Christo occisos, S. Ambrosius, in *Psalm.* CXXVII, *Serm.* 5, apostolos: « Boni flores, ait, apostoli, qui diversorum scriptorum atque operum suorum fuderunt odorum. »

Per turturis vocem accipiunt apostolorum predicationem Cassiodorus, Beda et Rupertus; Pauli, Philo Carpathii; Christi, S. Cyrilli, lib. XV *De Adorat.*; Ecclesiae, S. Gregorius.

SECUNDUS SENSUS

PARTIALIS,

De Christo et anima sancta.

Primo, Christus animam peccatricem evocat ad penitentiam et iustitiam, dicens: Surge o lecto peccati, jam enim hiems peccatorum, et imber concupiscentiae transit: illuxit enim tibi gratia mea, quae te amore calefaciat, ac penitentiae virtutumque flores et fructus producat, ut has formosa instar columbae Deo tuo.

Quare notatur hic tres actus penitentiae, puta contritio per flores; confessio per vocem turturis; satisfactio per putationem: contritionis enim actus est quasi emicans *flor* fidei, spei et charitatis; ex quo nascitur fructus justificationis; vox tur-

Et 170
sist.

®

Tres ha
Penitentia
satisfactio
peccato
admon-

turtis est confessio gemebunda penitentis; *putatio* est satisfactio, qua per jejunia, lacrymas, aliaque opera poenalia castigatur praeterita culpa, et futura occasio amputatur et succiditur.

Hoc facit quod turtur sil penitentiae symbolum: nam post mortem conjugii perpetuo amittit et morietur; nunquam in viridi ramo uti ante, sed semper in arido residet; nunquam in aqua seipsam inspicit, ne comparis sui mortui imago, et memoria sibi occurrat; nec aquam claram et alimem uti ante, sed turbidam et limosam bibit, imo aquam limpida pedem turbat antequam bibat, uti tradunt physici, et ex his Sanchez; unde Baptistae Mantianus:

Sicut ubi amissio thalami consistit, per aegros
Soli volat turtur, nihil per potat in undis,
Ne comitis praei turtur tergaque vias.
Nec viridi posthac turtur considere franco.

Secundo, Christus evocat animam sanctam ab otio et torpore, ad studium virtutis et bonorum operum, scilicet ut producat flores eleemosynae, putationem jejunii et mortificationis, ac vocem turturis, id est orationem et meditationem; item pios gemitus, et suspiria ex corde devoto et amoris pleno, instinctu columbae, id est Spiritus Sancti manantes, de quibus ait Apostolus, Rom. cap. viii, vers. 26: « Ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. » Unde S. Bernardus, *serm.* 59: « Vox turturis, inquit, quare non turturum? Forte Apostolus id solvit, ubi ait: Quia ipse Spiritus postulat pro sanctis gemitibus inenarrabilibus, Rom. xiii, 26. Ita est: ipse induitur gemens, qui gementes facit, et quamlibet multi sint, quos ita genere audias, unius per omnium labia vox sonat. »

Adit turturum notare amantes silentii et solitudinis, et consequenter orationis et gemitus: turtur enim amat solitudinem. In solitudine enim hirsus loquitur ad cor, ait Origenes, in Osee, 14. Porro quomodo mortificatione iugi et continua, mortificando sint cupiditates, ex invidia nativo corrupta semper repulantes, pulchra docet S. Bernardus, *serm.* 58. Insuper, ut ait S. Ambrosius, lib. II *Apolog. contra*, cap. in: « Est hiems non temporis, sed mentis, quae agrum animae secundum omni flore despoliat, quando animo frigus illabitur, quando vapor animi evanescit, quando solvit vigor sensus, quando nimius humor exundat in mentem, quando interior caligat aspectus. » Hiemem hanc graphice depingit Nyssenus, hom. 3, ubi et ait antiquam sanctificationem per Christi gratiam proferre flos virtutum, fructum vero prolaturam in tempore suo. Sic et Cassiodorus, Origenes, Beda, Auselanus, Bernardus per flores accipiunt virtutes, pulchritudinem primordiam.

tertio, vox turturis est gemere, et gemendo irare ad Deum; unde Virgilius:

Nec genere veris cessabit turtur ab alio.

Turtur enim castissima, assidue perstans in geminū defuncto compare suo, perseverantia amoris simulacrum est, ut docet S. Basilius, homil. 8 *Hexam.* S. Ambrosius, lib. V *Hexam.* 13, ac Nazianzenus, orat. ad *Virginem*, ait:

Turtur videtur marito,
Extinctum assidue gemis lacrimae requirit,
O vere sapient volucris!

Ita ad Deum genit, suspirat et anhelat S. Angustinus in *Meditat.*, praesertim cap. xxxvi, ubi inter alia ait: « Da mihi evidens signum amoris tui, irriguum lacrymarum fontem jugiter emanantem, ut ipse quoque lacrymas tuum in me testantur amorem, ipse producat, ipse loquantur, quantum te diligit anima mea, dum pro vicia dulcedine amoris tui nequit se a lacrymis continere, etc. Da mihi irriguum superius et irriguum inferius, ut sint mihi lacrymae meae panes die ac nocte. »

Anagogice, evocatur hic anima sancta ab exilio hujus vitae ad caelestem patriam et gloriam; dicit ergo ei Christus: Veni in thalamum meum, sponsa mea, o anima sancta, jam hiems torpida mortalitatis transit; imber fluxus concupiscentiae, aquae acerrimarum, persecutionum, angorum, sollicitudinum, quae in hac vita assidue, quasi imber et celo in homines copiose deplunt, jam abijt et recessit; flores caelestis gloriae jam apparuit; tempus putationis, quo scilicet omnes vitiorum et miseriarum radices per mortem a te amputentur, advenit; vox turturis, qua ingemiscens ad hanc redemptionem corporis tui multoties suspirasti, exaudita est; veni ergo, ingredi in locum gloriae et beatae immortalitatis. Ita S. Gregorius: « Flores, ait, apparuisse in terra dicitur, quia sanctae animae cum a corporibus recedunt, in caelo recipiuntur. Et quia in hac vita quamvis hiems fuerit, a bono opere non torperunt, mox ut recesserunt, in terra viventium gloriose florent. » B. ne orio sequitur, quod dicit: Tempus putationis advenit, quia quo amplior electorum numerus in caelo congregatur, eo selerius reprobi ab Ecclesia tanquam samenta inutilia amputantur, ut mundus citius finiatur. » Et paulo post: « Quid pro turturum nisi Ecclesia? Quid per terram sponsi nisi vita illa beata designatur? Sed vox turturis in terra sponsi audita esse dicitur, quia dum pro desiderio suo sancta Ecclesia deprecatur, i. Christo, in caelo clementissime exauditur. »

Sic et Origenes, Justus Orgallitanus, Theodoretus et alii, qui per *hyemem* accipiunt perturbationes et tribulationes hujus vitae, per *imbrem* Vitiarum procellas. Addit S. Gregorius, homil. 16 in *Ezech.*, flores esse caelestis gloriae praegustas, quos sancti in hac vita, ac praesertim in morte a Deo hauriunt: « Tunc, ait, apparent flores in terra, quia, cum de aeterna beatitudinis vita quaedam suavitatis primordia praegustare anima coepit, quos jam in floribus odoratur exiens, quod, postquam agressa fuerit, in fructu uberius habebit. »

Porro S. Ambrosius, *serm.* 6 in *Psalm.* cxviii, pro tempus putationis legit tempus secundi, « quo matura, inquit, in horrea frumenta conduntur, et qui melit mercedem accipit. » Unde et Philo Carpathius ut hoc esse tempus mortis.

TERTIUS SENSUS

PRINCIPALIS,

De Christo et B. Virgine.

Initio veris, puta die 25 martii sub-aequinoctium, angelus Gabriel annuntians B. Virgini Christi conceptionem, illaque praebente consensum, verbum caro factum est. Tunc ergo longa hiems prophetarum et legis durissima transit, abijt imber peccatorum, et inaeque et minarum Dei, ac veris candidissimum vernans floribus gratiae, reconciliationis et remissionis peccatorum, ac aperitionis oculi apparuit, cum ortus est sol justitiae Christus Dominus; tunc pariter fuit tempus putationis, id est gratiae et penitentiae, per quam amputantur gravia peccatorum consuetudines, et noxia concupiscentiarum delectationes praecedunt: per illam enim fit spiritualis circumcisio in spiritu, cuius illa Iudaeorum in carne circumcisio typus fuit et umbra, Rom. ii, 29. Tunc vox turturis, id est castissime Virgini suspirantis ad Christi incarnationem, audita est: « Ecce, inquit, ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum, » Luc. i, 35: ita Rupertus. Rursus vox turturis fuit exsultatio Joannis in utero matris, cum illa a B. Virgine jam a Christo gravida salutaretur, Luc. i, 41. Ad haec vox turturis fuit vox Annae viduae, quae 85 annorum non resedens a templo, loquebatur de Christo omnibus, qui expectabant redemptionem Israel, ait Justus Orgallitanus. Possunt quoque flores Iudaeorum nuncupari Christus, ait Origenes, et Joannes in utero matris jam concepti.

Tr.
Mox
vix
Christi

Insuper Patres erant hic describit tempus felicissimum, quo Christus in carne (caro enim et humanitas Christi est primaria hic sponsa. Verbi, ut dicit in *Præmissis*, cap. in) cum Judaeis conversatus est, ac in vere, puta in Paschate passus est et resurrexit. Ita Cassiodorus, Beda, Origenes, Theodoretus, Nyssenus, Philo, Apollinus, Rupertus, Bernardus, *serm.* 58, qui docet tempus hiemis fuisse sponsulis a passione Christi usque ad adventum Spiritus Sancti, qui hyemem, id est timorem et torporis frigus suo charitatis ardore solvit, et in veritate aeternae divinae convertit; per *imbrem* vero accipit Iudaeorum blasphemias, pharisaicas traditiones, philosophorum loquacitatem, hereticorum erroneas doctrinas, et omnes turbulentes spiritus. « Christus, ait S. Bernardus, ut flos et terra surrexit et apparuit, et cum illa multa corpora tectorum, ut mox flores, surrexerunt et apparuerunt multis. » Unde poeta-christianus ver natus et Christi ita depingit:

Vere pubescenti renovatur aperi,
Parsque genitae relescit, viretque

Frons in sebastis, juvenescit omni
Gerens in horto.

Vere impetis vixit ante tempus,
Quae ver anai deus et venusta,
Ver et acceptum superis, oris est
Rebus et horti.

Nentiam coli Deus ad Mariam
Vere dimisit, cruce tunc et foras,
Vici infernos, Lachryaque berrum
Christus edomit.

Denique Hugo Victorinus, *serm.* De Assumpt. B. Virgini, sub fineum tom. II, docet vocem turturis esse vocem amoris, quo aestuabat B. Virgo: « Vox turturis, inquit, amoris canit et dilectioni, et habet singularem dilectionem turtur, cui canit vel praesenti gaudium, vel absenti affectum. Igitur vox turturis laeta de amore, et non novit aliud praeter amorem turtur; et illi singularis amor est, qui soli non adiungit alterum; et aeternus, qui nec primo secundum. Ergo vox turturis amoris canit, et amoris canticum est vox turturis, et ardenti corda ad vocem turturis; unum est quod sonat vox turturis, et semper illud sonat et resonat, et non fasidit unquam. Semper idem canit, qui semper idem diligit. Et quis dignus erit audire vocem turturis? In solitudine canit, et semper solitudinem diligit turtur, qui singularem dilectionem querit. » Et paucis interpretis: « O speciosa inter filias Jerusalem, audisti vocem turturis, audisti et intellexisti. Intus loquebatur, et in intus eras; ideo audisti et intellexisti, et dixisti: Vox dilecti mei! Intellexisti enim quia vox dilecti eras, et de dilectione erat; non enim intellexisses nisi dilexisses, quia dilectionis verbum erat, et non poterat nisi a diligente intelligi. Diluctus loquebatur, et dicitur loquebatur, et dilectio commendabatur. Quia ergo vocem dilecti audisti, et dilectionem intellexisti, ne differas ultra, surge velociter. »

VERS. 13. FICUS PROTULIT GROSSOS SUOS: VITIS FLORENTES DEBERUNT ODORUM DEUM. SIBURA, AMICA MEA, SPICIOSA MEA, ET VENI.

FICUS PROTULIT GROSSOS SUOS, VITIS FLORENTES (Sycamachus, vitium for debili) DEBERUNT ODORUM DEUM. SIBURA, AMICA MEA, SPICIOSA MEA, ET VENI. — Septuaginta, arbor feti producat germen sua, vitis florentes deleverunt odorem tuum. Pro florentes grossos est *evangelium*, id est *evangelium*, ubi est, inquit cypri florentes et redolentes. Grossi vocantur primo fens, qui quandoque immaturo decidunt, sed dant speciem et spem maturitatis et perfectionis calororum; quandoque maturescunt, suntque dulces et savares, teste Columella, lib. V, cap. x; grossos ergo hic intellige fecundum, vel potius maturiscentes: hebraice enim est, 32 pag, unde latinum fens; pigi autem normali Hebraei derivant a fens pome, elias modica nun, id est delicatius est: fens enim recentes sunt deliciae oris et stomachi praesertim grossi, sive primo mature, de quoque Mich. cap. vii, dicitur: « Praeocias fens desiderat. »

ravit anima mea. Pro florentes hebraice est **רצון** *racoon*, quod significat florem sive foliolum vis, cum jam granescere incipit, ac minuta uvam granam producit. Eo quod versu precedenti *filii* hic notari vel non tantum incipiens, sed et proficiens, sive adultum: nam ficus profertur patrum, et vinea florent ac granescent, vera adulto. Nominat præ ceteris arboribus *ficum et vitem*, quia harum fructus, puta ficus et uva, sunt suavissimi et præstantissimi: omnis enim fructus aliarum arborum habet aliquod acriosum, crudi et incocti; sola ficus ob calorem nihil habet erudi, sed omne maturum et percoctum; nec lapillos aut nucleos habet villos, sed merum succum, edulem, et saccharatum, sive melleam. Unde ille ficum aiunt esse bursam mellis: hinc fructibus sponsus invitavit sponsam in ficulo in agrum et vineam.

PRIMUM SENSUS

AMBIGUUS

De Christo et Ecclesia.

Apostolus in versu patet in Pentecoste, et deinceps prædicantibus, « ficus protulit grossos, » id est multi Judæi ad Christum conversi sunt, et vinea florentes (id est gentes credere incipientes), dederunt odorem sanctæ vitæ, fume et exempli suum, indeque spem magnæ fertilitatis patæ conversionis omnium omnino gentium. Porro sicut grossi nonnulli matrescunt, sed per plures immaturi decidunt: sic pagani ex Judæis in fide fixæ constantes; per plures enim ex eis a fide defecerunt, et in judicium relapsi sunt; multos enim ex turba Christus prædicando convertit; sed major eorum pars ob metum pontificum et scribarum defecit, præsertim dum violenter Christum pati, crucifigi et mori. Similiter Joannes Baptista multos Judæorum sua austeritate et efficacia prædicandi convertit, sed multi ex his in prædica sedera relapsi sunt. Unde Christus, *Joan. v. 40*, loquens de Joanne: « Ille, ait, erat lucerna ardens et lucens; vos autem voluistis ad horam exsultare in luce ejus, » quasi horarum significans fuisse eorum conversionem. Quosdam vero ipsemet Joannes arguebat non sincere credentes: « Progenies viperarum, inquit, quis vobis demonstravit fugere a ventura ira? Facite ergo fructus dignos penitentis, » etc.

Porro de his, qui Christo prædicanti crediderunt, quam pauci permanserunt fideles, vel ex eo liquet, quod eo adhuc prædicante multi discipulorum abierunt: retro, ita ut conversus diceret ad duodecim: « Nunquid et vos vultis abire? » *Joan. vi. 66*; in passionem quoque traditus, etiam ab his ipsis duodecim fuit derelictus, et fere ab omnibus abnegatus, melancolice fortiter universa multitudo Judæorum ante faciem Pilati: *Joan. cap. xix. 15*, et *Math. cap. xxvii. 23*: « Tolle, tolle, crucifige eum. Sanguis ejus super nos, » etc. Denique quam fuerit immaturus ille judaice penitentis fructus et grossus, liquet ex eo quod ait Paulus Judæis: « Vobis oportebat

primum loqui regnum Dei; sed quoniam repellit illud, et indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce convertimini ad gentes, » *Act. xii. 46*. At vero « florentes vineæ odorem suum dederunt » gravissimum: quoniam videlicet gentium populi per orbem universum dispersi, qui usque ad Christi adventum infructiferi, quasi in hyeme quadam idololatriæ perpetua fuerant, ad prædicationem SS. apostolorum statim florere ceperunt, ac florentes odorem suavissimum gratissimumque in naribus Domini Sabaoth effudere, qui proinde habitu virtutis et famæ suæ, omnia holocausta et thymiamata legis veteris longo superavit. Ita S. Gregorius, Nyssenus, Cassiodorus, Beda, Philo, Anselmus, Rupertus et S. Bernardus. Ipsam phœto representavit Christus, cum esuriens quærentes ex fœca fructus, nec inveniens illi maledixit, dicens: « Nunquam ex te fructus nascetur in semperlorum: et arefacta est continuo ficulnea, » *Math. xxi. 19*; ficulnea enim hæc, æque ac illa, quæta herus ob sterilitatem jussit succidi. *Lucæ xii. 6*, representabat Synagogam, puta Judæorum in fide ariditatem et reprobationem, uti docent S. Hieronymus, Gregorius, Hilarius ceterique Patres greci et latini unanimi consensu.

Aucti S. Ambrosium, lib. VII in *Lucam*, cap. xii, ficum comparantem cum alis arboribus: « Alis, inquit, florem ferunt atquequam fructum pomorum ventura præmonstratio sui flore designant; hæc sola ab initio germinat poma pro floribus. In alis flor decutitur, et poma nascuntur; in hæc poma decidunt, ut poma succedant; ergo prius illa cæca fructum, vice floris emergunt. » Deinde idipsum Judæis et gentibus applicans: « Specta nunc, inquit, cultus et animos Judæorum qui quasi primi fructus male feracis Synagoge, grossi habentis similitudine corrumpant, ut mansura supra vultus nostri generis poma succederent. Etenim primus Synagoge populus, quasi radice operum induratus arenti, ubertatem sapientie naturalis haurire non potuit. Et ideo velut inutilis decidit fructus, ut quasi ex fœdem claviculari arboris fructuosus, de pinguedine religionis antiquæ, novus Ecclesiam populus emergeret. Ergo ille, qui erat, esse desinit, ut iste inciperet qui non erat. Primi lamem Israel, quos nature validioris ramus extulerat, ab umbra legis et crucis, in utriusque sinu, specie gemino colorati, grossi matrescentis exemplo, pulcherrimorum gratia fructuum ceteris præstiterunt, quibus dicitur: Sedelitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel, » *Math. xix. 28*.

Huc pertinet expositio S. Anselmi: « Ficus protulit grossos suos, id est, ait, legis veteris præcepta, velut fructus inutilis deciderunt. Nam, ut ait S. Bernardus, serm. 60: « Et vere quid non grossum in gente illa? Nec actus profecto; nec affectus, nec intellectus, sed nec ritus quem in colendo Deum habuit. Nam actus in bellis, affectus in lucris totus erat, intellectus in crassitudine

SECUNDUS SENSUS

PARTIALIS.

De Christo et anima sancta.

Ficus et vitis fidei emulibet excolenda, est anima: hæc enim, si rite colatur, dabit ficus suavissimas mansuetudinis, patientiæ, elemosynarum, civitatis morum et sermone, ac uvæ, vinumque charitatis, quod mentem accendit et Dei amore inebriat. Hinc illud Proc. xxvii, 28: « Qui servat ficum, comedit fructus ejus. » Vide ibi dicta. Audi S. Bernardum, serm. 60: « Dico autem per gratiam Dei, que in nobis est, et ficus nos habere et vineas. Ficus quidem, qui suaviores in moribus sunt; vineas vero, quia spiritu ferventiores. Omnis qui se inter nos communiter socialiterque agit, et non solum sine querela conversatur inter fratres, sed et multa cum suavitate frandam se omnibus præbet in omni officio charitatis, quidam illum vicem agere ficus convenientissimo dicam? » Et pluribus interjectis: « Jam qui vineæ sunt, severiores nobis quam suaviores se exhibent, in spiritu vehementer agentes, zelantes pro disciplina, vitæ acerrime corripientes, aptantes sibi congruentissime vocem suam: Nonne qui oderunt te, Domine, oderam, et super inimicos tuos tabesceam? *Psal. cxxxviii. 21*; item: Zelus domus tue comedit me, *Psal. lxxviii. 10*. Et mihi quidem illi indolentem proximi, isti in dilectione Dei comere videntur. »

Generalius Theodoritus per grossos accipit primos anime fructus fidei, quos sequuntur fructus locutionum operum. Porro qui sint grossi S. Bernardus initio serm. sic explicat: « Vere ficos est populus fragilis carne, parvulus sensu, animo humilis, cujus primi fructus (ut interius animi alidamus) grossi utique et lætæ. Nec enim popularis est studium, primum querere regnum Dei: et justitiam ejus, *Math. vi. 33*; sed, ut ait Apostolus, *Math. vi. 23*, cogitare qua mundi sunt, quomodo placeant uxoriis, vel illa vitis: tribulationem carnis habebunt huiusmodi; sed in novissimis non negamus eos fructus fidei assecuturos, si hocam habuerint novissimum confessionem, maximeque si ipsius opera elemosynis redoluerint. Ergo primi plebium fructus nec fructus sunt, non magis quam ficum grossi, » qui ad nihil utiles sunt, nisi quod accutur fructus sunt quantum primum, sed immature cadunt et hinc locum maturandis, ipsi minime habiles ad escendum.

Amalgamæ ficus et vitis representant suavitatem patrie celestis: ibi enim nos Deus ficibus ac cœlestibus et vino divino potabit, juxta illud Christi promissum: « Et ego dispono vobis regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam, » *Luc. cap. xxi. 29*, et « dico vobis: Non dibam amolo de hoc gemine vitis, usque in diem illud, cum illud bibam vobiscum novum in regno Patris mei, » *Math. xxvi. 29*. Hinc et Christus ficem mundi, diemque iudicii et resurrectionis repræ-

literæ, cultus in sanguine peccidum et armento- rum. » Subdit deinde perfectam fuisse a Synagoga Judæorum hanc grossorum productionem: « Cum Christum occidit, tunc completa est malitia ejus, juxta quod ipse eis prædixerat: Implete mensuram furor vestrorum, *Math. xxiii. 32*; unde in patibulo traditur jam spiritum, consummatum est, inquit, *Joan. xix. 30*. O qualem consummationem dedit grossis suis ficus hæc maledicta, et subinde æterna ariditate damnata! Et pluribus interjectis: « Ex tunc itaque diei potuli, quia ficus protulit grossos suos, cum jam videlicet legitima illius populi esse ceperunt quasi in exitu super summum, ut novis, juxta veterem prophetiam, supervenientibus vetera projicerentur, *Levit. xxvi. 10*. Non aliter sane quam quomodo grossi cadunt, et cedunt suborientibus fibus bonis. » Subdit deinde S. Bernardus, si cui vinea florentis odore fugantur serpentes, sic fervore priorum christianorum fugatos esse demones; additque: « Ceterum si vineæ animus, flos opus, odor opinio est, fructus quid? martyrium. Et vere fructus vitis, sanguis est martyris. » Sic et S. Gregorius: « Ficus, ait, protulit grossos suos, quia S. Ecclesia martyres suos ad æternam patriam premisit. » Sic et Aponius.

Symbolice, ficus est Christus et Christi crux, quia ficus ramos et folia habet rara, vaga et vitia: ita Christus et crux specie externa mundanis vitis fuit et despecta. Secundo, quia ficus multos flores emittit, sed pro floribus illico dat fructus, eosque dulcissimos; sic Christus illico dedit suavissimos fructus, cum iudeis et gentes salvavit. Tertio, quia multi censent pomum velutium, quod comedit Adam, fuisse ficum: ita Theodoritus, Gennadius, Isidorus et alii quos citavi, *Gen. iii. 6*; deicit ego Christum crucem, vel flosi ex fice, vel ea significari, ut ficus que mortem dederat inobediendi Adæ illiusque posteris, vitam daret obedienti Christo et christianis. Hinc Bellonius, qui terram Sanctam et totum orientem prægravit, lib. II *Osore. lxxxviii*, subindicit materiam crucis Christi fuisse ficum, quod hæc arbor frequens in Palestina, frequens quoque vesicem fabricatorum officina, hinc alii ad præstantiam uti dicit, cap. vii, vers. 8. Vites sunt apostoli, quia vitæ è toto orbe transplantata, copiosas uvas et vinum conversionis gentium cum Deo et Christo protulerunt.

Symbolice rursus S. Bernardus, in *Tractat.* per grossos accipit dignitates ecclesiasticas, quas multi ambiunt; sed varie, que grossi sunt in excusari: « Ficus, inquit, protulit grossos suos, quod videlicet, per ascensionem cessante, inelicta facta sit Ecclesia, posita in superbiis seculorum. Quam sane excellentiam et sublimitatem dignitatum congrue satis grossos vocat, ut futura in his moeant quam pressantia cogitare: grossi enim pressantur in futurorum fructum, quia que videntur, temporalia sunt, que autem non videntur, æterna. »

Ficus
sunt
autem
vitis
sunt
autem

Symbolice
ficus est
Christus et
Christi crux,
quia ficus
ramos et
folia habet
rara, vaga
et vitia: ita
Christus et
cruce specie
externa
mundanis
vitis fuit
et despecta.

Secundo, quia
ficus multos
flores emittit,
sed pro
floribus illico
dat fructus,
eosque
dulcissimos;

sic Christus
illico dedit
suavissimos
fructus,
cum iudeis
et gentes
salvavit.

Symbolice
rursus S.
Bernardus,
in Tractat.
per grossos
accipit
dignitates
ecclesiasticas,
quas multi
ambunt;

Amalgamæ
ficus et
vitis
representant
suavitatem
patrie
celestis:

sentavit per fœtum: « Videte ficulneam, inquit, et omnes arbores: cum producent jam ex se fructum, videtis quoniam prope est aestas. Ita et vos, cum scitis quoniam prope est aestas, scilicet quoniam prope est regnum Dei, » *Luce. XXI, 29.*

Huc spectat Versio Chaldaea, qui hæc refert ad ingressum Hebræorum in Terram Promissam ubi quisque quietus, latusque sedit sub vite et ficu sua. Hic enim ingressus fuit typus introitus in terram viventium, puta in celum. Audi Chaldaem: « Cœtus Israel, qui comparatus est præcœcibus fœibus, aperuit os suum, et dixit canticum super mare carectosum, et etiam pueri et infantes laudaverunt Dominatorem sæculi linguis: illico dixit eis Dominator sæculi: Surge tibi, congrega Israel, dilecta mea et formosa mea, vade hinc ad terram, quam juravi patribus tuis. »

Porro sicut grossi procedunt ficus, earumque fertilitatem præcitant, sic boni virtutis actus præcitantur in celo: ita Nyssenus, hinc rursum Origenes, *hom. 4* ex quatuor, per vias florentes accipit angelos, qui hominibus, inquit, largiuntur odorem suum, id est doctrinam et institutionis bonam, quo instruant et imbuant animas, donec ad perfectionem veniant, et incipiant capaces fieri Dei. « Et post nonnulla: « Angelice, inquit, virtutes, quibus electi quique et beati in resurrectione sociabuntur, qui erunt sicut angeli Dei, ipsæ sunt florentes vias et vineæ, quæ odorem suum unicuique anime, et gratiam quam a Cordore suscepit prius, et nunc iterum perditum recuperavit, impertiunt, suavitateque celestis odoris fœtorum tandem objecta ab eis mortalitatis, corruptionisque depellant. »

TERTIUS SENSUS

PRINCIPALIS,

De Christo et B. Virgine.

« Vine Domini Sabaoth, domus Israel est, » ait propheta Isaïas, cap. v, 7. Vineæ ergo, id est prophete et patriarche, inquit S. Bernardus, « Christum in carne nasciturum et mortuarum adoraverunt, sed non dederunt tunc quendam odorem suum, quia non exhiberunt in carne, quem in spiritu præserunt; non dederunt odorem suum, quæ secretum suum non publicaverunt, expectantes ut revelaretur in tempore suo. Dederunt autem postea, cum per successiones generationum nascentem ex se Christum secundum carnem partu virginæ sæculis edidit rari. Tunc plane, inquam, spirituales ille vineæ dederunt odorem suum, cum apparuit benignitas et humanitas Salvatoris nostri Dei, *Th. II, 4*, et cepit presentem habere mundus, quem pauci adhuc absentem præserant. » Et post nonnulla: « Bietum est itaque vineæ dedisse odorem, sive quia fideles animæ bonam de se ubique opinionem spargunt, sive quod palam facta sunt mundo oracula et

revelationes Patrum, et in omnem terram exivit odoratus eorum, dicente Apostolo, *I Timoth. III, vers. 16*: Et manifeste magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, iustificatum est in spiritu, apparuit angelis, prædicatum est gentibus, creditum est mundo, assumptum est in gloria. » Hinc rursus Anonymi apud Theodoretum, per visionem, id est Ecclesiam florentem intelligent tres Magos, qui fœre primitivæ gentium credentium, iam in Bethleem venerunt ad Betpalam, ac Christo obtulerunt thus quasi Deo, aurum quasi regi, myrrham quasi mortali, et pro hominum salute morturo.

SURGE, AMICA MEA, SPECIOSA MEA, ET VENI. — Hæc iteratio, inquit Nyssenus, suscitatur animæ ad progrediendum semper in virtute, et proficiendum in spiritu: « Neque enim ei, inquit Nyssenus, *hom. 5*, qui vere surgit, nunquam deerit semper surgere; neque ei qui currit ad Dominum, nunquam consumetur amplum et latum campi spatium, ad divinum cursum perficiendum. Oportet enim semper surgere et exultari, et per cursum appropinquando nunquam cessare. Quamobrem quæ dicit: Surge et veni, toties ad id quod est melius, ascensionem ex, quæ deinceps sequuntur, a Verbo adiunguntur. » S. Bernardus vero, *serm. 61*: « Commendat, inquit, sponsus multam dilectionem suam iterando amoris voces. Nam iteratio, affectuans expressio est, et quod rursum ad laborem vinearum sollicitat dilectam, ostendit quam sit de animarum salute sollicitus: nam vineas animas esse jam audistis. »

VERS. 14. COLUMBA MEA IN FORAMINIBUS PETRE, IN CAVERNA MACERIE. OSTIUM MIHI FACIEN TUAM, SONET VOX TUA IN AURIBUS MEIS: VOX ENIM TUA DULCIS, ET FACIES TUA DECORA.

COLUMBA MEA IN FORAMINIBUS PETRE, IN CAVERNA MACERIE (hebraice in secreto illius gratias vel scilicet, Valabius in recessu acclivium vel in abscondito gratias, id est coedem, id est Christi, ait, per quam ad Christum ascendimus, OSTIUM MIHI FACIEN TUAM, — Septuaginta Vaticani, in eadem mens in tegumento) S. Ambrosius et Origenes in relictamento petra juxta promerale; S. Ambrosius, *serm. 6* in Psalmo, *XXVIII*, juxta promerionem; Complutensis, *veni tu, columba mea, in terram petra*; Syrus, in volumine sepi in heresa antequam, ostende mihi aspectum tuum: columbe enim agrestis nidificat non in colan: turis nisi domesticis, sed in foraminibus rupium et cavernis maceriarum, id est rupium, lapidum aggestorum, murorum dirutorum, *g. d. Memento*, o sponsa, te neque ac me esse pastores rurales, qui instar columbe liberæ et agrestis, rure in ruinis nidium et rupium commorantur: quare exi e domo et urbe, ac necum in agrum perge, ubi tibi rusticabitur, pascetur, oblectabitur. Unde Origenes censet hic non notari terminum a quo sed ad quem, puta locum ad quem sponsa, invitante sponso, venire

debet, *g. d. Veni* et habiles mecum in foraminibus petre. « Addit, inquit, hoc, ut ostendat ei locum ad quem venire debeat, qui locus sub valamento et tegmine saxi sit positus; sit autem idem locus, non tam juxta murum quam juxta promerale quoddam: promerale autem dicitur, cum extra muros, qui ambiunt civitatem, alius ducitur murus, et est murus ante murum. »

Sic sensus erit, g. d. Veni, o sponsa, et egredere e domo et civitate in agros, ibi in umbrosis tabernaculis in petra excisis quieti, letique commorabitur. Sic et Rupertus et S. Bernardus, quem audi: « Ne timeas, o sponsa, quasi hæc, ad quod te hortatur, opera vinearum, negotium amoris impedire, seu interrumpere habeat. Erit certe, et aliquis usus in ea ad id quod pariter optamus. Vineæ sane macerias habent, et diversoria grala veterandis. »

Aplius noster Sanchez censet hic notari terminum a quo: sponsa enim evocari e foraminibus petre ad aperitum aerem vinearum, ut liberum spiritum ex libero et sereno celo trahat. Sponsa, inquit, fœnda et commodatilis sue studens, propter hyemis immitte frigus domi se continens, instar columbe in foraminibus petre se abscondit, horret oculi aperti, solique duri, quam gravem putat esse, imlementiam; non audet sub die pernoctare cum sponso, cuius amat, et ibi se fovet, atque indulget, sicut in suis lustris nonnullæ feræ, et reptile animalium genus in suis cavernis hyberni temporis incommoda declinant. Ex hoc ergo recessu atque molitie sponsam evocet, affirmans a se satis esse provisum, ne quid sit in his nuptiis, quod timere possit. Quamvis enim in agro subeundis sint imbres, æstus, labores et dolores, imo mors ipsa pro animarum salute, tamen hæc omnia dulcia facit amor Christi pro vobis crucifixi, atque sub felle crucis Deus mel et mannam miræ voluptatis abscondit: quo gustato atque explorato sentiens sponsa, quam crux Christi sit dulcis, ultra sponsum in agrum laboris et crucis evocat, *cap. VII, 11.*

Porro Chaldaeus hæc refert ad Hebræos clausos montibus et rupibus, cum transierunt mare Rubrum: « Quando, ait, persecutus est Pharaon impus populum domus Israel, erat cœtus similis columbe, quæ clausa est foraminibus petre, quam serpens coarctat intrinsecus, et accipiter coarctat eam extrinsecus: sic erat cœtus israel clausus a quatuor partibus mundi, quoniam ante eos mare, et post eos persequatur hois, et a duobus lateribus eorum erant deserta plena serpentibus ignitis, qui mordebant et occidebant veneno suo filios hominum: illico autem aperuit os suum in oratione coram Domino, et descendit vox de caeli: excolsis, et sic ait: Tu congregatio Israel, quæ comparata es columbe munde, et occultata es in clausura foraminum petre, et absconditis graduum, ostende mihi, » etc.

PRIMUS SENSUS

ADQUATUES,

De Christo et Ecclesia.

Christus Ecclesiam timore Judæorum perculsam, et instar columbe in antris petre latentem, hoc est, apostolos in Sion post ascensum Christi delitescentes, et orationi meditationique passionis Christi deditos, misit in Pentecoste Spiritu Sancto, animosos, fortesque efficiens, foras evocat, ut in publicum prodeant, ibique in agris et villis ipsi et cæteris suam faciem ostendant, ac vocem prædicationis audiri faciant, ut ipse sibi sanam et auditoribus salutarem. Sic olim tempora Decii, Gallien, Diocletiani imperatorum fideles persequentium, pontificis et christiani se abscondebant in antris, cavernis et cryptis, quæ etiamnum exstant in Roma subterranea, et sacrum horrorem intentibus injungunt.

Quocirca per foramina petre, quæ volles quinque Christi (hæc enim est petra, *I Cor. 3, 4*) vulnera accipiunt Patres; quia et Zacharias, *cap. III, 9*, vidit lapidem oculatum, oculatum sculpturam, id est Christum in passione inclisum suis plagis et stigmatibus: vide ibi dicta. Ita S. Gregorius: « Per foramina petre, inquit, vulnera manuum et pedum Christi in cruce pendens libenter intellexerim; caverna vero macerie vulnus lateris, quod lancia factum est, eodem sensu dixerim. Et bene columba in foraminibus petre, et in caverna macerie esse dicitur, quia cum in crucis recordatione patientiam Christi imitatur, dum ipsa vulnera propter exemplum ad memoriam redact, quasi columba in foraminibus: sic simplex anima in vulneribus nutrimentum, quo convalescat, invenit. Possunt tamen per foramina petre incarnationis Christi sacramenta signari, et per cavernam macerie Christi protectio angelice custodie figurari. » Et Rupertus: « Et aspiciunt (ait Zacharias, *cap. III, 10*) ad me, quem confixerunt: clavi enim Christi et lanceæ sunt animæ meæ vulnera: in illis habito et gemo sicut columba in foraminibus petre, propter fixuram clavortum; in caverna macerie, propter vulnus lateris: Christus enim est petra et maceria, existens enim mortalis et passibilis erat maceria, ubi autem resurrexerit a mortuis, est petra solidissima. » Sic et Casciodorus, Beda, Justus, Anselmus, et Apollonius, qui in hisce Christi plagis ait absorptum habitasse S. Thomam, enim, apparente Christo post resurrectionem; easque ostendente, exclamavit: « Dominus meus et Deus meus. »

Ad S. Bernardum, *serm. 61*: « Foramina petre, ait, sunt vulnera Christi, recte omnino in nam petra Christus. Bona foramina, quæ fidei adstruunt resurrectionis, et Christi divinitatem. Dominus meus, inquit, et Deus meus, *Joh. XI, 28*. Unde hoc reportatum oraculum, nisi ex foraminibus petre? In his passer invenit sibi domum, et tertur nidium, ubi reponat pullos suos: in his ca-

Foramina petre sunt quædam vulnera Christi.

Vinea domini angelus.

Vinea, prophetæ et patriarche.

columba futatur, et circumvolitantem intrepida inhietur accipitrem. » Et inferius: « Et revera ubi tanta firmaque infirmis securitas et requies, nisi in vulneribus Salvatoris? Tanto illic securior habito, quanto illic potentior est ad salvandum. Fremit mundus, premit corpus, diabolus insidiat; non cado: firmatus enim sum supra firmam petram. Peccavi peccatum grande, turbabitur conscientia; sed non perturbabitur, quoniam vulnerum Domini recordabor. Nempe vulneratus est propter iniquitates nostras, *Isa. lxxi*. Quid tam ad mortem, quod non Christi morte salvatur? » Et pluribus interjeclis: « Patet arcanum cordis per foramina corporis; patet illud magnum pietatis sacramentum; patet viscera misericordiae Dei nostri, in quibus visitavit nos oriens ex alto. Quidni viscera per vulnera pateant? In quo enim clarus, quam in vulneribus tuis elucescit, quod tu, Domine, suavis et mitis, et multae misericordiae? Majorem enim miserationem nunc habet, quam ut animam suam ponat quis pro adiectis mortis et damnatis. Mente proinde merito venerato Dominum. » Subdit deinde: « Quinta in his (Christi vulneribus) multitudo dulcedinis, plenitudo gratiae, perfectioque virtutum, etc. Sublimis in regno, sed suavis in cruce. In hac me visione prevenit, in illa adimpleat. Adimpleti me, ait, leditum cum vultu tuo, *Psalm. xv*, vers. 10. Utraque visio salutaris, utraque suavis, sed illa in sublimitate, ista in humilitate; illa in splendore, haec in pallore est. Denique, inquit, *Psalm. lxxv. 5*: « El posteriora domini ejus in pallore surti. Quomodo non in morte pallescat? »

Symbolice, rursam Theodoretus ait Ecclesiam hic vocari ad tegmen fidei, id est ad doctrinam S. Petri, cui dictum est a Christo, *Matth. cap. xvi*, vers. 18: « Tu es Petrus, et super haec petram edificabo Ecclesiam meam; » atque ad mortificationem carnis; hanc enim inquit, cum dicit juxta Septuaginta: « Eredite juxta propugnaculum, q. d. Mortifica membra tua, quae sunt super terram. Et qua sunt a carne remotissima in corpore mesitare. Inter perturbationes praesta te a persecutionibus vacuam. Extra presentem civitatem ejusque muros consistas, nisi enim juxta propugnaculum exstiteris, consuetudine mea frui non poteris. »

Tropologicè Epiphanius, *haeresi 59*, censet animam in peccatum prolapsam hic vocari ad penitentiam: « Et veni, ait, in columba mea, in tegmine petrae contigue muros. » In *tepinia petrae*, in benignitate Christi et in misericordia Domini. Hoc est tegmen petrae termen fidei, spei ac charitatis. *Canticum sacro*, hoc est, priusquam claudatur porta, priusquam rex intra moenia constitutus, non amplius admittit, post discessum hinc et mortem.

Mystice, Justus Orgellitanus per *cavernam maceriae* accipit S. Scripturam, et exempla meritorum sanctorum, in quibus securi quiescit anima

sancta; sic et Aponius per *foramina petrae* accipit quatuor *evangelia*, et per *cavernam maceriae* doctrinam apostolorum, per quam Ecclesia et anima fidelis ad Dei cognitionem et cultum pervenit. Et S. Ambrosius in *Psal. cxiii*, serm. 6, sequens Septuaginta: « Veni, ait (o Ecclesia, o anima Christo desponsa), juxta Evangelium, propugnacula fidei tuae gesta sunt Christi, muri tui subsidia verba sunt Domini, passio dominei corporis tua virtus est. » Similia habent Nyssenas et tres Anonymi apud Theodoretum, ac Philo Carpathius qui ait nos hic vocari ad *munimen petrae*, id est ad Evangelium, quo manimur contra omnes insidias diaboli, cujus anemurale est lex vetus. Utraque ergo lege, tam nova, quam vetere munimur. S. Hieronymus vero, lib. 1 *Contra Jovinianum*, ait Christum nobis esse *fronsissimam petram autemurale*, juxta illud, *Isai. xxvi. 1*: « Urbs fortitudinis nostrae Sion Salvator, ponetur in ea murus et anemurale. »

SECUNDUS SENSUS

PARTIALIS;

De Christo et anima sancta.

S. Bernardus, *serm. 84*, asserit piis et religiosas animas habitare in foraminibus petrae (unde et revera essent sub S. Marco, et anachoretis in cavernis et cryptis vacabant orationi et Dei laudibus), id est in vulneribus Christi meditando; martyres vero imitando, et cum Christo ac pro Christo patiendo: « Vult, inquit, benignus dux devoti militis vultum et oculos in sua sustolli vulnera, ut illius est hoc animum erigat, et exemplo sui reddat ad tolerandum fortiorum. Enimvero non sentiat sua, dum illius vulnera intuebitur. Stal martyr tripudians et triumphans toto licet laevo corpore; et timante latera ferro, non modo fortiter, sed alacriter sacrum et carum sua circumspicit ebullire cruorem. Ubi ergo luce anima martyris? Nempe in luto, nempe in petra, nempe in visceribus Jesu, vulneribus nimirum patribus ad intromdum, si in suis esset visceribus, scriptus ea ferum profecto sentiret; dolorem non ferret, succumbere et negaret. Nunc autem in petra habitans, quid mirum si in modum petrae duraverit? » Idipsum deinde exaggerans subdit: « Sed neque hoc mirum, si exul a corpore, dolores non sentiat corporis. Nempe hoc facit stupor, sed amor. Submissit enim sensus, non amittit. Nec deest dolor, sed superat, sed contemnitur. Ergo ex petra martyris fortitudo, inde plane potens ad bibendum calicem Domini. Et calix hic inebrians, quam *proclarus est Psal. cxiii. 5*. Proclarus, inquam, atque jucundus, non minus imperatores spectant, quam milites triumphanti. Gaudium etenim Domini fortitudo nostra. Quidni gaudeat ad vocem fortissime confessionis? Denique et requirit eam cum desiderio: Sicut inquit, inquit, vox tua in auribus meis. Nec cuncta-

lytar rependere vicem secundum suam promissionem: continuo ut qui se confessus fuerit coram hominibus, confiteatur et ipse eum coram patre suo. » *Matth. x. 38*.

Per *cavernam vero maceriae* idem S. Bernardus, *serm. 62*, cum Cassiodoro, Beda et Anselmo accipit sanctorum communionem, et angelorum hominumque beatorum custodiam, qui piis et electis fuerunt, ut per eos ruina angelorum lapsarum, puta demonum, in caelesti patria instaurarentur, idque fit per vulnera et merita Christi. In horum ergo meditatione et invocatione, asserit commemorandum esse anime pia. « Licebit itaque, inquit, unicuique nostrum, etiam hoc tempore nostrae mortalitatis, cavere sibi, quacumque parte volat, cavernas superas maceriae, nunc quidem patriarchis revisere, nunc vero salutare prophetas, nunc senatus immiseri apostolorum, nunc martyrum inseri choros, sed et beatarum virtutum status et munitiones a minimo angelo usque ad cherubim et seraphim, tota mentis alacritate percurrendo lustrare, prout quemque sui devotio feret. »

Symbolice S. Anselmus per *foramina petrae* accipit benignam providentiam, misericordiam et protectionem Christi, ad quam confugit, sub eaque secreta latet anima sancta.

Anagoge S. Bernardus per *petram et maceriam*, ejusque cavernam et foramina, accipit arcanum caelestis gloriae Dei et beatorum, in quo anima pia contemplatione commoratur. Sic enim ait: « Duo licet contemplationis genera esse, unum de statu et felicitate et gloria civilis supererit, quo vel actu, vel otio ingens illa caelestium civium occupata sit multitudo. Alterum de Regis ipsius maiestate, aeternitate, divinitate, illa in maceria, ista in petra. » Et Origenes seculus Septuaginta: « Evocatur, ait, anima extra murum et usque ad promurale perducitur, cum abiciens ea quae videntur, et temporalia sunt, contendit ad ea quae non videntur, et aeterna sunt: ostenditur autem ei iter istud sub velamine petrae agendum. » Id est sub firmis et solidis Christi dogmatibus. « Christi ergo doctrina et fide si obtegetur anima et valebit, tuto potest ad illud pervenire secretum, ubi, revelata facie, gloriam Domini contempletur. » Deinde pluribus interjeclis subiicit: « Possumus adhuc de loco promurale etiam hoc adire, quod promurale sinus sit Patris, in quo unigenitus Filius positus enarrat omnia Ecclesiae sua, quaecumque in secretis et absconditis Patris sinibus continentur. Unde et quidam ab eo edoctus dicebat: Deum nemo vidit unquam; Unigenitus, qui est in sinu patris ipse enarravit. Illic ergo vocat sponsam suam Christum, ut et de omnibus eam, quae apud Patrem habentur edocet, ac dicat: Quia omnia vobis nota faci, quae audivi a Patre meo. Et: Pater, volo ut ubi ego sum, illic sit et minister meus. » *Joan. xii. 26*.

TERTIUS SENSUS

PRINCIPALIS,

De Christo et B. Virgine.

Christus incarnatus est in *caverna maceriae*, id est in abscondito ventris virginalis juxta illud, *Isai. li. 1*: « Attendite ad petrum, unde exiisti estis, et ad cavernam lactis, de qua praedixi estis, » et natus in foraminibus petrae, id est in spelunca Bethleem, quae excisa erat ex petra juxta illud: « Et reclinavit eum in praesepio: quia non erat ei locus in diversorio. » *Luc. ii. 7*. Unde S. Hieronymus, epist. 48 ad Marcellum, invitans eam ad Bethleem, ubi ipse cum S. Paula degebat: « Quo, ait, sermone, quo voce speculam Salvatoris exponam, et illud praesepio, quo infantulus vagit, silentio magis, quam infimo sermone honorandum. » Et post nonnulla: « Ecce in hoc parvo turre (Bethleem) foramine caelum conditor natus est, hic involutus pannis, hic visus a pastoribus, hic demonstratus a stella, hic adoratus a Magis, » etc.

Rupertus haec refert ad Joannem Baptistam, qui Et in *caverna*, id est, in utero matris existens, audiens vocem B. Virginis salutantis matrem Elisabeth, exsultavit in gaudio, quia per eam agnoscens, amans, et adorans Christum in ejus utero conceptum, a peccato originali expiatus est, ac repletus Spiritu Sancto.

Denique per *foramina petrae* accipi potest sepulcrum Christi, quod excisum erat ex petra, et quo gloriosus resurrexit. Hoc enim, aequae ac montem Calvariae, ubi petra infixus fuerat crux Christi, reliquaque loca, in quibus passus fuerat Christus, crebro devote visitant et obibat B. Virgo, ut in iis bene habitare videretur.

OSTENSIT MIHI FACIEM TUAM, SOXET VOX TUA (Septuaginta, *audistam fac mihi*, S. Ambrosius *intima vocem tuam*) IN AURIBUS MEIS: VOX ENIM TUA DICIS, ET FACIES TUA RECORAL. — Nyssenus, Philo, et Psellus censent hic loqui sponsam, posseque sponsi presentiam et colloquium. Tunc, inquit Philo, Christum ostendit *faciem suam* decoram, cum Verbum caro factum est, et cum transfiguratus est; ac *vocem suam dulcem*, quam vocavit laborantes, restituit sanitates, et peccata dimisit. Verum ceteri omnes asserunt haec esse verba sponsi ad sponsam, qui optat et possidet, ut sponsa faciem velantem et velamine petrae obteclum retegat, ac nudam, etiamque ostendat, ait Theodoretus, ut in illa quasi in speculo imaginem suam representantem contemplationem trudeat, ut vult Origenes, juxta illud: « Nos vero omnes, revelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur a claritate in claritatem, tanquam a Domini spiritu. » *I Cor. iii. 18*: haec enim verbis Christum revocat apostolos timidos

et infantes in Sion, ut in Pentecoste faciem suam populo audacter ostendant, illicque evangelium prædicent, ut paulo ante dixi: quod enim proximis amore dei factus, hoc deo factus, juxta illud Christi: « Quamdiu fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis, » *Matth. xxv, 40.* Unde S. Ambrosius, *Psalm. cxvii, serm. 6, vers. 6.* legens: « Ostende mihi faciem tuam, et innotuam vocem tuam, quia suavis est vox tua, et facies tua pulchra; suavis, inquit, est vox, quia ore confessio fit ad salutem; et *deorum facies*, quia non erubescit auctorem, non confunditur redemptorem. Ostendit ergo faciem suam, signaculum crucis præferens; et insinuat vocem suam, auctoritatem prædicationis assumens. »

Predicatores ergo valde instrat apostolorum procedant in pulpitu ex foraminibus petrae, id est ex solitudine orationis et meditationis passionis Christi, ut Christum crucifixum in tripite magno pietatis ardore et spiritu prædicent. Illi ergo ostendant faciem suam, hoc est, Christi solius intuitu, non sui lucis causa prædicent, atque faciem a creaturis omnibus avertant, et ad unum Deum per orationem convertant, ut ab eo illustrentur, illicque faciem, id est conversationem suam conformant, sicut Moyses colloquens cum Deo in Sina, ab eo orationem faciem, id est coram lucis facie affata accepit. Unde Chaldaeus verit, ostende mihi aspectum tuum, et opera tua bona: fac audire vocem tuam, quoniam vox tua suavis est in oratione in domo sanctorum medicis, et aspectus tuus pulcher in operibus bonis.

Sponsus ergo ab Ecclesia hinc possit sibi exhiberi puritatem fidei et operum, quasi faciem decoram, et prædicationem celestis doctrinae, quasi vocem dulcem. Ita Cassiodorus, S. Gregorius, Beda, Origenes, Theodoretus, Anselmus, et alii. Audi S. Gregorium: « Quid enim per faciem, nisi fidem, qua a Deo cognoscimur, accipimus? Et quid per vocem, nisi prædicationem intelligimus? Scilicet precipit sponsus, ut ei sponsa faciem suam ostendat, quia quicumque se fidem dici habere, necesse est, ut in bonis operibus se exerceat, ut in operibus exterioribus fides interior innotescat, sed et opera necesse est, ut vox prædicationis sequatur, quia quicumque in sanctis operibus perfecta se dilatat, inveniens est, ut ad eandem faciendam proximis quoque exhortetur. Ideo sequitur: Vox enim tua dulcis, et facies tua decora. Tunc enim, et vox placet et facies decoratur, quando et opera prædicatio sequitur, et rursum prædicationem bona opera comitantur. » Et Cassiodorus: « Tram, ait, faciem mihi ostende, » quam in baptismo tibi dedi, et quando mundavi te ab omni peccato. « Vox tua, dicit, in auribus meis sonat, » ut ex sincera intentione dilectionis meae procedat, ut non propter aliud prædicet, nisi propter me. Apomius vero fertur hinc ad Iudeos ab apostolis conversos: « Ad apostolorum doctrinam, inquit, quasi de ventre incredulitatis occu-

pit faciem suam Ecclesia, jam corde compuncto, ostendere Creatori, et quæ tanti piaculi collapsa fœdaverat faciem suam, Dominum majestatis persequendo perfusa sanguine iusti, quem super se sua effuderat voce, dicendo: Sanguis ejus super nos, nunc conversa ad se dicit: Ostende mihi faciem tuam, sonet vox tua in auribus meis, etc. Sicque vox ejus, quæ horridam, interclusam, impietatis rancidina amarissimam et lamentabilem revocaverat vocem dicendo: Crucifige, crucifige; tali hausto et medicinali poculo sanguinis quem affuderat Christi, ad eorum dulcedinem renovata est, confitendo se credere Deum, quem ut hominem ante Pilatum damnaverat. »

Symbolice, facies decora significat speciem et *Symb.* decorem mentis sancte conversantis cum Deo: hæc enim est facies hominis non externa, sed interna; vox vero significat pios mentis gemitus et suspiria ad Deum: utraque Deo gratissima et jucundissima est, adeo ut illa se Deus pascat et oblectet, juxta illud: « Et gaudebit sponsus super sponsum; et gaudebit super te Deus tuus, » *Isaia lxxi, 8.* Utraque facit predicatorem potentem et efficacem. Audi S. Bernardum, *serm. 62*: « Nam quantum illi placeat cum puritate quidem mentis prædicatio veritatis, ostendit, cum subinde infert: Vox enim tua dulcis. Quia enim non placeat, si displicat facies, demonstrat, cum illico subdit: Et facies tua decora. Quid interne decoret faciem, nisi puritas? In pluribus hoc abique prædicationis voce complacuit, illa absque ista in nomine. Impuris non se veritas ostendit, non se creditis sapientia. Quid ergo loquuntur, quod non vident? Quod scimus, inquit, loquimur, et quæ videmus testatur. Id ergo tu audes testari, quod non vidisti, et loqui quod ignoras? Queris quum dicam impurum? Qui laudes requirit humanas, qui non ponit sine sumpta evangelium, qui evangelizat ut manducet, qui questum ostinat pietatem, qui non requirit fructum, sed datum. »

Porro hæc optime B. Virgini adaptat Rupertus: « Ostende, ait, mihi faciem tuam, » et ostendendam corrige quod Eva peccavit, et descendit a nu faciem suam in medio ligni paradisi, scilicet in eodem, in quo peccavit, utpote que in peccato suo sibi complacuit, et peccatum suum defendit. « Non ostendit mihi faciem suam, » cum dixerim: Ubi est? non sonuit vox ejus in auribus meis, vox confessionis que sonare debuisset saltem cum dicerem: Quare hoc fecisti? sicut et quando benedixi ei dicens: « Crescite et multiplicamini; » non sonuit vox in auribus meis, multum enim cantavit canticum gratiarum actionis pro tum magno beneficio, quo illam constituebant matrem tante generationis, possessuræ tantam hereditatem regni Dei. Tu ostende mihi, sicut et ostendis, faciem. Sonat vox tua in auribus meis, vox, inquam, confessionis et gratiarum actionis. Vox enim tua dulcis in eo, quod columba mea es, et intenta foraminibus petrae; instar columbae gemu-

tum pro cantu habes, canendo gemis, gemendo canis, et ipsa exultatio, quæ exultavit spiritus tuus in Deo salubri tuo, plena est gemitibus, plena lacrymis. « Facies » vero « tua decora, » quia magna est fides, magna est humilitas tua. Hæc ad verbum Rupertus, sed nonnullis brevitatis studio recensit. Jam ad litteram Nicephorus ex S. Epiphonio, lib. II *lib. ep. xxiii*, ita faciem S. Virgini descript: « Facies non rotunda et acuta, sed aliquantulum longior, etc. Erat fastus omnis experte, simplex, minimeque vultum fingens, nihil molliori secum trahens, sed præcellentem humilitatem coleus. » Similis fuit facies Christi, Christus enim carens patre matriscabat. Audi Nicephorum, lib. I, cap. xi: « Non rotundam aut acutam habuit faciem, sed qualis matris ejus erat, paulum deorsum versus vergentem, ac modice reboiundam; gravitatemque prudentiam quam lenitate conjunctam, placibilitatemque iracundie expertem præ se ferentem. Per similes denique per omnia fuit divina et immaculate sue generis. »

Anagogice, hisse verbis Christus animam piam evocat e caverna hujus vite ad celestem gloriam, ut superius dixi: talis enim anime facies depurata est ab omni labe, etiam veniali, ideoque decora; vox quoque dulcis, quia vox gratiarum actionis, exultationis et jubili.

VERS. 15. CAPITIS NOBIS VULPES PARVULAS, QUÆ DEMOLIUNTUR VINAS; NAM VITINA NOSTRA FLORET.

CAPITE NOBIS VULPES PARVULAS, QUÆ DEMOLIUNTUR VINAS; NAM VITINA NOSTRA FLORET. (Septuaginta quæ exterminant, Symmachus interpretatur) VINAS; NAM VITINA NOSTRA FLORET. — Septuaginta, et vitina nostra capite, id est germinant et ferunt instar cyprorum; Arabicus, et vitina nostra floret, capite vulpulis que eas corrumpunt. Is parvulas referendū est ad vulpes, ut patet ex Hebræo, Græco et Vulgato: quare mirum est Origenem, Philonem Carpallianum, et alios, e parvulas referre ad vitinas. Judæa abundat vulpibus, ut patet ex trecentis vulpibus, quas cepit Samson, *Judic. xv, 4.* Vulpes autem præ ceteris feris nocent vitinis, tum quia eas suffodiunt et eradicant, tum quia vras depredantur et depauperant; parvula autem vulpes eum sint potencie, nec satis habent virum ad vitas eradicias, eas cum tenero sunt et ferent, vellicant, arrodunt, floresque decerpunt, ac terram juxta radices suffodiunt, ut vitas humore destituantur, ac soli exposito ejus radices trantur et exarcentur; ad hæc parve vulpes grandiores factæ vitas eradicant. Insuper vulpes parvula, utpote in experte facile decipi capite possunt, ad grandiores factæ non ita: sunt enim astutissimæ, juxta illud: « Annosa vulpes laud capite laqueo. »

Denique vulpes capite habet cum sunt parve, et vitas infirmæ; vulpes enim in vere, cum vitæ florent, generant: quare si tunc negligas eas capere et extirpare, valde sobolescent, et multi-

plicabuntur. Porro Plinius, lib. XIII, cap. viii, scribit vulpes amygdalis amaris necari: « Ainut, inquit, si ederint eas, nec contingat e vicino aquam lambere, mori. » Chaldaeus per vulpes intelligit Amalecitas, qui impedire consilium progressum Hebræorum in terram sanctam, ideoque a Moyse et Josue capti et cæsi sunt, *Exodi cap. xvii, 13.*

PRIMUS SENSUS

ADQUATVS,

De Christo et Ecclesia.

Jubet Christus Ecclesiam, id est apostolis, ut in prædicatione Evangelii et fundatione vinearum, id est Ecclesiarum, capiant vulpes parvulas; id est hereticos jam tum subnascentes: hinc enim subdole quasi vulpes fidem et Ecclesiam subvertunt; tales tempore apostolorum fuisse judicantes, qui cum Evangelio volebant miscere et observare circumcessionem, et præter legem verberis præcipia. Item Simon Magus primus hæreticus, Manander, Basilides, Carpoceras, Ebion, gnostici, etc.: horum ergo fraudes et errores, cum adhuc pusilli sunt et in paucis hærent, detegi, atque argumentis, ait S. Bernardus, non armis rovinci et exterminari jubet, nec invalescent, totamque Ecclesiam instar fermenti pervadant et corrumpant. Ita S. Gregorius, Cassiodorus, Apomius, Origenes, Beda, Theodoretus, S. Anselmus, et alii passim. Audi S. Augustinum in *Psalm. lxxxv*: « Vulpes, insidiosos, maximeque hæreticos fraudulentos significant, dolosos, cavernicos anfractuibus latentes, et decipientes, odore et fetore putentis. Contra quem odorem dicit Apostolus: Christi bonus odor sumus deo in omni loco. Iste vulpes significantur in Canticis canticorum, ubi dicitur: Capite nobis vulpes pusillas exterminantes vitinas, lateantes in cavernis tortuosis. Capite nobis, convincite nobis: capis enim eum, quem de falsitate convincis. » Nam, ut ait S. Bernardus: « Cum proditur dolus, cum fraus aperitur, cum convincitur falsitas, rectissime tunc dicitur capta vulpes pusilla, que demoliatur vitinas. » Sic Esaiel, cap. xiii, 4: « Quasi vulpes, inquit, in deserto, prophete tui Israhel erant. Vident vana, et divinant mendaciter, dicentes: Ait Dominus, cum Dominus non miserit eos. »

Porro quomodo capiende sint he vulpes, id est heretici, sic docet S. Augustinus, in *Psalm. lxxxv*: « Vulpes solent habere tales foveas, ut ex una parte intrent et ex alia parte exeant. Ad utrumque foramen capitur vulpium retia possunt. Dicite mihi, de celo est, an ex hominibus? Sentiant illi eum ex utraque parte tendens unde caperet, et aiunt apud se: Si dixerimus de celo, dicitur est nobis: Quare ergo non credidistis? ille enim testimonium Christo perhibuit. Si dixerimus de terra, lapidabit nos populus, quia ut prophetam habent. » Et paucis interjectis: « Videmus si et nos

UNIVERSIDAD

UNIVERSIDAD

Amphib. in avens. tate vulp.

Vulpes heret.

Jelca vulpes dicitur.

Vulpes dicitur.

Vulpes dicitur.

Vulpes dicitur.

quosdam vulpeculas capere possumus: proponamus ad foramen utrumque, ut unde vulpes exire voluerit, capiatur. Verbi gratia, manicheus facienti sibi Deum recentem, et in corde suo ponent quod non est, dicimus et interrogemus eum: Substantia Dei corruptibilis, an incorruptibilis est? Elige quod vis, ex qua vis, sed non effugias. Si dixeris corruptibilem, non a populo, sed a te ipso, lapidaberis: Si autem dixeris incorruptibilem Deum; incorruptibilis quomodo timuit genus leonabiarum? Quid factura erat incorruptibeli gens corruptionis?

Notant Cassiodorus et Beda post vineas in plerall, nominari vineam in singulari eam ait: «Vinea nostra floruit,» quia omnes Ecclesie particulares coeunt, et conflant unam Ecclesiam catholicam et universalem. S. Bernardus, *serm.* 64, arguit *capite*, cum ait: «Capite nobis vulpes. Paterat, ait, dicere: Capite mihi; sed maluit nobis consortio delectatus. O gravitatem, o gratiam, o amoris vim! Haec summus omnium, unus factus est omnium? Quis hoc fecit? Amor dignitatis nec quis, dignitate dives, affectu potens, suscipi efficit. Quid violentius? Triumphat de Deo amor. Quid tamen tam non violentum? Amor est. Quis est ista vis quae tam violenta ad victoriam, tam violenta ad violentiam? Denique semelipsum examinavit, ut scias amoris finem, quod plebsitudo effusa est, quod altitudo aequata est, quod singularitas associata est.

SECUNDUS SENSUS

PARTIALIS.

De Christo et amica sancta.

Vulpes sunt suggestiones fraudulentae, quas demon, caro, vel mandus manu suggerit sub specie boni, ut cum ad malum inducat: vitium enim palliat vel virtutis, satanas enim transfuratur se in angelum lucis, II *Corinth.* xi. 14: quare his illico diu oriuntur et parvulae sunt, capiendae sunt, ut earum frans, dolus et error detegantur, ne adulta et corroborate capi et evelli nequeant.

Notat Nyssenus demones, qui hominem tentant non vocari leones, ursos, ligrides, sed vulpes, easque parvulas, quia parvae et debiles sunt eorum vires, ut ab homine generoso et constante illico repellit et expugnari queant; armari ergo eos astutia vulpium: quare astutias haec eorum solerter esse indagandas et dissipandas. Addit S. Hieronymus parvulas diu, quia suggestiones eorum sunt subtililes, nec nisi in qui acuta sunt mentis visibiles. Audi S. Bernardum, *serm.* 63: «Viro sapientis, sua vita vinea est, sua mens, sua conscientia. Nil quippe incultum, nil desertum in eo sapiens derelinquet. Et post nonnulla: «Et bona vinea just, imo bona vinea justus, cui virtus villis, cui actio palmet, cui vinum testimonium conscientiae, cui lingua torcular expressiois: Denique gloria nostra haec est, in-

quit, testimonium conscientiam nostrae, II *Corinth.*, cap. 1, vers. 12. Vides apud sapientem vacare nihil? Sermo, cogitatio, conversatio, et si quid aliud est ex eo, quidni totum Deo agricultura, Dei edificatio est, et vinea Domini Sabaoth? Quid denique illi de se perire possit, quando et folium ejus non defluet? Ceterum tali vinea nunquam infestationes, nunquam insidiae deerunt. Nempe ubi multae opes, multae sunt qui comedunt: *Eccles.* v. 10. Sapiens erit sollicitus servare vineam suam non minus quam excolere, nec sinet eam vorari a vulpibus. » Harum deinde vulpium, *serm.* 64 et 65, varia recenset exempla, ut Monachi illius, qui e monasterio abiit, ut parentem converteret, sed ipsos non acquisivit et scriptum perdidit; aliorum, qui e monasterio abeunt, ut concubinentur, aut ut sibi soli vivant et Deo; aliorum, qui cum feminis conversantur pro praetextu, ut eas in spiritu instruant; sed mox spiritus transit in carnem; nam, ut *serm.* 63 prudenter ait S. Bernardus: Cum femina semper esse, et non cognoscere feminam, nonne plus est quam motuum suscitator? Quod minus esse, non potes: et quod majus est, vis credam tibi? »

Secundo, parvae vulpes sunt relaxationis regulae et disciplinae in rebus parvis, v. g. Cui in monasterio, vel collegio dissimulatur ruptura silentii, usurpatio rerum parvarum, non pelluntur, leves inobedientiae, etc. Haec enim mihi corrigantur, serpunt, crescut, et manne evadunt, ut tandem omnem regulam et disciplinam evertant; quare faciesum est quod monet sapiens:

Principis obita: sero medicatus paratur, Cum mala per longas invaluere mortis.

Unde S. Bernardus, *serm.* 63, praeter vulpes, frigus quoque noxium esse vitibus asserit: eas enim adurit et desecat: sic feigus, id est torpor obdormiens religioso, virtutem ejus adurit et desecat; ex eo enim mox ait, ut in corpore solet evenire febricitantibus, subit quidam animi rigor, et vigor lentescit, languor fingitur virium, horror austeritatis intenditur, timor sollicitas perperitas, contrahitur animus, subtrahitur gratia, protrahitur longitudo vitae, sopitur ratio, spiritus extinguitur, deferrescit novitius fervor, ingravescit tepor fastidiosus, refrigerat faterna charitas, blanditur voluptas, fallit securitas, revocatur consuetudo. Quid plura? dissimulatur lux, abdicatur jus, fas proscribitur, derogantur timor Domini. Dantur postremo impudenter manus, praesumitur ille temerarius, ille pudendus, ille turpissimus, plenus ille ignominia et confusione salus de excessu in abyssum, de pavimento in sterquilinum, de solio in cloacam, de coena in cenam, de claustro in seculum, de paradisi in infernum. Principium et originem hujus peccati, et vel qua arte viciatur, vel qua superatur virtute, non est hujus temporis demonstrare. »

Tertia, vulpes sunt detractores et susurrones, aequae ad adulatores, qui vineas, id est omnes et societates dissociant, ac fidelium animas subvertunt. Ita S. Bernardus, *serm.* 63: «Pessima vulpes, ait, oculus detractor, sed non minus nequam adulator blandus. Cavebit sapiens ab his, dabit operam, sane quod in ipso est, capere illos qui talia agunt, sed capere beneficiis atque obsequiis, monitisque salutaribus, et orationibus pro his ad Deum. Non cessabit istiusmodi carbones ignis congerere super caput maledici, et item super adulatoris, quotusque (si fieri potest) et illi invidiam, et isti simulationem de corde tollat, faciens mandatum sponsi dicentis: Capite nobis vulpes parvulas, quae demoluntur vineas. »

Herodes Ascalonitis fuit vulpes, volens dolose occidere Christum; unde misit in Bethleem Magos ut ipsi locum natalitatis Christi explorarent, et quae ad se referrent: fingebat enim se quoque velle Christum adorare, ut hac ratione suum caperet et necaret; sed illusus fuit a Magis, dum ipsi, responso oculis accepto in somnis ne redirent ad Herodem, per aliam viam regressi sunt in regionem suam, *Matth.* ii, 12. Unde Iulius Herodis Ascalonitis filius Herodes Antipas, vulpini aequus ac pater ingenui, a Christo vocatur vulpes: «Ite, inquit, dicite vulpi illi, » *Luce.* xiii, 32. Ita Rupertus: «Nonne videtis, inquit, quod teporus palmet fera ista (ferus Herodes) momordit, quod infans bestia crudelis occidit in Bethleem Jude civitate David? Capite, capite, nam vinea nostra floruit, etc. Fructus ejus adhuc flos, et non botrus est, nondum maturuit, et idcirco damnosus nimis est hujusmodi ad vineam, vel florem ejus succidit, vel demoliri. Crescut prius et de flore proveniat fructus, condatur Evangelium et cognoscatur de signis et virtutibus venisse Sanctum sanctorum, atque hoc erit fore venisse in fructum, et maturasse botrum. Tunc si fuerit succisus hujusmodi botrus, custodiatur, atque in vede crucis portetur, ut experimento resurrectionis et dulcedinis ejus cognoscatur, qualis terra, quale sit regnum ejus, ad quod non pertinent vulpeculae istae, quae vineas demoluntur. »

VERS. 16. DILECTUS MEUS MIHI, ET EGO ILLI, QUI PASCITUR INTER LILIA.

Hebraei, qui pascitur in liliis, hoc est, qui pascitur oves in pasuis hiflorum copta, colore et odore presentibus. Chaldaeus verit: «In illo tempore conversi sunt in paenitentia; tunc stetit Moyses propheta, et oravit coram Domino, et Josue miser ejus sociatus est, et egressus est de sub aliis nubium glorie Domini, et cum eo viri just, qui similes sunt rose in operibus suis, et inie-

runt prelia: contra Amalec, et confugerunt illum et populum ejus in nomine Domini, qui occidit et contrivit eos in ore gladii. »

PRIMUS SENSUS

ADEQUATUS

De Christo et Ecclesia.

Cassiodorus et Beda consent sponsum hanc precari, q. d. Utinam dilectus meus mihi est, vel adsi, et ego illi utinam dilectus meus dignetur mihi conjungi glutino charitatis, et ego illi conjungar vinculo obedientiam, obtemperans praecipis ejus ait Cassiodorus. Verum caeteri omnes censent sponsum hanc non optare, sed asserere et affirmare: Dilectus meus mihi est, et ego illi sum, juxta sensum quem jam dabo. A vers. 8 et 10 hocaque sponsa deliquit amoris passa in lectulo recubans retulit verba sponsi, quibus sponsus ad se in agrum et vineam ad labores pro salute animarum evocat, tenerumque pariter erga eam testatur amorem: nunc sponsa, in sua persona loquens, amorem amori rependit, seseque promptam, ut sponso vocanti pareat et in vineam ad labores exeat, ostendit, atque: «Dilectus meus mihi, et ego illi: quia sicut ille pascitur inter lilia, » sic et ego hiflorum, id est candidis et purissimis sum studiosissima: a Dilectus meus mihi, » subaudi totum se tradit; unde et ego illi avide me totam tradam, imo seipsa trado, illi uni vaco, servio, et placere satago. Quare quod ipse vult, hoc et ego volo; ipse vult ut a lectulo ad agrum, ab otio ad negotium transeam, id ipsum et ego volo: ipsius enim velle et nolle, meum velle et nolle est. Symmachus verit, in genitivo, et ego ejus, q. d. Ego tota sum sponsi, sicut sponsus totus est meus; adeoque ipse est id quod ego sum, ut non tam duo, quam unus idemque esse videamur. Amicus enim est alter ego, et amantes unum quasi habent cor, unanque animam: anima enim amantis magis est ubi amat, quam tibi animi, puta magis est in amato, quam in ipso amato.

Hinc civiliter sponsus et sponsa consentur una eademque persona, juxta illud: «Erant duo in carne una. Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo et in Ecclesia, » *Ephes.* v, 31: sicut enim essentia matrimonii consistit in mutuo conjungo ad conjugium consensu; sic conjungo in Christo et Ecclesia, velut sponsi et sponsae consistit in mutuo amore, et mystici conjugii consensu, quod solliciti Christus non alium amat, velique habere sponsum, quam Ecclesiam; et Ecclesia vicissim alium non amat, nec velit habere sponsum, quam Christum; ex quo deinde sequitur mutuum convictus, ac mutua obsequia et officia per omnem vitam; haec omnia significant, et dilectus meus mihi, et ego illi, q. d. Quia Christus dilexit me prior ut sponsam, hinc ego vicissim diligo eum ut sponsum, imo dilectio ejus praevenit meam, ejusque est causa; hinc

em ego diligo ipsum, quia ipse prior me diligens suum mihi inspiravit amorem per gratiam prevenientem, iuxta illud: «Christus dilexit Ecclesiam, et seipsum tradidit pro ea, ut illam sanctificaret, mundans eam lavacro aquae in verbo vitae, ut exhiberet ipsae sibi gloriosam Ecclesiam, » *Ephes. v. 25*. Abite ergo, male vulpes, quae Ecclesiam a Christo separare per dolos conamini. Ego enim Ecclesia Christo sponso meo servo fidem, ut nullum praeter eum diligam; ille vicissim mihi servat fidem, ut nullam praeter me habeat dilectam, nullam aliam velit habere sponsam. S. Bernardus, *serm. 68*, notat sponsam, scilicet Ecclesiam, et animam sanctam haec dicere, absente sponso Christo; dicere, inquam, non adolescentulis, sed sibi ipsi, atque ex abundantia affectus, non tam loqui quam eructare amoris copiam; ideoque verba ejus esse trunca, manca, imperfecta, ac supplenda hoc modo: Dilectus meus mihi, scilicet totus intendit, et ego illi vicissim tota intendo. «Ille mihi, ait S. Bernardus, quia benignus et misericors est; ego illi, quia non sum ingrata, ille mihi gratiam ex gratia, ego illi gratiam pro gratia; ille meae liberationi, ego illius honori; ille saluti meae, ego illius voluntati; ille mihi, et non alteri, quoniam una sum columba ejus; ego illi, et non alteri. » Et alterius hanc Christi dignationem admirans exclamat: «Quam admirabile est, quod illius intentione ista sibi quasi propriam vindicat, dicens: Dilectus meus mihi? Nec eo contenta tamen, pergit amplius gloriari, respondere se illi quasi ex aequo morem gerere, rependere vicem. Sequitur enim: Et ego illi. Insolens verbum, et ego illi. Nec minus insolens, dilectus meus mihi; nisi quod utroque insolentia utramque simul. O quid audeat cor purum, et conscientia bona, et fides non ficta! Mihi, inquit, intendit. Itane huic intenta est illa majestas, cui gubernatio pariter et administratio universitatis incumbit; et cura saeculorum ad sola transferuntur negotia, immo etiam amoris et desiderii huius? Ita plane. Ipsa enim est Ecclesia electorum, de quibus Apostolus, *1 Tim. ii. 10*: Omnia, inquit, propter electos. Et cui dubium, quod gratia et misericordia Dei sit in sanctos ejus, et respectus in electos illius? Ego providentiam ceteris creaturis non negamus: curam sponsa vindicat sibi. »

Idem S. Bernardus, *serm. in Festo Nativit. B. Mariae*, sub finem ait, hisce verbis significari lucam amoris, quia sponsus cum sponsa iunctur, vincit, et vincitur.

Haec aequant expositiones aliorum Patrum: Nysseni, quae talis est: «Vidi facie ad faciem cum, qui semper manet, et qui propter me ex amore meo Synagoga in humana natura est exorta, et in eo quiescit, et hoc ejus habitaculum; » Philonis Cappadociae: Dicit Ecclesia, inquit: «Dilectus meus mihi, » id est ipse mihi sapientiam dat, et ego illi cor dabo; ille mihi de oculis sa-

piantiam, ego vero illi de genibus fidei, spel et charitatis fructum rependam: sentio enim me ab illo vehementer amari, ob idque firmissime ipsi semper adhaerebo. Theodorici: Sicut sponsus me omnibus praestitit, sic ipsum ego omnibus aeterno, cum illo conjungi non patior; ab istis, qui vulpes et fraudulenti vocantur, abhorreo; absurdum enim est me, quae tantopere dilecta atque ornata sum, amanti in amore pro viribus non respondere. His simile videtur id, quod ab Apostolo scriptum est, *1 Corinth. vi. 13*: «Corpus meum non fornicationi sed Domino: et Domini corpori. » Justi Orgetitani: «Habet Christus Ecclesiam in suo corpore, et Ecclesia Christi in suo capite, quae connexio, quia dissociari non potest, merito dixit: Dilectus meus mihi. »

SECUNDUS SENSUS

PARTIALIS.

De Christo et anima sancta.

Anima sancta dicit Christo, inquit Theodorici: «Dilectus meus mihi vivit; et ego illi vivo, non mihi, » ut ait S. Paulus, *Galat. ii. 20*. Apollinis vero: «Dilectus meus mihi, ait anima sancta, praestit gratiam vocationis, redemptionis insignis, adoptionis clarissimam libertatem. Et quid ego illi? voluntatis obedientiam, conservandae integritatis studium, quod incidit per naturam. Quid ille mihi? singulari conservandae virginitatis exemplum, nascendo per Virginem. Et quid ego illi? singularem beatitudinem deo nascendo per baptismum, in toto corde meo servando praeccepta, angelicam ecclesiamque imitando naturam, ut intactum corpus redeat ad paradisum, quod initio de utero matris induxerat nascendo in mundum. Nam sicut diabolus crosata iracundia et execratione ceno libidinis saginatur; ita et Christus misericordiae, mansuetudinis et castitumie illis pascitur. » Brevis S. Gregorius, et clarus exponit, *q. d. 2*: «Dilecti mei amicitiam constantem teneo, quia ejus constantem benevolentiam erga me sentio; quia cum ejus benignitatem familiarem habeo, durum mihi est quidquid ei adversum finitimos latranses audio, et dum in ejus assiduitate qualis sit video; si quid erroris profertur adversariis a veritate, quam in ejus visione cognovi, non recedo. » Denique amor Christi virgo est, quia ad unum Christum totus pure et virgine dirigatur, juxta illud Pauli: «Respondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo, » *1 Corinth. xi. 2*.

Quirit S. Bernardus, *serm. 69*: Cum Christus sit sponsus nullarum, imo omnium naturarum sanctarum, quomodo cuilibet totus intendit? et respondet: «Primo quidem quod habet in natura simplicissima sponsi divinitus quasi unum repleat multos, et quasi multos unum. Nec ad multitudinem multus erit, nec ad paucitatem paucus; nec ad diversitatem diversus, nec restrictus ad unum; nec anxius ad curas, nec perturbatus

seu turbulentus ad sollicitudines. Sic sane uni intensus, ut non detentus; sic pluribus, ut non detentus. »

Exemplum appositum est in anima rationali: haec enim tota amat, informat et animat omnes et singulas corporis sui partes, ita ut tota sit et corpore, et tota in singulis ejus partibus; sic enim Deus totum suum amorem omnibus, et totum dat singulis sanctis. Addit deinde Bernardus Christum ad animam quam sibi despondet, sicut adducere Patrem et Spiritum Sanctum, ut pariter sibi animam despondeant, iuxta illud: «Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diligit eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus, » *Joan. xiv. 23*. «Quid est, inquit Bernardus, venire ad animam Verbum? Erudire in sapientia. Quid est Patrem venire? Afficere ad amorem sapientiae, ut dicere possit: Quia amatrix facta sum formae illius, *Sapient. viii. 2*: Patris diligere est, et ideo Patris adventus est infusa dilectionis probatur. »

Signa deinde adventus Verbi et Patris subjicit: «Si sensero, inquit Bernardus, aperiri mihi sensum, ut intelligam Scripturas, aut sermonem sapientiae quasi evellere ex intus, aut infuso lumine desuper revelari mysteria, aut certe expandi utriusque quoddam largissimum caeli grenum, et uberoses de sursum induere animo meditationum imbres: non ambigo sponsum adesse. Verbi siquidem haec copios sunt, et de plenitudine ejus ista accipimus. Quod si se patitur infundere humilis quaedam, sed pinguis intus asperionis devotio, ut amor agitur veritatis necessarium quoddam odium vanitatis in me generet et contemptum, ne forte sui solentia inflet, aut frequentia visitationum extollat me; tunc proptus paterne sentio agi mecum, et Patrem adesse non dubito. Si autem perseveravero hinc dignationi dignus semper (quod in me est) affectibus et actibus respondere, et gratia Dei apud me vacua non fuerit; etiam mansionem apud me faciet, tam Pater et filius, quam Verbum erudiens. » Querit deinde unde anima solus sponsus totum sibi intendere, ut dicere audeat: «Dilectus meus mihi, » et respondet, id scire «ex eo quod se diligere, et vehementer diligere sentit, etiam diligi nullominus vehementer non ambigit, ne de sua singulari intentione, sollicitudine, cura, opera, diligentia studeoque, quae incessanter et ardentur inquit, quae ad unum placent Deo, aequae haec omnia in quo indubitanter agnoscat, recordans proventus suos ejus; in qua mensura mensi fueritis, committitur vobis, » *Matth. cap. vi. 2*. Et post adomita: «Nec dubitat se amari qui amat. Ita est. Amare Deo amorem animae parit, et illius precibus merito intendit animam facit, sollicitudineque sollicitam. Nescio enim quia vicinitate naturae, quae genitrici revelata facie gloriam Dei appellat, in me poterit, mox illi se conformari necessesse est, atque in eandem imaginem transfer-

mar. Igitur qualiter se paraverit Deo, talis oportet apparere sibi Deo. Cum sancto sanctus erit, et cum viro innocente innocens erit, *Psal. xvi. 20*. Quidni atque et cum amato amans, et cum vacante vacans, et cum infante infans, et sollicitus cum sollicito? »

De hoc sponse et sponsi spirituali commercio ejusque fructibus, ita scribit Laurentius Justinianus, *lib. De Casto cubiculo Verbi et animae*, cap. xxv, pag. 318, littera H: «Ibi iuge celebratur convivium, et vitalis sempiterna comeditur saginatus. Pax in illo gustatur interna, secura tranquillitas, tranquilla felicitas, juvenitatis magna, fides serena, amabilis societas, oesula vitalitas, contemplationis delectatio, suavitas in Spiritu Sancto. Ibi orbi janua est, et paradisi porta. Sponsa frequenter de thalamo ascendit in caelum, et de caelo jugiter sponsus descendit in thalamum. Non pavida, non de salute incerta, fragiliter sponsa in superiorum mansiones, sed tanquam in dilecti domum, et in propriam possessionem. Ut cum illam emerit, vendidit sua, et tradidit egenis; ut illam lucraretur, pugnavit in tentationibus; pugnavit cum spiritibus nequam, quotidie pugnat contra se. Non temerario, sed confidenter in patria intrat sponsi: nam etiam alias advena illius sancta fuerit civitatis, tunc vero civis effusa est sanctiorum, et sponsa Verbi; cui ex amoris privilegio, omnia que sunt sponsi debentur. Amor quippe verus nihil privatum habet, nihil proprium; sua seque gratanter imperitat; ea quae lege, castitateque charitatis, quae largitur propria, vitat alienis. Ex amoris igitur intuitu exuberantia, tanta est inter Verbum et animam familiaritas, locutionis fiducia, gloria certitudo, et conditionis inconsummans. » Tertium est illud comici: «Omnia amans, amans. »

TERTIUS SENSUS

PRINCIPALIS.

De Christo et B. Virgine.

Beata Virgo dicere poterat Christo: Tu solus mihi es filius meus dilectus, et ego tibi cum mater (imo et quasi pater) dilectissima, qui passor inter filia virginitatis meae et Josephi mariti mei; ex hoc enim virginali conjugio desebet ille nasci, quasi virginitatis filium; imo ducem et antesignanum; hoc est quod ait Isaia propheta, *cap. vii. vers. 14*: «Ecce Virgo concepit, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel, » id est *adversum Deum*: ita Ruperius. Audi S. Anselmum, *lib. De Excellentia Virginis*, cap. iv: «Amorem, inquit, quem pater et mater singuli debent filio suo; amorem etiam, quem debet filius suum suo patri et matri, ille filius vero virginitatis, sine debet soli matri; nam sicut illi filius nascitur ex patre et matre, ita filius ejus tantus est ex sola matre. Excedit itaque omnes amores parentum in filios, aut filiorum in parentes amor istius

matris in filium suum, et istius filii in matrem suam.»

Rursus Guaricus abbas, serm. 2 De Assumpt. : «Veni, inquit, electa mea, et ponam in te thronum meum. Communicasti mihi quod homo sum; communicabo tibi quod Deus sum.» Et B. Petrus Damiani, serm. 2 De Nativit., recensitis tribus modis, quibus Deus est in quilibet creatura, subiicit : «Quarto modo inest uni creatori, videlicet Marie matri, identitate, quia idem est cum illa. Hæc facit et contremiscat omnis creatura, et vix audeat aspirare tantæ dignitatis immensitatem. Habebat Dominus in Virgine, cum qua unius nature habet identitatem.»

Denique S. Bernardus, serm. 71 : «Mhi, inquit, adherere Deo bonum est. Bonum plane, si omni ex parte adhaeris. Quis est, qui perfecte adheret Deo, nisi qui in Deo manens tanquam dilectus a Deo, Deum nihilominus in se traxit diligente? Ergo cum undique inhærent sibi homo et Deus, inhærent autem undique intima et multa dilectione inviscerati alterutrum sibi. Per hoc Deum in homine, et hominem in Deo esse haud dubie dixerim.» Hoc per omnibus competit B. Virgini. Idem S. Bernardus, serm. 29 : «Sagitta electa est amor Christi, quæ Mariæ animam, non solum confixit, sed etiam pertransiit, ut nullam in picture virginali partemque amorem vacuum relinquere, sed toto corde, tota anima, tota virtute diligeret et esset gratia plena.» Hoc Bernardus. Et Hugo de S. Victore, cujus verba refert S. Thomas, Opus. vii : «Quia in corde Virginis, inquit, amor Spiritus Sancti singulariter ardebat, ideo in carne mirabilis faciebat, in tantum, quod de ea nasceretur Deus et homo. Luc. 1, 35 : Quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei.»

Causam dat S. Bernardus : «Quid mirum, inquit, si Maria pro omnibus diligit, quæ est præ omnibus dilecta? Plures alias causas dat Sophronius, serm. De Assumptione : «Cogitate, inquit, et perpendite quantis afflictabatur B. Virgo doloribus post Christi ad cælos ascensum; considerate, quo cruciabat amore, quoque desiderio custodiatur hæc virgo, dum revolveret animo cuncta, quæ viderat, quæ cognoverat, quanto indigneret cremabatur ardore pii amoris! quantis movebatur, repleta Spiritu Sancto, conlectum secretorum incitamentis! quia etsi diligebat Christum ex toto corde, ex tota anima, et ex tota mente, novis tamen quotidie inflammabatur præsentia abiens desideriorum affectibus, tanto spiritum validius, quanto totam repleverat Spiritus Sancti gratia, quanto totam incanduerat divinus amor, ita ut in ea nihil esset mandatum quod violaret affectus, sed ardor continuus et «brietas perfusi amoris ejus, qui illius erat et Dominus et filius. Fortassis ergo præ nimio amore in loco, quo sepellitur dicitur, habitasse eam credimus, quatenus piis pascetur in-

terans amor oblectibus, non quod jam viventem quæreret cum mortuis, sed ut suis consolaretur aspectibus, et quem genuerat mentis complectatur amplexibus. Amor Christi desiderium pariebat, desiderium vero gliscens quasi novis reprobatur ardoribus.»

Qui PASCITUR INTER LILIA. — Pro lilia hebraice est, שושנים שושנתים, quod Chaldaeus et hebraizantes nonnulli vertunt reses, ut dixi superiorius. Symmachus vertit flores, ut dicitur in illis; Symmachus, et ego ejus pascentem flores, id est qui pascit oves inquit candidantem illorum candida. Possunt quoque ex hebraeo verti, qui pascit lilia, id est alii, fovetque virgines, æque ac virginitatem, et cæteras virtutes, vel qui pascit lilia, id est oblectat virginibus æque ac virtutibus. Pascitur vero inter lilia, hoc est pascitur in pascuis herbis inter herbas florentibus decorantur hebraice פרחים, et grecum ερωσπις, id est pasceret, sive pastorem agere, notat Christum circa Ecclesiam, et animas fideles omnia boni pastoris munia sedulo obire, scilicet illam tenere amare, pabulum procurare, familiariter illi adesse, educere ad pascua, et educere, cibare, potare, curare, regere, a lupis et furiis defendere, etiam cum vite sue periculo, ac cætera pastoris officia præstare, que describit Psaltes, Psalm. xxii, 2, et Christus, Joan. x, 9. Christus ergo et pascit, et pascitur inter lilia, id est inter castas, puras et sanctas animas, præsertim virgines; pascit illas sua doctrina, exemplo, gratia, sacramentis, imo seipso in Eucharistia. Audi S. Ambrosium in Psalm. cxvii, serm. 4, vers. 1 : «Bona pasena divina sunt sacramenta. Corpus illic novum florent, qui bonum odorem dedit resurrectionis; corpus lilium, in quo sit splendor æternitatis; corpus rosam, hoc est, hæmici corporis sanguinem. Bona etiam pasena libri sunt sacrorum Scripturarum, in quibus quotidianam lectione pascimur, in quibus recreamur ac recitatur, cum ea que scripta sunt dogamur, vel summo ore libata frequentius rumimus. His pascenti grex homini signatur. Bona etiam Christi pasena, qui pascit in liliis, hoc est in splendore sanctorum.» Adigit Nyssenus : «Hæc est pastor bonus, qui non fœno pascit gregem, sed Spiritu Sancto per filiorum puritatem et odorem significato.» Acredit Theodoretus qui pasena Christi censet vocari lilia, quia candida sunt, purgata, suavia, et odorata instar liliorum. Idem, tamen inferiori ait Christum pasceret inter lilia, cum per sanctos doctores suos leges purissimas promulgat.

Rursum Christus, non tantum active pascit, sed et passive pascitur, inter lilia, id est oblectatur

paris et cæteris mentibus, præsertim virginibus, æqueque puritate, virginitate et virtutibus. Ita S. Gregorius, Cassiodorus, Beda, Justus, Anselmus, cæterique latini. «Quid per lilia, ait S. Gregorius, nisi munda anima designatur? quæ dum castitatis candorem retinet, per bonæ famæ opinionem proximis quibusque suaviter olet. Inter lilia sponsus ergo pascitur, quia procul dubio animarum castitate delectatur, que et in se munditiam carnis conservat, et per nitidas cogitationes coram eo placeat, et exempla proximis quasi odoris suavitate donant.»

Hinc illud S. Ambrosii, quod usurpat Ecclesia in Officio Virginum :

Qui pascit inter lilia,
Septus choris Virginum,
Sponsus decorans gloria.

Christus, ait S. Bernardus, serm. 70, quia Deus regnat super sidera, quia homo pascitur, non lilia, sed inter lilia : «Nam qui in altissimis est Dominus, in imis est dilectus, super sidera regnans, et intra lilia amans.» Deinde lilia hæc mystica esse docet veritatem, mansuetudinem, justitiam, cæterasque virtutes, sed duns præsertim, continentiam scilicet et innocenciam; inter hæc enim pascitur et oblectatur Christus, juxta illud, Ps. xlv, 5 : «Prospere procedet et regna propter veritatem, mansuetudinem et justitiam : nempe quot virtutes, tot lilia, ait Bernardus. Quis finis virtutum apud Dominum virtutum? Quod si plenuitudo virtutum in Christo; et liliorum. Et fortassis propterea ipse se liliam appellavit, quod totas versaret in liliis, et omnia que ipsius sunt, lilia sint; conceptio, ortus, conversatio, eloquia, miracula, sacramenta, passio, mors, resurrectio, ascensio. Quid horum non candidum, et non suavissime redolens? Tanta denique in conceptione refulsit superni luminis claritas de supervenienti abundantia Spiritus, ut non ipsa quidem Virgo sancta sustinisset, si non sibi obumbratum foret a virtute Altissimi. Porro ortum candidavit incorrupta virginitas matris, conversationem innocentia vite, eloquia veritas, miracula puritas cordis, sacramenta pietatis arcatum, passionem patienti voluntas, mortem libertas non moriendi, resurrectionem martyrum fortitudo, ascensionem exhibitio promissionum.»

Idem, serm. 71, docet Christum pasci inter lilia, id est inter puram legum sanarum observantiam : «Ergo, inquit, absque liliis nunquam est, qui absque vitis semper est, quia totus et semper est candidus, speciosus fœna præ liliis hominum. Tu ergo qui hæc audis, vel legis, cura habere lilia penes te, si vis habere hunc habitatorem liliorum habitantem in te. Opus tuum, studium tuum, desiderium tuum, lilia esse protestetur, moralis quidam remor ipsarum candor atque odor. Habent et mores colorum suos, habent et odores, etc. Colorem operi tuo dat cordis in-

terio, et judicium conscientie, » odorem fama. Et pluribus interjectis : «Sponsus itaque, et cum sit virtus, in virtutibus complacet sibi; et cum sit liliom, libenter inter lilia commoratur; et cum sit candor, delectatur candidis. Et fortassis hoc est, quod dicitur pasci inter lilia, candore et odore virtutum delectari. Et quidem pascebatur olim corporaliter apud Mariam et Martham, recumbens etiam corpore inter lilia (lilas loquor, nam lilia erant) nihilominus spiritum refocillabat devotione et virtutibus mulierum.»

Hocet deinde idem Christo esse pasceret, quod pasci, quia ipse pascit nos sua gratia et virtutibus, lisdemque pascite et oblectatur : «At pascentis ait, ita puto, nihilominus pascitur ipse, et quidem eos quibus libenter pascitur, profectibus nostris. Etenim gaudium Domini fortitudo nostra. Itaque, et cum pascit pascitur, et pascitur cum pascit, simul nos suo quodam spirituali reficiens, et de nostro reque spirituali profecto gaudens. Cibus ejus penitentia mea, cibis ejus salus mea, cibis ejus ego ipse, etc. Maudor cum arguor, glutior cum insultor, decoquor cum insultor, digeror cum transformor, unior cum conformor.» Idem S. Bernardus, serm. in Nativit. B. Mariæ, sub finem aliter explicat : «Attende, ait, quod locum non cibum indicare videtur, nec quibus pascitur exprimit, sed inter qua. Forte enim non cibo, sed consortio pascorum liliorum; nec liliis pascitur, sed in illis versatur; minimum odore potius, quam sapore lilia placeat, et visui magis sunt apta quam esui. Cæterum etiam justus germinat sicut lilium, sed non ad lilium sponsus pascitur, nec in singularitate complacet sibi. Audi denique inter lilia commorantem : Ubi, inquit, sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. Matth. vii, 20. Amat semper media Jesus, diversitatem semper et reclinatiora reprobatur Filius hominis, Dei et hominum mediator.»

Porro pascit Christus animas diversimode, quamque juxta suam inclinationem, statum, et dispositionem præ quæ subtilitas dat oblectationem, superioribus quidem intentionem respicit, virginibus amorem virginitatis, conjugalis affectum castitatis conjugialis, et robur ad letandum mores conjugis, filiorum et servorum a suis diversis; martiribus dat invictam in tormentibus constantiam, doctoribus acumen docendi, predicatoribus efficaciam predicandi, divitiis impulsam ad tolerantiam, etc.

VERS. 17. DONEC ASPIRET DIES, ET INCLINENTUR UMBRÆ. REVERTERE: SIMILIS ESTO, DILECTE MI, CAPRE, HINNIQUE CERVOQUE SUPER MONTES BETHUR.

DONEC ASPIRET DIES, ET INCLINENTUR UMBRÆ. (Septuaginta moveantur, id est amoveantur) UMBRÆ, (refert ad id quod præcessit : «Dilectus meus mihi, qui pascitur inter lilia;» Hæc nonnulli referunt ad id quod sequitur) REVERTERE: SIMILIS ESTO, etc.,

hæc detulerat illi oblationes suas, et diviserat eas æqualiter. »

Hinc Philo Carpathius per montes convallium, ut vertunt Septuaginta, intelligit sanctos et iustos eminentes; hi enim sunt montes per virtutis excellentiam, qui supra mundum et mandant omnia eminent, sunt et vales per humilitatem, qua humiliter doctrinam et gratiam Dei, cum pluviam e caelis, vales excipiunt. Sic et Ambrosius, scilicet, 14 in Psalm. cxviii. Tres vero Anonymi apud Theodoretum per montes convallium accipiunt doctores, qui discipulis, sicut montes vallibus, longe eminent et excellunt, q. d. « Tu illis simul præsta veniens in magistras animas, que inter discipulas perturbationum in se ipsis opera propellas et fuges bestias illas pestiferas, que naturalem rudum animarum æqualitatem excavant, in easque sibi lateras constituunt, atque ita illis pristinum inæqualitatem reddere. »

Ex adverso Theodorotus et Nyssenus, homil. 6, per montes convallium accipiunt superbos inter humiles, q. d. ait Nyssenus: « Vide ut caprea, qui aspiciat cogitationes hominum, deleat peccati generationem, sicut hinc vultus ad serpentes. Curram quæ celebrime divinam Verbum ad montes convallium: quidquid enim extollitur adversus veritatem, est Barathrum, et non mons; convallitas et non assurgens fastidium. Si ad hæc accurreris, omnis vallis implebitur, et omnis mons hujusmodi humiliabitur. »

Hinc accedit S. Anselmus, qui putat Ecclesiam hic orare Christum, ut juvet se laborantem in conversione infidelium: « Revertere, inquit, id est, condescende istis, et aspira eos interius, quia aliter labor noster erit infructuosus: Revertere, et similis esto capree, etc. Natura capree hinc nulleque est, ut hinc in summitate montium habitent, descendant tamen in colles, et ad inferioribus videantur. Cum enim Christus habet in montibus, id est in eminentibus propter virtutes, rogatur descendere ex ipsis, et per ipsos ad cognitionem inferiorum. »

SECUNDUS SENSUS

PARTIALIS,

De Christo et anima sancta.

Christus subinde videtur abire ab anima sancta, vel ab eius defectus et lapsus venales, vel ut æquus fidei et constantiam probet, vel ut sui desiderium in ea adæquat, animamque in spiritu promovet et perficit, dum eam sine gustu, sine consolatione, sine lætitia aridam et siccam relinquit in desolatione, persecutione, tentatione, tristitia, obscuritate, similive afflictione anime vel corporis. Quare anima hoc stimulo puncta ardentius ad sponsum Christum suspirans, ejus reditum optemque inclinat: Revertere ad me, o dilecte mi, et instar capree vel hinnuli veloci-

ter accurre, ut me consolentur, adjuves, robores, confirmes, promoveas.

Adit noster Sanchez, quod anima pia, edocta multa se amori impedimenta opposuisse, et infirmitatis sue conscia, sibi ipsi parum fidens, cret sponsum, ut quamvis vegetur super montes Bethel, id est inter salubres et anfrictus et mille alia impedimenta, que ad omnia officia pronum et festinantem retardare poterint; ferat nihilominus hæc patienter, et quo est animo ad hæc perferenda plane indomito, et lenitate ad contonandum plane admirabili, devoret has molestias, transiliat hæc obstacula, ac tandem quamvis per Bethel, id est confractions atque aspera, ad se temen recta festinatoque perveniat.

El Luytus Legionensis; Postulat, ait, anima fidelis, cum inclinatur umbra, sit et inclinatio jam ad oceanum vite, et irremediabilis periculum tentationumque tenebris, sibi auxilietur, nulla mora interposita: « Similis, inquit, esto capree hinnulique cervorum. » Quod sine metaphora proprio et litterata David dicitur Psal. lxxx, 2: « Domine, ad adjuvandum me festina, » et rursus, Psal. xxx, 3: « Domine, accelera ut eruas me. » Quodque non solum causa incitandi Deum, et ut auxilium ferre minaretur efficiendi, a sponsa dicitur, sed etiam quo hoc admoveat, ut in ipso statim prava cogitationis initio, ut primam mala libido subito animo cepit, ad primos hostis aspectus, imo vero ad primos rumores atque suspensiones belli, antequam ob negligentiam turbatum in nobis atque tumulis aliquid oriatur, attollamus ad celum oculos, et ad Deum cor nostrum penitus convertamus, illud cum lacrymis iterantes: « Revertere, dilecte mi: similis esto capree, hinnulique cervorum: » salutemque illi nostram ardentissime commendantes, ut accelereat usque festinet liberare nos, non a malo solum, sed etiam a suspitione mali ab ipso petamus. Huc accedit Cassiodorus qui exprimit, q. d. O Christo, qui per carnem, quam parvulus et hinnulus assumpsisti, velut caprea ascendisti in colorum sublimia, nos tu consolatione et gratia visita, illustra et lætificæ.

Porro quomodo Deus animam sanctam visitet, docet primo S. Bernardus, serm. 74, idque experientia, qua in sua anima crebro hæc Dei visitationem sensisse se assertit: « Vivum, inquit, et efficacem (Verbum Dei, puta Christum), moxque ut intus venit, expergefecit dormitantem animam meam, movit, et mollior, et vulneravit cor meum, quoniam dum lapideumque erat in malis annis, cepit quoque evellere et destitit, edificare et plantare, rigare arida; tenebrosa pluviam, clausa reserare, frigida inflammare, nec non et mittere prava in directa, et aspera in vias planas; ita ut benediceret anima mea Domino, et omnia que intra me sunt nomini sancto ejus. Ita igitur intrans ad me aliquoties Verbum sponsum, nullis unquam introitum summi iudicis innotescere fecit, non voce, non specie, non incessu. » Et post

nonnulla, que in hæc rem interjicit, subjicit: « Ex renovatione ac reformatione spiritus mentis mee, id est interioris hominis mei, percipi utcumque speciem decoris ejus, et ex contentu horum omnium simul expavi multitudinem magnitudinis ejus. Verum quia hæc omnia, nisi abscerit Verbum, perinde ac si olla bullienti subtraheris ignem, quodam illico languore torpescit et frigida jacere incipiunt; atque hoc mihi signum abscessionis ejus. Tristis sit necesse est anima mea, donec iterum revertatur, et solito revalescat cor meum intra me; idque ait reversionis indicium. »

Secundo, Apollonius ait sponsum abcedere, cum sponsa, id est anime peccata castigat; reverti, cum penitentia placatus ei reconciliatur: « Prologitello, ait, Christi in Ecclesia tunc est, quando ad castigandam plebem tribulationem inducit permittit; reversione autem ejus est, dum precibus inclinatus ad misericordiam, ad vestigia pietatis sue velociter recurrit, quam prosilierat vindicando; similis factus cursui vel consuetudini capree, hinnulique cervorum, quorum natura est, voce ante se in montibus resonante post terga emissam, dum obvium sibi opinatur occurrere quidpiam, ad locum, unde abscesserat, velocius cursu reverti. Et hoc est ejus, ut exasperate ab hostibus consuetum noluit derelinquere sedem, sicut et Christus, quamvis provocatus et exasperatus peccatis hominum, pietatis tamen non dereliquit consuetam sedem. »

Mystice, Iustus Orsellianus censet hic significari ascensum Christi in celos: « Dum dilectum, inquit, Ecclesia insinuat regredi, simile quoque capree et hinnuli dicit, Christi in celos ascensionem mundis et velocibus animalibus comparandum demonstrat. Ille enim ceteri cursu montium altiora transiit; supergressus est autem Christus omnia excelsa; et bene additur super montes Bethel, id est domus Dei, quia super sanctos omnes elevatus est. » Apollonius vero censet hic Ecclesiam orare, ut Christus mortuus a morte resurgat: « Super montes Bethel, inquit, quod cum reverti precatur, in cujus finibus Christus crucifixus est, velubentem resurrectionis die tertio celebrandam prophetasse monstratur. »

Tropologicè, Bala estimat hic animum piæ ad perfectionem tendentem postulare, ut Christus sibi celestis felicitatis prægnatum exhibeat: « Obsecro, inquit, a generali instructione revertaris sæpius ad illustranda sublimibus corda perfectiorum, et sicut capree, aut hinnuli cervorum raris quidem, sed cum deo latius conspiciendum, in montibus solet esse tutissimum, in excelsis mentibus vestigia tue magnitudinis qualicumque præsentat. Procor ut dulcedinem vite immortalis quam membris omnibus meis in retributione promittis, aliquibus etiam in itinere, quamvis a longe speculandam revelas. Congruit autem et nomen montium mentibus eorum, qui contemplationi celestium oculis corda aperte

didicerunt, cum dicitur super montes Bethel, quod domus consurgens, sive domus vigiliarum interpretatur. »

Anagoge, S. Gregorius censet hic animam piæ rogare Christum, ut cito veniat ad iudicium, ut in eo ipsa cum plis gloriam; impii qui pios affligunt, gehennam consequantur: « A nobis, inquit, dilectus tuo corporali abii, quando post resurrectionem in celos ascendit; tunc autem revertetur, quando in fine mundi, resuscitatis omnibus hominum corporibus, in iudicio manifestabitur: hæc manifestationem hic petunt anime sancte. Tunc Christus vere similis capree et hinnuli cervorum apparebit super montes Bethel, quia in eadem humanitatis forma ad iudicium veniet, quam ab Ecclesia, que per capream designatur, suscepit, quando in hoc mundo ex patrum progenie, quasi hinnulus cervorum hinc natus fuit; tuncque super omnes summos, qui quasi montes, excelsum in Ecclesia, que domus Dei est, sublimior eminent: « Similis habet S. Bernardus, serm. 73. »

TERTIUS SENSUS

PRINCIPALIS,

De Christo et B. Virgine.

Reperitur censet B. Virgine hic postulare a Christo jam mortuo, ut resurrectionem suam vel hinnulus accelere, nec triduum integrum, id est 72 horas maneat in sepulchro, sed illud revertet, ut post 33 horas illico resurgat: « Cito revertere, inquit, nolui minus facere, quia anima mea desiderat te, etc. Triduum quidem tempus breve est, sed ille et colubæ hinc deserventi, et gemini villageria mente, non satis, dicitur mihi, festinatum est. Abbrevia hoc ipsum triduum, et similis esto in revertendo capree et hinnuli cervorum, id est velocissimus esto ad peragendum cursum tuum. In corde terra, id est in sepulchro tuo, non totum expendis triduum. Sufficit ad complendam veritatem Scripturarum, si partem exiguum primi diei, id est tres horas novissimas et partem aliquam tertii, silicet sex horas, quod est dimidium noctis, cum die secundo. Et est cum Sabbato jacens in sepulchro triduumque. Nam tres integri dies hinc septuaginta, dicitur. Hæc esset nimis longum. » Subdit deinde aliam rationem numerum: « Sufficit hinc triginta tres, qui numerus ex duobus ternariis, decem et similibus compositus est. Beatum Trinitatem, em præcipue homo peccavit, in te, et per te et de te ipso, dilecte mi, caro mea et sanguis meus, Deus meus et Dominus meus, placare oportet; sed hoc fiat celerrime et multum festinate, sicut capree sine hinnuli cervorum in montibus celerrime est; secundum nomen tuum, quo per Prophetam iustus es vocari: Accelera spiritui de fratre, festina prædari. Vix igitur expectatis triginta tribus horis; revertere super montes Bethel, id est resurgere et appare principibus domus Dei, silicet apostolis tuis et mihi, cu-

quis maxime sicut et illorum, imo et multo plus quam illorum, tu es grande desiderium. »

Idem Rupertus censet B. Virginem hic orare pro conversione sue gentis, puta Judaeorum: « Revertere, inquit, similis esto caprea super montes Bethel, id est prope patres domus Dei, hoc enim interpretatur Bethel. » g. d. Misereere Judaeorum, ipsi enim sunt filii Abraham et sanctorum patriarcharum, qui fuerat Bethel, id est domus, familia et Ecclesia Dei.

Rursum Judaei sunt montes Bether, id est divisionis et separationis; quia per superbiam dividerunt et separarunt se a fide patriarcharum, qui in Christum venturum crediderunt, et consequenter a Deo, ab Ecclesia, a caelo, a salute, et omni bono.

Similiter B. Virgo etiamnum orat pro peccatoribus, qui velut montes Bether per peccatum superbe separarunt se a Deo Deique gratia, 7. d. Revertere, o dilecte, ad animam olivam tuam, quam nunc a diabolo tyrannica possidet; inspicere velat caprea lynceis oculis miseriam ejus servitutem et tyrannidem, qua opprimitur a diabolo, ac velut hinnulus cervorum, qui halitu suo extrahunt necantque serpentes, teste Plinio, lib. VIII, cap. XXXII. Ab animarum harum cavernis educit Tartareos, non tam serpentes, quam dracones immanes, qui habitant in montibus Bether, id est in superbia divisionis, puta in cordibus superbis, aequae ac in inferno, ubi ob superbiam a Deo et caelo divisi et dissecti sunt in omnes aeternitatem

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Sponsa in lectulo quaerens sponsum, nec inventens, circum vias, ac tandem invenit, nec dimittit. Inde sponsus, vers. 5, velat eam suscipiari. Rex, vers. 6, inchoat ut tertius dramaticus, quo obviante sponsa tam laudat, comparaturque myrrhae, thuris et aromatis. Sponsus vero, vers. 7, a robore stipularum, ac vers. 8, a ferulo coelestis, argentei et purpurei. Denique, vers. ultimo, jubentur filiae Sion oculos a ferulo ad sponsum convertant, qui ferulo exaltatur, convertere. Primis ergo quibusque versibus Salomon pergit describere et finire adolescentium crescentem Ecclesiam; a versu vero 6 et deinceps describit Ecclesiam quasi virum stultum et perfectionem, uti dicit in Proemio.

1. In lectulo meo per noctes quaesivi quem diligit anima mea: quaesivi illum, et non inveni. 2. Surgam, et circuibō civitatem: per vias et plateas quaram quem diligit anima mea: quaesivi illum, et non inveni. 3. Inveniant me vigiles, qui custodiunt civitatem: Num quem diligit anima mea, vidistis? 4. Paululum cum pertransissem eos, inveni quem diligit anima mea: tenui eum: nec dimittam, donec introducam illum in domum matris meae, et in cubiculum genitricis meae. 5. Adjuro vos, filiae Jerusalem, per capreas cervosque camporum, ne suscipietis, neque exivigilate faciat dilectam, donec ipsa velit. 6. Quae est ista, quae ascendit per desertum, sicut virgula fumi ex aromatisibus myrrhae, et thuris, et universi pulveris pigmentarii? 7. En lectulum Salomonis sexaginta fortibus ambient ex forissimis Israel: 8. omnes teneantes gladios, et ad bella doctissimi: unusquisque ensis super femur suum propter timores nocturnos. 9. Ferculum fecit sibi rex Salomon de lignis Libani: 10. columnas ejus fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum: media charitate constravit propter filias Jerusalem. 11. Egredimini et videte, filiae Sion, regem Salomonem in diademe, quo coronavit illum mater sua in die desponsationis illius, et in die laetitiae cordis ejus.

VERS. 1. IS LECTULO MEO PER NOCTES QUÆSIVI QUEM DILIGIT ANIMA MEA: QUÆSIVI ILLUM, ET NON INVENI.
VERS. 2. SURGAM, ET CIRCUIBO CIVITATEM: PER VIAS ET PLATEAS QUÆRAM QUEM DILIGIT ANIMA MEA: QUÆSIVI ILLUM, ET NON INVENI.
VERS. 3. INVENIANT ME VIGILES, QUI CUSTODIUNT CIVITATEM: NUM QUEM DILIGIT ANIMA MEA VIDISTIS?
VERS. 4. PAULLULUM CUM PERTRANSISSEM EOS, INVENI

QUEM DILIGIT ANIMA MEA: TENUI EUM; NEC DIMITTAM, DONEC INTRODUCAM ILLUM IN DOMUM MÆ MATRIS MEÆ, ET IN CUBICULUM GENITRICIS MEÆ.

SURGAM, ET CIRCUIBO (Arabicus, perstrato) CIVITATEM: PER VIAS ET PLATEAS, QUÆRAM QUEM DILIGIT ANIMA MEA: QUÆSIVI ILLUM, ET NON INVENI: [addit Arabicus, vocavi eum, et non obediit mihi], INVENI

VERENT ME VIGILES, QUI CUSTODIUNT (Syrius, qui circumstant) CIVITATEM: (addit Arabicus, et dicit): NUM QUEM DILIGIT ANIMA MEA VIDISTIS? SYRIUS, AN ESSENTIAM AMORIS, QUAM DILIGIT ANIMA MEA, VIDISTIS? PAULLULUM CUM PERTRANSISSEM EOS, INVENI QUEM DILIGIT ANIMA MEA: TENUI EUM; NEC DIMITTAM, DONEC INTRODUCAM ILLUM IN DOMUM MATRIS MEÆ, ET IN CUBICULUM GENITRICIS MEÆ, — Arabicus, illius quae me concepit.

Difficilis est hic connexio, qua ratione scilicet hoc nectantur praecedentibus ut servetur decorum dramatici. Primo, noster Sanchez: in capite primo, inquit, scriptor sacer desiderium sponsae, quo in absentem sponsum ferebatur, fulcriter descripsit; in secundo, sponsi in dilectam blandimenta atque officia complexus est; in tertio, jam propius accedit ad nuptias; composit enim conjuges in curru, quo de more cum plausu atque symphonia domum reducebantur. Apud Hebraeos enim sponsus non accedebat ad sponsam, nisi post translationem ejus in domum sponsi. Sensus ergo hujus verus est, g. d. Dolui absse sponsum a lecto: quia esse in eo non poterat, nisi per noctes nuptiarum suavis. Vel desideravi lecti sodium habere, id est nuptias inire: quia ante illos non sperabat fore ut secum unquam in noctibus haberet quem amabat. In hanc sententiam Bernardus, serm. 75, dicit sponsam, cum esset in lecto, quasi sine sponsam, non quidem in lecto cubantem, sed cum absentem desideraret, de illo investigando secum deliberrasse. Et consonat valde huic explicationi translatio Septuaginta qui vertunt, tui xero, id est in lectulo, g. d. Desideravi ad lectum, seu ad connubium. Haec Sanchez.

Secundo, Genebrardus censet hic notum esse drama, vel potius novum, scilicet secundum actum dramatici: quare nullam hic quaerendam esse connexionem, quod alio tempore, scilicet nocte gesto sicut, qua hic narratur; caetera vero per diem. Melius Gislarius censet novum hic quidem esse actum, novaque narrationem, sed cum prioribus connexam: sponsam enim post discensum sponsi narrare quid a se factum sit aliquando, cum dilectum suum a se abscessisse animadvertit, quo studio illum quaesierit, quomodo latuerit ac tamen, ne rursum abscederet.

Tertio, Joannes Carmelita censet haec sponsa verba produci, ut dent causam, cur sponsus ei dixerit, cap. 1, vers. 10: « Surge, propra, amica mea; » quia scilicet invenit eam in lectulo cubantem vel desidem; hinc ab eo illam evocat dicendo: « Surge, propra. »

Quarto, Gilbertus abbas, qui continuavit Sermones S. Bernardi in Conf., hinc inchoat, sic dicit, serm. 1: « De montibus, inquit, se raptum contulerat ad lectulum sponsae, ubi illa excolata et deficiens abartate delectationis, obdormivit exhausta inter amplexus dilecti. Oblectata obdormivit somnum dulcem, sed exasperata non invenit illum haec mulier declaratum in manibus suis.

Gaudia itaque illa, gaudia ineffabilia silentio transiens, in hanc tamen vocem erupit: in lectulo meo per noctes quaesivi quem diligit anima mea. »

Quinto, magis apposito Laysius Legionensis censet sponsam ex amore deliquit passam in somnum incidisse, ac in somnis vel somnium dixerit adolecentulis sociabus suis: « Vox dilecti mei, » et caetera, qua a cap. II, vers. 8, usque ad finem capitis narratur; nunc vero, inquit, soluta somno sponda atque experrecta, sponsam, quocumque modo loqui sibi per quietem visa est, una secum jacere arbitrata, ipsam quaesivisse, atque eo non invento e lecto exsilivisse, domoque egressa, urbis loca omnia illum quaerendo obivisae dicitur. In quo, non quid reipsa gestum sit, commemorasse intelligendus est Salomon, sed quid rei, de qua agitur, natura fieri postulet, accommodare ad ipsam rem exposuisse. Itaque quia intellexit, aut decorum a se negligerit, aut hominem hujus carnis partem omisit debere, idcirco personam sumpsit de medio, turque educationem feminam induxit, quo decore servato exprimeret in ea omnem amoris vim. Quare sponsa, partem amoris, partem timoris (na quid sponso absentem per noctem mali accidat) simulis excolat, impetrare sibi non potuit, ut quoad liceret, domi maneret; sed exsilivit statim, neque tenebris deterrita, neque nocturnos casus metuens, neque sui rationem ullam habens, unumque amorem duem secuta, virum suum pervestigavit. Nam nuptias jam ante a sponsa cum sponsa initas fuisse, ac sponsam ad sponsam accessisse satis liquet ex praecedentibus, praesertim ex cap. 1, vers. 3, ubi ait sponsa: « Introduxit me rex in cellaria sua; » et vers. 11: « Rex esset rex in acubilis suo, nardus mea dedit odorem suum; » et cap. II, vers. 4: « Introduxit me rex in cellam vinariam, ordinavit in me charitatem, » etc.

Ex adverso Aben-Ezra censet sponsam hic narrare ea quae somnians videbat, idque probat ex eo quod ipsa ait: « In lectulo meo per noctes quaesivi quem diligit anima mea; » nocte enim dormitur et somniatur: quis enim quaerit eum quem scilicet sibi praesentem, vel absentem in lectulo? et ex eo quod, vers. 5, jubet sponsam, ne quis eam a somno exilit; jam ergo dormiebat sponsa et somniabat, quod sane probabile est, praesertim ob vers. 5 jam dictum. Hoc si sequi placet, dicto novum hic esse sponso somnium, prior partem simile, partem dissimile, quo scilicet somniat sponsa, se dilectum suum per vias et plateas quaerere, ac tandem post longos circuitus invenisse, inventum tenuisse, nec dimisisse. Quis enim quis amat et valde desiderat, de his crebro et varie somniat. Unde et amantibus sibi somnia fingunt, ne desideria amantium sunt omnia vigilantium. Hinc S. Anselmus notat non esse mirum sponsam in lecto dormire et simul ascendere, ut virgulam fumi; quia quo magis a terre-

quis maxime sicut et illorum, imo et multo plus quam illorum, tu es grande desiderium. »

Idem Rupertus censet B. Virginem hic orare pro conversione sue gentis, puta Judaeorum: « Revertere, inquit, similis esto caprea super montes Bethel, id est prope patres domus Dei, hoc enim interpretatur Bethel. » g. d. Misereere Judaeorum, ipsi enim sunt filii Abraham et sanctorum patriarcharum, qui fuerat Bethel, id est domus, familia et Ecclesia Dei.

Rursum Judaei sunt montes Bether, id est divisionis et separationis; quia per superbiam dividerunt et separarunt se a fide patriarcharum, qui in Christum venturum crediderunt, et consequenter a Deo, ab Ecclesia, a caelo, a salute, et omni bono.

Similiter B. Virgo etiamnum orat pro peccatoribus, qui velut montes Bether per peccatum superbe separarunt se a Deo Deique gratia, 7. d. Revertere, o dilecte, ad animam olim tuam, quam nunc a diabolo tyrannica possidet; inspicere velut caprea lynceis oculis miseriam ejus servitutem et tyrannidem, qua opprimitur a diabolo, ac velut hinnulus cervorum, qui halitu suo extrahunt necantque serpentes, teste Plinio, lib. VIII, cap. XXXII. Ab animarum harum cavernis educit Tartareos, non tam serpentes, quam dracones immanes, qui habitant in montibus Bether, id est in superbia divisionis, puta in cordibus superbis, aequae ac in inferno, ubi ob superbiam a Deo et caelo divisi et dissecti sunt in omniem aeternitatem

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Sponsa in lectulo quaerens sponsum, nec inventens, circumat vicos, ac tandem invenit, nec dimittit. Inde sponsus, vers. 5, velat eam suscipiari. *Mox*, vers. 6, inchoatur actus tertius dramaticus, quo obvians sponsa tam laudat, comparatque myrrithae, thuris et aromatis. Sponsus vero, vers. 7, a robore stipularum, ac vers. 8, a feruulo coelestis, argentei et purpurei. *Denique*, vers. ultimo, jubentur filiae Sion oculos a feruulo corviantum, qua feruulo exaltatur, convertere. Primis ergo quibusque versibus Salomon pergit describere et finire adolescentium crescentis Ecclesiae, a versu vero 5 et deinceps describit Ecclesiam quasi virum stultum et perfectionem, uti dicit in Proemio.

1. In lectulo meo per noctes quaesivi quem diligit anima mea: quaesivi illum, et non inveni. 2. Surgam, et circumbo civitatem: per vicos et plateas quaram quem diligit anima mea: quaesivi illum, et non inveni. 3. Inveniant me vigiles, qui custodiunt civitatem: Num quem diligit anima mea, vidistis? 4. Paululum cum pertransissem eos, inveni quem diligit anima mea: tenui eum: nec dimittam, donec introducam illum in domum matris meae, et in cubiculum genitricis meae. 5. Adjuro vos, filiae Jerusalem, per capreas cervosque camporum, ne suscipietis, neque exvigilate faciatis dilectam, donec ipsa velit. 6. Quae est ista, quae ascendit per desertum, sicut virgula fumi ex aromatisibus myrrhae, et thuris, et universi pulveris pigmentarii? 7. En lectulum Salomonis sexaginta fortibus ambient ex forissimis Israel: 8. omnes teneantes gladios, et ad bella doctissimi: unusquisque ensis super femur suum propter timores nocturnos. 9. Ferculum fecit sibi rex Salomon de lignis Libani: 10. columnas ejus fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum: media charitate constravit propter filias Jerusalem. 11. Egredimini et videte, filiae Sion, regem Salomonem in diademate, quo coronavit illum mater sua in die desponsationis illius, et in die laetitiae cordis ejus.

VERS. 1. IS LECTULO MEO PER NOCTES QUÆSIVI QUEM DILIGIT ANIMA MEA: QUÆSIVI ILLUM, ET NON INVENI.
VERS. 2. SURGAM, ET CIRCUBO CIVITATEM: PER VICOS ET PLATEAS QUÆRAM QUEM DILIGIT ANIMA MEA: QUÆSIVI ILLUM, ET NON INVENI.
VERS. 3. INVENIANT ME VIGILES, QUI CUSTODIUNT CIVITATEM: NUM QUEM DILIGIT ANIMA MEA VIDISTIS?
VERS. 4. PAULLULUM CUM PERTRANSISSEM EOS, INVENI

QUEM DILIGIT ANIMA MEA: TENUI EUM; NEC DIMITTAM, DONEC INTRODUCAM ILLUM IN DOMUM MATRIS MEÆ, ET IN CUBICULUM GENITRICIS MEÆ.

SURGAM, ET CIRCUBO (Arabicus, perstrato) CIVITATEM: PER VICOS ET PLATEAS, QUÆRAM QUEM DILIGIT ANIMA MEA: QUÆSIVI ILLUM, ET NON INVENI: [addit Arabicus, vocavi eum, et non obediit mihi], INVENI

VERENT ME VIGILES, QUI CUSTODIUNT (Syrius, qui circumbo) CIVITATEM: (addit Arabicus, et dicit): NUM QUEM DILIGIT ANIMA MEA VIDISTIS? SYRUS, AN ESSENTIAM AMORIS, QUAM DILIGIT ANIMA MEA, VIDISTIS? PAULLULUM CUM PERTRANSISSEM EOS, INVENI QUEM DILIGIT ANIMA MEA: TENUI EUM; NEC DIMITTAM, DONEC INTRODUCAM ILLUM IN DOMUM MATRIS MEÆ, ET IN CUBICULUM GENITRICIS MEÆ. — Arabicus, illius quae me concepit.

Difficilis est hic connexio, qua ratione scilicet hoc nectantur praecedentibus ut servetur decorum dramatici. *Primo*, noster Sanchez: in capite primo, inquit, scriptor sacer desiderium sponsae, quo in absentem sponsum ferebatur, fulcriter descripsit; in secundo, sponsi in dilectam blandimenta atque officia complexus est; in tertio, jam propius accedit ad nuptias; composit enim conjuges in curru, quo de more cum plausu atque symphonia domum reducebantur. Apud Hebraeos enim sponsus non accedebat ad sponsam, nisi post translationem ejus in domum sponsi. Sensus ergo hujus verbus est, g. d. Dolui absse sponsum a lecto: quia esse in eo non poterat, nisi peractis nuptiarum sacris. Vel desideravi lecti socium habere, id est nuptias inire: quia ante illas non sperabam fore ut secum unquam in noctibus haberet quem amabat. In hanc sententiam Bernardus, serm. 75, dicit sponsam, cum esset in lecto, quasi sine sponsus, non quidem in lecto cubantem, sed cum absentem desideraret, de illo investigando secum deliberrasse. Et consonat valde huic explicationi translatio Septuaginta qui vertunt, *et cetera*, id est in lectulo, g. d. Desideravi ad lectum, seu ad connubium. Haec Sanchez.

Secundo, Genebrardus censet hic notum esse drama, vel potius novum, scilicet secundum actum dramatici: quare nullam hic quaerendam esse connexionem, quod alio tempore, scilicet nocte gesto sicut, qua hic narratur; caetera vero per diem. Melius Gislarius censet novum hic quidem esse actum, novamque narrationem, sed cum prioribus connexam: sponsam enim post discensum sponsi narrare quid a se factum sit aliquando, cum dilectum suum a se abscessisse animadvertit, quo studio illum quaesierit, quomodo latuerit ac tamen, ne rursum abscederet.

Tertio, Joannes Carmelita censet haec sponsa verba produci, ut dent causam, cur sponsus ei dixerit, cap. 1, vers. 10: « Surge, propra, amica mea; » quia scilicet invenit eam in lectulo cubantem vel desidem; hinc ab eo illam evocat dicendo: « Surge, propra. »

Quarto, Gilbertus abbas, qui continuavit Sermones S. Bernardi in Conf., hinc inchoat, sic dicit, serm. 1: « De montibus, inquit, se raptum contulerat ad lectulum sponsae, ubi illa excolata et deficiens abartate delectationis, obdormivit exhausta inter amplexus dilecti. Oblectata obdormivit somnum dulcem, sed exasperata non invenit illum haec mulier declaratum in manibus suis.

Gaudia itaque illa, gaudia ineffabilia silentio transiens, in hanc tamen vocem erupit: in lectulo meo per noctes quaesivi quem diligit anima mea. »

Quinto, magis apposito Laysius Legionensis censet sponsam ex amore deliquit passam in somnum incidisse, ac in somnis vel somnionem dixisse adolecentulis sociabus suis: « Vox dilecti mei, » et caetera, qua a cap. II, vers. 8, usque ad finem capitis narratur; nunc vero, inquit, soluta somno sponso atque experrecta, sponsam, quocumque modo loqui sibi per quietem visa est, una secum jacere arbitrata, ipsam quaesivisse, atque eo non invento e lecto exsilivisse, domoque egressa, urbis loca omnia illum quaerendo oblitescit dicitur. In quo, non quid reipsa gestum sit, commemorasse intelligendus est Salomon, sed quid rei, de qua agitur, natura fieri postulet, accommodare ad ipsam rem exposuisse. Itaque quia intellexit, aut decorum a se negligerit, aut hominem hujus carnis partem omisit debere, idcirco personam sumpsit de medio, turque educationem feminam induxit, quo decore servato exprimeret in ea omnem amoris vim. Quare sponsa, partem amoris, partem timoris (na quid sponso absentem per noctem mali accidat) simulis excolat, impetrare sibi non potuit, ut quoad liceret, domi maneret; sed exsilivit statim, neque tenebris deterrita, neque nocturnos casus metuens, neque sui rationem ullam habens, unumque amorem duem secuta, virum suum pervestigavit. Nam nuptias jam ante a sponsa cum sponsa initas fuisse, ac sponsam ad sponsam accessisse satis liquet ex praecedentibus, praesertim ex cap. 1, vers. 3, ubi ait sponsa: « Introduxit me rex in cellaria sua; » et vers. 11: « Rex esset rex in acubulis suis, nardus mea dedit odorem suum; » et cap. II, vers. 4: « Introduxit me rex in cellam vinariam, ordinavit in me charitatem, » etc.

Ex adverso Aben-Ezza censet sponsam hic narrare ea quae somnians videbat, idque probat ex eo quod ipsa ait: « In lectulo meo per noctes quaesivi quem diligit anima mea; » nocte enim dormitur et somniatur: quis enim quaerit eum quem scilicet sibi praesentem, vel absentem in lectulo? et ex eo quod, vers. 5, jubet sponsus, ne quis eam a somno excitet; jam ergo dormiebat sponsa et somniabat, quod sane probabile est, praesertim ob vers. 5 jam dictum. Hoc si sequi placet, dicto novum hic esse sponso somnium, prior partem simile, partem dissimile, quo scilicet somniat sponsa, se dilectum suum per vicos et plateas anxie quaesisse, ac tandem post longos circuitus invenisse, inventum tenuisse, nec dimisisse. Quis enim quis amat et valde desiderat, de his crebro et varie somniat. Unde et amantibus sibi somnia fingunt, ne desideria amantium sunt omnia vigilantium. Hinc S. Anselmus notat non esse mirum sponsam in lecto dormire et simul ascendere, ut virgulam fumi; quia quo magis a terre-

nis abstrahitur, sique quasi indormit, eo alius ad ecclesiam elevatur.

PRIMUS SENSUS

ADAEQUATUS,

De Christo et Ecclesia.

Primo, Chaldaeus haec exponit de Iudeis, qui adorantes vitulum aureum perdidit Dei gratiam et sanctitatem; sic enim ait: « Et quando vidit populus Domini Israel, quod sublata essent nubes gloriæ ab eis, et corona sanctitatis, quæ data fuit ei in Sinai, ablata esset ab eis, remanserunt contumeliosi sicut nox, et quiesierunt coram sanctitatis, quæ sublata fuerat ab eis, et non invenerunt illam. »

Secundo, Thielmannus et alii haec accipiunt de statu veteris Synagoga, aut generalius de statu humanae naturæ ante Christi adventum, ac deinde novæ Ecclesie post ejus adventum. Nam genus humanum ante Christum ex lapsu Adæ miserum, jacensque in lectulo infirmitatis suæ pigram et ægrum ad omne bonum, idgræ in nocte infidelitatis et ignorantie, querebat in lege naturæ a suis scopis, sophistis et philosophis tantum mali remedium, scilicet hominum bonum, sive in quo sita esset felicitas hominis, modumque ad eam perveniendi; sed nihil solidi et veri ab eis, utpole eorum mentis sum ingenio prædentibus hausit, cum debuisset lectulum suum exire, et ad locum transire divinæ gratiæ, sine qua frustra quæritur, nec invenitur sponsus, qui solus animam se querentem et diligentem beet: sic et synagoga jacuit pigra et infirma in lectulo legis mosaicæ, et in nocte umbrarum, hoc est caeremoniarum figurarum, et quasi vit sponsium per viscos et plateas, quando in legis littera confidens, et ad patrum Abraham, Isaac, Jacob, alio, mentis exemplarum attendens, per iustales caeremonias, sacrificiaque animalium, et iudicia illa umbratilia, se justificare, Deumque promereri contendebat. At ubi eum non inveniens adit vigiles civitates, scilicet scribas et phariseos, ab hisque eum perquisivit; sed nullum ab eis convenientem responsum tulit. Postquam ergo vanis eorum traditionibus contempsit, et falsa doctrina repudiata ad novam et cælo cum Christo venientem Evangelicæ gratiæ doctrinam aures animæ transtulit, invenit tandem Synagoga quam tantopere quæsierat et tot sæculis expectaverat, solum dilectum verum mundi Salvatorem, patribus ab illis repropositum, et variis caeremoniarum et iugamentis præsignatum: quem usque tunc ipsa, hæc occulte, quæsierat per typica sua sacrificia et caeremoniales observantias, quæ omnia ad Christum mundi Salvatorem quasi ad finem universæ legis respiciebant, juxta quod Apostolus ait, Christum finem esse legis « ad iustitiam omni credenti, » Rom. 10, 4.

Verum, quia Canticum hoc est epithalamium, non Synagoga et Moysis, nec status legis naturæ

et Dei, sed Christi et Ecclesie, uti docent S. Hieronymus, Cassiodorus, Beda, Origenes, Theodoretus et ceteri passim; hinc de Christo et Ecclesia hæc exponenda sunt. Jam, quia, ut dixi in Prologo in Canticum, ortus, progressus et perfectio Ecclesie describitur, ortus autem sive infantia Ecclesie descripta sit a cap. 1, vers. 1, usque ad cap. 11, vers. 8; inde autem usque ad cap. 11, vers. 6, describitur Ecclesie progressus, sive adolescentia; sequitur pariter hæc, quæ cap. 11, vers. 1 et seq. usque ad vers. 6 continentur, ad ejusdem adolescentiam referenda esse, hic eam terminari.

Infantia autem Ecclesie fuit ab ortu Christi usque ad ejus ascensum in cælum et missionem Spiritus Sancti, quæ continet gesta Christi a natiuitate usque ad mortem, resurrectionem, ascensionem et Pentecosten: inde vero incipit adolescentiam Ecclesie, quam predicatio et propagatio Ecclesie, quam predicatio fecerunt apostoli. Quare infantia Ecclesie describitur in Evangelis, adolescentiam autem in Actis apostolorum.

Lectulus ergo hie sponsæ, sive Ecclesie primitivæ, fuit quies ejusdem, quæ post ascensum Christi in cælum, quæviit cum B. Virgine et apostolis in Sion usque ad Pentecosten et adventum Spiritus Sancti, ac post eum quæviit in Sion et Judæa per plures annos, quibus solis Judæis predicaverunt apostoli (Baronius numerat annos decem, ego vero quatuor duntaxat, ut ostendi, Act. 13, 17; imo putabat se ibi perpetuo quæstram cum suo sponso Christo; sed ibi Christum non invenit, quia paci et Judæis fidem amplexi sunt, ostent cum scribis et pontificibus Christum et Ecclesiam speraverunt, imo persecuti sunt. Quocirca Ecclesia, puta S. Petrus et apostoli edocti a Christo, susceperunt laboriosum iter et onus evangelizandi per omnes gentes, ibique Christum invenerunt in fide, religione et obedientia omnium gentium, ut patet ex Actis apostolorum, et ex historia eclesiastica. Consecratio ergo Cantici, ejusque expositio petenda est ex successu Christi et Ecclesie, qui in Evangelis, Actis et historia eclesiastica describitur.

Sensus ergo est, q. d. Ego Ecclesia suaviter quiescens in Sion et Judæa, ibique vocans orationi, verbo Dei, et frequenti communiõni, sanctitatis omnique virtuti et perfectioni christianæ, ut patet, Act. 1, 13 et sequent., ibi quæsi Christum, sed non inveni, quia plerique Judæorum inherentes legi mosaicæ Christi fidem respuerunt; Christus autem residet et invenitur in Ecclesia, ac in multitudine et universali credentium totius mundi. Novit enim sponsa Christum per fidem habitare in cordibus fidelium, ut notat S. Bernardus. Dixi itaque: « Surgam, et circumbo civitatem » Jerusalem, relinquamque Judæam illi subiectam; per « viscos et plateas, » evangelizandum « quærum quem diligit anima mea, » Christum scilicet, Christi que fidem et cultum: « quæsi vi illum, et non inveni, » quia Judæi Christo et evangelio resisti-

Infantia Ecclesie ab ortu Christi usque ad ascensum in cælum et missionem Spiritus Sancti.

Adolescentia Ecclesie ab ortu Christi usque ad Pentecosten.

Et hoc in nocte umbrarum.

Quæsi vi illum, et non inveni.

rent. « Invenerunt me vigiles, qui custodiunt civitatem, » scilicet pontifices, principes sacerdotum, scribas, Herodes Agrippa, et ceteri Judæi presides; interrogavi illos: « Num quem diligit anima mea vidistis? » Agnoscebat Messiam patribus vestris promissum? Creditisne in Jesum Christum crucifixum? At illi obdormerunt, ac suo silentio se noscitur Christum testati sunt. Quocirca spaulium cum pertransissem eos, inveni quem diligit anima mea, » cum scilicet post persecutionem pontificum, ac necem S. Stephani, scilicet anno secundo a passione Christi, Christus S. Paulum convertit, ac doctorem gentium auctoravit dicens: « Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus et regibus, » Act. 13, 15. Et cum, Act. 1, 41, S. Petro vas a cælo missum ostendit, non solos Judæos, sed et Gentes vocandas esse ad Christum et Ecclesiam, ideoque jussit S. Petro ut Cornelium centurionem, quasi primitias Gentium converteret, et Christo adjungeret. Unde paulo post, scilicet anno Christi 37, qui fuit quartus ab ejus passione et resurrectione, apostoli, divisim inter se gentium provinciis, quæque ad suam profectus, eandem pariter convertit et Christo adjunxit. Ibi ergo in fide gentium apostoli invenerunt Christum, quasi in Ecclesia universali residentem et dominantem. Tunc ergo dixit Ecclesia: « Tenui eum, nec dimittam; » quia fundebat ubique gentium ecclesias, itaque sacerdotibus, episcopis, sacramentis, doctoribus, predicatoribus, miraculis, etc., eas in fide Christi stabilivit, ut illi nunquam illam abjicerent, sed vel simul, vel alternatim et successive arcte eam retineant, ita ut semper magna pars orbis Christum colat et adoret: « Donec introducam illum in domum matris meæ, et in cubiculum genitricis meæ, » hoc est Synagoga. Synagoga enim vetus Judæorum fuit mater, et genitrix Ecclesie christianorum. Primi enim christiani, puta apostoli, fuerunt oriundi a Judæis. Sensus ergo est, q. d. Transferam Christum Christianique fidem et cultum a Judæis ad gentes, ibique illum firmabo et stabiliam, donec in fine mundi per Eliam et Enoch convertam Judæos: sic enim Christum, Christianique fidem « introducam in domum matris meæ, » id est in Synagoga Judæorum, ut omnis Israel salvus fiat, atque ex Judæis et gentibus fiat unum ovile et unus pastor. Hoc est, quod ait Apostolus: « Cæciliæ ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fereat, sicut scriptum est: Veniet ex Sion, qui eripiat et avertat impietatem a Jacob, » id est a Judæis ex Jacob prognatis, Rom. 11, 25. Ha S. Gregorius: « In domum matris, inquit, dilectum introducet, quando in fine mundi Ecclesia per predicatorem, in plebem judaicam, christianam sacramenta immittet; in cubiculum autem, quasi in secretorem partem domus eum introducet, quia ex eodem plebe ita plurimos convertet, ut omnes mundi sarcinas abjicerent, et in infinita cogitationibus soli Deo pla-

vere concupiscant. Hujusmodi homines cubiculum facient sponsæ: quia dum a se omnes sordes cupiditatis abjicerent, quasi secretum locum in mente, in quo delectatur, componunt: sic et Cassiodorus, Beda, Aponius, Philo Carpathius, Justus Orgellianus, S. Anselmus, Rupertus, S. Bernardus et ceteri passim, qui eodem modo, quo S. Gregorius versus quartum: « Donec introducam, » etc., exponunt. Unde colligas præcedentes quoque tres versus eodem modo, quo expositi, esse exponendos. Hoc enim exigit ipsa historia acollutia et connexio.

Nota, quod ait sponsa, se sponsum Christum quæsisse per noctes, intellige per tenebras, cum scilicet Jerusalem et Judæam, lotumque orbem occuparent tenebræ infidelitatis et ignorantie Dei, Christi et salutis. Audi S. Bernardus, serm. 75: « Habet mundus iste noctes suas et non paucas. Quid dico, qui noctes habet mundus, cum penitus ipse sit nox, et totus semper versetur in tenebris? Nox est Judaica perfidia, nox ignorantia Paganorum, nox heretica pravitas, nox etiam Catholicorum carnalis animalis conversatio? Annon nox, ubi non precipitatur ea que sunt spiritus Dei? Sed et apud hereticos vel schismaticos: quot sceler, tot noctes. Frustra per has noctes justitie solem et lumen quæritis veritatis, id est sponsum, quia nulla societas luci ad tenebras. »

Mystice, lectulus Christi fuit uterus B. Virginis, item presepium, ac sepulchrum, ubi S. Magdalena et sociæ, neque ac SS. Petrus et Joannes quæsierunt Christum et non invenerunt, quia jam x eo resurrexerat. Audi S. Bernardum, serm. 5: « Amnon lectulus tumulus? annon lectulus presepium? annon lectulus uterus virginis? etc. Merito proinde sponsa ponens lectulum, dicitur: quia omne quod infirmum est Dei, non de proprio inesse illi manifestum est, sed de nostro. Ex nobis assumpti que pro nobis sustinuit, nasci, lactari, mori, sepeliri. Mea est mortalitas nati, mea infirmitas parvuli, mea expiratio crucifixi, mea sepulchri dormitio. Quæ priora transierunt, et ecce nova sunt omnia. In lectulo meo quæsi per noctes quem diligit anima mea. Quid? In tuo quærabas, qui se jam in sua recuperavit. Num videras Filium hominis ascendentem tibi erat prius? Jam cælum tumulo committitur, et stabulo, et tumulo in tuo alime lectulo quæris? Surrexit, non est hic. Quid quæris in lectulo fortem, in lectulo magnum, clarificationem in stabulo? Introivit in potentibus Domini, decorem induit et fortitudinem; et ecce sedet super cherubim, qui sub lapide jacuit. Et pluribus interjectis, sub finem sermonis urgens: « Surgam et circumbo: » Quidam, inquit, surgere, cognito de resurrectione dilecti? Ceterum, o beata, si consurrexisti cum Christo, que sursum sunt sapias oportere; neque decorem, sed sursum quæras Christum necesse est, ubi sedet in dextera Patris. »

S. Bernardus: « Ecclesia, inquit,

Varia noctes et dormitio.

Mystice, lectulus Christi, quæsi vi.

Ecce dicitur
omnis?

dicitur civitas propter collectionem, sponsa propter dilectionem, oves propter mansuetudinem. Unde concludit, hocque dat monitum pastoribus Ecclesie: « Propetia attendite vobis quicumque opus ministerii huius sortiti estis; attendite, inquam, vobis et pretioso deposito, quod vobis creditum est. Civitas est, vigilate ad custodiam concordiamque. Sponsa est, studete ornari: oves sunt, intendite pastui. Et hec tria ad illam homini trinum seiscitationem, forte non incongrue pertinere dicuntur: Petre, annas me? pascere oves meas, » Joan. XXI, 17.

SECUNDUS SENSUS

PARTIALIS,

De Christo et anima sancta.

Primo, anima peccatrix querit Deum, id est summum suum bonum et felicitatem in lectulo, id est in voluptatibus carnis per noctes ignorantie et tenebrarum peccati: lectulus enim avari est aurum; superbi, honor; gulosi, deliciae; avari, ignavia, iuxta illud, Prov. 21, 14: « Sicut ostium veritatis in cardine suo, ita piger in lectulo suo. » Hi querunt eum in nocte, que causatur ex objectu terre, id est terrenarum cupiditatum, quos ambunt, quoque se inter ipsos et Deum interponunt, et obices obiciunt, ut eius lucem haurire nequeant. Quare hi Deum non inveniunt, tum quia in tenebris querunt, tum quia ibi non est locus et quies Dei: ita Cassiodorus, Philo Carpathus, Beda et alii. Quare anima peccatrix, sed penitens cum S. Magdalena (cujus actio hic ad vivum depingitur, unde et hec loco Epistole legitur Ecclesia in *Petra S. Magdalene*) ex hac lecto voluptatis et concupiscentie surgit, ac eicitur vios et plateas sollicito querens Christum, quem tandem invenit in domo Simonis, id est obedientie, recumbentem in lectulo tempore prandii, ut convivat et hospites pascat divinis suis eloquiis. Ibi ergo a tergo Magdalena lacrymis suis lavans, capillis tergens, ore osculans, manibus ungens pedes Christi, veniam, gratiam et salutem a Christo accepit.

Similiter modo anima sancta querit Christum in lectulo suo: primo, cum querit eum in sua commo-ditate; sed ibi non invenit, quia Christus non invenitur nisi in cruce, ut aiebat S. Martinus. Ita Cassiodorus: « Exsurgam, inquit, de strato corporis et carnalis delectationis, et circumbo civitatem hujus mundi, maria ex terminis peragrando: per vios et plateas queram, etc. Id est, per lata itinera gradientes hujus seculi, et suis voluptatibus delectos aspiciam, nec te diu tentari patiar. »

Secundo, cum querit eum in propria voluntate; sed ibi non invenit, quia Christus non venit facere voluntatem suam, sed Patris; unde in horto instanti passione oravit: « Verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat, » Luc. xxi, 42. Exat ergo

propriam voluntatem, et divinam induat, sive a Deo, sive a superiore, qui Dei est vicarius et interpres, ipsi indicatam, qui Deum Deique gratiam invenire cupit.

Tertio, cum querit eum in curiositate, curiose circumsecundo et lustrando omnes hominum sectas, artes, status, studia et exercitia: sed ibi non invenit, quia iste circuitus facit hominem vagum, instabilem et errorem. Unde S. Justinus philosophus, *Dialog. contra Tryph.*, narrat se obivisse omnes philosophorum scholas, puta Platonis, Aristotelis, Democriti, Epicuri, Stoicorum, etc., et nusquam invenisse sapientiam, sed monitum a viro gravi, qui ex improviso sibi apparuit, ut legeret prophetas; eos lectitando, reperisse quod querebat: unde conversus ad Christum, et doctor et martyr gloriosus evasit. Sic hodie, qui in tanti status, officia et exercitia pietatis et virtutis, nunc unum, nunc aliud experiendo, nihil pronuntiant, sed vagando tempus consumunt. Nihil enim profecti ita contrarium, ac crebra mutatio exercitiorum, ut docent Cassianus, Climachus, Dorotheus ceterique rerum spiritualium magistri.

Quarto, qui eum querit in sua pace, otio et tranquillitate, cum Deus ipsum vocet ad bellum, ad negotium, ad labores pro salute animarum obeundis, in ea Deum non invenit; quia Deus enimque sua luce et gratia in eo stato, ad quem eum vocat, non in alio: unde quos vocat ad sortem Magdalene, hic apparet in solitudine et contemplatione; quos vocat ad sortem Marthe, hic apparet in actione, cuique in ea que illi propria est et peculiaris, ad quam eum destinat. Hinc Theodoritus docet Deum non inveniri in lectulo prosperitatis, cum Deus adversa nobis immitat, ut his nostram patientiam et virtutem exerceret et adaugeat. Audi S. Ambrosium, lib. *De Isaac*, cap. v: « Multi sunt, qui in otio querunt Christum, et non inveniunt, et querunt eum in persecutionibus et otio inveniunt, ut ideo quasi post tentationes, quia in periculis suorum fidelium adest. Quam modicum, inquit, cum transivi ab eis, et inveni eum! »

Plenus pertractat idem S. Ambrosius, lib. III *De Virginitate*: « Si vis, inquit, et tu tenere Christum, quem jugiter nec penam metuenas: inter supplicia enim frequenter corporis, inter ipsas persecutionum manus Christus melius invenitur. Quam modicum, inquit, fuit, cum transivi ab ipsis, donec inveni eum. Exigo enim spatio brevique momento cum persecutionum manus evaseris, nec succuberis potestatis mundi, tibi Christus occurrit, nec te diu tentari patiar. »

Quinto, Deus anima sancte et ferventi subinde suam presentiam, ac gratiam illuminantem et consolationem subtrahit, ut ejus desiderium servat et fervorem magis accendat. Ita S. Gregorius, *V Moral.* cap. 19: « Abscondit, ait, se sponsus, cum queritur, ut non inventus ardentius queratur;

Tertio.

S. Justus philosophus, Dialog. contra Tryph., narrat se obivisse omnes philosophorum scholas, puta Platonis, Aristotelis, Democriti, Epicuri, Stoicorum, etc., et nusquam invenisse sapientiam, sed monitum a viro gravi, qui ex improviso sibi apparuit, ut legeret prophetas; eos lectitando, reperisse quod querebat: unde conversus ad Christum, et doctor et martyr gloriosus evasit.

Unde quos vocat ad sortem Magdalene, hic apparet in solitudine et contemplatione; quos vocat ad sortem Marthe, hic apparet in actione, cuique in ea que illi propria est et peculiaris, ad quam eum destinat.

et differtur querens sponsa ne inveniat, ut tarditate sua capax reddita, multiplicius quandoque inveniat quod querebat. Nam, ut ait S. Bernardus, serm. 84: « Magnum bonum querere Deum, ego hoc nulli in bonis animis secundum existimam: primum in donis, ultimam in profectibus est. Virtutum nulli accessit, cedit nulli. Cui accessit, quam nulla prececidit? Cui cedit, que omnium unguis consummatio est? Que enim virtus adscribi possit non querenti Deum, aut quis terminus querendi Deum? Querite, ait, faciem ejus semper, *Psalm.* civ, 4. Existimo, quia nobis, cum inventus fuerit, cessabitur a querendo. Non pedum passibus, sed desideris queritur Deus. Et utique non extendit desiderium sanctum felix inventio, sed extendit. » Idem ibidem docet animam non posse querere Deum, nisi ejus gratia sit presentia: « quoniam Deus prior dilexit nos, » I Joan. iv, 10. « Amantem prosum, ait, nisi dilecta prius. » Unde S. Augustinus in *Psalm.* lxxix: « Quare, ait, eum qui prior quassavit te, et reportavit in humeris suis, » quasi ovem errantem et perditam.

Rursus S. Gregorius, homil. 25 in *Evangel.*: « Dillectum, inquit, in lecto querimus, quando in presentis vite aliquantula requie Redemptoris nostri desiderio suspiramus. Per noctem querimus: quia etsi jam in illo mens vigilat, tamen adhuc oculus caligat. Sed qui dilectum suum non invenit, restat ut surgat, et civitatem circumsecundet, id est sanctam electorum Ecclesiam mente et inquisitione percurrat: per vios enim et plateas querat, id est per angusta et lata gradientes aspiciat, ut si qua in eis valeat invenire ejus vestigia, exquirat: quia sunt nonnulli etiam vios secularis, qui imitandum aliquid habent de actione virtutis. Querentes autem nos non inveniunt, qui custodiam civitatem: qui sancti Patres, qui Ecclesiam statim custodiunt, bonis nostris studiis occurrunt, ut suo vel verbo vel scripto nos doceant. Quos cum paululum pertransimus, invenimus quem diligimus: quia Redemptor noster etsi humiliat homo inter homines, divinitate tamen super homines fuit. Cum ergo transierint vios, dilectus invenitur, quia enim prophetas et apostolos infra ipsum esse conspicimus, illum qui nature Deus est, esse supra homines consideramus. » Causam deinde cur Christus queri velit, subjicit: « Primum ergo non invenimus queritur, ut post inventus strictus tenebit. Sancta enim desideria, ut praediximus, dilatione crescent: ut autem dilatione defuerint, desideria non fuerint. Hoc amore ardet quisquis ad veritatem pertinere potuit. Hinc cumque David ait: « Invenit anima mea ad Deum fontem vivum, quando verbum et apparatus ante faciem Dei » Ps. xli, 3.

Porro S. Bernardus, ut in hanc verba accerserimus conscripsit, imo in his sermones suos in Canticis concludit et terminat, docet primo, animam querere Deum sapientie de causis; sic enim ait, serm. 83: « Querat anima Verbum, cui consentiat

ad correptionem, quo illuminetur ad cognitionem, cui innatiatur ad virtutem, quo reformetur ad sapientiam, qui conformetur ad decorem, cui manifestetur ad fecunditatem, quo fruatur ad jucunditatem. » Secundo, serm. 86, docet animam querere debere Deum verecunde, caute et secreto, puta in arcano lectuli et noctis. Cum enim nocturnus sopor inducit silentium, tunc plane liberior erit puriorque oratio. » Addit S. Bernardus quia Deum in lectulo infirmitatis, ut eam sanet in noctibus, juxta illud: « Dominus operam ferat illi super lectulum doloris ejus: universum stratum ejus versasti in infirmitate ejus, » *Psalm.* xl, 4. Et in nocte ignorantie, ut eam luce sua dispellet: « Et si placeat sentire, inquit, lectuli quidem nomine humanam figuram infirmitatem, nocturnam autem tenebris ignorantiam eque humanam, consequens est et congruum satis ut Dei virtus, et Dei sapientia Verbum, contra utramque originalem malum instantibus requiratur. Nempe qui convenientissimam, quam ut infirmitati virtus, ignorantie sapientia opponatur, » Rursus S. Ambrosius, serm. 7 in *Psalm.* cxviii: « Quisvit, inquit, in noctibus, id est in persecutionibus et adversis. Nos enim est omnibus quibus non est perfecta securitas. »

Denique anima querens Deum jam aliquo modo eum invenit, imo et habet et tenet: non enim quereret, nisi eum cognoscere, desiderare et amare. Invenit ergo eum per fidem et spem: querit, ut possideat per charitatem; invenit per desiderium absentem, ut presentem tenet per gaudium; invenit et tenet per patientiam, ut possideat per consolationem; tenet per pii affectus inchoatam, ut possideat et tenet per ejus profectum et perfectionem; tenet per amorem, querit, ut possideat per fervorem. Unde S. Bernardus, tract. *De diligendo Deo*: « Bonus es, Domine, inquit, querenti te; quid ergo invenienti? Sed enim hoc est mirum, quod nemo le querere vallet, nisi qui prius invenit: vis igitur inveniri ut queraris; queri, ut inveniaris. » Igitur Deus queritur per fidem, spei, patientiam, patientiam, contemplationem virtutum inchoatam; invenitur per servandum virtutum incrementum, presentiam amotis et charitatis, ut docet Richardus de S. Victore, juxta illud: « Boni de virtute in virtutem; videbitur Deus deorum in Sion, » *Psalm.* lxxxiii, 8. S. Augustinus in *Psalm.* civ, ad illa: « Querite Dominum, et confirmamini: querite faciem ejus semper. Deus, ait, est sine fine querendus, qui sine fine amandus. » Et paulo ante: « Sed si semper queritur, quando invenitur? An semper dicitur in tota vita ista, qua hic vivitur, ex quo nos id facere debere cognovimus, quando et inventus quos reddus est? Jam quippe illum invenit fides, sed adhuc eum querit spes: claritas autem et invenit eum per fidem, et eum querit habere per spem: ubi tunc sit invenitur ut sufficiat nobis, et ulterius non queratur. »

Amica querens Deum, juxta eum aliquo modo invenit.

Querens Deum queritur et invenitur.

Amica querens Deum, juxta eum aliquo modo invenit.

Symbolice, Richardus de S. Victore hic docet Deum inveniri in triplici creatura, velut in triplici Dei similitudine: primo, animalibus, cælis, elementis, mixtis; secundo, in homino; tertio, in angelo, qui est signaculum similitudinis, et in quo ab initio signata perseverat similitudo Dei. Ipse ergo est speculum Dei: « Mundi enim sunt (angeli), inquit, sicut est sanctus Dominus Deus eorum, atque illis de illis mundis transiisse ipsam animam ad munditiam auctorem, et de continentibus ad contemplantium, et statim invenisse; quoniam illi adeo vicini sunt, ut nil sit medium, et post hos non sit introitus, nisi illum; invento dilecto, et angelis congratulando, et consecutum per eos beneficium committit ad eos, licet: Paululum cum pertransissem, eos inveni, etc., id est illico ut hos pertransissem invenit; hos pertransivi ut venirem, et per hos transivi, ut invenirem: horum enim occursum et auxilio obtinui quod conceperam, qui et meum provocaverunt et accenderunt desiderium, et dilecti obtinuerunt occursum. »

Symbolice rursus Gilbertus abbas, successor S. Bernardi, in explicatione Cantici, serm. 1, ait ipse Christum queri in lectulo, in et traque illius mentis, in in nocte oblivionis curarum et rerum temporalium: « Bene collocaris, inquit, in lectulo, si otio quodam ab occupationibus meis tua libera tequratur. Libertate et otio quid accommodatus ad usum amoris? Et libertas illecebram parit in otio expedit affectus, et non parum impenditur illi. » Et post pauca: « E contra insensibilem pene reddi affectum frequens cura mundi, et quasi eam quamdam meam obducit. Animum cura implent, quies explent. Explicit desideria in que putas incrementa se dilatant? Vides quantum bona continentur in lectulo? quies, libertas, illecebra. In lectulo enim quietis et vacuitatis vota magis inardescunt. Locus accommodatus oblectamento caritatis, sponsam ad querendum urget ardentius. Illic enim agrus caret dilecto, ubi poterat uberius frui. In lectulo, inquit, meo, et per noctes. » Et pluribus interjocis: « Eum ergo nox, que prudens oblivione dissimulat omnia temporalia ad illum qui æternus est querendum; tempus expeditis et explicans occasionibus; que mundi concupiscentiam abscondit, curam, cogitatum: hoc est enim mundum habere absconditum, vel mundo abscondi. Sic etiam abscondi poterimus in abscondito fœculi lux, Domine. »

TERTIUS SENSUS

PRINCIPALIS.

De Christo et B. Virgine.

Rupertus sive B. Virgine loquentem inducit: « Jam ex quo baptizatus est (Christus) a Joanne, fieri coepit in lectulo, sive in cubiculo suo, in illo habitabat in meo secreto, ut non invenirem eum. Nam statim ductus est in desertum a Spiritu,

et deinde regressus. Evangelium meo proposuit affectibus, ita ut diceret: Quid mihi et tibi est, mulier? Sed et alios docuit, ut similes facerent, ut scilicet patrem et matrem propter Evangelium relinquerent. Ita desiderio querebam, et non inveniebam eum, ut solitaria possiderem solitariam. Dixi ergo: Surgam, et circuib civitatem per vicos et plateas; queream quem diligit anima mea. Dixi et feci sic: cum enim circuiret per civitates et castella, prædicans Evangelium regni Dei, ego sequebar et querebam eum. Quævis illum, et non inveni. Ille enim tanto intentus negotio, me matrem suam agnoscere quodam modo dissimulavit. » Et post nonnulla, que in hanc rem interiecit: « Posthæc juxta civitatem ejus steti. Sed numquid hoc mihi fuit invenisse dilectum? Imo fuit mihi invenisse gladium, qui et pertransivit animam meam. Sepellus est, clausum et signatum fuit monumentum; et ego quasi mente querebam eum? quali desiderio desiderabam eum, scietis eum esse a mortuis resurrectum? Inde non inveni illum. Invenere me vigiles, qui custodiunt civitatem? Discipuli ejus qui ad hoc erant dispositi, ut custodiret, imo ut edificarent civitatem veram iherosalem. Et ego inquam: Num quem dilexit anima mea vidistis? etc. Paululum quem pertransissem eos, inveni quem diligam anima mea, et non quomodoque, sed in celum vidi ascendentem, et apostolos, misso de caelis Spiritu Sancto, vidi prædicantes gloriam Domini. » Nunc singula ad in eadem revocemus, et penitus secreta nonnulla que latent, per singulos versus indagemus.

VERS. 2. SURGAM, ET CIRCUIB CIVITATEM: PER VICOS ET PLATEAS QUERAM QUEM DILIGIT ANIMA MEA: QUÆVIS ILLUM, ET NON INVENI.

Pro vicis hebraice est שוקים sœculum plurale, cujus singularis est שוק shok, id est tibia; sive pes, qui a roentibus excurrit ad talos, indeque per metaphoram vicus, sive angustus, qui a platea aliorum excurrit, sicut tibia excurrit ex corpore. Unde Septuaginta verunt, ὁ ἀγῶνας, id est in foris. S. Ambrosius, in De Virg., legit in foro: ἀγῶνας enim est forum, ubi res venales palam omnibus exponuntur, sive ubi fieri solet hominum conventus. Porro in urbe multa sunt fora: scilicet boarium, ubi boves venduntur; olivorum, ubi olera; sarrurium, ubi sues; frumentarium, ubi frumenta; vinarium, ubi vicia, etc. Significat ergo sponsa se quævisse sponsam in vicis et foris, ubi solent esse hominum turba: et in turba non venditur sponsus, qui amat secretum et solitudinem, vel certe fidem et ordinem, qualis est in Ecclesia fidelium. Audi S. Ambrosium, lib. III De Virg.: « Non est Christus circumforaneus: Christus enim pax est, in foro lites; Christus iustitia est, in foro iniquitas; Christus fides est, in foro fraus atque perfidia; Christus operator est, in foro ignis

Septem non inveniatur in foris.

Denique forum subinde est forum; Christus in Ecclesia est, in foro idola. In Ecclesia vidua justificatur, in foro circumvenitur; fugiamus ergo forum, fugiamus plateas. Non enim injuria tantummodo est non invenire quem quæras, sed etiam plerumque ubi non oportet quæsisse, vulnus est: quæsisse in domibus virorum, qui sibi falso doctorum nomen assumunt, quæsisse prociacis domi verecundius. » Circuit tamen sponsa, quia « domi consistere eam non sinebat amoris flamma, » ait Theodoretus. Ad litteram, ut dixi, loquitur de apostolis circumstantibus vicos et plateas Jerusalem, evangelizando, ut Judæos ad Christum converterent: verum in his non Christum, sed Moysen; non spiritum, sed carnem; non veritatem, sed umbram invenerunt. Unde Chaldaeus more suo iudicans ita veritatis: « Dixerunt filii Israel ad invicem: Surgamus, et eamus, circumdames tabernaculum fœderis, quod extendit Moyses extra castra, et queramus doctrinam a facie Domini, et majestatem sanctam, que sublata est a nobis; et consistemus per civitates et plateas, et per vicos, et non invenerunt eam. »

Mystice, per vicos et plateas Theodoretus et Aponius accipiunt SS. Scripturas; S. Gregorius vero, Beda et Anselmus exempla sanctorum, qui vel arietem (quam notant vici) vel laxiorem (quam notant plateas) vivendi rationem secuti sunt.

Augustinus.

Tropologicè.

otium; Christus charitas est, in foro oblectatio. Denique forum subinde est forum; Christus in Ecclesia est, in foro idola. In Ecclesia vidua justificatur, in foro circumvenitur; fugiamus ergo forum, fugiamus plateas. Non enim injuria tantummodo est non invenire quem quæras, sed etiam plerumque ubi non oportet quæsisse, vulnus est: quæsisse in domibus virorum, qui sibi falso doctorum nomen assumunt, quæsisse prociacis domi verecundius. » Circuit tamen sponsa, quia « domi consistere eam non sinebat amoris flamma, » ait Theodoretus. Ad litteram, ut dixi, loquitur de apostolis circumstantibus vicos et plateas Jerusalem, evangelizando, ut Judæos ad Christum converterent: verum in his non Christum, sed Moysen; non spiritum, sed carnem; non veritatem, sed umbram invenerunt. Unde Chaldaeus more suo iudicans ita veritatis: « Dixerunt filii Israel ad invicem: Surgamus, et eamus, circumdames tabernaculum fœderis, quod extendit Moyses extra castra, et queramus doctrinam a facie Domini, et majestatem sanctam, que sublata est a nobis; et consistemus per civitates et plateas, et per vicos, et non invenerunt eam. »

Mystice, per vicos et plateas Theodoretus et Aponius accipiunt SS. Scripturas; S. Gregorius vero, Beda et Anselmus exempla sanctorum, qui vel arietem (quam notant vici) vel laxiorem (quam notant plateas) vivendi rationem secuti sunt. Augustinus. Anagogice, Nyssenensis accipit ordines et status angelorum et sanctorum in caelis Jerusalem. Unde S. Bernardus, serm. 78, censet sponsam hic quætere Christum in vicis et plateis ubi paulo ante predicaverat, et sanaverat infirmos; sed non invenit, quia Christus a morte resurgens a terrenis Jerusalem ascenderat ad caelestem.

Tropologicè, tres Anonymi apud Theodoretum: Cretas aiunt, est anima pia que in seipsa querit sponsum per fora actionis, et per plateas contemplationis alternatim obambulando, et ab una in aliam vicissim circumvendo; ipse Anonymi. Philo vero Carpathius: « Per fora et plateas, hoc est, inquit, a præteritis vitæ meæ actionibus surgam, a malorum consuetudine discellam, discutiā conscientiam meam, et diligenter examinabo per circuitum actiones vitæ meæ; recogitabo annos vitæ transactæ, studiose quæram in civitate, hoc est in Ecclesia, in Scripturis sanctis, in sanctorum vitis et exemplis, quomodo ad Deum recte ambulare debeam, et quomodo hucusque vixerim et ambularem: per latas enim et apertas peccatorum vias incesi, communes mores et consuetudines aliorum imitata sum: ob id que per fora et per plateas dicit se disquisituram secundum illud: Cogitavi vias meas: et converti pedes meos in testimonia tua, Psalm. cxviii, 39. In foris enim et plateis exponuntur, venduntur, tractantur omnia corporis voluptati solummodo idonea et gratia, quibus animæ christianorum miserabiliter

captantur et occiduntur. Ab his se quoque veraxtime proficit, et ab his se prohibiam non querendo Domium inveniret: arcta est enim via, et angusta porta, que ducit ad vitam, » Matth. vii, 14.

Symbolice, circuit anima civitatem, enim cogitatione circuit mundum, contemplantis cœlum, terram, et omnia que in eis sunt, ut philosophi fecerunt; sed non invenerunt Deum, tum quia cum Deum ex eis per embram cognovissent, eum tamen ut Deum non glorificaverunt; tum quia luce fidei destituti in multos errores inciderunt, ac circumvendo in suam ignorantiam relapsi sunt, atque creature potius quam Creatori servierunt, indulgendo suis voluptatibus, ambitioni et honoribus, ut docet Apostolus, Rom. i, 23: unde in circuitu contemplantionis et experientie omnium mundi honorum, magnam se vanitatem et afflictionem expertum esse docet Salomon, Eccl. ii, 3 et sequent. Quocirca sapienter S. Augustinus in Psal. xxxiii, vers. 5, ad illa: « Exquisivi Dominum, et exaudivit me, inquit: Noli aliud a Domino extra illum quætere, sed ipsum Dominum quætere, et exaudiet te, et adhuc te loquente dicit: Ecce adsum. Quid est: Ecce adsum, ecce presens sum, quid vis? quid a me queris? Quidquid tibi deerit, vilis est quam ego, meipsam habeo, me froere, me amplectere, nondum potes totum, sed dicit continge me, et imbarebis mihi. Hoc tibi Deus dicit: Cætera onera tua ego a te deponam, ut totus mihi inhaerens, cum hoc mortale tuum ad immortalitatem converterto, ut sis æqualis angelis meis, et semper videas faciem meam, et gaudeas; et gaudium tuum nemo auferet a te, quia inquisisti Dominum et exaudivit te, et ex omnibus tribulationibus eruit te. »

Moraliter, nota hic amorem sponsæ parere in ea ardorem querendi sponsum: unde flect eum non inveniri in lectulo, nec in vicis et plateis, nec apud vigiles; tandem tamen his omnibus peractis sum reperit. Quare Richardus de S. Victore docet sponsam, hoc suo sollicito circuitu, multum profecisse in amore et ardore querendi: hic enim repulsam tertio passus magis accensus est, sicut ignis in stipula ventis adversis agitatus magis exardescit: « Frustratio enim rei amata, flagellum amoris est amant. » Unde S. Bernardus, serm. De triplici coherentia vinculorum: « Letetur, inquit, cor quæreturum Dominum; si gaudetis ad labores, si in deserto pede curritis viam mandatorum, si quodlibet utriusque status recitior est ad proficiendum et perficiendum, quam ad inveniendum profecto queritis faciem ejus semper. »

VERS. 3. INVENERUNT ME VIGILES, QUI CUSTODIUNT CIVITATEM (quos interrogavit, dicens): NUM QUEN DILIGIT ANIMA MEA, VIDISTIS?

Hebraea, intenerunt me custodes (excubitores) qui circumvenerunt in civitate: sic et Septuaginta, Aquila et Symmachus. S. Bernardus, serm. 79, notat vehementiam amoris in sponsa confundere verba:

« O amor preceps, inquit, vehemens, flagrans, impetuosus, qui preter te aliud cogitare non sinis, / sidis cetera, contemnis omnia preter te, te ontentus. Confundis ordines, dissimulas usum, modum ignoras; totum quod opportunitate, quod rationis, quod pudoris, quod consilii iudicative videtur, triumphas in temetipso, et redigis in captivitatem. Ea omnia quod cogitat ista, et quod loquitur, te sonat, te redolet, et aliud nihil: ita tibi ipsius et cor vindicasti et linguam. Ait: Num quem diligit anima mea, vidistis? Quasi vero hi sciant quid cogitet ipsa. Quem diligit anima tua, da ipso sciscitaris? Et non habet nomen? Quemam vero tu, et ille quis? » Unde subjicit: « Amor ubique loquitur; et si quis horum, que leguntur, empti adipiscitur notitiam, amet, etc. Quomodo enim grece loquentem non intelligit, qui grecum non novit, nec latine loquentem, qui latinus non est, et ita de ceteris: sic lingua amoris ei qui non amat, barbara erit, critique sicut es sonans aut eymbalum tintiens. »

Queres, qui sint hi vigiles, sive custodes civitatis. Respondeo primo, ad litteram proprio et genuine, sunt legisperiti, pontifices et principes Hierosolymice: horum enim erat officium populo indicare Messiam, sive Christum advententem. Hos ergo viro suo interrogavit apostoll et fideles de Christo, quando eis Christi doctrinam, vitam et miracula predicando exposuerunt, ut is convicti responderent ipsum esse verum Messiam a prophetis predictum, et patribus promissum. Verum ipsi Messiam expectabant regem splendidam et gloriosum, quasi alterum Salomonem: quare cum viderunt Christum humilem, pauperem et crucifixum, eum despexerunt, nec crederent ipsum esse Messiam. Vide dicta vers. 4.

Tropologie, vigiles, id est custodes Ecclesie et anime fidelis, primo sunt angeli, qui sponsum sancti Deum clare cognoscunt, imo vident facie ad faciem; ejusque notitiam et amorem hominibus instillant; unde viri pii eos sepe invocant, et de dubiis modoque Deum inventendi, eique placendi consultant: ita Theodoretus et tres Anonymi apud ipsum, Nyssenus, Aemil. 8. S. Ambrosius, lib. De Inac, cap. v; S. Bernardus, Psellus et alii.

Secundo, vigiles sunt apostoli, pastores et prelati, qui solliciti invigilant grege, id est fidelibus sine cura commissis; hi ergo pastorum enorum indicio et ductu invenit sponsum: ita S. Gregorius, Theodoretus, Cassiodorus, Beda, Philo et S. Anselmus, qui ait: « Invenimus, » id est me quarentem invenerunt, meam affectionem cognoverunt sancti pastores, qui custodiunt Ecclesiam. Cum dixit se prius inventum, quam invenisse, notat nobis vigilantiam et diligentiam, quam debent habere pastores in Ecclesia, sicut et ex quo movetur aliquis compunctione, parati sint ut eum comomense, et ad notitiam Dei pertrahant. Verba S. Gregorii citavi vers. 1. Nunc audi S. Bernardum,

serm. 76: « Quam boni vigiles, qui nobis dormientibus ipsi pervigilant, quasi rationem redditori pro animabus nostris! Quam boni custodes, qui vigilantes animo, alque in orationibus prenocitantes, hostium insidias sagaciter explorant, anticipant consilia malignantium, deprehendunt laqueos, elidunt tenduculas, refacula dissipant, machinamenta frustrantur! Hi sunt fratrum amatores et populi christiani, qui multum orant pro populo et universa sancta civitate, il Mach. xv, 14. Hi sunt qui multum solliciti pro sibi commissis dominicis ovibus, cor suum tradunt ad vigilandum diluculo ad Dominum qui fecit illos, et in conspectu Altissimi deprecantur, Eccli. xxxix, 6. »

Quocirca item S. Bernardus, serm. 77, ex hoc sponse exemplo docet fideles in dubiis debere consulere suos superiores, usque obedire; alioqui si sine sponi consilio suo sapienter confident, periculo lapsis se exponere: Audiant hoc, inquit, qui sine duos et preceptore vias vite ingredi non formidant, ipsi sibi in arte spirituali existentes et discipuli pariter et magistri. Non sufficit hoc; etiam conservant discipulos sibi, oeci duos eorum. Quam multi ex hoc tramite periculosissime aberrasse comperti sunt! Nimirum ignorantie astutias satanae et cogitationes ipsius, factum est ut qui spiritu cooperant, carne consummarentur, abique turpiter, lapsi damnabuntur. » Unde hoc monitum colligit: « Videant proinde qui ejusmodi sunt, quomodo caute ambulent, et de sponsa exemplum sumant, que non vana ad eum, quem desiderabat, ullo modo vana pervenire, quam si occurrerent, quoniam magisterio uteretur ad cognoscendum de dilecto, certe ad descendendum timorem Domini. Seductori dat manum, qui dare dissimulat preceptori. Et qui dimittit oves in passua absque custode, pastor non est ovium, sed luporum. »

Huc facit versio Chaldaei, qui judaizans per vigiles Synagogi accipit Moysen et Aaronem: sic enim habet: « Dixit cecus Israel: Invenimus me Moyses et Aaron et levite observantes custodiam tabernaculi federis, qui circumibant per gymum, et interrogavi eos de majestate glorie Domini, que subhita fuerat a me. Respondit Moyses scriba, princeps Israel, et eis ait: Ascendam ad celos excelsos et orabo coram Domino, si forte placabitur super peccata vestra, et habitare faciam majestatem suam inter vos sicut olim. »

Huc pertinet explicatio Aponii, qui per vigiles accipit Isaiam et prophetas: hi enim tam clare Christi incarnationem, passionem et resurrectionem predicant et predicant, ut lector in eis et ex his facie Christum inveniat; et Philonis Carpethii qui per vigiles accipit justos, qui vigilantem legem Dei et voluntatem Dei scrutantur et exsequuntur: horum enim exempla, consilia et monita nos docent ad Christum, puta ad sanctitatem et perfectionem.

Tertio, et alii per vigiles accipiunt philosophos,

quos gentiles de Deo et summo bono interrogabant; sed nil nisi incertum et vanum audiebant: ita Justus Orgelitanus, qui Ecclesiam ita loquentem inducit: Disputaverunt contra me seculi sapientes, idolorumque cultores, multa inaniter perscrutantes, pluresque libros irritos laboribus conficientes, quibus dixi: Cur incassum superfluo conatu vexami: « Num quem diligit anima mea, vidistis? » Quandoquidem falso nomine sapientes gloriamini; stultam fecit Deus sapientiam vestram, quia Christum invenire illic non voluistis.

Quarto, alii per vigiles accipiunt hereticos, qui pervigilant ut hereses suas spargant; ac circumcunt urbes et regna, ut fideles seducant: hos cum pertransit fidelis, pergitque ad orthodoxos doctores, invenit Christum Christiane fidem, et veram religionem: ita Giserius.

Quinto, Rupertus hanc attribuit B. Virgini querenti Christum vel in Jerusalem perditum inventumque in templo, vel jam mortuum et sepultum: « Et ego quali mente, inquit, querebam eum, quali desiderio desiderabam eum, sciens esse a mortuis resurrecturum! Inde non invenii illum. Invenimus me vigiles, qui custodiunt civitatem. Qui videntes, vel quam custodientes civitatem? Discipuli ejus, quia ad hoc erant dispositi, ut custodirent, imo ut edificarent civitatem veram Jerusalem: de qua, vel ad quam ipse dilectus per Isaiam dicit, Isai. lxxv, 6: Super muros tuos, Jerusalem, constitui custodes, tota die et tota nocte in perpetuum non faciebunt laudare nomen Domini. Isti vigiles jam tunc vigilabant, quia lugentes et flentes somnum non concipiebant: isti vigiles me invenerunt, et mulieres que tota nocte vigilantes venerunt ad monumentum, que et emerant aromata, ut venientes ungerent eum, invenerunt me bonum certatim afferendo nuntium, quod resurrexisset, et quod vidissent eum. Et ego inquam: Num quem dilexit anima mea, vidistis? Vidimus, ait, vidimus Dominum. Surrexit vere, et apparuit Simoni. »

VAR. 4. PAULULUM CUM PERTRANSISSE BOS, INVENI QUEM DILIGIT ANIMA MEA.

Hebraea, quasi medicum, cum transisset ab eis, quod usque invenit quem diligit anima mea: sic et Septuaginta. S. Ambrosius per interrogationem et admirationem legit, quam medicum fuit, cum transisset ab eis, donec invenit quem diligit anima mea! q. d. Vehemens amor effecit ut omnis labor, omne iter, omne tempus, quod insumpsi ab interrogatione vigilum usque ad inventionem sponsi, mihi videretur medicum esse et exiguum; sicut de Jacob dicitur, Genes. xxxix, 20: « Servivit Jacob pro Rachel septem annis: et videbantur illi pauci dies pro: amoris magnitudine. »

Porro Chaldaeus refert hanc ad fabricam tabernaculi mosaici: « Quasi paululum, inquit, et modicum facit, et reversus est Dominus ab ira furo-

ris sui, et precepit Dominus Moysi propheta, ut faceret tabernaculum federis, et arcam, et collocavit trajectatam suam in medio ejus. » Sensus literalis est, quem dedi vers. 1, scilicet Ecclesiam, id est S. Petrum, S. Paulum ceteroque apostolos, cum pertransissent pontifices, scribas et principes Jerusalem, utpote fidei Christi repellentes, ivisse ad gentes, ibique Christum invenisse in conversione omnium gentium, que audientes predicationem evangelii, illico illud et in illo Christum amplexi sunt.

Tropologie, primo, anima a vigilibus, id est ab angelis erudita ascendit ad Creatorem: qui angelus Deo sunt proximi, ut si illos pertransisse, illico pertransit. Item, ut docet S. Ambrosius, serm. 7 in Psal. cxviii. Idem, lib. De Isaac, cap. v, docet angelos nonnulla ignorare, ibidemque ab his transiendum ad Deum, ut plene illuminemur: « Anima, inquit, que Deum querit, etiam custodis transit: sunt enim mysteria, que etiam angeli concipiunt videre. Unde et Petrus ait: Nuntiata sunt vobis per eos qui evangelizaverunt vobis, Spiritu Sancto misso de celo, in quem desiderant angeli prospicere, I Petr. i, 12. » Sic et Nyssenus hic, hom. 6, docet contemplantis transiendos esse angelos et creaturam universam, ut per fidem mentis aciem figat in uno summoque Deo.

Secundo, anima a vigilibus, id est ab apostolis, pastoribus et doctoribus erudita illisque obediens invenit Christum, sed ita ut illos pertransisset, id est in illis non haerere, nec in alios spem suam figat quam in Christo: ita S. Gregorius, lib. xviii Moral. cap. xxvii: « Cum redemptorem sum, inquit, Ecclesia querebat, in antiquis praedicatoribus spem figere noluit, que dicit: Paululum cum pertransisset eos, invenit quem diligit anima mea. Illam quippe invenire non posset, si istos transire nolisset. » Idem S. Gregorius hoc loco: « Paululum, inquit, vigilas transit et dilectum invenit anima: quia dum sanctos doctores puros homines fuisse cogitat, ad divinitatem mentem erigit, ibique sponsum suum supra homines Patris aequalem cognoscit, quem tunc invenisse se dicit, cum sanctis laboribus adjuncta, in ejus divinitatis claritate oculum fidei, tanquam speculum contemplando aliquantulum figit. » Sic et Cassiodorus, Beda, Philo et alii. Addit Cassiodorus: « Pertransire, ait, vigilas, est eorum dicta et doctrinam diligenter perscrutari. » Adjungit S. Anselmus: « Paululum ideo dicit, quia sine magno labore cognitio Dei habetur: ex quo enim Deus percipit affectionem querentis, ipse saepe sum offert et sponte ingerit. » Verum est tamen illud S. Augustini in Psalm. ciii, concil. 2: « Quod difficile queritur, solet dulcius inveniri: » uti hinc sponsum contigit, que proinde subjungit: « Tenu eum, nec dimittam. »

Tertio, Justus Orgelitanus per vigiles accipiens philosophos sic exponit: Cum pertransissent sapientes mundi, intelligens eorum sapientiam esse

UNIVERSITATIS

UNIVERSITATIS

stultitiam (nam « stultam fecit Deus ejus sapientiam, » I *Corinth.* 1, 20), perveni ad Christum, qui est Dei virtus et sapientia.

Quarto. S. Ambrosius, lib. *De Isaac et anima*, cap. v, urget « paululum, » q. d. Paulo post tentationes et tribulationes, adest Christus roborans et consolans: « Multi, ait, in otio querunt Christum et non inveniunt, et querunt eum in persecutionibus et cito inveniunt; et ideo quasi post tentationes, quia in periculis fidelium suorum adest. Quam modicum, inquit, cum transivi ab eis! Inveni eum, tenui eum, et non dimisi eum. Omnis enim, qui querit, invenit; et qui invenit, adherere debet, ne possit amittere. »

Allegorie. S. Bernardus, *serm.* 79, docet Christum transisse in resurrectione, pertransisse in ascensione, ac proinde sponsam per fidem utrobique illum sequi debere, ut inveniat eum sedentem ad dexteram Dei. « Nunc, inquit, quoniam jam reurgendo transierat, et adjeerat pertransire utrique ascendendo, merito se etiam ista non transisse, sed pertransisse perhibuit, quæ hunc quidem fide et devotione ad oculos usque secuta est. Igitur credere resurrectionem transire est, redire etiam ascensionem pertransire. » Et paucis interjedis: « Ergo quod sibi deerat instructa ab illis, quia scilicet qui resurrexerat etiam ascendisset, ascendit et ipsa pariter, hoc est pertransiit et invenit: quidni invenierit pertingens mente, ubi ille corpore est? »

Denique vis invenire Christum? querere eum in præsepio humilitatis et paupertatis, in cruce patientie et martyrii, in vicis et castribus prædicationis et zeli animarum, denique in sinu B. Virginis, id est in puritate et invocatione E. Virginis, ibi eum invenies. Audi Philonem Carpathiam: « O quam tenet illum, et (ut ita dicam) cogit fidelium animam, dum benedicta illi et accepta facit. Benedicatur enim sponsus quemadmodum sponsa iustorum vita, moribus, societate atque consuetudine: teneturque operibus virtutis, non manibus armorum, non divitiis pompis, non splendorum jactantia, non platorum fastu, non pulis, somni, luxuriam, invadente morbo laborantium, sed operibus misericordie, pietatis, continentie, humilitatis, temperantie, benevolentie, castitatis, et precibus rectorum; tunc in domum matris nostræ volens libentissime introducitur sponsus. »

Tenui eum: nec dimittam, donec introducam illum in domum matris meæ, et in cubiculum genitricis meæ.

Septuaginta, donec introduci eum in domum matris meæ; et sic: *capitulum*, id est in celum; S. Ambrosius, in *secretorum*: hebraice est *וְיָבִי אֶת אֲדָמָהּ*, id est in penetrale (scilicet in penitissima et intima domus) ejus que concepit me.

In cubiculo et cella servantur chara et pretiosa queque: ibi quoque amantes secreta queque di-

cunt et transigunt; unde ibi conceptam et gentiam se asserit sponsa, q. d. Mox ut inveni sponsam unice dilectam et tanto studio questam, apprehendi (hoc enim est hebraicum *וְיָבִי אֶת אֲדָמָהּ*) eam tenui et strinxit, nec dimittam, sed introducam eam in cubiculum genitricis meæ, ut ibi eum quasi rem pretiosissimam concludam, ne amplius a me recedat, sed jugiter cum me versare, ore ad os colloquar, secreta transigam, totamque amori ejus sacro me impendam, illoque fruar: in cubiculo enim est thalamus nuptialis. Ita Theodoretus.

PRIMUM SENSUS

ADEQUATUS,

De Christo et Ecclesia.

Ad litteram significat, ut dixi vers. 1, quod Ecclesia gentium, ubi Christum per fidem et cultum recepit, nunquam illum sit dimissura, sed semper in ejus fide et amore permanens, donec eundem introducat in Synagogam, puta in cor et cubile Judæorum (hæc enim est mater Ecclesie christianorum) eamque cum sponsam Christo respondeat: in cubiculo enim degit sponsus cum sponsa. Ita S. Gregorius, Cassiodorus, Philo, Alcuius, Beda, Justus, Apollinus, Anselmus, Honorius, Rupertus, S. Bernardus, et passim alii. Audi S. Bernardum, *serm.* 79: « Qui ingreditur thalamum, sponsus est. Magna amoris potentia Salvatoris indignabundus exierat de domo et hereditate sua, et nunc ad hujus gratiam mitigatus inflectitur ita, ut redeat non modo salvator, sed et sponsus, Benedicta tu a Domino filia, que et indignationem compeccis, et hereditatem restituis. Benedicta tu matri tue, cujus beneficio averterit ira, revertitur salus, revertitur qui dicit illi: Salus tua ego sum. *Psalm.* xxxiv, 3. Non sufficit hoc: addat, et dicat: Et sponsabo te mihi in sempiternum: et sponsabo mihi in justitia, et iudicio: et in misericordia, et in miserationibus. Et sponsabo te mihi in fide, *Os.* ii, 19. Sed memento, quia que has conciliat amicitias, sponsa est. Quomodo ergo sponsam, et hunc sponsam alteri eedit, ut dicam, cupit? Non est illi. Cupit quidem illum matri filia bona, non tamen ut cedat illi, sed ut communicet. Sufficit unus diabolus, nisi quod jam non erunt due, sed una in ipso. Ipse est enim pax nostra, qui facit utramque unam, ut sit una sponsa, et sponsus unus Jesus, » etc.

Potest quoque per domum matris et cubiculum genitricis intelligi romana Ecclesia, cui præsedat summus Pontifex, velut successor S. Petri et vicarius Christi; que proinde est mater et matrix omnium Ecclesiarum, que scilicet ceteras omnes, vel primas ad Christi fidem convertit, vel conversas in ea lacte doctrinae suæ, quasi mater alit, fovet, servat, firmat et promovel, q. d. Sponsa, id est Ecclesia gentium: Non dimittam Christum Christiane fidem, sed eam cum romano Pontifice et Ecclesia communicabo,

illique meam fidem subjeciam et uniam; imo juramento firmabo et astringam, quo fiet ut nunquam a Christi fide et culta excidero, aut separari queam, sicut romana Ecclesia ab ea excidero nequit. S. Petrus enim ejusque successoribus romanis pontificibus promisit Christus: « Ego rogavi pro te (Petre) ut non deficiat fides tua: et tu aliquando conversus confirma fratres tuos, » *Luce.* cap. xxii, 32.

Symbollæ. per domum matris et cubiculum genitricis accipi potest S. Scriptura, que magna ex parte a matre Ecclesie, puta a Synagoga est accepta, q. d. Solidabo me meosque fideles, quin et Judæos convertam per S. Scripturam, introducendo eos in illorum dicta et sensa: hæc enim plane veræ fidei dogmata continent et legitimum exhibent: ita Justus Gergelitanus, Hinc Chaldeus more suo judicavit: verit: « Et populus domus Israel efferebat oblationes suas, et navabant operam verbis in cœnaculo domus doctrine Moysis magistri eorum, et in cubiculo Josue filii Nun ministri ejus. »

Anagoge. sensus est, q. d. Ecclesia et anima sancta: Non dimittam meum Christum, donec ipse me introducat in celum, quasi in thalamum nuptialem, ut ibi unus eum eo efficiat spiritus: Ecclesia enim celestis Dei, angelorum et beatorum, est mater Ecclesie terrestris, sive in terra militantis, ut docet Apostolus, *Galat.* iv, 26: « Illa, inquit, que sursum est Jerusalem, libera est, que est mater nostra: » ita Theodoretus et Justus Gergelitanus.

Porro non ait sponsa: Donec ipse sponsus me introducat in celum, sed donec ego introducam illum, ex confidentia amoris, q. d. Ita sponsam per amorem mihi astringam et uniam, ut non tam ipse me, quam ego eum introducam in celum; tum quia amor audax est et imperiosus; amans enim amore imperat amato licet digniori, eumque sibi æquat, imo subjicit. Amans enim obediens amico, eum vicissim sibi obedientem efficit, sicut Jacob angelum, et in eo Deum sibi obediens, sequere benedicere coegit, ideoque vocatus est Israel, id est dominans Deo, *Genes.* xxxii, 28. Hæc est vis amoris et obedientie. Unda et de Josue, cap. x, 13, jussu suo sistente solem dicitur: « Obediens Domino voci hominis: » tum quia anima sancta est sedes et vehiculum Christi in se manentis, quare eum velit quocumque libet, adeoque in celum, juxta illud: « Glorificate et portate Deum in corpore vestro, » I *Corinth.* vi, 20.

SECUNDUS SENSUS

PARTIALIS,

De Christo et anima sancta.

Tropologie. anima sancta apprehendit Christum fide et spe, tenet devotione, stringit charitate, nec dimittit, sed introducit eum in domum matris et cubiculum genitricis, id est in mentem

sua, que quasi est mater, et altera omnium anime virtutum, sensuum et potentiarum, ut iugiter de eo cogitet et meditetur, eum quoque colloquatur et disanavietur: ita Nyssenus, Philo, tres Anonymi apud Theodoretum, et alii. Audi Nyssenum: « Non dimittam amplius Deum ansa fidei apprehensum, donec fuerit intra meum concilium, quod concilium est ipsum cor meum. Tunc vero id fit, quando redierit ad illum statum, in quo fuit ab initio, quando fuit effectus ab ea que concepit. » Subjungit eum a vero aberrantium, qui matris nomine intelligit significatam primam matrem nostre constitutionis, que sane haud alia est, quam Deus ipse. » Et Richardus de S. Victore gratiam docet esse pie anime matrem, que eam spiritaliter regenerat, ac in mente quasi in domo habitat. Anima ergo sancta dicit: Introducam Christum in mentem meam, ut ipse plane et plana illam possideat, no mens mea a seipsa deficiat, et tota in Christum per amorem quasi transseat. » Tenetur, inquit Richardus, Deus devotionis, de siderio, importunitate, memoria, prece, fide et expectatione exauditionis; nec dimittit, si ab intentione non cesset, nec vultus amplius in diversa mutantur. Tenet itaque dilectum, quamvis aurora sit; nec dimittit donec benedixerit. Lucta est cum eo tota nocte, quæ dormivit, sed cor ejus vigilavit; quia scilicet ab exteriori occupatione cessavit, et in querendo dilectum laboravit: etiam quamvis per noctem ad auroram pervenerit, non cessat a luctu, id est ab orationis instantia, nec dimittit dilectum, nisi benedictionem det, ut eat de virtute in virtutem, et videat Deum deorum in Sion, id est in speculatione per speculum, et in ænigmate benedictionem hanc querit et nominis mutationem, ut non jam Jacob, sed Israel dici possit, nec opus sit ut amplius vitia supplantet, sed ut expugnatis vitis puritate fruatur virtutum, et Deum contempletur: Boni enim mundo corde; quoniam ipsi Deum videbunt, *Matth.* v, 8. » Hinc S. Anselmus per cubiculum genitricis accipit fideles, qui mentem suam faciunt per sanctitatem leputum, in quo Christus suaviter quiescat. Hæc accedit Hugo de S. Victore, lib. Vi *Epistol.* in *Hierarchiam celestem* S. Dionysii, qui sic animam sanctam compellat: « Ergo Deus intrabit ad te, ut lo ingrediaris ad ipsum: tunc enim tu intras ad ipsum, quando ipse ad te ingreditur. Quando amor illius cor tuum intrat et penetrat, et ad intimum cordis tui dilectio illius pertingit, tunc intrat in teipsum; et tu quoque intras teipsum, ut ingrediaris ad ipsum. Necesse est autem ut usque ad thalamum perveniat et cubiculum ingrediat, et usque ad intima tua se penetret, ibique requiescat. Quin et cubiculum genitoris forte non amat, nisi in cubiculum genitricis introducat, ubi dilectio magis tenera est et blandimenta dulciora, ut nihil apud te durum et rigidum inveniat virilis truculentia, sed totum liqueat et mollescat igne dilectionis, » Apollinus vero: « Cum

legem divinam, inquit, mundo legeris corde, et que praecepit facienda doceris, exultantem Christum in domum matris inducis. Cum autem ejus mirabilia mysteria disserere fueris dignus, et caeco judaeo et gentili gratiae donum, veram humani generis redemptionem annuntiando, Christum renascentem in cubiculum matris introduces.

Denique S. Bernardus, *serm.* 83, docet sponsum teneri charitate. Amor enim est conformitas, connubii contractus, et complexus sponsi et sponsae: « Talis conformitas, aut, maritum animam Verbo, cum cui videlicet similis est per naturam, similem nihilominus ipse se exhibet per voluntatem, diligens sicut dilecta est. Ergo si perfecte diligit, nuptiis. Quid haec conformitas jucunditas? quid optabilis charitate? qua fit ut humano misterio non contenta, per temet, o anima, fidelialiter accedas ad Verbum, Verbo eam tantum inhaereas. Verbum familiariter percuncteris, consulesque de omni re, quantum intellectu capax, tantum audax desiderio? Vere spiritualis, sanctique connubii contractus est iste. Parum dixi contractus: complexus est. Complexus plane, ubi idem velle, et nolle idem, unum facit spiritum de duobus. »

Et paucis interjectis subiicit: « Amor sibi abundat, amor, ubi venerit, ceteros in se omnes trahit, et captivum afficitur. Propterea que amat, amat, et aliud novit nihil. Ipse qui honori merito, merito temporis et miraculo est; amari tamen plus amat. Sponsus et sponsa sunt. Quam quisquam aliam inter sponsos necessitudinem vel connexionem, praeter amari et amare? » Et mox: « Exigit Deus timere ut dominus, honorari ut pater, ut sponsus amari, etc. Ipse (amor) meritum, ipse premium est sibi. Amor praeter se non requirit causam, non fructum. Fruetur ejus, usus ejus. Amo, quia amo; amo ut amem. Magna res amor, si tamen ad suum recurrat principium, si suas origini redditus, si refusus suo fonti semper ex eo sumat, unde jugiter fluat. Solus est amor ex omnibus animae motibus, sensibus atque affectibus, in quo potest creatura, etsi non ex aequo, respondere auctori, vel de simili multam rependere vicem. »

Ex quibus omnibus demum concludit S. Bernardus: « Esto quod honor regis judicium diligit, sed sponsi amor, imo sponsus amor solam amoris vicem requirit et fidem. Liceat proinde redamare dilectam, quidam amet sponsa, et sponsa amovis? Quidam ametur amor? Merito cunctis relictis affectionibus aliis, soli et tota incombuit amori, que ipsi respondere amori habetio redhibendo amore. Nam et cum se totam effuderit in amorem, quantum est hoc ad illius fontis perenne profluvium? » Denique Richardus de S. Victore, tract. *De gradibus charitatis*, cap. 1: « Caritas, inquit, est vita fidei, spei robur, et omnium intimae viae et medulla virtutum. Haec vitam ordinat,

affectus inflammat, actus informat, excessus corrigit, mores componit, valens ad omnia et omnibus prevalens, que ipsam quoque omnipotentem quodam modo reddit impotentem. » Exemplum dat Moysen, qui ex charitate orans pro populo adorante vitulum, ligavit quasi manus Dei, ut diceret: « Dimitte me, ut traserat furor meus contra eos, et deleam eos. » *Exod.* xxxiii, 10: et post nonnulla: « Sola que Deum tenere possit vis amoris est, que non solum teneri se patitur, sed quod non teneatur pie conqueritur in Propheta: Quaesivi de eis virum, qui interponeret seipem, et staret oppositus contra me pro terra, ne dissiparem eam: et non inveni. » *Ezech.* xlii, 30. Denique ita concludit: « In adversis fortis, sed fortior in prosperis: solus enim Christi amor est, qui videtis et iridentis fortunae pure blanditiam spernit et conspuat, sapore dulcioris delectatur, cuius respectu omnis dulcedo amara est, omnis jucunditas meror est, omne pulchrum foedum, omne suave molestum. » Porro fides et S. Ambrosius, lib. *De Isaac*, cap. v, haec adaptans S. Magdalenae, Christi post resurrectionem pedes tenebat.

Symbolice, Philo Carpathius et tres Anonymi apud Theodoretum censent mentem vocari domum matris, id est Dei sapientiam, que omnium rerum est causa et mater: mens enim sapientiae capax, est quasi domicilium Verbi ob similitudinem: eadem est cubile, propter arcanos virtutum ejus thesauros, quos velut imago in se reconditis servat: unde Philo: « Per domum matris, inquit, cor caelestis sapientiae ipsius Verbi arbitror intelligi, et per cubiculum generitricis hoc ipsum cor. Nam domum quidem propter illud puto dictam, quod legitur: Inhabitabo in illis et inambulabo, inter eos. II Cor. vi, 16. Per cubiculum, vero (quoniam in cubiculo quaeque optima collocantur et pretiosa) fidei, spes, charitas, justitia, fortitudo, temperantia, patientia, virtus; haec quidem non corporis, sed animi sunt ornamenta. »

Exempla hujus sententiae sunt, David, dicens *Psal.* lxxvii, 28: « Mihi autem adhaerere Deo bonum est; » S. Paulus, dicens *Rom.* viii, 35: « Quis nos separabit a charitate Christi? Tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius? etc. Certus sum enim quia neque mors, neque vita, » etc. Praeterea S. Bernardus, *serm.* 73: « Glutino bonum est, ait Iovianus, cap. xlii, 7. Quid hoc tenacius glutino, quod nec aquis eluitur, nec ventis dissolvitur, nec scinditur gladius? Denique aquae multae non poterunt extinguere charitatem. Tenui eum, nec dimittam. » Etsi Patriarcha, *Genes.* xxxii, 26: « Non dimittam te, inquit, nisi benedixeris mihi. Ita ista non vult eum dimittere, et forte magis quam Patriarcha id non vult, quia nec pro benedictione quidem, siquidem ille benedictione accepta dimisit eum, haec autem non sic. Nolo, inquit, benedictionem tuam, sed te. Quid enim mihi est in

Charitas
vincit
mortem
et
superat
eum.

celo? et a te quid volui super terram? *Psal.* lxxii, 25. Non dimittam. » Subiicit deinde Christum magis tenere animam sanctam, quam ab ea teneatur: « Nec minus forsitan ille teneri vult, cum perhibeat dicens, *Prov.* vii, 31: Deliciae meae esse cum filiis hominum. Quodque pollicens ait, *Math.* xxviii, 20. Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi; » « Quid haec copula fortius, que una duorum tam vehementi voluntate firmata est? » Subdit S. Bernardus Christi introductionem in domum afferre salutem, ingressum vero in cubiculum afferre peculiarem gratiam: « Sufficiebat, inquit, ad salutem, si domum intraret; at secretum cubiculi signat gratiam. Hodie, ait, huius domus salus facta est, *Luc.* xii, 9. Quidam sit domesticus salus, Salvatore ingresso domum? Sed que in cubiculum meretur recipere, seorsum habet secretum suum sibi. Salus domus fit: thalamo deliciae recundantur. »

TERTIUS SENSUS

PRINCIPALIS,

De Christo et B. Virgine.

Beata Virgo, anxie quaerens Christum perditum, eum inter doctores in templo reperit, tenuit eum nec dimisit, donec introduceret eum in domum matris suae, id est in Judaeam, permittens Christo, orbansque se ejus dulcissima praesentia, ut ipse predicando obiret vices et castella, omnesque sibi per fidem et gratiam copularet. Unde et ipsa fuit causa primi miraculi Christi, scilicet conversionis aquae in vinum ad nuptias in Cana Galilaeae, propter quod discipuli Christo crediderunt, ut docet S. Joannes, cap. ii, 11. Eadem erit causa, cur Synagoga Judaeorum in fine mundi per Eliam convertatur ad Christum, perinde ac ipsa causa est, cur plerique peccatores penitent et convertantur ad Christum, ut patet ex historiis et vitis sanctorum. Denique ipsa a Christo introducta in domum eodem animas sibi devotas introducit, ut docent S. Bernardus, S. Anselmus, S. Germanus, S. Boaventura et ceteri, qui de laudibus B. Virginis scripserunt.

VIX SPONSUS.

SER. S. ANJURO VOB, VILIA JERUSALEM, PER CAPERAS

CERVOQUE CARPORNUM, SE SUSOTETIS, SEQUA SVGLARE FACIATIS DILECTAM, DONEC IUSA VELIT.

Haec verba hic iterantur, jam enim audivimus ea, cap. ii, vers. 7: quare videtur sponsa iterato hic in somnium et extasim incidisse. Primo, in eam incidit, cap. iii, vers. 5, dicens: « Falcito me floribus, et pate me malis: quia amore langueo: » amor enim vehemens parit extasiam, imo extasias est sublimissimus et perfectissimus amoris actus. « Est enim extasiam faciens divinus amor, » ait S. Dionysius, *de Divin. nom.* « Falcito me videtur excitata sponsa, hoc cap. iii, vers. 1 et 2, dicens: « Surgam, et circuebo civitatem: per vias et plateas quaeram quem diligit anima mea: » sed partem ex labore et circuebo quaerenti sponsum, partem ex inventione et praesentia sponsi, de quo mox subdit: « Inveni quem diligit anima mea: tenui eum; nec dimittam, » rursus ex vehementi amore et gaudio quo perfundebatur, et quasi liquebentibus fruens sponso omne dilecto in ejus sinu corruens et indormiens, incidit in animi deliquium et extasiam, a qua sponsus velat eam extarari: quia ipse ut sponsus amat ardentissime, sic vicissim ab ea se amari, et amando teneri ardentissime cupit. Multa enim in dramate hoc, uti et in aliis subducitur; sed ex adjunctis intelligantur, et interpreti supplenda sunt.

Parabolice, significat Ecclesiam primitivam, id est, apostolos post laborem et distractionem aliquot annorum, quos convertenda Judaea impendierunt, recepisse se per aliquod tempus ad quietem orationis et otium contemplationis, ut vires mentis restaurarent, ac se ardentius ad novos majoresque labores, puta ad conversionem omnium gentium compararent. Ad hoc enim opus erat ingenti spiritu, quem orando excitare et a Deo postulare par erat; unde Christus velat eos ab hoc somno et quiete tam pia excitari. Apostolos imitentur viri apostolice, ut post labores actionis, subinde ad otium contemplationis se recipiant, ut vires animi restaurent, et novos ardores evangelizandi concipiant.

Ceterum versus hunc explicat, cap. ii, vers. 4; quare illi aliud hic addendum occurrit.

Hic finitur secunda pars libri, sive secundae actus hujus dramatis; sequitur tertius.

